

III 3249/2

NEMZETGAZDASÁGI SZEMLE

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA MEGBIZÁSÁBÓL

HEVESVÁRNEGYE KÖNYVTÁRA.

SZERKESZTI

Dr JEKELFALUSSY JÓZSEF

A M. TUD. AKADÉMIA L. TAGJA

BUDAPEST

PESTI KÖNYVNYOMDA-RÉSZVÉNY-TÁRSASÁG

1891

AZ ÉSZAKAMERIKAI EGYESÜLT-ÁLLAMOK LEGÚJABB
VÁM- ÉS KERESKEDELMI POLITIKÁJA.

*Felolvasuttott a Lloyd-társulatnak 1891. évi január hó 4-én
tartott ülésében.)*

A küzdelem, mely az Északamerikai Egyesült-Államokban a republikánus és a demokrata párt közt régóta folyik, az 1888. november 4-én történt elnökválasztáskor, Harrison megválasztatása által, a republikánusok előnyére dőlt el. Az Észak-amerikai Egyesült-Államok két hatalmas pártjának politikai elveiben mindig nagy jelentőséggel bír a vámkérdés: a republikánusok a védelmet, a demokraták a védelemellenes irányt követik.

A győzelem tehát, melyet a republikánus párt Harrison megválasztatásával nyert, egyuttal a védvámirány további fejlesztésének biztos garanciájául szolgált. Azon hatalmas pénzerők és gyárosok, kik ismeretes trust- és kartell-szerződéseikkel tetszésük szerint szabályozzák az árakat, ha kellő vámvédelem biztosítja őket a külföldi verseny elől, céljaik elérése végett nem hiába áldoztak óriási összegeket egy oly elnök megválasztatásáért, a ki érdekeik védelmére kész.

És a remények nem voltak hiúk.

1889. márczius 5-én James G. Blaine lesz miniszterelnök, illetőleg foglalja el az államtitkári állást. Blaine a republikánus párt lelke, csak az ő akaratán mult, hogy nem lett a köztársaság elnöke, pedig már 1884-ben az elnökválasztás alkalmával Cleveland 4,911.017 szavazatával szemben 4,848.334 szavazat esett reája; de nem akart ezuttal elnök lenni, mert mint államtitkár biztosabban hitte nagyra-

törekvő terveit valósíthatni és a republikánus párt érdekeit érvényre juttatni. És csakugyan 1889. október 2-án Európa nem kis meglepetésére összeül Washingtonban az amerikai államok kongresszusa, melynek főadata nem csekélyebb, mint hogy egész Amerikából egy gazdasági uniót létesítsen és »Amerikát Amerikának« közgazdaságilag biztosítsa. »Az amerikai kontinensen Európának nincsen mit keresnie, nincsen mit találnia; e kontinensen a politikai béke és egyezség fog inauguráltatni s a háborúk helyébe a választott bíróság döntése lép; a súlyok, mértékek és a pénz egysége által lefognak rontatni azok az akadályok, a melyek most a forgalmat gátolják; egy vámunió létesítése és egységes vámtarifa meghonosítása által szabályoztatni fog a kiviteli és behozatali kereskedelem; egységes törvény fogja a szabadalmat és az árújegyeket védelmezni.« Ez volt a program, melyet Blaine panamerikai kongresszusával el akart érni, és ha az amerikai államok sajátos politikai és gazdasági különfélesége miatt célját ezuttal el nem érte s a panamerikai kongresszus főcéljának, a vámuniónak elérése nélkül oszlott is szét: az irány, melyet hatalmas eszközökkel akart követni, ki lett jelölve, a törekvés, Amerikát Európa gazdasági befolyásától elszigetelni, jelszóvá vált. Ha Panamerika nem hódolt ezen követelménynek, még itt maradt a hatalmas Északamerikai Egyesült-Államok területe, melyen az eszmét keresztülvinni és a republikánus párt segítségével most mindent elérni lehetett.

Nemcsak a republikánus párt politikai elve és a párt kebelében oly hatalmas iparosok, bányatulajdonosok és gyárosok tekintélyes száma, hanem az a körülmény is, hogy az Unió pénzügyi helyzete igen kedvezően fejlődött, a vámtarifa revíziójának eszméje felé terelte a közvélemény áramlatát. Az Egyesült-Államok évek óta bevételi többlet felett rendelkeznek; e többletek az utolsó években a 100 millió dollárt meghaladták; a nagy államadósság, mely a szecsesszió háborúja óta az Egyesült-Államokat terhelte, lassankint leszállt, úgy, hogy az 1870. évben még 2.331 millió dollárra rúgott adósság 1889. évben (levonva az Egyesült-Államok kincstárában levő címleteket) már csak 975 milliót tett. Az Egyesült-Államok pénzügyi viszonyaira nézve tájékoztatásul szolgál a következő (I. számú) táblázat:

I. Az Északamerikai Egyesült-Államok pénzügyi viszonyainak fejlődése:

Év ¹⁾	Bevétel		Kiadás		Többletvétel		Vámjövetelem		Nyugdíjak		Államadósság		Államadóssági kamat	
	millió dollar	fejenként dollar	millió dollar	fejenként dollar	millió dollar	fejenként dollar	millió dollar	fejenként dollar	millió dollar	fejenként dollar	millió dollar	fejenként dollar	millió dollar	fejenként dollar
1870	411'25	10'07	309'65	8'03	101'60	194'33	23'34	2'331'16	60'46	118'78	3'08	—	—	—
1871	383'32	9'69	292'17	7'39	91'15	206'27	34'44	2'246'99	56'81	111'94	2'83	—	—	—
1872	374'10	9'22	277'51	6'84	96'59	216'37	28'53	2'149'78	52'96	103'98	2'56	—	—	—
1873	333'73	8'01	290'34	6'97	43'39	188'08	29'35	2'105'16	50'52	98'04	2'35	—	—	—
1874	289'47	7'13	287'13	7'07	2'34	163'10	29'03	2'104'11	49'17	98'79	2'31	—	—	—
1875	288'00	6'55	274'62	6'25	13'38	157'16	29'45	2'090'04	47'56	96'85	2'20	—	—	—
1876	287'48	6'52	258'45	5'87	29'03	148'07	28'25	2'060'92	45'66	95'10	2'11	—	—	—
1877	269'00	6'07	238'66	5'21	30'34	130'95	27'96	2'019'27	43'56	93'16	2'01	—	—	—
1878	257'76	5'41	236'96	4'98	20'80	130'17	27'13	1'999'38	42'01	94'65	1'99	—	—	—
1879	273'82	5'60	266'94	5'46	6'88	137'25	35'12	1'996'41	40'86	83'77	1'71	—	—	—
1880	333'62	6'65	267'61	5'34	65'88	186'52	56'77	1'919'32	38'27	79'63	1'59	—	—	—
1881	360'78	7'01	260'71	5'07	100'07	198'15	50'05	1'819'65	35'36	75'61	1'46	—	—	—
1882	403'52	7'64	257'93	4'89	145'54	220'41	61'34	1'675'02	31'72	57'30	1'09	—	—	—
1883	398'28	7'37	265'40	4'90	132'88	214'70	66'01	1'538'78	28'41	51'43	0'95	—	—	—
1884	348'51	6'27	244'12	4'39	104'39	195'06	55'42	1'433'51	25'90	47'92	0'86	—	—	—
1885	323'69	5'67	260'22	4'36	63'47	181'47	56'10	1'375'35	24'09	47'01	0'82	—	—	—
1886	336'43	5'76	242'48	4'16	93'95	192'90	63'40	1'282'11	21'95	45'51	0'78	—	—	—
1887	371'40	6'20	267'93	4'47	103'47	217'23	75'02	1'175'16	19'25	41'78	0'68	—	—	—
1888	379'26	6'32	259'65	4'33	119'61	219'09	80'28	1'063'00	16'94	38'99	0'62	—	—	—
1889	387'05	6'01	281'99	4'38	105'06	223'83	87'62	975'93	15'12	33'75	0'52	—	—	—
1890	385'00 ²⁾	—	293'00 ²⁾	—	92'00 ²⁾	—	109'00 ²⁾	—	—	—	—	—	—	—

¹⁾ A pénzügyi év június 30-án végződik. — ²⁾ Előirányzat szerint.

A mint ebből a táblázatból kivehető, az amerikai Unió bevételének majdnem kétharmad része vámokból származik, ha pedig egyáltalában szó volt a bevételek leszállításáról, úgy első sorban is a vámoknál elért jövedelem apasztása, tehát a vámtarifa módosítása hangoztatott.

A vámkérdés tehát ezen két ellentétes szempontból állandóan napi kérdés volt, melyet kikerülni még akkor sem lehetett volna, ha az Unió élén nem Blaine, hanem bárki más állott volna s így jöttek létre azok a törvények, melyek közül kettő előadója- és javasójától, Mac Kinleytől veszi nevét s innen általában az egész törvényhozási mozgalom s eredménye is Mac Kinley névvel hozatik kapcsolatba.

A kereskedelempolitikai szempontból jelentőséggel bíró legújabb amerikai törvények a következők:

Az 1890. június 10-ről kelt törvény, a vámszedésre vonatkozó törvények egyszerűsítéséről; ez az ugynevezett Mac-Kinley Administrative Bill;

az 1890. augusztus 30-ról kelt törvény, a kivitelre szánt hús megvizsgálásáról, hamisított élelmi szerek behozatalának megtiltásáról, az elnöknek felhatalmazásáról bizonyos esetekben tilalmak kibocsátására, valamint más ügyekről;

az 1890. október 1-ről szóló törvény, az unió jövedelmeinek leszállításáról és a behozatali vámok kiegyenlítéséről, valamint más czélokról; ez az ugynevezett Mac-Kinley Tariff-Bill.

Ez a három törvény egy jól kigondolt egészet képez, melynek célja az Északamerikai Egyesült-Államokat közgazdasági tekintetben Európától függetleníteni, az amerikai ipar kizárólagos uralmát az amerikai államokban biztosítani; a többi amerikai államokat kényszeríteni, hogy az észak-amerikai unióval szorosabb kereskedelmi és közgazdasági kapcsolatba jussanak, és végre Európát szorítani arra, hogy az észak-amerikai unió termékeit az európai piacokon akadálytalanul bebocsássák s hogy azokat a tilalmakat, melyeket az utóbbi évtizedben az amerikai nézetek szerint jogtalanul fölláttattak, megszüntessék. A szabadkereskedést követeli Amerika a saját cikkei számára, a mikor kiviteléről, a védelmet és a prohibíciót, mikor az európai cikkek behozataláról van szó. Teszi ezt azon erejének túlbecsülésében, melyet a viszonyok által gazdagga és erőssé vált nemzet, az államok egyesülése

érez; parancsolólag lép föl oly téren, a hol az érdekek különböző volta, államok önálló iránya és céljai mellett egyetértő összműködéstől félnie nem kell, a hol célját biztosan el is érné, ha az egész rendszer saját államaiban, saját népességének érdekeiben nem találанд reakcióra; ha a közgazdasági visszas állapothoz saját magukat nem boszulandják meg.

Kezdetben legtöbb ellenszenvet keltett a június 10-éről kelt ugynevezett M. Kinley Administrative bill, mely czíme szerint a vámozásra vonatkozó törvények egyszerűsítését akarja, tényleg azonban drákói szigorral szabályozza az árúk bevallását s ezen bevallás valódiságának ellenőrzését, illetőleg a hamis bevallás megbüntetését.

Ezen törvény szerint az Amerikába szóló árúról fakturát kell azon országban kiállítani, melyből az árú kivitetik; ebben az árút világosan le kell írni, értékét az elküldési hely pénznevében kifejezni és az érték alapjául szolgáló főbb adatokat, nevezetesen az előállítási költségeket lelkiismeretesen részletezni. Az előállítási költségekbe fölveendők a nyersanyag és a gyártás költségei, a végelkészítés és csomagolás költsége, nevezetesen a csomagolás minden részletének, például a dobozok, palaczkok, zsákok, ládák, de sőt a széna, szalma s más efféle göngyölő anyagok ára, és ezen összköltségek 8°/_o-a mint pótlék. Ezen így kiállított faktura az elküldő gyáros vagy kereskedő által aláírandó azzal a világos kijelentéssel, hogy a faktura minden tekintetben a valóságnak megfelelően és azon helyen van kiállítva, melyből az árú Amerikába küldetik; hogy a fakturában semmiféle más levonások, visszatérítések vagy praemiumok le nem vonattak, mint a melyek tényleg szolgáltatottak; hogy más faktura ezen árúkról nem állított ki. Az így kiállított fakturát a konsul azután láttamozza s most megy az árú Amerikába.

Amerikába megérkezve, az illető címzett eskü felvételére jogosított hivatalnok előtt, meghatározott formulák szerint, tünepélyes bevallást tesz, melynek lényege a következő: a benyújtott faktura az igazi és egyedüli a szóban álló árúkról, a faktura tényleg abban az állapotban van, a melyben kapta; az egyuttal bemutatott árúbevallás ugyanazokat az adatokat tartalmazza, mint a faktura és a teherlevél; tudomása szerint nincs eltitkolva semmi oly körülmény, mely által az Egyesült-Államok törvényesen megillető vámjukban csak részben is megcsalattatnának; a faktura a valónak megfelelően és azon személy

által állítottatott ki, a ki erre a törvény által kijelöltetett; és ha esetleg később e tekintetben bármilyen hiányt fölfedezne, azt azonnal az illető vámhivatalnak följelenti; legjobb tudomása szerint ő ezen árúk birtokosa; az előállítás költségek vagy piaci árak a tényleges viszonyoknak megfelelnek.

Aki tudva hamis vallomást tesz, 5.000 dollár pénzbüntetéssel vagy 2 évig terjedhető fogsággal vagy az illető bíró belátása szerint mindkét büntetéssel büntetendő.

Ha az árú érték szerint fizet vámot, vagy ha az érték különfélesége szerint fizet különböző specifikus vámot, vagy ha specifikus és értékvámot fizet, ez esetekben az árú bevallott értéke az e végből külön működő becslők (appraiser) által megítéltetik. Ha a becslők által talált érték a bevallott értéknél 10%-nál nagyobb, a különbségnek minden egyes %-káért az összebecsű két százaléka jár vám fejében; ha pedig a talált érték a bevallottnál 40%-kal nagyobb, ez esetben a bevallás hamisnak tekinthető, az árú elkobozható és általában a vámcsalás bűnügyében a kellő eljárás megindítható.

A most kivonatban és lényegükben felsorolt intézkedések semmi esetre nem egyszerűek, a kereskedelem és a forgalomban megkívánt szabad mozgásnak éppen nem felelnek meg és a drákói büntetések, valamint a szigorú felelősség, mely lépten-nyomon a bevallóra ki van róva, éppen nem felel meg szabad állampolgároknak. Első pillanatban az üzletvilág Európában ép úgy, mint Amerikában a törvény intézkedéseit kivihetetleneknek tartá; maguk az Egyesült-Államok konsulai, kik Európában a fakturák láttamozásával voltak megbízva, összejöveteleket tartottak, tanakodván a felett, miként értsék a törvény szavait; az amerikai vámhivataloknál a sok megbecsülendő árú annyira összehalmozódott, hogy a vám eljárás megakadni kezdett.

Ámde lassan e kérdésben és ebben az ügyben a kedélyek meg kezdtek nyugodni; a tarifbill szörnye elnyelte a kezelés nehézségeinek rémjét; a közfigyelem lassankint másfelé tereltetett; az üzleti világ — a mely talál alkalmas ellenszereket a közigazgatás legviszszásabb intézkedései ellen is — hozzászokott az újmódú bevallásokhoz; a törvény végrehajtói belátták, hogy sok intézkedés a papiroson megállhat ugyan, de az életben másképen kell azokat alkalmazásba venni és lassankint belezökkent az üzlet a kerékvágásba. Az adminis-

trativ bill tehát nem kellemetes ugyan az amerikai üzlet-összeköttetésben levő felekre; de nem volt azzal a rendkívüli ártalmas hatással, melytől kezdetben mindenki tartott. Igaz, a szigorinak alkalmazása bármely perczben elrendelhető, de minthogy ez legtöbb esetben amerikai polgárok ellen lesz alkalmazandó, a védelem is az ő érdekükben áll s ők fognak róla gondoskodni.

Áttérve magára a vámtörvényre, ismeretes az amerikai vámtarifa története. Az Egyesült-Államok első vámtarifája 1789-ből származik és Hamilton azon jelentése alapján, mely a gyárak tevékenységéről szólt, védelmi irányban módosított; a védelem azonban, mely akkor czélba vettetett, nagyon is korlátoznak mondható; pamutárúkra és gyapjúárúkra 5, vasárúkra $7\frac{1}{2}\%$ és átlag véve $8\frac{1}{2}\%$ vám vettetett ki. Az 1812. évben kitört háború a vámok megkészszerződését vonta maga után. Ez a felemelés számos merész vállalkozásra ösztönzött és a védelmi iránynak sok párthivet szerzett, úgy hogy 1816-ban az új vámtarifa tárgyalásánál már a védelmi követelések nyertek túlsúlyt s ekkor a vámtarifa átlag $24\frac{1}{2}\%$ -os tételekre emeltetett. 1819-ben nagy válság dült Amerika közgazdaságában és midőn 1824-ben új vámtarifa készítéséről volt szó, a közgazdasági válságok ellensúlyozásául a vámtételek újabb fölemelése ajánlatott panaceául; ekkor a vámtételek átlaga $32\frac{1}{2}\%$ -ra rúgott. A közgazdasági válság utóbajai és maradékai mindinkább multak, de midőn 1828-ban a vámtarifa revíziójáról volt szó, minden oldalról az hangzott, hogy a tételek alacsonyaksígy az átlag fölemeltetett $43\frac{1}{3}\%$ -ra. Ez volt az a tarifa, melyet a déli államok lakosai »a gyalázat« tarifájának neveztek el.

A tarifa magassága ellen emelt panaszok 1833. évben a Clay-féle compromiss-tarifot eredményezték, mely a tarifa-tételek lassankinti leszállítását rendelte el úgy, hogy 1842. évben a tételek átlaga 20% lett volna; ámde 1837. évben ismét rendkívüli kereskedelmi válság dült az Egyesült-Államokban s így 1842. évben új vámtarifa hozatott, mely a Clay-féle irányt megszüntette, számos vámmentes cikkre ismét vámot honosított meg, átlag azonban 20% -nál nem volt magasabb, de maga ez a tarifa is csak négy éven át volt érvényben.

1846-ban Walker pénzügyminiszter alatt új vámtarifa lépett életbe, melynek főelvei a következők voltak: a vámok jövedelme ne legyen nagyobb, mint a mennyi a közigazgatási költségek fedezésére szükséges; a vámok legnagyobb része luxustárgyakra vetendő ki; speczifikus vámok mellőzendők és az árúk netto értéke után értékvámok szedendők; az ország minden vidéke lehetőleg egyenlően terheltessek a vámokkal és ne történjék az, hogy az egyik vidék a másiknak rovásán megkárosíttassék. Ezen így létrejött vámtarifa átlag 22%-os volt.

1857. évben Amerikában ismét nagy válság dúlt; az Egyesült-Államok jövedelmei nagyban csökkentek s így ismét a vámtarifa átdolgozása vétetett célba; elhagyták az 1846-ban irányul vett elveket és az u. n. Morilltarifa lépett életbe, igen mérsékelt vámtételek állapították meg, a melyek 19—24% közt álltak.

De bekövetkezett 1862-ben a nagy polgárláború. Az Unio minden téren oly erőfeszítéseket tesz, melyek csak Amerikában lehetségesek. A legvadabb adótörvények lépnek életbe. Hogy ily körülmények közt a vámtarifa módosítása, illetőleg tételeinek fölemelése nem maradhatott el, az természetes oly államban, a hol a vámbevétel a jövedelmi források közt első helyen áll. Így keletkezett 1864. évben a háború-tarifa.

1865-ben beállt a béke; az adók nagy száma lassankint ismét megszűnik, ámde a vámtarifa tételeinek leszállításáról semmi szó. Az iparos elem, a gyárurak dominálni kezdenek; szerintük a vámoknak továbbra is fenn kell állaniok; a ki ezeket le akarná szállítani, az pestisragadós angol szabad kereskedő, az az amerikai munkás ellensége. És ez időtől kezdve fokonként újabb és újabb emelések, nagyobb és nagyobb vámtételek honosultak meg Amerikában, a legutóbbi vámtarifa 45%-os vámokat tartalmaz. Ez kevés volt a mostani védvámoknak s így 1890-ben a Mac Kinley-tarifát erőszakolták ki.

Az új vámtarifa viszonyainak megítélése céljából egy pillantást kell vetni az amerikai kereskedelem fejlődésére és az Egyesült-Államok vámjövedelmeinek részleteire; ez okból közöljük a forgalmi adatokat 1850-től kezdve napjainkig, (II. számú táblázat), valamint azon czikkek sorozatát, melyek után az Unio legalább 1 millió dollár vámjövedelmet élvez, 1875-től kezdve 1889-ig (III. sz.):

II. Az Északamerikai Egyesült-Államok külforgalmának alakulása :

Év	Behozatal	Kivitel	Összes forgalom
1850 . . .	173,509.000	144,375.000	317,884.000 dollár
1851 . . .	210,771.000	188,915.000	399,686.000 »
1852 . . .	207,440.000	166,984.000	374,424.000 »
1853 . . .	263,777.000	203,489.000	467,266.000 »
1854 . . .	297,803.000	236,959.000	534,762.000 »
1855 . . .	257,808.000	218,909.000	476,717.000 »
1856 . . .	310,432.000	281,219.000	591,651.000 »
1857 . . .	348,428.000	293,823.000	642,252.000 »
1858 . . .	263,338.000	272,011.000	535,349.000 »
1859 . . .	331,333.000	292,902.000	624,235.000 »
1860 . . .	353,616.000	233,576.000	587,192.000 »
1861 . . .	289,310.000	219,553.000	508,863.000 »
1862 . . .	189,356.000	190,670.000	380,026.000 »
1863 . . .	243,335.000	203,964.000	447,299.000 »
1864 . . .	316,447.000	158,837.000	475,284.000 »
1865 . . .	238,745.000	166,029.000	404,774.000 »
1866 . . .	434,812.000	348,859.000	783,671.000 »
1867 . . .	395,761.000	294,506.000	690,267.000 »
1868 . . .	357,436.000	281,952.000	639,388.000 »
1869 . . .	417,506.000	286,117.000	703,623.000 »
1870 . . .	435,958.000	392,771.000	828,729.000 »
1871 . . .	520,223.000	442,820.000	963,043.000 »
1872 . . .	626,595.000	444,177.000	1.070,772.000 »
1873 . . .	642,136.000	522,479.000	1.164,615.000 »
1874 . . .	567,406.000	586,283.000	1.153,689.000 »
1875 . . .	533,005.000	513,442.000	1.046,447.000 »
1876 . . .	460,741.000	540,384.000	1.001,125.000 »
1877 . . .	451,323.000	602,475.000	1.053,798.000 »
1878 . . .	437,051.000	694,865.000	1.131,916.000 »
1879 . . .	445,777.000	710,439.000	1.156,216.000 »
1880 . . .	667,954.000	835,638.000	1.503,592.000 »
1881 . . .	642,664.000	902,377.000	1.545,041.000 »
1882 . . .	724,639.000	750,542.000	1.475,181.000 »
1883 . . .	723,180.000	823,839.000	1.547,019.000 »
1884 . . .	667,697.000	740,513.000	1.408,210.000 »
1885 . . .	577,527.000	742,189.000	1.319,716.000 »
1886 . . .	635,436.000	679,524.000	1.314,960.000 »
1887 . . .	692,319.000	716,183.000	1.408,502.000 »
1888 . . .	723,957.000	695,954.000	1.419,911.000 »
1889 . . .	745,131.000	742,401.000	1.487,532.000 »

III. Az Északamerikai Egyesült-Államok vámbevételai ¹⁾ (millió dollárokbau)

Az árak részletezése, a melyek után a vám fizetett:	1875-	1876-	1877-	1878-	1879-	1880-	1881-	1882-	1883-	1884-	1885-	1886-	1887-	1888-	1889-
Czukor, czukorárú, melasse . . .	37'15	41'89	37'08	38'75	40'28	42'21	47'93	49'20	46'17	48'92	52'18	51'77	58'01	52'00	55'99
Gyapjárú	27'28	52'51	17'50	17'17	16'83	21'86	22'42	25'39	29'14	27'47	24'29	27'27	29'72	32'21	35'37
Selyem és selyemárú	14'03	13'87	12'80	12'15	14'01	18'66	19'03	22'63	19'66	18'96	14'00	13'93	15'51	16'35	17'34
Vas és vasárú	8'83	6'83	6'21	5'91	6'74	23'24	25'61	29'01	21'58	14'79	11'97	14'63	20'71	21'28	16'90
Dohány és dohánygyártmány . .	5'26	4'70	4'36	4'63	4'25	4'68	4'65	6'00	7'66	6'94	7'35	8'31	9'12	9'73	11'19
Pamutárú	9'04	7'98	6'55	6'49	6'57	9'97	10'92	12'22	12'23	11'47	10'93	11'75	11'71	11'49	10'84
Len, juta- és kenderárú . . .	6'83	5'90	5'83	5'72	6'00	8'24	7'72	8'13	8'49	7'74	7'12	7'40	7'56	7'91	8'92
Gyapjú	3'63	2'78	2'65	2'71	1'96	7'37	4'86	3'85	3'17	4'52	3'16	5'12	5'89	4'72	5'98
Chemiai szerek	3'23	2'90	3'08	2'81	3'43	4'07	4'63	4'93	6'05	3'71	3'79	4'34	4'65	4'62	5'01
Üveg és üvegárú	2'39	2'16	1'93	1'70	1'89	2'81	3'29	3'84	4'18	4'20	3'71	3'69	4'51	4'79	4'52
Bor	3'39	2'98	2'75	2'46	2'59	3'09	3'37	3'60	5'36	2'58	3'66	3'77	3'64	4'01	4'17
Gyümölcs és dió	2'91	3'11	2'57	2'69	2'59	3'40	3'34	4'42	4'60	4'42	3'67	3'49	4'21	4'47	4'00
Agyag, kő- és porcellánárú . .	1'87	1'75	1'61	1'69	1'73	2'35	2'76	3'60	3'79	2'57	2'73	2'82	3'25	3'56	3'69
Bőr és bőráru	3'21	3'05	2'66	2'52	2'62	3'41	3'33	3'78	3'77	3'15	2'86	3'26	3'28	3'47	3'41
Szesz	3'39	2'94	2'76	2'45	2'51	2'78	2'96	3'16	3'37	3'14	2'94	2'83	2'93	2'98	2'94
Apródruk és illatszerek	2'23	1'86	1'53	1'55	1'46	2'25	2'93	3'91	3'03	2'89	2'07	2'45	2'94	3'02	2'78
Len, juta, kender	0'82	1'05	0'95	0'83	1'14	1'41	1'52	1'66	1'65	1'67	1'94	1'84	1'93	2'38	2'48
Fa és fáárú	1'11	0'98	0'86	0'84	0'93	1'33	1'53	1'69	1'70	1'60	1'46	1'42	1'50	1'68	1'77
Ékszer és drágakő	0'46	0'36	0'33	0'34	0'42	0'70	0'87	0'92	0'90	1'02	0'68	0'90	1'66	1'18	1'23
Kenyétermények	1'18	1'60	1'13	1'02	1'00	1'35	1'66	2'36	1'90	0'90	1'03	1'04	1'07	1'11	1'16
Sör és malátaiatok	0'57	0'42	0'31	0'24	0'25	0'28	0'32	0'41	0'61	0'53	0'54	0'58	0'61	0'66	0'66

¹⁾ A pénzügyi év, a vámbevételek elszámolása tekintetben is, június 30-án végződik.

A Mac Kinley-tarifbill a vámtételek szabályozásánál három czélt tűzött ki maga elé. Először meg akart felelni a köz-kiváncságnak azon követelésének, hogy az Egyesült-Államok fölösleges bevételei apasztassanak s a vámokban fekvő adó-teher könnyebb legyen. Másodszor az amerikai agráriusokat az u. n. farmer associations-t akarta kielégíteni s Amerika mezőgazdaságát kívánta védelmezni. Harmadszor Európa iparcikkeit Amerikából még jobban ki akarta zárni s ez által az amerikai ipart támogatni.

Ezen hármas cél már magában is lehetetlenné tette azt, hogy az óriási vámjövedelem csökkentése a vámtarifának a szabadkereskedési irányban való gyökeres átalakítása által történjék. A vámjövedelem csökkentését tényleg nem is ez által akarták elérni, hanem eltekintve a forgalmi szempontból kisebb jelentőségű vámentességektől, (pl. viasz, nem angol nyelven irt könyvek, köszénkátrány, makk, sörté, száraz katáng-gyökér, mazsola, datola, juta, lószőr, stb.), valamint azon vámleszállításoktól, a melyek kivált félgyártmányoknál alkalmaztattak s így talán első sorban a tökéletesebb gyártmányok számára megkívánt nyersanyag megszerzésével az amerikai gyárosoknak előnyt nyújtanak, főkép a czukornál birnak jelentőséggel. Itt a pénzügyi eredmény mindenesetre nagy jelentőségű lesz, mert a czukorból Amerika évenként 60 millió dollár vámot szedett; az új tarifa a hollandi standard 16. számát meg nem haladó czukrot és melasszet egészen vámentessé teszi; az említett számnál finomabb czukornál pedig az eddigi 3 és 3½ cent helyett fontonként csak $\frac{5}{10}$ cent vámot szed s így miután eddig leginkább a 16-nál kisebb számú czukor hozatott be, a vámjövedelem mindenesetre tetemesen le fog szállani.

Furcsának látszik Amerikáról, mely mezőgazdasági termékeivel előzönlí a világot, a hol a termés oly bő és kevés munkaerővel jó létre, azt hallani, hogy ott is az agrárvámokat kívánják és hogy ott is a mezőgazdaságnak állami intézményekkel való védelmét követelik. Ámde az Északamerikai Egyesült-Államokban újabb időben a mezőgazdaság terén oly jelenségek mutatkoznak, melyekkel szemben az európai agráriusok keservei és panaszaik eltörpülnek. A gabnatermelés terén beállt nagy verseny, az ennek következtében mutatkozó árhanyatlás, az állat- és húsbehozatalra alkalmazott tilalmak, az amerikai

mezőgazdaságnál, daczára azon roppant fejlődésnek, melyet az különben a gépek alkalmazása következtében mutat, szomorú állapotokat teremtett. Gabnagyardak »bonanza farms« keletkeztek, melyek azután az önálló farmereket hatalmas versenyekkel tönkre tették s ha a gabnagyardok hanyatlása az európai mezőgazdát hangos panaszokra fakasztja, az amerikai farmer egészen odahagyja földjét, inkább napszámba megy dolgozni, semhogy továbbra is nyomorogjon saját gazdaságában. És ily viszonyok közt keletkeztek a farmer-assocziációk és minthogy ezen egyesületek tanácskozásaiban heves hangok szóltak föl az iparvédvámok súlya ellen és folytonos panaszok támadtak a miatt, hogy a törvényhozás csak az iparosokat védi, de nem gondol a mezőgazdákkal: a Mac Kinley bill tervezője a mezőgazdaság érdekében is jótevő szellemként kívánt jelentkezni. A gabnavámok mind fölemeltettek. Így

árpa	10	centről	30	centre	a 48 fontos bushel
maláta	20	»	45	»	a 34 » »
árpadara	$\frac{1}{2}$	»	2	»	a font
kukoricza	10	»	15	»	az 56 fontos bushel
kukoriczaliszt . .	10	»	20	»	a 48 » »
zab	10	»	15	»	a bushel
zabliszt	$\frac{1}{2}$	»	1	»	a font
buza	20	»	25	»	a bushel
buzaliszt	20 $\frac{0}{10}$ -ról 25 $\frac{0}{10}$ -ra.				

Mily nevetséges az agrárvámok fölemelése, kitűnik abból, hogy például kukoriczából a kivitel 69 millió bushel és a behozatal csak 2.388 b.; kukoriczalisztból a kivitel 312.186 barrel, a behozatal 396 b.; buzából a kivitel 46 millió bushel és a behozatal 1.446 b. Az agrárvámokkal kapcsolatban a czukortermelés számára külön praemiumok honosítottak meg és elrendeltetett, hogy azon czukortermelők, kik az Egyesült-Államokban termelt répa, sorghum, czukornád vagy jávorfánedvből czukrot készítenek, ha a czukor 90 fokig polárizált, fontonként 2, különben 1 $\frac{3}{4}$ cent praemiumot nyerjenek; a czukortermelés jelenlegi helyzete szerint az évi praemium vagy 7 $\frac{1}{2}$ millió dollár fog rúgni; ha azonban a bill tervezőinek célja, azaz az, hogy Amerika maga fedezze czukorszükségletét, elérnének, a praemiumok legalább 60 millió dollár rúgnának.

A mezőgazdaság érdekében rendeltetett el az, hogy a

dohánykereskedésre fennálló adó megszűnjék, ezzel szemben azonban a külföldi dohányok vámja fölemeltetett. Gondoskodás történt arra nézve, hogy az állatok és a hús kivitele állategészségügyi tekintetben nehézségekre ne találjon. Végül a gyapjú-vámok fölemelése által a juhtenyésztés számára kívántak rendkívüli kedvezményeket nyújtani. E részben az előterjesztés azt mondja, hogy már 1840. évben 35,800.000 font gyapjút termelt Amerika. Ez a termelés lassankint emelkedett

1850. évben	52,500.000 fontra
1860. »	60,300.000 »
1869. »	162,000.000 »
1874. »	181,000.000 »
1879. »	232,000.000 »
1884. »	308,000.000 »

Ezóta egy kis visszaesés mutatkozik, úgy, hogy jelenleg a gyapjú-termelés 245 millió fontra becsültetik. Minthogy pedig az Egyesült-Államokban az évi gyapjufogyasztás 600 millió font, a védelem ezen mezőgazdasági ág számára multhatlan szükségesnek tüntettetett föl. Tényleg a gyapjú-vámok, melyek már előbb 60%-nál nagyobbak voltak, nagyban emeltettek, úgy, hogy most körülbelül az érték 100 %-ának felelnek meg.

A Mac Kinley bill harmadik feladata és egyik főczélja az amerikai ipar kellő támogatása. E végből a vámok leszállítottak vagy megszüntetettek ott, a hol az amerikai ipar nyersanyag vagy félgyártmányok hiányában szenved; de nagyban emeltettek azon czikkeknél, melyek Amerikában gyártatnak, vagy gyárthatók.

Legtöbb iparczikkeknél a vámok az árú 60%-ánál sokkal nagyobbak, sőt igen gyakran a 100%-ot is meghaladják. A nélkül, hogy az összehasonlítás részleteibe bocsátkoznánk, megemlítjük, hogy fölemeltettek a vámok több chemiai árúnál, az üvegárúknál, a vas- és fémárúknál, a pamutárúk finomabb fajainál, a gyapjúárúknál, a selyemárúknál, a bőrárúknál.

Példa gyanánt szolgáljanak a következő vámtételek:
 öblös fehér üveg nem csiszolva előbb 40% most 60% értékvám
 öblös fehér üveg csiszolva . . » 45% » 60% »
 lámpa-czilinder » 45% » 60% »
 porcellán- és opálüveg . . . » 45% » 60% »

közönséges táblaüveg 10—15

hüvelykig fontonkint . . . előbb $1\frac{1}{4}$ c. most $1\frac{3}{8}$ cent

közönséges táblaüveg 16—24

hüvelykig fontonkint . . . » $1\frac{3}{4}$ c. » $1\frac{7}{8}$ »

közönséges táblaüveg 24—30

hüvelykig fontonkint . . . » $2\frac{1}{4}$ c. » $2\frac{3}{8}$ »

közönséges táblaüveg nagyobb

méretű fontonkint . . . » $2\frac{3}{4}$ c. » $2\frac{7}{8}$ »

szemüvegek » . . . » 45 c. » $66\frac{2}{3}\%$

pléh — fontja . . . » 1 c. » $2\frac{2}{10}$ »

késműves-árúk . . . » 35% most az értékhez

képest tuczonkint 10 c.—5 dollárt s azonfölül még az érték 30% , úgy, hogy legalább is 70 százalékos értékvám jelentkezik.

Gyapjú-ruháknál előbb fontonkint 40 cent és az érték 35 százaléka, most fontonkint $49\frac{1}{2}$ cent és 60 százalék a vám.

Gyapjú-szőnyegeknel előbb fontonkint 45 c. és az érték 30% most 60 c. és az érték 40% -a.

Gyapjú-harisnya és kötve szőtt árúk előbb fontonkint $5\frac{1}{2}$ c. és az érték 10% -a, most, mint ruházat fontonkint $49\frac{1}{2}$ c. és 60 százalék.

papiros-árúknál . . . előbb az érték 15, most 35%

tollaknál . . . » » » 25 » 50%

kalapoknál . . . » » » 20 » 60%

Nagyban és egészben véve a tarifbill az előbbeni vám-tarifához képest nagyon magas vámtételeket tartalmaz és ha a vám alá eső tárgyakat tekintjük és a vámjövedelmet a vámozandó árúk értékével összehasonlítva az eddigi amerikai vámokat átlag 45 százalékosoknak találjuk, ugya Mac Kinley-bill vámjai ugyanezen számítás szerint legalább is 60 százalékosak.

Egyébként a törvény azon intencziója, hogy általa a vámjövedelem kisebbedjék, az által fog eléretni, hogy a magasabb vámok a behozatal csökkenését fogják eredményezni, mert e nélkül az adótehernek kívánt leszállítása nem valószínű; a billt ellenző kisebbség jelentése szerint ugyanis a vámemelések, az eddigi forgalmat véve fel, 65 millió dollárnak felelnének meg, míg a vámleszállítások és a cukorvám megszüntetése 61 millió dollár csökkenést eredményezne s így a vámjövedelem még 4 millió dollárral emelkednék.

Eltekintve a pénzügyi hatástól, vizsgáljuk meg minde-
nekelőtt az új vámtörvény hatását magában Amerikában és
az amerikai közgazdasági viszonyokra vonatkozólag.

Nagy károkat okozott a kereskedésnek az a sietség,
melylyel a vámtörvény életbeléptetése elrendeltetett. A kon-
gressus, illetőleg a benne domináló párt a törvényt október
6-ára, azaz hétfőre rendelte életbeléptetendőnek; s miután
vasárnapokon a vámhivataloknál bejelentések nem tehetők,
mindazok az árúk, a melyek 5-én megérkeztek, s így a tör-
vény értelmében még az előbbi vámtarifa szerint lettek volna
kezelhetők, ezt az előnyt nem vehették igénybe. Október 4-ike
volt tehát az utolsó nap, a melyen a bejelentésnek meg kellett
történnie, ha a régi vámtarifa kisebb tételeit akarta a bevívó
élvezni. Az egyedüli előny, melyet a kormány a kereskedés-
nek engedett, az volt, hogy ezen szombati napon a hivatalos
órákat nem a rendes délutáni 3 órával zárta be, hanem éjjelig
terjesztette ki. Lehet képzelni, mily mozgalom s mily izgatottság
uralkodott e napon a nagyobb vámhivatalokban; New-Yorkban
például a megérkező gőzösökből a leggyorsabban járó remor-
quörök vették át és szállították a bevallást eszközöndő kapitányt
a partra, a hol már kocsik várakoztak rájuk, hogy lélekszakadva
a vámhivatalba hajtsanak; ott azután bejelentette a kapitány
okmányait s az importörök, ha elég gondosak voltak fakturáikat
megkábeleztetni, megkezdhatték vámdeklaratióikat s így a régi
vámtarifa szerinti vámozásra jogosultságot nyerhettek. Az utolsó
héten New-Yorkban 6 millió dollár volt a vámbevétel s így
egy-egy napra átlag 1 millió esik, holott különben egy-egy
napon csak fél millió dollár szokott lenni.

A bill ellen az ellenszenv Amerikában igen nagy volt;
azonban ugyanazon hatalmas emberek, a kik befolyásukkal
az ezüst-bill keresztülvitelét biztosították, küzdöttek a vám-
törvény érvényrejutása mellett. A számos vitatkozás, a sietség,
melylyel a kongressus bezárása előtti legutolsó napokban
a legfontosabb kérdések kompromisszumok útján megoldattak,
de sőt még a billnek letisztázása is oly elhamarkodással történt,
hogy az elnök által aláírt törvény telve van hibákkal és
ellenmondásokkal. Ez okból a törvény ellen mozgalom
indult meg; egyrészt a bill ellenesei a sok hiány és hiba miatt
a törvényszéknél föl akartak lépni s a törvény törvénytelen-
ségét megállapíttatni, másrészt panasz emeltetett az okból,

mert a törvényt a kongressuson állítólag nem határozatképes ülésben szavazták meg. Mindazonáltal mindezek a mozgalmak eredményre nem vezettek s a törvény tényleg alkalmaztatik. Jellemző azonban az említett mozgalom arra nézve, hogy az amerikaiak is mily nagy tehernek tekintik a törvényt.

A közgazdasági hatás, mint minden túlnagy vámemelésnél, ezen billnél is először a nagyobb vámokkal sújtott árúk tömeges bevitelében mutatkozott. Az amerikai piac s főkép a spekuláció minden eszközt s módot felhasznált arra, hogy a vámtörvény életbelépte előtt még nagy mennyiségben behozatásának mindazok az árúk, a melyekre vámemelések contempláltak. Ugyanis az amerikai Egyesült-Államokba behozatott:

	1890. évben	1889. évben	több 1890-ben
	d o l l á r		
szeptember hóban	75,915.796	53,685.848	22,229.948
julius, augusztus, szeptemberben	214,681.809	190,540.504	24,141.305
januártól szeptember végéig . .	625,809.361	582,879.612	42,929.749

Magában New-York városában, a hol az amerikai kereskedés összpontosul, a bevétel előbb nem látott mérveket öltött. Így behozatott összesen szeptember hóban :

1890. évben . . .	50,724.622	dollár
1889. » . . .	35,536.929	»
1888. » . . .	35,512.054	»

és januártól szeptemberig :

1890. évben . . .	422,332.552	dollár
1889. » . . .	376,615.498	»
1888. » . . .	349,948.370	»

végül szöveteiből januártól szeptember végéig :

1890. évben . . .	116,844.878	dollár
1889. » . . .	103,813.825	»
1888. » . . .	100,578.909	»

Ezen túlságos árúbeszerzés a vámtarifa életbeléptével mégis nagy áremelkedéssel volt kapcsolatban; mindenki felhasználta a törvényt, daczára a nagy, gyakran másfél évre beszerzett készleteknek, hogy a törvény hatásának tulajdonított áremelést igénybe vegye. A már előbb az ezüst törvény által inaugurált ezüst-spekulációval kapcsolatban, most az árúspekuláció egy alapjában hibás faja fejlődött ki, s ez, valamint az a körülmény, hogy az amerikai házak a londoni házakkal

együttesen dél-amerikai vállalatokban erősen dolgoztak, nov. 10-én nagy tőzsde-paniquera vezettek. Ezen válság ugyan szünőfélben van; de okozói közt tagadhatlanul a Mac Kinley vámtarifát is fel lehet ismerni.

Vámtörvények egyébiránt közgazdasági hatásukban nem szoktak azonnal jelentkezni s az említett válság muló esemény. Amerika az új vámtörvény által fog egyes ipartelepeket létesíteni, fogja a már fönlevő iparvállalatait nagyobbítani, fogja ugyan Európa több iparczikkeit az amerikai piacról kizárni, fogja a számos trustokat abba a helyzetbe hozni, hogy az árakat tetszésük szerint megállapíthatják s így saját maguk számára nagy nyereségeket szedhetnek: — de mindezt csak az amerikai munkások és általában a fogyasztók viszonyainak súlyosbitásával, az amerikai farmerek helyzetének megterhelésével, szóval az amerikai nép nagy részének kizsákmányolásával, tehát a közgazdaság legnagyobb részének sanyarúbb helyzetbe taszításával fogják elérhetni. Már most is lehet tapasztalni a munkásokra vonatkozólag a káros hatást. Így egy new-yorki köpenygyár 400 munkással a munkabéreket 10%-kal szállítja le, azzal indokolva eljárását, hogy a nyersanyag ára 40—70%-kal emelkedett; egy szőnyeggyár Philadelphiában ugyanez okból 8% leszállítást alkalmaz; öt selyemgyárban Pattersonban 25%-os a munkabér csökkentése. És hogy az amerikai nép érzi a Mac Kinley-billnek reá nehezedő következményeit, ezt kétségtelenül mutatja a november 4.-én végbement választás. A republikanus párt megbukott, — a demokraták — tehát a MacKinley-bill ellenzői diadalmaskodtak. Maga a törvénykezdeményező Mac Kinley saját választókerületében Cantonban (Ohio), daczára annak, hogy a republikanusok legjobb szónoka, Blaine államtitkár sietett a választás helyszínére, megbukott. Amerika egyesült államainak népe ezen választással megmondta ítéletét a vámtörvény felett, neki az elzárkózás nem kell.

Tekintsük már most a törvényt abból a szempontból, a mint az az európai államokra esetleg ki fog hatni; s vegyük elsősorban hazánkat és az osztrák-magyar monarchiát.

Az osztrák-magyar monarchia kivitele az Északamerikai Egyesült-Államokba aránylag nem nagy jelentőségű és a legjobb években is 10—15 millió dollárnál nem nagyobb. Az összes kivitelben Magyarország legfőlebb 500.000—1 millió dollár közvetlen kivittelrel szerepel, a mint ez a következő táblá-

zatból kitűnik, a mely az osztrák-magyar monarchiában székelő északamerikai konszultatusok kerületei szerint van összeállítva:

Kivitetett az osztrák-magyar monarchiából:

évben	Budapest	Prága	Reichenberg	Trieszt	Bécs	Összesen
1889	338.446	2,826.269	622.847	1,209.357	4,124.925	10,049.482 dollár.
1888	412.828	3,091.044	676.623	1,690.042	4.178.943	9,121.846 *

és pedig 1889. évben a főbb cikkek, a melyekből a monarchiából legalább 20.000 dollár érték kivitetett:

	Budapest	Prága	Reichenberg	Trieszt	Bécs	Összesen
gombok	—	214.020 ³⁶	147.718 ⁷¹	—	1,396.496 ⁹⁸	1,768.236 ⁰³
üvegáru	13.444 ⁴²	771.473 ⁴³	237.712 ⁴¹	—	85.861 ⁹⁸	1,108.492 ¹⁸
len- és pamutáru . . .	—	73.851 ⁶¹	28.005 ⁶³	—	755.673 ³³	857.530 ⁵⁷
száraz gyümölcs . . .	—	2.460 ⁴⁸	—	643.017 ¹⁴	—	645.507 ⁶⁰
porcellán és agyáru . .	—	500.883 ⁴³	15.774 ⁶⁴	—	33.788 ²⁸	550.446 ³⁴
apróáru és ékszer . . .	—	63.458 ²⁹	158.665 ⁶⁸	—	157.512 ⁴¹	379.636 ²⁹
posztó és gyapjúáru . .	1.358 ⁹³	116.547 ⁷⁴	24.410 ¹⁹	—	204.297 ⁷²	346.614 ⁵⁸
selyem és bársony . . .	—	125.628 ⁹¹	—	—	185.080 ³¹	310.709 ⁴²
czukor	—	305.343 ⁹²	—	—	—	305.343 ⁹²
keztű	—	171.484 ²⁶	—	—	58.098 ⁷⁵	229.583 ¹¹
legyező	—	—	—	—	199.512 ¹³	199.512 ¹³
bab és lencse	67.243 ¹⁵	15.708 ⁹⁸	—	76.792 ²¹	27.827 ⁰⁴	187.671 ³⁸
dohányzó szerek . . .	171 ⁷⁹	1.289 ¹²	—	—	162.205 ³⁰	163.666 ³⁰
rovarpap	—	—	—	154.825 ²⁵	7.954 ⁶⁵	162.779 ⁹⁰
nyers borkő	9.665 ³⁵	—	—	14.807 ¹⁷	135.075 ⁸⁴	159.548 ⁶⁶
faanyag	—	51.340 ⁶⁸	—	—	70.615 ⁸⁴	121.856 ²⁹
bőr	2.540 ⁸⁹	18.551 ⁰⁸	—	9.906 ²⁵	87.283 ⁸¹	118.282 ³³
ásványvíz	100.690 ⁰⁸	16.155 ⁷⁸	—	—	590 ⁸²	117.436 ⁶⁸
bor és likőr	78.652 ⁹⁷	1.575 ²⁹	—	2.348 ⁹⁸	33.147 ¹⁰	115.723 ¹⁴
lakásberendezés . . .	—	7.660 ²⁰	—	—	93.638 ⁶⁸	101.298 ⁸⁸
gummi	—	—	—	73.798 ²⁸	13.288 ¹¹	87.086 ³⁹
gyógy és vegyáru . . .	4.989 ⁰⁰	18.137 ¹⁶	109 ⁴⁴	39.375 ¹³	12.835 ⁸⁶	75.446 ⁵⁹
komló	—	59.303 ¹⁰	—	—	15.129 ⁷³	74.432 ⁸²
karlsbadi só	—	64.239 ⁶⁵	—	—	—	64.239 ⁶⁵
ernyő részek	1.235 ²⁸	—	—	—	47.384 ⁹⁶	48.620 ²²
fém- és fémárú	—	10.239 ⁹⁹	4.214 ⁹⁹	—	32.560 ⁸⁰	47.005 ⁴⁸
nyers tajtkő	—	—	—	—	46.751 ¹⁵	46.751 ¹⁵
sör	—	41.367 ⁹⁸	—	—	2.089 ²²	43.457 ²⁰
fűvek, gyökerek, levelek	3.639 ⁷²	698 ⁰⁵	—	37.091 ⁵⁷	727 ⁰⁷	42.156 ⁴²
gyapjú	—	15.545 ⁷⁸	—	7.270 ⁹⁸	9.901 ⁹⁸	32.718 ⁹⁸
kefék	7.686 ²¹	—	—	—	23.446 ⁰³	31.132 ²⁴
ozokerit, ceresin . . .	—	—	—	—	30.286 ¹⁴	30.286 ¹⁴
ágytollu	—	27.348 ⁵⁰	—	—	—	27.348 ⁵⁰
rongy	—	—	—	25.856 ⁹⁹	—	25.856 ⁹⁹
haj	—	24.627 ⁰²	—	—	564 ²⁹	25.191 ³¹
papíros	—	22.255 ⁵⁰	276 ²²	—	2.359 ⁷⁶	24.891 ⁴²
műcikk	304 ⁵⁹	340 ⁷⁴	—	—	23.790 ⁰⁴	24.435 ³⁷
szilva	23.242 ⁴⁸	—	—	—	—	23.242 ⁴²

Első sorban állnak a gombok. Ezek közt főszerepet játszanak a gyöngyházból készültek és ismeretes mily gazdasági válságot okozott az új tarifa ezen, főkép Bécs környékén összpontosult iparágnál. Az új törvény az eddigi 25⁰/₀-os értékvám helyett az ¹/₄₀ hüvelyknek megfelelő gombmérték minden vonala után 2¹/₂ cent-et és ezen felül az érték 25⁰/₀-át veszi.

Ezen vám alapján az amerikai nagykereskedők a gombok előállításai költségeire 150%-ot ütöttek s így megdrágították az árút. Valószínű, hogy a kivitelnek ez az ága, ha nem is teljesen megszűnni, legalább legnagyobb részében korlátoztatni fog, még pedig annál inkább, mert az északamerikai államokban már is nagyban hozzáfogtak gyöngyházgombok előállításához. Philadelfiában egy gyár mindjárt a törvény életbe léptetése után munkásainak számát 2.500 egész 3.000-re akarta szaporítani s ez által a belföldi szükségletnek teljesen megfelelő mennyiségben állítna elő gombokat. November hó folyamán New-Jersey állam Newark városában 50.000 dollár alaptőkével egy gyár létesült gyöngyház-árúk készítésére.

Erzékenyen fog hatni az új vámtarifa a következő árúknál: az üvegárúknál, hol a főkiviteli cikknél, az öblös árúknál az eddigi 45%-os értékvám 60%-ra emeltetett; a len és pamutárúknál, a hol főkép a finomabb lenárúk az eddigi 35 és 40%-os értékvám helyett 50%-os, a pamutárúknál a kötveszőtt árú az eddigi 40%-os értékvám helyett az árú különböző értéke szerint különböző, de legtöbb esetben 70 százaléknál is magasabb vám alá esik; posztó és gypjú-árúknál, a hol egy igen komplikált vámrendszer és vámozási eljárás mellett sok árúnál majdnem 100%-ig terjedő vámok honosítottak meg; selyemárúknál, a hol az eddigi 50%-os értékvám részint 60 százalékra emeltetett föl, részint új vámozási rendszerrel még ennél is magasabb vámnak lehetősége előfordulhat; — keztyűnél, hol az eddigi 50%-os értékvám mellett még tuczátonként külön vám szedetik, a mely férfikeztyűnél 1 dollárra emelkedett; — apró árúknál, a hol az alabastrom, asbest, korálok, jetből készültek 10%-os értékvám helyett 25%-ot, — az elefántcsontból, gyöngyházból, békateknőből készültek 30% helyett 40%-ot fizetnek; — sörnél, a hol gallononként az eddigi 35 centnyi vám 40 centre emeltetett; — komlónál, a hol fontonként az eddigi 8 centnyi vám 15 centre emeltetett föl; — fémárúnál, a hol főkép a finomabb cikkeknel nagyobb emelések fordulnak elő; — a keféknél, a hol az eddigi 30%-os értékvám 40%-ra emeltetett; — papirosnál, a hol a vám az érték 15 százalékaról 20%-ra emeltetett.

A tarifában emelések nincsenek porcellán- és agyagárúnál, valamint a következő cikkeknel: borkő, ásványviz (habár

a tarifában oly sok a zavaros kitétel és a sietség folytán maradt hiba, hogy a tarifa szövege szerint, esetleg a palaczk után vám fizetendő), bor, tajtkő, rongy és haj.

Még leszállításban részesülnek némely pamutárúk, az üveggyöngyök (az eddigi 50% helyett 10% a vám), czukor, némely fémárú.

Egészben véve az osztrák-magyar monarchia kivitelét az új vámtarifa legalább kétharmad részében súlyosan éri és az ottani versenyzést több tekintetben lehetetlenné teszi.

A magyar kiviteli cikkek közül leginkább a szilva fogja megérezni a vám hatását, (fontonkint a vám 1 centről 2 centre emeltetett) habár, miután erre a cikkre az Egyesült-Államok rászorulnak, s miután ez náluk karácsonykor nemzeti szokás szerint meghonosult étel, a megkészszerződött vám az ottani fogyasztók vállaira fog nehezedni. Kefék (Pozsonyból), kevés üvegárú, gyapjúárú a magasabb vámot szintén megérzi. A többi nagyobb jelentőségű kiviteli cikk, jelesül az ásványviz, a bor, a borkő, gyógyárú, fűvek, gyökerek, levelek, a vámban nem változtak s így kivitelünk alig szenved az új törvény következtében.

Ha így Magyarország a Mac Kinley-bill közvetlen hatását alig fogja érezni, már az osztrák tartományokra közvetlenül is nagy visszahatással lesz, sőt egyes iparágakban súlyos veszteségeket fog előidézni és ugyanez áll Európa nagyobb iparállamaira, kivált Nagybritánia, Németország és Franciaország, sőt némi tekintetben még a kis Svájcra nézve is.

Az Északamerikai Egyesült-Államokba szóló bevétel — államok szerint részletezve — a következő lapon levő (IV. számú) táblázatból látható.

Ezen kimutatásból látható az a nagy érdekelttség, melylyel Európa az amerikai piacon viseltetik. Az összes behozatalnak 745 millió dollár értékéből 403 millió, vagyis 54%, tehát több mint fele Európára esik és ismét az európai bevételből az oroszánrészt, vagyis 178 millió dollár, az amerikai bevételnek 24%-a jut Nagybritániára, messze utána 81 millió dollárral (10%) jön Németország, 69 millió dollárral 9% — Franciaország s azután Olaszország, Svájc, Németalföld és csak ekkor az osztrák-magyar monarchia valamivel többel, mint az összes bevételnek 1%-ával.

Ha az egyes, leginkább érdekelt államok bevételét rész-

IV. Az Északamerikai Egyesült-Államok árúbevitele ¹⁾:
 (millió dollárokban)

Az országok neve, a honnan a bevétel eredt:	1860- ban	1880- ban	1881- ben	1882- ben	1883- ban	1884- ben	1885- ben	1886- ban	1887- ben	1888- ban	1889- ben	1890- ban	1890- ban az egész behozzátal ²⁾ -ában
Nagy-Británia	138 ⁵⁰	210 ⁶²	174 ⁴⁹	195 ⁵⁹	188 ⁶²	192 ⁵⁵	136 ⁷⁰	154 ²⁵	165 ⁰⁷	177 ⁹⁰	178 ²⁷	59 ¹⁷	23 ⁹³
Németország	18 ⁶³	52 ²¹	52 ⁹⁹	56 ³⁷	57 ³⁸	65 ⁰²	63 ²⁴	69 ¹⁵	80 ⁸⁵	78 ⁴²	81 ⁷⁴	5 ²⁴	10 ⁹⁷
Franciaország	43 ¹⁷	69 ³⁴	69 ⁸¹	88 ⁹⁰	97 ³⁹	70 ⁸⁴	56 ⁹⁴	63 ¹²	68 ¹¹	71 ³⁷	69 ⁵⁷	12 ²¹	9 ³⁴
Olaszország	4 ⁷³	10 ³²	11 ⁶⁴	12 ¹¹	11 ⁹¹	16 ⁷¹	14 ⁴⁹	16 ⁸⁷	19 ³⁹	18 ⁴⁰	17 ⁹⁹	1 ³⁴	2 ⁹¹
Svájc	16 ⁴⁶	13 ⁸⁶	14 ³⁶	13 ³⁸	13 ⁷¹	13 ³⁴	.	1 ⁷⁹
Németalföld	2 ⁸⁷	6 ⁹⁴	5 ⁸⁰	8 ¹⁷	12 ²⁵	4 ⁸⁷	5 ⁶⁵	8 ⁵²	9 ⁹²	12 ³⁶	10 ⁰⁶	0 ⁸¹	1 ⁴⁷
Ausztria-Magyarország	0 ⁷³	1 ⁵⁶	1 ⁴²	2 ⁴⁴	2 ⁹⁸	7 ⁷⁴	5 ⁷⁵	6 ⁶⁰	8 ⁸²	8 ⁶⁸	7 ⁶⁴	0 ²¹	1 ⁰³
Belgium	2 ⁵⁶	11 ⁷⁹	12 ⁶⁰	21 ⁰⁰	23 ¹⁶	10 ⁹²	8 ⁷⁰	9 ¹⁸	8 ⁰⁶	9 ⁸⁴	9 ⁸³	0 ⁷²	1 ³²
Spanyolország	3 ⁰³	5 ⁰⁵	5 ⁹³	6 ⁰⁰	7 ⁸⁰	6 ²¹	4 ⁷⁰	5 ⁹³	5 ⁵⁷	5 ¹⁹	4 ⁶¹	0 ⁸⁶	0 ⁶²
Oroszország	1 ⁶³	0 ⁶⁷	2 ⁸⁰	2 ⁴⁷	2 ⁶⁰	2 ⁷⁰	2 ⁹⁹	3 ¹⁸	4 ³¹	3 ¹⁷	2 ⁸⁷	0 ⁴³	0 ³⁸
Svéd- és Norvégország	0 ⁶¹	0 ⁶⁹	0 ⁹⁵	1 ⁶⁴	1 ⁸³	3 ⁵⁰	2 ⁶¹	2 ⁵⁶	3 ¹¹	3 ²⁶	2 ⁹⁸	0 ¹⁴	0 ⁴⁰
A többi európai állam	0 ⁵²	1 ⁶³	2 ³⁰	2 ⁸⁹	3 ²⁹	3 ⁸⁹	3 ⁴⁰	3 ⁵³	4 ⁴⁴	4 ⁴⁵	3 ⁶¹	0 ¹⁴	0 ⁴⁸
Összesen Európára	216 ⁶⁸	370 ⁸²	340 ⁷³	397 ⁵⁸	409 ⁷¹	370 ⁹⁶	318 ⁷³	357 ⁵⁴	390 ⁷³	407 ⁰⁵	403 ⁴²	61 ²⁷	54 ¹⁴
Nyugat-India	41 ⁷⁶	85 ⁸⁹	84 ²²	91 ⁸⁰	88 ³¹	81 ⁸⁶	64 ⁵⁷	71 ⁰¹	70 ⁰⁴	71 ⁵⁷	77 ⁹⁶	11 ⁷⁸	10 ⁴⁶
Britt-Amerika	23 ⁵⁷	33 ²²	38 ⁰⁵	51 ¹¹	44 ⁷⁴	39 ⁰²	36 ⁹⁶	37 ⁵⁰	38 ⁰²	43 ⁰⁸	43 ⁰¹	6 ⁶⁶	5 ⁷⁷
Mexico	1 ⁹⁰	7 ²¹	8 ³²	8 ⁴⁶	8 ¹⁸	9 ⁰²	9 ²⁷	10 ⁶⁹	14 ⁷²	17 ³³	21 ²⁵	0 ⁵⁴	2 ⁸⁶
Közép-Amerika	0 ⁶²	3 ⁷⁶	3 ⁶⁰	5 ²³	5 ³⁵	6 ⁴²	6 ⁶⁸	6 ¹⁸	7 ⁹⁴	7 ⁸⁰	8 ⁶²	0 ¹⁸	1 ¹⁵
Dél-Amerika	34 ⁹³	82 ¹³	80 ⁶³	81 ²⁹	76 ⁷⁴	75 ⁷⁵	65 ²⁹	65 ⁸⁸	79 ⁷⁶	84 ³⁶	92 ¹⁴	9 ⁸⁸	12 ³⁶
Ázsia és Oceánia	29 ⁶⁶	81 ¹⁴	82 ⁰⁷	82 ⁷²	83 ²⁵	78 ⁶⁷	71 ⁶⁷	81 ⁷⁵	86 ¹⁶	88 ¹⁶	93 ³⁰	8 ³⁸	12 ⁵¹
Afrika	3 ⁹⁸	3 ³⁶	3 ⁸³	4 ⁸⁵	4 ⁶³	4 ¹²	3 ¹³	3 ²³	3 ⁵⁶	3 ³¹	3 ⁶¹	1 ⁰¹	0 ⁴⁸
Más vidékek	0 ⁹³	0 ⁴²	1 ²⁴	1 ⁶⁰	2 ⁰⁷	1 ⁸⁸	1 ²⁸	1 ⁶²	1 ³⁹	1 ³⁰	1 ⁹³	0 ³⁰	0 ²⁷
Főösszeg	353⁶²	667⁹⁵	642⁶⁶	724⁶⁴	723¹⁸	667⁷⁰	577⁵³	635⁴⁴	692³²	723⁹⁶	745¹³	100⁰⁰	100⁰⁰

¹⁾ A forgalmi év június hó 30-án végződik.

letesen szemügyre vesszük, látjuk, mily jelentőségű lesz az új vámtarifa az illető államok közgazdaságára. Ugyanis az 1889. június 30-án végződő pénzügyi évben következő volt az Észak-amerikai Egyesült-Államok bevitele *Nagy-Británniából*:

v á m m e n t e s e n 28,204.000 dollár értékben
közte:

bőrök	3,240.000	»	»
kautsuk	1,924.000	»	»
enyv, fehéritő por stb.	1,656.000	»	»
v á m m a l	150,066.000	»	»

közte:

vas és vasárú	31,792.000	»	»
gyapjúárú	28,222.000	»	»
len-, kender-jutaárú	19,607.000	»	»
pamutárú	10,131.000	»	»
selyemárú	6,543.000	»	»
agyag-, kő-, porcellánárú	3,843.000	»	»
szóda	2,865.000	»	»
czukor	2,626.000	»	»
prém és prémárú	2,465.000	»	»
bőr és bőrárú	2,169.000	»	»
chemiai szerek	1,790.000	»	»
könyvek	1,559.000	»	»
causticus szóda	1,300.000	»	»
üveg és üvegárú	1,203.000	»	»
fém és fémárú	946.000	»	»

Egy pillantás e táblázatra és látjuk, hogy Nagybritánia kivitelének legnagyobbrésze súlyosan van érintve az új vámok által, körülbelül 100 millió dollár értéket képvisel a vasárú, gyapjúárú, pamutárú, selyemárú, üvegárú, fémárú, chemiai árúk tömege, melynek kelete ezentúl meg lesz nehezítve.

Németország sem jár kedvezően; a 81 millió dollárra rugó bevitelénél a legnagyobb rész hasonlókép sujtott, a mint ez a következőből kivehető. Bevitetett Németországból:

v á m m e n t e s e n . . 10,893.000 dollár értékben

közte:

hamuzsír	1,062.000	»	»
v á m m a l	70,847.000	»	»

közte:

gyapjúárú	10,757.000	dollár értékben
selyemárú	8,800.000	» »
pamutárú	6,853.000	» »
czukor	6,034.000	» »
vas- és vasárú	4,693.000	» »
üveg- és üvegárú . . .	2,914.000	» »
lenárú	2,045.000	» »
keztyű	1,998.000	» »
papiros- és papirárú .	1,644.000	» »
chemiai árú	1,441.000	» »
fém és fémárú	1,414.000	» »
bőr és bőrárú	1,384.000	» »
kőszénkátrány	1,286.000	» »
hangszerek	1,225.000	» »
prém és prémárú . . .	1,086.000	» »
bor	1,069.000	» »
agyag, kő és porcellán	1,056.000	» »
komló	1,034.000	» »

Ezen árúk közt csak a czukornál mutatkozik előny, a mennyiben a 16. számúnál rosszabb — ilyen vitetik ki Amerikába — ezentúl vámmentes leend, hacsak a később említendő retorsio esete nem következik be.

Francoziaország helyzete általában kedvezőtlen; kivételnek legtöbb ágát a vámok érzékenyen fogják sújtani. Ezen országnak Amerikába bevitele a következő:

vámmentesen	7,927.000	dollár értékben
vámmal	61,643.000	» »

közte:

selyemárú	12,639.000	» »
gyapjúárú	12,098.000	» »
bor	5,064.000	» »
pamutárú	3,555.000	» »
bőr és bőrárú	1,903.000	» »
keztyű	1,656.000	» »
prém és prémárú . . .	1,117.000	» »

Minthogy a bornak legnagyobb része pezsgő, ennek vámja pedig 7 dollárról 8 dollárra tuczatunkint fölemeltetett, még e részben is kedvezőtlenebb állapot fog beállani.

Hasonló áll *Scájcz* kivitelére, melynek minden egyes főbb kiviteli czikke nagyobb terhek alá esik. Ezen ország bevitelének főrésze a következőkből áll:

pamutárú	5,477.000	dollár értékben	
selyemárú	3,890.000	»	»
óra	1,461.000	»	»

Összegezve az eredményeket, azt hisszük, hogy Európa nagy iparos államai a Mac-Kinley-bill által egy nagy piacukon kellemetlen nehézségekre fognak találni. A piacot egészen elveszteni talán még a legmagasabb vámokkal sujtott árinál sem fogják, mert a magas vám azonnal nem teremthet oly nagy ipart Amerikában, hogy a különben ott eléggé elterjedt kényelemnek és fokozódó szükségletnek azonnal teljesen megfelelőhessen. De már a most eszközölt túlnagy behozatal és minden új törvénnyel kapcsolatban jelentkező várakozó helyzet: kedvezőtlen hatással lesz az európai iparosokra. Az eddig megszokott kelendőségi viszonyok hirtelen megzavarodnak; ilyenkor minden iparág két irányban szokott megfeszítéseket tenni; egyrészt igyekszik az árú árának lehető leszállításával az új vámok hatását ellensúlyozni s ekkép az eddig elfoglalt piacon továbbra is uralkodni; másrészt körültekintőleg keres az eddigi piacz helyett más kelendőségi helyeket, versenyre kel ott, a hová előbb nem fordult, az árak általában nyomottabbak lesznek és ha új, eddig mások által el nem foglalt kelendőségi piaczok nem kínálóznak, a most kifejlődő versenyben iparos állam iparos állammal kezd küzdeni, az egyik iparvállalat a másikkal harczol és az áraknak jelenleg amugy is nagy hanyatlásánál válságos helyzet fejlődik, mely szokott jelenségeivel, bukásokkal, iparvállalatok tevékenységének megszorításával járhat.

Nagybritánia vasiparának sujtását, azon 30 millió dollár vasárúnak nehezebb kelendőségét meg fogja érezni az európai kontinens vasipara, meg különösen az osztrák és a magyar vaspiacz is. Ismeretes, hogy az amerikai vasszükséglet mindig nagy hatással volt Európa vasiparára. A vasipar terén az utóbbi időben jelentkezett jobb hangulat a nagyobb amerikai megrendelések következménye volt. Az elzárkózás valószínűleg az ellenkező eredményre fog vezetni. A szövőipar terén azok a milliók, melyeket kivált gyapjúárukban Nagybritánia,

Franciaország és Németország Amerikába szokott kivinni, az egész üzletre nagy visszhatással lesznek. Az európai iparágak legfontosabb fajai vannak megtámadva s ezek oly szoros kapcsolatban vannak ezen államok közgazdasági életének többi ágaival, hogy nagyobb válság nem lehetetlen.

A midőn tehát így Európa főbb államait az Észak-amerikai Államok ily veszélylyel fenyegetik, korunkban, midőn a visszatorlás fegyverét a vámpolitikában oly nagy kedvvel szokták alkalmazni, okvetetlenül föltámad az az eszme, nem kellene és lehetne-e Amerika ellen torló rendszabályokkal föllépni, nem lehetne-e vele is megéreztetni, ha ő Európát ki akarja Amerikából zárni, Európa is ki tudja Amerikát Európából tiltani. Az eszme még kedvezőbb képet nyer, ha látjuk, hogy, míg Európa bevitele Amerikába 403 millió dollár és az összes amerikai bevételnek 54%-a, addig Amerika kivitele Európába 578 millió dollár és az összes amerikai kivételnek 78%-át teszi. A számokat tekintve tehát, Európa abban a helyzetben volna, hogy tényleg jobban árthatna Amerikának, mint az Európának.

Ámde jól tudják az Északamerikai Egyesült-Államokban, hogy az európai államok rég megszűntek közgazdasági dolgokban együtt érezni; ismeretesek oda át is azok a törekvések, melyeket az egyes európai államok a legutóbbi időben a végből tettek, hogy még egymás közt is tönkretégyék a könnyű forgalom lehetőségét; de különben is tudják oda át jól, hogy Amerika kivitelének főcikkei nem alkalmasak a visszatorlásra, hogy Európa saját magán vág eret, ha Amerika ellen lép föl, hogy Európa ipara az amerikai terményekre szorul, hogy Európa vagyonosodása Amerika gazdagságával kapcsolatban áll.

Amerika főkivitele az egyes cikkek szerint részletezve a következő:

	1881-ben	1889-ben	1889-ben az összes kivitel %-ában
	dollár		
Pamut	247,695.000	237,775.000	32.56
Kenyértermény . . .	269,556.000	123,876.000	16.96
Élelmi szerek, hús . .	156,809.000	104,122.000	14.26
Petroleum	40,315.000	49,913.000	6.84
Fa és faárú	18,600.000	26,901.000	3.68
Dohány és dohánygyárt.	20,878.000	22,609.000	3.10

	1881-ben dollár	1889-ben	1889-ben az kivitel	összes %-ában
Vas és vasárúk	16,626.000	21,156.000	2'89	
Állatok	16,412.000	18,374.000	2'62	
Bőr és bőráru	8,088.000	10,747.000	1'47	
Pamutárú	14,105.000	10,212.000	1'40	
Réz	51.000	7,518.000	1'03	
Olajpogácsa és -liszt . .	6,284.000	6,927.000	0'95	
Kőszén	2,831.000	6,690.000	0'92	
Hal	4,592.000	5,969.000	0'82	
Chemiai áru	4,414.000	5,542.000	0'76	
Gyümölcs	4,439.000	5,071.000	0'69	
Prém és prémárú . . .	5,451.000	5,034.000	0'68	
Magvak	1,062.000	3,874.000	0'53	
Terpentin	2,414.000	3,777.000	0'52	
Mezőgazdasági eszközök	2,400.000	3,623.000	0'50	

Pamut, kenyértermények (közte első sorban búza), élelmiszerek, főkép hús és petroleum képezik az amerikai kivitelnek majdnem 70%-át; tehát csupa oly czikk, mely az európai államokra legalább részben nélkülözhetetlen, vagy legjobb esetben legfőlebb az európai államokkal nem jó vámpolitikai viszonyban élő Oroszországból volna csak megszerezhető.

De ha tekintjük az országokat, melyek esetleg vissztorló rendszabályokat léptethetnének életbe, e részben sem kínálkozik kedvező kilátás egy erélyes akcióra. Az Észak-amerikai Egyesült-Államok kivitele egyes országok szerint feltüntetve, a következő lapon foglalt (V. sz.) táblázatból vehető ki.

Nagy-Britanniába irányul az összes amerikai kivitelnek 52%-a, 379 millió dollár értékkel; ha valamely állam, úgy Nagy-Británia lenne hivatva erélyes föllépésével az amerikaiaknak ártani. De alig képzelhető, hogy ez az állam, a mely Peel reformjai óta elzárkózó vámpolitikát nem ismer, a mely vámokat általában csak pénzügyi szempontból szed, a mely a szabadkereskedés eszméjét kívánja mindenütt meghonosítva látni, eddigi vámpolitikájával szakítson. Nem képzelhető ez nemcsak eddig követett tradícióinál fogva, de már azért sem, mert Nagy-Británia ipara és élelmezése számára nyújtja Amerika az okvetlenül szükséges nyersanyagot, a melyet másunnan vagy általában nem, vagy nem oly jutányosan szerezhetne meg.

V. Az Északamerikai Egyesült-Államok áru kivitele:

(millió dollárban)

Az országok neve, a hová a kivitel irányult:	1880- ban	1880- ben	1881- ben	1882- ben	1883- ban	1884- ben	1885- ben	1886- ban	1887- ben	1888- ban	1889- ben	1889- ban az összes kivitel % ában
Nagy-Británia	166-03	450-99	477-45	404-25	420-43	332-72	394-93	344-93	363-10	338-24	379-99	52-60 52-03
Németország	12-68	56-29	68-86	52-79	64-31	59-25	60-82	60-92	57-32	55-02	66-57	4-01 9-12
Franciaország	37-08	93-89	89-84	47-40	55-97	49-29	44-56	40-01	55-68	37-78	45-11	11-92 6-18
Belgium	2-77	33-72	35-08	24-15	26-73	21-90	25-37	22-61	27-24	24-61	22-60	88 3-08
Németalföld	3-76	16-80	25-79	13-10	18-54	16-32	16-63	14-54	18-45	15-98	14-80	1-19 2-03
Spanyolország	6-43	14-61	12-54	12-00	16-82	11-89	11-97	13-05	12-75	14-31	11-93	2-04 1-64
Olaszország	4-95	12-35	8-98	8-98	10-11	7-56	11-69	13-05	12-06	12-73	12-54	1-56 1-72
Oroszország	2-71	13-13	15-82	11-45	19-00	11-16	7-61	9-71	7-62	11-21	8-25	0-85 1-14
Portugál	0-27	4-59	4-29	4-52	5-36	4-61	4-55	4-31	4-51	4-91	2-87	0-08 0-39
Dánia	0-07	3-17	6-39	3-86	4-14	3-80	4-53	2-92	3-89	3-00	3-21	0-02 0-44
Svéd- és Norvégország	1-42	2-37	3-41	1-74	2-82	2-11	3-12	2-93	3-08	2-68	2-61	0-45 0-36
A többi európai állam	2-46	6-54	6-34	5-89	3-74	4-89	4-96	4-03	2-25	1-63	1-89	0-78 0-26
Összes Európára	241-33	713-78	755-39	590-13	643-30	575-83	590-77	533-61	567-95	542-73	572-37	76-28 78-38
Britt-Amerika	18-66	28-06	35-79	35-29	42-83	42-51	35-98	31-96	33-49	34-43	39-80	5-90 5-45
Nyugat-India	22-68	27-60	29-14	23-55	32-32	28-25	24-02	25-38	24-86	26-97	29-94	7-14 4-10
Mexico	3-91	6-07	9-20	13-32	14-37	11-09	7-37	6-86	7-27	9-24	10-89	1-45 1-49
Közép-Amerika	0-44	2-10	2-01	2-09	2-43	3-17	3-03	2-89	3-21	4-45	4-51	0-13 0-02
Dél-Amerika	14-37	22-60	24-61	26-47	28-93	30-43	26-97	25-28	29-57	28-61	33-65	4-51 4-61
Ázsia és Oceánia	12-39	18-28	22-21	30-62	29-66	29-57	33-96	36-18	32-47	33-48	34-53	3-92 4-73
Afrika	3-03	4-37	4-59	5-71	4-12	2-53	3-45	2-78	2-86	3-09	3-47	0-96 0-47
Más vidékek	0-23	0-91	0-98	1-16	1-26	1-28	1-43	1-11	1-34	0-86	1-12	0-08 0-15
Főösszeg	316-24	823-77	883-92	783-31	804-22	724-96	726-68	665-96	703-02	683-86	730-28	100-00 100-00

Pamut-ipara számára okvetetlenül Amerika termését kell igénybe vennie; ha azon óriási mennyiséget, melyet ezen nyersanyagból éppen Amerikából szokott behozni s melylyel egyrészt roppant kereskedést űz, de másrészt hatalmas iparát is táplálja, csak a legkisebb vámmal is terhelné, ezzel nem Amerikát, hanem saját magát sujtaná legjobban és saját iparának nyomásával talán éppen azt a czélt mozditaná elő, melyet Amerika védvamosai óhajtanak, az amerikai pamut-iparnak nyújtana előnyt a versenyben.

Gabna-szükségletét Nagy-Británia átlag felerészben Amerikából szokta fedezni. A következő (VI. sz.) táblázatból kivehető a búza és búzaliszt bevitelnek megoszlása országok szerint (lásd a következő lapon).

Több év átlagát tekintve, Nagybritánia búza- és búzaliszt-szükségletét		az utolsó 10 évben az utolsó 5 évben	
az Északam. Államokból fedezte		55·71 ⁰ / ₀	51·56 ⁰ / ₀ erejéig
Britt-Indiából »		10·73 ⁰ / ₀	13·46 ⁰ / ₀ »
Oroszországból »		10·50 ⁰ / ₀	13·19 ⁰ / ₀ »
Németországból »		4·99 ⁰ / ₀	4·36 ⁰ / ₀ »
Britt-Amerikából »		8·71 ⁰ / ₀	4·39 ⁰ / ₀ »
Ausztráliából »		4·77 ⁰ / ₀	4·21 ⁰ / ₀ »
Chiliből »		2·18 ⁰ / ₀	2·24 ⁰ / ₀ »
más országokból »		6·40 ⁰ / ₀	6·54 ⁰ / ₀ »

Ily arányok mellett, a midőn körülbelül 40 millió angol mázsának helyettesítéséről van szó, föl nem tehető, hogy Nagybritánia vámháborút kezdjen Amerikával; nemcsak azért, mert ezek a búzamennyiségek máshonnan egyelőre ki sem kerülnének, hanem mert ezen czikknek megdrágítása vámmal tisztán a nagybritániai fogyasztást sujtaná és az ott kifejlődött közgazdasági és parlamentáris viszonyok mellett efféle retorziók elrendelése teljes lehetetlenség. Hasonlóak a körülmények az állati terményekre, valamint a petroleumra nézve, mely czikkeknél Nagybritánia retorziókkal nem fog élni.

A legközelebb érdekelt két állam, Németország és Franciaország összesen véve körülbelül 100 millió dollár értékű árút kapnak az északamerikai államokból és így az összes kivitel 15⁰/₀-ra hathatnának. Már ez a kis rész, melyre az a két állam befolyással birhatna, eléggé mutatja, mily nehéz volna itt a hatásos retorzió; és ha az ezen államokba hozott czikkeket tekintjük, azonnal átlátjuk, hogy ezen országok

Nagy-Británia buza s buzaliszt bevittele:
(ezer angolmázsákban s %-okban)

Év	Orosz- országtól ezer Cts.	Német- országtól ezer Cts.	%	Britt- Amerikából ezer Cts.	Amerika Egy. Áll.-tól ezer Cts.	%	Chiliből ezer Cts.	%	Britt- Indiától ezer Cts.	%	Ausztráliától ezer Cts.	%	Más országokból ezer Cts.	%	Összesen		
1871	15,689	35'37	4,258	9'60	3,782	8'52	15,625	35'22	589	1'33	220	0'50	369	0'84	3,825	8'62	44,357
1872	17,938	37'70	5,183	10'87	2,157	4'53	9,634	20'23	1,677	3'52	161	0'34	556	1'17	10,302	21'64	47,608
1873	9,693	18'78	3,019	5'85	4,315	8'36	21,775	42'17	1,837	3'56	741	1'43	2,091	4'05	8,156	15'80	51,627
1874	5,798	11'76	4,012	8'13	4,298	8'71	27,206	55'16	2,207	4'47	1,074	2'18	1,156	2'35	3,569	7'24	49,320
1875	10,157	17'06	6,613	11'11	4,069	6'83	26,372	44'29	902	1'51	1,334	2'24	1,256	2'13	8,880	14'83	59,533
1876	8,911	17'17	3,487	6'72	2,776	5'35	22,223	42'81	1,012	1'95	3,296	6'35	2,842	5'48	7,853	14'17	51,900
1877	11,003	17'33	7,004	11'03	3,265	5'14	23,594	37'16	809	1'28	6,106	9'62	451	0'71	11,256	17'73	63,488
1878	9,150	15'32	6,511	10'91	2,999	5'03	33,588	56'27	50	0'09	1,820	3'04	1,561	2'61	4,009	6'72	59,683
1879	8,117	11'12	4,757	6'52	5,355	7'33	44,619	61'12	1,492	2'04	839	1'22	2,291	3'15	5,477	7'50	73,000
1880	2,963	4'33	2,821	4'12	4,543	6'63	44,783	65'42	1,450	2'12	3,280	4'72	4,613	6'74	4,054	5'92	68,457
1881	4,099	5'75	3,096	4'34	3,200	4'49	45,699	64'05	1,171	1'64	7,338	10'29	3,314	4'64	3,423	4'80	71,340
1882	9,679	12'01	5,564	6'91	3,115	3'87	44,883	55'72	1,716	2'13	8,463	10'51	3,086	3'83	4,047	5'02	80,553
1883	13,448	15'31	5,281	6'25	2,428	2'87	40,216	47'57	2,301	2'72	11,248	13'30	2,790	3'30	6,835	8'08	84,547
1884	5,520	8'34	3,273	4'95	2,618	3'96	35,561	53'74	1,055	1'60	7,980	12'06	5,369	8'11	4,795	7'24	66,171
1885	12,082	14'86	3,749	4'61	2,095	2'58	38,937	47'90	1,622	2'00	12,175	14'98	5,443	6'69	5,183	6'38	81,286
1886	3,743	6'03	2,128	3'43	3,851	6'20	36,073	58'05	1,701	2'74	11,026	17'75	811	1'31	2,789	4'49	62,122
1887	5,544	7'51	2,140	2'90	4,926	6'67	45,390	61'45	2,206	2'90	8,511	11'52	1,854	1'83	3,792	5'13	73,863
1888	21,682	29'22	4,384	5'91	1,874	2'53	27,202	36'69	1,435	2'00	8,166	11'01	2,338	3'15	7,036	9'49	74,167

részeről sem valószínű vagy célra nem vezető egy visszatoló politikának kezdeményezése. Ugyanis

a cikkek, melyeket az Északamerikai Államok Németországba szállítanak, a következők:

nyers pamut	32,299.000	dollár értékben	
kőolaj	9,432.000	»	»
dohánylevél	3,858.000	»	»
szalonna	3,840.000	»	»
rozs	2,251.000	»	»
heremag	1,804.000	»	»
olajpogácsa	1,106.000	»	»
prémek	1,101.000	»	»

a főbb cikkek, melyek Franciaországba hozatnak, a következők:

nyers pamut	20,039.000	dollár értékben	
búza	6,854.000	»	»
kőolaj	4,630.000	»	»
rozs	3,027.000	»	»
szalonna	2,528.000	»	»
dohánylevelek	1,806.000	»	»
réz	1,151.000	»	»

Ez a forgalom nem adhat visszatórlásra eszközöket s így könnyen magyarázható meg az, hogy az európai államokban, különben is egymás közti ellentétes törekvések mellett, az Északamerikai Államok legújabb erőszakoskodása ellen vámpolitikai téren semmi sem történik, sőt hogy a közvéleményben is csak az első fellobbanás perceiben mutatkoztak hangok, a melyek ezt az irányt követelték.

Ha így Európa a helyzet természeténél fogva majdnem tehetetlen arra, hogy Amerikának legalább főbb kiviteli cikkeiben árthasson: az amerikai államférfiak gondoskodtak arról, hogy az amerikai érdekek legkisebb igazolatlan sértése esetén a megtorlás nyomban bekövetkezzék. Azon törvényben ugyanis, melyben a kivitelre szánt hús megvizsgálásáról a hamisított élelmi cikkek behozatali tilalmazásáról és bizonyos célokra rendeletek kibocsátásáról van szó, az 5. cikk a következő hatalmat adja az Unió elnökének: »ha az elnök meggyőződést szerez arról, hogy egy külföldi állam részéről vagy rendelkezése következtében az Egyesült-Államok bármely termelvényének bevitele vagy eladása igazolatlanul különbözeti

bánásmódban részesíttetnék, ez esetben jogában áll az illető állam azon termelvényeit, melyeket e célra legalkalmasabbaknak talál, az Egyesült-Államokba való behozataltól eltiltani.«

Ily korlátlan hatalmat egyetlenegy vámtörvény sem ismer és minthogy épen az elnök kezébe, tehát minden előleges parlamenti tanácskozás nélkül egy ember tetszésére van hagyva, súlya annál nagyobb, kezelése és alkalmazása annál könnyebb leendő.

Ez a visszatérő intézkedés tulajdonképen azon tilalmak következménye, melyeket Németország és Franciaország, valamint példájukra az Osztr.-Magyar monarchia és Olaszország is az amerikai sertéshús behozatalára nézve föntartanak. Az említett augusztus 30-ki törvény először is gondoskodik arról, hogy még ürügyét is elvegye annak, mintha az amerikai sertéshús egészségügyi szempontból a forgalomból kizárható lenne. Köztudomású dolog, hogy az utolsó tizenöt év alatt a közegészségügy épügy, mint az állategészségügy a vám- és kereskedelmi politikának egyik segédfejezete lett; sok tárgyat, melynek szabad forgalmát vámok által sujtani vagy eléggé sujtani nem lehetett, ezen igazgatási ágak követelményeinek ügyes felhasználásával a forgalomból teljesen száműzni sikerült. Így történt ez az amerikai sertéshússal is. A trichinek, a borsókák s más efféle fajták veszélyessé tették a sertéshús fogyasztását, tehát nem maradt más hátra, mint hogy Amerika sertéshúsának behozatala tilalmaztassék. Nálunk a tilalmat már azért is be kellett hozni, mert különben Németország saját sertéshúsunkat és húsból készült czikkeinket kitiltotta volna. Amerika sokáig küzdött az európai államok ezen igazságtalan eljárása ellen s miután fölszólalásaival hosszú időn át sikert nem ért el, saját maga garantirozza, hogy csak egészséges hús fog kivitelre kerülni, külön közegekkel meg fogja vizsgáltatni a sertéshúst és állami jegyekkel igazolja egészséges voltát. Egészségügyi szempontból tehát a sertéstilalom tovább nem lesz fenttartható és ha bármely állam azt fentartaná, az Unió elnöke visszatérő tilalmakat szabhat bármely árúra, melyet az illető állam Amerikába szállít.

Az Északamerikai Egyesült Államok Európával szemben azonban nemcsak a visszatérő lehetőségét biztosították maguknak, hanem még más tekintetben is fognak bajokat okozni. Blaine eszméje, hogy az összes amerikai államokat egy közgazdasági egészszé alakítsa, a Mac-Kinley billbe is

legalább csirában fölvételt talált. Ezen törvény 3-ik szakasza azon országokkal, melyek cukrot, melaszet, kávé, theát, nyers bőrt és hasonló czikkeket termelnek vagy kivisznek, a kölcsönösség elvének alkalmazását óhajtja akkép, hogy ily országokba az északamerikai mezőgazdasági és másféle termények hasonlóképen vámmentesen legyenek bevihetők. Ha ez az állapot 1892. január 1-ig be nem áll, a köztársaság elnöke az említett cikkek vámmentességét ezen országokkal szemben fölfüggesztheti és a törvényben e célra fölemlített vámtételeket rendelheti el. A kijelölt cikkeket majdnem kizárólag amerikai államok szolgáltatják és az intézkedés célja, hogy ezekkel az államokkal kölcsönösségi szerződések kötessenek; ezek a szerződések azután kizárólag az Egyesült-Államok javára szolgálnának és terményeinek kiváltságos helyzetet biztosítanának. Legtöbb amerikai állam nem biztosította az európai államoknak a legnagyobb kedvezést és ily államok tehát a törvény ezen rendelkezése alapján az Észak-amerikai Államoknak oly előnyöket nyújthatnának, a melyek a már létező kereskedelmi összeköttetéseket tönkretelhetik. Ha például Brazília ily szerződéses viszonyba lép és az észak-amerikai lisztet vámmentesen bocsátaná be, holott a mi lisztünket vámmal sújtaná, mily kellemetlen helyzet állna be ekkor forgalmi viszonyainkban. De ezen cikk alapján Németországot is veszély fenyegeti. Németország ugyanis nem megvetendő mennyiségben visz cukrot Amerikába; nem lehetetlen, hogy vele szemben is alkalmazni akarják azt a kivánságot, hogy az amerikai mezőgazdasági terményeket a kölcsönösség alapján vámmentesen bocsássa be és ha nem teszi, a német cukor száműzve lesz az amerikai piacról. Az európai cukoripar jelen helyzete mellett a csapás, mely Németországot éri, érezhető lesz a többi államokban, még pedig a cukor árában.

A helyzet, mely ezek szerint Európa államait az amerikai elzárkózás politikája által fenyegeti, komoly; annál komolyabb, mert egy egységes közgazdasági területtel és egy egységes törvényhozással szemben, több, egymástól féltékenyen elzárkózó önálló terület és több törvényhozás áll, melyekben egyelőre még mindig a védekezés és elzárkózás jelszava hangzik. Az amerikai kongressusi választások eredménye kedvezőbb fordulatra nyújt ugyan némi kilátást, ámde az amerikai alkotmány értelmében az új választások legjobb

esetben 1892. évben fognak törvényhozói működésükben nyilvánulni, addig tehát a Mac Kinley bill és talán szellemében még szigorúbb törvények nyernek alkalmazást és ki tudja, addig mily fordulat áll be a tengeren túl. Annyi bizonyos, hogy a vámpolitikai viszonyok, a miként a legutóbbi évtizedben Európában kifejlődtek, az európai államokat tehetetlenekké tették minden közös akcióra; tehetetlenekké váltak Amerika akaratával szemben, sőt ösztönözték Amerikát a mostan inszenzált lépésre.

Hogy fogják az egyes európai államok jelenlegi elzárkózottságukban az amerikai tilalmakat elviselni; hová fogják iparczikkeik fölöslegét szállítani; mikép fogják a fölhalmozódó árúk árhanyatlását meggátolni; hogy fogják az ez uton keletkező vagy fenyegető válságot paralisálni, ez a legközelebbi feladatok tárgya.

Egy bizonyos: az amerikai törvény hatása érzékeny lesz, még pedig kivált azon nemzeteknél, melyek másokkal szemben abban a hiszemben voltak, hogy a közgazdaság eldorádóját érik el, ha védvámokat állítanak föl; ezek a nemzetek most fogják csak érezni, mily jó volna az elveszett vagy a legalább veszélyeztetett amerikai piacz helyett Európa piacain kárpótlást találni; most fogják csak átlátni önző politikájuk visszasságát, midőn tömegesen termelt iparczikkeikkel sehová sem fordulhatnak; át fogják látni, hogy a közgazdaság terén is jobb a békességes állapot, mint az ellenségeskedés és hogy e téren is a szövetkezés biztosít legjobban esetleges támadások ellen.

Ha ez a belátás ver gyökeret az európai államokban most, a midőn amugy is a szerződések lejárta következtében a vámpolitika irányzatának megállapítása képezi az államférfiak egyik kiváló törekvését: — akkor az amerikai törvény a közgazdaság természetében a védvamos irányzat erőszakos, de csak egyes helyeken pusztító zivatarra leend, mely után ismét beáll a békés nyugalom a nemzetek kölcsönös érdekeinek méltatása alapján és a szabad kereskedelem szellemében; az európai nemzetek le fogják rázni magukról azt a terhet, melyet az elzárkózás rendszere által közgazdaságukra raktak; és ismét meg fog valósulni azon, a közgazdaság számára is érvényes általános elv, hogy a haladásra nélkülözhetetlen: a szabadság.

DR. MATLEKOVITS SÁNDOR.

AZ ÁLLAMI SORSJÁTÉKVÁLLALATOK.

Évről évre megújul az ostrom, a törvényhozás termén belül, mint kívül, az állami bevételek azon forrása ellen, mely a lottóregale néven ismeretes. Mindannyiszor utálnak a támadók azon káros hatásokra, melyeket az államnak játékvállalata erkölcsi és gazdasági szempontból gyakorol az ország polgáira, s csak természetes, hogy a fölhozott érvek végső következtetése úgy hangzik, mikép a mutatkozó kórtünetekkel szemben az állami sorsjátékvállalatok egyedül elismert indoka: a fiskusi érdek számbavételt nem érdemelhet, tehát a lottóregalet ki kell küszöbölni az állam budgetjéből.

Sajátságos jelenség azonban, hogy a támadások éle sokkal kevésbé fordul maga a játék, mint inkább azon gyakorlat ellen, hogy az annak megfelelő intézményeket az állam saját czége alatt tartja fenn. A porosz képviselőházban az állami játékvállalatok ellenzői nyiltan ki is jelentették, hogy magát a játékot bizonyos korlátok közt hasznos és megengedhető eszköznek tartják arra, hogy egyes jótékonyági és egyéb közérdekű célok megvalósíttassanak, mert az emberben gyökeredző egoizmus a legkönnyebben kelthető föl a nyereség reménye által és adóztatható meg, de az illetén fegyver a magánvállalatot illeti meg, nem pedig az államot, melynek kezében illetlen, sőt veszedelmes.

A kérdésnek ily alakban való fölvetése kihívni látszik annak elvi eldöntését, vajjon az állam a játékvállalatok tekintetében pusztán az engedélyezési és felügyelet jogára szorítkozzék-e, vagy pedig maga is föllépjen-e vállalkozó gyanánt. A szőnyegen levő tárgy ezen oldala iránt kellene tehát első sorban tisztába jönnünk. — Nézetünk szerint a játékintézményeknek a jelzett elvi álláspontból való elbírálása könnyen a lényeg félreismerésére és a súlypontnak egészen ingatag

alapra való helyezésére vezethet. Magának a játéknak, mihelyt ez a közintézmény jellegét ölti fel, fejlődésére és hatására nézve nem mindig az az irányadó, vajjon az állam; vagy pedig a magánvállalat kölcsönzi hozzá czímerét. Franciaország az 1836. május 21-iki törvénnyel megszüntette az állami lotteriákat, ellenben nyilván a fönt érintett szempontból megengedte azon sorsjátékokat, melyek a jótékonyság czéljaira vagy a művészetek előmozdítására szolgálnak. Nem tudnók kimutatni, hogy ezzel mily üdvös irányba tereltetett Franciaországban a játék, de annyi bizonyos, hogy a törvény meghozatala után ép oly keresletnek örvendtek a sorsjegyek, mint annak előtte, hogy Henri Avenel adatai szerint (La Loterie, Páris, 1887.) például az 1851-ben rendezett nagy sorsjáték alkalmával a sorsjegyek csekély része maradt eladatlan és az eladottak a spekuláció tárgyaivá válván, a kikötött árnál jóval magasabb összegeken keltek el, hogy az 1851—1867-ig terjedő időszakban 39 nagyobb sorsjátéki vállalat keletkezhetett s hogy csak az 1870—1878-ig terjedő időszakban is 37 sorsjáték rendeztetett, melyek játéktőkéje jelentékeny összeget: 77,452.000 frankot tett ki.

Bizonyítják ez adatok, hogy magának a játékszenvedélynek létezésére az a körülmény, vajjon az azt élesztő intézmény állami vagy magán cég alatt tartatik-e fenn, döntő befolyással nincs; mert hisz egyrészt a játszó nál elmosódik a megkülönböztetés azon egyéni önző momentummal szemben, hogy ő csak nyerni akar, másrészt a vállalkozónál is a nyereség vágya szerepel főrugó gyanánt; az államnál, hogy az elért hasznót szükségleteinek fedezésére fordítsa, a magánvállalkozónál, hogy azon célnak, melynek kedvéért a sorsjátékot rendezi, minél nagyobb anyagi támogatást biztosítson. S ha az a cél, melynek a magánvállalat szolgáltatásban áll, nemes és méltánylandó, a mennyiben valamely jótékonysági vagy egyéb üdvös mű létrehozásával azonos s ha épp erre a jellegére való tekintettel engedtetik meg a megvalósítását lehetségessé tevő játék eszköze, ugyanezt a kedvező megítélést igényli a maga részére az állami vállalat, mert az állam szükségleteinek fedezése épp oly közczél, mely előnyére válik az adózó polgárok összességének, nem is szólva arról, hogy módja van az államnak a vállalatot egészen specializálni, mint tette legutóbb Szerbia, melynek az 1891. évvel életbe-

lépő osztálysorsjátéka kifejezetten közgazdasági célok előmozdítására lesz szolgálni hivatva.

A nélkül, hogy a kérdés ezen oldalát bővebben taglalni kívánnók, mégis az állam-sorsjáték elvi ellenzőivel szemben azon tapasztalati tényre óhajtunk ráutalni, mely szerint rendes körülmények közt a játékvállalat sok tekintetben célszerűbb és sikeresebb, ha az állam kezében van. A magánvállalat, mely a kitűzött közcél terjedelméhez képest épp úgy kénytelen a teljes nyilvánosság elé lépni, mint az állam, rendszerint költségesebb apparátussal dolgozik, a kezelés ellenőrzése nehezebb és a fenmaradó tiszta haszon nincs helyes arányban a játéktőkéhez. A magánvállalatban inkább érvényesül az az elv, hogy a cél szentesíti az eszközöket, s ezek legtöbb esetben olyanok, hogy a játék vágya mesterségesen élesztetik s a polgárok összességében felköltetnek mindazok az indulatok, melyek a játékot már is szenvedélylyé fokozzák és valóban káros hatásúvá teszik.

Ellenben az állam, mely szigorított ellenőrzés alatt áll s közegei viselkedését is lelkiismeretesebben ellenőrizni kénytelen s a melynek a közcélok egész körét kell áttekintenie és gondoznia, jól megfontolva azt, hogy egy különleges célnak minél hathatósabb istápolásakor a választott eszköz folytán nem veszélyeztet-e más, tán fontosabb érdeket, az állam, mondjuk, lényénél és hivatásánál fogva alkalmasabb arra, hogy a játékra való csábítás lehetőségét kizárja, annak veszedelmes jellegét enyhítse, sőt a kezelés költségeit, melyek a tiszta hozadékát a vállalatnak csorbitják — mellőzvé a közvetítésnek reklámszerű eszközeit, — lehetőleg apaszszza.

Ha tehát elvi szempontból az állami sorsjátékvállalatok fölött pálczát törni nehéz és indokolatlan, a mindennapi életben mégis jelentkező eltagadhatlanul káros tünetekkel szemben ráutalva vagyunk azon okok kimagyarázására, melyekben az állami sorsjátékok ellen irányuló támadások támpontot találnak. S azt hisszük, hogy az eddigtől eiűtő és a fenforgó kérdésnek lényegét közvetlenebbül érintő alapra kell helyezkednünk, a midőn ez okok kutatásában az állami sorsjátékvállalatokat a kritikai megvilágítás tárgyává tenni kívánjuk. Ez az alap pedig mindenestre a játékrendszer lesz, mely a fennálló állami sorsjátékvállalatokban tényleg kifejezésre jut. A játékrendszereknek a valóságban mutatkozó jellege és

irányzata, nyilvánulása és hatása felhívja a közdolgok szemlélőjének figyelmét, nem azért, mert mindez véletlenül az állam egyik vállalatával függ össze, hanem azért, mert maga a tárgy fontos természetű és általános érdekű. Vizsgálva az e téren jelentkező állapotokat, az aggályok egész serege lép előtérbe az iránt, vajjon a modern kor értelmi és erkölcsi fejlettsége, gazdasági igényei mellett megengedhető-e a játékin intézmények szóban forgó neme s ez aggályoknak, bár nem alapokát, de súlyosbító mozzanatát képezi az a körülmény, hogy ama játérendszernek épen az állam biztosít legsajátosabb gazdasági funkciójában előkelő helyet. A kép, melyet nyújtani szándékunk, e részben tán hiven visszatükrözteti a helyzetet, habár ezuttal csak néhány jellemző vonás kiemelésére kell szorítkoznunk.

Az állami sorsjátékoknak, értve ezek alatt a szoros értelemben vett lotteriákat, melyek mint ilyenek jutnak kifejezésre a budgetben, két fajával találkozunk a gyakorlatban s pedig, miként tudjuk, a számsorsjátékkal és az osztály-sorsjátékkal.

Az utóbbi régiebb keletű az előbbinél, de azért sokkal szívosabb és életerősebb, mint a másik. A kis lutrit aránylag rövid idő alatt eltörölték mindenütt, a hol egyszer megismerkedtek vele s ha már az illető állam nem is emelkedett azon elvi álláspontra, hogy általában szakítson a lottójövedékkel, legalább az ártatlanabbnak látszó osztálysorsjátékot tartotta meg; példa rá Poroszország, melynek nyomába most készül lépni monarchiánk.

Alig is képzelhető visszasabb és veszedelmesebb rendszer annál a játéknemnél, mely a genuai számsorsjátékban ölt testet. Ezen játékvállalatban az állam maga is beáll a játékosok közé s a játék esélyeitől teszi függővé az állam bevételeinek egy részét. Már az az egy körülmény követelné a számsorsjátéknak a budgetből való kiküszöbölését. Igaz ugyan, hogy a kis lutri játékrendszere mellett a chance-ok az államra nézve határozottan kedvezők, olyannyira, hogy az állam ugyszólva biztos nyereségre dolgozik, de a véletlen kockázata mégis fennáll s lehetnek évek, mikor a lutrijövedék hiányt mutat. De tegyük fel, hogy ez az eset be nem következik s az állam a bevételi előirányzat ezen részére minden körülmények közt számíthat. Mi a háttére az e révén jelentkező

fiskusi eredménynek? Bátran mondhatjuk, hogy a fiskusi eredménynek az adóképeség révén jelentkező deficitje, nem is szólva azon erkölcsi hiányokról, melyek a lottójáték nagyobb mérvű gyakorlásának következményei gyanánt beállanak.

Ha valahol, úgy kiválóan a játéknemeknél ellensúlyozhatják egymást a finanziaális és a közgazdasági érdekek, valamint azok hatásának elbirálása kulcsát soha sem a vagyonosabb osztályokban lehet és szabad keresnünk, hanem a nép azon széles rétegeiben, melyek a vagyonmegosztás tekintetében a legmostohább sorsban részesültek s így anyagi helyzetük javítására irányuló törekvéseikben a véletlen szerencse eszközeire a legkészségesebben számítanak. A kis lutri ez osztályokra annál is inkább támaszkodni kénytelen, mert a vagyonosabb elemek, melyek rendszerint intelligensebbek is, sokkal hamarabb átlátják a chance-ok egyenlőtlenségét és a nyereménykilátások csekélységét és azonfelül játékszenvedélyük kielégítésére a modern kor annyi más intézményt bocsát rendelkezésükre, annival kedvezőbb chance-okkal, hogy szinte kizártnak látszik tömegesebb részvételük a játék ezen nemében. A tények bizonyítják, hogy ez így is van. A kis lutribetétek átlaga például Magyarországon 21 kr-ra, Ausztriában 19 kr-ra tehető s ez adatok rávallanak azon elemekre, melyeknek tőkeiből a kis lutri játéktőkéje alakul. Mily rekompenzációt nyer ezzel szemben a játészó? A kis lutri játékkombinációi alapján kétségtelennek vehető és a tapasztalatok igazolják is, hogy a játészók túlnyomó része nem nyer semmit. Magyarországon a játészók 91%-ára, Ausztriában 85%-ára egyáltalában nem jutott nyeremény. S ha még hozzávesszük, hogy e játérendszer, huzásai sűrűségével, használatának minden lehető könnyebbitésével, a játékra való csábítás minden attributumát egyesíti magában, mely áldozatát — főleg ha veszített — többé ki nem eresztí, újabb és újabb tétékre sarkalja: bizvást föltehető, hogy az az állapot tart mindaddig, míg a játékos által képviselt gazdasági exisztencia a maga hasznavehetőségéből kiforgattatik, számbajövő szolgáltatásokra képtelenné tétetik, anyagilag mindenesetre, erkölcsileg is igen sok esetben s ezért tán nem túlzás, midőn állítjuk, hogy ily módon tömegesen gyöngítetnek az összeséget alkotó állam erői, melyek megcsökkenését a fiskusnak is élénken éreznie kell. Gazdasági exiszen-

ciaíknak megteremtésére és erősbitésére még akkor sem alkalmas a kis lutri, ha nyereségről van szó, illetve ha a játékos végre nyereményre tesz szert, mely eszközt adhat anyagi jólétének megalapítására. A nyereségek átlagos összege Magyarországon 11 frt. 03 kr., Ausztriában 7 frt. 12 kr. s ez összeg sem relative, sem abszolúte nem elég nagy; az egyes esetekben mutatkozó »főnyeremények« épen ritkaságuknál fogva nem tarthatnak igényt arra, hogy a számsorsjáték általános hatásának megítélésénél mint döntő tényezők vétesenek számba.

Tévedés volna ennél fogva, a kis lutrit minden körülmények közt oly forrásnak venni, mely legalább az állam fiskusi érdekeit van hivatva kielégíteni. Az ily uton nyert pénzügyi haszon csak látszólagos és előtérbe helyezése fölötté egyoldalú pénzügyi politika következménye, mely az állam jövedelmi ágait nem a maguk harmonikus összhatásában, hanem egymástól izoláltan mérlegeli.

De épp oly tévesnek kell tartanunk azt a hitet, mely azt az intézményt úgy tekinti, mint a melyhez a megszorult állam bármikor folyamodhatik. E felfogásnak helye volt régente, midőn az államoknak a jövedelmi források korlátozottabb számával kellett beérniök s midőn a játékvállalatokban kevesebb választék állván rendelkezésre, nemcsak az államra, hanem a játszó közönségre nézve is csábítóbban hatott a lutri.

Ámde mondhatni, hogy ma már elavult e forma s ha a kis lutri a jelen idők gazdasági rendszeréből kiszorítható, úgy ez eléretik nemcsak a benne rejlő kóros állapotoknál, hanem főleg azon oknál fogva, mert a spekulatív szellem a játék ezen nemét nem látja többé elég hálásnak és korszerűnek. A kis lutrijáték statisztikai adatai támogatják e nézetet.

A lottóbetétek nagysága volt millió forintokban:

	Magyarországon	Ausztriában	Olaszországban
1881. évben	3 ²²	21 ⁹¹	29 ⁰
1882. »	2 ⁹²	20 ⁰⁷	29 ²
1883. »	2 ⁹⁰	21 ⁸²	28 ⁸
1884. »	3 ⁰⁵	22 ¹⁵	—
1885. »	3 ¹⁹	22 ⁰⁴	30 ⁹
1886. »	2 ⁸⁵	22 ¹⁹	31 ⁸
1887. »	2 ⁵⁹	22 ⁰⁷	31 ⁵

	Magyarországon	Ausztriában	Olaszországban
1888. évben	2'68	21'50	30'3
1889. »	2'51	21'50	—
1890. »	2'60	21'50	—

Tíz évi eredményeket tüntetnek föl e számok, vagyis elég hosszú időszakot, hogy az általunk jelzett momentum kellően kidomboríttassék. S e tíz évi eredmények, ha nem is mindenütt csökkenésre, mégis állandó stagnációra vallanak a lottóbetéteket illetőleg. Nem akarjuk ezzel bizonyítani, hogy a játékkedv nem emelkedett volna s hogy a stagnáció erre a körülményre vezethető vissza. Ellenkezőleg meggyőződésünk, hogy az élet jelen viszonyai közt, a megélhetés megnehezített föltételei mellett, a munka nélküli könnyű meggazdagodásra való törekvés folytonosan terjedő mérvei folytán a játék vágya egyre szaporodó elemeket von bele büvkörébe. Hanem impresszióink az, hogy a lutrijáték nem képes fokozódó vonzerőt kifejteni, hogy már csak korlátolt és egyre szűkebb kör az, mely állandóan ragaszkodik hozzá, maga a játék pedig egészen más irányok felé tör, melyek jobban megfelelnek a kor értelmi fejlettségének és a tőkével való spekuláció sokoldalúságának s hogy ezen fejlettség és sokoldalúság általánosodásával párhuzamban a kis lutri egyre jobban csökkenő és megbízhatatlanabb forrása lesz az állami pénzügyeknek.

Kevésbé kirívón jelentkeznek az érintett hátrányok az osztálysorsjátéknál. Egy perczig sem habozva, okvetlenül neki nyújtunk előnyt, ha közte és a számsorsjáték közt kell választanunk. Másrészt azonban nem tagadható, hogy az az enyhe bírálat, melylyel a játék ezen neme általában találkozni szokott, a kis lutrival szemben minden esetre különbség rendszerének túlbecsüléséből ered.

Tény, hogy az állam az osztálysorsjátékban kedvezőbb chance-ok nyújtása mellett kisorsolja az összes befolyó pénzeket; a maga hasznát a bélyegilletéken kívül az egyszerű nyereményadó fogalmára alapítván. Az osztálysorsjáték hozadéka ugyanis az államra nézve azon százalékos levonásokból áll, melyek a nyereményösszegeket terhelik, a hozadék ennél fogva annál nagyobb, minél nagyobb a nyeremények összege és minthogy az utóbbi összeget a kibocsátott sorsjegyek fix eladási árai adják, nyilvánvaló, hogy az állam haszna abban az arányban nő, minél több sorsjegy bocsátatik ki és adatik

el és minél magasabb áron. Ez utóbbira már azért is súlyt szoktak helyezni, mert ily módon vélik a szegényebb sorsuaktól megvonni a játékban való részvét lehetőségét.

Látni fogjuk, hogy e föltevés a gyakorlatban meglehetősen illuzoriusnak bizonyult. De visszatérve a finanziaális szempontra, már a jövedelmezőségnek fönt kiemelt föltételei is világosan rávallanak azon ellentétre, mely egyrészt a játéknak minél kisebb körökre való szorítása és másrészt az állam pénzügyi érdeke közt fennáll. Az állam, föltéve, hogy e sorsjegyek mind elkelnek, kétségtelenül szabatosabban állapíthatja meg a maga hasznát és normális körülmények közt az osztálysorsjátékban többé-kevésbé fix, de egyuttal stacionárius jövedelemre számíthat. Hogy e jövedelmet fokozza — s melyik állam ne törekednék erre — szükségkép fokoznia kell a sorsjegyek számát és ezzel bővitenie kell azt a piacot, a mely a sorsjegyeket befogadni hivatott. Azon elzárkózottságnál fogva, melyet az egyes országok a sorsjegyek befogadása tekintetében egymással szemben tanusítanak s most sokkal inkább, mint valaha — e piacnak az illető állam határain belül kell maradnia. Nincs sorsjegy-törvény, mely szabályozván a benső forgalmat, egyuttal tiltó rendszabályokat ne tartalmazna a külföldi sorsjegyek ellen. Az indokolás rendesen utal arra, hogy a tiltó rendszabályokra szükség van, nehogy a külföldről eredő csábításoknak az ország lakossága kitétessék és a játék szenvedélye ez úton élesztessék. A helyett azonban, hogy e tagadhatatlanul helyes és méltánylandó elvből levonatnék az a következtetés, hogy a játék vágyát lehetőleg korlátozni kell, megszorítván általában az alkalmat a játékra magában az országban, az osztálysorsjátéknál az az orvoslási módszer érvényesül, hogy az állam siet a saját sorsjegyei számát szaporítani. Midőn újabban Poroszország ez irányban ismét tovább ment egy lépéssel, azzal az érveléssel élt, hogy ily módon tehet csak eleget a jelentkező játékgényeknek és tarthatja vissza a játszókat a külföldi sorsjátékban való részvételtől. Az önámításnak csirája rejlik ez érvelésben. Mert a midőn az állam szigoruan tiltja a külföldi sorsjegyekkel való játékot, e tilalom, kapcsolatban újabb sorsjegyek kibocsátásával kevésbé a játékszenvedély korlátozására, mint inkább azon egoisztikus czélzatra visszavezethető rendszabály gyanánt tűnik föl, hogy elvonván a külföldtől a játékost, ezzel saját jövedelmeit

fokozza. Ez a rendszabály, több rendbeli oknál fogva, helyes de korántsem alkalmas annak elhitétetésére, hogy ily módon a játékvágy mérsékeltetik. Több, mint valószínű, hogy a mikor az állam a sorsjegyek fokozása által fenálló játék-igényeknek kíván eleget tenni, ugyanakkor tán akaratlanul propagandát csinál a játék mellett, s ezt minél szélesebb körökre viszi át.

De még sem viszi át vagy legalább csupán oly körökre szorítja, a melyekre nézve az anyagi viszonyok a játék passzióját megengedhetővé teszik. Az osztálysorsjáték ártatlan jellegét ezzel a ténnyel vélik leginkább illusztrálhatni, a tapasztalat azonban ellenkezőleg bizonyít.

Mivel az állam, financiaiális okból a sorsjegyek kelendőségét biztosítani kívánja — életbelépteti a rész-sorsjegyek intézményét; ily módon keletkeznek negyed, nyolczad sőt ötöd, tized sorsjegyek.

A sorsjegyek ez elaprozódásának természetes következménye, hogy az azokkal való játék az alsóbb néposztályok részére lehetővé tétetik; ez eredményt esetleg mesterségesen igyekeznek előmozdítani az egyes gyűjtődék, sőt számbavéve, hogy még a legkisebb részjegyekben is gyakran 10—20 egyén részesedik, mondhatni, hogy az osztálysorsjáték szervezete nagyon hamar módot nyújt a játékot belevinni a lakosság legszélesebb rétegeibe. Hogy a rész-sorsjegyek intézménye mennyire növeli a sorsjegyek számát s hogy mily túlnyomóan lép annak fejlesztésére a »kis emberek« részvétele előtérbe, annak jellemző példáját mutatja a szász osztálysorsjáték.

A 100-ik országos lotteria alkalmával a szász-sorsjegyek megoszlása következő volt:

Osztálysorsjegyek (vagyis egy osztályban játszó):

2.276 sorsjegy	=	2.276 ¹ / ₁ részsorsjegy
2.546 »	=	5.092 ¹ / ₂ »
18.916 »	=	75.664 ¹ / ₄ »
67.962 »	=	543.696 ¹ / ₈ »
91.700 sorsjegy	=	626.728 részsorsjegy

Teljes sorsjegyek (vagyis mind az öt osztályban játszó):

150 sorsjegy	=	150 ¹ / ₁ részsorsjegy
165 »	=	330 ¹ / ₂ »
1.275 »	=	5.100 ¹ / ₄ »
6.710 »	=	53.680 ¹ / ₈ »
8.300 sorsjegy	=	59.260 részsorsjegy

Midőn azután Szászország az $\frac{1}{4}$ és $\frac{1}{8}$ részsorsjegyekről átment az $\frac{1}{5}$ és $\frac{1}{10}$ részsorsjegyekre, a sorsjegyek ekképen osztottak meg:

Osztálysorsjegyek:

2.276	sorsjegy	=	2.276 $\frac{1}{1}$	részsorsjegy
2.546	»	=	5.092 $\frac{1}{2}$	»
18.916	»	=	94.580 $\frac{1}{5}$	»
67.962	»	=	679.620 $\frac{1}{10}$	»
91.700	»	=	781.568	részsorsjegy.

Teljes sorsjegyek

150	sorsjegy	=	150 $\frac{1}{1}$	részsorsjegy
165	»	=	330 $\frac{1}{2}$	»
1.275	»	=	6.375 $\frac{1}{5}$	»
6.710	»	=	67.100 $\frac{1}{10}$	»
8.300	»	=	73.955	részsorsjegy.

Az $\frac{1}{5}$ és $\frac{1}{10}$ sorsjegyek létesítése tehát az osztálysorsjegyeknél 154.840, a teljes sorsjegyeknél pedig 14.695 darabbal, összesen tehát 169.535 darabbal gyarapította a sorsjegyek számát.

Midőn ezek után áttérünk az osztálysorsjáték nyújtotta előnyöknek a játékosok szempontjából való méltánylására, itt is, mint a kis lutrinál, természetesen azon elemekre kell fektetnünk a súlyt, melyeknél a játék közgazdasági hatása a legérzékenyebben jelentkezik. Az osztálysorsjáték egyik jó tulajdonsága tudvalevőleg a chance-ok méltányosságában áll, mert hisz a nyereményösszegek — az államot illető jutalékot levonva — a sorsjegytulajdonosok közt egészen kijátszatnak. Tényleg azonban a nyereményösszegek aránytalanul oszlanak meg, mert kell, hogy egy-egy sorsjegyre eső több, nagy nyereményösszeg is legyen, mely a játékra ingereljen; s ebből folyólag, ha azt akarjuk, hogy azért mégis sokan nyerhessenek, a fennmaradó nyereményösszegek is lehetőleg elaprózandók. Nincs szükség bővebb valószínűségi számításokra, hogy meggyőződjünk, mikép a chance: nagy összeget nyerni az osztálysorsjátékban, szintén fölötte problematikus, habár összehasonlíthatatlanul kedvezőbb is a kis lutri chanceainál. Hozzájárul, mikép a főnyeremények az utolsó osztályban játszanak ki s így a játékos ugyyszólván mesterségesen kényszerítettik, hogy az előző osztályokban is játszsék, illetve sorsjegyet vásároljon.

Már most hogyan nyilvánul a játszóknak nyújtott re-kompenzáció a gyakorlatban? Dietrich szerint (Das Spiel und die Klassenlotterie. Dresden, 1887) a százsz osztály-sorsjátékban az összes nyeremények $\frac{4}{5}$ része esik a legkisebb nyereményekre, ellenben a kijátszott összegeknek csupán $\frac{1}{2}$ — $\frac{3}{5}$ része jut ugyancsak a legkisebb nyereményekre. Vagyis a helyett, hogy a legkisebb nyeremények és nyereményösszegek egyenlő arányban állanának az összes nyereményekhez és nyereményösszegekhez, tényleg úgy van a dolog, hogy a kijátszott legkisebb nyereményösszegek sokkal csekélyebb törtrészt képezik az összes nyereményösszegnek, mint a legkisebb nyeremények. A jelzett viszony még sokkal szembe-szökőbb, ha a számítást kiterjesztjük mind az öt osztályra.

A játékterv szerint az $\frac{1}{10}$ sorsjegyek $87\cdot29\%$ -át adják az összes sorsjegyeknek, a legkisebb nyeremények száma $85\cdot90\%$ -át képezi az összes nyereményeknek, a legkisebb nyeremények értékösszege $56\cdot71\%$ -át a kijátszott értékösszegeknek.

Ha most egy $\frac{1}{10}$ sorsjegy kijátszott nyereményösszegét összehasonlítjuk minden osztályban a legkisebb és a lehető legnagyobb nyereménnyel, az alábbi eredményekre jutunk:

Osztály	$\frac{1}{10}$ sorsjegy kijátszott értékösszege	Legkisebb nyeremény	Legnagyobb nyeremény
1.	4 \cdot 20 márka	4 \cdot 67 márka	2.530 \cdot 80 márka
2.	8 \cdot 40 »	5 \cdot 12 »	3.371 \cdot 60 »
3.	12 \cdot 60 »	5 \cdot 14 »	4.212 \cdot 40 »
4.	16 \cdot 80 »	5 \cdot 17 »	5.053 \cdot 20 »
5.	21 \cdot 00 »	0 \cdot 97 »	42.229 \cdot 00 »

Míg a legkisebb nyeremények a kijátszott összegekhez képest minden következő osztályban csökkennek, úgy, hogy az utolsó osztályban a nyereség csaknem a semmivel egyenlő, addig a másik oldalon a legmagasabb nyeremények aránytalan növekedésével találkozunk; a mi eléggé illusztrálja az osztálysorsjáték viszonyait és hatását a nyeremények megoszlása tekintetében.

Figyelemreméltó két mozzanatra engednek a fentiekben közölt adatok következtetni. Az egyik, hogy az államsorsjáték-vállalatok fennálló formájában félreismerhetetlenül jelentkezik a játék ama irányzata, mely szerint a résztvevők tömege a társadalom szegényebb sorsú elemeire esik és ilykép ezekre nehezedik mindjobban a játék súlypontja. A másik, hogy az

állami sorsjáték-vállalatokban jelenleg megvalósuló játékrendszer s pedig a kis lutrinál élesebb alakban, mint az osztály-sorsjátéknál — a játékosok tömegének vagy épen semmi, vagy nyereség esetében aránytalanul csekély rekompenzációt nyújt; csak szórványosan és egyeseket juttatván nagy vagyonhoz. E két mozzanat összejátszása, melyhez járulnak a játék túlajtásából eredő pszichikai hátrányos befolyások, veszedelmesekké teszik a szóban forgó játékvállalatokat és végzetesekké főleg abban az irányban, hogy ugyszólván utját állják a nemzeti jóléthez fűződő föltételek érvényesülésének. S valamint bizonyos, hogy e feltételek közt a munka és a takarékoság foglalják el az első helyet, úgy kétségtelen az is, hogy épen e feltételekkel állanak az állami lotteriák a legmerevebb ellentétben. A munka elvének érvényesülése kizártnak vehető ott, a hol az életfentartás és boldogulás módozatai nem az egyéni erő és tehetség megfeszítésére, hanem túlnyomóan a szerencsés véletlen esélyeire alapítatnak. Takarékos nem lehet az az ember, a ki azt, a mivel bír, kockára teszi oly játékban, a hol minden valószínűségi számítás szerint veszendőbe megy a betét s csak ritka kedvező esetben térül meg, akkor is többnyire alig számottevő arányban a kockázathoz.

Mindebből természetzerűen folynék az a kíváncsi, hogy hát szüntessék meg általában a játékvállalatokat. Ezek fentartásával szükségkép jelentkeznek a fönt jelzett bajok. Alig méltányos, sőt keresztülvihetetlen gyámkodás volna a játékosokat bizonyos társadalmi és vagyoni csoportok szerint osztályozni s ez alapon irányítani a játékot úgy, hogy abból a szegényebb sorsúak kizárassanak. Másrészt bizonyos, hogy a játék lényegét épen a kockázat adja meg és naivitás volna kívánni, hogy mindenki nyerjen s nincs játékrendszer, melytől ily eredményt várhatnánk. Ily körülmények közt egyedüli orvoslásul a játékintézmények megszüntetése kínálkozik, mert azok hiányában remélhető, hogy elmarad egyszersmind az alkalom a játékra és az ennek kapcsán beállható tőke- és egyéb veszteségekre.

A tapasztalatok megtanítanak azonban arra, hogy e radikális rendszabály nem érvényesült sehol, nem is érvényesülhetett az adott viszonyok nyomása alatt. Mert míg emberek léteznek a földön, a vagyonszerzés azon tényezőihez, melyeket

munka és takarékoság nevek alatt ismerünk, nem kevésbé fontos tényező gyanánt járult mindenkori a szerencse, a véletlen. Ezt a véletlent előidézni akarni, mélyen a természetben rejlő tulajdonsága az embernek s ez a törekvés adott létet és létjogot mindenütt és minden korban a játékintézményeknek. Ki ringatná magát abban a csalódásban, hogy az állami játékvállalatok egyszerű megszüntetésével sikerülni fog véget vetni egyszersmind a játékkal együtt járó visszasságoknak és hátrányoknak? Ismételjük, a játék hatása — a mennyiben egy hibás és rossz rendszer következménye — nem függ szorosan a vállalat czégétől, illetve annak kilététől, a ki a játékot vállalat gyanánt üzi. Az állami sorsjátékvállalatoknak pur et simple eltörlése tehát annál kevésbé indokolható, mert miként bevezetőleg érintettük, a játékintézményeknek az állam kezei közt való meghagyását számos nyomós érv támogatja. Hanem igenis a vázolt állapotokkal szemben indokolt az a kívánság, hogy a szóban levő játékintézmények megfelelőbb rendszerre fektetessentek, értve oly rendszert, mely a hozzájuk kötött financiaiális érdekek nagyobb kockáztatása nélkül, a játékkal természetszerűen összefüggő bajokat megszüntetni vagy legalább is enyhíteni képes lesz. S ennek a rendszernek alapeszméjét és sikerének kulcsát megtalálni véljük azon igény érvényesülésében, hogy a játék gyakorlásában a nyereségvágyon kívül adassék szerep egy másik fontos elemnek is s pedig azon elemnek, melyet korunk gazdasági szelleme méltán ismert föl az anyagi boldogulásnak titka gyanánt. Ez az elem a takarékoság. A játék és takarékoság fogalma kizárni látszik egymást, de csak addig, míg helyes kombinációk nem jutnak egymáshoz. E kombináció mellett a játék ugyyszólván megnemesítettik, mert hatalmas emeltyűje lesz a takarékoságnak. A nyereményre való kilátás sarkalni fogja az embert arra, hogy dolgozzék és takarítson s így csakugyan szoros értelmében vehetni a szót, hogy a cél szentesíti az eszközöket. A főadat az, hogy a játék kényszerű, a takarékoságnak kívánatos szükségszerűségét hozzuk egymással összhangzásba. Az állami lotteriák jelen rendszere mellett a főadat megoldása lehetetlen, de vajjon általában lehetetlen-e?

Midőn a kis lutri tulajdonképi honában, Olaszországban a köznép javára e játéknem eltörlését kívánták, Sella, a

nagynevű miniszter meglehetősen ridegen azt válaszolta, hogy annak hozadékát az állam nem nélkülözheti; s hozzátette: Olaszország a lutri mellett létesítette a postatakarékpénztárt is és kiki választhat a kettő közt. Sella tehát éles válaszfalat vont a tényleg annyira különböző célú és jellegű két intézmény közt. S mégis rövid idő múlva Olaszország törvényhozása keresett és talált módot a kettő közt való szorosabb kapcsolat létrehozására. 1881-ben életbeléptette azt a törvényt, mely szerint »az állami sorsjáték nyereményei, melyek nem rúgnak többre 1000 liránál, a nyerő kívánságára postatakarékpénztári betétkönyvecskeben szolgáltatnak ki; a nyeremények a lottóigazgatósághoz e tárgyban intézett kérvény napjától kezdve kamatoznak«. Magliani pénzügyminiszter a törvényjavaslat indokolásakor kifejtette, hogy e rendszabály kísérlet akar lenni oly irányban, hogy a játék közelebb hozassék az erkölshöz és eszköze legyen a postatakarékpénztár intézményének, a melynek legfőbb akadályát képezte eddig és fogja képezni mindig a lottó. »Ki tagadhatná, — ugymond — hogy már abban is némi siker rejlik, ha a játékost megismertetjük a postatakarékpénztári betétkönyvecskével. A takarékoságnál csak az első lépés kerül fáradságba. Épen a legszenvédélyesebb játékos hallott legkevesebbet a postatakarékpénztárról. Ha már most a lottónyeremény kamatostul együtt postatakarékpénztári betétkönyvecske alakjában adatik át neki, tán — első ízben — felvillan agyában a gondolat, hogy boldogulása nem a játékon, hanem a gazdaságos életmódon nyugszik.« — S a törvényhozás előadója a következőkben fejezte ki a ház véleményét: »A lottó képviseli a babonát, a hanyagságot és pazarlást, a takarékpénztár képviseli a munkát, a belátást és vállalkozási szellemet. Tán lehetséges lesz az előbbi hatását az utóbbi hatásával ellensúlyozni. Ki tudja, nem vonandja-e majd a lottó és a takarékpénztár egyesítése társadalmi erkölcsünk javulását és népünk nevelését maga után?«

Az eredmények nem feleltek meg a várakozásnak. Az új üzletforma létesítése, vagyis 1881 január 1-je óta egészen 1888. év végéig összesen 1494 betétkönyvecskét adtak ki a lottónyeremények fejében, azok közül 851 betétkönyvecskét mindjárt az első hónapban, 269-et pedig néhány hó alatt felmondtak a tulajdonosok. A fennmaradó 374 betétkönyvecske

közül 54 a kiállítástól számítva egy évig volt forgalomban, a nélkül, hogy azokra további betét előfordult volna s csak 320 betétkönyvecskénél történtek újabb betétek. Közöljük ez adatokat az olasz postatakarékpénztár legutóbbi jelentéséből.

Olaszország kísérletének bizonyára csak szimptónikus jelentőséget tulajdoníthatunk. Mutatja az állam törekvését, hogy játékvállalatában a játékosok nyerésszédési ösztönén kívül bizonyos alakban a takarékosság fogalmának is érvényt szerezzen. De bármily dicséretes is e törekvés, sikere szükségkép csak korlátozott marad, azon egyszerű oknál fogva, mert a játék és a takarékosság közt való kapcsolat, úgy, a mint ezt az 1880. június 30-ki olasz törvény létesíté, pusztán külső, nem érinti magának a játéknak gyökerét, a takarékoszágnak gyakorlását pedig futólagos pszichikai hangulatoktól teszi függővé.

Lehetetlen a tárgy rokonságánál fogva egy más eszméről meg nem emlékeznünk, mely a fönt kifejtett indokokból kiindulva, az állami sorsjátékvállalatok jelen rendszerét, ugyancsak a postatakarékpénztár igénybevétele mellett, egy, ez intézmény keretén belül létesítendő játérendszerrel véli fölcserélendőnek. Az eszmét, ha jól tudjuk, tíz év előtt Elbogen Guidó pendítette meg (Lotto oder Sparcasse, Wien) s újabban konkrétebb javaslat alakjában is látott napvilágot (Stern Robert, Vorschlag zur Einführung eines Prämien-Sparverkehrs, Wien, 1890). A javaslat lényege abban áll, hogy a takarékbetétkönyvecské mellett a postatakarékpénztár által nyereménybetétkönyvecské is adassanak ki olyanok részére, a kik betéteik után beérik a rendesnél megállapítottnál kevesebb kamattal, viszont azonban a rendes és az általuk élvezett kamat különbözetéből alakíttassék egy játéktőke, mely a játszó betevők közt bizonyos időközökben kisorsoltatik. Ily módon a közönség a nyereség kilátása által megtakarításokra sarkaltatik, legrosszabb esetben sem veszti el tőkét és ennek bizonyos kamathányadat; e mellett igénybe veheti a postatakarékpénztár országos hálózatának kényelmét, vagyis tőkeit bármely postahivatalnál folytatólag betétekkel gyarapíthatja és azokat ismét visszafizettetheti magának s végre a vállalkozó állam is nyer, mert a befolyó bevételeket oly értékekben gyümölcsöztetheti, melyek többet kamatoznak, mint a mennyi a betevőknek fizetett és a játéktőke képzésére ala-

kitott százaléknak megfelel. Vagyis föltéve, hogy az állam a betéteket 5%-os értékekben helyezheti el és a játékbetétek kamatoztatására 2%-ot, a játéktőke képzésére pedig 1%-ot fordít, még mindig 2%-a marad, melyet saját javára hasznosíthat.

Az eszme határozottan szellemes és szerencsés is annyiban, hogy egy már fennálló és a nép által ismert, nagy előnyöket és kényelmet nyújtó intézmény szervezetébe illesztetik bele. De a gyakorlati kivihetőség iránt s pedig úgy, hogy ez egyszersmind sikert jelentsen, azt hisszük, alapos kételyek merülhetnek föl. Még ha túltesszük is magunkat azon aggályon, hogy az új üzletformának a postatakarékpénztár keretén belül való meghonosítása nem fogná-e kiforgatni az intézményt eredeti jellegéből és a tulajdonképeni takarékforgalomban résztvevőket is kivétel nélkül magához csalogatná, teljes joggal kétségbe vonjuk, hogy sikerülhet egy oly játéktervet találni, mely kielégíthetné úgy a játszó közönséget, mint a vállalkozó államot. Az utóbbi mindenestre köteles a játéktervet előzetesen megállapítani és a nyeremények nagysága iránt előzetes biztos tájékoztatást nyújtani. Kérdés azonban, hogy azon összeg, mely a betétek után élvezett kamatok egy százalékából alakul, elegendő lesz-e minden körülmények közt arra, hogy az állam a megállapított nyereményösszegeket kifizethesse. Nem valószínű, mert épen a postatakarékpénztár által nyújtott azon előnyben, hogy a betétek bármikor és bárhol visszavehetők, különös inger rejlik abban, hogy a betétek, főleg huzás után ismét visszavonásának és így az államtól elvonassék a gyümölcsöztetés alapja. Ezen a veszélyen segíteni csakis vinkuláció útján lehetne, vagyis úgy, hogy a betevő köteles bizonyos ideig bizonyos összeget állandóan a postatakarékpénztárnál hagyni, de ez a rendelkezés meg a betevő érdekeit sértené. Megfősztatnék a betét fölött való bármikor és bárhol történhető rendelkezéstől s így a postatakarékpénztár igénybevételenek legsajátosabb okától; a nagyobb összegek vinkulálása, melyet kívánatosná tesz a nagyobb nyeremények lehetővé tétele, rá nézve fölöslegessé teszi az igénybevételt, mert hisz bizonyára ajánlatosabbnak kínálkoznék valamely, akár kamatozó, akár nem kamatozó sorsjegyet vásárolnia, mely ugyanazon chanceokat nyújtja nagyobb nyereségre való kilátásokkal és a rendelkezé-

zési jog minden megszorítása nélkül. Végre nem szabad felednünk, hogy a gyümölcsöztetési értékek hanyatló kamatlába könnyen tönkre tehet minden számítást, melyre az állam részéről a vállalat jövedelmezősége lőn alapítva s annak létesítése könnyen végzetes experimentummá válhatik.

De az ily experimentumokra nincs is semmi szükség, hogy megvalósulva láthassuk azt a rendszert és azt a célt, mely szemünk előtt lebeg. Korunk hitelgazdasága már régebben megteremtette a játékrendszert, a mely azt a problémát, hogy a játék és a takarékoság szerencsésen és jótékonyan kiegészítse egymást, a lehetőség határán belül megoldani segít. Ezt a játékrendszert nyújtja az u. n. nyeremény-kölcsönök intézménye. Róla mondja Leroy-Beaulieu, a kiváló nemzetgazda a következő igaz szavakat:

»Micsoda baj van abban, ha szegény emberek, munkások, cselédek vagy mások összegyűjtik garasait, hogy azon egy sorsolási kötvényt vásárolhassanak s azután a huzás előestéjén aranyálmakba ringatják magukat, melyek, az igaz, csak nagy ritkán teljesednek be? Azt mondják talán, hogy a kiábrándulás keserves rájuk nézve? Semmi esetre nem oly keserves, mint a mily édes volt az álom. Mert ha e szegény emberek kötvényei nem is nyertek, azért ők még sem estek áldozatul. Tulajdonosai maradtak magának a kötvénynek, vagyis oly tőkének, mely nem vesztett semmit értékéből. Vagy azt állítják talán, hogy e sorsolási kötvények elidegenítik az embert a munkától? Éppen ellenkezőleg. Arra ösztönzik, mert a takarékoság egyik leghatalmasabb sarkantyúját képezik. Sok ember, ki soha sem erőltette volna magát legkevésbé sem egy 5 frankos járadék megszerzéseért, izzad és nélkülöz, csak hogy egy sorsolási kötvényt kerithessen magának. A kölcsönnek ez a fajtája mindenesetre oly társadalmi rétegekbe vezette be a takarékoságot, a hol ezt eddig talán nem is ismerték. Lassankint meghonosodott e néposztálynál is a takarékoság szelleme s a sorsolási kötvények után megbarátkoztak más értékpapirokkal is, habár ez utóbbiak távolról sem voltak oly jók és biztosak, mint a sorsolási kötvények . . . A sorsolási kötvény olyan, mint Lafontaine haldokló emberének kincse, mely nemcsak azt gazdagította meg, kire a nyeremény jutott, hanem mindazokat, a kik, hogy a szerencse ez esélyét maguknak biztosítsák,

jobban megfeszítették erejüket és megtakarították azt a néhány száz frankot, a mibe a kötvények kerültek.«

Ékesszólóbban és meggyőzőbben, mint a kiváló francia nemzetgazda teszi, alig lehetne méltányolni a nyeremény-kölcsönrel kapcsolatos játérendszer jelentőségét. Látjuk, hogy az ebben kifejezésre jutó jelenségek lényegesen elűtnek a szám- és osztálysorsjátékot jellemző vonásoktól. S éppen mert ez utóbbi vonások a nyereménykölcsön játérendszerében vagy általában nem, vagy csak szórványosan lelhetők fel, meg szoktuk azt kivonni az állami lotteriák nevével való megjelölés alól. De adjunk a lotteriáknak bármily ethymologiai értelmezést, annyi kétségtelen, — s ennek bizonyítását megkísértettük — hogy mihelyt az állam saját czégét helyezi a szerencsejátékok fölé és a játékot saját anyagi céljaira, mint vállalkozó használja föl, minden játékvállalat közt, mint hozzá legméltóbb, a kor közgazdasági, társadalmi és közhiteli igényeinek legmegfelelőbb az a forma lesz, mely a nyereménykölcsön játérendszerében nyer megvalósulást. E rendszerben rejlik az alapeszme, melyből az állami játékvállalatok létesítésében, nézetünk szerint, szükségkép kiindulni kell. Tudjuk, hogy az alapeszme kijelölése inkább csak bizonyos elméleti igazság értékével bír, mely a gyakorlatban csak adott föltételek mellett jelenthet sikert. A kérdés gyakorlati megoldásánál számba véendő, hogy az általunk ajánlott játérendszernek is megvannak a maga sajátos követelményei, melyeknek érvényesülniök kell, de ezeken kívül a nyereménykölcsönben nyilvánvaló játérendszer természeténél fogva megkívánja azt is, hogy egyrészt helyesen beillesztessék az állam hitelrendszerébe és másrészt mellette figyelembe vétessenek az esetleg létező magánsorsjátéki vállalatok, melyek hatásukat bizonyára szintén éreztetni fogják. Mindezen részletek bővebb fejtegetésétől ezuttal el kell térnünk; különben is célunk ma csupán egy álláspontnak jelzése volt, mely a meglevőt a szükségessel, a szükségest a lehetővel összevetve, tán alkalmas az állami sorsjátékok sokat vitatott kérdése iránt való tájékozódásnak előmozdítására.

A MUNKÁSBIZTOSÍTÁS HAZÁNKBAN.

I.

Még nincs egy évtizede, hogy a szociáldemokrácia merényleteitől megrémült német kormány az ismeretes november 17-ki trónbeszéddel napirendre tűzte a munkásbiztosítás törvénybe iktatását; még szülőföldjén sincs az intézmény egészen kiépítve, mert hiányzik annak betetőzése — az özvegyek és árvák biztosítása — s máris a magyar képviselőház asztalán fekszik: »Az ipari és gyári alkalmazottaknak betegség esetében való segélyezéséről« szóló törvényjavaslat, mely, daczára keveset, hogy ne mondjuk semmit mondó czímének, nem egyebet czéloz, mint a németországi eredetű munkásbiztosítás egyik ágának meghonosítását, átültetését.

A munkásbiztosítás intézménye abban az értelmében, melyet az először a jelen évtizedben Németországban nyert, jelenti *a munkások — és esetleg a hozzájuk gazdasági helyzet tekintetében közel álló osztályok — kötelező, vagyis kényszerű biztosítását a munkaképtelenség esetére, az életfenntartási szükséglet mérvéig.*

Adott meghatározásunk rövidsége miatt tán némi magyarázatra szorul. Nevezetesen ki kell emelnünk, hogy az intézmény lényegéhez tartozik a biztosítás kényszerű volta. A munkásbiztosítás mindenekelőtt kényszerbiztosítás. A kényszer abban találja indokolását, hogy az itt szóban forgó osztályok biztosítása e nélkül épen nem tehető általánossá. Ezért mondja ki az állam a biztosítási kényszeret egész osztályokra. Nem változtat a dolgon az, hogy a kényszer célszerűségi okokból nem a biztosítottak, hanem a munkaadók ellen irányul, lévén a munkaadók könnyebben vagyoni felelősségre vonhatók, mint a munkások, kik számra is sokkal nagyobb tömeget képeznek, mint munkaadóik, mi a kényszer alkalmazását velök szemben már ezért is nehezebbé tenné.

Nem lényeges mozzanat továbbá az sem, hogy a munkaadónak meg van-e engedve a befizetett biztosítási díjnak levonása a munkás béréből vagy sem és pedig azért nem, mert a kérdés ilyen vagy amolyan szabályozása, mint alább látni fogjuk, nem mérvadó arra, hogy tulajdonképen melyik fél viselje a biztosítás terhét.

A munkásbiztosítás a szó mai értelmében, mint említők, a munkás háztartását a munkaerő ideiglenes vagy állandó kiapadása esetén fenyegető veszély ellen irányul. A munkaerőt említettük és nem a munkát: mert a munkásbiztosítás mai kiterjedésében csak azon esetekre szól, melyekben a munkás fizikailag nem képes dolgozni és nem azon esetekre, melyekben nem talál munkát: tehát a munkaképtelenség esetére és nem a munkahiány esetére általában. A munkaerő kiapadásának oka lehet betegség (baleset) és aggság-okozta elgyengülés, a végleges kiapadás pedig a halállal történik: a miért is a munkásbiztosítás több ágra oszlik, ugymint a betegség, baleset, rokkantság és halál esetére való biztosításra (utóbbi az özvegyek és árvák biztosítása, de szorosan véve idevág a temetkezési költség biztosítása is, mi a betegség- és baleset elleni biztosítás függeléke gyanánt fordul elő).

A munkásbiztosítás továbbá adott tárgyánál fogva azok számára és javára szolgál, kiknek egyetlen számbavehető juttatási forrása a munkában áll s kik ennél fogva — előre gondoskodás hiányában — megannyiszor a szükség, az inség előtt állanak, valahányszor e forrás bedugul.

Ezeknél, de csakis ezeknél forog fenn a biztosítás szükség-e. E szükség indokolja a kényszert, a mennyiben tudniillik a biztosítás önkényt, szabad akaratból be nem követezik. Ezen feltételek mellett azonban a biztosítási kényszer határa csak ott keresendő, a hol a kivihetőség, vagyis a kényszer alkalmazható volta véget ér. E határon belül álló társadalmi rétegeket foglaltuk fentebb egybe a »munkások s hozzájuk gazdasági helyzet tekintetében közel álló osztályok« elnevezés alá. A biztosításra való utaltság, az önsegély hiánya s a biztosítás kikényszeríthetősége az ismérvek, melyek a munkásbiztosításnál a biztosítandók körét meghatározzák.

Hátra van még kifejtteni azon kifejezés értelmét, hogy a munkásbiztosítás »az életfentartási szükséglet erejéig terjed«. Tudjuk, hogy a biztosítás azon ágaiban, melyeket kár-

biztosítás neve alatt szokás egybefoglalni, biztosítás tárgyát képezheti a teljes kár, vagy annak csak egy része. A munkás esetében a teljes kár, mely a munkaképtelenségből ered, egyenlő az egész munkabérrel, melyet munkája után különben kapott volna, hozzáadva az esetleges költségeket, melyek a munkaképtelenség okainak elhárítására irányulnak, tehát a gyógyítási költségeket. A munkásbiztosítás mai értelmében nem ezen teljes kár megtérítését célozza, hanem lényegénél fogva csak a szükség, a nyomor távoltartását tekinti feladatának. E korlátozás indokolása nem a biztosítási díjak mérseklésében rejlik — mert hisz a magasabb díjnak nagyobb viszonzatszolgáltatás felelne meg — hanem a munkások cselekvési szabadságának tiszteletben tartását jelenti, a mely a kényszer alkalmazásánál megáll azon a ponton, hol az okvetlenül szükséges biztosítva van. Ehez járul egy egészen más természetű indok: tudniillik a szinlelés távoltartása, mire nézve nagyon egyszerű és jó eszköz a segélyezés mérvének oly alant való megállapítása, hogy a munkás a segélyezés élvezését ne tekintse valami kívánatos állapotnak.

A munkaképtelenség szinlelése lélektanilag ki van zárva, mihelyt a biztosított nem tekinti előnyösebbnek magára nézve a dologtalanságot a biztosításadta ellátással, mint a munkát a teljes munkabérrel. Hozzáteszszük még e ponthoz azt, hogy az intézmény lényegéhez ugyan nem tartozik, de könnyen indokolható a biztosítás mérvének kiterjesztésére Németországban történt az az intézkedés, melynél fogva a kényszerbiztosítás szervezete felhasználtatott a teljes biztosítás önkénytes, szabad akaratból kiinduló eszközlésére olykép, hogy a biztosításra kötelezettek bizonyos mérvű felülfizetések teljesítése esetén az életfentartási szükségletnél nagyobb segélyben részesülnek. Hogy e kiterjesztés viszont növeli a szinlelés veszélyét, az a fentiek szerint természetes; miért is az inkább azon biztosítási ágak számára ajánlatos, melyeknél a szinlelés a dolog természeténél fogva ki van zárva (például az özvegyek és árvák biztosításánál, a németországi aggság esetére való biztosításnál, hol bizonyos járadék élvezése a 70. életévtől kezdődik, vagy legalább nem valószínű (pl. a baleset elleni biztosításnál). ¹⁾

¹⁾ Schäffle feltétlen hive a munkásbiztosítás említettük kiterjesztésének: »Unsere Versicherung hat den standesmässig notwendigen Unter-

Nem említettük még a munkásbiztosítás szervezését, nevezetesen azt a kérdést, ki legyen a biztosító? Nézetünk szerint a munkásbiztosítás lényegéhez nem tartozik a biztosító ilyen vagy amolyan megválasztása. Csak annyit kell hangsúlyozni, hogy a munkásbiztosítás kényszer-természeténél fogva meg nem engedhető, hogy az állam a biztosítás eszközésére a magán biztosító társaságokat jelelje ki. És pedig nem azért, mert a munkásbiztosítás technikája elűt a biztosító társaságok által művelt biztosítási ágak természetétől. A magánvállalkozás bizonyára fogna utat s módot találni e nehézség legyőzésére. Nem is azért, mintha a biztonság a biztosítási ügyletből a társaságra háramló kötelezettség teljesítése iránt nem volna elérhető — bár, megengedjük, hogy a szükségesnek talált biztosítékok nyújtása esetleg nagy áldozatokkal járna a biztosító intézetekre és már magában megdrágítaná az e nemű biztosítást; hanem azért, mert a magán biztosító társaságok nyereségre alakult vállalatok, osztalékot fizető részvénytársaságok, már pedig az egyáltalában nem járja, hogy valaki, vagy éppen egész társadalmi osztályok kényszeríttessenek arra, hogy a biztosítás önköltségein kívül még mások nyereségéhez is bármivel hozzájáruljanak. Azt hisszük ez az egy indok elégséges a magántársaságoknál való biztosítás kényszerének kizárására. Ezzel szemben az az érv, hogy a magánvállalkozás üzleti rutinja előnyben van minden egyéb vállalkozási (állami vagy kényszerszolgálati) alak felett s így a biztosítás amott minden nyereség mellett is olcsóbb lehet, mint emitt az ügyvitel önköltségeire szorítás mellett, azért nem ér semmit, mert nem veszi számba azt, hogy az általános munkásbiztosítás kényszerjellegénél fogva egyrészt egyszerűbbé teszi az üzletvitelt (a biztosítás-szerzés költséges apparatusa elmarad), másrészt éppen, mert nem önkényes a biztosítás: nagyon is tág teret nyit arra, hogy a magánvállalkozás nagy hasznót, magas nyereséget húzzon ez ügyletből, mert nem kell félnie attól, hogy feltevéleit a biztosítandók nem fogadják el. A mai kartellos

haltsbedarf jedenfalls sicher zu stellen und darüber hinaus Gelegenheit zur Versicherung des Vollbedarfes nach dem individuellen Bedürfnis jedes Versicherten, d. h. zur Vollversicherung zu gewähren». Conrad-féle »Handwörterbuch der Staatswissenschaften.« I. B. 212. l.; lásd az 500. lapot is.

világban pedig éppen erkölcsi lehetetlenség kitenni egész társadalmi osztályokat az ily kizsákmányoltatás esélyének.

Mondanunk sem kell, hogy mindebből még nem folyik a magánvállalkozás kizárása: de igenis folyik az, hogy az állam nyújtson bőséges alkalmat az említettük (állami vagy kényszersertársulati) szervezetek igénybe vételére. Ez esetben lehetséges lévén a választás, a magánbiztosító társaságok nem bírnak többé azzal a kiváltságos helyzettel, melyben kizárólagos uralmuk esetén a biztosítási kényszer alatt állókkal szemben lettek volna. Hogy az állami vagy kényszersertársulati szervezet választassék-e, arra nézve eltérők lehetnek a nézetek, mert nincs indok, a melyik az egyik vagy másik módokat kizárólagos jogosultsága mellett döntene. Hogy az állam képes volna a feladatot megoldani, az iránt nem lehet kétség.

Az állam garanciája a biztosításból eredő követelések kielégítése iránt, mi okvetlenül foly a biztosítási kényszersertársulattól, szintén a mellett látszik szólani, hogy a biztosító az állam legyen. Az állam, ha a munkásbiztosítást kezeibe veszi, mint mondanák, államosítja: a közgazdaság szolgálatába áll, s az eset analog azzal, mikor az állam a pénzverést maga foganatosítja, postát, távirát, telefont maga kezel vagy a postatakarékpénztárban hitelüzletet állít, check- és clearing-forgalmat közvetít, stb. Ámde az uralkodó közgazdaság-politikai nézet szerint az állam csak akkor kell, hogy vállaira vegye a közgazdaság ilyen szolgálatát, ha a kérdéses feladat nélküle vagy éppen nem, vagy kevésbé jól oldatnék meg. A munkásbiztosításról lévén szó, nézetünk szerint az államnak át kellene venni annak gazdasági vitelét, ha a biztosítás foganatosítására a magántársaságokon kívül egyéb szervezet nem kínálkoznék. Ám e szervezet az érdekeltek társulásában adva van s ha sikerül e szervezetet általánossá tenni s a kellő ügyvitelt biztosítani, úgy az állam felmentheti magát a biztosító szerepétől. A német és osztrák törvényhozás példája s az előbbi országban tett tapasztalatok mutatják, hogy e sikerben lehet bizni, bár csak azon az áron, hogy e társulás kötelezővé tétetik s az ügyvitel szoros korlátok közé szoríttatik. Mindezek mellett fenmarad az állam kötelezettsége hatályos felügyeletet és ellenőrzést gyakorolni e kényszersertársaságok üzletvitele felett és szükség esetén, mint utolsó

kisegítő átvenni magát a biztosítási üzletet is (így a német Gemeindekasse). — Hozzá kell még tennünk, hogy az érdekeltek egyesüléseire bízva a biztosítás kezelését, az állam azt a nagyon fontos és sok szakember által a szociális kérdés megoldására alkalmasnak vélt fejlődést is előmozdítaná, mely abból áll, hogy munkások úgy, mint munkaadók szövetkezetekbe csoportosuljanak s a harczot ne mint egyes, hanem mint jól szervezett, okosan vezetett társaság tagjai folytassák.

II.

A mikor a magyar állam, követve nyugati szomszédai példáját, a szónak vázoltuk értelmében behozza a munkásbiztosítást: nem látszik feleslegesnek fölvetni a kérdést, hogy eme lépéssel nem szakít-e az individualisztikus gazdasági jogrenddel s nem indul-e meg — a hogy mondani szokás — az állam-szociáлизmus lejtőjén?

Hogy megfelelhessünk a kérdésre, tisztában kell lennünk azzal, hogy miben áll az államszocializmus.

Államszocializmus annyi, mint szocializmus, melyet az állam űz.

Ezzel azonban csak akkor oldottuk volna meg a kérdést, ha a szocializmus szónak értelme szilárdan megállapított valami volna. Ámde e szóval manapság annyira divat élni, vagyis inkább visszaélni, hogy a fogalom precizizálására okvetlen szükség van, ha egyáltalán meg akarjuk magunkat értetni.

A szocializmus, a mint az a francziáknál a század első felében, a németeknél Marx és Lassallen eveivel kapcsolatban a század második részében kiképződött, olyan tant hirdet, melynek tartalma a szó etymologiai elemzéséből egyáltalán nem vezethető le. Szocializmus ugyanis csak annyit tesz, mint társaság s mint ilyen, ellentéte az individualizmusnak, az egyediségnek.

S miután az emberiség az államban társas együttlétet él: államszocializmus nem volna más, mint pleonazmus, hacsak azon jelentéssel nem ruházzuk fel a szót, mely szerint a társadalmi érdekek fokozottabb ápolása az állam által, az egyéni szabadság rovására: az államszocializmus.

De, mondjuk, a szocializmus — a »verba valent usu«

szabályánál fogva, egészen mást jelent, mint a szó betű szerint vett értelmében. Jelenti *oly közgazdasági jogrend követelését* (s magát azt az állapotot is, melyben a követelés megvalósulna), *mely nem ismer magántulajdont föld és tőke felett, hanem csak köztulajdont s melyben ennél fogva az egyes jövedelmének egyetlen forrásul a munka maradna fenn.*¹⁾

A szocializmus lényege a fentirt kevés szóban van letéve — mindaz, a mit ahoz fűzni, hozzátenni lehet és szokás, csak mellékes sallang. — *De a fentirt értelemben vett szocializmus képezi a szociáldemokrácia lényegét is, azzal a hozzátevessel, hogy e párt a szocializmus megvalósítását népruralommal akarja elérni:* innét a neve: szociáldemokrácia.

Világos tehát, hogy a munkásbiztosítás nem oly intézmény, mely a szocializmus megvalósítására irányul; meghonosítása az állam által tehát nem államszocializmus ez értelemben, hanem éppen fegyver a szocializmus, közelebbről a szociáldemokrácia hódításai ellen, a mennyiben eszköz arra, hogy a munkások gazdasági helyzete, munkaképtelenség esetére biztosítottassék s ez által a munkáspárt izgatása a kapitalisztikus gazdasági jogrend ellen — legalább egy kis részben — elveszítse a talajt lábai alól.

Tudjuk azonban, hogy a szocializmusnak adott szigorú értelmezésén kívül van tágabb, nagyon tág jelentése is, melyet a szónak azok adtak, kik az állam beavatkozását a gazdasági osztályok küzdelmébe veszélyesnek tartják s ez okból szocialisztikusnak bélyegezték minden irányt, mely e beavatkozást kívánta. Így kapták a német tanárok a kathedraszocialista czímet s így lőn az állami beavatkozást érvényesítő politika államszocializmusnak elkeresztelve. Az újnevek lassacskán polgárjogot nyertek s így történt, hogy az államszocializmus — a szónak most mondott értelmében — udvarképessé lett, először, vagy egy évtizede, a Német-birodalomban s ma már jóformán az egész világon uralkodik.

Alig kell mondani, hogy a munkásbiztosítás intézményének életbeléptetése hazánkban igenis jelenti a szó ezen értelmében vett államszocializmus uralomra jutását, vagyis más szóval, jelenti azt, hogy az állam nálunk is feladatának

¹⁾ Wagner »Grundlegung« 174. lapján »extremer Socialismus« és »moderner wissenschaftlicher ökonomischer Socialismus« nevek alatt is szerepeltetve. Egyébiránt ő is követi Schäfflet »Quintessenz«.

ismeri az alsó gazdasági osztályok emelését pozitív rendszabályok által.

Félreértések kikerülése végett helyesebbnek találnók a »szociálpolitika« kifejezés használatát államszocializmus helyett, bár megengedjük, hogy a »szociálpolitika« is magyarázatra szorul, ha azt műszónak elfogadni akarjuk, de a kifejezés magán hordja azt az értelmet, hogy »politika, mely a szociális kérdésbe belenyul«. Egyébiránt nem a szó dönt, hanem a lényeg s azért egyet jelent, ha azt mondjuk, hogy a munkásbiztosítás államszocialisztikus, vagy ha azt mondjuk, hogy szociálpolitikai reform.

De, ha a munkásbiztosításban nincs is tulajdonképi szocializmus, van abban egy adag kommunizmus. E kijelentés első pillanatra tán hihetetlennek látszik. De azonnal érthetővé válik, ha kibontjuk a szót abból a ködburokból, melybe azt a rémekről való félelem öltöztette. A kommunizmus magában, a szó etymologiai értelmében közösséget jelent. S a mint az állam és a szocializmus (a szó eredeti értelmében) elválaszthatlanok egymástól; — mert hisz az állam a társaság — a társadalom képviselője az egyessel szemben, ép oly ikertestvérek az állam és a kommunizmus, mert az állam jelenti közösségét mindannak, mi az állam lényéből foly: közösségét a jognak, a kulturális és gazdasági intézményeknek, stb.

Ámde mikép a szocializmusnak van külön közgazdasági értelme, ugy a kommunizmusnak is van oly jelentése, mely tisztán a gazdasági térre vonatkozik. E jelentést ugy véljük legjobban visszaadhatni, ha olykép fogalmazzuk, hogy a kommunizmus jelenti közös fogyasztását a gazdasági javaknak, tekintet nélkül azok egyéni eredetére. Jelent tehát oly állapotot, midőn a javak bizonyos összesége a fogyasztók közt ugy oszlik meg, hogy a megosztásnál nem irányadó az, hogy az egyes minő részszel járult az említett javak előállításához.

Nem kell mondanunk, hogy az állam a kommunizmust a szó ezen gazdasági értelmében is megvalósítja. Az állam egész gazdasága, ép ugy mint tagozatainak, a tartomány, megye vagy község gazdasága is kommunisztikus gazdaság. A mit az állam, község, stb. adó, vagy illeték ¹⁾ fejében

¹⁾ Az illetéknél a fizető részesül ugyan állami szolgálatban, de ezen részesülés nem képezi szoros egyenértékét az ő szolgáltatásának.

bevesz, abból részesül minden állampolgár — nem oly arányban, mint a melyben ahhoz járult, hanem egészen másban, sőt részesül az is, ki ahhoz mivel sem járult. Ez tehát kommunizmus, még pedig, mivel épen az állam üzi, a kommunizmusnak ama fajtájából való, mely nem az egyéni akaratból indul ki (mint például az egyleteknél, szövetségeknél), hanem kikényszerítettetik: kényszer-kommunizmus — tehát kommunizmus az individualizmusnak egyenesen ellentett fajtából.¹⁾

Ezen állami kommunizmusnak egyik legkézzelfoghatóbb példája a szegénységélyezés, mely a munkásbiztosítás ügyével tudvalevőleg szoros vonatkozásban áll, a mennyiben épen a munkásbiztosítás egyik feladata a szegénységélyezésnek (részleges) helyettesítése. A mai állam kötelességének ismeri megmenteni alattvalóit a végszükségtől s midőn ezt teszi, valóságos kommunizmust gyakorol. Mert akár az egész állam, akár annak valamely kisebb tagja viselje a szegénységélyezés költségeit: e segélyezésnél olyanok fogyasztanak, kik nem járultak e költségek előteremtéséhez. A munkásbiztosítás tehát, a mennyiben részben feleslegessé teszi a szegénységélyezést: a régi kommunizmus egy maradványának eltörlésénél működik közre.

De, a mint mondtók, a munkásbiztosítás viszont hoz magával egy adag új kommunizmust. Kommunizmust, a mennyiben a biztosítás előnyei, az egyes biztosított egyént tekintve, nem esnek össze annak terheivel. Nem gondolunk itt arra, hogy a munkaadó is köteleztetik valamivel járulni a munkásbiztosításhoz. Ez utóbbi nem szűnik meg kommunizmus lenni akkor sem, ha a munkaadó hozzájárulása csak névleges s az egész terhet tényleg a munkások viselik (lásd alább).

Nem gondolunk az állami hozzájárulásra sem, minek példájára Németországban találunk. Még ha felteszszük, hogy csakis a biztosítás előnyeit élvezők viselik annak minden terhet is: akkor is megmarad a munkásbiztosítás azon jellege, hogy az előny és teher nem esik össze. Nem eshetik össze, mert a biztosítási díjak összege épen azon rendeltetéssel bír,

¹⁾ A németeknél már divatba jött kifejezés szerint »Zwangsgemein-wirtschaft«.

hogyan azok szükségleteit fedezze, kik munkaképtelenné váltak. Az egészséges testtel megáldott s a betegségek által sokat gyötört ember egyenlőképp fizeti a biztosítási díjat, de amaz talán egész életében sem szorul a járadékra, míg emez tán évenként többször igénybeveszi azt. Fiatal és öreg egyaránt fizet, bár amaz élte virágában halhat el, míg emez rövid évek multán belejut a rokkantsági járadék élvezetébe. Egyaránt fizet az, ki a gép kezelésében folyton ki van téve a sérülés veszélyének s az, ki biztos helyen végzi veszélytelen foglalkozását; s így folytathatnánk tovább a végtelenig. Minden biztosítás a dolog technikai jellegénél fogva kommunizmus; a munkásbiztosítás is az, még pedig kényszerű.

S nem is szükségképp kell, hogy a modern munkásbiztosítás kommunizmusa kisebb terjedelmű legyen, mint a régi eredetű szegénységélyezés. Egy-egy berlini helyi betegségélyző pénztár 10—15.000 főnyi biztosítottjával nagyobb szabásban valósitja meg a kommunizmust, mint egy-egy kisebb falu, mely a maga szegényeit segélyezni kénytelen. Az sem változtat a dolgon, hogy a munkásbiztosításnál a járadékot élvező megelőzőleg teljesített befizetések, míg a szegénységélyezés előző teherviseléstől függetlenül történik.

E különbség ugyan nagyon fontos annyiban, a mennyiben a modern munkásbiztosítás morális hatását előnyösen tünteti fel szemben a szegénységélyezéssel: de nem változtat az intézmény kényszer-kommunisztikus jellegén. A munkásbiztosítást önsegélynek nevezni annyi, mint megfeledezni annak kényszerjellegéről; attól a kommunisztikus jelzöt elvitatni akarni annyi, mint szem elől téveszteni a biztosítás technikai természetének következményeit.¹⁾

Hogy mennyire nem individualisztikus jellegű a munkásbiztosítás, az kitűnik akkor, ha meggondoljuk, hogyan kellene alakulnia a munkásbiztosításnak individualisztikus alapon.

¹⁾ Mindkét irányban hibás, nézetünk szerint az, mit Schäffle a Conrad-féle »Handwörterbuch der Staatswissenschaften« I. k. 208. lapján az aggság és rokkantság elleni biztosításról mond: »Die Alters- und Invaliditätsversicherung ersetzt nicht alten Kommunismus durch neuen, sondern durch gegenseitige *Selbstfürsorge* der Versicherten und durch Mitleistung der Arbeitgeber«. Egyébiránt ugyanott azt is olvassuk, hogy a munkásbiztosítás: »gegenüber dem Kommunismus der Armenpflege mehr individualistisch ausgestaltete Versorgung« tehát csak »individualisztikusabb«, nem »individualisztikus«.

Ilyen alakulás ugyanis éppen nem elképzelhetlen valami. A munkaképtelenség napjaira való megtakarítás kényszere — a mint a munkásbiztosítást nevezni lehet — képzelhető úgy is, hogy azt, a mit az egyes munkás félretenni kénytelen, csakis az ő szükségletei fedezésére szolgáljon. Ez esetben minden egyes munkás külön számlát kapna, melyen betétei s azok esetleges gyümölcsözése, valamint a részére történt kifizetések s a reá eső kezelési költségek feljegyeztetnek. Természetesen a kifizetések nem mulhatnák felül a betéteket. Ez az eljárás nem lenne ugyan biztosítás a szó technikai értelmében, de igenis abban az értelemben, hogy a munkás a határozott célra lekötött kényszerű megtakarítás által — e megtakarítás erejéig — biztosítva volna a bekövetkező szükség ellen. Ez volna tehát a munkásbiztosítás szigorúan individualisztikus alakban.

A modern munkásbiztosítás, mint láttuk, nem ilyen. S ezért kellett azt mondanunk, hogy a munkásbiztosítás egy adag kommunizmust hoz magával. De viszont — legalább részben — elvisz magával egy sokkal rosszabb természetű kommunizmust — a szegénységélyezést. — Sem az új, sem a régi kommunizmus nem általános, vagyis az összes javakra, az egész nemzeti vagyona ki nem terjed, hanem annak csak aránylag kis részére.

De az új kommunizmus annyiban közelebb áll az individualizmushoz, hogy míg amaz az állam vagy község összes (legalább teherviselő) gazdasági osztályait egybefoglalja, addig emez egy-két gazdasági osztályra szorítkozik. Amaz a területi kötelékek lakóinak, emez a biztosító pénztárban egyezett munkásoknak kommunizmusa.

III.

A munkásbiztosítás célja, mint minden szociálpolitikai reformé, az alsó osztályok gazdasági helyzetének javítása. Kérdés tehát, miben áll s meddig terjed a célbavett javítás?

Egyike a legközönségesebb felfogásoknak az, mely szerint a munkásbiztosítás célja a munkaképtelen munkás el látásának terhelte a munkaadókra hárítani.

Alapul e felfogásnak a klasszikus nemzetgazdaságtan azon ismeretes tétele is szolgálhat, mely szerint a munkabér a munkás megélhetési költségei körül szokott megállapodni.

Miután pedig a munkás rendszeren sokkal kevesebb előrelátást tanusít, semhogy megélhetési költségei közé számítsa azt, mi a mán túl esik: a munkaképtelenséggel járó kiadások s a kereset kimaradása rendszeren nem találnak fedezetre a munkabérben. Ha tehát az állam a kötelező munkásbiztosítást behozza: annak költségei, vagyis a biztosítási díjak szükségkép a munkaadóra kell, hogy nehezedjenek, akár van ez kötelezve a díjak viselésére, akár nem. Utóbbi esetben a folyamat az, hogy a munkabér a biztosítási díjak mértékével emelkedik.

Ámde — a nélkül, hogy e helyen a munkabér törvényének kérdésébe belebocsátkozhatnánk, — tudjuk azt, hogy a »munkás megélhetésének költsége«, melylyel a tudomány operál, rendkívül rugalmas valami; olyan, mint valami bő köntös, melynek ránczai közt a biztosítási díjak, azt hisszük, könnyen meghúzódhatnak. De, eltekintve ettől, az elmélet és a gyakorlat egyaránt igazolja azt, hogy a munkabér ércztörvénye — mint a hogy azt elnevezték — tulajdonkép csak alárendelt törvény, mely csak akkor áll, ha egy általánosabb törvényhez bizonyos feltétel járul. Az általános törvény az, hogy a termelt javakból (illetve azok árából) a termelésnél közreműködő osztályok azon arányban részesülnek, a minőt a koncziért folyó harcban magoknak biztosítani tudnak. Csak, ha e harcban leggyengébbnek a munkások bizonyulnak, csak akkor áll a fentebbi törvény, igaz, hogy akkor jó időre még a rendes megélhetési mérvén alul is súlyedhet a munkabér.

De, ha úgy áll a dolog, hogy a munkabért a munkaadó s munkás közti gazdasági harc eredménye határozza el, akkor az, hogy a biztosítási díjat végeredményben a munkaadó viselje, egyáltalán nem lehet a törvényhozás célja, miután a mai állam nem ismeri feladatának s nem is rendelkezik eszközökkel, hogy e harcot eldöntse.

Nézetünk szerint tehát az, hogy a törvényhozás a biztosítási díjak viselését (nem a befizetési kötelezettséget) kire ruházza, teljesen irrelevans; s a teher ugynevezett megosztása munkás és munkaadó közt tisztán névleges s más haszna alig van, mint az, hogy a két osztály idegenkedését a reform ellen lecsillapítsa, a mennyiben tényleg alkalmas azt a hitet kelteni munkásban és munkaadóban, hogy a teher

nem kizárólag az ő vállát nyomja.¹⁾ Nem mondjuk ezzel azt, hogy átmenetileg, a biztosítási kötelezettség beálltát követő első időben nem befolyásolja a törvény intézkedése a teher megoszlását. Igenis befolyásolja akkor, ha a törvény életbe léptét a két fél egyike vagy másika nem használja fel azonnal a bér megváltoztatására. Ha és a meddig ily változás nem történik s nemcsak a tehetetlenség erkölcsi törvénye, vagyis a megszokás, hanem a harc megkezdésének, a támadásnak odiuma is a változtatás ellen fog szólni: addig a törvényes arány az életben is uralkodik. A mint azonban akárhonnét jövő lökés folytán a bér niveauja megremeg: a változásban egyik tényezőképp ott fog szerepelni a biztosítás költsége, melyet mindegyik fél lerázni igyekszik. A lerázás nemcsak a bér változtatása által történhetik, hanem, mint a németországi tapasztalat mutatja, történhetik kerülő uton is. E kerülő utnak kibuvóját a törvényhozások azon intézkedése adta meg, mely szerint a régi, önkénytes belépésen alakuló segélypénztárak továbbra is fentartattak. A munkások által alapított pénztáraknál rendszeren csak a munkások a befizetők, a munkaadó segélye nélkül. Már most előfordult, hogy gyárosok csak oly munkásokat fogadtak fel, kik ily pénztáraknál biztosítva voltak. Ez az eljárás tehát a biztosítási teher lerázása a bér emelése nélkül. Természetesen nincs kizárva, hogy az ily vállalathoz csak úgy áll be a munkás dolgozni, ha nagyobb bért kap, mint másutt. Ez uton a teher visszatolatnék a munkaadóra. Az eset általában egészen hasonló az adómegoszlás, illetve áthárítás kérdéséhez. Ugy ott, mint itt, az a szabály érvényes, hogy az erősebb győz.

A kérdés tehát úgy volna felteendő, hogy ki az erősebb: a munkás vagy a munkaadó? E kérdésre természetesen nem lehet általános érvényű feleletet adni. Csakis a jelenleg uralkodó közgazdasági helyzet szemléletéből kiindulva s így csak a közel jövőre való tekintettel mondhatunk annyit, hogy a tökebőség s a még ki nem aknázott termőerejű föld nagy

¹⁾ E hitnek nagyon sok haszna lehet a biztosítás keresztülvitele szempontjából: munkaadó és munkás egyaránt érdeklődnek az ügymenet iránt, a szinlelési hajlam kisebb; a munkás munkástársát ellenőrzi, hogy a pénztár helyzetét csalárd magaviselete vagy könnyelmű életmódja által ne rontsa, a munkaadó társát az egészségügyi rendszabályok betartására szorítja, stb.

menyisége a harc esélyeit kedvezővé teszi a munkásra nézve s ezért számíthatunk arra, hogy a munkabér emelkedése, mely nem új keletű már, folytatódni fog, ha ugyan a láthatáron mutatkozó vészfelhők, a nagy munkaadók egyesülései, a kartellek s a hovatovább terjedő trust-ök, a kapitalizmus eme valóságos szörnyszülöttei fordulatot nem idéznek elő a munkabér emelkedő irányzatában.

Közbevetőleg érintjük csak azt, hogy a munkaadó, a mennyiben a biztosítás terhe reá esnék, tovább háríthatja azt a nagy közönségre, a fogyasztókra, mely esetben természetesen a teher egy része visszaesik a munkásokra, mint a kik szintén a fogyasztók közt szerepelnek. E továbbhárítás nélkül a nemzetjövödelem megoszlásában oly irányú változás állana be, hogy azt a terhet, melyet a szegénységélyezés címén a vagyonos osztály általában hordozni kénytelen, részben — a mennyiben t. i. a munkásbiztosítás azt feleslegessé teszi, — kizárólag a munkaadók veszik át. Ha pedig az áthárítás megtörténik, úgy a teher új megoszlása nagyjában azonos lehet a régi megoszlással.¹⁾

De a munkásbiztosítás — s ezt különösen kell hangsúlyoznunk — emelné a munkásosztályt még az esetben is, ha a biztosítás terhét kizárólag ez osztály viselné. Emelné pedig nem csak azon nevelő hatás által, melyet a biztosító pénztárak kormányzásában való részvét gyakorol s nemcsak azon lökessel, melyet az együttműködés az egész munkásosztály szervezkedésének előmozdítására ad. E nem kicsinylendő mozzanatokat itt csak érintve, jeleznünk kell, hogy a munkások még akkor is nyernek a biztosítás behozatalával, ha a fenti eset állana. Nyernék pedig azért, mert a teher, melyet a biztosítási díjban viselnek, végtelenül kisebb, mint az előny, melyet cserébe kapnak. A teher úgy jelentkezik, mint levonás a munkabérből. E levonás ugyan jelenti a munkás élvezeteinek, fogyasztásának csökkenését, de csak is azokét, melyeket ő maga legfeleslegesebbeknek tart. Ellenben a segély a munkaképтелenség idején, mely az érem másik oldala, a legszükségesebbet adja, mi különben hiányzanék. A szegénységélyezés, igaz, szintén megadja ezt, de sokkal szűkebben s csakis akkor, ha a munkás gazdaságilag már tönkre ment, ha esetleg meg-

¹⁾ De szorosan véve csak akkor, ha a szegénységélyezés költsége fogyasztási adók segélyével (pl. községi f. a.) szereztetett volna be.

takarított fillérei elfogytak, házi butorai, edényei, ruhaneműje, stb. a zsibárus kezébe vagy zálogházba kerültek. Ám mindenki tudja, hogy az ilyen gazdasági romlásból nehéz a kiépülés. Ettől a veszélytől van hivatva megőrizni a munkást a biztosítás. S ha e czél eléretik, már ez magában nagy előny még akkor is, ha azt a munkás szükségletei egy bizonyos részének — a legkevésbé fontosnak — feláldozása útján éri el.

Hátra volna még megemlékezni a munkásbiztosítás történetéről s annak előzményeiről hazánkban. E helyen azonban be kell érünk azzal, hogy néhány megjegyzést fűzzünk ahhoz a törvényjavaslathoz, mely, mint már említettük, a munkásbiztosítás egyik ágát, a betegség elleni biztosítást kívánja meghonosítani nálunk s mely, már a képviselőház közigazdasági bizottsága által letárgyalva, a legközelebbi jövőben a plenum elé fog kerülni.

A már elmondottak után arra kívánunk szorítkozni, hogy a javaslat időszerűségét illető kérdést érintsük s aztán a biztosítási kérdés alanyi kiterjedését, a biztosítandók körét vizsgáljuk s néhány szót szóljunk a biztosítás szervezetéről.

A mi a javaslat betérjesztésének időszerűségét illeti: azt talán kérdés tárgyává fogják tenni. Felhozhatják ellene, hogy nálunk a szociáldemokrácia veszélye még nem sürgeti az első lépés megtételét, mint siettetten volt az Nyugaton s hogy iparfejlesztési áramlatunk, iparhonosító erőfeszítéseink közepett ellenmondás rejlik az ipar azon megterhelésében, melyet a javaslatban tervezett biztosítás magával hoz. A mi az első ellenvetést illeti: ha a munkásbiztosítás valóban hatékony ellenszere a szociáldemokráciának, úgy annál jobb, minél előbb alkalmazzuk, mert sokkal könnyebb valamely baj elharapózásának elejét venni, mint az elharapózottat kiirtani. A mi a másik ellenvetést illeti: először is a fentebbiek szerint nem bizonyos, hogy az egész biztosítási terhet a vállalkozók viseljék; de, feltéve a legkedvezőtlenebb esetet, a vállalkozók a termelési költségeknek csak egy részét képező munkabér egy igen kis hányadát képező teher miatt alig fognak visszarettenni a vállalkozástól. Áll ez különösen a nagyiparra, míg a kisipar, hol a munka a főtermelési tényező: kedvezőtlenebb helyzetben lesz.¹⁾ Igaz, hogy a munkásbizto-

¹⁾ A kisipart terheli főképp a törvényjav. 22. §-ában (4. alinea) foglalt intézkedés a bér nélkül alkalmazottak biztosítási díjának a munkaadó

sítás egész terjedelmében való keresztülvitele már esetleg egészen jelentékeny terhet róhat a vállalkozóra s így könnyen meglehet, hogy az intézmény nálunk a fenti tekintetből csonka marad. De, ha mindent nem adhatunk, a mit szeretnénk, azért nem következik, hogy semmit ne adjunk. S hogy a betegség elleni biztosítás legyen a kiinduláspont, azt csak helyeselhetjük; nemcsak a biztosítás ezen ágának a többi ágtól való technikai különbözősége indokolja a külön életbeléptetést, nemcsak azért okszerű azt legelőször törvénybe iktatni, mert jótéteménye kihat a baleset által sújtottakra is: hanem közegészségügyi állapotaink elhanyagolt volta s talán még inkább népünk indolenciája a betegséggel szemben: nagyon kívánatosná teszik oly törvény hozatalát, mely a társadalom igen nagy részének a betegségben gyógykezelést s ellátást biztosít s ezzel a munkaerő ama végtelen pazarlásán, mi nálunk végbemegy, valamennyire segíteni fog.

A mi már most a kört illeti, melyre a biztosítási kényszer kiterjed: azt törvényjavaslatunk elég szélesen vonja meg, bár a vonalon kívül hagy nagyon sok foglalkozást, melyre a fentiek szerint az intézmény ép úgy alkalmazható, mint a javaslatban foglaltakra. A javaslat címében az ipari és gyári¹⁾ alkalmazottakról szól s a 2. §. hat pontban sorolja fel a foglalkozásokat, melyekre a biztosítás kötelező. Az a) pont a legáltalánosabb, de abban a hibában szenved, hogy más törvényre hivatkozik. E törvény az ipartörvény (1884. évi XVII. t.-cz.). Tudvalevőleg e törvény sem írja szabatosan körül az alája tartozó foglalkozásokat.²⁾ Annyi azonban következik az ipartörvényre való hivatkozásból, hogy az ipar zömén kívül a kereskedésben alkalmazottak is alá-vannak vetve a biztosítási kényszernek.³⁾ E kiterjesztés ellen a fentiek

által fizetéséről. Igaz ugyan, hogy a javaslat megengedi, hogy a tanonc-szerződés a díjak viselésére a tanonczot, illetve hozzátartozóit kötelezze: de, ha ez kikötetik is, annak hasznát a munkaadó csak úgy venné, ha az általa befizetett összeget behajtani képes lenne.

¹⁾ Pleonazmus, miután az »ipari« magában foglalja a gyárit is.

²⁾ Az 1. §. általánosságban csak iparról beszél, a 10. §. taxative felsorolja az engedélyhez kötött iparokat, a 25. §. a telepengedélyhez kötött vállalatokat, de ezzel csak egyes iparágak idetartozósága mondatik ki. A 183. §. viszont egyes foglalkozási ágakat kizár a törvény köréből.

³⁾ A törvény 1. §-ának nem épen szerencsés fogalmazása szerint az iparhoz értetik a kereskedés is (..... bármely iparágat, ideértve a keres-

után (ld. I.) nem tehetünk kifogást. Ez osztályra teljesen ráillik a munkásbiztosítás körének adott elvi meghatározása: a munka az egyetlen kereseti forrás, az önségély hiányzik s a kényszer a biztosításra kivihető. Megengedjük, sőt tudjuk, hogy az első két tétel alól van kivétel bőven, de, bár statisztikai adataink, sajnos, nincsenek, bátran állíthatjuk, hogy a túlnyomó többségre ráillenek azok. S ezen a tényen nem változtat az, hogy a kereskedősegédek magukról gondoskodhatnak, ha t. i. akarnának. Épen ez akarát hiányát van hivatva pótolni a törvény kényszere.

A javaslat 2. §-ának a) pontja egyébiránt annyiban hibás, a mennyiben ugyanazon szakasz c) pontjával ellenkezésben áll. A c) pont szerint csak »a nagyobb építkezéseknél« alkalmazottak esnek a biztosítási kényszer alá, holott az építkezés általában az ipartörvény alá esik s így az a) pontban egész terjedelmében benfoglaltatik. Hogy a már megérintett c) pontnál maradjunk, a »nagyobb építkezés« fogalma a képviselőház közgazdasági bizottsága által annyiban meghatározott, a mennyiben zárjelben utalás történt az 57. §-ra, mely a miniszteri javaslat 58. §-ával esik össze.¹⁾ De az e szakaszban foglalt körülírás egyáltalán nem alkalmas arra, hogy kielégítőleg tájékoztasson bennünket. Mit értsünk az építkezési vállalatoknak a közuti, vasuti, vizi vagy erődtítési építkezésekkel való »hasonlatossága« alatt? Azt hisszük, hogy a megítélésnek az iparhatóságra bizása, mit a törvényjavaslat akar, egyértelmű a jogállapot teljes bizonytalanságával és, a mennyiben a végrehajtási rendelet közelebbi támpontokat nem állít fel: a kivitelben oda fog vezetni, hogy a szakaszban világosan megjelölt vállalatokon kívül az összes egyéb építkezések ki-
bújnak a biztosítási kötelezettség alul.²⁾

kedést is). A törvényjavaslat címe tehát e részben is hiányos. A helyes cím lenne a fentiek szerint: »Az ipari és kereskedelmi alkalmazottak betegség elleni kötelező biztosításáról«.

¹⁾ E szakasz úgy hangzik: Ha közuti, vasuti, vizi vagy erődtítési építkezéseknél, illetve építkezések keresztülvitelére alakult más hasonló, nem állandó jelleggel bíró vállalatoknál hosszabb időn át a munkások nagyobb száma alkalmaztatik, az iparhatóság az építési vállalkozót, illetve vállalatot betegsegélyző pénztár létesítésére kötelezheti.

²⁾ Sokkal szabatosabb az osztrák baleset elleni munkásbiztosításról szóló 1887. decz. 28. törvény 2. §-ának intézkedése, mely a betegség elleni biztosításnál is irányadó. E szerint ugyanis a pusztá javítási munkával

A 2. §. egyéb pontjaira áttérve, röviden jelezzük, hogy a *b)* pont a bányákat és kohókat s az ide tartozó iparágakat említi és elég kimerítő; az ipar körén túlmegegy s a közlekedési intézeteket is a biztosítási kötelezettség alá vonja, a *d)* s az *e)* pont első tétele — vasutak, hajózás, posta, távirda, távbeszélő —; végre az *f)* pont a szállítással foglalkozókra, a raktárakban s a kereskedelmi pinczészetnél alkalmazottakra állapítja meg a biztosítási kötelezettséget. Az *e)* pontnak a hajóépítésre vonatkozó intézkedése s a kereskedelmi pinczészet említése tulajdonkép felesleges, miután e foglalkozások az ipartörvény s így egyuttal a szakasz *a)* pontja alá tartoznak. A tengeri hajózást és halászatot a javaslat kizárja, azon indolással, hogy ezen foglalkozások alkalmazottairól a tengerészeti intézkedések körében ugyis történik gondoskodás.

A biztosítási kötelezettség már most a javaslat szerint kiterjed az illető foglalkozásnál alkalmazottakra egész általánosságban, úgy, hogy a munkások és vállalati hivatalnokok egyaránt oda tartoznak s nincs különbség tanoncz vagy gyakornok és üzletvezető vagy főkönyvvivő között. Az egyetlen feltétel a munkaadó és munkás közti viszony bizonyos állandósága, mely a kivihetőség érdekében kívántatik meg. Javaslattunk e részben úgy intézkedik, hogy a biztosítási kötelezettség nem áll fenn azon alkalmazottakra nézve, kiknél a munkaadó a munkába álláskor világosan kikötötte, hogy az alkalmazás nyolcz napnál rövidebb időre terjed. E korlátozás a német munkásbiztosítási törvény nyomán halad — az osztrák törvény semmiféle korlátot nem állít fel — de a magyar szöveg nem egészen látszik szerencsésnek.¹⁾

A biztosítási kötelezettség általános szabálya alól azonban van kivétel — de csakis felfelé. Értjük a javaslat azon rendelkezését, mely szerint a 4 frt.-nál nem nagyobb napi munkabér, illetve fizetés képezi a biztosítási kötelezettség

foglalkozók s a faluhelyeken (auf dem flachen Lande) földszintes lak- és gazdasági épületeknél s általában mezőgazdasági építkezéseknél alkalmazottak, ha nem iparszerűleg űzik az építés mesterségét: nem biztosítandók.

¹⁾ Nevezetesen a »munkába állás« kitétel helytelen — mert egyrészt a kikötés előbb is történhetik s a §. nyilván ez esetre is szól, másrésztől a rosszakarát viszállhat vele, a mennyiben a munkaviszony későbbi meghosszabbítása esetén is, a szavakra való hivatkozással, kibújhat a kötelezettség alul.

határát. E határ, mely a német törvényt látszik utánozni akarni: ¹⁾ kiveszi az alkalmazottak arisztokráciáját a biztosítási kötelezettség alul. E kivételnek több okát lehet felhozni a döntő azonban az, hogy az ide tartozó egyénekről feltehető, hogy a munkaképtelenség esetére való előregondoskodás tekintetében kényszerre szükségök nincs.

A mint mondtuk, a javaslat nem tesz semmi kivételt lefelé. Sőt a 3. §. világosan kimondja, hogy a biztosítási kötelezettség alá esnek »a tanonczok, gyakornokok és más oly személyek is, kik be nem fejezett kiképzések miatt bért vagy fizetést éppen nem, vagy csekélyebbet huznak«. E szakasz az osztrák törvény 1. §-ának utolsó bekezdésével egyez, ellenben a német törvényben hiányzik, bár az 1. §. bevezető szavai folytán ²⁾ az esetek jó részében szintén talál. A biztosítási kötelezettség e kiterjesztése, mint fentebb érintők, főleg a kisipart fogja terhelni, a mely a tanoncztartást nem nélkülözheti. Igaz ugyan, hogy az ipartörvény 62. §. d) pontja értelmében ³⁾ éppen a kisiparos kötelezve van a tanonczot betegség esetében ápolásban részesíteni: de azt hisszük, hogy nem csalódunk, ha e kötelezettséget ⁴⁾ aránytalanul csekélyebb jelentőségűnek tartjuk, mint a biztosítási díj fizetését. Részünkről a tanonczbiztosítást mellőzendőnek véljük, már azon elvi szempontból is, hogy a tanoncz nem tartozik azon munkások közé, kik azon helyzetben vannak, hogy önfenntartásukról vagy éppen a munkaképtelenség esetére való biztosításukról önerejükből gondoskodhatnak s így náluk a munkásbiztosítás alapfeltétele hiányzik. A fennálló jogállapot fentartása mellett azonban talán lehetne a tanonczok egészségügyén lendíteni olykép, hogy az ingyenes gyógykezelés (tartási díj nélkül) megadatnék nekik. Azt hisszük, hogy a betegsegélyző pénztárak minden jelentékenyebb megterhelések nélkül magokra vehetik az ingyenes gyógykezelést a tanonczokra álta-

¹⁾ 1883. évi jun. 13. törvény 1. §.: a határ $6\frac{2}{3}$ márka, mi 60 kr. árfolyammal egyenlő 4 frttal.

²⁾ E szavak: Personen, welche gegen *Gehalt* oder Lohn beschäftigt sind, etc.

³⁾ »Az iparos köteles, ha a tanoncz háznépéhez tartozik, őt betegség esetében ápolásban részesíteni.«

⁴⁾ A munkaadónak különben is jogában áll a két hónapig betegeskedő tanoncznak szerződését felmondani. Ld. ipartörvény 72. §.

lában, vagy esetleg legalább a nem gyárakban alkalmazottakra nézve.

Miután foglalkoztunk volna azokkal, kik a javaslat szerint a biztosítási kényszer alá esnek: röviden megemlékeztünk azokról, kiket az a kényszer alá nem foglal. De itt csak a kimaradott legfontosabb, mert legnagyobb munkásosztályra szorítkozunk: a mezőgazdasági munkásokra. Tudva van, hogy a német birodalmi törvényhozás, némi habozás után, kiterjesztette¹⁾ az intézményt ezekre is; az osztrák törvény²⁾ pedig elvileg megállapítja a mezőgazdasági munkások biztosítási kötelezettségét. A magyar javaslat csak a 4. §. e) pontjában említi őket, mint olyanokat, a kik a betegsegélyző pénztárba önként beléphetnek.³⁾ Nem akarjuk itt a mezőgazdasági munkások bevonása mellett és ellen szóló érveket felhozni. A német kormánynak jutott ama nem épen dicső feladat, ez érveket két különböző törvényjavaslatának indokolásában ellenkező következtetésekkel összeállítani, először akkor, mikor a bevonást el akarta kerülni, aztán akkor, mikor e bevonást maga indítványozta. Hazai viszonyaink közt e bevonás egyelőre nem valószínű, bár elvileg teljesen indokolt volna. Az ugynevezett gazdasági cselédek kötelező biztosítása ellen, azt hisszük, csak azt lehet felhozni, hogy ezekről betegség esetére úgy is gondoskodott már a cseléd-törvény. De e gondoskodás a törvényben megkívánt mértékében nem oly mérvű, mint a munkásbiztosításban rejlő. A napszámos-munkások biztosításának kivitele, megengedjük, még valamivel nehezebb a mezőgazdaságban, mint az iparban, hol azok nem is játszanak oly nagy szerepet. E nehézséget csak külön intézkedések segélyével lehetne legyőzni — külön

¹⁾ Az 1886. évi máj. 5. törvénnyel.

²⁾ 1888. márcz. 30. törvény 3. §-a szerint a mező- és erdőgazdasági munkások biztosítása külön tartományi törvények által fog szabályoztatni. Míg ez megtörténik, egy intézkedés gondoskodik a megsérült munkások gyógyításáról.

³⁾ A javaslat szövege szerint azonban csak annyiban, a mennyiben azok belépését a vállalkozó az illetők beleegyezésével óhajtja. E korlátozás célját és indokait nem értjük. Igaz, hogy e feltétel benn van az osztrák törvényben is (3. §. 2. bekezdés), de ott e biztosítottak díjait a munkaadó fizeti és csak $\frac{2}{3}$ részben vonhatja le a munkás béréből — tehát $\frac{1}{3}$ -át sajátjából fedezi. (Ld. 34. §.) Nálunk azonban a munkaadónak e díjak fizetéséhez semmivel sem kell hozzájárulnia (23. §.) s azért a vállalkozó beleegyezése teljesen felesleges.

intézkedésekre azonban már a mezőgazdasági munka időszakossága, nevezetesen a téli nagy munkaszünet s a nyári nagy munkahalmaz miatt is szükség lenne. Azt hisszük, hogy a mezőgazdasági munkások köteles biztosítása nálunk is be fog következni. De, ha e kiterjesztés soká késik, akkor annival nagyobb szükség van a falusi lakosság egészségügyének javítására más uton-módon. A ki tudja, mennyire irtózik a föld népe minden krajczár kiadástól, melybe egészsége kerülne, az be fogja látni, hogy falun és pusztán nem elég a szegénységi bizonyítvánnyal bírókat felmenteni az orvosi díjak fizetésétől, hanem — legalább a bizonyos nagyságú vagyonnal bírónál alul általánossá kellene tenni az ingyenes gyógykezelést, ideértve a gyógyszerek ingyenes kiszolgáltatását is. Hogy minő alapból lehetne erre előteremteni a költségeket — hogy az önkénytes biztosítási intézménynek községenként való meghonosítása útján lehetne-e célzt érni, vagy bizonyos csekély pótdót kellene-e kivetni: nem tudjuk; de a helyzet javítását nagyon sürgősnek tartjuk.

Hátra volna még a biztosítás szervezetét, a biztosító pénztárak tagozatát vizsgálát alá venni. E helyen azonban csak arra utalunk, hogy javaslatunk e tekintetben is az osztrák törvény nyomát követi. A munkásbiztosítás fővivőjekép nálunk a kerületi¹⁾ pénztár fog szerepelni. E pénztár felel meg egyszerre a német törvény helyi és községi betegsegélyző pénztárainak. Az osztrák rendszer — az u. n. területi rendszer — ellen semmi ellenvetésünk nincs; a németeknél is nagy számmal vannak olyanok, kik azt elébe tennék a foglalkozási szövetkezetek ottani rendszerének. Javaslatunk intézkedéseiben csak azt a bizonyos ellenszenves magatartást sajnáljuk, melyet az a munkások önkéntes egyesüléseiből keletkezett betegsegélyző pénztárak iránt elfoglal. Nem azok megrendszabályozását értjük: erre szükség van a törvény céljainak elérése s a fizetésekésség feltétlen biztosítása érdekében. De nem látjuk már indokolva a javaslat 74. §. (közg. biz. 73. §.) azon intézkedését, hogy ily pénztárak csak akkor »ismertessenek

¹⁾ Javaslatunk e kifejezése az osztrák »Bezirkskrankenkasse« fordítása, de azt véljük, jobban megfelelne nyelvünknek, ha járási pénztárakról, vagy a körjegyzőség, körorvos, stb. példájára körpénztárakról beszelnénk. A kerület nálunk nagy darab területet szokott jelenteni: pl. Dunántúli kerület.

el«, ha legalább 200 taggal bírnak. Ez megnehezíti a magán-egyesülést. Gondoljunk csak a ma 43.000 taggal bíró általános munkásbetegsegélyző- és rokkant-pénztárra, melynek alakuló közgyűlésén összesen csak 19 egyén volt tagul beírva. De ily megszorításra nincs is példa sem az osztrák, sem a német törvényben. Új egyesülések keletkezését továbbá úgy szólván teljesen lehetetlenné teendí a miniszteri javaslat 75. §-a, mely szerint ily pénztárakba más pénztárak tagjai át nem léphetnek; mert ugyan hol fog akadni egyszerre 200 oly munkás, ki eddig biztosításra kötelezve s így egyéb pénztárakba bekebelezve nem volt és hajlandó ily egyesülésre? Nem látjuk továbbá elkerülhetlen szükségét annak, hogy a 8. §. azon határozata, mely szerint a betegsegélyző pénztár nem vonhatja működési körébe a rokkant-, özvegy- és árva-ellátást: kiterjesztessék a magánegyesülsből keletkezett pénztárakra; teljesen elég volna ezeknél a különböző célú alapok elkülönítését követelni. Az osztrák törvény 60. §-a, egészen helyesen, kiveszi e pénztárakat a mi 8. §-unknak megfelelő 9. §. összes határozatai alul. — Nézetünk szerint még a 24. §. első bekezdésének (a hátralékok közigazgatási úton behajtása) előnyét is meg lehetne nekik — bizonyos garancziák mellett — adni. Általában azt tartjuk, hogy a munkások ily célú önkéntes egyesülését vagy általában el kell tiltani, vagy, mi helyesebb, minden megengedhető módon elősegíteni és nem hátráltatni.

Alig kell ehhez hozzátennünk, hogy a munkásbiztosításnak a kivitelben annyi ága-boga van, hogy az intézmény helyes működésének biztosítása végtelen nagy gondot ró a törvényhozóra. A magyar parlament feladata annyival könnyebb, mert már járt utról van szó. De ezért e feladat nem lesz egyszerű, de legalább megérdemli a fáradságot. Mert ha a magyar munkásbiztosító pénztáraknak nem is lesz 5,920.568 tagja, mint volt a németországiaknak 1888. végén és budgetjök nem is fog 85—90 millió márka bevételt és kiadást felmutathatni egy-egy évben, mint Németországban: az intézményhez kötött gazdasági érdekek magokban is oly nagyok, hogy azokat főleg a mi szegény hazánkban nem szabad kicsinyelni.

DR. RÁTH ZOLTÁN.

KÖZGAZDASÁGI HAVI KRÓNKA.

1890. évi december hó.

1-én. A kereskedelemügyi miniszteriumban a *Németországgal kötendő vámszövetség* tárgyában a kereskedelem és ipar képviselőivel több nap óta *értekezletek* folynak.

2-án. A *selymentenyésztés* ügyében működő kormánybiztos jelentése szerint 1890-ben 1,043.906 kg. selyemgubó termeltetett, míg 1889-ben csak 815.659 kg. Termelő község van 1.942 (1.693), termelő család 66.525 (51.122).

A *szarvasmarhák tüdővése* meggyátlása végett Ausztriával tárgyalások folynak a szükséges óvintézkedések megtétele iránt.

A deliblati homokterületen létesítendő *új szőlőtelepek ügye* jelenképpen halad előre.

Egy miniszteri rendelet szerint *Bulgária* azon országok közé sorolandó, melyek az osztrák-magyar vámtarifa 3. §-ához képest vámkedvezményt igényelhetnek.

3-án. Orosházán az érdekeltek egy *Békés-Szarvasról Mezőhegyesig építendő helyi vasut* tárgyában értekezletet tartottak. Az eddigi aláírások e vasut létesítését biztosítják.

Thalmann Gusztáv alispán és érdektársainak a kereskedelemügyi miniszter egy *Porcsendtől a Vöröstorony-szorosan át az országos határig vezetendő helyi vasutra* megadta az előmunkálati engedélyt.

A *paks-fehérvári vasuton* megtörtént a közigazgatási bejárás.

4-én. A hitelbank által alakított *gazdasági ipartársulat* megvette a *mezőhegyesi cukorgyárat* (Stummer bárótól).

A *postatakarékpénztárakban* a betétek novemberben 443.140 frt. 39 krra, a visszafizetések 355.693 frt. 95 krra rúgtak; a chequeforgalom 8,328.135 frt. 67 kr. betétet és 8,267.695 frt. 46 kr. visszafizetést mutat.

5-én. *Fiume és Triesztbe* novemberben 155.000 métermázsza cukor (45.000 magyar gyárakból), 12.000 hl. szesz (9.000 magyar finomítókól) és 12.000 métermázsza szilva, 190.784 barel liszt (132.019 magyar) szállított.

Braziliába ez év első tizenegy hónapja alatt 53.243 barellal kevesebb liszt szállított, mint a múlt év megfelelő szakában.

A Ganz-gyár igazgatója, *Mechwart András*, az osztrák-magyar bank igazgatójává választott.

7-én. A *közös vámbevételek* a lefolyt kilencz hónap alatt 20,258.700 frtot tettek aranyban (+ 1,017.569), 11,084.176 frtot ezüstben (— 157.180) és 149.969 frtot papirban (— 717).

9-én. Debreczenben 200.000 frt. részvénytőkével egy *ipar- és gazdasági bank* létesítését tervezik.

A nagyobb *gőz- és műmalmok* elhatározták, hogy a termelést a jövő évben érvényben volt egyezménynek megfelelően le fogják szállítani.

10-én. A *zónatarifa* augusztus-novemberben 312.483 frt. bevételi többletet eredményezett.

11-én. A képviselőház az Egyiptommal kötött *kereskedelmi szerződést* elfogadta.

A *vallás- és oktatási alap* a *regaleváltság*ból $1\frac{7}{10}$ millió forintot, az egyetemi alap $\frac{4}{10}$ millió forintot kapott.

12-én. Az iparbank-r.-t. Budapesten egy *gummiárú gyárat* fog létesíteni és pedig az osztrák-amerikai gummiárú gyár részvénytársulattal együtt a Schottola cég budapesti üzletét veszi meg.

A *kassa-oderbergi vasuton* a zónatarifa augusztus-novemberben 21.844 frt. bevételi többletet eredményezett.

A *kőrös-vratnó-neumarhofi vasut* létesül.

13-án. *Élő marháknak* az Osztrák-Magyar monarchiából Berlinbe való bevitelét megengedtetett, ép úgy Drezdába, Lipcsébe, Chemnitzbe és több száz városba.

14-én. A földmivelésügyi miniszteriumban *új osztálybeosztás* rendeltetett el. Az állami birtokok és a szőlőszet két alosztálya egy főosztályvá egyesítették.

15-én. A *magyar kereskedelmi társulat* alakuló közgyűlését tartotta. Az igazgatóság elnökévé b. *Nikolics Fedor* lett megválasztva. Igazgatók: gr. Batthyányi Géza, Bíró Zsigmond, Ciotta J., hatvani Deutsch Sándor, Graenzenstein m. t., Heinrich Fer., Kohner Ág., Lánczy L., Pekár E., Reitz Emil, b. Schossberger Nándor, Simon Jakab, Tschögl Henrik, Wahrmann Mór, Schnierer Gyula m. t.

Az *iparbank-részvénytársulat* a fegyvergyár megvétele iránt Loewével szerződést kötött és annak üzemére külön részvénytársulatot fog alakítani.

A *tiszavölgyi társulat közgyűlése*: a társulat most 34 társaságból áll, árterülete 459 millió hold.

17-én. A Párisba szülő első *magyar juhús-küldemény* oda érkezett.

A *hitelbank rendkívüli közgyűlésében* a részvénytőkének 10 millió-ról 14 millióra leendő felemelését határozta el. Az osztrák hitelintézet betétele vissza lesz fizetve; minden öt részvény után két új részvény 290 frt. befizetés mellett kapható.

A pénzügyminiszter azt rendelte el, hogy *szesz* szabad rakományokból a beraktározottnál nagyobb mennyiségben egyáltalán nem szállítható sem a kisebb, sem a magasabb adótétel mellett.

18-án. Az *osztrák-magyar államvasut* bejelentette a kereskedelemügyi miniszternek, hogy *magyar uradalmaiból* külön magyar részvénytársulatot fog alakítani.

19-én. A *Dunagőzhajózási társulat igazgatósága* felvetette az eszmét, hogy a társulat főtelepe Budapestre áthelyeztessék.

A Franciaországban elterjedt *blackrot* szőlőbetegség behurcolásának meggátolása végett a földmivelésügyi miniszter a *szőlővesszőknek* bárholnan leendő behozatalát megtiltotta.

A Niagara elektrotechnikai turbinák által való kihasználása tárgyában a Cataract-Construction-Company a Ganz-gyár véleményét és tervezetét kérte.

A czechlülözeggyár közgyűlése a részvénytőkét 750.000 forintról egy millióra emelni határozta. Horváth Gyula visszalépett, Völker Károlyt és dr. Takáts Lajost az igazgatóságba választották.

22-én. A honvédség bőrnemű-szükségletének fedezésére tartott árlejtésnél hat ajánlat érkezett be.

A kereskedelemügyi miniszteriumtól előmunkálati engedély kéretett egy Budapesttől Bécsbe vezetendő villamos vasútra, mely tervezetet azonban nem veszik komolyan.

23-án. Az ipartanács a vándoripar és házalásról szóló törvényjavaslatot vette tárgyalás alá és csekély módosítással elfogadta.

A Németországgal kötendő vámszerződés tárgyában Bécsben tartott értekezletek a javaslatok első olvasását befejezték. A tárgyalásokat januárban, valószínűleg Berlinben fogják folytatni.

A kereskedelemügyi miniszter egy ideiglenes kőipar-, cement- és aszfalt-kiállítását rendez 1891. május 15-ikére.

A Lloyd-szerződés felbontása iránti tárgyalások Budapesten fognak megtartatni.

A magyar cukoripar-részvénytársaság az első üzleti év számadásait 92.939 frt. 65 kr. veszteséggel zárta le. A tartalékból fedezve lesz 90.000 frt., a többi új számlára írják. A tartalékalap azáltal 750.000 forintról 660.000 forintra apad.

A Németországba menő állatkivitel tárgyában a földmivelésügyi miniszter rendeletet bocsátott ki, a mely a melléklendő okiratokról és az egész eljárásról szól.

24-én. Az osztrák-magyar-olasz kereskedelmi szerződés felmondási határidejét egy évvel meghosszabbították; Crispi miniszterelnök ezen alkalomból a szabadkereskedelem mellett nagy beszédet tartott.

A zsitvavölgyi vasút tervei átnyújtottak a kereskedelemügyi miniszternek és már e hónap vége felé át lesznek vizsgálva a helyszínen.

25-én. Az állami bevételek a folyó hónapban is annyira kielégítők voltak, hogy az év végével az 508.000 frttal előirányzott hiány helyett 8–9 milliónyi fölösleg várható. A pénzügyminiszter a pénzpiacot az utolsó napokban 40 millió, később pedig ismét 23 millió forinttal segítette.

A magyar kir. államvasutakon új compound-mozdonyokkal tesznek kísérleteket, melyek segítségével sokkal terhesebb gyorsvonatok az eddigi gyorsasággal közlekedhetnének.

27-én. A magyar vasutakon a bevételek novemberben 7,757.951 frtra (+ 319.125), ez év első tizenegy hónapjában pedig 76,953.489 frtra (+ 3,415.367) rúgtak.

A m. kir. államvasutak felszólítást intéztek a Dunagőzhajózási társulathoz, hogy a mohács-pécsi és a budapest-pécsi vasutak közt létrejött üzemszerződés folytán felmerült differenciák iránt a tárgyalásokat indítsa meg.

Az osztrák-magyar bank adómentes bankjegytartaléka december 23-án 24,644.000 frtot tett.

28-án. A Németországgal folytatandó vántárgyalások végett Magyarország és Németország képviselői január 4-én ismét Bécsbe

jönnek. A németországi képviselők Baross miniszter meghívására Budapestet is meg fogják látogatni.

A *Dunagőzhajózási társaság* vezérigazgatójává erényi Ullmann Lajos eddigi budapesti üzletigazgató lett.

A *bares-pakráci vasut* saját vonalain 30%-kal mérsékelt árt menet-tértijegyeket hoz 1891. január 1-én forgalomba.

30-án. Budapesten »*Országos zálog- és letétbank*« alakult, mely az anyaországban és Fiumében fióktelepeket fog létesíteni. A részvénytőke 2 millió frt. 20.000 darab 100 ftos részvényekben.

Szászrégenben új gőzfürészmalom nyílt meg.

A *postatakarékpénztárak* cheque- és clearing-forgalma az első évben 120 millió frt. volt.

Debreczenben és környékén a homokföldeken nagykiterjedésű szőlővesszőtelepek létesíttetnek.

A *magyar államvasutakon* augusztus 1-től december 20-ig 1,417.306 utassal több szállítottott, mint az előző év hason szakában, a bevételi többlet 397.352 frt. volt.

31-én. Szegeden az »*Első magyar kenderszővő-részvénytársaság*« a felszámolást határozta el; vagyonát 100.000 frtért az újonnan alakult »Szegedi kenderszővő-részvénytársaság«-nak adta el.

Élő marháknak az Osztrák-Magyar monarchiából Bromberg, Magdeburg, Zeitz, Erfurth, Hannover, Celle, Münster, majnai Frankfurt, Wiesbaden és Köln német városokba való bevitele megengedettetett.

MAGYARÁZÓ MEGJEGYZÉSEK A HAVI KRÓNIKÁHOZ.

A hó közgazdasági eseményei között legfontosabb a Németországgal kötendő kereskedelmi és vámszerződésre vonatkozó tárgyalásoknak folytatása, melyeknek sikeres befejezését a kormány reméli. — Fontos továbbá a kereskedelmi társulat megalakulása is, a melynek igazgatásában a kormány is képviselve lévén, a társulat sikeres működése bizton remélhető.

A magyar hitelbank alaptőkéjének felemelése részben azért történt, hogy az osztrák hitelbank betétje visszafizettessék, részint pedig azon kíváncsalomból, hogy a bank ipari alapításokban részt vehessen.

Az év úgy pénzügyi, mint közgazdasági tekintetben kedvezően záródik; a kormány működése mind a pénzügyi, mind a gazdasági és törvényhozási téren igen jelentékeny volt.

Dr. Mandello Károly.

IRODALMI SZEMLE.

Die Zollpolitik der österreichisch-ungarischen Monarchie und des deutschen Reiches seit 1868 und deren nächste Zukunft. (Az Osztrák-Magyar monarchia és a Németbirodalom vámügyi politikája 1868-tól fogva és legközelebb jövője.) Dr. Matlekovits Sándor műve. Lipcse, Duncker és Humblot kiadása. 1891.

Vajjon saját irodalmunk egy részének mondhatjuk-e az oly művet, mely német nyelven jelent meg, nem külön magyar tárggyal foglalkozik s talán csak szerző magyar léte által függ össze honunkkal?

Ha *Munkácsyt* magunkénak valljuk, noha Párisban fest világra szóló műveket s a renaissance művészei által kimerítettnek vélt szent legendából meríti képeihez a motivumokat; ha *Liszt Ferenczet* büszkén hirdetjük magyarnak, bár élete javát külföldön töltötte és zongorajátékának legbűvösebb hangjait itthon élvezték a legritkábban: talán a szóban levő tudományos munkával se kell szigorúbban elbánnunk. Mert ennek nemcsak szerzője magyar, hanem maga a mű, daczára német szövegének és címében rejlő német tárgyának, szellemében magyar; a magyar östermelés, a magyar ipar és kereskedelem érdekei lebegtek szerző szeme előtt, midőn nagyszabású művének megírásához fogott és a munkája végszakában foglalt pozitív javaslatot is aligha írja meg, ha remélt foganatosításával csak Németország vagy Ausztria s nem első sorban Magyarország közgazdasági érdekeinek kívánt volna szolgálni.

Noha bármely irodalmi s főleg tudományos mű kritikai méltatásánál első és főelv nem azt nézni: ki írta, hanem mit és hogyan írt: jelen munkánál lehetetlen elválasztani a szerzőt művétől; itt az, hogy ki írta, talán majd oly fontossággal bír, mint a munka tartalma.

Matlekovits, mint a fennállott volt földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi magyar miniszteriumnak kezdettől fogva vámügyi referense, később államtitkára s ugy az Ausztria és Magyarország között folyó kereskedelmi szövetség fölötti tárgyalásokban, mint később a nemzetközi vámtárgyalásokban ismételtén Magyarország képviselője, e mű megírására mintegy praedestinálnak látszott.

Irodalmi szakképzettségét e téren *Matlekovits* már 1877-ben »Az Osztrák-Magyar monarchia vámpolitikája 1850-től kezdve napjainkig« című könyvében bebizonyította. Jelen művében az elméletileg készült szakférfiú a hosszú államszolgálat alatt szerzett bő tapasztalatoktól és összeköttetései s buvárlatai által gyűjtött gazdag statisztikai anyagtól támogatva, gyakorlati képzettséggel fog kitűzött tárgya megoldásához.

És e terjedelmes, tárgymutató nélkül 953 sűrűn nyomott lapra terjedő, kimeríthetlennék látszó statisztikai anyagban bővelkedő, de minden terjengős előszót nélkülöző műben csakugyan elejétől végéig a tudományos elmélet a gyakorlati tapasztalattal harmonikus világításban mutatja be a kérdést és iparkodik is megoldani azt minden oldalról.

Az első két fejezetben: »Ausztria-Magyarország« és »Németország vámpolitikájának történelme« még teljesen objektív állásponton, pragmatikus hűséggel mutatja be a két nagy állam vámügyi fejlődését; ecseteli ez országok gazdasági állapotát a szabad kereskedelem uralkodása alatt és érdekesen ecseteli, miként jutottak hamis praemisszákból indult hamis okoskodások alapján, mindinkább uralomra a védvámi, sőt prohibítív nézetek. Valamint hiven van festve az osztrák 1873-iki válság és későbbi lánczolatában a gazdasági depresszió, az ipar hanyatlása s ennek következtében a védvámi aspirációk; úgy érdekesen domborodik ki, de élesen is *Bismarck* erőszakos közgazdasági politikája, mely *Delbrück* elbocsátásával Németországot először az ipari utóbb az agrarius védvámok felé hajtotta.

Nehezekké válván a vámtárgyalások Németországgal az osztrák-magyar 1878-iki autonóm vámtarifa által, ott látjuk Németország viszonzásválasztát 1879-iki vámtarifájában s az ezt követő folytonos vámemelésekben, melyek 1885-ben újabb vámreformhoz, 1887-ben pedig a gabonavámokhoz vezettek. Ez összes események világos magyarázatot nyernek a munkának: »Az Osztrák-Magyar monarchia és a Németbirodalom vámtarifáinak jellemzése« című III. fejezetében. Ezt kíséri roppant gonddal és még több fáradtsággal szerkesztett gazdag statisztikai apparatus, mely nemcsak az egyes országok, de az egyes fontosabb árúk különböző időbeli vámtételeit összehasonlítja s mely ép úgy, mint az V. és VI. fejezetben foglalt anyag, melylyel szerző: »Ausztria-Magyarország« és »A Németbirodalom vámpolitikájának gazdasági következményei-t« megvilágítja, mindenha nélkülözhetlen kútforrás lesz mindazok számára, kik nemcsak e két állam, hanem az egész európai kontinens vámügye terén tanulmányokat tenni akarnak, vagy ép megoldásánál közreműködni hivatva lesznek.

De míg szerző az idézett öt fejezetben inkább csak tényeket sorol föl és anyagot nyújt az ügyek igazságos megítéléséhez, a IV. fejezetben: »A vámok hatásáról általánosságban« ismét az elmélkedő tudós kerekedik fölül és különválasztottan ismertetve és bírálva a pénzügyi, a védvámi és az agrárvámokat, becses adalékot nyújt »A vámok hatásáról az árakra«, mely nem simulva a szokásos theoremákhoz, nem állítva fel izolált államokat vagy egyéb képzelti helyzeteket, az eddig kiderített adatok alapján ugyyszólván gyakorlatilag mutatja ki a vámok e hatását.

Hogy mily meggyőződésre jut szerző e tanulmányok alapján, legjobban jellemzik saját szavai, melyekkel e szakaszt befejezi:

»Elmélkedésünket a vámok hatását illetőleg — ugymond — azon eredménynel zárjuk be, hogy a forgalmi eszközök mai állása és fejlettsége, a kereskedői tevékenység mai helyzete, a kereskedelmi technika és forgalmi élet nagyszerű haladottsága mellett véd- vagy agrárvámok valódi anachronismusok, melyek nemcsak a hiveik által óhajtott célokat nem érik el, nemcsak a gazdasági válságokat

és stagnációkat nem képesek gyógyítani, nemcsak az árúk jelenleg uralkodó depreziációját nem képesek kiküszöbölni: sőt ellenkezőleg, a legújabb kor gazdasági nyavalyáit csak fokozzák, a mennyiben beteges állapotoknak a szabad mozgás, a verseny s a világgazdaság nivellirozása által netalán elérhető kiegyenlítését megakadályozzák s a forgalomnak egyes nemzeti gazdálkodások határaitra szorított lokalizálásával a viszonyok javulását a világgazdaságban helyreállítandó egyensúly által nem engedik. Oly válságok, melyek nem egyes országot, hanem országcsoportokat, sőt az egész világgazdaságot meglátogatják, helyi gyógykísérletek által meg nem szüntethetők.»

És midőn így színt vallván szerző, a reakzionárius irányban visszafelé fejlődő közgazdasági áramlatok közt, az egyre fokozódó védelmi és prohibitív aspirációk dacára fennen lobogtatja a szabad kereskedelem és forgalom zászlaját, szinte fölemelkedünk vele együtt az önzők tábora által már-már sárba tiportnak hitt *Smith*-féle tudomány magaslatára és örömmel üdvözljük a művet, mely az annyszor az elmélettel szembeállított gyakorlati életből meritett adatokkal czáfolja meg a nemzetgazdasági fejlődést elő nem mozdító mesterkélt tévtanokat.

Nem hűny szemet egyik új irányzat előtt sem s talán a legerélyesebben kel ki a szerző a gabonavámok ellen. Már előbb említi, hogy »a gabonának mint pénzügyi vám tárgyának előtérbe lépése s az eredmény, hogy Németország vámjövödelme egy ötödresz erejéig gabonavámoktól ered, azt bizonyára a közgazdasági élet egy ismerője sem fogja észszerű (vernünftige) intézkedésnek tekinteni«. Mentséget talál azonban számára még Svájcban, Olaszországban, stb., de »hogy Németország — így folytatja — 58, sőt 1889-ben éppen 101 millió márkát, vagyis majd ugyanannyit, a mennyi Ausztria-Magyarországnak összes vámjövödelme, a kenyérnek vámok általi megterhelésével szed be, hogy ezáltal természetesen azon sok millió métermázsa gabona, melyet a termelő belföld német fogyasztónak szolgáltat, újabb milliókkal megterhelhetik s hogy Németországban a népességi gúla széles alapja legelső szükségletével adóteher alá vonatik, mely pedig nem is az államnak esik javára, hanem a vagyonosabb polgártársak zsebébe foly s ezeket gazdagítja, ezt még a német új tudomány katheder-szocialista iránya sem védheti; itt megszűnik számára is a tényleges viszonyok kiforgatásának hatalma; itt még az időszerű hatalmi birtokosnak legalázatosabb uszályhordozója is kénytelen bevallani, hogy az adópolitika a gazdasági fejlődés egészséges alapját elhagyta és ott szedi a pénzt, a hol az legkönnyebben elvehető, nem gondolván azzal, vajjon a közgazdaság ezzel megkárosodik-e vagy sem?»

Nem emelünk ki a munkából egyes kiváló fejezeteket, mint például »az állatforgalom és az állategészségügyi rendőrség«, meg »a favámok és az erdőszet Németországban« címűeket, mert hosszabbra nyúlt ismertetésünk végére kell sietnünk, holott a mű végeredményét, a pozitív javaslatot, melynek támogatására ugyszólván az egész nagy anyag összehordatott és a mű megíratott, még alig említettük.

E javaslat pedig, a VII. fejezet tartalma szerint, nem egyéb, mint »a vámunió Németország és Ausztria-Magyarország között«. Munkája e fejezetét szerző a »Budapesti Szemle« november havi

füzetében »Vámpolitikánk jövője« czim alatt magyarul is közölte s így részletesb ismertetésre hazai közönségünk előtt az nem szorul. Szerző azon meggyőződésből indul ki, hogy a szabadkereskedelmi irány ismét fölül fog kerekedni, mi leginkább kereskedelmi szerződések útján volna elérhető. Ez iránynak útjában áll Oroszország, mesterségesen nevelt iparát védelmi és prohibítív vámokkal akarván fentartani és fejleszteni; az északamerikai Egyesült-Államok pan-amerikai velleitásaikkal és az ezüstvaluta erőltetett érvényesítésével és Franciaország a frankfurti békekötés XI. cikkének nyomása alatt, mely szerint bármely államnak nyújtandó vámkedvezményt Németországra is köteles kiterjeszteni, mi revanche-eszméivel össze nem fér.

E nehézségeket ismerve, szerző a szabadabb forgalom felé vezető utat leginkább az, egyelőre szűkebb körben, monarchiánk részéről csakis Németországgal kötendő vámunió által véli megtalálni. Ily nagy államtestek súlya és vonzereje lehet, Olaszországot s más államokat is csatlakozásra bírhatna, de magában e szűkebb körben is bizonyára a kereskedelmi viszonyok javulására vezetne.

Matlekovits nem magának vindikálja az eszme apaságát. Sőt ép könyvéből derül ki, hogy már 1882-ben az autonom tarifa tárgyalásai alkalmával hallatszott Németországból az óhaj, hogy Ausztria-Magyarországgal szűkebb gazdasági viszonyba léphessen. Erre vonatkozólag a magyar kormánytól indult ki a Németországgal kötendő vámunió eszméje, bár célhoz az akkor nem jutott. Szerző egyébiránt maga idézi az eszme ez előzményeit, mely, nem is szólva az osztrák-porosz háború előtti törekvésekről, később, a francia háború után, középeurópai vámunió alakjában merült fel és francia részről *Molinari* által támogatott, közvetlenül *Bismarckkal* folyt tárgyalások alakjában, később az osztrák *Kübeck*, a porosz *Welcker* voltak szószólói. Szerzőnk az ily unió alapelveit tárgyalva, szakaszokra osztott részletes tervezetet is mutat be, sőt külvámtarifával is kísérí és az osztrák-magyar-német vámegylet kiegyenlítő adótételeit is ismerteti, mindkettőt alaposan indokolván és a vámunió ellen felhozható főellenvetések czáfolatát is adván.

A munka eme pozitív részének bírálatába ezuttal nem bocsátkozunk. Ez többé nem irodalmi, hanem bizottsági és parlamenti tárgyalásoknak képezi alapját. Hogy nem illuzorius képzeletekről vagy utópiákról van szó, mutatják iparosaink enquêtszerű kihallgatásai a kereskedelmi miniszteriumban; mutatják a Bécsben újabban megindult vámtárgyalások Németországgal.

Vajjon eredményre fognak-e vezetni, vajjon megvalósul-e szerző reménye, melynek fejében nagy munkáját írta, azt itt ez irodalmi rovatban nem feszegetjük. De ha nem is javulnának kereskedelem-forgalmi s általuk termelési viszonyaink, az nem von le semmit szerző érdemeiből, ki gazdag tartalmú könyvében térőfiasan szállt sikra a már-már polgárjogot nyert nemzetgazdasági tévtanokkal szemben és művével új és fényes győzelmet aratott az igazi tudomány számára.

—e—

Ottomar Haupt. La hausse de l'argent et l'emprunt indien 41/20/0 en roupies. Paris 1890.

Mint a czimből is kitűnik, két kérdéssel foglalkozik ez értekezés; az ezüst árának utolsó emelkedését és az indiai rupia-érték-

papirosok árfolyamállását tárgyalja. Utóbbi kérdés azonban inkább csak tőzsdei szempontból bír jelentőséggel és így az első kérdésnek figyelembevételére szorítkozhatunk. Haupt kiindul abból, hogy bármily állást is foglaljunk az amerikai ezüst-billel szemben, annak következményeit mindenképen számba kell venni.

Vizsgálat tárgyává teszi tehát a legújabb adatok alapján az ezüst fogyasztását és termelését.

Az ezüstveretéseket a következő adatok tükröztetik vissza:

Anglia és gyarmatok	100.000	kilogramm
Ausztria	120.000	»
Oroszország	20.000	»
Szerbia és Bulgária	60.000	»
Japán	240.000	»
Egyesült-Államok	1,700.000	»
Britt-India	1,300.000	»
Mexikó	50.000	»
China	400.000	»
Cochinchina	20.000	»

Összesen . . . 4,010.000 kilogramm.

Az ipari célokra felhasznált ezüst-mennyiség évente 500 és 550.000 kilo közt mozgott az utolsó években. E szerint az egész ezüsfogyasztás átlagban évente $4\frac{1}{2}$ millió kilóra rúg.

Az ezüst termelését a következő adatok mutatják:

1886	2,902.000	kilogramm
1887	3,021.000	»
1888	3,427.000	»
1889	3,919.000	»

Az ezüstkészletekről Haupt véleménye az, hogy Olaszországnak van ugyan 44 millió lira ezüstje, de ez épen úgy, mint a német ezüst sem kerülhet a piacra. Olaszország gyarmati pénznek veretésére fogja az ezüstöt felhasználni, Németország pedig a bel-földi forgalomban nem nélkülözheti azt. Romániának csak 15 millió lei-je kerülhet már eladásra. Európában tehát egy országnak sincs tetemes ezüstkészlete, mely a piacot eláraszthatná; az egyesült-állami nagy készleteket pedig Haupt szerint máris az állami vételek (szeptember végéig összesen 7,300.000 unczia; ezentúl havonta 4,500.000 unczia) megemésztették.

Miután tehát az ezüst évi termelését körülbelül $\frac{1}{2}$ millióval szárnyalja túl a fogyasztás és miután szóba jövő készlet nincs sehol, Haupt azt következteti, hogy az *ezüst árának emelkednie kell*. Miután pedig az amerikai kormány vételeiben egészen 129 c.-ig mehet (a dollár pári-értéke), Haupt azt hiszi, hogy ennek megfelelően az ezüst londoni árfolyama az 59 pennyt elérheti.

Kérdésbe jöhetne már most az, hogy vajjon az amerikai ezüst-bill nem fogja-e okvetlenül az aranyat az Egyesült-Államokból kiszorítani és nem jár-e majd ennek kíséretében egy nagy gazdasági válság? Haupt tagadólag válaszol e kérdésre. Az Egyesült-Államokban, a mai népességet véve alapul, 10 év múlva is csak 80 frank fog ezüstben egy lakosra esni, ha az ezüstveretéseket a bill értelmében folytatják. Franciaországban pedig már ma is 90 frank ezüst esik egy lakosra. E szerint az amerikai gazdasági élet nagyon is

telíthető még ezüsttel, a nélkül, hogy válságtól tartani kellene. Mindez tehát Hauptot arra bírja, hogy az ezüst árának tetemes emelkedését prognosztikálja.

E véleménynyel szemben röviden akarom összefoglalni észrevételeimet.

Haupt statisztikai adataiban a gyenge pont az, hogy a termésnél figyelmen kívül hagyta évről-évre való növekedését. Már pedig e növekedés, mint azt saját adatai is bizonyítják, igen jelentékeny: körülbelül $\frac{1}{2}$ millió kiló. Igaz, hogy Haupt érezhette okoskodásának ezen gyengéjét, mert úgy látszik, hogy ezért hivatkozik egy kiváló amerikai szakember, *Parton* véleményére. Ez ugyanis annak a nézetnek adott kifejezést, ¹⁾ hogy az *ezüst-hausse* alig fog a rosszabb és elhagyatott bányák nagymérvű kiaknázására vezetni. Az *ezen forrásból* eredő termelési gyarapodást *Parton* semmiképen sem véli nagyobbnak, mint 5 millió dollár 1891. számára és 10 millió dollár 1892. számára.

Csakhogy ezzel csak az *ezüst-hausse*-ből eredhető termelési többlet van érintve; az előbb említett *állandó* évi többlet, mely majd $\frac{1}{2}$ millió kilót tesz ki, azonban mindenképen figyelembe veendő.

Ha ez állandónak mutatózó termelési növekedés tényleg állandó lesz majd, akkor Haupt számításai tévesek. Mert már a jövő évben éri utól a termelés a fogyasztást és minden reá következő két év 1—1 millió kiló felesleges ezüstöt vet majd a piacra.

Különben számolási hiba is van Haupt érvelésében. Az amerikai készleteket ugyanis azért hagyja figyelmen kívül, mert azokat állítólag az állami vételek emésztették meg. Csakhogy Haupt e vételeket felszámítja a szükséglet oldalán (fogyasztás) és így kötelessége lett volna a készleteket a fedezet (termelés és készlet) oldalán kitüntetni.

Semmi esetre sem bizonyos tehát, hogy az ezüstkérdés úgy fog alakulni, a mint azt Haupt előremondja. Az utolsó hetek tőzsdei története ugyan nem döntő czáfolata nézetének, de mindenesetre nagyon meggyengítette érveit.

Nézetünk szerint az ezüstkérdés a legközelebbi jövőben tényleg az amerikai bill hatásától befolyásolva lesz, de nem oly irányban mint azt Haupt hiszi.

E bill megadja a lehetőséget, hogy az ezüst árát időközönként felszóktassék és így az ezüst a legközelebbi jövő kiváló üzérkedési tárgyát fogja képezni. Valahányszor sikerül majd a piacon lévő ezüstöt csak 14 napra is »control« alá szorítani, ezüst-hausse-szal lesz dolgunk. Így egy *ezüst-ring* követi majd a másikat. Az elsőnek már is láttuk keletkezését és bukását.

Mindebből pedig az folyik, hogy minél előbb kellene hazánk-nak az iránt intézkednie, hogy elkerülje azokat a veszedelmeket, melyek valutánknak az ezüsttel való összefüggéséből erednek.

Dr. Mandello Gyula.

¹⁾ Lásd Haupt 13. lapját.

Külföldi közgazdasági folyóiratok szemléje.

Az »*Archiv für sociale Gesetzgebung und Statistik*« harmadik évfolyamának utolsó (kettős) füzetében *Schoenlank B.* »Die Kartelle, Beiträge zu einer Morphologie der Unternehmerverbände« cím alatt hosszabb értekezést tesz közzé a legújabb gazdasági fejlődés születéről, a kartellekről.

Ertekező azon kezdi, hogy a kartellek abból a homályból, melybe még kevés évvel ezelőtt mesterségesen burkolóztak volt, ma már kiléptek a fényes napvilágra. Van külön lapok és publicistájuk, ügyüket parlamentekben és tudományos célú egyletekben folyton szellőztetik s a napi sajtó szakadatlan sorban teszi közzé a jelentéseket ily egyesülések létrejöttéről és viselt dolgairól.

S valóban a napi sajtó közleményei az új meg új kartellek alakulásáról nagyon is alkalmasak arra, hogy a figyelmet az új intézmény felé fordítsák. Nagyon is akuttá vált már a kérdés, hogy e gombamódra termő egyesülések, melyekből cikkiró — inkább kuriózum gyanánt, mint bizonyíték kedvéért, a német abécze minden betűjére kettőt sorol fel: ideig-óráig tartó tűnemények-e, melyek feltűnnek a láthatáron, mint az üstökösök, hogy egy darabig rémitgessék a népeket s aztán megint elmerüljenek, a hogy jöttek, a semmiség tengerebe; vagy pedig olyan jelenségek, a melyek az uralkodó gazdasági rendszer továbbfejlődését képezik s a melyek jövője e szerint nem zárul be előbb, mint a mikor a mai kapitalisztikus közgazdaság uralma véget ér?

Schoenlank e kérdést nemcsak felveti, hanem teljes határozottsággal meg is oldja. Mielőtt azonban e megoldást ismertetnők, szükségesnek tartjuk felhozni azt, a mit a kartell-intézmény jellemzésére értekező mond. E jellemzés, melyre a cikk nagy súlyt fektet — és méltán — kezünk ügyébe fogja szolgáltatni a fenti kérdés megoldását is.

A kartellek a szó modern különleges jelentésében — mint értekező helyesen mondja — nagyipari vállalkozók egyesülései, melyek a tőke érdekének a termelés terén uralkodó anarchia elleni megvédésére alakittanak.

Alig szükséges talán a kartellek e jellemzéséhez magyarázatot fűznünk. Az egyetlen kitétel, mely szokatlan hangzása miatt esetleg feltűnhetik: a termelés terén uralkodó anarchia (Produktionsanarchie). Ámde, hogy a mai gazdasági jogrend mellett ilyen anarchia csakugyan létezik, arról meggyőzhet a mindennapi élet. Addig, míg az ipar kisipar s mint ilyen megrendelésre dolgozik: addig termelés és fogyasztás között disharmonia nem keletkezik, mert hisz minden jószágnak már előre biztosítva van a maga fogyasztója. Nem így a nagyiparnál. Itt ezer meg ezer gárban foly a szorgos munka, halomra gyűl a kész iparcikk, a nélkül, hogy valaki előre megmondhatná, hogy lesz-e holnap vevő arra, a mi ma elkészült. Mihelyt valamely iparágban kedvező konjunktura mutatkozik, azonnal a felé fordul a vállalkozók figyelme. Új telepek keletkeznek, a régiék kibővítettnek s a produkció új gépek igénybevételével a lehető legmagasabbra fokoztatik. A nagyipar mozgásainak nemzetközi jellege folytán a termelés megindul nemcsak a belföldön, hanem a külföldön is. Megkezdődik a verseny, a piacok elhódítása, illetve megtartásáért

életlálharcz támad. A verseny nyomja az árakat, a vállalkozók nyeresége csökkenni kezd. Ám a nagyipar törvénye az, hogy a termelés annál olcsóbb, minél nagyobb mérvben üzetik. A vállalkozó nyereségének az árcsökkenésből folyó apadását a termelés fokozásával akarja ellensúlyozni. Ámde ezzel csak úgy segíthetne magán, ha ez orvosszert egyedül alkalmazná. De a példát követik a többiek s a termelés óriásivá nő. Az eredmény az árak további rohamos csökkenése. Egyik-másik vállalkozó már veszteséggel dolgozik, de dolgoznia kell, mert ellenkező esetben még nagyobb veszteséget szenved s mert állósított tőkéjét nem vonhatja ki vállalatából. Mindez addig tart, míg valamely kis lökés, az ár újabb csökkenése ingadozásba nem juttatja az egész épületet, a mikor aztán egy csapásra beáll a válság összes gyászos következményeivel. — Ebben a folyamatban mutatkozik a termelés anarchiája.

A termelés ezen anarchiája nem áll a tőke érdekében s minden egyes válság leczke a tőkének, hogy ez állapot tarthatatlan. Igaz, sok válság hatástalanul viharzott el a tőke felett, míg az végre megtalálta a baj orvosságát s míg végre, a mint Schoenlank egy helyen mondja, az az óra, melyben 1873 május 9-én a gazdasági lendület halálharangja Bécsben megszólalt, a kartelleknek születési órájává lett.

A baj ellenszere, a mint mondók, a kartell. A kartell megszünteti az anarchiát az által, hogy az ezer meg ezer külön vállalkozót egyesíti s azokat maga alá vetve, az egyensúlyt termelés és fogyasztás közt létesíti.

Igaza van tehát értekezőnek abban, hogy a kartellek lényegesen különböznek nemcsak a régi hanzaállamokbeli kereskedői gildek-től s az újkori ring-ektől vagy comerektől, hanem a középkori céhektől is. Amazok kereskedők üzérkedései, melyeknek a termelés és fogyasztás egyensúlyba tartásával semmi közük. Ugyanez áll a céhekre is, melyekre, mint a kartellek előzményeire, annyiszor történik utalás. S ezért, nézetünk szerint, nincs is szükség mindazán eltérő vonások felsorolására, melyek a czélipar s a mai nagyipar között olyan széles űrt teremtenek s melyeket a czikk (XV.) szorosan összegyűjt. Az az egy körülmény, hogy a céhek idejében, mint a kisipar korában, a termelés ériatett anarchiája még nem is létezhetett — elég arra, hogy lényegesnek tekintsük a különbséget. Mikor az iparos ugyszólván készlet nélkül, csak megrendelésre dolgozik, mint említők, nem képzelhető a fogyasztás és termelés közti egyensúly megbomlása. A céheknek nem volt, nem lehetett ugyanazon feladatuk, mint a kartelleknek — a kartellek sokkal magasabb gazdasági alakulat, mint voltak a céhek.

De a kartelleknek értekező által elfogadott ismérveiből logikailag foly az is, hogy a vállalkozók oly szerződése, melyek csakis egységes eladási ár megállapítására irányulnak, még nem tekinthetők kartelleknek a szó ezen értelmében, hanem csak átmeneteknek a kartellekhez. Átmeneteknek azért, mert az ár megállapítása magában még nem képezi a termelés szabályozását, de szükségképp maga után vonja azt. Mert az árak megszabása csak úgy lehet sikeres, ha a termelés is szabályoztatik. Az olyan egyezség, melynél az ár bizonyos ponton megkötöttetik — a dolog természeténél fogva valamivel magasabb ponton, mint a melyet az az egyezség hiányában elfoglalni képes volna — tartósan legalább nem érhet czélt, minthogy az emelt

árnál még inkább csökkenő kereslet nem fogja a kérdéses cikket elfogyasztani, hanem azt a termelő raktárában fogja hagyni. Azért látjuk, hogy az életben az ármegállapítás iránti szerződés s a termelés korlátozása karöltve szokott járni. Czikkirónak tehát teljesen igaza van, mikor az ár iránt való egyezségeket a kartellek előkészítőjeül — Vorstufe — tekinti. De nem adhatunk neki a fentiek után igazat, mikor a csupán a termelés megszorítását kikötő egyezményekben sem lát még tulajdonképi kartelleket, holott ezek csakugyan birnak mindazon ismérvekkel, melyeket fentebb felsorolva láttunk. Igaz, hogy e kartellek csak azon osztályba sorolhatók, melyeket szerző az 515. lapon adott mennyiségtani kifejezéseiben (melyeknek a 4. osztályra vonatkozó részét nem sikerült megértenünk) alsóbb fokú kartelleknek nevez. A kartellek ugyanis fokozatos fejlődést mutatnak. A termelést megszorító és az árakat szabályozó ideiglenes egyezségeket oly kartellek váltják fel, melyek az irányadó vállalatok egész tevékenységi körét szabályozzák, a piacot felosztják, közös elárusító helyeket állítanak fel s így tovább. Nyersanyagra és iparcikkre vonatkozó kartellek összeolvasztatnak, más állambeli vállalkozók is bevonatnak s létrejönnek a nemzetközi kartellek. Az egyesült vállalatok igazgatása mind nagyobb és nagyobb mérvben az új központi szerv uralma alá kerül, míg végre a központi erő oly hatalmassá lesz, hogy az egyes vállalatok szuverenitása egészen megszűnik s létrejön az egységes vállalatóriás: a trust, melyet értekező egy helyen ilyképen ír le: Az egyes vállalkozó autonómiájának vége, telepéből az egyesület fiókja lön; — hivatalnokok serege vezeti egy igazgatóság előírása szerint a termelési folyamatot, kezeli az egyesület vagyonát, melybe a vállalkozók külön vagyona egyéni jellegének teljes megsemmisülésével egybefolyt. Egy erő mozgatja az egész gépezetet, egy parancsszó igazgatja a szüntelen munka által előállított értéktömegeket. S az egyes vállalkozó hivatalnoka vagy nyugdíjazottja az egyesületnek... s meg kell elégednie azzal, hogy belesorozzák a szinpadi karba, melynek éneke követi a cselekvést, de nem határozza azt meg.

Az így jellemzett trust-tel eljutottunk az eddigi fejlődés legmagasabb fokáig.

A kartellek ezen morphológiájából önként folyik a válasz elsőül feltett kérdésünkre. A kartellek a nagyipar érdekében jöttek létre s miután a tapasztalat fényesen igazolta előnyös voltukat, nincs ok, a mely azok további kiképződésének útját állja. A nagy tőke a saját kárán tanulta meg azt, hogy az individualisztikus gazdaság s az azzal járó verseny nem szolgál előnyére: s a kartellek terén a legújabb időkben nyert tanulságok meggyőzték arról is, hogy a diadal annál teljesebb, minél szorosabb a kartell, minél inkább van megközelítve a közös gazdaság. Ignoti nulla cupido — de az egyszer megismert és bevált eljárást a nagy tőke általánosítani fogja. Értekező már is előrelátja lelki szemeivel a kartellek korlátlan uralmát.

A bourgeoisie-manchesterizmus által követelt szabad verseny talajából kinöve, a kartellek a verseny kizárását jelentik és Schoenlank, pártállásából folyólag nem titkolható kárörömmel jelzi azt, hogy a polgárság eszménye darabokra törik s az erők szabad játéka helyébe a kooperáció lép.

Nem folytathatjuk értekező fejtegetéseinek részletes ismerteté-

sét. Csak néhány szóval akarunk kitérni a kartellek gazdasági, illetve szociális hatására, melyről értekező is megemlékezik.

A kartellek uralomra jutása fenyegeti először is a kis- és középipart. Ezek nem képesek kartellkötésre, mert az akaratok nagy tömegét egy akaratra hangolni teljes lehetetlenség. A nagyipar kartelljei agyon fogják nyomni a kisebb ipar azon részét is, mely eddig a szervezetlen nagyiparral dacolni birt.

De fenyegeti a munkásosztályt is, a mely, ép úgy, mint a kisiparról mondtuk, fenn birta tartani a harcot a szervezetlen nagyiparral, de el fog bukni a szervezett nagyipar elleni küzdelemben. Azoknak a posztógyárosoknak példája, kik félmillió márkát tettek le a német birodalmi bankba kötbérül arra, hogy valamennyien el fogják bocsátani munkásaikat, ha csak egy gyárban is kiüt a strike — elég ok arra, hogy a kartellekből a munkásosztályra háramló veszélyt egész nagyságában lássuk.

De fenyegeti végre a kartell uralma a fogyasztókat is általában: mert a kartell monopolra vezet s ezzel monopolárakat teremt. Az értekező által e részben felhozott példák elég meggyőzők.

Hogy e veszélyekkel szemben mi a teendő, azt Schoenlank csak az egyik irányban mondja meg. A munkásosztály érdekében az állami törvényhozás azon ágának továbbfejlesztését kívánja, a melyet röviden munkásvédelemnek szokás nevezni. Ebben készséggel egyet fog érteni értekezővel mindenki, de nagy kérdés marad, hogy e védelem elégséges lesz-e? Abban is egyetérthetünk a cikk írójával, hogy sem a védvámok ledöntése, sem az anti-trust-törvények, sem a régi szabású összebeszélési tilalmak, conspiracy-law-k célhoz nem vezetnek. A védvámok eleste a nemzetközi kartellok elszaporodását fogja maga után vonni, a tilalmakat pedig nem lesz nehéz a tőkének megkerülni. A kérdés tehát, hogy mi a kartellek ellenszere: nyitva marad. Csak annyi látszik nekünk bizonyosnak (bár Schoenlank e kérdést is függőben hagyja), hogy a kartellek diadalai, minél fényesebbek, annál jobban a kapitalisztikus gazdasági jogrend elleneinek, a szociálistáknak malmára fogják hajtani a vizet.

STATISZTIKAI ÉRTESÍTŐ.

A magyar és a külföldi dohányjövődék.

A dohány élvezetének megadóztatása az állami bevételeknek, habár különböző formában, de mindenütt egyik dúsan jövedelmező forrását képezi. Így Nagy-Británia, a mely ország éghajlatánál fogva ösz-szes dohányszükségletét külföldről kénytelen fedezni s ennél fogva a határvám útjáu való legegyszerűbb megadóztatási módot czélszerűen alkalmazhatja, csupán a dohányvámából évenként körülbelül 9 millió font sterling, vagyis a mi pénzünk szerint jóval több mint 100 millió frtnyi jövedelmet szerez, nem is említve e mellett a belföldi dohánygyártásra és a dohánygyártmányokkal üzött kereskedésre vetett kereseti adóból származó bevételeit. Németországban és az Északamerikai Egyesült-Államokban szintén a határvám által való megadóztatás áll fenn, csak hogy itt, ezen országok magok is dohánytermelők lévén, a dohányvám természetesen sokkal kisebb jövedelmet hajt, mint Nagy-Britanniában; Németország bevétele ugyanis dohányvámából csak 39—40 millió márkára, az Északamerikai Egyesült-Államoké pedig 9—10 millió (1889-ben 11² m.) dollárra rüg évenként.

Oroszországban a dohányfogyasztás megadóztatására a fogyasztási adónak egy sajátos alakja, az ugynevezett kötegrendszer van alkalmazásban, a mely nagyjából azon eljáráshoz hasonlít, a melyet mi újabban az állami bélyegjegyekkel, a czukoradónál alkalmazunk. Nagy jövedelmet azonban ezen adóztatási mód sem hajt, s a dohányfogyasztási adóból eredő bevétel Oroszországban az utóbbi években 20 millió papírrubel körül ingadozott, s csak 1887-ben emelkedett 24, 1888-ban pedig 28 millió papírrubelre.

A dohányfogyasztásban rejlő nagy adóképesységnek legeredményesebb kihasználása kétségtől a dohánygyártásnak és eladásnak állami egyedarárságba vétele által történhetik sikeresen. Mellőzve itt azon kisebb országokat, a melyekben a dohányegyedarárság be van ugyan hozva, de a melyekből megfelelő s összehasonlításra alkalmas adatok alig állnak rendelkezésünkre, csakis Ausztriát, továbbá Olasz és Franciaországot említjük fel. A legutóbbi hivatalos adatok szerint a dohányegyedarárság jövedelme Ausztriában 56⁸, Olaszországban 54⁹, Franciaországban pedig 120⁹ millió forint volt. Megjegyezzük, hogy ezen összegek átszámításánál a frankot, illetve a lírát minden ágió nélkül, névértékben vettük; a változó, de többnyire 20—25⁰/₀-os aranyágió tekintetbevételével Olaszország tiszta jövedelme a dohányegyedarárságból körülbelül 65—68, Franciaországé pedig 145—150 millió frtra becsülhető. Ezzel szemben Magyarországon, daczára az utóbbi években tapasztalható kedvező fejlődésnek, a dohányjövődék tiszta jövedelme még 1889-ben is alig hogy a 24 millió forintot haladta meg.

Szembeszökő a különbség, a mely a magyar és a külföldi dohányegyedarárság jövedelme között a mienknek hátrányára tapasztal-

ható, pedig köztudomású, hogy a magyar nép nem kevésbé dohányos, mint a francia és olasz, vagy a dohányjövedék tekintetében hozzá leginkább hasonlítható osztrák. A magyar dohányjövedék fejlődését és mai helyzetét a külföldi dohányegyedárúság eredményeivel összehasonlítva tanulmányozván, ezen szomorú tapasztalat ösztönzött bennünket azon okoknak kutatására, a melyeknek tulajdoníthatni, hogy a magyar dohányjövedék a külföldi egyedárúságokhoz képest aránylag oly kevés jövedelmet nyújt. Tanulmányunk alapján azon meggyőződésre jutottunk, hogy jövedékünknek tiszta jövedelmét még igen jelentékeny mérvben lehetne fokozni s azt a fogyasztó közönségnek minden újabb megterheltetése nélkül a mai 24—25 millióról néhány év alatt legalább is 32—35 millióra fel lehetne emelni. A közügynek vélünk tehát szolgálni az által, hogy a magyar dohányjövedék helyzetének megvilágítására alkalmas s következtetéseinkben is vezérfonalul szolgáló becses statisztikai táblázatokat, közöljük, — s közöljük éppen most, a midőn a hazai dohányjövedéknek továbbfejlesztése és pedig nagy arányú fejlesztése tudomásunk szerint a legilletékesebb helyen, a pénzügyminiszteriumban is tüzetes megfontolás és tanulmányozás tárgyát képezi. Azt hisszük, hogy a pénzügyi szempontból oly nagy jelentőségű feladatnak megoldásához mi is hozzájárulunk így, ha fejtegetéseink által a dohányjövedék ügye iránt a közönségben jóindulatú érdeklődést ébresztenünk sikerül.

A magyar dohányjövedék pénzügyi eredményeinek képét 1868-tól kezdve és pedig az aktívák évenkénti változását is számításba véve, az alább következő táblázaton tüntetjük fel. Megjegyezzük, hogy kimutatásunkba csakis a tulajdonképeni jövedéki természetű bevételeket és kiadásokat vettük be: tehát az osztrák jövedék részére évről-évre beváltott dohány árat és az osztrák kincstár térítményét, továbbá a külföldre és Boszniába történő eladásokat, valamint a termelőknek adott előlegeket is, a melyek a végleges kiegyenlítésnél bevételek gyanánt is szerepelnek — mint a jövedékhez tulajdonképen nem tartozó, átfutó jellegű s a pénzügyi eredmények helyes megítélését zavaró tételeket, összeállításunkban mind a bevételekből, mind a kiadásokból kihagytuk s azonkívül az egész 22 évi időszakot a zárszámadásoknak gyakran változó szerkesztési módjával szemben nem csekély fáradsággal teljesen egyöntetű elvre hoztuk, a mit azért kell itt hangsúlyoznunk, mivel ez által kimutatásunk másutt közölt s a zárszámadásokból vagy dohányegyedárúsági statisztikai füzetekből hasonló kritika alkalmazása nélkül összeállított kimutatásokkal szemben eltéréseket mutat, a melyeken a tájékoztatlan ezen felvilágosításunk nélkül könnyen fennakadhatna. A zárszámadási adatoknak jelzett kritikai atalakitása azonban a zárszámadásaink szerkesztésében követett gyakori változtatások következtében feltétlenül szükséges volt, mert a nyers anyag a különböző évekből annyira nem egyenértékű tételeket foglalt magában, hogy összehasonlításra egyáltalában nem lett volna alkalmas.¹⁾

¹⁾ Nem hagyhatjuk felemlítés nélkül, hogy a zárszámadásaink szerkesztésében tapasztalható gyakori változtatások, állami pénzügyeink fejlődésének tanulmányozása elé mily óriási, sokszor alig leküzdhető akadályokat gördítenek, pedig ezen gyakori módosítások e mellett nem is tekinthetők mindig javításoknak, a mi abból is kitűnik, hogy számos esetben a már követett, de felhagyott elvekhez való visszatérésekkel is találkozunk.

A magyar dohányjővedék pénzügyi eredményei 1868-tól 1889-ig
következőleg alakultak:

É v	Tényleges			Az aktívák növekedése v. csökkenése				Tulajdonképeni jövedelem	
	bevétel	kiadás	pénz- béli felesleg	a hátra- lékoknál	az anyag- készlet és leltári szereknél	az épü- letek érté- kénél	együtt	össze- sen	a bevé- telek %-ában (jöve- delmi hányad)
ezer forintokban									
1868	15.823	3.690	12.133	— 961	+1.782	+160	+ 981	13.114	0.85 82.37
1869	18.351	7.365	10.936	+1.190	— 264	+210	+1.136	12.122	0.78 66.05
1870	20.270	10.179	10.091	+ 614	—3.670	+331	—2.725	7.366	0.47 36.33
Átlag 1868-70	18.148	7.078	11.070	+ 281	— 717	+234	— 202	10.968	0.70 59.88
1871	22.173	9.855	12.318	— 1	+1.955	+527	+2.431	14.799	0.95 66.74
1872	24.549	11.070	13.479	+ 201	+1.308	+291	+1.800	15.279	0.99 62.23
1873	24.793	12.674	12.119	+ 281	+4.077	+224	+4.582	16.701	1.08 67.36
1874	23.712	10.276	13.436	— 394	+1.153	+125	+ 884	14.320	0.93 60.39
1875	22.993	10.677	12.316	+ 569	+2.518	+112	+3.199	15.515	1.01 67.47
Átlag 1871-75	23.644	10.910	12.734	+ 131	+2.202	+256	+2.589	15.323	0.99 66.64
1876	23.941	10.171	13.770	— 247	+ 358	+ 52	+ 163	13.933	0.90 58.17
1877	25.833	9.952	15.881	+ 347	+ 450	—	+ 797	16.678	1.08 64.56
1878	26.810	10.605	16.205	— 96	+ 110	+ 15	+ 29	16.234	1.04 60.56
1879	27.719	9.875	17.844	— 254	— 929	+ 99	—1.084	16.760	1.07 60.46
1880	26.501	9.943	16.558	+ 764	+ 34	+124	+ 922	17.480	1.11 65.95
Átlag 1876-80	26.161	10.109	16.052	+ 102	+ 5	+ 58	+ 165	16.217	1.04 61.98
1881	27.501	11.731	15.770	— 469	+1.992	+205	+1.728	17.498	1.11 63.62
1882	30.269	10.166	20.103	— 463	— 107	+117	— 453	19.650	1.23 64.91
1883	31.949	12.943	19.006	— 112	+ 929	+196	+1.013	20.019	1.24 62.65
1884	34.026	12.091	21.935	+ 339	—2.411	+226	—1.846	20.089	1.23 59.04
1885	34.397	15.372	19.025	+ 101	+2.119	+555	+2.775	21.800	1.32 63.37
Átlag 1881-85	31.628	12.460	19.168	— 121	+ 504	+260	+ 643	19.811	1.23 62.63
1886	34.398	14.115	20.283	— 899	+ 143	+571	— 185	20.098	1.20 58.42
1887	35.570	14.289	21.281	+ 67	+1.844	+495	+2.406	23.687	1.39 66.59
1888	35.575	13.192	22.383	— 275	+2.330	+104	+2.159	24.542	1.43 63.98
1889	37.189	12.637	24.552	+ 85	— 387	+103	— 399	24.153	1.40 64.67

Ugy az összes bevételeknél, mint a pénzbeli feleslegnél és a tulajdonképeni tiszta jövedelemnél, a melynek kiszámításánál az aktívák változása is tekintetbe van véve, egészben folytonos fejlődést tapasztalunk. Az 1868-ik évet, minthogy az ezen évben vásárolt nagymennyiségű galicziai dohány ára csak a következő években fizettetett ki, az 1869. és 1870. évekkel összefoglalva kell tekintenünk. A bevételek alakulásánál az előző évekkel szemben visszaesést csak az 1874—76. időszakban, továbbá az 1880 és 1881. esztendőknél látunk. Mint az 1876. évi költségvetés indokolása megjegyzi, az 1873-iki krízis következtében beállott mostoha pénz- és forgalmi viszonyok a dohánygyártmányok eladására is, főleg a fővárosban igen érezhetően hatottak; az 1880 és 1881-ik években mutatkozó hanyatlást pedig az 1879 és 1880. évi gyenge termések okozták. A jelentékeny javulás, a melyet 1882-től kezdve tapasztalunk, részben mindenesetre ezen év jó termésének czimére irandó, részben azonban azon nagyobb buzgalom által is magyarázható, melyet a kormány a dohányjővedék fej-

lesztésében ezen évtől kezdve tanusítani látszik. A jó szándék már az 1881. évi költségvetés indoklásából is látható, a melynek egyik helyén azon kijelentést olvassuk, hogy »különösen Magyarországon nem szabad hátra maradnia a dohánygyártásnak az osztrák gyártás mellett, a melynek termelvényei határvámvonal hiányában könnyen juthatnak be az országba«. 1882-ben felállított a dohányjövédéki központi igazgatóság, a melyre mint szakhatóságra bízott a dohánytermelés, beváltás és gyártás közvetlen felügyelete, az is feladataul tűzvetén, hogy a dohánygyedárúság fennállását nemzetgazdasági érdekeinkkel minél szorosabb összhangzásba hozza.

Az 1890 évi költségvetés a jövedék tiszta bevételét 25,012.000, az 1891-ik évi pedig 25,064.000 forintban irányozta elő, a mit a tényleges eredmények valószínűleg meg fognak haladni.

Megjegyezzük még, hogy a dohánygyártmányok eladási ára 1868 óta két ízben ért jelentékeny változást: az első általános árfelemelés 1875 júl. 1-én, a második 1888 jun. 1-én lépett életbe. Mindkét árfelemelés, mint alább a dohányeladás részletezésénél látni fogjuk, igen érezhetően hatott az eladott dohánymennyiség csökkentésére. Remélhető azonban, hogy a hatás most is, mint 1875 után volt, csak átmeneti és ideiglenes a közönség végre ismét hozzá fog szokni a magasabb árakhoz.

Fel kell továbbá emlitenünk az 1887: LXIV. törvényczikket is, a mely a dohányjövédék biztosítására szolgáló intézkedések szigorítása s többi közt különösen a saját használatra való termelés megszorítása által dohánygyedárúságunk pénzügyi eredményeinek fejlesztésére kedvezően hatott.

Mielőtt dohánygyedárúságunk pénzügyi eredményeinek részletesebb taglalására térnénk át, összehasonlításként bemutatjuk az *osztrák, olasz és francia dohánygyedárúság pénzügyi eredményeit*:

Az ország neve	1881- ben	1882- ben	1883- ban	1884- ben	1885- ben	1886- ban	1887- ben	1888- ban
	e z e r f o r i n t o k b a n							
<i>Ausztria.</i>								
Bevétel.....	65.177	69.282	70.979	74.140	75.180	76.913	78.777	78.331
Kiadás.....	23.588	23.852	25.034	28.416	27.226	29.562	28.220	29.305
Pénzbeli felesleg.....	41.589	45.430	45.945	45.724	47.954	47.351	50.557	49.026
Az aktívák értéknövekedése (+) vagy csökkenése (—).....	+1.793	— 535	+1.597	— 130	+ 422	+3.219	+1.119	+2.720
Tulajdonképeni jövedelem:								
Összesen.....	43.382	44.895	47.542	45.594	48.376	50.570	51.676	51.746
A bevételek %ában.....	66 ⁶⁶ _{1'95}	64 ⁸⁰ _{2'00}	66 ⁹⁸ _{2'11}	61 ⁵⁰ _{2'00}	64 ³³ _{2'11}	65 ⁷⁵ _{2'18}	65 ⁸⁰ _{2'21}	66 ⁰⁶ _{2'20}
Fejenként frtkban.....								
<i>Olaszország.¹⁾</i>								
Bevétel.....	61.378	63.634	66.044	69.249	72.773	76.096	74.705	73.926
Kiadás.....	19.160	24.899	13.916	21.157	22.336	21.064	19.062	18.610
Pénzbeli felesleg.....	42.218	38.735	52.128	48.092	50.437	55.032	55.643	55.316
Az aktívák értéknövekedése (+) vagy csökkenése (—).....	+ 748	+5.316	—7.501	+ 991	+2.541	+1.962	+ 454	— 400
Tulajdonképeni jövedelem:								
Összesen.....	42.966	44.051	44.627	49.083	52.978	56.994	56.097	54.916
A bevételek %ában.....	70 ⁰⁰ _{1'50}	69 ²³ _{1'53}	67 ⁵⁷ _{1'53}	70 ⁹⁸ _{1'56}	72 ⁸⁹ _{1'79}	74 ⁹⁰ _{1'91}	75 ⁰⁸ _{1'86}	74 ²⁹ _{1'8}
Fejenként frtkban.....								
<i>Franciaország.</i>								
Bevétel.....	142.065	145.698	149.000	151.051	150.204	147.970	148.045	148.181
Kiadás.....	28.824	29.101	31.132	29.029	30.086	29.369	27.208	25.030
Pénzbeli felesleg.....	113.241	116.597	117.868	122.022	120.118	118.601	120.837	123.151
Az aktívák értéknövekedése (+) vagy csökkenése (—).....	+2.854	+2.040	+3.578	+ 391	+1.674	+1.126	— 277	—2.298
Tulajdonképeni jövedelem:								
Összesen.....	116.095	118.637	121.446	122.413	121.792	119.727	120.560	120.853
A bevételek %ában.....	81 ⁷² _{3'08}	81 ⁴³ _{3'14}	81 ⁵¹ _{3'21}	81 ⁰⁴ _{3'23}	81 ⁰⁸ _{3'16}	80 ⁹¹ _{3'13}	81 ⁴⁴ _{3'14}	81 ⁵⁶ _{3'15}
Fejenként frtkban.....								

¹⁾ Olaszországban a pénzügyi év 1884-től kezdve június 30-án végződik; ennél fogva itt 1884—88 helyett 1884/85, 1885/86, 1886/87, 1887/88 és 1888/89. évek értendők.

Az osztrák dohánygyedárúság eredményei 1889-re is ösmere-
tesek előttünk. A jövedék bevétele ezen évben 80² millió frtra emel-
kedett, a kiadás 27² millió frt. volt s így a pénzbeli felesleg 53 millió
frtot tett, a mihez 3⁸ millió frt. aktivagyarapodás lévén még hozzá-
számítandó, a tulajdonképeni jövedelem 56⁸ millió frtra rúgott, vagyis
fejenkint 2 frt. és 39 krajczára emelkedett.

Az évtized elejével szemben igen jelentékeny fejlődés tapasztalható az osztrák, valamint az olasz egyedárúságnál is, ez azonban az utolsó két évben némi hanyatlást mutat. Franciaországban 1884-ig gyors fejlődés, ettől kezdve stagnálás jelezhető. A fejenkinti jövedelem természetesen legnagyobb Franciaországban és Ausztriában, legkisebb pedig Magyarországon.

Érdekes a jövedelmi hányadnak összehasonlítása, mert ez által azon fontos kérdésre nyerünk választ, hogy tulajdonképen mekkora adóterherrel van sújtva a dohányfogyasztás a különböző országokban. A legutolsó évek adatait véve tekintetbe, a tiszta jövedelem az összes bevételnek Franciaországban 81⁵⁶, Olaszországban 74²⁹, Ausztriában 70⁷⁹ és Magyarországon 64⁶⁷/o-ára rúgott, a mi más szóval kifejezve annyit tesz, hogy az eladási ár Franciaországban az összes előállítási költségeknek (beleértve az adminisztrációt is) 5⁸-szeresét, Olaszországban 4⁰, Ausztriában 3¹ és Magyarországon 2⁹-szeresét képezi. E szerint az adótétel (= eladási ár az előállítási költségek levonásával) Franciaországban a dohány előállítási árának közel 5-szörösét, Olaszországban éppen 3-szörösét, Ausztriában valamivel több, mint 2-szeresét, Magyarországon pedig közel 2-szeresét teszi.

Visszatérve a hazai dohányjövédékhez, először is a kiadási részzel foglalkozunk, a melylyel röviden végezhetünk. A magyar dohányjövédék kiadásait 1880-ig több évi átlagokban, azóta pedig évenként a következő kimutatás részletezi:

É v	Kezelési és általános kiadások		Anyagbeszer- zési		Gyártási		Eladási		Átmeneti kiadások és beruházások	
	ezer frtok- ban	%-ban	ezer frtok- ban	%-ban	ezer frtok- ban	%-ban	ezer frtok- ban	%-ban	ezer frtok- ban	%-ban
Átlag 1868-70 ¹⁾	379	5 ³⁵	3.953	55 ⁸⁵	1.691	23 ⁸⁹	845	11 ⁹⁴	210	2 ⁹⁷
» 1871-75	453	4 ¹⁵	7.025	64 ³⁹	2.223	20 ³⁸	959	8 ⁷⁹	250	2 ²⁹
» 1876-80	446	4 ⁴¹	6.447	63 ⁷⁸	2.313	22 ⁸⁸	839	8 ³⁰	64	0 ⁶³
1881	479	4 ⁰⁸	7.838	66 ⁸¹	2.390	20 ³⁸	843	7 ¹⁹	181	1 ⁵⁴
1882	500	4 ⁹²	6.149	60 ⁴⁹	2.467	24 ²⁷	941	9 ²⁵	109	1 ⁰⁷
1883	541	4 ¹⁸	8.544	66 ⁰¹	2.763	21 ³⁵	905	6 ⁹⁹	190	1 ⁴⁷
1884	569	4 ⁷⁰	7.410	61 ²⁹	2.920	24 ¹⁵	961	7 ⁹⁵	231	1 ⁹¹
1885	606	3 ⁹⁴	9.880	64 ²⁸	3.431	22 ³²	975	6 ³⁴	480	3 ¹²
Átlag 1881-85	539	4 ³²	7.964	63 ⁹²	2.794	22 ⁴⁸	925	7 ⁴²	238	1 ⁹¹
1886 ²⁾	622	4 ³⁶	8.782	61 ⁵⁰	3.352	23 ⁴⁸	980	6 ⁵¹	593	4 ¹⁵
1887	613	4 ³⁰	8.916	62 ⁴⁹	3.309	23 ¹⁹	976	6 ⁸⁴	453	3 ¹⁸
1888	640	4 ⁷⁰	8.232	60 ⁴⁹	3.475	25 ⁵⁴	997	7 ²⁵	275	2 ⁰²
1889	620	4 ⁹²	7.656	60 ⁸⁰	3.354	26 ⁶³	891	7 ⁰⁸	72	0 ⁵⁷

¹⁾ Megjegyzendő, hogy az anyagbeszerzésre és a gyártásra fordított kiadásokat ezen évekből még nem különíthetjük el egészen pontosan, az anyagbeszerzést kiadások czíme alatt ugyanis gyártási költségek is foglaltatnak. — ²⁾ Ezen évtől kezdve a zárszáma-
adás a hátralék-kezelést nem veszi fel a kiadások részletezésénél, innen az eltérés az össz-
kiadások kimutatása (92. lap) és ezen részleges tételek összege között.

A kiadás túlnyomó része az anyagbeszerzésre és a gyártási költségekre esik, a mi a dohányjővedék üzemi természetének meg is felel. Aránylag magas százalékkal szerepel a kezelés is, különösen kitűnik ez akkor, ha Ausztriával teszünk összehasonlítást, a hol a kezelési és általános kiadások 1888-ban 815.000 frtot tettek, vagyis az összes kiadásoknak nem több, mint 278-át, holott nálunk, mint táblázatunkból látható, a kezelés költsége ezen évben 470⁰/o-ot tett s a következőben az összes kiadásoknak közel 5⁰/o-ára emelkedett.

A gyártási kiadások, ha jobb gyártmányt akarunk előállítani, a mi jövedékünk fejlesztésének pénzügyi szempontból is első feltevéle, természetszerűleg emelkedni fognak. Másként vagyunk az anyagbeszerzési költségekkel, a melyeknél még mindig jelentékeny összeggel szerepel a drága külföldi, a török és tengerentúli anyag s azonkívül a kész gyártmány vétele. Hazai dohánytermelésünk minőségének javításával itt lehetne legalább is 1 millió frtnyi megtakarítást elérni s ez összeget egészben a gyártás bővítésére és fejlesztésére kellene fordítani.

Azt hiszszük, nem lesz érdektelen, az *anyagbeszerzési kiadásokat a külföldi vétel feltüntetésével* 1868-tól kezdve szem elé állítani:

Év	Anyagbeszerzési kiadás összesen	nyers-anyag ezer forintokban	Ebből külföldi vétel: kész gyártmány	külföldi vétel: együtt	%-ban
Átlag 1868—70 .	3.953	1.788	1.469	3.257	82 ³²
1871 . . .	6.026	3.845	1.336	5.181	85 ⁹⁷
1872 . . .	7.119	4.479	880	5.359	75 ²⁷
1873 . . .	8.673	3.603	1.716	5.319	61 ³²
1874 . . .	6.179	3.736	446	4.182	67 ⁵⁵
1875 . . .	7.130	2.684	129	2.813	39 ⁴⁵
Átlag 1871—75 .	7.025	3.669	901	4.570	65 ⁰⁵
1876 . . .	6.829	2.807	268	3.075	45 ⁰²
1877 . . .	6.363	3.460	105	3.565	56 ⁰²
1878 . . .	7.028	3.498	261	3.759	53 ⁴⁸
1879 . . .	6.090	3.646	126	3.772	61 ⁹³
1880 . . .	5.923	4 010	244	4.254	71 ⁸²
Átlag 1876—80 .	6.447	3.484	201	3.685	57 ¹⁶
1881 . . .	7.838	3.857	119	3.976	50 ⁷²
1882 . . .	6.149	3.286	182	3.468	56 ³⁹
1883 . . .	8.544	4.088	365	4.453	52 ¹¹
1884 . . .	7.410	5.109	476	5.585	75 ³⁷
1885 . . .	9.880	5.760	1.161	6.921	70 ⁰⁵
Átlag 1881—85 .	7.964	4.420	461	4.881	61 ²⁹
1886 . . .	8.782	5.615	175	5.790	65 ⁹²
1887 . . .	8.916	5.794	275	6.069	68 ⁰⁶
1888 . . .	8.232	5.765	239	6.004	72 ⁹³
1889 . . .	7.656	3.849	199	4.048	54 ¹⁷

Alig volt év 1868-tól kezdve, a melyben a külföldi dohánybevásárlás az összes anyagbeszerzési költségeknek legalább felét meg ne haladta volna, még 1889-ben is, a midőn pedig a megelőző évekkel szemben nagyon jelentékeny javulás állott be, 54¹⁷⁰/o-ra rügött. S ha tekintetbe vesszük, hogy, a míg a hazai dohány átlagos vételára métermázsankint 17—18 frt. körül váltakozik (1889-ben a

beváltási ár a fuvar- és átvételi költséggel együtt átlagosan 17 frt. 75 krt tett), addig a külföldi nyersdohányt sokszorta magasabb árakon vagyunk kénytelenek vásárolni, s a külföldi dohánylevél vételára legtöbb évben, pl. 1887. és 1888-ban is, métermázsánként 100 frtnál magasabb volt és még 1889-ben is, a mikor a vételre igen kedvező konjunkturák állottak be, 84 frt. 50 krt tett: valóban helyesléssel kell fogadnunk a pénzügyminiszternek a legutóbbi költségvetési tárgyalások alkalmával tett ama kijelentését, hogy a külföldi beszerzés csökkentésére fokozatosan törekedni fog s minden erővel előmozdítandja a hazai termelés minőségének javítását. Ezen eljárás úgy a gazdasági, mint a kincstári érdekeknek javára szolgál, mert lehetővé teszi, hogy a magasabb beváltási ár a termelőknek a mainál több hasznot juttasson, másrészt pedig az is kétségtelen, hogy a kincstár mégis olcsóbban fog így dohányhoz jutni, mintha ezentúl is oly jelentékeny mennyiséget lenne kénytelen külföldről vásárolni, mint eddig. E célra átmenetileg a minőség javításának előmozdítására szolgáló költséges intézkedésektől sem kellene nézetünk szerint visszariadni, a minők volnának: képzett dohánykertészek nevelése, a dohányültetvényeknek vándortanítók által oktatása, jobb és megfelelőbb fajok kipróbálása végett dohányminta-gazdaságok létesítése, stb.)

A *nyersdohány beszerzésről s a métermázsánként fizetett vételárról*, a belföldi beváltás és a külföldről történő vásárlás megkülönböztetésével a következő kis táblázatot állítottuk össze, a melynek tanulságos adatai a helyesebb összehasonlíthatóság kedvéért Magyarországrol is az 1888. évből vannak véve:

Ország	Belföldi dohány-beváltás:		Vétel külföldről:		Összes dohány-beszerzés:	
	mennyiség	átlagár métermázsánként frt.	mennyiség	átlagár métermázsánként frt.	mennyiség	átlagár métermázsánként frt.
Magyarország .	206.928	18 ²¹	45.803	108 ²⁰	252.731	34 ⁵²
Ausztria . . .	248.336	25 ⁹⁶	102.831	122 ⁷¹	351.167	54 ²⁹
Olaszország . .	20.406	25 ⁴⁰	144.866	53 ⁰⁰	165.272	49 ⁵⁹
Franciaország	248.052	32 ⁹⁶	115.963	54 ⁵⁷	364.015	39 ⁸¹
Látható e számokból, hogy a hazai dohányt sehol sem becsülik oly kevésre, mint Magyarországon és sehol sem vásárol a kincstár oly drága és sok külföldi dohányt, mint Magyarországon és Ausztriában. Megjegyezzük, hogy Ausztriánál az osztrák jövedék részére Magyarországból beváltott dohány is belföldinek vétetett, a tulajdonképeni belföldi termelvényért az osztrák kincstár átlagban valamivel alacsonyabb árakat fizetett; nevezetesen beváltatott Ausztriában 1888-ban:						
Galicziai dohány			18.746 mm.	17 frt. 55 kr.	átlagáron.	
Déltiroli »			5.477 »	29 » 19 »	»	»
Dalmáciai »			803 »	67 » 45 »	»	»
Együtt			25.026 mm.	21 frt. 70 kr.	átlagáron.	
Magyar »			223.310 »	26 » 44 »	»	»
Mindössze			248.336 mm.	25 frt. 96 kr.	átlagáron.	
Csakhogy a magyar dohány vételárába az osztrák kincstár						

¹⁾ Lásd erre vonatkozólag a »Magyar Dohányújság« 1890. évi december 16-iki számában *Szakértő kritikustól* »Az 1889. évi dohányjövedék hivatalos adatai alapján annak multja, jelene és jövője« című cikkben a hazai dohánytermelés javítására ajánlott praktikus intézkedéseket;

által fizetett kezelési költségtérítmény is be van számítva; e nélkül a tulajdonképeni beváltási ár (átvételi, fuvar és egyéb beszerzési költséggel együtt) 24 frt. 76 krajczárt tett métermázsánkat.

Tüzetesebben kell foglalkoznunk a dohányjövedék bevételeivel, illetőleg a *dohánygyártmányok eladásával*, a mely a dohányjövedéki bevételeknek legfőbb forrását képezi. Az alábbi táblázaton bemutatjuk tehát a hazai dohányeladás mennyiségét és értékét a fő gyártmánynevek szerint részletezve 1868 óta, a mint következik:

É v	Burnót	Pipadohány	Belföldi szivar	Szivarika	Havanna	Összesen	
eladott abszolút mennyiség és érték							fejenként
1. Mennyiség métermázsákban:							kilogram-mokban
1868	1.608	81.370	16.899	89	99.966		0 ⁶⁵
1869	1.709	92.052	20.097	87	113.945		0 ⁷⁴
1870	1.601	113.446	20.243	97	135.387		0 ⁸⁸
Átlag 1868—70	1.639	95.623	19.079	91	116.432		0 ⁷⁶
1871.	1.682	108.280	21.603	130	131.695		0 ⁸⁴
1872	1.751	113.133	25.813	144	140.841		0 ⁹¹
1873	1.725	113.036	25.635	102	140.498		0 ⁹¹
1874	1.533	105.853	24.463	74	131.923		0 ⁸⁶
1875	1.478	88.681	24.609	94	114.862		0 ⁷⁵
Átlag 1871—75	1.634	105.796	24.425	108	131.963		0 ⁸⁵
1876	1.422	95.809	24.622	97	121.950		0 ⁷⁹
1877	1.331	111.100	24.757	94	137.332		0 ⁸⁹
1878	1.306	110.800	25.077	1.150	92	138.425	0 ⁸⁹
1879	1.304	110.972	27.049	1.101	95	140.521	0 ⁹⁰
1880	1.213	106.869	27.382	1.161	91	136.716	0 ⁸⁷
Átlag 1876—80	1.325	107.110	26.460	94	134.989		0 ⁸⁷
1881	1.187	97.401	27.662	1.358	87	127.695	0 ⁸¹
1882	1.190	112.050	29.192	1.934	80	144.446	0 ⁹³
1883	1.125	110.409	28.624	3.237	99	143.494	0 ⁸⁹
1884	1.065	118.828	29.406	3.965	103	153.367	0 ⁹⁵
1885	995	113.950	29.478	4.657	96	148.176	0 ⁹⁰
Átlag 1881—85	1.112	110.527	28.672	3.030	93	143.434	0 ⁸⁹
1886	921	109.840	25.061	4.750	98	140.670	0 ⁸⁴
1887	888	120.830	26.909	5.486	95	154.208	0 ⁹¹
1888	822	121.179	23.247	6.540	90	151.878	0 ⁸⁸
1889	803	135.344	21.616	7.015	73	164.856	0 ⁹⁵
2. Érték ezer forintokban:							frtokban
1868	312	6.375	8.014	220	14.921		0 ⁹⁷
1869	334	7.333	9.856	216	17.739		1 ¹⁵
1870	321	9.166	10.449	251	20.187		1 ³⁰
Átlag 1868—70	322	7.625	9.439	229	17.615		1 ¹⁴

továbbá ugyanezen számban »Javítsuk a minőséget« czim alatt Rakovszky Istvántól a finomabb kerti fajok beváltásánál követett eljárás miatt felhozott panaszokat.

É v	Burnót	Pipadohány	Belföldi szivar	Szivarka	Novadna	Összesen	
	eladott abszolút mennyiség és érték						fejenként
	<i>Érték ezer forintokban :</i>						frtkban
1871	334	8.976	11.238	362	20.910		1'35
1872	346	9.547	12.883	397	23.173		1'50
1873	341	9.622	13.337	278	23.578		1'53
1874	308	9.059	12.707	202	22.276		1'45
1875	295	8.605	13.042	292	22.234		1'44
Átlag 1871—75	325	9.162	12.641	306	22.434		1'45
1876	285	9.630	13.096	302	23.313		1'51
1877	276	11.225	13.420	294	25.215		1'63
1878	259	11.233	13.387	725	25.900		1'66
1879	257	11.586	13.838	738	26.715		1'71
1880	236	11.427	13.662	795	26.415		1'68
Átlag 1876—80	262	11.020	13.932	297	25.511		1'64
1881	233	11.110	13.790	960	26.877		1'67
1882	234	12.736	14.754	1.314	29.323		1'84
1883	222	12.744	15.473	1.951	30.722		1'91
1884	214	13.881	16.561	2.359	33.351		2'04
1885	202	13.502	16.594	2.726	33.344		2'01
Átlag 1881—85	221	12.795	15.434	1.862	30.623		1'89
1886	189	13.215	16.015	2.833	34.067		1'94
1887	184	14.664	16.215	3.103	34.488		2'03
1888	171	15.019	15.082	3.657	34.251		1'99
1889	167	16.833	15.018	3.783	36.107		2'09

Ha végig tekintünk e táblázaton, a lefolyt 22 év alatt általában véve a fogyasztásnak igen jelentékeny fejlődését és e mellett a különböző gyártmányok arányát tekintve, lényeges átalakulásokat tapasztalunk. A burnótfogyasztás, a mely 1868-ban még 1608 métermázsát tett, mondhatni, évről-évre való folytonos csökkenéssel 1889-ben már felényire szállt le s érték tekintetében is teljesen jelentéktelenné vált. Igen érdekes a szivar és szivarkafogyasztásnak alakulása; a szivar-eladás az 1882—84-es években érte el tetőpontját, ettől fogva csökkenés áll be, a rohamosan emelkedő cigarettafogyasztás által szoríttatván vissza. A szivarka eladást csak 1878 óta mutatják ki súly szerint különösen, az előtt mint még nagyon jelentéktelent, a szivarokkal összefoglalva tüntették fel. A szivarkafogyasztás az 1878—80-as években még alig hogy az 1000 métermázsát haladta meg, ettől kezdve s főleg 1883 óta azonban kivétel nélkül évről-évre való erős gyarapodással 1889-ben már 7000 métermázsára emelkedett s immár a szivarfogyasztásnak súlyszerint egyharmadát teszi.

A szivar és szivarkafogyasztást darabszám szerint is feltüntetjük, egyuttal párhuzamba állítva az osztrák jövedéki eladást is, minthogy alábbi nemzetközi táblázatunkon Olasz- és Franciaország miatt, melyek hivatalos kiadványaikban a darabszámot nem mutatják ki, ugyis kénytelenek leszünk tisztán a súly szerinti mennyiségre szorítkozni.

Év	E l a d a t o t t :					
	Magyarországon			Ausztriában		
	belföldi szivar	Havanna szivar	szivarka	belföldi szivar	Havanna szivar	szivarka
Átlag 1868—70	369 ⁵	1 ⁸ 10	11 ⁵	717 ⁸		19 ¹
» 1871—75	495 ⁹	2 ² 19	41 ⁸	1.050 ¹		41 ³
» 1876—80	501 ³	1 ⁸ 55	62 ²	967 ³		51 ²
1881	547 ⁰	1 ⁶ 79	71 ⁹	1.067 ⁹	4 ⁷ 89	81 ¹
1882	578 ⁰	1 ⁶ 86	125 ⁰	1.141 ⁸	4 ⁵ 43	122 ⁷
1883	589 ²	1 ⁹ 16	215 ²	1.179 ²	4 ⁹ 63	207 ²
1884	610 ⁸	1 ⁹ 42	264 ⁴	1.258 ⁵	5 ¹ 27	282 ⁹
1885	587 ¹	1 ⁷ 73	310 ⁵	1.289 ⁶	4 ⁷ 39	343 ¹
Átlag 1881—85	582 ⁴	1 ⁷ 89	197 ⁴	1.187 ⁴	4 ⁸ 32	207 ⁴
1886	556 ⁷	1 ⁸ 32	327 ³	1.330 ¹	4 ⁸ 18	424 ²
1887	552 ⁴	1 ⁷ 07	357 ⁰	1.351 ⁵	4 ² 19	532 ⁵
1888	476 ⁸	1 ⁶ 37	414 ⁴	1.174 ⁴	3 ⁵ 35	727 ⁶
1889	443 ³	1 ³ 32	435 ⁸	1.083 ⁴	3 ⁶ 67	903 ⁰

A különböző dohánygyártmányok fogyasztásának nemzetközi adatait ugy mennyiség, mint érték szerint a következő kimutatásból láthatjuk, a mely egyuttal a fogyasztás fejenkinti átlagait is feltünteti.

Az ország és a dohánynem megnevezése	Összes eladott mennyiség és érték								Fejenkint	
	1881- ben	1882- ben	1883- ban	1884- ben	1885- ben	1886- ban	1887- ben	1888- ban	1881- ben	1888- ban
1. Mennyiség										
kilogram- mokban										
1. Burnót.										
m é t e r m á z s á k b a n										
Magyarország	1.187	1.190	1.125	1.065	995	921	888	822	0 ⁰¹	0 ⁰⁰
Ausztria	21.639	21.905	21.400	21.212	20.667	19.895	19.451	18.919	0 ¹⁰	0 ⁰⁸
Olaszország ¹⁾	—	—	—	34.223	34.071	34.151	33.867	33.123	0 ¹²	0 ¹¹
Franciaország	68.426	69.100	67.976	67.196	65.352	63.979	61.935	60.037	0 ¹⁸	0 ¹⁶
2. Pipadohány.										
Magyarország	97.401	112.050	110.409	118.828	113.950	109.840	120.830	121.179	0 ⁰²	0 ⁷⁰
Ausztria	236.306	239.217	236.536	238.106	231.337	225.753	222.747	223.395	1 ⁰⁶	0 ⁰⁵
Olaszország ¹⁾	—	—	—	71.627	71.635	70.086	66.274	62.701	0 ²⁴	0 ²¹
Franciaország	226.861	231.540	239.313	246.266	248.603	246.989	249.262	253.069	0 ⁰⁹	0 ⁰⁶
3. Belföldi szivar.										
Magyarország	27.662	29.192	28.624	29.406	28.478	25.061	26.909	23.247	0 ¹⁷	0 ¹⁴
Ausztria	52.736	56.449	57.296	60.974	63.011	65.008	66.098	58.183	0 ²⁴	0 ²³
Olaszország ¹⁾	—	—	—	69.685	63.043	59.513	58.397	61.281	0 ²³	0 ²⁰
Franciaország	34.388	35.263	36.045	36.600	35.747	34.783	34.913	34.512	0 ⁰⁹	0 ⁰⁹
4. Szivarka.										
Magyarország	1.358	1.934	3.237	3.965	4.657	4.750	5.486	6.540	0 ⁰¹	0 ⁰⁴
Ausztria	958	1.546	2.570	3.562	4.270	5.201	6.528	9.073	0 ⁰⁹	0 ⁰⁴
Olaszország ¹⁾	—	—	—	2.666	2.929	3.921	4.416	4.671	0 ⁰¹	0 ⁰¹
Franciaország	8.418	9.036	9.054	8.890	8.563	8.268	8.059	8.044	0 ⁰²	0 ⁰²
5. Havanna (külföldi szivar.										
Magyarország	87	80	99	103	96	98	95	90	0 ⁰⁰	0 ⁰⁰
Ausztria	285	274	283	285	268	272	241	203	0 ⁰⁰	0 ⁰⁰
Olaszország ¹⁾	—	—	—	22	17	20	22	22	0 ⁰⁰	0 ⁰⁰
Franciaország	554	581	479	396	323	284	276	275	0 ⁰⁰	0 ⁰⁰
6. Összes dohányeladás.										
Magyarország	127.695	144.446	143.494	153.367	148.176	140.670	154.208	151.878	0 ⁰¹	0 ⁰⁸
Ausztria	311.924	318.391	318.085	324.139	319.553	316.129	315.065	309.773	1 ⁴⁰	1 ³²
Olaszország ¹⁾	—	—	—	178.223	171.695	167.691	162.976	161.798	0 ⁰⁰	0 ⁵³
Franciaország	338.647	345.520	352.867	359.348	358.588	354.303	354.445	355.937	0 ⁰⁰	0 ⁰²

1) Lásd a következő lapon foglalt jegyzetet.

Az ország és a dohánynem megnevezése	Összes eladott mennyiség és érték								Fejenként	
	1881- ben	1882- ben	1883- ban	1884- ben	1885- ben	1886- ban	1887- ben	1888- ban	1881- ben	1888- ban
<i>1. Burnót.</i>	<i>2. Érték ezer forintokban:</i>								forintok- ban	
Magyarország	233	234	222	214	202	189	184	171	0'91	0'91
Ausztria	3.946	3.970	3.848	3.814	3.689	3.546	3.450	3.331	0'18	0'16
Olaszország ¹⁾	—	—	—	8.711	8.671	8.709	8.628	8.449	0'29	0'28
Franciaország	31.354	31.663	31.143	30.783	29.935	29.301	28.358	27.487	0'84	0'78
<i>2. Pipadohány.</i>										
Magyarország	11.110	12.736	12.744	13.881	13.502	13.215	14.664	15.019	0'70	0'87
Ausztria	27.257	27.903	28.115	28.526	27.867	27.625	27.514	27.546	1'28	1'17
Olaszország ¹⁾	—	—	—	20.819	22.314	22.881	21.526	20.287	0'70	0'67
Franciaország	78.690	80.666	83.650	85.811	86.703	85.974	86.921	87.998	2'09	2'29
<i>3. Belföldi szivar.</i>										
Magyarország	13.790	14.754	15.473	16.561	16.594	16.015	16.215	15.082	0'87	0'88
Ausztria	30.310	33.036	34.404	36.570	37.635	38.963	40.096	38.025	1'36	1'41
Olaszország ¹⁾	—	—	—	38.010	39.310	42.161	41.807	42.277	1'28	1'36
Franciaország	21.623	22.401	23.430	23.944	23.369	22.844	23.098	22.810	0'38	0'36
<i>4. Szivarka.</i>										
Magyarország	960	1.314	1.951	2.359	2.726	2.833	3.103	3.657	0'08	0'21
Ausztria	914	1.211	1.747	2.430	3.033	3.815	4.792	6.329	0'04	0'27
Olaszország ¹⁾	—	—	—	812	898	1.268	1.456	1.572	0'03	0'05
Franciaország	6.268	6.809	7.048	7.175	7.104	6.888	6.763	6.907	0'13	0'18
<i>5. Havanna (külföldi) szivar.</i>										
Magyarország	284	285	332	336	320	340	322	322	0'02	0'02
Ausztria	813	819	886	889	850	883	794	704	0'04	0'03
Olaszország ¹⁾	—	—	—	76	63	76	84	89	0'00	0'00
Franciaország	2.164	2.312	1.977	1.699	1.456	1.335	1.317	1.339	0'08	0'04
<i>6. Összes dohányeladás.</i>										
Magyarország	26.377	29.323	30.722	33.351	33.344	32.592	34.488	34.251	1'66	1'79
Ausztria	63.240	66.939	69.000	72.229	73.074	74.832	76.646	75.935	2'94	3'12
Olaszország ¹⁾	—	—	—	68.428	71.256	75.045	73.541	72.674	2'39	2'38
Franciaország	140.099	143.851	147.248	149.412	148.567	146.342	146.457	146.541	3'79	3'82

Terünk nem engedi, hogy ezen tartalmas táblázatból kivilágló tanulságokat itt mind fejtegetssük. Csak a legfontosabbakra utalunk. Feltűnik azon óriási különbség, a mely a burnófogyasztásra nézve Magyarország és a többi országok között tapasztalható. Nálunk a a burnótozásnak régi korból reánk maradt izléstelen szokása immár majdnem teljesen kiveszőben van, holott Ausztriában, valamint Olaszországban is, legfőképp pedig Franciaországban, habár itt is mindjebbán háttérbe szorul, az még most is nagyon jelentékeny, úgy, hogy Franciaország a burnótelárúításból majdnem annyi bevételt ér el, mint Magyarország az összes dohányeladásból. A pipadohány fogyasztás Magyarországon és Franciaországban emelkedett, Ausztriában és Olaszországban ellenben jelentékenyen megcsökkent. A szivarfogyasztás részint stagnál, részint hanyatlik; helyette a szivarka eladás hódít tért.

Más figyelemre méltó jelenség, a mely ezen kimutatásból első áttekintésre élénk tárul, az, hogy Ausztriában az eladott mennyiség fejenkénti átlaga mind a pipadohánynál, mind pedig a szivaroknál és szivarkáknál is nemcsak Magyarországot, hanem Olasz, sőt

¹⁾ Olaszországban a pénzügyi év a polgári évet követő június hó 30-án végződik. Megjegyzendő továbbá, hogy mivel Olaszországban a dohányeladásról csak 1884/85. óta vannak adataink, a fejenkénti átlag rovataiba ezen országnál 1881. helyett az 1884/85. évi adatokat vettük fel.

az erős dohányos nemzet hírében levő Franciaországot is nagyon jelentékenyen meghaladja. A fejenkinti átlagos fogyasztás, illetve eladás mennyisége ugyanis 1888-ban következőleg alakult:

	Pipadohány	Szivar kilogramokban	Szivar Szivarka	Együtt
Magyarország . . .	0'70	0'14	0'04	0'88
Ausztria	0'95	0'25	0'04	1'24
Olaszország	0'21	0'20	0'01	0'42
Franciaország . . .	0'66	0'09	0'02	0'77

Ezen feltűnő különbség még fokoztatik az által, hogy Ausztriában a 15 éven alóli gyermekek korosztálya a népességnek jóval nagyobb részét képezi, mint Franciaországban, ha tehát ezen nem dohányzó népességet mindkét helyütt leszámítjuk s az átlagos fogyasztást a népességnek csakis azon magasabb korosztályára vetjük ki, a mely a dohányzás tekintetében számításba jöhet, ez esetben az Ausztria javára eső átlagok még aránytalanabb módon fogják felülhaladni a franciaországi dohányfogyasztási átlagokat. Ezen körülmény megerősíteni látszik ama, különben más uton számszerűleg be nem bizonyítható feltevésünket, hogy titokban még mindig nagyon sok osztrák gyártmány fogyasztatik Magyarországon, mert másként alig lehetne megérteni az ausztriai eladásból az ottani népességre eső rendkívül magas fejenkinti átlagokat. Ha e következtetésünk helyes, akkor az osztrák tartományok között mindenesetre különösen Alsó-Ausztriában fogjuk feltalálni a népesség számához viszonyítva a legmagasabb dohány eladási átlagokat, mivel kiváltképen ezen osztrák tartományról vagyunk legsűrűbb társadalmi és gazdasági érintkezésben. És a számok csakugyan e tekintetben is feltevésünk mellett szólnak, minthogy Alsó-Ausztriában a fejenkinti átlag 1'90 kg., a mi az országos fogyasztási átlagot jóval felülhaladja. Legjelentékenyebb eltérés tapasztalható a szivar-eladásnál (országos átlagban 49'66 darab, Alsó-Ausztriában 120'02 darab fejenkint), a mi, habár részben kétségkívül Bécs jelentékenyebb fogyasztásának is tulajdonítandó, mégis azonkívül feltevésünk mellett is erősen bizonyít. Az osztrák gyártmányok jobb minősége a finomabb pipadohányoknál is köztudomású, de a szivaroknál még inkább lép előtérbe s minthogy a dohány élvezeti cikk, egészen természetes, hogy a dohányzó, a ki élvezni és nem boszankodni akar, ha teheti, fogyasztása tárgyát onnan szerzi be, a hol az igényeit jobban kielégíti. A mai tényleges állapot szerint a magyar ember, a kit sorsa Ausztriába vet, nemcsak maga fogyaszt ott osztrák gyártmányt, hanem itthon hagyott övéinek is kedveskedik vele. Viszont pedig, ha osztrák ember pl. utazó kereskedő jár Magyarországon s esetleg hónapokat tölt is itt, rendszerint jó előre ellátja magát még otthon, hogy magyarországi tartózkodás alatt dohány élvezetében rövideiséget ne szenvedjen. Így a magyar jövedék kétszeresen károsodik: a réven is vesz meg a vámon is. Innen az osztrák dohánygyártmányokat nem is lehet másként Magyarországból kiszorítani, mint ha a magyar kormány, befektetéseket nem kimélve, teljes erővel azon lesz, hogy mennél jobb, lehetőleg oly jó gyártmányt bocsásson árúba, a minőt az osztrák.

Hogy a magyar dohányjövedéket az osztrákkal tüzetesebben összehasonlíthassuk, a dohánygyártmányok eladását a *dohányárjegyzékben foglalt dohánymemek teljes részletezésével* s egyúttal a régi és újabb árak feltüntetésével is bemutatjuk a három legutolsó évről, a melyek közül az első, 1887-ik évben még a régi árjegyzék volt

teljes érvényben, az árak 1888. június 1-én emeltetvén fel, ez év átmenetinek tekintendő s főleg az 1887. és 1889. évek alkalmasak tanulságos összehasonlításra:

Dohánynevek	Eladási ár 1888. jún. 1.		Eladott mennyiség					
	előtt	után	Magyarországon			Ausztriában		
			1887- ben	1888- ban	1889- ben	1887- ben	1888- ban	1889- ben
I. Általános eladás								
1. Közönséges dohány.								
1. Pipadohány (ezer kilogrammokban)								
Legfinomabb török	12'40	15'20	34'18	25'50	16'86	25'98	16'07	14'97
Finom török	8'40	9'20	16'87	12'24	6'28	149'64	145'16	112'17
Finom ázsiai	6'40	6'40	22'77	25'13	19'50	16'48	17'08	15'46
Finom hercegovinai	6'64	6'64	10'98	23'64	72'73	1'57	5'04	121'87
Középfinom török	4'24	5'04	147'46	110'25	107'78	559'64	440'03	209'88
Drama	3'20	3'20	36'77	34'10	26'93	519'78	548'58	494'37
Varinas	4'06	4'06	0'03	0'02	—	1'45	2'05	1'91
Kanaster	2'80	2'80	3'09	6'68	11'84	39'78	57'11	60'45
Krull	3'44	3'44	0'11	0'23	0'19	7'05	8'49	7'50
Kiváló finom három király	3'01	3'04	1'03	1'28	1'10	96'62	113'73	109'76
Legfinomabb magyar	3'50	3'50	96'73	109'42	122'98	—	—	—
Legfinomabb magyar szivarka dohány	2'80	2'80	365'12	452'65	556'09	100'78	122'83	109'96
Finom magyar	2'16	2'50	207'52	212'21	195'80	15'50	17'82	13'90
Középfinom magyar	1'60	1'60	240'84	275'72	293'27	179'75	210'22	204'88
Török határvidéki	1'60	1'60	166'76	149'05	183'78	818'11	904'24	1.017'87
Határszélt (I.)	1'20	1)	—	—	—	5'23	2'87	0'10
Határszélt (II.)	1'08	1'08	—	—	—	598'34	605'70	586'27
Határszélt (III.)	1'04	1'00	—	—	—	272'82	294'69	312'51
Hazai (Landt. feingeschnitten)	1'30	1'30	1.042'08	958'51	927'90	192'06	202'11	193'71
Landtabak I.	1'15	1'15	—	—	—	14.538'21	14.543'36	14.653'32
Landtabak II.	1'00	1'00	—	—	—	557'76	571'05	585'20
Kapadohány	1'33	1'33	2.043'14	2.083'52	2.452'28	—	—	—
Közönséges magyar	1'00	1'00	5.952'37	6.478'25	7.647'73	—	—	—
Közönséges magyaravolt határvidékrészére	0'77	1)	941'81	382'83	—	—	—	—
Debreczeni	1'20	1'20	—	26'00	10'25	134'34	163'41	171'03
Cserbel	1'19	1'25	—	—	—	587'23	599'44	586'85
Szűz	1'80	1)	4'30	—	—	—	—	—
Finom galicziai	1'76	1'60	—	—	—	1'66	1'86	2'22
Limto a katonaság részére	0'38	0'38	515'41	537'57	674'25	—	—	—
Limto más jogosítottak részére	0'42	0'42	—	—	—	1.141'93	1.162'58	1.189'83
Limto a tengerészet részére	0'50	0'50	—	—	—	—	—	—
2. Fonalekók.								
Hannauti tekercsek	1'70	1'70	0'40	0'97	1'14	13'37	13'18	10'58
Közönséges tekercsek	1'30	1'30	45'26	44'20	46'77	760'96	712'23	668'45
Észak-tiroli kapadohány	0'90	0'90	—	—	—	195'14	175'08	167'80
Vorarlbergi »	0'60	0'60	—	—	—	66'90	61'77	54'84
Kübeltabak	0'60	0'60	—	—	—	480'08	446'02	407'83
Zablottowi skrutlik	1'15	1'15	—	—	—	64'30	84'40	93'76
Összesen (I. 1. és 2.)			11.896	11.951	13.376	22.163	22.253	22.271
II. Különleges eladás.								
Sultán flor	24'00	26'00	1'858	1'285	1'547	2'078	1'771	1'607
Sultán	20'00	22'40	1'082	0'839	0'628	1'427	1'521	1'083
Kiváló finom török	16'00	19'20	1'224	1'409	1'334	2'847	2'353	1'821
Finom kir	8'40	10'00	22'535	17'715	13'043	26'073	21'345	17'244
Finom purizsan	7'36	8'80	92'382	85'927	77'767	31'899	21'341	16'711
Legfinomabb hercegovinai	8'00	9'00	12'497	11'729	18'249	22'668	18'908	17'822
Legfinomabb ázsiai	7'04	7'04	1'092	1'900	2'671	1'556	2'100	2'366
Valódi Gibellii	6'00	6'00	0'101	0'089	0'072	0'288	0'430	0'411
Valódi Latakia	5'04	5'04	0'515	0'550	0'554	1'062	1'894	1'397
Varinas tekercsek	6'20	6'20	—	—	—	0'315	0'427	0'487
Kiváló finom erdélyi	4'00	4'00	53'189	37'272	26'227	—	—	—

4) Ezen dohánynevekkel 1888-ban felhagytak

Dohánynevek	Eladási ár 1888. jún. 1.		Eladott mennyiség					
	előtt	óta	Magyarországon			Ausztrián		
			1887- ben	1888- ban	1889- ben	1887- ben	1888- ban	1889- ben
Legfinomabb magyar: erdélyi, lettingi (ver- peléti) és csetneki (muskotály)	2 ^{ss}	3 ⁴⁴	—	—	—	21 ³²¹	15 ⁰⁴¹	13 ⁹⁷⁷
Szűzdohány	—	3 ⁰⁰	—	7 ⁷⁷⁸	9 ⁵²⁶	—	—	—
Kiváló finom magyar	—	4 ⁰⁰	—	—	7 ²³⁵	—	—	—
Összesen (II.) ..	3 ⁰⁰	1)	0 ⁵⁴⁴	0 ⁴³²	—	—	—	—
Összes pipadohány el- adás (I. és II.) ..			136 ⁸	167 ²	158 ⁹	111 ⁵	86 ⁵	74 ⁹
I. Általános eladás.			12.083	12.118	13.535	22.274	22.319	22.346
1. Községes szivarok:			2. Szivarok (ezer darab).					
AA. Reg litas	8 ⁰⁰	9 ⁰⁰	6.822 ⁰	5.903 ⁸	6.048 ⁰	3.447 ⁷	3.171 ⁵	2.974 ⁸
A. Trabuco	7 ⁵⁰	8 ⁰⁰	3.627 ⁵	5.662 ⁸	7.349 ⁸	24.648 ²	25.206 ⁵	29.269 ⁴
A. Yara (hengeralakú) ..	7 ⁰⁰	1)	—	8 ⁰	—	384 ⁰	430 ⁵	63 ⁰
BB. Britanica	6 ⁵⁰	7 ⁰⁰	21.672 ⁵	25.655 ⁷	28.678 ³	33.678 ²	37.349 ⁶	40.995 ⁶
B. Millares (Havanna) ..	6 ⁰⁰	6 ⁵⁰	1.874 ⁶	1.647 ⁴	2.426 ⁷	1.879 ⁴	2.002 ⁹	1.841 ⁶
C. Panetelas	6 ⁰⁰	6 ⁵⁰	411 ¹	758 ⁶	892 ⁰	4.090 ¹	4.068 ⁰	3.856 ⁸
D. Cuba	5 ⁰⁰	6 ⁰⁰	16.432 ¹	8.919 ⁸	3.813 ³	58.265 ⁵	34.643 ¹	20.050 ³
E. Cuba-Portorico	4 ⁰⁰	5 ⁰⁰	118.796 ⁴	85.866 ⁰	73.753 ⁴	244.122 ⁵	197.217 ⁴	184.289 ⁴
F. Portorico	3 ⁰⁰	3 ⁵⁰	30.965 ⁵	29.936 ⁹	29.055 ⁸	86.977 ¹	81.677 ⁵	84.485 ⁷
G. Finom Virginia	5 ⁰⁰	5 ⁵⁰	52.157 ²	48.163 ⁶	41.876 ⁴	187.583 ¹	180.840 ⁵	187.972 ¹
GG. Vevey	4 ⁰⁰	4 ⁰⁰	1.253 ⁹	7.973 ³	5.158 ⁷	4.056 ³	25.229 ⁸	16.310 ¹
GR. Rövid Virginia	3 ⁰⁰	3 ⁵⁰	3.372 ³	3.810 ¹	2.852 ⁴	22.869 ⁴	17.429 ⁶	14.761 ⁰
H. Vegyes külföldi	2 ⁰⁰	2 ⁵⁰	222.616 ³	125.220 ¹	94.630 ⁷	524.417 ³	313.042 ⁰	269.479 ⁹
I. Magyar (Grosse In- länder)	1 ⁵⁰	2 ⁰⁰	53.508 ¹	32.426 ⁴	42.579 ⁴	—	77.833 ⁷	98.546 ⁶
K. Rövid magyar (Kleine Inländer)	1 ⁵⁰	1 ⁵⁰	—	82.643 ¹	90.602 ⁴	138.657 ²	157.938 ⁵	131.025 ²
Végeladás (Comuni)	—	—	—	—	—	2 ⁵	0 ³	—
Összesen (I. 1.) ..	—	—	539.917	464.488	429.617	1.335.078	1.158.081	1.085.921
2. Havanna szivarok:								
Regalia Imperiales	43 ⁰⁰	1)	—	—	—	0 ⁸	0 ¹	—
Regalia grande	25 ⁰⁰	1)	—	—	—	0 ²	—	—
Regalia Britanica	24 ⁰⁰	27 ⁰⁰	87 ⁴	73 ⁰	37 ¹	82 ¹	63 ²	50 ⁸
Regalia Londres	21 ⁰⁰	22 ⁰⁰	14 ⁷	15 ⁴	4 ⁷	41 ⁹	41 ⁸	29 ⁶
Londres flor	20 ⁰⁰	1)	0 ⁹	—	—	3 ⁰	0 ⁵	—
Regalia Media	17 ⁰⁰	18 ⁰⁰	147 ¹	134 ²	117 ⁶	447 ⁵	350 ⁸	358 ⁴
Londres	12 ⁰⁰	13 ⁰⁰	415 ⁷	385 ¹	94 ³	267 ³	208 ²	199 ⁰
Galanes	11 ⁰⁰	12 ⁰⁰	—	—	—	814 ⁵	589 ⁸	578 ⁰
Cesares és Habsburgos (tarifán kívül)	—	—	—	—	—	—	0 ⁵	0 ⁷
Összesen (I. 2.) ..	—	—	666	608	254	1.657	1.255	1.216
II. Különlegességi eladás.								
1. Belföldi gyártmány.								
a) Havanna-levelekből:								
Imperiales	25 ⁵⁰	25 ⁵⁰	—	—	—	23 ³	30 ²	36 ⁰
Ausztria	20 ⁵⁰	20 ⁵⁰	—	—	—	28 ⁴	22 ⁵	28 ⁶
Regalia especial	20 ⁵⁰	20 ⁵⁰	—	—	—	13 ⁶	22 ⁴	32 ³
Regalia de la Reina	18 ⁵⁰	18 ⁵⁰	17 ²	10 ¹	8 ⁰	23 ⁵	25 ³	23 ⁸
Bouquets	16 ⁵⁰	18 ⁵⁰	—	—	—	131 ¹	112 ⁵	102 ⁴
Princesas	14 ⁵⁰	15 ⁵⁰	10 ¹	6 ⁸	4 ¹	34 ⁰	26 ⁴	23 ⁸
Elegantes flor	14 ⁵⁰	15 ⁵⁰	10 ⁷	5 ⁶	4 ²	39 ⁴	33 ⁴	25 ¹
Prensados flor	13 ⁵⁰	13 ⁵⁰	96 ²	38 ⁰	38 ⁹	37 ⁸	31 ⁷	32 ⁵
Trabuquillos	12 ⁵⁰	13 ⁵⁰	—	—	—	118 ⁶	91 ²	78 ⁸
Pigmeos flor	11 ⁵⁰	12 ⁵⁰	—	—	—	45 ³	37 ¹	38 ³
Cilindrados	9 ⁵⁰	11 ⁵⁰	51 ⁵	28 ⁴	16 ⁶	52 ⁶	39 ⁴	30 ⁵
Damas flor	10 ⁰⁰	10 ⁵⁰	—	—	—	67 ²	50 ⁵	39 ¹
Tom Pouce	6 ⁵⁰	6 ⁵⁰	11 ³	14 ²	14 ⁴	50 ⁵	48 ⁶	43 ⁸
Sport	6 ⁵⁰	6 ⁵⁰	15 ⁹	18 ⁴	14 ⁸	55 ⁹	42 ⁵	47 ⁰
En tout cas	19 ⁰⁵	19 ⁵⁴	—	—	—	27 ⁴	24 ³	17 ³

1) Ezen dohány-, illetve szivarnemekkel 1888-ban felhagytak.

Dohánynemek	Eladási ár 1888. jún. 1.		Eladott mennyiség						
	előtt	óta	Magyarországon			Ausztriában			
			kerammonkint, illetőleg 100 dótkint forintban	1887- ben	1888- ban	1889- ben	1887- ben	1888- ban	1889- ben
b) Egyéb tengerentúli levelekből:			Szivarok (ezer darab).						
Regalia Favorita	10 ⁵⁰	11 ⁵⁰	483 ⁷	851 ⁷	1.069 ⁶	533 ⁶	1.169 ²	1.294 ⁷	
Operas	9 ⁰⁰	9 ⁵⁰	1.360 ⁸	1.264 ⁸	1.378 ⁷	2.470 ⁷	2.300 ²	2.404 ²	
Trabucos especial	8 ⁵⁰	9 ⁵⁰	—	101 ⁷	120 ²	339 ⁵	328 ²	384 ²	
Elegantes	8 ⁰⁰	8 ⁵⁰	282 ²	289 ²	215 ⁷	285 ⁰	328 ²	295 ⁴	
Regalia	8 ⁰⁰	8 ⁵⁰	363 ⁸	384 ⁰	562 ⁶	938 ³	970 ⁵	1.107 ⁵	
Prensados	8 ⁰⁰	8 ⁵⁰	188 ⁵	135 ²	145 ⁵	349 ⁴	339 ⁶	352 ²	
Medianos	7 ⁵⁰	8 ⁰⁰	42 ⁸	36 ⁰	119 ⁷	398 ¹	445 ²	479 ⁸	
Regalia Media	7 ⁰⁰	7 ⁵⁰	3.046 ³	3.009 ⁴	3.607 ⁷	1.710 ²	1.669 ⁷	1.651 ²	
Brevas	7 ⁰⁰	7 ⁵⁰	97 ⁷	122 ³	120 ²	866 ⁷	968 ⁴	1.024 ⁶	
Trabuquillos	7 ⁰⁰	7 ⁵⁰	40 ⁸	—	—	476 ⁸	509 ³	466 ⁸	
Manila	6 ⁰⁰	6 ⁵⁰	53 ⁷	81 ⁸	75 ⁴	213 ¹	215 ⁰	221 ⁷	
Portorico especial	5 ⁵⁰	6 ⁵⁰	4.508 ⁴	3.421 ¹	2.286 ⁶	1.316 ⁷	1.278 ⁹	1.329 ⁹	
Galanés	5 ⁵⁰	6 ⁰⁰	143 ⁷	83 ⁹	84 ⁶	347 ⁶	444 ¹	514 ²	
Damas	4 ⁰⁰	4 ⁵⁰	575 ⁴	592 ⁰	352 ³	2.060 ⁶	1.923 ⁷	1.984 ¹	
Havana-Virginia	7 ⁵⁰	8 ⁵⁰	383 ⁵	330 ⁵	259 ⁷	2.668 ⁸	2.260 ⁶	2.090 ⁶	
Virginia especial	5 ⁵⁰	6 ⁰⁰	10 ⁰	28 ⁷	16 ²	429 ⁴	369 ⁷	422 ²	
Vevey especial	4 ⁵⁰	5 ⁰⁰	13 ¹	48 ⁷	144 ²	150 ⁰	168 ⁹	136 ⁵	
Vevey Longs	5 ⁰⁰	5 ⁰⁰	522 ²	1.327 ⁷	1.070 ⁴	—	—	—	
Trabucco	—	—	231 ⁶	—	—	—	—	—	
Végeladás	—	—	37 ²	86 ⁷	1.949 ¹	76	24 ⁵	—	
Összesen (II. 1. a és b)	—	—	12.469	12.317	13.680	16.378	16.344	16.760	
2. Külföldi gyártmány:	—	—	1.040 ⁸	1.028 ⁹	1.088 ⁴	2.561 ⁴	2.279 ⁹	2.451 ⁴	
Összes szivareladás	—	—	554.093	478.442	444.639	1,355.674	1,177.960	1,106.348	
Ebből:	—	—	—	—	—	—	—	—	
Általános eladás	—	—	540.583	465.096	429.871	1,336.736	1,159.336	1,097.137	
Különlegességi eladás	—	—	13.510	13.346	14.768	18.939	18.624	19.211	
I. Általános eladás.				3. Szivarkák (ezer darab).					
Hungaria (Austria)	3 ⁰⁰	3 ⁰⁰	1.853 ⁴	1.412 ⁹	1.679 ³	1.059 ⁶	1.235 ⁸	1.470 ⁹	
Stambul	2 ⁵⁰	2 ⁵⁰	3.045 ²	3.446 ⁹	2.623 ⁶	7.553 ³	10.020 ⁹	12.467 ²	
Sultan	2 ⁰⁰	2 ⁰⁰	56.649 ⁸	53.583 ⁶	44.575 ⁴	115.583 ⁵	149.205 ³	166.475 ²	
Hölgy	1 ⁵⁰	1 ⁵⁰	19.339 ⁰	17.431 ⁶	14.036 ⁶	14.358 ⁸	16.725 ⁰	18.539 ⁵	
Samsun	1 ⁵⁰	1 ⁵⁰	1.993 ⁵	1.566 ³	1.381 ¹	2.517 ⁹	2.221 ⁰	1.729 ⁴	
Herezegovinai	1 ⁵⁰	1 ⁵⁰	23.293 ⁷	53.413 ⁸	69.741 ⁹	864 ³	1.441 ²	6.914 ²	
Sport	1 ⁰⁰	1 ⁰⁰	18.830 ⁰	20.836 ⁴	19.225 ⁰	52.420 ¹	75.131 ⁹	101.568 ⁶	
Trapezunti	0 ⁸⁷	—	1.069 ⁸	377 ⁰	—	2.041 ⁶	1.014 ²	0 ⁰	
Jenidgé	1 ⁰⁰	1 ⁰⁰	16.860 ¹	26.169 ⁶	37.034 ⁴	30.531 ⁴	33.796 ³	35.741 ²	
Drama	0 ⁵⁰	0 ⁵⁰	17.066 ⁹	15.206 ²	16.012 ⁴	89.391 ⁵	105.363 ⁹	170.866 ⁶	
Virginia	0 ³⁰	0 ³⁰	73.905 ³	84.481 ⁰	96.083 ⁵	33.860 ¹	40.288 ⁹	33.551 ²	
Magyar	0 ⁵⁰	0 ⁵⁰	119.494 ¹	131.163 ³	127.399 ²	176.873 ⁸	284.904 ⁷	346.024 ⁵	
Összesen (I.)	—	—	353.401	409.083	429.792	527.055	721.349	895.349	
II. Különlegességi eladás.									
Király (Imperiales)	6 ⁰⁰	6 ⁰⁰	32 ¹	29 ⁹	34 ⁹	78 ⁰	74 ⁹	77 ⁸	
Boquets	5 ⁰⁰	5 ⁰⁰	24 ⁴	38 ⁸	62 ⁶	217 ²	236 ²	287 ⁷	
Vezir	4 ⁰⁰	4 ⁰⁰	46 ⁹	43 ⁰	56 ⁸	86 ⁸	82 ⁹	83 ¹	
Club	3 ⁰⁰	3 ⁰⁰	327 ⁷	315 ⁸	236 ²	641 ⁷	746 ²	816 ²	
La fleur	3 ⁰⁰	3 ⁰⁰	382 ⁹	429 ⁸	529 ⁹	1.460 ³	1.448 ⁸	1.719 ⁹	
La favorite	2 ⁵⁰	2 ⁵⁰	43 ⁸	69 ⁹	112 ⁶	489 ⁸	491 ¹	608 ⁶	
Princessas	2 ⁰⁰	2 ⁰⁰	2.473 ²	3.412 ⁹	3.968 ⁰	2.084 ⁰	2.583 ⁸	3.677 ²	
Richmond	2 ⁰⁰	2 ⁰⁰	—	—	—	156 ⁷	138 ⁴	150 ⁰	
Salon	6 ⁰⁰	6 ⁰⁰	7 ³	34 ⁵	21 ¹	119 ⁹	87 ¹	63 ³	
Havana	4 ⁰⁰	4 ⁰⁰	16 ³	556 ⁰	424 ⁷	152 ⁴	317 ⁰	190 ⁴	
Ghiubek	3 ⁰⁰	3 ⁰⁰	204 ⁰	354 ⁸	572 ¹	—	—	—	
Boks-Cabinet	—	—	4 ⁰	—	—	—	—	—	
Összesen (II.)	—	—	3.563	5.285	5.999	5.487	6.212	7.674	
Összes szivarka eladás	—	—	356.964	414.373	435.791	532.542	727.561	903.023	

A dohánygyártmányok árának 1888-ban történt felemelése egy a különböző pipadohánynemek, valamint a szivarok eladásának csökkentésére mind Magyarországon, mind Ausztriában, mint e táblázat-

ból látható, igen érzékenyen hatott. A szivarkaárak nem változtak, hogy azonban a szivarkafogyasztás mind 1888, mind 1889-ben oly erősen emelkedett, azt nem tisztán ezen körülménynek kell tulajdonítanunk, mert, a mint fentebb is láttuk, a szivarka-eladás rohamos emelkedési irányzata már jóval korábbi keletű.

Minthogy a pipadohánynál az áremelés különösen a finomabb fajtáknál alkalmaztatott, ezeknél látjuk az eladott mennyiségnek nagymértékű csökkenését is. Ilyenek különösen: a legfinomabb, finom és középfinom török s a különlegességi eladásban a Sultán, a finom kir és purzicsán, továbbá a kiváló finom erdélyi.

Az árak változásával függ mindenestre össze, hogy ezen felsorolt dohánynemek eladásának hanyatlásával szemben némely más oly dohánynemeknél, kivált a melyeknek ára változatlanul hagyott, viszont igen jelentékeny emelkedést tapasztalunk. Ilyen különösen a finom hercegovinai, a melyből Magyarországon 1887-ben 10.980, 1889-ben 72.729 kg., Ausztriában pedig 1887-ben csak 1573 kg., 1889-ben már 121.874 kg. adatott el. Az eladás mennyiségének növekedését látjuk még a kanasztárnél, a legfinomabb magyar pipa- és szivarkadohányoknál, a középfinom magyarnál, a török határvidékénél, valamint a kapadohánynál s különösen jelentékenyen a közönséges magyar dohánynál (5.952.000 kgrammról 7.648.000 kgrammra); az osztrák Landtabak-eladás, a mely körülbelül a mi közönséges magyar dohányunknak felel meg, nem mutat hasonló erős emelkedést. A különlegességi gyártmányok között csupán a legfinomabb ázsiaiánál látunk jelentékeny fejlődést; a legfinomabb hercegovinai fogyasztása, daczára az erős áremelésnek, a melyet szenvedett, Magyarországon mégis emelkedett.

A szivaroknál az árfelemelés az olcsóbb fajokra is kiterjedt s itt különösen ezeknél tapasztaljuk az áremelés visszahatása gyanánt a fogyasztásnak rendkívüli csökkenését, a drágább szivarnemek ellenben az áremelést alig érezték meg, úgy, hogy némelyeknél közülök a fogyasztásnak jelentékeny emelkedését látjuk.

Legjobban csökkent mind Magyarországon, mind Ausztriában az ugynevezett vegyes külföldi (régebben nálunk rövid szivar néven is), a melynek ára 2 krajczárról $2\frac{1}{2}$ -re emeltetett; ebből eladatott Magyarországon 1887-ben 222⁶ millió darab, 1889-ben 94⁵ millió; Ausztriában pedig 1887-ben 524⁴ m. és 1889-ben csak 269⁵ millió.

Nagy csökkenést látunk a Cuba-Portoriconál és a Cubánál is. Ellenben növekedett a fogyasztás az árfelemelés daczára a Tra-buconál, a Britannicánál és a Millaresnél.

A szivarkafogyasztásnál legerősebb emelkedést tapasztalunk 1889-ben az előző évekkel szemben Magyarországon a Hercegovinainál, a Jenidgénél és a Virginiánál, Ausztriában pedig a magyar szivarkánál, a Drámánál, a Sport- és Sultan eladásnál.

Hasonló teljesen részletes összeállítás az egyes dohánynemek áráról és eladásáról Olasz- és Franciaországból is érdekes volna, minthogy azonban ezen országokban a mienktől egészen eltérő megnevezésű és árú dohánynemek vannak forgalomba hozva, tanulságosabbnak véljük a dohányfajtákat azok ára szerint bizonyos osztályokba csoportosítva mutatni be, a mi mellett a hazai dohányegyed-árúsággal való egybehasonlítás is könnyebben vihető keresztül.

Mindenekelőtt a forgalomban levő dohányfajták számát és a kilogrammok szerint számított átlagos eladási árat tüntetjük fel:

Gyártmánynevek	Átlagos		Átlagos		Átlagos		Átlagos	
	A faj- ták száma	eladási ár kg.-kint frt	A faj- ták száma	eladási ár kg.-kint frt	A faj- ták száma	eladási ár kg.-kint frt	A faj- ták száma	eladási ár kg.-kint frt
	Magyarorszá- gon (1889)		Ausztriában (1889)		Olaszországban (1888-89)		Franciaor- szágban (1888)	
A burnótnál . . .	11	2'07	36	1'76	35	2'55	3	4'58
A pipadohánynál . .	33	1'24	41	1'23	12	3'23	19	3'48
A belföldi szivarnál .	38	6'95	45	7'11	19	6'90	11	6'61
Szivarkáknál . . .	21	5'40	21	6'86	3	3'37	28	8'81
Havanna szivaroknál .	4 ¹⁾	38'62	5 ¹⁾	35'89	¹⁾	39'67	¹⁾	48'64
Együtt . . .	107	2'19	148	2'53	69	4'49	61	4'12

Érdekes világot vet ezen kis táblázat a négy ország dohányegyedárúságának gyártási ökonomiájára. Feltűnik mindenk felett a forgalomba hozott, illetve gyártott dohányfajták számában mutatkozó nagy különbség. Magyarország és különösen Ausztria sokkal többféle gyártmányt állítanak elő, mint Olasz- és Franciaország. Dohányegyedárúságunk szempontjából a burnótyártás és eladás teljesen figyelmen kívül lévén hagyható, az erre eső fajták számának levonásával a többi dohánygyártmány fajtáinak száma következőleg alakul:

Magyarországon . .	96	Olaszországban . .	34
Ausztriában	112	Franciaországban .	58

Ausztriára, a mely a dohánygyártás terén köztudomás szerint elsőrangú helyet foglal el, fajtáinak nagy száma nem hátrányos, a magyar dohányegyedárúságnál azonban határozottan hibáztatunk kell oly sokféle gyártmánynak előállítását, a mi mellett a különböző fajtáknak mindig egyforma minőségben való gyártása kétségtelenül nehézséggel jár s azonkívül a kezelést és elszámolást is költségesebbé teszi. A fentebbi nagy táblázatból, a mely dohányeladásunkat Ausztriával egybe hasonlítva, dohány és szivar, szivarkanemenkint részletesen tartalmazza, láthatjuk, hogy számos oly dohány és szivar nemet állítunk elő, a melynek fogyasztása teljesen jelentéktelen s így további gyártásának megszüntetése a jövedéknek csak javára szolgálhatna.

Társadalmi szempontból, nevezetesen a népesség rétegeinek gazdasági és műveltségi viszonyainak megítélése tekintetéből is nagyon tanulságos a következő táblázat, a melyen a *dohánygyártmányok eladását azok minősége, illetőleg ára szerint osztályokba csoportosítva* tüntetjük fel:²⁾

¹⁾ A külföldi gyártású Havanna-szivarok fajtáinak számát, mint-hogy ez egészen más szempont alá esik, táblázatunkba nem foglaltuk bele. — ²⁾ Megjegyezzük, hogy Olasz- és Franciaországban, hol a szivar és szivarkaeladást csak súly szerint mutatják ki, az összehasonlítás céljából szükséges átszámításnál 200 darab szivart és 800 darab szivarkát vettünk egy-egy kilogrammal egyenlőnek, a mi az osztrák jövedék által előállított szivarok és szivarkák átlagos súlyának felel meg.

A minőségek ár szerint való osztályozása	Magyarország- gon (1889)			Ausztriában (1889)			Olaszországban (1888-89)			Franciaország- ban (1888)		
	Fajlak st.	eladatott		Fajlak st.	eladatott		Fajlak st.	eladatott		Fajlak st.	eladatott	
		mennyi- ség	o/o		mennyi- ség	o/o		mennyi- ség	o/o		mennyi- ség	o/o
1. Pipadokány (ezer kilogrammokban)												
Ar kgrammonkint :												
I. 20 frton felül	2	2'17	0'01	2	2'27	0'01	—	—	—	—	—	—
II. 15-20 frt	2	18'19	0'13	2	16'79	0'07	1	2'54	0'04	2	0'70	0'00
III. 10-15 »	—	—	—	—	—	—	2	1'50	0'02	2	2'21	0'01
IV. 9-10 »	3	37'55	0'28	3	147'28	0'68	2	1'46	0'07	1	0'79	0'00
V. 8-9 »	1	77'80	0'57	1	16'71	0'07	—	—	—	1	1'60	0'01
VI. 7-8 »	1	2'67	0'02	1	2'40	0'01	1	97'55	1'58	—	—	—
VII. 6-7 »	2	92'32	0'68	3	137'85	0'68	—	—	—	2	820'69	3'24
VIII. 5-6 »	3	108'39	0'86	3	301'61	1'35	3	42'77	0'68	2	15,456'51	61'07
IX. 4-5 »	1	26'23	0'20	1	1'91	0'01	2	1,222'58	19'50	1	490'68	1'94
X. 3-4 »	5	158'45	1'17	4	625'60	2'89	1	4,898'62	78'13	2	476'14	1'88
XI. 2-3 »	4	773'29	5'71	3	184'32	0'82	—	—	—	2	1,652'41	6'32
XII. 1½-2 »	3	478'19	3'54	4	1,235'50	5'53	—	—	—	—	—	—
XIII. 1-1½ »	4	3,437'29	25'40	7	16,954'61	75'88	—	—	—	1	3,966'01	15'69
XIV. ½-1 »	1	7,647'73	56'50	5	1,528'30	6'84	—	—	—	3	2,439'51	9'84
XV. ½frtsazonalul	1	674'25	4'98	2	1,189'93	5'33	—	—	—	—	—	—
Összesen...	33	13,534'43	100'00	41	22,345'46	100'00	12	6,270'12	100'00	19	25,306'95	100'00
2. Szivar (ezer darab)												
Ar 100 drbonkint :												
I. 20 frton felül	2 ²⁾	1,130'2	0'24	5 ³⁾	2,628'9	0'23	4)	450'2	0'04	2 ⁵⁾	5,448'8	0'79
II. 15-20 frt	4	133'9	0'03	5	550'8	0'05	—	—	—	2	8,483'2	1'28
III. 10-15 »	4	1,219'4	0'28	8	2,290'9	0'21	1	74'2	0'00	2	6,560'6	0'94
IV. 9-10 »	2	1,499'0	0'34	2	2,788'7	0'25	1	67'8	0'00	—	—	—
V. 8-9 »	5	7,231'5	1'63	5	6,821'1	0'62	—	—	—	—	—	—
VI. 7-8 »	4	11,197'5	2'52	5	32,891'2	2'97	3	1,779'8	0'15	1	31,943'4	4'59
VII. 6-7 »	7	34,338'5	7'73	7	48,399'6	4'38	4	3,976'6	0'32	1	558'0	0'08
VIII. 5½-6 »	3	3,914'4	0'88	3	20,986'9	1'88	—	—	—	—	—	—
IX. 5-5½ »	1	41,876'4	9'48	1	187,972'1	16'99	—	—	—	1	172,151'6	24'75
X. 4½-5 »	3	75,662'2	17'02	2	184,425'9	16'67	2	114,600'9	9'35	—	—	—
XI. 4-4½ »	1	355'3	0'08	1	1,984'1	0'18	—	—	—	—	—	—
XII. 3½-4 »	1	5,160'1	1'16	1	16,310'1	1'48	3	799,996'6	65'25	1	81,302'4	11'69
XIII. 3-3½ »	2	31,907'0	7'18	1	99,246'7	8'97	—	—	—	—	—	—
XIV. 2½-3 »	1	1,026'0	0'23	—	—	—	3	188,128'8	15'34	1	389,195'2	55'94
XV. 2-2½ »	1	94,530'7	21'26	1	269,479'9	24'37	1	2,506'2	0'21	—	—	—
XVI. 1½-2 »	1	42,803'3	9'63	1	98,546'6	8'91	1	114,487'2	9'34	—	—	—
XVII. 1½sazonalul	1	90,602'4	20'28	1	131,025'2	11'84	—	—	—	—	—	—
Összesen...	42	444,639	100'00	50	1,106,348	100'00	19	1,226,067	100'00	—	695,739	100'00
3. Szivarka (ezer darab)												
Ar 100 drbonkint :												
I. 5 frton felül	2	37'0	0'00	2	141'1	0'01	—	—	—	6	981'6	0'15
II. 4-5 frt	1	62'6	0'01	1	287'8	0'03	—	—	—	2	428'8	0'07
III. 3-4 »	2	480'9	0'11	2	273'5	0'03	—	—	—	5	1,709'6	0'27
IV. 2½-3 »	4	3,017'5	0'68	3	4,006'6	0'44	—	—	—	3	10,984'0	1'71
V. 2-2½ »	2	2,736'2	0'63	2	13,075'9	1'45	—	—	—	2	24,932'8	3'89
VI. 1½-2 »	2	48,543'4	11'14	3	170,302'7	18'80	—	—	—	3	64,538'4	10'02
VII. 1-1½ »	3	85,159'4	19'64	3	27,182'9	8'01	7)	—	—	5 ⁸⁾	360,943'2	56'09
VIII. ½-1 »	2	56,269'4	12'91	2	137,310'3	15'21	2	206,759'2	55'33	2	179,016'0	27'88
IX. ½frtsazonalul	3	239,495'1	54'97	3	550,442'2	60'66	1	1166,940'8	44'67	—	—	—
Összesen...	21	435,792	100'00	21	903,023	100'00	3	373,700	100'00	28	643,534	100'00

Látjuk e táblázatból azon érdekes eltéréseket, a melyek a különböző országokban a magasabb és alacsonyabb árú gyártmányok fogyasztásánál mutatkoznak; részletekbe azonban nem bocsátkozunk, minthogy a tanulságok a kimutatásból ugyis közvetlenül leolvashatók.

1) Ebbe van beleszámítva 1384 kgr. külföldi gyártású dohány 22½ lira kilogrammonkénti átlagos árral. — 2) Ebből 1,088 ezer drb külföldi gy. (23 frt 78 kr. átlagos eladási ár). — 3) Ebből 2,451 ezer darab külföldi. — 4) Mind külföldi gyártmány. — 5) Ebből 5,506 ezer darab (= 27,028 kgr.) külföldi gyártmány. — 6) Végeladás. — 7) Ebből 150 millió darab = 187,675 kg. külföldi. — 8) Ebből 186 000 darab = 233 kg. külföldi.

A dohánygyedárúság állapotának megítélésénél a gyártmányok *készletének* mennyisége bir még különös jelentőséggel, melyre figyelmünket ki kell terjesztenünk. A készletek mennyisége azon szempontból fontos, mivel a dohánygyártmányok, különösen a szivarok csakis akkor élvezhetők, ha kellőképen ki vannak száradva, ha tehát elkészítettésök után hosszabb idő multával bocsáttatnak csak forgalomba, a minek pedig első feltétele, hogy a kincstár megfelelő mennyiségű készletek felett rendelkezze.

A fél- és készgyártmányok készlete az utolsó év végével volt és pedig:

	Fél- gyártmány	Kész gyártmány	Együtt
	m é t e r m á z s a		
Magyarországon (1889.) . .	7.019	39.408	46.427
Ausztriában (1889.) . . .	61.280	74.241	135.521
Olaszországban (1888/89.) .	131.059	25.792	156.851
Francziaországban (1888.) .	164.531	37.686	202.217

Régi panasz, hogy a magyar dohányjövedék nincs ellátva elégséges készletekkel. Nem is mi hangsúlyozzuk ezt először, hiszen az 1887. évi költségvetés indokolásában is olvashatjuk, hogy »a dohányjövedéknek nemcsak arra kell törekednie, hogy a dohánygyártmányok évi szükségletét fedezhesse, hanem egyszersmind arra is, hogy az évenként fogyasztott mennyiségnél, különösen a szivarokból, többet is gyárthasson, hogy a fogyasztó-közönségnek kellőleg kiszáradt jó gyártmányt adhasson«. Hogy a készleteknek megfelelő nagyobbitása ennek daczára mindeddig pium desiderium maradt, az e szerint nem annyira a jó szándékon, mint inkább azon mult, hogy a mindenkori készleteknek 40—50.000 métermázsával szaporítása — a mennyire legalább is szükség van — több millió forintnyi állandó tökelekötést igényel, a mire ezelőtt rendezetlen pénzügyi viszonyaink között alig gondolhatánk. Ma azonban már egészen más a helyzet, ma, a midőn a pénztári készletek annyira felhalmozódtak, hogy a pénzügyminiszter — hála a nemzet áldozatkészségének és a kormány lelkiismeretes sáfárkodásának — folytonosan újabb és újabb milliókat képes a pénzpiaczon elhelyezni: ma a készletek kiegészítésével még tovább késlekedni épen pénzügyi szempontból volna indokolatlan, mert hiszen a dohányjövedékre fordítandó eme befektetések kétségkívül sokkal dúsabban fognak jövedelmezni, mint a kamatra kiköcsönzött pénztőkék.

Befejezésül összegezzük dohányjövedékünk helyzetének statisztikai ismertetése közben szétszórta nyilvánított következtetéseinket és javaslatainkat.

Számokkal láttuk, habár nem is mennyiségileg kitüntetve, de magát a tényt bizonyítva, hogy Magyarországon még mindig nagymennyiségű osztrák gyártmány fogyasztatik. A közös vámterület mellett az osztrák árú visszaszorítása végett semmiféle, netalán szigorított finanziaális ellenőrzésre nem gondolhatunk, mert az osztrák tartományokkal fennálló sűrű érintkezés következtében ellenőrzési intézkedésektől jelentékeny sikert nem remélhetünk. Egyedüli és hathatós eszköz, a mely a magyar közönséget teljesen a magyar dohányjövedékhez fűzni s a magyar piacot a magyar kincstár javára meghódítani alkalmas: *a hazai gyártmány minőségének javítása*, a mi által a fogyasztás körének tágításán kívül annak

belterjessége is növekedni fog, mivel a jobb minőségből minden fogyasztó többet fog elhasználni, már csak azon okból is, mert hisz a dohánynak az a rendeltetése, hogy »füstbe menjen«, a mi annál gyorsabban megy végbe, minél jobb, minél gyorsabban ég.

Dohányjövédéki gyártmányaink minőségének javítására szükséges először is a nyersanyagnak, a *hazai dohánytermelés minőségének javítása*. E célból költséges intézkedésektől és befektetésektől sem szabad visszariadnunk, annál kevésbé, minthogy a hazai dohánytermelés javításával a drága külföldi levélből való szükségletünket is a minimumra csökkenthetjük és így anyagbeszerzési kiadásainknál megtakarításokat is érhetünk el.

A nyersanyag javítása mellett még nagyobb gondot kell fordítanunk a *gyártás tökéletesítésére*, nevezetesen a munkásoknak kellő betanítására, ügyes munkavezetőknek — ha szükséges, a mainál jobb díjazással — s tudományosan képzett technikus egyének alkalmazására. Például szolgálhat az osztrák dohányjövédéki kezeléség, a mely gyártási gyakornokká csak oly egyéneket vesz fel, a kik a műegyetemet jó sikerrel elvégezték. — Hogy a gyártmányok könnyebb legyen folytonosan egyenlő jó és változatlan faji minőségben előállítani, kíváncsiaknak tartjuk a forgalomban levő pipadohány-, szivar- és szivarkanemeknek nagy számát, a mely már 1888-ban is kevesbítettett, még jobban leszállítani.

Arról kell továbbá gondoskodnunk, hogy a jobb minőségű nyersanyagból tökéletesebb technikával előállított gyártmányok mindenkor csakis teljesen *kiszáradt és romlatlan állapotban jussanak a fogyasztó-közönséghez*, a minek egyik főfeltétele a készleteknek jelentékeny gyarapítása. De nem kevésbé fontos kellék az is, hogy mindenütt teljesen megfelelő raktározó helyiségek álljanak úgy a nyersdohány, mint különösen a kész gyártmányok befogadására. Sőt a pénzügyi kormányznak a tűzsehelyiségekre is nagyobb gondot kell fordítania, mert számos esetben tapasztalható, hogy a tűzsehelyiség fekvése, illetőleg a falak nedves, dohos volta rontja meg a legjobb gyártmányt is. Ez okból jövőre csakis előleges helyszíni vizsgálat után kellene tűzsdét engedélyezni, sőt a jelenleg fennállók közül is a legrosszabbakat be kellene szüntetni.

Kétségkívül nem csodaszerek, a miket ajánlunk, sőt még csak nem is új dolgok, mert hisz mindezek a pénzügyi kormányznak eddig is törekvését képezték. Csakhogy a kormány nem rendelkezett azon pénzügyi segédeszközökkel, a melyek a kellő sikerhez szükségesek voltak volna s talán épen ezért nem is birt a saját működésének sikerébe vetett azon bizalommal, a mely minden eredményes munkának egyik előfeltételét s egyuttal biztosítékát is képezi. Most azonban már, azt hisszük, ezen a téren is elérkezett a fokozott cselekvés ideje.

Dr. Vizneker Antal.

KÖNYVSZEMLE.

A) FOLYÓIRATOK.

Akadémiai Értesítő. A magyar tud. Akadémia megbízásából szerkeszti Szily Kálmán főtthkár. XII. füzet. 1890. deczember.

Budapesti Szemle. Szerkeszti Gyulai Pál. 1891. januári szám.

Erdészeti Lapok. Az országos erdészeti egyesület közlönye. Szerkeszti Bedő Albert. XXIX. évf. 1890. október—deczember füzetek: Horvát-Szlavonország erdészeti viszonyai.

Földművelési Értesítő. Kiadja a földművelésügyi m. kir. miniszterium. I. évf. 47—52. sz. II. évf. 1. szám.

Központi Értesítő. Kiadja a kereskedelemügyi m. kir. miniszterium. I. évf. 97. sz.

Mezőgazdasági Szemle. Havi folyóirat. Szerkesztik és kiadják Cserháti Sándor és Kosutány Tamás. VIII. évf. XII. füzet, IX. évf. I. füzet.

Szövetkezés. Közgazdasági folyóirat a szövetkezetek terjesztésére. Szerkeszti Bernát István. I. évf 12. szám: Az év végén. A kisbirtok érdekében. Az Egyesült-Államok munkás-szövetkezetei, stb.

Das Handels-Museum. Herausgeg. vom k. k. österr. Handels-Museum. Band 6. Nr. 1. Wien, 1. Januar 1891: Der Arbeiterschutz-Gesetzentwurf und die deutschen Handelskammern und Industrie-Vereine.

Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. Herausg. von J. Conrad. N. F. XXI. B. 5. u. 6. H.: Die irische Agrarfrage, von H. Herkner. Die Ueberfüllung des Juristenstandes und die Vorbereitung zum Juristendienst in Preussen, von E. Loening. Die Kosten des Heeres, von Pierstorff. Die klassische Werttheorie und die Theorie vom Grenznutzen, von R. Zuckerkandl. Ein Zwischenwort zur Werttheorie, von E. Böhm-Bawerk; etc.

Monatshefte zur Statistik des deutschen Reichs. Herausgegeben vom kaiserlichen statistischen Amt. Jahrgang 1890 Oktober-Heft: Production der Bergwerke. November-Heft: Die deutsche Seeschifffahrt im J. 1889. Berlin, 1890.

Zeitschrift des königlich bayerischen statistischen Bureaus. Redigirt von dem Vorstand des statistischen Bureau Carl Rasp. XXII. Jahrg. 1890. Nr. 3. München.

Zeitschrift des königlich Preussischen statistischen Bureaus. Herausgegeben von dessen Direktor E. Blenck. Dreissigster Jahrg. 1890. III: Die Lebens- und die Feuerversicherung in Preussen während der Jahre 1887 und 1888 sowie die Ergebnisse der deutschen Versicherungsanstalten im Jahre 1883. — Die Geburten, Eheschließungen u. Sterbefälle im preuss. Staate w. d. J.

1889. -- Kritische Bemerkungen zu einigen neueren lohnstatistischen Vorschlägen.

Zeitschrift für Staats- und Volkswirtschaft, von Th. Hertzka. I. Jahrg. Nr. 53—57. és II. Jahrg. Nr. 1. Speculation und Kapital.

Bulletin du Ministère des travaux publics. Statistique et législation comparée. Onzième année. Tome XXII. Octobre 1890. Paris, 1890.

The Economist. Vol. XLVIII. No. 2466—2470.: The money market. The Kilkeny election etc.

The statist, a Journal for Economist and Men of Bussiness. Vol. XXVI. N. 669. 1890. December 20: American Railways.

B) KÖZGAZDASÁGI ÉS STATISZTIKAI SZAKMUNKÁK ÉS FORRÁSMŰVEK.

Magyarország áruforgalma Ausztriával és más országokkal. Kiadja az orsz. m. kir. statisztikai hivatal. 1890. VIII. füzet. Augusztus hó. Budapest, 1890.

Magyarország Tiszi Czim- és Névára 1891. Kiadja az országos m. kir. statisztikai hivatal. X. évfolyam. Budapest. Pesti könyvnyomda-részvénytársaság. 1891.

Magyar statisztikai Évkönyv. Kiadja az orsz. m. kir. statisztikai hivatal. XVIII. évf. 1888. VII. és VIII. füzet. (Közlekedés és Igazságszolgáltatás.) Budapest, 1890.

Magyar tud. akadémiai almanach. Kiadja a magy. tud. akadémia. 1891. *Utmulatus* hitelszövetkezetek alakítására és vezetésére. — A »Szövetkezés« kiadása. Budapest. Hornyánszky Viktor könyvnyomdája, 1890.

Alt H.: Der Reinertrag der Landwirtschaft, die Grundsteuerschätzung, Hypothekar- und Erbrechtsgesetzgebung. Ein Beitrag zur Förderung des Landwirtschaftsgewerbes. Aarau, 1890.

Barth P.: Die Geschichtsphilosophie Herel's und der Hegelianer bis auf Marx und Hartmann. Ein kritischer Versuch. Leipzig, 1890.

Bebel A.: Zur Lage der Arbeiter in den Bäckereien. Stuttgart, 1890.

Beiträge zur Statistik des Grossherzogthum Hessen. Herausgegeben von der grossherzoglichen Centralstelle für die Landesstatistik 33 Band. I. Heft. Darmstadt, 1890.

Busch E.: Die sociale Frage und ihre Lösung. Berlin, 1890.

Carlier A.: La République Americaine. Etats-Unis. 4 volumes. Paris, 1890.

Flesch: Beiträge zur Kenntniss des Armenwesens und zur Armenstatistik in Frankfurt a/M., Frankfurt, 1890.

Frankfurter Arbeiterbudgets. Veröffentlicht und erläutert von Mitgliedern der volkswirtschaftlichen Sektion des Freien Deutschen Hochstiftes. Bevorwortet von Flesch. Frankfurt, 1890.

Jacobson E.: Der Terminhandel in Waaren. Akademische Dissertation. Rotterdam, 1889. Leipzig, 1890.

Jahresberichte der Handels- und Gewerbekammern in Württemberg für das Jahr 1889. Stuttgart, 1890.

Körösi J.: Bulletin annuel des finances des grandes villes. X. année. Budapest, 1890.

Nolte E. Die Reform des deutschen Patentrechtes. Ein Beitrag zur Entwicklung des deutschen Patentrechtes. Tübingen, 1890.

Statistik der Seeschifffahrt und des Seehandels in den Oesterreichischen Häfen im Jahre 1889. Herausgegeben von der Börse-Deputation in Triest. Trieste 1890.

Statistik der Sparcassen in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen u. Ländern für das Jahr 1888. Bearbeitet von dem Bureau des k. k. statistischen Central-Commission (Oesterr. Statistik XXV. Band, 2 Heft) Wien 1890.

Statistik des deutschen Reichs. Herausgegeben vom kaiserlichen statistischen Amt. Neue Folge. Band 49. Abth. 2. Statistik der Seeschifffahrt für das Jahr 1889. Zweite Abth. Berlin, 1890.

Übersichten der Weltwirtschaft. Begründet von F. X. von Neumann-Spallart. Jahrgang 1885—1889. Fortgesetzt von F. v. Juraschek. 1—2. Lieferung. Berlin, 1890.

Vögelin S.: Das alte Zürich. Band II.: Beiträge zur Geschichte der Stadt Zürich und ihrer Nachbargemeinden. Zürich, 1890.

Annuaire statistique de la France. Treizième année. 1890. — Ministère du commerce, de l'industrie et des colonies. Paris Imprimerie nationale. 1890.

Bellom M.: De l'état actuel de la législation étrangère relative à la réglementation du travail des adultes, des femmes et des enfants. Bar-le-Duc, 1890.

Bouctot J. G.: Histoire du communisme et du socialisme. Tome I. Paris, 1889.

Colson C.: Transport et tarifs, précis du régime des routes et chemins; canaux et rivières; ports de mer; chemins de fer. Paris, 1890.

Delavierre F.: Voyages aux pays du sucre. I-ière excursion: France, Belgique, Autriche. Paris, 1890.

Exposition universelle de 1889. Les Expositions de l'Etat au Champ de Mars et à l'Esplanade des Invalides. Tome I. Paris, 1890.

Planteau F. E.: La réforme des impôts. Paris, 1890.

Platon G.: Le droit de propriété dans la société franque et en Germanie. Le droit de propriété dans la société franque. Paris, 1890.

Quatre écoles d'économie sociale. Conférences données à l'aula de l'université de Genève. (Le socialisme d'Etat et la réforme sociale, par C. Jannet. Coup d'oeil sur le socialisme contemporain, par G. Stiégler. L'école nouvelle, par Ch. Gide. L'école de la liberté, par F. Passy) Paris. 1890.

Recueil des délibérations du Congrès colonial national. Paris 1889—1890 2, vol. Paris, 1890.

Winterer: Coup d'oeil sur le mouvement socialiste de 1885 à 1890. Paris, 1890.

Boseley, Ira: The living loom; or, lighth ou factory life. London, 1890.

AZ 1890-IKI NÉPSZÁMLÁLÁS ELŐLEGES EREDMÉNYEI.

*(Felolvastatott a m. tud. Akadémia II. osztályának 1891. évi
február hó 11-én tartott rendkívüli ülésében.)*

Valamint a gondos gazda és kereskedő évről-évre elkészíti leltárát s veszi számon vagyonát, míg a felállított mérleg által annak öregbedését vagy csökkenését megtudja: úgy az állam is időnkint leltározza legbecsesebb vagyonát: a népességét.

De a mit az egyes ember évről-évre ismételi, a hosszabb életű állam csak tíz évenként teszi. Magyarország híven a nemzetközi megállapodásokhoz, a záruló évtizedek utolsó napján állítja fel népességi mérlegét, e szerint számláltatott meg Magyarország népe az alig beköszöntött év első napjaiban az 1890. december 31-diki éjjél állapota szerint és fejeztetett be a népszámlálás ezúttal harmadizban a független magyar kormány visszaállítása óta.

A számlálás előleges eredménye az országos statisztikai hivatalban összeállítatván, azt első sorban hivatalos jelentésben a népszámlálást elrendelő törvény végrehajtásával megbízott miniszter ur elé terjesztettem, ki ezt viszont bemutatta ő Felségének, népe boldogsága és gyarapodása iránt melegen érdeklődő koronás királyunknak.

Itt azonban, a tekintetes Akadémia felolvasó asztaláról, bemutatom az eredményt egész hazánknak, hadd örüljön annak lelkes közönsége nemzetünk erős és intenzív gyarapodásán és ebből folyó politikai megerősödésén.

Ám kiejtettem már a szót, mely mindent magában foglal anélkül, hogy számot említettem volna. Ismétlem tehát, igenis gyarapodtunk és megerősödtünk, mert a magyar birodalom népessége a lefolyt évtizedben erős 10 százalékkal szaporodott, a mi azt jelenti, hogy a szt. István korona alatti országok polgári népessége meghaladta a 17 milliót!

Ha pedig hozzávesszük a tényleges szolgálatban volt cs.	
és kir. katonaságot	91.396
a m. kir. honvédséget	16.074
és a m. kir. csendőrséget	6.306

összesen 113.776 fővel, a tényleg jelenlevők száma 17.449,705-re emelkedik, vagyis kerekszámban tizenhatszázfőmilliót tesz.

Nagy, óriási jelentősége van e számnak, mert abban, hogy több mint másfél millióval emelkedett hazánk népessége, a lefolyt évtized összes politikai, közgazdasági és közegészségügyi vívmányai tükröződnek.

Csak hasonlitsuk össze a közelmúltat a jelennel és legott meg fogunk győződni állításaim igaz voltáról.

Mily nyomasztó, majdnem lesújtó érzelmek közt voltam kénytelen tiz évvel ezelőtt, ugyan e helyről bevallani tisztelt hallgatóimnak, hogy Magyarország népessége az 1870–80-diki évtizedben, sőt helyesebben 1869 óta, tehát tizenegy év alatt 15,417.000-ről csak 15,610.000-re, vagyis csak 193.400 lélekkel emelkedett, a mi alig tesz ki egy s egy negyed százalékot, évi átlagul pedig alig 0,11 %-nak felel meg.

Igaz, hogy ama szomorúan felejtethetlen 70-es évekbe esnek a kereskedelmi válságon kívül a cholera, a terméketlen évek, a vizáradások stb. és a közgazdasági restructio összes küzdelmei és áldozatai.

Oh a népességi leltárban híven könyveltetnek a népek viszontagságai és a közgazdasági állapotot semmisem illusztrálja jobban, mint a népességi számok. Az 1860-as évekbeli rövid szabadság hajnalpirja, az évtized közepén túl kivívott politikai önállóság verőfénye túlsegített a kezdet bajain; de a 70-es évek csapásai, az elmúlt esztendők játszi fényének elhomályosodása után, teljes gazdasági erőtlenségben találtak; ily viszonyok között a nemzet összeszedni magát s új küzdelmekre készülni igen, de gyarapodni nem tudott.

A ki nem ismerte e nemzetet, az 1880-ki számlálás szomorú eredményei után csakugyan kétségbe eshetett fellendülése iránt. Kárörvendő szomszédaink nem is késtek kiolvasni ama számokból népünk pusztulását, mely Bánk-bán szerint: »elmúlik, mint a buborék s marad, mi volt, a pusztaság«, de mely léget im megerősödött sorokban szív be egészséges tödővel a se meg nem tört, se meg nem fogyott magyar nemzet!

Ámde ki mondhatja, hogy 1880-tól az utóbbi évforduló napjáig terjedő évtized alatt meg lettünk volna kimélve a sors csapásaitól? Nem voltak-e ezen decennium alatt is rossz terméseink? Nem-e ép ezen évtized közepére esik az a gazdasági depressio, mely Európaszerte az agrarmozgalmat szülte? Nem áradtak-e ki vizeink? Nem vertek-e lánczba ipart, kereskedést és forgalmat az összes európai államokban a túlhajtott védvámok és vámtilalmak? Könnyebbült-e velünk szemben Észak-Amerika meg Oroszország versenye? stb. stb. És ha a cholérától meg is voltunk kimélve, nem pusztított-e himlő, vörheny, diphtheritis és milliárdnyi egyéb bacillus, mely éppen gyermekvilágunknak halálsarlója?

És ha mégis, mind e nagy és súlyos bajok daczára, nem csak meg nem fogytunk, de számban is, anyagilag is gyarapodtunk, úgy azt azon öntudatos és áldozatkész közgazdasági politikának köszönhetjük, melyben a nemzet és kormánya karöltve haladva, elhintette már a 80-nal lezáródó évtizedben a magokat, melyeknek a lefolyt évtizedben, fokozott ápolás és gondozás mellett, immár gyümölcseit is látjuk.

Dicsőségére legyen mondva az ország vezérférfiainak, kik el nem veszítették bizalmukat az iránt, hogy népüket, bár nagy megpróbáltatások árán, szebb jövő felé vezetni képesek; de talán bennünket kisebbeket is megillet egy kis rész az érdemből, mert nem szüntünk meg szóval és számmal küzdeni a nemzet önbizalmának emeléseért, erős tusát víva ama pessimismussal, mely az ország kétségtelen állapotának festésében kéjelgett és, ha felülvergődik, csakugyan pusztulásra vezet vala.

Talán máris tovább időztem oly általánosságoknál, melyeknek számainkhoz, látszólag, semmi közük. De valamint a szó magyarázza meg a számot, úgy a szám van hivatva igazolni a szóbeli állítást, számaink pedig e tekintetben nem fognak elmaradni földadatuk mögött s nem fognak cserben hagyni.

Találtatott ugyanis *jelenlevő polgári népesség*:

	1890-ban	1880-ben	Tehát 1890-ben több
Magyarországban	15,122.514	13,728.622	1,393.892=10·15 ⁰ / ₀
Fiumében és területén .	29.001	20.981	8.020=38·22 »
Horvát-Szlavonországban .	2,184.414	1,892.499	291.915=15·42 »
Összesen a magyar birodalomban	17,335.929	15,642.102	1,693.827=10·82 ⁰ / ₀

Természetes, hogy oly nagy, földrajzilag és gazdaságilag oly különböző és 322.000 □ kilométernél nagyobb kiterjedésű államban, minő Magyarország, a népességi viszonyok sem egyforma állapotot, sem egyenlő szaporodást nem mutathatnak fel. Jobban tájékozthatjuk tehát magunkat, ha a magyar anyaországot, melyről első sorban akarok szólni, ha nem is megyénként, melyek utóvégre csak politikai, vagy közigazgatási fogalmak, hanem inkább természetszerűen alakított országcsoportok szerint tekintjük meg s úgy vizsgáljuk a népességet. Ugyanazon felosztás ez, melyet már több ízben volt szerencsém a tisztelt Akadémiának bemutatni s mely a közönséges földrajzi használatban is mindinkább tért nyer.

E szerint volt a *jelenlevő polgári népesség*

	1890.	1880.	tehát 1890-ben több %
a Duna balpartján	1,875.140	1,752.049	123.091 = 7 ⁰ ₀₃
a Duna jobbpartján	2,751.357	2,566.946	184.411 = 7 ¹ ₁₅
a Duna-Tisza közén	2,757.635	2,343.384	414.251 = 17 ⁶ ₆₇
a Tisza jobbpartján	1,516.991	1,440.028	76.963 = 5 ³ ₄
a Tisza balpartján	2,068.027	1,820.855	247.172 = 13 ⁵ ₅₇
a Duna-Maros szögében	1,906.315	1,721.312	185.003 = 10 ⁷ ₇₄
az erdélyi megyékben ..	2,247.049	2,084.048	163.001 = 7 ⁸ ₈₂
Összesen	15,122.514	13,728.622	1,393.892 = 10 ¹ ₁₅

Legerősebben tehát, mint látni való, a Duna-Tisza köze szaporodott 17⁶⁷₀₀-kal, utánna a Tisza balpartján elterülő megyék 13⁵⁷₀₀-kal. Mindkettő egyuttal a magyarság főfészke. De a Tisza jobbpartján, a mintegy 90% magyarsággal bíró Borsod is 12⁰³₀₀ % -kal, a Duna-Maros szögében a közel 70% -nyi magyar lakosságú Csanád épen 19⁸⁷, vagyis majdnem 20% -kal szaporodtak.

Stagnatio csak az egy Abauj-Torna megyében fordul elő, hol a népesség majdnem ugyanaz volt 1890-ben, mint 80-ban, hanyatlás pedig épen csak három törvényhatóság területén volt észlelhető. Ezek a túl a dunai Mosony 715 lélekkel, a Tisza jobbparti Sáros 494 és Szepes vármegye 8.793 lélekkel. Mind a négy megyében constatálva volt az amerikai kivándorlás; nagyobb arányokat azonban csak Szepesben öltött, hol valószínűleg a bányaipar hanyatlásának róvható fel a népesség apadása, nem találván az többé kellő keresetet szülőföldjén.

Ha még a vármegyéken belől is kisebb területeket veszünk szemügyre és a járásokat is tekintjük, melyek sorába a rendezett tanácsú városok is tartoznak, de a melyekről később fogok szólani, úgy több helyen is találhatnók a népesség megcsökkenését, mit azonban az egészségesebb viszonyú szomszéd és környező járások népszaporodása megint kiegyenlített.

Egy kis példa erre, melyben egyszersmind némely feltűnő jelenség magyarázata is foglaltatik: Sáros megye. Ennek népessége, mint láttuk 494 lélekkel megfogyott, mely körülmény — mint a vármegye alispánja kísérelésében megjegyzi — »kizárólag a folyton tartó amerikai kivándorlásnak tulajdonítható; kitetszik ez — így folytatja — különösen abból, hogy az apadás kizárólag az alsó- és felső-tarcsai két járásra esik, hol a kivándorlás későbbben vette kezdetét, míg a vármegye többi járásában eltűnő csekély szaporodás mutatkozik, mi annak tulajdonítható, hogy ezen járásokban a kivándorlás már 1879-ben kezdődvén, ennek eredménye már az 1880-ban végrehajtott népszámlálásra gyakorolta káros befolyását.«

Noha a városokról és népességekről külön akarok szólani, mégis már itt említem meg Verseczet, melynek lakossága szintén 500 lélekkel megfogyott, mert a dolog magyarázata kapcsolatban áll az imént felhozottakkal. Ez apadás iránt is kérdés intéztetvén az illető hatósághoz, Versecz polgármestere írja, hogy »1880-ban a szőlőtermelés még a legnagyobb virágzásnak örvendett, minélfogva akkor még igen sok idegen napszámos lakott állandóan a városban, kik tehát az akkori népszámlálás alkalmával szintén összeirattak, 1880-ban azonban föllépven a phylloxera vastatrix, tiz év alatt oly rémitő pusztításokat vitt véghez, hogy Versecz város szőlőterülete, mely 1880-ban még több mint 9000 holdat tett, az eddig foganatosított kulturváltoztatások folytán jelenleg már csak körülbelől 2600 holddal szerepel; de ezen terület birtokosai közül is 1891. évre már 1200 egyén bejelentette, hogy szőlejét kivágta. Képzeltető tehát, hogy ily pusztulással szemben az utolsó tiz év alatt nemcsak a feleslegessé vált napszámosok hagyták el városunkat, hanem a tönkrement helyben született lakosság százai is eladván mindenüket, részint más községekbe, részint pedig Bulgáriába, Szerbiába, sőt Amerikába is kivándoroltak«.

Ime, tehát helyi okok, melyek itt-ott a népesség csökkenésére vezettek. Ilyenül említettett némely helyt a helyőrség áthelyeztetése, hol kis községben csak egy zászlóalj tisztjeinek családjai s szolgálinak távozása máris érezhető hiányt okoz a lakosságnál.

A phylloxera pusztításait nem sorolom ugyan a helyi okok közé, de nagyon is országos bajnak tekintem. Sőt alig fogok tévedni, ha azt állítom, hogy a Dunántul, Magyarország e kiváló vidéke, mely 1880-ban, mikor négy országrész tetemesen megapadt volt népességében, mégis 6°/o-kal szaporodott, jelen csak 7.18^o/o-nyi arányilag csekély szaporodását szintén ez országos csapásnak tulajdonítom. A beérkezett népszámlálási adatok nincsenek még feldolgozva s így nem kutathatom, mily népesség az, mely például Szlavonia népszámát felszöktette, de később erre is rátérek. Tudva azonban, hogy a Balatonmenti szőlők is pusztulásnak indultak és látva, hogy Veszprémmegye lakossága alig 3°/o-kal, Somogyé sem egészen 6°/o-kal emelkedett lélekszámban, nagyon közel hozza a következtetést, hogy számosan elpusztult szőlőikről vonultak más vidékre. Ha ugyanis a jól situált alföldi megyék, melyek 1880-ban közel 100.000 lélekkel megapadtak volt, ezuttal 10—15 százaléknyi, sőt azon is felüli szaporodást mutatnak, szinte lehetetlennek látszik, hogy a gazdag túl a dunai megyék ne ugyanezen arányban szaporodtak légyen. Van ugyan egy fertelmes ok, mely nevezetesen Somogyban és csodálatosan éppen a reformatus vallásuak között szomorúan megakasztja a természetszerű népszaporodást, de ezt itt a t. Akadémia előtt bővebben kifejteni tartózkodom, ügyelni fogok azonban, hogy a számlálási anyag részletes feldolgozásánál adatokat szerezzek ez irányban is s azután a társadalomnak válik föladatává, e baj orvoslásáról gondoskodni.

Elég volt azonban a számlálás eredményeinek sötétebb oldalaival való foglalkozás. Rossz szokásom szerint, mely tartózkodik a szépitgetéstől, csakhogy önámításba ne ejtsen bennünket tényleges viszonyaink felül, ugyszólván kimerítettem mind, a mi a számlálás eredményeiben hátrányos is mutatkozik s így annál tisztább örömmel fordulhatunk előnyös oldalaihoz.

Ezek első sorába tartozik a városok, népünk értelmisége gyűpontjainak erős gyarapodása. Már az 1880-diki számlálás eredményeinek bemutatásakor jeleztem külön 143 városunk

népességi viszonyait. Azóta némely rendezett tanácsú kisebb város nagyközséggé alakult s így nem szerepel többé lajstromunkban. A fenmaradt 136 város 1880-ik évi 2,130.294 főnyi összes lakossága 2,451.136 főre szaporodott az utóbbi évtized alatt, mi 320.842 léleknyi, vagyis 15⁰⁶ %⁰-nyi szaporodásnak felel meg s így az ország általános 10¹⁵ %⁰-nyi szaporodásával szemben közel 5 %⁰-nyi magasabb számbeli gyarapodást tüntet fel. Hogy itt első sorban Budapest, hazánk viruló fővárosa áll 37¹⁹ %⁰-nyi szaporodással, azt tisztelt hallgatóim a hirlapilag közzétett eredményekből máris tudják. Kevésbé lesz tudva és aligha talál országszerte hasonló fogadtatással a tény, hogy Budapest után a legnagyobb százalékkal Mármaros-Sziget szerepel, melynek lakossága ez évtized alatt 10 ezerről közel 15 ezerre, vagyis 36³⁴ %⁰-kal felszaporodott. Örömmel fogadhatnók ugyanis, ha ez eredményt a város természetes propagatiójának tulajdoníthatnók, de tartok tőle, hogy e csodálatos létszám-emelkedés inkább Oroszország lelketlen s erőszakos intézkedéseinek tudandó be s a politikusokra bízom annak megítélését, vajjon a más államból kiszorított eme vagyon- és kereset nélküli néprétegek hazánkba özőnlése ránk nézve előnyösnek jelezhető-e?

Harmincz százalékon felüli gyarapodást csak Zólyom és Kaposvár tüntetnek fel, mindkettőnél valószínűleg helyi okok működtek közre, mit Zólyomnál mindenestre abból magyarázhatunk, hogy egy nagy vasuti hálózat gócpontjává lett. Miskolcz is 25 %⁰-nál nagyobb (25¹⁹) emelkedést mutat, mit az al- és felföld kereskedelmét közvetítő eme commercialis központ természetszerű fejlődésének tulajdoníthatunk. Ezen kívül még hat város mutat 20 %⁰-kal nagyobb népességi szaporodást, köztük: Nagyvárad, Szombathely, Zala-Egerszeg. Alföldi nagy agrár-városaink átlag 15—18 %⁰-kal nőttek.

Általában van az említetteken kívül

11 város, mely 15—18 %⁰-ig

19 » » 11—15 »

és 8 » » 10 %⁰-on felül emelkedett,

mind csak olyan várost tekintve, mely egyúttal 5000-nél nagyobb lakosságot is számlál, mert kisebb terjedelmű városnál, ha egy-két száz lélekkel szaporodik is csupán, csakhamar mutatkozik a nagy perczent, de a mely népszaporodási tekintetben vajmi keveset nyom.

Többet jelent az, hogy nagyobb városaink közül több magasabb népszámbeli kathegóriába lépett, mert hiába, csak a sűrűbb együttlakás adhatja meg valamely községnek a városi jelleget.

Volt pedig:

				1890-ben	1880-ban
5.000 lakón felüli város				30	34
10.000 » » »				30	33
20.000 » » »				19	20
30.000 » » »				8	3
40.000 » » »				4	2
50.000 » » »				3	2
60.000 » » »				—	1
70.000 » » »				1	1
80.000 » » »				1	—
100.000 » » »				1	1

Vagyis a kisebb lakosságú város 5—20 ezerig 1880-ban még több volt, de mert magasabbá nőtt népszámuk, a következő osztályzatot szaporítják s így a 30, sőt 80 ezerig terjedő városok majdnem megkétszereződtek.

Felszökött pedig a 30.000-ból a 40.000-be Arad, az 50 ezerbe Pozsony és Debreczen, a 70 ezerbe Szabadka, a 80 ezerbe Szeged.

Budapestről már szólottam; de habár politikailag külön országos területet képez, mégis csak itt említem meg, hazai városaink között, Fiumét, Adriánk gyöngyét, mely az utóbbi 10 év alatt aránylag kicsi, 1880-ban még a 20.000-et is alig megütő népességében több mint 8.000 fővel szaporodott, mi, mint láttuk, 38·22%-nyi emelkedésnek felel meg. Hogy mit jelent e szép szaporodás épen tengeri kikötővárosban, azt fennen hirdetik más téren hazánkknak ez empóriumának révén közvetített és egyre emelkedő kereskedelem-árúforgalmi adatai.

A városok gyarapodásában Horvát-Szlavonország se igen maradt el a magyar anyaország mögött. Itt is két város: Zágráb meg Mitrovicza 30%-on felüli szaporodást mutatnak; fővárosuk 31·63%-kal emelkedett. Két város (Belovár és Bród) 20%-on felül, öt: köztük Karlócza és Sziszek 10—12%-ig megszorodtak. Tapasztalható azonban ott is egynémely városnak megfogyatkozása, köztük Károlyváros is 2·81%-kal, mit azonban hibás számításnak tulajdonítanak, melynek recti-

ficatiója most van folyamatban. A három tengerparti város: Buccari, Zengg és Carlobago már 1870-ről 80-ra is visszafelé haladtak népességekben, az újabbi évtizedben viszonyaik még szomorúbbá alakultak, úgy látszik Fiume és Triest erős emelkedése nem kedvez e kisebb kikötő városoknak.

Aránylag a társországek népessége erősebben szaporodott, mint az anyaországé, mert az ott 1880-ban constatált 1.892,499 léleknyi polgári népesség 1890-re, mint láttuk 2.184,414 lélekre emelkedett, mi $15\frac{42}{100}$ -nak felel meg, a szűkebb Magyarországnak csak $10\frac{15}{100}$ -nyi szaporodásával szemben. Csakhogy ezen szám sem az ottani népnek csupán születési többletéből ered. A zágrábi statisztikai hivatal lelkes és gondos vezetője dr. Zoričič a tényleg végrehajtott számlálás előtt a népesedési mozgalom adataival combinálva iparkodott az ottani megyék megközelítő népszámát kideríteni. Ez elég jól sikerült is. Csak négy megyében, nevezetesen: Pozsega, Belovár, Kőrös, Verőcze és Szerém megyékben haladta meg a tényleg kiderített népesség a kiszámítottat körülbelül 55.000 lélekkel. »És épen ez az a négy megye — ő maga mondja — melyekben a bevándorlás Magyarországból, Cseh- és Morvaországból, meg Horvát-Szlavonországok egyéb megyéiből részben hosszabb időtől fogva megkezdődött, részben most is állandóan és nagy mértékben tart.

Vajjon ki ne látná a szomszéd társországek e népességi tényeiben a mi Dunán túli megyéink némely csekélyebb szaporodásának kutforrását? ismeretes lévén a körülmény, melyet már a társadalom is szemügyre vett, hogy eme tájaink népessége erős arányokban telepszik le nevezetesen Szlavoniában, ezen még nem is oly rég magyar vármegyékbeli complexumban.

Vajjon fognak-e odaát — mit különben ép mai politikai viszonyaink között erősebben hiszek, mint még kevéssel ez előtt remélhattuk volna — oly lelkiismeretesen eljárni az anyanyelvi adatok gyűjtésében, mint a hogy az minálunk történt. Ha igen, úgy a részletek feldolgozása után nem lesz épen túlnehéz dolog szűkebb hazánkbeli népét a Dráván túl is feltalálni.

Mert hiába, egyéb eszköz nem áll hatalmunkban a magyar nemzetiség megállapítására a nyelvnél, de ha ez eszközt, menten minden chauvinista czélzatosságtól, helyesen

használjuk, nagyon közel jutunk annak kiderítésére: *hányan vagyunk magyarok?*

Jól tudom, hogy ezen kérdés érdeklí tiszteelt hallgatóimat leginkább. Nem tagadom, magam is első sorban ezt kívántam kutatni. De mert a nyelvi viszonyok csak a 17 milliót meghaladó összes számláló lapok többszörös kivetése és combinált összeolvasása után deríthetők ki, némi conjecturalis számításba bocsátkoztam, melynek ártatlanságáról egyébiránt legott számot fogok adni, eleve meg lévén győződve, hogy részrehajló színezéssel nem fog vádolni senki.

Mielőtt azonban értekezésem e legérdekesebb, egyszerűsmind utolsó részére térnék, kötelességem rámutatni még egy előnyös, szintén ez alkalommal kiderített tényre, melyből népünk számbeli szaporodásán túl, vagyonibeli gyarapodására is következtethetni. Ez pedig a házak száma, mely az utóbbi számlálás alkalmával szintén gyűjtetett.

Tudvalevő, hogy elszegényedő vagy épen kivándorolni készülő népség nem építkezik. Ellakik az kunyhójában, még ha az dűledezik is és csak a gyarapodó népesség terjeszkedik lakásában. Áll ez pedig kiválóan a szegény nép lakásaira nézve, mert a nagy számot csak ez adja ki, ennek milliónyi lakházai mellett még a főváros ezernyi palotái is keveset nyomnak.

Tekintsünk tehát közelebb e viszonyra is és nézzük, mi volt a *házak száma*

	1890.	1880.	több 1890-ben.
Magyarország . . .	2,543.086	2,299.366	243,720
Fiume s területe . .	1.831	1.503	328
Horvát-Szlavonország	344.565	276.554	68.011
Összesen . .	2,889.482	2,577.423	312,059

Ez absolut számok kevéssé igazitanak utba. Szükséges, hogy összehasonlithatás kedvéért itt is a százalékokhoz folyamodjunk s a nyert eredményeket egyszersmind a népszaporulati százalékokkal összevessük. Ekkor azt találjuk, hogy

	a házak szaporodása volt	a népesség
Magyarországban	10 ⁵⁹ / ₁₀₀	10 ¹⁵ / ₁₀₀
Fiume és területén	21 ⁸² / ₁₀₀	38 ²² / ₁₀₀
Horvát-Szlavonországban . .	24 ⁵⁰ / ₁₀₀	15 ¹² / ₁₀₀
Átlag . .	12 ¹⁸ / ₁₀₀	10 ⁸² / ₁₀₀

S mily ékesszólóan beszélnek e számok! Látszólag az anyaország mutatja be magát legszegényebbül, a mennyiben itt a népesség szaporodása s a házak számának emelkedése közt alig van félszázalék különbözet. De mellőzve Fiumét, hol a házak szaporodása 16.40 %^o-kal marad a népé mögött; mi onnan magyarázható, hogy Fiumében, kikötő városi jellegből folyóan, szűk téren magas, csupa több emeletes házakat építenek, Horvát-Szlavonország nagyobb százaléka, mely a népességét szintén 9.17 %^o-kal meghaladja, épen nem ejt tévedésbe. Ott a korábban jelzett betelepítés és bevándorlás jut kifejezésre, új jövevénynek legelébb is lakházról kellvén gondoskodni.

Vannak nálunk is megyék, például Hont, Nyitra, Baramanya, Fehér, Tolna, Bács, Csongrád, Békés, sőt egész ország-részek, mint a Duna-Maros szöge és az erdélyi megyék, melyekben a házszaporodási százalék a népességét túlhaladja. Ha pedig elgondoljuk, hogy az egész országban csupán Mosonban csökkentek meg az épületek 0.83 %^o-kal, míg a stagnáló népességű Abauj-Tornában mégis 0.94 %^o-kal, az épen megfogynak Sárosban és Szepesben is 6.23, illetőleg 6.33 %^o-kal emelkedett az épületek száma, azon meggyőződésre kell jutnunk, hogy a kivándorlás nem harapózott el túlságosan mély rétegekbe s hogy a nép inkább kereseti forrásnak tekinti a kivándorlást, semhogy kitelepedési szándékkal hagyná el hazáját.

Ugyane nézetünket látszik igazolni egymásik körülmény is.

Magyarországban átlag 1.031 nő esik 1.000 férfira. Régebbi kutatásaim alapján kiderítettem, hogy a nyugat-európai nemi arány épen Magyarország közepét metszi, hazánk nyugati felében egészen a többi európai államokhoz hasonló viszony létezik, míg keleti felében, nevezetesen a kétféle görög felekezetűek között, megfordított viszony kap mind erősebben lábra. Itt ugyanis a nők száma nemhogy meghaladná, de el sem éri a férfiak számát, elannyira, hogy némely megyében, például Krassó-Szörényben, Besztercze-Naszód, Csik, Hunyad és Udvarhely megyékben 1.000 férfira alig 950—980 nő esik.

Ha már most azt tapasztaljuk, hogy a stagnálónak jelzett Abauj-Tornában 1.147, a csökkenő népességű Szepes és Sáros megyékben 1.136 és 1.163 nő jut ezer-ezer férfira, azt kell következtetnünk — és ezt a tapasztalatot már 1880-ban is tettem, mikor a kivándorlás még nem dívott oly erősen — hogy a férfinépesség csak ideiglen vonul más megyébe

vagy országba, vagy vándorol épen az Oceánon is túl, de hogy szülőföldjét, csekély kivétellel talán, nem szándékszik végkép itt hagyni, hanem visszatér szeretteihez, kik iránt a daróc-posztó alatt is melegen lüktet a szív és otthonhagyott családja sorsán akar enyhíteni, az egy időre magára vállalt önkéntes számkivetés által.

Nincs tehát ok nagyobb aggodalomra népünk pusztulása fölött; de igen is van okunk örvendeni a magyarság emelkedésén.

Hogy honnan tudom ezt? már megvallottam: nem a számláló lapok megolvasása folytán, nem azon törvény tíz évi hatásából ítélve, mely a magyar nyelvet behozta a népiskolába s a melylyel városokban és vegyes nép lakta vidékeken igen, de ott, hol tömören laknak az idegen ajkú nemzetiségek, hódítani különben sem fogunk.

De nem is volt szükséges holmi mesterkéltság fogáshoz nyulnom. Az ország nyelvi vagy nemzetiségi viszonyai ismeretesek. Százalékszámra tudjuk már 1880-ból, mennyi minden egyes megyében és városban a magyar és másajkú nemzetiségi lakos.

Ha tehát absolute számon kívül hagyom a magyarnak, mint uralkodó nemzetiségnek netaláni gyarapodási előnyeit, melyek bármely népnél és államban mindig és mindenkor léteztek; hanem épen csak az 1880-ban kiderített magyarsági százalék számmal szorzom az illető megyében kiderített népszaporulatot, ki kell kapnom azon — ismétlem: minden mellékkörülmény távolmaradásával — minimalis számot, melylyel a magyarok az utóbbi évtizedben szaporodtak.

Egypéldával még könnyebben teszem érthetővé és illusztrálhatom eljárásomat: Jász-Nagy-Kún-Szolnok megye 1880-ik évi magyarsági százaléka $94\frac{91}{100}$ a népesség szaporodása 39.310, tehát

$39.310 \times 94\frac{91}{100} : 100 = 37.309$ -czel vagyis ennyivel szaporodott az említett megyében a magyarság. Igaz, hogy ez egyik legelőnyösebb példája számításomnak, mert ennél nagyobb százalékkal a magyarság egy megyében sem szerepel. Vehetjük azonban az ellenkező végleletet is.

Im itt van Árva megye, melyben 1880-ban csak $0\frac{43}{100}$ magyar találtatott. Felállítván a fentebbi példát, vagyis: az 1890-diki szaporodást, mely $3.251 \times 0\frac{43}{100} = 14$, vagyis Árvában — számításom szerint — a magyarság csak 14 lélekkel szaporodott, a mit bizonyára az árvaiak maguk sem állítanak.

Remélem, e példák után senki se fog részrehajlással,

chauvinismussal, vagy — a mivel a német Schulverein részéről annak idején szintén gyanúsítottam — adathamisítással vádolni!

Keresztülvive e míveletet az egész országra nézve, azt tapasztaltam, hogy

a magyarság szaporodott:

a Duna balpartján	36.123 lélekkel
a » jobbpartján	119.862 »
a Duna-Tisza közén	286.925 »
a Tisza jobbpartján	47.159 »
a » balpartján	128.142 »
a Maros-Duna szögében	34.913 »
az erdélyi megyékben	42.740 »
Összesen	695.864 lélekkel,

vagyis az anya-ország lakosságának összes szaporodásából több mint fele a magyarokra esik.

Az 1880-diki számlálás kiderített volt 6,165.088 magyart; hozzászámítva az országból ideiglenesen távollevőket az általános országos százalék szerint; továbbá a tényleges katonai és honvéd-szolgálatban levőket és a kiderített 817.668 magyarul tudót: már akkor megállapítottam volt 7,342.800 magyart. Csak egy conjecturális szám alkalmazását engedjenek meg, hogy t. i. a magyarul is tudó más ajkúak múlt évtizedbeli számához 20%-ot hozzáüthessek. Tudom, hogy ez önkényes szám; de körületekintve hazánkban s csak a legifjabb nemzedéket tekintve, alapszámul pedig az 1880-ban tényleg már kiderített nyelvi viszonyokat véve, azt hiszem mindenki be fogja látni, hogy e 163.000 lélekkel innen maradtam a föltehető számon, mit végleges adataink, remélem, be is fognak igazolni, sőt ennél nagyobb eredményt is constatálni.

Kapunk tehát kerekszámban 8,200.000 magyarul beszélő honfitársat. Vajjon ez mind testestül-lelkestül magyar-e, ki kételkednék rajta? De hogy itt se csalódjam, elejtettem a malcontensek s a magyarul tudó idegen nemzetiségű agitátorok javára, a szám kikerekítése végett 2.200 lelket s akkor a mai tényleges népszámot tekintve, a magyar az anyaországban 54.22 %-ot képvisel, vagyis az ország lakosságának erős *absolut többségét képezi.*

Ezentúl többé senki szemünkre nem vetheti, hogy a nemzetiségi minoritás uralkodik ez országban, mert a legszámosabb nemzetiség is alig haladja meg országunkban a 15 %-ot, az absolut többség pedig mindenha a magyar *nemzeté.*

KELETI KÁROLY.

A VASUTAK SZEREPE ÁLLAMI HÁZTARTÁSUNKBAN.

*(Felolvasatott a m. tud. Akadémia II. osztályának 1891. évi
január hó 12-én tartott ülésében.)*

A célzt, a mely felé a kormány és törvényhozás, támogatva a nemzet áldozatkészségétől, másfél évtized óta állhatatosan törekedett, végre elértük: az 1891. évi költségvetés állami háztartásunk egyensúlyát teljesen helyreállítva mutatja és ezzel bezárult a krónikus deficitek huszonkét éves korszaka.

E korszakhoz tulajdonképen már az 1890. évet sem számíthatjuk; mert úgy látszik, hogy a tényleges eredmény nemcsak teljesen eltüntette az előirányzott csekély (félmilliónyi) hiányt, hanem még jelentékeny fölösleggel gazdagítja az államkincstárt, így tehát csak 21 évre terjedt az a kor, mely a kishitű csüggedésnek és nagyszerű erőfeszítésnek, a tapasztalatlanság szülte balfogásoknak és a céltudatos éleslátásnak oly változatos képeit tárja elénk.

Rendkívül érdekes és hálás tárgy volna e korszaknak pénzügyi szempontból való alapos tanulmányozása és valóban itt az ideje, hogy a szakirodalom a történeti felfogás objektivitásával igyekeznék megvilágítani e korszak alatt állami pénzügyeink homályos ösvényeit.

Általánosságban mindenki tudja, hogy államháztartásunk egyensúlyának tartós zavarát részint az a mohóság okozta, melylyel századok mulasztásait egyszerre akartuk helyre-pótolni, részint az egyre növekedő katonai terhek, melyeket az európai helyzet kényszere rakott ránk, részint pedig az állami pénzügyek terén a kellő rigorozitás hiánya és az a kissé könnyelmű felfogás, mely sokáig megvetette a krajczáros takarékoskodást, a mi pedig ily szegény nemzetnél már ele-

jétől fogva teljesen indokolt lett volna. Ezenkívül természetesen sok más ok működött közre a sajnálatos eredmény előidézésében, részint gazdasági viszonyainkból folyó, részint Ausztriával kötött szerződéseink következménye, hol a kezdetben elkövetett hibákat csak később és nem is mind lehetett helyrehozni.

Mily súlylyal hatottak a különféle okok államháztartásunk megrontására, az számszerű adatokkal eddigelé kimutatva nincs. Bajos is itt apodiktikus bizonyosságú tételeket állítani fel. Azok az állami szükségletek, melyek e 21 év alatt budgetünkben mint kiadások szerepelnek, csaknem kivétel nélkül teljes joggal követelhetnék kielégítésüket. Csak az a kérdés, hogy mily határig? Vajjon elodázhatók voltak-e, vagy elodázhatlanok és ez utóbbi esetben mennyiben nyerték fedezetüket az állam saját forrásaiból meritett jövedelmekből és mennyiben váltak okozóivá a deficitznek s a deficitzek következtében felhalmozódó állami adósságok óriási terhének? Mindezen kérdéseknek kielégítő megoldása, államháztartásunknak a legapróbb részletekig menő áttanulmányozásán és a zárszámadások átdolgozásán kívül még a gazdasági és politikai viszonyok komoly figyelembevételét és kölcsönhatásuk erős megvilágítását is kívánja.

Szerény értekezésem ily nagy és merész feladatra nem vállalkozik, a következő lapokon csak azt igyekszem kimutatni, hogy mily részük volt a hazai vasutügy érdekében hozott áldozatoknak az 1869. óta szakadatlanul tartó deficitzek előidézésében, nem felejtve el természetesen, hogy ezek az áldozatok részben rekompenzációjukat találják az állami vagyonnak abban a növekedésében, melyet az államvasutak értéke jelenleg képvisel és találják talán egészen abban a kiszámíthatatlan közvetett haszonban, melyet közgazdaságunk valamennyi ága a vasutaknak köszön.

Hogy mennyit áldoztunk 1869 óta vasuti hálózatunk kiépítésére és forgalmi képességének azon fokra való emelésére, a melyen az jelenleg áll, nem könnyű megállapítani. Nem fejezi ki ezt az államvasutak beruházási tőkéje, még akkor sem, ha a garantírozott vasutaknak adott kamatbiztosítási előlegek összegét hozzászámítjuk is; mert a vasutak tiszta jövedelme korántsem fedezte a beruházási tőke évi kamat- és törlesztési járulékát, a kamatbiztosítási előlegek

pedig, bár 4%-os kamattal irattak az illető vasutak terhére, jobbára csak fiktív értékek valának és a később bekövetkezett államosítások alkalmával az állam le is mondott visszatérítésükről. De még a beruházási tőke fedezetlen évi járulékának és az évenként kifizetett kamatbiztosítási előlegeknek számbavétele sem elég. Az állam, nem tudván ez összegeket saját bevételi forrásaiból fedezni, kénytelen volt állami kölcsönökhöz fordulni; minden egyes évnél tehát nemcsak a vasutakba tényleg befektetett összegeket, a kamatbiztosítási előlegeket és az egyenesen vasuti célokra felvett kölcsönök járulékait kell számításba vennünk, hanem azon kölcsönök évi járulékának arányos részét is, melyekből a megelőző év, illetőleg évek fedezetlen vasutügyi kiadásai pótolhattak. Így egy szakadatlan lánczolat képződik, melyben a vasutügy fejlesztésére áldozott nettó-összegek és az azok fedezésére szolgáló különböző kölcsönök mint lánczszemek kapcsolódnak egymásba és minden előző az utána következőnek okául is szolgál, mert minden következő évben a megelőzőben a vasutakból származó kiadások fedezésére fordított kölcsönök kamatait is oda kell írunk a többi passzív tételek sorába. Így fogva fel a kérdést — pedig helyesen csak így lehet felfogni — az az erőfeszítés, melyet a nemzet a közlekedési eszközök és különösen a vasutak érdekében tett, kétségkívül jóval nagyobb leendő, mint azt első tekintetre gondolnók. Ha állami adósságunk lavinaszerűen növekedett, ebben nagy részük volt éppen ez erőfeszítéseknek, éppen ez áldozatoknak, a mint azt alább számszerűleg is ki fogjuk mutatni.

De vajjon helyes-e az eljárás, melyet követünk? A kombinatív számítás megközelíti-e a valóságot és midőn az igazságot kutatjuk, nem helyezzük-e éppen hamis világításba azt a fontos kérdést, melynek tisztába hozatalára vállalkoztunk? E kérdéseket méltán fel lehet vetni és mielőtt tulajdonképeni tárgyamba kezdenék, előre kell bocsátanom eljárásom igazolását.

Lehetetlen egész határozottsággal kimutatni, hogy a vasutakba fektetett vagy általában a vasutügy érdekében áldozott összegek minő forrásból kerültek elő. Nem számítva a vasutak államosítása folytán elvállalt terheket, csak két kölcsönünk volt, mely kizárólag, vagy csaknem kizárólag vasutakba fektetett: az 1867. évi vasuti kölcsön és a gömöri iparvasutak záloglevél

kölcsöne. A 30 milliós kölcsön rendeltetése részben szintén a vasutépítési kiadások fedezése volt, de a kölcsönnek, mely 1872-ben realizáltatott, alapszerű kezelése már 1873-ban megszűnt és az 1872-ről áthozott maradvány az állam többi bevételei közé foglaltatott és elvesztette saját egyéniségét. Vajjon hogy lehet hát meghatározni — merül fel önkénytelenül a kérdés — hogy a későbbi vasutépítési költségek, beruházások, vasuti kamatbiztosítási előlegek, stb. az állam rendes jövedelmeiből, vagy pedig állami kölcsönökből és mely állami kölcsönökből fedeztettek? Igaz, hogy a kiadási tételeknél a felhasznált összeg eredete nincs megkülönböztetve és ez felesleges is volna, de az kétségtelen, hogy az állam rendes bevételeiből a kiadásokat fedezni nem lehetett; a vasutügyünk érdekében hozott összes áldozatok tehát az évenkénti államháztartási hiányban jutottak kifejezésre és minthogy ezen deficitek fedezéséről a törvényhozás a hitelforrások külön megjelölésével gondoskodott; világos, hogy nem vétünk az igazság ellen, ha évről-évre a vasutakra áldozott nettó-kiadások összegét azon állami kölcsön terhére írjuk, a melyből az illető év pénztári hiánya fedeztetett.

Az alap tehát, a melyen számításaimat eszközölöm, elég szilárd, elég reális. Mindazonáltal nem kecsegtetem magamat, hogy a valóságot megközelítő eredménynél többet nyujtok; némi eltérés kétségkívül van a valóság és az általam levezetett számok között. A ki ismeri állami zárszámadásainkat, az tudni fogja, hogy mily nehéz bármily irányban a jelennek és multnak összehasonlító képét adni. A változó elvek, melyek az állami zárszámadások szerkesztése és az elszámolások tekintetében időnkint uralkodtak, felette fáradságossá tesznek minden összehasonlítást és bár az adatok kijegyezgetésénél egy pár kartársam szives segítségét is igénybe vettem, még sem merem állítani, hogy adataim hézagtalanok és mentek volnának minden tévedéstől. Kisebb tévedések vagy eltérések azonban nem változtatják meg az eredményt, száz milliókra menő összegnél.

Minthogy a vasutak érdekében hozott áldozatokat első sorban az állami deficittel akarjuk összehasonlítani, előre kell bocsátanunk a tárgyalt időszak alatt a zárszámadási hiányt. Az állami számvevőszék a zárszámadásokhoz csatolt részletes jelentésben évről-évre kimutatja a hiányt és pedig oly állás-

pontot foglalva el, hogy hiánynak veszi azt az egész többletet, melylyel a kiadások az állam saját forrásaiból eredő bevételeket meghaladják. Ez álláspont kétségkívül a legreálisabb és legszigorúbb mértéket adja a pénzügyi helyzet megítéléséhez. Ha kevesebb rigorozitással akarnánk eljárni, a beruházásokat, melyek tulajdonképen vagyonszaporodást képviselnek, le kellene vonnunk a hiányból. Csakhogy ez az eljárás könnyen tévútra vezethet bennünket. A beruházásoknak ugyanis nemcsak előállítási és gazdasági értékét kell figyelembe venni, hanem azok jövedelmezőségét is, mert az oly beruházások, melyek bár a közérdek szempontjából hasznosak, de az államnak közvetlen jövedelmet vagy éppen nem, vagy csak igen keveset hoznak, az állami háztartás szempontjából egyenértékét nem képezik a kölcsönök útján előteremtett összegeknek, melyek kamatozást igényelnek és folytonos terhet rónak az államra. Elfogadva tehát a főszámszék adatait, államháztartásunkban 1869. óta az évi hiány következő volt:

1869-ben	13,066.790 frt.	1879-ben	38,260.045 frt.
1870-ben	28,749.345 »	1880-ban	41,963.574 »
1871-ben	35,554.853 »	1881-ben	48,065.401 »
1872-ben	42,153.134 »	1882-ben	46,343.544 »
1873-ban	64,080.907 »	1883-ban	39,135.892 »
1874-ben	61,518.925 »	1884-ben	41,018.451 »
1875-ben	40,498.436 »	1885-ben	40,200.527 »
1876-ban	31,260.933 »	1886-ban	43,041.767 »
1877-ben	26,451.034 »	1887-ben	49,416.735 »
1878-ban	58,924.721 »	1888-ban	24,103.491 »
	1889-ben	1,386.898 frt.	

E 21 év alatt két, vagy három korszakot különböztethetünk meg. Az első 1874-ig tartott, midőn a régi Deákpárti kormány tartotta kezében a hatalom gyeplőjét; a második 1875—1877-ig bezárólag, a pénzügyi kibontakozás a fuzionális kormány alatt; a harmadikat pedig 1878-tól, a boszniai okkupációtól máig számíthatjuk. Minthogy azonban a két utóbbi korszakot sem a rendszer, sem az egyének nem választják el egymástól, csak a boszniai okkupáció külső eseménye, — bár ez kétségkívül erős hatással volt állami háztartásunkra — helyesebbnek látszik két korszakot különböztetni meg, az 1875. év előttit és az azóta tartót. A 6 évre terjedő

első korszak alatt a deficitek összege 245¹² millió forintba rúgott és az évi átlagos hiány 40⁸⁵ millió frt. volt, míg a második korszak alatt, mely másfél évtizedet ölel fel, az összes deficit 570⁰⁷ millióra ment, az évi átlagos hiány pedig 38⁰⁰ millió forintot tett. Valami nagy különbség tehát nem mutatkozik az évi átlagos hiány között, de lássuk, mennyiben voltak okozói a vasutak e nagy deficitnek külön az első és külön a második korszakban.

Az állam kettős irányban igyekezett a magyarországi vasuthálózat fejlődését előmozdítani; részint közvetlenül állami vonalak építése által, részint közvetve az által, hogy elfogadva a jövedelembiztosítás elvét: állami garanciával csalogatta a magántőkét a vasuti vállalatokba. Az utóbbi volt a szabály, az előbbi csak kivétel. Ma már, midőn az akkori intézkedések közgazdasági hatását a kész eredményből ítélhetjük meg, minden habozás nélkül pálczát törhetünk a kamatbiztosítási rendszer felett. Ámde akkor a dolgokat nem úgy látták és nem is láthatták úgy, mint mi. A kamatbiztosítási rendszer nemcsak Ausztriában volt uralkodó, hanem nálunk is; a magyar kormány örökségképen vette azt át az osztrák kormánytól. Az addigi tapasztalatok szerint nem is látszott veszélyesnek, még pénzügyi szempontból sem, hiszen garantirozott vasutak voltak az akkor üzletben állott osztrák államvasut, déli és tiszavidéki vasut is, de a jövedelembiztosítás, legalább tartósan, az állam megterhelhetetésével nem járt. Ugyanezt remélhették az újabban engedélyezett garantirozott vasutaktól is. Csakhogy egy lényeges különbség volt a régi és új vasutak közt; az előbbiek az ország legnépesebb és leggazdagabb részeit szelték keresztül, míg az új vasutak többnyire oly vidékeken futottak át, melyek sem személyekben, sem árukban nem nyújtottak a vasuti forgalomnak oly gazdag anyagot, mint ama sűrű népességű és jobban kultivált vidékek. Így történt, hogy a kamatbiztosítási előlegek csakhamar annyira igénybe vették az államkincstárt, hogy a pénzügyi egyensúly megzavarását jóformán magukban is képesek lettek volna előidézni. Ez a teher azonban az általunk tárgyalt időszak első éveiben még nem mutatkozott, csak 1870-ik évi zárszámadásunkban merül fel először e kiadási cím.

Az első anyagi áldozat, melyet az alkotmányát visszanyert Magyarország vasutakra fordított, a pénzügyi zavarokba jutott *magyar északi vasut* pest-losonczi vonalának megszerzése

volt 1868-ban. E célra szolgált az 1867 : XIII. t.-cz. alapján felvett vasuti kölcsön, mely 85,125.600 ezüst forint névértékben bocsáttatott ki. A kötvények értékesítéséből, a mint a főszámszéknek, valamint a zárszámadási bizottságnak a kölcsön végleges lebonyolítása után tett jelentéséből látjuk, az államkincstárba csak 68,969.178 frt. folyt be bankértékben; ez összegből vasutak és vasuti gyárak vételére és építésére 67,511.733 frt. fordított, miből azonban 5,799.887 frtot a vasutakba fektetett tőkék után járó időközi kamatok emésztettek fel.

A vasuti kölcsönből 1868-ban 10¹² millió fektettetett vasutakba, de ez évben állami zárszámadásunk még fölösleggel záródott le.

1869-ben vasutépítésre 11²⁰ millió fordított. Ez évben a vasuti kölcsön még alapszerűleg kezeltetett és a vezetett számadásokból kitűnik, hogy nemcsak ez az egész összeg fedeztetett a nevezett kölcsönből, hanem az az 1²³ millió is, a mennyivel a fizetett időközi kamatok a vasuti kölcsönből gyümölcsözőleg elhelyezett tőkék kamatát és a megszerzett államvasut tiszta jövedelmét meghaladták. A vasutakra fordított összes netto kiadás 1869-ben 12⁴³ millió forintot tett és csak 637 ezer forinttal volt kisebb az azon évi országos deficiztnél.

Az 1870-ik évben a kiadások következőleg alakultak :

Vasutépítés, beruházás és gépgyár megszerzése	13,115.425 frt.
Netto kiadás az alapszerűleg kezelt vasuti kölcsönnél	2,089.136 »
Kamatbiztosítási előlegek	3,034.332 »
Összesen .. .	18,238.893 frt.

Ez összegből 14,051,980 frt. a vasuti kölcsönből fedeztetett, 4,186.913 frt. pedig a fedezetlen zárszámadási hiányban vegyült el, mely ez évben már 10,510.452 frttal multa fölül a vasutakba fektetett összeget.

1871-ben :

Vasutépítés, beruházás, gépgyár	16,334.026 frt.
Netto kiadás az alapszerűleg kezelt vasuti kölcsönnél	2,317.343 »
Kamatbiztosítási előlegek	3,828.114 »
Összesen .. .	22,479.483 frt.

Ez évben már több, mint 13 millió frttal volt kisebb a vasutakba fektetett összeg az általános deficiztnél. A fentebbi összegnek még mindig tetemes része (17⁵³ millió frt. fedeztetett a vasuti kölcsönből és csak 4,944.841 frt. maradt fenn fedezet nélkül.

Minthogy a megkezdett vasutak befejezésére a 67. évi vasuti kölcsön előreláthatólag nem volt elégséges, az 1871. XLV. t.-cz. a kormányt egy 30 millió ezüst frt. névértékű kölcsön kibocsátására hatalmazta fel, mely részben az évenkénti deficizt kiegyenlítésére is szolgált. Ugyancsak 1872-ben egy másik vasuti kölcsön is került kibocsátásra, az 1871. évi XXXVII. t.-cz. által engedélyezett gömöri iparvasuti záloglevél-kölcsön. Mielőtt azonban ezek felhasználásáról szólnánk, álljanak itt az 1872-ben vasuti czélokra kiadott összegek:

Vasutépítés, beruházás és gépgyár	19,453.332 frt.
Netto kiadás az alapszerűleg kezelt vasuti kölcsönnél	4,582.774 »
A gömöri kölcsön kamat- és törlesztési járuléka	390.777 »
A 30 milliós kölcsön kamat- és törl. járulékának megf. részlete	302.046 »
Kamatbiztosítási előlegek	6,433.243 »
Összesen	31,162.172 frt.

Ebből 14,731.175 frt. a vasuti, 5,472.335 frt. a 30 milliós, 982.105 frt. pedig a gömöri záloglevél-kölcsönből fedeztetett.

1873-ban a kiadások voltak:

Vasutépítés és beruházás	18,551.995 frt.
Vasuti kölcsön kamat- és törl. járuléka és kezelési költsége	5,393.055 »
Gömöri záloglevél-kölcsön kamat- és törl. járuléka és kezelési költsége	427.733 »
30 milliós kölcsön kamat- és törl. járuléka és kezelési költsége	2,110.460 »
Az 54 milliós kölcsön kamat- és törl. járulékából a megfelelő rész	312.976 »
Kamatbiztosítási előlegek	13,858.672 »
Összesen	40,654.891 frt.

Ebből levonva az államvasutak és gépgyár tiszta jövedelmét	1,198.723 frt.
Marad	39,456.168 frt.

Ideje kimutatnunk, hogy mit irhatunk a 30 milliós és az 1872 : XXXII. t.-cz. alapján kibocsátott 54 milliós kölcsönből a vasutak érdekében tett kiadások számlájára. A 30 milliós kölcsönből 1872-ben 5,472.335 frt., 1873-ban pedig 7,250.774 frt. fordítottatott vasuti építésekre és beruházásokra az államvasutaknál: minthogy pedig az egész kölcsönre — a gyümölcsözőleg elhelyezett tőkék időközi kamatait is beszámítva — bankértékben 25,920.200 frt. folyt be, a kölcsönből az 1872. évben a fentebbi összegeket levonva, már csak 13,197.091 frt. állt rendelkezésre. Az 1870., 71. és 72. években azonban azok a vasuti kiadások, melyek sem a vasuti, sem a gömöri, sem végre magából a 30 milliós kölcsönből nem fedeztettek, 19,111.312 frtra rúgtak, jóval többre, mint a mennyit a 30 milliós kölcsönnek imént kimutatott maradványa képviselt. A 30 milliós kölcsönt tehát egészen a vasutak számlájára irhatjuk, a fedezetlen 5,914.221 frt. már az 54 milliós kölcsön terhére esik. Ugyan e kölcsönből a zárszámadás tanúsága szerint 1873-ban tényleg 6,832.201 frt. fordítottatott vasutépítésre és beruházásokra és minthogy ugyanazon év vasuti költségeiből 1,609.578 frt. még a vasuti kölcsön maradványaiból került ki, 4,112.687 frt. pedig a gömöri záloglevél-kölcsönből, még további 19.65 millió frtot kell az 54 milliós kölcsön terhére írunk, úgy, hogy e kölcsönnek (természetesen a bankértékben tényleg befolyt összeget véve alapul) 76.51%-át a vasutépítés, vagy a vasutügy érdekében hozott egyéb áldozatok emésztették fel. A következő években ezen arány szerint veszszük a vasuti kiadáshoz az 54 milliós kölcsön évi kamat- és törlesztési járulékát és kezelési költségét. Még csak egyet kell megjegyeznünk; úgy a 67. évi vasuti, valamint a 30 és 54 milliós kölcsön ezüst értékre volt megállapítva, de egyúttal az előbbi frankokra, a két utóbbi pedig font sterlingekre szolt. Ez akkor nem birt jelentőséggel, mert az arany-nak az ezüsstel szemben még nem volt ágioja; később azonban, midőn az ezüst mind jobban elértéktelenedett, a frankokban, illetőleg font sterlingekben fizetendő kölcsönök végleg aranykölcsönökké váltak. Most pedig folytassuk évről-évre a megkezdett kimutatást.

1874-ben:

Vasutépítés, beruházások az államvasutak- és áll. gépgyárnál		10,851.298 frt.
Vasuti kölcsön		5,314.486 »
Gömöri záloglevél-kölcsön		424.604 »
30 milliós kölcsön		2,101.422 »
54 » »		2,352.306 »
Kamatbiztosítási előlegek		16,420.505 »
Összesen		37,464.621 frt.

Ebből levonva az államvasutak és gép- gyár tiszta jövedelmét	76.890 »
Marad	37,387.731 frt.

Ebből 1,441.364 frt. a gömöri iparvasuti kölcsönből fedeztetett, a többi 35,946.367 frt. pedig az 1873 : XXXIII. t.-cikk alapján kibocsátott 76 $\frac{1}{2}$ milliós függő adósságra esik, és tekintve, hogy az államkincstárba a 76 $\frac{1}{2}$ millió ezüst forint névérték után csak 71,655.889 frt. folyt be bankértékben, a fentebbi hiány fedezésére 38,372.400 frt. névértékű kötvényre volt szükség.

1875-ben:

Vasutépítés, beruházások az államvasutak- és áll. gépgyárnál		2,679.196 frt.
Vasuti kölcsön		5,207.220 »
Gömöri záloglevél-kölcsön		424.338 »
30 milliós kölcsön		2,141.793 »
54 » »		2,995.088 »
76 $\frac{1}{2}$ » »		2,532.578 »
Kamatbiztosítási előlegek		14,713.358 »
Összesen		30,693.571 frt.

Ebből levonva az államv. és gépgyár tiszta jövedelmét	1,529.701 »
Marad	29,163.870 frt.

E hiányt teljesen az 1874. XIV. t.-cz. alapján kibocsátott 76 $\frac{1}{2}$ milliós kölcsönnek, vagyis a 153 milliós kölcsön második felének terhére írhatjuk. Ebből befolyt tisztán bankértékben 70,186.757 frt., a fentebbi hiány fedezésére tehát 31,785.600 frt. névértékű kötvény kibocsátása vált szükségessé, mely az előbbi évvel 70,158.000 frtra rúgott.

1876-ban:

Vasutépítés, beruházás	2,411.019	frt.
Vasuti kölcsön	5,682.420	»
Gömöri zál. kölcsön	455.653	»
30 milliós kölcsön	2,258.081	»
54 milliós »	3,131.933	»
153 milliós kölcsön	5,051.376	»
Kamatbiztosítási előlegek ¹⁾	14,048.457	»
Összesen	33,038.939	frt.

Ebből levonva az államvasutak és gépgyár tiszta jövedelmét	2,177.044	»
Marad	30,861.895	frt.

Ez összeg fedezésére az 1876. évi kibocsátásnál elért tényleges eredményt véve alapul 33,273.000 frt. névértékű 6% aranyjáradék kötvény kibocsátása vált szükségessé.

1877-ben:

Vasutépítés, beruházás	2,907.013	frt.
Vasuti kölcsön	5,706.577	»
Gömöri zálogl. kölcsön	464.355	»
30 milliós »	2,330.629	»
54 milliós »	3,382.917	»
Keleti vasut államosítása	810.349	»
153 milliós kölcsön kamata	5,177.660	»
Aranyjáradék kamata	2,550.375	»
Kamatbiztosítási előlegek	15,446.881	»
Összesen	38,776.756	frt.

Ebből levonva az államvasutak és gépgyár tiszta jövedelmét	2,625.000	»
Marad	36,151.756	frt.

Ez összeg 39,141.000 frt. névértékű 6% aranyjáradék-kötvénynek felel meg (túlnyomó részét az 1877-ki kibocsátás alkotván) és minthogy továbbá 1878-ban a 153 milliós kölcsön első fele is konvertáltatott 6% aranyjáradék kötvényre, a 153 milliós kölcsönből a vasuti kiadásokra eső rész leszállyt 31,785.600 frtra, az aranyjáradék kötvények pedig 125,248.000 millióra emelkedtek. Az 1878. évi kimutatásban már ez összegek után számítottuk a kamatot.

¹⁾ A visszafizetett előlegeket úgy itt, mint a többi években levontuk a vasutaknak fizetett kamatbiztosítási előlegek összegéből.

1878-ban:

Vasutépítés, beruházás, gépgyár	2,248.142	frt.
Vasuti kölcsön	5,460.774	»
Gömöri zálogl. kölcsön	446.292	»
30 milliós kölcsön	2,251.505	»
54 milliós »	3,227.718	»
Keleti vasut államosítása	552.547	»
153 milliós kölcsön kamata ¹⁾	3,699.585	»
A 6% aranyjáradék kamatrésze ²⁾	3,055.158	»
Kamatbiztosítási előleg	14,531.370	»
Összesen	35,473.091	frt.

Ebből levonva az államvasutak és gépgyár tiszta jövedelmét	2,218.824	»
Marad	33,254.267	frt.

Ennek fedezésére a 79. évi árfolyamot véve 39,317.000 névértékű 6% aranyjáradék szolgálhatott és ez összeggel az aranyjáradék kölcsönnek a vasutak terhére irható állománya (minthogy ez évben a 153 milliós kölcsön második fele is bevonatott és aranyjáradék kötvényekkel pótoltatott) 208,147.000 frtra emelkedett.

1879-ben:

Vasutépítés, beruházás, gépgyár	3,519.625	frt.
Vasuti kölcsön	5,512.520	»
Gömöri zálogl. kölcsön	444.185	»
30 milliós kölcsön	2,247.194	»
54 milliós »	3,142.566	»
Vágvolgyi vasut tőketörlesztése	600.000	»
Keleti vasut államosítása	4,637.161	»
A 153 milliós kölcsön kamatrésze ³⁾	1,035.238	»
A 6% aranyjáradék kamatrésze ²⁾	8,842.716	»
Kamatbiztosítási előleg	11,817.742	»
Összesen	41,798.947	frt.

Ebből levonva az államv. és gépgy. tiszta jövedelmét	3,583.567	»
Marad	38,215.380	frt.

E hiányt az 1879. árfolyam szerint aranyjáradékra számítva át, 45,182.000 névértékű 6%-os aranyjáradékot kapunk, mely a múlt évi állományt 253,329.000 frtra emelte.

¹⁾ Tekintetbe véve, hogy a 153 milliós kölcsön első felének konvertálása nem az év elején történt.

²⁾ A kötvények eladásánál befolyt szelvénytérítmények levonásával.

³⁾ Tekintetbe véve, hogy a 153 milliós kölcsön második fele nem az év elején konvertáltatott.

1880-ban:

Vasutépítés, beruházás, gépgyár	1,239.558	frt.
Vasuti kölcsön	5,404.824	»
Gömöri zálogl. kölcsön	434.517	»
30 milliós kölcsön	2,255.334	»
54 milliós »	3,140.651	»
Keleti vasut államosítása	4,628.739	»
Tiszavidéki vasut »	2,556.925	»
Vágvölgyi vasut tőketörlesztése	600.000	»
» » hátr.vételáraitán kamat	314.470	»
Zágráb-károlyvárosi vonal	140.748	»
6%-os aranyjárdék kamata	17,935.693	»
Kamatbiztosítási előleg	12,128.363	»

Összesen 50,779.822

frt.

Ebből levonva az államvasutak és gépgyár

tiszta jövedelmét 4,954.712

»

Marad 45,825.110

frt.

Ebből 15,019.585 frtot (névértékben kerekszám 15 millió frtot) az ugyanazon évben kibocsátott aranyjárdék terhére irhatunk — s ezzel a vasutügy érdekében felhasznált aranyjárdék összege 268,329.000 frtra emelkedik — a fennmaradt 30,805.525 frtot pedig az 1881. évben kibocsátott 5%-os papírajárdék-kötvények terhére, a mi — az akkor 80^o₀₁ átlagos árfolyamot véve alapul — 38,502.000 frt. névértékű papírajárdéknak felel meg.

1881-ben:

Vasutépítés, beruházás, gépgyár	7,438.618	frt.
Vasuti kölcsön	5,393.665	»
Gömöri záloglevélkölcsön	449.160	»
30 milliós kölcsön	2,187.953	»
54 milliós »	3,118.228	»
Keleti vasut államosítása	4,645.884	»
Tiszavidéki vasut »	3,836.149	»
Vágvölgyi vasut tőketörlesztése	600.000	»
» » hátr.vételáraitán kamat	275.470	»
Zágráb-károlyvárosi vonal	280.200	»
6%-os aranyjárdék kamata	18,997.693	»
Papírajárdék kamata	1,925.100	»
Kamatbiztosítási előlegek	13,758.519	»

Összesen 62,906.639

frt.

Ebből levonva az államvasutak és gépgyár
tiszta jövedelmét 6,800.000 frt.

Marad 56,106.639 frt.

Ezt részint 1881. részint 1882. évi (86²⁹ árfolyammal) kibocsátású papíráradékra számítva át, 65,999.200 frt. névértékű papíráradékot kapunk, mely az előbbi évvel 104,501.200 frtra emelkedik s az előbbi évben kimutatott 6⁰/₀-os aranyáradékból pedig 100 milliót konvertáltak véve, mi 139,309.000 frt. 4⁰/₀-osnak felel meg, a vasuti kiadások számlájára ugyanennyi 4⁰/₀-os és 168,329.000 frt. névértékű 6⁰/₀-os aranyáradékot írhatunk.

1882-ben :

Vasutépítés, beruházás, gépgyár 18,423.314 frt.

Vasuti kölcsön 5,626.808 »

Gömöri záloglevélkölcsön 448.441 »

30 milliós kölcsön 2,260.296 »

54 miliós » 3,188.457 »

Keleti vasut államosítása 4,645.884 »

Tiszavidéki vasut » 3,908.525 »

Vágvölgyi vasut tőketörlesztése 600.000 »

» » vételára után kamat 236.470 »

Zágráb-károlyvárosi vonal 286.050 »

6⁰/₀-os aranyáradék kamata 12,018.690 »

4⁰/₀-os » » ¹⁾ 5,175.908 »

5⁰/₀-os papíráradék » ¹⁾ 4,625.060 »

Kamatbiztosítási előlegek 10,610.616 »

Összesen 72,054.519 frt.

Ebből levonva az államvasutak és gépgyár
tiszta jövedelmét 11,620.451 »

Marad 60,434.068 frt.

Ebből 39,406.224 frt. 46,308.600 frt. névértékű papíráradéknak felel meg, az egész 1883. évi kibocsátást, erre a számlára irván. A fenmaradó 21,027.844 frtot, melynek kibocsátott kölcsön már nem felel meg, hogy hatását a következő évek pénzügyi eredményeinek alakulására figyelemmel kísérhessük, mint fiktív tőkésítést vesszük fel és 5⁰/₀-os kamatozásának számítjuk. E fiktív tőkésítést lehetne a papíráradék árfolyamával számítanunk, de számításainkban inkább akar-

¹⁾ Levonva a befolyt szelvénytérítményt.

ván túlszigorúk lenni, csak pari vesszük. Ez évben 37,491.200 frt. névértékű 6°/o-os aranyjáradék konvertáltatott 50,260.400 frt. névértékű 4°/o-ossal; a vasutak terhére irható állomány tehát tett összesen 6°/o-os aranyjáradékból 130,837.800, 4°/o-os aranyjáradékból 189,569.400, 5°/o-os papíráradékból pedig 150,809.800 frtot, valamennyit névértékben számítva; továbbá 21.027,844 frt. fiktív tőkésítésből.

1883-ban :

Vasutépítés, beruházás, gépgyár	18,781.324 frt.
Vasuti kölcsön	5,514.551 »
Gömöri zálogl. kölcsön	449.370 »
30 milliós kölcsön	2,352.025 »
54 milliós »	3,209.971 »
Keleti vasut államosítása	4,682.515 »
Tiszavidéki vasut »	3,810.730 »
Vágvölgyi vasut tőketörlesztése	600.000 »
» » vételára után kamat	197.470 »
Zágráb-károlyvárosi vonal	286.875 »
6 ^o /o-os aranyjáradék kamata	9,420.321 »
4 ^o /o-os » » ¹⁾	7,416.049 »
5 ^o /o-os papíráradék » ¹⁾	6,367.512 »
Fiktív tőkésítés »	1,051.400 »
Kamatbiztosítási előleg	11,180.307 »
Összesen	75,320.420 frt.

Ebből levonva az államvasutak és gépgyár

tiszta jövedelmét	9,646.878 »
Marad	65,673.542 frt.

Ebből 42,145.872 frtot 48,459.200 frt. névértékű, 1884. évi kibocsátású papíráradék-kötvénnyel vehetünk egyenlőnek, és 23,527.670 marad a fiktív tőkésítésre. Ha ezt, valamint azon körülményt is tekintetbe vesszük, hogy ez évben még 51,091.300 frt. névértékű 6°/o-os aranyjáradék is konvertáltatott, azon tőkék, melyek után a megfelelő kamatot a vasut-ügy terhére kell irnunk, névértékben következő összegekre rúgtak :

6 ^o /o-os aranyjáradék	79,746.500 frt.
4 ^o /o-os »	259,569.400 »
5 ^o /o-os papíráradék	199,269.000 »
Fiktív tőkésítés	44,555.514 »

¹⁾ Levonva a befolyt szelvénytérítmenyt.

1884-ben:

Vasutépítés, beruházás, gépgyár	17,238.320	frt.
Vasuti kölcsön	5,683.577	»
Gömöri zálogl. kölcsön	464.547	»
30 milliós kölcsön	2,305.476	»
54 milliós »	3,300.294	»
Keleti vasut államosítása	4,766.607	»
Tiszavidéki »	4,011.838	»
Első erdélyi vasut »	2,055.229	»
Duna-drávai vasut »	599.097	»
Vágvölgyi vasut tőketörlesztése	600.000	»
» » vételára után kamat	158.470	»
Újszöny-brucki vasut csereértékébe	2,611.704	»
» » » hátrálékos vételára után kamat	47.573	»
Zágráb-károlyvárosi vonal	291.900	»
6 ^o /o-os aranyjáradék kamata	5,813.520	»
4 ^o /o-os » » ¹⁾	11,494.347	»
5 ^o /o-os papíráradék »	8,545.052	»
Fiktív tőkésítés	2,227.784	»
Kamatbiztosítási előlegek	9,513.050	»
Összesen	81,728.385	frt.

Ebből levonva az államvasutak és gép-

gyár tiszta jövedelmét	8,510.108	»
Marad	73,218.277	frt.

Ebből 30,033.500 frtot 1885. évi kibocsátású papíráradékra számítva át, kapunk 32,924.900 frt. névértékű papíráradékot, 43,184.777 frt. pedig marad a fiktív tőkésítésre. Ugyanezen évben a hátralévő 6°/o-os aranyjáradék kötvények is konvertáltattak s a 79,746.500 frt. névértékű 6°/o-os kötvények helyett 107,702.077 frt. névértékű 4°/o-os aranyjáradékot kellett kibocsátani. E szerint a kamatozó állomány volt:

4 ^o /o-os aranyjáradék	367,271.477	frt.
5 ^o /o-os papíráradék	232,193.900	»
Fiktív tőkésítés	87,740.291	»

¹⁾ A szelvénytérítmények levonásával.

1885-ben:

Vasutépítés, beruházás, gépgyár	12,146.056	frt.
Vasuti kölcsön	5,784.696	»
Gömöri zálogl. kölcsön	467.920	»
30 milliós kölcsön	2,307.698	»
54 »	3,309.976	»
Keleti vasut államosítása	4,744.524	»
Tiszavidéki vasut »	3,708.023	»
Első erdélyi vasut »	2,061.404	»
Duna-drávai »	604.813	»
Alföld-fiumei »	2,071.593	»
Újszöny-brucki vasut csereértékébe	2,500.000	»
» kamat. »	250.000	»
Vágvölgyi vasut tőketörlesztése	600.000	»
» vételára után kamat ..	119.470	»
Zágráb-károlyvárosi vonal	291.900	»
4 ^o /o-os aranyjáradék kamata	17,042.807	»
5 ^o /o-os papíráradék	10,833.677	»
Fiktív tőkésítés	4,386.522	»
Kamatbiztosítási előlegek	7,736.975	»
Összesen	80,968.054	frt.

Ebből levonva az államvasutak és gépgyár tiszta jövedelmét

12,265.182 »

Marad 68,702.872 frt.

Ebből 47,241.034 frtot az 1886-ban kibocsátott 51,203.900 forint névértékű papíráradékkal vehetünk fedezettnek, a fennmaradt 21,461.838 frtot pedig a fiktív tőkésítéshez számíthatjuk, úgy hogy a kamatozó állomány lesz:

4 ^o /o-os aranyjáradék	367,271.477	frt.
5 ^o /o-os papíráradék	283,397.800	»
Fiktív tőkésítés	109,202.129	»

1886-ban:

Vasutépítés, beruházás, gépgyár	8,961.583	frt.
Vasuti kölcsön	5,947.097	»
Gömöri zálogl. kölcsön	481.463	»
30 milliós	2,423.931	»
54 milliós	3,359.692	»
Keleti vasut államosítása	4,811.662	»

Tiszavidéki vasut államosítása	3,597.115	frt.
Első erdélyi » »	2,082.727	»
Duna-drávai » »	609.913	»
Alföld-fiumei » »	2,102.324	»
Ujszöny-brucki vasut csereértékébe .. .	2,500.000	»
» » » vételára után kamat	125.000	»
Vágvölgyi vasut tőketörlesztése	600.000	»
» » » vételára után kamat ..	80.470	»
Zágráb-károlyvárosi vonal	300.150	»
4 ^o /o-os aranyjáradék kamata	18,452.623	»
5 ^o /o-os papírajáradék »	13,130.463	»
Fiktív tőkésítés »	5,459.614	»
Kamatbiztosítási előlegek	7,803.617	»
Összesen .. .	82,829.444	frt.

Ebből levonva az államvasutak és gépgyár tiszta jövedelmét	14,579.939	»
Marad .. .	68,249.505	frt.

Ebből 56,616.651 frtot az 1887-ben kibocsátott 64,863.100 forint névértékű papírajáradékkal vehetünk fedezettnek, a fennmaradt 11,632.854 frtot pedig a fiktív tőkésítéshez írhatjuk. Mindezeket számbavéve, az állomány lesz:

4 ^o /o-os aranyjáradék	367,271.477	frt.
5 ^o /o-os papírajáradék	348,260.900	»
Fiktív tőkésítés	120,834.983	»

1887-ben:

Vasutépítés, beruházás, gépgyár	9,477.331	frt.
Vasuti kölcsön	5,968.671	»
Gömöri zálogl. kölcsön	484.086	»
30 milliós kölcsön	2,449.168	»
54 » »	3,369.670	»
Keleti vasut államosítása	4,800.979	»
Tiszavidéki vasut »	3,512.058	»
Első erdélyi » »	2,068.643	»
Duna-drávai » »	606.897	»
Alföld-fiumei » »	2,107.589	»
Vágvölgyi vasut tőketörlesztése	600.000	»
» » » vételára után kamat ..	41.470	»
Zágráb-károlyvárosi vonal	302.100	»

4 ^o /o-os aranyjáradék kamata	18,509.234	frt.
5 ^o /o-os papíráradék »	16,067.941	»
Fiktív tőkésítés »	6,040.756	»
Kamatbiztosítási előlegek	7,021.806	»
Összesen	83,428.399	frt.

Ebből levonva az államvasutak és gépgyár tiszta jövedelmét	15,601.671	»
Marad	67,826.728	frt.

Ebből 44,117.355 frtot az 1888-ban kibocsátott 47,000.000 forint névértékű aranyjáradékkal, 7,510.481 frtot pedig az ugyanazon évben kibocsátott 8,814.600 frt. névértékű papíráradékkal vehetünk kiegyenlítettnek, a fenmaradt 16,198.892 forintot pedig a fiktív tőkésítéshez írjuk. Lesz tehát összesen:

4 ^o /o-os aranyjáradék	414,271.477	frt.
5 ^o /o-os papíráradék	357,075.500	»
Fiktív tőkésítés	137,033.875	»

1888-ban :

Vasutépítés, beruházás, gépgyár	8,424.770	frt.
Vasuti kölcsön	5,766.503	»
Gömöri zálogl. kölcsön	462.316	»
30 milliós »	2,315.562	»
54 milliós »	3,367.482	»
Keleti vasut államosítása	4,782.179	»
Tiszavidéki vasut »	3,423.923	»
Első erdélyi » »	2,065.172	»
Duna-drávai » »	609.217	»
Alföld-fiumei » »	2,103.678	»
Vágvölgyi » tőketörlesztése	488.900	»
» » vételára után kamat	6.110	»
Zágráb-károlyvárosi vonal	294.600	»
4 ^o /o-os aranyjáradék kamata	18,905.945	»
5 ^o /o-os papíráradék »	17,320.392	»
Fiktív tőkésítés »	6,851.202	»
Kamatbiztosítási előlegek	6,618.643	»
Összesen	83,805.694	frt.

Ebből levonva az államvasutak és gépgyár tiszta jövedelmét	18,694.754	frt.
Marad	65,110.940	frt.

Ebből 1,367.006 frtot az 1889-ben kibocsátott papíráradék terhére írva, mely 1,411.500 frtot képviselt névértékben, a fenmaradt 63,743.934 frtot pedig a fiktív tőkésítéshez számítva, a kamatozó adóssági állomány az 1867-ki vasuti, a gömöri záloglevél, a 30 milliós, az 54 milliós kölcsönön s a vasutak államosítása folytán keletkezett terheken kívül, következő volt:

4 ^o /o-os aranyjáradék	414,271.477 frt.
5 ^o /o-os papíráradék	358,487.000 »
Fiktív tőkésítés	200,777.809 »

1889-ben:

Vasutépítés, beruházás, gépgyár	6,557.228 frt.
Vasuti kölcsön	4,617.971 »
Gömöri zálogl. kölcsön	333.727 »
30 milliós	1,410.345 »
54 milliós	1,767.622 »
Keleti vasut államosítása	4,658.190 »
Tiszavidéki vasut »	2,879.118 »
Első erdélyi »	1,637.190 »
Duna-drávai »	470.043 »
Alföld-fiumei »	1,673.235 »
Elsőmagyar-gácsországi vasutállamosítása	1,081.031 »
Magyar nyugoti vasut államosítása	1,785.933 »
Budapest-pécsi »	287.709 »
Zágráb-károlyvárosi vonal	282.600 »
4 ^o /o-os aranyjáradék kamata	20,127.157 »
5 ^o /o-os papíráradék	17,881.800 »
Fiktív tőkésítés	10,038.398 »
Kamatbiztosítási előlegek	4,174.600 »
Összesen	81,663.897 frt.

Ebből levonva az államvasutak és gépgyár tiszta jövedelmét	19,865.302 »
Marad	61,798.595 frt.

Fáradtságos és talán az olvasóra nézve fárasztó számításaink végére jutottunk és levonhatjuk a kiderített eredményből következtetéseinket. Államháztartásunk hiánya, a mint fennebb kimutattuk, 1869-től 1889-ig bezárólag összesen 815,195.403 frtra rúgott és ugyanezen idő alatt a vasutügy fejlesztése érdekében áldozott összegek és azok kamatos

kamatai nem kevesebb, mint 961,747.480 frtot képviseltek tehát az államháztartási hiányt 146⁵⁵ millió frttal multák felül. E számok mutatják legjobban, hogy mily óriási áldozat volt az, melyet a magyar állam a vasutügy fejlesztésére hozott. E nélkül, ha minden egyéb kiadás ugyanakkora lett volna, mint a mekkora tényleg volt, ha a boszniai okkupáció költségei és a hadi budget egész terhe csak úgy súlyosodtak volna állam háztartásunkra mint a valóságban és ha az állam saját jövedelmei sem folytak volna bővebben; mégis nemcsak fedezni tudtuk volna összes kiadásainkat saját forrásaink jövedelmével, hanem még jelentékeny feleslegünk is maradt volna.

Ha azonban a két pénzügyi korszakot, az 1875. év előtti és utáni külön vesszük szemügyre, egy élesen kidomborodó különbség fogja megragadni figyelmünket. Mig ugyanis az 1869-től 1874-ig terjedő 6 év alatt a deficit összesen 83⁹⁷ millió, évenként pedig átlagosan 14 millió frttal haladta meg a vasutakra áldozott összegeket, addig 1875—1889. terjedő másfél évtized alatt az államháztartási hiányok összesen 230⁵² millióval és évenként átlagosan 15³⁷ millióval tettek kevesebbet azon összegeknél, melyeket közvetlenül, vagy közvetve a vasutak nyeltek el; ebből világos, hogy 1875. előtt vasut-építés, vasuti kamatbiztosítás, stb. nélkül is lett volna deficit, 1875. óta ellenben a deficit, mint főforrására egyenesen a vasutügyre vezethető vissza. A fuzió után az államháztartási hiány csakis 1881-ig volt nagyobb ez áldozatoknál és akkor se minden évben, jelentékenyen csak 1875-ben, az átmeneti időben, továbbá 1878-ban a boszniai hadjárat esztendejében ellenben még az 1887. évi tulságos magasra duzzadt deficit is 18⁴¹ millióval maradt alatta a közvetlen vagy közvetett vasuti kiadásoknak.

Köztudomásu tényt ismételünk, ha kimondjuk, hogy a vasuti terhekért a felelősség nem a jelent, hanem a multat illeti. Az állami vasutépítések legnagyobb része és az egész kamatbiztosítási rendszer megállapítása az alkotmányos korszak első éveire, vagy az azt megelőző időre esik. A lefolyt másfél évtized alatt, bár ez idő alatt vasuthálózatunk 6.422 kilométerről 10.870 kilométerre emelkedett, egyetlen vasut sem engedélyezettett kamatbiztosítás mellett. Állami vasutvonalok ugyan ez idő alatt is épültek, de azok kiegészítő láncszemeit képezték a régi szakadozott hálózat-

nak s nem tekintve a közgazdasági hasznot, pénzügyi szempontból is előnyösek valának, az egész hálózat jövedelmezőbbé tétele által. Mind öröklött teher vala az, a mi a vasutakba fektetett összegek vagy soha meg nem térülő kamatbiztosítási előlegek által elnyelt kölcsönök kamatos kamatai alakjában, az utóbbi másfél évtized alatt a magyar államháztartásra nehezedett. Hogy e teher mily óriási nagy volt, azt megdöbbenőleg mutatják a fentebbi számok. Volt év midőn az évi teher 73 millióra rúgott és valóban csak e számok figyelembe vétele mellett tudjuk kellőleg méltányolni, hogy mily nagy feladat volt államháztartásunk rendezése és mily erőfeszítésre, mily heroizmusra volt szükség, hogy megállíttassék az a lavinaként évről-évre növekedő kamatteher, mely csaknem egész államiségünk épületét elzúzással fenyegette.

Még egy igen érdekes tanulságot nyujtanak a fentebbi számok. Mig ugyanis a közvetlen vagy közvetett vasuti netto kiadások 1884-ig szakadatlanul és pedig erős arányokban növekedtek, 1885. óta fokozatos csökkenést látunk. A felületes szemlélő talán megelégednék azzal a magyarázattal, hogy ez évvel a nagyobb államvasuti építkezések (budapest-zimonyi és brucki vonal) befejeztetvén, a vasuti kiadásoknak is szükségképen csökkeniök kellett. Ez azonban nem áll, a mi legjobban ki fog tűnni, ha az 1884. évet, a meddig a vasuti terhek folyvást növekedtek és a melyben tetőpontjukat érték el, egy későbbi évvel állítjuk szembe és a kiadási tételeket természetük szerint csoportosítva, nem pedig egy összegben emeljük ki. Vegyük például az 1888. évet. Igaz, hogy ez utóbbinál az 1889. év még kedvezőbb, de itt számításunkat a vasuti kölcsönök konverziója kissé megnehezítené, jobb tehát, ha ugyanazon alapon maradunk és megelégszünk az 1888. év kevésbbé kedvező eredményének összehasonlításával. E szerint tett:

	1884-ben	1888-ban
Vasutvásárlás, építés, beruházás	20,947.967	9,213.480
Az államosított vasutak után járó teher ..	11,432.771	12,984.169
Régi vasuti kölcsönök	11,753.894	11,911.863
Az arany- és papíráradék és fiktív tőkésítés megf. kam.	28,080.703	43,077.539
Kamatbiztosítási előlegek	9,513.050	6,618.643

Vasutépítésre és beruházásra 1888-ban 11.73 millió frttal kevesebb adatott ugyan ki, mint 1884-ben, de viszont a vas-

uti célokra fordított összegek kamatterhe 15¹⁵ millió frttal emelkedett, a mi nagyon is ellensúlyozza amaz összeget és ha a végeredmény 1888-ban ennek dacára 8 millió forinttal kedvezőbb, azt az államosításoknak, az államvasuti hálózat kiegészítésének és azon öntudatos vasuti politikának tulajdoníthatjuk, mely egyszerre szolgálja az ország közgazdasági javát és az államkincstár érdekeit. Az állam megterhelése az államosított vasutak után átvállalt adósságok és a kamatbiztosítási előlegek czímén 1888-ban nem volt nagyobb, sőt kisebb volt, mint 1884-ben, mégis az államvasutak tiszta jövedelme 8⁵¹ millió frtról 18⁶⁹ millió frtra emelkedett. Ha az új építkezéseket tekintetbe vesszük is, oly fényes siker ez, melyről egy évtőddel ezelőtt még nem is álmodhattunk és a jövőre nézve zálogul szolgál, hogy a vasutak érdekében tett óriási áldozatok terhéből maga az államvasutak fejlődése évről-évre többet levesz az adófizetők válláról.

Hogy még mindig sok az és sok is fog maradni, a mivel az állam egyéb forrásaiból kell pótolni a vasutakra fordított összegek évi kamat terhét — ki merné tagadni; de ma már az állami pénzügyeket nem tekintik a rideg fiskalizmus szempontjából és azokat az áldozatokat, melyek indirekte a közgazdaság különböző ágainak fellendülésében és az adófizetők nagyobb jólétében térülnek meg, korántsem mondhatjuk meddő kiadásoknak. Vajjon képes lett volna-e a magyar állam mindazokat a feladatokat, melyek a modern állam eszméjéhez fűződnek, csak távolról is megvalósítani, vajjon képes lett volna-e azokat a terheket, melyeket a honvédelem és védkészültség rak reánk, összeroskadás nélkül elviselni és vajjon maga a társadalom és közgazdaság képes lett volna-e katasztrófa nélkül kiállani azokat a nagy válságokat, melyek végig vonultak a civilizált világon, ha a vasutakban és a magyar vasuti politikában közgazdasági erőink oly hathatós támogatóra nem találtak volna. A nagy erőfeszítések tehát nemcsak indokoltak, hanem feltétlen szükségesek voltak és meg kellett tennünk, ha csak a modern nemzetek nagy versenyében végkép elmaradni nem akartunk.

Mindazáltal távolról sem akarjuk azt állítani, hogy minden úgy volt a legjobb, a hogy történt. Nem lehet tagadni, hogy eleinte a vasutügy terén sok botlás történt és pénzügyi helyzetünk részben másképp alakult volna, ha mindig ugyanaz

a belátás és szakismeret uralkodott volna az ügyek vezetésében, mint újabban. Nem lehet czélünk, hogy a tévedésekre rámutassunk, eleget szellőztetett és tisztázott kérdések ezek és a közvélemény nem hogy szépiteni akarná, hanem talán még hajlandó tulszigorúan itélni. Részünkről, midőn teljes elismeréssel adózunk a jelen sikereinek, méltányosak akarunk lenni a mult iránt is. A kezdet nehézségeit soha sem szabad szem elől tévesztetni és a régibb és újabb vasutépítéseket nem szabad tisztán a kilométerenkinti beruházási tőke nagyságából megítélni; mennyivel magasabb volt akkor a vas ára és mennyivel drágább a tőke. Már e két tényező is elég arra, hogy az akkori és jelenlegi vasutépítési költségek párhuzamba állítása problematikussá váljék.

Talán a legnagyobb megróvás, a mivel a multat illetjük, az, hogy nem feszítették meg eléggé a nemzet akkori erejét és nagyon könnyen, mondhatni könnyelműen áthárították a terheket a jövőre. Anglia még nagy háborúinak költségét, mely az utóbbi két század alatt 32 milliárd frankra rúgott, sem fedezte tisztán állami kölcsönökből, hanem e rengeteg összeg több, mint egy harmadát az állami jövedelmek fokozása által teremtette elő. Mi összes beruházásainkat kölcsőnpénzből eszközöltük, mely eljárás maga után vont a kronikus deficitet és a kamatos kamatjaikkal növekedő terhek oly zátonyra vetették az állam hajóját, honnan csak alig lehetett azt megszabadítani.

Ma már hála a gondviselésnek és vezérlő államférfiaink erélylyel párosult bölcseségének, államháztartásunkból eltűnt a deficit. A nagy erőfeszítés, melylyel azt elértük, mint erőnk fényes próbája, bizalommal tölthet el bennünket, de az örvényeket is megvilágítja, melyeket kerülnünk kell, ha koczára nem akarjuk tenni a legszentebbet, miért keblünk doboghat, Magyarország jövő nagyságát és önálló államiségát.

Dr. JEKELFALUSSY JÓZSEF.

KÖZGAZDASÁGI HAVI KRÓNKA.

1891. évi január hó.

1-én. Az osztrák és magyar *vasművek egyezménye* három évre meghosszabbított.

Az *osztrák-magyar államvasut-társulat* az osztrák kereskedelem-ügyi miniszternek bemutatta javaslatát a vonalain behozandó új *személydíjszabás* tárgyában.

A *pénzügyminiszteriumban* új ügybeosztás lép életbe.

A fővárosban 300.000 frt. részvénytőkével *gummiárú-részvénytársaság* alakult.

Az új *árútarifa* január elsején életbe lépett.

3-án. Londonban deczember 20-án »*National Bank of Hungary limited*« czég alatt részvénytársaság alakult, melynek feladata a magyar ipar, földmívelés és kereskedelem emelése.

A *magyar papiripar-részvénytársaság* mult évi mérlegét 2.717 frt. 88 kr. haszonnal zárta le és 56.095 frt. erejéig leírásokat eszközölt.

4-én. A *postatakarékpénztáraknál* mult évi deczember hóban 388.628 frt. 10 kr. tétetett be és 369.660 frt. 98 kr. vétetett ki. A cheque-forgalomban a betétek 8,188.948 frt. 12 kr., a visszafizetések 8,165.696 frt. 67 kr-ra rúgtak.

A *budapesti közuti vasut* 1890. évi bevétele 1,485.990 frt. (1,468.034 frt. ellenében).

5-én. A *Németországgal* folyamatban levő *vámszövetségi tárgyalások* folytatása végett a magyar földmívelésügyi miniszterium képviselői Bécsbe utaztak.

6-án. *Nagy-Szebenben* a szász központi választmány egy, a földmívelés és ipar emelésére szolgáló bank felállítását határozta el.

A *monarchia vámbevétele* a mult év első 10 hónapjában aranyban 21,906.824 frt. (+ 234.948 frt.), ezüstben 13,854.745 frt. (+ 935.569 frt.) és papirban 169.273 frtra (— 454 frt.) rúgott.

A *magyar fegyvergyár* felállítása tárgyában a berlini Loewe és Born vállalkozók Budapesten tárgyalást indítottak.

7-én. Bécsben Pozsony és Nyitra megyéből felhajtott 192 ökör *zár alá vétetett*. Ez ellen az illető tulajdonosok óvást emeltek, miután ezen megyékben a marhavész már teljesen megszűnt. *Bethlen* miniszter azonnal intézkedett, hogy a zárlat beszüntetessék.

8-án. *Stájerországban* betiltották a szarvasmarhák bevitelét vagy áthajtását Pozsony és Nyitra megyéből az állítólag ott uralkodó *marhavész* miatt.

A szőlődezmaváltsági kötvények, miután az azok beváltására szabott 22 év lejárt, a *tőzsdei árjegyzékből töröltettek*.

A földművelésügyi és kereskedelemügyi miniszterek között tárgyalások folynak, hogy *valnak Franciaországba való kivitele állandósíttassék*.

Az *osztrák-magyar bank* a leszámítolási kamatlábat egy százalékkal, az államkötvények és bankzáloglevelek utáni kölcsönök lombard-kamatlábát 1 $\frac{1}{2}$ o-kal leszállította.

A *kassa-oderbergi vasuton* az egész 1890. évben 1,257.051 személy szállított és 806.899 frt. bevétel éretett el, tehát 173.405 személyel és 114.646 frttal több, mint az előző évben.

9-én. Az *osztrák-magyar bank* megállapította azon szabályokat, melyek szerint Budapesten warrantokra kölcsönöket ad. Munkácson bankközvetítést létesített. 1890-ben ezen bank bevételei, minden kiadás levonása után, 8,007,043 frt. 56 krt tettek. A két államnak nyereségjutaléka 783.380 frt. 91 kr. Az osztalék 47 frt. 30 krban állapítottat meg.

Az *új bányatörvényjavaslat* ellen mozgalom kezdődött az egész országban.

A *Bécsben zár alá vett* 192 ökor tulajdonosainak kiadatott.

Az újonan alakítandó *magyar fegyvergyár* a honvédelmi minisztertől 35.000 darab és a közös hadügyminisztertől 30.000 darab Mannlicher-puskára kapott megrendelést, a közösügyek, tárgyalására kiküldött bizottságok beleegyezésének fentartásával.

10-én. Az *osztrák-magyar bank* január 7-iki kimutatása szerint az adómentes bankjegytartalék 24,129.000 (+ 16,609.000) frt. volt.

11-én. A *Dunagőzhajózási társaság* igazgatója és egyik főhivatalnok a m. kir. államvasutak meghívása folytán a fővárosba érkezett díjszabási tárgyalások folytatása végett.

A *pénzügyminiszterümből* hallatszik, hogy az *egyes adók és az illetékek reformján* dolgoznak. Első sorban az *illetékekről* fog törvényjavaslatot a miniszter előterjeszteni. A második törvényjavaslat a *kereseti adó* módosításáról fog szólni, mely a II. osztálynál azon elven alapul, hogy az adótétel, az adókivetés alapját képező tárgy adókötelezettségét meg ne haladja; a III. osztályú kereseti adót pedig progresszív adóvá változtatja át.

A *m. kir. államvasut* a múlt évben 3,597.863 frttal többet szolgáltatott az állampénztárba, mint előirányozva volt. A múlt év augusztus 1-től december végeig 444.559 frttal többet vett be, mint az előző év hasonló szakában.

Komáromban f. é. augusztus hóban *ipari és gazdasági kiállítást* fognak rendezni.

14-én. *Franciaországban* a távirati díj Ausztria-Magyarországgal szemben 25 centimesről 20 centimesre szállítottat le.

15-én. Az *alsó-ausztriui helytartóság* a *marháknak Pozsony megyéből* való bevitelére nézve fennállott tilalmat *megszüntette*, Nyitra megyére vonatkozólag azt továbbra is *érvényben tartotta*.

Az *Erzsébet gőzmalom-társaság* a múlt évre 35 frt. = 17 $\frac{1}{2}$ o-ot fizet osztalékul.

17-én. A *flumei kőolajfinomító-társaság* gyártási üzemét *szuperfoszfát* műtrágyára is kiterjesztette.

18-án. *Stájerország* beszüntette a pozsonymegyei marhákra nézve fennállott beviteli tilalmat.

Az *esztergom-füzítői vasut-részvénytársaság* alakuló ülését megtartotta.

19-én. A magyar ált. hitelbank *egyesült gőzmalmai* a múlt évben több, mint 200.000 frtra rugó tiszta hasznót értek el.

A *kereskedelemügyi miniszter* benyújtotta a képviselőházban az *olaszországi kereskedelmi és hajózási szerződés* meghosszabbításáról szóló javaslatot.

20-án. Az *egyesült fővárosi takarékpénztár* 45 frt. = 15% osztalékot, a *magyar iparbank* pedig 12 frt. = 8% osztalékot fizet.

A *közös jégkár-biztosító hivataltban* egyesített biztosító-társaságok a *díjszabások revizióját* határozták el.

21-én. A *hizlalda-érdekeltek* egy küldöttsége a földmivelésügyi miniszternél azon kérelmet terjesztette elő, hogy az állategészségügyi szolgálat államosíttassék. A miniszter kijelentette, hogy ő ezen tervet már a folyó évben részben keresztül akarta vinni és hogy az a közigazgatás államosításával egyidejűleg fog kivitelre kerülni.

22-én. A *Lujza gőzmalom-részvénytársulat* igazgatósága és felügyelő-bizottsága elhatározta, hogy a közgyűlésen javasolni fogja, miszerint a lefolyt üzleti év számára $13\frac{3}{4}\%$ = 22 frt. osztalékot fizetessék. A tartalékalapok számára 70.000 frton felüli összeget tesznek félre.

A *Dunagőzhajózási részvénytársaság* képviselői a magyar államvasut képviselőivel tanácskozássra léptek a budapest-pécsi vasutnál felmerült vitás ügy tárgyában (a mikor ugyanis a budapest-pécsi vasut, mely azelőtt a pécs-barcsi és Dunagőzhajózási társaság tulajdonát képező mohács-pécsi vasuttal egyetemben közös igazgatás alatt állott, államosított, a Dunagőzhajózási társaság igazgatósága a budapest-pécsi vasuttal kötött teherbiztosítási szerződést semmisnek nyilvánította, mert az egyik szerződő fél tényleg megszűnt létezni, ez okból a gőzhajózási társaság az 1890-re szóló 120.000 frt. összeg kifizetését megtagadta).

Az *ó-palánkai kender- és kötélgyár* új kötélgyárat létesít.

A kereskedelemügyi miniszter rendelete folytán nemcsak a főváros, hanem a vidéki városok is *élő baromfiak gyorsárúként való szállításánál* csak a közönséges szállítási díjakat fizetik (majdnem 50% könnyítés).

A *valutakérdés* tényleges megoldásáról felmerült hírek alaptalanok. A magyar pénzügyminiszterium ugyan alaposan tanulmányozza a kérdést és a minisztertanács elé is került a dolog, azonban semmiféle tényleges megállapodás eddig nem történt. A keresztülvitel céljára legalkalmasabbnak tartják azt, hogy a kormányok mind a két állam törvényhozása részéről általánosságban felhatalmaztassanak.

23-án. *Debreczen városa* az osztrák-magyar banktól 4,700.000 frt. kölcsönt vett fel, mely részben régebbi adósság konverziójára, részben beruházásokra, részben iskolák, kaszárnyák, kórházak emelésére szolgál.

A *Pannónia gőzmalom-részvénytársulat* mai igazgatósági ülésében elhatározta, hogy 5% osztalékot fizet, a tartalékalapok számára 22.000 frt., amortizáció számára 8.000 frt. tétetik félre.

A *németországi városokba való marhaszállítás* megengedtetik. Berlinbe csak minden kedden Oderbergen és Dziedietzen át.

A *budapest-józsefvárosi kereskedők és iparosok hitelintézete* közgyűlést tartott. Nyújtott hitelek 257.000 frt. (243 tagnak). Veszteség nincs.

24-én. A *Schlick vasöntőde és gépgyár-részvénytársaság igazgatósága* a közgyűlésen, a tartalékalapokba szolgáltatandó összegektől eltekintve, 7⁰/₁₀ = 14 frt. osztalék kifizetését fogja javaslatba hozni.

A *nagykikindai gőzmalom-részvénytársaság* 7¹/₂⁰/₁₀ osztalékot fog fizetni, a tartalékalapok számára 40.000 frt. jut.

A *monarchia csukorkivitele* január 1-jétől október végeig a múlt évhez képest sokkal jobb volt; az összes kiviteli többlet 1,206.000 métermázsa. A kiviteli bonifikációk ez évben hat millió felül emelkedtek, a múlt évben alig tettek négy milliót.

A *nyugat felé való lisztkivitelben* Fiume első helyen áll, a múlt évben 890.000 métermázsa szállított ki és pedig 570.000 Angliába, 120.000 Franciaországba, 140.000 métermázsa Dél-Amerikába, stb.

A *vidéki bankok és takaréktársaságok* eredményei nagyjából igen kedvezők.

25-én. A *pesti könyvnyomda-részvénytársaság* igazgatóságának határozata szerint 16⁰/₁₀ = 80 frt. osztalékot fizetend.

A földművelésügyi miniszteriumban a *gyümölcsstermelésre* vonatkozó összes teendők egy külön osztályba soroztattak. A miniszter különösen az aszalási műveletet akarja javíttatni hazánkban és úgy ennek, mint a helyes csomagolásnak megtanulására tanfolyamokat fog berendezni, továbbá gyümölcsvásárokról is szándékozik gondoskodni.

A kereskedelemügyi miniszteriumban a két állam kormánya között ma kezdődtek meg a tárgyalások az *osztrák-magyar Lloyd segélyszerződésének felbontása* iránt. Az osztrák kormány csekély módosításokkal elfogadta a magyar kormány elvi ajánlatait.

26-án. A *magyar vasutak 1890. évi összes bevételei* 84,300.000 frtot tettek, 4⁶/₁₀ millióval többlet, mint a múlt évben, az emelkedés átlag 186 frt. kilométerenkint, egészben 5⁵/₁₀⁰/₁₀. E bevételi többletnél a magyar államvasutak 3 millióval, az állami kamatbiztosítást élvező vasutak ¹/₂ millióval, a helyi érdekű vasutak 0⁹/₁₀ millióval és a nem biztosított vasutak 100.000 frttal partícipálnak.

A *budapesti alagút-részvénytársaság* 8⁵/₁₀⁰/₁₀ = 9 frtos osztalékot fizet.

A kereskedelemügyi miniszter a *temesvári kiállításnak* 5.000 frt. segélyt adott.

27-én. A *pesti Viktória-gőzmalom* 15⁰/₁₀ = 22 frt. osztalékot fizet, az elsőbbségi részvények számára 15 frtos felülosztalékot ad s az igazgatóság a közgyűlésnek javasolni fogja, hogy az elsőbbségi kötvények részvényekre konvertáltassanak, abban az esetben, ha legalább 2.000 elsőbbségi kötvény erre önkéntesen jelentkezik.

A *budapesti bankgyesület-részvénytársaság* közgyűlése 10⁰/₁₀ osztalék kifizetését, továbbá a múlt évről még meglevő 5.000 db. új részvény kibocsátását határozta el (20⁰/₁₀ agióval).

28-án. A *magyar kereskedelmi csarnok Baross tarifapolitikájával* szemben bizalmának ad kifejezést és a hazai kereskedelmi testületeket felszólítja hason nyilatkozatra.

A *budapesti kereskedelmi és iparkamara* bizalmat szavaz a kereskedelmi miniszternek a tarifapolitika ügyében.

A *Concordia-gőzmalom* 30 frt. = 6% osztalékot fog fizetni, 50.000 forintot tesz a törlesztési alapba és 5.000 forintot a tartalékalapba.

A *m. orsz. gazdasági egylet a tarifaügyben* Baross miniszter mellett állást foglal.

A *regálékötvények február 1-én kiadatnak* az ideiglenes szelvényivek becserélésével.

A *Pesti első hazai takarékpénztár-egyesület mérlege* 1,953.831 frt. tiszta hasznót mutat.

Száz aláírással ellátott beadványt nyújtottak át a *tőzsdetanácsnak az alapszabályok alkénti módosítása tárgyában*, hogy a rendkívüli közgyűlés 100 tag kívánalmára egybehívandó legyen.

A *nyitrai marhazárlat megszüntetése tárgyában* Thuróczy főispán vezetése alatt küldöttség járt Bethlen földművelésügyi miniszternél. A nyitrai mezőgazdasági egylet gyűlésén egy állatgyógyászati alap felállítását határozták el.

29-én. A *szálloda-részvénytársulat* 8 frt. = 10% osztalékot fog fizetni.

Zenplén megyében *iparfejlesztési célra bizottságot* szerveztek. A kereskedelemügyi miniszter 4.000 forintnyi segílyt ígért.

30-án. A *magyar árútarifa ügyében a budapesti nagykereskedők és nagyiparosok testülete, az országos iparegyesület* (külön magyar vámtérület mellett nyilatkozván), a *kolozsvári kereskedelmi kamara, a nagyváradi kereskedelmi csarnok, a soproni kereskedelmi kamara, a szegedi Lloyd-társulat, a kassai iparszövetkezet* felszólalnak Baross miniszter mellett.

Baross miniszter visszautasítja a *szállítók eddigi províziójának* további fentartását célzó folyamodványát.

MAGYARÁZÓ MEGJEGYZÉSEK A HAVI KRÓNIKÁHOZ.

Január hó túlnyomóan a folyamatban levő fontos forgalmi ügyek elintézésére volt szentelve. A *Dunagőzhajózási társasággal folytatott tárgyalások*, melyek coram publico csak viteldíjügyekre szorítkoztak, — bár e tárgy is nagy horderővel és különös jelentőséggel bír a magyar államvasutra nézve — a legnagyobb csendben bizonyynyal odairányultak, hogy a zátouyra jutott társaság újjászerveztessék. A magyar forgalmi igazgatóság hatáskörének a fővezetésben beállott személyváltozás folytán szükségessé vált újabb megállapítása is a tanácskozás tárgyát kell, hogy képezte legyen. — A két kormánynak az *Oszták-magyar Lloyd* ügyeinek végleges tisztázására irányuló fontos tárgyalásai alig haladtak egy tapodtat is. Miután a vállalat épen gyengeségénél fogva, mely azt a tönkrejutás felé sodorja, teljesíthetlen követelésekkel állott elő: az oszták kormány valószínűleg óriási áldozatokat fog hozni, vagy valóságos államositást fog keresztülvinni. A gyógyíthatatlan rossz gazdálkodás mellett, mely ott uralkodik, ez utóbbit lehetne tanácsolni. A magyar kormány helyzete ezen

ügyben nem nagyon könnyű, bár inkább a barátság szempontja, mint kötelezettségek jönek tekintetbe.

A hó utolsó felében, daczára annak, hogy a magyar árúviteldíjszabás már január 1-én lépett életbe s annak határozmányai már elébb közzététettek, utólag s egészen váratlanul elkeseredett perfid hadjárat indult meg bécsi napilapokban a magyar tarifapolitika ellen. A hazai sajtó nemcsak azt mutatta ki, hogy a magyar kormánynak van joga a tarifát tetszése szerint megszabni, hanem fényes bizonyítékkal szolgált a tekintetben, hogy az osztrák-magyar viszonylatok megolcsóbbodtak. *Magyarország összes kereskedelmi és ipartestületei bizalmat szavaztak a kereskedelemügyi miniszternek* és kijelentették, hogy tarifapolitikája érdekeiknek megfelel. — Ha mindannak daczára a Németországgal folyó szerződési tárgyalásoknál tarifaegyenlőséget engednénk, — mit a bécsi sajtó akkor a saját győzelmeitől kürtölne ki — ugy e körülménynek az új árúviteldíjszabással kevés vagy semmi köze sem volna. Annyi volna az, mint Németország iránti tekintet opportunítási indokokból; a helyi díjszabás s az ország önelhatározási joga változatlanul s érintetlenül maradna s annak érvénye egyszerűen — majdnem ugy mondanók »elméletileg« — kiterjesztetnék az egyik vagy másik államra, a nélkül, hogy ez által a bécsi teljesen igazolatlan álláspont indokolás vagy szilárdság dolgában valamit is nyert volna. Hogy ily engedményt kérni kell s hogy azt lehet megadni és megtagadni is, bizonyíték arra, hogy az kereskedelmi szerződéseknél *hallgatag* nem kötelez s hogy nem következik azok szelleméből, mint valami magától értendő dolog.

Dr. Mandello Károly.

SZEMLE

A KÜLFÖLDI KÖZGAZDASÁGI ESEMÉNYEK FELETT.¹⁾

I. ÁLLAMI PÉNZÜGYEK.

Az összbonyomás, melyet az állami kölcsönökre vonatkozó közleményekből, az állami költségvetésekből és konverzionális műveletekből nyerünk, Dél-Amerikát kivéve, igen kielégítő. Európában a nagy *francia kölcsön*, az *olasz pénzügyminiszteri válság*, *Magyarország és Ausztria kedvező költségvetései*, a *svájci vasuti kölcsön*, az Océánon túl az *Argentini köztársaság válsága* képezik a következőkben előadandó események kimagasló pontjait.

A BOLGÁR kormány, mely kölcsönt akar felvenni, tekintélyes összegekre kapott többféle ajánlatot, melyeknél azonban a Caspitschan-Küstendili vasut engedélyezése is feltételül van kikötve. A kormány elhatározta, hogy ily komplikált ajánlatokat *nem* fogad el, a kölcsönt különállóan fogja felvenni, hogy a vasut építésénél, mely ajánlati tárgyalás útján fog kiadatni, magának szabad kezét biztosítsa. A bolgár czimletek elfogadása ellen Németországban fenforgó aggályok eloszlottaknak tekinthetők.

NÉMETORSZÁGBAN Maltzahnnal és előkelő pénzügyi férfiakkal tárgyalások folytak a német birodalmi kölcsön további beszerzése iránt; a tárgyalásokon a 3¹/₂%-os czimletek kibocsátása ellen történtek nyilatkozatok és 3%-os czimletek aláírásra való bocsátása határoztatott el. Aláírásra került 170 millió 3%-os birodalmi kölcsön és 65 millió 3%-os porosz konzol. Aláírási árfolyam 87%. A 3%-os birodalmi kölcsön után a kamatozás 1891. január 1-ével, a 3%-os porosz konzolok után pedig 1890. október 1-ével kezdődik.

ANGLIA államjövendelmei hat hónap alatt (1/IV—1/XI) 47⁶/₁₀ millió £. st.-re (46⁵⁵/₁₀₀ millió £. st.-gel szemben), az állami kiadások 51⁰⁴/₁₀₀ (50⁶⁵/₁₀₀-el szemben) millió £. st.-re rúgtak. A pénztári készlet 1/XI-én 1⁰³²/₁₀₀ millió £. st. volt (az előző évi 1¹⁹⁶/₁₀₀-al szemben).

FRANCIAORSZÁGBAN a *kölcsöntörvény* december hó elején megszavaztatott. E törvény értelmében 700 millió 3%-os örökös járadék-kölcsön kerül kibocsátásra, a rövid lejáratú kincstári kötvények (melyek rendkívüli szükségletek fedezésére szolgáltak) esedékességük idejében beváltatnak. A kölcsön teljes összege hozzávetőleg 870 millió

¹⁾ A »Nemzetgazdasági Szemle« 1890. évi május, szeptember és október havi füzetében megkezdett szemle folytatása. E közlemény vége (a VI., VII. és VIII. fejezet) a márcziusi számban következik.

frankra fog rúgni. Az új kölcsön a tőzsdén $1\frac{1}{2}\%$ jutalék mellett kínáltatott, dacára, hogy a kibocsátási árfolyam még nem volt ismeretes. Időnkint felmerül a $4\frac{1}{2}\%$ -os járadék-kölcsön önkéntes konverziójának eszméje — a kötelező konverzió 1893. augusztus előtt nem rendelhető el — azonban csekély kilátással a kivitelre.

A költségvetési bizottság már novemberben — tehát egynehány héttel a kölcsöntörvény elfogadása előtt — a kormány egy előterjesztése fölött tanácskozott, melynek értelmében az annami és tonkingi protektorátusnak 35 év lefolyása alatt visszafizetendő, $3\frac{1}{2}\%$ kamatozó 60 millió franknyi előleg volna engedélyezendő. E törvényjavaslat lehetővé akarta tenni Tonkingban a középítkezések, kaszárnyák, kórházak és vasutak létesítését. A bizottság a javaslatot néhány, a szavazástól tartózkodó tag kivételével, egyhangúlag elvetette, közelebbi felvilágosításokat óhajt az előleg céljaira vonatkozólag.

A németországi nemzeti bank vezetése alatt fennállott syndikátus, mely az 1890. évi 5% -os 80·87 millió franknyi görög kölcsönnek felét $92\frac{5}{8}\%$ árfolyammal piacra vitte, feloszlott, miután az elért nyereségen megosztozott. A kölcsön hátralevő részére az opcióz elejtetett.

A NÉMETALFÖLDI állami tartozás 1891. évre kamatok és törlesztés fejében 35 millió *hollandi forintot* vesz igénybe. E tartozás 1850-től kezdve 1878-ig keletindiai járulékok folytán csökkent, ez időtől fogva azonban, midőn az indiai fölöslegek megszűntek és a midőn vasutak létesítésére új kölcsönök szükségeltettek és új csatornázási művek építettek, ismét emelkedett. Fenti szükséglet mindazonáltal nem képezi $\frac{2}{3}$ -át a jövedelmeknek, hanem csak körülbelül $\frac{1}{4}$ részét. A *Németalföld* tulajdonát képező *indiai birtokok* költségvetése 136·8 millió kiadást és 116·4 millió frt. bevételt, tehát 20·4 millió frt. hiányt tüntet fel. A költségvetésben vízimunkálatokra és a Sumatra szigeten a vasut meghosszabbítására szükséges költségek is vannak felvéve.

OLASZORSZÁGBAN pénzügyminiszteri válság uralkodott. Crispi miniszterelnök már október havában kilátásba helyezte, hogy a deficit ez évben 20 millió lirára fog alászállni, hogy azután egészen eltűnjék, továbbá, hogy az épületek utáni adó 10 millió lírával többet fog jövedelmezni és hogy a rendkívüli szükségletek, katonai és tengerészeti kiadások 20 millió lírával fognak lejjebb szállíttatni. *Giolitti* pénzügyminiszter akarta mindezeket keresztülvinni és a javaslatokat akként előterjeszteni, hogy a költségvetés ezáltal ne emeltessek. A közmunkaügyek minisztere is hozzájárult egy igen tekintélyes összeg (az előirányzott 17 millióból 14 millió) törléséhez, mi egyértelmű 1600 kilométer vasuti hálózat kiépítésének előadásával, 3 millió lirát azonban okvetlenül szükségesnek nyilvánított és midőn a pénzügyminiszter ezt sem akarta engedélyezni, állásáról lemondott. Crispi a válságot meg akarta akadályozni és Giolitti-nek felajánlotta a közmunkaügyi tárca ideiglenes vezetését, Giolitti azonban ezt visszautasította és beadta lemondását. Crispi több sikertelen kísérlet után Grimaldit, a költségvetési bizottság volt elnökét hívta meg a pénzügyminiszterium élére. Grimaldi decz. 19-én beterjesztette az 1889/90 évi zárszámadást, az 1890/1 évi helyesbitett költségvetést és az 1891/2 évi előirányzatot. A zárszámadás szerint a hiány $74\frac{1}{2}$ millió lira, a helyesbitett 1890/91. évi költségvetés szerint 10·96 helyett 25·3 millió lírával kevesebb a bevétel (a fogyasztási adókból származó

bevételek csökkenése folytán). Az előirányzat szerint a bevételek 1.595 millió lírát, a kiadások 1594 millió lírát tesznek, a hadügyi és tengerészeti minisztériumok azonban még külön 11 millió lírát követelnek. Nagyon kétséges, hogy a bevételek ezen összeggel emeltessenek. Az olasz-német-angol syndikatus, mely a 240 millió lírás 50/0-os olasz járadék kölcsön első felét átvette és egész csendben fedezte, a feloszlott nyugdíj-pénztártól annak másik felét is átvette.

AUSZTRIÁBAN a pénzügyminiszter az 1891. évi költségvetést 564.47 millió forint szükséglettel (1890-el szemben + 18.2) és 566.76 millió frt. fedezettel, tehát 2.3 millió forint felesleggel terjesztette elő és azon reményének adott kifejezést, hogy az állami tartozások törlesztésére szükséges 10.6 millió frtnyi összegből 4 millió a folyó bevételekből lesz fedezhető és csak 6.6 millió forint törlesztési járadékok kibocsátása által. Ausztria összes államadósságai 1890. június végével 4.194.2 millió forintra rúgtak (az államjegyekkel együtt). A földhitelintézet ellen állami uradalmi zálogleveleknek a megengedettnél nagyobb mennyiségben történt kisorsolása miatt elrendelt gondnokság ügye még függőben van; az intézet elfogadta ugyan az ezen hibájának jóvátételére irányuló javaslatokat, de a gondnokság alól való feloldását kívánta, e követeléshez azonban a gondnokság a záloglevéltulajdonosok érdekeinek megóvhatása szempontjából nem adta beleegyezését és javaslatait a kereskedelmi bíróság elé terjesztette.

PORTUGÁLBAN a megbetegedett Mello Gouvea helyett a pénzverde eddigi igazgatója, *José Augusto da Cunha* lett pénzügyminiszter, ki igen tehetséges és tiszteletreméltó ember hírében áll. Az előleg-ügyletekre vonatkozó hírek minden oldalról megczáfoltatnak. A kormány elvileg beleegyezett, hogy a Don Miguel-kölcsönkötvények tulajdonosainak a nélkül, hogy azok jogait elismerné, kárpótlás adassék, hogy ez által a francia tőkepénzesek kívánalmainak eleget tegyen. Angol részről a portugál értékek becsméreltetnek; a kormány nyilatkozatokat tétetett közzé, hogy az államkincstár állapota nagyon kielégítő és hogy minden kötelezettségnek képes eleget tenni. Frankfurt nagymennyiségű portugál állampapírokat vett át a rendes árfolyam mellett. Az 1890/91. évi költségvetés szerint, melyet *Branco* pénzügyminiszter terjesztett elő, a hiány 757.117 £. st. (a bevétel 8.8 millió £ st., a kiadás 9.6 millió £. st.), [szemben az 1889/90. évi 186.616 és az 1888/89. évi 3 millió £. st. hiánnyal]. Branco pénzügyminiszter reméli e hiányt az adók legnagyobb részének 60/0-kal való felemelése, a dohányjövedéknek bérbeadása és új bélyegilletékek behozatala által 444.500 £. st.-re leszállíthatni.

ROMÁNIA 1890/91. évi költségvetésében a bevételek 167.33 millió frankkal, a kiadások pedig 168.62 millió frankkal vannak előirányozva (az 1.2 millió frankot tevő pénztári készletek beszámításával). A kölcsönök összege 1890. évi április 1-éig 900.32 millió frankra rúgott, konverzió folytán azonban e kölcsönök névértéke 1891. évi június 1-jéig 934.72 millió frankra fog emelkedni (a 60/0-os vasuti kölcsön 40/0-os kölcsönre konvertáltatott); az évi szükséglet azonban 56.9 millió frank helyett csak 54.8 millió frankot fog tenni. Az új 40/0-os kötvények az 1890. október 1-től 1891. január 1-jéig járó kamatok beszámításával 86.42 árfolyammal számíttatnak, vagyis 354.05 márkával, a régi 60/0-os (405 márkáról szóló) kötvények pedig 408 márká-

tőke és 12¹⁵ márka kamattal (100 darab 6⁰/₀-os helyett tehát 118 darab új kötvény és 237¹⁰ márka készpénzben adatik). Kerekszám-ban 185 millió frank értékű régi és 215 millió frank új kötvény került kicserélésre (csaknem 80⁰/₀ a fennállott 230⁹⁶ millió frank tartozásnak); a fennmaradó összeg készpénzbeni fizetés kötelezettsége mellett jóval túljegyeztetett.

OROSZORSZÁGBAN az 1889. évi zárszámadás szerint 865⁴⁶² millió rubel előirányzott rendes bevétellel szemben 927⁰³⁵ millió (+ 61⁵⁷²), 9³⁷⁸ millió rubel előirányzott rendkívüli bevétellel szemben 62⁸⁹⁹ (+ 53⁵²) millió rubel bevétel mutatkozik, összes bevétel tehát 989⁹³⁴ millió rubel (az előirányzattal szemben + 115⁰⁹²); a kiadások következő-kép alakulnak: rendes kiadások 857⁸⁸⁴ millió rubel (előirányozva volt 861⁰⁸³, tehát — 3²⁰²), rendkívüli kiadások 104⁹⁵⁸ millió rubel (előirányozva volt 34⁰⁷⁷, tehát + 70⁸⁸), összes kiadás 962⁸³⁹ millió rubel (előirányozva volt 895¹⁶¹, tehát + 67⁶⁷⁷). A felesleg 47⁴¹⁵ millió rubel. Az 1877. évi 5⁰/₀-os belföldi kölcsön és a konszolidált 5⁰/₀-os vasuti kötvények 1., 2., 3., 4. és 7. kibocsátásának konverziójáról szóló jelentés konstatálja, hogy az 1889. évi 4⁰/₀-os aranykölcsönből 105⁷⁹ millió rubel, a konszolidált 4⁰/₀-os vasuti kötvényekből 1. és 2. sorozat 427⁹⁹ millió rubel folyt be, ebből 509⁹ millió rubel az 5⁰/₀-os kötvények beváltására (költségeket is beértve) fordítottatott, 23⁸⁸ millió ércrubel pedig fennmaradt, mely összeg a költségvetésben 1889. évi rendkívüli jövedelmek czímén vétetett fel.

SVÉDORSZÁGBAN az 1890. év 3 első negyede alatt a bevételek 47³ millió koronát tettek, ebből 32⁰ millió korona a vámokra, 10⁷ millió korona a szeszadóra, 4⁶ millió korona az államvasutakra esik (szemben az 1889. évi 45⁶, illetőleg 31⁴, 9⁴ és 4⁸ millió koronával).

SVÁJCZ 6933 millió frank névértékű kölcsönt (3⁰/₀-os járadék-kölcsön) vett fel; visszafizetendő nem csekélyebb, mint 30.000 frank járadékknak megfelelő összegekben (1 millió tőke) 12 havi felmondás mellett. A kölcsön elnevezése: »Svájci földtulajdonosok 3⁰/₀-os vasuti járadék-kölcsöne«. A kölcsönre egyesültek az ipar- és kereskedelmi bank Darmstadtban, a nemzetközi bank Berliuben, Banque de Paris et de Pays-Bas Párisban, Wadtländische Cantonalbank Lausánban, Eidg. Bank Bernben, Union financière Genfben, a bankegyesület Zürichben, a kereskedelmi bank Baselben, a svájci hitelintézet Zürichben, a bank Winterthurban, Caisse d'Amortissement Freiburgban. Ez összegből 51¹³³ millió frank a szövetségi tanács által megszervezendő Jura-simplon-vasuti elsőbbségi részvények megfizetésére fog fordítottatni, a fennmaradó 18² millió frank pedig 87²⁵ arfolyammal, vagyis tényleg 15,879.500 frankért a kölcsön nyújtóinak fog átadatni (fizetendő 1890. ¹³/X^I., 1890. ¹⁵/X^{II}., 1891. ¹⁵/I.). A kölcsön jóval felüljegyeztetett. Az ország pénzügyi helyzete a következő képet nyújtja: kötelezettségek 3¹/₂⁰/₀-os kölcsön 54⁸⁷ millió frank, érczartalék 4¹⁵ millió frank, 1885. évi 3¹/₂⁰/₀-os kölcsön 5 millió frank és az új vasuti járadék-kölcsön, ez utóbbi kettő fedezetét leli a Simplon-vasut részvényeiben, a többi 59⁰² millió frank teherrel szemben 92⁶³ millió frank aktiva áll, vagyis 33⁶ millió frank vagyonfölösleg. Az 1891. évi költségvetés szerint a bevételek 65⁶, a kiadások pedig 78 millió frankra rúgnak, a hiány tehát 12⁴ millió frank a katonai kiadásokkal együtt.

SZERBIÁBAN az 5⁰/₀-os járadék-kölcsön konverzióját tervezik.

Az alkudozások a Länderbankkal és a Bankegyesülettel folyamatban vannak, a berlini kereskedelmi társaság igazgatója, Fürstenberg is folytatott ez ügyben tárgyalásokat. Az 1891. évi költségvetés 57⁰⁶⁴ millió dinár bevételt és kiadást tüntet fel. A bevételek között az egyenes adók 21,214.246 dinárral, a közvetett adók 15,787.500 dinárral szerepelnek, ez utóbbiak közül a dohányegyedárúság 7 millió, a sóegyedárúság 2⁹ millió, a vasutak 5 millió, a díjak és illetékek 2²⁵ millió, a bányászat 1³ millió, a posta és távirat 1² millió dinárral. Az adóhátralékokból befolyandó összegek 5 millióval, az új adók 1⁶ millióval vannak előirányozva; a felezetlen hiány 1⁵²⁶ millióra rúg. A kiadások között az államadósságok szükséglete 19⁰⁴ millió, a hadügyi szükséglet 9⁸ millió, a nyugdíjak 1⁹⁸⁵ millió, a dohányegyedárúság 3 millió, a vasutak 3¹ millió és a sóegyedárúság 0⁹ millió dinárral szerepel. Minthogy az ez évi költségvetésbe a bruttó-bevételek és kiadások vétettek fel, a végeredmény körülbelül 10 millióval magasabb, mint az előző évben.

SPANYOLORSZÁGBAN a gyarmattügyi miniszter a 6⁰/o-os Cuba-Bond-oknak 95-ös árfolyam mellett 5⁰/o-osokra való konverziójára tett ajánlatot jóváhagyta (egészen több, mint 25 millió £. st.), daczára, hogy néhány hónap előtt ugyanezen miniszter a szenátusban e művelet ellen nyilatkozott; ez ügylet elégedetlenséget okoz, mivel az új kölcsönnek csak egy része kerül majd piacra, körülbelül 170 millió frank az ugynevezett hadijegyek (Kriegsbillets) beváltására. Szóba került azonkívül egy 50 év alatt törlesztendő 4 millió £-st. 5⁰/o-os spanyol kölcsön felvétele, továbbá a spanyol bank által a birtokában lévő 4⁰/o-os járadék-kötvények elzálogosítása mellett (előleg-üzlet, melynek hivatása az államot pénzzel ellátni) a Banque de Paris-tól felveendő 100 millió pesetas kölcsön.

A török államadósságok kezelése az 1889/90. évi időszakról (török időszámítás szerint 1305) évi jelentést tesz közzé. Mily mérvben emelkedtek a közvetett adók, az alábbi táblázatból látható:

Év	Só t. l.	Bélyeg t. l.	Szeszfélék t. l.	Halászat t. l.	Selyem t. l.	Összesen
1882/3	618.029	146.761	178.860	22.635	18.951	985.239
1883/4	658.554	147.687	177.100	36.570	21.972	1,041.884
1884/5	653.066	138.397	197.675	37.996	24.657	1,051.792
1885/6	643.412	138.539	215.585	37.477	23.237	1,058.301
1886/7	682.227	162.675	222.572	37.104	31.909	1,136.489
1887/8	665.113	156.274	218.110	40.626	34.717	1,114.841
1888/9	693.337	171.974	221.652	42.130	25.846	1,155.241
1889/90	722.058	186.053	222.461	42.725	39.281	1,212.579

A bevételek valamennyi ágán rendszeres emelkedést mutatnak. Együttal a behajtási és igazgatási költségek apadtak. Az utolsó évben e czímen mindössze 285.899 t. l. adatott ki, körülbelül 104.400 t. lirával kevesebb, mint 1882/3-ban. Ezen előhaladás az államadósságok kezelése által tanusított körültekintő eljárásnak tulajdonítható, valamint azon körülménynek, hogy a nagyszámú személyzet mindinkább beleéli magát feladatába.

Ázsiában CHINA egy felveendő kölcsön ügyében berlini bankárokkal (korábban angolokkal) tárgyalásokba bocsátkozott; 30 millió tael értékű (135 millió marka) címletek volna a kibocsátandók. A megegyezés létrejöttéről mi sem hallatszik.

JAPÁN 1890/91. évi költségvetése 81⁹⁸ millió Yen bevételt és 81⁹⁸ Yen kiadást tüntet fel (1 Yen = 4 máрка). A rendes bevételeknek legnagyobb részét az adók és vámok jövedelme, 66³³ millió Yena képezi; a rendes bevételek összege 76⁷⁴, a rendkívülieké 5²⁴ millió Yen. A rendes kiadások 69¹⁸, a rendkívüliek 12⁸⁰ millió Yent tesznek.

Afrikában EGYPTOMNAK az unifikált és szabadalmazott adósságra befolyt bevételeit előző évekkel összehasonlítva, alábbi táblázat tünteti fel:

	Unifikált adósság				Szabadalmazott adósság			
	1890	1889	1888	1887	1890	1889	1888	1887
Január ..	107.491	231.959	176.507	113.570	85 000	100.000	100.000	80.000
Február ..	271.365	235.555	158.582	83.384	60.000	70.000	70.000	30.000
Márczius ..	137.998	108.484	151.795	253.410	50.000	60.000	50.000	30.000
Ápril ..	292.948	205.939	208.237	87.679	80.000	80.000	85.000	90.000
Május ..	186.569	116.242	85.475	118.791	60.000	40.000	65.000	99.180
Junius ..	616.290	218.461	273.077	158.530	70.000	40.000	20.000	60.000
Julius ..	638.444	298.461	264.190	218.054	10.000	40.000	70.000	70.000
Augusztus ..	253.997	144.145	128.200	306.629	40.000	30.000	65.000	58.631
Szeptemb.	166.430	175.464	138.462	123.618	60.000	30.000	30.000	70.000
Október ..	628.278	779.532	625.534	600.696	140.000	111.000	70.000	75.000
November ..	419.869	613.694	622.333	619.056	190.000	90.000	100.000	125.000
Deczember ..	—	300.657	407.124	515.886	—	90.000	60.000	95.000

A 11 hónap alatt az unifikált és szabadalmazott adósságnál a többlet 745.000 £, mely összegből 591.000 az egyesített adósságra esik. A *konverzióra vonatkozó juniusi és júliusi dekretumok* kiegészítést nyertek egy határozattal, melynek értelmében a szabadalmazott 3¹/₂%-os adósság ¹³/_{VII}. 1905 előtt, a Daira Sanieh kölcsöne pedig ¹⁵/_x. 1905 előtt nem fizethető vissza, fentartásával az 1890. évi ⁶/_{VI}-án kelt dekretum 7. és 8. §. határozmányainak, melyek értelmében a Daira Sanieh tulajdonát képező földbirtokok eladásából befolyó összegek az illető kölcsön törlesztésére fordítandók (e birtokokból évenként nem kerülhet több eladásra, mint 300.000 £. értékű).

A TRANSVAALI KÖZTÁRSASÁG (Dél-Afrikában) kormánya és a németalföld-délafrikai vasut társaság között megegyezés jött létre, mely szerint a társaság az ország vasuti hálózatát 620 kilométerre fogja kiépíteni, részvénytőkéjét pedig 2-ről 5 millió frtra emeli. A társaság most már egy újonnan felveendő 4⁰/₀-os 15 milliónyi kölcsönből 6 milliót áruba bocsátott 91⁷⁰/₀ árfolyammal (törlesztés 1895—1950 pari kisorsolás útján), a kormánya a vasut részvényeinek és kötvényeinek kamatait biztosította, a biztosítási összeg minden kibocsátásnál külön fog megállapíttatni: a részvények I. kibocsátásánál 2 millió után 6⁰/₀, a II. kibocsátásnál 4¹/₂%-ot, a kötvények I. kibocsátásánál 6 millió után 5⁰/₀, a II. kibocsátásnál 5⁰/₀ millió után 4⁰/₀ és jelenleg 4⁰/₀; 1887-ben az 5⁰/₀-os kölcsön kibocsátási árfolyama Berlinben 95, 1889-ben a 4⁰/₀-os kölcsöné 96⁰/₀, 1890 májusban 98⁴/₀, jelenleg az 5⁰/₀-os kölcsön 102³/₀, a 4⁰/₀-os 93⁵/₀-tel jegyeztetik.

SANSIBAR (Dél-Afrikában) Németországtól 4 millió máрка kárpótlást kapott a tengerpart átengedéseért, ez által Németország 1891 január 1-étől kezdve a vámszedés jogát is biztosította a maga részére.

ÉSZAK-AMERIKÁBAN az Egyesült-Államok kincstári öre Huston J. N., közzétette a junius 30-ával végződő pénzügyi évre vonatkozó jelentését. A netto bevételek 403·8 millió dollárra (+ 16·3), a netto kiadások 297·74 millió dollárra (+ 15·74) rúgtak. A kötelezettségek összege 1.722·24 millió dollár (az előző évi 1.810·68 millióval szemben). A tartozások a készletek levonásával 964·325 milliót tettek (az előző évben 1.050·634 milliót). Az aranykészlet 15, az ezüstkészlet 43 millióval szaporodott, a bevont papírpénz értéke 26 millió, tehát az összes pénzkészlet szaporodása 32 millió. A forgalom közvetítésére szolgált 505 millió aranypénz és arany certificatok, 414 millió ezüstpénz és ezüst certificatok, továbbá 523 millió papírpénz. (1890 junius 30-iki állapot.)

Közép-Amerikában MEXIKÓ 1890. évben egy 60/o-os külföldi kölcsönt vett fel, melynek törlesztésére és kamatoztatására évenként körülbelül 2 millió pesos szükséges. Ez összeg különleges biztosítésként szolgál a vámjövödelmek 120/o-a. A vámjövödelmek évenként 24 millió pesosra rúgnak, ez összeg 120/o-a kerek 3 millió, tehát több mint szükséges. A kormány jövőben vasutak részére biztosítást nem szándékszik engedélyezni. — Az ország vasuti hálózatának jelenlegi kiterjedése 9.400 kilométer.

VENEZUELÁBAN 50/o-os *belföldi* kölcsön-kötvények bocsáttattak ki. Az ország kiterjedése 1·5 millió négyszögkilométer, a lakosság száma 2·2 millió. Az ország jövedelmező s aranybányákkal bir, a Le Gallas nevű legdúsabb bányában 1888-ban 3.797 kilogramm arany termeltetett, valamennyiben együttvéve 5.075 kilogramm. Az ország legfőbb beviteli forrását a beviteli vámok képezik, 29½ millió frankkal; az összebevétel 40·7 millió frank. A régi 1880. évi külföldi adósság egy konsolidált 68¾ millió franknyi kölcsönre változtatott át és 31¼ millió frank a belföldi adósság unificálására fordítatott. 1888. év január 1-én a belföldi adósság 38·7, a külföldi 67·5 millió bolivárra (frankra) rugott. Az előbbi évi szükséglete 2·082, az utóbbié 2·135 millió frank és havonként 100.000 frank törlesztésre.

BRAZILIÁBAN az ideiglenes kormány rendeletével a belföldi 50/o-os *apólice*-oknak 40/o-os aranykölcsönre való átváltoztatása határoztatott el. A konverzió 381·64 millió milreis értékű *apólice*-re terjed ki (igen kedvelt, többnyire alapítványoknál, segélyezési pénztáraknál stb. elhelyezett értékpapír). Az ideiglenes kormány szándéka továbbá néhány külföldi államtól felvett kölcsön törlesztésének és kamatoztatásának biztosítását 50 millió milreis erejéig magára vállalni. Pernambuco állam, mely 8000 contos kölcsönével annak konvertálásába nem egyezik bele, mivel a köztársaság proklamaltatott.

URUGAYBAN a pénzügyi helyzet kedvezőtlen. A nemzeti bank 6 havi moratorium daczára sem volt képes a bankjegyek beváltását megkezdeni, tárczájának 250/o-át sem volt képes realizálni.

CHILEBEN 1889-ben a rendes bevételek 54·8 millió pesost (+4·6), a rendes kiadások 55·6 millió pesost tettek, a rendkívüli bevételek 7·65 millió pesost, a rendkívüli kiadások pedig 3·76 millió pesost (előbbieket azért oly magasak, mert az előző év folyamán egy 31·55 millió pesos értékű kölcsön került Németországban elhelyezésre). Az 1890. évre a bevételek 55·95, a kiadások pedig 67·1 millió pesos-sal vannak előirányozva, tehát 11 millió hiány.

SAN-DOMÍNGÓBAN (amerikai Nyugat-India) a központi vasutnak

egy 6% 900.000 £ St. értékű kölcsöne tervezetik, melyből azonban egyelőre csak 574.000 £ St. kerülne aláírásra. Az árfolyam 77%. A visszafizetés 56 év alatt történne. A kölcsön célja a Puerta Plata vasutnak Santjago de los Caballerosig való kiépítése. A vasut 33.000 £ St.-nyi bevételei a kölcsön törlesztésére és kamatoztatására fordíttatnak, az állam a vámbevételekből 24.000 £ St.-gel járul ehhez.

COLUMBIÁBAN a kötvénybirtokosokkal kötendő egyesség terjesztett a kongresszus elé, mely azonban harmadszori olvasásnál elvetetett. (Az első 6 évben 1891-től kezdve 1½%, azután 4 éven át 2% és később 3% kamat volna fizetendő.)

ECUADORBAN a kötvénybirtokosokkal megegyezés jött létre, hogy a konsolidált külföldi adósság — 1824 millió £ St. tőke és 422.560 £ St. kamat — egy új 750.000 £ St. értékű kölcsönrel fog helyettesíteni, mely 1891 jan. 1-től kezdve 5 éven át 4½%-al, azután 5 éven keresztül 4¾%-al és később 5%-kal fog kamatoztatni. Fedezetül szolgál a vámbevételek 10%-a. A törlesztés összege eleinte ½, később 1% évenként. Az állam 22 éven át nem tett eleget kötelezettségeinek.

AZ ARGENTINI KÖZTÁRSASÁGBAN Európát is érintő nagymérvű állami pénzügyi válság tört ki. *Pellegrini* elnöki tevékenységének bármily előnyösen is különbözött *Celman* működésétől, szintén nem sikerült a hathatós reformok keresztülvitele; időközben bekövetkezett a világhírű londoni Baring Brothers bankház bukása, mi által az argentini köztársaság pénzügyeinek leghősegebb segélyforrása is bedugult. A *Lopez Vicent F.* pénzügyminiszter által az argentini köztársasági tartományi kölcsön-ügyletek rendezése céljából, mint külön meghatalmazott már korábban Londonba kiküldött *dr. De La Plaza Victor* pénzügyi szakférfi igen fontos tárgyalásokat folytatott a londoni elsőrangú bankházakkal. E bankházakat azon törekvés számára kellett meghódítani, hogy a Baring-ház bukása megakadályoztassék, miután e bankház az argentini köztársaságban óriási összegek erejéig volt érdekelve. Az argentini köztársaság fizetési képessége ellen nem merültek fel aggályok, csak a nagyon eladósodott tartományok kölcsönei és az agrárius szövetkezetek záloglevelei, továbbá a cedulas-ok szenvedtek nagyobb mérvű árfolyam-csökkenést. *Németországban* három kölcsönből vannak nagyobb összegek elhelyezve és pedig az 1886. évi 5%-os belföldi kölcsönből (10291 millió pesos aranyban, egy részösszeg 90% árfolyammal került kibocsátásra, jelenlegi árfolyam 74), az 1888. évi 4½%-os belföldi kölcsönből (19769 millió dollár aranyban, 8580%-kal került kibocsátásra, jelenlegi árfolyama 62), az 1888. évi 4½%-os külföldi aranykölcsön (27 millió pesos, 90%-al került kibocsátásra). [Azonkívül Németországba került elhelyezésre tartományi és városi kölcsönökből: 50%-os Buenos-Ayres tartományi kölcsön 1886. évről, 50.045.738 márka 80½% árfolyammal, (jelenlegi árfolyama 73¾), 4½%-os Buenos-Ayres város kölcsöne 1888. évről (1.984.120 £ St. 86½% árfolyammal), azonban nem tudható, mennyi jegyeztetett ezekből Németországban és mennyi került Angliába.]

Az angol leghíresebb bankházak közül a Baring czégen kívül több czég van érdekelve; Londonban jegyeztetnek: 1881. évi 6%-os vasuti kölcsön, 2450 millió £ St., kibocsátási árfolyam 81%; 1884. 5%-os állami kölcsön 16831 millió £ St., kibocsátási árfolyam 84½%; 1886. évi 5%-os 8.2901 millió £ St. kölcsön, kibocsátási árfolyam

85¹/₂%; 5%-os Ary. Northern Central Extr. kölcsön 3.9682 millió £ St., kibocsátási árfolyam 91¹/₂, 94, 97; 4¹/₂%-os 1888. évi kölcsön 19,868.500 dollár, kibocsátási árfolyam 87, és 5,290.000 £ St. kibocsátott 1889 februárban 90%-os árfolyammal, valamint 3¹/₂%-os 2,659.000 £ St. a 6%-os Harddollar bonnok konvertálására. (E kölcsönök csaknem mind Baring Brothers & Co. és C. de Murieta & Co által bocsátattak ki.) A Baring cég azonkívül Buenos Ayresben is tetemesen van érdekelve. *De la Plaza* főfeladata volt mindenekelőtt az új 5%-os 20 millió dollár értékű aranykölcsön elhelyezése, hogy a külföldi tartozások kamatszükséglete egyelőre fedeztessék. Azonkívül tárgyalásokat kellend folytatnia az argentin nemzeti bank átalakítása ügyében, a cedulas-oknak alacsony kamatozású (2¹/₂%-os) állami címletekre való konverziója ügyében, a nemzeti bank jegyeinek fedezetétől elhelyezett 41 millió 4¹/₂%-os állami címletek eladása ügyében és végül azon tartományi kölcsönök átváltoztatása tárgyában, melyekért a kormány biztosítást vállalt. (Az esetben, ha egy tartomány külföldi adósságának járulékait nem képes előteremteni, a kormánynak hatalmában áll e tartozást átvállalni, mi által a kérdéses kölcsönből létesített intézmények és művek a nemzet tulajdonába mennek át, a kormány a külföldi hitelezőkkel egyezsége fog lépni a tartományi bond-oknak, 4¹/₂% kamattal és 1%-os törlesztéssel nemzeti bond-okká való átváltoztatása iránt.)

Londonban egy bizottság alakítottatott az argentin köztársaság viszonyainak megvizsgálására, e bizottságban a berlini Leszámitoló-társaság is képviselve volt. Bármily hatalmas pénzügyi kapacitásokból álljon is e bizottság, alig hihető, hogy a viszonyok hatályos reorganizációja sikerülend. A bizottsági indítvány oda irányul, hogy az argentin köztársaság kormányának azon tanács adassék, miszerint kölcsöneinek lejárt szelvényeit és a kisorsolt kötvényeket ne váltsa be készpénzzel, hanem e helyett adjon Scrips-eket vagyis részjegyeket, melyek egy újonnan kibocsátandó 6%-os, a vámjövedelmek által biztosított aranykölcsön kötvényeinek átvételére jogosítanak, (valamennyi kölcsön, kivéve az Angliában elhelyezett 1886. évi 829 millió £ St. kölcsönt, mely készpénzzel váltatnék be, ez eljárás alá esne), mi egyértelmű a leplezett állami tönkkel. (Hanseman a helyzet javítására aranyban fizetendő beviteli vámokat és új kiviteli vámokat tart szükségesnek.) Az argentin hitelezők antwerpeni bizottsága nem várva be a francia és belga tanácskozások eredményét, közvetlenül tárgyalásokat kezdett dr. de la Plaza-val; e bizottság késznek nyilatkozott az angol javaslatokhoz hozzájárulni azon kikötéssel, hogy a 10 első sorozatú tartományi cedulas-ok 50%, a többiek 45%-al 5%-os tartományi járadékra és a tartományok kölcsönei 4¹/₂%-os állami járadékra kicseréltesse. A belga-francia bizottság (Cahen d'Anvers, Stern testvérek, Heine, de Lavelaye stb.) javaslatot tesz a tartományi kölcsönkötvény birtokosok érdekeinek megóvására; Campwill (a banque territoriale et agricole de Santa Fé elnöke) visszatér az argentin köztársaságba és megnyugtató felvilágosításokat ad. Határozott végeredmény még nem konstatható. Az angol konverzionális javaslat szerint a cedulas-ok Buenos-Ayres tartomány közvetlen jótállása alatt álló 5%-os arany bondokkal volnának kicserélendők, e bondok csak 1894. évi ápril 1-től kamatoznának, összértékük 150 millió pesos aranyban (körülbelül fele a jelenleg forgalomban levő tartományi cedulas-oknak). Az A—I sorozatú 60 milliónyi cedulasokért 50% és

7 $\frac{1}{2}$ % 3 évi kamat fejében járna, vagyis 57 $\frac{1}{2}$ pesos aranyban 100 pesos értékű cedulas helyett; a K—P sorozatú 240 milliónyi cedulasokért 42% és 6 $\frac{3}{10}$ % kamat, vagyis 48 $\frac{3}{10}$ arany pesos 100 pesos értékű cedulas helyett. Az arany bondok törlesztési tervezete kedvezőtlenebb, a mennyiben a jelzálogi kölcsönök után befolyó kamatok és törlesztési részletek mennyiségével van összefüggésben, e jelzálogi kölcsönök alapján bocsáttattak ki a cedulas-ok. Az argentini köztársaság által aranyban fizetendő összes kötelezettségeknek évi összege 20 $\frac{1}{2}$ millió dollárt tenne (állam 8 millió, Buenos-Ayres város 1, Buenos-Ayres tartomány 3, Santa Fé 3, Cordoba 1 $\frac{2}{3}$, Entre-Rios 1 $\frac{1}{3}$), ehhez még nincs hozzászámítva 4 millió dollár aranyban, mely a bankjegybiztosítási kölcsön fejében és 4 millió dollár aranyban, mely a vasuti biztosítás fejében fizetendő. Ha még a vasutak külföldi kötelezettségei is ez összeghez adatnak: az évenkénti kamatszükséglet 48 millió dollár aranyban, a cedulasok beváltására szükségelt 10—12 millió dollár be nem számításával. Áttekintést alábbi táblázat nyújt:

	Bevitel	Kivitel	Közadósság	Bevételek
		e z e r	p e s o s b a n	
1870	49.125	30.223	47.506	15.328
1875	57.624	52.009	82.877	17.780
1880	45.536	58.381	86.313	20.247
1885	92.221	83.879	118.382	38.550
1886	95.409	69.835	117.154	46.634
1887	117.352	84.422	141.718	56.882
1888	128.412	100.112	277.463	57.110
1889	164.570	122.815	295.160	72.977

E számok mutatják, mily mérvben fejlődött a köztársaság 20 év alatt. A legnagyobb emelkedést az adósságok tüntetik fel, mert míg a bevételek majdnem ötszörösre szaporodtak, addig az adósságok ugyanazon időköz alatt 7-szeresen emelkedtek s igen tekintélyes magasságot értek el.

II. TÖRVÉNYHOZÁS.

Ezen szakasz részére a lefolyt négy hónap alatt különös gazdag anyagot nyújt NÉMETORSZÁG. A kormány *ipar-adótörvényjavaslatot* terjesztett a törvényhozás elé, mely, ha törvény erejére emelkedik, az 1893/94. évre szóló adókimvetésnél lesz először alkalmazandó. E javaslat szerint esnének adózás alá a Poroszországban állandóan üzőtt iparok. A megadóztatás négy osztály szerint történék. Az I. osztályba tartoznak azon üzemek, melyeknek üzemtökei egy millió márkára vagy ennél többre rúgnak, vagy melyeknek évi jövedelme 50.000 márkát vagy többet tesz; a II. osztályba tartoznak a 150.000— egy millió márká üzemtökével vagy 20.000— 50.000 márkát tevő évi jövedelemmel, a III. osztályba a 30.000— 150.000 márkát tevő tökével, vagy 4.000— 20.000 márkát tevő évi jövedelemmel és végül a IV. osztályba a 3.000— 30.000 márkát tevő üzemtökével vagy 1.500— 4.000 márkát tevő évi jövedelemmel bíró üzemek. Oly üzemek, melyeknek üzemtökéje kisebb vagy csekélyebb évi jövedelmet mutatnak fel, mint a IV. osztálybeliek, az iparadó alól mentesek, de üzemadókötelesek. Az I. osztályban az adó a jövedelem 1%-át teszi; a II., III. s IV. osztályokban a közép adótételek 300, illetőleg 80 és 16 márkába, a legkisebb és legnagyobb

tételek pedig 156—480, illetve 32—192 és 4—36 márkával vannak felfelve. A javaslat 82 cikkében számos részletes intézkedést tartalmaz; ugyanis a jövedelmi osztályadót egyszerűsíteni, az egyes adótételfokok közötti különbségeket leszállítani kívánja s a kevésbé vagyonos néposztályoknak messzebbmenő könnyítéseket akar nyújtani. Ezen javaslat azt is czélozza, hogy kisebb jövedelmeknél a fel nem nőtt gyermekek számának megfelelő levonás legyen keresztül vihető. Az adókivetés részrehajlatlansága a szervezendő adó-bírószágban nyerné biztosítékát, melynek legtöbb tagja a bírák sorából vétetnék. Ezen javaslat szerint a korcsmárosok és vendéglősök az iparadón kívül még üzemadót is fizetnének és pedig a jövedelem szerint 1.500 márkáig 10 márkát, 4.000 márkáig 15 márkát, 20.000 márkáig 25 márkát, 50.000 márkáig 50 márkát és ennél nagyobb jövedelemnél 100 márkát.

Nagy fontossággal bír a Miquel pénzügyminiszter által az 1873. május 30-iki *örökösödési-adótörvény* módosításáról szóló javaslat, mely szerint az örökrész $\frac{1}{20}$ -o-kal adóztatandó, ha házasfelek vagy leszármazó rokonokra száll, $\frac{1}{10}$ -o-kal pedig, ha felmenő rokonokra vagy az örökhagyó háztartásához tartozó személyekre száll. Az ezen adó alóli mentesség kiterjed házasfeleknél, fel- és leszármazó rokonoknál butorokra, háztartási tárgyakra, ruhákra és fehérneműekre, de nem terjed ki ékszerekre és műtárgyakra.

Ezen két adótörvényjavaslaton kívül beterjesztetett még egy általános *jövedelmi adó-törvényjavaslat*, mely lényegében a következő intézkedéseket foglalja magában: Az 1. §. kiterjeszti az alanyi adókötelességet, a mennyiben jövedelmi adó alá vonja a részvény-, részvényekre alapított betéti társaságokat, a bányaműveket, melyek Poroszországban székelnek, továbbá azon bejegyzett szövetkezeteket, melyeknek üzlete tagjai körén túl terjed. A 2. §. szerint ez adó alól mentesek azon állampolgárok, kik Poroszországban nem laknak és több, mint két év óta állandóan Németországon kívül tartózkodnak. A 3. §. felmenti a jövedelmi adó alól a királyi család és bizonyos fejedelmi családok tagjait, a követeket és mindazon személyeket, kiket a nemzetközi jog vagy különös megállapodások szerint ezen mentesség megillet. A 4. §. a volt német birodalmi rendek adómentességét megszünteti; az ezeknek nyújtandó kártalanítást külön törvény fogja megállapítani. Az adókötelesség 900 márkára rugó jövedelemnél kezdődik. Ki vannak zárva Poroszországon kívül fekvő ingatlanok és Poroszországon kívül üzött iparok jövedelmei, továbbá fizetések, nyugdíjak, a katonai jövedelem, azon állami és birodalmi hivatalnokok és tiszték szolgálati jövedelme, kiknek külföldön van szolgálati lakhelyük. Jövedelemnek az adókötelesek összes pénz- vagy pénzértékbeli évi bevételei vétetnek, melyeket tőkékből, ingatlanokból, hasznvételekből, bérletekből, kereskedelemből vagy iparból, hasznouthozó foglalkozásokból stb. huznak. Örökségekből, ajándékozásokból, életbiztosításokból, ingatlanoknak nem iparszerű vagy speculativ eladásából származó és ezekhez hasonló jövedelem nem tekintetik adókötelesnek. A jövedelemből levonandók az annak megszerzésére, biztosítására vagy fentartására fordított kiadások, a kamatok, járadékok, a különös jogcímeken alapuló állandó terhek, az egyenes állami adók, a közvetett adók, az épületek, gépek után levonásba hozandó használati díjak, a biztosító és segély-pénztárakba fizetendő járulékok. Ellenben nem vonatnak le a jövedelemből az üzlet bővítésére, tőke elhelyezésekre és a háztartásra fordított kiadások. Az

adótételek a jövedelem szerint következőkép állapítottak meg: 900—1.050 márka jövedelemnél 6 márka, 1.200-ig 9, 1.350-ig 12, 1.500-ig 16, 1.650-ig 21, 1.800-ig 26, 2.100-ig 31, 2.400-ig 36, 2.700-ig 45, 3.000-ig 54, 3.300-ig 66, 3.600-ig 78, 3.900-ig 92, 4.200-ig 106, 4.500-ig 120, 5.000-ig 135, 5.500-ig 150, 6.000-ig 165, 6.500-ig 180, 7.000-ig 195, 7.500-ig 210, 8.000-ig 226, 8.500-ig 242, 9.000-ig 258, 9.500-ig 276, 10.500-ig 300 márka.

Ezen felül egészen 15.000 márka jövedelemig minden 1.000 márka után az adó 30 márkával emelkedik, ezentúl pedig minden 5.000 márka után 150 márkával. 3.000 márkánál kisebb jövedelmeknél különös gazdasági okokból bizonyos adómérséklésnek van helye és minden 14 éven alóli gyermek után 50 márka jön levonásba. Mindenki, ki 3.000 márkánál nagyobb jövedelem után van megadóztatva, a nyilvános felszólítást követő 14 napon belül »legjobb tudomása és lelkiismerete szerint« adóvallomást köteles benyújtani. Részvény- és betéti társulatok és szövetkezetek az üzleti jelentést és a zárszámadást mutatják be. A ki a vallomás benyújtását elmulasztja, eselik az adókimetítés elleni jogorvoslatoktól. A javaslat kimerítően szabályozza még az adókimetítési eljárást, melyben kétféle jogorvoslat van megengedve. Tudva hamis adóvallomás az eltított jövedelem után járó adó 4-szeres—10-szeresével büntetettetik. Netán mutatkozó meghatározott felesleg külön alapként gyűjtendő, mely a kisebb és középjövedelmek könnyébbítésére lesz újabb reform alkalmával fordítandó.

Az összes adóreformot illetőleg a *trónbeszéd*, melylyel a császár a porosz országgyűlést november 12-én megnyitotta, következők felvilágosító megjegyzéseket tartalmazza: Már évek óta, mind sürgősebben lép előtérbe az *egyenest állami adó rendszer gyökeres reformjának* szükségessége. Az állami igazgatás pénzügyi alapelveinek megerősítését, valamint az államterhek igazságosabb megosztását egyaránt célzó eme mű tervszerű megvalósítására vonatkozólag mihamarább az összes, az egyenes adókat érintő törvényjavaslatok terjesztetnek önkök elé, a melyek benső összefüggése lényegesen megkönnyíti önöknek a határozathozatalt. A *jövedelmi adókra vonatkozó törvényjavaslat*, a fennálló osztályadókat és a jövedelmi adókat egységes adóvá egyesítené, az adótételeket célszerűbben alakítaná és a bevallási kötelezettség behozatala, valamint a becsülő hatóságok és az eljárás más szervezése az adóköteles jövedelmek igazságosabb és a valóságnak jobban megfelelő kimetítését idézné elő. Az *örökségi adó kiterjesztése*, csekély megterheléssel a le- és felmenő rokonok és a házastárs örökségi eseteire, a kisebb örökségek kihagyásával, a jövedelemnek erre vonatkozó megadóztatását lényegesen megkönnyíti és aránylag nagyobb mérvben fogja előidézni a *hitbizományok levonását*, mely lényegében még az 1820-ik évi május 30-iki törvényben gyökerezik.

Az iparüzleteknek a mai gazdasági viszonyoknak többé meg nem felelő megadóztatását teljesen át fogja alakítani az *iparadó* tárgyában benyújtandó törvényjavaslat, mely magát az üzleti jövedelmet fogja alapul venni, tekintet nélkül a kezelés módjára és a helyi beosztásra. Az iparadó összjövedelmének emelése — beleértve az italmérés külön megadóztatását is — nincs tervbe véve.

E törvényjavaslatok célja az egyenes adók igazságosabb és egyenletesebb kimetítése és kapcsolatban ezzel a kisebb és közepes jövedelmek és iparüzletek terheinek aránylagos könnyítése.

Az állam pénzügyi helyzete nem kívánja az állami bevételek közvetlen szaporítását, de az állam segélyének igénybevétele, mely minden téren fokozódik, ép oly kevésbé engedi meg az állam határozott és biztos bevételeinek csökkentését. A legutóbb lezárt pénzügyi év eredménye lényegesen kedvezőbb ugyan az előirányzatnál, úgy, hogy az államadósság törlesztésére jelentékeny fölösleg volt fordítható. Az eddigi tapasztalatok után ítélve, a folyó évben is kielégítő zárszámadás várható, ha nem ugyanily mértékben is.

Az államháztartás jövő évi költségvetéséből, mely még nem terjeszthető önök elé, mert a birodalmi háztartás költségvetése még nincs megállapítva, ki fog mindazáltal tűnni, hogy az állam eddigi bevételeiről megfelelő kárpótlás nélkül lemondani nem lehet.

A bevételi többlet azonban, mely az egyenes adóknak az új alapon való első kivetéséből fog eredni, határozott törvényes intézkedés útján már most kizárólag a terhek, különösen a községi kötelek terheinek további könnyítésére fog a föld- és épületadó átengedése által fordíttatni, a mennyiben az állami költségvetés arról másképp nem intézkedik. Remélem, hogy ez lényegesen elő fogja segíteni egy oly reform sikerét, mely jogos panaszokon van hivatva segíteni s a lakosság megelégedését növelni fogja.

A »Reichsanzeiger«-ben továbbá november 25-én egy rendelet jelent meg, mely szerint a *rokkantság és aggság esetére való biztosításról* 1889. június 22-én hozott törvény egész terjedelmében 1891. január elsején lép életbe. A szövetségtanács elé a birodalmi biztosítóhivatal eljárását és ügyrendjét szabályozó rendelet lett terjesztve, mely szerint a fenti biztosítási ügyekre ezen hivatalban külön osztály fog felállíttatni.

A szövetség-tanács elé terjesztetett továbbá a *czukoradó* reformja iránti javaslat is. 100 kg. tiszta súlyra után 22 m. fogyasztási adó terveztetik, mely a czukornak a szabad forgalomba lépésekor szedetnék. A külföldre pénzügyi ellenőrzés mellett kivitt czukor ezen adó alól mentes, a szabad forgalomból kivitt czukor után azonban az adó megtérítendő. Mindennemű külföldi czukor után 100 kg. tiszta súlyra 32 m. beviteli vám fizetendő. A finomítás végett adóhivatali ellenőrzés alatt behozott czukornál azonban jogában áll az adóhatóságnak, hogy 100 kg. netto után csak 10 m. beviteli vámot vessen ki, mely czukor azután, mint meg nem adóztatott belföldi czukor kezelendő. E törvény 1892. aug. 1-én lépne életbe és 1895. július 31-ig a jelenlegi adóztatás fokenként lenne módosítandó.

Az illető miniszteriumban elkészítették további a *használati minták oltalmáról* szóló törvényjavaslatot, mely munkaszerek vagy egyéb használati tárgyak módosítását célzó mintáknak védelmére szolgálna.

Kevésbé előrehaladt stadiumban van az *ipari tulajdon oltalmáról* szóló javaslat. Az ez ügyben összehítt értekezlet kívánatosnak mondta, hogy az ipari tulajdonjogra vonatkozó oltalom megadásánál az eljárás egyöntetű és a bírói és a közigazgatási uton hozandó ítéletek egybehangzóbbak legyenek. Az értekezlet kimondta továbbá, hogy új iparvédtörvények tárgyában folytatandó tárgyalásoknál az ipari tulajdon oltalmára alakult államszövetséghez való csatlakozást fogja ajánlani.

Időközben az előbb említett javaslat teljesen elkészült s annak lényegesebb intézkedéseit a következőkben közöljük: 1. Szerszámok vagy

használati tárgyak és azok részeinek mintázatait, a mennyiben új alakítás vagy készülék által a munka vagy a használat céljainak szolgálnak, a jelen törvény védi. Oly minták, melyek a jelen törvény alapján történt bejelentés idején nyilvános nyomtatványokban már leirattak vagy a belföldön nyíltan használtatnak, újaknak nem tekinthetők. 2. Azon minták, melyek számára a használati minta védelme igénybe vétetik, a szabadalmi hivatalnál bejelentendők. A bejelentés jelölje meg, hogy mily jog alatt vezetendő be a minta és hogy mely alakítás vagy készülék szolgál a használati célznak. A bejelentéshez a minta utánzata vagy rajza melléklendő. A bejelentés egyéb kellékeit a szabadalmi hivatal állapítja meg. A bejelentéssel egyidejűleg minden bejelentett mintáért 20 márka illeték fizetendő. 3. Ha a bejelentés a 2. szakasz feltételeinek megfelel, a szabadalmi hivatal a használati minták jegyzékébe való bevezetését rendeli el. A bevezetés jelölje meg a bejelentő nevét és lakását és a bejelentés idejét. A bejelentések időszakonkiut a »Reichsanzeiger« útján közzéteendők. A bejelentő személyében történő változások indítványra a jegyzékben kitüntetendők. A jegyzék és a bevezetés alapjául szolgált bejelentés megtekintése mindenkinek szabadságában áll. 4. A használati mintának az 1. szakasz értelmében való bevezetése azon hatályt szüli, hogy a bevezetettnek, a mennyiben a minta első bejelentője, kizárólagos joga van a mintát utánozni, az utánzatilag létrehozott szerszámokat és tárgyakat forgalomba hozni, árulni és használni. Ha a fentebbi bekezdés feltételei nincsenek meg, mindenkinek joga van a bevezetett ellenében a használati minta törlését követelni. 5. Ha a bevezetés lényeges tartalma másnak rajzaiból, mintáiból vagy szerszámaiból beleegyezése ellenére van véve, a sértő fél nem áll a jelen törvény (4. szakasz) védelme alatt. A sértett félnek a bevezetett ellenében igénye van a használati minta törlésére. 6. A mennyiben a 4. szakaszon alapuló jog oly szabadalomba ütközik, melynek bejelentése a minta bejelentése előtt történt, a bevezetettnek nem szabad a jogot a szabadalom-birtokos engedélye nélkül gyakorolni. Hasonlókép nem szabad a szabadalomból eredő jogot a bevezetettnek engedelme nélkül gyakorolni, ha valamely a 4. szakaszon alapuló jog egy később bejelentett szabadalom által sértetik. 7. A bevezetéssel szerzett jog átmegy az örökösökre és szerződés vagy halálesetre szóló intézkedés útján korlátlanul vagy megszorítva átruházható. 8. A védelem három évig tart, mely határidő a bejelentést követő napon kezdődik. További harmincz marka fizetése ellenében a védelmi idő két évvel meghosszabbíttatik. A meghosszabbítás a jegyzékben feljegyeztetik. Ha a bevezetett ezen határidő alatt a védelemről lemond, a bejegyzés törülteik. A 9—11. szakaszok a használati minták polgári és büntető-jogi védelméről szólnak. A 12. szakasz az eljárást szabályozza. A 13. szakasz a külföldön lakókról intézkedik. A 14. szakasz a törvény végrehajtásáról szól.

Végül felemlítjük még az országos gazdasági kollegiumnak a *segélyzési lakhely* ügyében folytatott tárgyalásait. A kollegium javaslatba hozta, hogy a segélyzési kötelezettség mindazokkal szemben állapíttassék meg, kik mint bér munkások, segédek, tanoncok és cselédek állandó alkalmazásban vannak és hogy a tartózkodási hely szegényjogi segélyzési kötelezettsége hat hétről 12 hétre terjesztessék ki. A kollegium pártolja továbbá a falusi haladó-iskolák berendezését és a téli iskolák rendszerének lehető kiterjesztését, mely

czélra az államnak és a tartományoknak nagyobb összegeket kellene rendelkezésre bocsátani.

FRANCZIAORSZÁGBAN szeptember végén a *rabszolgakereskedés elleni kongresszus* ülésezett. Az utolsó ülésben behatóan tárgyalták a Saha-rán át építendő vasut ügyét, mely a rabszolgaság leküzdésére igen hathatós eszköz lenne. A kongresszus a következő határozati javaslatokat fogadta el: 1. A kongresszus különös súlyt helyez békés eszközökre és e végből első sorban a hittérítőket fogja támogatni. 2. A pápát fel fogja kérni, hogy évenként eszközöket gyűjtéseket engedélyezzen. 3. Szabad munkások szerződötetésénél előforduló visszaélések meggátlására intézkedéseket fog tenni. 4. A hatalmak figyelmét felhívja bizonyos mohamedán-secták üzelmeire. 5. Egy névtelen által ajándékozott 20.000 frankot a rabszolgaságról irt legjobb népszerű munka jutalmazására fordítja. 6. Két év múlva új kongresszus lenne összehívandó.

A most folyó parlamenti ülészak alatt a kormány több fontos *törvényjavaslatot* fog benyújtani és pedig a belügyminiszter: Páris városa törvényhatósági szervezéséről és a munkásoknak aggság idejére nyújtandó nyugdíjakról; a közmunkaminiszter a párisi metropolitan-vasutról és a helyi vasut-törvény módosításáról; a kereskedelmi miniszter: a munkanap tartamáról, munkásoknak az aggság esetére való biztosítási pénztárakba teljesített fizetéseinek nyújtandó privilégiumról, végül a pénzügyminiszter az 1891. költségvetésnek a földadó leszállítása folytán szükségessé vált módosításáról. Azonfelül benyújtott a más helyütt behatóan méltányolt vámtarifa. Várnak ezeken kívül törvényjavaslatokat az orvvadászatról és a viharok és áradások által károsítottak segélyezéséről.

SVÉDORSZÁG fővárosában szeptember 3-tól 5-ig a szeszes italokkal való visszaélések elleni harmadik nemzetközi kongresszus tartott üléseket.

SVÁJCZBAN a rendek hozzájárultak Wirz indítványához, mely szerint a szövetségtanács megfontolás tárgyává tegye, nem lenne-e lehetséges, a szállítási vállalatoknál alkalmazottak *vasárnapi munkaszünetét* a teherszállításnak vasárnapokon való beszüntetése által elősegíteni.

A szövetségtanács a *vámtarifák közzététele végett alakítandó nemzetközi kötelék* tárgyában Brüsszelben 1890. július 5-én létrejött egyezményt jóváhagyta.

AUSZTRIÁBAN az osztrák-magyar vámértekezlet november 16-án befejezte tanácskozásait az osztr.-magyar-németországi vámszerződés felett és azután a svájci marhavész-egyezmény revízióját tárgyalta, végül pedig egy Németországgal kötendő hasonló egyezmény alapelveit állapította meg.

A Svájczzal kötött egyezmény 1891. márcz. 1-én *két esztendőre* életbe lép. Azt határozza, hogy ha a tüdővész Tirolban, Vorarlbergben, Liechtensteinban osztrák részen vagy Szt.-Gallenben, Graubündtenben, Appenzellben Svájc részen terjeszkedik, a marhák bevitele eltiltható. Ragályos állatbetegségek behurcolása esetén az illető állatnemek bevitele bizonyos időre korlátozható vagy tiltható. Az egyezmény, ha fel nem mondják, egy évre meghosszabbítotttnak tekintetik.

AZ AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK kongresszusában december 1-én olvastatott fel Harrison elnök izenete, melyből a következőket

közljük: Emliti, hogy az Unio és a Kongó állam közt egy kereskedelmi és hajózási szerződés iránt folynak a tárgyalások. A Nicaragua-csatorna építése szépen halad. Kilátás van arra, hogy Franciaország a nyers hús bevitelére ellen intézkedéseit módosítani fogja. Olaszországgal a büntetésekre kiadása iránt fog szerződés köttetni. Az állami bevételek az utolsó évben 403,080.983, a kiadások pedig 297,736.487 dollárra rugtak, a fölösleg tehát 105,344.496 dollárt tesz. A Mac Kinley-tarifától az elnök az ipar fejlesztését s a munkabérek javulását reményli.

BRAZILIÁBAN Bocayuva külügyminiszter London, Róma, Bécs, Madrid és Lisszabon miniszteriumainak az ideiglenes brazilai kormány honosítási rendelete ellen intézett jegyzékeire azt felelte, hogy a brazilai kormány csak jogával élt és hogy a hatalmak azon kívánnak, miszerint a rendelet visszavonassék vagy legalább módosíttassék, Brazília souverainitásával és méltóságával ellenkezik.

Nagyon fontos a *Swaziföld-egyezmény*, mely Angolhon és TRANSVAAL közt kötött. A Swaziföld függetlenségét biztosítja. A kormányzat Transvaal, Angolhon és Swaziföld egy-egy képviselője által gyakoroltatik. A Swaziföld önkényes kapcsolatba csak a harmadik fél beleegyezésével léphet a második féllel. Transvaal lemond 1884-ben szerzett igényeiről (azon földterületekre, melyek Matabele és Maschona-tól délfele fekszenek), van azonban joga egy három mértföld széles földcsapást vasutépítkezésre szerezni és Amatongán át a Kosi-öböl birtokot vásárolni és egy kikötőt építeni.

III. KÖZLEKEDÉS.

BULGÁRIÁBAN a kormány és a *keleti vasutak* közt fontos üzleti tárgyalások folynak, melyeknél a finanszírozó csoportot a bécsi Bankverein igazgatója, Bauer, képviseli.

NÉMETORSZÁGBAN az orosz és német vasutak közt díjszabási tárgyalások vannak folyamatban, miután orosz részről az Oroszországba való szállítási díjak október 1-re fel lettek mondva, mely felmondás azonban időközben 1891. január 1-re lett halasztva. Indokul felhozták, hogy az orosz belforgalmi díjszabásokban előforduló egyenetlenségeket el kell hárítani. Bizonyosnak látszik, hogy ezen kérdés megoldásánál a Németországból származó bevételi cikkeknek díjemelések fognak bekövetkezni; kérdéses azonban, vajjon a kereskedelmi kamarák és a vasuti hatóságok elfogadhatónak fogják-e tartani, hogy az Oroszországból való szállítási díjnak kedvezőbb feltételek szolgálnak alapul, mint a Németországból származó küldemények utáni díjszabásoknak.

FRANCIAORSZÁGBAN az északi vasutak társulata a fekete és barna kőszén számára körülbelül 10⁰/₀-ot tevő díjleszállítást léptetett életbe, mely kedvezményt azon feltételhez kötötte, hogy egyidejűleg 250 tonna szállíttassék és hogy az üres kocsik rendkívül gyorsan visszaküldessenek. A díjtételek az emelkedő távolsággal 200 kilométert meghaladó távolságokra roppant gyorsan kisebbednek, tonna- és kilométerenkint 4 centimes-től 1/2 centime-ig.

A *Panama-csatorna* képviselője, Wyse N. B. ur és a columbiai kormány közti tárgyalások jogi természetű nehézségekbe ütköznek. Ép úgy támadtak nehézségek a *nicaraguai csatorna* ügyében is, melyek Nicaragua és Columbia közti határvillongásokból származnak,

minthogy Columbia, melynek érdekeit e csatorna építése sérti, tulajdonjogot formál azon terület egy részére, melyen az építési munkálatok folynak.

ANGLIA kormánya a *Suez-csatorna*-társulathoz kérdést intézett, hajlandó volna-e a néhány év előtt a hajótulajdonosokkal kötött, de nem kötelező megállapodások alapján Angliával és az európai nagyhatalmakkal egyezményre lépni.

OLASZORSZÁGBAN július 1-én egészben 13.116 kilométer vasut volt üzemben. Ezek bevételei az utolsó üzleti évben 248⁹ millió lirára rúgtak, 24⁹ millióval többre, mint az előző évben. — A *Németország és Olaszország közti távírdai forgalom* megkönnyítése és gyorsítása végett Svájczon át, Bajorországon és Tirolon keresztül a leg-rövidebb uton új távírdai összeköttetés vétetett foganatba. A vonal hossza 1.935 km. Ezen vonal kiépítését Ausztria is hathatósan elősegítette.

A *személy-zónadijszabás az osztrák államvasutaknál* oly kedvező eredményt mutat fel, hogy ezen rendszer más vasutaknál is alkalmaztatni fog, első sorban a buschtehradi vasutnál. Az Ausztriában fölmerült nagyobb *vasúti tervezetek* közül felemlítjük a *kelet-galicziai vasutat*, melyre a gr. Bawarowski vezetése alatti konzorcium birja az előengedélyt, továbbá a *reichenberg-gablonzi vasut* folytatását *Gablonzból Tannwaldig* és a *marienbad-karlsbadi helyi vasutat*.

OROSZORSZÁGBAN azon vannak, hogy a *Szibérián* át megszakítás nélkül vezetendő vasut építését a jövő tavasszal meg lehessen kezdeni. — A *shitomir-berditschewi* vasut építése egy belga konzorciumnak lett átadva. A költség 31¹/₂ millió rubellel van előirányozva.

SVÉDORSZÁG és Németország közt gyorsabb *postaösszeköttetés* jön létre. Krusentjerna posta vezérigazgató, Almgreen főigazgató és Pihlgreen tengerészeti igazgató véleménye szerint Malmö, Trelleborg és Ystad kikötők közül a legnagyobb előnyök Trelleborg nyújtja jégmentessége folytán, miért is a vasúti vonalak közül a lund-trelleborgit illeti az elsőbbség. Az ut Stockholmból Berlinbe vagy vissza ezek szerint 24, télen 28 órát fog igénybe venni. Ez új összeköttetés 1892 október 1-én lenne életbe léptethető.

A *svajczi vasutak államosítása* gyorsan halad. A szövetségtanács további Jura-Simplon részvények vásárlására gondolt. A berni kanton által átengedett 30.000 részvényen kívül még 24.300 elsőbbségi részvényt fog az egyes kantonoktól és a francia keleti vasuttól átvenni, mire, valamint a syndikatus által átadandó részvényekre 33¹/₃ millió frank névérték lesz szükséges. A szövetségtanács a kibocsátott 104.000 elsőbbségi részvényből 80.000 darabot és így a túlnyomó többséget bírná és szavazásoknál döntene. — A *gotthardi vasut* 20.000 új 500 frankos részvényt bocsát ki 50 frank felfizetéssel. Az így nyerendő 1 millió első sorban arra szolgálna, hogy a tartalékalap az alapszabály szerinti maximumra (2 millió frank) emeltessék. 1889 decz. 31-én ezen alap 1,426.627 frankra rugott, ez év végeig pedig 1,700.000 frankra emelkedett. A részvényesek fentemlített önkéntes fizetése másodsorban a hivatalnokok és alkalmazottak segélyezési és nyugdíjpénztárában mutatkozó hiány fedezésére fordíthatnák.

TÖRÖKORSZÁGBAN a Bosporus két partjának hid által való összeköttetését tervezik, minek megvalósítása azonban, minthogy ez iránt nagy szükség még nem mutatkozik, még jó időt fog igénybe venni. — Az *anatoliai vasutnak* a keleti vasutakkal való összeköttetése akként eszközöltetik, hogy az anatóliai vasuti kocsik a keleti vasutak Stambul állomásából komphajón vitetnek át az ázsiai partra. Kis-Ázsiában a tengeri ez idén igen gazdag termést adott, míg az európai Törökországban a nagy forráság miatt a termés majdnem egészen elsatnyult, úgy hogy tengeri az anatóliai vasuton Adrianopolig és Philippopolig fog szállíttatni. Ezen vasut most már Lefkeig van megnyitva, mely állomás Nicaea kedvelt kirándulási helytől csak néhány órai távolságra fekszik. — A Marizzavölgyben a nagy *áradások* hosszabb időre megakasztották a forgalmat a keleti vasutakon és a távirdavezetékét tetemesen megrongálták.

Ázsiában is oly vidéken kezd a közlekedésügy fejlődni, melyek eddig a forgalomtól teljesen el voltak zárva. CHINÁBÓL a francia kereskedelmi és telepítvényi miniszteriumhoz jelentés érkezett, mely szerint egy Hankeonból Pekingig, innen pedig az orosz határig vezető vasut építése el van határozva. E vasut építési költsége 500 millió frankkal van előirányozva és valószínű, hogy a kivitellel a Tientsinben alakult francia iparsyndikatus fog megbízatni.

A francziák továbbá iparkodtak a *Song-Kai* folyón Chináig eljutni és e végett a Cambodscha vagy Meikong folyót is bejárták SIAM és ANAM közt. Ez által új kereskedelmi út nyílt meg, melyen LAOS termékeit a tengerhez lehet szállítani. Másrészt a Langtontól a chinai határig vezető vasuton a munkálatok szorgosan folynak, úgy, hogy annak egy része már legközelebb át fog adatni a forgalomnak. A mozdony itt is mindenütt el fogja üzni a tengeri rablót, mint az az Éjszakamerikai Egyesült-Államokban is történt.

A legközelebbi években különben egyéb terjedelmes vasuti építkezések vannak kilátásban. A siami államvasutak vezérigazgatója a 268 km. hosszú Bangkok-Ajuthia-Korat rendes vágányú vasut építésére árlejtést hirdetett.

AFRIKÁBAN Zanzibar és Bagamayos, illetve Dar-es-Salaam közt *távírdai kábelösszeköttetés* létesítetett. Németországból oda szóló távíratoknál a szódíj 7 márka 85 fillér. A belforgalomban a német tarifá van alkalmazásban, minden szó után 6 fillér; a legkisebb díj 60 fillér.

AZ EGYESÜLT-ÁLLAMOKBAN a Vanderbilt cég New-York és az Erie-tó közt két vasuttal bír és pedig a New-York-Central és a West-Shore vasuttal, mely utóbbi Chicagóig szintén két vonalon nyeri folytatását, a Lake Shore- és a Michigan-Central vonalok által. Ezenkívül a nevezett cég döntő ellenőrzést gyakorol a St.-Louisig terjedő úgynevezett »Big Four«, továbbá a Chetaneake és az Ohio-vasutnál, a Chicago- és a Northwestern vasutnál, mely utóbbi St.-Paul, Omaha- és Kansas-Citybe vezető kiágazásokkal bír, úgy, hogy Vanderbilt összesen 23.710 angol mértföldre terjedő vasuttal rendelkezik. Utóbbi időben az 5678 angol mértföldnyi Chicago-Milwaukee-St.-Paul vasutra is nyert ellenőrzési jogosultságot és hasonlókat akar az 1360 angol mértföldet fevő Central Pacific vasutra nézve elérni.

COLUMBIÁBAN Antioquia tartomány a Magdalena folyó mellett fekvő Puerto-Berrióből Medellín városig vezetendő vasut (130 mérföld) építését akarja szerződésileg átadni és a vállalkozó társulatnak ked-

vező feltételeket akar szabni. Ezen vonalon 30 milas keskeny vágányú vasut van forgalomban.

BRAZILIÁBA és a LA PLATA államokba a Brémában székelő »Hansa« német gőzhajózási társulat rendes közvetlen összeköttetést létesített. Az indulás három hetenkint meghatározott napokon fog történni. E vonalon 6 gőzös fog közlekedni. Antwerpenben teherküldeményeket vesznek fel s a gőzösök sem Lissabont, sem Vigót nem fogják érinteni. A »Wartburg« gőzös novemberben először tette meg ez utat.

MEXICÓBAN a kormány a *Lloyd Brazileiro* vonalat évenként 300 contos-sal subventionálja (havonkinti összeköttetés Genua között, concurrentia az olasz társasággal).

IV. PÉNZVERÉS ÉS VALUTA.

Az amerikai események folytán a valutakérdés által különben nem igen izgatott európai államok nyugalmukból fel zavartattak. A latin unió államai azonban nem gondolnak a szerződés felmondására és a francia bank továbbra is fen fogja tartani az öt frankos pénzek elfogadása iránt a kormánynyal fennálló szerződését.

BELGIUM a pénzverési szövetségnek 5---10 évre való meghosszabbítására törekszik és más államoknak a szövetségbe való belépését pártolja. *Bernaert* belga pénzügyminiszter Párisban volt, hogy ez ügyben értekezzen; kijelenti, hogy kormánya a belga pénzverési rendszeren mi sem akar változtatni és nem is gondol arra, miszerint 100 millió ötfrankos pénzt pénzürtékétől megfoszszon és a piacra dobjon. Bernből, Rómából és Athénből sürgönyök érkeztek, melyek szerint sem SvÁJ CZ, sem OLASZORSZÁG vagy GÖRÖGORSZÁG a jelenlegi állapot változását nem kívánják; ezen államok tehát a szerződést további öt évre sem akarják meghosszabbítani, hanem fenn akarják tartani a jelenleg érvényben levő rendelkezést, mely szerint évről évre felmondás történhetik.

AUSZTRIÁBAN (valamint Magyarországon is) a valutarendezés kérdése ugyan folyton tanácskozások tárgyát képezi; azonban a szaktanácskozmányok még nem kezdődtek meg; mindaz, a mi eddig a modalitásokról hírlik, csupa conjectura; különösen az iránt nincsenek még tisztában, vajjon az államjegyek egészben legyenek-e bevonandók vagy forgalomban maradjon-e azoknak egy része a német birodalmi pénztári jegyek mintájára.

ROMÁNIÁBAN a nemzeti bank ezüstalapjának aranyalappá való átváltoztatása megtörtént és az aranyérték behozataláról szóló törvény október 15/27-én lépett életbe.

OROSZORSZÁGBAN ismételten felmerült a hír, hogy az aranyértékre akarnak átmenni; azonban nem igen adnak azoknak hitelt és előbbi pénzügyminisztereknek az orosz valuta javítását célzó hasonló kísérleteire utalnak. Így pl. 1863. és 1875-ben aranyat leszállított árákon hoztak forgalomba. 1863-ban ennek folytán a londoni váltóárfolyam Pétervártt már 38 d.-ra (paritás 320 márka) emelkedett; miután azonban a pénzügyminiszterium aranykészletei elfogytak, ezen költséges kísérleteket be kellett szüntetni és két tőzsde lefolyása alatt a londoni váltóárfolyam 32 d.-ra (277 márka) szállt le és csak 29 d.-nál (244 márka) állapodott meg némileg. 1866-ban az árfolyam 25³/₄ d.-al (215 márka) jegyeztetett. Von

Reutern, a minap elhalt pénzügyminister 1875-ben a londoni váltó-árfolyamot szintén 33 d.-ra (körülbelül 277 márka) vitte fel, de nem akadályozhatta meg, hogy az árfolyam rövid idővel reá 28³/₈ d.-ra (körülbelül 238 márka) ne menjen vissza. A mellett a pénzjegy-forgalom 1863-ban csak 691 millió rubel volt, míg most 1,046 millió rubelre rug. Az ugynevezett beváltási alap 1875-ben 231 millió rubel volt, vagyis a jegy-forgalomnak 290/o-át tette, míg ma csak 211 millió arany rubelre rüg, vagyis az összes forgalomban levő 1.046 millió rubelt tevő jegykibocsátás mintegy 200/o-ára, ugy, hogy az államkincstár tulajdonát képező aranymennységeket is segítségül kell venni, hogy az összes fedezési alap magasabbnak tűntetessék fel. A nagy kiterjedésű Oroszország pénzforgalmának arannyal oly mértékben való szaturálása, hogy az aranyban való fizetések ne csak megkezdessenek, hanem hogy ez állandóan fenn is tartassék, annál nehezebb, minthogy az orosz paraszt a kezébe kerülő aranypénzeket valószínűleg visszatartaná és gyűjtené.

Wyschnegradski pénzügyminiszter egy beszélgetésben nem az arany-érték behozatalát, hanem az arany-számítást helyezte kilátásba. Tavaly Oroszországban 25 millió rubel arany-, 2 millió rubel ezüst- és 200.000 rubel rézpénz veretett a pétervári pénzverdében.

Az 1876. évi papírpénz fictív biztosítása az országos járadék tulajdonát képező és külföldön elhelyezett arany készletek átíratása folytán ténynyé fog válni.

ANGLIÁBAN az argentiniai válság és *Baring Brothers* czég bukása által előidézett zavarok alatt nemcsak a bankakta módosításáról, hanem arról is volt szó, hogy a kormány legközelebb 10 millió £ st. értékeig egyfontos jegyeket akar kibocsátani.

SVÁJJCZBAN a nemzeti tanács azon rendeletet adta ki, hogy a szövetségi alkotmány 39. szakasza oly értelemben módosíttassék, hogy a jegykibocsátás a szövetséges kormány kizárólagos jogát képezze (e jog átruházható egy központi jegy intézetre).

A ZSIÁBAN az által, hogy CHINA a szabályozott ezüstpénz-forgalommal bíró államok sorába lépett, változás készül. Néhány évvel ezelőtt *Tscheng-tschih-tung* volt cantoni alkirály ezüst pénzek verésére *pénzverde* berendezését határozta el és a szükséges gépeket Angliában vásárolta. Azelőtt Chinában sem arany-, sem ezüstpénz nem létezett. A nyílt kikötők közelében mexikói és japáni dollárok és kisebb értékű japáni pénzek voltak forgalomban a hongkongi régi pénzverdeből származó pénzekkel együtt. Az ezüstöt pedig az egész országban *súly* és finomsági tartalom szerint fogadták el fizetésként, és »czipőknek« nevezett kis rudakban vitték magukkal, melyekből kalapácsal és vésővel vágták le a szükséges mennyiséget. Északi Chinában császári jóváhagyással most egy proklamáció bocsáttatott ki, hogy az új pénzeket mindenki tartozik fizetésként elfogadni. A proklamáció kifejti, hogy ezen pénzek Cantonban készülnek és jövőre Chinában pénztértekkel fognak birni. »Megvizsgáltuk azokat — mondja a proklamáció — és megjegyezzük, hogy az idegen dollárokhoz hasonlítanak, csak hogy egy vonagló sárkányt mutatnak, mely idegen írásjegyeiktől van körülvéve. A felső oldalon »*Current coin of Kwang-tu*« és »*Minted at Canton*« szók állanak. Elrendeltetik tehát, hogy ezen hirdetmény kibocsátásától fogva a cantoni pénzek névértékükben elfogadandók. Árúk nem mérséklendő. Elfogadásuk azért, mert újak, meg nem tagadható. Tudja meg mindenki, hogy azt súlyos

büntetés éri, ki forgalmukat megakadályozza.« — Az ezüstkivite Kelet-Ázsiába január 1-től nov. 12-ig kitett: Indiába 6·9 millió £ st., Chinában 0·2 millió £ st., a Straitsbe 0·8 millió £ st., összesen 7·9 millió £ st. (az előző évben csak 7 millióra rugott). Az egész évben volt a kivitel: 1889-ben: 7·8, 1888-ban: 5·3, 1887-ben: 4·9 millió £ st.

A legfőbb események színhelye az ÉSZAKAMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK voltak Mc. Kinley-bill életbelépte óta (aug. 13.), melynek szó szerinti tartalmát és létrejöttét a »Szemle« szept. és okt. füzetiben egész terjedelmében közöltük. A havonként egészen 1½ millió unciát tevő ezüstvásárlások szabályzatának tartalma a következő: »Augusztus 13-tól az Egyesült Államok minden pénzverdejében sürgöny vagy levél útján elfogadtatnak ajánlatok nem kevesebb, mint 10.000 unciát tevő ezüstblikonok eladására és a kormány részére költség nélkül leendő szállítására; ez ajánlatok minden hétfőn, szerdán és pénteken déli 12 órakor vétetnek tárgyalás alá, kivéve, ha ezen napok törvényes ünnepre esnek. Ajánlattevők ajánlataik elvagy el nem fogadásáról táviratilag értesíttetnek. Fentartatik a jog egy ajánlat vagy az összes ajánlatok visszautasítására, vagy valamely ajánlat egy részének elfogadására. A szállításnak az ajánlat elfogadása után tíz nap alatt meg kell történnie. A fizetés kincstári jegyekben fizetendő váltókkal történik az Egyesült Államok valamely alkincstárnokánál. Több, mint 1.200 unciát tartalmazó rudak és ezüstpénzek a vevő számlájára el nem fogadtatnak, kivéve az Egyesült Államoknak a forgalomból kivett vagy csonkított pénzeit.« A bill elfogadása és a kormány által eszközözendő vásárlásokról szóló hírek elterjedése után az ezüst árfolyama New-Yorkban 96 centsről 121 centsre emelkedett *nem csupán a kormány vásárlásai*, hanem az ezüstclique *spekulatív vétel*ei miatt is. A Wall-streetben (New-York) ügyesen létre hozott pénzszükség folyománya volt, hogy a spekulánsok a magas reportot, mely naponként a törvényes kamatokkal együtt 0·250/0, sőt 0·500/0, tehát 90—1800/0 pro anno tett, ezüst-kötelezettségeik után nem tudták megfizetni és kénytelenek voltak ezüstkészleteiket a piacra hozni, hol az erősebb vevők és a kormány azokat finom unciánként (körülbelül 52½ d. Londonban) 1·15 dollárjával vásárolták. Hogy későbbben további visszahatás következett be, az leginkább *Leach* pénzverde-igazgató jelentésében nyeri magyarázatát. Mielőtt ugyanis a bill elfogadtatott, több ezüstsyndikátus alakult, melyek az ezüstöt a végett akarták összehalmozni, hogy azt később az államkincstárnak drágán eladják. (A »New-York commercial Bulletin« azt is állítja, hogy a kongresszus némely tagjai a játsszók tervének előmozdításaért ingyen részjegyeket kaptak e spekulációra, minden veszteség ellen biztosítván.) A nagy ezüst-finomítók is hónapokig tartották vissza készleteiket, míg a bill el nem fogadtatott, vagy letétbe helyezték azokat New-Yorkban igazolványok ellen. Ily módon körülbelül 7 millió uncia lett felhalmozva, és jöllehet a kormány aug. 13-tól november 15-ig 12¼ millió uncia ezüstöt vásárolt, a készlet nem fogyott, minthogy az Egyesült Államoknak különben a bevitelt messze túlhaladó kivitele ez idén sokkal csekélyebb volt a bevitelnél és miután a termelés is nagyobbodott. Így hiusult meg az ezüstben játsszók terve. Az ezüst árfolyama decz. 1-én a kormány vásárlásai szerint még 1·07, decz. 6-án azonban már csak 1·04 és 1·05 ♂ közt volt. Ekkor felmerült az az eszme,

hogy az államkincstárt a felajánlott ezüstmennyiségeknek *azonnal és en bloc leendő elfogadására* bírják, hogy így azon helyzetbe jusson, miszerint *új beszerzéseit csak a belföldi* (amerikai) termelésre szoríthassa.

Ennek nagy jelentősége lenne Mexikóra nézve, mely az Egyesült-Államokba nagy ezüstmennyiségeket szokott kivinni és ez eljárás által onnét kizáratnák. (Mexikó kivitele volt 1886-ban 26, 1887-ben 26³/₄, 1888-ban 28, 1889-ben 36⁷/₈ millió piaster.) Ez azután a new-yorki ezüstháussé daczára Londonban az árfolyam csökkenését idézhethné elő, minthogy a mexikói ezüst ezen piacztot keresné fel.

Említésre méltó még, hogy *Guatemala egy délamerikai pénzszövegségnek* Washingtonban felmerült javaslatára (hogy Észak- és Dél-Amerikában egyidejűleg ezüstdollárok hozassanak forgalomba) azzal felelt, hogy ezüstdolláira, melyek 900 finomságra 25 grammot nyomnak, kiviteli vámot vetett ki és pedig fontonként (ó-castiliai súly = 460 gramm) 1⁸⁴/₁₀₀ dollár, tehát egy kilo ezüst után 4 dollár (körülbelül 17 frc egy kilo ezüstre, melynek értéke jelenleg vagy 176 frc, tehát mintegy az értéknek 100%-a).

Az utolsó phasis, hogy *Plumb* senator Washingtonban decz. 10-én törvényjavaslatot nyújtott be, mely bonn-oknak a nemzeti banknál való letétét korlátozni akarja, hol azok az ezüstigazolványok kibocsátását megszüntető törvény által előírt biztosítékul szolgáltak. Javasoltatik abban továbbá, hogy *Harrison* elnök, a mint *Franciaország, Belgia és Olaszország pénzverdéi beleegyeznek, hogy egy unczia arany ellenében 15¹/₂ unczia ezüstértékben ezüst szabadon veressék*, felhatalmaztassék, hogy dollároknak 412¹/₂ grainjével való további verését megtiltsa és hogy ezüstletéteket 360 grains dollárok verése czéljából elfogadhasson.

INDIÁBAN igen érdekes pénzviszonyok uralkodnak. Bombayból okt. 4-ről jelentik: »A bombayi banknak nem kevesebb, mint 419 és a bengáli banknak 558 lakh rupiája van, melyek pénztáraikban haszon nélkül hevernek (1 lakh rupia névértékben 10.000 £ st., tehát mintegy 10 millió £ st. értékű ezüst mennyiségről van itt szó). Jelentékeny összegek vannak a helybeli pénzverdékben és sok ezüst utban van. Ennek folytán a pénz itt szabadabb, mint valaha volt és semmi sem mutat erősebb ajánlatokra. Mily ellentét London- és New-Yorkhoz képest, hol a pénz annyira szűkében van és oly drága, a milyen csak lehet. A bombayi banknál nem kevesebb, mint letéteinek 76%-a van meg készpénzben«. »A legalacsonyabb tétel, melyet a *Presidency Bank* kölcsönök után számít, 3⁰/₁₀₀, nyílt piacon azonban 20% és még alacsonyabb tétel mellett kapható könnyen és busásan pénz, papírok vagy hasonló letétek mellett, míg jó részvény elzálogosításaért 5–6% fizetendő.

A *Presidency-bank* készpénz-készlete jelentékenyen emelkedett, ugyanaz mondható a többi helyi bankokról is. A rendelkezésre álló összegek a bank kezeiben tényleg folyton nőnek és úgy látszik, mind jobban fognak gyarapodni. Hogyan lehetne ezen rengeteg alapokat haszonvetőleg kezelni, az képezi most az itteni bankok és tőkepénzesek nagy gondját. Az indiai pénzpiacz ezen alakulása az ezüstpiaczra jelentékeny befolyással bír, minthogy az amott uralkodó pénzbőséggel szemben nem lehet már arra számítani, hogy nagy ezüst mennyiségek vitessenek be Indiába.

Nagy spekuláció fejlődött *indiai 4¹/₂0-os (ezüst) rupiakölcsön-*

ben, mely 85-öt jegyzett, míg $3\frac{1}{2}\%$ -os indiai aranykölcsönnek 20% -kal magasabb értéke van, 4% -os délindiai és az állam által biztosított vasuti-kötvények pedig éppen 50% -kal magasabb árfolyamot mutatnak, mint a rupia-kölcsön. Ez a rupiákban kötött mértéktelen engagements-ban leli okát, melyek által a report annyira emelkedett, hogy a spekulációt megakadályozza.

V. MUNKÁS-KÉRDÉS.

A munkás-kérdést illetőleg *elméleti fontosságú* a szociál-demokratáknak teendő engedmények iránt mutatkozó hajlam Németországban, *gyakorlati jelentőségű* a német munkás-egyletek közötti meg hasonlás, minek következménye a munkaadókhoz való közeledés. Amerika élénken résztvesz a 8 órai munkanap behozatala iránt megindított agitációban; az ausztráliai strike-ok csakis az angol Trade-Union-ok segítségével képesek a kitartásra.

BELGIUMBAN szeptember havában az általános szavazatjog ügyében nagy munkás-kongresszus tartatott. Körülbelül 400 egylet és társulat volt 500 kiküldött által képviselve. Defoisseau Leo volt az elnök. A délelőtti ülésben nagy többséggel elhatározatott, hogy novemberben a kamarák megnyilta előtt az általános szavazatjog érdekében újabb manifesztáció rendeztessék. A délutáni ülés a munka általános beszüntetésének kérdésével foglalkozott. A köszénbánya-munkások a munkabeszüntetés azonnali proklamálását követelték. Amaz ellenvetéssel szemben, hogy előbb a francia, német és angol munkások solidaritása felől kell meggyőződést szerezni, nehogy ezen országok a belga kormánynak és töképenzeseknek szemet szállithassanak — elhatározatott, hogy a La Louvière-ben tartott kongresszus az illető országok bányamunkás-egyleteinek ez iránt javaslatot fog tenni. Hosszantartó helyeslés között egyhangúlag elfogadtatott azon határozat, melynek értelmében a munka általános beszüntetése elvben elhatározatatik és annak a lehető legrövidebb idő alatti előkészítése kötelességgé tétetik. A kisebbségnek, mely azonnali strike-okat akart, azon indítványa, hogy az előkészítés ideje egy évre korlátoztassék, nem fogadtatott el. Miután még a kongresszus elhatározta, hogy ez eszméknek a hadsereguel is propaganda csináltassék, a gyűlés feloszlott. A városban a nyugalom nem zavartatott meg. A hét folyamán több részleges strike kitörése várható. Az *ipartanácsosok* megválasztása (állandóan megválasztott bíróság munkások és munkaadók között) túlnyomóan szociáldemokrata elemek részvételével ment végbe, az ultramontanokkal szemben elért győzelem a munkáspárt által örömmel fogadtatott (a szavazatok aránya körülbelül olyan, mint 3 az 1-hez).

NÉMETORSZÁGBAN a szociálpolitikai egyesület szeptember hó 26. és 27-én tartotta ülését Schmöller elnöklete alatt Frankfurtban s tárgyalás alá vette a munkabeszüntetés kérdését és a munkás-szerződések ügyét. (A gyűlésen résztvettek Brentano, Sering, Munroe tanár Manchesterből és többen.) Schmöller tanár sajnálatát fejezi ki azon körülmény felett, hogy még ez ideig sem sikerült a munkásokat a tárgyalásokon való részvételre rábírni. Október havában Halle-ban tartatott meg a szociáldemokrata-párt ülése (410 kiküldött, közöttük

3 nő részvételével). Singer képviselő jelentést tett a birodalmi gyűlési szociáldemokrata párttörődék tevékenysége felől. E jelentés általános vonásokban világítja meg a párttörődék tevékenységét az utóbbi 3 év alatt, végül az egyes választókerületekben legutóbb előfordult események megvitatásával és azon kérdéssel foglalkozik, vajon az eddigi követett eljárás iránya megváltoztatandó-e, vagy sem. A költségvetést illetőleg, melynek főbb tételei a militarizmus céljainak szolgálnak, a párttörődék a Bismarck-féle rendszer ellen, mely csak látszólag van megtörve, természeténél fogva azonban még fennáll, protestálni akart. A munkások védelme ügyében a törvényhozás által hozandó határozatokat illetőleg a szociáldemokrata párttörődék a munkásvédelem e neméhez, a mennyiben ez hivatva van a munkások ellenállását a koalícionális jog megvonása által megtörni — nem fog hozzájárulni, hanem kimutatandja a hivatalos munkásvédelem tartatlanságát és bebizonyítandja, miként egyezett bele az uralkodó osztály a munkások javára szolgáló csekély jelentőségű feltételekbe. Valamint hogy a szociáldemokrata párttörődék a szociális reform képében nyújtott csálékekkel sem vesztegettette meg magát, inkább elviselvén a szociálista törvény sujtó ostorcsapásait, ép oly kevéssé fogja a munkások koalícionális jogait a hivatalos munkásvédelem képében nyújtott mézesmadzagért feláldozni. A párttörődék minden törekvése oda fog irányulni, hogy a vállalkozók büntetésben részesüljenek, a mennyiben a munkások biztosított jogait megnyirbálni, a munkások fölött zsarnokoskodni s azok kizárását keresztülvinni megkísérik. Általában felesleges tán szóvá is tenni, hogy a legjobb munkásvédelem sem képes a szociáldemokrácia céljait megvalósítani, miután a szociáldemokrácia az uralgó rendszer ellen küzd; ezzel szemben a törvényhozásnak a munkásvédelem ügyében hozott határozmányai hivatva vannak a munkásosztály ellentálló-képességét fokozni. A párttörődék a *rokkantellátási törvény* ellen szavazott, minthogy a rokkantellátást csak koldusfillérnek tekinti, melynek felajánlását a munkások részére Németországnak röstellini kellene. Szónok értekezését befejezván, kijelenti, hogy a parlamenti tevékenység a párt érdekeit *rendezte*; szükséges azonban, hogy a párttörődék tevékenysége a lehetőségek határain belül mozogjon, hogy a proletariátus érdekei képviselve legyenek. »Parlamenti működésünket csak agitáczióális eszköznek tekintjük. A parlamentárizmus a küzdelemnek ép oly módja, mint bármely más. Meg kell kísértenünk a birodalmi gyűlésen a lehetőség szerint a legtöbbet kivinni a munkásügy érdekében. Az egyes képviselők e részben mindent elkövettek, mi hatalmukban állott.« Fischer (Londonból) és Oertel (Nürnbergből) kimondani javasolják, hogy a párttörődék tevékenysége a St.-Gallenben elfogadott határozmányoknak megfelelően. *A gyűlés felhívja a párttörödeket a párt alapelveinek mellétekintet nélküli képviselőre* és a munkások érdekében szükséges reformok keresztülvitelére, a nélkül azonban, hogy a szociális reform hordereje tekintetében a legcsekélyebb kétség támadjon.

A munkarend ügyében a birodalmi gyűlés munkásvédelmi bizottsága tanácskozásokat folytat. A munkarendnek magában kell foglalni: a munkaidő és szünetek megkezdését és végét, a leszámolásokat és bérfizetések időpontját és módját, a felmondási határidőt, az elbocsátás okait, a büntetések kiszabására vonatkozó pontos utasításokat stb. Dr. Hirsch elfogadásra ajánlja, hogy mindkét fél részére

egyenlő felmondási határidő állapíttassék meg a munkarendben. Hitze képviselő (czentrumbeli) a következő határozmány felvételét óhajtja: »Mindama munkások részére, kiknek napibére átlag 5 márkánál nem nagyobb, a bérfizetés havonként legalább kétszer történjék, de minden körülmények között 8 naponkénti részfizetés.« Stumm képviselő mindkét indítvány ellen nyilatkozik. Három órai vitaközs után az iparrendi novellába újonnan felvett 134. b) §. első része dr. Hirsch és Hitze képviselők javaslatai értelmében a következő szövegezéssel fogadtatott el:

»A munkarend a következő határozmányokat tartalmazza: 1. a rendes napi munkaidő, valamint a felnőtt munkások részére megállapított szünetek kezdetére és végére vonatkozólag; 2. a leszámolások és bérfizetések időpontját és módját; 3. a mennyiben az eddigi törvényes intézkedések nem elégségesek, a megengedhető felmondási határidőt, mely mindkét fél részére egyenlő, továbbá azon okokat, melyeknél fogva az elbocsátás vagy a munkából való kilépés felmondás nélkül megengedhető; 4. a mennyiben büntetések rendszerezésének, azok minősége és magassága, azok megállapításának módja és a mennyiben pénzbírságból állanak, e bírság mikénti beszedése és ama cél megjelölése, melyre azok fordítandók lesznek. Oly büntetési határozmányok, melyek a becsületezést vagy a jó erkölcsöket sértik, a munkarendbe fel nem vehetők. Pénzbírságok a szokásos helyi napibérnél nem lehetnek magasabbak és az illető gyári munkások javára fordítandók. A munkaadó ama joga, kártérítést követelni, e határozmányok által nem érintetik. Valamennyi pénzbírság egy e célra rendelt könyvbe vezetendő, mely könyv a felügyelettel megbízott hivatalnokoknak kívánságukra bármikor előmutatandó.«

A munkásnők éjjeli munkája ügyében az ipari bizottság tanácskozott s következő kérdéseket vetette fel: a) mely gyárakban volt eddig a munkásnők rendszeres éjjeli munkája, tehát nem a nap-pali munkának az éjszaka egy bizonyos órájáig való kiterjesztése szokásban? b) szokásban volt-e az éjjeli munka ez iparág valamennyi üzeménél? c) mely feltételek mellett volna a munkásnők éjjeli munkája azon iparágaknál, melyeknél az eddig szokásban volt, megengedhető? E kérdésekre a következő felvilágosításokat kapta a bizottság: ad a) A rendszeres éjjeli munka csak fegyver- és lőszer-gyárakban, varrógép-gyárakban, gép-szövőgyárakban, papirgyárakban és hirlapnyomdákban szokásos. Más ipari ágaknál, mint ezüstárú-gyárakban, kötszövészeti gyárakban stb. éjjeli munka csak kivételesen fordul elő. Egy berlini steeringyertya-gyárban csak az öntőde-helyiségekben dolgoznak éjen át és pedig augusztus végétől január végéig terjedő időszakban, midőn nagymérvű megrendelések történnek. A b) alatti kérdésre a bizottság előtt fekvő felvilágosítások szerint csakis a nagyfontosságú hirlapnyomdászatot illetőleg adható általánosságban igenlő válasz. Egyéb ipari ágaknál az éjjeli munka szükségére a bizottság véleménye szerint minden egyes esetben az üzem kiterjedéséhez, a gépek és elemi erők mikénti alkalmazhatóságához, főleg azonban a megrendelések nagyobb-kisebb mennyiségéhez fog alkalmazkodni. Nyomdákban, melyeknél reggelre megjelenő lapok nyomatnak, az éjjeli munka általánosan és a nőknek, mint hajtógató munkásoknak való alkalmazása, mindenütt szokásos. Ezen éjjeli munkások munkaideje rendszerint délutáni 3—6-ig és esti 10

órától éjjel utáni 2 óráig terjed. A c) alatti kérdést illetőleg a berlini könyvnyomdászok egyesülete azt kívánja, hogy a munkásnők éjjeli alkalmazása erkölcsi okoknál fogva szűnjék meg s helyettük férfiak nyerjenek folalkozást. Általában azonban a vállalkozók a nők ezen éjjeli munkáját megengedhetőnek tartják, a mennyiben a munka nem megerőltető és oly körülmények között megy végbe, melyek annak káros behatását úgy a testi egészségre, mint az erkölcsösségre tökéletesen kizárják. Az egészségi követelményeknek megfelelő, világos munkahelyiségek, a munka könnyüése, a gépmester által gyakorolt állandó felügyelet azon okok, melyekkel minden részről az éjjeli munka ezen nemének megengedését indokolják. Ezenkívül hangsúlyoztatik, hogy többnyire idősebb nők alkalmaztatnak, kik oly könnyű munkát, mint a hajtogatás és a hirlapok szétküldésének előmunkálata, megerőltetés nélkül elvégezhetik és kik alig találhatnak másutt jövedelmezőbb foglalkozást.

Német bányamunkások egyesülete alakult, melynek *állítólagos* céljai az alapszabályok 1. §-a szerint a következők:

1. §. Az egyesület a tagok szellemi, ipari és anyagi érdekeinek megővését és előmozdítását célozza. E cél elérésére szolgájanak a tartandó tudományos és ipari előadások, valamint az egyesületi ügyek fölötti tanácskozások; továbbá szakkönyvek olvasása, egy egyesületi könyvtár alakítása, jogvédelem nyújtása a munkaviszonyból eredő viszályok esetén és a mennyiben kivihető, ipari szakoktatás. Az egyesületi ügyek fölötti tanácskozások tárgyát fogják képezni: a bánya-munkarend időszerű megváltoztatása stb., a munkaközvetítés, valamint kedvezőbb bér- és munkaviszonyok elérése. A különböző felekezetek és politikai pártok vitatkozása az egyesület kebeléből ki van zárva.

A mit azonban az egyesület *tényleg* el akar érni, az kitűnik a bányamunkás-gyűlés által a kormányhoz intézett kérvényből, mely alábbi követeléseket tartalmazza:

»Németország bányamunkásai a tőkepénzes bányatulajdonosok és a fiskus határtalan kizsákmányolása folytán kényszerítve vannak az ebből kifolyó rabszolgai megbecstelenítő függés alól társadalmi úton magukat felszabadítani, nehogy emberi társadalmi jogaikat tökéletesen elveszítsék; továbbá, hogy maguk és utódaik számára emberhez méltó létet biztosítsanak. Köteles ennél fogva az első német bányamunkás-gyűlés a német bányászok követeléseit, melyek jelen ülésben az egyes kiküldöttek jelentéseiből nyilvánvalókká lettek, a törvényhozó testületeknek és minisztériumoknak előterjeszteni és sürgősen kérelmezni, hogy e követelések rövid határidő alatt az indítványozók szellemében, kik számszerint 43-an 266.300 német bányamunkást képviselnek — elintéztessenek.

E követelések következők:

1. Németország összes bányáinál 8 órai munkaidő, a le- és felszállás által igénybe vett idő beszámításával, a munkaidő csökkentése fokozottabb melegenél és nedvesség mellett.

2. 4 márka minimális bér a vánamunkások részére. E tétel arányában megállapítandó minimális bér a szállítással elfoglalt és más bányamunkások részére.

3. Eltörlése a különvált munkásegyleteknek, a hol még ezek léteznek.

4. Hetenkénti bértízetés, törvényes és egységes munkakönyvek valamennyi német bányamunkás részére.

5. A kocsik tolásának és az abból eredő büntetések megszüntetése.

6. Választott bíróságok, melyek minden esetben a bányákban tartoznak itélni. A választott bíróság következő módon lesz összeállítandó: állandó 4 bányászból, a hatósági tisztviselőkből és egy választott bíróból, ki kell, hogy bányász legyen. A választott bíróság csakis bányászok által választható. A választások a nyilvános bányamunkásgyűléseken ejtendők meg.

7. Egy német bányatörvény.

8. Az egészséget és közjólétet előmozdító intézkedések.

9. Szabad mozgás a német bányász-hévr kerületeken belül a hévrnél szerzett nyugdíj-igények érintése nélkül, a bánya-orvosok szabad választása, a hévérek igazgatása kizárólag bányamunkások által.

10. Külföldi munkások behozatalának meggátlása.

11. A bányamunkások által könnyen megérthető statisztika.

12. Törvényes megszorítása a bányamunkások elbocsátásának, a nélkül, hogy a munkások szabad mozgása megakadályoztatnék.

13. Kierőszakolása az elbocsátott bányamunkások újbóli alkalmazásának, különösen azoknak, kik emancipacionális törekvéseik következtében lettek elbocsátva.

14. A tőkepénzesek által alakított ring-ek megszüntetése és betiltása, a mennyiben azok a törvény megkerülésével a munkások törekvései ellen irányulnak, illetőleg betiltása az ugynevezett fekete lisztáknak.

A német szociál-demokrata munkáspárt teljes programja a következő:

I. A munka az összes anyagi jólét és a műveltség kútforrása, miután azonban hasznot hajtó munka csak a társadalom közreműködése mellett lehetséges, az összes munka eredménye az egész társadalomnak, illetőleg a társadalom egyes tagozatainak tulajdonát képezi általános munkakötelezettség és egyenlő jogok mellett, mindenkinek észszerű szükségletéhez képest. A mai társadalomban a munka eszközei a tőkepénzes osztály monopóliumát képezik; a munkás-osztály ebből kifolyó függése oka minden nyomornak és a szolgaság különféle változatainak. A munkás osztály felszabadítása szükségessé teszi azt, hogy a *munka eszközei a társadalom köztulajdonába menjenek át*, valamint az összmunka egyesületi szabályozását és a munka-jövedelem közhasznú felhasználását és igazságos megosztását. A munka felszabadítását a munkásosztálynak kell keresztülvinni, ez osztálylyal szemben a többi társadalmi osztályok csak egy reakzionárius tömeget képeznek.

II. Ez alapelvekből kiindulva igyekszik keresztülvinni a németországi szocialisztikus munkáspárt a szabad állam és szocialista társadalom megalakítását; az orsz. bértörvény hatályon kívül helyezését a bérmunka rendszer eltörlése által; a kihasználás bármely módjának eltörlését; minden társadalmi és politikai egyenlőtlenség megszüntetését. A németországi szocialista munkáspárt, habár első sorban saját nemzetének keretén belül működik is, a munkás-mozgalom nemzetközi jellegének tudatában van és el van határozva mindama kötelezettségeket, melyeket e mozgalom a munkásokra ró, teljesíteni, hogy az egész emberiség testvériesülését megvalósítsa. Hogy a szocia-

lis kérdés a megoldás elé vezettség, követeli a németországi szocialista munkáspárt, *szocialista produktív szervezetek államsegély és a munkás-nép demokratikus ellenőrzése mellett való szervezését*. A produktív szervezetek az ipar és földmivelés számára oly mérvben szervezendők, hogy azokból az összeség szocialistikus organizációja létesüljön. *A németországi szocialista munkáspárt a szabad állam alapelveit a következőkben akarja megállapítani:*

1. Általános egyenlő közvetlen választási és szavazati jog titkos és kötelező szavazással valamennyi állampolgár részére a huszadik korévtől kezdve, minden az államban és községekben előforduló választásoknál és szavazásoknál.

2. Közvetlen a nép által választandó törvényhozás. A nép döntön háború és béke fölött.

3. Általános védkötelezettség. Az állandó hadseregek helyett népfölkelés.

4. Eltörlése minden kivételes törvénynek, nevezetesen a sajtó egyesületi és gyülekezési törvényeknek, általában mindazon törvényeknek, melyek a szabad nézet-nyilvánítást, a szabad gondolkodást és buvázkodást gátolják.

5. Az ítélő bíraskodás a népet illeti. Ingyenes igazságszolgáltatás.

6. Általános és egyenlő nevelése a népnek az állam által. Ingyenes oktatás valamennyi nevelőintézetben. A vallásnak magánügygyé való nyilvánítása. A mai társadalmi viszonyokon belül a németországi szocialista munkáspárt következő követeléseket támasztja:

1. A politikai jogok és szabadságok lehető kiterjesztése fennebbi követelések értelmében.

2. Egyetlen progresszív jövedelmi adó az államban és községekben, az eddig fennálló valamennyi, különösen a népre nehezető közvetített adók helyett.

3. Korlátlan gyülekezési jog.

4. A társadalmi követelményeknek megfelelő normalis munkanap. A vasárnapi munka betiltása.

5. A gyermekmunka és minden az egészségre és erkölcsösségre káros női-munka betiltása.

6. A munkások életének és egészségének védelmét célzó törvények. A munkás-lakások egészségügyi ellenőrzése. A munkások választotta hivatalnokok által gyakorlandó felügyelet, a bányák, gyári műhelyek és a házi ipar felül. Egy hatályos szavatossági törvény.

7. A rabmunka szabályozása.

8. Önrendelkezési jog valamennyi munkás segélyezési pénztár számára. »A munkás-eszközök« mind köztulajdonban levő tárgyak, a közvetlen használatra szolgálók kivételével. A köztulajdonban levő konfiskálása ezen egy jelentéktelen megszorítással — mi ez alkalomból újra hangsúlyoztatik — képezi súlypontját a szociál-demokrata programnak; mert a jelenlegi tulajdonosok »expropriációja« és »kárpótlása«, mikkel félénk kedélyek megnyugtatóására időnkint tüntetni szoktak, természet-szerűleg értéktelen a szociális államban, a melyben a magánvagyonra nézve nem létezik más cél, mint annak fölhasználása. A szociál-demokrata program e kardinális pontjára mindenütt figyelmessé teendő a népesség azon rétegei, melyek bizonyos hajlandóságot

tanusítanak a szociál-demokráciával tartani, a nélkül azonban, hogy annak alapelveivel sokat törődnének.

Angliában szeptember 30-án *Mann Tamás* és *Burns János* munkásvezetők elnöksége alatt tartott meg az *első dockmunkás- és általános munkás-kongresszus*. Egy szónoklatban hangsúlyoztatott, hogy a kongresszus célja: gyárak felállítása municipális ellenőrzés mellett, valamennyi munkásegylet egyesítése ítélő bíróságok szervezésére, mely bíróságok oly egyénekből állanak, kik a munkáskérdést valóban értik, nem pedig politikusokból és filantropokból. Továbbá a kongresszus megfontolásának tárgyát képezhetné azon eshetőség, vajjon Londonban a dockmunka nem volna szövetkezeti alapon átvállalható. Időközben differenciák merültek fel az *Allan & Hill* hajósczég és a londoni Albert-Dockok teherhordó munkásai között, mely differenciák azonban október 15-én kiegyenlítették. Október 14-én a londoni dockmunkások titkára, *Macarthy Tamás*, megbeszélést folytatott *Hill*-el, a czég egyik tagjával, az eredmény nagyon kedvezően alakult, a mennyiben a jövőben a dockmunkások e vonalon a hajók be- és kirakodását accordban fogják elvállalni. A fizetés nem óránként történik ezentúl, mi által a zsbárúsok szemrehányása is megszűnik; a czég a rakomány szerint 1 vagy 1¼ sillinget fizet minden tonna után, a dockmunkások a maguk részéről a vizerejű darvak és egyéb a czég tulajdonát képező gépek használatáért egy bizonyos összeget fizetnek; a munka gyorsabbá tétele szempontjából a czég 1 penny-t fizet külön minden tonna után, a mennyiben a napi munka a 800 tonnát meghaladja, a munka megszüntével a felesleg a teherhordó munkások között egyenlő arányban osztatik fel. A gabonarakományok az eddigi feltételek mellett vállaltatnak el, és a mennyiben differenciák merülnének fel, a döntés egy szakemberre fog bízni; a munkások azonban időközben a munkát folytatják. Ez *képezi kezdetét a dockok kooperatív kezelésének*, minek elérésére az unió vezetői törekednek. E megegyezések egyedüli hibája, hogy a munkások e szerint a heti bérfizetés helyett bérüket naponként fogják megkapni. *Limerick*-ben a *dockmunkások strike*-ja véget ért. A hajótulajdonosok a munkások követeléseinek eleget tettek, miután a kirakodás késleltetése nagyon magas dock-díjak fizetésével járt volna. *Plymouth*-ban attól tartanak, hogy a *dockmunkások* a munkát beszüntetik. A közelmúltban egy köszénnel megterhelt hajó kirakodásánál az unionisták nem akartak a nem unionistákkal együtt dolgozni, azonban ismét hozzáláttak a munkához, miután a köszén átvevője megígérte, hogy követeléseiket figyelembe fogja venni. Időközben a köszén átvevője a kikötőváros többi kereskedőivel conferált, minek eredményeként kihirdették, hogy a munkások alkalmazásánál a kereskedelem tökéletes szabadságát maguknak fen tartják. Félő, hogy ezen lépés a dockmunkásokat a munka abbahagyására fogja késztetni. Az angol magas vas kemenczeűtők (*blast furnacemen*) iparegyletének elnöke egy felhívást bocsátott ki valamennyi iparegyletűlethez, a melyben azokat a kizárt skót vasgyári munkások segélyezésére hívja fel. Hetenkint 700 £ St. szükségeltetik. E felhívásból kitűnik, hogy a skót pályatársak által támasztott követelések Angliában már 20 év óta teljesítve vannak, továbbá, hogy a skót magas vas kemencze-tulajdonosok egy döntő bíróság közbenjárását, valamint az iparegylet egy képviselőjének közvetítését visszautasították és hogy Skóciában a munka kedve-

zötlenebb körülmények között folyik s a bérék csekélyebbek, mint Angliában, mi az angol vaspiacra kedvezőtlen befolyással van. A skót árak tényleg irányadók a clevelandi vaspiacson és a bért lenyomják. A skót vasgyárosok egyuttal megtagadták a hozzájárulást az angol gyárosok egyesiségéhez, mely szerint a nyersvas termelés 12½ százalékkal leszállítottatik, minek következménye lőn a bérék általános csökkenése és a vaskészletek felszaporodása a kereskedelem hátrányára. A *durhami bányamunkások* előjárósága elhatározta, hogy a bérék 200/o-kal való azonnali felemelését fogja követelni, a kérvény a bányatulajdonosok egyesületének már is beküldetett. *Cardiff város tanácsa* elhatározta, hogy csak azon munkaadókkal fog szerződési viszonyba lépni, kik munkásaiknak a szokásos béréket fizetik. Nemrég, midőn a világítási bizottság lámpák szállítása iránt egy czéggel szerződést kötött, mely azon hirben áll, hogy nagyon alacsony munkabéreket fizet — a városi tanács megtagadta a szerződés jóváhagyását, mielőtt az illető cég bérviszonyai felerítették.

Már november 10-én, tehát néhány nappal az után, hogy a londoni dockoknál a kooperatív-rendszer életbelépett, jelentés tétetett, hogy az áldásosan gyümölcsözők, a mennyiben minden egyesületi tag óránként átlag 9½ pence-t megkeres. A november 13-án *Bristolban* ülésezett bányamunkás foederatio következő határozatokat fogadott el:

Robbanó anyagok az oly bányákban, melyekben gyúlékony gázok vannak, csak három hónappal a gázok felfedezése után alkalmazhatók és akkor is csak a bányaiigazgató engedélyével. A kőszénbánya tulajdonosok egyesületének titkárai felhivandók a 8 órás munkanap kísérletképeni behozatala ügyében tartandó tanácskozások céljából egy gyűlés egybehívására. Mindazon kerületekben, a melyekben a 8 órás munkanap iránt a bányamunkások között a névszerinti szavazás még nem ment végbe, e szavazás még 1891 márczius 31-ike előtt, a mikor is a bányamunkások congressusa egybegyűl, meg ejtendő. Parlamenti választásoknál csak azon jelölt támogatandó, a ki késznek nyilatkozik a 8 órás munkanap mellett állást foglalni. Ha a két párt egyik jelöltje sem akarna erre ráállani, ez esetben a bányamunkások tartózkodjanak a szavazástól, a mennyiben pedig mindkét jelölt a 8 órás munkanap mellett foglal állást, ez esetben a bányamunkásoknak szabad választása van.

A szakadás azon munkások között, kik nem tagjai valamely bányatársulatnak és a társulati tagok között feltűnő módon nyilvánvalóvá lett. A szabad munkásoknál oppositio van keletkezésben a bányatársulati hivatalnokok ellen és hajlandóság nyilvánul a munkaadókkal való közvetlen megegyezés iránt. A plymouthi szénkereskedők »Port of Plymouth Free Labour Association« cím alatt egy »szabad munkaegylet«-et alakítottak, melynek tagjai úgy a munkaadók, mint a munkások. Az egylet határozmányai a felmerülő differenciák kiegyenlítésének módjáról intézkednek, egy baleset- és nyugdíjpénztár is fog alakittatni. A munkások nagy része csatlakozott már ez egylethez s ennek következtében a társulati tagok közt meglehetősen feszült viszony uralkodik, sok esetben a titkos megfélemlítés is igénybe vétetik. A hatóság védelme kéretett ki a szabad munkások részére és úgy hallatszik, hogy szükség esetén katonai fedezet is kilátásba helyeztetett. Válság várható, ha a hajók be- és

kirakodását szabad munkások végzik, mely alkalmából komoly összeütközésekre van kilátás. A társulatokhoz hű maradt tagok között is veszedelmes hajlam mutatkozik a fegyelem megtörésére. Az előjárók rendelkezéseire való tekintet nélkül önkényes strike-ok rendeztetnek s átadott, illetőleg elvállalt munkák nem vitetnek végbe. Mi által a társulatok jogosultságuk utolsó látszatát is elveszítik. Ha a munkásokat a társulatokkal szemben megegyezés nem kötelezi, önként érthetőleg nincs értelme, hogy a munkaadók e társulatokkal tárgyalásokba bocsátkozzanak. A dock-ipartársulat maga is érzi ezt és ez okból felhívást intéz tagjaihoz, melyben az illetőket kötelességükre figyelmezteti és vigyázatlanságtól óvja.

A felhívás egyebek között következőleg hangzik:

»Azon meggyőződésben, hogy a dock-társulatok a munka beszüntetését, ugyisintén a munkások részére a múlt évben a város-házán megtartott egyezményenl biztositott előnyök megvonását nem tervezik, mindenkinek megtiltjuk, hogy valamely változás esetén strike-oljon. A mennyiben néhány munkás saját felfogása szerint ok nélkül bocsátatott el, kötelesek ezek panaszait előjáróik útján a szokásos módon tudomásul adni, s a rendszabályok által előirt eljárás fog velük szemben alkalmaztatni. Most kell az ipartársulatok jogosultságát bebizonyítani, az egylet fennállása egyedül a tagok józan magatartásától függ, a mennyiben minden csekélységgel szemben a fegyelem értelmében kell eljárniok. Kérjük tehát a társulat valamennyi tagját, hogy ez összeköttetések alkalmából loyális és diszkrét magatartást tanusítsanak. Néhány kerületben a kooperatív munkarendszer a jövő héten életbe fog lépni és a mennyiben e rendszer kielégítőnek mutatkozik — a mit nem is kétlünk — úgy annak általános elfogadása bizonyos.«

E felhívásban nem annyira önérték, mint inkább aggály a jövő iránt jut kifejezésre. Figyelemreméltó főleg azon elismerés szempontjából, melylyel a munkaadók szerződésbetartása iránt adózik, ellenében annak a beismerésével, hogy a munkások részéről nem tapasztalható hasonló loyálisítás.

Deczember hó folyamán nagymérvű strike-ok törtek ki. Minden részről panaszok hallatszanak a keresethiány miatt. *Mam* Tamás a hajósczégekkel kötendő egyezmény létesítésén fáradozik, melynek értelmében a *dockmunkás-unió* január 1-jével a hajók kirakodását átvehesse. Legtöbb aggodalmat kelt a *skótországi* legnagyobb vasutak (The Nord British, Caledonian Railway, Glasgow and South Western) alkalmazottainak mozgalma, a túl magas munkadíj száma (átlag 144 óra 14 nap alatt, azonkívül 30—60 óra túlmunkaidő) és a Railway-Workers-Union el nem ismerése miatt.

Végül ide tartozik még tulajdonképen azon szociális reformtervezet, melyet Booth tábornok, az üdv hadseregének vezére, »In darkest England and the way out of it« című művében közzétett; e tervezet az üdv hadseregének védelme alatt álló intézetek kiterjesztését és a városokon kívül fekvő telepítvényekkel való kiegészítését hangsúlyozza. A memorandum érdeme annak tökéletes kidolgozásában rejlik. Az oly intézetek egész sora jelöltetik meg, melyek egymást tökéletesen kiegészítik s melyekbe a társadalom által kitaszított egyének, nők és férfiak, minden egyes esetben felveendőek volnának s melyekben mód nyujtatnék az illetőknek rendesebb életmód folytatására. Természetesen ez intézetek szervezői

az üdv hadseregéből kerülnének ki. Booth tábornok tervének kivitelére 1 millió font sterlinget kér. Az anglikán püspökök támogatásukban részesítik az ügyet s máris igen tekintélyes összegű aláírások jegeztettek.

FRANCZIAORSZÁGBAN a munkástörvények megvitatására kiküldött bizottság, eltekintve attól, hogy Franciaország a Berlinben ülésezett munkásvédelmi konferenciára képviselőket küldött, ellene nyilatkozott, hogy a munkáskérdés rendezésénél az állam beleavatkozzék; össze nem egyeztethetőnek tartván ezt a köztársasági alapelvekkel; ez ügyben nagymennyiségű kérdőívek küldettek szét a munkásokhoz, $\frac{1}{4}$ része a válaszoknak a munkáskérdés rendezésénél a felnőtt munkásokat illetőleg mindennemű állami beavatkozás ellen nyilatkozott, a másik $\frac{1}{4}$ része a 8 órai munkanap mellett, míg $\frac{2}{4}$ része a válaszoknak a 9—12 órai munkaidőt pártolja. A szövö- és fonógyárak tulajdonosai Jourmies-ben más kerületek gyapjú-iparosaival egyetértőleg elhatározták a termelés tetemes csökkentését.

AUSZTRIÁBAN az osztraii közséunkerületben részleges strike-ok fordultak elő. A strike-ok okai nem helyi természetűek, hanem szocialista áramlatok kifolyásai. Az orlaui főtárna munkásai megtagadták az előírt 4-ik pótmunka elvégzését, de ez csak látszólagos oka volt a munka beszüntetésének, a strike tulajdonképeni oka nyilvánvaló lett a strike-olók által támasztott követelésekből, melyek főbb vonásokban a következők: 1. A nyolcz órai munkaidő behozatala. 2. Minden pótmunka megszüntetése. 3. Három frtnyi munkabér rendszeresítése a tulajdonképeni bányászok részére, megfelelő alacsonyabb fokozatokkal a többi munkás-kategóriák részére. Csaknem azonosak e követelések azokkal, melyeket a bányászok tavaszkor támasztottak. A bécsi tramway-strike-nak ellenben nem volt internacionális jellege, a rendőrigazgatóság közvetítését helyezte kilátásba az alkalmazottak követeléseit javára, de csak azon esetben, ha a munkát nem szüntetik be. A rendőrigazgatóságnak október 19-én kelt átirata folytán a lóvasuti társaság igazgató-tanácsa felhívást intézett azon alkalmazottakhoz, kik e napon a szolgálatba be nem állottak, hogy a rájuk bízva volt szolgálatot a következő nap folyamán mulhatlanul kezdjék meg, különben az új szolgálati szabályok értelmében azonnal elbocsáttatnak. Azok, kik szolgálatra jelentkeznek, utasítást fognak kapni, hogy az új szolgálati szabályoknak vessék magukat alá. Ennek következtében az alkalmazottak egy része ismét beállott a munkába, ezek bérüket minden levonás nélkül megkapták s a strike néhány nap múlva véget ért. A karwini bányamunkások strike-ja is a társaság érélyes fellépése folytán csakhamar véget ért, a mennyiben 31 munkásnak, kik a strike-ra bujtogattak, munkakönyveik kiadattak és másfelől szereztek munkások.

SPANYOLORSZÁGBAN november 11-én nyilatkozott Canovas del Castillio a tőke és munka között kitört konfliktus megoldására államférfiak és nemzetgazdák által javasolt módzatok felől. A szövetezést és a felebaráti szeretet műveit magukban véve elégteleneknek nyilvánítja az kiemeli, hogy e kérdés sürgős megoldása szükséges különösen azon nemzeteknél, a melyek az általános szavazati joggal bírnak. Canovas folytatólag a német szocialista törvényekkel foglalkozott, melyek jórészt a császár kezdeményezésének köszönik létesülésüket, a korlátolt választási jogot alkalmasabbnak tartja az eltérések kiegyenlítésére, mint az általános szavazati jogot. Szónok beszédét

a munkás-szerződések körül az állami beavatkozás szükségére való utalással végzi és mindenkit eszélyességre int.

ÉSZAK-AMERIKÁBAN a naczionalisták egy teljes szocialista-programmal léptek fel, mely a következő pontokból áll:

1. A nép vegye birtokába és vezesse tovább a közjó érdekében valamennyi létező vasutat, a távvidákat, távbeszélőket, csomagok szállítására szolgáló intézményeket, nyilvános járműveket, a gáz- és vízműveket; a megváltásnál az új építkezések felbecsült költségei lesznek irányadók.

2. Az állami és községi vagyon el nem adhatónak nyilvánítandó; e vagyon segélyforrásai, melyek, habár a munkások milliói, kik szívesen dolgoznának, kényszerű tétlenség következtében szükségét szenvednek, elzárva, az állam által megnyitandók és javára fordítandók az egész nemzetnek, melynek tulajdonát képezik s kell, hogy örök időkre is képezzék.

3. Általános titkos szavazati jog, az ausztráliai ballotage-rendszer elfogadásával.

4. A szavazati jog megadása mindkét nembeli felnőttek részére.

5. Az élet szentebbnek tekintendő, mint a tulajdon; sem a kormánynak, sem a polgároknak nem szabad fegyveres erőt igénybevenni, hogy a vagyon emberi élet veszélyeztetésével megvédessék.

6. A kormány kizárólagos és közvetlen joga, a bankok beavatkozásának kizárásával, a pénz kibocsátása.

7. A kötelező 8 órai munkanap minden iparágnál érvényesítendő. A kormány köteles enquete-t egybehívni azon kérdés megvitatására, hány órai munka szükséges a nemzet szükségleteinek kielégítésére, ha valamennyi polgár hasznos munkát végez az összeség érdekében.

8. Az oktatás minden gyermekre a 16 éves korig kötelező. Tanulók, kiket szüleik nem képesek élelemmel és ruhával ellátni, ezt ingyen kapják. Valamennyi iskolakönyv ingyen osztatik szét.

9. Hasonló kedvezményekben részesítendő az esti iskolák, melyekben a szövetkezeti alapelvek, valamint az utak és módok azok keresztülvitelére, valamennyi résztvevőnek előadatnak.

Végül követelik: hogy e proposíciók oly módon bocsáttassanak általános szavazásra, mint ez a chinai kérdés és az új államforma ügyében Kaliforniában történt, t. i. egyenlő szavazati joggal nők és férfiak részére.

Az 5. szám alatti nyilatkozat nemcsak a naczionalisták ellenesei által támadtatott meg, hanem magában a párt kebelében is többrendbeli ellenzésre adott alkalmat. A nemzetiségi párt részéről más szövegezés hozatott javaslatba és pedig: »sem testületeknek, sem egyéneknek nincs megengedve azon ürgy alatt, hogy a tulajdont megvédeni akarják, alkalmazottaikat a nyilvános rendőrség helyett e czélból igénybevenni és hogy továbbá úgy a polgári, mint a katonai hivatalnokok minden ok nélkül feláldozott emberéletért a polgári törvények értelmében felelősségre vonandók.« E módosítás csak a suaviter in modo elvének felel meg, a dolog lényegét illetőleg e szövegezésben ugyanaz jut kifejezésre, mint az eredetiben, a mely végre változatlanul el is fogadtatott.

AUSZTRÁLIÁBAN a strike erőpróbává változott, az angol ipartársulatok bőséges segélyben részesítik ausztráliai elvárataikat. A munkaadók Sir Stephen Alfréd alkormányzóhoz egy beadványt nyújtottak

be, melyben ellene nyilatkoznak annak, hogy az ipartársulatok alapszabályai erőszakos módon az országos törvények fölé helyeztetnek és kijelentik, hogy ők ez oknál fogva a munkások kiküldöttjeivel nem bocsátkozhatnak tárgyalásba. Az ugynevezett szabad munkások (olyanok, kik nem tagjai valamely ipartársulatnak) megtartására vonatkozólag kijelentik a munkaadók, hogy néhány hét előtt hajósoknál és más iparágaknál alkalmazottak a munkát felmondás nélkül egyszerre abbahagyták, a törvényeket áthágták, munkaadóikat a legkellemetlenebb helyzetbe juttatták és minden módot megkísérlettek, hogy üzletüket megkárosítsák, a mennyiben a szabad munkásokat tényleg megtámadták, a gyárakat megrongálták. »A strike-olók helyébe más munkások léptek, ezek segélyével képesek voltak a munkaadók a legveszedelmesebb válságon, mely valaha Ausztrália kereskedelmét érthette, átgázolni. A munkaadók az új munkaerővel megvannak elégedve és elismerik, hogy köszönettel tartoznak, mert a szabad-munkások még személyes biztonságukat is kockáztatják. Az ipartársulati munkások kijelentették, hogy a szabad munkásokkal nem dolgoznak s nyilván kényszeríteni akarják a munkaadókat, hogy azon embereket, kik a szükségben segélyükre voltak, az utcára lökjék. Egy becsületes ember nem lehet ily hitvány és fel nem tételezhető, hogy az ausztráliai munkaadók ily becstelenséget kövessenek el. Mindennek daczára ez a második feltétel, melynek elfogadását a munkások kiküldöttei követelik«. . . »Minden provokáció daczára, a munkaadók eléggé passzív magatartást tanusítottak. Mindazonáltal kijelentjük, hogy a történetek daczára, a mennyiben munka van, valamennyi munkásnak foglalkozást adunk és hogy a mult hetekben velünk szemben tanusított igazságtalanságot feledni óhajtjuk. Ezzel ugyan tovább megyünk, mint a mennyire kellene, de a gyarmatok kereskedelmét azon magaslatra akarjuk emelni, melyen az néhány hónap előtt állott. Reméljük, hogy hathatós befolyásával sikerülend önnök a munkásokat rábírní, hogy az ajánlatot elfogadják és hogy az előbbeni feltételek mellett ismét munkába álljanak. Minthogy a munkaadók maguk között is alakítottak egyesületeket, nem kívánják, hogy az ipartársulatok megszűnjenek.«...»Örömrünkre szolgál egyéb-iránt azon meggyőződés, hogy, ha a strike-olók között ma kerülne szavazásra a kérdés, az ausztráliai munkás egészséges felfogása kerekedne felül és örülne, hogy a munkát ismét megkezdheti.«

E levél végén kifejezett várakozások, sajnos, ez ideig sem teljesültek. A hajósoknak a hajóistisztekkel folytatott konferenciájára eredménytelen volt, mert a tiszték az ipartársulatokból való kilépést megtagadták. A hajósoknak e követelése azonban nagyon jogosult és a körülmények jelen állása mellett elkerülhetlen is, mert ipartársulati tagok vezénylete alatt a szabad munkások existenciája csaknem lehetetlenné van téve. A londoni dockmunkások egyesülete Melbourne-ből következő táviratot kapta: »Nagy erőfeszítések történnek, hogy bennünket földre tiporjanak. Nem fogunk tágitani, a kedvező eredményt reméljük«.

Dr. Mandello Károly.

IRODALMI SZEMLE.

Nemzetgazdasági írók tára. A m. tud. Akadémia támogatásával kiadja a m. tud. Akadémia nemzetgazdasági és statisztikai bizottsága. I. kötet: »Vizsgálódás a nemzetivagyonosság természetéről és okairól«, Smith Ádámtól. I. I. Budapest, Pallas irodalmi és nyomdai részvénytársaság, 1891.

A magyar tud. Akadémia támogatása ismét oly irodalmi vállalatnak adott létet, melyre a lézagpótló jelzöt bátran alkalmazhatnók, ha e kifejezéssel annyiszor vissza nem élnének. Mert rég érzett hiánya az irodalmunknak, hogy a közgazdasági írók legjelesebbjeinek műveit nyelvünkön nem bírjuk. E hiány kétszeresen érezhetővé vált ma, mikor egyrészt a társadalmi és állami élet súlypontja mind jobban és jobban az anyagi jólét keresése és általánosítása felé nehézkedik, másrészt a közgazdasági kérdések körül a különböző érdekek harczában annyi és annyi ellentétes irány, ellenmondó dogma merül fel ugyyszólván napról-napra, hogy az, ki az igazságot őszintén keresi s a nézetek és érvelések utvesztőjéből kivezető fonalat megtalálni óhajtja: kénytelen a tudomány azon tiszta forrásáig lenyulni, mely a közgazdaságtan legnagyobb gondolkozóinak műveiben fakad. A magyar tud. Akadémia felismerte a hiányt s miután a Pallas irodalmi és nyomdai részvénytársaság, nem rettenve vissza az irodalmi viszonyaink közt mindig bizonyos kockázattal járó vállalatától, a közzétételt elvállalta: immár előttünk fekszik a Nemzetgazdasági írók tárának I. kötetéből az első kettős füzet, mely Smith korszakalkotó nagy művének közlésével a lehető legszerencsésebben nyitja meg a sort. A vállalat 5—5 éves füzetekben három heti időközökben fog megjelenni. Egy-egy füzet ára 50 krajczár. A közzétételre már ki vannak jelölve: Malthus Róbertnek »A népesedés«, Ricardo-nak »A közgazdaság alapelvei«, Sismondi-nak »A politikai gazdaságtan új elvei« czinű művei, továbbá Hume Dávidnak »Közgazdasági tanulmányai«, ugyszintén Quesnay és Turgot egyes értekezései.

Nem lehet feladatunk e helyen Smith Ádám jelentőségét a tudomány és gyakorlat szempontjából méltatni és pedig annyival kevésbé, mert a bevezetés, melyet elismert tekintélyünk, Kautz Gyula egyetemi tanár a fordítás elé irt, széles alapon tárgyalja a nagy mester munkájának és tanainak horderejét. E bevezetés, melyet szerző Smith halálának százados évfordulója alkalmából a magyar tud. Akadémia nemzetgazdasági és statisztikai bizottságának ülésén felolvasott, az életrajzot, kritikát és antikritikát egyesíti magában s hivatva van a Smithianismus egész rendszerének kulcsát adni az olvasó kezébe s egyuttal megvilágítani a történelmi háttért, melyből a rendszer kiemelkedett.

A kezeink közt levő füzet a már említett bevezetésen és Smith előszaván kívül az első könyv elejét tartalmazza, egészen a hetedik fejezetig haladva. Ez a rész, mely a munkamegosztásról szóló általánosan ismert fejezeteken kívül az érték tanát foglalja magában: mintájául szolgálhat azon mélyreható, szorosan tudományos kutatásnak, mely nézetünk szerint Smith fő érdemét képezi. Mert megengedjük ugyan, hogy a mester működésének az a része, mely korára s az utána következő emberöltők életére is a legnagyobb kihatással volt: a gazdaságpolitikai vezéreszmékre, a szabad mozgás követelésére stb. esik; ámde, eltekintve attól, hogy ez eszmék akkor általános áramlatot képeztek s gazdasági téren is a physiocraták révén már Smith előtt ismeretesek voltak: az utóbbi által hirdetett gyakorlati tanok nem szolgálnak elégséges útmutatással a megváltozott viszonyok között. A gyorsan fejlődő élet új meg új problémákat vet felszínre, melyek megoldásra várnak. E feladatra, alattvalói legjobban felfogott érdekében sok esetben az államnak kell vállalkoznia, mi annak beavatkozását a gazdasági életbe s az egyéni szabadság nem kismérvű megszorítását vonja maga után. Csak természetes, hogy Smith nem oldhatott meg oly gyakorlati kérdéseket, melyek az ő idejében még ismeretlenek voltak. De, a miben könyve örök becsü marad: az a gazdasági élet oly elemzése, mely okot és okozatot, hatást és kölcsönhatást elfogulatlanul felkeres s a tényeknek oly kielégítő magyarázatát adja, mely egy és más részletében kiigazításra szorult ugyan, de a minőt előtte író nem adott s a melynek alapján áll a tudomány épülete ma is.

Megjegyezzük még, hogy a fordítás, melyet Enyedy Lukács és Pólya Jakab végeztek, semmi kívánni valót nem hagy hátra; a füzet kiállítása pedig csin és a nyomás tökélye tekintetében dicséretére válik a kiadó nyomdának.

dr. —

Svájcz nemzetgazdasági viszonyai.

Svájcz nemzetgazdasági viszonyairól nagyobb munkát állított össze *Zobrist* Tivadar pruntruti tanár. Művének vázlatát, melyet szerző a Neuenburgban tartott svájci földrajzi kongresszuson olvasott fel, a Baselben megjelenő »Geographische Nachrichten«-ben közli s ez a mű tiszta fogalmat ad az érdekes köztársaság anyagi helyzetéről, melyre nézve műveltek is az órakészítésen s sajttermelésen kívül hajlandók nagyrészt a turistáktól busásan folyó jövedelmet döntő hatásúnak tekinteni.

Tény, hogy Svájcz *mezőgazdasági viszonyai* nem képesek lakosságának megélhetését biztosítani és pedig úgy a talaj csekély termelő-képessége, mint a túlnépesedés miatt. Svájcz területének 28°/_o-a teljesen terméketlen s a lakható területen egy négyszögkilométerre 70°/_o lakos jut s ha a művelhető talajt számítjuk, 98°/_o, mely szám már igen nagy népesedési arányt mutat, mivel az ország összes területének csak egyhatodrésze művelhető sikerrel. Egyes kantonok képesek nagyobb mennyiségű búzát termelni, mint a mennyit maguk felhasználhatnak, a nagyobb rész azonban oly kedvezőtlen viszonyok között van, hogy Svájczban, bár a lakosságnak körülbelül fele földműveléssel foglalkozik, az összes termés alig 30—35 hétre elegendő

s még a burgonyából is, melynek termése évenként 70—75 millió frank értékű, nagyon sokat kell behozniok részint a baromtenyésztés, részint a szeszifőzés céljaira. A gyümölcsstermelés értékének évi átlaga mintegy 20 millió frank s a bortermelésé 45 millió, de a fogyasztásra ez sem elegendő, így például 1889-ben 32,634.000 frank értékű bort hoztak be. Téves az a nézet is, mintha Svájc erdőkben volna gazdag. Régebben talán így volt, ma az erdők a területnek csak 18⁷/₁₀-át borítják, holott Németországban is 25⁷/₁₀, Ausztria-Magyarországban 32⁶/₁₀ az erdős rész. Svájcnak ennél fogva sok fát kell behoznia. 1889-ben kivitele volt 6,872.259 frank, behozatala ellenben 16,952.402 frank.

A tulajdonképeni mezőgazdaságnál sokkal fontosabb s eredményesebb az *állattenyésztés*, azonban ez sem nagyon virágzó, hiszen Hollandia, mely Svájcnál sokkal kisebb, évenként 180 millió frank árú vajat s 50 millió értékű sajtot visz ki, míg Svájc kivitele 39 millió frank sajtra s 12 millió frank tejre tehető s a vajból 2,164.000 frank értékű behozatali többlete volt. A szarvasmarhák száma Svájcban az 1885-ki számlálás szerint volt 1,212.000, míg Hollandiában 1,531.000 s a kis Dániában is 1,470.000-et számláltak össze. A svájcziai vágómarhát általában nem tenyésztene, hanem külföldről hozzák be. 1889-ben 16,310.844 frank értékű szarvasmarhát vittek ki, a behozatal értéke ellenben 47,404.561 frank volt. A hatalmas havasi legelőket a svájcziaiak nem használják fel annyira, mint rendszeren hiszik. Még a juhtenyésztés is nagyon hátra van, olyannyira, hogy Graubündenben a legszebb havasi legelőket olaszok bérlik ki juhaik számára. 1889-ben Svájcból 19,565.425 frank gyapjút és gyapjúárut vittek ki, a behozatal ellenben háromszor több volt, 61,987.065 frank értékű. A baromfitenyésztés igen jelentéktelen s Svájc erre évenként 3 millió frankkal adózik a külföldnek. Jellemző a svájci parasztok elfoglaltságára s előítéletére, hogy juhok helyett kiváló szeretettel tartják a kecskéket, holott ezek nem nyújtanak annyi hasznót, sőt az erdőségekben nagy károkat is okoznak.

A külföld általában hajlandó Svájc mezőgazdasági termelését nagyobb jelentőségűnek tartani a valódinál s ezzel kapcsolatban kevesen ismerik el, hogy Svájc Európa legjelentékenyebb ipart és kereskedelmet űző államaihoz tartozik. Első tekintetre nehezen is érthető ez, mivel a gyárakhoz szükséges nyersanyagokból Svájcban alig termelnek egy kis vasat, kőszentet és selymet s azokat is aránylag kis mértékben s most ezenkívül Svájc egymással versenyző nagy kereskedő-államok közé van szorítva, tengerpart s gyarmatok nélkül. Mind a mellett nem kell felednünk e kis országnak azt az előnyét, hogy sehol sincs a vasuti technika oly nagy mértékben kifejlődve s hogy különösen a nyári hónapokban az európai forgalomnak itt van egyik keresztező pontja. A statisztika tanúsítja, hogy *Európa nagy kereskedő-államai közt az áruforgalmat tekintve Svájc harmadik helyen áll s a szomszéd államokat jelentékenyen megelőzi.* A népesség számához viszonyítva ugyanis a bevitel és kivitel értéke az egyes főállamokban fejenként a következő (frankokban):

	Bevitel	Kivitel
Hollandia	225	188
Nagy-Británia	158	106
Svájc	139	148

	Bevitel	Kivitel
Belgium	123	101
Franciaország	59	60
Németország	37	58
Olaszország	37	22

Svájc tehát nemcsak pásztorokból s kocsmárosokból áll, mint közönségesen hiszik. Munkakereső népességének nagy zöme, 558.000 lélek, földműveléssel foglalkozik, a többi 760.000 lélek iparral, kereskedelemmel s más rokon keresetágakkal, és pedig van 551.000 iparos, 95.000 kereskedő, 49.000 közlekedési alkalmazott, 47.000 hivatalnok vagy értelmi keresettel foglalkozó s végül 16.000 vendéglős vagy pinczér.

Az egyes *iparágak* közül három emelkedik ki különösen: az órákészítés a francia kantonokban, a selyemipar Zürichben és Baselben s a gyapotipar és himzés a keleti kantonokban. Hivatalos adatok szerint, melyek azonban nem teljesen megbízhatók, legfejlettebb a gyapotipar, mely évenként 70.000-nél több munkást foglalkoztat s 1889-ben 70,678.775 frank tiszta hasznót hajtott, melyből csak a himző-iparra 60½ millió jut. Ez a himző-ipar sokkal fontosabb Svájcban, mint a tejgazdaság, habár azt jobban ismerik. Az óraipar tiszta jövedelme 57,987.146 frank s 43.000 munkást s egy csomó családot foglalkoztat. A selyemiparral foglalkozók száma mintegy 50.000, de a jövedelem már csak 50 millió frank, mivel mintegy 164 millió frank értékű nyersanyagot hoznak be külföldről.

A többi jelentékeny iparágak között első sorban áll a gépgyártás, mely 15.000 munkást foglalkoztat s 6,683.912 frank jövedelmet hoz. Ez az iparág Genf kivételével főképp az északi kantonok nagyobb városaira szorítkozik. Jelentékeny haszonnal dolgozik még a svájci ipar kaucsuk és szalmaárúk gyártásában. Másrészt azonban papír, agyagárúk, üveg, bőr s ruhaneműek behozataláért 39 millió forintot adóznak a külföldnek. Sajnos körülmény az is, hogy a terméset által bőségesen nyújtott vízi erőt nem tudják felhasználni.

Igen jelentékeny tudvalevőleg Svájcban a *vendégfogadói ipar*, habár nem jelentékenyebb, mint a Rajna partjain, a szász Svájcban, Nápoly környékén, a Rivieran s más, idegenek által látogatott helyeken. 1880-ban, midőn e tekintetben a legutolsó statisztikai felvétel történt, Svájcban csak 1.002 különféle rangú vendéglő volt 16.000 főnyi személyzettel s némely kantonok nagyon is szegényesen voltak ellátva, így Freiburg 3, Solothurn 6, Schaffhausen 9, Zug 13 vendéglővel rendelkezett s 100-nál több csak 3 kantonban volt: Graubündenben 179, Waadtban 109, Bernben 107. Nem érdektelen felemlíteni, hogy 269 vendégfogadó 1000—2000 méter magasságon volt s 14 épen 2000 méter magasságon felül. Az épületek s felszerelések 319½ millió frankot képviseltek, az évi kiadás tesz 36½ milliót, a brutto-bevétel 52½ milliót s így a tiszta haszon 16 milliót, azaz a befektetett tőkének 50/o-át. A vendégfogadói ipar tehát nem nagyon jövedelmező, különösen ha tekintetbe vesszük, hogy ily eredmény elérésére is szükséges, hogy az évad kedvező legyen, mert különösen a magasán fekvő helyeken átlag csak 60—70 szép napra lehet az egész évben számítani s a rossz időjárás gyakran teszi tönkre a vendéglős reményeit. Az idegenek által hozott pénzből tehát nincs a vendéglősöknek oly nagy hasznuk, mint rendesen hiszik.

Régebben, midőn az ipar még nem volt ily virágzó s idegenek

sem jöttek oly nagy számmal, Svájcz népe valóban nagyon szegény volt s e bajt csak a tömeges kivándorlás enyhítette. Mióta a kivándorlásokat megnehezítették, a lakosság egész erőlyel adta magát az iparra s kereskedelemre s ezzel kapcsolatban hosszú fáradozások után oly sikert ért el, hogy most már a mezőgazdaság terén is mutatkozik némi haladás s a népműveltség tekintetében Svájcz állapota mintaszerűnek mondható. Ipar tekintetében lényeges baj a képzett munkások hiánya, a mi az ipariskolák csekély számával áll kapcsolatban. Mind a mellett a svájcz ipar olyanynira kedvező helyzetben van, hogy jelenleg a kis országban 238.062, nagyjából a munkásosztályhoz tartozó idegen telepedett le állandóan s igen sokan lesznek közülök vagyonosokká.

— 1.

Külföldi közgazdasági folyóiratok szemléje.

A Conrad J. által kiadott »**Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik**« legújabb füzetében (Uj folyam: XXI. k. 5. f.) *Herkner H.* tollából »Die irische Agrarfrage« cím alatt hosszabb értekezést találunk, mely nemcsak az ir kérdésnek egy az ügy személyi részét érdeklő esemény folytán történt pillanatnyi felelevenedése miatt bír érdekkal, hanem mint gazdaságtörténelmi tanulmány és mint a szociálpolitikai reformok egyik legjelentékenyebb újkori példájának tüzetes ismertetése is figyelemre méltó.

Ertekező történelmi visszapillantásában elmegy egészen az idők homályába, az angol hódítás előtti korszakba. Sumner Maine nyomán haladva, az ir agrárszervezet ősalakját a nemzetség közös tulajdonában látja. Ugyanakkor, mikor a kontinensen és Angliában a hűbériség intézménye uralkodott, Írországbán a törzsfő, ki magát némelykor királynak nevezte, csak vezetője volt törzsének és nem hűbérura, a törzs és nemzedék tagjai összességükben teljes tulajdonul bírták a földet és nem hűbérül. Az angol hódítók a maguk jogfelfogását, a maguk intézményeit átvitték a zöld szigetre: előttük az ir törzsfőnök, ki meghódolt, vagy az angol nemes, ki az elűzött benszült trónját elfoglalta, hűbérur volt, kihez, mint ilyenhez, a törzs tagjai hűbéresek viszonyában állottak. E felfogásnak, mely az ir állapotokkal teljes ellentétben állott, semmi gyakorlati következménye nem volt egészen addig, míg a reformáció s vele Írhon politikai és gazdasági lenyűgözése meg nem indult. Ekkor tűnt ki, minő végzetes következménye volt az importált jogfelfogásnak az ir paraszt helyzetének alakulására.

Az ir paraszt — mint láttuk — a törzs, illetve nemzetség tagjaként saját jogán bírta a földet, melyen a régi közös tulajdon helyébe az idők folyamán itt is, mint máshol, a teljes magántulajdon lépett életbe. Am a hűbériség intézménye ezt a teljes magántulajdont nem ismerte s az angolok szemében az ir paraszt főnökének jogán bírta földjét, melynek csak u. n. haszontulajdonosa volt (dom. utile), élvezte annak minden gyümölcsét, örökül hagyta és bizonyos feltételek mellett elidegenithette azt, de a pusztá tulajdonjog (dom. directum) a hűbérurat, a törzsfőnököt illette meg. A mikor az erőszakos reformáció s a vele karöltve járó politikai leigázás ellen fegyvert ragadott ir főnök leveretett: a konfiskáció, mely e leveretést nyomon követte, nem szorítkozott a főnök magánjaira, hanem

ép a vázoltuk hűbérjogi felfogás alapján kiterjesztetett a törzstagok, tehát az ir paraszt földjeire is. A hűtlenség, melybe az ir főnök a főhűbérur, az angol király előtt esett, mikor intézkedéseinek ellenszegült, birtokai elvesztését vonta maga után, ámde e birtokok kiegészítő része gyanánt tekintettek a főnök alattvalóinak, mint állítólagos hűbéreseik javai is. Hiába tiltakoztak az irek — mond Herkner, — hogy a föld nem a főnöké, hanem a törzsé s ezért az tőlük a főnök magatartása miatt nem vonható el: a konfiskáció minden tartózkodás nélkül megtörtént s a föld angol bevándorlónak adatott át. Ez volt Erzsébet uralkodása óta az angol politika rendes eljárása, mely a kitűzött cél elérésére biztos kilátással kecsegtetett.

Értekező tüzetes figyelemmel kíséri ezt a folyamatot, melynek végeredménye az lett, hogy III. Vilmos uralkodása alatt, a limericki egyezmény után, a benszülött irek már csak $\frac{1}{11}$ -ed részét honuk megművelhető talajának birták tulajdonul; a többi angol kezekre került. Nekünk nem lévén feladatunk e szűk téren a történelem lapjait emlékezetbe visszaidézni: átfutunk e rémes századok eseményein, nem kíséreljük meg vázolni mindazt a nyomort és elnyomatást, mit a tulajdonosból bérlővé és pedig a földesur tetszése szerint bármely pillanatban kidobható bérlővé degradált ir paraszt átszenvedett, hanem sietünk oda, mikor annyi nemzedék letűnte után a visszahatas jelentkezni kezd s a mikor maga az elnyomó angol nemzet óriási erőfeszítéseket tesz régi hibáinak helyreépítésére és Irhon belső békéjének s gazdasági újjászületésének létrehozására.

Csak annyit kell a setét századok emlékeiből felidézünk, hogy az angol földesur, ki maga földjét művelni nem akarta, kénytelen volt az ir parasztot megtartani birtokain, mivel az angol földműves és bérlő, ha eljött is az idegen földre, olyan igényekkel birt, hogy távolról sem adhatta meg azt a haszonbért, melyet a nyomorult ir paraszt, ki a földhöz — melyet még mindig sajátjának akart hinni — igazán oda volt tapadva, kénytelen volt beigérni, csak, hogy ősei tanyáján megmaradhasson, habár előre látta is, hogy a haszonbér lefizetése a legnagyobb nélkülözések árán fog csak megtörténni. Kénytelen volt beigérni — mondtuk, — mert az ir ember számára nem volt más választás, mint földművelőként tengetni életét ősei földjén, vagy kivándorolni hazájából. Az angol hódítók gondoskodtak arról, hogy Irhonnak sem önálló ipara, sem kereskedelme ne legyen s a mi volt, az az angolok érdekében megsemmisítették. Hogy ily körülmények között az ir nép ismert szaporasága mellett minő borzasztó elaprozása a bérleteknek s a távollevő angol földesur lelketlen közvetítői által hihetetlen magasra vert haszonbér daczára minő versenynek kellett kifejlődni minden marok földért, arról Herkner előadása elég bő és ékesen szóló bizonyítékot szolgáltat. Elég itt a folyóirat 463—469. lapjaira utalnunk.

De térjünk át az agrárreformok korszakára. Az 1850. évben alakult liga kitűzte a reformok zászlaját, melyre az ismeretes három F: Fixity of tenure, Fair rent and Free sale (a haszonbérlet állandósága, méltányos haszonbér s a bérlet szabad elidegenítése) volt felírva. Ámde abban a korban, mely a manchesterizmus diadalát ünnepelte: nem lehetett arra számítani, hogy az állam épen az ir bérlő javára avatkozzék bele az osztályok gazdasági küzdelmébe. S csakugyan, a mit az angol parlament egészen a hetvenes évekig ez

ügyben tett, az épen ellenkezője az állami beavatkozásnak. Az 1860. évi Landlord and Tenant Law Amendment Act a földesur s az ir bérlő közti viszony szabályozását teljesen a felek szabadjára hagyta s ezzel még inkább gyengített az írek helyzetén, semhogy javított volna, mert megfosztotta őket attól a szellemi támasztól, melyet a régi hagyományos jogba vetett hit alkothatott, még akkor is, ha e jog érvényesítésében nem bízhattak. Mert az ir paraszt még mindig nem birt megbarátkozni azzal a gondolattal, hogy ő csak bérlő — ideig-óráig, míg a kiüzetésre valami ok fel nem merült, — mindig azt képzelte magáról, hogy ő jogos tulajdonosa a földnek, melyet művel s a földesurat csak a bér illeti meg és nem a rendelkezés a föld felett, a minthogy Ulsterben, Irhon e legszerencsésebb tartományában, sikerült is megfelelő szokásjogot juttatni uralomra. E jogban való hitet — miután Irhon többi részében csak az ir paraszt hitében élt e jog — megdöntötte a törvény, mely a szerződésen kívül egyéb jogalapot nem ismert el. A szabad egyezkedés ez uralomra juttatása, mint ez esetben is bezonyult, az erősebbnek vált javára és az ir bérlő sorsa ez időben értekezőnk szerint még kedvezőtlenebb volt, mint azelőtt. De e szomorú állapotok végre is elvezettek oda, hogy a gazdasági szabadság leglelkesebb hívei, egy Bright és Gladstone is csak pozitív szociálreformoktól vártak már javulást. Gladstone-é az érdem, hogy az 1870. évi első agrártörvényt létrehozta. A törvénynek három főcélja volt: a haszonbérleti viszony állandóbbá tétele, a haszonbérő kártalanítása azon javításokért, melyeket a földön tett s aztán megkönnyítése annak, hogy a bérlő tulajdonul megszerezze a földet, melyet művel. Az utóbbi cél, mely ma oly fontos szerepet játszik az ir agrárreform körül, még csak az indítványozóról u. n. Bright-féle záradékokban (Bright Clauses) jutott kifejezésre e törvényben és nem is volt gyakorlatilag kivihető azért, mert az állam által a bérlőknek birtokszerzési célra rendelkezésre bocsátott összegek a szükséglethez képest nagyon is szűkre voltak szabva.

A nélkül, hogy akár a most említett törvény, akár a későbbi törvényhozási cselekmények tüzetesebb ismertetésébe bocsátkozhatnánk, csak utalunk arra, hogy a Bright-féle záradékokban foglalt eszme: az ir földet visszadni az ir parasztnak, az új agrárliga, az 1879-ben Davitt és Parnell által létrehozott Landleague egyik vezéreszméjévé lön. Nagyon érdekes mindaz, mit a cikk írója az ir agrármozgalom ezen időszakáról, a forrongás és agitáció ez éveiről elbeszél. Hű krónikásként követi a liga és vezérférfiainak működését. adja a két vezéregyéniség, Parnell és Davitt élettörténetét s az általuk vezetett küzdelem minden viszontagságait. Sajnos, hogy ez érdekesítő történelmi részletek mellett nem jut szerzőnek elég idő és hely a reformtörvények intézkedéseinek teljes és rendszeres megismertetésére s több helyt példákkal kell beérnünk tüzetes elemzés helyett. A vázoltuk fejlődési fonál továbbvitelére elégséges annyit megjegyezni, hogy az eszmét, a bérlőket a föld tulajdonosaivá átalakítani, csak a hetvenes évek végén, Davittnak a föld államosítására irányuló terveinek behatása alatt vette fel programjába Parnell s hogy az 1881. évi, szintén Gladstonétól eredő második agrártörvény, melyet Herkner jellemzően nevez az ir bérlő »magna chartájának«, ez irányban nem ment sokkal tovább, mint előzője, habár a bérlő törvényes állásának és szabad mozgásának biztosítására rendkívül

sokat tett is. Hogy mily gyökeres volt e tekintetben a reform s mily messze távozott az angol parlament a laissez-faire elvétől, melyet alig husz évvel azelőtt törvénybe iktatott volt, arra elég szóló bizonyíték a billnek az az intézkedése, mely minden bérlőt, ki nem előre meghatározott időtartamra kapta bérbe a birtokot, feljogosít arra, hogy a bírósághoz menjen és kívánja a haszonbér bírói megállapítását. Ha a bíróság egyszer megállapította a bért, az 15 évre kötelezi a földesurat úgy, mint a haszonbérlőt. Ha a 15 év lefolyt s a haszonbérlő a törvényes feltételeknek, melyek a bérleti viszonyt szabályozzák, eleget tett: újra követelheti a bér 15 évre szóló megállapítását a nélkül, hogy neki földesura felmondhatna. A törvény tehát, a földesur jogaiba, mint látjuk, oly mélyen belenyúl, a földesur és bérlő közti viszonyt olyannyira kiveszi a szabad egyezkedés hatálya alól, hogy ez irányban tovább menni már alig lett volna lehetséges. Az eredmény, melyet értekező számokban is visszaad, az volt, hogy 1889 augusztus 22-ig 233.607 esetben került bírói megállapítás alá a haszonbér nagysága s a bér csökkentése átlagban 18°/_o-nyi volt.

A bérlőket a föld tulajdonába juttatni: ez a célja úgy az 1885. évi Ashbourne-féle Purchase of Land Act-nak, mely 5.000.000 fontot adott a földvásárló bizottság rendelkezésére, mint a Balfour-féle javaslatnak, mely 33 millió fontot kért arra a célra, hogy az összeg oly ir bérlők rendelkezésére bocsáttassék, kik földesuraiktól megveszik a földet, de a vételárt maguk fizetni nem bírják. Az állami előleg 49 év alatt lenne visszafizetendő; a földesur értékpapírokat kap az angol államtól egészen a vételár erejéig, a bérlő pedig bizonyos bonyolult rendszer szerint fizeti a kamatokat és törlesztési járulékot. A javaslat eddig nem vált törvényté s az ir párt jelenlegi helyzete zavarólag fog hatni a reformok menetére.

Herkner azzal végzi hosszú czikkét, hogy az ir agrárkérdést az angol nemzet rövid idő múlva békésen meg fogja oldani, bár e megoldással az angol bérlők vágyait is feléleszti s esetleg új agrár-reform szükségét támasztja fel saját tüzhelyénél. E jóslat valóban indokolt. De a szociálpolitikai reformok, a kezdet nehézségeinek legyőzése után, azt hisszük, sokkal könnyebben fognak megszületni, mint a multban láttuk s így könnyen megeshetik, hogy az ir paraszt nyomorának századai közvetve javára fognak válni az angol bérlőnek, kinek sorsa hasonlíthatlanul jobb volt, mint ir szomszédjáé.

— *th.*

STATISZTIKAI ÉRTESITŐ.

Az iparstatisztika egyik elhanyagolt ága.

Sokan a statisztika határát korlátlanak tartják, pedig nem egy irányban nagyon is korlátolt, nemcsak a közművelődési, irodalmi és művészeti állapotok megvilágítására fogyatékos a statisztikai módszer, hanem még a gazdasági állapotok számos fontos mozzanata is kivonja magát a számszerű megfigyelés alól s még az anyagi javak termelését sem vagyunk képesek minden irányban statisztikailag megállapítani. Így az ipari termelésből csak az egyenemű s tömeges cikkeket termelő iparágakról, minők például a czukor-, sör-, szesz- és malomipar, lehet többé-kevésbé megbízható adatgyűjtést eszközölni; a műipar változatos készítményeit azonban lehetetlenség pontosan számba venni; mert sem súly, sem darabszám szerint nem csoportosíthatók, az érték szerinti megállapítás pedig legyőzhetetlen nehézségekbe ütközik.

Az ipari termelés statisztikai feltüntetése tehát többnyire nem közvetlenül, hanem közvetve történik, az iparban működő munkás kezek és munka-gépek számbevétele által s midőn iparstatisztikáról van szó, rendszeren csak az iparos népesség személyi viszonyainak s legfeljebb még az ipartelepek munkagépeinek statisztikáját értjük.

Eddigelé legtökéletesebbet az 1883-ban végrehajtott foglalkozási számlálás (Berufszählung) alapján készült német iparstatisztika nyújtott. Valószínűleg jó ideig mintául fog ez szolgálni más országoknak s ha legújabb népszámlálásunk adatkincséből a magyar iparstatisztika személyi részét ki akarjuk dolgozni, mi is sokat tanulhatunk belőle.

Egy irányban azonban tovább mehetünk, mint a meddig a német statisztika ment. Ez ugyanis — valamint tudunkkal valamennyi más statisztika is — megelégedett az ipari népesség személyi viszonyainak bizonyos időpontban való konstatálásával, de mellőzte az ipari népesség alakulásának figyelemmel kísérését. Pedig valamint az általános népességnél nem elég, hogy időről-időre mintegy átmetszetben tüntessük fel a népességet, hanem folytonos hullámozását, mozgalmát is föl kell jegyeznünk, mert csak így, a kettő összevetéséből ítéltetjük meg, hogy egészségesek-e, vagy egészségtelenek a népesedési viszonyok: úgy az iparos népességnél sem elégedhetünk meg az iparos népesség számának egyszerű konstatálásával, hanem alakulását is folytonos figyelemmel kell kísérnünk. Az általános népességnél két nagy statisztikai művelet egészíti ki egymást, a népszámlálás és a népmozgalom évi eredményének számbavétele; az iparos népességre nézve az utóbbival analóg műveletet nem szoktak végrehajtani, bár

ez úgy a szociális viszonyok tanulmányozása, mint a kormány ipar-fejlesztő tevékenysége szempontjából nagy fontossággal bírna.

Különösen nálunk bir rendkívüli fontossággal. Iparos országokban az ipar főleg az iparos népesség gyermekeiből egészíti ki sorait; nálunk, a hol a fejlődő ipart nem elégíti ki e succrescentia s a hol még az a viszasság is fennforog, hogy az iparos szülők gyermekei előszeretettel fordulnak más pályákhoz, nagyon fontos volna tudnunk, hogy az ipar mily népelemekből s mily arányban újonczozza a maga embereit.

A kereskedelemügyi miniszter ur, a képviselőház elé terjesztett legutóbbi jelentésében, rámutatva a kézműipar bajaira, a kellő szak-képzettség hiányát abból a sajnos körülményből magyarázza, hogy társadalmunk előítélettel viseltetik az ipari foglalkozás iránt s a vagyonos szülők gyermekeiket csaknem kivétel nélkül tudományos pályákra nevelik. Mi az iparos népességnek töke- és hitelszegénységét — melyre a miniszteri jelentés szintén nagy súlyt fektet — ugyanerre az okra vezetjük vissza. Iparunk fejlődésének valóban nagy akadálya, hogy csak az egészen szegény szülők gyermekei lépnek iparos pályára, kik sem szellemi sem anyagi tőkét nem visznek magukkal.

Hogy ez általánosságban így van, jól tudja mindenki, de azt megbízható statisztikai adatok nélkül még sem tudhatjuk, hogy mennyiben van így s különösen, hogy az egyes iparágaknál mily különbségek forognak fenn.

Már maga ez eléggé bizonyítja, hogy mennyire fontos volna ismernünk iparos népességünk képződését, alakulását. És ez nem is járna valami nagy nehézséggel. Az ipartörvény kimondja, *hogy a tanoncz fölvétele az első fokú iparhatóságnál írásbeli szerződés mellett történik s később: hogy a tanviszony megszűnte az iparhatóságnál bejelentendő.* Van tehát biztos támpontunk, a melyre támaszkodva a fölvételt el lehetne rendelni s végre is lehetne hajtani.

Az adatgyűjtés igen egyszerű volna. Minden szerződő tanonczról egy egyéni lapot kellene kiállítani; e lapokat az első fokú iparhatóság összegyűjtené s bizonyos időközönként (fél- vagy negyed-évenként) beküldené az országos statisztikai hivatalhoz feldolgozás végett, mely azokat, az adatok teljes kihasználásával és combinálásával feldolgozná s rendes hivatalos kiadványai sorában évről-évre közzé tenné.

A fölvételnek tehát egyéni lapok útján kellene történnie. Minden egyes ily tanonczlapon ki kellene mutatni a vármegyét, járást, községet, a hol a tanonczszerző iparos mester lakik, valamint az iparágat, melyben a tanoncz kiképeztetést nyer. A tanonczra vonatkozólag pedig a következő fontosabb adatok kitüntetése volna szükséges: 1. a tanoncz neve, 2. születési éve, 3. születési helye, 4. anyanyelve, 5. hitfelekezete, 6. iskolai előképzettsége, 7. apjának, vagy anyjának keresete, foglalkozása, állása, 8. szülőinek vagyoni állása (vagyonosak, csekély vagyonúak, vagy vagyontalanok-e?) 9. A tanoncz-szerződés tartama. 10. Az esetleg kikötött tandíj. 11. A tanoncz tartásáról és ellátásáról az illető iparos gondoskodik-e? 12. Volt-e már a tanoncz korábban is tanviszonyban, ha volt, meunyi ideig s mely iparágánál?

E kérdések jobbra olyanok, melyek az ipartörvény által elrendelt tanoncz-lajstromban is előfordulnak, a mit azontúl kérdezünk,

mind olyan, melyre könnyű a felelet. Csak a szülők vagyoni állapotára vonatkozó kérdés járhat némi nehézséggel; de itt is, ha csak általános megjelölést kívánunk, megközelítő feleletre bízton számíthatunk s e tekintetben már némi tájékoztató újjmutatás is nagy beccsel bír.

Zaklatással a tanonczlap kiállítása nem járna. A tanoncz-szerződés kiállításakor minden számbavehető munka nélkül ki lehetne tölteni a nyomtatott űrlapot s minthogy a tanoncz-szerződés kötése kivált kisebb iparosoknál épen nem gyakori eset, távolról sem volna oly alkalmatlan az iparos mesterekre, mint a főváros lakóira a bejelentési lapok kiállítása. A tanonczlapok pontos beszolgáltatását pedig időnkint a tanoncz-lajstromokból lehetne ellenőrizni.

A felsorolt adatok kombinatív feldolgozása a legérdekesebb bepillantást engedné az iparos népesség alakulásába. Kitűnnék belőle, hogy az ország különböző vidékein mily mérvben fordul a pályaválasztó fiatal nemzedék a különböző iparágakhoz. Kiderülne, hogy általában és vidékenként az egyes iparágak tanonczai mily arányban kerülnek ki a magyar anyanyelvű s a más nemzetiségű népesség sorából; mily contingenst szolgáltatnak az egyes hitfelekezetek? a különböző társadalmi és foglalkozási osztályok fiai s a különböző vagyoni szülők gyermekei mily arányban fordulnak elő az egyes iparágak tanonczai közt. Milyen — szintén iparágankint — a tanonczok előképzettségének foka stb. stb.?

A felszabadult tanonczokról hasonló lapot kellene kiállítani, megtoldva a nyert kiképeztetésre vonatkozó adatokkal. A belépés és felszabadulás időpontját elég volna fixirozni s mellőzni lehetne a tanonczidő alatt történt változásokat s esetleges kilépéseket, elhalálozásokat. A belépő tanonczok száma ugyanis megmutatja a népesség iparos hajlamát, a felszabadult tanonczoké pedig az iparos népesség tényleges gyarapodását.

Említettük, hogy az iparos népesség képződésének ismerete nálunk fontosabb, mint más országokban; hozzá tehetjük, hogy még hazánkban is, jelenleg sokkal fontosabb, mint bármikor volt. Most, mikor a nemzet megpezdülő tetteirejét erős akarattal s merész éleslátással vezeti a kitűzött cél felé s a kormány iparfejlesztő tevékenysége mind nagyobb arányokat kezd ölteni: nagy érdek szól mellette, hogy minden, a mi az iparra vonatkozik tisztán, világosan álljon; mert csak a tényleges viszonyok alapos ismerete jelölheti ki a kormány intézkedései számára a helyes irányt s biztosíthatja a sikert, melynek, az új alkotmányos korszak két évtizede alatt, soha sem volt meg annyira minden föltétele, mint jelenleg.

Dr. Vargha Gyula.

Kartellstatistika a legújabb évekből.

A közfigyelem mindegyre nagyobb mérvben fordul a kartellek felé, melyek az utolsó évek gazdasági történetében már is nagy szerepet játszanak. Ma már mindkét világrész összes iparágában találkozunk e vállalkozói egyesülésekkel. Az irodalomban és életben élénk mozgalom indult meg a kartellek mellett úgy, mint ellenők. Mig egyesek eszközt látnak bennök a modern gazdaság újjászervezésére, mások épen a kartelleket hozzák fel a jelen gazdasági jogrend ki nem elégítő voltának bizonyítására. A tudomány is mindinkább nagyobb mérvben tanulmányozza e sajátos gazdasági alakulatok morphológiáját és jelentőségét; sőt az Egyesült-Államokban már a törvényhozást is foglalkoztatták a trustok.

A következő összeállítás nem czélozza azt, hogy az olvasót a kartellekkel behatóbban megismertesse, hanem csak képet akar nyújtani arról, hogy a különböző országok hány iparágában találkozunk már is e vállalkozói egyesülésekkel és hogy így végre mintegy számszerű fogalmat alkothassunk magunknak a kartellek hatásáról, mely különösen az áralakulás és termelés szabályozásának terén nyilvánul.

Ez összeállításról meg kell jegyeznem, hogy a források sajátosságos természeténél fogva csak azok a kartellek foglaltatnak benne, a melyekről az illető években közölni való adatok jutottak nyilvánosságra. Az 1890. évre vonatkozó kimutatásunk tehát nem tartalmazza azokat a kartelleket, melyek már 1890. előtt keletkeztek és még 1890-ben is fennállottak, azonban ez év leforgása alatt nem adtak magokról életjelt és nem tartalmazza azokat a kartelleket sem, melyek 1890-ben keletkeztek ugyan, azonban a nyilvánosság elé nem léptek.

Meg kell jegyeznünk, hogy a kartellekről mindeddig három amerikai Report¹⁾ kivételével *hivatalos* adatok nincsenek. E Reportok azonban egyrészt csak a legjelentékenyebb trustok leírását tartalmazzák, másrészt természetesen csak az 1888-ban létezett trustokkal foglalkoznak és így az azóta keletkezett trustokról nem adnak felvilágosítást.

Az összeállítás anyagát két folyóiratból merítettem. E folyóiratok az »Industrie« és a »Handelsmuseum«, melyek már néhány év óta állandó rovatot szenteltek a kartelleknek. Különösen az első helyen nevezett folyóirat a német kartelleknek mintegy hivatalos közlönyét képezi²⁾ és így a német kartellekre vonatkozó adatok majdnem teljeseznek mondhatók. Sokkal fogyatékosabbak azonban a többi országra vonatkozó adatok.

Az alábbiakban felsoroljuk a kartelleket, melyek létezéséről a fent irt módon tudomást szereztünk. A kimutatás az 1890. évre vonatkozik s először a nemzetközi, aztán az egy államon belüli egyesüléseket foglalja össze.

I. Nemzetközi kartellek. Nemzetközi tükörüveg-syndikátus, európai és északamerikai gőzhajózási társaságok kartellje, svájci és francia óra-kartell, (gyapot-corner), kávé-syndikátus, gyémánt-syndikátus, platina-syndikátus, higany-syndikátus, szardina-trust, német-osztrák gáz-öszművek kartellje.

II. Németországi kartellek. 1. Szénbányászat: Államvasuti igazgatóságok kartellje a szénbeszerzésre nézve, veszfáli köszénbányák eladási kartellje, rajnai téglázás-egyesület kartellje a szénkartell ellen, dortmundi széneladási egyesület, bochumi széneladási egyesület, essen széneladási

¹⁾ Report of the Committee on general laws on the Investigation relative to Trusts. 1883.

Report of the Select Committee to Investigate and Report Alleged Combinations in Manufactures, Trade and Insurance in Canada. 1888.

Report of the Committee on Manufactures, House of Representatives of the United States in relation to Trusts. 50-th Congress 1-st Session No 3112.

²⁾ Az »Industrie«-nak állítólag van egy titkos kiadása is, mely csak kartellekről szóló közleményeket tartalmaz és a németországi érdekelteknek megküldetik (ára havonta 20 márka). — Dacára minden igyekezetemnek, e kiadást nem tudtam megszerezni; a szerkesztőség különben tagadja ily kiadás létezését.

egyesület, vesztfáli koks-syndikátus, felsősziléziai szénkartell, gáz-szén-bányák kartellje, mozdony-szén-kartell, tégla- és mészszen-kartell, szénkereskedők árkartellje, alsórajnai szénkereskedők árkartellje a Hollandiába és Belgiumba való eladás számára, vesztfáli széneladási raktár Hamburgban.

2. *Vas- és egyéb fémipar*: Rajna-vesztfáli nyersvas-egyesület, siegerlandi nyersvas-kartell, luxemburgi vas-syndikátus, siegerlandi tükrövas-eladási kartell, német hengervas-kartell, felsősziléziai hengervas-kartell, rajna-vesztfáli hengervas-kartell, délnémet hengervas-kartell, alakvas-hengerművek kartellje, boroszói vasnagykereskedők kartellje, nyugatnémet pléh-kartell, nyugatnémet finompléh-kartell, drót- és drótpéczek-kartell, német vasöntőde-kartell, hessen-nassauai vasöntőde-kartell, német csőöntőde-kartell, gázcső-kartell, aczélsín-kartell, mozdony-kartell, bánya- és kohógép-kartell, gépgyárak kartellje, accumulator-gyártási syndikátus, aczélppléh-lapát- és kapakartell, nyugatnémet eke-kartell, koresolya-kartell, vesztfáli üllő-kartell, német czinkező gyárak kartellje, német varrógép-kartell, nyugatnémet vastagpléh-kartell, vesztfáli drót-kartell, dortmundi hengervas-kartell.

3. *Fonószövő-ipar*: Szász és délnémet gyapotfonók kartellje, alsórajnai fonó-kartell, német kártolyfonó-kartell, alsórajnai műgyapotfonó-kartell, felsősziléziai gyapotfonók eladási irodája, német gyapotfonófestő-kartell, német gyapotfonálfestő-gyárak kartellje, berlini egyesült gyapotfonálfestő-gyárak kartellje, alsórajnai és wupperavölgyi selyemfestő-gyárak kartellje, német szőnyeg-kartell, chemnitz-i szövőgyárak kartellje, német jutta-kartell, szász selyemfestő-kartell, szász vigognefonók termelést megszorító kartellje, szász függönyappretura-gyárak kartellje.

4. *Papíripár*: Német papír-kartell, német újságpapír-kartell, nyugatnémet papírgyárak kartellje, tapétapapír-kartell, rajnai csomagolópapírgyárak kartellje, württembergi papír-kartell, német könyvkereskedők kartellje, német keménytábla-kartell.

5. *Bőripár*: Német bőr-kartell, siegeni talpbőr-kartell, német cipő- és cipőárú-kartell, bőrárú-kartell.

6. *Kő- és ásványipar*: Német vaskohó-kartell, német táblaüveg-kartell, német üvegkohók egyesülése, német világítóüveg-gyárak kartellje, palack-kartell, palackgyárosok elleni kartell, müncheni tégla-kartell, német tégla-kartell, vesztfáli tégla-kartell, köedény-kartell.

7. *Sóipar*: Német sóbánya-kartell, középnémet sóbánya-kartell.

8. *Vegyi ipar*: Kali-konventiók, salétrom-kartell, salétromgyárak termelést megszorító kartellje, Thomas-foszfátsízt-gyárak kartellje, a trágyagyárak kartellje elleni mezőgazdasági kartell, hallei paraffinolaj-eladási syndikátus, német ultramarinyártási kartell, norinbergi ultramarinyárak egyesülése, elberfeldi festékgyárak és berlini anilinyártási részvénytársaság kartellje, német cukor-kartell, dynamit-trust, dynamitgyárak kartellje, lőporgyárak egyesülése, gyufagyárak kartellje, középnémet szappangyárosok kartellje, délnyugat-német szappan-kartell, rajnavidéki és vesztfáli szappangyárosok kartellje, sziléziai és pozeni szappangyárosok kartellje, észak- és középnémet szappangyártási kartell, bajor szappan-kartell, hannoveri szappan-kartell, elzaszi szappan-kartell, sváb szappan-kartell, berlin-brandenburgi szász és lausitzi szappan-kartell, eczet-kartell, szesz-kartell.

9. *Különböző cikkek*: Berlini tej-kartell, felső-sziléziai sör-kartell, müncheni sör-kartell, mezőgazdasági kartekek, szász facsiszoló-kartell, német kalap-kartell, berlini tükrökeret-kartell, német szállítók kartellje, gőzhajózási kartell, német kőolaj beviteli trust, braunschweigi spárga- és konzervgyár kartell, német baleset elleni biztosító-társaságok kartellje.

III. *Ausztria-Magyarország*: Osztrák vas-kartell, styriai acél-kartell, cseh vas-kartell, cseh vasöntőde-kartell, osztrák kasza-kartell, cseh czinkhengergyárkartell, osztrák sárgaréz- és rézbánya-kartell, cseh drótpéczek-kartell, cseh vaszikkek kartellje, cseh kocsitengely-kartell, magyar hengermű-kartell, osztrák pamut-kartell, osztrák gyapotfonó-

kartell, osztrák-magyar üveggyár-kartell, osztrák-magyar tükörüveg-syndikatus, osztrák-magyar préselt üveggyár-kartell, osztrák-magyar tábla-üveg-kartell, magyar malmok termelést megszorítási kartellje, osztrák mezőgazdasági kartell, (osztrák-zabring), osztrák sörfőzési kartell, morvai sörfőzési kartell, osztrák csukor-kartell, cseh csukor-kartell, cseh répa-termelő-kartell, galicziai kőolaj-finomító kartellek, osztrák spárgatermelő és konzerv-gyárak kartellje, budapesti bőr-kartell, bécsi pék-kartell, budapesti mészáros-kartell, bécsi téglakartell, osztrák-angol nyomda és kiadási syndikatus.

IV. A n g l i a : Angol hengerművek termelését megszorító kartell, angol termelést megszorító vas-kartell, angol vas- és aczélcsőgyárak és vasöntödék (Glasgow és Coadbridge) egyesülése. (angol nyersvas corner), termelés megszorítási kartell a pléh-iparban (Swansea), angol pléhhengermű-kartell, walesi hengerpléh-kartell, skót pléhgyárak syndikatusa, angol szőnyeg-syndikatus, angol gyapothulladék-fonógyárak termelést megszorító kartellje, angol ablaküveg-syndikatus, angol porcellán- és fazék-kartell, angol porcellán-syndikatus, angol üvegpalczák-kartell, angol só-syndikatus, angol vegyészeti gyárak syndikatusa, angol nitrát-kartell, angol alkali trust. angol alkali művek syndikatusa, írlandi vaj-syndikatus, angol és skót szőnyeg-syndikatus, angol malom-syndikatus, angol konzerv-trust, angol cement-syndikatus, angol bőrgyárak egyesülése.

V. B e l g i u m : Belga koks-syndikatus, belga vas- és pléh-syndikatus, belga vastermelést megszorító kartell, belga kohó-syndikatus, belga finompléh-syndikatus, belga ablaküveg-syndikatus.

VI. F r a n c z i a o r s z á g : Réz-syndikatus, észak-francia vas-syndikatus, termelést megszorító gyapot-kartell, chinin-kartell, francia üveggyárak kartellje, Fournies-i vásongyárak termelést megszorító kartellje.

VII. O r o s z o r s z á g : Orosz csukor-kartell, finnlandi fűrészkartell.

VIII. E g y é b o r s z á g o k : Koppenhágai sörfőző-kartell, északi fagyárosok kartellje, svéd-norvégiai faszálka-kartell, dán papír-syndikatus, svájci óra-kartell, spanyol rizstermelők kartellje, hollandi gyémánt-csiszolók kartellje.

IX. Á z s i a : Smyrnai bőr-syndikatus, bombayi gyapotfonók syndikatusa.

X. A m e r i k a : Amerikai csukor-trust, californiai csukor-trust, wiskey-trust, malom-trust, amerikai keményítő-trust, amerikai malom-trust, amerikai gyapottermelők trustje, amerikai marhakereskedők trustje, amer. marhatenyésztők trustje, sörfőzde-syndikatus, amerikai világítási kartell, amerikai ón-trust, amerikai olvasztó és finomító trust, lenolaj-trust, amerikai kőolaj-trust, a Standard Oil szállítási trustje, amerikai gránit-trust, baltimorei széntrust, német tükörüveg beviteli kartell New-Yorkban, amerikai bőr-syndikatus, (amerikai gummi-corner), amerikai gummi-árúk trustje, amerikai kötött árúk syndikatusa, amerikai gyapotgyárosok trustje, amerikai dohánygyárak egyesülése, havanna szivarok trustje, cigaretté-gyárak trustje New-Yorkban, ezüst-ólom finomító gyárak trustje, salétrom-termelést megszorító-kartell, gyutacs-kartell, higany-trust, braziliai szappan- és gyertya-trust, angol-amerikai szóдавиз-syndikatus, amerikai gyapotsajtoló-syndikatus, amerikai szőnyeg-trust, amerikai szőnyeggyárak termelést megszorító kartellje, amerikai szalmapapír-trust, amerikai Cracker-trust, new-yorki kétszersült-trust, amerikai étquette-gyárak trustje, amerikai vasszerszám-trust, (amerikai ezüst-corner), new-yorki lóvasuti syndikatus, amerikai méhészek kartellje, amerikai jég-trust, amerikai ablak-sok- és ajtó-kartell, amerikai ablaküveg-trust, amerikai festőgyárak egyesülése, amerikai iskolakönyv-syndikatus, canadai fűszer-trust, amerikai tatinet-trust, ammoniak-trust.

Ez összeállításunk a vasuti kartellekre egyáltalában nem terjeszkedik ki és kereskedő (üzérkedési) együttes eljárást (ring, corner)

is csak igen kis számban tartalmaz. Főképen tehát az ipari kartellek (kartell, syndikatus, trust) képét nyújtja az. Számszerint volt tehát:

Nemzetközi kartell	10	Ausztria-Magyarországi kartell	32
Németországi kartell, és pedig:		Angolországi kartell	25
szénbányászat	14	Belgiumi »	6
vas és egyéb fémipar	31	Franciaországi kartell	6
fonó-szövő ipar	15	Oroszországi kartell	2
papir-ipar	8	Egyéb európai államban kartell	7
bőr-ipar	4	Ázsiai kartell	2
kő- és ásvány-ipar	10	Amerikai kartell	52
só-ipar	2		
vegyszer-ipar	26		
egyéb	12	Összesen:	264
Németországban együtt	122		

Az előző két év statisztikáját az »Industrie« 1889-iki és 1888-ik évfolyamai nyomán közöljük.

1888-ban Európában és Amerikában volt 131 kartell. Ezek közül nemzetközi volt 10. Németországra esett 53, monarchiákra 18, Angliára 19, Franciaországra, Svájcra, Olaszországra, Belgiumra, Skandináviára és Oroszországra együttvéve 29; az Egyesült-Államokra 21.

1889-ben Európában és Amerikában volt 249 kartell. Ezek közül nemzetközi volt 11. Németországra esett 97, monarchiákra 31, Franciaországra, Svájcra, Olaszországra, Belgiumra, Skandináviára, Dániára és Oroszországra együttvéve 60.

Nem akarunk általában összehasonlításokat végezni, hanem csak a németországi számokat állítjuk egymás mellé.

1888.	1889.	1890.
53.	97.	122.

Ismerve a kartellre lépők hajlamát, titokban tartani az egyezséget, nem tartjuk teljeseknek e számokat. De minden hiányosság dacára bátran levonhatjuk e statisztikai adatokból azt a fontos tanúságot, hogy a kartell-mozgalom a legújabb időkben határozott növekedést mutat.

Dr. Mandello Gyula.

KÖNYVSZEMLE.

A) FOLYÓIRATOK.

Akadémiai Értesítő. A magyar tud. Akadémia megbízásából szerkeszti Szily Kálmán főtítkár. XIII. füzet. 1891. január.

Budapesti Szemle. Szerkeszti: Gyulai Pál. 1891. február.

Ethnographia. A magyarországi néprajzi társaság értesítője. Szerkesztik: Hermann Antal és Katona Lajos. I. évf. 9—12. II. évf. 1. füzet.

Földművelési Értesítő. Kiadja a földművelésügyi m. kir. miniszterium II. évf. 2—5. szám.

Kereskedelmi Közlemények a budapesti kereskedelmi muzeum köréből. 1. és 2. szám.

Közegészségügyi Szemle. Szerkeszti: Oláh Gyula. II. évfolyam. 1891. január hó.

Központi Értesítő. Kiadja a kereskedelemügyi m. kir. miniszterium. XVI. évf. 1—9. sz.

Mezőgazdasági Szemle. Havi folyóirat. Szerkesztik és kiadják Cserháti Sándor és Kosutány Tamás. IX. évf. 2. füzet.

Statisztikai havi füzetek. Kiadja Budapest főváros statisztikai hivatala. XVIII. évf. 209. sz. 1890. október hó: A szüretlen víz élvezésének befolyása a typhus terjedésére Budapesten. Irta Körösi József. Laküresedések az 1890. év II. negyedében. Gymnasiumok és reáliskolák statisztikája az 1839—90-iki tanévben stb.

Szövetkezés. Közgazdasági folyóirat a szövetkezetek terjesztésére. Szerkeszti Bernát István. II. évf. 1. szám: A szövetkezeti törvények reformja. Az otthon védelme Németországban. Munkás-osztály Schweizban. Szövetkezeti gözmalom; stb.

Das Handels-Museum. Herausgeg. vom k. k. österr. Handels-Museum. Band 1. Nr. 2—3. Entwicklung volkswirtschaftlicher Werth- und Lebensbedingungen der Baumwollspinnerei in Oesterreich-Ungarn. Der englische Zuckermarkt; etc.

Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im Deutschen Reich. Herausgeg. von G. Schmoller. XIV. Jahrg. 4. H.: Die geschichtliche Entwicklung der Unternehmung. (Art. III—V.) Handel, Handwerk und Hausindustrie, von G. Schmoller. Ueber Staats- und Verwaltungsgeschichte und ihre Pflege in Deutschland und Oesterreich, von S. Adler. Das preussische Gesetz über Rentengüter, von Sombart-Ermsleben. Die Landwirtschaft in Bayern, von K. Th. Eheberg. Der internationale Geldmarkt im Jahre 1889, von E. Struck. Die Genossenschaften der arbeitenden Klassen in den Vereinigten Staaten, von F. Schönebeck; etc.

Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. Herausg. von J. Conrad. N. F. XXI. B. 6. H.: Nicholas Barbon. Ein Beitrag zur Vorgeschichte der klassischen Oekonomik, von S. Bauer. Litteratur zur englischen Socialpolitik, besprochen von G. Cohn. Beitrag zur Geschichte des Steuerwesens mit besonderer Beziehung auf Bayern; etc.

Statistische Monatschrift. Herausgeg. von der k. k. statistischen Central-Commission. XVI. Jahrgang. XI. u. XII. H.: Realitätenverkehr und Realitätenbelastung in den Jahren 1885—1889, von J. Winckler. Ueber Statistik und Verwaltungsrecht der Stiftungen, von F. Schmid; etc.

Zeitschrift für die gesammte Staatswissenschaft. Herausgeg. von Fricker, Schäffle und Schönberg. XLVI. Jahrg. 4. H.: Zur Theorie und Politik des Arbeiterschutzes. I. Art., von Schäffle. Smith und Hume, von Feilbogen; etc. — XLVII. Jahrg. 1. H.: Der Entwurf der neuesten Gewerbeordnungsnovelle, von E. Neukamp. Zur Theorie und Politik des Arbeiterschutzes. II. Art., von Schäffle. Der achtstündige Arbeitstag in England und die Litteraturbewegung; etc.

Zeitschrift für Staats- und Volkswirtschaft, von Th. Hertzka. II. Jahrg. Nr. 2—5.

Journal de la Société de statistique de Paris. XXXII. Année. No 1. Janvier 1891.: Situation générale de l'Algérie. Les Salaires des ouvriers des mines de houille depuis 1860.

La Revue des banques. Dir. E. Fournier de Flaix. Tome IX. F. 12. Tome X. F. 1.

B) KÖZGAZDASÁGI ÉS STATISZTIKAI SZAKMUNKÁK ÉS FORRÁSMŰVEK.

A földmívelésügyi m. kir. ministerium 1889. évi jelentése a vízügyekről. Budapest, 1890.

Az Osztrák-magyar bank zárszámadásai 1890. évről.

Király J.: A pozsonyi nagy-dunai vám- és révjog története. Levéltári adatok nyomán írva. Ünnepi iratként kiadja az állandó »I. Ferencz József« hidnak ünnepélyes felavatása alkalmából Pozsony sz. k. város. Pozsony, 1890.

Kubowich G.: A munkás-kérdés memorandumja. Sociális-állam- és közgazdasági-politikai szempontból, tekintettel a magyar és osztrák birodalmakban kifejlődött pénz- és hitelügyi viszonyokra. Ungvárott, 1890.

Magyarország áruforgalma Ausztriával és más országokkal. Kiadja az orsz. m. kir. statisztikai hivatal. 1890. IX. füzet. Szeptember hó. Budapest, 1891.

Neumann Ármin: Valutánk rendezéséről. Budapest, 1891.

Osváth .J.: A szeszes folyadékokkal való kereskedés Magyarországon. Budapest, 1891.

Austria. Archiv für Gesetzgebung und Statistik. Red. und herausgeg. vom statistischen Departement im k. k. Handelsministerium. XLII. Jahrg. 11—12. H.

Batlenberg F. J. Prinz v.: Die volkswirtschaftliche Entwicklung Bulgariens v. 1879 bis zur Gegenwart. Leipzig, 1891.

Bericht über die Verhandlungen der XV. Generalversammlung der Vereinigung der Steuer- und Wirtschaftsreformer zu Berlin, am 26. Februar, 1-90. Berlin, 1890.

Compass. Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn. Gegr. von G. Leonhardt. Herausgeg. von S. Heller. 1891. XXIV. Jahrg. Wien, 1891.

Die landwirtschaftliche Tierhaltung und die landwirtschaftlichen Nebengewerbe. Bearbeitet von M. Wilckens, C. Dammann, H. Weiske, H. von Nathusius, W. Kirchner etc. Tübingen, 1890.

Engelheim F.: Unsere landwirtschaftlichen Zustände. Ansichten und Vorschläge zur Verbesserung und Hebung des Landwirtschaftsbetriebes nach eigenen praktischen Erfahrungen. Stuttgart, 1890.

Ermittelungen über die allgemeine Lage der Landwirtschaft in Preussen. I. Teil. Bearbeitet im kgl. preuss. Ministerium für Landwirtschaft, Domänen und Forsten. Berlin, 1890.

Exner W.: Die Hausindustrie Oesterreichs. Ein Kommentar zur hausindustriellen Abteilung auf der allgemeinen land- und forstwirtschaftlichen Ausstellung, Wien, 1890.

Gothaischer Genealogischer Hofkalender, nebst diplomatisch-statistischen Jahrbuch. 1891. CXX. Jahrgang, Gotha, 1891.

Hecht F.: Die Organisation des Bodenkredits in Deutschland. Abteilung I.: Die staatlichen und provinziellen Bodenkreditinstitute in Deutschland. 2. Bände. Leipzig, 1891.

Jahresbericht über die Eisenbahnen und Dampfschifffahrt im Grossherzogthum Baden, 1889. Karlsruhe, 1890.

Rodbertus-Jagetzow C.: Kleine Schriften. Herausg. von M. Wirth. Berlin, 1890.

Roghé E.: Geschichte und Kritik der Sterblichkeitsrechnung bei Versicherungsanstalten. Jena, 1890. (Supplementheft XVIII. zu den Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. Herausgeg. von J. Conrad.)

Sach A.: Deutsches Leben in der Vergangenheit. B. II. Halle, 1891.

Schriften des Vereins für Sozialpolitik. B. XLVI.: Sering M.: Arbeiterausschüsse in der deutschen Industrie. Gutachten, Berichte und Statuten.

Settegast H.: Die deutsche Viehzucht, ihr Werden, Wachsen und gegenwärtiger Standpunkt. Berlin, 1890.

Statistik des deutschen Reichs. Herausgeg. vom k. Statistischen Amt. Neue Folge:

Band 48.: Warenverkehr des deutschen Zollgebietes mit dem Ausland im Jahre 1889. II. u. III. Th. Berlin, 1890.

Band 50.: Der Verkehr auf den deutschen Wasserstrassen im Jahre 1889. Berlin, 1890.

Statistisches Jahrbuch der Stadt Berlin. XV. Jahrgang. Statistik des Jahres 1888. Herausgeg. von R. Böckh, Dir. des Statistischen Amtes der Stadt Berlin. Berlin, 1890.

Statistisches Jahrbuch der Stadt Wien für das Jahr 1889. 7. Jahrgang. (Mittheilungen des statistischen Departements des Wiener Magistrates.) Wien, 1890.

Tabellen zur Statistik des österreichischen Tabakmonopoles. 1889. Wien, 1890.

Wilckens M.: Nordamerikanische Landwirtschaft. Erfahrungen und Anschauungen gesammelt auf einer Studienreise im Jahre 1889. Tübingen, 1890.

Brasilier A.: Théorie mathématique des placements à long terme. Paris, 1891.

Bulletin de l'Institut international de statistique. Tome IV. Deuxième et dernière livraison. Année 1889. Rome, 1890.: Compte-rendu de la deuxième session de l'Institut international de statistique tenue à Paris du 2. au 6. Sept. 1889. Rome, 1890.

Bodio L.: Communication sur l'organisation de la statistique pénale en Italie et sur les difficultés qui s'opposent aux comparaisons internationales dans cette branche de la statistique. Rome, 1890.

De Farcy L.: La broderie du XI-e siècle jusqu'à nos jours d'après des spécimens authentiques et les anciens inventaires. Vol. I. Paris, 1890.

Vachon M.: Rapport sur les musées et les écoles d'art industriel en Angleterre. Mission de 1889. juin à juillet. Paris, 1890.

Atkinson Edward: The future Situs of the Principal Iron Production of the World. Where is it? Baltimore, 1890.

Daniell C. J.: The industrial competition of Asia. An inquiry into the influence of currency on the commerce of the Empire in the East. London, 1890.

Fist report of the Secretary of agriculture for the year 1889. together reports from the various bureaux connected with the Department. Washington, 1890.

Gross Ch.: The gild merchant: a contribution to British municipal history London, 1890.

Petzler J.: Life in Utopia. London, 1890.

Publications of the American Statistical Association. New Series. Nos 11. 12. (Vol. II.): Statistics of the colored Race in the United States, by F. A. Walker. How to make Statistics popular, by Ch. F. Pidgin. The Study of retail prices in Boston and vicinity, by W. F. Cook; etc.

Reports of the Inspectors of Mines to Her Majesty's Secretary of State for the year 1889. London, 1890.

Return of the Rates of Import Duties levied in European Countries and the United States upon the Produce and Manufacture of the United Kingdom. London, 1890.

Yeats J.: The golden gates of trade with our home industries: introductory to a study of mercantile economy and of the science of commerce. London, 1890.

Alessio G.: Studi sulla teorica del valore nel cambio interno. Torino. 1890.

Annali di agricoltura 1890. Atti della commissione consultiva per la fillossera. Sessione del maggio 1890. Ministero di agricoltura, industria e commercio. Roma, 1890.

Bollettino di notizie commerciali. Ministero di agricoltura, industria e commercio. Serie II. Vol. VII. No 46—52. Vol. VIII. No. 1—3.

A MAGYAR KIRÁLYI ÁLLAMVASUTAK ÚJ ÁRÚDÍJSZABÁSA.¹⁾

Az emberi szükségletek növekedésének mérvét és másrészt annak képét, hogy mily gyorsasággal rendezi és fejleszti az emberi szellem azokat az eszközöket, melyek az új szükségletek kielégítését elősegítik, talán mi sem mutatja fényesebben a vasutügy és itt első sorban a díjszabási viszonyok gyors és nagykiterjedésű fejlődésénél.

A míg a vasuti üzem első éveiben elégségesnek tartották azokat az egyszerű feltételeket megállapítani, melyek mellett a vasutat bárki saját közlekedési eszközeivel használhatja, a míg a vasutak egyszerű díjsorozata, mely legfeljebb távolság szerint változó tételeket tartalmazott, ezen időben a vasutat igénybe vevő egyének fényűzésének hőmérőjéül tekintett; addig ma a legtöbb országban maga az állam bocsátja a közönségnek rendelkezésre sokféle elágazó hálózatát a szállítmányok különféle természetéhez képest változó felszerelvényeit és a szállítás módja, a szállított tárgyak különfélesége, rendeltetése és a közvagyonossághoz való viszonya szerint sokféle és bonyolult díjszámítási elveket állít fel és díjsza-

¹⁾ Ez értekezés még január hóban nyújtatott be folyóiratunkhoz, a közlemények nagy száma miatt azonban csak most keríthettük reá a sort. Azóta az új árúdíjszabás úgy Ausztriában, mint hazánkban erős izgalmakat keltett, melyeknek hullámai egész a parlamentig felcsapkodtak. Tudva van, hogy az osztrák sajtó, valamint az osztrák kereskedelmi és iparos körök szenvedélyes izgatása, magyar részről ép oly erőteljes visszautasítást vont maga után; a felmerült controvers-kérdésekre azonban az értekezés természetesen nem reflektálhatott s részünkről nem tartottuk szükségesnek, hogy utólag pótoltassanak bele, mert nézetünk szerint sokkal jobb szolgálatot teszünk a közérdeknek, ha az új díjszabásnak egészen objectív ismertetését adjuk, hogy a közönség, menten minden mellékvonatkozástól, ismerhesse azt meg s ítélhesse meg egész fontosságát és horderejét.

A szerkesztő.

básaiban — melyek szerkesztése és kezelése külön élethivatást teremtett — egy újabb fokmérőt nyújt az emberi szellemnek a gazdasági viszonyok megítélésére, újabb eszközt arra, hogy a gazdasági viszonyokba mélyen belenyúljon. A díjszabási ügy ily jelentősége mellett valósággal eseményszámba megy egy új árúdíjszabás megjelenése és ily körülmények közt hálás feladatot vélünk teljesíteni, ha a m. kir. államvasutak új árúdíjszabását megismertetni igyekeztünk a közönségnek közgazdasági viszonyaink iránt érdeklődő, de a díjszabásokat gyakorlatban nem forgató részével, mert az új díjszabás úgy azon vonalak terjedelmére való tekintettel, a melyekre nézve szabályt képez, mint azon oknál fogva, mivel maga az állam az, melytől ezen közgazdasági szempontból oly fontos lépés ered, teljes mértékben megérdemli azt a figyelmet, melylyel az ilyen intézkedéseket más államokban is kísélni szokták.

Ismertetésünkben nem szorítkozhatunk pusztán a díjszabás határozmányainak kivonatos reprodukálására, hanem igyekeznünk kell azon célzatot is lehetőleg kiemelni, mely a díjszabásból kiolvasható és a díjszabást azon szempontokra való tekintettel is megvilágítani, melyek a díjszabási ügy mai állása mellett egy díjszabás belső értékére nézve irányadók lehetnek.

E szempontok közül legfontosabbaknak tartjuk és épen azért egész ismertetésünk során figyelemben fogjuk részesíteni a következőket:

1. Megfelelő-e a díjszabás a kezelés és tájékozhatóság szempontjából támasztható követelményeknek?

2. A tényleges közgazdasági viszonyok eredményét képezi-e és e mellett alkalmas-e azok továbbfejlesztésére?

3. Alkalmas-e — államvasuti díjszabásról lévén szó — a közigazgatás egyéb ágainak támogatására és általában az állami célok előmozdítására?

4. Mily arányban áll más államok hasonló intézményeihez mindezen szempontokra való tekintettel?

Felesleges talán utalnunk arra, hogy a közgazdasági tekinteteknek a díjszabási ügyekre hazánkban sokkal több befolyást kell gyakorolniok, mint egyebütt és hogy ennek következtében a díjszabás maga is még nagyobb közgazdasági jelentőséggel bír, mint más államokban.

Földrajzi helyzetünk mellett fejlődő iparunk és vám-

viszonyaink azon tényezők, melyek különös jelentőséget kölcsönöznek a díjszabási ügynek, mely, mióta a magánvasuti konzervatív tarifpolitikája békítól megszabadult, a mióta hatásai a gazdasági téren észlelhetőkké lettek, rövid idő alatt annyi tekintélyre tett szert, olyannyira megnyerte az érdekelt körök bizalmát, hogy ezen körök által ma már gyakran túl is becsültetik, mert a díjszabást hazánkban a kereskedő- és iparos-közönség gyakran tekinti mindenható arkánumnak, holott az valójában csak egy, habár épen jelzett viszonyainkra való tekintettel, igen jelentékeny tényezője nemzeti gazdálkodásunknak.

Ez az irány nálunk abban lel kifejezést, hogy minden közgazdasági baj ellen csak egy szert akar a közönség alkalmazni: a díjleszállítást, mert hiszen államvasuti rendszer mellett a vasut pénzügyi érdeke nem jöhet szóba a közgazdasági érdekekkel szemben.

Kétségtelen, hogy ez a felfogás egyoldalú és hogy a díjtételek olcsósága nem az egyedüli tekintet, mely egy díjszabás megítélésénél számba jöhet.

Mindenesetre kétségtelen az, hogy a mily fontos ama közgazdasági érdekek összessége, mely a díjtételek leszállítását kívánja, ép oly lényeges az is, hogy a közgazdasági célok szolgáltatában ne menjen annyira az államvasuti politika, hogy a vasutakba fektetett nagy állami tőke gyümölcsözötlenül heverjen.

Hogy azonban hol van az a pont, a melyen a két ellentétes érdek egyensúlyban van és e mellett a végsőig ki van fejlesztve, az mindig ténykérdés, s hogy az új díjszabás ezen feladatát elérte-e, annak megítélése képezi ismertetésünk főfeladatát!

És ezzel térjünk át magának az új díjszabásnak ismertetésére.

Az új díjszabás kiterjed a m. kir. államvasutak összes vonalaira (az újabban államosított vasutak vonalait is ideszámítva) s az átmenő forgalmat illetőleg a peage-szerződés alapján használt idegen vonalakra, sőt az állami kezelés alatt álló arad-temesvári vasutra is.

Ez óriási (közel 6.000 kilométer) kiterjedésű hálózaton a később felsorolandó és jelentéktelen kivételektől eltekintve, egy-egy díjszámítást léptet életbe az új díjszabás, a minek lehetővé

tétele céljából egyidejűleg hatályon kívül helyezettnek a nyugati, budapest-pécsi, északkeleti, arad-temesvári vasutak helyi és a m. kir. államvasutak és a m. északkeleti vasut állomásainak egymásközti forgalmára vonatkozó úgynevezett »közös« köteléki díjszabások.

De az új árúdíjszabás nemcsak a már említett szempontból mondható egységesnek, hanem valósággal egységés tárgyi tekintetben is, mert a felsorolt vonalokon mozgó egész áruszállítást (a személydíjszabás értelmében szállítandó podgyásztól és podgyásznak tekinthető árúktól eltekintve) szabályozza.

Az új árúdíjszabás, a tárgymutatótól és egy bevezető résztől eltekintve, mely utóbbiban utalás történik arra, hogy ezen díjszabás I. részét a magyar és osztrák vasutakon érvényes közös díjszabás képezi és hogy a szállítási díjak bankjegyértékben lévén kifejezve, ezüst-árkeletpótléknak vannak kitéve, XIV fejezetre oszlik, melyek tartalmát lehető rövidséggel a következőkben ismertetjük.

Az első fejezet az említett közös díjszabásban foglalt áruosztályozás kiegészítéseül felemlíti, hogy barna-, kátrány-, pir-, ásvány-, kő-, fény-, szurokszén, szénpor, szénsalak és szénvályog, illetve só miként osztályoztatnak. E cikkek díjosztályozása megfelel a m. kir. államvasutakon eddig érvényben volt díjosztályozásnak.

A következő fejezet a melléilletékeket, valamint az állat- és hullakísérők menetdíjait sorolja fel.

Az új díjszabás csak kezelési, fel- és lerakási és az állatok itatásáért és meglocsolásáért szedett melléilletékeket ismeri.

A kezelési illeték a díjszabásban kitett díjtételekben már befoglaltatik. A fel- és lerakásra nézve pedig az az általános szabály állapittatik meg, hogy a legalább 5000 kilogrammnyi mennyiségben feladásra kerülő kocsirakományi árúk fel- és lerakásáról a fél tartozik gondoskodni. Ezen árúk után fel- és lerakási illeték nem szedetik.

A III-ik fejezet, mely a díjszámításra vonatkozó általános határozmányokról szól, útmutatást tartalmaz tulajdonképen az egész díjszabás kezelésére nézve és ezzel annak használatát igen egyszerűsíti.

Ezen határozmányokból megtudjuk, hogy a gyorsárúk

és a szabályszerű díjosztályokba, valamint az I. és II. kivételes díjszabásokba tartozó teherárúk díjtételei, ha az illető viszonylatokban állomási vagy csomóponti díjtáblázatok léteznek, ezekből, ellenkező esetben pedig az új kilométermutatóban jelzett kilométertávolságok alapján az általános díjkiszámítási táblázatokból veendők ki.

A többi kivételes díjszabásokra nézve a díjszabásnak egy külön szakasza: a IX. fejezet intézkedik.

A mi magát a díjszámítást illeti, az annyiban tér el az eddigitől, hogy a mennyiben egységtételek és a kilométertávolság alapján számítandó a szállítási díj, az egységtételek és a kezelési illeték már a szállítási adót rendesen magukban foglalják, továbbá, hogy a képzett díjtételek mind egész krajczárookra kerekítendők ki, a mi akként történik, hogy a fél krajczárnál kisebb törtek elejtetnek, ellenben a fél krajczár és az ennél nagyobb törtek egész krajczárookra kerekítettnek ki.

Ugyanezen díjképzési eljárás tartatott szem előtt az állomási, csomóponti és távolság szerinti táblázatok szerkesztésénél is.

A díjképzés egyéb részleteire ezen táblázatok ismertetésénél lesz alkalmunk utalni és ezúttal csak arra nézve akarjuk előre is kikérni a szíves olvasó bocsánatát, hogy a szükséghez képest tarif-technikai részleteket is szövünk ismertetésünkbe.

Igy szükséges lesz pár szóval az új kilométermutatóról is megemlékezni, mert az új árúdíjszabás ismertetése hiányos volna, ha az ahhoz tartozó, sőt annak mintegy alapját képező kilométermutatót és annak szerkezetét előadásunkból kihagynók.

Ez a kilométermutató, mely külön kötetben jelent meg, a díjszabás érvényességi körébe tartozó összes állomások egymásközi távolságát mutatja, az állomásoknak elmés és a keresést rendkívül megkönnyítő és gyorsító csoportosításán alapszik, mely szerint azon állomás, melynek neve a betűrendben előbb áll, a fejrovatban, a másik állomás ellenben az oldalrovatban: például ha a két állomás Emőd és Kolozsvár, Emőd a fej-, Kolozsvár ellenben az oldalrovatban keresendő.

Az általános kilométermutatón kívül ugyanezen 349 lapra terjedő füzet tartalmazza még a megállóhelyeknek a közvetlen

megelőző és közvetlenül az illető megállóhely után következő állomástól való távolságát is.

A díjszabás a már ismertetett szabályok után rátér a reexpediczionális eljárásra, az új díjszabás kapcsán életbeléptetendő legnagyobb szabású újítások egyikére.

A tapasztalat azt bizonyította, hogy habár eddig is kellő gondot fordított az államvasutak díjszabási ügyét vezető kereskedelemügyi miniszter arra, hogy a kereskedelem többi ágai mellett a közvetítő kereskedés se szenvedjen rövidséget, ezen hazai kereskedelmi ág főleg egyes közgazdaságilag fontos áruk tekintetében nem mutatott oly haladást, a minőt a díjszabási intézkedésektől várni lehetett volna.

Ugy látszik, ez a körülmény indította az állami tarifapolitika vezetőjét arra, hogy e részben is alkalmas orvosszerről gondoskodjék.

Legalkalmasabb eszközül a főleg gabonára nézve már eddig is szokásos reexpediczionális kedvezmény és reexpediczionális eljárás általánosítása kínálkozott.

Ez az eljárás azonban, mely abból áll, hogy a tört forgalomban szállított és az átrovatalás helyén egyideig nyilvános raktárba helyezett árú után azon szállítási díj számíttatik fel, mely a feladási állomástól a rendeltetési helyig való közvetlen szállítás esetén fizetendő lett volna, az ellenőrzés nehézségére való tekintettel oly veszélyesnek látszott, hogy ezen módszernek általánosabb alkalmazásától a vasutak idegenkedtek.

Az új díjszabás azonban a visszaélések elkerülése céljából igen alkalmas ellenőrző közeget választott magának a kereskedelmi és iparkamarákban és ilyformán elejét vette az e részben fenforgó nehézségeknek.

A ki ugyanis a reexpediczió kedvezményét akarja igénybe venni, az illetékes kamarához tartozik folyamodványát benyújtani, míg a kamara ismét az illető helyen esetleg létező közraktárt tartozik meghallgatni és ennek véleménye kapcsán saját nézetét is felterjeszteni a kereskedelemügyi miniszterhez, ki a kedvezmény megadása vagy megtagadása iránt határoz. Az engedélyezett kedvezmény folyósítása szintén a kamarák közbenjárásával történik. A mint ezen rövid ismertetésből is kitűnik, a reexpediczionális eljárás egész folyamata szigorú ellenőrzés alatt áll.¹ De ezenkívül a díjszabás még azt a szankcziót is tartalmazza, hogy a kedvezménynyel való minden

visszaélés a kedvezménynek az illető piactól való megvonását fogja előidézni. Ezen szigor, nézetünk szerint, teljesen biztosítani fogja a kedvezmény sikeres és visszaélésektől ment alkalmazását és másrészt lehetővé fogja tenni a lehető legszabadelvűbb eljárást a díjszámítás terén, mely az egész díjszabásnak az eddigihez képest sokkal nagyobb hajlékonyságot fog kölcsönözni.

A közvetítő kereskedelemre nézve pedig valóban legnagyobb jelentőségű lesz ez a szabadelvű reform, mert a reexpedicionális kedvezménynek alapján véve az lesz a hatása, hogy meg fogja szüntetni a reexpediálás alá kerülő árút, illetőleg az olcsó közvetlen, esetleg különösen mérsékelt kiviteli és a mindenesetre drágább tört forgalmi, illetve a bel-földi forgalomra szóló díjtételek közti különbséget.

Ezen nagyjelentőségű reformnál nem kevésbé nevezetes újításokkal találkozunk a távolság szerinti, állomási és csomóponti díjtáblázatoknál és a kivételes díjszabásoknál — vagyis a díjszabás tulajdonképeni húsánál és vérénel — is.

Mielőtt azonban ezeknek a tárgy fontosságához mértén kissé behatóbb ismertetéséhez foghatnánk, még a díjszabásnak egynehány mellékes részéről kell a teljesség okaért röviden számot adnunk.

Igy felemlítjük, hogy az új díjszabás által hatályon kívül helyezett régi díjszabások és azok pótlékaiban foglalt árúforgalmi korlátozások, szállítási póthatáridők, különleges határozmányok és illetékek, igen csekély módosításoktól eltekintve, az új díjszabásba is, annak VII., illetve VIII. fejezeteként felvételtek. Ezen különböző határozmányok áttekinthető összeállítása is jó szolgálatot tesz a díjszabást használó közönségnek.

Mindezen határozmányok a pályatest és az állomások különlegességei, berendezésének illetve az üzemi és kezelési viszonyok sajátosságai által indokolvák, minden szállításra és szállítmányra nézve egyenlően kötelezők, következképen nem ütköznek az egyenlő elbánás elvébe.

Ezen különös határozmányok közül legfontosabbak azok, a melyek a budapesti összekötő és körvasuton érvényes díjszámítást, a magyar államvasutak szegedi pályaudvaráról az osztrák-magyar államvasutársaság ottani pályaudvarára való átszállításért, a zágráb-sziszeki peage-vonalon való szállításért

szedett illetéket, a Budapest-dunaparti pályaudvaron szervezett átrakodási szolgálatot, az árúknak a fiumei tárházakban való kezelését, az árúknak nyílt pályán való lerakását és a vasut által a határállomásokon a vám szolgálattal kapcsolatban ellátott teendőket szabályozzák.

Végre e helyütt említendő még a díjszabásba felvett állomásokról szerkesztett azon jegyzék, mely a díjszabásnak mintegy függelékét képezi és az egyes állomások berendezését és rakodási viszonyait mutatja.

Ezzel befejeztük a díjszabás szükséges és nélkülözhetetlen, de annak tulajdonképeni testétől mégis különválasztható alkatelemeinek leírását és áttérhetünk magának a tulajdonképeni díjszabásnak vázolására. Ezt a hatalmas, az új díjszabásban 377 lapot elfoglaló anyagot, ha eltekintünk a díjszabásban követett beosztástól, a szem előtt tartott célra, illetve a díjszabásban kifejezésre jutó gondolatra való tekintettel, két önálló részre oszthatjuk.

A gondolat, mely e felosztásnak és az egész díjszabás szerkezetének is alapját képezi, abból áll, hogy egyrészt a rendes és különös támogatást vagy védelmet nem igénylő forgalom lehetőleg egyszerű, könnyen kezelhető és az ország általános és épen ezért állandó jellegű forgalmi igényeinek a díjtételek magassága tekintetében is megfelelő díjszabás alapján bonyolítottassék le és hogy e mellett általános és a közönség minden tagja által egyaránt igénybe vehető módon a különös támogatást igénylő közgazdasági ágaknak is megfelelő és a változó üzleti konjunkturák kihasználására alkalmas díjszabási kedvezmények bocsáttassanak rendelkezésükre. E kettős célzatnak felel meg az új díjszabás, midőn formailag és elvileg különválasztja a rendes díjszámítást a kivételes díjszabásoktól és az első csoportba tartozó díjszámításnak általános érvényt biztosít, a második csoportot ellenben kivételes támogató és védelmi jelleggel ruházza fel.

A következőkben ismertetjük e csoportok mindegyikét:

Az új díjszabás rendes díjszámítása, a mint már jeleztük, a különböző díjtáblázatokon alapszik. Ezen díjtáblázatok a következők:

1. Állomási díjtáblázatok.
2. Csomóponti díjtáblázatok.

3. Általános díjkiszámítási táblázat távolsági alapon, gyors- és teherárúk szállítására nézve.

4. Díjkiszámítási táblázat gyorsárúként feladott lovak, hintók és egyéb járművek szállítására.

Ezen különböző táblázatok abban találják indokolásukat, hogy — a legutolsó helyen említettől eltekintve, mely már tárgyánál fogva sem szorul magyarázatra — egyrészt a díjszabás terjedelmét túlságosan megnövesztette volna, ha valamennyi állomásra nézve állomási táblázatok állíttatnának fel, másrészt pedig az állomási díjtáblázatok felállítása egyes különleges díjszámítási elbánást igénylő viszonylatokban sem igen lett volna következetesen keresztülvihető. Épen ezért a díjszabás aként osztatott be, hogy mindazon állomásokra nézve, melyeken valamely idegen pálya csatlakozik a m. kir. államvasutak vonalaihoz, állomási díjtáblázatok létesítettek, míg a többi állomások forgalmára nézve az általános díjszámítási táblázat az irányadó, kivéven mindazonáltal Beszkid és Lawoczne, Vidrány és Vidrány-Országhatár és Fehring állomásokat, hol a cs. kir. osztrák államvasutak vonalrésze is szóba jöven, eltérő díjszámításra volt szükség, mely nagyjából az eddig alkalmazott átviteli díjnak az új díjszabás tételeivel való összeegyeztetésén alapszik.

Az említett elvektől csak annyiban történt eltérés, hogy a budapesti állomásokra nézve, tekintettel a főváros nagyszabású és felette bonyolult forgalmi viszonyaira, külön állomási díjtáblázatok létesítettek, még pedig az eddigi rendszertől annyiban eltérően, hogy valamennyi budapesti állomásra, Kőbánya-Hízlalda állomást is beleértve, ellenben Budapest-Kelenföld állomás kivételével, egyenlő díjszámítás érvényesítettett és egységes díjtáblázat állíttatott fel, a mi nemcsak térkimélés szempontjából, hanem általános díjszámítási szempontból is nagy előny, mert véget fog vetni a közönség körében eddigelé felmerült gyakori tévedéseknek, melyek a budapesti állomásokra alkalmazott eltérő díjszámításból eredtek.

Mindezen díjtáblázatok szerkesztésénél, a mint az a díjszabásból kitűnik, a következő elvek tartattak szem előtt:

Az áruosztályozás — mint már említettük — tekintettel arra, hogy az a legtöbb köteléki díjszabás felállításának is alapját képezte, változatlanul hagyatott. E helyett minden

egyes díjosztály tételei azon elveknek megfelelően dolgoztat-
tak át, melyeket az eddigi tapasztalat igazolt. A gyakorlat
a régi díjszabást főleg a következő szempontokból kifogásolta.

Mindenekelőtt igen bonyodalmasnak találta a kilometri-
kus díjszámítást. Továbbá általánosságban is magasnak lát-
szottak első sorban a gyors- és a kocsirakományi-teherárúk
díjtételei. A mi ez utóbbi kifogást illeti, körülbelül hasonló
eredményt mutatott a tapasztalat, mint a zóna-díjszabás be-
hozatala előtt a személyforgalom terén. A közeli viszonyla-
tokban és a nagy távolsági forgalomban igen csekély volt az
eredmény. A közeli viszonylatokban igen nevezetes és okvet-
lenül orvoslást igénylő tünetment képezett a helyenkint, így
például a volt magyar nyugoti vasut mentén rendkívüli
mérveket öltött szekérv verseny, mely a m. kir. államvasutak
vonalán különben is erős és épen nem mindig a hazai köz-
gazdasági érdekeknek kedvező vízi-verseny mellett, a vasut
jövödelmezösége szempontjából, de általános közgazdasági szem-
pontból is határozottan visszásnak tekintendő.

Másrészt a tapasztalat azt is bizonyította, hogy az árú
aránylag csekély távolságot fut be vasúton. Így nyerstermék-
eink átlag 124 és 212 kilométert futottak be, a mi világó-
san bizonyítja, hogy a forgalom hazánkban még jelentéke-
nyen fejleszthető alkalmas díjszabási eszközök segítségével.

Számolva mindezen tekintetekkel, az új díjszabás
aként rendeztetett be, hogy a díjszámítás az egyszerűség
kedvéért ne kilométerenként, hanem myriaméterenként, a
fentebb említett forgalmi szempontokra való tekintettel pedig
övenként változó egységtétel, sőt részben (a közeli viszony-
latokban) változó kezelési illeték alapján eszközöltessék és
hogy végül általában leszállíttassék úgy a minimális díj,
mint a minden egyes övbe beszámított egységtétel.

A gyors- és darabárúknál két öv létesített, melyek
közül az első 1—200 kmig terjed, a második pedig az
ezentüli távolságra szól, a kocsirakományárúk övszerinti be-
osztása ellenben a következő:

I. öv 1—200 kmig.

II. » 201—400 »

III. » 401-től tovább.

Minden öv az előbbinél alacsonyabb díjegyységen alapszik.
Ez által a középtávolságon, melyen a legtöbb szállitmány

mozog, sikeresen megóvatik a pénzügyi érdek, míg a távolsággal csökkenő díjegységek felállítása oda vezet, hogy a legnagyobb távolságon aránylag legolcsóbb a díjtétel, a mi a nagyobb távolságra való szállításra bizonyára buzdítólag és támogatólag fog hatni. A kis távolságra menő szállitmányok támogatása és a kocsiverseny leküzdése érdekében az az intézkedés történt, hogy mindenekelőtt a beszedendő minimális díj 6 krról 4 krra szállítottatott le, ezenkívül pedig a szállítási díjak egyáltalán akként képeztettek, hogy a 40 km-re és ennél kisebb távolságra menő forgalom díjtételeibe az illető osztályra nézve megállapított kezelési illetéknek csak fele számítottatott be; a 41 km.-el kezdődő távolságokban pedig az egész kezelési illeték nem egyszerre érvényesítettett, hanem fokozatosan és oly formán, hogy a fél kezelési illetékhez minden következő 10 km. után 1 kr. adatott hozzá mindaddig, míg a teljes kezelési díj összege elértetett.

Az egyes övek díjegységei a *visszatartások* (Frachtdisparitát) elkerülése céljából mindég külön-külön vétettek számba. Egyrészt ezen díjszámítási rendszerrel összhangban, másrészt pedig a díjszabás lehető egyszerűsítésére irányuló törekvésnek megfelelően, az egyes öveken belül nem a kilometrikus, hanem a myriametrikus számítási mód alkalmaztatott; vagyis a díjtételek mindég 10—10 kilométerenkint számítottatnak, illetve 10 kilométernyi távolságon belül, például 1—10-ig, 11—20-ig, stb. egyenlők. Itt is egy igen szerencsés újítással találkozunk, mely abból áll, hogy az egész myriaméterre azon díjtétel alkalmaztatik, mely az illető egységtétel beszámítása mellett a fél myriaméterre esik. Vagyis például 21—30 km-re a 25 km. után eső díj szedetik. Ezen rendszer által ismét a nagyobb távolságnak nyújtatik díjmérséklés és szerencsésen és méltányosan eleje vétetik azon panaszoknak, melyek eddig méltán felmerültek ott, a hol mint például Franciaországban megkísértették nagyobb távolságokra 5, 10, vagy 50 km-re megállapítani a szállítási díjakat és mindég az egész távolság után eső díjat alkalmazták visszafelé a kisebb távolságra. A most vázolt díjszámítási szabályok a már említett szabályllyal együtt, mely szerint a díjak mindég egész krajczárookra kerekítendőek ki, a díjtáblázatoknak oly egyszerűséget és áttekinthetőséget biztosítanak, a minővel az egészen más természetű és a kontinentális díjszabásokkal egyáltalán össze nem hason-

litható amerikai díjszabásokon kívül, egy díjszabás sem dicsekedhetik. ¹⁾ Önként értetődőleg ezáltal a díjszabás terjedelme is nagyon redukálódott. Így például az új általános díjkiszámítási táblázat csak 3½ oldalt foglal el, míg a régi 26 oldalra, a berlini igazgatóságához tartozó porosz államvasutaké 44 oldalra, a cs. kir. osztrák államvasutak fődíjszabásában levő hasonló táblázat pedig 30 oldalra terjed.

Az új díjszabás állomási táblázatainak daczára, hogy az I. és II. kivételes díjszabás tételeit is magukban foglalják és jóval több állomásra terjednek ki, csak 74 oldallal foglalnak el több helyet, mint a régi díjszabás megfelelő része. Ezen állomási táblázatok, Arad, Boszna-Bród, Bruck L/m., Budapest-Kelenföld, Budapest (többi pályaudvarok), Czepléd, Doberlin, Győr, Kassa, Kolozsvár, Kőbánya, (helyben és átmenet) Sziszek, Temesvár, Józsefváros (ávt), Villány, Zágráb, Zákány és Zimony állomásoknak a díjszabásba felvett többi állomásokkal való forgalmára vonatkoznak. Valóban tariftechnikai szempontból is jelentékeny munka volt ezen díjtáblázatok felállítása, melyeknél a forgalmi és vasutgazdasági szempontokból helyes irányítási elvek megállapítása magában véve is oly feladatot képezett, mely számos esetben irányítás tekintetében — nem szabályozott forgalmakról lévén szó — Európa bármely államabeli tarifárius szakemberének is dicséretére válnék.

A mi az egyes övekben előforduló egységtételeket illeti, azok mindég egyénileg alkalmaztattak ama forgalom közgazdasági igényeihez, mely az illető árúosztály alá tartozik. Az eddigiekkel szemben jelentékenyen olcsóbb egységtételek számítottak, a mérsékelt és különösen mérsékelt gyorsárú osztálynál, melybe friss élelmi czikkek, tej, vaj, tojás, leölt

¹⁾ A legtöbb amerikai vasut díjszabása aként van szerkesztve, hogy csak egy díjosztályra nézve állapittatnak meg díjtételek, míg a többi díjosztály tételei aként állapittatnak meg, hogy az egyenkint felsorolt díjtételek bizonyos hányszorosa képezi a másik osztály díjtételét. Az ilyen díjszabások formája körülbelül ilyen:

Km.	I. osztály	II. osztály	III. osztály
10	5	Az I. oszt.	Az I. oszt.
20	6	tételeinek két-	tételeinek négy-
50	7	szerese	szerese
100	8		

állatok, stb. tartoznak. Ez egyrészt az illető gazdasági ágak emelésére, másrészt pedig az élelmezés olcsóbbá tételére való tekintettel történt. A darabárúk szállítási díjának mérséklése nem oly rendkívüli, miután ezen forgalom emelésére külön gyűjtődíjszabás létesítettett. Ellenben igen jelentékeny a többi, kocsirakományi osztályok díjtételeinek leszállítása és ezek közt is talán az odatartozó tárgyak mennyiségénél fogva is legjelentékenyebb a B) osztály és az azzal egyenlő 2-ik külön díjszabás, illetve a 3-ik külön díjszabás tételeinek mérséklése (melyek az I. kivételes díjszabás tételeivel egyenlők), végre pedig a II-ik kivételes díjszabás által nyújtott díjleszállítás, melyről lejjebb részletesebben fogunk megemlékezni. Az említett díjszabási intézkedések által különösen a fa, kövek, szén és trágyaneműek díjtételei szállíttatnak le. Nevezetes eltérés továbbá az eddigi díjszabással szemben az is, hogy a gabonára és lisztre fennálló 1-ső külön díjszabás, mely az előtt kétfelé volt osztva, most egységes és az 5000 kgnyi mennyiségben feladásra kerülő gabonára nézve (eddigi 1-ső külön díjszabás) kivételes díjszabás állíttatott fel.

Mindezen díjleszállításokat az egységtételek felsorolásánál jobban megvilágíthatja a következő összehasonlítás, mely azt mutatja, hogy az új díjszabás mily %-os díjleszállítást nyújt a régihez képest:

Kilométer	Gyorsárú			T e h e r á r ú k						
	közön- séges	mérsé- kelt	darabárú		terje- delmes árú	kocsirakományi árúk				
			I.	II.		A	B	C és 2 külön	1 külön	3 kül. és 1. kivét.
s z á z a l é k o k b a n										
20	23	50	29·5	29·7	42	36·5	48·5	53·5	41·7	45
50	9	42	15·6	16	33·7	23·7	32·6	34	27	41
100	3·7	37	5·9	4·7	29	14	26·9	27·5	18	33·6
500	13	43·5	18·6	12	33	12·6	19	16·5	15	24
900	17	45·5	23	15·8	34·8	23	30	23	24	34·7

A mint az arányszámok ezen összeállítása mutatja, a díjmérséklés zöme a legközelebbi és a legtávolabbi forgalmat érinti. De, hogy e mellett absolute is mily olcsók az új díjszabás tételei, annak megvilágítására szolgáljanak a következő adatok, a melyek a hazai viszonyok szempontjából legfonto-

sabb és az új díjszabás értelmében is a rendes díjszámítás alá tartozó árúkra vonatkoznak.

Vegyük tekintetbe ezen czélból a következő czikkeket: u. m. gabona és liszt, építő- és tűzifa, kövek, vas és aczél, trágya, mindenféle gyorsárúk és szarvasmarhák.

A mi mindenekelőtt a lisztet és gabonát illeti, ezen cikk teljes kocsirakományokban sokkal olcsóbb tételek alapján szállittatik az új 1-ső külön díjszabás szerint a belforgalomban, mint Ausztriában, sőt még mint Poroszországban is, mert szedetik:

Km.	Porosz államvasut	Osztrák államvasut	Magyar állam- vasut
20	8 kr.	10 ⁴ kr.	7 kr.
40	13 ² »	16 ⁸ »	12 »
50	16 ¹ »	20 ⁰ »	16 »
300	82 ³ »	88 ⁰ »	73 »
1000	258 ⁷ »	204 ⁰ »	149 »

A mint ezen példák mutatják, az új díjszabás 1000 km.-re több mint 1 frttal olcsóbb a németországi díjszabásnál.

Ugyaníly képet mutat más fontos nyerstermékeink szállítási díjának a külföldi államvasutak tételeivel való összehasonlítása is, úgy a közeli, mint a legtávolabbi viszonylatokban, melyekre a díjszabási reform ezúttal első sorban vonatkozott. Szolgáljanak erre nézve felvilágosításul a következő szintén igen különböző távolságokra vonatkozó példák:

Épületfa.

Km.	Porosz államvasut	Osztrák államvasut	Magyar állam- vasut
20	7 ³ kr.	9 ² kr.	4 kr.
40	9 ⁵ »	14 ⁴ »	8 »
50	13 ⁰ »	17 ⁰ »	11 »
1000	202 ⁷ »	139 ⁰ »	116 »

Tűzifa és kövek.

Km.	Porosz államvasut	Osztrák államvasut	Magyar állam- vasut
20	6 ² kr.	8 ⁷ kr.	4 kr.
40	7 ⁸ »	13 ⁹ »	8 »
50	10 ⁵ »	16 ⁵ »	11 »
1000	185 ⁹ »	116 ⁵ »	116 »

E mellett úgy kövekre, mint tűzifára az I. kivételes díj-szabás is alkalmazást nyer, mely a porosz III-ik külön díjszabás-nál (Special-Tarif III) általában körülbelül $\frac{1}{3}$ -dal olcsóbb.

Ugyanez az arány áll fenn a porosz államvasuti díjszabás és a m. kir. államvasutak új, rendes trágya-díjszabása közt is, míg ezen díjszabásnak az osztrák államvasutak III-ik külön díjszabásához való arányát a következő összehasonlítás mutatja:

Km.	Osztrák állam- vasut	Magyar állam- vasut
20	7 $\frac{1}{4}$ kr.	4 kr.
40	11 $\frac{1}{8}$ »	6 »
50	14 $\frac{1}{10}$ »	8 »
100	22 $\frac{1}{2}$ »	15 »
500	59 $\frac{1}{2}$ »	56 »
1000	91 $\frac{1}{2}$ »	91 »

A vas- és aczélárúkra, valamint a vas és aczél rendes díjtételeire nézve is ugyanigy áll a dolog.

Az új díjszabás tetszés szerinti mennyiségben szállítandó árúkra nézve még az igen olcsó porosz darabárú-tételeknél is olcsóbb, míg márésről kocsirakományi tételei is jóval mérsékeltebbek, a porosz díjtételeknél nevezetesen tetszés szerinti mennyiség feladásánál az új díjszabás kis és közép távolságon $\frac{1}{4}$ -el, nagy távolságon $\frac{1}{3}$ -al olcsóbb a porosz díjszabásnál, míg a kocsirakományi díjtételek, melyek a megfelelő porosz és osztrák államvasuti díjtételeknél minden viszonylatban olcsóbbak, (az utóbbiaknál körülbelül $\frac{1}{3}$ -al) különösen igen nagy távolságon képeznek jelentékeny leszállítást.

Még jelentékenyebb díjkülönbözet áll elő az új díjszabás tételeinek előnyére, ha (az élelmi szerekre vonatkozó) porosz és magyar államvasuti mérsékelt gyorsárú-osztály díjtételeit vetjük össze:

Km.	Porosz államvasut	Magyar állam- vasut
20	37 kr.	15 kr.
40	64 »	28 »
50	77 »	34 »
300	392 »	178 »
1000	1254 »	528 »

Ezen összehasonlítás szerint tehát az új díjszabás tételei általában több mint felénnyivel olcsóbbak a megfelelő porosz díjtételeknél.

Hogy összehasonlításunk lehetőleg kimerítő legyen, vegyünk még egy állatdijszabási példát figyelembe. A porosz darabonkinti díjtétel és az új dijszabás szabványsúly szerinti rendes díjtétele közül ismét az utóbbi olcsóbb, annak daczára, hogy a számítás alapját képező szabványsúly elég magasán van megállapítva. Egy darab szarvasmarha feladása esetén a kérdéses díjtételek aránya a következő:

Km.	Porosz államvasut	Magyar állam- vasut
50	2 frt. 80 kr.	2 frt. 70 kr.
100	5 » 60 »	5 » 31 »
500	28 » — »	21 » 42 »
1000	56 » — »	32 » 54 »

Ezen példák és a díjszámítási módra vonatkozó észrevételeink eléggé bizonyítják, hogy az új dijszabás általános díjszámítása úgy a díjszámítás egyszerűsége, mint tételeinek mérsékelt volta tekintetében gyakran fölülmúlja azon előnyöket, a melyeket az állami vasutak ezen a téren más államokban a szállító közönségnek nyújtanak.

Bátran mondhatjuk tehát, hogy ezen dijszabás általános díjszámítása nemcsak viszonylag, hanem abszolúte véve is megfelel a forgalmi helyzetnek és a szállító közönség az eddigi tapasztalatokból megítélhető jelenlegi valóságos szükségleteinek.

Mindez azonban csak egyik része azon czélnek, mely az új dijszabás szerkesztése alkalmával szem előtt tartatott. A czél másik és valóban egyenrangú részét a kizárólagosan a hazai termelés és ipar érdekét szolgálni hivatott díjtételek általános szabályozása képezte. Ezen célra szolgálnak első sorban az új dijszabás kivételes dijszabásai.¹⁾

E kivételes dijszabások határozott közgazdasági célzattal léptetettek életbe és lényegesen eltérnek minden más hasonló nevű intézménytől.

A porosz államvasut kivételes dijszabásai, hogy az összehasonlítást ott kezdjük, a honnan ezen kivételes dijszabások elnevezése származik, általánosan nem egyebek egyes viszonylatokra vonatkozó és többnyire helyi viszonyok által indokolt

¹⁾ Az államvasutak kivételes dijszabásainak ezen, a külföldi dijszabásokétól elütő rendszere nem új; már a múlt év végével hatályon kívül helyezettett dijszabás által inauguráltatott.

kivételesen olcsó díjtételeknél, melyeknek háttéréül nem szolgáltak általános közgazdasági célok, melyek nem felelnek meg mindenkor az egyenlő elbánás követelményeinek és nagyobb hatást már ezen kivételes díjszabások csekély számánál és azon oknál fogva sem gyakorolhatnak, mert ezen díjszabásokba is aránylag kevés viszonylat vétetett fel. Majdnem az egyedüli kivételt azon kiv. díjszabások képezik, melyek a tengerentúli kivitel előmozdítását célozzák.

A német rendszernek ellentétét mutatják szám és terjedelem tekintetében a cs. kir. osztrák államvasutak kivételes díjszabásai, melyek száma ezen vasut hálózatának nagyságával sem áll arányban. Ezen vasutnak számtalan, — XXIX pótlékba elszórt — kivételes díjszabása, mely hol díjtáblázatok, hol declassificáció, hol egyszerű és kevés viszonylatra kiterjedő kedvezményes díjtételekből áll, tulajdonképen nem juttat kifejezésre egyéb határozott célzatot annál, hogy a helyes díjtétel kikeresése megkönnyíttessék. Tulajdonképen ezen kivételes díjszabások nem egyebek, mint a közlönyben való kihirdetés helyett a díjszabásban közzétett, állandóbb jellegű kedvezmények.

Még kevésbbé hasonlíthatók a francia vasutakon létező kivételes díjszabások az új helyi díjszabás kivételes díjszabásaihoz, mert a francia rendszer szerinti kivételes díjszabás többnyire nem egyéb, mint olcsó díjtételeknek azon feltétel alatti rendelkezésre bocsátása, hogy a szállító fél felmenti a vasutat fuvarozói felelősségének egy része alól. Itt tehát, a kivételes díjszabás tulajdonképen a fuvarozási ügyletnek külön fajává vált.

Mindezeknél már sokkal magasabb színvonalon álltak a m. kir. államvasutak eddig fennállott kivételes díjszabásai, mert ezek nagy része is már közgazdasági, részben iparfejlesztési alapokon állt, az életből volt merítve és az érdekelt körök kívánalmainak, illetve az időnként felmerült közgazdasági igények számbavételének köszönhetette létét.

Ezen kivételes díjszabások tulajdonképen azon küzdelem képét mutatják, mely az általános díjszabás merev táblázatai és a gazdasági élet folyton változó és bátran mondhatjuk: hazánkban folyton fejlődő ágai közt lefolyt és ezen díjszabások legtöbbje a közgazdasági viszonyaink fejlődését gonddal és előre látással ellenőrző és fejlesztő állami gondoskodás biztos ke-

zére vall. Ámde épen azon oknál fogva, mivel ezen kivételes díjszabások többnyire incidentaliter keletkeztek, úgy a rendszer, mint a terjedelem és a díjszámítás tekintetében számos eltérést mutatnak, sőt még névleg is két csoportra szakadtak, melyek elseje — a túlnyomólag közgazdasági jellegű — képezte a tulajdonképeni kivételes díjszabásokat, míg a másik csoport — a túlnyomóan közigazgatási természetű — »különleges« kedvezményeket foglalta magában.

Mindezen különbségek most megszűntek, az utóbbi kategória egészen eltűnt és teljességgel beleolvadt a kivételes díjszabásokba, a melyek a következő alapokon rendeztetek.

Az eddig fennállott kivételes díjszabások közül csak azok tartattak fenn, melyek az új helyi díjszabás osztályárú-díjtételei mellett is jelentékenyebb díjmérséklést nyújtanak és általánosabb jellegűek. A hasonló vagy egyenlő díjszabási elbánást igénylő árúk egy-ugyanazon kivételes díjszabásba soroztattak.

A már fenállottakon kívül kivételes díjszabások alkotattak oly czikkekre, melyeknél a belföldi termelés a külföldi czikkek versenyével kénytelen megküzdeni, mert ezen versenyt némileg fokozhatták az új díjszabás rendes, de az eddigieknél olcsóbb tételei, melyek bármely szállítmánynak rendelkezésére állanak.

Mindezen kivételes díjszabások aként szerkesztettek, hogy a díjmérséklés lehetőleg nem külön, mérsékelt egységtétel rendelkezésre bocsátása útján, hanem a rendes díjtételek bizonyos százalékának elengedése vagy az árucikk declassificációja útján érvényesíttessék.

A túlszaporodott kivételes díjszabásoknak számát az által is sikerült csökkenteni, hogy az egyes viszonylatokra szóló kivételes díjszabások megszüntetettek és ezentúl díjkedvezményi úton fognak érvényesíttetni és hogy sok kedvezmény vált mellőzhetővé a rendes áruosztályozás már keresztülvitt vagy keresztülviendő módosítása útján.

Eként mindössze XXV-re csökkent a kivételes díjszabások száma, melyek a legkülönbélebb gazdasági és kereskedelmi ágak támogatására szolgálnak, mint azt az alábbi összeállítás is mutatja.

Úgy terjedelménél, mint tartalmánál és formájánál fogva legáltalánosabb jellegű az I. és a II. kivételes díjszabás, mely a díjtáblázatokban foglaltatik.

Ezen két kivételes díjszabás tartalma igen gazdag és az általuk nyújtott mérséklés igen messzemenő. Ezen, a díjtáblázatokban foglalt mérsékelt díjtételek alá esnek a következő, igen tág körben használt és igen különböző rendeltetésű tárgyak:

Az I. kivételes díjszabásba: ásványszén, burgonya, cze-ment, csontok, faszén, faszéntégla, fész, fűreszpor, kövek, mész, széna, szalma, szecska, czirokszalma, káka és nád, tégla, tőzeg és tőzegtégla és tűzifa.

A II. kivételes díjszabásba: föld, terméskő, kavics, burkolat- és járdakövek, trágya, úgymint állati trágya, trágyafész, Thomas-salaktrágya és műtrágya, továbbá vasércz, mangánércz, kénkovand, dolomit és vassalak.

Mindkét kivételes díjszabás arról is gondoskodik, hogy a kisebb mennyiségben szállításra kerülő, közgazdaságilag fontos és aránylag csekély értékű czikkek is díjkedvezményben részesíttessenek és abban is üdvös eltérést mutat elődeitől, hogy nincs minimális távolság befutásának föltételéhez kötve, a mi nagyban emeli ezen díjszabás használhatóságát.

Ily általános jellegű és értékű, továbbá még a sóra vonatkozó IV. kivételes díjszabás, valamint a gyűjtő-árúdíjszabás, melyeknek mindegyikéhez külön díjtáblázat van mellékelve.

A sóra vonatkozó kivételes díjszabás képezi a m. kir. államvasutak tulajdonképeni sódíjszabását és általában az eddigieknek megfelelő díjtételeket tartalmaz, melyek a pénzügyi és közgazdasági érdekek egyenletes számbavétele mellett állapítottak meg.

A VIII. kivételes díjszabás mindennemű, együvé rakható teherárúk után alkalmaztatik, ha kocsi és fuvarlevelenkint, legalább 6000 kg. adatik fel, vagy a szállítás ezen súlyért fizettetik.

Ezen kivételes díjszabás célja a hazai iparczikkek szállításának megkönnyítése az árúgyűjtés segélyével; nehogy pedig a hazai iparczikkekkel versenyző külföldi árú részére is igénybe vétessék, ennél fogva csakis az államvasutak belforgalmában érvényes.

Ezen kivételes díjszabás minden tekintetben jelentékeny újítást képez és egyrészt a forgalom fejlesztésére fog előreláthatólag jótékonyan hatni, másrészt pedig lehetővé fogja tenni a kereskedőknek, hogy olcsó, vagyis kocsirakományi díjtételek

alapján küldhessék szét árumintáikat. A kitűzött cél érdekében igen helyesen járt el az államvasut, midőn a díjszabásba felveendő állomások megállapításánál nem fukarkodott és minden oly viszonylatot felvett, melyben forgalomra van kilátás.

Egyenesen és közvetlenül mezőgazdasági célzattal bírnak a már említett több cikkre és ezek közt különféle trágyanemekre vonatkozó kivételes díjszabásokon kívül még a következők:

A III-ik kivételes díjszabás, mely egyrészt a tetszés szerinti mennyiségben feladásra kerülő korpára kiterjeszti a gabonára megállapított díjszámítást, vagyis az I. külön díjszabást, másrészt gabona, liszt, rizs, stb. szállitmányok után 5000 kg.-nyi mennyiség feladása esetén az A. osztály 10%-kal leszállított tételeinek alkalmazását írja elő és ezzel pótolja az Ia. külön díjszabást, mely az új helyi díjszabásba nem vétetett fel. Ugyanezen csoportba sorozhatók továbbá az élő állatok szállítására vonatkozó V., VI. és VII. kivételes díjszabások, melyek mindegyike külön díjtáblázattal van ellátva. Ezen díjszabások mikénti felállítására képezte a kivételes díjszabások ügyében a legnehezebb kérdést. A régi díjszabás díjszámítása ugyanis nagyon bonyolultnak bizonyult, másfelől azonban kétségtelen volt az is, hogy a súly és rakterület szerinti kétféle díjszámítási módozatnak fentartására szükség van azon célból, hogy úgy a darabárúkind, mint a kocsirakományokban feladásra kerülő állatok után megfelelő díjtételek álljanak rendelkezésre. Az első célra szolgál a szabványsúly szerinti V., a második célra a rakterület szerinti VI. és VII. kivételes díjszabás. — Mindezen díjszabások rendkívül fontosak, mert tulajdonképen ezek alapján bonyolittatik le az egész állatszállítás. — Mindezen állatdíjszabások szerkesztésénél a főnehézség, úgy, mint általában a legtöbb állatdíjszabás felállításánál, a körül forgott, hogy a különféle állatok miként egyesíttessenek egy-egy rakterületi, illetve szabványsúly szerinti díjszabásba, a nélkül, hogy a nagyobb és értékesebb állatok számára megfelelő tételek a kisebbek számára ne legyenek túlságosan magasak. Ez a kérdés főleg a szabványsúly szerinti díjszámításnál volt nagyfontosságú. Ugy a súly szerinti, mint a rakterületi kivételes díjszabás általában alacsonyabb az azelőtt fennállott mérsékelt díjtételeknél. Nevezetesebb, jelesül 14—19%-nyi

díjmérséklést képvisel az előbbi díjszabással szemben a VII. kivételes díjszabásnak apró marhák szállítására vonatkozó része.

Ezen csoportba tartozik továbbá a bor, bormust és szesz szállítására vonatkozó XIII., valamint a különféle oltványok és dugványok szállítására vonatkozó XIV. kivételes díjszabás, melyeknél a kedvezmény aránya változatlan maradt és melyek, miután a kedvezmény ezen díjszabásokban az illető árú-declassificációjának alakjában fejeztetik ki, csak annyiban képeznek díjleszállítást, a mennyiben az új díjszabás szerint az illető osztályárú-tételek mérsékeltek. A mezőgazdaság szempontjából nem kevésbé fontos a luczerna- és lóheremagvakra vonatkozó XVI. kivételes díjszabás, mely eddig díjkedvezményi úton volt érvényesítve, továbbá a filloxera elleni védekezés elősegítése céljából szénkénegre és szénkénegfecskekre engedélyezett XIX., valamint a selyemtenyésztési tárgyakra vonatkozó XXIV. kivételes díjszabás.

Nyilván ipartámogatási célra szolgálnak a finomított cukorra vonatkozó X., aszfalt és aszfaltmastixra vonatkozó XI., gyufára vonatkozó XV., papír, papírlemez és papírhulladéokra szóló XVII., finomított petroleumra és üres petroleumos hordókra vonatkozó XVIII., üvegárúkra vonatkozó XX., vas és aczél, valamint vas- és aczélárúkra vonatkozó XVI. kivételes díjszabások. Ezen kivételes díjszabások legnagyobb része igen bonyolult volt a régi díjszabásban, a mi a díjszámításra gyakran rendkívül zavarólag hatott. Ezen a bajon az új díjszabás szerkesztői lehetőleg segíteni igyekeztek és ezen törekvésüknek sikerült is épen a legbonyolultabb, így például a papírra, üveg- és cserepes árúkra vonatkozó kivételes díjszabásokat igen egyszerű módon rekonstruálni. Így nevezetesen az A. osztályú papírra és papírforgácsra nézve a következő díjszámítási feltételek alapítottak meg az eddigelé fennállott különféle kedvezmények hatályon kívül helyezése mellett:

1. tetszés szerinti mennyiség feladásánál az A. osztály;
2. 5.000 kg. feladásánál az A. osztály — 10^oo;
3. 10.000 kg. feladásánál az A. osztály — 20^oo.

Ez által az egyes kategoriákban az eddigi díjszabással szemben 40—54, illetve 17—32 és 25—40^oo-nyi díjmérséklés éretett el.

Hasonló az eset az üveg- és fazekas-árúknál, melyek

után 5.000 kg. feladása esetén az *A.* osztály 10%-kal leszállított tételei alkalmazandók, míg 10.000 kg. feladása esetén a következő megkülönböztetés tétetik:

a) az *A.* osztályba tartozó árúk után a *B.* osztály;

b) a *B.* osztályú árúk után ellenben a *C.* osztály tételei számíttatnak. Ezen utóbbi messzemenő kedvezmény (34 egész 40%-nyi díjmérséklés főleg a hazai fazekas-iparnak fog előnyére válni.

A már említett kivételes díjszabásokon kívül felemlítendő e helyütt a terjedelmes árúkra vonatkozó IX. kivételes díjszabás, mely tárgya szerint ugy a mezőgazdasági, mint az ipari kedvezmények csoportjába sorozható, a mennyiben ezen díjszabás útján butorvázak, hordók, göngyöletek, stb. mellett fák, cserjék és virágok is kedvezményben részesülnek. Nevezetes újítás ezen kivételes díjszabásban a kádáriparnak adott azon kedvezmény, mely szerint új üres hordók az *A.* osztály tételei alapján továbbíttatnak. Ezen kedvezménnyel az említett iparosoknak régi óhaja teljesített.

Hátra van még, hogy a dohányjövedéki javakra vonatkozó XXII., kincstári távirdai anyagokra szóló XXIII. és tűzoltó-szerelvényekre vonatkozó XXV-ik kivételes díjszabásokat felemlítsük, melyek lényegileg megfelelnek az eddig fennállott megfelelő ugynevezett különleges kedvezményeknek.

A mint látszik, sikerült az eddigi LVII. kivételes díjszabást és nyolcz különleges kedvezményt XXV. kivételes díjszabássá egyesíteni, a mi valóban nem csekély vívmány, ha meggondoljuk, hogy a cs. kir. államvasutak helyi díjszabása számtalan csoportra szakadó és így tulajdonképen majdnem kétszerannyi külön kedvezményt képező XXXIX. kivételes díjszabást foglal magában. És ezen tény annyiival is több figyelmet érdemel, mert semmiféle eddig fennállott kedvezmény sem mellőztetett pusztán formai okból, a cél feláldozásával, azaz oly formán, hogy lényeges díjdrágulat állt volna be. — A jelzett feltűnő eredmény csakis annak köszönhető, hogy az új díjszabás olcsóbb lévén az eddiginél, sok díjkedvezmény mellőzhetővé vált és hogy a díjszabás egységes szerkesztése rendezte ama »rudis et indigesta moles«-t, melynek a kivételes díjszabások már általán tekintetni kezdtek. E mellett azon kedvezmények, melyek a kivételes díjszabások szerkesztésénél szem előtt tartott és fentebb részletezett szem-

pontoknak nem feleltek meg, a hirdetés útján érvényesített kedvezmények közé, vagy ha lehetett, a közös I-ső részbe utaltattak.

Azonban a kivételes díjszabásoknál is súly fektettetett az említett formai momentumok mellett a díjtételeknek a hazai közgazdasági érdekek szempontjából való szabályozására. Erre mutat azon körülmény, hogy a díjtételek itt is rendszerint olcsóbbak a megfelelő külföldi díjtételeknél.

Válaszszunk ez állításunk igazolására is megfelelő példákat a kivételes díjszabások alá tartozó legfontosabb cikkek köréből és hasonlitsuk össze e cikkekre nézve megállapított kivételes díjszámítást a megfelelő külföldi díjtételekkel, megjegyezvén, hogy ezen kivételes díjszabásaink általános jellegüknél fogva csak ritkán mérhetők össze a díjkedvezmény jellegével bíró porosz kivételes díjszabásokkal és az osztrák kivételes díjszabásokkal is csak ott, a hol azok általános jellegűek. Az összehasonlítás alapjául a külföldi vasutakon tehát mindig azok legmérsékeltebb és a mi kivételes díjszabásainkhoz hasonló, általános érvényű díjszámítása képezi.

Választásunk a következő cikkekre esett, ugymint: kőszén, bor és szesz, papír, üvegárúk, vas és aczél, burgonya és élő állatok.

Az ásványszénre nézve az összehasonlítás a következő:

Km.	Porosz államvasut	Osztrák államvasut	Magyar államvasut
100	19 kr.	21 kr.	13 kr.
500	68 »	57 »	49 »
1.000	141 »	97 »	79 »

Vagyis a magyar államvasutak díjtétele feltétlenül olcsóbb úgy a porosz, mint az osztrák államvasutakénál és a legnagyobb távolságon a porosz díjtételnek mintegy felét teszi.

Ugyanily képet mutat a bor- és szesz-díjtételek összehasonlítása.

1. 5.000 kg. feladásánál:

Km.	Porosz államvasut	Osztrák államvasut	Magyar államvasut
50	27 kr.	22 kr.	16 kr.
100	48 »	40 »	32 »
500	124 »	152 »	120 »
1.000	388 »	252 »	192 »

2. 10.000 kg. feladásánál:

Km.	Porosz államvasut	Osztrák államvasut	Magyar államvasut
50	24 kr.	22 kr.	16 kr.
100	40 »	40 »	30 »
500	108 »	152 »	99 »
1.000	343 »	252 »	149 »

Vagyis ismét az új díjszámítás a legolcsóbb, nagy távolságban pedig ismét fele a szintén olcsó porosz államvasuti díjtételeknek.

Jelentékenyen olcsóbbak továbbá a papírdíjtételek is a megfelelő külföldi díjtételeknél, mint azt az összehasonlítás mutatja:

Km.	Porosz államvasut	Osztrák államvasut	Magyar államvasut
50	16 kr.	18 kr.	14 kr.
100	30 »	32 »	29 »
500	132 »	66·5 »	106 »
1.000	259 »	198 »	170 »

A mi a fazekas- és közönséges üvegárúkat illeti, ezekre nézve az új díjszabás kisebb és közepes távolságon $\frac{1}{3}$ -dal, nagy távolságon pedig több, mint felénnyel olcsóbb a porosz államvasutak megfelelő díjszabásánál és jelentékeny díjmérséklést képvisel az osztrák államvasuti díjszabással szemben is.

Ugyanezen arány mutatkozik az új és a porosz díjszabás közönséges vas- és aczélárúkra vonatkozó díjtételei közt is, míg az új díjtételek az osztrák államvasutak díjtételeivel szemben több, mint egy harmaddal olcsóbbak.

Nem kevésbé kedvező színben tünteti fel az összehasonlítás a mezőgazdasági ipari és élelmezési szempontból egyaránt fontos burgonya-díjtételeket. Ezek aránya a következő (teljes kocsirakományokat vévén alapul):

Km.	Porosz államvasut	Osztrák államvasut	Magyar állam- vasut
50	24 kr.	16·5 kr.	7 kr.
100	40 »	24·5 »	13 »
500	108 »	66·5 »	49 »
1.000	343 »	116·5 »	79 »

Vagyis a m. államvasutak díjtételei kis távolságon $\frac{1}{3}$ -át teszik a porosz és körülbelül felét az osztrák díjtételeknek, nagy távolságon pedig majdnem 5-ször oly olcsók, mint a porosz díjtételek és $\frac{1}{3}$ -dal olcsóbbak a szeszégetők érdekében máris igen mérsékelt osztrák tételeknél.

Ugyancsak kedvező képet mutat végre az állatokra vonatkozó kivételes díjszabás is szemben a német és osztrák mérsékelt díjszabásokkal.

Ennek megvilágítása céljából hasonlitsuk össze az 1 □ méternyi rakterületre eső díjtételeket szarvasmarha és juhok szállítása esetén.

<i>Szarvasmarha:</i>				<i>Juhok:</i>		
Km.	Porosz államv.	Osztr. államv.	Magyar államv.	Porosz államv.	Osztr. államv.	Magyar államv.
50	56 kr.	45 kr.	49 kr.	56 kr.	50 kr.	45 kr.
100	112 »	90 »	85 »	112 »	100 »	84 »
500	406 »	430 »	377 »	406 »	500 »	373 »

Ezen példák, a mennyire ily rövid ismertetés keretében egyáltalán lehetséges, megvilágították az új kivételes díjszabások tételének arányát a külföldi államvasutak megfelelő díjtételeinek szemben.

Ezzel végigmentünk az új díjszabás intézkedésein és fővonásokban ismertettük annak vázlatát, igyekeztünk kidomborítani azon célszerűségi és közgazdasági momentumokat, melyek a díjszabásból kiolvashatók. Hátra van még, hogy a nyert benyomások kellő csoportosítása segélyével igyekezzünk megállapítani amaz egységes keretet, mely ezen különböző el-eltérő intézkedéseket összetartja és hogy röviden levonjuk az elől felállított szempontokra való tekintettel ama következtetéseket, melyek az ismertett mű valószínű sikere szempontjából levonhatók.

Mindezek céljából csakis oly tényeket kellend összefoglalnunk, melyeket egyenkint már felemlítettünk.

Igy már volt alkalmunk arra utalni, hogy az új díjszabás általában a közeli és távoli forgalom emelését célozza és külön díjszabási intézkedéseket állapít meg a hazai kivitel és egyes hazai közigazgatási ágak szempontjából. Említettük azon bifurkációt is, mely ezen célból az egész díjszabást jellemzi és mely a reexpediczionális kedvezmény nagymértvű kiterjesztésével ezen formai tekintetben oly fix, majdnem merev és zárt egészet képező díjszabásnak sajátos hajlékonyságot kölcsönöz és lehetővé teszi, hogy a felmerülő kivánságokkal és a szerzendő tapasztalatokkal számolni lehessen, a nélkül, hogy a mint az eddig külföldön is rendszerint tör-

tént, az egész díjszabási rendszert fel kellene forgatni, vagy oly részeket és határozmányokat kellene egymás mellé állítani, melyek egy szerves egésznek közös alkatrészeit nem képezhetik.

Kiemeltük azt is, hogy az új díjszabás már eddig is az életből merítette anyagát és számos kívánságot teljesített. Így például a különféle faneműek díjtételeit egyenlősítette, az új hordók díjtételeit leszállította. Hozzátehetjük, hogy a díjkedvezmények és a fiumei és egyéb forgalmakban fennálló köteléki díjszabások mozgékony eleme ezentúl is fent fogja tartani amaz összefüggést az új díjszabás és a közönség változó érdekei közt, melynek a mindenkor kiszemelt és még leginkább állandóknak látszó momentumai fogják képezni az új díjszabási intézkedések alapját, feltéve, hogy a díjszabás tovább is ezen az eddig szem előtt tartott alapon fog tovább fejleszteni, mely alap az egyedüli helyes, természetes és épen azért biztos támasz, a melyen a közgazdasági célok az állam pénzügyi érdekével összhangba hozhatók.

Ezen helyes összhang jellemzi nézetünk szerint az új díjszabást, mely a legmesszebbmenő és a külföldet is messze túlszárnyaló díjmérséklést nyújt ott, a hol arra a tapasztalat tanúsága szerint szükség van: a kis és nagytávolságon és a hazai gazdaság veszélyeztetett pontjain; ellenben óvakodik minden hiábavaló kiadás vagy jövedelem csökkentéstől, külföldi példa minden vak utánzásától ott, a hol azt a szükség nem kívánja.

Az új díjszabás tehát a mellett, hogy olcsó és egyszerű, fejlődésképes és gazdaságos is. Nézetünk szerint biztos alapja lesz gazdasági rendszerünk szerves kifejlődésének és vasuti forgalmunk növekedésének.

Reméljük, hogy ezen díjszabás ki fogja kerülni a díjszabások és a francia akadémikusok közös sorsát, mely rendszerint abból áll, hogy mindkettejüket életükben becsméri és nem olvassák és csak utódaik székfoglalója alkalmával méltányolják érdemük szerint.

Bár találkozni az új díjszabás azzal az elismeréssel, melyet a komoly és céltudatos munka megérdemel.

KERESKEDELMI SZAKOKTATÁSUNK REFORMÁLÁSÁRÓL.

Nem régiben telt be harminczhárom éve annak, hogy a budapesti kereskedők két testülete (a nagy kereskedelmi testület és a polgári szabadalmazott kereskedelmi testület) tiz tagú bizottságot delegált, a melynek az volt a feladata, hogy készítsen tervet és alapszabályt olyan iskola felállítására, a melyben a magyar ifjúság a kor kívánalmainak megfelelő kereskedelmi szakoktatást nyerhessen.

A bizottság munkálkodásának irányát és a kidolgozott alapszabályok szervezetét ez alkalommal nem volna sem célra vezető, sem helyénvaló elmondani. Czikkem keretének megfelelően csupán azt tartom szükségesnek fölemlíteni, hogy a bizottság által kidolgozott és a két kereskedelmi testület részéről jóváhagyott alapszabályokat a közoktatásügyi kormány 1857. évi április 17-én ratifikálta. Az így miniszteri jóváhagyással ellátott alapszabályok körén belül született meg a szó valódi értelmében iskolának nevezhető első kereskedelmi szakintézet Magyarországon.

A születésére és jó hírnévére nézve első kereskedelmi szakintézet, a *budapesti kereskedelmi akadémia*, hosszú évek során át csaknem *egyetlen* is volt. A hatvanas évek szomorú története, a nemzeti megéllhetés biztosításaért, a jogfolytonosság elismeréseért vívott nagyszerű küzdelmek, de főleg az a függés, a melyben kereskedelmünk és egész gazdasági életünk Ausztriával állott, nem keltette föl senkiben sem azt a gondolatot, hogy valami jobbulást kereskedelmi szakiskoláktól is lehetne várni. A budapesti kereskedelmi akadémia kielégítette azokat a szükségleteket, a melyek a legégetőbbek voltak; a ki pedig pénzzel győzte, az vagy Bécsbe, vagy a külföldre ment. A nemsokára alakult debreczeni és kolozsvári keres-

kedelmi intézeteknek a budapesti mellett meg volt ugyan az az érdemük, hogy a szaktárgyak tanításánál nagyobb súlyt fektettek a magyar nyelvre, vagy legalább is, hogy tizenhárom próbás neológiával csináltak műszókat, de a kereskedő világ előtt talán ez volt gyöngéjük és sehogy sem tudtak a budapesti akadémiával egyenrangúvá emelkedni, pedig ők is arról az iskoláról mintázták tanítási tervüket és iskolájuk szervezetét, a honnan amaz: a bécsi kereskedelmi akadémiáról. Ehhez járult még az is, hogy a Budapest határain túl alapított kereskedelmi szakiskolák sem azzal a tanulói anyaggal, sem olyan tanerőkkel nem rendelkeztek, mint a minőnek emez bővében volt; de legnevezetesebb hiányuk az volt, hogy nem állottak olyan fokú szükséglettel szemben, a minővel emez. Mert az ország intelligens kereskedője, a ki üzletében kereskedelmi műveltséggel bíró fiatal embert óhajtott alkalmazni, Budapesten eleget talált. A többi iskolák végzett tanulói közül csak igen kevés lépett kereskedői pályára; de nem is léphetett, mert nem volt rá alkalma és nem is akart kereskedő lenni, mert hajlamaitól nagyon is távol esett a kereskedelmi foglalkozás, az e pályához szükséges kitartó munkára, agilitásra és önálló gondolkodásra az iskola nem tanította, hanem lett tisztviselő, a mely pályának kényelmét már az iskola levegőjével szította magába.

A nélkül, hogy kereskedelmünk emberszükséglete vajmi nagyot nőtt volna, boldogult Trefort Ágost kiadta a jelszót: kereskedelmi iskolákat kell alapítani! Az a törekvés, hogy a magyar ifjúságot eltereljék a tudós pályától, nagyszerű bálványt talált a kereskedelmi iskolákban. Csinálták is nyakra-főre és kereskedelmi szakiskoláink száma rövid néhány év alatt túlhaladta Ausztria, de jóval túl Francziaország hasonló iskoláinak számát, a melynek kereskedelme pedig sokkal több erőt és a viszonyokhoz mérten műveltebb erőket igényelt, mint a mienk. De csak engedték nőni ezt a számot, a nélkül, hogy gondoskodtak volna elegendőképen a tanerőkről is és a nélkül, hogy valakinek eszébe jutott volna azt is hangsúlyozni, hogy a magyar kereskedelmi iskolák simuljanak hozzá a hazai szükségletekhez, hogy legyenek szerves részei többi iskoláinknak és végül, hogy ne csak tanítsunk kereskedelmi szaktárgyakat, de neveljünk is ifjakat, a kik már az iskolában eltéljenek azzal a szellemmel, a mely a kereskedő mun-

kasságának vezére és a mely minden tekintetben elűt attól, a mely a honorácziorrt élteti. És engedték nőni ez iskolák számát azért is, mert valahogy ki kelle lábolni a polgári iskolák teremtetten bajból, a melynek az volt egyik igen jó kiútja, ha megtoldják kereskedelmi szaktanfolyammal.

Az így egyre szaporodó kereskedelmi iskolák számára az 1885. évben 29.801. szám alatt kiadott vallás- és közoktatásügyi miniszteri rendelet adott szervezetet és e szervezet megszabta formák között élnek és szaporodnak azok mai napig is.

Hogy e szervezet hányféle kereskedelmi iskolát ismer, hogyan osztályozza a tanítandó penzumot és mindenik tárgy anyagának feldolgozandó részét miképen írja elő: annak elmondása alól fölmentenek maguk az iskolák. Máig is úgy osztályozódnak kereskedelmi intézeteink, a mint a jelzett szervezet meghatározza; máig is azokat a tárgyakat tanítják, a melyek ott vannak kiszabva és csak a tananyag elosztásában van némi eltérés, a mennyiben a kereskedelmi iskolák legtöbbje — a mint azt értesítőik bizonyítják — eltért itt-ott a szervezet rendelkezéseitől, hogy kikerülje azokat az ellenmondásokat és összevisszaságokat, a melyekben az bővelkedik.

A szervezet jóságát elemezendő, elég volna talán annak fölemlitése, hogy már néhai Trefort is talált benne igazgatni valót és nem egy rendeletet adott ki annak toldozgatására; de e körülménynél sokkal jellemzőbben bírálja meg azon eset, hogy alig űlt bele Csáky gróf a miniszteri székbe, a közoktatási tanács volt az első, a mely a kereskedelmi iskolák szervezetének átdolgozását sürgette. Csáky gróf meg is bizta e tantestületet a sokszor mondott szervezet átalakításával és mult év április elején felszólította a kereskedelmi iskolák leg többjét, hogy támogatnák tapasztalataikkal a közoktatásügyi tanácsot nagy munkájában. Az 1889/90-ik tanév végén kiadott kereskedelmi iskolai értesítők elég bőven beszélnek e miniszteri felhívásról és egyike-másika közli is azt az elaborátumot, a melyet az illető intézet a közoktatásügyi tanács elé terjesztett.

Az itt ajánlt reformok, a melyek pontról-pontra menő válaszok a miniszter által adott kérdésekre, első sorban a *tananyagot* tárgyalják és részben kibővítését, részben czélszerűbb

elosztását proponálják a mostaninak. Van szó ez ajánlatokban az iskolák *szervezetéről, fegyelmi szabályairól, a szaktanúrok képzéséről* és meg van érintve a miniszteri leirat ama nevezetes kérdőpontja is, hogy mi módon lehetne a polgári iskolák felső két osztályát olyan, önmagukban is teljes kereskedelmi ismereteket nyújtó osztályokká alakítani, a melyek folytatást és betetőzést a kereskedelmi középiskolákban nyerjenek.

Hogy mi történt ezekkel az elaborátumokkal és hogy minő javaslatokat terjesztett a közoktatásügyi tanács a közoktatásügyi miniszter elé, arról ez ideig hivatalosan a közönségnek nincsen tudomása. De hogy a kereskedelmi iskolák reformkérdései, a közel jövőben megoldást nyernek az alig szenved kétséget. Ott fönnt a miniszteriumban bizonyos, hogy erélyesen dolgoznak ama korrektívumokon, a melyek szükségét nagyon is érezték és a melyek szükséges voltáról a miniszter által bekövetelt szakvélemények kérdőpontjai és e kérdőpontok megfogalmazása is elegendő bizonyosságot tettek.

Hanem a m. év szeptember hó vége felé kiadott és a kereskedelmi és iparkamarákhoz címzett kereskedelmi miniszteri leirat különös fordulatot adott azoknak a várákosoknak, a melyek a közoktatásügyi miniszterium felé irányulva, onnan lesték a reformokat. E leiratban azt adja a kereskedelmi miniszter a kamarák tudtára, *hogy reformálni akarja a kereskedelmi iskolákat és reformtörekvéseinek mérlegelését tanácsosai elé terjeszti.*

A kereskedelmi középiskolák felügyeletét ez ideig is két miniszterium: a közoktatásügyi és a kereskedelmi gyakorolta. Tényleg azonban ez iskolák is a közoktatásügyi miniszterium reszortjába tartoztak mindenha; adminisztratív a tanfelügyelők alatt állottak és tanárait a közoktatásügyi miniszter nevezte ki. A kereskedelmi miniszter felügyeleti joga és ténykedése csupán csak abból állott, hogy a szóbeli záróvizsgálatra elküldte megbízottját; de ezenkívül nyilvánosan nem folyt be semmibe, a mi az iskolákat érdekelte. Volt ugyan szó akkortájt, a mikor a kereskedelmi iskolák alakultak, hogy nem lenne-e jó, ha a kereskedelmi miniszter venné azokat reszortjába, de a dolog abban maradt és újabban csak a kereskedelmi és iparkamarák múlt évi október havában Budapesten a kereskedelmi miniszter elnök-

lete alatt tartott ülésében került ismét szóba. Ez ülésen kifejezett óhajtasok között van az is, hogy a kereskedelmi iskolákat, mint a kereskedelem egyik nevezetes faktorát, a kereskedelmi miniszter hatáskörébe kellene sorolni. Ugy látszik ez volt az első impulzus a kereskedelmi miniszter ama kijelentésére, hogy reformálni akarja a kereskedelmi iskolákat; bár visszaemlékezve azokra a kijelentésekre, a melyeket Baross Gábor a kereskedő ifjakkal az aradi kiállítás megnyitásával összeesett kongresszusán tett, csak természetesnek találhatja mindenki, hogy az a férfiú, a ki a magyar ipart és kereskedelmet európai színvonalra akarja emelni oly módon, hogy a mellett nemzeti jellegét és jelentőségét határozott érvényre juttassa, megragad minden alkalmat terveinek kivitelére és törekvéseinek sikerét olyan nemzedékkel is óhajtja biztosítani, a melyet a maga céljaira maga neveltetett.

Hogy a kereskedelmi miniszter reformtörekvései mennyiben függnék össze a közoktatásügyi miniszterével, a melyekről fentebb szólottam, azt a jelzett kereskedelmi miniszteri leirat nem mondja meg. Van-e a reformtörekvések között nexus? Két forrásból jönnek-e, vagy csak két irányban való elágazásai a közös törekvésnek? mindezekről hivatalosan nem jutott nyilvánosságra semmi. Azt nem olvashatni ki a leirattól, hogy tényleg történt-e az iránt a két miniszterium között valami, miszerint a kereskedelmi iskolák a kereskedelmi miniszter hatásköre alá helyeztessenek. A leirat mindössze csak annyit árul el, hogy akarva vagy akaratlanul is egy cél van mind a két miniszter előtt: olyanná alakítani kereskedelmi szakiskoláinkat, hogy a tanítás intenzívebb legyen és annak eredménye az élet praktikus kívánalmainak eleget tegyen.

Abban a leiratban, a melylyel a közoktatásügyi miniszter arra szólította föl a kereskedelmi iskolákat, hogy támogassák tapasztalataikkal a közoktatási tanácsot, a tantárgyak anyagának revíziójára vonatkozólag csak annyi van elmondva, hogy a beterjesztendő javaslat lehetőleg tartsa szeme előtt a multat és ne legyen az eltérés olyan, hogy a folytonosság megszakadjon és a tanulók kiképzésében hézag támadjon; egyebekben szabad kezét hagy.

A kereskedelmi miniszter határozottabb formában küldte meg a leiratot; ő maga teszi meg az ajánlatot és annak helyes

voltára kéri a feleletet. A tantárgyak revízióját a nyelveken kezdi. Heti 5 órában óhajtja (eddig 3) ezután a német nyelvet taníttatni és e tanítás szorítkozzék kizárólagosan arra, hogy a tanulók beszélni és írni tanuljanak; a német irodalom tudását nem tartja szükségesnek. A francia nyelv tanításának biztosítására előtanulmányokat követel, annyit, a mennyit a reáliskola 4-ik osztályát végzett tanulótól lehet megkivánni. E két nyelv praktikus irányú tanítása mellett azt óhajtja, hogy az ország déli vidékein létező kereskedelmi iskolákban egy keleti nyelvet is tanítsanak, a budapesti kereskedelmi akadémián egynél többet is. A földrajzot minden osztályban kívánja a miniszter taníttatni, ép úgy, mint a történelmet, a mely utóbbira vonatkozólag azt óhajtja, hogy az ne legyen, mint eddig, hiányos kitoldása annak a készütségnek, a melylyel a tanulók a kereskedelmi iskolába lépnek, hanem nyújtson teljes egészet. A jogi studiumok akadémikus tanítását a praxis kívánalmainak megfelelőbbel óhajtja fölcserélni. Az áruismében kiváló gonddal kívánja méltattatni a hazai természetényeket és minden árúnál kiemelendőnek tartja az árúk származásának és jelentősebb piacának megnevezését.

A kereskedelmi iskolák szervezetére vonatkozólag is kész tervet ad a leirat. A miniszter azt óhajtja, hogy a polgári iskolák toldalékeképen fennálló kereskedelmi tanfolyamok megszüntetessenek. Csakis önálló kereskedelmi középiskolák létezzenek a kereskedelmi központokon. Legyenek ezek négy osztályosak; a 4. osztály munkakörének legnagyobb részét a »minta-iroda« foglalja el. Az *akadémia* címét eltöröltetni kívánja, illetőleg föntartaná azt egy olyan egyetlen, magasabb színvonalon álló kereskedelmi iskola részére, a mely felsőbb szakképzettséget nyújtson s a hol esetleg a közép kereskedelmi iskolák tanárai nyerjék kiképeztetésüket. Mert ez utóbbit is hiányosnak itéli. Külön tanszékeket kíván a kereskedelmi szaktárgyak tanítására szervezni; a jó tankönyvek megírását pedig pályázatokkal akarja előmozdítani.

Az így átalakított és rendes tanárokkal ellátandó iskolák felügyeletét biztosaira kívánja a miniszter ruházni, a kik azokat szorgalmasan látogassák és neki évnegyedenként beterjesztendő tudósításokban referáljanak tapasztalataikról.

Kereskedelmi szakiskoláinkra nézve nem életkérdés, hogy melyik minisztérium hatásköre alá lesznek rendelve.

Nagyon természetes, hogy mostoha gyermekek nem lesznek se itt, se ott és emelkedésük sorsa biztos kezekben lesz, ha bármelyik szakminiszter veszi is azokat reszortjába. A kérdés fordulópontja abban van, hogy ki által gyakoroltatja a miniszter főfelügyeleti jogát; mert bajos azt mondani, hogy e szerepkörre a tanfelügyelők kirendelése szerencsés választás volt. Nem az adminisztráció szempontjából, hanem a tanulmányi ellenőrzés volt ingatag kezekben. Az a tanfelügyelő, a kinek annyi és annyi elemi, polgári és leányiskolát kell látogatnia, a hol az általános műveltség alapjait rakják le és a ki azokban az iskolákban bizonyára pedáns pontossággal tudja megítélni a tanító munkásságát, bajosan fogja megítélhetni annak a tanítási eredménynek csekély vagy elég voltát, a mit a szakprofeszor mutat föl a jogi studiumok, a kereskedelmi szaktárgyak, az áruisme és a műipartan terén. Ehhez szak-képzettség kell, a melyet bizonyára megszerezhetne minden tanfelügyelő, ha a kereskedelmi szakiskolák fölött gyakorlandó ellenőrzés lenne kizárólagos hivatása.

Külön miniszteri biztos vagy biztosok kirendelése, a kiknek egy nagyobb kerület kereskedelmi szakiskoláinak látogatása képezné feladatát, talán a legszerencsésebb megoldása a felügyelet gyakorlásának. A szakiskolák egyöntetűségének volna ez legbiztosabb támasza. Ugy képzelem én, hogy e biztosok nemcsak a miniszternek, de egymásnak is referálnának; ellátogatnának egy a más kerületébe is és segitenék az iskolát közelebb vinni az élethez, a nélkül, hogy eltűnnék az iskolának, mint ilyennek, jellemző volta.

Érdekes újítás, a mit a kereskedelmi miniszter »*minta-iroda*« címén tervez a 4-ik évfolyamban. Ilyen című studium ez ideig is van, de nagyobb össze-visszaságot, mint e körül tapasztalunk, elképzelni is lehetetlen. Vannak intézeteink, a hol általában nem rendeznek be minta-irodát és csak kibővitik a könyvviteltan gyakorlását levelek írásával, vannak ismét, a hol a tanulók kereskedői házakká csoportosulva, kölcsönösen bonyolítanak le ügyleteket, vagy mint a németek mondják: »Vannak, a kik a bécsieket, vannak, a kik a prágaiakat követik.«

Nincs itt helyén akár az egyik, akár a másik módszer mivoltát kifejteni. Nagyon is methodikai kérdés, a melylyel ez ideig nálunk még senki sem foglalkozott. Csináltuk úgy,

a mint legjobbnak hittük és sohase kérdeztük, más hogyan tartja jónak. Az olaszok ezelőtt két évvel sokat irtak ez ügyről; a német irodalomban csak *Odenthal* prágai és *Schiller* bécsi tanárok nyilatkozatait ismerem. De nem volna helyén e kérdés mivoltát itt kifejteni, már azért sem, mert az a »minta-iroda«, a melyet a kereskedelmi miniszter tervez, úgy látszik egészen más, mint a mit mi neveztünk annak tévesen mostanáig.

A miniszter, úgy magyarázom én nyilatkozatát, olyan irodát gondol, a melyben gyakorlati alkalmazásra kerüljön mindaz, a mit a tanuló három éven át tanult. Ismétlése legyen ez az iroda az összes studiumoknak olyan módon, hogy a tanulót bele helyezze a praxis lehető leghűbb utánzatába és egyengesse a theoretikus tanulmányokhoz szokott gondolkodást az élet változatos és fordulatokban gazdag útjain. Az a praxis legyen ez a minta-iroda, a melyet az orvostan hallgató megszerez a kórházban, a melynek kapcsán az előadásokat hallgatja, az a praxis, a melynek megszerzésére a technikus, a műegyetemi tanárok vezetése alatt, kirándulásokat csinál és az a praxis legyen az, a mely kijut minden intézet tanulójának és minden pályára készülőnek, a tanárnak, az ügyvédnek, az erdészeti, a gazdasági, a bányászati iskolák hallgatóinak, csak a kereskedelmi iskolák tanulóinak nem jutott ki. Kereskedelmi iskoláink mostani szervezete nemcsak módot nem adott rá, de még a lehetőséget is elzárta az elől, hogy a tanuló megismerje a kereskedelmi élet szellemét. Tanult sokat, megtanulta mindazokat a számításokat, a melyek a kereskedői praxisban előfordulnak; tanulta a könyvelést is, a könyvek lezárását és tanulta a kereskedelmi jogismét is, csak egyet nem tanult: a tanultakat úgy összeegyeztetni, a mint azokat majd az életben találja. Szóval mi *tanítottunk* kereskedelmi szaktárgyakat, de nem *neveltünk* kereskedőket!

A francia kereskedelmi iskolák, a melyek számra nézve jóval elmaradtak a mieinktől, ép ez utóbbira, a kereskedelmi nevelésre fektetik a fűsúlyt. Az *École supérieure de commerce de Rouen* mindenik osztályában 11 órában tanítják az irodai munkálatokat, a *lyoniban* 12 órát foglal el, a *bordeauxiban* 12-t, a *havreiban* az első évben 13-at, a másodikban 12-t. És ezek a minta-irodáknak nevezett studiumok képezik az egész tanítás középpontját. A többi tantárgyak mind ennek

a szolgálatában állanak. A tanárok az iroda vezető tanárától veszik a rendet és az irányt, a melyben saját szakmájukat tárgyalják. Így, ha a tanulók megnyitják üzletüket, az üzletnyitáshoz szükséges formalitásokat a kereskedelmi jog tanára veszi bírálata alá és ezzel kapcsolatban felsorol és megbeszél minden előfordulható esetet. A megszerkesztett körleveleket a kereskedelmi levelezés tanára, a könyvek megnyitását a könyvvitel profeszora bírálja és javitgatja. A levelezés több nyelven folyik és a számlákban szerepelnek a legkülönbözőbb országok pénzei, súlyai és mértékei. A számtan tanára ellenőrzi a megejtett számadásokat és bemutatja az arbitrage módzatait, gyakorlati útmutatásokkal a tőzsdék szervezetére és a forgalom technikájára. Az iroda vezető tanára megbeszéli és megvilágítja mind azokat a szempontokat, elsősegéket, a melyek az üzletek kötésénél szem előtt tartandók; utal az egyes árúk adás-vevésénél szereplő szokásokra és kiemeli az egyes piacok usance-eltéréseit.¹⁾

Azt hiszem, az a minta-iroda, a melyet a kereskedelmi miniszter tervez, körülbelül olyan lesz, mint a francia iskolák hasonló studiuma. Ez lesz a kereskedelmi iskolák tanulói számára az a praxis, a mit minden életpályára készülőknek még az iskolában kell megtanulnia. Itt fognak a mi tanulóink kereskedői gondolkozásmódot tanulni. Itt tanulják majd meg Magyarország árucikkeinek üzleti usanceait; itt ismerik majd meg kereskedelmi forgalmunk technikáját.

E két utóbbról ez ideig a mi tanulóink semmit se tudtak. Az utczáról tudták ugyan, hogy van sokféle üzlet, de hogy mikép üzérkednek, erről fogalmuk sincs. Piaczi tudósításokat, árjegyzékeket ritkán vagy soha nem olvastattunk. Az árutőzsdék szervezetét tanulóinkkal nem ismertettjük.²⁾

Ha a kereskedelmi miniszter terve teljes egészében megvalósul és megalakul az a felsőbb kereskedelmi képzettséget nyújtó akadémia, ott ennek a studiumnak bizonyára nevezetes szerep jut. Ennek keretében kell majd taníttatni legalább a

¹⁾ Léautey, L'enseignement commercial et les écoles de commerce en France et dans le monde entier. Paris.

²⁾ Dr. Sonndorfer Rudolf, a bécsi kereskedelmi akadémia igazgatója foglalkozott az ide vágó studiumokkal először tudományosan. Elő is adja a bécsi kereskedelmi iskolán és a keleti akadémián. Munkái: Usancen des Getreidehandels. Usancen des Spiritushandels. Die Technik des Welthandels.

legnevezetesebb árúk minőségi jelzéseit, a melyekről addig a kereskedelmi iskolákban semmit sem szólottak és ha az érettségi vizsgát tett növendéknek véletlenül egy olyan doboz került a kezébe, a melyben azelőtt pamut volt, bizony csak nézte, de nem értette, hogy mit jelentenek a rajta levő jelzések.

A nyílt pályázat útján megíratni tervezett jó szakmunkák fontossága szoros kapcsolatban van azokkal az újításokkal, a melyeket a kereskedelmi miniszter a nyelvtanítás körében szándékszik életbe léptetni.

A ki a kereskedelem útjait akarja járni, annak meg kell magát értetnie az ott járókelőkkel. A magyar kereskedelem országútja egyik irányban nyugot felé, a másik keletre visz. Ott a német nyelv, itt a szláv nyelvek valamelyike, vagy a francia nyelv okvetetlenül szükséges. A most érvényben levő tanítási terv úgy a német, mint a francia nyelvnek csak heti 3—3 órát szabott ki; feladatául tűzvé ki a német óráknak még azt is, hogy az irodalmat is megismertessék. Hogy tanulóink, főképp olyan vidéken, a hol a nép nyelve nem támogatta az iskolai tanítást, ez idegen nyelvek egyikét sem sajátította el, csak természetes. Praktikus tudást és ennek elsajátítására czélzó tanítást kíván a miniszter. Persze nehezen fog menni. Tanáraink nem igen tudják az ugynevezett nyelvmesteri tanítási módot bevinni az iskolákba. Az osztrákoknak erre is van egy igen jó intézményük: a polgári iskolai nyelvtanítói vizsgálat. E vizsgálatok követelménye az élő nyelvnek kifogástalan tudása írásban és szóban. Nem is tanítanak nyelvtanokból nyelvtant, hanem jó szövegből a beszédet.

A miniszteri terv legkényesebb pontja bizonyára az lesz, hogy a kereskedelmi iskolák négy tanfolyamból álljanak. Ez sok érdeket fog sérteni és egy egész évi elsőségnyuajtással teszi az osztrák intézeteket rivalisainkká. Ott három évvel ugyanazt biztosíthatja magának minden szülő, a mit idehaza négygyel. Csak azok maradnak meg nekünk, a kiket anyagi körülmények kényszerítenek itthon maradni. Azt a több oldalról fenhangzó ellenvetést, hogy megapad majd tanulóink száma, nem tarthatom eléggé erősnek, mert nem árt. Az az elem marad el, a melyiknek a kereskedelmi iskola menedék volt és út, a melyiken az önkényességi joghoz juthatott.

DR. BERÉNYI PÁL.

KÖZGAZDASÁGI HAVI KRÓNKA.

Február hó.

1-én. A pesti polgári kereskedelmi testület, továbbá az aradi kereskedelmi és iparkamara, a nagyvárad i partestület, a nagybecskereki Lloyd-társulat s a marosvásárhelyi kereskedelmi és iparkamara az új magyar árútarifa ügyében Baross miniszter mellett nyilatkoztak.

A Dunagőzhajózási társaság igazgatósága Bécsben végleg szerveztetett; a budapesti igazgatói állás betöltése egyelőre függőben maradt.

3-án. A temesvári Lloyd-társaság, a miskolci gabonacsarnok a nagyvárad kereskedők társasága és a debreczeni kereskedelmi kamara szintén állást foglaltak a *tarifaügyben* Baross miniszter mellett.

A magyarországi kereskedelmi utazók egylete a *mintákat tartalmazó podgyász szállításánál* kedvezményeket kér a magyar kereskedelemügyi minisztertől.

A budai hegypálya-részvénytársaság közgyűlése 8 frtnyi osztalék kifizetését határozta el.

Az országos malomszövetkezet helyiségében a magyar kereskedők és iparosok országos értekezletet tartottak. A megjelentek elfogadtak egy benyújtott memorandumot, mely az egész tarifaugyet részletesen tárgyalja és a kereskedelemügyi miniszter tarifapolitikáját helyesli. Az értekezlet küldöttséget menesztett Szapáry miniszterelnökhöz és Baross kereskedelemügyi miniszterhez.

A szegedi kereskedők és iparosok is felszólaltak Baross miniszter mellett és kérelmezik, hogy a »Neue Freie Presse«-t tiltsák ki Magyarországból.

A műborra vonatkozó törvényjavaslat tárgyalására egybehívott enquête befejezte tanácskozásait; az országos gazdasági egylet, a magyar és horvát kereskedelmi és iparkamarák s a kereskedelemügyi és földművelésügyi miniszterium között teljes egyetértés jött létre.

Az Első magyar gyapjúmosó és bizományi részvénytársaság igazgatósága 25 frt. = 12¹/₂% osztalék kifizetését határozta el.

4-én. Az Osztrák-magyar bank február 3-án Bécsben tartott közgyűlésén 47 frt. 30 krnyi osztalék kifizetését határozta el.

A temesvári kiállítás végrehajtó bizottsága a bejelentési határidőt február végeig hosszabbította meg.

A Pesti hazai első takarékpénztár-egyesület igazgatóságának jelentése szerint a társasági tőke az elmúlt évben 4 millió frttal teljesen betizedtetett és a tartalékalap szintén 4 millió frtra kiegészített; továbbá az 5⁰/₀-os kötvények konverziója is tervszerűen keresztül-

vitetett. — A betétek állománya az év végén 98 millió frt. volt a tiszta nyereség 1,953.000 frt.

Az *Egyesült fővárosi takarékpénztár* mérlege szerint a tiszta nyeresége 413.000 frt.; az igazgatóság azt javasolja, hogy 45 frtos osztalék fizetessék.

Az *Első magyar iparbank* mérlege szerint az elmúlt év tiszta nyeresége 110.000 frt volt; az igazgatóság 12 frtnyi = 8%-os osztalék kifizetését indítványozza.

A *pozsonyi kereskedelmi kamara* is felszólalt a kereskedelemügyi miniszter mellett és kimutatja, hogy Bécs városával az utóbbi évek óta behozott kedvezményes tarifák folytán Pozsony városa és a kamarai terület egyáltalán nem versenyezhetnek oly czikkéknél, hol a szállítási költségek jelentékeny szerepet játszanak. Epen ezért a kamara a pozsonyi kerületet metsző magánvasutak államosítását kérielmezi.

5-én. Az *Osztrák-magyar bank* a leszámítolási kamatlábat 4%-ra szállította le. (1890. okt. 3-án 4 $\frac{1}{2}$ %, okt. 17-én 5 $\frac{1}{2}$ %; 1891. jan. 9-én 4 $\frac{1}{2}$ %; — a bankjegyforgalom eddig elő nem fordult nagyságot ért el, 471,376.000 frt. Ebből 23,257.000 frt. adóköteles bankjegy.)

Az *Osztrák-magyar államvasut* a kereskedők és iparosok országos értekezletén elfogadott memorandum több pontjára megjegyzést tesz.

A földművelésügyi miniszter az újonnan szervezendő *erdélyi pincze-egylet* részvényeiből 20.000 frtnyi értéket fog átvenni. Egyelőre 1.200 frtnyi évi állami segílyt ad az egyletnek.

A *Tiszavölgyi társaság* központi bizottsága az esetleges árvíz-veszélylyel szemben intézkedéseket tett.

A *m. kir. államvasutak* bevételei a múlt év első tíz hónapjában 40 millió forintra (1889-ben 35 $\frac{1}{2}$ millió) rúgtak.

A horvát mezőgazdasági társaság zágrábi közgyűlésén a múlt évben behozott *amerikai szőlővesszők* állapotáról adtak jelentést, melyből kitűnik, hogy az elért eredmények nem nagyon kedvezők.

7-én. A földművelésügyi miniszterium tanulmány tárgyává tette a *magyar búzamag minőségének javítását*. A cél az, hogy az első rangú búza termelése az országban minél jobban elterjedjen.

8-án. A *Pesti hazai első takarékpénztár* közgyűlése az 1,953.000 frtnyi tiszta nyereségből különböző levonások után 360 frtnyi osztalék kifizetését határozta el.

A *magyarországi sertéskivitel* Württemberg főbb városaiba ismét szabad.

Az *Osztrák-Magyar monarchia* felmondta a *svájci kereskedelmi szerződést*, melynek változatlan megújítása azonban biztosítva van.

Szombathelyen új *műmalmot* terveznek.

9-én. A *Németországgal való szerződési tárgyalások* hír szerint egyetértésre vezetnek. A fa-, vas- és gabonavámok iránt azonban még nem jött létre megállapodás.

A *mezőgazdasági ipar-részvénytársaság* rendkívüli közgyűlése elfogadta az igazgatóságnak a bécsi Stummer céggel kötött szerződését, mely szerint a mezőhegyesi cukorgyár bérlete és üzeme a társaságra ruháztatik át. Ezzel kapcsolatban a közgyűlés a jelenlegi részvénytőkének (2 millió frt.) befizetését és 1 millió frttal való felemelését határozta el.

Az *Első budapesti gőzmalom* 75 frt. = 15%-os osztalékot fizet.

Az *Első magyar szálloda-részvénytársaság* mult évi tiszta nyeresége 73.000 frt. volt; az igazgatóság 8 frt. = 10⁰/₀ osztalék kiifizetését javasolja.

10-én. A *Pannónia gőzmalom-részvénytársaság* mérlege 93.000 frtnyi tiszta nyereséget mutat.

Az *Osztárk-magyar Lloyd segélyszerződésének* felbontása céljából tartott tárgyalásokat egyelőre befejezték; az osztárk képviselők visszatértek Bécsbe.

A *Concordia gőzmalom-részvénytársaság* mérlege 75.918 frt. tiszta nyereséget mutat.

11-én. A *Pannónia gőzmalom - részvénytársaság* közgyűlése 50 frtnyi = 5⁰/₀ osztalék fizetését határozta el.

Horvátországban a *zágrábi kereskedelmi és iparkamarát*, mely a tarifaügyben Baross miniszter mellett felszólalt, hevesen megtámadják. E megtámadás azonban alaptalan, mert az új tarifa a horvát-szlavon kereskedelemre és iparra kedvező hatású.

A kereskedelemügyi miniszter a *Havasztíró Ráczevére vezető helyi érdekű vasut építésére* az engedélyt megadta.

A *körmöcbányai pénzverdében* az 1890. évben kiveretett 2,021.792 egyforintos ezüstben, 358.210 darab arany 2,784.095 frt. értékben; összesen 4.805.887 frtnyi érték.

12-én. A *salgótarjáni kőszénbánya-részvénytársaság* igazgatósága elhatározta, hogy a közgyűlésen 20 frtnyi osztalék kifizetését fogja javasolni. A mérleg felette fényes eredményeket mutat fel. A tiszta nyereség 517.000 frt. A termelés 1890-ben 6⁶/₀ millió métermázsára rögött (0⁵⁸/₀ millió métermázsával több, mint 1889-ben); eladatott 6⁵/₀ millió métermázsra (0⁵²/₀ millió métermázsával több, mint 1889-ben).

A *Lujza gőzmalom-részvénytársaság* mérlege szerint a malom 122.000 frtnyi tiszta nyereséget ért el. Az igazgatóság javasolja, hogy 22 frt. osztalék fizetessék.

A *budapesti Viktória gőzmalom* a szegedi Ligeti-féle gőzmalmot 300.000 frton megveszi.

Az *Osztárk-magyar államvasut-társaság* ismét megkezdte a Bécsbe való gabona-, liszt- és faszállítást.

A *Schlick-féle vasöntőde és gépgyár-részvénytársaság* mérlege szerint e társaság 128.000 frtnyi tiszta nyereséget ért el.

13-án. A mult évi utolsó évnegyedre szóló *állampénztár-kezelési kimutatás* 31 millió frt. felesleget mutat. (Bevétel 112 millió, kiadás 81 millió.)

A *Pesti hengermalom-részvénytársaság* igazgatósága 45 frt., vagyis 11¹/₄⁰/₀ osztalék kifizetését fogja javasolni.

A *Pesli könnynyomda-részvénytársaság* közgyűlése elhatározta, hogy minden 500 frt. névértékű részvényre kamat és felülosztalék fejében 80 frtot fizet. A tiszta nyereség 47.000 frt. volt.

Az *Első magyar iparbank* közgyűlése 12 frt. = 8⁰/₀ osztalék fizetését határozta el.

A *Magyar általános takarékpénztár-részvénytársaság* mérlege 96.000 frtnyi tiszta nyereséget mutat. Az igazgatóság 7 frtnyi osztalék fizetését és az alapító jegyek szelvényének 93 krral való beváltását fogja javasolni. E szerint a felosztásra kerülő nyereség 7³³/₀-ot tesz.

A *budapesti leszámítoló egyesület* a mult évben majdnem 100 millió forint értékű váltót, chequet és utalványt cserélt ki.

15-én. Miután a szerb hivatalos kimutatások szerint Szerbiában a száj- és körömfájás folyton terjed, a földművelésügyi miniszter elrendelte, hogy f. hó 16-ától fogva a *Szerbiából Magyarországra* hozandó állatok, a szabályszerű utlevélén kívül, a származási hely hatósága által aláírt és egy osztrák-magyar konzul által láttamozott bizonyítvánnyal láttassanak el, mely szerint az illető származási helyen száj- és körömfájás nem fordult elő.

Az *Egyesült budapesti fővárosi takarékpénztár* közgyűlése 45 frtnyi osztalék fizetését határozta el.

Az *Erzsébet gőzmalom-részvénytársaság* mérlege 260.000 frtnyi tiszta nyereséget mutat.

16-án. A *budapest-szentlőrinci helyi érdekű vasút-részvénytársaság* közgyűlése elhatározta, hogy az alapító és elsőbbségi kötvények után 6% osztalékot és 1/2% felülosztalékot fizet. A tiszta nyereség 17.000 frt.

17-én. A *budapesti kereskedelmi és iparbank-részvénytársaság* mérlege 28.000 frt. tiszta nyereséget mutat fel, a mi majdnem 11% kamatozásnak felel meg. Az igazgatóság 6% osztalék fizetését fogja javasolni.

A *kőrös-tisza-marosí árvezmentesítő társulat* Szentesen közgyűlést tartott. A társaság 10 millió forintnyi adóssága konvertáltatott; 6² milliót az állam fedezett adóvisszatérítések fejében, úgy, hogy a társaság terhére csak 3⁸ millió frt. maradt.

18-án. A *Viktória gőzmalom-részvénytársaság* közgyűlése részvényenkint 22 1/2 ft. osztalék és minden elsőbbségi kötvény után 15 frt. felülosztalék fizetését határozta el. 50.000 frt. a tartalékalap számára tétetik félre és 25.000 frt. új számlára iratik.

Fiumének 1890-iki tengeri forgalma a fa kivételével 2⁴ millió métermázsányi bevitt és 2⁶ millió métermázsányi kivitt mutat fel. (1889-ben 2 millió és 2⁶ millió métermázsá).

A *Pesti hengermalom* egészen megújította technikai berendezését.

A budapesti kereskedők küldöttsége Baross kereskedelemügyi miniszternél tisztelegett a célból, hogy őt az *osztrák iparosoknak* Magyarországon való *terjeszkedésére* figyelmeztesse.

Szolnokon *nagy gőzmalom* létesítését határozták el.

A kereskedelemügyi miniszter a *Bajáról Báltaszkéig és Keczelről Bajára vezető helyi érdekű vasut* építésére az előmunkálati engedélyt egy évvel meghosszabbította.

19-én. A *Magyar hitelbank* a közönséggel való érintkezés megkönnyítése végett pénzváltó-osztályt fog létesíteni.

A *Nemzetközi waggonkölcsönző-társaság* igazgatósága 7 1/2 frt. = 7 1/2% osztalék fizetését fogja javasolni.

A *Concordia gőzmalom-részvénytársaság* közgyűlése 30 frt. = 6% osztalék fizetését határozta el. A tiszta nyereség 76.000 frt.

A *búzának Svájcba való kivitele* több svájci malomnak üzenen kívül való helyezése folytán csökkent, ellenben a liszt kivitel éppen ezért emelkedett.

20-án. A *Pesti molnárók és sütők gőzmalomának* mérlege 220.000 frtnyi nyereséget mutat. Az igazgatóság 36 frt. = 18% osztalék fizetését fogja javaslatba hozni.

A *stanízsai aranybányák* Erdélyben, melyek német társaság birtokában vannak, fényes eredményt mutatnak fel. Eddig csak egy akna is havonta 600 tonna eredményt nyújtott és márcziustól fogva

800 tonna eredményt várnak. Az aranytartalom tonnánként 11 unczia (40 frt.).

21-én. A *Budapesti közuti vaspálya-társaság* igazgatósága részvényenkint 20 frtnyi, élvezeti jegyenként 10 frtnyi osztalék fizetését határozta el. A mérleg 215.000 frtnyi tiszta nyereséget mutat. A budapesti helyi érdekű vasutak részvénytársaságának mérlege 21.000 frt. tiszta nyereséget mutat.

Az *Athaeneum könyvnyomda-részvénytársaság* igazgatósága 27 frtnyi osztalék fizetését fogja javasolni.

A *Pesti Viktória-gőzmalom* elsőbbségi kötvényei konvertáltnak, miután 2.000 darab kötvény birtokosa önként jelentkezett a konverzióra.

Az *osztrák-magyar államvaspálya-társaság* a raktarak térhiánya miatt egyelőre nem fogad el Bécsbe irányuló lisztküldeményeket.

Az *aranyosmaróth-érsekujvári helyi érdekű vasut* engedély-birtokosai az osztrák-magyar államvaspályával szerződést kötöttek.

A *magyar fegyvergyárat* »fegyver- és gépgyár-részvénytársaság« név alatt megalakították. A részvénytőke 24 millió frt.

A *Lujza gőzmalom-részvénytársaság* közgyűlése 22 frt. osztalék fizetését határozta el. A tiszta nyereség 122.000 frt.

22-én. A *fegyver- és gépgyár-részvénytársaság* Loewe L. & Cie. berlini cégtől a gyárat, gépeket és anyagokat 23 millió forintért megvette.

A *Budapesti bankkegyesület-részvénytársaság* közgyűlése 10 frt. = 10% osztalék kifizetését határozta el. A tiszta nyereség 182.000 frt. A közgyűlés továbbá elhatározta, hogy 5.000 darab újabb részvényt fog kibocsátani és hogy a bank működési körébe a jelzálogüzletet is be fogja vonni és ennél fogva jelzálogleveleket is fog kibocsátani.

A magyar államvasutak és a Ganz és társa vasöntőde és gépgyár-részvénytársaság közt 2.500 waggon szállítására szóló szerződés jött létre.

23-án. Az *Országos központi takarékpénztár* közgyűlése 30 frtnyi osztalék fizetését határozta el. A tiszta nyereség 239.000 frt. A közgyűlés továbbá elhatározta, hogy a részvénytőkéit 2.000 darab 300 frtos új részvény kibocsátása útján felemeli; minden új részvényért 300 frt. tőke, 5% kamat január 1-től és 200 frt. a tartalékalap számára fizetendő.

Az *Első magyar szálloda-részvénytársaság* közgyűlése 8 frt. = 10% osztalék fizetését határozta el. A tiszta nyereség 73.000 frt.

Az *Első magyar gyapjúmosó és bizományi társaság* közgyűlése 25 frt. = 12½% osztalék fizetését határozta el. A tiszta nyereség 42.000 frt.

A kereskedelemügyi miniszter nem adta meg az engedélyt a *Budapest és Bécs közötti villamos vasut* építésére, ellenben engedélyt adott a *sólyom-szalontai, pelsőcz-nagyyszabolcsi és budapest-kelenföld-esztergomi helyi érdekű vasutak* építésére.

24-én. A *budapesti szarvasmarha-, borjú- és juhvásár* 1890-ben a következő forgalmat mutatja: 180.000 db. szarvasmarha, 100.000 db. borjú, 126.000 db. juh.

A *Pesti magyar kereskedelmi bank* mérlege 1,578.000 frtnyi, azaz 19½% nyereséget mutat (1889-ben 1,430.000 = 17½%). Az igazgatóság 55 frt. = 11% osztalék fizetését fogja javaslatba hozni. 252.000 frt. a rendkívüli tartalékalap számára tétetik félre és

287.000 frt. mint nyereség a jövő évre vitetik át. Ez által a tartalék-alap a részvénytőkének majdnem 30%-ára emeltetik.

A *Dunagőzhajózási társaság* új tarifát léptet életbe, mely szerint az árak nem öt, hanem csak három osztályba soroltatnak.

25-én. A pénzügyminiszter a képviselőház elé törvényjavaslatot terjesztett, melyben 8 millió frt. értékű kis *sorsjeggy kibocsátására* kér felhatalmazást. E sorsjegyek a protestáns egyházak céljait vannak hivatva szolgálani.

Az *Osztrák-magyar államvasút-társaság* 1890-ben majdnem 40 millió forintnyi bevételt ért el (16 millióval több, mint a múlt évben).

A *Németországgal való tárgyalások* hír szerint az ipari és vasvámokra nézve is befejezést nyertek, további tárgyalások várhatók a gabonavámok ügyében.

26-án. Az *Általános osztrák villamossági részvénytársaság* 14.000 darab 200 frtos részvényét (kibocsátási árfolyam 225 frt.) huszszorososan felüljegyezték. Budapesten 14.000 darabot jegyeztek.

Az *Első magyar sertéshizláló-részvénytársaság* közgyűlése 20 frt. osztalék fizetését határozta el. A tiszta nyereség 85.000 frt.

27-én. A *zalai helyi érdekű vasutak részvénytársasága* alakuló közgyűlését megtartotta, a részvénytőke 4,758.200 frt.

A *Magyar általános hitelbank* mérlege 1,321.000 frt. tiszta nyereséget mutat, az igazgatóság 24 frtnyi osztalék kifizetését javasolja. Új számlára 43.000 frt. iratlik át. 1890. üzleti eredménye majdnem 100.000 frttal maradt a múlt év eredménye mögött, minek oka a fiunei hitelbank veszteségében rejlik.

28-án. A *Ganz és társa vasöntőde és gépgyár-részvénytársaság* felette fényes mérlege az 1889-ről átvitt nyereségen kívül 858.000 frtnyi tiszta nyereséget mutat. Az összes forgalom majdnem 12 millió frt. volt. Az igazgatóság javasolja, hogy részvényenkint 75 frtnyi osztalék fizetessék, 200.000 frt. a tartalékalap számára és 200.000 frt. egy újonnan alkotandó osztalék-tartalékalap számlájára irassék.

Az *Első pesti spódlum- és csontlisztgyár* közgyűlésén az igazgatóság egy új kénsav- és műtrágya vegyi gyár felállítására íránt fog javaslatokat tenni; továbbá a vállalat pénzügyi új szervezése is céloztatik.

MAGYARÁZÓ MEGJEGYZÉSEK A HAVI KRÓNIKÁHOZ.

A közvéleményt február havában még mindig a tarifautgy foglalkoztatta. Az ellentét, mely a monarchia két állama között felmerült, megszűnt; kompromisszum jött létre. És kétségtelen, hogy különösen a Németországgal folyó szerződési tárgyalásokra való tekintet volt az, mely e kompromisszum létrejöttét előmozdította. — Magyarország ugyan nem mondott le az új helyi díjszabási rendszerről. Ez érvényben marad, de érvénynyel bir majd a Magyarországra irányított *osztrák* szállitmányokra is. Ennyiben engedett Magyarország. — Viszont Ausztria kötelezte magát, hogy a legrövidebb idő alatt leszállitattja az osztrák vasutak teherdíjszabási teteleit és hogy megszünteti mind azt a különböző elbánási módozatot, melyben eddig a czikkek különböző származási helyüknek megfelelően részesültek; ezentúl magyar és osztrák árúkra nézve Ausztriában is egyenlő lesz

az elbánás. — Látjuk tehát, hogy az egyezmény, mely a két kormány közt létrejött, a paritas elvére van alapítva.

A Németországgal folyó szerződési tárgyalások e hóban is előbbre jutottak. A Magyarországot leginkább érdeklő tárgy — a gabonavámok — azonban még nem kerültek szőnyegre. Kétségtelen, hogy e tárgyalások képezik a legfontosabb közgazdasági eseményt, mely messzeható következményekkel jár.

A magyar képviselőház február havában a szociálpolitika terére lépett. Az ipari munkának vasárnapi szüneteléséről és az ipari és gyári alkalmazottaknak betegség esetén való segélyezéséről szóló törvényjavaslatok tárgyalásra kerültek. — Kiemelésre méltó és az idők jelének veendő, hogy a képviselőház minden pártja különbség nélkül hozzájárult e törvényjavaslatokhoz. — Nevezetesebb módosításokat a ház csak az ipari munkának vasárnapi szüneteléséről szóló törvényjavaslatnál fogadott el. E törvényjavaslat tárgyalásánál különben az ipari és mezőgazdasági munka közti ellentét játszott nagyobb szerepet.

A törvényhozás ezenkívül csak még egy gazdasági törvénnyel foglalkozott, mely a Svájcczal kötött állategészségi egyezményre vonatkozik.

Az üzleti élet tekintetében február hava különös jelentőséggel bír azért, mert e hóban közöltetnek nagyobbrészt a főbb intézetek és vállalatok üzleti eredményei az elmúlt évről. És valóban — ha üzleti életünk egyes tényezőit szemünk előtt elvonulni látjuk — örömmel konstatálhatjuk, hogy az elmúlt üzleti év kitűnőnek mutatkozik. A fővárosi nagy bankok és takarékpénztárak, a malomipar, a bányáipar, a vasipar oly fényes eredményeket mutatnak, hogy bátran engedhetők meg ebből az a következtetés, hogy gazdálkodásunk jó uton halad. És örömmel látjuk, hogy pénzintézeteink és ipari vállalataink jövedelmük felhasználásánál nemcsak a jelelmelel törődnek, hanem a jövőre is néznek. Mindamellelt, hogy a kifízetésre kerülő osztalékok általában a részvények névértékének igen magas százalékat képviselik, mindennemű vállalataink ügyelnek arra is, hogy tartalékalapjukat tetemesen erősítsék, növeljék. Sőt a legjelentékenyebb ipari vállalatunknál — a Ganz és társa vasöntőde és gépgyár-részvénytársaságnál — azt is láttuk, hogy e társaság jövedelmének állandósítása céljából külön osztalék-tartalékalapot alakított.

Ugy e társaság fényes üzleti eredménye, mint általában a gőzmalmok kitűnő mérlegei különös örömmel fogadandók. Vasiparunk és malomiparunk virágzása bizonyít a mellett, hogy *Magyarországon lehet ipart folytatni és ép ezért sajnálattal kell azt az észrevételt tennünk, hogy új ipari alkotásokkal — mint azt tervezve volt — nem igen találkozunk.* — Pedig most a pénzpiaczon fennállott azon nehézségek is megszűntek, melyek még a múlt év vége felé fenforogtak.

Dr. Mandello Károly.

SZEMLE

A KÜLFÖLDI KÖZGAZDASÁGI ESEMÉNYEK FELETT.¹⁾

VI. ADÓK ÉS VÁMOK.

BELGIUMBAN a váltókra vonatkozólag újítás lépett életbe: október 1-től kezdve a »*Banque Nationale*« nem fogad el le-
számítolásra Belgiumra telepített váltókat, melyeken azon meg-
jegyzés áll: »költség nélkül«. Figyelem fordítandó továbbá arra,
hogy a belga hatóságok a bélyegjegyek helytelen alkalmazásával
szemben főleg váltóknál, melyek külföldön Belgiumra telepítettek,
igen szigorú eljárást követnek. A törvény azt rendeli, hogy a
kelet, nap és hónap minden rövidítés nélkül betűvel irandó ki és az
aláírás kizárólag a belga bélyegjegyre alkalmazandó. Anilin tinta
használata tilos. Csakis elmosódhatlan tinta alkalmazható. E határoz-
mányok bármelyikének figyelmen kívül hagyása a bélyeg esetleg
20-szoros összegének kirovásával, legkevesebb azonban 7 frank bir-
sággal jár.

A CONGO ÁLLAMOT illetőleg nem szüneteltek a fáradozások, hogy
az egyedüli dissidens állam, Hollandia, engedékenységre bírassék.
A Congo állam kormánya a brüsseli konferencián képviselt hatalmak-
nak *tarifa-tervezet*et terjesztett elő, mely szerint egyelőre csak
mérsékelt beviteli vámok szedethének. A mennyiben beviteli vámok
szedethnek, úgy azokat Hollandia, Anglia, Franciaország és Német-
ország fizetik meg, még pedig maga Hollandia $\frac{1}{3}$ erejéig. A hol-
landi kormány javaslatba hozta, hogy a rabszolgakereskedés elnyo-
másának költségei a brüsseli konferencián képviselt hatalmasságok
között osztassanak meg; e javaslattól azonban kevés eredmény vár-
ható, minthogy a Congo kormány előtt nem a pénz a fődolog, hanem az
hogy a rabszolgakereskedésre vonatkozó szakaszok hatályon kívül
helyeztessenek, a midőn is alig lesz érdekükben a többi nem
kereskedő országoknak a rabszolgakereskedés leküzdésére áldozatokat
hozni. A belga kormány egy közvetítő javaslatot terjesztett elő, mely
szerint 10% beviteli vám (Hollandia kivételével minden országtól)
csak fegyverek után szedessék, a többi beviteli vámok pedig 3—6%-ra
szállíttassanak le; szövött árúkra, melyek főleg Hollandiából impor-
tálnak, különös figyelem fordítandó, számtalan árucikk részére
pedig vámmentesség biztosíttassék. Végül, hogy a vámkezelés egy-

¹⁾ Lásd a »Nemzetgazdasági Szemle« február havi füzetét.

szerűsítése szempontjából engedély adassék, az érték után megállapított vámtételek helyett egységes vámtételek beszedésére. Az angol-belga kereskedelmi kamara, az »Indépendance belge« szerint, a Congo államban érdekelt kereskedelmi társulatok tiltakozására válaszulva a Congo állam eljárását pártfogásába és védelmébe veszi. Behizonyítja, hogy a tervbe vett beviteli vámok, melyek csak körülbelül egy tuczat áru után szedetnének, 5¹/₂%-nál nem magasabbak. E beviteli vámok könnyebben oszthatók meg, mint a kiviteli vámok, miután azok felemelése csak megegyezéstől függ és nem igényel rendkívüli formalitásokat. Ez új vámokat illetőleg különben már a berlini szerződésben is előrelátó intézkedések foglaltatnak, e szerződés a Congo folyamán a hajózást is szabályozta; Afrika ez óriási folyamán csak ugyanazon rendszabályok veendőik figyelembe, melyek más hasonló nagy folyamokon szokásosak. Az angol-belga kereskedelmi kamara e magyarázatai alig fogják Hollandia nézetét megváltoztatni, mely állam görcsösen ragaszkodik ama gondolathoz, hogy az új vámok főleg reá nézve káros hatásúak.

A »Standard«, mely lap a hollandi miniszterelnök, *Mackay* báró mellett foglal állást, habár Hollandia jogaihoz ragaszkodik is, mindazonáltal azon véleményt nyilvánítja, hogy ha Hollandiának választania kell azon szemrehányás között, hogy a rabszolgakereskedést előmozdítja és a közt, hogy igen fontos *kereskedelmi érdekeket* áldozzon fel a hanyatló Congo állam javára, akkor a kormánynak kötelessége ez utóbbit választani. Hollandia ez esetben a vesztes fél volna, azonban eszményi felfogás szerint a vesztes fél is győzedelmeskedhetik. E cikk a kormány nézetének kifejezéséként tekintetik és azon következtetés vonható le belőle, hogy a hollandiai kormány, habár tiltakozását ki is fogja fejezni az ellen, hogy a hatalmak kereskedelmi érdekeiket a Congo területen a Congo kormánynak könnyelműen feláldozzák, mindazonáltal a brüsseli szerződést a beviteli vámokra vonatkozó határozmányokkal együtt alá fogja írni. Egy december 11-én kelt párizsi hivatalos közlemény szerint, miután Hollandia hozzájárult a brüsseli egyezményekhez, Franciaország is késznek nyilatkozott azok elfogadására. A Congo állam a szabadalmi adót és a kiviteli vámokat revízió alá veendi. (Rotterdami magán értesülések szerint azonban téves azon hír, hogy Hollandia a Congo államok ügyében engedett volna és hogy a brüsseli szerződést alá fogja írni.) Egy másik verzió szerint Franciaország nem hajlandó egy általános tarifához hozzájárulni, a 10⁰/₀-os vám határain belül akarván maradni és ez iránt a Congo állammal és Portugállal egyességre kíván lépni. Ez indítványhoz végtére Anglia is hozzájárult és Hollandia is hajlandó volna e módosítást elfogadni.

DÁNÍÁBAN november 15-én *Estrup* pénzügyminiszter a vámok ügyében javaslatot nyújtott be a Landstthing-hez, mely *vámmenteséget* biztosít terpentín, szurok, köszén, koks, sózott heringek, só, salétrom stb. számára; továbbá a *vámtételek* leszállítását helyezi kilátásba közönséges agyagárúk, indigó, enyv, különféle kézműárúk, fémek, stb. után. A vámok emeltetnének gyümölcs, pipere árúk, gépek, csokoládé, különböző üvegárúk, fűszerek, puskapor, lábbeliek, dohánylevelek, sajt, trágya, stb. után. Új vámtételek lépnének életbe lovak, czeмент, téglagyártmányok, étel, spárga, virág, kel, borsó, liszt, növények és friss virágok után. E javaslat pénzügyi eredménye az e czímen eddig befolyt összegekkel egyenlőnek vétetik.

Továbbá javaslatba hozta Estrup a *söradó* akkénti módosítását, hogy a termelt sörmennyiség után tonnánként 3 korona vetessék ki. Az e czimen befolyó összegek 5 millióra becsültetnek. Ez utóbbi adó nem elfogadása esetén a rizs és szágo vámmentessé lenne, az olaj, petroleum, rizs- és szágo-liszt, valamint czukor után a vámok leszállíttatnának és a hajóilletékek eltöröltetnének. A vámoknak ily módon való leszállításából, illetőleg megszüntetéséből származó beviteli kevesebbet körülbelül egyenlőnek vétetik az új söradóból származó bevételi többlettel.

NÉMETORSZÁGBAN a »törvényhozás« című fejezetben előadott *Miquel-féle nagy szabású adóreformokon kívül a czukoradó reformjára* vonatkozó tárgyalások is folyamatban vannak. E reform szerint nemcsak a prämiumok bizonytalan időn át való csökkentése van kilátásba véve, hanem egyáltalában az adóztatás módjának megváltoztatása is terveztetik. Sőt e törvényjavaslatba, mely a birodalmi gyűlés még jelenleg ülésező szesziójához volna benyújtandó, oly rendelkezések felvételét is tervezik, melyek a prämiumok fokozatos megszüntetésére vezetnének. A magdeburgi kereskedők legrégibb egylete e reform ellen kérvényt nyújtott be a birodalmi gyűléshez. Elénk megbeszélések tárgyát képezik a *húsvámok és a marhabevételi tilalmak*. E vámkokat és tilalmakat a magas húsarak okozóul tekintik: a »Reichsanzeiger« nem találja, hogy egyedül e tilalmak okozták volna a húsarak folytonos emelkedését 1889. augusztus óta, miután a húsarak 1888. évi erős csökkenését sem bírták megakadályozni. A főök a kedvezőtlen takarmánytermésben és ezzel kapcsolatosan a marhaállomány apadásában rejlik. Mindazonáltal azon nézet nyilvánul, hogy a bevételi tilalmak lassankint feloldandók, első sorban Svédországot, Norvégiát, Dániát és Hollandiát, később Ausztria-Magyarországot illetőleg. Bajorország a szövetségi tanács elé a következő javaslatot terjesztette:

A szövetségi tanács az 1879. évi június 27-én kelt határozat részleges megváltoztatása mellett hatalmazza fel az egyes országok kormányait, hogy az élő marha behozatalát Ausztria-Magyarországból azon városokba, melyekben vágóhidak léteznek, megengedhesse oly feltétel alatt, hogy *a)* az állatokról a határon származási és egészségi bizonyítvány követeltessék, *b)* a német területre való lépésnél az állatok hivatalos állatorvosok által megvizsgáltassanak s a bevétel csak azon esetben engedtettsék meg, ha az állatok egészségeseknek találtattak, *c)* az állatok közvetlen átrakodás nélkül szállítandók vasuton rendelkezési helyükig, *d)* rendelkezési helyükön csakhamar levágassanak, addig is azonban a többi marhától elkülönítve tartassanak, egyáltalában élve a vágóhidakról ne legyenek elszállítathatók.

E javaslat indokolása következőkép hangzik:

Az egész országban, főleg pedig a nagyobb városokban uralkodó nagyon magas húsarak már régebb idő óta okot szolgáltatnak arra, hogy a nép élelmezésének szempontjából oly kiváló fontossággal bíró kérdés, minő a húsarak emelkedése beható értesülések alapján tárgyalassék. Ez értesülések eredménye, hogy tulajdonképen a vágómarha elégtelensége és a marhavásárookra felhajtott vágómarha csekély mennyisége képezi főökát a jelenlegi magas marha- és húsaraknak. Ujabbán a húsarak több helyen ismét emeltettek. E sajnosan érzett

viszonyok előrelátható időn át alig nyújtanak reményt a javulásra, minthogy az 1887. és 1888. évi kedvezőtlen takarmánytermések folytán a mezőgazdák kényszerítve voltak marhaállományukat csökkenteni és mivel az utóbbi években nem voltak még képesek marhaállományukat oly mértékben pótolni, hogy a vágómarha-szükséglet fedezhető lett volna. Ehhez járul még az is, hogy már korábbi években, kedvező takarmánytermések mellett is, panaszok merültek fel a vágómarha hiánya miatt és azon kívánalmak nyertek kifejezést, hogy a vágómarha behozatala Ausztria-Magyarországból a nagyobb városokba engedessék meg. E kívánalmak az utóbbi időben oly sokszor ismétlődtek és oly sürgősen teljesítendőeknek tűnnek fel, hogy a bajor kormány nem vonhatja ki magát azon kötelezettség alól, hogy teljesítések módozatairól ne gondoskodjék. Figyelembe veendő az is, hogy a húsárak folytonos emelése következtében, főleg az alsó néposztályoknál elégedetlenség nyilvánul, melynek okait megszüntetni sürgősen szükségesnek látszik. Hogy tehát elégséges vágómarha behozatala a nagyobb városokba lehetővé tétessék, a mi szükségképen kedvező visszahatással lesz a kisebb városokra és helységekre is, ajánlatos első sorban, hogy a bajor kormány által már 1879-ben a szövetségi tanács elé terjesztett, a jelen indítvánnyal megújított javaslat elfogadtassék. Ez uton előreláthatólag elérhető lesz a húsárak csökkentése, a húsárak emelkedése azonban bizonyára megakadályozható lesz. A mi a javasolt intézkedések engedélyezését illeti, azok marhavész-rendőri szempontból sem eshetnek kifogás alá, mert a fenti *a—d* pontozatokban meghatározott rendszabályok mellett a marhavész behurczolásának veszélye Ausztria-Magyarországból ki van zárva. Ezen felül megemlítendő még, hogy a viszonyok, melyek a szövetségi tanács 1879. június 27-én kelt határozatának hozatalára vezettek, időközben Ausztria-Magyarországban is jóval kedvezőbben alakultak.

A porosz kormány kezdeményezésére a szövetségi tanács azon kérdéssel foglalkozott, vajjon az *azonossági bizonylatok*, melyek a Németországba behozott, de kivitelre szánt *gabona* után eddig követeltettek, a jövőben elengedtesse-e. A birodalmi gyűlésben ez iránt ismételtet tétetett javaslat, melynek értelmében a Németországból kivitt gabona mennyisége után minden egyes esetben oly *bizonylat* állíttatnék ki, mely ugyanannyi gabona vámmentes behozatalára jogosítana. Az előbbi határozmányok értelmében a beviteli vámok visszatérítése azon feltevésben lelte magyarázatát, hogy a kivitt gabona azonos azzal, a mely után beviteli vám fizettetett. A látszat szerint a szövetséges kormányok, melyek az említett javaslat ellen foglaltak állást, most már hajlandók volnának a kezdeményező által kifejezett kívánságnak eleget tenni.

FRANCZIAORSZÁGBAN a vámügy tökéletes változáson ment keresztül az október 20-án előterjesztett új vámtarifa következtében. A törvényjavaslat maximális és minimális vámtételeket állapít meg. A törvényjavaslat azonkívül felhatalmazza a kormányt pótvámok (Surtaxes) vagy tilalmi rendszabályok életbeléptetésére azon országokból behozott mindazon árúk vagy azok egy része után, mely országok ez időszertint vagy a jövőben a francia árúkkal szemben pótvámokat vagy tilalmi rendszabályokat alkalmaznak, illetőleg alkalmazni fognak. A gabona- és marhabevitel tekintetében a szabad rendelkezést fenntartja magának Franciaország. A marhabevitelnél az eddigi darab

szerinti vám helyett a súly szerinti vám lép életbe. Gyapjú és bőrök vámmentesek maradnak. A selyemgubók és a feldolgozott selyem vám alá vonatnak, a nyers selyem vámmentes. Tojás és vaj a jövőben megvámoltatik; a halászati termékek utáni vámok felemeltetnek, olajok vám alá vonatnak, az olaj utáni vám felemeltetik; gyapjú, nyers pamut, kendermag, len és juta vámmentesek maradnak; a fa utáni vám felemeltetik. A köszén után szedett eddigi vámok érvényben maradnak; a bányászati termékek utáni vámok változást szenvednek, az aczél utáni vám mérsékeltetik; a vegyészeti termékek utáni vám változatlan marad; külföldi borok szesztartalmuk után fognak megvámoltatni; a sör után magasabb vám állapítatik meg; szótt vagy fonott len és kender, valamint a pamutipar termékei az 1881. évi védvamos tarifa szerint vámoltnak meg.

A törvényjavaslat szövege a következő: *1. fejezet.* Az általános és minimális tarifa a be- és kivitt árúk után az *A)* és *B)* táblázatok szerint (mellékletei a törvényjavaslatnak) állapítatik meg. A minimális tarifa azon országokból származó árúkra alkalmazható, mely országok a francia árúkat correlativ kedvezményekben részesítik és azokra legcsekélyebb vámtételeiket alkalmazzák. *2. fejezet.* Európán kívüli termékek után, melyek valamely európai államból importáltak, a *C)* tabellában (melléklet) részletezett pótvámok szedendők. Külföldi cukor után továbbra is az 1890. évi július 19-én és augusztus 5-én kelt törvényben megállapított pótvámok fizetendők. Európai árúk, melyek nem származási helyükről vitetnek be, a *D)* tabellában részletezett pótvámokat fizetik. *3. fejezet.* A francia gyarmatokból és birtokokból importált termékek után szedendő vámok, illetőleg a vám alóli felmentések az *E)* táblában (melléklet) vannak megállapítva. *4. fejezet.* A kormány felhatalmaztatik pótvámokat vagy tilalmi rendszabályokat életbeléptetni azon országokból behozott mindazon árúk vagy azok egy része után, mely országok ez idő szerint vagy a jövőben a francia árúkkal szemben pótvámokat vagy tilalmi rendszabályokat alkalmaznak, illetőleg a jövőben esetleg alkalmaznának. *5. fejezet.* Azok névjegyzéké (1881. május 7-én kelt törvény 4. szakasza), kik közül a szakértő biztosok segédei választatnak, évenként a kereskedelmi kamarákkal folytatott tanácskozások után, az ipar-, kereskedelem- és gyarmatügyi miniszter és a pénzügyminiszter által állittatik össze. A kamarák ez iránt a miniszter elé évenként javaslatot terjesztenek. E névsor oly egyéneket fog magában foglalni, kik ipari vagy kereskedelmi ügyleteknél szerzett gyakorlati tapasztalataik alapján, vagy technikai, gazdasági, kereskedelmi avagy tudományos ismereteik folytán vitás kérdések eldöntésére leginkább illetékesek. *6. fejezet.* Valamennyi jelen törvénnyel nem egybehangzó korábbi törvény hatályon kívül helyeztetik.

A tarifa 721 tételt foglal magában a megfelelő alcsoportokkal; a mezőgazdasági termékek csak a maximális (általános) tarifában szerepelnek, minthogy idegen hatalmakkal kötendő egyezményeknél kompenzációul nem szolgálhatnak. Franciaország kereskedelmi szerződése 1892. évi februárban lejárnak.

A mint hírlik, az »*Agence d'échange*« syndikatus bizottsága tiltakozását fogja a kormány elé terjeszteni a képviselő kamara által újabban hozott ama határozatok ellen, melyek értelmében az *ingóságok utáni adó* 30/o-ról 40/o-ra emeltetett.

A földmivelésügyi miniszter egy új *cukoradó-reformot* hozott

javaslatba, mely szerint a cukor utáni adó 7²⁵, illetőleg 7 frankra szállíttatnék le, a belföldi gyárosoknak pedig, kik ama haszonról lemondanak, melyet a törvényes adómegterheltetés mellett a cukor-prémiumokból húznak, az 1890—91. időszakra a tényleg termelt cukormennyiség után 20/o adómentes termelés biztosíttatnék.

PORTUGÁLIÁBAN szeptember 16-án az eddigi tonnadijak helyébe léptetendő *rakományadó* (Direto de carga) iránt törvényjavaslat nyújtatott be, mely azon elvből indul ki, hogy inkább megfelel az igazságnak a hajókat a Portugáliába hozott rakomány mérve szerint vonni adóztatás alá, mint a hogy ez eddig érvényben volt, az egész térfogatot megadóztatni. Az adótétel azonban oly magasan van megállapítva, hogy ennek következtében a kisebb hajók jóval nagyobb megterheltetés alá fognak esni. 1889. évi április 1-étől valamennyi hajó tonnadij fejében az 1889. évi január 31-én kelt vámszabályok értelmében 45 reist fizetett minden regisztertonna ürtartalom után, kivéven a postagőzösöket, melyek 20 reist fizettek; ezenkívül egészségügyi díjak fejében a vitorlás hajók 25 reist, a gőzösök pedig 15 reist fizettek minden regisztertonna után. Az új törvény ellenben minden tonnarakomány után, mely portugáliai kikötőben kerül törlés alá, illetőleg kirakodásra, 250 reis adót ró ki. Nagyobb gőzösökre nézve, melyek ürtartalma 2—3000 regisztertonna s melyek rendszerint rakományuknak csak csekély részét szállítják portugáliai kikötőkbe, ez új megadóztatás alig járna nagyobb megterheltetéssel, annál inkább azonban a kisebb hajókra nézve, melyek főleg a rendszeres áruforgalmat közvetítik Portugália és Európa egyéb államai között.

ROMÁNIÁBAN új vámrendszerrel szándékoznak kísérletet tenni. *Lahovary* miniszter november 15-én jelentést tett a minisztertanácsnak a vámtarifa-bizottság javaslatai felől. A bizottság *kétféle* autonóm tarifát dolgozott ki, melyek közül az egyik azon feltevésből indul ki, hogy az eddigi vámpolitika továbbra is fentartassék, a másik pedig, hogy újabb vámegyezségek megkötése egészen mellőzendő. Első esetben a tarifa csak küzdelmet jelentene azon államokkal, melyek egyezményt nem kötnek, a tarifa tételei ennek következtében igen magasak; a második esetben a beviteli vámok mindazon államok termékei után, melyek a Romániából származó termékeket ugyanazon elbánás alá vonják, mint a más országból származókat, a mérsékelt védvámok niveaujára vannak leszállítva. Ha majd a minisztertanács az elvet illetőleg elhatározásra jut, akkor lehet az egyik vagy másik módzat mellett dönteni. Azon reményt táplálják, hogy a német-osztrák tárgyalások Romániára kedvező visszahatással lesznek és hogy a német-román kereskedelmi szerződés megújítása iránt tárgyalások várhatók.

OROSZORSZÁGBAN Wyschnegradski pénzügyminiszter javaslata folytán a vámtarifát egy 36 tagból álló bizottság vette revízió alá. A javaslat csaknem valamennyi változás alá kerülő tételnek felemelést foglalja magában. Németországot illetőleg a fontosabb árúk utáni (vas, aczél, réz, ólom, stb.) vámtételek változtatlanok maradnak. A horgany utáni vám 20/o-kal emeltetik, a gépek, mozdonyok, mezőgazdasági eszközök és szerek utáni vám látszólag változtatlan marad, szigorúbb mellékfeltételek alkalmazása folytán azonban emelkedik. Ez új törvény 1891. évi június 1-ével lépne életbe. Az első bizottsági ülés október 22-én tartatott, hetenkint 3-szor van ülés.

SVÁJJCZBAN a szeszmonopol után 13² millió frank bevétel és 7³⁷ millió frank kiadás, tehát 5⁸³ millió frank fölösleg (fejenként kerek 2 frank) van előirányozva.

SZERBIABAN a dohánymonopol után 1889/90-ben 6⁴⁷ millió frankot tett a nyers bevétel (az előző évi 5²⁵ millió frankkal szemben), a kiadások 2⁹⁸ millió frankra rúgtak (az előző évben 3⁰⁴ millió frankra), a felesleg tehát 3⁴⁹⁸ millió frank (az előző évben 2²¹² millió frank). Ezen emelkedés a házi kezelés eredménye. (A költségek 58⁰/o-ról 46⁰/o-ra szállítottak le).

SPANYOLORSZÁGBAN egy e célra kiküldött külön bizottság jelentést tett a *vámtarifa és az 1892-ik évben lejáró kereskedelmi szerződések ügyében*, e jelentés valamennyi egyezmény (kivéven a Marokkóval fennállót) felmondását javasolja és azon tanácsát adja, hogy valamennyi vámhatározmány érvényen kívül helyezettessék s ezek helyett az 1877. évi érték-vámok (az utóbbi öt év értékátlagai alapján) állíttassanak helyre. Ez új tarifa 5–10 évig birjon hatálylyal s mindazon tételeket illetőleg, melyekre nézve nem kötöttett egyezmény, 1891. évi február 1-ével lépjen életbe. A kedvezmények maximuma az oly hatalmak számára, melyek kereskedelmi szerződéseket kötnek, az ált. tarifa 25⁰/o-ánál nem lehet magasabb. Időközben utasítottatott a pénzügyminiszter, hogy rendeletet bocsásson ki, melylyel a búza, rizs, hús és némely más árúk után a beviteli vámok felemeltessenek, a mennyiben ezt a fennálló szerződések megengedik. A pénzügyminiszter védvamos tarifát dolgoztat ki, mely a szerződések lejártával lépne életbe.

SENEGAL AFRIKAI TARTOMÁNYBAN a *francia* kormány (keresk. és gyarmatügyi miniszter *Jules Roche*) a vámrendszer megváltoztatását határozta el. A dekretum december 2-án kelt és rendeli, hogy az 1864. 24/XII., 1872. 20/VI. és 1879. 20/I-én kelt dekretumokkal megállapított vámokon kívül 1891. január 1-étől kezdve 7⁰/o-os értékván szedessék (értékül a hivatalos árjegyzékek szerinti érték, vagy azok hiányában a 25⁰/o-kal emelt faktura-árak vétetnek), valamennyi külföldi árú után, kivéve a kattanféle szöveteket és a fűgék egy nemét, az ugynevezett Colas-okat. A külföldi colas-ok után nem érték szerint fizettetik a vám, hanem kilogrammonként 50 centime, a kattanféle szövete (Guinées) után pedig az eddig méterenkint fizetett 25 centime-on felül még 6 centime méterenkint. Vámmentességet élveznek egyenruhák, a közigazgatáshoz szükséges nyomtatványok, használt utazási cikkek, letelepülni szándékozó idegenek ingóságai, munkaeszközök, melyeket a munkások magukkal hoznak, gyümölcs a fentemlített colas-okon kívül, jég készítésére szolgáló gépek, jég, természetes ásványvizek, templomdisz, magánosok vagy nyilvános könyvtárak által megrendelt francia vagy hazai nyelvű könyvek, Franciaországban törvényes forgalommal bíró arany- és ezüstérmek. A gorcai kikötő részére a vámmentesség érvényben marad.

A TRANSVAALI KÖZTÁRSASÁGBAN a kormány 3⁰/o-os átmeneti vám szedését határozta el.

NÉMET-KELET-AFRIKÁBAN 1891. január 1-étől kezdve minden Zanzibárból a német területre bevitt árú után 5⁰/o vám szedetik.

ÉSZAK-AMERIKÁBAN október 6-án lépett életbe a második harmadról szóló jelentésünkben részletesen méltatott *Mc. Kmeley-féle tarifa-bill*, miután előbb egy konferencia a szenátus által elfogadott

vámátételeket módosította és miután a határidő, mely alatt a külföldi kormányok amerikai mezőgazdasági termények szabad bevitelére iránt kölcsönös egyezményeket köthetnek, 1892. évi január 1-éig meghosszabbított. A törvény életbe lépte előtti utolsó napokon lázas forgalom volt észlelhető, az utolsó hét alatt több mint 6 millió dollár vételeztetett be beviteli vámok czímén. Az Etruria-gözs éjjél előtt 1 percznél érkezett a vámhivatalhoz, a mi $\frac{1}{2}$ millió dollár nyereséget jelentett, ennnyivel kellett volna ugyanis többet fizetni éjjél után az új vámtarifa értelmében. A kincstári hivatal elhatározta, hogy azon árúk, melyek még az előbbi tarifátörvény hatálya alatt kerültek a raktárakba, az új törvény értelmében fizetendő vám alól felmentetnek és akadálytalanul visszavonhatók. Nehány napon át nagy izgalom uralkodott, mivel kiderült, hogy néhány másoló a törvény azon részét, mely a dohány-rabbat-ot szabályozza, az elnök által aláírt példányból kihagyta, ez ellen tiltakoztak s az egész törvény hatályát kétségbe vonták. Az izgatottság alább hagyott, a midőn Windom államtitkár kijelenti, hogy a törvény azon része érvénytelen, azonban semmi esetre sem az egész törvény. A kongresszus kötelessége, ezen hibát egy külön törvény elfogadásával helyrehozni. Európában agitációt fejtenek ki Észak-Amerika ellen; javaslatba hozott az Európában elhelyezett vasuti kötvények tömeges visszahozása, az amerikai biztosító-társulatok kizárása és néhány fontos, nagy tömegben Amerikából importált áruknak más területekről származókkal való helyettesítése. Másrészt azonban néhány amerikai konzul túlbuzgalomból helytelenül alkalmazta a Mc Kinley-féle adminisztratív törvényt (mely, mint már jeleztük, a vám beszédésének módzataira vonatkozik), bepillantást kívántak az áruszállítók fakturakönyveibe és a termelési költségeket illetőleg tett számításokba. Ez önkényes eljárás azonban az amerikai kormány által csakhamar orvosoltatott, a kormány ugyanis kijelenté, hogy a törvény ama határozománya, mely követeli, miszerint bizonyos esetekben a becsülő minden eszközt felhasználjon, hogy az illető áru termelési költségei felől tájékozást szerezzen, nem akként értelmezendő, mintha a konzul fel volna jogosítva a szükséges felvilágosítások követelésére, mielőtt a fakturát hitelesitené. Azon hirt is terjesztették, hogy az európai kormányok a Mc Kinley-bill fölött tárgyalásokat folytatnak, mi azonban osztrák-magyar részről csakhamar megczáfoltatott. Az Egyesült-Államokban örvendetes változás észlelhető, a mennyiben számtalan, e törvény által megkárosított kereskedelmi és iparág képviselői panaszkodnak: nem lehetetlen, hogy a mennyiben a választások a köztársasági pártra kedvezőtlen eredménnyel végződnek, e tarifa később visszavonatik. A jelenlegi kongresszus azonban a folyó év márczius végéig marad együtt, az új csak az év végével fog egybe hivatni, a szenátus pedig köztársasági többségét megtartotta, a tarifa visszavonása esetén tehát az elnök veto-jogával élhetne. (Azon vélemény nyilvánul, hogy 1892-re egy demokrata érzelmű elnök megválasztása biztosra vehető, a Mc Kinley-féle bill által előidézett drágaság a közvéleményt oly izgalomban tartja, miszerint alig hihető, hogy a szenátus és az elnök továbbra is képesek legyenek ellentállást kifejteni).

Ama jelzés »Németország« az importált német áruknál elégséges s nem szükséges, a szövetséges ország közelebbi megjelölése.

CANADÁBAN (angol Észak-Amerika) a Mc Kinley-bill eltogatása

a meglepetés bizonyos nemével találkozott. Canada kivitele az Egyesült - Államokba mezőgazdasági terményekből 1889-ben 15·3 millió dollár értéket képviselt, mely után eddig körülbelül 2 millió dollár vám volt fizetendő, míg az új tarifa szerint fenti érték után 6·1 millió dollár járna. E helyzet oly országra, mely más fogyasztó területet nem találhat, tarthatatlan. Az Unióhoz való járulás eszméje mindinkább tért hódít.

AZ ARGENTINI KÖZTÁRSASÁG (*Dél-Amerika*) képviselő kamarájában 1891. évre egy új vámtörvényjavaslat terjesztetett elő, mely azon czélzattal bír, hogy a fényüzési cikkek után a vámok emeltesse, az általános használati cikkek utáni vámok pedig jelenlegi összegükben fentartassanak. A vámok felemelése következő módon tervezetik: az árú értékének 45, illetőleg 50⁰/o-ról 60⁰/o-ra kocsik, kész lenárúk, ruhaneműek, butorok, bőr, csemegék, stb. után, 25⁰/o-ról 50⁰/o-ra italok és likőrök után. Ezzel szemben a liszt és az ipari czélokra nélkülözhetlen vegyszeti szerek utáni vámok 25⁰/o-ról az érték 5⁰/o-ára szállíttatnának le, a gabonavámok pedig egyáltalában eltöröltetnének. E törvényjavaslattal elérhető bevételi többlet 1891-re 3¹/₄ millió pesetas-sal előirányoztatik.

BRAZILIÁBAN január 1-ével egy felemelt vámtarifa lép életbe, Brazilián kívül még néhány délamerikai állam is emelte január 1-étől kezdve a vámokat körülbelül 10⁰/o-kal. Az új braziliai vámtarifa 1.085 tételt foglal magában. Összehasonlítva az előbbi tarifával, kitünik, hogy főleg azon árucikkek utáni bevételi vám fog csaknem 20⁰/o-kal emeltetni, mely cikkeket a nemzeti termelés is képes vagy szándékszik előállítani, tehát első sorban gyapjú- és pamutárúk, közönséges minőségű kendők, flanellok, ágytakarók, pamut, alsó szoknyák, nadrágok, ingszövetek, kész ingek, stb. után, míg ellenben például selyemárúk után a vámemelés nem oly nagymérvű.

CHILEBEN az új ley de contribuciones a kongresszus által elfogadtatott és a köztársaság elnöke által augusztus 13-án ratifikáltatott azon hozzáadással, hogy az exporteurök és importeurök kötelesek a július 1-je óta (azon időpont, a mikor az előbbi törvény érvényét veszti) esedékes vámokat utánpótolni, ép úgy, mintha még az előbbi törvény birna hatálylyal. E törvény nem tekinthető tulajdonképen új adó-, illetőleg vámtörvénynek, hanem csak a július 1-ével érvényét veszített ley de contribuciones megújításának, mely a törvényhozás és a végrehajtó hatalom között kitört politikai viszály folytán a kongresszus által annak idejében nem újított meg. Kivételt képez mindenesetre, az érdekeltekre nézve fontos azon hozzáadás, hogy 1891. január 1-étől kezdve a következő árucikkek, u. m. zsákok készítésére használt jutaszövet (género de cánamo és género algodo »locuyo burdo«) és mindenféle közönséges pamutszövet (pintados és quimones kivételével) vámjai után minden néven nevezendő pótlék eltöröltetik.

COLUMBIÁBAN is életbe lép 1891. január 1-ével egy új vámszabályzat, melynek értelmében spiritusz, alkohol és szivarok, nemkülönben a só fogyasztása és eladása után egy bizonyos összeg fizetendő a konzuláris fakturák, bizonylatok vagy rakomány-jegyzékekben kitüntetett bruttó súly szerint és pedig:

szeszfélek után	10	centaos	kilogrammonként
alkohol után	15	»	»

szivarok után	20	centaos kilogrammonkint
törött só vagy kőso után	2 ¹ / ₂	» »
törmelékso után	3	» »

Ellenben a következő elnevezések alatt ismeretes közönséges borok, úgy mint »édes bor«, »aszalt szőlőből készített bor« és »Malaga«, valamint a gazeuse-ök vámmentesek.

URUGUAYBAN október hó folyamán a beviteli vámok felemeltettek, a kiviteli vámok pedig ismét helyreállították.

VII. AZ ÜZLETVILÁGBÓL.

A) Kereskedelem és gyarmatosítás.

NÉMETORSZÁGBAN az *Ausztria-Magyarországgal kötendő kereskedelmi szerződés ügyében* Boetticher államminiszter elnöklete alatt megtartott előzetes tanácskozások, melyeken a szövetséges országok is részt vettek, befejeztettek. Ezzel kapcsolatosan azon kérdés is megvitatás tárgyát képezte, vajjon a mezőgazdasági termékek utáni vámok esetleges leszállítása a békeszerződés (1871 ¹⁰/₅) XI. fejezetében megállapított kedvezményes záradék következtében nem jár-e majd messzebb terjedő következményekkel oly irányban, hogy a behozatal más országokból, főleg Oroszországból is könnyebbé tétessék. Franciaországot, mely gabonát nem exportál, ez nem érintené, hanem igenis Oroszországot, melylyel kedvezményes egyezmény nem kötöttet; mindazonáltal ez esetben származási bizonylatokra leend szükség. Bécsben tanácskozások tartatnak egy tarifa - egyezmény létrehozása ügyében. Gabona, liszt és fa után Ausztria-Magyarország részére különbözeti vámok engedélyeztetnének, a minek kárpótlásául néhány árucikk után Németország részére hasonlókép különbözeti vámok állapíttatnának meg, e különbözeti vámok más államok részére nem engedélyeztetnének. (A frankfurti egyezmény szerint a Franciaországból származó gabona, liszt és fa után, — mely bevétel azonban jelentéktelen — hasonló vámok alkalmazandók.) *Élő sertések Ausztria-Magyarországból való behozatalának megkönnyítésére* Poroszországban, Szászországban és más országokban kormányrendeletek bocsátattak ki, ezek közül a szász kormányrendelet szövege következő:

Egyetértőleg a birodalmi kancellár ural, elhatározza a belügyminiszterium, hogy az élő sertések behozatalát a külföldről a drezdai, chemnitzi és zittauai vágóhidakra megkönnyítendő, azon eddig érvényben álló rendelkezést, hogy az állatok Magyarországbán Kőbányán 10 napon át vesztégzár alatt tartassanak, egyelőre hatályon kívül helyezi.

Élő sertések behozatalánál Ausztria-Magyarországból az előbb említett 3 városba további intézkedésig csak az alábbiak kívántatnak:

a) az eddig is érvényben volt származási bizonylat bemutatása, melynek az állatok egészséges voltát is igazolni kell.

b) az állatok állatorvos által való megvizsgálása Bodenbach-Teschen és Zittau belépő állomásokon.

c) az állatok zárt vasuti kocsikban, átrakodás és minden szállítási késedelem nélkül szállítandók az előbb nevezett városokba, mielőbbi leszurás céljából a vágóhidakra.

Ennek következtében Ausztria-Magyarországban is történtek állategészségügyi rendőri intézkedések. — *A németországi Lerante-forgalomban* október hó 1-étől kezdve fontos változások léptek életbe: a szállítási határozmányokra, az árúk osztályozására, a tarifákra és a biztosítási praemiumokra vonatkozólag.

FRANCZIAORSZÁGBAN az év első 9 hónapja alatt úgy a kivitel, mint a behozatal tetemesen emelkedett, előbbi 2655 millió frankról 2720, utóbbi 3195 millió frankról 3317 millió frankra. A legnagyobb emelkedést a behozatalnál az ipari segédanyagok mutatják 73.3 millió frankkal, a kivitelnél pedig a gyártmányok 61.9 millió frankkal. Bordeauxban kereskedelmi utazók és kereskedelmi képviselők kongresszusa tartatott, a mely egyebek között az öregség esetére való ellátás kérdésével is foglalkozott.

ANGLIÁBAN a külügyi hivatal egy osztálybizottsága jelenleg ama különböző kérdések megvizsgálásával foglalkozik, melyek a Nagy-Británia és az európai államok között fennálló kereskedelmi szerződések közel jövőbeni lejártával vannak összefüggésben. E szerződések túlnyomó része nagyon fontosán érinti az angol gyarmatok érdekeit s a fentemlített bizottság jónak látta a gyarmatok Londonban székelő képviselőinek véleményét kikérni az iránt, hogy a jövőben megkötendő kereskedelmi szerződéseket mily szempontból tartják módosítandóknak. E képviselők véleményüket egy együttes jegyzékben terjesztették elő, mely szerint kívánatos volna, hogy a Nagy-Británia és a külföldi hatalmak között kötendő szerződésekből ama záradékok töröltessenek, melyek az angot gyarmatokból és a brit korona tartozékaiból származó termékek részére a kedvezményes elbánást kizárják. Ily záradékok a Belgiummal és a Zollvereinben résztvevő országokkal kötött szerződésekben fordulnak elő és míg ezen szerződések érvényben állanak, ezen kifogásolt kikötések mindazon országokra kiterjesztetnek, melyeknek Nagy-Britanniával kötött szerződéselei kedvezményekre vonatkozó záradékot tartalmaznak és az angol gyarmatokra is vonatkoznak.

Az angol földmívelésügyi miniszter a marhabevitelt Hollandiából Angliába betiltotta azon hozzáadással, hogy a nyílt tengeren lévő küldemények még bebocsáthatók, ha azok vészmentesek. E rendelet főleg juhokra és borjúkra vonatkozik, a tejelő tehenek behozatala is tilos. E tilalmat a Hollandiában kitört száj- és körömfájás indokolja.

A DEN afrikai angol gyarmat 1888/9. évi kereskedelmi forgalma következőleg alakult:

	Behozatal rupiákban	Kivitel rupiákban
Anglia	5,951.748	1,951.163
Ausztria	463.643	1,320.333
Franciaország	197.417	2,807.620
Olaszország	86.951	211.393
Európai Törökország	—	95.143
Egyéb Európa	98.478	144.290
Egyesült-Államok	1,440.707	4,819.183
Egyiptom	322.447	435.052
Abissinia	243.450	2,495.207
Afrika keleti partja	4,923.673	5,054.371
Zanzibar	421.768	2,077.647
Maurice szigetek	240.998	309.046

	Behozatal rupiákban	Kivitel rupiákban
Arábia	6,591.106	5,220.795
Perim	6.496	97.415
Ázsiai Törökország	539.337	34.663
Perzsia	184.180	23.767
Straits	431.141	90.070
Jáva	—	1.510
China	98.061	14.904
Japán	—	1.780
Egyéb Ázsia	57.367	6.733

»Egyéb Európa« elnevezés alatt, Németország, Hollandia, Belgium, európai Törökország (a behozatalt illetőleg) és Málta értendő.

Hamburgi tőke segélyével SUMATRA hollandi gyarmatban *dohánytermelő társaság* alakítottatott, mely *Lanykat Besidang Maatschappij* nevet fogja viselni. Ezen, a hamburgi kereskedelmi és diszkontó bank aegise alatt egyelőre 300.000 márkával alapított vállalat átveszi az eddig Lind József Albert tulajdonát képező, a Lanykat szultánátusban Besidang hajózható folyó mentén fekvő ültetvényt, a melyen a tulajdonos már hosszabb időn át dohányt termelt. A vezetés továbbra is Lind ur kezei között marad. A kereskedelmi igazgatást, vagyis a termelt és beküldött dohány elárusítását Hamburgban Froschel Pál, a hamburgi Lané és Froschel czég tagja fogja ellátni. A felügyelőbizottság tagjai a kereskedelmi és diszkontó bank igazgatóján kívül Müller Ernő a legelső nyers-dohánytermelő czég tulajdonosa, Jessurun Dávid és végül Breymeier a Tuis és Breymeier-báz tagja. Nemcsak Hamburgra, hanem egész Németországra nézve kedvező körülmény, hogy hamburgi tőke sumatrai dohánytermelésre fordítatik, miután Németország, mely a sunatrai borítékleveleket nem nélkülözheti, ez uton Hollandiától mindinkább függetlenné lesz.

A hivatalos kimutatások szerint OLASZORSZÁG behozatala 983⁷ millió lira (—8¹ millió) kivitele pedig 618³ millió lira (—73² millió) értéket képviselt az év első 9 hónapja alatt. A behozatal feleslege a kivitel fölött, mely az 1889-ik év első 9 hónapjában 300 millió lirára rúgott, az 1890-ik év ugyanazon időszaka alatt 365 millió lirát tett, mi bizonyára igen aggasztó. E baj okát a fogyasztó területek hiányában, a francia piacok elvesztésében és a gazdasági válságban kell keresni. A pangás a rozs, vas- és selyemüzletnél még folyton tart.

AUSZTRIÁBAN 1891. évi január 1-én életbelép egy a *kereskedelmi statisztika* céljaira szolgáló bejelentésekre vonatkozó törvény, melyből következő határozmányok bírnak érdeklél:

»Valamennyi árú és tárgy, mely a külfölddel való forgalomban a behozatal, kivitel vagy átvitel alkalmával valamely osztrák vám- vagy postahivatalnál vámyszerű elbánás alá vonatkozik, minőség, mennyiség, származási és rendeltetési hely szerint a hivatalos kereskedelmi statisztika céljaira bejelentendő. E bejelentés alól felmentetnek: 1. a be- és kiviteli postaküldemények, melyek 250 grammnál nem súlyosabbak és vámmentesek, továbbá valamennyi átmeneti posta-küldemény; 2. azon feltételeken vámmentes árucikkek, melyek a tulajdonképeni kereskedelmi forgalomnak nem képezik tárgyát és a melyek rendeleti uton a bejelentés kötelezettsége alól felmentettek. A statisztikai bejelentés írásban vagy szóval eszközölhető, a bejelen-

tést az köteles megtenni, a ki a vám- vagy postahivatalnál a vámbevallást eszközzi. A statisztikai bejelentés helyességeért és kielégítő voltaért a bejelentésre kötelezett felelős. Minden egyes bejelentésnek csak egy vámbevallás vagy egy ennek helyébe lépő árúbizonylat képezheti tárgyát. A statisztikai illeték írásbeli bejelentésnél legfeljebb 6 krajczárt tehet, a szóbeli bejelentésnél legfeljebb 2 krajczárt. Az illeték bélyegjegyekben rovandó le. A statisztikai illeték alól felmentetnek: az átviteli forgalom árucikkei és tárgyai, a közvetlen a magyar korona országaiba, valamint Bosznia- és Hercegovinába exportált, vagy ezen országokból közvetlen importált árúk. A törvény áthágása esetére a büntetés 2—5 frt. bírságban állapított meg. Azon kérdés eldöntése felett, vajon fizetendő-e az ezen törvénnyel kiszabott illeték vagy sem, nemkülönben annak mily mérvű kivetése felett törvényes eljárásnak helye nincs.

Ama tárgyalások, melyek a magyar és osztrák kormányok között tartattak, első sorban azon czélzattal birtak, hogy az *osztrák-magyar* Lloyd tisztán osztrák vállalatá alakíttassék át. Mindkét ország kereskedelemügyi minisztere között létrejött megállapodások szerint ez csak két év múlva fog megtörténni, ez idő alatt az osztrák kormány részére, mely a vállalat reorganizációját nemsokára megkezdendi, nagyobb befolyás biztosítatik a társulat ügyeinek vezetésére. A két fél között oly megegyezés is fog létrejönni, mely a káros hatású versenyt a Lloyd és a magyar kormány támogatásában részvételű gőzhajózási vállalat között kizárna.

PORTUGÁLIA és Anglia között hosszas tárgyalások után megegyezés jött létre a két állam keletafrikai érdekkörének meghatározása iránt. Salisbury lord az új portugál miniszteriummal szemben, mely új módus vivendi-t hozott javaslatba, előzékenységet tanúsított, a midőn nemcsak hogy ezen javaslatot elfogadta, hanem a 20/VIII-án kelt egyezmény hatályon kívül helyezéséhez beleegyezését is adta. Portugália kötelezte magát a hajózást a Zambesi és Shire folyamokon azonnal szabaddá tenni és egyéb, a szárazföldi forgalom könnyítésére szolgáló intézkedéseket foganatosítani, vízonszál ki-kötötte a maga részéről, hogy a végleges egyezmény megkötéséig további birtokba vételt az angol kormány az angol délafrikai társaság részére nem fog engedélyezni. Salisbury lord ezt elfogadta, a mi fontossággal bír, miután az említett társaságnak szándékában volt a Portugália részére az augusztus 20-án kelt egyezménynyel megszavazott területre hatolni és ott bevégzett tényeket teremteni. A király november 19-én írta alá a hajózás szabaddá tételére és a szárazföldi forgalom megkönnyítésére vonatkozó okmányokat. Ez okmányok körülbelül megegyezők az angol és francia rendelkezésekkel, melyek a Niger folyón a hajózást szabályozzák. Vámház fog felállítani Beirában a Mozambique-társulat által készített vasut kiindulási pontján. — A jelenlegi hivatalos közlemények szerint Portugália *árúbehozatala* az I. félévben 22,106.852 milreis értéket képviselt, mi az előző év hasonló időszakával szemben 1,761.007 milreis emelkedést képvisel. Az emelkedés főleg élelmi szerekre és a textiliparhoz szükséges nyersanyagokra esik. A kivitel 10,516.447 milreis értéket képviselt, vagyis 251.340 milreis-szel csekélyebb, mint az előző évben. Az átviteli forgalom értéke 5,603.707, vagyis 951.409 milreis-szel több, mint az előző évben; a vámbevételek 5,603.707 milreis-
rúgtak, a többlet 181.031 milreis.

Az orosz kormány erőlyesen lépett fel a francia kormányval szemben, hogy az oroszországi ürüket bevitelére vonatkozó, s 8 év óta fennálló tilalom megszüntetését kieszközölje. Az orosz kormány azzal érvelt, hogy az orosz marha egészségi állapota kitünő, hogy német kereskedők orosz ürüket vásárolnak, a határon leölik és jégkocsikban Franciaországba szállítják. Oroszország különben késznek nyilatkozik Odesszában francia állategészségügyi bizottságot tartani fenn a saját költségén és a bevitelt Marseillen át irányítani, mi által a tengeri vesztégzár intézménye is fentartatnék s a német vasutaktól a forgalom egy része elvonatnék. *Francia-orosz juhhus-exportálótársaság* alapszabályainak tervezete nyújtatott be az orosz kormányhoz jóváhagyás végett, Kiewben libani és pétervári gabonacégek és bankárok részvételével egy társaság alakult, mely a gabonakivittelt a Dnieperen nagy mérvben szándékozik üzni. A társaság maga épít 5 darab vontató-gőzöst és 30 darab gabona-uszályhajót; a társaság a mondott folyó állomásain hajóira rakatja a gabonát, arra kölcsönt ad és Libanban eladja. Ebből a kisebb gabonakereskedőkre és termelőkre azon előny háramlik, hogy nem lesznek kénytelenek Kiewig vissza és onnét ismét vasuton Königsbergig szállítani a gabonát, hanem pudonkint egy meghatározott szállítási költségösszeg fog a felrakódó helyen a termékek után megállapittatni. Mig jelenleg Peryasslawtól Kiewig és onnét vasuton Königsbergig a szállítási költségek az eladás utáni provizióval együtt minden pud után 25 kopekre rúgnak, addig az új vállalkozók képesek lesznek a Liban kikötőig való szállítás összes költségeit pudonkint 21 kopekért elvállalni. Évenkinti középtermés mellett a Dnieperről via Kiew-Königsberg 5 millió pud gabona exportáltatott. E mennyiség a jövőben kizárólag vizen Bobrniks-ig és onnét vasuton Libanig szállittatnék. E társaság 1891. év tavaszán kezdendi meg működését.

Oszttrak részről ROMÁNIA és SZERBIA között kereskedelmi meg egyezések létrehozása iránt tétetnek lépések. A szerb kormány azon kéréssel fordult a bécsi kabinethez, hogy az Ausztia-Magyarország és Szerbia között fennálló kereskedelmi szerződés megújítása ügyében tartandó tárgyalásokra a kiküldötteket nevezze ki. (Az oszttrak kormány időközben ez iránti készségét kinyilatkoztatta.) Az Ausztia-Magyarország és Szerbia között jelenleg fennálló kereskedelmi szerződés 1892. évi szeptember 16-án jár le és e célból egy évvel előbb felmondandó. A mennyiben a szerződés 1891. évi szeptemberig nem mondatik fel, az bizonytalan időn át érvényben marad, a mig t. i. az egyik fél részéről az 1 évi felmondás be nem következik. A szerb kormány jelen eljárásából látható, hogy nincs szándékában a szerződést jelen alakjában változtatlanul továbbra fentartani. A jelenlegi kereskedelmi szerződés Szerbiával 1881-ben kötöttett, egy csomó kedvezményt tartalmaz, melyet mindkét állam kölcsönösen engedélyezett. A kereskedelmi szerződéssel egyidejűleg Ausztia-Magyarország és Szerbia között a hajózás iránt, a marhavész iránt és konzuláris ügyek iránt, továbbá a hagyatéki és gyámsági ügyek és a gonosztevők kölcsönös kiadása ügyében állami szerződések is kötöttettek. A marhavész tárgyában köendő konvenczió addig marad érvényben, mig a kereskedelmi szerződés. Egyidejűleg élénken nyilvánul az oszttrak iparosok részéről az óhaj, Romániával békés kereskedelmi viszonyokat létesíteni. Bacquehem marquis kereskedelmi miniszterhez több bécsi tekintélyes nagyiparos ez ügy-

ben petíciót nyújtott be. E kérvény bevezető soraiban hangsúlyoztatik, hogy Ausztria kivitele Romániába 1886. óta folyton hanyatlak s feltüntetettik, hogy mily arányban részesülnek a Romániában exportáló többi európai államok ama bevételben, mely azelőtt Ausztriát illette. A kérvényben továbbá utalás történik azon erőfeszítésekre, melyeket az érdekelt körök kerülő utak felkeresése iránt megkísérlettek, a mennyiben osztrák árúk úgy küldettek Romániába, hogy előbb Svájcban vagy Hollandiában naturizáltattak, csak hogy ezen fogyasztási terület némi részben is megtartassék. Minthogy azonban legújabbán a román pénzügyminiszter rendelete folytán e két kerülő út is tényleg elvágatott, attól tartanak a kérvényezők, hogy a hazai ipart, főleg pedig a bécsi piacot a közel jövőben komoly veszély fenyegeti. A beadvány azon kéréssel záródik, hogy a kereskedelemügyi miniszter a kormány befolyását oly irányban érvényesítse, hogy Ausztria kivitele a Romániában 1891. június havában valamennyi európai állammal szemben beállandó változások folytán ne járjon rosszabbul, mint más iparállamok kivitele. Tudva-levő, hogy Romániában az osztrák-román vámháború alatt az osztrák ipartermékek helyét a német ipar foglalta el. Az osztrák ipar arra törekszik most már, hogy korábban elfoglalt helyét visszahódíthassa.

Szerbia 1889. évi be- és kiviteléről, valamint átviteli forgalmáról szóló kimutatás szerint a bevétel 34,843.436 d., a kivétel pedig 39,065.883 dinárt képviselt. A behozatali cikkek között a pamut- és lenárúk foglalják el az első helyet. A gyártmányokból a behozatal 2,563.873 dinár értéket képviselt, ez adat helyreigazítja azon túlzott állítást, mely Szerbia fontosságát hangsúlyozza az osztrák iparra nézve. A kivételben állatok és állati termékek 16,300.000 dinárral, valamint mezei és kerti termények 14,028.000 dinár értékkel foglalnak el csaknem kizárólag domináló állást; felemlitendők még az italok (bor) 2,216.000 dinár értékkel, a bőrök 3,000.000 dinár értékkel, fa 1,700.000 dinár értékkel. Az átviteli forgalomban, melynek értéke 7,989.000 frank, az első hely a fémárúk illeti.

TÖRÖKORSZÁG és Németország között *kereskedelmi szerződés* jött létre, mely 1891. márczius 1-ével lép életbe; tartama 21 év. E szerződés a német vámegylet és Törökország között 1862. évi márczius 20-án kötött szerződés helyébe lép; e szerződés szabályozta az ideig mindkét birodalom kereskedelmi viszonyait. Az 1862. szerződésben a porta által a német vámegylet részére kedvezményes jogok engedélyeztettek, míg a Németbirodalom Törökország részére csak a szövetségi tanács 1885. február 20-án kelt határozmányával engedélyezett hasonló jogokat, miután az 1883. évi október 20-án kelt törvénnyel Törökország (és Görögország) részére engedélyezett vámmérséklések, melyeket az Olaszországgal és Spanyolországgal kötött szerződésekben ez országok maguk részére részére kedvezményes jogok engedélyeztettek. (E mérséklések szőlő, füge, mazsola és durva parafá-árúkra vonatkoznak.) Az 1862. évi szerződés szerint Törökországnak jogában állott a behozott árúk után 8%, a kivitt árúk után hasonlóan 8% és az átviteli forgalom után 2% értékvámost szedni, azon kikötéssel, hogy a kiviteli vám évenként 1%-al lejjebb szállítandó, míg az érték 1%-át képviselendi, az átviteli vám pedig 8 év múlva a ratifikált szerződések kicserélésének napjától számítva, 1%-ra szállítandó le. *Az új szerződés értelmében az 1%-os kivitt vám továbbra is fentartatik, az átviteli vám végkép megszüntetetik és a 8%-os beviteli érték-*

vám helyébe a mindkét fél között létrejött megegyezéssel, megállapított tarifa-fételek lépnek, azon feltétel mellett, hogy Törökország által valamely más állam részére engedélyezett alacsonyabb vámok németországi árukra is érvényesek, hogy továbbá Törökország némely árucikk után felelmelheti a vámokat, ha a belföldi hasonló termékekre fogyasztási adót akar kiróni vagy a már kirótt adót felelmelni.

A német KELETAFRIKAI társaság igazgatótanácsa a »Post« szerint egy *felveendő kölcsön* ügyében megkezdette a tanácskozásokat, e kölcsön azonban jóval magasabb lesz, mint 4 millió márka, miután nagyobb tőke szükségeltetik.

A keletafrikai helyettes birodalmi biztos az egyes állomások főnökeihez a *szeszfélek behozatala és elárúsítása* iránt rendeletet intézett, melynek szövege a következő:

Zanzibar, 1890. augusztus 5.

Szeszes ital az egész általunk megszállott partvidéken csak a kormányzóság által esetről-esetre adandó engedély mellett hozható be. A rendelet szigorúan megtartandó, szeszes italnak elárúsítása vagy kimérése egy harmadik személy által absolute meg nem engedhető. Valamennyi eddig kiadott engedély e rendelkezés folytán az állomások főnökei által, mint érvényét veszített, visszavonandó. Szeszes italokból csak a következők bocsáthatók nyilvánosan áruba: bor, sör és ürmös. Az állomások főnökei fel vannak jogosítva és kötelesek revíziókat elrendelni oly személyeknél, kik ily üzletet folytatnak. E rendelkezés áthágása első esetben a tiltott italok elkobozásával, ismétlés esetén pedig az engedély megvonásával büntetettik. (aláírva) Schmidt, keletafrikai helyettes birodalmi biztos.

Milanóban *olasz-keletafrikai társaság* alakult 20 millió lira tőkével. A kormány a tőke kamatozását biztosítandja és a kamarához benyújtandó javaslatra vonatkozólag a sürgősség kimondását fogja indítványozni.

AMERIKÁBAN a *Németországgal való postaforgalom* óriási mérvben fejlődött (38 $\frac{1}{2}$ millió postaküldemény évenként), a forgalom ellátására a német birodalmi postaigazgatóság nagymérvű intézkedéseket (különvonatok mozgó postahivatalokkal, stb.) léptetett életbe. Az amerikai földmívelésügyi miniszter *szabályrendeletet* adott ki a *kivételre szánt marha és juhok megvizsgálása* iránt. E szabályrendelet értelmében köteles az »Animal industry« hivatalfőnöke arról gondoskodni, hogy úgy az Anglia és Írországba, valamint az európai kontinensre való kivételre szánt marhák és juhok gondos állatorvosi megvizsgálás alá vonassanak. A meg nem vizsgált állatok nem szállíthatók ki. Az Egyesült-Államokba importált marha után, kivéven az Észak-, Közép- és Dél-Amerikából származót, a származási kerület helyi hatósága által kiállított bizonylat követeltetik azon körülmény iránt, hogy az illető kerületben a kivített megelőzőleg egy év lefolyása óta a marhák között semmiféle ragadós járvány nem uralkodott. Valamennyi marha, mely Észak-, Közép- és Dél-Amerika kivételével más országokból importáltatik, 90 napi; juh és sertés 15 napi vesztézőár alatt tartandó.

New-Yorkban a borbehozatal a kaliforniai termékek előnyére és a gyengébb minőségű francia borok hátrányára emelkedett. A *finom palaczkborokat* illetőleg csökkenés észlelhető a bordeaux-i és a burgundinál, emelkedés a champagne-inál, valamint a német és magyar palaczkboroknál.

Az utolsó 3 évről a következő kimutatást közöljük :

	1887		1888		1889	
	gallon	láda	gallon	láda	gallon	láda
Champagnei . . .	—	238.173	—	252.316	—	285.304
Bordeauxi és burgundi	495.500	107.010	430.180	111.645	447.580	101.235
Cettei borok . . .	154.600	—	132.740	—	63.000	—
Németország és Ma-						
gyarország	894.200	59.541	956.120	61.604	833.051	79.701
Spanyol vörös borok	138.610	—	224.905	—	171.905	—
Olasz borok és ürmös	71.020	20.455	69.210	35.637	90.340	31.376
Kaliforniai borok . .	1,310.813	—	2,813.029	—	3,297.565	—
Összesen . . .	3,064.743	425.179	4,626.184	460.602	4,959.071	497.616

MEXIKÓ kivitele az utóbbi 13 pénzügyi év alatt következőkép

alakult :	Áruk	Nemesfémek	Összes kivitel
Pénzügyi év	\$	\$	\$
1877—78	6,322.222	22,963.437	29,285.659
1878—79	8,362.239	21,528.938	29,891.177
1879—80	10,577.135	22,186.419	32,763.554
1880—81	10,573.912	19,354.785	29,928.697
1881—82	12,019.912	17,063.381	29,083.293
1882—83	12,178.910	29,628.635	41,807.595
1883—84	13,232.212	33,493.284	46,725.496
1884—85	12,596.794	33,774.051	46,670.845
1885—86	13,740.816	29,906.401	43,647.217
1886—87	14,631.426	34,560.504	49,191.930
1887—88	17,869.722	31,006.187	48,875.909
1888—89	21,373.143	38,785.275	60,158.423
1889—90	23,878.098	33,621.740	62,499.838

E számokból kitűnik, hogy míg az összes kivitel a 13 év alatt megkétszerződött, addig maga az árukivitel háromszorosára emelkedett; mindez kétségtelen bizonyítéka a vasuti hálózat fejlődésének, melynek kiterjedése Diaz elnök legutóbbi jelentése szerint immár 9400 kilométert tesz.

B) Bankok, részvénytársaságok, pénzügyek.

BELGIUMBAN a *Caisse Commerciale du Hainant* (C. & E. Delloye) Charleroi-ban részvénytőkéjét (5000 darab 1000 frankos részvénynek 500 frankosra való leszállítása által) 2½ millió frankra szállította le; 1000 darab a nyereségben való részesülésre jogosító jegy kibocsátása határozottatott el, melyek Ch. Delloye Mathieu kultagnak követeléséről való lemondása fejében fognak átadatni; e jegyek a tartaléktőke 50%-os dotációjának, részvényenkint 20 frank osztaléknak, a kultagokat megillető 300% és a felügyelő-bizottság részére járó 10% levonása után fennmaradó nettonyeremény felerésze illeti meg. A brüsszeli kereskedelmi bíróság a *karkowi lóvasuti társaságot* a vonal előbbi engedményese ellen a társaság kezelésének és alapjainak átadása iránt intézett keresetével elutasította. Az elutasítás okául azt hozza fel a bíróság, hogy a társaság ugyanez iránt pert indított az orosz bíróságoknál is, tehát azok illetékességét is elismeri, a mi által a belga igazságszolgáltatás alól magát kivonja. Az engedményes előbbi társa által indított per hasonlóképp eredménytelen lesz.

A *brüsszeli lóvasuti társaságnak* egy omnibus-vállalat keletkezése folytán nem megvetendő konkurrens támadt. A vállalkozó oly omnibus-vonal létesítésére kapott engedélyt, mely az északi pályaudvart a délivel az új út mentén összeköti, a mi által az épen

parallel lóvasúti vonalnak a legjövendelmzőbb vonalrészén erős konkurencziát okoz, minthogy az omnibus-vonalon a vitelbér olcsóbb lesz.

NÉMETORSZÁGBAN állítólag nem fognak megújíttatni a *porosz jegybankok* szabadalmait. A banktörvény kibocsátásakor, 1875. márczius 14-én Németországban 33 jegybank létezett 385 milliónyi fedezetlen és meg nem adóztatható jegyforgalommal, mely összegből 250 millió a birodalmi bankra esett. Ez idő óta 20 bank lemondott a jegy-kibocsátásra való jogosultságról, minek következtében a birodalmi bank jegyforgalma 288,025,000 márkára emelkedett. Ama porosz bankok, melyek még figyelembe vehetők, a *városi bank* *Boroszloban*, a *magdeburgi magánbank*, a *danzigi magánbank* és a *poseni nagyhercegségi részvénytbank*, e bankok jegyforgalma összesen 4,934.000 márkát képvisel. Jegykibocsátási joguk 1891. január 1-én jár le, minek folytán a birodalmi bank jegyforgalma 292,959.000 márkára fog emelkedni. A még fennmaradó 10 millió jegyforgalommal bíró porosz magánbank, a *frankfurti bank* jegykibocsátási joga határozatlan időre terjed ugyan, de bármikor felmondható. Ezen és a birodalmi bankot kivéve, ez évben (1891.) még a *bajor jegybank*, a *szász bank* *Drezdában*, a *chemnitz-i városi bank*, a *würtembergi jegybank* és a *délnémetországi bank* *Darmstadtban*, összesen 8 bank fog jegy-kibocsátással foglalkozni.

A »Deutscher Oekonom« nyomán közölt alábbi áttekintés a németországi kibocsátásokat tünteti fel az 1885—1890. évi időközben:

	1885		1886		1887		1888		1889		1890	
	névleges érték	ár-folyam	névleges érték	ár-folyam	névleges érték	ár-folyam	névleges érték	ár-folyam	névleges érték	ár-folyam	névleges érték	ár-folyam
m i l l i ó m á r k a												
Allami kölcsön:												
német	87.5	86.1	67.5	67.5	156.9	154.5	670.8	671.2	200.0	200.0	442.5	414.9
külföldi	150.5	128.2	110.7	98.0	116.6	108.9	452.4	383.2	200.6	167.4	78.1	71.8
Községi kölcsön:												
német	61.7	61.7	104.7	104.7	66.9	66.9	30.3	30.4	15.3	15.3	59.8	58.1
külföldi	17.6	17.0	101.4	83.9	22.7	21.9	23.9	23.3	32.3	20.2	—	—
Záloglevelek:												
német	155.7	155.2	228.5	228.5	220.0	220.0	220.0	220.0	220.0	220.0	220.0	220.0
külföldi	6.7	6.7	88.0	65.5	85.2	80.2	20.2	20.0	4.0	4.1	—	—
Vasúti kötvények:												
német	9.3	9.2	4.8	5.0	4.0	4.0	3.0	3.0	4.7	4.7	8.0	8.0
külföldi	356.6	301.5	164.1	150.8	202.9	188.4	129.7	122.5	444.4	310.4	132.6	117.1
Ipari kötvények:												
német	33.3	32.9	12.7	12.8	31.6	31.0	27.5	28.0	18.8	19.2	54.9	55.2
külföldi	—	—	41.7	37.4	18.8	18.0	2.4	2.4	14.2	13.8	3.1	3.1
Vasúti részvények:												
német	—	—	5.9	4.9	0.6	0.6	0.1	0.1	5.1	5.1	1.5	1.7
külföldi	55.1	56.4	6.4	6.0	10.2	4.4	60.4	69.9	33.2	35.2	17.3	20.4
Bankrészvények:												
német	3.6	3.4	16.4	19.6	28.0	35.5	51.9	64.2	104.4	136.8	78.7	104.0
külföldi	—	—	13.0	14.6	—	—	—	—	6.8	9.2	3.4	3.2
Biztosítási részvények:												
német	—	—	3.0	0.7	—	—	0.7	1.3	0.9	1.3	—	—
Iparirészvények:												
német	51.8	48.1	48.6	52.0	69.8	90.8	142.1	194.7	230.2	333.5	136.6	171.6
külföldi	—	—	11.0	11.1	—	—	7.1	7.6	11.8	14.4	2.1	2.3
Összesen:												
német	403.1	397.4	491.0	495.7	576.0	602.4	1,146.4	1,212.9	799.4	935.2	1,002.0	1,034.0
külföldi	586.3	509.7	516.4	468.2	456.4	421.8	696.1	628.8	749.7	583.9	236.6	218.7
Főösszeg	989.4	907.5	1,007.5	963.8	1,032.4	1,024.2	1,842.5	1,841.6	1,549.2	1,520.0	1,238.9	1,252.0

A *német-osztrák Mannesmann-féle vascsőgyár* Berlinben a kereskedelmi cégek sorába bejegyeztetett. Az alapítók közé tartoznak a *német bank* és a *bécsi bankkegyesület*. Az új társaság részvénytőkéje 35 millió марка, 35.000 darab 1.000 markás részvényben. E társaság átveszi a felszámoló komotaui Mannesmann-féle vascsőhengergyárat 4³⁸, a bonst-t 1²⁹ és a remscheidi gyárat 1³² millió markával, továbbá ifj. Mannesmann Reinhard és Mannesmann Miksa szabadalmi és találmányi jogait 16 millió markával. Ez ár fedezésére 22⁹⁰ millió марка részvény fog egyelőre kibocsátatni, a hátralékos 12¹² millió úgy látszik az átvett gyárak kibővítésére és új gyárak létesítésére fog fordíttatni. A felügyelő-bizottság 17 tagból áll. Az elnök dr. *Siemens* Werner titkos kormánytanácsos, a felügyelő-bizottság tagjai továbbá Steinthal igazgató (a német bank részéről), Fürstenberg (a berlini kereskedelmi társaság részéről), Bauer (a bécsi bankkegyesület részéről), dr. Steiner (a württembergi bank részéről), Duttonhofer (a köln-rottweili puskaporgyárak részéről) és Tisza István Budapestről. Igazgatók Mannesmann Reinhard és Miksa Remscheidben.

Hamburgban az újonnan alakított *árúbizományi bank* a kereskedelmi cégek közé bejegyeztetett. A társaság célja bármintű kereskedelmi üzletek folytatása. Tevékenysége kiterjed: a) mindenféle árú vételére és eladására, nyilvános árverések rendezésére, szállítási ügyletek átvételére és kivételére, szállítások, elvámolások, biztosítások és a kereskedelmi forgalomban előforduló mindenféle ügyletek ellátására; b) árúk után előlegek nyújtására. A társaság üzleti tevékenysége e hatáskörön belül úgy saját, mint harmadik személyek számára eszközöltetik. A társaság alaptőkéje 2 millió марка, 2.000 darab 1.000 markás részvényre felosztva. Ezen alaptőke esetleges szaporítása a felügyelő-bizottságnak ez iránt teendő javaslatára a közgyűlésnek van fentartva. A részvények névre szólnak.

A *jenai kereskedelmi és hitelbank* megbukott (1872-ben 7^{1/2} millió марка alaptőkével alakult, 1872. 10^{0/0}-ot, 1873. és 1874. 2^{1/20}-ot fizetett osztalékul, azután 1879-ig semmit; 3⁹ millió марка értékű részvény visszavásároltatott, a hátralékos 3⁶ millió értékű leszállított 2⁴ millió markára; 1880. óta az osztalék 5—6^{0/0}, 1889-ben a részvénytőke 3 millióra emeltetett s 6^{0/0} fizetett osztalékul). A bukás oka: nagyon magas kötések értékekre.

A *berlini villamművek* társasága 1889. márczius havában 3 millió марка részvénytőkéjét 6 millió markára emelte és pedig azon határozmány mellett, hogy az újonnan kibocsátott 3 millió марка értékű részvények csakis 1890. július 1-től kezdve részesülnek az osztalékban, addig csak 4^{0/0} építési kamatban. E szerint 1889/90-ben csak 3 millió марка alaptőke bír igényvel az osztalékra.

A *Seel-féle szabadalom szerinti villamos izzó lámpák részvénytársasága*, mely további fennállása felett tanácskozott, 5^{0/0}-os elsőbbségi részvényeket akar kibocsátani és pedig minden törzsrészvényre egy 1000 markás elsőbbségi részvényt al pari 25^{0/0} készpénzbefizetéssel, a hátralékos 75^{0/0} fejében pedig fizetesként egy törzsrészvény fogadtatnék el.

A *Textilipar-részvénytársaság*, mely a Dollfuss-Mieg és társa cég gyárait átvette, immár a kereskedelmi cégek közé bejegyeztetett. A részvénytőke 10 millió марка, 10.000 darab 1000 markás részvényre felosztva, melyek közül 9.600 részvényt a gyárak előbbi

tulajdonosai kapnak befektetéseik fejében. Ezek állanak a mülhausen, dornachi és belforti gyárakból tartozékaikkal és az üzleti be rendezéssel együtt, továbbá e gyárakon kívüli fekvőségekből minden az azokon lévő gyárakkal, eszközökkel, a 800.000 márkát tevő megújítási alapból, a 800.000 márkát tevő munkás-tartaléktőkéből, az 1890. július 1 óta elért nyereségből, továbbá a cég tulajdonát képező gyári és keresk. védjegyek, szabadalmak és gyártási titkokból. A többi 400 részvényt az alapítók vették át.

ANGLIÁBAN pénzügyi szempontból nagyfontosságú esemény történt: a *Baring Brothers cég bukása*. A City a panikak határos válságban ment át, a melyhez hasonló az Overend, Gurney és társa cég fizetéseinek beszüntetését követő ama borzalmas pénteki nap óta, körülbelül egy negyedszázaddal ezelőtt, még nem fordult elő. Az angol bank az állammal és a kereskedelmi közérdekekkel szemben eddig is tanusított szolgálatait bator eljárásával szaporította, mi által egy sajnálatra méltó katasztrófát háritott el. A bank érelyes igazgatóságát köszönet illeti meg, nemcsak azért, hogy aranykészletét nagy mérvben szaporította, hogy a kivételes követelményeknek, melyek ily panikából származhatnak, megfelelhessen, hanem azért is, hogy a rendszeres kereskedelmi gyakorlattól eltekintve, a veszedelemben forgó legnagyobb és legtiszteltebb angol cég bukását, mely több nevezetesebb cég bukását is maga után vonta volna — megakadályozta. E cég az argentin köztársaságban és Uruguayban államkölsönök és magánváltóknál oly mérvű engagement-okat vállalt, hogy ezzel a józanság határait túllépte. Szerencsére idejekorán kértett a bank segítsége és mint hogy alapos vizsgálat után kitűnt, hogy a helyzet tiszta, habár kevésbé hatályos segítség nélkül nem lett volna továbbra fenttartható, a kérelemnek oly irányban tétetett elég, hogy a katasztrófa veszélye megszűnt. A bank segélyforrásai annál inkább elégségesek e célra, minthogy a city mérvadó cégei a bank határozmányait és eljárását támogatásukban részesítették. Az által, hogy az angol bank a helyzet javítására aranyak Franciaországból és Oroszországból való nagy mennyiségű behozatala iránt intézkedett, a pénzügyi viszonyai kedvezőbbé alakultak.

A Baring cég viszonyaira vonatkozólag azon értesítés adatott, hogy 1 millió sterling konzolon és 1 millió sterling készpénzen kívül, mely bármely napon felmondható, tehát bármikor folyóvá tehető, a cég még igen magas összegű első rangú angol váltók birtokában van, másrésről a cég forgalomban lévő elfogadmányai óriási összeget, közel 20 millió sterlinget képviselnek. A bank a cég intézvényeit honorálta, Rothschild és más első rangú cégek nyújtottak ez iránt biztosítékot, a biztosítéki alap 15 millió sterlinget képviselt.

Valamennyi, a new-yorki, a londoni, a berlini börzét nagyon megingatta ez esemény; az argentin köztársaság helyzetéről e pillanatig sem mondható még, hogy túl volna a veszélyen. Eg. argentin segélybizottság fáradhatlanul működik a helyzet javításán. (Lásd az állami pénzügyekről szóló fejezetet.) A Baring cég azon családtagok támogatása mellett, kik eddig nem voltak a cég tagjai, részvénytársasággá alakítottatott át $2\frac{1}{2}$ millió sterling teljesen befizetett részvénytőkével, melyek csaknem egészen a Baring család tagjai és a család ismerősei által jegyeztettek. Az új vállalat élén *Baring Tamás Károly* (a londoni city által megválasztott képviselőházi tag)

fog állani, a ki 1888. végével visszavonult az előbbeni czégtől s ki nemcsak az alaptőke tetemes részét jegyezte, hanem egész magánvagyonát a cég hitelének rendelkezésére bocsátotta. A többi igazgatók Baring János és Ferencz, továbbá Hodgson Hirkman Róbert jelenleg társa az előbbeni cégnek. Az előbbi cég felszámolói lord Revelstate, továbbá Hodgson Stuart János, Mildmay és Normann urak. Az előbbi cég részére fentartatik ama jog, hogy a társaság részvényeseit egy részleges gratifikációval, melynek magassága még meg nem állapítható, kielégíthesse.

Egy összeállításból, mely az angol kibocsátásokról az »Economist«-ben közöltetett, az tűnik ki, hogy a múlt év folyamán a január és február hónapokban beállott szünet után az alapítási láz egész augusztus hó első hetéig nagy mérvben jelentkezett, ez 5 hónap alatt 100 millió sterling új érték bocsátatott ki és jórészt el is helyeztetett. Ez időponttól fogva azonban feltűnő változás állott be, úgy, hogy az utolsó 5 hónap alatt csak 32 millió sterling új érték bocsátatott ki és az sem oly kedvező eredménnyel, mint a korábbi 100 millió sterling. Az új tőkebefektetések, összehasonlítva azokat az előző 3 évvel, következőkép alakultak:

	1890	1889	1888	1887
	£	£	£	£
I. negyed . .	30,243.000	56,846.000	34,691.000	28,599.000
II. » . .	59,510.000	49,866.000	74,957.000	35,535.000
III. » . .	39,103.000	34,526.000	22,951.000	16,059.000
IV. » . .	13,709.000	48,198.000	27,570.000	17,873.000
Összesen . . .	142,565.000	189,436.000	160,169.000	98,066.000

Az *angol bank* a krízis tartama alatt a *francia banktól* 75 millió franknyi kölcsönt vett fel (3% kincstári bonokra s 3 hó tartamára) inkább elővigyázatból, tekintettel egy eshetőleges amerikai válságra, mint tényleges szükségből.

FRANCZIAORSZÁGBAN köztudomásra jutott, hogy a Columbia állam által folytonosan támasztott követelések miatt a tárgyalások ezen állam és a *Panama csatorna részvénytársaság* között végkép megszakadtak. A társaság kiküldötte Bogotát elhagyta. Az úgynevezett *Banque d'Etat* igazgatója Mary-Raynaud megszökött, mert ama politikai támadások, melyekkel megválasztatása folytán illeték, kliensei között nyugtalanságot idéztek elő, úgy, hogy egy hét alatt 18/10 millió franknyi letét vonatott vissza, azon hiedelem uralkodik, hogy börzevesztései is voltak s hogy öngyilkosságot fog elkövetni. Azon bankszindikatus, mely a »*Société des Métaux*« részértékeit akarja megváltani, 20 millió értékű részvényt és 25 millió értékű kötvényt szándékozik kibocsátani (ez összeg egy részére elővételi joga volna a régi részvényeseknek). A *gyártételek* november 6-ára kitűzött árverését egy részvényes megakadályozta, mert a részvényesek attól tartottak, hogy nem a Credit mobilier fogja a telepeket megvenni, ez intézet pedig a hitelezőknek elővételi jogot biztosított az újraalakítandó társaság részvényeire.

OLASZORSZÁGBAN egy bankcsoport alakult az új *Credito fondiario* tőkéjének (40 millió) átvételére. E bankcsoportot képezik: a Banca nazionale (15 millió), a német csoport (5 millió), a Société immobilière (5 millió), a francia szindikatus [*Banque Generale* és *Credit foncier*]

(5 millió), a Baron Lazzaroni csoport (5 millió), a banque de (3 millió), Assicurazione Générale de Venise (2 millió). A nemzeti bank földhitel-osztályának ez intézettel való egybeolvasztása terveztetik és pedig 3 év letölyása után, mely idő alatt a tőke 50 millióra emelendő, ez összegben a Banca nazionale a fenti 15 millióval együtt 30 millióval venne részt. Ez intézetnek jogában áll 300 millió értékű záloglevél kibocsátása. A részvények egy év tartamára sydikáltatnak, az üzleti tevékenység február elején kezdődik, a befizetés (40 millió) január 2-ik felében történik. Az erythnái gyarmat pénzügyi titkára, *Carnelli* lesz a vezérigazgató. A *Banca Industria e Commercio* megbukott. Azon főbb okok, melyek a csőd kimondását elkerülhetetlenné tették, miután csaknem egy évi moratorium után sem éretett el kedvező eredmény, a következő körülményekben lehetők fel: Az igazgatóság saját részvényeivel folytatott üzérkedésben; ama kölcsönös hitel-nyújtásban, melyet az intézet a Società italiana per costruzioni ed imprese részére engedélyezett és a jótállásokban, melyeket ez utóbbi intézettel szemben magára vállalt.

A Róma város függő adósságainak egységesse tétele czéljából a királyi biztos valamennyi adósság törlesztési határidejét 50 évre akarja meghosszabbítani, mi által évenként 400.000 lira megtakarítást eszközölne a kamatokon. E műveletet a »Cassa depositi e di prestiti« viinné végbe és nem a nemzeti bank. A városi tanács beleegyezése még kérdéses. Róma városa pénzügyeinek rendezéséről szóló július 20-iki törvény, magasabb szempontoknál fogva felmenti Rómát azon kötelezettség alól, hogy a Tiber folyó szabályozásához, melyet az állam hajt végre, a sajátjából hozzájáruljon. E törvény fentartja továbbá az állam részére különféle nagyobbserű középítések folytatását. Egy újabb engedmény abból áll, hogy a város a jótékony czélokhoz való hozzájárulás törvényes kötelezettsége alól feloldatik; az állam veszi át e hozzájárulást és a római *Opere Pie* jövedelméből fedezi annak költségeit, melyet unifikált és saját kezelésébe vett. A kormány feloldja azonkívül a várost a kapuvám kezelése alól, biztosít ennek fejében a város részére évenként 14 millió lira tiszta jövedelmet és kötelezi magát az ezen összegben felüli tisztajövedelem $\frac{1}{5}$ részét Róma gazdasági fejlődésének előmozdítására fordítani. Továbbá rendkívüli előnyt képez a város pénzügyi helyzetére, hogy további 60 évre, vagyis a 150 milliós kölcsön végleges törlesztésének időpontjáig, évenként 2,500.000 frank utaltatik ki a város részére az 1881. évi május 15-én kelt törvény 2. §-a alapján. A város pénzügyi helyzetén könnyítendő és hogy Róma hitelét emelje, a kormány előlegezi a szabályozási tervezetben a legszükségesebb nyilvános építkezésekre megkívántató és Róma terhére előirt összegeket, később fogja magát kárpótolni a város által felveendő állandó járadékkölcsönből. Mind e rendszabályok következményeit alábbi összeállítás számszerűleg tünteti fel. A folyó pénzügyi év hiánya, melynek megszüntetése iránt külön határozmányok intézkednek, 6,901.831 frankra rúgott. E csaknem 7,000.000 frankot tevő összegből ezentúl elesik: 1. 1,150.000 franknyi városi járulék a Tiber folyó szabályozása; 2. 1,600.000 frank kiadás közjótékonyági czélokra, mely kiadás ezentúl megszűnik; 3. 2,000.000 frank, mely összeggel a kapuvámból származó jövedelem ezentúl emelkedni fog. Ez összesen 4,750,000 frank, a deficit tehát 2,250.000 frankra apad le. Ez összeg nem nagyon számot tevő egy nagy város budgetjében, minthogy azonban az állam intervencziója a városi ház-

tartásban az egyensúly helyreállításától van függővé téve, fögondját képezi a városi tanácsnak, hogy ezt most keresztül vigye. E cél elérhetéseért, a királyi biztos Róma város kiadásában és a közigazgatási szolgálatnál állandó megtakarításokat fog oly összeg erejéig keresztülvinni, hogy a deficit körülbelül csak 800.000 frankra fog rugni. Ez összeg fedezete nem okozhat nagy gondot, feltalálható e fedezet, ha a fennálló adók revízió és újbóli felbecsülés alá vétetnek, ez adók közül a kincstári hivatal számításai szerint egyedül az épületadó évi jövedelmi többlete magasabb volna 800.000 franknál. Bármely pillanatban könnyű szerrel biztosítható egy millió jövedelem oly adók kivetése által is, melyek beszédésére az olasz törvények szerint a városok fel vannak jogosítva, a mely joggal azonban Róma eddig még nem élt, míg más városokban az adók már régi idő óta fennállanak. Jelenleg a legkisebb kétség sem merül fel az iránt, hogy a kormány és a parlament az ügy sürgősségénél fogva a szükséges határos rendszabályokhoz fognak nyulni, hogy Róma háztartásában a bevételek és kiadások között az egyensúly ismét helyreállíttassék.

Gioletti pénzügyminiszter német és olasz csoportokkal tárgyalásokat folytatott 4%-os új vasuti kötvények kibocsátása iránt, csak hogy a tárgyalások a pénzpiacz kedvezőtlen helyzete és a kibocsátandó összeg magassága folytán nagyon lanyhán folytak s a miniszter szándékáról lemondott. Bevárandja a pénzpiacz kedvezőbb helyzetét és egyelőre a régiek helyett új 5%-os adómentes vasuti részvényeket fog kibocsátani (az Eboli-Reggio, Messina-Cerda, Castanzaro-Veralvi-szoros vonalak kiépítésére). Később a 4%-os kötvényeknek részleges emmissiója tervezetett, a 145 millió lírából csak 50 millió ajánlatott volna fel. Az aláírásban valamennyi az államtól közvetve vagy közvetlen függő intézet venne részt, így pl. mint takarékpénztárak, biztosító intézetek, stb. Az céloztatik, hogy ez intézetek letett kauczióikat, melyek nagyobbára 5% járadékból állanak, ezen kibocsátandó 4%-os czimletekkel helyettesítsék, mi által e czimletek biztos elhelyezésre találának az országban, míg a szabaddá lett 5%-os járadékok akár az állam által, akár egyesek által jelenleg előnyösebben helyezhetők el külföldön, mint a 4%-os czimletek.

Meglepetést okozott *Gioletti* kincstárnok és egyidejűleg pénzügyminiszter elbocsátása és *Grimaldi* kinevezése, ki a múlt évben új adójavaslatai folytán megbukott, mindkét tárcza élére.

Ausztriában a Dunagőzhajózási társaság helyzete nem kedvező. A hajózás megkezdése óta szeptember végéig 6,713.726 forintot tett a bevétel, tehát 32.481 frttal kevesebbet, mint az előző évben. E számok a helytelen gazdálkodás okozta károkat illusztrálják, a mennyiben azok a bevételek alakulására befolyással voltak. E kimutatáshoz következő hivatalos kommentár csatoltatott: »E bevételi tételekből könyvelési helyreigazítások folytán az 1889. évből származó refakcziáért az 1890. évi július és augusztus havi kimutatásokból 270.000 frt., a szeptember havi kimutatásból további 79.468 frt. iratott le. A tényleges bevételek összege 1890. szeptemberben 1,113.567 frt., a hajózás megnyitától 1890. szeptember végéig pedig 8,097.293 frt. Ebből az a következtetés vonható le, hogy a bevételi többlet, mely a bőséges aratás és felemelt tarifák folytán keletkezett, az időközben felfüggesztet főhivatalnokok által engedélyezett refakcziák által felemésztetett. Ez eljárás a már amúgy is súlyos megpróbáltatásokat szenvedett részvényeseknek 350.000 forintjukba került s újólág fokozta a vállalat

válságos helyzetét. Az 1890. év mérlege tekintélyes deficizzel fog záródni, mely kizárólag a folyó kezelés eredménye. Bécsből vett értesülés szerint az előbbi vezetőség lelkiismeretét egy egész tömeg súlyos könyvelési hiba terheli, a mennyiben igen tekintélyes összegű kiadások a tőkeszámla terhére könyveltettek el, mi által, valamint ezzel kapcsolatosan a leírások elmulasztásával a társaság valódi állapotát menthetlen módon igyekeztek titkolni. Hogy csak főbb tételek említésének: a köszénbányák értéke $\frac{1}{2}$ millióval többre van felvéve, a »láncz« jelenlegi értéke $\frac{3}{4}$ millióval magasabban van elszámolva és a társulati nyugdíjalap 741.667 frtnyi tartozása, mint aktiva szerepel, habár ez összegből természetesen egy fillér sem fog folyni. A kormány ellenkezőleg a nagyon is szenvedő nyugdíj-alap számára a társaság szavatolását követeli, a mi a részvényesek nagymérvű megterhelhetését jelenti. A Duna-gőzhajózási részvény már ma nemcsak osztalék nélküli papiros, hanem még a névértékét sem képviseli teljesen; egy őszinte mérlegelés okvetetlenül a tőke leszállítására kell, hogy vezessen. Az egyedüli kilátás a vállalat számára ez idő szerint az állami szubvenzió, mely iránt nemsokára egyezmény várható. A társaság az osztrák kormánytól 300.000 frtnyi évi segítyt kér a nyugdíj-alap számára, továbbá a kotrási munkálatok költségeinek visszatérítését és végre a legközelebbi 10 év számára évi 1 millió frtnyi kamatmentes kölcsönt kíván.

Hogy az osztrák *Länderbank* kényszerítve volt gróf Thun Hohensteinnak cseh földjeit 3⁹ millió frtéért átvenni, ez a részvényesek közt elégedetlenséget szült különösen azért, mert az intézet csak nem rég a Thun és Taxis Hugó-féle uradalmat hasonló módon volt kénytelen átvenni és mert a prága-smichovi kotton-gyárnál való részesedés sem járt nagy szerencsével. A bank ily módon részvény tőkéjének jelentékeny részét ismét nehezen értékesíthető és felette változó jövedelmezőségű vállalatokba fektette be. Azon 1⁸ milliónyi jelzáloghitel, melyet a *Länderbank* annak idején Thun grófnak engedélyezett, már létezésének első éveiből származik és már 5 évvel ezelőtt volt esedékes; az adós már akkor képtelen volt az adósságot visszafizetni, minek folytán zárlatot eszközöltek ki és azóta az üzemet a legnagyobb hitelezők számlájára vezették. Ez utóbbiakhoz tartozik a *Länderbank*on kívül még a cseh jelzálog-bank első helyen betáblázott 1⁸ millió jelzálog követelésével és a prágai mezőgazdasági hitelbank 400.000 frtnyi követelésével. Ez összegeket már most a *Länderbank*nak készpénzben ki kell fizetni, úgy, hogy az uradalomnak ára minden tartozékkal, czukorgyárral, a cseh északi vasúthoz csatlakozó vasúttal és egy prágai palotával együtt 3⁹ millió frtot tesz ki. Az uradalom jövedelme a legutolsó évben 223.000 frt. volt, a mi körülbelől 5⁷⁰% jövedelmet képvisel a vételárhoz képest.

Az angol-osztrák bank Siemens- és Halsketól átvette a bécsi villamos-telepeket és a pesti villamos vasutat. Az üzlet finanszírozását mindkét vállalat számára részvények kibocsátása útján fogják keresztülvinni, még pedig 15.000 darab 200 frtra szóló részvényt a bécsi vállalat és 30.000 darab 100 forintra szóló részvényt a pesti számára fognak kibocsátani. A részvényjegyzés januárban fog megtörténni. Már a folyó évre 6⁰%-nál nagyobb jövedelmet várnak. A *dynamit (Nobel)-társaság* átvette a füstnélküli lőpor és több rendbeli robbantószerkezt szállítását az osztrák hadügyi igazgatás számára. A megrendelés 75.000 m. m. füstnélküli lőporra szól, melynek szállí-

tása 1891. márczius 1-től kezdődő 5 évre van megosztva. Az egész szállítás összértéke 7 millió frt. A szerződésben kikötöttet, hogy az árak a füstnélküli lőpor gyártása számára szükségeltetett nyersanyagoknak változó piaci értéke szerint szabályoztassanak, úgy, hogy mindkét szerződő félnek az ebből eredő előnyök biztosítva vannak, különösen pedig a társaságnak az üzletből eredő haszna nagymértvű változtatást nem szenvedhet. A társaság számára várható haszon legalább $2\frac{1}{2}$ millió frt.; ugyanannyit, sőt 3 millió forintot várnak a társaságnak nitro-celluloid szállítására iránt kötött szerződéséből, melyben azonban a szállítás mennyisége megállapítva nincs.

Az országos bank az ottoman bankkal és német üzletbarátaival szövetkezve, egy syndikátust alapított *Investment-Trust Company* cím alatt *szerb értékpapírosok számára*. E syndikátus a genfi Banque d'états-tól nagyobb mennyiségű kötelezvényeket vesz át, egyéb új kibocsátásokkal együtt körülbelül 50 millió frank összértékben.

Az *osztrák-magyar bank* az adóköteles jegyforgalmat 600.000 frttal haladta túl, a mi eddig sohasem történt; a jegyforgalom 450 milliót tett ki és a report a bankoknál egészen $6\frac{1}{2}\%$ -ra emelkedett. Az osztrák-magyar bank a *warrantok leszámlolása ügyében* azokat a szabályokat állapította meg, a melyek szemelőtt tartása mellett egyelőre a lemergi és krakkói nyilvános országos árúraktárak és gabona s szesz szabad raktárak által kiállított warrantok a banknak ottani fiókjainál leszámlolhatók. Az *Osztrák-magyar államvasut-társaság párisi igazgatósága* foglalkozik a társaság magyar uradalmának önálló részvénytársasággá való átalakítása tervével. A részvénytőke az uradalmak és esetleges üzemi tőkék leltári értékének fog megfelelni és az összes részvények az államvasut-társaság tárczájába fognak jönni. E változtatásnak közvetlen pénzügyi hatás nem tulajdonítandó, mert célja csak az, hogy a magyar kormány kívánságának meg lehessen felelni.

Az *osztrák hitelintézet az Északi vasutnak szénbányáit* részvénytársasággá akarja átalakítani. E szénbányák az osztrai-karwini területen vannak, 303 bányatelket foglalnak magokban összesen 1464 hektár felülettel és a Ferdinánd északi vasut mérlegében 6,190.000 frttal szerepelnek. Jövedelmök a hegyi vasuttal együtt, mely azonban nem kerül eladásra, a múlt évben 1,170.000 frtot tett ki, miből körülbelül 600.000 frt esik a szénbányákra. Az új szén-társaság tőkéje 9—10 millió frtra fog rúgni. A Ferdinánd északi vasut részvényesei az új társaság részvényeire az opció jogát kívánják valószínűleg megkapni. A hitelintézet a társaság számára a brünni fiók által fogja a széneladást végeztetni, a mely eddig a Guttman testvérek czégnél volt és a melynek tiszta hozadékát 1 millió frtra becsülik. A Ferdinánd északi vasut bizalmas gyűlésén elvileg elfogadta a hitelintézet ajánlatát; a kormány azonban, úgy látszik, az üzletnek létrejöttét meg akarja akadályozni, állítólag azért, mert az eladás az Északi vasut részvényeinek beváltása előtt, a szabadság meghosszabbítását szabályozó törvényre való tekintettel, helytelennek látszik. Azt mondják, hogy a szénbányákat az Északi vasut részvénytársaság jelentékeny alkatrészeként kell tekinteni és hogy már az is a korai eladás ellen szól, hogy a vasut-társaság általános igazgatása költségeihez a bányák jövedelme részben felhasználatik. A *Déli vasut elsőbbségi kötvényeinek* (3%-os lombard obligációk) birtokosai

169.000 kötelezvény képviselője mellett gyűlést tartottak. A kötelezvények után járó adók 84 millió frankot tettek ki, a melyből 35 millió az olasz hálózat fejében, 4 millió az osztrák kincstárnak és 1 millió frank Franciaországban fizetendő (összesen 4,204.514 címlet létezik, úgy hogy 2 frank esik évente egy-egyre). A Déli vasut kijelenti, hogy az osztrák és olasz adónak levonása mellett megmarad. Az első 1881. június 18-ról kelt legfelsőbb törvényszéki ítélet folytán, az utóbbit pedig az 1876. évi osztrák-olasz szerződés és a baseli konvenczió értelmében kell fizetni. A francia adót és árjegyzési illetéket illetőleg a társaság megengedi, hogy ezek levonására semmiféle törvényes intézkedés nem létezik, azonban hangsúlyozza, hogy mindkettő a kötelezvények birtokosainak érdekében fizetettik, miután az árjegyzés csak akkor lehetséges, ha az adó megfizetettik; a kiadások évente 25 centimesnél többet nem tesznek ki. 84.000 francia kézben levő kötelezvény képviselői a párisi árjegyzés fentartása mellett nyilatkoznak.

A görög vasuti kölcsön syndikátusa (Piraeus-Larissa) tetemes nyereséggel oszlott fel. Ennek élén a londoni Hambra cég mellett német bank állott.

HOLLANDIÁBAN több pénzügyi üzlet van alakulóban. Amsterdam városa egy új 3¹/₂%-os kölcsönt akar al pari kibocsátani. A németalföldi vasuttársaság szintén 3¹/₂%-os kölcsönt 6 millió flt. összértékben 99% árfolyammal fog kibocsátani. Az amsterdami omnibus-társaság 4%-os kölcsönét 3¹/₂ millió értékben 3¹/₂%-os kölcsönre konvertálja; az árfolyam 99. 3¹/₂%-os 40 millió fltra rugó németalföldi államkölcsön kibocsátása is várható, mely részben a németalföldi-rajnai vasut vételárának megfizetésére, részben az amsterdami csatornajok beváltására és régibb hiányzó összegek pótlására fog szolgálni.

OROSZORSZÁGBAN egy ázsiai bank létesítése tervezetik. Az intézet alaptőkéje 25 millió rubel, székhelye Pétervár és fiókjainak hálózata egész Samarkandig fog kiterjedni. A »Times« jelenti Pétervárról, hogy orosz és belga tőkepénzesek 3 millió rubel alaptőkével egy társulatot alakítottak *Bokharában* és *Amu Darya orosz partjain* pamutültetvények létesítése céljából. Az orosz gőzhajózási és kereskedelmi társaság hajóraját szaporítani szándékozik, hogy a Fekete-tengeren folytatott gőzhajózási szolgálatát jobban kiterjeszthesse. A *kölcsönös földhitel-társaság* körülbelül 1.100, az ország különböző részeiben fekvő birtokot jelölt meg eladásra, minthogy a tulajdonosok kötelezettségeiknek nem feleltek meg. A tamlowi kormányzásban eladásra kijelölt birtokokkal együtt fenti szám 1.200-ra emelkedik, e birtokok óriási területet és értéket képviselnek. E nagyszámú kényszerelárusításoknak mulhatlan következménye a földbirtok elértéktelenedése.

A pénzügyminiszterium külföldi bankárokkal tárgyalásokat folytat a *varsó-terespoli vasut kötvényeinek konverziója* ügyében. — Odesszában egy új részvénytársaság alakítottak: »*Keleti gőzhajózási társaság*«; az alaptőke 6 millió rubel, 12.000 darab 100 rubeles részvényben. Az alapítók ismeretes odesszai cégek: A. F. Raffalovitsch, R. R. Belster, stb. Tervbe van véve, hogy az európai Oroszország kikötői és India, China, Japán, Khorea félsziget és Kelet-Szibéria (Sachalint beleértve) között rendszeres posta-, személy- és áruszállítás létesíttessék. A társaság alapszabályai már elnyerték a miniszteri megerősítést, a társaság működését okt. 9-én kezdette.

meg. A csár jóváhagyta a 2 $\frac{1}{2}$ millió rubel alaptőkével alakult új *biztosítási és szállítási társaság*, »Rossianin« alapszabályait. Egy részvénytársaság van alakulóban, mely Pétervár környékén szeszfinomítókat akar felállítani. E társaság termékei azonban csak export-célokra szolgálnának. A Baring Brothers cég továbbra is fizetési helye marad az orosz kölcsönök szelvényeinek. A pénzügyminisztérium aranykészlete, mely eddig a Baring Brothers cégnél volt elhelyezve, valószínűleg az angol banknak fog átadatni, a mennyiben e bank elfogadható feltételeket — melyek mindennap váratnak — fog ajánlatba hozni. A külföldön állomásozó orosz diplomaták kiknek fizetéseik eddig a Baring-cég útján kézbesítették, ezentúl a Rothschild-cégnél fogják azokat felvehetni.

SVÉDORSZÁGBAN a kamarabíróság a *svéd-norvég vasuti társaságot* (Lulea-Ofotea), mely a kötvények aláíróitól térítéseket és fizetéseket követelt, panaszával elutasította. Az ítélet azzal indokoltatott, hogy a prospektus hamis adatokat tartalmazott. De Marez Oyens, a svéd-norvég vasuti társaság (Lulea-Ofotea) kötvénytulajdonosai érdekeinek védelmére alakult hollandi egyesület tagja, a kormánynál azt kérvényezte, hogy nevezett társaságnak vagy jogutódjának a Gelli-Vara bányák megmunkálása engedjék át, az esetben is, ha a vasut már eladatott volna. A norbotteni tartományi hivatal e kérelem megtagadását javasolta, mivel nem a svéd államra tartozik a kötvénybirtokosokat azon veszteségekért kárpótolni, melyek az igazgatás hiányos ellenőrzéséből keletkeztek. Különben is úgy látszik, hogy a kérelmezett előny kétes értékű. (Gelli-Vara kivitele szeptember havában 357, januártól szeptember végéig pedig 2412 millió kilogrammot tett). A svéd állam és a svéd-norvég (Lulea-Ofotea) vasut között folyó tárgyalások immár annyira előrehaladtak, hogy a kötvénybirtokosok a kormányhoz a kötvények jogainak a svéd államra való átruházása iránt javaslatot nyújtottak be. A kötvénybirtokosok 6,500,000 koronát kérnek kárpótlásul. Az »Allmänna Hypotekskassan för Sveriges Städer« köztudomásra hozza, hogy az 1880. évi 41 $\frac{20}{100}$ -os *svéd városi záloglevelek* 1890. január 1-étől kezdve visszafizetésre felmondhatnak és felhívja a még be nem váltott záloglevelek birtokosait, hogy azokat Born & Busse és Frenkel S. bankcégeknekél mielőbb váltsák be.

A NORVÉG jelzáloghitelbank új sorozatú 31 $\frac{20}{100}$ -os kötvényeket bocsát ki és felajánlja e címleteket az 1891. január 1-ével kisorso-landó 1884. évi kötvények birtokosainak kicserélésre, ez esetben az új 31 $\frac{20}{100}$ -os kötvények 99 $\frac{0}{100}$ -al számíttatnának. Ez iránti jelentkezések október végéig fogadtatnak el és pedig csakis Christianiában, mire azután a kicserélés 1891. január 1-ével veszi kezdetét.

SVÁJCZBAN megalakult a *keleti vasuti bank*. A székhely Zürich, a társaság a svájci kötvényjog alapján alakult. A társaság célja mindenféle pénzügyletek elvállalása és keresztülvitele, melyek a Keleten lévő vasutak építésével és üzemével összefüggésben vannak. Első sorban átvesz a társaság a német banktól és a bécsi bankgyulettől 88.000 darab keleti vasutársasági részvényt, továbbá átveszi az e két bankra a Hirsch-féle követelésekből átszállott, a keleti vasuti társasággal szemben fennálló 21,978.813 és 19,790.162 franknyi követelést. Ez értékek ugyanazon áron mennek át az új vállalat tulajdonába, mint a melyen a bankok ezeket elvállalták, hozzá jön azonban még ez összeghez költségek és kiadások fejében 1,035.000 frank, összesen tehát 72,355.505 frank. A társaság részvénytőkéjét 13 millió frank

értékű elővételi jogosultságú részvény és 50 millió frank értékű névre szóló 65 részvényt képviselő 1.000 frankos bizonylatokból fog állani, ez utóbbiakra 20% lesz befizetendő. Az elővételi jogosultságú részvények elsőbbséggel bírnak 6% osztalékra és 1892. évtől kezdve 1932. évig 115%-al kisorsoltatnak. A társaságnak jogában áll névre szóló kötvényeket a mindenkori részvénytőke névleges értékének erejéig kibocsátani.

A befizetések az új *Gotthard-részvényekre* (20.000 darab a 110%) következő módon történnék: 1891. ápril elején 50% és 10% ágió, 1893. januárban 30% és a hátralékos 20% 1894. januárban. Az új részvények egyenjogúak a régiekkel; az igazgatótanács azon javaslattal lépett a *Gotthard-vasut* közgyűlése elé, hogy a Luzern-Imensee és Zug-Goldau vonalak kiépítésére szükséges összegek a részvénytőkének 10 millió frankkal és a kötvénytőkének 4 millió frankkal való felemelése által szereztessenek be. A szövetési tanács ez esetben elvileg beleegyezett a felemelésbe, fentartja azonban magának a jogot, hogy a pénzügyi bizottság jelentése alapján a kibocsátandó részvények és kötvények számát meghatározhassa. A második vágány kiépítésére előirányzott 13 millió franknyi költség azonban a rendelkezésre álló tőkéből fog fedeztetni. Az ágió-nyeremény első sorban a részvénytőke kiegészítésére, másodsorban a segélyezési és nyugdíjpénztárnál mutatkozó hiány fedezésére fordítandó. Az új kötvények hasonló módozatok mellett törlesztetnek, mint a régiek, újak kibocsátása iránt az 1894. évtől kezdve előrelátó intézkedések történtek. A tartaléktőke teljessé tételére az ez évi betétlen felül még körülbelül 440.000 frank szükségeltetik s ekkor szabaddá lesz az ez évben eladott értékeken elért, valamint a *Gotthard-vasutat* megillető, a régi elsőbbségi kötvények konverziójából származó nyereségben való részesülés.

A SPANYOL bank a Banque de Paris-val 25 millió frankra előleg-üzletet kötött, ez utóbbi bank ez üzletre az angol banktól aranyban 90.000 £-st.-et adott kölcsön, de intézkedés történt, hogy további aranyszállítmányok Angliából kikerültesse. *Ottlet* belga iparos kezdeményezésére a *Sa roy de chemins de fer* társulat közreműködése mellett egy nagy vasuti társaság: *Grand Central Espagnol* alapítása tervezetik 75 millió frank alaptőkével.

TÖRÖKORSZÁGBA jelentés érkezett, hogy Kis-Ázsiában a termés kedvezőtlenül ütött ki, a mi a vasuti forgalomra, főleg a Smyrna-Cassala vasutra és a Smyrna-Aidin vasutra deprimáló hatást fog gyakorolni. E két vasut közül az előbb nevezett a jövő évben névleg Törökország tulajdonába megy át, tényleg azonban független marad, míg a porta a társultnak tartozását leróttá (a bruttó-jövedelem 50%-a íóg e célra fordíttatni). A *Banque Ottomane* azon bankokkal, melyekkel egyetemben a genfi Banque des fonds d'Etats-tól a *szerb címleteket* átvette, trust-ot akar alakítani, még pedig Svájcban, daczára, hogy a kibocsátandó *kötvények* Franciaországban bocsáttatnának áruba. Az alaptőke 80, egész 150 millió frankra fog rúgni, e társaság azonkívül 156 millió frank erejéig 4¹/₂%-os kötvényeket fog kibocsátani. Mely címleten találjanak elhelyezést ez intézetnél, az még nincs elhatározva. Esetleg az 5% török kölcsönök konverziója vitetnék keresztül.

A PERZSA dohányegyedárúság kihasználására Londonban 650.000 £-st. alaptőkével társaság alakult (647.400 £-st. törzsrészvények-

ben és 2.600 £-st. alapítási részjegyekben, ez utóbbiakat illeti a 15% osztalékon felüli jövedelem fele része. A társulat nyerné el 50 év tartamára a koncessziót a *Perzsiában termelt dohány* elárúsítására (a behozott dohányt illetőleg nem), a mely koncesszió fejében a perzsa kormánynak évenként 15.000 £-st. és az 5%-on felüli jövedelem $\frac{1}{4}$ része fizetendő. (Vajjon ez üzlet kifizeti-e magát, az iránt közelebbi támpontok hiányzanak. Berlinben is (Harvy és társánál) aláírás nyitottak e részvényekre).

AFRIKÁBAN a *De Beers-társaság* üzletére vonatkozólag, mint-hogy részvényeinek értéke a *Cape of Good hope Bank* fizetéseinek beszüntetése folytán hanyatlott, tüzetes jelentést terjesztett elő. A 4 gyémántbánya: De Beers, Kimberley, Du Toits Pan és Bult Fontein végleg egyesült. Kétszer fizettetett 100% osztalék 789.662 £-st. összegben s minden leírás után még fennmaradt 463.410 £-st. A következő évben megközelítő számítás szerint 45%-os osztalék volna fizethető.

DÉL-AFRIKÁBÓL jelentés érkezik, hogy a kormány és Oppenheim báró között megegyezés jött létre, mely utóbbit feljogosítja egy országos jelzálogi társaság alapítására. A »Raad« bealegyezését adta e bank létesítéséhez és jóváhagyta a szerződést. E társaság (*limited*) célja a kereskedelem, ipar és mezőgazdaság előmozdítása. Szűkebb feladatát képezi a birtokvásárlások megkönnyítése, ipari célokra szolgáló épületek felépítése és a városok érdekében közművek építése, mindez azonban csak a kormány felügyelete alatt történhetik. Az országos jogok legkiterjedtebb mérvben illetik meg e társaságot, hasonlóképen városok- és községeknek előlegek és jelzálogi kölcsönök nyújthatása. Takarékbetétek csak 4 millió £-st. erejéig fogadhatók el. A társaság alaptőkéje 2 millió £-st., mely 100.000 darab 20 £-st. értékű részvények útján szerzendő be. 3.000 részvény az alapítók jutalékként szerepelhet. Az állam egy vezérigazgatót nevez ki, a részvényesek 2 aligazgatót választanak. Oppenheim báró köteles 5.000 £-st. biztosítékot letenni az iránt, hogy ezen társaságot a szerződés aláírásától számítandó 15 hónap alatt meg fogja alakítani. A *transvaali* köztársaság kormánya két bank alakítására adott engedélyt: a *nemzeti bank* alakítására egy holland-német konzorciumnak, 4 millió £-st. részvénytőkével, ebből egyelőre 500.000 £-st. befizetve, további 500.000 £-st. 10 £-st. részvényekben bocsátatik ki, melyek közül a kormány 10.000 darabot tart meg (a jegy kibocsátás, egy pénzverde felállítás iránti jog a bankot illeti; aranyérték) és a fentemlített *jelzálog-bank* alakítására. Továbbá vasuti hálózat létesítetik. A Pretoria-ig terjedő Komati-Poort-vasut engedményese a németalföldi vasuti társaság. Engedély fog adatni azonkívül a jövő évben Komati-Poort-tól Murchison Range-ig és az aranymezőig terjedő vasutra és egy harmadik a Volksraad elé terjesztett tervezet szerint az Oranje köztársasági vasut Bloemfontaintól kezdve Vaalriver-ig hosszabbítottatnék meg. (Csatlakozás létesítése a kiépített Durban-Drakenberg-vasuttal).

ÉSZAK-AMERIKÁBAN a new-yorki haussespekulációból származó zavarok az ezüstárak váratlan hanyatlásával kezdődtek. Alig, hogy a Bland-bill elfogadtatott, féktelen üzérkedés kezdődött az ezüsttel, mely nem kevésbé támogatott a kormány bevásárlásai által. Egy uncia színezüst ára a kormány folytonos vásárlásai daczára 122 centről 102 $\frac{1}{2}$ centre hanyatlott.

Az ezüst-árfolyam hanyatlása következtében, mi által a Bland-bill hatása e fém értékének meghatározására tökéletesen paralizáltatott, erős depresszió volt észlelhető minden üzletágban, mely tetőpontját akkor érte el, midőn a részleges új képviselőházi választások demokratikus többséget eredményeztek. Úgy látszik, hogy az amerikai üzérkedés attól tart, hogy a képviselőház demokrata többsége messzemenő gazdasági változásokat fog életbe léptetni, oly aggodalom, mely, habár indokolt is, mindazonáltal még korai, mert legalább egyelőre törvényhozási reformokra, még ha azok kétségtelenül szükségesek is, gondolni sem lehet. Ez aggodalmak idézték elő, hogy a new-yorki üzérkedés, mely már óriási mérveket öltött volt, váratlanul lelepleztetett; az ily óriási haussespekulációk tarthatatlanságának felismerése annál inkább képes oly panikszerű mozgalmat előidézni, mivel a pénzpiacz épenséggel nem mutatott hajlandóságot a közbelépésre, sőt inkább nyugodtan be akarta várni, míg az ingatag alapú üzérkedés romba dől, hogy annak következtében az értéket veszített papirokat megszerezhesse. Ezen válság, melyen a new-yorki börzének keresztül kellett menni, romboló hatásáról ama tény nyújt tiszta fogalmat, hogy a reportüzletben kamatok fizetettek, melyek minden közvetítés nélkül 6⁰/₀-ról 80⁰/₀-ra, sőt 186⁰/₀-on felül, vagyis naponként fizetendő 1²⁰/₀-ra emelkedtek. A legújabb new-yorki kábel-távirat figyelemre méltó változásról ad hírt. Az árfolyamok, nevezetesen a vasuti kötvények árfolyamai ismét 3—6⁰/₀-al emelkedtek, a kamatláb a report-üzletekben pedig 186⁰/₀-ról 6⁰/₀-ra szállott alá. Azon hiedelem uralkodik, hogy a legveszedelmesebb hausse üzérkedések immár befejeztettek, és hogy a tőkének régen várt közbelépése már megtörtént; e közbelépés nem a fennálló üzérkedések javára, hanem ez üzérkedések liquidációja folytán erősen hanyatlott papirok megvásárlására irányult.

Az amerikai válság okai sokfélék és bonyolultak. A Mc. Kinley-féle ezüst-bill, a Mc. Kinley-féle vámtarifa-bill és a Baring Brothers cég bukása együtt működtek közre e válság előidőzésében. Három héten át tartott a nagy pénzszükség, valamennyi kereskedelmi összeköttetés megszorítást szenvedett ez által. Fenti okokon kívül még Jan Gould manoevere is felemlítendő, ki ugyanis a vasuti papirok árfolyamát lenyomta, hogy az Union-Pacific vasut urává legyen és hogy különböző vasutak társulását keresztül vihesse. A midőn a pénzszükség aggodalomkeltő lett, az államkincstár is közbelépett. A pénzszükség által teremtett helyzet iránt bankárokkal folytatott tanácskozások után a kincstár titkára Windom hirdetményt tett közzé, melyben számokkal czáfolja meg ama feltevést, mintha a kormány jelenlegi politikája a kincstárban az ezüst felhalmozását czélozná. Windom kijelenti, hogy valószínűleg azonnal lépéseket fog tenni 4⁰/₀ államkötvények bevásárlására. Oly értelmű táviratot intézett Harrison elnökhöz, hogy a látszólagos pénzszükség daczára nincsen ok arra, hogy komoly következményektől lehessen tartani, s hogy a szükséghez képest fog eljárni. A pénzverde igazgatói készek kedvező feltételek mellett nagyobb mennyiségű ezüst bevásárlására, hogy a helyzeten könnyítsenek. A New-York-Herald novemb. 29-iki számában következő bukásokat registrálja, hol a passivák nincsenek számszerűleg kimutatva, ott azok »tetemeseknek« mondatnak:

New-Yorkban Brandon Ede bankár és alkusz körülbelül 1,500.000 dollár passivával és ugyananyi névleges aktívával. Továbbá

Allen H. Rihard és társa, bankárok és pamutbizományosok, *Allen H. Tamás és társa* memphisi pamutgyárosok és *Steinhardt J. I. és társa* selyemgyárosok bukása következtében. *Chicagóban* megbuktak *Prettyman W. L.* bankár és a »*North Division Lumber Co.*« melynek főreszvényese és igazgatója *Prettyman* volt: az összes passivák 1,000.000 dollárra rúgnak, ezek között 400.000 dollár letét, az aktívák körülbelül ugyanannyit képviselnek. *Cormingban Allerton N. Y. H. F. és társa* áruüzlet, továbbá *Warner Wilson és társa*, valamint *Hong-Tong Tea Company. Detroitban J. E. Potts Salt and Lumber Co.* 1,500.000 dollár passívával, a nagyobbára műveletlen erdőseégekből álló aktívák 2,000.000 dollár értéket képviselnek. *Duluthban Bell & Eister* bankárok; passivák 750.000 dollárt, a névleges aktívák 1,200.000, a tényleges aktívák 700.000 dollárt képviselnek. *Jasperben Friedmann, Schürich és társa* gőzfűrésztulajdonosok. *Limában Selvey D. H.* kézműárú kereskedő. *Memphisben Allen H. Tamás és társa* pamutgyárosok 750.000 dollár passívával, a névleges aktívák 1,500.000 dollárt képviselnek. H. Allen T. a legidősebb társ 35 pamut ültetvény-nyel bir Mississippi, Arkansas és Teneseeben. *Middletownban Mc. Hane Patrick H.* bizományi üzlete. *Pittsburgban Fawcett Tamás és társa* bányamű társaság, körülbelül 500.000 dollár passívával és 600.000 dollár aktívával. *Stockbridgeben a Stockbridge Savings-Bank*, a névleges aktívák 343.072 dollárt képviselnek. E bank sok gyárnak, főleg szövőgyáraknak, nagyobb összegeket adott kölcsön. *Yoakumban Sampson A. E.* férfiruhakereskedő. *Youngstownban Herkowitz Miksa* kézműkereskedő, fióküzletekkel Bucipusban és Mansfieldben.

NICARAGUÁBAN (Közép-Amerika) a középítkezések minisztere tudatta a *Nicaragua csatorna részvény-társaság* főgynökével, hogy a társaság többet tett, mint a mennyi az engedélyokmányban ki volt kötvé. A társaság az utóbbi évben több mint 3,000.000 £-St. adott ki. A csatornának 10 év alatt el kell készülni, A munkálatok jelenlegi állapota következő: A Greytown folyó 700 lábbal meghosszabbított, a folyammerer mindenütt 10 láb mélységű. Az öbölben 8 kotrógép működik. A víz az öbölben egy hónap lefolyása alatt oly mély lesz, hogy new-yorki gőzösök kiköthetnek. A csatornarész Greytowntól szabaddá tétetett; 10 mértföld hosszú vasút is kiépített és az öböl feletti hid befejezéséhez közel áll. A hajózási jog a tó és a Csendes oceán között megváltatott, a földmunkálatok e helyütt is megkezdettek. Jelenleg 1.500 munkás dolgozik a csatornánál. Halálozások elő vagy más honos betegségek folytán eddig még nem fordultak elő.

Az *Argentini köztársaságból* a börzét illetőleg következő jelentés érkezett október havában: Az aranypiaczon, mely már hetek óta a közép magaslaton (körülbelül 245) állandó volt, az utóbbi 8 nap alatt sem állott be változás. Az ingadozások szűk határok között mozogtak, mi alig bir jelentőséggel, ha az előző hónapokkal vonatik párhuzam, midőn gyakran egy nap alatt is 20—30 pont (1% század része) közötti eltérések voltak észlelhetők. Az értékpapír piac ugy, mint azelőtt, most is pang, daczára, hogy a megfelelő törvények fokozatos életbelépésével 60 millió új kibocsátású értékpapír kerül, részben a nemzeti bank leszámítolása folytán, részben pedig Buenos-Ayres város függő adósságának törlesztése folytán forgalomba. A mi ez utóbbit illeti, a számadás megvizsgálására kiküldött bizottság október 10-éig körül-

belül 6 millió dollár összérték erejéig utalványozott fizetéseket, úgy, hogy e szerint a város részére engedélyezett nemzeti segélynek több mint a fele már felhasználtatott. Mint már megjegyeztettük, ez összegek és pedig joggal, nem szolgáltak az értékpapír piac élénkítésére, inkább nyilvánult azoknak hatása az import-üzlet valamivel élénkebb alakulásában, daczára, hogy ez üzlet készletek hiányában egyelőre csak szűk határok között mozoghatott. *Carabassa és társa* magánbankja, mely a jegybanktörvény hozatala folytán szervezkedett, a múlt évben 1 millió dollár tőkét bocsátott ki, $4\frac{1}{2}\%$ -os biztosítékát kibocsátmányainak a jegybank felügyelő hivatala részére való átadása mellett visszavette, mi által a jegykibocsátás jogáról lemondott. A mint hallatszik, e példát követni fogja a *német tengerentúli bank*, mely hasonlóképen 1 millió dollárt bocsátott ki; ez volt az első bank, mely a novemberi jegybanktörvény folytán külföldi tőke támogatása mellett szervezkedett s működött.

URUGUAYBAN *Montecideoból* vett értesítés szerint a helyzet nem javult. A kormány pénzügyi politikáját belátással bíró egyének nem helyeslik. Alig, hogy a lakosság a szokásos törvényes formák figyelmen kívül hagyásával életbeléptetett vámtarifaemelés és a kiviteli vámoknak túl magas emelése okozta meglepetésből felocsudott, a kormánynak egy újabb terve, az úgynevezett »Banco General Uruguayo«-t illetőleg, mely tervezet a kongresszus pénzügyi bizottságában kedvező értelemben referáltatott — újból elégedetlenséget keltett; (egy gyarmatosítási ügylet van szóban, a gyarmatosok 10 év alatti részfizetésre szóló váltókat adnának, melyek a kormányra szóló forgatmánynyal láttatnának el, a banknak azonban jogában állana jelzálogi bond-okat, állami biztosítás mellett forgalomba hozni). Emlitett bank állítólag szoros és közvetlen összeköttetésben áll a nagyon is ismeretes *Compania Nacional de Crédito*val, melynek helyzetét legjobban jellemzi, hogy czimleteinek árfolyama 6—7 $\frac{1}{2}\%$.

BRAZILIÁBAN az alapítási láz uralkodik, a pénzügyminiszter olajat öntött a tüzre, hangsúlyozván annak szükségét, hogy e nagymérvű ipari fejlődés animáltassék, mely esetleges részbeni sikertelenség daczára is legnagyobb jelentőséggel bír az ország felvirágzásának és előhaladásának előmozdításában. Braziliának jegyforgalma jelenleg oly magasságban van megállapítva, hogy az esetre, ha a három jegykibocsátásra jogosított bank szabadalmát tökéletesen kihasználná, a jegyforgalom az északi regionálbankok részére engedélyezett 100 millió arany forintnál magasabbra nem terjedhető jegykibocsátás be nem számításával — 362 millió arany forintot tenne, vagyis több mint kétszeresét az egy év előtt forgalomban volt papírpénz összegének.

C) *Ipar és strikeok.*

DÁNIA. *Kopenhága* városában a villamos világítás berendezésére a Siemens és Halske berlini czég ajánlata fogadtatott el.

NÉMETORSZÁGBAN a vasuti kocsik villamos világítása nemsokára nagyobb mértékben fog terjedni, miután a berlini vasuti igazgatóság eleinte kísérletképen két kocsit egyenkint öt lámpával akar berendezni.

A birodalmi kincstári hivatal közlése szerint a szeszipar eredménye a termelési idény kezdetétől fogva a következő volt:

Október és november . . .	50,730.500	liter
December	38,381.300	»
Január	46,374.100	»
Február	44,214.600	»
Márczius	39,691.700	»
Április	28,523.900	»
Május	25,591.900	»
Junius	15,773.200	»
Julius	5,112.500	»
Augusztus	4,611.400	»
Összesen	299,005.100	liter
A mult évi egész idény alatt	272,706.100	liter
Az 1887/88. évi idény alatt	305,802.500	»

termeltetett.

A schwelmi és harkorti *Harkort-féle bányamű és vegyészeti részvénytársaságnak* Gothában december 4-én tartott közgyűlésén az 1889/90. évi üzletjelentés tudomásul vétetett és elhatároztatott, hogy az elsőbbségi törzsrésztvények után 9% és az elsőbbségi résztvények után 3% adassék osztalékul, mely december 8-ától kezdve kerül kifizetésre. A napirend utolsó tárgyának — határozathozatal a társaság alaptőkéjének 1,200.000 márkával való szaporítása iránt, — tárgyalásánál az elnök behatóan indokolta azt, hogy miért nem vétetett meg a »Concordia« nevű aranybánya. E határozat alapján a társaság résztvénytőkéje 1067 darab 1200 márkás elsőbbségi törzsrésztvényvel felemeltetett, e résztvények 1890. július 1-től kezdve egyenértékűek a korábban kibocsátott résztvényekkel. A kibocsátás módzatait a felügyelő-bizottság fogja megállapítani. A régi résztvényeseknek és pedig úgy az elsőbbségi törzsrésztvények, valamint a törzsrésztvények tulajdonosainak minden 6000 márka értékű régi résztvény után 1200 márka értékű új résztvény ajánltatik fel 162% árfolyammal.

ANGLIÁBAN Southamptomban a dockmunkások között szeptember 8-án nagy strike ütött ki, mely nagy mérveket öltött s csak szeptember 17-én ért véget. Főleg a munkás-szövetkezetek elismerése forgott szóban. A dockmunkások küldöttséget küldöttek Londonba, a dockmunkások szövetségének vezérlő férfiai e követség tagjainak azon utasítást adták, hogy azon munkások kizárása miatt, kik nem szövetkezeti tagok, ne erőszakolják ki a munka beszüntetését. Időközben a southamptoni dockok kezelősege oly lépést tett, melyet a dockmunkások hadüzenetként vettek fel. Ugyanis *állandóan* alkalmaztattak oly munkások, kik magukat kötelezték heti 21 shilling-ért naponként 10 órát dolgozni. E fizetés szerint egy órára 3³/₄ pence esik. Ez új alkalmazottak gyűlést tartottak a dock-okban. Sprow, a londoni dockmunkások képviselője, Sprague, a helybeli munkások képviselője és mások igyekeztek e gyűlésbe bejutni, az örök által azonban visszautasítottak. Egy másik kísérlet, hogy a dockokat csónakokon elérjék, szintén nem sikerült. A dock-társaság állandó alkalmazottjaival az unió részvétele nélkül egyezményt kötött. A szövetkezeti tagok által megtartott meeting ennek következtében a strike-ot határozta el. A honfleuri South-western vasut éjjélkor érkező gőzösei San-Malo és Cherbourg, valamint »Luid Holland« nevű rotterdami gőzös a munkások elégtelensége miatt nem kerültek kirakodásra. Hajnali négy órakor a köszönhordók is elmaradtak, kiknek a nevezett gőzösökön szolgálatot kellett

volna teljesíteni. A gépészek hat órákor munkába állottak, kijelentték azonban, hogy a munkát beszüntetik, a mennyiben »feketelábúak« — így nevezik az idegen munkásokat — vétetnek fel. A munkaszünetelők öröket állítottak valamennyi dockbejáráshoz. Egy vonatot, mely 60 »feketelábút« hozott. Vishoptoke-nál feltartóztattak és az egész csapatot visszaküldték. A helyi rendőrség a Londonból érkezett 50 rendőrrel megerősítve sem volt képes a 10.000 főnyi tömeget rendben tartani. Több rendőrrel kegyetlenül bántak el. A mayor és több városi tanácsos megjelentek a helyszínen és megkísérlették a békéltetést. A munkaszünetelők első feltételül tűzték ki szövetkezetük elismerését. A tömeg egy a dock-okba menő mozdonyt feltartóztatott. Több gőzös, mely megérkezett, képtelen volt kirakodni vagy rakományt felvenni. Más üzletágak munkásai, matrózok és gépészek csatlakoztak e mozgalomhoz. A forgalom szünetelt. 2½ órákor egy marhával telt vonat érkezett, mely a dockokba szándékozott befutni. A mozdonyvezető a sipot többször hangoztatta, a felbőszült tömeg azonban, mely közvetlenül a rács előtt állott, nem volt távozásra bírható. Hiábavaló volt minden igyekezet, a mozdony közvetlenül a strike-olók előtt, kik éktelenül lármáztak és kalapjaikat lenggették, vesztég állott. A vonat visszatolatott és ismét teljes gőzzel ment neki a rácsozatnak. Az összeütközés elkerülhetlenné látszott, a felbőszült tömeg egy talpalatnyit sem mozdult. Az izgatottság óriási mérveket öltött. A mint a mozdony zihálva közeledett, néhány strike-oló felugrott a gépre, azt megállította, a mozdonyvezetőt és fűtőt ledobta és a vonatot a tömeg ujjongása között az állomásra visszatolta. A strike-olók kijelentették, hogy a mozdonyt széjjelrombolandják, ha még egy kísérlet történik a dockokba való juthatásra. Eközben a dockmunkások szóvivői, a városi hatóság képviselői és a rendőrfőnök értekezletet tartottak. Ez utóbbi belátta, hogy a rendelkezésére álló rendőri hatalom teljesen elégtelen a rend fenntartására. Minek következtében fegyverszünethez hasonló megállapodás kötöttet és pedig következő feltételek mellett: A dockmunkások nem fognak akadályokat gördíteni az ellen, hogy a posta-vonat a dock-okba be ne haladjon, viszont a dock-hivatalok kötelezték magukat arra, hogy keddig nem fognak úgynevezett »feketelábúakat« becsempészni. A mayor jóállást vállalt, hogy a dockkezelősége ez egyezményt elfogadja. Mindennek dacára dockmunkásokból álló őrségek őrizték egész éjen át a dock-ok összes bejáratait. Az ácsok is beszüntették a munkát. A dock-ok igazgatósága megtagadta a dock-munkások alkalmazását, míg a matrózok, gépészek és fűtők — kik a dock-munkások támogatása kedvéért strikeoltak — be nem állanak a munkába. Erre a hajósok és pedig az *Union Mail Steamship Company* és a *Royal Mail Steamship Company* engedélyezték a kérelmezett bérfölemelést. (Laplata postahajó a southamptoni öbölben vesztéget, a helyett, hogy Dél-Amerika felé tartott volna, minthogy a legénység megtagadta a szolgálatot, a míg a munkabeszüntetés megegyezés folytán ki nem egyenlítették.) Általában az angol munkás-pártban a nem-unionisták és a trade-unionisták között nagy szakadás állott be, mely ellen *John Burns*, a trade-union vezére küzdelmet fejt ki. Burns a legközelebbi májusra a nyolcz órai munkaidő tárgyában strike-ot helyez kilátásba. Az úgynevezett *Sliding Scale contractusok* (egyezmény, mely szerint a bér magassága a költségarak szerint alakul) tervezője: *Sir William*

Lewis egy tervezetet tett közé, miként volna lehetséges a tőke és a dock-munkások között a békességet helyreállítani.

E végből javaslatba hozza, hogy munkaadókból és munkásokból *bristoli csatorna dock-egyesület* alakuljon. *A munkadók elfogadják azon alapelvet, hogy a dockokban alkalmazott munkások az üzleti nyereségben részesüljenek.* A közös bizottságban munkaadók és munkások egyenlő mennyiségű szavazattal legyenek képviselve. *A munkások részére minimális bér biztosíttassék.* Ha az üzlet virágzik s a nyereség szaporodik, ugy ebből egy bizonyos százalék a munkások között kerül kiosztásra. E százalékos hányadból egy rész a munkásoknak készpénzben fizettetik ki, a többi pedig egy baleset, betegség és rokkantság elleni munkásbiztosítási egylet alakítására fordítatik. Másrészt a munkaadó feljogosíttatik befektetett tőkéjének 5%-os kamatoztatására. Csak az esetben részesülnek a munkások a nyereségben, ha az ezen százalékot túlhaladja. Ha azonban p. o. a nyereség 10%-ot tenne, ez esetben a munkaadó a fenti 5%-on felül, még 2¹/₂%-ot kapna s csak 2¹/₂ jutna közvetve vagy közvetlenül a munkásokra. A mennyiben pedig a nyereség nem érné el a tőke 5%-os kamatoztatását, a vesztes egyedül a munkaadó lenne, míg a munkások megállapított minimális bérüket megtartják.

FRANCZIAORSZÁGBAN a *Société Dynamité Centrale* és a *Nobel Dynamit Trust Company* között tárgyalások vannak folyamatban, hogy mindkét csoport kivitele részére a zónák és az árak megállapíttassanak.

AUSZTRIA-MAGYARORSZÁGBAN *Morva-Osztrauban* strike tört ki a bányamunkások között, mely azonban katonai hatalommal elfojtatott. *A mozdony és vasuti kocsik* megrendelések lendületet vettek (osztrák államvasutak 113 mozdonyt és sok vasuti kocsit, osztr. északnyugoti v. 6 gyorsvonatnál használt mozdonyt és 20 személykocsit, osztrák-magyar államvasutak 50 tehervonatnál használt mozdonyt, cseh észak v. 50 rekeszkocsit, 25 lowrie-t és 240 köszénkocsit, bustehradi v. 20 személy szállító kocsit és 10 vonatvezető kocsit, kassa-oderbergi v. 30 köszénkocsit, dux-bodenbach-i vasut. stb.) — *A villamos vezetékeknek cellulóz-zal való izolálására* a Perci & Schacherer budapesti cég (Első magy. távirat- és kábelsodronygyár) szabadalmat váltott. A magyar kereskedelmi bank reaktiválja Loewe-vel Berlinben a magyar fegyvergyárat. A kereskedelmi bank azonkívül egy ruggyantaárú-gyárat létesít.

OROSZORSZÁGBAN október hó folyamán *Bakuban nafta-termelő iparosok kongresszusa* tartatott; a kongresszus a kormánynál a transzkaukázusi vasut árutarifájának leszállítását óhajtja kieszközölni.

A SVÁJCI főbb helyeken létező 21 óraipar-társaság megbízásából a *Bielben* székelő *interkantónális társaság* köztdomásra hozza, hogy az ezüst árának az előbbiekhöz képest 25%-al történt felemelése következtében za ezüst-órak eladásánál megfelelő pótlék vette-tik ki.

A svájci sűrített levegő és villamossági társaság (Popp-féle szabadalom) 1¹/₄ millió frank alaptőkével (melyből 150.000 frank a szabadalomra esik) svájci vízható erőket szerez be.

A cellulóz termelésének megszorítására vonatkozó egyezményt, melyet a 20.000 tonnát termelő SVÉDORSZÁGI gyárak már elfogadtak, innár a legtöbb NORVÉG fásiszoló is magáévá tette. E gyárak nagyobbára, hasonlókép a svéd gyárakhoz, a heti munkaidőt 24—36

órával leszállították, míg más gyárak, melyek ez egyezményt ily alakjában el nem fogadhatták, a termelésnek 25%-al való megszorítását, vagy azt helyezték kilátásba, hogy ezen és a jövő évben nem fognak többet termelni, mint a mennyit eladnak.

AFRIKÁBAN a *De Beers Consolidated Mines Limited* igazgatóinak a márczius 31-ével végződő üzletévről szóló jelentésében konstatál-tatik, hogy ez év alatt a De Beers és Kimberley bányákból 2,192.226 rakomány »kék föld« és 859.262 rakomány Du Toits Pan és Bultfonteinbe szállítottatott és hogy 1890. márczius 31-én a De Beers és Kimberley bányákban 1,334.155 rakomány, a Du Toits Pan és Bultfontein bányákban 1,334.155 rakomány volt készletben; ez utóbbiak között foglaltatnak azon készletek, melyek különböző bányáktól az év folyamában megszerezettek. De Beers és Kimberley bányákban 1,325.400 rakomány kékföld, Du Toits Pan és Bultfontein bányáknál pedig 623.700 rakomány került mosás alá, ebből összesen 1,603.830 karát gyémánt nyeretett.

Az köztudomású, hogy a *villamos ipar kifejlődése AMERIKÁBAN* óriási mérveket öltött. Mindazonáltal meglepőleg hat néhány statisztikai feljegyzés, melyeket az »Electrical Engineer«-ből közlünk. 1890. évi június végéig Amerikában körülbelül 1.400 villamos mű építet-tett, melyek összesen 356.000 lóerővel működtek és körülbelül 150.000 ívet és több, mint 1,500.000 izzólámpát táplálnak, azonkívül számtalan motor létezik. A központokban elhelyezett tőke meghaladja a 480 millió márkát. Azonkívül vannak a magantelepek, a melyekbe fektetett tőke több, mint 700 millió márkát képvisel. E telepek léte-sítésének túlnyomó része az utolsó két évrő esik. Ujabbi időben az amerikai villamos ipar a villamos erő megszerzésének feltalálásával még nagyobb mérveket ölt. A villamos telepekbe fektetett tőke immár több, mint félmilliárd márkára rúg. — A pennsylvániai vas és aczél előállítás a az új vámtarifa következtében valószínűleg lendületet fog venni. A legtöbb társaság tőkéjét szaporítja. A »Pennsylvania Steel Company« tőkéjét 3-ról 5 millióra emelte; a »Phoenix Iron Company« tőkéje egy millióval fog emelkedni. A »Bethlehem Iron Company«, mely pánczélemezek előállítására bir szerződéssel, tőké-jének felemelését 3 millióról 5-re, a »Cambria Iron Company« pedig 1 millióval való felemelését hozta javaslatba; a »Thomas Iron Company« tőkéjét 2½ millió dollárral állapította meg; a »Cramp Shipbuilding Company« pedig működési képességét még kétszerezni s tőkéjét 5 millióra szándékozik felemelni. Az amerikai réztermelés jelenleg ismét emelkedik. A *Catamet and Hicla* bányában havon-kint 600.000 dollár értékkel több termeltetett, mint az előző évben, a *Tamarack* bányában szeptember havában 703 tonna termeltetett az előző évi 575 tonnával szemben, az *Oseola* bányában pedig ez évben 6 millió dollár értékű réz termeltetett, az előző évi 4½ millió dollárral szemben. Azon hiedelem uralkodik, hogy a termelés a fogyasztást túl fogja haladni, erre vezettetik vissza a réz értékek lanyha kínálata és kereslete a bostoni börzén, melynek magatartása ez értékekre nézve mérvadó. Francia és angol vállalkozók részéről a Mc. Kinley bill folytán Amerikában textil-ipar gyárak létesítése terveztetik. A »Dry Goods Economist« jelentése szerint egy lyoni gyáros Hoboken-ben (New-Jersey) egy gyár építésére nagy föld-területet vásárolt. E gyár tőkéje 3 millió frankra rúgna. Hasonlókép egy bradfordi cég Utica közelében (New-York) egy seal-pelusche és

ruhaszövet-gyárat szándékozik felállítani. Német vállalkozók által létesítendő gyárakról eddig mi sem hallatszik. Edison a phonograph tökéletesbitése körül folytatott fáradozásai folytán, oly kedvező eredményekre jutott, hogy a phonograph a gyorsírást csakhamar kiszorítandja. Egy phonographikus reportage-társaság alakult. Edison azzal foglalkozik, hogy észleléseit a csillagászati fizika és a föld delejességének kutatása számára hasznosítsa és pedig a nap felületén támadt eruptiók okozta zajt szándékozik a phonograph-fal felvenni. A nap felületén támadt zavarokat a delejesség idézi elő, mint ezt a csillagdák magnometerjei is mutatják. Edison ebből azt a következtetést vonja le, hogy a föld delejességének ez eltérései erősen fokozhatók, úgy, hogy ezek jobban észrevehetőkké válnak, ha egy delejkőhegy vezetőhuzalokkal körül vették, a melyeken a föld villamosságának minden változásai erős villamos áramot idéznének elő. Ez áramot kísérő s a napon előidézett akusztikai jelenségek ennek folytán a mi bolygónkon hallhatók lennének. E feltevésből kiindulva, Edison az ogdeni érczhegység minden oldalán távirdaoszlopokat állíttatott fel és egy elszigetelt huzallal vette körül többszörösen az egész területet azon helyen, a hol a földdelejességi áramok a dombot elhagyják s a szabad térben tűnnek el. A huzal két vége Edison megfigyelő állomásával van összeköttetésben s a felvételt eszközölő telephonhoz van kapcsolva. E kísérletből a meteorologia számára is fontos támpontok nyerése remélhető, a melyben t. i. e kísérlet a nap hőváltozásai által befolyásoltatik.

AUSZTRÁLIÁBAN az *új-déli-walesi* köszénbányák csaknem valamennyi munkása, továbbá a juhnyírók, valamint a gyapjúiparnál alkalmazott munkások is szeptemberben a munkát beszüntették. A munkásgyűlés a londoni munkások ismeretes vezérét *Burns Jánost* kabeltávirat útján kérte fel, hogy Angliában munkások szerződését és Ausztráliába való küldését akadályozza meg. A gyűlés továbbá a munkaadók és munkások között bírókul a sydneyi érseket *Morun* kardinálist, Viktoria tartomány főbiráját *Higinbotham*-ot és Queensland miniszterelnökét *Sir Griffith Sámuel*t ajánlotta és kötelezte magát, hogy a hozandó ítéletnek érvényt szerez.

VIII. MEZŐGAZDASÁG.

A világ búzatermelése a legutóbbi 4 évben következő mennyiséget tett ki: Franciaország 112⁵, 96⁵, 113⁰, 109⁶; Oroszország 97⁵, 103⁵, 68⁰, 84⁰; Ausztria-Magyarország 70⁵, 68⁰, 47⁰, 75⁵; Olaszország 42⁰, 37⁰, 36⁵, 41⁰; Németország 38⁰, 33⁵, 31¹, 36⁰; Spanyolország 28⁵, 25⁰, 27⁵, 26¹; Anglia 27⁰, 27⁵, 27⁵, 21⁰; Románia 21⁰, 19⁰, 16⁰, 20⁰; Európai Törökország 11³, 11⁰, 12⁰, 11⁰; Bulgária 11², 11⁰, 10⁵, 9⁰; Belgium 7⁰, 6⁰, 6⁸, 6⁵; Szerbia 2⁵, 3⁰, 2², 3⁵; Portugália 3⁰, 2⁵, 3⁰, 2²; Hollandia 2⁰, 1⁵, 2², 2⁰; Görögország 1⁴, 1⁵, 2⁰, 2⁰; Dánia 2³, 1⁷, 1⁸, 1⁷; Svédország 1²⁵, 1², 1³, 1³; Svájc 0⁷²⁵, 0⁷³⁰, 0⁸⁵, 0⁸; Norvégia 0³², 0⁴, 0³, 0³: egész Európában 479⁶⁹⁵, 450²³⁰, 409⁴⁵⁰, 454⁰. (A mennyiség millió hektoliterekben van kifejezve s az 1887., 1888., 1889. és 1890. évekre vonatkozik.) Egyesült-Államok 165⁰, 150⁷, 177⁰, 145⁰; Canada 12⁵, 12⁰, 13⁰, 14⁰; Argentini köztársaság 6⁵, 4³, 8⁰, 7⁰; Chili 6⁰, 4⁰, 5⁰, 5⁰; összesen Amerikában 190⁰, 174⁰, 203⁷, 171³; India 81⁰, 94⁰, 86⁰, 85⁰; Kis-Ázsia 12⁵, 12⁰, 13⁰, 10⁵; Perzsia 6⁰, 8⁰, 7⁷, 8⁰; összesen Ázsiában 99⁵, 114⁰, 106⁷, 103⁵. Algír 6⁰, 8⁰, 5⁷,

6°; Syria 4³, 5°, 4⁵, 4⁵; Egyptom 3°, 2⁶, 2³, 2⁶; Tunis 1⁴, 1³, 1⁵, 1⁵; összesen Afrikában 14⁷, 16⁹, 14°, 14⁵. Ausztrália 14°, 9⁵, 15°, 14⁵. Általában az egész világra 797⁸⁹⁵, 761⁶⁸⁰, 748⁸⁵⁰, 758⁵⁰⁰ millió hektoliter 1887., 1888., 1889. és 1890. években.

A világ komlótermelése ez évben a »German and American Brewers Journal« szerint következőkép becsültetik: Anglia 230.000 mázsa (újabb angol források szerint 280.000) az előző évi 480.000 mázsával szemben. Európai kontinens 530.000 mázsa (1,080.000), New-York állam 130.000 mázsa (180.000), Pacific part 160.000 mázsa (170.000), összesen 1,050.000 mázsa, vagyis 860.000 mázsával kevesebb, mint az előző évben. Tonnánkint 1¹/₄ fontnyi komló felhasználása mellett (Németországot illetőleg átlag magas arány) a szűkséget volna Angliában 650.000 mázsa, Németországban és Ausztriában 480.000 mázsa, egyéb európai államokban 180.000 m., az Egyesült-Államokban 330.000 mázsa, összesen tehát 1,640.000 mázsa. Az 1,050.000 mázsányi termelés mellett tehát a hiány 590.000 mázsa = 325.000 bál. A régi készlet a lap becslése szerint 215.000 bál, mi által a hiány 110.000 bálra redukálódik. A lap takarékossgát ajánl a komló, komlókivonat felhasználásában, sőt némely országokban még egyéb ingredienciák alkalmazásában is. E különböző megtakarítások összege az évi fogyasztásnak körülbelül 25°/_o-át tenné ki, vagyis 215.000 bált, mi által a hiány helyett 100.000 bál fölösleg lenne.

ANGLIÁBAN, illetőleg Irhonban a burgonyatermés rosszul ütött ki, remélik azonban, hogy a szükség nem lesz oly nagy, mint 1879-ben (segélyalap 135.000 font sterl.), azonban semmiesetre sem oly nagy, mint 1845/6-ban. Segélyalap alakittatik.

FRANCZIAORSZÁGBAN a mezőgazdaságba fektetett tőkék 100.129 millió frankra becsültetnek, ebből 91.854 millió frank földbirtokra, 5.775 millió frank pedig a marhaállományra esik. A vetemény-termelés értéke 10.133 millió frank, egyéb termékeké (tej, gyapjú, szárnyas állatok, tojás, selyem, méz, viasz) és a marhaállomány után elért szaporodásé 3.328 millió frank, összesen 13.461 millió frank.

OROSZORSZÁGBAN a dominiumok miniszteriumának jövedelmei csekélyebbek, mint az előző évben. Hivatalos közlések szerint a kormánynak a *marhavészszel* szemben követett eljárása tökéletes sikerrel járt. A míg 1886-ban a marhavész az európai Oroszország 40 kormányzóságában dühöngött s 226.000 darab marha esett áldozatul, addig jelenleg csak 5 távoleső kormányzóságban az Ural mentén és a Kaukázus északi részén uralg és 1890. január 1-től október 1-éig terjedő időszak alatt ennek folytán mindössze csak 785 darab marha pusztult el. A kormány szándéka az állategészségügyi rendőri intézkedések terén újabb javításokat életbe léptetni.

A legnagyobb termény-kiviteli cégek egyike EGYPTOM idei aratását következőkép jellemzi: »A búzatermés eléggé kielégítő, a babtermés bőséges, a pamuttermés minden eddiginél kedvezőbb. A Nilus kielégítő módon apad s ritkán van köd, mely ez időben a pamuttermelésre kártékonyan hat.«

A mezőgazdasági hivatal jelentése szerint ÉSZAK-AMERIKÁBAN az átlagos termés tengeriből minden acre után 19 bushel, burgonyából 57¹/₂. A tengeri termés — kivéve az 1881. évet — a legsilánnyabb, mely eddig előfordult. A jelentés valószínűtlennek tartja, hogy e becslés megváltozzék, legfeljebb egy törtszám erejéig. A pamut a telepítvényeken ugyanazon értékkel bir, mint az előző évben.

Dr. Mandello Károly.

IRODALMI SZEMLE.

A közegészségügy szerepe a nemzetgazdaságban. Irta és felolvasta a magyar orvosok- és természetvizsgálóknak Nagyváradon 1890. évi augusztus hóban tartott vándorgyűlésén dr. Gerlőczy Gyula kir. József-műegyetemi r. ny. tanár. Budapest, 1891.

A közegészségügy szerepe, jelentősége a nemzet gazdasági jólétére minden esetre oly tárgy, a melynek fejtegetése kivált Magyarországon, a hol a közegészség ápolására köztudomás szerint még nagyon sok a tenni való, kétségkívül a legtágabb körben kelthet érdeklődést. Ha tehát valaki ezen fontos kérdésben új eszméket hirdet, avagy ha csak azt fejtí is ki, a mit a hozzáértők már eddig is jól tudtak, de új és oly alakban fejtegeti, hogy azzal a nagy közönséget az ügy fontosságáról meggyőzni, a szükséges teendők mellett sikerrel agitálni képes: munkájának mennél szélesebb körben elterjedése, azt hiszszük, a közügy szempontjából is kívánatos meg a szerzőre nézve is csak hízegő lehet. Nem kis meglepetéssel olvastuk tehát a jelen ismertetésünk és bírálatunk tárgyát képező füzetkének legutolsó lapján a tisztelt író és felolvasó urnak csillag alá foglalt ama kijelentését, a melylyel bennünket tudása fájától látszólag távol tartani igyekszik, a mennyiben értekezésének a sajtó útján kivonatbeli közölhetését is saját hozzájárulásától teszi függővé s ezt »kényszerítve van ezennel nyilvánosan fentartani.«¹⁾

Ezen ünnepélyes fentartásból s annak indokolásából azonban jogosan merithettük azon reményt, hogy a művecskéből, ha nem is épen valami rendkívülít, de mindenesetre eredetit, újat s nem mindennapi dolgokat fogunk olvashatni s hogy annak elolvasása által tudásunkban bőségesen fogunk gyarapodni. Ámde szerző által mesterségesen felcsigázott várakozásunkban, sajnos, alaposan csalódtunk.

A közegészségügy és a nemzetgazdaság közötti kapcsolat lényegileg tulajdonképen abban áll, hogy a nemzetgazdaság alanya az ember, a népesség s annak, hogy akár az egyes ember, akár a népesség bármely irányú működést, tehát gazdasági tevékenységet is sikeresen kifejthessen, egyik természetes előfeltétele a testi épség és egészség. Ez az összefüggés a közegészségügy és a nemzetgazdaság között. De ezen egyszerű s bárki által könnyen megérthető viszonyt felolvasónk jogbólseleltileg igyekszik indokolni és meg-

¹⁾ »Mivel pedig sem a bel-, sem a külföldi szakirodalomban e tudományos kérdés behatóbb megoldásának még kísérletére sem akadtam, ez értekezésemnek egész terjedelmében, mint kivonatban bel- vagy külföldi sajtó útján közölhetését, a közléshez való járulásomat kényszerítve vagyok magamnak ezennel s nyilvánosan fentartani.«

magyarázni, olyképen, hogy az államnak a közegészségügy ápolására vonatkozó kötelessége az embernek érzéki ereje szabad működéséhez és az emberi méltósághoz való jogából következik. A gazdasági kapcsolatot, a melylyel tulajdonképen kellene foglalkoznia, — általánosságban — csak odavetőleg érinti, megjegyezvén, hogy már a nemzetgazdaságtan első alapfogalmának, tudniillik a jónak, az értéknek megállapítása az egészségnek és közegészségnek mikénti felfogásától függ. Ez pedig nem is felel meg a valóságnak, mert az érték a közegészségügyi érdekekkel nincs ily szoros összefüggésben, a mi abból is kivüláglik, hogy ugyanazon tárgy a vele való bánás szerint az egészségre lehet kedvező is, meg ártalmas is, ennélfogva, ha Gerlóczy ur okoskodása helyes volna, egyszerre kellene értékesnek és értéktelennek is lennie.

A közegészségügy és a nemzetgazdaság között felforgó összefüggésnek helyes elvi megjelölése tehát azért nem sikerült a felfolvasónak, minthogy a dolog egyszerű mivoltának mellőzésével, daczára annak, hogy tulajdonképen a nemzetgazdasági szempontok kutatása képezte feladatát, felesleges jogbölcseleti okoskodásba mélyedt. A részletekben azonban, a nemzetgazdaság és közegészségügy között mutatkozó érintkezési pontokat kutatva, néhol érdekesen és tanulságosan fejteget, csak hogy itt is gyakran találkozunk felesleges s az okoskodást egyáltalában előre nem vivő, sőt azt hátráltató reflexiókkal, valamint számos idézetekkel, a melyek, úgy látszik, arra vannak szánva, hogy az, a mit egyszerűen, mondhatnók, mindennapi észjárással is ki lehet fejteni, az orvosok és természetvizsgálók körében — tehát nem jogi és közgazdasági szakemberek előtt — bizonyos tudálékosság zománczával vétessék körül.

Sorra veszi a nemzetgazdaság főjelenségeit, a termelést, a forgalmat és a fogyasztást s mindegyiknél igyekszik a közegészségnek a helyes gazdasági fejlődésre gyakorolt hatását kideríteni s szemléltethetővé tenni. A termelésnél külön szól minden egyes termelési tényezőről, a természetről, a munkáról és a tőkéről. Az elsőnél nem annyira kapcsolatot, mint inkább párhuzamosságot tüntet fel, a mennyiben a gazdaság érdekében hozott befektetések, nevezetesen földjavítások, sok esetben (pl. mocsárkiszáritásoknál) egyuttal a közegészségügynek is jó szolgálatot tesznek s viszont a közegészség érdekében hozott nagyobb áldozatok rendszerint a föld kulturájára is jótékonyan hatnak vissza. A munkánál legszorosabb a kapcsolat (képesség és kedv a munkára), a tőkénél utal arra, hogy kedvező közegészségi állapotok mellett úgy a lehetőség, mint a hajlandóság is sokkal nagyobb a tőketakarításra, a mi tökébőséget s ezzel a tőkeamat leszállását s így általános gazdasági jóllétet eredményez.

Kevésbé sikerült a közegészségügy és a forgalom közötti kapcsolatnak kifejtése. Itt szerzünk, nézetünk szerint, túlságos sötétlen látja a jelen állapotot és túlozza a dolgokat, midőn azt állítja, hogy a szállítási díj leszállításán kívül az egyéni és közegészségi érdekeknek érvényesülése még nagyobb mérvben fogná a vasutaknak és gőzhajóknak használatát s jövedelmét fokozni. Mindenesetre itt is sok még a tenni, javítani való, de azt hisszük, alig fordul elő olyan eset, hogy valaki közlekedési eszközeinket az egészséget veszélyeztető voltak miatt ne venné igénybe s nem hihetjük, hogy bármily gyökeres intézkedések e tekintetben a személyforgalomnak jelentékeny fejlesztésére befolyást gyakorolhatnának.

A fogyasztásról szólva, helyesen emeli ki, hogy a munkás-kérdés megoldásának is egyik közreműködő feltétele a közegészségügy lehető legnagyobb ápolása, hogy kedvezőbb egészségi viszonyok mellett a munkás tökélet szerezhet, mert inkább lesz kedve és ereje szerzeményéből takarítani, kedvezőbb feltételek mellett lesz módjában magát és családját betegség, rokkantság, baleset és halál esetére biztosítani s így magának és családjának kellemesebb és biztosabb jövőt fog létesíthetni.

Végül a népességre tér át, bizonyítva azt, a mit különben mindenki tud, hogy a népességnek erőteljes fejlődése csakis kedvező közegészségügyi viszonyok között remélhető. Meg kell itt jegyeznünk, hogy okoskodásának támogatásául e helyütt szorványosan használt statisztikai adatai megbotránkoztató módon rosszak és elavultak. Pl. népességünk szaporodására még mindig az 1870—80-as időszakban tapasztalt eredményekre hivatkozik, a születést és halálozást az 1880-as és 1881-es évekből közli, holott legalább is 1888-ig rendelkezésre állhattak volna az adatok s e hibája annál megrovásra méltóbb, minthogy az utolsó évtizedben Magyarország népesedési viszonyaiban lényeges és pedig kedvező átalakulások fordultak elő s ezeket figyelmen kívül hagyni semmiféle tetszetősnek látszó következtetések kedvéért sem szabad. Szerinte a magyar államban 305.000-re rúg általában a halálozások abszolút száma (tulajdonképen 540—550 ezer) s e mellett megjegyzi, hogy ha halálozási arányszámunk Anglia százalékára állanának le, egész népünk után évenként 256.530-al kevesebb halna el, mint jelenleg. Ezen statisztika szerint tehát összes halálozásunk — ha a mindnyájunk által óhajtott állapot bekövetkeznék — annyira megcsökkenne, hogy Gerlóczy úr számítása szerint még 50.000-re sem rúgna! — Boldog Magyarország!

Ezzel befejezzük ismertetésünket s konstatáljuk, hogy a felolvasás, habár nem is szolgál útmutatásul és irányjelzésül — mint a hogy szerzője tartja — sok érdekes és tanulságos részletet is tartalmaz s dicséretünkkel kevésbé fukarkodtunk volna, ha maga a tisztelt felolvasó ur, úgy látszik, egész működése nagy fontosságának tudatától élénken áthatva, munkája értékét annyira túl nem becsülte volna.

Dr. Vizneker Antal.

Beckmann J. D.: Capital und Arbeit. Ein Beitrag zur Kritik der Weltwirtschaft. Wien, 1890.

A 80 lapra terjedő szép kiállítású füzet nagy igényekkel lép fel. Már czime szerint a világgazdaság bírálata akar lenni. Előszavában is ugyancsak önérzetes szerzőt mutat be, ki nincs megelégedve a »társadalmi átalakulás« s az »állameszme« (?) eddigi zászlóvivőinek álláspontjával, nagyon szűknek, nagyon a hagyomány, a múlt és jelen befolyása alatt állónak tartja azt s ígéretet tesz, hogy könyvében »magasabb szempontból« fogja megfigyelni és megítélni a »népéletet«. S hozzáteszi, hogy a szerző által teendő reformjavaslatok üdvös voltában szabad lesz ugyan kételkedni, de az a mit a létező bírálatául mond, »nagyon is logikusan« van indokolva arra, hogy az olvasó előtt új gondolatirányokat nyisson meg, stb.

Ezek után méltán kíváncsiak lehetünk arra a szokatlan magaságra, melyre szerző emelkedni és olvasóit emelni fogja, hogy onnét

lenézzen, illetve lenézzessen a »népéletre«. S valóban, a bevezetés, mely az előszóra következik, elég magasan látszik kezdeni az eszmenetet. »Az embernek nincs más életcélja«, ugymond Beckmann e helyen, »mint természetes szükségleteinek kielégítése«. Ez elég szépen hangzik, bár megokolása szerzőnkénél nem a legszerencsésebb. »Az ember«, így érvel szerző, »ki meztelenül és segélytelenül születik a világra, szükségleteinek kielégítésénél kizárólag saját természetes erőire van utalva«. Alig fog ugyan találkozni olvasó, ki szerző kedvéért elhiggye, hogy a »meztelenül és segélytelenül világra jött ember« tehát a ma született gyermek, »saját természetes erőiből« életét legjobb esetben is néhány napnál tovább tengethesse; viszont ahhoz sem kell nagy tapasztalat, hogy belássuk, mikép a mai világban az egyes boldogulásához mennyire nélkülözhetlen a társadalom közreműködése: ámde tekintsünk el mindettől, s higyjük el, hogy a fenti tétel igaz s hogy abból következik a már előzőleg említett állítás helyessége is. Szerzőnk e két tételből azt hozza ki, hogy az emberi nem tulajdonképi — mert ki nem kerülhet — életcélja a munka. Kérdezhetnők itt, hogy az emberi nem csak úgy felelhet-e meg ezen céljának, ha minden egyes tagja munkás, vagy, elégséges-e tán, ha csak egy része szenteli életét a munkának? Ámde szerzőnk feleslegessé teszi a kérdést. Kijelenti, mikép magától értetik, hogy a munka elnevezés alatt minden emberi tevékenység (Thätigkeit) a szó legtagabb értelmében egybefoglalandó s hozzáteszi, hogy mulatság, üdülés, élvezet egyáltalán a munkához sorozandó, majd kiterjeszti a munka körét az erők minden nyivánulására, nevezetesen a lélekzésre, táplálkozásra is. E szerint tehát azok a jó urak, kik egész életökben nem tesznek egyebet, mint szórakoznak, ép úgy munkát végeznek s ép úgy segítik az emberi nemet céljának elérésében, mint a nagy vasgyárak óriás-pörölye mellett izzadó munkás. E hitvallás után, melyet szerző a szédítő magasságból magával a földre lehoz, azt hinnők, hogy írónk teljesen megelégedve a világok eme legtökéletesebbjével, a következő lapokon csak magasztaló szavakat hord össze a népélet jelen alakulatának bírálatául.

De csalódnunk kell. Alig néhány sorral azután, hogy a munka fogalmát olyan tágra szabta, hogy abba a csecsemő sírása s a nagyuri passziók egyképen beillenek, kitör szerző a pénz ellen, mint az emberiség bajainak okozója s mint a társadalmi egyenlőtlenség létrehozója ellen s azt mondja róla, hogy a pénz »a leghatályosabb természetellenes eszköz, melynek segélyével az egyes, magát természetes életfeladata, a munka alól kivonva, mások munkájából megélhet«. Meglepetve kiáltunk fel, hogy hol talált szerző oly emberre, ki lélekzés, táplálkozás, stb. nélkül, mi szerinte szinte munka, megélt s ki helyett más lélekzett és táplálkozott volna! Ha tovább olvasunk, lassankint meggyőződünk róla, hogy Beckmann az alatt, míg a néhány sort leírta, elfeledte, mit mondott előbb s a munkát már nem oly szédítően »magas« szempontból nézi, mint előbb, hanem csak úgy, mint a közönséges élet. Erre azonban nem volt szükség oly magas kiindulási pontra.

A pénz ellen intézett támadással egyuttal leleplezte magát szerzőnk s annyit már gyaníthatunk, hogy szocialistával van dolgunk, de a legmérsékeltabb fajtából, ki nem a dolog lényegét, hanem csak egyes mellékes jelenségeket fogva fel, nem a gyökeres reformot, hanem egyes symptomák gyógykezelését kívánja. Először úgy látszik, mint ha a

pénzt el akarná törölni a föld színéről. Kúsza és rendesen rosz érveléseiben azonban lassankint visszavonulót fúj és a pénz mint csereeszköz szükséges voltát elismeri s csak annak értékmérői és tőke-szerepe ellen van kifogása. A következő fejezetben a tőke ellen intéz rohamot, de megint fokról-fokra enged s végre csak a kamatra kölcsön adott pénzt tekinti minden baj és igazságtalanság okának és pedig azért, mert szerinte csak ez teszi feleslegessé az egyéni munkát. Nyilván nagyon szűk látkör. Hisz a legegyszerűbb ember is felvilágosíthatta volna Beckmaunt, hogy a földesur vagy háztulajdonos úgy, mint a nem pénzbirtokos tőkés is munka nélkül jut bevételeihez. Szerzőnk azonban elég agyafúrt, hogy ezt a mindennapi igazságot elokoskodni megkísérelje. Azt mondja ugyanis, hogy az ingatlan javak tulajdonosa, ha maga nem dolgozik is, mással dolgoztat s azt fizeti, úgy, hogy e munkabér levonást képez az ő »nyereségéből«. Ez áll a földre, melyet szántani, vetni kell, de már a házbirtokra nem talál. Egyébiránt e »levonás« daczára köztudomás szerint szokott valami felesleg maradni az ingatlan birtokosa számára, valami, a mit a tudományos terminologia földjáradéknak nevez s a mi a birtokos megélhetését saját munkája nélkül igenis lehetővé teszi. Szerzőnk, valószínűleg érezve érvelése gyengeségét, hozzáteszi, hogy a »reáljavak birtokosa, ki haszonbér, bér, kamat vagy járadék s több efféle czim alatt húz jövedelmet, nem helyezhető párhuzamba a tőkessel, mert, míg a tőke szaporodik vagy legalább állandóan egyenlő nagyságú marad, a reálbirtok az idővel elértéktelenedik«. Beckmann itt, úgy látszik, a talaj kimerülésére, épületek romlására, stb. gondol s azt mondja, hogy ezek helyrepótlásának szüksége bizonyos fokig pótolja a birtokos személyes munkájának hiányát, úgy, hogy reáljavaknál a birtokos része a munkában, »közvetve, vagy közvetlenül, tényleg vagy tagadólag, de állandóan kimutatható«. E tagadólagos (negatív) munka felfedezése valóban Beckmann érdeme; csak azt szeretnők tudni, miért nem látta meg a tőkepénzes tagadólagos munkáját abban az egészen analog esetben, mikor a kölcsönadott pénz visszafizetése a nagy harang dolgává lesz!

Szerzőnk azonban ismét hátrál s legalább némi »ethikai jogosultságot«, majd utóbb nem kevés hasznossági indokot enged szólni a tőkekamat mellett. Nem követhetjük szerzőt végig eszmemenetének tekervényes utain s csak ott állapodunk meg, hol végre pozitív javaslattal lép elő. E javaslat, röviden szólva, nem egyéb, mint a nemzetközi kereskedelem regalizálása az állam által, vagy, a mint kevésbé szabatosan mondanák, a nemzetközi kereskedelem államosítása.

A reformot nagyjában, — tüzetes leírásába szerzőnk, elég óvatosan, nem bocsátkozik — úgy kell képzelnünk, hogy az állam megtiltja alattvalóinak a külföldön eladást vagy vételt s e helyett maga lesz kereskedővé, olykép, hogy az árút, a melyet a termelő hozzávisz, munkajegyek kiszolgáltatásával megveszi s viszont ugyanily munkajegyekért megfelelő értékű árút ad ki raktáraiból a venni kívánónak. (A pénznek ily munkajegyekkel vagyis bizonyos számú munkanap kitöltéséről szóló igazolványokkal való helyettesítését szerzőnk a tőke nacionalizálásának nevezi!) Az állam már most a megvett árukat első sorban a belföldi fogyasztás számára tartja készletben s csak a nem szükségelt javakat viszi a külföldi piacra, hogy ott viszont a belföldön keresett idegen árukat vásároljon. Az ország határain belül a kereskedelem szabad.

A cél, melyet szerző reformjával elérni akar és remél, röviden szólva: a munka teljes megjutalmazásának biztosítása elérve, a nemzetközi üzérkedés kizárása s a belföldi forgalomnak a kereskedői nyereség rovására olcsóbban leendő közvetítése által.

Mondanunk sem kell, hogy a szerző által javalt eszköz szörnyű távol van attól, hogy e cél elérésére vezessen. A míg a föld és a tőke magántulajdon, addig a munkás, kinek csak karokat és agyvelőt adott a sors a végül, hogy dolgozhassék, kénytelen lesz megadni a földbirtokos és tőkés részét azért az engedélyért, hogy termelési eszközeit használhatja. Ezen a körülményen nem változtat az, hogy az állam vásárolja-e az árukat, vagy bárki más, valamint egyre megy az is, hogy a vevő értők aranyat, avagy munkajegyet ad. De tovább megyünk, nemcsak a földbirtokos és tőkés része, de a kereskedői nyereségre eső rész sem fog valami jelentékenyen megkisebbedni a Beckmann-féle javaslat folytán. Szerző szerint az államon belül a magános versenyezhet az állammal a kereskedői foglalatosságban. Nos, ez esetben az állam két alternatíva előtt áll: vagy magának foglalja le a legjobb kereskedői tehetségeket, vagy elbukik a versenyben. Ha az előbbi választja, úgy alkalmazottai fizetésére körülbelül ugyanannyit fog elkölteni, mint a mennyit a magánkereskedők nyereség fejében zsebre tennének, ha az utóbbit, úgy veszteséggel dolgozand. Mindkét esetben az alattvalók, tehát a munkások is, viselik a terhet. S az már egészen egyre megy, hogy valamivel kevesebb bért kap-e a munkás eredetileg, vagy, hogy utólag kell-e megszolgált béréből ugyanakkora részt az államnak adóban lefizetnie s ez utóbbi esetben, hogy új hivatalnokok fizetésére vagy deficizitek fedezésére fordíttatik-e a munkás adója?

Nem lett volna érdemes Beckmann művével foglalkozni, ha annak alapjául nem egy nagyon elterjedt s első pillanatra elég tetszetős felfogás szolgálna: értjük azt a nézetet, hogy a tőke nyeresége a közgazdaság szempontjából indokolatlan levonás a munkás béréből. Azok, kik ebből a nézetből indulnak ki, s az igazi szocialisták ide tartoznak, felejtik, hogy a magánkézben levő tőke a termelés szabályozása körül minő szolgálatokat tesz. Felejtik, hogy a tőkés akkor, mikor megválasztja emberét, kire pénzét reábizza: kiszemeli a sok közül azokat, kik a szükségletek óriási köréből a legszükségesebbek kielégítését tűzik ki céljokul. A tőke a saját érdekében megkeresi azt a helyet, melyen legnagyobb szükség van rá s melyet elfoglalva, legnagyobb hasznot hajt a közgazdaságnak. S mert a legnagyobb munkabért az fizetheti, ki a legelőnyösebben termel, azért a magántőke, munkabér fejében tulajdonkép egyik kezével visszaadja azt, a mit a másikkal, nyereség fejében, elvett. A szocialistáknak a munka megrövidítése ellen intézett támadásai csak akkor volnának helyökön, ha előbb bizonyíttatnék, hogy a levonás, mely a tőke nyereségét fejezi ki, nagyobb, mint a rész, melyet a magántőke a munkabérhez hozzátesz az által, hogy a munka eredményességének előfeltételeit megkeresi és biztosítja. Míg kimutatva nincs, hogy a magántőke e szerepét bármely intézmény, bármí módon gazdaságosabban bírja ellátni: addig nem lehet beszélni a munkás jutalmának a magántőke által való semminemű — jogos vagy jogtalan — méltányos vagy méltánytalan — kisebbitéséről.

dr. —

Külföldi közgazdasági folyóiratok szemléje.

A »Bulletin de l'Institut international de statistique« legutóbbi füzetéből külön lenyomatban megjelent Bodionak, az olasz statisztikai hivatal nagynevű igazgatójának az intézet 1889. évi Párisban tartott gyűlése elé terjesztett tanulmánya a bűnügyi statisztika köréből »Communication sur l'organisation de la statistique pénale en Italie et sur les difficultés qui s'opposent aux comparaisons internationales dans cette branche de la statistique (Közlemény az olasz bűnügyi statisztika szervezetéről s azon nehézségekről, melyek a statisztika ez ágában a nemzetközi összehasonlítások körül felmerülnek) cím alatt. A hosszú lélekzetű czím azonban nem meríti ki a füzet tárgyait, mert Bodio ezen tanulmánya a felirathoz jelzeten kívül szól még az olasz statisztika utolsó tíz évi eredményeiről s az azokból levonható moralstatisztikai tanulságokról s ezenkívül tartalmaz szerző által nagy buzgósággal összeállított nemzetközi összehasonlításokat néhány bűncselekményre vonatkozólag.

Azok után, a mik e folyóirat XIV. évfolyamának novemberi füzetében¹⁾ az olasz hivatalos statisztika szervezetéről elmondattak, nincs szükség arra, hogy Bodionak e tárgyra vonatkozó fejtegetéseit kísérljük. A mi a nemzetközi összehasonlítások nehézségeit a bűnügyi statisztika terén illeti, azok tudvalevőleg élénk vita tárgyát képezték ép a legközelebbi multban. Azon szellemi harcz után, melyet Yvernès és Starke éppen a nemzetközi statisztikai intézet folyóiratának hasábjain folytattak, alig van valami új, mit a kérdés eldöntésére fel lehetne hozni. A híres olasz statisztikus körülbelül a középen áll a két ellentétes nézet, az Yvernès által képviselt optimizmus és a Starke által vallott pesszimizmus között és véleményünk szerint messzebb megy az összehasonlításokban, semmint szabad volna. E helyen azonban nem kísérlhetjük meg a nagyon bonyolult és a különböző büntetőjogok összehasonlítását kívánó kérdés további szelölőtetését. E helyett azonban két nagyérdekű tanulságra kívánunk utalni, a melyek nem új igazságok első megállapításaiként jelentkeznek ugyan Bodio művében, de mint eléggé nem méltatott eredményei a statisztikai kutatásnak, megérdemlik, hogy azokra felhívjuk a figyelmet.

Az egyik jelenség a bűncselekmények gyakoriságának nagy eltérései egy és ugyanazon országon belül. Hogy ily eltérések létezhetnek, azt bűnügyi statisztika nélkül is könnyű átlátni, hisz a bűntettre való hajlam és alkalom nem egész országra egyenlő, hanem helyről-helyre változó valami; a bűnös, hogy úgy mondjuk, nem mint állampolgár, hanem mint községének, osztályának, foglalkozásának embere követi el a bűnt. A bűnügyi statisztika azonban meggyőző arról, hogy az eltérések az országok egyes részei közt sokkal nagyobbak, semmint egykönnyen hihetnők. A német statisztikából megtudhattuk, hogy a Németbirodalom területén, tehát ugyanazon törvénykönyv hatálya alatt, van oly kerület, melyben 347 és van olyan, melyben 12—13 elítélt esik 10.000 felnőtt (strafmündig) lakosra; van oly kerület, melyben lopás miatt 125 és van olyan, melyben 3 egyén ítéltetett el, stb. S mindez nem egy évben, hanem 5 évi (1883—1887.) átlagban. Igaz, hogy itt kicsiny területekről van szó,

¹⁾ Lásd a »Külföldi közgazdasági folyóiratok szemléjét« 1031 s köv. lapokon.

de mégis oly nagyokról, mint két átlagos nagyságú magyar járás összevéve. Bodio kimutatása, mely 10 év eredményét foglalja össze, nem mutat ily roppant különbségeket, de nyilván csak azért nem, mert az olasz tartományok képezik a területi egységeket, melyek átlagban két millió lakossal bírnak. Ily nagy területen már elmosódnak a szélsőségek, különböző viszonyok uralma alatt eltűnnek az egyes viszonyok jellegzetes eredményei. De azért nagyon tanulságosak a számok, melyeket Bodio felhoz s még mindig igen élesen észlelhetők az elűtő vonások vidékről vidékre. A legnagyobb eltérést az elintézett feljelentések összes számában Latium és Lombardia mutatja, ott 1.797 esik 100.000 lakosra, itt 649, tehát nem sokkal több, mint harmadrésze az előbbeni számnak. Még nagyobb különbségekkel találkozunk az egyes bűncselekmények gyakoriságának vizsgálatánál. Így az emberölések arányszámai Calabriában és Sziciliában 33, Lombardiában nem egészen 4 (3,75), úgy, hogy az arány itt 9:1 s nagyon szembeszökő már az ellentét a déli részek zabolázatlan szenvedélyessége s a kultura magasabb fokán álló északi tartomány lakóinak nyugodtabb vérmérséklete közt. Folytathatnók az összehasonlításokat, ha a már felhozott példák nem volnának elégségesek arra, hogy a bűncselekmények földrajzi megoszlásának tanulmányozását ne csak kíváncsiaknak, hanem elengedhetlennek tüntessék fel. Van reményünk, hogy bűnügyi statisztikánk küszöbön álló reformja alkalmából e mozzanatra irányadó helyen kellő súlyt fognak fektetni.

A másik jelenség, melyet e helyen csak érinteni kívánunk, az egyes bűncselekmények gyakoriságának egyöntetű hullámzása nagy, több országot magában foglaló területeken. Tudva van, hogy a változás az egyes bűnkategóriák előfordulásának gyakoriságában aránylag rövid időközök alatt elég jelentékeny.¹⁾ Annnyival jelentősebb tény tehát, hogy e változások nem szorítkoznak egy ország határaitra, hanem kiterjednek egész országcsoporthoz. Bodio tanulmánya e részben újabb bizonyítékokkal szolgál. Így látjuk, hogy a testi sértések nemcsak nálunk, Ausztriában és Németországban, hanem Olaszországban is nagyon szaporodnak. Franciaországban hasonló az eset s így elmondhatjuk, hogy oly óriás darab földön, mely a Kárpátoktól a Földközi-tengerig s az Atlanti-occeánig terjed, ugyanazon jelenséggel állunk szemközt. Viszont tény az, hogy a vagyon elleni bűncselekmények leggyakoribbjának, a lopásnak súlyosabb esetei apadást mutatnak ezen az egész területen. Nem szükség mondanunk, hogy e tanulmányok megérdemlik a szakemberek figyelmét s hogy a szemlátomást általános, nemzetközi jellegű okok, melyek itt működnek, mielőbbi felderítésre várnak.

th. —

Le Monde Economique. Ez a czime egy új francia közgazdasági folyóiratnak, melynek szerkesztője *Paul Beauregard*, a párisi Faculté de Droit közgazdasági tanára. — Az előttünk lévő első szám a szerkesztő programját tartalmazza. E szerint ez új folyóirat első sorban ama nagy gazdasági kérdések megoldásához akar hozzájárulni, melyek mintegy véletlen folytán egyszerre foglalkoztatják Franciaországot.

A kereskedelmi szerződések megújítása, a francia budget állapota, a munkásosztályok törekvései és az a pártolás, melyben

¹⁾ Hazánkra s néhány külállamra nézve ld. a vonatkozó adatokat a »Közgazdasági és Statisztikai Évkönyv« újabb III–IV. évfolyamának 604 s következő lapjain.

e törekvések csak minap részesültek, a latin pénzunio küszöbön lévő megszűnése, — ezek azok a kérdések, melyeknek törvényhozási megoldását meg kell, hogy előzze a tudományos és gyakorlati előkészítés.

Ez előkészítésben részt akar venni ez új lap is és szerkesztője általános elvként előrebocsátja, hogy a megoldást a *liberális tanok* szemmel tartásával véli elérhetni. — *Beauregard* magát a gazdasági szabadság hívének vallja, azonban követeli, hogy az elméletet válaszsszák el a gyakorlattól. Amaz elmélkedés útján az *ideál* felé törekszik; emez azonban köteles számolni azokkal az akadályokkal, melyek váratlanul következnek be, vagy a melyek a megszokottságból erednek. — Továbbá tartózkodni kell minden felette általános formulától, mint a milyen a »*laissez faire, laissez passer*« szabálya. A társadalmi és gazdasági kérdések ezrei számára nem létezik általános formula. A *gazdasági szabadságot* mindig szemmel kell tartani; ez a cél, a melyre a törekvésnek irányulnia kell. Minden lassítás, időzés helyes, ha az a különös viszonyokkal való számolásból ered. *Csak a reakció téves.* Epen ezért a *Monde Economique* szívesen támogat majd minden oly mozgalmat, mely a *védvamosok törekvéseinek mérséklésére* irányul.

De a *Monde Economique* nemcsak e nagyjelentőségű gyakorlati kérdésekkel szándékozik foglalkozni, hanem a *tiszta elmélet* művelését is célul tűzte ki. Ugy az európai egyéb nemzetek, mint Amerika tudományát is fogja e folyóirat ismertetni, mert eddigelé a francziák erre kellő figyelmet nem fordítottak. — Ezenkívül még kereskedelmi és pénzügyi része is lesz ez új lapnak.

A kereskedelmi részben az olvasó megleli majd — mint azt a szerkesztő franczia szellemességgel kifejezi — *la philosophie raisonnée du mouvement de la production et des échanges.* Továbbá különös gond irányul majd a gyarmatok ügyeire. — A finanziaális rész pedig táblázatokat és általános tudósításokat tartalmaz majd.

Igy hangzik rövid kivonatban ez új lap programja és azt hiszem, hogy szinte fölösleges rámutatnom e program legfontosabb pontjára: *a liberális iskola melletti és a védvamosok elleni nyilatkozatra.*

Az első szám tartalmából kiemelünk három igen érdekes cikket. Ezek a következők:

J. Noirot: La défense du travail national et des Industries d'exportation.

Ch. Lyon-Caen: Les Ouvriers et les Caisses de secours, de prévoyance et de retraite.

J. H. Massy-Bert: La colonisation et l'étude des questions coloniales.

A kereskedelmi és pénzügyi részek a közgazdasági lapok szokásszerű, hasonnemű rovataitól nem igen térnek el.

Az új folyóirat legérdekesebb része a *Revue Bibliographique* című melléklet. Ez az európai és amerikai közgazdasági könyvek és folyóiratok igen szép, tárgyak szerint beosztott ismertetését tartalmazza.

Az új folyóirat szerkesztőségében fényes neveket találunk, minők *Léon Say, Challemel-Lacour, Lavisse, Levasseur, Lyon-Cuen,* stb. és így valószínű, hogy ez új folyóirat sikerre számíthat.

Dr. Mandello Gyula.

STATISZTIKAI ÉRTESÍTŐ.

Az 1890. évi népszámlálás főbb eredménye törvényhatóságok szerint.

A legutóbb végrehajtott népszámlálás főbb eredményét Keleti Károly egy akadémiai értekezésben immár bemutatta az ország érdeklődő közönségének. A nagyérdekű felolvasást folyóiratunk múlt számában közöltük s olvasó közönségünk teljes tájékozást szerezhetett belőle hazánk népességének tíz évi fejlődéséről. A kitünő tudós s nem kevésbé kitünő író művészi ecsetje az árny és fény helyes elosztásával és a tények ügyes csoportosításával plastikus képben domborította ki népességünk jelenlegi állapotát, melyből a nemzet életének tíz mozgalmas éve tükröződik vissza.

Az általános öröm, melylyel a sajtó és közönség a népszámlálás kedvező eredményét fogadta, azt mutatja, hogy nálunk is megvan az érdeklődés a népesedés nagy kérdése iránt s helyes érzékkel felfogják annak egész fontosságát és horderejét. Talán nem lesz fölösleges, ha ép ezért az ország népességi viszonyainak általános rajza után a népszámlálás eredményét kissé részletesebben is bemutatjuk s az 1890. végén talált népszámot az 1880-iki népszámmal összehasonlítva, az egyes törvényhatóságok szerint is feltüntetjük:

Országgrész, törvényhatóság	Tényleges polgári népesség		Növekedés		Fogyás	
	az 1880. évi	az 1890. évi				
	népszámlálás szerint		szám szerint	%	szám szerint	%
<i>I. Duna balpartja.</i>						
1. Árva vármegye	81.643	84.894	3.251	3·98	—	—
2. Bars »	142.691	153.058	10.367	7·26	—	—
3. Esztergom »	72.166	77.578	5.412	7·50	—	—
4. Hont »	100.815	107.294	6.479	6·43	—	—
Selmecz és Béla- bánya sz. kir. város	15.265	15.247	—	—	18	0·12
Együtt	116.080	122.541	6.461	5·57	—	—
5. Liptó vármegye	74.758	76.523	1.765	2·36	—	—
6. Nógrád »	191.678	214.050	22.372	11·67	—	—
7. Nyitra »	368.865	396.208	27.343	7·42	—	—
8. Pozsony »	262.810	278.110	15.300	5·82	—	—
Pozsony sz. k. város	48.006	52.444	4.438	9·24	—	—
Együtt	310.816	330.554	19.738	6·35	—	—

Ország-rész, törvényhatóság	Tényleges polgári népesség		Növekedés		Fogyás	
	az 1880. évi	az 1890. évi				
	népszámlálás szerint		szám szerint	%	szám szerint	%
9. Trencsén vármegye	244.919	259.521	14.602	5.97	—	—
10. Turóc »	45.933	47.937	2.004	4.37	—	—
11. Zólyom »	102.500	112.281	9.781	9.51	—	—
Összesen ..	1,752.049	1,875.140	123.091	7.02	—	—
<i>II. Duna jobbpartja.</i>						
1. Baranya vármegye	264.712	287.655	22.943	8.67	—	—
Pécs sz. kir. város	28.702	33.780	5.078	17.69	—	—
Együtt ..	293.414	321.435	28.021	9.55	—	—
2. Fejér vármegye ..	183.828	194.883	11.055	6.01	—	—
Székes-Fehérvár sz. kir. város ..	25.612	27.599	1.987	7.76	—	—
Együtt ..	209.440	222.482	13.042	6.23	—	—
3. Győr vármegye ..	88.512	92.768	4.256	4.81	—	—
Győr sz. kir. város	20.981	22.976	1.995	9.51	—	—
Együtt ..	109.493	115.744	6.251	5.71	—	—
4. Komárom vármegye	138.591	146.298	7.707	5.56	—	—
Komáromsz.k.város	13.108	13.099	—	—	9	0.07
Együtt ..	151.699	159.397	7.698	5.07	—	—
5. Moson vármegye	85.961	85.246	—	—	715	0.83
6. Somogy »	307.443	325.666	18.218	5.92	—	—
7. Sopron »	222.565	234.184	11.619	5.22	—	—
Sopron sz. kir. város	23.222	27.103	3.881	16.71	—	—
Együtt ..	245.787	261.287	15.500	6.31	—	—
8. Tolna vármegye ..	234.643	252.198	17.495	7.46	—	—
9. Vas »	360.590	389.854	29.264	8.11	—	—
10. Veszprém »	208.487	215.046	6.559	3.15	—	—
11. Zala »	359.984	403.062	43.078	11.97	—	—
Összesen ..	2,566.946	2,751.357	184.411	7.18	—	—
<i>III. Duna-Tisza köze.</i>						
1. Bács-Bodrog vár- megye ..	511.437	573.216	61.779	12.08	—	—
Baja thj. város ..	19.241	19.358	117	0.61	—	—
Szabadka sz. kir. város ..	61.867	72.683	11.816	18.44	—	—
Ujvidék sz. k. város	21.325	24.672	3.347	15.69	—	—
Zombor »	24.693	26.396	1.703	6.90	—	—
Együtt ..	638.063	716.325	78.262	12.27	—	—

Országgrész, törvényhatóság	Tényleges polgári népesség		Növekedés		Fogyás	
	az 1880. évi	az 1890. évi				
	népszámlálás szerint		szám szerint	‰	szám szerint	‰
2. Csongrád vármegye	102.314	120.081	17.767	17'37	—	—
Hódmező - Vásár- hely thj. város ..	52.424	55.483	3.059	5'84	—	—
Szeged sz. kir. város	73.675	87.210	13.535	18'37	—	—
Együtt	228.413	262.774	34.361	15'04	—	—
3. Heves vármegye ..	209.933	233.732	23.799	11'34	—	—
4. Jász-Nagykun-Szol- nok vármegye ..	278.443	317.753	39.310	14'12	—	—
5. Pest-Pilis-Solt-Kis- kún vármegye ..	583.094	684.156	101.062	17'33	—	—
Budapest főváros ..	360.551	494.661	134.110	37'19	—	—
Kecskemét thj. v. ..	44.887	48.234	3.347	7'46	—	—
Együtt	988.532	1,227.051	238.519	24'13	—	—
Összesen	2,343.384	2,757.635	414.251	17'67	—	—
IV. Tisza jobbpartja.						
1. Abauj-Torna vár- megye	152.475	151.062	—	—	1.413	0'92
Kassa sz. kir. város	26.097	29.196	3.099	11'87	—	—
Együtt	178.572	180.258	1.686	0'94	—	—
2. Bereg vármegye ..	153.377	179.208	25.831	16'84	—	—
3. Borsod » ..	193.839	217.166	23.327	12'03	—	—
4. Gömör » ..	169.064	174.677	5.613	3'32	—	—
5. Sáros » ..	168.013	167.519	—	—	494	0'29
6. Szepes » ..	172.881	164.088	—	—	8.793	5'09
7. Ung » ..	126.707	135.428	8.721	6'88	—	—
8. Zemplén » ..	277.575	298.647	21.072	7'59	—	—
Összesen	1,440.028	1,516.991	76.963	5'34	—	—
V. Tisza balpartja.						
1. Békés vármegye ..	229.757	257.888	28.131	12'34	—	—
2. Bihar » ..	416.510	478.634	62.124	14'91	—	—
Nagyvárad thj. vár.	31.324	38.219	6.895	22'01	—	—
Együtt	447.834	516.853	69.019	15'41	—	—
3. Hajdú vármegye ..	122.207	134.141	11.934	9'76	—	—
Debreczen sz.kir.v.	51.122	56.996	5.874	11'49	—	—
Együtt	173.329	191.137	17.808	10'27	—	—
4. Mármaros vármegy.	227.436	268.194	40.758	17'92	—	—
5. Szabolcs » ..	214.008	243.803	29.795	13'92	—	—
6. Szatmár » ..	273.384	302.838	29.454	10'77	—	—
Szatmár-Németi sz. kir. város	19.708	20.613	905	4'59	—	—
Együtt	293.092	323.451	30.359	10'36	—	—

Ország rész, törvényhatóság	Tényleges polgári népesség		Növekedés		Fogyás	
	az 1880. évi	az 1890. évi	szám szerint	‰	szám szerint	‰
	népszámlálás szerint					
7. Szilágy vármegye	170.022	191.462	21.440	12 ⁶¹	—	—
8. Ugocsa »	65.377	75.239	9.862	15 ⁰⁸	—	—
Összesen	1,820.855	2,068.027	247.172	13 ⁵⁷	—	—
VI. Tisza-Maros szöge.						
1. Arad vármegye ..	270.668	301.923	31.255	11 ⁵⁵	—	—
Arad sz. kir. város	35.556	41.945	6.389	17 ⁹⁷	—	—
Együtt	306.224	343.868	37.644	12 ²⁹	—	—
2. Csanád vármegye	109.011	130.609	21.598	19 ⁷⁹	—	—
3. Krassó-Szörény »	382.530	406.053	23.523	6 ¹⁵	—	—
4. Temes »	340.715	374.781	34.066	10 ⁰⁰	—	—
Temesvár sz. kir. v.	33.694	39.850	6.156	18 ²⁷	—	—
Versecz thj. város	22.329	21.829	—	—	500	2 ²⁴
Együtt	396.738	436.460	39.722	10 ⁰¹	—	—
5. Torontál vármegye	509.682	571.347	61.665	12 ⁰⁹	—	—
Pancsova thj. város	17.127	17.978	851	4 ⁹⁷	—	—
Együtt	526.809	589.325	62.516	11 ⁸⁶	—	—
Összesen	1,721.312	1,906.315	185.003	10 ⁷⁴	—	—
VII. Erdély.						
1. Alsó-Fehér várm.	178.021	192.565	14.544	8 ¹⁷	—	—
2. Besztercze- Naszód »	95.017	104.702	9.685	10 ¹⁹	—	—
3. Brassó »	83.929	86.458	2.529	3 ⁰¹	—	—
4. Csik »	110.940	113.889	2.949	2 ⁶⁶	—	—
5. Fogaras »	84.571	88.051	3.480	4 ¹¹	—	—
6. Háromszék »	125.277	129.760	4.483	3 ⁵⁸	—	—
7. Hunyad »	248.464	266.720	18.256	7 ³⁵	—	—
8. Kis-Küküllő »	92.214	101.167	8.953	9 ⁷¹	—	—
9. Kolozs »	166.384	192.031	25.647	15 ⁴¹	—	—
Kolozsvár sz. kir. v.	29.923	32.729	2.806	9 ³⁸	—	—
Együtt	196.307	224.760	28.453	14 ⁴⁹	—	—
10. Maros-Torda várm.	146.116	163.288	17.172	11 ⁷⁴	—	—
Maros-Vásárhely sz. kir. város ..	12.853	14.246	1.363	10 ⁵⁸	—	—
Együtt	158.999	177.534	18.535	11 ⁶⁶	—	—
11. Nagy-Küküllő várm.	132.454	135.721	3.267	2 ⁴⁵	—	—
12. Szeben »	141.627	148.495	6.868	4 ⁸⁵	—	—
13. Szolnok-Doboka »	193.677	217.160	23.483	12 ¹²	—	—
14. Torda-Aranyos »	137.031	150.306	13.275	9 ⁶⁹	—	—
15. Udvarhely »	105.520	109.761	4.241	4 ⁰²	—	—
Összesen	2,084.048	2,247.049	163.001	7 ⁸²	—	—
Magyarország összesen	13,728.622	15,122.514	1,393.892	10 ¹⁵	—	—

Országgrész, törvényhatóság	Tényleges polgári népesség		Növekedés		Fogyás	
	az 1880. évi	az 1890. évi	szám szerint	‰	szám szerint	‰
	népszámlálás szerint					
VIII. Fiume város és kerülete	20.981	29.001	8.020	38 ²²	—	—
IX. Horvát-Szlavonország.						
1. Lika-Krbava várm. Carlopagó város .. Zengg » ..	170.490 710 3 039	187.634 666 2 791	17.144 — —	10 ⁰⁵ — —	— 44 248	— 6 ²⁰ 8 ¹⁶
Együtt	174.239	191.091	16.852	9 ⁶⁷	—	—
2. Modrus-Fiume várm. Buccari város Együtt	201.171 2.002 203.173	218.882 1.931 220.813	17.711 — 17.640	8 ⁸⁰ — 8 ⁶⁸	— 71 —	— 3 ⁵⁵ —
3. Zágráb vármegye .. Károlyváros város Kostajnica » .. Petrinja » .. Sziszek » .. Zágráb » .. Együtt	373.103 5.824 2.557 4.478 5.529 28.388 419.879	427.385 5.660 2.089 4.722 6.140 37.369 483.365	54.282 — — 244 611 8.931 63.486	14 ⁵⁵ — — 5 ⁴⁵ 11 ⁰⁵ 3 ⁶³ 15 ¹²	— 164 468 — — — —	— 2 ⁸² 18 ³⁰ — — — —
4. Varasd vármegye .. Varasd város Együtt	218.692 10.371 229.063	246.022 11.176 257.198	27.330 805 28.135	12 ⁴⁹ 7 ⁷⁶ 12 ²⁸	— — —	— — —
5. Belovár-Kőrös várm. Belovár város Ivanics » Kaproncza » Kőrös » Együtt	205.922 3.172 753 6.027 3.655 219.529	250.424 3.918 849 6.485 4.126 265.802	44.502 746 96 458 471 46.273	21 ⁶¹ 23 ⁵¹ 12 ⁷⁵ 7 ⁶⁰ 12 ⁸⁸ 21 ⁰⁸	— — — — — —	— — — — — —
6. Pozsega vármegye .. Bród város Pozsega » Együtt	158.647 4.433 3.294 166.374	193.304 5.276 4.046 202.626	34.657 843 752 36.252	21 ⁸⁴ 19 ⁰² 22 ⁸³ 21 ⁷⁹	— — — —	— — — —
7. Verőcze vármegye .. Eszék város Együtt	165.163 18.201 183.364	196.968 19.601 216.569	31.805 1.400 33.205	19 ²⁶ 7 ⁷⁰ 18 ¹⁰	— — —	— — —
8. Szerém vármegye .. Karlovicza város .. Mitrovicza » .. Pétervárad » .. Ruma » .. Zimony » .. Együtt	260.838 4.916 7.144 3.603 8.541 11.836 296.878	305.593 5.508 9.556 3.846 9.555 12.892 346.955	44.755 592 2.412 243 1.014 1.056 50.072	17 ¹⁶ 12 ⁰⁴ 33 ⁷⁶ 6 ⁷⁴ 11 ⁸⁷ 8 ⁹² 16 ⁸⁶	— — — — — — —	— — — — — — —
Horvát-Szlavonország összesen	1,892.499	2,184.414	291.915	15 ⁴²	—	—
A Magyarbirodalom mindössze	15,642.102	17,335.929	1,693.827	10 ⁸²	—	—

Érdekes volna ez adatokat összehasonlítani a népmozgalmi adatok (a születés és halálozás) alapján kiszámított népszámmal, illetőleg népszaporodással; mert sajnos, hazánk belső szaporodását nem irhatjuk egészen népességünk javára; a kivándorlás erős részt követelt belőle, úgy hogy a népmozgalom alapján kiszámított lélekszám már 1889. végén meghaladta a népszámlálás által 1890. végén konstataált lélekszámot. De magában az országban is az egyes megyék között nagyon jelentékeny a népcseré. A népesség a kedvezőtlenebb gazdasági viszonyok közt levő megyékből a kedvezőbb gazdasági viszonyokkal bíró megyékbe szivárog; olykor pedig a magasabb kulturájú megyék életrevaló népe oly vármegyékben foglal tét, hol a benszülettek tünyságos folytán magasabb értelmiségével és nagyobb munkaképességével jobban érvényesítheti magát.

Azonban ma még, mikor csak az egyszerű népszámadatok állnak rendelkezésünkre, a népesség ki- és ide-oda szivárgásának kinyomozását nem kísérhetjük meg, akkorra kell ezt hagynunk, mikor már a népszámlálási anyag teljesen föl lesz dolgozva s a születési hely és illetőség megállapításából a törvényhatóságok népcseréje is ki fog derülni. Az összehasonlítás jelenleg különben sem lehetne teljes, a születések és halálozások számát csak az 1889. év végéig ismerjük, holott a népszámlálás adataiban már az 1890. év szaporodása is kifejezésre jut.

Meg kell még jegyeznünk, hogy az itt közölt adatok nem véglegesen megállapított számok, hanem csak a törvényhatóságok jelentései alapján összeállított előleges eredmény számadatai s némi kis módosulást, a lapok feldolgozása alkalmával történő pontos számbavételkor, szenvedni fognak. Az eredmény azonban az által nem fog megváltozni s népességi viszonyaink képe általánosságban ugyanaz marad, a minőnek az itt közölt adatok mutatják.

Nem czélunk a fentebbi táblázat adatait hosszú magyarázatokkal kísérni. Keleti az egyes országrészek közt mutatkozó különbségeket élesen kidomborította, itt csak az egyes országrészekben belől jelentkező feltűnőbb különbségekre akarunk futólag rá mutatni.

A *Duna bal partján Liptó vármegye* szaporodása a leggyöngébb. A természetes népszaporodás is ebben a vármegyében volt a leglassúbb s azonkívül a kivándorlás is ennek a megyének a népességét érintette legerősebben. Nagyon gyenge a szaporodás *Árra* és *Turóc* vármegyében, hol a természetes szaporodás hasonlóképen csak mérsékelt volt. Feltűnő *Pozsony vármegye* gyöngye szaporodása is, s a mi legsajnosabb, a csaknem tiszta magyar ajkú *felső-csallóközi* járás népessége még meg is fogyott. A hasonlóképen magyar ajkú *alsó-csallóközi* járás 5·21⁰/₀-kal növekedett ugyan, de még az sem érte el egészen a megyei átlagot; ellenben az erős abszolút magyar többségű *galántai* járás 8·61⁰/₀ szaporodása a maximumot képviseli az egész megyében. Azután következik a tót ajkú *nagyszombati* járás 7·87⁰/₀ szaporodással.

Az összes Duna balparti megyék között: legerősebb a szaporodás *Nógrádban*, itt is különösen a *füleki* járásban, hol a népesség a lefolyt 10 év alatt nem kevesebb, mint 24·31⁰/₀-kal növekedett. Könnyű e rendkívüli szaporodás magyarázatát megtalálnunk. Kétségtelen, hogy ez a salgótarjánvidéki szénbányászat nagymérvű emelkedésével áll összefüggésben. A nevezett bányavidék széntermelése

ugyanis 1880-ban még csak 4⁶⁰ millió métermázsát tett, 1889-ben ellenben már 9⁷³ millió métermázsára rúgott. A *nógrádi* járásban, mely a filloxera-vészről sokat szenvedett, a népnövekedés csak 5⁰¹⁰/₀ volt, még ennél is csekélyebb a tót ajkú *gúcsi* járásban, hol mindössze csak 2⁶¹⁰/₀-ot tett.

Hont vármegyének szintén alsó, magyarabb fele szaporodott erősebben, míg ugyanis a *nagy-csalomai* járásban a szaporodás 8⁹⁹⁰/₀, a *szobbi*ban 8⁴⁸, az *ipolyságiban* 8⁰⁶⁰/₀ volt, addig a tót ajkú *korponaiban* 3³⁹, a *bátiban* pedig csak 2⁶¹⁰/₀. *Korpona* r. t. város 7³⁰⁰/₀-kal szaporodott ugyan, de *Bakabánya* szaporodás helyett fogyott. *Bars* vármegyében már eltérők a viszonyok, mert bár a magyar ajkú *Léva* városban, a megyei átlagos 7²⁶⁰/₀ szaporodással szemben, 15⁶⁰⁰/₀-kal növekedett a népesség, a szintén túlnyomólag magyar *Lévai* járásban csak 5⁷¹, *verebélyi* járásban pedig csak 5⁰⁶⁰/₀-kal, míg ellenben a tót ajkú *oszlányi* járásban 15⁰⁴⁰/₀-kal. *Nyitra* vármegyében a magyarság csak az egy *vágsellyei* járásban képez abszolút többséget, itt a népnövekedés 10⁰⁷⁰/₀ volt, szemben a megyei átlagos 7⁴²⁰/₀ növekedéssel, de már az *érsekújvári* járás szaporodása, hol szintén erős a magyar elem, csak 4³⁶ s még *Ersekújvár* r. tanácsú városé is csak 6⁰⁹⁰/₀. *Nyitra* r. t. város, hol szintén jelentékeny a magyar elem, 10³⁷⁰/₀-kal növekedett, ellenben a tót *Szokolcza* 3⁷⁵⁰/₀-kal fogyott; az egész megyében legnagyobb a szaporodás (11⁶⁵⁰/₀) a *nagytapolcsányi* s közel annyi a *nyitra-sámbokrédi* járásban.

A *Duna jobb partján* szintén csak egy vármegyében, *Zalában*, haladja meg a 10 évi népszaporodás a 10⁰/₀-ot. *Mosonban* a népesség meg is fogyott, pedig ott 1869-től 1880-ig, midőn az országban oly gyenge volt a szaporodás, 7⁷⁴⁰/₀-ot tett a népnövekedés. *Veszprém*ben gyöngye volt a legutóbbi évtizedben, valamint a megelőzőben is; *Komárom*, *Győr*, *Somogy*, *Sopron* vármegyékben pedig az utóbbi évtizedben jóval gyengébb, mint a korábbiakban. A *Duna jobbparti* vármegyék gyöngye szaporodásának legfőbb okát, a Szlavoniába való kitelepülést, már Keleti Károly hangsúlyozta, a többi okokra világot deríteni a későbbi kutatások és tanulmányok lesznek hivatva. A *Duna* egész jobb partján csak az egy *Baranyában* nem kisebb a népszámlálás által konstatált népesség a népmozgalom alapján kiszámítottnál. Itt is különösen a *mohácsi* járás szaporodott (12⁴⁴⁰/₀-kal) s a *pécsi* és *pécsváradi* járás, hol szintén vagy abszolút többségű, vagy elég tekintélyes a német elem; ellenben a legmagyarabb *szentlőrinci* járás népessége csak 5²⁶⁰/₀-kal s a túlnyomólag szintén magyar *siklói* járásban csak 3⁶⁵⁰/₀-kal. Sajnos, ennek a csekély szaporodásnak oka a mindkét járásban tekintélyes számot tevő reformátusok hitfelekezetiüknél nagyon elterjedt kárhozatos bűn, a gyermekvesztés, mely ezt az erőteljes magyar fajt a kivészés felé viszi. *Tolna* vármegyében is el van terjedve ez a bűn a reformátusok között, és valóban a népnövekedés éppen azokban a járásokban a leggyengébb, a hol a reformátusok legnagyobb számban fordulnak elő, névszerint a *dunaföldvári* és *símontornyai* járásban, az előbbiben ugyanis a népnövekedés — a 7⁴⁶⁰/₀-os megyei átlaggal szemben — 3⁶⁹, az utóbbiban pedig 3⁴⁹⁰/₀ volt. Annak a föltevésnek, hogy a csekély szaporodás és a reformátusok létszáma közt okozati összefüggés van, némileg ellent látszik mondani az a körülmény, hogy a *központi* járásban, hol a reformátusok aránya körülbelül akkora, mint a *dunaföldvári*ban, a népesség 16³³⁰/₀-kal szaporodott. Nem is állítjuk, hogy a

csekély szaporodás oka kizárólag a reformátusokban keresendő, mert számuk még a nevezett két járásban sem oly nagy, hogy döntőleg hatna a népesedési viszonyok alakulására; de azt, hogy jelentékeny tényezők a kedvezőtlen szaporodási arány előidézésében, kétségtelennek tartjuk.

Még inkább, mint Baranya és Tolna, hol egészben véve a népszaporodás nem mondható kedvezőtlennek, felhívja a figyelmet *Veszprém* vármegye. Itt *Pápa* városa 2740/o-kal megfogyott, a *veszprémi* járás népessége változatlan maradt, *Veszprém* városa csak 0660/o-kal, az *enyingi* járás alig több, mint egy százalékkal, a *pápai* és *zirczi* járás pedig csak 30/o-kal szaporodott; csak a *devecseri* járás népnövekedése volt kielégítő, 10510/o. Veszprém vármegyének a születések és halálozások alapján kiszámított szaporodása sem volt valami kedvező, de a népszámlálás eredménye még úgy is meglepő, s nagyon kíváncsot volna, hogy a feltűnő körülmény a helyi viszonyok alapos ismeretéből merített magyarázatokkal világíttassék meg. *Féjér* vármegyében hasonlóképen nagy különbség mutatkozik az egyes járások szaporodása közt, míg a *moóri* járás népessége csak 1330/o-kal növekedett, a *sárbogárdi* 11960/o-kal.

Vessünk még a Duna jobb partján egy pillantást azokra a vármegyékre, hol a különböző ajkú népesség nem nyelvszigetekben szétszórva él, hanem összefüggő tömegeket képez. *Zala* vármegye három járás kivételével csaknem tiszta magyar, ezek közül is egynek, az *alsó-lendvai*nak, jó felerészben magyar a népessége. A tiszta horvát ajkú *perlaki* járásban a szaporodás, a 11870/o-os megyei átlaggal szemben 1218, a hasonlóképen horvát csáktornyaiban 980, a fele részben magyar, fele részben vend *alsó-lendvai* járásban pedig 13180/o volt. Legcsekélyebb a szaporodás az egy pár község kivételével egészen magyar kanizsai járásban (677), legnagyobb ellenben a tiszta magyar novai járásban (2389), a két rendezett tanácsú város közül *Zala-Egerszeg* 21450/o-kal, *Nagy-Kanizsa* pedig 11040/o-kal szaporodott.

Vas vármegyében a túlnyomó magyar többségű járásokat és várost összefoglalva, átlagos növekedésül 9450/o-t kapunk, a megyei 8090/o-os átlaggal szemben, legkisebb a szaporodás a német abszolút többségű *köszegi* járásban, ott csak 0570/o, ellenben a szintén német többségű *németújvári* járásban 10620/o. *Szombathely* r. tanácsú város erősen, 21460/o-kal, növekedett, *Kőszeg* ellenben 3060/o-kal megfogyott.

Sopron vármegyében a magyar ajkú járások szaporodása sokkal kedvezőtlenebb, mint *Vasban*, ott ugyanis a három magyar járás, a *csepregi*, *csornai* és *kapuvári* csak 3840/o-kal szaporodott, míg az egész megye 5220/o-kal s a három járás közül egy, a *csepregi* egy kissé meg is fogyott; legjobban szaporodott *Ruszt* r. tanácsú város (10400/o-kal) és a *soproni* járás (8910/o-kal), mindezeket azonban messze túlszárnyalja *Sopron* város szaporodása, melyet azonban nem számíthatunk a megyei törvényhatóság szaporodásához.

Hogy a *Duna-Tisza* közének népszaporodása túlszárnyalja az ország többi részének szaporodását, abban kétségkívül a főváros rendkívüli növekedése is jelentékeny tényező; de a fővároson kívül is általában nagyon kedvezők a *Duna-Tisza* közén a népesedési viszonyok. Ha a vármegyei területeket tekintjük, még *Hevesben* is, a hol legkedvezőtlenebb a szaporodás, 11310/o-ra rúg, két vármegyében pedig, *Csongrádban* és *Pestben*, a 170/o-ot is meghaladja.

Nem ily általánosan kedvező a szaporodás a törvényhatósági városoknál, *Baja* csak 0·61, *Hódmező-Vásárhely* csak 5·84, *Zombor* csak 6·90, *Kecskemét* pedig csak 7·46⁰/o-kal növekedett. Ez is oly feltűnő körülmény, mely magyarázatot kíván; különösen Hódmező-Vásárhely és Kecskemét csekély növekedésének okát kellene kutatnunk, mert e két város a népmozgalmi adatok tanúsága szerint belső propagatív erejéből oly erőteljesen fejlődik, hogy minden betelepülés nélkül legalább is 12⁰/o szaporodást várhattunk. Mindkét városnak roppant határa van, mely még igen sok munkás kéznek adhat foglalkozást. Lehet, hogy Hódmező-Vásárhely a szomszéd megyékbe eresztett rajokat s a kiszivárgó nép olcsóbb és kevesebb közteherrel sújtott földet szerzett magának, de annak, hogy Kecskemétről, hol a gyümölcs-termelés oly nagy lendületet vett s újabban is nagykiterjedésű homokterületeket ültetnek be szőlővel, a népesség kiszivárog, magyarázatát teljességgel nem tudjuk elképzelni. Vagy talán az összeírás lett volna hiányos?!

Váratlanul és meglepőleg kedvező *Szeged* városának növekedése. E derék alföldi város népessége tíz év alatt 13·535 lélekkel, vagyis 18·37⁰/o-kal növekedett. Oly sokszor hallottuk emlegetni Szeged hanyatlását, szegényedését, pusztulását, hogy szinte álmélkodva nézzük a tíz évi népnövekedés fényes eredményét. Hanyatló városban nincs felszívó erő, sőt lassankint saját népe is elzúllik, Szeged pedig belülről és kívülről egyaránt hatalmasan gyarapodott.

A rendezett tanácsú városok szaporodása nem volt általában kedvező a Duna-Tisza közén, Bácsban *Zenta* 20·99⁰/o-kal növekedett ugyan, de már Csongrádban *Szentes* csak 7·19⁰/o-kal. A *jász-nagykuni* városok szaporodása 8·58 és 15·22⁰/o közt ingadozik, a két véglet *Túrkeve* és *Karczag*. Hogy Karczag szaporodása túlszárnyalja *Szolnokét* is, mely csak 13·34⁰/o, alig érijük. Csodálatos, hogy Szolnok, mely ép ugy forgalmi csomópontja a Tisza völgyének, mint a Duna völgyének Budapest, nem fejlődik nagyobb arányokban, alig van benne felszívó erő s jobbra csak saját belső szaporodására van utalva. *Jászberény*, melynek helyzete sokkal hátrányosabb, mint Szolnoké, 13·27⁰/o-kal növekedett. Nagyon kedvezőtlen a városok fejlődése Hevesben, *Eger* csak 7·20, *Gyöngyös* pedig csupán csak 0·15⁰/o-kal növekedett. Nem tudjuk, mennyiben idézte ezt elő a filloxera-vészről sújtott szőlőművelés pusztulása, de egyedüli oknak a filloxerát nem tekinthetjük, hiszen ott van a filloxera-vésztől szintén sokat szenvedett *gyöngyösi* járás, melynek népessége 17·51⁰/o-kal növekedett. Ugy látszik, e két tösgyökeres magyar városnak valami fényes jövőt nem jósolhatunk, minek legfőbb oka kétségkívül abban rejlik, hogy félre esnek a nagy forgalmi útiránytól s az északi Magyarországra vezető vasuti vonal elkerüli őket. *Pest* vármegyében a rendezett tanácsú városok szaporodása tekintetében élesen szembe-
szökő végletekkel találkozunk. *Félegyháza* 24·17⁰/o-kal, *Szent-Endre* csak 0·82⁰/o-kal növekedett, ez utóbbi városnál határozottan a filloxera-vész volt a stagnálás oka. Halas 14·05⁰/o-kal szaporodott, Czegléd 11·29⁰/o-kal de már Nagy-Kőrös csak 8·21-gyel s Vác is csak 9·70⁰/o-kal, míg a megyei átlag 17·33⁰/o-ra rúgott. Az egyes járások közt is találunk feltűnő s magyarázatra szoruló eltéréseket. Hogy Pest vármegyében a váczi felső járás népessége 45·34⁰/o-kal növekedett, azt Uj-Pest rendkívüli gyarapodása magyarázza meg, de nem oly kézen fekvő az ok, hogy miért szaporodott a Kiskun alsó járás

27⁴³/₀-kal, Csongrádban a vele határos tiszáninneni járás 31³³/₀, Bács vármegyében pedig a Duna-Tisza szögében a titeli járás 29⁰⁶/₀, a zsabylai járás pedig 21⁰³/₀-kal. E két utóbbi járás szaporodása annál feltűnőbb, mert az egész megye népessége csak 12⁰⁸/₀-kal növekedett s van járás, az apatini, hol a szaporodás csak 7⁰⁵/₀-ot tett. A titeli járás szaporodását részben egy új telep, Tiszakálmánfalva, okozta, de a zseblyai járásban, hasonló okot nem találunk.

Valamennyi országrész közül leggyengébb volt a *Tisza jobb-parti* megyék szaporodása. Az amerikai kivándorlás érezte itt káros hatását. *Szepes*, a kivándorlás fő fészke, 5⁰⁹/₀-kal fogyott s ott s a népesség 8.790 lélekkel volt kevesebb 1890. végén, mint 1880-ban, ha ehhez a 14—15 ezer lélekre menő természetes szaporodást is hozzávesszük, Szepes vármegye népesztését a legutóbbi évtized alatt 23 ezer lélekre becsülhetjük. Némileg megfogyott *Sáros* vármegye népessége is s ha csak a vármegyei területet vesszük, *Abauj-Tornáé* is. *Zemplén, Ung*, melyeket szintén megtámadott az amerikai kivándorlás, meglehetősen szaporodást mutatnak; azonban majd csak a népszámlálási anyag részletes feldolgozása fogja kideríteni, hogy mennyiben származott az a belső szaporodásból s mily része van benne a Galicziából megindult invázióknak. Lehet, hogy *Bereg* vármegye rendkívül kedvező szaporodásában is része van ennek, bár ott a természetes szaporodás is nagyon erős volt.

Abauj-Tornában — az egy tornai járás kivételével — épen a magyar ajkú járasok népessége fogyott meg, a *kassai* járás, hol a tót anyanyelvűek erős abszolút többséget képeznek, 3⁰⁶/₀ szaporodást mutat. *Zemplén* vármegyében, hol a kivándorlás a magyar ajkú járasokat kevésbé érintette, ezekben kedvezőbb a szaporodási arány. Az egészen vagy túlnyomólag magyar *bodrogközi, tokaji, szerencsi, sátoralja-újhegyi* járasokban az átlagos szaporodás 10³¹/₀ volt, a 7⁵⁹/₀ megyei átlaggal s a többi — tót és ruthén többségű — járasok 5¹⁴/₀ átlagával szemben. Sajnos, hogy a hegyaljai szőlők pusztulása a kivándorlást minden valószínűség szerint az alsó magyar járasokra is kiterjeszti.

Ung vármegyében csakis a ruthén ajkú, Galicziával határos *bereznai* járásban kedvező a szaporodás, ott 14⁰⁹/₀, ellenben a magyar ajkú *kaposi* járásban a leggyengébb, csak 2²⁰/₀. *Beregben* a tiszta magyar két járás, a *tiszaháti* és *kászonyi* és a szintén tiszta magyar *Beregszász* rendezett tanácsú város szaporodásának átlaga 17⁰⁴/₀ volt, valamivel nagyobb a megyei átlagnál (16⁸⁴/₀); mindazáltal a ruthén ajkú s szintén Galicziával határos *szolyvai* járás mutat legnagyobb szaporodást, 21⁰⁹/₀-ot. *Gömörben* a hanyatló bányaváros, *Dobsina*, 16⁷⁶/₀-kal, *Jolsva* 11⁰³/₀-kal, *Nagy-Rőcze* 4⁰⁵/₀-kal megfogyott, *Rozsnyó* is csak 1⁶²/₀-kal emelkedett, *Rimaszombat* ellenben 14⁷⁹/₀-kal. A járási népesség szaporodása általában igen gyenge volt, leggyengébb a tót ajkú *nagyőrcei* s a nagyobb felében tót, kisebb felében magyar *rozsnýói* járásban.

A Duna-Tisza köze után legerősebben szaporodott a *Tisza bal partja*. Itt is legerősebben *Mármaros*, mely szaporodásnak épen nem örvendetes okára már Keleti is rá mutatott. Nagy a népnövekedés *Ugocsában* is, de már *Szatmárban* jóval kisebb, a magyar vidékek azonban, úgy látszik, erősebben szaporodtak. A vármegyei 10⁷⁹/₀ átlaggal szemben a túlnyomólag oláhságtól lakott *nagysomkúti* járás 9¹⁶/₀, *nagybányai* 7³⁴/₀ s *szimjércváraljai* 7²⁹/₀-kal szaporodott, a magyar

ajkú *fehérgyarmati* járás ellenben 9^{ss}, *csengeri* 12⁰¹, *mátészalkai* 13⁵⁸⁰/o-kal. Legelől a vegyes ajkú, de szintén magyar abszolút többségű *nagykárolyi* járás áll, 17¹⁹⁰/o-kal. A rendezett tanácsú városok közül *Felsőbánya* 5⁵⁵⁰/o-kal fogyott, *Nagybánya* ellenben 13⁴¹⁰/o-kal szaporodott, mely kedvező szaporodást a város valószínűleg a helyi érdekű vasut kiépítésének köszönheti. Feltűnő, hogy *Szatmár-Németi* még *Nagy-Károlynál* is gyengébben szaporodott, bár az utóbbi várost a nagy tűzvész érzékenyen sújtotta. *Szabolcs* vármegye szaporodásával meg lehetünk elégedve, annál is inkább, mert közvetlenül az 1880-ki népszámlálás után, 1881-ben oly irtóztató halálozás pusztított a megyében, hogy a népesség ez egyetlen esztendőben 1⁵⁸⁰/o-kal fogyott.

Bihar vármegye nagy szaporodását igen érdekes volna nemzetiségi szempontból venni vizsgálat alá, de a rendelkezésünkre álló adatok csak homályos tapogatózást engednek. Biharban csak egy pár tiszta magyar és egy pár tiszta oláh járás van, a legtöbb járásban a két nyelv többé-kevésbé keverve fordul elő; erősen kevert járasok például a margittai, szalárdi, központi és cséffai járás; legezlszerűbb tehát, ha külön tekintjük a túlnyomólag magyar és túlnyomólag oláh s a kevert járasokat; a magyar járasokban a népnövekedés 12⁷⁴, az oláh járasokban 14¹³, a kevert járasokban pedig 20¹⁵⁰/o volt. Nem tudjuk, mily arányban szaporodott a vegyes ajkú járasokban a magyar és oláh elem, a magyar és oláh járasok szaporodása ránk nézve nem nagyon biztató, ha csak azt nem tételezzük fel, hogy a vegyes ajkú járasokba a magyar ajkú járasokból népátzivárgás folyt, a mi szintén nem sok valószínűséggel bír, mert az a lassú, alig észrevehető népvándorlás, mely csak hosszú évtizedek múlva érezteti hatását, útját rendesen a hegyes és halmos vidékekről a lapályra és nem megfordítva veszi.

Nemzetiségi tekintetben *Szilágy* vármegye is egyike a legérdekesebb megyéknek. Itt, a korábban túlnyomó magyar elemet az oláhság annyira túlszárnyalta, hogy az 1880. évi népszámlálás a népességnek csak 35⁰/o-át találta magyarnak, 62⁰/o-a már oláh volt. De a magyarok számaránya még mindig jelentékeny s ha életerős e faj, elvesztett számbeli túlsúlyát még visszaszerezheti. Ezért kiváló érdekléssel tekintünk az új népszámlálási anyag végleges feldolgozása elé, mely a nemzeti viszonyok alakulását fel fogja tüntetni. Az egyes járasok szaporodásából, minthogy a magyar elem keverve lakik, nem sokat következtethetünk. Igaz, hogy a megye 12⁶¹⁰/o átlagos szaporodásával szemben a *tasnádi* és *szilágyssomlyói* járasban, a hol legerősebb a magyar elem, a szaporodás 17²⁴, illetőleg 13⁵⁶⁰/o, de már a csaknem tiszta magyar *Szilágy-Somlyó* városban csak 9⁴³ s *Zilahban* csak 7⁹⁴⁰/o.

A tiszta magyar *Hajdú* vármegyében — Debreczen nélkül — a szaporodás a 10⁰/o-ot sem érte el, különösen gyenge volt *Hajdú-Nánásban*, csak 3³⁴⁰/o, ellenben *Hajdú-Szoboszlóban* 16⁰³⁰/o.

Nagy eltéréseket látunk *Békésben* is az egyes járasok népszaporodása közt, az *orosházi* járás 19⁸⁰, a *szeghalmi* 18¹⁰⁰/o-kal szaporodott, a *békéscsabai* ellenben csak 5⁸⁸⁰/o-kal, a *szarvasi* járás szaporodása is jóval gyengébb volt a megyei átlagnál, ez — hacsak nagyobb áttelepülések nem történtek, arra látszik mutatni, hogy Békésben a tótság gyengébben szaporodott, mint a magyarság.

A *Maros-Tisza* szögében, hol közel 11⁰/o volt az átlagos szaporodás, legjobban szaporodott az erős magyar többségű *Csanád* s leggyengébben az oláh többségű *Krassó-Szörény*. Két város szaporodása,

Temesvár és *Aradé*, igen kedvező volt, ellenben *Versecz* népessége a szőlők elpusztulása miatt megfogyott, *Pancsova* is csak igen mérsékelten szaporodott. *Csanád* vármegyében a népszaporodás a járásokban rendkívül nagy, többnyire a 20%-ot is meghaladta, ellenben *Makó* csak 8.85%-kal növekedett. Nagyon feltűnő jelenség, hogy a nagy magyar Alföldön a városok népessége általában jóval gyengébben növekedett, mint a járási községeké. Felszívó erejük, úgy látszik, teljességgel nincs, saját belső szaporodásuk pedig csekélyebb, mint a községeké. Községi és birtokviszonyaik hatását a népesedésre nem akarjuk mérlegelni, csak egy fontos körülményre akarunk rámutatni, az elhanyagolt közegészségügyre, a halál nagy aratására, ha egy-egy járvány, kivált gyermekjárvány, befészkelte magát. Áltöldi városainktól, a hol akkora vagyonni erő van felhalmozva s a kellő műveltség sem hiányzik, méltán elvárhatnók, hogy közegészségügyi viszonyaikat áldozatok árán is megjavítsák. Célyszerű volna, ha gondosan gyűjtött adatok alapján tanulmány tárgyává tennék, hogy milyenek az egészségügyi és halandósági viszonyok, külön a tanyai és városi népesség között.

Az egész országban legvegyesebb ajkú *Torontálban* a nemzeti-ségi viszonyok nemcsak a természetes szaporodás, hanem a telepítések folytán is némi változást szenvedhettek, a mi természetesen az előleges adatokból még ki nem derül. A magyarság *Torontál* egyetlen járásában sem képez abszolút többséget; a *törökkanizsai* járásban, hol relatív többségre emelkedik, a szaporodás a 12.00%-os megyei átlaggal szemben 11.97% volt, nem szabad azonban felednünk, hogy *Torontál* szaporodásában a telepítés jelentékeny tényező volt, például a pancsovai járás 32.47%-nyi szaporodásának jelentékeny részét éppen a telepítéseknek (pl. a csángó-telepítés) tulajdoníthatjuk.

Az *erdélyrészi* megyék szaporodása nem mondható éppen kedvezőtelennek, mert nemcsak a Tisza jobbparti, hanem a Duna jobb- és balparti megyék szaporodását is meghaladja: azonban sajnos, a székely megyék szaporodása — az egy Maros-Torda kivételével, a hol különben már erős az oláh elem — nagyon gyenge. Az egész ország rész 7.82%-os átlagos szaporodásával szemben Udvarhely csak 4.02, Háromszék csak 3.38, Csík pedig csupán csak 2.66%-kal szaporodott. Gyenge szaporodású megyék ugyan ezeken kívül is vannak, így például az oláh Fogaras 4.11, az oláh és szász Szeben 4.88, a szász és oláh Nagy-Küküllő csak 2.45%-kal s a vegyes ajkú Brassó, hol az oláh, német és magyar ajkúak csaknem egyenlő arányban fordulnak elő, csupán 3.01%-kal szaporodott, de még ez utóbbi határán belül is kedvezőtlenebb a magyarság szaporodása a másik két nemzetiségénél, a mennyiben a hétfalusi járás, mely túlnyomólag magyar, nem hogy szaporodott volna, hanem ellenkezőleg 4.67%-kal megfogyott. A hétfalusi csángók pusztulása elég fontos körülmény, hogy magára vonja a társadalom és az illetékes körök figyelmét. Nemzetiségünk ezen legveszélyeztetettebb pontján minden mulasztás pótlóhatatlan. Egész Erdélyben legjobban szaporodott Kolozs vármegye népessége, itt is különösen két járás, a mócsi 20.09, a nádásmenti pedig 30.50%-kal. Magyarság mindkét járásban van ugyan, de törpe kisebbséget képez az oláhsággal szemben.

Az 1890. évi népszámlálás egyik legfontosabb tanulságát az anyaország és *Horvát-Szlavonországnak* eltérő szaporodása képezi. Arra el lehettünk készülve, hogy a társországok népessége erőtelje-

sebben szaporodik, mert ott a halálozás jóval mérsékeltebb s ennél fogva a természetes szaporodás is jóval nagyobb volt csaknem az egész évtized alatt, úgy, hogy az 1881—89. évek átlagában az anyaországban az évi szaporodás 1·17, a társországokban ellenben 1·47⁰/o-ot tett. De ezt az arányt fogadva el az egész évtizedre, a különbség csak 3⁰/o-ot tett volna, míg ellenben a népszámlálás által konstataált eredmény szerint 5·27⁰/o-ra rúgott. Horvát-Szlavonországnak nagy szaporodását annál kevésbé tulajdoníthatjuk teljesen a belső propagatív erő működésének, mert Horvát-Szlavonországnak ép ott, a hol leg-nagyobb a természetes szaporodás, t. i. Lika-Krbava vármegyében, a népnövekedés csak mérsékelt volt, ellenben azok a megyék szaporodtak rendkívüli módon, melyekben bár a születés igen magas volt, de a halálozás nagy, a természetes szaporodás tehát mérsékeltebb volt. Ezek a három szlavin megye és Belovár-Kőrös. Ezekben a tíz évi népnövekedés 16·86 és 21·79⁰/o közt váltakozik, mely rendkívüli növekedés a Magyarországból megindult átszivárgásnak ép úgy természetes következménye, mint ez átszivárgás legfőbb oka a Duna jobbparti megyék mérsékelt szaporodásának. Hogy a Szlavoniába vándorló magyarság meg tudja-e tartani nemzetiségét, nagy kérdés, melyre csak a jövő fogja megadni a feleletet. Erős tűzpróbája leend ez a magyar faj életképességének.

Dr. Vargha Gyula.

A vastermelés múltjából és jövőjéből.

Azon nagy érdeknél fogva, melylyel a vasipar sorsa hazánkra nézve bir, közöljük Atkinson E. kiváló bostoni tudósnak először a »Manufacturers' Record« című, Baltimore-ban megjelenő lap hasábjain, majd külön röpiratként közzétett tanulmányában: The future Situs of the Principal Iron Production of the World (a világ vastermelésének góczpontja a jövőben), a vastermelésre vonatkozólag összeállított statisztikai adatok főbbjeit, kiegészítve azokat más forrásokkal is.

Csodaszerűnek nevezhetjük a haladást, melyet az emberiség a vas felhasználásában tett. A »vas-század«, vagy a mint újabban nevezik, »az aczél kora«, valóban nem üres kifejezés, hanem találó jellemzése napjainknak, melyekben, mint Atkinson is hangsúlyozza, a népek ipari s ezzel együtt egész gazdasági fejlettségének legbiztosabb fokmérője a vasfogyasztás. Alig lehet valami jellemzőbb a vas alkalmazásának fejlődésére, mint a fejenkinti fogyasztás összehasonlítása különböző korokban. A múlt század közepe körül, 1740-ben az egész földön egy emberre nem esett egészen egy angol font (kevesebb, mint fél kiló, pontosan 0·4536 k.) vas. A jelen század közepén, 1855-ben már 17 fontra becsülték a fejenkint szükségelt vas mennyiségét, 1889-ben pedig 40 fontra. E mesés mérvben növekedő fogyasztásból az oroszlánrész az északamerikai Egyesült-Államokra esik, hol egy főre több jut 300 fontnál; Nagy-Britannia, Franciaország, a Németbirodalom és Belgium átlag fejenkint 175 fontot használnak fel, míg a világ egyéb részeiben, melyek több, mint 1.200 millió lelket számlálnak, a fogyasztás csak 11—12 fontra tehető. Megjegyezzük, hogy hazánk fogyasztását a termelés és árúforgalom adatai alapján 1889-re fejenként 37—38 fontra (17—18 kiló) számítjuk, mely számítás természetesen csak megközelítő pontosságra tarthat igényt, de annyit két-

ségen kívül helyez, hogy hazánk aránylagos fogyasztása nem sokkal több, mint egy tizede a nagy tengertőlúli köztársaság és körülbelül egy ötöde a fent említett négy nyugateurópai állam fogyasztásának. E számokban elég éles kifejezésre jut a nyugat ipari fölénye.

Azon óriási szerep mellett, melyet a vas ma a gazdasági életben elfoglal: nyilvánvaló, hogy azon országok, melyek könnyen kiaknázható vasérczekben bővelkednek, rendkívüli előnyben vannak azok felett, melyek ilyenek nélkül szűkölködnek. A vasércz s a nyers vas nagy fajsúlyánál fogva nehezen levén szállítható: a vasipar azon pontokhoz kénytelen huzódni, hol a vasérczek lelhelye van. Azon országok tehát, melyeknek bányászata nagymennyiségű vasat hoz felszínre: egyuttal a vasiparnak, az iparágak ez egyik óriásának hazáját is képezik. Ezért oly nagyfontosságú a vashányászat és kohászat fejlődése az egyes államokban, mit a következő táblázatban egészen az 1860. évig visszamenőleg fogunk feltüntetni, adván a nyersvastermelést ezer métermázsákban:

Év	N.-Britannia	Északam. Egy.-All.	Németh. ¹⁾	Francia.	Belg.	Oroszorsz.	Svédorsz.	Auszt.	Magy.
1860.	39.520	8.343	3.957	7.979	3.199	—	—	3.126	—
1861.	38.642	6.635	4.493	8.295	—	—	—	—	—
1862.	40.066	7.144	5.261	9.286	—	—	—	—	—
1863.	45.822	8.595	6.367	9.339	—	—	—	—	1.082
1864.	48.442	10.303	7.060	10.342	—	—	—	—	1.167
1865.	48.964	8.500	7.719	9.900	4.708	—	—	—	1.014
1866.	45.963	12.247	8.036	9.927	—	—	—	1.779	1.067
1867.	48.372	13.237	9.877	9.319	4.231	—	—	2.149	1.070
1868.	50.497	14.539	10.533	9.349	4.358	—	—	2.149	1.125
1869.	55.329	17.384	11.806	10.189	5.343	—	2.851	2.781	1.270
1870.	60.589	16.916	11.556	9.238	5.652	—	2.934	2.786	1.244
1871.	67.332	17.338	12.979	8.596	6.092	—	2.933	2.917	1.329
1872.	68.498	25.891	14.578	12.178	6.556	—	3.348	3.128	1.469
1873.	66.715	26.015	15.739	13.667	6.074	3.781	3.390	3.711	1.635
1874.	60.873	24.893	19.063	14.233	5.328	3.669	3.322	3.322	1.619
1875.	64.673	20.558	20.294	14.164	5.405	4.247	3.436	3.035	1.597
1876.	66.609	18.985	18.463	14.531	4.905	4.394	3.448	2.780	1.174
1877.	67.144	20.998	19.327	15.223	4.705	3.978	3.364	2.590	1.286
1878.	64.008	23.377	21.476	15.083	4.935	4.153	3.335	2.932	1.410
1879.	61.056	27.853	22.266	13.448	4.484	4.305	3.480	2.849	1.183
1880.	78.453	38.959	27.290	17.331	6.100	4.460	4.057	3.203	1.439
1881.	84.615	42.099	29.140	18.950	6.247	4.695	4.354	3.796	1.640
1882.	86.292	46.965	33.808	20.330	7.269	4.703	3.989	4.355	1.763
1883.	86.260	46.683	34.697	20.694	7.834	4.820	4.226	5.224	1.765
1884.	76.494	41.608	36.006	18.552	7.508	5.795	4.305	5.396	1.947
1885.	74.141	41.086	36.874	16.306	7.129	5.275	4.647	4.991	2.157
1886.	69.806	57.733	35.287	15.078	7.013	5.316	4.425	4.853	2.347
1887.	75.610	65.188	40.240	16.109	7.558	6.094	4.566	5.118	1.927
1888.	80.250	65.925	43.371	16.890	8.268	—	4.571	5.861	2.041
1889.	83.772	77.250	48.875	15.676	8.473	—	—	—	2.388

Kimutatásunk, melyből a számbavehető termelő államok közül csak Spanyolország hiányzik: tanúságot tesz arról az általános emelkedésről, mely a vas nyeresében az utolsó három évtized alatt beállott. De táblázatunk egyuttal élénk világításba helyezi azt a tényt is, hogy a fejlődés országról országra nagyon különbözik. Még harmincz évvel ezelőtt N.-Britannia annyira kimagaslott a többiek felett, hogy vastermelése majd ötször oly nagy volt,

¹⁾ 1871 óta Luxemburg termelését is ide számítva.

mint az akkor egy niveau állott északamerikai és franciaországi termelés. S mit látunk ma? Az Egyesült-Államokban előállított nyersvas már 1889-ben közel akkora mennyiséget tett, mint a Nagy-Britanniában termelt és 1890-ben, bár a teljes évi adatok még nem állanak rendelkezésünkre, biztosra vehető, hogy az elsőség már a tengerentúlra szállott át.) Nehéz jelzöt találni arra a rohamos haladásra, melyet az Egyesült-Államok vastermelése felmutat. Három évtized alatt csaknem megtízszereződött az. A hetvenes évek elején több, mint kétakkora volt, mint egy évtizeddel előbb, a nyolczadik évtizedben majdnem ugyanazon arányban emelkedett s az utolsó tíz évben ismét kétszerakkorára nőtt. Igaz, hogy van Európában is egy ország, mely hasonló, sőt egészben még valamivel gyorsabb fejlődést mutat, mint a nagy köztársaság. Ez a Németbirodalom, mely a hatvanas évek elején nem sokkal állott előbbre a sorban, mint Belgium vagy monarchiánk és csak feleakkora termelést mutathatott fel, mint Franciaország, holott jelenleg majd háromannyi nyersvasat állít elő, mint politikai vetélytársa s vagy ötször annyit, mint Belgium vagy monarchiánk. Ámde a német vastermelés, mely a hetvenes évek közepén nagyon közel járt az amerikaihoz, újabbban meglasztottta haladását s nagyon elmarad az amerikai arányoktól. Az eddigi legnagyobb termelő, Britannia, 1860-tól számított 20 év alatt több, mint kétszeresre fokozta ugyan termelését, de a nyolczvanas évek eleje óta egészen a legújabb időkig némi visszaesést mutat. Hasonló visszaesés tapasztalható Franciaországban, mely szintén megkétszerezte volt 20 év alatt termelését. A többi kisebb termelő országok közül csak mérsékelt fejlődést mutat Ausztria, valamint a sorban különben utolsó ország, hazánk, is. Magyarország vastermelése a hatvanas években vajmi csekély emelkedést tanusít, 1873 körül nagy a lendület, de azt visszaesés követi; az utolsó évtized ismét kedvezőbb, bár a számok sok hullámozást mutatnak.

Az arányt, melyben a föld vastermelése az egyes országok közt megoszlik, nagyon jól feltünteti a következő kis tábla, melyen tizenegy évi időközök adatai vannak szembeállítva:

	1867	1878	1889
Nagy-Británia	52·80/0	45·20/0	33·16/0
Északamerikai Egyesült-Államok . . .	14·50/0	16·80/0	30·57/0
Franciaország, Németország és Belgium együtt	26·00/0	28·75/0	27·98/0
A föld többi országai	6·70/0	9·25/0	8·29/0

E kis kimutatás nagyon tanulságos. Látjuk, hogy a két legnagyobb vastermelő ország, Nagy-Britannia s az Egyesült-Államok együttevén az egész időszak alatt mintegy kétharmadát állították elő a világ összes vastermelésének. Ha e két országhoz adjuk Franciaországot, a Németbirodalmat és Belgiumot, melyek együttevén 26—29 százalékat adják az évente előállított vasnak: ugy az a terület, melyet ez öt állam elfoglal, több, mint 900/0-kal vesz részt a világ vastermelésében. De alig szükséges rámutatnunk arra a tényre, hogy ez a terület egyuttal az, melyen a gazdasági és szellemi kultúra tekintetében legelőrehaladottabb népek laknak.

¹⁾ E közlemény már sajtó alatt állott, mikor az 1890. évi nyersvastermelés megközelítő eredményei tudomásunkra jutottak. Ezek szerint tett a nyersvastermelés 1890-ben Angliában 80 millió métermázsát, az Egyesült-Államokban 93 millió métermázsát; amott hanyatlás, itt óriási (21%) emelkedés. E számok fényesen igazolják a fent kifejezett nézetet.

Atkinson nem elégszik meg azzal, hogy a vas multját tárja fel; ő következtetést kíván vonni a multból a jövőre s felveti a kérdést, hova fog fejlődni a vastermelés egy újabb évtized leforgása alatt? — A kérdésre adott válasz a következő:

Az Egyesült-Államokat illetőleg majdnem bizonyos, hogy a szükséglet nemcsak a népesség szaporodásához képest, hanem a fejénként vett fogyasztás tekintetében is emelkedni fog és pedig oly arányban, mint az utolsó 12 évben. De ha csak azt tesszük is fel, hogy az egy fejre eső fogyasztás 300 fontról 400 fontra emelkedik, úgy a 90 milliónyi lakosságnak, melyet Atkinson az Egyesült-Államok 1900 évi népességeül felvesz, a main felül újabb 7 millió tonna vasra lesz szüksége.

Nagy-Británia, Franciaország, a Németbirodalom és Belgium fogyasztását csak 20%-kal téve nagyobbra, mint a jelenben, e növekvés 2 millió tonnának felel meg. A világ többi részének fogyasztását kétszerakkorára téve, mint volt 1889-ben — vagyis 22—24 fontra fejénként — e czímen 6 millió tonnányi többletre van szükség.

Ha a számítást keresztülvizsgáljuk, úgy az eredmény az, hogy 1900-ban a mai 25 millió tonnán felül újabb 15 m. tonna s így összesen 40 millió tonna nyersvas előállítása leendő a vashányák és kohók feladata.

Ha azonban a kereslet ugyanolyan mérvű emelkedését vesszük fel 1900-ig, minőt az utolsó 11 évben tapasztaltunk, úgy a szükséglet 44 millió tonna lenne. Ha pedig az öt említett ország termelésében eddig mutatkozott arányt, mely tizenegy évről tizenegy évre 40, majd 50 és végül 80 százalékos emelkedést mutat, következetesen fentartjuk, úgy 1900-ra 100%-os emelkedést s így 50 millió tonnányi szükségletet kell felvennünk.

Nem lehet feladatunk e helyen e számítások bírálatába bocsátkozni. Az első pillanatra nagyon is túlzottnak látszó feltevések némi igazolására azonban rá kell mutatnunk azon óriási szabású vasutépítkezési tervekre, melyek kivitelre várnak. Ott van a transzibériai vasut, a keleteurópai és nyugatázsiai vasutak s az Euphrates sinutakkal való összekötésének terve; Amerikában pedig kilátásban a cartageniai kikötő s a délamerikai vasuthálózat összekapcsolása, melynek segítségével New-York 12—14 napnyi közelségbe lenne hozva Buenos-Ayres és Valparaisohoz. Valószínű továbbá, hogy China is hozzáfog a vasutépítéshez. Minden egy angol mértföld (1.61 kilométer) hosszú sinutra 100 tonna vasat számítva, mily óriási szükséglet az, melyet a vasutak támasztanak? De, nem is szólva a helyi közlekedést közvetítő villamos vasutak elterjedéséről, nem szabad feledni, hogy a vas használata építkezési és általában ipari célokra rohamosan emelkedik. E részben elég kézzelfoghatóan szólnak azon adatok, melyeket a röpirat az Egyesült-Államok vastermelésének hovafordításáról közöl. A következő táblában feltüntetjük azt, hogy az Egyesült-Államok nyersvas-fogyasztásából minő rész esik vas- és aczélsínekre és körülbelül minő rész jut egyéb célokra. Volt ezer tonnákban: ¹⁾

év	nyersvas-fogyasztás	vas- és aczélsíngyártás	különbözet	egyéb fogyasztás hozzávetőleg ²⁾
1879	2.829	996	1.833	1.684
1880	4.590	1.458	3.132	2.936
1881	4.562	1.949	2.613	2.366

¹⁾ Angol tonnákban, melyek egyébiránt nagyon csekélylyel (1 $\frac{1}{2}$ %) különböznek a méter-tonnától, úgy, hogy e hozzávetőleges számításban azokkal egyenlőknek vehetők.

²⁾ Itt a veszteség, melyet a nyersvas a sinkésítés folyamata alatt szenved s mely mintegy 15%-ra rög, már tekintetbe vétetett.

év	nyersvas- fogyasztás	vas- és aczel- singyártás	külön- bőzet	egyéb fogyasztás hozzávetőleg
1882	5.119	1.803	3.316	3.089
1883	5.029	1.333	3.696	3.514
1884	4.381	1.030	3.351	3.197
1885	4.196	981	3.215	3.069
1886	5.945	1.611	4.334	4.094
1887	6.836	2.217	4.619	4.298
1888	6.815	1.541	5.274	5.064
1889	7.780	1.546	6.234	6.005

Egy tekintet a számsorokra mutatja, hogy nem a vasutépítés szükséglete többé az, mi a fogyasztás menetét eldönti. Az »egyéb fogyasztás« rovata adja meg a fejlődés kulcsát. E rovat 11 év alatt mintegy 350%-kal emelkedett, míg a sínek előállítása nagy ingások mellett körülbelül csak ott áll, hol 8–10 év előtt. Atkinson az »Engineering and Mining Journal« nyomán hozzáteszi ez adatokhoz, hogy 1871. és 1872-ben a nyers vas több mint felerészben sínekké dolgoztatott fel, míg 1880-ban, mint látjuk, már kevesebb, mint harmada használtatott fel e célra s az arány lassankint leszállott egy-negyedre és 1889-ben egy-ötödre. Ez arányok legszembevetőbb tanúságai a vas használatában beállott nagy fordulatnak.

Meglehet azonban, hogy Atkinson számításai mindezek dacára nagyon vérmeseknek bizonyulnak; nevezetesen a már nagyon előrehaladott kulturájú Nyugat-Európa s a még mindig ólomlábon járó Kelet nem fog oly gyors fejlődést mutatni, minőre az amerikai viszonyok közt élő tudós számít. Ez azonban egy cseppet sem változtat azon a tényen, hogy a vastermelés további nagymérvű fokozására szükség leend. Akár 50, akár 44 vagy 40 millió tonnáról vagy még kevesebbről legyen is szó 1900-ban, felmerül a kérdés, honnét veszi az emberiség e borzasztó mennyiségű vasat? Angliára nem lehet számítani, mert az ottani vasbányászat további fokozása, bár csak 1—2 millió tonnával, a munkabérek és vasárak erős emelkedése nélkül nem képzelhető, miután ott máris nagy mélységben foly a munka s a finomabb erek fogytán vannak. Csakis Amerikától lehet várni, hogy a folyton növekvő igényeknek meg tud felelni. Az Egyesült-Államok, melyek az 1890. év első felében több nyersvasat állítottak elő, mint öt évvel előbb egy egész esztendőben s az 1889/90. pénzügyi évben már többet, mint Nagy-Británia 1889-ben, Atkinson szerint abban a kedvező helyzetben vannak, hogy kiaknázatlanul, úgy szólván a föld színén heverő, Bessemer-aczelgyártásra alkalmas vasércz kimeríthetlennék látszó mennyiségben áll rendelkezésökre. Meg is jelöli a helyet, hol a jövő vasiparának gócpontját keresnünk kell. E fejtegetéseiben nem követjük szerzőt, hanem végezzük azzal, hogy egy pillantást vetünk a magyar vas és vasipar jövőjére. Meglehet, hogy az amerikai olcsó vas még néhány évig útját állja vasbányászatunk gyorsabb fejlődésének. De a rengeteg számok, melyeket fentebb láttunk, mutatják, hogy Európának nem sokára nagy szüksége leend jeles és gazdag vasércztelepeink termékeire. Nemcsak fellendülő belföldi iparunk, de a külföld kereslete is hovatovább nyereségessé fogja tenni az intenzívebb vasbányászatot. S hogy minő haszon fog abból hazánkra háramlani, ha majd vasbányáink és kohóink feles mennyiségben lesznek képesek előállítani a megdrágult fémeket: annak elgondolását s általában vasiparunk jövőjének kiszínezését a képzeletre bizzuk.

Dr. Ráth Zoltán.

KÖNYVSZEMLE.

A) FOLYÓIRATOK.

Akademiai Értesítő. A magyar tud. Akadémia megbízásából szerkeszti Szily Kálmán főtítkár. XIV. füzet. 1891. február.

Budapesti Szemle. Szerkeszti: Gyulai Pál. 1891. márcziusi szám: Gazdasági szövetkezés hazánkban, Bernát Istvántól; stb.

Erdészeti Lapok. Az országos erdészeti egyesület közlönye. Szerkeszti Bedő Albert. XXX. évf. I. füzet. 1891. január hó.

Földművelési Értesítő. Kiadja a földművelésügyi m. kir. miniszterium II. évf. 6—9. szám.

Kereskedelmi Közlemények a budapesti kereskedelmi muzeum köréből. 3—7. szám.

Központi Értesítő. Kiadja a kereskedelemügyi m. kir. miniszterium. II. évf. 10—19. sz.

Mezőgazdasági Szemle. Szerkesztik Cserhádi Sándor és Kosutány Tamás. IX. évf. II. és III. füzet. Magyar-Óvár 1891.

Szövetkezés. Közgazdasági folyóirat a szövetkezetek terjesztésére. Szerkeszti Bernát István. II. évf. 2. szám: Szövetkezés fogyasztásra. Szövetkezés a phylloxera ellen. Kivándorlás. Iparosaink boldogulása. A magyar gazdatisztek és erdészek segélyegylete; stb.

Annalen des deutschen Reichs für Gesetzgebung, Verwaltung und Statistik. Herausgeg. von G. Hirth und M. Seydel. XXIV. Jahrg. N. 1.: Die Sozialreform und der Kaufmannsstand, von G. Adler; etc. — N. 2.: Der Entwurf des bürgerlichen Gesetzbuches für das Deutsche Reich auf volkswirtschaftlicher Grundlage in Einzelerörterungen besprochen von S. Jacoby (Schluss); etc.

Archiv für Eisenbahnwesen. Herausg. im Ministerium der öffentlichen Arbeiten. Jahrgang 1891. H. 1.: Die Fahrgeschwindigkeit der Schnellzüge, von Jungnickel. Beiträge zur Lehre von der Enteignung. II. von Eger. Statistische Nachrichten über die österreichisch-ungarische Eisenbahnen für die Jahre 1887., 1888 und 1889; etc.

Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im Deutschen Reich. Herausgeg. v. G. Schmoller. XV. Jahrgang. 1. H.: Die geschichtliche Entwicklung der Unternehmung. (Art. VI—VII) Recht und Verbände der Hausindustrie, von G. Schmoller. Der Waren-Terminhandel, von C. J. Fuchs. Die Volkszählung deutscher Städte im Mittelalter von R. Hoeningner; etc.

Zeitschrift für Staats- und Volkswirtschaft, von Th. Hertzka. II. Band Nr. 6—9.

Le Journal de la Chambre de commerce de Constantinople. 7. Année. N. 314—320.

Journal de la Société de statistique de Paris. XXXI. Année. No 2. Février 1891.: Étude statistique sur la richesse comparative de la France, par A. Coste. Étude statistique sur la dernière épidémie de grippe à Paris, par V. Turquan; etc.

Journal des économistes. 49. année. Décembre 1890.: La crise de Londres en novembre 1890, par A. Raffalovich. Les assurances sur la vie en France et à l'étranger, par E. Rochetin. Aphorismes économiques et moraux, par M. Block. La protection du mouton national, par E. Martineau; etc. — 50. année. Janvier 1891.: 1890, par G. de Molinari. Les marchés financiers en 1890, par A. Raffalovich. Le régime de la navigation intérieur en France, en Allemagne et en Angleterre, par D. Bellot; etc.

Revue d'économie politique. 5-me année. No 1. La théorie mathématique de l'offre et demande et le coût de production, par E. V. Edgeworth. La politique des États-Unis relative à l'émigration, par R. Mayo Smith. L'impôt sur le revenu, par D. Davidson; etc. — A propos de la situation douanière en Europe, par A. Peez. La participation aux bénéfices, par G. Schmoller. Prorogation du monopole de la banque de France, par Fournier de Flaix. Le libre-arbitre et la liberté individuelle, par E. Villey; etc.

The Contemporary Review. January 1891.: Home rule and home rulers, by F. H. Hill. An age of discontent, by J. Bryce. Behind the scenes in Parliament, by L. J. Jenings; etc. — February 1891.: Popular movements in India, by W. Wilson Hunter. The ethics of wine-drinking and tobacco-smoking, by L. Tolstoi. Persian civilisation, by Prince Malcom Khan.

Journal of the Royal Statistical Society. Vol. LIII. P. IV. December 1890.: The Inaugural Address of F. J. Mout, President of the R. Statistical Society. An examination of the Coal and Iron Producing Countries of the World, with reference to the English Coal Question, by G. Chisholm; etc.

The Economist. Vol. XLIX. No. 2471—2478.: Iron and Steel in 1890. Movements in the Prices of Commodities. Mining Speculation. Our Foreign and Colonial Trade of Last Year compared in Quantity and Value with That of 1889. The Russian Budget. Mr. Goschen's Monetary Proposals. Austria and Russia. English Capital in Austro-Hungary; etc.

B) KÖZGAZDASÁGI ÉS STATISZTIKAI SZAKMUNKÁK ÉS FORRÁSMŰVEK.

Állategészségügyi évkönyv az 1889-ik évre. A földmívelésügyi magyar kir. miniszterium megbízásából hivatalos adatok alapján szerkesztette dr. Hutyra Ferencz. III. évfolyam. Budapest, 1890.

Gerlóczy Gyula: A közegészségügy szerepe a nemzetgazdaságban. Felolvastatott a magyar orvosok és természetvizsgálóknak Nagyváradon 1890. évi augusztus hóban tartott XXV. vándorgyűlésén. Budapest, 1891.

Magyarország áruforgalma Ausztriával és más országokkal. Kiadja az orsz. m. kir. statisztikai hivatal. 1890. X. füzet. Október hó. Budapest, 1891.

Mandello Gyula: A valutaváltoztatás jogi jelentőségéről. (Felolvastatott a magy. tud. Akadémia II. osztályának 1890. évi december hó 9-iki ülésén.) Budapest, 1891.

Ermittelungen über die Lohnverhältnisse in Berlin. Eingezogen durch die städtische Gewerbe-Deputation, zusammengestellt in dem Statistischen Amt der Stadt Berlin. Mitte September 1889. Berlin, 1890.

Funk D.: Entwurf zur Regulirung der Valuta in Oesterreich-Ungarn. Wien, 1891.

Laves Th.: Die Warenwährung als Ergänzung der Edelmetallwährung. Leipzig, 1890.

Naumann Fr.: Das soziale Programm der evangelischen Kirche. Erlangen, 1891.

Preussische Statistik. Herausgeg. vom kön. Statistischen Bureau in Berlin. 109. Die Heilantalten im preussischen Staate während der Jahre 1886, 1887 und 1888. Berlin, 1890.

Schriften des Centralverbandes der Haus- und städtischen Grundbesitzervereine Deutschlands. Herausgeg. von W. Strauss. B. I. Leipzig, 1890.

Schriften des Vereins für Sozialpolitik. B. XLV.: Arbeitseinstellungen und Fortbildung des Arbeitsvertrags. Berichte von E. Auerbach, W. Lotz und F. Zahn, im Auftrage des Vereins für Sozialpolitik hrsg. und eingeleitet von L. Brentano. Leipzig, 1890.

Bulletin du Ministère de l'agriculture. IX. Anné. N. 8.

Cucheval Clarigny: Les finances de la France, de 1870 à 1891. Paris, 1891.

Naquet A.: Socialisme collectiviste et socialisme libéral. Paris, 1890.

Rostand E.: La question de l'emploi des fonds de caisses d'épargne ordinaires. Mémoire. Marseille, 1890.

Statement showing quantities and values of Minerals and Gems produced in each British Province and Native State of India during the Calendar year 1889. Calcutta, 1891.

Annali di agricoltura 1890. 180. Zootechnia. Provvedimenti a vantaggio della produzione bovina, ovina e suina nell'anno 1889. Ministero di agricoltura, industria e commercio. Roma, 1890.

Bollettino di notizie sul credito e la previdenza. Ministero di agricoltura, industria e commercio. Vol. VIII. No. 8—12.

Conigliani C. A.: Teoria generale degli effetti economici delle imposte. Saggio di economia pura. Milano, 1890.

Cossa E.: Le forme naturali della economia sociale. Milano, 1890.

Martinelli A.: La legislazione italiana sulla caccia annotata. Torino, 1890.

A TAKARÉKPÉNZTÁRAK ÉS AZ ALSÓBB NÉPOSZTÁLYOK.

(Felolvasatott a m. tud. Akadémia nemzetgazdasági és statisztikai bizottságának f. évi márczius hó 7-én tartott ülésében.)

Körülbelül egy évszázad választ el bennünket azon actió sikeres megindításának időszakától, a melynek a takarékpénztárak keletkezésüket köszönik. E mozgalom ugyanazon alapeszmén nyugodott, mint a mely a modern kormányok programjának sarkalatos pontjává nőtte ki magát s nyilvánul az alsóbb néprétegek, különösen pedig a munkásosztályok jólétének megteremtésére és emelésére irányuló törekvésben. Nélkülözte az a kényszer minden jellegét, mert valamint magát a takarékpénztári intézményt mindjárt eleinte emberbarátok, testületek és községek önkéntes egyesülése és szövetekezési impulzusa hozta létre, épp úgy a megnyerendő ügyfelek szabad elhatározására volt bízva annak igénybevétele is s habár az ügy érdekében nem hiányoztak a buzdító intézkedések, mégis ezek első sorban az egyéni tetterő fölébresztésével, az önsegély tudatának meggyökereztetésével igyekeztek a kitűzött célt megközelíteni.

Maga a cél volt: a politikailag, társadalmilag és gazdaságilag elhagyott néposztályokat a takarékosság útján egyrészt gazdasági önállóságra juttatni és másrészt a pillanatnyi szükség végzetesekké válható esélyei ellen biztosítani. A takarékpénztári intézményben, mint a melyhez a kis tőkeösszegek, az úgynevezett takarékkillérek biztos és gyümölcsöző kezelésének rendeltetése fűződik, megtalálni vélték az alapítók az arra alkalmas eszközt, erkölcsi tekintetben is a lehető legjobbat várván annak hatásától.

Hogy a takarékpénztárak eredeti szervezetükben kizárólag az alsóbb néposztályok részvételére számítottak, menten minden üzérkedési mozzanattól azok részéről, a kik azokat létesítették, azt számos adat bizonyítja. Angliában, a hová az első ilyenmű alkotások színhelye esik, az alapítók egyszerre mind díjtalanul vállalkoztak a betétek gyűjtésére és kezelésére, a Wendoverben és Tottenhamban fölállított takarékpénztárak pregnáns nyilvánulásait képezik az új instituczió sajátosságainak. Az előbbi helyen a mezei munkások takarékpénztárak fillérei nyáron át gyűjtettek, hogy azután télen, többnyire karácsony táján ismét visszaadassanak; az utóbbi helyen a résztvevők havi járulékokat fizettek be és bizonyos idő múlva csekély járadékra tarthattak igényt. A Svájcban ugyancsak a múlt század végén alapított első takarékpénztár a berni cseléd-takarékpénztár volt; a hamburgi takarékpénztár, melyet általában Németország első takarékpénztárának szoktak tekinteni 1787-ben állítottatott föl s pedig, mint megírva van, »hasznára mindkét nemű szorgalmas kis embereknek, így cselédeknek, napszámosoknak, kézműveseknek, stb., hogy alkalom nyújtassék nekik, már csekély összegeknél is valamit félretehetni.«

Azonos felfogás érvényesült a takarékpénztárakat illetőleg később is, a jelen század elején, midőn már határozottabb alkotásokkal találkozunk e téren Európaszerte, sőt midőn a törvényhozások és kormányok elérkezettnek látták az időt, az ügynek törvény vagy külön regulativumok útján való rendezésére. Merőn filantropiai, kizárólag az alsóbb néposztályok érdekeinek szolgáló intézményekül tüntetik föl a takarékpénztárakat a vonatkozó törvényes határozmányok, melyek e különleges jellegét nemcsak dekretálják az alapelv kimondásával, hanem annak megóvásáról is gondoskodni igyekeztek kellő rendszabályok által, minők: a betétmaximum megszabása, a kamatoztatás és gyümölcsöztetés körülírása, a kezelés ellenőrzése, stb. Különösen hivatkozhatnánk pedig a magyar takarékpénztárak legrégebbikére, a pesti hazai takarékpénztári egyesületre, melynek Fáy András terve szerint 1839. június 10-én Pestvármegye részéről kiadott prospektusa többek közt szóról-szóra a következőket tartalmazza: »A takarékpénztár egy olly intézet, mellybe minden nemes és nemtelen adózó, gazdák, zsellérek, napszámosok, mivesek vagyis mester-emberek, végkép' vagy ideiglen elbocsátott katonák, organisták, iskola-

tanítók, notáriusok, olly tisztos karuak (honoratiorok) és hivatal viselők, kik sem fekvő vagyonnal, sem nyug-pénzzel nem birván s kétszáz pengő frtot meghaladó év-fizetést nem huzván, ezen csekély fizetésből kénytelenek zsugorgatni öregség' és balesetek napjaira . . . minden megyebeli nemes és nemtelen gazdák cselédjei, egy szóval mindazok, kiket most vagy később a' megye ezen intézet közönsége közzé felvétetni kíván, a' magok bármi csekély pénzkeresményüket 20 pengő krajczártól kezdve 200 pengő forintig kamatra beadhatják.»

Igy írja körül a takarékpénztár fogalmát még azon intézet üzleti hirdetménye is, mely a részvénytársaság szervezésére alapítva, a nyeréskedés elemével saturálja a takarékpénztári vállalatot s a mely tudvalevőleg mintaképeül szolgált a többi magyar takarékpénztáraknak.

Az elvetett mag dúsan kihajtott és gyümölcsözött. Tudjuk a közzétett különféle kimutatásokból, hogy világszerte milliókra rúg a takarékpénztári betevők száma és milliárdokra a betétek összege. E rengeteg számokkal szemben bizonyára joggal lép előtérbe a kérdés, vajjon mennyiben részesülnek azokban a takarékpénztárak eredetileg kiszemelt ügyfelei; azok, a kikre való tekintettel a takarékpénztári intézmény első sorban létesített. Azt hiszszük, hogy a kérdés vizsgálata annál érdekesebb, mert a mellett, hogy lehetővé teszi annak elbírálását, mennyiben maradtak hívek a takarékpénztárak tulajdonképeni hivatásukhoz, abból még általános gazdasági szempontból is figyelemre méltó következtetések vonhatók le.

Igaz, hogy a kor haladásával párhuzamban, a takarékpénztárakon kívül egyre nőtt azon más rendbeli gazdasági organizmusok száma is, melyek hasonlóképen a tőkemegtakarítások gyűjtő szervei gyanánt kínálkoztak s a melyek alkalmasaknak is mutatkoztak arra, hogy az alsóbb néposztályok takarékosági igényeit kielégíthessék. A népbankok, hitelszövetkezetek, fillér-egyletek, betegsegélyezési pénztárak és előlegezési egyletek; továbbá az olcsóbb értékpapírok, a kisebb biztosítási kötvények, stb. a gazdasági társulás és előre látás megannyi alakzatai, a melyek a kis emberek megtakarított tőkéinek felszívására szolgálnak s a melyek számbavétele megóv azon egyoldalú eljárástól, hogy az alsóbb néposztályok takarékosági hajlamainak és képességeinek mértékét pusztán a takarékpénztárak ide vágó adataiban keressük.

Mindazáltal meggyőződésünk, hogy ha általában tisztán kívánunk látni a fölvetett kérdésben, első sorban és túlnyomón a takarékpénztárakra kell figyelemmel lennünk. Az érintett tőkegyűjtő intézetek még aránylag csekély számmal szerepelnek ez idő szerint, azonfelül működésük kombinálva van oly más elemekkel, melyek a tiszta takarékoság fogalmába nem mindig illeszthetők bele; az értékpapírok iránt nincs meg a kellő érzék és tán az értelmi fejlettség sem a szóban forgó körökben, a biztosítás eszméje még a felsőbb társadalmi rétegekben se hódított eddig nagyobb tért. Ellenben a takarékpénztárak viszonylagos jelentékeny számuknál, megoszlásuknál, a hivatásukhoz fűzött eszme népszerűségénél fogva, de a vezetés azon előkelőségénél fogva is, mely a tőketulajdonos bizalmát fokozza, elvitázhatatlanul a legalkalmasabbak vonzerőt gyakorolni az alsóbb néposztályokra, nem szólva arról, hogy a mobil tőke egyre növekedő jelentőségének tudata, az uzoratorvények hatása és végre a nagyiparnak a kisebb önálló gazdasági vállalatok rovására való terjeszkedése mind inkább természetessé és indokolttá teszik, hogy a kis ember is, a mindennapi szükségletein túl terjedő fölöslegeit a takarékpénztár gondjaira bizza.

A takarékpénztárakban birjuk tehát azt a gyűjtő-medenzét, melyben a betétek legtisztábban kristályosodhatnak és a melyben a nemzet alsó rétegei által esetleg gyakorolt takarékoság gyümölcsei a leghivebben tükröződnek vissza.

Hogy a takarékpénztáraknál felgyűlt tőkékből mennyi esik ezen rétegekre, illetve mily számban járultak azok a valóban óriási összegeket feltűntető betétek képződéséhez, ezt megfelelő takarékpénztári statisztika hiányában nagyon bajos meghatározni. E téren ma még ugyszólván csak kombinációkkal állunk szemben, melyek, az ide vágó körülmények és tapasztalatok egybevetése alapján, egészben véve helyesek ugyan, de szabatosan a feladatot meg nem oldják.

A fő nehézség, melylyel a kérdés eldöntése körül megküzdeni kell, a takarékpénztári statisztika azon részének hiányában rejlik, mely a betevők hivatás- és foglalkozásköre iránt nyújtana utbaigazítást. A mig csak azt tudjuk, hogy mennyit helyeztek el a takarékpénztáraknál és mily arányok szerint oszlanak szét a teljes betétösszegben a kisebb vagy nagyobb betétek, de nem tudjuk egyszersmind azt is, kiktől

eredtek a betétek, mindaddig, túlzás nélkül állithatjuk, a félhomályban kell tapogatódznunk. A hivatáskörök színes szálaival kell a számok egyhangú felületét átszönnünk, hogy a képet kidomboríthassuk. Hogy maguk a takarékpénztárak nem igyekeztek az e részben fönnálló és érezhető hiányt pótolni, ezen egy cseppet sem csodálkozhatni. E pótlás kétségkívül fokozná az intézetek írási teendőit és gondjait; számos takarékpénztár czélszerűbbnek is látja a betevőkről nem adni foglalkozási statisztikát, mely tán gyanus színben tűntetné föl az intézetnek a takarékpénztári czégre nézve táplált aspirációit, de mindezekről eltekintve, a takarékpénztári betétkönyvecske körül kifejtett gyakorlat lehetetlenné teszi a zavartalan látképet. A takarékpénztári könyvecske nem sarkallik szorosan a személyazonosság elvén, névre szól ugyan, de legtöbb esetben au porteur értékpapír. A betétkönyvecskéknek birtoka és nem tulajdonosa érdeklí a takarékpénztárakat. Az egynél több betétkönyvecskének megszerezhetése, a foglalkozások netáni változtatása, a kiskorúaknak e korjellegükből való kinövése szintén hozzájárulnak a netán vezetett statisztika szabatoságának csorbitásához, habár ez utóbb fölhozott körülmények, melyekre sokan oly nagy súlyt látszanak fektetni, nézetünk szerint csak csekély mértékben alterálnák a létező adatokból az összeségre nézve levonható következtetéseket.

De épen mert ez adatok vagy egyáltalán nem, vagy csak szórványosan és akkor is minden egyöntetűséget nélkülözve lelhetők föl, kénytelen a vizsgálat más támpontok után nézni s céljaira fölhasználni mindent, a miből csak némikép megközelítő eredményt is kideríthetni remél.

Az alsóbb néposztályoknak a takarékpénztárak forgalmában való részesedése iránt tájékozást szerzendő, a mai tudományos kutatás a gazdasági és társadalmi élet tüneteinek gondos megfigyelésén kívül kiválóan két mozzanatra szokott kiterjeszkedni.

Tudjuk, hogy az egyik a betétátlagok magassága, a másik pedig a betétek darabszámának és értékösszegének megoszlása. A statisztika haladt már annyira, hogy mindkét irányban megfelelő adatokat bocsát rendelkezésünkre. Az elsőt illetőleg a föltevés az, hogy minél magasabb az átlag, vagyis az egy könyvecskére eső betétösszeg, más szóval minél csekélyebb számú betétkönyvecskére oszolnak szét minél nagyobb betétösszegek,

annál valószínűbb, hogy azok a felső társadalmi rétegek köréből kerültek ki, mert a konstatált átlagos összeg túlhaladja a szegényebb sorsúak vélt anyagi tehetőségének átlagos mértékét. Ez a következtetés azonban csak ott tarthat teljes valószínűsége igényt, a hol az átlag túl magas, például Magyarországon, de minő megítélés alá esik a részvétel akkor, a hol az átlag viszonylag alacsony, mint például Németországban? Vajjon teljes határozottsággal állithatni-e, hogy itt az átlag alacsony voltát épen az befolyásolta, hogy a takarékpénztárakban a szegényebbek kisebb betétei vannak túlnyomóan? Ismét Németországra nézve bizonyítják más adatok, hogy az nincs úgy.

Közelebbi ismérveket nyerünk mindenesetre, ha nem egyenlő átlagszámokkal, hanem részletes tagozatával a betéteknek és betétösszegeknek állunk szemben.

Minél nagyobb számban fordulnak elő a kis összegű betétek s pedig akár mint első, akár mint folytatólagos betétek, vagy minél csekélyebb tiszta tőkekövetelést mutatnak az év végén fenmaradt betétkönyvecskék, annál valószínűbbnek látszik, hogy azok a betétek a szegényebb sorsú népelemek takarékoskodási hajlamainak kifolyásai; mert hisz ezek háztartásukban mindannyiszor csak keveset nélkülözhetnek és csekély fölösleg az, melyet berakhatnak a takarékpénztárakba s ezt is csak apróbb részletekben tehetik. Másrészt azonban, ha figyelembe vesszük azt a rég ismert tényt, hogy a betevők közt mily nagy számmal szerepelnek a gyermekek, a kiknek korlátolt gazdasági önállósága a nagyobb betétek elhelyezhetését többnyire kizárja, valamint hely adandó a tényekkel egyező azon föltevésnek is, hogy számos jómódú családfő apró fölöslegeit ideiglenesen a takarékpénztárra bizza, mindez legalább is kételyeket alkalmas támasztani azon alaptétel helyessége iránt, mely a kis betéteket mindjárt az alsóbb néposztályok javára írja.

Evert kormánytanácsos, a porosz takarékpénztárak 1888. évi működését felölelő tanulmányában a betevők foglalkozásáról is szólva, tapasztalatainak felsorolásában többek közt ezeket mondja: »Wittenben és Dortmundban a bánya- és kohómunkások, a mennyiben betevők, átlagosan több, mint 1000 márka takarékbetét fölött rendelkeznek. Hasonlók a viszonyok e két városban a kézműves-osztályhoz tartozó más személyekre

nézve is; a gyári munkások és nőcselédek, bár csekélyebb átlagú összeggel szerepelnek, de az előbbiek Dortmundban még mindig valami 500 márkával. Trierben kevésbé kedvezők a viszonyok, de a kézműveslegények még itt is kerekszámban 500 márka átlagos betétet érnek el. Ez adatok, melyek különben az arnsbergi kerületben végrehajtott régibb próbaadat-gyűjtés eredményét megerősítik, teljes bizonyítékul szolgálnak arra nézve, mily önkényes és tarthatatlan az az állítás, hogy általában csak 60—150 márka betétet tartalmazó könyvek vannak alsóbb osztályok birtokában. A fennebbi eredmények ellenkezőleg azt mutatják, hogy a kis emberek számos esetben lassankint oly betéteket gyűjtenek rakásra, melyek a takarékpénztárak általános átlagát, melybe a tőkepénzesek és jogi személyek követelése is be van foglalva, jelentékenyen túlhaladják.

Idézzük e példát kiválóan azért, hogy nyilvánvalóvá tegyük, mikép a betétösszegeknek szemléletéből a társadalom különféle osztályainak részesedésére nézve keresett adatok könnyen egészen más értelmet nyernek, mihelyt az egyes hivatáskörökkel közvetlen kombinációba hozatnak. Sőt állítjuk, hogy midőn célunkhoz képest a társadalmi rétegeknek különösen az alsóbb néposztályokat felölelő részét a takarékoság szempontjából teszszük vizsgálat tárgyává, a helyzet fölismerése érdekében nagyobb jelentőségű tudni azt, kik és hányan vesznek részt a takarékoskodás munkájában, mint azt, hogy mily nagy összegek forognak szóban. A takarékosági törekvés értékének becslésénél bizonyára számba lesznek veendőek mindazon módozatok, melyek szerint a betevő épen a betétekül szereplő összegek fölött saját alanyi elhatározásai alapján rendelkezik, vagyis mily mértékben és intenzivitással takarít a betevő, de a takarékpénztári kérdésnek ez inkább gazdasági oldalát képviseli; az intézmény szociális jelentősége szempontjából — s erre fektetjük a fősúlyt — mindenesetre a betevők minél nagyobb száma és a társadalomban miként való megoszlása kell, hogy irányadó legyen. Mert az, hogy mennyit takarít meg valaki, nem nyújt mindig biztos ismérvet az illető takarékosági hajlamainak elbírálásához, függvén ezek gyakorlása számos, az illető egyéniségén tán kívül eső okoktól, míg ellenben az a körülmény, hogy a kis ember már ott szerepel a takarékoskodók sorában, kétségkívül arra

vall, hogy meg van nyerve az ügynek és kedvezőbb viszonyok közt többet is fog gyűjthetni.

A kutatások, melyek ez irányban eszközöltetnek — s a melyeket jelen tanulmány alkalmából különféle országokra terjesztettünk ki — a már fönt érintett okoknál fogva sok akadályba ütköznek ugyan, de még sincsenek híjával minden segédeszköznek. Ilyenekül kínálkoznak mindenekelőtt az egyes államokban, így Franciaországban a betevők hivatásköréről legalább nagyjában vezetett statisztikai kimutatások; birjuk továbbá a több helyen megejtett próbaadat-gyűjtések eredményeit; számos városi takarékpénztár igen részletes adatait, melyek annál is inkább figyelemre méltók, mert a munkásosztályok zöme a városokra esik. Hazánkra nézve, fájdalom, kevés a fölhasználható anyag; mindössze az aradi kereskedelmi és iparkamarának 1881. évi jelentésében akadunk 18 takarékpénztárra kiterjedő oly statisztikai fölvétel eredményeire, melyek többet mondanak az országos statisztikai hivatal által gyűjtött, sok tekintetben igen becses, de inkább csak a betétkönyvecskék számára és a betétösszegekre szorító adatoknál.

A konstataált eredményeknek országok és vidékek szerint annyira elütő külső alakba való foglalása nem hátráltatja lényegesen az összbenyomást, melynek elérésére törekszünk.

Előrebocsátjuk, hogy beosztás tekintetében bármennyire térjenek is el azok a csoportosítások, melyek az egyes takarékpénztári betevőket — gazdasági és szociális hozzátartozandóságuk szerint — elkülönítik, ezek tömegéből mégis három főcsoport lesz alakítható, melyek az illetőket többé-kevésbé egységes megfigyelés alanyaivá teszik.

Az első főcsoportot képezik azok, a kiket hivatáskörük és gazdasági funkciójuk a társadalom felső rétegeibe emel, így a különféle önálló vállalkozók, mint kereskedők, gyárosok, birtokosok, továbbá a szabad foglalkozásúak, az u. n. intelligens osztályok, a hivatalnokok, legyenek bár állami vagy községi, stb. jellegűek.

E főcsoporttal szemben állanak azok, a kiknek tömege ezuttal leginkább érdekel bennünket; a kikből a munkások s ezekkel rokon szociális állású egyének azon óriási serege alakul, melyeket az alsóbb néposztályok gyűjtő neve alatt ismerünk.

A harmadik főcsoportba lesznek végre sorozhatók azok, a kik a társadalmi jelleg szempontjából egyéni viszonyaiknál fogva meglehetősen szintelenek lévén, a két főcsoport egyikébe sem illeszthetők be, minők a gyermekek, tanulók, özvegyek, stb.

Hogy az utóbbi főcsoport, melyről pedig mondhatni, hogy tagjai a takarékpénztári betevők sorában túlnyomó arányszámokkal szerepelnek, mely irányban hivatvák befolyásolni a takarékpénztárak rendeltetéséről és e rendeltetésnek betöltéséről alkotandó véleményt, vajjon tömeges részvételük azokat csakugyan kiválóan az alsóbb néposztályok szolgálatában álló intézményekké avatja, vagy sem: azt épen e csoportok elmosódó társadalmi állásánál fogva, első tekintetre eldönteni nem lehet. A takarékpénztárak hivatásszerű szerepének megítélésénél a harmadik főcsoport adatai közömbös elemül tekinthetők, mindaddig, míg az összehasonlítás a két első főcsoport közt eredményre nem vezet. Mert azt, hogy a takarékpénztárak mely néposztályoknak tőkéit kezelik, mely néposztályok gazdasági szükségleteinek tesznek eleget, csak a főt említett s általunk a két első főcsoportban külön választott társadalmi rétegek egymással való mérkőzése alapján fogjuk helyesen elbírálni. Több mint valószínű, hogy ott, a hol a szegényebb néposztályok a maguk önálló gazdasági funkciójuk folyománya gyanánt nem gyűjtenek, illetve nem szerepelnek takarékpénztári betevők gyanánt, más szóval, a hol az alsóbb néposztályok messze elmaradó kisebbségben vannak az első főcsoportba beosztott elemekkel szemben, ott vajmi kevésbé vesznek részt a takarékoság munkájában az alsó osztályokhoz tartozó gyermekek, tanulók is, hisz az ő gazdasági létük és viselkedésük szorosan összefügg a szülők anyagi és erkölcsi életrendjével. Az a statisztika, mely a gyermekek és tanulók viszonyát a takarékpénztárakhoz veszi tárgyalás alá, sok tekintetben érdekes tanulságokat fog kinyomozhatni főleg paedagogiai szempontból, de arra aligha lesz alkalmas, hogy azon intézeteknek az önálló gazdasági létet folytató néposztályokra nézve előidéztet hatása iránt minden kétséget kizáró módon tájékoztasson. Ellenkezőleg az utóbbiaknak a takarékpénztárak forgalmában való részvéte méreteiből fognak helyes következtetéseket levonhatni a kiskorú és gyermekbetevők hovátartozandóságára,

illetve arra, hogy melyik főcsoporthoz állnak közelebb s így melyik oldalra billentik inkább a takarékpénztárak üzleti természetének meghatározhatása végett föllállított mérleget.

A döntő momentum az egész kérdésben azon súly lesz, melyet a takarékpénztári betétekben való résztvevést illetően a betevők számát tekintve, az alsóbb néposztályokat magában foglaló főcsoport képvisel. A vizsgálat e részben vagy kizárólag magára a főcsoportra szorítkozhatik, eldöntendő, vajjon abszolúte megfelelő-e a szemügyre vett néprétegeknek részvéte a takarékpénztári forgalom alkatelemeiben, vagy pedig ettől absztrahálva, inkább csak azon arányt kutatja, mely szerint azok az első főcsoportot alkotó társadalmi elemekhez viszonyítva jelentkeznek. Az előbbi módszer helyes keresztülvitele fölötté nehéz, mert hiányzik az abszolút szám nagyságának meghatározhatására szolgáló alap; ilyenül tekinthetnők talán a népszámlálás útján kiderített azon arányt, melylyel az alsóbb néposztályok a népesség összszámban jelentkeznek. Célunknak megfelelőbb a második módszer, vagyis vizsgálata annak, mely népelemek azok, melyek rétegéből a takarékpénztári betevők túlnyomó részben kikerülnek. S e módszer alkalmazásából eredő tanulságokat irányadóknak ismerhetjük el, annál is inkább, mert jóllehet nem foglaljuk el azon exkluzív álláspontot, mely a takarékpénztárakat kizárólag az alsóbb néposztályok részére alkotott intézményekül kívánja tekintetni sőt nézetünk az, hogy azok általában a kis betétek elfogadására és gyümölcsöztetésére hivatvák, bárkitől eredjenek is azok, mégis azt hisszük, hogy a takarékpénztárak szerepe, az intézmény eredeti céljához képest és a maga tisztaságában kellően csak úgy tekinthető betöltöttnek, ha azok legalább a betevők számát illetően épen az alsóbb néposztályok részesedésének túlsúlyát fogják bizonyítani a jómódú osztályokkal szemben. Ezek megtakarított tőkéit számos más helyen és formában lehet és szabad keresnünk; a nép takarékoskodó elemei, ha vannak ilyenek — mint már bevezetőleg érintettük — mindenekfölött a takarékpénztárakban lelendők föl.

A részesedési arányok e számbavétele azon érdekes tapasztalatra vezet, hogy míg Angliában és Franciaországban az alsóbb néposztályokat magában foglaló főcsoport többé-kevésbé ellensúlyozza az első főcsoportba sorozott társadalmi osztályok betevői számát, addig más államokban a takarékpénztárak

pénztárak hivatásszerű klienseinek száma nemcsak aránytalanul kisebbnek, hanem abszolút véve is elenyészőn csekélynek mutatkozik. Hogy továbbá a betétösszegek tekintetében a második főcsoport az elsővel szemben mindenütt háttérbe szorul, az a dolog természetében fekszik.

De még inkább látjuk csökkenni a takarékpénztáraknál a munkás- és hasonló osztályok részesedésének értékét, mihelyt az illető főcsoportot egyes alkatelemei szerint taglalva, behatóbban szemléljük azon rovatot, mely alá a cselédek foglalkozási osztálya van sorozva. Mindenütt föltűnő a cseléd-betevők nagy és a többiekhez képest valóban imponáló száma. S e jelenség kétszeresen figyelemre méltó. Először is bizonyos egyoldalúságot árul el a takarékoskodók kvalifikációjára nézve, a mi egyuttal a takarékoság némi elszigeteltségére vall és másodsor épen azon elemnél mutatja a meglevő takarékoságot, melyet a proletariátus anyagi helyzetével legkevésbé szabad összefüggésbe hozni. A cselédek társadalmi helyzete függőbb, mint a szabad munkásosztályoké, de viszont anyagi boldogulásuk körülményei függetlenebbek a termelési viszonyoknak a proletariátus anyagi helyzetére kiható esélyeitől és legtöbbször előnyösebbek, mert a vagyonos néposztályok sorsával közvetlenebbül állanak összeköttetésben. Minél inkább terjed a vagyonosság, a kényelem és fényűzés szeretete, annál nagyobb keresletnek és díjazásnak örvendenek a cselédek; a takarékoság gyakorlására nekik gyakran egészen más föltételek közt van módjuk, mint a többi munkásoknak. A takarékpénztári statisztika a cselédek rovatának élesen különváló helyet biztosít s teljes joggal.

Ha már most az e rovat alá sorolt betevők számával a második főcsoport számadatait apasztjuk, természetsszerűen még fokozottabban lép előtérbe az első főcsoport részvételének jelentősége és beigazolása azon ténynek, hogy a takarékpénztárak programmjuk ama sarkalatos elvét, mely első sorban és kiválóan a kis embereknek a betevők táborába való vonzását és a takarékoság ügye részére megnyerését czélozza, a gyakorlatban csak részben vagy egyáltalán nem valósították meg.

Megegyez e nézet mindazon tapasztalatokkal, melyek a más irányban, de ugyanazon szempontból folytatott vizsgálatok során szereztettek. Tegyük föl azonban, hogy annak

helyességéhez, talán mert csakugyan hiányos adatokkal kellett számolnunk, mégis férhet kétség. Azonos eredményre fogunk jutni, mihelyt észleleteinket a postatakarékpénztárak idevágó jelenségeinek megfigyelésével egészítjük ki.

A postatakarékpénztár par excellence a kis emberek takarékpénztára gyanánt tekinthető. Midőn a törvényhozás most már Európának csaknem minden államában megalkotta ez intézményt, mindenekfölött az alsóbb néposztályokra gondolt. Az állam elvállalta a szavatosságot, hogy a köznép bizalmát fölébressze, a gyűjtés alkalmát megsokszorosítandó és megkönnyítendő, följánlotta e célra összes postahivatalait; a postatakarékpénztár, mint tudjuk, elfogadja és gyümölcsözteti a legcsekélyebb tőkét, sőt hogy vállalatának szociálpolitikai jellege megfelelően kifejezésre jusson, számos kivételes kedvezmények illetik meg a postatakarékpénztári betétkönyvecske tulajdonosát, biztosítatván neki a betétek le nem foglalhatósága, az adó- és illetékmentesség, a portómentesség, stb. A Cross-entry rendszer továbbá — a postatakarékpénztári szervezet ezen egyik legbecsesebb attribútuma, mely lehetőkké teszi a betéteket és visszafizetéseket bármely postahivatalnál — kiválóan azon népelemek javára szolgál, melyeket hivatásuk tartózkodási helyük gyakrabbi változtatására késztet; a munkásosztályok vehetik ez intézkedésnek legjobb hasznát.

Kutassuk ezek előrebocsátása után a részesedésnek azon mérvét, mely szerint az állami takarékpénztár betevői sorában az alsóbb néposztályok jelentkeznek. A kívánt adatok itt már készen fekszenek előttünk, mert a postatakarékpénztári betétkönyvecskék birtoka szigorúan a személyazonosság elvére van fektetve, a szabályok egyik lényeges pontját képezi, hogy senki egynél több könyvecskét nem szerezhethet, a minek betartása érdekében az intézet igazgatóságai szoros ellenőrzést gyakorolnak; a személyazonosság ismérveinek fölvétele pedig módot nyújt a hivatás- és foglalkozás-körök pontos statisztikájának összeállítására. E tekintetben tényleg ép oly részletes, mint gondosan szerkesztett kimutatásokkal találkozhatunk az intézetek évi jelentéseiben.

Miután azonban a foglalkozási körök itt is különféleképen részleteztetnek és az egyes postatakarékpénztáraknál nem mindenben azonosak a rovatok, ezeket a már fentebb jelzett három főcsoportba foglaltuk össze.

A kép, mely elénk tárul, a következő:

A postatakarékpénztári betevők közül esik körülbelül:

	Angliá- ban	Francia- országban	Svéd- országban	Ausztriá- ban	Hazánk- ban
a felsőbb néposztályokat magában foglaló fő- csoportra	20 ¹ / ₂	35 ⁰ / ₂	38 ⁰ / ₂	32 ⁰ / ₂	44 ⁰ / ₂
az alsóbb néposztályokat magában foglaló fő- csoportra (beleértve a cselédeket)	32 ⁰ / ₂	27 ⁰ / ₂	26 ⁰ / ₂	17 ⁰ / ₂	20 ⁰ / ₂
a gyermekeket, tanuló- kat, özvegyeket, szó- val a szintelen társa- dalmi elemeket magá- ban foglaló főcsoportra	48 ⁰ / ₂	38 ⁰ / ₂	36 ⁰ / ₂	51 ⁰ / ₂	36 ⁰ / ₂

Németország nem bírván postatakarékpénztárral, adatokat sem szolgáltat; Olaszországra nézve az intézet jelentéséből a betevők foglalkozási statisztikája hiányzik ugyan, alig tévedünk azonban, a midőn számba véve az olasz királyság viszonyait, fölveszszük, hogy a postatakarékpénztár betevőinek részesedési arányai az Osztrák-Magyar monarchiáról kiderített számcsoportokhoz állanak legközelebb.

A postatakarékpénztárak üdvös missziója iránt bizonyára senki sem táplál kételyeket s tekintve az intézmény fiatalságát a legtöbb államban, az általa elért eredmények valóban jelentékenyeknek is mondhatók. S a mi hatásának értékét még inkább növeli, az különösen az a körülmény, hogy épen a munkásosztályok megnyerése tekintetében fokozódó vonzerőt árul el — főleg hazánkban.

De másrészt tagadhatatlan, hogy, miként az ismertetett adatokból kitűnik, az a domináló arány, melyet az alsóbb néprétegek részvételét illetőleg konstatálni szeretnénk, általánosságban még a postatakarékpénztáraknál se jelentkezik mindeddig. S e tényben magában véljük a legmeggyőzőbb bizonyítékát föltalálhatni ama tétel igazságának, a mely — ismételjük — abban fejezhető ki, hogy a takarékpénztárak nem bizonyultak oly prononczirozott intézményeknek, melyek neve elodázhatlanul összeforrt volna az alsóbb néposztályokkal és a melyek ezek tömegét a takarékoság kultuszára rászoktatni képesek lettek volna. Mert ha tapasztaljuk, hogy a posta-

takarékpénztárak, melyek ezen számszerűleg meg nem mérhető, de általában érezhető hiány pótlására vállalkoztak, a maguk szervezetének nagyszerűsége, célirányos berendezése, kivételes természetű jogokat és előnyöket magukban foglaló szabályzataik alkalmazása mellett sem mutathatják föl a betevők társadalmi megoszlása tekintetében a takarékosagra első sorban utalt népelemek túlsúlyát, bizvást állítható, mikép a magántakarékpénztárak — már eszközeik korlátoltságánál fogva is — még kevésbé feleltek meg azon szociálpolitikai földadatuknak, melyet — legalább bevallottan — maguk elé kitűztek.

Nem lehet szándékunk ezuttal tárgyalni e jelenség okait. A tényezők, melyek a takarékpénztárak működési körét, jellegét és hatását befolyásolhatják, nagyon szétágazók és változók az egyes országok sajátos viszonyai szerint úgy gazdasági, mint társadalmi téren. Mindazonáltal a kérdés ezen oldalával kapcsolatban egy a tapasztalat által igazolt szempontot előtérbe kell helyoznünk. Az országonkint szemlélhető és a takarékosági ösztön nyilvánulására kiható tényezők minden különfélesége mellett is, van a takarékoságnak magának egy alaptörvénye, mely elválasztható a természetes individuális vonásoktól s a melynek hatása alatt a takarékoság érvényesülhet ott is, a hol kifejlődésére tán kevésbé kedvező viszonyok állanak fenn. A takarékoság az egyéni és nemzeti gazdaságos életrendszer mestersége, mondhatnók művészete, melyet megfelelő eszközök kitartó és következetes alkalmazása mellett meg lehet teremteni. Minél szélesebb körökkel kívánjuk e mesterséget elsajátíttatni s főleg oly körökkel, melyeket a sors az anyagi javak hiányán kívül az értelem, a gazdasági műveltség és előrelátás tulajdonaival vajmi fogyatékosan ruházott föl, annál közvetlenebb és intenzívebb működés terhe nehezedik azok vállaira, a kik akár humanizmusból, akár üzleti érdekből a takarékoság erényeinek a szó szoros értelmében népszerűsítését tűzték ki életcélul. Ott, a hol ez életcél megvalósítására a legkiterjedtebb, a néprétegek mélyére lehatoló intézkedések történtek, a hol annak lelkesítő ereje a társadalomban a takarékpénztárak idevágó intézményein kívül még más rokon associatiókat is hozott létre, melyek az intézménynek magának sajátos érdekeit szolgálták és mozditották elő, ott, de csakis ott

sikerült a takarékpénztárak ügyének megnyerni az alsóbb néposztályokat. Angliában például a penny-bankok, a friendly society-k, stb. megannyi társadalmi alkotások, melyek üdvös működése kifejezést nyer azon számok tiszteletet keltő nagyságában, mely a munkásokat és a velük rokon állásúakat mint takarékpénztári betevőket mutatja be; hasonló kép tárul elénk Franciaországban.

Nálunk és más államokban azonban egyrészt maguk a takarékpénztárak alig fejthettek ki a jelzett irányban tevékenységet; feltűnnek csakhamar mint határozott üzleti vállalatok, melyeknél a szociális jelleg teljesen háttérbe szorult, s inkább a gazdasági, de nem egyszersmind a nevelési hatás lón irányadó és másrészt nélkülözni voltak kénytelenek a társadalmi körök minden oly akcióját, mely gyámolíthatta volna őket eredeti hivatásuk megóvásában.

A ki ismeri a takarékpénztárak történetének fejlődését, érthetőnek fogja találni a különbséget az angol és francia és viszont a német, olasz, osztrák és magyar takarékpénztárak közt: valamint azon állapotok közt is, melyek ez intézetek működésének folyamánya gyanánt jelentkeznek. Angliában és Franciaországban az állam korán beleavatkozott a takarékpénztárak ügyeibe és döntőleg hatott ezek jellegére az a rendelkezés, mely a betétek kezelését és gyümölcösztetését az államadósság leveleivel hozta kapcsolatba. Ellenben a kontinens más államaiban — s ide tartozik Magyarország — az itt-ott alkotott törvények és regulatívumok általában szabad kezet hagytak az intézeteknek arra nézve, hogy mikép kezeljék és gyümölcösztessék a betéteket, vagy ha taxative meg is jelölték a fruktifikáció módozatait, ezeken belül tág tere nyílt az intézetek szabad elhatározásainak. Mig tehát amott a spekulatív szellemnek érvényesülését a tőkék mikénti kamatoztatására nézve fennálló s jóformán a kötött útlevél természetével bíró rendelkezések kizárták s ezek folytán a takarékpénztárak lépten-nyomon emlékeztettek arra, hogy létezésük és létjoguk első sorban a kis emberek takarékilléreinek minél sikeresebb gyűjtési módszerétől függ, addig emitt a tőkék kihasználási módozataira nézve élvezett szabadság egyre élesebbé és sokoldalúbbá tette az intézetek üzleti jellegét; a kamatláb ingadozó politikája, az anyagilag érdekelt községek és részvényesek egoizmusa a minél nagyobb betétek

és tehetősebb ügyfelek után való vadászatra terelte a takarékpénztárakat. S ez állapot beállott annál természetesebben, mert azon érdekek, melyek akár a személyi hitel, akár a jelzáloghitel terén kielégítést igényeltek, az erre hivatott intézeteknek részint hiányában, részint elégtelen számánál fogva épen a takarékpénztárakban találták meg a legalkalmasabb, sőt nélkülözhetetlen orgánumokat.

Ily körülmények közt ki csodálkozhatnék azon tény fölött, hogy azok a takarékpénztárak a kis embereknek apró betéteit nem tekintették csábító üzleti tőkéknek s hogy nem éreztek magukban valami különös becsvágyat azon sok munkát és türelmet igénylő s olykor inkább csak erkölcsi haszonnal kecsegtető misszió betöltésére, hogy a »nép erszé-nyeivé« váljanak.

S más oldalról hasztalanul keresnők a társadalmi erők minden olyatén megfeszítését, mely a köznép gazdasági nevelésére súlyt fektetve, a takarékoság ügyének minél hathatósabb propagálása útján a takarékpénztárak sűrűbb felkeresésére rábirhatta volna az alsóbb néposztályokat. Sem a kereseti viszonyok, sem pedig sajátos nemzeti tulajdonok a jelzett tevékenység sikeres kifejtésének akadályai gyanánt nem tekinthetők; a főök azon idealis röptű, de azért mégis józan gondolkozási és cselekvési mód hiányában rejlett, mely az útbaigazításra és gyámolításra annyira ráutalt kisebbségek gazdasági céljait előmozdítani és az ezeknek szolgáló intéucziókat a maguk eredetiségében megvalósítani igyekezett volna. Az ez irányban mutatkozó társadalmi szervezetlenségnek természetes folyománya azon állapot, melyet az imént kiemeltünk. A német »Centralvereine für das Wohl der arbeitenden Classen« gyakorlati példát szolgáltat arra nézve, mily tényezőjévé válhatik a takarékpénztárak és a munkásosztályok közt való viszonynak az erre hivatott elemek által megindított agitáció, mely Németország bizonyos köreiből most annál élénkebb, minél jobban kísért a birodalmi postatakarékpénztár létesítésének terve és így erősbül az állami versenytől való félelem.

Nálunk általában hiányoznak a hasonló mozgalmak s ha a postatakarékpénztári intézmény behozatalára Angliában a takarékpénztárak szervezetének és kezelésének bizonyos fogatkozásai, Franciaországban pedig a hagyományos centralisztikus

törekvések voltak lényeges befolyással, nálunk — mondhatni — az állami takarékpénztárt indokoltta tette egyebek közt már az a szempont is, hogy a takarékoság ügyének népszerűsítése iránt a magánkezdeményezés közönyösnek vagy arra gyöngének bizonyult s hogy e téren is — mint annyi más téren — a társadalom föladatait az állam kénytelen venni magára.

Távol áll tőlünk, a tények ily megítélése mellett kétségbevonni azon nagy szolgálatokat, melyeket a gazdasági élet a takarékpénztáraknak köszönhet; sőt készséggel elismerjük, hogy azok, mint a középosztályok letétbankjai, egészben véve jól betöltik föladatukat, s be fogják tölteni még jobban, ha nem annyira a formára, mint a lényegre tekintve, üzleti rendszeröket és elveiket is készek lesznek tulajdonképeni mivoltukhoz idomítani. Persze az a hangzatos szerep, melyet az elmélet részükre megszabott és paragrafusokba is foglalt, a gyakorlatban nem vált be, s a mult ebbeli mulasztásai a jövőben még kevésbé lesznek pótolhatók, mert a postatakarékpénztárak mindjobban érezhető elterjedése, a kamatláb nivellálásával párhuzamban, a betevők társadalmi minősültsége tekintetében bizonyos munkabeosztást fog előreláthatólag a magán- és az állami vállalatok közt előidézni, az alsóbb néposztályokat az utóbbiak vonzván inkább magukhoz s mert továbbá a munkásosztályok érdekében teljes erővel folyamatba tett szociálpolitikai törvényhozás az említett osztályok tökeerőinek jó részét más irányban kötendi le és veszi majd igénybe.

Mindezek daczára, azt hisszük, még sem hiányzik a kapocs, melylyel a takarékpénztárakat — üzletkörük jelen alakulása mellett is — a kisebbrendű népelemek anyagi sorsával közvetlenül összefűzni lehetne. Ha a takarékpénztárak, merítve azon dús anyagi forrásokból, melyek fölött ma már rendelkeznek, csak egy csekély részszel sietnek ez osztályoknak gyámolítására s segédkezet nyújtanak azoknak akár hitel üzleti, akár más életfentartási igényeik kielégítéséhez, már is előnyösen befolyásolhatják az alsóbb néposztályok szociális és gazdasági helyzetét. S tehetik ezt üzleti érdekeik minden kockáztatása nélkül, sőt egyenesen azok hasznára. A takarékpénztáraknál meghonosult befektetési módok és az ezekhez képest nyilvánuló hitelformák tagadhatatlanul bizonyos egyoldalúságot mutatnak, mely ellenkezik az okszerű gazdálkodás elvével és főleg válságok beálltával végzetessé válhatik úgy

az intézetre, mint a betevőkre nézve. A kamatláb hanyatló irányzata is indokolttá teszi, hogy az intézet akár saját tőkéi, akár pedig az általa kezelt tőkék kihasználásában nagyobb körületekintéssel járjon el és a változatosságban rejlhető anyagi előnyöket idejekorán megragadni igyekezzék.

Egy szóval, vegyék ki a takarékpénztárak is a maguk részét a kor azon dicséretes munkájában, mely a hitel minél olcsóbbá tétele és célirányos szervezése, a vállalkozási szellem és képesség fölkelte és elősegítése, bizonyos, a kereseti és filantropiai jelleget egyesítő intézmények létesítése által (a sok közül csak a munkáslakásokra utalunk) az alsóbb néposztályok jólétét, szellemi és anyagi pozícióját emelni igyekszik. Ezen az uton találkozhatnának mindazokkal, a kik a szociális kérdés nagy jelentőségét felfogva, annak békés uton való megoldásán fáradoznak s azon az uton haladva, mégis hivek maradhatnának azokhoz a tradíciókhoz, a humanizmus azon nemes törekvéseihez, melyek éppen a takarékpénztári intézményben iparkodtak már egy évszázaddal előbb testet ölteni.

DR. HALÁSZ SÁNDOR.

EGY VALUTARENDEZÉS TÖRTÉNETE ÉS SORSA.

Azon élénk vitákban, melyek valutánk rendezése körül megindultak, igen gyakran történik hivatkozás az olasz valutarendezés példájára. Míg az optimisták arra hivatkoznak, hogy a nagy olasz valutakölcsön sikere mily könnyen éretett el; a pesszimisták ismét arra utalnak, hogy az olasz királyság meghozta a nagy áldozatokat valutájának rendezésére és az eredmény mégis csak az volt, hogy rövid idő múlva az ágio ismét előtűnt. Minthogy — úgy szólnak ez utóbbiak — az olasz viszonyok és a mi viszonyaink közt igen nagy a hasonlatosság: okoljunk e példán, várjunk mindaddig, míg gazdasági erőnk edzettebb lesz; ne hozzunk felesleges áldozatokat akkor, mikor előttünk áll Olaszország elijesztő példája. De ha el is tekintünk ezen többé-kevésbé irányzatos utalásoktól, melyek valóságos értékét e tanulmány folyamán ki fogjuk deríteni, érdekes marad reánk nézve az olasz valutarendezés története és sorsa már azért is, mert az u. n. nagy valuta-rendezések sorában az olasz a legutolsó és alig 10 éves; és mert továbbá külsőleg a mi rendezésünk ugyanazon keretben fog mozogni, mint mozgott az olasz rendezés. A műveletnek csomópontját ott is, nálunk is egy nagy valutakölcsön képezte és képezendi, melynek segélyével akarjuk a kényszerárfolyamot megszüntetni és az állampapírpénzt a forgalomból eltüntetni. Igaz, hogy az olasz valutarendezésnél a papírpénz aranyegyenértékének megállapítása hiányzott és az u. n. »reláció« kérdése az olaszoknál tárgytalan volt, mert Olaszországban a rendezés csupán a kényszerárfolyam megszüntetéséből állott és új ércpénzrendszerre nem volt szükség (hiszen Olaszország már 1865 óta a latin Unióhoz tartozik); de ha mondom, ezen alapkérdés nálunk egyszer el lesz döntve,

a további műveletnek lebonyolítása hasonló módon fog történni, mint az olaszoknál.

A rendelkezésemre álló tér szűke miatt nem terjeszkedhetem ki az olasz pénzügyek történetének részletes ismertetésére, azonban a főbb vonásokból is elég tiszta képet fogunk nyerni, különösen azon körülményekre nézve, melyek bennünket jelenleg érdekelhetnek és melyekből a mi számunkra tanulságot merithetünk.

I.

Politikai események sodorták a fiatal királyságot 1866-ban a kényszerárfolyam örvényébe. 1866. május elsején a háború küszöbén az olasz kormány czélszerűnek látta egy terhes kölcsön megkötése helyett az olasz jegybankok legelőkelőbbjénél, a »Banca Nazionale«-nál egy 250 millió lírás adósságot felvenni, ellenszolgáltatásul a banknak összes jegyei kényszerárfolyammal ruháztattak fel. Minthogy a többi jegybankok is kénytelenek voltak e jegyeket fizetésül elfogadni, az összes bankjegyeknek beválthatósága tényleg megszűnt. A háború ugyan gyorsan lezajlott, hanem örökségképen a kényszerárfolyam továbbra is megmaradt, sőt a pénzügyi viszonyok évről-évről rosszabbodtak. Az állami háztartásban deficit követte a deficitet és sajátságos, hogy ezek fedezésére ismét újabb meg újabb kényszerárfolyamú bankjegyek hozattak forgalomba, vagyis egy szóval az adósságcsinálásnak legkényelmesebb módja lőn választva. E műveletek folytán a pénzrendszer ügye a jegybankok ügyével a legszorosabb összeköttetésbe hozatott, úgy, hogy a jegybankoknak előzetes rendezése nélkül az állami pénzrendszernek szanálása lehetetlenné vált. A jegybankok újabbi reorganizációja Minghetti műve és az 1874. ápril 30-iki törvénnyel vált ténynyé.

Olaszországban, történeti multjánál fogva több tartományi jegybank létezett és ezen partikularisztikus szervezet számos visszaélés kútfejévé lőn. Jegykibocsátási jogok bitorlása napirenden volt és minthogy az ércpénzből még a legkisebb váltópénzek is hiányzottak, előfordultak még 1/2 lírára szóló bankjegyek is. Már 1873-ban szigorúan lépett fel a kormány a kibocsátási jog bitorlása ellen, a rendet azonban csak az ép említett törvény állította helyre, a mennyiben a jegykibocsátási joggal csupán csak hat bankot ruházott fel (Banca

nazionale nel' regno d'Italia, nápolyi, római, szicíliai és 2 toskánai bank). Szabályul szolgált a jövőre, hogy a jegykibocsátás mérve nem haladhatja túl a bank tőkéjének 3-szorosát és hogy a mindenkori tényleges bankjegyforgalomnak $\frac{1}{3}$ -a ércztartalékkal legyen fedezve. Csupán rendkívüli esetekben engedheti meg a kormány, hogy e maximumon felül a banktőke 40%-a erejéig újabb jegykibocsátás történhessék; e rendkívüli maximumnak azonban 3 hónál tovább forgalomban lenni nem szabad. Ugyancsak a kormány engedélyétől függ a diskonto kamatláb mindenkori megváltoztatása. A törvénynek további rendelkezései megegyeznek azon szabályokkal, melyeket egyáltalában jegybankoknál felállítani szokás s melyeknek czélja a bank tőkéjét gyorsan folyósítható értékekben elhelyezni. A bankjegy legale corso, azaz törvényes pénzjelleggel bír és tényleg mindaddig, míg a kényszerárfolyam megszüntetve nincs, a bankjegyeknek érczpénzben való beválthatósága felfüggesztve marad.

Ugyanezen törvény tisztázta a helyzetet azon papírpénzre vonatkozólag, melyet a bankok 1866 óta az államkincstár számlájára hoztak forgalomba. Említettem, hogy ezen jegyeknek első kibocsátása 1866-ban történt, még pedig 250 millió lira erejéig. Ezen idő óta ezen jegyeknek összege rohamosan gyarapodott s majdnem megközelítette az 1000 millió lira összeget. Az 1874-iki törvény ezen jegyeknek maximumát 1000 millió lirában állapította meg, még pedig oly módon, hogy az említett 6 jegybank, az u. n. »consorzio«, a jegybirtokosok irányában a jegyekért való egyetemleges felelősséget elvállalja és az elvállalt kötelezettség kárpótlásául és a jegyek kezelési költsége fejében az első 4 évben $\frac{1}{2}\%$, azután pedig $\frac{4}{10}\%$ províziót kap a kincstártól, mely utóbbi azonkívül e konzorciális jegyek biztositékául hasonló összegű 5%-os államrentét helyez letétbe. 1874-től kezdve tehát az olasz pénzforgalom ezen konzorciális jegyekből — az állam- és bankjegy egy különös vegyülékéből — állott, melyeknek összege azonban soha sem érte el az előirt 1000 millió lira maximumot, hanem állandóan 940 millió liránál maradt. Állott továbbá a pénzforgalom az említett 6 banknak tulajdon bankjegyeiből, melyeknek összege természetesen változott, úgy a mint a bankjegyek mennyisége fluktuált. A 6 jegybanknak tőkéje a törvény életbeléptetése után hivatalosan 251 $\frac{3}{4}$ millió

lirára becsültetett (ebből a Banca Nationale-re 150 millió esik); a bankjegykibocsátás maximuma e szerint kereken 750 millió lira volt ugyan, tényleg azonban átlag forgalomban volt:

1874-ben	633 $\frac{1}{4}$ millió
1875-ben	621 »
1876-ban	646 »
1877-ben	628 $\frac{1}{2}$ »
1878-ban	672 $\frac{1}{4}$ »
1879-ben	732 $\frac{1}{2}$ »
1880-ban	729 »

Ha ezen számok mindegyikéhez hozzáadjuk a 940 millió lirára rúgó konzorcziális jegyet, úgy megkapjuk minden évre az átlagos papírpénzforgalom mennyiségét és azonnal konstatalhatjuk, hogy e forgalom az olasz viszonyokhoz mérten igen tekintélyes összeget képvisel, mert például 1880-ban 1669 millió lira esik 28 millió lakosra, tehát nem sokkal kevesebb, mint 10 évvel később az egész Osztrák-Magyar monarchiára, 40 millió lakossal.

A 70-es évek vége felé az olasz pénz- és gazdasági ügyek igen kedvezően fejlődnek. Az államháztartási deficitiek eltűnnek, sőt meglehetősen feleslegek mutatkoznak. Kedvezőbb fejlődést vesz a gazdasági élet is, úgy, hogy az olasz kormányférfiak már 1880-ban elérkezettnek tartották az időt, hogy a kényszerárfolyam megszüntetésére a kellő lépéseket megtegyék. A rendezési terv Magliani műve, ki 1880. évi november 15-én a képviselőház elé terjesztett jelentésében részletesen fejti ki a kényszerárfolyam megszüntetésének szükségét, e rendszabály hasznos voltát és közli egyszersmind egy törvényjavaslat formájában az összes rendezésnek részleteit. E terv lényegtelen módosításokkal 1881. ápril 7-én törvényté vált és az olasz pénzforgalom rendszerében természetesen nagy reformot jelentett. Gondolatmenete a következő:

A bankjegyforgalom maradjon meg lényegében változatlanul, azonban a bankjegynek ércpénzben való beválthatósága állittassék helyre az által, hogy a 940 milliót tevő konzorcziális jegyből 600 millió lira ércpénzben beváltatik, a fennmaradó 340 millió lira pedig ugyanily összegű új államjeggyel pótoltatik, melynek beválthatóságát egy kincstári ércztartalék biztosítaná. E terv szerint a műveletnek leglényegesebb pontja a konzorcziális jegyek 600 millió lirát

tevő részének érczpenzben való beváltásában állott, mely czélra egy 644 millió lírát kitevő valutakölcsön felvétele szolgált volna.

A törvény híven lett végrehajtva. A konzorczió már 1881. július 30-ikán feloszlott és a 940 millió lira beváltását a kincstár magára vállalta. Foglalkozzunk mindjárt a valutakölcsön sorsával.

A törvénynek 10. §-a felhatalmazta a kormányt egy 644 millió lírára szóló kölcsön megkötésére, melynek teljes értékben, még pedig legalább 400 milliónak aranyban kellett befolynia. Kamatlábul 5%, költségmaximumul 1% provizió lön előírva, úgy, hogy tekintettel a kamatadóra, mely Olaszországban $13\frac{2}{10}\%$ -os, a kölcsönnek legalább 86's árfolyam mellett kellett elkelnie. Már július 8-án megköthette a kormány ezen kölcsönt egy syndikátussal, melynek tagjai közül a Banca Nazionale és egy olasz csoport 244 millió lírát, egy angol csoport, élükön a londoni Baring és Hambro czégekkel, 200 millió és egy francia csoport szintén 200 millió lírát vállaltak magukra. Az átvételi ár $88\frac{1}{4}$ volt és a mellett a syndikátus még a nyilvános aláírásnál 90-es árfolyamot tűzhetett ki sikerrel. Azon sötét jóslatok, melyeket a bimetallista párt a szükséges arany mennyiségnek előteremtése iránt állított fel, tényleg nem valósultak meg; a nagy pénzművelet a nemesfémek piacának minden megrázkódtatása nélkül, nehézségekbe alig ütközött, sőt minden várakozás ellenére a syndikátus maga kérte, hogy a 644 millióból a megkivánt 400 milliónál nagyobb összeget szolgáltatthasson be aranyban és csakugyan, az olasz kormánynak tényleg 491 milliót adott át aranyban, ezüstben pedig csak 153 millió lírát. A kölcsön lebonyolítása aránylag rövid idő alatt történt és 1882. végén az olasz kincstár az érczpenznek birtokába helyeztetett. A befolyt összegből kapott a Banca Nazionale 44 millió lírát, melylyel a kincstár e banknál felvett ideiglenes specziális aranykölcsönt fizette le, 116 millió lira a külföldön hagyatott, hogy ezzel az olasz kincstárnak külföldön levő függő adóságai fedeztessenek és így a valutakölcsönből 484 millió lira maradt a *biglietto consorzialek* beváltására; megjegyzendő azonban, hogy az olasz kincstár ezen időben ezenkívül még egy 243 millió lira ércztartalék felett rendelkezett, úgy, hogy az összes beváltási műveletre 727 millió lira állott készen,

tehát nemcsak hogy a 600 millió beváltható volt, hanem még 127 millió lira felesleg mutatkozott, mely a beváltási tartalékot képezhette azon 340 millió lira új államjegyre nézve, melyek a törvény szerint továbbá is forgalomban maradtak volna. 1883. április 12-én a kényszerárfolyam tényleg megszűnt; a konsorziális jegyek szakadatlan beváltása kezdetét vette és úgy a szoros értelemben vett bankjegyeknek, mint az új államjegyeknek birtokosai, a törvény szerint jogosítva voltak a bankoknál, illetve az állampénztárnál jegyeiknek beváltását ércpénzben követelni. Ezen napon megszűnt egyszersmind az olasz papirpénznek ágiója, mely 1866 óta tetemes ingadozásokat mutatott. A legmagasabb ágió 1866. június havában, t. i. 20⁰/₀-os volt; a 70-es évek elején ugyan alacsony nivóra száll, azonban a 70-es évek végén ismét emelkedik és még 1880-ban 13⁰/₀-os. Rohamosan esik a 80-as év folyamán és minimálissá lesz, a következő két évben. 1883. elején még csak 1⁰/₄⁰/₀-os és április 12-ikén teljesen eltűnik.

II.

A valutakölcsönnek fényes sikere kedvezően hatott magára a beváltási műveletre is. Daczára annak, hogy a kölcsön folytán az államháztartásra évi 36 millió lira új kamattelher nehezedett, az olasz pénzügyi viszonyok jövője iránt nemcsak Olaszországban, hanem a külföldön is a legnagyobb bizalommal viseltettek és ennél fogva a papirpénznek beváltás céljából való bemutatása meglehetősen lassan történt. A beváltási terv szerint a biglietto consorziale 1/2, 1 és 2 lírás jegyeinek beváltása ezüstváltópénzben kellett történnie és ily kis a pointekre szóló jegyeknek kibocsátása a jövőre nézve mellőztetett; az ezeknél nagyobb összegre szóló biglietto consorziale-k beváltása pedig 14 nagyobb állampénztárnál arany- vagy ezüstben eszközöltetett, a jegybirtokosnak kívánsága, illetve a beváltási pénztár állásához képest. Többször említettük már, hogy a törvény a biglietto consorziale-k összegéből 340 milliót új államjegyek formájában és kényszerfolyam nélkül forgalomban kívánt hagyni. Magliani a törvényjavaslatának ezen rendelkezését azzal kívánta igazolni, hogy az olasz nép a papirforgalomhoz amugy is hozzá van szokva, hogy a Németbirodalom hasonlóképen ilyen jellegű Reichscassaschein-okat tart pénzforgalmában és ezen érvelésé-

vel az olasz parlamentet is megnyugtatta, mely, úgy látszik, előérzetében volt annak, hogy ezen rendelkezés a műveletnek egyik gyöngye oldala. Hogy az ebből eredő hátrányok minél kevésbé legyenek érezhetők, a törvénybe pótlólag felvétellett, miszerint ezen új államjegyek 5 és 10 lírás à pointekre szólnak és ezzel azon reményt táplálták, hogy a 340 millió líra ily módon apró atomokra feloszolva, a belső kispénz-forgalmat fogja ellátni és ritkábban fog megjelenni a kincstár ércpénz-beváltási pénztárainál.

Kövessük már most a 940 millió lírát kitevő összegnek beváltási mozgalmát.

Már 1883. április 12-ike előtt főképp a legkisebb $\frac{1}{2}$ lírás jegyekből

ezüstpénzben beváltatott	56 $\frac{3}{4}$ millió líra
1883. április 12-től június 30-ikáig	64 » »
1883. július 1-től 1884. június 30-ig	381 $\frac{1}{4}$ » »
1884. » 1-től 1885. » 30-ig	202 » »
1885. » 1-től 1886. » 30-ig	76 $\frac{1}{4}$ » »
1886. év közepén tehát összesen	780 $\frac{1}{4}$ millió líra

volt beváltva, ellenben beváltatlan csak kerekben mintegy 160 millió líra maradt, mely

1886 végén leapadt	128 millió lírára,
1887 » »	73 » »
1888 » »	15 » »
és 1889 » »	12 » »

Minthogy a hiányzó 12 millió lírából valószínűleg igen sok a fizikailag megsemmisült vagy elévült jegy, a régi biglietto consorziale-knak forgalmát megszüntetnek kell tekintenünk.

Időközben forgalomba bocsátattott a 340 milliót tevő új államjegy, még pedig úgy, a mint a törvény kívánta, 5 és 10 lírás à pointekben és olyan mértékben, a melyben a régi 5 és 10 lírás jegyek a beváltási pénztárakban bemutattnak. Ezen művelet szintén több évet vett igénybe és csak az 1888-ik évben közelíti meg ezen új államjegyeknek összforgalma a 340 milliót.

Míg a volt biglietto consorziale-k eddigi forgalmán radikális változások történtek, a papírpénz-forgalom 2-ik tényezője, a bankjegy, az 1881-iki törvény által körülbelül érintetlenül hagyott. Magliani, úgy látszik, abból indult ki,

hogy az 1874-iki banktörvény nem helytelenül oldotta meg a jegybankoknak kérdését és a *biglietto consorziale* kényszerárfolyamának megszüntetésével az eddigi bankszervezet általában véve kielégítőnek fog mutatkozni. A banktörvény revíziójával nem akarván a különben is komplikált valuta-rendezési műveletet még megnehezíteni, elegendőnek tartotta egyes másodrangú rendelkezésekkel a jövőbeli bankjegy-forgalmat és a többi pénzjegynek forgalmát összeegyeztetni. Így megengedte, hogy a bankok a jövőben 20 és 25 lirára szóló bankjegyeket bocsássonak ki, noha eddig 50 lira volt a minimális tétel; kimondotta továbbá, hogy a bankok ércz-tartalékukat $\frac{2}{3}$ -ban aranyban és $\frac{1}{3}$ -ban ezüstben kénytelenek tartani és végre egy 1885-iki póttörvény megengedte a törvényes maximumon felüli jegykibocsátást, ha a maximumon felüli jegyek teljes érczfedezettel bírnak. A kényszerárfolyam megszüntével megszűnt természetesen a jegybank-törvény azon pontja, mely minden diskonto-kamatlábváltoztatást a kormány engedélyéhez kötötte volt.

Azon vérmes remények azonban, melyeket az olasz kormány és az olasz nép az olasz pénzügyek további fejlődése iránt még a 80-as évek elején tápláltak, egy pár év lefolyása után tünedezni kezdettek. Az 1883. és 84-iki években aggasztó jelenségek még nem valának tapasztalhatók, azonban már az 1885-ik év elején egy nagyobb pénzválság erős megpróbáltatásnak tette ki az újabban reorganizált pénzügyet; a válság ugyan nagyobb baj nélkül ismét elmúlt, azonban később, 1887., 1888. és 1889-ben újabb meg újabb erővel tört ki és állandó jelképeül az érczpénznek ágiója mutatkozik.

Minthogyan Olaszországnak kereskedelmi és pénzügyi összeköttetései legélénkebbek a párisi piacczal; a párisi váltóárfolyam állása mintegy barometruma az olasz pénz valódi értékének. 1883-ban és 1884-ben ezen árfolyam Olaszországra nézve kedvezően áll, sőt 1883 folyamán egyszer még 99⁷⁵ jegyzést is találunk, noha mint tudjuk, a paritás 100 lira. 1885-ben a legmagasabb ár 101, a legalacsonyabb 100¹⁴. Javulást találunk az 1886-ik évben, a melynek folyamán a legmagasabb ár 100⁴⁵ és a legalacsonyabb 99⁸⁷. Rosszabbodik az állapot az 1887-ik év folyamán, melyben a legmagasabb ár 101⁷⁶, a legalacsonyabb pedig 100⁴⁵. Ezen idő óta a rossz váltóárfolyamok állandósulnak és 101 és 102 között mozognak,

csak ritka kedvező tőzsdei napokon találkozunk olyan jegyzéssel, mely a 101 alatt marad. Kétségtelen tehát, hogy a 80-as éveknek második felében az olasz papírpénznek értéke az ércpénznek értéke alá csökkent s nemcsak rossz váltóárfolyamokkal van dolgunk, hanem ágióval, melynek nagysága 1 és 2% között lebeg. Azon végeztél tehát, melyet az 1881-iki törvény tűzött ki, nem lett elérve és habár újabb kényszerárfolyamról még nem szólhatunk, a pénzérték olyan fluktuációjával állunk szemben, mely a pénzrendszer betegségére vall. Méltó feltűnést kelt, hogy egy általában véve erős és virágzó állam, mely nagy áldozatok árán szerzett be érc-tartalékot, mely ezen művelet körül ügyességet és ritka energiát fejtett ki, pár év alatt minden politikai krízis, háború nélkül elveszítse ismét ércpénzforgalmát és devalválva lássa forgalomban maradt pénzének értékét. Nem pusztán politikai rokonszenv az olasz néppel, hanem saját érdekünk felhív ezen jelenség okainak kutatására, mert mi most hasonló problema előtt állván, mint az olasz nép 1880-ban állott, nem zárkozhatunk el azon aggodalom elől, vajjon az esetleg általunk hozandó áldozatok nem fognak-e nálunk is hasonló okok folytán kárba veszni. De midőn a legújabb olasz ágió okait fűrkésznők, el kell ismernünk, hogy azon számos tényező mellett, mely a pénz értékére befoly, egy rendkívüli szövényes jellegű tünetény előtt állunk, melyet egyszerűen és matematikai bizonyossággal megoldani alig vagyunk képesek. Belejátszik e kérdésbe az államháztartás ügye, az államadósságoknak kérdése, az általános gazdasági fejlődés, a kereskedelmi mérleg, a pénzrendszer és végre a jegybankoknak ügye. De ha mindezen tényezők befolyását Olaszországban mérlegeljük, nem habozhatunk annak kijelentésével, miszerint az ágió okának oroszlánrésze a pénzrendszerre s a hiányos jegybank-rendszerre esik és épenséggel nem fogadhatjuk el azon gyakran hangoztatott érvet, hogy Olaszország, mint passzív kereskedelmi mérleggel és külföldi adósságokkal bíró állam, nem tarthatta meg forgalmában az aranypénzt. Azon tény, hogy Olaszország, egyes rendkívüli éveket kivéve, mindig passzív kereskedelmi mérleggel birt, tagadhatlan, de épen azon körülmény, hogy passzív mérleggel mindig birt, kérdésessé teszi, hogy vajjon tehát a passzív mérleg csakugyan oka-e az ágió újabb előtűnésének. Passzív mérleggel birt

Olaszország a kényszerárfolyam uralma alatt is és e mellett a papírpénz ágiója folytonosan csökkent; passzív mérleggel birt azon átmeneti években, melyekben a valutarendezési művelet eszközöltetett, a nélkül, hogy a passzív mérleg zavarólag hatott volna a műveletre. A kényszerárfolyam megszüntetése után pedig a passzív mérleg daczára pár éven keresztül a váltóárfolyamok normális mozgását tapasztalhatjuk és áll ez különösen az 1885. és 1886-iki években, melyek mindegyikében $1\frac{1}{2}$ milliárd bevített látunk 1 milliárd kivitellel szemben. Ezen két évnek passzivitása egyedül elegendő lett volna az összes olasz ércpénz eltüntetésére és mégis azt látjuk, hogy e két évben a váltóárfolyamok a szabályos maximum és minimum között lebegnek. Csak a következő évben, az 1887-ik évben mutatkozik először nagyobb mérvű szabálytalanság ezen mozgásban és ezen évtől kezdve marad állandó jelenségül az ércpénz ágiója. Azonban ezen és a következő években ismét azon feltűnő eseménnyel állunk szemben, hogy az ágió meglehetősen állandó, daczára annak, hogy a bevétel folyton felülmulja a kivitelt. Pedig a passzív, mérlegnek ezen tartósságából azt kellett volna következtetni, hogy az egyszer előtűnt ágió emelkedő irányt vesz.

Mindezen ellenmondó tények megerősítik tehát azon feltevést, hogy az új ágiónak alapoka a passzív kereskedelmi mérlegben fekszik, ez utóbbi minden bizonynyal kedvezőtlenül hatott a pénzérték fejlődésére, de úgy látszik, nem volt az a döntő momentum, mely a valutarendezés végsikerét kockáztatta.

Nem lehet szándékom, úgy melleleg és közbevetőleg a kereskedelmi mérleg tanát elméleti kritika tárgyává tenni, s elfogadom egyszerűen a gyakorlati gazdasági politika azon általánosan osztott nézetét, hogy aktív mérlegek egyáltalában kedvező gazdasági jelenséget képeznek. De e mellett mégis csak feltűnő marad az, hogy Olaszország folyton passzív mérleggel bír és ennek daczára kétségtelenül gazdaságilag halad, mert ha néha válságok sújtják is, nem lehet kételkedni a felett, hogy az olasz királyság alapítása óta óriási előmenetelt tanúsított nemcsak politikai, hanem a gazdasági téren is. Nem tévedhetünk tehát, ha ebből azt következtetjük, hogy a beviteli feleslegek Olaszországban minden bizonynyal produktíve használtattak fel, illetve újabb és nagyobb értékek előterem-

tésére szolgáltatták az alkalmas anyagot. Megmagyarázhatlan ellentmondás feküdne tehát abban, hogy míg egyrészt a passzív mérleg gazdaságilag jótékonyan hatott volna, másrészt megrontotta volna a pénzügyet, mely végre is csak a gazdasági organizmus egyik ága.

De tudjuk azt is, hogy ott, a hol a pénzrendszer egészséges, a váltóárfolyamok ingadoznak ugyan, azonban épen mozgásukban megvan a tendencia, az egyensúly állapotába ismét visszakerülni. Ott, hol ezen korrektívum megtagadja a szolgáltatást, mindig magában a pénzrendszer helytelenségében fekszik az alap-ok, nem pedig az áruforgalomban. Ha a belföldnek pénze egyformán jó, nem képzelhető eset, hogy a kedvezőtlenebb váltóárfolyamok folytán a belföld megfosztassék pénzétől, mert a belföldön megmaradt és mennyiségileg kisebbedett pénz értéke az árukkal szemben annyira emelkedne, hogy a pénznek visszafolyása a külföldről a belföldre kimaradhatlan eseménynyé válnék. Csak ott, a hol a belföldnek nem minden pénze egyformán jó, fog beállani azon eset, hogy a jobb pénz a külföldre szivároghat és a belföldön a rossz pénz marad meg egyedül. Nem a kedvezőtlen váltóárfolyamban van tehát oka a jó pénz kiszivárgásának, hanem a rosszabb pénz konkurrencziája űzi ki a jó pénzt a belföldről. Így van ez Olaszországban is.

Még kevesebb támpontot nyerünk az olasz ágió megfejtésére az olasz külföldi adósság nagyságában, mert itten értékpapírok nemzetközi mozgalmáról lévén szó, a statisztikai becslések majdnem teljesen hiányoznak. Főfontosságú itt első sorban az államadóssági kötvények kérdése. Az olasz államadósságot kerek összegben 12 milliárd lirára tehetjük, de csak felületes lehet azon becslés, mely szerint ebből mintegy 3—4 milliárd a külföldön volna elhelyezve; a külföldön fizetett kamatoknak összege, úgy látszik, 100—150 millió lira között ingadozik. Elismerjük, hogy mind tőke, mind kamat tekintetében tekintélyes összegről van szó, mely alkalmilag a váltóárfolyamok képződésére hatékony befolyást gyakorolhat. Azonban itt is áll az, a mit előbb mondtunk, hogy egészséges pénzrendszer mellett a kedvezőtlen váltóárfolyam önmaga azon korrektívum, mely a megingatott egyensúlyt ismét helyre állítja. Ha tőke vagy kamatfizetésre tetemesebb ércpénzmennyiség vándorolt a külföldre, a meg-

maradt olasz pénznek értéke okvetetlenül emelkedik, emelkedik tehát belföldön a kamatláb, leszáll az államadóssági kötvények belföldi árfolyama és feltéve, hogy a bizalom a belföld gazdasági és pénzügyi szoliditásában nincsen megingatva, az értékpapíroknak külföldre való kivitele után fog az egyensúly ismét helyreállni. Ezen értékpapírok eladása külföldön kedvezőbbé teendí a váltóárfolyamot a belföldre nézve, mely tehát érczpénzmennyiségét újból szaporítva fogja látni.

De ismétlem, hiányzanak megbízható adatok az olasz államadóssági kötvények nemzetközi forgalmáról s csupán egy jel, hogy a külföldön fizetett kamatösszeg az utolsó években inkább gyarapodott, arra mutat, hogy az államadóssági kötvényeknek Olaszországba való visszavándorlása be nem következett, a miből nagy valószínűséggel következtethetünk arra, hogy Olaszországnak adósságai és az ágió elötünése között okozatos összefüggés alig létezhetik.

Az olasz passzív kereskedelmi mérleg, Olaszországnak nagy külföldi adóssága lehetnek olyan tények, melyek időről-időre az olasz pénzforgalmat nagy mértékben befolyásolhatják és időnkint rossz árfolyamokat idézhetnek elő; de ismétlem, távolról sem lehetnek azon alap-okok, melyek az olasz pénz-érték diságióját az érczpénzzel szemben állandóvá tehetnék s minthogy itt részben ismeretlen számadatokkal van dolgunk, ezen érveknek helyességébe csak akkor kellene és lehetne belenyugodnunk, ha közelebb fekvő okok nem léteznének magában az olasz pénzrendszerben, melynek hiányai most már általánosan fel vannak ismelve.

A midőn Magliani a kényszerárfolyam megszüntetése iránti tervezetét előterjeszté, az olasz pénzmennyiséget 2.200 millióra becsülte, melyből, mint már fentebb említettem, megközelítőleg 1.700 millió lira esett a papírpénzre, 500 millió lira az érczpénzre. Maglianinak terve arra volt irányozva, hogy ezen 2.200 millió lira összmenyiség a kényszerárfolyam megszüntetése után is változatlanul megmaradjon. Szerinte lett volna a forgalomban:

régi érczpénz	500 millió lira
a valutakölcsönből befolyt érczpénz ..	600 » »
új államjegy	340 » »
bankjegyforgalom	760 » »
összesen	2.200 millió lira.

Ezen pénzmennyiség az olasz pénzforgalomra nézve pedig határozottan túlságos volt és azonkívül azon hibában szenvedett, hogy az ércpénz kedvezőtlen arányban szerepelt. Ezen kedvezőtlen arányt még fokozta az, hogy Magliani becslése a régi ércpénztömegre nézve túlzottnak bizonyult és az 500 millió lirára becsült összegből alig volt meg több mint fele.

Ilyen körülmények közt tehát feltétlen hiba volt 340 millió erejéig új papír-államjegyet hagyni meg a forgalom számára, mert előbb-utóbb ennek okvetetlenül azon tendenciával kellett birnia, hogy a felesleges pénzmennyiségből azon darabokat tolja ki a forgalomból, melyek nemcsak a bel-földön, hanem a külföldön is teljes értékűek, t. i. az arany pénzdarabokat.

Ezen hibák az első két évben természetesen még nem igen mutatkozhattak, mert a valutakölcsön nagy sikere a pénzügyekbe való bizalmat élénken tartotta és a nagy pénzmennyiség folytán az árúárakban beállott emelkedés a gazdasági jólétnek, a valódinál még nagyobb jólétnek külső színét mutatta, mely bizalmatlanságot nem igen kelthetett. Bank- és államjegyeknek ércpénzben való felváltása ennél fogva sokkal kisebb mértékben történt, mint azt kormány- és bankkörökben sejtették volna. A mint azonban 1885-ben, épen a részben színleges jólétre alapított spekulációk pénzválságot idéztek elő, az olasz pénzorganizáció helytelen volta csakhamar kitűnt. Az olaszországi magas árúárak a bevitelre ösztönzőleg hatván, a váltóárfolyam rosszabbodását idézték elő és ennek folytán az aranypénz a külföldre kezdett szivárogni. Ezen jelenség maga még nem képezett volna bajt, mert hiszen a váltóárfolyamnak ingadozásai rendezett valutánál is természetesek; a hiba ott történt, hogy a jegybankok ezen válság alkalmával helytelen pénzügyi politikát követtek és a la hausse-spekuláció iránti kíméletből nem siettek a kamatláb felemelésével ércztartalékuk megvédésére törekedni, mint ez kötelességük lett volna, hanem azon ferde rendszabályhoz nyultak, hogy bankjegyeiknek arányban való beváltása ellen, minden lehető nehézségeket emeltek. Az olasz pénzrendszerbe való bizalom ez által erősen megingott ugyan, azonban a válság gyorsan elmulván, látszólag minden a normális mederbe került vissza, míg újabb krízisek 1887. és a

következő években a pénzorganizáció hiányos oldalait élénkebb és élénkebb színben tüntették elő. A jegybankok a francia bank sablonjára lévén berendezve, majdnem kivétel nélkül ezen nagy banknak politikáját követték és a kereskedelmi körökben való népszerűségüket főképp azzal kívánták megtartani, hogy átlagos, állandó diskonto-kamatláb mellett minél jobban terjeszték ki üzleteiknek körét. E politika követése, mely Franciaországban a szabadforgalomban levő nagy érczpénzmennyiség miatt kevésbé lehet kártékony — habár itt is minimális aranyágiót idéz elő — végzetesnek mutatkozott az olasz bankoknál, melyekre a kényszerárfolyam megszüntetése után természetes fejlődés útján azon nagy hivatás nehezedett, hogy az ország pénzforgalmának regulátorai legyenek. A bankok nemcsak nem állottak hivatásuknak magaslatán, hanem hibát hiba után követtek el. Mentségükül talán csak az szolgálhat, hogy ércztartalékukat egyáltalában gyöngének érezték; hogy nagyon hajlottak az érdekelt köröknek kívánságára, túlságos és hosszú lejáratú hitelkezelvényeket adva még építési célokra is; mentségükül szolgál végre az, hogy a kormány nem eléggé erélyesen őrizte a különben sem szigorú banktörvénynek betartását. A kormány maga is félve az ércztartalék gyengességétől, hasonlólag nehézségeket kezdett emelni az állampapír-pénznek aranyban való bevéltethatása ellen és tartva a kereskedelmi körök elégtelenségétől, önmaga szemet hunyt a bankok törvényellenes eljárása felett. Ilyen körülmények között a bankjegyforgalom évről-évre emelkedő számokat tüntet fel és 1880. óta a következő fokozatokban emelkedik:

1881-ben	735 millió lira
1882-ben	732 » »
a kényszerárfolyam megszüntetése után pedig:	
1883-ban	793 millió lira
1884-ben	899 » »
1885-ben	948 » »
1886-ban	1.031 » »
1887-ben	1.075 » »
1888-ban	1.074 » »
1889-ben	1.116 » »

Látjuk tehát, hogy a banktörvény által előírt maximum, a 750 millió, a kényszerárfolyam megszüntetése után rohamosan

túlszárnyaltatik. Igaz, hogy időközben az ércztartalék is gyarapodik, még pedig 1883-tól fogva, a mely évben még csak 319 millió lira, míg

1886-ban már	344	»	»
1887-ben	377	»	»
1888-ban	434	»	»
1889-ben	437	»	»

Azonban ezen érczalap-növekedés nem felelt meg a törvény kívánalmának, mely a maximumon felül kibocsátott jegyek teljes érczfedezetét kívánta. Kimutathatjuk ezt minden év átlagszámaiból és időközönként a törvénytelen jegykibocsátás valószínűleg még nagyobb mérveket öltött. Lássuk pl. az 1889-ik évet:

A bankjegy-maximum 750 millió lira, ennek törvényes fedezete $\frac{1}{3}$, tehát 250 » » marad a maximum felüli bankjegy (1.116 — 750) 366 millió lira, melylyel szemben áll (437 — 250) 187 millió lira érczfedezet és így az ércztartalékok teljes kihasználása után találunk még (366 — 187) 179 millió lira törvénytelenül kibocsátott bankjegyet. Előfordultak olyan esetek is, a melyekben a törvénytelenül kibocsátott jegyek megközelítették a 300 millió lírát.

A fiducziaris pénzjegyek ezen túltengése nagyon is természetessé teszi, hogy a bankjegyeket érczben való beváltás miatt mind gyakrabban mutatják be. Az olasz bankok érczalapja, még ha a törvény kívánságának meg is felelt volna, sem lett volna igen bő; könnyen elképzelhetjük tehát, mily idegességet, milyen aggályokat árulhatott el a bankok vezetése, midőn a különben is gyenge ércztartalékot veszélyben látta. Fokozta a félelmet még azon körülmény, hogy az ércztartalék hat bank között oszlott meg és így az egyes bankra háruló veszély még öregbedett. Bonyolította a helyzetet az is, hogy a bankok aktívái között egymásnak bankjegyei is szerepeltek, továbbá, hogy az államkincstár folyton előlegek vételével gyengítette a bankok folyó üzleteszközeit. Ezen kritikus helyzetben azonban a bankok a lehető legrosszabb eszközözöz folyamodtak, a törvénysértéshez, a mennyiben ugyanis bankjegyeiknek érczpénzben való beváltása ellen mindenféle nehézségeket emeltek. Nem lehet csodálkozni azon, hogy a bankjegyek diskreditálása nagyobb és nagyobb mérveket öltött.

Még 1887-ben 150 millió lira erejéig fordul elő érczben való beváltás, azonban 1888-ban pusztán 90 millió és 1889-ben csak 75 millió. Minthogy a beváltásra a közönség a banknál bizton nem számíthatott, a szabad forgalomban keresi az arany pénzdarabokat részben thesaurálás végett, részben azon czélból, hogy a külföldre kivigye, egy szóval előáll az ágió. Ma már Olaszországban a szabad forgalomban az aranypénz nagyon ritka és a pénzforgalom szükségleteit oly bankjegy és államjegy elégíti ki, melyeknek beválthatósága igen gyakran pusztá fikció.

Mig tehát Magliani terve szerint a jövődöbeli pénzforgalmat olyannak képzelte, hogy abban 1.100 millió lira érczpénz és 1.100 millió lira papírpénz lesz, az eredmény pár évi fejlődés után az lön, hogy a papírpénz 1.500 millió lirára szaporodott, mig a szabad forgalomban lévő érczpénz semmi esetre sem fog még csak 700 millióra sem rügni, hogy kiegészítse a tervezett 2.200 milliót. Ezen összeg ma mindenesetre redukálva van és az ágiónak tartós jellege 1—2°/o közt arra enged következtetni, hogy Olaszország ma körülbelül azon pénzmennyiség felett rendelkezik, mely rendes pénzforgalmi szükségleteire épen elegendő. Hogy azonban ezen állapot nem igen kielégítő, könnyen felfogható; de feladatunknak körén kívül áll azon tervekkel foglalkozni, melyek már pár év óta az olasz kormány körében és az irodalom terén az olasz pénzrendszer szanálása czéljából napirendre kerültek. Általánosán el van ismerve, hogy a 340 millió államjegynek a forgalomból egyik vagy másik módon ki kell vétetnie; de még nagyobb súlyt fektetnek a jegybankok ügyének reformjára és csak a megoldás nehézsége okozza azt, hogy ezen sokféle tervekből eddig még törvény nem keletkezett. Némelyek a bankjegyek kontingentálásában, mások az ércztartaléknak 33°/o-ról 50°/o-ra való felemelésében, ismét mások az olasz jegybankoknak a németbirodalmi bank mintájára való átalakításában látják a gyógyszert; de egyetértének valamennyien abban, hogy a jegybankoknak eddigi törvénysértő praxisában, a maximumon felül kibocsátott illegális jegyek nagy mennyiségében, helytelen diskonto-politikájában és főkép abban, hogy szigorúan meg nem feleltek jegybeváltási köteleességüknek, fekszik kútforrása azon sajnos ténynek, hogy a valutarendelési művelet végsikerében kompromittálva lett.

III.

Ismeretesek már most előttünk azok a különös okok, melyek az olasz rendezésnek részbeni balsikerét előidézték s ezek után alig tarthatjuk jogosnak azon aggályokat, melyet az olasz példára való hivatkozással saját valutarendezésünk sikere iránt több részről emelnek. Az a sokszor hangoztatott általános érv, hogy az Osztrák-Magyar monarchia, mint szegény és külföldi adósságai folytán gazdaságilag függő terület, nem fogja megőrizhetni az áldozatokkal beszerzett aranypénzkészletet, üres szólamná válik, ha kritikai bonczkés alá vétetik. Láttuk, hogy Olaszországban nem passzív kereskedelmi mérlegében, nem külföldi adósságaiban feküdt a baj kútforrása, hanem helytelen pénzügyi organizmusában és nem volna okunk még akkor sem aggódni, ha a kereskedelmi mérleg állásának nagyobb fontosságot tulajdonítunk, mint a milyen tényleg megilleti.

Az Osztrák-Magyar monarchia kereskedelmi mérlege évek hosszú sora óta folytonosan aktív. Alig fordult év, melyben a kiviteli többlet nem haladta volna meg a 100 millió frtot, sőt 1888-ban a kiviteli többlet majdnem 200 millió forintra emelkedik. Ilyen körülmények között pedig az olasz passzív mérlegre való hivatkozás nálunk jelentőséggel nem bírhat. Nehezebb ugyan a monarchia külföldi adósságaira nézve számokban kifejezett támpontot találni; de annyit mégis tudunk, hogy a monarchia mindkét államának összes államadóssága nem éri el az 5 $\frac{1}{2}$ milliárd forintot; tehát egyrészt nem nagyobb, mint az olasz államadósság és ugyancsak az olasz példából kiindulva, a külföldre fizetendő kamat és tőketörlesztés nem igen fogja meghaladni a 100 millió forintot, úgy, hogy tehát ezen évi szükségletet évi kiviteli többletünk nagyon bőven fedezheti. A rendszeres fluktuációktól eltekintve, nincs semmi okunk tehát attól tartani, hogy kereskedelmi mérlegünk vagy a kamatfizetések folytán kedvezőtlen váltóárfolyamok honosodnának meg állandóan és aranypénzünknek a külföldre való folytonos kiszivárgása idéztetnék elő.

Azonkívül az Osztrák-Magyar monarchia pénzjegymennyisége aggályokra okot nem ad. Összevetve bankjegyet, állampapírpénzt, ezüstpénzt és váltópénzdarabokat: 800–850 millió forint közt ingadozó pénztömeget nyerünk, mely kapcsolatba hozva a két államnak ma már 40 millió főnyi lakosságával, egy főre — mint látjuk — 20–22 $\frac{1}{2}$ frt átlagot ad. Ez az

átlagszám oly alant marad a többi európai államok megfelelő száma alatt, hogy e miatt aggály semmi esetre sem volna indokolt, de azonkívül pénzpiacunkon felmerült jelenségek egész sorából hasonló következtetést vonhatunk. Valutarendezésünknel tehát olyan alaptévedés, minő az olasz valutarendezésnél e tekintetben történt, el nem követhető, de másrészt okulnunk kell az olasz példán arra nézve, hogy a kellő ércz-pénzmenyiséget a jövőre nézve is biztosítsuk. Minthogy a szabad forgalomban levő érczpénzkészletünk csekély, oly eljárás volna egyedül helyes, mely az összes 312 millió forintot kitevő állampapírpénznek érczpénzzel való helyettesítését eszközölné. Nem volna czélszerű, ezen összeg egy részét beváltatlanul hagyni, mert a túlságos takarékoskodás kamat- vagy költség-megkímélés szempontjából könnyen megghiusithatná kedvezőtlen körülmények beálltával az egész rendezésnek sikerét. Az egész összegnek érczpénzben való beváltása már azért is kívánatos, mert annak egy része, talán $\frac{1}{4}$ -ede, amugy is ezüst-pénzben fogna eszközöltetni és így a fenmaradó aranykészlet túlságos gyengének bizonyulhatna, ha a forgalomban ezzel még állampapírpénz is konkurrálna. Pénzforgalmunknak a valutarendezés utáni fejlődésétől függ majd, vajjon a jövőben mutatkozó pénzjegyszükségletet czélszerű leend-e a német birodalmi »Reichscassenschein«-ok példájára bizonyos mértékben gyarapítani vagy sem.

Nem tagadjuk mind a mellett, hogy valutarendezésünk keresztülvitele után jegybankunknak követendő politikájától fog függni jövődöbeli pénzrendszerünknek egészséges volta, de épen az olasz viszonyokkal való összehasonlítás mutatja, hogy helyzetünk e tekintetben is sokkal kedvezőbb. Egy jegybankkal birunk, mely a jövőben hatalmas ércztartalékával erős oszlopa lesz egész pénz és hitelorganizáczióknak s mely ma is követi már azon szabályokat, melyeknek az olasz bankoknál való meghonosítása az ottani reformoknak czélját képezi. Jelenleg, a kényszerárfolyamnak uralma alatt, a midőn az üzletkör egészségtelen kiterjesztésére való inger rendesen még nagyobb szokott lenni, az osztrák-magyar banknak vezetése bebizonyította, hogy ezen ingereknek ellen tudott állani, nincs jogunk tehát feltenni, hogy a kényszerárfolyam megszüntetése után — a midőn saját fizetőképességének fentartása végett saját érdekei fogják óvatos eljárásra inteni — ne felelne meg magas hivatásának.

DR. BAMBERGER BÉLA.

KÖZGAZDASÁGI HAVI KRÓNKA.

Márczius hó.

1-én. A magyar ügy, mint az osztrák kereskedelemügyi miniszter is jóváhagyta az *Osztrák-magyar Lloyd* ügyének tárgyalásával megbízott képviselők megállapodásait, melyek szerint az osztrák-magyar Lloyd megszűnik közös vállalat lenni és tisztán osztrák vállalatná alakul át.

Az *Első magyar gazdasági gépgyár-részvénytársulat* közgyűlése elhatározta, hogy a mult 1890-ik évi 50.430 frtot tevő tiszta nyereséget az előző évi veszteségnek leírására fordítja, úgy, hogy még 200.632 frt. veszteség maradt fenn.

2-án. A *Magyar általános takarékpénztár-részvénytársaság* közgyűlése elhatározta, hogy a mult évi 96.276 frtot tevő tiszta nyereségből 7 frtos osztalék fizetessék és az alapító jegyek szelvényei 93 krral váltassanak be.

A *Schlick-féle vasöntőde és gépgyár-részvénytársaság* közgyűlése elfogadta az igazgatóság javaslatát, mely szerint a mult évi 178.425 frtnyi tiszta nyereségből 14 frtos osztalék fizetessék; a tartalékalap számára 15.055 frt. tétetik félre, úgy, hogy ez alap már most 120.000 frtra rúg. Az elmúlt évi összes forgalom 2.460.427 frtot tett.

3-án. A *Pesti magyar kereskedelmi bank* zárszámadása 30 millió forint betétet, 37 millió forint jelzálog- és községi kölcsönt, 10 millió forint váltótárczát, 15 millió forint előleget mutat. Az összes forgalom 2 1/2 milliárd forint volt.

A pesti *Viktória-gőzmalom* rendkívüli közgyűlése elfogadta az igazgatóság javaslatait, a szegedi *Ligeti-féle gőzmalom* megszerzését és 1.200 darab 150 frtos új részvénynek kibocsátását illetőleg.

A morvaországi helytartóság megszüntette a szarvasmarháknak Nyitra megyéből való bevitele ellen felállított tilalmát.

4-én. A *keleti forgalomban* május 1-től közvetlen díjszabás fog életbe lépni.

5-én. A *Budapesti kereskedelmi és iparbank-részvénytársaság* közgyűlése elhatározta, hogy a 28.180 frt. nyereségből 6 frtos osztalék fizetessék.

Galanthán Zichy József gr. elnöklete alatt »*Dudvai árvízmentesítő és vízszabályozó társaság*« létesült.

6-án. Nagy-Szombaton a *hímző-ipar* érdekében mozgalmat indítottak meg.

A *budapesti sütők, cukrászok és bábosok ipartestülete* megtartotta közgyűlését. Ez ipartestületnek ez idő szerint van 207 pék, 81 cukrász

és 17 bábos tagja. Munkában áll jelenleg 1000 segéd és 633 inas; munka nélkül mintegy 500 péklegény tartózkodik a fővárosban.

A *Magyar leszámítoló és pénzváltó-bank* igazgatósága megállapította az 1890. évi zárszámadást. A tiszta nyereség 972.831 ft., mi a részvénytőke 9⁷²/₁₀₀ kamatozásának felel meg. Az igazgatóság javasolja, hogy a tartalékalaphoz az alapszabályszerű 5⁰/₁₀₀-os javadalmazás helyett 100.000 ft. csatoltassék, mi által ez alap 450.000 frtra növekedik és hogy osztalékul részvényenkint 7 ft. 50 kr. = 7¹/₂⁰/₁₀₀ fizetessék. Az 1890. évi nyereség a legnagyobb, mit a bank eddig elért.

A *salgótarjáni köszénbánya-részvénytársulat* közgyűlése elhatározta, hogy az 517.292 frtnyi nyereségből részvényenkint 20 frtnyi osztalék fizetessék. Az 1890-ki széneladás 6,517.908 métermázsára rúgott.

A »Pannónia« magyar viszontbiztosító-intézet igazgatósága elhatározta, hogy a közgyűlésen 47 frtnyi osztalék kifizetését fogja javasolni; a tartalékalap 1890. december 31-én 1,261.016 frtot tett.

7-én. A kereskedelemügyi miniszteriumban a magyar-román vasuti csatlakozásokra vonatkozólag tárgyalások folynak.

A *Budapesti III. ker. takarékpénztár* mérlege 12.653 ft. tiszta nyereséget mutat.

Az Ausztria-Magyarországból Németországba irányuló *sértés-kivitel* 1890-ben 161.934 darabra rúgott (1889-ben = 131.624 darab).

8-án. A *Magyar jelzálog-hitelbank* mérlege 1,410.031 frtnyi tiszta nyereséget mutat (1889-ben 1,301.231). Az igazgatóság a közgyűlésnek javasolni fogja, hogy részvényenkint 37 frankos osztalék és az 50⁰/₁₀₀-kal befizetett ideiglenes jegyekért 18¹/₂ frank fizetessék (1889-ben 35 frank és 17¹/₂ frank). — A jelzálog-hitelbanknak mult évi nyeresége felülmúlja az összes eddig elért nyereségeket. Az igazgatósági javaslatok elfogadása esetén a tartalékalapok 1¹/₂ millió frtra fognak rúgni és ezenkívül 1,670.326 frtnyi ágió-tartalékalappal bir az intézet.

Az *Általános waggonkölcsönző társaság* igazgatósága 7¹/₂ frtos = 9¹/₂⁰/₁₀₀ osztalék kifizetését javasolja.

A *Nemzetközi waggonkölcsönző részvénytársaság* közgyűlése elhatározta, hogy a mult év 203.446 frtnyi nyereségből 7¹/₂ frtos osztalék fizetessék és 42.033 ft. új számlára irattassék át. Az elmúlt évben a waggon-bérek 208.013 frtot eredményeztek. A társaság waggon-állománya a következő üzleti évre már el van helyezve; egységes üzleti szabályzatok követése érdekében az Általános waggonkölcsönző társasággal és az Első bécsi vasuti kocsitársasággal egyezmény jött létre.

9-én. A magyar államvasutakon február hóban 266.304 személyvel több szállítottatott, mint a mult év ugyanezen havában, a bevételek pedig 79,334 frttal rúgtak többre.

A *Magyar asphalt-részvénytársaság* közgyűlése az 58,453 frtnyi tiszta nyereségből 7⁰/₁₀₀-os osztalék kifizetését és 30.000 frtnak az általános tartalékalapba való helyezését határozta el. Elhatározta továbbá az alaptőkének 300.000 frtról 400.000 frtra való felemelését. Az új 100 ft. névértékű, teljesen befizetendő részvények 120 frtos árfolyammal bocsáttnak ki, melyből 20 ft. a tartalékalap javára esik.

10-én. A *Dunagőzhajózási társaság* és az osztrák kormány között megindulnak a tárgyalások a vállalat állami segítéjeze

tárgyában. A társaság beadványában a következőket kívánja: a nyugdíjalap számára évente 300.000 frt. segély megadását; a felső Duna szabályozási és a folyam kotrási költségeinek fedezését; évente 170.000 frt. kártalanítási összeget a felső Dunán való személyforgalom fentartásáért és 70.000 frtnyi kártalanítási összeget a Fekete tengeren való hajózás fentartásáért, végre 10 évi tartamon át évente 1 millió frtnyi kamat nélküli kölcsön engedélyezését, vagyis összesen 10 millió forintnyi kölcsön engedélyezését. A társaság kijelenti továbbá, hogy az árúk után kivetett magyar szállítási adó a nemzetközi szerződésekkel össze nem egyeztethető és kéri az osztrák kormányt, hogy ez adó megszüntetését a Dunagőzhajózási társulat szállításai számára eszközölje ki. Hir szerint az osztrák kormány a 10 millió kölcsön engedélyezésére nem hajlandó és a nyugdíjalap számára követelt 300.000 frtnyi segélyt sem szándékozik megadni. Azonban kész a kormány a társaságnak oly segélyt nyújtani, mely a nyugdíjalap hiányának fedezését lehetővé teszi. Továbbá hajlandó ugy a vízszabályozás, mint a folyamkotrási költségeit viselni, a mennyiben azt a Duna folyamon való összes hajózás érdekei kívánják.

Siófokon nagyobb terjedelmű fürdőtelep létesítésére részvénytársulat alakult; a részvénytőke 250.000 frt.

Az *osztrák-magyar vámterületnek* 1890. évi bevételei 44,098,504 forintot tettek (1889-ben 42,348.145 frt.).

A zágrábi kereskedelmi kamara a pénzügyi, kereskedelemügyi és földművelésügyi minisztereknél kérelmezi, hogy a *tervezett méhsöradó* ne hozassék be.

A *m. kir. állanvasutak új árúdíjszabása* már is mutatja hatását. Mig január hóban a közlekedési akadályok miatt az eredmény körülbelül 500.000 frttal kisebb volt; február hó végén a két hónapra szóló bevételek 210.000 frtnyi emelkedést mutatnak.

A *Varasd-Teplíc környékén fekvő*, eddig még ki nem aknázott *kőszénbányák* üzembe vételére az ottani érdekeltek társaságot alakítottak.

11-én. A *Csillaghegyi kőbánya-részvénytársaság* rendkívüli közgyűlést tartott, mely a részvénytőkének 125.000 frttal való felemelését elhatározta és a lábatlani cementgyár megvételét jóváhagyta.

A *Németországgal folytatott kereskedelmi szerződési tárgyalások* ismét megszakadtak, mert a német meghatalmazottak, kik nemrég utasításokért jártak Berlinben, nem hoztak kielégítő utasításokat magokkal s most ismét vissza kellett térniök.

Az *Erzsébet gőzmalom-társaság* közgyűlése elhatározta, hogy a múlt évi 260.898 frtnyi tiszta nyereségből 35 frt. = 17¹/₂% osztalék fizetessék.

A Magyar hitelbank és a Rothschild-csoport a legközelebbi jövőben nyilvános aláírás alá akarják bocsátani a *magyar földhitelintézet új 4⁰/o-os vízszabályozási és talajjavítási zálogleveleit*.

A *Magyar általános hitelbank* 1890. évi zárszámadása 1,321.014 forintnyi nyereséget mutat. A bank- és áruosztály 105.420 frtnyi veszteséget mutat fel az áruüzletben és 77.861 frt. veszteséget a fiumei hitelbank részvényeinek érték csökkenése folytán. Ellenben az egyesült malmok és a főüzlet jövedelmezőbbek voltak, mint a múlt esztendőben, úgy, hogy az igazgatóság azt javasolja, hogy részvényenkint 24 frt. osztalék fizetessék.

A *Pesti magyar kereskedelmi bank* közgyűlése elhatározta, hogy a múlt évi 1,420,912 frtnyi tiszta nyereségből 55 frtos osztalék fizetessék, 252,939 frt. pedig a rendkívüli tartalékalap javadalmazására és a maradék, 287,973 frt., a jövő üzleti évre nyereményként átvitessék.

12-én. Hir szerint a kormány már most komolyan szándékozik a *valutarendezéssel foglalkozni*, ha Ausztria hajlandó e lépésre. Ha azonban az osztrák pénzügyminiszter erre hajlandónak nem mutatkoznék, akkor Magyarország a valuta rendezését megelőzőleg az 5°/o-os állampapírok konverzióját fogja keresztülvinni.

A *Franciaországba szállított magyar ásványvizekről* 1891. április 1-től származási bizonyítványok mutatandók fel.

A pénzügyminiszter rendelete szerint a *budapesti fővárosi takarékpénztár* 4¹/₂^o/o-os záloglevelei óvadék és bánatpénz gyanánt elfogadandók. — A fővárosi takarékpénztár azt tervezi, hogy a zálogleveleinek biztosítására rendelt tartalékalapját 1¹/₂ millióra felemeli és az adómentességet biztosítja. E célból az igazgatóság 2.000 darab új részvénynek kibocsátását 600.000 frt. névértékben tervezi.

A kereskedelemügyi miniszter meghosszabbította az *abauj-újkecskei helyi érdekű vasút* építésére szóló engedélyt egy évre.

A *Zemplén megye gazdasági felvirágztatása érdekében kiküldött állandó bizottság* első ülésében a kormánynak azt tanácsolja, hogy a dohány- és szivargyárat ne Tolcsván, hanem Tokajban létesítsék. Ha a lentermelés eredményes lesz, Tolcsván nagyszabású lenszövőgyár létesítését tervezik. Végre a tervezett serfűző- és malátagyár mielőbbi felállítását is sürgetik.

13-án. A már elkészült *vízjogi törvényjavaslat*, tekintettel a köz-igazgatási törvényjavaslatokra, átdolgoztatik s elkészülése után azonnal a képviselőház elé terjesztetik.

A *Pallas irodalmi és nyomdai részvénytársaság* a múlt évben 170.260 frtnyi tiszta nyereséget ért el. A kifizetésre jutó osztalék az igazgatóság javaslata szerint 15 frt. = 7¹/₂^o/o lesz.

A nyitrai megyei mezőgazdasági egylet Pozsony megye főispánjához küldöttséget meneszt a *pozsonyi hízalt marha kiviteli piac*z újból létesítése tárgyában.

Az osztrák-magyar monarchia és a német birodalom között kötendő *kereskedelmi szerződésre vonatkozó tárgyalásokat* folytatják.

A *Tiszavölgy szabályozására* és a *Temes-Bégavölgy védelmére* vonatkozó előterjesztések, technikai előmunkálatok és számítások e napokban terjesztetnek a földmivelésügyi miniszter elé. Hir szerint e munkálatok legnagyobb részét a földmivelésügyi minisztérium költségén végeztetnek.

14-én. A *Magyar földhitelintézet* 12,625.000 frtnyi 4°/o-os adómentes vízszabályozási és talajjavítási zálogleveleinek kibocsátására hirdet aláírási felhívást a magyar általános hitelbank és csoportja. E zálogleveleket a Magyar földhitelintézet az 1889: XXX. t.-cz. értelmében engedélyezett vízszabályozási és talajjavítási kölcsönök alapján bocsátja ki.

Az *Első magyar általános biztosító-társaság* választmánya elfogadta az igazgatóság és felügyelő-bizottság javaslatát, melynek értelmében az 1890-ki 376.024 frtnyi tiszta nyereségből a tartalékok dotációja és egyéb alapszabályszerű levonások után részvényenkint 60 frt. osztalék fizetessék. Ez az eredmény az előző éviéknél jóval

kisebb, mert a társaság az utolsó 20 évben átlag 162 frt. osztalékot fizetett. Az üzlet e kevésbbé kedvező alakulása a tüzosztálybeli nagy károkból ered (3,108.205 frt. kár); a jégosztály üzlete pedig 2 millió frtot túlhaladó díjbevétele mellett 364.602 frt. veszteséggel záródott.

Az *Első budapesti gőzmalom-részvénytársaság* mult évi mérlege 362.356 frtnyi tiszta nyereséget mutat.

15-én. Az *Első pesti spódium- és csontlisztgyár-részvénytársaság* közgyűlése elhatározta, hogy a mult évi 8.499 frt. nyereséget a tartalékalaphoz csatolja (mult évi árúeladás 313.900 frt.). A közgyűlés továbbá egy kénsav-, salétrom- és sósavgyár felállítását mondta ki és jóváhagyta a borostyánkői kén- és rézkovandbányák megvételét. Az új gyár építése költségeire 1.200 darab 150 frtos elsőbbségi kötvényt bocsát ki 5%-os kamatozással.

Az *Első magyar szállítási részvénytársaság* mult évi nyeresége 32.391 frt. volt, melyből részvényenkint 20 frt. = 10% osztalék fizetetik ki.

16-án. Az új magyar-gácsországi vasuti összeköttetés ügyében a magyar és osztrák kormány között tárgyalások folynak.

A román kormány képviselői ma fejezték be a kereskedelem-ügyi miniszteriummal folytatott tárgyalásokat. A magyar-román vasuti és közúti csatlakozásokra, valamint a predeali pályaudvarra vonatkozó egyezség aláíratott.

A *Fővárosi bank-részvénytársaság* közgyűlése 4.500 frtnyi tiszta nyereségből 5%-os osztalékot fizet. A közgyűlés továbbá elhatározta, hogy a részvénytőket 400.000 frtra emeli fel.

Az *Athenaeum irodalmi és könyvnyomda-részvénytársulat* közgyűlése a mult évi 76.565 frtnyi tiszta nyereségből részvényenkint 27 frt. osztalék fizetését határozta el.

A *Pesti molnárók és sütők gőzmalma-részvénytársaság* a 190.127 forintnyi tiszta nyereségből 36 frt. = 18% osztalék fizetését határozta el.

A *budapesti árú- és értéktőzsde ügynökeinek szövetkezte* elhatározta, hogy a tőzsdetanácschoz fordul a tőzsdei látogatók által illeték-telen módon közvetített ügyletek tárgyában.

17-én. A *Németországgal való vámszerződés* ügyében Ausztria és Magyarország képviselői között tárgyalások folytak. Két ülés volt a külügyminiszteriumban: az egyikben a Németországgal való szabadalmi és védjegyügy tárgyában kötendő egyezség, a másikban a vámtárgyalásokra vonatkozó utasítások kerültek szóba.

18-án. A *budapesti szövetkezeti bankok* küldöttséget menesztettek a pénzügyminiszterhez a czélból, hogy a 10%-os kereseti adó leszállítását kérjék ez intézetek javára.

19-én. A *Ganz és társa vasöntő és gépgyár-részvénytársaság* közgyűlése elfogadta az igazgatóság indítványát, mely szerint a 858.943 frtnyi tiszta nyereségből részvényenkint 75 frt. osztalék fizetetik, 200.000 frt. a tartalékalap gyarapítására és szintén 200.000 frt. egy új osztalék-tartalékalap létesítésére fordítatik, 124.476 frt. pedig a jövő év számlájára vitetik át.

A *Magyar általános hitelbank* közgyűlése elfogadta az igazgatóság indítványát, mely szerint részvényenkint 24 frtnyi osztalék fizetetik.

A berni kongresszuson megállapított nemzetközi szállítási jog a hazánkban és Ausztriában létező szabályzatok megváltoztatását

eszi szükségessé. E célból Budapesten közös tárgyalások fognak tartatni.

A *székesfehérvári és tolnai helyi érdekű vasutak* engedményese és az ottani képviselők Baross miniszter elnöklete alatt ülészetek és a következő helyi érdekű vasuti hálózatot állapították meg: Bicske—Székesfehérvár—Sárbogárd, Székesfehérvár—Ercsi, Ercsi—Dunaföldvár—Paks, Paks—Tolna—Mözs, és esetleg Szegszárd—Baranyavár.

A *temesvári kiállításra* már eddig 2.000 kiállító jelentkezett.

20-án. A *pesti polgári kereskedelmi testület* közgyűlése megtartott; a testület vagyona 1890. év végén 379.599 frt volt.

Az *Angol-osztrák bank* mérlege 2,402.471 frtnyi nyereséget mutat. A vezértanács javasolja, hogy 700.000 frt. a tartalékalap gyarapítására fordíttassék, részvényenkint 10 frt. osztalék fizetessék ki és 56.201 frt. új számlára irassék.

Varasdon elhatározta, hogy *légszuszvillagító gyárat* alapítanak, mely a légszeszt petroleum-maradványokból állítja elő.

21-én. A *pozsonyi nemzetközi marhavásár* újból való életbe léptetése módzatainak megállapítása végett Pozsonyban tanácskozást tartottak.

A kereskedelemügyi miniszter a törvényhatóságokhoz körrendeletet intézett a *szesz italok kimérésével foglalkozó üzletek* megkezdéséhez és gyakorlásához szükséges engedély megadása tárgyában.

A kereskedelemügyi miniszter a *bécsi kereskedők Budapesten való házalása* ellen emelt panaszokra rendeletet bocsátott ki, mely az ipartörvénynek pontos végrehajtását célozza.

A *Magyar építő-vállalatok részvénytársasága* közgyűlésén elhatározta, hogy a 37.202 frtnyi veszteséget új számlára írja.

A *Gschwindt-féle szesz-, élesztő-, likőr- és rumgyár-részvénytársaság* közgyűlése elhatározta, hogy a 84.467 frtnyi tiszta nyereségből részvényenkint 24 frtnyi osztalékot fizet.

22-én. A *budapesti termény- és értéktőzsde* közgyűlése megtartott; új tőzsdeépület építését határozták el.

23-án. A *Magyar földhitelintézet* közgyűlése megtartott. Az 1890. évben az intézet 550 kölcsönt szavazott meg 11,412.400 frt. értékben; a múlt év december 31-én tényleg fennállott jelzálogos követelések összege 94,168.724 frtot tett, melynek fedezetére 34,085.511 frtot tevő mellékértékekkel együtt 261,870.988 frt. értékű jelzálog van lekötve. A forgalomban levő ki nem sorsolt jelzáloglevelek összege 165,116.520 frt. Az intézet üzleteredményi számlája az alapszabályszerű levonások után 237.690 frt. tiszta nyereséget mutat, mely összeg a tartalékalaphoz csatoltatott.

A *Kisbirtokosok országos földhitelintézete* megtartotta közgyűlését. A múlt évben 1.624 félnek 22,314.100 frt. kölcsön szavaztatott meg. Az elért tiszta jövedelem 134.631 frt., mely összeg 70%-a a tartalékalap növelésére fordíttatik.

Az *Ujlaki téglá- és mészégető-részvénytársaság* közgyűlése megtartott. A lefolyt évben 5,900.000 téglát gyártottak; az elért tiszta haszon 15.980 frt., melyből részvényenkint 10 frt. osztalék fizetetik. A közgyűlés elhatározta, hogy az eddigi 200 frtos részvényeket lebélyegzés által 150 frt. értékre leszállítja és 626 db. új 150 frtos részvényt bocsát ki.

A *Magyar mezőgazdák hadsereg-szállítási szövetkezete* megtartotta közgyűlését, az igazgatóság indítványa elfogadtatott, melynek értel-

mében új mezőgazdasági szövetkezet alakítandó 300.000 frt. részvénytőkével.

24-én. Az *Adria magyar tengeri hajózási részvénytársaság* ügyében folytatott tárgyalásokat a kereskedelemügyi miniszteriumban befejezték. A társaság 1893. végeig 20 gőzösre fogja hajóállományát szaporítani és e célra 570.000 frtnyi évi segélyt nyer. Egyszersmind azon utakat is megállapították, melyeken a társaságnak állandó közlekedést kell fentartania.

25-én. A *Disconto- és értékpapírbank-részvénytársaság* közgyűlése elhatározta, hogy a múlt évi 74.767 frtnyi tiszta nyereségből 6 frtos osztalék fizetessék.

26-án. Az *Első magyar szövő- és kötőgyár-részvénytársaság* közgyűlése elhatározta, hogy a múlt évi 8.078 frtnyi veszteséget új számlára iratja.

Temesvárott »*Délmagyar kereskedelmi és mezőgazdasági bankot*« alakítottak 250.000 frt. részvénytőkével. A részvények egy részét a pesti magyar kereskedelmi bank jegyezte.

A pesti *Jordán-féle bőrgyárat* részvénytársasággá alakítják át; a részvénytőke 500.000 frt.

Az *Első erdélyi vasút-részvénytársaság* közgyűlése megtartott; az évi jelentésből kitűnik, hogy az elmúlt évben 39.000 frtnyi értékben sorsoltattak ki részvények.

A *Leszámlító és pénzváltóbank-részvénytársaság* közgyűlése elfogadta az igazgatóság javaslatait, melyeknek értelmében a 88.960 frt. tiszta nyereségből $7\frac{1}{2}$ frt. = $7\frac{1}{2}\%$ osztalék fizetessék.

27-én. A *Németországgal való kereskedelmi szerződési tárgyalások* kedvezőbben alakulnak.

Az *Osztrák-magyar államvasút* magyarországi uradalmait május hóban fogják az államvasút-vállalattól különválasztani.

Az *Első szegedi kenderfeldolgozó-részvénytársaság* igazgatósága elhatározta, hogy a 43.228 frt. tiszta nyereségből, mely a 200.000 frtnyi részvénytőke $26\frac{6}{10}\%$ -os kamatozásának felel meg, csak $5\frac{1}{2}\%$ osztalék fizetessék és az egész fenmaradó összeg leírásokra fordíttassék.

28-án. Magyarországon február hóban 8,445.814 hektoliterfok szeszt és 1890. szeptember 1-től 1891. február végeig tartó idő alatt 43,000.596 hektoliterfok szeszt állítottak elő. Február hóban a *szesz-fogyasztási adó* 1,868.431 frtot tett, az említett időszak alatt pedig 12,595.048 frtot; ehhez járul még 41.516, illetőleg 649.953 frt. termelési adó.

Az *Első magyar jutafonó- és szövőgyár-részvénytársaság* közgyűlése elhatározta, hogy a múlt évből származó 79.358 frt. veszteséget új számlára írja.

A *Magyar jelzáloghitelbank-részvénytársaság* közgyűlése elfogadta az igazgatóság javaslatait, melyek értelmében az elmúlt évi 1,410.031 frt. tiszta nyereségből részvényenkint 37 frank és az ideiglenes részvényjegyekre jegyenként $18\frac{1}{2}$ frank osztalék fizetessék.

29-én. Az *Osztrák-magyar Lloydal való szerződés feloszlata*s tárgyában a két állam kormányai egyetértésre jutottak. A megfelelő törvényjavaslatok még április, vagy legfeljebb május hóban a törvényhozások elé fognak terjesztetni.

Debreczenben *mezőgazdasági hitel- és iparbank* alakult, melynek részvénytőkéje 200.000 frt.

Az *Egyesült magyarországi üveggyár-részvénytársaság* mérlege 62.102 frt. tiszta nyereséget mutat, az igazgatóság javaslata szerint 14 frtnyi osztalék fog fizettetni.

31-én. Eszéken egy nagy gőzmalom és papírgyár alapítását tervezik: 250.000, illetőleg 150.000 frt. tőkével.

A *csáktornyai és zágorjai vasut* mérlege 53.463 frtnyi tiszta nyereséget mutat.

MAGYARÁZÓ MEGJEGYZÉSEK A HAVI KRÓNIKÁHOZ.

Márczius hóban a törvényhozást már is kizárólag a közigazgatás államosítása foglalkoztatta, úgy, hogy a közgazdaság körében nem találkozunk semminemű törvényhozási alkotással. — A kormány azonban közgazdasági téren is fejtett ki előkészítő tevékenységet.

Első sorban a különböző hajózási vállalatok ügyeiről folytak tárgyalások. Az *Osztrák-magyar Lloydal való szerződés felbontása* már most el van határozva és bizonyos, hogy e vállalatot tisztán osztrák intézetté változtatják át. Mintegy kiegészítésként jelentkezik az a *megállapodás*, mely az *Adria hajózási vállalatra* nézve jött létre. A magyar állam a magyar vállalatot ezentúl jelentékeny támogatásban részesítendi, körülbelül $\frac{1}{2}$ millió frtra rúgó évi segínyt adván, mi által a hajóállomány szaporítása lehetségessé válik. Ellenszolgálatként az Adriának bizonyos előírt utakon állandó közlekedést kell majd fentartania. Ez utak főleg nyugatra visznek, mely közlekedési irány kiviteli kereskedésünk legelsőbbrendű érdekeit szolgálja. Tudvalevő dolog, hogy éppen az ez irányban vivő utak elhanyagolása adott okot ama panaszokra, melyeket Magyarország az osztrák-magyar Lloyddal szemben támasztott.

A valutarendezés ügyében a magyar és osztrák pénzügyminiszter közt közeledés történt. Noha a valutarendezés tényleges keresztülvitelére nézve megállapodás nem jött létre, mégis nem csekély jelentőséggel bír az a pont, mely iránt a két állam pénzügyminisztere közt megegyezés jött létre. A *valutarendezés előkészítését* ugyanis osztrák részről mindeddig úgy képzelték, hogy azt elejétől fogva külön szaktanácskozmányok fogják végezni. A mostani határozat értelmében pedig első sorban a két kormány fogja a valutarendezés tervezetét megállapítani és kész programmal fog a szakértői értekezletek elé lépni. Ilyeténképpen a művelet előkészítése sokkal rövidebb lesz. Nincs kizárva, hogy e módozat választása, mely a két kormánynak tevékenységét a valutarendezés keresztülvitelére nézve jóval önállóbbá teszi, azzal a jelentőséggel is bír, hogy az értékelreláció megállapításánál nem a szaktanácskozmányok véleménye, hanem a kormányok belátása fog előtérbe szorulni.

Finanziális téren a magyar földhitelintézet *vizsszabályozási és talajjavítási kötvényeinek kibocsátása* képezte e hó legjelentékenyebb eseményét.

Dr. Mandello Gyula.

IRODALMI SZEMLE.

Nyilatkozat.

Dr. Vizneker Antalnak, a »Nemzetgazdasági Szemle« előbbi márcziusi füzetében *ismertetése*: »A közegészségügy szerepe a nemzetgazdaságban« című értekezéséről annyira téves, mint tévesztő idézeteken és következtetéseken nyugszik és oly szenvedélyes támadást foglal magában, hogy részletes czáfolat helyett kényszerítve vagyok minderre röviden a következőket megjegyezni:

Az érték nagyságának nagy viszonylagossága mellett is, az érték nagyságának helyes meghatározásához az általános haszon felfogásán kívül még a képesség is szükséges a haszon, az érték mérvét is kellőleg megállapítani. A kiszakított idézésekből és ezeknek téves felfogásából dr. Vizneker A. urnak téves következtetésekhez is kellett jutnia, melyeket kijavítani már azért sem tartom érdemesnek, mivel magában az értekezésemben jeleztem, hogy *gondos kutatás után 50 érintkezési kapcsolatot találtam a nemzetgazdaság és közegészség között és ez 50 érintkezési kapcsolatot egészen tárgyilagosan tártam fel a magyar orvosi karnak és mindenkinek, a ki általában a nemzetgazdaság és közegészség e mondhatnám rendszeres összefüggéséről tudomással nem bír, ez iránt tájékoztatlan és ezeknek okvetlen útmutatóul s irányjelzésül szolgál, bármennyire gúnyolódik is értekezésem t. ismertetője.*

Különben a t. ismertető urat felhivom, mutassa be nekünk azt az angol, francia, német, olasz vagy bármely más nyelvű munkát, mely a közegészségnek a nemzetgazdasággal való tárgyilagossá, pontos és rendszeres összefüggését kimutatja, midőn még a külföldi szakirodalomban megjelent legjelesebb tankönyvekben sem volt e nagyfőntosságú benső viszonyoknak még csak egy kis cím vagy §. se szentelve! . . .

Ez leendő munkám értéke **rám fogott** túlbecsülésének is a valódi és legbiztosabb czáfolata. E nyilatkozatom valóságáról az olvasó szakközönség teljesen meggyőződhetik kellő kutatás után.

A statisztikai adatok nagyobb biztossága végett nem a számítási vagy a tíz évi, hanem nagy részben a hivatalos és husz évi átlagokat vettem **1890-ben** augusztusban döntő adatul, az ismertető ur által kigúnyolt halálozási aránynál *az értekezésemben is kiemelt*, de az ismertető által mellőzött 1880-ik évi rendkívüli halálozás évi 500 ezer s nem az *átlagos rendes 305 ezerre* rúgó *abszolút halálozási szám* véte-tett alapul az angol halálozási rendes arányszámmal összehasonlításnál.

Valamely mű ismertetésénél a képességen kívül még az igazság lelkiismeretes megtartása is lényeges kellék marad.

Budapesten, 1891. márczius hó 15-én.

Dr. Gerlóczy Gyula.

A tisztelt szerkesztő ur becses engedelmével dr. Gerlóczy urnak fenti nyilatkozatára néhány szóval én is nyilatkozom, csak röviden, mivel álláspontom igazolására a t. tanár ur által mondottakhoz úgy is alig van szükség bővebb kommentárra.

Az állítólag szenvedélyes támadásra s a téves és tévesztő idézetekre, a melyekkel vádol, nem is reflektálok, csak utalok magára az ismertetésre, a melyben elfogulatlan olvasó sem az egyiknek, sem a másiknak aranyért sem találhatná még a legcsekélyebb nyomát sem.

Az értéknek fogalmára vonatkozólag odavetett megjegyzésére azért nem válaszolhatok, mivel, megvallom őszintén, annak értelmét vagy az ismertetésemben foglaltakkal való összefüggését legjobb igyekezettel sem sikerült kiderítenem. De nem hagyhatom szó nélkül az 50 érintkezési kapcsolatot, a melyet a t. felolvasó ur »gondos kutatás után a nemzetgazdaság és a közegészség között talált és egészen tárgyilagosan feltárt«: az erre való ismételt hivatkozás sajnosan bizonyítja a tanár urnak nemcsak nemzetgazdaságtanbeli, hanem általában bárminemű tudománybeli gyengeségét. Mert hiszen nyilvánvaló, hogy a mikor a különböző dolgok között összefüggést, kölcsönhatást tapasztalunk, az összefüggés, habár az érintkezés sokféle szálaiban nyer is az kifejezést, rendszerint csak csekély számú elveken alapszik. A nemzetgazdaság és a közegészségügy közti kapcsolat lényege, alapja sem egyéb tulajdonképen, mint azon tény, hogy a közgazdaság alanya az ember, a népesség, a mely, hogy bármily sikeres működést, tehát gazdasági tevékenységet is kifejtessen, annak egyik szükséges előfeltétele a testi épség, az egészség. Ez azon egyszerű elv, a melyen a nemzetgazdaság és a közegészségügy közötti kapcsolat alapszik, a mely kapcsolat azonban a nemzetgazdaság különböző nyilvánulási-saihoz képest a legkülönbözőbb módon s akár határtalanul váltakozó formákban jelentkezhetik, a szerint, a mint az elvet a közgazdasági élet kisebb vagy nagyobb számú jelenségeire alkalmazzuk. Beszélhetünk tehát egy, legfeljebb néhány elvről, a melyek a nemzetgazdaság és a közegészség közti összefüggésnek alapját teszik, beszélhetünk továbbá meghatározatlan számú érintkezési kapcsolokról, a melyek ezen elv vagy elveknek következményét képezik: de 50 érintkezési kapcsolatról szólni, ez tudományos szempontból merőben képtelenség.

A tisztelt tanár ur nyilatkozata további folyamán szíves volt felhívni, hogy mutassam be neki azt az angol, francia, német, olasz vagy bármely más nyelvű munkát, a mely a közegészségügynek a nemzetgazdasággal való rendszeres összefüggését kimutatja. Ime, szolgálak vele. A State Board of Health of Massachusetts egyik évi jelentésében *Political Economy of Health* cím alatt már 1873-ban jelent meg egy értekezés, a mely kizárólag a közgazdaságtan szempontjából foglalkozik a közegészségügygyel, sőt az összefüggésnek egész rendszerét is megalapítja. A német irodalomban, igaz, nem ismerek oly munkát, mely a közegészségügy nemzetgazdasági jelentőségét ily rendszeresen felölelné, de egyes kérdéseket, a minő pl. az alkoholizmus, itt is fejtegettek közgazdasági és közegészségügyi szempontból egyaránt.

Nem hagyhatom azonban megjegyzés nélkül, hogy még azon esetben is, ha a tisztelt tanár ur netalán az irodalom leggondosabb áttanulmányozása daczára sem akadt oly műre, a mely a szóban forgó tárggyal foglalkoznék s ennélfogva a legjobb hiszemben tarthatta

magát a felvetett kérdésben uttörőnek: még akkor sem volna indokolható, illetve kritikai megrovás nélkül hagyható az írói önértetnek az a túlradó csapongása, a melyet a feltaláló ur a jelen esetben mutatott, mert az író azon aggodalmát, hogy szellemi termékét vagy annak becsét észre nem veszik s az esetleg a »quidquid in occulto, in apricum, protrahit aetas¹⁾ szomorú sorsára jut, az olvasó sohasem tartozik annyira respektálni, hogy az írói kérdés ilyen példán megbotránkozni ne állna jogában.

Statistikai adatainak védelmére kár volt a tisztelt tanár urnak egy árva szót is vesztegetni, mert hiszen hozzáértő ember csak mosolyog az erőlködésen, midőn bárki felütheti a hivatalos kiadványokat s azokból könnyű szerrel meggyőződhetik, hogy Magyarország halandósága az utóbbi 20 év alatt csak alig néhány esztendőben maradt alul az 500.000-en — s a tanár ur helyesbítésem daczára újból erősítgeti, hogy hazánk 20 évi átlagos halandósága csak 305.000. Egyéb-iránt furcsa fogalmak lehetnek a tanár urnak a népesedés törvényeiről, ha lehetségesnek tartja, hogy Magyarország halandósága egy nem abnormis esztendőben — 1880-ban — 500.000-re emelkedhetnék, a midőn szerinte az átlagos halálozás alig hogy a 300.000-et mulja felül.

A tisztelt nyilatkozó ur azzal végzi, hogy valamely mű ismeretetésénél a képességen kívül még az igazság lelkiismeretes megtartása is lényeges kellék marad. Teljesen igaz! Ámde értsük meg egymást! Szerény nézetem szerint nemcsak hogy nincs az igazság ellen, hanem éppen hozzátartozik az igazsághoz, hogy a midőn valamely művet ismertetünk, egyuttal azon hangulatnak is kifejezést adjunk, a melyet az illető író szóban forgó műve avagy egész írói működése bennünk támaszt. Hogy ama bizonyos ominózus jegyzet bennem nem a legkedvesebb hangulatot keltette, azt mindezek után, azt hiszem, a tisztelt tanár ur előtt felesleges bizonyítgatnom. Egyéb-iránt, ha a tisztelt tanár ur a kritikát netalán ezen indokok daczára is túlságos szigorúnak találná, vigasztalásul, vagy legalább megnyugtató bator vagyok a jubiláris mű másik jelmondatára emlékeztetni: *Lento passu ad vindictam sui divina procedit ira, tarditatemque supplicii gravitate compensat.*

Dr. Vizneker Antal.

A Németbirodalom valutareformja. Tanulmány. Irta Wickenburg Márk gróf. Megjelent Kilián Frigyesnél. Ára 90 kr.

Wickenburg Márk gróf tanulmánya nem egészen ismeretlen e folyóirat olvasói előtt. Pályázzván az 1887-iki Lévyay-díjra (»Fejtesenek ki Németország valutapolitikájának előzményei, pénzügyi eredményei és közgazdasági hatása«), a pályázat eredményéről e helyen is közzétett bírálói véleményünkben Kautz Gyula és Keleti Károly sok elismeréssel szóltak éppen azon pályaműről, melynek szerzője gyanánt később Wickenburg gróf jelentkezett. A tanulmány azonban jelen alakjában a kérdést sokkal szélesebb alapokon öleli föl, mert a szerző adatait jelentékenyen kiegészítette, több fejezetet egészen

¹⁾ A Gerlóczy-féle jubiláris mű egyik jelmondata. (Emléklapok dr. Gerlóczy Gyulának, mint műegyetemi tanárnak 25 éves működéséről. Kiadják: Babérkoszorú és három csillag. Budapest, 1889.)

átdolgozott, sőt tekintettel a valutarendezés előkészületeire monarchiánkban, jelen munkája befejező részét egészen a mi sajátlagos viszonyainknak szenteli, levonva ezekre nézve a német valutareformból levonható tanulságokat.

Az eszmemenetet illetőleg Wickenburg gróf mégis ragaszkodott azon sorrendhez, melyet a pályakérdés elébe kitzített. Az első fejezetben mindjárt megismertet bennünket a német valutareform előzményeivel, melyek egységes birodalmi pénzrendszerre törekedvén, összeesnek a politikai egységre való törekvésekkel Németországban. A szerző, szorosan a történelmi előadás tárgyilagosságával utal a nevezetesebb mozzanatokra, mig nem rátér magának a reformnak történetére, az alapelvek mellett a végrehajtás módzatainak ismertetésére. Mindenesetre helyesen tette, hogy előadásában lehetőleg a birodalmi törvényhozás tárgyalásaihoz tartotta magát, mert ez uton egyrészt tüzetesen megismerkedve az egyes részletkérdések körül fölmerült nézetek különféleségével, könnyebben módja nyílt objektív állásfoglalásra, másrészt pedig a reform konkrét alakban való létrejöttének részletei tárulván fel előtte, megóvatott attól is, hogy az elmélet utvesztőjébe tévedjen. Ily módon egységes, sikerült rajzát adja a nagy műnek, melynek keresztülvitele akár mint szorosan vett valutareform, akár pedig mint nemesfém transzakció egyaránt a legélenkebb érdeklődésre tarthat számot, különösen jelenleg nálunk.

De ha Wickenburg gróf föladatához hiven, túlnyomón a kérdés historikumát tárgyalja is, nem tér ki annak elvi szempontból való fejtegetése elől sem. Mint az egységes fémrendszer hive, természetesen öröndetesnek és kielégítőnek tartja a megoldást, melylyel a német birodalmi törvényhozás a valutakérdésen, a valutafém és értékegység szerencsés megválasztása által átesett; megoldva a reláció nehéz problémáját is, minden különös fejtörés nélkül. Tán még érdekesebbek ezen elvi föladatok eldöntésének vázolásánál azon részek, melyek az új rendszernek a gyakorlatban való megvalósítására irányuló rendelkezéseket írják le. Az ezüsteladások, a papírpénz forgalmának a Németbirodalom valutareformjában lefolyt szerepe különösen tanulságos ismertetés tárgyai. Önálló fejezetet szentel szerző azon hatásnak, melyet a német valutareform az összes számbavehető országokban előidézett és szépen fejt ki a pénz szerepének nemzetközi befolyását. A mű ezzel harmónikusán zárul.

Befejezésül azonban a szerző vonatkoztatja tárgyát az Osztrák-Magyar monarchia valutareformjára, nyilván abban a tudatban, hogy ezzel munkájának megadja az aktuális becst. Erre a részre — azt hiszszük — nem volt okvetlen szükség, annál kevésbé, mert a műnek egységes és maradandó jellegét csorbitja. Ettől eltekintve egyetértünk szerző következtetéseivel, melyeket a német reformmal szemben részben helyzetünk analogiájából, részben annak ellentéteiből vont le. A szerző ebbeli fejtegetései annál figyelemreméltóbbak, mert a kérdést közgazdasági szempontból tárgyalja és munkája e tekintetben jól kiegészíti a valutakérdésben eddig megjelent magyar szakműveket, melyek inkább a reformmal kapcsolatos financiaiis műveletek mikéntjé, részben a jogi szempontokat (a reláció kérdésében) domborították ki. Általában tagadhatatlan, hogy a valutakérdésnek pozitívabb kibontakozása már is előidézte azt a jó hatást, hogy alkalmul szolgált meglehetősen elhanyagolt valutaírodalmunknak több derék munkával való gazdagodására. Ezek sorában Wicken-

burg gróf tanulmánya, melynek tömör styljét külön ki kell emelnünk, mindenesetre előkelő helyre tarthat igényt.

dr. —

Vorläufige Ergebnisse der Volkszählung vom 31. December 1890 in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern. Bearbeitet und herausgegeben von der k. k. statistischen Central-Commission. Wien, 1891.

Ausztriában a tíz évenként tartatni szokott népszámlálások nem — mint nálunk — esetről-esetre újból alkotott népszámlálási törvények alapján foganatosittatnak, hanem az 1869. márczius 29-iki állandóan érvényben levő népszámlálási törvény értelmében a költségvetés keretén belül egyszerűen rendeleti uton hajtattak végre. Az említett 1869. népszámlálási törvény s az annak kiegészítő részét képező végrehajtási szabályzat a népszámlálás anyagának az alsóbb hatóságoktól a felsőbbekhez felterjesztésére oly tág határidőket engedett, hogy az anyag rendszerint csak június havában kerülhet a statisztikai központi bizottságba. Minthogy ezen eljárás következtében eddig még az előzetes eredmények közzététele sem történtetett június előtt, az osztrák kormány a legutóbbi népszámlálás alkalmából, számot vetve a nagyközönségnek a népszámlálás eredményeire irányuló jogos érdeklődésével, a nélkül, hogy az 1869. népszámlálási törvényt módosította volna, községi és járási áttekintések összeállítása által gondoskodott, hogy az előzetes eredmények nyilvánosságra bocsátása ezuttal oly nagy késedelmet ne szenvedjen; maga a nyers számlálási anyag azonban a törvény rendelkezéséhez képest most is csak június hó folyamán fog a feldolgozással megbízott cs. kir. központi statisztikai bizottság elé terjesztetni.

A községi áttekintések elkészítésével, a melyek a községhez tartozó helységeket betürendbe sorozva tartalmazták, a községi előjárók voltak megbízva, a járási áttekintéseket pedig a járási főnökök állították össze szintén betürendben a hozzájuk beküldött községi kimutatásokból. A járási áttekintéseknek a központba való beterjesztésére február hó 15-ike volt határidőül kitűzve, a mely határidő, mint ezt az osztrák statisztikai hivatal elismeréssel méltányolja, nagyjából pontosan meg is tartatott; az utolsó kimutatások azonban mégis csak február hó 26-án érkeztek be.

Ha a népszámlálásra kitűzött határidők és azoknak mikénti megtartása tekintetében egy kis összehasonlítást teszünk Magyarország és Ausztria között, örömmel konstatálhatjuk, hogy Magyarország ezen nagy állami művelet végrehajtásánál a kitűzött terminusok pontos megtartására nézve nemcsak hogy nem maradt el Ausztriának tagadhatatlanul fejlettebb közigazgatása mögött, hanem azt, dacára annak, hogy a nálunk alkalmazott laprendszer mellett az előzetes eredmények összeállítása jóval fáradságosabb volt, mint Ausztriában az ott használt lajstromok összegezése, még nem csekély mértékben felül is multa. Nálunk már az áttekintések beterjesztésére kitűzött határidő is jóval rövidebb volt, a mennyiben a szab. kir. és törvényhatósági városok már január hó 25-éig, a vármegyék pedig e hó 31-éig tartoztak az adatokat, vagy legalább a járási áttekintéseket beküldeni. Ezen határidők ugyan szintén nem tartattak meg valamennyi törvényhatóság által egészen pontosan, de — dacára az ausztriainál két héttel rövidebb terminusnak — nagy késések nem fordultak elő, úgy, hogy a statisztikai hivatal főnöke már február

hó 11-én megtarthatta az akadémiában a népszámlálás előzetes eredményeiről nagyérdekű felolvasását. Hogy ily kedvező eredményt értünk el, annak kell tulajdonítanunk, hogy a törvényhatóságok a népszámlálás nagy fontosságát felfogva, ezen nagy munkálatot úgy szólván kivétel nélkül a legnagyobb buzgalommal és igyekezettel fogantatosították; de a szép siker részben kétségkívül az erélyes központi vezetésnek is köszönhető, a mely a törvényhatóságokat szünetlenül útbaigazításokkal és felvilágosításokkal támogatta és sürgetésekkel serkentette.

Az osztrák statisztikai központi bizottság a beérkezett járási és községi kimutatásokból a jelen ismertetésünk elején említett hivatalos munkálatot szerkesztette és adta ki, egy vaskos füzetet, mely a bevezetésen kívül 141 lapon nemcsak a tartományok, városok és járások, hanem valamennyi, 2000-nél nagyobb lakosságú községnek lakosságát tartalmazza a népszámlálás előleges eredményei szerint. Nem hagyhatjuk említés nélkül, hogy ezen eljárást mi épen nem helyeselhetjük, mert jól tudjuk, hogy az adatok az ily hivatalos kiadványokból, még ha világos utalás is van arra, hogy azok csak előzetesek, a legkülönbözőbb irodalmi termékekbe, földrajzi munkákba, lexikonokba és tankönyvekbe át szoktak vétetni, a nélkül, hogy minden egyes átvett számnál egyuttal annak előzetes és nem végleges minősége is megemlítetnének s ezen téves adatok még akkor is közkezen forognak, a midőn már a végleges hiteles adatok is nyilvánosságra bocsátatnak s minthogy az írók közül is a nagyobb rész nem az eredeti forrásokból merit, ezen meghaladott adatoknak teljes kiküszöbölése, ugyszólván lehetetlenné válik. A magyar statisztikai hivatal csak törvényhatóságunkint közölte a népszámlálás előzetes eredményét és ezt sem hivatalos formában. Ezzel, azt hisszük, egyelőre minden jogos igénynek eleget tett; a további jogos várakozás, hogy a végleges eredmények is a lehetőségig gyorsan állittassanak össze és tétessenek közzé.

Az osztrák népszámlálás legfontosabb előzetes eredményeit a cs. kir. statisztikai központi bizottság fenti hivatalos kiadványa alapján, tartományonként összeállítva, az alábbi számokból láthatjuk:

Tartomány	Jelenlevő (polgári és katonai) népesség		Növekedés	
	1880-ban	1890-ben	összesen	%-ban
Alsó-Ausztria	2,330.621	2,651.530	320.909	13·8
Felső-Ausztria	759.620	783.576	23.956	3·2
Salzburg	163.570	173.872	10.302	6·3
Stájerország	1,213.597	1,281.023	67.426	5·6
Karinthia	348.730	360.443	11.713	3·4
Krajna	481.243	498.390	17.147	3·6
Trieszt és területe	144.844	157.648	12.804	8·8
Görz és Gradiska	211.084	219.996	8.912	4·2
Isztria	292.006	318.209	26.203	9·0
Tirol	805.176	812.704	7.528	0·9
Vorarlberg	107.373	116.216	8.843	8·2
Csehország	5,560.819	5,837.603	276.784	5·0
Morvaország	2,153.407	2,272.856	119.449	5·5
Szilézia	565.475	602.117	36.642	6·5
Galiczia	5,958.907	6,578.364	619.457	10·4
Bukovina	571.671	646.607	74.936	13·1
Dalmácia	476.101	524.107	48.006	10·1
Összesen	22,144.244	23,835.261	1,691.017	7·6

Mint e táblázatból látható, az egyes tartományok között igen nagy különbségek tapasztalhatók. A legkedvezőbb szaporodást Bukovinában, Galicziában és Dalmáciában látjuk, mert Alsó-Ausztria magas népnövekedési %^o-át tulajdonképen Bécs város szökteti fel annyira, Bécs nélkül Alsó-Ausztria többi részeinek szaporodása csak 6°/o-ot tett és az országos átlagon alúl maradt. Bécs város népessége az 1890. december 19. törvény által megállapított új kiterjedésben az 1890. évi népszámlálás előzetes eredménye szerint 1,355.255-re rúgott, ugyan e terület népessége volt 1880-ban 1,111.379, a szaporodás tehát 243.876, vagyis 21°/o (Budapest lakossága 37°/o-kal szaporodott). Érdekes, hogy Bécs korábbi területének népessége, vagyis a régi városé az 1890-ben hozzácsatolt részek nélkül, 725.459-ről csak 831.472-re emelkedett, a szaporodása tehát nem több, mint 14°/o.

A népszámlálás által konstataált eredmény Ausztriában is, ép úgy, mint nálunk, alatta maradt a népmozgalom alapján kiszámított népességnek. Az 1890. évi népmozgalmi eredmények még ismeretlenek s így ezen évre csak hozzávetőleges számítást tehetünk. A különbözet, vagyis a hiány, a mennyivel a népszámlálás Ausztriában kevesebb népességet derített ki, mint a mennyi a népmozgalmi adatok alapján várható lett volna, 329.000, nálunk pedig körülbelül 300.000; itt is, ott is elég magas számok, a melyeket a lefolyt évtized alatt oly magas arányokat öltött kivándorlás szöktetett fel annyira.

Az osztrák népszámlálási eredmények különösen még egy szempontból érdekelnek bennünket: hogy vajjon változott-e Ausztriában és hogyan az 1880-ban kiderített nemzetiségi arány? — E tekintetben, ha visszamegyünk az egyes városokig és járásokig, az 1880. évi népszámlálási jelentés segítségével használásával elég tájékoztató képet nyerhetünk, minthogy Ausztriában a járások legnagyobb része majdnem teljesen egyöntetű nemzetiségekből van kikerekítve. Hogy a különböző nemzetiségű vidékek lakossága mily szaporodást ért el a lefolyt tíz év alatt, tanulságosan tünteti fel a következő érdekes összeállítás:

Nyelvterületek 1. Német többségű területek:	Összes jelenlevő (polgári és katonai) népesség		Növekedés	
	1880-ban	1890-ben	összesen	%-ban
Alsó-Ausztria (1880-ban a lakosság 96 ^o /o-a volt német) . . .	2,330.621	2,651.530	320.909	13 ^o 8
Felső-Ausztria (99 ^o /o)	759.620	783.576	23.956	3 ^o 2
Salzburg (99 ^o /o)	163.570	173.872	10.302	6 ^o 3
Stájerország német része (98 ^o /o)	813.900	868.068	54.168	6 ^o 7
Karinthia (89 ^o /o német, a többi szlovén)	237.389	245.782	8.393	3 ^o 5
Krajna ¹⁾ (71 ^o /o német, a többi szlovén)	20.331	19.884	— 447 —	2 ^o 2
Tirol és Vorarlberg német része (96 ^o /o)	554.520	573.302	18.782	3 ^o 4
Csehország német része (92 ^o /o német, a többi cseh)	1,891.145	2,021.836	130.691	6 ^o 9
Morvaország német része (65 ^o /o német, a többi morva)	658.640	688.262	29.622	4 ^o 5
Szilézia német része (97 ^o /o) . . .	216.075	220.087	4.012	1 ^o 9

¹⁾ Csak a gottschei járásbirósági terület.

Nyelvterületek	Összes jelenlevő (polgári és katonai) népesség		Növekedés	
	1880-ban	1890-ben	összesen	%-ban
Bukovina ¹⁾ német része (50·90/o német, a többi ruthén, lengyel és oláh)	45.600	54.040	8.440	18·5
Összesen (96·10/o) . . .	7,691.411	8,300.239	608.828	7·9
<i>2. Cseh és morva többségű területek:</i>				
Csehország cseh része (91·20/o cseh, a többi német)	3,669.674	3,815.767	146.093	4·0
Morvaország cseh-morva része (82·80/o cseh-m., a többi német)	1,494.767	1,584.594	89.827	6·0
Szilézia cseh-morva része (57·80/o cseh-morva, a többi német) .	99.881	105.521	5.640	5·7
Összesen (88·10/o, a többi német)	5,264.322	5,505.882	241.560	4·6
<i>3. Lengyel többségű területek:</i>				
Galiczia lengyel része (93·10/o lengyel, 4·50/o ruthén, a többi német)	2,479.661	2,699.703	220.042	9·0
Szilézia lengyel része (62·20/o lengyel, 27·40/o cseh-morva, a többi német)	249.519	276.509	26.990	10·8
Összesen (90·20/o)	2,729.180	2,976.212	247.032	9·0
<i>4. Ruthén többségű területek:</i>				
Galiczia ruthén része (68·70/o ruthén, 23·60/o lengyel és 7·60/o német)	3,479.246	3,878.661	399.415	11·5
Bukovina ruthén része (70·80/o ruthén, 13·30/o német és 11·20/o oláh)	306.769	338.127	31.358	10·2
Összesen (68·90/o)	3,786.015	4,216.788	430.773	11·4
<i>5. Szlovén többségű területek:</i>				
Stájerország szlovén-része (93·80/o)	399.697	412.955	13.258	3·3
Karinthia szlovén része (77·50/o szlovén, a többi német) . . .	111.341	114.661	3.320	3·0
Krajna szlovén része (96·50/o) .	460.912	478.506	17.594	3·8
Tengerpart szlovén része (98·90/o)	124.386	128.858	4.472	3·6
Összesen (93·80/o)	1,096.336	1,134.980	38.644	3·5
<i>6. Horvát-szerb többségű területek:</i>				
Dalmácia (93·30/o horvát-szerb, 5·80/o olasz)	476.101	524.107	48.006	10·1
Tengerpart horvát-szerb része (760/o h.-szerb, 14·40/o olasz és 9·10/o német)	117.576	126.005	8.429	7·2
Összesen (89·90/o)	593.677	650.112	56.435	9·5

¹⁾ Csak Csernovitz város.

Nyelvterületek	Összes jelenlevő (polgári és katonai) népesség		Növekedés	
7. Olasz többségű területek:	1880-ban	1890-ben	összesen	%-ban
Tirol és Vorarlberg olasz része (97·20/0)	358.029	355.618	— 2.411	— 0·7
Tengerpart olasz része (69·50/0 olasz, 18·20/0 szlovén és 9·00/0 horvát-szerb	405.972	440.990	35.018	8·6
Összesen (83·40/0) . . .	764.001	796.608	32.607	4·3

8. Oláh többségű terület:

Bukovina oláh része (63·70/0 oláh, 20·20/0 német és 12·30/0 ruthén)	219.302	254.440	35.138	16·0
Mindössze ¹⁾	22,144.244	23,835.261	1,691.017	7·6

A szaporodás aránya e szerint a különböző nemzetiségű vidékeken fokozatos sorrendben lefelé következőleg alakul:

Oláh	16·0
Ruthén	11·4
Horvát-szerb	9·5
Lengyel	9·0
Német	7·9
Cseh és morva	4·6
Olasz	4·3
Szlovén	3·5
Átlag	7·6

Látható e számokból, hogy a lefolyt évtized alatt oly változások álltak be Ausztria nemzetiségi viszonyaiban, a melyek politikai szempontból is figyelemre méltók.

Dr. Vizneker Antal.

Dumont: Dépopulation et civilisation. Étude démographique. Paris, 1890. XII. és 520 l.

Az előttünk fekvő könyv huszonkét fejezetből áll. Ezek tartalma a következő: A francia oligantropia: a nemzetgazdák illetéktelensége. — Malthus elve és a demográfiké. — A nagyszámú népesség előnyei. — A születési arány csökkenése Franciaországban. — Közvetlen oka a csekély születési arálynak. — Új népességi elmélet. — Az új népességi elv hatása a fajok csoportosulására. — A termékenység földrajzi eloszlásának és a városi agglomerációk haladásának magyarázata az új népességi elv segítségével. — A központosítás hatása. — A demokrácia haladásának hatása az emelkedési vágyra. — Az emelkedési vágy a politikai életben. — Az emelkedési vágy a gazdasági életben. — Az emelkedési vágy a tudományban. — Az emelkedési vágy a szegények körében. — Szépészeti ellenmondás, fényűzés és demokrácia. — Az eszmény egysége és az emelkedési vágy. — Az egyéni idealizmus. — A polgárijarodásban rejlő egyéni idealizmus fejlődése a gazdagság

¹⁾ Ausztria valamennyi tartományában együtt véve az 1880. évi népszámlás eredményei szerint következőleg alakult a nemzetiségek aránya: 36·7% német, 23·8% cseh-morva, 14·9% lengyel, 12·8% ruthén, 5·2% szlovén, 2·6% h.-szerb, 3·1% olasz és 0·9% oláh.

által. — Az egyéni idealizmus Franciaországban. — Általános gyógyszer az egyéni idealizmus ellen. — Az egyetemlegesség helyreállítása. — Gyógyszer a politikai téren. — Gyógyszer a gazdasági téren. — Gyógyszer a tudományos téren. — A túlvilágiakbani hit kiküszöbölésének szüksége. — Gyógyszer az ästhetikai téren. — A törvényhozás teendője a születési aránynyal szemben.

A tartalom felsorolása után nehéz abban kételkedni, hogy az író tárgyát a legszélesebb alapon vizsgálja. Az iránt sem lehet kétség, hogy sok érdekes adatot nyújt annak megvilágítására. Tényleg a kérdés, mely első sorban Franciaország csekély születési arányából indul ki, azután a születési aránynak a polgárisodással való összefüggés kérdésévé szélesedik ki, míg végre az egész modern társadalmi és kulturális élet bírálata vá fejlődik, még eddig ily beható tárgyalásban nem részesült. És ebben mindenesetre már is a könyv egyik érdemét találjuk. Azon eszme, melyet annak idején Malthus odavetett, a népességi kérdés csak egyik oldalát vette tekintetbe és minthogy az élet és a népességi kérdés sokoldalúságára nem volt tekintettel, misem természetesebb, minthogy egy el nem intézhető polemia forrásává vált, mely még ma sincs befejezve. A két tábor még ma is harcol egymás ellen és mindegyik ma is legyőzhetetlennek tartja magát. És teljes joggal. Igaza lehet az egyiknek, a másiknak is, mert a kérdés nincs is jól feltéve. Az egyik csakis okozatnak tekinti a népességet, a másik pedig csakis oknak, pedig ok is, okozat is. A népességi tünetények helyesebb magyarázatához csak úgy juthatni el, ha annak összefüggését mindazon körülményekkel vizsgáljuk, melyek a népesség alakulására befolyást gyakorolnak. Ezt teszi a jelen könyv írója. Talán már is túlságig megy, a mennyiben könyve észrevétlenül annyira kiszélesíti a vizsgálati tért, hogy a szálak sokaságában már nehéz az összefüggést végig kísérni, még nehezebb pedig azokat elkülöníteni, melyek a kép alaprajzát alkotják. Azonban az egyoldalúsággal szemben, melylyel eddig a kérdés tárgyalatott, a több jobb, mint a kevesebb. Mindenkép örvendetes jelenségnek tekinthető, hogy újabban többen és többen visszatérnek a népességi viszonyok tanulmányozására, melyek az egész politikai és társadalmi szervezet alakulásánál elsőrendű fontossággal bírnak. Ezen tanulmányok által már is több világosság áradt a népességi processzusok titokszerű homályába, de másfelől a politikai és társadalmi viszonyoknak a multban és jelenben szövevényes jelenségeire is, a melyeknek egyik főtenyezőjét és alkotó elemét a népesség képezi.

Dumont azon alaptételre vezeti vissza a népességtant, hogy minden egyén a társadalomban emelkedni akar; ezen törekvést »társadalmi kapilláritásnak« nevezik, vagyis a társadalmi elemek emelkedési energiájának. Ezen társadalmi kapilláritás nem egyéb, mint a haladás általános törvényének emberi alakja. Ezen törekvés által vezérelve, az egyének tökéletesbülnek és emelkednek. De a holtan törekvés érvényesül, ott az egyén minden elől ki fog térni, a mi emelkedését megnehezíti és ezt teszi különösen a nagy gyermekáldás. Kigyorsan akar felfelé haladni, annak minden ballasztot magáról le kell dobni. Ezért a társadalmi kapilláritás két szabálya következőkép hangzik: 1. A születési arány fordított viszonyban áll a társadalmi kapilláritással; 2. az egyéni haladás egyenes viszonyban áll a társadalmi kapilláritással. Élénk színekkel és számos az életből vett példákkal — melyek minden országban ismétlődnek — festi most a társadalmi

kapilláritás hatása alatt az egyének azon törekvéseit, hogy társadalomilag, anyagiag emelkedjenek. A túlszaporító individualizmus veszélyezteti a népek egészséges fejlődését és különösen a népesség szaporodását. Ez ellen csak egy helyesebb életrenddel, egy igazabb világfelfogással és különösen az individualizmussal szemben a társadalmi szolidaritás erősítésével segíthetni. Mérsékelni kell a beteges emelkedési vágyat, mérsékelni kell az anyagi javak utáni hajhászatot és az egyéni tetterőnek nemesebb czélokat kell kitűzni. A nagyvárosok felé irányuló tódulást is meg kell akadályozni vidéki központok teremlése által, a hivatalhajhászatot el kell nyomni. Különösen a népesség jobb eloszlásának nagy fontosságát erősen hangsúlyozza. Ha a vidéki központok erősíttetnek, az első sorban még nem szolgál a népesség szaporítására, de annyit jelent, mint ugyanannyi világító szerral több világosságot terjesztetni, annyit jelent, mint utat nyitni a különböző tehetségeknek és izléseknek, a jobb erkölcsöknek és az erkölcsi önérzetnek; főleg pedig elősegíti az ismeretek terjedését, azzal pedig a férj uralmát a családban, a mi ismét a családi békét előmozdítja, melynek hiánya szintén egyik oka a születési arány csekélységének.

A mi az állam által a születési arányszám javítására teendő intézkedéseket illeti, úgy Dumont is azon eredményhez jut, hogy ez úton csak csekély sikert érhetni el. Nem kételkedik, hogy a törvényhozásnak jogában áll ily intézkedéseket tenni; hiszen tényleg van is számos törvény, mely ha nem is közvetlenül, de közvetve a kérdéses jelenséggel összefüggésben áll. De egy nagy része az e tekintetben javasolt, vagy életbe léptetett intézkedéseknek hatálytalan vagy nagyon csekély eredményű. Ez áll mindennekelőtt azon francia törvényről, melynél fogva a hét gyermekkel áldott családapák egyik gyermeke az állam költségén iskoláztatik. Ez legjobb esetben a hat gyermekkel bíró atyákra lehetne hatással, ezeknél pedig fölösleges, mert hiszen elég, ha hat gyermeket adtak az államnak. Keveset érnek a katonakötelezettség alóli mentességek is, mivel a szülők részint nem számolnak ily messze fekvő körülménnyel, részint nem is élvezhetik, ha leány születik. Az örökösödési adó fokozatos felemelése oly családokban, melyben kevés gyermek van, indokolt lehet társadalmi szempontból, a születések számára bizonyára nem lesz hatással. Általában nem a születésekre kell hatni, hanem csak arra, hogy több házasság köttessék és lehetőleg fiatal korban. Ennek inkább tulajdonit jelentőséget, bár e tekintetben is nem felejtí el, hogy nem mindig azon vidékeken magasabb a születési arányszám, hol fiatalon házasodnak, sőt ellenkezőleg a statisztika mutatja, hogy gyakran ép itt alacsony a születési arányszám, ellenben magas ott, hol későbbben köttetnek a házasságok. Egészben véve azonban mégis a fiatalabb korban kötött házasságoktól ez irányban javulást várhatni. Azonkívül még a következőket kívánja: 1. az agglagények megadóztatását, nem mintha ez által szaporodnék a házasságok száma, hanem hogy egyfelől az állam és társadalom e tekintetbeni felfogását hozza kifejezésre, másfelől, hogy az alsóbb osztályoknál, melyekben több a gyermek, az adóterhet le lehessen szállítani; 2. a zárdák eltörlését, melyekben többnyire olyan nők találnak helyet, kik kedélytulajdonságaiknál fogva kitűnő anyák lennének; ezen zárdák rossz hatása a nőnevelésre is megszűnnék; 3. végre követeli az atyasági

kereset megengedését, mely Franciaországban el van tiltva. Ettől sem vár biztos hatást, de a jelenlegi állapot visszasságánál fogva a kívánt reformot czélszerűnek tartja. Mindössze ennyi az, mit Dumont a születési arányszám javítására említ és ebből természetesen újból azon meggyőződést meríti, hogy csak a társadalmi morál és a társadalom czéljainak megváltoztatása útján lehet itt gyökeres javulásra számítani. A mennyiben pedig a születési arányszám javítására a jelenlegi állapotok mellett nem számíthatni, a népesség szaporodását az ellenkező úton kell előmozdítani, különösen a halandóság és főleg a gyermekhalandóság leszállítása, a gyári munka szabályozása által, stb. Ehhez csatlakoznak azután adóreformok, melyek különösen az elsőrendű szükségleti tárgyakat adómentessé teszik, a szegénységélyezés átalakítása, stb. És így a közvetlenül alkalmazható intézkedésekre vonatkozólag is Dumont azon eredményhez jutott, melyet eddig is a legtöbb higgadt statisztikus és demografus kifejezett. »C'est chimère que de vouloir faire faire des enfans à des gens qui n'en veulent pas — mondja Chérvin. Mais c'est un objectif très possible à'atteindre que celui qui consiste à empêcher de mourir ceux que nous possédons.«

Csak a legáltalánosabb eredményekről szólottunk, melyeket e könyv nyújt. A népességtan egyik kérdéséből kiindulva, tulajdonképen kritikája a mai politikai és társadalmi viszonyoknak, az uralkodó eszméknek. Nem mindenben osztjuk az író nézetét, de az alaphangban eltalálta az igazat. Hogy a statisztikusnak igen gazdag anyagot nyújt a tárgyalt kérdésre vonatkozólag, azt külön hangsúlyozni talán nem szükséges.

s. a.

Külföldi közgazdasági folyóiratok szemléje.

A »Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik« ez idei első füzetében, mely némileg változott czég alatt, mint a harmadik folyam első kötetének első fülete jelent meg, találjuk Ulrich értekezését »Die fortschreitende Ermässigung der Eisenbahn-Gütertarife« czímmel, mely tárgyánál fogva bennünket, kik a vasuti szállítás reformkorszakát ép most éljük át — megelőzve sokban a külföldet — közelről érdekel.

Értekező mindjárt annak konstatálásán kezdi, hogy a vasutak árúdijszabása »csökkenő irányzatot« követ. E tény megvilágítására példákat is hoz föl a különböző országok vasuti statisztikájából. E statisztikai összeállítások közül a legrégibb időkre a porosz vasutaké megy vissza, miért is azt, mint legtanulmányosabbat, itt idézzük :

	bevétel tonna- kilométerenkint	a tonnakilométerek száma 1 kilométerre	összes bevétel 1 kilométerre
1844	7 ⁵⁰ kr.	31.071	2.013 frt.
1849	5 ¹⁶ »	52.934	2.775 »
1854	3 ⁷⁵ »	148.149	5.820 »
1859	3 ⁶⁶ »	164.989	6.423 »
1864	2 ⁹² »	297.559	8.965 »
1869	2 ⁵⁸ »	368.056	9.820 »
1874	2 ³³ »	508.532	12.346 »
1879	2 ¹⁶ »	439.337	9.735 »
1884/5	1 ⁹¹ »	546.166	11.570 »
1888/9	1 ⁹⁰ »	603.562	12.835 »

Az utolsó két adatsor, az 1884/5. és 1888/9. évekre vonatkozó, csak a porosz államvasutak tételeit tartalmazza ugyan, minthogy az összes porosz vasutakat egybefoglaló kimutatás ez időre már nem tétetett közzé, de a porosz államvasuthálózat ismeretes túlsúlyánál fogva e tételek bátran elfogadhatók az összes vasutakéi helyett. A számokhoz egyébiránt nem kell kommentár; látjuk belőlök a tarifák folytonos, bár az utolsó időben meglassudott csökkenését a forgalom óriási növekedése mellett, s a ki közelebbről szemügyre veszi ez adatokat, az egyes korszakok gazdasági életének érverését is megfigyelheti azokban.

Nem követhetjük e helyen Ulrichot összehasonlításában. Értekező az átlagok kevésbé biztos, mert különböző elemeket változó arányban tartalmazó számairól áttér az egyes árúk szállítási díjainak történetére. Közül egy táblázatot is 14 árúnak 1853-iki, 1873-iki és 1890. évi szállítási díjáról; a tekintetbe vett vasutak északnémet-oroszági, egykor magánvasutak, melyek ma a porosz államvasutak hálózatahoz tartoznak. A szövegben felhozott példák nagyon jellemzők. Így olvassuk, hogy egy vasutépítésre vonatkozó 1836. évben kelt emlékiratban fel van jegyezve, hogy a köszén szállítása a hardensteini telepről Elberfeldre, négy mértföld távolságra, kétannyiba került, mint maga a szén a bánya torkolatánál. Ulrich átszámítja e tételt mai mértékekre s a következő csinos kis átnézetet állítja egybe. Került a szén szállítása tonnakilométerenkint:

tengelyen, a vasutak előtti időben	40 fillérbe
a vasutakon, kezdetben	13—14 »
a vasutakon ma, a rendes díjszabás szerint	2½ »
a vasutakon ma, bizonyos kedvezményes viszonylatokban	1¼ »

A gabonánál a megfelelő tételek fillérekben: 40, aztán 13½, illetve 4½ és 2.

Ertekező behatóan foglalkozik a kivételes árudíjszabásokkal is és cikke végén kiszámítja, hogy a viteldíjmérséklések a közös német áruviteldíjszabásnak 1877-ben történt életbeléptetése óta oly mérvűek, hogy a szállító közönség ma évente legalább 100 millió márkát takarít meg a viteldíjon. S e mellett a német államvasutak nagyon szépen jövedelmeznek is. Ime itt következnek a porosz államvasutak tiszta feleslegei az utolsó nyolcz évben:

1882/83 . .	42,354.731 márka	1886/87 . .	67,614.038 márka
1883/84 . .	38,088.220 »	1887/88 . .	108,992.265 »
1884/85 . .	45,543.497 »	1888/89 . .	133,473.927 »
1885/86 . .	37,375.386 »	1889/90 . .	156,408.613 »

Ez óriási összegek, a vasutak államosítása folytán, az államkincstárba folynak. Ez összegek nélkül a porosz kormány nem volna abban a szerencsés helyzetben, hogy a lefolyt év végén előterjesztett nagyszabású adóreform javaslataiban az egyenes adók emelésétől ne csak eltekintsen, hanem kilátásba helyezze azok egyikének átengedését a községek céljaira. A porosz államvasutak utolsó évi tiszta jövedelme felér az összes egyenes adók hozadékával! S azért méltán kiált fel Ulrich cikke végén, hogy mégis csak jobb az, hogy e rengeteg összegek a közczélokra foglalvák le, semmint az esetben állana e dolog, ha azok egy kisebbség — magyarábban szólva, egy csomó dúsgazdag részvényes zsebeibe folynának!

A »*Revue internationale des falsifications*« című folyóirat, mely az élelmiszerek hamisításának meggátlására alakult nemzetközi bizottság hivatalos lapja, immár 4-ik évfolyamában fekszik előttünk. A folyóirat munkatársainak és levelezőinek diszes sorában hazánkat Fodor József egyetemi tanár és Liebermann Leo, a budapesti vegy-kísérleti állomás vezetője, képviselik. Rendes rovatai a korunkban bizonyára hézaggótló szaklapnak: a különböző államokban észlelt hamisítások rovata, mely rendszeren hivatalos, hatósági jelentéseket közöl kivonatban; a tudományos elemzési módszerekről szóló rész, mely a vegyelemzési eljárás terén tett haladásról számol be, a szaklapok idevonatkozó jelentősebb közleményeit is átvéve; van azonkívül külön rovat az élelmiszerekre, illetve pótszerekre vonatkozó változatos tartalmú közlemények számára, a hamisítások meggátlására irányuló hatósági intézkedésekről s végül egy kis krónika az idevágó újabb eseményekről és észleletekről.

A legutolsó, f. évi márczius 15-én kiadott füzet első rovata többek közt a Boroszló városában Fischer B. által élelmiszereken végzett vizsgálatok eredményét közli. A kivonat, mely ezuttal ér befejezéséhez, reánk nézve annyiban bir érdekléssel, a mennyiben nyolcz különböző minőségű és részben különböző elnevezésű magyar bornak tüzetes elemzését találjuk benne. Felettlébb jelentékeny eltéréseket látunk nevezetesen a négy különböző összetételű tokaji aszúbor czukortartalmában. A hivatalos jelentés egyébiránt elismeri, hogy mind a nyolcz megvizsgált minta szőlőből és aszalt szőlőből készült, a nélkül azonban, hogy a vizsgálat a »szőlő eredetét« meghatározni képes lett volna. — Nagy érdekű még a hamisítások elleni intézkedések rovata, mely az Olaszországban az 1890. évi augusztus 15-iki királyi rendelettel érvénybe léptetett ily célú szabályzatot hozza. A kimerítő szabályzat, melyből a folyóirat jelen számában csak az első 43 szakaszt találjuk idézve, intézkedik a tápszerek, italok és más, házi használatra szolgáló tárgyak felett gyakorlandó egészségügyi felügyeletről és nagyszabású egészségügyrendészeti munkálatot képez. A folyóirat tanulságos voltát ezek után nem is kell külön kiemelnünk.

Dr. Ráth Zoltán.

STATISZTIKAI ÉRTESÍTŐ.

Ágió és külkereskedelem.

A papírpénzgazdálkodásból való szabadulásnak egyik feltétele, hogy eloszlattassék azon széles körökben elterjedt babona, mintha az ágióhullámzások bizonyos osztályok és érdekcsoportok előnyére szolgálnának. Ezen nézet különös makacssággal hirdetik a külkereskedelemre vonatkozólag arra való utalással, hogy a magas ágió a bevittelt csökkenti, a kivitelt emeli, a mi egyfelől védelmet biztosítana az iparosnak a külföldi verseny ellenében, másfelől a nyerstermények piaczat kiterjeszténé, mivel a külföld saját pénze értéke emelésével nagyobb fizetési képességet nyer, mi vételkedvét is fokozza.

Ezen állítás jogosultságát a statisztika segítségével bírálhatjuk. Tettem ezt szélesebb alapon azon tanulmányban, mely az osztrák-magyar vámterület 1853—75-ig terjedő külforgalmát vette alapul és mely 1878-ban a »Statistische Monatsschrift«-ben közzététetett. Mint-hogy eme vizsgálódás igen fontos eredményekhez vezetett, bátor leszek mindenekelőtt a következtetéseket, melyekhez jutottam, röviden összefoglalni:

1. A vizsgálódás alapját képező korszakban a külkereskedelem, az ágiótól függetlenül, folytonosan emelkedett, azonban a magas ágiójú évek kisebb forgalmat mutattak, mint az alacsony ágiójú évek.

2. A külkereskedelem emelkedése úgy a bevittelnél, mint a kivitelnél mutatkozik, azonban akkép, hogy magas ágiónál inkább a kivitelt emelkedett, alacsony ágiónál a bevittelt.

3. Az árukereskedelmi mérleg fölöslege legnagyobb volt a magas ágióval bíró években.

4. Ugyanazon eredményeket találni egyes árucsoportok és áruk szerint, habár nem egészen következetesen. Különösen a kivitelnél észlelhetni több eltérést, mi részben talán a kivitelt hiányosabb feljegyzésének tulajdonítandó, részben a kivitelnél szereplő áruk jellegének.

5. A nemesércz-forgalom és az ágió ellentétes irányt követtek.

6. A nemesércz-forgalom és az árumérleg között nincs párhuzamosság.

7. Az ágió befolyása másképp alakult, ha az ágió a nemesércz árának változásából származott, másképp, ha a papírpénz értékében beállt változással függött össze.

8. Mentől fejlettebb a közgazdasági élet és a gazdasági belátás, annál gyorsabban követi az áralakulás az ágió hullámzását és ennek következtében annál kisebb a befolyása a külkereskedelem alakulására.

9. Határozott mértéket megállapítani, melyben az ágió a kereskedelmi forgalmat befolyásolja, nem lehet.

10. A számos eltérés, melyet a jelenségekben észlelhetni, mutatják, hogy a külkereskedelem mozgalmára számos, jelentőségben az ágiót messze meghaladó tényezők hatnak, miért is annak befolyását ritkán észrevehetni.

Ezen eredményekben látjuk az ágió hatását, melyet tehát teljesen tagadni nem lehet, de mely sok más tényező összeműködése által zavartatik. Ez eredményeket más írók is, különösen az olaszok — kik a valutarendezés alkalmával e kérdéssel foglalkoztak — így Ferraris, Stringher, továbbá Loria, Roscher, Raffalovich, stb. elfogadták. Azon körülmény azonban, hogy ágióhullámlás és külkereskedelem között némi összefüggés mutatkozik, még nem jelent annyit, hogy azért ez alakulás az országra nézve előnyös is. De az első feladat mindenképen az lesz, hogy pontosan konstatáljuk a tényeket, a mennyire az a statisztika segítségével lehetséges. Igaz, hogy döntő feleletet ezen, mint más bonyolult kérdésekben a statisztika soha sem fog adhatni, mivel valamely tényező hatását azért, hogy a statisztikai adatokban nem jut kifejezésre, még tagadni nem lehet; hisz ez annak is lehet a következménye, hogy más tényezők e hatást ellensúlyozták. De annyit mindenesetre a statisztika mutat, vajjon elég jelentékeny egy bizonyos tényező arra, hogy hatását a többi tényezők mellett is az eredményekben észrevehetni. Azért nem véltem fölösleges munkát teljesíteni, ha az utolsó korszak adatai segítségével kimutatom, mily összefüggés létezik az ágió és a külkereskedelem között. A vizsgálat tárgyát képezi első sorban Magyarország külforgalma, azonkívül az osztrák-magyar vámterület forgalma. A magyar külkereskedelemre vonatkozólag az adatok 1882—1889-ig terjednek és ily célra először tárgyalatnak a következő dolgozatban. Minthogy azonban az 1882. és 1883-diki évek a következőkkel nem jól hasonlíthatók össze, hiányozván különösen a postaforgalom, mely számos beviteli cikknél igen jelentékeny, azért csak az 1884—1889-diki korszakot vesszük alapul; egyes fontos kiviteli cikkeknek azonban az 1882. és 1883-diki évekre is fogunk reflektálni, a mennyiben azok a postaforgalomban úgy sem fordulnak elő. Megjegyzendő még az is, hogy a magyar külforgalmi adatokból, a mennyiben az ágió hatását tanulmányozni akarjuk, az Ausztriával folytatott kereskedelmet természetesen le kellett vonni, minthogy ezen forgalomban ugyanazon pénznem használtatik, mint a belforgalomban. Minthogy pedig forgalmunk túlnyomó része, három negyed egész négy ötöd Ausztriára esik, az adatok, melyekkel dolgozunk, nagyon összezúgorodnak és számos árucikknél a szoros értelemben vett külforgalom oly csekély, hogy az adatok ily vizsgálódásra alkalmatlanokká válnak. Azért csak azon árucsoportokra terjeszkedünk ki a részletes vizsgálódásnál, melyek legalább öt milliónyi összforgalmat adnak vagy a bevitelnél, vagy a kivitelnél. A külforgalmat feltüntetjük érték és mennyiség szerint, hogy annál megbízhatóbbak legyenek az eredmények; mert gyakran a forgalomban mutatkozó változás csak annak tulajdonítandó, hogy az illető áru ára változott. Az ebből származható tévedéseket kerüljük, ha a forgalmat mennyiség szerint is feltüntetjük. Mivel az érték kimutatásánál csak a 100.000, a mennyiség kimutatásánál csak az 1.000-ig megyünk, az utolsó számtételt mindig kikerekítettük akkép, hogy a mennyiben a legközelebbi szám a 6-ot

meghaladta, az utolsó számtételt egygyel felemeltük (pl. 6,690.000 frt. helyett 6·7 millió frt.).

A vizsgálódásunk tárgyát képező korszakban az 1882., 1883., 1884. és 1889-diki évek alacsonyabb ágióval bírtak, 1885., 1886., 1887., 1888. magas ágióval. Ezen két évcsoport lesz tehát a következőkben összehasonlítandó.

Az összes forgalom tett:

Alacsony ágió mellett		Magas ágió mellett	
1884	869 ² millió frt.	1885	845 ⁰ millió frt.
1889	920 ⁰ » »	1886	834 ¹ » »
	1.789 ² millió frt.	1887	837 ⁰ » »
évi átlag: 894 ⁶ millió frt.		1888	891 ⁰ » »
			3.407 ¹ millió frt.
			évi átlag: 851 ⁸ millió frt.

Magas ágió mellett a külkereskedelem terjedelme kisebb volt, mint alacsony ágió mellett. Ha az Ausztriával folytatott forgalmat leszámítjuk, az eredmény a következő:

Alacsony ágió		Magas ágió			
1884	1889	1885	1886	1887	1888
869 ²	920 ⁰	845 ⁰	834 ¹	837 ⁰	891 ⁰
— Ausztria 678 ²	728 ⁸	643 ³	658 ⁹	675 ⁰	694 ¹
	191 ⁰	201 ⁷	175 ²	162 ⁰	196 ⁹
évi átlag: 191 ¹ millió frt.		évi átlag: 183 ⁹ millió frt.			

A külállamokkal folytatott kereskedelem magas ágió mellett kisebb volt, mint az alacsony ágió éveiben, mi az idézett régi dolgozat eredményével is megegyezik. (»Die Lebhaftigkeit des Aussenhandels steht zum Agio in umgekehrtem Verhältniss.«)

Áttérünk már most a bevétel és kivétel külön vizsgálódására.

Ha mindenekelőtt az összforgalom alakulását vizsgáljuk, az eredmény a következő számokban tükröződik vissza:

	Alacsony ágióval		Magas ágióval			
	biró években					
	tett a bevétel értéke (millió forintokban)					
	1884	1889	1885	1886	1887	1888
— Ausztria	480 ⁰	459 ⁵	448 ⁹	416 ²	434 ⁵	446 ⁶
	400 ⁴	394 ⁷	359 ²	357 ⁵	375 ⁷	384 ⁶
	79 ⁶	64 ⁸	89 ⁷	58 ⁷	58 ⁸	62 ⁰
évi átlag:	72 ² millió frt.		évi átlag: 67 ³ millió frt.			

A magas ágióval biró években a bevétel évi összege kisebb volt, mint az alacsony ágióval biró években. A különbség 4·9 millió frt.

Áttérve a kivételre, a következőket találjuk:

	Alacsony ágióval		Magas ágióval			
	bíró években					
	tett a kivétel értéke (millió forintokban)					
	1884	1889	1885	1886	1887	1888
— Ausztria	388 ⁸	460 ⁶	396 ¹	417 ⁸	402 ⁵	444 ⁴
	277 ⁷	334 ¹	284 ¹	301 ⁴	299 ⁴	309 ⁵
	111 ¹	126 ⁵	112 ⁰	116 ⁴	103 ¹	134 ⁹
évi átlag:	118 ⁸ millió frt.		évi átlag: 116 ⁶ millió frt.			

A magas ágióval biró években a kivétel kisebb volt, mint az alacsony ágió éveiben. A különbség évenként 2² millió frt.¹⁾ Azonban

¹⁾ Az összforgalomnál a mennyiség szerinti adatokat mellőzni kell, mivel különböző mértékekben vannak kifejezve.

kivitelt és bevittet összehasonlítva, mégis a bevittet csökkenése magasabb ágió mellett sokkal nagyobb.

A mi az árumérleget ¹⁾ illeti, az következőkép alakult:

	Alacsony ágió		Magas ágió			
	1884	1889	1885	1886	1887	1888
bevittet	79.6	64.8	89.7	58.7	59.8	62.0
kivitelt	111.1	126.5	112.0	116.4	103.1	134.9
kiviteli többlet	31.5	61.7	22.3	57.7	43.3	72.9

évi átlag: 46.6 millió ft. évi átlag: 49.0 millió ft.

Magas ágió mellett az árumérleg kedvezőbben alakul.

Áttérünk az egyes árúcsoportokra.

Gabona, hüvelyesek, liszt és őrlmény.

A) Érték szerint.

	Alacsony ágió		Magas ágió			
	1884	1889	1885	1886	1887	1888
a) Bevittet.	19.7	8.5	28.6	10.9	9.6	8.0
— Ausztria	2.2	2.0	1.9	2.4	2.3	2.4
	17.5	6.5	26.7	8.5	7.3	5.6
évi átlag: 12.0 millió ft.	évi átlag: 12.0 millió ft.					

	Alacsony ágió		Magas ágió			
	1884	1889	1885	1886	1887	1888
b) Kivitelt.	130.3	152.8	132.8	136.0	134.5	173.9
— Ausztria	93.9	111.0	96.3	98.3	97.5	113.2
	36.4	41.8	36.5	37.7	37.0	60.7
évi átlag: 39.1 millió ft.	évi átlag: 42.9 millió ft.					

A gabona, hüvelyes és liszt forgalmában a bevittelnél az ágió ingadozásának nem volt befolyása, a kivitelnél a magas ágiójú években emelkedés volt.

B) Mennyiség szerint (1.000 métermázs).

	Alacsony ágió		Magas ágió			
	1884	1889	1885	1886	1887	1888
a) Bevittet.	953	728	3.054	953	767	711
— Ausztria	191	180	170	191	185	210
	762	548	2.884	762	582	501
évi átlag: 655 (ezer mm.)	évi átlag: 1.182 (ezer mm.)					

	Alacsony ágió		Magas ágió			
	1884	1889	1885	1886	1887	1888
b) Kivitelt.	13.793	17.661	16.232	15.605	16.150	20.845
— Ausztria	10.421	13.156	12.004	11.637	11.847	13.880
	3.372	4.505	4.228	3.968	4.303	6.965
évi átlag: 3.938 (ezer mm.)	évi átlag: 9.732 (ezer mm.)					

A magas ágióval bíró években a bevittet és kivitelt egyaránt emelkedett.

Mintfog ez árúcsoportban vannak legfontosabb kiviteli cikkeink, a búza és a liszt, ezek külforgalmát külön vesszük vizsgálat alá.

¹⁾ Ausztria nélkül.

Búza.

A) Érték szerint.

a) Bevitel.

	Alacsony ágió				Magas ágió			
	1882	1883	1884	1889	1885	1886	1887	1888
— Ausztria	6·9	7·8	6·6	0·8	5·1	0·7	0·3	0·4
	0·0	0·0	0·0	0·0	0·0	0·0	0·0	0·0
	6·9	7·8	6·6	0·8	5·1	0·7	0·3	0·4
évi átlag:	5·5 millió ft.				1·6 millió ft.			

b) Kivitel.

— Ausztria	63·2	54·6	34·9	43·0	41·6	44·2	45·5	57·6
	43·0	42·5	30·0	31·9	34·6	33·2	34·9	36·7
	20·2	12·1	4·9	11·1	7·0	11·0	10·6	20·9
évi átlag:	12·0 millió ft.				12·3 millió ft.			

A bevitel a magas ágiójú években csökkent, a kivitel emelkedett, de jelentéktelenül.

B) Mennyiség szerint (1.000 métermázsa).

a) Bevitel.

	1882	1883	1884	1889	1885	1886	1887	1888
	146	849	775	115	666	86	40	67
— Ausztria	8	6	3	3	6	6	1	5
	138	843	772	112	660	80	39	62
évi átlag:	466 (ezer mm.)				210 (ezer mm.)			

b) Kivitel.

— Ausztria	6.020	5.198	4.155	5.551	5.466	5.378	6.072	7.863
	4.097	4.048	3.567	4.087	4.539	4.036	4.641	5.033
	1.923	1.150	588	1.464	927	1.342	1.431	2.830
évi átlag:	1.281 (ezer mm.)				1.632 (ezer mm.)			

A mennyiség szerint is az eredmény megváltozik, a mennyiben a magas ágióval jelzett években a bevitel csökkent, a kivitel emelkedett.

Liszt.

A) Érték szerint.

a) Bevitel.

	Alacsony ágió				Magas ágió			
	1882	1883	1884	1889	1885	1886	1887	1888
— Ausztria	1·4	1·0	1·2	1·0	1·0	1·4	1·2	1·2
	1·4	1·0	1·2	1·0	1·0	1·4	1·2	1·2
	0·0	0·0	0·0	0·0	0·0	0·0	0·0	0·0
évi átlag:	0·0 millió ft.				0·0 millió ft.			

b) Kivitel.

— Ausztria	47·1	57·7	48·5	58·8	41·0	46·0	48·3	59·8
	25·0	31·2	27·7	39·0	25·8	30·0	33·1	38·9
	22·1	26·5	20·8	19·8	15·2	16·0	15·2	20·9
évi átlag:	22·3 millió ft.				16·8 millió ft.			

A bevitel egészen Ausztria által lévén képviselve, tekintetbe nem jöhet. A kivitelnél pedig azt látjuk, hogy a magas ágióval bíró években a kivitel kisebb, mint az alacsony ágióval bíró években.

B) Mennyiség szerint (1.000 métermázsza).

		a) Bevitel.							
		1882	1883	1884	1889	1885	1886	1887	1888
— Ausztria		99	70	90	97	90	109	98	100
		98	70	90	96	87	108	96	99
		1	0	0	1	3	1	2	1
		évi átlag: 0·5 (ezer mm.)				évi átlag: 1·7 (ezer mm.)			
		b) Kivitel.							
		2.892	3.540	3.494	4.618	3.499	3.539	3.718	4.756
— Ausztria		1.532	1.918	1.997	3.060	2.200	2.308	2.544	3.091
		1.360	1.622	1.497	1.558	1.299	1.231	1.174	1.665
		évi átlag: 1.509 (ezer mm.)				évi átlag: 1.342 (ezer mm.)			
		Ezen számok a fentebbi eredményt megerősítik.							

Ezen számok a fentebbi eredményt megerősítik.

Dohány és dohánygyártmányok.

A) Érték szerint.

		a) Bevitel.					
		Alacsony ágió		Magas ágió			
		1884	1889	1885	1886	1887	1888
— Ausztria		9·2	5·0	12·0	4·9	6·6	6·6
		2·5	3·1	4·0	3·1	3·6	4·2
		6·7	1·9	8·0	1·8	3·0	2·4
évi átlag: 4·3 millió frt.		évi átlag: 7·6 millió frt.					
		b) Kivitel.					
		7·4	7·1	7·4	9·1	5·9	9·0
— Ausztria		4·5	6·2	5·1	7·2	4·0	7·6
		2·9	0·9	2·3	1·9	1·9	1·4
évi átlag: 1·9 millió frt.		évi átlag: 1·9 millió frt.					

Magas ágió mellett a bevitel emelkedett, a kivitel változatlan.

B) Mennyiség szerint (1.000 métermázsza).

				a) Bevitel.					
		1884	1889			1885	1886	1887	1888
		25	29			25	26	43	31
— Ausztria		7	12			8	11	16	8
		18	17			17	15	27	23
évi átlag: 18 (ezer mm.)				évi átlag: 20 (ezer mm.)					
				b) Kivitel.					
		242	231			227	295	195	296
— Ausztria		148	206			156	234	134	252
		94	25			71	61	61	44
évi átlag: 59 (ezer mm.)				évi átlag: 59 (ezer mm.)					

Magas ágió mellett a bevitel magasabb, a kivitel változatlan.

Főzelék, gyümölcs, növények és növényrészek.

A) Érték szerint.

		a) Bevitel.					
		Alacsony ágió		Magas ágió			
		1884	1889	1885	1886	1887	1888
— Ausztria		6·4	6·7	9·2	8·3	9·3	6·3
		3·7	3·4	4·4	3·8	4·1	3·1
		2·7	3·3	4·8	4·5	5·2	3·2
		évi átlag: 3·0 millió frt.		évi átlag: 8·8 millió frt.			

b) Kivitel.

	17.4	17.3	16.6	16.3	18.1	17.8
— Ausztria	11.8	10.3	11.1	10.6	10.4	9.2
	5.6	7.0	5.5	5.7	7.7	8.6

évi átlag: 6.3 millió ft. évi átlag: 6.8 millió ft.

A magas ágió éveiben a be- és kivitel magasabb.

B) Mennyiség szerint (1.000 métermázsza.)

a) Bevitel.

	1884	1889	1885	1886	1887	1888
	269	394	383	441	561	416
— Ausztria	133	143	132	122	142	149
	136	251	251	319	419	267

évi átlag: 196 (ezer mm.) évi átlag: 314 (ezer mm.)

b) Kivitel.

	1.134	1.748	1.153	1.243	1.445	1.481
— Ausztria	812	1.129	821	873	859	913
	322	619	332	370	586	568

évi átlag: 470 (ezer mm.) évi átlag: 464 (ezer mm.)

Mennyiség szerint vizsgálva, az eredmény változik, a mennyiben a magas ágiójú években a bevitel emelkedést, a kivitel csökkenést mutat.

Vágó- és igásmarha.

A) Érték szerint.

a) Bevitel.

	Alacsony ágió			Magas ágió		
	1884	1889		1885	1886	1887
	12.5	13.7		13.2	8.1	9.9
— Ausztria	1.1	0.5		1.3	0.9	0.7
	11.4	13.2		11.9	7.2	9.2

évi átlag: 12.3 millió ft. évi átlag: 9.9 millió ft.

b) Kivitel.

	63.8	75.3	63.9	77.0	66.8	60.3
— Ausztria	53.1	66.6	55.5	65.4	60.5	54.5
	10.7	8.7	8.4	11.6	6.3	5.8

évi átlag: 9.7 millió ft. évi átlag: 8.0 millió ft.

A vágó- és igásmarhánál a magas ágiójú években úgy a bevitel, mint a kivitel értéke kisebb volt, mint az alacsony ágióval bíró években.

B) Mennyiség szerint (1.000 darab).

a) Bevitel.

	1884	1889	1885	1886	1887	1888
	295	262	295	230	211	267
— Ausztria	23	8	29	22	20	20
	272	254	266	208	191	247

évi átlag: 263 (ezer drb.) évi átlag: 223 (ezer drb.)

b) Kivitel.

	958	1.029	1.034	1.273	1.141	855
— Ausztria	743	922	797	972	980	769
	215	107	237	301	161	86

évi átlag: 161 (ezer drb.) évi átlag: 196 (ezer drb.)

Darabok szerint vizsgálva, a vágó- és igásmarhák külforgalma az érték szerinti alakulástól eltérő eredményt mutat, a mennyiben a magas ágiójú években a bevitel csökkent, a kivitel emelkedett.

Állati termékek.

A) Érték szerint.

		a) Bevitel.			
		Alacsony ágió		Magas ágió	
		1884	1889	1885	1886 1887 1888
		8 ^o	8 ⁸	6 ²	4 ⁸ 5 ⁹ 6 ³
— Ausztria		4 ⁸	5 ⁸	3 ⁷	3 ⁰ 3 ⁵ 3 ⁷
		3 ²	3 ⁰	2 ⁵	1 ⁸ 2 ⁴ 2 ⁶
évi átlag: 3 ¹ millió frt.		évi átlag: 2 ³ millió frt.			

		b) Kivitel.			
		14 ²	18 ¹	17 ²	14 ⁹ 14 ⁷ 17 ¹
— Ausztria		9 ³	11 ⁷	10 ⁷	10 ⁰ 9 ⁹ 11 ²
		4 ⁹	6 ⁴	6 ⁵	4 ⁹ 4 ⁸ 5 ⁹
évi átlag: 5 ⁶ millió frt.		évi átlag: 5 ⁵ millió frt.			

A magas ágióval jelzett években úgy a bevitel, mint a kivitel csökkent.

B) Mennyiség szerint (1.000 métermázs).

		a) Bevitel.			
		1884	1889	1885	1886 1887 1888
		71	89	62	64 83 90
— Ausztria		38	62	33	35 44 54
		33	27	29	29 39 36
évi átlag: 30 (ezer mm.)		évi átlag: 33 (ezer mm.)			

		b) Kivitel.			
		216	348	243	240 270 306
— Ausztria		187	300	208	209 238 272
		29	48	35	31 32 34
évi átlag: 38 (ezer mm.)		évi átlag: 33 (ezer mm.)			

Az eredmény az értékforgalomhoz képest változik; a magas ágióval a bevitel emelkedik, a kivitel csökken.

Italok.

A) Érték szerint.

		a) Bevitel.			
		Alacsony ágió		Magas ágió	
		1884	1889	1885	1886 1887 1888
		19 ¹	16 ⁸	13 ⁶	13 ⁷ 15 ² 18 ⁶
— Ausztria		18 ⁰	15 ⁴	13 ¹	11 ⁹ 13 ⁷ 17 ²
		1 ¹	1 ⁴	0 ⁵	1 ⁸ 1 ⁵ 1 ⁴
évi átlag: 1 ² millió frt.		évi átlag: 1 ³ millió frt.			

		b) Kivitel.			
		22 ⁸	27 ¹	23 ²	22 ⁰ 22 ¹ 22 ⁹
— Ausztria		18 ³	20 ⁴	17 ⁰	15 ³ 17 ¹ 16 ⁷
		4 ⁵	6 ⁷	6 ²	6 ⁷ 5 ¹ 6 ²
évi átlag: 5 ⁶ millió frt.		évi átlag: 6 ⁰ millió frt.			

Ugy a bevitel, mint a kivitel a magas ágiójú években nagyobb.

B) Mennyiség szerint (1.000 métermázsza).

a) Bevitel.

	1884	1889	1885	1886	1887	1888
— Ausztria	338	368	274	292	329	382
	325	342	267	266	306	360
	13	26	7	26	23	22
évi átlag: 19 (ezer mm.)	évi átlag: 19 (ezer mm.)					

b) Kivitel.

	1.297	1.755	1.478	1.636	1.592	1.718
— Ausztria	1.031	1.304	1.082	1.112	1.208	1.244
	266	451	396	524	384	474
évi átlag: 358 (ezer mm.)	évi átlag: 444 (ezer mm.)					

A bevitel változatlan, a kivitel a magas ágiójú években nagyobb.

Még két fontosabb kiviteli cikkünk forgalmát akarjuk feltüntetni: a gyapjút¹⁾ és a dongáét.

Gyapjú.

A) Érték szerint.

a) Bevitel.

	1882	Alacsony ágió 1883	1884	1889	1885	Magas ágió 1886	1887	1888
— Ausztria	3·7	11·2	3·3	1·6	3·8	3·0	5·1	2·1
	0·6	0·4	0·2	0·4	0·1	0·3	0·5	0·3
	3·1	10·8	3·1	1·2	3·7	2·7	4·6	1·8
évi átlag: 4·5 millió frt.	évi átlag: 3·2 millió frt.							

b) Kivitel.

	32·4	32·3	9·2	19·6	12·5	23·7	15·6	14·7
— Ausztria	23·1	23·3	7·1	12·5	9·8	16·6	14·0	11·1
	9·3	9·0	2·1	7·1	2·7	7·1	1·6	3·6
évi átlag: 6·3 millió frt.	évi átlag: 3·7 millió frt.							

A magas ágióval bíró években úgy a bevitel, mint a kivitel kisebb.

B) Mennyiség szerint (1.000 métermázsza).

a) Bevitel.

	1882	1883	1884	1889	1885	1886	1887	1888
— Ausztria	14	43	41	16	50	22	45	22
	2	2	3	3	2	2	5	3
	12	41	38	13	48	20	40	19
évi átlag: 26 (ezer mm.)	évi átlag: 31 (ezer mm.)							

b) Kivitel.

	126	125	114	138	115	145	98	114
— Ausztria	90	91	89	88	90	102	88	86
	36	34	25	50	25	43	10	28
évi átlag: 36 (ezer mm.)	évi átlag: 26 (ezer mm.)							

A magas ágióval bíró években a bevitel nagyobb volt, a kivitel kisebb.

¹⁾ A gyapjú és gyapjúárú-csoport egész forgalmáról alább külön lesz szó.

A *dongánál* a bevitel minimális lévén, csak a kivittelt tüntetjük fel:

	Alacsony ágió				Magas ágió			
	1882	1883	1884	1889	1885	1886	1887	1888
— Ausztria	9.7	12.1	12.3	17.5	13.7	10.6	15.2	15.5
	4.6	4.3	4.1	5.0	4.2	4.3	6.8	5.7
	5.1	7.8	8.2	12.5	9.5	6.3	8.4	9.8

évi átlag: 8.4 millió frt.

évi átlag: 8.5 millió frt.

A magas ágióval bíró években a kivitel jelentéktelenül emelkedik.¹⁾

Az itt részletezett áruk külforgalmunkban mint legjelentékenyebb kiviteli cikkek szerepelnek, melyek fizetési mérlegünk alakulásánál döntő szerepet visznek. A fent említett okoknál fogva a kisebb jelentőségű árucsoportokat mellőzzük és összefoglaljuk a főeredményeket. Eszleleteink eredménye a következő. A mi mindenekelőtt a bevittet illeti, az magas ágió mellett következőkép alakult:

	Érték szerint		Mennyiség szerint	
	emelkedett	csökkent	emelkedett	csökkent
gabona	—	—	1	—
búza	—	1	—	1
liszt	—	—	1	—
dohány, stb.	1	—	1	—
főzelék, stb.	1	—	1	—
vágó- és igásmarha	—	1	—	1
állati termékek	—	1	1	—
italok	1	—	—	—
gyapjú	—	1	1	—

Magas ágiónál tehát volt a bevitel:

Érték szerint	Mennyiség szerint
3-szor nagyobb	6-szor nagyobb
4-szer kisebb	2-szer kisebb
2-szer változatlan	1-szer változatlan

Érték szerint tehát a magas ágió mellett a bevitel négyszer — és az összforgalom eredményét hozzászámítva — ötször kisebb volt, ötször pedig nagyobb vagy változatlan. Mennyiség szerint pedig épen hat esetben kilencz közül a bevitel emelkedett. A magas ágió vélelmezett befolyása a bevitel csökkentésére itt nem jut kifejezésre.

Átnegyünk a kivittre. Magas ágió mellett következőkép alakult:

	Érték szerint		Mennyiség szerint	
	emelkedett	csökkent	emelkedett	csökkent
gabona	1	—	1	—
búza	1	—	1	—
liszt	—	1	—	1
dohány, stb.	—	—	—	—
főzelék, stb.	1	—	—	1
vágó- és igásmarha	—	1	1	—
állati termékek	—	1	—	1
italok	1	—	1	—
gyapjú	—	1	—	1
donga	1	—	—	—

¹⁾ A mennyiség szerinti kimutatást mellőzni kell, mivel az adatok részint métermázsra, részint darab szerint vannak kimutatva és pedig különböző években különböző arányban.

Magas ágiónál tehát volt a kivitel:

Érték szerint	Mennyiség szerint
5-ször magasabb	4-szer magasabb
4-szer alacsonyabb	4-szer kisebb
1-szer változatlan.	1-szer változatlan.

A kivitel magas ágióval inkább emelkedik, bár ha az össz-forgalmat is tekintetbe vesszük, ugyanannyiszor mutatkozik emelkedés, mint csökkenés. A donga és az összforgalom mennyiség szerint nem lévén kimutatva, itt kilencz eset közül négy esetben a magas ágió nagyobb kivitellel járt.

Áttérünk már most azon árúcsoportok tanulmányozására, melyek a magyar külforgalomban főleg a bevitel szempontjából jönnek tekintetbe.

Gyarmatárúk.

A) Érték szerint.

a) Bevitel.

	Alacsony ágió		Magas ágió			
	1884	1889	1885	1886	1887	1888
— Ausztria	7.5	8.2	7.3	10.6	9.5	9.0
	6.3	6.9	6.5	7.9	8.0	7.3
	1.2	1.3	0.8	2.7	1.5	1.7
évi átlag:	1.25 millió ft.		1.6 millió ft.			

b) Kivitel.

	0.7	1.1	0.5	2.2	2.2	1.4
— Ausztria	0.3	0.2	0.1	0.8	1.1	0.3
	0.4	0.9	0.4	1.4	1.1	1.1
évi átlag:	0.65 millió ft.		1.0 millió ft.			

A gyarmatárúknál a magas ágiójú években a bevitel nagyobb volt, de a kivitel is nagyobb volt ez években, mint az alacsony ágiójú években.

Vizsgáljuk már most az eredményeket nem az érték, hanem a mennyiség szerinti adatok alapján.

B) Mennyiség szerint (1.000 métermázsza).

a) Bevitel.

	1884	1889	1885	1886	1887	1888
	77	67	81	99	76	73
— Ausztria	65	57	72	74	64	60
	12	10	9	25	12	13
évi átlag:	11 (ezer mm.)		15 (ezer mm.)			

b) Kivitel.

	9	11	8	26	23	13
	4	2	2	10	12	3
— Ausztria	5	9	6	16	11	10
évi átlag:	7 (ezer mm.)		11 (ezer mm.)			

Mennyiségek szerint is ugyanazon eredményhez jutunk, a magas ágiójú években úgy a bevitel, mint a kivitel az alacsony ágiójú évek be-, illetőleg kivitelét meghaladja.

Czukor.

A) Érték szerint.

		Alacsony ágió		Magas ágió			
		1884	1889	1885	1886	1887	1888
		12'0	12'8	10'2	12'0	10'0	11'1
— Ausztria		12'0	12'8	10'1	12'0	10'0	11'1
		0'0	0'0	0'1	0'0	0'0	0'0
évi átlag:		0'0 millió frt.		évi átlag: 0'0 millió frt.			

b) Kivitel.

		4'9	7'0	5'7	4'6	5'3	4'8
— Ausztria		3'8	6'1	4'9	3'5	4'6	4'2
		1'1	0'9	0'8	1'1	0'7	0'6
évi átlag:		1 millió frt.		évi átlag: 0'8 millió frt.			

Mint hogy a bevitel egészen Ausztriára esik, e tekintetben az adatokból semmi tájékozást nem nyerhetünk; a kivitel is csekélyebb, sem hogy az eredményeknek nagyobb értéket tulajdoníthatni, mégis megjegyzendő, hogy a magas ágiójú éveket a kivitel kisebb.

B) Mennyiség szerint (1.000 métermázsza).

		Alacsony ágió		Magas ágió			
		1884	1889	1885	1886	1887	1888
		351	385	316	362	306	318
— Ausztria		351	385	315	362	306	316
		0	0	1	0	0	2
évi átlag:		0.		évi átlag: 0.			

b) Kivitel.

		232	301	280	208	270	211
— Ausztria		188	261	241	167	240	187
		44	40	39	41	30	24
évi átlag:		42 (ezer mm.)		évi átlag: 33 (ezer mm.)			

A mennyiség szerint az eredmény megegyezik azzal, mit fentebb az érték szerint konstatálhattunk.

Pamut, pamutfonál és pamutárúk.

A) Érték szerint.

		Alacsony ágió		Magas ágió			
		1884	1889	1885	1886	1887	1888
		61'1	64'7	53'0	56'3	59'4	63'8
— Ausztria		58'1	62'5	51'7	55'3	58'4	62'5
		3'0	2'2	1'3	1'0	1'0	1'3
évi átlag:		2'6 millió frt.		évi átlag: 1'1 millió frt.			

b) Kivitel.

		5'1	5'2	4'8	5'4	4'7	4'6
— Ausztria		4'2	4'2	4'0	4'2	3'7	3'7
		0'9	1'0	0'8	1'2	1'0	0'9
évi átlag:		0'5 millió frt.		évi átlag: 0'9 millió frt.			

A bevitel magas ágió mellett csökkent, a kivitel ellenben emelkedett.

B) Mennyiség szerint (1.000 métermázsza).

a) Bevitel.

	1884	1889	1885	1886	1887	1888
	352	398	328	369	365	394
— Ausztria	335	382	319	361	359	384
	17	16	9	8	6	10

évi átlag: 16·5 (ezer mm.)

évi átlag: 16·5 (ezer mm.)

b) Kivitel.

	30	33	30	37	28	29
— Ausztria	24	27	25	28	22	22
	6	6	5	9	6	7

évi átlag: 6 (ezer mm.)

évi átlag: 13·5 (ezer mm.)

A bevitel a magas és alacsony ágióval bíró években egyenlő;
a kivitel a magas ágióval bíró években emelkedett.

Gyapjú, gyapjufonál és gyapjúárúk.

A) Érték szerint.

a) Bevitel

	Alacsony ágió			Magas ágió		
	1884	1889	1885	1886	1887	1888
	55·7	46·8	49·6	48·9	52·0	45·6
— Ausztria	51·1	44·4	44·2	44·4	46·3	42·6
	4·6	2·4	5·4	4·5	5·7	3·0

évi átlag: 3·5 millió frt.

évi átlag: 9·3 millió frt.

b) Kivitel.

	16·9	26·0	19·1	29·7	21·0	20·9
— Ausztria	11·5	17·3	13·5	20·3	18·3	15·8
	5·4	8·7	5·6	9·4	2·7	5·1

évi átlag: 7·0 millió frt.

évi átlag: 5·7 millió frt.

A bevitel a magas ágió mellett emelkedett, a kivitel ellenben csökkent.

B) Mennyiség szerint (1.000 métermázsza).

a) Bevitel.

	1884	1889	1885	1886	1887	1888
	124	104	127	105	132	108
— Ausztria	82	89	76	82	90	87
	42	15	51	23	42	21

évi átlag: 28 (ezer mm.)

évi átlag: 34 (ezer mm.)

b) Kivitel.

	127	151	126	157	109	126
— Ausztria	96	98	96	109	97	95
	31	53	30	48	12	31

évi átlag: 42 (ezer mm.)

évi átlag: 30 (ezer mm.)

Az eredmény megfelel a fentebbinek; a bevitel a magas ágió mellett emelkedett, a kivitel magas ágió mellett csökkent.

Selyem és selyemárúk.

A) Érték szerint.

	Alacsony ágió		Magas ágió			
	1884	1889	1885	1886	1887	1888
— Ausztria	21.7	29.9	24.1	24.5	25.0	27.3
	20.8	28.6	23.0	23.3	24.0	26.0
	0.9	1.3	1.1	1.2	1.0	1.3
évi átlag: 1.1 millió frt.	évi átlag: 1.1 millió frt.					

b) Kivitel.

	2.2	3.7	2.5	2.4	2.5	2.7
— Ausztria	2.0	2.7	2.3	2.2	1.9	1.9
	0.2	1.0	0.2	0.2	0.6	0.8
évi átlag: 0.6 millió frt.	évi átlag: 0.9 millió frt.					

A bevétel változatlan magas és alacsony ágió mellett; a kivétel a magas ágióval emelkedett.

B) Mennyiség szerint (1.000 métermázsa).

a) Bevétel.

	1884	1889	1885	1886	1887	1888
— Ausztria	6	6.9	6	6	6	6.7
	6	6.5	6	6	5	6.3
	0	0.4	0	0	1	0.4
évi átlag: 0.2 (ezer mm.)	évi átlag: 0.7 (ezer mm.)					

b) Kivétel.

	0.7	2.9	0.7	0.9	1.4	2.1
— Ausztria	0.6	1.3	0.6	0.6	0.6	0.7
	0.1	1.6	0.1	0.3	0.8	1.4
évi átlag: 0.8 (ezer mm.)	évi átlag: 1.3 (ezer mm.)					

Ugy a bevétel, mint a kivétel emelkedett magas ágióval.

Ruházatok, fehérnemű és pipereárúk.

A) Érték szerint.

a) Bevétel.

	Alacsony ágió		Magas ágió			
	1884	1889	1885	1886	1887	1888
— Ausztria	28.7	25.1	24.8	24.7	25.7	26.4
	27.6	24.2	23.9	23.7	24.9	25.5
	1.1	0.9	0.9	1.0	0.8	0.9
évi átlag: 1.0 millió frt.	évi átlag: 0.9 millió frt.					

b) Kivétel.

	11.4	8.6	9.6	8.6	7.9	7.7
— Ausztria	9.0	7.1	7.9	6.2	6.4	6.0
	2.4	1.5	1.7	2.4	1.5	1.7
évi átlag: 1.9 millió frt.	évi átlag: 1.8 millió frt.					

A bevétel változatlan; a kivétel magas ágióval csökkent.

B) Mennyiség szerint (1.000 métermázsa).

a) Bevétel.

	1884	1889	1885	1886	1887	1888
— Ausztria	34	41	33	35	41	39
	33	39	32	34	40	38
	1	2	1	1	1	1
évi átlag: 1.5 (ezer mm.)	évi átlag: 1 (ezer mm.)					

b) Kivitel.

	14	14	13	14	14	13
— Ausztria	11	11	11	10	12	11
	3	3	2	4	2	2

évi átlag: 3 (ezer mm.)

évi átlag: 2·5 (ezer mm.)

Bevitel és kivitel magas ágióval csökkentek.

Bőr és bőráruk.

A) Érték szerint.

a) Bevitel.

Alacsony ágió		Magas ágió			
1884	1889	1885	1886	1887	1888
30·8	29·3	28·4	30·5	33·9	29·1
— Ausztria	29·7	28·3	27·0	29·0	32·4
	1·1	1·0	1·4	1·5	1·5

évi átlag: 1·0 millió frt.

évi átlag: 1·4 millió frt.

b) Kivitel.

	5·8	6·0	4·7	6·2	6·6	6·0
— Ausztria	4·3	5·1	3·4	4·4	5·3	4·8
	1·5	0·9	1·3	1·8	1·3	1·2

évi átlag: 1·2 millió frt.

évi átlag: 1·4 millió frt.

Be- és kivitel egyaránt emelkedett a magas ágiójú években.

B) Mennyiség szerint (1.000 métermázsza).

a) Bevitel.

1884	1889	1885	1886	1887	1888
76	75	71	75	80	76
— Ausztria	73	73	68	72	74
	3	2	3	3	2

évi átlag: 1·2 (ezer mm.)

évi átlag: 2·5 (ezer mm.)

b) Kivitel.

	16	19	14	17	19	20
— Ausztria	12	16	10	12	15	16
	4	3	4	5	4	4

évi átlag: 3·5 (ezer mm.)

évi átlag: 4·2 (ezer mm.)

Az eredmény ugyanaz, mint fent.

Vas és vasárúk.

A) Érték szerint.

a) Bevitel.

Alacsony ágió		Magas ágió			
1884	1889	1885	1886	1887	1888
20·0	18·0	17·7	14·0	14·5	15·9
— Ausztria	18·2	16·8	16·2	13·2	13·8
	1·8	1·2	1·5	0·8	0·7

évi átlag: 1·5 millió frt.

évi átlag: 1·0 millió frt.

	b) Kivitel.					
	5 ⁶	7 ⁶	5 ¹	4 ⁰	6 ²	6 ⁶
— Ausztria	4 ¹	6 ⁰	3 ⁴	3 ⁰	4 ²	5 ⁰
	1 ⁵	1 ⁶	1 ⁷	1 ⁰	2 ⁰	1 ⁶
évi átlag:	1 ⁵ millió frt.		évi átlag: 1 ⁶ millió frt.			
Magas ágió mellett a bevitel csökkent, a kivitel valamivel emelkedett.						

B) Mennyiség szerint (1.000 métermázsza).

	a) Bevitel.					
	1884	1889	1885	1886	1887	1888
	1095	908	970	750	654	737
— Ausztria	944	830	892	694	610	674
	151	78	78	56	44	63
évi átlag:	114 (ezer mm.)		évi átlag: 60 (ezer mm.)			
	b) Kivitel.					
	399	604	413	367	558	572
— Ausztria	333	515	314	304	418	476
	66	89	99	63	140	96
évi átlag:	77 (ezer mm.)		évi átlag: 99 (ezer mm.)			
Az eredmény ugyanaz; a magas ágiójú évekből a bevitel kisebb volt, a kivitel nagyobb.						

Mű- és hangszerek, órák, apró árúk.

A) Érték szerint.

	a) Bevitel.					
	Alacsony ágió			Magas ágió		
	1884	1889	1885	1886	1887	1888
	32 ³	27 ⁰	28 ³	25 ⁴	25 ¹	26 ⁶
— Ausztria	29 ⁴	24 ⁵	25 ⁰	23 ³	23 ²	24 ⁰
	2 ⁹	2 ⁵	3 ³	2 ¹	1 ⁹	2 ⁶
évi átlag:	2 ⁷ millió frt.		évi átlag: 2 ⁹ millió frt.			
	b) Kivitel.					
	6 ⁸	2 ⁹	5 ⁷	4 ³	4 ²	4 ⁰
— Ausztria	5 ⁷	2 ⁴	5 ⁰	3 ³	3 ⁹	3 ⁷
	1 ¹	0 ⁵	0 ⁷	0 ⁵	0 ³	0 ³
évi átlag:	0 ⁸ millió frt.		évi átlag: 0 ⁹ millió frt.			

Be- és kivitel magas ágió mellett emelkedtek.

B) Mennyiség szerint (1.000 métermázsza).¹⁾

	a) Bevitel.					
	1884	1889	1885	1886	1887	1888
	24	25	25	23	25	24
— Ausztria	22	23	22	21	23	22
	<hr/> 2	<hr/> 2	<hr/> 3	<hr/> 2	<hr/> 2	<hr/> 2
évi átlag: 2 (ezer mm.)			évi átlag: 2·2 (ezer mm.)			
	b) Kivitel.					
	2·3	3·9	2·9	3·3	4·2	3·8
— Ausztria	1·6	2·5	2·2	2·3	3·2	2·7
	<hr/> 0·7	<hr/> 1·4	<hr/> 0·7	<hr/> 1·0	<hr/> 1·0	<hr/> 1·1
évi átlag: 1·0 (ezer mm.)			évi átlag: 0·9 (ezer mm.)			

A bevitel emelkedett, a kivitel csökkent, magas ágió mellett.

¹⁾ A darabok szerinti adatokat — különben is kevés — mellőzhetjük.

Összefoglaljuk az eredményeket. A kiviteli cikkeknek magas ágió mellett a külforgalom következőkép alakult:

a) *Bevitel.*

	Érték szerint emelk. csökk.	Mennyiség szerint emelk. csökk.
gyarmatárúk	1 —	1 —
czukor	— —	— —
pamut és pamutárúk	— 1	— —
gyapjú és gyapjúárúk . . .	1 —	1 —
selyem és selyemárúk . . .	— —	1 —
ruházatok stb.	— 1	— 1
bőr és bőrárúk	1 —	1 —
vas és vasárúk	— 1	— 1
apró árúk, stb.	1 —	1 —

Magas ágiónál tehát volt a bevétel:

Érték szerint	Mennyiség szerint
4-szer nagyobb	5-ször nagyobb
3-szor kisebb	2-szer kisebb
2-szer változatlan	2-szer változatlan

A bevétel tehát magas ágió mellett inkább emelkedő irányt mutat.

b) *Kivétel.*

A mi már most a kivitelt illeti, az magas ágió mellett következőkép alakult:

	Érték szerint emelk. csökk.	Mennyiség szerint emelk. csökk.
gyarmatárúk	1 —	1 —
czukor	— 1	— 1
pamut és pamutárúk	1 —	1 —
gyapjú és gyapjúárúk . . .	— 1	— 1
selyem és selyemárúk . . .	1 —	1 —
ruházatok, stb.	— 1	— 1
bőr és bőrárúk	1 —	1 —
vas és vasárúk	1 —	1 —
apró árúk, stb.	1 —	— 1

Magas ágiónál tehát volt a kivétel:

Érték szerint	Mennyiség szerint
6-szor nagyobb	5-ször nagyobb
3-szor kisebb	4-szer kisebb.

Tehát még a kivétel leginkább mutat ez árucsoportokban is párhuzamosságot az ágióval és pedig azon irányban, hogy tényleg az ágió emelkedésével a kivétel inkább emelkedni szokott. Összefoglalva már most az összes árucsoportokat, melyek tanulmányunk alapját képezik, a következő eredményhez jutunk. Magas ágió mellett:

	Bevétel		Kivétel	
	érték	mennyiség szerint	érték	mennyiség ¹⁾ szerint
nagyobb	7	11	11	9
kisebb	7	4	7	8
változatlan	4	3	1	1

¹⁾ A mennyiség szerint egygyel kevesebb, mivel a dongánál a mennyiséget nem vizsgáltuk.

Magas ágió mellett tehát úgy a bevitel, mint különösen a kivitel nagyobb. Az ágió csökkentő befolyása a bevitelre tehát a számokban nem jut kifejezésre, de emelő hatása a kivitelre mutatkozik. Statisztikailag tehát az összefüggés ágió és külforgalom között elmosódik, minek mindenestre azon magyarázatot lehet adni, hogy az ágió korántsem gyakorol oly erős hatást, mint a milyent neki sokan, tekintettel a külkereskedelemre, tulajdonítanak. Hozzájárul hogy az előadott adatokból az is mutatkozik, hogy sok esetben (érték szerint 10, mennyiség szerint 6) a bevitel és kivitel ugyanazon irányban változnak az ágió hatása alatt, sőt vannak oly esetek is, a hol a magas ágióval a bevitel emelkedik, a kivitel csökken.

Tekintettel azon körülményre, hogy — mint említők — a magyar kereskedelem legnagyobb része Ausztriára esik és így az ágió hatásának nincs alávetve, az ágió és külkereskedelem összefüggésének részletesebb magyarázatát az osztrák-magyar vámterület külforgalma alapján is fogjuk megkísérteni.

Földes Béla.

A földgömb benépesedésének határáról.

A földgömb benépesedésének határáról, mely kérdés Malthus híres elmélete óta állandóan foglalkoztatja a nemzetgazdákat, tudományos jellegű számításokat tett *Ravenstein*, ismert angol földrajzíró, s tanulmányának eredményét a British-Association legutóbbi ülésén olvasta fel. A tanulmányt a nagytekintélyű londoni földrajzi társaság folyóirata közli egész terjedelmében s annak alapján ismertetjük mi.

Ravenstein a dolog természete szerint a kérdésnek három főrészt különbözteti meg: 1. A földgömb jelen népességének számát s a valószínű szaporodást. 2. A művelhető föld termékenységi fokát. 3. A föld terményei által táplálható népesség meghatározását. Magától érthető, hogy mind a három kérdés oly természetű, melyekre abszolúte biztos feleletet adni nem lehet, azonban a művelt országok statisztikája s a földrajzi ismeretek szokatlan fellendülése korunkban lehetővé teszi, hogy a felelet némi valószínűséggel birjon.

Legelőször a *földgömb jelenlegi népességére* nézve nagy nehézséggel jár különösen Afrika népességének meghatározása, melyre vonatkozólag van legkevesebb támpontunk. Szerző gondos számítások alapján azt hiszi, hogy ez a népesség nem lehet több 127 milliónál, bár ismeretes, hogy sok földrajzíró ezt a világrészt sokkal népesebbnek tartja s 200, sőt 400 millió lakosról is beszélnek. Hasonlókép megbízhatlan adatok vannak Khina népességéről, bár ott állítólag történnek népszámlálások. Kihagyva a számításból a sarkvidékeket, melyeken különben is legfelebb 300.000 ember lakik s így a földgömb összes népességéhez képest elenyésző csekély szám, Ravenstein a jelen népességre nézve a következő táblázatot állítja össze:

	összes népesség	egy ☐ angol mértföldre jut
Európa	380,200.000	101
Azsia	830,000.000	57
Afrika	127,000.000	11
Észak-Amerika . .	89,250.000	14
Dél-Amerika . . .	36,420.000	5
Ausztrália	4,730.000	14
Összesen	1.467,600.000	31

Kissé könnyebb a *művelhető terület* mennyiségének megállapítása, melynél azonban szintén meg kell különböztetnünk egyes fokozatokat, mivel még Európának művelt részéből sem jutott 40 százalék eke alá, holott itt (Oroszország kivételével) már csaknem elérték a művelődés határát. A valóban művelésre alkalmas területek közt meg kell továbbá különböztetni a pusztákat is, melyek főképp legelőeknek használatnak, bár nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a pusztákban sok művelhető talaj van, különösen, a hol elegendő víz is található. Még kevesebb embert táplálhat a sivatag, a melyben csak szórva-nyosan fordulnak elő termékeny oázok. Itt is teljesen számitáson kívül hagyva a sarkvidéket (közel 5 millió □ angol mértföld területével), R. számitásainak eredményét a következő angol négyszög-mértföldekben kifejezett adatokban közli:

	Termékeny föld	Pusztá	Sivatag	Összesen
Európa	2,888.000	667.000	—	3,555.000
Azsia	9,280.000	4,230.000	1,200.000	14,710.000
Afrika	5,760.000	3,528.000	2,226.000	11,514.000
Észak-Amerika . .	4,946.000	1,405.000	95.000	6,446.000
Dél-Amerika . .	4,228.000	2,564.000	45.000	6,837.000
Ausztrália . . .	1,167.000	1,507.000	614.000	3,288.000
Összesen . .	28,269.000	13,901.000	4,180.000	46,350.000

Ha már most e két főadat összehasonlítása alapján a *földgömbön megélhető emberek számát* akarjuk kiszámítani, mindenekelőtt mellőznünk kell azokat a feltevéseket, hogy a vegetáriánusok tanának terjedésével a megélhetési feltételek könnyebbek lesznek, avagy hogy a művelődés haladása a mezőgazdaság intenzívebbé tétele által több élelmi szert ad, mint eddig történt. Mindkét feltételben van igazság, de azok mértéke kiszámíthatatlan, sőt az éremnek más oldala is van, mert péld. kétségtelen, hogy Észak-Amerika egyes részeiben a rabló-gazdálkodás és az erdők kíméletlen kiirtása igen sok helyen kevesebb ember számára ad most megélhetési eszközöket, mint rövid idővel ezelőtt s végül a művelődés haladása a megélhetési feltételeinél természetes emelkedő követelményeket is támaszt, melyeket tekintet nélkül hagyni nem lehet. Tisztán a jelenlegi lakosság életviszonyait véve tekintetbe, legcélszerűbb régi művelt államok népességét venni irányadóul. Európában a kontinensen Oroszországon kívül az átlagos népesség egy angol négyszögmértföldre 156 lakó. Igaz, hogy egyes országok, mint Németország és Franciaország, már jelenlegi lakosságukat sem képesek ellátni kellő élelemmel, de másrészt számos európai ország többet produkál, mint a mennyit lakossága elfogyaszt. A keletázsiai régi államok közül Indiában 175, Khinában 295 s Japánban 264 lélek jut egy angol négyszögmértföldre; India e mellett még jelentékeny mennyiségű élelmiszert termel kivitelre. Igaz ugyan, hogy ezen országokban az emberek életmódja sokkal egyszerűbb, mint nálunk, de ez lényegileg nem fog változni jövőben sem, mivel az éghajlati viszonyokkal függ össze. Máltán vehetjük tehát ezeket az országokat Európa nyugati részével az ugynevezett »termékeny« vidékek képviselőjéül s ez esetben egy angol négyszögmértföldnyi termékeny területen átlag 207 ember képes megélni. Ezen bizonyára nem túlzott számitás szerint a földgömb termékeny vidékein megélhető emberi lények számát 5851 millióra tehetjük. Ha ezen számhoz

hozzáadunk még a pusztákon minden négszögmérföldre 10 lakost s a sivatagoknál csak egyet, a földgömb népesedésének határául 5.994.000.000 élő emberi lény tekinthető. Megjegyzendő, hogy e számításnál tekintetbe van véve a tropikus éghajlat is, a hol — legalább egyelőre — különösen az európai eredetű népesség nem fog nagyon elszaporodni, bár előre látható, hogy a mérsékelt éghajlat alatt levő vidékek túlnépesedése esetén a forró égöv vidékei is fokozatosan népesebbek lesznek, vagy legalább a föld többi lakóinak élelmezéséről is fognak gondoskodni. Mindenesetre bátran elmondhatjuk, hogy a földgömbön 5994 millió ember jól megélhet úgy, hogy sem eledelben, sem más szükséges dologban nem lesz nagy hiányuk.

S mikor áll be az az időszak, hogy az emberi nem ennyire szaporodjék?

Határozott számot természetesen e kérdésre sem lehet mondanunk. A népesség szaporodása nem mindenütt egyforma. Ismeretes, hogy Franciaországban régi idők óta igen kevésbé szaporodik a népesség s még az amerikai államokban is találkozunk itt-ott apadással s hogy egyes országokban a műveletlenebb népfaj gyorsabban szaporodik, mint a műveltebb, a mely utóbbiak közül nem egy természetellenes eszközökkel is igyekszik a szaporodást meggátolni. Nagy hatással vannak továbbá a népesség szaporodására a háborúk és a járványos betegségek is, melyek hatása még most kiszámíthatatlan. Mind a mellett a statisztika már bizonyos tájékoztatást nyújt. Európa, Amerika s Ausztrália népesedési mozgalmai ma már nagyjában megbízhatók, Ázsiából is van két jelentékeny helyről, Kelet-Indiából s Japánból, jó adatunk s egy pár más helyről megközelítő becslések s csakis Afrika az, melyről az európai gyarmatok némelyikén kívül, jó formán semmit sem tudunk. Ha tehát a rendkívüli viszonyoktól egészen eltekintünk, Ravenstein szerint a népesség számának emelkedését egy évtized alatt a különböző földrészekben a következő százalékokban lehet megközelítő valószínűséggel megállapítanunk:

Európában	87 százalék
Ázsiában	6 »
Afrikában	10 »
Észak-Amerikában	20 »
Dél-Amerikában	15 »
Ausztráliában	30 »

Az egész földön átlag 8 százalék.

Összehasonlítva már most az eddig nyert adatokat, könnyen megállapíthatjuk a népesség valószínű növekedését. A földgömb jelenlegi 1468 millió lakosságának száma a jövő század elején 1587 millió lesz; 1950-ben 2332 millió s a jelen évezred végén, 2000-ben 3426 millió s 2072-ben, azaz 182 évvel mostantól fogva fog e szám 5977 millióra emelkedni, azaz a fentebb határként kijelölt számig. Magától érthető, hogy ez nem jóslat, sőt valószínű, hogy a föld népességének ezen határideje sokkal később fog bekövetkezni, mivel az emelkedő műveltség új vidékeket tesz termelőképesekké s a szaporodás sem fog oly gyorsan történni. A 182 év egyes emberekre nézve igen hosszú idő, de a népek életében nagyon rövid, hiszen 182 évvel ezelőtt hazánkban már túl voltunk a török háborúk korán s így jóformán modern történetünk is megkezdődött.

KÖNYVSZEMLE.

A) FOLYÓIRATOK.

Akadémiai Értesítő. A magyar tud. Akadémia megbízásából szerkeszti Szily Kálmán főtthkár. 1891. márczius.

Budapesti Szemle. Szerkeszti: Gyulai Pál. 1891. áprilisi szám.

Erdészeti Lapok. Az országos erdészeti egyesület közlönye. Szerkeszti Bedő Albert. XXX. évf. II. füzet. 1891. február hó.

Földművelési Értesítő. Kiadja a földművelésügyi m. kir. miniszterium. II. évf. 10—12. szám.

Kereskedelmi Közlemények a budapesti kereskedelmi muzeum köréből. 8—10. szám.

Közegészségügyi Szemle. Szerkeszti Oláh Gyula. II. évf. 1891 február hó.

Központi Értesítő. Kiadja a kereskedelemügyi m. kir. miniszterium. II. évf. 20—24. sz.

Mezőgazdasági Szemle. Szerkesztik Cserhádi Sándor és Kosutány Tamás. IX. évf. IV. füzet. Magyar-Óvár, 1891.

Szövetkezés. Közgazdasági folyóirat a szövetkezetek terjesztésére. Szerkeszti Bernát István. II. évf. 3. szám: Új alakulások. Mezőgazdák szövetkezete. A középbirtok hitele. Országos termény- és iparszövetkezet; stb.

Das Handels-Museum. Band VI. N. 4—12.: Oesterreichs Tuch- und Modewaaren-Fabrikation. Zur rumänischen Zollpolitik. Russischer Zolltarif. Das ungarische Handels-Museum. Die Gewerbegerichte in Deutschland. Der Entwurf des neuen rumänischen Zolltarifs. Gewerkvereinschutz in Frankreich. Die türkischen Handelsverträge; etc.

Finanz Archiv. Zeitschrift für das gesamte Finanzwesen. Herausg. von G. Schanz. VII. Jg. 2. B.: Die Lehre von den Verkehrssteuern, von M. v. Heckel. Die staatliche Besteuerung der Actiengesellschaften in Deutschland, von F. Hecht. Der neue Zuckersteuergesetzentwurf für das Deutsche Reich. Besp. von E. Kutschera; etc.

Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. Herausgeg. von J. Conrad und L. Elster. III. Folge. I. B. 1. H.: Die »Trusts« in den Vereinigten Staaten von Amerika, von J. W. Jenks. Die preussische Steuerreform, von G. Cohn. Die fortschreitende Ermässigung der Eisenbahngütertarife, von Ulrich. Die nationalökonomische Gesetzgebung Russlands in den Jahren

1888—1890, von Gr. Jollos; etc. — 2. H.: Die Notenbanken unter dem Bankgesetz von 1875, von H. Hartung. Lorenz von Stein, von C. Menger. Die Entwicklung des sozialistischen Programms in Deutschland, von G. Adler. Haushaltsetat für das deutsche Reich für 1890—91; etc.

Vierteljahrschrift für Volkswirtschaft, Politik und Kulturgeschichte. Herausg. von K. Braun. XXVIII. Jahrg. I. B. 2. H.: Verteilung des preussischen Volkseinkommens 1876 und 1890, von A. Soetbeer. Otto Michaelis, vom Herausgeber. Die Vermehrungsgesetze der Bevölkerungen, von K. W. Jurisch; etc.

Zeitschrift für Schweizerische Statistik. XXVII. Jahrg. 1891. Das statistische Seminar in Zürich. Bericht über den Jahreskurs 1886/87, erstattet von H. Greulich. Statistik der Todesfälle in Bern in der fünfjährigen Periode 1881—1885, bearbeitet von W. Ost; etc.

Zeitschrift für Staats- und Volkswirtschaft, von Th. Hertzka. II. Band Nr. 10—14.

L'économiste français. 19me année. 1. volume. N. 1—13.: Les fluctuations de prix du charbon, du fer, du cuivre, de l'étain, du plomb et du zinc, de 1870 à 1879. La réforme de l'organisation consulaire. Le mouvement économique et sociale aux États-Unis. Les finances de la Russie: le budget de 1891. Les insuffisances du Crédit populaire en France. Les sociétés anonymes et les améliorations sociales. Les chemins de fer économiques. Les questions sociales à la Chambre des députés. La liberté du travail et la loi sur les syndicats professionnels. Une Publication nouvelle sur les finances nationales et locales de l'Angleterre. Le mouvement de la richesse en Italie, de 1872 à 1889. Les résultats de la législation douanière de l'Allemagne depuis 1879. Le Budget de 1892; les garanties aux chemins de fer; le dégrèvement de la grande vitesse; l'amortissement. La condition de l'ouvrier agricole, d'après des documents récents. Le Rapport de M. Méline et la discussion du régime des douanes. Le mouvement économique et financier en Allemagne; etc.

Le Journal de la Chambre de commerce de Constantinople. 7. année. N. 321—326.

Revue des deux mondes. LXI. Anné. Tome CIII. 1—4. livr.: La Caisse des dépôts et consignations, par A. Moireau. William Booth général de l'armée du salut et son livre sur l'extinction du paupérisme, par G. Valbert. — Tome CIV. 1. 1.: Le tarif des douanes, par Ch. Lavollée. Le parti de la démocratie sociale en Allemagne. I. Les origines philosophiques, l'agitation politique, par J. Bourdeau.

The British Trade Journal. Vol. XXIX. No 339. March 1. 1891. The Labour Question and Trade. Effects of Protection. The Outlook in the Metal Trades. The Manufacturer on his travels; etc.

The Contemporary Review. March, 1891.: Postal and telegraphic reforms, by J. Henniker Heaton; etc.

The Economic Review. Published quarterly for the Oxford University branch of the christian social Union. Vol. I. No 1. January 1891.: The educational value of cooperation, by the Lord Bischof of Durham. The ethics of money investments, by W. Cunningham. Locke's theory of

property, by D. G. Ritchie. Some economic aspects of the eight — hour movement, by Synes; etc.

The Economist. Vol. XLIX. No. 2.479—2.483.: The Labour Commission. Bankers and their Cash Reserves. Factory Legislation. Small holdings. The Crops of 1890. Sir John Lubbock on Mr. Goschen's Currency Proposals. The Employment of Children in Factories; etc.

The Quarterly Journal of Economics. Published for Harvard University. Boston. Vol. V. January 1891.: The value of labor in relation to economic theory by J. Bonar. Reform in railroad passenger fares, by E. J. James. The Tobacco tax, by F. L. Olmsted. The Verein für Socialpolitik, by E. v. Philippovich. The Growth of Capital and the Cause of Interest. The Theory of Emigration; etc.

B) KÖZGAZDASÁGI ÉS STATISZTIKAI SZAKMUNKÁK ÉS FORRÁSMŰVEK.

A keszhelyi m. kir. gazdasági tanintézet 1890-iki évkönyve. Szerk. Deininger J. igazgató. Kiadja a tanintézet. Keszthelyen, 1891.

A magyar kir. honvédelmi miniszterium működése az 1877—1890. években. A honvédelmi miniszter megbízásából hivatalos adatok alapján írta Biró Pál. 2 kötet. Budapest, 1891.

Beck Hugó: Tanulmányok a biztosítási jogból, különös tekintettel a magyar biztosítási törvényre. Budapest, 1891.

Magyarország áruforgalma Ausztriával és más országokkal. Kiadja az orsz. m. kir. statisztikai hivatal. 1890. XI. füzet. November hó. Budapest, 1891.

Nagy S.: A jobbágyság története Magyarországon. Nagy-Becske-
rek, 1891.

Wickenburg Márk gr.: A Németbirodalom valutareformja. Tanulmány Budapest, 1891.

Austria. Archiv für Gesetzgebung und Statistik. Red. und herausg vom statist. Departement im k. k. Handelsministerium. XLIII. Jahrg. 1—2. H.

Gerlach O.: Ueber die Bedingungen wirtschaftlicher Thätigkeit. Kritische Erörterungen zu den Wertlehren von Marx, Knies, Schäffle und Wieser. Jena, 1890. (Staatswissenschaftliche Studien. Herausgeg. von L Elster. B. III. H. 5.).

Gothein E.: Wirtschaftsgeschichte des Schwarzwaldes und der angrenzenden Landschaften. Im Auftrage der badischen historischen Kommission bearbeitet. Lief. 1. Strassburg, 1890.

Hager K. Ueber die Zuckersteuervorlage, ihre Begründung und erste Beratung im Reichstag. Berlin, 1891.

Hasbach W.: Die allgemeinen philosophischen Grundlagen der von François Quesnay und Adam Smith begründeten politischen Oekonomie, Leipzig, 1890. (Staats- und sozialwissenschaftliche Forschungen, herausg. von G. Schmoller. B. X. H. 2.)

Herrmann E.: Technische Fragen und Probleme der modernen Volkswirtschaft. Studien zu einem Systeme der reinen und ökonomischen Technik. Leipzig, 1891.

Jahrbuch der Deutschen Landwirtschaftsgesellschaft. Herausg. vom Direktorium. Band V. 1890. Berlin, 1891.

Koenigs G.: Die Durchführung des schweizerischen Fabrikgesetzes. Berlin, 1891.

Kuhn O.: Die Aufhebung des Identitätsnachweises bei der deutschen Getreideausfuhr. Freiburg i. B. 1891.

Moormeister E.: Das wirtschaftliche Leben. Freiburg, 1891.

Mandello K.: Rückblicke auf die Entwicklung der Volkswirtschaft im Jahre 1890. Budapest, 1891.

Müller E.: Die Bildung des Landwirts und der höhere landwirtschaftliche Unterricht in Preussen. Kritische Betrachtungen unter Bezugnahme auf die gegenwärtige Lage der Landwirtschaft und mit Vorschlägen zur Reform. Berlin, 1891.

Neukamp E.: Der Entwurf der neuesten Gewerbenovelle. Kritisch beleuchtet. Tübingen, 1891. (Sonderabdruck aus der Zeitschrift für die gesammte Staatswissenschaft.)

Peisker J.: Die Knechtschaft in Böhmen. Eine Streitfrage der böhmischen Socialgeschichte. Prag, 1890.

Preussische Statistik. Herausgeg. vom kön. Statistischen Bureau in Berlin. 113. Die Geburten, Eheschliessungen und Sterbefälle im preussischen Staate während des Jahres 1839. Berlin, 1890.

Pringsheim O.: Beiträge zur wirtschaftlichen Entwicklungsgeschichte der vereinigten Niederlande im 17. und 18. Jahrhundert. Leipzig, 1890.

Schmitz L.: Das preussische Staats- und Kommunal-Steuer-Recht. Berlin, 1891.

Schwab J.: Das internationale Uebereinkommen über den Eisenbahn-Frachtverkehr. Leipzig, 1891.

Simmel G.: Ueber sociale Differenzirung. Sociologische und psychologische Untersuchungen. Leipzig, 1890. (Staats- und socialwissenschaftliche Forschungen, herausgeg. von G. Schmoller. Band X. H. 1.)

v. Mensi: Die Finanzen Oesterreichs von 1701 bis 1740. Wien, 1890.

v. Poschinger H.: Fürst Bismarck als Volkswirt. Band II.: Von Uebernahme des Handelsministeriums bis Ende 1884. Berlin, 1890.

Vorläufige Ergebnisse der Volkszählung vom 31. December 1890 in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern. Bearbeitet und herausgegeben von der k. k. statistischen Central-Commission. Wien, 1891.

Zawodny J. F.: Bericht über eine mit Subvention Sr. Exc. des Herrn Ackerbauministers nach Frankreich unternommene Reise zur Information über den Stand der Obstcultur. Bremen, 1891.

Block M.: Les suites d'une grève. Paris, 1891.

Boucher A.: Darwinisme et socialisme. Agen, 1891.

Courcelle-Seneuil J. C.: Traité d'économie politique. 3. édition, revue et corrigée. 2. vols. Paris, 1891.

A FRANCZIA VÁMTARIFA-JAVASLAT.

Franciaország magatartása az európai kereskedelmi és vámpolitikára nézve nagyfontosságú. Franciaország adott irányt 1860-ban a szabadkereskedés elvének keresztülhatolására. Franciaországnak kezdetben habozó magatartása és későbbben határozottan védekező törekvése tette lehetővé, hogy az 1878—1887. években az Osztrák-Magyar monarchiában és Németországban a tarifapolitika védelmi irányban fejlődött és megszilárdult. És most, a midőn a védekező politika ónsúlyától Európa legtöbb nemzete, közöttük első sorban az Osztrák-Magyar monarchia és Németország megszabadulni óhajtana, most feszült figyelemmel nézik, mit akar Franciaország tenni, mikép akarja ez az állam kereskedelmi politikáját megállapítani. Ezen általános európai szempont mellett reánk nézve Franciaország magatartása azért is bir jelentőséggel, mert daczára annak, hogy ez az ország nem közvetlen szomszédunk, számos nagy kiviteli czikkeinkre nézve főfogyasztónk. Franciaország fára, gabonára, hüvelyesekre, lisztre, élő állatokra, kivált ürüre, borra s más czikkeinkre nézve nagy vevőnk, s így vámpolitikája közvetlen anyagi érdekeinket érinti.

A francia kormány még 1890. márczius 18-án kijelentette a parlamentnek, hogy *a fönnálló tarifaszerződéseket lejártuk előtt föl fogja mondani*, úgy, hogy 1892. február 1-jével Franciaország egészen szabadon határozhatja meg vámpolitikájának irányát. Franciaország a következő államokkal van tarifaszerződések által kötve:

Belgiummal az 1881. október 31-én kötött szerződés által;

Németalfölddel az 1884. április 19-én kötött szerződés által;

Portugállal az 1881. deczember 19. és 1882. május 6-án kötött szerződés által;

Svéd-Norvégországgal az 1881. deczember 30-án kötött szerződés által;

Svájc czal az 1882. február 23-án kötött szerződés által;

Spanyolorzággal az 1882. február 6-án kötött szerződés által.

Ezek a szerződések tényleg akkép mondattak föl, hogy hatályuk 1892. február 2-án megszűnik. Franciaország más államokkal, így a többi között az Osztrák-Magyar monarchiával (1884. február 18-án) is kötött szerződéseket, de ezek nem kötötték le a francia vámtarifa egyes tételeit, hanem a vámokra nézve *a legnagyobb kedvezést nyújtják*. A francia túlzott védekező apostolok a kormányt még ezen szerződések fölmondására is akarták szorítani; de már itt czélt nem értek, mivel egészen helyesen azt válaszolta e tekintetben a kormány, hogy ezek a szerződések inkább Franciaország javára léteznek és a törvényhozást amugy sem gátolják vámpolitikai elhatározásában.

Igy tisztába lévén hozva a helyzet, a követendő vámpolitika irányának megállapítása előtt a francia kormány a szaktestületek véleményét hallgatta meg. A »Conseil supérieur du commerce et de l'industrie« a kormány által nyert megbízatás alapján részletes kérdőpontokban meghallgatta az ország összes kereskedelmi kamaráit, ipartestületeit, kereskedelmi társulatait és mesterszindikátusait, továbbá a földművelési miniszterium meghallgatta a mezőgazdasági érdekeltségeket és ezen eléggé terjedelmes enquête után a kormány 1890. október 20-án beterjesztette a vámtarifa-javaslatot és a hozzá mellékelte előterjesztésében a szaktestületek véleménye alapján álláspontját a következőkben adja elő:

Az 1881. évi általános vámtarifa életbeléptetése, valamint a kereskedelmi szerződések rendszere óta a közgazdasági viszonyok lényegesen megváltoztak, olyannyira, hogy a francia vámpolitika többé nem felel meg a jelen helyzetnek. Az okok, melyek ezt a megváltozott helyzetet létesítették, többfélék és igen bonyolultak. A tudomány fejlődése és a technikai eljárások terjedése most már nem engedik meg, hogy bizonyos iparágak csak egyes vidék vagy ország kizárólagos tulajdona maradjon; most az iparosság általánossá válik

s minden országban fejlődnek ipari központok, melyek hatalmas versenyre kelnek.

Egyidejűleg a közlekedési eszközök nagy arányokban szaporodtak és azzal a hatással bírnak, hogy az egész világot egységes piaczczá alakítják át, melynek minden egyes tagja szolidáris, úgy, hogy minden válság, bárhol támadjon is, minden államban érezhetővé válik.

Nem szabad végül szem előtt tévesztetni a szocziális mozgalmat sem, melynek célja a munkaadó és a munkás közti viszonyok szabályozása által a munkások sorsát biztosítani. Az ebből keletkező termelési költségek, melyek az illető országra nagyobb súlylyal nehezednek, a közgazdasági állapotok szabályozásánál hasonlókép számbaveendők.

Ezen, a közgazdaság fejlődésére oly nagyjelentőségű mozzanatokhoz sorakozik az a körülmény, hogy 1880 óta az európai vámpolitika egészen más irányokban fejlődött, mint a melyek közt az 1881. francia vámtarifa létrejött.

A francia kormány a reakzionárius vámpolitika meghonosítását első sorban Németország törekvéseire háritja át s úgy tünteti föl a vámpolitikai helyzetet, mintha Németország volna oka, sőt egyedüli oka a védekező vámpolitikának. Az 1879. július 15. *német* vámtarifa meghonosította a védvámokat, a melyeket az 1885. május 22. és az 1887. jun. 24. és decz. 21-ki törvények a védekező irányban még fokoztak. Az *Osztrák-Magyar* monarchiában az 1878-iki vámtarifát követte az 1882. és 1887-iki, szintén igen védekező vámtételekkel. *Olaszország* aránylag még szabadelvű vámtarifáját 1883-ban részben emelni kezdi, 1887. évben pedig már egészen átalakítja védekező szellemben és ezen alapon köti meg újabb kereskedelmi szerződéseit. Ezt a védekező irányt a többi államok is követik. *Belgium* 1887. június 8. óta az állatokra és a friss hústra vámokat vet, holott ezek a cikkek addig vámentesek voltak. *Portugál* 1887. szept. 22-én emelte vámtarifájának számos tételeit. *Svédország* 1888. július 1-je óta hasonlókép ily törekvéseket mutat. *Dániában* a kormány több ízben lépett föl törvényjavaslatokkal, melyekben a vámtételek fölemelését ajánlotta, s habár eddig a parlament a kívánságokra nem volt kész, a kormány kebelében továbbra is megvan a hajlandóság ezt az irányt követni. Még maga *Svájcz* is, a mely oly sokáig állhatatosan ragasz-

kodott a szabadkereskedés irányához, 1882., 1884. s kivált 1887-iki vámtarifájában már a védekező iránynak tett konczessziókat s most újabb vámtarifán dolgozik. *Spanyolország* 1877. óta ugyan nem változtatta meg vámtarifáját, de ott is ezen magas vámtételekkel bíró tarifának még védekezőbb irányban leendő módosítása czéloztatik. Egyedül a Németalföld áll az európai államok közt, mely szabadelvű vámtarifáját módosítani nem akarja. Vele szemben *Oroszország* erősen halad az elzárkózás szellemében. Az európai államok példáját követik a tengerentúli országok. Az *Északamerikai Egyesült-Államok* a Mac-Kinley vámtarifával ismeretes akczióját megkezdé. *Canadában* 1879 óta évenként újabb és újabb vámfelemelések dekretáltatnak. *Mexikó* 1887 óta védekező tarifával bír. Amerika déli államai oly magas vámtarifákkal vannak ellátva, melyeknek tételei az érték 24—40%-ka közt változnak.

Igy változott meg tiz év lefolyta alatt a különböző államok vámpolitikája. Ezen tényekkel szemben a francia kormány nem vélt habozhatni és a vámtarifának az igényekhez és körülményekhez való átalakítását, vagyis egyszerű szókkal *a vámtarifa tét leinek emelését* látta szükségesnek.

A midőn azonban a vámtarifának a mondott értelemben való átdolgozását határozta el a kormány, a kereskedelmi politikának egy további kérdését is tisztába kívánja hozni, azt t. i., vajjon ez *szerződéses irányban folytattassék-e, avagy autonóm és független maradjon.*

A kereskedelmi szerződések rendszere úgy, a mint az 1860. óta uralkodott, három lényeges föltételt igényel: hosszú tartamot, a vámtarifáknak ezen idő alatt változatlan föntartását, és a legnagyobb kedvezést biztosító klauzulát. Ez a rendszer igen sok és erélyes védőre talál magában Franciaországban is, és — több szaktestület nézete szerint — kétségtelenül Franciaországnak nagy előnyére szolgált, mert főkép ipari termelése sokkal nagyobb, semhogy csak az ország fogyasztásának kielégítésében találna elég tért s így szüksége volt az országon kívül alkalmas kelendőségi piacokat keresni; mindezek a piacok eleshetnének, mihelyt Franciaország kereskedelmi politikája által elszigetelné magát Európa többi országaitól. A szerződéses vámpolitika eredményeket mutat föl, harmincz év alatt a nemzet vagyonosodása nagyban emelkedett.

Ezzel szemben azonban találkoznak Franciaországban számosan, a kik az eddigi szerződéseknek épen nem tulajdonítják azt a hatást, hogy általuk az ország közgazdasága haladt volna, — ellenkezőleg abban a nézetben vannak, hogy az a haladás kizárólag a tudomány fejlődésének és a közlekedési eszközök szaporodásának tulajdonítható; sőt hivatkoznak arra, hogy a gazdasági fejlődés már 1860 előtt kezdődik, és ha a behozatal és a kivitel emelkedett is azóta, az emelkedés inkább a behozatalnál jelentkezik. De a leg súlyosabb vád, a mely a szerződéses politika ellen fölhozatik, az ezen rendszer lényege ellen van irányozva. A szerződések hosszabb tartama össze nem egyeztethető a modern ipar változatos jellegével, azzal a hirtelen változással, a mely minden egyes találmány- vagy fölfedezéssel kapcsolatos, a mely egy vasutvonal vagy hajózási járat megnyitásával jár, a mely a szállítási díjak leszállításakor, a fém értékének csökkenésekor, a hiteljegyek természetével keletkezhetik. Ezeket a változásokat ellensúlyozni kell a vámtarifák megfelelő átalakításával, főképp akkor, a midőn a hazai mezőgazdaságot és ipart nemcsak a régi versenyző államok, hanem egészen újonnan síkra szálló országok jólétükben fenyegetik. De különben nem is áll az, hogy a szerződéses politika a kereskedésnek és a közgazdaságnak bizonyos stabilitást nyújt, épen a legnagyobb kedvezés biztosítása, a mely e rendszer lényeges alkateleme, mindig újabb és újabb területeknek és országoknak enged versenyt. Különben is a védekező és elzárkózó szellem, mely most legtöbb állam vámpolitikáját szabályozza, amugy is lehetetlenné teszi ezen szerződéses iránynak folytatását. Ez oknál fogva azt követelik, hogy a szerződéses rendszer hagyassék abban, hogy a szabad cselekvés lehetősége ne korlátoztassék, hanem hogy a vámtarifa a körülményekhez képest bármikor módosítható legyen. Egy autonóm tarifát kellene — ezeknek nézete szerint — akkép alakítani, hogy a nemzeti munka megkapja a múlhatatlanul szükséges védelem minimumát. Ez a tarifa, melynek tételeit a parlament a szükség szerint alkalmilag módosíthatná, alkalmazást nyerne mindazon nemzetekkel szemben, a melyek ellen esetleg külön okokból magasabb vámtételeknek alkalmazása nem válnék szükségessé. Ily alkalmazás két esetben volna tanácsos; akkor, ha valamely nemzet nem nyujtaná Franciaországnak azokat a ked-

vezményeket, a melyeket más nemzetnek ad; vagy ha nem bánnék ugyan kedvezőtlenebbül, de fontos francia árúczik-keket világosan nagyobb vámokkal sújt, mint a minőkkel az illető nemzet czikkei a francia vámtarifában érintetnek.

A kormány ezen két ellentétes nézet közt határozott álláspontot nem foglalt; elismeri, hogy mind a két nézet mellett számos fontos érv áll; nem mondja ki, hogy nem fog kötni többé kereskedelmi szerződéseket, de azt sem kívánja, hogy a kereskedelmi szerződések a parlament által elfogadandó vámpolitikát bármikor megváltoztathassák. Egy középútat választott tehát, a mely a következőben áll: *készített két vámtarifát*; egy *általános vámtarifát*, a mely az eddigi általános tarifának felelne meg, s melynek tételei bármikor a körülmények szerint a törvényhozás által módosíthatók; és egy *minimális vámtarifát*, a mely megjelöli azt a határt, a melyen belől a hazai ipar hátránya nélkül a vámtételek leszállíthatók. Mily uton fognak ezek a leszállítások alkalmaztatni, ezt a kormány nem akarja kimondani, és óvatosan kerüli még látszatát is annak, hogy ez vámszerződések útján történnék, sőt ellenkezőleg, az előterjesztés oly homályos szavakba van burkolva, mikép e részben is a törvényhozás szabad intézkedési joga látszik fentartottnak. »A minimális vámtételek — így szól a jelentés — azon országok árúczikkeire fognak alkalmaztatni, a melyek a francia árúkat viszonylagos előnyben részesítendik, és első sorban azokra, melyek a francia czikkeket nem kezelik kedvezőtlenebbül, mint a harmadik nemzetbelieket. De ez utóbbi magában véve még nem elegendő, mert megköveteljük azt is, hogy a vámok ne legyenek oly magasak, hogy a francia árúk behozatalára nézve elháríthatatlan akadályt képezzenek.«

A kormány javaslatát a parlament képviselőháza egy külön e célra kiküldött *bizottságnak* adta ki bírálat és tárgyalásra. Ezen bizottság többsége az agrár- és iparvédelmi irány rajongó hiveiből áll; elnöke *Méline*, az a férfiú, ki mint földművelésügyi miniszter a francia agrárirányzatot megteremtette s ki erőszakos befolyásával 1883-ban megakadályozta azt, hogy mezőgazdasági termények vámszerződésekben még csak fel is említettessenek s ki ez által lehetetlenné tette az Osztrák-Magyar monarchia és Franciaország közt tervbe vett tarifaszerződés megkötését. Méline az általa oly hévvel kezde-

ményezett agrárirányt most sem hagyja el, hanem ha lehetséges volna, túlzásában most még messzebb menő követeléseket támaszt, mint tiz évvel ezelőtt. A vámbizottság általános jelentése az ő tollából folyt s ez a jelentés, mely 1891. márczius 3-án terjesztetett a francia képviselőház elé, igazi prototypja az elzárkózás tanának. Bármennyire érdekes is azon tévtanoknak közlése, melyek jelentésében arról szólnak, hogy mily káros hatású volt Franciaország, de sőt más európai államok közgazdaságára a kereskedelmi szabadság, Méline jelentéséből csak azokat a részeket emeljük ki, a melyek a követendő vámpolitikára nézve a vámbizottság véleményét tolmácsolják.

A francia vámbizottság tökéletesen helyesli a kormány törekvését, a midőn az a vámtételeknek a hazai munka érdekében leendő fölemelését óhajtja, sőt e tekintetben még nagyobb fölemeléseket hoz javaslatba s így a kormány álláspontjához képest még nagyobb védekezést tart szükségesnek.

Szükségeseknek tartja a magasabb vámokat nemcsak azért, mert a közgazdasági viszonyok megváltoztak és mert a többi államok vámpolitikája is az elzárkózás rendszerét követi, hanem még más okokból is. Utal arra, hogy a francia termelést *nagyobb terhek sújtják*, mint a versenyző nemzetek termelését; így fölemlíti azt a nagy terhet, mely az 1870-iki szerencsétlen háború által az országra nehezedett; az államadósság, mely egy-egy lakosra esik, az Északamerikai Egyesült-Államokban 4 frank, Németországban 7⁵⁰ frk., Oroszországban 10 frk., Angolországban 16²⁵ frk., holott Franciaországban 33⁷⁵ frk. De ha az egyes államok évi szükséglete vétetik tekintetbe, itt is Franciaország megterheltetése aránylag igen nagy; ugyanis az évi kiadásokból egy-egy fejre esik Franciaországban közel 100 frank, holott Németországban 67 frk., Olaszországban 60 frk., az Osztrák-Magyar monarchiában 54 frk., az Északamerikai Egyesült-Államokban 50 frk. és Belgiumban 41 frk.

Ezen terhek, valamint az *általános védkötelezettség*, mely a francia munkást legjobb korában kiragadja rendes foglalkozási és képeztetési köréből, és mely viszony a francia iparral versenyző angol és belga termelésnél nem képez nehézséget, okozza azt, hogy Franciaországban a *munkabérek aránytalanul emelkednek*. A munkabérek 1860. évhez képest sok iparnál 50% erejéig is emelkedtek. Mit jelent az ily emel-

kedés, az kitűnik abból, hogy a francia ipar főképp azokban az ágakban dominál, melyekben a kézimunka nagyban igénybe vétetik. »A mit a vámtarifában meg kell védeni, az a kézimunka, azaz a munkások keresete és kenyere!« A francia iparosok másutt már nem tehetnek redukcziót a külföldi versenynyel szemben, csak a munkabéknél. De a munkabérek redukcziójáról szó sem lehet akkor, a midőn amúgy is az az általános nézet, hogy a jelenlegi munkabérek nem elégségesek és hogy a munkások sorsát javítani kell. Ime így jelentkezik a vámtarifának fontossága a szociális kérdés tekintetében! »És ha mi nem fogjuk jól megfizetni munkásainkat, a külföld el fogja őket csalni. Mindenki tudja, hogy Oroszország, Amerika, Németország, de sőt China francia munkásokkal készítetteti azokat a czikkeket, melyekkel a világpiaczon, de sőt Franciaországon is a francia iparral versenyre kel. Itt figyelembe kell még venni azt a sok törvényt, mely a munkások érdekében készüléfében van. A balesetek elleni biztosítás, a segélypénztárak, a nyugdíjintézmény, de főképp a munkaidőnek 12 óráról 10-re való redukálása, mind oly kérdések, melyekkel a francia törvényhozás foglalkozik és melyek a munkabér emelésében fogják kifejezésüket találni«.

Ezekkel a körülményekkel szemben a francia ipar a vámtarifa megállapításakor nem kíván privilegiumot, de igenis követel igazságot. Követeli — és ez jogában áll — hogy figyelembe véssenek azon rendkívüli terhek, melyek munkájára súlyosodnak, és az inferioritásnak azon okai, melyeknek elhárítása nem áll hatalmában.

A vámbizottság helyesnek tartja a kormány abbeli szándékát is, mely szerint általános vámtételek mellett minimálisakat óhajt megállapítani. Nagy kérdésnek tartja mindazonáltal azt, hogy mily alakban, mily tartamra és mily föltételek közt koncedáltassék a minimáltarifa valamely országnak. Történjék-e ez szerződések útján vagy autonom elhatározás alapján? A kormány kérte a bizottságot, hogy e részben ne foglaljon állást, hanem bizza azt a kormány belátására, határozottan kijelentvén, hogy *a gabonaneműek és az állatok vámjai semmi esetre nem tartozhatnak azon czikkeek közé, melyeknél idegen államokkal szemben bármely kötelezettséget vállalandó el.*

A vámbizottság mindazáltal e kérdéssel szemben bizonyos tekintetben mégis állást foglal, a mennyiben t. i. kimondotta

azon nézetét, hogy a minimális vámtételeket szerződésbe fölvetetni nem akarja. Kifejezi azon nézetét, hogy az ország maradjon meg továbbra is ura a helyzetnek. A világ közgazdasági állapota Franciaországra nézve inkább, mint bármely más nemzetre nézve szükségessé teszi ezt. Tíz év óta a közgazdasági viszonyok forrongásban vannak. Országok, melyek eddig tekintetbe sem jöttek, hirtelen mezőgazdasági vagy ipari cikkekre nézve veszélyes versenytársakul jelentkeznek. Volt idő, midőn a távolság, a viteldíj, a szállítás nehézsége főképp európai államokat a verseny ellen jobban biztosított, mint bármilyen vámtarifa. Ma ezek az előnyök megszűntek. És ki mert jót állani arra nézve, hogy legközelebb újabb meglepetések nem történnek?! Kezdődik a harc az erősebb és a gyöngébb közt és gondoskodni kell, hogy Franciaország ne legyen gyöngébb! — *Szerződések, melyek a minimális tarifát megadják a szerződéses államoknak, de melyek a tarifatételeket még sem kötik le:* — ez a francia vámbizottság nézete, s ezt ajánlja a törvényhozásnak.

Midőn így általánosságban a francia kormány és a francia képviselőház vámbizottságának kereskedelem-politikai nézeteivel megismerkedtünk, taglalni óhajtjuk azokat az árukat, melyek főképp Magyarország szempontjából jelentőséggel bírnak, s ez okból közöljük mindenekelőtt a francia statisztika alapján az áruk forgalmát, melyek *az Osztrák-Magyar monarchiából kivitetnek*, illetőleg Franciaországba innen behozattatnak.

Behozatott az Osztrák-Magyar monarchiából Franciaországba:

	ezer frank értékben (tehát 000 elhagyásával)					
	1888	1887	1886	1885	1884	1883
összesen . . .	114.324	99.146	107.911	110.477	110.729	144.803
még pedig egyenkint a nevezetesebb cikkek:						
fa	47.086	44.661	36.850	45.085	49.411	56.304
gabonanemű és						
liszt	15.613	4.062	5.809	4.293	6.640	8.163
közönséges bor	14.986	11.899	17.640	9.503	6.783	6.585
ürű	5.614	7.286	17.675	21.239	21.589	29.263
friss és sózott						
hús	4.985	3.847	—	—	—	—
nyers bőrök .	3.256	4.413	3.842	3.571	2.096	4.727
nyers selyem	3.256	385	—	—	—	—

	1888	1887	1886	1885	1884	1883
hüvelyesek . . .	2.763	2.291	2.757	3.186	2.296	2.923
gyümölcs . . .	2.756	1.119	687	619	80	385
repce . . .	2.054	—	1.337	545	1.024	893
lovak . . .	846	938	1.818	2.347	2.055	260
nyers gyapjú	548	201	842	55	504	1.191
keményítő . . .	276	168	—	—	—	—
czukor . . .	—	—	—	1.468	552	6.277
sör	—	—	156	260	279	395
nyers dohány	—	857	2.424	2.987	3.078	3.167
szesz	194	141	103	88	36	62

	1882	1881	1880	1879	1875	1867
összesen . . .	126.108	107.801	124.144	90.495	57.833	47.910

még pedig egyenkint a nevezetesebb cikkek:

fa	43.281	40.839	56.225	37.120	44.406	29.056
gabonanemű és liszt	9.179	3.484	3.301	6.881	895	5.261
közönséges bor	4.060	4.544	12.617	671	—	—
ürü	29.717	10.649	8.513	7.624	—	—
friss és sózott hús	—	—	—	—	—	—
nyers bőrök . .	5.045	3.749	5.776	5.261	2.539	901
nyers selyem	—	—	—	—	—	—
hüvelyes . . .	1.741	2.644	4.596	6.590	3.069	—
gyümölcs . . .	275	367	1.346	1.905	11	—
repce	1.265	10.116	1.309	2.178	—	200
lovak	1.412	993	626	5.623	1.297	—
nyers gyapjú	336	622	3.135	1.355	4.190	1.287
keményítő . . .	—	—	—	—	—	—
czukor	3.386	10.005	10.761	3.705	—	2.184
sör	305	384	494	443	574	255
nyers dohány	1.984	903	3.368	1.371	—	2.010
szesz	24	135	80	8	4	—

Az Osztrák-Magyar monarchia kivitele Franciaországba majdnem egészen oly cikkekéből kerül ki, melyek *kivált Magyarországra* terményei, s így a francia vámpolitika első sorban Magyarországot érdekli. Fa, állatok, gabona, liszt, hüvelyesek, nyers bőrök, nyers gyapjú s legújabb időben bor és hús képezik közel 80%-kát az Osztrák-Magyar monarchia kivitelének, s így természetesen nem közömbös dolog, midőn évenként legalább is 100 millió frank értékű árúk kivitelének kérdése forog fenn, hogy a francia mérvadó körök e cikkekre vonatkozólag hogy vélekednek és milyen törekvéseket táplálnak s megérdemli, hogy közelebbről megismertessük.

Említve volt már, hogy a francia közvélemény, illetőleg a francia parlament mérvadó körei határozott agrár-irányúak, s hogy Franciaország mezőgazdaságát a külföld ellenében erős védelemben kívánják részesíteni. Részletes vizsgálatainkban ki akarunk terjeszkedni az állatok és állati terményekre, a gabona, repce, hüvelyes veteményekre, lisztre és borra, végül az erdei terményekre; ebben a keretben, azt hisszük, Magyarország érdekeinek minden oldalát kimerítendjük.

Az állatok és a bennünket érdeklő állati termények vámtételei s az itt tervbe vett módosítások a következő összeállításból vehetők ki:

		A vámbizottság javaslata		A kormány javaslata		Eddigi vámtételek	
		általános	minimális	általános	minimális	általános	szerződéses
		frank	frank	frank	frank	frank	frank
lovak . . .	darabja 30	—	—	30	—	30	—
csikó . . .	» 20	—	—	18	—	18	—
ökör . 100 kg. élősúly	10	—	—	10	—	dbja 38	—
legalább 50 frank darabja							
tehén . 100 kg. élősúly	10	—	—	8	—	» 20	—
bika . 100 »	» 10	—	—	10	—	» 12	—
fiatal marha »	» 10	—	dbja 12	—	—	» 8	—
borjú . 100 »	» 12	—	» 8	—	—	» 8	—
ürü.kos 100 »	» 15 ⁵⁰	100 kg. élős.	15 ⁵⁰	—	—	» 5	—
bárány . .	darabja 1 ⁵⁰	—	dbja 1 ⁵⁰	—	—	» 1	—
sertés 100 kg. élősúly	8	—	» 6	—	—	» 6	—
friss hús :							
a) ürühús 100 kg.	32	—	28	—	—	12	3
b) sertéshús 100 »	12	—	28	—	—	12	3
c) marhahús 100 »	25	—	10	—	—	12	3
sózott hús :							
a) sertéshús, sonka,							
szalonna 100 kg.	20	15	20	—	—	8 ⁵⁰	4 ⁵⁰
b) másféle hús »	30	27	12	—	—	8 ⁵⁰	4 ⁵⁰
vadhús . . . 100 »	25	20	20	15	—	20	5
friss és sózott belek »	10	6	vámm.	vámm.	vámm.	vámm.	vámm.
nyers tollak írásra vámm.	vámm.	vámm.	»	»	»	»	—
ágytollak . . 100 kg.	30	25	25	20	—	20	—
friss selyemgubók vámm.	vámm.	vámm.	1 kg. 1	1	vámm.	vámm.	
száraz selyemgubók »	»	»	1 » 3	3	»	»	
nyers selyem . .	»	»	vámm.	vámm.	»	»	
faggyú	»	»	100 kg. 2 ⁵⁰	2 ⁵⁰	»	»	
disznózsir . 100 kg.	14 ⁵⁰	—	12 ⁵⁰	—	»	»	
másféle állati zsiradék vámm.	vámm.	vámm.	vámm.	vámm.	»	»	
margarin . 100 kg.	20	15	20	15	6	6	
nyers viasz . 100 »	12	8	8	8	vámm.	vámm.	
tojás 100 »	10	6	10	6	10	»	
nyers bőrök . .	vámm.	vámm.	vámm.	vámm.	vámm.	»	
prémes bőrök . .	»	»	»	»	»	»	
nyers gyapjú . .	»	»	»	»	»	»	
szőr, serté . . .	»	»	»	»	»	»	

Mind a kormány, mind a vámbizottság abból az álláspontból indul ki, hogy az állatok vámja'ra nézve a törvényhozás föltétlen és kizárólagos döntő jogot biztosítson magának, s hogy e tekintetben a *külföldnek szerződésnek útján semminemű befolyás ne engedessék*; ez okból a minimális tételek alatt az állatok vámjai nem szerepelnek.

Az egyes állatfajok közül a *lovak* váma marad az eddigi magasságban, a csikók váma azonban 2 frankkal nagyobbodnék. A lótenyésztés Franciaországban az utolsó időben nagyban haladt; ez a haladás két törvénynek kedvező hatása. Az 1874. május 29-iki törvény a méneseket szabályozta; ez a törvény a lótenyésztést egy ménesügyi legfőbb tanács vezetésére bízta, Pin-ban egy ménesügyi tanfolyamot rendelt el, fölállította a Pompadour kancza-telepet, elrendelte, hogy az állami ménék száma 2.500-ra emeltessék, végül díjakat tűzött ki ménék, kanczák és csikókra. A ménesek dotációja 1870. évben 3,777.000 frank, 1889. évben pedig 7,367.000 frank volt. Ezt a törvényt kiegészítette az 1885. augusztus 14-iki, a mely a magánménék rendes megvizsgálását és a tenyésztésre csakis az igazolványokkal ellátott méneket engedi bocsátatni. A törvényeknek a lótenyésztésre jótékony hatásuk kitűnik egyrészt a lovak számának szaporodásából, ugyanis Franciaországban a lovak száma:

1862. évben	2,914.000 (Elsass-al)
1882. »	2,837.000
1889. »	2,881.000

de kitűnik kivált a lóforgalom nemzetközi adataiból; volt ugyanis millió frank értékben:

	behozatal	kivitel
az 1857—1866-iki években átlag évenként ..	10 ⁶	7 ⁵
az 1867—1876-iki » » » ..	16 ⁹	11 ⁵
az 1877—1886-iki » » » ..	25 ²	15 ⁰

de különösen 1880. óta az arány határozottan a kivitel előnyére alakul, olyannyira, hogy míg azelőtt Franciaország lókereskedése passzív volt, most állandóan és következetesen aktív, ugyanis ismét millió frank értékben volt:

	a behozatal	a kivitel		a behozatal	a kivitel
1880. évben ..	35	7	1883. évben ..	26	16
1881. » ..	30	11	1884. » ..	20	17
1882. » ..	28	13	1885. » ..	16	22

	a behozatal	a kivitel		a behozatal	a kivitel
1886. évben ..	16	24	1889. évben ..	18	36
1887. » ..	14	34	1890. » ..	19	27
1888. » ..	18	37			

Az Osztrák-Magyar monarchia nem szerepel nagy számban a francia lóbehozatalban; a francia kimutatások csakis a herélt lovakban tüntetnek fel behozatalt az Osztrák-Magyar monarchiából, s itt is a számok apadást mutatnak, volt ugyanis a behozatal herélt lovakban: ‘

évben	összesen darab	az Osztrák-Magyar monarchiából darab	évben	összesen darab	az Osztrák-Magyar monarchiából darab
1877.	8.397	245	1883.	12.885	642
1878.	11.548	1.018	1884.	9.506	1.140
1879.	15.878	2.693	1885.	7.900	1.450
1880.	14.662	326	1886.	8.220	1.135
1881.	13.709	480	1887.	7.187	566
1882.	13.926	805	1888.	9.479	528

A francia lótenyésztők nem óhajtják a lovak vámjának fölemelését, ellenkezőleg, tekintettel arra, hogy Franciaország most már lókivívó, attól tartanak, hogy a vámok fölemelése más országokban utánzásra talál s ott is vámfölemelések következnenek be; ez okból az eddigi vámoknak változatlan föntartása mellett nyilatkoztak. A vámbizottság csakis a csikók vámjának 2 frankkal leendő fölemelését hozta javaslatba, még pedig abból az indokból, mert a behozatal rendszerint idős, tehát értékesebb csikókban történik s úgy némileg arányba hozta a csikóvámot a lóvámmal.

Míg a lovaknál a francia közvélemény a kormánynyal együtt a közgazdaság helyes irányát követi, egészen más álláspontot foglal el a szarvasmarha- és juh-, valamint a velük kapcsolatos húsvámok meghatározásánál. Itt az agrárizmus egész teljességében uralkodik; itt az elfogultság védelmet keres és okokat hoz fel, melyek helyesebben épen az ellenkező intézkedésekre vezetnek, szóval itt az elzárkózási hajlam tetőpontjával találkozunk.

A francia vámbizottság kimutatja, hogy Franciaország Oroszország után legtöbb szarvasmarhával bir az európai országok közt; kimutatja, hogy a *szarvasmarha-létszám* növekedett s e részben közli a következő adatokat; volt Franciaországban szarvasmarha:

1840. évben	11,762.000 db.	1887. évben	13,275.000 db.
1862. »	12,811.000 »	1888. »	13,373.000 »
1873. »	11,721.000 ¹⁾ »	1889. »	13,518.000 »
1882. »	12,997.000 »		

Kimutatja, hogy a szarvasmarha-behozatal folytonosan csökken; ugyanis behozatott Franciaországba:

évben	ökör	tehén	bika d a r a b	tinó	üsző	borjú	összesen millió frank értékben
1881	54.133	44.000	1.790	2.900	2.100	45.000	41
1882	77.612	50.000	1.720	4.700	4.200	56.000	57
1883	76.431	63.000	1.900	7.200	7.000	60.000	63
1884	56.081	51.000	2.310	8.600	7.600	50.000	48
1885	49.112	46.000	3.340	6.900	4.400	42.000	41
1886	39.000	48.000	2.200	8.300	5.700	49.000	25
1887	15.000	34.000	2.200	4.700	4.400	31.000	20
1888	12.000	20.000	700	2.800	1.700	18.000	15
1889	13.000	18.000	750	3.200	2.000	16.000	12

Kimutatja, hogy a szarvasmarha-kivitel folytonosan emelkedik, a mennyiben Franciaországból kivitetett:

évben	ökör	tehén	bika d a r a b	tinó	üsző	borjú	összesen millió frank értékben
1881	27.000	30.000	1.300	1.000	5.000	10.000	22
1882	40.000	29.000	1.000	1.200	4.200	8.000	29
1883	28.000	27.000	700	300	3.200	8.000	23
1884	22.000	22.000	700	200	5.400	11.000	19
1885	18.000	20.000	500	300	5.200	12.000	16
1886	17.000	24.000	700	900	5.000	13.000	17
1887	29.000	40.000	1.300	1.500	7.000	14.000	25
1888	24.000	42.000	1.200	1.200	11.000	11.000	25
1889	27.000	42.000	1.500	800	10.000	10.000	27

és a midőn így a francia szarvasmarha-tenyésztés haladó állapotát majdnem ugyanazokkal az adatokkal vázolja, a melyek alapján a lovaknál a vámemeléseket mellőzendőknek jelezte, a szarvasmarhánál ellenkezőleg a vámok fölemelését tartja czélszerűnek. A fölemelés első sorban abban nyilatkozik, hogy az eddigi vámozási egységet megváltoztatta; darabszám helyett élösúly fogja képezni ezentúl a vám alapját. De ezenkívül a vámtétel is fölemeltetett; eddig az ökör darabja 38 frank vámot fizet, ezentúl métermázsánként 10 frankot, de egy marha után legalább 50 frankot. A szarvasmarha vámja az

¹⁾ Elsass-Lothringia elvesztése után.

Osztrák-Magyar monarchiát csak közvetetlenül éri; Franciaország *régóta kitiltotta* állategészségügyi szempontból a marhaszállítmányokat és az Osztrák-Magyar monarchia szarvasmarhái Franciaországban nem kereshetnek piacot. Nem valószínű, hogy Franciaország ezen prohibítív politikát meg fogná változtatni a legközelebbi időkben s így a tervezett vámok csak annyiban érdekelnek bennünket, a mennyiben Németország és Svájc állatai számára megnehezítetik a kivitel Franciaországba, s így számunkra a német és svájci piacon fog jelentkezni a francia vámok visszahatása.

A *juh* vámját a kormány ép úgy, mint a vámbizottság más vámegységre állapítja, a mennyiben az eddigi darab szerinti vámozást élősúly szerintire változtatja át. A juhtenyésztés Franciaországban is azokat a fázisokat élte át, melyeket az állattenyésztés ez az ága minden mezőgazdaságilag fejlődő államban ismer. A legelők föltörése, a birtok elaprózása és az intenzivebb gazdálkodás a juhek számát megapasztja; a tengerentúli tartományok nagymérvű versenye következtében nagyon csökkent gyapjúárak a tenyésztést a húsjuhra terelik. Franciaországban a juhek száma:

1840. évben	32,151.000 darab
1862. »	29,529.000 »
1882. »	23,809.000 ¹⁾ »
1885. »	22,616.000 »
1886. »	22,688.000 »
1889. »	22,630.000 »

A tenyésztés húsjuhra tért ugyan át, minthogy azonban az ürühús-fogyasztás nagy, idegen országok is versenyeztek a francia, kivált a párisi ürüvásárokon; ezen verseny ellen a francia agráriusok, mihelyt hatalmuk érzetében voltak, fölszóltak s így történt, hogy a darabjával 31 centime-os vámot 1881. évben 3 frankra és 1887. évben 5 frankra emelték. Ezen vámok hatása a nemzetközi forgalomban azonnal érezhetővé vált. Ugyanis Franciaország forgalma ürükben a következő:

években átlag évenként	behozatal	kivitel
1827—1836.	138.410 darab	32.875 darab
1837—1846.	141.900 »	47.875 »
1847—1856.	161.640 »	48.585 »

¹⁾ Elsass-Lothringia nélkül.

években átlag évenként	behozatal	kivitel
1857—1866.	577.380 darab	82.130 darab
1867—1876.	1,321.920 »	59.120 »
1877—1886.	1,978.260 »	46.970 »
1887.	1,253.470 »	48.610 »
1888.	1,509.870 »	35.920 »

A behozatal részletesen a legutóbbi évtizedben a következő :

évben	összesen	Németországból	ebből az Osztr.-Magy. monarchiából
1877.	1,519.031 db.	692.954 db.	—
1878.	2,343.288 »	1,135.275 »	1.751 db.
1879.	2,023.749 »	702.116 »	158.844 »
1880.	2,078.471 »	954.853 »	181.130 »
1881.	1,711.964 »	717.029 »	226.584 »
1882.	2,156.016 »	683.759 »	594.342 »
1883.	2,277.827 »	700.196 »	585.267 »
1884.	2,099.510 »	641.824 »	479.758 »
1885.	1,949.282 »	597.345 »	493.931 »
1886.	1,623.463 »	557.897 »	431.113 »
1887.	1,253.470 »	494.835 »	191.753 »
1888.	1,509.870 »	530.409 »	151.745 »

A francia legújabb vám (1887. év óta 5 frankjával) a juhbehozatalt általában, de különösen az Osztrák-Magyar monarchiából lényegesen megapasztotta. A magyar juhkivitelre kellemetlenül hatott már az 1880. évben életbeléptetett németországi juhvám (darabonként 1 márkával), mert megnehezítette azt, hogy ürüink a megszokott német vásárokon, különösen Mannheimban megjelenhessenek s innen azután Franciaországba a német juhokkal együttesen érkezhessenek; 1880. óta az Osztrák-Magyar monarchia már csak direkt Franciaországba szállithatta a juhokat és elesett attól az előnytől, hogy német piaczkon is jelentkezék, mint kinaló; innen magyarázható az az aránylagos nagy lendület, melyet ép 1880. óta az Osztrák-Magyar monarchiából érkező juhok száma mutat, és vele kapcsolatban azon hanyatlás, melyet ugyanazon időben a német kivitel tanusít. De midőn 1887. évben Franciaország a juh vámját 5 frankra emelte, az általános csökkenés mellett főkép az Osztrák-Magyar monarchiából érkező küldeményeknél roppant hanyatlás állt be. Ennek részben oka az, hogy a darabszám szerint kivetett érzékeny magas vámtétel a német és orosz juhoknál kisebb súlyú magyar juhokat aránylag

jobban sujtotta; ugyanis a magyar juhok átlagsúlya 40 kilogramm, a német és orosz juhoké pedig 55—60 kilogramm s így míg a kilogramm (élő súlyt véve) a magyar juhoknál 12⁵ centime vámot viselt, a német és orosz csak 8³³—9⁰⁹ centime-mel volt sujtva; ez az aránytalanság okozta tehát a magyar juh kivitel teljes megbénulását. Ily körülmények közt a darabszám szerinti vámozásnak a súly szerintivel történő helyettesítését üdvözölni lehet, ámde nem lehet helyeselni, hogy ugyanakkor a vámtétel határozottan fölemeltetik, mert míg még a kis súlyú magyar juhokat véve is az eddigi 5 frank darab szerinti vám az ép most közölt számítások szerint legföljebb 12⁵ frankot adna 100 kilogrammonként és a német vagy orosz juhok súlya alapján csak 8³³—9 franknak felelné meg; a kormány ép úgy, mint a vámbizottság, 15⁵ frankot hoz javaslatba, a mi darabjára átszámítva az eddigi 5 frank helyett a magyar juhnál 6²⁰ frankot, az orosz és német juhoknál pedig 8⁵², illetőleg 9³⁰ frankot képvisel.

A *sértés* vámja Magyarországot nem érdekli. Franciaország e cikkben aktív kereskedést űz; a behozatal, mely az utóbbi években tetemesen csökkent, kivált Belgiumból következik, s így reánk nézve még közvetetlenül sem bír az állatoknak ez a fajta jelentőséggel.

Egészen másképp áll a dolog a *hús* vámjával. A *friss húsbehozatal* abban az arányban, a mint Franciaország az élő állatok behozatalát vámokkal és állategészségügyi tilalmakkal és nehézségekkel gátolta, folytonosan emelkedett. Franciaországba a friss húsbehozatal volt:

1877. évben	57.700 q.	8,023.000 frank értékben
1878. »	52.300 »	8,278.000 » »
1879. »	58.500 »	9,067.000 » »
1880. »	75.100 »	11,728.000 » »
1881. »	57.400 »	8,904.000 » »
1882. »	60.400 »	9,674.000 » »
1883. »	62.300 »	10,097.000 » »
1884. »	63.800 »	10,093.000 » »
1885. »	82.100 »	12,149.000 » »
1886. »	94.700 »	14,679.000 » »
1887. »	115.800 »	17,139.000 » »
1888. »	112.145 »	17,045.000 » »
1889. »	175.500 »	28,362.000 » »

Már mikor 1887. évben az állatvámokat fölemelte a francia törvényhozás, érezték azt, hogy a friss hús versenye nagyobbodni fog, még pedig annyival is inkább, mert a friss hús vámját (3 frank métermázsánként) nem lehetett fölemelni, le lévén az kötve a spanyol kereskedelmi szerződésben, melynek hatálya 1892-ig tart; némileg azonban mégis kívántak nehézséget okozni a kereskedés ezen ágának is és fölhatalmazták a kormányt arra, hogy egészségügyi szempontból a külföldről behozandó húst szigorú vizsgálat alá vegye. A technikai haladás s kivált a jól konzerváló vasuti kocsik segítségével mindazáltal a friss hús bevitele folyvást halad. Az (Osztrák-Magyar monarchia s főkép Magyarország a kivitelnél újabb időben már jelentékeny szerepet játszik. Mig ugyanis az előbbi években az osztrák-magyar behozatal a francia kimutatásokban nem is szerepel, már 1887. óta külön ki van az mutatva; ez a behozatal fokozatosan emelkedik, volt ugyanis az Osztrák-Magyar monarchiából Franciaországba behozott friss hús mennyisége:

1887-ben	14.989 q.
1888-ban	23.944 »
1889-ben	45.407 »

Ebben a kivitelben, mint egyáltalában a friss hús, mely Franciaországba kerül, legfőbb jelentőséggel bír az ürühús. A francia vámbizottság ez okból főkép az ürühús vámjára fektetett nagy súlyt és azt nagyban felemelte; az eddig 3 frankos vám ezentúl 32 frank leendő. Lehetséges lesz-e jövőre ily magas vámnál az oly nehezen berendezett friss hús kivitel föntartani, ez nagy kérdés, melynek czélszerű megoldása fogja ezentúl élénken foglalkoztatni az érdekelteket. Mi azt hisszük, hogy a friss hús behozatalára nézve ez a vám prohibitív.

Az állatok s állati termények után kiváló fontossággal bírnak reánk nézve a *gabonaneműek*, a *hüvelyesek*, a *repce*, a *nyersdohány*. A gabonaneműekre nézve a francia agráriusok csak a legutóbbi időben érték el törekvésük czélját, illetőleg a gabonavámok fölemelését. A vámemelés ugyanis Franciaországban következőképen történt:

	1881. máj. 7.	1885. márcz. 28.	1887. márcz. 29.	1889. április 16.	1890. jul. 8.
Búza	0 ⁶⁰ frk.	3 frk.	5 frk.	— frk.	— frk.
Búzaliszt	1 ²⁰ »	6 »	8 »	— »	— »
Rozs	vámm.	1 ⁵⁰ »	— »	3 »	— »
Rozsliszt	»	1 ⁵⁰ »	— »	5 »	— »
Árpa	»	1 ⁵⁰ »	— »	— »	— »
Zab	»	1 ⁵⁰ »	3 »	— »	— »
Kukoricza ..	»	1 ⁵⁰ »	— »	— »	3 »

Ezen vámok nagy részét változatlanul föntartja a kormány és a vámbizottság javaslata; emelést látunk az árpánál és a vele kapcsolatos terményeknél. Az említett cikkek tervezett vámjai összehasonlítva a következőkből vehetők ki:

	A vámbizottság javaslata		A kormány javaslata		Eddigi vámok	
	általános	minimális	általános	minimális	általános	szerződéses
	100 k i l o g r a m m					
Búza, kétszeres	5 frk.	— frk.	5 frk.	— frk.	5 frk.	—
Búzaliszt . .	8 »	— »	8 »	— »	8 »	—
Zab	3 »	— »	3 »	— »	3 »	—
Zabliszt . .	5 »	— »	5 »	— »	vámm.	—
Árpa	3 »	— »	2 »	— »	1 ⁵⁰ frk.	—
Árpaliszt . .	5 »	— »	3 ⁵⁰ »	— »	vámm.	—
Rozs	3 »	— »	3 »	— »	3 frk.	—
Rozsliszt . .	5 »	— »	5 »	— »	5 »	—
Kukoricza .	3 »	— »	3 »	— »	3 »	—
Kukoriczaliszt	5 »	— »	5 »	— »	5 »	—
Pohánka . .	2 ⁵⁰ »	— »	vámm.	— »	vámm.	—
Pohánkaliszt	4 »	— »	vámm.	— »	vámm.	—
Maláta . . .	5 »	— »	3 ⁵⁰ frk.	— »	1 ⁹⁰ frk.	—
Dara, kása, árpagyöngy	8 »	— »	8 »	— »	8 »	—
Bab	5 »	— »	3 »	3 »	vámm.	vámm.
Babliszt . .	8 »	— »	3 »	3 »	»	»
Más hüvelye- sek	3 »	— »	3 »	3 »	»	»
Aszalt szilva	15 »	10 »	12 »	10 »	8 frk.	—
Repcze . . .	4 »	3 »	1 ⁵⁰ »	1 ⁵⁰ »	vámm.	vámm.
Nyersdohány:						
a) a kincstár számára . .	vámm.	— »	vámm.	— »	vámm.	—
b) magánosok számára . .	tiltva	— »	tiltva	— »	tiltva	—
Viasz	12 frk.	8 »	8 frk.	8 »	vámm.	vámm.
Korpa	0 ⁶⁰ »	0 ⁶⁰ »	0 ⁶⁰ »	0 ⁶⁰ »	»	»

Ezen javaslatokban mindenekelőtt feltűnik az, hogy a gabonaneműeket is, ép úgy, mint az állatok vámjait a *törvényhozás a maga számára fentartandóknak* tartja és más államok által még minimális vámtételek fölvétele alapján sem kívánja megköttetni. Maradna tehát továbbra is az a bizonytalanság a forgalom számára, mely alatt az az utóbbi években szenvedett és az agrártörökvések azon hatalma, mely majdnem évenként egyik-másik gabonanemnél vámemeléseket követelt.

A gabonaneműek közt Magyarországot első sorban a *búza* és a *búzaliszt* érdekli. A búza forgalma Franciaországban a következő volt:

Búza	összesen	Behozatott		Amerikából	Kivitetett	
		mill. frk.	Oroszországból		Kivitel	mill. frk.
1877	3,397.400 q.	103 ⁶	1,005.000 q.	172.000 q.	1,474.000 q.	45 ⁷
1878	13,873.000 »	416 ²	4,226.000 »	5,478.000 »	96.000 »	2 ⁷
1879	22,170.000 »	687 ²	4,773.000 »	12,107.000 »	56.000 »	1 ⁶
1880	19,999.000 »	609 ⁹	3,240.000 »	11,166.000 »	88.000 »	2 ⁶
1881	12,852.000 »	385 ⁵	1,853.000 »	5,554.000 »	86.000 »	2 ⁵
1882	12,946.000 »	372 ²	2,857.000 »	3,418.000 »	84.000 »	2 ⁴
1883	10,117.000 »	252 ¹	2,191.000 »	3,172.000 »	103.000 »	2 ⁵
1884	10,549.000 »	236 ⁷	2,621.000 »	2,315.000 »	39.000 »	0 ⁸
1885	6,457.000 »	123 ⁶	1,856.000 »	1,084.000 »	74.000 »	1 ⁵
1886	7,097.000 »	153 ³	1,700.000 »	2,031.000 »	28.000 »	0 ⁶
1887	8,967.000 »	179 ⁹	1,973.000 »	3,283.000 »	9.000 »	0 ²
1888	11,357.000 »	231 ⁸	4,035.000 »	1,115.000 »	13.000 »	0 ³

Átlagokban:

1867—76	5,319.000 »	166 ³	— »	— »	804.000 »	23 ⁸
1856—66	2,206.000 »	68 ⁶	— »	— »	1,471.000 »	34 ⁶

Legnagyobb búzabevivők Franciaországban is Oroszország és az Északamerikai Egyesült-Államok. Az Osztrák-Magyar monarchia kivitele csak az 1888. évben van külön föltüntetve, a midőn az 440.000 métermázsára rúgott. Nagyobb jelentőséggel bír az a vám, a mely *búzalisztre* vettetett, miután a lisztnél már az osztrák-magyar behozatal az összes behozatal felét teszi.

A lisztforgalom ugyanis Franciaországban a következő volt:

évi átlagokban	Behozatal		Kivitel	
	1857—1866	1867—1876	1877—1886	
	156.000 q.	324.000 »	258.000 »	
	6 ⁸ mill. frk.	15 ⁹ »	9 ² »	
	877.000 q.	594.000 »	304.000 »	
	29 ⁷ mill. frk.	25 ¹ »	12 ⁶ »	

		B e h o z a t a l		K i v i t e l	
		Összesen	Az Osztr.-Magyar monarchiából		
1877	63.000 q.	2·6 m. frk.	17.900 q.	1,684.000 q.	72·4 m. frk.
1878	74.000 »	3·0 » »	27.900 »	363.000 »	15·2 » »
1879	119.000 »	5·0 » »	51.000 »	191.000 »	8·1 » »
1880	280.000 »	11·5 » »	61.000 »	151.000 »	6·3 » »
1881	235.000 »	9·5 » »	80.000 »	166.000 »	6·8 » »
1882	326.000 »	13·1 » »	140.000 »	97.000 »	3·9 » »
1883	430.000 »	14·6 » »	209.200 »	122.000 »	4·1 » »
1884	503.000 »	15·8 » »	208.400 »	107.000 »	3·4 » »
1885	298.000 »	8·9 » »	126.000 »	86.000 »	2·6 » »
1886	252.000 »	8·0 » »	169.500 »	76.000 »	2·4 » »
1887	190.000 »	5·0 » »	128.000 »	48.000 »	1·5 » »
1888	277.000 »	8·3 » »	176.000 »	92.000 »	3·5 » »

A többi gabonaneműeknél Magyarország kevésbé van érdekelve. Egyedül az *árpa* képez oly cikket, mely az árpa minőségének javulása folytán újabb időben esetleg Franciaországban is kedvező piacra találhatott volna, habár e tekintetben Franciaország eddig kivált Oroszország-, Románia- és Algirből kapta a behozott mennyiség legnagyobb részét. Az egyes gabonafajok forgalmát mutatják a következő adatok:

Rozs:		B e h o z a t a l		K i v i t e l	
		mill. frk. ért.		mill. frk. ért.	
1857—1866. évek	átlagában	39.000 q.	0·8	501.000 q.	8·3
1867—1876.	»	43.000 »	0·9	1,106.000 »	22·5
1877—1886.	»	155.000 »	3·1	831.000 »	10·2
1887. évben		184.000 »	2·3	159.000 »	2·2
1888.	»	478.000 »	6·1	20.000 »	0·3

Kukoricza:

1857—1866. évek	átlagában	190.000 »	3·5	414.000 »	1·9
1867—1876.	»	501.000 »	8·9	172.000 »	3·1
1877—1886.	»	2,747.000 »	40·8	161.000 »	2·5
1887. évben		3,672.000 »	48·1	93.000 »	1·2
1888.	»	3,187.000 »	42·2	59.000 »	0·8

Árpa:

1857—1866. évek	átlagában	210.000 »	3·8	581.000 »	10·0
1867—1876.	»	689.000 »	13·7	1,568.000 »	33·5
1877—1886.	»	1,190.000 »	22·6	1,139.000 »	22·5
1887. évben		1,388.000 »	21·4	622.000 »	10·8
1888.	»	1,583.000 »	25·3	383.000 »	6·9

Zab:

1857—1866. évek	átlagában	382.000 »	7·5	142.000 »	2·4
1867—1876.	»	1,707.000 »	38·0	254.000 »	5·4
1877—1886.	»	2,891.000 »	56·0	143.000 »	2·8
1887. évben		2,121.000 »	30·0	84.000 »	1·3
1888.	»	3,916.000 »	56·7	23.000 »	0·4

Az Osztrák-Magyar monarchia ezen gabonaneműeknél nem játszik Franciaország behozatalában szerepet; első sorban Oroszország, a kukoriczánál pedig Románia van érdekelve.

Nagyobb jelentőségű ismét a *hüvelyesek* vámja. Ezen czikkből Franciaország régóta a külföldre szorul.

Ugyanis a forgalom volt:

Hüvelyes:		Behozatal		Kivitel	
			mill. frk.		mill. frk.
1857—1866	12,347.000 kg.	4·8		16,179.000 kg.	6·7
1867—1876	38,964.000 »	12·0		18,900.000 »	6·4
1877—1886	79,816.000 »	26·9		24,481.000 »	8·8
	Összesen			Az Osztrák-Magyar monarchiából	
	mill. frk.				mill. frk.
1877	72,359.000 kg.	26·0	4,715.000 kg.	20,765.000 q.	7·8
1878	54,735.000 »	21·8	6,614.000 »	34,585.000 »	14·5
1879	90,845.000 »	38·1	15,691.000 »	28,054.000 »	12·0
1880	86,420.000 »	34·5	11,490.000 »	25,700.000 »	10·5
1881	91,000.000 »	31·8	7,557.000 »	19,791.000 »	7·3
1882	85,952.000 »	30·9	4,837.000 »	31,170.000 »	11·5
1883	95,010.000 »	30·4	9,137.000 »	30,556.000 »	10·3
1884	73,146.000 »	17·5	9,569.000 »	20,028.000 »	5·2
1885	75,981.000 »	19·7	12,256.000 »	19,503.000 »	5·4
1886	72,715.000 »	18·1	11,031.000 »	14,658.000 »	3·9
1887	89,459.000 »	22·3	9,167.000 »	19,545.000 »	5·2
1888	98,873.000 »	24·7	11,026.000 »	29,888.000 »	7·7

A hüvelyeseknél ugyan első sorban Törökország és Egyiptom a leginkább érdekelt országok, de tőlünk is elég jelentékeny mennyiségek vitetnek Franciaországba; a vámoknak fölemelése egyelőre csak a babnál és a bablisztnél van czélba véve, a többi hüvelyesnél a vámbizottság tekintettel volt Romániára; ez az ország a hüvelyesek behozatalánál jelentékeny szerepet visz, minthogy pedig a kukoricza-vám, melyet a francia törvényhozás 1890. évben meghonosított, kivált Románia érdekét sérti, azt hitte a vámbizottság, hogy ezen ország érdekeit nem kellene még jobban bántani. A babnál azonban a jelzett fölemeléseket indokoltnak látta.

A *repce* azon czikkek közé tartozik, melyeknél ismét jobban érdekelve vagyunk. Volt ugyanis Franciaországba:

		Behozatal		Kivitel	
		Összesen mill. frk.	az Osztrák-Magyar monarchiából		mill. frk.
1877	14,501.000 kg.	27·2	4,321.000 kg.	249.000 kg.	0·09
1878	27,727.000 »	9·7	4,833.000 »	314.000 »	0·11
1879	33,275.000 »	10·6	6,729.000 »	201.000 »	0·06
1880	19,200.000 »	6·1	3,870.000 »	768.000 »	0·25
1881	47,601.000 »	16·4	27,171.000 »	178.000 »	0·06
1882	12,188.000 »	4·2	3,096.000 »	538.000 »	0·19
1883	10,111.000 »	3·3	1,838.000 »	2,196.000 »	0·72
1884	4,417.000 »	1·4	2,884.000 »	3,919.000 »	1·25
1885	4,624.000 »	1·3	1,124.000 »	896.000 »	0·26
1886	21,284.000 »	5·7	4,230.000 »	1,425.000 »	0·38
1887	13,018.000 »	1·3	352.000 »	324.000 »	0·08
1888	31,287.000 »	9·0	6,690.000 »	2,423.000 »	0·74

A vámnak 1·50 frankról 4-re, illetőleg 3 frankra emelése nem lesz ugyan prohibítív, mert ezen cikknél első sorban az időjárás szeszélye szokott döntő lenni, a mint ezt legjobban a közölt forgalmi adatok roppant hullámzása is tanúsítja; de mindenesetre egy oly vámtétel, mely a nélkül, hogy a külföld versenye ellen a francia termelésnek előnyöket nyújthatna, egyedül arra való, hogy a külfölddel szemben éreztesse a francia agráriusok hatalmaskodását.

Az *erdei termények* eddig Franciaországban vámmentesek voltak; azon agrártörékvések, melyek 1884-ben hatalomra vergődtek, a fávámokat még nem követelték; most azonban már a kormány javaslatába fávámokat vett fel, még pedig a szakértők részéről előterjesztett azon vélemény alapján, »hogy több év óta Franciaországban az erdőterület értékében csökkent; maguk a faárak is folyvást hanyatlanak; a községek és az állam, mint erdőtulajdonosok, erdőjövedelmükben mindinkább megfogynak s mindezek a körülmények előidéztenek az által, hogy a külföld fával tömegesen elárasztja Franciaországot«.

A vámbizottság a kormány álláspontját nemcsak helyeselte, hanem a védelmi törekvésekben még tovább ment a kormány javaslatában fölvett vámtételeknél; s így a törvényhozás előtt fekvő vámtarifa a faárúkra és az erdőterményekre is rendkívül magas vámtételeket tartalmaz.

Az erdőtermények vámjai a vámbizottság és a kormány

javaslatai szerint összehasonlítva, az eddigi vámokkal a következő összeállításokból kivethető:

	A vámbizottság javaslata		A kormány javaslata		Eddigi vám	
	általá- nos	minimál	általános	minimál	ált.	szer- ződ.
	100 k i l o g r a m m f r a n k					
Fa nyers állapotban vagy ácsolva, bármely hosszú- ságban, vastagabb végé- nél 0·60 méternél nagyobb kerületű:						
1. Tölgyfa, szilfa, diófa	1	0·70	1·50	1	vm.	vm.
Körisfa, gesztenyefa .	1	0·70	1·25	0·75	»	»
2. Másféle fa	0·95	0·65	1·25	0·75	»	»
Fűrészelt fa:						
a) 80 milliméter vastag v. vastagabb:						
1. Tölgy-, szil-, diófa .	1·50	1	1·50	1	»	»
Körisfa, gesztenyefa .	1·50	1	1·25	1	»	»
2. Másféle fa	1·25	0·90	1·25	0·75	»	»
b) 35—80 milliméter vastag:						
1. Tölgy-, szil-, diófa .	1·75	1·25	1·50	1	»	»
Köris-, gesztenyefa .	1·75	1·25	1·25	0·75	»	»
2. Másféle fa	1·50	1	1·25	0·75	»	»
c) 35 milliméternél vé- konyabb:						
1. Tölgy-, szil-, diófa .	3·50	2·50	1·50—5·50	1—4	»	»
Köris-, gesztenyefa .	3·50	2·50	1·25—4·25	0·75—2·75	»	»
2. Másféle fa	3	2	1·25—4·25	0·75—2·75	»	»
Donga:						
1. Tölgyfából	2	1·50	100 db. 6	4·50	»	»
2. Gesztenyefából . . .	2	1·50	100 » 4·50	3·50	»	»
3. Másféle fából . . .	1	0·75	100 » 4·50	3·50	»	»
Szilánkfa	1	0·60	1000 lap 0·15	0·10	0·10	0·10
Abroncsfa	1	0·60	vm.	vm.	vm.	vm.
Rúdfa	0·65	0·40	1000 db. 0·40	0·25	0·20	0·20
Fa hasábokban. 1·40 méternél rövidebb, v. 0·50 méternél kisebb kerületű	0·20	0·20	2	2	vm.	vm.
Faszén	12	8	15	10	»	»
			100 k i l o g r a m m			
Cserző-héj	1·50	1	1	1	»	»
Gubacs, valonea . .	1·50	1	vm.	vm.	»	»

Franciaország *erdőterülete* elég nagy; 9,185.000 hektár erdő, vagyis összes területének $\frac{17}{100}$ -a; ezen erdőterületből 2,219.000 hektár községi és 998.000 hektár állami birtok. Aránylag azonban területéhez képest Franciaország nem bír nagy erdőterülettel, ép ezért régóta passzív a *francia fakereskedés*; ugyanis volt:

	a behozatal	a kivitel
az 1867—1876. évek átlaga	161 ⁰ millió frk.	36 ⁵ millió frk.
az 1877—1886. » »	207 ⁷ » »	30 ² » »
1884. évben	194 ¹ » »	29 ³ » »
1885. »	158 ⁹ » »	26 ¹ » »
1886. »	143 ² » »	22 ⁵ » »
1887. »	158 ³ » »	25 ³ » »
1888. »	165 ⁶ » »	32 ¹ » »

Legnagyobb a fabehozatal fűrészárúban, és pedig kivált fenyőfából valóban, továbbá dongákban. *Fűrészárúban (leginkább fenyőfa)* a behozatal volt:

az 1857—1866. évek átlagában	59 ⁰ millió frank érték
az 1867—1876. » »	81 ¹ » » »
az 1877—1886. » »	114 ¹ » » »
1884. évben	99 ¹ » » »
1885. »	78 ⁶ » » »
1886. »	76 ⁰ » » »
1887. »	79 ² » » »
1888. »	79 ⁶ » » »
1889. »	74 ⁷ » » »
1890. »	72 ⁹ » » »

Mindjárt utána következik jelentőségében a *donga*-behozatal, az volt ugyanis:

az 1847—1856. évek átlagában	14 ⁰ millió frank érték
az 1857—1866. » »	25 ² » » »
az 1867—1876. » »	43 ³ » » »
az 1877—1886. » »	46 ³ » » »
1884. évben	50 ³ » » »
1885. »	46 ¹ » » »
1886. »	37 ² » » »
1887. »	49 ⁵ » » »
1888. »	54 ³ » » »
1889. »	68 ⁵ » » »
1890. »	55 ⁰ » » »

Magyarország közvetlenül kivált a donga-kivitelnél van érdekelve; a tölgyfa-donga majdnem egész mennyiségében (például 1886. évben 37 millió darabból 35 millió). Magyarországból (illetőleg a kimutatások szerint az Osztrák-Magyar monarchiából) kerül ki. A vámbizottság által javaslatba hozott donga-vám nagy terhet képvisel. Mit akarnak vele elérni a francziák, az valóban érthetetlen. A vámbizottság azt akarja, hogy Franciaország saját maga szolgáltatassa ki erdeiből a szükséges dongákat; ez ugyan nem igen valószínű, de ha megtörténnék is, csak akkép volna az lehetséges, ha a donga ára nagyban emelkednék, illetőleg ha a külföldi donga a vámmal megdrágíttatván, a francia dongánál drágább lenne. A vám által előidézett áremelés az amugy is sok bajjal küzdő francia bortermelésre nehezednék, és a francia borkivitel, mely évenként 160 millió franknál nagyobb összeget képvisel, sűjtaná. Ily egyoldalú kedvezmények azok, melyeket a vámbizottság az országnak nyújtani akar.

Hasonlókép érthetetlenek azok a vámok, melyeket a bizottság a cserhéra, gubacsra és valloneára szab. *Cserhéra* nézve Franciaország állandóan majdnem négyszer annyit visz ki, mint a mennyit behoz; ugyanis volt:

	a behozatal	a kivitel
az 1857—1866. évek átlagában	49.000 q.	77.000 q.
az 1867—1876. » »	127.000 »	349.000 »
az 1877—1886. » »	146.000 »	445.000 »
1887. évben	132.000 »	415.000 »
1888. »	117.000 »	491.000 »

Máskép áll a dolog a *gubacs- és valloneánál*; itt már a behozatal a dolog természeténél nagyobb, mert a fő vallonea-termelő országok kivált a déliebb fekvésű kisázsiai vidékek; volt ugyanis gubacs- és valloneából:

	a behozatal	a kivitel
az 1847—1856. évek átlagában	3.000 q.	300 q.
az 1857—1866. » »	5.300 »	1.100 »
az 1867—1876. » »	8.100 »	1.300 »
az 1877—1886. » »	12.500 »	2.000 »
1887. évben	17.400 »	2.600 »
1888. »	16.300 »	5.600 »

A vámbizottság jelentésében azért tartja szükségesnek a gubacs- és valloneára a vámot, mert a cserhéjjal versenyző

árúczikk, s így ugyanazon vámmal kell sújtani, mely a cserzőhéra szól; de hogy miért kell a cserzőhéjat vám alá vetni, azaz miért kell Franciaország egyik kiváló iparának, a bőr-iparnak főfontosságú segédanyagát vám útján megdrágítani, ezzel a vámbizottság jelentésében adós marad.

Magyarországot még egy cikk érdekli Franciaország vámtarifájában, főkép az újabb időben beállt viszonyoknál fogva, és ez a *bor*.

Mióta Franciaország bortermelését a phylloxera megtámadta s mióta a bortermések évenként kisebb mennyiségeket adnak rendelkezésre: Franciaország nagy belső fogyasztását és a külföldről érkező megrendeléseket, tehát borkereskedelmi nagy hatalmát csak úgy tudta föntartani, ha terméseinek hiányát a külföldről behozott borral és ezenkívül a mesterséges borgyártással pótolja. A következő táblázatból Franciaország bortermelési és kereskedési viszonyai kivehetők:

Évben	Bortermelés	Borbehozatal	Borkivitel	Aszúszőlő behozatal
1874	63·1 mill. hl.	680.400 hl.	3,230.000 hl.	10.500 q.
1875	83·8 » »	291.700 »	3,728.000 »	82.200 »
1876	41·8 » »	676.000 »	3,329.000 »	108.900 »
1877	56·4 » »	705.000 »	2,552.000 »	172.900 »
1878	48·7 » »	1,601.000 »	2,792.000 »	296.500 »
1879	25·7 » »	2,936.000 »	3,044.000 »	510.000 »
1880	29·6 » »	7,219.000 »	2,488.000 »	782.800 »
1881	34·1 » »	7,839.000 »	2,572.000 »	679.300 »
1882	30·8 » »	7,537.000 »	2,618.000 »	638.000 »
1883	36·0 » »	8,980.000 »	3,093.000 »	657.800 »
1884	34·7 » »	8,115.000 »	2,470.000 »	620.500 »
1885	28·5 » »	8,182.000 »	2,580.000 »	953.000 »
1886	25·0 » »	11,011.000 »	2,704.000 »	884.200 »
1887	24·3 » »	12,277.000 »	2,402.000 »	984.000 »
1888	30·1 » »	12,064.000 »	2,118.000 »	855.100 »
1889	23·2 » »	10,470.000 »	2,166.000 »	?
1890	27·4 » »	9,532.000 »	1,943.000 »	?

Mig Franciaország borkivitele, daczára a bortermelés határozott csökkenésének, meglehetősen egyenlő maradt és a csökkenés semmi esetre nem áll arányban a bortermelésnek kisebbedésével, hanem inkább az 1880. óta Németországban és részben nálunk is meghonosított borvámoknak tulajdonítható, addig a bor és az aszúszőlő behozatala a bortermés

csökkenésével, illetőleg a borkészletek fogyásával határozott fokozott arányban emelkedik. A borbéhozatalnak az utóbbi három évben mutatkozó csökkenését részint az Olaszországgal szemben követett vámpolitika (illetőleg vámháború), részint a szeszezett borokkal szemben tanusított erőlyesebb föllépés eredményezte.

Francziaország a borokat leginkább Spanyol-, Olasz- és Magyarországból szerzi. Ezek az országok a francia kimutatók szerint szolgáltatnak hordóban bort:

évben	Spanyolország	Olaszország	az Osztrák-Magyar monarchia
1874.	583.100 hl.	50.000 hl.	?
1875.	124.100 »	57.100 »	?
1876.	253.100 »	267.100 »	?
1877.	402.100 »	141.600 »	32.000 hl.
1878.	1,208.200 »	179.900 »	9.300 »
1879.	2,222.800 »	522.300 »	17.500 »
1880.	5,056.900 »	1,582.300 »	289.600 »
1881.	5,632.100 »	1,531.200 »	100.900 »
1882.	6,129.400 »	780.700 »	101.500 »
1883.	6,190.900 »	1,904.900 »	164.300 »
1884.	5,101.000 »	2,146.000 »	169.500 »
1885.	5,609.800 »	866.700 »	210.900 »
1886.	6,319.200 »	1,906.900 »	391.100 »
1887.	7,151.000 »	2,701.200 »	339.900 »
1888.	7,764.000 »	1,040.000 »	427.000 »

Borkivitelünk Francziaországba örvendetesen emelkedett, nemcsak a kis vám, de az a körülmény, hogy borainkat szeszezve vásárolták és rendelték meg a francia kereskedők, nagy előnyére voltak borkivitelünknek.

A spanyol-francia szerződés a bor vámját hektoliterenkint 2 frankra állapította meg, azzal a kikötéssel, hogy ez a vám csak 15 szeszfok tartalmú borokra szól; 15 szeszfokon felül a bortól a 2 frankos vám mellett még minden egyes szeszfok és hektoliter után a szeszfogyasztási adó fizetendő. Az olcsó borok, melyeket a francia kereskedők tőlünk vásárolnak, körülbelül 8 fokúak, a szeszezés (avinage) tehát 5—6 szeszfok erejéig eszközölhető volt. Bármikép törekedett is a francia vámkezelés a bor szeszezése ellen föllépni, nem volt abban a helyzetben, hogy a fönnálló vámtörvény alapján ezen viszony ellen hatályos intézkedéseket tehessen.

A kormány jelenlegi javaslatában elhagyja az eddigi vámozási rendszert és azt óhajtja, hogy a bor jövőben szeszfok szerint vámoztassék, még pedig akkép, hogy 12 szeszfok tartalomig a bor hektoliter és minden egyes szeszfok után 70, illetőleg minimális vám gyanánt 50 centime-ot fizessen; 8 fokos boraink vámja tehát 5⁶⁰, illetőleg 4 frank lenne. A 12 foknál szeszesebb borok a 12 fokon túl minden egyes fok után e vámon felül még a szeszfogyasztási adót is fizetnék. A vám-bizottság határol a 11 fokot kizárólag veszi; azaz az egyszerű vám alkalmaztatik azoknál a boroknál, a melyek 10 egész és 9 tized foknál nem szeszesebbek és a vámot fokonként 1²⁰ frank, illetőleg 70 centime-mal állapítja meg, úgy, hogy 8 szeszfokú boraink 9⁶⁰, illetőleg 5⁶⁰ frank vám alá esnének. A vámtétel, tekintve azt, hogy boraink közül a 8—10 forint értékűek azok, a melyek leginkább találnak kivitelre, igen magas és eléri a 40—50%-ot. Nem fog-e ezen vámozás által az aszúszőlő-behozatal, illetőleg a borgyártás előmozdittatni, és így a borszaporításnak az a neme, mely talán kevésbé raczionális, fokoztatni; ez egyelőre nagy kérdés. Azt hisszük azonban, hogy a Franciaországba szülő kivitelünk, mely az utóbbi években oly szép lendületnek örvendett, valószínűleg meg fog apadni.

Midőn így a Magyarországot leginkább érdeklő czikkekre nézve a francia vámbizottság javaslatait jelentőségükben feltüntetjük és kimutattuk azokat a veszélyeket, melyek a fejlődő kiviteli kereskedésünkre Franciaország félrevezetett közvéleménye, vagy legalább is az irányadó parlamenti többség kívánata szerint hárulhatnak: egyelőre az szolgálhat vigaszul, hogy Franciaországban végre a legutóbbi hónapokban a védekezésnek ezen túlságos irányzatával szemben hangos tiltakozások mutatkoznak. Képes lesz-e az ellenáramlat a most már oly gondosan előkészített védekezési rendszert megbuktatni, avagy csak mérsékelni, ez tekintettel arra a kompakt többségre, melyet az iparvédelmi vámok és az agrár érdekek mesterségesen összekovácsoltak, egyelőre legalább is kétséges. De ha most keresztülhatna is a védekezés és az elszigetelés túlságos rendszere, úgy, a mint azt vázoltuk, vagy legalább nagyjában, a francia törvényhozás ebbeli elhatározása a védekezés fejlesztésének utolsó stádiuma lesz. Az ív túl van fesztve,

további feszítést nem tűr, össze kell törnie. A francia közgazdaság már az eddigi védekezést kezdi fájdalmasan érezni; a tervbe vett vámok s velük kapcsolatban a tarif-szerződés rendszerének elejtése, el fogja szigetelni a francia közgazdaságot a külföldtől, talán a versenyt meg nem érzi a francia produczens Franciaországban, de ő sem fog többé külföldön piacot találni. Meg lesz az elszigetelés, de legjobban fog szenvedni alatta maga a francia közgazdaság. Ime ez a legközelebbi kép, melyet Franciaország közgazdasága a túlságos elzárkózásból várhat. Előre tehát, — ha nincs többé lehetősége a kijózanodásnak — hogy annál hamarabb következék be a fordulás!

DR. MATLEKOVITS SÁNDOR.

A TRUST.

A trust részvénytársaságokból alakított részvénytársaság. Magán viseli egyfelől a részvénytársaságnak, másfelől az angol common law szerinti trust-nek jellemvonásait.

Az angol jog szerinti trust bizalmi viszonyon alapuló kötelem, melynél fogva a megbízott: *trustee* a neki átadott dolgot a megbízó: *cestuique-trustent* által megjelölt célra tartozik fordítani. E kötelmet a szigorú jog nem részesíti védelemben, annak elbírálása a méltányossági törvényszék hatáskörébe van utalva. Az angol trust kapcsolatban áll a római jogi fideicommissummal, csakhogy ez kizárólag halál esetére és a hagyatékban való részeltetés céljából volt megállapítható, míg amaz úgy *inter vivos*, mint *mortis causa*. A gazdasági trust szempontjából érdekes, hogy úgy a fideicommissum, mint az angol trust, a törvény kijátszása céljából képződött, azért, hogy a megbízó, a mit maga nem tehetett, a megbízott közbenjöttével hajtsa végre. Mindkettő eredetileg csak a *fiduciarius* s illetve *trustee* becsületében birta szankcióját és csak a jogfejlés folyamán ismerték el azok érvényességét a méltányossági közegek, Rómában a császári törvényhozás, Angliában a Court of Chancery, vagy a Court of Equity.

A gazdasági trust is ily bizalmi viszonyon alapul. Az azt megalkotó részvénytársaságok részvényeiket — és ezzel egész vagyonukat — korlátlan rendelkezési joggal és hatalommal átruházzák egynehány személyre, azon hitben és bizalommal, hogy az ezekből alakult bizottság a neki adott hatalmat megbízói céljaira és szándékához képest fogja felhasználni.

Bizalom minden gazdasági kombinációhoz szükséges. Lényeges momentum az a kartellnél is, csakhogy a trustnél

a bizalomnak, hogy úgy mondjam, iránya megváltozott. A kartellnél a bizalom felülről lefelé irányul, a szövetkezettől az azt alkotó tagok felé, míg a trustnél alulról felfelé, a tagoktól a kombinációt képviselő és intéző board of trustees felé. A bizalomnak ezen különböző iránya abból származik, hogy a trust a legközpontosítottabb gazdasági kombináció, hogy az azt megalkotó részvénytársaságok nem eljárási módjukat kötik meg szerződésileg a kombináció érdekében, de egész vagyoniukat arra ruházzák, úgy, hogy teljesen elveszítik a fölött rendelkezési hatalmukat.

A másik főjellemvonása a trustnek annak részvénytársasági formája. A trust impersonális kombináció gyanánt jelentkezik, mint olyan, mely az azt alkotó tagokétól különálló léttel bír. A trust a személyiség abstrakciójának abstrakciója, a jogi személy jogi személye.

A trust is tényleges monopolit iparkodik létesíteni, mint a kartell, hiszen Cleveland egy 1888. deczember havában a washingtoni kongresszushoz intézett üzenetében trustöt és monopolit egyenesen azonosít; a trust is állandó természetű, hiszen feloszlása csaknem lehetetlen; központositottsága a lehető legnagyobb, az azt irányító központi hatalom a lehető legerősebb és csak időleges közgyűléseknek felelős; a tulajdonképeni trust is az ipar terén szerepel, azonos iparágak gazdaságait foglalja vaskarjai közé; szerződésnek köszöni létét, az eredeti szerződésen alapuló szabályzat szerint kormányoztatik és az ár megállapításában és diktálásában és a világ- vagy országos piac ellenőrzésében találja czélját és betetőzését.

A trust tehát azonos iparágat folytató részvénytársaságoknak oly tartós és részvénytársasági formában jelentkező monopolisztikus irányú és szerződésen alapuló egyesülése, mely tagjainak egyéniségét teljesen absorbeálva és azoknak részvényeik által jelzett gazdasági tőkéjét egy teljhatalmú bizalmi választmány kezében összesítve, a világ- vagy országos piac ellenőrzését és ezzel tagjainak az általa termelt javak árában mutatkozó gazdasági érdekeit előmozdítani törekszik.

Hazája Amerika; szeret mindenféle kevésbé odiózus nevek alá rejtőzni; így nevezi magát Company-nek, Exchange-nek, Association-nek.

A trust megalakulásának, a trust-szerződés foganatosítá-

sának legelső feltétele, hogy azon tagok, melyek a gazdaságot még nem részvénytársasági formában üzik, azt részvénytársaságivá alakítsák át és ennek oly szervezetet adjanak, mely a trust céljainak megfelel. Az amerikai cukor-trust szerződése ezt egyenesen ki is mondja. Sőt olykor még azt is megkívánja a trustot alakító szerződés, hogy a kisebb részvénytársaságok is előzőleg egy nagyobb korporációvá (Amerikában ez a részvénytársaság neve) olvadjanak össze, mint a hogy ezt pl. a Standard-Oil-Company szerződése megszabta.

A trustöt megalakító elemeknek szükségkép gazdaságukat azonos formában folytató egyéneknek kell lenniök. Az egyéni vállalat nem alkalmas arra, hogy a trustbe, mint olyan, lépjen be; mert vagy annyira beleolvadna a trust vagyonába, hogy többé nem lenne külön választható és így az arra vonatkozó tulajdonjog nemcsak a trust tartamának idejére szünnék meg, hanem örökre; vagy pedig adóslevelet kellene a trustee-nek az átvett vagyonról kiállitania és azt az átvett ingatlanokra betábláztatnia, a mi a trust egyes tagjainak sokkal nagyobb önállóságot biztosítana, mint a mennyi a tipikus trust fogalmával megfér. Ugyanezen okok miatt nem képezhetnek tulajdonképeni trustöt közkereseti vagy betéti társaságok sem. Hozzájárul a felsorolt okokhoz még az is, hogy minden nem részvénytársasági formában üzött gazdaságnál a trust határozott egyénekkel áll szemközt, a kiknek elhalálozásából vagy cselekvési képességének elvesztéséből a trustre nézve veszedelmek keletkezhetnének.

Az újonnan alakítandó vagy már létező részvénytársaságok alapszabályait a trust befolyásolja, megállapítván, hogy a már létezők kötelesek statútumaikat úgy átalakítani, az ezután létesülendők pedig úgy megalkotni, hogy azok a trust céljait ne gátolják. Így a Standard-Oil-Trust szerződése megállapítja az alkotandó társaságok nevét, székhelyét, a célt, melynek az alapszabályokban kifejezésre kell jutnia, és a részvények kibocsátásának módját, de nyitva hagyja természetesen azon kérdést, hogy mekkora legyen a részvénytőke, megjegyezvén azonban, hogy a részvénytársaságok a trustee beleegyezése nélkül újabb részvényeket nem bocsáthatnak ki és hogy a kibocsátott részvények névértéke semmi esetre sem lehet nagyobb, mint az azok által képviselt vagyon tényleges értéke.

A trust tagjainak száma nincsen a már meglevő vagy a szerződés értelmében alkotandó társaságokra korlátozva. A trustee bármikor átveheti egyéb társaságok vagyont is, még pedig nemcsak olyanokét, melyek a trustével azonos iparágat folytatnak, hanem olyanokét is, a melyek gazdasága közvetlenül vagy közvetve kapcsolatban áll a trust által folytatott iparral, a mi abban leli magyarázatát, hogy a trust nem szorítkozik kizárólag azon iparczikk előállítására és forgalomba hozására, melynek kedvéért tulajdonkép alakult, de lehetőleg termelni iparkodik, hogy magának mennél nagyobb függetlenséget biztosítson, mindazon javakat, melyek a fő árúcikk előállításához vagy elárusításához szükségesek.

Megalakulván a részvénytársaságok, azok papirjai és vagyona egy *trustee*-nek nevezett bizottságra vitetik át, majd csak tényleg, majd egyuttal jogilag is.

A részvények tehát a bizottságra, mint olyanra, szállítatnak át, együttes birtoklással és az ezek által nyújtott jogok együttes élvezetével. Ennélfogva a trustee-ben történt változás vagy a bizottsági tagok számának csökkenése a birtokláson magán nem változtat semmit; annál kevésbé, minthogy a kilépő bizottsági tagok kötelesek a részvényeknek az új tagok nevére leendő átíratásáról gondoskodni. A részvényeknek ezen átadása s illetve a bizottsági tagok nevére való átíratása (ha azok névre szólnak) mutatja, hogy a trust-nél mily nagyfokú bizalom szükséges s hogy mennyire elvesztik egyfelől a trust tagjai gazdasági önállóságukat és hogy másfelől a trustee kezében mily óriási hatalom központosittatik. A trustee nincsen jogosítva az általa birlalt részvényeket, még a trust-tagok beleegyezésével sem, eladni vagy másra átruházni mindaddig, míg a trust fennáll, mert hisz különben elveszitené a társaság igazgatására való befolyását.

A részvények átruházásának e módján kívül van még egy másik út is s ez a részvényeknek a trustee által való megvétele zálogjogilag bekebelezett obligációk ellenében. Minthogy azonban Észak-Amerika egyes államainak törvényei szerint egyik részvénytársaság a másiknak papirjait nem bírhatja, ennélfogva az alkotandó korporációk oly államok törvényei szerint szerveztetnek, melyek e pontban kevésbé skrupulózusak. Ilyen különösen West-Virginia, melynek törvényei értelmében minden oly célra alakítható (föld-spekulá-

ezio kivételével) részvénytársaság, a mely végett közkereseti társaság keletkezhetik; a társasági tőke lehet 5,000.000 dollár vagy kevesebb; igazgatók lehetnek úgy ezen, mint más állam polgárai; a székhely lehet az államon kívül is; az igazgatók és részvényesek csak a be nem fizetett aláírásokért felelősek évi nyilvános jelentés nem szükséges és az adó is csak 50 \$ tesz ki évente. Szóval, ezen állam törvénye oly tág, hogy a trust szabadságát semmiben sem korlátozza és így az azt alkotó részvénytársaságok — bárhol legyen is székhelyük — West-Virginia törvényei szerint alakulnak, ott jegyeztetik be magukat.

A trust a hozzá nem tartozó részvénytársaságok papirjait is gyakran összevásárolja, oly czélból, hogy azok intézése körül is döntő szerepet biztosítson magának. Az így szerzett részvényekre az eladási tilalom nem terjed ki, sőt némely trust-nél az egyáltalán csak oly mérvben áll fenn, hogy az eladás mellett is a trust és trustee-nek a szövetkezett részvénytársaságok fölötti uralma biztosítva maradjon, a mihez mindenestre szükséges, hogy a részvények többsége a trust-bizottság kezében legyen. Ez oly fontos, hogy néha kizárólag e czélra alakul trust, akkor t. i., midőn több társaság részvényesei, kik a papirok többségének birtokában vannak, ezeket átruházzák egy bizottságra, hogy az gyakorolja helyettük a társaságok ellenőrzését és irányítását. A papiroknak trustee kezében való egyesítése által meggátoltatik az, hogy a többség némely tagjai átmenjenek a kisebbséghez, azt így többséggé tegyék és ez által az előbbi majoritás kezéből a hatalmat kivegyék. (Ezt a »többség összefűzésének« nevezik.)

A trust megalakulásában a tag-részvénytársaságok részvényeinek a trustee-re való átruházását a trust-jegyek (trust-certificate) kibocsátása és szétosztása követi. E jegyek az átruházott vagyon ellenértéke gyanánt bocsátatnak ki és a részvényekéhez hasonló természettel bírnak (a mit már az is jelez, hogy a forgalomban ép úgy »shares« névvel jelöltenek meg, mint azok), a mennyiben a tagoknak a nyereségben való osztozkodásánál irányadók. De már abban nem hasonlítanak teljesen a részvényekhez, hogy mindegyik tagnak a közös tulajdonból való részét is megállapítanak, minthogy azok ezen rendeltetéssel nem minden trustnél bírnak. Nem azoknál a trustöknél, a melyekben a vagyon átruházása zálog-

jogilag biztosított obligációk ellenében történik s melyeknél a trust-certificate kibocsátása csak »in payment for the good will« (a jóakarat megjutalmazására) történik.

E jegyek nem szólnak ugyan bemutatóra, de a trustee közbenjöttével könnyen átruházhatók és így az értékpapir-forgalom tárgyát képezik, de csak a tőzsdének u. n. utcai forgalmában. A bizottság által bocsátatnak ki, annak aláírását viselik, számozva vannak és bizonyos névértéket képviselnek. A jegyek formája, szövege és egyéb kellékei majd már a trust-szerződésben vannak megállapítva, majd a trustee-re van bízva azok kiállítása. De mindenesetre szükséges, hogy a jegy szövege értelmében annak tulajdonosa magát a trust-szerződésnek mindenben alávesse.

Az átruházás csakis határozott személyre, a trustee közbenjötte mellett és úgy történhetik, hogy a trust-bizottság az új tulajdonos részére — az előbbi jegy bevonásával és megsemmisítésével — új jegyet bocsát ki és az új tulajdonos nevét a maga könyveibe bejegyzi. Az átíratás mindig a szerződésre való hivatkozással történik.

A trust-jegyek feladatuknak már akkor is megfelelnek, ha kibocsátott összegük névértéke az átruházott részvények névértékével egyenlő volna. De közönségesen a trust-certificate-ek névértékének összege az átruházott részvényekét jóval felülhaladja, kétszer-háromszor akkora. Ez a tőke »felöntésének« (to water up) neveztetik.

A jegyek ezen felöntésének kettős célja van. Egyfelől az, hogy az osztalék, mely a részvénytőkéhez viszonyítva horribilis nagy volna, némileg észszerű számmal legyen kifejezhető, tehát sokkal kisebbnek jelentkezzen első pillanatra és a trust viszonyaival ismeretlen közönség előtt, tehát azt elámítsa és felháborodását lelohaszsa; másfelől meg ezen eljárás arra való, hogy a jegyeiket továbbadó tagoknak nyereség biztosítottassék ez által is, minthogy a »watered« jegyek ára magasabb lesz, mint lenne a részvényeké. Azonban ezen utóbbi cél a trust természetesen nem éri el mindig, mert néha a jegyek ára a forgalomban csak azon névértéknek felel meg, melyet a részvények képviselnek.

A trust-jegyek szétosztása a bizottság feladatát képezi. De megjegyzendő először is az, hogy nem mindig osztatik szét az egész összeg, hanem annak egy része, mint már emli-

tettem, a szerződésben megjelölt célokra — különösen azért, hogy azokban az újonnan belépő tagok is részesítsenek — visszatartható; és megjegyzendő továbbá, hogy a jegyek szétosztása nem történik pontosan az átruházott részvénytőke arányában, mert hiszen lehet, hogy a részvények nem felelnek meg pontosan a részvénytársasági vagyonnak. Ezért a jegyek szétosztásának alapját a csatlakozott társaságok vagyonának a trust által a szerződésben megállapított módon eszközölt becslése képezi. A felosztás nem közvetlenül az egyes egyének kezéhez történik, hanem társaságok szerint és a végleges szétosztást aztán a részvények arányában a korporáció végzi.

A trust, tárgyalt szervezeténél fogva, nem szorul arra, hogy létét tagjaival szemben kényszereszközök által biztosítsa. Elég kényszereszköz a rendelkezési jog megsemmisítése, a mi teljesen kizárja annak lehetőségét, hogy valamely tag a trust-szerződést megszegje. Igaz ugyan, hogy a tag nyithat a trustéval azonos gazdasági ágat folytató vállalatot és így versenyezhet a trusttal, mert ezt a szerződés csak a bizottságnak tiltja meg; ámde, ha valamely tag ezt megtenné, *ennyiben* nem tekintetnék a trust tagjának és ép úgy ki volna téve annak, hogy a trust tönkre versenyzzi, mint bárki más.

De ha ily módon lehetetlenné van is téve a szétrobbantás, nincs megvédeve a trust a közgyűlés által való feloszlattatás ellen. De ezt is iparkodik megnehezíteni. Erre vonatkozólag a Standard-Oil-Trust szerződése úgy intézkedik, hogy az első éven belül csak a tagok 90%-ának szavazatai folytán oszthat fel a trust, azon túl pedig a 10-ik év végeig a tagok $\frac{2}{3}$ részének akaratából. Ha a közgyűlés a feloszlatast elhatározza, intézkedni tartozik ugyanily szavazati arányban a felszámolás módjáról is, nevezetesen arról, hogy a trust-vagyon természetben osztandó-e fel és egészben-e, vagy csak részben, vagy pedig pénzzé teendő-e? Ily intézkedések hiányában a feloszlatast a köztörvények rendelkezései szerint történik.

A mi a trust kormányzatát illeti, annak legfőbb hatósága a közgyűlés. A közgyűlésen a trust-jegyek többségét képviselő tagok többsége dönt. Minden trust-jegy egy szavazatot ad, tehát minden tagnak annyi szavazata van, a hány certificate a gyűlést megelőző bizonyos záros határidőig nevére iratott. Ezen gyűlés választja és mozditja el a trustee tagjait,

hagyja jóvá a trustee jelentését és dönt a trust fennállása vagy feloszlása tekintetében.

De a közgyűlés hatalma itt sokkal kisebb, mint a kartellnél. A trust igazi kormányzása a csaknem teljes hatalmú trustee kezében van, a mi már azért is természetes, mert a bizottságba a legtekintélyesebb tagok választatnak, a kik maguk is nagy tömeg trust-certificate tulajdonában vannak és így a közgyűlésen a döntő szerepet viszik.

A trustee tagjául csak tag választható, sőt némely trust-szerződés még azt is megjegyzi, hogy kívánatos, hogy oly egyének választassanak, kik a trust ügyeiben nagy mérvben vannak érdekelve. A trustee a maga kebeléből egy szűkebb végrehajtó bizottságot szokott választani, mely Board of Trustees név alatt szerepel. A Board aztán választ magának elnököt, titkárt és pénztárost, melyek feladatát és jogait külön szabályzat (By-Laws) állapítja meg.

A trustee csaknem korlátlan hatalommal vezeti a trustöt: kinevezhet hivatalnokokat, bezárathat gyárakat, korlátozhatja a termelést, megállapíthatja az árt, beruházásokat tehet és elidegenítheti a trust-vagyon egy részét tetszése szerint; szóval, a közgyűlés névleges ellenőrzése alatt megtehet mindent, a mit a trust érdekében jónak talál.

A trust szerződését és egyéb szabványait a legnagyobb titokban tartja. E titoktartást a cukor-trust szerződése egyenesen elő is írja. A napfényre került adatok leginkább az Egyesült-Államok kongresszusa és New-York állam szenátusa által kiküldött parlamenti bizottság kutatásainak köszönhetőek és illetőleg azon erélyes eljárásnak, melynél fogva azok eskü alatt kötelezték a megidézett egyéneket a vallásra.

A trust a legtekintélyesebb, a legerősebb szervezetű gazdasági kombináció. Az amerikai kartellból, a »pool«-ból fejlődve — a mint ezt a kettő közötti átmeneti alakok is mutatják — oly célból alkotta meg ilyenre a maga szervezetét, hogy az egyéni függetlenséget, a mennyire csak lehet, abszorbeálja és lehetetlenné tegye a maga körén belül minden külön érdek megmozdulását és egészen biztosítsa magának azon érdek elérését, melyet célul tűzött ki. Teljes joggal mondhatták felőle, hogy az emlékoszlopa Amerika gazdasági géniuszának és egyuttal Amerika vad kapzsiságának.

A trust legfőbb célját az ár szabályozása, az árnak a

lehető legmagasabb fokra való felcsigázása képezi. És e célját, mert a keresletre nem tud hatni, a kínálat egyedárúsításával akarja elérni; meg akarja semmisíteni a termelési versenyt, hogy urrá tegye magát a fogyasztásért folytatott küzdelemben. Békét akar teremteni a termelők között, hogy az árt, az individualisztikus gazdaság e legfőbb fegyverét, melyet azok különben egymás ellen is használnának, kizárólag a fogyasztók ellen és annál nagyobb erővel használhassa. Csakhogy e célját tetszetős szavakba burkolja; a cukor-trust elnevezi azt »a normális nyereség helyreállítása«-nak, a Wholesale Grocers' Association »mutual benefit« (közösönös pártolás)-nak, a Jute Bagging Trust úgy nyilatkozik, hogy ő »ésszerű« árt akar, míg a cukor-trust szerződése azt tűzi ki a szövetkezés első céljául nagy őszinteséggel, hogy »előmozdittassék az igazgatás olcsóbbítása és leszállíttassanak a finomítási költségek, hogy így a cukor ára oly *alacsony* legyen, a milyen csak megfér az ésszerű nyereséggel«. Hivatkoznak a trustök a »live and let live« elvére, csakhogy az ő céljuk nem az »élni és élni hagyni«, hanem a »lopni és lopni hagyni«. És nem elégszenek meg azzal, hogy ezen elvet csak gyártmányaik árára alkalmazzák, felhasználják azt a nyers termények előállítóival szemben is, a kiktől javaikat oly *alacsony* áron csikarják ki, a milyen nekik tetszik. Ebben az irányban elmegy a trust azon végső határig, a melyen túl már teljesen lehetetlen az általa szükségelt ősjavak előállításá, míg saját javaik árát egészen addig a pontig felcsigázzák, a hol már teljesen ki vannak használva: a vám; a külföldi áruszállítási költségei; a javak természetes tehetetlensége, melynél fogva hazájukban iparkodnak maradni; a belföldi termelőnek és fogyasztónak a külföldi fogyasztóval és termelővel szemben való idegenkedése és azzal való ismeretlensége. New-Yorkban 1887. februárban a finomított cukor ára 5⁹³ cent. volt, míg 1888. februárban 6³³ cent. A lenmagolaj-trust 54⁰/₁₀₀ vám mellett az árt felemelte 38 centről 52-re, a borax-trust 3 cent vám mellett 6-ról 8-ra; a ricinusolaj-trust az egész 194⁰/₁₀₀ vámot bezsebeli áraiban, míg a cukor-trust 89⁰/₁₀₀ vám védelme alatt a nyers cukor árának 56⁰/₁₀₀-át fizetetteti magának finomítási díj gyanánt, holott ez előbb csak 32⁰/₁₀₀ volt. A gazdasági kombinációknak a vámmal való összefüggése különben nálunk észlelhető legvilágosabban, a hol

a közös vámterület folytán csak dualisztikus kartellek keletkezhetnek.

A trust akarja a célt: az ár emelését és így akarja az eszközöket is. Akarja mindenekelőtt a termelés korlátozását. Az áralakítás két főtényezője közül a kereslet a fogyasztónak, a kínálat a termelőnek kezében van s mindegyik csak az ő kezében levő tényezőt használhatja fel fegyverül arra, hogy az árt magára nézve kedvezővé tegye. Mindkettőnél a korlátozás a főszerep; a fogyasztó részén a keresletnek, a termelőén a kínálatnak korlátozása. Ezért a trustnek nemcsak a túltermelést kell megszüntetni, hanem a termelést egyáltalán oly fokig megszorítani, hogy a kereslet sürgős és a kínálathoz képest nagymérvű legyen. Ez, míg egyfelől árainak magasságát igazolja, másfelől lehetővé teszi azoknak a kívánt színvonalon való megtartását. Mert hiábavaló az ármegállapítás, ha a felhalmozódott készletek a kínálatot sürgőssé teszik, ha a beraktározásokból eredő veszteségek realizásra intenek. Ezért a trust figyelme nemcsak arra irányul, hogy saját kínálatát szűk határok közé szorítsa, hanem arra is, hogy mások javait is lehetőleg távol tartsa a piactól. A trustnek vasszerkezete és erős központositottsága, melyet a szövetkezett vállalatok teljes fuziójától már csak nagyon kis lépés választ el, kezébe adja mindazon eszközöket, melyekkel e cél elérhető.

Ilyen mindenekelőtt egyes műhelyek bezárása, egyes gyárak üzemének teljes beszüntetése, a mit az összes gazdasági kombinációk közül egyedül a trust tehet meg. A cukor-trust a neki alávetett gyárak közül tizet bezáratott és csak hatot tartott meg üzemben, majd azzal indokolva e tettét, hogy nagy a túltermelés, vagy hogy kicsiny a kereslet, majd meg azzal, hogy szűk volt a répaaratás és így nem lehet az összes gyárakat nyersanyaggal ellátni; a jute-trust 24 gyára közül 20 van zárva, míg az elevátor-trust 8 »floating« elevátort helyezett használaton kívül. A levélboríték-trust fizet a gépgyárosoknak azért, hogy azok a trustön kívül állók számára ne szállítsanak gépeket; New-Yorkban konstatáltatott, hogy az ottani nyerscukor-konzignációk mérve apadt, a mi természetesen a termelés apadásával kapcsolatos. De leszállítja a trust termelését másként is; elbocsát munkásokat; elrendel állandó szünnapokat; nem használja ki teljesen gépeinek munkaerejét.

De a termelés, illetőleg a kínálat korlátozása csak egyik eszköze a magas árak és ezzel nagy nyereségek elérésének. Egy másik eszköz az olcsó termelés. Ezért a trust megrongálja a javak milyenségét, a mint ez pl. a tej-trustre nézve hivatalosan konstataltatott. Láttuk, hogy a trust lenyomni iparkodik a nyersanyagok árát, hiszen minden eladási kombináció mögött vételi szövetkezés képezi a háttért. A petroleum-trust évenként 20,000.000 dollárt takarít meg szállítási költségekben részint a vasutakkal kötött szerződesei, részint csatorna-hálózata (pipe line) és külön petroleum-kocsijai következtében, míg az által, hogy maga állítja elő a szükséges hordókat, kannákat és fatartályokat, évenként körülbelül 10 milliót kimél meg. Apasztja a trust önköltségeit az által is, hogy minden telepét részesíti a már előbb valamelyik által elért jobb termelési módok vagy eszközölt találmányok előnyeiben. A cukor-trust céljául tűzi ki, »hogy részesítse valamennyi finomított a többiek által ismert vagy használt azon termelési eljárások előnyeiben, melyek javíthatják a finomított cukor minőségét és csökkenthetik annak költségeit«. Erre is csak a trust képes az érdekeknek amaz összesítése által, melyet létesít; a kartellnél valamely találmánynak a szövetkezett felekre való kiterjesztése mindig nehézségekkel, kártérítéssel és mindenféle kikötésekkel történik, sőt nem ritkán a kartellt épen az robbantja szét, hogy valamely tagja egy nevezetes változtatást vitt véghez üzemén, melynek előnyeiben a többieket részesíteni nem akarja.

Mindenekelőtt fontos azonban azon hatás, melyet a trust a termelés olcsóbbítása szempontjából a munkásokra és a munkabérre gyakorol. A többször említett cukor-trust harmadik célja gyanánt egyenesen azt állítja fel: védelmet nyújtani a munkának meg nem engedett szövetkezései ellen. A kombináció nemcsak az által sujtja a munkást, hogy felveri az élelmi czikkek árát, hogy ép azon vállakra rója a legnehezebb terhet, melyek azt a legkevésbé bírják meg, hanem tömeges munkás-elbocsátás és a munkabér leszállítása által is. A trustök kiadták a jelszót: meg kell védeni a tőkét a munka által való kizsákmányoltatástól és iparkodnak jelszavukat meg is valósítani. Hogyan fizethetnének 100%-os osztalékot tagjaiknak, ha a munkabért le nem szorítanák? Ki kell zsarolni a fogyasztóktól milliókat, ha másként nem,

hát mesterséges strike-ok rendezése által. A tőkének oly nagymérvű összehalmozódása, mint azt a trustok létesítik, már önmagában véve sem lehet előnyös a munkára nézve, mert hiszen az által az ő súlya a kapitalistával szemben szükségkép csökken. A munkás sokkal inkább függ a trusttól, mint előbb az egyéni vállalatától vagy a részvénytársaságtól függött, mert hiszen az által, hogy kizárják a trust egy gyárából, ki van zárva az egész ország illető iparágából.

A trust elsöpör minden versenyt és valóságos monopoliumot teremt. A »freeze out competition« művészetében, a verseny tönkretételében eddig a petroleum-trust cselekedte meg a legbámulatosabbat, a mit az emberiség e téren valaha látott. Felhasznált minden eszközt válogatás nélkül, hogy kezébe kerítse Amerika petroleum-iparát; szerződést kötött óriási mennyiségekre Amerika valamennyi szállítási vállalatával, kikötve, hogy azok semmilyen más vállalat árúját ne szállítsák; elárasztott minden piacot, oly árak mellett, melyek lehetetlenné tettek minden versenyt; megvesztegette a versenyzők hivatalnokait; megvásárolta horribilis áron telepüket: szubvencziót fizetett a kisebb gyáraknak, hogy szüntessék be üzemüket; összevásárolta a naphta-forrásokat; építtetett 15.000 mértföld hosszú csatorna-hálózatot a forrásoktól gyáraikig s ezektől ismét a kikötőig. Hallatlan mesterkedéseinek eredményeként ma uralja a világ petroleum-piaczatát és tulajdonában tartja az amerikai finomítók és források 75%-át, a többi 25%-ot is csak azért tűrve meg, mert ép akarja s mert azok mindenben alávetik magukat akarátának. A trust monopoliuma gyakorlatilag már akkor is megvan, ha a termelők túlnyomó része benne van a kombinációban, mert hiszen az azon kívül álló töredék őrizkedni fog attól, hogy vele versenyezzen, de elfogadja mindenben árait és eladási feltételeit. Így a new-yorki hús-trustból mindössze 2—3 ottani mézszáros hiányzik, a cukor-trust 17 céget foglal magában és a New-York államban előállított czukornak 85%-át termeli, míg kívülre csak 5 gyár áll fenn.

Ezen egyedárúsági helyzet teszi lehetővé, hogy a trust oly óriási nyereségeket bezsebeljen, a fogyasztást megsarcolja, a termelési, forgalmi, fogyasztási viszonyokat a legegésztelenebbül befolyásolja és hatását még társadalmi téren is a legerősebben éreztesse. Kiszámították, hogy a cukor-trust

által az Egyesült-Államok fogyasztóira kivetett adó évenként 40,000.000 dollárt tesz ki, ha az évi fogyasztás fejenként csak 35 font is, pedig e számítás nagyon alacsony, mert az évi fogyasztás 1877-től 1886-ig fejenként 36 fontról 53-ra emelkedett. És egyuttal konstatált tény az is, hogy a cukor-trust fellépése a fogyasztást apasztotta. A petroleum-trust nyeresége 1887-ben 20,000.000 dollár volt, a mi még a felöntött trust-certificate-k pari értékéhez (90,000.000 \$) képest is óriási osztalék, hátha még e jegyeket belső értékük szerint becsüljük meg! A tej-trust 40 millióért adja el a fogyasztóknak azt a tejet, a melyért ő 16—17 millió dollárt fizet.

A nagy gazdasági hatalom a trustnek nagy társadalmi és politikai befolyást biztosít. Leszorítja a térről a középosztályt, hogy csak plutokraták és földhöz ragadt szegények legyenek és bizony nem elképzelhetlen, hogy a jövő társadalmi osztályai kombinatio-rendekből álljanak. 1888-ban Clevelandnek a Far West-ben tett körútja alkalmával a petroleum-trust minden ünnepélyes alkalommal nagy szerepet játszott, egész forrásokot gyújtatott meg az elnök tiszteletére. (A költségeket persze búsán behozta magának egy kis áremelés segítségével.) De mikor aztán Cleveland említett üzenetében élesen kikelt a kombinációk ellen, kifejtve, hogy nem fér meg a törvény előtti egyenlőséggel az, hogy a kormány eltérje a nép terheinek egynehány egyén javára való súlyosbodását, akkor hirtelen megváltozott a nagy lelkesedés, a trust az elnök ellen fordult és jelentékenyen hozzájárult annak megbuktatására.

A trustök elharapódzása és magatartása Amerikában nagy felháborodást keltett. Mintha csak újból feléledtek volna azon nagy harcok, melyeket az angol nép Erzsébet királynő uralkodása alatt a monopóliumok ellen folytatott! Egymást érik a törvényjavaslatok, melyek a trustöket tönkre akarják tenni, megtámadják a már fennálló jog alapján bírói ítéletekkel, de mind hiába. A mozgalom folyton erősödik, trust-trustot von maga után, és ki tudja, talán nincs messze az az idő, mikor az utolsó önálló iparos is be fogja zárni műhelyét, hogy egy trusthoz csatlakozzék!

KOHN DÁVID.

AZ ITALMÉRÉSI JÖVEDÉK REFORMJÁRÓL.

Az állam háztartásában a pénzügyi egyensúlynak nagy fáradsággal történt helyreállítása az 1889. évi zárszámadás, valamint az 1890. évi pénztári kimutatások felette kedvező adatai szerint immár biztosítottnak tekinthető. Az elért eredmény következetes fentartásán kívül — a mi éppen nem kicsinylendő feladat — ebben az irányban a kormányra mi nagyobb teendő sem vár. Ez indokolja azt a várákozást, a mely elérkezettnek látja az időt, hogy a kormány a reformok terére lépjen ott is, a hol erre ép oly nagy szükség van, mint az igazságügy és közigazgatás körül, t. i. a pénzügyek terén. A valutakérdés rendezésén kívül a közterheket viselő közönség jogosan várja, hogy az adók és egyéb állami szolgáltatások kivetését és kezelését szabályozó, alapelveiben legnagyobb részt még az abszolút korszakból reánk maradt, az alkotmányos aera óta csak toldozott-foldozott törvények és törvényes intézkedések a helyes adóztatás elvei szerint gyökeresen, s viszonyainknak megfelelő módon megváltoztattassanak.

Hir szerint a pénzügyminiszterium kebelében — a regalekártalanítással járó óriási munka daczára — már is folynak az előmunkálatok a kereseti adókra, valamint a bélyegre és illetékekre vonatkozó törvények módosítása iránt. Nem kevésbé kíváncsok lenné azonban, ha az állami italmérési jövedékről szóló 1888. évi XXXV. törvényczikk az annak életbelépte óta szerzett tapasztalatok alapján szintén alapos revízió alá vétetné. Ama fontosság következtében, a melylyel e kérdés úgy pénzügyileg, mint nemzetgazdaságilag bir, erre is fel kívánjuk a figyelmet hívni, megindítva fölötté az eszmecserét.

Az állami italmérési jövedékről szóló törvény, az állam által kártalanított italmérési jog alapján a szesz italok kimérését és kis mértékben való elárúsítását az illető pénzügyi hatóság engedélyéhez köti és az ily engedély mellett italt mérőket és elárúsítókat az engedély-illetéken kívül a törvényben megállapított italmérési adó fizetésére kötelezi. Ez a kimért és elárúsított italok mennyisége után fizetendő adó zárt városokban az adóvonalon át való behozatalnál, vagy az adóvonalon belül termelt italoknak fogyasztás alá kerülésénél esetről-esetre, nyílt helyeken pedig, megváltás, bérbeadás, vagy kincstári kezelés útján szedetik be. Kivételesen 1892. év végéig azonban megengedi a törvény, hogy az italmérési jog a kizárólagos italmérési jogosultság bérbeadása által is hasznosíthatassék. Ezen, a szabad versenyt teljesen kizáró jogosultság mellett a bérlő saját italait méri és méreti ki, a nem tőle származó italok kimérése után pedig a kimérőktől tetszés szerinti díjat szed be.

Az italmérési jogosultsággal a kismértékben való italárulás után járó adó-szedésének joga együttesen adatik bérbe, itt azonban kénytelen a bérlő a törvényes adóval megelégednie.

Nemcsak azért, mert ez a kincstárra nézve legelőnyösebb volt, hanem azért is, mert a községek és magánosok, különösen az első átmeneti időszakban a jövedelem bizonytalansága miatt az adószedés jogát megváltani és bérbevenni hajlandók nem voltak, a kincstár ez idő szerint, vagyis 1891. évre csakis 2.562. helyen értékesítette az adószedési jogot, míg 9.987. községben és városban a kizárólagos italmérési jogosultságot adta ki bérbe.

Az adónak kincstári kezelés útján való beszedése sehol sem történik.

1893. január 1-sejére azonban a kincstárnak említett kivételes joga megszűnik és ettől az időponttól kezdve már csakis a törvényes italmérési adót fogja szedhetni, akár megváltás, akár bérbeadás, akár kincstári kezelés útján. E három biztosítási mód közül a kincstár előre láthatólag — kevés kivétellel — az adószedés jogának bérbeadásához lesz kénytelen folyamodni, mert arra, hogy a községek, vagy az adózók az adószedés jogát önkényt megváltás, csakis kivételesen lehet számítani, az pedig, hogy az adószedés kincstári közegek által eszközöltessék — eltekintve nálunk egyéb nehézségektől

— már csak a kezelési költségek túlságos magas volta miatt jövőben sem remélhető.

A jelen és a jövő biztosítási mód ilykép általában véve abban fog különbözni, hogy a kincstár a kizárólagos italmérési jogosultság helyett majd az italmérési adó szedésének jogát fogja bérbeadni.

Annak következtében, hogy a kizárólagos italmérési jogosultság bérbeadásának megszüntével meg fog szűnni egyuttal az is, hogy a szesz italokat fogyasztó közönség a bérlők nyervágyának majdnem teljesen kiszolgáltatassék, ennek a változásnak nemzetgazdasági tekintetéből örvendhetni fogunk, nem úgy azonban finanziaális szempontból; az államnak az italmérési jövedékből nyert eddigi bevétele ugyanis ebben az esetben tetemesen alább fog szállani a miatt, hogy a törvényben megállapított adók szedésének jogáért jóval, tapasztalat szerint legalább is egy harmadával kevesebb összeget fog haszonbér fejében nyerni, mint a mennyit az italmérési jogosultság haszonbérbeadása által elért. A várható visszaesés — a kizárólagos italmérési jogosultság biztosítása útján ez évben elért 13,326.365 frt. 13 krt alapul véve — ilykép legalább is $4\frac{1}{2}$ millió forintra tehető.

Alig lehet tehát kétség a felett, hogy a pénzügyminiszter az italmérési jövedék bevételeinél az említett körülmények folytán várható, ezen visszaesés elkerülése czéljából még az 1892. év folyamán az erről a jövedékről szóló törvény módosítását fogja a törvényhozástól kérni.

Ez a módosítás pedig a törvény alapelveinek változatlan fentartása esetén vagy az lehet, hogy a kormány az 1892. évi lejárt utáni időre is felhatalmaztatik a kizárólagos italmérési jog bérbeadására, vagy az, hogy a törvényben megállapított italmérési adó, a mely bor után hektoliterenkint 2—3 frtot, sör után 2 frtot és szesz után 4 frt. 50 krt — 15 frtot tesz, a várható visszaesés arányában, vagyis a jelenlegi adótételek egyharmadával emeltetik.

Azt, hogy a kormány — bár tisztán a jövedelmezőség szempontjából a kincstárra nézve ez lenne legelőnyösebb — a kizárólagos italmérési jogosultság bérbeadása útján kívánna továbbra is hasznosítani az italmérési jövedéket, alig hihető. Nem hihető pedig, mert azonkívül, hogy — a mint már fennebb is említettük — ez az államra nemzetgazdaságilag

különben is feltétlenül káros, félni lehet még attól is, hogy a bérlők önkényes, csakis minél nagyobb hasznot kereső eljárása az által állandósítva, a szeszes italokat fogyasztók nagy részének jelenlegi adófizetési képességét jelentékenyen csökkenteni fogja. A kizárólagos italmérési jog mellett ugyanis az ellen, hogy a bérlő a szeszes italok árát tetszés szerint ne szabhassa meg, és így magának a fogyasztók rovására a lehető legnagyobb hasznot ne biztosítsa, nincs semmiféle orvosság; mert ha mindjárt el is megyünk — mint tényleg meg is kíséreltetett — addig, a meddig a francia nagy forradalom férfiai mentek, hogy a szeszes italok árának maximumát a közönség védelmére a kormány állapítsa meg, az ezuttal sem fog célra vezetőnek bizonyulni és ezzel egyéb káros következményeken kívül ismét csak azt érzük el, hogy a bérlők a limitált árban a közönségesnél rosszabb minőségű italt fognak kimérni és kiméretni, a mi mellett szintén annyi nyereségre tehetnek szert, a mennyit csak a helyi viszonyok megengednek.

Bár az italmérési adószedése jogának bérbeadása esetén az adózók által italmérési adó fejében fizetett összegek egy részét a bérlők a kincstártól szintén elvonják, miért is Smith Ádám óta az adószedés bérbeadását már valamennyi valamire való nemzetgazda és fináncz-politikus tényleg ellenezte is; mindazáltal az italmérési adónak ilyen módon való biztosítása mellett a bérlők az italmérést már nem monopolizálhatják és a szabadon mérhető italok után csakis a törvényes adót szedhetik.

A bevételeknek említett csökkenése tehát arra az esetre, ha az italmérési jövedékről szóló törvény az illetékes tényezők által lényegében fentartatni szándékoltatik, az említett két mód közül csakis a jelenlegi adótételek emelése által lenne megakadályozandó.

Nincs kizárva azonban a lehetősége annak, hogy a kormány meggyőződven arról, hogy az italmérési jövedékről szóló törvény sem a kincstár, sem az adózók érdekeinek nem felel meg, e törvény egyszerű eltörlése mellett az általa biztosított bevételeket más alakban kívánja majd beszedni. És ez volna a leghelyesebb.

1892. év végével az állami italmérési jövedékből eredő tiszta jövedelmet ugyanis az 1890., 1891. és 1892. évi eredmények alapján már minden kétséget kizárólag meg lehet

állapítani és így az ezen tiszta jövedelemből egyes községeket és városokat a törvény szerint 1893. évtől kezdve megillető jutalék megállapíthatása céljából sem lesz többé elkerülhetlenül szükséges az italmérési jog kártalanítása folytán előállott állami bevételeket külön nyilvántartani.

Feltétlenül kívánatosná teszi pedig — eltekintve minden egyébtől — az italmérési jövedékről szóló törvénynek eltörlését, annak azon sarkalatos hibája, hogy majdnem kizárólag csak a szegényebb néposztályt sújtja.

Az italmérési adó, a mely a szeszes italokat kimérőktől és kismértékben elárúsítóktól szedetik ugyan be, nem egyéb, mint az italok árában a *fogyasztókra áthárított fogyasztási adó*, ezt pedig — tekintettel arra, hogy az italoknak nagyban, vagyis 100 literen felüli mennyiségben való beszerzése a törvény szerint adómentes és a termelő sem tartozik adót fizetni — azokon kívül, a kik az italt a korcsmákban és vendéglőkben fogyasztják, csakis azok a szegényebb néposztályhoz tartozó fogyasztók fizetik, a kiknek nincs módjukban termelni vagy házi szükségletüket nagyban bevásárolni, hanem azt naponként kicsiben szerzik be.

A mindenki által egyenlő mérvben fizetendő adókat is sokkal nehezebben viseli el a szegény, mint a gazdag, mennyivel igazságtalanabb tehát az oly adó, a mely csakis a szegényebbeket sújtja.

Miután a bor- és sörfogyasztás után külön fogyasztási adó már amúgy is jár, mi nehézség sem forog fenn az ellen, hogy az italmérési adó fizetése a bor és sör után a jelenleg érvényben levő vagyis az 1887. évi XLVII. törvénycikk által megállapított bor- és sörfogyasztási adótételek megfelelő emelése mellett megszüntettetik. Ezzel az adófizetés és adókezelés egyszerűsítésén kívül elég tétetnék az egyenlő teherviselés elvének is az által, hogy a magasabb fogyasztási adóval pótolta eddigi italmérési adót minden fogyasztó egyaránt fizetné.

A szesz (pálinka) likörök, puncseszencziák és más édesített szeszes folyadékok, továbbá arak, rum, cognac kimérése vagy elárúsítása után az italmérési jövedékről szóló törvény értelmében fizetendő italmérési adó pedig, a mely fogyasztási adónál tényleg ugyan szintén nem egyéb, de a mely a már létező szeszfogyasztási adó mellett zavarok nélkül ugyancsak

szeszfogyasztási adó czímén már nem lenne szedhető, az eddigi adótételeknek a szükséghez mért emelése mellett a bor- és sörfogyasztási adókkal egyenlő kezelés alá eső szeszmérési adóvá lenne átalakítható, nem reflektálva ezuttal az Ausztriával fennálló vám- és kereskedelmi szövetség folytán nagyobb nehézségekkel járó más megoldási módzatokra, melynek a szeszmonopolium behozatala vagy a jelenlegi szeszfogyasztási adótételek emelése.

A jelenlegi italmérési adó tehát bor- és sörfogyasztási, valamint szeszmérési adó czímén szedethetnék be, az állami italmérési jövedékről szóló 1888. évi XXXV. és az annak megváltoztatásáról szóló 1890. évi XXXVI. törvénycikk alapján pedig csakis az állam által a kizárólagos italmérési jogosultság alapján adandó azon engedélyek után járó illetékek lennének fizetendőek, melyek a kimérés vagy kismértékben való elárúsítás gyakorlásához a jövőben is feltétlenül szükségesek lennének.

Sem célunk, sem hivatásunk nem lévén az italmérési jövedékről szóló törvény miként leendő megváltoztatása iránt annak minden részletére kiterjeszkedő javaslatot előterjeszteni, a fentiekben előadva egyik-másik lehető megoldás tekintetében nézeteinket, csakis egyes irányelvekre kívántuk a figyelmet felhívni a nélkül, hogy az említett törvény oly részletes intézkedéseivel, minők pld. a szeszszel való nagyban kereskedést szabályozó határozmányok, szintén foglalkoztunk volna.

A felett dönteni, hogy az egyes részletes intézkedések mily mérvben helyeztessenek hatályon kívül, vagy miként illesztessenek be az újonnan alkotandó törvény keretébe, azokra bizzuk, a kiknek feladata leendő az italmérési jövedékről szóló törvény elkerülhetlen reformját megalkotni, biztos reményünk lévén, hogy az ország pénzügyeit ez idő szerint intéző férfiú, a ki annál többre képes, minél több a tenni valója, meg fogja találni itt is azt a leghelyesebb megoldást, a mely mellett a jelzett bajokon segítve a kizárólagos italmérési jogosultság gyakorlása megszüntethető és ezzel kapcsolatban a szeszes italokkal való kereskedés szabaddá tehető lesz.

IFJ. HEGEDÜS FERENCZ.

KÖZGAZDASÁGI HAVI KRÓNKA.

Április hó.

1-én. A *szegedi szeszgyár- és szeszfinomító-részvénytársaság* közgyűlése elfogadta az igazgatóság indítványát, mely szerint az 500.000 frtnyi részvénytőkéből 125.000 frtot lebélyegeznek. A múlt évi veszteség 130.311 frt volt.

A *budapesti helyi személyszállító vállalatok* forgalma 1890-ben öt millió személylyel emelkedett, a mi a villamos vasutvonalak kiépítésének tulajdonítandó. Összesen 43,496.541 személy szállított és a bevételek 2,732.377 frtra rúgnak. Első helyen áll a közúti vaspálya-társaság 18,104.164 szállított személylyel és 1,485.268 frt. bevétellel.

Dunaföldváron nagy gőzmalom építését tervezik, miután az ercsi-paksi vasut építését még ez évben meg fogják kezdeni. A részvénytőke 200.000 frt. lesz és a gőzmalom napi 200 métermázsá termelési képességre akarják berendezni.

2-án. Budapesten *új részvénytársaság* van alakulóban, mely Magyarország déli részén cukorgyárakat fog létesíteni; a vállalatot német tőkepénzesek tervezik.

3-án. Az *Egyesült magyarhoni üveggyárak-részvénytársaság* közgyűlése elfogadta az igazgatóság indítványát, mely szerint az alaptőkét 1 millió frtra emelik, újabb 2.000 darab 200 frt. névértékű részvényt bocsátva ki; a 62.102 frt. tiszta nyereségből 7% = 14 frt. osztalékot fizetnek.

A *pénzügyminiszter* hir szerint 40 millió frt. erejéig érczváltókat vásároltat a budapesti bankintézetekkel.

A kereskedelemügyi miniszter és az *Adria tengeri hajózási részvénytársaság* között megállapodás jött létre. Az Adria kötelezte magát, hogy a legrövidebb idő alatt 30 gőzösre emeli fel hajóállományát, minek fejében évente 590.000 frt. állami segítyt nyer. A magyar állam a Lloydnak és az Adriának eddig 720.000 frt. segítyt fizetett.

4-én. A *nagyszombati gazdasági és iparkiallítás* élénknek ismerkezik.

A lezárolás alatti *magyar országos bank-részvénytársaság* július 1-től részvényenkint 70 frankot fizet vissza, úgy, hogy már most 470 frank került a részvényesek birtokába.

5-én. Erdélyben egy *francia-németalföldi konzorcium* aranybányákat vásárolt. Az offenbányai aranybányáért a konzorcium állítólag 1 millió frtot fizetett.

A kereskedelemügyi miniszteriumban a *borra vonatkozó törvényjavaslatot* enquête tárgyalta, a melyen sikerült a termelő és kereskedő körök között felmerült ellentéteket eloszlatni.

Az *országos magyar gazdasági egyesület* a közigazgatási törvényjavaslat tárgyalása alkalmából a gazdasági érdek képviselőjének a közigazgatásba való bevonatását óhajtja.

Az *Egyesült budapesti fővárosi takarékpénztár* rendkívüli közgyűlése elhatározta, hogy a társaság zálogleveleinek biztosítéki alapját 300.000 frtról 1,500.000 frtra emeli a célból, hogy az intézet záloglevelei számára a törvényes adómentesség biztosíttassék. Miután azonban a jelenlegi alap- és tartaléktőkéből 1½ millió frtnyi jelentékeny összeg más érdekek sérelme nélkül ki nem hasítható, a közgyűlés az alap- és tartaléktőkének megfelelő emelését határozta el. Az alaptőke 1,800.000 frtról 2,400.000 frtra, a rendes tartalékalap pedig 246.415 frtről 1,200.000 frtra emeltetik. E célra 2.000 darab 300 frt. névértékű részvény bocsátatik ki; a kibocsátási árfolyam 750 frt., melyből 300 frt. az alaptőke, 450 frt. a tartalékalap szaporítására szolgál.

A kereskedelemügyi miniszteriumban az *ipari felügyelőkről* törvényjavaslatot készítettek.

A *Drasche-féle kőszénbánya- és téglagyár-részvénytársaság* igazgatósága a közgyűlésnek 20 frtnyi osztalék fizetését fogja javasolni. A mérleg 207.407 frt. tiszta nyereséget mutat.

6-án. A *Csáktornya-zágrábi vasút-részvénytársaság* közgyűlése elhatározta, hogy a múlt évi 53.436 frtnyi tiszta nyereségből részvényenkint 3½ frt. osztalék fizetessék.

Az *országos ipartanács* a chicagói világkiállításon való részvételünket illetőleg Magyarország hivatalos képviseltetése ellen nyilatkozott; továbbá az ipari felügyelőkről szóló törvényjavaslatot tárgyalta.

A *magyar jég- és viszontbiztosító-társaság* közgyűlése elhatározta, hogy a múlt évi 68.981 frt. tiszta nyereségből 5 frtos osztalékot fizet.

7-én. A *magyar államvasut diósgyőri vas- és acélggyárának* mérlege 1,217.129 frt. üzleti felesleget mutat, mely összeg az előirányzatot 300.729 frttal mulja felül.

8-án. Az *Első szegedi kenderkikészítő-gyár-részvénytársaság* közgyűlése elhatározta, hogy a múlt évi 43.228 frtnyi tiszta nyereségből leírások és az előző üzleti év veszteségének fedezése után részvényenkint 27½ frt. = 6% osztalék fizetessék.

A földművelésügyi miniszter e hó 20-ára hívta egybe a nagy vízügyi műszaki tanácsot, hogy a *Tisza folyóra vonatkozó összes terveket* és műszaki kérdéseket beható megvitatás tárgyává tegye. A Tiszánál kilátásba vett összes munkálatok költségei az előzetes számítások szerint körülbelül 18 millió frtra fognak rúgni, mely összeg azonban több év között fog megoszlan.

9-én. Az *Adria magyar tengeri hajózási részvénytársaság* 148.065 frt. tiszta nyereséget mutat ki, az igazgatóság 8% osztalék kifizetését fogja javasolni.

A *m. kir. államvasut* 1890-ben 47.107.211 frt. bevételt ért el, a kiadások összesen 25,285.340 frtot tettek. Az üzleti felesleg 21,821.871 frt., mely összeg az előirányzatot 5,218.871 frttal és az 1889. évi eredményt 2,072.395 frttal mulja felül.

A *Magyar-francia biztosító-társaság* mérlege 35.054 frt. tiszta nyereséget mutat.

A *magyar kereskedelmi csarnok* választmányja elhatározta, hogy az országgyűléshez kérvényt intéz a célból, hogy az új közigazgatási törvény szerint szervezendő közigazgatási bizottságokban a kereskedelmi és iparkamara által kiküldendő előadó is üléssel és szavazattal birjon; a kereskedelmi felügyelők alkalmazását a csarnok nem tartja szükségesnek.

A *máramarosi sóvasut-részvénytársaság* 4 $\frac{1}{2}$ %-os elsőbbségi kötvényeit 1,400.000 frtnyi értékben a pesti magyar kereskedelmi bank teljesen elhelyezte.

A földmívelésügyi miniszter a *szőlőtőkék behozatalát* egy évre egyáltalában betiltotta. E tilalmat a Franciaországban mutatkozó új betegség (blackrot) tette szükségessé.

10-én. *Debreczenben* közgazdasági bank-részvénytársaság alapítását tervezik.

Fiumében a tengeri hajózás emelése érdekében mozgalom keletkezett, melyhez a fiumei kereskedelmi és iparkamara is csatlakozott. Helytelenítik *egy* társaságnak állami segélyben való részesítését és úgy a gőzhajók, mint a vitorlások számára *hajópraemiumok* létesítését javasolják. (Gőzösök számára 50 kr. és vitorlások számára 30 kr. mértföldenkint.)

A *monarchia összes vasutainak szállítási bevételei* az év első két hónapjában 41,756.357 frtra rúgtak. (1890-ben 42,578.066 frt.) Ebből az osztrák vasutakra esett 21 $\frac{1}{2}$ millió, a közös vasutak osztrák hálózatára 7 $\frac{1}{2}$ millió, összesen 29 $\frac{1}{2}$ millió frt. Ellenben a magyar vasutakra esett 8 $\frac{1}{2}$ millió és a közös vasutak magyar vonalaira 3 $\frac{1}{2}$ millió frt., összesen 12 millió frt. Az osztrák vasutakra eső bevétel 998.376 frttal csekélyebb a múlt évinél, a magyar vasutak bevétele 176.667 frttal nagyobb.

11-én. A földmívelésügyi miniszter lépéseket tett az irányban, hogy a *Törökországba irányuló magkereskedésünket* emelje.

12-én. A *regale-megváltási összeg* néhány csekélyebb fontosságú község kivételével véglegesen meghatározottatott. Összesen — ide értve a kincstári regale-jogokat is — 228 $\frac{1}{2}$ millió frt. állapítottatott meg az anyaországban regale-jog megváltása fejében. Ezenkívül a pénzügyminiszter Horvátország részére 16 $\frac{1}{2}$ millió frtot állapított meg megváltási összegül.

A *svájci kormány* további intézkedésig megtiltotta a haszonállatok bevitelét.

A *zóna-tarifa eredménye* 1890. évben: 17,895.400 személy szállítása. (1888-ban 6,179.088, 1889-ben, a zóna-tarifa öt havi érvényének hatása alatt 10,112.600.) A személy- és podgyász-szállítás bevétele 1890-ben 10,865.392 frt. (1888-ben 7,839.218, 1889-ben 9,698.751.) A forgalom tehát 1888-ról 1890-re 189 $\frac{50}{100}$ -al, a bevétel pedig 35 $\frac{50}{100}$ -al emelkedett.

Lévából kiinduló, Nyitrán és Galgócson át Lundenburgba vezető *vasut építését* határozták el.

A *kolozsvári fakeskedési részvénytársaság* a naszodi erdők kihasználása céljából részvénytőkéjét 150.000 frtról 1,200.000 frtra emeli. A részvényeket a magyar ipar- és kereskedelmi bank vezetése alatt álló szindikátus vette át.

Az Észak-magyarországi egyesített kőszénbánya- és ipari vállalat-résztársaság mérlege 142.412 frt. tiszta nyereséget mutat.

Első székely szövő-résztársaság alakítatik a Sepső-Szent-Györgyön levő kis szövőgyárból 100.000 frt. alaptőkével.

Ganz- és társa vasöntő- és gépgyár-résztársaság Amsterdam városában villanyos telepet rendez be. (Egyelőre 20.000 izzólámpára.)

Triesztbe az év első három hónapjában 19.160 hl. és Fiuméba 5.000 hl. magyar szesz szállított.

13-án. A zóna-tarifa 1891. első negyedében következő eredményre vezetett: személyforgalom 3,673.255 (1890. ugyanezen időszakában 2,988.342), emelkedés 23%. — Bevételek 2,472.178 frt. (1890. ugyanezen időszakában 2,218.240), emelkedés 11%.

Az Általános waggonkölcsönző-résztársaság közgyűlése elhatározta, hogy a 182.571 frt. tiszta nyereségből 6 frt. = 7¹/₂%-ot fizet.

A Jordán-féle bőrgyár résztársasággá alakították át; a résztőke 400.000 frt. Az eddigi tulajdonos 8% osztalékért három évre kezességet vállalt.

14-én. A Magyar lámpagyár-résztársaság közgyűlése 100 frtra szóló részvényeit 66 frtra fogja lebélyegezni és 1.000 db. új részvényt fog kibocsátani.

A Pozsony-szombathelyi vasut építését az egész vonalon megkezdtek.

A győr-sopron-ebenfurti vasut az általa épített győri rábaparti vasutat még e hóban átadja a forgalomnak.

15-én. A kereskedelemügyi miniszteriumban folytatták a magyar és osztrák vasuti üzemszabályzat megváltoztatására vonatkozó tanácskozásokat.

A budapesti helyi érdekű vasutak-résztársaság közgyűlése elhatározta, hogy 21.051 frt. tiszta nyereségből az elsőbbségi részvények után 2^{ss} frt. osztalékot fizet.

A Lloyd magyar viszontbiztosító-résztársaság tiszta nyeresége az elmúlt évben 32.912 frt. volt.

Szeged városa útépitésre 200.000 frtnyi kölcsön felvételét határozta el.

16-án. A kereskedelemügyi miniszter tervbe vette a vajdahunyadi és gyalári vasgyárak kibővítését 1¹/₂ millió frt. költséggel.

A kassa-oderbergi vasut 1890-ki üzleti zárszámadása szerint a felesleg 3,338.461 frt., mi az előző évi eredménynél 304.511 frttal kedvezőbb. E kitűnő eredmény megengedi, hogy az ezüst-előbbségi kötvények kamatszükséglete ugyyszólván teljesen az üzleti feleslegből fedeztessék.

Az Egyesült Északamerikai Államok és Brazília között létrejött kereskedelmi szerződés következtében a kereskedelemügyi miniszter lépéseket tett, hogy kereskedelmi összeköttetésünk Dél-Amerikával biztosabbá és élénkebbé tétessék.

Az Osztrák-magyar Lloyd szerződésének felbontása tárgyában két törvényjavaslat fog kidolgoztatni, melyek egyike a fennálló segélyezési szerződés megszüntetésére, másika pedig az Adria tengeri hajózási résztársaság mostani szerződésének felbontására és új szerződésének becikkelyezésére vonatkozik.

A pénzügyminiszter a budapesti bankoknál elhelyezett pénzből összesen csak 3¹/₂ millió frtot mondott fel.

Magyarország márczius hóban 452.606 métermázsa búzát és 449.425 métermázsa lisztet vitt ki.

17-én. A *budapesti közúti vaspálya-társaság* közgyűlése elhatározta, hogy az elmúlt év 219.624 frt. tiszta nyereségéből részvényenkint 20 frt. és élvezeti jegyenként 10 frtnyi osztalék fizetessék; továbbá társulati választmány alakítása határozatott el.

A *Németországgal való kereskedelmi szerződési tárgyalásokat* körülbelül egy hét múlva fogják befejezni. Az országgyűlés őszi ülészakán úgy ezen szerződés, mint a Svájc és Romániával kötöttek be fognak mutatattni; ehhez a Szerbiával és Olaszországgal kötendő szerződések fognak csatlakozni.

Temesvárott megkezdik a sötét palackokat gyártó üvegyár építését.

A *vasárnapi munkaszünetről szóló törvény* végrehajtási rendeletének tervezete felsorolja azon ipari üzemeket, a melyek a törvény határozata alól vagy az üzem folytonossága, vagy a fogyasztó közönség igényei, vagy a közforgalom miatt kivétnek.

A *győr-sopron-ebenfurti vasut* tiszta nyeresége az elmúlt évben 78.494 frt volt. Az igazgatóság 1 frtnyi osztalék kifizetését javasolja.

18-án. A *Magyar-francia biztosító-részvénytársaság* közgyűlése elhatározta, hogy az elmúlt év 35.054 frtnyi nyereségét tartalékalap alakítására fordítja.

A *budapesti gabonatorzsden* az óriási áremelkedés folytán egy fizetéseképtelenség állott be.

19-én. A felszámolás alatt levő *Erdélyi petroleumfinomító-részvénytársaság* zárszámadása szerint részvényenkint 97³⁵ frt. fizetetik.

20-án. Az *Eszak-magyarországi egyesített kőszénbánya- és iparvállalat-részvénytársaság* közgyűlése elhatározta, hogy 147.412 frt. tiszta nyereségből 80/o osztalékot fizet.

Az *Első magyar üvegyár-részvénytársaság* közgyűlése elhatározta, hogy a múlt évi 8.927 frt. tiszta nyereségből 25 frt. = 50/o osztalékot fizet.

Szegeden takaré- és hitelrészvénytársaság alakult.

A *Drasche-féle kőszénbánya- és téglagyár-részvénytársaság* közgyűlése elhatározta, hogy az elmúlt évi 207.400 frt. tiszta nyereségből 20 frt. osztalékot fizet.

21-én. A pénzügyminiszter a képviselőház elé törvényjavaslatot terjesztett a *réz-váltópénz szaporítása* tárgyában. A szaporítás Ausztriával közös és 1 millió frtra rüg.

A *siófoki Balaton fürdő-részvénytársaság* megtartotta alakuló közgyűlését; a társaság alaptőkéje 500.000 frt.

Az *Első magyar cipőgyár-részvénytársaság* rendkívüli közgyűlése újabb 1.000 darab 100 frtos részvény kibocsátását határozta el.

Az igazságügyminiszter elhatározta, hogy a *kőbányai sertés-kereskedő-csarnok által jegyezett sertésárak* piaci áraknak tekintendők. (Keresk. t. 356. §.)

Miután a regnikolaris bizottságok egytértésre jutottak, a *horvát-szlavon földtehermentesítési kötvények konverzióját* a legközelebbi jövőben végre fogják hajtani. (Összesen 8 millió frt. érték.)

22-én. A *Budapesti városi vasutvállalat* Siemens és Halske és az újból alakult városi vasut-részvénytársaság közös beadványt intéztek úgy a fővárosi tanácshoz, mint a kereskedelemügyi miniszterhez a

szerződéseknél az utóbb nevezett társaságra való átruházása tárgyában.

A *pozsonyi kiviteli húzómarha-vásár* újbóli életbeléptetése iránt mozgalmat indítanak meg.

A *chicagói világkiállításon* Magyarország hivatalosan nem fog részt venni.

A *gabonatőzsdén* egyre izgalmas napok járnak, mit következő árhullámlások jellemeznek: szokványbúza 1891. tavaszra 10'45—9'85; szokványbúza május—júniusra 10'40—9'80 frt., stb.

A *budapesti malmok* elhatározták, hogy április 25-től augusztus végeig az üzemet $\frac{2}{7}$ -el leszállítják. — Eleinte április 22-től május 2-ig minden búzavétel és az egész üzem beszüntetését tervezték.

Az *Anglo-Hungarian Biscuit Company Limited* a leégett győri gyár újbóli felépítését határozta el.

A *magyar fémárú- és lámpagyár-részvénytársaság* közgyűlése 100.000 frtnyi összegnek lebélyegzés útján leírását határozta el.

Az *Assicurazioni Generali* igazgatósága Triesztben a tartalék-alapoknak $2\frac{1}{2}$ millió frttal való emelését és 300 frankos osztalék fizetését hozza javaslatba.

23-án. A *főváros vásárcsarnokok* építését tervezi.

Az *Osztrák-magyar bank* a közraktári jegyeket a váltóleszámitó-lási kamatláb mellett fogja leszámítani.

Az *osztrák-magyar államvasút-társaság* bécsi közgyűlése többek között a társasági bányák, huták és uradalmaknak a társaságtól való elválasztását fogja tárgyalni.

24-én. A *svájci kereskedelmi szerződések* megújítására vonatkozó tárgyalásokat Ausztria-Magyarország és Németország egyszerre kezdi meg Bécsben.

A *Foncière* budapesti biztosító-intézet vesztesége az elmúlt évben 127.249 frt. volt, mely a tartalékalapból fog fedeztetni.

Az *Adria tengeri hajózási részvénytársaság* közgyűlése a társasági tőkének $1\frac{1}{4}$ millió frtra való felemelése és 3 millió frt. elsőbbségi kötvény kibocsátása iránt fog határozni. Az elsőbbségi kötvények átvételére nézve a bécsi bankkegyesülettel és a pesti magyar kereskedelmi bankkal egyezség jött létre.

25-én. A képviselőházban az Istóczy által benyújtott *otthontmentesítő törvényjavaslat* felett napirendre tértek.

26-án. A pénzügyminiszter a *külföldi ércváltók* vásárlásait a pénzpiacra való tekintetből megszüntette.

A magyar általános hitelbank megvette a *szentlőrinci téglagyárat* és szárnyvasutat.

27-én. Az *országos magyar malomkegyesület* közgyűlése a liszt egységes typírozásával, valamint a tőzsdei szokásoknak a lisztre vonatkozólag szükségessé vált módosításával foglalkozott.

Az *Alföld-fiumei vasút-részvénytársaság* közgyűlése megtartott; a részvénytőke álladéka 89.649 darab részvényre apadt le.

Az osztrák kormány megengedte a kassa-oderbergi vasutnak, hogy osztrák vonalain is életbe léptesse a *magyar zóna-tarifát*.

Az *általános munkás-betegsegélyző és rokkantpénztár* közgyűlésén a tagok a vezetők szocialisztikus propagandája ellen felszólaltak.

Budapestben 67 nyomda- és betűöntő-tulajdonos egyhangúlag azt a határozatot hozta, hogy *május 1-ének megünneplését* a mun-

kásoknak nem engedik meg és mindazokat, kik május 1-én szünetelnek, jogtalanul kilépetteknek fogják tekinteni. — Hasonló határozatot hoztak a budapesti malomtulajdonosok is.

A *határidőüzlet szabályozására* az elmúlt napokban a gabona-tőzsdén történtek következtében bizottságot küldtek ki.

A *budapesti malmok* által elhatározott üzemleszállítás, miután két malom hozzájárulni nem akart, nem lép életbe.

A *debreczeni közgazdasági bank* 200.000 frt. részvénytőkével megalakult.

A *magyar gazdák jégbiztosítási szövetsége* megtartotta közgyűlését. A jégbiztosítási díjak az elmúlt évben 735.626 frtot tettek.

A *Dunaőrhajózási társaság* az osztrák kormányval megállapodásra jutott. A társaság vissza nem fizetendő 250.000 frtnyi segélyt és visszafizetendő, 4⁰/₀-al kamatozó járulékot kap, mely azonban csak akkor fizetetik, ha a részvénytőke 4⁰/₀-os jövedelmet nem hoz. A társaságnak szabad díjszábsí joga ugy a személy-, mint a teherforgalom tekintetében megmarad; a társaság a felső Dunán a személyforgalom fentartására kötelezi magát; egyelőre az alsó dunai forgalmat is fentartja. Ez utóbbi pont iránt azonban a magyar kormányval való tárgyalások lesznek irányadók.

28-án. Berlinben az Ausztria-Magyarországban és Németországban fennálló *vasúti üzemszabályzat módosítására* vonatkozó tárgyalások megkezdődnek.

A *fűszerkereskedők* között mozgalom indult meg, hogy a vásárnapi munkaszünet kedvezményei reájok is kiterjesztessenek.

29-én. A *magyar jelzálog-hitelbank* 4¹/₂⁰/₀-os községi kötelezvényeket fog kibocsátani, a melyek szabad kézből fognak eladatni.

Az *Első magyar csavargár-részvénytársaság* közgyűlése megtartott; üzleti jelentés ez első évben még nincs.

30-án. Az összes állami iparvállalatokban megtiltották *május 1-ének megünneplését*.

Hire jár, hogy az *osztrák-magyar államvasut-társaság* vonalait államosítani fogják.

A *kassa-oderbergi vasut* még meglevő magasabban kamatozó kötvényeinek konverzióját elhatározták (összesen 10,268.745 frt. névérték). A konverziót a Rothschild-csoport fogja fogyanatosítani.

A *fiumei hitelbank* közgyűlésének határozata értelmében a hordó-csap-üzlettel felhagy. Az elmúlt év vesztesége 188.232 frt. volt.

A *fiumei első magyar rizshántoló-részvénytársaság* közgyűlése elhatározta, hogy az elmúlt év 188.543 frt. tiszta nyereségéből 6²/₂ frtnyi = 12¹/₂⁰/₀-os osztalékot fizet.

MAGYARÁZÓ MEGJEGYZÉSEK A HAVI KRÓNIKÁHOZ.

Április hóban a törvényhozás fontosabb közgazdasági törvényekkel nem foglalkozott. Gondoskodni kellett ugyan a *rész-váltópénz szaporításáról*, daczára a küszöbön levő valutarendezésnek, azért, mert a forgalom már az állampénztárak összes készletét igénybe vette; a szaporítás azonban, épen tekintettel a valutarendezésre, csak a legközelebbi idők szükségletét tartotta szem előtt.

A *homestead törvényjavaslatot* jelentékeny fogyatkozásai miatt nem vette a képviselőház tárgyalás alá. E javaslat 20 holdnyi területet akart mentesíteni és minden végrehajtás alól kivenni; a mentesítés a birtokosok kérelmére lett volna foganatosítandó. A javaslat azon intézkedése azonban, hogy a mentesítésről le is mondhatni, az egész törvény kijátszását engedte volna meg. Továbbá hiányzott a javaslatban minden összefüggés az örökjoggal és a hitelszervezettel. — A földművelésügyi miniszter különben a mezőgazdaságról szóló törvény tárgyalásánál a homestead kérdését is fel fogja vetni.

Az üzletvilágot április hóban leginkább a gabonatözsde történetek foglalkoztatták.

Dr. Mandello Gyula.

IRODALMI SZEMLE.

A magyar kir. honvédelmi miniszterium működése az 1877—1890. években. A honvédelmi miniszter ur megbízásából hivatalos adatok alapján írta Biró Pál miniszteri tanácsos, a honvédelmi miniszterium elnöki osztályának vezetője. Budapest, 1891.

E vastag két kötetből álló roppant terjedelmű munka tulajdonképpen folytatása a korábban megjelent hasonló tárgyú két munkának, melyek közül az első a honvédelmi miniszteriumnak 1867—1872., a második pedig 1873—1877. évi működését ismertette. Az első, mely Asbóth János tollából folyt, velős rövidséggel adta elő a honvédelmi miniszterium és a magyar honvédség megalakulásának és első fejlődésének fontos korszakát, mely korszakra esett egyuttal a monarchia véderejének modern alapokra fektetése is. Az 1873—77. évi működést ismertető munka nem regisztrálhatott oly fontos eseményeket, csak a lassú fejlődés kevésbé érdekes képét festhette meg s a mellett a munka írójában hiányzott az az írói talentum, mely a száraz tényeket ügyesen csoportosítva, lendületesen tudja előadni.

Az előttünk fekvő munka egymaga hosszabb időt ölel fel, mint a másik kettő együttvéve. De nemcsak az idő volt hosszabb, hanem az események is sokkal gazdagabbak valának, mint a megelőző időszakban. Bár az alap, melyet az 1868. évi XL. törvénycikk a véderő, s az 1868. évi XLI. t.-cz. a honvédség számára lerakott, változatlan maradt, a védrendszer teljes kiépítése a tárgyalt időszakban fejeztett be teljesen. A népfölkelés szervezése, az új védtörvény megalkotása és életbeléptetése, a honvédségnek új szervezése, kiképeztetés és alkalmazás tekintetében a rendes hadsereggel egy színvonalra emelése, mind oly intézkedések, melyek messze kiható fontossággal birnak s mind e korszakban következtek be.

A gazdag és érdekes anyag ezuttal ismét jeles feldolgozóra akadt s az óriás terjedelmű munka nem száraz adathalmaz és lelketlen kompendium, hanem irodalmi színvonalon álló becses forrásmű. A honvédelmi miniszter ur a szakirodalomnak valóban jó szolgálatot tett a mű közrebocsátásával.

De nemcsak irodalmi szempontból üdvözljük örömmel a mű megjelenését. A jól szerkesztett miniszteri jelentések nagyobb fontossággal birnak, mint első tekintetre gondolnók s a példa, melyet a kereskedelemügyi miniszter ur kitünő szakjelentéseivel a többi miniszteriumoknak adott, valóban követésre méltó. A legszorosabban összefügg ez a parlamentarizmus szellemével és követelményeivel; mert megadja az alkalmat, hogy a törvényhozás, sőt az egész nemzet figyelemmel kísérhesse s megítélhesse a felelős kormány működését. Ideje, hogy ne jelszavak és üres szólamok adjanak irányt a közvéle-

ménynek, hanem a tények alapos ismerete; csak így remélhetjük a jótékony kölcsönhatást a kormány és a közvélemény, a képviselőház — és a melyből az kisarjad — maga a nemzet között. Ez tartja fenn a kötelesség és felelősség érzetét odafenn s a nemzeti öntudatot és a közügyek iránti komoly érdeklődést odalenn a nemzet széles rétegeiben. Előmozdítja a politikai érettséget s a mi ebből önként fakad, a szabadságot.

A honvédelmi minisztérium működéséről kiadott új jelentés oly terjedelmes, hogy annak dióhéjba foglalt ismertetése is messze túlhaladna azon a kereten, mely a könyvismertetések számára e folyóiratban rendelkezésre áll. Az első kötet három részre oszlik; az első rész ismerteti a *honvédelmi minisztérium* hatáskörét, szervezetét, elhelyezését és költségvetését; a második rész a *véderő-törvényeket*; a harmadik rész pedig a *véderő-törvényből kifolyó törvényes intézkedéseket*, minők a hadmentességi díjalapra vonatkozó intézkedések, a hadsereg és honvédség löszükségletének fedezése mozgósítás esetén, a cs. és kir. közös hadsereg elhelyezése, a magyar állami alapítványi helyek a hadsereg katonai nevelő- és képzőintézeteiben s a kiszolgált altisztek alkalmazásáról szóló törvény végrehajtása és annak eredménye.

A második kötet ugyancsak három részből áll, az első, illetőleg negyedik, — mert az egyes részek az egész munkában folytatódólag számzást nyerne — a magyar kir. honvédség szervezetét, kiképezését, a honvédségi Ludovika-Akadémiát, a m. kir. honvédség fegyvergyakorlatát, egészségügyét, gazdasági ügyeit, elhelyezését, stb. ismerteti nagy részletességgel és alaposan; az ötödik rész a m. kir. népfölkeletről szól ép oly behatóan, az utolsó fejezetben pedig a csendőrség részletes ismertetését találjuk.

A tartalomnak e futólag vázolt bemutatása is nyújt némi tájékozást a roppant anyagról, mely az érdekes munkában fel van halmozva. Valóban, a ki alapos tájékozást akar szerezni a hazai véderőügy állapota felől, nem választhat jobb kalauzt magának, mint ha e munkát áttanulmányozza, különösen a ki a katonai ügyekkel a közigazgatás szempontjából foglalkozik, képezheti ki magát belőle tökéletesen. A munka értékét a beleolvasztott gazdaság statisztikai anyag is nagy mértékben emeli; csak attól tartunk, hogy a mű roppant terjedelme vissza találja riasztani a nagy közönséget. Részünkről azt hisszük, célszerű volna e nagyszabású forrásmunkából egy rövid, népszerű kiadást is készíteni, mely hivatva volna a közönség minél tágabb köreiben megismertetni honvédelmi ügyeink egész nagy organizmusát.

—y.

Mandello Gyula dr.: Az ipari kartellekről. Különlenyomat a Budapesti Szemléből. Budapest, 1891.

Szerző az ipari kartellekről a Budapesti Szemle tavalyi évfolyamában közölt cikkei egybefoglalva, különlenyomatban adja ki. A tárgy mindenestre megérdemli, hogy magyar író s a magyar közönség behatóbban foglalkozzék vele, mint tette azt eddigelé. Igaz, hogy a kartellekkel is úgy vagyunk, mint annyi mindenféle gazdasági alakulattal: a külföldről készen kapjuk őket. Sőt nemcsak az

intézményt, hanem annak jogi szabályozását is megcsinálja előttünk a külföld. Ma a Csendes-tenger keleti partjától egészen a Lajtaig foglalkoztatják a törvényhozás gépezetét a kartellek. S ezen nincs mit csodálkozni, ha tekintetbe vesszük a kartellek gyors és általános elterjedését. Bennünket aránylag csak későn értek el a mozgalom hullámcspái s azért — mi még várhatunk. De ez nem jelenti azt, hogy a kérdés iránt előre tájékozódunk ne kellene. Ilyen tájékoztatásra készült a fiatal szerző tanulmánya, mely nagy apparatussal, sok olvasottsággal van irva s nagyon alkalmas arra, hogy az új gazdasági alakulatok jelentőségét a tudomány általános elvi szempontjai szerint megvilágítsa.

Mandello tulajdonkép többet ad, mint a mit bevezető soraiban sejtet. Nem ígér többet, mint morphológiát az ipari kartellekről. De aztán mindjárt a II. fejezetben beleereshedik a közgazdaságtan leg-
elemibb kérdéseibe: a gazdasági cselekedetek rugóját, a szabad verseny fogalmát, a verseny tulajdonképi alanyainak mivoltát, a monopol nemeit, stb. veszi tárgyalás alá. A szakember szempontjából tán felesleges részletek ezek, de szükség van rájuk akkor, ha a kartellek természete iránt a művelt közönséget magasabb niveauról akarjuk tájékoztatni, mint a melyet pl. a napi sajtóban található közlemények elfoglalnak. S habár nem értünk mindig egyet szerzővel: készséggel elismerjük, hogy szerző mindenütt a modern tudomány vállain áll s éles szemmel figyeli meg annak vívmányait. Különösen termékenynek találjuk azt a vizsgálódási tért, melyet a gazdasági fejlemények és a jogrend közti kapocs felismerése nyit meg a kutató előtt. Szerző e téren nem kis ügyességgel mozog. Alig lehetne pl. valami jellemzőbbet felhozni a század elején uralkodott gazdasági hitvallás megvilágítására, mint a Code pénale 419. §-át, mely büntetni kívánja azon üzérkedéseket, melyek célja megváltoztatni a »concurrence naturelle et libre du commerce« által létrehozott árakat!

A manchesterismus szabadverseny-tanának megtámadásában azonban Mandello, azt hisszük, már kissé messzebb ment, mintsem kellett volna. Oly kifejezésekre ragadtatja néha magát, melyekből a felületes olvasó arra a következtetésre juthatna, hogy szerző egyáltalában nem hisz a verseny hatékony voltában. A 24. lapon azt mondja: »láttuk, hogy minden egyes versenyzés arra vezet, hogy a versenyzők egyike győzedelmeskedik; a versenyből így eredő állapotot hatalmi viszony-nak nevezzük: s a 20. lapon így ír e hatalmi viszonyról: »Ez a létező; ez az, a mi van. A verseny csak rávezet erre.« E szerint a verseny legjobb esetben átmeneti állapot volna, melytől valami nagy dolgokat várni nem szabad. Ám engedjük meg, hogy a verseny soha sem tart örökké s annak vége mindig az erősebb győzelme s a szerző által u. n. hatalmi viszony lesz. De a verseny átmeneti állapota, — a mint szerző is bizonyára megengedi nekünk — sokszor nagyon is állandó. X. községben A. és B. csizmadia versenyez — és mind-egyiknek jól foly dolga — talán az unokáik is versenyezni fognak egymással. De nemcsak a kisiparban fordul elő a verseny állandósága. Hogy mennyire állandó a verseny a nagyipar terén is, azt épen az a körülmény mutatja legjobban, hogy most, mikor a kartellek ezt a versenyt kizárni kívánják, feljajdul az egész fogyasztó közönség — mit bizonyynyal nem tenne, ha nem volna hozzászokva a nagyipar — sokszor nagyon is éles versenyéhez.

E pont átvezet bennünk a kartellek ¹⁾ és ringek megkülönböztetésének kérdéséhez. Szerző e megkülönböztetést teljesen elmosódott alakban nyújtja. Azt hisszük azonban, itt szükség van éles válaszfalra, ha egyáltalán e kifejezésekkel tudományosan operálni akarunk. E megkülönböztetést abban találjuk, hogy a ring egyesülés egy kereskedelmi üzletre — a kartell egyesülés a verseny kizárására általában. Amott reá lehet olvasni az egyesülésre a kereskedelmi törvény ama szakaszát, mely a »vételt továbbadási szándékból« kereskedelmi ügyletnek minősíti — egy à la hausse üzérkedéssel van dolgunk és semmi egyébbel. Itt az egyesülés célja lehet több vagy kevesebb, de mindenesetre az egyesülők közti verseny általános kizárására irányul. Sőt részünkről szeretnők a kartell fogalmát szűkebbre szabni s csak a termelőknek a termelés szabályozására irányuló egyesüléseit nevezni kartelleknek. Verba valent usu — s a most mondott egyesülések jelentősége a közgazdasági élet szempontjából oly különleges és élesen körülhatárolt valami, hogy annak megjelölése egy rövid műszóval felettébb kívánatos. Itt ép kapóra jő a »kartell« elnevezés, mely kiválólag ezen egyesülések megjelölésére alkalmaztatik már is. A csak ár-megállapításra irányuló kartelleket lehetne tökéletlen kartelleknek nevezni, mint pl. Schoenlank tette, vagy egyáltalán nem nevezni kartelleknek, azért, mert itt még nincs szó a »termelés anarchiájának« megszüntetésére irányuló nyílt célzatról, a melyet szerző is jól ismer, bár arra, nézetünk szerint, nem fektet elég súlyt. Egyébiránt szerzőnek a VII. fejezetben vallott felfogása a kartellek jellegéről szintén jogosult — bár csakis a legmagasabb egyesülési alakokat tartja szem előtt.

Mondtuk már, hogy Mandello többet ad, mint a kartellek egyszerű morphológiáját. Bár röviden, foglalkozik azzal a nagyon fogas kérdéssel is, hogy mit tegyen az állam szemben a kartellekkel. A mit itt mond, azt készséggel aláírjuk. Nyilvánosság és az összesség részesítése a kartellek bizonyos mérvet meghaladó nyereségében: ezek látszanak azon eszközöknek, melyek a kartellekből a nagy fogyasztó közönségre és a munkásosztályra háramló veszélyt ellensúlyozni alkalmasak. Szerzőnek végső sorai nemcsak lendületesek, hanem okadatoltak is.

dr.—

Rückblicke auf die Entwicklung der ungar. Volkswirtschaft im Jahre 1890. Redigirt von Dr. Karl Mandello. Budapest 1891.

E tartalmas kötet annak a cikksorozatnak gyűjteménye és külön kiadása, mely a »Pester Lloyd« hasábjain az év első hónapjaiban az elmúlt esztendő közgazdasági eseményeit mutatja be, tanulmányos reflexiók kíséretében. A »Pester Lloyd« már évtizedek óta kiválik közgazdasági rovatának tartalmassága, jól értesültsége s a közgazdasági érdekek helyes fölismerése által, úgy hogy méltán tekintik a hazai üzleti világ szakközlönyének, melynek szava úgy benn a hazában, mint a külföldön nagy súlylyal és nyomatékkaal bir.

Egy lap, mely ily előkelő helyet foglal el, fontos missióra van

¹⁾ Szerző a 3. lapon a kartellel rokon szók közt említi az angol »combine«-t. Amde tudtunkkal »combine« ige (egyesülni) és nem főnév, mint a kartell, trust stb. A megfelelő főnév »combination«.

hivatva a közgazdasági élet fejlesztésében, de fontos hivatását csak úgy töltheti be, ha magasabb, egyetemesebb álláspontra emelkedve, a közgazdaság összeségét s a nemzeti érdekek magasabb harmóniáját tekinti s nem kicsinyes, önző szempontból nézi és bírálja az események fejlődését.

A »Pester Lloyd« közgazdasági részének szerkesztése oly férfiu kezében van, kit gazdag és alapos ismeretei, elfoglaltságtól ment, objektív ítéllete s erős gyakorlati érzéke kiválólag képessé tesznek a fontos feladat betöltésére. Dr. Mandello Károly érdemeit, melyeket mint a »Pester Lloyd« közgazdasági rovatának szerkesztője a hazai közgazdaság érdekében szerzett, nem lehet eléggé méltányolni, nem utolsósorban ezek között, hogy a külön magyar érdekek hangsúlyozása és bátor védelme által nagy mértékben segített kifejteni a nemzeti különállóság érzetét és öntudatát iparos és kereskedelmi köreinkben, mi nemzeti létünk alapját szilárdítja meg.

Arról a lelkiismeretes figyelemről és gondról, melylyel Mandello a közgazdasági élet minden érverését figyelemmel kíséri, e folyóirat olvasóinak is bő alkalmuk volt meggyőződni a *közgazdasági havi krónikából* s a külföld közgazdasági eseményei fölött tartott évnegyedes szemléből. Ugyanaz a lelkiismeretes gond és szakavatottság látszik a »Rückblicke« szerkesztésénél is. A bevezető értekezésben maga a szerkesztő élesen körvonalozott jellemzését adja a lefolyt év gazdasági fejlődésének, a többi fejezetekben pedig kiváló szak- és üzletemberek a *börze*, a *kereskedelmi és hiteltörvényhozás*, a *mezőgazdaság*, a *közlekedésügy* a különböző termények és árucikkek *üzletmenetének* és az *ipar* különböző ágainak állapotát, fejlődését, mozgalmát ismertetik nagy szakavatottsággal. Szóval a munka Magyarország 1890. évi gazdaság történetének valóságos hű krónikája, melyet azok, kik hazánk közgazdasági viszonyait tanulmányozzák, évtizedek múlva is haszonnal és tanulsággal fognak forgatni.

—a —a.

Külföldi közgazdasági folyóiratok szemléje.

A Schmoller-féle **»Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im Deutschen Reich«** ez idei (XV.) évfolyamának második füzetében *Annecke W. »Die Lage der Landwirtschaft in den Vereinigten Staaten von Nordamerika«* című tanulmányában oly tényeket csoportosít, melyek a legnagyobb mértékben megérdemlik a figyelmet hazánk gazdasági szakemberei részéről.

A cikk írója, ki többször hivatkozik saját tapasztalataira, tömérdek statisztikai adatot használ fel abból a célból, hogy világot vessen a nagy tengerentúli köztársaság mezőgazdaságának fejlődésére s az e fejlődés folyamán beállott irányváltozásokra. E vizsgálódásai közben kiterjeszkedik Annecke a mezőgazdaság és állattenyésztés összes jelentékenyebb termékeire. E helyen csak azokra a cikkekre fogunk kitérni, melyek Magyarország kivitelében fontos szerepet játszanak s a melyek tekintetében ép ez oknál fogva érdekünkben áll az Egyesült-Államok termelését és forgalmát élénk figyelemmel kísérni.

Álljon itt mindenekelőtt az a táblázat, mely feltünteti az Unió

lakosságában és mezőgazdasági termelésében az 1850-ik év óta beállott változást. Az 1850. évi állapottal szemben az emelkedés:

a népességnél	175 ^o / _o
a búzatermelésnél	389 ^o / _o
az árpatermelésnél	411 ^o / _o
a kukoriczatermelésnél	257 ^o / _o
szarvasmarhánál	185 ^o / _o
sertésekénél	66 ^o / _o

E hosszú időközre vonatkozó számok azonban legfeljebb arra alkalmasak, hogy bámulatba ejtsenek bennünket az Egyesült-Államok óriási haladása fölött, de nem nyújtanak képet az ottani mezőgazdaság és állattenyésztés változatos sorsáról. E képet megkapjuk, ha a fenti időközt évtizedekre bontjuk szét. Volt ugyanis a fejlődés az 1850. évi állapothoz viszonyítva (emelkedés +, csökkenés — jellel):

	1850—60.	1860—70.	1870—80.	1880—89.
a népességnél	+ 36 ^o / _o	+ 23 ^o / _o	+ 30 ^o / _o	+ 27 ^o / _o
a búzatermelésnél	+ 70 ^o / _o	+ 66 ^o / _o	+ 49 ^o / _o	+ 4 ^o / _o
a zabtermelésnél	+ 17 ^o / _o	+ 50 ^o / _o	+ 101 ^o / _o	+ 70 ^o / _o
a kukoriczatermelésnél	+ 41 ^o / _o	+ 24 ^o / _o	+ 61 ^o / _o	+ 26 ^o / _o
a szarvasmarhánál	+ 30 ^o / _o	— 7 ^o / _o	+ 40 ^o / _o	+ 51 ^o / _o
a sertésekénél	+ 43 ^o / _o	— 25 ^o / _o	+ 91 ^o / _o	+ 5 ^o / _o

E számok tulajdonkép nem is igényelnek magyarázatot, a fejlődés egyenetlen voltát és irányváltozásait nagyon jól kiolvashatjuk azokból. Egészben véve a hatvanas évek polgárháborújának lezajlása után, tehát a hetvenes években legóriásibb a haladás; az utolsó évtized már határozottan kedvezőtlenebb. Az egyes cikkek sorsát vizsgálva: először is az állattenyésztés főbb ágaira térünk ki.

Hazai állattenyésztésünk legfontosabb kiviteli cikke tudvalevőleg a sertés. Fentebbi adataink szerint e cikkben a legutóbbi évtized Amerikában inkább megállapodást, hogysen fejlődést mutat. E megállapodás, ugy látszik, egyszerű reakció az előző évtized óriási arányú (91°/_o) lendületével szemben. Innét, hogy cikkirónknak az 1875. és 1889. évekből vett adatai, melyek a néhány nagyobb piacra felhajtott sertések számát mutatják, igen nagy emelkedésről tesznek tanúságot; így volt a felhajtás:

	Chicagóban darab	Kansas-Cityben darab	St.-Louisban darab	Bostonban darab	New-Yorkban darab
1875.	3,912.110	63.350	628.569	331.989	1,388.517
1889.	5,988.526	2,073.910	1,120.930	1,143.314	1,761.623

A kivitel az Unióból, élő sertéseket véve, csekély és nem is emelkedik. Annál nagyobb a kivitel a leölt sertésből előállított élelmi cikkekénél. Miután Annecke e forgalomról számot nem ad, megjegyezzük,¹⁾ hogy az Egyesült-Államok kivitele egyre-másra 160 millió forintot tesz e cikkekben; legmagasabb értéket képviselt 1880/81-ben — 219⁸/₁₀ millió frt. — azóta hanyatlott, de legújában ismét emelkedve, 1889/90-ben 179 millió frtra rúgott. Ez óriási összegekkel szemben hazánk megfelelő kivitele csak vagy 4 millió frt. értéket képvisel — de a kivitt élő sertések értékének²⁾ hozzá-

¹⁾ Az »Annual Report and Statements of the Chief, etc. on the Foreign Commerce and Navigation, etc. of the United States for the Year ending June 1890. LVII. 1. nyomán.

²⁾ Nettokivitel, vagyis a behozatal levonása után fennmaradó kiviteli többlet.

számításával újabban átlag 35 millió forintba emelkedik — mi elég tekintélyes összeg arra, hogy a világ legnagyobb állatkivittel bíró államának sertestenyésztését figyelemmel kísérjük.

Egészen másnemű fejlődést látunk az Egyesült-Államokban a szarvasmarhánál, hazai állattenyésztésünk eme fontosságra második kiviteli cikkénél. Itt az utolsó évtized mutatja a legnagyobb haladást. E haladás visszatükröződik a kivitel számaiban, melyeket, miután szerző azokat nem adja, a következőkben állítunk össze:¹⁾

volt a kivitel értéke millió forintban								
	élő állat	élelmi cikk	összesen		élő állat	élelmi cikk	összesen	
1869/70.	0·9	12·1	13·0	1884/85.	27·1	47·0	74·1	
1874/75.	2·3	20·8	23·1	1888/89.	34·9	48·0	82·9	
1879/80.	27·9	37·8	65·7	1889/90.	65·7	63·3	129·0	

Az 1890. június hóval végződő év rendkívüli forgalmat mutat, olyat, mely értékre nézve kétszeresen meghaladja a tíz év előtti és tízszerese a húsz év előttinek.

Mellőzve a juhtenyésztést, csak arra a terményre akarunk itt rámutatni, mely az állattenyésztéssel a legszorosabban összefügg: értjük a kukoriczát. Fenti táblánkból látható, hogy a kukoricza termesztése az Unióban erősen növekedik, daczára annak, hogy a produkció már is rendkívüli nagy s értéke feléri a búza- és pamut-termés értékét együttvéve. A kukoriczával bevetett terület tett 1870—74. átlagában 15·3, 1875—79-ben 20·9, 1880—84-ben 26·7, 1885—89-ben 30·4 millió hektárt. E terjeszkedés ép úgy, mint a kaszálók területének rohamos, az utolsó nyolcz év alatt (1880—88.) 10·5 millió hektárról 15·6 millió hektárra történt növekedése a legjobb bizonyosság arra, hogy az Egyesült-Államok állattenyésztése gyors fejlődésben van s kivitelképessége előreláthatólag továbbra is növekedőben marad.

Változik a kép akkor, ha az állattenyésztésről a gabona-termelésre fordítjuk tekintetünket. E helyütt csak a búza sorsával kívánunk foglalkozni. Árpából az Unió bevitelre szorul; a zab-termelés, mely, mint láttuk, rohamos emelkedésben van: az állattenyésztés céljait szolgálja; a rozs csekély jelentőségű. Az amerikai búza ellenben a hetvenes évek óta Európa agrikol államainak állandó réme, s azért megérdemli, hogy időközönként szemébe nézzünk: vajjon olyan rettenetes-e még, mint a milyennek azelőtt hittük?

Annecke e kérdésre határozott nemmel fellel. Felhossa a kivitel adatait, de a forrás megnevezése nélkül. S minthogy adatai eltérnek az Egyesült-Államok hivatalos kiadványaiban foglaltaktól, mellőzzük azokat s a most említett kiadvány alapján összeállítjuk az Unió kivitelét búzában és búzára visszaszámitott lisztben. Csak az 1880. évvel kezdjük, mint a mely év az Egyesült-Államok búzakivitelében a legmagasabb pontot s egyuttal fordulópontot képez. Tett az összes búza- és búzaliszt-kivitel a fenti értelemben:²⁾

millió hektoliter					
1880.	61·7	1883.	39·4	1886.	46·8
1881.	53·2	1884.	43·8	1887.	52·8
1882.	50·7	1885.	34·9	1888.	34·4
				1889.	32·6
				1889/90.	38·5

¹⁾ Fent idézett hivatalos kiadvány, LVII. és LVIII. l.

²⁾ Forrás, mint fent, hol egyuttal az átszámítás is adva. Ld. LII. l.

Az irányzat, mint látjuk, határozottan csökkenő. Még nagyobb volna a csökkenés, ha csak a búzakiviteltenek, mint azt Annecke is teszi. Ez utóbbi eljárás azonban helytelen, mert a búza és liszt egybefoglalása nélkül ferde képet kapnánk az Unió kivitelképességéről. Mig ugyanis a kivitt búza mennyisége rohamos csökkenésben van, addig a liszt kivitel fokozatosan emelkedik, bár nem oly nagy mérvben, hogy az amott mutatkozó csökkenést csak távolról is ellensúlyozhatná. A búzának és a lisztnek ezen szerepváltoztatását legjobban jellemezhetjük azzal, hogy ha az 1880. és 1889/90. évet összehasonlítva, az arányszámot felállítjuk. Mig ugyanis az első helyen nevezett évben (a lisztnek búzára történt átszámításával) a kivitt liszt csak 21%-át képezte a kivitt búzának, addig a legutolsó évben már 101%-át, vagyis meghaladta azt.

Hogy az Unió búzakivitelének fontossága mindennek daczára egyre — és pedig erősen — csökken: az szükségképi következménye a búzatermelésben beállott pangásnak. Fenti táblánkból kitűnik, hogy a búzatermelés az 1880—89. évek átlagában csak 4% emelkedést mutat az előző évtizeddel szemben. Még jellemzőbb az a tény, hogy az utolsó évtized második felében valamivel (0.4 millió hektárral) csökkent a búzával bevetett terület. Tekintetbe véve azt, hogy az Unió népessége gyorsan szaporodik s a belföldi fogyasztás nöttön-nő: nagyon természetes, hogy a búzakivitelnek hovatovább erősen kellett csökkennie.

Nem tartjuk ugyan valószínűnek czikkiró azon hozzávetőleges számítását, mely szerint az Unió mezőgazdasági termékeinek kivitele hamarosan — talán éppen már 1893-ban — véget fog érni és bevitelnek fog helyet engedni. A népesség szaporodása az új bevándorlási törvény folytán lassúbb lesz és — a mi legalább a búzát illeti — javuló árak mellett ismét hódítani fog az a többi termékek rovására. Javuló árakat mondtunk, mert azt hiszszük, hogy a búzának a többi gabonanemekhez viszonyított árhanyatlása véget ért. Az a hatalmas nyomás, melyet az Unió versenye a búza árára gyakorolt, csökkenőben van; a búzafogyasztás pedig emelkedő irányt követ. Ily körülmények közt egy kicsit szabad kételkednünk azok igazságában, kik a magyar gazdának még mindig a búzatermelés megszorítását javasolják, mely tanácsot az egyébiránt eddig sem fogadott meg.

Dr. Ráth Zoltán.

STATISZTIKAI ÉRTESÍTŐ.

Néhány adat a takarékbetétek statisztikájához.

E folyóirat múlt évi augusztus havi füzetében, ismertetve a hazai takarékbetéteket, megemlítettem, hogy hitelügyi statisztikánk, különösen a takarékbetétek szempontjából, lényeges reformokra szorulna. Pár szóval jeleztem is, hogy mely irányban volna szükség reformra s hol nem ütköznék a javítás legyőzhetetlen nehézségeibe.

Azóta örömmel tapasztaltam, hogy felszólalásom nem hangzott el nyomtalanul s az illetékes szakkörök érdeklődést tanúsítanak a kérdés iránt. Erről tesz tanúságot, hogy *Schneller Alajos* ur, a *Pesti hazai első takarékpénztár* főkönyvvezetője, megküldeni volt szíves saját intézete negyven éves működéséből részben ugyanazokat az adatokat, melyeknek országos gyűjtését említett értekezésemben hangsúlyoztam. Igaz, hogy ily adatok akkor volnának valóban becsesek és tanulságosak, ha az ország minden részéből s valamennyi takarékpénztárunktól rendelkezésre állanak, tekintve azonban, hogy a *Pesti hazai takarékpénztár* multjánál, jelenénél, betéeteinek óriási összegénél fogva kimagasló állást foglal el az összes hazai takarékpénztárak közt, talán nem lesz érdektelen, ha a nyert adatokat néhány ismertető megjegyzés kíséretében bemutatjuk olvasóinknak.

Hivatalos statisztikánk a betétek mozgalmából nem tüntet fel egyebet, mint a betétek összegét az év folytán s a visszafizetett tőke összegét; a betevők, illetőleg betéti könyvek számát pedig az év végén volt állomány szerint mutatja ki. A betétek azonban lehetnek új betétek, újonnan nyitott számlákra, vagy befizetések immár létező takarékbetéti könyvekre. Hasonlóképen a visszafizetéseknel úgy a takarékpénztárak, mint általában a takarékoság szempontjából figyelemreméltó momentum, hogy csak részletkivétel történik-e, vagy kiegyenlítés, az az egy takarékbetéti könyvre elhelyezett tőke teljes visszafizetése. A betéteket, az említett részletezés szerint, a Pesti hazai takarékpénztárnál tíz éves átlagokban a következő számok mutatják:

Tíz éves átlagok	Az új betétek	A fel- fizetések s z á m a	Az összes betétek	A betétek összege frt.
1840—49-ben . .	3.462	3.216	6.678	964.048
1850—59-ben . .	4.590	6.985	11.575	3,104.705
1860—69-ben . .	13.316	17.701	31.017	13,521.294
1870—79-ben . .	29.005	33.182	62.187	40,678.936
1880—89-ben . .	39.800	55.764	95.564	65,362.135

A rendelkezésünkre álló adatokban csak a betétek, illetőleg betevők száma van részletezve, a betétek összege nincs. Sokkal tanulságosabbak volnának az adatok, ha ismernők, hogy mennyi volt az új betétek és mennyi külön a felfizetések összege s az új betétek és felfizetések átlagos nagyságából következtetnünk lehetne a betétek képződésének folyamatára. Azonban az új betétek és felfizetések pusztá számának ismerete is érdekes. Adatainkból azt látjuk, hogy az új betétek az intézetnek csak első korszakában multák felül a felfizetéseket, azóta következetesen a felfizetések száma van erős túlsúlyban. 1849. óta csak két évben, 1879-ben és 1880-ban, volt nagyobb az új betétek száma a felfizetések számánál, mi aligha nema francia pénz beözlésével s az annak következtében beállt pénzbüszéggel van összefüggésben; 1879-ben 1878-czal szemben az új betétek száma 33.544-ről 45.586-ra emelkedett.

A százalékos arányt, szintén évtizedek szerint, a következő összeállítás mutatja:

Tíz éves átlagok	A betevők összes számából esett	
	új betétekre	felfizetésekre
1840—49-ben	51.84 ⁰ / ₀	48.16 ⁰ / ₀
1850—59-ben	39.65 ⁰ / ₀	60.35 ⁰ / ₀
1860—69-ben	42.93 ⁰ / ₀	57.07 ⁰ / ₀
1870—79-ben	46.64 ⁰ / ₀	53.36 ⁰ / ₀
1880—89-ben	41.65 ⁰ / ₀	58.35 ⁰ / ₀

Ez arányszámok korántsem mutatnak állandó irányzatot. A felfizetések aránya legkedvezőbb volt az ötvenes években; a következő évtizedben már csökken s még alacsonyabbra száll le a 70-es években, mely korszak kezdetben a lázas alapítások és spekulációk, később pedig a megromlott gazdasági viszonyok következtében nem igen volt a takarékpénztári lassú tökegyűjtésre alkalmas. A legutóbbi évtizedben a felfizetések aránya ismét jóval kedvezőbb lett s ha az 1880. évet kihagynók a számításból, nagyon kedvezően alakulna, úgy, hogy például 1889-ben az összes betevésekből 61.73⁰/₀ esett a felfizetésekre.

A betéti könyveknek az év végén forgalomban volt számával hasonlítva össze a betéteket:

Tíz évi átlagok	Ezer betéti könyvre esett		
	új betét	felfizetés	betét általában
1840—49-ben	559	519	1.078
1850—59-ben	430	655	1.085
1860—69-ben	642	854	1.496
1870—79-ben	778	890	1.668
1880—89-ben	665	932	1.597

E számok a hazai takarékpénztárnál a betétek mozgó természetéről tanuskodnak; mi még inkább kitűnik a visszafizetések nagy számából, melyeket a következő kimutatás részletez:

Tíz éves átlagok	A részlet-kivételek	A kiegyenlítés összes		A kifizetett betétek összege
		s	z á m a	
1840—49-ben	3.544	2.733	6.277	786.671
1850—59-ben	6.957	3.923	10.880	2,689.072
1860—69-ben	16.536	11.274	27.810	12,241.421
1870—79-ben	37.268	26.833	64.100	39,382.682
1880—89-ben	57.605	38.797	96.402	64,812.326

A részletkivételek száma kezdettől fogva nagyobb volt, mint a kiegyenlítéseké, de csakis úgy, ha a betétek mozgalmát 10 éves átlagokban tekintjük, 1841--45-ig évről-évre több volt a kiegyenlítés, mint a részletkivétel; több volt 1851-ben és 1869-ben is. A változást, tíz éves átlagokban, a következő arányszámok tüntetik föl:

Tíz éves átlagok	A visszafizetések összes számából esett részlet-kivételekre kiegyenlítésekre	
1840—49-ben	56 ⁴⁶ / ₀	43 ⁵⁴ / ₀
1850—59-ben	63 ⁹⁴ / ₀	36 ⁰⁶ / ₀
1860—69-ben	59 ⁴⁶ / ₀	40 ⁵⁴ / ₀
1870—79-ben	58 ¹⁴ / ₀	41 ⁸⁶ / ₀
1880—89-ben	59 ⁷⁵ / ₀	40 ²⁵ / ₀

Valami nagy ingadozást nem látunk, legfőlebb az ötvenes évek arányszáma tér el, ellenben a három utolsó évtizedben a részlet-kivételek és a kiegyenlítések aránya csaknem egészen változatlan volt.

A betéteket a visszafizetésekkel hasonlítva össze:

Tíz éves átlagok	1.000 új betétre esett kiegyenlítés	1.000 fel- fizetésre esett részlet-kivétel	1.000 frt. betétre esett visszafizetés forint
1840—49-ben	789	1.102	802
1850—59-ben	855	996	866
1860—69-ben	877	934	905
1870—79-ben	925	1.123	968
1880—89-ben	975	1.033	992

A kiegyenlítések száma mindjebben megközelíti az új betétekét, a részlet-kivételek pedig öt évtized közül háromban számra nézve meg is haladták a felfizetéseket. A visszafizetések összege is mindjebben megközelíti a betétek összegét s az utóbbi évtized átlagában minden 1.000 frt. betét csak 8 frttal multa felül a visszafizetésekét. Ez adatok azt bizonyítják, hogy a betétek folyvást mozgóbb természetűekké válnak s takarékpénztárunk mindinkább a letéti bank jellegét ölti magára. Erről tanuskodik az átlagosan egy könyvre betett tőkék nagyságának állandó nagymérvű emelkedése is, a mint ez a következő kimutatásból látható:

Tíz éves átlagok	Takarékbetéti könyvek forgalomban, darab	A betétek álladéka, frt.	Egy takarékbetéti könyvre esett átlagosan frt.
1840—49-ben . . .	6.192	1,449.183	234
1850—59-ben . . .	10.665	4,932.748	463
1860—69-ben . . .	20.727	14,693.499	709
1870—79-ben . . .	37.279	37,543.513	1.007
1880—89-ben . . .	59.807	70,835.661	1.184

A betétek átlagos nagyságának emelkedése tehát állandó, ez a tíz évi átlagokban a legprágnásabban kidomborodik. Ha nem tíz évi átlagot veszünk, hanem a legutóbbi évet tekintjük, melyről adataink vannak, 1889. végén 66.135 darab könyv volt forgalomban, a betéti álladék pedig 85,813.782 frtra rúgott, esett tehát átlagosan egy könyvre 1.297 frt., jóval több, mint az utolsó tíz év átlaga szerint.

A betétek átlagának emelkedésében a nagy mozgó tőke takarékpénztári elkelyezkedésén kívül kétségtelenül jelentékeny része van

a tőkésített kamatoknak is. A tőkésített kamatok magának a betét-álladéknak gyarapodásában is nagy szerepet játszanak. Láttuk fentebb, hogy a betétek és felfizetések összegét a részletkivételek és kiegyenlítések összege mindinkább megközelíti, miből az következik, hogy a betéti álladék emelkedése egyre lassúbbá válik; s ha mégis csaknem évről-évre nagy emelkedéssel találkozunk, ezt csak a tőkésített kamatok egyre halmozódó összegének tulajdoníthatjuk.

Íme a betéti álladék tiszta növekedése:

Tíz éves átlagok	A betétek föbblete a kifizetésekkel szemben		Tőkésített kamatok		A betéti álladék összes növekedése frt.
	frt.	o/o	frt.	o/o	
1840—49-ben .	177.377	79 ¹²	46.824	20 ⁸⁸	224.201
1850—59-ben .	415.633	72 ³¹	159.142	27 ⁶⁹	574.775
1860—69-ben .	1,279.873	70 ³⁷	538.977	29 ⁶³	1,818.850
1870—79-ben .	1,296.254	45 ⁴⁶	1,555.081	54 ⁵⁴	2,851.335
1880—89-ben .	549.809	17 ⁸⁹	2,524.265	82 ¹¹	3,074.074

A betétek netto-összege, egész az utolsó évtizedig, emelkedik ugyan, de viszonylag a tőkésített kamatokkal szemben mindinkább háttérbe szorul. A hetvenes évek óta az utóbbiak már meghaladták a betétek folytán elért szaporodást s az utolsó évtizedben már több, mint négyszeresét tették annak.

Érdekes a növekedést a betéti álladékhöz hasonlítva is bemutatni:

Tíz éves átlagok	A betétek növekedése a betéti álladék százalékában		
	betétekből	tőkésített kamatokból	együtt
1840—49-ben	12 ²⁴ ₀	3 ²³ ₀	15 ⁴⁷ ₀
1850—59-ben	8 ⁴³ ₀	3 ²² ₀	11 ⁶⁵ ₀
1860—69-ben	8 ⁷¹ ₀	3 ⁶⁷ ₀	12 ³⁸ ₀
1870—79-ben	3 ⁴⁵ ₀	4 ¹⁴ ₀	7 ⁵⁹ ₀
1880—89-ben	0 ⁷⁸ ₀	3 ⁵⁰ ₀	4 ³¹ ₀

De nemcsak a Pesti hazai takarékpénztárnál van ez így. Így van az összes hazai hitelintézetek takarékbetéti üzleténél, 1874. óta a magyarországi takarékbetétek álladéka sohasem szenvedett visszaesést; volt azonban nem egy év, mikor az összes emelkedést a tőkésített kamatok képviselték s a nélkül csökkenés állt volna be. Újabb időben, még a kedvezőbb években is, mikor a takarékpénztárakhoz bőven folynak a betétek, a tőkésített kamatoké az oroszlánrész a növekedésben. Így, ha az utolsó év adatait tekintjük, 1889-ben Magyarországon (Horvát-Szlavonország nélkül) a takarékbetétek összege 510⁵⁴ millió frtot képviselt s 28⁵⁹ millióval haladta meg a megelőző évi álladékot, azonban ebben a növekedésben a tőkésített kamatok 19⁶⁵ millió frttal szerepeltek s csak 8⁹⁴ millió frt. esett a betétek és visszafizetések különbözetére.

Dr. Vargha Gyula.

KÖNYVSZEMLE.

A) FOLYÓIRATOK.

Akadémiai Értesítő. A magyar tud. Akadémia megbízásából szerkeszti Szily Kálmán főtítkár. 1891. április.

Budapesti Szemle. Szerkeszti Gyulai Pál. 1891. májusi szám: A nemzetközi váltók tana, Kohn Dávidtól. Kaliforniai tanulmányok, Gaullier Henriktől; stb.

Ethnographia. A magyarországi néprajzi társulat értesítője. Szerk. Herrmann A. és Katona L. II. évf. 2—4. füzet.

Földművelési Értesítő. Kiadja a földművelésügyi m. kir. miniszterium. II. évf. 13—17. szám.

Kereskedelmi Közlemények a budapesti kereskedelmi muzeum köréből. 1891. 13—15. szám.

Közegészségügyi Szemle. Szerkeszti Oláh Gyula. II. évf. 1891. márczius hó: A közigazgatási reform és a közegészségügy, Oláh Gyulától; stb.

Központi Értesítő. Kiadja a kereskedelemügyi m. kir. miniszterium. II. évf. 25—34. sz.

Statisztikai havi füzetek. Kiadja Budapest főváros statisztikai hivatala. Szerk. Körösi József igazgató. XVIII. évf. 1890. decz. hó: A budapesti ipar-, biztosító és közlekedési részvénytársulatok üzleti eredményei az 1889. évben. Budapest főváros egyenes adószolgáltatása 1889-ben. A budapesti házbéradó és házbérlővédelem 1871—1889-ig; stb. — IX. évf. 1891. január hó: Az 1891-ki népszámlálás előzetes eredményei. Személyforgalom vasutakon és gőzhajókon 1890-ben. Budapest főváros idegenforgalma 1890-ben; stb.

Szövetkezés. Közgazdasági folyóirat a szövetkezetek terjesztésére. Szerkeszti Bernát István. II. évf. 4. szám: A család. Királyi bizottságok. A szövetkezet igazgatása. A szövetkezés irodalma. A Pest vármegyei hitel-szövetkezet eredményei; stb.

Das Handels-Museum. Band VI. N. 13—18.: Massnahmen gegen den Alkoholismus im Auslande. Orientalische Teppiche. Die europäischen Handelsverträge. Neue Eisenbahnen in der Türkei. Arbeiterausschüsse. Ein Museum für Volkswirtschaft in Paris. Der internationale Bergarbeiter-Congress in Paris. Kaufmännisches Bildungswesen in der Schweiz; etc.

Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im Deutschen Reich. Herausgegeben von Schmoller. XV. Jahrg. 2. H.: Ueber die

volkswirtschaftliche Politik Friedrichs des Grossen. Festrede in der Berliner Akademie der Wissenschaften zur Feier des Geburtstags Friedrichs II. und Kaiser Wilhelm II. am 29. Januar 1891, gehalten von Th. Mommsen. Die Reisen Karls des Grossen, von A. Peez. Die Erbunterthänigkeit und die kapitalistische Wirtschaft, von G. F. Knapp. Ueber den Einfluss des Verkehrs auf die Koalitionsgesetzgebung, von K. Oldenberg. Die Lage der Landwirtschaft in den Vereinigten Staaten von Nordamerika, von W. Annecke. Die Entwicklung der Lokalbahnen in den verschiedenen Ländern, von F. Müller; etc.

Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. Herausgeg. von J. Conrad und L. Elster. III. Folge. I. B. 3. H.: Die Notenbanken unter dem Bankgesetz von 1875 (Schluss), von H. Hartung. Die Frequenzverhältnisse der Universitäten der hauptsächlichsten Kulturländer auf dem europäischen Kontinent, v. J. Konrad. Die nationalökonomische Gesetzgebung Russlands in den Jahren 1888—1890, von G. Jollos; etc.

Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft. Herausgeg. von Fricker, Schäffle und Schönberg. XLVII. Jahrg. 2. H.: Einige Beiträge zur Entwicklungsgeschichte des modernen Sozialismus, von C. Grünberg. Württembergische Steuerreformfragen, von G. v. Mayr. Der achtstündige Arbeitstag und die Arbeiterschutzgesetzgebung der australischen Kolonien, von G. Ruhlant; etc.

Zeitschrift für Staats- und Volkswirtschaft, von Th. Hertzka. II. Band Nr. 15—18.

Journal des économistes. 50. année. Mars 1891.: Un paradoxe historique de K. Marx, par Roger de Fontenay. Les impôts sur les congrégations religieuses et le droit commun, par Ch. Parmentier. Renouveau du privilège de la banque de France, par A. Courtois. Le régime monétaire de la Banque d'Angleterre. — Un discours de M. Goschen à la Chambre de Commerce de Leeds, par H. C. Lettre d'Italie, par V. Pareto; etc. — Avril 1891: Le projet du budget l'exercice 1892 et les conventions de 1883, par P. Delombre. Du prix du revient des principales céréales en Russie et en Allemagne, par J. Maklachevsky. Protectionnisme et dépopulation, par D. Bellet. Le stock or de l'Angleterre, par G. François.

La Revue des banques. Dir. Fournier de Flaix. Tome X. Fasc. 2—3.

Le Journal de la Chambre de commerce de Constantinople. 7. année. N. 327—330.

Revue des deux mondes. LXI. Anné. Tome CIV. 2—4. livr.: Le tarif et la commission des douanes, par Ch. Lavollée. Au pays de la vigne. — Les grandes exploitations agricoles de l'arrondissement de Montpellier, par v. A. de Laporta. Le parti de la démocratie sociale en Allemagne II. L'esprit de la doctrine, par J. Bourdeau.

Journal of the R. Statistical Society. Vol. LIV. P. I. March, 1891.: Statistics of the Defence Expenditure of the Chief Military and Naval Powers, by Ch. W. Dilke. The operation of the Contagious Diseases Acts among the Troops in the United Kingdom etc., by R. Lawson. The Vital Statistics of Peabody Buildings and other Artisans' and Labourers' Block Dwellings, by A. Newsholme; etc.

The Economist. Vol. XLIX. No. 2.484—2.487.: The next Budget. The Prices of Commodities during the past Quarter. Italian Politics and Finance. The Legislative Prospects of the Session. The Drink duties and Local Finance. Old age and Pauperism. Russian Finance. The Progress of Economic Ideas upon the Continent. The Foreign Trade of Italy in 1890. The Rise in Wheat values; etc.

The Quarterly Journal of Economics. Vol. V. No. 3.: The law of the three rents, by J. A. Hobson. Distribution as determined by a law of rent, by J. B. Clark. Marshall's Principles of Economics, by Adolf Wagner. The Gild Merchant in England, by W. Cunningham; etc.

B) KÖZGAZDASÁGI ÉS STATISZTIKAI SZAKMUNKÁK ÉS FORRÁSMŰVEK.

A debreczeni kereskedelmi és iparkamara jelentése kerületének közgazdasági viszonyairól az 1890. évben. Debreczen, 1891.

A debreczeni m. kir. gazdasági tanintézet évkönyve 1890-dik évről. Szerkesztette Domokos Kálmán. Debreczen, 1891.

A kolozsvári kereskedelmi és iparkamara jelentése kerülete közgazdasági viszonyairól az 1890-ik évben. Kolozsvárt, 1891.

Magyarország áruforgalma Ausztriával és más országokkal. Kiadja az orsz. m. kir. statisztikai hivatal. 1890. XII. füzet. Deczember hó. Budapest, 1891.

Mandello Gy. dr.: Az ipari kartellekről. Külön lenyomat a Budapesti Szemléből. Budapest, 1891.

Berger P.: Doppelwährung und Landwirtschaft. Hamburg, 1891.

Bericht der Reichstagskommission über den derselben zur Vorberatung überwiesenen Gesetzentwurf betreffend Abänderung der Gewerbeordnung. Berlin, 1891.

Bericht über die Verhandlungen der Sektion für Volkswirtschaft des internationalen land- und forstwirtschaftlichen Kongresses zu Wien im September 1890. Wien, 1890.

Fuchs C. J.: Der Warenterminhandel, seine Technik und volkswirtschaftliche Bedeutung. Leipzig, 1891.

Höltschl J.: Die agrarischen Operationen überhaupt, speziell aber in Oesterreich. Ein Leitfadens zum Unterricht für Landwirte, Juristen und Techniker. Wien, 1891.

Inama Sternegg K. Th.: Deutsche Wirtschaftsgeschichte des 10. bis 12. Jahrhunderts. Leipzig, 1891.

Kohn D.: Der Getreideterminhandel. Wesen. Nationalökonomische Bedeutung. Einfluss auf das Getreidegeschäft. Leipzig, 1891.

Krschka J.: Ertragreiche Milchwirtschaft. Praktische Anleitung zur Gewinnung und Verwertung der Milch auf Grund landwirtschaftlicher und kaufmännischer Erfahrungen in Oesterreich-Ungarn. Wien, 1891.

Statistisches Jahrbuch der Schweiz. Herausgeg. vom Stat. Bureau des eidg. Departements des Innern. I. Jahrg. 1891. Bern, 1891.

Thamm A.: Die Entstehung und Entwicklung des Handels bis zur Neuzeit, auf weltkundlicher Basis dargestellt. Striegau, 1891.

von Leixner O.: 1888 bis 1891. Soziale Briefe aus Berlin mit besonderer Berücksichtigung der sozialdemokratischen Strömungen. Berlin, 1891.

Völcker K.: Die Schule und die soziale Frage. Schönebeck a. E., 1891.

Annuaire statistique de la Belgique. XXI. année, 1890. Bruxelles, 1890. (Ministère de l'intérieur et de l'instruction publique.)

Boissevain G. M.: Le problème monétaire et sa solution. Paris, 1891.

Congrès international du commerce et de l'industrie, tenu à Paris du 23 au 28 septembre 1889 sous la présidence de M. Poirrier. Rapport, discussions, travaux et résolutions du congrès, publiés sous la direction de J. Hayem. Paris, 1890.

Congrès international de l'intervention des pouvoirs publics dans l'émigration et l'immigration, tenu à Paris, à l'Exposition universelle internationale de 1889, les 12, 13 et 14 août 1889. Le Mans, 1891.

Granier C. Essai de bibliographie charitable. Paris, 1891.

Résultats généraux de la récolte en Russie. 1890. St. Pétersbourg, 1891.

Tarzi: L'art de gouverner un peuple d'après les principes d'économie. 2 parties. Paris, 1891.

Thomson Ch.: Les conditions du travail en Danemark. Paris, 1891.

Turquan V.: Recensement et statistique financière des usines de France. Paris, 1891.

Wahl A.: Traité théorique et pratique des titres au porteurs français et étrangers. 2. volumes. Paris, 1891.

Worms E.: Doctrine, histoire, pratique et réforme financière ou exposé élémentaire et critique de la science des finances. Paris 1891.

Annual Report and Statements of the Chief of the Bureau of Statistics on the *Foreign Commerce and Navigation, Immigration and Tonnage of the United States* for the year ending June 30, 1891. Washington, 1891.

Census Bulletins. Washington. D. C. N. 1 - 30.

Cope R.: The distribution of wealth; or, the economic laws by which wages and profits are determined. Philadelphia, 1890.

Financial reform almanack for 1891. Vade-mecum for fiscal reformers, free traders, public speakers and writers and the public generally. XXVII. yearly issue. London, 1891.

Jackson L.: Ten centuries of European progress. London, 1891.

Perry A. L.: Principles of political economy. New-York, 1891.

Spencer H. etc.: A Plea for liberty: an argument against socialism and socialistic legislation, consisting of an introduction by Herbert Spencer and essays by various writers. Edited by Mackau Th. London, 1891.

Sprague Ph. W.: Christian socialisme, what and why? with appendix address of the Bishop of Durham on socialism. New-York, 1891.

Steele G. M.: Rudimentary economics for schools and colleges. New-York, 1891.

Weeden W. B.: Economic and social history of New-England, 1620—1789. 2 vols. Boston, 1890.

Atti e relazioni del secondo congresso agrario della provincia di Venezia a Chioggia, 1839. Venezia, 1890.

Bolletino di notizie commerciali. Ministero d'agricoltura, industria e commercio. Serie II. Vol. VIII. N. 4—11.

Bollettino di notizie sul credito e la previdenza. Anno N. 1. 2. — Appendice al N. 1. 1891.

Cannada-Bartoli G.: Il catasto della imposta fondiaria. Studio di economia legislazione. Napoli, 1890.

Feichtinger A.: Teorica della economia politica, ossia della produzione, ripartizione e consumazione economico-sociale. Fiume, 1890.

Movimento dello stato civile. Anno XXVII: 1838 (Ministero di agricoltura, industria e commercio. Direzione generale della statistica). Roma, 1890.

Statistica del commercio speciale di importazione e di esportazione dal 1. gennaio al 31. dicembre 1890. Roma, 1891.

Valenti G.: La teoria del valore: saggio. Roma, 1890.

Calzado A.: Apuntes financieros. Madrid, 1890.

Estadística general del comercio exterior Espana con sus provincias eztranjerasen 1889. Formada por la direccion general de contribuciones indirectas. Madrid, 1890.

Estatistica de Portugal. Commercio do continente do reino e ilhas adjacentes com paizes estrangeiros e com as provincias portuguezas do ultramar no anno de 1889. Ministerio da facenda. — Conselho superior das alfandegas. Lisboa, 1891.

Falkenburg Ph.: Bijdrage tot de lebr van het arbeidsloon. Rotterdam, 1890.

Gerechtighe statistiek van het Koninkrijk der Nederlanden, 1889. Gravenhage, 1890.

Jaarcifers over 1889 en vorige jaren No 9. Jaarboekje, uitgegeven door het statistisch Instituut der vereeniging voor de statistiek in Nederland. XLII. jaargang. 1.: Binnenland. Amsterdam, 1890.

ÁRVAMEGYE

KÖZGAZDASÁGI ÉS KÖZMŰVELŐDÉSI ÁLLAPOTA.

(Felolvasatott a m. tud. Akadémia nemzetgazdasági és statisztikai bizottságának f. évi ápril hó 20. tartott ülésében.)

— Első közlemény. —

Midőn a magy. tud. Akadémia nemzetgazdasági és statisztikai bizottságának megtisztelő felhívására Árvamegye közgazdasági és közművelődési állapotait ismertetni szándékozom, mindenekelőtt elnézést kell kérnem, hogy gyengeségem érzetében egy oly feladat megoldására vállalkoztam, mely alaposabb készültségen kívül bizonyára nagyobb tehetséget is feltételez. E hely méltósága, a nagytekintélyű szakférfiakból álló közönség, mely szavaimat el fogja bírálni, egyaránt elfogulttá tesznek s a tudat, hogy e helyről elmondva, minden szó nagyobb súlylyal esik a mérlegbe; hogy minden kombináció-, minden következtetésért, mely szavaimhoz fűződhetik, a felelősség majdan engem ér, — csak még fokozza bátortalanságomat. De a személyem iránt nyilvánult bizalomnak gyenge tehetségem szerint megfelelni kötelességemnek tartottam. Huszonhat éve lesz, hogy Árvamegyében lakom, hol mint az árvai uradalom jogi igazgatójának s mint a törvényhatósági és közigazgatási bizottság tagjának ezer alkalmam nyílt a megye viszonyaival megismerkednem, azért tehát félretéve az aggodalmakat, ime lehető tárgyilagossággal elő akarom adni nézeteimet Árvamegye közgazdasági és közművelődési állapotairól.

Ha igaz, a mit közönségesen mondanak, hogy a »számok hangosabban szólnak mindennél«, akkor megyénk közgazdasági állapotait ecsetelve, leghelyesebben járnék el, ha a megfelelő statisztikai adatokat egymás mellé állítva, azokból

vonnám le következtetéseimet. Én azonban a feladatot, melyet a nemzetgazdasági és statisztikai bizottság elé tüzött, másképp fogom fel; Önök Árva megye közgazdasági és közművelődési állapotáról *közvetlen* megfigyelésen alapuló jelentést kívánnak, s azért — bár fejtegetéseim során folyton figyelemmel leszek a rendelkezésemre álló statisztikai adatokra is — a lehetőség szerint mellőzni akarom a számokat s inkább arra fogom fektetni a súlyt, a mi ezen számok között fekszik, vagyis arra, a mit a hivatalos statisztika által megállapított számokból kiolvasni nem lehet.

Árva megye hazánk legészakibb csúcsán fekszik. Kiterjedése a legújabb kat. felmérés szerint 2 077⁴² □-kilométer, az 1880. évi ¹⁾ népszámlálás szerint 81.643 lakossal, a kik 6 mezővárosban, 93 faluban és 4 pusztatelepen, 16.016 házban laknak. Esik e szerint egy □-kilométerre 39³⁰, egy-egy községre átlag 811 lélek.

Vallásukra nézve a lakosok közül 71.407 róm. katolikus, 7.272 ágost. hitv. evangélikus, 2.934 zsidó és 30 más felekezetű.

Anyanyelvük szerint 78.592 tót, 2.292 német és csak 368 magyar, a többi 391 egyéb hazai és külföldi nyelvű volt.

Foglalkozására nézve Árva megye lakosságának túlnyomó többsége földműves s csak elenyészőleg csekély része iparos és kereskedő. ²⁾

Árva megye *éghajlata* általában zord. ³⁾ Három oldalról 6.864 lábíg emelkedő magas hegyektől környezve, csakis kelet felé, Gácsország irányában bir egy kis fensikkal.

A megyét keletről nyugatra egy, a Tatra-hegységből kifutó 800—4.258 lábíg emelkedő hatalmas hegyláncz (Magura) két részre osztja. Ezen hegyláncz kiváló befolyással bir a megye éghajlatára, míg ugyanis az innenső részt az észak felől jövő hideg szelek ellen némileg óvja, addig viszont

¹⁾ Az 1890. évi népszámlálás előzetes eredményei szerint Árvavármegye népessége 84.894 lelket tett, tehát a szaporodás a lefolyt évtized alatt 3.251, azaz 3⁹⁸‰ volt.

²⁾ Az 1881-ki népszámlálás alkalmával összeíratott a férfi népességből: földművelő és erdész 21.489, iparos 1.988, kereskedő: 1.015. Vagyis a megye összes férfi lakossága közül 54⁰⁵‰ földművelő és erdész, 5⁰⁷‰ iparos és 2³⁰‰ kereskedő.

³⁾ Dr. Weszelovszky Károly urad. orvos husz évi észleletei szerint Árva megye átlagos közép-hőmérséklete + 5³⁷° C. — A legmagasabb hőmérsék 1863. aug. 11-én + 34²⁵° C. volt, a legnagyobb hideg pedig 1864. decz. 20-án — 34³⁷° C. — L. dr. Weszelovszky K.: Éghajlati viszonyok Árva-Váralján.

akadályul szolgál arra, hogy a dél felől jövő melegebb légáramlatok a hegyeken túl fekvő vidék túlzord éghajlatát enyhítsék. Innen van, hogy itt a megyében is világosan megszokták különböztetni az *alsó* és *felső* vidéket, a mint hogy a megye négy közigazgatási járása közül is kettő (az alsókubini és vári) *alsó járásnak*, kettő pedig (a trsztenai és námesztói) *felső járásnak* neveztetnek.

A tavasz általában későn nyílik. Mig azonban a szántás Árvamegye alsó részében rendszerint már április hó elején veszi kezdetét, addig Felső-Árvamegyében két-három héttel később s nem ritka eset, hogy a magasabban fekvő községekben a félig megért zabot késő ősszel hó éri s a burgonyát is a fagyott földből ássák.

Ezen kettéosztása a megyének még etnografiai szempontból is kiváló figyelmet érdemel. Mig ugyanis a két alsó járás tót lakossága nyelvi szempontból a szomszéd lipótó-, turóc- és trencsénmegyei tótsággal mutat rokonságot, addig a két felső járás lakói, néhány község kivételével, nyilván a szomszéd Gácsországból ide telepített lengyelek. A tájszólásból következtetve, némelyek ezen különbséget a különböző nyelvű szomszédsággal való gyakoribb érintkezésből kívánnák ki-magyarázni — a mint hogy tagadhatatlan is, hogy a tájszólás mint egy árnyékolt vonal északról délnek alig észrevehető átmenetet képez a lengyel és tót nyelv között, — azonban a fajrokonyságot a lengyelekkel számos történeti emléken kívül a nép jelleme, szokásai, életmódja, ruházata, szóval egész megjelenése egyaránt elárulják.

Ehhez képest Árvamegye közgazdasági és közművelődési állapotainak ismertetésénél is szükséges, hogy ezen földrajzi, éghajlati és etnografiai momentumokra folyton figyelemmel legyünk. Egy további ténykörülmény, melyet nem szabad szem elől tévesztenünk, az, hogy 1848-ig Árvamegye 95%-a a néhai gróf Thurzó Györgytől mindkét ágon leszármazó ivadékok osztatlan tulajdonát képező *úrvai uradalomhoz* tartozott s csak 5% volt a megye alsó vidékén lakó közép-nemesi osztály magántulajdona. Innen van, hogy Árvamegyében voltaképen csak egy, még ma is nagykiterjedésű uradalomról és parasztbirtokról lehet szó; mert a már magában véve is csekély nemesi birtok többnyire szintén apróra daraboltatván, a középbirtok elenyészőleg csekély.

A mily hegyes Árvamegye általában, ép oly szegény ásványokban. Ezek közül a vasércz az egyetlen, mely még némi figyelembe jöhetne. Minőség tekintetében azonban ez is oly silány, az ércrétegek oly szegények, hogy az egyetlen vaskohó, melyet az árvai uradalom szintén inkább csak a fa czélszerűbb kihasználása kedvéért a harminczas években felállíttatott, még jóformán mielőtt rendes üzembe jött volna, ismét be is szüntettetett.

Ezenkívül a fekete Árva mentén elterülő neogen tegel-ben helyenkint lignit-rétegekre lehet akadni. A köszén, mely ezen telepekből kikerül, magában véve elég jó, de a rétegek oly csekélyek, hogy a bányaszerű kiaknázás, melyet az 50-es években ugyancsak az árvai uradalom megkezdett, abbahagyatott.

Nagyobb fontossággal birnak a megye felső vidékén, a Szlanicza és Usztye községek között elterülő rónán, valamint a Jablonka és Chizsne községek mellett találtató tőzegtelepek, melyek az odaváló lakosoknak igen jó tüzelő-anyagot szolgáltatnak.

Több községben a hatalmas rétegekben kitörő kárpáti homokkő kitűnő épületkövet szolgáltat, mely Árvamegye alsó részének némely községeiben a lakosok által köszörű- és padló-kövekre feldolgoztatik.

Árvamegye egyetlen nevezetesebb folyója az Árva, mely Trencsénmegye határszélén 930 méter magasságban eredve, Fehér-Árva néven északkeleti irányban folyik ép Szlanicza faluig, honnan délkeleti irányban folytatva útját, Usztya községénél a Fekete-Árvával egyesül. Ez utóbbi Árvamegye északkeleti határán egy nagykiterjedésű tőzegtelep közelében 760 méter magasságban ered. A tőzeg, melyet ezen folyó szel, sötét színt kölcsönöz vizének s innen származik elnevezése is.

Az ekkép egyesült folyó tovább délnyugatnak veszi irányát s az egész megyét hasítva, 50 kilométer távolságban a Vág vizébe ömlik.

Tutajozásra csak a két Árva folyó alkalmas. Ezenkívül mesterséges vízfogók segítségével még az erdődka-zakamenei és a polhorai mellékpatakok használatnak tutajozásra.

Az Árva folyóba szakadó mellékpatakok esése általában igen tetemes s sok közülök iparcélokra is igen jól volna fel-

használható. Őrlő-, fűrész- és kalló-malmokon kívül azonban más, vízerőre berendezett ipartelepek Árvában nem találhatók. A korábban fennállott primitív papírmalmok megszűntek s ez a sors vár nemsokára az őrlő-malmokra is, melyek a budapesti hengermalmok lisztgyártmányainak elterjedése következtében már is minden fontosságukat elvesztették.

Nemes halak közül a patakokban helyenkint a pisztráng és a tomolyka, az Árva folyóban pedig a galócza igen jól tenyészhetne, ha a halászati törvény határozmányai szigorúbban betartatnának. Erről azonban nálunk szó sem lehet. A kisebb halakat maguk a halászok pusztítják, a galóczát pedig mindenki — üldözi. Ezen nagy és rendkívül nemes hal ivás idején az Árva-folyó legmagasabban fekvő szakaszaiba, sőt még a mellékpatakokba is eltéved, hol aztán a sekély vízben az ilyenkor szinte elkábult állatot szigonyokkal szúrják le. Az efféle kihágások tavasz elején napirenden vannak; de csak a legkritkább esetekben toroltatnak meg. Hiszen a hal, a mint petéjét lerakta, nyílsebességgel ismét visszatér rendes tartózkodási helyeire, az Árva-folyó mélyebb részeibe és a Vágba, hogyan lehetne hát az egyetlen alkalmat elmulasztani, hogy a pompás hal ízletes húsból a mi asztalunkra is jusson valami? Ilyenkor még a megyei főtisztviselők is bőven vannak ellátva galóczával. Gyakran persze megtörténik, hogy ugyanazon hal házról-házra vándorol, míg végül — olykor már nem is egészen friss állapotban — valamelyik nagy úr asztalára kerül. Ily körülmények között nem csoda, ha a kihágások előtt szemet hunyunk.

Nyári időben sekély vizállás mellett ezen halat nagy hálókka csak az árvai uradalom fogatja, mely utóbbi a halászati jogot megveszerte a volt urbéres községekben csaknem kizárólag bírja. Kivételt e tekintetben csak a mezővárosok képeznek, melyek a halászati jogot megváltván, azt régi idő óta az árvai uradalommal közösen gyakorolják.

Mesterséges haltenyészsde csupán egy áll fenn Árva-Váralján. Berendezése azonban ennek is oly primitív, az eddig elért eredmény oly csekély, hogy említésre is alig érdemes.

Gyógyforrásai a megyének nincsenek, hacsak a kútakból meritett polhorai sósvizet és a gyjerovai savanyúvizet ide nem számítjuk. Gyógyászati szempontból csak az előbbi

jöhetne figyelembe. Azonban ennek is oly kevés a vize, hogy a primitív berendezésű fürdőben egyidejűleg legfeljebb 10 kád áll a görvélyes, bujakóros fürdővendégek rendelkezésére.

Az ásványország nagy szegénységének tulajdonítandó főképp, hogy Árvában az iparnak egy neme sem tudott tartós gyökeret verni. A megye egyetlen és főkincse az *erdő* és a *fa*, melynek kihasználásával szorosan függ össze maga a földművelés is, lakosságunk eme fő mellékfoglalkozása.

A termőföld Árvicegyében összesen 419.688 kat. holdat tesz, melyben 222.888 k. h. szántó, 35.668 k. h. rét, 114.923 k. h. erdő, 1.530 h. kert és 44.679 k. h. legelő.

Az árvai uradalom ebből bir összesen 68.917 holdat.

Ha ez összeget a fentebbi termőföld összegéből levonjuk, marad 350.771 k. hold, melyet a lakosságra (81.643) felosztva, esik a megye minden lakosára 4 $\frac{1}{3}$ kat. hold.

A kat. tiszta jövedelem Árvicegyében összesen 361.989 frtot tesz, melyet a termőföld összegére felosztva a mezőgazdaság átlagos tiszta jövedelme holdankint 86 krt tesz. Esik e szerint a megye minden lakójára a kat. tiszta jövedelemből átlag $4\frac{1}{2} \times 86 = 3$ frt. 61 kr., oly csekély összeg, mely eléggé illusztrálja, hogy Árvicegyében a mezőbirtok alig képes a földművelő saját szükségletét fedezni, vagyis, hogy Árvicegye már is inkább a fogyasztó, mint a termelő vidékek közé sorozandó.

Még szembeötlőbben kitűnik ez, ha a számítás a többi művelési ágak elhagyásával csakis a szántóföld tiszta jövedelme után eszközöltetik.

A szántóföld 222.888 hold 87 kr. átlagos jövedelemmel 193.912 frt 56 $\frac{1}{2}$ kr. tiszta jövedelmet eredményez, melyet az összes lakókra (81.643) felosztva, esik a megye egy-egy lakójára 2 $\frac{1}{3}$ 7 kr.

Hazánk többi vidékeivel összehasonlítva a mezőgazdasági birtok csupán három megyében (Csik, Máramaros és Udvarhely) mutat alacsonyabb tiszta jövedelmi fokozatokat. Minél fogva Árvát nagytítás nélkül hazánk legszegényebb vidékei közé sorozhatjuk.¹⁾

A gazdasági termények közül a zab és burgonya s aztán

¹⁾ L. Csáka Károly: »Árvicegye gazdasági és közművelődési viszonyai« című a trsztenai gymnasium 1886/7. évi »Értesítő«-jében megjelent nagy szorgalommal írt tanulmányát.

az árpa az, mely megyeszerte meglehetősen eredménynyel termeltetik. *Rozsot* inkább csak a megye alsó vidékén s itt is csak az Árva-folyó mentén előfordul kisebb aluvialis rónákon vetnek, hol helyes művelés mellett az eredmény is rendszerint kielégítő. *Búza* szintén csak a megye alsó vidékén termeltetik, felette silány eredménynyel. *Hüvelyesekből* borsó vettetik s ez is legfeljebb házi szükségül.

A kerti vetemények közül csupán a *káposzta* bir nagyobb fontossággal, mely a megye egész területén mindenütt megfelelő eredménynyel termeltetik s a burgonyán kívül a lakosság fő élelmi czikkét képezi. Ezen czikk a megye alsó vidékén a házi szükségén fölül is termeltetik s kitűnő minőségénél fogva kivitel tárgyát képezhetné, ha az egyedüli piac (Beszterczebánya) nagy távolsága a termelőnek e tekintetben is óvatosságot nem parancsolna.

Az ipari czélokra szolgáló vetemények közül a lakosok *lent* és *kendert* termesztenek, melyek közül az előbbi kitűnő minőségénél fogva a legnagyobb figyelmet érdemli. 1848-ig s később, míg az országszerte kiépült vaspályák az alvidéket az osztrák gyolcsipar gyárilag előállított czikkeivel el nem árasztották, a lentermelés és a lennek házi feldolgozása felső Árva megye szegény lakosságának egyik fő és igen jövedelmező mellék-kereset forrását képezé. Számos község aránylag nagy jólétnek örvendett, miről a még — bár nagyrészt már csak romladozó állapotban — maig fennálló városi kinézésű lakházak is bizonyosságot tesznek. Ma ezen kézmű-ipar teljesen összezsugorodott s megszűnt a nép keresetforrása lenni. A gyolcs-kereskedés ezen községekben ugyan még ma is, legalább látszólag, némi virágzásnak örvend, de nem támasza többé a kéz-iparnak. Egyesek kezében összpontosul, kik a szomszéd osztrák tartományok gyári iparczikkeit behozzák s országszerte házalva elárusítják. Ezen gyolcskereskedők az egykori gyolcsos községek házaláshoz szokott s telkeik művelésével nem sokat gondoló nagyobbára tönkre ment lakosait zsoldjukba fogadják s elárúsítók (bizományosokul) kocsisokul használva okozzák, hogy ezen nagyobb igényekkel bíró népség valóságos rabszolga-viszonyba jön az árú urához: a gyolcskereskedőhöz, ki a szűkölködő családot előlegekkel ellátva, nemsokára telkéből is kipörli.

Igy látjuk szemlátomást hanyatlani ép azon községeket,

melyek csak nemrég a virágzás legmagasabb fokán állottak s összetett kézzel nézzük, mikép megyen tönkre anyagilag és erkölcsileg a vidék legéletrevalóbb lakossága. Pedig mennél tovább halad ezen kóros állapotok felismerése, annál nehezebb lesz azokat gyökeresen orvosolni. Ma még nem lehetne oly nehéz ezen meddő tevékenységet helyi gyártelepek felállításával s a gyolcs-ipar egészséges alapon való fejlesztése által oly irányba terelni, hogy a gyolcskereskedést űző osztály az elkerülhetlen válságtól megóvattassék, holnap ez már késő lehet s oly socialis kérdéssel fogunk szemben állani, melynek megoldása még hazánk legelső nemzetgazdászainak is fejtörést okozhat.

A megye lakosságának viszonylagos jóllétével, vagyis jobban mondva szegénységével egyenes arányban áll a közművelődés. A honorációrok osztályát nagyobbára a megye alsó vidéke szolgáltatja. Itt összpontosul a régi birtokos nemeség; itt fekszik a megye székvárosa az állami és megyei különféle főhivatalokkal; a kereskedelem, kézmű-ipar, mely különben megyeszerte csak lézeng, itt a megye fővárosában mégis számos egyénnek nyit biztos-keresetforrást. Különben, mint a megye többi részében a kereskedő iparos itt sem élhet kizárólag hivatásának s kisebb-nagyobb mértékben a legtöbben közülök egyidejűleg földműveléssel is foglalkoznak. Végül megemlítendő, hogy itt fekszik az árvai közbirtokossági uradalom igazgatásának székhelye: Árva-Váralja is.

Ezen általános jellemzés után külön-külön fogunk szólni a nagybirtokról, a közép- és kisbirtokról, az állattenyésztésről, az ipar- és kereskedelemről, az igazságszolgáltatás- és közigazgatásról, közegészségügyről és végül a megye közművelődési állapotáról.

I. A NAGYBIRTOK.

A nagy birtokot Árva megyében — mint már fentebb említém — az árvai közbirtokossági uradalom képviseli közel 69.000 kat. holdat tevő kolosszális birtokával, melyből a □-ölek elhagyásával 54.592 kat. hold erdő, 12.193 k. h. legelő, 1.039 k. h. szántó, 1.061 k. h. rét és 39 k. h. kert.

Az erdő túlnyomólag lucz-fenyő állabokat foglal magában, melyek itt 1814 óta üzemtervszerűleg használatnak ki. Az évi vágás-terület akkor 336 (1.600 □-öles) holddal állapított meg.

De ezen üzemterv, mely az akkori viszonyoknak teljesen megfelelt, a hűbériség megszűnte s a jobbágyság felszabadításával tarthatlanná vált, minek következtében az 1865–1868. években egy újabb ideiglenes állabbeírás eszközöltetett, melynek alapján a vágás alá eső évi terület 1869. óta 336 k. holdról 391 holdra emeltetett.¹⁾

Egyidejűleg ezen munkálatokkal az összes uradalmi erdők újabb felmérése és új üzemtervek kidolgozása is munkába vétetett, úgy, hogy midőn 1879-ben az új erdőtörvény életbe lépett, az uradalom is nemsokára azon helyzetben volt, hogy üzemterveit hatósági jóváhagyás végett betérjeszthette. E mellett a letarolt területek befásítása körül is lázas tevékenység fejtetett ki. A mult évtizedek nem egy mulasztását kell vala hirtelen s mielőbb pótolni s újabb közlekedési utak építése által a fakihozatalt is lehetővé tenni. Nagykiterjedésű területek, melyek eddig évről-évre havasi legelőül haszonbérbe adattak, részint, mint véderdők, részint mint fordaszerű erdőmivelésre alkalmas területek az uradalmi erdőtesthez csatolatván, természetszerű rendeltetésüknek visszaadattak. Ezen rendszabály által nemcsak a volt jobbágyok számára kihasított erdőterületek pótlása vált lehetővé, hanem egyidejűleg az uradalmi erdőtest tetemes nagyobbítása által egy oly tőkének az alapja tétetett le, mely, ha a közeljövőben nem is, de egykor kétségkívül dús kamatokat fog hajtani.

A felújításra fordított költség megközelítőleg évenként tészen 2.500 frtot, melyhez hozzáadva a vízlecsapolási árkokra fordított költségeket, az ertési költség évenként átlag 3.000 frtra tehető. Ezenkívül új utak építésére és a meglévők javítására fordittatik évenként 2.000 frt., parterődtítményekre 500 frt., ide nem számítva a felhasznált fa- és fedő-anyag értékét.

Az uradalmi erdők kihasználása terület szerint, vállalkozók által történik. A legközelebb (1885-ben) 10 évre megújított faeladási szerződés szerint évenként 325 kat. hold jön tarvágás alá, melyért a vállalkozók vételár fejében összesen 155.950 frtot, vagyis kat. holdankint 486 frtot fizetnek évenként az uradalmi pénztárba.²⁾

¹⁾ W. Rowland: Statistisch-topographische Beschreibung der Compossessorat-Herrschaft Árva. 76 és kk. l.

²⁾ A holdankinti fatömeg átlag tesz 280 m³, melyből 70% müfa, 30% tűzifa. A luczfenyő-müfa tőára 3³-kint 2.50–5.10 frt., a bükké 30⁰/₀-kal

A fa kifuvározása az urad. erdőkből az Árva-folyó part-jáig nagyobbára tengelyen eszközöltetik. Mind a mellett az uradalom már korán gondoskodott más szállítási eszközökről is. Így a polhorai erdőkerületben már 1825 táján két nagyobb vízfogó épült, mely azóta tetemes költséggel fentartva, folyton használtatott. 1864—1866-ban a zakamenei erdőkerületben 20.000 frt. készpénz költséggel egy új vízfogó és két duzzasztó épült. Ezen kívül 1868—70-ben a mutnei kerületben már egy negyedik vízfogó is épült, ez azonban a talaj szivárgó voltánál fogva hasznavehetetlennek bizonyult. Hasonló sors érte a polhorai erdőkerületben közel 10.000 frt. költséggel épült Lopresti-féle vaspályát, mely szintén csak a szállítási eszközök szaporítására irányzott jóakaratu sikertelen kísérletnek tekintendő.

A nyers anyagnak műszaki feldolgozására néhány számba sem vehető vízi-fűrészzen kívül két gőz fűrész áll fenn az uradalomban és pedig az egyik a zakamenei, a másik a polhorai erdőkerületben. Mindkettő az anyag-kifuvározásának könnyítése érdekében a korábbi vállalkozó költségén épült s jelenleg az uradalom által megvétetvén az újabb tíz évi szerződési évadra az új vállalkozónak külön szerződés mellett adatott haszonbérbe.

Ezen két telepen kívül az árvai uradalomban más fa-fogyasztó mű nem áll fenn, ha csak a sirokai urad. szeszyárat s a váraljai téglavetőt is ide nem számítjuk.

Az 1850-es években az uradalom egy vaskohó műtelep felállítását is czélba vette. Az erre fordított, közel 150.000 frt.-nyi költség azonban, az uradalmi területen előforduló vas-ércz silány volta s a messze vidékről való szállítás nehézségei miatt szintén csak kidobott pénz volt.

Az urad. erdők mellékhaszonvételei között első sorban az erdei és havasi legelőt kell érintenem. Ez (mintegy 13.100 k. hold) évről-évre igen mérsékelt haszonbér mellett egyes községeknek szokott haszonbérbe adatni s átlag 20.000 frtnyi jövedelmet hoz. A látszólag megfelelő hasznót, melyet az uradalom ezen legelőből húz, igen problematikussá teszi ama

kisebb, a vörös fenyőé 20%-kal magasabb. A kemény tűzifa tőára 0.13—1.35 frtig, a lágy tűzifáé 8—65 kr.-ig. Az átlagos termelési költség m³-kint a műfánál 50—60 kr., a vágásból az utig 30—40 kr., fuvározás az usztató patakig mértföldenkint 1 frt., 1 frt 10 kr., a fenyőnél 80 kr.

kár, mely a legeltetés gyakorlása következtében szinte elkerülhetetlen. Mind a mellett egynél több tekintet ezen gazdasági rendszer fentartását javálja. A fakifuvározás lehetősége a nép marha-állományának nagyságától van feltételezve s minthogy a községi legelő, mint alább látni fogjuk, egyáltalában nem felel meg a földművelést űző lakosság igényeinek, de sőt a normális marha-létszám fentartására határozottan elégtelen; az uradalomnak egyelőre nem marad más választása, mint hogy a havasi legelőket saját jól felfogott érdekében ezentúl is mérsékelt áron azon községeknek adja haszonbérbe, a melyekre a fa kifuvározásánál leginkább rászorult. Némi fontossággal bír még a fakéreg, mely utóbbi időben élénk kereslet tárgya.

Az urbéri szabályozási és tagosítási pörök az uradalomhoz tartozó összes (81) községekben már évek előtt befejeztettek. Minthogy az uradalom majorsági földekkel a legtöbb községben nem birt; a mindenütt túlszúk községi legelőből öt törvény szerint megillető rész elkülönítésétől többnyire elállott; a tagosítást pedig magok a volt urbéresék sem kívánták: a szabályozás a legtöbb községben tulajdonképen csak az urbéri fajzási szolgalm- és a helyenkint előforduló maradéktöldek megváltására szorítkozott. Az urbéri fajzással bíró községek közül egyébiránt 58 község, már régi időktől fogva elkülönített erdőterületekkel birt, melyekben a volt jobbágyok az urbéri fajzást, az uradalom felügyelete alatt már 1848 előtt is gyakorolták. E szerint — a mennyiben a »községi erdők« egyezségileg változatlanul mentek át a volt urbéresék tulajdonába — az uradalom a fajzási szolgalmat voltaképen csak 23 községben váltotta meg, ily czímen összesen közel 4.000 kat. holdat hasítván ki az uradalmi erdőtestből. Ezen területet az urbéri telkek számával elosztva, kitűnik, hogy az urbéri fajzás szolgálma telkenkint átlag $3\frac{1}{2}$ —4 holddal váltattott meg. Ha ezen átlagos mérték magában véve elég szerénynek mondható, úgy viszont, tekintve, hogy a volt jobbágyok fajzása mindenütt csak a törvényes mértékre szorítkozott s hogy a kihasított erdőterületek csaknem kivétel nélkül a községhez legközelebb eső uradalmi erdők színejavát képezték, kétségtelen, hogy a fajzási szolgalm mindenütt dúsán volt kárpótolva s azon mértéket, melyre a volt jobbágyok törvény értelmében igényt támaszthattak, jóval felülmulta.

A kisebb kir. haszonvételek közül az uradalomra nézve kiváló fontossággal csakis az italmérési regalejog birt., mely legujabban az állam részéről megváltatván, egyezségileg 1,158.892 frttal kárpótoltatott.

Az árvai közbirtokossági uradalom összesen 17 községben gyakorolja a kegyuri jogot s a közbirtokosság az ezzel járó kötelességeket ma is azon hagyományos nagylelkűséggel teljesíti, mely örökségképen szállott reá elődjeiről. Azon 27 év óta, hogy id. gr. Zichy Edmund áll az uradalom élén, összesen 27.000 frt fordítottatott a patronális épületek javítására s közel 70.000 frt. költséggel két új templom épült. Kétségtől kivül oly jelenség, mely hazánkban mai nap ritkítja párját.

Az árvai uradalom mezőgazdasága az Árva-Váralja községéhez tartozó, mintegy 360 kat. holdnyi házilag kezelt sirokai pusztai birtokra (majorra) szorítkozik. Az átlagos jövedelem holdanként 10 frtra tehető; még mindig oly eredmény, mely eléggé bizonyítja, hogy megfelelő tőkebefektetés s helyes kezelés mellett a földbirtok Árvában is kielégítő jövedelmet biztosít.

Gazdasági gépek közül a sirokai major egy 6 lóerejű cséplő-géppel, egy Garret-féle sorvető- és egy gereblyével van ellátva.

Nem hagyhatjuk említés nélkül a lokecai 19 holdnyi műrétet sem, mely 15 év előtt Blumberg Gusztáv alsó-ausztriai mérnök tervei szerint rendeztetett be 19.000 frt. költséggel. Ezen rét egyáltalában nem felel meg a hozzá kötött várakozásoknak. A vidék, hol a mű-rét készült, jóformán minden előfeltételt nélkülöz, mely *a kielégítő eredményt biztosíthatná*. A talaj silány, a víz, mely öntözésre használatik, hideg, humus tartalma jóformán nincs és a mi fő, az éghajlat zord. A talajjavítás mesterséges trágyanemekkel megkísértetett: de minden kézzel fogható eredmény nélkül. Természetes trágya itt drága pénzen sem kapható, egyelőre tehát kilátás sem lehet arra, hogy a beruházási tőke valaha megfelelő kamatokat hozhatna. Szóval a mesterséges rétöntözés berendezése itt szintén csak oly kísérletnek tekintendő, mely óvó példa gyanánt szolgálhat a rétbirtokosoknak, hogy az efféle beruházásoktól tartózkodniok kell.

Az árvai uradalom a nélkül, hogy hitbizomány volna, sok tekintetben ennek jellegét viseli s magánjogi tekin-

tetben valóságos unicum hazánkban. Alapítója bethlenfalvi gróf Thurzó György, ki 1614-ben kelt s királyi jóváhagyást nyert végrendeletében az örökösödési rendet az elsőszülöttség szerint előbb a fiágra, azután pedig a leányágra is kiterjeszté, akként, hogy a fiág kihaltával a birtok osztatlan állapotban a leányágra szálljon. A hitbizományi birtok igazgatását az alapító ez esetben legidősb leányára bízta, ki férjével együtt csupán arra köteleztetett, hogy az osztatlanul kezelt birtok évi jövedelmét többi testvérjével is megosztssa. A család férfiágon Thurzó Imrében már a XVII. század elején kihalván, a birtok a leányágra szállott s annak igazgatását 1626-ban csakugyan a legidősb leány Thurzó Ilona férje gróf Illésházy Gáspár vette át. Ez alkalommal dolgoztatott ki ez utóbbi számára az »utasítás« is, mely idő folytán a szükséghez képest módosítva, az uradalom igazgatásának maig is alapul szolgál.

Az igazgatói, vagy mint ma nevezik, *főkormányzói* tisztt, később az elsőszülöttségi sorrend mellőzésével a vérséghez tartozó közbirtokosság által szabad választás útján és élethossziglan tölthetett be s tölthetik be ma is; a megválasztott egyén, valamint az esetleg megváltoztatott alapszabályok minden alkalommal kir. szentesítés végett ő felségének is bejelentetvén. A korlátlan teljhatalmú főkormányzó (jelenleg gr. Zichy Edmund) élethossziglan megválasztatván, eljárásáért csak az évenként egyszer — rendszerint Budapesten — megtartatni szokott közbirtokossági gyűlésnek felelős.

Az árvai uradalom, mint ilyen »néh. gr. Thurzó György mindkét ágon leszármazó ivadékaik«-ra van telekkönyvezve, a nélkül, hogy egyszersmind a közbirtokosok nevei is ki volnának tüntetve. A birtokarány csak az uradalmi igazgatóság-nál vezetett u. n. »jövedelem-felosztási táblás kimutatásokból« (adrepartmentális táblákból) tűnik ki. Valamennyi közbirtokos nevét azonban ez sem tartalmazza. Sok esetben a közbirtokosok egész csoportja csak egy collectiv név alatt, mint »X. Y. jogutódjai« szerepel. Az ily részekre eső jövedelmet egy közös meghatalmazott kezeli s az uradalmi kezeléség befolyása nélkül osztja fel az érdekettek között.

Az uradalmi közbirtokosok sorában hazánk legelőkelőbb családainak neveivel találkozunk, sőt nagyítás nélkül állíthatjuk, hogy Magyarországon tán nincs oly előkelő főúri

család, melynek egy vagy több tagja nem volna a közbirtokosságban képviselve. S a mi a legsajátságosabb, az ama tény, hogy az uradalmi közbirtokossági gyűléseken az urad. alapszabályok szerint csak is a Thurzó Györgytől tetteleg le származó ivadékok bírnak szavazati joggal. Ezen jogukat az illetők fejenként még akkor is gyakorolhatják, ha évi jövedelmök csak egy-két forint volna is; míg ellenben azok, kik vétel útján jutottak a birtokhoz, bármily tetemes legyen is részük, az administratióból teljesen ki vannak zárva s a fő-kormányzó megválasztatásába nem folyhatnak be.

A sollecismus, mely ezen sajátságos gyakorlatból kiri, már a 40-es években feltűnt s egy Deák Ferencz volt az, ki egy ízben azt az országgyűlés előtt is szóba hozta... Hanem: »volenti non fit injuria«. A közbirtokosok közül a legtöbb bizonyos ambíciót helyez abba, hogy a közbirtokosságnak tagja s rendszerint már ezen okból is egyetért a birtok osztatlan kezelésével; az acquisitek pedig már előre tudták, hogy a birtokrészt csak az említett jogmegszorítással szerezik meg.

Meddig fog még ezen sajátságos jog és birtokviszony fennállani? Ki tudná megmondani; de hogy fentartása ezen megye lakosságának ma még érdekében áll, az egy oly kétségtelen tény, mely iránt legalább itt a megyében minden hazafias gondolkozású ember tisztában van önmagával. Az uradalmi erdők és a mezőgazdaság gondos művelése; a rend, mely az uradalmi administratio minden ágánál tapasztalható; a páratlan jótékonyosság, melyet az uradalom mindenütt s minden alkalommal gyakorol; tisztikarának példás hazafisága: oly kultur-tényezők, melyeket alig lehet elég nagyra becsülni.

II. A KÖZÉPBIRTOK ÉS A GENTRY.

Árvmegyében a középbirtok azon kis számú nemesi »curiára« szorítkozik, mely a gyakori osztályok által még nem kisebbedett annyira, hogy a tulajdonos önmaga kénytelen az eke szarvához nyúlni, vagy kenyerét másfelé keresni. Ilyen is azonban alig van már tiz a megyében, melyek közül gazdasági szeszgyárral csak négy bír.

Hogy ily körülmények között rendszeres gazdálkodásról a legtöbb esetben szó sem lehet, az csak természetes. A föld-birtokos marhájának létszáma nem felel meg a birtok kiter-

jedésének s ekkép kezdetlegesen előállított és kezelt trágyája sem elegendő arra, hogy rendszeres váltó gazdaságot behozhatna, minélfogva a termés is rendszerint silány s alig hoz annyi jövedelmet, mely egymagában csak a legszerényebb igényeknek is megfelelhetne. Innen van, hogy a legtöbb földbirtokos, a gazdálkodást csak mellékfoglalkozásnak tekintve, rendszerint megyei hivatal után lát, mely mellett még mindig elegendő időt talál kis gazdaságát is — ha ugyan haszonbérbe nem adta — úgy, a hogy ellátni. Ama kis erdő, mely a gazdaságot emelhetné, rég elpusztult s ha az esővíz még teljesen nem mosta le a humus réteget a meredek hegyoldalakról, legfeljebb silány legelőül szolgál, de jövedelemforrás megszűnt lenni. A földbirtokos jól érzi anyagi helyzete ezen nyomasztó voltát s mert tudja, hogy saját fokozott igényei örökségként átszállanak gyermekeire is, igyekszik ezeknek is oly nevelést adni, hogy mindkét pályán megfelelhessenek. Kivételesen megtörténik ugyan, hogy egy-egy birtokos nemes más pályára szánja gyermekét; de nincs köszönet benne: »naturam si furca expelleris tamen, usque recurret.« Nemes ember fia, ki földbirtoka után meg nem élhet, nálunk ma csak katona lehet, vagy — jogász. De hisz erről lesz még alkalmunk szólni. Térjünk vissza a közép-birtokhoz.

»Rongyos ólak, sáros udvar«. Ezt írhatnók kevés kivétellel devise-ül a legtöbb nemesi curia kapujára. Az udvaron — ha ugyan fű nem lepi — szerte-széjjel a rozszant szekerek és gazdasági eszközök, melyek között bokáig érő sárban, álmosan tipeg tegnaptól átázott bocskorában a béres s ha a szemközt álló jobb időkről tanuskodó udvarház el nem árulná, alig hinnók, hogy urasági udvarban vagyunk. Ez a szabály s a hol ez máskép van, ott biztosra vehetjük, hogy a ház ura egyszersmind megyei tisztviselő.

A közép-birtok elenyészőleg csekély voltának tulajdonítandó, hogy Árvamegyének nincs gazdasági egylete. Évekkel ezelőtt, midőn az alkotmányos étellel a társadalmi érintkezés is némi lendületet nyert, a kormány sürgetésére itt is alakult ugyan egy gazdasági egylet, mely néhány lelkes férfiú fáradhatatlan buzgósága következtében szép fejlődésnek indult. De a részvétlenség lassankint ezekben is lelohasztotta a tüzet. A titkár megunt a sok meddő fáradságot s leköszönt; pénzre nem volt az egyletnek, hogy fizetéses titkárt alkalmazhatott

volna s e mellett megtörtént, hogy egy az egylet által tót nyelven kiadott kis műben a »Kertészet- és fatenyésztésről« a fenyő-szú (*bostrichus typographus*), mely ellen akkor éppen irtó-háború folyt, teljesen ártatlan kis rovarként tétetett említés, mi oka lőn, hogy az árvai uradalom összes erdészeti tisztviselői az egyletből kiléptek. Ezzel meg volt pecsételve az egylet sorsa. Egyletünk azóta csak szunnyadoz, ha ugyan meg nem halt már; a miről semmikép sem árthatna biztos tudomást szerezni úgy a közönségnek, mint a kormánynak.

Hogy egy gazdasági egylet, úgy a közép-, mint a kisbirtokosok érdekében itt is igen üdvös tevékenységet fejthetne ki, az tagadhatatlan. Nálunk azonban minden efféle kísérlet hajótörést szenved a gazdaközönség végzetetlen szegénységén. A középbirtokosok egymagukban nem képesek az egyletet fentartani; a kisbirtokos pedig irtózik minden garas kiadástól, melynek kézzelfogható hasznát nem látja. Ehhez járul még a nyelv kérdése is. A középbirtok nagyrészt még ma is a kis számú nemesség kezén van, mely magyarnak érzi és vallja magát s attól, hogy az egylet ügykezelési nyelve kizárólag magyar legyen, semmi szín alatt sem állana el; míg a földművelő nép között mindig termékeny talajra találunk a rosszakaratú izgatók, kik a magyar ügykezelési nyelvvél bíró egylet ellenségei.

A mi egyébiránt a középbirtoknak életképességét Árvamegyében aláássa, az a súlyos szeszadó-törvény. Szeszgyár nélkül a középbirtok Árvában nem prosperálhat. A talaj szegénységét csak a trágya pótolhatja. Ennek megfelelő mennyiségben való előállítás marhahizlalás, ez pedig szeszgyár nélkül nálunk nem is képzelhető. Azon csekély előny, melyet a törvény a gazdasági szeszgyáraknak nyújt, semmiféle arányban sem áll azon örökös beruházásokkal, melyek a folyton változó rendszer következtében a gyártulajdonosra hárulnak s utóbbit elvégre is az üzem beszüntetésére kényszerítik. A tökehiányon kívül ennek tulajdonítandó főleg, hogy megyénkben új szeszgyárak nem keletkeznek, sőt ma-holnap még a fennállók is teljesen abban hagyatnak. E mellett felhozhatnók még ama sokféle apró zaklatásokat is, melyeknek a szeszfüzde tulajdonosa ki van téve s melyek okozzák, hogy nálunk ma a haszonbérletekre már vállalkozó sem akad.

A korábbi időben, míg a vaspályák országszerte még ki

nem épültek s a hiányzó gabonát messze földről rossz utakon kellett a megyébe behozni, a középbirtok tulajdonosa abban talált némi kárpótlást, hogy nagy fáradsággal természetett gabonáját aránylag magas áron értékesíthette. Most azonban ezen előny teljesen megszűnt. A fővárosi hengermalmok lisztgyártmányai mindinkább kiszorítják a helybeli primitív szerkezetű vízi őrlőmalmok silányabb minőségű liszt-termékeit s okozzák, hogy a gabona itt helyben gyakran még csak a budapesti piaczi árak mellett sem értékesíthető.

Ily körülmények között tehát a földbirtokos akaratlanul is intenzívebb gazdasági rendszer behozatalára volna utalva. Minthogy azonban ehhez nálunk *minden* előfeltétel hiányzik, túlzás nélkül állithatjuk: *hogy a középbirtoknak órái Árva-megyében számítva vannak.*

III. A KISBIRTOK ÉS A PARASZT.

Árvamegye összes területének tizenkilencz. húszadrésze — mint már fentebb említők — 1848-ig az árvai közbirtokos-sági uradalomhoz tartozott. Minthogy pedig ez utóbbi nagyobb kiterjedésű majorsági földekkel egy községben sem birt, önként következik, hogy a megye termőföldének nagy része ma is a volt jobbágyok kezén van, vagyis, hogy a megyében a parasztbirtok túlnyomó.

A változott jog- és birtokviszonyok a parasztbirtokban jóformán semmi változást sem idéztek elő; kivéven talán azt, hogy a birtok feldarabolását tiltó törvény megszüntével a már különben is apró telkek még inkább feldaraboltattak.

A paraszt ember Árvamegyében általában ma is csak azon kezdetleges gazdálkodási rendszert követi, melyet szászadokkal előbb az ő apái is követtek. E tekintetben a megyeszerte keresztülvitt urbéri birtokrendezés sem volt képes lendületet adni. A birtok-tagosítástól az árvai paraszt általában irtózik s ha mégis részánja magát, akkor a tagosítás nem egyéb a határ újabb feldarabolásánál. Hogy a jobb minőségű földet egy más dülőben fekvő hason minőségű vagy egyenértékű csekélyebb osztályzatú földdel kárpótolni lehessen, az sehogys sem fér a fejébe. Innen van, hogy a községek a bíróság által elrendelt tagosítástól rendszerint elállottak.

Közös legelővel csak az alsó-árvai községek birnak. A legelő egyébiránt a legtöbb községben csak egyes elszórt

kisebb területekből áll, melyek folytonos — senki által nem gátolt — foglalások által kiséltítve, távolról sem felelnek meg a gazdák által tartott marha létszámának. Ily körülmények között a község szinte kényszerítve van, hogy a rendszerint elpusztított községi erdőt is legelőül használja, vagy hogy az uradalomtól havasi legelőt vegyen haszonbérbe.

Sajátságos, hogy némely községben a havasi bér fizetéséhez az oly községi lakosok is hozzájárulnak, kik a havasi legelőt egyáltalában nem vették igénybe; mi abban találja magyarázatát, hogy az ekkép megadóztatott — rendszerint túlszegény — lakosoknak viszont megengedtetik, hogy tehenüket, kecskéjüket, sertésüket vagy ludaikat a község határában legeltethessék, habár ott kis házukon kívül más ingatlan vagyonnal nem bírnak is.

Erdővel a legtöbb község vagy már eredetileg (emlékezetet meghaladó idő óta) vagy az urbéri szabályozások keresztülvitele óta bőven volt ellátva s a parasztbirtoknak itt, mint a felsővidéki községekben hatalmas támaszául szolgálhatna, ha a községi erdő azon gondozásban részesült volna, melyet ezen nemzetgazdászati ág oly nagy mértékben megérdemel. Ez azonban — fájdalom — nem történt s nem történik még ma sem, daczára az erdőtörvénynek, melynek szigorú végrehajtása, mint alább látni fogjuk, szinte lehetetlen. Az erdő kihasználása, a letarolt területek felújítása, az értékek tilalmazása körül 1848. óta annyi s oly nagy visszaélések követettek el, melyeket egy század alatt sem lehet jóvá tenni.

Hogy a trágya a jó termés előfeltétele, azt az árvai földmivelő átlátja, hanem azért a trágyával nem sokat gondol. Trágyagödröt nem épít, de még a trágyadombnak szánt hely kiválasztásánál is rendszerint kényelmi szempontok vezérlik. Ha istállója véletlenül lejtős helyen épült, a trágyadomb is itt van s a gazda nem bánja, hogy trágyáját az örökös eső kilúgozza s hogy a trágyalé is teljesen kárba vesz.

Gazdasági eszközei is a régiéek. Ekójét, boronáját, de még szekerét és szánját is maga a gazda készíti s e tekintetben ügyessége valóban bámulatos. Gazdasági gépek közül jobb gazdáknál itt-ott — főleg a megye alsó vidékén — a szecs kavágógéppel találkozunk, melyet olykor több gazda közösen szerez meg és használ.

Azon különbség, mely Árvamegye *alsó* és *felső* vidéke

között földrajzi éghajlati és ethnographiai tekintetben fennáll, a paraszt-birtoknál is észlelhető; míg ugyanis Alsó-Árvában a határ dűllőkre van felosztva, addig Felső-Árvában s nevezetesen a galicziai határszélekhez közelebb eső községekben az u. n. zsinóronkénti felosztás (snuri) divik. Ezen felosztáshoz képest a két csoporthoz tartozó községekben a gazdálkodási rendszer is teljesen különböző. Intenzív gazdálkodásról természetesen ezen gazdasági csoportok egyikénél sem lehet szó.

Az *alsó-árvai* községekben a határ rendszerint 5—6 dűllőre van osztva, melyek közül egy — mint ugar — a túlszűk közös legelőt némileg pótolni volna hivatva. A vetemények sorrendjét illetőleg a különböző fekvésű határookban lényeges eltérések tapasztalhatók. Ott, hol a rozs megterem, a trágyázott földbe ezt vetik, mire burgonya, árpa (olykor lóherével) vegyes és zab következik. A távolabb eső dűllőkben fekvő szántóföldek, vagy épen nem, vagy csak igen ritkán trágyáztatnak s rendszerint csak minden második, sőt harmadik évben vettetnek be zabbal, mely még így is alig ad többet egy-két magnál.

Aránylag legtöbb gond fordittatik még a beltelekhez legközelebb eső, ezzel a legtöbb esetben összefüggő káposztakertek művelésére. Ezek minden évben trágyáztatnak s a káposztán kívül gyakran kender- és lenvetésre is használtatnak. Burgundi répát csak néhány községben ültetnek a jobb-módu gazdák.

A kertészettel a paraszt ember különben nem foglalkozik. Alig néhány négyszögölnyi kis kertje, melynek vesszősövényét minden tavasszal gondosan megújítja, csak arra való, hogy káposzta plántát szolgáltatson. A dudvával benőtt ágyakban aztán néhány kúszó-bab s egy-egy napraforgó nő, díszül a kertnek. Gyümölcsfát nem ültet, részint mert erre hiányzik kertjében a tér, részint pedig mert a mostoha éghajlat végtelenül megnehezíti a gyümölcsfa-tenyésztést.

Árvamegye *felső* vidékén s nevezetesen a Galicziával határos községekben a határ, mint mondva volt, u. n. »zsinórokra« van felosztva. Itt minden gazda egy darabban bírja — a legelővel együtt — szántóföldjét, mely szűkebb vagy szélesebb szalagként a határ egyik végétől annak másik végeig terjed. A birtok nagysága szélesség szerinti ölekben nyer kifejezést s minthogy telekkönyvileg is úgy van az illető

tulajdonos nevére bekebelezve, előforduló adás-vételeknél — sajátságos módon — »ölszámba« adatik és vétetik.

A földbirtok ezen felosztásának meg vannak a maga előnyei, de hátrányai is szembeszökők. A gazdára nézve — kinek udvara, mint egy pusztai birtokosé, rendszerint a telek közepén épült — előnyös, hogy a házához, udvarához közelebb eső szántóföldeket aránylag kisebb költséggel jobban művelheti; hátrányos azonban, hogy marhája számára ő maga kénytelen pásztort tartani s birtokát a szomszéd lábas-marhájának károsításaitól megóvni. Minthogy arról, hogy bár két-három szomszédos birtokos egy közös mezei csüsztt tarthasson, szó sem lehet, e tisztet rendszerint a család apraja látja el. Ezen kívül a csapások és átjáró utak költséges léczkerítések és sövényekkel vannak kerítve. Sok esetben pedig, hogy a vetések a kártól megóvassanak, hosszú zsineggel egy a földbe vert czölöphöz kötik a marhát vagy sertést, mely aztán a zsineg hosszának megfelelő téren legelész.

A gazda — mint az alsó vidéki községekben — itt is bizonyos ambíciót helyez abba, hogy szántóföldjeit, bármi távol feküdjenek, megmunkáltatásuk bármi fáradságos legyen, parlagon ne hagyja. A szegény ember jól tudja, hogy fáradsága díjául *tisztán* még csak ama kis szalmát sem tekintheti, melyet meredek hegyoldalakban fekvő szántóföldjeiről marhája, szekere nagy veszedelmével őszzsel be fog takaríthatni. De hiszen ő »gazda« — mondja ilyenkor — s szégyennek tartaná, ha nem volna képes valamennyi szántóföldjét bevetni. Hogy ezen álszeméremből üzött külterjes gazdálkodás csak a közelebb eső földek alapos megművelésének rovására történhetik, azt tán felesleges emlitenünk. De erről ki győzhetné meg a hagyományokban megmerevedett gazdát? Tán az iskola! Kétségkívül. Azonban gondoljuk meg, hogy ezen elszórt községekben, hol a tanítási idő különben is inkább csak a téli hónapokra szorítkozik, a gyermek — egészsége veszélyeztetése nélkül — látogathatja-e az iskolát úgy, hogy ott írás-olvasáson kívül egyebet is tanulhatna, mint tán a kathekizmust? Pedig ennek tanítása reá nézve egyénileg sokkal fontosabb mindennél. »Mert szegénynek drága kincs a hit, tűrni és remélni megtanít.«

Minthogy ily viszonyok mellett s a befektetési tőke teljes hiányában a parasztbirtok itt, mint Árvamegye alsó vidékén,

csak a legritkább esetben képes a család fentartásához szükséges eszközöket szolgáltatni, önként következik, hogy a gazda a legtöbb esetben más kereset után is néz. Az uradalmi erdőtésekhez és fa-anyag előállításai telepekhez közelebb eső községekben a fa és fa-anyag kifuvározása képezi a nép legfőbb s egyszersmind legjövedelmezőbb mellékfoglalkozását. Az Árvafolyó mentén fekvő községek lakói ezen kívül még a fausztatás és tutajozással is foglalkoznak, az állami út mellett fekvő községek pedig kavicsshordás és kavicsstöréssel. Mint-hogy a földmives szűk termése rendszerint csak szűken felel meg a házi szükségletnek, ezen mellék-kereset az, melyből készpénzbeli kiadásait az állami törvényhatósági és községi adókat, legtöbb esetben pedig még a havasi bért is fizeti.

Azon mostohább viszonyok között levő községek lakói, kik az említett mellékkereset forrástól távolabb esnek, vagy attól teljesen elzárva, a megyén kívül keresnek foglalkozást. Alig, hogy a tavaszi munka befejeztetett, megindul a »népvándorlás.« Kisebb-nagyobb csoportokban látjuk ilyenkor nap-nap mellett azokat a szelid, halavány arczu siheder legényeket és leányokat, sőt gyakran alig 12—14 éves gyermekeket is, egy-egy »világlátott« erélyesebb kinézésű a scrozásnál felszabadult korosabb férfi s tapasztalt, komoly arczu matrona vezetése mellett hátukon könnyű batyujukkal, gyors léptekkel fütyürészve, dalolva, dévajkodva, hegy vonulnak Rózsahegy felé, honnan aztán a visszamaradó kísérőktől keserű könyvek között bucsut véve, gőzkocsi röpíti szegényeket az »ígéret földjére«, ha ugyan mind végig gyalog nem kell menniök! Ősszel aztán jóval kisebb csoportokban, batyujuk súlya alatt görnyedve, feltört lábbal látjuk őket ismét visszatérni s a napbarnított fonnyadt arczu vitézekben alig ismerünk a kedves vidám gyermekekre. Hány esett közülök hivatásának áldozatul, hány maradt vissza az ország kórházaiban? Ki tudná megmondani! Ezekre nem terjed ki a statisztika figyelme; de fogalmat nyujthat a magas százalék, mely a megye lakóira »kórházi alap« czimén törvényhatósági pótdóként kivettetik... A szerencsésen visszatértek keresménye a kor és viszonyokhoz képest 20—50 frt között váltakozik s hogy ezen csekély összeget is elérj, csak a végzetetlen nélkülözéseknek s a nép igénytelen életmódjának köszönhető.

Az árvamegyei földmives kimondhatatlan szeretettel

csüng szűk telkén, melytől rendszerint csak a legnagyobb szükség kényszere alatt válik meg. Ezen szivós ragaszkodásnak egyik sajnós következménye a paraszt telkek végzetetlen feldarabolása; de viszont ennek köszönhető az is, hogy a kivándorlás Amerikába, mint ez némely felvidéki megyében tapasztalható, itt eddig inkább még csak a kivételek közé tartozik. A kivándorlási hajlam különben ragadó, mint a nyavalya s újabb időben — sajnós — nálunk is már nagyobb arányokat kezd ölteni. A kivándorlók rendszerint fiatal eladósodott telkes-gazdák, kik ha az adósságaik törlesztésére szükséges összeget megszerezték, házi tűzhelyeikhez ismét visszatérnek. Kivándorlásuk célpontja rendszerint Canada vagy Chicago, hol keresményükből évenként 300, sőt 400 frtot is félretesznek. Hogy a kivándorlók közül sokan ott maradnak, vagy hogy a visszatérők itt hagyott nejeiket gyakran másnak a karjaiban találják, szintoly kevésbé képes azokat, kik egyszer a kivándorlási betegségbe estek, az utazástól visszariasztani, mint ama nehézségek, melyeket a kormány és a hatóságok a kivándorlók elé gördítenek.

Arra, hogy ezen züllött anyagi viszonyok közé jutott, de testileg-lelkileg ép és romlatlan népet hazánk kevésbé népes alföldjén megtelepítsék s a kivándorlástól ez által visszatartsák, úgy látszik, senki sem gondol s az államjavak időszakonkénti eladásából befolyó momentán jövedelem kedvéért elég könnyelműen áldozzuk fel azon óriási tőkét, mely a kivándorlók munkaerejében rejlik.

IV. ÁLLATTENYÉSZTÉS.

Árvamegye közgazdasági viszonyainak általános hanyatlását, mely már a mind gyakoriabbá váló kivándorlásokból is következtethető mindennél élénkebben illusztrálja a mezőgazdasági statisztika s nevezetesen a hasznos háziállatok létszámának rohamos apadása. Itt már csakugyan mindennél hangosabban szólanak a számok s azért legyen szabad ezekkel is foglalkoznunk.

A hasznos háziállatok számát Árva megyében az 1870. és 1884. évi időközben következő táblázat mutatja:¹⁾

¹⁾ Ezen táblázatot a »Mezőrendőrségről« szóló törvényjavaslat mellékleteiből állítottuk össze.

Házi állatok	1870.	1884.	K ü l ö n b ö z e t	
			számokban	százalékokban
Ló	10.283	7.933	— 2.350	— 22 ⁸⁰
Szarvasmarha .. .	47.110	35.113	— 11.997	— 34 ¹⁶
Juh	20.767	32.222	+ 11.455	+ 55 ²⁰
Sertés	12.876	9.419	— 3.457	— 26 ⁸⁰
Összeg .. .	91.036	74.687	— 16.349	— 28 ⁹⁶

Ezen kimutatásból kitűnik, hogy a hasznos háziállatok közül csakis a juh mutat gyarapodást, míg a többi háziállatoknál a létszám kivétel nélkül tetemesen apadt. Bár mily örvendetes magában véve a juhállomány ily nagymérvű gyarapodása a marhaállomány oly nagy apadásával szemben, az végzetlenül elszomorító tünet s a tőkeapadás, mely a fentebbi számokban kifejezést talál, megdöbbentő. És ha azt vélné valaki, hogy a ló- és marha-állomány, mely quantitative annyira apadt, tán qualitative gyarapodott, az igen csalódnék. Értekezésünk folyamán már fentebb elmondtuk, mikép igyekszik az a szegény földmíves súlyosabb szarvasmarhája eladása által egy kis pénzhez jutni; fiatal marháját idő előtt mikép kényszeríti a legsúlyosabb munkára: s azért e helyütt tán szükségtelen emlitenünk, hogy ily körülmények között a marha-állomány minőségileg is csak hanyatlott. S ugyanez áll a lovakról is. Az a szegény pára, mely télen a fakifuzarozásnál, nyáiban a mezei munkában szinte haláláig elcsigáztatik, tenyész-anyagot nem szolgáltatathat.

Fajnemésítésről csak a lovaknál lehetne szó. A megyében fennálló két, egyenkint három ménnel ellátott állami mén-állomáson ugyanis átlag összesen 230 kancza fedeztetik évenként, vagyis körülbelül 8%-ka az egész kancza-állomány-nak. Az aránylag mérsékelt fedeztetési díjak, valamint az időszakonként kiosztott állami lótenyésztési jutalom-díjak, kétségkívül némi ösztönül szolgálnak, hogy olykor még a szegényebb sorsú földmíves is, több gondot fordítson a lótenyésztésre: de a végeredmény a fentebb előadott okoknál fogva, csak vajmi csekély.

Magánbirtokosok hágóméneket nem tartanak s a kanczák fedeztetése többnyire a legelőkön történik, fedezésre még nem is alkalmas méncsikók által.

A szarvasmarha-tenyésztés is csak azon szűk korlátok között mozog, melyeket a mostoha anyagi viszonyok szab-

nak a gazdaközönség elé. Tenyész-bikával a legtöbb község el van ugyan látva, az apa-állat kiválasztásában azonban szintén csak az anyagi eszközök határoznak. Néhány évvel ezelőtt midőn az árvamegyei gazdasági egylet még némi élet-jelt adott magáról, az állam által rendelkezésül bocsátott pénz-összegezen ismételve hozattak allgauti és egy ízben pinzgauti tenyész-állatok, de a senki által meg nem figyelt eredmény, mely ezen tenyészmarha behozatala által kétségkívül eléretett, azóta régen elenyészett.

Juhok közül általában azon legközönségesebb kétnyiretű magyar (erdélyi) faj van elterjedve, mely az itteni éghajlatnak leginkább képes ellentállani. Finomabb fajta juhot (birkát) kivételesen csak Árvamegye alsó vidékén tartanak némely közép-birtokosok.

A sertés megyeszerte kitűnő eredménynyel tenyésztetik s finom (Yorkshire vegyülék) fajánál fogva, főleg a megye alsó vidékén nagy keresletnek örvend. Hogy a tenyésztés ezen hasznos háziállatnemnél is hanyatlást mutat, azt főleg azon ténykörülmenynek tulajdonítanak, hogy a hizlalásra rendelkezésül álló egyetlen termény — a burgonya — a szesz-főzde-tulajdonosoknál mindig kész vevőre talál s ekkép értékesítve a termelőnek rendszerint magasabb s a mi fő, biztosabb hasznót hoz. A sertés-állomány hanyatlását egyébiránt némileg ellensúlyozza azon örvendetes jelenség, mely a nemesebb faj elterjedésében észlelhető.

V. IPAR ÉS KERESKEDELEM.

Azon eszközök között, melyek az árvamegyei kisbirtokos végső romlásának s egyidejűleg a mind gyakoriabbakká váló kivándorlásoknak gátat vethetne, kétségkívül az ipar meghonosítása volna a leghatásosabb. Csakhogy erre nálunk egyelőre még csak gondolni sem lehet. Addig, míg a vasuti hálózat ép idáig ki nem terjesztetik a kultőke mindig tartózkodni fog a vállalatoktól s addig míg az alig lézengő iparnak olcsó hitel által mód nem nyújtatik arra, hogy ide benn is kissé megerősödjék a kisbirtok végtelen feldarabolása s ezzel a földmivelő osztálynak rohamos hanyatlása sem fog megszűnni.

Számbavehető iparról Árvamegyében jóformán szó sem lehet. Gyár-ipara, ha csak ama 4—5 gazdasági szeszgyárat és

a szlancizai szeszfinomitót ide nem akarjuk számítani, egyáltalában nincs; a kézműipar pedig rendszerint csak azon nélkülözhetetlen iparczikkek előállítására szorítkozik, melyek a gyár-ipar termékei által eddig még teljesen ki nem szorítottak. Az egykor virágzó gyolcs-ipar, mely felső Árvamegye lakosságának oly dús kereset-forrásul szolgált, ma legfeljebb csak álczául szolgál az egyesek kezében összpontosuló házaló-kereskedésnek, melyről már a jelen értekezés bevezető részében volt szó.

Ezen kétségkívül életképes, de jelenleg teljesen szunnyadó iparág új életre ébresztésének kérdése megyei és kormány körökben ismételve napirendre tűzetett; de a gyenge kísérletek, melyek ez irányban tétettek¹⁾ eddig negatív eredményt szültek.

Hogy a gyáripár Árvában nem tudott meghonosodni, annak egyik főokát a vasut hiányában kell keresnünk. Kőszén e megyében nem találtatik²⁾ s a felső vidéken előforduló tőzegtelepek ezen hiányt csak oly kevésbé pótolhatják, mint a még mindig dúsán előforduló fa, mely tüzelő anyagul nemcsak kevésbé alkalmas, de a kifuvaroztatás nehézségeit tekintve, drága is. Ily körülmények között szinte lehetetlen, hogy egy itteni gyár, a vasút mentén fekvő hasonló gyárakkal a versenyt kiállhatná. Gyártmányai a drágább tüzelő-anyagon kívül multhatatlanul az által is tetemesen megdrágulnának, hogy azokat ismét az egyetlen vasuti állomásra kellene a gyártulajdonosnak fuvaroztatnia. Vannak ugyan, kik azt állítják, hogy ezen árkülönbözetet a rendelkezésre álló vizerő felhasználása s az olcsóbb munkabér által ki lehetne egyenliteni; ez azonban csak illúzió. A vizerő a legtöbb esetben alkalmatlan s minden körülmények között kevésbé megbízható; a munkabér pedig semmivel sem olcsóbb, mint másutt. Mert ne gondoljuk, hogy azon munkás, a ki eddig csak favágással s kifuvarozással foglalkozott, mindjárt alkalmas lesz gyármunkásul is. Egyelőre mindenesetre idegen gyármunkásra szorulna minden gyár; ez pedig bizonyára csak még magasabb bérért lesz

¹⁾ 1881-ben gr. Zichy Edmund uradalmi főkörmányzó nagylelkű adományából az országos iparegyesület 20 újabb szerkezetű szövőszéket küldött az árvai házi gyolcsipar emelésére; ezek azonban még ma is ott hevernek a nagyfalvai urad. kastélyban.

²⁾ A felső Árvában előforduló lignit telepek, melyekről fentebb megemlékeztünk, itt számba sem jöhetnek.

hajlandó szülőföldjét s biztos keresetét elhagyni. Mire pedig az idevaló nép a magasabb értelmi fokot igénylő munkába beletörődik, addig kétségkívül ennek is fokozódni fognak igényei. Ehhez járul, hogy a gyáros még a feldolgozandó ősterméket is nagyobbára kívülről volna kénytelen behozni, talán a fán kívül, melynek gyári feldolgoztatása azonban sokkal alkalmasabban eszközölhető az alantabb fekvő gócpontokon, hova a nyerstermék vizen egyidőben több helyről s olcsóbban szállítható. Innen van, hogy míg az árvai gőzfűrészmalomok deszkán és léczen kívül legfeljebb még gerendafát állítanak elő, addig a vaspályához közelebb fekvő vágvölgyi fűrészek rendszerint már finomabb faanyag-választékok (zsindely, gyufa, rezonance-lapok stb.) gyártásával is foglalkoznak.

A megye területén előforduló, gyári feldolgozásra alkalmas őstermékek között, a fán és tűzegen kívül, még az agyag és a kő érdemelhetne némi figyelmet. De az olcsó kivitel előfeltétele hiányozván, nem csoda, hogy a megyebeli tőke mindezen problematikus haszonnal kecsegtető vállalatoktól tartózkodik.

Az előadottak után szinte felesleges emlitenünk, hogy Árvamegyében a kézmű-ipar is a legkezdetlegesebb fokon áll s csak a megyebeli lakosság felette szerény igényeinek szolgál. Az iparosok állandó foglalkozás híján, nagyobbára egyszersmind őstermelők, sőt gyakran iparos-mesterségüket csak mellékes foglalkozásul tekintik; a minthogy kétségtelen, hogy az őstermelés még mindig jobban biztosítja anyagi jólétüket, mint a hovatovább inkább elterjedő gyár-iparczikkék által háttérbe szorított mesterségek. Ehhez járul még az is, hogy a kézmű-iparos rendszerint csak a legszükségesebb tőkével sem rendelkezik. Az iparához szükséges nyers anyagot hitelbe veszi, ez által gyakran valóságos rabszolga-viszonyba jövén a kereskedővel szemben, ki a szükség által reá utalt iparost többnyire hitvány portékával látja el, annak árát kénye-kedve szerint szabván meg. Egyes lelkiismeretlen üzérkedő kereskedők a szegény iparos ezen ferde helyzetét igen ügyesen tudják kizsákmányolni s gyakran szép szavaikkal mentorokként még hálára is kötelezik feleiket, midőn saját jól felfogott érdekekben nem foganatosítatják a végrehajást, mely Damokles kardjaként folyton ott függ, a védtelen áldozat felett.

A kézmű-iparnak egyik veszedelmes vetélytársa a *házi-ipar*, mely meggyeztette igen el van terjedve. A vásznon kívül, mely legtöbb esetben a házi szükségén fölül is készül, csaknem minden földmíves házánál legalább annyi halina-posztót is készítenek. a mennyi a család férfi-tagjainak öltözetére megkívántatik. E mellett az árvai földmíves maga állítja elő csaknem összes gazdasági eszközeit: szekerét, szánját, ekéjét, boronáját, jármát, kosarát, csöbröt, vedret s egyéb konyhaeszközöket. Az ácsi munkát házánál rendszerint szintén ő maga végzi, valamint a háza berendezéséhez szükséges asztalokat, padokat, sőt olykor még az ajtókat s ablakokat is. A halina-ruhát szintén minden faluban földmíves-szűrszabók készítik. A bocskorvarráshoz, kosárfonáshoz kiki ért. A megye alsó vidékének egyes községeiben a földmívesek ezen fölül igen ügyesen tudják feldolgozni a hatalmas rétegekben előforduló homokkövet, kályha, padló és köszörülő-kövek előállítására, mely utóbbi czikk újabb időben élénk kivitelnek örvend s czélszerű kezelés mellett még dús jövedelem-forrássá válhatnék.

Általában az árvai földmíves rendkívül ügyes a kézmű-czikknek előállításában, s e tekintetben az előfeltétel bármely bevágó iparág meghonosítására nézve meg volna s csak sajnálni lehet, hogy a nagy tőke mely annyi munkáskézben rejlik, észszerű munkafelosztás híján, elvész vagy elforgácsolódik.

A mily elenyészőleg csekély az ipar, melylyel Árvamegye dicsekedhetik, ép oly számbavehetetlen a *kereskedelme* is s szinte közmondássá vált, hogy Árvamegyében semmit sem lehet eladni, semmit sem lehet venni. Nagyobb mérvű kereskedés csak fával és gyolccsal üzetik. A mi ez utóbbit illeti, már fentebb kimutattuk, hogy az a vármegyére nézve teljesen elvesztette fontosságát; mert nem emeltyűje többé a gyolcs-iparnak, csak erkölcsi megrontója az u. n. »gyolcsos községeknek«, kiknek lakói más kereset híján kocsiszolgálataikkal hasznót csak uraiknak hajtának, a nélkül, hogy ők maguk is bármily irányban gyarapodnának. A mennyire értesítve vagyunk, Árvamegye felső vidékén a gyolcskereskedés még ma is ezernél több családnak nyújt mellék-keresetet. De kérdjük: meddig tarthat ez? Nem történhetik minden pillanatban, hogy a gazdag gyolcskereskedők, a ma már kétségkívül kevésbé jövedelmező gyolcskereskedéssel felhagynak? Mi történik akkor

ezen házaló kocsisokkal? Valóban legfőbb ideje, hogy e kérdésekkel kormánykörökben is behatóbban foglalkozzanak s az ellentétes érdekek igazságos kiegyenlítésével egy »modus vivendi« találtassék, mely úgy a gyolcskereskedőket, mint az árúikkal házaló népet az elkerülhetetlen válságtól megóvná.

A fakereskedés az uradalmi fa-vállalkozók kezében összpontosul. Az uradalmi fa-termékeken kívül ők veszik meg rendszerint a községi- és magántulajdont képező erdők maradványaiból tarolás alá kerülő gyér területeket is s minthogy kereskedelmi telepeik a megyén kívül vannak, a kereskedelem tiszta haszna is az ő kezükben marad. S mind a mellett a megye községre nézve szinte életkérdés ezen kereskedelem, mely jóformán egész éven át módot nyújt a földmivesnek a nélkülözhetetlen mellékkeresetre.

Kora tavasszal, midőn a föld jégkérgé és a hegyekben felhalmozott hőtömegek olvadni kezdenek, a tutajozás, később a fa-vágás és kifuvározás állandó kereset-forrást képeznek. Ezen mellék-keresetből fedezi a szegény ember állami, törvényhatósági és községi adó-tartozását s ebből kerül ki nagyobbára azon haszonbér összeg is, melyet az uradalomtól bérelt havási legelőkért fizet.

A fán kívül az erdei mellék-termékek között némi figyelmet csak a lúcz-kéreg érdemel, mely újabb időben, különösen mióta a lipató-újvári tannin-gyár fennáll, igen keresett czikk. Az ezen czikkal való élénk kereskedelem tiszta jövedelme ugyan szintén csak a fa-vállalkozók hasznára válik, de a megye lakóinak is annyiban, a mennyiben az itt fennálló csertörő-malmokban előkészített cser-kéreg kifuvározása éppen azon időre esik, a midőn fa-kifuvározás szünetel, vagyis a nyári hónapokra. Az árvaí fuvaros ezen kereset-forrást igen ügyesen tudja kihasználni még az által is, hogy a vasuti állomásról, visszatértében rendszerint sóval, liszttel, dohánynyal s egyéb beviteli czikkekkal terhelheti kocsiját. Ezen dús kereset-forrásnak azonban hátrányai is vannak. A gazda igavonó-marháját rendszerint túlságosan elcsigázza s tulajdonképeni rendeltetésétől elvonja; szántóföldjei ugarolatlan maradnak, szarvasmarhájának állománya alább száll s bár e helyett lovat állít be istállójába, alig veszi észre, hogy dús keresményének egy részét a tőkében elveszíti.

A marha-kereskedés kicsinyben megyeszerte általában

el van terjedve a földmívesek között. A nyáron át elcsigázott igavonó marhát ősszel midőn a szeszegetés itt és a szomszéd megyékben megindul, igen előnyös áron eladják. Ilyenkor rendszeren már egy-két pár tinó áll a gazda rendelkezésére, melyet télen át a fakifuvarozásnál ügygyel-bajjal betanít s tavasszal már szántásra használ. Később aztán rendszerint ismét egy pár magyar tinóra tesz szert, hogy ökrét ősszel ismét egy kis nyereséggel eladhassa.

Kiváló fontossággal bírhatna Árvamegye lakosságára nézve a sertés-kereskedés. Az árvai sertés, kitünő minőségénél fogva, rendkívül keresett s ha annak tenyésztése mind- eddig nagyobb mérveket nem öltött, annak okát csakis azon körülményben kell keresnünk, hogy az ide való nép nem tud eltérni azon gazdasági rendszertől, mely itt meghonosult. A rendkívüli s kézzel-fogható haszon daczára, melyet a sertés-tenyésztés nyújt, a sertésállomány megyénkben semmiképen sem gyarapodik, sőt, mint fentebb kimutattuk, tetemesen alább szállt. A kivitel újabb időben mind a mellett szépen megindult s kétségkívül sokaknál ösztönül fog szolgálni, ezen hasznos házi állat tenyésztésére több figyelmet és gondot fordítani.

A juhtenyésztés megyeszerte üzetik, de a legelő szűk volta miatt korántsem fejlődött annyira, hogy akár a gyapjú-, akár a sajtkereskedés számbavehető tényező volna. A házi szükségen fölül csak vajmi kevés marad fenn a termékekből a kivitelre és bár az árvai sajt minőség tekintetében bizvást versenyezhet a lipthóival, az ide való juhtenyésztők saját gyártmányaikkal a lipthói sajtkereskedők szolgálatában állanak.

Az elmondottak után, miután kimutattuk, hogy Árva megyében az őstermelés csak a rendes szükségletet sem képes fedezni, tán felesleges emlitenünk, hogy a kereskedelem minden más ága teljesen pang. A megye hat mezővárosában megtelepült kereskedők, kevés kivétellel, inkább csak szatócsok, kik a mindennapi élethez megkívántató élelmi- és iparczikkék beszerezhetését közvetítik. Versenyről ezek között szó sem lehet. A fogyasztó, ha csak teheti, szükségletét vagy közvetlenül a gyárból vagy pedig a fővárosi kereskedésekből fedezi, az itteni kereskedőknél pedig csak a nélkülözhetetlen czikkeket vásárolja, természetesen drágább áron és rosszabb minőségben.

A szatócs-kereskedőknek egy sajátságos nemét képezik

Árva megyében az izraelita falusi korcsmárosok. Az italmérésen és húskivágáson kívül ezek közül csaknem kivétel nélkül valamennyi egyszersmind a kereskedéssel is foglalkozik. Nincs az a czikk, melyet a korcsmáros kereskedése körébe ne vonna, ha abból csak a legszerényebb haszon is hárulhat reá. Ha csak lehet, ő veszi meg a községében eladásra kerülő fát, gabonát, marha-bőröket, házi-ipar gyártmányokat s a falusi földműves rendszerint tőle veszi a háztartásához megkívántató fűszerárú-cikkeket, gyertyát, olajat, kőolajat, lisztet, darát, hüvelyeseket, sőt gyakran még a hiányzó zsiradékot is. Ő tartja a dohány-tözst, ő a különféle biztosító társulatok ügynöke s a mi fő: ő az illető község bankárja s ha kell, még jogi tanácsadója is. Bizalmával általában népünk örömet fordul a korcsmárosához, ki azzal rendszerint nem is szokott visszaélni s innen a nagy befolyás, melylyel sokan közülök kétségkívül bírnak. A lelkészen és iskolatanítón kívül a legtöbb faluban ők képezik a község legintelligensebb elemét s mert rendszerint egy kis telekkel is bírnak, nincs az a községi ügy, melybe döntően be nem folynának.

Azon jóindulat, méltányosság, melylyel az árvai uradalom, mint az italmérési regále-jog tulajdonosa, haszonbérleti irányában saját jól felfogott érdekében mindenkor viseltetett, valóságos patriarchalis viszonyt hozott létre a tulajdonos és a haszonbérletiek között. Az üzlet rendszerint apáról fiúra szállt s mert az uradalom csak a tisztességes elemet tűrte, a bérletiek Árvában anyagilag, mint erkölcsileg a társadalom egyik tekintélyes osztályává fejlődtek, mely értelmi foka s hazafias érzületénél fogva még a közművelődés szempontjából is kiváló figyelmet érdemel.

Vajha a regálék megszűntével ezen kultur-elemek fenntartása érdekében az állam is a régi nyomokon haladna s a fiskális szempontok mellett ne tévesztené szem elől a méltányosságot, mely nélkül ez osztálynak előbb-utóbb el kellene zúllenie!

VI. IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS ÉS HITEL.

Az igazságszolgáltatást Árvamegyében a liptó-rózsahegyi kir. törvényszéknek alárendelt három kir. járásbíróság közvetíti, melyeknek mindegyike egyszersmind telekkönyvi hatósággal is fel van ruházva.

A bíróságok rendezése óta az igazságszolgáltatás menete rendes. A bíróságok tagjai, derék elnökük erélyes vezetése mellett, hiven s lelkiismeretesen teljesítik hivatásukat, melyet véghetetlenül megnehezít a hagyatéki eljárás és a birtok telekkönyvi átruházásának gyakori mellőzése következtében teljesen megbízhatatlan telekkönyv. A gyám- és gondnoksági törvény meghozatala óta ezen állapot némileg javult ugyan, de a korábbi évek mulasztásai még korántsem pótolvák. A halálesetek hiányos bejelentése következtében a hagyatéki eljárás gyakran még ott sem indított meg, hol kiskorúak vagy gyámság alatt állók voltak érdekelve; ott pedig, hol az örökösök nagykorúak voltak, rendszeren mellőztetett. Ilyenkor az örökösök maguk között, minden törvényes forma mellőzésével, egyszerűen felosztották egymás között a birtokot s ha az örökösödési adót lefizették, teljes jóhiszeműséggel már tulajdonosokul tekintették magukat, holott a birtok osztatlan állapotban még tán nagyapjok és nagyanyjokra volt írva, kiknek esetleges második házasságukból eredő gyermekei, főleg, ha más vidékre költöztek, az osztálynál teljesen mellőztettek.

Az urbéri birtok feldarabolását tiltó törvény az ezen visszás állapotokból eredő bonyodalmakat csak még fokozta. A föld jóhiszemű birlalója — telekkönyvön kívül — jobbra-balra adásvételi és csereszerződéseket kötött, mely ügyletekről olykor még az illetékkiszabási hivatal sem értesült. Minden községnek meg van a maga íródeákja, ki az efféle szerződéseket fogalmazza, mely okirattal a vevő, főleg ha annak szövege, mint ez ma már igen gyakori eset, nyomtatott, rendszerint teljesen beéri.

A veszély, mely a telek jóhiszemű birlalóját ezen félszeg eljárás következtében érheti és sok esetben éri is, kézzelfogható s olykor megtörténik, hogy az efféle birlaló csak azon veszi magát észre, hogy az előbbeni tulajdonos adósságával terhelt telek árverés alá kerül.

Az árvai telkes gazda különben féltékenyen őrzi minden barázdáját s mert szántóföldjét — ha csak lehet — még elszántás által is szívesen gyarapítja: a birtokháborítási pörök napirenden vannak.

Az urbéri szabályozási és tagosítási pörök nagybárra egyezségileg fejeztettek be meggyeszerzte. Ezen örvendetes tény ugyan főleg a volt földes-uraság saját jól felfogott érdekében

tanusított engedékenységeinek köszönhető, de köszönhető a kiküldött kir. törvényszéki bírának is, kik az egyezkedési tárgyalások jóakarató, tapintatos vezetésével, a nép veleszületett bizalmatlanságát eloszlátva, az egyezségek létrejöttét előmozdították.

Az ipar és kereskedelem fejletlensége mellett Árvicegyében a hitel is csak a legszűkebb korlátok között mozog. A túrócz-szt.-mártoni »Tátra«-bank fiókja és a megye mezővárosaiban fennálló takarékpénztárak inkább csak a kereskedők szolgálatában állanak. Történt ugyan, hogy főleg a hetvenes években, midőn e megye területén az első takarékpénztár alapított, a földmívelő osztály is szívesen vette igénybe hitelét. Azonban csakhamar meggyőződött, hogy 10—12%-os kamatláb mellett, fáradtsága gyümölcsét az illető pénzügyintézetnek kénytelen átengedni. Azóta tehát a nép is óvatosabb lett s a bírói végrehajtások, melyek még csak pár év előtt napirenden voltak, ma már csak ritkán fordulnak elő, valamint a csődök is, melyeknek híre sincs.

Az árvi nép általában jó fizető s ha van pénze, igyekszik adósságától szabadulni.

A fenyítő eljárás alá tartozó ügyek közül a *lopás* az, mely legtöbb dolgot ad bíróságainknak. Ez is csak a legenyhébb alakban fordul elő. A betöréssel párosult lopás a legritkább esetek közé tartozik; a rablás pedig szinte ismeretlen. Emberölés olykor, többnyire verekedések alkalmával fordul elő. Gyilkosság és rablógyilkosság ellenkezik ezen jóindulatú vallásos nép szelid jellemével.

A boszút az árvi ember nem ismeri. Egy jó szó, egy kis adomány a legnagyobb méltatlanságot feledtetni vele.

Gyakoribbak az erkölcsösség ellen elkövetett büntettek és vétségek. A magzatelhajtás, sőt a gyermekgyilkosság is elég gyakran fordul elő, ez azonban inkább a meggyökeresedett előítéletekben és a nép véghetetlen szegénységében találja magyarázatát, mint erkölcsi fásultságában.

Becsületére az árvicegyei nép igen sokat tart s a becsületsértési és rágalmozási esetek elbírálása nem kevés munkát ad bíróságainknak.

IFJ. KUBINYI MIKLÓS.

AZ ÚJ POROSZ JÖVEDELMI ADÓTÖRVÉNYJAVASLAT.

Négy hóval azután, hogy a miniszteri székbe beleült, letette Miquel a porosz képviselőház asztalára az egyenes adók reformját célzó, sok port felvert három törvényjavaslatot: az egyiket a jövedelmi adó, a másikat az örökösödési adó s a harmadikat az iparadó reformja tárgyában. Nagy munka oly rövid idő alatt, még akkor is, ha tekintetbe vesszük azt, hogy a miniszter, mint ő maga készségesen elismerte, már elődjétől származó előmunkálatokat talált volt; — tagadhatatlanul nagy munka, ha a szakaszok számát és terjedelmét tekintjük: de sokkal kisebb, sokkal igénytelenebb munka, ha azok tartalmát vesszük szemügyre. És pedig nemcsak azért, mert, mint maga Miquel a jövedelmi adójavaslatot bevezető beszédében mondotta, a törvényjavaslatok csak a »communis opinio« kifejezésre juttatását célozzák — e cél pedig a dolog természeténél fogva nem kíván merész reformert —; nemcsak azért, mert, a mint az eredmény megmutatta, a miniszteri javaslatok reformtörekvés dolgában jó részben alul maradtak azon a niveaun, melyen a porosz képviselőház többsége állott: hanem azért is, mert a méretek, melyekkel az új javaslatok általában dolgoznak, a más államokban egyenes adók alakjában viselt adóterhek méreteihez viszonyítva valóban kicsinyeseknek tűnnek fel.

Feladatunk e helyen csak a jövedelmi adótörvényjavaslat ismertetése lévén, nem terjeszkedhetünk ki a porosz egyenes adók egész rendszerére, mely jelenleg módosítás előtt áll. Nem tehetjük azonban, hogy legalább egy röpke pillantást ne vessünk azokra a körülményekre, melyek a reformot szükségessé teszik, s ezzel együtt meg ne jelöljük a közös célt,

mely a három törvényjavaslat előterjesztésénél a porosz kormány szeme előtt lebegett.

Egészen röviden szólva, e cél az adóteher arányosabb megosztása. A reform »az igazságosság cselekvénye« (Akt der Gerechtigkeit) akar lenni. Az igazságosság pedig jelenti itt az adótehernek a teherviselési képességhez való alkalmazkodását. Nos, a porosz egyenes adók rendszere ilyen értelemben nem volt igazságos. Elismerte ezt szinte bámulatos egyértelműséggel a porosz országgyűlés minden párttöredéke. Miquel általános helyeslés közt mondhatta, hogy a porosz egyenes adók a kicsiny és közepes jövedelem túlterhelésére vezetnek s a nagy jövedelmek kiméltése és jogtalan előnyben való részesítése által jellemezvék, sőt, mi több, hogy ezen adók különbséget tesznek a látható és a láthatlan jövedelmi források közt s hogy nevezetesen a tőke, a mely nem látható, aránylag legkevésbé kerül adó alá.

A miniszteri reformterv e bajon a három javaslattal kívánt segíteni. Az iparadó-törvényjavaslatnak feladata leendő megváltoztatni azt a történelmi fejlődésből magyarázható, de ma már határozottan anachronizmuszá vált állapotot, hogy a kis-ipar hozadékának nagyobb hányadával járult az állam terheihez, mint a nagy-ipar.¹⁾ Az örökösödési adótörvényjavaslatnak rendeltetése lett volna a vagyon megadóztatása által, vagyis u. n. birtokadó alakjában²⁾ általánosan — s nem úgy, mint jelenleg, csak kivételesen — érinteni a fundált jövedelmet a maga forrásánál s végre a jövedelmi adójavaslat feladata volna a kisebb jövedelmek teherviselésének további mérséklése s a nagyobb jövedelmeknek, a miniszteri javaslat szerint nem magasabb adóláb, hanem a kivétési eljárás javítása által való nagyobb mérvű megadóztatása.

A javaslatok sorsa, a mennyire azt ma, mikor azok a képviselőház által letárgyalva, az urak házában asztalán fekszenek, megítélhetjük, nagyon különböző leendő. Az iparadó-

¹⁾ Berlinben fogatosított vizsgálat konstataulta, hogy kézművesek és kiskereskedők 2½%-ot s azonfelül fizettek a tiszta hozadék után, míg ellenben a nagy üzemek túlnyomó nagy részben 1%-on alul maradtak, sőt nagy bankok gyakran nem sokkal fizettek többet egy ezredrésznél! Miquel az urak házában a kisipar jelenlegi adóterhét 3–4%-ra, a nagyiparét 1%-ra tette.

²⁾ Az örökösödési adó helye nézetünk szerint nem a hozadék-, hanem a birtokadók közt van.

törvényjavaslatot, mely Miquel éles elméleti megkülönböztetése szerint jelen alakjában nem a munkát, hanem a vállalatban rejlő tőkét, tehát a fundált jövedelmet akarja találni: lényegében változatlanul megszavazta ugyan a képviselőház, de az örökösödési adójavaslat elbukottnak tekinthető, miután a legjelentékenyebb újítás, a le- és felmenők, valamint a házastársak bevonása az adókötelezettségbe, elejtetett. Mindenesetre jellemző a porosz képviselőházra, illetve annak többségére, hogy a lemenőknél és házastársaknál $\frac{1}{2}$ százalékra, a felmenők örökösödésénél pedig 1%-ra tervezett örökösödési adót terhesnek és igazságtalannak találta! A jövedelmi adójavaslat, melylyel e helyen kissé tüzetesebben kívánunk foglalkozni: nemcsak nem bukott el, hanem az alsóbb osztályok javára s a felsőbbek rovására némi, bár gyökeresnek nem mondható, de elvileg figyelemre méltó módosításokon ment keresztül, úgy, hogy e részben a törvényhozás ezen háza tovább ment, mint a meddig elmenni a kormány merészelt.

A porosz jövedelmi adó hét évtizedes történetét végigfutni nem szándékozunk. Megelégszünk azzal, hogy a javaslatot magát jellemezzük s csak ott utaljunk a multa, a hol az a reform természetének és horderejének megvilágítására elkerülhetlenül szükséges.

A porosz jövedelmi adó a javaslatban megállapított alakjában a *szó szoros értelmében vett jövedelmi adó* (tehát nem egyes hozadékadók komplexuma, mint pl. az angol income tax), *mely különbséget a jövedelmi források közt nem tesz, a létminimumot adómentesen hagyja, a kis- és középjövedelmeknél az adólábat mérséklí* (lefelé degresszív), egyébként azonban a miniszteri javaslat szerint aránylagos (proporcziális) és nem progresszív, a bizottsági javaslat s ezzel együtt a képviselőház által elfogadott szövegezésében pedig *sajátságos módon, de nagyon csekély mérvben progresszív adó*.

Miután ezzel általánosságban jellemeztük volna az új porosz jövedelmi adót, áttérhetünk annak elemzésére. Először az adóalanyokat, aztán az adótárgyat s végül az adólábat kell vizsgálat tárgyává tennünk. Azután külön kell szólnunk az adó-kivetési eljárásról, melynek szempontjából a javaslat szintén tartalmaz újítást, még pedig oly természetű újítást, mely a porosz közvéleményt az egész javaslat összes tárgyai közül talán leginkább érdekelte: értjük az adóbevallás meghonosítását.

A mi mindenekelőtt azt a kérdést illeti, hogy ki az adóalany: a javaslat menten minden elméleti elv szolgáltatától, tisztán a gyakorlati kivihetőség s azon belül a czélszerűség szempontjából indul ki. Főszabály az, hogy minden fizikai személy és nyereségszerzésre alakult társaság, mely az állam területén létezik, vagy legalább az állam területén létező és egyenes adó alá tartozó jövedelmi forrással bir: adóalany. Ezen szabályon a Németbirodalom létrejötte előtt (1870. május 13.) hozott északnémet szövetségi törvény, mely a szövetséges államok közt a kettős megadóztatást kizárja és bizonyos viszonyosságot hoz létre, némi csorbát ejt ugyan,¹⁾ de viszont adó alá engedi vonni a szövetséges államok polgárait még akkor is, ha saját államukban lakhellyel birnak, de szolgálati lakhelyök a porosz állam területén van. Adóköteles továbbá a porosz alattvaló még akkor is, ha két évnél rövidebb időig külföldön tartózkodik, bár bizonyos az, hogy az adó behajtása a külföldön tartózkodó tekintetében könnyen lehetetlenné válik. Külföldi ember adókötelessé lesz, mihelyt Poroszországban megtelepedik, vagy ott keresetszerzés céljából tartózkodik, vagy tekintet nélkül az állandó tartózkodási szándékra avagy a tartózkodási célra: egy évnél tovább az országban időz.

Nevezetes és elég nehéz pont az adóköteles jogi személyek megállapítása. Nemcsak azért, mert maga a jogi személy fogalmának kiterjedése is vitás a tudományban, de azért is, mert a nem közhasznú egyesülések körülhatárolása ép oly bajos, mint a hogy nehéz a jövedelem kettős megadóztatását — egyrészt a jogi személynél, másrészt az azt alkotó és annak előnyeiben részesülő természeti személyeknél -- kikerülni. A miniszteri javaslat kettévágta a gordiusi csomót: adókötelesnek jelenti ki a részvénytársaságokat, a részvényekre alakult betéti társaságokat, a bányatárstulajdonosok társaságát ²⁾

¹⁾ 1. §. 1. b) pont: nem adókötelesek azon porosz alattvalók, kik Poroszországban lakhellyel birnak ugyan, de szolgálati lakhelyök más szövetséges államban van, valamint a szövetséges államok azon polgárai, kiknek a Németbirodalom területén, de Poroszországon kívül lakhelyök van, habár Poroszországban tartózkodnak is; ha azonban Poroszországban állandó lakhellyel birnak, csak abban az esetben adómentesek, ha saját államuk területén is van lakhelyök.

²⁾ A porosz jog szerint a többek birtokában levő bányák tulajdonosainak u. n. Berggewerkschaft-tá kell egyesülniök.

és azokat a bejegyzett szövetkezeteket, melyek üzletökben nem szorítkoznak tagjaikra. A képviselőház bizottsága ezekhez hozzászólta a nyílt elárúsító helyet tartó fogyasztási egyleteket. Mindezen társaságok osztalékai, jutalékai, stb. megadóztattnak a részvényesek, tagok, stb. jövedelmeként is.

Kétséget sem szenved, hogy itt kettős adóztatás forog fenn. S a helyzet ezen társaságoknál annyival bonyolultabb, mert azok 1885. óta községi adóztatás alá is vonhatók. Nem szünteti meg, bár tagadhatatlanul mérsékli a kettős adóztatást a miniszteri javaslat azon intézkedése, melynél fogva e társaságoknak jövedelme csak annyiban adóköteles, a mennyiben az az alaptőke, illetve az üzletrészek összegének 3⁰/₀-át meghaladja. A bizottság javaslatában e 3⁰/₀-ot 3¹/₂⁰/₀-ra emelte, úgy okoskodván, hogy ez utóbbi százalék felel meg az ez idő szerint Poroszországon uralkodó országos kamatlábnak s mint ilyen, méltányos, hogy a kettős adóztatás alul ment maradjon.

Csak természetes, hogy a társaságok adójának kérdése élénk vita tárgyát képezte a bizottságban s a plenumban egyaránt, úgy, hogy e pont volt az egész javaslat legkétségesebb sorsú rendelkezése. A kormány javaslata az indokolásban azon általános, de különben teljesen szerencsétlen frázison kívül, hogy minden jövedelmi adó természeténél fogva mindennemű önálló jövedelmet kell, hogy találjon, tekintet nélkül arra, hogy a jövedelem alanya fizikai személy-e vagy sem: főleg arra az érvre támaszkodik, hogy külföldi tőkék, melyek ily társaságok részvényeibe, stb. fektetvék, más módon adó alá nem vethetők. Ez tagadhatatlanul igaz, de ezzel szemben a nemzeti szabadelvűek arra utaltak, hogy a porosz iparnak szüksége van az idegen tőkére s mindig jobb, ha a külföldi tőke vállalatok felé fordul, mint ha az állampapírokat vásárol. A kormány javaslata a képviselőház bizottságában az említettük csekély módosítással keresztülment. Az 1891. évi február 11-ki teljes ülésen egymást érték a módosítási javaslatok. Schmieding és Zedlitz báró csak egy árnyalattal különböző javaslatai az ily társaságok egész tiszta jövedelmét adó alá akarták vetni, de szabadon óhajtják hagyni az osztalékokat, kamatokat, stb. az egyes fizikai személy jövedelmében, a mennyiben t. i. az illető adóköteles igazolja, hogy a nyereséghezó papírt a kivetést megelőző egész év alatt tulajdonul birta. (!)

Az utóbbi rendelkezés értelme az, hogy csak azok maradjanak mentesen a kettős megadóztatástól, kik nem üzletszerűleg nyereszkedési szándékból veszik az e nemű papirokat s ép ez oknál fogva azok állandó birtokában vannak. Hiába hozták fel e javaslatok ellen, hogy azok a kivitelben rendkívüli nehézségekbe ütköznek s a kivetésnél végtelen sok munkát okoznak: Zedlitz báró javaslata a második olvasásnál 11 szóval győzött. A harmadik olvasásnál Jagow a konzervatív pártból újra beterjesztette az eredeti miniszteri, helyesebben a bizottsági javaslatot, bár a kormány képviselőjében Burghardt főadóigazgató elég simán szólott a szabadelvű töredékek által keresztülvitt Zedlitz-féle módosításról, mint a mely a kettős adóztatást épen ott zárja ki, a hol az legnyomasztóbb. Jagow beszéde után azonban a ház névszerinti szavazással 24 szótöbbséggel (184 szóval 160 ellen) érvényre emelte a kormány álláspontját. A Jagow indítványa mellett szavazó többség a konzervativokon kívül a centrum nagyobb, a szabadkonzervatívek kisebb részéből és egy nemzeti szabadelvű képviselőből alakult.

Ezzel egyelőre eldőlt a nagy tüzzel vitatott kérdés sorsa.

Az urak háza minden valószínűség szerint szintén osztani fogja a kormánynak a részvénytársaságokkal szemben táplált nézeteit, vagy, mint egyik képviselő mondta, elméleti ellenszenvét. A mi az igazságosság kérdését illeti, nézetünk szerint a kilátásban levő megoldás elég szerencsés. Kétségbevonhatlan igazságosság gyanánt kell elfogadnunk azt, hogy a társaságok jövedelme hasonlókép számíttassék, mint a magánosoké. Ez elv követeli, hogy a társaságok legalább azon tételek fejében, melyek osztalékot nem képeznek ugyan, de mégis a jövedelem alkatelemét teszik, minők az adósságok vagy az alaptőke törlesztésére, javításokra, az üzlet kiterjesztésére, valamint tartaléktőke képzésére fordított részei a nyereségnek: jövedelmi adót fizessenek. E tételek a társaságok megadóztatása nélkül nem érinthetők, minthogy ezek kiosztásra nem kerülnek. E ponton túl azonban a kétségbe nem vonható igazságosság követelményére nem hivatkozhatunk. De igenis hivatkozhatunk a célszerűségre és méltányosságra. A társaságokban való részvét — a mennyiben nyereségszerzésre alakult társaságokról van szó, mint itt egyáltalán — fundált jövedelem forrásává lesz az egyesre, a kinek szempontjából

végre is a dolgot tekintenünk kell. Tőkekamat, illetve járadék-adót nem ismerő országban, mint Poroszország, a fundált jövedelem ily nagyobb fokú megterhelése, az országos kamatlábat meg nem haladó hozadék kimélésével, teljesen aggálytalan, legalább az osztó igazság szempontjából. Részünkről itt bizonyos nagyobb jövedelmi arányon túl a progresszivitást is csak helyeselni tudnánk, nevezetesen ott, hol igen jelentékeny alaptőkék állanak a társaság szolgálatára.

Mondanunk sem kell, hogy a szövetségetek, a mennyiben működésök körét tagjaikon túlterjesztik, joggal hasonló elbánás alá vonhatók, mint a részvénytársaságok. A szövetséget csupa merő jogi fogalom s nem az önsegély elvének megvalósítására alakult külön szociális természetű társaság, mihelyt egyszer a mondott kört túllépi, s ekkor megszűnik az ok, hogy a szociális tekinteteket képviselő állam azt különös kedvezményben részesítse. A gyakorlati megkülönböztetés a két alak közt sok esetben nehéz lesz ugyan, de itt e kérdésekkel nem foglalkozhatunk.

Nem időzünk hosszasan a jövedelmi adó alul való alanyi mentességeknél sem. Ezek részben közjogi, részben nemzetközi jogi természetűek és mint ilyenek, külön magyarázatra nem szorulnak. Csak azt említjük meg, hogy a porosz javaslat elég előrelátó a más államokkal netán a jövőben kötendő és adómentességet biztosító szerződésekről egész általánosságban megemlékezni.

Áttérve az adótárgy kérdésére, jeleznünk kell, hogy a porosz jövedelemadó-javaslat szerint az adó ép úgy általános az adótárgy, mint az adóalanyok szempontjából. Adótárgyat képez az adóalanyok mindennemű jövedelme, értve természetesen a tiszta jövedelmet (még pedig, mint később látni fogjuk, bizonyos levonásokkal). Kivételt képez a külföldieknek — a mennyiben nem kereset végett tartózkodnak az országban — külföldi földbirtokból és ipari üzemből eredő jövedelme, valamint általában a többi szövetséges államokban fekvő földbirtokból, ott üzőtt iparból, ottani állami pénztárakból húzott fizetés, nyugdíj, stb. természetű jövedelem; ugyancsak a régi jog szerint adómentes volt és adómentesen hagyott a javaslat szerint is a katona-altisztek és közlegények zsoldja s a hadi készülség idején általában minden katonai zsold, a külföldön szolgáló hivatalnokok és tiszték hivatali

fizetése, a harcokban rokkantakká lettek nyugdíjpótléka s a rokkantak tiszteletzsoldja. Voltak indítványok, a melyek az idegen-forgalom érdekében a külföldieknek messzebbmenő kedvezményeket akartak nyújtani, de elfogadásra nem találtak s így a bizottság javaslata a fent érintett alakban emelkedett érvényre.

A 7—9. §§. foglalkoznak annak meghatározásával, hogy mi értendő adóköteles jövedelem alatt. A 8. §. negatív körülírását adja a jövedelemnek. E szerint nem tartoznak ide örökségek, ajándékok, életbiztosításból folyó bevételek, ingatlanoknak nem iparszerűleg vagy üzérkedési célból történő eladásából származó bevételek s hasonló szerzemények, a melyek a törzsvagyron szaporodását idézik ugyan elő, de ép úgy, mint e törzsvagyron kisebbedése, csak annyiban jönnek tekintetbe, a mennyiben a hozadék ennek folytán emelkedik, vagy csökken. A szakasz vége ugyan teljesen felesleges, de a körülírás helyes, bár a nemzeti szabadelvűek az »üzérkedési célból« történő eladások tételénél az »üzérkedés« jelentésének bizonytalansága ellen emeltek kifogást és Eynern képviselő törölni kívánta a szót. A kormány utalt arra, hogy a telkekkel való üzérkedés könnyebben kibujnék az adókötelezettség alul, ha az iparszerűség mellett a spekulatív cél is be nem vétetne a törvény rendelkezésébe. Azt hisszük azonban, hogy az üzérkedési cél bevétele a pontba a gyakorlatban teljesen hatástalan lesz — mert egyrésről egyes elszigetelt vételeknél és eladásoknál adókivetés ez alapon úgy sem fog bekövetkezni, — ismételt üzleteknél pedig már fenforog az iparszerűség ismérve. A szakasz egyébiránt változatlanul elfogadtatott.

A jövedelem részletezése forrásai szerint, mint azt a 7. §. adja, tulajdonkép csak a kivetés, illetve bevallás céljaira szolgál és nem lényeges. Ellenben nagy elvi jelentőséggel bír a 9. §., mely az újonnan beszúrt 16. §-al együtt a jövedelemből megengedett levonásokat tartalmazza. Ez intézkedések fontosságát mutatja az a körülmény is, hogy a képviselőház sok időt szentelt azok megvitatására.

A kormány javaslata szerint levonhatók a jövedelemből:

1. az annak megszerzésére, biztosítására és fentartására fordított kiadások;

2. az adóköteles által fizetendő adóssági kamatok és járadékok;

3. a különös jogcímeken nyugvó állandó terhek;

4. a földbirtok és iparvállalat által viselt állami adók, valamint oly közvetett illetékek, melyek az üzleti költségekhez tartoznak;

5. a rendes évi leírások épületek, gépek, üzemi felszerelések, stb. értékéből, a mennyiben ezek pótlása nem az üzemi bevételekből történik;

6. az adókötelesek által betegség, baleset, aggság és rokkantság ellen biztosító-, valamint özvegy-, árva- és nyugdíjpénztárakba fizetendő járulékok.

A ki e hat pontot végigfutja, mindjárt tisztában lesz azzal, hogy a javaslat a levonások megengedésében túlmegy azon a határon, melyet a tiszta jövedelem fogalma von meg. Igaz, hogy ez a fogalom maig sincs szigorúan megállapítva. De az általános felfogással összhangban vélünk maradni, mikor azt mondjuk, hogy az 1. és 3. pont tartalmazhat, a 4. és 6. pont pedig tartalmaz oly elemeket, melyek nem tartoznak a nyers és tiszta jövedelem közti latitude-höz. Az első pontban van szó a jövedelem biztosításáról; ha azt úgy értjük, mint a kormány és képviselőház magyarázta, hogy az t. i. a vagyon vagy hozadék biztosítását elemi kár ellen jelenti, tehát jelent tűz- és jégkár-, állatbiztosítást s minden egyéb dologi biztosítást, úgy e tétel levonása nem felel meg a tiszta jövedelem helyes értelmezésének. E biztosítások gazdasági célja pótolni a jövedelmet, ha az véletlen folytán megsemmisülne, vagy legalább mecsökkennék. A mint a kárpótlás a jövedelem kimaradásaért fogalmilag még nem jövedelem, úgy a biztosítási díjak nem a jövedelem érdekében tett kiadások. Ha a biztosítási díjak az adóztatásnál levonásba helyeztetnek: úgy a logikai következetesség azt kívánná, hogy a kár esetén fizetett összegek meg jövedelmi adó alá vonaszanak. E nélkül a rendszabály annyi, mint előnyben részesítése a biztosítónak a felett, a ki nem biztosít, habár esetleg egyéb uton gondoskodik is a kár bekövetkezése esetéről: pl. a takarékpénztárba tesz félre egy bizonyos összeget. A visszasság kitűnik abból is, hogy a társaságoknál a német javaslat értelmében jövedelemül tekintetik s mint ilyen, adóköteles a nyereségből a tartalékalapba tett összeg is. Már pedig a tartalékalap mi egyéb, mint biztosíték veszteségek ellen, segédeszköz a hiányzó jövedelem kipótlására ép úgy,

mint az egyes által a biztosítási díj alakjában fizetett összeg? A porosz képviselőház ez ellenmondást a különben jó cél előmozdítása közben nem vette észre.

A mit most mondtunk, az áll a hatodik pontra is. E pont a munkásbiztosítás kényszere alá vont egyéneknek akár egy kicsit könnyíteni. Ám e biztosítási kényszerjáradékok gazdaságilag véve szintén nem a jövedelemszerzés költségei, hanem kikényszerített megtakarítások azon időre, mikor a jövedelem forrását képező munkaerő kiapad. Ezt a bizottságban és a plenumban is elismerték, nem ugyan ezen alszakasz, hanem az új 7. pont tárgyalásánál. A második olvasásnál Lückhoff, Enneccerus és Fritzen indítványt terjesztettek elő, mely szerint a német biztosítási társaságoknál baleset és életbiztosítási díjak fejében fizetett összegek 500 márka erejéig, de a jövedelem 5%-át semmi esetre meg nem haladó mérvben levonhatók legyenek a jövedelemből. Rickert pedig oly szöveget ajánlott, mely szerint az élet, az egészség és a keresetképeség biztosításánál fizetett díjak évi 900 márka erejéig adómentesek legyenek. Később Rickert és Lückhoff együttesen terjesztettek elő egy módosított javaslatot, mely szerint a halál vagy az életbenlét esetére való biztosítás díjai 600 márka erejéig levonhatók az adóköteles jövedelem kiszámításánál. E javaslatához szociálpolitikai indokból a kormány is hozzájárult. Meg kell engedni, hogy e rendelkezés, mint Miquel helyesen jegyzé meg, a nem fundált jövedelmet, mely az életbiztosításra reászorul, előnyben részesíti: azonban itt a törvény nyilván enged abból az elvből, hogy a jövedelmi adó az egész tiszta jövedelmet érintse.

A mi a harmadik pontot illeti, elég legyen egy példát felhozni. Az elvált nő tartására a bíróság által megítélt évi járadék e pont alá esik. Ámde ki tagadhatná, hogy e tartásdíj nem a jövedelem elérésére szolgáló költség, tehát nem vonandó le a nyers jövedelemből, hogy a tiszta jövedelmet megkapjuk: mert hisz akkor a háztartás minden költsége is levonandó lenne s a jövedelmi adó nem a tiszta jövedelmet, hanem a szabad (a nélkülözhető) jövedelmet terhelné csupán. Egyébiránt hasonló természetű visszasságok merülhetnek fel a 2. pontnál is.

Legnagyobb vitát azonban a 4. pont idézett elő. Nem akarjuk ezuttal azt az elméleti kérdést feszegetni, hogy a

közterhek a jövedelem előállítására szükséges kiadások, az ugynevezett termelési költségek közé számítandók-e vagy sem. Mi azt hisszük, hogy nem. A kormány javaslata az állami egyenes hozadékadókra és némely különös járulékokra vonatkozólag a levonás megengedését indítványozta. A bizottság nem állapodott meg a fele uton: a helyi kötelékek által beszedett hozadékadókat is kivette. Igaz, hogy ez sem az egész út még: Strachwitz gróf következetesebb volt, mikor a levonást az összes állami és községi egyenes adókra kiterjesztendőnek tartotta. Hiába utaltak a kormány és barátai arra, hogy a községi adók chaotikus egyvelege s általában a községi terhek nagyon egyenlőtlen volta igazságtalanná tenné a levonást, hiába hozta fel Miquel ijesztő például azt a tényt, hogy az ország némely részében a községi pótdadó 600%-a az állami egyenes adónak: a ház a második olvasásnál elvetette Bismarck azon indítványát, mely a miniszteri javaslat szövegének visszaállítására irányult, de elbukott Strachwitz indítványa is. A harmadik olvasásnál sikerült a kormánynak többséget szerezni s a »községi adók« levonása ismét kimaradt a pontból.

A javaslat külön szakaszokban foglalkozik az egyes jövedelmi források tüzetesebb körülírásával. E szakaszok nem teljesek ugyan, mert nem is lehetnek azok, de mindenesetre nagyon jó útmutatást adnak az adózó közönségnek. Minden képzelhető esetet szabályozni törvénytől nem lehet; erre valók az utasításul szolgáló rendeletek s az ezek törvényszerűsége felett s általában a vitás esetekben döntő közigazgatási bíróság.

E szakaszokkal foglalkozni nem látszik szükségesnek: csak annyit említünk, hogy a javaslat négy külön jövedelmi alakot állít fel: a tőkebirtokból, a földbirtokból, a kereskedelem és iparból, ideértve a bányászatot s végre a nyereséget hozó foglalkozások s időszaki bevételekből eredő jövedelmet. Ez osztályozás a fennálló törvénytől némileg eltér.

Hogy a javaslatnak arra a részére, mely az adófokozatot tartalmazza, a szükséges tájékozással szolgáljunk, meg kell említenünk, hogy a porosz jövedelmi adó, mely az osztályadóból nőtte ki magát, már régtől fogva tartalmazott könnyítéseket a szegényebb osztályok részére. Teljes adómentességet azonban csak az 1873. évi május 25. törvény adott a legkisebb

jövedelmű egyéneknek. Érdekes e törvényjavaslat indokolásának az a pontja, hogy a régi legalacsonyabb adót fizető osztály, melynek adótétele $\frac{1}{2}$ tallér volt, 5 millió adókötelest számlált s hogy ez osztályhoz tartozóktól 100 tallérnyi adótartozás behajtassék, egyes kormánykerületekben nem kevesebb, mint 7—800 díjköteles intést kellett kibocsátani. A törvény a 140 talléron alul maradó jövedelmet felmentette az osztályadó alul. A további fejlődés természetesen abban az irányban haladt, hogy a kis jövedelmek terhe egyre lejjebb szállítottassék. A 80-as évek elején egymást érik az ily rendelkezések. Nem szándékunk ezeket felsorolni. Csak annyit említünk, hogy már az 1882/83. ülésszakban azt javasolta a kormány, hogy az 1.200 márkát meg nem haladó jövedelem hagyassék adómentesen. E javaslatot a következő évben újra beterjesztették, s ekkor már benn volt a javaslatban az az újítás is, mely szerint csak a 10.000 márkát el nem érő jövedelemnél kezdődjék a rendes adóláb alkalmazása, azon alul pedig mérsékeltesse az adótételek. Az országgyűlés azonban nem akart oly messze menni, mint a határozottan radikális kormányjavaslat és csak a 900 márkáig terjedő adómentességet s 4.200 marka határáig bizonyos könnyítéseket vett fel a törvénybe.

A jelenleg tárgyalás alatt álló miniszteri javaslat a kis jövedelmek adótételeit ugyyszólván változatlanul hagyja, ugyanarra, hogy ezuttal a képviselőház többségének kellett a reformeri szerepre vállalkoznia. A bizottság enyhített a középosztály jövedelmeinek megfelelő adótételeknél; még tovább ment Enneccerus javaslata s ennél is tovább Richteré és Rickerté. A dolog megvilágítására közlünk egy táblázatot, melyben a jelenleg érvényes osztálytételek, a miniszteri javaslat adóskálája, aztán a bizottság s végül Enneccerus javaslatának tételei egymás mellé vannak állítva:¹⁾

a jövedelem osztályai	a jelen- legi adó- tételek	a min. javaslat adótételei abszolút sz.	a min. javaslat adótételei százalék	a bizott- sági jav. adótételei	Enneccer- us jav. mentes
900— 1.050	6.75	6	0.62	6	
1.050— 1.200	9	9	0.80	9	
1.200— 1.350	13.5	12	0.91	12	
1.350— 1.500	18	16	1.12	16	

¹⁾ Pénzegység a marka.

a jövedelem osztályai	a jelen- legi adó- tételek	a min. javaslat adótételei abszolút sz.	százalék	a bizott- sági jav. adótételei	Ennece- rus jav.
1.500— 1.650	22 ⁵	21	1 ³³	21	»
1.650— 1.800	27	26	1 ⁵¹	26	»
1.800— 2.100	31 ⁵	31	1 ⁵⁹	31	»
2.100— 2.400	36	36	1 ⁶⁰	36	»
2.400— 2.700	45	45	1 ⁷⁶	44	»
2.700— 3.000	54	54	1 ⁸⁹	52	»
3.000— 3.300	75	66	2 ¹⁰	60	»
3.300— 3.600		78	2 ²⁶	70	68
3.600— 3.900	99	92	2 ⁴⁵	80	76
3.900— 4.200		106	2 ⁶²	92	84
4.200— 4.500	126	120	2 ⁷⁶	104	92
4.500— 5.000		135	2 ⁸⁴	118	104
5.000— 5.500	144	150	2 ⁸⁶	132	118
5.500— 6.000	162	165	2 ⁸⁷	146	132
6.000— 6.500	180	180	2 ⁸⁸	160	146
6.500— 7.000		195	2 ⁸⁹	176	162
7.000— 7.500		210	2 ⁹⁰	192	178
7.500— 8.000	216	226	2 ⁹²	212	196
8.000— 8.500		242	2 ⁹³	232	214
8.500— 9.000		258	2 ⁹⁵	252	232
9.000— 9.500	252	276	2 ⁹⁸	276	250
9.500— 10.500		300	3 ⁰⁰	300	268
10.500— 11.500	288	330	3 ⁰⁰	330	300

Mint látjuk, a kormány s a bizottság javaslata nem sokban különbözik egymástól: az eltérés a 3—7 ezer márka jövedelemnél legnagyobb és százalékban kifejezve egészen 13%-ig megy. Mindkét javaslat emeli a nagyobb, 7.000 márkán felüli jövedelmek adóját, úgy, hogy a pénzügyi eredmény a jelenleginél a kormány javaslata szerint 0,8 millióval kedvezőbb, a bizottság javaslata szerint több, mint 2½ millióval kedvezőtlenebb lenne. Enneccerus javaslata radikálisabb: ő a kis jövedelmek adómentességét 3.300 márkáig akarta kiterjeszteni. E javaslat elfogadása, a mint Wallach pénzügyi főtanácsos kijelenté, még 1,9 millióval nagyobb hiányt vont volna maga után, mint a bizottsági javaslat; Rickert javaslatánál körülbelül 5 millió, Richter javaslatánál pedig 10½ millió márka leendett a hiány. A képviselőház a második olvasásnál elvetette a módosítási indítványokat, a harmadik

olvasásnál elvetette Avenarius hasonirányú javaslatát és — szemben a két árnyalatu szabadelvűek szavazataival — fentartotta a bizottság adótételeit.

De, ha a kormány és képviselőház egyaránt elég konzervatívek voltak is a kis- és középjövedelmek adóskálája tekintetében: jelentékeny és pénzügyi szempontból alig sejtethető hatású kedvezményt vettek fel a 18. és 19. §-ba. A jelenleg uralkodó törvény már megengedte, hogy a 6.000 márkát meg nem haladó jövedelmeknél bizonyos esetekben mérséklés álljon be. Ily esetek voltak: gyermekek tartása és nevelése által előidézett rendkívüli megterhelhetetés, vagyontalan hozzátartozók tartására vonatkozó kötelezettség, tartós betegség, eladósodás és különös balesetek. A kedvezmény abból állott, hogy az illető adóköteles egy osztálylyal lejjebb soroztatott, mint a mely jövedelmének megfelelt volna. A kormány javaslata ezuttal ily eseteknél 3.000 márka jövedelemig három, 3—6.000 márka jövedelemnél két osztálylyal való lefokozást enged meg. Ez tehát már szabadabb mozgást jelent a méltányosság terén, mint az eddigi állapot. De ez esetek csak rendkívüli kivételekre szólnak. Egészen más természetű a kormányjavaslat azon intézkedése, mely szerint minden adókötelesnél, kinek önálló adókimetés alá nem kerülő 14 éven aluli családtagja van, a mennyiben jövedelme 3.000 márkát meg nem halad, abból az adókimetés előtt 50 márka leszámítatik, és pedig annyiszor, a hány ily családtaggal bír. E szerint pl. az 1.000 márka adóköteles jövedelemmel bíró családapa, kinek két gyermeke van, mentes a jövedelmi adó alul, a hat gyermekes családapa 1.200 márkáig adómentes s így tovább. A bizottság e pontot úgy bővítette ki, hogy felvette azt a rendelkezést, mely szerint a legalább 3 ily gyermekkel bíró családfő minden esetre egy osztálylyal alább helyezendő, mint a mely adóköteles jövedelmének megfelelne. E szabály az 1.800 márkán felül, de 3.000 márkán alul álló jövedelmeknél 300 márkának adómentesen hagyását jelentheti, úgy, hogy itt némely esetben (az adókötelesre legkedvezőbb esetben) egy gyermek után 100 márka szabadul ki az adó alul. A képviselőház jó része hajlandó lett volna még messzebb menni. Csak csekély többség vetette el Richter azon indítványát, hogy a kedvezmény felső határa a 6.000 márkáig tolassék ki és Schmieding azon javaslata is, mely a 3—6.000 márka jöve-

delmű egyéneknekél 4 kiskorú családtag után egy osztálylyal való lefokozást kívánt (egyértelmű esetleg 500 márka adómentesen hagyásával) majdnem többségre tett szert.

Nem akarunk a most mondottakhoz kommentárt fűzni. Sokat lehetne arról beszélni, hogy pl. a 900 márkás létminimum adómentesen hagyása oly különböző gazdasági összetételű országban, mint a minő Poroszország, nagyon is mást jelent Posen egy-egy szegény kerületében és egészen mást Berlinben, vagy a Rajnamellék virágzó városaiban. Csak annyit akarunk kiemelni, hogy a porosz jövedelmi adójavaslat jelen alakjában az adóköteles kisebb jövedelmeknél már tulajdonképen nem a tiszta jövedelmet akarja megadóztatni, hanem valami mást, a mit úgy lehetne körülírni, hogy a tiszta jövedelemnek a legkisebb háztartással bírók fogyasztásánál nagyobb kiadásokkal meg nem terhelt része. Ha ehhez hozzáveszszük a fentiek alapján azt, hogy a keresetképtelenség esetére biztosításra szorulóknak biztosítási díjai is levonatnak: úgy azt kell mondanunk, hogy a porosz törvényhozás a kisebb jövedelmeknél már is a tiszta jövedelem s a szabad jövedelem közti térségre vonult vissza adóterheivel. A fejlődés előreláthatólag abban az irányban fog tovább haladni, melynek határát a szabad jövedelem megadóztatására való szorítkozás jelöli meg: a mentesen hagyott létminimum emelése s az adóköteles jövedelem szűkebbre szabása felé.

Talán még jellemzőbb az uralkodó áramlatokra a kis jövedelmek kimélésénél az az elbánás, melyben a nagy jövedelmek a porosz képviselőházban részesültek. A miniszteri javaslat a 10.500 márkát meghaladó jövedelmeknél véges-végig a 3%-os, tehát aránylagos adótételt alkalmazza, fentartva az osztályok képzését. A javaslat indokolása nem elméleti, hanem gyakorlati szempontokat hoz fel a proporcionális adó mellett. Említi, hogy a progresszív adó, mely a 20.000 márkán felüli jövedelmet átlag 4%-kal terhelné, nem sokkal többet, mint 4 millió m. pluszt hozna magával — az ezen osztályokba tartozó 8.508 adófizető ugyanis összesen 12 $\frac{1}{2}$ millió márka jövedelmi adót fizet. Ezzel szemben áll az a hajlandóság, mely a nagyobb adólábnál a jövedelem eltitkolására készlet s a lehetőség, kibújni a nagyobb teher alól az által, ha az adóköteles Poroszországból távozik vagy külföldön eszközei befektetéseket, vagy csak valamely más német állam polgárává lesz

is, a nélkül, hogy Poroszországot elhagyná. A képviselőház bizottsága nem hajlott e kizárólag gyakorlati érvekre; december 12-én tartott ülésében elvetette ugyan azon indítványt, hogy az adóláb fokozatosan 5%-ig emeltessék, de 22 szóval 6 ellen elfogadta a 4%-ig menő progressziót. A teljes ülésben hiába dörgött Miquel a szociáldemokracziának kedvező felfogás ellen, mely a progresszív adólábat kívánja; hiába utalt arra, hogy, ha egyszer engednek, nem lesz többé határa a gazdagok nyomására irányuló törekvéseknek, hiába rémitgetett az egyszer vért szagolt oroszlán ijesztő példájával: nagy többség állott a bizottság javaslata mellett. A javaslat jelen alakjában a következő adófokozatokat mutatja:

10.500— 30.500 márkánál	1.000 márkánként emelk.	az adótétel	30 márkával
30.500— 32.000	» 1.500	» » »	60 »
32.000— 78.000	» 2.000	» » »	80 »
78.000— 100.000	» 2.000	» » »	100 »
100-től felebb	» 5.000	» » »	200 »

Az emelkedő adóláb a 100.000 márkánál, mely után 4.000 márka adó jár, megállapodik s a 4% uralkodó marad véges-végig. Vita támadt a képviselőház plenumában az iránt, hogy e sajátos rendszerű adóztatás tulajdonkép progresszív-e vagy proporczióális, de a 100.000 márkán alul mérsékelt (lefelé degeneratív)? Azt hisszük, Gneistnek jó oka volt abban progresszív adót látni, mert a 100.000 márka és 30.500 márka közt betoldott adólábváltozás nem engedmény a 100.000 márkán aluli jövedelemmel bírók részére, kik ilyenre ugy sem szorulnak rá, hanem egyenesen teherfokozást jelent a nagy jövedelmeknél.

Nem tudjuk, mit fog határozni az urak háza a kérdésben. Meglehet, hogy visszaállítja a kormány javaslatát s akkor a reform kérdésessé válhatik ezuttal. De bármi történjék is, a képviselőház erős többségének a progresszív adó iránt mutatott sympathiája fontos jele az időknek. A rendkívül népszerű eszme, mint Zedlitz br. a nagyobb jövedelmek fokozott megadóztatásának eszméjét nevezte, egyre hódít s nem fog nagyon sok viz lefolyni a Spreen, hogy a progresszív adó elve — a mostani javaslaténál nagyobb arányokban is — uralomra fog kerülni.

Azon érvek egyike, melyek a kormányt a progresszív adó ellen való állásfoglalásra birták, átvezet bennünket a

jövedelmi adó-javaslat új adókievetési rendszerére. Értjük azt az érvet, mely szerint a javaslatban előirt bevallási kötelezettség a vagyonos osztályok jelenlegi adóterhét úgy is növelni fogja. Ez a nézet meglehetősen általános volt a képviselőházban. Viegen nemzeti szabadelvű képviselő, ki a javaslat 3%-os adótételét akarta visszaállítani, azt várja az újítástól, hogy a jövedelmi adó pénzügyi eredménye az eddiginek kétszeresére fog rúgni. Mindenesetre nagy különbség s méltán lehetünk kíváncsiak arra, hogy miben áll e nagyhatású adókievetési reform?

Az új porosz jövedelmi adókievetés egész rendszerének apróra való elemzése e helyen nagyon messze vezetne bennünket. Be kell érünk az alapvonások visszaadásával, a keret összeállításával: hisz a részletek annyi számtalan különleges intézkedéséről egy egész könyvet lehetne megírni.

Említettük volt, hogy az új porosz jövedelmi adó-javaslat behozza a bevallási kényszert. Poroszország ez intézményt, mely a birodalom több államában is régtől fogva honos, eddigelé csak a napoleoni hadjáratok idejének egy szomorú emlékű és — hozzátehetjük — nagyon rossz sikerű kísérletéből ismeri. Egy 1812. évi rendelet 3%-os vagyoadót és 5% jövedelmi adót vetett ki a porosz alattvalókra, drákói szigorral hagyván meg a vagyon és jövedelem pontos bevallását. A kormány akkor 25 millió tallért remélt ez adótól, de nem jött be több 4½ milliónál. Azóta a bevallás eszméje nagyon soká pihent Poroszországban. 1847-ben megkísérlé a kormány a bevallást tenni a jövedelemadó alapjául, de eredmény nélkül. Két évvel később már csak a fakultatív bevallás szerepelt a javaslatban, de az első kamra ellenszenvén ez is elbukott. Az 1851. évi jövedelmi adójavaslat, melynek kivetési rendszere egészen máig érvényben maradt, már nem tett említést bevallásról. A jelen javaslat azonban már az 1883-ik évi tárgyalások által előkészített közvéleményt talált a bevallás mellett. Igaz, hogy a javaslat nagyon enyhe bevallási kényszert kíván életbeléptetni. Az általános bevallási kötelezettség csak 3.000 márka jövedelemnél kezdődik és pedig az indokolás szerint azért, mert a kisebb jövedelemmel bírók vagyoni helyzete nehézség nélkül becsülhető. Ez mindenesetre kockázatos állítás. Elfogadhatóbb az az indokolás, melyet a javaslat alább ad, hogy t. i. az óriási anyag, mely az álta-

lános bevallási kötelezettség esetén begyűlne, nagyon nehéz dolgot adna a felhasználásnál, hogy továbbá a szegényebb adókötelesektől használható bevallásokat alig lehetne kapni. Egy másik be nem vallott indok lehet az, hogy a kormány a kis jövedelmek teljes pontosságú kitudását nem kívánja. A kormány ugyanis a miniszter többszöri kijelentése szerint, azt hiszi, hogy a jelenlegi hivatalos becslések alul maradnak azon a niveau, melyet az adókötelesek önkénytes bevallásai elérnének, a bevallási kötelezettség behozatalától az adó növekedését reméli, de ezt csak a nagy jövedelmek nagyobbfokú bevonásával akarja elérni s azért nem kívánja a bevallást a kisebb adókötelesektől.

Egyébiránt, mint mondtok, a javaslat bevallási kényszere szelid kényszer. A bevallást elmulasztók csak a jogorvoslat használhatóságától fosztatnak meg azon illető évre. Oly hátrány, mely csak akkor az, ha a mulasztó adóját a kivető közegek egyidejűleg valamivel magasabbra emelik, mint a mekkora tényleges jövedelmének megfelel; ellenkező esetben még mindig kisebb baj az adófizetőre, mint a lelkiismeretes bevallás. A bizottság szigorított ez intézkedésen, kimondva, hogy a mulasztó, a mennyiben ismételt felhívásra legkésőbb négy hét alatt nem nyújtja be vallomását, a reá kivetett adónak még 25%-át tartozik büntetésül fizetni s a mulasztása által az államtól elvont adót is le kell rónia. E szigorítás felett hosszú vita folyt a második olvasásnál. A kormány, elhagyva előbbi álláspontját, most már követelte a szigorúbb bánásmódot, melyet névszerinti szavazással elég tekintélyes többség szavazott meg.

A bevallási kötelezettség enyhességéről tanuskodik továbbá az a különben helyes intézkedés, hogy a kötelezettnek tiszta (helyesebben adóköteles) jövedelmének feljegyzése helyett meg van engedve csak azon adatokat szolgáltatni, melyek a jövedelem felbecsléséhez szükségesek. Tehát elégséges pl., ha a kisbirtokos bevallja, hogy hány hektár szántója, rétje, mennyi barma van, stb. A tárgyalások a bevallások felett titkosak s annak, kinek bevallása ellen kifogás emeltetett, meg van adva a lehetőség, nyilatkozni bevallásának védelmére. Maga a bevallás nemcsak írásban, hanem szóval is történhetik.

Az adókivetés menete és közegei röviden a következők:

Megelőzi a tulajdonképi kivetés műveletét a 3.000 már-

káig terjedő jövedelmeknél az előleges kivetés, hogy úgy mondjuk, az előirányzás, melyet községi, esetleg több községből összetett kerület külön e célra alakult bizottsága végez. E bizottságban a kormány által kinevezett tagok képezik a kisebbséget. A tulajdonképi jövedelmi adókivető bizottságok elnöke a Landrath, vagy a kormány által kinevezett más hivatalnok, tagjai részben kinevezettek, részben a helyi kötelékek választottai. Nagyon sok vita folyt a felett, hogy a Landrath helyén van-e e bizottság elnöki székében; e vitára azonban itt nem terjeszkedhetünk ki. A bizottság elnöke megvizsgálja az előkészítő bizottság adótervezeteit és vagy elfogadja, vagy a bizottság elé terjeszti határozathozatal végett. Ugy őt, mint a bizottságot megilleti a jog, nyomozást indítani az adókötelezettek vagyoni helyzetének megállapítására. A bizottság nincs kötve az adókötelezett vallomáshoz, hanem nyomozásai alapján vetheti ki az adót. Klose és Metzner e pontnál azt kívánták, hogy a bizottság csak az esetben térhessen el a bevallástól, ha bebizonyított, hogy az adóköteles jövedelem a bevallottnál nagyobb. Brüel indítványa ugyanilyen irányban mozgott. Ámde minden gyakorlati ember előtt világos, hogy ily pozitív bizonyítása a jövedelem nagyságának harmadik személy részéről, szemben az adókötelezettel, a legtöbb esetben kivihetetlen valami. A bizottság azon jog nélkül, hogy nyomozásai alapján magasabbra becsülhesse valaki jövedelmét annál, melyet bevallott, tehetetlenül állana, szemben a jövedelmét eltitkoló adókötelessel. A pénzügyi érdek megóvása a gyakorlatban arra a kivezető utra kényszeríti nagyon sokszor az adókivetőket, hogy már gyanúok alapján magasabb adót vessenek ki a bevallottnál: az adókötelesnek természetesen megmarad a jogorvoslatok útja. A képviselőház el is vetette a centrum-pártiak ezen indítványait.

Felebbviteli fórumokul a miniszteri javaslat a kormánykerületenkint létesítendő, vegyes összetételű felszólamlási bizottságot s a végső fokban az u. n. adóbiróságot jelöli meg. A képviselőház Gneistnek nagyszabású beszéde után harmadik fórumul a közigazgatási bíróságot jelölte ki, mint a mely több biztosítékot nyújt a jogsérelmek ellen, mint a kormányjavaslat szerint felerészben a pénzügyminiszterium közegeiből vett adóbiróság.

A mint látjuk, a porosz jövedelmi adó kivetésénél az önkormányzat választott képviselőinek elég tér van fentartva. ennél tovább menni és a kormány által kinevezett tagokat a kivető bizottságnál törölni, mint azt Rickert és Loë br. akarták, csakugyan nem lehet a nélkül, hogy az egész kivétési eljárás komolysága ne veszélyeztessék. Sokat hivatkoznak Poroszországban is csak úgy, mint nálunk, a szabad Angliára, ámde nem szabad feledni, hogy az ottani adókivető bizottság összetételére az adóköteleseknek semmi befolyása nincs s hogy ott az önkormányzati szervek mellett egész sorozata áll az állami közegeknek, melyeknek egyéb rendeltetése nincs, mint az állam pénzügyi érdekeinek megóvása. Körülbelül minden kétezer adókötelezettre esik egy surveyor, nagyobb területekre külön felügyelők vannak s végül ott van a »board of the commissioners of inland revenue«, mint központi állami szerv. Ha a szabad Anglia ily szervezet mellett jól érzi magát, bizonyynyal nincs ok az adózó közönség érdekeit féltetni a porosz rendszer mellett; ellenben több ok van attól tartani, hogy az új bevallások ott sem lesznek egyebek, mint sok helytt másutt: t. i. szabadalmazott hazugságok.

Nem akarjuk azt mondani, hogy az új porosz adóreform nem képez jelentékeny haladást az eddigi állapotokkal szemben. De a magyar szociálpolitikusnak mindezen haladás daczára sincs semmi oka, hogy irigységgel nézzen a porosz adórendszerre. A vagyonos osztály nálunk egyenes adók alakjában aránytalanul súlyosabb terheket visel, mint odaát s ugyanott a legszükségesebb élelmiszerekre vetett ijesztő magasságú vámok épen a leggyengébb vállakat nyomják. Poroszország, melyet szeretnek szociális királyságnak nevezni, az egyenes adók reformjával legjobb esetben is csak félmunkát végezhet. A munka másik felét a német vámpolitikában beállott fordulattól kell várunk.

DR. RÁTH ZOLTÁN.

KÖZGAZDASÁGI HAVI KRÓNIKA.

Május hó.

1-én. Az »Adria« magyar tengeri hajózási részvénytársaság rendes évi közgyűlése elhatározta, hogy a 163.023 frtnyi tiszta nyereségből 50.000 frt. a tartalékalaphoz csatoltassék, 100.000 frt. mint 8%-os osztalék a részvényeseknek kifizetessék, 4.500 frttal a nyugdíjalap szaporíttassék, 7.813 frt. jutalékul az igazgatóságnak kifizetessék. A kormányval 20 évre kötött új szerződést jóváhagyják és azt határozzák, hogy a részvénytőkéket 2½ millióra felfelemezik és ehhez képest felhatalmazzák az igazgatóságot, hogy 12.500 db. 100 frtra szóló részvényt bocsásson ki. Továbbá elhatározták, hogy 3 millió forint értékű elsőbbségi kötvény vagy osztrák értékben, vagy aranyban bocsáttassék ki s értékesíttessék. E tekintetben az igazgatóság a pesti magyar kereskedelmi bankkal, a magyar ipar- és kereskedelmi bankkal és a Wiener Bankvereinnal előzetes tárgyalásokat folytatott; a részvények elhelyezése is már biztosítva van.

A magyar kereskedelmi részvénytársaság Fiumében fióktelepet állít, mely egyelőre gyarmatárúknak és száraz déli gyümölcsnek behozatalával fog foglalkozni, később pedig esetleg a friss déli gyümölcs- (agruma) kereskedést is nagy mértékben fel fogja venni. Továbbá a zsiradékárú-üzlet emelése végett a helybeli hentes-szövetkezettel oly megállapodásra lépett, hogy az erre kötelezett czégektől átveszi összes készítményeiket bizományban való eladásra.

A kassa-oderbergi vasút elsőbbségi kötvényei konverziójára vonatkozólag elfogadták a Rothschild-hitelintézet, osztrák földhitelintézet banksoport ajánlatát. A kormány beleegyezése meglévén, az ügylet lebonyolításának semmi sem áll útjában.

Az igazságügyi, pénzügyi és földművelésügyi miniszterek által a vízszabályozó és talajjavító kölcsönök ügyében kibocsátandó rendeleték felett folytatott tárgyalások befejeztettek; a magyar földhitelintézet a végleges szövegekre nézve meg fog hallgattatni; legkésőbbben július elsejével kezdik meg a talajjavítási kölcsönök engedélyezését (1889: XXX. t.-cz. alapján).

A Lloyd magyar viszontbiztosító-részvénytársaság közgyűlése a mérleget 32.912 frtnyi tiszta nyereséggel jóváhagyta s a részvényesek osztalékát 15 frtban (5%) állapította meg, 3.000 frtot pedig a tartalékalaphoz csatolni rendelt.

2-án. Oroszában a gazdasági munkások között szocialisztikus zendülés ütött ki véres kimenetellel.

A *Keglevics-sorsjegyek* utolsó huzása.

3-án. Az *arad-csanádi egyesült vasutak* igazgatósága a pályaudvari telepen vasuti kocsigyárat szándékozik felállítani 300 munkással.

A *Foncière pesti biztosító-intézet* közgyűlése a mérleget 127.249 frt. veszteséggel jóváhagyja.

Az *erdélyi kőolajfinomítógár-részvénytársaság* tetszámolást befejező közgyűlése a zármérleget jóváhagyja, fenmaradt vagyon 194.700 frt. (részvényenkint 97 frt. 35 kr. visszafizetés). A felmentvényt megadták és a cég törlesztését elhatározták.

4-én. Az *osztrák-magyar-német kereskedelmi és vámszerződést* Bécsben aláírták 1892. január 1-től 1903. december 31-ig szóló hatállyal. Németország a gabonavámost $3\frac{1}{2}$ márkára mérsékli. A magyar kormány tárgyalásokat indított a többi kereskedelmi szerződéseket illetőleg is.

Lövésár és lókiállítás Budapesten.

5-én. Baross kereskedelemügyi miniszter a *nagy vámtanácsot* 13-ára hívta egybe.

Az osztrák-magyar vámkonferencia 8-án ülést fog tartani a *fiumei és triezsi szabadkikötők megszüntetése tárgyában.*

A *borsod-miskolci gőzmalom-részvénytársaság* közgyűlése jóváhagyta a mérleget 75.000 frt. tiszta nyereséggel; osztalék 50 frt.

6-án. A *mezőhegyes-szarvasi vasút ügyében* Aradmegye azt határozta, hogy tíz éven keresztül 40.000 frttal járul a segélyezéshez, de a költségeket kilométerenkint 20.000 frtra akarja szabni, mit a miniszter lehetetlenségnek nyilvánít.

A *dohány- és szivarfogyasztás Magyarországon 1890. évben:* 443² millió csomag dohány, bevétel 16⁵⁹ millió frt., 445⁷⁶ millió darab szivar, bevétel 3⁵⁴⁷ millió frt. Többlet 1890-ben a mennyiség: dohánynál 7⁰%, szivarnál 3⁷⁰%, a bevétel: dohánynál 6⁵⁸⁰%, szivarnál 4⁰%. Különlegességi bevétel 2⁶³³ millió frt., többlet 32.243 frt. Egész bevétel 1890-ben 37⁷⁹ millió frt., 1889-ben 36¹⁰ millió frt., többlet 1890-ben 1⁶⁹ millió frt. (4⁶⁶⁰%).

7-én. Az *osztrák-magyar államvasut-társaság részvényei nagy áremelkedést mutatnak.*

A *kassa-oderbergi vasut 1890. évi üzleteredménye:* magyar vonalak főlösege 2²⁴¹ millió frt., osztrák vonalak 1⁰⁹⁷ millió frt., összesen 3.338 millió frt., összes javulás 10⁷⁰%.

A *gazdatisztek országos kongresszusa* tanácskozik helyzetük javításáról.

8-án. A *vaskapu-szabályozási fővállalat* az első nagy sziklazúzó gépet keresztülontatta a vaskapun és a nagy amerikai furóhajót elindította a jucsí zuhataghoz.

9-én. A *sümeg-tapolczai helyi érdekű vasut műszaki és rendészeti bejárását* fogantatosították.

11-én. A *vasárnapi munkaszünet tárgyában* a *fűszerkereskedők* országos értekezletet tartottak. Feliratban kéri a kereskedelemügyi minisztert, hogy a szünet kiterjesztését rendelje el a fűszer-, bor-, liszt-, tea- és csemege-kereskedésekre, a szatócs- és vegyesárú-üzletekre nézve, valamint a hentesekre is olyaténképen, hogy üzleteik vasárnap déli 12 órától hétfő reggelig zárva maradjanak.

Az *országos magyar gazdasági egyesület közgyűlése*; tagszám 1.250, vagyon 407.041 frt., ebből 200.000 frtnyi értékű a Köztelek.

12-én. A vizügyi műszaki tanács a Béga, Temes és a vele kapcsolatos kisebb folyók rendezésének kérdését tárgyalta egy nagyterjedelmű hivatalos előterjesztés alapján.

A budapesti hentések zsiradék-raktár-szövetkezete megkezdte működését.

A fővárosi terménykereskedők értekezletet tartottak a magyar kereskedelmi részvénytársaság ellen, mely a kormány védelme és támogatás alatt áll és elvileg kimondta, hogy már létező üzletágakkal nem fog versenyezni és most a zsiradéküzletben mégis részt vesz. A budapesti kereskedelmi kamarában indítványozzák majd, hogy a kamara ez ügyben enquétet hívjon egybe.

13-án. A fővárosi élelmezési vásárcsarnokok ügyét tárgyalták a fővárosi tanács pénzügyi és gazdasági bizottságában.

A budapesti kereskedelmi és iparkamara elfogadta a terménykereskedők indítványát, hogy a magyar kereskedelmi részvénytársaság eljárása ügyében enquétet hívjanak egybe.

15-én. A közbághiddal összeköttetésben új állomás nyílik meg Budapest-Ferencváros-Marhavásár elnevezéssel.

17-én. A szatmár-nagybányai vasut-részvénytársaság megtartotta közgyűlését; osztalék 6°/o.

A sümeg-tapolczai helyi érdekű vasut a nyilvános forgalomnak átadatott.

A kőbányai gőztéglagyár közgyűlésén 30 frtnyi osztalék kifizetését határozták el (18³/4°/o).

A Tarnóczy-féle tűzoltószerszám- és gépgyári részvénytársaság megalakult 500.000 frt alaptőkével.

Az 1890. évi állami zárszámadás készül; a kiadások egy millió forinttal kisebbek, mint az előirányzat; a bevételek kedvezők, jelentékeny fölösleg várható.

A valutarendezést a magyar pénzügyminiszter aranyvásárlásaival előkészíti. Már is 50 millió aranyforinttal rendelkezik; ezek közt 30 millió kész arany.

A déli vasut fölöslege csak 4²⁶ millió frt., az osztalék csak 4 frank minden részvény után.

A magyar országos malomegyesület elhatározta, hogy ezentúl csak kilencz lisztszám, zerótól 8 számig állíttassék elő.

19-én. A vetések állásáról a beállott eső folytán jobb jelentések érkeznék be az ország különböző részeiből.

A Dunagőzhajózási társulat bevételei a hajózás megnyíltá óta 1³⁴⁵ millió frt.; ez összeg a múlt évihez képest 0⁸⁸² frttal kisebb, mit részint a rossz vízállásnak, részint pedig annak kell betudni, hogy a múlt évi kimutatásokban a refakciák még nem lettek levonva; végtére az idén a hajózás is hat héttel későbbben vette kezdetét.

Az egyesült aradi és csanádi vasut igazgatósága 6°/o-nyi osztalék kifizetését javasolja úgy a törzsrésztvények, mint az elsőbbségi részvények után.

20-án. A magyar-adriai vasuti köteléknél május 25-én új tarifa lép életbe, mely a Fiumével és Trieszttel való közlekedésben jelentékeny díjleszállításokat tartalmaz (26 kivételes tarifával).

Az osztrák-magyar vámkonferencia a Svájcczal való kereskedelmi szerződés tárgyában folytatja a közös tárgyalásokat.

A bács-topolyai takarékpénztár az 1885-ben kétséssé vált köve-

teléseit három igazgatósági tagtól visszakapta, mi által 19.000 frt-hoz jutott. Ezt az összeget az általános tartalékalaphoz csatolták, mely most 50.000 frtra emelkedett.

A magyarországi központi vasúti leszámítoló hivatal közzéteszi az 1890. évi működéséről szóló jelentését. Az összes költség volt 117.426 frt. A leszámítolás 33,3 millió frt. papírpénzről, 3,5 millió frankról, 273.311 márkáról, 59.128 frt. aranyról és 211 rubelről történt. Ügydarab volt 15.298.

A *fiumei és trieszti szabadkikötők beszüntetése tárgyában* az osztrák-magyar vámkonferencia Fiumére nézve megállapította a szabadterület határait és a végrehajtási törvény módozatait. Triesztben minden igyekezet daczára még hátra vannak az előmunkálatokkal. Azonban van remény, hogy még idejekorán végzik be a munkálatokat.

A *soproni kereskedelmi és iparkamara a vasárnapi munkaszünet végrehajtására vonatkozó rendelet* némely pontban való módosítását javasolja.

21-én. Az *osztrák-magyar államvasút magyar vonalainak államosítása tárgyában* tartott értekezleten a tarifakérdéseket letárgyalták. Valószínű, hogy az egész műveletet rövid idő alatt lebonyolítják.

A *szepesti vászonzéherítő-részvénytársaság közgyűlését* június 10-ére hitták egybe. A részvénytőke szaporítása van tervben, melyhez a magyar ipar- és kereskedelmi bank-részvénytársaság és egy budapesti cég járul hozzá. Az eddigi részvénytőkét lebélyegzik 62.000 frtról 30.000 frtra és 1.000 darab 50 ftos B-betűs részvényt biztosított 60/o-kal bocsájtanak ki. A kereskedelemügyi miniszter 10 éven át 3.000 frtnyi segínyt nyújt a vállalatnak.

A *magyar gummiárúgyár-részvénytársaság* működését megkezdi. (Ezen társulat a Schottola Ernő-féle gyárat vette meg és azt megnagyobbította.

A *győr-vezsprémi vasút múltan-rendőri bejárásánál a győr-gönyői vonal* tervezetét elejtették.

22-én. A *Dunagőzhajózási társulat tárgyalásai az osztrák kormányjal* célhoz vezettek. Az évi állami segély 250.000 frtban állapítottatott meg és azonkívül a 40/o-os osztalék kiegészítésére legfeljebb 250.000 frtot igényelhet a társaság előlegképen, mely előleg a 40/o-t meghaladó haszonból visszafizetendő. A társulat tarifafüggetlenségét megtartja. Az alsó Dunán és a fekete tengeren a hajózást külön kárpótlás nélkül köteles folytatni.

A *trieszti »Riunione Adriatica«* 12,5/o-nyi osztalékot (részvényenkint 50 frtot) fizet és a tartalékot 1'082 millió forinttal szaporítja.

Az *osztrák és magyar vasutak közös igazgatósági értekezlete* elfogadta a tarifa-bizottság határozatát sok árú deklasszifikációja tárgyában és a berni nemzetközi egyezményre vonatkozó miniszteri leiratokat. Júliusban Prágában tartják az értekezletet.

Az *arad-temesvári vasút* 1890-ben bevett 361.196 frtot, kiadott 204.921 frtot, a fölösleg tehát 156.275 frt. (előírányoztatott 109.110 frt.).

23-án. Az *ipartanács a vasárnapi munkaszünetre* vonatkozó rendeletet és a *kereskedelmi oktatás* szervezését tárgyalta.

A *magyar kereskedelmi társaság üzletköre* tárgyában tartott enquete elhatározta, hogy kifogásait a kereskedelmi és iparkamara összüléseinek jelentés alakjában adja be.

A Svájcczal való kereskedelmi szerződés ügyében tartandó tárgyalásokat két részre fogják osztani; most az elvi kérdéseket tárgyalják és ősszel a tarifakérdéseket; addig az április 15-ike óta életbe lépett svájci tarifa befolyását jobban megítélhetik.

24-én. A budapesti egyesült fővárosi lakareképzőintézet új részvényeire való igény május 25-én lejár.

A kőbányai sertésvásárt hivatalosan vesztegzármentesnek nyilvánítták.

A temesvári cukorgyár vállalkozója (Fleischmann J. C.) az óvadékot a várostól visszakérte, mivel a vállalat létesülését lehetetlennek tartja.

A kézfegyverek hivatalos megvizsgálását célzó törvényt a kereskedelemügyi miniszter a képviselőház elé terjesztette.

A ménestelepekben új osztályozást rendelt el a földművelésügyi miniszter. Bábolnán június 4–8-ig, Kisbéren június 9–14-ig, Mezőhegyesen június 17–24-ig, Fogarason június 26-tól július 2-ig.

25-én. A pécs-barcsi vasút 1890. évi bevételei 585.503 frtot, kiadásai pedig 259.747 frtot tettek, a fölösleg tehát 325.756 frt. (1889-ban 294.955 frt.)

A soproni légszuszogató-részvénytársaság 25 frtnyi osztalékot fizet (12½%).

Az osztrák-magyar államvasút-társulat közgyűlése még nem foglalkozhatott a magyar vonalak államosításának kérdésével, hanem a vasművek és kohók eladását, illetőleg külön részvénytársaságra való átruházását tárgyalta és az igazgató-tanácsnak e tekintetben felhatalmazást adott.

26-án. A nyilvános szállítási pályázatok- és ajánlatokról való határozás tárgyában egybehitt miniszteri bizottság szabályzatot készített, mely ezentúl döntő lesz. A szállítmány odaitélésénél nem mindig az ajánlat olcsósága döntő, hanem más körülmények is tekintetbe jönnek (minőség, szállítási képesség, megbízhatóság, stb.). A szabvány a nyilvánosságot kötelezővé teszi, úgy, hogy a szállítások ezentúl csakis nyilvános verseny útján és nyilvános ajánlati tárgyalás mellett ítéldők oda. A mellett kell, hogy a hazai gyártmány a szállításoknál megfelelő méltánylást nyerjen és nyilvántartás útján gondoskodni fognak arról, hogy ne az összes állami szállítás jusson egyes gyáraknak.

A magyar kereskedelmi részvénytársulat a gyarmatárú-bevitel emelésére Fiumében fiókintézetet létesít.

Az osztrák-magyar Lloyd-társulattal való hajózási és postaszervezés felbontásáról, valamint a vám- és kereskedelmi szövetség hatodik cikkének módosításáról, továbbá az »Adriá«-val kötött szerződés beczikkelyezéséről szóló törvényjavaslatokat Baross kereskedelemügyi miniszter a képviselőház elé terjeszti. A Lloyd keleten és Indo-Chinában végzi a szolgálatot, az Adria nyugaton (Olaszország, Malta, Spanyolország, Franciaország, N.-Britannia, Észak- és Nyugat-Afrika (Egyiptom kivételével) és Észak-Amerika). A Fekete tenger mind a két vállalatnak feltétlenül nyitva marad; a magyar kereskedelemügyi miniszter azonban az odessa-konstantinápolyi és a batum-konstantinápolyi vonalon segélyezett hajózást nem fog berendezni. A La Plata-államokkal mind a két vállalat fog közlekedni.

Az olasz kormány 500.000 kg.-nyi dohányszállítását a budapesti Herzog-czégre bízta.

Ungváron a miniszteri biztos a *filloxerát* konstatálta.

A *Dunagőzhajózási társulat* érdekes évi jelentése a kezelés hibáit konstatálja és a magyar kormánytól is, ha nem is segélyezést, hanem az üszög-villányi vonal közös használása iránti Péage-szerződés körül és a pécsi műhelyi tárgyában jóakaró támogatást vár.

27-én. *S.-A.-Ujhelyen és Ó-Budán új állami dohánygyárakat* állítanak fel 1.200 munkásra.

A *kassa-oderbergi vasut évi jelentése* a konverzió-művelet bevégzésén kívül a *második vágány* előállításáról szól Karwin és Trzynietz közt, melynek költsége az 5¹/₂ millió osztrák beruházási kölcsön maradékából fedezendő. Az igazgatóság felhatalmazást kér arra nézve, hogy a *részvényeket* a tartalékalapból mindaddig visszavásárolja, míg a jövedelmezés az árfolyam szerint a 4%-ot meghaladja.

Sepsi-Szt.-Györgyön államilag támogatott *székely szövögyár-részvénytársaság* alakult és a kereskedelemügyi miniszterhez üdvözlő sürgőnyt küldött.

28-án. A *budapesti tőzsdetanács* kiküldött bizottsága az *árfolyam-jegyzék reformját* és egy *gíró- és pénztár-egylet* alakítását hozta javaslatba (500.000 frt. részvénytőkével).

A *fiumei és triezsti szabadkikötőknek* a közös vámterületbe való beolvasztásáról törvényjavaslat készült az osztrák és a magyar kormány részéről. A vámköteles árúk vámmentes behozatala csak a kormányok által megjelölt helyeken történhetik. Ezen raktárak kedvezményeket kapnak. A helybeli ipar vámmentességet és könnyebbitéseket fog nyerni. Az 1891-ik évi július 1-ig lerakott külföldi árukészletek a kedvezményezett államok tarifája szerint fizetik a vámot. A belföldi cukor, az égett folyadékok és a sör, valamint a belföldön finomított kőolaj megadóztattnak. A törvény július 1-én lép életbe.

29-én. A *magyar államvasutakkal egybekötött hajózási vállalat* mérsékelt szállítási díjszabást tesz közzé, mely kombinált tételeket (vasuti és hajózási szállításért) tartalmaz és gabonára, repcére, tengerire, őrleményekre és zsákba töltött lisztre vonatkozik.

A *magyar északkeleti vasut*, mely 1890. évi január elseje óta államosítva van, de még külön elszámolás alatt áll, a munkácsbeszkidi és első magyar galicziai vasutal, valamint a saját számlára kezelt taracsvölgyi, szilágysági és nyiregyháza-mátészalkai helyi érdekű vasutakkal együtt a következő bevételeket és kiadásokat mutatja fel az 1890. évben: bevételek 4.434 millió frt., kiadások 3.184 millió frt., üzemszükséglet 1.250 millió frt. (1889-ben 1.438 millió frt.) Előirányozva volt 1890-re 1.041 millió frt. fölösleg.

31-én. A *Ruston prágai cég gépgyára* jelentésében felemlíti, hogy budapesti fiókját az új magyar hajóépítési és gépgyár-részvénytársaságnak eladta és a részvénytőke negyedrészeivel (250.000 frttal) részesedik az üzletben.

Kőbányán tíz napig elhelyezett sertések továbbítását Németországba Krefeld állomásra is megengedték.

A *vetések állása javuló:*

Búza . . .	29 ⁵ / ₀	középen alól,	64 ⁴ / ₀	közép,	57 ⁰ / ₀	középen felül.
Rozs . . .	61 ⁴ / ₀	»	36 ⁶ / ₀	»	20 ⁰	»
Árpa . . .	3 ⁴ / ₀	»	69 ⁶ / ₀	»	27 ^{0/₀}	»
Zab . . .	5 ¹ / ₀	»	73 ⁵ / ₀	»	21 ⁴ / ₀	»

Dr. Mandello Gyula.

IRODALMI SZEMLE.

A szüléset ügyének (bábaügy) állása hazánkban mint a gyermekek és a gyermekágyasok nagy halálozásának egyik tényezője. Javaslatoz a szülész-női intézmény fokozatos fejlesztésére. A budap. k. orvosgy. puerperalis bizottságának hozzájárulásával és dr. Berczeller Imre egyet. tanárs. közreműködésével. Irta dr. Tauffer Vilmos. Budapest 1891.

Nagy gonddal és kiváló ügyszeretettel végzett munkának eredménye az a mű, a mely e czímen néhány hét előtt a sajtót elhagyta, s melynek szerzője a budapesti orvosgyesület puerperalis bizottságának hozzájárulásával arra a nem kis feladatra vállalkozott, hogy a hazai bábaügy állását egységes vezéreszme, de a mellett az ország különböző részeinek sajátlagos viszonyai és igényei szerint változó szempontokból vizsgálja, a tapasztalt hiányokat kimutassa s azoknak megjavítására javaslatokat tegyen.

A bábaügy fontosságát alig kell hangsúlyoznunk. Hisz tudvalevő dolog, hogy az nagy gyermekhalálozásunkra is befolyással van, a melyet részben a bábák tudatlanságának és gondatlanságának terhére kell rónunk. De fontosabb az összefüggés a bábaügy rendezetlensége és a gyermekágyas nők nagy halálozása között. Idevonatkozó statisztikai adataink, a melyek a belügyminiszterium közegészségügyi jelentéseiben tétetnek közzé, nagyon hézagosaok ugyan, de azért ennek daczára is kimutatják állapotaink egészségtelen voltát (ezer gyermekágyas nőre nálunk átlagosan 5·4, Angliában 2·8, Svédországban 2·1, Németalföldön pedig 1·4 gyermekágyi láz által okozott halálozás esik), jól lehet — mint ezt a Közgazdasági és statisztikai évkönyv múlt évi folyamának megfelelő fejezete is kiemelte — oly országban, a hol a népesség túlnyomólag mezőgazdasággal foglalkozik, természet szerint kedvezőbb gyermekágyi halandóságot joggal lehetne remélni. Az ős-termeléssel foglalkozás ugyanis a vele járó szabadabb testmozgás által jótékonyabb hatású a nő medencze testének fejlődésére mint a zárt városi életmód (ülő foglalkozások, a szoros fűzők nagyobb elterjedése stb.), a kellő szélességű medenczéval bíró anyáknál pedig a szülés természetes lefolyása könnyebb, külső beavatkozásra ritkábban van szükség, ennélfogva a fertőzés veszedelme is kevésbbé gyakran fordul elő s ennek következtében a gyermekágyi láznak is ritkábban kellene fellépnie.

Sajnáljuk, hogy Tauffer a Közgazdasági évkönyvből idézett emez adatainkról nem birt tudomással. Ezen adatok, habár csak néhány, mindössze 7 országról szólnak is, mégis több támpontot nyújtottak volna a gyermekágyi láz megítélésére, mint a porosz

statisztika, a melylyel való összehasonlítást épen statisztikai szempontból helytelenitenünk kell. A porosz halálozási statisztika t. i. nem mutatja ki a gyermekágyi lázat különösen, hanem »im Kindbette gestorben« név alatt a gyermekágyban történt összes haláleseteket összefoglalja, a mi pedig nyilvánvaló, hogy lényeges különbség.

Egyébiránt a mű bevezetésében az ügy fontosságának megvilágosítását célzó statisztikai természetű állításai még ezen kívül is több esetben sántikálnak s túlzásai által a számok emberében, a ki hozzá van szokva a határozott beszédhez, egyik-másik helyütt mosolyt is gerjesztenek. Ilyen példának okáért az a megjegyzése, hogy nálunk az élet első napjaiban az új szülöttek »megszámíthatatlan« sokasága vész el nyomtalanul. Egy más helyen meg azt állítja, hogy az 1876: XIV. t.-cz. keresztülvitele felől még a legszükségesebb tájékoztatást nyújtó statisztikai adatok is teljesen hiányoznak, oly annyira, hogy az eddig megvalósított s az ezentúl létesítendő dolgok felül semmi felvilágosítással vagy utmutatással nem birunk. Ez szintén nem áll, mert a belügyminiszteri közegészségügyi jelentések, habár nem kielégítőek is — s hogy mi sem tartjuk ilyeneknek, utalunk arra, hogy e lapokon már több ízben is kardoskodtunk közegészségügyi statisztikánk újjá szervezése mellett, — de tagadhatatlan, hogy épen ide vágó adatokat nem kis számmal tartalmaznak. Így pl., hogy tisztán abban a körben maradjak, a mire Tauffer célzó, a törvény végrehajtására, a közegészségügyi jelentés évről-évre kimutatja, hogy a törvényben elrendelt közegészségügyi körök mily számban vannak tényleg megalakítva, ezek és a községi állomások orvossal betöltve, hogy az egészségügyi hatósági felügyelet miként gyakoroltatik, hogy a himlőoltásra vonatkozó szabályok meunyre hajtának végre stb.

A mi azonban épen a babaügyet illeti, erre nézve a belügyminiszteri közegészségügyi jelentések valóban, úgy szólván, semmit sem nyújtottak s dr. Tauffernek, midőn a nagy feladatra vállalkozott, egészen uttörő munkát kellett végeznie. S a mit végzett, azt csakugyan derekasán végezte, mert rengeteg adatgyűjtés alapján hazai babaügyünknek oly világos képét adja, hogy ezért mindenki s épen a hivatásos statisztikus, a ki ezen a téren a bírálatra legilletékesebb, csakis a legnagyobb elismeréssel adózhatik. A törvényhatósági tisztifőorvosok közreműködésével gyűjtött adatok egészen az egyes községekig mennek vissza s a következő, a dolog állását minden oldalról megvilágító viszonyokra terjednek ki: mennyi a bábák száma, annak feltüntetésével, hogy mennyi az okleveles, mennyi a főorvos által képesített (czédulás) és mennyi a parasztbába s ezek mily korban vannak, a mely viszony különösen a parasztbábáknál bir fontossággal, mert az 50 éven felüliek kisebb vagy nagyobb száma döntő arra nézve, mekkora reményünk lehet ezen tudatlan bábákat mielőbb képesítettekkel pótolni. Ki van mutatva, hogy a tanult bábák közül mennyi tanult saját költségen, mennyi a község költségén (részben és egészben) és mennyi állami segélylyel; mennyi a hivatalosan alkalmazott (kincstári, kör-, községi, városi) és magán gyakorló bába; mekkora a hivatalos javadalmazás pénzértéke (készpénzben és természetiekben); a bábák közül hányan élnek csak a babaság után s hányan bírnak más kereseti forrással is. A legfontosabb azonban annak a kitüntetése, hogy a születések számát a bábák számával

összevetve, hol, az ország mely községeiben, hány baba felesleges és hány okleveles bábára volna még szükség.

Mi ezen ismertetésünkben, a melyben tulajdonképen csak az érdeklődő nagy közönség figyelmét akarjuk a műre felhívni — mert a szakkörök és az illetékes közigazgatási hatóságok mindenesetre nálunk hivatottabbak arra, hogy a mű orvosi becsét és egészségügyi adminisztrationalis szempontból való értékét megítéljék — csak a végeredményeket fogjuk kiemelni.

A 63 vármegye falusi községeiben találtatott 3755 okleveles, 2370 főorvos által képesített és 7780 parasztbába. Ezek a számok valóban sajnos tanúságot tesznek, hogy közegészségügyi törvényünk §§-ai mily kevésbé tudtak még a törvény meghozatala után másfél évtized múlva is az életbe átmenni. A közegészségügyi törvénynek a bábaságra vonatkozó rendelkezése úgy szól, hogy a bábaképző intézetektől 75 kilométer távolságon belül mindenütt okleveles bábákat kell alkalmazni, másutt a főorvos is képesíthet, de az ilyen czédulás baba, mihelyt az illető községben okleveles baba telepszik meg, a törvény értelmében a gyakorlattól visszavonulni vagy szintén oklevelet szerezni volna köteles. S hogy állunk ezzel szemben a valóságban?! Úgy, hogy az okleveles bábák csak alig valamivel több mint $\frac{1}{4}$ -ét teszik az összes működő bábáknak és úgy, hogy még csak nem is a legalább valamilyen kitanításban részesült czédulás, hanem a teljesen tudatlan parasztbábák, a kik legtöbb esetben egyúttal kuruzslók is, foglalják el a teret s megnehezítik a képzetteknek a megélhetést s daczára elégtelen számuknak, növelik köztük a proletariátust. A nagy számú parasztbábák és a szintén csak nagyon fölületesen képzett czédulás bábák helyett a ma működőkön kívül még 4526 okleveles bábára volna szükség.

Egészen fordítottak, de azért szintén nem kedvezőek a viszonyok a városokban, itt meg az okleveles bábák számának nagy túltengésével találkozunk. Összeíratott ugyanis a városokban 2028 okleveles 56 czédulás és 58 parasztbába s ha ezek eloszlását vizsgáljuk, kitűnik, hogy 43 esetben lett volna szükség bábára, 623 baba ellenben felesleges volt. A túltermelés pedig veszedelmes, mivel a megélhetés szempontjából a bábákat mindenféle jövedelmező bár tiltott cselekedetekre is ösztönzi.

De lássuk most már a vázolt kedvezőtlen állapot megjavítására a tudós szerző által javaslatba hozott módokat.

Egy lépés az ügy előbbre vitelére már eddig is történt, a melyet hallgatással nem mellőzhetünk. Ez a puerperalis bizottság által ügyesen megszerkesztett s a vallás- és közoktatásügyi miniszter által 1889-ben 2771. sz. a. a bábák számára kibocsátott rendelet a gyermekágyi láz meggátolása céljából követendő eljárás tárgyában. Ez a rendelet világosan és röviden összefoglalva tartalmazza a bábának a gyermekágyas nők körül legfontosabb kötelességeit, főképen azon óvó intézkedéseket, a melyek a fertőzés kikerülése végett szükségesek. Ez iránt a rendeletnek nemcsak utasító, hanem egyúttal tanító, oktató tartalma is reményt nyújt, hogy az nem marad egészen írott malaszt, hanem — a mi egészségügyi kormányrendeleteinknél ritkaság — gyakorlati eredménye is lesz.

A tulajdonképeni feladat elérésére, hogy a ma működő tanulatlan bábák nagy tömegét tanult bábákkal helyettesítsük s a városokban a bábaproletariátus tovább terjedését megakadályozzuk, Tauffer

javaslatai a következőkbe foglalhatók össze. Arra, hogy a megyékben szükséges számban csupa okleveles bábákat alkalmazzunk, nem is gondolhatunk, mert oly sok okleveles bábát, a mennyi parasztbábák helyettesítésére elégséges volna, számba véve az időközi fogyatéket is, a mai bábaképző intézetek megkésztetésével és a legnagyobb költségek árán sem lehetne 10—15 év alatt sem nevelni. Az az eljárás, hogy a városi bábák feles részét a falukra helyezzük át, részben segítene ugyan a legégetőbb szükségén, ámde keresztülvihetetlen, mivel a városi bábáknak rendszerint nincs kedvök falura költözni, meg a községre sem lehet bábát rákényszeríteni, mert a bába felfogadásánál mindenkor a községi lakosság bizalma, kell, hogy főirányadó szempont legyen. A főorvos által való képesítésnek fejlesztését sem lehet komolyan tervbe venni, mert a főorvosnak arra, hogy annyi parasztbábát kellőképen kitanítson, se ideje, se kedve, sőt a mennyiben a gyakorlati szülési esetek a kellő időben nem állnának elég számmal rendelkezésére, alkalma sincs. A czédulaadás eddig is tulajdonképpen csak feljogosítás volt (némi fölületes megvizsgálással egybekötve), de nem egyuttal képesítés is. A helyzet sürgős megjavítására Tauffer tehát azt ajánlja, hogy a bábaképzőintézetek megszorításán kívül minden egyes törvényhatóságban az ott levő valamelyik nagyobb kórházzal kapcsolatban bábatanfolyamok létesíttessenek első sorban a már működő s a vármegyei községekbeli lakosság bizalmát élvező jobb parasztbábák gyakorlati kitanítására. Az eszme ugyan nem egészen új, a mennyiben ily bábaképző intézet Novák ungmegyei főorvos kezdeményezésére Ungvárott az ottani közkórház mellett egyelőre próbaképpen már létesült s első cursusát a folyó év január havában sikerrel be is fejezte; de általános elterjesztését Tauffer hozta először a nyilvánosság elé.

A további teendő volna egy jól szerkesztett tankönyvnek a közoktatásügyi miniszterium által kiadása, a mely a bábák összes tudnivalóit és kötelességeit röviden és könnyen érthető módon tartalmazná. Kivánatos volna továbbá a bábaképző intézetek felvételi szabályzatának módosítása, főképpen a városokban kifejlődött bábaproletariátus továbbterjedésének megakadályozása végett, oly értelemben, hogy a felvételnél tekintetbe vétessék, vajjon a fölveendő annak idején kiképeztetése után hol szándékozik letelepedni, előny nyújtván főképpen azoknak, a kik falusi községekbe akarnak felvétetni s felvételük az illető község részéről kilátásba is van helyezve.

Ezek a fontosabb elvi javaslatok; a részletekbe nem bocsátkozunk. Csak még azt jegyezzük meg befejezésül, hogy — leszámítva néhány bántó magyartalan kifejezést (fentartható azon kimondás... megdöbbenő ezen megismerés) — a mű irányilag is magas színvonalon áll, oly lendülettel van írva, a mely a tudósnak és emberbarátnak tárgya és hivatása iránti lelkesedését árulja el.

Dr. Vizneker Antal.

La reforme des Caisses d'épargne françaises (A francia takarékpénztárak reformja) par Eugène Rostand. Lauréat de l'Institut. Président de la Caisse d'Epargne de Marseille. Paris, 1891.

A francia takarékpénztárak egyre jobban hangoztatott reformjának sarkkővét a betétek miként való kezelése, illetve gyümölcsöztetése képezi. Nagy és a betétek gyarapodásával növekvő veszély rejlik

azon törvény előírta intézkedésben, hogy a takarékpénztárak kötelesek a betéteket, valamint saját pénzeiket is a Caisse de Dépôts et Consignations részére átszolgáltatni, mely a gyümölcsöztetésről állami értékpapirokba való elhelyezés által gondoskodik.

Az itt befektetett összegek, melyek — hozzávéve a posta-takarékpénztárnál betett összegeket is — ma már megközelítik a negyedfél milliárd frankot, oly óriási, hogy szinte elképzelhetetlen, mily végzetes következményekkel járhat az állam hitelét közelről érintő bármely esemény, például háború, gazdasági válság, stb. beállta. Hozzájárul, mikép a francia nép takarékoságánál és vagyonságánál fogva a betétek összege rohamosan nő, az állami letétpénztár a nagy vásárlások folytán fölhatja az állami értékpapírok vételárát, maga is tehát drágán vásárol, ezzel szemben válság esetében előreláthatólag rohamosan fog esni ugyanezen papírok ára s így könnyen előáll az árfolyamok közt való oly különbözet, mely lehetlenné teszi majd, hogy a pénztár a bizonyára rohamosan jelentkező visszafizetési igényeknek megfelelhessen. Egyértelmű lehet ez a takarékpénztárak és a betevők tönkretételével.

Franciaország legelőkelőbb nemzetgazdái, így Leon Say, Leroy Beaulieu, Lockroy, Foucher de Careil, stb. már évek óta foglalkoztak e kérdéssel, évek óta sürgették az e veszély elhárítására irányuló intézkedéseket s tudjuk a parlamenti tárgyalásokból, hogy a takarékpénztárak reformja Franciaországban már befejezett dolog.

Eugène Rostand, a fönt megjelölt mű szerzője, a takarékpénztári ügy egyik legélesebb bajnoka. Kiváló állásánál fogva — mint a marseilli takarékpénztár elnöke — nemcsak szakavatott ismerője a kérdésnek, hanem a szó és a toll hatalmával is szolgálja ezt. Híve az »emploi libre« elvének, mely a takarékpénztáraknak megadni kívánja a maguk szabadságát a betétek kezelése tekintetében.

A javasolt intézkedéseket, melyek a rendszer változatlan megahagyása mellett, a betétmaximum leszállítása, a kamatláb leszorítása által vélnek segíthetni, kielégítőknak nem tartja. Nagy gonddal gyűjtötte össze a külföld csaknem valamennyi országára vonatkozó adatokat (hazánkra nézve a pesti hazai első takarékpénztárra hivatkozik Fenyvessy Adolf érdemes monografiája nyomán), konstatálja, hogy mindenütt az emploi libre érvényesült, tán az egy Anglia kivételével, a hol azonban a baj kevésbé nagy, mert a brit félsziget politikai és gazdasági szempontból nincs a változatosságnak annyira kitéve, a magántakarékpénztári betétek meg sem közelítik a franciaországi betéteket és különben is a posta-takarékpénztár már követi a gyümölcsöztetés különfeleségének rendszerét. Az emploi libre mellett számos érdek szól. Első sorban a betevők érdeke, mert a szabad rendelkezhetőség a biztonság feltétele mellett nagyobb kamatélvezetre nyújthatna módot, mellette szól a magántakarékpénztárak üzleti érdeke, a minthogy a külföldi takarékpénztárak gazdagabbak is a francia takarékpénztáraknál, kívánja azt a közgazdasági érdek, mert a betétek a földmívelés, ipar és kereskedelem, a községek, stb. sajátos céljaira fordíthatók s végre magának az államnak is érdekében áll, hogy felelőssége túlságosan ki ne terjesztessék.

A szerző valódi francia lévvel érvel álláspontja mellett s külön fejezeteket szánt a fölmerülhető ellenvetések megczáfolására, majd számos hazai és külföldi szaktekintély, továbbá a sajtó véle-

ményeinek közlésére, melyek a kérdést minden oldalról megvilágítják és igen becses anyagot nyújtanak mindazoknak, a kik a takarékpénztári ügy iránt érdeklődnek.

Rostand siet megjegyezni, hogy ő józan reformot kíván, mely alkalmazkodik a francia viszonyokhoz. A mostani rendszert távolról sem kívánja fölforgatni. Már szemben azon körülménnyel, hogy a francia takarékpénztáraknak tavaly december 8—11-ikén tartott kongresszusán a jelenvoltak túlnyomó része, nyilván kényelmi szempontból az ő javaslata mellőzése és a jelenlegi állapot mellett szavazott, kimondandónak tartja, hogy az *emploi libre* legyen fakultatív, továbbá, hogy még azon takarékpénztáraknál is, melyek azt elfogadják, saját vagyonukra nézve ugyan teljesen, de a betétekre nézve csak egy negyed részig alkalmazhassák azt, a háromnegyed rész a mostani módon gyümölcsöztetendő, végre, hogy törvényben szorosan irassanak körül, nem és arány szerint a szabad gyümölcsöztetésre szolgáló értékek, melyek miként való fölhasználása az intézetek által évente nyilvánosságra hozandó és az állam által akár pénzügyi biztosok, akár külön felügyelők útján ellenőrizendő. Az elért tiszta jövedelemre nézve javasolja szerző, hogy annak $\frac{8}{10}$ része a vagyon és tartalék gyarapítására, $\frac{1}{10}$ része külön tartalékalap képzésére és $\frac{1}{10}$ része közczélokra fordíttassék.

Igyekezünk a fentiekben lehetőleg kidomborítani Rostand tagadhatatlanul nagy figyelemre méltó művének lényegét. Hozzá kell tennünk, hogy az a parlamenti bizottság, melyhez a törvényhozás a takarékpénztári kérdés tárgyalását utalta, jóformán azonos következtetésekre jutott. Gazdasági téren is, kellő kautelák mellett, a szabadságnak lévén barátai, lehetetlen azon törekvésekkel nem rokonszenveznünk, melyek a merev körülhatároltságból eredő visszasságokat enyhíteni hivatvák. A francia takarékpénztári betéteknek kizárólag állampapirokban való placirozása régi törvényeken (1829. január 3., 1837. márczius 31., azonfelül az 1852. április 1. decretum) alapszik s az azokban foglalt rendelkezés tagadhatatlanul hatalmas eszközt teremtett a rente népszerűsítésére; de megfelelt a francia államot jellemző centralisztikus vonásnak is. Kétséget se szenvedhet továbbá, hogy a kiemelt célra az állampapirok kiválóan alkalmasak, mert rendes körülmények közt tényleg egyesítik a takarékbetétek biztos, gyorsan folyósítható és eléggé jövedelmező fruktifikálhatóságának előnyeit. Amde másrészt magát a takarékpénztári üzletet véve számba, mely méreteiben, sőt természetében elűt a mult idők lassú üzletétől, a francia rendszer ma már épen oly egyoldalúnak mondható, mint például a német rendszer, mely szerint a jelzálogkölcsonnt tolja előtérbe. A kizárólagosságnak oly mérvét látjuk érvényesülni mindezekben, mely adott alkalommal érzékenyen megboszúlja magát. S tévedés azt hinni, hogy a modern államok legújabb takarékpénztári alkotásukban: a posta-takarékpénztárakban az állami értékekben való kizárólagos gyümölcsöztetését dekretálták volna. Hogy az állami takarékpénztárak első sorban az állami értékeket pousszirozzák, az természetes, de a legtöbb idevágó törvény megadja a módot a különfélésg rendszerének igénybevételére. Hivatkozunk e tekintetben a cheque-forgalmat létesítő magyar törvényre, mely adott feltételek mellett a visszleszámitolást és a lombardüzletet is megengedi. Az előrelátó üzleti politika föladata, hogy élve a törvényadta szabadsággal, időről-időre a gyümölcsöztetés azon módozatait foganatosítsa, melyek

előmozdítva az intézet sajátos céljait, egyszersmind megfelelnek a közérdeknek. Rostand álláspontja nemzeties, mert számol a francia takarékpénztárak tradícióival, a francia közönség szokásaival, de egyuttal utilitarius, mert számol a gazdasági élet törvényeivel.

Ismertetésünk befejezéséül főlemlítjük, hogy a műhöz mellékletül a francia népbankok és takarékpénztárak újabbi kongresszusainak tárgyalásai vannak csatolva, kiterjeszkedve a takarékpénztári kérdés különféle oldalaira, melyek közül különösen érdekes azon eszme végrehajtása, mely a takarékpénztárakat a munkáslakások létesítésével hozza kapcsolatba.

Dr. Halász Sándor.

Külföldi közgazdasági folyóiratok szemléje.

A »Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik« harmadik folyama első kötetének 4. füzetében *Soetbeer A.*, a nemes fémek ügyének eme kiváló ismerője, »Edelmetallgewinnung und Verwendung in den Jahren 1881 bis 1890« czim alatt újabb tanulmányt tesz közzé az arany és ezüst legközelebbi multjáról — vagy, mondhatnók inkább, jelenéről.

Tudva van, hogy Soetbeer volt az, ki rendkívüli szorgalommal összeállította a két nemes fém termelésének statisztikáját, visszamenve egészen Amerika felfedezéseig. Ezen összeállítás, mely nagy tekintélyre tett szert, a magánkutatás eredménye volt. Szerző aztan folytatta számításait, kiegészítve adatait a legújabb időkre vonatkozókkal. Időközben azonban az amerikai hivatalos statisztika, mely oly gazdag eszközökkel rendelkezik, felkarolta a nemes fémek statisztikáját is, úgy, hogy — mint Soetbeer maga ismételtelen elismeri — az amerikai pénzverde-igazgatók jelentései ma már oly biztos alapját képezik a nemes fémek nemzetközi statisztikájának, melyhez vajmi keveset lehet hozzátenni. Ep ez okból a jeles tudós jelen cikkke lényegileg az amerikai jelentések adataival operál s csak annyiban eredeti, a mennyiben kísérő megjegyzéseiben a statisztikai megbízhatóság fokáról tájékoztatva, mintegy kritikai háttérter teremt s azonfelül a nemes fémek összes ipari fogyasztását is számba veszi (természetesen csak becslés útján, mely becslésekről maga is elismeri, hogy nagyon merészek) s a nagy arany- és ezüst-reservoir-ok -- a nagy bankok s néhány államkincstár — tartalmának időközi összehasonlításával mintegy ellenpróbát csinál a nemes fémek általa felállított mérlegének helyességére nézve.

Nem lehet szándékunk e helyen azt az óriási statisztikai anyagot, melyet a cikk felölel, bár kivonatban is megismertetni; annyival kevésbé, mert nem akarunk elébe vágni a »Közgazdasági és statisztikai évkönyv« legközelebb megjelenendő legújabb évfolyamának, mely magában foglalja a nemzetközi nemesfém-statisztikát az elismert legjobb alapon, t. i. az amerikai pénzverde igazgatójának jelentése alapján. Csak egyes pontokat hozunk fel, melyek azért birnak érdeklél, mert a nagynevű szakember alanyi nézeteit tárják fel oly kérdések tekintetében, melyek körül különböző felfogással találkozunk az irodalomban.

A délafrikai aranybányák jelentősége felől Soetbeer nagyon óvatosan nyilatkozik, sőt tulajdonkép kikerüli a véleménynyilvání-

tást és a helyett egy jelentést idéz, mely nagyon fényes jövőt jósol e bányáknak. Ebből és egyéb megjegyzésekből azt kell következtetnünk, hogy Soetbeer nagy reményeket táplál az arany ezen új lelhelyei felől.

Az ezüst termelési költségeit illetőleg értekező azon nézet felé hajlik, hogy a kohászat tökélyesbülése s a bányákhoz vezető közlekedési eszközök kiépülése az utolsó évtizedben jelentékenyen olcsóbbá tette az előállítást s hogy e körülményben kell keresni az ezüst értékében beállott hanyatlás egyik főokát. Ez okok hatása azonban nem szorítkozik a multra, hanem kiterjed a jövőre is, és — ceteris paribus — további árhanyatlás előidézésére alkalmas.

A mi az ezüstabányák jövőbeli termékenységeinek esélyeit illeti: Soetbeer nyíltan bevallja, hogy arról nem tud semmi biztosat mondani. Lehet, hogy progresszív arányban fog emelkedni az ezüsttermelés, de bekövetkezhetik az ellenkező is; megtörténhetik, hogy még fog állapodni, vagy éppen hanyatlani is fog. A tapasztalat ugyanis azt mutatja, hogy gyakran egész nagy bányakerületek területén rohamos változások állanak be a bányák hozadékában: egyszerre felszökik a termelés, majd meg aztán egyszerre elapad. Nagyon jól megvilágítja e tényt az a kis táblázat, melyet értekező néhány amerikai állam és terület ezüsttermeléséről közöl és pedig az 1881., 1884. és 1889. évi eredmények alapján; előállítottat ugyanis (ezer dollár értékben) pl.:

	1881.	1884.	1889.
Arizonában	7.300	4.500	1.939
Kaliforniában	750	3.000	1.034
Montanában	2.630	7.000	19.394
Új-Mexikóban	280	3.000	1.461
Nevadában	7.060	5.000	6.206

E sorozatban látunk óriási felszökést Montanában, de látunk erős hanyatlást Arizonában és látunk erős hullámozást Kaliforniában és Új-Mexikóban. Egészen véve tehát nagyfokú bizonytalanság az, mely a bányák jövődelmezőségét körüveszi s hogy az Egyesült-Államok ezüsttermelése oly óriásilag megnövekedett — 7 500 kilogrammról (1851—60. közt) 15 év alatt 600.000 kilogrammra (1875.) és újabb tizenöt év alatt (1890.) 2,200.000 kilogrammra — az kizárólag új és új bányák felfedezésének tulajdonítandó. Hogy e felfedezések mikor akadnak meg s a rablógazdálkodás mikor boszulja meg magát: azt természetesen nem lehet előre megmondani.

A most mondottak már előre sejtetik Soetbeernek abban az aránylag legfontosabb kérdésben való állásfoglalását, hogy t. i. minő jövő vár az ezüstre? Nagyon bizonytalan, nagyon kétséges jövő, ugymond Soetbeer. Négy főtenyezőt említ, melyek behatnak az ezüst sorsára s melyek közül csak egy az ismert tényező. Bizonytalanok: az ezüst termelésének alakulása, aztán Kelet-India és China fizetési mérlegének, valamint az Egyesült-Államok fizetési mérlegének állása a jövőben. Bizonyos ellenben csak az, hogy az 1890. évi július 14-iki ezüstitörvény a nagy tengerentúli köztársaság kincstárában kerek-számban 1,700.000 kg. ezüstöt köt le évenként.

Nekünk úgy látszik, hogy Soetbeernek ez az egy ismert főtenyezője szintén nem elég pozitív arra, hogy reá valamit építhessünk s tőle az ezüstarték olyszzerű állandóságát remélhessük, mint a minő 1803. és 1870. közt volt észlelhető. Soetbeer ezen elég meg-

lepően hangzó reménye abból a föltevésből indul ki, hogy az említettük ezüstitörvény változatlanul fenmarad. De ép ez a föltevés az, mely a lehető legbizonytalanabb alapon áll. Az amerikai törvényhozás két nagy párt mérkőzésének eredője és nem hiányzanak már a jelek, melyek az ezüstellenes párt felülkerekedését helyezik kilátásba.

A »*Journal des économistes*« f. é. márcziusi száma közli a *Société d'économie politique* ugyancsak f. é. márczius 5-én tartott üléséről szóló jelentést, mely annyiban napi érdekű, a mennyiben az ülés főtárgyát a »vasárnapi munkaszünet gazdasági hatásának« megvitatása képezte. A vita nem járt ugyan valami nagyon mélyen — hiába keresnénk abban pl. véleménynyilvánítást a munkaszünet távolabbi hatásáról a munkabérekre — de azért elég változatos volt és mindenestre nagyon jellemző a társaságban uralkodó hangulatra nézve.

Mindenekelőtt jelezniünk kell, hogy a heti egy napi munkaszünet kívánatos volta iránt teljes volt az egyetértés. Csak egy kételkedő hangoztatta szavát, Lodin de Lépinay, ki is ugyanazon szempontból indult ki, mint a többiek, de nem jutott ugyanazon eredményhez. Az előtérbe helyezett szempont ugyanis általában a munkaerő kimélésének szempontja volt. Nagyon igaza volt felszólalónak abban, hogy e szempont nem igazolja még a heti egy napi szünetelést, hanem lehet, hogy minden 8, 10 vagy 15 nap kellene csak pihenni, vagy, lehet, hogy többet használna a napi munkaidő megrövidítése. E kérdésben a fiziológia dönthet csak. Azonban egy dolgot elfelejtett L. s ez az, hogy itt is, mint mindenütt, egyoldalúság lesz a következménye annak, ha valaki csak egy szempontot méltat figyelemre ott, hol több körülmény működik közre. A heti munkaszünet mellett nemcsak fiziológiai, hanem szociális tekintetek, nevezetesen a családi életre való tekintet is szólunk. Ha tehát a munkaerő fentartása egyik munkanemnél pl. öt munkanap után kívánna egy napi szünetet, egy másik munkanemben pedig csak nyolcz nap után: ugy fiziológiai okokból ott minden hatodik, itt minden kilencedik napon kellene ugyan szünetelni: de, hogy a családtagok, a rokonok s a jó ismerősök együtt lehessenek, kívánatos, hogy valamely oly időköz választassék, a mely mindenkire nézve azonos legyen. S itt már a hétnapi időköz mellett régi hagyomány szól. Ugyanezen régi hagyomány áll a vasárnap szünnap tétele mellett is és jól mondta Renaud G., hogy »egy kissé gyermekes dolog« a szünnap megválasztása felett vitatkozni, mint a hogy az Franciaországban történik.

Nem követjük azon vitapontot, mely a munkaszünet alóli kivételek és különösen a vasuti alkalmazottak munkaszünete körül forgott. Csak azt említjük fel, hogy eltérők voltak a nézetek a felett, hogy lehet-e egy napi munkaszünetet adni a vasutak személyzetének, vagy sem. Ez alkalommal erős hang hallatszott a napi 12—16 órai munkaidő ellen.

Legjellemzőbb a társaság gazdasági hitvallására nézve, hogy a felszólalók egyike sem volt a munkaszünet törvénybe iktatása mellett. E tekintetben a »*Société d'économie politique*« felfogása nem bir ugyan gyakorlati jelentőséggel, mert a francia parlament minden valószínűség szerint meg fogja szavazni az idevonatkozó s már is tárgyalás alatt álló törvényjavaslatot: de minden bizonynyai sajátságosnak tűnik fel, hogy egy gyülekezet minden tagja kívána-

tosnak tart valamit, de a törvényhozás közbelépésétől visszaretten. S mi az oka, hogy annyira félnek e közbelépéstől? A kivételek szükséges volta nem lehet ok, mert hisz akárhány törvényt ismerünk, mely az általános szabály mellett kivételeket is tartalmaz. Az igazi ok, mely miatt a »Société« felszólalói az állami közbelépéstől annyira idegenkednek, abban látszik rejleni, hogy, mint Villey magát kifejezte: félnek, hogy az első lépés után nem lesz többé megállapodás. Gyakran hangoztatott intő szó ez, bár, őszintén megvalljuk, nem birunk tőle megijedni. Hisz, ha igaz volna ez az axioma, akkor nem volna szabad az államnak megtiltani a 12 éven aluli gyermekek gyári alkalmazását: mert ez csak első lépés és — miután nincs megállapodás az uton — az következik belőle, hogy az állam meg fogja tiltani a 14, aztán 16, 18, 20 éves fiatalok, vagy utóvégre tán a felnőttek gyári alkalmazását is? Vagy, hogy egy más térről vegyük példánkat: nem volna szabad megtiltani törvénytelenül a testvérek közti házasságot, mert hisz ez csak első lépés, következik utána a második, harmadik, stb. s a vége az lesz, hogy az állam meg fogja tiltani a tizedik, huszadik, stb. fokon rokonok egybekelését is! Csak annyi igaz a dologban, hogy nagyobb államférfiúi bölcsesség kell ahhoz, meghatározni a pontot, a meddig lehet és kell menni, mint összetett kezekkel nézni azt, hogy meddig megy a dolog magától. S valóban nagy kishitűség a »Société« tagjaitól, lemondani valamiről, a mit szükségesnek tartanak, azért, mert olyan következménye lehet, a mit nem kívánnak. Ha elég erősnek éreznék magokat a közvélemény befolyásolására: akkor nem volna okuk e félelemre; mert végre is az állam nem valami megfoghatatlan, akarataiban kiszámíthatatlan szörny, hanem polgárainak egyeteme, melynek akarata a polgárok akaratából szűrődik le.

Természetesen nem mondjuk azt, hogy a munkaszünet törvénybe iktatásával minden rendbe fog jönni. Ellenkezőleg, azt hisszük, hogy az eredmény egyáltalán nem biztosítható az államhatalom eszközeivel. Hogy jó vagy rossz hatása lesz-e az általános heti munkaszünetnek, az attól függ, mire használják a szünnapot munkásaink. Ha kocsmában vagy pálinkás boltban ülik le: akkor bizonyynyal nem jó, hanem rossz lesz a fiziologiai és gazdasági következmény. A »Société« szabadelvű tagjaitól elvártuk volna, hogy figyelmüket erre a pontra irányítsák, hol csakugyan nem az állam, hanem a társadalom van hivatva cselekedni. De ez a kérdés, mint sok más, elkerülte a gyülekezet figyelmét.

dr. —

STATISZTIKAI ÉRTESITŐ.

A gabonavámok hatása Franciaországban.

Még csak kevéssel ezelőtt a gabonaneműek túltermelésének tana megdönthetetlen axiómának látszott, s a rendkívül alacsony gabonaárak emelkedését a közel jövőben teljesen valószínűtlennek tartották. És ime rövid néhány hónap alatt az árak oly magasra szöktek, hogy hét évi csaknem folytonos hanyatlás van egyszerre helyreútve, s az iparos és a mellett magas agrárvámokkal védekező Német- és Franciaország népélelmezésében egyszerre komoly nehézségek kezdtek fölmerülni. E váratlan fordulat hatása alatt mindkét államban erős mozgalom indult meg a védvámok felfüggesztése, illetőleg mérséklése érdekében, mely mozgalom a német kormány makacs ellenállásán hajótörést szenvedett ugyan, de Franciaországban a gabonavámok időleges mérséklését csakugyan kivívta.

Különös, hogy ezen, legalább Franciaországban rövid, átmeneti korszakra célzó intézkedést országszerte kezdetül tekintették a védvámos rendszer megbontásának. És joggal. Mert mindinkább tért hódít a protekcionizmus honában az a sarkalatos igazság, hogy a védvámok a lakosságnak csak egy elenyészően csekély részét gazdagítják az óriás többség rovására és hogy különösen a nyersanyagoknak adóval terhelése a nemzet ipari munkásságát károsítja és veszélyezteti.

A kereskedelmi forgalom korlátlan szabadsága, a mennyiben a nyerstermények legprimitivebbikére és legfontosabbikára vonatkozik, az ipari munkásságban mindenhol és mindenkor az előállítási költségek csökkenését vonta maga után és ez által képessé tette a kereskedőt és iparost arra, hogy a világ piaczn versenyhátsáival mérközhessék; ellenben a védvámos politika, a behozatali ár mesterseges megdrágítása által nehezíti a küzdelmet, fokként aláassa a nemzet jólétét, mert az által, hogy a külföldi piacokat elvonja a nemzeti munka elől, ennek virágzását a belföldön is gátolja; egyrészt a munkás kiadásainak növelése által az életfentartáshoz szükséges cikkek megdrágulása következtében; másrészt a munkás bevételeinek csökkentése folytán, mi viszont az ipari tevékenységnek korlátozása által jön létre.

Legutóbb G. Artaud a marseillei malomiparosok syndikatusának megbízásából a gabonaneműekre rótt prohibitív vámok hatását és következményeit feltüntető emlékiratot szerkesztett, melyben megdönthetetlen szám adatokkal bizonyítja a rendszerint csak elméletileg hangoztatott állítást a nép zömének egyesek javára történő megkárosításáról. Ez adatok épen most, mikor a protectionismus és

a szabadkereskedés új erővel készül a döntő harcra, oly érdekesek hogy indokoltnak látjuk vázlatosan, de lehetőleg az idézett emlékirat fonalát követve, az alábbiakban bemutatni a fontosabb adatokat.

Tanulmányunk kiindulási pontjául — ugymond Artaud — szolgáljon a gabonaneműek (búza és rozs), illetőleg a kenyér fogyasztásának számszerű megállapítása, azon feltevés mellett, hogy a lakosok összesége a szükségelt minimális mennyiséget elfogyasztja; tehát tekintet nélkül a szűkölködők- és nélkülözőkre.

A hadseregben minden katonának naponta 760 gramm kenyér jár és bátran feltehető, hogy a nehéz munkát végző parasztlakosság, ha nem lenne kénytelen részben rossz és egészségtelen surrogátumokkal pótolni kenyérhiányát, legalább is annyit fogyasztana, mint a katona.

És még hate tekintetbe vesszük is az árpa- és tengerilisztből készített kenyér, továbbá a búzalisztből készült különböző tészta-neműek mennyiségét, azt hisszük, hogy a minimális szükségletet fejenként és naponként 600 grammnyi mennyiségben állapíthatjuk meg. Lássuk, hogy az esetben, ha kizárólag búza használatnak fel a kenyér előállítására, hány hektoliter búza volna szükséges évenként a lakosság ellátására?

Egy hektoliter búza átlagsúlya 75 kilogramm, 100 kilo búza 70 kilo lisztet szolgáltat és 100 kilo lisztből 135 kgr. kenyeret lehet sütni.

Ezek szerint 38 millió lakosnak *naponkénti* fogyasztása kenyérből 22,800.000 kilogramm volna, lisztből 16,888.888 kgr., búzából pedig 24,126.982 kgr., vagy az utóbbit ürmértékben fejezve ki, 321.693 hektoliter.

Franciaország *évi* búzafogyasztása tehát volna:

kenyérre	117,417.945	hektoliter búza,
vetőmagra	15,000.000	» »
egyébire	4,000.000	» »

összesen . . . 136,416.945 hektoliter búza.

E számítás alapján kétségtelen, hogy Franciaország lakossága évenként legkevesebb 136,416.945 hektoliter búzát fogyasztana el, ha minden lakosának módjában állana búzalisztből sült kenyeret enni, azaz ha ezen élelmezési módnak a beviteli vám nem szolgálna akadályul.

Tekintsük most, hogy a gabonavámok mily nélkülözésre kényszerítik a lakosságot és mennyire tehető azok száma, kik a belföldön termelt gabonából előállított kenyeret maguknak egyáltalán meg nem szerezhetik? Vegyük például a tíz utolsó esztendő aratási eredményeit. A búzatermés volt:

1880-ban	99,471.559	hektoliter
1881-ben	96,810.356	»
1882-ben	122,153.524	»
1883-ban	103,753.426	»
1884-ben	114,230.977	»
1885-ben	109,861.862	»
1886-ban	107,287.082	»
1887-ben	112,456.107	»
1888-ban	98,740.728	»
1889-ben	108,319.771	»

összesen . . . 1,073,085.392 hektoliter

s az átlagtermés évenként . . . 107,308.539 »

Fenti számításunk alapján az évi szükséglet fedezésére 136,417.945 hektoliter kellene. Évenként tehát átlagosan 29,109.406 hektoliter hiányzott.

A 29,109.406 hektoliter búza évi hiány megfelel 21,832.054 métermázsa búzának, vagy 15,282.437 » lisztnek, vagy 2.063,128.995 kilogramm kenyérnek.

Egy személy átlag *évente* 219 kilogramm kenyeret fogyasztván, számításunk eredményeként — föltéve, hogy azok, a kiknek vagyoni viszonyuk megengedi, a teljes normális mennyiséget fogyasztják — azt találjuk, hogy egy évben 9 millió 400.000 ember kénytelen nélkülözni a búzakenyérrel való táplálkozást.

A védvamos irány képviselőinek amaz állításával szemben, hogy a mezőgazdaság a gabonavámok behatása alatt fokozni fogja termelő-képességét és e vámok oltalmában javítani fogja termelési eszközeit — lássuk, mit mondanak maguk a tények.

Franciaország búzatermése volt :

Évben	Bevetett terület	Összes termés	Átlag-termés hektáronként
1860	6,711.298 hektár	101,573.625 hl.	15.13 hl.
1861	6,754.227 »	75,116.287 »	11.12 »
1862	6,881.613 »	99,292.224 »	14.43 »
1863	6,918.768 »	116,781.794 »	16.88 »
1864	6,880.073 »	111,274.018 »	16.15 »
1865	6,904.892 »	95,571.609 »	13.84 »
átlag 1860/65	6,841.811 hektár	99,934.926 hl.	14.56 hl.
1866	6,915.565 »	85,131.455 »	12.33 »
1867	6,960.425 »	83,005.739 »	11.92 »
1868	7,062.841 »	116,783.000 »	16.17 »
1869	7,034.087 »	107,941.553 »	15.54 »
átlag 1866/69	6,993.229 hektár	98,215.436 hl.	13.94 hl.
1870/1	Háború. Elsass-Lotharingia elvesztése.		
1872	6,937.922 hektár	120,803.459 hl.	17.41 hl.
1873	6,825.948 »	81,892.667 »	11.99 »
1874	6,874.186 »	133,130.163 »	19.36 »
átlag 1872/74	6,879.352 hektár	111,942.096 hl.	16.25 hl.
1875	6,946.981 »	100,634.861 »	14.48 »
1876	6,859.458 »	95,439.832 »	13.90 »
1877	6,976.785 »	100,145.651 »	14.35 »
1878	6,843.085 »	95,270.698 »	13.92 »
1879	6,941.675 »	79,355.866 »	11.43 »
átlag 1875/79	6,913.596 hektár	94,169.381 hl.	13.61 hl.
1880	6,879.875 »	99,471.559 »	14.57 »
1881	6,959.114 »	96,810.356 »	13.91 »
1882	6,907.792 »	122,153.524 »	17.70 »
1883	6,808.821 »	103,753.426 »	15.25 »
1884	7,052.221 »	114,230.977 »	16.20 »
átlag 1880/84	6,921.564 hektár	107,283.968 hl.	15.52 hl.

Évben	Bevetett terület	Összes termés	Átlag-termés he-táronként
1885	6,956.765 hektár	109,861.862 hl.	15.79 hl.
1886	6,956.167 »	107,287.082 »	15.42 »
1887	6,967.466 »	112,456.107 »	16.14 »
1888	6,978.134 »	98,740.728 »	14.15 »
1889	7,038.968 »	108,319.771 »	15.38 »
átlag 1885/89	6,979.500 hektár	107,333.110 hl.	15.37 hl.

E kimutatás meggyőz arról, hogy a gabonavámok a bevetett terület nagyobbodására, ugyszintén a hektáronkinti termés mennyiségére hatás nélkül valának. Igaz, hogy a búzával bevetett terület fokozatosan nőtt, de nyomára sem akadhatunk annak, hogy ezen természetszerű, fokozatos gyarapodásra a gabonavámok csak legkisebb befolyást is gyakoroltak volna, mert e gyarapodás 1860 óta állandóan észlelhető. Ép ugy nem vehető észre a gazdálkodási módszer tökéletesbülése, mert hiszen a hektáronkinti termés mennyisége egészben véve nagyobb nem lett.

Kimondhatjuk tehát, hogy a védvámokosok reményei nem teljesültek, a miből ismét az következik, hogy ha a bevetett terület és a termésátlag nem nagyobbodott, a mezei munkás sem talált kompenzációt a vám, azaz a legszükségesebb tápláléknak, a kenyérnek megdrágítása fejében.

A védvám-rendszer hívei szerint a gabonavámok az exportáló külföld által fizettetnek, tehát a búzának és így a kenyérnek árára befolyással nem bírhatnak. Nézzük csak, mennyiben indokolt a védvámokosok emez állítása és e célból hasonlítsuk össze egy métermázsa búzának árát Franciaországban és Angliában a vámemelések előtt és után :

		100 kilogramm búzának átlagára		Artőbblet		Átlag
		Párisban	Angliában	Párisban		
Vám 0.60 centimes						
Vám 1884 (1., 2., 3. évnegyed)		22.53	20.78	1.75		1.75
3 franknyi vám indítványozva, de meg nem szavazva,						
1884 (4. évnegyed)	. . .	21.12	17.72	3.40	}	3.18
1885 (1. évnegyed)	. . .	21.30	18.34	2.96		
Vám 3 frank.						
1885 (2., 3., 4. évnegyed)		22.15	18.39	3.76	}	4.15
1886		21.94	17.42	4.52		
1887 (1. évnegyed)	. . .	23.22	19.03	4.19		
Vám 5 frank.						
1887 (2., 3., 4. évnegyed)		23.69	17.95	5.74	}	6.24
1888		24.79	19.16	5.63		
1889		24	17.01	6.99		
1890 (11 hónap)	24.87	18.25	6.62		

Ezen kimutatás megdönthetetlen bizonyítékát képezi annak, hogy a gabonavámok igen is befolyásolják a belföldi búza terményárát, mert az ár a beviteli vám egész összegével magasabb lett. Sőt már 1884 utolsó és 1885 első negyedében, mielőtt a vámtárgyalások megkezdettek volna, a vámindítvány pusztá ténye által is áremelkedés állt be.

Ennélfogva kétségtelen, hogy a beviteli vám nem tulajdonképen az exportáló ország által fizettetik meg, minthogy az Angliá-

ban és Franciaországban eladott búzának árkülönbözete megüti és meghaladja a beviteli vám összegét; tehát emelkedett a búza ára Franciaországban a behozatali vám tételével és következethet ebből, hogy nem a külföld, hanem a belföldi fogyasztás fizeti meg a vámot, mert elvitázhatlan tény gyanánt mutatta ki Yves Guyot terjedelmes munkájában, hogy a kenyér ára a búza ára szerint alakul.

Nézzük már most, hogy ki híz hasznát a gabonavámokból? Franciaországban körülbelül 6,600.000 földbirtok egy hektárnál kisebb területből áll, és pedig van:

2,600.000	birtok	1 és 10 ár közötti területtel,
1,500.000	»	10 » 20 » » »
2,500.000	»	20 » 50 » » »

Tegyük fel, hogy e három kategóriába illő mindegyik birtokrész az osztályába tartozók maximális területével bir és kizárólag búzát termel, akkor:

I. 1—10 ár területű birtokoknál az eredmény a következő:

Átlagtermésül előbbi számításunk szerint, hektáronként $15\frac{1}{2}$ hektolitert alapul véve, 10 ár termése = 1·55 hektoliter 75 kilójával = 116·25 kilogramm lesz, melyből eredő tiszta nyeresége a behozatali vám folytán 5 frankjával = 5⁸⁰ frank.

Már most, ha e telek tulajdonosául egy 4-tagú családot szupponálunk, mely éven át 12 hektoliter = 900 kilogramm búzát fogyaszt, behozatali vámon fizet 5 frankjával = 45 frankot,
és így veszít 39²⁰ frankot.

II. 10—20 ár területű birtokoknál:

Tegyük fel, hogy eme birtokok mind teljes 20 ár területűek, akkor termésünk átlag 3·10 hektoliter = 232·500 kilogramm lesz, melynek vám következtébeni haszna 100 kilónként 5 frank lévén, a nyereség 11⁶⁰ frank,
míg kiadása a vám következtében, ha úgy, mint az előbbi esetben, 4 tagból álló családot veszünk 45 frank,
és így veszteség 33⁴⁰ frank.

III. 20—50 ár területű birtokoknál:

Ugy, mint az előbbi esetekben, itt is feltételezzük, hogy minden birtok 50 ár kiterjedesű és kizárólag búzát terem. Ezen birtokrész 7·75 hektoliter = 581·250 kilogramm búzát produkál, 5 frankjával 29⁰⁵ frank,
tiszta vámnyereséget nyújtva, minek ellenében egy 4 tagú család behozatali vám czimén 45 frankot
kénytelen fizetni és így veszít 15⁹⁵ frankot.

Igaz, hogy nincsen annyi birtokos, mint birtokrész, mert a kataszteri kimutatások szerint összeállított birtokszámok egynehánya különböző községhatárban fekszik — mindazonáltal egy birtokos tulajdonát képezi, de ezzel szemben arra utalunk, hogy mindhárom demonstrált esetünkben nézetünk megokolására a francia termelőre

legkedvezőbb arányokat hoztuk fel, feltételezván először, hogy a birtokrészek mindegyik kategóriának maximális területével bírnak; másodsor, hogy az egész területen kizárólag búzát termesztettek, a mi korántsem áll, mert a mezőgazdasági miniszterium 1882-ki kiadványa szerint a búzával bevetett terület a mivelhető földeknek csak 28⁰/_o-át képezi.

Hogy normális mérleget láthassunk, azaz, hogy a vám címén a kiadás a bevétellel megegyezzek, már egy hektárnyi birtokot kell számításunk alapjául venni, tehát az egy hektárnál kisebb területet birtokló vagy művelő veszít a vám mellett.

Egy hektárnál nyereség és veszteség egymást ellensúlyozzák és hasznót a vám mellett csakis az egy hektárnál nagyobb földterületek, illetőleg búzavetések birtokosai tesznek zsebre. Minthogy azonban a búzával bevetett terület, a mint említettük a mivelhető földeknek csak 28⁰/_o-át teszi, csak a 3⁶/_o hektár terület birtokosainak van egy hektár búzavetésük, csak ezek nem szenvednek veszteséget a gabonavámok mellett.

Osztályozva a birtokosokat, azt találjuk, hogy az első osztályba tartoznak azok, kik kevesebb búzát produkálnak, mint a mennyi életszükségletüket fedezi, a másodikba azok, kik éppen annyit, mint a mennyi fentartásukra okvetlenül szükséges és a harmadikba azok, kik több búzát termelnek, mint a mennyi szükségletüket képezi.

Világos és megdönthetetlen tény, hogy a két első kategóriába tartozóknak nem áll érdekükben a behozatali vám fentartása és csak a harmadik kategóriába sorozottak húznak hasznót e vámból. A 4 hektárnál nagyobb birtoktestek száma 2,142.936 s tekintve, hogy a kimutatott birtoktestek tulajdonképpen adóparcellák, az ily nagyobb birtoktestek száma 2 millióra sem tehető; de ha két millióra tesszük, s minden családot 4 taggal számítunk is, Franciaországban legfeljebb 8 millió oly egyén van, kinek a gabonavám hasznót hajt és ezzel szemben 30 millió lakos kényszerítettik arra, hogy e töredéknek nyereségét saját jövedelméből fizesse.

Azt hisszük, fölösleges kutatásainkat tovább is kiterjeszteni, hogy meggyőző érvekkel bizonyítsuk azt, hogy: 1. Franciaországban léteznek emberek, kik nélkülözni kénytelenek a kenyértáplálékot. 2. A behozatali vámok daczára a mezőgazdaság nem igazolta a védvamosok által hozzáfűzött reményeket, a mennyiben sem a bevetett terület, sem a termőképesség nem nagyobbodott. 3. A behozatali vámok nem a külföldi eladó, hanem a belföldi fogyasztó által fizettetnek. 4. A búzának és kenyérnek ára a vám teljes összegével emelkedett. 5. A behozatali vámok a lakosság egy csekély töredékének juttatnak csak hasznót, olyan egyéneknek, kiknek ezen nyereségre legkevésbé van szükségük.

Lewitter Miksa.

K Ö N Y V S Z E M L E.

A) FOLYÓIRATOK.

Akadémiai Értesítő. A magyar tud. Akadémia megbízásából szerkeszti Szily Kálmán főtthkár. 1891. május.

Budapesti Szemle. Szerkeszti Gyulai Pál. 1891. juniusi szám. Consul-jaink a mezőgazdaság szolgálatában, Bernát Istvántól; stb.

Ethnographia. A magyarországi néprajzi társulat értesítője. Szerk. Herrmann A. és Katona L. II. évf. 5. füzet.

Földmívelési Értesítő. Kiadja a földmívelésügyi m. kir. miniszterium. II. évf. 18—21. szám.

Fővárosi statisztikai havi füzetek. Kiadja Budapest főváros statisztikai hivatala. XIX. évf. 1891. február hó: A főváros halandósága 1890-ik évben. Laküresedések az 1890. év III. negyedében. A budapesti marhavásár és közvágóhid forgalma és a marhavásári árak 1890-ben. — 1891. márczius hó: Halvaszülöttek és elvetélések statisztikája az 1890. évről. Adatok a budapesti (kőbányai) sertésüzletről 1877—1890-ben. Budapest távirdaforgalma 1890-ben; stb.

Kereskedelmi Közlemények a budapesti kereskedelmi muzeum köréből. 1891. 16—18. szám.

Közegészségügyi Szemle. Szerkeszti Oláh Gyula. II. évf. 1891. április hó.

Központi Értesítő. Kiadja a kereskedelemügyi m. kir. miniszterium. II. évf. 35—42. sz.

Szövetkezés. Közgazdasági folyóirat a szövetkezetek terjesztésére. Szerkeszti Bernát István. II. évf. 5. szám: A szövetkezés fejlesztése. Szövetkezeteink emelkedése. A kisipar bajai. Magyar szocializmus. Az otthon mentesítése; stb.

Das Handels-Museum. Band VI. N. 19—22.: Die österreichische Donauschiffahrt und ihre russische Concurrenz. Das neue deutsche Patentgesetz. Handelsvertrag zwischen Italien und Rumänien. Der Weizenexport Russlands, Indiens und der Vereinigten Staaten. Der Aussenhandel Bulgariens. Der Wiener Postcongress. Handelsvertrag zwischen Rumänien und Russland. Arbeiterausschüsse. Die Wirkungen des Schutzzollsystems in Italien; etc.

Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. Herausgeg. von J. Conrad und L. Elster. III. Folge. I. B. 4. H.: Die Wirkung der Getreidezölle in Deutschland während des letzten Dezzenniums, von J. Conrad. Edelmetallgewinnung und Verwendung in den Jahren 1881 bis 1890, von Ad. Soetbeer. Der Aussenhandel Deutschlands mit den Vereinigten Staaten Nordamerikas im Jahrzehnt 1880/90, von Lehmann; etc.

Vierteljahrsschrift für Volkswirtschaft, Politik und Kulturgeschichte. Herausg. von K. Braun. XXVIII. Jahrg. II. B. 1. H.: Viehsperre, Fleischteuerungen und die internationale Bekämpfung der Viehseuchen, von K. Walcker. Das englische Handelsamt und die Arbeiter-Ausstände des Jahres 1889, von F. C. Philipson; etc.

Zeitschrift für Staats- und Volkswirtschaft, von Th. Hertzka. II. Band. Nr. 19—22.

Bulletin de l'Institut international de statistique. Tome V. Première livraison: Les budgets comparés de cent monographies de familles publiées d'après un cadre uniforme dans »Les Ouvriers Européens« et »Les Ouvriers des Deux Mondes«, par E. Cheysson et A. Toqué. Die statistische Messung der ehelichen Fruchtbarkeit, von R. Rückh. Appunti di statistica comparata dell'emigrazione dall'Europa e dell'immigrazione in America ed in Australia; etc.

Journal de la Société de statistique de Paris. XXXII. année. N. 3. Le Bureau de la Statistique du Travail en Angleterre, par A. Liégeois. Le Tabac et la dépopulation de la France, par E. Decroix. — N. 4. La population française, par E. Levasseur. Etude sur les placements faits à l'étranger par les différents peuples, par G. Martin. — N. 5. La Statistique au Conseil d'État, par Th. Ducrocq; etc.

Journal des économistes. 50. année. Mai 1891.: La réaction protectionniste en Espagne, par G. Rodriguez. Le projet de budget de l'exercice 1892 et les conventions de 1883, par P. Delombre. La protection, c'est l'argent des autres, par E. Martineau; etc.

Le Journal de la Chambre de commerce de Constantinople. 7. année. N. 331—333.

La Revue des banques. Dir. Fournier de Flaix. Tome X. Fasc. 4—5. La réorganisation des banques et du crédit en France. Les succursales des banques en Écosse; etc.

Revue des deux mondes. LXI. Année. Tome CV. 1—2. livraisons: La péninsule d'Aphéron et le pétrole russe, par Calouste S. Gulbenkian; etc.

The Contemporary Review. 1891. April: National Pensions; one way out of darkest England, by W. Moore Ede. The Colonisation report, by A. White; etc. — May: The Iron and Steel industries of America, by J. Kitson. The humble remonstrance of an Irish Nationalist, by C. Gavan Duffy. The coming Factory Act, by C. Black. A practical justification of peasant properties, by H. W. Wolff; etc.

The Economist. Vol. XLIX. No. 2483—2490.: The financial position in Paris. A Lesson from the late Trust Companies mania. The Iron and steel trade of the United States. The United States Treasury. The Canadian Pacific Report. The State of the Skilled labour market; etc.

B) KÖZGAZDASÁGI ÉS STATISZTIKAI SZAKMUNKÁK ÉS FORRÁSMŰVEK.

Magyarország vízeinek statisztikája. Kiadja a m. kir. statisztikai hivatal. Szerkesztette Zawadowski A. (Hivatalos statisztikai közlemények) I—II. rész. Budapest, 1891.

Dr. Tauffer Vilmos: A szülészet ügyének (bábaügy) állása hazánkban. Mint a gyermekek és a gyermekágyasok nagy halálozásának egyik tényezője. Javaslatok a szülésznői intézmény fokozatos fejlesztésére. A bpesti k. orvosegyesület puerperalis bizottságának hozzájárulásával és dr. Berczeller Imre egyet. tanársegéd közreműködésével. Budapest, 1891.

Austria. Archiv für Gesetzgebung und Statistik. Red. und herausg. vom statistischen Departement im k. k. Handelsministerium. XLIII. Jahrg. 3—4. H.

Behringer N.: Ueber den Einfluss wirtschaftlicher Massregeln auf Zuwachsverhältnisse und Rentabilität der Waldwirtschaft. Berlin, 1891.

Bericht über die Ergebnisse des Betriebes der für Rechnung des preussischen Staates verwalteten Eisenbahnen im Betriebsjahre 1889/90. Berlin, 1890.

Cathrein V.: Der Sozialismus. Eine Untersuchung seiner Grundlagen und Durchführbarkeit. Freiburg i/B., 1891.

Gleisberg E.: Katechismus des Bankwesens. Leipzig, 1890.

Hacke F.: Wo hinaus? Unsere Agrargesetzgebung sonst, jetzt und in Zukunft mit besonderer Berücksichtigung des preussischen Renten-gütergesetzes und des dem Reichstage vorliegenden Heimstättengesetzentwurfs. Breslau, 1891.

Kallsen O.: Die deutschen Städte im Mittelalter. I. Gründung und Entwicklung der Städte. Halle, 1891.

Kunze K.: Hanseakten aus England 1275 bis 1412. Halle a/S., 1891.

Mataja V.: Grossmagazine und Kleinhandel. Leipzig, 1891.

Mollat G.: Geschichte der deutschen Staatswissenschaft von Kant bis Bluntschli. Abt. 1. Leipzig, 1891.

Verwaltungsbericht der kgl. württembergischen Verkehrsanstalten für das Rechnungsjahr 1889/90. Stuttgart, 1891.

von Woikowsky-Biedau: Das Armenwesen des mittelalterlichen Köln in seiner Beziehung zur wirtschaftlichen und politischen Geschichte der Stadt. Breslau, 1891.

Boucard M.: Système financier de l'ancienne monarchie. Paris, 1891.

Bulletin annuel des finances des grandes villes. X. année: 1886. Augmenté des tableaux synoptiques pour la période décennale de 1877—1886. Rédigé par J. Körösi. Budapest, Paris 1891.

Congrès international du repos hebdomadaire au point de vue hygiénique et social, tenu à Paris au cercle populaire de l'Exposition du 24. au 27. septembre 1889. Compte-rendu in extenso. Genève, 1890.

Cornévine Ch.: Traité de zootechnie générale. Paris, 1891.

de Marousem P.: La question ouvrière. I. Charpentiers de Paris, compagnons et indépendants. (Préface de Th. Funk-Brentano, prof. à l'Ecole libre des sciences politiques). Paris, 1891.

de Vaulabelle G.: Théorie de la société. Les lois caduques. Paris, 1891.

Gain G.: Les syndicats professionnels agricoles. Angers, 1891.

Girerd F.: Vignes américaines: les producteurs directs, leur culture. Lyon, 1891.

Grandeau L.: Études agronomiques. 5-e série: 1889—1890. Paris, 1891.

Helot C.: Étude sur la propriété et les devoirs qu'elle impose. A propos d'une brochure de Ch. Legay sur le même sujet. Grenoble, 1891.

Naud L.: Histoire de la télégraphie en France depuis ses origines jusqu'à nos jours. Poitiers, 1891.

Martinet A.: Les sociétés de secours mutuels et les assurances ouvrières. Paris, 1890.

Molinari G.: Notions fondamentales d'économie politique et programme économique. Paris, 1891.

Picot G.: Socialisme et devoir social. Paris, 1891.

Primot A.: Traité théorique et pratique des taxes fiscales établies sur les valeurs mobilières françaises et étrangères. Paris, 1891.

Rostand E.: La réforme des caisses d'épargne françaises. Paris, 1891.

Graham W.: Socialism new and old. New-York, 1891.

Howell G.: Trade Unionism new and old. London, 1891.

Huxley T. H.: Social diseases and worse remedies: letters to the Times on Mr. Booth's scheme. London, 1891.

Local taxation returns. Year 1838—89. (Parliamentary paper). Presented to Parliament by the Local Government Board. London, 1890.

National Liberal Club: Political economy circle transactions. Vol. I. London, 1891: Sketch of the history and constitution of the circle. — The economic principles which should guide legislation with regard to the occupation of land, by L. H. Courtney. — International migration and political economy, by J. S. Mann. — The report of the Gold and Silver Commission, by A. Milnes. — The rate of interest, by Sidney Webb. — Distribution as a branch of economics, by J. H. Levy. — The migration of labour, by H. Ll. Smith.

Santangelo Spoto J.: L'homestead e condizioni della proprietà e della famiglia in Italia. Palermo, 1890.

Statement exhibiting the moral and material progress and condition of India during the year 1888—89. XXV-th. number. London, 1890.

Which? Protection, free trade, or revenue reform: the best articles of the most eminent political economists and statesmen on the subjects. Edited by H. W. Furber. Kansas city, 1891.

Dase G.: Guida politico-commerciale e industriale di Fiume per l'anno 1891.

Fochişi V.: Colonie e colonizzazione. Milano, 1890.

Nitti F. S.: Il socialismo Cattolico. Torino, 1891.

ÁRVAMEGYE

KÖZGAZDASÁGI ÉS KÖZMŰVELŐDÉSI ÁLLAPOTA.

— Második és befejező közlemény.¹⁾ —

VII. KÖZIGAZGATÁS.

Az igazságszolgáltatás rendes menetét Árvamegyében hathatósan támogatja a *közigazgatás*, mely oly jó, a milyen az a dívó rendszer mellett egyáltalában lehet. Vagyis nem rosszabb, mint hazánk bármely más törvényhatóságának területén, de nem is jobb. A látszólagos ellentmondás, mely a fentebbi állításban rejlik, ama kétségbevonhatatlan tényben találja magyarázatát, hogy Árvában a közigazgatási közegek feladatát rendkívül megkönnyíti, a nép engedelmességhez szokott, magát megadó természete s azon véghetetlen tisztelet, melylyel a hatósági intézkedéseket fogadni szokva van. E mellett kétségtelen az is, hogy nálunk a közigazgatási közegek maguk is teljes tudatával birnak a fonák közigazgatási rendszerben gyökerező gyarlóságuknak s egyéni értéküknek, mi más törvényhatóságok rátartóbb közigazgatási közegeivel szemben rendkívül előnyükre válik.

A megyei tisztikart általában megfelelő kvalifikáció mellett szorgalom, becsületesség és példás hazafiság jellemzi. Erkölcsi tulajdonságai tekintetében tehát Árvamegye tisztikara hazánk bármely nagyobb törvényhatóságának is becsületére válnék.

Világosan meg kellett ezt már előzőleg jegyezni, nehogy abból, a mit megyénk közigazgatási állapotáról mondanó leszek, bárki is hamis következtetéseket vonjon. Helyenkint élesebb bírálatom bizonyára nem a személyeket illeti,

¹⁾ Első közleményt lásd a »Nemzetgazdasági Szemle« június havi füzetében.

de a rendszert, mely ónsúlylyal nehezedik minden megyei tisztviselőre, megbénítva még a legjobb akaratot is, nemcsak nálunk, de hazánk bármely törvényhatóságában. Azért, Carlyle-el szólva, »ne öntsön senki hízelkedési olajat a maga lelkére«.

A megyei közigazgatási közegek szorgalma ellen Árva-megyében, mint már előzőleg megjegyeztem, semmi kifogás sem lehet. *Rendes* körülmények között kiki pontosan s híven igyekszik megfelelni köteletségének, a mennyire azt a különféle megyei bizottsági, közigazgatási és választmányi gyűlések — a közigazgatás eme dörzsfékei — megengedik. *Rendkívüli* körülmények között azonban, a milyenek a képviselő-választások és a tisztújítás — valóságos interregnum áll be. Ilyenkor, ha kell, minden megyei tisztviselő egy-egy kortese a kormánypártnak, mely aztán a szerint sújt vagy jutalmaz, a mint ez vagy amaz kisebb vagy nagyobb szolgálatot teljesített. Hogy ezen szolgálatok rendszerint a jó közigazgatás rovására történnek s hogy ily alkalmakkor a politikai morál gyakran ép azok által, a kik annak őrei volnának, egyenesen lábbal tiportatik, az csak természetes, valamint azon elnézés is, melylyel a legflagránssabb esetek később elbiráltatnak. Kormányaink maguk első sorban arra ügyeltek, hogy a megyei közigazgatás közegeiben alkalmas eszközöket nyerjenek a gyakran ismétlődő választásoknál. Ezen szándék tükröződik vissza a közigazgatási törvényekből, ez vonul végig veres fonalként az idevágó rendeleteken. A kormány egyetlen felelős közege a főispán, ennek kezébe kellett tehát letenni minden hatalmat, mely aztán az utolsó községbíróig érvényesül, gyakran az uralkodó párt érdekében, de csak ritkán egyszerűsmind a közigazgatás javára.

Azon független, önálló férfiak, kik autonom jogaikat a közigazgatás érdekében hathatósan érvényesíthetnék, Árva-megyében a kivételek közé tartoznak. Azok közül, kik a megyei ügyek iránt érdeklődnek, a legtöbbben vagy maguk akarnak szolgálni, vagy legalább valamely rokonukat óhajtják hivatalba hozni s ennek kedvéért örömet állanak az uralkodó párt szolgálatába, habár annak működésével nincsenek is megelégedve. Ez az oka, hogy megyegyűléseink absolute semmi fontossággal nem bírnak s inkább már csak a forma kedvéért tartatnak. A túlnyomó többséget itt mindig a megyei

tisztviselők és a körjegyzők képezik, kik közönnyel hallgatják végig az állandó választmány által előkészített határozatokat. A megyegyűlés ekkép rendesen egy-két óra alatt véget ér s mint ellenőrző testület teljesen elvesztette fontosságát.

Diskusszió egy-egy tárgy felett csak akkor keletkezik, ha a gyűlés tagjai közül valaki személyesen van érdekelve. A főispán akarata ellen azonban egy javaslat sem képes diadalra vergődni. Egy efféle javaslat mellett gyakran egy-egy megyei tisztviselő is felszólal s a tanácskozás folyamán azt a benyomást vesszük, hogy a javaslat el fog fogadtatni. Azonban ez csak illúzió. Mihelyt szavazásra kerül a dolog, az indítványt tevő tapasztalhatja, hogy indítványa csaknem egyhangúlag elvetetett. A legfontosabb határozatok, mint a megyei pótdadók kivetése, községi zárszámadások felülvizsgálata, költségelőirányzatok jóváhagyása szó nélkül elfogadtatnak. A könnyelműség, melylyel egynémely, a megye adózó közönségét legközelebből érintő határozat meghozatik, szinte megdöbbentő. Így, hogy csak egy példát idézzünk, 1887-ben, midőn a tisztviselői nyugdíj-alap létesítéséről volt szó, az állandó választmány 3°/o-kos pótdadó kivetését hozta javaslatba. Ezen javaslat ellenében a közgyűlésen egy bizottsági tag, hivatkozással más törvényhatóságok példájára, 1¹/₂^o/o-kos pótdadót indítványozott. De indítványa — bár általánosan elismertetett, hogy a különféle pótdadókkal különben is túlterhelt nép csak nehezen fogja ezen új adót elviselhetni — 5 szavazattal három ellen (a tisztviselők nem szavaztak) elvetetett, csupán azért, mert a szolgálati köteléken kívül álló »megyei urak« is jónak látták a nyugdíj-alap létesítését siettetni.

Így tehát megtörtént, hogy míg a gazdag Fehérmegye és mások az általok megszavazott 1°/o-kos pótdadót a nyugdíj-alapra a nép megterhelhetése nélkül máig is szedik, a szegény Árvamegye három év alatt megteremtette a tisztviselői nyugdíj-alapot.

Nem volna ezen eljárás ellen semmi kifogásunk; mert hiszen a nyugdíj-alap létesítésének szükségét magunk sem tagadjuk. De tán mégsem kellett volna szem előtt téveszteni a törvény intenczióját, mely az, hogy ezen alap főleg a megyei tisztviselők által létesíttessék, azon tisztviselők által, kik, midőn a közönség által megválasztattak, a nyugdíjaztatásra még semmi igénynyel sem birtak. S aztán mennyi baj

keletkezik az efféle indokolatlan túlterhelteésből! Egynémely községben, hol a pótadók egy része a letarolt erdő jövedelméből fedeztetik, a teher még csak elviselhető; de hol marad a községek ama túlnyomó többsége, hol ily segédforrás már nem áll rendelkezésre s hol a nagy áldozat csak a község legégetőbb szükségleteinek árán hozható meg? A nép nem tud különbséget tenni az adó különféle nemei között. Az ő szemében mindig az államhatalom az, mely az elviselhetetlen terhet reá hárítja, gyűlölete tehát első sorban ez ellen fordul, de aztán az »urak«¹⁾ ellen is, kik ezen hatalom végrehajtói. Így lazul meg lassankint a kötelék a hatóságok és a nép között, mely a tisztviselőkben csak ellenségeit látja s bizalmával azok felé fordul, kik a nemzetiség mézes madzagával kezükben, örömet használnak fel minden alkalmat az izgatásra.

A törvényhatóság közigazgatásának másik nagy gépezete: a közigazgatási bizottság egészben ugyanazon képet mutatja, melyet fentebb a megyei törvényhatósági bizottságról rajzoltunk, azon különbséggel, hogy annak gyűlései mégis valamivel látogatottabbak. A gyűlés választott tagjai között itt is ugyanazon egyénekkal találkozhatunk, kikkel már a törvényhatósági közgyűlésben, állandó választmányban s más bizottságokban találkoztunk. Általában feltűnő, mennyi ügybuzgalmat, mily sokoldalú szakismeretet feltételeznek nálunk egy és ugyanazon egyénről, ki a mellett, hogy minden bizottságnak s megyei választmánynak a tagja, rendszerint még vagy magántisztviselő is, vagy ügyvéd, vagy gazda, kinek foglalkozásából élnie kell. Hanem hát nálunk már ez nem megyen máskép. Mielőtt alkalmatlan egyéneket hoznának be egy-egy bizottságba, inkább elnézik, hogy az illető alkalmassabbak egy év folytán csak egyszer jönnek is egy-egy választmányi gyűlésbe.

A közigazgatási bizottsági gyűlésekben egyébiránt a választott tagok részvétét nem igen óhajtják. Minek is? Hogy éretlen tudományukkal a szakelőadókat boszantsák, vagy hosszadalmas szónoklataikkal a tanácskozás folyamat megakaszszák? Csakugyan, a közigazgatási bizottság nem is lehet oly iskola, hova azért jövünk, hogy a szakelőadóktól a pénzügyi, iskolai, gyámi stb. törvények- és rendeleteket

¹⁾ Így nevezi nálunk a nép a megyei tisztviselőket.

megtanuljuk. Az afféle felszólalások, melyek úgy kezdődnek, hogy szónok az idevágó törvényt, rendeletet nem ismeri, nálunk is napirenden vannak s rendesen azzal végződnek, hogy az illető hosszas szónoklás után, melynek folyamán az illető törvény vagy miniszteri rendelet is felolvastatik — indítványát visszavonja. Különben némely szakelőadó is csak azért jelenik meg a gyűlésben, hogy tisztelettel jelentse, mikép semmi jelenteni valója nincsen. Ezért bizony kár volt oda fáradnia s a körülményekhez képest egy, vagy legalább is egy fél napot mulasztania!

Élénkebb vita itt is csak helyi vagy személyes érdekű ügyek felett keletkezik. Ilyenkor egyes szakelőadók véleménye ellen intézett gyenge támadási kísérleteket is tapasztalhatunk, melyek — különösen ha az elnöki székéből is gyámolításban részesülnek — olykor a szakelőadó javaslatának megmásításában is kifejezést találnak. A szakelőadó a testület iránti tisztelete jeléül meghajlik, de a határozatot felebbezi s azt tapasztaltuk, hogy a miniszter eddig még mindig a szakelőadónak adott igazat.

Mihelyest valamelyik szakelőadó a maga pensumát elreferálta s javaslatai elfogadtattak, a gyűlést bizvást el is hagyhatná; mert az ilyen, ha ott marad is, a tanácskozmányban többé részt nem vesz. Miért is szóljon ő az olyan tárgyhöz, a melyhez nem ért, de a mely iránt ezen felül semmi érdekel sem viseltetik? Bizony kár ezeket az urakat, kiknek hivatalukban annyi a dolguk, fél napig vagy azontúl ott tartani. Ha volna a kis teremben is egy oly sötét fülke, mint a milyen megyeházunk nagytermében a karzat alatti tér, hol a körjegyző urak szundikálnak: akkor kétségkívül szakelőadó uraimék is — rebus bene gestis — hason czélből oda vonulnának.

A közigazgatási bizottság albizottságai közül az erdőrendészeti albizottság az, mely aránylag még a legtöbb életjelt ad magáról. Megalakítása nálunk is nagy vajúdással járt. Kezdetben az intéző körökben ezen bizottságnak csak vajmi csekély fontosságot tulajdonithattak, mert megtörtént, hogy elnöke, tagjai a tisztikar kötelékén kívül álló férfiakból választottak. A kir. erdőfelügyelő szakavatott, becsületes közreműködése mellett az albizottság csakhamar túlesett a kezdet nehézségein s működését — a mennyire azt a rendezetlen

viszonyok általában engedték — kielégítő eredménnyel folytatta. De csakhamar kitűnt, hogy ezen bizottság hatásköre nem megvetendő politikai befolyást biztosít, melyet alkalmilag igen jól lehetne értékesíteni a képviselőválasztásoknál. Így történt azután, hogy az elnökség magára a törvényhatóság első tisztviselőjére — az alispánra ruháztatott. Azóta a bizottság működése azon rendes mederbe tereltetett, melyet az intéző körök szabtak eléje s mely — úgy látszik — az ügynek magának is inkább felel meg. Az alispán hivatalos állásában inkább van azon helyzetben, az albizottságot azon nélkülözhetetlen apparatussal ellátni, mely a rendszeres működésnek előfeltétele s a jelenlegi elnök dicséretére legyen mondván, hogy mióta ezen testület élére állott, számos czélszerű intézkedés lépett életbe, mely a községi erdők fentartására üdvös befolyást gyakorolhat. Ilyennek mondható különösen azon expediens, mely szerint a községi erdők kezelése állami kinevezéstől függő, községileg dotált erdészekre ruháztatott. Igaz ugyan, két ily erdősz az egész megye területére, feladatának csak nehezen bír megfelelni; de a bizottság mégis rendelkezik oly felelős közeggel, kinek közreműködésével az erdőtörvény — viszonyainkhoz képest igen is sublimis — határozatait úgy a hogy végrehajthatja. Azon indítvány, hogy a községi erdők az árvai uradalom megveszerte székelő erdőgondnokainak kezelésére bizattassanak azon indoknál fogva, hogy az illetők »két urnak nem szolgálhatnának«, egyszerűen elvettetett. Pedig kétségtelen, hogy ez lett volna a legjobb s egyuttal legolcsóbb expediens. Meggyőződésünk szerint itt is csak politikai tekintetek vezérelték a bizottságot, midőn az igen is gyakorlati indítványt elejtette.

Erdőrendészeti kihágások megveszerte — köztudomás szerint — elég gyakran fordulnak elő; de a bizottságban csak ritkán kerülnek napirendre. A magán-erdőbirtokosok felett nincs a ki erdőrendészeti tekintetben felügyeletet gyakorolna; minthogy pedig a kisebb közbirtokossági erdők többnyire felosztattak, itt csak a községi erdők jöhetnének számba. Azonban a kihágást rendszerint a község maga követi el s azért mielőtt a nyomorultat büntetnők, inkább elnézzük a kihágást.

Erdei kihágási ügyek másodfokban csak elvéve fordulnak elő. Általában, ha az elbírálás alá kerülő ügyeket tekint-

jük, azt kellene feltennünk, hogy erdei kihágások a megyében csak ritkán követtetnek el.

Teljesen alkalmatlan a közigi. bizottság mint ellenőrködő testület árva-ügyekben. Az árvaszéki elnök előadásából havonként megtudjuk, hány elintézetlen ügydarab maradt a múlt hónapról, hány új beadvány érkezett időközben, ezekből mennyi intéztetett el, mennyi maradt a folyó hónapra? Mind ebből azonban csak vajmi kevésbé hű képet alkothatunk magunknak az árva-ügyekről, a melyek iránt különben — őszintén bevallva — nem is igen érdeklődünk.

Hosszabban időztünk a közigazgatási bizottságnál, mint a megyei közigazgatás legfontosabb apparátusánál, mert meggyőződésünk, hogy ezen testület minden tekintetben messze fölülzárnyalja azt a másik tehetetlen nagy apparátust: a megyei bizottságot.

A járásbeli közigazgatósági hatóságok tevékenységét különösen a közigazgatás három ága veszi igénybe: az ujonczállítás, az adó-behajtás és az illetékességek megállapítása. Ezeken kívül némi dicséretes ambíciót helyeznek főszolgabíró-ságaink még az uti-közmunka kiszolgáltatásába. Ennek köszönhető, hogy Árvamegyében úgy a megyei, mint a vicinalis utak általában igen jó karban vannak.

A mi a megyében a főispán, az járásában a főszolgabíró. Rendeletei feltétlenül végrehajthatnak s az, hogy megyénkben a szolgabíró bármily sérelmes intézkedése ellen valaki jogorvoslattal élne, a legritkább esetek közé tartozik. Innen folyólag, a szerint, a mint valamelyik járásbeli főszolgabíró egyénileg inkább áll feladata magaslatán, vagy pedig kevésbé, az egyes járásokban is nagyobb vagy kisebb a rend és a fegyelem, jobbak vagy rosszabbak az utak, nagyobb vagy kisebb az adóhátralék, nagyobbak vagy kisebbek a körjegyzők és a községbírák visszaélései.

Különben a főszolgabíró a járásához tartozó községek belügyeivel csak keveset foglalkozhatik. Ha egyszer a község-bíró és képviselő-testületet megválasztatta, rendszerint nem ér rá a község belügyeivel behatóbban foglalkozni.

A községi költség-előirányzatok évenként bizonyos a törvényhatósági bizottság által megállapított chablon szerint elkészülnek s a pótdadó százaléka is megállapíttatik. De hogy a költségvetés be is tartassék, azt a szolgabíró nem képes

ellenőrizni. Ez rendszerint már csak a megyei számvevő dolga. Minden községnek meg van a saját régi kulcsa, mely szerint a községi terhek — melyek közé gyakran a megyei pótagók is számíttatnak — a község lakosaira kivettetnek. Ezen adókulcs, melytől a község sehogy sem tud eltérni, a legtöbb esetben az urbéri, helyenkint azonban még a régi telkekkel (Ralla) függ össze, de az egyesek által fizetett állami adóval csak ritkán áll megfelelő arányban. Egyes adónemek ezen fölül csak a házsámok szerint vettetnek ki és hajtattak be, úgy, hogy ezen adókhoz a házas zsellér gyakran ugyanazon arányban járul, mint az egész telek birtokosa. A zárszámadás aztán sokszor csak utólagosan a községbíró és körjegyző által ismét az erre szolgáló chablon szerint készül s ritkán ad alkalmat a nehezítményezésre.

A községnek, mint erkölcsi testületnek rendszerint semmi vagyona nincs. A községi erdő, malom, regale-jog s egyebek az urbéri telkes gazdák tulajdonául tekintetnek, kik a »gazdasági rovat« szükségletének fedezése után felmaradó jövedelemben, birtok-arány szerint osztozkodnak. Sok községben ezen jövedelmek kezelésére külön gazdasági bizottságok állnak fenn, mely utóbbiak eljárásukról csak magának a községnek adnak számot.

Hogy ezen eljárás a községi törvény intenczióival homlok-egyenest ellenkezik, az napnál világosabb. A község adminisztratív természetű kiadásai korábban kizárólag ezen közös jövedelmekből fedeztettek, úgy hogy községi pótagó szorosabb értelemben véve a legtöbb helyütt nem is létezett. Minthogy pedig a községi törvény 111. §. világosan rendeli, hogy a községi háztartás költségei ezután is a község azon jövedelmeiből fedezendők, melyekből azok eddigelé fedeztettek: önként következik, *hogy a kérdéses közös birtok jövedelmének azon része, mely az egyes jogosultak törvényes igényeinek fedezése után felmarad, a községi kiadásokra volna fordítandó.*

Ezen fontos kérdés a megyei törvényhatósági bizottság gyűléseiben gyakran került már napirendre, de kívánt megoldást mindekkoráig sem nyert; mert a gyűlésben képviselt urbéri birtokosok osztálya mindig többségben volt. Egyes esetekben a kisebbség a sérelmes határozatot már a miniszteriumhoz is fellebbezte. Ez utóbbi azonban bár felfogása úgy látszik a kisebbség véleménye felé hajlott, nem volt hajlandó

a kényes kérdésben végérvényesen dönteni, polgári perutratásitván, a gyűlés határozatával elégtelen kisebbséget. Sok községben, hogy a haszon, mely az évenként tarolás alá kerülő erdőterületből befolyik, sem egyeseknek sem a hatóságnak szemet ne szúrjon, éveken át azon gyakorlat dívott, hogy a fa, épületi és tüzi-fajzás czímén, természetben osztatott fel az igényjogosultak között. Ezek aztán többnyire igen is olcsó áron adtak túl a saját fa-illetményükön, melynek ára rendszerint a korcsmában maradt. Közvetítőkül az efféle vételeknél magok az előljárók szerepeltek, kik saját csekély hasznukért inkább a vevők, mint az eladók érdekeit képviselték.

Ezen gazdálkodásnak azóta, hogy a községi erdők üzemterv szerint kezeltetnek, legalább annyiban vettetett némi gát, hogy évenként tényleg csak azon területek kerülnek kihasználás alá, melyek üzemtervszerűen letarolhatók. De hány év telt bele, míg az üzemtervek elkészültek s míg a tarolás alá szánt évi terület kiszabásának alapjául csakis a kataszteri felmérés szolgált? Hány esetben történt, hogy a tarvágás alá kijelölt terület vonala a hatósági ellenörködés mellőzése miatt, mala fide a vállalkozók érdekében a községi erdő rovására kiterjesztetett s az erdőpusztítás napirenden volt?

Ehhez járul még egy fontos körülmény, melyet különösen is ki kell emelnünk.

A legtöbb községben az erdei fajzás haszonvétele korábban nem a birtokarány, de a tényleges szükséglet szerint volt szabályozva. Vagyis, minden községi birtokos csak annyi fát kapott a közös erdőből, a mennyire épen szüksége volt, e mellett, természetesen a község faszüksége is ezen erdőből fedeztetvén. Ha iskolát, malmot, hidat kell vala építeni vagy tatarozni, ezen körülmény mindig fontos indokul szolgált, hogy a politikai hatóság kisebb vagy nagyobb terület letarolatását engedélyezze. Tűzvész esetén pedig feltétlenül annyi fát kapott, birtokára való tekintet nélkül kiki — a mennyi leégett épületei újra építésére megkívántatott. Ezen humanus gyakorlat teljes elismerést érdemel s az az urbéri törvényeknek is teljesen megfelel. De kérjük: ott, hol az ily esetek előfordultak, nem kell-e az egyeseknek minden ellenörzés nélkül kiszolgáltatott épület-fát oly előhasználatul tekintenünk, mely a többi községbeli birtokos és a közös erdő rovására

engedélyeztetett? Nem volna-e méltányos a követelés egyesek részéről, kiket ma ér egy véletlen kár, hogy faszükségletők figyelem nélkül a birtok arányra kiszolgáltatassék? S ha sublimis erdőtörvényünk szerint megengedhető, hogy egyes községek az üzemtervben megállapított évi vágás területet letarolhatják, nem kellene-e meggondolni, hogy a jogosultak évi szükségletén fölül letarolt s eladás alá kerülő fának értékéből — a mennyiben az a községi kiadások fedezésére nem fordítatik — előre nem látott esetekre, tartaléktőke képeztessék? Nem naponkint tapasztaljuk-e, hogy egyes községek sorsujtott lakói csak azért fogják kezökbe a vándorbotot, mert tűzvész által elpusztított udvaruk újraépítése következtében marhájuk egy részén túladtak s elviselhetetlen adósságokba verték magokat?

Mindezen és még sok más érv, százszor hozatott már szóba; de a fontos kérdés máig sem nyert kívánt megoldást. Az igazság érdekében egyébiránt örömmel konstatáljuk, hogy újabb időben úgy a községi erdők eladása, mint a befolyó vételár felhasználása körül a hatósági ellenőrködés sok községben már is igen üdvösen érvényesül.

A községi erdők megyeszerte elpusztitvák. A letarolt területek felújítása csak a legszűkebb korlátok között mozog s a szinte meg nem akadályoztatható legeltetési kihágások miatt végeredményében igen problematikus. Arra pedig, hogy az elmúlt évek mulasztásai pótoltassanak, a legtöbb községben még csak gondolni sem lehet. Az urbéri szabályozások alkalmával számos község — ezek között különösen a mezővárosok — nagy kiterjedésű, igen értékes erdő birtokába jutott. Hanem aztán nyomban meg is indult az erdővágatás oly arányban, a melyről eddig még csak fogalmuk sem volt ezen községek, fajzás tekintetében elég szűkre szorított lakóinak. E tekintetben jó példával épen a mezővárosok mentek előre, hol két-három év alatt több százezer forintnyi értékű erdőállabok épen oly időben adattak el egyes vállalkozóknak, a midőn a fapiaczon valóságos pangás uralkodott. Egyes mezővárosokban aztán a vételár egy része — a lelkiismeretek megnyugtatóására — a helyi viszonyokhoz képest elég luxuriosus városházák, iskolák építésére fordítottatott, a maradvány pedig birtokarány szerint felosztatott. Mindez az akkori hatóságok szemeláttára történt s midőn az új erdőtörvény életbe lépett,

az erdők java régen Komáromba vándorolt, a fa ára pedig a vállalkozók, az eladások intézői és a birtokosok között vajmi aránytalanul oszlott fel.

Azóta szűkebbre húzták a gyeplő szárait, a takarékosági hajlam a községeknél és a hatóságnál félreismerhetlen. Csakhogy erre nézve elmondhatnók a római bölcsessel: »Sera parsimonia in fundo est«. Mindamellett meggyőződésünk, hogy következetes szigorú felügyelet és ellenőrködés mellett főleg azon községekben, hol az erdőszabályozás később eszközöltetett, még sokat lehet megmenteni a kincsből, melynek nagy részét a községi előljáróságok oly oktalanul elpazarolták.

A mi a megyében a főispán, a mi járásában a főszolgabíró, az a községben a bíró és adlátusa a körjegyző, vagy — ha úgy tetszik — a körjegyző és községbíró. Nincs az a közigazgatási közeg, melytől a törvény többet követelne, kinél sokoldalúbb szakismeretet feltételezne, mint a községbírónál; de viszont nincs is oly közeg, melynél a qualificatio szűkebb korlátok közé volna szorítva, mint ismét a községbírónál. És mert Árvamegyében, egyes mezővárosok kivételével, csak kevés község van, melyben a bírói tisztre alkalmas egyén akadna, önként következik, hogy a hataiom teljesen a szakavatottabb, ügyesebb, olykor nagyon is ügyes adlatusra a körjegyzőre hárul.

A községbíró évi fizetése Árvamegye legtöbb községében 20—100 frt között váltakozik, rendesen tehát nem nagyobb egy közönséges béres évi szegődményénél. Mind a mellett ezen állás elnyeréseért gyakran a leghevesebb küzdelmek folynak, úgy hogy egynémely bírónak a megválasztása olykor messze felülmulja az évi dotatio összegét. Hogy ezen verseny egyedül azon tiszteletben találna magyarázatát, mely a községbírói hivattal jár, azt alig lehetne feltenni, de igenis azon nem megvetendő befolyásban, melylyel a községbíró különösen a választások alkalmával bír s melyet gyakran igen hasznosan tud értékesíteni. E mellett a községi vagyon kezeléséből is, ha nem csorog, legalább cseppen. Az ember alig hinné és mind a mellett megtörtént, hogy egyes községekben a bírák kettős adófizetési lajstromot vezettek, melyeknek egyike az egyes adókötelesek által tettleg történt befizetéseket foglalta magában, a másiknak célja pedig csak az volt, hogy az ellenőrző közegek tévutra vezettessenek a

tettleg behajtott, de el nem számolt adóösszegek iránt, melyeket az illető saját céljaira felhasznált. Így történik ez gyakran a községlakosok által teljesített aféle fizetéseknél is, melyek nem állanak hatósági ellenőrizet alatt, mint például a havasi legelőért fizetett haszonbérösszegek. Ezeknek behajtásánál a haszonbérbe adó uradalom, tekintettel a népszegénységére, a legnagyobb elnézést gyakorolja s késedelmi kamatokat sohasem hoz számításba; sok községben azonban megtörtént már, hogy a bíró a tartozást vasszigorral hajtotta be s a befolyt összeget mindaddig magánál tartotta, míg az uraság is erélyesebb eszközökhöz nem nyult; ekkép önmaga vevén hasznát a tőke több hónapon át folyó kamatainak. Mind ez azonban csak elenyészik azon önkény mellett, mely helyenként a különböző pótdónemek behajtásánál tapasztalható. Az ellenőrködés itt szinte lehetetlen.

S vajjon bir-e mindezekről tudomással a járásbeli főszolgabíró? Egyes esetben talán. De hisz ő katonai ügyekkel, kihágásokkal, illetőségek nyomozásával annyira van elfoglalva, hogy mélyebben a községi háztartás vitelébe nem ér reá betekinteni s aztán, mint mondók, neki is meg vannak az ő okai, hogy népszerűségét a községben, mely csak a bíró által tartható fenn, túlszigor által kockára ne tegye. Az ő ambíciója főleg az, hogy adóhátralék ne legyen s az úti közmunka pontosan szolgáltatassék ki. Működését, erélyét e szerint ítélik meg előljárói; ezekre fekteti tehát ő is a főszúlyt.

Tán kissé túlsötét színben rajzoltuk megyénk közigazgatási állapotait: de egészen, azt hisszük, hogy a kép, mely hazánk bármely más törvényhatóságára is reá illenék, meglehetősen találó. Ismétlem, hogy az előadottakat nem vádképen adtuk elő azok ellen, kikre megyénkben ez időszerint a közigazgatás terhe nehezedik; mert szívesen constatáljuk, hogy ezekben sem a tehetség, sem a jóakarat nem hiányzik. A hibák a *rendszerben* fekszenek, melynek mielőbbi megváltoztatását velünk együtt bizonyára a megyei tisztikar is óhajtja.

VIII. KÖZEGÉSZSÉGÜGY.

Árvamegyét a természet mindazzal megáldotta, a mi ahhoz megkívántatik, hogy az egyén »az emberi kor legszél-

sőbb határát» elérje s tán épp ez az oka, hogy viszont az árvai ember lehetőleg mindent elkövet, hogy a kort, melyet a gondviselés számára látszólag kiszabott, megröviditse.

Kitünő, ózondús, fenyő-illattal fűszerezett hegyi levegő, kristálytisztá forrás- és kútviz mindenütt bőven találtatik; de az árvai ember azoknak értékét egyáltalában nem ismeri. Egyetlen szobából álló füstös, szűk lakásában, melybe a családon kívül téli időben, főleg a felső-árvai községekben, még a lábas-marha is bele szorul, a légkör bűzhöd s kútvizét a trágya-dombokból átszivárgó lé megfertőzteti. Szobája kis ablakán könnyen kaphatna friss levegőt: ezt azonban, hogy a szoba melege el ne illanjon, télre gondosan elzárja, mohhal, csepűvel béleli, sőt olykor még papírral is beragasztja. A forrás alig száz lépésre esik a házatól, kényelmi szempontból azonban beéri a közelebb eső trágya-lével telített kútvizzel.

Eledele: a liszt- és tej, a káposzta és burgonya, magukban véve megfelelő táplálékul szolgálhatnának; csak hogy a dohos lisztből sült kenyér és lisztpép ónnéhez, a zsir nélkül főzött káposzta hitvány, a hús pedig, mely olykor kivételesen asztalára kerül, rendszerint senki által meg nem vizsgált elhullott marhából való.

Hogy a higiéniai szabályoknak abszolút mellőzése, első sorban a népesség apraján — a gyermekeken — boszulja meg magát, az csak természetes. A felnőttek nappal rendszerint a házon kívül levén elfoglalva, könnyebben bírják el éjen át a szoba romlott légkörét s az üde levegő, melyet nappal magokba szívtak, nem kis mérvben segíti elő a gyomor emésztését is. Hanem azok a szegény apró gyermekek! Télen át alig kerülnek ki abból a szűk szobából s ha olykor mégis kiszabadulnak, egy ingecskében s meztláb, elkényeztetett gyöngye csak annál fogékonyabb a meghűlés iránt. Nyáron át — igaz — kora reggeltől napestig ott játszanak az udvaron, vagy az utcán: de a felügyelet teljes hiánya miatt itt is örökös veszélynek vannak kitéve. A csecsemőt az anya rendszerint magával viszi a mezőre, hol az improvizált sátor-bölcsőben 4—5 éves gyermekek ringatják. A többi gyermek — pedig az áldás rendszerint nagy — otthon marad. Ilyenkor legjobb esetben 7—8 éves testvéreik viszik a felügyeletet; azonban gyakran megtörténik, hogy az anya egyszerűen elzárja szegényeket.

Hogy ily körülmények között a halandóság rendkívül nagy, az csak természetes. A szegény szülő, habár szereti gyermekét, azt mindaddig, míg némi hasznát nem veheti, csak tehernek tekinti s halála felett rendszerint hamar vigasztalódik. »Isten adta, Isten vette el!«

Orvosi segélyt az árvai nép, még a felnőtteknél is csak kivételesen s inkább csak lelkiismerete megnyugtatósául vesz igénybe. Ilyenkor is gyakran megtörténik, hogy a recipe napokig ott hever a kis korsóban, mely a polczot díszíti.

A közigazgatási hatóság egészen véve ismeri ez állapotokat, de az általános közöny és a nép véghetetlen szegénysége miatt még csak meg sem kíséri a közegészségügyi törvényben előirt szabályok szigorúbb végrehajtását. Befolyását komolyabban csak a védhimlőoltás és az időnként uralkodó járványok alkalmával érvényesíti. Gyakran azonban már az is megtörtént, hogy a járvány csak annak megszűntével jutott a hatóság tudomására. Minden más hatósági intézkedés a közegészség ügyében inkább csak a forma kedvéért történik, hogy az előirt statisztikai kimutatások rovatai úgy, a hogy kitölthetők legyenek.

»Du sublime au ridicule, il n'est, qu'un pas.« Ezt mondhatnók Árvamegye viszonyait tekintve, közegészségügyi törvényünkről. A hol oly végtelenül szegény a nép, a hol annyira hiányzik minden előfeltétel, mely még a legkezdetlegesebb közegészségügyi szabályok életbeléptetéséhez is megkívánatik: ott az afféle törvény, mint a milyennel mi birunk, még soká, igen soká csak írott malaszt lesz. Mert mit használnál, hogy népünket körorvosok tartása kedvéért oly súlyos adóval rójuk meg, ha az orvosi segélyt senki sem veszi igénybe? Mit használnak az orvosrendőri szemlék, ha a tapasztalt hiányok még szigorú büntetések kiszabása által sem távolíthatók el? Vagy tán képzelhető oly közigazgatási hatóság, mely a szegény embert kényszeríthetné, hogy házát, udvarát másként építse, a trágya-dombot ajtaja elől eltávolítsa, hogy jobb eledellel, itallal éljen? Bábája, halottkémje minden községnek van, de kérdem: hány felel meg közülök a törvényben előirt kellékeknek? S hány község van azon helyzetben, hogy községi orvost, okleveles bába-asszonyt tarthatna? De bár száz ily kérdést tehetnénk, a válasz mindig csak egy marad: *közegészségügyi állapotaink csak a közvagyonosodás és a*

közművelődés gyarapodásával javulhatnak. Ezeket kell tehát az előadott sorrendben minden eszközzel előmozdítanunk, addig pedig népünket az afféle céltalan kiadásoktól, mint a milyennek a körorvosok fizetése czimén kivetett pótdadót tartjuk, megkimélnünk.

Tizenöt éve, hogy a közegészségügyi törvény életbe lépett, de körorvossal még ma sem bir valamennyi község, azon egyszerű oknál fogva, mert a csekély díjazás mellett, mely a kiróható körorvosi pótdadból a körorvosokra fordítható volt, eddig még nem akadt elegendő egyén, ki ez állást elfogadni hajlandó lett volna. A körorvosi pótdadó mind a mellett sok éven át vas szigorral még azon községektől is beszedetett, melyek a körorvosi intézmény áldásaiban nem részesültek. Ily czimen nemsokára már 12.000 frt gyűlt össze s a megyei törvényhatóság, minthogy járásbeli kórházak, melyekre a körökbe nem osztott községek körorvosi pótdadíja fordítható lett volna, nem léteznek, jogtalan eljárásának tudatára csak akkor jutott, midőn a körorvosi alap gyűjtésének célja iránt a kormány intézett hozzá kérdést. Zavarában a megye több bizottsági tag heves ellenzése daczára hirtelen oly határozatot hozott, hogy a tőke kamatai az alsó-kubini megyei magán-kórház céljaira fordíttassanak. Ebbeli határozatot azonban a kormány nem szentesítette: minélfogva a megye azon korábban javasolt expedienshez nyult, mely szerint a tőke kamatai a megyei körorvosok dotatiójának javítására fordíttatnak. Ekkép a tőke mindenestre közelebb hozatott tulajdonképeni rendeltetéséhez; de a tény, hogy egyes községek éveken keresztül jogtalanul megadóztattak, ez által még meg nem másíttatott.

Hogy a fenlévő körorvosok a dotatio javítása daczára sem felelnek meg a törvényben contemplált feladatuknak, azt az előadottak után tán felesleges emlitenünk. Orvosi tanácsukat jóformán senki sem veszi igénybe. A szegényebb osztály azért nem, mert az orvosi segélytől s az azzal járó bármily csekély kiadástól általában irtózik, a vagyonosabb osztály pedig azért, mert ha orvosi segélyt igénybe akar venni, inkább fordul bizalmával a magán gyakorlatot űző megyebeli orvosokhoz.

Közegészségügyi állapotaink Árvamegye főorvosának 1890. évi jelentése szerint általában hanyatlást mutatnak.

A születések száma ez évben tett összesen 2990-et, a meghaltak száma 2042-öt, a szaporulat tehát 948 lélek (450-nel kevesebb, mint 1889-ben). Ezek közül elhalt a következő korban:

0— 1 éves	532	30— 40 éves	95
1— 5 »	357	40— 50 »	192
5—10 »	95	50— 60 »	318
10—20 »	60	60—100 »	472
20—30 »	106	100 éven felül	4

Ezek közül nem orvosoltatott 7 éven alul: 408, 7 éven felül 402; erőszakos halállal kimúlt 19.

Ezen összeállításból mindenekelőtt a gyermekek nagy halandósága tűnik ki, mely az összes halálesetekhez arányítva a 0—1 éveseknél 26·1%, az 1—5 éveseknél 17·4%, a két korosztálynál együtt pedig 43·5%.

Védhimlőoltás 1890-ben összesen 5089 egyénen eszközöltetett.

Orvosrendőri bonczolás nem fordult elő, a törvényszéki-leg foganatosított hullabonczolások száma 11-re rugott.

Árvaegyének mindössze 4 gyógyszerháza van, melyek közül kettő (A.-Kubin és Námesztó) real-, kettő pedig (Thurdossin és Trsztena) személyes jogú.

Árvaegységben a megyei főorvoson és a négy járásbeli orvoson kívül ez idő szerint van még két körorvos, továbbá egy uradalmi-, egy községi- és egy magán-, összesen tehát tíz orvos, a kik közül csupán egynek nincsen orvostudori oklevele.

A közegészségi körök száma 9, körorvos azonban csak kettőben van, a min, tekintve, hogy a körorvosok fizetése meglehetősen 450 frtban van megállapítva, egyáltalában nem csodálkozhatunk.

Okleveles magánszülésznő Árvaegységben mindössze csak 10 van. A születések körüli fontos szolgálatot tehát nagyobbra ahhoz csak kevésbé értő vén asszonyok teljesítik, — természetesen a gyermekhalandóság rováására, melynek arányairól csak akkor alkothatnánk magunknak némi fogalmat, ha a halvaszülöttek száma is tudva volna. Idáig azonban nem terjed a közegészségügyi hatóságok figyelme. A halvaszülött gyermeket rendszerint eltemetik, a nélkül, hogy e felől csak a halottkémnek is jelentést tennének.

A közegészségi hatóságok működése az egészségre ártalmas tápszerek és italok megvizsgálása, a gyermekekre való felügyelet ellenőrzése, az iskolák és közhelyiségek felett tartott szemlék inkább csak a megyebeli mezővárosokban szoktak megtartatni, minélfogva az ezekről szóló hivatalos kimutatásokat itt bizvást mellőzhetjük.

Kórház csupán egy van Árvamegyében: az alsó-kubini megyei magánkórház összesen 10 ágygyal, melyek közül azonban csupán hat van teljesen felszerelve. Az árva-váraljai uradalmi kórház kizárólag az urodalomnál alkalmazott szolgák számára állván fenn, figyelembe nem jöhet.

Azon folytonos küzdelem, melyet az Árvamegyei nép léteért gyermekkorától fogva folytat, testét rendkívül edzetté s ellentállásképesé teszi. Hideget, meleget, nedvességet, éhséget és szomjat egyaránt eltűr. Physikai ereje — tán táplálkozásánál fogva — nem nagy; hanem azért a munkában — főleg egy kis pálinka mellett — kitartó. A halandóság, mely a gyermekeknél oly nagy arányokat mutat, az elért 7-ik évkorral hirtelen alább száll s ismét csak az aggoknál emelkedik. Így egyenliti ki maga a bölcs gondviselés azon hátrányokat, melyek a szegény-ügy rendezése nélkül a túlnépesedésből multhatatlanul bekövetkeznének; mert kétségtelen, hogy a létért való küzdelemben rendszerint a kevésbé életképes ember-anyag vész el, mi által a keresetképtelen szegények száma is önmagától alább száll. Ugyanazért mielőtt a viszonyainkhoz képest igen is sublimis közegészségügyi törvény minden rendeletét végrehajtanók, szükséges volna a szegény-üggyel is behatóbban foglalkoznunk. Az egészséges ember, ha itt a megyében nem talál keresetet, másutt szegődik munkába, vagy — mint ez ma már divatba jött — Amerikába vándorol ki. De mi történik a gyengélkedővel, a betegessel? Az vagy itthon marad s koldúl, vagy ha az alföldön, Budapesten talál is foglalkozást, ott rendszerint kórházba kerül, melynek ápolási költségeit ismét csak ez a szegény nép viseli. Hát nem lehetne oly törvényt hozni, mely a munkaadót kényszeritené, hogy a kórházi költségeket feltétlenül ő tartozzék fizetni? Ez esetben kiki bizonyára csak egészséges munkásokat igyekeznék szegődtetni. A gyengébbekről, kik ily módon kényszerítettének itthon maradni, azután könnyebben tudna gondoskodni a község és a megye,

mely most az ugynevezett »kórházi alapra« évenként $2\frac{1}{2}\%$ -os pótdót vet ki lakóira.

Egészen véve tehát közegészségügyi törvényeink, bármily kitűnő minták után készültek legyen, viszonyainkra alkalmazva, csak vajmi kevésbé megfelelők. Parlamentünk itt — határozottan — mérték nélkül varrta a ruhát s az árvai ember, kinek nincsen egy falat kenyere, melylyel jóllakhatna, csak oly kevésbé fogja igénybe venni a körorvos segélyét, mint a milyen bizonyos, hogy a nagyobb költséggel járó hygieniai rendszabályokat meg nem tarthatja.

Még sokkal szomorúbb ennél Árvamegyében az állategészségügy. Az e körül való szolgálat teljesítésére egyetlen állatorvos áll a megye rendelkezésére, ki 400 frt évi fizetéssel ellátva, fontos hivatásának a legjobb akarat mellett sem képes megfelelni.

Magánosok egyébiránt csak a legritkább esetekben veszik igénybe a megyei állatorvos tanácsát. A beteg marha, ha a házi szer nem használt, rendszerint elhull. A nagy kárt, mely a szegény földmívelőt ilyenkor éri, némileg enyhíti azon általában divó szokás, mely szerint a még idejekorán levágott szarvasmarha húsa a közseglakosok által bizonyos mérsékeltébb áron megvételik.

A hegyi vidéken oly gyakran előforduló izülek-ficza-módások berendezésére megyeszerte igen ügyes földmívesek akadnak, kik a segélyt rendszerint díjtalanul nyújtják.

Mindezek után tán szükségtelen emlitenünk, hogy a megyei állatorvos inkább csak arra való, hogy járványok esetén a hatósági intézkedések végrehajtását közvetítse.

IX. KÖZMŰVELŐDÉSI ÉS NEMZETISÉGI ÁLLAPOTOK.

A művelt idegenre, a ki Árvamegyét csak hallomás után vagy a földrajzból ismeri, ezen »zab-ország« rendszerint igen jó benyomást tesz. Azon feltevésben, hogy a megye egyetlen vasuti állomásán nem igen talál kocsit, mely a megye szívébe szállítaná, már előre gondoskodik megfelelő alkalmazhatóságról, melyet valamelyik ismerőse nagy örömet bocsát rendelkezésére. S ezen előrelátó óvatosság csakugyan szükséges; mert az ugynevezett »omnibusz«, az egyetlen jármű, mely a közönséges utasok közlekedését a Kralováni állomás és az ettől 17 kilométerre fekvő Alsó-Kubin között fentartja,

kényelem és tisztaság tekintetében még a legszerényebb igényeknek sem képes megfelelni.

A jó karban tartott megyei-út mindenek előtt egy rendkívül szép szikla-szorosba vezet, melyen az Árva folyó csak nehezen tudott áttörni, hogy itt egyesüljön a Liptómege felől jövő Vág vizével. A fenyvesekkel borított hegyek felől illatos légár terjed, mely oly kellemes ellentétben áll a vasuti koci tikkasztó poros légkörével. Az üdítő levegő, az a szép természet még nem annyira meglepő, mert hiszen ezt hegyes vidéken mindenki várja; de a jó út az már csakugyan meglepetés s az idegen önkénytelenül felsóhajt: »Vajha nálunk is ily utak volnának!«

Egy-két órai utazás után csinos udvarház előtt áll meg a fogat, hol a házi úr azon páratlanul lekötelező őszinte szívességgel fogadja vendégét, mely oly kiváló erénye az árvaiaknak s mely az idegenre soh sem téveszti hatását.

A legközelebbi meglepetés, mely az idegenre vár, az izletes vacsora, az a tiszta, finom teríték, melyen feltálalják s főleg a művelt társaság, melylyel barátja házánál találkozik. A ház egyszerűen, de némi válogatottsággal van berendezve. Zabkenyérrel szó sincs. Szép fehér cipő, finom tea, jó bor, kitűnő konyha. A társalgás magyar, német, sőt ha kell, francia nyelven is folyik.

Másnap a székvárosba viszi vendégét a szives házi úr s megismerteti annak nevezetességeivel: a megyeházával, és az u. n. »Bibliotheca Csaplovichianá«-val, ezzel a 20.000 kötetre menő nagy könyvtárral, mely egyetlen szűk terembe szorítva, a könyvtárnokkal együtt, a konzervatismus netovábbját reprezentálja. Fél század mult el azóta, hogy Csaplovich ezt a könyvgyűjteményt az Árvamegyei karok- és rendeknek adományozta s 25 éve, hogy a megye örökség gyanánt átvette; de azóta csak egyetlen kötetel sem gyarapodott. A magyar tud. Akadémia évenként megküldi ugyan drága kiadványait, ezek azonban kötetlenül s természetesen olvasatlanul ott hevernek a földön, a szűk helyiségben szinte lehetetlenne téven a közlekedést.

»Habent sua fata libelli.« A Csaplovich-féle megyei könyvtárnak is meg van a maga története. Később talán még erre is visszatérünk, most azonban hagyjuk el ezt a fojtó, dohos légkört s nézzünk körül kissé a városban. Hátha még

valami nevezetességet fölfedezhetnők? A házak tiszták; két oldalt járda is vonul alattok. Hanem igen messzire ne folytassuk sétánkat. Ez a megbukott takarékpénztár épülete, melynek örökségét a »Tátra« bank vette át. Most itt székel a pénzügyi igazgatóság. Innen bizvást vissza is térhetünk. Még csak egy pillantás a most épülő uradalmi vendégfogadóra és a szintén uradalmi költségen felépült góth-stylű templomra s ezzel elkészültünk a szemlével. Ezeken kívül nincs e városkának más nevezetessége.

A kirándulások végpontja Árva-Váralja szokott lenni. Tovább már nem igen viszik az idegent. Rendkívül csinos egy falu, mely felett a Thurzók ősi sziklavára imponáló nyugalommal uralkodik. Csupa kőház, mindenik körül kert, melyekből virágillat árad. A házi gazda itt az uradalmi fő-tiszt, vagy ha jól választottuk az időpontot, maga a közbirtokossági uradalom teljhatalmú főkormányzója, a »kegyelmes úr«. Ez utóbbi évenként csak egyszer jön Árvába, de szívével, lelkével mindig köztünk van s így nem csuda, hogy a magunkénak tekintjük s az idegen is annak tartja. Nincs az a megyei ügy, melybe a kedves »öreg úr« alaposan nem volna beavatva s mely iránt kiváló érdeket nem tanúsítana.

Az idegen a jól ismert társaságban itt már teljesen otthonosan érzi magát s a jó benyomás, melyeket az előző napokban vett, tetőpontját éri. Ha történész, a levéltárban buvárkodhatik, ha régész, az itt elhelyezett őskori tárgyakat tanulmányozhatja; ha természettudós, a szépen rendezett állat- és ásvány-gyűjteményben gyönyörködhetik; ha művész, a szép kilátás, a regényes fekvésű vár s annak részletei valószínűleg elragadhatják. Szóval itt a társadalom bármely osztályához tartozzék az idegen, fáradságaért bő jutalmat talál. Esetleg még kirándul az alig negyedórára fekvő *sírokai* uradalmi majorba. Az épületeket, melyeknek mintáit már a vár gyűjteményeiben láthattuk, egytől-egyig a »kegyelmes úr« építtette. Valamennyi csakugyan mintaszerű s a tisztaság is, mely mindenütt uralkodik, meglepő.

Hogy a társaság, melylyel az idegen megismerkedett, a társadalom színe-java, tán szükségtelen említenünk. Tagjai nagyjából a gentry osztályához tartoznak s vagy egyszerűen földbirtokosok, vagy egyszersmind megyei tisztviselők, kik szerényebb anyagi viszonyaik daczára társadalmi műveltség

tekintetében semmivel sem állanak az ezen osztályhoz tartozó más megyebeli értelmiség mögött.

Az ezen osztályhoz tartozó szülők gyermekei első neveltetésüket rendszerint a szülői házban nyerik, nevelők és u. n. *gouvernante*-októl. Itt tanulják meg jóformán játszva a nyelveket: a német, magyar, franczia, no és természetesen a tót nyelvet, melynek accentja rendszerint valamennyi nyelven meglátszik. Itt sajátítják el a finomabb modort s azon sajátosságos mesterséget, a valónál többnek látszani. A műveltségi fölény látszatát tisztán a *modor* és a nyelvismeret adja meg, a külső ügyességet a jobb körökkel való érintkezés s az a sajátosságos tehetség, melylyel a divatot meg tudják figyelni. Ruhájok, kocsijok rendszerint csak valamely vidéki mezővárosban készült, de a szabás mindkettőnél kifogástalan. A metamorphosis, melyen egy-egy jármű vagy ruha keresztülesik, meglepő. A ma még nyitott phaetont holnap könnyű félfedeles hintó alakjában látjuk. Az attila, melyben még a 60-as évek elején debütiroztunk, csak új zsinórt kap s kocsis és inas számára ily módon mindig telik egyenruha. Hogy a színek csak kevésbé egyeznek a családi címér színeivel, az mit sem tesz. Egymás között nem genirozzuk magunkat, az idegen pedig, a kire főleg hatni akarunk, mit tudja, hogy mik a mi családi színeink? Így használunk mi fel mindent, hogy véghetetlen szegénységünket eltakarjuk!

A nemesi osztályhoz tartozó szülők — mint már mondván volt — általában a jogi pályára szánják fiaikat, kiket ily célból, ha csak lehet, a budapesti egyetemre küldenek. A komoly tanulás különben nem a mi mesterségünk. Az egyetemen is csak annyit tanulunk, a mennyi múlhatatlanul szükséges, hogy az anyagi képesítést elnyerve, megyei vagy állami hivatalt vállalhassunk. Tehetségben rendszerint nincs hiány, mi onnan is következtethető, hogy a nyilvános pályán a legtöbb megfelel, sőt olykor ki is tűnik.

A nők műveltsége általában arányban áll a férfiak műveltségével. Helyi leánynevelő intézet híján kezdetben rendszerint német *gouvernante*-ok végzik az oktatást. Fővárosi vagy külföldi intézetekben csak a tehetsébspek neveltetik leányaikat s ezt is csak kivételesen. Egyébiránt igényeink a nők műveltségi foka tekintetében szerények. A fődolog, hogy

legalább három nyelven társalogni tudjanak, hogy a háztartás viteléhez értsenek és kissé — a toilettéhez.

Az a varázs, melyet minden jobb társaság a társadalom többi rétegeire gyakorol, nálunk annál inkább érvényesül, mert kasztszerű elkülönzésről szó sincs. Bármely művelt, megfelelő modorú egyén, szívesen fölvetetik a társaságba, melyben az rendszerint jól is érzi magát. Az exclusivitas csak látszólagos s csak akkor vehető észre, midőn idegen vendég van a társaságban. A szerényebb sorsú — nemes vagy nem nemes — ilyenkor önként visszavonul s örömet engedí át a tért azoknak, a kik az udvarláshoz jobban értenek.

Az átmenet a társadalom ezen és a szorosabb értelemben vett polgári osztálya között alig érezhető: a határvonal utolsó hajszálnyi árnyékzata már a nép nagy tömegében vész el. Az assimilatio nagy műve óriási léptekkel halad előre s megyénkben alig van már jobb sorsú polgári család, mely valamely nemesi családdal rokonságban nem állana.

Összevéve az értelmiségi osztály — hova a szó szoros értelmében a különféle állami, megyei és uradalmi tisztviselőket, az ügyvédeket, mérnököket, orvosokat és gyógyszerészeket, a mindkét keresztény felekezeti lelkészeket és izraelita rabbikat, továbbá a tanárokat és tanítókat számíthatnók, — Árva megyében szám szerint alig tehető többre 450 főnél, a mi körülbelül fél százalékát teszi a megye lakosságának. A magasabb műveltség központjaitól való távolságon kívül ez főleg a nép nagy szegénységében találja magyarázatát.

Némileg tekintélyesebb számmal az értelmiség csak Árva megye alsó részében van képviselve; de a megye székhelye ennek sem szolgálhat oly központul, melynek melegítő sugarai szellemi életét fejleszthetnék. A ki az egyetemi pályát befejezve a fővárosból visszatér s itt állandóan letelepedik, csakhamar tapasztalhatja a hanyatlást. És ez oly természetes. Hiányozván a haladás előfeltételei, a műveltebb körökkel való folytonos érintkezés lehetősége s a különféle kulturintézetek, melyekhez a fővárosban még a legszegényebb sorsú egyén is könnyen hozzáférhet, a stationarizmus szinte elkerülhetetlen. Ehhez járul még azon általános rokonszenv, elismerés, sőt olykor még bizonyos csodálat is, melyet az egyetemről vagy akadémiáról visszatéró ifju szép ismeretei,

divatosabb ruhája, finomabb modora miatt a közönség részéről tapasztalhat s a mi oly alkalmas arra, hogy az illetőt elbizakodottá tegye s gyakran még az önképzéstől is viszsza-
szatartsa.

Magasabb szellemi művelődésről megyénkben szó sem lehet. A tudománynyal, művészettel elvétve, csak egyesek foglalkoznak s ezek is inkább szórakozásból, mint hivatás-szerűen. Dilettans íróink, a milyenek a tanárok, tanítók és lelkészek között akadnak, nagy vajudás között létrejött szel-
lemi termékei a középszerűség színvonalán fölül nem emel-
kednek.

Az egyetlen könyvtár, mely az írói tevékenységre ösz-
tönül szolgálhatna s azt könnyíthetné, a Csaplovich-féle megyei
könyvtár voltaképen csak egy antiquariusi könyvgyűjtemény
s nem alkalmas arra, hogy a tudományos kutatásokhoz szük-
séges anyagot szolgáltatassa. Ezen fölül az még hozzáférhetlen
is. Mert könyveket kölcsön adni a fennálló szabályok szerint
tiltva van. A könyvtár maga pedig nem bir olvasó-helyiséggel.
Igy tehát csak arra való, hogy mint egy régi mumiát
mutogassuk az idegennek. Az ismételve tett kísérletek, melyek
ez intézet életre ébresztését célozták, a megye közönségének
véghetetlen indolentiáján és szegénységén hajótörést szenved-
tek. A megye, mely a *tényleg nem alkalmazott* körorvosokra
néhány év alatt 12.000 frtot meghaladó pótdót illetéktelenül
hajtatott be a néptől; a megye, mely a tisztviselői nyugdíj-
alapot három év alatt megteremtette; a megye, mely jubi-
leumi s választási célokra gyakran oly tetemes áldozatokat
hozott: a megyei könyvtárra csak egy fillért sem volt
hajlandó megszavazni s a »könyvtári alap« ma is csak azon
csekély összegből áll, melyet a Bach-rendszer idejében, mos-
tohább viszonyok között, egy lelkes hazafiakkól alakult kis
társaság hozott össze.

Hogy ily körülmények között a megyei költségvetésbe
mind a mellett évenként 600 frt vétetik fel a megyei könyv-
tárnok dotatiójára, ez csak abban találja magyarázatát, hogy
— ezen az állami dotatioba foglalt — összeg közvetlenül
nem terheli a megye közönségét.

Megyénk értelmiségének szellemi táplálékát általában a
napi sajtó képezi. Ez is leginkább csak a mezővárosokban
fennálló kaszinó-egyletek s olvasó-körökben van képviselve.

Magán házakban legfeljebb egy-egy politikai napilapot (a lelkészeknél egyházi folyóiratot) tartanak, melynek iránya rendszerint az illető egyén politikai meggyőződésével egyező.

Ujabb időben megyénknek egy helyi lapja is van, mely nagy hiányt pótolhatna, ha kellő szellemi és főleg anyagi támogatásban is részesülne. De fájdalom, a kis számú előfizető, melylyel ezen lap dicsekedhetik, még csak a nyomdai költséget sem képes fedezni.

Ezen kívül még egy kis kézi nyomda is van Námesztón, mely azonban legfeljebb gyászjelentések, báli meghívók és számlalapok nyomtatásával foglalkozik.

Az Alsó-Kubinban és a megyei szolgabíróságok székhelyein Námesztón, Thurdossinban és Trsztenán fennálló kaszinó-egyletek inkább csak oly elkülönözt korcsmahelyiségek, melyekben az értelmiségi osztály találkozást ad magának, hogy a nap fáradalmi után egy pohár bor vagy sör mellett kártyajátékkal töltse fenmaradt idejét.

A szellemi élet itt is csak vajmi silány táplálékot talál. Azon 5—6 hirlapon kívül, melyet az egylet tart a kaszinó könyvtárában, legfeljebb még egy Meyer-féle »Conversations-Lexicon«-nal s néhány ajándék útján oda került kétes értékű szépirodalmi művel találkozunk, melyek csupán arra valók, hogy a »horror vacui«-t, mely az üveges szekrényből tátong felénk, némileg eltakarják.

És mind a mellett ezen elég silány szellemi kosztot élő egyleteknek nem megvetendő kultur-missziót tulajdonítunk. Nem lévén a városban tisztesegebb hely, a szórakozásra ezen egylet helyiségeiben egyesülnek a tisztességes elemek, hol hatás és visszahatás által a politikai felekezeti és főleg a nemzetiségi ellentétek gyakran teljesen észrevétlenül kiegyenlíttetnek.

Árvamegye értelmisége a szó tágabb értelmében véve s általában hazafias szellemű. Kivételt e tekintetben csupán néhány nemzetiségi izgató képez, kiket egyébiránt, mint egy barátunk megjegyezte, ma még három kocsin ki lehetne vinni a megyéből. Bármily megnyugtató magában véve ez a tény, a befolyást, melylyel ezen kis »község« dicsekedhetik, hiba volna kicsinyelnünk. A férfaktól, kik e község élén állanak, sem az erélyt, sem a tehetséget meg nem tagadhatjuk. Hatáskörében kiki közülök vaskövetkezetességgel s jobb ügyhöz

méltó buzgalommal készíti elő a talajt, melyben, hogy az elvetett mag gyakran hihetetlen gyorsasággal fejlődik, azt csak a legközelebbi evang. püspök-választásoknál is tapasztalhattuk.

Nemzetiségi pártról — politikai értelemben — egyéb-iránt megyénkben eddig még szó sem lehet.

Röghöz tapadt szegény földmivelő népünk még nem eszmélt fel annyira, hogy a nemzetiségi kérdés varázshatást gyakorolhatna rá. Ő csak *élni* akar; de ha az életfeltételeit lassanként elvonjuk tőle: akkor könnyen megtörténhetik, hogy a szociális kérdés meg fogja érlelni a nemzetiségi izgatók által lépten-nyomon valóságos cynismussal elvetett magvak lassan fejlődő gyümölcseit.

A nemzetiségi kérdés általában kulturkérdés. Addig, míg észmíveltség tekintetében a magyar faj az országban élő nemzetiségeket fölülmulja, hegemoniája minden körülmények között biztosítva van s az assimilatio törvényei kétségkívül nálunk is érvényesülni fognak. Azonban ne feledjük, hogy az észmíveltség előfeltétele a vagyonosság, ez utóbbié pedig a szorgalom és takarékosság s ezen két utóbbi tulajdonság az, melyet megyénk azon osztályánál, melyből eddigelé a hazafias érzelmű értelmiség kikerült, fájdalommal nélkülözünk. A nemesi osztály anyagi s erkölcsi hanyatlása, mely némely szomszédos felvidéki megyében a nemzetiségi kérdést napirendre hozta, nálunk is már a közel jövőben kétség kívül meg fogja teremni gyászos gyümölcseit s nincs az a »köz-művelődési egylet«, mely ez áramlatnak útját állaná. Erkölcsi erő, valódi műveltség és vagyon nélkül csupán hazafias frázisokkal ma már annál kevésbé lehet vonzerőt gyakorolni, mert az amalgamisatio következtében azon prestige is elveszítette varázshatását, melyet egykor a kasztszerű elkülönzés sokakra kétség kívül gyakorolt.

A talaj egyébiránt megyénkben még nincsen annyira aláásva, hogy nemzetiségi tekintetben nagyobb veszélytől lehetne tartani... Jó és olcsó igazságszolgáltatás s főleg jobb közigazgatás, a nép anyagi létének nagyobb kimélete által itt még igen sokat lehetne elérni; mert a nép nagy tömege Árvamegyében, mint ismételve hangsúlyoztuk, béketűrő, engedelmes, munkás s e mellett rendkívül vallásos. Ez utóbbi tulajdonság főleg a nagy többségben levő felső Árva-

megyei községeket jellemzi, hol a hazafias érzelmű r. kath. papság a magyar állameszme valóságos védbástyájának nevezhető. Azon rendkívüli tiszteletnél fogva, melylyel a nép lelkésze iránt viseltetik, bizalmával is e felé fordul s ennek tulajdonítható a politikai befolyás is, melyet a papság gyakorol. Tót érzelmű kath. lelkész kivételesen itt is akad; de a ki befolyását egyszersmind nemzetiségi izgatásokra is felhasználná, olyan nincsen.

Vajha elmondhatnók ugyanezt az alsó vidéki ágostai evang. lelkészekről is!

A törvények által garantizott felekezeti autonomia azonban igen alkalmas eszköz a panszlavismus terjesztésére.

Hogy a felekezeti iskola tanítója rendszerint a lelkész politikai hitvallását követi, az csak természetes s így látjuk, hogy már a gyermek szívébe oltják a gyűlöletet még azon állami nyelv iránt is, melynek tanításában egyébiránt a vizsgák alkalmával kielégítő eredményeket képesek felmutatni.

Az általános tankötelezettség évről-évre szaporítja azok számát, kik magasabb szellemi műveltségöknél fogva a szellemi táplálék szükségét is érzik s mert a kormány rendszerint beéri azon statisztikai kimutatásokkal, melyek a tanfelügyelő urak által évenként a népnevelés előmenetele tekintetében beterjesztetnek s nem gondoskodik egyszersmind arról, hogy az iskolából kikerülő ifjuság megfelelő olvasmány birtokába juthasson, nem csoda, ha erről a maguk módja szerint a nationalisták gondoskodnak s kényök-kedvök szerint terjesztik a turóc-zsentszent-mártoni nyomda hazaellenes irodalmi termékeit.

Húsz éve mult, hogy a közoktatásügyi törvény s az általános tankötelezettség életbelépett, miért csudálkoznánk tehát azon, hogy ma már nemcsak a budapesti fiaker, de még az Árva megyei urasági kocsis is hirlapot olvas? Az egyetlen hazafias érzelmű tót lap, mely a felvidéki tót közművelődési egyesület protektiója alatt megjelen, a »Vlast és Svet« homlokán a magyar czímerrel, népünkre nézve valósággal halva született gyermek. Ezt még ha ingyen küldenék sem olvassák. És csakugyan ott, hol a magyar hazafiságot oly bő adagokban adják be a tót patientsnek, nem csoda, ha megcsömörlik tőle a gyomra s inkább azon finom raffineriával szerkesztett tót lapokhoz fordul, melyeknek cikkei inkább

felelnek meg szája ízének. Ezek olykor, a nélkül, hogy valakinek szemet szurnának csak cseppenként szolgáltatják azt a kábító szert, melytől oly édesen lehet álmodni az ígéret földéről, de édesen fájó utóhatásuk, a magyarság gyűlölete sohasem marad el.

Hogy e tekintetben a Turócz-Szent-Mártonban megjelenő tót politikai lapok szolgáltatják a legpikkansabb táplálékot, azt tán szükségtelen emlitenünk, Hanem azért ne higgyük, hogy az »*Obzcr*« vagy »*Národní, Hlásnik*« eme társadalmi tárgyú folyóiratok az ártatlan házi szerek közé olykor, ha kell, hatásosabb szert is nem vegyitenek. Ezekből aztán valóságos lelki extase-ba jöhet a jámbor olvasó.

Mutatványul szolgáljon itt hű fordításban egy recipe, mely valamely tót folyóirat 103-ik lapján »*Narodni Olejkár*« aláírással jelent meg, s melyet (akarva-e vagy nem akarva? ki tudná megmondani?) egy ártatlan tót olvasókönyvvel csempésztek be egy idevaló urasági istállóba, nyilván oly czélból, hogy azt a tót irodalmat kedvelő kocsis olvassa. De lássuk a veszedelmes tiz parancsolatot, melyet a recipe tartalmaz:

*

1. A ki a fennállott »*Matica*« ellen szól, vagy azt szidja: az a te ellenséged, őrizkedjél tőle.

2. Az, a ki a »*Matica*« fennállásakor független ember volt (lelkész, tanító, jegyző, szolgabíró, ügyvéd stb.) s nem volt annak tagja: az nem volt és bizonyára ma sem a te barátod.

3. A ki a bezárt tót gymnasiumokat nem sajnálja, a ki dicséri, hogy bezárattak: az a te főellenséged. Tudod, hogy őrizkedned kell tőle.

4. A ki tótok között él és tót könyvek és hirlapok helyett más könyveket és lapokat vesz és tart: az biztosan a te ellenséged.

5. A ki azt mondja neked, hogy bármely más nyelv szebb és szükségesebb, mint a te tót nyelved: az a te árulód.

6. A ki azt mondja neked, hogy ha Magyarországon lakol: magyarnak kell lenned, az izgató és forradalmár. Tudod, mit kell felőle gondolnod.

7. A ki bármely választás alkalmával pénzt ad neked, vagy egyebet ígér, hogy vele szavazz a tótok ellen: az kísértő

az előtt, mint a gonosz előtt, vess magadra keresztet és fordulj el tőle.

8. A ki a panszlávokat szidja és folyton a szájában forgatja: az félre akar vezetni s elvakítani.

9. A ki az ország feldarabolásáról kezd neked valamit beszélni és az oroszszal ijesztgetni: az ördög, kinek lóláb van a köpenyege alatt.

10. A ki bebizonyítja neked, hogy ebben az országban valaki jobban teljesíti a törvény rendeleteit, mint a tótok, hogy jobb hazafi és hogy itt több joggal bír: az okoskodó, attól csak kérdezd gyorsan, hogy kell ólomból aranyat csinálni s hol fedezte fel a bölcsesség kövét, szóval: nevesd ki.

A »tiz parancsolat«-ra nyomban egy teljesen ártatlan cikk következik a »métermértékről« s a pikáns a hasznossal ekkép vegyítve, csakugyan kedves szellemi táplálékul szolgálhat. Dehogy mit fog gondolni azon szolga a maga uráról, ki sem »Matica«-nak tagja nem volt, sem tót lapokat nem járát, azt nem nehéz elképzelni.

A cikk bizonyára sok év előtt láthatott napvilágot, de izgató hatása ma is érvényesül, mert nem hiányzanak, kik azt más és más változatban folyton visszaidézik az olvasóközönség emlékezetébe.

Hatóságaink rendesen tudomást sem vesznek az eféle irodalmi kinövésekről, a felvidéki magyar közművelődési egyeslet ellenhatása pedig nálunk, eddig legalább semmikép sem érvényesült a turóc-szentmártoni »Zivena« tót egyeslet és a »Matica« helyét pótló »Dom« hazaellenes izgatásaival szemben. Nem is lehet ám dobbal verebet fogni! Közművelődési egyesleteink valóban jobban tennék, ha zászlójukra csak az önművelődést tűzték volna s nem egyszersmind a magyarság terjesztését, a mi csak ellenszenvet és gyanút ébreszt a népnél, sőt olykor egyenesen alkalmat szolgáltat az izgatásokra. Ha magasabb szellemi műveltségünk, erkölcsi tulajdonaink által nem tudunk a hazánkban élő más ajkú testvérekre vonzerőt gyakorolni, csábítások, jutalmak által a céljt sohasem fogjuk elérni.

A ki figyelemmel kísérte eddigi előadásunkat, az — habár többnyire csak az értelmiség osztályáról szólottunk — bizonyára a köznépi közművelődési állapotáról is némi fogalmat

alkotott magának. Említettük egyébiránt, hogy az értelmiség a megye összes lakosságának alig $\frac{1}{2}\%$ -kát képezi, méltó azért, hogy a lakosság $99\frac{1}{2}\%$ -kát tevő köznép műveltségi állapotával is kissé behatóbban foglalkozzunk.

Árvicegye lakóinak túlnyomó többsége földműveléssel foglalkozván, mindazon jó tulajdonokkal dicsekedhetik, mely a földművelők osztályát más országokban is jellemzi. Mentől mostohább a talaj és az éghajlat, annál forróbb szeretete a föld iránt, melynek szűk terméséből némi nélkülözések között megélhet. A termés »isten áldása«. Minden jó onnan felülről jó: a nép azért, főleg a Galicziával határos községekben, véghetetlenül vallásos. Jámorabb, önmegadóbb, alázatosabb, engedelmesebb és békétűrőbb s mondjuk, jobb népet az árvainál csakugyan alig lehet képzelni.

Mindennapi imádságát reggel, délben és este, ünnepnapokon pedig a templomot, ha csak betegség nem gátolja, a világért sem mulasztaná el. Templomok, kápolnák, feszületek előtt már távolról kalapot emel s keresztet vet magára. Az úton, ha valakivel találkozik, »dicsértessék«-kel köszönt. Mindez azonban nem von le semmit életvidorságából, mely a melancholia bizonyos nemével vegyítve, egész megjelenését oly sympathicussá teszi s arczvonásainak azon kedves kifejezést kölcsönzi, melyet a francia oly találóan jellemez az »air doux« szóval.

Ő maga darócruhát visel, de hizeleg neki, ha iskolába járó gyermekét polgári öltözetben láthatja. A polgári viselet előtt általában bizonyos tisztelettel viseltetik. Egymás között, ha jóllét tekintetében még oly nagy is a különbség közöttük, csak »kend«-nek, az ifjabbak »te«-nek szólítják egymást; a polgári viseletűt azonban már »magáz«-zák. Kivételt e tekintetben csak a panszlavisták képeznek, kik következetesen »Vi«-nek (kend) szólítják egymást.

A viselet az egyes községek szerint némi csekély változást mutat, mely leginkább a posztó színe (fekete vagy fehér), a felsőkabát (halina) hajtókájában, főleg pedig a fövegben talál kifejezést. Árvicegye alsó vidékén általában széles karimájú, alacsony kalapot viselnek, míg a felsővidéken a lehajló egyenes karimájú, alacsony, helyenként csigagyöngy-sorral és színes fejű üveggombostűkkel díszített alacsony nemiezkalap dívik. Némely községben a daróc-halina elég

szép hímzett virágokkal van díszítve. Csizmát csak a jobb módúak viselnek s ilyet is csak ünnepnapon. Téli időben rövid szárú posztósaru (botos) járja. Különben bocskor.

Az ősi szokáshoz szigorúan ragaszkodik még a viseletben is. Az ifju, ki szolgálatba lép, legénykorában még megenged magának egy kis eltérést az általános divattól; de mihelyest megnőstült, már megszólnák szomszédai, ha másként öltözködnék, mint ők.

A nők viselete Árvamegye alsóvidékén általában magyaros s némely községben igen csinos. Arany- vagy ezüst rojtokkal beszegett színes mellény, patyolat ingváll, ránczba szedett rövid szoknya, melyet csaknem teljesen befed a csipkével szegélyezett széles fehér mullkötény. A magas sarkú kordováncsizma csak ünnepnapokon kerül elő. Ilyenkor is rendesen kezeikben viszik azt a hajadon leányok s már csak a templom küszöbén húzzák fel. Símára fésült, nem igen dús hajuk hátul széles pántlikával varkocsba fonva úgy lóg le. A nyakat hosszú patyolat kendő borítja, mely a mellen keresztbe átvetve, hátul csokorra van kötve. A férjes nők általában kék vászonszoknyát viselnek, ugyanily köténnyel. A konty a főkötő alá szoritva, hátul kis búbot képez, mely felé rendszerint színes selyem kendő van kötve, úgy hogy a főkötőnek csak rojtja látszik az oldalt lecsüngő »ketis«-sel (kötés?). A toilettet egy elég bő, finomabb vászonkendő (lepedő) egészíti ki, mely a szerint, a milyen az időjárás, vagy hanyagul van átvetve a vállon, vagy a főre vétetik.

Kevésbé festői a felsővidéki nők viselete, hol — főleg a Galicziával határos községekben — a túlrövid mellény, a rövid és szűk vászonszoknya a test természetét teljesen elrútítja. A csizma általában oly fényűzési czikk, melylyel csak igen ritkán találkozunk. E helyett a széles bocskorszíj a fél-lábikráig van felcsavarva, melyen fölül a meztelen test és a nem mindig kifogástalan tisztaságú kapcza, lépten-nyomon kikandikál a lötyögő szoknya alól.

A gyermekek ruházata 6 éves korukig rendesen egy ing. Meztelen lábbal így látjuk gyakran még téli időben is a fagyon, többnyire azonban a ház ablakában szegényeket.

Az árvai földműves háza rendesen fából épült s egy szobából és egy kamarából áll, melyhez ugyanazon fedél alatt az istálló és szecskavágó-kamara csatlakozik. A ház pitvara

egyszersmind konyhául szolgál, melynek nyitott tűzhelyéről a füst egy négyszögletes nyíláson a padlásra, olykor a pitvar ajtón át közvetlenül kifelé veszi útját. A kémény általában ismeretlen. A szoba téglából épült kemenczéje egyszersmind sütőkemenczéül szolgál. E mellett oldalt egy kis kandalló-féle tűzhely áll, melynek lobogó lángjai gyér világosságot terjesztve, a szűk szoba fojtott légkörének tisztítását nem kis mérvben előmozdítják. A kőolaj használata egyébiránt általánosan el van terjedve.

Árva megye alsó vidékének falvai általában jó benyomást tesznek. A csinosan épített házak falai rendszerint vakolatlanok, de az alapfal s az ablakokat környező sár-tapasz tisztára van meszelve s a lakószoba előtt elterülő alig néhány négyszögölnyi kis kert kerítése is rendben van. Erről minden tavasszal a férfiak gondoskodnak s a kerítéseket, melyeket az ölnyi hó imitt-amott megrongált, szépen kiigazítják.

Bent a házban a »gazdasszony« ügyel a rendre és a tisztaságra, mely — tekintve, hogy az egyetlen szűk szoba az egész családnak szolgál lakásul — igazán meglepő. Az egyik sarokban a magasan felvetett ágy tanuskodik a család jobb-létéről. A falak és a kályha körül szűk padok terülnek, melyek, valamint az ágygyal átellenes sarokban álló asztal, tisztára vannak sűrölva. A falak díszét a polczokon elhelyezett tányérok és tarka korsók képezik s néhány szent kép, melyeknek háta mögött szentelt pálma-ágak kandikálnak. A festett tulipántos láda többnyire kiszorúl a kamrába, olykor azonban a család egy-egy ifjabb tagjának ágy gyanánt is szolgál.

Kevésbé kedvező a benyomás, melyet a Galicziával határos felső-vidéki községek lakházai tesznek. Itt rendszerint még a lábas marha egyrésze is a kissé tágabb szobába szorúl, valósággal megfertőztetve a füsttel telített légkört, melynek szaga butoron, ruhán, mindenben megérzik s a finnyás orra szinte elviselhetetlen. Tisztaságról ily körülmények között természetesen szó sem lehet.

A nép rendes tápláléka a burgonya és a káposzta, továbbá a »mucsina« és a »kulyasa« (liszthabarék), melyek csaknem naponkint kerülnek asztalára. Ezeken kívül némely helyeken még borsót és más hüvelyeseket is főznek, de csak kivételesen. Hússal csak nagy ünnepek, keresztelők és lakodalmak alkalmával élnek.

Rendes italul a friss víz szolgál és — fájdalom! — a pálinka, melynek élvezete általában mértéken túl van elterjedve. E tekintetben csak a nép anyagi nyomora szab némi korlátokat s újabb időben a mértékletességi egyletek, melyek néhány kath. lelkész által életbeléptetve, a nép erkölcsösségére s anyagi gyarapodására igen üdvös befolyást gyakorolnak.

Azonban mit használhat mindez, míg a mód nélkül való itatás az időszakonként visszatérő képviselő-választások és tisztújítások alkalmával meg nem szűnik? Ilyenkor már hónapokkal előbb indul meg a pálinkával való »kapacitálás« nagy munkája, melynél oly örömetst működnek közre az izraelita korcsmárosok, kik — tisztelet a kivételeknek — ha nem akadna ellenjelölt, tán kötéllel is fognának egyet.

A pálinka egyébiránt mindig nagy szerepet játszik népünk-nél. Vásárok alkalmával nincsen alku áldomás nélkül; táncz-vigalmak, lakadalmak, keresztelők alkalmával pedig szintén csak a pálinka járja, oly mértékben, hogy arról fogalmat is alig bir magának az ember alkotni. Bort vagy sört — kivételesen — csak a mezővárosokban s az ezen italhoz inkább megszokott felső-vidéki gyolcsos községekben fogyasztanak.

Az Árvamegyei nép általában igen vendégszerető s jó szívű. Sovány falatját még a legszegényebb is örömetst osztja meg szomszédjával s tüzesetek, járványok, inség esetében, aránylag nagy áldozatokra is kész. Vallásosságában gyökerező eme keresztény felebaráti szeretete daczára azonban nem átalja szomszédja kárával gazdagodni s a kisebb lopások napirenden vannak. Erkölcsössége egyáltalában laza s a hatodik parancsolat elleni vétségek elég gyakoriak. A mindkét nemű ifjúság között: a közlekedés meglehetősen szabad s azt rendszerint még maguk a szülők is elnézik. Komolyabban már csak akkor veszik a dolgot, ha a viszony következtetéseket vont maga után. Ilyenkor aztán a legény erkölcsileg kötelezettnek érzi magát a hajadont nőül venni. S ezzel szent a béke. Erkölcsi reputációja egynek sem szenvedett s a mi csudálatos, az eféle házasság rendszerint semmi kívánni valót sem hagy. Általában a mily laza erkölcsű volt mindkét fél a házasság előtt, oly szigoruan erkölcsös annak megkötése után. Házasságtörés, hűtlenség a legkritkább esetek közé tartozik. A nép vallásos érületén kívül ezen elég sajátságos jelenség

magyarázatát azon körülményben kell keresnünk, hogy a nyomor, a nélkülözések, a nehéz munka és a család fentartásával járó fokozott gond, hamar elhervasztják az ifjúság bájait, melyek a kísértésre alkalmul szolgálhatnának.

Az Árvamegyei nép közművelődése általában arányban áll szegénységével. Azon községekben, hol a nép nagyobb jólétnek örvend, az iskolák is jobbak s látogatottabbak, míg a szegényebb sorsú községekben az iskoláztatást csak kényszernek s oly fényezésnek tekintik, melynek a nép nem képes hasznát venni. A nép fogékonyságát a művelődés iránt különben nem lehet kétségbe vonni, de még tehetségét sem. A jobb sorsú községekben a szülők szívesen küldik gyermekeiket a községi iskolába, ezek pedig örömet látogatják azt.

Az elemi iskolai tanfolyammal a gyermek neveltetése rendszerint be is van fejezve. Oly szülők mindazonáltal, kiket a gondviselés több figyermekkel áldott meg, legalább egy fiukat tovább is képeztetik. Áldozatkészségek ilyenkor nem ismer határt s ha az iskoláztatás költségeit szűk telkökből a legjobb akarat daczára sem tudják előteremteni, a szünidők alatt kéregetni küldik gyermekeiket, kik aztán — a szerint, a mint jobb vagy kevésbé jó bizonyítványt képesek felmutatni — rendszerint össze is gyűjtik azon szerény összeget, melynek segítségével a középiskolai tanfolyamot folytathatják.

Hogy az ilyenek közül sok már a féluton összeroskad, az korántsem szolgál intő példa gyanánt a szülőknek, kik saját anyagi erejüket és gyermekeik tehetségét rendszerint túlbecsülik. A sok közül, ki annyi vajadás, nélkülözés között végezte pályáját, csak vajmi kevés jut célhoz; a nagy többség pedig csak akkor látja be, mily kár volt otthagyni az eke szarvát, midőn örökös díjnokságra kárhoztatva, szűk fizetéséből semmikép sem bírja fokozott igényeit kielégíteni. Egyesek leginkább boldogulnak még a papi pályán, de rá mutathatnánk más téren is igen kitűnő, művelt férfiakra, kik tudományuk, jellemük és hazafiságuk által alacsony sorsból igen magas állásokra küzdötték fel magukat, kik társaságunknak valóságos díszai s kikre méltán büszke lehet a megye. Ezeket veszik aztán például a szülők és a tudományos műveltség után szomjazó ifjak. A féltudós malcontensek és züllött existenciák nem tűnnek szembe senkinek, nem még a megye mentoraiul elismert azon férfiaknak sem, kik a trsztenai »kir.

kath. algymnázium» létrehozása által a nemzeti ügynek, de nézetem szerint egyszersmind a pauparizmusnak előkészítő iskoláját állították fel.

A trsztenai kir. algymnázium különben az egyetlen tanintézet megyénkben, melyben a »humaniorak« oktattatnak s mely állami s kizárólag magyar jellegénél fogva, Galiczia határszélén kétségkívül kulturmissziót teljesít. A négy osztálylyal és egy előkészítő osztálylyal bíró tanintézet igen látogatott.

1890-ben volt összesen 123 tanuló.

Ezek közül róm. kath. 98, mózes vallású 25. A szülők polgári állását tekintve 23 tanuló az értelmiségi, 61 az őstermelő, 29 önálló kereskedő és iparos, 1 magán tisztviselői és 9 a munkás osztályhoz tartozott.

Ezen statisztikai kimutatásból is elegendőképen kitűnik, hogy a tanulók nagy többsége az őstermelők osztályához tartozik, mi abban találja magyarázatát, hogy az értelmiségi osztályhoz tartozó szülők, ha csak lehet, még nagyobb áldozatok árán is, inkább valamely távolabb eső gymnasiumba küldik gyermekeiket. S ezen tény korántsem találja indokát a trsztenai gymnasium szervezetében, mely e tekintetben ugyanazon színvonalon áll, mint bármely hasonló hazai tanintézet. Igazgatója, tanárai kitűnő műveltségű szakférfiak, kik közül többen az irodalom terén is kitűnnek s az ifjúság oktatásában valóban meglepő eredményeket képesek felmutatni. Az indokot tehát inkább abban kell keresnünk, hogy Trsztena mezőváros nélküli azon műveltebb polgári osztályt, mely a jobb házból való gyermekeket felvehetné s azokat az elpóriasodástól és erkölcsi súlyedéstől megóvhatná.

Ily szempontból tekintve, hivatásuknak inkább felelnek meg az Alsó-Kubinban fennálló polgári és középkereskedelmi iskolák, valamint a turdossini polgári leányiskola, melyek állami jellegüknél fogva még nemzetiségi tekintetben is igen üdvös hatással vannak a közművelődésre.

Az összes tankötelesek száma Árvamegyében az 1890. évi hivatalos kimutatás szerint 14.895-re rúgott, melyek közül 10.684 mindennapi, 4.211 ismétlő. Az iskolába járó mindennapi tankötelesek száma tett 9.817-et, az ismétlőké 3.505-öt, mihez képest az iskolába *nem* járó összes tankötelesek száma 1.573-ra rúg, mi az összes tankötelesek 10%-át teszi. Ha

veszszük, hogy főleg Árvamegye felső vidékén a községek elszórt voltánál és a nép végtelen szegénységénél fogva az iskolalátogatás egyáltalában rendkívüli nehézségekkel jár, ezen arányt még mindig igen kedvezőnek kell tekintenünk.

Árvamegyében a népoktatási iskolák összes száma — ide értve azon polgári iskolákat, a melyekről már fentebb megemlékeztünk — 111-re rúg. Ezekből 4 elemi, 2 polgári és 1 kereskedelmi iskola állami jellegű, 6 elemi iskola pedig községi, 93 elemi iskola felekezeti jellegű. Ezen kívül fennáll még egy magánjellegű elemi iskola és 4 hasonló óvoda.

Árvamegye 99 községe közül csupán 3 nem bir helybeli iskolával, melyek azonban szintén a szomszéd községekhez lévén csatolva, be nem iskolázott község e megyében nincsen.

A tanítók összes száma 138, melyek közül képesített 103, nem képesített 35.

A törvénynek megfelelő felszereléssel 96 iskola van ellátva. Ezenkívül van: fa-iskola 62 iskolánál, iskola-kert 80 iskolánál, tornatér 32, könyvtár (?) 16, házi ipar 20 iskolánál. Hat mindennapi tantolyammal 100, három ismétlő folyamattal 98 iskola bir. A törvényben megnevezett összes tantárgyak 98 iskolában taníttatnak.

Ha a tankötelesek összes számát a tanítók összes számával felosztjuk, kitűnik, hogy egy-egy tanítóra 107 tanköteles esik, vagyis csaknem $\frac{1}{3}$ -dal több, mint az iskolai törvényben meg van engedve. Ezen aránytalanság némileg enyhül, ha csak az iskolába járókat vesszük figyelembe; de az egyes tanítókra eső tanulók száma a törvényes mértéket még így is tetemesen meghaladja.

A tanítók tanképesítése Árvamegyében általában még sok kívánni valót hagy hátra, főleg a mi a hazai nyelvben való jártasságot illeti. Természetes következése ez azon nehézségeknek, melyek az új iskolai törvény életbe lépte óta teljesen még máig sem voltak leküzdhetők; továbbá a tanítók silány dotációjának, mely a rendes tanítóknál átlag alig rúg 280 frtra, a segédtanítóknál pedig 120 frtra.

Némileg kielégítő eredménnyel csak a hittan oktattatik. Legközelebb esik ehhez az írás és olvasás. E tekintetben 1870. óta, midőn hazánk műveltségi állapotának megismerésére az első lépések tétettek, tetemes javulás észlelhető.

A sem írni, sem olvasni nem tudók száma, százalékokban kifejezve átlag tett 1870-ben $44\frac{1}{3}\%$ -ot.

Ha az eredményt, mely a fentebbi számadatokból kitűnik, mérlegeljük s azon általános eredménnyel összehasonlítjuk, melyet az ország népnevelési statisztikája felmutat, Árva megye népnevelési ügye általában a középszerűség színvonalán áll s Magyarország törvényhatóságai között körülbelül 26-ik helyen sorakozik. Még mindig oly öröndetes jelenség, melynek értékét, tekintve a megye lakosságának végzetlenségét, annál többre kell becsülnünk, mert nem álljuk kimondani, hogy az eredmény, ha iskolai hatóságaink az értelmi osztály és főleg a közigazgatási hatóságok részéről hathatósabb támogatásban részesülnének, még sokkal fényesebb lehetne.

Az iskolába nem járó tankötelesek száma, mint fentebb kimutattuk, még mindig 1573-ra rúg (10%), mely számot egy kis utánjárás s a fennálló törvényes szabályok szigorúbb végrehajtása mellett, bizonyára jóval alább lehetne szállítani. Csakhogy — fájdalom — megyénkben az illetékes körökben még mindig akadnak olyanok, kik az általános tankötelezést a megye valóságos kalamitásának tekintik s ezen felfogásukból kifolyólag szívesen fogadnak el minden mentést azon szülők részéről, kik gyermekeiket nem iskoláztatják.

Pedig a helyesen vezetett népnevelés a legalkalmasabb eszköz az őstermelő-osztály sanyarú anyagi helyzetének javítására. Csak fokozottabb szellemi műveltség mellett lesznek képesek azok, a kik itthon maradnak, telküket művelni, magokat a pálinkamérők kísértései és a különféle zsarolások ellen megvédeni, a távol vidéken munkába szegődők pedig testi erejüket megfelelően értékesíteni. S e mellett nem szabad felednünk, hogy valahára nálunk is csak meghonosul az ipar valamelyik ága, hol ismét csak az értelmesebb munkás számíthat biztos keresetre.

Akaratlanul is hosszabbra nyúlt értekezésemnek végére jutottam. Tartózkodás nélkül mondtam el egyéni megfigyelésem alapuló nézeteimet Árva megye közgazdasági és közművelődési állapotairól. Egyik-másik helyen tán túlsötét színekkel

ecseteltem azokat, de másrészt a fényoldalakat is kiemelni igyekeztem. Értekezésem célja nem lehetett a szépítés, természetesen tehát, hogy inkább az árnyoldalakkal foglalkoztam. A javulás első föltétele az önismeret s ha e soraimmal e tekintetben csak egy hajszálnyit lendítettem is, fáradságomért dúsán leszek jutalmazva, de még a szemrehányásokat is szívesen elszenvedem, melyekkel több oldalról kétségkívül illetni fognak. El vagyok készülve erre is. Birálgassák, ítéljék el, utasítsák vissza — lehet nem mindig igazságos — előadásomat, de egyben mégis ne kételkedjenek: *szándékom tisztaságában*. Azok pedig, a kik azt találnák, hogy mostani s más alkalommal tett kijelentéseim között hiányzik a következetesség, gondolják meg, hogy nem jó mindig czukor-édességű eledellel élni. Vannak alkalmak, a midőn a hízogató szónak csak úgy meg van a maga jogosultsága, mint másszor az ócsárlónak. Ez alkalommal mindkettőtől tartózkodtam s ha olykor a »juste milieu«-t nem találtam volna el, szolgáljon mentségül emberi gyarlóságom.

IFJ. KUBINYI MIKLÓS.

A FRANCZIAORSZÁGI KAPUADÓ-RENDSZER.

— Első közlemény. —

A községi háztartásnak Franciaországban nemcsak legjellemzetesebb vonása, de egyuttal legerősebb alapja a kapuadókban (*octroi*) van. E kapuadók, vagyis az egyes községek által saját szükségleteik fedezésére szedett fogyasztási adók, a jelentékenyebb községekben és városokban csaknem kivétel nélkül szedetnek és a községi vagyon jövedelme, továbbá az állami egyenes adókra vetett községi pótlék és némely jelentékeny községi egyenes adók mellett az illető helységek jövedelmeinek túlnyomó részét képviselik.

Valamint az állam budgetjében is az egyenes adók a közvetett adók mellett jóformán csak alárendelt szerepet játszanak, ugy a községi háztartás terén is a közvetett adók képviselik a budget legfontosabb elemét.

A kapuadó-rendszer eredete Franciaországban a középkorba nyul vissza. A király ugyanis, mint a ki egyedül volt jogosítva adókat szedni (a mennyiben ugyanezen jogát kiváltások útján másokra nem ruházta) egyes városoknak is jogot adott (*octroyer*), hogy a városba bevitt és ott fogyasztott egyes cikkek után adót szedhessenek. Innen a kapuadók francia neve »*octroi*«, mely az *octroyer* (engedni, engedélyezni) igéből származik.

A forradalom természetesen, mint a régi rendszer minden intézményét, a kapuadókat is eltörölte, de nem több eredménnyel mint sok mást. Az *ancien régime* többi életre való intézményével együtt a kapuadók rendszere — mint a községi háztartások nélkülözhetlen fenntartója — csakhamar ismét feléled. Eleinte ugyan csak Páris s néhány nagyobb város számára lett a kapuadók beszedésének joga engedélyezve,

de rövid idő eltelte után a VIII. évi ventose 5-iki törvény az egész ország összes községeit felruházta azzal a joggal, hogy az »octroi municipal et de bienfaisance« neve alatt, eleinte ugyan csak ideiglenes és kivételes jótékonytsági czélok szolgálatában álló, csakhamar azonban a községi háztartás nélkülözhetetlen és legjövedelmezőbb forrását képező fogyasztási adókat szedhessenek.

Utóbb a kapuadók jövedelméből 5 majd 10% az államnak volt beszolgáltatandó, azonban III. Napoleon ezen intézkedést 1852-ben eltörölte, úgy hogy azóta a kapuadó ismét kizárólag a községi háztartás céljaira szolgál.

A kapuadókból eredő jövedelem a községek rendes bevételeit képezvén, természetes, hogy a rendes kiadások fedezésére fordítandó, habár megengedhető, hogy a rendkívüli kiadások fedezhetése céljából a kapuadó tételei kivételesen, az illető rendkívüli kiadások tartamára felemeltesse. Az adótételeknek ezek a változásai azonban, melyek a közvetett adók természetével össze nem férnek, jó eredményt természetesen nem szülhetnek, innen az igyekezet, hogy ezen módhoz csak ritkán, minden más eszköz hijjában fordulnak, míg a rendkívüli kiadások okozta költségvetési hiányok fedezését többnyire inkább az egyenes állami adókra vetett pótagók által kívánják elérni.

A kapuadó behozatalára, valamint beszédésére és megszüntetésére vonatkozó határozmányok az 1814. évi december 9-én kelt »ordonnance-«ban foglaltattak össze, s ezen határozmányok — bár különösen a helyi igazgatás szervezése körül azóta beállott változtatásoknál fogva sokban módosítottak, azért még ma is alapvetőknek tekinthetők.

A legkényesebb kérdés e kapuadók behozatala, illetve fentartása alkalmával az, hogy mily tárgyak után legyen az adó szedhető. Az adó természeténél fogva, mely szerint az tisztán az illető községek háztartásának fentartására s a szükséges segédforrásokkal való ellátására van hivatva, természetes, hogy minden kerülendő volt, a mi nem kizárólag e cél elérésére szolgált; illetve e cél elérésére nélkülözhetlenül szükségesnek nem mutatkozott. Kerülendő volt tehát első sorban: hogy az illető községekben termelt nyers termények s iparcikkek tekintetében az adó mintegy védvámul szolgáljon, kerülendő másrészt, hogy a népek felvirágoztatására

annyira üdvös és az ujabbkori nemzetgazdák által első sorban és oly lelkesedéssel magasztalt belkereskedelemre indokolatlan békókat vessen, s vissza idézze a történelem lomtárából a középkor és korai újkor hirhedtté vált belső vámjait.

E két szempont figyelembe vétele birta reá a francia törvényhozást annak kimondására, hogy bármely község kapuadót csak a helységben fogyasztott czikkekre vethet, az adóval sujtott czikkek fogyasztása után azonban fizetendő az adó akár az adóvonalon kívül, akár azon belül termeltettek is azok. A legszigorúbban tiltva van más adótétellel sujtani a városban termelt vagy a kívülről behozott egynemű fogyasztási czikkeket.

A törvényhozás kellőleg nem méltányolható módon igyekszik gátat vetni mindennek, a mi azt idézhetné elő, hogy a kapuadók a helyi ipari termelés tekintetében protectionisticus védvámra, vagy ellenkezőleg azt meglankasztó, versenyképtelenné tevő adóvá fajuljanak.

A »fogyasztás« szó a legtágabb értelemben veendő, s nemcsak a közönségesebb, szűkebb értelemben vett fogyasztás, mely főleg a táplálkozásra vonatkozik, értendő alatta, hanem egyáltalában valamely dolognak emberi szükségletek fedezésére való fordítása. Ámde épen, hogy az illető cikk kapuadóval sujtható legyen, nélkülözhetetlen kellék, hogy az elhasználás teljesen és kizárólag az adóvonalon belül történjék, így számtalan ingó tárgy, valamint az előállításukra szolgáló alkatrészek kapuadóval nem sujthatók, mivel nem kizárólag a helyi fogyasztásra szánvák s fogyasztásuk vagy elhasználásuk másutt állhat be.

Igy az érczek közül csak az építkezésekre szántak esnek kapuadó alá, s nem adóztathatók meg hasonló indokból, az üres hordók, üvegből vagy kőedényből készült korsók, mindennemű ládák és kosarak, egy szóval mind az, a mi bármily tárgyak szállításánál tartály vagy göngyölék gyanánt szolgál. Nem adóztathatók meg továbbá a háztartási eszközök, butorok, zongorák, tekeasztalok, mezőgazdasághoz és egyéb munkához használt eszközök és műszerek; a porcellán-cserép (fayance) és üveg neműek, ruházati czikkek és lábbelik, szövetek és bőrök, papír, cserlé, cserháj, kocsik, keréktalpak és küllők, a kerékgyártó-, szíjgyártó- és bodnármunka, valamint a rövidárúk sem, minthogy ezeknek elhasználása nem helyhez

kötött, hanem hosszas és gyakori helyváltoztatást tesz lehetségessé.

A kapuadóval sujtható tárgyak megjelölése tekintetében az újabb francia törvényhozás különböző fázisokat mutat. Az 1816. évi ápril 28. törvény a megadóztandó cikkek megválasztásában a községeknek csaknem teljesen szabad kezet engedett. Habár különböző kormányhatósági intézkedések által igyekeztek is e viszás helyzeten enyhíteni, az csak az 1867. évi július 24-iki törvény által sikerült, mely egy általános tarifa szerkesztését rendeli el, akként, hogy rendes körülmények közt csakis az ezen tarifában felsorolt cikkek s csakis a feltüntetett maximális adótétellel legyenek sujthatók.

E tarifa az 1870. évi február 12-iki dekretummal tétetett közzé, s ma is érvényben van. Érvénye azonban ma jóformán csak arra terjed ki, hogy általános tájékozásul szolgáljon a kapuadóval rendszerint sujtatni szokott cikkek, valamint az azokat sujtó adótételekre nézve.

Mint ugyanis látni fogjuk, a köztársaság elnöke, ki a kapuadók beszedési jogát az egyes községekre nézve engedélyezi, az általános tarifa által kötve a legkevésbé sincs, úgy, hogy az abban fel nem sorolt cikkek megadóztatását, valamint az általános tarifa adótételeinek túllépését is megengedheti. S habár egyes körülmények között az egyes, kapuadók szedésére már feljogosított községek épen az általános tarifa határain belül bizonyos önállósággal járhatnak el, az általános tarifa értéke és értelme nem annyira ebben áll, mint inkább azon körülményben, hogy a kapuadók engedélyezése alkalmával oly általános zsinórmértékül szolgál, a mely ha nem is feltétlen érvényű, de a melytől való eltérés csak különösen indokolt esetekben foglal helyet.

Az általános tarifa a városokat hat osztályba sorozza, népességük számára való tekintettel akként, hogy az 1. osztályba a 4.000 lakosú s ennél kisebb községek, a 2. csoportba a 4.000—10.000 lakossal bíró városok a 3.-ba a 10—20.000, a 4.-be 20—50.000, az 5.-be 50—100.000 lakosú, a 6.-ba pedig a 100.000-nél több lakossal bíró városok sorozvák s mindegyik osztályra nézve meg van állapítva az a maximális adótétel, melylyel a tarifában felölelt cikkek sujthatók. A fölosztás indoka az, hogy a népesebb városokban egy és ugyanazon cikkre nézve magasabb maximális adótétel van megállapítva,

vagy inkább engedélyezve, mint a kevésbé népes helyiségekben. E különböztetés létjogosultsága alig támadható meg. Kétségtelen, hogy nagyobb városoknak iparral és kereskedelemmel foglalkozó polgársága nagyobb adó elviselésére képes, mint kis helységek lakosai, másrészt pedig a nagyobb város hasonlíthatatlanul több kényelmet és élvezetet nyújt lakosainak, a mivel arányban tőlök nagyobb áldozatokat is követelhet.

Tény továbbá, hogy a fogyasztási cikkek nagyobb helyiségekben sokkal értékesebbek lévén, mint a kis vidéki községekben, természetsszerűleg sokkal nagyobb adót képesek elviselni.

Nem hagyható azonban említés nélkül, hogy a nagyobb városokban gyakran összetóduló egészen szegény lakosságra a kapuadók és az élelmi cikkeknek általuk előidézett drágulása súlyos békókként nehezednek, a mi általában minden fogyasztási adónál — melyek legkevésbé sem tekinthetők demokratikus intézményeknek — előfordul.

A városoknak az egyes csoportokba való osztályozásánál nem a város összes lakossága, hanem csak a csoportosan együttlakó tulajdonképen városi lakosság száma a döntő, míg az önálló puszták s tanyák lakosai, bár politikailag a városi lakossághoz tartoznak figyelembe nem veendőek. A lakosság száma tekintetében mindig az 5. évenként megtartandó népszámlálások utolsóján elért eredmény az irányadó.

Az adó alá eső cikkeket az általános tarifa 5 főcsoportba osztja. Az elsőbe az italok és folyadékok tartoznak, melyek jobbadán állami forgalmi fogyasztási adókkal is terhelvék; a második csoportba az élelmi cikkek, a harmadikba a fűtő- és világítószerek, a negyedikbe a takarmányfélék és végre az ötödikbe a különböző anyagok tartoznak.

Mellőzve az általános tarifát, itt csak a megadóztatható tárgyakat soroljuk fel:

I. *Italok*: 1. Bor (hordókban vagy palaczkokban), csiger, méhser. 2. Szesz, liqueurök és más égetett szeszes italok, stb. 3. Denaturált szesz. 4. Sör. 5. Ecet és mindennemű konzervek ecetben. Fröccsök (limonad és gazeuses).

II. *Élelmi szerek*: 1. Élő állatok: Ökör, tehén, bika, üsző. Birka. Kecse. Bárány és fiatal kecske. Borjú. Sertés. Malacz. 2. Hentes árúk. 3. Zsir, szalonna, sózott hús. 4. Aprólék, hulladék. 5. Szarvasgomba, szárnyas, vad, lúdmáj és más pástétom szarvasgombával. 6. Szárnyas és házi nyúl. 7. Tengeri halak. 8. Friss vagy ecetbe becsinált osztriga.

9. Édes vizi halak. 10. Vad. 11. Vaj (friss vagy olvasztott). 12. Sajt. 13. Aszalt és befőtt gyümölcsök (asztalra) 14. Emberi élvezetre alkalmas olaj. 15. Narancs, citrom.

III. *Fűtő- és világító-anyagok*: 1. Tüzelőfa (kemény és puha). 2. Rőzse és galyfa. 3. Faszén és származékai. 4. Kőszén, turfa, athracite és minden ásványi tüzelőszer. 5. Cox. 6. Állati és növényi olaj (világítási célokra) a halolaj kivételével. Ásvány olaj. Fagygyu gyertya. Fagygyú. Viasz (fehér és sárga). Spermaceti (bálnavelő), nyers és finom. Stearin-gyertya, stearin, margarin és más viasz pótló anyagok.

IV. *Takarmányok*: 1. Széna, lóhere, luczerna és más szálás takarmány. 2. Szalma (mindennemű). 3. Zab. 4. Korpa és korpaliszt. 5. Árpa.

V. *Anyagok*: 1. Mész és mindennemű vakolat. 2. Czement. 3. Fősz (gipsz). 4. Homokkő, járdakő, malomkő bármely nagyságban nyersen vagy faragva. 5. Metszett kő (kemény). 6. Metszett kő (lágy). 7. Koczkakövek. 8. Márvány és gránit. 9. Vas, horgany, ólom, réz, bádog, ha építkezésre van szánva, akár feldolgozott, akár nyers állapotban legyen az. 10. Házfedésre szánt palakő. 11. Téglá, cserép, koczkakő, kémény cső és agyagneműek ha építésre szánvák. 12. Házépítésre szánt homok, agyag és kavics. 13. Épületfa, asztalos munkára szánt fa (kimunkált), lágy és kemény. 14. Nyers fa (kéregben) kemény és lágy. 15. Ablaküveg. 16. Tükör.

Mint említettük, az általános tarifában feltüntetett maximális adótételeknél magasabb adótételeket esetről-esetre a köztársaság elnöke engedélyezi. Egy kivétel van e tekintetben azon czikkekre nézve, melyek állami forgalmi fogyasztási adókkal is sújtvák. Ezek u. m. a bor, csiger, méhser, szesz és olajok nem sújthatók az általános tarifában megállapított maximális adónál magasabb adótétellel, csak törvényhozási felhatalmazás alapján. E korlátozás oka eléggé szembeötlő. Kétségtelen, hogy minden adóemelés a megadóztatott cikk fogyasztására jelentékeny mérvben visszahat s így a kapuadók tételének emelése által magától érthetőleg csökken az illető állami adók által is sújtott cikkek fogyasztása s ez által maguknak az illető adóknak hozadéka is.

A kisebb községekre nézve némely cikk adótétele az általános tarifában nem szerepel. Ennek oka abban rejlik, hogy az illető cikkek forgalma a kisebb helységekből rendszerint oly jelentéktelen, hogy az adóztatás ritkán előforduló lehetősége miatt nem látszik érdemesnek a csekély jövedelemmel szemben a forgalmi korlátozásokat és az ellenőrzési intézkedéseket az illető cikkekre is kiterjeszteni, minélfogva a törvényhozásnak az az intencziója, hogy azok a kisebb helységekből adómentesek maradjanak. Ha azonban esetleg egyes kisebb községekben az illető cikkek valamelyikének

fogyasztása jelentékeny, úgy hogy a megadóztatásuk által elért jövedelem a foganatosítandó ellenőrzési intézkedésekkel s az ezek által a forgalomra és a népességre nehezedő korlátozások és kényelmetlenségekkel arányban áll, úgy az illető cikkeknek megadóztatását a köztársaság elnöke minden nehézség nélkül engedélyezni szokta.

Az adóegységek a hektoliter, a métermázsa vagy kilogramm, köbméter és végre a darabszám. Némely tárgyak adótétele különböző adóegységekre való tekintettel is meg van állapítva, ezekre vonatkozólag az egyes speciális esetekben a helyi körülményekre való figyelemmel döntendő el, hogy az adóztatás mily módja, illetve az adónak melyik adótétel szerint való kiszabása vétessék alkalmazásba; nem engedhető azonban meg, hogy egy és ugyanazon városban valamely cikk kétféle adóegység szerint adóztatassék meg, mivel az átszámítás matematikai pontossággal teljesen helyes jóformán soha sem lehet.

Ugyszintén meg van engedve a tarifa egyes tételei alatt foglalt cikkeket a szükséghez képest alosztályokba sorozni s az egyes alosztályokra nézve más-más adótételeket állapítani meg, rendes körülmények között azonban mindig a maximális adótétel korlátain belül.

Bőven kifejtett *casuistica* határozza meg az egyes felmerülhető esetekre nézve, hogy mely tárgyak adóztathatók, illetve adóztatandók meg, s melyek nem. A felsorolás nemcsak lehetetlen, de felesleges is volna. Mindamellett egyes fontosabb határozmányok feltüntetése a rendszer helyes jellemzése szempontjából nélkülözhetetlen.

A szőlőcsefre, a szőlő- és gyümölcsbor készítésére szánt gyümölcsök szintén megadóztatandók, még pedig akként, hogy 3 hl. szőlő és szőlőcsefre úgy adóztatandó meg mint 2 hl. bor és 5 hl. alma vagy körte mint 2 hl. csiger.

Az általános tarifába a kizárólag vagy túlnyomólag szegény osztályok fogyasztására szolgáló tárgyak készakarva nem lettek felvéve. S elvi szempontból a kormány sohasem engedélyezi a kizárólag szegény osztályok élelmének, valamint egyéb fogyasztási cikkeinek, így különösen tüzelő szerét képező cikkeknek, mint gyaluforgácsnak, galyfának, stb. megadóztatását. Ez okból vétetett fel az általános tarifába a liszt. Szintugy nem adóztathatók meg azon cikkek, melyek-

nek fogyasztása, akár belső állami fogyasztási adókkal, akár vámmal van sújtva és a melyek az általános tarifában külön felsorolva nincsenek. Így kávé, thea és kakao megadóztatásához az államtanács soha hozzá nem járul, mivel e cikkek az általános tarifában felvéve nincsenek s az állami adóval már ugy is tetemesen sújtják. Ugyanezen okból nem sújthatók adókkal az állami egyedárúságok gyártására használt anyagok sem.

Ha az állatok élősúly szerint lettek megadóztatva, a város belterületén leölt állatokból nyert faggyú adómentes, ugyszintén a belőlük készült faggyúgyertya. A kapuadóval terhelt helységek belsejében előállított iparczikkek után esedékes adóból levonandó azon összeg, a mely az illető cikkek előállítására fordított tüzelő- és nyersanyag után kapuadó fejében lefizettetett, míg, ha az előállított iparczikkek adómentesek, az előállításuk alkalmával felhasznált tüzelő-anyag adómentes s az utána lefizetett adó visszatérítették ép ugy, mint azon esetben, ha az adóval sújtott iparczikkek — szintén adómentesen — a helység falain kívülre szállítottak.

A kezelés könnyítése végett s az ellenőrzés lehetővé tétele céljából az adóköteles cikkek előállítói a nyersanyagra s a tüzelőszerekre nézve feltételes adómentességben részesülnek, az adóval nem terhelt, valamint az adómentesen kiszállított cikkek előállítására fordított anyagok adómentesen kiadásba helyeztetnek s csak a város belterületén való fogyasztásra előállított adóköteles cikkek készítésére felhasznált anyagok után fizetendő az adó, ilyenkor is azonban betudatik az előállításra felhasznált anyagok után fizetett adó a kész termény után fizetendő adóba. Más szóval az iparczikkek előállítására szolgáló nyersanyagok és tüzelőszer tulajdonképen mindig adómentes s csak az iparczikk maga adóköteles, a mennyiben az illető város tarifája adóval sújtja.

E határozmány a fent már hangsúlyozott elv következetes keresztülvitelének szigorú következménye. Ha a fentemlitett adómentesség, illetve adóvisszatérítés nem lenne engedélyezve, a helybeli iparosok hátrányban volnának a más helységekben letelepült iparüzőkkel szemben, kik behozott termelvényeik után csak az illető cikkre kiszabott kapuadót tartoznának fizetni, míg a helybeliek ezen felül még az előállításukra felhasznált nyersanyag és tüzelőszer után esedékes

kapuadóval is terheltetnének. Nem kevésbé volnának hátrányban az illető iparúzők, kik termékeiket a városon kívül akarják eladni, más iparúzőkkel szemben, kik oly helyeken laknak, hol nincsenek kapuadók.

Különösen földmivelő vidékeken gyakran előfordul, hogy a szalma még csépeletlenül kévékben vitetik be a városba. Ha az illető termény, takarmány, megállapítandó, hogy egy kévében mennyi a mag s ezen mennyiség a mag (zab stb.) tekintetében megállapított adótételel sujtandó. Ha buza s más oly termény vitetik be kévében a városba, mely terménynek magja nem, hanem csak a szalmája van megadóztatva, a csépeletlen kéve mint szalma adóztatandó meg.

Mű- (butor-) asztalosok és kerékgyártók által feldolgozott fa nem adóztatható meg, de az épületasztalosok által felhasznált fa igen.

A vasuti és távirda vonalak felállítására szükségelt nyersanyagok, valamint a vasut üzembentartására fordított anyagok és szerek adómentesek, de nem terjed ki ezen adómentesség a vasuti induló házakban fogyasztott cikkekre, a mennyiben ezen indulóházak általában véve az adóvonalon belül esnek.

A hadsereg által a város belterületén elfogyasztott élelmi cikkek után fizetendő az adó, de kapuadó alól mentes a katonaság, a hadi és kereskedelmi tengerészeti számára a városon kívül való fogyasztásra beszerzett élelmi szerek készlete, a szárazföldi hadsereg és hadi tengerészeti számára emelt minden építmény előállítására szánt fa-, vas- és egyéb anyag, a hadi és kereskedelmi hajókra a tengeren való fogyasztásra felrakott fűtő és világító s minden egyéb anyag, végre a hadi és kereskedelmi tengerészeti járműveinek építésére szánt minden anyag.

A katonaság által valamely kapuadóval terhelt község területén belül elfogyasztott — kapuadóval terhelt cikkek — csekély kivétellel kapuadó alá esnek, a mi ugyan nem jelentéktelenül növeli a városoknak a kapuadókból eredő jövedelmét, de másrészt nem kevésbé növeli a kincstárnak a katonaság eltartására fordított kiadásait. Más szóval az államkincstár formális adózója lesz a községnek. Hogy ezen ferde helyzeten segítve legyen, egy 1810. dekretum elrendelte, hogy azon városok, a melyek kapuadót szednek, oly cikkek után, melyet a csapa-

tok is fogyasztanak, maguk fizessék a bennök elhelyezett csapatok beszállásolási költségeit. Vagyis egy — különben az államkincstárra nehezedő — terhet az illető városokra ró, annak fejében, hogy azok a csapatok fogyasztása által a kapuadók hozadékanál nyereségre tesznek szert. Ezen természetbeni szolgáltatást egy 1818. évi törvény valóságos adóvá változtatja, a mennyiben kimondja, hogy a fent idézett rendeletben érintett községek egy beszállásolási adót tartoznak fizetni, mely évente egy ember után 7 frankot és egy ló után 3 frankot meg nem haladhat. Ezen beszállásolási adó neve »frais de casernement« mely mindig levonandó a kapuadók hozadékából, ha a valódi tényleges hozadékot akarjuk ismerni, minthogy ezen »frais de casernement« a községet csak azért terheli, mert kapuadókat szed és nem egyéb, mint visszatérítése azon összegnek, melyet a kincstár mint a katonaság eltartója, kapuadók fejében az egyes czikkek beszerzése alkalmával a városnak fizet.

Oly helységekben, hol a fentiek értelmében megállapított adó arányban nem állana a kapuadók hozadékával, a községi tanácsnak (conseil municipal) jogában áll kérni, hogy ezen adó helyett átalány vettessék ki a községre, mely átalány megfelel azon összegnek, melylyel a katonaság fogyasztása a kapuadók hozadékát növeli. E célból megállapittatik első sorban, hogy a kapuadók hozadékából mennyi esik egy emberre fejenként s ezen összeg sokszorozva a beszállásolt katonaság számával, adja a »frais de casernement« fejében fizetendő átalányösszeget. A »frais de casernement«-t az állami közvetett adók beszedésére és biztosítására hivatott tisztviselői kar szedi be a községektől s mint különben is állami adónak bővebb tárgyalása itt helyénvaló nem volna, mindössze csak felemlitendő volt, a miatt, mivel a kapuadókkal szoros összefüggésben áll s mivel az általa felemésztett összeg a kapuadók hozadékát csökkenti.

Valamely községben a kapuadó behozatalát esetről-esetre a köztársaság elnöke engedélyezi, illetve rendeli el, de csak a községi képviselő-testület kérelmére s a departementális tanács, illetve bizottság javaslatára, az államtanács meghallgatásával hozott dekretum által. Midőn a község a kapuadó behozatalát kérelmezi, beterjeszti egyuttal a kapuadó beszedésére és egyéb az adóval összefüggő viszonyok szabályozá-

sára vonatkozólag kiadandó szabályrendelet tervezetét, a mely az életbe léptetendő tarifát is tartalmazza s a melyet az adóbeszedési jog megadása esetén ezzel egyidejűleg a köztársaság elnöke jóvá is hagy. Ha valamely községben, melyben a kapuadó már be van hozva, oly tárgyat akarnak kapuadóval sujtani, mely addig megadóztatva nem volt, vagy oly tárgyat, mely az általános tarifában felvéve nincs, avagy valamely tárgyat magasabb adóval akarnak sujtani, mint a mit az általános tarifa az illető községre nézve megállapít, ugyancsak a köztársaság elnökének a fent részletezett hatóságok kérelme, illetve javaslata alapján kiadott engedélyére van szükség.

Nem elegendő ez engedély akkor, ha arról van szó, hogy az állami adóval is sujtott cikkek, mint a bor, csiger, szesz, olajok, stb. adótétele emeltessék a törvényszerűen megállapított határon túl. Minthogy ez esetben az adótételek emelése s az ennek folytán az illető cikkek fogyasztásában beállott csökkenés közvetve az állami adók hozadékára is kihatással van, ily adóemelés engedélyezése csak törvényhozási uton, külön törvény által érhető el.

A jelzett módon a kapuadó beszedési joga mindig határozott tárgyakra és határozott időre engedélyeztetik. Az engedélyben kitett idő lejártá után a község maga is meghosszabbíthatja a kapuadók beszedési jogát, azonban csak legfeljebb 5 évre és csak az általános tarifában felsorolt cikkekre és az illető osztály részére megállapított adótételek erejéig. Ez azon eset, midőn az általános tarifának tényleges szerep jut, mivel korlátain belül bizonyos időre a község önjogulag rendelkezhetik. Más esetekben az adóbeszedési jogot a fent jelzett formalitások betartása mellett ugyancsak a köztársaság elnöke hosszabbítja meg.

Ugyancsak önjogulag emelheti a község, a köztársasági elnök engedélye alapján a községben már megadóztatott s az általános tarifába felvett cikkek adóját, az illető kategóriájú községekre nézve megállapított adótételek mérvéig s határozhatja el ezen mérvig pótagó beszedését. Figyelmeztetvők azonban a községek, hogy a kapuadókra kivetendő pótagóknak behozatalától lehetőleg tartózkodjanak s hogy az egyes különleges célokra szükséges eszközök előteremtése végett, inkább az egyenes állami adókra vessenek pótlékokat.

A kapuadók eltörlésére vagy az adótételek csökkentésére elegendő a községnek a prefekt által megerősített határozata, de a prefekt határozathozatala előtt a departementális bizottságot vagy tanácsot köteles megkérdeni. Ennek előtte a község teljesen önjogulag határozhatott a kapuadók eltörlése kérdésében. Ámde, mivel nem látszott czélszerűnek megengedni, hogy a községi pénzügyeket sokszor egy — talán erősen befolyásolt — meggondolatlan községi határozat költségvetési hiányok örvényébe sodorhassa, szükségesnek látszott a községek szabad elhatározásának a fentiek értelmében való korlátozása.

A kapuadók szedési joga mindig bizonyos, határozott időre engedtetik meg egy-egy községnek. Nem azért van ez, mint ha a kapuadókat a községi háztartásnak kivételes, csak egy bizonyos időre engedélyezett segédforrásul akarnák tekinteni; hiszen ellenkezőleg legtöbb tekintélyes község költségvetésének alapját s jövedelmei túlnyomó részét a kapuadók képezik, melyeknek ép ezért, az engedélyben kitett időnek letelte után való engedélyezése rendszerint minden további nélkül foglal helyet. S hogy még sem engedélyezik a kapuadók beszedési jogát határozatlan vagy épen örök időkre, ennek oka igen egyszerű s magyarázatot abban leli, hogy nem akarnak ez által egyes községeknek oly gyökösített jogokat adni, melyek tőlük utóbb csak megfelelő kártalanítás, illetve kisajátítás útján vonható meg. Különben is a modern államnak az adószedés joga oly kizárólagos tulajdona, melyet sem egyeseknek, sem testületeknek vagy községeknek át nem engedhet s ezeket legfeljebb időről-időre hatalmazhatja fel az államhatalom bizonyos adók szedésére.

A kapuadók beszedése alkalmával az egyesek és az adószedésre jogosított város között felmerülő viszonylatokat azon szabályrendeletek szabályozzák, melyeket — mint említve volt — az egyes községeknek a kapuadók beszedésére adott felhatalmazással egyidejűleg a köztársaság elnöke hagy jóvá és erősít meg. Ezen szabályrendeletek a kapuadók tekintetében hozott általános törvények és kormányrendeletek alapján, főleg a már említett 1814. évi ordonance alapján szerkesztvék, habár joguk van az egyes községeknek az ezen általános törvényes szabályok által vont kereten belül a felmerülhető különböző helyi viszonyokhoz képest különleges

rendelkezések felvételét is javaslatba hozni. Nagyrészt a legkisebb részletekig menő minuciozitással meg levén határozva mit és miként kelljen ezen szabályrendeleteknek szabályozniok, egyöntetűségük már a dolog természetéből szükségképen következik, még inkább elő van az azonban mozdítva az által, hogy a kormány megkönnyítendő egyrészt a községeknek a szabályrendelet alkotása által rájuk háruló feladatot; biztosítandó másrészt, hogy az egyes felmerülő kérdések mind és helyesen meg lesznek oldva, ezen szabályrendeletekre nézve mintákat adott ki.

A szabályrendeleteknek ki kell terjeszkedniök a kapuadók beszédése következtében felmerülhető összes viszonylatokra, minthogy ezek képezik azon jogszabályokat, melyek az egyesek tevékenységét a kapuadók tekintetében szabályozzák, míg az általános törvények és szabályok csak irányelveket tartalmaznak, melyek megszabják ugyan a kapuadók szedésére jogosított községek jogkörét, valamint az egyesekre háruló kötelezettségeket, ezek irányában azonban végrehajthatókká nem válnak, csak a mennyiben a bennök foglalt jogelvek az egyes szabályrendeletek által statuáltattak.

Különösen tartalmazniok kell ezek szerint: a községi szabályrendeleteknek; az adóköteles cikkek felsorolását és az egyes cikkekre nézve megállapított adótételeket tartalmazó tarifát; az adóvonal megjelölését; az adószedésre rendelt hivatalok megjelölését, az azok elhelyezésére és működésük szabályozására vonatkozó határozmányokat; az adó szedésére; az adóköteles cikkekkel való elbánásra, az adóköteles cikkeknek a városon való keresztül szállítására; a feltételes adómentességre és az adóbeszedésre hivatott közegek teendőire, valamint az ellenőrzésre vonatkozó határozmányokat; végre az egyes szabályok áthágására nézve megállapított büntető határozatokat; és a jövedéki kihágások esetén kövendő eljárás körvonalozását.

A kapuadók beszédése tekintetében a helységek két csoportba oszlanak. Az elsőbe tartoznak azok, a melyekben egy, ritka esetben több központi hivatal van az adó szedésére hivatva, míg a másodikba azok tartoznak, a melyeknek kerületén a helységbe vezető utakon vannak az egyes adóbeszedési-hivatalok felállítva. Habár a francia törvényhozás ezen megkülönböztetést nem ismeri, mégis a mi fogyasztási

adóink analogiájára nevezhetők az előbbi csoportba tartozó községek nyílt helységeeknek, szemben a második csoportba tartozó zárt városokkal, daczára annak, hogy utóbbiak nem szükségképen, sőt inkább csak kivételesen vannak, az átjárást az engedélyezett helyeken kívül meggátló tényleges adóvonallal körülvéve.

Hogy a központi hivatal által való beszédése az adónak a csempészet megakadályozására a zárt helységekből divó rendszernél csak jóval tökéletlenebb, az első pillanatra szembe-ötölő és tényleg csakis kisebb forgalmú, könnyebben áttekinthető és ellenőrizhető főleg pusztai községekben található e rendszer, habár az, hogy mily nagyságú vagy terjedelmű községek választhatják az adószedés e módját, kimondva abszolute sehol sincsen. Ezen nyílt helyek és zárt városok között a dolog lényegét, azaz az adófizetési kötelezettség beálltát tekintve különbség nincs, egyaránt fizetendő mindkét féle helységben az adó, minden a tarifában foglalt és a helységbe fogyasztás végett behozott, vagy ott termelt czikkekre nézve; mindössze az adóbeszedési hivataloknak kizárólag a gazdasági szempont érvényre juttatása mellett való máskénti elhelyezése vonja maga után az adóbeszedés módjának némi különbözőségét is.

Zárt helységbe ugyanis csakis a fogyasztási-adó (octroi) hivatalokkal ellátott utakon szabad bemenni, a mikor is az adóköteles czikkek szállítói kötelesek az általok bevinni szándékolt czikkeket a hivatalnál bejelenteni s a mennyiben adófizetésnek helye van, az adót lefizetni. Az adó lefizetését a szállitmánynak alapos külső és belső szemle alá vétele és mennyiségének megmérése előzi meg, miután a szállítónak csak azt kell bejelentenie, hogy szállít-e adóköteles cikket; sőt a mennyiben nem tudhatja, hogy mely czikkek vannak adóval sújtva, elegendő ha felsorolja, hogy mit szállít. Köteles a szállító szállitmányának nemcsak szemle alá vonását megengedni és tűrni, hanem ez alkalommal segédkezni is az adóhivatali alkalmazottaknak, továbbá felmutatni mindazon szállítóleveleit és egyéb kísérő leveleket, melyek az adóköteles szállitmányra vonatkoznak. Az adóhivatali alkalmazottaknak joguk van bármely elhaladó szekeret és kocsit megállítani, a szállitmányokat megvizsgálni, különös figyelem fordítandó azonban arra, hogy az utasok túlságosan és a szükségesnél felül

ne zaklattassanak és hogy a vizsgálatok és szemlék alkalmával értékeket meg ne semmisítsenek. Az adóhivatal mellett elhaladó gyaloglók és lovasok sem meg nem állíthatók, sem meg nem motozhatók, csempészetnek indokolt gyanuja esetén azonban felszólíthatók, hogy valamelyik adóhivatali tisztet a legközelebbi rendőrtisztviselőhöz kövessék, hogy utóbbi által megmotoztassanak. E felszólításnak az illetők engedni tartoznak.

Az adó lefizetése egy törzs- és szelvénybárczával ellátott feltétlen fizetési lajstromra történik, mely lajstromnak törzs- és szelvénybárczája a fizetésnek megfelelőleg, összehangzólag kitöltendő és a szelvénybárcza a félnek átszolgáltatandó. Ennek megtörténtével a czikk (hacsak nem italról van szó, mivel ez esetben mindig az állami fogyasztási adóval együtt szedetik és ellenőriztetik a kapuadó is, a miért is ezen kivételt jelen előadásunk folyamán mindig figyelmen kívül hagyjuk) az adóvonalon átléphet és a város belsejében szabad forgalom tárgyát képezi, az adó lefizetését tanúsító bárcza azonban mindaddig, míg e czikk elfogyasztva nem lett, megőrzendő, mivel a czikk tulajdonosa bármikor felszólítható az adó lefizetésének igazolására.

Nyílt helyeken nem lévén a város bejáratánál adóhivatal, az adóköteles cikkek szállítója szabadon beléphet szállítmányával a helységbe, azt azonban azonnal az adóhivatal elé tartozik állítani s a mennyiben adófizetésnek van helye, az adót, egyebekben époly alakiságok mellett, mint a zárt városok bejáratánál, azonnal lefizetni tartozik és csak ez után viheti haza a szállítmányt.

Az adó bevételéhez és a fél számára kiszolgáltatandó nyugta kiállítására mindenkor egyforma szerkezetű feltétlen fizetési lajstromok szolgálnak. Ezen fizetési lajstromokat valamint a kapuadók beszédésénél alkalmazásban levő egyéb lajstromokat és nyomtatványokat, az előállítási költségek megtérítése ellenében a közvetett adók igazgatósága szállítja az egyes községeknek. A fizetési, valamint az átviteli stb. lajstromok szelvénybárczái egy-egy 10 centimeos kincstári bélyeggel vannak ellátva, melynek értékét az adóköteles tárgy tulajdonosa fizeti meg és a befolyt összeg időről-időre a megtartandó leszámolások alapján az állampénztárba szállítatik be. Ez képezi az egyedüli jövedelmet, a melyet az államkincstár az octroiból húz.

Ha egy és ugyanazon tárgyat állami belépti adó és kapuadó is sújt, a kétnemű adó bevételezése, egyszerű átvitel esetén az átviteli bárcza kiállítása, stb. egy és ugyanazon közeg által s ugyanazon lajströmon történik.

Az adóvonalon belül termelt, gyártott vagy készített adóköteles cikkeknek termelője, előállítója az adóköteles cikkekről bejelentést tartozik tenni, mely alkalommal az adó is lefizetendő, hacsak az illető fél feltételes adómentességet nem élvez. A bejelentés, a mennyiben ipari termelésről van szó, a termelés megkezdése előtt, a mennyiben pedig mezőgazdasági termelésről van szó, a terménynek a földről való betakarítása előtt teendő meg. Adóköteles cikkek gyártása azon eset kivételével, a midőn a gyártási műfolyam 12 óránál hosszabb időt vesz igénybe, csak nappal foglalhat helyet s az octroi beszedésére és a jövedelmek biztosítására rendelt hivatalnokoknak szabadságukban van a gyártási helyiségben, valamint az illető tulajdonos raktári és üzleti helyiségeiben és lakásán meggyőződést szerezni az egész gyártási folyamatról, megsejlelni a gyártás alatt levő vagy kész tárgyakat, a bejelentés valóságát ellenőrizendő és megakadályozandó azt, hogy adóköteles cikkek bejelentés és adófizetés nélkül vagy a bejelentettnél nagyobb mérvben gyártassanak.

Legtöbb nehézségekbe ütközik e tekintetben az adóvonalon belül tenyésztett állatok megadóztatásának kérdése. Eltekintve az apróbb szárnyasoktól, melyek közül az adóvonalon belül tenyésztettek, csak az iparszerűen tenyésztők-nél adóztathatók meg, mivel különben, különösen falusi közösségekben, az összes lakosságot képtelenül terhes és e mellett hálátlan jövedéki vizsgálatokkal kellene zaklatni; kötelesek a város lakosai valahányszor a tarifában felemlített állatokat leölnök, vagy mészárosnak, illetve hentesnek eladnak, bejelenteni és a mennyiben az adó az illető állatok után — behozataluk alkalmával — lefizetve nem lett, az esedékes adót befizetni. Az ellenőrzés megkönnyítése végett a levágás céljából beszállított állatok a beszállítás bejelentése alkalmával tüzes vassal megbélyegezhetők.

Nagy részében a kapuadókkal terhelt helységeknek vannak vágóhidak s mivel ily esetekben a vágóhidakon kívüli marhavágás tilos, ezen vágóhidak ellenőrzése tetemesen csökkenti az adó alóli kibuvások lehetőségét. Különben adó-

köteles állatok tulajdonosai jövedéki felügyelet alatt állanak, istállóik, aklaik a octroi hivatalnokok által bármikor megvizsgálhatók s bejelenteni tartoznak az állatállományukban beállott minden változást. Az eldöglött állatok az eldöglés napján, a községből elszállítani szándékoltak pedig, valamint minden előre látható változás, az ellenőrzési intézkedések fogatosíthatása végett, előre bejelentendők. Az állatállományról sorkönyvek vezetnek és az egyes vizsgálatok alkalmával a sorkönyv szerint mutatkozó és a valódi létszám közötti különbség után az adó lefizetendő.

Oly marhatulajdonosok, kiknek istállói zárt városokban az adóvonalon belül vannak s az állatokat nem levágás végett tartják, hanem akár termelés vagy tenyésztés, akár pedig igavonásra használják, ezen állatokra nézve ki- és beviteli engedélyt kapnak, melyben a ki- és behajtásra engedélyezett sorompó megjelöltetvén, annak felmutatása mellett állatjaikat vagy azok egy részét adómentesen hajthatják ki és újból vissza akár legeltetés végett, akár más célból.

Ha valamely adóköteles cikk nem a városban való fogyasztásra van szánva, hanem ezen csak átszállítatik, az adó természetesen nem fizetendő le. Az átszállításnak három neme különböztethető meg, ugymint: 1. az egyszerű átszállítás, melynek alkalmával az adóköteles cikk tulajdonképen az adóvonalon belül nem is időzik, csak a szállítás tartama alatt; 2. midőn az árúcikk többnyire előre nem látható okok, rendszerint szállítási akadályok folytán rövidebb időt a városban kénytelen tölteni (transit) és 3. végre midőn a cikk az adóvonalon belül le is raktároztatik, ámde minthogy nem vagy nem feltétlenül az adóvonalon belül való fogyasztásra van szánva és ezek szerint az adófizetés kötelezettsége megállapítva nincs, feltételes adómentességben részesül. E három eset más-más körülmények között jön elő és az ennek megfelelő változó viszonyok szerint változik az illető cikkekkel való elbánás is. Előzetesen csak az említendő fel, hogy az adóvonalon belül termelt cikkek is, minthogy rendeltetésök a fent említett mindhárom módozat szerint váltakozhatnak, hasonló körülmények között ezen megbeszélendő esetek mindegyikében ép oly elbánás alá eshetnek, mint a kívülről be szállított cikkek.

A fentérintett esetek közül a legegyszerűbb az első, a

midőn az adóköteles cikk az adóvonallal körülzárt területen egyszerűen átszállítatik. Ha csak a város belsejében van adóhivatal, az átszállítandó cikk ép úgy, mint a helység belsejében való fogyasztásra szánt egyszerűen beszállítható a városba, ámde egyenesen az adóhivatal elé állítandó, a hol az átszállítás bejelentendő. Az adóhivatali tisztviselő a bejelentést tudomásul veszi s egy arra szolgáló lajstromba bejegyzi, mi által minden szükséges formalitásnak elég tétetvén, a szállítmány, miután a tulajdonos egy, a bejelentést igazoló bárczát kapott, háborítatlanul folytathatja útját. Az adószedésre hivatott tisztviselői kar kötelessége azután éber ellenőrzés által odahatni, hogy az átszállítás tényleg megtörténjék és hogy az átszállítás ürügye alatt az árúczikkek részben vagy egészben a városba adófizetés nélkül be ne csempésztessenek.

Oly helységekből, a hol zárt városi kezelés áll fenn, az átszállítás végett bevinni szándékolt cikk a vonali hivatalnál bejelentendő, a hol az ép oly szigorú szemle alá vétetik, mint az adó lefizetése esetén. Ezután az esedékes adó letéteményezendő s a fél átvételi bárczát kap, a melyen a letéteményezett adó fel van tüntetve, s a melynek alapján az átszállítás fogantosítható. Az átvételi bárczán szigorú pontossággal meg van jelölve az idő, a mely alatt a szállítmány a megjelölt kilépti hivatal elé állítandó. Kilépti hivatalok gyanánt az adóvonalon felállított adóhivatalok működnek, ezek a kilépendő árúczikket szemle alá veszik, megállapítják azonoságát a beszállított s az átviteli bárczán körülírt szállítmánynyal, s miután a letéteményezett adót az átviteli bárcza hátlapjára vezetendő nyugta ellenében visszaszolgáltatják és a kilépést egy kilépti lajstromba bevezetik, a szállítmány az adóvonalon kiszállítható.

A letét visszafizetését igazoló bárczákat a felsőbb ellenőrző közegek rendszerint naponta megtartandó körutjok alkalmával az egyes kilépti hivataloktól a lefizetett összeg megtérítése mellett visszavonják és a kiállító hivatalhoz a letét átvétele mellett visszaszolgáltatják. A letéteményezés elmaradhat, ha a szállító maga mellett készfizető kezes állít, vagy ha a küldeményt a városon keresztül pénzügyi közeg kíséri. Utóbbi esetben minden városra nézve külön megállapított kíséreti díj fizetendő. Ha kezes lett állítva, a kezes felmentése a kilépti hivatal által rendben talált szállítmány ki-

lépése alkalmával foglal helyet s ugy ezen, mint a kíséret esetében a kilépti hivatal által bevont átviteli bárca a kiállító hivatalnak küldendő vissza.

Ha az átviteli bárca egy, a helyi körülményekhez képest megszabandó hosszabb vagy rövidebb idő alatt a kiállító hivatalhoz be nem érkezik, a letéteményezett adó végleg bevételezendő és elszámolandó, a mennyiben pedig kezesség esete forog fenn, a kezestől az illető czikkek után esedékes adó behajtandó.

Ha a keresztúlszállítás el nem hárítható ok miatt helyet nem foglalhat és az árúcikknek hosszabb ideig az adóvonalon belül kell időznie, a legközelebbi octroi hivatal azonnal értesítendő és a cikk az adóvonalon belül való tartózkodása tartamára hivatalnokok felügyelete alatt tartandó. Ha pedig utközben az árúcikk elveszne, vagy elfolyás stb. által megfogyna, az octroi hivatal szintén azonnal értesítendő s csak ha a haladéktalanul kiküldött octroi hivatalnokok az elveszést stb. kétségtelenül megállapíthatják, szűnik meg a tulajdonos, illetve kezesének felelőssége. A szabályrendeletek megjelölhetik a helyet, a hol az átszállított czikkek esetleg a továbbszállítás lehetőségének meghiusulása esetén leraktározhatók, ugyszintén azon helyeket s kikötőket, a hol a hajók, csónakok, bárkák, szekerek és egyéb járművek, melyek adóköteles czikkeket szállítanak, állomásozhatnak. A vásárra szállított czikkek szintén átviteli bárca, illetve bejelentés alapján szállíthatók be a városokba; minthogy ezen czikkek többnyire részben adatnak el s részben a megmaradtak ismét kiszállítatnak, különösen kisebb helyeken hosszadalmas ellenőrzési intézkedések helyett ily esetekben mint megszokásosabb mód, az van használatban, hogy a tulajdonos kezes állít, a ki szavatol arról, hogy a be- és kiszállított czikkek közötti különbözet, azaz a vásáron eladott mennyiség után az adó lefizetetik.

Ha valamely árúcikk átszállítás közben huszonnégy óránál tovább időzik az illető helységben, *transit* esete áll elő. A transit az octroi hivatalban külön bejelentendő, megjelölésével annak, hogy hol vannak az illető czikkek leraktározva, mivel azok a hivatalnokok által bármikor meg szemlélhetők. A bejelentést elfogadó hivatal az átviteli bárczát bevonja s csak a transit befejeztével, ha a szállítmány útját folytatja,

szolgáltatja vissza a félnek. A beszállításnál letéteményezett adó, illetve a kezes a transit egész tartamára visszatartatik, illetve kötelezettségben marad; oly helyeken pedig, hol az átszállítás, miután csak egy központi octroi hivatal van, egyszerű bejelentés alapján történik, a transit esetén az esedékes adó vagy letéteményezendő, vagy kezes állítandó. A transit csak határozott időre terjedhet, a határt a szabályrendelet szabja meg.

Ha a helységbe átszállítás végett behozott czikk újból kiszállittatik s a helységben vonali hivatalok léteznek, ezek a szállitmányt szemle alá veszik s ha nincs fennakadás, kiállítják a kilépti bizonyítványt s a letéteményezett adót az átviteli bárcza hátlapjára vezetendő nyugta ellenében visszafizetik.

A hol csak központi hivatal van, ott csak a kiszállítás jelentendő be s ennek alapján térítettik vissza az adó vagy mentetik fel a kezes; természetes azonban, hogy a bejelentés valódisága mindig ellenőrizhető, sőt ellenőrizendő.

A transit bejelentéséről az octroi hivatalok lajstromot vezetnek, melynek szelvénybárczáját a félnek szolgáltatják ki igazolásul, míg a törzsbárczáék segélyével tudomást szerezhetnek a tisztviselők mindig a transitban levő czikkekről és ennek alapján foganatosíthatják a szükséges vizsgálatokat. A transit lejártával a szelvénybárcza a féltől bevonatik és a törzsbárczához csatoltatik.

DR. TELESZKY JÁNOS.

KÖZGAZDASÁGI HAVI KRÓNKA.

Junius hó.

1-én. A *debreczeni gazdasági egyesület mezőgazdasági kiállítást rendez*, így óhajtván ünnepelni fennállása jövő évben bekövetkező 25 éves évfordulóját.

A *nyíregyháza-mátészalkai h. é. vasut r. t. közgyűlése.* Bevétel 118.249 frt., kiadás 66.336 frt., főlöslég 51.913 frt., valamivel kedvezőtlenebb a tavalyinál. A társaság tárgyalásokat folytat a zónatarifa behozatala végett. Az elsőbbségi részvények szelvényét 4⁰/₁₀-al (4 frttal) váltják be.

Az *elő baromfi szállításának megkönnyítése* és annak utközben való etetése és itatása iránt a közös vasuti igazgatói értekezlet megállapodásra jutott, melyet a keresk. miniszter jóváhagyott.

3-án. Baross keresk. miniszter a *temesvári ipar és gazdasági kiállításra* ezüst és bronz jutalomérmeket adományozott.

Az *osztrák-magyar államvasut magyar vonalainak államosítására vonatkozó tárgyalások* rövid időre megszakítottak, Tauszig lovag Bécsbe utazott.

A *m. északkeleti vasut r. t. az államosítása óta első közgyűlését* tartotta Ivánka Imre elnöklete alatt. A kisorsolásról tétetett jelentés.

4-én. Az *osztrák-magyar vasut rendkívüli közgyűlés egybehívásáról* fog tanácskozni.

Küldöttség járt a felső összekötő vasuti hid elhelyezése tárgyában Baross keresk. miniszternél.

Értekezlet a keresk. miniszteriumban *Sverljuga és Társa* fiumei czég és *Krajacz és Társa* zenggi czég egyesüléséről »m. horvát parti hajózási« társulattá. A miniszter 10 esztendőre biztosítja a társaságnak a szubvenciót (első 5 évre évi 105.000 frtot, a következő 5 évre 110.000 forintot). A társaság, mely 600.000 frt. tőkével rendelkezik s a melyet 1 millió forintra emel fel, 1892. évi január 1-től Fiume és Cattaro közt személyszállító gyorsgőzöst tartozik járatni, egy hajót hetenkint áruszállításra, azon kívül Trieszt és Fiume közt egy gőzöst. 14 gőzössel kell működését megkezdenie, a »Sempre avanti« jelmondatot lobogóin használhatja, Fiume marad székhelye, de Budapesten főügynökséget állít fel. A társaság alakuló közgyűlését már legközelebb megtartja.

A *kassa-oderbergi vasut r. t. közgyűlése.* Az évi eredmény 7a forgalom rohamos emelkedése következtében megint kedvezőbb. Az állami garanciát csak a m. vonalokon s aránylag itt is csak csekély mértékben kellett igénybe vennie. Összes bevétel 6¹/₁₀ millió

forint, összes kiadás $277/100$ millió forint. A kincstár által csak 72.484 forint fedezendő ezüstben.

A *vasárnapi munkaszünet tárgyában négy küldöttség* járt a keresk. miniszternél. (A budapesti timárok, a fővárosi kóser füstölt hús gyártó kereskedők, a főv. szatócsok és a sütőmunkások küldöttségei).

A *régi m. fegyvergyár* vagyonának részvényenkint 75 forinttal való felosztása iránt intézkedik, a további vagyonrészek tekintetében még folyamatban van a tárgyalás.

5-én. Bosznia új vasutat kap *Vinkovcétól a Szávaig*, úgy hogy *Breska* közvetlen vasuti összeköttetésbe jön Magyarországgal. A költséget a m. kormány, a hadügyi minisztérium s a bosznia-hercegovinai országos pénztár együttesen fogják viselni.

Az »*Equitable*« amerikai biztosító-társaság a m. leszámítoló és pénzváltó bankkal fennállott viszonyt feloldotta és magyar üzletei számára külön igazgatóságot szervezett.

7-én. Az *osztrák-magyar államvasut társaság* egyesült igazgatótanácsának elnöke és alelnöke *aláírták a ker. miniszteriumban a kormánygyal kötött szerződést* az eziránt nyert felhatalmazás alapján. A miniszter csak akkor fogja aláírni, ha a törvényhozástól kikérendő felhatalmazás megadatott. A rendkívüli közgyűlés július 9-dikére fog egybehivatni. Az uradalmaknak egy részvénytársaságra való átruházása csak ősszel fogja további elhatározások tárgyát képezni. Tauszig igazgató visszautazott Bécsbe.

A zónatarifa eredménye január 1-től május 31-dikig: $69/10$ millió jegy eladása (+ $13/10$ millió darab), a bevétel 431.700 frttal emelkedett.

8-án. A győr-sopron-ebenfurti vasut r. t. közgyűlése: bevétel 855.107 frt., kiadás 438.594 frt., a múlt évvel szemben mutatkozó nagy többlet kiadás új konstrukciókból ered. Felleleg 395.475 frt. Az elsőbbiségek kamatai és amortizációja 327.100 frtot igényel. Részvényosztalék 1 frt. Új számlára 4.343 frt. vitetett át, az összes tartalék 37.091 frt.

9-én. A Medárd napi vásár Budapesten a bórüzletben jó volt, a gyapjúüzlet pangott, a kézműárúknak meglehetősen forgalom volt.

Az *osztrák-magyar államvasut július 9-dikére egybehívott rendkívüli közgyűlése tárgyai*: Határozathozatal a m. kir. kormánygyal a társaság magyarországi vonalainak a m. állam által való beváltása iránt kötendő egyezmény és néhány más ezzel összefüggésben álló ügy iránt. Az alapszabályok módosítása. — A társaság magyar vonalainak tisztviselői értekezletet tartottak és elhatározták, hogy küldöttséget menesztjenek Harkányi alelnök és Hieronymi igazgatóhoz, hogy adjanak tájékoztatást, mit végeztek a tisztviselők sorsáról.

A *kassa-tornai h. é. vasut r. t. első közgyűlése* Münnich Aurél képviselő elnökle alatt.

10-én. A *miskolci keresk. kamara* az osztrák-magyar államvasut magyar vonalainak államosítása alkalmából *Baross ker. minisztert üdvözli*.

A *máramaros-sziget-kamara-nagybocskó-kisbocskói h. é. vasuton a zónaszerű díjszabás* fog alkalmaztatni.

Számos bejelentések történnek a *losonczi baromfi kiállításra*. Elnök Török László Losonczi polgármestere. Megnyitás 13-dikán.

A *Svájczzsal kötendő keresk. szerződésre vonatkozó tárgyalásokat* folytatják, nehézkesen folynak.

Melczer Géza képviselő elnöklete alatt *magyar általános közszénbánya r. t. alakult* 400.000 frt. tőkével (4000 darab à 100 forint). Elnök gr. Teleki Géza, alelnök dr. Herz Vilmos (Bécs), igazgatók Neuman Frigyes, Melczer Géza, Latzko Károly, dr. Mandel Pál, Hirsch J. L., Lazarus József (Bécs), Herz Zsigmond, felügyelőbizottság: Melczer Gyula, gr. Serényi Béla, Feischl K. (Debreczen), Szányi B. és Conn A. F. A vállalat igazgatójává Herz Zs., bányai igazgatóvá Harisch Ede neveztettek ki. A társulat 10.000 hold közszénterülettel rendelkezik és vasutat fog építeni Kizáldtól-Putnokig.

A *kőolaj finomító társulat* közgyűlése. A társulat részvényenkint 40 frt. osztalékot fizet.

A *szepesi vászon-gyár Késmárkon* a m. iparbank hozzájárulásával megnagyobbították.

11-én. A király *Baross* keresk. minisztert és *Wekerle* pénzügyminisztert külön *kihallgatáson* fogadta. A tegnapi minisztertanács tárgya a delegáció elé terjesztendő költségelőirányzat előleges megbeszélése volt. Wekerle Steinbach osztrák pénzügyminiszterrel a valuta-kérdésről tárgyalt. Baross keresk. miniszter a távirati díjreform behozataláról tanácskozott.

A *Ferencz-csatorna részvénytársaság közgyűlése* Türr István tábornok elnöklete alatt. Jelen voltak: Gróf Zichy Jenő mint kormánybiztos és Toepke miniszteri tanácsos a pénzügyminiszterium képviselőjében. Tiszta jövedelem 98.099 frt. Az igazgatóság nem mondhat le azon reményről, hogy a Béga-csatorna kiépítették és a Ferencz-csatornával összeköttetésbe lesz hozva. A tiszta jövedelem az elsőbbéi kötvények tulajdonosainak 1½% kifizetésére fordítatik, a fennmaradt összeg tartalékba teendő. Az igazgatóságot újból megválasztották. Az elnök kéri az újonnan kinevezett kormánybiztost, hogy hasson oda, hogy a csatorna érdekében történjék valami. Gróf Zichy Jenő ígéri, hogy minden tőle telhetőt meg fog tenni.

A *svájci kereskedelmi szerződés* feletti tárgyalásoknál a tarifatervezet első olvasását befejezték és a tárgyalásokat egy hétre felfüggesztik, mely idő alatt új utasításokat kapnak. Aztán Magyarország, Ausztria és Németország egyszerre kezdik meg a kereskedelmi tárgyalásokat Olaszországgal Bernben.

12-én. A *pesti polgári kereskedelmi testület rendkívüli közgyűlése* Aebly Adolf elnöklete alatt. A kereskedelmi menház javára már 56.900 frt. fizettetett be vagy aláírással biztosított; az alapszabályok tervezetét elfogadták és a kormányhoz fölterjesztik.

Az osztrák kereskedelmi miniszter tudatta, hogy egy *új magyar gácsországi vasutat szándékozik építeni*, mely rövidebb lesz az eddigieknél. (Máramaros-Szigetről Stanislauon át Tarnopolba a Károly Lajos-vasut lemberg-brodyi vonalához csatlakozván), 20—25 millió forintba fog kerülni. Stratégiai nagy előnyökkel bír és két vágányra van tervezve.

A *hondvédség posztónemű szállításának biztosítása* iránt a honvédelmi miniszter *pályázatot* hirdetett. A szállítandó posztóneműek évi átlaga 400.000 frt. értéket képvisel. Határidő július 15-dike.

A tervezett *táviráda reform* Baross miniszter fáradozása következtében Ausztriában és Németországbanban is keresztül vitetik.

A *magyar államvasutak 9.000 tonna közszén-szükségletére* kilencz ajánlat érkezett be.

13-án. Baross kereskedelmi miniszter a képviselőház előtt beterjesztette az *osztrák-magyar államvasut-társaság magyar vonalainak megváltására vonatkozó törvényjavaslatot és ezzel kapcsolatban a kötött szerződést.* A fennálló törvények értelmében csak 1895. évi január elseje után igénybevehető megváltási jog már 1891. évi január elsejével érvényesítettnek. A megváltás tárgyai az összes magyar vasutvonalak minden ingó és ingatlan tartozékaival együtt, ideértve a forgalmi eszközöket, az 1890. évi december 31-én leltári állomány szerint, az igazgatósági épület (Teréz-körút 62. szám alatt) a berendezéssel és az építés alatt lévő ipolyság-balassagyarmati és morvavölgyi vasutak, továbbá a lisszava-aninai bányavasut anyagkészlettel, forgalmi eszközökkel, a társasági hajóállomány, végül tizennégy Magyarországon fekvő telek és ingatlan. Ezen kívül az osztrák-magyar államvasut-társaságnak a Budapest balparti körvasut kiépítésére adott 2½ m. frtnyi előleg követelése, a mely a m. kir. kincstár részéről évenkénti 125.000 frtnyi járadékkal lett volna törlesztve. Mind ezért *hetvenöt éven* át mint ezen tárgyaknak megváltási árát az állam 10,665.000 forintot fizet, miből adó fejében 10% levonatik. A fennmaradó 9,598.500 frt. minden fennálló vagy jövőben behozandó adó alúl mentes és két egyenlő részletben január 1-én és július 1-én 1891-től 1965-ik év végeig fizetendő, minden beszámítási vagy megtartási jog kizárásával. Ha az osztrák és magyar nyolcz forintos aranynak a járadék esedékességét megelőző hónapban a bécsi tőzsdén jegyzett pénzfolyamai átlaga a 9¾ frtot (117%) meghaladja, a magyar kormány által fizetendő részlet felemelendő azzal az összeggel, a melyet a beállott százalékos árfolyam emelkedés ¾ arany forint után számítva eredményez (minden félszázalék 117-en felül 16.250 osztrák értékű forintot tesz), a szerződés hatályát veszti, ha július 15-éig jogerőssé nem vált.

A *kassa-oderbergi vasut elsőbbségeinek* (1879. évi eperjes-tarnowi 50%-os, 1876. és 1888. m. beruházási kölcsön 4½%-os arany-kötvényei) új 4%-os ezüst-, *illetőleg aranyelsőbbségekre való kicserélési határideje* június 15-én jár le.

15-én. A *tűlkadásokról és az előirányzat nélküli kiadásokról a pénzügyminiszter* bemutatta *jelentését* a képviselőháznak. Az összkiadások 900.000 forinttal maradnak az előirányzat mögött. — A régáe-váltság címén 1890. év végeig a kincstár 320.486 frtot adott ki. Külön hitelt nem vesz igénybe a miniszter.

Az *aradi és csanádi egyesült vasutak részvény-társulatának közgyűlése.* 1890-iki üzleti felesleg 389.692 frt., melyből 33.000 darab elsőbbségi részvény 6%-os osztalékaira 198.000 frt., 31.600 darab törzsrészvény 6%-os osztalékaira 189.600 frt. fordittatik. Az 1892. évi január 2-án esedékes ideiglenes szelvények az 1891. évi üzleti feleslegből 3 frttal váltatnak be.

A *pécs-barcsi vasut közgyűlése.* Főlöslég 325.755 frt. Az állami garancia csak 35.922 frttal vétetett igénybe.

A *somogy-szobbi-barcsi vasut részvénytársaság közgyűlése,* csak 108 napra terjedő működésről.

A *mármarosói sóvasut-részvénytársaság hetedik közgyűlése,* Chorin Ferencz elnöklete alatt. Tiszta felesleg 71.668 frt.

A *kassa-tornai helyi érdekű vasut* július 1-től fogva a *zóna-tarifát* fogja alkalmazni.

Az *iparművészeti iskola kiállítás*a megnyilt.

A kereskedelmi miniszter figyelmezteti a másodfokú iparhatóságokat, hogy törvényellenes a több helyen kifejlett gyakorlat, mely szerint az ipari és kereskedelmi üzletekkel foglalkozó némely részvénytársaság és szövetkezet az iparüzés bejelentését reájuk nem vélvén kötelezőnek, ezt elmulasztja.

16-án. Az osztrák-magyar államvasut-társaságtól megvásárolt magyar vonalak átvétele után két új forgalmi igazgatóság szervezése van kilátásban.

A magyar kir. államvasutak részéről szállítási kedvezmény adott a munkásoknak, ha legalább harminczan egy és ugyanazon rendeltetési helyre utaznak (félharmadosztályú jeggyel a 3-ik kocsiosztályban utazhatnak).

A déli vasut részvényeiben élénk tőzsdei üzlet keletkezett. A mozgalom Berlinből indult ki, azon föltevésből, hogy az államosítás vagy konverzió mielőbb bekövetkezik. A hírek az elsőre nézve alaptalanok, a konverzió pedig nagy nehézségekkel járna.

17-én. Újpest községgel nem jött létre a regále-kártalanítási egyezség.

A »Mutual« cégbejegyzési ügye a társaság felebbezése következtében a kuria elé került és elvi fontosságánál fogva a teljes ülés elé terjesztetett. Elhatározták, hogy külföldi kölcsönös biztosító-társaságok (szövetkezetek) működésüket Magyarországon folytathatják és ennek folytán cégük be is jegyezhető. Ezzel az ügy véglegesen elintézettnek veendő.

A Fertő mellékén a nádipar két németországi gyáros közreműködésével (Mágyety Géza, Eszterházy herczeg tisztartója fáradozása következtében) keresetforrássá vált.

18-án. Az agyagipari kiállítást Baross miniszter intézkedése folytán a fővárosi ipartelepek munkásai vásár- és ünnepnapokon csoportonként díjtalanul megtekinthetik.

19-én. A herendi porcellángyár-részvénytársaság közgyűlése. A lefolyt üléstév csekély veszteséggel járt. Az udvartartás nagyobb rendelkezéseket tett. Az igazgatóság felhatalmazást kapott a köedénygyártási üzemhez szükséges forgótőke beszerzésére.

20-án. Magyarország 1890-ik évi összes termésének végeredményéről megjelent a földmívelésügyi miniszterium összeállítása:

	1890-ben	1889-ben	1888-ban	1887-ben	1886-ban
	termelt millió m. m.:				
búza	41.11	25.33	37.83	40.88	23.33
rozs	14.67	10.69	12.65	15.38	11.08
árpa	12.07	7.70	10.22	12.71	8.42
zab	8.26	6.72	8.76	9.63	8.66

Az összérték 852.77 millió frt. (16.08⁹/₁₀-kal kedvezőbb, mint 1889-ben), kat. holdanként 39.83 frt. (1889: 37.73).

A taracsvölgyi helyi érdekű vasut-részvénytársaság közgyűlése, Bedő A. min. tanácsos elnökelete alatt. A vasut volt engedményese és építtetője, Móricz Pál ellen folyamatba tett csődeljárás a társaságot nem érinti.

21-én. A svájci szövetségtanács határozata szerint, minthogy a kőbányai sertéspiaczon a száj- és körömfájás teljesen megszűnt és a piac járványmentesnek nyilvánított, a Kőbányán 10 napon át vesztegelt

sértések korlátozás nélkül bevihetők, azon feltétel alatt, hogy közvetlenül szállíttatnak és utközben más állatokkal nem érintkeznek. A bevétel csak St.-Margarethen és Buchs vámhivatalokon át történhetik, egészségi bizonylattal.

24-én. A *tőzsdetanács a kassa-oderbergi vasut* új, 12,874.000 német márká névértékű 4⁰/₀-kal kamatozó, továbbá 5,000.600 o. é. ezüst forint névértékű 4⁰/₀-kal kamatozó elsőbbségi kölcsönök tőzsdei hivatalos árjegyzését június 25-től fogva elrendeli. (Az ezüstkölcsön szelvényei márczius 1-én és szeptember 1-én, a márkás kötvényekéi január 1-én és július 1-én járnak le.)

Baross miniszter az *aldunai és a fekete-tengeri magyar hajózásról* nyilatkozott, az eszközök erősödését helyezvén kilátásba és az érdekelt körök közreműködését kérvén.

A *brassó-zernesti vasut* megnyitása.

26-án. A *fiumei szabadkikötő megszüntetése* alkalmából a hivatalos lap közli a vámszabályzatot, továbbá a hajónyilatkozatokról és az árúkészletek utóvámozásáról és utóadózásáról szóló szabályrendeletet, ugyszintén a cukoradóra, az ásványolajadóra, valamint a cukor- és sörfogyasztási adóra vonatkozó törvényeknek életbeléptetésére vonatkozó 1891. évi XX. t.-cikk végrehajtási rendeletét.

A *szegedi fabútor-kiállítás* és vásár július 5-én nyitattik meg.

A *magyar pamutipar-részvénytársaság közgyűlése*. 32.709 forint hiány (a 11.636 forintnyi amortizáció fedezése után).

27-én. A *szerbiai gőzhajózási társulat* a 3 millió dinárban megállapított részvénytőkére nem kap aláírókat.

A *mátrai helyi érdekű vasut-részvénytársaság közgyűlése*. Felesleg 87.522 frt., miből 2.7⁰/₀-nyi kamatozás jut az elsőbbségi kötvényeknek. Az igazgatóságba megválasztották: gr. Károlyi Tibort, Könyi Manót és Hartenstein Zsigmondot.

Baross kereskedelmi miniszter utasítására a magyar kir. államvasutak igazgatósága által az exportcégek-, szállítók-, malmok- és vasutakkal az aratás közeledtével szokásos *szakértekezlet* megtartott. Az érdekeltek a közraktárak szaporítását sürgetik és a leszámítolóbank kiváltságos állása ellen nyilatkoztak. Az amerikai lisztnek Braziliába vámmentes bevitelével szemben kérdezik, hogy nem lehetne-e a tarifát leszállítani, mit Ludvig min. tan. lehetetlennek nyilvánít, mivel a vasutak már is a saját költség határánál vannak.

29-én. Az *országos iparegyesület közgyűlése*.

A *békésmegyei helyi érdekű vasut dévaványa-köti-fői és szeghalom-füzesgyarmati szárnyvonalának műtanrendőri bejárását* eszközlik.

A *temesi takarékpénztár*, mely a *Herkules-fürdő főbérloje*, részvénytőkéjét 200.000 frttal felemelte, miből 50⁰/₀ be is fizettetett. Nikolics Fedor báró elnökké választott, Vest Ede lovag vezérigazgatóvá.

MAGYARÁZÓ MEGJEGYZÉSEK A HAVI KRÓNIKÁHOZ.

A hónapnak és a mint előre látható, a folyó egész évnek is legfontosabb gazdasági eseménye az *osztrák-magyar vasut államosítása*. Ugy hiszszük, hogy a vasuti államosítás gondolata ezzel befejezéshez jutott. A miniszter érvei a közlekedésügy egységesítésében és a reá

vonatkozó uralomban központosultak és csak kevés parlamenti tagnak jutott komolyan eszébe, hogy a művelet pénzügyi részét is bírálathoz tárgyává tegye. Maga a tény, hogy az egykori osztrák államvasut először osztrák-magyar társulattá alakulni, majd magyar vonalait a magyar kormánynak eladni kénytelen volt, a magyar befolyás szempontjából több jelentőséggel bír, mint az, hogy ezen eredmény 9·6 vagy 9·2 millió frt. évjáradék fejében éretett-e el. Sőt a pénzkérdés lovagias elintézése csak emeli a magyar közlekedésügy tekintélyét. A magyar állam természetsszerű gazdasági fejlődése az államosításnak talán pénzügyileg is kedvező eredményét fogja eszközölni s ez esetben az állami pénzügyi egyensúly tisztelői sem tehetnek kifogást az államosítás ellen. S még ha ez nem következne is be, még akkor is vitatni lehetne, hogy a vétel drága volt-e, vagy nem. Mert ez az államosítás sem a tiszai, sem a budapest-pécsi vasut államosításával párhuzamba nem állítható, ezen előzmények kicsinyeseknek látszanak, összehasonlítva a kereskedelemügyi miniszter jelen tényével, a mely a magyar közlekedésügy egész jövőjére eltörülhetetlen befolyást fog gyakorolni.

Dr. Mandello Károly.

IRODALMI SZEMLE.

A mezőgazdasági hitel és a zálogleveles kölcsönök. Az országos magyar gazdasági egyesületben felolvasta Havas Miksa, a pozsonyi kereskedelmi akadémia tanára. Budapest, 1891.

Az alig két ivre terjedő értekezés mint a »Kiadványok az országos magyar gazdasági egyesület köréből« című vállalat füzete jelent meg. A kis mű keletkezésére nézve szerző megjegyzi, hogy az országos magyar gazdasági egyesület elnöke, Dessewffy Aurél gróf összegyűjteté a jelzálogos kölcsönökre vonatkozó adatokat s azokat tanulmányozás és jelentéstétel céljából szerzőnek adta át s e jelentés egy részét képezi az értekezés. A rendelkezésére bocsátott anyag valami gazdag nem lehetett, mert ha a magyar földhitel állapotát minden oldalról megvilágítva kívánnók látni, ahhoz egészen új, részletes adatgyűjtésre volna szükség. A mi jelenleg rendelkezésre áll, vagy felkutatható, az egy és más irányban igen becses, de az egész kérdést távolról sem képes megvilágítani.

Havas Miksa a meglévő anyagot értekezésében dorekasan felhasználta s rövid kis műve egész tárháza a tanulságos, szakavatott fejtegetéseknek; s ha néha csak nagy vonásokkal, vázlatosan fest, azt műve természete hozza magával, mely, mint felolvasásra szánt értekezés, nem nyújtott elég tért a részletesebb vizsgálódásoknak.

Érdekesen veszi szemügyre szerző a hazai pénzintézetek által nyújtott jelzálogos kölcsönök kamatlábát. Kimutatja, hogy az igen sok esetben mily magas s mennyire nem felel meg a mezőgazdaság érdekeinek. Rámutat a különféle díjak czimén eszközölt levonásokra, melyek a különben is drága kölcsönt még inkább megdrágítják. Ezenkívül példákkal illusztrálja, hogy egyes intézeteknél a jelzálogos kölcsönök törlesztési tervébe mily vastag hibák csuszta be, melyek természetesen nem az intézetet, hanem az adós felet károsítják meg. Elég ezek közül megemlítenünk, hogy vannak intézetek, melyek a részletekben visszafizetendő kölcsönnél a kamatot mindvégig az eredetileg felvett egész tartozás után számítják, holott helyes számítás szerint az annuitásból évről-évre kevesebb rész esik a kamatra s mindig több marad a tőketörlesztésre.

Szerző elítéli azon igen gyakori eljárást, midőn az adós előre kénytelen fizetni a félévi kamatot, évi tőketörlesztésben pedig a kölcsönösszeg 100/o-át, mert ezen esetben épen az első években van legerősebben megterhelve, a mikor még a kölcsönből létesített beruházások nem gyümölcsöznek. De ép oly határozottan pálczát tör azon eljárás felett is, a midőn a felvidék egyik-másik takarékpénztárának igazgatósága a szegény népre való tekintetből nem állapítja meg előre a fizetés módozatát; ez által a népet csak könnyelmű-

ségre, pontatlanságra szoktatja. De viszont akad oly takarékpénztár is, mely a kamat 3 havonkénti előleges fizetésén kívül közjegyzői okmányban kötelezi az adóst, a kölcsönvett tőke 10-ed részének minden három hó leteltével nem visszafizetésére, hanem kamatozó betét gyanánt a társulat pénztárába való betevésére; persze a míg a takarékbetét után csak 4—5% kamatot húz, addig ő a kölcsön után 8%-ot kénytelen fizetni.

Az ilyen visszaélések nem tennék-e indokolttá, hogy pénzügyintézeteink a jelenlegi túlságos szabadság, mondhatnók szabadosság helyett némi ellenőrzés és felügyelet alá kerüljenek?!

Az értekezés második része a *záloglevél-kölcsönökkel* foglalkozik s itt valamennyi, záloglevél-kölcsönüzlettel foglalkozó hazai intézetet — az osztrák-magyar bank jelzálogi osztályát is ideértve — egyenkint sorra vesz s itt ismét kimutatja, hogy egyik igen előkelő vidéki pénzügyintézetnél a törlesztési tervek egészen hibás matematikai alapon számítottak s a 4¹/₂%-os záloglevelekben engedélyezett kölcsönöknél az intézet 2 rátát jogtalanul szed, mert a félévi részlet nem 81-szer, hanem csak 79-szer volna fizetendő.

Ezek mind éles megfigyelésen alapuló helyes, gyakorlati megjegyzések; azonban Havas értekezésének legbecsesebb részét mégis a harmadik rész képezi, melyben a záloglevél-kölcsön és záloglevél-üzlet tekintetében kívánatos javításokat fejti ki.

Helyteleníti szerző, hogy az intézetek a rendes sorsolásokon kívül tetszés szerinti mértékben ejthetik meg a záloglevelek visszahúzását. Ez árt a záloglevelek kelendőségének. »Helyesebb volna — ugymond — a sorsolás módozatait előre fixirozni, melytől nem volna szabad eltérni. Az adós által a törletörlesztésre fizetett összeget ne fordítsák új jelzálogos kölcsönökre, hanem a kötvények beváltására, viszont csakis annyi kötvényt szabadjon visszahúzni, a mennyi az adós által fizetett törletörlesztési részletnek megfelel. Ennek folyománya természetesen az is lenne, hogy az adós rendkívüli törlesztést csakis az általa összevásárolt záloglevelekkel teljesíthetne.«

A papírok kelendőségének emelésére szerző azt is szükségesnek tartaná, ha a kibocsátó intézetek a visszafizetésre kitűzött napon túl is adnának kamatot a kötvények után, ezt a méltányosság és igazság is úgy kívánja; idéz külföldi példákat sőt egy pár hazait is, midőn a fel nem vett tőke vagy mint takarékbetét helyeztetik el, vagy a checkbetétre szabott kamatlábon gyümölcsöztetik a záloglevél-tulajdonos számára. Szerző leghelyesebbnek tartaná, ha az intézet a lejárat után egy hóval, a beváltási összegben az ism retlen tulajdonos számlájára hasonló minőségű papírt vásárolna. Ez felelne meg leginkább a záloglevél-tulajdonos intencziójának.

Szerző a záloglevelek kelendőségét az által is fokozni véli, ha a kötvények tulajdonosainak bizonyos befolyás engedtetnék az intézet ügyvitelére. Részünkről ettől az újítástól nem sok hasznót várunk, a záloglevelek mobil természete ellent mond ennek s nálunk, a hol a záloglevelek tekintélyes része szintén külföldön van elhelyezve, alig is volna kivihető s a mellett nagy nyűg volna az intézetek működésén.

Helyesebb kívánság, hogy az intézetek az anticipatív kamatlábról térjenek át a decursiv kamatlábra. »Az előleges kamatláb behozatalának — jegyzi meg helyesen a szerző — nem volt soha és ma sincsen más czélja, mint a kamatláb emelésének elpalástolása.

A számítás az utólagos kamatláb mellett sokkal átlátszóbb, sokkal egyszerűbb. Épúgy óhajtható, hogy az annuitások utólagosak legyenek s a kölcsön folyósításkor se kamatra, se törlesztésre ne történjék levonás, habár ezáltal a törlesztési időszakok száma nagyobbodik is.

A hosszú időre 40—50 évre terjedő törlesztéses kölcsönökön kívül szerző 15—20 évre terjedő záloglevél-kölcsönöket is javaslatba hoz és pedig oly módon, hogy a kibocsátott záloglevelek ne bírnának kamatszervényekkel, hanem a melyek kamatos-kamatját a tervszerűleg kisorsolt kötvények beváltásakor egyenlitenék ki. Ily záloglevelek kibocsátása által szerző új elemek bevonását reméli a jelzálogi hitel javára.

Nagyon méltányos kívánság, hogy a záloglevél-kölcsönöket engedélyező intézetek nyiltabban beszéljenek s azonkívül jelezzék, hogy a záloglevelek minő árfolyammal számoltatnak el. Itt némely intézetek valóban a legméltánytalanabbul járnak el, mert míg az osztrák-magyar bank az engedélyezett kölcsönöknél zálogleveleit csak 50 krajczárral számítja alacsonyabban a Bécsben jegyzett pénz-árfolyamnál, addig van tekintélyes budapesti intézet, mely két forinttal ad kevesebbet a záloglevelek tőzsdei árfolyamánál. Ez illetéktelen nyereség az intézet javára s a legeclatásabb megkárosítása az adósnak.

Havas Miksa, Achard módszerével kiszámítja a különböző intézetek záloglevél kölcsöneinek tényleges kamatlábat. Az érdekes kis táblázatot mi is bemutatjuk olvasóinknak:

Az intézet neve	A zálog- levél kamat- lába	Annui- tás	A tör- lesztési évek száma	Ár- folyam	Tényleges kamatláb		
Magyar földhitelintézet . . .	4	0/0	5	0/0	41	96.75	4 ¹ / ₂ —4 ² / ₃ 0/0
Osztrák-magyar bank . . .	4	»	5 ¹ / ₂	»	41 ¹ / ₂	100.10	4 ³ / ₄ —5 »
» » » . . .	4	»	5 ¹ / ₄	»	50	100.10	4 ² / ₃ —4 ³ / ₄ »
Magyar jelzáloghitelbank . .	4 ¹ / ₂	»	5.65	»	42 ¹ / ₂	99.75	5 —5 ¹ / ₄ »
Pesti magyar keresk. bank .	4 ¹ / ₂	»	5 ³ / ₄	»	40 ¹ / ₂	99.75	5 —5 ¹ / ₄ »
» » » . . .	5	»	6 ¹ / ₄	»	39	101.00	5 ¹ / ₂ —5 ² / ₃ »
Kisbirtokosok földhitelintézete	4 ¹ / ₂	»	5 ¹ / ₂	»	50	99.00	5 ¹ / ₄ —5 ¹ / ₃ »
Nagyszebeni »	5	»	6 ¹ / ₂	»	38	101.00	5 ³ / ₄ —6 »
» ált. takarékp.	5	»	6.368	»	40	101.00	5 ³ / ₄ —6 »
Albina takaré- és hitelintézet	5	»	7.936	»	30	99.50	7 ¹ / ₄ —7 ¹ / ₃ »
Országos közp. takarékpénztár	4 ¹ / ₂	»	6 ¹ / ₄	»	40	98.5	5 ³ / ₄ —6 »
Temesvári első »	5	»	6 ¹ / ₂	»	38 ¹ / ₂	100.00	6 —6 ¹ / ₄ »
» » »	4 ¹ / ₂	»	6	»	40 ¹ / ₂	98.25	5 ³ / ₄ —6 »

A vidéki városok közül csak Nagy-Szebenben és Temesváron van záloglevél kölcsönöket nyújtó intézet, a többi nagy vidéki pénzügyintézet engedélyez ugyan jelzálogi kölcsönöket, de nem a jelzálogi kölcsön legtermészetesebb formájában záloglevelekben. Helyesen jegyzi meg szerző, hogy nagyon kívánatos volna, ha a magyar földhitelintézet támogatásával maguk a vidéki városok, illetőleg azok érdekelt közönsége létesítenének új földhitelintézeteket, melyek, minthogy alaposan ismernék a lokális viszonyokat, legjobban ki tudnák elégíteni az illető vidék földbirtokosainak méltányos hitel igényét.

— p.

Segits magadon és Isten is megsegít. A rochdalei becsületes takácsok története és sikerei. G. J. Holyoake műve után átdolgozta Bernát István. Budapest, 1891. Ára 30 kr.

Bernát István, ki mint a szövetkezeti eszme egyik buzgó apostola hazánkban, irodalmi téren elismerésre méltó tevékenységet fejt ki a gazdasági és szociális szempontból egyaránt fontos ügy szolgálatában, Holyoake kis művének átültetésével ismét tanúbizonyságot tett buzgóságáról és helyes érzékéről. Valóban mi sem eredményesebb, mi sem termékenyítőbb, mint a jó példa s a rochdalei becsületes takácsok történetében annyi a hasznos tanulság s buzdító útmutatás, hogy a kis munkát méltán tekinthetjük a szövetkezeti eszme terjesztésének hathatós eszközéül.

A munka érdemes átültetője helyesen járt el, hogy nem fordította, hanem átdolgozta az eredetit; csak azt sajnáljuk, hogy az átdolgozást kissé bátortalanul végezte, kelletnél jobban ragaszkodott az eredetihez s a munkát nem igyekezett — vagy ha igyekezett, nem sikerült neki — közelebb hozni a magyar nép eszme- és gondolatköréhez. A képek, hasonlatok, melyek az angol élet sajátosságának bélyegét hordják magukon, a mi népünk előtt merőben idegenek s nem hogy működésbe hoznák képzeletét s élénkebb világitásba helyeznék a tárgyat, hanem ellenkezőleg, nyugúl, akadályul szolgálnak, fárasztják figyelmét s meglankasztják érdeklődését. Ilyen mindjárt a mű elején a hasonlat a tengeri hajóról, ezt aligha értik meg a mi embereink, a kiket a fordító »cooperatio«-ra akar buzdítani. Az efféle idegen szavak és tudományos kifejezések használata sem indokolt az ilyen népszerű munkában, melynek éppen az volna a célja, hogy minél többen olvassák s minél többen okuljanak belőle.

Azonban e kifogásaink daczára is örömmel üdvözljük a kis művecskét s kívánjuk, hogy Bernát István ezen a téren tovább haladjon s hasonló népszerű munkák írásával a szövetkezeti eszme terjesztésén más irányban is munkáljon. A rochdalei »becsületes úttörők« története inkább csak a fogyasztási szövetkezetek népszerűsítésére szolgál. Nálunk pedig talán még nagyobb szükség volna az olyan szövetkezetekre, melyek földmíves népünk helyzetét javítanák s a mezőgazdasági termelés emelésére szolgálnának. Itt volna igazán nagy és hálás tere a szövetkezeti működésnek. Földrajzi helyzetünk, állami és társadalmi életünk iránya és fejlettsége, a tökeképződés, a népesség szaporodása, stb. mind arra utal bennünket, hogy az eddigi külterjes gazdálkodásról a belterjes gazdálkodásra térjünk át. Ehhez azonban mezőgazdasági gépek is szükségesek, melyeket a kis parasztbirtokosnak nincs módjában megszerezni s csakis szövetkezeti úton érhetné el. Ilyen, hogy csak egy példát idézzünk, a sorvetőgép. Mennyi vetőmagot s ezzel együtt milliókra menő értéket pazarlunk el évenként a kézzel való vetéssel, míg a sorvetőgéppel nemcsak hogy sokat megtakarítunk, hanem a termésnél is jobb eredményt érünk el. Egy rövid példa, melyet az életből veszünk, legjobban illusztrálja a mondottak igazságát. Vegyünk egy volt úrbéres községet, melyben a telkes gazdák kezén 500 magyar hold szántóföld, rét, legelő, szóval gazdasági művelés alatt álló földbirtok van, ebből búzával évenként 120 magyar holdat szoktak bevetni. Egy magyar holdba a kis gazda 4, $4\frac{1}{2}$, sőt 5 véka magot is beleszór, de vegyük csak

a minimális 4 vékát, vagyis 123 litert s kitűnik, hogy búzából az évi vetőmagszükséglet 147⁶ hektoliterre rúg, míg sorvetőgép mellett, ha sűrű vetést számítunk is, legfőlebb 120 hektolitert tenne. A meg-gazdálkodott 27 hektoliter búza, nem a jelenlegi elég magas árakat, hanem a múlt évek nyomott árait véve föl, 148 frtot képvisel, több, mint felét a vetőgép eredeti beszerzési költségének. Pedig a község kisbirtokosai nemcsak búzát vetnek, hanem rozsot, árpát, zabot is s a vetőmag-megtakarítás ezeknél is jelentékeny.

Ez csak egy példa, de ezen kívül számtalan alkalom és indok volna a szövethozzájárulási működés számára földművelő népünk gazdasági tevékenységében. A népszerű olvasmányokkal ilyen irányban is kellene hatni népünkre és erre legalkalmasabb forma volna a ponyvairódművességi vállalat, a milyent a közoktatásügyi minisztérium segíthet. Harmincz krajczáros füzetek nagy elterjedésére nem igen számíthatunk, de 5--6 krajczáros munkákat a nép is szívesen vásárol.

—y.

Graf Leo N. Tolstoj: Das Geld. Mit Genehmigung des Verfassers aus dem Russischen übersetzt von L. A. Hauff. Berlin, O. Janke.

A nagynevű orosz költő, ki úgy is, mint költő, úgy is mint ember, a különöz névre tett szert: ezuttal leereszkedik a gazdasági életjelenségek költői szárnyalást éppen nem engedő talajára, de csak azért, hogy itt is egészen éles ellentétbe helyezkedjék azzal, a mit az emberek óriási többsége valónak és helyesnek tart. Bár nem egészen eredeti, a mit ír — mert hisz a szocialisták tanainak egy részét látjuk itt viszont — a meggyőződés hangján és a meggyőzés célzatával úgy adja elő nézeteit, hogy az olvasó önkénytelenül is figyelemmel kíséri a sajtóságos eszmemenetet, visszatartva magában ellenvetéseit, melyek más íróval szemben talán hamar kihoznák sodrából.

Tolstoj gazdasági hitvallása röviden a következő: A mai gazdasági jogrend az erőszak kifolyása. Az erőszak műve az, hogy vannak munkások föld és munkaeszközök nélkül — vagyis, hogy más kezében van a föld és a tőke, mint a munkáséban. Ezt a szerző nézete szerint teljességgel képtelen állapotot az erőszak három különböző uton-módon éri el; e módok három különböző fokot képviselnek. Az első fokon leigázó a győztes hadvezér. Az erőszak itt a testi erőn alapult és a közvetlen halállal való fenyegetésben állott. Ez a durva erőszak a legkezedetlegesebb állapotok uralkodó alakja, a rabslétezés létrehozója és ma már csak a katonákkal szemben gyakoroltatik, kik szerző szerint azért léteznek, hogy a leigázás modernbb alakjait fentartsák. E modernbb alakok közül az első az emberek leigázása a föld és tápszerek erőszakos elvétele által. Például a bibliai Józsefet, az egyiptomi Pharaó tanácsadóját hozza fel szerző, ki a hét kövér esztendő termését összegyűjtötte s a sovány esztendők elkövetkeztével csak azon feltétel alatt bocsátotta ki kezéből, ha a földművesek földjüket átadják a pharaonak, jobbágyokká lesznek és termésük ötödét évente kiszolgáltatni ígérik, mely feltételeket azok el is fogadtak. Az eszköz a halállal való fenyegetés szelidebb alakjában: az éhség, mely feleslegessé teszi a kard használatát: az eredmény a jobbágyság; a leigázók száma terjedtebb, mert minden földesur közéjük tartozik. Az igazi modern alakja a leigázásnak az adók kivetése. Az erős a

gyengétől, mond Tolstoj, egy csomó pénzjegyet követel, mely az ő, az erős, birtokában van s melyet a szolga tőle csak minden (vagy közel minden) javainak odaadása által szerezhet meg. Az elnyomás eszköze ugyanaz, mint előbb: a földjöktől megfosztott termelők éhsége — csak a leigázás módja változott át természetbeni szolgáltatásokról pénzzolgáltatásokra, melyek annyival terhesebbek, mert szerző szerint olyat követelnek, mi a kötelezetteknek nincs, míg előbb még olyan valami volt a követelés tárgya, mi a kötelezett birtokában volt (gabna, állatok, munka, stb.). Az elnyomók itt ismét számosabbak: nemcsak az a bonyolult gépezet, mely az állami adók igazgatásához szükséges, vesz részt az elnyomásban, mint a féle fizetett hivatalnok-sereg, hanem a dolog természeténél fogva mindenki elnyomó, kinek pénze van. S ezzel megérkeztünk Tolstoj okoskodásának végpontjához, oda, hogy minden nyomor és szociális baj forrása a pénz.

Annak feltüntetése, hogy minő példákkal él szerzőnk állításai igazolására, felhozzuk a Fidschi-szigetek lakóinak legújabb időkben játszó történetét, melyet Tolstoj Janschull tanárnak valami irodalmi lapban közzétett előadása nyomán beszél el. Az elég megható történet dióhéjban a következő. A sziget uralkodójával, ki a 40.000 angol négyyszögmérföld területen lakó vagy 150.000 benszülőtből és 1.500 fehérből álló népesség felett uralkodott, megtörtént az a szerencsétlenség, hogy az amerikai Egyesült-Államok kormánya állítólagos sérelmek miatt 45.000 dollárnyi kártérítést követelt tőle. Kakabo király, — így hívták a sziget urát — fogalommal sem birt arról, hogy mi az a 45.000 dollár; a szigeten ugyanis nem volt honos a pénz, a forgalmat a csere képviselte. Ám az amerikaiak sürgették a kárpótlást, meg is kétszerezték a követelést: a király szorultságában, mivel az angol királynő, kihez segélyért folyamodott, nem nyilatkozott, egy magántársaságtól, mely melbourne-i tőkésekből állott, a legkegyetlenebb s egyenesen a sziget gazdasági kiaknázására célzó föltételek alatt szerzett pénzt. A társaság reátette kezét a király legfőbb jövedelmi forrásaira, úgy, hogy Kakabónak új forrásokról kellett gondoskodnia. Elég az ahoz, az eredmény fejadó kivetése lőn, melynek lefizetése a szigetlakóknak csak úgy volt lehetséges, ha a fehérék szolgálíva lettek s azoktól pénzt kaptak munkájokért. Így lőnek a szabad benszülöttekből a fehérék jobbágjai.

Nos, nagyon megengedjük, hogy a példa igaz s hogy ehhez hasonlót tuczatszámra lehetne a történelem megirt és meg nem irt lapjairól idézni. Szomorú tény, hogy ott, a hol civilizált nép vad vagy félvad törzsekkel érintkezik, a legtöbbször visszaél fölénvével, arczulsapva minden emberiességet. Igaz az is, hogy erőszak és kifosztás létezett mindenkor. Igaz az is, hogy a pénz szolgálhat segédeszközzül a kifosztásnál és pedig nemcsak egész népeknél, mikor azok a Fidschi-szigetek lakóinak sorsát osztják, hanem egyes néprétegeknél is, mikor hirtelen az átmenet a cseregazdaságról a pénzgazdaságra. Hogy ily esetben az uzsora borzasztó pusztításokat képes véghezvinni a pénzzel bänni nem tudó osztályokban, azt hazai tapasztalaink az igen közel multból is eléggé bizonyítják. Igaz még az is, hogy az adók, ha az ország pénzerejéhez képest nagy arányokban állapítvák meg, épen azért, mert pénzkövetelést képeznek, aránytalan súlylyal nehezednek a föld népére. Az adófizetés szüksége ugyanis pénzkeresletet támaszt, nagy pénzkereslet előidézi a pénz értékelkedését, mi megint egyenlő a termények árcsökkenésével. A csökkenet

áraknál fogva aránytalanul többet kell eladni a földművesnek gabonájából, barmaiból, hogy a szükséges pénzt beszerezze, mintsem kisebb adólábnál kellene. Kétszer oly magas adólab tehát háromszor, négyszer oly súlyos lehet, mint az egyszeres. Szerencsére azonban ép szegény államokban közbejő a pénz értékének csökkentésére a kényszerforgalmú papírpénz kibocsátása. Épen orosz embernek lehet ez irányban bő tapasztalata.

Nincs azonban igaza szerzőnek már abban, hogy a pénzt azért találták ki az »erősek«, hogy elnyomják a gyengét és hogy pénzüi oly jószágot választottak, melyből csak nekik volt. Ellenkezőleg, általános forgalomkövetítő csak oly jószág lehetett, mely általánosan el volt terjedve, melyből mindenkinek volt. A pénz — hiába nevezi Tolstoj a közgazdaság tudományát áltudománynak csak azért, mert nem azt okolja a szociális bajokért — nem az elnyomás kedvéért találtatott fel. S ha használtatott az elnyomás, a kiaknázás céljaira, ép a mai állam az, mely e használatot elveti a maga részéről, tiltja mások részéről. A ma, sajnos, nem teheti jóvá a multak bűneit, nem adhatja vissza azt, a mit erőszakkal vagy furfanggal elvettek az ősektől: de jól tudjuk azt, hogy a mai uralkodó társadalom — jószántából vagy kényszer nyomása alatt — igyekszik támaszt nyújtani a kifosztottak utódainak arra, hogy könnyebben visszanyerjék azt, a mit egykor elveszítettek.

Sok mindent hozhatnánk fel még szerző ellen. Felhozhatnók, hogy munkás föld és munkaeszközök nélkül nemcsak olykép képzelhető, hogy ezen termelési eszközöket erőszakkal vették el a munkástól, hanem állhat az az eset is, hogy úgy játszotta el azokat, mert nem akart velök dolgozni, tehát megérdemelte a veszteséget. De ekkor az egész szocialista tannal kellene harczba bocsátkoznunk, mi pedig nem lehet e helyt feladatunk.

Tolstoj tana az erőszakról, a kiaknázásról, ismételjük, nem egészen tévtan, különösen nem a multa nézve. Hogy a jövőre nézve ne legyen igaz, arra teljes erővel törekszik a mai emberiség; a mi pedig a jelent illeti, legalább szabad államokban sokkal jobban áll a dolog, mintsem Tolstoj — tán Oroszország viszonyaiból kiindulva, képzelni látszik.

dr. —

Külföldi közgazdasági folyóiratok szemléje.

A »Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft« czimű, Tübingában megjelenő folyóirat 46. évfolyamának negyedik és 47. évfolyamának első füzetében Schäffle, a nagynevű szociológus és a szociálpolitikai reformok lelkes szószólója, »Zur Theorie und Politik des Arbeiterschutzes« czim alatt irt két cikkében nem kevesebbre vállalkozik, mint arra, hogy egységes rendszerbe foglalja össze mindazt, a mi említésreméltót elmélet és gyakorlat az u. n. munkásvédelem terén felmutathat. A rendezés, — meghatározás és osztályozás — munkáján túlmenve, foglalkozik Schäffle a létező intézmények s az azok továbbfejlesztése iránt tett javaslatok elvi megítélésével és itt-ott a maga részéről is penget újabb reform-eszméket.

Daczára annak, hogy a két cikk összesen 150 lapra terjed, szó sem lehet arról, hogy a jeles tudós kimerítse azt az egész

anyagot, melyet most körvonaloztunk. A munkásvédelmi törvényhozásnak, mint e cikkekéből legjobban kitünik, annyi ága-boga van, hogy a létező jogállapot nemzetközi összeállításra, ha az csak valamennyire is teljes akarna lenni, magában nagyobb teret igényelne, mint a mekkorát az egész tanulmány elfoglal. S valóban, Schäffle ezuttal csak azon államok törvényhozásának ismertetésére szorítkozik, melyek a mozgalom élén állanak; Svájc, Anglia, Németbirodalom, Franciaország és Ausztria jogállapotát veszi rendesen figyelembe, bár csak a legfontosabb kérdésekben; azonkívül elvétele utal az orosz és a déleuropai állapotokra (a magyar törvényhozásról hallgat), sokszor idézi a Berlepsch-féle novella — akkor még törvényjavaslat — szövegét és a berlini konferencia javaslatait. E mellett foglalkozik a német szociáldemokraták legújabb reformjavaslatával, az Auer-féle javaslattal, az abban szereplő »munkahivatalok« és »munkakamrák« tervének megítélésével s mellékesen (X. czím) kitér oly tárgyra is, mely túlmegy a munkásvédelem fogalomkörén, t. i. a strike-ok megakadályozásának kérdésére, különös tekintettel a bányászatra, mely kitérésnek célja nyilván nem egyéb, mint önigazolás: itt Dale, a berlini konferencia angol képviselőjének tekintélyére történik hivatkozás az értekező által e részben régebben megírott nézetek helyességének bizonyítására.

Mint említettük, értekező fő célja, rendet hozni be abba a tömkelegbe, melyet ma munkásvédelmi rendszabályok gyűjtő nevével szokás megjelölni. Megmutatni, hol kezdődik és hol végződik a munkásvédelem területe: hol vannak a határvonalak, melyek azt a munkások érdekeit előmozdító egyéb intézkedésektől elválasztják; melyek a mesgék, melyek ezt a területet magát több részre választják szét s minő az így elválasztott kerületek tartalma és kiterjedése, szervezete és egész életműködése: ez a cél lebegett a kiváló gondolkozó lelki szemei előtt. S hogy erre a munkára szükség van, azt alig kellett külön bizonyítgatni, mint a hogy azt Schäffle bevezető soraiban teszi. Nemcsak az áttekintés lehetősége függ ettől a munkától, hanem szükség van arra azért is, hogy az egész intézmény egységes szempontból megbíráható legyen. Mielőtt a mértéket alkalmazhatnók, meg kell állapítani azt, hogy mely irányban végezzük a mérést. Közös nevezőre kell hozni, hogy úgy mondjuk, a különböző tört részeket, hogy azok s aztán az azokból alakult egész jelentőségét megítélhessük. S azért csak elismeréssel adózhatunk az írónak, hogy nem rettenve vissza a fogalomhatározások és osztályozások fáradságos feladatától, a dolgot nehezebb végén fogta meg: előbb megmérésre alkalmassá tette a mérendőt s aztán alkalmazta arra a mértéket, szólva az utolsó — sajnos, nagyon rövid, de az előző címekből kiegészíthető fejezetben a munkásvédelem céljának és jogosultságának kérdéséről.

E helyen természetesen csak az lehet feladatunk, szemmel tartani értekező fejtegetéseinek legkimagaslóbb pontjait s arra szorítkozni, hogy azokat kiemeljük a terjedelmes és ismétlések daczára is mindenütt tanulságos dolgozathból. E mellett követni fogjuk azt a sorrendet, melyet imént elismeréssel említettünk: előbb tárgyaljuk a mérendőt s aztán a mértéket.

Az első kérdés természetszerűleg úgy teendő fel: mi a munkásvédelem s mi nem az?

A felelet úgy hangzik, hogy van a szónak egy tágabb, álta-

lánosabb s van egy szűkebb, határozottan modern eredetű értelme. Az előbbi alatt értünk vagy érthetünk minden támogatást, mely a munkás, mint ilyen, javára irányul, érdekkörének bármely pontján és bármely oldalról, bárkitől induljon is az ki; utóbbi alatt azt az állami támogatást, melyben a tágabb, de mindig csak gazdasági értelemben vett munkás, mint ilyen, a szolgálati viszonyban őt fenyegető veszélyek ellenében a munkaadóval szemben részesül s a mely támogatás ma a közgazdasági politika egyik legszélesebb körű ágának képezi tárgyát a modern államokban.

Meghatározásunk nem egyez egészen a Schäffle által adottal, bár az eltérés nem jelentékeny. A tágabb — nagyon is tág és a tudományban nem használt értelemben vett munkásvédelemnél nem vettük be a fogalomba azt a támogatást, melyet mindenki, mint az állam polgára élvez. Ezt részünkről egyáltalán nem tartjuk a munkásvédelem bármily tágra szabott fogalmába felvehetőnek, miért is a »munkás, mint ilyen« (t. i. ezen minőségénél fogva), kitévelt használtuk. A szorosabb értelemben vett munkásvédelem körülírásánál egyrészt a kifejezések egyszerűsítése által tértünk el Schäffletől, másrészt elhagytuk az ő meghatározásának egy korlátozó kitételét. Schäffle ugyanis azt mondja, »munkásvédelem ezen értelemben a rendkívüli, azaz külön magán-, büntető- és közigazgatási jogi természetű határozatok által elrendelt, részben a rendes, részben és nevezetesen rendkívüli közigazgatási, törvénykezési és képviselő közegek által gyakorolt védelme a munkajogilag védelemre szorulóknak gyanánt elismert . . . stb.« Itt a védelmet gyakorló közegek felsorolása és osztályozása, valamint a védelemre szorulóknak, mint a munkajog által felállított kategóriának megjelölése teljesen felesleges: a jogforrásnak, mint »külön határozatoknak« megjelölése pedig félrevezetőnek látszik, azért, mert az, a mi e jogforrásokat különösekké teszi, tartalmuk és nem alakjuk, t. i. nem az a körülmény, hogy önálló, semmi más czéllal és tárggyal nem bíró törvényben vagy rendeletben foglalvák. A tartalom különösségét pedig jól véljük jelezni azzal, hogy munkások, mint ilyenek támogatásáról szólnunk, mi által az általános polgári védelem ép úgy ki van zárva, mint a munkásvédelem első értelmében a megfelelő kitétel által. Az »állami« jelző a támogatás jogi természetét egyébiránt kellő világításba helyezi és Schäffle felfogásával teljes összhangban van.

Az a megszorítás továbbá, melyet Schäffle meghatározásából kihagytunk, az »ipari« segédmunkára való fogalmi korlátozása a munkásvédelemnek. Megengedjük, hogy a modern értelemben vett munkásvédelem főtere az ipar. De maga Schäffle is tágabb értelemben veszi e szót: kiterjeszti azt az ipartörvényben tárgyalt valamennyi foglalkozásra. — tehát pl. a kereskedelemre és bányászatra is, sőt kiterjeszti oly foglalkozásokra, melyekről az ipartörvények nem szoktak rendelkezni, pl. a védelmet szintén igénylő vasuti és hajózási üzemekre. Azt hisszük, a kiterjesztés az őstermelésnél alkalmazott munkásokra, cselédekre elvileg ép oly jogosult, mint a mondott kiterjesztések; mert Schäffle ellenvetései, hogy a veszélyek, melyekről itt szó lehet, a védelmet gyakorló hatóságok, a védelmi eljárás és védelmi eszközök sajátos alakulást mutatnának, szemben az ipari munkásvédelemmel: nem érintik a lényegét, a közös czélt, mely a védelem tekintetében mindegyik foglalkozási nemben egy és ugyanaz. Az államhivatalnokok és általában a nem gazda-

sági foglalkozásban alkalmazottak kizárását a fogalomból Schäffle követésével feltétlenül kívánatosnak tartjuk — nem mintha itt a védelemről beszélni képtelenség volna, hanem azért, mert az anyagi termeléssel foglalkozók körén túl menni nem óhajtanánk. Ezért használtuk a »tágabb, de mindig csak gazdasági értelemben vett munkás« kitételel a meghatározásban.

A fentiek után alig igényel további magyarázatot az, a mit Schäffle a munkásvédelem fogalmáról mond. Csak röviden utalunk tehát arra, hogy az itt szóban jövő védelem csak a szolgálati viszonyon belül s a mindenkori munkaadó részéről fenyegető veszélyek ellen lép fel. Önálló munkást, kisbirtokos földművelőt vagy kézművest védő intézkedések, pl. a különleges uzsoratörvények, csak a tágabb értelemben vett munkásvédelemhez sorozhatók. Nem tartozik ide (a szorosabb értelemben vett munkásvédelemhez) a munkások jólétéről való állami gondoskodás azon része sem, mely a munkást a szolgálati viszony megszűnte esetére támogatja, pl. a munkásbiztosítás a szó mai értelmében és nem tartoznak ide sem a minimális bértarifák, sem egyáltalában semminemű oly intézkedések, melyek célja a munkabér emelésére hatni: a mennyiben ez intézmények csak általában a munkás érdekeinek előmozdítására irányulnak és nem az egyes, a mindenkori munkaadó ellen irányítvák. Netáni határkérdések biztos eldönthetése érdekében talán fel lehetett volna venni a meghatározásba azt a pozitív mozzanatot is, hogy a védelem a munkaerőnek a munkásra nézve fiziológiai vagy erkölcsi (szociális) szempontból káros kihasználása és a munkás gyengeségével visszaélő gazdasági megkárosítások ellen irányul. Bizonyos kettéválása a feladatnak már itt is jelentkezik és előre jelezhetjük, hogy az övrendszabályok zöme legújabbban az első helyen említett feladatra esik.

A szorosabb értelemben vett munkásvédelemnek a tágabb értelemben vettől való különválasztása közben megemlékezik Schäffle arról, hogy a munkásvédelem az államon kívül álló tényezők részéről már rég gyakoroltatott. Ily tényezőkül említi értekező az egyházat, sőt a közvélemény és morál hatását a munkaadó lelkiületére s a patriarchális bánásmódot, mely által a munkaadó maga védte munkását. Ez utóbbi tényezőknek a munkásvédelem tényezői közé való sorozását nagyon sajátosnak találjuk. Mert a patriarchális bánásmód s általában a szokás és közérkölcös befolyása annyit jelent, mint szükségtelenségét a védelemnek. A hol nincs támadás, ott nincs védelem; a munkaadó, ki enyhén bánik munkásaival, nem védi azokat, — önmaga ellen — hanem egyszerűen nem támadja meg őket.

Szó fér ahhoz is, hogy a munkásvédelem a szó szorosabb értelmében csak a gyáripár kifejlődésével és a kézműiparban uralkodott patriarchális viszony megszűntével, tehát csak a legújabb korban került volna felszínre, mint azt Schäffle állítja. Részünkről a rabszolgák védelmét az állam által, melyet pl. a római jogban nyomon lehet követni, vagy a jobbágyok védelmét a közép- és újkorban határozottan ide soroznánk — pl. nálunk az urbér rendezését Mária Terézia alatt egy ily nagyszabású munkásvédelmi cselekménynek tekintenők. Igaz, hogy Schäffle a föld munkásainak védelmét nem veszi be a fogalom körébe, bár e védelem szükségének esélyét nem zárja ki. Alig kell mondanunk, hogy a védelem ezen ága hazánkban

a legújabb alföldi események óta nagyon is gyakorlati jelentőségűvé vált.

Áttérve a munkásvédelem terének osztályozására, egy csomó osztályozási alapot s megfelelőleg egy csomó rendszert találunk Schäfflenél. Fontosaknak találjuk a védelemre szoruló munkások osztályozását az üzem jellege szerint, a szerint, a mint gyárban, gyárhoz hasonló üzemben — mint értekező írja — quasi gyárban, egyéb műhelyben, házi iparban vagy családi munkában van alkalmazva az illető; tudvalevőleg a mai munkásvédelem lényegileg a gyári és gyárhoz hasonló üzemben alkalmazottak védelmére szorítkozik, de, ha a jelek nem csálnak, lassacskán a házi iparra is ki fog terjeszkedni. Nagyon érdekes és nem csekély éleselműséggel összeállított meghatározásokat találunk a mondott üzemenekről, mely meghatározások a tételes jogokból, nevezetesen a német ipartörvényből vannak leszűrve; tudva van, hogy általánosan elfogadott meghatározások itt ép oly kevésbé léteznek, mint a hogy nem találta a berlini konferencián elfogadhatóbb meghatározást az ipartelepre, mint azt, mely szerint »ipartelepek azok, melyeket a különböző országok munkatörvényei ilyeneknek tekintenek«. Schäffle ezen meghatározásait, sajnos, nem ismertethetjük e helyen, csak annyit jegyzünk meg, hogy a házi ipar fogalmát, mely szerint az mindig egy vállalkozó számára végzett munkát jelent, tehát az otthon előállított cikkek önálló elárusítását a fogalomból kizárja — nagyon szűknek és nem szerencsésnek találjuk, habár az alapját a német ipartörvényben bírja is.

Fontos és régi az osztályozás a munkások egyénisége szerint: felnőtt és fiatal munkások; férfiak és nők, házas és nem házas munkásnők, tanulók és kitanultak, iskolakötelesek és nem ilyenek közt lehet különböztetni. Egy fontos megkülönböztetést kihagyott értekező s ez a gyermekes és gyermektelen munkásnők megkülönböztetése, melyre még visszatérünk. Hogy az érintett osztályok nagyon különböző arányban igényelnek védelmet s különböző arányban is részesülnek abban, azt nem kell külön mondanunk.

Fontos a munkásvédelmi intézkedések osztályozása, bár az alap, a melyen azt Schäffle eszközli, nem kifogástalan. Ő ugyanis anyagi és alaki munkásvédelmet különböztet meg; amott a bizonyos alkalmazás elleni védelmet (pl. a 12 órát meghaladó napi munka, az éji munka, a gyermekmunka eltiltását, a korlátozásokat egészségügyi szempontból) az üzemi védelmet (pl. baleset, por, egészségtelen kigőzölgés elleni védelmet) és forgalmi (pl. a munkabér mikénti fizetésére vonatkozó) védelmet különbözteti meg, emitt, az alaki munkásvédelemnél, melyet »a munkaszerződésnél, illetve abból való védelemnek« is nevez, a szerződés létrejöttére és fentartására vonatkozó (pl. felvételi és elbocsátási), aztán a megengedett szerződési feltételekre és azok törvényes kiegészítésére vonatkozó s végre a megkötött szerződések teljesítésére vonatkozó védelmet különbözteti meg. Az anyagi és alaki védelem közt való különböztetés a jog teréről látszik véve, de, a mint ott is különbözőképp magyaráztatik, úgy itt is inkább zavart, semmint világosságot hoz a dologba. Az alaki védelem alatt azt a védelmet látszik érteni írónk, mely a munkaszerződés (illetve bizonyos kikötések) érvényességének bizonyos alakszerűségtől függővé tételében jeletkezik; a miért egy helyen e védelmet — a parte potiori — egyenesen munkarendvédelemnek is

nevezi. Ide tartoznék tehát az az eset, melynél a törvényhozás bizonyos, a munkásra terhes szerződési pontok kötelező voltát a gyárban vagy műhelyben kifüggesztett munkarendbe való felvételtől teszi függővé. Az eset gyakorlati ugyan, de kedveért külön osztályt létesíteni nem látszik érdemesnek: az e fajta jogszabályok ép úgy anyagi tartalmúak, mint pl. a bizonyos alkalmazást, gyermekmunkát eltiltó jogszabály, csakhogy nem oly kategórikusak, mert az eltiltás csak feltételes, t. i. az esetre szól, ha az illető kötelezettség a munkarendbe fel nem vétetett, vagy általában bizonyos alakba nem foglaltatott. A kérdéses intézmények bővebb (bár az u. n. anyagi munkásvédelem taglalásával összehasonlítva elég szűkmarkú) tárgyalása a dolgozat illető fejezetében legjobban mutatja, hogy az anyag és alak különválasztása nem vihető ki úgy, hogy abból a tárgyalásra haszon háromolnék.

Térszűke miatt lemondunk arról, hogy Schafflenek a munkásvédelem szervezetére vonatkozólag adott áttekintését közöljük és le kell mondanunk arról is, hogy az egyes munkavédelmi rendszabály-csoportok, bár vázlatos, jellemzésébe kövessük őt. Csak a fejezetek czimeit soroljuk fel, ezek: a munkaidővédelem (maximális munkanap, 8 órai munkanap, normál munkanap), a munkaszünetek védelme (napközbeni pihenők, az éji nyugalom és az ünnepi munkaszünet), az alkalmazás tekintetében való védelem (korlátozások és tilalmak), kivételek az alkalmazás körüli védelem alul, az üzemi védelem, a truckrendszer elleni és a szerződésből folyó védelem, a munkásvédelem különböző ágainak egymáshoz való viszonya. E változatos tartalmú fejezetek közül csak a nyolczórai munkaidőről s a férjes nők védelméről szólókra hívjuk fel a figyelmet.

A nyolczórai munkaidőt illetőleg hangsúlyozza Schaffle, hogy az 1890. május 1-je óta napirenden levő mozgalom nem tisztán, sőt tán nem is első sorban munkásvédelmi célzattal bír, hanem egészen más természetű, névszerint munkabérpolitikai célzattal. A mozgalom, mely Auer indítványával már a német parlamentbe is bejutott, azt akarja elérni, hogy — a kevesebb munka daczára — a munka napi bére ne csak ne süllyedjen, hanem emelkedjék s a jelenleg munka nélkül levők, az u. n. ipari surplus-armée tagjai, keresethez juszanak. Eléretnék-e ez a cél, ha az eszme kivitelre kerülne? Ez a fontos kérdés, melyre a közgazdaságtannak kell megadni a feleletet.

Jeles szakemberünk nem felel ugyan kategórikusan, de azért eléggé átéreztetni nézetét. Megjegyzi, hogy az általános ipari (mindennemű ipari munkára kiterjedő) nyolczórai munkaidő a mai állapottal szemben az ipari munka 20—30 százalékos csökkenését jelentené. Ugyanily százalékkal kellene emelkednie a munkabérnek, hogy a napi munka dija a régivel egyenlő maradjon. Hogy ez történhessék, a vállalkozói nyereség (járadék) és tőkekamat óriási sülydésére volna szükség. De süllyedhet-e egyáltalán annyira a birtokos-osztályok része a nemzeti jövedelemben? Nem tudjuk, mert nem mutathatjuk ki, mennyi jut e jövedelemből a munkásnak és mennyi a tőkésnek: de valószínű, hogy a munkabér alakjában széteszlő jövedelem képezi az egésznek zömét; akkor pedig ily csökkenés lehetősége a tőke hozadékában nagyon is kérdéses.

De, ha ily csökkenés lehetséges volna is, ki biztosít arról, hogy a bérért folyó harcban a munka ily nagy győzelmet vívjon ki? A tőkének meg vannak a maga fegyverei a harcban. A tőke

részben pihenhet. Részben kivándorolhat Európából. Egyesülés (kartellek, trustok!) által szélteben győzhet. A termelés korlátozása által kiűtheti a munkás kezéből a pisztolyt, melyet az a nyolczórai munkaidő alakjában mellére szegezett, a mennyiben nem alkalmaz több munkást, mint eddigél. Az árakat emelheti, mi által a valódi (reál) munkabér csökken, a helyett, hogy emelkednék vagy csak változatlanul is maradna. Lehet, hogy a nemzeti termelés technikai haladás útján helyrehozná a pillanatnyi veszteséget, melyet a munka csökkenése idéz elő: ámde ez a haladás jelentené a gépek tökéletesbítését s így a munkaszükséglet csökkenését, mi bizonynyal nem kedvezne a munkásosztály követeléseinek!

Mindezek alapján azt a helyes következtetést teszi Schäffle, hogy az állam rosszul mozdítaná elő a munkások érdekét, ha a nyolczórai általános munkaidőt törvénybe iktatná. A nemzeti termelés megrázkódtatása és a munkások keserű csatlakozása volna a valószínű eredmény.

A férjes nők munkáját illetőleg Schäffle híve a radikális irány-
nak, mely őket, vagy legalább a gyermekkel bírókat, egészen ki akarná zárni a gyáripari alkalmazásból. Az asszonyoknak, főleg az anyának, otthon a helye. Ha a gyárban tölti az egész napot, odavész a családi élet minden előnye, szétfoszlik minden varázsa: hideg lesz a tűzhely, elvadulnak, ha el nem nyomorodnak az anyai gondot nélkülöző gyermekek. Innét, hogy a munkásvédelem apostolainak legjobbjai, Jules Simon, v. Ketteler és Hitze a legelhatározottabb hívei a legmesszebb menő védelemnek e ponton.

Értekezünk nem titkolja el aggályait a férjes nők munkájának teljes eltiltása esetén felmerülő nehézségek tekintetében. A kereset csökkenését némileg ellensúlyozza ugyan a jobb háztartás lehetősége, talán a női munka versenye által nyomott férfimunkabér emelkedése is, — de azért irónk, teljes joggal, a házi mellékfoglalkozásokra gondol, mint pótléokra, és a házi motorok alkalmazhatásától vár segélyt. Az ipar, nevezetesen bizonyos iparágak védelmére nemzetközi egyöntetű eljárást tart szükségesnek.

Hátra volna még a mérték felállítása és az eredmények megbeszélése Schäffle nyomán. Itt azonban megelégszünk azzal, hogy a mértéket s annak alkalmazását az egész intézményre értekezünk szavaiban tüntessük fel. A munkásvédelem célja, a lehető legrövidebben szólva, az emberhez méltó lét biztosítása a munkás számára. Élet és egészség, erkölcsiség, vallásos és világi képzés, a társas élet örömei kell, hogy biztosítottassanak számára, már a mennyire az állam keze terjed. Ez a védelem egyéni oldala; a társadalmi oldal, mely nemcsak a munkást, hanem a tőkést is közvetlenül érinti: a munkakerő biztosítása rablógazdaság ellen s így a jövő biztosítása a jelen ellenében. Ez az a mérték, melyet az intézményre alkalmazni kell és Schäffle hozzáteszi, hogy a munkásvédelem jelen alakjában, a mint azt a berlini konferencia javallotta és a mint azt az új német ipartörvény-novella megállapítja: teljesen helyes uton jár és nemcsak nem megy túlásokba, hanem még továbbfejlesztést enged meg, hogy a mérték, melyet most enlítettünk, betöljék.

Dr. Ráth Zoltán.

STATISZTIKAI ÉRTESÍTŐ.

Oroszország 1883—1890. évi aratása.

A német kereskedelmi és vámszerződés, melytől ugyan mindkét, illetőleg mindhárom részről hiányzik még a törvényhozás szankciója, a gabonavámokat tetemesen mérsékli, egyik legfontosabb kiviteli cikkünknek, a búzának vámját — hir szerint — 5 márkáról 3 márkára szállítja le. Nem szükséges e tény fontosságát hangsúlyoznunk, önként szembeszökik az előny, mely abból a kedvező helyzetből származik, hogy a német piaczon minden métermáza búzánál két márkával leszünk előnyben a velünk versenyző nagy gabonatermelő országokkal szemben. Ez a különbség valószínűleg a mi javunkra döntené el a versenyt, mely most — olcsóbban termelő országok tömeges kínálatával állván szemközt — ránk nézve éppen nem alakul kedvezően.

De biztosítva van-e a német vámszerződés sorsa? — Bár a szerződésből Németország kétségkívül ép oly hasznot fog huzni, mint monarchiánk, Németországban mégis igen erős párt foglal állást a szerződés ellen. A szerződés becikkelyezése tehát nem fog könnyen menni, de hiszszük, hogy mégis megtörténik, mert Németország sorsát egy erős, hajthatatlan akarat vezérli s a mi ennél is több, az ügy diadalán munkál az eseményekben rejlő szükségszerűség is.

A német vámszerződés sorsa felől tehát nyugodtak lehetünk, de azt már nem mernők állítani, hogy mezőgazdaságunk csakugyan élvezni fogja a különbözeti vámnyújtotta előnyöket. A kedvezőtlen aratási kilátások hatása alatt magából a német parlamentből indult ki a kezdeményezés, hogy tekintettel a német fogyasztókra, a gabonavámok ideiglenesen szállíttassanak le arra a fokra, melyet az új vámszerződés megállapít. Ha e vámmérséklés az osztrák-magyar-német kereskedelmi szerződés életbelépte után is fennállana, mezőgazdaságunk elvesztené azt az előnyt, mely már-már a bizonyosság színében csillant fel; egyenlő elbánás alá kerülven az olcsón termelő országokkal, a nehéz verseny ugyanaz maradna, a mi jelenleg, csak némileg enyhítve a vámok leszállítása által.

A német kormány ideiglenesen sem hajlandó ugyan az általános vámleszállításba belemenni, de mégis több, mint valószínű, hogy a túlhajtott agrár vámok napjai meg vannak számlálva s el lehetünk készülve vagy általános nagymérvű leszállításukra, vagy teljes eltörlésükre. A gabonavámok Németország kezében a megindult vagy még ezután következő vámtárgyalások alkalmával jó ütökártyát képeznek a nyerstermelő országokkal szemben, mert ezek rekompenzáció gyanánt mindig készek ipari vámjaikat mérsékelni, csakhogy a nagy német fogyasztó piac megnyílják gabonájuk előtt; Németország pedig kész ütökártyáját kijátszani, mihelyt arra ked-

vező alkalom kínálkozik s különösen Oroszország részéről csak igen kis előzékenység kellene, hogy Németország megadja mindazt a kedvezményt az orosz gabonának, melyet az új vámszerződésben monarchiánk gabonájának biztosít.

Hogy a német gabonavámok sokáig fenn nem tarthatják magukat, azt épen az agrár törekvések túlzásának s a német agrárpárt rövidlátó önzésének tulajdoníthatjuk. Ha nem akarták volna minden más országtól khinai fallal elzárni a német piacokat, ha megelégedtek volna a védelemmel azokkal az országokkal szemben, melyekben a mezőgazdasági termelés hasonlíthatlanul olcsóbb, mint a Németbirodalomban; ellenben arra törekedtek volna, hogy monarchiánkat s a Balkán-államokat egy vámközösségbe vonják, biztosítva ekként a német fogyasztásnak a kellő mennyiségű s túlságosan meg nem drágított gabonát s egyuttal piacot szerezve a német iparcikkeknek: oly modus vivendit alkottak volna, mely mellett évtizedekig védni lehetett volna a német mezőgazdaságot a legveszélyesebb versenytől, Amerika, Kelet-India s Oroszország versenyétől. Az agrár politika merevsége azonban tarthatatlanná tette a helyzetet s a monarchiáinkkal kötött vámszerződésben kimondott vámmérséklés kétségkívül csak első lépés a gabonavámok megszüntetése felé.

Ne ringassák hát magukat a magyar mezőgazdák illúziókban, ne bizakodjanak el, hogy a német piacokon előnyben lesznek versenytársaikkal szemben, ez az előny, ha megvalósul is, csak ideig-óráig fog tartani; azután a versenyben ismét nem lesz különbség köztünk és a gabonatermelő óriások közt.

Magyarországnak a gabonaneműek közül búzából és árpából van nagy fölöslege, különösen az előbbiből, mely mezőgazdaságunknak legfőbb terménye. A világpiaczen főleg három ország búzája hat döntőleg a búzaárak átalakulására, az Északamerikai Egyesült-Államoké, Oroszországé és Kelet-Indiáé. Ez utóbbi versenye a nyolczvanas években vált félelmissé. Az európai mezőgazdák megrémültek a váratlanul fellépő versenytárs térfoglalásától s a rémületet fokozta a sok cikk, értekezés, tanulmány az indiai búza versenyképességről, melyben utalva a keletindiai roppant vasutépítésekre s öntözési berendezésekre, az indiai búzakivitel mesés emelkedéséről hallottunk jóslatokat. A jóslatok nem teljesültek, ma már mindazok, a kik a helyzetet higgadtan mérlegelik, elismerik, hogy Kelet-India búzakivitele elérte a végső határt s nem kell további emelkedésétől tartanunk. Körülbelül ez a felfogás uralkodik Észak-Amerikára nézve is, sőt vannak, a kik azt állítják, hogy a nagy köztársaság búzakivitele évről-évre apadni fog s nemsokára teljesen meg fog szűnni. Részünkről, azt hiszszük, hogy az ily állításokban sok a túlzás, Amerika a búza-termelést csak azért szorította meg, mert az a rendkívül alacsony árak mellett nem igen fizette már ki magát. Innen az amerikai búzakivitel csökkenése, de ezzel szemben a kukoricza- és zabkivitel, mely a korábbi években egészen jelentéktelen volt, 1889-ben hirtelen nagy mérvet öltött. Ki ne látná a kettő között az okozati összefüggést? Amerika zabot és tengerit kezd kivinni, mert az jobban kifizeti magát, de javuljanak csak a búzaárak, Amerika vagy új földek eke alá fogásával, vagy a roppant tengeri- és zabföldek egy részének búza alá fordításával ismét elfoglalja elvesztett pozícióját Európa élelmezésében; csak hogy, tekintve saját népességének gyors növekedését, fölöslege sohasem fog többé annyira emelkedni, hogy újabb forradalmat idézne elő a gabonaárak alakulásában.

A három nagy versenytárs közül csak Oroszország az, melynek búzakisvitele folyvást emelkedik s aligha érte még el fejlődésének véghatárát. Az orosz vasuti tarifák 1889. évi átdolgozásához összeállított hivatalos anyag többek közt részletes tanulmányt tartalmaz Oroszország állásáról a nemzetközi gabonaforgalomban s e tanulmány igen becses adatokat közöl az orosz gabonakisvitel emelkedéséről. Az összes gabonaneműek évi kivitele ugyanis az 1867—71. évek átlagában 149⁴⁷ millió, 1872—76-ban 199⁵⁹ millió, 1877—81-ben 282⁵⁶ millió, 1882—86-ban 312³⁵ millió, 1887—88^{1/2}-ben pedig 447²⁵ millió pudot tett, a búzakisvitel pedig ugyanazon időszakokban 85⁸², 87³⁹, 124⁶⁶ és 177⁸⁹ millió pudra rügött. Igaz, hogy az utóbbi roppant emelkedés részben az 1887. és 1888. évi dús aratások múlt hatásának tulajdonítható, de azért az idézett számok mégis kétségbevonhatatlanul tanuskodnak az orosz gabonakisvitel állandó emelkedéséről.

De nemcsak azért érdekel bennünket Oroszország jobban, mint a másik két versenytárs, hanem földrajzi fekvésénél fogva is: mert bármennyire tökéletesedtek is a közlekedési eszközök s vált olcsóvá a nagy távolságokra való szállítás, a szomszédos fekvésnek még mindig megvan a maga előnye s a német piacokon, melyekre gabonánk első sorban utalva van, főleg a Németországgal szomszédos Oroszország versenyével kell megküzdenünk.

Oroszország mezőgazdasági termeléséről csak 1883 óta állnak rendelkezésre megbízható adatok. Az orosz központi statisztikai bizottság az aratási statisztikát mindjárt szervezésekor felvette ugyan munkaprogrammjába s az 1860—64. évekről tényleg gyűjtött is adatokat, de az első kísérlet nem sikerült, az adatok, melyeket közvetlenül a termelőktől szereztetett, annyira hézagosak és megbízhatatlanok voltak, hogy a begyűlt anyag fel sem dolgoztatott. A hetvenes évek elején a tartományok kormányzói köteleztettek, hogy a csárhoz fölterjesztett évi jelentéseikbe az aratásra vonatkozó adatokat is befoglalják. Ez alapon készült az 1870., 1871., és 1872. évek aratási statisztikája, mely a vetőmag mennyiségére is kiterjeszkedett; de természetesen csak megközelítő becslés értékével bírt s minthogy az aratás nem az egyes gabonaneműeket külön-külön, hanem csak az ősziakat és tavasziakat egy-egy összegben mutatta ki, nagyon csekély tájékozást nyújtott Oroszország mezőgazdasági termeléséről.

Az orosz aratási statisztikát csak a 80-as évek elején fektették szilárdabb alapra. 1881-ben megállapították az orosz földbirtok művelés-ágak szerinti megoszlását s az egyes termények által elfoglalt terület nagyságát, 1883 óta pedig megindult az átlagtermés és a vetőmag statisztikai felvétele is. Az adatokat jelenleg is a termelők szolgáltatják, a kiktől több, mint 150.000 kitöltött felvételi mintát gyűjtenek össze évenként a közigazgatási hatóságok. Ez adatokat a központi statisztikai bizottság alapos revízió alá veszi s az egyes termények területe alapján kiszámítja a termés abszolút nagyságát.

Az orosz hivatalos statisztika a termés eredményét dicséretes gyorsasággal dolgozza ki és teszi közzé; jelenleg már az 1890. évi termés főbb adatai is előttünk fekszenek s ezuttal már 8 év aratására tekinthetünk vissza.¹⁾ E kimutatások azonban nem ölelik fel

¹⁾ La recolte moyenne dans la Russie d'Europe. 1883—87. St. Pétersbourg 1888. Annuaire statistique de la Russie 1890. St. Pétersbourg 1890. Resultats généraux de la récolte en Russie 1889. St. Pétersbourg 1890. Resultats généraux de la récolte en Russie 1890. St. Pétersbourg 1891.

az összes mezőgazdasági terményeket, csak a gabonaneműek, hüvelyesek és a burgonya terméséről találunk adatokat. A kereskedelmi növények, melyek közül különösen a kender Oroszországra nézve nagy fontossággal bír, sem a takarmánynövények, melyek azonban a természetes kaszálók mellett csak alárendelt jelentőséggel bírnak, nincsenek kimutatva.

A bevetett terület nagyságát az 1881. évi adatok következőleg mutatják:

rozs	26,155.818 hektár	39 ⁰⁰ / ₀
őszi búza	2,730.314 »	4 ⁰⁷ / ₀
tavaszi búza	8,961.726 »	13 ³⁶ / ₀
búza együtt	11,692.040 »	17 ⁴³ / ₀
tengeri	602.252 »	0 ⁹⁰ / ₀
tönköly	385.445 »	0 ⁵⁸ / ₀
borsó	907.081 »	1 ³⁵ / ₀
tatárka	4,005.189 »	5 ⁹⁷ / ₀
köles	2,663.532 »	3 ⁹⁷ / ₀
árpa	5,037.090 »	7 ⁵¹ / ₀
zab	14,122.653 »	21 ⁰⁵ / ₀
burgonya	1,503.203 »	2 ²⁴ / ₀
összesen	67,074.303 ha.	100 ⁰⁰ / ₀

Megjegyzendő, hogy ez adatok csak a tulajdonképeni európai Oroszországra vonatkoznak. Finn- és Lengyelország nincs beszámítva. Nincsenek beszámítva a kaukázusi kormányzóságok sem, ellenben a permi, orenburgi és ufai kormányzóságok Ázsiában fekvő része be van foglalva. A mondott értelemben vett európai Oroszország összes területe Strelbitzky vezérőrnagy pontos számításai szerint 494,929.100 hektár, miből 359,694.000 hektár, vagyis 73⁵⁸/₀ áll gazdasági művelés alatt. Ebből 116,586.000 hektár szántóföld, 70,833.000 rét és legelő, 172,275.000 hektár pedig erdő. A fentebb kimutatott bevetett terület tehát az összes szántóföldnek csak 57⁵³/₀-át képezi, a fenmaradó 42⁴⁷/₀ a többi gazdasági termények s különösen az ugar közt oszlik meg. Az ugar Oroszországban, mint-hogy túlnyomólag a hármass nyomású rendszer van gyakorlatban, igen nagy szerepet játszik s az összes szántóföldnek évenként körülbelül 33⁰/₀-a marad ugarnak.

Valamennyi termés között a rozs foglal el legnagyobb területet. Nemcsak az orosz éghajlat zordonsága s a talajviszonyok okozzák ezt, hanem a földművelés fejletlensége is, mert még Dél-Oroszországban, a Fekete-földön is a rozstermelés túlnyomó a búza-termelés fölött. A 25 kormányzóság közül, mely az u. n. »Fekete-földet« (csernozém) alkotja, csak nyolczban, névszerint Orenburg, Taurisz, Besszarábia, Kherson, Podolin, Jekaterinoslaw s a Doni kozákoknál haladja meg a búzatermelés a rozst; ellenben a Fekete-föld északi részében, névszerint Orel, Tula, Riazán, Tambow, Penza, Simbirsk, Kazán és Ufa kormányzóságok területén egészen háttérbe szorul a rozs mellett.

A búzavetéseknek egy negyedrészt sem teszi az őszi búza, mert ez a rendkívüli téli hidegekben és hótakaró hiányában nagyon könnyen kifagy s így Oroszország legnagyobb részében czélszerűbb a tavaszi búza termesztése, daczára, hogy ez általában gyengébb átlagtermést szokott adni.

A zabbal bevetett terület jóval meghaladja a búzaterületet s körülbelül a kettő együtt éri el a rozs alá fogott területet. Tekintélyes az árpatérület is, azonban különösen két termés az, mely, tekintve jelentéktelenebb voltát, igen nagy területet foglal el. Ez a tatárka és köles, kivált az előbbi, mely egymaga majd akkora területet foglal el, mint Magyarország búza- és rozsterülete együttevve. Oroszország rozsterülete 24-szer, búzaterülete 4-szer, árpatérülete 5-ször, zabterülete pedig 13-szor akkora, mint Magyarországé.

Európai Oroszország gabonatermése (Lengyel- és Finnországon kívül) az utóbbi 8 év alatt a következő volt:

	1883-ban	1884-ben	1885-ben	1886-ban	1887-ben	1888-ban	1889-ben	1890-ben	1891-ben
	millió hektoliterekben								
Rozs....	193'51	242'80	247'31	233'65	262'39	239'15	194'47	237'41	231'34
őszi búza .	19'32	28'16	27'23	14'20	34'86	39'03	14'72	27'82	25'67
tavaszi búza	60'64	66'14	35'56	43'43	63'40	65'23	48'21	47'27	53'73
búza együtt	79'96	94'30	62'79	57'63	93'26	104'26	62'93	75'09	79'40
zab	202'45	176'22	137'14	200'82	218'02	191'84	172'53	190'71	186'22
árpa	47'87	47'32	35'32	47'06	59'18	55'64	40'77	57'53	48'84
tönköly .	3'71	4'18	2'96	3'81	3'08	3'21	3'61	3'89	3'68
tegeri .	6'89	5'76	6'11	8'03	4'58	7'39	4'02	8'51	6'42
borsó ...	7'09	5'44	3'85	6'82	6'79	7'59	5'35	5'42	6'04
tatárka ..	28'03	24'40	15'20	28'15	21'99	22'36	22'83	16'30	22'41
köles....	18'36	16'30	8'23	22'60	18'50	19'31	11'78	18'93	16'76
burgonya .	93'61	104'28	85'89	98'69	113'13	103'15	106'86	116'67	102'79

Nyolcz év rövidebb idő, semmint a közölt számokból határozott következtetést lehetne vonni az orosz mezőgazdaság fejlődésére, kivált ha tekintetbe vesszük a kontinentális orosz éghajlat véglelességét s szeszélyes hatását a termés eredményére. Az utóbbi és a megelőző négy évet állítva egymással szembe, a ránk nézve legfontosabb gabonaneműeknél a következő eredményt látjuk:

	átlagos termés		
	1883—86-ban	1887—90-ben	1887—90-ben több
búza	73'67 millió hl.	85'13 millió hl.	11'46 millió hl.
árpa	44'39 » »	58'28 » »	13'89 » »
rozs	229'32 » »	233'36 » »	4'04 » »
zab	179'16 » »	193'27 » »	14'11 » »

Az évi termés tehát mind a négy terménynél jóval nagyobb volt az utóbbi 4 év alatt. Százalékokban fejezve ki, a búzatermés 15'54⁰/o-kal, az árpatermés 31'29⁰/o-kal, a rozstermés 1'76⁰/o-kal, a zabtermés pedig 7'88⁰/o-kal volt nagyobb 1887—90-ben, mint 1883—86. évi időszakban. Igaz, hogy az 1887. s különösen az 1888. évi aratás rendkívül gazdag volt s rövid időszakot véne fel, már egy-két kiváló év is döntőleg hat az átlag alakulására; azonban kiváló orosz források szerint, melyek megbízhatóságában nincs okunk kételkedni, kétségtelen, hogy az orosz mezőgazdaság a legutóbbi évek alatt is sokat haladt. A föld megművelése jobb, a vetőmag megválasztása gondosabb s a modern gazdasági gépek és munkaeszközök használata mindinkább terjed.

Az előttünk fekvő adatok azonban az orosz gabonatermelésnek csak belterjes haladását mutatják. Az évi termés — kivéve az 1890. évi aratást — az 1881-ben megállapított terület alapján számítatván ki, a termésnek az a növekedése, mely a bevetett terület növekedéséből származik, nem jut benne kifejezésre. Pedig az kétség-

kivül nagyon tekintélyes, mert az orosz mezőgazdaság, a dolog természete szerint, még mindig sokkal inkább fejlődik külterjesen, mint belterjesen.

Minden valószínűség szerint a búza- és árpaterület az, mely az utóbbi évek alatt nagy mértékben növekedett. A búza nemcsak a rozstól hódított tért, hanem déli és délkeleti Oroszországban nagyterjedelmű szűz föld is törött fel a búza számára; úgy, hogy a hivatalos adatok az utóbbi évek alatt Oroszország búzatermését kétségkívül alacsonyabbnak tüntetik fel, mint a mekkora az a valóságban. Kiváncsian várjuk az egyes terményekkel bevetett terület újabb megállapítását, — az 1886. évi felvétel, melynek alapján számított az 1890. évi aratás, már jóformán elavul akkorra, mire napvilágot lát, — mert csak abból fogjuk megítélhetni az orosz verseny növekedésének arányait. A jelenleg rendelkezésre álló adatok erre nem elégségesek s tartunk tőle, hogy a ki mint szilárd alapra építi rájuk következtetéseit, nagyon könnyen illúziókba ringatja magát; annál inkább, mert a magyar aratási statisztika aligha nem az ellenkező hibában szenved s a búzaterületet nagyobbnak mutatja a valóságnál. Hivatalos statisztikánk szerint a szorosabb értelemben vett Magyarország learatott búzaterülete 1871-ben 1,883.574 hektár volt; husz év múlva, vagyis 1890-ben már 2,978.699 hektár. Lehet-e hazai viszonyaink között a búzaterületnek ekkora terjeszkedése? Vagy ha az 1881. évet vesszük, a mióta Oroszországban az egyes termények területe változatlan térfogattal vétetik fel, hazánkban a búzaterület 2,533.613 hektárral volt kimutatva, 445.086 hektárral, vagyis 17⁵⁰/₁₀₀-kal kevesebbel, mint 1890-ben. Ha valóban ily nagy volt a magyar búzaterület növekedése, mekkora lehetett Oroszországban, hol a területnek jóval kisebb része van kultúra alá fogva s délkeleten roppant gyepterületeket lehet feltörni.

Oroszország azonban csak óriás területénél fogva félelmes versenytárs, mezőgazdaságának elmaradottságát és primitív voltát a rendkívül alacsony átlagtermés a legékeesszólóbban bizonyítja. Az átlagos termés ugyanis hektáronként hektoliterekben 1883. óta következő volt:

	1883-ban	1884-ben	1885-ben	1886-ban	1887-ben	1888-ban	1889-ben	1889-ben
rozsa	7'40	9'28	9'46	8'93	10'03	9'14	7'43	9'08
őszi búza ..	7'08	10'17	9'97	5'20	12'77	14'29	5'39	10'19
tavaszi búza	6'77	7'38	3'97	4'85	7'07	7'28	5'38	5'28
búza együtt	6'81	8'07	5'37	4'93	8'40	8'92	5'38	6'42
árpa	9'50	9'39	7'01	9'34	11'75	11'05	8'09	11'42
zab	14'35	12'48	9'71	14'22	15'44	13'58	12'22	13'50
tengeri	11'44	9'57	10'15	13'33	7'61	12'28	6'67	14'19
tönköly	12'24	10'86	7'70	9'90	7'97	8'35	9'39	10'11
borsó	7'82	6'00	4'24	7'52	7'48	8'36	5'88	5'96
tatárka	7'00	6'09	3'80	7'03	5'49	5'58	5'70	4'07
köles	6'89	6'12	3'10	8'48	6'94	7'25	4'42	7'11
burgonya ..	62'28	69'38	57'15	65'66	75'27	68'63	71'10	77'62

Összehasonlításul ide iktatjuk a négy fő gabonanevelő a magyarországi átlagos termést, a mely tudvalevőleg szintén jóval gyengébb, mint a nyugot-európai intenzív kulturájú országok átlagtermése:

	Búza	Rozs	Árpa	Zab
1883-ban . . .	12'25 hl.	12'87 hl.	14'24 hl.	18'16 hl.
1884-ben . . .	13'73 »	13'70 »	16'57 »	20'23 »

	Búza	Rozs	Árpa	Zab
1885-ben . . .	14 ⁶³ hl.	13 ⁰⁰ hl.	18 ³⁰ hl.	18 ⁴⁸ hl.
1886-ban . . .	13 ¹¹ »	11 ⁷³ »	12 ⁷⁸ »	18 ⁴⁰ »
1887-ben . . .	18 ⁵² »	16 ¹⁰ »	19 ⁵⁶ »	20 ⁷³ »
1888-ban . . .	17 ²⁸ »	13 ⁴⁵ »	16 ²⁰ »	19 ⁰⁶ »
1889-ben . . .	11 ³² »	11 ⁹⁸ »	12 ⁰⁸ »	15 ¹¹ »
1890-ben . . .	17 ⁵¹ »	16 ²⁹ »	18 ⁵¹ »	18 ⁹¹ »

Ha az őszi és tavaszi búzát együttvéve tekintjük, még a rendkívül gazdag 1888. évben sem közelítette meg az orosz átlagtermés, a mi leggyengébb átlagtermésünket, az 1889. évit. Ugyanezt látjuk a rozsnál és árpánál is; a zabnál már nem oly nagy a különbség.

Az egyes évek termése közt Oroszországban is nagy a különbség, a mi részint az erősen kontinentális éghajlat végtelenségének, részint a külterjes gazdálkodásnak szükségképi következménye. A nyolcz év termésének átlagához hasonlítva, az egyes évek aratása következő volt:

	Rozs	Őszi búza	Tavaszi búza	Búza átlag- a nyolcz évi átlagos termést 100-nak véve	Zab	Árpa
1883	84	75	113	101	109	98
1884	105	110	123	119	95	97
1885	107	106	66	79	74	72
1886	101	55	81	72	108	96
1887	113	136	118	124	117	121
1888	103	152	121	131	103	116
1889	84	57	90	79	93	83
1890	103	109	88	95	102	118

Legcsekélyebb az ingadozás a rozsnál, legnagyobb ellenben az őszi búzánál, hol például az 1886. és 1889. évi termés jóformán csak egy harmadát tette a 1888. évi nagy termésnek.

Nem érdektelen ránk nézve az a kérdés sem, hogy a jó aratás nálunk és Oroszországban mennyiben található; mert világos, hogy ha nálunk ugyanakkor van jó termés, a mikor Oroszországban termésünket kevésbé jó áron adhatjuk el, mintha Oroszországban, csak középszerű vagy gyenge termés volna. Ha az évek során végig tekintünk, mindjárt szemünkbe tűnik, hogy a találkozás nem ritka eset, 1873-ban és 1879-ben egyaránt silány volt a termés nálunk és Oroszországban, 1882-ben, 1887-ben és 1888-ban pedig az aratás mindkét országban fényesen ütött ki. Hosszabb időről a hézagoss adatok nem engednek pontos összehasonlítást, álljon itt a legutóbbi 8 évről egy kimutatás, mely főterményünk, a búza évi termésének változó képét tünteti fel. Bár az árak alakulására a fogyasztó országok aratása ép oly befolyással van, mint az export országoké, ezuttal hazánk mellett csak három nagy versenytársunkat, Oroszországot, Amerikát és Kelet-Indiát mutatjuk be.

	Magyar- ország búza-termése az 1883-90.	Orosz- ország	Északamerikai Egyes.-Államok évi átlagos termés	Kelet-India százalékában
1883-ban	77	101	96	—
1884-ben	91	119	117	113
1885-ben	97	79	81	113
1886-ban	88	72	104	93
1887-ben	124	124	104	104
1888-ban	116	131	95	95
1889-ben	80	79	112	93
1890-ben	126	95	90	98

Nyolcz év közül négyben találkozok meglehetősen az aratás minősége nálunk és Oroszországban, a gyenge termésű 1886-ban és 1889-ben s a jó termésű 1887-ben és 1888-ban, azzal a különbséggel, hogy nálunk az 1889. évi aratás rosszabb volt, mint az 1886. évi, az 1887. évi pedig jobb volt az 1888. évinél, míg Oroszországnál az ellenkezőt látjuk.

Az orosz aratási statisztika az 1883—87. évekről kormányzóságok szerint kimutatja, hogy az egyes terményekből a learatott területnek hány százaléka adott középén aluli, közép és középén felüli termést. Az egész országra nézve (Finn- és Lengyelországon kívül) az adatok következőleg alakultak:

	1883-ban	1884-ben	1885-ben	1886-ban	1887-ben	1883—87-ben Átlag
Rozs:						
középén aluli	63·03 %	33·64 %	25·45 %	36·16 %	17·27 %	35·19 %
közép	15·49 »	16·30 »	28·03 »	18·86 »	13·57 »	18·45 »
középén felüli	21·48 »	50·05 »	46·52 »	44·97 »	69·17 »	44·46 »
Őszi búza:						
középén aluli	74·17 »	12·62 »	13·42 »	89·62 »	9·40 »	39·84 »
közép	10·54 »	19·63 »	33·46 »	2·54 »	1·92 »	13·62 »
középén felüli	15·29 »	67·75 »	53·11 »	7·84 »	88·69 »	11·54 »
Tavaszi búza:						
középén aluli	19·68 »	12·55 »	78·68 »	72·99 »	38·91 »	44·56 »
közép	24·60 »	1·01 »	11·17 »	4·61 »	0·10 »	8·28 »
középén felüli	55·72 »	86·44 »	10·15 »	22·50 »	60·99 »	47·16 »
Árpa:						
középén aluli	37·38 »	35·44 »	78·47 »	37·22 »	13·54 »	40·41 »
közép	21·31 »	25·68 »	12·64 »	19·15 »	4·03 »	16·55 »
középén felüli	41·30 »	38·97 »	8·89 »	43·63 »	82·42 »	43·04 »
Zab:						
középén aluli	16·16 »	69·53 »	90·18 »	21·96 »	11·98 »	41·96 »
közép	25·47 »	6·15 »	7·15 »	19·71 »	4·48 »	12·59 »
középén felüli	58·37 »	24·32 »	2·67 »	58·33 »	83·54 »	45·45 »

Még érdekesebb az a kimutatás, mely feltünteti, hogy az egyes terményeknél a learatott területnek hányadrészén tette a termés egy rendes középtermésnek 5—15, 15—25, stb. százalékát. Ezt az orosz hivatalos kiadvány 1883-tól 1887-ig az egyes évek szerint mutatja ki, mi azonban helykimélés végett csak az említett 5 év átlagátközzöljük:

A termés nagysága	Rozs	Őszi búza	Tavaszi búza	Árpa	Zab
Középén aluli és pedig:	az illető terménnyel bevetett összes terület százalékában				
5—15	12·58	7·22	7·43	12·99	16·81
15—25	10·84	4·93	7·74	8·06	12·76
25—35	4·28	5·30	1·43	3·96	3·49
35—45	1·63	10·11	10·76	5·28	3·71
45—55	2·69	1·52	5·72	6·12	3·46
55—65	1·62	5·21	11·15	1·93	0·71
65—95	1·55	5·56	0·32	2·06	1·03
Közép:					
95—105	18·45	13·62	8·28	16·55	12·59
Középén felüli és pedig:					
105—115	22·22	11·56	8·95	16·96	16·84
115—125	13·44	13·24	11·11	7·97	14·44
125—135	5·98	6·41	6·10	2·01	9·42
135—145	2·09	3·32	3·59	10·42	2·86
145—155	1·63	2·98	0·44	1·71	1·16
155—165	1·00	4·01	11·88	0·21	0·59
165-ön fölül	0·08	5·02	5·08	3·77	0·12

Ezek az adatok tüntetik fel igazán az orosz mezőgazdaságban uralkodó roppant végleteességet. Öt évi átlagban a learatott rozsterületnek 12⁵⁸, árpaterületnek 12⁹⁹, zabterületnek pedig 16⁸¹/o-a, csak 5—15⁰/o-át adta egy rendes középtermésnek, a mi pedig, a mint fentebb láttuk, Oroszországban rendkívül alacsony. E szerint több mint 3 millió hektár rozsterületen öt év átlagában a hektáronkinti termés egy hektolitert sem tett, jóval kevesebbet, mint a mennyi a vetőmag. Ugy, hogy azt a területet, melyen a termés csak 5—15⁰/o-ára rúgott a középtermésnek, bizvást tekinthetjük elemi csapás folytán kiveszett vetésnek. De még a 25⁰/o-on aluli termés is határozottan inséges termés s valóban megdöbbentő, hogy Oroszországban a többször említett öt év átlagában a rozsvetésekből 6¹² millió, a búzavetésekből 1⁶⁹ millió, az árpavetésekből 1⁰⁶ millió, a zabvetésekből pedig 4¹⁶ millió hektár egy rendes középtermésnek 25⁰/o-át sem érte el.

Némi előnyünk Oroszország felett a nemzetközi versenyben, hogy korábban aratunk s gabonánkat hamarább vihetjük piacra. Ma már azonban annak a körülménynek sincs valami nagy értéke, mert Ausztrália és Kelet-India, melyek újabban szintén számot tesznek Európa élelmezésében, még sokkal korábban aratnak, mint mi. A fentebb említett orosz tanulmány a búza aratásának idejére nézve érdekes összeállítást közöl, melyet mi is átvesszünk. Ausztráliában, Új-Seelandban, Chili és az Argentini köztársaság egy részében a búza aratás januárra esik; Kelet-Indiában februárban kezdődik s márcziusban végződik; Mexicóban, Egyiptomban, Persiában és Szíriában áprilisban aratnak. Májusban folyik az aratás Chinában, Japánban, Kis-Azsia északi részén, Tunisban, Algírban és Marokkóban; júniusra esik Kaliforniában, Spanyolországban, Portugáliában, Olaszországban, Görögországban és Dél-Franciaországban; július a búza aratás ideje Magyarországon, Franciaország egyéb részében, Dél-Németországban, Amerikában, Oroszország déli vidékein s az Éjszakai Egyesült-Államok legnagyobb részében; augusztusra marad a búzaaratás nyugoti és közép Oroszországban, északi Németországban, Belgiumban, Németalföldön, Angliában, Dániában s Kanada déli részén; szeptemberben aratják a búzát Skóciában, Norvégiában, Svédországban s Oroszország és Kanada északi részében s minthogy Skóciában néha még októberben is aratják a búzát, Ausztráliában és az Argentini köztársaságban pedig aratását már decemberben megkezdik, csak az egy november hónap marad, a mikor a földkerekségen sehol sem folyik búzaaratás.

Az orosz hivatalos statisztika a vetőmeg mennyiségét is közli. Saját aratási statisztikáinknak az is egy lényeges hibája, hogy a vetőmag kimutatását mellőzi, holott ez a fogyasztásra és kivitelre szolgáló gabonamennyiség kiszámításánál nagyon fontos tényező.¹⁾

Keleti Károlynak hazánk élelmezéséről irt nagyszabású munkájában az emberi táplálkozásra szolgáló terményekre nézve a vetőmag mennyisége is ki van ugyan mutatva, de nem tudjuk, hogy az adatok hogy gyűjtettek s mennyire megbízhatók; mert nálunk, hol a kis és középbirtokon a kézzel s a nagy birtokon a géppel való vetés az általános s a két vetésmód a vetőmag mennyiségére

¹⁾ A földmívelési miniszterium statisztikai hivatalának azt az eljárását sem tartjuk egészen helyesnek, hogy a holdankinti átlagos jövedelmet a vetőmag levonása nélkül számítja.

roppant különbséggel jár, nagyon nehéz csak megközelítőleg is helyes adatokhoz jutni.

Oroszországban a vetőmag az 1883—87. évek átlagában következő mennyiséget tett.

	A vetőmag összes mennyisége	A vetőmag hektáronként
rozs	50,753.640 hl.	1'56 hl.
őszi búza . .	4,683.630 »	1'71 »
tavaszi búza .	12,906.390 »	1'44 »
búza együtt	17,590.020 hl.	1'50 hl.
árpa	10,593.030 »	2'10 »
zab	55,413.330 »	3'92 »
tengeri . .	254.940 »	0'42 »
tönköly . .	1,075.410 »	2'79 »
borsó . . .	1,450.680 »	1'60 »
tatárka . . .	7,495.110 »	1'87 »
köles . . .	1,210.860 »	0'45 »

A rozból, búzából, sőt az árpából is hektáronként elvetett mag nekünk nagyon kevésnek tetszik, ha ugyan a rendkívül alacsony átlagtermés nem éppen a túlságos ritka vetésnek következménye.

Hogy az egyes években a főbb gabonaneműeknél a termés az elvetett magnak hányszorosát tette, a következő kimutatásból derül ki.

	1883-ban	1884-ben	1885-ben	1886-ban	1887-ben	Átlag 1883—87-ben
Rozs	3'8	4'8	4'8	4'6	5'2	4'6
Őszi búza . .	4'2	6'0	5'8	3'0	7'4	5'3
Tavaszi búza .	5'4	5'4	3'7	5'8	6'7	5'6
Árpa	4'5	4'4	3'3	4'6	5'6	4'5
Zab	4'0	4'8	4'3	3'7	4'1	4'0
Tönköly . . .	4'2	3'9	2'8	3'6	3'1	3'5
Tatárka . . .	3'7	3'3	2'0	3'8	2'9	3'1

Legkedvezőbb az arány a búzánál, de még ennél is csak egyes években kielégítő.

Eddigi kimutatásainkban csak a szűkebb értelemben vett Oroszországra szorítkoztunk, mert Lengyelországra, vagyis az úgynevezett Visztulakormányzóságra a hivatalos aratási statisztika kezdetben nem terjeszkedett ki. 1888. óta azonban erről is gyűjtetnek adatok s teljesség okáért ez adatokat is ide iktatjuk:

Orosz-Lengyelország aratása:

	1888-ban	1889-ben	1890-ben
rozs	16,884.000 hl.	13,222.000 hl.	16,028.000 hl.
őszi búza . . .	4,977.000 »	3,486.000 »	4,364.000 »
tavaszi búza . .	90.000 »	58.000 »	93.000 »
búza együtt .	5,067.000 hl.	3,544.000 hl.	4,457.000 hl.
zab	12,252.000 »	7,664.000 »	12,688.000 »
árpa	4,088.000 »	2,744.000 »	4,324.000 »
borsó	1,355.000 »	822.780 »	1,862.000 »
tatárka	1,164.000 »	1,219.000 »	1,101.000 »
köles	342.100 »	348.000 »	375.000 »
burgonya . . .	55,326.000 »	56,772.000 »	61,563.000 »

Az egész Oroszország termése tehát a négy fő gabonaneműből következő volt:

	1888-ban	1889-ben	1890-ben
búza	109,330.000 hl.	66,474.000 hl.	81,551.000 hl.
rozs	356,037.000 »	207,689.000 »	253,466.000 »
árpa	59,428.000 »	43,517.000 »	61,886.000 »
zab	204,094.000 »	180,193.000 »	203,397.000 »

Az 1890. évi aratás eredményéről közzétett füzetben még egy kimutatást találunk, a szalma- és szénatermésről. Már maga a szemtermés megállapítása igen sok nehézséggel jár, úgy, hogy a legtökéletesebb aratási statisztika adatait is alig tekinthetjük egyébnek megközelítő becslésnél, annál több kétely fér a szalmatermés helyes megállapíthatásához. A magyar statisztika is megpróbálkozott ezzel, de csakhamar belátta a kísérlet eredménytelenségét s már régóta lemondott a szalma mennyiségének kutatásától, a mely pedig részint a takarmányozás, részint a trágyakészítés szempontjából igen nagy fontossággal bír.

Az orosz szalma- és szénatermés nagyságát az 1890. évről (Orosz-Lengyelországot is beszámítva) a hivatalos kimutatás következőleg mutatja ki:

Szalma:

őszi rozs	240 ⁵⁵	millió mm.
tavaszi rozs	2 ⁹²	» »
őszi búza	29 ⁶⁴	» »
tavaszi búza	40 ⁹⁷	» »
zab	108 ³⁷	» »
árpa	42 ⁰⁵	» »
tönköly	2 ⁴⁰	» »
tatárka	18 ⁰²	» »
köles	17 ²¹	» »
tengeri	6 ⁷⁶	» »
borsó	8 ¹⁶	» »

Széna:

öntözött réteken	111 ¹³	» »
nem öntözött réteken	248 ³⁴	» »

Ha ez adatokat Oroszország állatlétszámával hasonlítjuk össze és tekintetbe vesszük, hogy a mesterséges takarmány termesztése még csak igen csekély, kitűnik, hogy Oroszországban az állatok takarmányozása még igen hiányosan történik s a helyes gazdálkodásnak éppen legfontosabb alapföltétele hiányzik.

Dr. Vargha Gyula.

A horvát kvóta.¹⁾

A Magyarország és Horvát-Szlavonországok közti viszonyokat rendező 1868:XXX. t.-cz. alapvető a pénzügyekre nézve is, Kimondja, hogy a társországok azon költségekhez, melyeket egyfelől a magyar korona országai s ő Felsége többi országai,

¹⁾ Mutatvány a »Közigazdasági és Statisztikai évkönyv« 1891. évi és legközelebb megjelenendő V-ik évfolyamának az »állami pénzügyet« tárgyaló fejezetből.

másfelől maguk a magyar korona összes országai között fennálló közös-
ügyek igényelnek, adóképeségük arányában kötelesek járulni. Ez az
adóképeségi arány, ugyanazon adatok szerint, melyeknek alapján
a magyar korona országainak a közösügyek költségeihez való hozzá-
járulási aránya Ausztriával szemben 10 évre meghatározottatott
(1878-ig), ugyanazon időre Magyarországra nézve 93'5,592.201 Horvát-
Szlavonországokra nézve pedig 6'4,407.799⁰/₀. Minthogy azonban
Horvát-Szlavonországok azt az összeget, mely ezen adóképeségi
kulcs szerint a közösügyek költségeiből rájuk esnék, összes tiszta
jövedelmeikből ez idő szerint csak úgy fedezhetnék, ha a beligazga-
tásukra szükséges összegek nagyobb részét is átadnák: Magyar-
ország beleegyezik, hogy Horvát-Szlavonországok jövedelmeiből
mindenekelőtt bizonyos összeg, a mely ezen országok beligazgatási
költségeire időnként egyezményileg megállapittatik, vonassék le, s a
beligazgatási szükséglet fedezése után fenmaradt összeg fordít-
tassék a közösügyek igényelte költségekre. Ehhez képest a jelzett
első 10 évre a társországok beligazgatási szükségleteire évi
2,200.000 frt. állapittatott meg. Ezen összeg mindenekelőtt Horvát-
Szlavonországok egyenes és közvetett adóinak és egyéb közjövdel-
meinek 45⁰/₀-ával fedeztetik és a horvát-szlavon országos, illetőleg
valamely törvényhatósági pénztárba, 55⁰/₀ pedig a közös költségek
fedezésére a közös magyar kincstárba szolgáltatandó be. A bor- és
hús fogyasztási adók továbbra is kizárólag a horvát-szlavon községi
kiadások fedezetére szolgálnak, viszont a határvám-jövedelmek a
közös kincstárt illetik és így megosztás alá nem esnek. »A föld-
tehermentesítési pótlék a földtehermentesítési országos adósság
teljes törlesztéseig Horvát-Szlavonországokat illetőleg továbbá is
ezen országok földtehermentesítési igazgatósága által kezeltetik
s a pénzügyi igazgatóság által azon igazgatóság pénztárába szol-
gáltatik át. A magyar korona országainak közös jótállása mindazon-
által ezen földtehermentesítési adósságra nézve ezentúl is fennmarad
s az e célra netalán szükségelt segély a közös kincstárból az eddigi
mód és gyakorlat szerint előlegeztetik.« (21. §.)

Ezen rendezéshez képest az első négy évben a horvát-szlavon
kvótaviszonyok a következőleg alakultak:

Évben	Horv.- Szlav. orsz. tiszta bevétele	45 ⁰ / ₀ bel- igazgatási költsé- gekre	55 ⁰ / ₀ közös költ- ségekre	A társorszá- gok által fe- dezendő kö- zös kiadások	Nem fedeztek tehát
	e z e r f o r i n t o k b a n				
1869	3.790	1.705	2.084	4.641	2.557
1870	4.613	2.076	2.537	4.936	2.399
1871	4.511	2.030	2.481	6.210	3.729
1872	5.403	2.431	2.972	6.094	3.122

A társországok tiszta bevételeinek 45%-a nem érte tehát el az első három évben a 2,200.000 frttal biztosított beligazgatási általányt és mivel ezen összeg kiegészítésére Magyarország 1869-ben 495, 1870-ben 124 és 1871-ben 170 ezer frtot pótolta; az utolsó rovatban az illető évekről kimutatott azon összegekhez, melyeket Magyarország a társországok helyett viselt, még hozzáadandók eme különbözetek, úgy hogy Magyarország 1869-ben 3,052.000, 1870-ben 2,523.000 és 1872-ben, 3,899.000 frtot pótolta a megtérítésre való igény nélkül Horvát-Szlavonország helyett. Ez azonban nem tartóztatta a társországokat, hogy 1873-ban, mihelyt kitünt, hogy a tiszta bevétel 45%-a 1872-ben a 2,200.000 frtot meghaladja, a 10 évre megállapított ezen általány helyett ezentúl, ama százalék kifizetését sürgessék. 1873-ban az 1868-iki egyezmény pénzügyi része a XXXVI. t.-cz. által ily értelemben módosult is, még pedig 1873. január 1-étől, 1878. végeig terjedő érvénnyel; ezen felül megállapított, hogy a Belovár megyében az egyenes adókkal beszedett papi bérek megosztatlanul Horvát-Szlavonországnak adatként ki, még pedig 1872-től fogva.

Nemsokára ezen revízió után új bonyadalom keletkezett. Az 1873: XXVIII. t.-cz. értelmében a katonai határőrvidék egy része Horvát-Szlavonországgal közigazgatásilag egyesítettett, másik része pedig katonai kormányzat alatt maradt. Ama részek beligazgatási költségeit egyelőre Magyarország viselte, úgyszintén külön közösügyi kvótarást is vállalt érettök, mely 0.4%-nyi praecipuummal kezdődött és mire a polgárosítás befejeztetett, a most is fennálló 2%-nyi praecipuumra emelkedett, úgy, hogy a magyar kvóta 31.4%-át teszi a monarchia közösügyi költségeinek. Tévedésből megtörtént azonban, hogy a határőrvidék polgárosított részeiből melynek említett terheit Magyarország viselte, a befolyt indirekt adók (só, dohány, lotto, bélyeg) nem úgy, mint az egyenes adók, tisztán Magyarországnak tartattak fenn, hanem megosztás alá vonattak. Az 1873-iki leszámolást a magyar országgyűlés helybenhagyta már, mikor ezen tévedés kiderült és így a társországok az említett czimeken illetéktelenül 286.945 frtot kaptak; az 1874—75. évekre illetéktelenül kifizetett 515.508 frt. azonban reklamáltatott a társországok irányában még mielőtt a magyar országgyűlés a helyesbített leszámolást elintézte volna. 1876-tól fogva a társországok már nem kaptak 45%-ot ama határőrvidéki bevételekből. Vitatták és fentartották folyton ebbeli igényüket, a mi egyik tényezője volt az anyaország és Horvátország közt éveken át fennállott feszült viszonyoknak.

Ezen vitás kérdést a pénzügyi egyezmény megújításakor tisztázni kellett; de a rendezés nem történhetett meg 1878. elejére, a meddig az első pénzügyi egyezmény érvénye terjedt. Meg kellett azt hosszabbítani 1879. végéig, egyfelől azért, mert Magyarország és

Ausztria közös költségeinek mily arányban való új megosztása akkor még nem volt megállapítva; pedig az ezen arány kiszámítására szolgáltatott adatok képezik egyuttal alapját annak az arálynak, mely szerint a magyar korona országai közös költségeit Magyarország és a társországok viselni tartoznak. Hasonló okból kellett az 1889-iki revízió alkalmával meghosszabbítani az eredetileg 1888. végeig érvényes pénzügyi egyezményt és 1890-el kezdeni az új megosztási kulcs alkalmazását. De szükséges volt másfelől annak idején az 1868, illetőleg az 1873-iki pénzügyi egyezmény érvényét 1880. elejéig meghosszabbítani azért, mert az előbb említett határörvidéki bevételek megosztásának, valamint a horvát tanulmányi s vallásalapra vonatkozó leszámolásnak ügye hosszas tárgyalásokkal járt. Végre abban történt megegyezés (1880: LIV. t.-cz.), hogy a multa nézve az említett két czímen támasztott követelések, melyeket a magyar országos küldöttség 2,286.799 frtra, a horvát országos küldöttség viszont 1,105.886 frtra tett, kölcsönösen kiegyenlítetteknek veendőék. Azon arány, mely szerint a magyar korona összes országai a közösügyi költségeket 1887. végéig viselni tartoznak, a magyar-osztrák kvóta kiszámítására szolgáltatott adatok alapján, Magyarországra nézve 94.4,299.011, Horvát-Szlavonországra nézve pedig 5.5,700.989%-kal állapítatott meg; tényleg azonban a társországok tiszta közjöveldelmeinek 45%-a átadandó a beligazgatási költségekre, 55%-a pedig a közös költségek fedezésére marad. Ezen fölül a szállítási adó s bélyegilleték fejében 20.000 frt. évi általányban részesülnek a társországok. A bor- és hufogyasztási adók, valamint a Belovár megyében szedett papíbérek továbbra is teljesen átadatnak a társországoknak; a polgárosított, de közigazgatásilag még nem egyesített határörvidékből eredő jövedéki bevételek, a hadmentességi adó és a vámbevételek tisztán a közös magyar kincstárt illetik.

Az 1873-ban és 1880-ban ekként megállapított pénzügyi egyezmények szerinti megosztásról a magyar országgyűlés eddig csak 1888-ig (bezárólag) hagyta helyben a leszámolásokat. Ezek főeredményét az itt következő összeállítás tünteti ki. Megjegyzendő, hogy a beligazgatási költségekre itt kimutatott részesítés csak a tiszta bevételek 45%-át képviseli, a többi részben imént említett dotáció, valamint a polgárosított határörvidék beligazgatási költségeire fizetett általány itt figyelmen kívül maradt. Megjegyzendő továbbá, hogy »a társországok által fedezendő közös kiadások« alatt azon összegek értetnek, melyekkel Horvát-Szlavonországok a magyar korona összes országainak közös költségei fedezéséhez 1869-től 1879-ig (bezárólag) 6.4,407.799%- erejéig, 1880-tól fogva pedig 5.5,700.989%- erejéig hozzájárulni tartoztak volna. A horvát-szlavonországi tiszta közjöveldelmeknek e czélra fenmaradt 55%-a azonban a kiszámított hozzájárulást nem fedezte és pedig azon összegek erejéig, melyek

a következő összeállítás u'olsó rovatában foglaltatnak, a mely igen tetemes összegeket tehát Magyarország pótolta, de a társországek azokat az 1868 : XXX. t.-cz. 27. §-a szerint megtéríteni nem kötelesek.

A Magyarország és Horvát-Szlavonországok közt 1873—1888. évekről történt leszámolásokból:

Évben	Horv.- Szlav. orsz. tisztá bevétele	45% bel- igazgatási költsé- gekre	55% közös költ- ségek	A társorszá- gok által fe- dezendő kö- zös kiadások	Nem fedeztek tehát
e z e r f o r i n t o k b a n					
1873	5.457	2.455	3.001	7.670	4.669
1874	5.668	2.551	3.118	7.859	4.741
1875	5.909	2.659	3.250	7.774	4.524
1876	6.330	2.848	3.481	8.406	4,925
1877	7.141	3.213	3.927	8.757	4.830
1878	7.233	3.255	3.978	10.298	6.320
1879	7.813	3.516	4.297	9.265	4.968
1880	7.928	3.568	4.360	8.390	4.030
1881	7.955	3.578	4.375	8.747	4.372
1882	8.248	3.711	4.536	9.379	4.842
1883	8.346	3.756	4.590	8.818	4.228
1884	8.454	3.804	4.650	9.600	4.951
1885	8.481	3.817	4.665	9.439	4.774
1886	8.402	3.781	4.621	9.189	4.568
1887	8.593	3.867	4.726	10.039	5.363
1888	8.905	4.007	4.898	9.508	4.610

Az 1889-ik évi megosztás még az 1890-ig meghosszabbított érvényű 1888 : LIV. t.-cz. szerint történik. Az 1889 : XL. t.-cz. megállapítja az új pénzügyi egyezményt 1890. január 1-től kezdve azon időre, a meddig a monarchia két államának közösgyi kvótája tart vagyis 1897. végéig. Az adóképeségi arány szerint ezen időre a magyar korona országainak közös költségeihez Magyarország 92'064.804, Horvát-Szlavonországok pedig 7'935.195 0/0-kal kötelesek hozzájárulni. Megállapittatik azonban, hogy a társországek összes közjövödelmeinek tisztá bevételeiből — kivévén azokat, melyek már az előbbi egyezmények szerint sem estek megosztás alá, hanem osztatlanul egyrészt a társországeknek adattak ki, másrészt a közös kincstárba folytak be — 560/0 a közös költségek fedezetére, 440/0 pedig a társországek beligazgatási költségeire fordítandó. Történt pedig ez utóbbi részesítésnél, az egy százalékkal való leszállítás azért, mert a társországek 1890-től fogva egyfelől oly adóból (nyereményadó) is kapnak részt, mely eddig megosztás alá nem került, másfelől a fogyasztási adók és a bélyegilletékekből eredő bevételek a társországekra nézve az eddiginél előnyösebb módon osztatnak meg; végre a vasuti és gőzhajózási adó s bélyegilleték fejében 1889. végéig járt 20.000 frtnyi általány helyébe 130.000 frt. állapittatott meg. Sokkal többnek jelentkezően ezek szerint a társországeknek

autonom ügyeire eső fedezet, a horvát-szlavon országos küldöttség hozzájárult az addigi 45%-os részesítésnek egy százalékkal való leszállításához. minélfogva a közös költségek fedezetére 56% maradt.

Az 1889-ik évi egyezmény különben más újítást is teremt. Addig a polgárosított határőrvidék beligazgatási szükségleteire a horvát-szlavon kormány évenként 2,200.000 frtos átalányt kapott Magyarországtól, ellenben a határőrvidéki közjövödelmek megosztatlanul a közös magyar kincstárba folytak; 1890-től fogva ellenben ama határőrvidéki beligazgatási átalány elmarad, de a határőrvidéki közjövödelmek szintén a 44 : 56%-os megosztás alá kerülnek. Az új egyezmény hatása az eddigiek szerint abban nyilvánul, hogy míg a társországek beligazgatási költségeire kaptak az 1889-iki költségvetés szerint, a határőrvidéki 2,200.000 forintnyi átalánynyal együtt 6,063,530 frtot és 1890-re ugyanezen összeg szavaztatott meg (az előirányzat még az új egyezmény létrejötte előtt készült) 1891-re már 6,254.325 frt. vétetett a költségvetésbe.

Alig mult el egy év az új egyezmény létrejötte után, mikor a társországekkel fennálló pénzügyi viszony újabb módosítása vált szükségessé. Az 1868 : XXX. t.-cz.-nek ezen fejezet elején idézett 21. §-a arról rendelkezik ugyan, hogy a földtehermentesítési pótlék Horvát-Szlavonországban a földtehermentesítési adósság törlesztéseig továbbá is a földtehermentesítési igazgatóság pénztárába szolgáltatandó át és hogy a magyar kincstár, ha a pótlék jövedelme az adósság évi szükségletére nem elegendő, az eddigi mód szerint előlegeket ad. 1884-ig a horvát-szlavon földtehermentesítési alap 20 éven át passiv volt és mindig előlegekre szorult; nemsokára, a mint ezen alapnál felesleg támadt, a társországekban azon igény hallatszott, hogy a földtehermentesítési pótlék egész összegében azon alap igazgatóságának pénztárába szolgáltatandó. A horvát-szlavon országos bizottság 1889-ben a pénzügyi egyezmény megújítása alkalmával, már fölemlítette ezen igényt, de a kérdés külön tárgyalásra utaltatott. 1890. december közepén országos bizottságok küldettek ki a rendezés előkészítése végett.

A magyar országos bizottság felfogása szerint a horvát-szlavon földtehermentesítési alap csakis gyűjő és fizető pénztár, mely az adósság céljaira szükséges összegekkel ellátandó s benne azért felesleg nem is lehet. Az előbb említett 21. §. azon intézkedése tehát, hogy a földtehermentesítési pótlék egészében a földtehermentesítési pénztárba szolgáltatandó, többé fenn nem tartható. Minthogy azonban ama pótléket ez idő szerint le nem lehet szállítani, leghelyesebb azt a törzsadókkal egyesíteni s az egész bevételből fedezni a földtehermentesítési adósság évi szükségletét, minél fogva felesleg amaz alapnál nem keletkezhetik. A horvát-szlavon országos bizottság elfogadta ezen javaslatot azon kikötés mellett,

hogy az 1884. elejétől fogva a földtehermentesítési pótlékból felhalmozódott feleslegek fölött egyezés jőjjön létre. — Szembe állítva ezen feleslegekkel a közös kincstárból nyert előlegeket, az 1889. december 31-ig fenmaradt fölöslegek összege közös egyetértéssel 2,660.000 frtban állapítottatott meg; 1890-től kezdve pedig a leszámolás már az új alapon fog történni.

A magyar, valamint a horvát-szlavon országgyűlés elfogadta az ezen egyezményről szóló törvényjavaslatot, a pénzügyminiszter pedig külön törvényjavaslatot terjesztett a magyar országgyűlés elé, melynél fogva ő felhatalmaztatik, hogy ama 2,660.000 frtnyi fölösleg 45%-át, vagyis 1,197.000 frtot, a horvát-szlavon országos pénztárba szolgáltatassa be. A horvát-szlavon földtehermentesítési adósság évi szükséglete különben ezentul csekélyebb lesz, a mennyiben a magyarországihoz hasonlóan konvertáltatni fog.

Fenyvessy Adolf.

KÖNYVSZEMLE.

A) FOLYÓIRATOK.

Akadémiai Értesítő. A magyar tud. Akadémia megbízásából szerkeszti Szily Kálmán főtitkár. 1891. június.

Földművelési Értesítő. Kiadja a földművelésügyi m. kir. miniszterium. II. évf. 22—26. szám.

Fővárosi statisztikai havi füzetek. Kiadja Budapest főváros statisztikai hivatala. XIX. évf. 1891. április hó: Budapest áruforgalma 1890-ben. A budapesti malomipar 1890-ben. Jelentés az 1891-iki népszámlálás feldolgozási munkálatának haladásáról stb.

Kereskedelmi Közlemények a budapesti kereskedelmi muzeum köréből. 1891. 19—24. szám.

Központi Értesítő. Kiadja a kereskedelemügyi m. kir. miniszterium. II. évf. 43—55. sz.

Mezőgazdasági Szemle. Szerkeszti Cserháti Sándor, dr. Kosutányi Tamás. IX. évf. VI. füzet (június). Magyar-Óvár, 1891.

Szövetkezés. Közgazdasági folyóirat a szövetkezetek terjesztésére. Szerkeszti Bernát István. II. évf. 6. szám: Egyesülés. Magyar munkások. A szövetkezetek engedélyezése. Az angol szövetkezetek nagygyűlése. A főváros és a szövetkezés; stb.

Monatshefte zur Statistik des Deutschen Reichs. Herausgegeben vom kaiserlichen statistischen Amt. Jahrgang 1891. 1. April-Heft. 2. Mai-Heft. Berlin, 1891.

Statistische Monatschrift. Herausgegeben von der k. k. statistischen Central-Commission. XVII. Jahrg. IV. April-Heft. Wien 1891. Dritte Uebersicht über die wissenschaftliche Statistik in der periodischen Literatur. I. Von Mischler. — V. Mai-Heft.

Das Handels-Museum. Band VI. Nr. 23—26.: Die Herabsetzung der Getreidezölle in Frankreich. Ungarische Weine in Amerika. Unsere Mühlenindustrie und der schweizerisch-österreichische Zollvertrag. Die Getreidezölle und der Verbrauch von Brotgetreide in Deutschland. Italiens Handel mit Oesterreich-Ungarn und Deutschland; etc.

Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. Herausgeg. von J. Conrad und L. Elster. III. Folge. I. B. 5. H.: Zur klassischen Wert- und Preistheorie von Heinrich Dietzel. Die deutsche überseeische Auswanderung der Jahre 1871 bis 1889. Die auf Selbsthilfe gegründeten deutschen Erwerbs- und Wirtschaftsgenossenschaften; etc.

Vierteljahrsschrift für Volkswirtschaft, Politik und Kulturgeschichte. Herausg. von K. Braun, XXVIII. Jahrg. II. B. 2. H.: Die Arbeiter-Bewegung in England von F. C. Philippon I.; etc.

Württembergische Jahrbücher für Statistik und Landeskunde. Herausgeg. von dem k. statistischen Landesamt. Jahrg. 1890.

Journal de la Société de statistique de Paris. 1891. No. 6. — Juin. Le commerce extérieur de la Chine en 1888 et 1889, par M. Georges Martin.

Journal des économistes. 50. année. 5-e Série Juin 1891.: Un paradoxe historique de Karl Marx par R. de Fontenay. Un apôtre de l'enseignement agronomique, Richard du Cantal par Varagnac. Protectionisme et égalité par D. Zola; etc.

Le Journal de la Chambre de commerce de Constantinople. 7. année. N. 334—337.

La Revue des Banques. Dir. Fournier de Flaix. Tome X. Fasc. 6. Les emprunts d'Etats et les banques de dépôts. La banque de l'Algérie; etc.

Revue des deux mondes. LXI. Année. Tome CV. 3—4. livraisons: Les classes pauvres en Angleterre etc. par Julien Decrais. La rivalité des industries d'art en Europe par Edmond Planchut; etc.

The Chamber of Commerce Journal. Volume X. No. 112. June 10. 1891. London.

The Contemporary Review. 1891. June. No. 306: Child labour, 1. The minimum age for labour of children by Cardinal Manning. 2. The half-timers by Henry Dunckley; etc.

The Economist. Vol. XLIX. No. 2491—2494.: The Factory Half-Time System. The Collapse of New-Tipperary. The Proposed Banking Combination. The Decrease in the Population of Ireland; etc.

B) KÖZGAZDASÁGI ÉS STATISZTIKAI SZAKMUNKÁK ÉS FORRÁSMŰVEK.

A brassói kereskedelmi és iparkamara jelentése kerülete közgazdasági viszonyairól az 1890. évben. Brassó, 1891.

Segits magadon és az Isten is megsegít. A rochdalei becsületes takácsok története és sikerei. G. J. Holyoake műve után átdolgozta Bernát István. Budapest, 1891.

A temesvári kereskedelmi és iparkamara jelentése kerülete közgazdasági viszonyairól az 1890. évben. Temesvár, 1891.

Breslauer B.: Die Organisation der Privatwohlthätigkeit in Berlin. Berlin, 1891.

Cohen, A.: Die volkswirtschaftliche Bedeutung der Abzahlungsgeschäfte. Leipzig, 1891.

Jahres-Bericht des k. und k. österreichisch-ungarischen General-Consulates New-York über die wirthschaftlichen Verhältnisse des Amtsbezirkes im Jahre 1890. New-York, 1891.

A STATISZTIKA HAZAI ÉS NEMZETKÖZI MÍVELÉSE.

A laudatores temporis acti állítják, hogy a statisztika egykor oly fénylő napjai hanyatlóban volnának. Azt mondják, minél több hasznát veszi az állam és társadalom a statisztikának s az általa kiderített igazságoknak, annál kevésbé látszanak vele törődni. Hiszen lehet ez állításokban némi igazság, de hanyatlásról még sem szólhatunk.

Inkább a nagynevű statisztikusok gyors pusztulása vagy nagyobb szabású működésükben való időleges szünetelés adhat okot ily ítéletre. Tagadhatatlan ugyanis, hogy nagy veszteségei voltak e tudományágnak és mióta *Quetelet*, a korszakalkotó nagymester elhalt, mintha eszméi és módszere is vele temetettettek volna el. Látunk sok csillámló játékot számokkal és táblázatokkal; de hiányzik belőlük a lélek. Nagyobb problémák megfejtéséhez alig nyúlnak; de mintha emberek se volnának már hozzá.

A hajdan híres osztrák *Czoernig* régóta elvonult s azóta meghalt. A még *Herrmann* alatt nagyhirű bajor statisztika, miután a szintén nagyratörő *Mayr* Elzász-Lotharingia államtitkáráként nyugalomba vonultatott, alig hallat magáról. A még *Weinlig* alatt is dicsőségesen működő szász statisztikai hivatalnak, melyet később *Engel* emelt oly magas polezra, mostani igazgatója, *Boehmert* rekapitulálja tizenöt éves működését, de nagyobb szabású újat nem mutat föl. Az olasz statisztika nagynevű művelője, *Maëstri*, államtitkárrá neveztetett ki és elhunyt. Nem működnek többé az angol *Farr*, a francia *Legoyt*; *Berg*, a méltán nagyrabecsült svéd statisztikus több éve porladozik sírjában. A nemzetközi kongresszusok egyik dícsfénye, *Semenow*, mint államtanácsos egész más téren

működik; a másik jónévű orosz statisztikus, *Buschen* ép úgy, mint a holland *Baumhauer* elhomályosult elmével vonultak a másvilágra. Nincs többé *Rumelin*, *Hildebrand*, *de Correnti*, nem hallani *Vissering*-ről. *Ivernès* folytatja ugyan még Franciaországban az igazságügyi statisztikát, de nagy, uttörő munkák alig kerülnek ki újabban tolla alúl; *Levasseur* is inkább mint a nemzetgazdaság tanára szerepel a Collège de France-on, semmint statisztikus, így vagyunk a Bécsbe költözött svájci *Wirth*-tel is.

Valóban elég nagynevű gyülekezet, melyről a statisztikusnak nekrologot kellene írni, bárha még életben is van egyikök-másikok. Maga e névsor bizonyít a mellett, hogy a hajdan fényes nemzetközi kongresszusok aligha fognak egyhamar régi dicsőségükben feltámadni. Pedig nem is szóltam e dicső nevek talán legkiválóbbjáról: *Engel*-ről, ki szülővárosában, Drezdában csak tengetve dolgozik a statisztikában, melynek előbb leggeniálisabb művelője vala. Erős meggyőződésű, hajlani nem tudó természete egy nálánál még keményebb, akkor legalább hatalmasabb fejbe ütközött, a vaskancelláréba s Bismarck őt nyugalomba kényszerítette. Fájdalom, hogy ezzel együtt eltemettetett hosszú időre a kongresszusok eszméje is, melyeknek *Engel* egyik éltető lelkük volt.

A nemzetközi statisztikai kongresszus által Szt.-Pétervárt 1872-ben megalkotott Commission permanente elnöksége a Budapesten 1876-ban megtartott és minden irányban sikerült kongresszus után Magyarországra szállott. Így működött az még 1878-ban Párisban az akkor ott tartott közkiállítás alatt; de azontúl már nem engedte meg Bismarck gyűlésezését.

Olaszország ugyan Rómába akarta meghívni már 1877-ben az állandó bizottságot; de már akkor is nehézségek merültek fel, melyek azonban elsimíttattak, midőn Róma engedett Franciaországnak, hogy a gyülekezés a közkiállítás alatt Párisban tartassék meg. Az állandó bizottság tisztán tudományos céljain kívül egyébbel se foglalkozott; de mert ily bizottságnak állandóbb központra volt szüksége s ilyenül, már csak az akkori háziur iránti deferenciából is, Páris jelöltetett ki, bukni kellett az eszmének, mert a német kancellár vetőjét dobta a latba.

Mikor következő évre Rómába lett volna egybehívandó

a Commission permanente, melyen egyuttal a legközelebbi kongresszus székhelye is meg lett volna állapítandó, már hiába küldettek szét a világ minden irányába a meghívók, lemondásnál egyéb alig került válaszul. Nemcsak Poroszországnak, de Németország összes államai hivatalos képviselőinek megtiltattatott volt a részvét. Természetes, hogy ezzel a nem hivatalos statisztikusok: tanárok, orvosok s egyebek szintén elmaradtak. Svájc nem akarván Németországgal ujjat húzni, hasonlólag lemondott. Anglia soha se járt teljes egyetértésben nemzetközi gyülekezeten a többiekkel, — lemondott. Ily viszonyok között elmaradt a Commission permanente ülése, vele a legközelebbi kongresszus helyének kijelölése s az arra való meghívás valamely ország részéről, ezzel együtt pedig maga a kongresszus is.

Ezen statisztikai kongresszusok pedig sokkal nagyobb hasznót hajtottak volt nemcsak a szigorúan vett statisztikának, hanem az összes társadalmi tudományoknak, a közigazgatás számos ágának s így magának az életnek is, semhogy erőszakos elmulásukba az érdekelt közönség oly könnyen belenyugodott volna. Különben is újabb küzdői támadtak a statisztikának. A már is fejlett volt olasz statisztikai hivatal *Bodio*-ban új, lázas tevékenységgel működő erőt nyert. A *Czoernig* nyugalomba vonulása és *Ficker* halála után hosszabb időre elárvult osztrák hivatalos statisztika új elnöke, *Inama-Sternegg* személyében magasra törő vezérférfiút kapott, ki a hivatal előregedett személyzetének félretolásával fiatalabb jeles erőket gyűjtött s egész új iskolát szervezett. Ezek s a — fájdalom — korán elköltözött *Neumann-Spallart*, saját magam, valamint az angol *Giffen* és *Mouat* és a francia *Levasseur* és *Bertillon* közreműködése mellett is, a hivatalosan fenn nem tartható volt nemzetközi kapcsolatot magánuton iparkodtak föleleveníteni.

Pompás alkalmat szolgáltatott erre a párisi »*Société de statistique*« 1886-ra eső 25-ik és a londoni »*Statistical society*« ugyanez évre eső 50-ik évi fennállásának évfordulója. Ez ünnepélyekre meghívtak a világ legkiválóbb statisztikusai és megalakult Londonban az »*Institut international de statistique*«, elnökévé *Rawson-Rawson*, titkárává *Bodio* választván meg.

Ez intézmény lett volna hivatva pótolni vagy helyettesíteni a régebb nemzetközi statisztikai kongresszusokat s így

társadalmi téren ápolni azt, mit államilag nem kívántak többé gondolni. Nem is tagadhatni, hogy az új »Institut« derékasan működött s minden más ágában a tudománynak talán czélt is érnek vala, csak a statisztikában nem.

A statisztika mai fejlettsége s a hozzá kötött nagy igények mellett ugyanis sokkal nagyobb apparátust igényel tömeges adatgyűjtéseihez, semhogy ilyennel magánemberek megbirkózhatnának. De még ez anyag feldolgozása is sokkal több munkaerőt, szakértelmet és az erők rendszeres tagozását igényli, semhogy bármely magántevékenység ennek megfelelhessen. Erre csak az államok vagy nagy városok képesek s azért a statisztika működésének súlypontja mindenütt a statisztikai hivatalokra esik s azon országoknak statisztikája legfejlettebb, melyeknek kellő szellemi és anyagi erővel rendelkező statisztikai hivatalai vannak.

Ugyanebből azonban az is következik, hogy az oly nemzetközi intézet, melynek tagjai kezdetben ugyan némi választás útján, de később inkább jelentkezésük szerint, évi tagdíj fizetése mellett, csatlakoznak s a melyben a hivatalos statisztika alig s így is csak az egyes hivatalok főnökei vagy tagjai által mintegy magánszemélyképen van képviselve, nagyobbszabású, rendszeres munkát nem képes szolgáltatni, hanem mindenkor csak műkedvelők gyülekezetéül fog fogadtatni a szakférfiak által.

Ha átnézzük az »Institut« szerkesztésében eddig megjelent öt kötetet, erről — a nyújtott tartalom minden becsesége mellett is — könnyen meg fogunk győződni; meg legalább arról, hogy a statisztikai kongresszusok munkálatait az pótolni soha sem fogja.

A kongresszusok munkásságának nagy bece ugyanis az anyag tárgyalásának módszerében is volt. Kérdés felvetetett akármennyi, de nem mind tárgyalatott is egyszerismind. Hanem a mely kérdés az illető kongresszus programjába fölvétetett, az egy vagy több választott szakférfiú vagy önként vállalkozó érdeklődő által előbb minden oldalról megvilágítatott; azután referens választatott számára, ki szakszerűen megbírálván az elővéleményeket, a kérdést oly módon tartozott formulázni, hogy az illető kongresszus szabatos határozatokat hozhatott fölötte. A kongresszus elé kerülván a tárgy, az — nem ugyan a közgyűlésen, mely többé-kevésbé min-

denütt csak ünnepélyes formalitás volt, de — a szekciókban élő szóval megvitattatott. Hozzá szóltak a statisztikának — *Engel* formulázása szerint — nemcsak »fogyasztói«, de »termelői« is és épen ez utóbbiak: a statisztika hivatalos képviselői, voltak a döntő tényezők. A szűkebb tudomány vagy közigazgatási, vagy közegészségügyi vagy egyéb ág képviselője ejthetett ugyan ki óhajtasokat, kimutathatta, miben volna szüksége a statisztika támogatására saját szakmájában, de csak a hivatalos statisztikus, ki ez anyagot szolgáltatni volt hivatva, mutathatta ki alaposan, meddig mehet a statisztika, képes-e beszerezni a kívánt adatokat, mily alakban s mily feldolgozás mellett? Így minden egyes desiderium méltányoltatva bíraltatott, kompromisszumok létesültek a társadalom és tudomány és a statisztika képviselői között s minden egyes kérdés beható tárgyaláson esvén át, nagyrészt érett határozatok hozattak.

Megesett ugyan az ily kongresszusokon is, hogy a nagyobb számmal levő — a statisztika szempontjából — laikus közönség leszavazta a hivatalos statisztikusokat és néha lehetetlen foganatosítású határozatokat hozott; de a hivatott kritika csakhamar kiderítette a hibákat s a legközelebbi kongresszus iparkodott ezeket helyre is ütni. Minden ily összejövetel pedig más-más országban esvén meg, alkalma nyílt az egyes országoknak, hogy saját speciális vagy őket bármely okból közelebből érintő kérdéseket honfitársain kívül nemzetközi magas tudományú és szakismeretű areopág elé terjeszthette.

Ha az eddig megtartott kilencz ily nemzetközi statisztikai kongresszus iratait e szempontból áttekintjük, be kell ismernünk, hogy kötetei kincses bányát rejtenek számos és épen a legfontosabb közgazdasági, társadalmi és kulturkérdések tanulmányozására és statisztikai megoldására nézve.

De valamint meg nem áll az élet, úgy nem szűnnek meg a vele kapcsolatos vagy általa fölvetett kérdések, sem nem szünetelhet a tanulmányozásukkal foglalkozó tudomány. A világ pedig 1876, az utolsó ily kongresszus ideje óta is nagyot haladott; számos, előbb soha annyira nem égető társadalmi kérdés merült fel, melyeknek taglalása csakis nemzetközi uton látszik lehetségesnek. Az összes társadalmi szervezet, az egész mai világrend létérdekei váltak kérdésesekké;

a szocializmus nemzetközi szervezetet nyer, követelésekkel lép fel, melyek a mai társadalmi rendet alapjaiban felforgatni képesek s a kik ezen mai rend hívei, sőt őrei volnának, beérhetni vélik, ha saját államuk szűk határain belül tanulmányozzák úgy a hogy a jelentkező kérdéseket, vagy egyes kuruzslókra hallgatnak és palliatív szerekkel vélik gyógyíthatni a társadalom bajait.

Pedig e tagadhatatlanul létező bajokra nézve még mind csak nagyon is felületes itélettel birunk. Innen a sok controvers megoldási kísérlet, melyekkel Franciaországban, Angliában, Németországban vagy Ausztriában találkozunk. A leg-hatalmasabban ment neki, például, a munkás-kérdésben a német császár; s miután beható statisztikai tanulmányok előzték meg, ugyancsak nemzetközi alapon kísérlete meg a megoldást.

Itt azonban nem megoldásokról akarunk szólni, melyek más, a szerény statisztikusén felül álló körökre tartoznak. Csak jelezni akartuk a statisztika fontosságát és nemzetközi művelésének úgyszólván elkerülhetetlen voltát.

Mihelyt azonban a statisztika nemzetközi jellegét és föladatait mellőzzük, csakis a *hazai statisztikáról* szólhatunk behatóan s itt egyik legnépszerűbb miniszterünk bizalmas körben ejtett mélyértelmű szavai jutnak eszembe. Végig pillantván ugyanis jelen közgazdasági helyzetünkön s a bajokra utalva, melyekkel meg kelle küzdenünk, hogy a multból ránk háramult terhektől kibontakozva, a minden téren jelentkező igényekkel szemben, az oly sok áldozattal helyreállított államháztartási egyensúlyt újra ne kockáztassuk, a komoly meggyőződés hangján ejté e szavakat: »Statisztika nélkül dolgoztak sokat a multban s azt keserüljük meg a jelenben is«.

Bizonyára több államférfiui bölcsesség rejlik e szavakban s szerencsés ellentétben állnak amaz enuncziációkkal, melyet a közigazgatás államosításáról folyó vita alkalmával egy ismert hangú képviselő bocsátott világgá: »Az az államférfi, megjegyzem, hogy a politikai tudományok legalábbvaló faja az, mely rubrikákra, statisztikára és a külföldi auktorokra alapítja a maga tudományát, a ki . . . stb.«

Ha ily tanok a magyar társadalom legmagasabb színvonalát képviselni hivatott magyar parlamentben hangoztatnak, csoda-e, hogy a kik a statisztikának az anyagot szolgál-

tatni, kik az annyira lenézett »rubrikákat« kitölteni hivatvák, e nyíltan pellengérré állított feladatnak vagy épen nem, vagy csak kelletlenül felelnek meg? Azt nem csodálom, hogy közigazgatási tisztviselők, alsóbbrendű bírák, tanférfiak és egyebek, kik a statisztikai szolgálatnak csak terheit viselik, a nélkül, hogy oktató és tájékoztató tanainak hasznát is vehetnék, hogy ilyenek, mondom, néha berzenkednek a bizony elég számos »rubrikák« betöltése ellen; de hogy magyar törvényhozó, ki, ha feladata színvonalán akar állani, hacsak vaktában nem szavaz meg, vagy ellenez mindent, lépten-nyomon statisztikára szorul, hogy az »a politikai tudományok legalábbvaló faja«-nak azt hirdesse, mely statisztikán alapul, erről eddig fogalmam nem volt.

Pedig van ám az ily tanoknak foganatja az országban s a közönség legalább azon részében, mely ily előkelő helyről és nagynak tartott képviselő szájából hallja azokat. Különbösen sokat olvasó ifjuságunk csakhamar eldobja a külföldi auktor, ha megtudja, hogy abból meritett tudománya »legalábbvaló fajtajúvá« bélyegzi; nem vesz kezébe statisztikát, mert az csak »rubrikákban« terjeszt bölcseséget. Szerkeszthetjük azután, támogathatja a miniszter anyagilag is a »Nemzetgazdasági statisztikai évkönyv«-et, melyről el van ismervé, hogy a külföld egy államának sincs különbe s melyről azt hittük, hogy az nélkülözhetetlen kézikönyve lesz minden lelkiismeretes államférfiúnak, minőknek az orsz. képviselőket is tartjuk; de most meggyőződhattunk, hogy bölcsen kerülik sokan, mert hogyan is akarhatnának ily tanulmányok alapján a többször idézett államférfiúi jelzésre szert tenni?

Előmozdítja továbbá a statisztikáról hirdetett, ha nem is e tanokat, de legalább a nélkülözhetőségéről táplált hitet — bár bizonyára akaratlanul — újabb egyetemi tanrend-szerünk. A jogtudomány bifurkációja előtt a statisztika köteles tantárgy volt s bármily jogi gradusra törekedő ifjú vizsgálatot volt kénytelen belőle állani. Jelenleg a jogtudományi III. szigorlatot s a jogtudományi államvizsgálatot tevő egyetemi hallgatók a statisztikából való vizsgálat alól föl vannak mentve. Ily vizsgálatra csak az államtudományokból szigorló vagy az államtudományi államvizsgát tevő ifjak kötelezettek. Ezek aránya pedig — bocsánat, csak néhány számot idézek, de az alávaló rubrikáktól tartózkodom — úgy

áll, hogy az utóbbi 5 tanév alatt (1885/6 - 1889/90.) amazok, vagyis a statisztikából nem vizsgázók száma volt 2.278, évi átlagban 455, emezeké, vagyis a statisztikai vizsgálatot tevők összes száma 899, évi átlagban 180, úgy, hogy a vizsgára *nem* kötelezettek 71.65%-át képezték a mindennemű vizsgálatokat s szigorlatokat állott egyetemi ifjúságnak, holott statisztikai vizsgálatra csak 28.35% volt kötelezve.

Vajjon az ily arány járulhat-e hozzá, hogy a statisztikát az életben is szükséges tudnivalónak tekintse ifjúságunknak a legmagasabb műveltségre törekvő része, ítéljék meg a hivatottak. Szerény nézetem szerint aligha. Pedig, noha távol állok azon elfogultságtól, mely a saját szakmáját oly könnyen túlbecsüli s noha határozottan ellene volnék például annak, hogy akár a statisztika, akár a nemzetgazdaságtan a középiskolákban is taníttassék, mint a mire külföldön számos példa létezik s mint azt Ausztriában, ha nem is saját neve alatt, tényleg tanítják is, mégis azon nézetben vagyok, hogy nem elégséges a statisztika tanítását csakis a jogi körökre szorítani.

Manapság a statisztika az összes társadalmi kérdések tanulmányozásának úgyszólván egyedül hathatós módszere. A tömegészlelés (mint a német »Massenbeobachtung« magyarra lefordított) csakis statisztikai úton lehetséges. A statisztikai vizsgálás a társadalmi tudományok inductív módszere. Közegészségügyi kérdésekben, például, tömeges észleletek nélkül ma már nem boldogulhatni, ehhez pedig alapos statisztikai ismeretek szükségesek. Sőt technikai, vagy legalább műszaki közegek tárgyalása alá tartozó kérdésekben is, minő például a vízszabályozás, a vasúti üzem, stb. sem kerülhetők el a statisztikai műveletek s az ezek keresztülviteléhez szükséges statisztikai ismeretek és ez irányban nevelt és fejlesztett ítélőképesség. Mindezekből pedig az látszik következni, hogy a legmagasabb fokú képzésnél az egyetemen a statisztika tanítását és — ha már vizsgálati alapra fektettük legmagasabb oktatásunkat — az ebből kiállandó vizsgát nem hogy szűkebb körökre volna szabad szorítani, hanem ellenkezőleg ki kellene terjeszteni az orvosi és mérnöki szaktanfolyamokra is.

Nem szabad ugyanis elfelejtenünk, hogy minél fejlettebb valamely társadalom, annál több statisztikai fölvételre s a gyűjtött adatoknak annál szakszerűbb feldolgozására van

szüksége. Az adatgyűjtésnél ma már minden műveltebb ember kénytelen közreműködni; a feldolgozásnak pedig oly számos irányban kell történni, hogy erre a statisztikus egymaga, dicsekedjék is bármily széles encyklopaediai ismeretekkel, nem elégséges; más szakok képviselőihez kell fordulnia, de ezek viszont nem lehetnek segítségére, ha előttük a statisztika ismeretlen terület.

Ezért kell kiterjeszteni a statisztika tanítását, de kell azt közelebb is hozni a statisztika forrásaihoz, melyek a statisztikai hivatalokban bugygyannak. Nehogy azonban erre nézve talán önző elfogultsággal vádoltassam, idézek néhány erre vonatkozó sort *Inama-Sternegg*, a bécsi cs. kir. stat. központi bizottság elnökének »Der statistische Unterricht« című értekezéséből:

»A hivatalos és tudományos statisztika közötti, régebben szokásos megkülönböztetés — ugymond — manapság már teljesen értéktelenné vált; a hivatalok működése szigorúan tudományos a szigorúan hivatalos szolgálatban is; az egyetemi tudós tudományos munkálkodása a statisztika terén csak annyiban tenyészik üdvösen, a mennyiben a hivatalok jól tenyésznek; sőt bátran mondhatni, hogy a statisztika tudományos problémáit és megoldásuk módját a hivatalok korábban és tökéletesebben fölismerhetik, minthogy a szükségletek nyilatkozásaival és eszközeikkel, az összes anyaggal való naponkinti foglalkozásuknál fogva, behatóbban és közvetlenebbül megismerkednek. Ebből nemcsak megérthető, hogy a statisztika minden tanára hivatallal szeretne rendelkezni, mint a hogy a vegyész laboratoriummal, az orvos kórházzal rendelkezik; hanem az is, hogy minden statisztikai hivatal főnöke szükségét érzi a tanításnak, mert legtöbb tapasztalata, legtöbb gyakorlata van statisztikai kérdések tárgyalásában s másnál hamarabb van alkalma is a statisztikai munkálkodás legújabb eredményeit megismerni és közölni. Végül pedig a statisztikai hivatalok legbenső hivatalos érdekében is áll, hogy első sorban statisztikai surescentia kiképzéséről gondoskodjanak; és pedig nemcsak statisztikai hivatalbeli tisztviselőkéről, hanem a tisztviselők utánnövekedéséről egyáltalában, kik a statisztikai anyagnak a legkülönbözőbb irányokban való előteremtésében és fölhasználásában mindannyian részesek, utánnövekedéséről a legkülön-

bőzőbb élethivatású férfiaknak a parlamentben, az önkormányzatban és a gazdasági élet tág terén, a hol mindenütt statisztikai adatokkal kell dolgozni, biztos megítélésök által hibás alkalmazásukat gátolni, hasznos érvényesítésöket pedig ápolni és előmozdítani.«

Ha magunkévá tesszük az e szavakban rejlő és aligha tagadható igazságokat, ebből nem épen oly statisztikai seminariumnak kellene következni, minőt *Engel* porosz példájára többhelyt, néhány év előtt a fentidézett szerző Bécsben is állított, sem nem szükséges hivatkozni Rómára, Párisra, Berlinre, Drezdára, Lipcsére, Rostockra, Bécsre, Szt.-Pétervárra, stb., hol a statisztikai hivatalok főnökei egyuttal az illető egyetem statisztikai tanszékét is elfoglalják. Szerintem, legalább hazai, közoktatási és társadalmi viszonyainkat tartva szem előtt, sokkal jobban megoldottnak úgy tartanám a kérdést, ha az egyetemen oly magasabb rendű statisztikai tanfolyam rendeztetnék be, melyen a statisztikának a társadalmat érdeklő kérdések megoldásában jutó gyakorlati alkalmazása mutattatnék be, melyen a statisztika magasabb szempontból az életre kiható s ebből felmerülő kérdések körüli szereplésében adatnék elő a legkülönbözőbb élethivatásokra készülő ifjaknak, vagy azokban működő férfiaknak. Hallgathatná ez előadásokat jogász és technikus, orvos és tanfő, sőt még katonai vagy egyházi pályán, vagy a közgazdaság bármely terén működő férfiu is, mert mindenkinek kijut az életben a statisztikai működésből kisebb-nagyobb fontosságú feladat.

Ez előadásokra és gyakorlati példákkal való illusztrálására csakis egy statisztikai hivatal vezetőjét vagy képzett képviselőjét tartom hivatottnak. Csak a ki a statisztikai anyag gazdag tárházával rendelkezik, de az anyagot egyuttal növekedésében, fejlődésében s végül egészében is bemutathatja; a ki elég tudományos készséggel bír a társadalmi tudományok tág mezején, hogy a holt számanyagot meg tudja szólaltatni, hogy utmutatásul szolgálhasson, mily következtetések vonhatók le az adatokból, csak az fogja az ily tanfolyamot jól vezethetni, de egyuttal lelkesíteni is hallgatóit, hogy majdan az életben hű apostolai és buzgó művelői legyenek a statisztikának.

Mert bármily jól legyen szervezve — hála a nemzetközi

kongresszusok hatásának — hivatalos statisztikánk, a fejlődésével egyaránt komplikálódó állami és társadalmi élet igényeinek korán se felel már meg. A hivatalos statisztika nem állami számvevőség vagy számszék. Az állami vagyoni kezelésének ezek sokkal hivatottabb ellenőrei. De számvevősége vagy számszéke — ha úgy tetszik — a nemzeti tevékenységnek, vagyonnak, erkölcsiségnek, prosperitásának vagy hanyatlásának, a nép életének és halálának. Ezért szabad szavának kell lennie a hivatalos statisztikának és bizonyos függetlenséggel is bírnia — mint van is hál' istennek ez országban — mert az igazat ki kell derítenie, de ki is kell tudni mondania akár tetszik fölfelé, vagy még inkább lefelé, akár nem. De sokszor nem mondhatja ki, mert ki nem derítheti. A mily előnye a statisztikának, hogy a tehetetlen magánműködés helyébe az országos vagy hivatalos lépett, s a mily előnye, hogy haladott módszer következtében a rubrikált tabella helyett az individuális kérdőlapot kapta föl: éppannyira hátránya, hogy minden nagyobb statisztikai művelet tetemes költségbe kerül.

Bizonyára dicsőségére válik minden államnak, ha sokat költ statisztikájára, mert ez által azt bizonyítja, hogy világosan akar látni, hogy a létező intézmények hatását tisztán akarja megítélni, a behozandókra nézve biztos alapon indulni. És Magyarországnak e tekintetben nincs mit szégyelnie. Egy szomorú korszak leszámításával — a 70-es évek közepe táján — se kormány se törvényhozás soha se tagadta meg a legszükségesebb költségeket. De azért sokra nem telt s nem telik még ma sem, mert mértéket kell tudni tartani és eléggő színtelenség a deficites kort, sem hogy kilábadásunknak ne akarjunk örövendeni.

Ámde a társadalom haladása, gyakran politikai indokok, még többször közgazdasági érdekek sokkal nagyobb statisztikai apparátust hoznának mozgásba, semhogy az ország egykönnyen elbírná s így elmarad, vagy legalább elodáztatik sok oly kérdés, melynek megoldása ugyancsak üdvös volna.

Csak néhány példára szorítkozom.

A *népesezési mozgalom* evidenciában tartása a statisztikai hivataloknak, bárhol a világon, par excellence feladata. Magyarország statisztikai hivatala is, a mint életbe lépett, nemcsak felkarolta legott e fontos ágat, hanem sikerült neki

a régi abszolút kormányzás után s az alkotmányos aera beköszöntése közötti hézagot is legalább főbb vonásokban kitölteni. Eddig a matrikulák kivonatai szolgáltatták a nyers anyagot. Nem akarok politikában dolgozni s nem kérdeim: az elkeresztelési kérdés, mely annak idején annyi port vert fel, de most hál' istennek elcsendesült, nem fogja-e ma-holnap polgári anyakönyvek vezetésére kényszeríteni az államot? Tény, hogy a nyugat civilizált államaiban mindenütt közigazgatási tisztviselők vezetik a — Németországban ugynevezett — »Civilstands-Register«-eket. Ezeknek költségességével, ha Magyarországon be találnának hozatni, még senki se számolt. De ne is menjünk odáig. Eleddig az egyházi matrikuláknál vagyunk. A házassági statisztikát s a születéseket elég híven s elég részletesen kapjuk, bár a halvaszülöttekkel sok helyt itt is meggyülik a bajunk. De már a halálozási statisztika erősen gyenge. Az eset konstatálásánál alig tudunk többet. Halasztgattuk fejlesztését évről-évre még a közegészségügyről szóló 1876. XIV. t.-cz. meghozatala után is. Itt a községi halottkém-i instituczió segélyével remélünk eljuthatni odáig, hogy a halálokot is kimutathassuk, de hány község van halottkém nélkül s bírhatja-e meg Magyarország azon költséget, melylyel a törvény teljes foganatosítása járna s utánna a másikat, mely ez alapon teljes statisztikáját is adhatná a népmozgalomnak?

Ime egy másik példa.

Magyarország legbecsesebb vagyona ma is földbirtoka. A közgazdasági tényezők legfontosabbika ez még mindig. A mely *szocialisztikus mozgalmak* más államokban a sűrűn lakó iparos népségnél jelentkeznek, nálunk a gyérlakosságú földművelő népesség némely rétegeiben mutatkoznak. Vajjon tanulmányozhatjuk-e statiszticze, tömegészlelések alapján e kérdést, mely ezrekbe kerülne? *Mezőgazdasági statisztikánk* van s nem rosszabb sok más haladott államénál, bár újabb időben tetszett némely közlőnynek azt is megtámadni és — bevallom — nem minden alap nélkül. De meggondolták-e az illetők, hogy más módon mezőgazdasági adatokat alig szerezhetünk. Hiszen a sok millióba került kataszteri rektifikáció adatait se tudtuk eleddig értékesíteni, pedig ezek felhasználásából új fölvételek kombinációjával Magyarország értékes és részletes mezőgazdasági statisztikáját, többet mondok,

kimerítő leírását nyerhetnők. De ha erélyesen hozzáfogunk, sok sok ezer frt. kellene évenként csak egyszerű munkadíjakra is. Azonban midőn Magyarország földbirtokát, mint ez idő szerint legbecsesebb értékét emlitem, e *birtok megterhelhetése* is járt eszemben. Hányszor hangzik fel e kérdés: mennyi s miféle teher fekszik a magyar földbirtokon? Egy időben a Házban is fölvetetett s akkor, 1883-ban a statisztikai hivatal javaslatára, próbafelvételek is eszközöltettek, melyek igen érdekes eredményeket nyújtottak. De az ügy országos keresztülvitele — mint minden nagyobb szabású statisztikai kérdés — százezrekbe került volna s így elmaradt. Most a *telekkönyvi betétek* új szerkesztésénél talán e kérdésre is újra ki lehetne térni és azt alighanem kevesebb költséggel jobban is megoldani.

Úgyde az *igazságügyi statisztika* egyéb kérdései sincsenek még megoldva. A *bűnügyi* statisztika még ma is a negyedszázad előtti kezdet keretében mozog; pedig mennyire haladt csak a statisztikai módszer is amaz idő óta! A *recidivék*, a bűnügyi visszaesők kérdése Franciaországban, például, egész irodalmat teremtett s az egyéni lapok segélyével, kitűnő eredményekre vezetett. Mi is tudnók ezt megtenni, mi is ismerjük a kriminálitási statisztika nagy fontosságát; tudjuk, mennyire megvilágítja a társadalmi életet; meg bírjuk itélni, mily következtetések vonhatók belőle a népesség erkölcsi állapotára, a társadalom beteges kinövéseire, stb. A tervek készen állanak, de vajjon mely kormány szánná magát rá, hogy a törvényhozástól az erre szükséges, valljuk be, teteemes költségeket kérje, mikor »jogásznemzetünk«-nek alig van tagja, mely e kérdések iránt érdeklődik. A statisztikai hivatalnak csak az anyagot szolgáltatni lehet hivatása. Ha egy-némely tagja még a feldolgozásba is vág, úgy ez privátérdeklődés, az anyag tudományos tárgyalása kiválóbb jogászainknak volna feladata.

Igy foglalkozott a hivatal a *magánjogi statisztika* tervezésével is, mely téren ma ügyforgalmi kimutatásnál alig birunk egyebet. Ennek megoldása is pénzen és — valljuk be — a hivatott közönség részéről talán komoly érdeklődésen is mulik.

Egyik legspecifikusabb feladata a magyar statisztikának az *áruforgalmi statisztika*, melynek szervezésével valamennyi

európai államot meghaladta, bár utánzókra már talált. Igaz, hogy erre a viszonyok kényszerítettek, nem birván önálló vámterülettel, melyen az ily statisztika mintegy magától készül. A miről 1847-et megelőzőleg néhány évről csak egy-két árúnemet illetőleg birtunk némi sejtelemmel, a miről 1867-ig semmit se tudtunk s a 70-es évek közepetájáig ismét csak igen gyér tudást szerezhettünk, az 1881. XIII. törvény alapján meglepő képet nyertünk. Mióta pedig 1884. óta a postai forgalom is be van vonva az árúforgalmi kimutatásokba, legalább tiszta fogalommal birunk Magyarország külkereskedelméről, melyről évekkel ezelőtt álmodni se merte senki, hogy az 1890-ben — mint tényleg megtörtént — meghaladhassa az 1000 millió frt. értéket.

Igaz, ez a statisztika sem tökéletes. Találhatni ezen is bírálni valót és méltán. De a ki oly követeléseket köt hozzá, hogy a szállító vállalatok által gyűjtött adatok versenyezhesenek a vámhivatalok tanult személyzete által megvizsgált s így lajstromozott adatokkal, az túlsokat követel. A ki azt hiszi, hogy a kereskedelmi világ s a nagyközönség, mely ez adatokat szolgáltatja, úgy fogja betölteni az árúnyilatkozatokat, melyekből e statisztika készül, hogy abból a nadrágkelme minősége és a női kalapok dísze is ki lesz mutatható, az félreismeri hivatását. A mostani, körülbelül 500 árúnemből álló nomenklaturát felvihetjük könnyen 1000-re, 1500-ra, de azzal sokkal jobb az anyag alig lesz; de több lesz jóval a költség, mely a feldolgozásra szükséges. Pedig ha elgondoljuk, hogy a mostani lajstrom alig 70—75 tétele foglalja magában az összes árúforgalom értékének körülbelül 85%-át, az ugyancsak meg fogja gondolni, vajjon a reform ily irányban is foganatosítandó-e?

De ne szaporítsuk fölösen a példákat. Már az eddigiekből is láthattuk, hogy a statisztika fontosságát nagyra tartom ugyan, de se túl nem becsülöm, sem el nem zárkozom hiányai és lehető reformjai elől. A statisztikának haladni kell a haladó korral, csak úgy felelhet meg hivatásának s ebben nem szabad megakasztani öt vezetőinek netalán hanyatló kora sem. Mert tény, hogy a statisztika, mint talán egy foglalkozási ág sem, szörnyen megőrli művelőit. Valamennyi statisztikai művelőnél, már az ő anyag vizsgálatánál is kell logikai gondolkodás, ítélőtehetség, a létező törvények és intézmények ismerete; de

meg tetemes nyelvismeret is, mert a külföld statisztikai dolgozatai nem igen szoktak más nyelvre lefordíttatni s így a ki összehasonlító statisztikával foglalkozik, — pedig csak az összehasonlítás adhat mértéket saját viszonyainknak is megítéléséhez — kénytelen a művelt nagy nemzetek nyelvét érteni. Mind e nagy készültség és folytonos éber figyelem mellé, munka közben, járul a tömérdek anyag, a számok nagy halmaza, mely oly lelkiállapotot szül, hogy gyöngébb alkotású, bár teljesen normális agyműködésű elmék csak aránylag rövid ideig állhatnak ellen e működés őrítő, romboló s idő előtt vénítő hatásának. Ezért kell a folytonos gondoskodás ifjú szakerők neveléséről, mert az egyesek pusztulhatnak, de a statisztika hazai művelésének nem szabad művelt szakerőkben szűkölködni.

Ugyancsak az idő haladásának egyik jele, hogy a társadalmakat egészükben érdeklő minden fontosabb kérdést nemzetközi tárgyalások segélyével iparkodnak megoldani. A fejlett közlekedés mai korszakában inkább, mint valaha, nivellálódnak a nemzeti érdekek, pusztulnak az úgynevezett »saját különleges viszonyok« s lesz, a nemzetek közös érdeke, közös aspirációja vagy közös veszélye, a mi azelőtt kisebb népcsoportok külön házi dolgának látszott. Igaz, hogy ezt is túlviszik s a hazai határokat áttörve, az egyes társadalmi osztályok vagy kereseti ágak is internacionális képviselőtről gondoskodnak s a szabók nemzetközi kongresszusa e kérdést is ad absurdum kezdi vinni.

De valamint komoly és igazán nemzetközi érdekű kérdéseket tárgyal a Londonban ép e napokban gyülekező »International Congress of Hygiene and Demography«, melyek megoldásának horderejét valamennyi művelt nemzet meg fogja érezni; úgy vannak komoly és messze kihatóan megoldandó kérdései a statisztikának is ezért szükséges a *hazain kívül a statisztika nemzetközi művelése*

KELETI KÁROLY.

A SZIBIRIAI NAGY PACIFIC-VASUT.

Nemcsak nemzetgazdasági, de művelődés-történeti szempontból is korunk legjelentékenyebb eseményei közé tartozik a nagy szibiriai pacific-vasut építésének megkezdése. Mint 30 évvel ezelőtt Amerikában, most Ázsiában áll be a nagy vasut létesítése után egy előre kiszámíthatlan fontosságú társadalmi és nemzetgazdasági forradalom, mely bizonyos tekintetben még az északamerikai transzkontinentális vasutak hatásánál is jelentékenyebb, mert amott csak Amerika akkor kevésbé ismert s néptelen nyugoti felét nyitották meg a művelődés számára, míg a szibiriai vasut a művelt Európát az eddiginél hasonlíthatatlanul gyorsabb és jobb összeköttetésbe hozza Kelet-Ázsiával, hol az emberi nemnek közel fele lakik s a hol, az új keletű amerikai s ausztráliai művelődési gócpontoktól eltekintve, Európán kívül az egyedüli nagyobb művelt vidék van, de a melynek műveltsége, különösen az oly nagy területű s nagy népességű Khináé, teljesen elűtő sajátosságai és elzárkózottsága miatt eddig jóformán semmi hatást sem gyakorolt az emberi művelődés fejlődésére.

A közlekedési eszközök mesésen gyors fejlődése után jövőben már alig is gondolható nagyobb problema az emberi munkára nézve. Ázsia más részeinek a forgalom nagy hatalmú vasövével való átölelése a középázsiai nagy sivatagok, óriási hegységek miatt csaknem lehetetlen, délen Syriától az Indusig építendő nemzetközi vasutvonal, bármily fontos volna is, a vállalkozás nagyszabású jellegét tekintve, eltörpül a szibiriai nagy pacific-vasut terve mellett. Aránylag kicsiny lesz ezen nagy tervhez arányítva az a beláthatatlan messze jövőben építendő transzkontinentális vasut is, mely Zanzibárt a Kongo torkolatával fogja összeköttetésbe hozni. Hiszen elég az egyszerű számok összehasonlítása is. A jelenleg

használatba vett öt északamerikai pacific-vasut közül a leg-hosszabb alig ötezer kilométernyi, a nagy szibiriai vasut ellenben 100 meridian vonalnál hosszabb utat tenne meg s egyenes irányban is közel 8000 kilométernyi lesz.

Épen nem feltűnő ennélfogva, hogy az északamerikai nagy pacific-vasutak óta, melyek az emberi munka nagy erejét s fényes sikerét oly kiváló mértékben tanusították, egész sereg ember gondolt erre a nagyszabású tervre. Már 30 évvel ezelőtt megpendítette azt Muravjoff-Amurszki gróf, az Amurföld első kiváló tehetségű kormányzója s azóta Soboleff tábornok, Kopytoff admiral s mások részletes terveket is készítettek, sőt 1887 óta egész vonalrészleteket épen az építés szempontjából szakszerűen meg is vizsgáltak.

Mindamellett kétségtelen, hogy ez a terv is egyszerűen ábrándos a messze jövőre számító terv maradt volna, ha két lényeges körülmény nem áll be, mely annak megvalósulását lehetővé s sürgetővé tette.

A lehetőséget *Annenkoff* tábornok mesterműve bizonyította be, az a mű, mely az orosz katonai erő igénybe vételével páratlan gyorsasággal hozott létre a középázsiai sivatagban egy nagyszerű vasutat, a melyen most a Vámbéry Ármin által még életveszély között meglátogatott vidékeken a legnagyobb kényelemmel lehet utazni s mely a teljesen vad harczias népek között relative művelt viszonyokat teremtett, sőt ezenkívül, mint azt már pár évi fennállása után is tapasztalhatjuk, a vadon sivatagokon új életet képes teremteni.

A meglepően érdekes példaadás azonban csak azt a lehetőséget mutatta meg, hogy az oroszok hatalma elegendő egy még nagyobb szabású vasut építésére. Sürgetőbbé tette azonban a szibiriai nagy vasut kiépítését az északamerikai kanadai pacific-vasut kiépítése. Ez a vasut tette ugyanis lehetővé, hogy az angolok, Oroszország nagyhatalmi állásának legfélelmetesebb versenytársai, az orosz birodalom csendes-tengeri vidékeivel gyors s közvetlen érintkezésbe jutottak. Addig, míg a Fokföldön vagy akár Szuezen át kellett Angliának Keletázsia messze eső partjaihoz jutni, még a háborút folytató angol sem lehetett veszedelmes Szibiriára nézve. Most Angliából a kanadai vasuton át, melynek két végpontján, Halifaxban és Vancouverben, kitűnő széntelepek vannak, az angolok saját területükön át jutnak a Csendes

oczeánra s itt jól szervezett angol gőzhajótársaságok állanak fenn, melyeknek kötelességük háború esetén a csapatok szállítása végett gyorsjáratokat is tartani. Az ellenségként fellépő angol tehát pár hét alatt ott lehet Szibiria partjain s mindenestre sokkal előbb, mint a hogy itt elegendő orosz sereget lehetne összevonni.

Abszolutisztikus államokban, sőt még az alkotmányos monarchiák nagyobb részében is mindenkor az ily katonai érdekek döntenek egyes nagyobb s épen azért költséges vállalatok megindítására nézve. Nem kell tehát csodálnunk, hogy a szibirii vasut keletkezésének is ez a valódi szülő oka. De igaztalanok is volnánk, ha ezt az okot nagyon kicsinyesnek tartanók. A száz millió főnyi lakosságnál nagyobb orosz nemzet nem lehet közönyös világuralmi jelentősége iránt. Pedig a nagy orosz birodalomnak a féltékeny Európa által elzárt Fekete tengeren kívül csak itt van valódi közlekedő útja a nagy világ felé. Északi tengerei az év legnagyobb részében, sőt Szibiria felett állandóan hasznavehetetlenek, s így a fővárostól a birodalom keleti széléig csak szárazföldön át lehet közlekednie, pedig ez a szárazföldi utazás jelenleg váltott lovakkal menő futárnak is 6—8 heti életveszélyes és a legjobb körülmények között is igen fárasztó vágztatásába kerül s így katonáknak és kereskedőknek egyaránt a megközelíthetlenség vagy használhatlanság kategóriájához áll közel. Ha már most a hatalmas tengeri hajóhaddal rendelkező angolnak eszébe jutna Oroszországot itt támadni meg, Kelet-Szibiria gyér népessége miatt teljesen védtelen állapotban lenne s ez nem közönyös dolog: már csak azért sem, mert tudvalévő dolog, hogy épen a legértékesebb vidékeket Oroszország sem oly rég foglalta el Khinától és az Amurvidék s Usszuri kerület túlnyomólag khinai eredetű lakossága kész szívvvel csatlakoznék az angolokhoz, hogy ismét visszatérhessenek Khina hatósága alá, mely különben is folyvást szítja közöttük az elégtelenséget. Ebben az esetben azonban megtörténhetnék könnyen, hogy Oroszország végleg elveszti Vladivosztokot, mely jelenleg egyedüli jó kikötője a Csendes oczeán partján s eddigi törekvései, hogy tengeri hatalom is legyen, örökre megsemmisülnek. De még az sem lehető, hogy a birodalom keleti határán nagyobb sereget tartson. Soboleff tábornok számítása szerint ezen vidékeken mintegy 40.000 főnyi katoná-

ság fentartása évenként legalább 12 millió rubel költséget igényelne, pedig még ily számú katonaság is elenyésző csekélység volna itt Khina szomszédságában már csak a talaj viszonyok miatt is, melyek taktikai sikeres védekezést szcrinte alig engednek. S hogy még jobban megérthessük az orosz kormány aggodó politikáját, fel kell említenünk, hogy az oroszok csendesoczeáni állásuk megerősítése végett újabban nagyon áhitoznak Korea félsziget birtokára s ezért már többször volt összezőrrenésük a khinai kormányval, mely újabban nagyon keresi az angolok barátságát. 1885-ben, midőn Komaroff orosz tábornok az afghánokat Kusknál megverte, az angol kormány rögtön okkupálta a Korea mellett fekvő Hamilton kikötőt s onnan Vladivosztk ellen fenyegető lépéseket tett. Az orosz s angol kereskedők térfoglalása Khinában örökös perpatvar tárgya, a két nemzet nagy felfedező utazásai Közép- és Kelet-Ázsiában ezzel a politikai háttérrel állanak összeköttetésben, valamint az angolok nagy vasuti építkezései Kelet-India nyugoti határain. Egyszóval, Oroszország törekvése Szibiria katonai megerősítése végett nem az abszolút állam önkényeskedésének, hanem józan politikának eredménye.

A katonai szempontoknál lényegesebb azonban, legalább itt e helyen, a nemzetgazdasági feltételek mérlegelése s ezért, bármily kétségtelen s bővebb magyarázatokat nem is igénylő tény az, hogy a szibiriai vasut nem tisztán helyijelentőségű s világforgalmi fontossága évtizedről-évtizedre rohamosan fog emelkedni, nem lesz felesleges felemlitenünk egy pár adatot, melyből a kiépítendő nagy vasutnak nemzetgazdasági helyi jelentőségét némileg megítélhetjük.

Ólombányái, börtönei s a közmondásossá vált szibiriai hideg régóta sötét hírűvé tették ezt az országot vagyis inkább világrészt, ha területének nagyságát vesszük tekintetbe. Ma már azonban minden művelt ember tudja, hogy ez az elterjedt ítélet túlzott s némely részben teljesen helytelen is, sőt különösen az 1887-ben Jekaterinenburgban tartott ural-szibiriai kiállítás óta ezer s ezer művelt európai győződött meg, hogy ezen óriási területen a kétségkívül borzasztó északi jégmezők mellett elegendő hely van gazdagon s dúsan termő szép vidékekre, hol az európai telepítés egykor csak oly paradicsomokat létesíthet, mint Észak-Amerikában s hol a világkereskedelemnek rendkívül gazdag területe lehet, ha

egyszer jó közlekedés s rendszeres viszonyok állanak be. Észak-Amerikában ma már nagyon jól megkülönböztetjük Kanada déli részét s az Egyesült-Államokat a kietlen sarkvidékektől, Szibiriát illetőleg a közvélemény ezt a megkülönböztetést nem tette, bár itt is csak oly hőmérsékletű s oly termékeny vidékek vannak, mint Észak-Amerika bármely részén s az óriási őserdők mellett olterülő rendkívül termékeny fekete földön s azon a subtropikus részen, a hol többek közt a bengaliai tigris is otthon van, számítások szerint mintegy száz millió ember volna képes megélni.

Szibiria vagyonságát még jelen szomorú közlekedési s társadalmi viszonyai között is eléggé mutatja az a körülmény, hogy 1887-ben tisztán az itt kibányászott arany 20.000 mázsát tett mintegy másfél milliárd forint értékben s hogy kizárólag Transbaikál tartományból az itt átvitt khinai theadobozok beburkolására évenként legalább 150.000 szarvasmarhabőrt használnak fel. A szibíriai erdők és legelők azonban ma még csaknem teljesen használatlanul hevernek, bár egy pár vállalkozó így is milliókat szerez belőlük.

Igaz, hogy kevés földrész van, melyen oly sok jelentékeny hajózható folyó lenne, de ezeket az év nagyobb részében állandóan jég borítja s az egyetlen Amur kivételével, mindmegannyi az északi jeges tengerbe ömlik, melyen Nordenskiöld kitartó lelkesedése kivételkép keresztül hatolt ugyan, de a mely rendes közlekedésre abszolút alkalmatlan, bár újabban az angolok Wiggins kapitány kezdeményezésére az Ob torkolatával állandó kereskedelmi összeköttetést akarnak létesíteni. Nyugoton s délen magas hegyek, néptelen nagykiterjedésű sivatagok s mindenek felett a művelt földrészekről messze eső volta oly elzárt világrészszé tették ezt az óriási területet, hogy a különben is csekély számú lakosság (alig öt lakó egy négyszögkilométernyi területen) teljesen képtelen volt az ipar és kereskedelem virágzásának előfeltételeit megalkotni. Még a folyóknak helyi közlekedési eszközül való felhasználása is nagyon primitív állapotban van s csatornák építéséről csak legújabbban kezdtek gondolkozni, holott Omszktól a Bajkáltóig, s így Közép-Szibíria igen jelentékeny részén át, aránylag csekély költségbe került volna a folyók felhasználásával rendes nyári vízi utat létesíteni.

A vasút építésére nézve az óriási területen, mely Európa

területénél is jelentékenyen nagyobb, természetesen több útvonal volt lehetséges s egész az építés megkezdéséig nem is volt e tekintetben más megállapodás, minthogy a végpontnak Vladivosztoznak, a Csendes tenger partján levő jelentékeny kikötő városnak kell lennie s hogy az útvonal utolsó részének nagyobb fele Irkutzktól s a Bajkál-tótól természetesen az Amur termékeny s részben már népes völgyében vonulhat el, a hol jelenleg is 45 gőzhajó közlekedik évenként.

A kiinduló pontra nézve az európai vasúthálózatnak három végpontja ajánlkozott: Tjumen, Slatusz s Orenburg. Tjumen jelenleg még nem áll egyenes összeköttetésben az európai vasúti hálózattal, mivel Nisni - Novgorod és Perm között, a honnan a vasút Jekaterinburgon át megy Tjumenbe, csak vízi összeköttetés van, de ez a vasút hatol be legmélyebben Szibiria földjére, közel van Tobolszkhoz s innen vezet a leggyakrabban látogatott karaván-ut Tomszk felé is, a hova gőzhajóval 9 nap alatt el lehet érni. Slatusz a Szamarától Ufa felé elágazó uralalji vasút végpontja, míg Szamarától dél felé a vonal Orenburgig terjed. Mindkettő egyenes összeköttetésben van Moszkvával. A kormány a három végpont közül a középsőt, Slatuszt választotta kiinduló pontul, honnan a vasút lehetőleg egyenes irányban menne Cseljabinszk, Omszk, Tomszk, Krasnojarszk, Irkutzk felé s innen a Bajkál-tónak alját megkerülve, az Amur mentén Sabaroffkaig s aztán délre fordulva, egyenesen Vladivosztokig. A nyilvánosságra jött hírek szerint e nagy vasútvonalat a jelen évben 3 helyen kezdték meg egyszerre építeni: a Vladivosztok-Sabaroffka, Tomszk és Irkutzk és a Slatusz és Cseljabinszk között eső részeken, míg a többi részek kiépítése 1894-ig fokozatosan egymásután történék.

Az eddig eszközölt felmérések szerint a most munkálatba vett leghosszabb rész Tomszktól Irkutzkig 1.568 versztnyi, melyből 621 síkságon s 947 versztnyi hegyek közt vinne át. Legkönnyebb lesz a Cseljabinszk és Tomszk közt levő rész kiépítése, mely nagyobb részt teljes síkságon az Ob mellett visz el s legnehezebb a Bajkál-tó körül vivő rész, hol igen nagy emelkedések elkerülhetlenek s számos alagutat kell építeni, köztük egy nagyobbat is, mely mintegy 4.000 méter hosszú lesz. Innen kezdve a vasút Sabaroffkaig nagyobb részt az Amur mentén megy át s csak két magasabb vízválasztót

kell átmetszenie. Tomszktól Vladivosztokig 2.590 versztnyi hosszúságban az építés körülbelül 130 millió rubelba kerülne a Bajkál-tó körül vezetendő 1.294 versztnyi vonalon kívül, mely a legnehezebben létesítendő rész s magában közel 70 millió rubelba jönne. Az egész óriási vasút — számítások szerint — mintegy 300 millió rubelt emésztene meg, még ha az építésnél katonai erőt is használnak.

A megválasztott útvonal nem a legrövidebb s nem is a legjobb. Orenburg volna tisztán nemzetgazdasági szempontból a természetes kiinduló pont, mivel innen lehetne legkönnyebben s legrövidebb úton eljutni Szibiria termékeny déli részére, különösen a Szemipalatinszk körül az Irtis partjai mellett elterülő s a magyar Alföldhöz csaknem minden tekintetben hasonló gazdag nagy pusztához, mely egykor a túlnépes nyugat egyik buzakamarája lehet s innen lehetne legjobban elérni a khinai határt talán Kiachtánál, mely már jelenleg is olyannyira fontos kereskedelmi központ, s melynek háta megett a mindinkább népesedő s ma már 10 millió lakosnál többet számláló Mandzsuria van. Az orosz kormány azonban első sorban, mint említettük is, katonai és politikai szempontok után indult s ezek folytán Omszk és Tomszk városokat mellőzni nem lehetett, sem pedig egy később kiépítendő szárnyvonal által mintegy degradálni. Tisztán forgalmi szempontból azonban még ebben az esetben is helyesebb lett volna a közelebb eső Tjument választani kiinduló pontúl, a mely választás esetén azonban szükséges lett volna Nisni-Novgorodból vagy legalább Kazánból kiindulva, egy kiegészítő vasúti vonalat építeni Jekaterinburgig, mivel a jelenlegi perm-tjumeni vonal az urali bányákra való tekintettel nagyon görbe s ennélfogva igen drága közlekedő eszköz.

A most megállapított útvonal esetén is sok előnye lesz azonban Szibiriának. Különösen az Amur-vidéknek, mely, bár csak 35 évvel ezelőtt jutott az oroszok birtokába, ma már csak oly népes, mint a 300 év óta Oroszországhoz tartozó nyugoti vidékek. A vasútvonal e vidéken rövid idő alatt amerikaias változásokat idézhet elő, mert minden előfeltétel megvan a gyors emelkedésre úgy az élelmes khinai lakoságnál, mint a talaj gazdagságában s az éghajlati viszonyokban. A Bajkál-tótól keletre eső részeken jelenleg is évenként

330 mázsa aranyat termelnek s a bányászat még nagyon fejleszthető. De a közlekedési viszonyok nagyon nyomorultak. Északon a hideg, délen a homoksivatag elzárttá teszi ezt a szép vidéket. Az Amur torkolatához Nikolajeffszk mellett, Sachalin sziget közelében, csakis egy pár hónapon át lehet eljutni s akkor is nagy nehézségek között, Vladivosztoik kikötőjét pedig csak vegyes úton lehet jelenleg elérni, melyből 200 versztnyi szárazföldi út s a vízi utat az Usszuri és Sungacsa folyókon s Sanka nevű tavon át sok akadály nehezíti.

A nagy szibíriai vasútnak valódi világforgalmi jelentősége természetesen csak akkor állana be, ha ez a vasút direkt összeköttetésbe juthatna a khinai birodalommal. A legtöbb tervező valóban gondolt is arra, hogy Kiachtától Urgán át Pekingbe szárnyvonalat építsenek, de ez a terv természetesen a khinai kormány beleegyezésétől függ s egyelőre még problematikus. Semmi esetre sem mondhatjuk azonban, hogy ez a szándék nagyon kalandos volna. Ellenkezőleg csaknem előrelátható, hogy rövid idő múlva meg fog valósulni s bizonyosan előbb, mint a szintén felmerült, de már nagyon is amerikai zamatú terv, hogy ez a nagy szibíriai vasút a Behring-csatornán vagy az aleuti szigetlánczolon át építendő óriási hidon keresztül összeköttetésbe hozassék az amerikai vasúthálózattal, a mely esetben egykor Lisszabontól New-Yorkig vagy akár a patagonok földjéig szárazföldön mehetne az, ki a tengeri betegségtől fél. Ismételjük, hogy ez a terv kalandos. Az Európa s Észak-Amerika között oly gyorsasággal kifejlődött gőzhajó-összeköttetés kényelmei után semmi szükség sincs arra, hogy a kietlen északon ezer és ezer kilométer hosszúságú inproduktív vasutakat építsenek s pláne ily óriási tengeri hiddal, mely csak kuriozumnak illik be. De kétségtelen s a dolog természetében van, hogy az egyszer kiépült nagy vonalhoz gyorsan fognak csatlakozni a szárnyvonalak is, talán először csak a kissé oldalt eső Tobolszk, Jenisszejszk s más központok felé, később azonban bizonyosan meglesz az összeköttetés a középpázsiai vasúti hálózattal is.

S ezzel visszatértünk fejtegetésünk kiinduló pontjához, szemmel láthatólag bemutatván azt, hogy ennek a nagy szibíriai transcontinentális vasútnak kiszámíthatlan társadalmi és nemzetgazdasági forradalom lesz az eredménye, még ha

jelenleg tisztán katonai jellegű vasútvonalnak látszassék is. Azok a nagy természeti akadályok, melyek miatt Khina s Keletázsia más részei, Szibiria kivételével, elzárva a művelt nyugottól, az Ázsia felett az oroszokkal versenyző Angliának szolgálnak ezentúl hátrányaként. Az angolok túlnyomólag a vízi útra lesznek utalva. Elképzelhetlen, mily nagy változást fog ez rövid idő alatt okozni. A khinai thea, melyet egykor Kiachtán át karavánok oly nagy mennyiségben szállítottak Nisni-Novgorodba s innen Európába, ma tényleg az angol kereskedelem monopoliuma sok más fontos keletázsiai árucikkkel együtt. A szibíriai vasút megtöri ezt a monopoliumot, Kelet-Ázsia forgalmának új irányt szab s új kaput nyit a khinai kulik millióinak, kiknek ezrei Észak-Amerikában s a Csendes-oczeán szigetein már is oly változásokat idéztek elő.

Ázsiai Oroszország emelkedni fog s a csak száz évvel ezelőtt felfedezett s oly sokáig rabgyarmatnak használt Ausztrália jelenlegi bámulatos műveltségi foka az élő példa, hogyan. S ezzel az emelkedéssel megváltozik Ázsia képe is, kulturmozgalomba jut a legnagyobb földrész s nem lehetetlen, hogy e mozgalmat az az ország fogja egy ideig vezetni, mely jelenleg 22 millió négyszögkilométernyi területével s 100 milliót jóval felülhaladó lakosságával a világforgalomban csaknem passzív szerepet játszott. Nem a közel jövő képei ezek, de a szibíriai vasút építésénél nem lehet őket teljesen ignorálni.

GYÖRGY ALADÁR.

A FRANCZIAORSZÁGI KAPUADÓ-RENDSZER.

— *Második és befejező közlemény.*¹⁾ —

Minthogy a kapuadóval csak az adóval terhelt helységben fogyasztott cikket akarják sújtani, szükséges, hogy az átviteli kereskedelem, valamint az adóval sújtott cikkeket előállító iparosok feltételes adómentességben részesüljenek. E célra szolgál a szabadraktárak — entrepôt — intézménye.

Az entrepôt — szabadraktár — valamely termelő- vagy kereskedőnek adott azon kedvezmény, mely szerint a kapuadóval terhelt helységben adómentesen beszerezhet, előállíthat és beraktározhat különben kapuadóval terhelt oly cikkeket, a melyeket esetleg adómentesen akar felhasználni, illetve a városból ismét kiszállítani. Az illető cikkek után az adó lefizetésének csak annyiban van helye, a mennyiben azok adóköteles módon az adóvonalon belül használatnak el.

A kereskedelem és az ipar érdekében engedélyezett szabadraktárak (entrepôt commercial és entrepôt industriel) különböztethetők meg. Az előbbi kedvezmény régibb keletű s az a jog értetik alatta, melynélfogva kereskedők kereskedelmi cikkeket feltételes adómentesség mellett szerezhetnek be; utóbbi az ipar érdekében később engedélyezettett s az a kedvezmény, melynélfogva az iparúzők feltételes adómentesség mellett szerezhetik be az iparcikkek előállítására szükséges nyersanyagot s a fűtő- és világító-szereket (combustibles). Ez utóbbi kedvezmény összefüggésben áll azzal az elvvel, hogy a kapuadók által az adóvonalon belüli termelés jobban ne sújtassék, avagy előnyben ne részesíttessék az adóvonalon kívüli termelésnél. Ez elv keresztülvihetővé csak az ipar-szabadraktárak engedélyezése által válik, a melyek lehetővé teszik, hogy az adóvonalon belül termelő iparos a nyersanyag és tüzelőszer után ne fizessen kapuadót akkor, ha az oly

¹⁾ Első közleményt lásd a »Nemzetgazdasági Szemle« július havi füzetében.

készítmény előállítására lett fordítva, a mely az adóvonalon kiszállittatik vagy a melyik adómentes. Sőt ha az előállított iparczikk adóköteles és az adóvonalon belüli fogyasztásra van is szánva, akkor is csak az ezen iparczikk mint kész termény után esedékes adó fizetendő, míg az előállítására felhasznált nyerstermény és fűtő- s világító-anyag adómentes, mivel ellenesetben az adóvonalon belüli termelés több adót fizetne, mint az adóvonalon kívüli. Egyedül azon anyagok adókötelesek, melyek oly iparczikkekre előállítására szánvák, a melyekre nézve az adóvonalon kívül levő termelők versenye ki van zárva, a melyek e szerint minden hátrány nélkül sújthatók adóval, mivel fogyasztásuk helyhez kötött.

Az egyes helységekre nézve kiadott szabályrendeletek jelölik meg azon czikkeket, melyekre a szabadraktárak kedvezménye kiterjeszthető; elvül szolgál azonban, hogy mindazon czikkek részesítendők e kedvezményben, a melyek arra természetüknél fogva alkalmasak. Azon czikkekre nézve, melyek a kapuadók mellett állami forgalmi fogyasztási adókkal is sújtvák, a mint egyáltalában a kapuadók beszedése is az állami belépti adók beszedése alkalmával történik, úgy a feltételes adómentesség is az állami adókra nézve adott feltételes adómentesség feltételei között gyakoroltatik a kapuadók szempontjából is.

A szabadraktár vagy reális, vagy fiktív, előbbi alatt közraktár értendő, melynek kapui a városi hatóság zárja alatt állanak, utóbbi a kedvezményes saját lakásán vagy raktári helyiségében van, azonban szintén jövedéki ellenőrzés alatt áll.

A ki valamely kapuadóval terhelt városban levő szabadraktárba árúcikkeket szállít, bejelentést tartozik tenni az octroi hivatalban. Ezen bejelentés elmulasztása kihágást képez és épen úgy büntetendő, mint az adóköteles czikkeknak a városba való becsempészése. A bejelentés alkalmával a szállító egyszersmind kötelezi magát, hogy le fogja fizetni az azon mennyiségek után esedékes adót, a mely mennyiségeknek a helységből való kiszállítása, illetve adómentes felhasználása bebizonyítva nem lett. Az egyes helységekre nézve kiadott szabályrendeletek kötelezhetik a tulajdonosokat, hogy az általuk esetleg fizetendő adó biztosításául készfizető kezest állítsanak.

A szabadraktár kedvezményében részesülő fél az octroi hivatalban bejelenteni tartozik azon beraktározott czikkeket,

a melyeket az adóvonalon kívül akar szállítani és azokat ott, hol az octroi hivatalok a város területén vannak felállítva, ezen hivatalok elé tartozik állítani, hol a kiszállításhoz egy kilépti bizonyítványt (certificat de sortie) kap; ott pedig, hol csak egy központi hivatal van, a szállítmányok ezen hivatal elé állítandók, mely hivatalnál részükre egy, a kilépti bizonyítvánnyal egyenértékű bejelentési bizonyítványt (vu enlever) állítanak ki. De utóbbi esetben főleg az éber ellenőrzés és utánjárás van hivatva annak a megállapítására, hogy a kiszállításra bejelentett cikkek tényleg ki lettek-e szállítva. Különben, ha csak a szállító megbízhatósága feleslegessé nem teszi, a kiszállításra bejelentett árucikkek többnyire pénzügyőri kíséret mellett szokták a városból kiszállítani, mi a város érdekeit legjobban megóvjá s e mellett a legegyszerűbb eszköz is. Egyébiránt ép úgy történik valamely cikknek a szabadraktárból az adóvonalon kívül való kiszállítása, vagy kívülről a szabadraktárba való beszállítása, minthogy ha az illető cikk az adóvonallal körülfalt területen csak átszállíthatnák, mely körülményt könnyen érthetővé tesz azon fictió, hogy a szabadraktár adóvonalon kívül fekvő területet képez. Ha a kiszállítási bejelentés a valóságnak meg nem felel, a tulajdonos úgy büntetendő, mint az, a ki árucikket adó lefizetése nélkül csempész be.

Az octroi hivatalnokok árusor-könyveket vezetnek a szabadraktárakba beraktározott és onnan kiszállított, avagy (ipari szabadraktáraknál) adómentesen felhasznált árucikkek mennyiségéről. A szabadraktárakban s a mennyiben ezek az illető kedvezményes házánál vannak, az egész házban vizsgálatokat és szemléket tarthatnak, hogy megállapíthassák a beraktározott cikkek mennyiségét, a raktáron levő és az árusor-könyvek szerint mutatkozó készletet és az e szerint mutatkozó hiány után esedékes adót. Ezen adók azonnal esedékesek. Azon cikkekre nézve, melyek állás által súly-, illetve térfogatban veszítenek, egy bizonyos apadás leszámitásának van helye, mely az italokra nézve megfelel azon apadásnak, mely az állami adók tekintetében engedélyezve van, a más cikkekre nézve pedig az egyes szabályrendeletek által szabályoztatik.

A szabadraktár, vagyis feltételes adómentesség kedvezményét az egyesek kérelmére a polgármester adja meg. Ipar-

telepek tulajdonosai a fűtő-, világító- és nyersanyagokra nézve csak akkor részesülnek e kedvezményben, ha az általános kereskedelem tárgyát képező cikkeket állítanak elő s ha az említett anyagok után esedékes adó a belőlük előállítandó iparcikk értékének $\frac{1}{4}\%$ -át meghaladja (mivel különben a felhasznált anyagok nem adómentesek), továbbá, ha első ízben egy nagyobb — minden községre nézve külön megállapítandó — mennyiségű készletet szereznek be, mely azonban utóbb bármily nagyságú szállítmányokkal kiegészíthető. Kissé nehéz annak meghatározása, mi értendő az általános kereskedelem tárgyait képező cikkek (*objets de commerce general*) elnevezése alatt. Talán leghelyesebben azon cikkek értendők alatta, melyeknek fogyasztása nincsen az előállítási helyhez kötve, hanem a kereskedelem útján bárhova eljuthatnak, más szóval azon cikkek, melyekre nézve verseny keletkezik az egyes városok vagy helységek iparosai között. Ily cikkeknek tekintendők például a gyárilag előállított lakatok, vasalások, stb. s azért ezeknek előállítója részesül az entrepôt industriel kedvezményében, nem úgy az egyszerű lakatos, ki megrendelésre készít egy kulcsot, javít egy zárt. Szintugy nem részesül e kedvezményben valamely város gázgyára, mivel ezt nem kell versenytől féltetni, stb.

A közraktárakban levő cikkek a község őrizete alatt állanak és a község felel az alkalmazottjainak mulasztása folytán beállott károkért. A beraktározott cikkek egy törzs- és szelvénybárczával ellátott lajstromba vezetnek be, melyben meg van jelölve a beraktározott árucikk faja, minősége, mennyisége, a tartályok száma és a tulajdonos neve és lak-helye. A szelvénybárczát a félnek szolgáltatják ki.

A közraktárnak lehetőleg minden más teleptől elkülönítve kell lennie s minden összeköttetés a közraktárhoz nem tartozó házakkal és helyiségekkel tilos. Az egyes szabályrendeletek szabják meg az időt, a mely alatt a közraktárban dolgozni s elárusítani lehet, ennek elteltével senki sem tartózkodhatik a közraktárakban, hacsak nem kivételes esetekben az octroi közegeinek jelenlétében.

A közraktárba beraktározott cikkekben esetleg mutatkozó hiányok után a tulajdonos nem köteles adót fizetni, mi igen természetes, minthogy a közraktár kapuinál gyakoroltatik az ellenőrzés és így minden mennyiség után, mely a

városba szállíttatik, az adót a tulajdonos azonnal lefizeti, míg azon mennyiségek után, a melyek a városból kiszállíttatnak, adó egyáltalában nem fizetendő. Kétségtelen ennél fogva, hogy a közraktárakban hiányok tulajdonképen elő sem fordulhatnak, hacsak nem valamely beraktározott árucikk megsemmisülése esetén.

A közraktárak használatáért bizonyos, az egyes szabályrendeletekben megállapított díj fizetendő, mely díj a raktári helyiség bérértékét képviseli s minthogy a szabadraktárt a község tartja fenn, ezen díjak is ennek javára esnek és a kapuadók hozadékába számíttatnak be. A díjak rendszerint előleges havi részletekben esedékesek, a megkezdett hónap kitöltöttnek vétetvén. Ha azonban az 1 hónapra esedékes díjak igen csekélyek volnának, kimondható a díjaknak negyedévenként való esedékessége.

A fiktív szabadraktár az illető tulajdonos saját raktári helyiségében van. Ezen helyiség és a szomszédos házak és helyiségek között szintén tilos minden összeköttetés. A kedvezményes által elkövetett minden csalás vagy csalási kísérlet, a behozatalnak vagy kivitelnek helytelen bejelentése, stb. a kedvezmény megvonását vonja maga után. A kedvezménynek bármi okból való megszűnése esetén a raktáron maradt cikkek után esedékes adó azonnal lefizetendő.

A fiktív szabadraktár kedvezményében részesülők az adóköteles elfogyasztott cikkek adójára nézve igényelhetik az átalányozás kedvezményét, melyet főleg az ipari szabadraktárak kedvezményében részesülők vesznek igénybe. Ezek ugyanis a beraktározott nyers- és fűtő-, valamint a világítóanyagot — mint láttuk — többnyire adómentesen használhatják fel, rendes esetekben jóformán csak a házi szükségletük fedezésére fordított anyagok adókötelesek s minthogy ezzel szemben az ellenőrzési kiadások szerfölött nagyok s az ellenőrzés zaklató és terhes: az átalányozáshoz folyamodnak. Ekkor havi átalány lefizetése mellett adómentesen szerezhetik be, raktározhatják le és használhatják fel a szükségelt anyagokat s az ellenőrzés csak arra terjed ki, hogy azokat adóköteles fogyasztásra, pl. másoknak, titokban át ne engedjék.

A feltételes adómentesség kedvezményében részesülők tartoznak a raktárukon levő készlet felvételénél, a mérések eszközlésénél, stb. a szükséges adatokat és eszközöket a kapu-

adók beszedésével és az ellenőrzés gyakorlásával megbízott közegek rendelkezésére bocsátani, segítségükre embereket állítani s a hivatásukban eljáró közegeknek mindenben segítségükre lenni. Ha az illető fél ezen kötelezettségeinek eleget nem tenne, ezek saját költségére teljesítendőek és a fél pénz-bírsággal büntethető. A feltételes adómentességben részesülő felek e mellett kötelezvék raktárukat szabályos rekeszekre osztani, melyeknek mindegyike könnyen felmérhető s határozott térfogattal bír.

A feltételes adómentességben részesülő kötelezi magát, hogy leraktározás előtt minden beszerzendő cikket írásban bejelent, hogy a szállitmány beszerzését a vasuti szállítólevelekkel vagy esetleg más kísérő levelekkel, mintákkal igazolja, hogy megengedi az ellenőrző közegeknek a vizsgálat tartását s a felügyelet eszközölését, hogy kinyitja kívánatukra minden időben mindazon raktárhelyiségeit, melyekben a kapuadóval terhelt cikkeket tartja s hogy nem szállit ki semmit telepéről előleges bejelentés és a mennyiben adófizetésnek helye van, az adó lefizetése nélkül. Oly iparúzó, ki a nyersanyagok és fűtő-, valamint világító-anyagok tekintetében bir feltételes adómentességgel, ha nem részesül egyuttal az átalányozás kedvezményében, köteles esetről-esetre bejelenteni az illető anyagok azon mennyiségét, melyet a gyártáshoz fel akar használni, megjegyezvén egyuttal, vajjon adómentes, avagy adóköteles cikkek gyártására lesznek-e az illető anyagok felhasználva. Ily esetben a városi közegek bármely pillanatban ellenőrizhetik, ámde ez ritka eset, mert általánosságban az átalányozás van elterjedve. Kiskereskedők (detaillants) rendszerint nem részesülhetnek feltételes adómentesség kedvezményében, nagy vagy félnagy kereskedők azonban akkor is, ha ugyanazon helységben üzik detail-üzletüket is.

Az adóbeszedés könnyítése, főleg az adóbeszedési költségek csökkentése céljából meg van engedve, hogy az egy osztályba tartozó adókötelezettek egyetemlegesen megváltassák magukat az adó alól, a midőn is az illető adóköteles felek egy egyezségileg megállapított átalányösszeg fejében adómentesen szállithatják be — illetve termelhetik — a városban az illető cikket, melyre a megváltás vonatkozik. Az átalányozás ezen módja csak oly cikkekkal szemben alkalmazandó, melyek rendszerint nem a lakosság összesége vagy

bármely magános által szoktak az adóvonalon bevitetni, hanem inkább csak egyes ipartestületek által. Az átalányozási szerződést épen ezért a község az egyes ipartestületekkel köti meg az ipartestület többségének kívánatára, még pedig akként, hogy az illető testület minden tagja aláírja a szerződést és hogy, habár a szerződésben fel is van tüntetve külön-külön minden ipartestületi tagra eső összeg, azért mégis az illető testület minden tagja az elvállalt kötelezettségért egyetemlegesen legyen felelős. Leggyakrabban a húsнемűekre nézve a mészárosok és hentesek veszik igénybe e kedvezményt, minthogy ezen czikkek azok, a melyeknek megadóztatása és az ezzel egybekötött ellenőrzési intézkedések a legtöbb zaklatással járnak.

Az átalányozási kedvezményt a polgármester adja meg, illetve ő köti meg az illető adóköteles felekkel a megváltási szerződést, melyet a prefekt hagy jóvá. Azonban csak akkor engedélyezhető ezen kedvezmény, ha az adónak tényleges, a cikk behozatala vagy termelése alkalmával való beszedése elé komoly akadályok gördülnének s ha az illető adóköteles cikk fogyasztásának gyors emelkedése nem várható. Természetesen a fizetendő átalányösszegnek akként kell megállapítva lennie, hogy emberileg kiszámítható pontossággal megüsse azt az összeget, melyet a szerződő felek az adónak a megállapított adótételek szerint való fizetése esetén leróni tartoznának. E célból a polgármester és az adóköteles felek által megkötött szerződések a departementális pénzügyigazgatóságok (*directions des contributions indirectes du departement*) útján az állami közvetett adók központi igazgatóságához (*direction generale des contributions indirectes*) terjesztendők fel, hol megvizsgálatnak a tekintetben, vajjon nem részesítik-e kedvezményben ezen szerződések az adókötelezettek egy csoportját.

Ily megváltási szerződés fennállása daczára az adó azon czikkek után, melyekre a megváltási szerződés kiterjed, de melyeket nem a szerződő testület tagjai, hanem más egyének szállítanak be vagy termelnek a községben, nemcsak hogy beszedhető, hanem köteles is a község a beszedésre, mivel ellenkező esetben a szerződő adóköteles felek tetemes rövidséget szenvedhetnének.

A kikötött átalányösszeg havi előleges részletekben esedékes. Ha a szerződés tartama alatt egy iparúzó üzletét be-

szünteti, az ő terhére megállapított átalányösszeg fizetésére, a többiek kötelezvék az eddigelé általuk fizetett összeg arányában, míg ha új vállalat keletkezik, az erre eső átalányösszeget a polgármester állapítja meg és az annak megfelelő összeg az általuk fizetett átalányösszeg arányában a többi adóköteles felek javára esik. A szerződés érvénye alatt minden év végével összejönnek az adóköteles felek és a polgármester elnöksége alatt az egyes vállalatok forgalmában bekövetkezett változások figyelembe vétele mellett újra felosztják az egyes vállalkozók között a fizetendő átalányösszeget. Három évnél tovább az átalányozás nem terjedhet.

A kapuadókat ugyan legtöbb esetben a községek házilag szedik be, de azért az adók hasznosításának más módjai is ismeretesek, ugymint: a *regie* interesse és a *ferme*, végre a kapuadóknak kincstári közegek által való beszedése.

A beszédés módját a községi képviselőtestület (*conseil municipal*) határozza meg, de bármelyik mód legyen is alkalmazásban, a kapuadók beszedése mindig a polgármester, a *sous-prefect* és a *prefect* felügyelete alatt történik.

A *házi kezelés* esetében a kapuadókat községi közegek szedik be a polgármester közvetlen felügyelete és vezetése alatt. Ez esetben egész külön tisztikar van minden egyes községben a kapuadók beszedésére és biztosítására rendszerezve. Az állami közvetett adók beszedésére hivatott tisztviselők a kapuadók beszedésénél közvetlen részt nem vesznek, ha azonban saját hivatásuk teljesítése közben a kapuadók megrövidítésére irányzott cselekményeket vesznek észre, erről tényleirást vesznek fel. Kivételesen a közvetett adók beszedésével megbízott pénztárak a hátralékos vagy leszámolás útján megállapított kapuadók behajtásával és egyes bonyolódottabb számviteli teendők ellátásával, valamint a számvitel ellenőrzésével is megbízhatók a pénzügyi igazgatás vezetőjének beleegyezésével s ilyenkor az illető hivatalnokok a község által megszavazott tiszteletdíjban részesülnek.

A *regie interesse* a kapuadók hasznosításának az a módja, midőn a kapuadókat egy vállalkozó szedi be egy meghatározott átalányösszeg fizetése fejében, azonban akként, hogy a mennyiben a kapuadók hozadéka a kikötött átalányösszeget és a megállapított beszédési jutalékot meghaladná: a község a nyereség bizonyos hányadában részesüljön. A be-

szedési költség, illetve jutalék lehetőleg úgy állapítandó meg, hogy a kapuadók hozadéka gyanánt előirányzott átalányösszeg 120/0-át meg ne haladja.

A kapuadók hasznosításának ezen módja igen sok előnnyel dicsekszik, a mennyiben egyrészt az által, hogy az adószedő a hozadék nagysága által érdekelve van, biztosítékot nyújt a lehető legéberebb ellenőrködés és a legpontosabb adószedésre nézve, másrészt pedig az által, hogy a község a megállapított átalányösszeget meghaladó hozadékokban osztozik, a közönséges bérlet által egyes magánvállalkozókra eső haszonnak legalább egy részét a községi pénztár számára biztosítja.

A harmadik módja a kapuadók biztosításának a *közönséges bérlet*, midőn a község egy számszerűleg meghatározott bérösszeg fejében kiadja valamely vállalkozónak a kapuadók beszedési jogát. Az egyes községi szabályrendeletek az üzérkedés és káros verseny meggátlása czéljából kimondhatják, hogy a kapuadók bérlet útján nem hasznosíthatók.

A közönséges bérbeadásra és a regie interesse-re nézve jóformán ugyanazon szabályok állanak fenn. A szerződés nyilvános versenytárgyalások alapján történik és egy szerződés tartama három évet meg nem haladhat, csak akkor, ha azon év, melyben a szerződés kötötték, folyamatban van már, a midőn is a szerződés az illető év még hátralevő részére s ezen felül még három évre köthető.

A versenytárgyaláson részt nem vehetnek nők, továbbá a közigazgatásnál vagy bíróságoknál alkalmazottak, a mennyiben bármily nemű felügyeleti vagy törvénykezési joggal bírnak az octroi felett. Sőt még az ily tisztviselők közeli rokonai is kizárhatók a pályázók közül. Ezen felül csakis erkölcsileg és vagyoniilag kifogás alá nem eső oly egyének vehetnek részt a versenytárgyaláson, kiknek képességét a polgármester az elvállalendő teendők ellátására elegendőnek nyilvánítja ki. A polgármester határozata ellen felfolyamodásnak van helye a prefekthez. Az üzérkedés kizárása czéljából annak, a ki a kapuadók beszedését a fenti két mód bármelyike szerint bérbe venni akarja, egy előzetes vizsgát kell letennie melynek folyamán a pályázók beigazolni tartoznak, hogy a kapuadók körüli igazgatás vagy más hasontermészetű igazgatási ág terén kellő szakavatottsággal rendelkeznek.

A szerződő fél köteles viselni a versenytárgyalás és

pályázattal összekötött minden kiadást, továbbá az adó beszédésére rendelt közegek eltartási költségeit, a hivatalok és egyéb szükséges épületek s raktárak fentartására, az irodai helyiségek tisztítására és jókarban tartására vonatkozó költségeket, egy szóval a kapuadók beszédésével egybekötött mindennemű személyes és dologi kiadásokat, végre a szerződési bélyegköltségeket, stb.

A szerződő fél ezen felül magára vállalja a kincstári fogyasztási adók beszédését és az ezzel összefüggő ellenőrzési és számviteli munkálatok foganatosítását, annyiban, a mennyiben ezen teendők a fennálló szabályok értelmében egyáltalában a kapuadók beszédésére hivatott közegek feladatát képezik.

Köteles a szerződő fél igénybe venni és tűrni az állami közvetett adók biztosítására és beszédésére rendelt hivatalnoki kar közreműködését mindazon esetekben, a midőn annak a fennálló törvények és szabályok értelmében helye van; megengedni tartozik továbbá, hogy az említett hivatalnokok az állami adók beszédhetése érdekében szükséges minden ellenőrzést, stb. hivatalos helyiségében teljesítsenek s hogy a szükséges adatoknak utána nézhessenek.

Kimutatást tartozik naponta beterjeszteni a kincstári közegekhez azon czikkekről, melyek nála a kincstár javára megadóztattak.

Azon épületeket, felszereléseket, stb., melyeket a község kapuadók hasznosítása céljából emelt, illetve szerzett be, minden kártérítés nélkül engedtetnek át a szerződő félnek, mindössze azon kötelezettséggel, hogy azokat jó karban tartva, a szerződés lejártával ugyanoly állapotban szolgáltatassa vissza, mint a minőben átvette volt.

Ujabb befektetések a szerződés tartama alatt is teljesíthetők s ha azok tényleg szükségeseknek mutatkoznak, a terhek viselése a községet illeti. Ha azonban a község és a magasabb közigazgatási hatóságok véleménye szerint nem okvetlen szükséges befektetéseket a szerződő fél mégis teljesítette, a szerződés leteltével az illető befektetések a község tulajdonába mennek át, noha a beszerzési költségek viselése egyedül a szerződő felet illeti.

A szerződő felek ugyan szabadon választhatják meg azon egyéneket, kiket a kapuadók beszédésére alkalmazni

akarnak, ámde azért a prefekt nevezi ki az egyes alkalmazottakat a kapuadó beszédésére jogosított fél javaslatára. Az alkalmazottak esküt tartoznak tenni, közhivatalnokoknak tekintendők, s megbízásukat a prefekt nemcsak az adószedésre jogosított fél kívánatára, hanem az alprefekt, a polgármester és az állami közvetett adók departementális igazgatójának indokolt javaslatára is visszavonhatja. A szerződés megkötésekor már alkalmazott egyének rendes körülmények között az új szerződő fél által hivatalukban meghagyandók s azok, kik előzőleg már legalább egy évig alkalmazva voltak és kiket az új jogosult a szerződés átvételekor vagy a következő három hónap alatt elbocsát, hacsak elbocsátásuk nem rossz maguk-viséletüknek vagy egyéb fegyelmi vétségnek, stb. kifolyása, végkielégítésben részesülnek.

Az adószedésre jogosultak, valamint alkalmazottjaik nem űzhetnek kereskedést adóköteles czikkekkal. A jövedéki kihágást elkövető felekkel az adószedésre jogosított fél önhatalmúlág ki nem egyezhet, hanem csak a polgármester, illetve felsőbb fokon a prefekt beleegyezésével. Szükségesnek mutatkozik e korlátoló intézkedés felvétele azon czélból, nehogy az adószedésre jogosított egyes adókötelesekkel összejátszva, a többieknek helyzetét megnehezítse és versenyképességét csökkentse.

A jövedéki bírságoknak az eljárási költségek levonásával fenmaradó része az adószedésre jogosított tulajdonát képezi, ki azzal legjobb belátása szerint szabadon rendelkezhetik, csak ha a községben nyugdíjalap létezik, akkor nem vonható meg ezen alaptól a befolyt bírságokból ezt megillető rész.

A kapuadók beszédésének negyedik módja az adónak kincstári közegek által való beszédése. A közvetett állami adók igazgatását vezető hatóságok a községek kérelmére esetről-esetre köthetnek egyezséget egyes községekkel arra nézve, hogy a kapuadókat a közvetett állami adók beszédésére hivatott tisztviselői kar szedje be; a szerződés azonban csak a pénzügyminiszter jóváhagyására válik jogerejűvé.

A kincstár az adó beszédését részben rendes közegei, részben a kapuadók beszédésére külön és ideiglenesen — a szerződés tartamára — alkalmazott közegekkel teljesíti. Az alkalmazott közegek javadalmazására szolgál a község által a kincstárnak fizetett, szerződésileg megállapított átalány-

összeg, a mely mellett azonban a község a kapuadók beszédésével egybekötött összes dologi kiadásokat a sajátjából tartozik fedezni.

A szerződések határozatlan időre kötvek, de a kölcsönös felmondás joga fenn van tartva akként, hogy a szerződés bármely fél részéről bekövetkezett felmondást követő 6 hónap elmultával megszűnik. Minthogy ezen szerződés célja a gazdaságosabb kezelés s a kincstári közegek munkaerejének jobb kihasználása, az rendes körülmények között csak oly községre nézve köttetik, melyben nagyobb pénzügyőrségi állomás van.

Bármilyen módon legyen is hasznosítva a kapuadó, a beszédés feletti felügyelet első sorban a polgármestert illeti, ki természetesen közvetetlenebbül gyakorolja azt, ha a kapuadók házilag kezeltetnek, noha épenséggel nem állitható, hogy a bérletek felett kevésbé hathatós felügyelet volna gyakorlandó. Sőt ellenkezőleg, a bérlet esetén az egyes adókötelezettek nagyon is ki lévén szolgáltatva a bérlő zaklatásainak, a felügyelet erélyes gyakorlásától függ, hogy a polgárok jogai az okvetlen szükségesen túl és az egyéni szabadságot sértő módon ne korlátoztassanak.

A magasabb felügyeletet egyrészt a megyefőnökök, a prefect-k és sous-prefect-k, másrészt az állami közvetett adóigazgatóságok gyakorolják; ekként megosztva, hogy míg azok inkább a belső adminisztráció feletti felügyeleti joggal bírnak, addig emezek főleg jövedéki szempontból gyakorolják — saját maguk és az alantas közegek által is — a szakszerű felügyeletet. Öröködnék a felett, hogy az adóbeszedés tényleg az előirt módon történjék, hogy egyesek vagy egyes osztályok indokolatlan előnyben vagy hátrányban ne részesüljenek, végre ellenőrzik a számvitelt.

Ugyanigy van megosztva a dolog természetéhez képest a legfelsőbb felügyelet a belügy- és pénzügyminiszterek s az utóbbinak közvetlenül alárendelt hivatal, a közvetett adók központi igazgatósága, között.

A mi magát az adó beszédését illeti, az kizárólag a célra rendelt hivatalnoki személyzet által történik. A személyzet létszámát a kapuadók behozatala alkalmával a már több ízben említett szabályrendelet állapítja meg s az ekként rendszeresített közegek fentartandók — ha csak időközben szabályszerű uton eltörölve nem lettek — bármiképen legyenek is

hasznosítva a kapualókat. Mindössze abban van eltérés, hogy míg házi kezelés esetén a község tartja fenn és fizeti az egyes hivatalnokokat, addig a régie interesse vagy bérlet esetén a régisseurt, illetve bérlőt illetik az eltartási költségek, az esetben pedig, ha a vele kötött egyezség alapján a kincstár szedi be a kapuadókat, őt illeti természetesen a közgek fentartása, a midőn is túlnyomólag az állami közvetlen adók beszedésére hivatott személyzetet alkalmazzák az egyes állások betöltésére.

Oly községekben, hol a kapuadók egy évi hozadéka a 20.000 frankot eléri vagy meghaladja, a pénzügyminiszter a kapuadók beszedésének közvetlen vezetése és ugy az adó hozadékanak, mint a polgárok szabadságának és a törvények végrehajtásának biztosítása czéljából »préposé en chef« neve alatt egy főtisztviselői állomást rendszeresíthet.

Ezen állomásnak illetményeit szintén a pénzügyminiszter állapítja meg, de reá a préfet nevez ki a polgármester hármaskijelölése és az állami közvetett adók departementális igazgatóságának javaslata alapján. Az egyszer ezen állásra kinevezett tisztviselőtől azonban már csak a pénzügyminiszter vonhatja meg megbízását.

A »préposé en chef« főhivatása abban áll, hogy ellenőrizze, hogy az adószedő közgek minden adófizetést helyesen és pontosan bevezetnek-e, hogy az adószedések megegyeznek-e a fennálló szabályokkal és tariffával, hogy az adófizetési bárcaák a félnek át lesznek-e szolgáltatva, hogy végre a mellékes bevételek, mint a bélyegekért fizetett díjak, stb. helyesen lesznek-e elszámolva. Mindig tudomással kell, hogy birjon ezen tisztviselő a bevételek s kiadások állásáról, meggyőződik arról, hogy a bevételezett összegek az egyes adóhivatalok által pontosan be lesznek-e szolgáltatva a főpénztárakba, hogy az adóbeszedéssel kapcsolatos kiadásokra kiutalványozott összegek mire lesznek fordítva, végre különösen figyelemmel kíséri a kivételesen megállapított pót-centime-ok bevételezési adatait s ezeknek hozadékáról külön számadást vezet.

Egyáltalán felügyel az adószedést teljesítő személyzetre, első sorban magára az adószedésre jogosított bérlőre vagy régisseurre, ha ugyan van ilyen és ezeknek a közönséggel való eljárására. A felső hatóságoknak beterjesztendő kimutatókat ő állítja össze vagy ő állíttatja össze s vizsgáltatja

felül, s gondoskodik, hogy azok a kitűzött időre felterjesztve legyenek. Egy szóval, ezen közeg van hivatva tőle telhetőleg előmozdítani az adó beszédését, a visszaéléseknek és zaklatásoknak elejét venni és biztosítani a törvények és szabályok pontos végrehajtását. E célból felügyel az egyes lajstromok pontos vezetésére és a helyes számvitelre s bérlet esetén ellenőrzi a bérleti feltételek pontos betartását és az esedékes bérösszeg pontos befizetését is. Ezen hivatása teljesítése közben mindig a polgármesterrel egyetértőleg annak segédkezve s viszont általa támogatva jár el. A »préposé en chef« minden negyedévben kimerítő kimutatást szerkeszt az octroi állásáról s azt észrevételei és esetleg javaslatai kíséretében az állami közvetett adók központi igazgatóságához terjeszti fel.

A kapuadók beszédésére rendelt többi tisztviselőket a polgármester javaslata alapján a sous-prefect nevezi ki. Ezek hivatalos eljárásuk közben megbízó-leveleiket mindig magukkal hordani s azt szükség esetén igazolásukra felmutatni kötelesek. Hivatásuk teljesítése közben jogosítvák fegyver viselésre, de az azzal elkövetett visszaélések igen szigorúan megtorlatnak. A fegyver nemét és minőségét a szabályrendelet határozza meg, ugyszintén azt, hogy mikor kötelező, mikor pedig csak fakultatív annak viselése.

Ezen tisztviselők hivatvák egyrészt a kapuadók beszédésére, az adóköteles cikkekkel a szabályok értelmében való elbánásra, az adóvonalon belül adóköteles cikkeket előállító vállalatok és vállalkozók, valamint a feltételes adómentességet élvező felek és egyáltalában a szabadraktárak ellenőrzésére, ugyszintén a csempészkedés megakadályozására, másrészt pedig a lajstromok és árúsor-könyvek vezetésére, a számviteli teendők ellátására és egyáltalán az összes irodai munkák elintézésére; valamint szabályellenesség felfedezése esetén a tényleírás felvételére is.

Kisebb községekben, hol — mint láttuk — csak egy adószedő-hivatal van, mindössze egy-két ily hivatalnoki állás van rendszeresítve s az egyes alkalmazottak egyaránt végzik az ellenőrzési és irodai munkákat, úgy, mint a pénzkezelést is. Megesik, — nem ritkán — hogy csak egy adószedői állás van rendszeresítve s ennek betöltője lát el minden munkát, míg a csempészet megakadályozására főleg az általános rendészetet gyakorló rengőri közegek hivatvák.

Nagyobb helységekben az irodai munkák ellátása egyfelől s az ellenőrzés gyakorlása másfelől külön tisztviselőkre van bízva, míg ismét mások teljesítik az adó beszédését és a pénzkezelést. A pénzkezelő tisztviselők mindig biztosítékot tartoznak letenni, melynek nagysága a pénzforgalom nagysága szerint változó.

Az állami közvetett adók beszédésére hivatott tisztikar egyfelől és a kapuadók beszédésére alkalmazottak másfelől eljárásukban egymást lehetőleg támogatni, ott, a hol lehet, vagy szükséges, egymással karöltve eljárni tartoznak. Kötelesek egymásnak különösen a szükséges utbaigazitásokat és felvilágosításokat megadni, a csempészetet lehetőleg megakadályozni, a felfedezett kihágásokról tényleírásokat felvenni, a jövedéki eljárást megindítani, ha mindjárt az illető kihágás nem fenyegeti is közvetlenül megbízóiknak az államkincstárnak, illetve a községnek érdekeit, hanem ha általa a másik van is érintelve.

A kapuadók hozadéka a község háztartásának képezvén alkatelemét, természetesen, hogy az ezen adókból befolyó összes jövedelem a község pénztárába folyik s hogy a község pénztárnoka tartozik számot adni első sorban ezen bevételekről és a kapuadók hasznosításával összefüggő kiadásokról ép úgy, mint az egyéb községi jövedelmekről. A kapuadókról vezetett számadásokat, a mennyiben ezen számadások főösszege a 30.000 frankot meg nem haladja, a prefecturai tanács vizsgálja felül, a mennyiben pedig a főösszeg az említett összegnél nagyobb, az állami számvevőszék gyakorolja az ellenőrzést.

A község pénztárnoka hivatva van mindazon adószedőktől, kik a kapuadókat beszédni hivatva vannak, legyenek azok akár kincstári, akár községi alkalmazottak, a beszédett összegeket felvenni és a beszédési költségek, stb. fedezésére szükséges kiadásokat folyósítani. Ha a kapuadók beszédési joga bérbe van adva, mindössze az esedékes bérösszeg felvétele terheli a község pénztárnokát.

Főként két lajstrom szolgál a községi pénztárnok számadásainak ellenőrzésére. Az egyik, a melyet az adóbeszedő hivatalok felett az adminisztratív ellenőrzést gyakorló közeg (préposé en chef, vagy kisközségekben, hol ily állás rendszeresítve nincs, a maire) vezet s a melybe a kapuadók hoza-

déka évnegyedenként fel van tüntetve, az egyes adószedő-hivataloknál vezetett fizetési lajstromok alapján; a másik azon lajstrom, melyet minden adószedő kiállítani tartozik akkor, a mikor a községi pénztárnoknál fizetést teljesít s a melyben fel van tüntetve a község pénztárába beszolgáltatott összeg.

Ezen lajstrom a községi pénztárnok számadásának okmányolására nála marad. Az említett kétféle lajstromok összegének egyezni kell az év végével nemcsak egymással, de a községi pénztárnok számadásával és az adófizetési lajstromok összegeivel is.

Ha az említett kétféle lajstrom összege nem egyezik, — hacsak számadási hiba nem forog fenn — kétségtelenné válik, hogy valamely adószedő nem szolgáltatotta be a községi pénztárba az általa beszedett összes adót, az azonban, hogy melyik a késedelmes adószedő, meg nem állapítható. Ennek megállapíthatására szolgálnak azon lajstromok, melyeket a préposé en chef havonta kap az egyes adószedőktől s melyekben az általuk beszedett adók ki vannak mutatva, úgy, hogy ezek segélyével megállapítható minden év végével, mennyi adót szedett be az év folyamán az illető adószedő s a már említett lajstrommal összehasonlítva, az, hogy maradt-e s ha igen, mennyivel hátralékban. Az említett lajstromok segélyével válik a kapuadók kezelése ellenőrizhetővé.

Évközben úgy a polgármester, mint a községi pénztárnok és a préposé en chef, valamint az állami közvetett adók departementális igazgatósága és az alája rendelt közegek kötelezvék rendes és váratlan rovancsolások által úgy az egyes fizetési, stb. lajstromok vezetéséről, mint a számvitel ellenőrzésére szolgáló s fentemlített lajstromok és kimutatások és az ezek kiegészítésére szolgáló egyéb irományok helyességéről meggyőződést szerezni, év végén pedig az egyes adószedők által vezetett összes irományok s lajstromok a préposé en chef-hez, kisebb községekben, hol ily állás rendszeresítve nincs, a polgármesterhez lesznek beterjesztve, ki azokat és az azok alapján készítendő kimutatásokat újból rendszeresen felülvizsgálja.

A kapuadók tekintetében kiadott szabályrendeletek határozmányainak megsértése jövedéki kihágást képez. Ezen kihágásokról tényleírás veendő fel, mely tényleírások — semmi-ség terhe alatt — felvételüket követő 24 óra alatt a békebíró

előtti bemutatás által megerősítendő. A tényleírás felvételére a kapuadók beszédésére rendelt tisztviselők és az állami közvetett adók beszédésére rendelt közegek (pénzügyőrök) egyaránt jogosítvák. A szabályszerűen felvett tényleírás, ha mindjárt csak egy hivatalos közeg által van is aláírva, hiteles bizonyítékul szolgál mindaddig, míg az ellenkezőt be nem bizonyítják. A tényleírásnak tartalmaznia kell a felvétel napját, helyét és a felvétel befejeztének óráját, a kihágással vádolt nevét, a kihágás körülírását, a mennyiben lefoglalás is történt, a lefoglalt tárgyak megnevezését, fajtát, súlyát vagy méreteit, megközelítő becsértékét, a lefoglalásra nézve a fél által netalán tett megjegyzéseket; annak megemlítését, hogy a fél a tényleírás felvételénél jelen volt-e, vagy a felhívást, melylyel a megjelenésre felszólítva lett, a lefoglalt tárgyak őrzőjének nevét, minőségét és az átvétel elismerését, végre a tényleírást felvevő alkalmazott és az eljárás vezetésével esetleg megbízott egyén nevét, állását és lakhelyét. Ha a fél a tényleírás felvételénél jelen van, az neki felolvasandó s egy másolat neki átadandó. Ezen körülmény a tényleírásban szintén feltüntetendő. Ha a vádlott jelen nincs s lakása a tényleírás felvételének helyén ismeretes, a tényleírás 24 óra alatt vele közlendő, ellenkező esetben másolata ugyanazon idő alatt a polgármester hivatalában kifüggesztendő. A lefoglalás kiterjed első sorban azon tárgyakra, melyek a jövedéki kihágás elkövetésére alapul szolgáltak, de ezekkel együtt foglalandók le a tartályok, stb. is. Sőt a kiszabandó büntetés biztosítására lefoglalhatók a szállítási eszközök is. A lefoglalt tárgyak a legközelebbi hivatalban letétemenyezendő, azonban esetleg zálogba is tehetők.

A tényleírás folytán a vádlott ellen a kereset a »tribunal de police correctionnel« előtt indítandó meg, mely egyedül van hivatva a kapuadók elleni jövedéki kihágások felett ítélni. A polgármester akár az ítélet előtt, akár az után kiegyezhetik a féllel, illetve a rendes eljárástól elállhat, sőt az egész büntetést, avagy annak egy részét is elengedheti, ebbeli határozatai azonban a prefecthez felebbezhetők. E jogot, ha a kapuadók beszédése bérbe van adva, szintén a polgármester s másodfokban a prefect, nem pedig a bérlő gyakorolhatja.

Ha ugyanazon tény a kapuadók elleni jövedéki kihágás mellett az állami közvetett adók elleni jövedéki kihágást is

magában foglalja, az egész eljárás vezetése az állami közvetett adók departementális igazgatóságát illeti, ámde a büntetés mindkét kihágásra nézve külön-külön állapíttatik meg.

A ki adóköteles czikkeket az előirt bejelentés nélkül visz be a kapuadóval sújtott községbe, a ki a beszállított czikkekről hamis vagy nem pontos bejelentést ad, a ki átviteli bárczával beszállított vagy tranzitban avagy szabadraktárban levő cikket előzetes bejelentés nélkül megváltoztat, átalakít vagy másokkal felcserél, a kinek szabadraktárában az árusor-könyv szerint többlet mutatkozik, a ki a kapuadókkal terhelt czikkeknél az adó alá eső területen való termelésénél az előirt szabályokat és bejelentéseket be nem tartja, végre a ki a kapuadókra vonatkozó törvények és rendeletek határozmányait bármi módon megszegi, az adó alól elvont vagy elvonni szándékolt cikkek elkobzásával és 100—200 frankig terjedhető pénzbírsággal büntetendő. A ki a kapuadók beszedésére hivatott tisztviselőknek hivatalos kötelességük teljesítése alkalmával ellenszegül, a mennyiben a büntető törvénykönyvbe ütköző súlyosabb beszámítás alá eső büntettet vagy vétséget nem követ el, 50 frank bírsággal büntetendő, tekintve az ezen alkalommal felfedezett jövedéki kihágás miatt külön kirovandó bírságtól. A bírság behajthatlanság esetén — mint a francia jövedéki büntető-eljárásnál általában — szabadságvesztés-büntetéssé át nem változtatható; mivel — francia felfogás szerint — a jövedéki kihágások után kirótt pénzbüntetés csak a kincstár, illetve a károsultnak kárát van hivatva helyreépítozni. Midőn azonban az adóköteles czikkeknél az adóvonalon való becsempészése a falak megmászását lehetővé tevő létrák vagy földalatti átjárók segítségével avagy fegyveres erővel kíséreltetik meg vagy vitetik keresztül, a kihágás elkövetője a fenti bírságon kívül 6 hónapig terjedhető fogházbüntetésre is ítéltető. Ha pedig a csempészetet külön e célra szolgáló eszközökkel és műszerekkel követték el, vagy kísérelték meg, az esedékes bírság biztosítása céljából a kihágás elkövetője letartóztatható.

Az adó alá eső cikkek tulajdonosai felelősek megbízottjaik mindazon cselekményeért, a melyet azok megbízásuk keretén belül követték el, ugyancsak felelősek a szülők és gyámok a kiskorú s velők egy háztartásban élő gyermekeikért és gyámoltjaikért.

Felelősek végre a háztulajdonosok és főbérlők mindazon jövedéki kihágásokért, melyek házukban vagy az általuk bérelt területen követték el, a mennyiben ezen kihágások elkövetését elősegítették, abban résztvettek vagy arról tudomással bírtak.

A kapuadók elleni kihágások miatt kirótt és behajtott pénzbírság az eljárási költségek levonása után fele részben a kapuadók beszedésével foglalkozó tisztviselők közt oszlik meg, másik fele pedig a várost illeti. Ha a kapuadók beszedési joga bérbe van adva, a bírság is a bérlőt illeti meg, ki a felett szabadon rendelkezik, mindössze, ha van a községben nyugdíj-alap, ezt illeti meg a befolyt bírság egy része.

Ha az adó befizetése alkalmával vita merülne fel a czikk szállítója s az adóbeszedésre hivatott közeg között a tarifa alkalmazása vagy az adó kiszámítása körül, a kérdéses czikk szállítója, ha szállítmányát az adó alá eső területre akarja bevinni vagy ott akarja hagyni, mindenekelőtt a tőle követelt adót az adószedőnél letéteményezni tartozik s ezután rendelkezhetik csak szabadon szállítmányával. A vitás kérdést pedig a békebíró dönti el, a ki az adó letéteményezését tanúsító bárca felmutatása után, esetleg szemle alapján ítél a fizetendő adóra nézve. A békebíró ítélete, ha a fizetendő adó 100 franknál csekélyebb, végérvényes, ellenkező esetben felebbezésnek van helye a rendes felebbezési úton.

DR. TELESZKY JÁNOS.

KÖZGAZDASÁGI HAVI KRÓNIKA.

Julius hó.

1-én. Az összes magyar vasutak az elmúlt 1890-iki évben a következő eredményeket érték el: Bevétel: 82,480.846 frt. Kiadás: 44,572.136 frt. Üzemfelesleg tehát 38,108.710 frt. Az 1889-iki eredményekhez képest a bevétel 6.01⁰/o-kal, a kiadás 7.50⁰/o-kal, az üzemfelesleg 4.76⁰/o-kal növekedett. — Az összes bevételeknek viszonya az összes kiadáshoz, az úgynevezett üzemi hányados, 1890-ben 53.8⁰/o-ot tett (1889-ben 53.25⁰/o-ot).

A czukor tengeren való kivitelének előmozdítása érdekében az osztrák állomásoktól Fiuméba vagy Triesztbe igen leszállított díjszabás lép életbe, mely az eddiginél waggononként és 10.000 kg.-ként 44—45 firttal olcsóbb.

Románia új vámtarifát alkot, mely az árukat két osztályba sorozza. A Romániában is termelt iparcikkek védvám alá esnek, míg azok a cikkek, melyeknek gyártása jövőben sem várható Romániában, csak pénzügyi vámmal lesznek terhelve. A pénzügyi vám csekély; átlagban az érték 8⁰/o-a.

A kereskedelmi miniszter az 1891: XIII. 3. §. értelmében rendeletet bocsátott ki, mely a vasárnapi munkaszünet alól való kivételeket felsorolja. A bányák, kohók, az állami pénzverde, az állami egyedárúsági üzemek s az azzal kapcsolatban lévő vállalatok számára ugyanezen tárgyban a pénzügyminiszter bocsátott ki rendeletet.

2-án. Ausztria-Magyarország és Németország közt egyezmény jő létre, mely egységes távirati díjakat állapít meg. A díj ezentúl minden távirati szóért 3 kr. lesz, de legalább is minden táviratért 30 kr. A három állam közti forgalomban behozzák azt a távirati díjszabást, mely eredetileg a magyar belforgalom számára volt tervezve.

A biztosítási üzlet első félévi eredménye kedvezőbb a tavalyi első félévi üzlet eredményénél.

A zsolnai posztógyárat még e hónapban megnyitják. Magyarország ez első nagyszabású textilipar vállalata 160 mechanikai szövőszékre van berendezve.

A Vinkovce-breskai helyi érdekű vasut-társaság közgyűlése elhatározta, hogy az elmúlt év 21.418 frtnyi tiszta nyereségéből elsőbbségi kötvényként 3.50 frt. osztalékot fizet ki.

Aradon waggongyárat alapítanak.

A *Szarvas-Orosháza-Mezőhegyes-i* helyi érdekű vasut építésére megadták az engedélyt. Az építést már néhány hét múlva megkezdik. A részvénytőke 2,320.000 frt.

3-án. Apátfalváról és Bánfalváról (Csanádmegye) a *mezei munkások* közt mutatkozó gyanús mozgalom híre érkezik.

A *nyomdászati ipar* rendezése érdekében mozgalmat indítottak, melynek célja, hogy a nyomdászati ipar az 1884: XVII. t.-cz. értelmében a képesítéshez kötött iparágak közé soroztassék.

4-én. A *fővárosi* vasuti albizottság tárgyalja a *villamos vasut* szerződésének egyesítését és a városi vasut-vállalat által a fővárossal kötendő szerződés feltételeit; megállapodás történt az iránt, hogy a villamos vasuti vonalak 1917. évtől lesznek beválthatók 5 évi felmondás alapján.

A »*Lloyd*« és »*Adria*« társaságok érdekében a kormányok elhatározták, hogy bizonyos beviteli cikkek számára a tengeren való bevitelnél különbözeti vámokat engedélyeznek. E cikkek főleg fűszerek, citrom, narancs, mandulaolaj. E cikkek bevitele 1890-ben tényleg növekedett.

A kereskedelmi miniszter elrendelte, hogy a *helyi érdekű vasutak* árlejtéseinél a szabad versenyt semmiféle módon megszorítani nem szabad.

A *temesvári takarékpénztár* rendkívüli közgyűlése a részvénytőkének 100.000 frtról 300.000 frtra leendő felemelését határozta el.

5-én. A *szegei iparkiállítást* megnyitják.

A kereskedelemügyi miniszterium és az *osztrák-magyar államvasut* közt felmerült differenciákat kiegyenlítették. A hálózat tényleges átadása a rendkívüli közgyűlés után fog bekövetkezni.

6-án. Vácson ez év szeptember havában *gazdasági kiállítást* rendeznek.

A *magyar termények kivitele* Fiumen át a folyó év *első felében* a következő volt:

	1891.	(1890.)
	(első felében)	
liszt	442.124	(379.923)
búza	134.000	(2.119)
árpa	123.956	(43.793)
bab	35.666	14.617
czukor	29.338	2.600

Ezen összehasonlítás szerint az idei kivitel a múlt évinél jelentékenyebb.

A *magyar államvasut* a Duna-gőzhajózási társulattal versenyző vonalokon, úgy mint a budapest-pécsi vasuton is, nagy mérvben leszállította a szállítási díjakat.

A kereskedelemügyi miniszter a fővárosi *biztosítási társaságokat* szeptember 25-én tartandó enquete-tárgyalásokra hívta meg. E tárgyalásokon a mozgó ügynökökről szóló törvényjavaslattal fognak foglalkozni.

8-án. A *magyar czukor-ipar* képviselői az osztrák czukor-iparosokkal egyetemben a gyártás önkéntes megszorítását határozták el.

Az *állampénztár* bevételei az év második negyedében nem alakultak kedvezőtlenül és a múlt év hasonló időszakában elért bevételekkel egyeznek.

A *Svájc czsal folyó kereskedelmi szerződési tárgyalások* kedvezően alakulnak, noha még mindig vannak nehézségek. -- Kétes, vajjon az Olaszországgal való tárgyalásokat még e hóban megkezdik-e.

Az *osztrák-magyar államvasut* magyarországi hálózatának átvétele és a hivatalnoki kar beosztása a magyar államvasutak hivatalnoki karába már meg van állapítva. A társaság budapesti igazgatósága továbbra is megmarad; üléseinek száma azonban nem lesz kötelező.

9-én. Horvát-Szlavonországban a *szűj- és körömfájás* megszűnt; ennélfogva a marhavásárok megtartását és a marhalevelek kiállítását ismét megengedték.

10-én. Az *osztrák-magyar államvasut-társaság* rendkívüli közgyűlése elfogadta a magyar kormányval kötött eladási szerződést.

11-én. Az *országos magyar malom-egyesület* a vasárnapi munkaszünetre vonatkozó miniszteri rendeletnek a munkásokat illető határozatait egyszerűen tudomásul vette, a hivatalnokokra vonatkozólag pedig elhatározta, hogy vasárnap általában beszünteti az irodai munkát. Az egyesület továbbá a liszt jelzését az eddigi jelzéstől eltérően 9 minőségben (0—8) állapította meg.

A *fővárosi agyagpipar-munkások* fizetésök fölemelésének kieszközlése végett a munkát beszüntették.

A postatakarékpénztár s az osztrák-magyar bank közt a *cheque-forgalmat* illetőleg egyezmény jött létre, melynek célja az átutalást e két intézet közt lehetővé tenni.

12-én. A *magyar állami dohányjövedék* 1890. évi zárszámadásai szerint ez év tiszta nyeresége 27² millió forintot tesz. Az 1889-iki évben a tiszta nyereség 25 millió forint volt; 1880. óta az átlagos nyereség 17 millió forintot tett.

A *Vág folyó rendszerez szabályozása* és állami kezelés alá vétele tárgyában képviselői küldöttség tisztelgett a földművelésügyi miniszternél.

13-án. Az *osztrák-magyar államvasut* magyarországi hálózatának államosítása a mai nappal befejezettnek tekinthető. A vételi szerződést a kereskedelemügyi miniszter és a pénzügyminiszter a kormány nevében, a törvényadta felhatalmazás értelmében aláírták és a kereskedelmi miniszter a magyar államvasutak és az osztrák-magyar államvasut-társaság közt létrejött kartellt, valamint az e társaság uradalmainak termékeire vonatkozó tarifa-szerződést helybenhagyta. A telekkönyvi bekebelezés valószínűleg legközelebb megy végbe.

14-én. Budapesten *ásványolaj-részvénytársaságot* fognak alakítani, mely a Berg és társa-féle vállalatot átveszi. A részvénytőke 350.000 frt.

A *budapesti bankegyesület* félévi mérlege 159.578 frtnyi tiszta nyereséget mutat fel, a mi 15⁹⁰/o-nyi kamatozásnak felel meg.

15-én. Hírlik, hogy a *jövő évi költségvetés* semmi tekintetben sem fog az idei költségvetés keretén túlmenni, úgy, hogy a fedezet középszerű pénzügyi év bekövetkezte esetében is kielégítő lesz.

Magyarország árúforgalma 1890. második félévében következőképen alakult: A bevétel összértéke 277,417.299 frt., a kivitelé 315,045.221 frt. E szerint az egész évi bevétel értéke volt: 499⁹¹ millió forint és a kivitelé 539⁰⁷ millió forint. Az egész évi összes forgalom értéke tehát 1,038,980.000 frt.

A kereskedelemügyi miniszter az osztrák-magyar államvasut-társaságnak korlátolt közforgalmat engedélyezett a *bogsán-reszirai vasut* számára.

16-án. A *czukor-kartell* szerződésének egyes pontjai, daczára a titoktartásnak, köztudomásra jutottak. E szerint a termelés leszállítása 100%-ot tesz. Két cseh és három morva finomító-gyár nem tartozik a kartellhez. A kontingens 2,500.000 mm., ebből 900.00 mm. esik Csehországra, 950.000 mm. Morvaországra, Alsó - Ausztriára, Sziléziára és Galicziára, 450.000 mm. Magyarországra. A hiányzó 200.000 mm. a kartellhez nem tartozó gyárak termelését alkotja. A kartell-szerződés 1892. szeptember 30-ikáig tartó hatálylyal kötöttet. A kontingensen felüli termelést métermázsánsként 10 frttal büntetik. A magyar gyárak hír szerint a hitelbanknál közös eladási irodát fognak szervezni.

A *barcs-pakrácsi vasut-részvénytársaság* az 1890-ik évben 363.218 frtot vett be és 181.785 frtot adott ki. Az üzemfelesleg tehát 181.432 frt., mihez a déli vasutársaság szerződésszerű járuléka 118.567 frt. értékben csatolandó, úgy, hogy összesen 300.000 frt. áll rendelkezésre, mely az elsőbbségi részvények 1890. június 1-én és 1891. január 1-én esedékes szelvényeinek beváltására fordittatik.

A pozsonyi szőlőkben a *peronospora* gomba pusztít.

17-én. Folyó évi október 1-jétől az osztrák és magyar vasutaknál a 15-ik meridián *egységes vasuti ideje* szerinti számítás lép életbe.

18-án. A pénzügyi és a földmívelésügyi miniszter közt tárgyalások folynak a *Tisza-szabályozás költségei* iránt.

A *magyar leszállító- és pénzváltó-bank* fiumei közraktárai megnyitlak. A közraktárakba beérkező küldemények 3 heti rakodási-bérmენტességet és számos egyéb kedvezményt élveznek.

A *Harkort-féle aranybányák* Rudán Erdélyben a július 1-jével végződött üzletévben 770.496 kg. nyers aranyat termeltek [1889/90: 687.630 kg.].

A *posta-takarékpénztár* ezentúl mindennemű értékpapir vásárlásokat eszközöl majd a közönség számára.

19-én. A Romániával szemben 1886. május 22-ike óta érvényben volt vámokat megszüntetik, miután a július 10-én életbe lépett új román általános vámtarifa a különböző származású árukat egyforma elbánásban részesíti. Ezzel az *osztrák-magyar-román vámháború* nagyjában véget ért.

Az *osztrák-magyar államvasut* magyarországi vonalainak *ünneplés* átvétele megtörtént.

A kereskedelmi miniszter az osztrák-magyar bank megkeresésére a *bankintézeteket* a vasárnapi munkaszünet betartása alól felmentette.

A bolgár kormány 8 millió frankra szóló pénzveretési megrendelését a *Magyar ipar- és kereskedelmi bank* nyerte el.

A *kereskedelmi muzeum* Bukaresten képviselőseget fog szervezni, hogy a Romániával való kereskedelmi viszonyunk javulását kereskedelmünk előnyére kihasználhassa.

20-án. A *szerb kormány* hajlandónak nyilatkozott monarchiákkal és Németországgal kereskedelmi-politikai tárgyalásokat folytatni. Miután azonban a svájci tárgyalások után az olaszországiak következnak, a Szerbiával való tanácskozás az őszre marad.

Fiumének tengeri kereskedelmi forgalma az év első felében igen kedvezően alakult. Az összes bevétel (a fa kivételével) volt 1,411.641 mm., a kivétel pedig (szintén a fa kivételével) 1,243.707 mm. A vám-

területbe való bevonás Fiuménak, eltérően Triesztől, a kereskedelem szempontjából nem ártott.

24-én. Az *alsó-ausztriai helytartótanács* ismét megengedte az *állatbevitelt* Horvát-Szlavonországból, miután a száj- és körömfájás ott megszűnt.

25-én. A *szarvasmarhának* Salzburgba való *bevitele* megengedett. — Élő sertéseknek Kőbányáról Odera melletti Frankfurtba való kivitelét megengedték.

Prágában a *monarchia összes vasutainak értekezlete* a baleset elleni biztosítási jegyek elárúsításával és a teherszállítási díjak hitelezésével foglalkozott.

28-án. A *zalai, a boba-jánosháza-sümegei, továbbá a sümeg-tapolczi, türje-szt.-gróthi és pozsony-szombathelyi* helyi érdekű vasutak *egy* részvénytársasággá egyesültek, melynek részvénytőkéje 12,548.400 frt., még pedig 3,052.000 frt. törzsrészvényekben és 9,496.400 frt. elsőbbségi kötvényekben.

A híres braunschweigi *Lutter-féle gépgyár* Budapesten nagy telepet rendez be.

29-én. Az *osztrák-magyar vámértekezlet* Bécsben az 1887-iki osztrák-magyar-olasz állatjárvány - egyezményenyl foglalkozott és elhatározta, hogy ennek revízióját sürgetni fogja, miután Olaszország nem bír még állatjárvány-törvénnyel.

A *magyar államvasutak* igazgatósága elhatározta, hogy az idei gabona-kivitel alkalmával a Fiuméba, Svájcba és Bajorországba menő szállítmányokat első helyen *szintén* fogja továbbítani, míg a többi állomásokra menő szállítmányokat szintén soron kívül, de második helyen továbbbítták.

31-én. A *svájci küldöttekkel* való kereskedelmi szerződési tárgyalásokat ismét megkezdték és már jövő héten befejezik. Ha azonban a felmerült nézeteltérések egyhamar elháríthatók nem volnának, úgy a szerződési tárgyalások befejezését öszre halasztják. Egyrészt különösen a sajtó, a himzések és selyem megvásárlása iránt, másrészt pedig a marhavámok iránt van nézeteltérés.

A *magyar kereskedelmi részvénytársaság* egy nagy bécsi cserzőanyag üzletet és annak smyrnai fiókját átvette; az üzlet székhelyét Budapestre helyezték át. Ez új üzleti ág a kereskedelmi társulatot a keleti kereskedelem jelentékeny mérvben való folytatására képesíti.

A *felső Marosvölgyben* az apácza-lepke a fenyőerdőket pusztítja.

MAGYARÁZÓ MEGJEGYZÉSEK A HAVI KRÓNIKÁHOZ.

Julius havában a képviselőházat kizárólag a közigazgatási vita foglalkoztatta, úgy, hogy a közgazdaság terén nem mutatható fel újabb törvényhozási tevékenység. Csak a *vasárnapi munkaszünetről szóló törvény életbelépte és az osztrák-magyar államvasut magyarországi hálózatának államosítása, illetőleg ez államosítás befejezése, birnak nagy jelentőséggel e hó gazdasági eseményei közül.*

Utóbbinak, t. i. az osztrák-magyar államvasut államosításának főfontossága abban rejlik, hogy Magyarország tarifa-politikája már most egységes lesz, mi különösen kivitelünkre és az Ausztriával való versenyünkre gyakorol majd nagy befolyást.

Felette fontosak azok a *kereskedelmi-politikai tárgyalások*, melyeket külügyi képvisletünk úgy *Németországgal* már a múlt hóban, mint *Svájczzal* e hóban folytatott és melyekhez ősszel az Olaszországgal és Szerbiával való tárgyalások fognak csatlakozni. Romániával is megszűnt az öt éven át tartott kereskedelmi háború.

Az üzleti élet, mind rendesen nyáron, pangott; újabb vállalatokról vagy pénzügyi műveletekről nem tehetünk említést. — Az országot az *aratás* foglalkoztatja, mely úgy látszik *kevésbé kedvező eredményt* fog felmutatni, mint a hogy azt remélték.

Dr. Mandello Gyula.

IRODALMI SZEMLE.

Magyarország vizeinek statisztikája. Bellusi Baross Gábor kereskedelemügyi magyar kir. miniszter úr megbízásából kiadja az országos magyar kir. statisztikai hivatal. Szerkesztette Zawadowski Alfréd min. fogalmazó. Két kötet. Az Athenaeum részvénytársulat könyvnyomdája.

A természet dús, gazdag folyamhálózattal áldotta meg hazánkat s ezzel az anyagi fejlődés egy hatalmas eszközét tette le kezébe. Csakhogy ez az eszköz csupán kellő gondozás mellett hasznosítható, mert a víz, mint minden elem, áldás helyett szörnyű átokká válik, ha az ember uralkodni nem bír rajta, ha fékezni, bilincsbe verni nem tudja. A rakoncátlan folyók és patakok lehető ártalmatlanuá tétele az okszerű és a rendszeres vízvédelem feladata, mely korunkban egyrészt a technika haladásai, másrészt az állami kulturpolitika következtében máris üdvös eredményekre vezetett. De a védekezés a romboló elemek ellen a maga módja szerint a legrégibb időkben sem szünetelt; őserdők irtásával, mocsarak kiszáritásával, gátak emelésével, öntözés és közlekedés céljaira szánt csatornák ásásával kezdődött hazánk területén a polgárosodás. Még az őskori népek, főleg a kelták fölvtették a küzdelmet a fékevesztett vizekkel s okszerűen igyekeztek védekezni. A honfoglaló magyarok, kik a nagy folyamok mentén, a Duna és Tisza vidékein ütték föl állandó lakóhelyöket, szükségképen tovább folytatták a harczot, melyre az önfentartás kényszerítette őket. Mint a küllellenségtől az ország határait, úgy a vizektől magának az ország belsejének legtermékenyebb vidékeit kellett megoltalmazni és pedig szakadatlan munkával, mert a romboló elem nem pihent soha, hanem folyton károsította a közvagyonot s veszélyeztette messze vidékek anyagi lételét. Régi nemzeti királyaink alatt az országban sok helyen élénk virágzásnak indult a földművelés, még pedig eléggé fejlődött vízvédelmi rendszer létesítése mellett. Az ugynevezett kis magyar Alföld, mint egyik jeles szakemberünk Sólyom Fekete Zsigmond (Gazd. Mérnök 1885) behatóan megvilágította, főleg Dunán túli részében kitünően tervezett, kiépített és gondozott gát- és csatornarendszerrel volt ellátva, mely lehetővé tette, hogy mentében a mezőgazdaság nagyobb lendület vegyen. A török korszak viharai elpusztították ugyan nemzetünk ezen fontos kulturalkotásait, de a kényszerűség folytán a legzordonabb hadakozások közepette sem pihent teljesen a vízveszély elleni védekezés. Csakhogy a XVI. és XVII. században e védekezés kevésbé gazdasági, hanem első sorban katonai jellegű volt. Fontos stratégiai pontokat, hatalmas erődítményeket, a Dunánál és Rábá-

nál, főleg Győr, a Tiszánál Tokaj várát kellett az árvíz ellen, mely néha végpusztulással fenyegette őket, megoltalmazni s ide vonatkozólag nemcsak egyes törvénycikkelyeink vannak, hanem levéltáraink a különböző hatóságok közt váltott iratokat is fentartották, melyekből a veszély nagysága és a védekezés iránya is megismerhető.

Igy a magyar nemzet, mely ezer év kemény munkájában nemcsak megvédte, hanem polgárosította is az országot, a víz romboló elemeivel való mérkőzésből is kikapta a maga részét. Csakhogy nagyobb és tervszerű vízvédelmi alkotásai elpusztultak a török harczokban. Maguk a törökök a Temesközben, mely egy időben aránylag elég kedvező állapotoknak örvendett, szintén tervszerű vízvédelmi rendszert alkottak, csakhogy az meg a tizenhetedik század végén vívott hosszú háborúban pusztult el s az ország déli vidéke csakhamar a lakatlan sivatag kinézését öltötte magára. Mikor végre az ország felszabadult s beállott a hosszú békekorszak, a magyarság a vízvédelem terén is elülről volt kénytelen a nehéz munkát kezdeni. De nem levén egységes nemzeti kormány, erős központi hatalom, a védekezés rendszertelenül, az erők túlságos szétforgácsolásával történt s még az 1840-ki fontos vízjogi törvény is csak kevésbé tudott az elavult közszervezet mellett egységet és egyöntetűséget adni a védekezésnek. Alakultak ármentesítő társulatok, a Duna és a Tisza szabályozása tervszerűen megkezdődött, a munkálatok roppant költséget vettek igénybe, de az árvizek azért időnként mégis óriási kárt okoztak. Végre az 1867-ki kiegyezéssel e téren is beállott a gyökeres fordulat, mert azóta központi kormányaink az ügyet nagy nemzeti jelentőségéhez képest megfelelő gondozásban részesítették. De azért csak lassan és nehezen ment a szétforgácsolt erők egyesítése. Sőt a mi még meglepőbb, hiányzott a megfelelő országos áttekintés a végzett munkáról; nem lehetett a helyzetet minden részletében ismerni s még szakemberek sem tudtak a folyó munkálatokról, a költségekről s az elért eredményekről, az egész országot felölelő képet nyújtani. Egy igen érdemes tudósunk, az időközben elhunyt Hunfalvy János még 1886-ban arról panaszkodott, hogy az addig ismeretes adatokból a leglényegesebb mozzanatok, akár az ármentesített terület terjedelmét, akár a védgátak hosszát, sőt még a létező ármentesítő társulatok számát sem lehet pontosan megállapítani.

Ez a panasz ma már tárgytalanná vált, mert Zawadowski feunemlitett művében e mozzanatok, valamint általában egész országos vízvédelmi rendszerünk mai állapotát, az évtizedek munkájában elért eredményeket, a pénzeszközöket, melyeket igénybe vettek s az országos vízügy sok más lényeges részletét teljesen megvilágítva találjuk. A két vastos negyedréti kötetből álló munka kitartó szorgalom és jeles szakismeret terméke s szerzője teljesen megérdemli azt a dicséretet, melylyel a munkához irt bevezetésben kitűnő tudósunk, a magyar statisztika tudományának egyik legjelesebb, legérdemesebb képviselője, Keleti Károly elhalmozza, midőn méltó önérzettel mondja róla, hogy őt, a fiatal erőt is az országos statisztikai hivatal nevelte, melyből már több jeles szakemberünk került ki. E sok helyen nagy lendülettel irt bevezetésben Keleti elmondja az egész munka keletkezésének történetét s jelzi ama célzt, mely megírója előtt lebegett. A cél az, hogy a mennyire még az anyag beszerezhető, a munka képet adjon arról a küzdelemlről, melyet a magyar

nemzet az árvizekkel folytat; hogy megmutassa, minő feladatot végzett az ország e téren s feltüntesse nemcsak a tényleges állapotokat, hanem magát a harczot, áldozatait és eredményeit is, vagy más szóval: tájékoztat nyújtson egyrészt a védelem költségeiről, másrészt az árvíz okozta károkról. Ilyen kimerítő munka készítésének szükségét Keleti már 1876 február havában érezte s az anyag beszerzésére meg is ragadta a kezdeményezést. Kidolgozta javaslatait az adatgyűjtésre nézve, melyek azonban csak sokkal később, 1888-ban, mikor Baross Gábor akkori közlekedésügyi miniszter felfogva az ügy rendkívüli jelentőségét, készséggel és erélylyel támogatta törekvéseit, léptek a valóság stádiumába. Csak 1890-ben jutott a statisztikai hivatal a kitöltött kérdőívekben és jelentésekben főlhalmozott anyag birtokába, mely többszörös pótlás, kiegészítés és kijavítás után Zawadowski nagy művében végre nyilvánosságra került s teljes tájékoztat nyújt közgazdasági életünk egyik főfontosságú azon mezejéről, melyet eddig sokban meglehetősen homály borított.

A munka, mint már jeleztem, két testes kötetből áll. Az első a feldolgozott rész; a második hatvanöt terjedelmes táblázatba foglalva, összes részleteivel adja azt a nyers anyagot, melyen az első fölépült. Ugyancsak a második kötetéhez van hazánk igen gondosan készült vízrajzi térképe s kilencz melléklet csatolva, melyek grafikai színes rajzokban teszik szemléltetővé a legényegesebb vízvédelmi adatokat. Mig ez a kötet első sorban csak a kitartás és szorgalom dicséretes bizonyítéka, az első — 57 ívre terjedő — kötet szerzőnek már sokoldalú szakismeretéről és írói tehetségéről tanuskodik. Itt nemcsak a begyűlt hivatalos anyagot dolgozta föl, hanem használta az irodalom segédforrásait, sőt használt levéltári adatokat is. Telettségének bizonyítéka mindjárt abban nyilvánul, hogy műve számára helyes rendszert tudott megállapítani, melynek alapján a nemcsak mennyiségileg óriási, hanem minőségileg is sokszor nagyon különböző anyag ügyesen beosztva és megfelelően csoportosítva lép elénk. Magyarország vízrajzi rendszerének rövid és mégis elegendő vázolásával kezdí elöadását s azután áttér azon intézkedések ismertetésére, melyeket nálunk a különböző folyók vizállásának szabatos megfigyelésére tettek. A vízmérczék, csapadékmérő és árvízjelző állomások segélyével tudjuk meg az egyes folyók specziális természetét s az árvizek lefolyásának általános szabályait, melyek ismerete nélkül az árvízvédelem s a vízszabályozás csak kevésbé sikerülhet. Az ügy fontosságához képest szerző behatóan taglalja a minden egyes folyónál tett ide vonatkozó intézkedéseket, melyek folytán ma már elég eredménnyel történik az egyes vizekre vonatkozó adatgyűjtés. Úsupán mérceállomás az országban 1889. végén — eddig terjednek a munka adatai — 213 volt, melyből 134 közvetlenül állami felügyelet alatt állt.

A vizállások megfigyelésére vonatkozó intézkedések rajzához természetszerűen csatlakozik az eddig tett megfigyelések, általában pedig a nagyobb árvizek ismertetése. Itt szerző minden folyónál a normális vizállások közlése mellett igen behatóan taglalja az időnkint felmerült abnormalis viszonyokat s első sorban föltte tanúságos történetét adja hazánk nagyobb árvizeinek. E történet természet-szerűen aránylag csak rövid időre terjed ki, mert a régibb korból az egykorú krónikák az ilyen csapásokat csak röviden jegyzik föl s különösen nem nyújtanak olyan adatokat, melyeknek műszaki szem-

pontból hasznukat lehetne venni. Már 1012-ből fenmaradt a Duna áradásának emléke, mikor emberben és épületben sok kár esett. Szerző számos ide vonatkozó adatot közöl, de azt hiszem, történelmi kútforrásainkban s más műveinkben még sokkal többet és lényegesebbet is találhatott volna.

Az első nagyobb dunai árvíz, melynek pusztításairól hivatalos adatokat közöl, az 1768-iki. Ezen és más mult századi dunai árvizekre vonatkozó adatai annál becsesebbek, mert eddig ismeretlenek voltak s szerző kutatta föl azokat Pest megye levéltárában. Igen érdekes és tanúságos az a rajz, melyet a Dunának 1838-iki szomorú emlékü áradásáról ad s mely Budapest mellett a vidéket is kellő figyelembe veszi. Ez időtől fogva a Duna minden egyes áradása már hiteles adatok alapján van ismertetve. Fejtegetéseinek egyik érdekes tanúsága az, hogy míg 1851-től egész 1875-ig, tehát teljes huszonöt éven át a Dunán tenesebb kárt okozó áradás egyetlen egyszer sem volt, az 1876—1888-iki félannyira terjedő időszakban nem kevesebb, mint hat árvizes esztendővel találkozunk, melyek némelyike sok millióra menő kárt okozott a nemzet vagyonaiban. Mint a Duna, ugy minden egyes mellékfolyója újabb kori árvíz-történetét is megtaláljuk a munkában, mely azután a Tisza és mellékfolyói hasonló viszonyainak ismertetésére tér át. A Tiszára nézve néhány régi adaton kívül már 1830-tól kezdve főleg az árvíz okozta károkat hivatalos források alapján írja le. Különösen az emlékezetes 1879-ki árvízről, mely Szegedet tönkre tette, nyújt minden egyes részletre — még a befolyt könyöradományokra is — kiterjedő tájékoztatást.

A nagy árvizek történetének s a velök járó roppant anyagi károknak elmondása után szerző áttér az árvízvédelem ügyében kifejtett állami és társadalmi tevékenység ismertetésére s számot ad arról, a mi minden egyes folyónál a romboló elem megfékezésére történt. Itt-amott egy-egy eddig ismeretlen adat felhasználásával nyújtja szerző hazai vízszabályozásunk kellő áttekintését, mely a régebbi multa nézve bővebb is lehetne ugyan, de már az alkotmány visszaállítása óta lefolyt időre teljesen kielégítő. Itt is a Dunán kezdő s végig megy a többi vizeken, mindenütt figyelembe véve a mederrendezési munkálatokat, az emelt töltéseket, zsilipeket, átmenetéseket, partbiztosító munkálatokat s általában mindazt, mi a vízvédelem szempontjából műszaki és gazdasági tekintetben megvilágítást igényel. E több száz oldalra terjedő fejtegetéseket természet-szerűen követi azon közegek beható ismertetése, melyek az ország vízvédelmi tevékenységében kiváló szerepet játszanak. Ezek a különböző vidékeken alakult vízszabályozó-, ármentesítő- és védgát-társulatok, melyek mindegyikével szerző külön foglalkozik. Elmondja mindegyiknél mikor alakult, hol van székhelye, mennyire terjednek gátjai, ártere, mentesített területe s mely községek tartoznak kötelekché. Minthogy adatai hosszas egybevetés és többszöri javítás termékei s így teljesen hitelt érdemlők, művének ez a része társulási intézményeink egy olyan ágát világítja meg, mely főfontosságú feladatokat van hivatva szolgálni s tényleg szolgál is minden tespedés és közöny daczára, mely egyiknél-másiknál sajnosan volt legalább a multban észlelhető. E tekintetben a munka rég érzett hiányt pótol s most már szakfőrfiaink nem lesznek többé abban a helyzetben, hogy az ármentesítő társulatok tevékenységére vonatkozó legkezdetlegesebb adatok hiányán kelljen panaszkodniok. Szerző még azon

társulatokra is kiterjeszkedik, melyek nem tartoznak munkája tulajdonképeni körébe, minők a tisztán belvizek levezetésével foglalkozó két s vízhasználó és lecsapoló 57 társulat, melyekről azonban csak röviden tesz említést.

Az egyes társulatok szervezetének és működésének rajza után szerző áttér a nervus rerum-ra, a pénzkérdésre, azon költségek részletezésére, melyeket az országos vízvédelem eddig kimutathatólag igénybe vett. Első sorban amaz áldozatokat sorolja föl évenként, melyeket az állam már a negyvenes esztendőök óta hozott e célra. 1870. óta ez összegek minden évben igen tetemesek voltak s fényes tanúbizonyságát adják az öröndetes ténynek, hogy a magyar állam a kulturélet ez ága iránt is minő élénk érzéssel viseltetik s mily hatalmas mértékben járul hozzá, hogy a nemzeti termelés és közvagyonosság az árvizek rombolásai ellen lehetőleg megvédessék. Mint minden más téren, úgy ezen is, az 1867. után alakult modern nemzeti állam adott közvetlenül kezdeményező fellépésével és anyagi támogatásával az országos vízvédelem ügyének igazi lendületet. Csaknem hatvan millió forintba megy azon összeg, melyet az állam az 1867–89. évsorban vízügyi kiadások fedezésére kiutaltványozott; ebből a Dunára magára 25, a Tiszára csaknem 20, a Körösre 4½, a Drávára 1½ milliónál több esik. Az állami közreműködés képét azután megfelelő módon egészítik ki azon kimerítő tájékoztatások, melyeket szerző az ármentesítő társulatok pénzügyi viszonyairól nyújt s melyek művének legtanúságosabb fejezetei közé tartoznak.

A munka utolsó fejezetében gondosan összegezvék a feldolgozott óriási anyag összes végeredményei. A ki az egyes fejezetek terjedelmes és rendkívül részletes közleményeit áttanulmányozni nem akarja, az utolsó, harmadfél ívre terjedő fejezetből elég jó áttekintést meríthet az országos vízvédelmi ügy legfontosabb mozzanatairól, az árvíz okozta károkról, töltésszakadásokról, a belviz alatti területekről, mederszabályozási munkákról, az átmetszésekről, védtöltésekről, a társulatok különböző irányú tevékenységéről. Így a nagy munka, noha üttörő s szerző igen sok tekintetben az üttörés nehézségeivel volt kénytelen küzdeni, melyeket — mint maga mondja — nem mindig lehetett teljesen legyőznie, hazánk vizeiről kimerítő és hiteles statisztikát nyújt s alapos tájékozást szolgáltat mindazoknak, kik akár közgazdasági, akár műszaki szempontból érdeklődnek az ügy iránt. Most már van oly szakmunkánk, mely az egész országot felölelő képet ad az árvízveszély elhárítására az utolsó évtizedek alatt hazánk legkülönbözőbb vidékein tett intézkedésekről. Megtudjuk belőle azt, a mi eddig történt; megismerjük a tényleges helyzetet, melynek ismerete pedig előfeltétele minden további átgondolt és tervszerű tevékenységnek.

Acsády Ignác.

Külföldi közgazdasági folyóiratok szemléje.

A Bostonban megjelenő »The Quarterly Journal of Economics« folyó évi júliusi számában *Dunbar Ch. F.*, a Harvard-egyetem tanára, »The Academic study of Political Economy« (a közgazdaságtan tanulmánya az egyetemeken) felíratú cikkében figyelemreméltó nézeteket ad elő arra nézve, hogy milyen legyen a közgazdaságtan tárgyalása az egyetemeken.

Dunbar azzal kezdi, hogy utal arra az óriási lendületre, melyet a közgazdaságtan tanulmánya a művelt nemzeteknél az egyetemek falain belül vett. Ugy véli, hogy e lendület kisebb fokban jelentkezik ugyan Franciaország s Angliában, mint a Németbirodalomban, az Egyesült Államokban és talán Olaszországban, de tudományunk tanítása és tanulása mindenütt nyert a kutatás és gondolkodás mélységében. A mi pedig hazáját illeti, büszkén jelenti ki Dunbar, hogy a moráltudományok egyik ága sem foglalt oly gyorsan tért az Egyesült Államokban, mint éppen a közgazdaságtan. S ezt készséggel elhiunnék neki, még akkor is, ha nem bizonyítaná állítását oly kézzelfoghatóan, mint azzal az egy ténnyel, hogy a hat vagy nyolcz elsőrangú amerikai intézetben a közgazdaságtan oktatásának szentelt órák száma 1876 óta, tehát másfél évtized alatt, meghatszorozódott vagy meghétszereződött. Elhiunnék neki, mondjuk, mert a ki csak némileg figyelemmel kíséri tudományunk egyre duzzadó irodalmát, annak nem lehet észre nem venni azt a lázas munkásságot, melyet az amerikai szakemberek, jó részben éppen az egyetemektől kiinduló szakfolyóiratokban legújabbban kifejtének. Egyébiránt is csak természetesnek találjuk, hogy az amerikai társadalom, mely már eljutott arra a fejlődési fokra, hol nem politikai, hanem gazdasági kérdések állanak az előtérben: mohó vágygyal igyekszik behatolni annak a tudománynak rejtélyeibe, mely e kérdések megoldására hivatva van.

De nemcsak Amerikára, hanem Európára vonatkozólag is alá fogja írni minden elfogulatlan szemlélő értekezőnk abbéli állítását, hogy a közgazdaságtan művelése az egyetemeken rohamosan haladt éppen a legújabb időben. Hazánkra nézve ugyan sajnos, alig lehet ugyanezt elmondani. A közgazdaságtan helyzete a felsőbb tanintézeteken nem rosszabodott ugyan, de nem is javult, minék oka részben tán abban a bizonyos kicsinylésben rejlik, melylyel különben érdemdús jogászaink némelyike is ezen tantárgy iránt viseltetik, mint olyan iránt, a mely állítólag nem igen illik bele a jogi szakoktatás keretébe. A kik így gondolkoznak, feledik az elválhatlan összefüggést jog és gazdasági élet közt, feledik azt, hogy a magán jognak, igen kevés kivétellel, csupa merő gazdasági viszonyok szabályozásával van dolga s végre nem veszik tekintetbe, vagy tán nem is ismerik azt a páratlan szolgálatot, a melyet a társadalmi élet bonyolult jelenségeit elemző tudományunk az elme kiművelése körül végez, s a melyet csak nem régiben festett oly élénk vonásokkal ugyancsak egy amerikai író, Patten, a pennsylvaniai egyetem tudós tanára, az amerikai Economic Association közleményeinek egyikében.¹⁾

A közgazdaságtan művelése körül Amerikában észlelhető haladás ecsetelése után áttér értekező egy-két oly jelenségre, melyet az amerikai felsőbb tanintézetek egynémelyikén figyelt meg. Mint határozott megsemmisítését a tanítás tudományos jellegének, megrója azt az eljárást, melynél fogva itt-ott bizonyos gyakorlati kérdésekben bizonyos meghatározott hitvallás kívántatik meg a tanártól. Hogy az ily eljárás felett nem érdemes a szót vesztegetni, az kétségtelen. Nem helyesli értekező azt sem, hogy némely helyen tekintettel vannak arra, hogy bizonyos vitás kérdésekben mindkét ellentétes nézet képviselve legyen az egyetem. S igaza van abban, hogy ily

¹⁾ »The Educational Value of Political Economy«. Publications of the American Economic Association. Vol. V. No. 6.

esetekben az oktatás vesztit tisztaságából: mert az ellentétes tanok képviselői nem azon lesznek, hogy az igazat mondják, hanem első sorban azon, hogy felfogásukat minden telhető módon — sokszor álokoskodással is — tetszetős színben tüntessék fel. Már pedig minden oly tényező, a mely az igazság pártatlan kutatását a legcsekélyebb mérvben is veszélyeztetheti, távol tartandó azon intézetektől, melyeken az igazság keresését kell megtanulnia a nemzet ifjúságának.

Egyetértünk értekezővel abban is, hogy a felsőbb oktatás terén az u. n. moráltudományok tanítójának legfőbb feladata az, hogy a tanuló elméjét a tudományos gondolkodásba begyakorolja. »Fontosabb az«, ugymond értekező, »hogy az ifjú megtanuljon helyesen okoskodni, mint az, hogy valamely meghatározott igazságot felfogjon és megjegyezzen.« Ebből az következik, hogy nagy gond fordítandó az oktatásnál a tudomány módszerére: oly követelmény, a mely nálunk, sajnos, még szintén nem ment át a köztudatba. Továbbmenve, mi, kik a szorosan vett tudomány s a gyakorlati tanok közt a válaszfalat egész szigorúsággal meg kívánjuk vonni, készséggel aláírjuk mindazt, a mit szerző a két terület különböző jellegéről mond. Csak abban térünk el tőle, hogy kíváncsiaknak tartjuk azt, hogy a tanító, ki elvezette tanítványait addig a pontig, hol egy-egy nagy gyakorlati kérdés megoldására az utak és módok szerteágaznak: ne hagyja el őket a válaton, hanem jelelje meg őszintén azt az irányt, mely legjobb meggyőződése szerint a célhoz vezet. Mert igaz ugyan az, a mit Dunbar ezen általunk osztott nézet ellenében felhoz, hogy t. i. a gyakorlati élet problémái, ha azokat a közönséges szóbeszéd kizárólag gazdasági problémákul minősíti is, sohasem oldhatók meg tisztán a közgazdaság tudományának tantételei alapján, mert közbevegyülnek ott ethikai, politikai stb. szempontok is: de ebből csak az folyik, hogy a közgazdaságtan tanítójának mindezen szempontokra tekintettel kell lennie. De, ha az egyetem feladata, előkészíteni az ifjút arra, hogy a legnagyobb problémák megoldásánál is közreműködjék: akkor elvárhatja az az ifjú mesterétől, hogy legjobb tudomása szerint állítsa fel a mérleget a tekintetbe jövő érvek és érdekek között, természetesen abból a magas nézőpontból, a melyre a társadalmi tudományok emberének, ki az emberi nem multjának és jövőjének nagy kérdéseivel foglalkozik, mindig helyezkednie kell.

A Schmoller-féle **»Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft«** legújabb füzetében (XV. évfolyam 3. füzet) többek közt *Klemm* ny. főtörvényszéki elnök **»Die Rentenhypothek«** című értekezésével találkozunk, melyben értekező a német polgári törvénykönyv tervezetének tárgyalása alkalmából a földbirtok megterhelését illetőleg a Rodbertus-féle járadékelv mellett tör lándzsát s annak kivitelére vonatkozólag mondja el nézeteit.

A cikk, melyből kiérezhető a gyakorlat emberének eszejárása, kíváncsiaknak jelzi azt, hogy a német polgári törvénykönyv tervezetbe befoglalt négy megterhelési alak mellé a járadék-jelzálog is felvétessék. Indokolja ezt egyrészt Rodbertusra és egyéb tekintélyekre való hivatkozással, másrészt annak bizonyítgatásával, hogy a földbirtok hitelszükségletének kielégítése még ma sem megfelelő. Ez utóbbi következnekké szerint abból a tényből, hogy a földbirtok jelzálogterhe egyre növekszik s hogy az árveréseken fedezetlenül

maradt jelzálogos követelések összege jelentékeny. Az adatok, a melyekre támaszkodik, nem tarthatnak ugyan távolról sem igényt a teljességre, sőt néhol még a gyorsabb értesültség is kívánatos lett volna (pl. Ausztria telekkönyvi kimutatásainál Klemm az 1871–80. évek számainál állapodik meg), de azért nem kevésbé van igaza abban, hogy a földhitel helyzete Németországban a közfelfogás szerint javításra szorul. Hogy e javítás a járadék-jelzálog törvénybeigztatása által elérhető-e: az legalább is nagyon kétséges. Mint látni fogjuk, magának Klemmnak javaslata is jelentékenyen tovább megy, mint azt ezen jogintézménynak pusztá törvényesítése kívánná.

Hogy a földbe fektetett tőke, a mennyiben álló tőke jelle gével bír, egy vagy két év leforgása alatt nem fizethető vissza, hanem csak az évek bizonyos során át való törlesztésre képesít: az oly tény, mely bizonyításra nem szorul. Világos az is, hogy az adósságcsinálás mindennapi alakja, melynél a tőke visszafizetése rövid határidőre köttetik ki, vagy a tőke a hitelező részéről bármikor felmondható: nem felel meg az ily hitelszükségletnek s az adósra nézve komoly veszélyekkel jár. E veszélyek elkerülését lehetségessé tette a záloglevelek intézménye, melynek segítségével az adós felmondhatlan, hosszabb határidő alatt törlesztendő kölcsönhöz jutott, míg a hitelező intézet a jelzálogokra támaszkodó hitele alapján a pénzpiaczon szerezte be a szükséges kölcsöntőkét. Ez az intézmény megfelel a fent jelzett szükségletnek s egyuttal a törlesztési kötelezettség folytán előmozdítja a földbirtok időközönkénti tehermentesítését: míg ellenben a Rodbertusi eszme, a mely a jelzálogos adósságok kizárólagos alakjává a járadékkölcsönt akarja tenni: egyáltalán semmi garanciát nem nyújt a földbirtok teljes eladósodása s a tulajdonos u. n. expropriációja ellen. Mert végre a föld hozadéka is kimeríthető a járadékkölcsönök után fizetendő járadékok által s az már tökéletesen egyre megy, ha a birtokost azért teszik ki ősei telkéből, mert pl. az 5.000 frtra szaporodott évi járadékot hitelezőinek fizetni nem tudja, vagy pedig azért, mert 100.000 firtot érő földje ugyanennyi összegű tőketartozással van terhelve!

Klemm nem kívánja a járadékkölcsönt a jelzálogos hitel egyetlen alakjává tenni, hanem csak módot óhajt nyújtani arra, hogy ily kölcsönök adassanak. Ámde maga is belátja, hogy a magántőkés nem lesz hajlandó tőkét ily módon örökre megkötni. Sőt kétkedik abban is, hogy szövetkezetek vagy valamely bank elvállalja a kölcsönfelvétel olyszerű közvetítését, melynél fogva az intézet lenne felelős a tőke visszafizetéseért, viszont azonban adósától csak az évi járadékot követelhetné. Azért, mint már érintők, többet kíván, mint az intézmény egyszerű törvényesítését. Állami segínyt óhajt állami bankok alakjában, melyek e hitelközvetítést végeznék. Hangsúlyozza, hogy az állam hitele nem szenvedne e közvetítés által, mert az adósság kamatoztatása és törlesztése fedezve volna a jelzálogilag biztosított évi járadék által, mely a rendes kamat mérvét valamilyen meghaladná s ez által külön törlesztési alap létesítését tenné lehetségessé. Mint látjuk tehát, Klemm szemei előtt törlesztéses járadékkölcsönök lebegnek, a melyek járadékai jelzálogilag biztosítatnak olykép, hogy a birtoknak végrehajtás után való eladása esetén is reálterhekként az ingatlanon maradnának s az új tulajdonos által épügy fizetendők lennének, mint elődje által.

Értekező tervezete, készséggel elismerjük, figyelemre méltó

javítások magvát rejti magában. Ámde e javítások, nézetünk szerint, keresztülvihetők volnának a nélkül is, hogy a járadékjelzálog intézményének meghonosítása válnék szükségessé. A mai földhitelintézetek által nyújtott záloglevélkölcsönök, azt hisszük, nehézség nélkül át volnának alakíthatók a Klemm-féle tervezet értelmében. Csak e kölcsönök (még ma kelleténél tágabbra vont) felmondhatósága az intézetek részéről volna (talán a szándékos deterioratio esetét kivéve) megszüntetendő s a közönségre nézve is kényelmetlen sorsolások záloglevelek volnának járadékkötvényekre átváltoztatandók. Az ingatlan végrehajtása esetén e kölcsönöket épugy át lehetne vinni az új birtokosra, mint a járadékkölcsönt: mert hisz itt az intézet szintén csak a kamatot tartozik fizetni s ebbeli tartozása az új birtokos megfelelő tartozása által fedezve marad. Ily körülmények közt — nem lévén új intézményekről szó s így nem lévén oka a pénzpiacznak a szokatlantól való félelemre: az állam közbenjárását is kikerülhetőnek véljük. Ha azonban, bármi okból, elégteleneknek mutatkoznának a jelenlegi szervezetek a földhiteligények kielégítésére: úgy teljesen indokolt lenne az állam segélye s igazat kell adnunk értekezőnek abban, hogy Németország, mely a munkások érdekében a közelmúltban oly nagy áldozatokra szánta el magát s melynek egyes államai már most is tartanak fenn állami földhitelintézeteket: nem fog visszarettenni ettől a beavatkozástól, ha annak szükségessége bebizonyíttatik.

dr.—

STATISZTIKAI ÉRTESÍTŐ.

1. Segédszámok és táblázatos összeállítások az arany-ezüst számításához.

Valutának kérdésével foglalkozó az újabb időben megjelent különben igen érdekes és tanulságos munkákban található, az arany-ezüstre vonatkozó számítások és számadatok részben vagy egészben hibásak és hiányosak. E körülmény arra indít, hogy valutának kérdésének tárgyalásánál fellépő számításokra vonatkozólag utmutatást, a mechanikus számításnak rövidebben való keresztülvitelére *segédszámokat* adjak és a végzett számítások eredményeit táblázatos összeállításba foglaljam.

a) A számításoknál a londoni árfolyamjegyzéket használjuk. Legyen az ezüst árfolyama Londonban 44, ez azt jelenti, hogy 1 uncia (oz.) standard-ezüst ára 44 pence (d). 12 oz. = 1 troy \mathcal{A} = 373.242 gramm, 1 oz. tehát 31.103 grammal egyenlő. A standard-ezüst finomsága $\frac{37}{40} = 0.925$, ilyen finomságú ezüstötvényből verik az angol váltópénzt; 240 d = 20 sh. = 1 font sterling (£.).

Jeleljük az ezüst árfolyamát általánosságban e -vel, akkor 31.103 gramm 925 ezred finomságú ötvény vagyis 28.771 gramm színezüst ára e pence, s így 1000 grammé $\frac{1000 \times e}{28.771}$ pence = $34.757 \times e$, 1000 gramm színezüst árát pence-ben kifejezve nyerjük, ha az ezüst árfolyamát 34.757-tel szorozzuk.

Minket természetesen az érdekel, hogy hány o. é. frtba kerül 1 kg. színezüst. Ennek kiszámíthatására még egy tényezőt kell figyelembe vennünk, t. i. azt, hogy mikép egyenlítjük ki az ezüst vásárlásából keletkezett tartozásunkat, illetve hajtjuk be az eladásból eredő bevételünket. Külföldi piacon létesült tartozásunkat követelésünket rendszerint és leggyakrabban külföldi váltó igénybe vételével egyenlítjük ki. A váltóval való fizetésnek és behajtásnak is több módja van, melyek közül a legelőnyösebbet kiválasztani a váltó-arbitrage feladata. A kémlés megejtése után tudjuk, hogy 10 £-nyi tartozás kifizetése hány o. é. frtba kerül, illetve, hogy 10 £ követelésünkért hány o. é. frtot kapunk.

A következőkben a font-sterlingnek forintokká való átszámításánál Budapestnek Londonra vonatkozó jegyzését használjuk. Legyen az árfolyam például 118.—, ez azt jelenti, hogy 10 fontról szóló Londonban látra fizetendő váltó, Budapesten készpénzfizetés mellett 118.— o. é. frtba kerül. Ha a váltóárfolyamot általánosságban v -vel jelöljük, akkor 1 penny = $\frac{v}{2.400}$ frt., s így a fentebb nyert

$34.757 \times e \text{ pence} = \frac{34.757 \times e \times v}{2.400} \text{ frt.}$, az osztást elvégezvén az eredmény lesz:

$$0.014482 \times e \times v$$

vagyis 1000 gramm színezüst árát o. é. frtokban kifejezve nyerjük, ha az ezüst- és a váltó-árfolyamok szorzatát 0.014482-vel szorozzuk.

Például 1891. július 23-án az ezüst árfolyama Londonban 46.12 és Budapest jegyez Londonra 117.60, ezen árfolyamok mellett tehát 1000 gramm színezüst értéke

$$117.6 \times 46.12 \times 0.014482 = 78.55 \text{ frt. o. é.}$$

A nyert segédszám felhasználásával kiszámítottam 1000 gramm színezüst árát, ha az ezüst árfolyama Londonban 42, 43, 44, 59, 60 és egyidejűleg a váltóárfolyam 112, 113, 114, 124, 125. A keletkezett 266 eredményt az alábbi két táblázat tünteti fel.

1000 gramm színezüst ára o. é. frtban.

Váltó árfolyam	Az ezüst árfolyama Londonban								
	42	43	44	45	46	47	48	49	50
112	68.12	69.75	71.37	72.99	74.61	76.23	77.86	79.48	81.10
113	68.73	70.37	72.01	73.64	75.28	76.92	78.55	80.19	81.83
114	69.34	70.99	72.64	74.29	75.95	77.60	79.25	80.90	82.55
115	69.95	71.61	73.28	74.95	76.61	78.28	79.94	81.61	83.27
116	70.56	72.24	73.92	75.60	77.28	78.96	80.64	82.32	84.00
117	71.17	72.86	74.55	76.25	77.94	79.64	81.32	83.03	84.72
118	71.77	73.48	75.19	76.90	78.61	80.32	82.03	83.74	85.45
119	72.38	74.11	75.83	77.55	79.28	81.00	82.72	84.45	86.17
120	72.99	74.73	76.47	78.20	79.94	81.68	83.42	85.16	86.89
121	73.60	75.35	77.10	78.86	80.61	82.36	84.11	85.87	87.62
122	74.21	75.97	77.74	79.51	81.27	83.04	84.81	86.58	88.34
123	74.82	76.60	78.38	80.16	81.94	83.72	85.50	87.28	89.07
124	75.42	77.22	79.02	80.81	82.61	84.40	86.20	87.99	89.79
125	76.03	77.84	79.65	81.46	83.27	85.08	86.89	88.70	90.51

1000 gramm színezüst ára o. é. frtban.

Váltó árfolyam	Az ezüst árfolyama Londonban									
	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60
112	82.72	84.34	85.97	87.59	89.21	90.83	92.45	94.08	95.70	97.32
113	83.46	85.10	86.73	88.37	90.01	91.64	93.28	94.92	96.55	98.19
114	84.20	85.85	87.50	89.15	90.80	92.45	94.10	95.76	97.40	99.06
115	84.94	86.60	88.27	89.93	91.60	93.26	94.93	96.60	98.26	99.93
116	85.68	87.36	89.04	90.72	92.40	94.07	95.75	97.44	99.11	100.79
117	86.41	88.11	89.80	91.50	93.19	94.89	96.58	98.28	99.97	101.66
118	87.15	88.86	90.57	92.28	93.99	95.70	97.41	99.12	100.82	102.53
119	87.89	89.61	91.34	93.06	94.79	96.51	98.23	99.96	101.68	103.40
120	88.63	90.37	92.11	93.84	95.58	97.32	99.06	100.80	102.53	104.27
121	89.37	91.12	92.87	94.63	96.38	98.13	99.88	101.64	103.39	105.14
122	90.11	91.87	93.64	95.41	97.17	98.94	100.71	102.48	104.24	106.01
123	90.85	92.63	94.41	96.19	97.97	99.75	101.53	103.32	105.10	106.88
124	91.58	93.38	95.18	96.97	98.77	100.56	102.36	104.16	105.95	107.75
125	92.32	94.13	95.94	97.75	99.56	101.37	103.18	105.00	106.81	108.62

E táblákból az eredmény a felvett árfolyamok mellett közvetlenül kiolvasható. Használhatók azonban akkor is, ha a számítás alapját képező árfolyamok a felvett két-két árfolyam közé esnek. Például:

1. Mennyit ér 1000 gramm színezüst 46⁶ és 118 árfolyamok mellett?

46 és 118 árfolyamok mellett . . .	frt. 78 ⁶¹
47 és 118 » » »	80 ³²
1 d-re esik	frt. 1 ⁷¹
0 ⁶ d-re »	» 1 ⁷¹ × 0 ⁶ = 1 ⁰²⁶ .

Az eredmény: 78⁶¹ + 1⁰³ = 79⁶⁴ frt.

2. Mennyit ér 1000 gramm színezüst 46 és 117⁷⁵ jegyzések mellett?

46 és 117.— árfolyamok mellett . . .	frt. 77 ⁹⁴
46 és 118.— » » . . . »	78 ⁶¹
1 frtra esik	frt. 0 ⁶⁷
0 ⁷⁵ » »	» 0 ⁶⁷ × 0 ⁷⁵ = 0 ⁵⁰ .

Az eredmény: 77⁹⁴ + 0⁵⁰ = 78⁴⁴ frt.

3. Mennyit ér 1000 gramm színezüst 46³ és 117⁴⁰ árfolyamok mellett?

46 és 117 mellett . . .	frt. 77 ⁹⁴
46 és 118 » »	78 ⁶¹
1 frtra esik	frt. 0 ⁶⁷
0 ⁴ » »	» 0 ⁶⁷ × 0 ⁴ = 0 ²⁶⁸ frt. 78 ²¹
46 és 117 ⁴⁰ mellett . . .	77 ⁹⁴ + 0 ²⁷ =
47 és 117 mellett . . .	frt. 79 ⁶⁴
47 és 118 » »	80 ³²
1 frtra esik	frt. 0 ⁶⁸
0 ⁴ » »	» 0 ⁶⁸ × 0 ⁴ = 0 ²⁷²
47 és 117 ⁴⁰ mellett . . .	79 ⁶⁴ + 0 ²⁷ =
1 pennyre esik	frt. 79 ⁹¹
0 ³ » »	frt. 1 ⁷⁰
	» 1 ⁷⁰ × 0 ³ = 0 ⁵¹

46³ és 117⁴⁰ mellett 78²¹ + 0⁵¹ = 78⁷² frt.

b) A könnyebb összehasonlítás kedvéért azt is szokás számítani, hogy a két árfolyam alapján mennyit ér 100 ezüstforintban foglalt színezüst, mely eredményt az ezüst egyenértékének (Silber-Parität) mondjuk. A »Neue Freie Presse« például naponként közli a londoni ezüst árfolyam mellett a most említett egyenértéket is.

A verési törvények értelmében 100 ezüstforintban $\frac{1000 \times 100}{90}$ gramm színezüst foglaltatik, 1000 gramm színezüst értéke a fentebbiek értelmében $0.014432 \times e \times v$, s így 100 frtban foglalt színezüstöt $0.014432 \times 10 \times e \times v = 0.016091 \times e \times v$

tehát: 100 ezüstforintban foglalt színezüst értékét o. é. frtokban kifejezve nyerjük, ha az ezüst- és váltóárfolyam szorzatát 0.016091-vel megszorozzuk.

Például 1891. július 22-dikén a »Neue Freie Presse« szerint a váltó árfolyama 117⁷⁰, az ezüsté 46¹² és a paritás 87³⁶. A mi számításunk szerint: $1177 \times 46.12 \times 0.016091 = 87.35$ frt.

A fentebb is használt árfolyamoknak megfelelő eredményeket az alábbi két tábla tünteti fel.

100 ezüstrtban foglalt színezüst értéke o. é. rtban.

Váltó árfolyam	Az ezüst árfolyama Londonban								
	42	43	44	45	46	47	48	49	50
112	75'69	77'49	79'30	81'10	82'90	84'70	86'51	88'31	90'11
113	76'37	78'19	80' -	81'82	83'64	85'46	87'28	89'10	90'91
114	77'04	78'88	80'71	82'55	84'38	86'22	88'05	89'88	91'72
115	77'72	79'57	81'42	83'27	85'12	86'97	88'82	90'67	92'52
116	78'40	80'26	82'13	84' -	85'86	87'73	89'59	91'46	93'33
117	79'07	80'95	82'84	84'72	86'60	88'48	90'37	92'25	94'13
118	79'75	81'65	83'54	85'44	87'34	89'24	91'14	93'04	94'94
119	80'42	82'34	84'25	86'17	88'08	90' -	91'91	93'82	95'74
120	81'10	83'03	84'96	86'89	88'82	90'75	92'68	94'61	96'55
121	81'78	83'72	85'67	87'62	89'56	91'51	93'45	95'40	97'35
122	82'45	84'41	86'38	88'34	90'30	92'26	94'23	96'19	98'16
123	83'13	85'11	87'08	89'07	91'04	93'02	95' -	96'98	98'96
124	83'80	85'80	87'79	89'79	91'78	93'78	95'77	97'76	99'77
125	84'48	86'49	88'50	90'51	92'52	94'53	96'54	98'55	100'57

100 ezüst rtban foglalt színezüst értéke o. é. rtban.

Budapest jegyez Londonra	Az ezüst árfolyama Londonban									
	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60
112	91'91	93'72	95'52	97'32	99'12	100'92	102'73	104'53	106'33	108'13
113	92'73	94'55	96'37	98'19	100'01	101'83	103'61	105'46	107'28	109'10
114	93'55	95'39	97'22	99'06	100'89	102'73	104'56	106'40	108'23	110'06
115	94'38	96'23	98'08	99'93	101'78	103'63	105'48	107'33	109'18	111'03
116	95'20	97'06	98'93	100'80	102'66	104'53	106'40	108'26	110'13	112' -
117	96'02	97'90	99'78	101'66	103'55	105'43	107'31	109'20	111'08	112'96
118	96'84	98'74	100'64	102'53	104'43	106'33	108'23	110'13	112'03	113'93
119	97'66	99'57	101'49	103'40	105'32	107'23	109'15	111'06	112'98	114'89
120	98'48	100'41	102'35	104'27	106'20	108'13	110'06	112' -	113'93	115'86
121	99'30	101'25	103'19	105'14	107'09	109'03	110'98	112'93	114'88	116'82
122	100'12	102'08	104'05	106'01	107'97	109'93	111'90	113'86	115'83	117'79
123	100'94	102'92	104'90	106'88	108'86	110'84	112'82	114'80	116'77	118'75
124	101'76	103'76	105'75	107'75	109'74	111'74	113'73	115'73	117'72	119'72
125	102'58	104'59	106'61	108'62	110'63	112'64	114'65	116'66	118'67	120'69

1891. július 18-dikán 117 $\frac{1}{2}$ váltóárfolyam mellett 46 londoni ezüstárfolyam paritása a »Neue Freie Presse« szerint 86'97, táblánk szerint a paritás 46 és 117 mellett 86'60. 46 és 118 mellett 87'34 és így 46 és 117 mellett $86'60 + \frac{87'34 - 86'60}{2} = 86'60 + \frac{0'74}{2} = 86'60 + 0'37 = 86'97$.

c) Londonban az arany árfolyama 77/9, ez azt jelenti, hogy 1 uncia (oz.) standard-arany ára 77 shilling és 9 pence. 1 oz. = 31'103 gramm, a standard-arany finomsága 11/12 = 916 $\frac{2}{3}$ ezred, ilyen finomságú aranyötvényből verik az angol törvényes pénzt.

Jelöljük az arany árfolyamát penceben kifejezve a -val, akkor 31'103 gramm, 11/12 finomságú ötvény, vagyis 28'5111 gramm

szinarany ára a pence, s így 1000 grammé $\frac{1000 \times a}{28 \cdot 5111}$ pence =

$$35 \cdot 0741 \times a$$

1000 gramm szinarany árát penceben kifejezve nyerjük, ha az arany árfolyamát $35 \cdot 0741$ -gyel szorozzuk.

A pennyket átszámítjuk o. é. frtokká, ha $\frac{v}{2400}$ -al szorzunk, hol v a londoni váltó árfolyamát jelenti. $35 \cdot 0741 \times a$ pence = $\frac{35 \cdot 0741 \times a \times v}{2400}$ frt = $0 \cdot 014614 \times a \times v$

1000 gramm szinarany értékét o. é. frtban kifejezve nyerjük, ha a pence-re változtatott aranyárfolyamot megszorozzuk a váltóárfolyammal és a szorzatot még $0 \cdot 014614$ -gyel szorozzuk.

Például: Az arany árfolyama $77/9$, a váltóárfolyam 118 , hány o. é. frtba kerül 1 kg. szinarany?

$77/9 = 77$ shilling és 9 pence = $77 \times 12 + 9$ pence = 933 pence; $118 \times 933 \times 0 \cdot 014614 = 1608 \cdot 91$ o. é. frt.

A segédszám felhasználásával kiszámítottam 1000 gramm szinarany értékét, ha az arany árfolyama Londonban $77/9$ (933 d), $77/10$ (934 d), $77/10 \frac{1}{2}$ * ($934 \frac{1}{2}$ d), $77/11$ (935 d), $78/-$ (936 d) és egyidejűleg a váltóárfolyam 112 , 113 , 114 , 123 , 124 , 125 . A nyert 70 eredményt az alábbi táblázat tünteti fel.

1000 gramm szinarany értéke o. é. frtban.

Váltó árfolyam	Az arany árfolyama Londonban				
	77/9	77/10	77/10 ¹ / ₂	77/11	78/--
112	1527 ¹⁰	1525 ⁷⁴	1529 ⁵⁶	1530 ³⁸	1532 ⁰¹
113	40 ⁷⁴	42 ³⁹	43 ²¹	44 ⁰⁴	45 ⁶⁹
114	54 ³⁷	56 ⁰⁴	56 ⁸⁷	57 ⁷¹	59 ³⁷
115	68 ⁰¹	69 ⁶⁹	70 ⁵³	71 ³⁷	73 ⁰⁵
116	81 ⁶⁴	83 ³³	84 ¹⁹	85 ⁰³	86 ⁷³
117	95 ²⁸	96 ⁹⁹	97 ⁸⁴	98 ⁷⁰	600 ⁴¹
118	608 ⁹¹	610 ⁶¹	611 ⁵⁰	612 ³⁶	14 ⁰⁹
119	22 ⁵⁴	24 ²⁸	25 ¹⁶	26 ⁰¹	27 ⁷⁷
120	36 ¹⁸	37 ⁹³	38 ⁸¹	39 ⁶⁹	41 ⁴⁵
121	49 ⁸²	51 ⁵⁸	52 ⁴⁷	53 ³⁵	55 ¹³
122	63 ⁴⁵	65 ²³	66 ¹³	67 ⁰²	68 ⁵⁰
123	77 ⁰⁹	78 ⁸⁸	79 ⁷⁸	80 ⁶⁹	82 ⁴⁸
124	90 ⁷²	92 ⁵³	93 ⁴⁴	94 ³⁵	96 ¹⁶
125	1704 ³⁶	1706 ¹⁸	1707 ¹⁰	1708 ⁰¹	1709 ⁸¹

d) Az arany és az ezüst jegyzése alapján meghatározhatjuk a két fém közötti érték-viszonyt, vagyis hogy egy súlyegység szinarany hány súlyegység színezüsttel egyenértékű. A viszonyszámot megkapjuk, ha kiszámítjuk, hogy hány uncia színezüst vehető annyi pence-ért, mint a mennyibe 1 uncia szinarany kerül.

* A pénzverési törvények értelmében 40 troy \overline{a} standard-aranyból 1869 £-et vernek, 1 uncia-ra esik $\frac{1869}{40 \times 12}$ £ = $\frac{1869 \times 20}{40 \times 12}$ sh = $\frac{1869 \times 20 \times 12}{40 \times 12}$ pence = $934 \frac{1}{2}$ pence.

Jeleljük most is az arany árfolyamát a -val, az ezüstét e -vel. A londoni jegyzés értelmében 1 oz. standard-arany, vagyis $\frac{11}{12}$ oz. színarany ára a pence, 1 unciáé tehát $\frac{12a}{11}$ pence. Ugyancsak a londoni jegyzés értelmében 1 oz. standard-ezüst, vagyis $\frac{37}{40}$ oz. színezüst ára e pence; 1 pennyért tehát $\frac{37}{40 \times e}$ oz. színezüst vehető, $\frac{12 \times a}{11}$ penceért pediglen $\frac{37 \times 12 \times a}{40 \times 11 \times e}$ a számítást elvégezvén, az eredmény

$$\frac{1.00909 \times a}{e}$$

azon számot tehát, mely mutatja, hogy 1 súlyegység színarany hány súlyegység színezüstről egyenlő értékű, megkapjuk, ha az arany árfolyamát (penceben) megszorozzuk 1.00909-czel és a szorzatot osztjuk az ezüst árfolyamával.

Például: Mennyi az arany és az ezüst közötti viszony, ha az arany árfolyama 77/9 és az ezüsté 46?

$$77/9 = 77 \text{ sh. és } 9 \text{ pence} = 77 \times 12 + 9 = 933 \text{ pence.}$$

$$\frac{933 \times 1.00909}{46} = \frac{941.481}{46} = 20.47.$$

Az ezüst értéke tehát ugy aránylik az arany értékéhez, mint 1 : 20.47.

105 esetre vonatkozólag kiszámítottam a viszonyszámot és a nyert eredményeket az alábbi táblázatba foglaltam össze.

Az arany és ezüst közötti viszony.

Az ezüst árfolyama Londonban	Az arany árfolyama Londonban				
	77/9	77/10	77/10½	77/11	78/—
60	15.69	15.71	15.72	15.72	15.74
59	15.96	15.97	15.98	15.99	16.01
58	16.23	16.25	16.26	16.27	16.29
57	16.52	16.54	16.54	16.55	16.57
56	16.81	16.83	16.84	16.85	16.87
55	17.12	17.13	17.14	17.15	17.17
54	17.43	17.45	17.46	17.47	17.49
53	17.76	17.78	17.79	17.80	17.82
52	18.10	18.12	18.13	18.14	18.16
51	18.46	18.48	18.49	18.50	18.52
50	18.82	18.85	18.86	18.87	18.89
49	19.21	19.24	19.25	19.26	19.28
48	19.62	19.64	19.65	19.66	19.68
47	20.03	20.05	20.06	20.07	20.10
46	20.47	20.49	20.50	20.51	20.53
45	20.92	20.94	20.95	20.96	20.99
44	21.39	21.41	21.42	21.43	21.45
43	21.89	21.91	21.93	21.94	21.96
42	22.42	22.44	22.45	22.46	22.49
41	22.96	22.99	23.—	23.02	23.04
40	23.54	23.56	23.57	23.58	23.60

e) Ausztria-Magyarország veret aranypénzt is, még pedig a latin éremszövetség határozmányai értelmében vert 20 és 10 frankos aranyakkal súlyban és finomságban teljesen egyező darabokat, melyeket 8, illetve 4 frtos aranyaknak neveztet. Ezzel világosan és minden kétséget kizárólag megállapított, hogy 4 aranyfrt. egyenlő 10 frankkal, 1 aranyfrt. = $2\frac{1}{2}$ frankkal, 1 frank = 0.40 aranyforinttal. S tényleg így számítanak a gyakorlati életben is. Ha Hamburgból 100 kg. kávét kapunk, vám díj fejében fizetnünk kell 40 aranyforintot vagy 100 frankot. A 200 frt. névértékű osztrák aranyjáradék félévi szelvényét beváltják vagy 4 aranyforinttal, vagy 10 frankkal.

Az aranyfrtnak értékét ezüstfrtban kifejezve fixirozni nem lehet, mert ez napról-napra a két fém piaci ára szerint változik. A mai árfolyamok mellett az aranyfrt. értékeesebb, mint az ezüstfrt., vagyis az aranyforintban foglalt szinarany többbe kerül, mint az ezüstforintban foglalt színezüst. A különbséget *ágió*nak nevezzük és rendszerint ‰-ban fejezzük ki. Ha azt mondjuk, hogy az ágió péld. $16\frac{1}{2}\%$, ez alatt azt értjük, hogy 100 aranyforint egyenlő $116\frac{1}{2}$ ezüstfrttal, mi más szavakban azt jelenti, hogy 100 aranyforintban foglalt szinarany ugyanannyiba kerül, mint $116\frac{1}{2}$ ezüstforintban foglalt színezüst.

Ha a két fém piaci ára alapján akarjuk az ágiót kiszámítani, eljárásunk a következő: Meghatározzuk először, hogy mennyibe kerül 100 aranyfrtban foglalt szinarany; másodsor, hogy a nyert pénzösszeget mennyi színezüst vehető; harmadszor, hogy a kiszámított ezüstmennyiségből hány drb. ezüstforintos verhető.

A jelzett számításokat keresztülvive, az eredmény lesz:

$$\frac{6.59164 \times a}{e}$$

Vagyis: 100 aranyforint értékét ezüstforintokban kifejezve nyerjük, ha az arany árfolyamát (penceben) megszorozzuk 6.59164-gyel és a szorzatot osztjuk az ezüst árfolyamával. Ezen eredményből levonunk 100-at, kapjuk az ezüsthöz viszonyított aranyágiót százalékban kifejezve.

Mennyi az aranyágió 77/9 és 46 árfolyamok mellett?

$$77/9 = 933 \text{ pence}, \frac{933 \times 6.59164}{46} = \frac{6150}{46} = 133.70.$$

Az ágió 33.7% .

Az ágió kiszámított értékét 105 esetre vonatkozólag az alábbi tábla tünteti fel.

Az ezüsthöz viszonyított aranyágió ‰-ban kifejezve.

Az ezüst árfolyama Londonban	Az arany árfolyama Londonban				
	77/9	77/10	77/10 $\frac{1}{2}$	77/11	78/—
60	2.50	2.61	2.67	2.72	2.83
59	4.24	4.35	4.40	4.46	4.57
58	6.03	6.15	6.20	6.26	6.38
57	7.89	8.01	8.06	8.12	8.24
56	9.82	9.94	10.00	10.06	10.17
55	11.82	11.94	12.00	12.06	12.18
54	13.89	14.01	14.07	14.13	14.25
53	16.04	16.16	16.22	16.28	16.41

Az ezüst árfolyama Londonban	A z arany árfolyama Londonban				
	77/9	77/10	77/10 ¹ / ₂	77/11	78/—
52	18'27	18'40	18'46	18'52	18'66
51	20'69	20'72	20'78	20'85	20'98
50	23'—	23'13	23'20	23'27	23'40
49	25'51	25'64	25'71	25'78	25'91
48	28'13	28'27	28'34	28'40	28'54
47	30'85	30'99	31'06	31'13	31'27
46	33'70	33'84	33'91	33'98	34'13
45	36'67	36'82	36'89	36'96	37'11
44	39'77	39'92	40'—	40'07	40'22
43	43'02	43'17	43'25	43'33	43'48
42	46'43	46'59	46'66	46'74	46'90
41	50'—	50'16	50'24	50'32	50'48
40	53'75	53'92	54'—	54'08	54'24

f) Igen gyakori kérdés, hogy valamely ország pénze más ország pénzében kifejezve mennyit ér. Például: hány márkát ér 1 font sterling? hány frankot ér 1 dollár? A kérdésre pontos választ a berlini, illetve a párisi árfolyamjegyzék ad, mely feltünteti a pénz árának ingadozását. Ugyanazon nemű féműből készült pénzeknél van egy érték, mely körül a tényleges érték kis kitérésekben ingadozik. Ezen értéket a külföldi pénz *egyenértékének* (Paritát) mondjuk. A font sterling egyenértéke annyi márka, a hány márkában éppen annyi szinarany foglaltatik, mint a liver sterlingben; a dollár egyenértéke annyi frank, a mennyiben éppen annyi szinarany foglaltatik, mint a dollárban. A legfontosabb aranypénzekre vonatkozó egyenértéket kiszámítottam és a nyert 64 eredményt az alábbi táblázatba foglaltam össze:

Az aranypénzek egyenértéke.

Arany frt.	Márka	Frank	Font sterling	Hollandiai frt.	Skandináv. korona	Millreüs	Dollar
100	—	202 500	250 —	9 9122	120 003	180 —	44 645
49 382	100 —	123 457	4 896	59 263	88 889	22 047	23 822
40 —	81 —	100 —	3 9648	48 003	72 —	17 858	19 295
100 836	204 294	252 216	10 —	121 071	181 595	45 0412	43 666
83 328	168 739	208 320	8 259	100 —	149 9904	37 1706	40 196
55 556	112 500	133 839	5 5067	66 671	100 —	24 803	26 799
223 936	453 573	559 966	22 201	263 801	403 176	100 —	108 048
207 805	419 792	518 262	20 548	248 782	373 149	92 553	100 —

Havas Miksa.

Magyarország áruforgalma 1890-ben.

Magyarország 1889. évi áruforgalmának főbb eredményeit ismertetve — a »Nemzetgazdasági Szemle« mult évi május havi füzetében — párhuzamot vontunk áruforgalmunk és pénzügyeink alakulása, az áruforgalmi és a pénzügyi mérleg között. Ha ezen

összehasonlításnak van jogosultsága — s ki tagadhatná azt oly országban, a mely áruforgalmának deficitjét más országokban elhelyezett tőkék kamatjaival nem fedezheti — úgy ez összehasonlítást a lefolyt 1890.* év külforgalma még indokoltabbá teszi.

Árúforgalmi statisztikánk csak 1884-ben vette fel a postai külforgalmat, a mely azóta évről-évre mintegy 70—75 millió forintnyi behozatali többletet mutatott ki, tehát a megelőző két, illetve harmadfélév adatait, mint hiányosakat, az árumérleg felállításához nem használhatjuk. Ennélfogva csak az 1884. évvel kezdődő időszakot vehetjük figyelembe s az áruforgalmi és pénzügyi mérlegek alakulását ezen évtől 1890-ig hasonlíthatjuk össze. E szerint tett:

Atlag
1884—1888-ban 1889-ben 1890-ben
millió forintokban

Árúforgalmunk behozatali (—) vagy			
kiviteli többlete (+)	(—) 35 ⁴	(+) 1 ¹	(+) 44 ⁶
Allami háztartásunk hiánya (—) vagy			körülbelül
fölöslege (+).	(—) 39 ⁶	(+) 2 ⁶	(+) 30—40

Az 1890. év pénzügyi kezelésének eredményei még nincsenek ugyan számszerűleg véglegesen összeállítva, de a kormány eddigi előzetes közleményeiből remélhető, hogy a fölösleg legalább is 30 millió forint lesz, sőt nincs kizárva, hogy esetleg 35—40 millió forintra is felrúg. A feltűnő hasonlatosságot, a mely az 1884—90-iki időszak alatt az áruforgalmi behozatali és kiviteli többletekre, továbbá a pénzügyi hiányra és feleslegre nézve még a számok nagyságában is mutatkozik, nézetünk szerint nem tekinthetjük pusztán véletlennek, hanem annak jelétül, hogy nemzetünk közgazdasági viszonyai és államháztartásunk között szoros összefüggés van s hogy pénzügyeink rendezését úgy sikerült keresztül vinnünk, hogy közgazdaságunkon erőszakos érvágásokat nem tettünk, sőt közgazdasági állapotainkat, a mint ez a pénzügyi politika programjával is kitűzetett, még javítottuk is.

Árumérlegünk kedvezőre alakulásának fontosságát semmi esetre sem akarjuk túlozni, de a pénzügyi mérleg javulásával párhuzamban, mint közgazdasági állapotaink jobbrafordultának egyik biztos jelét s állandóságának egyik zálogát, örömmel üdvözljük. Igaz ugyan, hogy az 1884—88-as időszak alatt, tehát a pénzügyi deficittek virágkorszakában is volt egy év, az 1886-os, a mely némi csekély (1⁶ millió frtnyi) kiviteli többletet tüntetett fel, csak hogy ezen kivételes eset, ha közelebbről vizsgáljuk, áruforgalmi és pénzügyi mérlegeink összehasonlításához fűzött következtetéseinket nem hogy gyengíteni, hanem inkább megerősíteni alkalmas. Az áruforgalom ugyanis nem alkalmazkodik mindig szorosan a polgári évhöz, vannak esetek, hogy majd a bevásárlások, majd az eladások időlegesen ható körülmények folytán késedelmet szenvednek, vagy a szokásosnál korábban történnek, a mikor aztán csakis több évnek összefoglalása nyújthat következtetésekre elfogadható alapot. Így vagyunk az 1886-ik évvel is, a melynek elején a megelőző 1885. évi december havi feltűnően élénk behozatali forgalmat egy hónapon át, januárban, sőt részben még februárban is a behozatal terén szokatlan lanyhaság követte. Ha az 1886. év forgalmát ugyanezen év január hava nélkül állítanók össze, vagyis 1886. február 1-étől 1887. január 31-éig, az így kiszámított forgalmi adatokból egészen más

képet nyernénk, a mennyiben az amugyis jelentéktelen kiviteli többlet nemcsak hogy teljesen eltűnnék, hanem jelentékeny behozatali többletnek engedne helyet.

Az 1890. évi külforgalmunk *összesített adatait*, egybevetve a megelőző évekkal, mennyiség és érték szerint az alábbi táblázatból láthatjuk:

1. *Behozatal:*

Év	Mennyiség		Érték		együtt
	métermázsa ezer	darab	súly szerint számbavett ezer forintokban	darabszám forgalom értéke ezer forintokban	
1884	14.423	306	464.157	16.246	480.403
1885	15.419	307	434.393	14.496	448.889
1886	13.527	236	407.139	9.098	416.237
1887	13.913	220	424.678	9.826	434.504
1888	15.283	274	433.984	12.647	446.631
1889	16.438	267	445.056	14.422	459.478
1890	19.083	255	469.001	16.486	485.487

2. *Kivitel:*

1884	26.070	44.479	316.214	72.639	388.853
1885	29.923	48.831	323.660	72.488	396.148
1886	29.682	32.298	334.833	83.013	417.846
1887	31.769	41.206	328.278	74.250	402.528
1888	36.976	52.081	373.984	70.399	444.383
1889	34.479	63.346	371.158	89.405	460.563
1890	38.999	50.413	417.380	112.743	530.123

Mind a forgalom mennyisége, mind pedig értéke is az utolsó években jelentékenyen emelkedett. A mennyiség megítélésénél némileg zavaró körülmény az, hogy az árúk egy részét csak darabszám szerint tüntetjük ki s ezáltal kétféle mérték szerepel kimutatásunkban. Minthogy azonban a darabszám szerint kimutatott árúk közül értékre nézve csak a vágó- és ígás állatok és a dongafa külforgalma bir nagyobb jelentőséggel, a súly szerint számba vett mennyiség egyebekben hű képét nyújtja külforgalmunk alakulásának. Különösen érdekes itt a mennyiségnek az értékkel összehasonlítása, a mi az árak alakulásának fontos kérdésére vet tanulságos világot. A külforgalmunkban szereplő árúk egy-egy métermázsájának átlagos értéke volt:

	a behozatalnál	a kivitelnél
1884-ben	32 frt. 18 kr.	12 frt. 13 kr.
1885-ben	28 » 17 »	10 » 82 »
1886-ban	30 » 10 »	11 » 28 »
1887-ben	30 » 52 »	10 » 33 »
1888-ban	28 » 40 »	10 » 11 »
1889-ben	27 » 7 »	10 » 76 »
1890-ben	24 » 57 »	10 » 70 »

Az utolsó évtized áriszonyainak egész története tükröződik e néhány számban. Látniuk mind a kiviteli mind a behozatali cikkek árának rohamos esését 1885-ben s majd ismét 1888-ban. Az árváltozások azonban az utóbbi években kivitelünkre kedvezőbbek voltak, mint a behozatalra, kivált az utolsó két év áriszonyai határozottan előnyösnek mondhatók. Ha az 1890. év forgalmát a megelőzővel hasonlítjuk

össze, az áralakulásnak kedvező volta abból is kitűnik, hogy a mig a behozatal mennyisége (súlya) 16'00/0-kal növekedett, az egész behozatalért csak 5'38/0-kal kellett többet fizetnünk mint 1889-ben; a kivitel mennyisége ellenben 13'11/0-kal, annak értéke pedig 12'40/0-kal növekedett, itt tehát egészen jelentéktelen volt az érték hanyatlás.

Ha áruforgalmi statisztikánk 514 alcsoportját tekintjük, az árváltozások külforgalmunkra így is kedvezők voltak, a mennyiben az áremelkedések a kivitelnél, az árhanyatlások pedig a behozatalnál fordultak elő nagyobb számmal. A bizottságilag megállapított egy-ségárak ugyanis:

	a behozatalnál	a kivitelnél
emeltettek	87 esetben	102 esetben
leszállítottak	159 »	146 »

Minthogya az 1890. évi áruforgalmunkat tárgyzó hivatalos kiadvány már megjelent s az több évre visszamenő részletes összehasonlításokat is tartalmaz, ezen rövid ismertetés után, a melyben áruforgalmunk részletei helyett inkább annak alakulását és jellegét egészen véve óhajtottuk szem elé állítani, ezuttal nem látjuk szükségnek, hogy áruforgalmunkra táblázatok közlésével részlete-ekben kiterjeszkedjünk. Csak azon *legfontosabb behozatali és kiviteli árucsoportokat* emeljük ki, a melyekre külforgalmunk túlnyomó része szokott esni.

A behozatalban, mint köztudomású, legfontosabbak a fonó-szövőipar termékei, továbbá a ruházatok, fehérnemű- és pipereárúk s a bőr és bőrárúk, a melyeket együttesen szemügyre venni azért is tanulságos, mivel céljokra nézve rokoniparágak termékei, a mennyiben ezen árúk, ugyszólván, kizárólag a ruházatkodási szükséglet czikkeit képezik. Ezen árucsoportokból összevéve behozatali többletünk az 1884—90-es időszakban 170'3—190'3 millió frt. között ingadozott, legkisebb volt 1885-ben, legnagyobb pedig 1888-ban. A legutolsó 1890. év eredményét a megelőzővel összehasonlítva, az alábbi számok mutatják.

A behozatali többlet volt:

	1889-ben	1890-ben
A fonó- és szövőipar termékeiből	150.045 ezer frt.	150.535 ezer frt.
Ruházatok, fehérneműek és pipereárúkból	16.491 » »	16.682 » »
Bőr és bőrárúkból	23.299 » »	22.379 » »
Együtt . .	189.835 ezer frt	189.596 ezer frt

Mint e számokból látható, ugyszólván, semmi változást sem tapasztalunk, a részleteket tekintve, még a bőrárúknál látunk legnagyobb változást és pedig közel egy millió frtnyi javulást. A tulajdonképen fonó-szövő ipari termékeknél a pamutárúk behozatala változatlan maradt, a gyapjúárúké emelkedett, a selyem- és lenárúké pedig csökkent. Érdekes, hogy a mig a fenti 3 nagy behozatali árucsoport behozatali többletének értéke néhány százezer firtal megcsökkent, a behozatali többlet mennyisége 677.423 métermázsáról 699.969 métermázsára emelkedett, tehát több mint 20.000 métermázsával növekedett.

A kivitelnél is 3 nagy árucsoportot jelezhetünk, a melyekre együttvéve kiviteli forgalmunknak igen jelentékeny része, rend-

szerint jóval több mint fele szokott esni. Ezen 3 csoportot a gabona, hüvelyesek és liszt, továbbá a vágó- és igásállatok s a fontosabb állati termékek csoportja képezik. Egyébiránt ezen 3 árucsoport is szorosan összefügg egymással, a mennyiben nagyobbára az élelmezési szükséglet kielégítésére szánt czikkeket szolgáltatják s termelésükre nézve a mezőgazdaság köréhez tartoznak vagy avval vannak szoros kapcsolatban. Ezen három árucsoportból együttvéve a kiviteli többlet 1884-től 1890-ig 175^s és 286^a millió frt. között ingadozott, legkisebb volt 1884-ben, és legnagyobb 1890-ben. Az 1890. év külforgalomát, a megelőző évvel összehasonlítva, a kiviteli többlet volt:

	1889-ben	1890-ben
Gabona, hüvelyesek és lisztből	144.268 ezer frt.	168.630 ezer frt.
Vágó- és igásállatokból . . .	61.619 » »	86.519 » »
A fontosabb állati termékekből	30.900 » »	31.706 » »
Együtt . .	236.787 ezer frt.	286.855 ezer frt.

Árúforgalmunk ezen 3 legfontosabb csoportjánál tehát több mint 50 millió frtnyi javulást konstatálhatunk. Azon egyes cikkek, a melyeknél e csoportokban a kivitelnek legjelentékenyebb emelkedését jelezhetjük, a következők: búza (43° millió frtről 56⁷ millióra), árpa (16°—28¹), rozs (9⁵—12⁶), repce (1²—6⁹); továbbá sertés (37⁸—52⁹) és ökör (28⁶—38⁶), az állati termékekből pedig a tojás (5⁸ millió frtnyi kivitelről 8² millióra).

A tojás — részben mindenesetre az igen kedvező szállítási díjtételek segítségével — immár egyik jelentékenyebb exportcikkünké lett s tekintve, hogy kivitelünk belőle minden évben folyvást emelkedett, ugylátszik, további fejlődést is fog még feltüntetni.

Árúforgalmunk rövid ismertetését azzal végezzük, vajha a jövő évben is hasonló örvendetes jelentéssel számolhatnánk be a Szemle érdeklődő közönségének.

Vizneker Antal.

Az épületek statisztikája Franciaországban.

Csak nemrég fejezte be Franciaország azt a nagyszabású statisztikai felvételt, melynek feladata volt tüzetes képet nyújtani az épületekben fekvő nemzeti vagyon nagyságáról s annak vidékenként való megoszlásáról és a mely egyuttal egy egész sereg oly viszonyt derített fel, mely közelről érdekli a közgazdát és szociál-politikust annyival inkább, mert az itt szóban forgó jelenségekbe csak vajmi ritkán van alkalmuk betekinteni.

Az összeírásról, melyet törvény (az 1885. évi aug. 8. t.-cz. 34. §.) rendelt el, a »Société de statistique de Paris« ülésén Boutin, az egyenes adók főigazgatója számolt be terjedelmes jelentésben, melyet a társaság lapja, a »Journal de la Société de statistique de Paris« f. é. júliusi számában tesz közzé. Abból a roppant számtengerből, melyet a jelentés elénk tár, csak a legfőbb adatokat szándékozunk e helyen bemutatni.

Előre kell bocsátanunk azt, hogy a közlemény a felvétel módszeréről hallgat s így tulajdonképen nincs megadva a lehetőség, annak megbízhatóságát ellenőrizni. A folyóirat egy régebbi közleményéből¹⁾

¹⁾ XXIX. évf. 1888. januári szám, 4. és köv. l.

tudjuk, hogy az adatgyűjtést eszközlő pénzügyi közegek házról-házra jártak a szükséges tudnivalók beszerzésére. A felvétel tulajdonkép adókataszteri munkát, melynek célja alapjául szolgálni az adóztatás arányosságának biztosítására tervezett reformnak. Ehhez részünkről csak annyit jegyzünk meg, hogy a francia egyenes adók rendszerében az épületadó-kataszter, mint tudva van, rendkívül nagy fontossággal bír. Mind a négy egyenes adónemnél: a földadónál, az ajtó- és ablakadónál, a személy- és lakásadónál s végre az u. n. szabadalmi adónál (mely lényegileg nem egyéb kereseti adónál) szerepet játszik az épületek hozadéka, vagy — mint az összeírásnál mondták — bérértéke (valeur locative); az első két adónemnél mint adótárgy, a másik kettőnél mint az adóikvetés egyik alapja. Ily fontosság mellett azt hisszük, hogy az adóigazgatóság teljes erővel igyekezett biztosítani a felvétel eredményességét s így van okunk bizalommal nézni a nyert adatokra, habár a művelet nehézségei nyilvánvalók is.

Áttérve már most a Boutin által közölt számok főbbjeire, mindenekelőtt megjegyezzük, hogy e számok a mezőgazdasági épületekre s a középületekre nem vonatkoznak. Ez épületekről is gyűjtettek ugyan adatok, de ezek nem teljesek, miután itt a pénzügyi érdek nem tette szükségessé a tüzetes felvételt, lévén ezen épületek adómentesek.

A végeredmények ezek: összeszámláltatott 9,051,542 épület (a fenti értelemben), melyek összes évi bére 2.810,412.135 frankot tesz ki, míg tőkeértéke 49,320,984,314 frankra, vagyis szóval negyvenkilencz és egyharmad milliárd frankra rüg.

Óriási számok, melyek értékét növeli az 1851. évi hasonló felvétellel való összehasonlítás. A 36 évi időköz alatt, melyről itt szó van, az épületek száma 21%-kal emelkedett, az évi bér összege 190%-kal nőtt, míg az épületek tőkeértéke 152%-kal lön magasabb. A különbség az épületek tőkeértékében és azok hozadékában beállott emelkedés között nem magyarázható a kamatláb időközben beállott változásával, miután e változás inkább sülyedésben, mint emelkedésben állott s így a tőkeértéknek a bérértéknél nagyobb arányú emelkedésére engednie következtetni. Boutinnek a városokra vonatkozólag adott azon magyarázata, mely szerint a bérek azért emelkedtek gyorsabban, mint az épületek vételárai, mert a bérelni vágyók nagyobb számban vannak, mint a házvásárlók: nem talál, mert hisz a kibérlésre alkalmas lakások viszont számosabbak, mint a megvételre kívánt házak. Lehet azonban, hogy az új felvétel a gazdasági jólét emelkedésének éveibe esett, a mikor a bérek felszökése gyorsabb, mintsem hogy a házak vételárának emelkedése azt nyomon követni képes volna. Meglehet azonban, hogy csak a felvételen van a hiba s az ellentét a két viszony állítólagos mozgása közt a valóságnak nem felel meg.

Nagyon természetes, hogy az épületek megoszlása az egyes département-ok között nagyon egyenlőtlen. Legtöbb épületet számlál a Nord-département, Franciaországnak ezen elsőrangú iparos megyéje a belga határon, mely meghaladja a Párizst magában foglaló Seine-département számait. Az épületek hozadékát tekintve, a főváros megyéje természetesen elébe vág a vidék első megyéjének: ott 878 millió frankra rüg az épületek bérértéke, itt ellenben csak 128½ millió frankra. Ugyanigy az épületek tőkeértékénél: a Szajna-megye 12 milliárdot meghaladó értéket bír épületeiben, míg a Nord-megye

csak a 2 milliárdot haladja meg. De még a legszegényebb megyék is, a két alpesi département (Basses-Alpes és Haute-Alpes) s a Lozère-département is 50 millió frank körül járnak. Hogy csak a bérérték mellett maradjunk, mindenesetre jellemző az épületekben rejlő jövedelemforrás helyi megoszlására, hogy az ország hét megyéje együttvéve magasabb összeget mutat ki, mint a többi 80 megye összevéve. Természetes, hogy a nagy városok magasra emelik az illető megyék épületeinek hozadékát, de vonatkozó adataink összehasonlítása meggyőző arról is, hogy az épületek értéke s a nagyipar elterjedtsége közt szoros összefüggés van, amint hogy az ipar egyetlen életforrása a sűrűbb népességnek s viszont fokozója a népesség sűrűségének s ezzel együtt az épületek számának és értékének. Jól látjuk az összefüggést akkor, ha a fűzethez mellékelt szép kivitelű kartogrammok elsejét, mely az 1 □-kilométerre eső épületek számát tünteti fel megyénként, összehasonlítjuk az ország viszonylagos népességét feltüntető valamely térképpel s aztán a 7. számú kartogrammal, mely a 10.000 frank bérértéket meghaladó ipartelepek viszonylagos sűrűségét mutatja ki. S bizonyára nem véletlen, hogy az ország ugyanazon két megyéje, mely az épületek bérértékét egyáltalán tekintve, első helyen állott, a Szajna- és a Nord-département, az ipartelepek értékét véve is legelső s viszont az a három megye, hol az épületek összértéke a 100 millió frankon alul marad (a két alpesi s a Lozère-département), itt is leghátul sorakozik.

A felvétel megengedi, hogy a birtokosok arányát a lakossághoz tanulmányozzuk. Igaz, hogy az alap e részben nem kifogástalan. A tulajdonosok számát az adókataszter utmutatása szerint kell vennünk, már pedig, a mint Boutin megjegyzi, a lajstromok a községekben ugyan egy szám alá foglalják az egy egyén tulajdonát képező ingatlanokat, de némely nagyobb városban s így nevezetesen Párisban is a helyszini sorrendet követik. Az tehát, a kinek az ilyen nagy városokban több háza van, annyiszor szerepel mint külön háztulajdonos, a hány helyen háza van; azonkívül természetesen mindenki, ki különböző községekben bir épülettel, községenként egyszer-számavételezik. Viszont ellenben nem tudjuk, vajjon a tártulajdonosok, mint ilyenek, tekintetbe vétettek-e? A valótól mutatkozó eltérés nagyságát természetesen nem lehet ellenőrizni, de feltehetjük, hogy a hiba nem befolyásolja lényegesen a viszonyszámok értékét.

Kutforrásunk szerint már most van Franciaországban 6,595.17 épülettulajdonos. Száz lakosra pedig esik:

a 2000 lelket meg nem haladó községekben	22 tulajdonos
a 2.001—5.000 főnyi népességű községekben	17 »
az 5.001—30.000 » » »	12 »
a 30.001—100.000 » » »	10 »
a 100.001 lakoson felül	9 »
Párisban	4 »

Viszonyszámaink menete nem lephet meg: egyszerű kifejezése az annak a ténynek, hogy a vagyon megoszlása egyenletesebb a falun, mint a nagy városban. Ha azonban az egész országot vesszük, úgy az átlagos arányszám 100 lélekre 17 épülettulajdonos. Habár tehát a francia család tudvalevőleg kevés tagot számlál: mégis felvehetjük, hogy a népesség fele a saját fedele alatt lakik, oly arány, mely szociálpolitikai tekintetben nagyon kedvező.

Ha pedig az egy házra eső lakók számát keressük, szintén nagyon kielégítő eredményekre akadunk. A 2000 és azon aluli lakossal bíró községekben 3, a 2001–5000 lakosú kis városokban 4, a nagy városokban már 5–6, de még Párisban is csak 28 lakó esik egy házra, oly számok, melyek a lakásviszonyok egészséges voltáról tanuszkodnak, bár egy részben a francia nemzet csekély szaporaságát, a gyermekek rendkívül alacsony számát juttatják szomorú kifejezésre.

Itt van helye megemlíteni azt, hogy a kizárólag a tulajdonos (és családja) által lakott házak aránya az egész országban 56%, a 2000-et meg nem haladó községekben ez arány 63%; Párisban azonban csak 15%.

A francia adatgyűjtés különös gonddal fürkészte ki az ipar-telepek számát és értékét. Hogy ez utóbbi pont nehézségekkel jár, azt alig kell mondanunk; részünkről a műhelyek és gyárak nagy pontossággal kimutatott bérértékét csak megközelítő támpontul vagyunk hajlandók elfogadni az ipartelepek nagyságának megítélésére. De e tájékoztatás is szerfelett becses és a francia épület-statisztikának közgazdasági szempontból egyik legtanulságosabb részét képezi.

Összesen 137.019 ipartelepetet talált az összeírás. A többször említett Nord-département mutatja a legmagasabb számot, utána jő a Szajna-megye.

A telepeket bérértékek szerint osztályozva, a következő kis táblázat foglalja magában:

200 frankot nem haladó bért képvisel	53.289	üzem, vagyis	38 ^o / _o
201–500 frankig van	35.851	»	» 26 ^o / _o
501–1.000 » »	18.829	»	» 14 ^o / _o
1.001–2.000 » »	11.840	»	» 9 ^o / _o
2.001–5.000 » »	9.298	»	» 7 ^o / _o
5.001–10.000 » »	3.996	»	» 3 ^o / _o
10.000 frankon felül	3.916	»	» 3 ^o / _o

Nem foglalkozva itt a nagy és kisipar helyi megoszlásával, melyet két kartogramm tüntet fel: csak azt a rendkívül jellemző képet akarjuk vázolni, melyet a jelen eredményeknek a megelőző összeírással való szembeállítás nyújt.

Legjellemzőbb tény mindenesetre az, hogy a 36 év alatt, mely a két összeírás közé esik, az ipari üzemek száma, bár nagyon kevéssel, csökkent. Az ipari cenzuralizáció jeléül alig hozhatnánk fel beszédesebb számokat, mint a melyeket a francia statisztika ad kezünkre. Az alatt az idő alatt, míg a telepek bére 147%-kal emelkedett, a telepek száma 2%-kal apadt. Ha számot vetünk is azzal a körülménnyel, hogy a pénz értéke ez időközben súlyedt: annyi kétséget sem szenved, hogy a kis műhelyeknek nagy gyárakkal való helyettesítése, szóval a nagyipar győzelme jelentkezik e számokban. E győzelmet még élesebben kidomborítják az ipartelepek tőkeértékére (valeur vénale) vonatkozó számok. E szerint, míg 1851/3-ban egy telep átlagos értéke az egész országban 9.501 frank volt, addig 1887/9-ben 23.237 frankra rúgott, s míg az előbbi időpontban a legmagasabb átlagú megye, a Seine-département, alig haladta meg a 40.000 frankot (40.427 fr.), addig jelenleg 7 kerület átlaga áll 50.000 frankon felül, a Szajnamegye átlaga pedig közel 100.000 (97.430) frank. S hogy teljesebbé tegyük a képet, ideállítjuk még a

teljesen szünetelő telepek arányszáma. Az összeírás szerint a telepek 80/o-ában teljesen pihent a munka; ámde e telepek bérösszege csak 40/o-ka az összes telepekének. Más szóval: a munka szünetelése, az ipari válság e szomorú tanújele sokkal inkább sújtja a kis, mint a nagy vállalatokat, jeléül annak, hogy a küzdelemben az előbbiek huzzák a rövidebbet.

Csak még egy, szociális szempontból nagyon érdekes viszonyt kívánunk érinteni: a lakási szükséglet által az egyesnek okozott kiadás kérdését, vagy más szóval, a lakások drágaságára vonatkozó adatokat. Mindjárt meg kell jegyeznünk, hogy a Boutin által közölt adatok e részben nem kielégítőek és nevezetesen nem adnak számot a nagyobb városokban a különböző társadalmi osztályok rendelkezésére álló lakások mennyiségéről, a mint azt a lakásoknak a bérösszeg nagysága szerint való csoportosításából kiolvashatnók. Így csak annyit tudunk meg, hogy az országban átlag 50 frank lakbér esik egy főre; a 2000 lelket meg nem haladó népességű községekben átlag 24 frank, sőt a már többször említett Lozère-megyében csak 9 frank, mi bizonynyal nagyon alacsony szám. Ellenben a Szajna-départementben, mely a másik végletet képviseli, egy-egy egyénre átlag 112 frank kiadás jut lakbér czimén. Természetesen ez átlagos kiadás egy ily nagy városban nagyon is különböző nagyságú egyes tételek eredménye; de ez utóbbiakról a jelentés semmiféle tájékoztatást nem nyújt. Találunk azonban felvilágosítást arról, hogy a lakbérek az utolsó 36 év alatt minő mérvben emelkedtek. Ha ugyanis a lakházak számának szaporodását s a területi változásokat az összehasonlítás érdekében kiküszöböljük, úgy azt találjuk, hogy a lakbérek emelkedése 1430/o. Boutin már most inkább szellemes, mint megbízható eljárás segélyével kiszámíthatni véli, hogy e 1430/o-ból valamivel több, mint két harmad esik csak a lakbér tényleges megdrágulására, míg ellenben majd egy harmad a lakások kényelmének növelésére. Biztosabb alapon nyugszik az a tény, hogy a házadó Franciaországban e 36 év alatt az évi bér 5260/o-áról 3070/o-ára szállott alá: oly adókules, mely bizton fölkelte háztulajdonosaink irigységét.

Dr. Ráth Zoltán.

KÖNYVSZEMLE.

A) FOLYÓIRATOK.

Akadémiai Értesítő. A magyar tud. Akadémia megbízásából szerkeszti Szily Kálmán főtthkár. 1891. július.

Budapesti Szemle. Szerkeszti Gyulai Pál. 1891. augusztus: A socialismusról, (II) Joób Lajostól. Az aranyvaluta behozatala Németországon, (I) Pisztóry Mórtól; stb.

Erdészeti Lapok. Az országos erdészeti egyesület közlönye. Szerkeszti Bedő Albert. XXX. évf. III., IV. és V. füzet.

Földművelési Értesítő. Kiadja a földművelésügyi m. kir. miniszterium. II. évf. 18—21. szám.

Fővárosi statisztikai havi füzetek. Kiadja Budapest főváros statisztikai hivatala. XIX. évf. 1891. április hó: Budapest áruforgalma 1890-ben. Laküresedések az 1890. év IV. negyedében. A budapesti malomipar 1890-ben; stb. — 1891. május hó: Jelentés a főváros tényleges és rendes lakosságának állapotáról és háztartásairól. Jelentés a fővárosi lakosság műveltségi viszonyainak állapotáról. Jelentés a fővárosi lakosság hitfelekezeti viszonyainak állapotáról. Jelentés a fővárosi lakosság nemzetiségi viszonyainak állapotáról; stb.

Kereskedelmi Közlemények a budapesti kereskedelmi muzeum köréből. 1891. 25—29. szám.

Központi Értesítő. Kiadja a kereskedelemügyi m. kir. miniszterium. II. évf. 56—64. sz.

Mezőgazdasági Szemle. Szerkeszti Cserháti Sándor és Kosutányi Tamás. IX. évf. VII és VIII. füzet. Magyar-Óvár, 1891.

Szövetkezés. Közgazdasági folyóirat a szövetkezetek terjesztésére. Szerkeszti Bernát István. II. évf. 7. szám: Az osztrákok programja. A haladás akadályai. Az Alföld bajai. Hitelszövetkezeteink; stb.

Allgemeines statistisches Archiv. Herausgeg. von G. v. Mayr. Jahrg. 1890. II. Halbband: Der Einfluss des Alters der Eltern auf das Geschlecht der Geborenen nach statistischen Ermittlungen, von P. Kollmann. Orientierungswesen und Statistik, von G. v. Mayr. Die Bedeutung der Verkehrstatistik für die Wirtschaftswissenschaft und Wirtschaftspolitik, von A. v. Matlekovits. Zur Technik der Kriminalstatistik in Deutschland und Italien, von H. v. Scheel. Einige Bemerkungen über das Aufnahmeverfahren bei Volkszählungen, von K. Bücher; etc.

Archiv für soziale Gesetzgebung und Statistik. Herausgeg. v. H. Braun. IV. B. 1. H.: Ueber soziale Finanz- und Steuerpolitik, von A. Wagner.

Der Normalarbeitstag in seinen Wirkungen auf die Produktion, von F. Schuler. Die Hausindustrie in Deutschland, von Werner-Sombart. Das neue Reichsgesetz betr. die Gewerbegerichte. Eingeleitet von F. Schmid; etc. — 2. Heft: Die belgische Sozialgesetzgebung und das Arbeiterwohnungsgesetz vom 9. August 1839, von K. Bücher. Zur Reform des Abzahlungsgeschäftes, von R. van der Borgh. Die russische Gesetzgebung betr. die Versorgung des Volkes bei Missernten, von N. Kablukow. Neuere Untersuchungen über die Lage der arbeitenden Klassen in Holland, von O. Pringsheim; etc.

Das Handels-Museum. Band VI. Nr. 27—31.: Die Ausfuhr Oesterreich-Ungarns nach Serbien in den Jahren 1881—1889. Der neue Zolltarif Rumäniens. Der neue russische Zolltarif. Zur englischen Merchandise Marks Act. Unsere Zuckerindustrie und der Handelsvertrag. Der Donau-Oder-Canal. Zur Chicagoer Weltausstellung. Gesetz gegen Weinfälschung in Frankreich; etc.

Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im Deutschen Reich. XV. Jahrg. 3. H.: Die geschichtliche Entwicklung der Unternehmung. VIII. und IX. Das mittelalterliche Genossenschaftswesen und die deutsche Bergwerksverfassung von 1150—1400, von G. Schmoller. W. Stanley Jevons und seine Bedeutung für die Theorie der Volkswirtschaftslehre in England, von W. Boehmert. Die Arbeiterverhältnisse in den preussischen Staatsforsten, von M. Wagner. Die Rentenhypothek, von Klemm. Die Darlehenskassenvereine nach F. W. Raiffeisen, von O. F. Stöger; etc.

Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. Herausgeg. von J. Conrad und L. Elster. III. Folge. I. B. 6. H.: Differenzgeschäft und Differenzklausel, von G. A. Leist. Der Kaffee-Terminhandel (Schluss) von A. Bayerdörffer. Zur neuesten Litteratur über den Wert, von E. v. Böhm-Bawerk. Die zweite Lesung des Entwurfes eines Bürgerlichen Gesetzbuches für das Deutsche Reich, von Jechlin. Die Preisentwicklung der Jahre 1889 und 1890, verglichen mit den Vorjahren; etc.

Vierteljahrsschrift für Volkswirtschaft, Politik und Kulturgeschichte. Herausg. von K. Braun. XXVIII. Jahrg. III. B. 1. H.: Die Abhängigkeit zwischen Kapital und Zinsfuß, von K. W. Jurisch. Der Bezug der Altersrente auf Grund des Gesetzes vom 22. Juni 1889, von G. Lewinstein; etc.

Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft. XLVII. Jahrg. 3. H.: Karl der Grosse als Volkswirt, von F. Ilwof. Die wirtschaftliche Erschliessung der im Deutschen Reiche belegenen Moorflächen, von A. Pflug. Die Zukunft des Goldes und die Suess'sche Theorie, von G. Ruhland. Die Goldfelder Südafrikas, von G. Heim; etc.

Journal de la Société de statistique de Paris. 1891. No. 7. La propriété bâtie, par É. Boutin; etc.

L'économiste français. 19. année. 1. vol. num. 14—30.: L'intérêt économique, l'intérêt social et l'intérêt politique de la France dans la fixation du régime douanier. La colonisation chez les peuples modernes. Le mouvement social ou anti-social, les pouvoirs publics et la législation. L'influence des droits de douane sur le prix du blé. Les sophismes et

les contrevérités dans la discussion du tarif des douanes. L'industrie des soieries mélangées et les droits proposés sur les cotons. Le Quatrième État et la résurrection des castes héréditaires. La condition de l'agriculture aux États-Unis. Le projet de loi sur le travail des enfants et des femmes devant le Sénat. Le Commerce agricole international en 1890. Le projet Maujan sur la réforme des impôts; le monopole de l'alcool; l'expérience de la Suisse. Finances avariées: République Argentine, Brésil, Portugal, Espagne, Grèce, etc. La réforme de la propriété foncière, du cadastre et des livres fonciers. Un nouveau et plus gigantesque Panama: le projet gouvernemental d'assurances ouvrières. Les nouveaux tarifs de douane et les éventualités probables. Les bureaux de placement. Le développement des syndicats professionnels et ses conséquences. La Marée montante des pensions d'État.

La Revue des Banques. Dir. Fournier de Flaix. Tome X. Fasc. 7.

Le Journal de la Chambre de commerce de Constantinople. VII. année. N. 338—343.

Revue d'économie politique. 5-e année. No 4: Un nouveau cas d'intervention de l'état. — Le projet de loi sur l'allocation de secours aux familles nécessiteuses des militaires des armées de terre et de mer appelés sous les drapeaux en cas de mobilisation, par P. de Loynes. Les échelles mobiles des salaires en Angleterre, par M. Munro; etc. — No 5—6.: Le droit et la sociologie à propos du »Droit individuel et l'état«, par Ch. Beulant, par Th. Ferneuil. Une statistique des mariages, par H. Westergaard. Les grands magasins et le petit commerce, par V. Mataja. La propriété foncière au Japon, par Nitobé; etc. — No 7.: La politique de la Hongrie par rapport aux chemins de fer, par A. Neményi. L'article onze du traité de paix de Francfort et l'expiration des traités de commerce le 1. février 1892, par Oncken. La paix sociale. Exposé de l'éducation sociale et politique du peuple anglais au XIX siècle, par E. Mahaim; etc.

Revue des deux mondes. Tome CVI. 1. livr.: Les bills Mac-Kinley, par A. Moireau. Le crédit agricole. Ses nouvelles formules, par H. Baudrillart; etc.

The Contemporary Review. July, 1891.

The Economist. Vol. XLIX. No. 2495—2500.: The increasing absorption of Private Banks. The Season and the Crops. South African mining. Home Railway traffics and current quotations. New capital applications in the first Half of 1891. The Stock Markets in the past half-year. Prices of commodities in the past half-year. The rehabilitation of our Gold coinage. The rationale of Trust-companies. Railways in the Southern division of the United States. Bank reserves. The monetary position in the United States. Indian wheat. Ireland; etc.

The Quarterly Journal of Economics. Vol. V. No. 4. July 1891.: The academic study of Political Economy, by Ch. F. Dunbar. The doctrine of Rent, and the residual claimant theory of wages, by Fr. A. Walker. A Contribution to the theory of railway rates, by F. W. Taussig. Co-operative insurance and endowment schemes, by W. Morse Cole; etc.

B) KÖZGAZDASÁGI ÉS STATISZTIKAI SZAKMUNKÁK ÉS FORRÁSMŰVEK.

A kassai kereskedelmi és iparkamara jelentése kereskedelemügyi miniszter ur ö Nagyméltóságához a kamarai terület kereskedelmi, ipari és forgalmi viszonyairól az 1890. évben. Kassa, 1891.

Bartha B. dr.: Statistikai tanulmányok a magyar protestánsokról. Budapest, 1891.

Magyarország áruforgalma Ausztriával és más országokkal. Kiadja az orsz., m. kir. statisztikai hivatal.

X. évf. Az 1890. január—december végeig terjedő évre, Budapest, 1891.

I. füz. 1891. január hó. Budapest, 1891.

Statisztikai közlemények az osztrák-magyar monarchia vasutairól az 1888. üzleti évre. Szerkeszti és kiadja a cs. k. kereskedelmi miniszterium statisztikai osztálya Bécsben és az országos magyar kir. statisztikai hivatal Budapesten. (Magyar és német nyelven.) Pécs, 1891.

Austria. Archiv für Gesetzgebung und Statistik. Red. und herausgegeben vom statistischen Departement im k. k. Handelsministerium. XLIII. Jahrg. 5—6. H.

Beck L.: Die Geschichte des Eisens in technischer und kulturgeschichtlicher Beziehung. Abtheilung I.: Von der ältesten Zeit bis um das Jahr 1500 n. Christo. Braunschweig, 1891.

Brunnhoffer H.: Culturwandel und Völkerverkehr. Leipzig, 1891.

Die definitiven *Ergebnisse der Volkszählung* vom 31. Dezember 1890. in der Reichshaupt- und Residenzstadt Wien. Bearbeitet von S. Sedlacek. Wien, 1891.

Die Ergebnisse der Strafrechtspflege in dem Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern im Jahre 1887. Oesterreichische Statistik. XXVII. B. 3. H.

Eras W.: Unser Handel mit den Balkanländern; sein Umfang und seine Entwicklungsfähigkeit mit besonderer Berücksichtigung der Hafenstadt Salonik. Auf Grund einer im Herbst 1890 ausgeführten Studienreise. Leipzig, 1891.

Grunzel J.: Die kommerzielle Entwicklung Chinas in den letzten 25 Jahren. Leipzig, 1891.

Hasbach W.: Untersuchungen über A. Smith und die Entwicklung der politischen Oekonomie, Leipzig, 1891.

Herkner H.: Die sociale Reform als Gebot des wirtschaftlichen Fortschrittes. Leipzig, 1891.

Jirecek C.: Das Fürstentum Bulgarien. Seine Bodengestaltung, Natur, Bevölkerung, wirtschaftliche Zustände, geistige Kultur, Staatsverfassung, Staatsverwaltung und neueste Geschichte. Wien, 1891.

Köhler L.: Das württembergische Gewerberecht von 1805 bis 1870. Tübingen, 1891.

Kraft, M.: Arbeiterhäuser, Arbeiterkolonien und Wohlfahrtseinrichtungen. Wien, 1891.

Kraft M.: Fabrikshygiene. Darstellung der neuesten Vorrichtungen und Einrichtungen für Arbeiterschutz und Wohlfahrt. I. B. Wien, 1891.

Landesberger J.: Währungssystem und Relation. Beiträge zur Währungsreform in Oesterreich-Ungarn. Wien, 1891.

Leitmaier, V.: Der internationale Kongress für Schutzwesen (Patronage) zu Antwerpen 1890. Wien, 1891.

Müllberger A.: Studien über Proudhon. Ein Beitrag zum Verständniß der sozialen Reform. Stuttgart, 1891.

Oesterreichisches Statistisches Handbuch für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder. Nebst einem Anhang für die gemeinsamen Angelegenheiten der österreichisch-ungarischen Monarchie. Herausgegeben von der k. k. statistischen Central-Commission. Neunter Jahrgang. 1890. Wien, 1891.

Oesterreichisches Statistisches Taschenbuch. Bearbeitet nach amtlichen Quellen. II. Jahrg. Wien, 1891.

Paasche, H.: Zuckerindustrie und Zuckerhandel der Welt. Jena, 1891.

Schober. Beschreibung und Resultate des ungarischen Zonentarifs. Berlin, 1891.

Statistik des Deutschen Reichs. Neue F. B. 35. Statistik der Krankenversicherung im Jahre 1839. Berlin, 1891.

Statistisches Handbuch für den Hamburgischen Staat. Herausg. von dem Stat. Bureau der Steuer-Deputation. Hamburg, 1891.

Schwieblland E.: Die Wiener Perlmutter-Industrie und ihre Krisis. Wien, 1891.

Bransen, L.: Sur quelle base pourrait-on créer une caisse nationale de retraite pour la vieillesse et l'invalidité. Paris, 1891.

Bulletin du Conseil Supérieur de Statistique. No. 4. Session de 1890. Paris, 1890.

Bulletin du Ministère des Travaux Publics. Statistique et législation comparée. Douzième année. Tome XXIII. Avril 1891. Paris.

Commerce de la Grèce avec les pays étrangers pendant l'année 1889. Athènes, 1890.

Conférences sur la science et l'art industriel. 5-e année. 1890. Paris, 1891.

de Font Réaulx II.: Le surintendant Colbert: sa jeunesse, son administration et ses réformes. Limoges, 1891.

de Laveleye E.: La monnaie et le bimétallisme international. Paris, 1891.

Durand L.: Le crédit agricole en France et à l'étranger. Paris, 1891.

Enquête du conseil supérieur du commerce et de l'industrie sur le régime douanier. Paris, 1891.

Les conditions du travail aux États-Unis. Rapports transmis au Ministre des affaires étrangères par le Ministre de la République française à Washington. Paris, 1891.

Les finances de la Russie, d'après les documents officiels. Paris, 1891.

Menault E.: Histoire agricole du Berry. Monographie agricole du Cher. Tome I. Paris, 1891.

Mozivot-Thibault Ch.: Les droits des Chambres Hautes ou Sénats en matière de lois de Finance. Paris, 1891.

Résultats préliminaires du recensement de la population dans le Royaume de Serbie. 31. décembre 1890. Belgrade, 1891.

Say Léon: Exposition universelle internationale de 1889, à Paris. Rapports du jury international, publiés sous la direction de Picard, rapporteur général. Groupe de l'économie sociale. Rapports de L. Say, président. Paris, 1891.

Dunbar C. F.: Chapters on the theory and history of banking. New-York, 1891.

Fernald J. C.: The economics of Prohibition. New-York and London, 1890.

Hobson J. A.: Problems of poverty; an inquiry into the industrial condition of the poor. London, 1891.

Keynes J. N.: The scope and method of Political Economy. London, 1891.

Patten S. N.: The educational value of political economy. Baltimore, 1891. (Publications of the American Economic Association, Vol. V. N. 6.

Price L. L.: A short history of political economy in England from Adam Smith to Arnold Toynbee. London, 1891.

Quarterly Return of the Marriages, Births and Deaths in Ireland. 1891. Yst quarter No. 109. Marriages: -- Oct.—Nov.—Dec. 1891. Births et Deaths: -- Jan.—Feb.—March 1891. Dublin, 1891.

Quarterly Return of the Births, Deaths, and Marriages of Scotland. Quarter ending 31st March 1891. No. CXLV. Edinburgh, 1891.

Report of the Condition of Winter grain. Departement of Agriculture. Washington, 1891.

Returns of Agricultural Statistics of British India and the Native State of Mysore for 1889—90. Calcutta, 1891.

Rose H.: The new political economy: The social teaching of Thomas Carlyle, John Ruskin and Henry George, with observations on Joseph Mazzini. London, 1891.

Webb S. and Cox H.: The eight hours' day. London, 1891.

Beneficenza ed assistenza pubblica. Ministero di agricoltura, industria e commercio. Direzione generale della statistica. Estratto dall' annuario statistico italiano. Anno 1890. Roma, 1891.

Bilanci comunali per gli anni 1888 e 1889. Roma, 1891.

Bolletino di notizie commerciali. Ministero d'agricoltura, industria e commercio. Serie II. Vol. VIII. N. 22.

Bollettino di notizie sul credito e la Previdenza. Ministero di agricoltura, industria e commercio. Anno IX. No 3—6.

Mario Jessie W.: Mazzini nella sua vita e nel suo apostolato. Milano, 1891.

Movimento dello stato civile. Anno XXVIII. 1889. Roma, 1891.

Notizie di Statistica agraria. Ministero di agricoltura, industria e commercio. Direzione generale dell'agricoltura. Roma, 1891.

Proposte per il IV-o censimento decennale della popolazione del regno Roma, 1891.

A BAJOR TALAJJAVITÁSI HITELINTÉZET.

I.

A mezőgazdaság és a talajjavítások Bajorországban.

Ez év nyarán több napot töltöttem Bajorország fővárosában és ez alkalommal megismerkedtem az ottani belügy-miniszteriumban működő s a talajjavítási hitelt közvetítő országos járadékintézet szervezetével, eljárásával, tudakozódtam működésének eredményei felől, megszereztem a kölcsönök elintézésére s a kérvények fölszerelésére vonatkozó, részben nyomtatásban meg nem jelent szabályokat s határozmányokat és mindezek alapján a nevezett intézetről világos képet sikerült szereznem. Az 1884. ápril 21-én kelt bajor törvény, mely ezen intézet felállítására vonatkozik, már azelőtt is ismeretes volt ugyan előttem, azonban más valami egy törvényt a papíron ismerni és ismét más egy működő szervezetet a maga tevékenységében s valóságában szemlélni s megítélni, kivált akkor, midőn a törvény eredményei felől az azt követő több év tapasztalatai már némi útmutatásokat nyújthatnak.

Mindössze csak hét év mult el a törvény megalkotása óta, de a törvény üdvös hatása már is érezhető és nem egy kulturmunkálat, mely nem létesült volna, ennek köszöni létét s — mint a mind tömegesebben beérkező kérvényekből következtethető — a jövőben még több ily munkálat fog e hitel alapján létesülni. A hitelintézet ügyeit a belügyminiszterium körében felállított külön bizottság látja el; élén most Haag Henrik miniszteri tanácsos áll, ki a magyar mezőgazdaság viszonyait is ismeri, az 1885-iki országos kiállítás alkalmával hazánkban időzött; magának az 1884-iki törvénynek megalkotásánál az előmunkálatokban részt vett és arról

sikerült kommentárt is írt; az ő szivességének köszönhetem azon adatokat, melyek ránk nézve különös érdekekkel bírnak, mert hazánkban a törvény által (1889: XXX. törvénycikk) már elismert talajjavítási hitelágnak életbeléptetése és szervezése a külszöbön áll és bár sok tekintetben eltérők az alapelvek, de az eltérések daczára a viszonyokban és a viszonyok által kívánt intézkedésekben igen sok analogia is feltalálható lesz és itt a már külföldön kipróbált rendszabályok becses adatokat nyújthatnak.

A bajor talajjavítási járadékintézetnél régibb intézetek Németországban az 1861. november 26-iki törvény által felállított szász talajjavítási járadékbank és az 1879. máj. 13-iki porosz törvény, mely a tartományi talajjavítási járadékbankok létesítését szabályozza. Különösen a szász intézet által elért kedvező eredmények javasolták hasonnemű intézmény létesítését Bajorországban is. Ugyanis a kimutatások igazolták, hogy a szász talajjavítási bank segítségével a mezőgazdaságilag művelt terület 1:30%-a került alagsövezés, lecsapolás alá és a rétek összterületének 0:51%-án vétetett az öntözés foganatba. Bajorország mezőgazdasági helyzetében a talajjavítási munkálatok szintén égető szükséggé váltak, újabb termőképes területek nyerése a már mezőgazdasági művelés alatt álló területek állapotának virágzóbbá tétele, az állattenyésztés és a takarmánytermelés emelése a mezőgazdasági haladás fő kívánalmái lettek. A földbirtokosok magánérdekei mellett közérdekek is sürgették a talajjavításokat, nevezetesen a gyorsan szaporodó népesség élelmezésének szükséglete, mely mindinkább előtérbe kezdett lépni. Hiszen a porosz kormány is annak idején azzal indokolta a Landes kultur rentenbankok felállítását, hogy a hazai mezőgazdaság terményei a népességnek kellő élelemmel való ellátására már nem elégségesek, tehát oly rendszabályokra van szükség, melyek a hazai termelés fokozására kihatnak. E mellett Bajorországnak specziális gazdasági viszonyai még különösen latba vetendők valának. A német birodalomban a rétek összterülete 5,907.629 hektárt tesz ki, ebből Bajorországra jut 1,246.191 hektár. E rétekben, melyek a természet adományai által nagyobbára gazdagon megáldott folyóvölgyekben terülnek el, Bajorország gazdagodásának nevezetes tényezőit ismerte fel, a folyóvizek felhasználása és egyéb talajjavítások által arra

törekedve, hogy a jövedelem szaporíttassék, a takarmánytermelés fokoztassék, ez által a marhaállomány számban is, minőségben is erősödjék, emelkedjék. Tudjuk, hogy az allgauti, pinzgauti, miesbachi, ellingi stb. marhák, melyek mind Bajorországból erednek, mily nevezetes kereskedelmi cikket is képeznek és az intenzívebb kulturtevékenység az állattenyésztésre is kihatással lévén, a talajjavítási hitel e téren is mily áldásthozólag hathat. Ezért ott régebben a talajjavítási vállalatokat állami közalapokból is segélyezték, 1866-ban külön gazdasági hitelegylet alakult a talajjavítási vállalatoknak nyújtandó előlegezésre, azonfelül a magánhitel és egyes jelzálogbankok által nyújtott hitel is e vállalatok segélyére jött, mindez azonban elégségesnek nem bizonyult, így jött létre Bajorországban a gazdasági egyletek kezdeményezése folytán s több évi vajadások után 1884-ben az országos járadékintézet.

A törvény célja volt e hitelt lehetőleg olcsóvá tenni és a visszafizetést megkönnyíteni az által, hogy a törlesztés lehetőleg hosszú időtartamra kiterjedő évjáradék formájában történjék. A szükséges tőkék beszerzése céljából négyszázalékos államkötvények adatnak ki oly módon, hogy e külön adósság legmagasabb összege legfeljebb 2 millió márkát tegyen ki és ezen összegből a talajjavítási vállalatoknak kölcsönök nyújtassanak. Olcsó ($3\frac{3}{4}\%$) kamat mellett lehetőleg hosszú, esetleg 58 évre is terjedő törlesztési időtartam, a kölcsönök felmondásának lehető kizárása s az igazgatási költségeknek az állam által való viselése — ezek képezik a a bajor talajjavítási hitelintézet kölcsönzéseinek alapelveit. A kölcsönök engedélyezése a belügyminiszteriumban működő bizottságra van bízva, a pénztári és vagyonkezelés a földtehermentesítési pénztár kezelésével egyesített. A kölcsönök fejében kellő biztosíték nyújtandó; a jelzálogos hitelezők jogai sértetlenek maradnak.

II.

A talajjavítási műveletek köre.

Míg a talajjavítási hitelre vonatkozó hazai törvény (1889 : XXX. törvénycikk) — kétségkívül csak egyelőre — egyedül a *vízjogi törvény* hatálya alá tartozó munkálatok

költségeinek fedezésére engedi e hitelforrás igénybe vételét, és itt zárjel közt a következő munkálatokat említi: patak-szabályozás, vízmosások megszüntetése, lecsapolás, mocsár-kiszáritás, alagesövezés, sankolás és öntözés: addig a bajor törvény e javítások fogalmát jobban kiterjeszté. Nem megy el ugyan oly messzire, mint az 1864-iki angol »Improvement of Land Act«, mely az építkezésekre, sőt a birtokfelszerelésekre is kiterjeszti a javítások fogalmát, de másfelől több műveletet sorol a talajjavítási hitel körébe, mint az addigi német törvények, ezek pedig a következők:

1-ször: »Öntözési és vízlevezetési munkálatok«. Ezen általános meghatározás alá foglalható összes munkálatokra kiterjeszthető tehát a talajjavítási hitel, itt nincs felsorolás, nincs megszorítás.

2-ször: »Patakok és magánvizek szabályozására, partvédelmi vagy árvíz elleni berendezésekre.« A hajózható és tutajozható közvizek szabályozása tehát nem esik e hitel körébe, de igenis a partvédelmi és árvíz elleni berendezések még ily közvizeknél is talajjavítási hitelre alkalmasaknak jelentvők ki.

3-szor: »Telkek összesítése« (tagosítás). Az 1861. nov. 10-én kelt bajor törvény intézkedik a telkek összesítéséről; ezen arrondírozásnál a tervek elkészítése, a mérnöki munkálatok, bizottsági tárgyalások sok költséget idéznek elő, gyakorlatiasnak gondolták e költségeket is a javítási költségekhez sorozni.

4-szer: »Terméketlen területek termőképessé tétele, szántóföldek és rétek javítása.« Terméketlen területek termőképessé tétele alatt eddig nem használt földeknek gazdaságilag jövedelmezővé alakítása értendő, ide nem számítható azonban pusztá telkeknek beerdősítése magánosok által, mely művelet tapasztalás szerint csak később nyújt hasznót. (Indokok 379-ik lapja.) Kivételt csak a községek által eszközölt beerdősítések képeznek. (Lásd alább a 6-ik tétel alatt.)

5-ször: »A mezőgazdasági birtok jobb kihasználása céljából létesített út-építkezések.« Ide nem számíthatók tehát a községi utak, melyeknek létesítése az 1869. ápril 29-iki törvény szerint a községeknek képezi feladatát. Ily községi utakra talajjavítási hitelt nem is lehet engedélyezni. Ellenben oly útépítkezések, melyek az öntözési vagy vízlevezetési

munkálatokkal egyidejűleg vagy a birtokok összesítése alkal-
val létesítették, e hitel körébe tartoznak;

6-szor: »A községek tulajdonát képező pusztá telkek
beerdősítése«. Magánosok erdősítései — mint említettem —
nem tartoznak ide, de a községekre nézve a törvény kivételt
tett. De a községeknél a közgazdasági szempontok is külön-
bözők, mint az egyeseknél, azonfelül mások a biztosítékok is,
melyek a községek kölcsönzéseseinél alapul szolgálnak s melyek
a közigazgatási törvényekben gyökereznek.

III.

A kölcsönügylet föltételei.

A kölcsönök vagy készpénzben vagy megfelelő név-
értékű kötvényekben adatnak. Ha a kölcsön teljes összege
kötvényekben nem volna kiegyenlíthető: a maradóösszeg
mindenkor készpénzben egyenlítendő ki és ilyenkor — ha a
kötvények árfolyama a névszerinti értéket el nem éri — a
készpénzben utánpótlendő fizetés is e különbség arányában
kisebbedik. Az intézet határozza el azt, vajjon készpénzben
vagy kötvényekben szolgáltatja-e a kölcsönt? Erre nézve a
pénztári viszonyok és az árfolyam a határozók. Ha a kötvé-
nyekben ki nem egyenlíthető tőkerészek mindenkor kész-
pénzben egyenlítettének ki: az intézet veszteséget szenvedne
olyankor, midőn a kötvények a parin alól állanak, ezért az
ilyenkor készpénzben fizetendő összegeket is aránylagosan
redukálni kell; hasonlóat rendel az 1878. aug. 23-án kelt százsz
törvény is. A kölcsönök az intézet részéről fölmondhatlanok.
Kivételesen azonban meg van engedve a bizottságnak,
hogy a kölcsönnek, illetve annak még le nem törlesztett
részének hat havi előzetes fölmondás mellett leendő vissza-
fizetését kívánhassa:

1-szor, ha a kölcsön az erre meghatározott idő alatt a
talajjavítási vállalat terveinek megfelelő hovaforvitást nem
nyert;

2-szor, ha a kitűzött jelzalogok, illetve reál-járadékok
jogérvényessége vagy kikötött rangsorozata tagadásba vé-
tetett;

3-szor, ha a birtokutód a kölcsönnevő személyes kötele-
zettségeit átvállalni vonakodnék. A kölcsön után félévenként

fizetendő évjáradékok $4\frac{1}{4}\%$ -ot tesznek ki; ebből kamatra $3\frac{3}{4}\%$, tőketörlesztésre $\frac{1}{2}\%$ jut s ekként az adósság 58 év alatt visszafizettetik; a kölcsönnevő kérelmére az évi tőketörlesztés összege fel is emelhető, minek folytán rövidebb törlesztési határidő is megállapítható. Társulatokra nézve ez utóbbi eljárás szabályt képez.

Figyelemre méltók a törvénynek a talajjavítási kölcsönök jelzálogi biztosítására vonatkozó intézkedései.

A törvény szabályként állítja fel azt, hogy a kölcsön és az évjáradék jelzálogilag biztosítandó és pedig a földbirtok első értékfelén belül. Oly földbirtok, mely már bekebelezésekkel van terhelve, csak akkor fogadható el jelzálogi fedezetül, ha a jelzálogos hitelezők a talajjavítási kölcsön, illetve évjáradék javára a nyilvántartási elsőséget átengedik vagy tán helyesebben — arról lemondanak. A törvény szerint e biztosítás kétféle módon történhetik: vagy a talajjavítási kölcsönnek jelzálogi bekebelezése által vagy az évjáradéknak, mint reál-tehernek bejegyzése által. Ha az első mód választott: akkor a bekebelezés a jelzálogkönyv harmadik rovatában eszközöltetik, míg a reál-terhek a bajor jelzálogtörvény értelmében az első rovatban tüntettetnek ki. Mindkét esetben a jelzálogos hitelezőktől függ, vajjon az elsőséget átengedni hajlandók-e? E célból a kölcsön engedélyezése után a telekkönyvi hatóság által a célba vett bejegyzésről oly hozzáadással értesíttetnek, hogy módjukban áll egy hó alatt elsőbbségi jogukat a telekkönyvi hatósághoz beadandó nyilatkozatban fentartani; ha e bejelentést elmulasztják: úgy vétetik, mintha elsőbbségi jogaikról a talajjavítási kölcsön javára lemondottak volna. Ellenmondásuk által azonban a kölcsönnek első helyen való bejegyzését megakadályozhatják, minek folytán — ha a kellő értékfedezet nem volna meg, — a kölcsön nem is jöhetne létre.

Ámde a jelzálogi biztosítás e föltétele csak a *magánosok* talajjavítási kölcsöneire nézve köttetett ki, ellenben a *községek* vagy a törvény értelmében alakult *vizi társulatoknál* ily biztosítástól el is lehet tekinteni.

A mi különösen a községeket illeti, ezek az e részben fennálló közigazgatási szabályok értelmében talajjavítási kölcsönt fölvehetnek. A községi törvény szerint azonban szükséges, hogy az érdekelt polgárok bizottságot válaszsszanak és

a költségek előirányzatáról gondoskodjanak. Ha a teherviselésre nézve megállapodás nem jött létre: a költségek a földadó arányában vettetnek ki az egyes érdekeltekre. Jóllehet ily munkálatok nem minden esetben érdeklik az egész községet, hanem csak a kötelezettek szűkebb körét terhelik: ezért mégis magán- vagy társulati vállalatoknak nem tekintendők, hanem tágabb értelemben községi vállalatoknak. Kimondotta ezt a bajor közigazgatási törvényszék egyik döntvényében és ezen elvnek folyománya azon, a községi törvényben is foglalt szabály, mely szerint a földbirtokosok szolgáltatásai ily esetekben valóságos községi adók természetével bírnak, melyeknél csak a kötelezettek köre és a hozzájárulás mértéke van különbözőkép szabályozva; a községet ilyenkor a végrehajtási jog illeti meg.

A vízi társulatok, ha a törvénynek megfelelő organizációval bírnak, szintén föl vannak mentve a jelzálogi biztosíték adása alól. Az 1852. évi május 28-án kelt törvény szerint ide tartoznak:

1-ször: azon társulatok, melyek valamely vállalat keresztülvitelére a törvény 1. §-a értelmében alakulnak;

2-szor: azon társulatok, melyek az érdekeltek indítványára (a törvény 2-ik és 46-ik §-a értelmében) létesíttetnek. Minden esetben szükséges, hogy a társulat az arra hivatott közigazgatási hatóság közbenjöttével s a törvénynek megfelelő módon létesült legyen. Ha ily társulatok részére talajjavítási kölcsönök engedélyeztetnek: a kölcsönnek megfelelő járadék-összegek az érdekelt tagok közt felosztatnak és ennek folytán megállapíttatik azon részjáradék, mint reálteher, mely a törlesztési időtartam alatt az érdekelt jószágot a közadóbeli szolgáltatások módjára, közvetlenül terheli.

A társulatok részére engedélyezendő kölcsönöknél egyéb iránt az szolgál kiindulási pontul, hogy a társulati munkálatok a tapasztalás szerint kevesebb költséget igényelnek, mint egyéb meliorációk és aránylag nagyobb hasznot is hajtanak. Ezért és mert az egyes társulati tagokra csak kisebb összegek nehezednek, melyek nem annyira nyomasztók, ezen (társulati) kölcsönök törlesztési időtartama $28\frac{1}{2}$ évre leszállított és az évjáradék $5\frac{3}{4}\%$ -ra emeltetett. Egyes kivételes esetekben, ha t. i. az érdekeltekre nézve ez kívánatosnak látszik, hosszabb törlesztési időtartam is engedélyezhető.

A kölcsönügylet, mielőtt engedélyeztetnék, szakértői véleményezés alá kerül. Az e részben követendő eljárást alább fogjuk ismertetni; itt azonban kiemelendőnek tartjuk, hogy a kérvény azon járási közigazgatási hatóságnál nyújtandó be, melynek területében a munkálatok keresztülviendőek lesznek.

A kérvényhez a szükséges tervek és költségelőirányzatok melléklendők annak kitüntetése mellett, vajjon a várható javítások által az érték mennyiben fog emelkedni? Adatokkal igazolandó, hogy a talajjavítási kölcsön, illetve járadék a földbirtok értékének első felében fedezetre talál. A közigazgatási hatóság a netáni kiegészítéseket elrendeli és a kérvényt szakértői vélemény kíséretében az országos bizottsághozelterjeszti.

Az országos bizottság a kérvény elbírálásánál szakértőket hallgathat ki, vagy ezeknek kihallgatását a járási bizottság által elrendelheti. A szakértők fel is eskettethetnek. A kölcsön a várható értékemelkedés összegét — és ha a vállalat költségei kisebbek — ez utóbbiakat felül nem haladhatja. Az országos bizottság meghatározza a kölcsönügylet föltételeit is. Nagyobb kölcsönök szabály szerint csak részösszegekben fizethetők ki, a munkálatok előhaladásának megfelelően. A kölcsönök kifizetése csak a kívánt biztosíték után és az országos bizottság utalványa alapján történhetik.

Másra, mint az engedélyezett munkálatra, a talajjavítási hitel nem fordítható; a járadékköteles fél tartozik a munkálatokat jó karban tartani. Ha a kölcsönpénzek nem rendeltetésszerűen használtattak volna fel: az országos bizottság a további részösszegek fizetését beszüntetheti vagy további föltételek teljesítésétől teheti függővé. A még ki nem fizetett részösszegekre vonatkozó igény csak azon földbirtokkal együtt ruházható át, melynek területén a célba vett munkálat végrehajtandó lesz.

A járadékok behajtása — esetleg végrehajtás útján — az adóhivatalokat (Rentämter) illeti; az adós azonban a kölcsönt három havi előzetes felmondás mellett még a kikötött törlesztési időtartam előtt is részben vagy egészben készpénzben, vagy névszerinti értékben számítandó talajjavítási kötvényekben visszafizetheti. Hasonló módon történik a reáljáradék megváltása is, ha t. i. nem a kölcsönösszeg, hanem az évi járadék jegyeztetett be.

Ilyenkor azonban a járadék a folyó félévre teljesen ki-egyenlítendő.

Az adósság kifizetése után a kölcsön, illetve az évjáradék az intézet igazgatósága által adott nyilatkozat alapján töröltetik.

A járadékkötvények 1000, 500, 200 és 100 márkáról szólnak és négy száztólival kamatoznak; a kiadott járadékkötvények összege az engedélyezett kölcsönök összegét felül nem haladhatja. Ha a kölcsön készpénzben adatik, járadékkötvények az engedélyezett kölcsön erejéig bocsáthatók ki. Az ekkép netán elért nyereség a tartalékalapot illeti. Ugyancsak a tartalékalap dotációjára szolgálnak a kamatszelvények, ki-sorsolt vagy felmondott járadékkötvények föl nem vételéből vagy elévüléséből eredő összegek, végül ugyanezen alap kamatai is.

Az intézet okmányai részére illetékmentesség van bizto-sítva. Illetékmentességet élveznek a kötelezvények, a jel-zálognak és a reál-járadéknak bekebelezését engedélyező okiratok, úgy azok törlései is. A kölcsönnel járó egyéb ki-adások, ugymint a szakértők igénybevétele, az előkészítő tár-gyalások által okozott költségek a kölcsönnevő által vise-lendők.

Az állam anyagi hozzájárulása a talajjavítási járadék-intézet kiadásaihoz törvény által van biztosítva. Kimondatott ugyanis, hogy a mennyiben az adósok által fizetett évjára-dékok az általuk eszközölt törlesztések, végre a tartaléktőke, a kibocsátott kötvények kamatoztatására és törlesztésére elég-ségesnek nem mutatkoznék, a szükséges összegek, valamint egyáltalán az intézet igazgatásával járó összes kiadások az állampénztárból fedezendőek. Haag Henrik miniszteri tanácsos-nak említett s általam felhasznált kommentárja, melynek megbízható adataira bátran támaszkodhatni, számokban is kifejezi az államnak e szolgáltatását. Miután a járadék-kötelezettek kamat fejében csak $3\frac{3}{4}\%$ -ot fizetnek, míg a kötvények tulajdonosai részére 4% kamat biztosított, az ebből eredő $\frac{1}{4}\%$ különbözet az állam által fedeztetik. A köt-vények 2 millió márkányi összforgalmánál ez évenként 5.000 márkányi szolgáltatást képez és úgy tekinthető, mint az államnak a melioráczióális célokhoz való hozzájárulása.

Végrehajtási kényszereladások folytán vagy más okoknál fogva előállható hiányokért is az állampénztár szavatol.

Az igazgatási költségeket itt is, mint Szászországban, az állam fedezi. Ezen költségek részint az országos bizottság költségei, melyek a belügyministerium költségvetésében szerepelnek, részint a kötvények kiállításából, a járadékok behajtásából, stb. eredő kiadások, melyek az államadósság előirányzatánál fordulnak elő.

A törvény fényoldalának tekintem, hogy a talajjavítási kölcsön a telekkönyvi jogokat érintetlenül hagyja. Akár a kölcsönnek zálogjoga, akár folyamodó választása szerint a változhatlan évjáradék, mint réalteher lesz bekebelezendő; a már bejegyzett hitelezőknek mód nyújtatik arra, hogy a telekkönyvi hatóságnál elsőbbségi jogukat nyilatkozzattal vagy jegyzőkönyvbe mondott óvással fentartsák és a talajjavítási kölcsön őket is megelőző rangsorozattal csak az esetben lesz bekebelezendő, ha 30 nap alatt az elsőbbség fentartása iránt nem nyilatkoznának. E czélból a telekkönyvi hatóság felhívást intéz a jelzálogos hitelezőkhöz, melyben a vállalat megjelöltetik, a biztosított kölcsön összege a talajjavítási évjáradék időtartama körülíratik, a jelzálogok, melyeknek elsőbbsége átengedendő lesz, elősoroltatnak s az érdekeltek értesíttetnek, hogy a vállalat közelebbi tervei s költségelőirányzatai, ugy az országos bizottság határozata a telekkönyvi hivatalnál megtekinthetők. A felszólítás azon kijelentéssel végződik, hogy a jelzálogos hitelező beleegyezése a rangsorozat átruházásába megadottnak fog tekintetni az esetben, ha a hivatalnál egy hó alatt írásban vagy jegyzőkönyvi alakban óvást nem ad be.

Daczára, hogy a törvény a jelzálogos igények védelméről ekkép provideál, mégis találkoztak olyanok, kik még e védelmet sem találták elegendőnek. A törvény tárgyalása alatt Lucas Antal képviselő felszólalt s kijelenté, hogy ez által a telekkönyvi hitelezőknek jól megszerzett jogaik érintethetnek. Feilitsch báró belügyminiszter utalt arra, hogy hasonló eljárás Poroszországban is létezik s hogy tagosításoknál Bajorországban is ily eljárás követtetik a jelzálogos hitelezőkkel szemben. (L. gyorsírói följegyzések 668-ik lapja.) A jelzálogos hitelezők védelmére valóban kielégítő a bajor törvényben foglalt szabály.

Ismeretes, hogy az 1889: XXX. t.-cz. miként szabályozta e hitelbiztosítás kérdését, midőn a hitelképesség határát

a talajjavítási kölcsönöknél azon egész telekkönyvi jószágtest kataszteri tiszta jövedelmének hatszorosában állapította meg, mely a kölcsön biztosítékaul szolgál. Még 1882-ben »a talajjavítási értéktöbbletről, mint külön hitel alapjáról« tartott gazdaköri fölölvasásban (megjelent Budapesten 1882-ben, a pesti könyvnyomda-részvénytársaságnál, — a 18-ik lapon) a telekkönyvek közhitelességét védelmezve, megengedtem annak lehetőségét, hogy a birtok kataszteri tiszta jövedelmével arányban álló bizonyos kisebb évjáradékokat a bíróság talajjavítási teherkép a jószágra a törvény engedélyénél fogva bekebelezthessen. A mit kivételkép és csak kisebb összegű évjáradékoknál megengedhetőnek véltem, azt a törvény nem mint kivételt, hanem mint szabályt statuálta, mit helyeselni nem tudok ugyan, de a törvényt szemben kell, hogy elnémuljak. — E helyzettel szemben a jelzálogos hitelezők a törvényszerű elsőség ellen óvással nem élhetnek és védelmük csak abból állhat, hogy e maximális határ szigorú megtartását ellenőrizhessék és annak netán célbavett túllépése ellen óvásukat kellő időben beterjeszthessék. A jogállam minden biztosítékai mellett is első sorban ki-ki saját jogának és jogérdekeinek leghivatottabb őre. A kiadandó utasítások feladata lesz e tekintetben is a megfelelő módzatokról gondoskodni.

IV.

A kérvények felszerelése és tárgyalása.

(Végrehajtási utasítás.)

A kérvények felszerelése és elintézése tárgyában az országos bizottság 1888. december 14-én utasítást adott ki, mely a következő főszabályokat tartalmazza:

A kérvényeknél lehetőleg az országos bizottság által készített minták használandók, melyek bármikor ingyen kaphatók.

A tervek és költség-előirányzatok mindenkor a munkálatok keresztülvitele előtt terjesztendők a bizottság elé, mert már végrehajtott (kész) munkálatokra *utólag* kölcsönök nem engedélyeztethetnek. Kisebb talajjavítási munkálatoknál, melyeknél a dolog természete szerint részletesebb tervek elkészítésének nincs helye, a vállalat közelebbi meghatározása és kifejtése a kérvényben elegendő.

A javítási terveket és költség-előirányzatokat rendszerint a kultur-technikai személyzet készíti el és — ha azok nem tőle eredtek — az illető kerületi kulturmérnök bírálja felül.

A javítási tervek mindenkor a szükséges magyarázatokkal látandók el. A hol egyidejűleg öntözés és vízlevezetés is czéloztatik, az öntözésre és a vízlevezetésre szolgáló berendezések a terven világosan megkülönböztetendők.

A javítások keresztülvitelének vezetése és felügyelete szintén a kultur-technikai személyzetre ruháztatik. A felügyelet legczélyszerűbben a kerületi kulturmérnökre vagy helyettesére bízandó.

A kérvényre folytatólag vezetendő a birtoknak a javítás folytán előállítandó értékemelkedése iránt nyilvánított szakértői (kultur-technikai) vélemény. Ha lehetséges, ezen értékemelkedés számszerű összegben is kifejezendő.

Az értékemelkedés közelebbi meghatározásánál nem az ez idő szerinti piaci ár veendő alapul, hanem azon terményeknek, melyeknél a hozadék növekedni fog, az összes gazdasági viszonyok által föltételezett átlagos ára.

A kérvényekben a kölcsönösszegek lehetőleg márkákban (pfennigek hozzáadása nélkül) nevezendők meg s oly kölcsönössommák engedélyezendők, melyek maradék nélkül 4-el oszthatók, mert — ugymond az utasítás — ez által a járadékintézet javára fizetendő kamatok és törlesztési részletek kiszámítása igen meg van könnyítve.

Az érdekelt földbirtokok mindenkor a métermérték szerint jelölendők meg.

A biztosítékul szolgáló földbirtok mindenkor a kataszterben foglalt megjelölésekkel adandó elő.

A vízi társulatok részére adandó kölcsönöknél már a kérvényekhez csatolandó azon felosztási tervezet is, mely az egyes társulati tagok által átveendő részkölcsönöket, illetve részjáradékokat tartalmazza.

A részkölcsönök markösszegekre (pfennigek hozzáadása nélkül) kikerekítendők akképen, hogy ennek alapján az évi részjáradék 2-vel osztható összegben kiszámítható legyen. Az összes részkölcsönök összegének ekként azonosnak kell lenni a kérvényben foglalt főösszeggel, az összjáradéknak a részjáradékok összegével.

A járadék-felosztás e kiszámítása igen megkönnyítettik

az által, ha a vízi társulat $26\frac{1}{2}$ évi törlesztési időtartamú kölcsön engedélyezését kérelmezi. Ez esetben az évjáradék 6 százalék, miből $3\frac{3}{4}\%$ kamatra, $2\frac{1}{4}\%$ törlesztési hányadra jut. A kiszámítások tárgyában az országos bizottság 1886. december 6-án adott ki egy részletesebb utasítást.

Az egyes társulati tagok birtoka a kérvénytábellákba a földadó-kataszter szerinti ismertetéssel vezetendő be. Ha az egyes helyrajzi számú birtokrészleteknek a földadó-kataszterben kitüntetett térmértéke nem volna megegyező azon térmértékkel, melyre a kulturvállalat — a tervek szerint — kiterjed, a két kimutatás közti eltérés a részkkölcsönök, illetve részjáradékok felosztásának munkálatában mindkét terület megjelölése mellett feltüntetendő.

A kölcsön- és járadékfelosztási terv a vízi társulat válaszmánya s azon társulati tagok által irandó alá, kik a részkkölcsönöket átvállalandják. Ha valamely község egy társulati vállalatnál csak jelentéktelen földterület által volna érdekelve s ennek folytán csak kisebb összegű részkkölcsön esnék rá, célszerű lesz, ha a község e kisebb összeget maga fedezi, minek folytán a részkkölcsön iránti kötelezettséget nem lesz szükséges átvállalnia.

A kölcsön- és járadékfelosztási terv mellé csatolandó az adóhivatali bizonyítvány az előadott birtokviszonyok valóságáról, illetve a kataszteri adatok helyességéről.

A járási közigazgatási hatóság a kölcsön- és járadékfelosztási tervezeteket az országos bizottsághoz leendő felterjesztés előtt vizsgálat alá vonja s ha szükséges, átalakítás végett visszaadja. Áthuzások, átírások, vakarások a felosztási tábellákon, melyek a kölcsön végleges letörlesztéséig az átvállalt részkkölcsönök és részjáradékok tekintetében bizonyító erővel bíró okiratokat képeznek, mellőzendők.

Ha községek folyamodnak kölcsönért: a községi törvénynek a községi kölcsönök fölvételére vonatkozó határozmányai szerint kell eljárni.

A földbirtoknak bizonyos hányadrészét (illetőség), mely kataszterileg elkülönítve nincs, nem lehet biztosítéku felajánlani.

A kölcsönkérvényekben mindenkor kifejezendő, vajjon mily törlesztési időtartamra adassék a hitel? A törlesztési

tervezetekre vonatkozólag még két hirdetmény becsáttatott közzé 1885. április 7-én¹⁾ és 1886. május 18-án.²⁾

V.

Az intézet eddigi működése.

Az intézet működéséről évenkénti jelentéseket tesz közzé. Az utolsó (1890. évi) üzletévről könyomatban megjelent jelentés birtokomban van s igen érdekes visszapillantásokat nyújt az intézet keletkezése óta létrejött összes kölcsönműveletekre is. Az intézet eddigi üzleti tevékenysége alatt 1890. év végéig összesen 668.233 márkányi kölcsönököt engedélyezett összesen 1.291 kölcsönkérő részére, úgy, hogy egy kölcsönkérőre átlag 533 марка esik. Az engedélyezett kölcsönökből:

7.888 марка alapítványok,

122.010 » egyes birtokosok,

149.296 » vízi társulatok (1.158 taggal),

389.039 » községek részére jutott, — tehát a községek részére való hitelezés volt a legjelentékenyebb.

Tekintve a hovaforítást, jutott

a) 452.267 марка öntözési és vízlevezetési munkálatokra és pedig:

200.287 марка öntözésekre,

118.606 » vízlevezetési munkálatokra,

133.374 » öntözés és vízlevezetésekre, egyidejűleg úgy alagcsövezésekre;

b) 141.016 марка patak- és folyószabályozásokra, partvédelmi és árvíz elleni berendezésekre;

c) 1.000 марка tagosítások keresztülvitelére;

d) 35.870 марка terméketlen területek termőképessé tételére, szántók és rétek javítására;

e) 26.080 марка a mezőgazdasági birtokok jobb kihasználását célzó útépítésekre;

f) 12.000 марка községi pusztaterületek beerdősítésére.

Ha az útépítések és partvédelmi munkálatok figyelmen kívül hagyatnak, az említett munkálatok 2.043 ha. és 6.477 qu. m. területre terjednek ki.

¹⁾ Gesetz u. Verordnungsblatt (1885.) a 237-ik lapon.

²⁾ Gesetz u. Verordnungsblatt (1886.) a 195-ik lapon.

Az 1890. év végéig engedélyezett 174 kölcsönből 15 visszalépés folytán megszűnt, 3 törlesztetett. 1890. év végéig e szerint 156 kölcsön állott fenn 624.653 márka összegben.

A legutolsó év kimutatása a kölcsönkérvények szaporodásáról tesz tanúságot. 34 kérvény adatott be, engedélyezett 32, elutasított 2. Összesen 105.592 márkányi kölcsön engedélyezett, ezek közül

2.500 márka alapítványokra,

53.742 » községekre,

26.450 » egyes birtokosokra,

22.900 » vizi társulatokra esik, — a vizi társulatoknak összesen 370 tagja volt. A vizi társulatok a talajjavítási hitelt mind nagyobb mérvben veszik igénybe. A kölcsönösszegeből

67.158 márka öntözésekre és vízlevezetésekre,

25.734 márka patak- és vízszabályozásokra, partvédelmi és árvíz elleni berendezésekre,

2.710 márka terméketlen területek termőképessé tételére, szántók és rétek javítására,

10.000 márka a törvényben körülírt útépitésekre jut. Az útépitéseket és a partvédelmi munkálatokat, ide nem számítva az összes munkálatok, 522 ha. és 5.634 qu. m. területre terjedtek ki.

A jelentés mint örvendetes körülményt hangsúlyozza, hogy a járadékokban hátralékok nem fordulnak elő, továbbá, hogy a tartalékalap az 1890. év végéig 30.270 márka 4 pfennigre emelkedett, ebből 30.200 márka 4%-os talajjavítási kötvényekben lett elhelyezve; a forgalomban levő kötvények összege 544.400 márka volt, e kötvények 1.000, 500, 200 és 100 márkányi összegekről szólnak.

Mint ezekből is látható, az intézmény megvalósítja a hozzákapcsolt reményeket s haladása, bár nem rohamos, de lassú és biztos. Azzá lett az életben is, minővé azt tervezői eredetileg tenni óhajtották. A tárgyilagosság, kitartás s ügyszeretet, mely a vezetőket jellemzi, nem kicsinylendő biztosítékai annak, hogy a fejlődésnek indult intézet e rendeltetésének a jövőben is meg fog felelni.

DR. CSILLAG GYULA.

A TŰZBIZTOSÍTÁS BAJAI.¹⁾

A hirlapokból köztudomású, hogy *Baross Gábor* kereskedelemügyi miniszter egy már régóta vajudó törvényjavaslat megbeszélése végett szakértekezletre hívta meg a biztosító társaságokat. A szakértekezlet e hó 25-én fog megtartatni. Ezt a törvényjavaslatot, melyben főleg a mozgó ügynökökről van szó, már hosszabban tárgyalták a napi lapokban, nézetünk szerint azonban nem a kellő higgadtsággal és megfontolással, hanem bizonyos egyoldalú célzatossággal. Azt hiszszük, hogy a tárgy elég fontos arra, hogy azt e szakközlöny hasábjain is, természetesen a kellő tárgyilagossággal, megvitassuk.

Mindenekelőtt állapítsuk meg, hogy a tűzbiztosítás s a biztosítás általában nem egy sebből vérzik. Sőt bátran mondhatjuk, hogy a sebek, miket rajta a mozgó ügynökség ütött, még a legelviselhetőbbek, a legkevésbé fájdalmasak. A jobb és előkelőbb intézetek a mozgó ügynököket, a szó sajátlagos értelmében, már évek óta kiküszöbölték üzletvitelökből.

Mozgó ügynökök alatt értjük ugyanis a biztosító társaságoknak azon közegeit, kik biztosítások szerzése végett az egész országot *saját költségükön* vándorolják be s a kik fölmerült kiadásai és fáradságai fejében jutalékokban részesülnek. Jövedelmök tehát kizárólag ügynöki jutalékokból kerül ki, melyekre rendszerint havi részletekben előlegeket szoktak kapni. Az előkelőbb intézetek azért korántsem

¹⁾ Nem akarunk a mozgó ügynökök kérdésében állást foglalni, de nem hallgathatjuk el, hogy mi ez intézmény jelentőségét nem tudjuk annyira kicsinyleni, mint szerző teszi. E véleménynyilvánítás daczára is azonban készséggel közöljük a sok szakismerettel s az élet erős és sokoldalú megfigyelésével írt értekezést; értékes anyagot vélvén vele nyújtani a legközelőbb megtartandó szaktanácskozmánynak.

mondtak le az országnak üzletek szerzése végett való beutaztatásáról, csakhogy ezt u. n. szerző hivatalnokok által végeztetik, kik jutalékban egyáltalán nem részesülnek, hanem mint hivatalnokok rendes fizetést, továbbá utiköltséget kapnak. Az üzletek szerzésére az intézetek kivételesen még a kárfelügyelőket is felhasználják.

Ezt előre bocsátva, úgy hisszük, hogy helyesen cselekszünk, ha megbeszélésünket az előttünk fekvő előadói javaslat keletkezési történetén kezdjük meg. Ebből megismerni tanuljuk a javaslatnak indító okait, egyszersmind szükségességét és czélszerűségét is.

A hetvenes évek végén s a nyolczvanas évek kezdetén a biztosítási ügynek nagyobb arányú fejlődésével egyidejűleg a tüzek is nagyobb mérvben szaporodtak. E tárgyban 1882-ben szaktanácskozmányt tartottak, mely a baj forrását a mindinkább szaporodó túlbiztosításokban s abban a könnyelműségben találta, melylyel az ártatlansági bizonyítványokat kiszolgáltatják. Szóba került ekkor a tűzrendőri intézkedések hiánya is, nevezetesen a rossz és hanyag építkezés, nemkülönben a mentésnek igen is kezdetleges állapota. Az értekezők eredményeként a belügyminisztertől szigorú rendelet ment a törvényhatóságokhoz, a melyben a községek előljáróinak köteletségévé tételik, hogy minden tüzesetet alaposan vizsgáljanak meg s csakis a szabályszerű nyomozat után szolgáltatassák ki az ártatlansági bizonyítványt. A szolgabíráknak pedig kötelessége úgy a vizsgálat teljesítését, mint az ártatlansági bizonyítványok kiszolgáltatását szigorúan ellenőrizni.

Megvolt a kívánt rendelet, de várt eredményei nem igen mutatkoztak. A tűzkárok nemcsak hogy nem kevesbedtek, hanem ellenkezőleg szaporodtak. A közvélemény azonban megmaradt azon fölfogása mellett, hogy a sok tüzet a túlbiztosítás okozza. Csakhogy a közvélemény most egy lépéssel tovább ment s egyenesen a mozgó ügynököket vádolta a túlbiztosítások eszközzésével. Ezek, úgy mondták és mondják, saját érdekükben, hogy jövedelmüket szaporítsák, rábeszélük a feleket, hogy vagyonukat értékén túl biztosítsák. S a felek, kik abban a hiedelemben éltek, hogy kár esetén a biztosított összeget kapják meg, lépre mentek. Ezen áramlat befolyása alatt készült az 1887. évi előadói javaslat a mozgó ügynöki intézmény szabályozásáról.

De ez az előadói javaslat sem szorítkozott pusztán a mozgó ügynökökre, hanem kiterjeszkedett a díjperekre is. Sok megyéből jött a miniszteriumba különféle panasz. Fölhozták, hogy a díjak miatt a somogyiakat a nagyszebeni, a a szebenieket viszont a kaposvári községi bíróságnál perlik. A felek kaptak ugyan idézéseket, de azokat nem értették. A tárgyaláson nem jelentek meg s így elmarasztalták őket. Megjött az ítélet, majd a végrehajtás, mely őket álmaikból fölébresztette s velök tudatta, hogy miről van szó. Más természetűek voltak a kir. járásbíróságok vagy váltótörvényszékek előtt csekély összegek miatt folyamatba tett perek, melyekben a költségek kétszeresen, háromszorosan, sőt több esetben tíz-huszszorosan is meghaladták magát a díjkövetelést. Ha azonban az ily agyonperlett és végrehajtott embernek a háza leégett, a kártérítést, hivatkozással a kötvényföltételekre, megtagadták, mert ezek szerint a biztosítás csak attól fogva lép ismét hatályba, midőn a díjfizetés tényleg megtörtént. Az akkori előadói javaslat megállapította, hogy a díjakat csakis a társaság székhelyén, vagy az üzletet megkötött főügynökség székhelyén, vagy a biztosított lakhelyen szabad beperelni. Az igazságügyminiszterium részéről még javasoltatott, hogy a több éves biztosításoknál kiállíttatni szokott díjkötelezvényeket a biztosító beperelheti, de köteles az esetleges kárt is megtéríteni.

A javaslatok fölött még akkoriban szaktanácskozmányt is tartottak. A meghívott biztosító társaságok kötelezték magukat arra, hogy írásban adják be véleményüket. Hogy ezt általában megtették-e és hogy minő véleményt terjesztettek elő, arról nincs semmi tudomásunk.

Meglehet, hogy az ügy akkor el is aludt. Tény, hogy most némileg változott alakban ismét felszínre került a régi célzattal. A mostani előadói javaslat sem akar egyebet, mint hogy meg akarja akadályozni a túlbiztosításokat és elejét akarja venni a díjperekkel elkövethető visszaéléseknek. Nem szükséges, hogy a javaslat intézkedéseit itt már eleve is részletezzük. Megbeszélésünk folyamán a fontosakat úgy is érintenünk kell.

II.

Érezzük, hogy az egész közvéleménnyel szállunk szembe, midőn egyenesen és határozottan kimondjuk, hogy a tüzek

szaporodásának okát korántsem lehet egyedül és kizárólag a túlbiztosításokban s különösen a feltűnő túlbiztosításokban keresni. Nyíltan és határozottan kijelentjük továbbá azt is, hogy sok mozgó ügynök lehet ugyan bűnös, de korántsem mindannyia, a túlbiztosítás előidézésében, de a legfeltűnőbb túlbiztosítások épen az oly biztosításoknál fordulnak elő, melyeknél mozgó ügynök egyáltalán nem járt közbe, melyet az illető felek önszántukból, minden rábeszélés nélkül eszközöltek.

Sajnálatusunkra, nem hozhatunk föl eseteket, mivel ez által dolgozatunk terjedelme nagyon is kibővülne, s csak azt jegyezzük meg, hogy aránylag a legtöbb túlbiztosítás az ingóságok, különösen a szalmás gabona és az árúkészlet biztosításánál fordul elő, tehát oly biztosításoknál, melyeket mozgó ügynökök vagy általában nem vagy csak csekély mérvben kötnek, mert ezek működése főleg az ingatlan-biztosításokra irányul.

Különben egyszerre-mindenkorra ki kell jelentenünk, hogy mi csakis saját észleleteinkből és tapasztalatainkból, melyeket évek hosszú során át részint közvetlenül, részint közvetve szereztünk, indulunk ki. De azt hisszük, hogy minden elfogulatlan ember, ki nemcsak egy vagy esetleg több esetet ismer, hanem az egész üzletvitelt és üzletmenetet látta maga előtt s kinek alkalmá volt az esetek ezreit különféle változatosságaikban végig tanulmányozni, s a kinek alkalmá volt ugy a károsult felekkel, mint a biztosító társaságoknak kül- és belszolgálatot teljesítő közegeivel behatóan és bizalmasan érintkeznie, velünk végeredményben csak ugyanazokra a tapasztalatokra és következtetésekre juthat.

De térjünk dologra, előre bocsátván, hogy nem egyedül hazánk szenved abban a bajban, hogy a tűzkárok egyre szaporodnak. Kisebb-nagyobb mérvben látjuk ezt a bajt mindazokban az országokban, melyeknek tűzkárstatisztikájuk van. Igazolásul álljanak itt a Közgazdasági és statisztikai Évkönyvben a tüzesetek számáról közlött adatok.

A tüzesetek összes száma.

Év	Magyarország	Ausztria	Poroszország	Oroszország
1883.	7.847	6.227	16.103	43.562
1884.	8.614	6.178	16.738	42.821
1885.	9.731	7.381	17.952	52.024
1886.	10.100	7.912	18.790	49.096
1887.	10.594	—	19.308	50.717

Figyelman kívül hagyjuk Ausztriát és Oroszországot, hanem hivatkozunk egyedül Poroszországra, melyben az épületek biztosítását többnyire hatósági intézetek gyakorolják. Az ingók és gyárak biztosítása tartozik főleg a magánbiztosítók, többnyire szövetkezetek üzletkörébe. A hatósági intézetek az épületeket előlegesen megbecsültetik. Az ingó biztosítások és általában a magánvállalatok által kötött biztosítások hatósági ellenőrzés alatt állanak. A biztosítási kötvényeket rendőri láttamozás és jóváhagyás előtt nem szabad kiszolgáltatni. A mozgó ügynököknek ott nyoma sincs s a károk, mégis évről-évre majdnem a magyarországiak arányában gyarapodnak. Ha Poroszországban nem lehet a károk gyarapodásáért a mi mozgó ügynökeinket felelőssé tenni, hazánkra nézve ebből legalább azt az egy következtetést okvetlenül levonhatjuk, hogy nem lehet azokat egyedül és kizárólag tenni felelőssé a tűzkárok szaporodásáért.

Megengedjük, hogy a mindenfelé tapasztalható tűzkárszaporodásra befoly a túlbiztosítás. De koránt se higgyük azt, hogy az emberek épen csak a nagyon is az értéken túl biztosított tárgyakat szokták fölgyújtani. A fölvidéken, de az ország egyéb részeiben is vannak községek, melyekben évről-évre tavasszal és ősszel, midőn kevés a munka és a kereset, rendesen ég s égett már akkor is, midőn az embereket még nem fogta el a kivándorlási düh. A biztosított épületek fölgyújtása nem hozott ugyan valami nagy jövedelmet, de hozott munkát és keresetet, mert a biztosító nemcsak az építési anyagot, hanem a munkát is megtéríti. Némi nyereség néha az anyagon is maradt. Egyik jártas, már rég a sirban porladozó kárfelügyelő, akárhányszor mondta: nem lehet ezekért a felvidéki kunyhókért oly keveset liquidálni, hogy abból a tűzkárosultnak haszna ne legyen. Mióta pedig a kivándorlási mánia dühöng, a biztosított épület fölgyújtása a legjobb mód és alkalom a kivándorlásra szükséges pénz beszerzésére.

Akárhány eset van, hol a túlbiztosítás s különösen a föltűnő túlbiztosítás kizártnak tartható s mégis egészen bizonyos, hogy a biztosított maga gyújtotta föl a biztosított tárgyat. Rendesen fölgyújtják a már nagyobb javítást igénylő épületet. Fölgyújtják a rosszúl menő üzletet, különösen mikor küszöbön áll a végrehajtás vagy a csőd. Fölgyújtják az

általában vagy csak pillanatnyilag nem értékesíthető készletet. Hazánk bizonyos vidékein rendszeren késő tavasszal elég a gazdaságban még el nem használt buza- és rozs-szalma. Rendszeren szerencsétlenség éri a megromlott széna, vagy esetleg gabonakazalt vagy cserhéjat. Baj éri a száraz, a vízi és a szélmalomokat, melyeket értéktelenné tesz a gőzmalom. Egész koszorút fonhatnánk azokból a tűzkár-lajstromokból, melyeknél a túlbiztosítás határozottan ki van zárva, tehát ki van zárva a mozgó ügynök befolyása is.

Korántsem soroltuk föl mindazokat a különböző eseteket, melyekben a tűz keletkezésének oka szándékosság. Egy előttünk s minden elfogulatlan szemlélő előtt kétségtelen, hogy a mozgó intézmény eltörlése, ha általában javítaná is a helyzetet, azt csak oly kis mérvben fogná eszközölni, hogy egyedül miatta alig érdemes a törvényhozási apparátust mozgásba hozni.

Mi általában nem bizunk abban, hogy a mozgó ügynöki intézmény megszüntetése a károkat apasztani s a túlbiztosításoknak elejét fogná venni. Meg is mondjuk rögtön indokainkat. A mozgó ügynökség kezdete a most mult évtized kezdetére és virágzó időszaka körülbelül a közepére esik. Biztosra vehetjük, hogy az alatt az idő alatt minden község saját szemeivel látott tűzkármegállapítást és tapasztalhatta, hogy bizony a biztosító társaságok nem nézik a biztosított összeget, hanem keresik a tényleges értéket s bármily nagy volt is a biztosított összeg, azért a tényleges kárnál még egy fillérrel sem voltak hajlandók többet fizetni. Föltéve tehát, hogy a mozgó ügynökök vagy a helyi ügynökök ámitották volna is a népet azzal, hogy tűzkár esetén az egész biztosított összeget megkapja, a kármegállapításoknál saját szemeivel látta, hogy az az ügynöki mondás csakugyan nem egyéb ámitásnál. S azokon a vidékeken, melyek valódi tűzfészkek, melyek gyakran láthatták a kárfelügyelőt területükön, a tűzkárok és a túlbiztosítások általában nem szüntek meg, sőt nem is apadtak.

III.

Menjünk tovább. Nekünk végre semmi kifogásunk sincs az ellen, hogy a mozgó ügynöki intézmény eltöröltessék, ha azt hiszik, hogy ezzel bármi kis mérvben is javítják a helyzetet.

De a midőn eltörlik a mozgó ügynöki intézményt, fontolják meg azt, hogy hazánkban az üzletek szerzése végett való utaztatást nem lehet megszüntetni a nélkül, hogy a biztosítás terjedésének gátat ne emeljünk s a nélkül, hogy bizonyos vidékeken egyes intézeteknek kizárólagosságot ne biztosítsunk, a mi pedig egy jelentőségű azzal, hogy a verseny okozta díjmérsékléseknek vége.

Köztudomású tény, hogy nálunk aránylag kevés ember van, kiben a biztosítás szükségének érzete fölébredt és maga keresi föl a biztosító intézetet vagy ügynökét. Még a jobb osztályokhoz tartozókat is föl kell keresni, hogy biztosítsanak. Fölhívások, hírlapi fölszólalások, hirdetések egy fabatkát se érnek, teljesen kárba vesztek, tespedéséből, gondatlanságából senkit föl nem ébresztenek. Kirívó például szolgálhat, hogy bizonyos alkalmakkor ezer meg ezer példányokban szokták a biztosító intézetek a budapesti polgárokat butoraik biztosítására fölhívni, nekik megmagyarázni, hogy az milyen kevésbe kerül s mégis alig akad egy is, ki a fölhívásra csak rá is hederítene. De ha ily alkalmakkor az ügynök urak nyakukba veszik a várost, egész rakás butor-biztosítást hoznak, mert a legkisebb kár, mi az illetők ingóiban esik, jóformán évekre fedezi a biztosítási díjat.

Tény, hogy nálunk az embereket a biztosításra, habár ma kevésbé, mint évekkel ezelőtt, nógatni, buzdítani kell. S épen erre a működésre a helyi ügynökök legtöbbjét, különösen ha nekik valami kész üzletet át nem adnak, nem lehet használni. Kiteszi a biztosítási táblát s ezzel vége. Ha jön valaki, jó, ha nem jön, ugy is jó. Gyakran még csak azt a fáradságot sem veszi magának, hogy a hozzá betérő embereket figyelemeztesse a biztosítás eszközlésére vagy nála való eszközlésére. A városokban és nagyobb községekben lakó ügynökök már inkább tevékenyek. Ezek már utána néznek a biztosításnak, nem szorulnak sem mozgó ügynök, sem szerző hivatalnok támogatására és buzdítására. Megjegyzésünk tehát főleg a kisebb községekre szól, melyeknek ügynökeitől a díjak még ma is a hatvanas és a hetvenes évek első felében szokásban volt fokon maradhatnának, mert azzal édes keveset törődnek, hogy ez vagy az a társaság biztosít-e olcsóbban vagy nyújt-e egy vagy más tekintetben előnyösebb föltételeket.

Az utazó ügynököt, vagy a szerző hivatalnokot a tár-

saságnak nemcsak azért kell kiküldeni, hogy biztosításokat szerezzon, hanem hogy az ügynököt betanítsa s neki kedvet csináljon az ügynökséghez, melylyel különben mit se törődik. S van rá akárhány eset, hogy midőn a helyi ügynök magát föladatába beleélte, oda többé senkit se kell küldeni, elvégez ő maga mindent.

Ha a társaságok mindenfelé rendelkezhetnének a kellő ügynöki anyag fölött, az utaztatást bátran el lehetne tiltani, sőt ez minden tilalom nélkül önmagától megszűnnék, mert bizony az utaztatás sok pénzbe kerül. S itt áll a törvényhozó azon kérdés előtt, hogy mit tekintsen inkább: a jó, vagy a rossz oldalt, mert hogy a rosszal együtt a jót is kiirtani nem szabad, ez kétséget nem szenved. Nem lehet a mozgó ügynöki intézmény megszüntetésével oda hatni, hogy a társaságok részéről való utaztatás tétessék lehetetlenné.

S az előadói javaslat nem is akarja megszüntetni az utaztatást. Hanem ezzel némileg különösen bánik el. Az 1. §-ban ugyanis azt mondja, hogy *»tűzkár elleni biztosítási ügyletek megkötése iránt alkudozásokat, vagy csak előleges tárgyalásokat folytatni utazó ügynököknek tilos.«* — A 2. §. pedig azt mondja, hogy *»utazó ügynököknek nem tekintetik az, a ki állandó székhellyel bíró, vagy bejegyzett ügynök megbízása alapján s annak hatáskörébe tartozó területen foglalkozik tűzkár ellen való biztosítások szerzésével.«* Az 1. §. megszünteti az utazó ügynöki intézményt, a 2. §. pedig, habár más formában, ismét életbelépteti. Utazó ügynököt ki nem küldhet maga a társaság, hanem igenis az ügynöke. A gyakorlati életben a dolog úgy fog alakulni, hogy míg eddigelé a társaság egyszerre-mindenkorra az egész országra szólólag állított ki megbízást az utazó ügynököknek, ha jelen javaslat törvényynyé lesz, a társaság részéről kiküldött utazó ügynök részére az illető fő-ügynök fog a saját területére szóló megbízást kiállítani. Ha az utazó ügynöki intézmény főleg azért káros és veszélyes, mert adeptesei jövedelmöket csakis ügynöki jutalékokból húzzák, azért, mert alakját változtatja, nem fog megszűnni tovább is káros és veszélyes maradni.

Ha már akarják, meg kell szüntetni az utazó ügynöki intézményt minden formájában és ki kell mondani, hogy a biztosító társaságok üzletek szerzése végett csak állandó fizetéssel ellátott, az üzletek után semminemű jutalékban vagy

külön díjazásban nem részesülő társasági hivatalnokot utaztathatnak, kiket kötelesek szabályszerű megbízással ellátni.

De ha nem akarják az utazó, vagy mozgó ügynöki intézményt teljesen megszüntetni, hanem bizonyos hatósági ellenőrzés alá akarják fogni, akkor akképen kellene intézkedni, hogy üzletek szerzésével, mint ügynök, csak az foglalkozhatik, ki a társaság részéről erre való megbízást kapott. Az utazó ügynök köteles működésének megkezdése előtt közjegyzőileg hitelesített megbízását a községi előljárásnak bemutatni s egyzersmind annak másolatát az előljárásnak átadni. Az előljárátság pedig köteles a netalán tapasztalt visszaéléseket, a meghatalmazásban foglalt jogkörnek esetleges áthágásait úgy a fölöttes hatóságnak, mint az illető biztosító társaságnak azonnal tudomására juttatni. Az előljárásnak módjában áll az utazó ügynöknek eljárását ellenőrizni, a netaláni túlbiztosításokat megakadályozni.

Részünkről azonban azt hiszszük, hogy az illető társaságoknak teljesen tetszésére hagyandó, hogy utazó ügynököt, vagy szerző hivatalnokot akarnak-e alkalmazni. A mozgó ügynök minden esetre olcsóbb, mert nem jár fizetéssel és utazási költséggel. Ha az ilyen ügynök rossz üzleteket hozs s itt is beválik a közmondás, hogy olcsó húsnak híg a leve, ez az ő dolguk és a maguk baja. Ezt intézzék el a maguk hatáskörében. De a törvényhozásnak kár ebbe beleelegyedni még azért is, mert utazó ügynököt inkább a keletkező társaságok alkalmaznak, kik magukat így kevesebb költséggel vezetik be. Kevesebb költséggel és kiadással szervezik, mert az utazó ügynök is kénytelen, ha más miatt nem is, de a díjak beszedése végett helyi ügynököt fölláztatni s már a szerzésnél a helyi ügynök közreműködését igénybe venni.

IV.

De túl kell lépnünk a javaslat által vont kört. Nem szabad megmaradnunk azon egyoldalú szempont mellett, hogy a mozgó ügynökség előmozdítja a túlbiztosítást. A mozgó ügynököknek, sőt az állandó helyi ügynököknek is azt vetik szemére, hogy épen az ajánlatok kitöltésénél követik el a legtöbb visszaélést, a mennyiben ezeket szándékosan úgy töltik ki, hogy a biztosító intézet által okvetlenül elfogadtassanak, tehát a felekkel szándékosan iratnak alá valótlan körülmé-

nyeket, vagy hallgattatnak el fontos körülményeket, melyek azután később, mikor már meg van a kár, napfényre kerülnek és alkalmul szolgálnak a biztosítás érvénytelenítésére és a kárfizetés megtagadására.

Eszünk ágában sincs azt tagadni, hogy efféle visszaélések előfordulnak. Megtörténik akárhányszor, hogy a felek teljesen az ügynökre bizzák a kérdések kitöltését, melyektől pedig főleg függ a biztosítás el- vagy el nem fogadása. Sajnos tapasztalat, hogy nemcsak műveletlen, tudatlan emberek, hanem még a művelt osztályokhoz tartozók is könnyelműen s olvasatlanul írják alá az ajánlatokat, a biztosítási kötvényeket el se olvassák s vakon hisznek egyes ügynökök szóbeli ígéreteinek, melyeket egyetlen egy biztosító társaság sem teljesíthet, mert teljesítés esetén csak saját veszét okozná.

Az efféle visszaélések és könnyelműségek súlya kit terheljen, a biztosítót, vagy a biztosítottat? Midőn e kérdésre válaszolunk, figyelmen kívül hagyjuk az ügynöknek ugy büntetőjogi, mint magánjogi felelősségét, mert az minden kétségen felül áll, hogy ha az ügynök az ajánlatok föl vételénél rosszhiszeműleg járt el, akár az által, hogy a felet rábeszélte a hozzá intézett kérdések valótlan megválaszolására, akár az által, hogy a fél bemondását nem híven vette be az ajánlatba, vagy épen bemondásának ellenkezőjét írta be, akár az által, hogy az ajánlatot kitöltetlenül fogadta el s azt saját gondolata és ízlése szerint töltötte ki, csalt s hogy csalásának következményeit viselni tartozik. S a törvényhozó bölcsen cselekszik, ha ezt specialis törvényben részletesen ki is mondja.

Szó tehát csakis a biztosítóról és biztosítottról lehet. Hallottunk olyan véleményt, mely az ügynök által elkövetett visszaélések súlyát a biztosítóra akarja hárítani, mert hát az ügynök a társaság megbízottja. De az ügynökök részére kiállított meghatalmazások, ide nem értve a főügynököket, kiknek meghatalmazása tágabb körű, az ügynököket tisztán csakis az ajánlatok átvételére és a tűzkárjelentések elfogadására jogosítják föl, sem többre, sem kevesebbre. Már pedig minden jogelvvel ellenkezik, hogy a meghatalmazó a meghatalmazott oly cselekvényeiért is tartozzék szavatolni, melyekre részéről föl nem jogosított.

De másrészt a biztosítási ügynek ugy közigazgatási, mint szerződéses részének szabályozásánál a fő és soha szem

elől nem tévesztendő elv a biztosító intézet biztonsága. Erre kell tekintettel lenni a biztosító intézet alakulásakor és működésének egész folyamata alatt. Már pedig a biztosító intézet fennállása és fenmaradhatása soha sem biztos, ha minden visszaélés, melyet közegei elkövetnek, vagy a melyek elkövetését rájuk fogják, a társaságokra hárul, mert a biztosító intézetek akkor nem tudott, hanem ismeretlen tényezőkkel számolnak, nem azt a kockázatot viselik, melyet az előttük fekvő ajánlat szerint elfogadtak, hanem egészen másnemű kockázatokat s nemcsak azokat a kötelezettségeket tartoznak teljesíteni, melyeket írásban elvállaltak, hanem azokat is, melyeket az ügynökök szóbeli ígéretei reájuk hárítottak.

A perek egész özönét zúdítaná a biztosító vállalatokra, ha az ügynök minden szóbeli ígérete és állítása a társasággal szemben kötelezőnek és érvényesnek mondatnék ki, mert biztosra vehetjük, hogy a felek igen sok szóbeli ígéretet fognának reá az ügynökökre, melyeket azok soha sem tettek. Pedig a föladat korántsem a perek szaporítása, sőt apasztása s minél gyorsabb befejezése áll érdekében, úgy a biztosított feleknek, mint a biztosító intézeteknek.

Például a perek és a visszaélések száma lényegesen apadna mindjárt, ha a biztosított felek csakis a bemondások valódiságáért szavatolnának. Nem tekintetnék azonban a közlési kötelezettség megsértésének bármi körülménynek is elhallgatása, valamint a bemondás súlya nem nehezedhetnék reájuk abban az esetben, midőn az ajánlatot a fél helyett az ügynök irta alá, midőn azon a féltől, vagy megbízottjától eredő aláírás elő nem fordul. Ne tessék az intézeteknek kitöltetlen és a fél helyett egyszerűen az ügynök által aláírt ajánlatokat elfogadni. Ha elfogadták, viseljék következményeit. Viszont azonban a kereskedelmi törvénynek egyéb, megint a biztosító intézetekre hátrányos intézkedéseit kell megváltoztatni. Így, hogy csak egyet említsünk, a törvény érvénytelenséggel sújtja a fontos körülményeknek elhallgatását, vagy valótlan előadását. Az elhallgatás természetesen elcsúszna. Viszont azonban a törvényt úgy kellene módosítani, hogy ne a bíróság bölcs belátása legyen mérvadó a fontos körülményeket illetőleg, hanem a biztosítási szerződésnek világos intézkedései legyenek döntők. Így, hogy csak a tűzbiztosításoknál maradjunk, a tárgyi okokat a bírói gyakorlat

helyesen, sőt néha túlszigorúan mérlegeli és fogja fel, de már a tűzveszélyre befolyó, az illető fél személyes viszonyaiban, vagy az illető tárgy sajátlagos viszonyaiban rejlő okokat teljesen figyelmen kívül hagyja. A bíróságoknak teljesen mindegy, hogy például az illető épület a községben, vagy a községen kívül, valahol az országúton fekszik-e, az épület a saját vagy idegen területen van-e s minő viszony áll fenn a földbirtokos és a házbirtokos közt, hogy az illető biztosított tárgyak agyon vannak-e exequálva, vagy sem stb. Bizony bátran mondhatjuk, hogy az itt jelzett reform végrehajtása sokkal többet használna a biztosítási ügynek, mint az egész előadói javaslat. Több visszaélést szüntetne meg úgy a biztosítók, mint a felek részéről, mint a mennyit az előadói javaslat fog megszüntetni s tetemesen fogná a tűzkárokat apasztani, különösen ha még a kereskedelmi törvénynek a túlbiztosításokra vonatkozó intézkedései is úgy fogalmaztatnának, hogy azok ne volnának pusztá írott malaszt, melynek bizony még a legföltünőbb esetekben sem lehet érvényt szerezni.

Mielőtt tovább mennénk, szabadjon egy megjegyzést tennünk. Valóban sokan vallják azt az álnézetet, hogy a biztosító gazdag, a károsult szegény, tehát fizessen. Mi is azt mondjuk, hogy a biztosító fizessen, de fizessen a tisztességes, jóhiszemű feleknek, de ne azoknak, a kik a biztosítással csak visszaélnek. De annak az álnézetnek van egy súlyos következménye, mert a nagyközönség, de maga a bíróság sem tud oda fölemelkedni, hogy a biztosító intézet sorsa és jóléte szoros összefüggésben áll a közönség érdekével, hogy azt a hátrányt, mi a biztosítót éri, tulajdonképen és végelemezésben a biztosító közönség viseli. Azok a csalások és visszaélések, miket egyesek elkövetnek, a nagy többséget sujtják, mely kénytelen a szükségesnél sokkal nagyobb díjat fizetni, nem nézve azt, hogy biztosítási érdeke is kockán forog. A művelt nyugaton, a roppant díjmérséklések daczára, melyeket nálunk az utóbbi években a féktelen verseny eredményezett, sehol sem fizetnek oly nagy tűzbiztosítási díjakat, mint hazánkban s a tűzbiztosítási üzlet már évek óta alig hoz nyereséget, sőt több, kevésbé jól kezelt társaságnak folytonos veszteséget okoz. S a társaságok kezdik a díjakat emelni. Egyedüli oka pedig a sok visszaélés, a laza törvény, mely a biztosító társaságokat oly károk megtérítésére is kényszeríti, melyek viselésére magukat

egyáltalán nem kötelezték s szigorú biztosítási elvek szerint nem is kötelezhették, a biztosítás a véletlen elemi események által okozott károk megtérítésére szól, nem pedig az olyanokra, melyeket bűnös kezek szítottak.

V.

Még egy, szintén nem a javaslat keretébe tartozó, de a hírlapokban feszegetett ügyet akarunk itt megbeszélni, mielőtt a javaslat többi intézkedéseire megteszszük észrevételeinket. Szóvá tették a kárfölvételeket és kármegállapításokat s a kárfelügyelőből egy egész mulatságos torzalakot festettek, mely természetesen a való életben bizony elő nem fordul.

De ne foglalkozunk a kárfelügyelő személyével, hanem a panaszokkal. A társaságoknak szemére lobbantják — különben ezt nemcsak nálunk, hanem Németországban és Svájcban is megteszik — hogy a károkat rosszul, gyakran a felén alul állapítják meg s a szegény károsultakat minden módon préselik s a szegény türelmes báránycák, miután a perlekedésre nincsen pénzök, engedik magukat kiszivattyúzni.

Ez a vád emlékeztet bennünket vezérmegyénknek egyik vezérférfia által hangoztatott hason vádjaira, melyeket a túlbiztosítással együtt hangoztatott, s a ki állításainak bizonyítására hivatkozott tűzkár statisztikánkban előforduló adatokra és nagy garrral mondotta: Ime lássátok, a leégett tárgyak 30—40 millióra voltak biztosítva s csak 4—6 millió forint volt a fizetett kártérítés. Természetesen elhallgatta a hivatalos tűzkár statisztikának minden egyes füzetében foglalt azt a megjegyzést, hogy a részletes kárnál is az egész biztosított összeg mutattatott ki s természetesen nem vett tudomást arról, hogy azok közt az adatok közt előfordul 600.000 frtos biztosítás is, esetleg 50—60 frtnyi kárral s hogy ezek az adatok semminemű összehasonlítási és következtetési alapul nem szolgálhatnak.

De ne bajlódjunk sokat az alaptalan vádak visszautasításával, hanem engedjük meg, hogy peccatur intra et extra muros, azaz, hogy visszaélések történnek a biztosító társaságok és közegeik, valamint a felek részéről is. De azt mégis szabadjon megjegyezni, hogy azok a felek korántsem azok az ártatlan báránycák, kik magukat békésen engedik megnyíratni, bizony porlekednek azok nemcsak az ezrekért, hanem

a forintokért s igen gyakran a károkat hamarabb ki lehetett egyenlíteni értelmes ügyvédekkel, mint azokkal a szegény károsultakkal.

S szabadjon megjegyeznünk, hogy a visszaélések tömegét a felek s pedig többnyire a jól, vagy nagyon rosszul biztosított felek követik el s alig van fél, ki kárát nem nagyítaná, úgy hogy ez már megszokott dolog s az ember meg sem botránkozik rajta. Különösen a jégbiztosítási ág az, melyben a felek a legtöbb visszaélést követik el s a melyben a biztosító intézetek a nem biztosított vihar- és rovarkárokkért évenként százezreket fizetnek ki. Akárhány biztosított fél van, ki leimádkozza az égből a jeget, mert akkor, mint egy barátom mondta, kétszer is arathat. S e visszaéléseket, valljuk be őszintén, maguk a biztosító intézetek növesztették nagyra, egyrészt az által, hogy közegeik a kármegállapítást versenyeszköznek tekintették, másrészt az által, hogy kezdetben még a nyolczvanas évek kezdetén is ahhoz nem értő embereket alkalmaztak, kik a jégkárt igazán alkü útján állapították meg. Különben akkor még a biztosító intézetek az ellenőrzést sem gyakorolták oly szigorúan, mint most s így győzött az elv, jut is, marad is.

Mint már kijelentettük, nem akarjuk itt a mindenféle visszaéléseket vázolni, hanem inkább térjünk át arra, hogy mi volna a teendő. Hallottuk azt, hogy a kárbecslővel történt megállapodás ne csak a félre, hanem a társaságra nézve is legyen kötelező, tehát kizárva legyen a felülvizsgálat, melyet magának a társaság minden káresetnél fentart. Hogy hova vezetne ez, arra nézve csak egy pár esetet akarunk felhozni. Egy széna kárnál az illető károsult fél, katonai kincstári vállalkozó, igazán hatalmasan beigazolta, hogy neki vagy 1000 frtnyi széna kára volt. A kárbecslő azt meg is állapította, az intézet szépecskén ki is utalványozta. Az utolsó perczben jelentkezett egy úri ember, ki hajlandó volt beigazolni, hogy a bizonyítvány tartalma hamis s az illetőnek 100 frtnyi kára sem volt. A kifizetést táviratilag kellett megakadályozni, újabb nyomozásokat kellett tenni, melyek kétségtelenné tették, hogy az illetőnek valóban még 100 frtnyi kára sem volt. Egy más eset. Haza jön az újonnan fölfogadott, de más intézetnél már éveken át működött kárbecslő és hozza a rendezett jégkárokat. A főnök gondol egyet. Holnap vasárnap lesz. A kár-

hely közel, megnézem, mit ér a mi új emberünk. Gondolta és meg is tette s a károsultakkal kimegy a helyszínére s ott látja, hogy a jégkár arányát körülbelül helyesen számította ugyan ki, de nem vonta le a kipállott vetést. A felek minden szó nélkül aláírták az új liquidatiót, mert hát nem tagadhatták, hogy bizony azon a területen nem termett semmi. — Harmadik eset. Terménytűzkárról van szó. A fél a vele fölvevett jegyzőkönyvben kijelenti, hogy ennyi meg annyi holdon részesek a 12-ed részért arattak, ennyi meg ennyi holdon az aratásért fix árat kellett fizetnie. Minden gazda tudja, hogy ott, hol az aratásért fix árat kellett fizetni, ott a termés nem is lehet jó s semmi esetben sem oly jó, mint az, melyet részért arattak. De a liquidator uram ezt a tényt figyelmen kívül hagyta. Neki a részaratás és szabott áron való aratás mindegy s liquidált is úri módon. Ezek csak apró kis szemelvények, melyeket azonban ki lehet egészíteni, ha tetszik, akár egy igen hosszú nagy lajstrommá. Már most az eredményeket el lehet gondolni, ha a társaság ellenőrzési és felügyeleti jogot nem gyakorolhat. Embereinek tűzkár megállapításait még az aktákból is megismerheti, de jégkár megállapításaikról csak a helyszínén győződhetik meg.

Említsük meg, hogy az épületek tűzkárának megállapítása semmi nehézséggel sem jár, mert itt a kár szemmel látható. A jégkármegállapítás is, ha azt szakértők elfogulatlanul végzik és jégkárnak be nem tudják a vihar- és rovar-pusztításokat, nem okoz nehézséget. A tulajdonképi nehézségeket mindig csak az ingó tűzkárok okozzák, még pedig azok, melyeknél por és hamún kívül egyebet az ember maga előtt nem lát. S hallottunk véleményt, mely az ily károk megállapításánál is elegendőnek tartja a biztosított fél bemondását és mellőzni kíván minden nyomozást. Pedig épen az ily károknál történik a legtöbb visszaélés és vezetik félre minden módon és eszközzel a kárfelügyelőt hamis adatokkal, hamis tanukkal. De az ügyes és jártas kárbecslő hamar átlát a szitán. Csakhamar ki fogja deríteni a nyomokat, melyek őt a helyes útra vezetik. S a káros fél, ki így kijátszva látja minden tervét, lármázik a legerősebben. S rendesen ebből a kategóriából kerülnek ki a perlekedő biztosított felek, azok a szegény, szerencsétlen károsultak, kiket a biztosító intézet közege rászedett.

De a vitássá váló ügyeket minden esetben el kell intézni. Sem a biztosító társaságoknak, sem a feleknek nem áll érdekében a per s különösen a hosszadalmas per. S éppen a hosszadalmas perek kikerülése végett választják el a biztosító társaságok a jogi kérdést, vagyis azon kérdést, hogy tartozik-e a kárt megtéríteni, attól a kérdéstől, hogy mennyi a kár. Ezt az utóbbi kérdést kívánják szakbizottságok által eldöntetni.

A szakbizottság összeállításáról van szó, mely minden tekintetben pártatlan legyen, tagjai közül senki se akarjon se a biztosítónak, se a károsultnak kedvezni. Ennek elérésére két mód van, vagy a biztosítási vitás kérdéseket általában egy a tőzsdebirósághoz hasonló szervezettel bíró választott bíróság dönti el, vagy pedig a peres kérdések elbírálása tovább is megmarad a budapesti kir. kereskedelmi és váltótörvényszék hatáskörében, mely a kárperekben ma is ítél, s ennek felügyelete alatt állandó építész, kereskedő és gazdasági szakértők alkalmaztatnak, kik kineveztetésök alkalmával megeskettetnek, de nem fizetésben, hanem csakis megállapított napidíjakban részesülnek és a kiknek köréből nevez ki a törvényszék elnöke vagy helyettese mindig rövid uton bizottsági elnököt, ki azután szavazatával a két fél szakértői véleményén belül dönt. Az ekként alakított szakértő bizottság kármegállapítása többé vita alá nem eshetnék. Az elnök a helyi befolyások alul teljesen ki volna véve s föl lehet tenni, hogy határozatát pártatlanul mondaná ki. S ily berendezés mellett elesnének azok a kifogások, miket jelenleg a jégbiztosításnál alakított szakbizottságok elnökei ellen felhoznak.

Ezt az utóbbi reformot foganatosítani lehetne a nélkül, hogy miatta mozgásba kellene hozni a törvényhozási apparatust. Az igazságügyminiszternek csak módosítania kellene a kereskedelmi eljárást szabályozó rendeletet s újabban szabályoznia a szakértői becsüt.

VI.

Visszatérve magára a törvényjavaslatra elvi jelentőséggel bírnak annak 6. és 7. §-ai. Az első rendeli, hogy a tűzbiztosításnál hitelezett díjakat, ha az egy évre járó díj a husz forintot meg nem haladja, váltóval biztosítani nem szabad.

Ez a rendelkezés két különálló szempontból érdemel figyelmet, t. i. a váltói képesség megszorítására és magára a rendelkezés értelmére való tekintettel.

Aligha tévedünk, midőn azt állítjuk, hogy ez a rendelkezés a több éves biztosításokra akar vonatkozni s azt akarja tulajdonképen mondani, hogy a több éves szerződéseknél az évenként visszatérő díjrészleteket váltóval fedezni nem szabad. Ha ezt jelenti, ezzel tulajdonképen — a mennyire tudomásunk terjed — csak egy intézetet sújt s ma már többé nem létező viszonyokat akar szabályozni. A több éves biztosítások ugyanis vagy egyszerre előre kifizetett, vagy pedig rendszerint évi részletekben fizetendő díj mellett köttenek. Az évi díjrészletek fedezetére a biztosító intézetek régebben általában u. n. díjváltókat, újabban azonban a legtöbb, épen a bélyegkiadás megkiméléséből csakis díjkötelezvényeket vesznek minden tekintet nélkül az évi díjrészlet nagyságára. A díjkötelezvények ugyanis nem esnek külön bélyegkötelezettség alá, de igenis a díjváltók. A több éves biztosítások díjrészletei, akár díjváltókat, akár díjkötelezvényeket is irtak alá, azokról a felek, sem maguk az intézetek, sem a birói gyakorlat által nem tekintetnek hitelezett díjaknak. Az okmányok egyszerű elismervények, melyeket azonban nem lehet biróilag érvényesíteni. A több éves biztosítási szerződés de facto rongypapír, melyet mindkét fél tetszés szerint téphet szét. A biztosított fél nem tartozik a díjat megfizetni, a biztosító nem köteles a díjat követelni. A díjak végett indított kereseteket a bíróságok ugyan nem utasítják vissza hivatalból, de ha kifogások tétetnek, alapuljon a per váltón vagy díjkötelezvényen, a keresetet mindig elutasítják. Kivételt e tekintetben csak az u. n. elhalasztott díjak képeznek, a midőn t. i. a biztosítás kezdő ideje és a díjfizetési határnap nem esik össze, hanem az utóbbi csak később áll be. De ebben az esetben is biróilag csak egy díjrészletet lehet érvényesíteni, t. i. azt, a melynek nem fizetése folytán a biztosítási szerződés érvénytelenné vált, de melyért a biztosító már rövidebb vagy hosszabb ideig viselte a kockázatot. S ép úgy, mint a biztosító nem érvényesítheti a díjrészleteket, a biztosított sem követelhet kártérítést, ha csak az illető évre a díjat előre ki nem fizette, vagy ha elhalasztott díjfizetés forog fenn az illető díjrészletet a kitűzött határnapon vagy bár később, de a kár megtörténte

előtt nem teljesítette. E tekintetben nem tesz semmi különbséget, hogy a díjrészlet váltóval vagy díjkötelezvénynyel fedeztetett-e. S a kártérítést még abban az esetben sem ítélik meg, ha az illető díjrészlet bepereltetett, végrehajtatott, mert a díj nem fizetése folytán a biztosítás érvényét vesztesse.

Egészen más jellegű a díjhitelezés, melyet igen jól meg kell különböztetni az elhalasztott díjaktól vagy díjfizetésektől. Az elhalasztott díjfizetések igen gyakoriak, a díjhitelezés azonban csak ritkán fordul elő. A több éves biztosításokat nézve efféle díjhitelezések az egész díjra, illetőleg a díj jelentékeny részére nézve csak igen nagy, többnyire gyári biztosításoknál fordulnak elő, más biztosításoknál teljesen ki vannak zárva. Ha hitelezés általában előfordul, ez mindig csak egy évi díjra vonatkozik. Ezt a hitelt, nem nézve a biztosítókkal közvetlen összeköttetésben levő feleket, voltaképen az ügynökök nyújtják, mert a kihitelezett díjakért szavatolnak. Nyújtják pedig a hitelt váltóra, kötvényre vagy egyszerűen folyó számlára. Díjhitelezés, különösen kisebb díjak hitelezése, lényegileg csakis a jégbiztosításnál fordul elő, a mennyiben ennél a felek a díjakat többnyire nem mindjárt, hanem csak aratás után fizetik. A tűzbiztosításnál azonban, nézve különösen a kisebb biztosításokat, a díjhitelezés ritka. Még néhány évvel ezelőtt szokásban volt az első évi díj hitelezése, de egyrészt a váltó illetőleg kötvénybélyeg kikerülése, másrészt a tapasztalat, hogy a hitelezett díjak nem folynak be rendesen s minden csip-csup díjért bizony nem érdemes perlekedni és költekezni, ezt a hitelezést is kiküszöbölte, sőt egyes társaságok már a díjfizetések elhalasztását is kezdi kiküszöbölni.

Az elhalasztott díj és a hitelezett díj közt a különbség az, hogy a díjhitelezéssel a díjkövetelés tulajdonkép kiegyenlítettnek tekintetik s a biztosító a kártérítést azon az alapon, hogy a díj ki nem fizettetett, meg nem tagadhatja. A biztosítás, hitelezés esetében a kikötött lejáratig fennáll és érvényben marad, habár az illető a díjra per és végrehajtás daczára még egy batkát sem fizetett.

Ha a törvény a több éves biztosításoknál kiállítatni szokott díjváltókat és díjkötelezvényeket nem egyszerű fedezeti okmányoknak, hanem hitelezett díjakról kiállított okmányoknak jelenti ki s ilyennek kívánja tekinteni, az eddigi üzleti és birói gyakorlattal jön ellentmondásba, s természet-

tesen hatályon kívül helyezi a kereskedelmi törvény 485. §. 4. pontját.

Részünkről az említett törvényszakaszt a lehető legnagyobb anomáliának tartjuk, mert ez teszi a több évre díjrészletek fizetésével kötött biztosítási szerződéseket értéktelen rongypapírrá s tág teret nyit az ügynöki visszaéléseknek és versenygéseknek, azon kívül még káros a biztosítási ügy fejlődésére nézve is. Csak a gyakorlati életbe kell betekintenünk s hamar meglátjuk a káros eredményeket. Ez a szakasz eredményezi, hogy az ügynöki működés nem annyira új biztosítások szerzésére, mint inkább a már fennálló biztosítások elhalászására irányul. Az ügynök nem azon töri a fejét és nem azon igyekszik, hogy a biztosításnak új hiveket szerezzen, hanem hogy elhódítsa a másik intézet feleit s többnyire alacsonyabb díjak ígérete által czélt is ér. A biztosítás alig terjed, ellenben a díjak esnek rohamosan a biztosítási intézetek kárára. Ez azonban épen nem válik a felek hasznára, mert visszahatást gyakorolhat a kármegállapításoknál. A több éves biztosítások szerzésére tett munka és fáradság kárba vészett s ez csak előmozdítja a mozgó vagy utazó ügynöki intézményt, mert ez nem kerül költségbe, esetleg csak nagyobb jutalékba. Az egyes társaságoknak biztosítási állaga folytonosan változik és hullámszik s ez nem épen kedvező az intézet megszilárdítására. Más tekintetben a kevésbé tanult felek biznak a több éves szerződésbe, biztosítottaknak hiszik magukat s csak akkor, midőn a kár megtörtént, veszik észre, hogy rongypapír van a kezökben. Futnak az ügynökhöz és ha a kár véletlenül még a nekik engedett behajtási időn belül történt meg, s az illető ügynök a károsultnak jó embere, szép szóért és jó fizetésért az ügyet elsimitja, kiadja a díjkötelezvényt, de vesz tőle váltót. Ha a díjkötelezvény már nincs kezei közt, természetesen szintén szép szóért és jó fizetésért kiállit neki a díjról nyugtát, hogy próbáljon azzal szerencsét, természetesen adat magának külön elismervényt arról is, hogy azt a nyugtát szíveségből állította ki. Van ügynök, ki arra is rest, hogy a felet figyelmeztesse, hogy díjkötelezvénye immár lejárt s az illető fél csak tudatlanságból nem fizet s csak akkor veszi észre, hogy baj van, mikor már ég a háza, csűrje vagy más holmija, mi⁺ évekre biztosított.

Ez a mai állapot. A javaslat által teremtett helyzet még az volna, hogy a biztosítók vagy lemondának a több éves biztosításokról s a felek elesnének azoktól a kedvezményektől, díjleengedésektől, melyekben az ily kötések által részesülnek, vagy folytonos pereket kellene folytatniuk még krajczáros díjak miatt is s a feleknek óriási költségeket kellene okozniuk, különösen ha a biztosítók a díjakat csakis a törvényjavaslatban megszabott bíróságoknál perelhetnék, mert minden bírósági székhelyen ügyvédet kellene fogadniuk.

Nekünk sem az egyik, sem a másik állapot nem tetszik. Sem azt nem tartjuk helyesnek és czélszerűnek, hogy a több éves biztosítási szerződés írott malaszt legyen, sem azt, hogy a biztosított feleket minden krajczárért perelni kelljen. A helyes út, nézetünk szerint itt is, a középben fekszik.

Mondassék ki, hogy a több éves szerződés a kötés egész idejére érvényes és a felek által egyoldalulág meg nem szüntethető s csak azokban az esetekben szűnik meg, melyekben a törvény a biztosítást általában megszüntnek jelenti ki. De a biztosító ajánlott levében 14 nap határidővel fölmondhatja a kötött biztosítást, ha a biztosított a díjat nem fizette s ezt a jogot, a per, sőt a végrehajtás folyama alatt is gyakorolhatja, de a fölmondási határidő leteltéig a koczkázatot viselni köteles. Ha ezen idő alatt a biztosítónak tényleg kellett kártérítést nyújtania, az egész díjat és járulékait követelheti, ha nem, az aránylagos díjjal tartozik megelégedni. Fölmondhatja továbbá a biztosítást oly tűzkár esetén is, mely csak részleges kárt okozott, de a megfelelő díjhányadot visszatéríteni, illetőleg díjköveteléséből leírni tartozik. — A biztosított a maga részéről a biztosítást fölmondhatja, ha a biztosítónak a kötvényen kitett biztosítéki alapja, illetőleg részvénytőkéje teljes egészében nincs meg. A valamely biztosítóval kötött ily szerződés a fél részéről történt minden fölmondás nélkül is hatályát és érvényét veszti, ha csődbe kerül, föloszlik vagy más társasággal egyesül, ily esetekben a biztosító a koczkázatot az illető tény bekövetkeztétől 30 napig tartozik még viselni. A több éves tűzbiztosítási szerződések díjairól kiállított váltók vagy más kötelező okiratok senkire át nem ruházhatók. Az ily váltóban vagy más kötelező okiratban világosan kifejezve kell lenni azon kötvény számának, melyre az vonatkozik. A nem maga az illető tár-

saság vagy jogosult képviselősege nevében folyamatba tett ily per hivatalból elutasítandó.

Azt hiszszük, hogy ily intézkedés inkább kielégíti még azoknak a feleknek érdekeit is, kikről itt szó van, mint a melyet a törvényjavaslat czéloz. Az illetőket nem akarná pereknek kitenni és a költséges pereknek egész halmazát zuditja rájuk. De meg kell jegyeznünk, hogy ezeket a díjpereket sokkal olcsóbbá is lehetne tenni. S tényleg, ha az intési eljárást behozzák, minden esetben olcsóbbak is lesznek.

Meglehet azonban, hogy a javaslat csak helytelen kifejezést használt s máshova ütött, mint a hová czélzott. Csak annak akarja elejét venni, hogy a több éves biztosítások egyszerű díjrészleteiért, melyek nem elhalasztott díjrészletek, már a mai jog szerint igazságtalan perekkel zaklattassanak. Nem egyszerűbb volna-e ekkor határozott szint vallani s ennek megfelelőleg intézkedni, pl. kimondani, hogy tilosak kisebb biztosításoknál az oly több éves kötések, melyeknél díjhalasztás köttetik ki s az ily kis díjperek a bíróságok által hivatalból visszautasítandók.

Vajjon az efféle intézkedés hasznára válna-e a kis biztosítóknak? Azt hiszszük, hogy nem. Éppen úgy nem fog az javukra válni, ha a javaslatban az illető intézkedések a fennálló biztosítási törvénynek megfelelőbb módon fognak kifejezésre jutni. Itt már nem a váltó és díjkötelezvény kérdése csupán, hanem a bírósági illetékesség is előtérbe lép. Éppen a szolidabb biztosító intézetek fognak tartózkodni, mint teszik már most is minden díjhitelezéstől és a kis biztosítókkal való minden üzlettől, mert nem igen fognak igyekezni minden bírósági székhelyen ügyvédet tartani vagy ügynökeiknek a perlekedésekre különös meghatalmazásokat kiállítani, mert ezek nélkül a kereseteket a bíróságok visszautasítják. Ez nem a helyzet javítása, hanem inkább megrontása.

Nem szoltunk a javaslatnak minden intézkedéséről és kezdjük észrevenni, hogy már nagyon is túlléptük a nekünk szabott tért. De tényleg nem annyira az előttünk fekvő előadói javaslatot akartuk bírálni, mint inkább azt akartuk kimutatni, hogy ilyen kiszakított intézkedésekkel azokon a bajokon, melyekben a tűzbiztosítás és a biztosítási ügy általában szenved, nem lehet segíteni. A javaslatot végre is lehet módosi-

tani, javítani, de a legnagyobb javítás mellett sem fog érezhető eredményt előidézni.

Határozott és gyökeres intézkedésekre van szükség s ezekben természetesen nem lehet szó a biztosítók és a biztosított felek vagy csak bizonyos osztályhoz tartozó felek külön érdekeiről, az osztályokba való tagolást különben sem szeretjük, hanem csakis a biztosítási ügy fejlesztéséről és fölvirágoztatásáról, a biztosítók és a biztosított felek kölcsönös és közös érdekeinek kiegyenlítéséről és összhangzatba hozataláról. Midőn erre az álláspontra emelkedünk, a kérdések egész sora lép előtérbe, melyek megoldásánál erélyes elhatározásra, széles látkörre van szükség s nem egy napi, hanem évek hosszú sorára számított munkát kell végezni. Rendezni és rendbehozni kell mindent, a mi csak távolról is veszélyezteteti a biztosítási ügy egészséges fejlődését. Nemcsak a biztosítási szerződést, hanem a vállalatokat is kell új alapokon, biztos kézzel és szigorú renddel szabályozni.

Nem részleges, hanem nagy és messzemenő reformmunkára van szükségünk. S éppen azt nem szeretnők, ha ily részleges munka elodázná a nagy munkát, melynek végzésére mi Baross Gábor minisztert ismert erélyénél fogva hivatottnak találjuk. Nézetünk szerint a munkát meg kellene kezdeni azzal, hogy széleskörű szaktanácskozás tárgyává tétetnének kereskedelmi törvényünknek minden hiányai, a fölmerült összes panaszok s sérelmek. A biztosítási érdekek szoros összefüggésben állanak a gazdasági és társadalmi érdekekkel. Ezek megérdemlik a kiváló gondozást és tekintetbe vételt.

BÉKÉS ANDRÁS.

KÖZGAZDASÁGI HAVI KRÓNKA.

Augusztus hó.

1-én. A bécsi hírlapok szerint a *svájcz kereskedelmi szerződési tárgyalások* mégis eredményhez fognak vezetni.

Őszszel úgy az osztrák, mint a magyar képviselőház elé törvényjavaslat fog terjesztetni *Magyarországot Galiciával összekötő vasutvonal* építéséről. E vonal Máramaros-Szigetről indulva ki, Stanislauba vezetne, hossza 190 km. lenne és munkács-stry-i vonal kiegészítésére szolgálna.

A kereskedelemügyi miniszter a képviselőház elé terjeszti a *román út- és vasútsatlakozásokról* szóló törvényjavaslatot.

E törvényjavaslat a f. év márcz. 2-án kötött államszerződés becikkelyezését czélozza és legfontosabb határozmánya a ghymes-palánkai és a vörös-torony-szoros-riul — vadului csatlakozásokra vonatkozik.

2-án. Julius havában *liszt- és gabona-kivitelünk* a nyugati országokba nem volt jelentékeny, sőt a múlt évi julius havi kivitel nagyságát sem érte el. Ennek oka abban rejlik, hogy a régi készletek jelentékeny mérvben megfogytak és hogy az új árú a kedvezőtlen időjárás miatt még nem volt szállítható.

A *magyar államvasutak* bevételei az első felében 444.307⁹³ frttal nagyobbak, mint a milyenek 1890. első felében voltak.

3-án. 1891. első felében *vasutaink bevételei* a következők voltak:

magyar államvasutak . . .	21,963.315	(+ 253.283)
kamatbiztosítást élvező vasutak	2,212.567	(+ 88.785)
nem vevő vasutak . . .	11,337.050	(+ 114.100)
helyi érdekű vasutak . . .	2,501.806	(+ 458.859),
összesen . . .	38,014.738	(+ 914.718).

4-én. A *biztosítási üzlet* terén a tűzbiztosítás julius hóban igen kedvezően alakult és a kárarány távolról sem volt oly nagy, mint a múlt évi julius hóban. — A jégbiztosítás ellenben különösen a hó kezdetén nagy károkkal járt a biztosító társaságokra nézve. — Az élet- és a baleset elleni biztosítás azonban felette kedvező irányzatot mutat.

Az *Osztrák-magyar bank* kölcsönüzlete julius hóban 9,201.000 frttal csökkent. A budapesti intézetnél a csökkenés majdnem 30 millió frtot tett, míg Bécsben csak 1¹/₂ milliót. — A magyar kölcsönüzlet

julius hóban, daczára a csekély igénybevételnek, 3¹³ millióval múlta felül dotációt. A bankjegytartalék jelenleg 50 millió frt.

5-én. A közös hadügyminiszter az országos iparegyesületnek megküldte a *kisiparosok szállítása*ira vonatkozó feltételeket. A versenyben egyesek vagy kisiparosok szövetkezetei is részt vehetnek.

6-án. A *Svájc*czsal való kereskedelmi szerződési tárgyalásokat a *felmerült nézeteltérések miatt megszakítják*; ellenben siettetni akarják az olasz tárgyalások megkezdését.

A magyar államvasutak esztergom-balassa-gyarmati vonalának *ipolyság-balassa-gyarmati szakaszát* augusztus 15-dikén nyitják meg és ott azonnal életbe lép a zóna-tarifa.

A *fiumei hitelbank* rendkívüli közgyűlése elhatározta, hogy a faüzlethől eredt veszteséget a részvények lebélyegzése útján fedezi. 100 frt. névértékű részvényenként 20 frt., összesen tehát 240.000 frt. kerül lebélyegzésre, mely összegből 221.000 frt. a veszteség fedezésére szolgál, a maradék pedig egy delcredere alap javára iratik.

7-én. A határforgalom számára fontossággal bír az *új szerb helyi viteldíjszabás*, mely a magyar államvasutak díjszabási jegyzékét elfogadván, az összes áruszállítók számára 16—25⁰/_o-os díjleszállítást eredményez. Ugyanezen díjszabás az árugyűjtési díjakról is fontos határozatokat foglal magában.

A *Budapesti III. kerületi takarékpénztár* félévi mérlege 10.493 frt. tiszta nyereséget mutat; a részvénytőke 49.600 frt.

8-án. 1895-ben, a millennium évében Budapesten *nemzeti kiállítást* fognak rendezni.

A *Fővárosi bank részvénytársaság* félévi mérlege 10.661 frtnyi tiszta nyereséget mutat, mi 7⁰/_o-os kamatozásnak felel meg.

A *nafta-termékek behozatala* Batumból Magyarországra 1890-ben 1,077.581 mm.-ra rúgott.

9-én. Az *állami pénztári kimutatás* az év második negyedében kielégítő. A bevételek 5³⁷ millió frttal és a kiadások 1⁵⁹ millió frttal nagyobbak, mint az előző év megfelelő időszakában. A II. negyed mérlege tehát 1891-ben 3⁷⁸ millió frttal kedvezőbb, mint 1890-ben. A bevételek összesen 88⁴⁶ millió frtot, a kiadások pedig összesen 85⁶⁸ millió frtot tettek.

A *Svájc*czsal való kereskedelmi tárgyalásokat elhalasztották, azonban értesítették a svájci szövetségtanácsot, hogy az Olaszország, Németország és a monarchiánk közt folyó tárgyalások befejezése után ismét megkezdik a tárgyalásokat Svájcczsal.

Brüsszelből jelentik, hogy *Belgium, Németország és Ausztria-Magyarország* közt létesítendő kereskedelmi szerződési tárgyalások iránt a kezdeményező lépéseket megtették.

A malmok egyezménye a *liszt-jelzés* tárgyában a következő pontokra terjed. A jövőben a lisztnek már csak 9 száma kerül majd a forgalomba (0—8). Az utolsó szám etetésre használt lisztet jelöli és nem typiroztatik.

A zsákok olmozandók és az egyik oldalon a gyártó malom czégét viselik. A 0—7-es számú liszt mintái letéteményeztetnek és kétes esetekben minimális mintáknak tekintendők. Az egyezmény meg nem határozott időre szól és megváltoztatására az egyezményt kötött malmok ²/₃-ának beleegyezése szükséges. Új tagok csak az eddig belépett tagok jóváhagyásával csatlakozhatnak. — Az egyezmény megszegése esetről-esetre 5.000 frt. büntetéssel sújtatik.

A *vetések állásáról* július hó 25-től augusztus hó 7-ig terjedő hivatalos jelentés szerint, az állandóan kedvezőtlen időjárás úgy az aratási, mint a cséplési munkákra rossz befolyással volt. A búza nagyon eltérő eredményeket mutat; leggyengébb a Duna bal oldalán. A rozsaratás közepes, de sokat szenvedett a rozsdától. — Az árpa minőségileg szenvedett; mennyiségileg kielégítő. A zab kedvező reményekre jogosít. A kukorica mindenütt jó, helyenként kitűnő. A burgonya sok helyütt rothadni kezd. A dohány állása igen jó.

A *zsitvavölgyi* 40 km. hosszú *vasutvonal* (Aranyos-Maróth-Surány) építésére a végleges engedélyt megadták. A tőke 1,480.000 frt.

11-én. A *debreczeni István-malom* az első félévben 63.424 frtnyi tiszta nyereséget ért el; a részvénytőke 370.200 frt.

Nagy-Lévard mellett ma fejezték be a *morva-völgyi vasut* építését. A forgalmat szeptember közepén nyitják meg.

A morva és sziléziai nyerscukor-termelők állást foglaltak a *cukor-kartellel* szemben, melyről azt is állítják, hogy az az osztrák mezőgazdaság és az államkincstár kárára Magyarország érdekeit szolgálja.

12-én. A *gabonatözsdén* jelentékeny árfelhajtási irányzat mutatkozik, melynek oka az idei rossz orosz termésben keresendő. Oroszország egyes vidékein éhínség állott be és így a belföldi szükséglet fedezésére fognak a máskor kivitelre kerülő termények szolgálni. Részleges kiviteli tilalmakról is van szó, egyelőre azonban csak a rozsra vonatkozólag.

Feltűnést kelt a *trieszti Morpurgo et Parente* nagy kereskedőház felszámolása.

A czég Erdélyben és Boszniában is nagy faüzletekkel birt; a passzívák 5 milliót tesznek és a felszámolást a Rothschild-ház a bécsi hitelbank útján eszközli.

13-án. Angliában azt tervezik, hogy az *indiai postát* Németországon és Ausztria-Magyarországon át Budapesten keresztül Salonikibe irányítják.

A *János fővételi országos vásár*, mely 2 vasárnapot és szt. István napját foglalja magába, alkalmat ad a vasárnapi munkaszünetről szóló törvény eltérő interpretációjára. A kereskedelemügyi miniszter elrendelte volt, hogy úgy az ipari, mint a kereskedői eladás szünetnapjain a vásár helyén korlátlanul történhessék. A főkapitányság azonban úgy értelmezi ezt, hogy ez alatt csak a vásári *helyiség* és nem a *helyiség* értendő, melyben vásár tartatik. — Tekintélyes kereskedők elhatározták, hogy miniszteri döntés kieszközlése céljából üzletüket nyitva hagyják és a rendőrségi bírságolás ellen majd fellebbeznek.

14-én. A Stockholmban tartott európai *menetrend-értekezlet* elhatározta, hogy a nyári menetrend kezdete számára június 1-ét tartják fenn. — A magyar államvasut jobb összeköttetés létesítését javasolja Budapest és Lemberg közt; az osztrák államvasutak azonban új vonatokat meneszteni nem hajlandók.

A *Magyar általános hitelbank* félévi mérlege 879.184 frt. tiszta nyereséget mutat.

Az előző évek tiszta nyeresége az első félévben 1890-ben 849.986; 1889-ben 776.999; 1888-ban 557.775; 1887-ben 479.413 frt. volt.

A részvénytőkét tudvalevőleg 4 millió frttal szaporították; pro rata temporis tehát csak 12⁵⁵/₁₀₀-os kamatozás tűnik ki (17⁰/₁₀₀ 1890-ben).

15-én. Hírlik, hogy az orosz rozskiviteli tilalmat, melynek az ukáz szerint csak augusztus 27-ikén kellett volna hatályba lépni, máris életbe léptették. Ennek befolyása a magyar terménytözsére is kikerülhetetlen.

Fiumében a német hajózási társaság védnöksége alatt új hajózási vállalatot létesítenek.

A *chicagói vilákiállítás* megbízottai Baross miniszternél tisztelegtek, a ki figyelmüket az 1895-ben tartandó magyar országos kiállításra irányította, melynek géposztályában a verseny nemzetközi lesz.

18-án. Az Olaszországgal való kereskedelmi szerződési tárgyalásokat Münchenben megkezdették.

Budapesten *teherszállítmányi árakat* ezentúl a Duna parti és a nyugati pályaudvaron csak esti 7 óráig; gyorsszállítmányokat esti 9 óráig vesznek fel. Vasár- és ünnepnapokon a felvétel csak d. e. 11 óráig tart.

A *cseh országos cukorszövetkezet* nem csatlakozik a morva nyerscukortermelőkhez (a kik a cukorkartell ellen nyilatkoztak). Örömmel veszi tudomásul a cukortermelés kontingentálását, mert csak ily módon biztosítható a Magyarországra való cukorbevétel továbbra is, miután különben Magyarországon annyi gyárat létesítenének, hogy az Ausztriából való bevétel egészen megszűnne.

Szolnokon Hungária *gőzmalom részvény-társaságot* létesítettek, melynek tőkéjét 300/0-kal az e vállalatban érdekelt hitelbanknál már befizették.

20-án. Budapesten *giro-egyletet* fognak alakítani. Hasonló intézmények tanulmányozására, Bécsbe és Berlinbe szakértőket küldtek ki, a kik szept. 15-ig jelentést fognak tenni.

A kereskedelemügyi miniszter az *aldunai államokkal* való kereskedésünk felvirágoztatására, a magyar államvasutak alsó dunai hajózásának ügynökségeit a magyar kereskedelmi társaságra bízta.

A *Bécs és Budapest közti refakcziákat* leszállítják: Az I. osztállynál A I/a 40 krról 20 krra, A I/b 35 krről 15 krra. A II. osztállynál a 17 illetőleg 12 krryi refakcziák egészen megszűnnek.

22-én. A *Duna-gőzhajózási-társaság* szénbányáit ujjonnan szervezik. Az igazgatóságot visszahelyezik Pécsre.

A magyar sertéstermelők a *bécsi központi marhavásár* (St. Marxban) városi fourage-irodájával elégedetlenek, miután ott rossz anyagokat szállítanak. A magyar sertéstermelők azzal fenyegetik az említett irodát, hogy vagy közvetítő kereskedőkhöz fognak fordulni vagy ott hagyják a vásárt.

A *szeptemberi vámágiót* 41/20/0-kal határozták meg.

Azt a hirt, hogy a kereskedelemügyi miniszter a Duna-gőzhajózási társasággal tarifa-felemelést beszélt meg, megczáfolják. A *magyar államvasutak* — úgy mondják — dacára a 100/0-os tarifa-leszállításnak, mégis nagyobb összebevételt mutat fel.

24-én. A *Duna-gőzhajózási társaság* versenyezve az osztrák-magyar-román vasuti kötelék közvetlen cukortarifájával, oly díj-szabást állapított meg (via Verciorova), mely waggononkint 68 frk.-kal kisebb és különben is előnyösebb feltételeket rejt magában, mint a melyeneket a Diószeg, Nagyszombat és Nagy-Tapolcsányon át való szállítás nyújt.

Románia leszállította a favámokat.

26-án. A budapesti János fővételi vásár nem nagyon kedvező képet mutatott; zavarólag hatottak a vasárnapi munkaszünet iránti kételyek is.

27-én. A magyar kereskedelmi társaság üzetének kiterjesztése következtében, f. é. szept. 15-ikére a részvénytőke további 40⁰/o-ának befizetését határozta el. Ez által a részvénytőke 875.000 frtra fog emelkedni.

A Galicziából Ausztriába való *petroleumszállítás* számára az új díjszabás, melyet a Lavoczne — Marchegg (illetőleg Lajtamelletti Bruck) vonalon a magyar államvasutak állapítanak meg, kilométerenként és 100 kgr. után 0.10 krt tesz, mely tetemes leszállítás az 1887-iki díjszabással szemben 33⁰/o-os különbözetet mutat.

Székesfehérvárott új gőzmalmot fognak építeni.

A *fiumei hajóforgalom* az év első felében a következő volt:

gőzös	1732	394.416 tonnával,
vitórlahajó . .	1276	69.516 »

A múlt év hasonló időszakához képest a gőzösek száma 712-vel (tonna-többlet 95.962) növekedett; ellenben a vitórláshajók száma 48-czal (tonnaminus 2191) csökkent.

30-án. Az *egész világ búzatermeléséről és szükségletéről* szóló hivatalos jelentés amazt 556—565 millió mm.-val, emezt pedig 572—583 millió mm.-val állapítja meg, úgy, hogy a hiány 16—18 milliót métermázsát tesz. Csak Amerika képes a kitűnő konjunkturát teljesen kiaknázni.

(E jelentéssel a magyar kormány a bécsi nemzetközi magvásár jelentését megelőzte).

31-én. Bécsben nagy részvétel mellett, de aránylag nem igen jelentékeny üzlettel nyitották meg a *XIX. nemzetközi magvásárt*.

Dr. Mandello Gyula.

IRODALMI SZEMLE.

Közgazdasági és Statisztikai Évkönyv. Újabb ötödik évfolyam. A magyar tud. Akadémia statisztikai és nemzetgazdasági bizottságának megbízásából és az orsz. m. kir. statisztikai hivatal támogatásával szerkesztik Jekelfalussy József és Vargha Gyula.

Növekvő terjedelemmel, tartalomban egyre gazdagodva immár az ötödik évfolyam kerül ki a Közgazdasági és statisztikai Évkönyvből a jelenlegi szerkesztők gondos keze alól. Nem nagy idő az, ami a vállalat mögött áll, ha csak az évek számát vesszük; de nagy idő, ha a munkahalmazt nézzük, melylyel szerkesztőknek és munkatársaknak évről-évre újból megbirkózni kell.

A ki tudja, hogy minő óriási anyag az, melyet a statisztikai adatgyűjtés a föld egész kerekiségén évről-évre felhalmoz, a ki látja azokat a vaskos köteteket, melyeket csak a statisztikai hivatalok és a kormányok Ázsia keleti szélétől Amerika legnyugatibb területeig országuk és népök legkülönbözőbb viszonyairól közrebocsátanak: az, de csakis az képes méltányolni a feladat nagyságát. S azt a legszigorúbb bírálónak is el kell ismerni, hogy az Évkönyv szerkesztői nem igyekeztek magoknak megkönnyíteni a munkát, nem rövidítették meg az utat, mely a célhoz vezet, oly eszközök által, melyek különben kezök ügyében állottak volna s melyek használata elég mindennapi a statisztika művelői körében. Nem fordultak azokhoz az elég nagy számú összeállításokhoz, melyek egyszer a statisztika összes ágaira kiterjeszkedőleg, másszor egy-egy viszonyra vagy összefüggő viszonyok egy-egy csoportjára szorítkozva önállóan vagy az időszaki sajtó hasábjain jelennek meg s a melyeknek közös sajátságuk az, hogy csekély forráskritikával, sokszor a források megemlítése nélkül készülnek, de azért a megbízhatóság minden igényével lépnek fel és a könnyen hívők által akárhányszor messzemenő következtetések megtételére használatnak fel. Az Évkönyv szerkesztésénél teljesen mellőztettek ezek a másod-harmad kézből eredő kétes tisztaságú források: alapul mindenütt, a hol csak lehetett, hivatalos kiadványok és pedig az illető országok statisztikai hivatalai vagy kormánya által kiadott statisztikai kimutatások szolgáltak. Az országos statisztikai hivatal gazdag szakkönyvtárában a világ legkülönbözőbb államainak e nemű kiadványai állottak a közreműködők rendelkezésére: a hol pedig hézagok mutatkoztak, szerkesztők fáradságot nem kímélve intézkedtek azok betöltése iránt, megkeresték az illető országok képviselőiségét, hatóságait az eredeti forrásművek beküldésére, a mely kérelemnek a legtöbb esetben teljes sikere volt. Hogy pedig ez eredeti források használata nem csekély munkát jelent, azt alig szükséges

mondanunk. A nyelvismereten kívül, mi ahoz kívántatik, roppant idővesztességgel jár ez óriási foliánsok megfelelő adatainak kiböngészése, összehasonlításra alkalmassá tétele — átszámítása, átlagok és viszonyszámok megállapítása — akányszor szükségessé válik több rovat összefoglalása, elkülönítések és újra csoportosítások felettébb gyakoriak s nagyon sokszor, esetleg hosszas mérlegelés után, a statisztikus nem kis bosszúságára kitűnik, hogy az adatokat egy közös alapra hozni s így összehasonlíthatóvá tenni teljességgel lehetetlen, miért is azok használatáról le kell mondani. — De nem feladatunk itt a statisztikai forrástanulmány tövises útját rajzolni. Csak azt akarjuk még felemlíteni, hogy szerkesztők, mint a forrásidézetekből kitűnik, nem egy pontra nézve intéztek kérdést és küldtek szét kérdőívet az illetékes helyekre, hogy a legközvetlenebb és legmegbízhatóbb felvilágosítást vagy magyarázatot szerezzék meg akkor, mikor az a hivatalos kiadványokból nem volt meríthető. S ezt nemcsak a külfölddel szemben tették, hanem hazánkon belül is, a hol a hivatalos statisztika adatgyűjtése kiegészítésre szorult s a kiegészítés az adatszolgáltatató közegek minden különös terhelése nélkül, de azért a megbízhatóság kilitásával fogatosítható volt. Ezen eljárásuk nem szorul elismerő szavakra.

Ámde a Közgazdasági és statisztikai Évkönyv legnagyobb érdeme talán nem is statisztikai adatainak megbízhatóságában, a táblázatok teljességében s a nemzetközi összehasonlítások gazdagságában rejlik, hanem abban a körülményben, hogy a számokat szöveg kíséri és pedig nem egyszerű, a táblázatok adatait szavakkal körülíró és megmagyarázó szöveg, hanem oly kommentár, mely feltárja a számokból levonható következtetéseket, megvilágítja azok jelentőségét, mérlegeli a beállott változásokat: mindent az okra visszavezetni s az okokat hatásukban szemléltetni igyekszik. Ily szövegre, melynek a számokhoz fűzése a szorosan vett statisztikai feladatot messze túlhaladja és tulajdonkép a demologia, közegészségügytan, közgazdaságtan, jog- és államtudomány s egyéb tudományok feladatokéba nyúl át: nincs szükség ott, hol a statisztika, mint a tudományok egy nagy csoportjának induktív módszerre otthon van. S az angolok Abstract-jokban nyugodtan állíthatják egymás mellé a különböző országok statisztikai adatait minden kommentár nélkül, mert számíthatnak arra, hogy a művelt közönség, mely élénk érdeklődést mutat a statisztikai kiadványok iránt, képes azoknak helyes értelmezésére s hogy fognak akadni feles számban szakemberek, kik önálló műveikben vagy tudományos folyóiratokban megbeszélik és levonják a számok tanulságait. Nálunk, sajnos, mindezt nem lehet elvárni. Sőt többet mondhatunk: művelt közönségünknek az az aránylag csekély része is, mely már érzéket mutat a statisztika tanulságai iránt: nem szereti a hosszú táblázatok önálló mérlegelését, hanem utbaigazítást, mintegy vezetést vár a számok tömkelegében: csakis ily feltétel alatt hajlandó azokon áthatolni. Ezért mondtuk, hogy az Évkönyv egyik legnagyobb érdemét a számokat megszólaltató szövegben találjuk. Ez irányban valóságos misszió vár rá.

Nem is kell mondanunk, hogy e szöveg megalkotása nem csekély fáradtságába került szerkesztőknek és közreműködőknek. A ki a fel és alá hullámzó számsorok magyarázatának feladatát ismeri, jól tudja, hogy ehhez nem elég a számok egyszerű összemérése, a növekedés vagy csökkenés megállapítása és feltüntetése. Hogy a változások

okát megtaláljuk és jelentőségekben méltányolhassuk: arra szükség van a múlt és jelen ismeretére, a nemzet, illetve nemzetek fejlődésének búvárlására; tudni kell, hogyan hat a művelődés terjedése a társadalomra, figyelemmel kell lenni az állam, az egyesületek és sokszor egyesek tevékenységére: ismerni kell tehát a törvényhozást, a társadalmi mozgalmakat — egy szóval a nemzeti élet majd minden mozzanatát. Nagy feladat egy nemzeten belül is: mennyivel nagyobb ott, hol nemzetközi összehasonlításokról van szó. S azért van okunk teljes elismeréssel lenni azok iránt, kik nem riadtak vissza a feladattól, oknyomozó magyarázattal kísérfi azt az óriási statisztikai anyagot, melyet az Évkönyv felölél. Ki kell emelnünk, hogy hasonló munka, mely e feladattal megbirkózni kívánt volna, tudtunkkal a külföldön sem létezik. Brachelli »Die Staaten Europa's« című műve sokkal kisebb szabású volt és ma már el is avult; a Neumann-Spallart-féle »Uebersichten der Weltwirtschaft« című kiadvány pedig, melyet jelenleg Juraschek frissít fel, mint czime is mutatja, kizárólag csak a gazdasági statisztikával foglalkozik. Azért részünkről azt hisszük, hogy az Évkönyvnek, ha német vagy francia nyelvre fordíttatnék, lehetne a külföldön is piacot szerezni s ezzel egyuttal a lehető legbiztosabb módon érnék el hazai viszonyaink tüzetes megismertetését a külfölddel.

Azon szoros összeköttetésnél fogva, mely az Évkönyv s a jelen folyóirat közt fennáll, nem lehet feladatunk e helyen bírálatot mondani arról, hogy mikép oldotta meg az Évkönyv a nagy feladatokat, melyeket szerkesztői eléje tűztek. A bírálatot bátran reábizhatjuk a szakközönségre — itt csak a tartalomról akarunk még egyet-mást elmondani, — a nélkül, hogy tüzetes tárgymutatóval kívánnánk szolgálni. Ez nem is volna kivihető, mert hiszen a fejezetek és alfejezetek címeinek pusztá idézése is lapokat venne igénybe. A betűsoros tárgymutató majd félezer tételt foglal magában és sokszor egy-egy kis terjedelmű szakasz új és tanulságaiban nagy horderejű tényeket derít ki az igénytelennek látszó számsorokból. Csak annyit mondhatunk tehát, hogy a munka kiterjed a statisztika mindazon tereire, melyeket hazánkban a hivatalos statisztika művelés alá vett. Tudva van, hogy ez a tér elég széles s ha vannak is benne hézagok, azok aránylag jelentéktelenek. Csak egy, manapság nagy gyakorlati jelentőségre emelkedett ágát a statisztikai kutatásnak nélkülözzük sajnálattal: értjük az u. n. szociális statisztikát. A társadalom megoszlása a különböző osztályok közt, ezek számszerű ereje, a birtokviszonyok, a munkások bére és általában az egyes gazdasági osztályok helyzetét megvilágító adatok teljesen hiányzanak. A feldolgozás alatt álló népszámlálás, ugy tudjuk, részben pótolni fogja e hiányt s a legközelebbi évfolyam feladata leend a nyert adatok értékesítése; egy jó része azonban e modern statisztikai ágnak még hivatalos statisztikánk további kiképzése után lesz csak felölélhető.

Még csak néhány szóval kívánnunk megemlékezni az újításokról, melyeket a jelen évfolyam hozott magával, ideértve az új fejezeteket is, melyekkel a tartalom ezuttal gazdagodott. S itt is csak a legfontosabbakra szorítkozunk.

Új mindjárt az első fejezet a népszámlálásokról, mely röviden megemlékezik a hazai s a külföldi, részben már beféjezett, részben még ezután foganatosítandó népszámlálásokról. Új természetesen az 1890. évi népszámlálás előleges eredményeinek feltüntetése, melyet

becsében emel az 1880. évi adatokkal való szembeállítás. A népmozgalomról szóló fejezetekben az eddigi, egyes évekre vonatkozó számok helyett egy öt éves átlag áll s aztán következnek a legújabb évek. Rendkívüli fejlesztésen ment át a gyermekhalálózásról szóló rész, hol az eddigi tagozatlan korcsoport helyébe nagyon tüzetes, az első koréven belül öt korszakot megkülönböztető s egész a 7. életévig emelkedő csoportosítás alkalmaztatott és pedig ugy a hazai, mint a nemzetközi kimutatásban. Ugyancsak hatalmasan kibővült és gazdagodott a halálokokról szóló résznek egyik napi érdekű alfejezete: a tüdővészről szóló. Az östermelés gazdag fejezetéből csak az Oroszországra vonatkozó, ezuttal nagyon részletezett gabnatermelési és forgalmi kimutatásokra hívjuk fel a figyelmet, annyival inkább, mert Oroszország versenyé, a dolgok mai állásában, fontosabb reánk nézve, mint a nem rég oly rettegett északamerikai Egyesült Államoké. Kibővült az áruforgalom statisztikája, a mennyiben a hazai fontosabb be- és kiviteli cikkek forgalma a behozó, illetve kivivő államok feltüntetésével részleteztetett. Azonkívül a szállítás módja szerint elkülönítve is kapjuk áruforgalmunkat, mi által az egyes szállítási eszközök szerepe világittatik meg és kidomborul a magyar tengerpart gazdasági jelelentsége is. Nagy érdeklődésre tarthat továbbá számot a nemzetközi forgalmunkban szereplő nevezetesebb áruk értékhullámozásának feltüntetése is, mi ezuttal először történik és nagyon tanulságos következtetésekre szolgáltat alapot. Új a pénzről szóló fejezetben a nemes fémek ipari fogyasztásáról s ugyancsak a nemes fémeknek a Keletre való lefolyásáról szóló rész. Egészen új a H) fejezet a »Vízáradások és vízszabályozásokról«, mely az országos statisztikai hivatal egyik legújabb kiadványának főbb adatait foglalja össze. Vannak új részek az igazságügyi s az állami pénzügyről szóló fejezetekben is.

Megemlítjük még, hogy szerkesztők munkatársai ezuttal is azok, kik az előző évfolyamban szerepeltek, név szerint: Bedő Albert, Fenyvessy Adolf, György Aladár, Halász Sándor, Pólya Jakab, Ráth Zoltán és Vízneker Antal.

Azzal az óhajtással fejezzük be jelen futólagos ismertetésünket, hogy vajha ne lankadnának szerkesztők abban a tövises munkában, melyet eddig oly igazi lelkesedéssel végeztek.

— á — á —

Herkner H.: Die sociale Reform als Gebot des wirtschaftlichen Fortschrittes. Leipzig, 1891, 112. l.

Mióta akathedra-szocialisták sokat gúnyolt, de azért egyre terjedő iskolája fellépett: nagyon sok könyv, röpirat és egyéb irodalmi termék hagyta el a termékenységről amugy is ismert német sajtót, azzal a czéllal, hogy meggyőzze a világot ezen iskola tanainak üdvöztető voltáról. Herkner nem nagy terjedelmű, de tartalmában eléggé változatos műve is az e fajta irodalmi termékek közé tartozik s mint ilyen, egyike a legügyesebben írottaknak. Űgyesen írottak mondjuk nemcsak azért, mert szerző nagyon ért ahhoz, találó vágásokat osztogatni az ellenfélnek, hanem azért is, mert nagyon szerencsésen csoportosítja bizonyítékait, jól sorakoztatja érveit s habár hibája is, hogy sokat markol: azért mégis megfogja a dolog lényegét.

A szociális reformok Achilles-sarka ugyanis — közfelfogás szerint — az az ellentét, mely egyrésről a javak egyenletesebb megoszlása, másrésről pedig a termelés fejlődése közt fennáll. Ugy szokás kifejezni ez ellentétet, hogy: a reformok, melyek a javak megoszlását mesterségesen kívánják átalakítani, szükségképp hátrányos befolyást gyakorolnak a nemzeti termelés nagyságára. Az okadatolást is felemlíthetjük: egész általánosságban nem egyéb az, mint az önérdek rugójának működéséből levont ama tétel, mely szerint a termelésnek csökkenie kell minden oly behatás alatt, mely ez önérdek működését, a verseny szabadságát, a vagyonfelhalmozás lehetőségét, stb. megszünteti vagy legalább korlátok közé szorítja.

Ha e tétel áll, úgy minden esetre nagyon fontos érv van a reformok ellenzőinek keze ügyében. Azt mondhatják ugyanis, hogy a reformok hatása lehet ugyan az, hogy a munkások a nemzeti jövedelem nagyobb részét kapják meg, mint eddigél: de a termelés csökkenése folytán ez a megnövekedett rész, nem lesz nagyobb, vagy tán akkora sem, mint a régi jutalék. A reformok tisztán gazdasági eredménye tehát nagyobb egyenlőség lesz ugyan, de egyenlőség a szegénységben.

Ezt a nézetet lerontani s a közvéleményt az ellenkezőről meggyőzni volt szerző bevallott célja. S habár érvei nem újak, sőt nem is akarnak újak lenni: minden esetre érdemül róhatjuk fel neki, hogy e sarkkérdést a maga egész élességében felvetve: arra a feleletet a leghatározottabb alakban és kellőleg megindokolva megadta.

A felelet szerzőnél, mint jól sejtethetjük, úgy hangzik, hogy a szociális reformok azon alakjokban, melyet azok az u. n. katedra-szociálistáknál nyertek: nemcsak nem akadályai a nemzeti termelés jelen mederben való folytatásának, hanem inkább előfeltételei a további gazdasági haladásnak.

Szerző a bizonyítást két uton, két módszerrel folytatja: az egyiket deduktívnak, a másikat induktívnak jellemezhetjük. Az előbbinél Lauderdale, Sismondi, Rodbertus, de főképp Brentano Lujo tekintélyére és fejtegetéseire támaszkodik. Az utoljára nevezett, kinek szerző jelen füzetét hálás szavakkal ajánlja, a Hildebrandt-féle folyóiratban már ezelőtt húsz évvel kifejtette azt a tant, melyet most Herkner élénk tár. Nem akarjuk e fejtegetéseket követni — inkább arra a jobban induktív jellegű, a legújabb tapasztalatok próbakövére épített eszmemenetre térünk át, melylyel szerző állítását másod sorban igazolni igyekszik.

A munka produktivitása, ugymond Herkner, hihetetlen mérvben emelkedett a közelmúltban. Egy csomó számot hoz fel erre nézve példa gyanánt s meg kell adni, hogy példái elég meglepők. Ine néhány mutatóvány. A német nyersvaskohászat 1871/75-ben 24.906 munkásnak adott foglalkozást, míg 1888-ban csak 23.046 munkással dolgozott, mégis a termelés 1.965.700 tonnáról 4.337.100 tonnára emelkedett; egy munkásra tehát akkor 77, most ellenben már 188 tonna esik. Az északamerikai óraparban egy munkásra jelenleg évente 150 előállított zsebóra esik, míg a Svájcban, hol a technika kevésbé előrehaladt, csak 40. Ugyancsak Északamerikában a cipőipar mai fejlettsége mellett egy munkásra napi 10 órai munkaidő mellett 10 pár cipő jut, sőt van oly tökéletesített gőzerezű varrógép is, melynek segélyével egy munkás 400—500 pár csizmát varrhat meg naponta, úgy, hogy az Egyesült-Államok lábbeli szükségletét

30–40.000 munkás fedezhetné — holott pl. a Németbirodalomban ez iparág ma vagy 400.000 embert foglalkoztat! Egy porosz varró-tűgyár egy-egy munkására évente 700.000 tű előállítására esik — s így tovább.

A munka tehát ma eredményesebb, mint volt valaha. A termelés óriásilag fokozódott és képes további fokozódásra. Azt látjuk azonban, hogy a termelés fejlődése minduntalan megakad: a belföldi piacok túltelítvék, a verseny a külföld meghódítása körül elkeseredetten foly, hovatovább nem lesz földdarab, a hova az ipar felhalmozódó termékeit elhelyezni lehetne: beáll a lappangó válság, a gyárakban kioltják a tüzet, a munkásoknak kezébe adják a vándorbotot: s ebből a sajátságos helyzetből nincs kibontakozás.

Hol a magyarázat erre a szemlátomást visszás jelenségre? — A munkásosztályok csekély fogyasztási képességében, mint a munkabér alacsonyságának folyamányában.

Herkner itt ismét egy sereg példával szolgál, mely példákat a folyton-folyvást szaporodó munkás-budget-kimutatásokból bizonyynyal meg lehetne sokszorozni. De ily példákra tulajdonképp alig van szükség. Semmi kétség sem foroghat fenn az iránt, hogy, ha a munkások bére — mindig a tudományban u. n. reálmunkabért és nem a névlegeset értve — jelentékenyen emelkednék: úgy a termelés mutatózó feleslegei gyors keletre találhatnának, a lappangó válság megszűnnék; nem volna többé szükség védvámokra, sem a külföldi piacok elhódítására avagy kiviteli jutalmakra; nem kellene a feles tökélt exotikus értékekbe elhelyezni s így tovább.

Lehetne ugyan azt mondani, hogy a vállalkozási kedv a munkabér emelkedése folytán megcsökkenhetnék s így a termelés végre is megcsappana s ama fentebb érintett felfogásnak igazat kellene adni. Ámde először is bizonyos, hogy a vállalkozói nyereség, mint a nyilvános számadásra kötelezett társas vállalatok mérlegéből láthatni, még megbir némi csökkentést. De másodszor a munkabér emelkedésének nem szükségképi folyamánya e nyereség csökkenése. Lehet, hogy az árak emelkednek s ezzel természetesen a munkás kiadásai is nőnek, bár a dolog természeténél fogva kisebb arányban, mint munkabére. De harmadszor és utoljára: a munkabér emelkedésének következménye, mint a mindennapi tapasztalat mutatja: a termelési technika tökélyesítése. Amerika, Anglia és Ausztrália példája bizonyítja, hogy a technikai fejlettség ott áll magas fokon, hol a munka drága. S ha Németországban az iparnak, mint Herkner mondja, oly meghaladott alakjai játszanak nagy szerepet, minők a háziipar és kéziipar: annak magyarázata a munka olcsó voltában rejlik. A munkabér emelkedése úgy hat a termelési folyamatok tökélyesítésére s ez által olcsóbbá tételére, mint a nyomás fokozása a gőz mozgó erejének növelésére. A termelés olcsóbbodása viszont jelenti azt, hogy a munkások részének növekedése nem vonja szükségkép maga után a vállalkozói nyereség csökkenését, sőt előidézheti annak további fokozását a termelés kiterjesztése, az üzem nagyobbítása által: a mi viszont a nemzeti termelés emelkedését jelenti. A munkabér emelkedése, a termelés technikájának tökélyesítése s ez által az előállítás olcsóbbá tétele, majd pedig a nemzeti termelés emelkedése: oly szoros és szükségképi összefüggésben állanak egymással, hogy az egyik a másikból foly s a végeredmény ép ellenkezője annak, mint sokan állítják: nem az általános szegénység, hanem az általános gazdasági

jólét és egyuttal — miről itt csak másodsorban van szó — a szociális béke.

Ezekben visszaadtuk röviden azt az eszmelánczolatot, melybe szerzőnk érveit összefoglalja. Nem nehéz megérteni, miért nem jutnak a legközvetlenebbül érdekelt vállalkozók magoktól hasonló következtetésekre. Az egyes vállalkozóra nézve munkásai bérének emelkedése tagadhatatlanul a termelési költségek emelkedését s így a nyereség s a versenyképesség csökkenését jelenti. Csakis akkor nincs veszély ez emelkedésben, ha az általános. S azért a vállalkozói bölcsesség netovábbját illusztrálja szerzőnk, mikor egy példát idéz, melyben a munkaadó biztatta a munkás-egyesület főnökét, kinek béremelési követelését teljesítette, hogy menjen el a szomszéd gyárhoz is. A miből továbbmenve az következik, hogy a munkaadóknak örülnie kell, ha a munkások vidékenként, országonként, sőt az ország határain túl is szervezkednek arra, hogy a béremelést egyesült erővel az egész vonalon vigyék keresztül.

Nem szándékunk e helyen a fent előadott eszmemenet lánczszemeinek kellő összefüggését szorosabb vizsgálat alá venni vagy éppen kétségbe vonni. Nem akarunk az átmenet bajaira utalni, annyival kevésbé, mert Herkner maga is ismeri és feltárja azokat. Nem akarjuk, de nem is tudnánk megoldani azt a kérdést, hogy mennyire haladhat még a termelési technika és mi lesz az eredménye annak, ha majd a technikai haladás, mely végre is hatályosabb az iparban, mint az őstermelésben, az iparcikkeket aránytalanul olcsóbbá teszi, mint az őstermékeket, vagyis más szóval, eltolja az áralakulást az őstermékek javára és az iparcikkek hátrányára. E fejlemény, mely a népesség mai gyors szaporodása mellett nem is oly távol jövő kérdése s melynek tán egy szélcsapását érezzük már ma is, hazánkban még soká csak előnyére válnék. Nem keresünk ellenvetéseket, annyival kevésbé, mert igaznak tartjuk a mondást, melylyel szerzőnk is szavait befejezi, hogy »drágán kell megfizetni a munka olcsóságát«. Vajha ne teljesülne be e mondás hazánkban. Az amerikai kivándorlás és a mezőgazdasági munkások zavargása azonban elég intőjelek arra, hogy »videant consules«

Ráth Zoltán.

Külföldi közgazdasági folyóiratok szemléje.

Az »Allgemeines statistisches Archiv« 1890. évfolyamának II. félkötetében *Kollmann Pál* »Die soziale Zusammensetzung der Bevölkerung im deutschen Reiche« című terjedelmes értekezésében mutatja be az 1882. június 2-iki foglalkozási felvétel sokoldalú kombinációkban feldolgozott eredményeit. Most, midőn nemsokára jelen népszámlálásunk eredményeivel fogunk szemben állani, bizonyos nem időszerűtlen, a német felvétel nagyérdékű tanulságaival foglalkozni. A német birodalmi foglalkozási felvétel, ugy miként két évvel később a mi iparstatisztikai felvételünk, a rendes népszámlálásoktól független műveletként hajtott végére. Lényegében ugyan nem volt egyéb népszámlálásnál, csakhogy szűkebbre szabott célja pusztán a foglalkozási viszonyok s ezekkel természetes kapcsolatban a mezőgazdasági és ipari üzemviszonyok pontos kiderítése volt. A népszámlálások általános elveitől és technikájától pedig annyiban tért el, a mennyiben a jelenlevő népesség helyett a laknépességet

vette irányadoul, valamint abban, hogy nem valamennyi személy vétetett fel külön, hanem a nem munkabérért dolgozó avagy szolgálatban nem álló 14 éven alóli gyermekek csak összegekben jegyeztettek fel. Egyebekben fentartatott a számláló-lapok rendszere, a kérdőpontok pedig a főcélnak, a foglalkozási viszonyok kiderítésének kellő méltatása mellett a nevet, nemet, kort, családi állapotot és a vallást tudakolták.

Mint látjuk tehát, széles alapokra volt fektetve a felvétel. Hogy az anyanyelv kérdése nem szerepel a kérdőpontok között könnyen érthető, hiszen a nemzetiség kérdése alig számba jövő jelentőségű a Németbirodalomban hazánkhoz képest. Inkább sajnálható már az irni-olvasni tudás kérdésének mellőzése, a műveltségi foknak a foglalkozási körökkel való kombinációja bizonyynyal nem volna minden érdek nélkül. Hogy e felvétel némely tekintetben, így a nem kereső foglalkozásúaknak eltartóik szerinti osztályozását illetőleg, többre terjeszkedett ki, mint jelen népszámlálásunk, a német felvétel speciális természetében találja magyarázatát. Annál örvedetesebb, hogy a foglalkozási statisztika nagyfontosságú részében, az üzemviszonyok kiderítését illetőleg, jelen népszámlálásunk új módszerével határozott haladást inaugurált. Az eddigi felvételek ugyanis az üzem-, illetve üzlettulajdonosok bevallásaira voltak alapítva, ők kérdeztettek meg alkalmazottaik számát illetőleg. Alig kell mondanunk, hogy az üzlettulajdonosok természetes érdekeltsége mellett lehetőleg csekély számú alkalmazottakat tüntetni ki, mily veszély rejlett e módszerben a bevallott adatok megbízhatóságát illetőleg. A jelen népszámlálásunkban alkalmazott módszer, midőn kérdésével közvetlenül az alkalmazottakhoz fordul, e veszélyt nagy leleményességgel kerüli meg.

De térjünk vissza értekezésünkhöz. A felvétel módozatainak ismertetése után Kollmann értekezése következő részeiben a számszerű eredményeket taglalja beható magyarázatok kíséretében. Első sorban a népességet foglalkozási főosztályokba való megoszlásában ismerteti, hozzáfűzve lakhelyek szerinti tömörülését. A legfőbb számokként megemlítjük, hogy a Németbirodalom 45² milliónyi népessége következőképen oszlott meg:

	abs. számokban	‰-okban
Östermelésre	19 ² millió	42 ⁵
Ipar és bányászatra	16 ¹ »	35 ⁵
Kereskedelem és közlekedésre	4 ⁵ »	10 ⁰
Napszámosokra	0 ⁹ »	2 ¹
Értelmiségi keresetre	2 ² »	4 ⁹
Foglalkozásnélküliekre és ismeretlen foglalkozásúakra	2 ⁴ »	5 ⁰

Azután áttér a foglalkozási főosztályok területi eloszlásának ismertetésére. Külön részt szentel a gazdasági társadalom kereső és nem kereső foglalkozások szerinti tagosulatának, majd a nemek szerinti megoszlást taglalja, ezeknek ugyancsak a kereső és nem kereső foglalkozásokban való részesedését illusztrálva. Legérdekesebb része azonban az értekezésnek az, a mely szolgálati és munkaviszonyok ismertetésével korunk nagy problémájára, a szociális kérdésre vet világot. A statisztika által a segéd munkások nagy körébe foglalt gazdasági erők azok, a melyek a társadalmi átalakulás forrongó elemét képezik. Nagyfontosságú tehát azaz arány, a melyben

a társadalom az önálló keresők és a segéd munkások nagy köreire tagosul. A Németbirodalomban, a gazdaságilag tevékenyeket véve tekintetbe, a megoszlás a következő volt:

	Önálló keresők		Magasabb segéd személyek		Alacsonyabb segéd személyek	
Östermelés	2,288.033	11·9 ¹⁾	66.644	0·3	5,881 819	30·6
Ipar és építéset . .	2,201.146	13·7	99.076	0·6	4,096.243	25·5
Kereskedelem és forgalom	701.508	15·5	141.548	3·1	727.262	16·1

A segéd személyzet viszonyyszáma az önálló keresőkhöz a felvett három foglalkozási főosztályban nagyon eltérő. A mezőgazdaság és vele egybekötött iparágak legtöbb segéd személyt igényelnek; itt 100 önálló keresőre 304 segéd munkás esik, az iparban 191, a kereskedelem és forgalomban pedig 124.

A legnagyobb arányszámot az östermelésnél találjuk, minek magyarázata abban rejlik, hogy e termelési ág nagyszámú családtagot köt le, de legfőképp, hogy e téren az önállósulás különösen nehéz. Határozott összefüggést tüntet ki értekező e viszonyzat és a birtoktagosulat között, midőn latifundiumokban gazdag területeken a segéd munkásoknak, elaprózott birtokállomány mellett az önálló termelőknek magas arányszámaira mutat.

Legnagyobb jelentőséggel azonban az ipar terén bír az önálló termelők és segéd munkások közti arány, hol a nagyüzemek alakjában a társadalmi szervezet legkényesebb alakulatait találjuk. Talán helyén lett volna, ha értekező ez arányt a segéd munkásoknak üzemkörök szerinti megoszlásával kapcsolatban világította volna meg, így azonban csak az egyes ipari ágakban feltüntetve szemlélhetjük. Itt sorakoznak hatalmas számaikkal a kő- és barnaszén-telepek, hol 22.620 segéd munkás áll 100 önálló vállalkozóval szemben, s 44 oly üzem áll fenn, mely 1000-nél több munkást foglalkoztat, az érc termelés 14.909, a kohászat 9.667, a sóbányák és sófőzdék 6.452 és végül a fonógyárak 4.619 segéd személylyel 100 önálló termelőre.

Csakugyan aggasztó számok, ha, miként Kollmann, a gazdasági önállóságot tekintjük az életcél gyanánt, mely a munka embere előtt áll. Nem tarthatjuk azonban teljesen indokoltnak a magyarázatot, melyet a foglalkozási főosztályoknak kor szerinti tagosulatában az iparosoknál a 15—20 és 20—30-ig terjedő korcsoportok után mutatkozó hirtelen hanyatláshoz fűz. Szerinte e jelenségben épen az önálló tevékenységi kör után való e törekvés jut kifejezésre, mely a közönséges segéd munkásokat, de főleg a gyári munkásokat szolgálatuk elhagyására és más egészen eltérő foglalkozás megkísérlésére készíti. Nézetünk szerint talán indokoltabb volna, e jelenség magyarázatát — az egyes foglalkozási főosztályok számai közötti nehezen beigazolható összefüggés helyett — az iparágak későbbi fejlődésében, még inkább pedig az ipari foglalkozások emésztő természetében keresni, melyek emberüket oly hamar használják el. Annál inkább pedig, mivel e feltevés ugyancsak megerősítést nyer az iparos foglalkozásúaknak üzemkörök szerinti csoportosításában, hol a segéd munkások számaiban az 50. év után hasonló hirtelen hanyatlást, egyáltalán pedig a magasabb korosztályokban feltűnően alacsony arányszámokat találunk.

¹⁾ Az összes azon termelési ághoz tartozók %-ában.

Igazán meglepők a tanulságok, melyeket a segéd munkások gazdasági helyzetét illetőleg a munkásköröknek a korral és családi állapottal való kombinációja nyújt. Mily beszélően tanuskodnak e táblázat számai a segéd munkások, még pedig a három termelési főágat összevéve vett segéd munkások helyzetének súlya mellett, melyek szerint a 15—30-ig terjedő korcsoportban alig $\frac{1}{10}$ -edrészők házas és csak a 30. éven túl emelkedik a házasok arányszáma abszolút magasságra, mindamellett erős arányt juttatva a nőtleneknek, illetve hajadonoknak. Valamennyi korcsoportot összefoglalva is félannyi házast sem találunk, mint az önálló termelőknél. Helyt adjunk-e még e számokban a munkásosztály könnyelmű családalapításáról táplált hitnek? Mindenképen oly ténynyel állunk szemben, mely a legnagyobb mértékben hívja ki a szociológus figyelmét. Igaz, hogy e jelenség csak úgy állna a maga teljességében ítéletünk előtt, ha a törvénytelen házasságok, de főképp az eltartott hozzátartozók számával megvilágítva szemlélhetnők. Idáig azonban nem megy értekező s így csak a fenti tanulságokra vagyunk utalva. Hogy e tanulságok a termelési főágak szerinti részletezésnél, melyet Kollmann utolsó nagy táblázatába foglal, az iparra vonatkozólag még élesebben fejeződnek ki, talán szükségtelen is mondanunk.

Csak elenyésző töredéket ismertethettünk a gazdag anyagból, melyet Kollmann értekezése tartalmaz. Jóformán csak rámutattunk a tanulságokra, melyeken saját népszámlálásunk és a német felvétel eredményei között annak idején érdekes párhuzamot lehetne vonni.

Dr. Kovács Aladár.

A Revue des deux mondes f. év július 1-ji számában Baudrillart, az ismert francia közgazda »Le crédit agricole. Ses nouvelles formules« cím alatt foglalkozik a francia mezőgazdasági hitel szervezésének sokat meghányt-vetett kérdésével.

Tudvalevő dolog, hogy a francziák régóta irigyszemmel néznek azokra a német szövetkezetekre, melyek Schulze-Delitzsch, majd Raiffeisen kezdeményezésére alakulva, oly szép fejlődést mutatnak fel és a csekély erők egyesítésén alapuló önszegély problémáját oly sikerrel oldották meg. Bántja nemzeti önérzetüket, hogy a francia nemzet, mely, mint Baudrillart is mondja, a legkönnyebben társuló nép hirében áll (*passé pour le plus sociable de tous*), nem bír felmutatni többet néhány kis szabású népbanknál, mely a szövetkezés elvén alapul s a mezőgazdák személyi hitele, melynek oly nagy szüksége volna ez alakulatokra, sehogy sem bír kifejlődni. Csak nem rég jelent meg Courtois A. könyve,¹⁾ mely a német példa utánzása mellett agitált; az 1889. párizsi kiállítás alkalmával tartott nemzetközi mezőgazdasági kongresszuson nagyon behatóan foglalkoztak a mezőgazdasági szövetkezetekkel, Say L. is felemelte szavát érdekekben s végre most Baudrillart veti latba tekintélyének egész súlyát, hogy meggyőzzön az eszme kivihetőségéről s hogy ösztönözzön a kivitel minden halogatás nélküli megkezdésére.

Értekező azon kezdi, hogy egész sorát az érveknek, melyek a mezőgazdasági hitel ellen általában s a szövetkezeti alak ellen különösen felhozhatnak, bonczkése alá veszi s egytől-egyik vissza-

¹⁾ Banques populaires. Associations coopératives de crédit. Paris, 1890. Ismertettük a Nemzetgazdasági Szemle 1890. évi november havi füzetében.

utasítja. Ez érvek egy része különben alig szorul czáfolatra s ha Baudrillart mégis foglalkozik velök, az csak az ő mindenre kiterjedő figyelmének tanubizonyossága és értékezőnek arra a szándékára vall, hogy az ellenpárt embereinek kezéből minden fegyvert kicsavarjon, ha még oly ártalmatlanok is azok. Ilyenek gyanánt tekintjük azt az állítást, hogy a mezőgazdaságra nézve a hitel egyáltalán felesleges valami, vagy, hogy a paraszt nem bir azzal helyesen élni, valamint azt a felfogást, hogy a Franciaországban létező szervezetek elégségesek az e nemű hitelszükséglet fedezésére. Ez érvekkel szemben könnyű volt arra utalni, hogy a mezőgazdaság mind több és több üzemi tőkére szorul, hogy a mezőgazda ma már — fejlett földműveléssel bíró országokban — valóságos iparos, a föld valóságos ipari műhely, hol vegyi és mechanikai eszközökkel foly a termelés, akár csak valamely gyárban; könnyű volt a parasztosztály élelmességét és gazdasági érdemeit hangsúlyozni, valamint nem kellett sok idő és hely annak bebizonyítására, hogy a Franciaországban létező intézmények a mezőgazdasági hitel szervezetének csak fejletlen, kezdetleges alakulatai, melyeket legjobb esetben csak életképes csiráknak, de nem virágzó növénynek tekinthetni. Nehezebb Baudrillart feladata, mikor a társulás nehézségeire vonatkozó ellenvetéseket támadja. Hivatkozik az olasz szövetkezetekre, bebizonyítja ezzel azt, hogy nem csak a german eredetű népfajok képesek a szövetkezésre. Hogy Franciaországban eddigelé nem virágzanak a szövetkezetek, arra nézve értekező szerint elég magyarázattal szolgál az a forradalmi időkből eredő törvény, mely a társulást megtiltotta s a mely csak 1884-ben töröltetett el. Mi csoda van abban, ugymond Baudrillart, hogy a francia nemzet nem mutatott előhaladást oly pályán, mely csaknem feltétlenül el volt előle zárva? A törvényhozás mostohaságát egyébiránt nemcsak egy pontban ostromozza értekezőnk. Nem minden keserűség nélkül hozza fel a napoleoni törvénykönyv 2076. §-ának tárgyalásánál azt aényt, hogy a jogászok a gazdasági érdekből kívánt reformok ellenében oly merev álláspontot foglalnak el, annyira a törvénykönyv profanacziójának tekintenek minden módosítási javaslatot, hogy valószínűleg századok kellene még arra, hogy rég elismert szükségű reformok bejussanak abba a törvényhozási műbe, mely a nagy forradalom estéjén készült, tehát már majd egy század előtti életviszonyokra támaszkodik.

A mi az értekező által javasolt törvényhozási reformokat illeti, azok röviden a következők. Módosítandó volna a Code 2076. §-a, mely az ingókon való zálogjogot a tényleg átadott tárgyakra szorítja, mi által lehetetlenné van téve a res futurae elzálogosítása, valamint a mezőgazdaság üzemi tőkéjét képező javak zálogul lekötése, miután az előbbieket egyáltalán még át nem adhatók, az utóbbiak átadása pedig az üzem megakasztását jelentené. E korlátozás megszüntével a gazda jelentékeny értékű biztosítékra tenne szert, melynek alapján a tőkéstől könnyebben nyerhetne kölcsönt, mint jelenleg.

Ajánlja továbbá értekező a mezőgazda által aláírt papírnak a kereskedői papirokkal azonos elbánás alá helyezését, mit ő »commercialisation«-nak mond; a mi annyit tenne, hogy a lejáratkor nem fizető gazda ugyanazon eljárásnak vettetik alá, mint a kereskedő. Baudrillart szerint a különbség jelenleg gazda és kereskedő közt abban van, hogy az előbbi perét soká húzhatja-halaszthatja, de a vége mégis — ha nem tud fizetni — az ingatlan elárverezése s ezzel a

teljes vagyoni romlás. Nem jobb-e, ugymond, a kereskedő dolga, ki ellen a csőd rögtön kimondatik ugyan, de legtöbb esetben egyességgel ér véget s lehetővé teszi az adósnak, hogy tovább folytassa mesterségét?

Mindkét reformeszme ellen lehetne kifogásokat emelni — de e helyen csak arra szorítkozhatunk, hogy értekező javaslatait kommentár nélkül felsoroljuk. Folytatva e felsorolást, megemlítjük, hogy Baudrillart pártolni látszik a Société des agriculteurs de France azon indítványát, melynek értelmében a Banque de France, a francia monopolos jegybank, köteleztetné a mezőgazdasági (kölcsönösségén alapuló) szövetkezetek papírjait leszámítolni és pedig oly feltételek mellett, a melyek a mezőgazdaság érdekeinek megfelelnek. A takarékpénztáraknak a mezőgazdasági hitel céljaira való felhasználását is ajánlja, de elég óvatos abban, hogy — a mint látszik — csak az intézetek saját vagyonát, sőt annak is csak egy részét szánja e célra, a betéteket érintetlenül kívánja hagyni. Helyesli a jelenleg parlamenti tárgyalás alatt levő Méline-féle javaslatot, mely szerint az u. n. syndicats agricoles felhatalmaztatnának arra, hogy közvetítőül szolgáljanak a gazda és a szállítók közt, olykép, hogy a gazda kötelezettségeiért ez utóbbiakkal szemben jótállanak s ez által lehetővé teszik a gazdának az üzemi tőke beszerzését. A vállalat nem járna kockázattal, mert a syndikatus emberei ismerik a vidék gazdáit: a hitel célja nyilvánvaló s az eszközök ismeretesek. E közvetítésből értekező szerint előbb-utóbb közvetlen hitelezés nőne ki magát és létrejönnének azok a várvárt helyi földmives-bankok, a melyek hiányát oly nagyon érzik a francziák.

Mondottuk fentebb, hogy a társulás, a szövetkezés gyakorlati kivihetőségét bebizonyítani, mi értesítőnk sorainak fő célja, nem oly könnyű feladat, mint például a mezőgazdasági hitel ellenzőinek egyik-másik érvét megczáfolni. Tudjuk, hogy a szövetkezetek hazájában, Németországban is bizonyos korlátok közé van szorítva a mozgalom és csak az imént mutatta ki a viszonyok egy alapos ismerője, ¹⁾ hogy a Raiffeisen-féle pénztárak, melyek a kisbirtokosok személyi hitelének kielégítésére a legalkalmasabb intézmények, csak bizonyos, nem mindenütt található előfeltételek mellett képesek sikeresen működni. Értekező is sejteni látszik ezt s azért a felsőbb osztályok társadalmi kötelezettségeire utal, azt kívánva, hogy az intézmény meghonosításánál, a kezdet nehézségeinek legyőzésénél ez osztályok vegyék át a vezető szerepét. Hogy vajjon engedni fognak-e a fölhívásnak, azt a jövő mutatja meg. Annyi azonban bizonyos, hogy, ha a szabad szövetkezés nagy sikereket mutathatna is fel: az egész osztályra, a földbirtokosok mindegyikére ki nem terjedne annak áldásos hatása. A szövetkezés csak az erősebbek egyesítése — az igazán gyengék azon kívül maradnak. Valószínű tehát, hogy a feladat egésze ez uton megoldható nem lesz s egy jó rész abból az állam közgazdasági politikája számára marad fenn Franciaországban, épügy, mint másutt.

db.—

¹⁾ Stöger O. F.: Die Darlehnskassenvereine nach F. W. Raiffeisen; a Schmöller-féle »Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft« ez idei 3. füzetében.

STATISZTIKAI ÉRTESÍTŐ.

Magyarország 1891. évi aratása.

Századunk második felében a közgazdasági viszonyok alakulásának alig volt fontosabb mozzanata, mint a gabonaáraknak az a roppant hanyatlása, mely 1882-ben kezdődött s majd egy évtizeden keresztül, lappangó lázhoz hasonló válsággal emésztette a mezőgazdaságot. A közgazdasági tudomány alchimistái és csillagjósai felállították a horoszkopot s bár az okok megállapítása tekintetében elágaztak a vélemények, a végkövetkeztetésre nézve meglehetősen egyértelműség uralkodott s lassankint megdönthetetlen axiómává kezdett válni, hogy a gabonaárak alacsony színvonalát némi csekély hullámzás pillanatnyira emelheti ugyan, de a korábbi magas gabonaárakra számítani oktalanság volna.

Az események igazolni látszottak a jóslatokat. Sokáig minden hausse-mozgalom — mint például 1888. nyarán Franciaország gyenge búzatermése következtében — csak olyan volt, mint a futó nyári zápor, eltűnt nyomtalanul; és ime, egy váratlan fordulat a gabonaárakat legnagyobb mélységükből egyszerre oda emelte, a hol a nyolczvanas évek elején állottak, egy pár hónap közel 10 évi hanyatlást ütött helyre.

Az okot általánosan az ideai rossz termésben keresik; ha ez áll, úgy az emelkedés csak pillanatnyi, csak egy évre, vagy ha a készletek apadását is figyelembe vesszük, legfőlebb pár évre hatna ki. Ha azonban a korábbi évek adataival összehasonlítva, beható vizsgálat alá vesszük a földművelési miniszterium által a világ ez idei gabonaterméséről közzétett adatokat, bár Orosz- és Franciaország termésében kétségkívül igen érezhető a hiány: az egész világ termését még sem találjuk annyira gyengének, hogy teljes magyarázatul szolgálhatna az árak roppant emelkedésének. Inkább hiszszük, hogy a gabonaárak alacsony állása nem volt természetes; nem a túltermelésnek, hanem annak a bizonytalan és zavaros helyzetnek volt következménye, melyet a nagy nemzetek védvamos elzárkózása teremtett; innen magyarázható, hogy az első erősebb lökés képes volt felforgatni a csak mesterséges eszközökkel előidézett természetellenes állapotot. Ha áll e föltevés, úgy a gabonaárak újabb hanyatlásától nem kell tartanunk s nem fog ismét bekövetkezni a gazdasági termelés törvényeivel homlokegyenest ellenkező tünemény, hogy t. i. állandóan és következetesen sokkal jobban hanyatlott a mezőgazdasági termények ára, mint az ipari készítményeké. A jövőre nézve további biztosítékul szolgálnak a középeurópai államokkal folyamatban levő vámtárgyalások, melyek ha sikerre vezetnek, az árak

állandóságára kétségkívül jó hatással leendenek. A magyar mezőgazdaságra tehát jobb napok felvirradását várhatjuk; saját magunktól, saját életrevalóságunktól függ, hogy ki tudjuk-e kellőleg használni a kedvező helyzetet.

A magyar mezőgazdaság az utóbbi évtized alatt kétségkívül nagyon sokat haladt, de azért annak az útnak, melyen a belterjes művelés felé megindult, még csak kezdetén van, pedig nemcsak tisztán mezőgazdasági, hanem állami és szociális szempontok is sürgetőleg ajánlják, hogy azon az úton minél gyorsabban haladjon. Mezőgazdasági termelésünk okszerű, belterjes művelés által legalább is 50%-kal fokozható s e többlet, mely pénzértékben kifejezve, száz milliókra rúg, nemcsak a birtokos osztálynak válnék hasznára, hanem rész jutna belőle a munkás osztálynak is s elejét venné az agrár-szociálizmusnak, mely hydra-fejét itt-ott már kezdi felütni s gátat vetni a kivándorlás elé, mely napról-napra veszedelmesebb mérveket kezd ölteni.

A haladás egyik föltétele azonban, hogy teljesen ismerjük a hazai gazdasági állapotokat s agrár-viszonyokat. Soha nagyobb szükség nem volt, mint jelenleg, hogy az eddig meglehetősen elhanyagolt agrár-statisztika minden irányban mielőbb megindíttassék s a legnagyobb alapossággal és gyorsasággal végrehajtsassék. A földbirtok megterhelhetetisének kérdése már egy évtized óta vajudik; korábban legyőzhetlen nehézségekbe ütközött, de jelenleg, a telekkönyvi betétek szerkesztésével egyidejűleg a legjobb alkalom volna sikeres keresztülvitelére. Nem volna-e helyesebb ez úton kísérteni meg a birtokmegosztásra vonatkozó adatok előteremtését is, mely adatokat, ha a nagy kataszteri munkálat adattömegéből netalán még ki lehetne is bányászni: előáll a kérdés, érdemes-e a félig elavult adatokra oly rengeteg munkát pazarolni? Különben is adókataszteri adatokból a birtokmegosztást pontosan megállapítani nem lehet s ha meg lehetne is, még akkor sem állapotodhatnánk meg mellette. A gazdasági termelés szempontjából a birtokok nagyságánál még fontosabb a gazdaságok nagyságának ismerete; ezt azonban csak külön adatgyűjtés által érhetnők el, hol nemcsak az egyes gazdaságok, vagy ha a szokott németes kifejezést használjuk, gazdasági üzemek számát és nagyságát kellene megállapítani, hanem meg kellene különböztetni a házi kezelést, haszonbéres és feles gazdálkodást. Ez azért is fontos volna, mert az aratás eredményének kiszámításánál — ha lehetőleg megbízható adatokhoz akarunk jutni — ezeket a különbségeket is figyelembe kellene venni.

Hogy jelenlegi aratási statisztikánk nem minden tekintetben kifogástalan, azt már mult évi ismertetésünkben hangsúlyoztuk s azóta a lapokban, néha erős túlzással, nem egyszer foglalkoztak ezzel a kérdéssel. Meggyőződésünk most is az, hogy a tökéletesítés föltétele a magyar gazdaközönség kezében van, ennek tevékeny közreműködése és meleg érdeklődése nélkül minden reformkísérlet hiábavaló volna; de természetesen e közreműködésnek formát és irányt adni a központ volna hivatva. Az aratás megállapításánál kettős tévedés fordulhat elő. Történhetik tévedés az egyes termények területének kimutatásánál, de történhetik a holdankinti átlagtermés bevallásánál is. Nem akarjuk a mult évben elmondottakat ismételni, inkább csak pótlásul említjük meg, hogy a bevetett területre nézve, bár igen fontosnak és szükségesnek tartjuk az évenkénti

adatgyűjtést, de hogy annak szilárd alapot s az összehasonlításra és ellenőrzésre alkalmas mértéket teremtsünk, szükséges volna az egyes gazdasági növények alá fogott területet minden öt vagy tíz évben nagyobb pontossággal, nagyobb apparatussal megállapítani. Hasonlóképpen a holdankénti átlagtermés adatainak némi ellenőrzéséről is gondoskodni kellene s itt legcélszerűbb volna vidékenként a különböző gazdaságok közül egyes típusokat jelölni meg s azokban a legnagyobb pontossággal állapítani meg a termés eredményét s ez próbakövet képezné a rendes adatgyűjtés helyességének. Ha a pest-megyei hitelszövetkezet vezérferfiái által pengetett szövetkezeti magtárak kérdése megvalósulna, ebben az intézményben — legalább a központi vármegyére nézve — szintén egy igen figyelemreméltó eszköz kínálkoznék a termésadatok beszerzésére.

Mindezeket csak melleleg említjük, mert tárgyunkkal bár összefügg, arra szorosan véve nem tartozik. Áttérve az idei aratás ismertetésére, álljon itt legelőbb is az 1890. őszen és 1891. tavaszán bevetett terület, összehasonlítva a megelőző év bevetett és tényleg learatott területével:

	Bevetett terület 1889/90-ben	Learatott terület 1889/90-ben	Bevetett terület 1890/91-ben	Az 1889/90. évi bevetett terület több a learatott területnél	Az 1890/91. évi bevetett terület több (+), kevesebb (—) az 1889/90-ki bevetett területnél
h e k t á r					
1. Őszi búza	2,978.095	2,839.338	2,941.386	+	38.707 + 68.291
2. Tavaszi búza ..	139.827	139.311	143.231	+	516 + 3.404
búza együtt	3,017.922	2,978.699	3,084.617	+	39.223 + 66.695
3. Őszi rozs	1,070.452	1,054.467	1,044.304	+	15.985 — 26.148
4. Tavaszi rozs ..	81.096	81.096	83.869	—	— + 2.773
rozs együtt	1,101.548	1,085.563	1,078.173	+	15.985 — 23.375
5. Őszi árpa	89.714	89.333	85.733	+	331 — 3.931
6. Tavaszi árpa ..	933.787	917.786	979.230	+	16.001 + 45.493
árpa együtt	1,023.501	1,007.169	1,065.013	+	16.332 + 41.512
7. Őszi repce	84.345	82.238	47.828	+	2.107 — 36.517
8. Tavaszirepce ..	3.846	3.805	2.837	+	41 — 1.009
repce együtt	88.191	86.043	50.665	+	2.148 — 37.526
9. Zab	1,013.183	993.054	1,026.910	+	20.134 + 13.722
10. Tönköly	3.339	3.318	3.138	+	21 — 191
11. Kétszeres	155.553	153.814	153.581	+	1.739 — 1.972

A bevetett és learatott terület közti különbség mutatja az elemi csapások folytán kiveszett vetések nagyságát. 1890-ben az elemi csapások nem sok kárt okoztak, még a repcénél is, mely pedig elég kényes növény, csak kevéssel volt kisebb a learatott terület a bevetett területnél. 1890/91-re még csak a bevetett területet ismerjük, ennek alapján számítottatott ki a termés előleges eredménye, mely ennél fogva még jelentékeny módosulást fog szenvedni. Összehasonlítva az idei aratásnál alapul szolgáló bevetett területet a megelőző évvel, búzánál, tavaszi rozsnál, tavaszi árpánál és a zabnál némi emelkedést látunk; a rozsnál, őszi árpánál, repcénél, kétszeresnél és tönkölynél pedig kisebb-nagyobb csökkenést. Különösen nagy a hanyatlás az őszi repcénél, mi a múlt évi abnormis időjárás következménye; a roppant szárazság miatt sokfelé nem lehetett repcét vetni s mikor október végén beálltak az esőzések, a repce vetése

már idejét múlta. A többi őszi termények területének hanyatlását szintén az elkésett őszi munkának tulajdoníthatjuk; annál feltűnőbb, hogy az őszi búza területe, mint évről-évre történni szokott a múlt őszen is emelkedett. Megfelel-e ez a valóságnak, nem merjük állítani, a valószínűség a mellett szól, hogy a példátlanul kedvezőtlen időjárás az őszi vetési munkákra, a búza területre is visszahatással leend: a hivatalos adatok szerint azonban ez nem következett be. A tavasziak területének emelkedése, nemcsak a kevesebb őszi vetéssel van összefüggésben, hanem részben onnan is származott, hogy a télen át kiveszett rozsvetések tavasszal árpával, zabbal pótolták. A földmívelési miniszterium jelentése szerint az őszi rozsnak 20–25%-ka kiveszett, ez 208–260 ezer hektárnak felelne meg, ez a fentebb kimutatott tavaszi termények terület-emelkedésében nem jut kifejezésre, ha csak a többi tavaszi terménynél (kukorica, burgonya stb.) nem idézett elő nagyobb emelkedést. Azt lehetett volna gondolni, hogy az elkésett vetési munkálatok s a téli kipállás folytán az őszi rozsban mutatkozó hiányt gazdáink tavaszi rozsszal igyekeznek pótolni; ez

Országgrész, vámege	Őszi búza			Tavaszi búza			Őszi rozs		
	terület hektár	összes termés	átlag termés hektáronként	terület hektár	összes termés	átlag termés hektáronként	terület hektár	összes termés	átlag termés hektáronként
		hektoliter	hektoliter		hektoliter				
<i>I. Duna balpartja.</i>									
1. Árva	365	3.170	8 ⁶⁸	14	118	8 ⁴³	1.252	11.093	8 ⁸⁵
2. Bars	26.952	371.669	13 ⁸⁰	556	11.219	20 ¹⁸	9.785	114.392	11 ⁶⁹
3. Esztergom	13.998	274.151	19 ⁶⁹	22	437	19 ⁶⁸	6.121	79.521	12 ⁹⁹
4. Hont	25.220	529.451	20 ⁹⁹	341	5.038	14 ⁷⁷	12.007	173.032	14 ⁴¹
5. Liptó	189	2.921	15 ⁴⁶	63	1.013	16 ⁶⁸	2.527	36.533	14 ⁴⁸
6. Nógrád	35.706	519.599	14 ⁵³	699	11.693	16 ⁷³	29.154	292.584	10 ⁹⁴
7. Nyitra	34.559	621.032	17 ⁹⁷	3.278	55.536	16 ⁹⁴	41.067	577.667	13 ¹¹
8. Pozsony	41.207	571.261	13 ⁸⁶	729	8.385	11 ⁵⁰	33.209	397.175	11 ⁹⁶
9. Trencsen	6.747	105.719	15 ⁶⁷	2.136	25.442	11 ⁹¹	10.904	105.897	9 ⁷¹
10. Turóc	766	7.404	9 ³⁵	51	326	6 ³⁸	5.595	40.406	7 ²²
11. Zólyom	5.553	72.856	13 ¹²	591	7.356	12 ³⁸	6.448	56.030	8 ⁹⁶
Összesen ...	191.262	3.079.231	16 ¹⁰	8.483	126.593	15 ⁰⁰	161.069	1.884.330	11 ⁷⁰
<i>II. Duna jobbpartja.</i>									
1. Baranya	55.961	1.053.679	18 ⁸³	1.886	41.771	22 ¹⁵	15.158	141.409	9 ³³
2. Fejér	67.949	951.176	14 ⁰⁰	385	4.750	12 ³⁴	16.959	209.734	12 ²⁷
3. Győr	23.583	212.621	14 ⁵³	459	5.121	11 ¹⁶	13.470	137.540	10 ²¹
4. Komárom	41.936	500.898	11 ⁰⁴	555	8.410	15 ¹⁵	13.835	128.655	9 ³⁰
5. Moson	24.598	451.659	18 ³⁸	123	2.005	16 ³⁰	10.624	161.202	15 ¹⁷
6. Somogy	79.412	1.217.598	15 ³³	365	5.928	16 ²⁴	43.834	563.705	12 ⁸⁶
7. Sopron	43.734	990.684	22 ⁶³	711	15.695	22 ⁰⁷	22.751	462.551	20 ³²
8. Tolna	52.875	702.240	13 ²⁸	454	5.263	11 ⁵⁰	15.252	178.766	11 ⁷²
9. Vas	63.944	1.108.307	17 ³³	480	8.476	17 ⁶⁸	57.001	720.408	12 ⁸¹
10. Veszprém	42.666	593.168	13 ⁹⁰	155	2.401	15 ⁹⁹	33.971	416.319	12 ⁹⁶
11. Zala	46.729	708.393	15 ¹⁶	1.174	14.513	12 ³⁶	51.782	617.905	11 ⁹²
Összesen ...	513.387	8.620.419	15 ⁸⁶	6.747	114.333	16 ⁸³	294.636	3.748.194	12 ⁷²
<i>III. Duna-Tisza köze.</i>									
1. Bács	259.840	4.381.571	16 ⁸⁶	1.095	19.306	17 ⁶³	6.301	76.402	12 ¹²
2. Csongrád	83.533	1.358.965	16 ²⁷	1.727	16.144	9 ³⁵	18.335	160.019	8 ⁶⁸
3. Heves	65.969	948.316	14 ³⁸	667	9.397	14 ⁰⁸	12.667	143.751	11 ³⁵
4. Jász-N.-K.-Sz. ...	147.773	2.308.056	15 ⁶⁸	4.287	65.798	13 ³³	10.648	184.954	17 ³⁷
5. Pest-P.-S.-K.-K. ...	107.141	1.476.174	13 ⁷⁸	2.230	24.885	11 ¹⁶	136.648	1.297.677	9 ⁷⁰
Összesen ...	664.256	10.473.082	15 ⁷⁷	10.006	135.530	13 ⁵⁴	184.699	1.802.803	10 ⁹⁸
<i>IV. Tisza jobbpartja</i>									
1. Abauj-Torna ...	31.228	428.729	13 ⁷³	546	6.135	11 ²⁴	22.312	250.381	11 ²²
2. Bereg	18.162	222.701	12 ²⁸	285	3.255	11 ⁴⁹	7.814	103.802	13 ³³
3. Borsód	43.120	625.357	14 ⁵⁰	1.345	17.894	13 ³⁰	16.220	227.969	14 ⁰¹

azonban szintén nem következett be, mert bár a tavaszi rozs területe ez évben valamivel nagyobb, mint a megelőzőben, de sokkal csekélyebb, mint volt akár 1888-ban akár 1889-ben. Általában hazánkban a két fő kenyérmérő nem célszerű tavasszal vetni, a tavaszi vetés rendszeren jóval kisebb termést ad, mint az őszi; épen a jelen év szolgál erre legcsattanósabb példával, mert bár az időjárás az őszi vetésekre kedvezőtlen, a tavasziakra pedig rendkívül kedvező volt, mégis a tavaszi búza és rozs egy-két kivétellel nem adott akkora átlagtermést mint az őszi.

Az adatok, melyek az 1891. évi aratásról előttünk fekszenek, még nem véglegesek, nemcsak az elemi csapások folytán megsemmisült vetést kell még belőlük levonni, hanem az által is módosulhatnak, hogy a gazdasági tudósítások egy részének jelentése még nem érkezett be s a később beérkező jelentések az egyes járásokon belül némileg módosíthatják az eredményt. A főbb gabonaneműek 1891. évi termésének áttekintését vármegyék szerint a következő kimutatás tünteti fel:

Tavaszi rozs			Őszi árpa			Tavaszi árpa			Z a b		
terület hektár	összes termés	átlag termés hektáronként	terület hektár	összes termés	átlag termés hektáronként	terület hektár	összes termés	átlag termés hektáronként	terület hektár	összes termés	átlag termés hektáronként
	hektoliter			hektoliter			hektoliter			hektoliter	
121	1.138	9.18	—	—	—	5.333	56.791	10.65	25.051	220.398	8.80
568	7.946	13.99	77	2.594	31.00	26.799	365.053	13.62	7.354	187.822	25.64
—	—	—	127	2.310	18.19	11.087	237.822	21.46	5.052	144.751	28.65
142	2.201	16.13	225	4.734	20.14	11.201	227.259	20.30	9.619	219.225	22.78
527	8.076	15.38	253	3.924	15.51	7.976	135.336	16.97	8.713	165.883	19.04
327	2.721	8.39	205	3.114	15.19	18.338	301.329	16.43	10.334	207.780	20.11
1.895	25.053	13.22	3.084	56.059	18.18	77.174	1.617.794	20.96	20.204	458.838	22.71
1.351	11.774	8.72	1.265	18.812	14.87	59.804	1.093.756	19.13	11.144	219.139	22.38
1.360	14.005	10.30	544	9.322	17.14	33.499	573.351	17.18	21.937	404.059	16.20
189	1.860	9.64	187	3.575	19.12	3.611	53.513	14.83	5.121	101.801	20.46
550	4.775	8.68	402	5.462	13.58	4.309	55.181	12.81	9.271	169.368	18.27
7.033	79.639	11.32	6.379	109.706	17.20	259.131	4.717.185	18.20	136.800	2.532.067	18.59
1.109	13.257	11.85	5.406	91.312	16.89	6.457	130.523	20.21	19.781	526.932	26.64
105	750	7.14	1.368	26.389	19.29	29.304	481.758	16.44	25.422	804.936	31.68
57	495	8.68	52	1.260	24.23	14.948	307.302	20.56	6.588	142.317	21.60
20	198	9.90	1.314	29.310	22.31	24.693	426.478	17.23	17.638	381.396	21.68
9	120	13.33	188	3.695	19.65	25.700	593.595	23.10	4.479	130.450	29.18
1.222	19.797	16.30	2.323	45.370	19.53	29.653	508.475	17.15	22.166	617.988	27.88
573	8.500	14.83	1.555	43.297	27.84	28.864	739.386	25.68	11.323	404.002	35.68
193	6.449	13.33	1.096	25.321	23.10	20.904	363.186	17.37	15.166	436.608	28.70
141	1.513	10.73	1.261	15.756	12.48	24.417	531.471	21.77	27.699	772.131	27.87
339	5.237	15.46	196	2.956	15.08	28.778	462.862	16.08	13.033	336.639	25.85
1.536	18.957	12.34	1.916	26.809	13.93	21.497	414.795	19.30	13.955	330.014	23.65
5.294	75.273	14.22	16.677	311.475	19.28	255.215	4.959.831	19.43	177.250	4.883.413	27.56
280	2.617	10.06	13.285	327.374	24.64	17.719	314.631	17.76	116.723	3.315.866	28.41
—	—	—	2.324	46.143	19.85	14.745	330.131	22.25	6.775	165.507	24.43
173	1.806	10.44	599	11.481	19.17	21.302	358.307	16.88	8.370	191.408	22.87
81	1.269	15.67	4.584	65.942	14.38	33.569	621.151	18.50	14.733	408.813	27.78
379	3.548	9.38	4.467	100.860	22.58	60.308	1.018.341	16.84	40.952	890.028	21.76
913	9.440	10.34	25.259	551.800	21.85	147.643	2.642.561	17.90	187.553	4.971.622	26.51
136	1.339	9.85	148	2.432	16.43	22.386	393.226	17.57	13.613	281.886	20.71
547	6.002	10.97	212	2.269	10.70	2.487	23.463	9.43	15.067	233.292	15.48
147	2.107	14.33	774	10.915	14.10	19.154	313.841	16.36	9.068	206.384	22.78

Ország-rész, vármegye	Őszi búza			Tavaszi búza			Őszi rozs		
	terület hektár	összes termés	átlag termés hektáronként	terület hektár	összes termés	átlag termés hektáronként	terület hektár	összes termés	átlag termés hektáronként
		hektoliter			hektoliter			hektoliter	
4. Gömör	22.088	315 971	14 31	1.295	18.993	14 67	13.759	112.665	8.14
5. Sáros	7 405	92.233	12 46	839	10.580	12 61	14.815	130 857	8 83
6. Szepes	331	4.608	13 92	49	688	14 04	10 996	131.198	11 92
7. Ung	16.451	250 310	15 21	183	2.836	15 98	10.966	171.088	15 98
8. Zemplén	50.818	612.808	12 06	4.978	54 162	10 88	32.248	404.910	12 56
Összesen	183.603	2,552 717	13 46	9.525	114.543	12 03	129.160	1,532.870	11 87
<i>V. Tisza balpartja.</i>									
1. Békés	106.385	1,677.238	15 76	1 562	20.530	13 14	2.376	29.896	12 58
2. Bihar	116 573	1,788.831	15 35	3 5 5	43 025	12 00	31.074	532.156	17 13
3. Hajdú	48.684	574 304	11 79	2 551	23.917	9 38	17.799	179.800	10 10
4. Marmaros	555	7.304	13 16	3.082	29.718	9 64	1.603	20.530	12 81
5. Szabolcs	38.241	471.452	12 33	1.720	21.844	12 70	72.378	1 002 601	13 85
6. Szatmár	57.987	867 462	14 96	3.234	38.236	11 82	21.280	286 112	13 45
7. Ung	25.185	304.762	12 10	1.847	14.503	7 85	7.322	86 528	11 82
8. Ugocsa	8 833	96 408	10 91	12 1	1 050	8 88	3.275	40 377	12 33
Összesen	402.443	5,787 761	14 38	17.702	192.828	10 90	157.107	2,178.000	13 88
<i>VI. Maros-Tisza völgye.</i>									
1. Arad	99.160	1,811.878	18 57	2.952	48.819	16 54	3.907	62.073	15 89
2. Csanád	58.840	1,101.918	18 73	184	2.557	13 90	1.704	26.658	15 64
3. Krassó-Szörény	52.960	947.985	17 90	1.621	20.742	12 71	3.692	57.510	15 67
4. Temes	188.719	3,154.228	16 77	3.842	65.029	14 38	8.095	101.988	12 60
5. Torontál	320.815	4,726.402	14 73	4.229	62.013	12 30	5.142	82.734	16 09
Összesen	720.494	11,783.611	16 35	12.828	1 9.160	13 97	22.540	330.963	14 68
<i>VII. Erdély.</i>									
1. Alsó-Fehér	25.972	287.099	11 02	12.264	123.962	10 11	3.408	37.214	10 92
2. Beszt.-Naszód	10.102	86.273	8 54	2.851	24.909	8 74	221	3.072	13 90
3. Brassó	6.506	141.765	21 79	9 1	1.865	20 72	4 125	95.490	23 15
4. Csík	2.399	31.651	13 19	886	17.936	20 13	13.727	246 662	17 97
5. Fogaras	3.772	58 521	15 51	1.254	19 824	15 89	8.541	143 750	16 83
6. Háromszék	10.616	213.129	20 08	6	116 19 38		13.716	297.933	21 72
7. Hunyad	22 940	340.041	14 82	14.913	196.064	13 13	8.834	142.362	16 11
8. Kis-Küküllő	16.296	176.428	10 83	116	1.215	10 47	3.216	40.959	12 74
9. Kolozs	23.174	357.584	15 42	17.344	238.383	13 74	12.027	168.107	13 98
10. Maros-Torda	19.666	247.378	12 58	3.619	41.650	11 51	4.646	58.207	12 52
11. Nagy Küküllő	24.162	337.816	13 98	91	1.505	16 54	4.589	88 888	19 37
12. Szék	19.468	282.933	14 53	1.794	23 242	12 98	2.733	51.573	18 87
13. Szolnok-Doboka	14.688	122 358	8 33	8.483	99 152	11 69	5 279	78 192	14 81
14. Torda-Aranyos	16 272	132.337	8 13	14.143	160.289	11 32	5.158	54.901	10 64
15. Udvarhely	13.908	130.328	9 37	86	1.043	12 12	4.973	74 276	14 64
Összesen	229.941	2,945.596	12 81	77.940	951 149	12 20	95.193	1,581.599	16 62
<i>Főösszeg :</i>									
1890-ben	2,941.386	45.242.417	15 38	143.231	1.814.136	12 66	1,044.304	13,118.759	12 56
1890-ben	2,839.388	50.565.997	17 81	139 311	1 598.903	11 48	1,054.487	17,274 6 2	16 38
1889-ben	2,762.963	31.689.148	11 47	147 869	1.269.629	8 50	1,035 449	12,523 786	12 10
1888-ban	2,615.076	45.848.311	17 33	154.964	2,031.790	13 11	1,059.797	14,350.545	13 54
1887-ben	2,625.117	49.550.471	18 88	151.464	1,869.827	12 35	1,088.483	7,592 544	16 16
1886-ban	2,607.292	34.681.619	13 30	156.738	1,563 815	9 98	1,09 9 313	12,835.664	11 77

Az itt kimutatott terményeken kívül a hivatalos első összeállítás még kimutatja a tönkölyt, kétszerest, az őszi és tavaszi repcét. Törszükéből ezeket kihagytuk a fentebbi kimutatásból s elégnék tartjuk, ha országos összegben közöljük:

	Bevetett terület	Összes termés	Átlagos termés hektáronként
Tönköly . . .	3.138 hektár	40.597 hl.	12 94 hl.
Kétszeres . . .	153.581 »	2,180.613 »	14.20 »
Őszi repce . .	47.828 »	545.563 »	11 41 »
Tavaszi repce	3.846 »	53.303 »	13 86 »

Tavaszi rozs			Őszi árpa			Tavaszi árpa			Zab			
terület hektár	összes termés	átlag termés hektáronként	terület hektár	összes termés	átlag termés hektáronként	terület hektár	összes termés	átlag termés hektáronként	terület hektár	összes termés	átlag termés hektáronként	
hektoliter			hektoliter			hektoliter			hektoliter			
890	7.170	8 ⁰⁶	311	4.989	16 ⁰⁴	6.968	92.045	13 ²¹	17.836	306.145	17 ¹⁶	
739	6.392	8 ⁶⁵	712	7.594	10 ⁶⁷	20.625	213.674	10 ³⁶	34.509	345.015	9 ⁹⁷	
866	7.431	8 ⁵⁸	261	4.077	15 ⁶²	23.738	287.078	12 ⁰⁹	30.719	753.868	24 ⁸⁴	
548	8.740	15 ⁹³	180	2.688	14 ⁹³	3.761	69.379	18 ⁴⁵	9.736	187.285	19 ⁸⁴	
1.482	13.804	9 ³¹	836	13.190	15 ⁷⁸	31.929	468.940	14 ⁶⁹	25.599	445.379	17 ⁴⁰	
5.355	52.985	9 ⁸⁹	3.434	48.154	14 ⁰⁷	131.048	1.861.646	14 ²¹	156.227	2.759.254	17 ⁰⁸	
136	1.865	13 ⁷¹	2.479	51.564	20 ⁸⁹	29.120	613.813	21 ⁰⁸	16.406	381.599	23 ²⁶	
312	20.228	15 ⁴²	2.721	55.387	20 ³⁶	22.727	421.939	18 ⁵⁷	26.097	568.772	21 ⁷⁹	
632	6.275	9 ⁸³	4.692	60.090	12 ⁸¹	17.861	366.387	20 ⁵¹	7.316	179.428	24 ⁶³	
734	7.970	10 ⁸⁶	13	198	15 ⁸²	1.591	17.579	11 ⁰⁸	17.482	231.055	13 ²²	
2.170	21.456	9 ⁸⁹	891	15.990	17 ⁹⁵	14.972	308.084	20 ⁶⁸	12.488	350.773	28 ¹⁰	
343	4.905	14 ⁶³	1.418	23.671	16 ⁶²	4.311	70.619	16 ³⁵	21.512	407.916	18 ⁹⁶	
378	2.451	6 ⁴⁸	501	9.215	15 ⁸⁶	1.493	19.628	13 ¹⁶	11.194	238.760	21 ³³	
19	200	12 ¹¹	81	987	12 ¹⁹	890	5.02	14 ³⁶	5.595	74.744	13 ³⁰	
5.724	65.460	11 ⁴¹	12.876	217.101	16 ⁸⁹	92.461	1.823.551	19 ⁷⁸	118.090	2.433.047	20 ⁸⁰	
482	7.465	15 ⁴⁹	2.215	59.687	26 ⁹³	10.947	254.209	23 ²²	18.780	550.621	29 ³²	
40	630	15 ⁷³	1.299	27.975	21 ⁶⁴	13.620	277.620	20 ³⁸	5.641	172.203	30 ⁶²	
880	12.131	13 ⁷⁸	681	12.770	18 ⁷⁵	1.172	22.590	19 ²⁷	21.827	590.648	22 ⁹¹	
478	7.056	14 ⁷⁶	4.565	83.985	18 ⁴⁰	7.933	157.136	19 ⁸¹	32.516	845.098	25 ⁹⁶	
494	7.941	16 ⁰⁸	9.671	194.011	21 ³¹	27.642	591.567	21 ⁴¹	43.3	1.137.149	26 ²¹	
2.374	35.222	14 ⁸⁴	17.831	378.428	21 ²³	61.314	1.303.122	21 ²⁵	122.077	3,2	5.126	26 ²⁵
661	7.727	11 ⁶⁹	3-4	4.388	11 ⁴³	299	3.869	12 ⁹⁴	4.431	83.442	18 ⁸³	
96	1.328	13 ⁶³	27	441	16 ³³	1.184	19.476	16 ⁴⁵	11.172	319.008	27 ⁸¹	
90	2.410	22 ⁶⁷	—	—	—	6.693	147.421	22 ⁰³	2.621	69.805	6 ⁶³	
291	4.837	16 ⁰²	13	222	17 ⁰⁸	4.641	96.282	20 ⁰⁹	10.521	228.236	21 ⁶⁸	
367	5.149	14 ⁰³	390	8.211	21 ⁰¹	1.374	28.593	20 ⁸¹	7.014	181.373	25 ⁸⁶	
3	79	26 ³³	176	2.910	16 ⁵³	6.134	98.300	16 ⁰³	10.382	212.533	20 ⁴⁷	
1.735	28.066	16 ¹⁸	345	7.126	21 ⁶³	1.018	21.340	20 ⁹⁶	11.396	252.390	22 ¹⁵	
78	1.115	14 ¹⁷	79	1.233	15 ⁶¹	273	4.367	16 ⁰⁰	2.438	46.989	19 ²⁷	
789	10.895	13 ⁸¹	1.113	23.732	21 ⁹⁸	3.327	70.624	21 ²³	10.628	206.708	19 ⁴⁵	
285	3.872	13 ⁵⁹	114	1.435	12 ⁵⁹	2.141	32.96	15 ³⁰	10.074	200.622	19 ⁸⁶	
21	336	16 ⁰⁰	59	836	14 ²⁷	103	1.228	11 ⁹²	7.559	198.870	26 ³¹	
330	6.299	19 ⁰⁸	45	553	12 ²⁹	646	7.854	12 ¹⁶	5.312	147.712	27 ⁶¹	
564	8.530	15 ¹²	327	5.042	15 ⁴²	1.067	14.546	13 ⁶³	19.661	395.879	20 ¹⁴	
1.259	10.956	8 ⁷⁰	195	3.043	15 ⁶¹	3.034	49.634	16 ³⁶	5.828	120.175	20 ⁶²	
30	512	17 ⁰⁷	10	170	17 ⁰⁰	525	9.120	17 ³⁷	9.563	195.390	20 ⁴³	
6.599	91.731	13 ⁹⁰	3.277	59.402	18 ¹³	32.461	605.196	18 ⁶⁴	128.907	2,58.534	22 ¹⁸	
33.869	409.750	12 ¹⁰	85.733	1.676.067	19 ⁵⁵	979.280	17.913.092	18 ²⁵	1.026.910	23.643.061	23 ⁰²	
31.096	409.920	13 ¹⁸	89.383	1.827.751	20 ⁴³	917.786	16.818.994	18 ³³	993.054	18.776.578	18 ⁸⁰	
46.644	441.745	9 ⁴⁷	87.2	1.182.047	13 ⁵³	919.279	16.981.455	11 ⁹⁵	1.017.823	15.378.523	15 ¹¹	
45.953	520.79	11 ³⁸	89.735	1.678.838	18 ⁷¹	891.640	14.219.866	15 ⁹⁵	1.045.122	19.916.964	19 ⁰¹	
34.027	485.270	14 ²⁸	72.754	1.621.146	22 ³⁷	931.345	18.008.571	19 ³⁴	1.045.593	21.672.427	20 ⁷³	
33.571	353.993	10 ⁵⁴	74.469	1.104.074	14 ⁸³	969.750	12.239.808	12 ⁶²	1.053.431	19.379.447	18 ⁴⁰	

A tönköly és a tavaszi repce termelése egészen jelentéktelen, a kétszeres is csak egyes megyékben bír némi fontossággal. Az őszi repce elég fontos kereskedelmi növény s mikor beüt, szépen jövedelmez. Az 1891. évi hektáronkénti átlagos repcetermés nem mondható gyengének, bár jóval gyengébb mint az 1890-iki volt; de a mint fentebb láttuk, repcével az 1890. év őszén sokkal kisebb területet vetettek be, mint a megelőző évben s az erős tél még abban is sok kárt tett, úgy hogy 1891. évi repcetermésünk a fél millió hektolitert aligha ütötte meg. 1880-tól 1889-ig az őszi repce termése 402.766 és 1,612.231 hektoliter között ingadozott.

Áttérve a többi terményekre az őszi búzánál jó közép, rozsnál gyenge közép, az árpánál jó, a zabnál pedig kitünő termést konstatalhatunk. Nem szabad azonban felednünk, hogy ezek még nem végleges adatok, az elemi csapások folytán megsemmisült terület levonása után az itt kimutatott mennyiségek jelentékenyen lejjebb szállnak. A földművelési miniszterium a kiveszett területet a búzánál 3—5%-ra, a rozsnál 20—25%-ra becsüli, valószínű, hogy mindkét esetben inkább a maximum közelíti meg a valóságot, mint a minimum, mert azonkívül, a mit a szigorú tél elpusztított, a gyakori és nagy kiterjedésű jégverések és orkánszerű viharok is igen sok vetést semmisítettek meg, úgy hogy összes búzatermésünket (őszit és tavaszt együtt) nem tehetjük többre 45 millió hektoliternél, rozstermésünket pedig 10 milliónál, e szerint 1891. évi búzatermésünk a megelőző öt évi átlagos termést 5—600 ezer hektoliterrel múlta felül, rozstermésünk pedig 5½ millió hektoliterrel kisebb a megelőző öt évinél; a mi nagyon érzékeny hiány.

Legfőbb terményünknek, az őszi búzának termését az utóbbi 5 évről vármegyék szerint részletezve is bemutatjuk:

Ország-rész, vármegye	Buzatermés összesen					Átlagos búzatermés hektáronként				
	1887- ben	1888- ban	1889- ben	1890- ben	1891- ben	1887- ben	1888- ban	1889- ben	1890- ben	1891- ben
	h e k t o l i t e r									
<i>a) Duna bal- partja.</i>										
1. Árva	974	2 968	2 210	2 334	3 170	9 55	13 93	6 52	9 97	8 68
2. Bars	469.699	350.359	388.647	301.648	371.669	18 27	13 25	13 87	11 21	13 80
3. Esztergom . . .	283.019	311.409	218.332	252.377	274.151	19 27	22 36	16 53	17 57	19 50
4. Hont	414.386	543 469	314.294	387 720	529.451	16 13	21 02	12 59	14 53	20 96
5. Liptó	2.599	2.854	1.566	1.576	2.921	17 10	13 09	7 49	9 44	15 46
6. Nógrád	581.908	438.533	511.181	619.312	519.599	16 28	12 26	13 84	17 74	14 56
7. Nyitra	799.482	669.580	493.686	567.311	621.032	22 75	19 83	14 64	16 10	17 97
8. Pozsony	686.499	726.157	428.076	595.246	571.259	16 04	18 27	10 21	13 62	13 86
9. Trencsen	109 864	87.881	85.055	106 295	103.719	14 29	11 35	10 98	14 60	15 67
10. Túróc	17.293	11.782	10 002	11.179	7 404	15 69	10 73	10 43	10 19	9 96
11. Zólyom	101.588	63.401	89.110	60.599	72.856	19 47	10 12	15 16	11 69	13 12
Összesen	3,472.311	3,208.393	2,542.159	2,935 597	3,079.231	17 92	16 86	13 07	14 82	16 10
<i>b) Duna jobb- partja.</i>										
1. Baranya	819.347	933.167	874.554	1,033.183	1,053.679	17 49	18 90	16 77	19 02	18 83
2. Fejér	1,416 891	1,308.797	909.249	1,457.850	951.176	21 02	19 20	13 28	21 23	14 00
3. Győr	452.143	352 057	304.086	414.540	342.621	17 77	16 27	11 97	16 53	14 53
4. Komárom	713 821	726 186	503.911	750 296	500.894	17 06	18 40	12 20	18 26	11 94
5. Moson	465 112	422.595	291.273	456.510	451.659	18 01	16 42	11 20	18 48	28 28
6. Somogy	1,624 397	1,555.144	1,285 419	1,617.228	1,217.598	22 10	21 16	16 95	20 71	15 23
7. Sopron	922 255	840.269	645.076	944.450	990.684	21 56	20 09	16 16	22 12	22 65
8. Tolna	1,212.858	1,149.604	828.921	1,115.414	702.240	22 49	21 64	15 20	20 54	13 28
9. Vas	1,019.666	934.709	872.056	1,241.482	1,108.307	17 38	15 63	13 60	19 07	17 13
10. Veszprém	727.724	705 124	547.964	835 019	593.168	18 00	16 41	13 39	19 76	13 60
11. Zala	670.881	716 237	603 569	876.483	708.393	16 38	17 17	14 01	18 85	15 60
Összesen	10,045.095	9,648.889	7,696.078	10,742 455	8,620.419	19 51	18 77	14 40	19 78	15 86
<i>c) Duna-Tisza köze.</i>										
1. Bács-Bodrog . . .	4,932.824	5,054.908	2,918.680	4,785.160	4,381.571	21 16	21 06	11 83	19 23	16 88
2. Csongrád	1,437.218	1,134.750	622.467	1,512 431	1,358.965	18 79	15 94	8 31	18 57	16 27
3. Heves	1,110.425	763.885	604.606	1 178.979	918.316	21 13	15 82	11 43	20 30	14 38
4. Jász-N.-K.- Szolnok	2,420.158	1,925 444	1,387.966	2,898.568	2,308.056	18 48	13 05	10 21	20 05	15 82
5. Pest-Pilis- Solt-Kis-Kun	2,043.005	1,729.252	1,180.783	1,791.848	1,476.174	18 82	16 33	12 12	16 79	13 78
Összesen	11,943.630	10,008.239	6,714.502	12,166.986	10,473.082	19 83	17 08	11 06	19 02	15 77

Ország-rész, vármegye	Buzatermés összesen					Átlagos búzatermés hektáronként				
	1887- ben	1888- ban	1889- ben	1890- ben	1891- ben	1887- ben	1888- ban	1889- ben	1890- ben	1891- ben
	h e k t o l i t e r									
<i>d) Tisza jobb- partja.</i>										
1. Abauj-Torna	549.147	407.654	192.511	581.408	428.729	18 ⁵⁴	14 ²⁷	6 ⁷⁷	18 ⁰⁵	13 ⁷⁶
2. Bereg	190.517	263.521	149.800	170.678	222.701	14 ¹⁵	16 ²⁸	9 ⁴⁶	9 ²⁷	12 ³²
3. Borsod	682.271	588.223	372.347	843.621	625.357	17 ²⁰	16 ¹⁴	9 ⁰⁸	20 ⁴⁴	14 ⁵⁰
4. Gömör	355.356	267.283	276.457	336.087	315.971	19 ¹⁶	14 ¹¹	14 ⁰⁰	18 ²²	14 ³¹
5. Sáros	72.537	89.280	78.087	91.486	92.233	11 ⁸⁶	12 ¹³	11 ¹¹	13 ⁵⁵	12 ⁴⁶
6. Szepes	4.300	4.031	5.685	4.013	4.608	13 ⁴⁴	18 ²³	21 ²⁷	14 ⁷⁵	13 ⁹²
7. Ung	203.838	123.170	162.133	245.309	250.310	13 ³¹	8 ⁰⁹	11 ³⁶	14 ³⁰	15 ²¹
8. Zemplén	752.298	581.290	381.232	751.969	612.808	16 ⁵¹	13 ⁷²	8 ⁰¹	15 ⁸⁰	12 ⁰⁶
Összesen	2,8 0.294	2,327.452	1,618.202	3,014.571	2,552.717	16 ⁰⁸	14 ¹⁵	9 ⁴⁹	16 ⁰⁸	13 ⁴⁶
<i>e) Tisza bal- partja.</i>										
1. Békés	2,430.281	1,774.020	806.809	1,889.696	1,677.238	23 ⁴⁰	19 ⁷⁰	8 ¹⁹	18 ⁸⁴	15 ⁷⁶
2. Bihar	1,885.851	1,537.896	1,136.836	1,759.879	1,788.831	18 ⁵⁷	15 ¹⁵	10 ²⁶	15 ⁰²	15 ³⁵
3. Hajdú	699.966	622.421	331.807	843.478	574.304	18 ²⁷	16 ⁴³	7 ⁰⁸	17 ⁰³	11 ⁷⁹
4. Marmaros	6.785	6.761	6.796	10.055	7.301	11 ²³	12 ⁰²	11 ⁹⁹	13 ⁰²	13 ¹⁶
5. Szabolcs	631.334	434.003	272.426	658.788	471.452	18 ⁷¹	15 ³⁷	7 ⁵¹	17 ²⁵	12 ³³
6. Szatmár	899.885	787.443	572.783	837.288	867.462	17 ⁰⁵	15 ⁷⁵	11 ¹¹	15 ⁸²	14 ⁰⁶
7. Ung	299.479	419.914	210.595	312.283	304.762	14 ⁶¹	18 ⁴³	8 ⁶⁷	12 ²⁵	12 ¹⁰
8. Ugocsa	57.547	61.260	99.329	141.480	96.408	8 ⁴⁰	10 ⁴⁸	13 ⁵⁰	11 ⁶⁵	10 ⁰¹
Összesen	6,911.128	5,643.718	3,437.381	6,452.947	5,787.761	19 ²⁰	16 ⁷⁷	9 ²⁵	16 ⁵³	14 ³⁸
<i>f) Tisza-Maros szöge.</i>										
1. Arad	1,662.545	1,680.334	1,297.394	1,423.815	1,841.878	21 ⁷³	19 ⁴¹	13 ⁵⁰	17 ²⁷	18 ⁵⁷
2. Csanád	867.374	1,007.582	492.227	934.496	1,101.918	18 ⁷¹	19 ¹⁷	8 ⁷⁶	17 ⁰³	18 ⁷²
3. Krassó-Szörény	606.722	662.414	458.833	601.663	947.985	15 ³⁰	14 ⁵⁰	9 ⁵²	12 ³⁴	17 ⁰⁰
4. Temes	2,880.503	3,247.552	1,964.761	2,944.163	3,165.428	18 ⁴³	19 ¹⁸	11 ³⁶	16 ³²	16 ⁷⁷
5. Torontál	5,960.185	5,025.134	3,576.191	6,139.317	4,726.402	21 ⁴²	17 ⁰²	11 ⁷²	19 ²⁵	14 ⁷²
Összesen	11,977.329	11,623.016	7,789.406	12,013.454	11,783.611	20 ⁰⁷	18 ³¹	11 ⁴⁸	18 ⁰¹	16 ³⁷
<i>g) Erdély.</i>										
1. Alsó-Fehér	164.855	439.095	192.797	348.254	287.039	8 ⁸²	18 ⁸¹	8 ⁵²	14 ¹³	11 ⁰⁵
2. Beszterce-Naszód	101.241	146.272	32.892	136.948	86.223	9 ⁰⁰	13 ⁰⁰	3 ⁴⁸	12 ⁰³	8 ⁶⁴
3. Brassó	125.090	123.360	98.283	118.389	141.765	19 ⁵²	20 ³⁵	15 ⁵⁵	21 ³⁸	21 ⁷⁰
4. Csík	26.893	40.088	33.304	23.312	31.651	11 ⁰⁹	13 ⁰⁵	12 ⁰⁵	11 ⁰⁸	13 ¹⁹
5. Fogaras	28.965	46.135	32.574	48.374	58.521	13 ²¹	14 ⁴¹	14 ⁷²	14 ⁶⁷	15 ⁵¹
6. Háromszék	115.833	217.229	124.434	165.885	213.129	12 ²⁸	20 ¹⁹	12 ⁰⁸	16 ³¹	20 ⁰⁸
7. Hunyad	142.454	228.287	201.396	233.422	340.046	9 ³⁸	12 ³⁷	10 ⁵⁷	12 ⁷⁰	14 ⁸²
8. Kis-Küküllő	134.990	252.129	117.774	203.290	176.428	10 ⁴⁴	17 ⁶¹	7 ⁰⁸	13 ⁰¹	10 ⁸³
9. Kolozs	264.509	307.733	193.888	336.985	357.581	14 ⁰²	16 ¹¹	9 ²⁸	16 ⁵⁴	15 ⁴³
10. Maros-Torda	192.331	217.641	103.523	225.663	247.378	11 ⁴¹	12 ⁶⁰	6 ²⁵	11 ⁰²	12 ⁶⁸
11. N.-Küküllő	371.939	399.679	231.712	325.925	337.816	16 ⁰⁰	16 ⁷⁸	9 ⁶³	13 ⁰³	13 ⁰⁸
12. Szék	229.763	327.186	220.363	337.117	282.933	12 ³⁶	17 ⁴¹	11 ⁸³	18 ⁰⁶	14 ¹³
13. Szolnok-Doboka	229.942	177.704	108.570	212.393	122.358	15 ⁴⁷	11 ⁰³	7 ⁴⁸	13 ³⁰	8 ³³
14. Torda-Aranyos	102.501	236.965	85.003	213.195	132.337	9 ³⁶	19 ²⁰	6 ⁷²	16 ⁷⁹	8 ¹³
15. Udvarhely	151.875	229.101	109.857	180.805	130.328	13 ⁸⁸	18 ⁰⁹	8 ⁵⁷	13 ⁵⁰	9 ³⁷
Összesen	2,391.184	3,388.604	1,891.420	3,209.987	2,945.596	12 ⁵³	16 ¹⁸	9 ⁰⁶	14 ⁵⁶	12 ⁸¹
Főösszeg	49,550.971	45,848.311	31,689.148	50,565.997	45,242.417	18 ⁸⁸	17 ⁵³	11 ⁴⁷	17 ⁵¹	15 ³⁸

Habár általában őszi búzából csak középszerű termésünk volt, egyes vármegyékben az aratás kitünően ütött ki, például Sopron megyében — bár itt évről-évre nagy termést látunk — a buza soha oly jól nem fizetett, mint ebben az esztendőben. Csakhogy ezt az évet méltán nevezhetjük a végletek esztendejének; egyes megyékben a búzatermés nagyon rosszszul sikerült, például a Soprontól nem messze fekvő Komáromban az ideai búzatermés gyengébb volt még az 1889. évinél is. De nemcsak vidékenként volt a termés nagyon különböző, egy és ugyanazon

községben egészen egyenlő körülmények közt egyik embernek jó termése volt, a másiknak egészen rossz, a miből természetszerűleg következik, hogy az idei év, daczára a tűrhető termésnek és magas áraknak, nem hat oly egészségesen mezőgazdaságunk felvirágoztatására, mintha ugyanez a termés egyenletesebben oszlott volna meg.

Hogy az egyes országrészekben az utóbbi 5 év átlagában a buzatermés hogy alakult, azt a következő kis kimutatás tünteti fel:

Az 1887—91. évek átlagában:

Országrész	learatott terület hektárookban	termés hektoliter	átlagos termés hektáronként
1. Duna balpartja . . .	193.414	3,047.538	15'76
2. Duna jobbpartja . . .	529.500	9,350.587	17'66
3. Duna-Tisza köze . . .	615.724	10,261.288	16'67
4. Tisza jobbpartja . . .	174.705	2,464.647	14'11
5. Tisza balpartja . . .	371.742	5,646.587	15'19
6. Tisza-Maros szöge . .	659.882	11,043.363	16'74
7. Erdély	211.829	2,765.358	13'05
Összesen . . .	2,756.796	44,579.368	16'18

Legnagyobb átlagtermést hektáronként a dunajobbparti megyék mutatnak, de nagy különbséget nem igen látunk, csak a Tisza jobb partja és Erdély maradnak el erősen. Különböen mezőgazdasági tekintetben az országnak fentebbi tagozata nem egészen megfelelő, nem lévén lehetséges így az elkülönítést megtenni az Alföld és Felföld között.

Ha idei termésünk — a rozsot kivéve — mennyiségre kielégítő volt is, minőség tekintetében sok kívánni valót hagy, súlyosabb gabona csak itt-ott fordult elő, ellenben gyakori volt az egészen könnyű silány minőségű. Kifejezésre jut ez az országos átlag-súlyban is:

Egy hektoliter átlagos súlya kilogrammokban:

	1887-ben	1888-ban	1889-ben	1890-ben	1891-ben
Őszi buza	79'7	79'1	76'7	78'8	77'5
Tavaszi buza	74'7	76'2	73'6	74'8	75'9
Kétszeres	74'0	73'4	72'2	74'9	73'0
Őszi rozs	72'1	71'4	71'3	72'3	70'6
Tavaszi rozs	69'2	69'7	68'6	70'7	70'0
Őszi árpa	64'4	64'4	62'9	64'5	62'7
Tavaszi árpa	64'8	64'3	63'3	64'6	62'8
Zab	44'3	43'8	43'4	44'4	43'7
Őszi repce	68'6	69'9	67'8	68'5	66'0
Tavaszi repce	66'6	68'0	65'8	67'3	66'2

Mínthogy terményeink a kereskedelmi forgalomba súly szerint kerülnek, 1891. évi termésünk főbb eredményét szintén bemutatjuk súly szerint, közölve párhuzamosan a megelőző négy év adatait is:

Termett métermázsákban:

	1887-ben	1888-ban	1889-ben	1890-ben	1891-ben
Buza . .	40,882.834	37,831.203	25,235.886	41,119.389	36,448.199
Rozs . .	13,020.914	10,610.426	9,237.837	12,783.495	9,632.167
Kétszeres . .	2,358.192	2,036.393	1,454.866	1,886.247	1,591.018
Árpa . .	12,712.116	10,219.938	7,695.855	12,069.020	12,305.449
Zab . .	9,592.269	8,719.835	6,671.616	8,219.533	10,352.945
Repce . .	311.195	531.414	293.761	823.900	380.594

Buzatermésünk megközelíti az 1888. évit, a rozstermés csak a gyenge 1889. évit haladja meg, sőt ha az elemi csapások folytán történt károkat figyelembe vesszük, még annak is alatta marad, árpatermésünk csak az 1887. évi fényes árpatermésnél volt gyengébb, zabtermésünk pedig oly gazdag volt, hogy eddigelé csak egyetlen egy évben, 1882-ben volt hozzá hasonló.

Mindent összevéve az 1891. év türlhető középtermetést adott; egyesek, sőt egész vidékek máskor is csalódnak reményeikben s bár ez évben sokkal többen csalódtak, mint rendesen, de azért az ideí termés eredményét az egész országra nézve kedvezőtlennek még sem lehet mondani; nem lehet főleg azért, mert a magyar gazda az idén oly áron értékesítheti termését, a milyenről már régóta álmodni sem mert. Nagy előny ránk nézve, hogy Oroszország silány aratása következtében a német piacokon ismét elfoglalhatjuk azt a tekintélyes állást, melyet a hatvanas években birtunk s a honnan a ránk nézve oly rossz emlékezetű hetvenes évek alatt kezdünk kiszorulni. Csak az a kérdés mennyi fölöslegünk marad a kivitelre? E fontos kérdésre, sajnos, legfőlebb csak önkényes hozzávetéssel felelhetünk, mert a belfogyasztás megállapítására eddigelé megbízható adataink nincsenek. Igaz, hogy a belfogyasztás nem meghatározott, változás alá nem eshető mennyiség. Ha jobb a termés, az emberi és állati táplálkozás is jobb, a belfogyasztás tehát nagyobb leend; ép úgy tekintetbe jön a gabnapótló termények dúsabb vagy silányabb termése. Mindazáltal, kívánatos volna, ha a belsükséglet mérvének megállapítására minél behatóbb kutatások történének. Még kellene mindenekelőtt állapítani a vetőmag-szükségletet; az általános becslés itt is nagyon bizonytalan. Nem tudjuk, hogy az egyes termények területének hány százalékát vetik be sorvetőgéppel, hány százalékát szóróvető-géppel s hány százalékát kézzel; pedig a vetőmag mennyiségére ez roppant befolyással van. De még az egyes vetésmódokon belől is vidékenként nagy eltérések mutatkoznak; vannak vidékek, hol a kis paraszt birtokos öszi búzából egy magyar holdba (1200 □-öllel számítva) nem vet többet 100 liternél, de vannak viszont, hol 140–150 litert is bele szór; sőt még a sorvetésnél is 80 és 104 liter közt ingadozik magyar holdanként a vetőmag-szükséglet, a szerint a mint gazda, számbavéve földje minőségét, ritkább vagy sürűbb vetést óhajtt. Hasonlóképen nem ismerjük szabatosan az emberi táplálkozásra és állatok takarmányozására szükséges gabonamennyiséget sem. Az annyi gonddal és szakértelemmel készült 1885. évi malom-ipar statisztika minden jelessége mellett a megörölt gabonamennyiséget nem tüntette fel híven; oly áthidalhatatlan eltérés mutatkozik az így nyert adatok és az aratási statisztika adatai közt, hogy nyilvánvalóvá teszi a malomipar-statisztikának a valóságon alul maradását. Az egészen új nyomokon haladó, nagy-szabású élelmezési statisztika adatait sem fogadhatjuk el ma már minden aggály nélkül, bár ez, a mi az emberi táplálkozást illeti, a gabona-fogyasztásnak teljes képét adja; mert azok az adatok, melyek népünk élelmezésének kiszámításánál az alapot szolgáltaták, még a hetvenes évek végén készült kataszteri jelentésekből merítették. Tudjuk azonban, hogy a hetvenes évek, melyekben egyik rossz termés a másikat követte, a nehéz megpróbáltatások éveí valának Magyarország-ra s a mily mértékben hanyatlott a közgazdaság minden ága, ép oly mértékben szállott alá a nép jóléte s azzal fogyasztási képessége is; de már a nyolczvanas évek állandóan jobb termésekkel s

gazdasági föllendüléssel köszöntettek be, alig szenved tehát kétséget, hogy azok a táplálkozási viszonyok, melyeket a kataszteri jelentések leírtak, az utóbbi évtized alatt alaposan megváltoztak s ma már gabonából is sokkal nagyobb a belfogyasztás, mint akkor volt; de hogy számokban pontosan kifejezve mennyi, azt nem tudjuk, mert csak gabona-kivitelünk adatait tekinthetjük megbízhatóknak, a termés-adatokhoz már többszörös kétely fér, a vetőmag mennyisége pedig egészen ismeretlen. Vajha az illetékes körök az agrar-statisztikának valamennyi ágát alapos tanulmányozás alá vennék s munkát, áldozatot nem kimélve, mint összefüggő egészet igyekeznének keresztülvinni.

Dr. Vargha Gyula.

A Svájcban működő életbiztosító intézetek és az állami felügyelet.

A modern közgazdasági és társadalmi élet fejlődésében az életbiztosításnak ép oly fontos szerep jut, mint a takarékpénztári intézménynek. Mindkettő tőkegyűjtés és a jövőről való gondoskodás; de bár az életbiztosításnál az utóbbi, a társadalmi momentum van túlsúlyban: a megtakarítás, a tőkegyűjtés, az életbiztosító intézetek útján ép oly nagy, mint a takarékpénztárak által. Csak a Svájcban engedélyezett 30 biztosító társaságnál a biztosított tőke, levonva az adott viszonybiztosításokat, 1889. végén 12,275,126,368 frankra, vagyis több mint 3 milliárd forintra rügött. Igaz, hogy ez még nem összegyűjtött, tényleg meglevő, hanem csak alakulóban levő tőke, mely csak évtizedek múlva takaríttatik meg teljesen; de képződése szabályszerűleg történik s ha a társaságok, melyek e lassankint felhalmozódó tőkék kezelését magukra vállalták, megfelelnek feladatuknak, biztosítva is van.

Az államnak fontos feladata öröködni a felett, hogy ez alakuló tőkét a társaságok könnyelmű kezelése ne veszélyeztesse s azok a szilárd bázisul szolgáló tudományos alapelvek, melyek hosszú tapasztalatok útján leszűrve lehetségessé teszik a távol jövő esélyeinek kiszámítását, pontosan megtartassanak. Ma már alig szenved kétséget, hogy törvényes rendszabályok egyszerű felállításával ez az ellenőrzés sikeresen nem gyakorolható s csakis a biztosító intézetek fölött közvetlenül gyakorolt állami felügyelet útján oldható meg. Hogy az állami felügyeletnek még mindig vannak ellenzői, az természetes; a magántársaságok hajlandók cselekvési szabadságuknak veszélyes korlátozását, indokolatlan gyámkodást s részrehajló beavatkozást látni abban; pedig a helyesen alkalmazott állami felügyelet nemcsak a nagyközönség érdekeit szolgálja, hanem a szolid intézeteket is védi a szédelgő intézetek versenyétől s rendkívüli szolgálatot tesz nekik, midőn a biztosítás ügyét nem engedi elfajulni.

Az állami felügyeletet gyakorló svájci szövetségi biztosítási hivatal, első (1888-ban kiadott) jelentésében, alapos érvekkel czáfolja meg az állami felügyelet ellenzőinek okoskodását. »Azok az írók — úgy mond — a kikre az állami felügyelet ellenzői hivatkoznak, ebben az ügyben még sem mondhatták ki az utolsó szót, ha egyrészről azt állítják, hogy az állami felügyeletnek abszolút semmi haszna s az állam ezzel éppen nem tudja megakadályozni, hogy egyes biztosító vállalatoknál a legegészségteleenebb állapotok ne fejlődjenek ki, — azután pedig ugyanazon szempillantásban azt hirdetik, hogy a nagy-

közönség képes bármely magánvállalat vállalkozóit kényszeríteni, hogy korrektül és szolidan gazdálkodjanak s vezessék a vállalatot: és ha a közönség e tekintetben a kellő gonddal jár el, úgy a közgazdaságnak ezen a mezéjén is elkerüli a hátrányokat, melyeket egy nem szolid igazgatás és vezetés okozhat. — Ha az állam, a melynek egy biztosító társaság állapotának megítéléséhez szükséges szakérők rendelkezésére állnak, nem képes egy biztosító vállalat szoliditására fölött ítéletet formálni, hogy védhesse meg magát a szakismeretekkel nem bíró közönséges ember a csalódástól?!.. Még sem lehet azonban mondani, hogy a panaszok az állami felügyelet ellen teljesen légből kapottak, a mennyiben azou a tapasztalaton nyugszanak, hogy az állami felügyelet sokfelé oly minimális tevékenységre szorítkozik, hogy valódi hasznót alig hajthat, nem beszélve a kivételes esetekről, hol a felügyelő hatóságnál nem a tevékenységben és a szükséges eszközökben van a hiba, hanem a kötelességérzetben. Abusus non tollit usum. Ha az, hogy a felügyeleti törvény, sajnos, elég gyakran nem hajtatik végre, általában ezen törvény hasznai ellen szólna, akkor azt is lehetne mondani, hogy a katona háborúban szükségtelen, sőt czélszerűtlen, mert megtörtént, hogy egész zászlóaljakra lett volna szükség, melyek csak papíron voltak meg és így nemcsak hogy nem használtak, hanem inkább ártottak, mert az államot oktalan bizalomba ringatták.

Hogy továbbá az állami felügyelet lehetetlenségét kimutassák, annak oly feladatot tulajdonítanak, melyet az állam soha sem volna képes betölteni. Ha az ember — mondják — gonosz szándék föltételezéséből akar kiindulni, úgy az egész üzletvezetést, minden egyes biztosítási szerződést, minden pénzelhelyezést, stb. meg kellene vizsgálni, szóval a felügyelő hatóságnak a társaság hivatalnokai minden munkáján keresztül kellene mennie s ez esetben jobban tenné, ha az üzletet maga venné át. Azt hiszszük, hogy egy oly biztosító társaság, a melynél — ha részvényesek alapították — a részvényesek, ha kölcsönösségi alapon áll az első biztosítottak, semmi bizalmat nem érdemelnek, abban az országban, a hol támad, mihamar leálcáztatnék és már egy mérsékelt kauczió elégséges ily szédelgést megakadályozni.

Mihelyt azonban csak oly társulatokkal van dolgunk, melynek virágzása iránt az alapítók is (részvényesek, vagy kölcsönösen biztosítottak) anyagilag jelentékenyen érdekelve vannak, úgy a pénzelhelyezés fölötti felügyelet s a kockázat helyes megvalósítása első sorban a társaság alapítóinak gondja. Hol ily érdeket nem lehet föltételezni, ott az engedélyt sem lehet megadni. Ez az érdek leendő mérvadó a társaság hivatalnokainak megválasztásánál s a legtöbb ország kereskedelmi törvénye a részvénytársaságok és szövetkezetekről szóló rendelkezések által a társaság tagjainak, valamint hitelezőinek még némely külön eszközt is ad érdekeik megóvására. Az állam továbbá fölteheti, hogy a biztosító társaságok mindkét fő formájánál a belépésre felszólított biztosítottak, a személyeket, a kikkel az ügyletet végzik, a prospektusokat, valamint a díjkötvények kikötéseit maguk is megnézik, mielőtt évekre lekötnek magukat.

A társulati tagok és a biztosítottak tehát mégis csak maguk kénytelenek örködni érdekeik fölött, miért ringatja el hát őket s miért teszi gondtalanná az állami felügyelet? Kérdezik a felügyelet ellenesei.

Nem teszszük-e épen az ellenkezőt — úgymond a svájcz szövetségi biztosítási hivatal — mint a mit szemünkre vetnek, midőn az érdekelteket felhívjuk, hogy nyissák ki szemüket?

Kétségkívül elaltatnók, gondtalanságba ringatnók s az esetleg felmerülő szédelgésnek hozzáférhetővé tennők a közönséget, ha arra szoritkoznánk, hogy az egyik társaságnak megadnók az engedélyt, a másiktól megtagadnók, a nélkül, hogy elhatározásunk horderejéről és értelméről nyilatkoznánk s különösen akkor, ha egyes társaságok előnyére, melyek a szükségletet kielégíteni látszanak, a közönséget minden további alkalomtól a biztosításra, névszerint a külföldi társaságoknál való biztosítástól elzárnók — és kétségtelenül ily monopol-rendszerre kellene áttérnünk, ha a felügyelő hatóságnak a biztosítottak minden esetleges veszteségeért felelősséget kellene vállalnia.

A svájcz felügyelő hatóság azonban nem így jár el. Egyes társaságoktól, kétségkívül, megtagadja az engedélyt, melyeknek üzletvitele, vagy üzleti elve a biztosítottakra nézve előtte veszélyesnek látszik; de már ezen eljárásnál sem burkolózik a csalhatatlanság nimbuszába, hanem nyilvánosan kifejti az alapelveket, melyek vezetik, bár annak a veszélynek teszi ki magát, hogy az által tekintélyes szakemberek ellenmondását kelti föl.

Ép oly kevéssé mond abszolút ítéletet azon társaságok fölött, melyeknek az engedélyt megadja, nem mondja, hogy azok mindnyájan és egyenlően föltétlen biztosítékot nyújtanak, csak azt jelenti ki, hogy ezen társaságok üzletvitele, a mennyire arról a kiszabott idő alatt tudomást szerezhetett, a kívánalmaknak többé-kevésbé megfelelt s azon fűradozik, hogy a társaságok üzleteredményének bemutatása által a közönséget abba a helyzetbe juttassa, hogy az maga alkothasson véleményt a társaságok kisebb-nagyobb szoliditásáról.

Mig tehát az állami felügyeleti hatóság elutasítja magától, hogy a biztosítást keresőknek teljes garanciát nyújtson az engedélyezett társaságok jövőjére nézve, ad nekik a lehetetlenért pótlásul, a mit józanul adhat, összehasonlító közleményt a társulatok állapotáról, a mi által, felhasználva saját megfigyeléseiket és világismeretüket, képesek lesznek lehetőleg biztos ítéletet alkotni. A felügyelő hatóság tehát csak a közönség ítéletét támogatja.«

Ily helyesen fogja föl feladatát a hivatal, mely Svájcban a biztosító intézetek fölött az állami felügyeletet gyakorolja s pártatlan eljárása s kiváló szakismerete még azon körök föltétlen elismerését is megszerezte számára, melyek az állami felügyeletet gyanús szemmel nézik. Működésében, a mint az eddigiekből is látható, a fűsúlyt a nyilvánosságra fekteti s azok a jelentések, melyeket a Svájcban működő biztosító vállalatokról a szövetségi törvény értelmében évenként közzétesz, a biztosítási szakirodalom legértékesebb termékei közé tartoznak s a gazdag statisztikai anyagon kívül oly fejtegetéseket is tartalmaznak, melyek nagy mértékben alkalmasak a biztosításügy terén uralkodó zavaros fogalmak tisztázására s a helyesebb, józanabb felfogás diadalra juttatására. Az első jelentés az 1886. évről tétetett közzé, legutóbb pedig az 1889. év adatai publikáltak¹⁾. A becses munkát tulajdonképen az »Irodalmi Szemlében« kellett volna ismertetnünk, de ránk nézve különösen tanulságos

¹⁾ Bericht des eidg. Versicherungsamts über die Privaten Versicherungs-Unternehmungen in der Schweiz im Jahre 1889. Veröffentlicht auf Beschluss des schweiz. Bundesrathes vom 1. Mai 1891. Bern, 1891.

voltánál fogva czélszerűbbnek látszott kiszakítva belőle az életbiztosításról szóló részt, ezt kissé bővebb kivonatban mutatni be. Sajnos, hogy szűk terünk miatt csak egyes fontosabb momentumok kiemelésére kellett szorítkoznunk s az igen becses és érdekes statisztikai táblázatok közül is csak alig néhányat mutathatunk be s azt is erősen összevonva.

Az állami felügyeletet gyakorló hivatal adatgyűjtése előtt még azt sem tudták, hogy mily kiterjedésű Svájcban az életbiztosítás, mert némely svájci biztosító intézet működése külföldre is kiterjedt, a svájci szövetség területén pedig számos külföldi társaság folytatta az életbiztosítást. Rendesen abból a föltevésből indultak ki, hogy a svájci társaságok külföldi és a külföldi társaságok svájci üzlete körülbelül kompenzálják egymást; kitűnt azonban, hogy ez a föltevés egészen hamis, mert a külföldi társaságok svájci üzlete sokkal nagyobb összeget képvisel. A biztosítási állomány fejlődését Svájcban 1886. óta a következő számok mutatják:

	Tőkebiztosítás	Járadékbiztosítás
1886-ban	365,596.182 frank	1,072.400 frank
1887-ben	380,654.533 »	1,138.631 »
1888-ban	402,752.897 »	1,221.575 »
1889-ben	423,761.377 »	1,333.646 »

Ez annál nagyszerűbb eredmény, mert 1857-ig Svájcban — eltekintve két rövid életű alapítástól — életbiztosító társaság nem is létezett s azok száma is csak csekély volt, kik a külföldi társaságoknál biztosították magukat. E fényes eredmény elérésében nagy részük van a nagy biztosító társaságoknak s az idézett szakjelentés erősen megőrője azokat, kik az életbiztosítás tudományos elvei alapján berendezett nagy életbiztosító társaságokat kizsákmányoló intézeteknek rágal-mazzák s primitív életbiztosítási tervezetek alapján nagy megtakarítást ígérnek. Ezek — ugymond — azt hiszik, hogy az általok alapított társaság díjait azzal az összeggel, melyet a jól berendezett nagy társaságok éppen ezen berendezésük és a külső viszonyok kedvező alakulásánál fogva a részvényesek és biztosítottak közt mint fölösleget kioszthatnak, ők alacsonyabbra vehetik. Az ily alapítók legtöbbjének szemében a társaságok által a biztosítottak érdekében gyűjtött tartalékok és fedezeti tőkék nem egyebek, mint a társaságok jogosulatlan gazdagítása s elkerülhető fényűzés; azt hiszik, hogy életbiztosító társaság fennállhat, ha évi kiadásait az évi bevételekből fedezni tudja; ha pedig még tartalékalapot is gyűjtenek, mely legjobb esetben a bevételek két-három évi összegével fölért, azt hiszik, hogy az elővigyázatnak elementek legszélső határáig, sőt tagjaiknak rövid időn díjleszállítást is helyezhetnek kilátásba. Ha ezeket a segély-pénztárakat tisztviselő-egyletek alakítják, a felsőbb hatóságok nemcsak megengedik a hozzájárulást, hanem — persze a dolog közelebbi megbirálása nélkül — azt kötelezővé is teszik s ha a pénztár anyagi eszközei nem látszanak elégségesnek, mind tágabb köröket kényszerítenek a belépésre, a mikor is eleinte ismét bevételi többlet származik.

Ha most ezeknek a tisztán empirikus úton létesített életbiztosítást folytató segélypénztáraknak teljesítményét a tulajdonképeni életbiztosító társaságok teljesítményével összehasonlítjuk, konstatálnunk kell, hogy némelyek ezen pénztárak közül fennállásuknak már

második évtizedében, akkori tagjaiknak nagy csalódására a kötelezettségeik teljesítésére szükséges segédeszközök hiányában összeroskadnak, a többiek pedig idővel a tagok hozzájárulását vagy annyira fölemelik, vagy járandóságát annyira leszállítják, hogy sokan keservesen megbánják, hogy miért nem fordultak mindjárt valamelyik valódi életbiztosító társasághoz.

Ezek a megjegyzések első sorban arra az egész primitív formájára szólnak az életbiztosításnak, a melyben mindig újabb egyletek üzik az egyszerű halálesetre szóló biztosítást. Egy bizonyos tőkének biztosítása a családfő halála esetére a hátrahagyottak számára, a svájci biztosító társaságoknál kötött szerződéseknek legalább $\frac{3}{5}$ részét képezi, kétségtelen tehát, hogy a legáltalánosabb szükségletnek felel meg. Valóban azok legnagyobb részének, kik saját munkájukból származó szerény jövedelemre vannak utalva, első sorban arra kell gondolni, hogy övéit azon következmények ellen, melyek ezen jövedelmi forrásnak az elhalálozás folytán beállt elapadásával járnak, biztosítsa.

A haláleseti biztosítás valamely családnak a családfő korábbi elhalálozása esetén is biztosítja azt az összeget, melyet az, ugyanoly áldozattal az alatt az idő alatt megtakarított volna, mely az e téren tett tapasztalatok szerint átlagos életkorául tekinthető. De mily karrikaturáját csinálják ennek a biztosításnak az ugynevezett »Frank-egyletek«. Az életbiztosítás a technikai alapelvek segélyével képes elég pontosan kiszámítani az évi díjat, egy bizonyos biztosított összeg után és azt a mit előirányzatába talán túlságosan vett fel, nyeremény alakjában adja vissza a biztosítottaknak. A *Frank-egyletek* biztosításainál mindezek a pozitív biztosítékok elesnek. A biztosított csak azt tudja, hogy ha valamelyik tag elhalálozik, egy frankot kell befizetnie, hogy azonban ez az eset húszszor vagy harminczszor következik-e be egy esztendőben, az egylet a biztosítottnak ép oly kevésbé tudja megmondani, mint azt, hogy saját halála esetén az övéi, 2000, 1000, vagy 500 frankot, — vagy éppen semmit sem kapnak. Ha ellenben kivétési eljárás szerint számító egyletek a biztosítást egy bizonyos összegre, például 1000 frankra teszik s halálozás esetén a túlélő tagok által egyenlő részben fizettetik be: akkor a tagokra eső biztosítási költségek annyira változók, vagy helyesebben mondva növekedők, hogy utoljára is biztosan bekövetkezik az egylet fizetéseképtelensége. Fölmerül a kérdés, hogy lehetséges, hogy különben értelmes emberek mindegyre követnek el ily hibás számítást. A dolog következőleg áll. A biztosítás, minden különböző formájában azon a tapasztalati tényen nyugszik, hogy bizonyos események, melyek ellen magunkat biztosítani akarjuk, bizonyos szabályszerűséggel ismétlődnek s annál gyakoribbak, minél nagyobb az ugyanazon kockázatnak kitett objektumok száma. Például 10.000 épületből álló komplexumban egy évben körülbelül annyi tüzeset fordul elő, mint az addigi években, feltéve, hogy az épületek, vagy azok egy részének kockázata nem változott erősen; sem nem rosszabbodott tűzveszélyes üzemek szaporodásával, se nem javult szalma- vagy zsindelytető, rosszul épült kaminok, stb. eltávolítása által. Ép úgy valamely ország népességének összes halálozása egyik évről a másikra ugyanaz marad, minthogy az összes népességben a különböző veszélyes kockázatok, névszerint az egy éven aluli gyermekek és az öregek körülbelül hasonló számmal fordulnak elő. Egy zárt és a mellett számos egyénből álló

osztályban, például valamely ország elemi tanítói közt a különböző életkorok meglehetősen egyformán vannak képviselve, következésképp a halálozás is meglehetősen egyenlő. Ez az eset azonban nem áll egy újonnan képződő foglalkozási osztálynál, sem pedig oly egyletnél, mely tetszés szerint újoncsozza tagjait. Mindkét esetben az összeség túlnyomólag fiatalabb emberekből van összetéve, 50 évesnél idősebb egyének csak kivételesen fogadtatnak be. Hogy mily következménye van ennek az illető egylet átlagos halálozására, kitűnik a következő számokból.

A húsz angol társaság halálozási táblázata szerint az egyes korévekben 1000 férfi közt a halálozások száma következő:

Életkor	Halálozás
20 év	6
30 »	8
40 »	10
50 »	16
60 »	30
70 »	62
80 »	145
90 »	279
95 »	637

Ezekből a számokból kitűnik, hogy egy egylet, mely 50 éves, vagy annál idősebb tagok belépését nem engedi meg, eleinte évenként átlagosan csak 10–15⁰/₀₀, vagyis 1–1¹/₂⁰/₀ halálozást mutat fel és így — eltekintve a kezelési költségektől — díj gyanánt a biztosított összegnek csak 1–1¹/₂⁰/₀-kát kell követelnie; de ép oly világos ezekből a számokból, hogy az egylet átlagos halálozása jelentékenyen magasabb lenne, ha megfelelő számú idősebb tagok is fogadtatnának be és még magasabb, egészen elremitő volna, ha csak 50 évesnél idősebb egyének alkotnák az egyletet.

Ha most egy biztosító egylet, melynek valamennyi tagja még 50 éven aluli, diadalmasan hirdeti, hogy a biztosított összegnek csupán 1–1¹/₂⁰/₀-át szedi kockázati díjúl, míg a biztosító társaságok kétszer annyit kívánnak, ez nem bölcsőbb beszéd, mintha egy jégkárbiztosító társaság május 1-én azzal dicsekednék, hogy az év egyharmada eltelt és még nem volt kárfizetése.

Ha egy biztosító egylet kizárja is az 50 évesnél idősebb tagok belépését, de azért tagjai hovatovább a magasabb korosztályokba lépnek s az átlagos halálozás évről-évre kedvezőtlenebbé válik, 2, 2¹/₂ sőt 3⁰/₀-ra emelkedik még akkor is, ha folyvást tart is a fiatalabb tagok belépése, ez a belépés azonban végkép megszűnik, mielőtt a költségek a biztosított összeg 2¹/₂ százalékát elérik, vagy meghaladják; mert a belépésre felszólítottak azt felelik: biztosítástok már is drágább, mint a nagy biztosító társaságoknál, a költségek emelkedése folyvást tart, mi inkább a nagy társaságokhoz fordulunk. Ennélfogva fiatalabb tagok nem lépnek többé be, az évi halálozás és évi költség pedig annyira emelkedik, hogy az eddigi közül is egyik a másik után lesz kénytelen kilépni, a többiek pedig — épen az idősebbek — a rengeteg költségek miatt liquidációhoz kénytelenek fordulni. Kevésbé emelkednek a költségek egy hanyatló halálozási pénztárnál, ha halálesetre nem meghatározott összeg van biztosítva. Ekkor a hozzájárulók száma és az összes hozzájárulás haláleset alkalmával folyvást kisebb lesz,

mig utoljára az emberek nem tartják érdemesnek, hogy ily biztosító társasághoz tartozzanak. A halálózási pénztár mindkét formájánál azok, a kik legtovább fizettek, járulékaikért semmit sem kapnak.

A segélypénztárak az aggkor napjaira csak egy formáját nyújtják az életbiztosításnak, az aggsági járadékot. A biztosítási technika hiányában természetesen itt sem lehetséges a bevételek és kiadások, a díjak és járadék közt a helyes egyensúlyt felállítani; a biztosítottaknak tehát betéteikért, majd keveset, majd sokat adnak, a minék az a szükségyszerű következménye, hogy a későbbi nemzedékek megfordítva vagy sokat, vagy keveset kapnak. Ha a kellő biztosítás-technikai alap nélkül üzött aggsági és özvegybiztosítás gyakran keserű csalódásra vezet, a helytelen számítás veszélye még nagyobb, ha a kétféle biztosítás egymással kombináltatik, önkéntes vagy kötelező aggsági, özvegy- és árva-pénztárak alakjában, a mint főleg a tanítói kárnál, kivételesen pedig a lelkészek és vasuti hivatalnokoknál szervezve látjuk. Ezek a kombinált biztosító intézetek nem biztosítás-technikai alapelvek szerint vannak berendezve, hanem más hasonló intézet után, melyeket hibásan mintául tekintettek, vannak másolva. Ezért majd ennél, majd annál csakhamar bekövetkezik a pillanat, midőn a tagok járulékát emelni, vagy a nyugdíjakat leszállítani és ismét leszállítani kell.

A mint fentebb említettük, a Svájcban engedélyezett 30 életbiztosító társaságnál a biztosított összeg 1889. végén 12.275,126.368 frankra rúgott, ha pedig levonjuk a viszonbiztosított összegeket 11.984,820.183 frankra. A biztosítási állomány mozgalmát az 1889-ben — levonva az adott viszonbiztosításokat — a túloldalon levő kimutatás tünteti fel. Megjegyzendő, hogy a társaságoknak nem kizárólag svájci, hanem az általánosabb érdeknél fogva összes biztosítását mutatjuk ki, valamint azt is helyén van itt megemlítenünk, hogy a »Foncière« már 1889-ben lemondott a Svájcban nyert engedélyről, a következő évben pedig a »Providence« és a »New-York« is követte a példát.

E számok az életbiztosítás erős térfoglalásáról tanúskodnak, különösen roppant arányban emelkedett a biztosítás az amerikai intézeteknél. A fentebbi táblázat csak az évi eredményt mutatja, az eredeti kimutatás azonban feltünteteti az eredmény alakulását is; térszükéből mi ezt csak a biztosító társaságok egyes csoportjaira mutatjuk ki:

	Szaporodás		Fogyás	
	kötvény	összeg frank	kötvény	összeg frank
Svájci intézetek . . .	4.888	22,337.560	2.749	13,234.698
Német » . . .	32.293	204,510.284	16.869	77,027.404
Franczia » . . .	24.599	273,051.878	17.980	236,184.761
Angol » . . .	3.063	27,695.392	1.193	13,614.071
Amerikai » . . .	74.753	1.395,785.792	31.844	555,346.844
Összesen . . .	139.596	1.923,380.906	70.635	895,407.778

Az összes szaporodásnak, vagyis az újonnan szerzett biztosításoknak több mint 70%-a a három amerikai intézetre esik. A svájci felügyelő hivatal azonban a túlzott nyereség ígéretekkel és magas jutalékokkal erőszakolt szerzési rendszert épen nem ajánlja követendő példaul a svájci biztosító társaságoknak.

Ezek a szerzési eszközök — úgymond — magukra az életbiztosító társaságokra nézve is különböző rossz következményekre

Biztosító intézetek	Álladék az év végével		Emelkedés (+) csökkenés (—)		Emelkedés vagy csökkenés az álladék százalékában	
	köt- vények	összeg frank	kötvé- nyek	összeg frank	a kötvé- nyeknél	az ösz- szegnél
<i>I. Svájci biztosító intézetek.</i>						
1. Svájci járadékbi- tosító intézet	14.047	73,950.529	+ 249	+ 2,548.745	1 ^a	3 ^a
2. La Suisse	3 927	20,497.703	+ 209	+ 1,139.165	5 ^a	5 ^a
3. Baseli életbizt. társaság	20.479	102,328.933	+ 775	+ 4,474.541	3 ^a	4 ^a
4. La Genevoise	4.412	29,866.535	— 3	— 531.063	0 ^a	1 ^a
5. Berni kantoni aggsági és halálzási pénztár	2.270	2,808.117	+ 151	+ 214.944	7 ^a	8 ^a
6. A szövetségi hivatal- nokok bizt. egylete	3.780	9,893.335	+ 131	+ 475.500	3 ^a	5 ^a
7. Svájci halálzási és aggsági pénztár	6.944	6,805.031	+ 627	+ 781.030	9 ^a	13 ^a
Összesen	55.859	246,150.183	+ 2.139	+ 9,102.862	4 ^a	3 ^a
<i>II. Német biztosító intézetek.</i>						
1. Gothai életbizt. bank	73.581	709,567.125	+ 1.463	+ 21,472.250	2 ^a	3 ^a
2. Lipcsei » társaság	49.229	394,206.313	+ 1.833	+ 23,062.500	3 ^a	6 ^a
3. Ált. ellátási intézet	59.920	302,617.062	+ 3.653	+ 71,736.498	6 ^a	6 ^a
4. Teutonia	55.873	134,850.730	+ 776	+ 7,833.426	1 ^a	6 ^a
5. Concordia	29.446	221,365.148	+ 938	+ 6,860.769	3 ^a	3 ^a
6. Stuttgarti életbiztosító és takarékbank	59.702	385,540.262	+ 2.721	+ 23,427.924	4 ^a	6 ^a
7. Germania (Stettinben)	156.053	481,070.013	+ 4.038	+ 26,089.613	2 ^a	5 ^a
Összesen	483.804	2,629,216.653	+ 15.424	+ 127,482.880	3 ^a	5 ^a
<i>III. Francia biztosító intézetek.</i>						
1. Ált. biztosító társaság	52.023	762,626.226	+ 637	+ 4,171.589	1 ^a	0 ^a
2. L'Union	22.664	241,652.482	+ 136	+ 799.262	0 ^a	0 ^a
3. La Nationale	40.346	568,950.566	+ 875	+ 3,638.754	2 ^a	0 ^a
4. La Caisse paternelle	11.339	85,727.864	+ 409	+ 19.859	3 ^a	0 ^a
5. Le Phénix	40.077	476,479.410	+ 911	+ 4,027.545	2 ^a	0 ^a
6. L'Urbaine	21.756	233,208.628	+ 1.392	+ 15,482.744	6 ^a	7 ^a
7. Le Soleil	9.006	85,791.309	+ 144	+ 691.081	1 ^a	0 ^a
8. L'Aigle	8.023	61,317.577	+ 307	+ 1,598.934	4 ^a	2 ^a
9. La Confiance	6.573	59,777.894	+ 197	+ 141.831	3 ^a	0 ^a
10. La Foncière	9.185	68,022.037	+ 869	+ 4,681.411	10 ^a	7 ^a
11. La Providence	7.080	64,203.296	+ 692	+ 3,352.350	10 ^a	5 ^a
Összesen	228.072	2,709,757.349	+ 6.619	+ 36,967.117	3 ^a	1 ^a
<i>IV. Angol biztosító intézetek.</i>						
1. The Union Society	11.063	126,606.562	+ 1.598	+ 12,413.171	16 ^a	10 ^a
2. The Northern	13.867	168,155.775	+ 272	+ 1,668.150	2 ^a	1 ^a
Összesen	24.930	294,762.337	+ 1.870	+ 14,081.321	8 ^a	5 ^a
<i>V. Amerikai biztosító intézetek.</i>						
1. The New-York	143.782	2,553,847.569	+ 19.872	+ 394,275.536	16 ^a	18 ^a
2. The Equitable	169.837	3,270,187.011	+ 22.100	+ 423,993.784	15 ^a	14 ^a
3. The Germania	38.578	280,899.081	+ 937	+ 22,169.628	2 ^a	8 ^a
Összesen	352.197	6,104,933.661	+ 42.909	+ 840,438.948	13 ^a	16 ^a
Mindössze	1 144.862	11,984,820.183	+ 68.961	+ 1,027,973.128		

vezetnek, kétes egészségű vagy aljas indokból történt szerzésekre, túlhajtott magas biztosításokra, melyek az illetők anyagi helyzetével nem állnak arányban.

A biztosítási állomány évi fogyása, vagy a bekövetkezett

halálesetek, vagy a biztosítási szerződés lejárt, vagy visszavásárlás, vagy törlés vagy végre átváltoztatás vagy leszállítás folytán történik. A következő kimutatásban az összes fogyáson kívül a törlés folytán megszűnt kötvények számát és összegét mutatjuk be, mert ez épen egyik kóros jelensége az életbiztosításnak, bemutatjuk továbbá, hogy az említett okok folytán történt fogyás hány százalékát képezi az átlagos biztosítási állománynak:

A biztosító intézetek	Összes fogyás levonva a be nem váltott kötvényeket		Ebből törlés által		Összes fogyás		Halá- lozás	Viszta- vásárlás	Törlés			
	köt- vény	összeg frank	köt- vény	összeg frank	az átlagos állomány százalékában							
					köt- vény	összeg	köt- vény	összeg	köt- vény	összeg	köt- vény	összeg
<i>I. Svájci bizt. intézetek.</i>												
1. Svájci járadék- bizt.	537	2,797 461	188	1,043.125	39	39	21	19	03	03	14	14
2. La Suisse	239	1,489 518	77	524 055	63	76	23	26	11	12	22	27
3. Baseli életbizt. társ.	925	5,592.136	358	1,956.954	54	61	17	16	15	18	21	21
4. Genevoise	231	1,928 500	50	414.500	53	65	13	14	26	26	12	14
5. Berni kantoni ...	56	79 056	21	32.300	26	29	13	11	02	03	10	12
6. Szövets. hiv. bizt. egylete	86	211.494	4	11.500	23	22	18	17	02	01	01	01
7. Svájci halálo- zásias aggs. pénzt.	397	322.559	266	178.100	60	50	11	10	02	02	40	28
<i>II. Német bizt intézetek.</i>												
1. Gothai életbizt. bank	2.077	18,578.000	189	1,182 375	29	26	20	18	05	05	03	02
2. Lipcsei életbizt. társ.	1.154	9,009 875	—	—	23	25	16	13	10	10	—	—
3. Alt. ellátási int. *)	1 315	6,501 167	—	—	23	22	10	10	13	11	—	—
4. Teutonia *) ..	1.337	5,597 820	639	2,492 179	47	46	20	14	10	10	16	20
5. Concordia *) ..	1 017	7,475 910	172	1,030.219	36	35	22	21	08	07	06	05
6. Stuttgarter életbizt.	1.302	8,232 611	246	1,424.608	24	23	14	12	04	04	05	06
7. Germania *) ...	4.756	16,221.887	1.259	4,630.407	42	38	17	13	09	11	11	11
<i>III. Francia bizt. intézetek.</i>												
1. Ált. bizt. társaság	2.316	45,138 700	368	6,408.858	46	61	15	15	17	14	07	09
2. L'Union	1 330	18,291.337	350	3,870.844	61	78	15	16	24	19	10	17
3. La Nationale ...	2 397	42,529.782	678	11,078.355	62	76	14	17	26	21	17	20
4. La Caisse pater- nelle	1.062	9,921.958	399	2,645.410	95	122	18	18	34	24	38	33
5. Le Phénix	2.973	44,609.960	853	9,706.159	76	95	12	15	26	22	22	21
6. L'Urbaine	1.847	21,701 888	985	10,080.850	90	99	15	14	25	17	48	46
7. Le Soleil	859	9,185.086	295	3,777.006	103	113	13	13	23	22	35	46
8. L'Aigle	821	7,010.214	413	3,300.858	109	117	13	13	33	23	59	55
9. La Confiance ...	776	8,851 177	309	3,643 660	123	153	11	11	32	42	49	62
10. La Foncière ...	2 398	15 273.230	1.933	12,107 693	280	238	15	15	18	17	22	18
11. La Providence ...	719	9,219 779	437	4,653.752	118	152	10	09	33	28	66	77
<i>IV. Angol bizt. intézetek.</i>												
1. The Union Society	587	2,982.108	329	2,254.344	59	45	18	19	08	07	33	19
2. The Northern ..	571	8,175.200	191	3,134.425	42	49	18	22	09	07	14	19
<i>V. Amerikai bizt. intézetek.</i>												
1. The New-York	11.863	227,800.769	7.502	127,288 221	89	97	11	11	—	—	56	54
2. The Equitable ..	16,756	306,038.808	11,623	194,137.946	106	100	10	11	—	—	73	64
3. The Germania ...	1.700	19,162.961	735	7,333.925	60	76	17	17	12	12	28	29

**) A temetkezési biztosításokon kívül.*

*) A temetkezési biztosításokon kívül.

Az elhalálozás folytán történt fogyás százalékszámai természetesen növekednek a biztosítottak korának átlagos emelke-

désével s oly biztosító társaságoknál, melyek jelentékeny számú régi biztosítással bírnak, valamivel magasabb leend. A visszavásárlás, valamint a kötvények átváltoztatása és leszállítása folytán történt fogyás szükséges rossz, melyet azonban az oly biztosítások, melyek a biztosított vagyoni helyzetét túlhaladják, nagyban előmozdítják. Legfatalisabb vége azonban az életbiztosításnak a törlés, midőn a biztosított addigi befizetéseiért semmi kárpótlást sem kap. Mig a takarékpénztáraknál a betétekről való lemondás, a ritkaságok közé tartozik, életbiztosításnál a biztosítási állománynak évenként 1, 2, sőt 5, 6, 8 egész 10%-a szűnik meg abbanagyás által. Minthogy az életbiztosítás e tekintetben a vele gyakran párhuzamba állított takarékpénztártól eltérőleg szabályszerű befizetéseket kíván s a biztosított jogai ezen föltétel teljesítésétől függnének: a tagok törlése nem kerülhető ki teljesen, különösen nem a mozgó népesség kis biztosításainál. Hol azonban a törlések nagyobb számmal fordulnak elő s nagyobb biztosított összegeket érintenek, ott rothat valami és pedig nemcsak a gazdasági viszonyokban, hanem magában az életbiztosítási üzletben is. Fiaatalabb társaságok, melyek minden áron ügyleteket akarnak kötni s gyorsan minél nagyobb biztosítási állományt akarnak gyűjteni, az ügynököket magas jutalékkal csábítják sok és nagy biztosítási szerződés kötésére. A behálózottak aztán közgazdasági válság nélkül is tömegesen elesnek, kedvezőtlen viszonyok közt persze számosabban, bár a takarékosabbak még mindig találnak módot a visszavásárlás- vagy leszállításra. Ez a kigázolás azonban azokra nézve, kiknek kötvényeik még nincsenek három évesek, el van zárva s ezek közé tartozik a törlések legnagyobb része. De nem mind, mert különben némely társaság okosabban tenne, ha egészen lemondana az új szerzésekről, melyeknél még a szerzési költségek sem térülnek meg. Hogy azonban a biztosítottak tetemes tartalékkal bíró régibb biztosításokkal is felhagynak és hogy egy része a nyereséménynek ezekből a törlésekből származik, azt némely amerikai és francia intézetek nagy nyíltsággal bevallják.

A tőkebiztosításnál az egy kötvényre eső átlagos összeg a svájci biztosító intézeteknél 1.037 és 5.752, a németeknél 3.115 és 9.643, a francziáknál 8.646 és 15.154, az angoloknál 11.814 és 12.780, az amerikai intézeteknél pedig 9.108 és 19.256 frank között változik; ez azt mutatja, hogy az intézetek a közép és alsó osztályokat nem keresik fel eléggé, pedig ez által a magánbiztosítás állása lényegesen megerősítenék. Az ügynöki jutalékok oly sokszor hangoztatott reformja nélkül azonban azt a czélt nem lehet elérni. Ha az ügynökök munkája nem annyira a biztosított összeg nagysága és különösen az új biztosítások szerint becsülnétek, úgy a biztosítási állomány — kétségekivül nagyobb erőfeszítés mellett — mennyiségben és minőségben egyaránt nyerne, minthogy még Svájcban is a szavazó polgároknak alig tizedrésze van biztosítva.

A svájci felügyeleti hatóság ellenőrző működésében a legnagyobb súlyt arra fekteti, hogy a fennálló biztosításokra a szükséges fedezeti tőke meglegyen, a mi természetesen részint attól függ, hogy a tartalékok a rendelkezésre álló s szilárd tudományos alapon nyugvó halálozási táblák szerint helyesen legyenek számítva, részint pedig, hogy a tőkék után csak tényleg elérhető kamat számíttassék. Épen ez állami felügyelet szigorú ellenőrzésének köszönhető, hogy rövid idő múlva a Svájcban működő összes életbiztosító intézetek teljesen meg fognak

felelni a tartalékokra vonatkozó követelményeknek. Nem oly általánosan megnyugtatók a kezelési költségek s különösen az ügynöki díjak adatai. Ezeket a következő kimutatás tünteti fel.

A biztosító intézetek	Ügynöki jutalékok és ügynöki kiadások	A díj-bevétel száza-lékában	Igazgatási költségek és adók	A díj-bevétel száza-lékában
<i>Svájci intézetek:</i>				
1. Svájci járadékintézet Zürichben	181.306	6'11	165.223	5'57
2. La Suisse	58.116	5'87	98.522	9'94
3. Basseli életbizt. társ.	392.620	10'13	212.157	5'48
4. La Genevoise	80.193	6'63	79.303	6'56
5. Berni kantoni aggsági és halá-lozási pénztár	—	—	6.229	7'60
6. A szövetség-i hivatalnokok bizt. egylete	173	0'06	11.472	4'06
7. Svájci halálozási és aggsági pénztár	6.434	2'74	20.018	8'52
<i>Német intézetek:</i>				
1. Gothai életbizt. bank	803.666	3'16	788.072	3'10
2. Lipcei életbizt. társ.	598.637	4'02	631.624	4'26
3. Ált. ellátási intézet	597.306	6'08	305.029	3'10
4. Teutonia	296.158	6'63	399.903	8'96
5. Concordia	577.339	7'56	329.980	4'32
6. Stuttgarti életbiz. és takarékbank	545.950	3'96	370.321	2'69
7. Germania	1,077.332	5'19	1,5 0.122	7'56
<i>Francia intézetek:</i>				
1. Ált. bizt. társaság	2,415.557	4'27	1,105.042	1'95
2. L'Union	521.276	4'80	662.335	6'10
3. La Nationale	1,302.151	4'08	1,221.720	3'82
4. La Caisse paternelle	283.618	5'85	492.346	10'16
5. Le Phénix	1,436.542	5'82	854.893	3'46
6. L'urbaine	1,053.533	10'50	944.383	9'42
7. Le Soleil	315.675	9'83	327.519	10'20
8. L'Aigle	266.433	10'86	328.069	13'38
9. La Confiance	236.825	11'24	304.658	14'46
10. La Foncière	329.238	12'76	241.130	9'35
11. La Providence	375.821	13'50	371.008	13'33
<i>Angol intézetek:</i>				
1. The Union Society	355.076	9'39	443.074	11'74
2. The Northern	252.572	4'54	204.490	5'04
<i>Amerikai intézetek:</i>				
1. The New-York	19,876.383	15'68	9,949.166	7'85
2. The Equitable	20,811.232	15'73	8,975.016	6'78
3. The Germania	2,071.072	17'64	752.052	6'40

A díjtartalékokat leginkább fenyegetik a magas kezelési költségek és különösen a szerzési jutalékok; de nemcsak pénzügyi szempontból káros a biztosított összeghez és az évi díjbevételekhez képest aránytalanul magas szerzési jutalék. Világos, hogy a nyeresékedési szellemtől vezetett életbiztosítás rendszeren nem sokat törődik

az alsóbb osztályokhoz tartozó egyénnel, a magas biztosítások szerzése ellenben oly megszáditó hatással van rájuk, hogy még a veszélyes kockázatokat sem utasítják vissza, sőt egyenesen töreksznek a magas biztosításokra s a biztosítást keresőt szinte unszolják rá, hogy magasabb összegre biztosítsa magát, mint a milyent viszonyai megengednek. A szerzési jutalékokra sarkantyúzva, mind nagyobb számmal keresnek oly feleket, kik csak az első évben fizetik a díjat, a mely aztán nagyrészt a szerző ügynök zsebében marad.

A szövetségtanáctól elutasított társulatok közt volt egy, melynél az 1881—86-ig szerzett 36 millió franknyi biztosított tőkének a mondott időszak végével alig maradt meg fele; egy másik pedig, mely ugyezen idő alatt 23 millió frankot képviselő biztosítást szerzett, az időszak végével csak 6 millió frk. biztosítással bírt. Természetesen egy fiatal társaságnál a fogyásnak csak egy minimális része származhatott elhalálozás, vagy a biztosítás szabályszerű lefolyása folytán.

Az ipari válság sem indokolja ezt a körülményt; a válság inkább abban áll, hogy némely biztosító társaság oly nagy lábon rendezkedik be, melynek költségét csak nagy biztosítási állomány mellett lehet megbírni és hogy annak folytán azt a nagy állományt magas jutalékokkal akarják kikényszeríteni, a mellett azonban — a túltermelés következtében ebben az »iparág«-ban — csak a Danaidák hordaját töltögetik s segédeszközeiket kimerítik, a nélkül, hogy célát érnének.

A fentebbi számok megdöbbenőleg mutatják az üzleti költségek aránytalanságát. Az aránytalanság még inkább szembetűnik, ha az év végén érvényben volt díjkötvények számával hasonlítjuk össze; esett ugyanis az üzleti költségből átlagosan egy kötvényre:

a svájczai járadék intézetnél	22 ⁸² frank
a baseli életbirt. »	28 ⁹⁰ »
a gothai életbirt. banknál	21 ⁶³ »
a Germániánál (Stettinben)	16 ⁷² »
a általános biztosító társaságnál Párisban	49 ²⁵ »
a Providencenál	101 ⁹⁷ »
a londoni Unionnál	72 ¹⁵ »
a newyorki Germániánál	72 ⁹¹ »
az Equitable-nál	174 ⁵³ »
a New-Yorknál	191 ⁶⁸ »

Az üzleti költségek állandó emelkedése a kamatláb egyidejű csökkenése mellett, míg másrésről a gyógytudomány és közegészségügy haladását az életre és egészségre mindig újabb veszélyek ellen-súlyozzák — ezek nem valami öröndetes kilátások az életbiztosításra nézve. Ily körülmények közt örülni lehet, ha az életbiztosítás állandóan abban a helyzetben marad, hogy a szükséges tartalékokat képezheti s az esedékes biztosítási összegeket és járadékokat fizetheti.

KÖNYVSZEMLE.

A) FOLYÓIRATOK.

Akadémiai Értesítő. A magyar tud. Akadémia megbízásából szerkeszti Szily Kálmán főtítkár. 1891. augusztus.

Budapesti Szemle. Szerkeszti Gyulai Pál. 1891. szeptember: Az aranyvaluta behozatala Németországon. II. Pisztóry Mórtól; stb.

Erdészeti Lapok. Az országos erdészeti egyesület közlönye. Szerkeszti Bedő Albert. XXX. évf. VI—VII. füzet.

Földművelési Értesítő. Kiadja a földművelésügyi m. kir. miniszterium. II. évf. 22—35. szám.

Fővárosi statisztikai havi füzetek. Kiadja Budapest főváros statisztikai hivatala. XIX. évf. 1891. június hó: A budapesti pénzintézetek üzleteredményei az 1890. évről. Gabonaárak és gabonakereskedelem a budapesti tőzsdén 1890-ben. Budapest lakosságának létszáma az 1891—1901. években; stb.

Kereskedelmi Közlemények a budapesti kereskedelmi muzeum köréből. 1891. 30—32. szám.

Közegészségügyi Szemle. Szerkeszti Oláh Gyula. II. évf. 1891. május—augusztus hó.

Központi Értesítő. Kiadja a kereskedelemügyi m. kir. miniszterium. II. évf. 65—72. sz.

Szövetkezés. Közgazdasági folyóirat a szövetkezetek terjesztésére. Szerkeszti Bernát István. II. évf. 8. szám.

Annalen des deutschen Reichs für Gesetzgebung, Verwaltung und Statistik. Herausg. von G. Hirth und M. Seydel. 1891. Nr. 1—8.

Archiv für Eisenbahnwesen. Herausg. im Ministerium der öffentlichen Arbeiten. Jahrg. 1891. H. 3—4.

Das Handelsmuseum. Band VI. Nr. 32—34.: Der Wiener Postcongress. Deutsch-türkischer Handelsvertrag. Der Achtstundentag. Ausstellung für Publicität in Brüssel. Die österreichische Industrie und die World's Fair in Chicago. Landwirtschaftskammern in Deutschland. Die Stellung der mährisch-schlesischen Rohzuckerfabrikanten zum Cartell der Raffineure; etc.

Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. Herausgeg. von J. Conrad und L. Elster. III. F. II. B. 1. Die Ergebnisse der Konkursstatistik, von A. Wirminghaus. Die Wohnungs-enquête in der Stadt Basel vom 1. bis 19. Febr. 1889, von K. Bücher, besprochen von E. Hasse. Das Reichsgesetz betreffend die Gewerbegerichte, vom 29. Juli 1890. Die Arbeitergesetzgebung in Belgien, von Pr. Müllendorf; etc.

Zeitschrift des kön. Bayerischen Statistischen Bureaus. Red. von C. Rasp. XXIII. Jahrg. 1891. No. 2.: Die Versicherungs-Statistik im Königreich Bayern für das Jahr 1829., von C. Rasp. Statistische Nachweisungen über die Armenpflege im Königreich Bayern für das Jahr 1889., von Krieg. Die zwangsweise Veräußerung landwirtschaftlicher Anwesen in Bayern, von Rasp. Die Bewegung der Bevölkerung im Königreich Bayern während des Jahres 1890. etc.

Zeitschrift für die gesammte Staatswissenschaft. Herausg. von K. V. Fricker, A. E. F. Schäffle und G. v. Schönberg. XLVII. Jahrg. 4. H.: Zur rechtsphilosophischen Theorie des Ausnahmerechtes, von Schäffle. Die Anfänge des Deutschen Eisenbahnwesens, von G. Cohn. Das österreichische Finanzwesen gegen Ende des reinen Territorialstaates nach v. Mensi, von H.; etc.

Journal des économistes. 50-e année. Juillet 1891.: Une page de Biot en 1828, par Lamé-Fleury. Renouveau du privilège de la banque de France (suite), par A. Courtois. Un précurseur des physiocrates: Cantillon, par Rouxel. La vie du mineur. — Ce qu'il gagne, ce qu'il expose, par D. Bellet; etc. — Août 1891.: Les conséquences du retour au protectionnisme, par G. de Molinari. Les retraites ouvrières, par E. Rochetin. Le nouveau programme du parti socialiste en Allemagne, par A. Raffalovich. Le chemin de fer transsibérien, par Meyners d'Estrey. La circulation métallique et fiduciaire aux États-Unis, par G. François. Un résultat du protectionnisme aux États-Unis, par D. Bellet. Responsabilité et solidarité, par E. Martineau.

L'économiste français. Réd. P. Leroy-Beaulieu. 19-me année 2. vol. N. 31—35.: La situation financière de la France et le rapport général sur le budget de 1892. La législation russe concernant les mesures contre les conséquences d'une mauvaise récolte. Le pétrole du Caucase. La réforme de l'impôt sur les boissons. Plaidoyer en faveur du cinquième état. Ce qui subsiste de l'Exposition de 1889: les rapports de la section d'économie sociale; etc.

Revue des deux Mondes. Tome CVI. 2—4. livr.: Un tour en Angleterre. — Birmingham, une république bien gouvernée, par M. Leclerc; etc.

The Contemporary Review. August 1891.: Labour and life in London, by A. Black. The ethics of gambling, by D. Mackenzie. The American tramp, by J. Flynt; etc.

The Economist. Vol. XLIX. No. 2501—2504.: The monetary crisis in Portugal. The life assurance Returns for 1889—90. Indian railways in 1890. American pig-iron production. English Criticism upon American railway management. The new health law for London. The customs in 1890—1; etc.

B) KÖZGAZDASÁGI ÉS STATISZTIKAI SZAKMUNKÁK ÉS FORRÁSMŰVEK.

Baksay K.: Communismus és magántulajdon keresztény-társadalmi szempontból. Vác, 1891.

Fekete Gy.: Az iszákosság, annak befolyása a társadalom életrendjére és az ellene való védelem irányelvei. A magyar tud. akadémia által a Sztrokay díjjal jutalmazott pályamű. Budapest, 1891.

Közgazdasági és statisztikai Évkönyv. A magyar tud. Akadémia statisztikai és nemzetgazdasági bizottságának megbízásából s az országos magyar kir. statisztikai hivatal támogatásával szerkesztik dr. Jekelfalussy József és dr. Vargha Gyula. V. évf. 1891. Budapest, 1891.

Magyar Compass. Pénzügyi évkönyv. Alapította Mihók Sándor. Szerkesztik Armbruster I. és Nagy S. XIX. évf. 1891—92. Budapest, 1891.

Magyarország áruforgalma Ausztriával és más országokkal. Kiadja az országos magyar kir. statisztikai hivatal. II. és III. füzet. 1891. február és márczius hó.

Maurovich F.: A tavak országából. Gazdasági utirajzok Svédországból. Budapest, 1891.

Austria. Archiv für Gesetzgebung und Statistik auf den Gebieten der Gewerbe, des Handels- und der Schifffahrt. Red. vom statistischen Departement im k. k. Handelsministerium. XLIII. Jahrg. VII. H.

Gilman, Nicolas Paine: Die Teilung des Geschäftsgewinns zwischen Unternehmer und Angestellten. Ein praktischer Beitrag zur Arbeiter- und Lohnfrage. Umgearbeitet und auf den neuesten Stand ergänzt von L. Katscher. Leipzig, 1891.

Herzka Th.: Sozialdemokratie und Sozialliberalismus. Dresden, 1891.

Rausch K.: Das Problem der Armut. Vorlesungen über die sociale Frage. Berlin, 1891.

Wrangel C. G.: Ungarns Pferdezucht in Wort und Bild. Stuttgart, 1891.

Argyriadès P.: Essai sur le socialisme scientifique. Paris, 1891.

Carnegie A.: L'évangile de la richesse. Paris, 1891.

Cheyssou E.: Les caisses régionales de prévoyance. Observations présentées devant le Congrès des sociétés savantes, le 30. mai 1890. Paris, 1891.

de Laveleye E.: La monnaie et le bimétallisme international. Paris, 1891.

de Luçay: Mélanges de finances et d'économie politique et rurale. Paris, 1891.

Domerque J.: La comédie libre-échangiste. Paris, 1891.

Lallemand L.: Un péril social. L'introduction de la charité légale en France. Paris, 1891.

Le Play F.: Économie sociale. Paris, 1891.

Molinari G.: Le retour au protectionnisme. Paris, 1891.

Notice sur le nombre, les salaires et la durée du travail des ouvriers des mines en 1890, publiée par le Ministre des travaux publics. Paris, 1891.

Rostand E.: Une visite à quelques institutions de prévoyance en Italie. Paris, 1891.

Situation économique de la France. Exposé comparatif pour la période 1875—1889. Paris, 1891. (Annales du commerce extérieur, année 1891, fasc. 5.)

AZ

INSTITUT INTERNATIONAL DE STATISTIQUE

HARMADIK ÜLÉSSZAKA.

Mikor hajdan, — mondjuk csak másfél évtizeddel ezelőtt — valaki bármely statisztikai kérdés alapos megoldásához kívánt fogni, elő kellett vennie a nemzetközi statisztikai congressusok *compte-rendu*-it. E számadó jelentésekben, még inkább pedig a congressusok programjaiban s az ezt követő »*Travaux préparatoires*«-ban megtekinthette az illető kérdésnek nemcsak valamely congressuson tárgyalását, de rávezettetett ugyyszólván irodalmára is és — ha kellő ítélőképességgel bírt és országa viszonyait ismerte — legalább a hivatalos statisztikus bátran neki mehetett az anyaggyűjtésnek, mely a felvetett kérdés megoldására szolgált.

Miután az egykor hatalmas vaskanczellár dörgedelmes vetője a hivatalos nemzetköziséget megszüntette, a statistika buzgó hívei magánuton iparkodtak fölkarolni az elejtett eszmét s megalakult Londonban 1887-ben az »Institut international de Statistique« mint azt e »Szemle« egyik előbbi füzetében részletesebben megírtam volt.¹⁾ A megalakulás utáni első ülészakot csakhamar a második követte 1889-ben Párisban s erre következett az alapszabályszerű kétévi időköz után az idej harmadik ülészak Bécsben.

Mig Párisban az Institut-nak még határozottan magánjellege volt, melyen a ministeri és egyéb fogadtatások sem változtattak, csupán prestigé-t emelvén e kiváló férfiakból álló gyülekezetnek: a bécsi ülészaknak már némi hivatalos zamata volt. Nehogy pedig e megjegyzésből bárki is — részemről legalább — kárhoztató ítéletet véljen kiolvashatni,

¹⁾ Lásd »Nemzetgazdasági Szemle« ez idej augusztus havi füzetét.

sietek kijelenteni, hogy ebben az Institut jövőjére és hatására nézve inkább előnyt látok, mert meggyőződésem szerint ép statisztikai kérdések megoldását sohasem a műkedvelő, hanem csakis a végrehajtás nagy apparatusával rendelkező hivatalos, akár országos, akár városi statisztikus mozdíthatja elő hasznosan. De különben sem ártott e hivatalos árnyalat Bécsben; mert mindössze annyiból állott, hogy a meghívások az ülés-szakra nemcsak az Institut elnöksége által eszközöltettek; hanem a cs. és kir. külügyi ministerium útján a különböző országok kormányai is felhivattak, hogy a megindulandó tanácskozássokra képviselőket küldjenek. Ez intézkedésnek pedig az volt a foganatja, hogy a legtöbb ország statisztikai hivatalainak képviselői megjelentek Bécsben s az eddig oly tartózkodó németországi kisebb államok is, melyeknek képviselőit a Bismarck-rettegés addig nem engedett kimozdulni otthonukból, Bécsben igenis szerepeltek statisztikai hivatalaik igazgatói személyében.

A bécsi tárgyalások, külszinre legalább, csakugyan egy kis congressus képét nyújtották. Volt: »Assemblée générale« és voltak »Comité«-k, sőt még a programm némely tételein is megérzett a régi congressusok szervezetének halvány emléke. Voltak azontúl »rapport«-ok és »communication«-k, sőt egyes »propositio«-k is; de a kérdések oly előkészítését, mely behatoló vitatkozást s ez alapon pontos határozathozatalt tett volna lehetővé — a miben pedig a congressusok legfő érdeme rejlett — alig tapasztaltuk.

Régebben szokás volt, hogy minden ország a statistika állapotáról, haladásáról és kitűzött céljairól jelentést tegyen. Ilyennel csak nagyon kevéssel találkoztunk. Csak *Manos* (Görögország) mutatott be »Jegyzeteket a hivatalos statistikának szervezéséről Görögországban«; *Djuvara* ecsetelte egy rövid »Communication«-ban Románia statisztikai tevékenységét 1859-től fogva, és *Borkovsky* nyújtott be »Külön jelentést Oroszországról«. Némileg ide volnának sorolhatók: bár a statistika csak némely ágaira terjeszkedtek ki a jelentések, *Gould-é* »A munka statistikájának haladásáról Amerika Egyesült-Államaiban«; *Bateman-é* »Az Angolországban elért haladásról a brit császárság kereskedelmi statistikájának egyesítése szempontjából«; végül, hasonló jelentőségű, noha nem egy országra s nem is egy tárgyra vonatkozik, *Juraschek* (Bécs)

közlése a Londonban tartott »Seventh International Congress of Demography«-ról.

A mi ezután következik részben vagy legnagyobb részt egyes tagoknak vagy meghívottaknak oly bemutatott munkálatai, melyekkel épen vagy kiválóan foglalkoztak. Ezek a bécsi tanácskozás napirendjére csak bejelentés útján kerültek; de a felolvasáson kívül se tárgyalásra ki nem voltak tűzve, se határozathozatalt nem igényeltek.

Mindamellett sok becses anyag, még inkább pedig tanulmány került így a szakférfiak tudomására, kik azután, a mennyiben tevékenységek vagy érdekeltségek körébe vág, hasznát is vehetik. E munkálatok közé sorozhatjuk: *Lexis*, a híres göttingai tanár e című értekezését: »Vue d'ensemble des élementes demographiques«; *Mayr* a szolgálaton kívüli elzászi államtitkárnak hosszú hivatalos tapasztalaton alapuló előadását »A hivatalos közlemények kidolgozásában kövendő legjobb módszerről«; *Földes* egyetemi tanár hazánkfiának érdekes munkáját: »Emlékirat a bűnös visszaesőkről (récidivstes) Magyarorszáiban«, melynek kivonata a »Nemzet« című napilapban is megjelent; valamint ugyanennek tanulmányát »A hosszú élettartam«-ról (longévité), melynek előfutárjaival ugyancsak tőle, úgy tudom, a »Nemzetgazdasági Közlöny«-ben is találkoztunk. Kedvencz témájával foglalkozik szokott elmésségével és alaposságával a nagy statisztikusok ez idő szerint legnagyobb élője, *Engel*: »A családi budget statisztikai horderejéről«; idevágó érdekes dolgozat *Ogle*-é is »Észrevételek a londoni munkásosztály családi állapotáról, lakásáról és a lakbérékről, valamint a lak- és munkabér magassága közötti viszonyról«; *Körösi* »A házasságok termékenységről, valamint a gyermekek életfeltételeiről« értekezik, egyuttal bemutatja, »mily reformok létesítettek Budapesten a születési statisztikában«. Még a jó nevű pénzügyi író, *Neymarck* tárgyal egy kérdést »A közhitelről és pénzügyről«; *Foville* pedig igen érdekes tanulmányban mutatja be »A Franciaországban 1871—1884 és 1891-ben tartott pénzügyi értekezleteket« (enquêtes monétaires); végül pedig *Martins* ismerteti »A portugál kivándorlást az utolsó harmincz esztendőben«.

Mind e többé-kevésbbé érdekes és tanulságos értekezések és közlések azonban, bár szakférfiaktól eredtek az »Institut«

szempontjából csak műkedvelő előadásoknak tekinthetők, melyekkel az egy egész hétre terjedő ülésszak érdekesen kitöltött, de congressusi tárgyalásra, megállapodásokra és a jövőben követendő eljárás irányulására nem szolgáltak.

Az Institut, mint ilyen, részben örökségben vett át egyes kérdéseket a Párisban tartott ülésszokról, részben újakat vett fel bécsi programjába. Mindkét neme e kérdéseknek abban különbözik a felsoroltaktól, hogy külön bizottságban tárgyalattak, részben ilyenekhez utasítottak, meg hogy e bizottságok megállapodásai megvitatás, mondjuk inkább tudomásvétel végett a közgyűlés (assemblée générale) elé is terjesztettek.

Párisban az intézet több kérdést utasított bizottságokhoz, melyek részben még ott tárgyalattak, részben a bécsi ülésszakra maradtak. Ez utóbbiak azután jelentés (rapport) alakjában jelentek meg újra a közgyűlés előtt s velök immár kissé részletesebben kell foglalkoznunk.

A »Comité de l'enseignement primaire« előadójának, *Levasseur* párisi tanárnak igen alapos tanulmányára támaszkodva, óhajkép fejezi ki az intézet közgyűlésén, hogy valamennyi állam ötvenként közölje az elemi oktatás statisztikai eredményeit, még pedig 1. az elemi iskolák érdekében tett költségekről külön község, megye (tartomány stb.) és állam szerint részletezve; 2. az elemi iskolák, a pótló, a magasabb elemi (előképző), továbbképző, esti és vasárnapi iskolák, a gyermekkertek és azon iskolákról, melyek 6 éven alüli és azon felüli gyermekek részére léteznek; 3. a tanítók; 4. a tanulók számáról; 5. azon újonczok számáról, kik olvasni tudnak és ha lehetséges, azon házassulók számáról, kik házassági szerződéseket maguk aláírták. Ez utóbbi természetesen inkább csak Franciaországra vonatkozó követelés; különben előadó maga is beismeri, hogy az intézmények különfélesége egynemű áttekinthetéseket nehezíti. Az egyes országok eme különbségeit a következő csoportosítás volna hivatva kiegyenlíteni: 1. voltaképi elemi napi iskolák 6 és 12 év között levő gyermekek számára; 2. 6 éven alüli gyermekek számára fennálló iskolák; 3. tizenkét éven felüli gyermekek számára létező (kiegészítő, továbbképző, vasárnapi) iskolák és ezen kategoriakon belül nyilvános és magániskolák. A tanítókat illetőleg nemük is kimutatandó, mihez a vita folyamában még a fő- és melléktanítók megkülönböztetése is járult.

A *földbirtokról* (la propriété foncière) *Craigie* őrnagy már Párisban értekezett, de csak az angol földbirtokot tartva szem előtt. Ez alapon bizottság alakítottatott, mely a kérdést jobban általánosította, miután ugyanott még *Ch. de Grinet* a francia földbirtok elosztottságáról, *Troinitzky* pedig az orosz földbirtokviszonyokról értekezett. A bizottság jelentéstevői *Craigie* és *Foville* urak voltak. A közgyűlés által elfogadott óhajok, mert határozatokról ily magánjellegű tanácskozásoknál alig lehet szó, a földbirtokot a tulajdonos minősége szerint kívánják osztályoztatni, megkülönböztetvén az egyéni és közös (collectiv) földbirtokot. Az utóbbi megkülönböztetendő: 1. politikai közösségek, város, tartomány (járás?) község szerint; 2. társadalmi közösségek (vallási vagy hivatásszerű testületek, közoktatási vagy jótékonyossági intézetek); 3. gazdasági közösségek (résztvény-, ipari vagy egyéb társaságok) szerint. A föld értékesítése és becslési módozata szempontjából megkülönböztetendő a beépítetlen, tulajdonképi gazdasági (agricol) földbirtok a beépített földbirtoktól. Az e kérdések fölött támadt vitában a fősúly a beépített földbirtokra, valóban pedig a házakra és megbecslésekre, valamint az épülőfélben levő házakra esett és ez utóbbiak folytonos bejelentése s külön e célra állítandó közhivatalokban való nyilvántartása hangoztatott. A mint ez utóbbi legalább az országok nagy többségére nézve hiú óhaj fog maradni, úgy némi megbotránkozással kellett hallani, hogy egyesek oly kíváncalmakat is hangoztattak, hogy az agricol-birtokot mívelt, valamint erdő- és egyéb terület szerint kellene megkülönböztetni. Oly primitív követelések, melyek bármely csak valamennyire fejlett statistikával bíró országban már rég meg vannak oldva, mert az nem egyéb, mint az egyes művelési ágak területi kimutatása, mely a civilizált országok katasterében is benfoglaltatik. Szinte jól esett, hogy a vita folyamában egyik szónok, a brüsseli (tehát legelső még 1853-ban tartott) és a berlini statistikai congressusok erre vonatkozó határozataira utalt, mert úgy ezen, mint több egyéb kérdés tárgyalásaiból gyakran az érzett ki, mintha ma mindent újból kellene kezdeni; mintha a fölvetett kívánságok mind új úttörő eszmék volnának s mintha a multban ez irányban semmi se történt volna. Végül a jelentéstevők, kiemelvén feladatuk nagyságát, mely sok évi működést igényel, összhangban az Institut elnök-

ségével, azt ajánlják, hogy a hozzájárulni hajlandó tagok által megerősített bizottság megtartja mandatumát továbbra is, és következő három kérdést csatolja azokhoz, melyeknek összpontosító tanulmányozásával különben is megbízott, u. m. 1. a földek árának; 2. a beépített földbirtoknak statistikáját; 3. járulékképen az adókat, melyek a földbirtokot és építményeket terhelik.

Ugyancsak negatív eredményekre jutott a »Comité de prix«, melynek *Inglis Palgrave* és *John Martin* voltak jelentéstevői. De ha se kész munkát, se pozitív javaslatot nem is tudtak adni, hasznos munkát végeztek azzal, hogy összegyűjtötték és megismertették azon dolgozatokat és műveleteket, melyek a kérdést Európában és Észak-Amerikában tárgyalják. Az árak statistikájával foglalkozó nemzetközi bizottságnak voltaképen az volt a célja, hogy az újabb időben oly sok oldalról használt »Index Numbers«, vagyis jelző számmennyiségek elméletét megállapítsa. Helyesen megjegyzi, hogy nemzetközileg ez végtelen nehéz, mert még a jelző szerepre választandó árú is más-más fontossággal bír egyik és másik államban; más ugyanis a gyapjú- vagy kőszén-jelentősége Angliára, más a selyemé Olaszországra nézve stb. Ezért a bizottság mindössze fentartását és erősbitését ajánlhatá a közgyűlésnek. »Ezen javaslatot téve — mondják a rapporteurök — nincs ugyan reményünk, hogy munkáink közvetlen és határozott eredményekre vezessenek; de a bizottság legalább azt a szolgálatot fogja tenni az Institut-nak, hogy megismertette vele az »Index Numbers« nehéz kérdésében fogamatba vett minden kutatásokat; hogy szükség esetén e kutatások irányadását vállalja el és biztosítson egyetemes cselekvést (action collective), mikor erre idő és alkalom fog kínálkozni«.

Bodio, a fáradhatatlan olasz statisztikus, mint a büntügyi statisztikai bizottság (Comité de la statistique criminelle) előadója, beterjesztett munkálatában is elárulta a régi kongressusok kiváló munkását. Beható, de rövid exposé után határozati alakban formulázta a bizottság megállapodásait, melyeket a közgyűlés a következőkben változatlanul el is fogadott: 1. a bűnesetek egységes nomenclaturája iránt kifejezett óhajt ismétli; 2. a bűnesetek nemök szerint részletesen osztályozandók; 3. ajánlandó azon módszer, hogy minden egyes vádlott számára egyéni lapok használtassanak s a központi hiva-

tal által feldolgoztassanak; 4. a bűneset minősítése s a vádlott egyéni viszonyai azon ítélethozás pillanatában állapíttassanak meg, mely ellen föllebbezésnek többé helye nincs; 5. azon följelentett bűnesetek is vétessenek tekintetbe, melyek ítélethozásra nem vezettek; 6. tekintetbe vétessenek a vádlottak azon egyéni adatai, melyek már a párisi, 1889-diki ülésszak alatt mellőzhetetlenül szükségeseknek és pedig minimumnak jeleztettek; 7. a perrendtartás tekintetében a visszaesőkkel való bánásra, az előleges (präventiv) fogságra s a vizsgálat tartamára vonatkozó törvényes intézkedések világlatba helyeztessenek; 8. az egymásra következő évfolyamokban rá kell mutatni a törvényváltoztatások által okozott hatásokra és minden törvényszék illetékességét kell kimutatni.

Batemann jelentése szintugy, mint a bizottság czíme, mely »A kereskedelmi statistika« kérdésével foglalkozik, sokkal többet ígér, mint a mennyit nyújt. A »Report on the comparability of trade statistik of varions countries« voltaképen azt hitetné el az emberrel, hogy itt a különböző országok kereskedelmi statistikájának összehasonlíthatóságáról van szó. A valóságban azonban az egész munka sokkal inkább felelt meg alcímének, mely a francia fordításban így hangzik: »Rapport provisionel et special sur le progrès fait en Angleterre afin d'unifier la statistique commerciale de l'Empire britannique.« Bizony nem egyéb az, mint ecsetelése azon nehézségeknek, melyek az angol anyaország és különféle, hol autonom, hol teljesen függő gyarmatai között a folyó kereskedelem statistikai kimutatása körül fölmerültek és azon különféle enquêtes és bizottságok megállapodásainak, melyek e kérdéssel foglalkoztak. A többi európai viszonyokra e munkát alig van tekintettel. Egyik naiv megjegyzése az is, hogy a behozatali és kiviteli országok számbavételét illetőleg a »Colonial Office« illető bizottsága azon véleményben van, hogy nem szükséges fáradni az áru eredete és végleges fogyasztása országának kimutatásában; ők beérik a két ország közötti folyó kereskedelmi műveletek följegyzésével és azt, a mennyire lehetséges, a kereskedelmi forgalom által iparkodnak kifejezni. Hogy a kontinentális államok, köztük Ausztria és hazánk is, éppen az áruk eredetének és destinációjának lehető kimutatásán fáradoznak, az az angol szakférfiaknak mindegy s nekünk is az lehetne, csak ne jelentkeznének aztán

az ily bizottsági javaslatok nemzetközi statisztikai mezben, mely javaslatokra az »Institut international« hallgatag tudomásulvételével igazolatlan jogcímet ad. A mi az árúk javasolt beosztását illeti, az elég egyszerű s mindössze négy osztályt mutat: I. Élő állatok, élelmezési cikkek, italok, ide értve a narcotikusokat is. II. Az iparhoz szükséges anyagok: a) fonószövőbeliek, b) fémbeliek, c) mások. III. Gyártmányok a), b), c), mint feljebb. IV. Ércpénz. Ez igen egyszerű osztályozáshoz még megjegyzi a bizottság, hogy minden áron mellőztessék oly osztályozás, mely a különféle cikkek (Articles divers) vagy a felgyártmányok számára külön osztálytállitana fel. Ez utóbbiak, a szerint, a mint egy országra nézve a ráfordított munka tárgyát képezik, tehát például »fonalak« a gyártmányok sorába kerülnének; a mennyiben pedig egy országban más ipari feldolgozásra anyagul szolgálnak a II. alatti osztályba soroztatnának. Ez osztályozásnak van logikai alapja s ha az alosztályozás, mely egyébiránt minden ország tetszésére van hagyva, helyesen állapittatik meg, nem is okozna valami nagy zavart. De hogy a nemzetközi kereskedelmi statistika ez operatummal csak egy lépéssel is előbbre vitetett volna, azt bátor volnék tagadni még akkor is, ha áttanulmányozzuk a jelentéshez csatolt »proposals of the British Colonial Committee«, melyek különben is csak angol házi használatra készültek.

A »Comité des transport à l'intérieur«, vagyis az egyes országok belforgalmának nemzetközi, a mennyire lehet, grafikai kimutatására törekvő bizottság *Cheysson* ur előadása alapján már Párisban, 1889-ban formulázta négy pontban óhajait. E formulázáson túl, saját előadójának bevallása szerint, Bécsig se jutott, sőt az ügy a bécsi tárgyalások alatt se haladt előre. Annyi haszna azonban volt, hogy *Borkowsky*, ki már 1872-ben a Szt.-Pétervárott tartott nemzetközi statisztikai congressus alkalmával mutatott be grafikai dolgozatot a Volgán folyt kereskedelmi mozgalomról, tanulmányait újabban egész Oroszországra kiterjesztette és igen érdekes cartogrammot mutatott be a kereskedelmi árúk szállításáról a vasutakon és hajózható vizeken. Ez érdekes munkálat további tanulmányozásnak képezheti tárgyát és lehet, hogy ha egyes országokban utánoztatni fog, nemzetközi összehasonlíthatásokra is fog vezetni. Hogy egy ülésben történt egyszerű bemutatása után a munka mikénti hasznosíthatásáról még nem lehet végleges ítéletet

hozni, az magától értetik; de mindenesetre oly kezdemény, mely jóakaró megfigyelést igényelhet.

A svéd *Kiaer* is beterjesztette azon még Párisban alakult bizottság jelentését, mely a hajók ürmérete (jaugeage) megállapításának tanulmányozásával volt megbízva. Előadó tanulmányai alapján oda jutott, hogy meg lehet állapítani, miszerint a gőzhajóknál 100 angol tonna megfelel 114 német tonnának és 100 dunai tonna egyenlő 107 német tonnával. Ha már ez eltérő hajóméretek megnehezítik a nemzetközi összehasonlíthatást, előadó kénytelen konstatálni, hogy az eltérés, mely több államban a Moorsom-féle rendszer elfogadása által már-már szünőfélben volt, egyes államok folytonos és minden más államra való tekintet nélkül hozott külön rendeletei, a hajómérések s ez alapon hordképességek s annak, a mi ebből foly, megállapítása és statisztikai összehasonlítása mind nehezebbé válik. A bizottság tehát, előadója javaslata alapján oda konkludál, hogy az Institut »hívja fel az érdekelt kormányok figyelmét azon helytelenségekre, melyek a jelen állapotból származnak és javasolja nekik, hogy a hajók ürméretei és hordképessége megállapítására (jaugeage) létező szabályokat nemzetközi szakértő bizottság tanulmányozása alá bocsássa«.

Még legjobban és némileg congressusi tárgyalások számára előkészítve volt »a munkás és bér statisztikája«, melynek tanulmányozására már 1889-ben külön bizottság jelöltetett, előadójává német részről *Boehmert*, francia részről az előbb jelölt *St. Denis* helyett *Cheysson* szerepelvén. Kétféle határozati javaslatok is kerültek a tanácskozás elé, melyben először *Boehmert* fejtette ki nézeteit, tizenhét főelvet állítván fel, melyek alapján jó munkabér-statisztika készülhetne, a mihez az anyagot a munkások és munkaadók által kitöltendő számláló lapok szolgáltatnák. Előadó nem minden főelvét fogadta el a közgyűlés, ki is inkább a kérdés szocialisztikus, mint statisztikai oldalát világította meg, igen meleg kísérő beszédben, mely valamely szociáldemokrata gyülekezetben talán gyújtó hatást is tett volna, de a higgadtan gondolkozó és számító statisztikusok között nem igen hatott. Hibáztatván ugyanis a bérátlagok eddigi hiányos számítását, azt véli, hogy helyesebb munkabér-statisztika közlése által a munkások elégedetlenségét is enyhíteni lehetne.(?) Végmegállapodásul kimondatott, hogy nem elég az átlagbéreket tudakolni, hanem hogy a tényleg az egyes munká-

soknak fizetett munkabérek tüntetessenek ki. Ez minden esetre helyes kívánság, melyre egyébiránt a hol komolyan gyűjtötték az adatokat, tekintettel is voltak. De hogy ily tömördek részlettel még sem lehet a közönség elé lépni, azt ép a statisztikusoknak kell legjobban tudni s ezért átlagszámítások, habár kategóriák szerinti helyesebbek soha sem lesznek kikerülhetők. Elfogadtatott továbbá, hogy a napi és heti bérek helyett az egyes munkások évi keresménye, vagyis az éven át tényleg leszolgált napokért járó javadalmazás mutattassék ki, tekintetbe véve a rendes napszámon túl töltött órákat, valamint a bérfizetés különféle alakjait, mint napszám, órabér, szakmánybér, díj, nyereséményszét stb. Vajjon sokat halad-e ezen munka nemzetközi szempontból, ha, mint az Institut elfogadta, egyes ipartelepek monografiai leírása készül s mintegy tipikus próbafelvételek eszközöltenek, az ép oly kérdésesnek látszik, mint a közgyűlés által kifejezett azon óhajának teljesítése, hogy a kormányok külön statisztikai munkahivatalokat szervezzenek, esetleg a létező országos központi statisztikai közegek keretén belül. Sokkal gyakorlatibb a vita közben felmerült azon javaslat, hogy a tervbe vett jobb és kimerítőbb munkabér-statisztika javára használtassék fel a munkásbiztosítás alkalmából beszerzett statisztikai anyag.

Nem lévén jelen azon ülésekben, melyekben a »Comité sur la mortalité des grandes villes« előadója, *Kőrösi* tagtársunk referált a nagyvárosok halandóságáról, de külön nyomtatványnak sem juthatván birtokába, melyben az erre vonatkozó megállapodások foglaltatnának, a kérdéshez ép oly kevésbé szólhatok, mint *Bertillon* ur jelentéséhez »sur la nomenclature des professions dans le recensement«. A mennyiben azonban ezen már Párisban megpendített kérdés megvitatása közben a discussio merőben más tárgyra is átvitetett, hogy a munkások demografiai statistikája hivatásszerű iparstatistikával össze-zavartatott, mire legalább egy budapesti napilapban megjelent reklamszerű bécsi távirat következtetni enged, úgy fenn kell tartanom, hogy mindkét kérdésre annak idején, esetleg ezen szemle lapjain, újra visszatérjek.

Mind az eddig tárgyalt ügyekkel azonban csak a párisi ülészak örökhagyása lőn érintve. A tényleges bécsi program a f. é. szeptember 28-án tartott első ülésen látott napvilágot

és öt új kérdés tanulmányozására vállalkozandó új bizottságok kiküldetésében nyilvánult. Minthogy azonban itt csak röviden elfogadható javaslatokról vagy még ezután teendő előmunkálatokról van szó, meglehetősen rövid lehetek.

Az első pont *Inama-Sternegg* a bécsi cs. kir. statisztikai központi bizottság érdemes elnökének javaslata e cím alatt: »Echange des bulletins individuels des étrangers après chaque recensement général de la population«. Teljesen egyetértvén javaslattevővel azon óhajra nézve, hogy a különböző országokban a népszámlálás idején tartózkodó idegenek számláló lapjai megfelelő országaikkal közöltessenek -- a mire nézve egyébiránt az intézkedések már az 1890-iki népszámlálás alkalmából a cs. és kir. közös külügyi ministerium útján megtörténtek, miről *Inama*-nak is volt tudomása, sőt azt javaslatában említi is -- el lehet fogadni 7 pontba foglalt azon javaslatait is, melyek a kérdés részletesb precizirozását czélozzák. Erős hiánynak, bár talán diplomatikus öntudattal készakarva hagyott hézagoknak kell jeleznem, hogy a népszámlálásoknak már az 1872-iki szentpétervári kongresszus által ajánlott s az összes európai kormányok által sankcionált, bár fájdalom, nem végrehajtott azon megállapodást hangsúlyozta volna javaslattevő, hogy a népszámlálások legalább Európaszerte egy időben hajtassanak végre. E nélkül, bármily elmésen formulázza is az idegenek bulletinjeiben foglalt kérdéseket, a nyerendő anyagnak vajmi kevés hasznát fogjuk vehetni. Mert, hogy valamely állam 1891-ben adja meg azon alattvalóinak egyéni lapjait, kik esetleg 1888-ban tartózkodtak az illető országban; vagy az 1890-iki népszámlálás adatainak feldolgozásához érje be az ígérettel hogy más államban tartózkodó alattvalói majd 1892-ben fognak ott összeírtni, annak az összehasonlító statistika ugyan nem látja hasznát. Fontosabb és gyakorlatibb a javaslat második része, mely a »tengeren túli kirándulást« tárgyalja és ekként szól: »A különféle kormányok felkérendők, hogy a kivándorlásra nézve fontos bármely kikötő felülőrzésével megbízott hatóságokat utasítsák, adjanak az illető államoknak határozott időközökben egyéni lajstromokat kivándorlóikról, kimutatván a nemzet, kort, nemzetiséget és eredetők tartományát, valamint foglalkozásukat is, mindezt egy, valamennyi állam által elfogadandó közös minta alapján.«

Vajjon lesz-e ezen jogosult óhajnak a kívánt sikere is, a nemzetköziség eddig tapasztalt csekély tekintetbe vétele mellett, alig merném hinni.

Levasseur a program második pontjában »Les éléments de la production agricole (produit brut et produit net)« az eddig általam ismert kutatásaitól merőben idegen területre lép, a mennyiben a mezőgazdasági statistikát Franciaországban egészen mások mivelték s eddig ismert képviselője tudtommal *Tisserand* volt. Mindenesetre be fog kelleni várni a részletes javaslatokat, míg az egész kérdésről ítéletet mondhatunk.

Nagy gyakorlati értékkel látszik birni az angol *Ogle* javaslata, hogy bizottság alakíttassék, mely minden országból jelentést szerezzen be a legutolsó, 1890. és 1891-iki népszámlálásokról. Helyesen mondja, hogy az ily műveletekről megjelenő nagy munkákban az idegenre nézve is érdekes tények a számok tömkelegében elvesznek s a legnagyobb fáradsággal is alig kikereshetők az inkább helyi (országos) érdekekkel bíró adatokból. De a fölvetett kérdés megoldását nagyon megkönnyíti magának, a mennyiben semmiféle irányt ki nem jelöl, az általa legfontosabbnak tartott adatokat még csak nem is sejteti, hanem egyszerűen bizottságnak kiküldését javasolja, mely a legutóbbi censusról rövidre foglalt jelentésbe foglalja össze valamennyi európai állam ezen adatait, fordíttassa francziára s jelentesse meg az Institut kiadványai külön füzetében. Az intézet elnökségére hagyja pedig, hogy az határozza meg mennyi tér engedtessék meg minden számlálás (alkalmasint ország) számára s az alakot, melyben közöltesse a számok, hogy egyszerű összehasonlítást lehessen tenni. Sőt a munka érdekességét fokozná szerinte, ha az elnökség általános jelentést tenne s abban a különböző országokat a főpontok szerint már is összehasonlitaná. Valóban alig lehet statisztikai kérdést egyszerűbben felállítani, de gratulálni lehet majd a koros *Rawson-Rawson*-nak, ha honfitársa ez egyszerű óhajára beleugrik a kérdés megoldásába. Egy kérdésre nézve azonban mégis járul *Ogle* saját javaslata megoldásához, a mennyiben ez elég hosszú czím alatt: »Proposal for the etablissement and international use of a standand population with fixed sex and age distribution, in the calculation and comparaisson of marriage, birch and death rates« bemutatja Anglia, Ausztria (Magyarországról tudomása nem lévén), Svájc,

Németország, Hollandia, Franciaország, Olaszország lakosságát a 25 évig öt-éves, azontul 10 éves korosztályok szerint és kiszámítja, de már csak Nagybritanniára nézve az 1.000 élőre eső halálozási quotienst férfiaknál, nőknél külön.

Legújabb s talán legérdekesebb része lesz a Bécs után következő ülésszakoknak azon dolgozat, melyet az *Engel* által javasolt s a közgyűlés által elfogadott bizottság fog nyújtani, ha ugyan elkészül vele, vagyis ha megalakul az »anthropometriai egyesület«, az »International Institut de statistique« külön anthropometriai osztálya által. E tárgyat *Richard Uhlitsch* tudományos segédmunkás a kir. szász statistikai hivatalban pendíti meg külön az »Institut« tagjaival közölt füzetben, melyet *Engel* azzal terjesztett a közgyűlés elé, hogy, *Uhlitsch* az ő kívánságára szerkesztette az említett értekezést, melyet *Engel* ezennel az »Institut« mellett szervezendő anthropometriai osztály szervezését célzó javaslatának alapjául vesz, kérve kartársai támogatását e javaslatához. Ugyan e tárgyhoz szól hosszabb értekezésben *Ch. Roberts* e cím alatt: »On the uses and limits of Anthropometry or »Human Metries« és támogatja *F. Galton* értekezése »On international Anthropometry«. Előmunkálatok tehát, mint látszik, vannak, érdekeltség is elég mutatkozott, ám várjuk be mit hoz ez embermérésben a jövő.

Nem volna teljes az »Institut« bécsi ülésszakának viselt dolgairól való beszámolásom, ha a komolyabb foglalkozáson túl az üdítő és szórakoztató, első sorban pedig a gyülekezetet megtisztelő mozzanatairól is említést nem tennék.

Már szeptember 27-én ismerkedési estély volt a hôte! de France díszes termeiben. De az ismerkedés a statistikai intézetnek csak ifjabb tagjaira nézve volt az; a régiebbek inkább viszontlátási ünnepet ültek és bátran állithatni, hogy Budapest, vagyis az 1876-ben tartott utolsó nemzetközi congressus óta nem gyűltek együvé ily díszes számban a művelt világ kiváló statistikusai. Itt *Inama-Sternegg*, mint az osztrák központi statistikai bizottság elnöke, képviselte a házi urat és töltötte be mindenre kiterjedő figyelemmel és szeretetreméltósággal e tisztet, környezve fiatal gárdától, melyet nagyrészt ő nevelt újabban a már-már elárvult bécsi hivatalnak. Másnap az osztrák közoktatásügyi miniszter *Gautsch*

báró fogadta fényes hivatalos helyiségeiben, estélyen az Institut összes tagjait, nemes előzékenységgel társalogva nemcsak a legkiválóbb vendégekkel, de figyelmét kiterjesztve az összes jelenvoltagekra s nagy érdeklődést tanusítva a napirenden levő kérdések iránt, melyekről egyébiránt már az első ülés alkalmával, megnyitó beszédében igen szakértelmileg nyilatkozott. Ugyanő, mint házigazda mutatta be vendégeit a szintén megjelent *Kálnoky* grófnak, az osztrák-magyar monarchia külügyi miniszterének, ki azon percztől a társalgás központja lett, cercle-t tartván a társaság oszlasáig.

Utána való nap Bécs város mutatta ki vendégszeretetét a külföld majd minden országából összegyűlt vendégei iránt. A párját ritkító pazarfényű városháza volt ezúttal a gyűl hely és *Prix* polgármester fogadta szerény polgári egyszerűséggel a jelentkezőket. A mint a társaság együtt volt, a polgármester, a cultusminister és az Institut közkedveltségű elnöke *Rawson-Rawson* vezetése mellett megindultunk a nagyszerű épület egész közép emeletét elfoglaló, tündériesen szép és fényes díszterembe, hol a Deutschmeister bécsi házi ezred kitűnően működő zenekara fogadott. Bemutattatván az érdeklődő idegeneknek a nyílt erkély-csarnokról Bécs látképének legszebb s talán a continens összes fővárosaiban páratlan részlete, szemben a Burgszinházzal, jobbról a görög stýlben épült parlamenttel, s a nemes renaissance gyönyörű idomaiban pompázó két új muzeummal, köztük Mária-Terézia saját kora stýlusában díszelgő emlékszobrával, balról az egyetem remek épületével, melyben az Institut üléseit tartotta, míg a láthatárt, az ép oly kecses, mint remek votivtemplom zárja be; — oly látványban részesültünk, mely az érzett gyönyörön kívül irigységgel tölthet be a legszebb város lakosát is, mert hasonlóval egyik sem dicsekedhetik. Be sem telve még a látványnyal, már is terített asztalokhoz vezetett a rendezőség s oly opulens Sacher-féle dejeuner-dinatoire tálatatott a vendégek elé, mely még a legfásultabb hivatalos statistikuszámító lelkét is derültté hangolta.

De dynastiánk sem maradt el a Bécs tanácskozási helyül választott idegenek kitüntetésében. Szeptember 30-án estve fényes fogadás volt az udvarnál, melyen a Prágában távol volt Felséget Károly Lajos főherczeg helyettesítette, ki *Gautsch* miniszter által mutattatván be magának a vendégeket,

majd mindenkivel saját nyelvén beszélt s a németül, francziául, angolul s olaszul folyt társalgásból ki sem fogyott, Magyarország képviselőjét pedig hazai nyelvünkön szólította meg s ezen folytatta vele a beszédet.

Még az osztrák nemzetgazdák is barátságos ebédre hívtak volt meg bennünket, mely fesztelen, de annál barátságosabb modorban folyván le, végre alkalmat szolgáltatott, hogy a soká benrekedt toastok hosszú sora is meginduljon s a mit sokáig szívökbe szorítottak mindnyájan, azt egyes kiválóbb szónokok meleg érzéssel tolmácsolják a bécsieknek.

Az utolsó ülés berekesztése után, melyen az Institut pénztárnoka számolt be az eléggé előnyös anyagi helyzetről s a jövő gyűlhelyül Chicago város választatott, még a Kahlenbergre volt egy kirándulás tervezve, de abban már részt nem vehettem s így csendesen bucsúzva kellett megválnom az »Institut international de statistique« ez idei ülészakától, derék tagjaitól és a vendégszerető Béctől.

DR. KELETI KÁROLY.

A FÖLDBIRTOKOS OSZTÁLY HITELSZÜKSÉGLETE S ANNAK KIELÉGÍTÉSE.

(Felolvastatott a m. tud. Akadémia II. osztályának 1891. évi október hó 12-én tartott ülésében.)

— Első közlemény. —

Nem nagy ideje mult, hogy a földbirtok eladósodása s az annak meggátlására irányuló törekvések nagyon élénk megvitátás tárgyát képezték hazánkban. Sokkal élénkebb emlékezetben állanak e viták, hogysem azok eredetét és lefolyását ismertetnünk kellene. Nem keletkeztek ugyan tucatszámra a röpiratok, mint ez hasonló esetben a külföldön (és politikai kérdéseknél nálunk is) történni szokott: hanem azért reformjavaslatban nem volt hiány s úgy látszott, mintha mindenki meg lett volna győződve arról, hogy itt tenni kell. A mozgalom azonban egyszerre csak lelohadt s a nélkül, hogy történt volna valami,¹⁾ lecsillapultak a hullámok, a felizgatott kedélyekbe visszatért a nyugalom s mintha minden rendben volna: állam és társadalom napirendre tértek a kérdés felett.

Ugyanazon idő alatt, míg nálunk a csendet és nyugalmat már csak legfeljebb egy halvaszületett képviselőházi homestead javaslat és a kisbirtokosok személyi hitelének szervezésén munkálkodó kicsiny, de fáradhatatlan csoport nagyon is lokalizált eredményű agitációja törli meg: a külföldön mindenütt élénk mozgalmat észlelünk. Nem is említve a fiatal Olaszország felettébb mozgékony törvényhozását, mely csak a legújabb időben hozott létre nagyon figyelemreméltó újításokat a mezőgazdasági hitel-

¹⁾ Csodálatoskép törvényhozásunk ép az agitáció virágzása idején s az azt követő években a legterméketlenebb a földbirtokosi hitelügy terén. 1882-től 1883-ig, ha az uzsoráról és káros hitelügyletekről szóló, természeténél fogva negatív jellegű 1883. XXV. évi törvényczikktől eltekintünk: egyetlenegy törvényt sem találunk, mely a földbirtokosi hitelügy javítását tűzné

ügyben¹⁾, sűrűn foglalkozik e tárggyal a francia parlament, melynek asztalára, csak az utolsó két-három évet véve, Dethou, majd Méline, aztán Guillemet s legújabbán Proust képviselők tették le javaslatukat, míg a francia földmivelésügyi miniszter egy bizottságot küldött ki, melynek feladata többek közt a jelzálogrendszer és a mezőgazdasági hitel reformjának tanulmányozására szükséges előmunkálatokat megtenni.²⁾ Németországban egyrésről társadalmi úton, másrésről a kormány szaktanácsai és a parlament útján indul és halad a reformmozgalom. A Verein für Socialpolitik által összegyűjtött s a »Bäuerliche Zustände in Deutschland«, »Wucher am Lande« című vaskos kötetekben közzétett tények, azután az egylet 1888. évi frankfurti gyűlésén az uzsoráról s általában a mezőgazdasági hitel szervezéséről megvitatott eszmék ép úgy hozzájárultak a közvélemény előkészítéséhez, mint a birodalmi gyűlésen lefolyt heves viták s bár nem lehet még tudni, mi történik a Dönhoff-Friedrichstein gróf és társai által a német birodalmi gyűlésen beterjesztett homestead-javaslat: a német mezőgazdasági tanács határozata és már megkezdett előmunkálatai tanuskodnak arról, hogy a törvényhozás e kérdés előtt nem fog kitérhetni. Különben nem szabad feledni azt sem, hogy az 1883. évi július 13-iki porosz törvény s az azt követett szász és bajor törvények az ingatlanokra vezetett végrehajtás megnehezítése által már is mélyen belenyultak a jelzálogos hitelezők érdekkörébe s hogy a német birodalmi polgári törvénykönyv behozatala ugyancsak jó alkalmul szolgál reformokat létesíteni az ingatlan-záloghitel terén. Oroszország idevágó törvényalkotásait csak egyszerűen említve,³⁾

ki célul. Az Országos Törvénytár egyetlen cikke, mely ez időből a földhitelre vonatkozik, az 1886. évi XXXVI. t.-cz., csak a jelzálogkölcsonők átváltoztatásánál adott bélyeg- és illetékkedvezményekről szóló 1881. évi LXX. t.-cz. hatályának meghosszabbítását rendeli el.

¹⁾ Idetartoznak az 1887. január 23. t.-cz. »Sull' ordinamento del credito agrario«, ennek módosítása az 1887. júl. 26. t.-cz.; az 1884. decz. 21. t.-cz. »Sul credito fondiario« s az 1890. júl. 17. t.-cz. ugyane tárgyban.

²⁾ Journal de la Société de statistique de Paris. XXX. année. No. 6. A bizottság feladata: réunir les documents de nature à servir de base à l'étude des questions intéressantes: ... le régime hypothécaire et le crédit agricole.

³⁾ A parasztbank és a nemesi bank felállítása a legközelebb lefolyt évtizedre esik. E bankok működését és a reájok vonatkozó újabb törvény-

utalunk Ausztriára, mely az 1889. ápril 1. törvénnyel a paraszttörökösödési jogot épen az eladósodás meggátolása érdekében szervezte ujja. Még a kis Románia is alkotott újabban törvényeket a mezőgazdasági hitelt közvetítő intézetekről.¹⁾

Ily körülmények közt méltán felvethetjük a kérdést: mi az oka annak, hogy nálunk oly nyomtalanul eltűnt a földhitel reformjára irányuló mozgalom s honnét van, hogy ily par excellence agrikol államban, melynek jóléte a földbirtokos osztály jólétével elválaszthatatlanul összefügg, oly hosszú éveken át ugyszólván semmi dolga sem akad a törvényhozásnak a földhitel ügyével?²⁾

Azt, hogy a nyolczvanas évek elején nemcsak nálunk, hanem másutt is szorult helyzetben volt a földbirtok, alig szükséges bizonyítani. A nehéz idők szülték a nagy reformterveket s mint egykor, a porosz földbirtok rossz napjaiban megjött Rodbertus nagyhatású könyve, úgy a nyolczvanas évek elején Schäffle és Stein radikális tartalmú javaslatai a legjobb bizonyítékok arra, hogy nagy elmék elérkezettnek hitték az időt a földhitel szervezetének teljes átalakítására. Vajjon annyira javult-e a helyzet, hogy ma már feleslegessé vált minden reform? S miután a külföldön, mint említők,

hozást ld. a Hildebrand-féle Jahrbücher 3. folyamának I. köt. 1. füzetében: G. Jollos: »Die nationalökonomische Gesetzgebung Russlands in den Jahren 1888—1890.«

¹⁾ Nevezetesen az 1881. évi jul. 8. t.-cz. »a mezőgazdasági hitelpénztárak alapításáról« s az ezt módosító 1886. évi ápr. 3. t.-cz.

²⁾ Az 1889. évi XXX. t.-cz. »a Magyar Földhitelintézet által engedélyezendő vizszabályozási és talajjavítási kölcsönökről és némely hitelintézetek zálogleveleinek adómentességéről«, melynek érdemét nincs szándékunkban kisebbíteni, csak egy külön ágát a földhitelnek, a talajjavítási hitelt szabályozza s a földhitel általános érdekeit csak annyiban szolgálja, a mennyiben 10. §-ában bármely intézet zálogleveleinek adómentességet biztosít, ha a külön tartalékalap a másfél millió frtot eléri. Az ugyanezen évi XLIII. törvénycikk »a jelzálogkölcsönök átváltoztatásánál adandó bélyeg- és illetékkedvezmények újabb meghosszabbításáról« nem egyéb, mint az 1881. évi LXX. t.-cz. hatályának másod ízben való kinyújtása a nélkül, hogy a bélyeg- és illeték elengedése a magánhitelezőtől vett kölcsönöknek intézeti, stb. kölcsönné való konvertálása esetére is kiterjesztett volna, a mi az adósok érdekében okvetlenül szükséges lett volna. Ld. egyébiránt Csillag Gyula értekezését a Nemzetgazdasági Szemle XIII. évfolyamának augusztusi számában: »Irányszemek a réalhitel fejlesztése körül« 603. és köv. lapon.

elég mozgalmas idők járnak: csak épen nálunk javult-e a helyzet oly fokban, mely feleslegessé tesz minden további gondoskodást?

Alább megkíséreljük nemzetközi összehasonlító áttekintést adni a földhitelügy állásáról, a mennyire azt a rendelkezésre álló statisztikai anyag hézagos volta megengedi.¹⁾ Ez áttekintésből minden kétséget kizárólag kitűnik az, hogy a földhitel állapota a nyolczvanas évek folyamán javult. Jelen-
tékeny javulás állott be hazánkban is. Nem akarjuk itt a bizonyítékokat előlegezni, inkább csak az összefüggés ked-
véért hozunk fel egyet-mást.

Javulást mutat mindenekelőtt az árverések szomorú sta-
tisztikája. Adjuk itt vonatkozó számainkat az 1875. évtől a
legújabb időkgig.²⁾

	az ingatlanok tulajdoná- ban végrehajtás folytán beállott változások száma:	az elárverezett ingatlanok vételára (leütési ár):	a végrehajtások alkal- mával kielégítetlenül maradt jelzálogos követelések összege:
1875.	9.696	10,713.512 frt.	3,069.901 frt.
1876.	12.982	10,185.162 »	4,603.115 »
1877.	15.965	14,393.535 »	6,180.723 »
1878.	15.285	15,385.381 »	3,151.009 »
1879.	19.213	16,671.848 »	8,176.588 »
1880.	19.748	17,421.560 »	5,923.647 »
1881.	19.204	19,242.742 »	6,411.709 »
1882.	18.443	13,122.644 »	4,033.680 »
1883.	17.071	13,080.335 »	3,910.655 »
1884.	15.606	13,117.931 »	2,321.559 »
1885.	15.561	12,105.220 »	2,515.653 »
1886.	15.538	11,918.100 »	5,914.344 »
1887.	16.623	11,639.177 »	2,107.777 »
1888.	16.389	12,046.177 »	2,657.822 »

A hetvenes évek végén, mint látjuk, hirtelen felszapo-
rodtak az ingatlan árverések; 1875-ről 1879-re épen meg-
kétszereződött számuk, míg a dobra került ingatlanok vételára
ez idő alatt mintegy 56%_o emelkedést mutat, a kielégítetlenül

¹⁾ Ld. A »Statisztikai Értesítőben«, »A földbirtokosi hitel statisztika-
kaja« cím alatt.

²⁾ A Magyar statisztikai Évkönyv VIII. füzete nyomán.

maradt jelzálogos követelések összege pedig éppen 166³/₀-kal szökkent fel. Ez utóbbi összeg 1879-el el is érte maximumát, míg az árverések száma 1880-ban, az árverésen elért vételárak pedig 1881-ben állottak a legmagasabb ponton, úgy, hogy — a mennyiben az árverések statisztikájából közvetlen következtetést akarunk vonni a földbirtok helyzetére — az 1879—81 években, tehát éppen az évtized fordultakor volt az a súlyosabb. Azóta mind a három rovat súlydult; legkevésbé még aránylag az árverések száma, mintegy 20⁰/₀-kal, nagyobb mérvben a leütési árak összege, mintegy egyharmaddal és legnagyobb mérvben a kielégítetlenül maradt jelzálogos követelések, több, mint felerészből. Hogy miért volt ily különböző arányú a változás, arról kevéssel alább megkísérlünk számot adni.

Számaink tehát határozott javulást mutatnak a legközelebb lefolyt évtized folyamán, még akkor is, ha tekintetbe vesszük statisztikánk azon hiányát, hogy abban a mezőgazdasági termelésre használt ingatlanok az ingatlanok egyéb neveitől, nevezetesen a lakházaktól, gyáraktól s egyéb ipartelepektől elkülönítve nincsenek. Már pedig, ha nálunk ez utóbbiak nem is játszanak a mezőgazdasági telkekhez viszonyítva oly fontos szerepet, mint a külföldön,¹⁾ semmi kétség, hogy jelentékenyen befolylnak a fentidézett számok alakulására és zavarólag hatnak a földbirtokosi hitelviszonyok megítélésénél. Hogy e zavaró körülmény jelentőségének méltatására mégis valamely támpontra tegyünk szert, összeállítottuk ugyanazon forrás nyomán a budapesti törvényszék és ugyaníttani I—III ker. járásbíróság által foganatosított árverések statisztikáját az 1876—88. évekre.²⁾

¹⁾ Poroszországban pl. az 1886/7-től 1889/90-ig terjedő négy év alatt az ingatlanokra bekeblezett összegek a városi járásokban 4.966 millió márkára rúgtak, míg a mezői járásokban csak 2.427 millió márkára, tehát mintegy felére az előbbi összegnek. Vd. össze még az alábbi statisztikai kimutatásokkal.

²⁾ Az országos statisztikai hivatal által kiadott Magyar Statisztikai Évkönyv csak 1876-tól fogva közli ez adatokat részletesen, telekkönyvi hatóságok szerint.

	Az ingatlanok tulajdonában végrehajtás folytán beállott változások száma :	Az előtérvezett ingatlanok vételára : (leütési ár)	A végrehajtások alkalmával kielégítetlenül maradt jelzálogos követelések összege :
1876.	173	2,205.906 frt.	2,262.772 frt.
1877.	308	3,424.654 »	3,342.381 »
1878.	353	2,466.916 »	4,693.730 »
1879.	330	1,901.012 »	3,756.295 »
1880.	396	2,352.258 »	2,856.081 »
1881.	278	1,328.132 »	2,131.255 »
1882.	169	633.082 »	791.128 »
1883.	157	843.558 »	1,068.924 »
1884.	146	795.215 »	167.334 »
1885.	76	820.599 »	654.237 »
1886.	92	323.811 »	256.950 »
1887.	61	342.323 »	87.250 »
1888.	78	385.687 »	77.372 »

E számokban nagyon szépen visszatükröződik a hetvenes évek építkezési válsága s e válság hirtelen eltűnése a nyolczvanas évek elején.¹⁾ De egyuttal kitűnik azokból, hogy a nem mezőgazdasági célra szolgáló telkek mily nagy szerepet visznek az árverési statisztikában. Mert igaz ugyan, hogy a fővárosi területre vonatkozó adatok közt mezőgazdasági (szőlő, erdő, stb.) telkek is szerepelnek, de azok bizonynyal nagyon alárendelt jelentőségűek. S a mellett nem szabad feledni, hogy itt csak egy városról, igaz, hogy az ország legnagyobb városáról van szó; a vidék góczpontjai bizonynyal szintén jócskán gyarapítanak e számokat. Elég az ahhoz, hogy a hetvenes évek végén beállott s fent jelzett romlás nem kis részben a mezőgazdasági hiteltől független tényezők eredménye. A fővárosi árverések maguk nem duzzasztották ugyan fel valami említésre méltó mérvben az árverések számát, de már a dobra került ingatlanok értékét vagy 20⁰/o-kal növelték (az 1876—1880. évtödöt véve), a kielégítetlenül maradt jelzálogos

¹⁾ E számok jobb megvilágítására felhozzuk, hogy a budapesti házakra kivetett házbéradó összege 1874-ről 1879-re 3,187.000 frtről 2,421.000 frtra csökkent, az adó alá vetett házak jövedelme pedig 1874-ről 1880-ra 22,554.098 frtről 18,732.839 frtra szállt alá; azóta természetesen erősen emelkedett. Az építkezési statisztika szerint emeltetett lakház 1874-ben 131, 1875-ben 87, 1876-ban 124, 1877-ben 75, 1878-ban 73, 1879-ben 53, 1880-ban 83, 1881-ben 98, 1882-ben 121, 1883-ban 189, 1884-ben 202, 1885-ben 222, 1886-ban 371, 1887-ben 423 és 1888-ban 345.

követelések összegét pedig (ugyanezen időközben) egyenesen megkésztették, sőt 1878-ban a nem budapesti ingatlanoknál fedezetlenül maradt jelzálogos tételek úgy viszonylottak a budapestiekhez, mint 100 a 135-höz!

Nem szabad tehát az árverési statisztika számainak vizsgálásánál figyelmen kívül hagyni azt, hogy e számokba be-foglalvák a dobra került városi ingatlanok is. Ezek leütésével némileg másképp alakulnának a hullámzások, melyeket e 14 évi időköz felmutat. Nevezetesen nem volna oly gyors emelkedés 1880 felé, de viszont kisebb mérvű és mindhárom rovatban egyenletesebb volna a csökkenés a legújabb időben. S ezzel meg van adva egyuttal a magyarázat arra, mért javult nagyobb mérvben a dobra került értékek összege s még inkább a kielégítetlen követelések mérve. A fővárosban leginkább érezhető válság sok drága bérház elárverezését vonta maga után: ezek eladási ára az ingatlanok összértékét, az ezekre bekeblezve volt óriási terhek pedig a fedezetlenül maradt követelések mennyiségét emelték magasra. S mikor a fővárosi válság megszűnt s milliók helyett csak százazrek kerültek dobra és 2—3—4— sőt ötödfél millió helyett csak 70—80.000 frt. marad fedezetlenül, mint a legutóbbi években Budapesten, akkor természetesen erősen összezsugorodnak a megfelelő rovatok.¹⁾ Legkevésbé befolyásolják a főváros s a városok általában az árverési esetek számát, a miért is ezt

¹⁾ Marad ugyanis a fővárosra vonatkozó számok levonása után az ország egész területére:

	Az ingatlanok tulajdonában végrehajtás folytán beállott változások száma:	Az elárverezett ingatlanok vételára:	A végrehajtások alkalmával kielégítetlenül maradt jelzálogos követelések összege:
1876	12.809	7,979.256 frt.	2,340.343 frt.
1877	15.657	10,968.881 »	2,838.342 »
1878	14.932	12,918.465 »	3,457.279 »
1879	18.883	14,770.936 »	4,420.293 »
1880	19.352	15,069.302 »	3,067.563 »
1881	18.926	17,914.610 »	4,280.454 »
1882	18.274	12,449.562 »	3,242.552 »
1883	16.914	12,236.777 »	2,851.731 »
1884	15.460	13,322.716 »	2,154.225 »
1885	15.495	11,284.621 »	1,851.416 »
1886	15.446	11,594.289 »	5,657.394 »
1887	16.562	11,296.954 »	2,020.527 »
1888	16.311	11,660.490 »	2,580.450 »

a számot tekinthetjük a mezőgazdasági ingatlanok sorsára nézve legelfogadhatóbb mértéknek.

A földbirtok helyzetének javulása, melyet árverési statisztikánkból a zavaró körülmények dacára is kiolvashatunk, szinte meglepő hasonzerűséggel jelentkezik Ausztriában, Bajorországban, Poroszországban és Baden nagyhercegségben. Mindezen országokban jelentékenyen csökkent az árverések száma a nyolczvanas évek elejével szemben. Felhozzuk a vonatkozó számokat nemcsak azért, hogy az összehasonlító statisztikának jogosultságát e pontban is beigazoljuk, hanem azért is, hogy a hazai adatok megbízhatóságában való kételyt, mely telekkönyvi hatóságaink statisztikai szolgáltatásai iránt a legilletékesebb körökben is fennáll, legalább árverési statisztikánk tekintetében és a nagy végösszegeket illetőleg ezen az uton elűzzük, vagy legalább csökkentjük.

Ausztriának ingatlan-forgalmi s egyuttal árverési statisztikája egészen a hatvanas évek végeig (1868.) megy vissza.¹⁾ E statisztika az ingatlanokat négy nagy csoportra különíti el, ezek: az uri (az országgyűlésen személyesen megjelenni jogosult régi rendek tulajdonát képezett u. n. »landtäflich«) birtokok (I), a városi ingatlanok (II), a bányabirtokok (III), s végre az egyéb birtokok (IV) csoportja, mely utóbbi főleg, de nem kizárólag, a parasztbirtokokat foglalja magában, míg az első helyen említett csoport túlnyomólag nagybirtokokból áll.²⁾ Ezt az alább következők megértésére előrebocsátva, összeállítjuk a földbirtokokra (I. és IV. csoport együtt) vonatkozó árverési statisztikát ugyanazon évekre, melyekről hazai összeállításunk szólott.³⁾

¹⁾ Lásd Winkler J. tanulmányát: »Realitätenverkehr der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder während der Jahre 1868—1874.« az osztrák »Statistische Monatschrift« (Herausgeg. vom Bureau der k. k. statistischen Central-Commission) I. évfolyama 353. s köv. lapjain.

²⁾ Bővebb felvilágosításokat ld. a statisztikai részben.

³⁾ Az adatok az 1880. éviéktől kezdve a legújabbakig az »Österreichisches statistisches Handbuch für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder« című hivatalos kiadványból vannak véve; a régebbi évekről a már említett »Statistische Monatschrift« I—V. kötetéből. Meg kell jegyeznünk, hogy itt az egész osztrák állam területére szóló adatokat vettük, tekintet nélkül arra a körülményre, hogy egyes tartományok, nevezetesen Galiczia, Bukovina, Vorarlberg és a Partvidék (Küstenland) rendezett telekkönyvi viszonyokkal nem bírnak s így a rájuk vonatkozó számok nem teljeseek. Az elkülönítés s a rendezett telekkönyvvel bíró

	Az ingatlanok tulajdonában végrehajtás folytán beállott változások száma:	Az előtérvezett ingatlanok vételára: (leütési ár)	A végrehajtások alkalmával kielégítetlenül maradt jelzálogos követelések összege:
1875.	4.617	10,459.707 frt.	6,490.818 frt.
1876	5.602	14,168.643 »	8,382.265 »
1877.	6.977	18,581.939 »	12,465.592 »
1878.	9.160	20,702.464 »	21,403.142 »
1879.	11.312	23,868.120 »	19,228.979 »
1880.	12.587	27,442.231 »	27,846.114 »
1881.	12.499	26,576.000 »	25,194.000 »
1882.	12.270	21,462.000 »	17,399.000 »
1883.	11.134	19,846.000 »	15,644.000 »
1884.	10.409	18,119.000 »	10,663.000 »
1885.	9.364	15,780.000 »	10,198.000 »
1886.	10.093	16,889.000 »	10,613.000 »
1887.	10.689	17,143.000 »	8,881.000 »
1888.	11.359	22,028.606 »	13,553.690 »

A számok menete, melyre itt a házbirtokra, ipartelepkekre, stb. vezetett végrehajtások zavaró befolyást nem gyakorolnak, egészen hasonló a hazai számok menetéhez. Látjuk a hirtelen felszökést a hetvenes évek végén, ép úgy, mint nálunk. A legrosszabb évek ugyanazok, mint itthon, értjük az 1879—81 éveket. A javulás körülbelül ugyanazon arányú, mint nálunk, különösen, ha tekintetbe vesszük a városi telkek szereplését a mi statisztikánkban.¹⁾ Szóval ugyanazon fejlődési folyamat a Lajtán túl, mint azon innen. Csak a legutolsó évek mutatnak némi eltérést, a helyzet ugyanis odaát ismét romlani látszik. Romlásnak nyomai a mi statisztikánkban is észlelhetők ugyan, de korántsem oly világosan. Egyébiránt a rosszabbodás Ausztriában csak néhány tartományra, nevezetesen Csehországra, Morvaországra és még Krajnára szorítkozik, a nélkül, hogy a hivatalos statisztika a jelenség okáról felvilágosítással szolgálna.²⁾

tartományokra való szorítkozás azonban az 1875—79 éveknél nem volt keresztülvihető, miért is az egyöntetűség kedvéért attól el kellett állni. A hiba, mely a rendezett telekkönyvekkel nem bíró tartományok bevonásából származik, sokkal kisebb, hogysem az a képet észrevehetően zavarja.

¹⁾ A közvetlen összehasonlításra ép ez okból alkalmasabb a 7. lapon jegyzetben adott tábla, melyből a fővárosra vonatkozó tételek kiküszöbölvék.

²⁾ Ld. a »Statistische Monatschrift« XVI. évfolyamának XI. és XII. füzetét, 488. l.

Ugyanolyan fejlődést, mint hazánkban, észlelhetünk a monarchia határain túl is. Két nagy és egy kisebb német állam statisztikájára támaszkodhatunk e részben, u. m. a porosz, a bajor és a badeni árverési statisztikára.¹⁾ A híres bajor árverési statisztika, mely kizárólag mezőgazdasági telkekre szorítkozik, csak az 1880. évtől kezdődik ugyan, de azért teljes világításban tünteti fel a nyolczvanas évek folyamán beállott javulást. Volt ugyanis: ²⁾

	Az elárverezett mezőgazdasági birtokok száma:	Ezek területe hektárookban:	A községek száma, melyekben ily árverés foganatosítottott:	A végrehajtás következtében műveletlenül hagyott termőterület:
1880.	3.739	30.059	—	—
1881.	2.739	21.252	—	2.267
1882.	2.071	15.665	1.532	1.256
1883.	1.803	12.696	1.384	1.326
1884.	1.506	11.017	1.193	1.183
1885.	1.318	11.457	1.082	960
1886.	1.348	8.582	1.076	384
1887.	1.111	7.935	922	698
1888.	1.514	10.483	1.192	1.106
1889.	1.632	11.052	1.254	836

A legkedvezőtlenebb év itt mindjárt az első, az 1880-iki; a javulás rohamos és igen nagymérvű, úgy, hogy már 1883-ban felén alul apad az árverések száma s a dobra került földbirtok területe; a legkedvezőbb év az 1887-iki, melyben számaink 70—75°/o-kal alantabb állanak, mint 1880-ban; legújabbban némi visszaesés észlelhető, ép úgy, mint Ausztriában.

Poroszországból csak 1881 óta vannak adataink, de itt is abban a kedvező helyzetben vagyunk, hogy a mezőgazdasági ingatlanokat az épületektől különválasztva kísérhetjük figyelemmel. Volt pedig az elárverezett mezőgazdasági telkek³⁾ száma: ⁴⁾

¹⁾ Hessen nagyhercegség árverési statisztikája csak 1884-ig megy vissza és ez ideig csak 1887-ig terjed, miért is az adatok felhasználása nem látszik indokoltnak. Ld. egyébiránt a forrást: »Mittheilungen der grossh. Hessischen Centralstelle für die Landesstatistik.« 1891. áprilisi füzet (No. 486—499) és előzőit. A két utóbbi év (1886—87) itt is jobb az előző kettőnél.

²⁾ Zeitschrift des k. bayerischen stat. Bureau. XXII. Jahrg. 1890. No. 2.

³⁾ Ideértve természetesen az erdőket is.

⁴⁾ Ld. Zeitschrift des kön. Preussischen Statistischen Bureaus. XXIX. Jahrg. 1889. II. Halbjahr. Die Zwangsversteigerungen in Preussen 1881 bis 1888. XLIX. l.

év	árverések	év	árverések	év	árverések
1881.	9.855	1884.	5.731	1887.	5.895
1882.	8.583	1885.	5.806	1888.	5.943
1883.	7.162	1886.	6.036		

A legmagasabb számmal itt is mindjárt az első évben találkozunk; ugrásszerű csökkenés után az 1884. év óta megállapodik az árverések évi összege. E fejlődésben kétségtelenül az 1883. évi július 13-iki már érintett és alább tüzetesen méltatandó törvény befolyása is nyilatkozik, de annyi bizonyos, hogy a nyolczvanas évek elejével szemben nagymértvű javulás olvasható ki ezen adatokból. A javulás már az említett törvény életbelépte (1884) előtt egészen jelentékeny volt és az ország azon részeiben, hol a törvény alkalmazást nem nyert, úgy látszik, fokról-fokra haladt egészen a legújabb időig.¹⁾

A badeni árverési statisztika, mely nem kevésbé tökéletes, sőt bizonyos irányokban teljesebb, mint a bajor, csak 1882-ig megy ugyan vissza, de szintén nagyon élesen feltűnieti a javulást a nyolczvanas évek közepe felé. Tett ugyanis a mezőgazdasági birtokok²⁾ (u. n. landwirthschaftliche Anwesen) körén belül:³⁾

¹⁾ Idézett forrásunk különválasztja az említett törvény alatt álló terület számait azon területétől, melyre a törvény ki nem terjed. Sajnos azonban, hogy ez elkülönítés csak az összes ingatlanok árverési összegét veszi tekintetbe, tehát az épületeket és gazdaságilag művelt telkeket egybefoglalja. Volt különben az árverési esetek száma:

	1883	1884	1885	1886	1887	1888
az 1883. évi július 13-ki törvény hatálya alatt álló területen	10.740	7.868	8.118	8.529	8.433	8.324
változás ±		-26.74%	+3.18%	+5.06%	-1.13%	-1.29%
a jelzett törvény hatálya alatt nem álló területen	2.833	2.660	2.191	1.971	1.800	1.726
változás ±		-6.11%	-17.63%	-10.04%	-8.68%	-4.11%

²⁾ A badeni statisztika ezen elnevezés alatt oly mezőgazdasági területet ért, melyhez ház is tartozik. A pusztá mezőgazdasági telek tehát e számokon kívül maradt. Ha azonban ez utóbbit is tekintetbe vesszük, úgy volt 1883 óta (1882-re ez utóbbira vonatkozólag nem történt adatgyűjtés):

	elárverezett száma	birtokok területe	ezek vételára ezer márkában	esetek, melyekben a tulajdonos főfog- lalkozása mező- gazdaság volt ⁴⁾
1882.	1.153	2.430ha.	—	538
1883.	735	1.419 »	4.606	311
1884.	648	1.435 »	4.777	315
1885.	498	1.149 »	3.344	245
1886.	467	1.255 »	3.289	252
1887.	447	979 »	3.174	218
1888.	490	1.292 »	3.375	249
1889.	458	992 »	3.317	243

Bár itt jelentékenyen kisebb számokkal van dolgunk, mint eddigelé, az összhang mégis teljes és a hullámszáz egészen megfelel annak, melyet a nagyobb területeken tapasztaltunk.

Az árverések statisztikája tehát azt mutatja, hogy az itt tekintetbe vett egész óriási területen — mondhatjuk az egész Közép-Európában — a nyolczvanas évek eleje óta jelentékenyen csökkent a végrehajtás folytán telkeiktől megfosztott gazdák száma. Igaz, hogy e körülményből a hitelviszonyok javulására vonni közvetlen következtetést: legalább is egyoldali törekvés volna. Mert a végrehajtást szenvedett egyének csak egy részét teszik azon földbirtokosok táborának, kiket a hitellel való rosszul, vagy szerencsétlenül élés űzött el birtokukról. Nagyon sok vagyoni romlás nyer kevésbé szembeszökő lebonyolítást, mint a melyet a dob pergése jelez. Az u. n. szabad kézből való eladások egy tekintélyes része tulajdonkép valóságos kényszer-eladás, bár nélküli is a

	árverés mezőgazdasági telkekre szám szerint		az elárverezett terület összevéve		az ország összes mezőgazda- sági területéből tett az árverés alá került föld százalékokban	
	3 ha. alatt	3 ha. felül	3 ha. alatti	3 ha. felüli telkeknél	3 ha. alatti	3 ha. felüli telkeknél
1883	1.034	141	626 ha.	1.158 ha.	0'34	0'19
1884	854	116	620 »	1.002 »	0'34	0'16
1885	654	112	521 »	819 »	0'28	0'13
1886	581	111	430 »	999 »	0'23	0'16
1887	580	101	402 »	723 »	0'22	0'12
1888	571	128	403 »	1.025 »	0'22	0'17
1889	627	93	436 »	714 »	0'24	0'12

³⁾ Ld. »Statistische Mittheilungen über das Grossherzogthum Baden«. Band VII. Nr. 9. s. előző köteteket.

⁴⁾ Mint látjuk, a szóban forgó birtokok nagyobb fele iparosok, kereskedők, stb. kezén volt.

birói közbenjárást s ennél fogva — ezen jellegét tekintve — felismerhetlen marad is a statisztikus szeméi előtt. Épen kedvezőbb gazdasági viszonyok közt, a mezőgazdaság jobb éveiben, lesz gyakoribbá a megoldás ezen módja. A jobb évek már azért is csökkentőleg hatnak az árverések számára, mert bizalmat keltenek a hitelezőkben az iránt, hogy az adós kötelezettségeinek kényszereszközök nélkül is eleget fog tehetni. Ily módon nagyon is elképzelhető, hogy az árverések statisztikája javulást mutat, a nélkül, hogy a hitelviszonyok tulajdonkép egyáltalán módosulnának. S tudjuk, hogy a nyolczvanas években, mindjárt 1882-ben megszakitás következett a sovány esztendőök végtelenül nyulni akaró sorában s az évtized sok kedvező termést hozott. Vajjon nem csupán ezen kedvező körülménynek rovandó-e fel a jelzettük csökkenés az árverések számában?

A felelet, azt hisszük, úgy adandó meg, hogy e körülménynek határozottan volt része a jelzett eredményben. Számszerűleg e részt természetesen nem jelölhetjük ki, bár állításunk igazolására hozhatunk fel számokat is. Ha ugyanis végig nézzük legnagyobb magyar jelzálog-hitelintézetünknek, a Magyar Földhitelintézetnek azon kimutatásait¹⁾, melyek a peressé vált kölcsönöket, illetve azok járulékait évről-évre feltüntetik, úgy a következő arányszámokat nyerjük. Tettek a beperelt követelések az összes fennálló kölcsöntőkéhez viszonyítva:

év	pro mille	év	pro mille	év	pro mille	év	pro mille
1875.	0·50	1879.	0·75	1883.	0·47	1887.	0·44
1876.	0·72	1880.	0·74	1884.	0·36	1888.	0·34
1877.	0·65	1881.	0·70	1885.	0·54	1889.	0·32
1878.	1·03	1882.	0·55	1886.	0·63		

Ha már most tekintetbe vesszük azt, hogy a Magyar Földhitelintézet adósainak hitelszükséglete az intézet által mindenkor a lehető legkedvezőbb feltételek mellett nyert és nyer kielégítést: a közölt számsort bizvást úgy tekinthetjük, mint a mely ment a hitelviszonyok változásának befolyásától

¹⁾ Ld. A Magyar Földhitelintézet jelentéseit a közgyűléshez, melyek végén nagy táblázat található az intézett »jelzálogi kölcsöneinek statisztikai állapotáról«.

és tisztán csak a gazdasági helyzet javulását tünteti fel.¹⁾ E javulás a hetvenes évek végétől egészen véve folyton-folyvást tart és nagyon jelentékenynek tűnik fel.

De habár tényként fogadjuk is el azt, hogy a nyolczvanas évek jobb terméseinek része van az árverési esetek apasztásában, viszont vannak kétséget nem engedő bizonyítékaink arra nézve, hogy a hitelviszonyok javulása ugyanazon irányban hatott. E bizonyítékok közvetlensége semmi kívánni valót nem hagy hátra, mert habár hitelstatisztikánk és különösen földhitelstatisztikánk sok-sok hézagot mutat is, az alább következő statisztikai összeállítás több, mint elegendő adattal szolgál arra, hogy a hitelt kereső földbirtokosnak újabban sokkal bővebben és sokkal kedvezőbb feltételek alatt áll rendelkezésére a tőke, mint a hetvenes évek végén, vagy a nyolczvanasok legelején. E helyen legyen elég arra utalni, hogy takarékpénztáraink száma 1875-ről 1889-re 308-ról 435-re emelkedett, szövetkezeteink pedig ugyanezen idő alatt 224-ről 576-ra szaporodtak. Tudvalevőleg ezen intézetek képezik földbirtokosaink legbővebb hitelforrását s azért a számok eme növekedése biztos jele a tőkekinálat növekedésének. De még közvetlenebb bizonyítéka a hitelviszonyok javulásának az a tény, hogy takarékpénztáraink jelzálogos kölcsöneinek kamatlába 1875-ről 1888-ra átlagokban szólva 10·38⁰/₀-ról 7·53⁰/₀-ra szállott alá, míg ugyanazon időben hazai földhitelintézeteink kölcsöneinek átlagos kamatlába 7·27⁰/₀-ról 5·30⁰/₀-ra ment le, szövetkezeteink pedig jelzálogos követeléseik után 10·10⁰/₀ helyett már csak 7·78⁰/₀-ot szednek.²⁾

¹⁾ Bizonyítja ezt az a körülmény is, hogy a legrosszabb év az az 1878-ki, mely után rögtön javulás áll be. E javulás az 1878-ki jó termésnek következményeül tudandó be. Egyébiránt a fenti számsor megítélésénél nem szabad feledni azt, hogy az intézet, melyről itt szó van, tagjaival szemben ép a legrosszabb években kivételes engedékenységet tanusít, miért is egyes évek összehasonlítása az aratási statisztika adataival nem nyújthatja a remélt összhangot. Itt inkább csak a több éves átlagok veendőek figyelembe.

²⁾ Ld. a vonatkozó adatokat alább a statisztikai részben, hol a források is megnevezvők. Itt csak annyit kívánunk megjegyezni, hogy a jelzettük átlagos kamatlábak az esetleges kezelési költségek, bélyeg- és illetékek hozzászámításával vannak feltüntetve (a mennyiben ezeket intézeteink kimutatják) és a szedett legalacsonyabb és legmagasabb kamat számtani középátlányosát képezik.

Nem akarjuk tovább bizonyítgatni az amugy is köz-tudomású javulást a földhitel terén. Csak arra akarjuk fel-hívni a figyelmet, hogy a helyzet javulásának bebizonyítása még nem egyértelmű annak a beigazolásával, hogy az ural-kodó állapotok olyanok, a milyeneknek lenniök kell. Abból, hogy a földbirtokos ma nincs abban a vigasztalan helyzet-ben, ha egyszer hitelre szorul, mint volt nem sokkal ezelőtt: még nem következik az, hogy a tőke oly mérvben s oly ked-vező feltételek mellett áll rendelkezésére, mint azt a pénz-piacz mindenkori helyzete megengedi. A földhitel mutatkozó javulásából még nem következik az sem, hogy a javulás az ország minden részében egyenletes volt és — a mi tán még fontosabb — a földbirtokosok minden osztályára, a nagy, közép és kisbirtokosi osztályra kiterjedt, vagy ha igen, egyenlő mérvben terjedt ki? Annál kevésbé jelenti az még magában azt, hogy a földbirtokosi hitel oly szervezettel bír nálunk, mely a földhitel természetének megfelel, vagy még tüze-tesebben fogalmazva a lényeges pontot, oly szervezettel bír, mely a földbirtokosok mindegyik osztályának kezébe adja a módot, hitelszükségletét oly alakban elégíteni ki, mely gaz-dasági jólétére nézve a lehető legelőnyösebb.

Azt fogják mondani: igaz, hogy mindez nem követke-zik még abból, hogy a hitelviszonyok javultak. De tán azt is fogják mondani, hogy a javulás tényéből, a melyet nem állami, sőt elmondhatjuk, legnagyobb részben nem is az érde-keltéktől kiinduló társadalmi tevékenység idézett elő, hogy, mondjuk, a minden külső beavatkozás nélkül létrejött javulás tényéből lehet következtetni arra, hogy e javulás — ismét minden beavatkozás nélkül, önkényt, magától tovább fog haladni és előbb-utóbb, de biztosan létre fogja hozni a kívá-nalmaknak teljesen megfelelő állapotokat. Felesleges tehát a kérdéseket most felvetni, mikor a legnagyobb szükség napjai elmúltak, mikor a felzavart nyugalom helyreállott s mikor a mezőgazdasági kérdések bolygatása olyan könnyen agrárius színben tünteti fel az embert.

Nem akarunk itt az ilyes nézettel szembeszállni: a kér-dés tárgyalásának helyénvalósága a mondandókból kell, hogy kitűnjék. Csak annyit kívánunk a tárgyalás időszerűsége mel-lett felhozni, hogy éppen a szenvedélyek lecsillapultának ideje legalkalmasabb hasonló problémák feszegetésére. A mint csen-

des időben jobban meglátni a tó fenekét, mint a vihar által korbácsolt hullámokon át: úgy higgadtabban, pártatlanabbul és így igazságosabban lehet megítélni a helyzetet akkor, mikor a dolgok a magok rendes, békés menetét követik. S ha be volna bizonyítható, hogy a helyzet nem olyan, a milyennek lennie kell: könnyebb az utat a jobbhoz megtalálni akkor, mikor van kellő érkezésünk a megfontolt választásra, mint mikor beállt a sürgős cselekvés kényszere s ki van adva a jelszó: reformálni, ha törik, ha szakad. S mindig jobb addig előkészíteni a talajt, melyre majdan új épületet emelhetünk, míg a régi épület szilárdan áll, mint bevárni azt, míg az fejük felett meginog s összerogyással fenyeget.

A mi célunk szerény fejtegetéseink közepett csak az: megfelelni arra a kérdésre, hogy *a földbirtokosi hitel jelen állapota hazánkban általában s a földbirtokosok egyes osztályait külön-külön tekintve olyan-e, mely megfelel ezen osztályok — sajátságos jellegű — hiteligényeinek, vagy pedig nem? S ha nem olyan, miféle irányban kell keresnünk a javulás útját?*

Hogy az első kérdésre megfelelhessünk, tisztáznunk kell előbb azt a kérdést, hogy *miben áll a földbirtokos-osztály, illetve osztályok hitelszükségletének sajátságos jellege, a melyre hivatkoztunk?*

I.

Arra nézve, hogy miben áll a földbirtokos-osztály, illetve osztályok hitelszükségletének sajátságos jellege: a közgazdaságtan irodalma meglehetősen egybehangzó választ ad. Nem kell egyebet tennünk, mint e választ — némi indokolás kíséretében — szabatosan fogalmazni, különösen figyelve arra, hogy kitételeinkben se kelleténél jobban ne általánosítsunk, se kelleténél szűkebb körben ne maradjunk s a mi ellen legtöbbször vétenek, a földbirtokosi osztály táborán belül megtegyük a szükséges megkülönböztetéseket.

Hogy könnyebben megfelelhessünk feltett kérdésünkre, tartsunk szemlét a földbirtokos által igénybevett, illetve igénybevehető hitel összes képzelhető nevei felett. Látni fogjuk mindjárt, hogy e hitelnemek közt a megkülönböztetés több alapon történik, s hogy ezen alapok egyikét kell magunknak is kiindulási pontul választani, hogy kérdésünkre megfeleljünk.

A »földbirtokosi hitel« (gazdahitel) kifejezés magában annyit mond, hogy a hitelvevő a földbirtokos, mint ilyen (tehát nem, mint — esetleg egyuttal — iparos, kereskedő, ügyvéd, stb.) s így jelzi azt a tényt is, hogy itt a hitel és a föld között valami összefüggés létezik. Ám ez összefüggés többféle lehet. Mikor földhitelről van szó, legtöbbször az ingatlan hitelre szokás gondolni. Itt a földhitel jelenti azt, hogy a föld a hitel biztosítékául szolgál; az u. n. dologi (reál) hitel egy válfaja ez, mely ellentétben áll az ingó hitellel; ez utóbbi rendesen kézizálog, míg a földhitel, modern alakjában, jelzáloghitel (az egykori antichresis alakjában kézizálogszerű volt).¹⁾

Ámde az összefüggés hitel és föld közt más alakban is képzelhető. Lehet ugyanis, hogy a hitel útján szerzett eszközök a földön űzött termelés céljaira fordíttatnak, vagy a mint rövidebben mondani szokás: a földbe befektettetnek. Ez a »befektetés« (a szó tágabb értelmében) lehet sokféle: a gazdaság forgó tőkéinek, aztán az álló tőkéknél beszerzése, sőt magának a termelés alapjául szolgáló teleknek, a földnek megszerzése (illetve megtartása) is ide tartozik. A mennyiben a termelés ez eszközeinek megszerzése hitel segítségével történik: beszélhetünk földhitelről oly értelemben, hogy a hitel és föld összeköttetése a hitelnek rendeltetésében, hovaforrásában jelentkezik.

De még egy harmadik vonatkozás is képzelhető e két fogalom közt. Értjük azt, hogy a föld lehet eszköz a hitelügyletből az adósra háramló jövőbeli ellenszolgáltatás (illetve ellenszolgáltatások) teljesítésére. Vagyis a föld, mint mezőgazdaságilag (a szó tágabb értelmében) művelt telek, lehet a hitel visszafizetésének s általában az adósra háramló mindenemű terhek viselésének kutfeje. Itt tehát szólhatni földhitelről abban az értelemben, hogy a föld a forrás, melyből a hitelező kielégítésére szükséges javak meríttetnek.

Félreértések és kétértelműségek kikerülése érdekében azonban célszerűbbnek látszik ezen hitelnemeket külön-külön elnevezéssel jelölni meg. Részünkről az első helyen említett

¹⁾ Rodbertus-Jagetzow csak személyi és ingatlan hitel (Immobiliencredit) közt különböztet. Ez osztályozás nem teljes, mert hiányzik belőle az ingó hitel (pl. árúhitel, közraktári hitel). Ld. Zur Erklärung und Abhülfe der heutigen Creditnoth des Grundbesitzes I. Vorwort és 2. lap.

földhitelt a következőkben ingatlan hitelnek,¹⁾ a második helyen említettet mezőgazdasági hitelnek²⁾ s a földhitel utolsó helyen említett alakját földbirtokosi hitelnek³⁾ fogjuk nevezni, bár bevalljuk, hogy mindegyik elnevezés ellen lehet valami kifogást emelni s hogy a terminologia nemcsak hazánkban,⁴⁾ de a külföldön sem egyöntetű.⁵⁾

Hogy visszatérjünk adott osztályozásunkhoz: alig kell mondanunk, hogy a földdel vonatkozásban álló ezen hitel-nemek nem fedik egymást. Az a hitel, melyet a nagybirtokos sportszenvedélyei kielégítésére fordít, vagy a melyet a falusi ember korcsmaszámla czímen élvez, ha az ingatlanra bekebeleztetik: ingatlan hitel lesz, de nem mezőgazdasági hitel. Ellenben az a tartozás, mely a földbirtokost a kereskedőtől hitelben vásárolt vetőmag fejében terheli, vagy az a

¹⁾ A kifejezés annyiban kelleténél tágabb, a mennyiben a nem gazdaságilag művelt ingatlanokat is magában foglalja. De még tágabb értelemmel bírna a »jelzáloghitel« elnevezés, mert az nemcsak mindennemű ingatlanra, de még az ingókra is kiterjed (pl. a res futura zálogba adása, a mezőgazdasági termények jelzáloga, stb.) Ha egészen szabatosak akarnánk lenni, ugy a »mezőgazdaságilag művelt föld jelzálog-hiteléről« kellene szólnunk, mi nagyon is hosszadalmas kitétel volna.

²⁾ A hitel e nemét lehetne befektetési hitelnek is nevezni. A »mezőgazdasági« jelző itt a hovaforrást jelzi s ellentétet fejez ki az ipari, kereskedelmi hitellel. A mezőgazdaság itt a szó legtágabb értelmében van véve és jelenti az őstermelésnek a telek megmunkálásával járó összes ágait (földművelés). Szorosabb értelemben véve mezőgazdasági hitel alatt csak egy részét az itt jelzett hitelnek értjük, miről ld. alább.

³⁾ Szorosabb valamivel a kelleténél, miután a bérli szempontjából szintén lehet beszélni arról, hogy a föld forrása a hitelező kielégítésének. E szerint tulajdonkép gazda- vagy mezőgazda-hitelről kellene szólni, ellentétben az iparos és kereskedőhitellel. Ámde az idegen földön üzőtt gazdaság sok oly eltérő vonást mutat, a mely alkalmatlanná teszi a saját telken üzőtt gazdasággal való egybefoglalásra, hogy czéltudatosan használtuk a kelleténél szűkebb kitétel.

⁴⁾ A megkülönböztetés a hitelnek idevágó három neme között egyáltalán nem szokott élesen megtétetni.

⁵⁾ A dolgok meglehetősen nagyfoku összekeverésére vall az a német íróknál elég szokásos osztályozás, mely a mezőgazdasági hitel azon ágát, hol az üzemi tőke beszerzéséről van szó: Mobiliar-credit-névvel jelöli, csak azért, mert itt a hitel biztosítéka rendszeren ingók lekötésében áll. Ez a biztosítás módja szerint való osztályozásnak átvitele a hovaforrítás szempontja szerint való osztályozásra. A francia terminologia a hitel most említett nemét »credit agricole«-nak mondja, szemben az ingatlan hitellel: »credit foncier«.

kölcsön, melyet a paraszt azért vesz fel, hogy rajta igás bar-mot vásároljon, — ha az ingatlan zálogul lekötése nem tör-tént meg — mezőgazdasági hitel, de nem ingatlan hitel. Viszont azonban mindezen most említett hitelügyletek a föld-birtokosi hitel körébe tartoznak, a mennyiben t. i. a forrás, melyből az adós a kamatot s a tőkét megtéríti, a föld hoza-déka. A hol nem ez az eset forog fenn, pl. mikor a nagy-kereskedő egy kertet vásárol hitelben, a melynek vételárát aztán üzlete hozadékaiból kívánja fedezni: ott beszélhetünk ugyan mezőgazdasági hitelről, esetleg ingatlan hitelről is, de nem földbirtokosi hitelről.

Ha már most azt kérdezzük, hogy a jelzettünk hitel-nemek melyike az, a melynek természetét, lényegét elemezve, rájöhethünk annak megfejtésére, hogy miben áll a földbirtokosi hitel sajátos jellege: úgy a válasz nem lehet nehéz.

Világos ugyanis, hogy az ingatlan hitel ismérvei nem olyanok, a melyek alapul szolgálhatnának e jelleg megállapítására. Az ingatlanhitel ugyan nagyon fontos válfaja a hitelnek, a mennyiben oly nagy biztonságot képes nyújtani a hitelezőnek, minőt semmi más hitelnem, úgy, hogy elmond-ták róla, hogy már tulajdonkép nem is hitel, mert a hitelező nem hittal és bizalommal, hanem a teljes biztonság érzetével néz kielégíttetése elé.¹⁾ A mi csak egy bizonyos pontig áll ugyan, de minden esetre jellemző a hitel e nemére és indokolja, hogy azt, mint a földhitel egyik külön fajtát emle-gessük. De az a körülmény, hogy itt a hitelező jogosítva van — tekintet nélkül arra, kinek tulajdonában van a kér-déses ingatlan — magának a földből kielégítést szerezni, szóval az, hogy itt a hitelezőnek u. n. dologi joga van: egyáltalán nem nyújt felvilágosítást arra nézve, hogy miben áll a föld-birtokosi osztály hitelszükségletének sajátos jelleme. A bizton-ság nagy fokából, melyet az ingatlan hitel nyújt, lehet ugyan azt a kíváncsiságot meríteni, hogy a hitel feltételei legyenek előnyösek, előnyösebbek, mint a kevésbé biztos hitelügyletek-nél; lehet azt mondani, hogy az u. n. biztosítási quota itt nincs helyén;²⁾ lehet azt hangoztatni, hogy ép a fedezet állan-

¹⁾ Pl. Dankwardt: Nationalökonomie und Jurisprudenz. H. III. S. 49. Rostock. 1848.

²⁾ Ez szorosan véve csakis az u. n. első helyre adott kölcsönöknél áll. Hogy meddig terjed ez az »első hely«, a felett eltérnek a nézetek. Tudjuk különben, hogy vannak jelzálog-biztosítással foglalkozó intézetek is.

dóságánál fogva a hitelező itt hosszú időtartamra nyújthat hitelt s viszont az adós szempontjából (nem ugyan a biztosíték minémősége, hanem az itt megkívánt eljárás: a jelzálogjog bekeblezés és törlés költségei folytán) csakis a hosszabb időtartamú kölcsönöknél előnyös e hitel: ámde ez utóbbi mozzanatok is csak arra a kérdésre felelnek, minő hitelszükséglet fedezésére alkalmas az ingatlan hitel, holott a mi kérdésünk épen az, hogy minő jellegű ez a hitelszükséglet. A hitelszükséglet jellegére nézve azonban a biztosíték minémősége, a hitel személyi vagy dologi volta, egyáltalán irrelevans.

Sokkal szerencsésebbek vagyunk, ha kérdésünkre a földhitel azon alakjában keresünk felvilágosítást, a melyet mezőgazdasági hitelnek neveztünk.

Itt a hitel felhasználása egyrészt megadja a lehetőséget az azzal járó terhek viselésére, másrészt — s ez az, a mi bennünket érdekel — útmutatással szolgál a hitelügyletnek az adós szempontjából kívánatos módozataira nézve. Említettük már, hogy a mezőgazdasági hitel több válfajra oszlik. Az egyik a forgó tőkék beszerzésére felvett hitel. Itt a hitel oly eszközét nyújtja a termelésnek, mely csupán egy termelési folyamat alatt fejt ki közreműködést s e folyamat alatt értékét olykép veszti el, hogy az — ha a termelés sikeres volt — az új hozadékban térül vissza. Példa a vetőmag, melyet a termő talaj fogad magába, hogy aratáskor (többszörösen) visszaadjon. Következik ebből, hogy a földművelő hitelszükséglete ez esetben rövid tartamú, a kölcsön a dolgok rendes folyamában egy üzemi időszak alatt egészében visszafizethető, de egyuttal visszafizetendő is, mert a hitel haszna ez időszakkal megszűnik s a további kamatfizetés, stb. oly teher a gazdaságon, melynek nincs sehol ellenértéke. Máskép áll a dolog a második válfajnál, az álló tőkék beszerzésére szolgáló hitelnél. Ennél a hitel oly eszközét nyújtja a termelésnek, mely csakis több termelési folyamat alatt fejtheti ki egészen közreműködését s csakis több folyamat alatt veszti el értékét olykép, hogy — ha a befektetés helyes volt — ezen érték több üzemi időszak hozadékában térül vissza. Példa a cséplőgép, vagy az alagsövek, melyek annyi és annyi termésnél szerepelnek, míg haszonvehetetlenné nem válnak. Következik itt a hovafordítás természetéből, hogy a kölcsön nem egy,

hanem csak több termelési időszak alatt fizethető vissza a termelés (emelkedett) hozadékából, de bizonyos, szintén több üzemi évet magában foglaló idő után vissza is térítendő, mert a hitel haszna a tőkének, mint ilyennek, megsemmisültével, elhasználásával megszűnik s a hitelből folyó további terhek viselése a gazdaságra nézve ellenérték nélkül van. Természetesen megtörténhetik, hogy a két jelzett időszak: az t. i., melyben a befektetés költségei megtérülnek s az, melyben a befektetés maga értékét veszti, vagyis többé a termelés emelésére nem működik közre, nem fedi egymást; sőt sikerült befektetéseknél kell, hogy az előbbi időszak rövidebb legyen az utóbbinál. Ily esetben bizonyos szabad mozgást nyer az adós a visszafizetés időpontjának megválasztásánál, a mennyiben fizetőképessé lesz már az első időpontban, de kár nélkül halaszthatja a fizetést az utóbbira. A két időpont közti latitudo megmérése, valamint annak megállapítása, hogy a kérdéses álló tőkének értéke minő arányokban apad évről-évre és viszont minő arányban emeli a termelés hozadékát termésről-termésre: technikai feladat, melylyel e helyen nem foglalkozhatunk, bár utalni kívánunk arra, hogy e körülmények a mi szempontunkból is jelentősek, mert befolyanak az adós fizetőképességének s a hitel visszafizetésére való utaltságának megítélésére, s azért a törlesztési időszak és törlesztési hányad megállapításánál irányadók kell, hogy legyenek.

A mezőgazdasági hitel ezen két alakját (melyeket egybefoglalva szorosabb értelemben vett mezőgazdasági hitelnek nevezhetünk) illetőleg semmi kétség sem foroghat fenn az iránt, hogy azok a magángazda szempontjából produktívak. A produktív szó ugyan csak annyit mond, hogy a hitel új értékek előállításánál működik közre. Ámde szorosabb értelemben annyit tesz, hogy több értéket hoz elő, mint a mennyit maga képvisel (gazdasági értelemben vett produktivitás, szemben az elébb említett technikai értelemmel). Ily produktivitás fenforog a magángazda szempontjából mindannyiszor, valahányszor a hitel alkalmazása oly eredményt hoz létre, hogy a hitelvételeből eredő anyagi haszon nagyobb a vele járó terheknél.¹⁾ Ez más szóval annyit is tesz, mint hogy a hitel fel-

¹⁾ A magángazda álláspontjából produktív hitel lesz az is, melynél valaki pl. a takarékpénztárból vesz kölcsönt, hogy azt magasabb kamatra adja egy tékozló kiskorunak, stb.

használásának mikéntje folytán mintegy önmagából létrehozza az eszközöket a hitelező kielégítésére. Ez az eset forog fenn az említett hitelnemeknél. Ugy a forgó, mint az álló tőke jellegű mezőgazdasági beruházások bizonyos idő múlva — rendes körülményeket tartva szem előtt — megtérülnek és így képesítik az adóst úgy a tőkének, mint a járulékoknak visszafizetésére.¹⁾

Az is egészen világos, hogy a mezőgazdasági hitel ezen alakjai az összeség, a nemzet szempontjából is produktívak, mert emelik a termelés nagyságát a nélkül, hogy a termelés költségei, az annál megsemmisült értékek ugyanoly mérvben emelkednének.²⁾

Nem egészen ily világos a dolog a mezőgazdasági hitel harmadik válfajánál, annál, mely a hitelnek a termőföld megszerzésére való fordításából ered.

Hogy ez a hitelalak nagy gyakorlati jelentőségű, az kétséget nem szenved. Mindennapi jelenség az, hogy a földbirtokvásárló hitelben vesz, akár úgy, hogy az eladó hitelez neki, akár úgy, hogy harmadik személytől szerzi be a szükséges pénzt. Az is mindennap előfordul, hogy az örökösök egyike megtartva a szülői földet, örököstársai részét hitel útján szerzi meg, adósukká lesz vagy kölcsönpénzzel elégíti ki őket. Megtörténik az is, hogy a társ tulajdonosok egyike kíván kizárólagos tulajdonosává lenni a földnek s e célra vesz föl kölcsönt. Mindezen esetek nyilván egybetartoznak, bár egy közös elnevezést részökre tudtunkkal még nem honosított meg az irodalom.³⁾ Részünkről a következőkben rövid-

¹⁾ Tulajdonkép még ezen kívül valami maradványt adnak, mi a hiteltevő hasznát képezi.

²⁾ Itt a közgazdasági termelési költségek irányadók s így pl. abban a felvett esetben, hogy egy gazda 1.000 frtos kölcsön segítségével bizonyos évek során át 3.000 forint értéket hozott elő, de viszont kamatba elfizetett 1.000 frtot: a magángazdasági értelemben vett termelési többlet csak 1.000 frt, míg a közgazdaság szempontjából az 2.000 frtra rug, miután az az ezer forint kamat nem megsemmisült érték, hanem csak egyik zsebből a másikba átmént összeg, melylyel csak az adós, de nem a nemzet lett szegényebb.

³⁾ Knies: »Geld und Kredit.« II. Abth. Der Kredit. 2. Hälfte 316. lapon Besitz-Kredit névvel jelzi e hitelt, mely kifejezést Wagner is elfogadott a Schönberg-féle »Handbuch der politischen Oekonomie« I. köt. 402. lapján (2. kiadás), hol ahhoz egyéb kitételeket is fűz. A »birtokhitel« kifejezés azonban nem látszik elég világosnak, miért is jobbnak találjuk (az adós szempontjából) birtokszerzési hitelt mondani.

ség okaért birtokszerzési hitelnek fogjuk nevezni, a mely kifejezés elég jól jelzi a dolog lényegét.

Ha már most fenti meghatározásainkat a hitel e neménél alkalmazni akarjuk, úgy mindjárt egy sajátságos jelenségre akadunk. A magángazda szempontjából akarva jellemezni a birtokszerzési hitelt, be kell ismernünk, hogy az felhasználásának mikéntje folytán — rendes körülmények között — képesíti az adóst a hitelezett összeg kamatainak előteremtésére, de nem képesíti még magában a tőkének visszafizetésére. Rendes körülményeket említettünk, mert nyilvánvaló, hogy lehetnek oly esetek, melyeknél a hitelbe vett összeg kamatai sem térülnek meg, és viszont lehetnek olyanok is, melyeknél egy évi termés megadja a hitelbe vett birtok örökárát. Ámde ezek kivételek; az esetek legtöbbszörében a birtokszerzési hitel csak arra ad alkalmat az adósnak, hogy a kölcsön járulékait egyenlitse ki, a nélkül, hogy még magában a tőke visszafizetésére szükséges eszközöket kezébe adná. Világossá lesz ez, ha egy példát veszünk vizsgálat alá. Valaki 50.000 frton, melyet 5%-os kamatra vett kölcsön, birtokot vásárol. Ha a birtokot haszonbérbe adja, úgy valószínűleg éppen annyit kap, mint a mennyit a kölcsön kamata kitesz, tehát 2.500 frtot. Azért mondtuk: valószínűleg, mert tudvalevőleg elég szoros összefüggés szokott lenni az országos kamatláb, a haszonbér és a birtok vételára közt: emez oly magas, hogy a haszonbér, melyért a birtokot ki lehet adni bérbe, az országos kamatlábnak megfelelő kamatozását nyújtja a vételárnak. Ha nem adja haszonbérbe, hanem maga műveli, úgy a tudományban u. n. vállalkozói nyereségre tehet szert s mondjuk, bevesz (tisztán) 4.000 frtot. Ez az 1.500 frt. többlet azonban csak úgy jelent reá nézve gazdasági előnyt, ha eladdig tétlen életet élt, vagy legalább kevésbé jövedelmező foglalkozást űzött. Szóval nem a földbirtokszerzés maga, hanem az egyéni erők (jobb) felhasználása hozza létre a felesleget a kölcsön vett tőke kamataival szemben. Ugyanez az eset akkor, mikor a paraszt birtokot vásárol s azt maga családjával együtt műveli. Feltéve, hogy a saját és családja munkaereje eddig eléggé kihasználva nem volt, természetes, hogy az új szerzemény nagyobb haszonnal jár, mintsem hogy azt a kölcsön kamatai felemészténék; de csakis ezen esetben s itt is még nem azért, mert földet vett, hanem azért, mert az u. n. munkabér fogalma

alá eső jövedelme gyarapodott. Ezért mondtuk és mondhattuk, hogy a birtokszerzési hitel még magában — csak azért, mert bizonyos telek tulajdonosává tesz, nem képesít a kölcsöntőke visszafizetésére.

De a dolog természeténél fogva nem is kell, hogy erre képesítsen. És pedig azért nem kell, mert a kölcsöntőke ellenértéke itt kezdettől fogva kéznél van. Míg az elvetett mag vagy a talajjavításnál a földbe fektetett alagcsövek az elvetés, illetve a befektetés pillanatától fogva elvesztik értéküket (legalább annak javarészét), addig a föld vásárlására fordított tőke teljes értékében föltalálható a vevő tulajdonába jutott telek alakjában. Ha tehát amott kellett, hogy a hiteltőke megtérüljön a föld hozadékában s az adós visszafizesse azt, itt semmi gazdasági értékcsökkenés nincs, a melynek pótoltatnia kellene s nincs is ok, hogy a visszafizetést szükségesnek jelezzük ebből a szempontból,¹⁾ mert hisz ha a hitelügylet örökké fennáll is (*ceteris paribus!*), az adós gazdasági helyzete, vagyonmérlege nem romlik.

Mindent összevetve, a birtokszerzési hitelt a magángazda szempontjából még magában sem produktívnak, sem improduktívnak nem nevezhetjük. Produktívnak nem, mert a hitel hovaforrásában, itt tehát a birtokszerzésben magában még nincs biztosíték arra, hogy a hitelvételeből eredő anyagi haszon nagyobb legyen, mint a hitellel járó terhek; improduktívnak nem, mert viszont a hitel alkalmazása a dolog természeténél fogva magával hozza azt, hogy e terhek — az adós ellenszolgáltatásai együttevén — fedezetőket találják a megszerzett föld hozadékában.²⁾

Ha már a magángazdaság szempontjából mintegy közömbösnek kellett jelezni a birtokszerzési hitelt, úgy egészen hasonló áll a hitel ezen válfajának közgazdasági jellegéről. Az a körülmény, hogy a földbirtok egyik kézből a másikba megy át, még magában egyáltalán nem jelenti a nemzeti termelés emelkedését. Az a tény, hogy A. örökös kölcsön-

¹⁾ Alább egy más irányadó szempontból ki fogjuk mutathatni a visszafizetés (részletekben való törlesztés) szükségességét.

²⁾ Ha csak azt vesszük a »produktivitás«¹⁾ kellőkéül, hol a kérdéses hitel valamely termelésnél közreműködik: ugy e hitel nyilván produktív. Minden esetre el kell azonban ismerni, hogy a birtokszerzési hitel nem is konzumtív hitel, hanem valami különálló hitelnem.

pénzzel kielégíti örököstársait, B., C., D. és E.-t, nem biztosít arról, hogy jobban ért a gazdálkodáshoz, vagy szorgalmasabb, mint ezek. Sőt van egy mozzanat minden birtokszerzési hitelnél, a mely kedvezőtlen színben tünteti fel a hitel hatását a nemzeti termelésre. S ez az, hogy a hitelben revő, már mint ilyen, tanujelét adta tőkeszegénységének. Hogyan várhassuk attól, ki a telket is idegen pénz segélyével szerezte meg, hogy a mai mezőgazdaság oly fontos tényezőjét: a tőkét kellő mennyiségben és minőségben előteremtse? Hogyan legyen képes az, ki birtokát a vételár-hátrálékkal vagy örököstársai illetőségével már erősen megterhelte: újabb hitelművelet útján beszerezni vagy gyarapítani az élő és holt inventárt? A mit a liberális iskola az árverések jó oldalául némi joggal felhozhat, hogy t. i. a birtok tőkeszegény kézzől tőkegazdag emberre megy át s így a birtokos változása a nemzet egésze szempontjából nemcsak nem káros, hanem előnyös: az egyáltalán nem áll a birtokok hitel útján való megszerzéséről. Lehet ugyan, mint fentebb is érintők, hogy az új birtokos a tőke hiányát pótolja a rendelkezésére álló munkaerő megfeszítésével, de végre is ez oly feltétel, mely nem mindig válik be s az a gyakran tehető tapasztalat, hogy a hitelbe vett föld birtokosait épen e hitel juttatja a vagyoni bukás örvényébe, a mellett bizonyít, hogy e hitelműveleteknek — mindent összevetve — sem az egyesre, sem a társadalomra nincs valami kétségtelen előnyös hatásuk.¹⁾

¹⁾ Tudomásunk szerint csak három országos statisztika tünteti fel az árveréseket előidéző okokat, illetve azon gazdasági, társadalmi vagy egyéni mozzanatokot, a melyek az ingatlanok tulajdonosait a vagyoni romlásba vitték, mely aztán az árveréssel lőn véglegesen megpecsételve. Mind a három statisztika német államé: Poroszország, Baden és Hessen ez államok. A porosz statisztika aránylag legújabb, de mivel legnagyobb területre vonatkozik s így legnagyobb számokkal dolgozik, statisztikai szempontból legbiztosabb alappal bír. A porosz statisztika, melynek eddigé csak 3 évi eredményei ismeretesek (az 1886/87—1888/89 évek), kilencz csoportba osztja az árverést előidéző okokat, de e csoportokon belül ismét alcsoportokat különböztet meg, úgy, hogy összesen 22, illetve (a két utóbbi évben már) 23 rovatot mutat ki. Ezen kívül fel vannak tüntetve azon esetek, melyekben csak egy egyetlen ok volt felhozva és azok, melyekben több együttható ok szerepel. A felvétel, mely kizárólag mező- és erdőgazdasági telkekre szorítkozik, felettébb becses anyagot szolgáltat a szociálstatisztikusnak. Sajnos azonban, hogy minden részletesség daczára, azon eseteket, melyekben a fent ugynevezett birtokszerzési hitel a baj kutforrása, szorosan véve

Kissé hosszasan időztünk a mezőgazdasági hitel egyes válfajainak produktivitására vonatkozó kérdéseknél, de tettük

kiválasztani nem lehet. Bizonyosra vehetjük ugyan pl. hogy az »önkéntes kedvezőtlen birtokátvételnek« azon alrovata, mely az »átvétel és gazdaságvitel eszközeinek hiányát« (Mangel an Mitteln zur Uebernahme und Bewirthschaftung) tünteti fel az árverés okául, majdnem kizárólag ide tartozik. Ugyancsak ide tartozik a »célszerűtlen örökös osztály« (unzweckmässige Erbgeregulirung) első rovata, a »kedvezőtlen birtokátvétel az osztálykor« (ungünstige Grundstücksübernahme bei der Erbgeregulirung), legalább túlnyomó nagy részében. De a »túl magas kikötményekkel való átvétel« (zu hohes Ausgedinge III. c. 2. egyik pontja), sőt talán az elhibázott üzérkedés, stb. némely esete is tulajdonképp ily birtokhitel jellegű. Csak megközelítő számításokat akarva tenni, megelégedhetünk a fentebb először említett két alrovat tekintetbevételével. Az összes árverések százalékában kiszámítva szerepel:

		Az átvételre és a gazdaságvitelre szükséges eszközök hiánya az önkéntes birtokátvételnél:		A kedvezőtlen birtokátvétel örökös osztály alkalmával:	Összesen az okok százalékában:	
1886/7	egyetlen } együttható }	ok gyanánt		18 ⁵ 9 ⁹	— —	— —
1887/8	egyetlen } együttható }	ok gyanánt		22 ² 12 ⁸	1 ¹ 1 ²	23 ³ 14 ⁰ } 15 ⁷
1888/9	egyetlen } együttható }	ok gyanánt		25 ⁴ 18 ⁴	1 ⁷ 0 ⁷	27 ¹ 14 ¹ } 16 ⁵

A porosz statisztika szerint tehát az árverések okaiul említett mozzanatok közt a birtokszerzési hitel megközelítőleg 15%-kal szerepel, azon esetek között azonban, melyekben csak egy ok van megnevezve, körülbelül 25%-kal vesz részt.

A badeni statisztika 1882-ig nyúl ugyan vissza, de az árverést előidéző okok részletezése csak 18⁵ óta teljes. E részletezés némileg más, mint az, a melyet a porosz statisztikánál láttunk. Bennünket két alcsoport érdekel, az egyik a »nem önkéntes átvétele túlsok fekvőségnek, túlsok adósságnak« (Uebernahme zu vieler Liegenschaften, zu grosser Schulden) és a »vásárlás saját vagyron hiánya dacára és a túlsok vásárlás« (Kauf ohne Vermögen, übermässiger Kauf). Mindkét rovat meglehetősen fedi a mi u. n. birtokszerzési hitelünket; egyéb rovatokból ezt kihámozni nem lehet. Adjuk a jelzett okokra visszavezetett árverések számarányát százalékokban, a mennyiben az ingatlan tulajdonosul mezőgazda van kitüntetve. Az okok fő- és mellékokok szerint csoportosítvák:

			Túlsok fekvőség és túlsok adósság nem önkéntes átvétele:	Vásárlás saját vagyron hiányában és túlsok vásárlás:	Összesen százalékokban:
1885.	főok mellékok	gyanánt	7 ⁷ 4 ⁶	6 ⁸ 1 ⁸	14 ⁵ 6 ⁴ } 12 ⁷
1886.	főok mellékok	gyanánt	7 ⁹ 3 ⁵	3 ³ 0 ⁸	11 ² 4 ⁵ } 9 ⁵
1887.	főok mellékok	gyanánt	8 ⁷ 1 ⁶	3 ⁰ 0 ⁸	11 ⁷ 2 ⁴ } 10 ³
1888.	főok mellékok	gyanánt	7 ⁸ 0 ⁵	5 ¹ —	12 ⁹ 0 ⁵ } 10 ⁰
1889.	főok mellékok	gyanánt	6 ¹ 3 ⁵	3 ⁴ 0 ⁷	9 ⁵ 4 ² } 8 ³

ezt egyrészt azért, hogy később, mikor a földbirtokosi hitelügy reformjáról lesz szó, hivatkozhatunk a már mondottakra, másrészt pedig tettük azért, mert e hitelnemek, nevezetesen azok utolsója, az általunk u. n. birtokszerzési hitel az eladósodás legjelentékenyebb és mintegy szükségszerűleg megmegújuló oka a földbirtokos osztályra nézve, miről egyébiránt alább szintén lesz szó.¹⁾

Visszatérve már most felvetett kérdéseinkre: annyit minden esetre megállapíthatunk, hogy a hitel most tárgyal

Itt a számok eltérőleg alakulnak, nevezetesen jóval alacsonyabbak a porosz árverési statisztika számainál, a minnek már az is elég magyarázatát adja, hogy a csoportosítás itt más. Ugyanezen körülmény zavarja az összehasonlítást a badeni és a hesseni árverési statisztika közt is.

A hesseni statisztika 1884-től kezdődik és sokban hasonlít a badenihez, bár az okok elkülönítésében nem egészen oly részletező. A bennünk érdeklő rovatok feliratai »kedvezőtlen átvétel« (ungünstige Uebernahme, [hoher Gutsanschlag, hoher Auszug]), mint a nem önkénytes átvétel egyik válfaja és »kedvezőtlen vétel, túlsok vásárlás, vásárlás saját vagyron hiányában« (ungünstiger Kauf, übermässiger Kauf, Kauf ohne Vermögen). Ismét csak a mezőgazdák tulajdonát képezett ingatlanok árveréseit véve szemügyre, volt az összes esetek százalékában:

			kedvezőtlen, nem önkéntes átvétel:	túlsok vásárlás, vásárlás saját vagyron hiányá- ban:	együtt:
1884.	főok	gyanánt	4'8	4'8	9'6
	mellékok		4'1	6'7	10'8
1885.	főok	gyanánt	9'3	4'7	14'0
	mellékok		4'4	4'4	8'8
1887.	főok	gyanánt	9'2	5'2	14'4
	mellékok		2'9	5'8	8'7

A számarányok hasonlítanak a badeni árverési statisztikában talál-
takhoz.

Minden esetre kívánatos volna, ha az árverési statisztikák egyöntetűségök által megengednék a biztos összehasonlítást. Így, a mint e statisztikák ma szerkesztvék, csak annyit derítenek ki, hogy az árverések leggyakoribb okai: a tulajdonos egyéniségében rejlenek, annak legközvetlenebb hibái gyanánt tűnnek fel. A hitellel való visszaélés vagy éppen a birtokszerzési hitel igénybevételeből eredő vagyoni romlás eseteire csak bizonytalan fényt vetnek.

Forrásaink ez összeállításoknál: Poroszországra nézve a »Zeitschrift des königlich preussischen statistischen Bureaus.« Herausgeg. von Blenck. XXIX. Jahrg. 1889. II. Halbjahr. Baden nagyhercezségre nézve a »Statistische Mittheilungen über das Grossherzogthum Baden.« Band III—VII. Hessen nagyhercezségre nézve a »Mittheilungen der Centralstelle für die Landesstatistik« 1889—1891.

¹⁾ Rodbertus hires munkáján (Zur Erklärung und Abhilfe der heutigen Creditnoth des Grundbesitzes), mint veres fonál húzódik végig az az

neme, a mezőgazdaság céljaira fordított hitel: maga-magában irányt mutat arra nézve, hogy milyen legyen a hitel-ügylet, melylyel e hitelszükséglet kielégítendő. Láttuk, hogy itt a hitel hovafordítása határoz a kölcsöntőke visszafizethetése és mikor s hogyan — egészben vagy részletekben való visszafizethetése felett. Láttuk, hogy mikorra fizetendő vissza e kölcsönök. Láttuk, hogy a hitel terhei itt a földművelés hozadékában találják — válfajonként különböző terjedelmű — fedezetöket, e hozadék bevételezése (realizálása) képesíti a földbirtokost a fizetésre. Levezethetjük ebből egyrészt azt a követelményt, hogy a hitel lejárta, illetve a kamatfizetés az év bizonyos időszakához, a melyre t. i. a bevételek esnek, (pl. aratás utáni időhöz) legyen kötve; másrészt az is következik abból, hogy a tőkevisszafizetési, illetve kamatfizetési képesség a mezőgazdaság hozadékának ismert nagymértvű ingadozása mellett bizonyos üzemi időszakban kimaradhat, másban ellenben sokkal nagyobb foku lehet, mint az évek hosszabb sorának átlagában. Mindkét pontra nem sokkal alább vissza fogunk térni.

Az eredmény tehát az, hogy a földbirtokosok által igénybevehető hitelnemek osztályozásában a második tag, az t. i., a mely a hitel hovafordításából indul ki: egyuttal szolgáltat alapot arra nézve is, hogy a földbirtokosok hiteligényének említett sajátzerű jellegét tisztába hozzuk. Ámde ez

eszmé, hogy a földbirtok megterhelhetetésének egyetlen igazi forrása a birtokszerzési hitel. Csak ez alapeszmé adhatja magyarázatát annak az ismert mondásnak (I. Bd. Vorwort), mely szerint nem a nemzeti tőke adja a földbirtoknak a jelzálogtőkét, hanem ép megfordítva, a földbirtok adja oda, választja ki mintegy magából ezt a tőkét. Arra gondol mindig a hirneves író, hogy az örökösi osztálynál az örökös-társak, vételnél az eladó tőkekövetelésre tesznek szert, melyet a földnek kell mintegy magából kiválasztani. E »kiválasztást« találja természetellenesnek Rodbertus s annak a hiteltörvényhozás megváltoztatása, nevezetesen a járadékadóssági alak érvényrejuttatása által óhajtja elejét venni. — Stein (Die drei Fragen des Grundbesitzes und seiner Zukunft. Stuttgart, 1881.) az általa u. n. családi adósság (örökösödési osztályból keletkezett) és vételárhátralék mellett a mezőgazdasági hitelt veszi csak tekintetbe, tehát csupán a most tárgyalt hitelnemeknek rója fel a földbirtok eladósodását. — Schäffle (Die Inkorporation des Hypothekarkredits, Tübingen, 1883) szintén hangsúlyozza, hogy az örökös-társak kielégítéséből s a vételárhátralékokból eredő jelzálogos teher egyik főoka a közép- és főleg a kisbirtokosok szorult helyzetének. A statisztikai anyagot ld. a statisztikai részben.

alap nem kifogástalan. Nem kifogástalan pedig először is azért, mert nem terjed ki a földbirtokosi hitel egyik egész nagy kategoriájára, az u. n. konzumtiv hitelre, mely alatt értünk minden oly hitelt, melynek rendeltetése elfogyasztatni, a nélkül, hogy közvetlenül új javak, értékek keletkezésének válnék előidézőjévé. Minden hitel elfogyasztatik, mikor felhasználtatik; a konzumtiv hitel ismérve, szemben a produktívval az, hogy e fogyasztást nem kárpótolja (közvetlenül) új érték előállításával. Ha tehát a gazda, rossz években, kenyerét hitel útján szerzi be, vagy ha betegsége gyógyítására oly áldozatokat hoz, melyekre az eszközöket csak hitel nyújthatja neki; ha gyermekeinek nevelése, leányainak kiházasítása, stb. hitel igénybevételére kényszeríti — ép úgy, mint akkor, ha az ivás vagy játék szenvedélye sodorja az adósságcsinálásba: konzumtiv hitelről szólunk. A jelző nem teszi azt, hogy a hitel e neme akár az egyesre, akár az összeségre nézve mindig haszontalan, vagy éppen káros. Az a hitel, melynek segítségével a beteg gazda visszaszerzi egészségét, vagy kellő szakképzettséget szerez meg gyermekeinek, avagy a rossz éveken át fentartja önmagát és családját: munkaerőt és munkaképességet biztosít a jövőre s így, közvetve bár, a nemzeti termelést is fokozza.

A konzumtiv hitel azonban, miután nem hordja közvetlenül maga magában az eszközöket a hitellel járó terhek viselésére, mint a produktív hitel, nem is adja kezünkbe azokat a támpontokat, a melyekből a kérdéses hitelügyletek kellékeire következtetést vonhatnánk. A hovaforditás ténye magában nem tájékoztat arról, hogy mikor lehet a kölcsönt visszafizetni s általában mily feltételek alatt válnak az ily kölcsönök a földbirtokos javára. A feleletet e kérdésre másutt kell keresnünk.

De nem kielégítő a nyert alap másodszor azért sem, mert a gyakorlati életből tudjuk, hogy a gazda képessége a hitellel járó terhek viselésére nem függ elválszhatatlanul össze annak hovaforditásával. Nem azon esetekre gondolunk, mikor a befektetés nem gyümölcsöz azért, mert rosszul volt kitervezve, vagy végrehajtva, vagy pedig elemi csapás folytán tönkrement, bár ez esetek is állításunk mellett bizonyítanak. Hanem azon még gyakoribb eset forog szemünk előtt, melyben a gazda fizetőképessége egészen más körülmények, ténye-

zők által határoztatik meg, mint a hitel hovaforditása. A legrövidebb idő alatt gyümölcsöző hitel terhe is elviselhetlenné lesz a gazdára nézve, ha erejét egyéb irányú kötelezettségei kimeritik. Még a hitelbe vett vetőmag árát sem tudja visszafizetni, ha régi hitelezői ráteszik kezöket az egész termésre. Viszont ellenben a hosszú idő alatt megtérülő befektetés céljára szolgált hitel a legrövidebb idő alatt is könnyen fedezhető lehet, ha az az évi termés tiszta hozadékához kedvező arányban áll. A kis gazda is nehézség nélkül visszafizetheti egy év leforgása után a kölcsönt, mely csak arra szolgált, hogy egy igavonó barmot szerezzen be, habár itt álló tőké-ről van is szó; sőt a nagybirtokos egy év alatt törlesztheti azt az adósságot, melyet egy-egy birtokrészlet megvásárlá-sára, tehát nagyon is állandó befektetés céljából csinált.

Mindebből kitünik az, hogy végelemzésben nem a hitel hovaforditása, hanem valami más, attól sokszor egészen füg-getlen tényező határoz a hitelműveletből az adósra háramló terhek viselésének s a visszafizetésnek lehetősége — mikor és miként való teljesíthetése felett. S e tényező nem lehet más, mint a gazdaság a maga egészében, a mezőgazdasági üzem, mely a földből hoz elő folyton-folyvást új értékeket. A föld, a mely a gazda jövedelmének egyetlen forrása, forrása egy-uttal a reánehazedő mindennemű terhek viselésének is. Egy-szerű igazság, valóságos »truisme«, mely banalisnak is látsz-hatnék, ha nem volna következményeiben annyira végzetes és ha nem volna szükség annak hangoztatására mindannyi-szor, valahányszor a földbirtokos hitelszükségletének valódi jellegéről akarunk tájékozást szerezni, a mi épen jelen fel-adatunkat képezi.

A föld és a hitel közt fennálló, illetve elképzelhető vonatkozások közül tehát sem a hitel biztosítási módjából ki-induló, sem a hitel hovaforditásán alapuló összefüggés nem olyan, hogy ezen összefüggés tényéből közvetlen és kimerítő felvilágosítást merithetnénk arra nézve, hogy minő jellegű a földbirtokos osztály hitelszükséglete. Közvetlen és kimerítő felvilágosítást e kérdésben nem is várhatunk más oldalról, mint arról, a mely kifejezésre juttatja a földbirtokos osztály rendelkezésére álló eszközöket általában s így a hitellel járó terhek viselése tekintetében is s ez az az összefüggés, melyet fentebb harmadsorban említettünk: a földnek a hitel fedezé-

sére (nem biztosítására) való utaltsága, más szóval a földnek hozadékforrási minősége. E minőség számbajő, valahányszor földbirtokos vesz hitelt igénybe, legyen e hitel ingatlan (jelzálogos) hitel vagy nem, legyen produktív, vagy konzumtív, legyen álló vagy forgó tőkék beszerzésére irányuló, vagy általunk ugynevezett birtokszerzési hitel, vagy bármily egyéb elképzelhető osztályozáson alapuló neme a hitelnek. De nemcsak a hitel minden nemére kiterjeszkedik ez összefüggés, vagyis nemcsak kimerítő az, hanem közvetlen is. Közvetlennek kell mondanunk azért, mert a hitellel járó minden teher közvetlenül a földnek hozadékából fedeztetik, a föld hozadékforrási minősége tehát közvetlenül irányadó arra nézve, hogy a földbirtokos érdekeinek minő jellegű, minő kötelezettségekkel járó hitel felel meg. E tétel annyira világos, hogy azt bizonyítani sem kell, csak annyit jegyzünk meg hozzá, hogy ott is, hol a fentiekben a hitel és a föld közti vonatkozások egy másik alakját, nevezetesen pedig a hitel hovaforditásán alapuló vonatkozást mondtunk irányadónak a földbirtokos hitelszükségletének jellegére nézve: annak, hogy ezt tehattuk, magyarázata épen a föld hozadékforrási minőségében keresendő. Az ott levont következtetések ugyanis tisztán csak azon alapultak, hogy a hitel hovaforditása a tárgyalt esetekben befolyással van a föld hozadékának alakulására. Közvetlenül tehát e forrási minőség adta kezünkbe a támpontot a hitelszükséglet jellegének megítélésére ott is: a hovaforditás csak közvetve, a forrásra való behatás folytán lőn utmutatónkká. Csak azért mondhattuk meg, hogy vajjon visszafizethető-e és mikor, hogyan fizethető vissza a kölcsöntőke, mert a hovaforditás befolyt a föld termésére s így ennek közvetítésével a földbirtokos teherviselési képességére is.

Ha már most az eddigiek eredményekép felállíthatjuk azt a tételt, hogy a földbirtokos osztály, illetve osztályok hitelszükségletének sajátos jellegére, megkülönböztető vonásaira nézve a felvilágosítást csakis abban a körülményben kereshetjük, hogy a földbirtokosi hitel terheinek viselője a föld hozadéka; hogy tehát csakis a földnek, mint hozadékforrásnak jellege lehet irányadó e hitelszükséglet jellegére: felmerül és megoldásra vár az a másik kérdés: *miben áll a földdel üzőtt termelésnek, a mezőgazdaságnak, mint hozadékforrásnak sajátos jellege*; s aztán, mint e kérdésnek további részle-

tezése: *miben áll e jelleg a mezőgazdasági üzem különböző osztályainál: a kis-, közép- és nagyüzemnél?*

II.

Feleletünkben meglehetősen rövidек lehetünk, mert a tények, melyekre itt támaszkodnunk kell, eléggé nyilvánvalók.

A mezei gazdálkodásnak — szemben a nemzeti termelés, illetve a (magángazdasági szempontból vett) kereső foglalkozások többi ágaival — vannak oly sajátos vonásai, melyek egyaránt felfedezhetők a kis, közép és nagy üzemi alaknál s vannak olyanok, melyek csak ezek egyikére vagy másikára jellemzők, s vannak ismét olyanok, a melyek mindegyik alakra állanak ugyan, de különböző — kisebb-nagyobb — mérvben.

E jellemző vonásokat ki kell bővítenünk olyanokkal, melyek nem közvetlenül az üzem természetéből folynak ugyan, hanem mégis ennek köszönik eredetüket: értjük azon vonásokat, melyek a mezőgazdaság vívőinek személyében öltenek alakot, vagyis értjük azon jellemző egyéni tulajdonságait a földbirtokosoknak, melyek hozzájuk foglalkozásuk minőségénél fogva tapadnak. E tulajdonságok az üzem nagyságával függvény össze, természetesen jelentékenyen eltérők az egyes földbirtokos osztályoknál; mások a kisbirtokosoknál, mások a közép-birtokosnál és ismét mások a nagybirtokosnál.

A mezőgazdaság sajátos vonásai közül elég hármat említenünk. Az egyik a termelés időszakossága, értve ez alatt azon jelenséget, hogy a mezei gazdaság hozadéka bizonyos időszakokhoz kötött termelés eredménye, a gazda tetszésétől nem függő meghatározott időszak lejártával áll elő. Egészen tisztán csak akkor mutatkozik e jelenség, ha a termelés tárgyát egyetlen vagy több, de csak egyidejűleg hasznosítható termék képezi, pl. a gazdánál, ki csakis szemeséletet termel. Ellenben ott, hol a termelés gabnára és fára, állattenyésztésre, gyümölcs- és bortermelésre egyidejűleg terjed ki, e körülmény lényeges behatást nem gyakorol, következményeiben meggyengül, mert utóbbi esetben a hozadék befolyása az év egyes részei közt megoszlik. Épp ez okból e jellemző vonás egész általánosságban véve inkább a kisbirtokra illik, kevésbé a közép- és még kevésbé a nagybirtokra.

Egy másik sajátása a mezei gazdaságnak a hozadék bizonytalansága, helyesebben szólva annak rendkívül hullámzó volta. A mint mondani szokás, a mezőgazdaság főleg a természet tényezővel dolgozik, tehát annak kegyétől is függ. Ez állítás ugyan a termelés intenzitásának minden fokozásával veszt igazságából, a minthogy tudvalevőleg az időjárás befolyása bizonyos mérvig ellensúlyozható kellő beruházások segélyével. A mai és nevezetesen hazai viszonyaink közt¹⁾ azonban még teljes mértékben áll a tétel, bár meg kell jegyezni, hogy annak befolyása legnagyobb a kis gazdaságban, hol a termelés csak kevés termékre irányul és rendszeren egyenlő minőségű talajban folyik; ellenben minél változatosabb a termelés és minél különbözőbb összetételű a talaj, annál kevésbé függ az évi hozadék nagysága az időjárástól.

A harmadik és utolsó jellemvonás, melyről itt szólni akarunk, a mezőgazdaság tiszta hozadékának az üzem alapját képező álló tőke jellegű értékekhez, nevezetesen a földben rejlő értékhez viszonyítva csekély volta. E tételünk megmagyarázása érdekében szükség van egy kis kitérésre.

A kereskedő, kinek üzlete ebben a tekintetben a legélesebb ellentétben áll a mezőgazdáéval, bizonyos mennyiségű árut megvesz, hogy ismét tovább adjon; a pénz, melyet üzletébe befektetett, rövid idő alatt — ha csak balsikerrel nem dolgozott — kamatostól visszatérül. Egészen máskép a földbirtokosnál. A ki ma egy birtokot vesz (míg azt ismét el nem adja, mely esetben lényegileg nem tett egyebet, mint az említettük kereskedő), az tőkéjének csak bizonyos százalékát látja viszont a termés eredményében. Ezt a tényt jeleztük fentebb és kifejezésére használhatjuk azt a körülírást is, hogy a mezőgazdasági üzemben, ellentétben az ipari és még inkább

¹⁾ Hazánk klímája tudvalevőleg kontinentális jellegű, azaz a legnagyobb szélsőségeknek kitett. Különösen áll ez a nagy magyar Alföldre. Hogy minő eltérések vannak itt egyes évek időjárásai közt, arra nézve legyen elég például felhozni Debreczen esőzési adatait. Az egész 1863. esztendőben összesen 406 millimétert tett itt a csapadék, míg 1882-ben 1.123 mm.-t, tehát majd háromszor annyit. Még nagyobb a különbség egyes évszakok számai közt. Így csak az utolsó évtizedet véve: 1881. tavaszán (márcz.—máj.) 246 mm. csapadékot jegyeztek, míg 1883 tavaszán csak 51-et; 1887 nyarán csak 92 mm. esett, míg 1882. évben a nyár folytán 534 mm. volt az eső. Ld. Hunfalvy János: A magyar birodalom földrajza 16. és köv. l. s a meteorologiai k. intézet évkönyveit.

a kereskedői üzemmél, az álló tőke jellegű befektetések vannak túlsúlyban.¹⁾

E körülménynek nagyon fontos következményei vannak épen az előttünk fekvő szempontból. A hozadéknak a föld (és állandó befektetések) értékéhez való viszonyából ugyanis közvetlenül foly egy másik viszony: a földbirtokos által a hitel fejében viselhető (elviselhető) teher viszonylagos nagysága. E teher semmi esetre sem lehet nagyobb a tiszta hozadéknál, ha tehát ez utóbbi csekély hányadát teszi a földbirtok értékének, úgy szükségkép csekély hányadot kell képeznie amannak is.

Midőn e tételt felállítjuk, meg kell jegyeznünk, hogy annak jelentősége nem merül ki azon gyakran hallható követelmény indokolásában, mely szerint a földbirtokos által igénybe vett hitel legyen olcsó, azaz alacsony kamatlábú. Nem a kölcsön kamatozásának kérdése, hanem a visszafizetés mikor és miként való eszközölhetése az, a mire itt első sorban felvilágosító tájékozást keresünk és találunk. A kereskedő, mint példánkban kitűnik, végezheti összes vásárlásait hitelben és mégis visszafizetheti a kölcsöntőkét nagyon rövid idő alatt egészében, de a földbirtokosnál a helyzet egészen más. Itt a visszafizetés céljára csak legfőlebb az a hányada a tiszta hozadéknak marad fenn, a melyet a kamat igénybe nem vett.²⁾ Ha a kölcsöntőke a föld értékéhez képest csekély, úgy megeshetik itt is, hogy a mondott hányad elégséges annak egy termelési időszak leforgásával való lefizetésére. Minél nagyobb azonban a kölcsöntőke összege arányitva a föld értékéhez, annál több üzleti év hozadékfeleslegét emészti fel a visszafizetés, sőt bizonyos ponton túl egészen a végtelenségig kellene kinyújtani a visszafizetési időszakot. Hogy számtani példával éljünk, ha a föld értéke 100.000 frt., annak tiszta hozadéka 5.000 frt., a birtokost terhelő adósság pedig csak 3.000 frt., úgy a tőke kamatostól visszafizethető a leg-

¹⁾ A föld a magángazda szempontjából véve szintén állótőke jelleggel bír, a mennyiben a termelésnél állandóan közreműködik s egyuttal, mint az állótőkék, minden termelés alkalmával veszt értékéből (a mennyiben t. i. a növények táplálására szükséges anyagok részben kivonatnak, mely veszteség természetesen pótolható).

²⁾ A valóságban kevesebb, mert hisz a földbirtokos konzumtív kiadásainak, a saját és családja fentartására tett kiadásoknak e tiszta hozadékból kell kikerülniök. E körülményt alább fogjuk számbavenni.

közelebbi termésből. Ha az adósság 30.000 frt., úgy 6%-os kamatozás mellett a tiszta hozadékból már legjobb esetben csak 3.200 frt. marad törlesztésre s így a tőke vagy 8 év alatt fizethető egészen vissza. Ha ellenben az adósság 82.000 forintot tenne, akkor felvett példánkban csak 5.000—4.960 frt., tehát 40 frt. maradna (mindig a legjobb esetben) évenként a törlesztésre, úgy, hogy a tőke visszafizetésére ugyyszólván beláthatlan hosszú idő kívántatnék.

Alig kell mondanunk, hogy felállított tételünk a mezőgazdaság hozadéka és a föld értéke közti viszonyról csak általános tájékozást nyújt és távolról sem képesít arra, hogy szilárd összefüggést állapítsunk meg a két mennyiség közt, a mely minden egyes esetre érvényes lenne és kezünkbe adná a kulcsot a földbirtokos által elviselhető hitelteher kiszámítására. Ellenkezőleg, e viszony minden egyes gazdaságban más és más; függ nevezetesen a gazdálkodás mikéntjétől, a földre fordított munka és tőke nagyságától, vagyis a termelés intenzivitasától; minél intenzívebb ez, annál magasabb lehet a tiszta hozadék aránya a föld értékéhez s így egyuttal annál nagyobb lehet a gazda által elviselhető évi teher ez utóbbihoz arányitva. Tételünket e körülmény azonban nem módosítja lényegesen, mert bár a mezőgazdasági statisztika mai fejlettségében (vagy inkább tán fejletlenségében) nem ad kellő felvilágosítást arra nézve, hogy minő a fentemlitett arány általában és szélsőségeiben, annyit azonban a hazai mindennapi viszonyok szem előtt tartásával mondhatunk, hogy ez arány az országos kamatlábat valami jelentékenyen nem haladja meg.¹⁾ E mellett szól az a körülmény is, hogy a mai közepes gazdálkodásnál a gazda üzleti tőkéjének értéke — a forgót és állót együttvéve — csak kis törtrészt képezi a telek forgalmi értékének.²⁾

¹⁾ A mennyiben t. i. csupán a föld tiszta hozadékaról (földjáradék) beszélünk, legfeljebb a saját művelésben álló föld gazdájának vállalkozói nyereségét s az üzleti tőke kamatját számítva bele, de nem a munkabért is. Franciaországban az adókataszteri munkálatok, melyek tudvalevőleg a tőkély elismert magas fokán állanak, az 1879. jan. 1. állapot felvételénél a föld forgalmi értékét 91.584 millió franknak, a tiszta hozadékot 2.645 millió franknak találták, mi 2.89%-os kamatozást jelentene. Itt a tiszta hozadék a legszorosabb értelemben vétetett.

²⁾ Goltz Németországra nézve az élő és holt leltárt a föld értéke 15—25%-ával s az üzemi tőkét (Betriebskapital) 6—10%-ával, az álló és forgó tőkét együtt tehát 21—35%-ával veszi fel. (Schönberg-féle Handbuch der politischen Oekonomie. II. B. 72. S. 2. kiadás.)

Egészen más jelentőségű azonban az a módosítás, a melyet tételünkön tenni kell, ha a földbirtokosok különböző osztályai szerint külön-külön vesszük vizsgálat alá a kérdéses arányt. E vizsgálatra szükség van azért, mert a mezőgazdaság hozadékából e helyen csak az a rész jó tekintetbe, mely a birtokos, a gazda kezei közt marad, mert hisz csak e rész szolgálhat a hitel terheinek fedezésére; ámde viszont éppen ez a rész az, a mi az egyes földbirtokos osztályok szerint más és más. A következőkben magyarázatát fogjuk adni ez állításunknak.

A közgazdaságtan a javak megoszlásáról szóló részben kimutatja, hogy a nemzeti jövedelem a termeléshez hozzájárult tényezők közt olykép oszlik meg, hogy — a teljes szerepmegosztás esetét véve fel — külön-külön rész jut abból a munkásnak, a tőkésnek, a vállalkozónak és a földbirtokosnak. E tételt a mindennapi élet egy idevágó példájával megvilágítjuk, ha a haszonbérlet esetére utalunk: a haszonbérelő a föld hozadékából kifizeti a munkást, aztán (ha hitelbe vett termelési eszközöket) a tőkést, fizet haszonbért a föld tulajdonosának s a mi megmarad neki, az az ő vállalkozói nyeresége. Ha tehát a mezőgazdaság, mint üzem, hozadékát vesszük, abból először is le kell ütnünk azt a részt, mely az összeség szempontjából vett termelési költséget képviseli, t. i. azon költséget, mely senkinek javára nem válik, hanem a termeléssel járó szükségszerű értékfogyást jelent (így pl. a vetőmag-, az eszközök, gépek értékcsökkenése, a föld termő erejében beállott — trágyával pótlendő — apadás, stb). A mi megmarad, azon osztozkodnak a termelésben résztvettek, fenti példánkban tehát munkás, tőkés, földbirtokos és haszonbérelő (mint vállalkozó). Más az eset akkor, ha a föld nincs haszonbérbe adva, hanem a tulajdonos maga műveli azt; bár idegen munkaerővel, ilyenkor a hozadékból őt illeti az a rész is, mely különben a haszonbérelőé lett volna s a mely részt vállalkozói nyereségnek neveztünk. Ha e mellett egészen saját tőkéjével dolgozik, úgy a tőkés része is az ő javára esik. Végre az a gazda, ki a saját (és családja) kézi munkájával műveli földjét, a munkásokra való kiadást is megtakarítja — részben vagy egészben — s így jövedelme ezzel a részzel is gyarapodik. Hogy számszerű példával éljünk: tegyük fel, hogy egy földbirtokdarab értéke 100, annak összes évi nyers

hozadéka pedig 24. Ebből a 24-ből, mondjuk, 8 a közgazdasági szempontból vett termelési költségekre esik, marad a termelésnél közreműködött személyek javára 16. Ebből a 16-ból tegyük a munkások részét 6-ra, a tőkését 2-re, a földbirtokosét 4-re, a maradék 4 a vállalkozót illeti. E példa szerint a földjét haszonbérbe adó gazda kap 4-et; az, a ki saját maga vezeti a termelést, már 8-at kap, a ki teljesen a maga eszközeivel dolgozik, annak része 10, a ki pedig maga is megfogja az eke szarvát, az (ha idegen kézimunkára nem szorul) mind a 16 részt megkapja.

A most mondottakból folyik, hogy a különböző földbirtokosi osztályok szerint lényegesen eltérő az a hányad, a mely a föld hozadékából a birtokos kezei közt marad s így egyuttal, miután a hozadék a föld értékével nagyban és egészben lépést tart: eltérő az arány is, melyben az ő jövedelme s így kamat- és tőkefizetési képessége is a földbirtok értékével áll. S a nélkül, hogy a földbirtokosi osztályok között itt éles határvonalat húzni megkísérelnők,¹⁾ annyit mindenesetre mondhatunk, hogy a hányad a kisbirtokosnál legkedvezőbb, mert egyesíti magában az összes termelési tényezők részét; már kedvezőtlenebb a középbirtoknál és legrosszabbul áll a nagybirtokosnál, a hol a föld rendesen bérbe van adva, vagy ha nem, külön közegek felügyelete alatt foly a termelés, a kiknek része körülbelül felemészti az u. n. vállalkozói nyereséget. Ha pl. fenti számainkhoz ragaszkodunk, akkor úgy találjuk, hogy a paraszt a maga telke hozadékából képes ugyanannyi adósságot elviselni, mint az a birtokos, ki haszonbérbe adja jószágát, négyszer akkora telek tulajdonában.

Egy körülményt azonban eddig kihagytunk a számításból s ez az, hogy a földbirtokos jövedelmének, melyet a földből húz, nem egésze, hanem csak egy része áll rendelkezésre

¹⁾ A szokásos megkülönböztetés a német irodalomban az, hogy a kisbirtokos földjét a maga és családja kézimunkájával — idegen munkás igénybevétele nélkül — megművelheti; míg a középbirtokos az, kinek minden idejét az igazgatás teendői nem veszik igénybe, hanem maga is hozzáláthat a munkához. Ily meghatározás mellett a 30 holdas parasztgazda, ki idegen munkást is kénytelen alkalmazni, középbirtokos volna. Hazai viszonyaink közt jobbnak tartjuk azt a megkülönböztetést, mely szerint kisbirtokos az, ki maga is állandóan végez kézimunkát, középbirtokos, ki csak vezeti a gazdaságot, míg a nagybirtokos már ezt sem képes maga teljesíteni, hanem idegent is alkalmaz e célra.

akkor, mikor a hitel terheinek fedezéséről van szó. Egyrészt abból a földbirtokos saját életfentartása, háztartása vesz szükségkép igénybe, ha ugyan e célra egyéb jövedelmi forrásai nem elégségesek, mely esettől itt egészen eltekintünk. A fennmaradó rész, a tudományban ugynevezett szabad jövedelem,¹⁾ természetesen egyéenként nagyon különböző s így számba sem vehető: legfeljebb az egyes földbirtokosi osztályok átlagos életmódjának figyelembe vételével állithatunk fel reá bizonyos szabályokat. Ez alapon mondhatjuk, hogy a kisbirtokos osztály szükséglete — a mennyiben itt az u. n. parasztosztályra gondolunk, aránytalanul kisebb az uri életmódot folytató középbirtokosokénál, míg a nagybirtokososztály költekezése már nem haladja meg oly nagy arányban a középbirtokos osztályét. Ebből következik, hogy a középbirtokos osztály, melynek jövedelme csak a földbirtokosi u. n. járadéknak és a vállalkozói nyereségnek felel meg, aránylag rosszabb helyzetben van, mint akár a kisbirtokos, akár a nagybirtokos osztály.²⁾

¹⁾ A szabad jövedelem fogalma egyébiránt nem egészen határozott. A legelterjedtebb meghatározás szerint a jövedelem azon része értendő alatta, a mely a nélkülözhetetlen javakra tett kiadások levonása után fennmarad. Ámde ez a meghatározás szemlátomást feleltet ruganyos. Mik a nélkülözhetetlen javak? Azok, a melyek elengedhetlenül szükségesek az élet fentartására, az u. n. elsőrendű életszükségletek fedezésére? Legtöbbször igenlő választ kapunk. Ámde a fogalom ezzel a szoros értelmezéssel teljesen használhatatlan. A legkülönbözőbb társadalmi osztályok embereit egy kalap alá vonni s azok szabad — más szóval disponibilis — jövedelmét egy és ugyanazon mértékkel mérni nem lehet, mert ez annyi volna, mint egykép elbánni a nagybirtokossal, kinek uradalmi vannak s a kis zselérrel, ki kunyhójában vonul meg és kukoricza- vagy zabkenyéren él. A mi a szabad jövedelem kiszámításánál levonásba helyezendő, az nem lehet más, mint a »standard of life«, az illető osztály szokásos, rendes életmódjával járó kiadások. Ha szigorúan akarunk eljárni, akkor azt mondhatjuk, hogy a takarékos gazda (a római kitétel szerint »bonus ac diligens paterfamilias) mértékével mért, de azért az illető társadalmi osztály niveauján álló életet lehetségesessé tevő kiadások irányadók. Mi az alább következőkben mindig e levonással fogjuk érteni a szabad jövedelmet.

²⁾ Egy és más bizonyítékkal erre nézve alább a statisztikai részben fogunk szolgálni. Hazánkat illetőleg tudjuk, hogy a nyolczvanas évek elején uralkodott pesszimizisztikus hangulat főképp ezt a középosztályt félte, a végromlástól s hogy még a kevésbé kishitűek is osztották e félelmet, arra nézve elég legyen Láng Lajos: »A társadalmi deficit« című 1881-ben megjelent röpiratára (17. és 43. s. k. l.) utalnunk, hol (50. s. k. l.) a különböző földbirtokos osztályok fogyasztása is röviden, de találóan van jellemezve.

Nagyon természetes, hogy a földbirtokos jövedelméből teendő azon levonás, melyről most szólottunk, egyáltalán csökkenti a hitelteher viselésére való képességét. Van bizonyos pont, a hol e képesség a gazda rendes, nem túlköltekező életmódját feltételezve is, teljesen megszűnik. Az igen kis birtok nem képes egyébre, mint fentartani gazdáját; mihelyt ez adósságot csinált, felbillen a mérleg, megszűnik az egyensúly s a lejtőn nincs megállapodás. Ugyanigy vagyunk a nagyobb birtokkal is magasabb »standard of life« mellett. A kis középbirtokos, ha uraskodik, vagyis ha maga nem dolgozik munkásaival együtt s a mellett a középbirtokosi osztály rendes életmódja szerint költekezik: a legkisebb adósságcsinálás folytán tönkre mehet, a nélkül, hogy épen rossz gazda volna. De ezen ponton túl is nagyon korlátozhatja az adós földbirtokos fizetési képességét a mondott levonás. A hányad, melyet a hitel terheinek fedezésére fordíthat s mely a fentiek szerint a föld értékéhez képest amugy sem képez magas százalékot, nagyon jelentékenyen megcsappanhat e levonás folytán. Ha tehát adósságai bizonyos fokig emelkednek, beáll az a jelenség, hogy a rendelkezésre álló forrás nem fedezi a terheket s ekkor megkezdődik a lefelé való súlyedés, mely a teljes vagyoni romlásban nyeri befejezését. Hogy aztán az említett pont, illetve pontok hol vannak, hogy a tiszta hozadék mely százalékánál keresendők s — a mi bennünket felettébb érdekelne — a föld értékéhez viszonyítva, melyik hányadtól számítandók: azt általános érvényű tételben kifejezni természetesen nem lehet. A kérdéses pont gazdáról-gazdára változik s legfőlebb egyes osztályokra lehetne egy bizonyos időre és területre vonatkozólag átlagban megállapítani. Erre azonban szükség volna a földbirtokosok háztartásának olyatén ismeretére, mint azt a munkásokra nézve már oly nagy számban összegyűjtött kiadási budgetek nyújtják. Sajnos azonban, a még csak gyermekkorát élő szociális statisztika itt teljesen cserben hagy bennünket.

De habár kellő alap hiányában még átlagszámokkal sem felelhetünk arra a kérdésre, hogy hol az a pont, melyen túl a földbirtokos adósságterhek viselésére egyáltalán képtelen s nem tudjuk megmondani, ezen ponton belül is minő arányban csökken fizetési képessége a háztartás szükségszerű terhei folytán: annyit hangsúlyoznunk kell, hogy ez utóbbiak tekin-

tetbe vétele nélkül a földbirtokosok, illetve az egyes földbirtokosi osztályok hitelképességéről beszélni nem szabad, s hogy minden következtetésnél, mely a földbirtok hitelterheire vonatkozik, szem előtt kell tartani azt a körülményt, hogy e terhek viselésére a birtok tiszta hozadékanak mindig csak kisebb-nagyobb töredéke — de sohasem az egész — áll rendelkezésre.

Itt az ideje, hogy levonjuk a mezőgazdasági üzem természetének jelzett három vonásából a folyományokat, melyek irányadók kell, hogy legyenek a földbirtokosi hitel tekintetében. E folyományok egészen röviden összefoglalva, a következők:

1. a kölcsön lejáratá, valamint a kamatok esedékessége azon időszakra tétessék, melyben a földbirtokos földje hozadékát már értékesítheti;

2. rossz termésű években könnyíttessék meg a hitel terhe, halasztassék el a tőke visszafizetése, esetleg a résztörlesztés, sőt nagy szükség esetén a kamatfizetés is;

3. a mennyiben az igénybevett hitel a föld értékéhez viszonyítva oly arányban áll, mely az országos kamatlábat meghaladja, vagy — egészen szabatosan szólva — ha a hitel tőkége a földbirtokos évi szabad jövedelmét megüti: úgy a hitel lejáratá egy évnél minden esetre hosszabb legyen és pedig legyen oly hosszú időre terjedő, hogy a tőke visszatérítése a szabad jövedelem odafordítása által eszközöltethessék; ez időhatáron belül a tőke ne legyen felmondható.

Az első helyen említett két követelmény, mint már érintők, kevésbé jelentős a nagyobb birtokos szempontjából, mint a kisbirtokoséból. A harmadik kíváncsi egyenlőképp kiterjed mindhárom osztály hitelére, azzal a különbséggel mégis, hogy, mint láttuk, a lejárat a kisbirtokosok hitelénél aránylag rövidebb lehet, mint a közép- és nagybirtokosoknál. E különbség a fenti szabály alkalmazásából folyik.

DR. RÁTH ZOLTÁN.

KÖZGAZDASÁGI HAVI KRÓNIKA.

Szeptember.

1-én. Az 1890/91. évi cukortermelési időszak a mai napon a *hatvani cukorgyár* üzemének megnyitásával megkezdődött.

A kereskedelmi miniszter tudatja a zsitvavölgyi vasut engedményeseivel, hogy az alaptőkéhez 10 évi részletekben fizetendő 140.000 frttal járul s a postaszállításért 50 éven át évenként 3.500 frtot fizet, továbbá, hogy tömeges szállításoknál 25%-os tarifa mérseklést engedélyez. Az óvadék szeptember 30-ig fizetendő le.

2-án. Az Olaszországgal kötendő kereskedelmi szerződés tárgyalásai az első olvasással egyelőre befejeztettek, következik a vitás pontok iránti utasítások beszerzése.

A *magyar jelzálogbank félévi mérlege* a múlt évi áthozattal együtt 717.954 frt. tiszta nyereséget tüntet fel, tehát még valamivel többet, mint az előző évben (12 $\frac{1}{2}$ % felül pro rata temporis). A jelzálogüzlet még mindig emelkedik. Az összes kölcsönök értéke 85 milliónál többet képvisel.

A *jégbiztosítások* kedvezőtlen eredménnyel záródnak, a körülbelül 3 millió forintnyi díjbevétel a károk által csaknem tökéletesen igénybe vétetett, minek folytán az üzlet veszteséggel járt. Az egyéb biztosítási ügyletek kedvezően állanak. A tűzkárbiztosításnál sokkal kevesebb a kár, mint az előző évben. Az életbiztosítás nagyon kedvezően alakult.

A *vasutak bevételei* az év első 7 hónapjában következőkép alakultak: magyar kir. államvasutak 26 $\frac{1}{2}$ millió (+ 0 $\frac{1}{4}$ millió), állami biztosítást élvező vasutak 2 $\frac{5}{8}$ millió (+ 0 $\frac{1}{6}$ millió), vasutak állami biztosítás nélkül 13 $\frac{1}{4}$ millió (+ 0 $\frac{1}{7}$ millió), helyi érdekű vasutak 3 $\frac{1}{10}$ millió (+ 0 $\frac{5}{7}$ millió). Összesen tehát valamennyi vasutnál 45 $\frac{1}{4}$ millió (+ 0 $\frac{9}{8}$) frt.

3-án. A *Vaskapu-szabályozási munkálatok* nagyon kielégítő módon haladnak. Az építkezési vállalat turbina készülékek segítségével az építendő csatornát előbb vízmentessé szándékozik tenni, hogy azután a repesztések vízmentes sziklákon legyenek eszközölhetők.

A *román miniszer tanács* tárgyalásokat folytat a *dunagőzhajózási* társasággal a társaságnak Románia területén fekvő összes birtokállományának megváltása és megfelelő számú hajók megvétele iránt, a társaság ama jogának épségbentartása mellett, hogy Romániában továbbra is járatokat tarthasson fenn.

A *hatvani*, a *borsod-miskolci*, a *debreczeni »István«*, a *nagyvárad*i »László« és a *szatmári gőzmalmok* az augusztus 29-én kelt egyezményt aláírván — ahhoz hozzájárultak.

Az *arad-temesvári vasút* igazgatósága a közgyűlés határozata értelmében valamennyi még ki nem sorolt elsőbbségi kötvényét 1892. évi márczius 1-ére felmondotta. Ezen kisorsolás összefüggésben van az arad-temesvári vasutnak az osztrák-magyar államvasuttal létrejött szerződésben kikötött államosításával.

Az *osztrák-magyar bank* a *kamatlábat felemeli* és pedig a leszámítolási üzletnél 4-ről 5, a lombard üzletnél $4\frac{1}{2}$ -ről $5\frac{1}{2}$ és a kölcsön üzletnél 5-ről $6\frac{1}{2}$ -ra.

4-én. Az *osztrák-magyar Lloyd* hajói az első félévben 764.038 mértföldet tettek meg (szemben a múlt évi 809.282 mértfölddel), a bevétel pedig 3,599.756 frtra rugott (az előző évben 3,801.056 frtra).

A *pesti magyar kereskedelmi bank* a VIII. kerületben (Józsefvárosban) egy fiók-intézetet létesített.

A *magyar kir. posta-takarékpénztárak* betéti állománya augusztus hóban 51.614 frttal emelkedett, a takarékbetétek augusztus 31-én $5\frac{1}{2}$, a check-betétek 2% összesen tehát 8 $\frac{1}{2}$ millió frtra rúgtak.

Az *osztrák-magyar bank* havi kimutatása szerint augusztus 31-én a leszámítolási és lombard üzletben összesen 206.04 millió forint volt forgalomban, mely összegből Magyarországra 72.16 millió forint esik. A múlt évi forgalommal szemben 43.7 millió forint a növekedés s ebben Magyarország 19.1 millió forinttal részes.

5-én. A *magyar iparbank félévi mérlege* 64.285 frt. tiszta nyereséget tüntet fel, a mi pro rata temporis $12\frac{8}{10}$ -nak felel meg.

6-án. Az eddig Brindisi felé irányuló *indiai tengerentúli posta-forgalomnak* a *Budapest-Saloniki útirányba* való terelése tárgyában a magy. kir. kereskedelmi miniszter Rich colonel az angol vasutak vezérfelügyelőjét és Harwey-t az angol posta-kezelőség képviselőjét fogadta. Hetenként legalább 6 waggon szállításáról van szó, a kereskedelmi miniszter támogatásáról biztosította Anglia kiküldötteit.

A *chicagói világkiállításon* való hivatalos részvétel visszautasítatott, a kormány azonban a résztvevők számára az erkölcsi támogatást biztosította.

8-án. 1891-ben következő mennyiségű *államjegyek* fognak előállíttatni: egyesekben 59 millió, ötösökben 72 millió és ötvenesekben 50 millió forint értékűek, az előállítási költségek 762.800 frtra ruagnak s ez összegből 238.140 frt. esik Magyarországra.

Az *osztrák-magyar államvasút* uradalmainak értéke 25.46 millió forinttal, a készletek értéke pedig 4.954 millió forinttal van a legutóbbi mérlegben feltüntetve (beleértve a Csehországban fekvő brandeisi telepeket és a bécsi gépgyárat, mely fekvőségek, a mennyiben az uradalmak részére egy külön társulat alakulna, külön volnának választandók). E fekvőségek netto jövedelme 1.594 millió forint (az értékek körülbelül $5\frac{2}{10}$ %).

A *budapesti pénzpiac*zon a viszonyok valamivel kedvezőtlenebbek. $5\frac{1}{2}$ %-on alul nem nyújtatik hitel.

9-én. A *m. kir. államvasutak igazgatóságának kereskedelmi csoportjában* egy új osztály létesítettett, a személyforgalom és kereskedelmi statisztika részére.

10-én. A *pesti magyar kereskedelmi bank félévi mérlege* 743.993 frt. tiszta nyereséget tüntet fel (vagyis $18\frac{6}{10}$ % pro rata temporis) ehhez jön a múlt évi áthozatal 287.973 frt. az összes tiszta nyereség tehát 1,031.966 frt. (szemben az 1888., 1889. és 1890. évi 445.931, 1,825.014 és 977.702 frt. nyereséggel).

A földművelésügyi miniszter szabályozza a sertések leszurásánál követendő előirányzati rendszabályokat.

11-én. A Szerbiával kötendő kereskedelmi szerződés iránti tárgyalások megkezdése október közepére tüzetett ki.

Bécs alpolgármestere bebizonyítja a kiküldött független szakértői bizottság véleménye alapján azon szemrehányás tarthatlanságát, mintha a *szt.-marxi* vásáron élvezhetlen takarmány kerülne etetésre.

Az osztrák-magyar Lloyd az év végével újból fog szerveztetni. A társulat az előleg első részletét már megkapta s hajóállományának kiegészítésével foglalkozik.

12-én. A budapesti kereskedelmi akadémia kebelében újonnan megnyílt *keleti tanfolyam* tanerői kineveztetnek.

A déli vasut bevételeit illetőleg a jelentések kedvezőbbek.

13-án. Az 1892. évi költségvetés a hadügyi szükségletek kivételével, megállapított. A honvédelmi és hadügyi tárczáknál a szükséglet 2 millió forinttal emelkedett, Wekerle pénzügyminiszter a költségvetési egyensúlyt minden körülmények között fenn akarja tartani.

A leszámítoló-bank a fekbéreket budapesti áruházaiban szept. 16-ától kezdve leszállítja.

Erdélyben Egeresen az ottani főszgyár tulajdonosa egy új *műtrágya-gyárat* létesített.

15-én. Tőzsde kiküldöttek időztek Bécsben, Berlinben, Hamburgban a tőzsde viszonyok és szokványok tanulmányozása végett kiküldetésök eredményéről jelentést tesznek a tőzsdetanácsnak.

A magyar-adriai forgalomban (az államosított osztrák-magyar államvasut állomásairól Triesztbe és Fiumebe) életbe léptetett árudíjzsabás mérséklések, megdöntik ama feltevést, mintha a magyar kormány (ez alkalomból) az áruszállítás utáni díjtételeket emelni szándékozott volna.

A felek-fogarasi vasut (hossza 51 kilométer, a törzsrészvények értéke 628.300 frt., az elsőbbségi kötvényeké 1,391.200 frt.) kiépül.

Zipernowski mérnök Frankfurtban a villamossági congressuson előadást tartott a villamos gyorsvasutakról, e felolvasás alapjául szolgált egy *Budapest-Bécs között létesítendő villamos gyorsvasut* pontosan kidolgozott tervezete.

16-án. A magyar leszámítoló- és pénzváltóbank félévi mérlege a múlt évi 67.916 frtnyi áthozattal együtt 531.515 frt. tiszta nyereséget tüntet fel (ez megfelel 10⁶³/o-nak pro rata temporis). A consortiumokban való részvételből származó nyereségek nincsenek elszámolva.

A kereskedelemügyi miniszter rendeletet bocsát ki a posta- és távirdahivatalokhoz a 250 grammnál súlyosabb *posta csomagok* iránt, az áruforgalmi statisztika érdekében.

17-én. Az Olaszországgal kötendő kereskedelmi szerződés iránti tárgyalások kedvezően folynak.

A magyar kereskedelmi társaság magán-csomag szolgáltatot létesít *Zimonyból Konstantinápoly és Saloniki felé* és viszont, 20 kilogrammnál nem súlyosabb és 500 frtnál nem nagyobb értékű csomagok a postahivatalok által továbbítás végett átvétetnek. Utánvét melletti és express szállítás kizárva.

Egy pénzügyminiszteri rendelet közhirre teszi, hogy a forgalomból kizárt *külföldi nyeremény kölcsönök* sorsolási jegyzékeinek hírlapokban való közzététele nem képez jövedéki kihágást.

A *magyar országos bank* felszámolása befejeztetett.

»Kosmos« *könyvnyomda részvénytársaság* 200.000 frt. részvénytőkével megalakult, elnöke Horváth Gyula.

A kereskedelemügyi miniszter nagyszámú előzetes engedményeket ad *helyi érdekű vasutakra*.

Az *idei dohánytermés* nagyon kedvező, körülbelül 1 millió méter-mázsa.

18-án. A *hordódongakivitel* január 1-től augusztus végeig 45⁰² millió darabot tett (az előző évi 27³⁰ millióval szemben), a többlet kizárólag Franciaországba került, míg Olaszország szükséglete változatlan maradt.

A f. hó 25-ére kitűzött *biztosító társulati igazgatók enquéte-ja* a mozgó ügynökökre vonatkozó törvényjavaslat ügyében — *elhalasztatott*.

A *dunagőzhajózási társaság* késedelmes kirakodás esetében fel-emeli a fekbéreket 80, 60, illetőleg 40 frttal naponként, 5000, 3000 azon felüli és 3000 köbméteren aluli rakományok után.

A *magyar általános kőszénbánya részvény-társaság* tulajdonát képező királd-putnoki iparvasut novembar 1-én adatik át a forgalomnak.

20-án. A mai napon történt a díjak kiosztása a váczi gazdasági kiállításon.

21-én. A földművelésügyi miniszter felhívja az állami hivatalokat, hogy bútor és berendezési szükségleteiket az *iparkiadállításokon* szerezzék be.

A *rakodási idő* a magyar államvasutakon 12-ről 6 nappali órára szállíttatik le.

23-án. A *rimamurány - salgótarjáni vasmű részvény-társaság* 1890/91-i évi mérlege 1,605.892 frt. tiszta nyereséget tüntet föl az előző évi 1,567.418 frttal szemben. Javaslatba hozatik 12⁰/₀-nyi osztalék kiutalványozása, 200.000 frtnak a különleges tartaléktőkéhez való utalása és a hátralékos 146.272 frtnak jövő évi átvitelre való előírása.

A Franciaországba irányuló *juh és juhhus kivitel* az ottani agrár rendszabályok és megnehezítő feltételek következtében veszélyeztetve van.

A *budapest-kőbányai sertéskereskedők csarnoka* a mai napon rendes közgyűlését tartja. A jelentés kiemeli, hogy a kereskedelmi miniszter a csarnok árjegyzéseit hivatalos jelleggel ruházta fel és hogy az igazságügyi miniszter a bíróságokhoz ily értelmű értesítést küldött.

A magyar kereskedelmi csarnok egy a kereskedelemügyi miniszterhez intézendő felterjesztésben a *vasárnapi munkaszünetre vonatkozó rendelet káros hatását ecseleli*.

24-én. *Budapest villamos világítással* leendő ellátása iránt ajánlataikat benyújtották a légszesztársulat, Siemens & Halske, Ganz és társa, Egger és Schuckert & Comp. Nürnbergből.

A *poprád-tátrafüredi villamos vasut* építése megkezdett.

25-én. A kereskedelmi miniszter az I. fokú iparhatóságokat figyelmeztette, hogy a kereskedők, részvény-társaságok és szövet-

kezetek birság terhe alatt (156. §.) *iparendélyt* kötelesek váltani (1884. évi XVII. t.-cz.).

A pénzügyminister megengedte, hogy állami felügyelet alatt álló hitelintézetek vámhitelekért szavatolhatnak bármely más jótálló czég igénybevétele nélkül.

A magyar vasutak bevételei az év 8 hónapja alatt következőkép alakultak: államvasutak 31⁵² millió ft., biztosított vasutak 2⁹⁹ millió ft., mohács-pécsi vasut 0⁵⁵ millió ft., a volt osztrák-magyar államvasut 10⁵² millió ft., déli vasut 9²⁶ millió ft., győr-sopron-ebenfurti vasut 0⁴⁹ millió ft., valamennyi helyi érdekű vasut 3⁶¹ millió ft., összesen tehát 53⁹⁸ millió forint (vagyis + 0⁷⁰ millió forint az előző évhez képest), habár az augusztus havi bevételek kedvezőtlenebbek voltak, mint a múlt évben.

26-án. A »Franklin« részvény-társaság közgyűlése által jóváhagyott mérleg 73⁵⁴⁸ ft. nyereséget tüntet fel, melyből részvényenként 15 ft. osztalékul (60.000 ft.) fizettetett ki, a fennmaradó rész pedig jövő évre előíratott.

A hatvani czukorgyár Amerikába exportál. Az első közvetlen üzlet Fiumén át a »California« gőzösön.

Az ipartanács kiküldöttei a bőrpar érdekében szakértőket hallgattak meg és javaslatot fognak előterjeszteni a festett és kikészített bőrfajok versenyképessé tétele iránt.

A ménesvidéki szőlőbirtokosok tanácskozásokat folytatnak a phylloxera elleni rendszabályok fölött.

27-én. Az iparkamarákhoz számtalan kérvény érkezik be a vasárnapi munkaszünetre vonatkozó rendelet megváltoztatása iránt.

28-án. »Harmonia« zeneműkiadó részvény-társaság mérlege az előző évek veszteségeinek fedezése és 3000 ft. leírása után 1993 ft. nyereséggel zárul. Ez összegből a tartalékalap 2000 frtra egészítették ki és 1795 ft. a jövő évre előíratik.

29-én. A kereskedelemügyi miniszter egy Fiumében létesítendő tőzsde számára támogatását biztosította.

30-án. Bárá Kochmeister Frigyes a budapesti kereskedelmi és iparkamara elnökségéről leköszön.

Dr. Mandello Károly.

IRODALMI SZEMLE.

Schneider K.: Die Bewegung für Errichtung von Heimstätten. (Deutsche Zeit- und Streit-Fragen. Begründet von Holtzendorf. Neue Folge. VI. Jahrg. Heft 83.) Hamburg, 1891.

Tudva van, hogy a homestead-intézmény meghonosításának kérdése Németországban napirenden van s dolgot adott már a parlamentnek is. A napi érdekű tárgyakkal foglalkozó röpiratgyűjteményben ezuttal Schneider K. mondja el véleményét a kérdésről. Szerzőnk, ki a Schmoller-féle Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft etc. tavalyi évfolyamában¹⁾ egy hosszú lélekzetű cikkben már előadta eszméjét, melylyel a földbirtokosnak létét biztosítani kívánja, ezuttal némi történelmi és irodalmi reminiscenciák után visszatér arra, szembeállítva azt a Riepenhausen-féle törvénytervezettel, melyet elég szerencsésen bírál és elítél. Schneider eszméje, bár radikális voltánál fogva megvalósulásra egyelőre nem számíthat, megérdemli, hogy megemlékezzünk róla.

Szerzőnk, ki maga is gyakorló jogász,²⁾ az amerikai homestead intézmény és az említett német tervezet közt éles jogi ellentétet lát ott a nő és gyermekek joga a családfővel szemben ölt testet az ingatlanra vezethető végrehajtásnak bizonyos mérvig való korlátozásában, itt a föld hitbizományszerű megkötéséről van szó, mely egyuttal az öröklés rendjét is szabályozva, a birtok oszthatatlanságát mondja ki. Schneider terve annyiban közelebb áll az amerikai joghoz, a mennyiben a birtok megkötését a család kezében épen nem czélozza, hanem csak a mindenkori birtokos élettartamára kívánja a föld birtokát biztosítani. A birtokos elhunytával, mint ő mondja, általános leszámolás tartatnék, mely alkalommal a hitelezők kivétel nélkül jogaikhoz juthatnak.

Mint a mondottakból már sejteni lehet, Schneider tulajdonkép a jelzálogos hitelezők mai jogainak megszorítását óhajtja. E megszorítás dolgában írónk csakugyan elég messze elmegy. Tervezte, melyet ezuttal törvényjavaslat alakjába öltöztet, mindjárt első szakaszában jelzi a gyökeres reformert. E szakasz így hangzik: »mezőgazdasági birtokra csakis nyilvános hitelintézetek adhatnak kölcsönt s csak ilyeneknek köthető az le, de csakis oly tőke erejéig, melynek kamata és kikötött legmagasabb évi törlesztési részlete összevéve

¹⁾ XIV. évf. 2. füzet. Ueber die demnächstige Gestaltung des Grundbesitzrechtes in Deutschland, insbesondere die Verwirklichung eines Heimstättenrechts. 125. és köv. l.

²⁾ Járásbíró (Amtsrichter) Nienburgban.

nem haladja meg az illető földnek a helyi viszonyokhoz mért mérsékelt haszonbérét.« Később azonban azt látjuk, hogy szerző megengedi (8. §.) a további megterhelést is és bármily hitelezőnek jogot ad a bekebelezésre, csakhogy e követelések végre nem hajthatók és nem kamatoznak. E követelések tehát csak biztosíthatók és mintegy pihennek mindaddig, míg a birtokos földjét el nem adja vagy meg nem hal: ez esetekben a követelések végrehajthatókká lesznek. (10. §.)

Ez volna röviden a váza annak az eszmének, melyet Schneider a birtokos védelmére kidolgozott. Ez eszmének meg van az a jó oldala, hogy a közgazdaságtan egy régi állításának, mely szerint t. i. a földbirtokos osztály hitelszükségletének megfelelő kielégítése csakis intézetek részéről várható, levonja a következményeit s egy csapással megteremti az intézeti hitel kizárólagosságát. Kizárólagosságot mondunk: mert hisz nem igen képzelhető, hogy akadjon hitelező, ki a birtokos halálának esélyére számítva, megelégedjék kölcsöne egyszerű biztosításával s lemondjon a kamat élvezetéről; ha ilyen akad, annak a kamatveszteséget a tőke emelésével kellene pótolnia, mikor is az uzsoratorvénynyel jöhet veszélyes összekötésbe.

De a javaslatnak gyenge oldala ugyanabban a pontban van, a mely annak erejét képezi, értjük a hitel korlátozását. A mérték, a meddig Schneider elmegy — a szokásos haszonbér mértéke — megteszi a nagybirtoknál, de nem alkalmazható a kisbirtokossal szemben. A parasztbirtok haszonbérére, ha gyakorlatilag elfogadhatóan meg volna is állapítható, a mi kétséges: oly alacsony mértéket képez, melylyel a hitelre szorult gazda mit sem kezdhet. Tudjuk, hogy a földmives-ember jövedelme egy jó részben munkája hozadékát képezi, e jövedelmét Schneider szerint nem használhatná fel arra, hogy annak alapján nagybirtokosra hitelét, mire pedig teljesen jogosult igénye lehet. S miután írónk a törlesztési kényszertől is eltekint, a legmindennapi esetekben is szüknek bizonyulna az az »elbowroom«, melyet Schneider mégis biztosítva szeretne látni. E hiányon természetesen segíthetne a kisbirtokosok személyi hitelének megfelelő szervezése, de előbb, mintsem ez utóbbi készen áll, nem lehet ilyen erős érvágást alkalmazni az ingatlan hitelen.

— á —

Külföldi közgazdasági folyóiratok szemléje.

A **Journal des économistes** f. é. szeptemberi számában Fournier de Flaix, az ismert pénzügyi szakember »Les progrès du papier-monnaie« (A papírpénz térfoglalása) czím alatt azokról az újabb jelenségekről emlékezik meg, a melyek arra hagynak következtetni, hogy a papírpénzgazdálkodás, az államok háztartásának e betegségi alakja, megint terjedőben van s egy csomó állam ment át és fog még ezental átmenni a papírvalutára.

Értekező, miután a Soetbeer-féle adatok alapján megállapítja a tényt, hogy a nemes fémek az európai államok közül csak Franciaországban, Angliában és Németországban halmozódnak össze, másutt azonban nem érzik magukat jól, abban találja a magyarázatot, hogy e fémek a biztonságot kedvelik s azért elvonulnak onnan, hol az állam háztartása rossz állapotba jut s a papírpénzprés használatba vétele, bárcsak távoli lehetőségként, fenyeget. Röviden átfutja a

jelen század pénzviszonyainak történetét, hogy abból ez összefüggést, mely különben elég világos, kimutassa. E közben természetesen megemlékezik monarchiánkról, melyet előszeretettel nevez egyszerűen Ausztriának (Autriche), mondva, hogy a hármasszövetség fegyverkezései nem engedik meg neki a valuta helyreállítását. Politikai okoknak tulajdonítja Olaszország nehéz helyzetét is. Szerinte ez ország egyetlen baja az, hogy Franciaországgal szakított. Csak egy szellőre van szükség a politikai világban s Olaszország kénytelen lesz visszatérni a papírpénzhez, mondja de Flaix. Itt a politikai ellenszenv beszél belőle, a mint viszont Oroszországgal szemben a politikai rokonszenv felejteti el vele, hogy a rubel árfolyamának romlása, melyet ő is érint, ugyancsak erre az állami háztartásokra oly végzetes politikára vezetendő vissza s hogy nemcsak a hármasszövetség fegyverkezik, hanem az északi óriás is.

Olaszország ügyeinek tárgyalása után áttér értekező Portugáliára. Előadja az okokat, a melyek ez állam hitelét kedvező helyzetben tartották fenn, daczára annak, hogy a deficit krónikus s az adósságteher rendkívül súlyos volt, úgy, hogy pl. 1890-ben 224 millió előirányzat mellett az adósságok 122 milliót vettek igénybe. Angol pénz, főleg a Baring-ház tartotta fenn a portugál államhitelt. Jött az összetűzés Angliával s a Baring-ház megingása. Portugália új hitelezőket keresett s a dohány- s egyéb adók monopolizálását és bérbeadását tervezte. Ekkor a régi hitelezők boszút forraltak: tele-raggattatták Párist nem épen kedvező tartalmú falragaszokkal. A portugál hitel egyszerre csak inogni kezdett; hiába szaladt a pénzügyminiszter Párizsba, új monopól és egyéb pénzügyi reformtervekkel zsebében: pénzt nem kapott s a 3°/o-os portugál járadék 58 frankról lement 36 frankra s így tovább. A kormány a válság közepett moratoriumot adott a bankoknak s megadta a »Banco nacional« számára a felmentést jegyeinek beváltása alul. Ez utóbbira nem lett volna szükség, ha a bank, mely egyébként teljesen jó vezetés alatt állott, nem hitelezett volna az államnak. Ma egyébiránt, Mariano do Carvalho javaslatának tanúsága szerint, Portugália legjobb uton van arra, hogy behozza a papírvalutát.

Portugália után Spanyolországot, majd a délamerikai köztársaságokat veszi sorra értekezőnk, mindenütt elég röviden, de szakértői szemmel sorolva fel a döntő tényeket. E körutjában nem követhetjük őt tovább: a ki érdeklődik a pénzügyek fejlődése iránt, számos tanulmányt találhat Fournier de Flaix cikkében.

dr. —

A Braun-féle »Archiv für soziale Gesetzgebung und Statistik« legújabb füzete *Kablukoff* Miklóstól, a moszkvai statisztikai hivatal igazgatójától, közöl tanulmányt »Die russische Gesetzgebung betreffend die Versorgung des Volkes bei Missernten« cím alatt, mely most az orosz éhínség alkalmából kiváló érdekű. Az állami szocializmusnak sajátos alakja ez, mely Oroszországban a munkásbiztosítások helyét foglalja el s ebben a nagy országban különösen azért fontos, mert még jelenleg is földművelés népeknek csaknem kizárólagos foglalkozása s egyes nagy kiterjedésű vidékeken a közlekedés hiányossága s a gabona-import teljes hiánya időről-időre nagyon érezhetővé teszik a kedvezőtlen éghajlati viszonyok következtében gyakran előálló rossz terméseket.

A régi időkben teljesen hiányzott e tekintetben is az állami

beavatkozás szükségének érzete. Ha éhínség volt, mint pl. Boris Godunoff vagy Vazul Sniskij idejében, a csárok saját gabonakészletükből adtak a népeknek annyit, a mennyit lehetett. Nagy Péter korában kezdődik meg az államnak előrelátó gondoskodása oly módon, hogy az elkobzás feltétele mellett megszabott áron vásároltak össze hatóságilag gabonát oly helyeken, hol éhínség fenyegetett s ezt azután kölcsönkép osztották ki a hiányt szenvedők között. I. Péter csárnak 1723. febr. 16-án kelt ukáza azt az eljárást rendszerezsítettetni akarta, de mivel ily módon eredményt nem érhettek el, már a következő évben külön hivatal állíttatott fel oly célból, hogy az éhínség megelőzésére minél több magtár létesíttessék első sorban a hadsereg számára, de e mellett gabonával nem rendelkezőknek is, hogy »a gabona árának felemelkedését ellensúlyozzák«. Kissé később, Anna csárnő idejében szükségésnek látták már a községek közreműködését is igénybe venni. Egy 1734-ben kelt ukáz elrendeli, hogy a földbirtokosok tartoznak jobbágyaikat ellátni élelmi szerrel s vetőmaggal, hogy koldulni ne menjenek s a földet megműveljék. De a gabonakészlet gyűjtése még jó ideig az állam feladata volt s így Anna csárnő idejében, is két nagy gabona-raktár létesült 100,000 csetvert gabonakészlettel. Midőn több rossz termés következménye kimutatta, hogy így nem lehet a bajon segíteni, a nép elszegényedik s adót nem fizet, II. Katalin csárnő 1762-ben egyenesen elrendelte, hogy minden városban állítsanak fel gabonaraktárakat, hogy »a gabonaárak felett ő rendelkezze«. 1765-ben azonban már kimondották azt is, hogy ezeket a magtárakat ne államköltségen létesítsék, hanem a földbirtokosok s helyi hatóságok, sőt a falukban a parasztok költségén. Egyes községekben ezentúl a földesurak külön területeket is jelöltek ki, melyek termése kizárólag a magtárak megtöltésére fordíttatott. A magtárak száma ezentúl folyvást szaporodott s a legtöbb helyen két évre való szükségletet gyűjtöttek össze, melyből a fele-részt magánosoknak kikölcsönözték, de a fele részt általános rossz-termés esetére megtartották. A magtárak kezelésére nézve 1799-ben rendszeres törvényt hoztak, mely lényegileg ma is érvényes.

A takarékmagtárak intézménye azonban csakhamar jelentékeny változást szenvedett. A francziák inváziója 1812-ben igen sok helyen tönkretette a készletet, úgy, hogy az állam 2 1/2 millió rubelért volt kénytelen gabonát vásárolni a háborúban károsultaknak. Később hasonló esetek fordultak elő rossz termések miatt, így 1833-ban csaknem 10 millió rubelt kellett az államnak gabonavásárlásra fordítani. E mellett gyakran előfordult az az eset is, hogy a hatóságilag előírt magtárak üresek maradtak. 1816 óta tanácskozás tárgyává tették a rendszerváltoztatást s különösen azt, nem volna-e czélsezerűbb gabona helyett készpénzt gyűjteni a segítség biztosítására. 1822-ben törvény állapítja meg, hogy mind a két mód használható a helyi viszonyok (termőföld gazdagsága, közlekedés s ipar virágzása, magtárak czélzerű kezelhetése) tekintetbe vételével s ennek a törvénynek értelmében 40 kormányzóságban gabona-magtárakat létesítettek, 12-ben ellenben tőkét igyekeztek gyűjteni. Több évi tapasztalat szerzés után 1834-ben létrejött a lényegileg ma is érvényes törvény, mely szerint minden kormányzóságban kell magtárt is, tőkét is létesíteni és pedig az utóbbinak nagyságára vonatkozólag minden férfi-lakosra 48 kopeket állapítottak meg. A gabonakészletből a helyi bizottságok csak vetőmagvakat oszthattak ki s ezt is csak a készlet

feléig, mivel a többi éhínség esetére tartatott fenn. A pénztőke ellenben a kormányzóság közös tulajdona, mely csak akkor ad segílyt, ha a helyi készletek elfogytak, vagy ha iparosok s napszamosok igénylik azt. A törvény s az ennek értelmében kiadott rendeletek a legnagyobb részletességig megállapítják a magtárak kezelésének módjait, sőt a kormány gyámkodása annyira megy, hogy egy 1840-iki rendelet még azt is meghagyja, hogy aratás után nem szabad semmit eladni, vagy elfogyasztani, míg a vetőmagot félre nem teszik. Kapcsolatban ezekkel az intézkedésekkel kimondották, hogy éhínség esetén joga van minden kormányzóságnak a szomszéd magtárakból s tőkéből kölcsönözni 40000-ot, a kormány a kisbirtokosoknak 100.000 rubelig terjedhető vissza nem fizetendő segílyt ad s ezenkívül útépítések s más nyilvános munkák által is igyekszik a nyomoron segíteni. Megemlítjük itt, hogy 1833—1853 közt a kormány 28 millió rubelnél többet fordított ily czélokra.

A jobbágyság eltörlésekor 48 kormányzóság falusi takarékmagtáraiban már 12½ milliónyi csetvert gabona volt készletben s a pénzkészlet összege meghaladta a 9 millió rubelt, mely összegek a törvény által megállapított mennyiségnek $\frac{2}{3}$ -át sem tették, nem is említve azt, hogy sok gabona-magtár kimutatott készlete csak a papiron volt meg. A falusi gabona-magtárak kezelése ezentúl természetesen a volt jobbágýokra ment át, kiknek az 1861 febr. 19-ki törvény megengedte azt is, hogy gabona helyett pénzt fizessenek be. 1866-ban már megszűnt a tartaléktőke gyűjtése, sőt az egyes községek tartaléktőkéiből minden férfitra 48 kopeket számítva külön kormányzósági ellátási tőkét alkottak s egy birodalmi ellátási tőke alakítása is megkezdett. Az 1874-iki rendelet szabályozta a gabonajárulók megváltását: a pénzértéket az utolsó tíz év legmagasabb gabona árainak átlagában megállapított egy csetvert gabona ára képezte. Kimondották egyuttal, hogy a magtárak készletéből csak annyit szabad eladni, mennyit a befizetett tőke fedez s hogy a befizetés részleteinek megállapítása a grófság (semtvo) feladata.

Ezek szerint jelenleg a gabona-magtárak, vagy az ezek pótlásául szolgáló ellátási tőkék nemcsak a rossz termés esetén előálló szükséglet akarják pótolni, akár élelmezés, akár vetőmag-készlet kölcsönzése által, de bizonyos fokig arra is szolgálnak, hogy az élelmi szerekkel való üzérkedés rendszabályoztassék s a túl magas árak keletkezését meggátolják. Sok helyen épen e szempontból nem szorítkoznak kizárólag a gabonára, hanem más mindennapi szükségleti tárgyakat is tartanak készletben. Így Jakutzban vannak halkészletek, Szibéria más helyein löpor és golyó a vadászatra s ismét más helyeken különböző műszerek. Minden községben van tehát bizonyos fokig kifejlesztett kölcsönös biztosítás baleset ellen. A legtöbb helyen egy férfi lakosra egy csetvert rozsot vagy búzát s egy fél csetvert zabot vagy árpát számítanak s ha az ellátási tőke rendszere van elfogadva, minden férfi lakosra 48 kopek gyűjtetik össze legkésőbb 16 év alatt. A gabona-magtárakból s tőkéből a megszorultaknak kamat nélküli kölcsönt adnak, melyet később természetben fizetnek vissza. Északon, hol gabona nem terem, állatbőröket is elfogadnak. A természetben való fizetés különben Oroszországban nagyon elterjedt, így Charkow, Poltawa és Kurszk kormányzóságokban az adót olykor gabonában is lehetett lefizetni. A helyi magtárak, vagy ellátási tőkék által nem fedezhető szükségleteket a kerületi magtárak

s tőkék teljesítik. Egyes helyeken, különösen a keleti tenger partvidékén és a doni kozákok között a kerületi magtárak kötelezett jellegűek s a terméketlen vidékeken, Szibériában s Archangeleszkben hatósági magtárak vannak. Ezekben a helyeken az állam beavatkozása a magánforgalomba annyira megy, hogy a gabnaárak emelkedése esetén a gabona kivitelét is megtiltja.

A gyakori rossz termések, a gabona-készletek elégtelensége s a parasztok könnyelműsége a gabona-készlet gyors eladásánál oly hatalmas ellentétei a most ismertetett sajátos intézkedéseknek, hogy azok hatása legtöbb helyen igen csekély. Így különösen csaknem rendes dolog, hogy a parasztok tavasszal sokkal drágábban vásárolják vissza ugyanazt a gabonát, a mit ősszel könnyelműen eladtak. A moszkvai kormányzóság területén például 1889 október havában a zab ára átlag 2'95—3'22 rubel volt, 1890 márczius és április havában, midőn a vetésre kellett, már 4'09—4'15 rubel. Más években még nagyobb volt a különbség s az árak természetes emelkedésével szemben a gabna-magtárak hatása nagyon csekély volt. A készletben levő gabona egy része ezen felül már rendesen nem alkalmas vetőmagnak. Rossz termés esetén a gabona-magtárak rendesen már kiüresednek, még a vetés megkezdése előtt. Mind a mellett a nagy birodalom egyes vidékein, hol a közlekedés s üzleti élet fejlettebb, a gabona-magtárak készletei rendes körülmények között nagy szolgálatokat tesznek s ebből magyarázható ki, hogy ez a nyugaton ily alakban ismeretlen állami szocialisztikus intézkedés oly hosszú időn keresztül fentartja magát s hogy még most is, midőn az ellátási tőkék annyira megszorodtak, a kormány rendeletei a pénzkészlet helyett előnyösebbnek tartják a gabnakészleteknek in natura beszerzését főképp azért, hogy a lakosság elegendő vetőmaggal láttassék el. Legcsekélyebb hatása van ezen intézményeknek a gabnaárak hullámzására s ennek okait nem szükség bővebben fejtegetnünk. —r.

A »*Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik*« folyóirat ez idei hatodik füzetében, az amerikai Egyesült-Államokban legutóbb eszközölt népszámlálásról kiadott »Census Bulletin of the United States of America« (Washington D. C. 1890/91) alapján a népszámlálás főbb eredményein kívül számos új érdekes adatot közöl a nagy köztársaság nemzetgazdasági viszonyairól.

Az 1890 június 1-én eszközölt népszámlálás szerint az Egyesült-Államok lakossága, az indian rezervációkban s Alaszkában lakók kivételével, 62,480,540 lélek volt, 1880-ban 50,155,783, 1870-ben pedig 38,558,371. Tíz év alatt tehát a szaporodás volt 12,324,757 (= 24'57%), míg az előbbeni évtizedben 11,597,412 (= 30'08%). A legutolsó évtized alatt tehát a lakosság gyarapodása csak 727,345 lélekkel volt nagyobb, mint 1870—1880 között, sőt a gyarapodás százalékokban hanyatlott is. Mivel a bevándorlás a múlt évtized alatt emelkedően volt, ezt a tényt csak abból magyarázhatjuk meg, hogy az előbbeni népszámlálások hiányosak voltak. Valóban már előbb is pontosan kimutatták az 1870-ki népszámlálás hiányait, különösen a déli államokra vonatkozólag s azt hiszik, hogy ez alkalommal mintegy másfél millióval kevesebb lelket irtak össze s az Egyesült-Államok lakosságának száma már 1870-ben túlhaladta a 40 milliót s így 1870—1880 között az emelkedés csak 10 millió lehetett, azaz mintegy 25%. Ha a többi északatlanti, északkeleti és nyugoti államok

adatait hasonlítjuk össze, a melyekben a népszámlás pontos volt, a gyarapodás mérve a következő lesz:

Év	Népesség	Gyarapodás	Százalékokban
1870	26,270.351	—	—
1880	33,639.215	7,368.864	28·1
1890	42,693.682	9,054.467	26·9

azaz az utóbbi évtizedben a gyarapodás 1,685.603 lélekkel nagyobb s a százalékos emelkedés is csak 1·20/o-al kisebb.

Az egyes vidékek népesedésének szaporodását az utóbbi három évtized alatt abszolút számokban és százalékokban a következő táblázat mutatja:

Vidékek és államok	Népesség száma			Szaporodás 1880—1890 között		Szaporodás 1870—1880 között		Szaporodás 1860—1870 között	
	1890	1880	1870	általában	%	általában	%	általában	%
Északatlanti vid.	17,364.429	14,507.407	12,298.730	2,857.022	19·68	2,208.677	17·96	1,704.462	16·09
Délatlanti »	8,836.759	7,597.197	5,853.610	1,239.562	16·38	1,743.587	29·79	488.907	9·11
Északközép »	22,322.151	17,364.111	12,981.111	4,958.040	28·53	4,383.000	33·76	3,884.395	42·70
Délközép »	10,948.253	8,919.371	6,434.410	2,028.882	22·73	2,484.961	38·68	665.752	11·54
Nyugoti »	3,008.948	1,767.697	990.510	1,241.251	70·22	777.1·7	78·46	371.534	60·18
Az Egyesült Államok összesen	62,480.540	50,155.783	33,558.311	12,324.757	24·57	11,597.412	30·08	7,115.050	22·68
Egyes nevezetesebb államokban külön:									
Massachusetts ..	2,233.407	1,783.085	1,457.351	450.322	25·28	325.734	22·33	226.285	18·38
Newyork	5,981.934	5,082.871	4,382.759	899.063	17·69	706.112	15·67	502.024	12·94
Newjersey . . .	1,441.017	1,131.116	906.096	309.901	27·40	225.020	24·83	234.061	34·38
Pennsylvania ..	5,248.571	4,232.891	3,521.951	961.688	22·53	760.940	21·61	615.736	21·19

A népesség sorrendjét tekintve ma is Newyork és Pennsylvania állanak elől, de a harmadik helyet most Illinois foglalja el Ohio helyett. Emelkedtek még a sorrendben Texas, Minnesota, Nebraska, Colorado és Washington.

Az indiánok összes száma, Alaszka kivételével, 249.273. Ebből a számból 133.382 jut az indián hivatal felügyelet alatt álló rezervációkra s 64.871 öt civilizált indiántörzsre. A zsidók száma 60.630 s ebből magára Newyorkra s közvetlen környezetére jut 2.413 család 13.818 lélekkel. Magyarországi eredetű zsidó volt ezek között 1.465.

Igen érdekesek a többi kimutatásokból a nyersvas-termelés emelkedésére vonatkozó adatok. Az Egyesült-Államokban 1890-ben már 9,579.779 tonna vasat termeltek, míg 1880-ban csak 3,781.021 tonnát s 1870-ben 2,052.821 tonnát. Különösen nagy a gyarapodás a déli államokban, hol 1880-ban csak 350.436 tonnát s 1890-ben már 1,780.909 tonnát termeltek. Legvirágzóbb az állapot Alabama államban, mely 1880-ban 62.336 tonnával a 10-ik sorban állott a vastermelő államok közt s most már a harmadik helyet foglalja el 890.432 tonnával, azaz tíz évi emelkedése 1.328/o-ot tesz. Valószínű, hogy az amerikai Egyesült-Államok ma a legelső nyersvas termelő ország a világon, mert a régebben első helyen állott Nagybritannia vastermelése 1889-ben 9,321.563 tonna volt. Egyes vidékek szerint mutatva ki a gyarapodást e tekintetben a következő volt:

Vidékek	1870	1880	1890
Új Anglia államai . . .	34.471	30.957	33.781
Középállamok	1,311.649	2,401.093	5,216.591
Déli államok	184.540	350.436	1,780.909
Nyugoti államok	522.161	995.335	2,522.351
Csendes oceáni államok	—	3.200	26.147
Összesen .	2,052.821	3,781.021	9,579.779

A rúdaczel-termelés tesz 1890-ben 4,466.926 tonnát, 1880-ban azonban csak 1,145.711 tonnát s így a gyarapodás 3,321.215 tonna, azaz 290^oo. Ebből tisztán Bessemer-aczélra 3,788.572 tonna jutott. Az aczeltermelés főhelye Pennsylvania, 1880-ban 57 s 1890-ben 62^oo-al. Sorrendben következnek Illinois és Ohio. 1880-tól 1890-ig a termelés emelkedett Pennsylvániában 324, Illinoisban 241 s Ohióban 314 százalékkal; ugyanezen időszakban megszűnt Rhode Island és Vermont államokban, ellenben újból megkezdtek Alabama, California, Colorado, Indiana, Michigan, Virginia és Nyugoti-Virginia államokban.

Az egyes államok és grófságok *pénzügyi helyzetéről* a füzet számos táblázatot közöl, melyekből látjuk például, hogy Pennsylvánia államnak 7 millió dollárnál nagyobb adóssága van. Vidékek szerint kimutatva az egyes államok és grófságok összes adósságai a legutóbbi két népszámlálás alkalmával a következők voltak (dollárokbán):

Vidékek	1880		1890		Növekvés vagy apadás			
	grófságok száma	összeg	grófságok száma	összeg	növekvés	grófságok száma	%	Apadás
Új Anglia	67	2,726.877	67	5,003.577	2,276.700	—	83	—
Közép államok . .	174	30,925.231	175	25,369.185	—	1	—	5,556.040
Déli államok . . .	1.095	24,560.013	1.178	25,271.132	711.119	83	3	—
Nyugoti államok	1.061	66,956.113	1.259	86,775.302	19,819.189	198	30	—
Territoriumok . .	39	453.221	49	3,274.644	2,821.423	10	623	—
Összesen	2.436	125,621.455	2.728	145,693.840	20.072.385	292	16	—

Látható, hogy a legtöbb adóssága van a nyugoti államoknak s azután jönnek a közép- és déli államok. Más azonban a helyzet, ha a fundált és lebegő adósságokat elkülönítjük, a mint azt a kimutatás külön táblázatokban teszi, melyek szerint a fundált adósságok Új Anglia államaiban 218 s a territoriumokban 1.135^oo-kal szaporodtak, míg ellenben a közép-államokban 8, a déliekben 15 s a nyugotiakban 31^oo-al apadtak. Lebegő adósság legtöbb (9,098.353 dollár) volt a nyugoti államokban (szaporodás 20^oo), de leginkább (175^oo) szaporodtak a territoriumokban. Apadás volt Új Anglia államaiban 12, a déli államokban 49, a közép-államokban 69^oo. A készpénz a pénztárakban tett a nyugoti államokban 16^o5, a déliekben 3^o7, a közép-államokban 2^o6, a territoriumokban 0^o9 s Új Anglia államaiban 0^o47 millió dollárt.

STATISZTIKAI ÉRTESÍTŐ.

A földbirtokosi hitel statisztikája.

— Első közlemény. —

Valahányszor arról van szó, hogy a statisztikától kérjünk felvilágosítást gazdasági vagy társadalmi állapotaink mibenléte iránt: mindannyiszor három különböző fokozat — hogy úgy mondjuk: niveau — válik szét kereső szemeink előtt. Az egyik, a legfelsőbb, képviseli a kutató igényeit, a kíváncsiságot, melyekkel a statisztikával szemben a tudomány vagy gyakorlat fellép, magában foglalja a tényeket és viszonyokat, melyek ismeretét a statisztikának *nyújtani kellene*. Ez, hogy rövid kitételrel jelezzük, a *kérdőpontok niveau-ja*. A második, már többé-kevésbé alacsonyabb fokozat az, melyen a statisztikai buvárlás, a statisztika (ha ezt már magában, mint technikát felfogni nem akarjuk) technikája áll. E niveau természetesen emelkedik a statisztika haladásával, de adott időpontban jelzi azt, hogy *mit volna képes nyújtani* a statisztika. Ez tehát, hogy úgy mondjuk, a statisztika *szolgáltatási képességének niveau-ja*. A harmadik, mely a most mondottnál többé-kevésbé még alacsonyabb: magában foglalja azt, a mit a statisztika *tényleg nyújt*, a választ, melyet az a feltett kérdőpontokra ad, az adatokat, melyekkel rendelkezik s melyekkel a tudomány és gyakorlat emberének — akarva nem akarva — be kell érnie. Ez a statisztika mindenkori *szolgáltatásainak niveau-ja*.

Az eszményi állapot az volna, ha a jelzett három fokozat összesznék, ha arra, a mire a statisztikától kell a feleletet várnunk, az nemcsak képes volna megadni a választ, hanem tényleg meg is adná azt. Ha nem így áll a dolog, akkor a tudomány nem képes megoldani problémáit, akkor úgy áll ott a kutató, mint a gyáros, kinek nincs megfelelő gépe, mivel munkáját végezhetné, vagy ha van elég jó gépe, hát nincs hozzá fűtőszere, hogy azt mozgásba hozza.

Nos, a mint mondtuk, a társadalmi és közgazdasági állapotok buvárlója csakugyan abban a helyzetben van, mint a mesterember, kinek nincs kellő szerszáma s a mi van, az is olyan, hogy nem használhatja ki kellőleg. A statisztikai kutatás folyton tökélyesbül ugyan s ezzel az ür a közt, a mit a statisztikától várunk s a mit az elvontan véve nyújtani képes volna, egyre szűkül: ámde az, a mit a statisztika tényleg nyújt, messze mögötte marad annak, a mit nyújtani képes volna. A gép, mely a tudomány rendelkezésére áll, folyton hatalmasabbá válik, folyton nagyobb erő kifejtésére képesül: ámde ez erő tényleg jórészt tétlen marad, paragon hever, a gép csak félerővel dolgozik s így természetesen sokkal kevesebbet nyújt, mint a mennyit tőle elvárhatnánk.

Nem akarjuk annak okát keresni, miért marad el a statisztikai kutatás messze a mögött, a mire módszere, technikája képesítik. Csak a tényt konstatáljuk, a mely elég feltűnő arra, hogy általánosan elismertessék. Tapasztalni fogjuk e tény igazságát a földbirtokosi hitel statisztikája körében is, sőt talán alig van tere a statisztikának, a hol a távolság, az ür az említett két niveau közt oly nagy volna, mint itt.

A feladat, melyet a földbirtokosi hitel ügyére vonatkozó tanulmányunk ezen részében ¹⁾ magunk elé tűztünk, az: feltüntetni a statisztika vonatkozó ágának állását hazánkban és néhány, bennünket közelebből érdeklő államban; levonni a tanulságokat a létező anyagból, a mennyire az a hitelnek a földbirtokos osztály életében való szereplésére következtetni enged; bírálatot gyakorolni a felett, a mit a statisztika eddigelé nyújtott és kifejezni azt, hogy mi módon volna a statisztika szolgáltatásának niveauja emelendő, vagyis mit kellene tenni, hogy megkapjuk a statisztikától mindazt, a mit az nyújtani képes volna. Ez utóbbi pontnál főleg hazai viszonyainkra leszünk tekintettel.

Az első kérdés, melyet e helyen feltennünk kell, minden esetre az: melyek ama viszonyok, a melyek mibenléte iránt a földbirtokosi hitel statisztikájától várjuk a felvilágosítást? E kérdés megoldása által megkapjuk a keretet, melyen belül további kutatásainkban mozognunk kell.

Egész általánosságban úgy kell válaszolnunk a kérdésre, hogy a statisztikának feladata itt felvilágosítással szolgálni a földbirtokosok által igénybe vett hitel mennyisége és minősége felől. Más szóval: a földbirtokosi hitel statisztikája kell, hogy felderítse mindazon viszonyokat, melyek alapján megítélhessük, minő terhet képez a földbirtokos osztályra, illetve az egyes földbirtokos osztályokra az általok igénybevett hitel és viszont, minő gazdasági hasznót, szolgáltatást nyújtott az nekik. A teher és a haszon szembeállítására szükség van, hogy felállithassuk a mérleget a hitel szerepéről e nagy gazdasági osztály életében és számot adhassunk magunknak arról, hogy a létező hitelállapotok kielégítő-e vagy sem.

Hogy a schémát, mely az előttünk fekvő feladatot részletezze, felállítsuk, három fő- és több alcsoportot különböztetünk meg. Az első főkérdés a hitel mennyiségére vonatkozik, a másik kettő a hitel minőségét illeti és pedig olykép, hogy az utolsó a hitel hasznát, tehát a mérleg másik oldalát van hivatva feltüntetni.

A kérdőpontok a következők:

1. mekkora az a teher, mely a földbirtokos osztályra általában s az egyes osztályokra külön-külön a hitel fejében nehezedik és pedig mekkora:

- a) az évi teher (kamatt, törlesztési részlet) nagysága;
- b) a teher tőkebeli nagysága;

2. minő természetű a földbirtokosok rendelkezésére bocsátott hitel általában, nevezetesen

- a) mennyiben magánhitel és mennyiben intézeti vagy épen közhitel;
- b) mennyiben hosszú lejáratu s a lejárat előtt felmondhatatlan s mennyiben nem ilyen;

¹⁾ A másik részt lásd fentebb: »A földbirtokos osztály hitelszükséglete s annak kielégítése« cím alatt az értekezések közt.

c) mennyiben van a (részletekben való) törlesztési kötelezettség kikötve s mennyiben nincs;

d) minő kamatláb mellett áll a tőke a földbirtokosok rendelkezésére;

3. hogyan oszlik meg a teher produktív és improduktív hitel között, tüzetesebben:

a) mekkora a beruházási célokra (forgó és álló tőke, utóbbihoz fűződve az u. n. talajjavítás) igénybevett hitel;

b) minő mérvű az u. n. birtokszerzési hitel; ezen belül a tulajdonképi örökösödésből származó s az ezen kívüli okokból eredő hitel (vételárhátralékok);

c) minő mérvű az u. n. fogyasztási célokra igénybevett (konsumtív) hitel.

Feltett kérdőpontjainkra vonatkozólag alig kell kommentárral szolgálni. Hogy azokra a földbirtokosi hitelviszonyok megismerésénél lényeges szükség van, az a fentebbiekből, úgy hisszük, eléggé kitűnt. Csak egyes kiegészítésekre és egyik-másik kérdőpont helyes értelmezésére kívánunk tehát itt kitérni.

Az első helyen említett kérdőpont megoldása csak úgy bir értékkel, ha egyidejűleg tudomásunk van a földbirtokos osztálynak, illetve osztályoknak teherviselési képességéről. E képességről számot adni természetesen már nem a hitelstatistikának feladata, hanem a földmívelés, mint termelési ág statistikájának s aztán az u. n. szociális statistikának, mely a földbirtokos osztály gazdasági helyzetére is hivatva van fényt deríteni. A mire itt szükségünk van, az egyrészt a földbirtokosok szabad jövedelmének ismerete, mi a birtok tiszta hozadékának (lásd fent) és a földbirtokos szükséges kiadásainak különbözetéből vezethető le; másrészt a földbirtok és járulékai értékének, mint a földbirtokos vagyoni ereje mérvének ismerete. E mennyiségek megállapítására szükségünk van, különben nem alkothatunk magunknak tiszta fogalmat arról, minő súlylyal nehezedik a földbirtokosra adósságainak évi terhe és tőkebeli értéke.

A második helyre sorozott kérdőpont második (b) alosztályában a tulajdonkép irányadó mozzanat nem a kötelezőben kijelölt lejáratú időpont, hanem az az időpont, a melyben a hitelező a visszafizetést tényleg követeli, miután a hitel tényleg egészen ezen időig rendelkezésére állott a földbirtokosnak. Hogy e két időpont nagyon sokszor nem esik egybe: azt az élet minden ismerője tudja. A számtalanszor meghosszabbított váltók elég jó példát szolgáltatnak. Hogy azonban a kérdést mégis úgy vetettük fel, ennek oka az, hogy a most említett időpont, ha statisztikailag kimutatható volna is, oly változó, ingó valami, a mely időszakról-időszakra másképp jelentkezik s abból, hogy egy időtáját — pl. rendes pénzügyviszonyok mellett — tényleg ennyi és ennyi éven át hagyták a hitelezők rövid lejáratra adott vagy bármikor felmondható tőkéiket az adósok kezén, nem következik, hogy egy másik időszakban, megváltozott viszonyok között, hasonlóképp fognak eljárni. Ezért egyedül biztos alapot az eredetileg megállapított (kötelezőbeli) lejárat, illetve a felmondhatlanság kikötése s nem a tényleges visszafizetési idő, illetve a tényleges felmondás időpontja látszik nyújtani. Ugyanezt mondhatjuk — mutatis mutandis — a következő (c) alkérdőpontról is.

Még csak azt kívánjuk megjegyezni, hogy az ingatlan (jelzálogos) hitel és a nem ilyen hitel közt való különböztetést szándékosan

hagytuk ki a kérdőpontok közül. Az indokolás a fentebbiekben van; itt csak ismételjük, hogy e megkülönböztetést a hitel és a földbirtokos osztály között létező viszony felderítése tekintetében a mai jogállapot mellett irrelevánsnak tartjuk.

Ezek után megkezdhetjük szemlénket a felett, hogy mit nyújt tényleg a földbirtokosi hitel statisztikája hazánkban s a külföldön. Miután pedig hazai adatainkkal kissé bővebben öhajunk foglalkozni: először a külföldön kezdjük vizsgálódásunkat, annyiival inkább, mert ez uton a hazai viszonyok megítélésére már némi előzetes alapot tehetünk szert. A külföldet illetőleg csak néhány nagyobb német államra, Francia- és Olaszországra s aztán Ausztriára terjeszkedünk ki.

I. POROSZORSZÁG.

Ez országra ma már nem áll az, mit korán elhunyt jeles jogtudósunk, Zlinszky Imre, az 1876-ban Budapesten tartott IX. nemzetközi statisztikai kongresszus alkalmára készített emlékiratában ¹⁾ — már akkor sem teljes joggal — mondott, hogy t. i. Poroszország, mely a modern telekkönyvi intézmény őshazája, ez okiratokat statisztikai célra nem használta fel. A telekkönyvek felhasználása, egészen elavult felvételektől eltekintve, újabb keletű ugyan és nem is valami sokoldalú: ámde az anyag feldolgozása és megvilágítása — ezt előrebocsáthatjuk — valóban mintaszerű.

Hogy sort tartsunk: feltett első kérdésünk, hogy t. i. mekkora terhet visel a földbirtokosztály a hitel révén, a porosz statisztika feleletet nem ad. Becslést és pedig elég jó forrásból eredő becslést látni fogunk alább: statisztikai felvétel azonban újabb időben csak próbakép, az ország 50 járására (Amtsgerichtsbezirk) vonatkozólag történt 1882-ben. Régebbi felvételek, az ország régi területén vagy annak egyes részein elég nagy számmal történtek. Mindjárt az 1783. évi jelzálog-szervezet behozatala után érezték az ily felvételek szükséges voltát, s az 1805. év december 7-én kelt nagykan-czellári rendelet — Stein miniszter kezdeményezése folytán — kijelenti, hogy az ingatlanok jelzálogi megterhelése évről-évre kimutatandó, s egyuttal elrendeli, hogy a létező terhek az 1805. évi november 1-i állapot szerint összeírattassanak, a megterhelt jószágok forgalmi vagy becsértékének lehető kitüntetésével; a jövőben pedig a jelzálogos terhek mozgalma évenként kimutattassék. Az adatok még a napoleoni hadjárat előtt nagy részben összeállítottak. ²⁾ Az 1809., 1810., illetve 1811. évek végén létezett állapot később újra felvételre s az évi kimutatások az új és a megszűnt teherterületekről egészen 1823. illetve 1824-ig rendesen készültek. Ez időben a további kimutatásokat be kellett szüntetni, miután a kedvezőtlen pénzügyi helyzet a bírósági személyzet csökkentését kívánta meg. Egyes felvételek azonban később is történtek. Így 1857-ben 6 közigazgatási járás (Kreis) területén a nagy birtokra vonatkozólag ejtettek meg az adatgyűjtések. ³⁾ A száz tartományban 1858-ban majdnem az összes lovag-

¹⁾ Congrès international de statistique à Budapest. IX. session. Programme. II. p. 122. Zlinszky az alább említendő régi felvételekről, úgy látszik, nem birt tudomással.

²⁾ Lásd Meitzen: »Der Boden und die landwirtschaftlichen Verhältnisse des Preussischen Staates«. Band III. S. 192—205.

³⁾ Összefoglalva az »Annalen der Landwirtschaft.« Band 39. S. 28., 110.

és nagyobb parasztbirtokok jelzálogos megterhelése felvétellett. Érdekesnek tartjuk megjegyezni, hogy e felvétel szerint volt az 1220 lovagbirtok és 36.393 parasztbirtok közül: ¹⁾

az érték $\frac{1}{4}$ -éig	tehermentes 502 lovag- és 15.540 parasztbirtok,
» » $\frac{1}{2}$ »	megterhelve 175 » » 10.620 »
» » $\frac{2}{3}$ »	» 263 » » 6.910 »
» » $\frac{2}{3}$ -án túl	» 118 » » 2.164 »
	» 62 » » 1.559 »

Hasonló részleges felvétel történt a parasztbirtokokra vonatkozólag a marienwerderi és mewe-i körbiróság területén 1860-ban.

Az új felvétel, melynek története a porosz képviselőházban veszi kezdetét, Knebel, majd Huene b. és Jessen indítványai folytán a képviselőház külön e czélra kiküldött bizottságának közreműködésével érleltetett meg. Ez alkalomból készültek a földmivelésügyi miniszter felhívására a központi mezőgazdasági egyletek ama nagyon becses jelentései is, melyek az egyes kerületek adóssági viszonyait, részben számszerű adatokkal is, megvilágították. ²⁾ Maga a statisztikai felvétel, melyről szólni kívánunk, a már említett bizottság utasítási tervezete nyomán, a pénz- és igazságügyminisztereknek a kataszteri közegekhez, illetve telekkönyvvezetőkhez intézet több rendbeli rendeletei alapján készült ³⁾ és kizárólag a mezei gazdaságok céljaira szolgáló földbirtokra szorítkozott. Kihagyattak tehát a felvételnél a gyárak, bányák, ipartelepek s általában minden oly ingatlan, mely nem tartozik a mezei gazdasághoz. A mi a felvétel kiterjedését illeti, 50 járásbiróság (Amtsgerichtsbezirk) területe vonatott abba bele, vagyis az egész ország területének $5\frac{80}{100}$ -ka (1,413.266 hektár). Csak a Rajnartomány maradt ki teljesen az összeállításból, ellenben a többiek területök $1\frac{20}{100}$ -tól (Schleswig-Holstein) egészen $10\frac{60}{100}$ -káig (Pomeránia) szerepelnek abban. Összesen 1814 községre és 1199 önálló uradalomra (Gutsbezirk) terjednek ki ezek az adatok. A mi a próba-felvétel becstét rendkívül emeli, az azon eljárás, hogy a felvételnél a birtokok nagyság szerint elkülönítették. A földadókataszter segítségével először is a hitbizományi és alapítványi javak választottak ki és ezuttal — tekintet nélkül a nagyságra — külön osztályba soroztattak. Azután a fenmaradt birtokok, a szerint, a mint a földadó alapjául felvett kataszteri tiszta hozadék 500 tallér vagy azon felül, aztán 100—500 tallér, 30—100 tallér s azon alul, négy csoportba osztattak. Ez osztályozás Westfáliában és Hessen-Nassau tartománynak a kasseli kormányzósághoz tartozó részében a kataszter és telekkönyv közti kapcsolat hiányában nem volt keresztülvihető, úgy, hogy az 50 járásbirósági területből csak 42 adott ily részletezést, tehát mégis a túlnyomó nagy többség.

Alljanak itt mindenekelőtt a felvétel legáltalánosabb nyers adatai. Az egész kérdésben levő területen, melynek a földadó alapjául szolgáló tiszta hozadéka 6,386.660·5 tallér, tehát 19,159.981·5

¹⁾ Lásd a Thiel által kiadott »Landwirtschaftliche Jahrbücher« Zeitschrift für wissenschaftliche Landwirtschaft und Archiv des kön. Preussischen Landes-Oekonomie-Kollegiums. XIII. Band, Supplement I. 8. lap.

²⁾ Lásd a »Landwirtschaftliche Jahrbücher« Band XII. Supplement 1. S. 1—468.

³⁾ Lásd e rendeleteket a többször említett »Landwirtschaftliche Jahrbücher« 13. kötet 1. pótkötete 15—23 lapjain.

márka, tett a jelzálogos megterhelés 449,733.444 márkát, vagyis a földadó alapjául szolgáló tiszta hozadék minden márkájára 23·5 márkát. Ezen az arányon nem változtat jelentékenyen az a körülmény, hogy a fent kitett teherösszegben 17,720.429 m. oly egyetemleges jelzálog foglaltatik, mely a felvétel területén kívül eső birtokot is terhel. Ha ez utóbbi összeget, mint legcélszerűbbnek látszik, s mint a jelentés is teszi, megfelezzük, úgy a teher összege 440,873.230 márkában állapítható meg, s az egy márka tiszta hozadékra eső teher 23·0 m. tesz. A tizenegy tartomány közül, melyre a próbafelvétel kiterjedt, legmagasabb az arány Posenben: 36·1, legalacsonyabb Schleswig-Holsteinben: 12·0, általában magas a keleti részekben, alacsony a nyugatiakban. Ha az egyes járásokra visszamennénk, úgy természetesen még nagyobb szélsőségeket találunk: a két szélső határ különben Rothenburg járás Sziléziában 52·0, és Lingen Hannoverban 6·1 aránynyal.

Sokkal tanulságosabb a felvétel azon része, mely a terheknek az említettük birtokosztályok szerint való részletezését tartalmazza, habár nem terjed is ki az egész felvételi területre. Ámde itt bizonyos nehézségekkel kell megküzdeni. A községen belül ugyanis a kataszter és telekkönyv segítségével megállapították az egyes gazda vagy társtulajdonos gazdák kezén levő földbirtok nagyságát; a más falubeliek által birt parcellák hova, minő birtokkategóriához való tartozását azonban nem kutatták ki. Ezen ugynevezett »forensische Grundstücke« többnyire a legkisebb osztály nagyságával bírnak, ugyanazért a felvételnél csak ebben az osztályban választattak külön. Megterhelhetetősöket azonban úgy venni, mint a mely a legkisebb birtok megterhelésénél irányadóul szolgálhatna, nem lehet. Forrásunk azért e birtokokat, melyeknek a földadó alapjául szolgáló tiszta hozadéka összevéve csak 1·02/0-át képezi a 42 járásban tekintetbe jövő hozadéknak, egyszerűen felosztja a nagyobb birtokok között. Ezen művelet végrehajtása után, valamint a tekintetbe jövő járásokon kívül fekvő birtokokat is terhelő egyetemleges adósságok felerészben való levonása és az egyes birtokosztályok közt aránylagosan való felosztása után a következő eredményt kapjuk. Tett az egyes birtokosztályokban:

	Az ingatlan-jelzálogos teher összege:	A földadó alapjául szolgáló tiszta hozadék márká:	1 márka tiszta hozadékra esik jelz. teher márká:
a hitbizományi és alapítványi javaknál . . .	11,397.508	1,683.585	6·3
500 tallér s azon felüli tiszta hozadékkal bíró javaknál	221,051.941	7,868.766	28·1
100—500 tallér tiszta hozadékkal bíró javaknál	79,013.448	4,406.991	18·0
30—100 tallér tiszta hozadékkal bíró javaknál	39,423.175	2,082.153	18·9
30 talléron aluli tiszta hozadékkal bíró javaknál	56,389.513	1,220.346	46·2

Ezek a 42 járás átlagszámai. Nagyon természetes, hogy az egyes járásokban, sőt egyes tartományokban is rendkívül elütők lehetnek az eredmények. Nem is érintve a hitbizományi és alapítványi javakat, melyek nagyon egyenlőtlenül lévén megoszolva az ország egyes részei közt, a dolog természeténél fogva a legnagyobb szélsőségeket mutathatják. (Igy Hessen-Nassau 4 járásában 33 birtoktest

13.173 márka hozadékkal csak 0,2 márka terhet hord 1 márka tiszta hozadék után, Posen 4 járásában 11 birtoktest 114.465 márka hozadékkal 34 márka terhet visel a tiszta hozadék minden márkája után), óriási eltéréseket látunk a különböző nagyságú birtokokon belül is. A legkedvezőbb számokat majdnem kivétel nélkül Hessen-Nassau mutatja, a legrosszabbakat a legnagyobb birtokoknál (43—44) Posen, ugyancsak Posen és Nyugat-Poroszország áll legrosszabbul a második nagyságú birtokok osztályában (24—25), Nyugat-Poroszország (27—28) a harmadik osztályban, hol Posen már az átlagnál kedvezőbb számokat mutat, és végre Hannover (70) a törpebirtokok osztályában, hol Posen egyenesen a legjobb arányokat mutatja. Hogy a megterhelés maximuma és minimuma ily nagy hullámzásokat mutat s hogy a mint a számsorok itt nem részletezhető adataiból még inkább kitűnik, a legkisebb birtoknál a helyzet egyenesen megfordul s a szerencsétlen kelet jut első helyre, nyugat pedig az utolsóra: annak magyarázatára lesz alkalmunk visszatérni.

A mi azt a legfontosabb kérdést illeti, minő teherrel nehezedik az ingatlan hitel — mert csak erről van szó — az egyes földbirtokos osztályokra: úgy ez irányban az összeirt terheknek a földadó alapjául szolgáló tiszta hozadékkal való összemérése, mint a földadó-kataszter természetéből szükségkép folyik, valami megbízható támpontul épen nem szolgál. Érezte ezt az adatok feldolgozója, a nagynevű Meitzen is és azért más támpontokat keresett. Alapul vette a porosz pénzügyminiszter által a birtokok vételárára vonatkozólag 1871 óta gyűjtött adatokat. Ezek összesen 21.570 önálló birtokot ölelnek fel, melyek kiterjedése 1.561.599 hektárt tett. Az adatok azt mutatják, hogy a tényleg elért vételárak az egész országban 63,3-szorosát teszik a földadó alapjául szolgáló (kataszteri) tiszta hozadéknak. E szorzó tartományról-tartományra változik ugyan, de csak keveset. Ha e szorzót alkalmazzuk, úgy a jelzálogos teher nagybirtokoknál majdnem felét (44,4%), a parasztbirtokok mindkét neménél pedig vagy kéthetedét tennék a forgalmi értéknek. A parcellabirtokokra az összehasonlítás nem alkalmazható, miután azok forgalmi értéke nem irányul az itt tekintetbe vett önálló birtokok értéke után. A mi azt a kérdést illeti, hogy a jelzett szorzó egyáltalán hasznavehető-e: arra nézve a Landesökonómie-kollegiumban ¹⁾ eltérők voltak a nézetek. Miaskowski utalt arra, hogy az alapul szolgáló vételárak a nagybirtokot s a kis parasztbirtokot képviselik, miután ezek azok, melyek a kérdéses időszakban a legtöbb tulajdonosváltáson mentek keresztül; az igazi parasztbirtok nem igen képezi adásvevés tárgyát. Ugy ő, mint v. Hoevel kiemelték, hogy a kérdésben levő időszak árai rendellenesek voltak; e korszak volt az alapítások korszaka, a túlzérkedés ideje; főleg a nagybirtok árát hajtották túl annyira, hogy az a hozadékkal már kellő arányban

¹⁾ Lásd a »Landwirtschaftliche Jahrbücher« már többször idézett XIII. kötete I. pótkötetének 121—155. és 189—204. lapját. Megemlíthetjük ez alkalmával, hogy a kérdés megvitatásának első napján a jegyzőkönyv tanúsága szerint az akkori német trónörökös is megjelent s hogy vártak reá, mutatja az a körülmény, hogy az előző tárgy megbeszélése után szünetet tartottak. Maga a vita, melyhez a földmivelésügyi miniszter Miaskowski és Schmoller egyetemi tanárokat meghívta s melyben ezek, különösen pedig az első, kiváló részt vettek, azt a benyomást teszi reánk, hogy a pessimista nézetek, szemben Meitzen optimista felfogásával, határozott diadalt arattak.

nem áll; pedig az adósság terheinek viselésére a hozadék képesít, a forgalmi érték csak akkor jó tekintetbe, ha az adós felszámol, vagyis az esetek legtöbbszörében, ha birtoka elárvereztetik. Utalt v. Hoevel arra, hogy a hetvenes években nagyon sok föld ment át vasutak, ipartelepek és egyéb, nem mezőgazdasági természetű vállalatok tulajdonába: a vételár ily esetekben pedig nem a mezőgazdasági termelés jövedelmezősége szerint irányul. Ez ellenvetésekkel szemben Meitzen felhozta, hogy a földművelésügyi minister ellenpróbát óhajtvá csinálni, megkérdezte az egyes járásbíróságok közigazgatási hatóságait, hogy minő szorzó alkalmazandó tudomásuk szerint a föld forgalmi értékének a földadó-kataszter alapján való kiszámításánál. A válaszok összegeztetvén, kiderült, hogy a Landrath-ok becslése a nagyobb parasztbirtoknál szorozól 63·3-t (szinte csodálatos összhang) ad, míg a kisebb parasztbirtoknál 77·3 volna e szám. Igaz, hogy a Landrathok hivatottságát ily becslések megejtésére a testületben kétségbe vonták.

Még egy javítást látott szükségesnek megtenni Meitzen a végből, hogy a földadó-kataszteri hozadék s a föld értéke közt létező viszonyt tisztázza s ez a kisebb parasztbirtokokra vonatkozik. Nyilvánvaló dolog ugyanis, hogy a nagyobb birtokokon a jószág vételárára az épületek, a lakház és belsőség értéke jelentékeny befolyással nincs, az ezen értékben létező különbségek tehát a statisztikában zavart nem okoznak. Nem így áll a dolog a kis parasztbirtokon. Itt a beltelek értéke jelentékeny tényező s a megterhelés a valóságban korántsem oly nagy, mint a minőnek akkor látszik, ha ez értékeket elhanyagolva, csakis a föld, a kültelek kataszteri hozadékát vesszük alapul. Meitzen tehát, hogy e hibát kiküszöbölje, a tűzkárbiztosítási adatokhoz nyúl s kellő óvatossággal, bizonyos körülményes eljárás után, melyet itt részletezni nem kívánunk, ahhoz a következtetéshez jut, hogy a kis parasztbirtok (Bauernstellen) megterhelési aránya a földadó-kataszteri hozadék 18 – 19-szerese helyett csak annak 12-szeresére tehető. Ez átszámítást természetesen kifogásolni lehet. A testületben hallatszott vélemények szerint számolnunk kell azzal a körülménnyel, hogy a ház, udvar és egyéb gazdasági épületek bizonyos ponton túl inkább csökkentik a parasztbirtok értékét, mintsem hogy növelnék, miután ezek a hozadék emelésére nem hatnak, sőt karbantartásuk csak terhet ró a birtokosra; a mi pedig a birtokos teherviselési képességét illeti, arra a ház, stb. nagyobb értékaránya a földdel szemben fokozólag épen nem hat. De, bár e pont hatása végeredményben legalább is kétséges marad, az épületek s ezzel karöltve a felszerelés értéke a különböző országrészek egybehasonlításánál minden bizonynnyal figyelembe veendő. Csakis így magyarázhatjuk meg azt a feltűnő jelenséget, hogy, mint fentebb utaltunk rá, az eladósodott keleti részek a kisbirtoknál sokkal jobb helyzetet mutatnak, mint a szerencsésebb nyugat. A dolog ugyanis úgy áll, hogy az épületek s a felszerelés keleten keveset érnek, azért ott a pusztá föld az, a mire a hitelezőnek támaszkodnia kell, a föld kataszteri hozadékának bizonyos többszöröse tehát már határt szab a hitelnek, ellenben a nyugaton, hol a viszonyok jobbak, e határt a beltelek nagyobb értéke miatt sokkal magasabbra lehet venni. E tény a tűzkárbiztosítási statisztika minden kétségen kívül helyezi.

Mindezek után felvetendő volna az a kérdés, hogy a porosz ingatlan hitelstatisztika által kiderített viszonyok hogyan ítélendők meg. Mindenekelőtt azonban ki kell emelnünk, hogy a földbirtokosok

személyi hitele itt tekintetbe véve nem lévén, minden következtetés csak feltételes érvényű lehet. Igaz ugyan, hogy a testületben szellőztették a kérdést, hogy minő a személyi adósságok aránya a jelzálogos terhekhez; határozott választ adni azonban adatgyűjtés hiányában nem tudtak. Utaltak arra, hogy a parasztszátnál ez arány jóval magasabb, mint a nagybirtokosoknál; ha tehát a jelzálogos adósságok tekintetében a parasztbirtok előnyben van is, ez előnyt a személyes hitel nagyobb terhe ellensúlyozhatja. Volt hang, a mely szerint a parasztnál a személyi hitel — à ce qu'on dit — van oly nagy, mint a jelzálogos hitel. Elég az ahhoz, hogy e pont eléggé tisztázva nincs. Csak a bekebelezett adósságokhoz kell tehát magunkat tartanunk s a felvétel hiányosságánál fogva — miről bővebben alább — csak annyit tudunk meg, hogy az átlagos teher vidékről-vidékre s a különböző osztályokban mekkora. Ez átlagokból Meitzen azt olvasta ki, hogy a parasztbirtoknál az aggasztó állapotok csak egyes szórványos esetek és kivételek tekintendők; a testületben szólottak nagyobb része. élükön a hírneves Miaskowskival, elég komolyaknak találták az eredményeket. Hogy a helyzet az uri birtoknál, különösen az ország keleti részeiben elég komoly, azt, úgy látszik, senki sem vonta kétségbe ¹⁾. A parasztbirtoknál az átlag, ha azt a birtok értékének 28°/o-ára tesszük, magában még semmi rosszat sem jelent. De eltekintve mindig a személyi adósságoktól, a felvétel átlaga azért nem elegendő, mert nem tudjuk, hogy minő természetű egyes tételekből van összetéve. Annyit biztosra kell vennünk, hogy az átlag a legkülönbözőbb tételekből van összetéve s hogy szerepelnek abban egészen tehermentes ingatlanok is. Az átlag valódi jelentősége tehát attól függ, mekkora rész az, mely csak az osztót gyarapítja, de nem az osztandót, mint az a tehermentes földeknél történik. Ha ez utóbbiak például felét tennék az összes tekintetbe vett területnek, akkor a másik fele rész tényleges jelzálogterhe az értéknek nem 28°/o-ával, hanem 56°/o-ával volna felveendő, mihez még a személyi adósság is járul. Ez esetben természetesen épen nem lehetne elmondani, hogy az aggályos jelenségek csak szórványosak, mert ez annyit jelentene, hogy a parasztbirtokosok fele annyira belemerült az adósságok ingoványába, hogy leszámolás esetén a birtokosnak körülbelül semmi sem maradna.

Nem szabad azonban feledni azt sem, hogy a próbafelvétel, melyről az eddigiekben szólottunk, az ország területének csak vagy 6°/o-át foglalja magában. Bár e hányad, ha a próbafelvételek szokott mértékével mérünk, elég erős, azért kétségtelen marad az, hogy az egész országra feltétlenül biztos következtetést nem enged. A kerületek kiválasztása körül technikai és nem gazdasági szempontok voltak irányadók; senki sem állhat jól azért, hogy azok az illető ország-részek tipikus vonásait feltűntetik-e?

Dr. Ráth Zoltán.

¹⁾ Hogy a nagybirtok helyzete rosszabb, mint a kisbirtoké s ujabban is romlott: azt az árverési statisztika adataiból is begyőzhetjük. Esett ugyanis egy-egy befejezett árverésre tulajdonost cserélt terület 1881. 6° hektár, 1882. 5°, 1883. 6°, 1884. 7°, 1885. 8°, 1886. 10°, 1887. 11°, 1888. 11° hektár. Ugy a terület abszolút átlagos nagysága, mint annak nagyon erős emelkedése igazolja állításunkat. Hasonló eredményekre jutunk, ha a mező (és erdő) gazdasági árverések számát vetjük össze az egy-egy árverésre eső földadókataszteri tiszta hozadékkal. E hozadék tett márkákban 1881. 93 m., 1882. 82 m., 1883. 95 m., 1884. 129 m., 1885. 145 m., 1886. 165 m., 1887. 180 m., 1888. 173 m.

Magyarország tűzkár-statisztikája.

A belügyminiszterium az 1888. év nyarán egy részletes tűzrendészeti kormányrendeletet bocsátott ki az összes megyei és városi törvényhatóságokhoz. E rendelet felöleli úgy a megelőző tűzrendészetet, mint a tűzoltói intézmény szabályozását s ha a helyi hatóságok a kimondott számos üdvös intézkedést, kellő erélylyel és buzgalommal foganatosítják, alig szenved kétséget, hogy a már-már ijesztő mérvben pusztító tűzvészek tetemesen meg fognak apadni. A tűzrendészeti kormányrendelet összes intézkedéseinek legkésőbb egy év alatt életbe kellett lépniök, e szerint több mint két év óta volnának már tényleg gyakorlatban. Hogy a közigazgatási hatóságok megfelelték-e a kormány intencióinak s kellőleg foganatosították-e a kiszabott intézkedéseket, arról tudtunkkal számszerű adatok nem állnak rendelkezésre, sőt amaz intézkedések hatását a csak 1888-ig terjedő hivatalos tűzkárstatisztika adataiban sem nyomozhatjuk. Az a körülmény azonban, hogy az 1890. évben a biztosító társaságok többsége a tűzkárüzletet veszteséggel zárta le, arra látszik mutatni, hogy a viszonyok éppen nem fordultak jobbra s a tűzvészek pusztítása még gyakoribbá, még intensivebbé vált.

Köztudomású, hogy nálunk a tűzkárok és tűzkárbiztosítás tekintetében nem egészségesek a viszonyok, érzik ezt a biztosító társaságok, érzi a nagyközönség s érzi a kormány, mely nem nézheti közönyösen a nemzeti vagyonnak oly nagymérvű pusztulását. Az is általános nézet hogy a baj orvoslásra szorul, de az is bizonyos, hogy egyoldalúlag egyik tényező sem segíthet rajta, a mint azt legjobban mutatja a biztosító-társaságok közös tanácskozásainak eredménytelensége. Utoljára is alighanem törvényhozási intézkedésre leendő szükség, mely az építkezési és tűzrendészetet, valamint a tűzkárbiztosítás ügyét, mint szerves egészet fogja szabályozni.

Statisztikai adatok nélkül azonban nagyon nehéz ily fontos kérdés megoldásához fogni s valljuk be őszintén, hogy a hivatalos tűzkárstatisztika távolról sem felel meg a jogos kívánalmaknak. Sokáig, míg az adatszolgáltatás a közigazgatási hatóságok kétes ügybuzgalmára volt hagyva, számtalan tüzeset maradt ki a hivatalos összeállításból; 1882 óta már teljesebbek az adatok s a tűzkárok hivatalosan kimutatott száma nem sokkal maradhat a valóság alatt, de még mindig hiányzik az annyira szükséges részletesség, bár az szintén tény, hogy a részletes tűzkárstatisztikai adatok is csak akkor tanulságosak, ha az alap, melyhez hasonlíthatjuk, szintén rendelkezésre áll, már pedig a lakóházak és egyéb épületek számát falazatuk és tetőzetük szerint csakis a jelenleg feldolgozás alatt álló népszámlálási anyagból fogjuk megismerni.

Akkor jön el a tűzkárbiztosítás szempontjából is értékes tűzkárstatisztika ideje, addig azokkal a sovány adatokkal kell megelégednünk, melyeket a jelenlegi tűzkárstatisztika nyújt; de még ezek sem minden érdeknélküliek s talán nem végzünk egészen hiába való munkát, ha öt év adatait összefoglalva s lehetőleg áttekinthetőleg csoportosítva e folyóirat hasábjain bemutatjuk s megkönnyítjük vele az adatok tanulmányozását.

A hivatalos tűzkárstatisztika 1873-ban indult meg, de a mint említettük, egész 1882-ig nagyon hézagos volt. Ettől az évtől kezdve az országos statisztikai hivatal felhasználja a biztosító-társaságok

kimutatásait is s e segédeszközzel igen sok oly tüzesetet nyomoz ki utólag, melyről a közigazgatási hatóságok a szabályszerű jelentést elmulasztották fölterjeszteni. A két különböző eljárás hatása élesen visszatükröződik magukból az adatokból:

Év	A tüzesetek száma	A tűzkár összes értéke frt.	Év	A tüzesetek száma	A tűzkár összes értéke frt.
1873 . .	3.373	9,762.253	1881 . .	5.551	8,749.748
1874 . .	4.130	9,817.773	1882 . .	7.937	11,592.632
1875 . .	3.694	7,141.660	1883 . .	7.847	11,340.832
1876 . .	3.831	8,253.143	1884 . .	8.614	11,368.316
1877 . .	4.577	9,166.570	1885 . .	9.731	15,287.959
1878 . .	4.302	6,090.643	1886 . .	10.100	12,700.311
1879 . .	4.188	6,119.611	1887 . .	10.594	15,926.792
1880 . .	5.682	7,999.666	1888 . .	11.419	12,974.698

Látszik a roppant ugrás 1882-ben úgy a tüzesetek számánál, mint a tűzkárok értékénél; ezt az ugrást azonban nem egészen a tüzvészek szaporodásának, hanem jórészt az adatgyűjtés eltérő módszerének tulajdoníthatjuk. Az első pár évben még a biztosítóintézetek igénybevétele mellett is nehéz volt valamennyi tüzesetről tudomást szerezni, csak a következő években látunk nagyobb pontosságot a közigazgatási hatóságok részéről s az adatok összehasonlíthatósága tulajdonképpen csak 1884-gyel kezdődik. Következő ismertetésünkben tehát csak az 1884–88. évek adatainak közlésére szorítkozunk; öt évi átlag már nyújt olyan képet, melyben az egyes évek végletes hullámlásai elsimulnak s a viszonyok általános irányzata szemlélhetővé válik.

A tüzesetek számát törvényhatóságok szerint a következő kimutatás tünteti fel:

Folyó szám	Ország-rész, törvényhatóság	A tüzesetek száma						Az 1884—88. évek átlagában esik			
		1884-	1885-	1886-	1887-	1888-	Átlag	1000	négyzet	100.000	
		ben	ben	ban	ben	ban	1884	kilométer	területre	lélekre	
								88-ban			
									tüzeset		
I. Duna balpartja.											
1	Árva vármegye ..	30	29	35	30	35	32	15	39		
2	Bars » ..	62	105	89	101	117	95	35	66		
3	Esztergom » ..	44	37	30	49	52	42	37	57		
4	Hont » ..	73	65	70	95	122	85	33	84		
<i>Selmecz és Béla-</i>											
<i>bánya sz. k. v. ..</i>											
5	Liptó vármegye ..	33	36	24	24	38	32	14	43		
6	Nógrád » ..	132	144	145	168	214	162	36	84		
7	Nyitra » ..	339	371	283	362	354	342	59	93		
8	Pozsony » ..	172	200	174	207	160	182	44	69		
<i>Pozsony sz. k. v.</i>											
9	Trencsén vármegye	204	167	149	124	126	154	36	63		
10	Turóc » ..	23	24	24	24	35	27	23	59		
11	Zólyom » ..	42	46	41	60	55	48	18	46		
Összesen ..		1.169	1.231	1.074	1.249	1.321	1.209	36	69		
II. Duna jobbpartja.											
1	Baranya vármegye	132	144	151	189	177	158	31	59		
<i>Pécs sz. k. v. ...</i>		7	9	4	7	10	7	99	24		

Folyó szám	Országgrész, törvényhatóság	A tüzesetek száma						Az 1884—88. évek átlagában esik	
		1884-	1885-	1886-	1887-	1888-	Átlag	1000	100 000
		ben	ben	ban	ben	ban	1884—	négyezer	lelekre
							88-ban	hektárterületre	tüzeset
2	Fejér vármegye .. <i>Sz.-Fejérvár sz. k. v.</i>	107	116	133	112	137	122	30	66
3	Győr vármegye .. <i>Győr sz. k. v.</i>	48	54	53	48	47	50	37	56
4	Komárom várm. . . <i>Komárom sz. k. v.</i>	83	106	101	110	106	102	35	74
5	Moson vármegye .. <i>Moson sz. k. v.</i>	55	45	36	52	53	48	23	56
6	Somogy »	185	194	170	240	273	212	32	69
7	Sopron » <i>Sopron sz. k. v.</i>	140	107	129	149	135	132	41	59
8	Tolna vármegye .. <i>Tolna sz. k. v.</i>	194	131	183	180	214	181	49	60
9	Vas »	274	279	267	287	421	306	60	84
10	Veszprém »	145	150	162	133	167	152	36	73
11	Zala »	234	258	230	303	281	272	53	75
	Összesen ..	1.634	1.624	1.707	1.862	2.054	1.775	41	69
III. Duna-Tisza köze.									
1	Bács-Bodrog várm. <i>Baja thj. f. v.</i>	428	381	379	441	446	415	43	81
	<i>Szabadka sz. k. v.</i>	25	18	21	26	25	23	264	119
	<i>Ujvidék sz. k. v.</i>	27	35	20	25	37	29	30	47
	<i>Ujvidék sz. k. v.</i>	5	21	14	4	12	12	75	56
	<i>Zombor sz. k. v.</i>	11	7	4	9	10	6	19	24
2	Csongrád vármegye <i>H.-M.-Vásárhely thj. f. v.</i>	33	42	78	62	68	57	31	55
	<i>Szeged sz. k. v.</i>	23	38	26	34	33	31	41	59
	<i>Szeged sz. k. v.</i>	40	38	52	28	47	41	50	55
3	Heves vármegye .. <i>Heves sz. k. v.</i>	143	143	176	162	156	156	40	70
4	Jász-N.-K.-Szolnok vármegye	121	165	159	138	189	155	29	55
5	Pest-P.-S.-Kis-Kun vármegye	292	320	320	346	394	334	29	57
	<i>Budapest sz. k. és föv.</i>	81	121	131	132	175	128	636	35
	<i>Kecskemét thj. f. v.</i>	8	13	19	20	16	15	17	33
	Összesen ..	1.237	1.342	1.399	1.427	1.608	1.402	39	60
IV. Tiszajobbpartja.									
1	Abauj-Torna várm. <i>Kassa sz. k. v.</i>	192	189	163	205	192	188	59	123
	<i>Kassa sz. k. v.</i>	8	6	8	9	6	8	86	31
2	Bereg vármegye .. <i>Bereg sz. k. v.</i>	109	138	131	149	172	140	37	91
3	Borsod »	197	221	200	250	260	226	66	117
4	Gömör »	99	93	84	107	127	102	24	60
5	Sáros »	106	137	120	99	137	120	31	71
6	Szepes »	60	72	46	79	72	66	18	38
7	Ung »	93	99	100	95	98	97	31	76
8	Zemplén »	247	334	293	245	251	274	43	99
	Összesen ..	1.111	1.289	1.145	1.238	1.315	1.221	38	85

Folyó szám	Országgrész, törvényhatóság	A tüzesetek száma						Az 1884—88. évek átlagában esik		
		1884- ben	1885- ben	1886- ban	1887- ben	1888- ban	Átlag 1884— 88-ban	1000 négyzet kilométer területre	100 000 lélekre	tüzeset
V. Tisza balpartja.										
1	Békés vármegye ..	78	122	110	124	126	111	31	48	
2	Bihar »	359	460	498	462	452	446	41	107	
	<i>Nagyvárád sz. k. v.</i>	8	21	12	19	15	15	312	47	
3	Hajdu vármegye ..	61	105	104	106	128	101	42	82	
	<i>Debreczen sz. k. v.</i>	19	19	28	33	21	24	25	47	
4	Máramaros várm.	81	103	153	132	173	131	12	57	
5	Szabolcs »	240	215	272	204	242	234	47	109	
6	Szatmár »	142	174	218	211	233	196	31	72	
	<i>Szatmár-Németi sz. k. v.</i>	4	12	9	8	8	8	44	41	
7	Szilágy vármegye	115	152	151	158	166	148	41	87	
8	Ugocsa »	49	39	53	92	85	64	54	98	
	Összesen ..	1.156	1.422	1.608	1.546	1.649	1.478	33	81	
VI. Tisza-Maros szöge.										
1	Arad vármegye ..	229	319	300	311	401	312	49	115	
	<i>Arad sz. k. v. ...</i>	26	32	28	30	42	32	286	89	
2	Csanád vármegye	72	104	108	89	104	96	59	88	
3	Krassó-Szörény »	272	286	388	524	522	398	41	104	
4	Temes »	310	376	457	455	417	403	61	124	
	<i>Temesvár sz. k. v. ...</i>	6	22	35	40	52	31	861	92	
	<i>Versecz thj. f. v. ...</i>	15	14	48	31	44	30	153	134	
5	Torontál vármegye	335	353	417	405	464	395	42	77	
	<i>Pancsova thj. f. v.</i>	3	16	9	15	16	12	160	70	
	Összesen ..	1.268	1.522	1.790	1.900	2.062	1.709	50	100	
VII. Erdély.										
1	Alsó-Fehér várm.	108	103	113	109	103	107	30	60	
2	Beszt.-Naszód »	28	38	50	45	49	42	10	44	
3	Brassó »	57	49	86	76	58	65	35	77	
4	Csik »	36	55	38	66	69	52	12	47	
5	Fogarás »	55	75	99	93	96	84	45	99	
6	Háromszék »	90	131	154	136	127	128	36	102	
7	Hunyad »	111	115	91	102	100	104	15	42	
8	Kis-Küküllő »	43	46	56	49	47	48	29	52	
9	Kolozs »	141	173	148	160	161	157	31	95	
	<i>Kolozsvár sz. k. v.</i>	8	5	6	7	9	7	54	23	
10	Maros-Torda várm.	63	76	111	102	122	95	22	65	
	<i>Maros-Vásárhely sz. k. v.</i>	2	—	2	5	1	2	61	16	
11	Nagy-Küküllő vm.	41	79	90	103	97	82	26	62	
12	Szeben »	51	82	71	94	100	80	24	56	
13	Szolnok-Doboka »	96	144	139	102	106	117	22	60	
14	Torda-Aranyos »	74	72	62	69	89	73	22	53	
15	Udvarhely »	35	58	61	54	76	57	16	54	
	Összesen ..	1.039	1.301	1.377	1.372	1.410	1.300	23	62	
Országos főösszeg		8.614	9.731	10.100	10.594	11.419	10.094	33	74	

A törvényhatóságok különböző nagysága és népessége mellett a tüzesetek gyakoriságát nem az abszolút, hanem a viszonylagos számokból lehet megítélni. A tüzesetek számát összehasonlítottuk úgy a területtel, mint a népességgel; az utóbbi tanulságosabb, mert a népsűrűséggel körülbelül egyenes arányban nő a tűzvész által megtámadható objektumok száma. Az egyes országrészeket tekintve, úgy a területhez, mint a lélekszámhoz hasonlítva, legtöbb tüzeset fordul elő a Maros-Tisza szögében s a városokat nem számítva, itt is különösen Temesmegyében. Nagy hiánya azonban tűzkárstatisztikáinknak, hogy csak a tűzkárok nyers számát adja s nem csoportosítja nagyságuk szerint s nem mutatja ki továbbá, hogy hány tüzeset volt, mely épületeket nem, csak ingóságokat, szabadban álló terményt, stb. támadott vagy semmisített meg. A Maros-Tisza közén is valószínűleg azért oly magas a tűzvészek száma, mert gyakori a rakományokban, takarmányban esett tűzkár. De a tüzesetek pusztaszáma még nem mutatja a tűzvészek intenzivitását; mennyivel kevesebb tüzeset fordul elő akár a területhez, akár a népességhez viszonyítva a felvidéki vármegyékben, mint Temesmegyében, pedig a felvidék községei, köztudomásúlag, valóságos tűzfészek.

A tűzkárstatisztikának alig van érdekesebb része, mint a mely a tűzvészek keletkezésének okait kutatja, míg egyrészről a tűzrendszet számára a legbecsesebb tájékoztatást nyújtja, másrészről értékes anyagot szolgáltat a morálistatisztika számára. A tűzvészek támadásának okát, szintén törvényhatóságok szerint részletezve, a következő táblázat mutatja:

Folyó szám	Országrész, törvényhatóság	A tűzvész oka az 1884-88. évek átlagában				Gyújto- gatás	Gondat- lanság	Villám- csapás	Ismeret- len ok
		gyújto- gatás	gondat- lanság vagy vi- gyázat- lanság	villám- csapás	ismeret- len	idézte elő az összes tüzesetek alábbi százalékát			
<i>I. Duna bal partja.</i>									
1	Árva vármegye ..	6	6	1	19	18.75	18.75	3.12	59.38
2	Bars » ..	23	8	4	60	24.21	8.42	4.22	63.15
3	Esztergom » ..	2	1	1	38	4.76	2.38	2.38	90.48
4	Hont » ..	11	2	3	69	12.94	2.35	3.53	81.18
<i>Selmecz és Bélabánya</i>		—	1	—	1	—	50.00	—	50.00
5	Liptó vármegye ..	4	6	3	19	12.50	18.75	9.38	59.37
6	Nógrád » ..	21	18	3	120	12.96	11.11	1.85	74.08
7	Nyitra » ..	33	12	7	285	11.11	3.51	2.04	83.34
8	Pozsony » ..	14	13	5	150	7.69	7.14	2.74	82.43
<i>Pozsony sz. k. v.</i>		—	1	—	5	—	16.66	—	83.34
9	Trencsén vármegye ..	17	9	1	127	11.04	5.88	0.64	82.44
10	Turóc » ..	4	2	1	20	14.82	7.40	3.70	74.08
11	Zólyom » ..	7	3	3	35	14.59	6.25	6.25	72.92
Összesen		147	82	32	948	12.16	6.78	2.65	78.41
<i>II. Duna jobb partja.</i>									
1	Baranya vármegye ..	28	18	3	109	17.72	11.39	1.90	68.99
<i>Pécs sz. k. v.</i>		—	1	—	6	—	14.29	—	85.71
2	Fejér vármegye ..	8	11	6	97	6.56	9.01	4.92	79.51
<i>Székesfehérv. sz. k. v.</i>		—	1	—	5	—	16.66	—	83.34
3	Győr vármegye ..	2	4	3	41	4.00	8.00	6.00	82.00
<i>Győr sz. k. v.</i>		—	3	—	4	—	42.86	—	57.14

Folyó szám	Ország-rész, törvényhatóság	A tűzvész oka az 1884-88. évek-átlagában				Gyújtó- gatás	Gondat- lanság	Villám- csapás	Ismeret- len ok				
		gyújtó- gatás	gondat- lanság vagy vi- gyázat- lanság	villám- csapás	ismeret- len								
						idézte elő az összes tűzesetek alábbi százalékát							
4	Komárom vármegye <i>Komárom sz. k. v.</i>	8	10	4	80	7'84	9'80	3'92	78'44				
5	Moson vármegye ..	—	—	—	17	—	—	—	100'00				
6	Somogy » ..	4	6	2	36	8'35	12'50	4'15	75'00				
7	Sopron » ..	28	22	4	158	13'21	10'37	1'89	74'53				
8	Sopron sz. k. v. ...	9	6	5	112	6'84	4'53	3'80	84'83				
9	Tolna vármegye ..	—	1	—	2	—	33'33	—	66'67				
10	Vas » ..	22	9	2	148	12'15	4'97	1'11	81'77				
11	Veszprém » ..	18	15	12	261	5'88	4'91	3'92	85'29				
	Zala » ..	20	16	6	110	13'15	10'53	3'95	72'37				
	Összesen	40	24	10	198	14'71	8'82	3'67	72'80				
III. Duna-Tisza köze.						187	147	57	1.384	10'54	8'28	3'21	77'97
1	Bács-Bodrog várm. ..	58	44	4	309	13'98	10'60	0'96	74'46				
	<i>Baja thj. f. v. ...</i>	1	1	—	21	4'35	4'35	—	91'30				
	<i>Szabadka sz. k. v. ...</i>	4	6	1	18	13'72	20'54	3'43	62'31				
	<i>Ujvidék sz. k. v. ...</i>	1	—	—	11	8'33	—	—	91'67				
	<i>Zombor sz. k. v. ...</i>	—	1	—	5	—	16'66	—	83'34				
2	Csongrád vármegye ..	2	7	2	46	3'51	12'28	3'51	80'70				
	<i>H.-M.-Vásárhely thj. v.</i>	1	4	—	26	3'22	12'90	—	83'88				
	<i>Szeged sz. k. v. ...</i>	3	12	—	26	7'32	29'27	—	63'41				
3	Heves vármegye ..	11	15	4	126	7'05	9'62	2'56	80'77				
4	Jász-N.-K.-Szolnok v.	6	26	4	119	8'87	16'78	2'58	76'77				
5	Pest-P.-S.-Kis-Kun v.	20	34	10	270	5'99	10'18	2'99	80'84				
	<i>Budapest sz. k. és fv.</i>	12	61	8	47	9'37	47'66	6'25	36'72				
	<i>Kecskemét thj. f. v.</i>	—	3	—	12	—	20'00	—	80'00				
	Összesen	119	214	33	1.036	8'48	15'26	2'36	73'90				
IV. Tisza jobb partja.													
1	Abauj-Torna várm. ..	52	14	4	118	27'66	7'45	2'13	62'76				
	<i>Kassa sz. k. v. ...</i>	—	—	2	6	—	—	25'00	75'00				
2	Bereg vármegye ..	36	21	1	82	25'71	15'00	0'72	58'57				
3	Borsod » ..	36	24	5	161	15'93	10'62	2'21	71'24				
4	Gömör » ..	20	10	6	66	19'61	9'80	5'88	64'71				
5	Sáros » ..	41	16	4	59	34'17	13'33	3'33	49'17				
6	Szepes » ..	12	9	3	42	18'18	13'64	4'54	63'64				
7	Ung » ..	18	13	2	64	18'56	13'40	2'06	65'98				
8	Zemplén » ..	30	20	4	220	10'95	7'30	1'46	80'29				
	Összesen	245	127	31	818	20'07	10'40	2'54	66'99				
V. Tisza bal partja.													
1	Békés vármegye ...	6	18	4	83	5'41	16'22	3'60	74'77				
2	Bihar » ..	154	70	12	210	34'53	15'70	2'69	47'08				
	<i>Nagyvárad sz. k. v.</i>	1	4	—	10	6'66	26'67	—	66'67				
3	Hajdu vármegye ..	8	10	2	81	7'92	9'90	1'98	80'20				
	<i>Debreczen sz. k. v. ...</i>	2	4	—	18	8'33	16'67	—	75'00				
4	Máramaros várm. ...	58	22	2	49	44'28	16'79	1'53	37'40				
5	Szabolcs » ..	18	20	3	193	7'69	8'55	1'28	82'48				
6	Szatmár » ..	34	22	8	132	17'35	11'22	4'08	67'35				
	<i>Szatmár-N. sz. k. v.</i>	—	1	—	7	—	12'59	—	87'50				
7	Szilágy vármegye ..	62	34	5	47	41'89	22'97	3'38	31'76				
8	Ugocsa » ..	14	8	1	41	21'88	12'50	1'56	64'06				
	Összesen	357	213	37	871	24'15	14'41	2'50	58'94				

Folyó szám	Országgrész, törvényhatóság	A tüzvész oka az * 1884-88. évek átlagában				Gyújto- gátás	Gondat- lanság	Villám- csapás	Ismeret- len ok	
		gyújto- gátás	gondat- lanság vagy vi- gyázat- lanság	villám- csapás	ismeret- len	idézte elő az összes tűzesetek alábbi százalékát				
VI. Tisza-Maros szöge.										
1	Arad vármegye	84	39	7	182	26'92	12'50	2'24	58'34	
	Arad sz. k. v.	1	12	—	19	3'12	37'50	—	59'38	
2	Csanád »	2	11	2	81	2'08	11'46	2'08	84'38	
3	Krassó-Ször. »	212	36	3	147	53'27	9'05	0'75	36'93	
4	Temes »	149	41	4	209	36'97	10'17	0'99	51'87	
	Temesvár sz. k. v. ..	—	2	—	29	—	6'45	—	93'55	
	Verecz thj. f. v. ..	—	4	—	26	—	13'33	—	86'67	
	Torontál vármegye ..	84	46	3	262	21'27	11'65	0'76	66'32	
	Pancsova thj. f. v. ..	1	1	—	10	8'33	8'33	—	83'34	
	Összesen	533	192	19	965	31'19	11'23	1'11	56'47	
VII. Erdély.										
1	Alsó-Fehér várm. ...	44	21	4	35	41'12	19'62	3'74	35'52	
2	Besztercze-N. » ..	13	6	1	22	30'95	14'29	2'38	52'38	
3	Brassó »	9	4	—	52	13'85	6'15	—	80'00	
4	Csik »	5	5	2	40	9'61	9'61	3'85	76'93	
5	Fogarás »	12	4	1	67	14'29	4'76	1'19	79'76	
6	Háromszék »	52	8	2	66	40'63	6'25	1'56	51'56	
7	Hunyad »	32	29	3	40	30'77	27'89	2'88	38'46	
8	Kis-Küküllő »	10	10	3	25	20'83	20'83	6'25	52'09	
9	Kolozs »	89	27	4	37	56'69	17'20	2'55	23'56	
	Kolozsvár sz. k. v. ..	—	2	—	5	—	28'57	—	71'43	
10	Maros-Torda várm. ...	21	18	2	54	22'11	18'94	2'10	56'85	
	M.-Vásárhely sz. k. v.	—	1	—	1	—	50'00	—	50'00	
11	N.-Küküllő vármegye ..	21	9	2	50	25'61	10'97	2'44	60'98	
12	Szeben »	8	9	1	62	10'00	11'25	1'25	77'50	
13	Sz.-Doboka »	41	20	6	50	35'04	17'10	5'13	42'73	
14	T.-Aranyos »	19	20	3	31	26'03	27'40	4'10	42'47	
15	Udvarhely »	22	10	1	24	38'60	17'54	1'75	42'11	
	Összesen	398	203	35	664	30'61	15'62	2'69	51'08	
Országos főösszeg		1.986	1.178	244	6.686	19'77	11'67	2'42	66'14	

A tüzvészek kétharmadának okát nem lehet kideríteni. A fentebb idézett tűzrendészeti kormányrendelet szigorú intézkedéseket tartalmaz ugyan a tűzkár okának megállapítására nézve; ez intézkedések hatása azonban a csak 1888 végéig terjedő tűzkárstatisztika adataiban még nem nyilvánulhat; de fölülte kívánatos, hogy minél kevesebb tüzeset maradjon kinyomozatlanul, mert csak így, az előidéző okokat ismerve, lehet megtenni a legezélravezetőbb intézkedéseket.

A gyújtogatások száma is megdöbbentőleg nagy. A nagy számot némileg mérsékelheti az, hogy a kimutatott gyújtogatás nem volt mind bebizonyítva, van közte számos, tényleg be nem bizonyított, csak erős gyanúkok alapján vélelmezett eset; de ezzel szemben áll, hogy az ismeretlen okok egy bizonyos, talán tekintélyes részében a gyújtogatások, sok esetben öngyújtogatások képezik. Általában helyes volna, ha tűzkárstatisztikánk úgy a gyújtogatásnál, mint a gondatlanság, vagy hanyagság folytán támadt tüzvészeknél a bebizonyított eseteket elkülönítené a csak vélelmezett esettektől. Hogy

a »gondatlanság és hanyagság« közös elnevezés alá foglalt okokat, különböző természetük szerint specializálva is kíváncsi volna kimutatni, talán emlitenünk is fölösleges.

Tudva van, mily gyakran támad tűzvész felügyelet nélkül hagyott gyermekek játékából vagy pajkosságából, remélhető, hogy a kisdödvásról szóló törvény életbeléptével a tűzvészeknek ez a gyakori oka jóval gyérebben fog előfordulni.

A gyújtogatás legsűrűbben az oláhlakta vármegyékben fordul elő; az összes tüzeseteknek Kolozsban 56⁶⁹/₀-a, Krassó-Szörényben 53²⁷/₀-a, Máramarosban 44²⁸/₀-a, Szilágyban 41⁸⁹/₀-a, stb. gyújtogatás folytán támad. Érdekes volna ismernünk, az előidéző okok szerint, hogy a kigyúladt objektum lakház, gazdasági épület, bútór, vagy beraktározott ingóság, takarmány, gabona-asztag vagy egyéb mezőgazdasági termény volt-e. Mind e kérdésekre azonban jelenlegi tűzkárstatisztikánk nem adja meg a választ.

A tűzvész által látogatott községek számát a következő kimutatás tünteti fel:

Folyó szám	Ország-rész, törvényhatóság	A tűzvész által látogatott községek száma						Az 1884-88. évek átlagában			
		1884-ben	1885-ben	1886-ban	1887-ben	1888-ban	átlag 1884-88-ban	száz községre esett tüzeset	egy tüzvész által látogatott községek hátszor volt tüzeset	a vármegye községeinek átlagi száma, lakható volt tüzeset	
I. Duna balpartja.											
1	Árva vármegye	27	23	23	18	24	23	33	1'39	23'71	
2	Bars »	55	70	62	66	72	65	45	1'46	30'81	
3	Esztergom »	24	20	18	28	29	24	79	1'75	45'28	
4	Hont »	51	47	54	59	72	56	46	1'52	30'40	
Selmecz- és Béla-bánya sz. k. v. ..											
		1	1	1	1	1	1	—	2'00	—	
5	Liptó vármegye	27	23	20	18	27	23	26	1'39	18'55	
6	Nógrád »	82	90	81	89	106	89	58	1'82	32'13	
7	Nyitra »	172	178	155	191	183	176	77	1'94	39'55	
8	Pozsony »	106	117	112	111	98	109	61	1'67	36'58	
Pozsony sz. k. v. ..											
		1	1	1	1	1	1	—	6'00	—	
9	Trencsén vármegye	124	111	97	91	77	100	38	1'54	24'63	
10	Turóc »	19	19	15	18	25	19	28	1'42	19'59	
11	Zólyom »	28	23	22	39	31	29	37	1'66	24'48	
I. Összeg ..		717	723	661	730	746	715	52	1'69	30'78	
II. Duna jobbpartja.											
1	Baranya vármegye	81	98	94	112	104	98	44	1'61	27'45	
Pécs sz. k. v.											
		1	1	1	1	1	1	—	7'00	—	
2	Fejér vármegye ..	47	57	75	53	59	58	120	2'10	56'86	
Székesfehérvár sz. k. v.											
		1	1	1	1	1	1	—	6'00	—	
3	Győr vármegye ..	29	36	34	36	35	34	56	1'47	38'20	
Győr sz. k. v.											
		1	1	1	1	1	1	—	7'00	—	
4	Komárom várm. ..	44	48	48	52	50	49	109	2'08	52'69	
Komárom sz. k. v. ..											
		1	1	1	1	1	1	—	17'00	—	
5	Moson vármegye	26	24	25	25	31	26	80	1'85	43'33	
6	Somogy »	105	121	102	124	130	116	69	1'83	37'66	
7	Sopron »	86	78	75	82	90	82	56	1'61	35'04	
Sopron sz. k. v. ..											
		1	—	1	1	1	1	—	3'00	—	

Folyó szám	Ország-rész, törvényhatóság	A tűzvétség által látogatott községek száma						Az 1881-88. évek átlagában		
		1884-ben	1885-ben	1886-ban	1887-ben	1888-ban	átlag 1881-88-ban	száz közöskégre esett tüzeset	egy tüzész által látogatott községben hányszor volt tüzeset	a vármegye községeinek átlag száma, melyekben volt tüzeset
8	Tolna vármegye	59	43	65	56	64	57	150	3 ¹⁸	47 ¹¹
9	Vas »	174	179	186	174	212	185	49	1 ⁶⁵	29 50
10	Veszprém »	74	83	83	74	87	80	81	1 ⁹⁰	42 ⁷⁸
11	Zala »	142	170	172	192	186	173	47	1 ⁵⁷	29 ⁶⁷
	II. Összeg ..	872	941	964	985	1.053	963	64	1 ⁸⁴	34 ⁸²
	III. Duna-Tisza-köze.									
1	Bács-Bodrog várm.	96	96	92	98	102	97	335	4 ²⁸	78 ²³
	Baja thj. f. v. ..	1	1	1	1	1	1	—	23 ⁰⁰	—
	Szabadka sz. k. v.	1	1	1	1	1	1	—	29 ⁰⁰	—
	Újvidék sz. k. v. ..	1	1	1	1	1	1	—	12 ⁰⁰	—
	Zombor sz. k. v. ..	1	1	1	1	1	1	—	6 ⁰⁰	—
2	Csongrád vármegye	13	17	15	14	17	15	285	3 ⁸⁰	75 ⁰⁰
	H.-M.-Vásárhely thj. f. v.	1	1	1	1	1	1	—	31 ⁰⁰	—
	Szeged sz. k. v. ..	1	1	1	1	1	1	—	41 ⁰⁰	—
3	Heves vármegye	54	59	67	60	64	61	133	2 ⁵⁶	52 ⁹⁹
4	J.-N.-K.-Szolnok vármegye	34	42	43	43	40	40	304	3 ⁸⁸	78 ⁴³
5	Pest-Pilis-Solt-Kis-Kún vármegye ..	129	131	124	136	139	132	158	2 ⁵³	62 ⁵⁶
	Budapestsz.k. és fő.	1	1	1	1	1	1	—	128 ⁰⁰	—
	Kecskemét thj. f. v.	1	1	1	1	1	1	—	15 ⁰⁰	—
	III. Összeg ..	334	353	349	359	370	353	264	3 ⁹⁷	49 ⁷²
	IV. Tisza jobbpartja.									
1	Abauj-Torna várm.	117	122	101	113	113	113	71	1 ⁶⁶	42 ⁴⁸
	Kassa sz. k. v. ..	1	1	1	1	1	1	—	8 ⁰⁰	—
2	Bereg vármegye	60	77	69	87	95	78	51	1 ⁸⁰	28 ¹⁰
3	Borsod »	92	90	90	106	111	98	128	2 ³¹	55 ³⁷
4	Gömör »	68	67	62	75	74	69	36	1 ⁴⁸	24 ⁴⁷
5	Sáros »	76	98	89	73	96	86	31	1 ³⁹	22 ⁵¹
6	Szepes »	45	51	34	54	49	46	30	1 ⁴³	20 ⁸¹
7	Ung »	62	63	67	63	59	63	46	1 ⁵⁴	29 ⁸⁶
8	Zemplén »	144	180	148	129	138	148	61	1 ⁸⁵	32 ⁷⁴
	IV. Összeg ..	665	749	661	701	736	702	54	1 ⁷⁴	31 ⁰²
	V. Tisza balpartja.									
1	Békés vármegye	22	25	25	25	26	25	396	4 ⁴⁴	89 ²⁹
2	Bihar »	200	239	236	214	231	224	90	1 ⁹⁹	45 ¹⁶
	N.-Várad thj. f. v.	1	1	1	1	1	1	—	15 ⁰⁰	—
3	Hajdu vármegye ..	15	18	16	19	19	17	505	5 ⁹⁴	85 ⁰⁰
	Debreczen sz. k. v.	1	1	1	1	1	1	—	24 ⁰⁰	—
4	Máramaros várm.	48	54	66	65	81	63	182	2 ⁰⁸	37 ²⁸
5	Szabolcs »	82	80	103	81	92	88	170	2 ⁶⁶	63 ⁷⁷
6	Szatmár »	93	107	126	113	130	114	64	1 ⁷²	37 ³⁸
	Szatmár-Németi sz. k. v.	1	1	1	1	1	1	—	8 ⁰⁰	—

Folyó szám	Országgrész, törvényhatóság	A tűzvész által látogatott községek száma						Az 1884-88. évek átlagában		
		1884-ben	18-5-ben	1886-ban	1887-ben	1888-ban	átlag 1884-88-ban	száz községre esett tüzeset	egy tűzvész által látogatott községben hányzor volt tüzet	a vármegye községeinek alábbi számaiban volt tüzet
7	Szilágy vármegye	78	91	85	97	111	92	61	1'61	33'02
8	Ugocsa »	29	28	30	43	37	33	81	1'94	45'83
	V. Összeg ..	570	645	690	660	730	659	101	2'24	44'74
	VI. Tisza-Maros-szöge.									
1	Arad vármegye ..	98	107	92	115	124	107	144	2'92	49'31
	Arad sz. k. v. ...	1	1	1	1	1	1	—	32'00	—
2	Csanád vármegye	23	28	26	23	26	25	320	3'84	83'33
3	Krassó-Szörény »	122	126	154	179	172	151	109	2'64	41'37
4	Temes »	125	134	149	140	127	135	191	2'99	61'09
	Temesvár sz. k. v.	1	1	1	1	1	1	—	31'00	—
	Verecz thj. f. v.	1	1	1	1	1	1	—	30'00	—
5	Torontál vármegye	122	133	138	142	138	135	176	2'93	60'71
	Pancsova thj. f. v.	1	1	1	1	1	1	—	12'00	—
	VI. Összeg ..	494	532	563	603	591	557	163	3'07	52'50
	VII. Erdély.									
1	Alsó-Fehér várm.	56	57	52	64	62	58	58	1'85	31'52
2	Beszt.-Naszód »	18	25	34	25	34	27	43	1'56	27'55
3	Brassó »	22	19	20	19	20	20	271	3'25	83'33
4	Csik »	26	32	30	37	41	33	78	1'58	50'00
5	Fogarás »	24	46	49	42	42	41	97	2'05	47'13
6	Háromszék »	53	62	63	63	64	61	112	2'10	53'51
7	Hunyad »	88	81	78	76	71	79	24	1'32	18'08
8	Kis-Küküllő »	35	36	42	31	36	36	41	1'33	30'51
9	Kolozs »	85	98	94	90	98	93	67	1'69	39'41
	Kolozsvár sz. k. v.	1	1	1	1	1	1	—	7'00	—
10	Maros-Torda várm.	50	60	65	74	73	64	45	1'48	30'48
	Maros-Vásárhely sz. k. v. ...	1	—	1	1	1	1	—	2'00	—
11	N.-Küküllő várm.	30	58	54	65	57	53	66	1'55	42'40
12	Szeben »	25	37	39	43	44	38	91	2'10	43'18
13	Szoln.-Doboka »	71	92	93	82	77	83	37	1'41	25'94
14	Torda-Aranyos »	55	42	49	45	58	50	51	1'46	35'21
15	Udvarhely »	30	37	40	39	56	40	42	1'43	29'41
	VII. Összeg ..	670	783	804	797	835	778	57	1'67	32'59
	Országos főösszeg	4.322	4.726	4.692	4.835	5.061	4.727	79	0'47	36'92

Hangsúlyoztuk az addigi táblázatoknál, hogy a relatív számok jóval érdekesebbek az abszolút számoknál. Ezuttal nem mondhatjuk ugyanazt, mert nagy népességű és nagy határu községekben, egészséges viszonyok mellett is sokkal gyakrabban támadhat tűz, mint az apró kis községekben. Innen magyarázható, hogy míg a sok apró községgel bíró felvidéken, névszerint a Duna balpartján 52, a Tisza jobbpartján 54 tűzvész esett 100 községre, addig a Duna-Tisza közében 100 községre 264, a Maros-Tisza szögében pedig 163 tűzvész esett. Minden községben, természetesen, az utóbbi országrészekben sem volt tűz; ellenben számos oly községet látunk, melyet egy év

alatt a pusztító elemi csapás többször is meglátogatott s az alföldi megyékben egy tűzvész által látogatott községben átlagosan 3—4-szer sőt többször is fordult elő tüzeset; a nagyobb törvényhatósági városokban pedig 30—40 tüzeset is történt egy év alatt, nem is említve Budapestet, hol a tüzesetek évenkénti száma 81 és 175 közt váltakozott.

Ha a tűzvész által látogatott községek számát a községek összes számával hasonlítjuk össze, legnagyobb arányszámokat szintén a nagy községű alföldi vármegyékben látunk. Békésben évenként a községek 89·29⁰/o-ában, Hajdú vármegyében 85·00, Csanádban 88·33, Bácsban 78·23, Jász-N.-K.-Szolnokban 78·43, Csongrád vármegyében 75·00⁰/o-ában fordult elő tűzvész, míg ellenben Trencsénben csak 24·63, Sárosban 22·51, Szepesben 20·81, Turóczban 19·59, Liptóban pedig csak 18·55⁰/o-ában.

Nagy súlyt tehát ez adatokra nem fektethetünk s áttérünk a tűzkárstatisztika legérdekesebb részére, a tűzvész folytán megsemmisült tárgyak és értékek ismertetésére. Előzőleg azonban bemutatjuk a tűzbe vesztett emberek számát:

	A tűzbe vesztett		A tűzbe vesztett		A tűzbe vesztett
1874-ben	112 ember	1879-ben	60 ember	1884-ben	101 ember
1875-ben	45 »	1880-ban	95 »	1885-ben	130 »
1876-ban	57 »	1881-ben	74 »	1886-ban	135 »
1877-ben	65 »	1882-ben	158 »	1887-ben	129 »
1878-ban	51 »	1883-ban	84 »	1888-ban	98 »

Ezek legnagyobb része kétségkívül gyermek, de felnőttek is fordulnak elő köztük nem kis számmal s különösen érdekes volna tudnunk, hogy a mentő személyzetből évenként hányan szenvednek halálos sérüléseket az oltás alkalmával.

Mi minden ingóság égett el, azt tűzkárstatisztikánk nem mutatja ki, csakis az elégett házi állatokat tünteti fel és pedig 1879 óta nemcsak egy összegben, a mi nem sokat mond, hanem fajuk szerint. Főlöskéges volna a törvényhatóságok szerinti részletezés, elég, ha az országos összeget bemutatjuk.

Elégett házi állatok száma:

	ló	ökör	tehén	borjú	juh	sertés	szárnyas	összesen
1879-ben	123	345	151	111	2.167	973	3.975	7.845
1880-ban	160	535	297	194	4.559	1.530	6.868	14.143
1881-ben	145	514	211	130	2.596	1.137	6.905	11.638
1882-ben	269	464	305	693	6.266	2.124	15.412	25.533
1883-ban	221	356	265	323	5.680	1.740	15.563	24.148
1884-ben	209	431	319	229	6.091	1.630	8.663	17.572
1885-ben	236	778	508	374	5.100	2.265	9.898	19.160
1886-ban	277	567	382	268	3.788	2.593	18.064	25.939
1887-ben	268	761	334	262	5.512	2.345	18.485	27.967
1888-ban	219	667	335	311	5.687	1.891	14.512	23.622

Nagyobb számmal a kisebb háziállatok, névszerint a szárnyasok, juhok és sertések vesznek bele a tűzbe, de az elégett nagyobb házi állatok száma is elég jelentékeny, különösen az ökröké.

Az elégett házi állatok értéke azonban csak igen kis részét képezi az ingóságokban esett kárnak, roppant összegekre mennek az árúkézletek különösen a gyárégések alkalmával s még többre a mezőgazdasági termények, főleg a csépeletlen gabona. De mindezekre nézve tűzkárstatisztikánk nem nyújt felvilágosítást. Az ingatlanokban esett kárt sem ismerjük értékük szerint, csak az épületek

számát tudjuk, melyek egészen, vagy részben leégtek. Tűzkárstatisztikánk kezdete óta a leégett épületek számát évről-évre a következő kimutatás tünteti fel:

Év	Az egészen leégett lakóházak száma		A részben leégett lakóházak száma	Az összesen leégett gazdasági épületek száma		A részben leégett gazdasági épületek száma
1873-ban . .	6.199	1.150	7.349	7.755	710	8.465
1874-ben . .	9.102	1.232	10.334	11.148	966	12.114
1875-ben . .	6.418	1.278	7.696	8.136	1.385	9.521
1876-ban . .	6.434	1.375	7.809	7.955	904	8.859
1877-ben . .	8.012	1.546	9.558	8.190	1.115	9.305
1878-ban . .	5.177	1.412	6.589	6.704	736	7.440
1879-ben . .	4.274	1.545	5.819	6.720	618	7.338
1880-ban . .	6.050	2.655	8.705	8.710	1.242	9.952
1881-ben . .	4.377	3.155	7.532	7.391	1.147	8.538
1882-ben . .	7.468	4.903	12.371	11.753	2.227	13.980
1883-ban . .	5.559	5.032	10.591	9.277	2.090	11.367
1884-ben . .	5.247	3.412	8.659	7.777	1.482	9.259
1885-ben . .	9.030	2.637	11.667	12.225	1.240	13.465
1886-ban . .	8.367	3.322	11.689	11.502	1.686	13.188
1887-ben . .	11.500	2.708	14.208	13.672	1.333	15.005
1888-ban . .	9.159	2.792	11.951	11.972	1.254	13.226

Feltűnő, hogy a leégett épületek száma nem emelkedett oly roppant arányban, mint a tűzkároké. Ennek oka részben abban rejlik, hogy az újabban életbeléptetett szigorúbb adatgyűjtés a korábban be nem jelentett csekélyebb tűzvészeket is kinyomozza, melyekben sokszor épület nem is ég el, hanem csak egy boglya takarmány, vagy egyéb ingóság.

A tűzvésztől megtámadott épületek nagyobb része egészen leég, ez a nálunk vidéken túlnyomólag divatos primitív építkezés mellett egészen természetes; teljesen autentikusnak azonban a megkülönböztetést nem állítjuk, mert utóvégre is annak eldöntése, hogy valamely épület egészen leégett-e, vagy csak részben, tág teret nyit az egyéni felfogás önkényének.

Az 1884–88. évek átlagában a leégett épületeket törvényhatóságok szerint a következő kimutatás tünteti fel:

Folyó szám	A törvényhatóság neve	Egészen	Részben	Összesen	Egészen	Részben	Összesen	Az egészen és részben leégett házak az összes lakóházak számában	Száz tűrvészre esik átlagosan, egészen vagy részben leégett		
		l e é g e t t							lakóház	gazdasági épület	
		h á z			gazdasági épület						
	<i>I. Duna bal partja.</i>										
1	Árva vármegye..	66	9	75	108	5	113	0'47	234	353	
2	Bars » ..	128	76	204	200	43	243	1'09	214	256	
3	Esztergom » ..	93	23	116	54	15	69	1'01	276	164	
4	Hont » ..	150	34	184	141	20	161	1'04	217	190	
	<i>Selmecz és Béla-</i> <i>bánya sz. k. v. ..</i>	1	1	2	2	1	3	0'10	100	150	
5	Liptó vármegye..	108	19	127	122	32	154	1'22	397	481	
6	Nógrád » ..	211	49	260	202	19	221	0'80	160	136	
7	Nyitra » ..	650	162	812	598	67	665	1'64	237	194	
8	Pozsony » ..	320	62	382	386	47	433	0'99	210	238	
	<i>Pozsony sz. k. v. ..</i>	1	2	3	1	2	3	0'15	50	50	
9	Trencsén várm.	273	39	312	371	27	398	0'80	202	258	

Folyó szám	A törvényhatóság neve	Egészen	Részben	Összesen	Egészen	Részben	Összesen	Az egészben és részben leegyeztetett az összes lakhatóságok között	Száz törvényszerűen átlagosan, egészen vagy részben leegyeztetett lakoház	szad- sági épület
		l e g y e z t e t								
		h á z			gazdasági épület					
10	Turóc vármegye ..	10	39	49	40	43	83	0.67	182	307
11	Zólyom » ..	113	19	132	84	10	94	0.99	275	196
	I. összeg	2.124	534	2.658	2.309	531	2.840	1.01	220	218
	II. Duna jobb partja.									
1	Baranya várm. ..	73	38	111	120	33	153	0.71	70	96
	Pécs sz. k. v. ...	3	1	4	2	2	4	0.12	57	57
2	Fejér vármegye ..	68	37	105	114	9	123	0.91	86	101
	Székesfehérvár sz. k. v. ...	1	3	4	1	1	2	0.20	67	33
3	Győr vármegye ..	56	17	73	64	2	66	0.55	146	132
	Győr sz. k. v. ...	1	3	4	4	3	7	0.22	57	100
4	Komárom várm. ..	159	19	178	143	9	152	0.84	174	149
	Komárom sz. k. v. ..	5	29	34	5	2	7	2.21	200	41
5	Moson vármegye ..	41	34	75	118	12	130	0.67	156	276
6	Somogy » ..	159	35	194	303	33	336	0.47	91	158
7	Sopron » ..	342	76	418	404	26	430	1.28	316	325
	Sopron sz. k. v. ..	—	1	1	1	—	1	0.08	33	33
8	Tolna vármegye ..	121	46	167	154	24	178	0.48	92	98
9	Vas » ..	379	100	479	323	41	364	0.91	156	118
10	Veszprém » ..	342	93	435	385	36	421	1.50	286	276
11	Zala » ..	411	83	494	480	49	529	0.88	181	194
	II. összeg	2.161	615	2.776	2.621	282	2.903	0.74	157	164
	III. Duna-Tisza köze.									
1	Bács-Bodrog várm. ..	209	106	315	152	23	175	0.38	76	42
	Baja thj. f. v. ..	6	9	15	4	2	6	0.53	65	26
	Szabadka sz. k. v. ..	7	8	15	7	2	9	0.15	52	31
	Ujvidék sz. k. v. ..	3	5	8	1	1	2	0.28	63	16
	Zombor sz. k. v. ..	6	2	8	1	1	2	0.21	133	33
2	Csongrád várm. ..	19	19	38	17	7	24	0.24	67	42
	Hódmezővásárhely thj. f. v. ...	3	9	12	7	4	11	0.11	39	35
	Szeged sz. k. v. ..	5	18	23	5	9	14	0.24	56	34
3	Heves vármegye ..	133	61	194	122	17	139	0.54	124	90
4	J.-N.-K.-Szolnok v. ..	33	32	65	47	15	62	0.12	42	40
5	Pest-Pilis-Solt-Kis-Kun vármegye ..	222	102	324	169	36	205	0.32	97	61
	Bpest sz. k. és főv. ..	10	32	42	19	29	48	0.39	33	37
	Kecskemét sz. k. v. ..	2	10	12	2	2	4	0.17	80	26
	III. összeg	658	413	1071	553	148	701	0.31	76	50
	IV. Tisza jobb partja.									
1	Abauj-Torna várm. ..	232	101	333	281	40	321	1.28	177	171
	Kassa sz. k. v. ..	2	3	5	1	2	3	0.30	63	38
2	Bereg vármegye ..	92	24	116	136	12	148	0.46	83	105
3	Borsod » ..	216	107	323	288	67	355	0.87	143	157
4	Gömör » ..	112	43	155	241	24	265	0.55	147	260
5	Sáros » ..	191	79	270	193	37	230	1.30	225	192
6	Szepes » ..	232	27	309	393	13	406	1.11	468	615
7	Ung » ..	124	50	174	109	28	137	0.91	179	141
8	Zemplén » ..	382	108	490	455	40	495	1.14	179	181
	IV. összeg	1.633	542	2.175	2.097	263	2.360	0.93	178	193

Folyó szám	A törvényhatóság neve	Egészen	Részben	Összesen	Egészen	Részben	Összesen	Az egyes és részben leegelt hiány az összes lakóinak szárában	Státuszviszonyok egészben vagy részben leegelt		
		le e g e t t							lakóház	gazdasági épület	
		h á z			gazdasági épület						
	V. Tisza bal partja.										
1	Békés vármegye ..	42	39	81	40	9	49	0'21	73	44	
2	Bihar » ..	150	62	212	214	26	240	0'26	48	54	
	Nagyvárad thj. f. v.	2	7	9	5	4	9	0'32	60	60	
3	Hajdu vármegye ..	31	15	46	64	7	71	0'18	40	70	
	Debreczen sz. k. v.	2	4	6	9	2	11	0'11	25	46	
4	Máramaros várm.	55	24	79	70	6	76	0'17	60	58	
5	Szabolcs » ..	160	40	200	158	11	169	0'59	85	72	
6	Szatmár » ..	145	40	185	215	12	227	0'37	94	116	
	Szatmár-Németi sz. k. v. » ..	2	1	3	3	2	5	0'12	38	62	
7	Szilágy vármegye	101	24	125	133	9	142	0'35	84	96	
8	Ugocsa » ..	37	11	48	33	3	36	0'37	75	56	
	V. összeg	727	267	994	944	91	1.035	0'30	67	70	
	VI. Tisza-Maros szöge.										
1	Arad vármegye ..	146	77	223	205	27	232	0'44	71	74	
	Arad sz. k. v. » ..	3	11	14	4	3	7	0'37	44	22	
2	Csanád vármegye	35	20	55	34	5	39	0'31	57	41	
3	Krassó-Szörény v.	76	40	116	198	21	219	0'17	29	55	
4	Temes vármegye	139	74	213	135	23	158	0'33	53	39	
	Temesvár sz. k. v.	4	10	14	3	5	8	0'54	45	26	
	Versecz thj. f. v.	2	17	19	3	6	9	0'41	63	30	
5	Torontál várm. ..	161	80	241	124	21	145	0'25	66	37	
	Pancsova thj. f. v.	2	3	5	4	2	6	0'21	42	50	
	VI. összeg	568	332	900	710	113	823	0'30	53	48	
	VII. Erdély.										
1	Alsó-Fehér várm.	99	22	121	219	17	236	0'31	113	221	
2	B.-Naszód » ..	22	16	38	61	3	64	0'18	90	152	
3	Brassó » ..	19	13	32	128	18	146	0'18	49	225	
4	Csik » ..	69	15	84	278	5	283	0'35	162	544	
5	Fogarás » ..	67	16	83	177	14	191	0'44	99	227	
6	Háromszék » ..	34	27	61	205	14	219	0'21	48	171	
7	Hunyad » ..	77	29	106	128	11	139	0'19	102	134	
8	K.-Küküllő » ..	42	20	62	106	11	117	0'31	129	244	
9	Kolozs » ..	65	15	80	80	5	85	0'28	51	54	
	Kolozsvár sz. k. v.	—	2	2	4	3	7	0'05	29	100	
10	Maros-Torda vm.	76	17	93	108	8	116	0'29	76	95	
	Marosvásárhely sz. k. v. » ..	1	1	2	1	1	2	0'13	200	200	
11	Nagy-Küküllő vm.	38	15	53	209	21	230	0'17	65	280	
12	Szeben vármegye	51	17	68	252	23	275	0'22	85	344	
13	Szoln.-Doboka vm.	62	22	84	78	7	85	0'20	72	73	
14	Torda-Aranyos vm.	36	16	52	79	6	85	0'18	71	116	
15	Udvarhely várm. ..	31	8	39	83	4	87	0'10	68	153	
	VII. összeg	789	271	1.060	2.196	171	2.367	0'23	82	182	
	Országos főösszeg	8.660	2.974	11.634	11.430	1.399	12.829	0'51	115	127	

Öt éves átlag szerint a lakóházaknak évenként fél perczentje ég le. A gazdasági épületeknél ily összehasonlítást nem tehetünk, mert azok számát eddigelé nem ismerjük, csak a legutóbbi népszámlálás nyers anyagának teljes feldolgozása után fogjuk megismerni. A leégett házak aránya legkedvezőtlenebb a felvidéken, míg a három országrészben, mely a nagy magyar Alföldet magába foglalja, névszerint a Tisza-Duna közén, a Maros és Tisza szögében, továbbá a Tisza balpartján a lakóházaknak csak 0.30–0.31%-a ég le, addig a Duna balpartján 1.04%-a, a Tisza jobbpartján 0.93%-a hamvad el évenként; különösen kedvezőtlen az arány Nyitra, Sáros, Abauj-Torna, Liptó, Zemplén, Szepes, Bars és Esztergom megyékben, a leégett házak valamennyiben meghaladják az összes lakóházak egy százalékát. Találunk azonban a Duna jobbpartján is hasonló abnormis állapotokat, például Veszprém vármegyében a lakóházaknak 1.50%/o-a. Sopronmegyében 1.23%/o-a hamvad el évenként. Feltűnő, hogy az erdélyrészi vármegyék általában igen kedvező arányt mutatnak.

A fentebbi kimutatáson a leégett épületek számát a tüzesetek számával is összehasonlítottuk. Ez fejezné ki tulajdonképen a tűzvészek terjedelmét, nem szabad azonban felednünk, hogy tűzkárstatisztikánk nem mutatja ki elkülönítve azokat a tüzeseteket, melyekben épületek is égtek el, azoktól, a melyekben csak gazdasági termények, vagy egyéb ingóságok pusztultak el; ha a tűzvészeknek ez utóbbi kategóriáját kihagynók, az átlagosan egy-egy tűzvészre eső épületek száma tetemesen emelkednék, különösen az alföldi megyékben. Magától értetődik, hogy ez a körülmény az egyes vármegyék közt az összehasonlítást némileg ingadozóvá teszi. Legnagyobb terjedelmű tűzvészek pusztitának Szepes és Liptó vármegyében, az előbbiben száz tüzesetre 468 lakóház és 615 gazdasági épület, az utóbbiban 397 lakóház és 481 gazdasági épület esik, egy tüzeset alkalmával tehát átlagosan az előbbiben közel 11, az utóbbiban közel 9 épület hamvad el. Igen nagy kiterjedésűek még a tüzek Sopron, Árva, Veszprém, Pozsony, Trencsén, Nyitra, Turóc, Zólyom, Bars, Esztergom és Hont megyékben.

Áttérve a tűzvész folytán megsemmisült tárgyak pénzértékére, azt a következő táblázaton mutatjuk be:

Folyó szám	Országgrész, törvényhatóság	Az elégett tárgyak összes értéke						Az összes kárból az 1884–88. évek átlagában esett	
		1884- ben	1885- ben	1886- ban	1887- ben	1888- ban	átlag 1884– 88-ban	100 négyzet kilométerre	1000 lelekre
		f o r i n t							
	<i>I. Duna balpartja.</i>								
1	Árva vármegye ...	69.775	90.081	331.481	55.258	67.564	122.832	5.914	1.505
2	Bars » ...	114.513	203.000	399.624	186.325	193.675	219.427	8.209	1.538
3	Esztergom » ...	75.044	27.748	84.352	45.867	31.045	52.811	4.703	732
4	Hont » ...	73.569	107.281	79.803	264.890	157.888	136.686	5.354	1.360
	<i>Selmecz- és Bő- bánya sz. k. v.</i>	1.346	270	3.360	2.500	4.065	2.428	—	159
5	Liptó vármegye ...	185.205	340.351	99.578	133.375	120.108	175.724	7.782	2.351
6	Nógrád » ...	129.002	193.071	141.695	299.101	232.426	199.059	4.571	1.039
7	Nyitra » ...	516.668	699.378	727.268	901.480	461.835	661.326	11.554	1.787
8	Pozsony » ...	310.946	463.366	431.118	503.989	261.377	394.159	9.518	1.481
	<i>Pozsony sz. k. v.</i>	51.431	30.732	21.647	2.807	8.668	23.057	—	480
9	Trencsén vármegye ...	627.973	535.730	1.118.489	291.037	587.862	632.218	13.684	2.580
10	Turóc » ...	75.153	34.788	38.310	83.539	112.033	68.765	5.979	1.497
11	Zólyom » ...	360.952	313.538	107.757	579.276	223.582	317.020	11.612	3.093
	I. Összeg ...	2.591.577	3.039.329	3.585.082	3.349.444	2.462.128	3.005.512	8.951	1.715

Folyó szám	Ország-rész, törvényhatóság	Az elégett tárgyak összes értéke						Az összes kárból az 1884—88. évek átlagában esett	
		1884- ben	1885- ben	1886- ban	1887- ben	1888- ban	átlag 1884— 88-ban	100 négyzet- kilométerre	1000 lélekre
		f o r i n t							
II. Duna jobbpartja.									
1	Baranya vármegye ..	76.875	88.379	90.597	165.225	139.283	112.072	2.214	423
	<i>Pécs sz. k. v. ..</i>	<i>5.286</i>	<i>4.641</i>	<i>2.880</i>	<i>34.825</i>	<i>2.256</i>	<i>10.277</i>	—	<i>355</i>
2	Fejér vármegye ..	19.288	118.489	103.270	156.316	123.638	136.200	3.367	741
	<i>Székesfehérvár sz. k. v.</i>	<i>3.509</i>	<i>9.000</i>	<i>25</i>	<i>510</i>	<i>845</i>	<i>2.858</i>	—	<i>112</i>
3	Győr vármegye ..	77.932	55.230	102.117	71.329	81.804	87.252	6.533	986
	<i>Győr sz. k. v.</i>	<i>2.764</i>	<i>10.019</i>	<i>33.455</i>	<i>8.240</i>	<i>10.782</i>	<i>13.056</i>	—	<i>622</i>
4	Komárom vármegye ..	81.224	174.614	198.856	302.840	138.495	179.206	6.150	1.293
	<i>Komárom sz. k. v.</i>	<i>7.101</i>	<i>73.470</i>	<i>64.623</i>	<i>78.552</i>	<i>21.294</i>	<i>49.005</i>	—	<i>3.739</i>
5	Moson vármegye ..	168.194	85.172	97.799	220.701	119.399	138.253	6.774	1.699
6	Somogy » ..	181.640	217.997	200.736	267.068	360.497	245.587	3.760	799
7	Sopron » ..	325.380	410.781	270.299	909.010	237.313	432.557	1.363	1.944
	<i>Sopron sz. k. v.</i>	<i>193</i>	—	<i>3.359</i>	<i>311</i>	<i>3.536</i>	<i>1.460</i>	—	<i>63</i>
8	Tolna vármegye ..	161.478	119.357	241.650	179.780	116.848	163.823	4.497	697
9	Vas » ..	486.946	512.394	436.585	473.155	477.729	477.362	9.481	1.324
10	Veszprém » ..	244.094	360.747	332.601	264.182	262.413	292.807	7.028	1.404
11	Zala » ..	232.016	500.428	395.940	542.313	416.679	417.477	8.150	1.160
	II. összeg ..	2.244.310	2.780.718	2.574.731	3.674.357	2.521.811	2.759.185	6.349	1.075
III. Duna-Tisza köze.									
1	Bács-Bodrog várm. ..	346.164	297.322	444.822	421.919	323.7.8	316.793	3.832	717
	<i>Baja thj. f. v.</i>	<i>25.075</i>	<i>124.927</i>	<i>10.159</i>	<i>133.776</i>	<i>6.519</i>	<i>60.091</i>	—	<i>3.123</i>
	<i>Szabadka sz. k. v.</i>	<i>33.114</i>	<i>11.596</i>	<i>12.085</i>	<i>16.053</i>	<i>17.802</i>	<i>18.131</i>	—	<i>295</i>
	<i>Újvári ék » ..</i>	<i>1.654</i>	<i>11.392</i>	<i>6.190</i>	<i>2.908</i>	<i>20.440</i>	<i>8.557</i>	—	<i>401</i>
	<i>Zombor » ..</i>	<i>12.341</i>	<i>5.587</i>	<i>2.465</i>	<i>8.335</i>	<i>6.109</i>	<i>6.967</i>	—	<i>282</i>
2	Csongrád vármegye ..	18.446	15.227	82.942	41.222	40.720	43.732	2.370	427
	<i>Hódmező-Vásár- hely thj. f. v.</i>	<i>5.689</i>	<i>22.905</i>	<i>17.447</i>	<i>10.250</i>	<i>10.583</i>	<i>13.381</i>	—	<i>255</i>
	<i>Szeged sz. k. v.</i>	<i>76.115</i>	<i>663.676</i>	<i>25.351</i>	<i>67.362</i>	<i>67.292</i>	<i>219.999</i>	—	<i>2.985</i>
3	Heves vármegye ..	200.003	325.284	207.301	169.062	161.122	212.654	5.483	1.020
4	Jász-N.-K.-Sz. várm. ..	71.847	204.161	84.376	78.940	194.697	128.804	2.397	463
5	Pest-P.-S.-K.-K. » ..	721.997	422.446	369.023	297.644	313.069	424.836	3.679	729
	<i>Budapest sz. k. és fő- kecskemet thj. f. t.</i>	<i>283.526</i>	<i>186.320</i>	<i>240.963</i>	<i>315.990</i>	<i>1.082.402</i>	<i>421.840</i>	—	<i>1.170</i>
	<i>6.387</i>	<i>14.694</i>	<i>8.295</i>	<i>16.768</i>	<i>7.478</i>	<i>10.724</i>	—	—	<i>239</i>
	III. összeg ..	1.813.058	2.525.737	1.511.419	1.580.361	2.251.970	1.936.509	5.327	826
IV. Tisza jobbpartja									
1	Abauj-Torna várm. ..	278.090	299.068	168.235	306.845	267.463	263.940	8.337	1.731
	<i>Kassa sz. k. v.</i>	<i>2.272</i>	<i>3.613</i>	<i>2.967</i>	<i>19.387</i>	<i>3.685</i>	<i>6.385</i>	—	<i>245</i>
2	Bereg vármegye ..	151.202	122.407	124.695	153.532	186.099	147.587	3.963	962
3	Borsod » ..	716.812	769.556	149.262	389.524	172.505	439.532	12.822	2.268
4	Gömör » ..	177.797	113.143	125.471	161.048	277.521	170.996	4.000	1.011
5	Sáros » ..	151.702	474.567	229.445	1.015.736	341.206	442.531	11.578	2.634
6	Szepes » ..	244.442	706.314	102.185	617.181	383.102	410.645	11.391	2.375
7	Ung » ..	65.970	113.501	118.143	220.312	152.285	134.042	4.390	1.058
8	Zemplén » ..	406.563	1.064.382	733.294	356.712	376.587	587.508	9.322	2.117
	IV. összeg ..	2.194.850	3.666.551	1.733.697	3.240.277	2.160.453	2.603.166	8.272	1.808
V. Tisza balpartja.									
1	Békés vármegye ..	80.508	278.060	75.524	113.950	123.230	134.255	3.773	584
2	Bihar » ..	197.138	355.703	266.527	309.926	305.903	286.979	2.629	689
	<i>Nagyvárad thj. f. t.</i>	<i>16.424</i>	<i>156.562</i>	<i>28.976</i>	<i>57.606</i>	<i>7.956</i>	<i>49.505</i>	—	<i>1.560</i>
3	Hajdú vármegye ..	25.436	71.489	52.632	53.874	70.375	54.761	2.286	448
	<i>Debreczen sz. k. v.</i>	<i>15.584</i>	<i>17.760</i>	<i>16.447</i>	<i>21.647</i>	<i>9.862</i>	<i>16.260</i>	—	<i>315</i>
4	Mármaros vármegye ..	41.007	98.663	79.919	100.873	68.255	63.743	616	260
5	Szabolcs » ..	260.741	226.969	321.776	303.353	439.439	310.456	6.314	1.451
6	Szatmár » ..	93.479	125.896	258.800	487.071	222.242	237.898	3.771	870
	<i>Szatmár-Némedi sz. k. v.</i>	<i>1.247</i>	<i>6.315</i>	<i>3.933</i>	<i>2.398</i>	<i>16.797</i>	<i>6.138</i>	—	<i>311</i>
7	Szilágy vármegye ..	29.445	62.962	86.801	84.134	40.427	60.754	1.674	357
8	Ugocsa » ..	51.929	37.536	26.894	71.188	58.145	49.138	4.126	752
	V. összeg ..	814.938	1.367.915	1.218.229	1.585.720	1.362.631	1.269.887	2.857	697
VI. Tisza-Maros szöge.									
1	Arad vármegye ..	127.461	185.990	150.078	287.323	220.945	194.360	3.066	718
	<i>Arad sz. k. v.</i>	<i>69.347</i>	<i>55.617</i>	<i>15.565</i>	<i>17.234</i>	<i>19.482</i>	<i>35.449</i>	—	<i>996</i>

Folyó szám	Országgrész, törvényhatóság	Az elégett tárgyak összes értéke						Az összes kárból az 1884—88. évek átlagában esett	
		1884- ben	1885- ben	1886- ban	1887- ben	1888- ban	átlag 1884— 88-ban	100 négyzet kilométerre	1000 lélekre
		f o r i n t							
2	Csanád vármegye	66.992	96.875	138.017	66.185	109.192	95.452	5.899	876
3	Krassó-Szőrény »	126.656	151.840	163.447	282.083	177.647	180.335	1.850	471
4	Temes »	142.366	268.037	208.062	252.233	245.273	228.194	3.246	655
	<i>T. mesvár sz. k. v.</i>	3.700	32.556	39.670	47.484	189.015	62.485	—	1.654
	<i>Versecz thj. f. v. »</i>	7.668	9.078	17.676	16.385	9.208	12.003	—	538
5	Torontál vármegye	242.367	223.694	458.325	220.037	230.033	274.879	2.922	539
	<i>Pancsova thj. f. v.</i>	681	29.704	3.939	5.182	3.111	8.525	—	486
	VI. összeg ...	787.178	1.053.391	1.194.779	1.194.146	1.203.906	1.086.680	3.155	631
	VII. Erdély.								
1	Alsó-Fehér vármegye	40.680	46.687	49.248	115.983	72.192	61.985	1.816	365
2	Besz.-Naszód »	13.040	16.994	33.539	17.504	50.374	26.290	654	277
3	Brassó »	63.096	29.264	50.796	97.871	54.544	59.094	3.276	704
4	Csik »	26.473	101.975	44.452	120.812	39.239	66.590	1.482	600
5	Fogarasz »	37.544	35.793	81.832	124.668	76.486	71.265	3.801	843
6	Háromszék »	42.647	100.106	118.276	143.038	55.319	91.877	2.584	733
7	Hunyad »	116.534	3.632	55.274	127.521	102.050	89.002	1.298	358
8	Kis-Küküllő »	21.574	56.446	67.146	29.634	29.829	40.926	2.486	444
9	Kolozs »	37.096	65.397	51.592	65.204	70.589	57.976	1.155	348
	<i>Kolozsvár sz. k. v.</i>	9.780	9.840	11.174	3.144	9.791	8.746	—	292
10	Maros-Torda várm. <i>Maros-Vásárhely</i> <i>sz. k. v. »</i>	35.210	44.046	101.838	102.426	81.022	72.908	1.699	499
		250.010	—	2.722	7.003	21.000	56.147	—	4.358
11	Nagy-Küküllő várm.	26.293	44.013	61.483	89.358	57.216	55.673	1.726	420
12	Szeben »	93.236	142.172	47.508	51.716	145.938	96.114	2.900	679
13	Szolnok-Doboka »	67.385	48.416	27.541	67.368	66.534	53.449	1.037	271
14	Torda-Aranyos »	26.323	19.727	27.446	78.189	22.448	34.826	1.033	254
15	Údvarhely »	25.484	49.820	30.507	61.048	57.328	44.837	1.312	425
	VII. összeg ...	922.405	854.338	862.374	1.302.487	1.011.799	990.678	1.778	475
	Országos főösszeg ..	11.368.316	15.287.969	12.700.311	15.926.792	12.974.698	13.651.617	4.880	994

A tűzkárok elég súlyos évi terhet képeznek. Az elégett tárgyak értékéből minden fejrre átlagosan 1 frt. esik, a mivelés alatt álló terület minden hektárjára pedig 51 krajczár; így is. úgy is elég súlyos adó. Pedig a tűzkárok alkalmával megsemmisült tárgyak számokban kifejezett értéke még nem fejezi ki az összes közgazdasági veszteséget; ha nem biztosított javak égnék el, egy-egy tűzvész gyakran szokott indító oka lenni az egyesek teljes anyagi romlásának és tönkrevételének, de még ha a biztosító társaságok megtérítik is a kárt, a gazdasági tevékenység kényszerű szünetelése s több más egyéb közvetett kár vagy elmaradt haszon tetemesen növelik a kár értékét.

Különösen 1887-ben okoztak óriási károkat a pusztító tűzvészek, mely évre esett Eperjes, Nagy-Károly, stb. leégése. Ez évben az országos tűzkár megközelítette a 16 millió forintot. Ugy a területhez, mint a lélekszámhoz hasonlóan legnagyobb a tűzkár a felföldéken. A dunabalszéli megyékben átlagosan minden négyszög-kilométer területre 89 frt. 51 krajczár s minden lélekre 1 frt. 72 krajczár tűzkár esik, a Tisza jobb partján pedig minden négyszög-kilométerre 82 frt. 72 kr. s minden lélekre 1 frt. 81 kr. s van megye (Zólyom), hol a fejenkénti tűzkár a 3 frtot is meghaladja; míg ellenben vannak alföldi megyék, hol a fejenkénti tűzkár csak 40—50 krajczárra rúg. Ép a számok mutatják, hogy mennyire intenzívebb a felföldön a tűzvészek pusztítása; mert ott a sokkal csekélyebb elégethető érték dacára is sokszorosan meghaladja az évi tűzkár az alföldi gazdag

megyék tüzkarát. Több városban is igen magas a tüzkar értéke, a mi leginkább egy-egy nagyobb gyárégés következménye; vannak azonban városok, hol a tüzkar igazán minimális összegekre rúg, ilyen Székes-Fehérvár, de különösen Sopron.

Bár nem szünteti meg a tűzvészek által okozott közgazdasági kárt, de annak káros következményeit tetemesen mérsékli a tüzkar-biztosítás. Hogy ez a hasznos intézmény mennyire terjed hazánkban, az legjobban kitűnik, ha a kifizetett kártérítést összehasonlítjuk az elégett tárgyak összes értékével:

Kifizetett bizto- sítás az összes kár százalékában	Kifizetett bizto- sítás az összes kár százalékában	Kifizetett bizto- sítás az összes kár százalékában
1874-ben . 14 ⁶¹ / ₁₀₀	1879-ben 26 ⁵⁰ / ₁₀₀	1884-ben 41 ¹⁴ / ₁₀₀
1875-ben . 21 ²³ »	1880-ban 36 ⁰⁸ »	1885-ben 38 ¹¹ »
1876-ban . 22 ⁶⁰ »	1881-ben 38 ⁸⁹ »	1886-ban 35 ⁹⁷ »
1877-ben . 24 ⁵³ »	1882-ben 35 ⁴⁴ »	1887-ben 30 ⁷⁶ »
1878-ban . 26 ³² »	1883-ban 34 ⁷⁹ »	1888-ban 42 ⁵¹ »

A tűzbiztosítás a lefolyt másfél évtized alatt kétszégkivül kiterjedésben sokat nyert, de azért meghódítandó tér még bőven kínálkozik, a mint azt a rendkívül tüzkaros 1887. év példája mutatja, midőn az összes kárnak egy harmad részét sem térítették meg a biztosító-intézetek. Sajnos, hogy adatainkból nem derül ki, hogy az ingóságoktól elkülönítve, hogy áll az épületbiztosítás ügye, sőt még a gyárbiztosítás adatainak beleolvasztása is nehezíti a számok helyes mérlegelését.

Törvényhatóságok szerint a biztosító társaságok által fizetett kártérítés következő összegekre rúgott:

Folyó szám	Országgrész, törvényhatóság	A biztosító intézetek által kifizetett kártérítés						Kártérítés az összes kár szá- zalékában 1884-88-ban
		1884- ben	1885- ben	1886- ban	1887- ben	1888- ban	átlag 1884-88- ban	
		f o r i n t						
I. Duna balpartja.								
1	Árva vármegye	20.577	17.840	21.592	13.407	13.339	17.351	14 ¹³
2	Bars »	35.129	96.831	76.841	70.228	84.117	72.629	33 ¹⁰
3	Esztergom »	34.270	13.235	46.597	16.508	14.072	24.936	47 ²²
4	Hont »	29.981	28.861	34.560	87.404	73.789	50.919	37 ²¹
Selmec és Bélábánya sz. k. v.		850	269	753	—	1.289	632	26 ⁰³
5	Liptó vármegye	60.910	104.794	30.359	32.494	42.869	54.285	30 ³⁰
6	Nógrád »	68.043	77.636	65.265	113.102	103.372	85.484	42 ⁰⁴
7	Nyitra »	223.080	351.600	321.522	426.933	218.664	308.360	46 ⁰³
8	Pozsony »	130.362	148.002	161.841	243.031	104.713	157.690	39 ⁹⁸
Pozsony sz. k. v.		34.196	19.548	13.255	1.458	6.994	15.098	65 ⁴⁸
9	Trencsén vármegye	193.463	132.885	372.314	115.746	202.250	203.332	32 ¹⁶
10	Túrócz »	27.717	11.726	12.267	20.720	38.447	22.181	32 ²⁶
11	Zólyom »	178.358	75.907	33.596	116.074	61.413	93.070	29 ³⁶
I. összeg		1.036.966	1.079.174	1.190.762	1.257.105	965.328	1.105.867	36 ⁷⁹
II. Duna jobbpartja.								
1	Baranya vármegye	28.819	25.246	40.200	43.396	44.511	36.434	32 ⁵¹
Pcs sz. k. v.		3.245	1.730	1.300	8.507	2.709	3.512	34 ⁵¹
2	Fejér vármegye	41.362	41.732	33.661	82.997	65.994	53.149	39 ⁰²
Székesfehérvár sz. k. v.		1.024	1.675	25	240	635	720	25 ¹⁸
3	Győr vármegye	21.378	29.323	38.707	28.871	34.620	30.582	35 ⁰⁴
Győr sz. k. v.		217	3.303	19.506	3.229	7.373	6.725	51 ⁵¹
4	Komárom vármegye	29.546	54.162	74.803	135.579	72.264	73.271	40 ⁸⁸
Komárom sz. k. v.		4.354	7.742	28.493	17.765	13.042	14.279	29 ¹³
5	Moson vármegye	75.140	37.137	45.205	107.966	67.683	66.626	48 ¹⁰
6	Somogy »	99.518	84.070	77.109	117.336	118.684	99.344	40 ⁴⁵

Folyó szám	Országrészt, törvényhatóság	A biztosító intézetek által kifizetett kártérítés						Kártérítés az összes kár szá- zálekában 1881-88-ban
		1884- ben	1885- ben	1886- ban	1887- ben	1888- ban	átlag 1884-88- ban	
		f o r i n t						
7	Sopron vármegye... <i>Sopron sz. k. v. ...</i>	144.773 193	130.557 —	113.198 821	276.670 127	114.736 1.040	155.987 436	36 ⁰⁶ 29 ⁸⁶
8	Tolna vármegye... »	74.882	48.190	81.388	93.884	56.478	71.065	43 ⁹⁸
9	Vas »	97.440	181.143	150.721	176.633	166.319	154.449	32 ⁹⁵
10	Veszprém »	97.325	135.266	148.146	131.623	127.159	128.704	43 ⁹⁸
11	Zala »	66.989	126.292	83.494	166.303	125.818	113.779	27 ²⁵
	II. összeg...	783.205	1008.068	936.847	1.395.116	1.019.074	1.009.062	36 ⁵⁷
	III. Duna-Tisza köze.							
1	Bács-Bodrog vármegye... <i>Baja thj. f. v. ...</i>	127.577 8.649	100.488 99.676	120.089 5.241	148.884 81.742	135.275 2.730	126.462 39.608	34 ⁴⁸ 63 ⁰⁶
	<i>Szabadka sz. k. v. ...</i>	4.110	3.521	2.488	1.586	5.061	3.353	18 ⁴⁹
	<i>Ujvidék »</i>	1.604	10.165	3.530	1.877	9.379	5.310	62 ⁰³
	<i>Zombor »</i>	6.488	970	1.032	5.640	3.816	3.469	49 ⁷⁰
2	Csongrád vármegye... <i>Hódmező-Vásárhely thj. f. v. ...</i>	4.944 4.543	11.037 9.501	39.585 8.782	20.778 2.093	22.974 5.503	19.864 6.044	45 ⁴² 45 ⁴⁷
	<i>Szeged sz. k. v. ...</i>	50.429	537.923	14.064	60.877	32.871	137.233	62 ³⁸
3	Heves vármegye...	88.987	87.478	111.495	73.981	62.608	84.910	39 ⁸³
4	Jász-N.-K.-Szolnok vm. ...	36.681	122.330	35.011	34.197	85.685	62.779	48 ⁷⁴
5	Pest-P.-Solt-Kis-Kun vm. <i>Budapest sz. k. és fe. Kecskemét thj. f. v. ...</i>	141.256 174.372 1.376	171.873 115.732 8.137	193.768 131.196 5.606	155.028 170.144 8.418	144.043 725.126 4.835	161.193 203.314 5.654	37 ⁹⁴ 62 ⁴⁸ 52 ⁷⁸
	III. összeg...	651.016	1.268.821	671.787	1.065.145	1.239.398	919.233	47 ⁴⁷
	IV. Tisza jobbpartja.							
1	Abauj-Torna vármegye... <i>Kassa sz. k. v. ...</i>	124.908 1.874	118.754 2.216	64.236 1.616	150.938 19.387	108.724 3.683	113.512 5.755	43 ⁰¹ 90 ¹³
2	Bereg vármegye...	40.637	44.699	19.768	58.460	48.887	42.490	28 ⁷⁰
3	Borsod »	481.008	208.228	64.848	116.156	79.599	189.968	43 ²²
4	Gömör »	69.664	68.185	56.323	84.725	75.227	70.825	41 ⁴²
5	Sáros »	68.146	316.182	83.383	278.094	140.677	177.296	40 ⁰⁶
6	Szepes »	102.468	272.537	58.071	195.577	138.663	153.463	37 ⁶¹
7	Ung »	30.478	43.585	39.621	59.948	48.715	44.474	33 ¹⁸
8	Zemplén »	187.216	247.124	247.419	139.716	159.373	196.170	33 ²⁸
	IV. összeg...	1.106.399	1.321.510	635.285	1.103.021	803.548	993.953	38 ¹⁹
	V. Tisza balpartja.							
1	Békés vármegye...	40.972	44.221	31.028	55.526	62.164	44.782	33 ³⁶
2	Bihar » <i>Nagyvárad thj. f. v. ...</i>	87.612 4.043	169.662 152.326	126.746 7.670	165.855 11.763	152.362 5.583	138.449 36.897	48 ²⁴ 73 ⁵⁵
3	Hajdú vármegye... <i>Debreczen sz. k. v. ...</i>	7.414 5.223	23.355 6.620	25.573 6.980	21.410 10.053	28.350 5.265	21.220 7.228	38 ⁷⁸ 45 ⁴⁵
4	Mármaros vármegye...	18.143	7.807	22.093	21.151	20.106	17.860	28 ⁰⁸
5	Szabolcs »	143.599	155.143	151.281	126.057	193.872	163.991	49 ⁶⁰
6	Szatmár » <i>Szatmár-Németi sz. k. v.</i>	30.882 629	44.964 2.686	86.357 2.552	178.258 1.573	98.046 4.143	87.721 2.317	36 ⁸⁷ 37 ⁷⁵
7	Szilágy vármegye...	6.319	8.397	21.211	13.110	16.188	13.045	21 ⁴⁷
8	Ugocsa »	18.274	14.913	10.152	22.090	13.256	15.737	30 ¹⁹
	V. összeg...	363.210	632.694	491.613	616.816	589.341	538.747	42 ⁴²
	VI. Tisza-Maros szüze.							
1	Arad vármegye... <i>Arad sz. k. v. ...</i>	48.333 61.804	74.465 9.676	68.633 13.413	86.902 14.368	83.305 14.412	72.328 22.734	37 ³¹ 64 ¹³
2	Csanád vármegye...	34.376	46.524	66.916	34.074	48.092	45.996	48 ¹⁹
3	Krássó-Szörény »	44.389	31.436	24.881	132.310	61.028	58.809	32 ⁶¹
4	Temes » <i>Temesvár sz. k. v. ...</i>	52.690 2.739	88.450 22.520	78.292 9.773	13.852 18.409	90.106 186.468	84.678 47.982	37 ⁹⁴ 76 ⁷⁹
	<i>Versce thj. f. v. ...</i>	2.545	5.073	12.838	4.016	5.973	6.089	50 ⁷⁸
5	Torontál vármegye... <i>Pancsova thj. f. v. ...</i>	86.030 385	87.305 16.633	135.768 3.730	99.748 4.099	116.397 1.451	105.050 5.963	38 ²² 61 ⁷⁵
	VI. összeg...	333.291	322.102	414.214	507.778	607.232	448.929	41 ³¹
	VII. Erdély.							
1	Alsó-Fehér vármegye...	4.460	14.978	11.532	10.643	8.659	10.054	15 ⁴⁶
2	Besz.-Naszód »	1.580	4.824	4.008	4.893	6.121	4.285	16 ³⁰
3	Brassó »	17.500	11.180	19.834	31.270	30.322	22.021	37 ²⁶
4	Csik »	4.353	17.243	6.046	14.136	7.150	7.766	14 ⁷⁰
5	Fogaras »	12.021	17.529	33.541	22.446	29.488	23.085	32 ⁹⁰

Folyó szám	Országgrész, törvényhatóság	A biztosító intézetek által kifizetett kártérítés						Kártérítés az összes kár szá- zálekában 1881—89-ban
		1884- ben	1885- ben	1886- ban	1887- ben	1888- ban	átlag 1884-88- ban	
		f o r i n t						
6	Háromszék vármegye ...	10 013	33.574	29.183	20.113	14.737	21.530	23 ⁴³
7	Hunyad » ...	51.533	5.515	8.046	17.668	38.604	24 273	27 ²⁷
8	Kis-Küküllő » ...	3.847	6.176	13.461	5 342	9.313	7.628	18 ⁶⁴
9	Kolozs » ...	9.217	21.152	8.556	10.632	12.745	12 461	21 ⁴⁹
	<i>Kolozsvár sz. k. v. ...</i>	<i>9 384</i>	<i>6.287</i>	<i>10.348</i>	<i>1.321</i>	<i>8.729</i>	<i>7.214</i>	<i>82⁴⁶</i>
10	Maros-Torda vármegye...	6.001	19.461	30.687	39.364	30.527	25.208	34 ⁵⁸
	<i>Mar.-Vásárhely sz.k.v.</i>	<i>203.197</i>	<i>—</i>	<i>1.759</i>	<i>1.245</i>	<i>9 137</i>	<i>43.068</i>	<i>76⁷¹</i>
11	Nagy-Küküllő » ...	8 661	13.037	21.745	27.646	20.920	18.402	33 ⁰⁵
12	Szeben » ...	21.918	49.237	12.035	17.506	28.987	25.937	26 ⁹⁹
13	Szolnok-Doboka » ...	25.246	6.713	5.637	12.579	24.923	15 019	28 ¹⁰
14	Torda-Aranyos » ...	8.126	3.550	3.923	11.128	4.549	6.255	17 ⁹⁶
15	Udvarhely » ...	2.391	12.637	7.464	7.027	7 361	7.374	16 ⁴⁵
	VII. összeg...	389 448	243.491	227.795	254.992	292.272	283.600	28 ⁶²
	Országos főösszeg...	4,676,534	5,835,860	4,568,363	5,900,003	5,516,193	5,293,391	38 ⁸²

A kártérítés aránya az összes kárhoz legkedvezőbb a Duna-Tisza közén, ezt főleg Budapest és Szeged okozza, hol az igen tetemes tűzkárnak 620/0-át térítik meg a biztosító társaságok. A vármegyék közül legkedvezőbb az arány Szabolcs, Jász-Nagykun-Szolnok, Bihar, Csanád és Csongrád megyékben, melyek közül mindegyikben meghaladja a kártérítés a kár 450/0-át. Ellenben a 200/0-ot sem éri el a következő megyékben: Árvaiban, Csikban, Alsó-Fehérben, Besztercze-Naszódban, Kis-Küküllőben, Torda-Aranyosban és Udvarhely megyében; azok a megyék tehát, melyekben a tűzbiztosítás legkevesbé tudott gyökeret verni, egynek kivételével, mind erdőlyrésziek. Feltűnő, hogy még szabad királyi város is akad, melyben a kártérítés nem éri el az összes kárnak 200/0-át; ez Szabadka, pedig a többi bács-megyei városokban az arány igen kedvező s magában Bács megyében is a kártérítés arányszáma közel kétszer olyan magas, mint Szabadkán.

Érdekes volna összehasonlitanunk a kifizetett kártérítést a biztosított értékkel, ez mutatná a kárveszélyesség különböző fokát az egyes vármegyékben. Erre azonban egyáltalán nincsenek adataink s legfeljebb a jövőtől várhatjuk, hogy ez irányban is szerezhetünk tájékoztató adatokat, a mikor természetesen, nem lehet az összes károk összefoglalt kimutatására szorítkoznunk, meg kell tenni a különbséget az ingatlanok és ingók s ezeken belül a különböző fajta kockázatok közt. Az ily adatok rendkívül becsesek volnának; mert a tűzkár-biztosításnak, szerveztessék az bármily alapon, nagy súlyt kell rá fektetni, hogy a díjtételeknek a különböző kárveszélyesség arányában változó skálája, úgy az ingók, mint az ingatlanoknál, lehetőleg igazságosan állapíttassék meg.

Köztudomású, hogy az évszakok is befolyással vannak a tűzvések gyakoriságára és nagyságára. A forró nyári hónapokban, mikor a kiszáradt éghető anyagok könnyen tüzet fognak s a betakarított termés jó táplálékul szolgál a pusztító elemnek, a tűzvések jóval sűrűbben fordulnak elő s nagyobb károkat okoznak. A tűzvések száma hónapok szerint következőleg oszolt meg:

H ó n a p	A tűzvések száma						
	1884-	1885-	1886-	1887-	1888-	átlag	
	ben	ben	ban	ben	ban	1884-88-ban	számszerint o/o-ban
Január	506	726	463	662	501	572	5'67
Február	655	671	433	673	424	571	5'66
Márczius	670	899	648	644	749	722	7'15
Április	536	998	876	883	873	833	8'25
Május	651	598	763	633	1.038	737	7'30
Junius	479	794	539	656	852	664	6'58
Julius	776	801	1.018	1.085	1.010	938	9'30
Augusztus	1.145	1.175	1.330	1.589	1.489	1.346	13'34
Szeptember	1.188	1.041	1.363	1.447	1.375	1.283	12'71
Október	806	815	1.013	817	1.121	914	9'06
November	693	722	1.014	923	1.137	898	8'90
Deczember	509	491	640	582	850	614	6'08
Összesen	8.614	9.731	10.100	10.594	11.419	10.092	100'00

A tűzvések főleg augusztusra és szeptemberre tömörülnek, e két hónapra több mint egy negyed része esik az összes tűzvéseknek, azután következik, de már jóval kisebb számmal július és október. A tűzkár megoszlását a következő számok mutatják:

H ó n a p	A z e l é g e t t t á r g y a k é r t é k e						
	1884-ben	1885-ben	1886-ban	1887-ben	1888-ban	átlag	
	f o r i n t						%
Január	409.100	524.370	299.615	378.378	426.812	407.657	2'90
Február	442.468	620.376	221.336	456.809	348.001	417.798	3'06
Márczius	716.754	1.118.941	586.857	735.541	949.344	821.487	6'02
Április	955.294	2.993.906	1.154.179	1.522.767	1.034.414	1.532.112	11'28
Május	1.296.411	1.101.610	997.919	2.261.787	1.244.270	1.380.399	10'11
Junius	436.885	1.299.209	507.154	983.087	712.545	787.784	5'77
Julius	1.135.848	1.359.265	1.306.432	1.316.348	1.708.068	1.365.192	10'00
Augusztus	1.860.226	2.442.223	2.998.015	3.088.023	1.992.581	2.476.214	18'14
Szeptember	1.774.930	1.550.723	2.129.787	2.869.793	1.651.387	1.995.334	14'61
Október	1.267.207	1.268.232	1.203.652	843.990	1.189.154	1.154.447	8'46
November	737.907	653.530	892.709	910.683	1.064.676	851.901	6'24
Deczember	335.227	355.574	402.656	559.586	153.406	461.290	3'28
Összesen	11.368.316	15.287.959	12.700.311	15.926.792	12.974.698	13.651.615	100'00

Itt is augusztus és szeptember áll legelől, de azután április következik s volt év (1885), midőn az áprilisi tűzkár az augusztusit is meghaladta; igaz, hogy ez évben egy pár nagy tüzeset (közte gyárégés) duzzasztotta oly magasra a tűzkárok értékét, azonban ezenkívül is állandóan sok érték semmisül meg áprilisban tűzvések folytán.

Röviden összefoglalva bemutattuk tűzkárstatisztikánk 5 éves eredményét, czélunk csak az volt, hogy a mi tanulság van e sovány adatokban, könnyebben hozzáférhetővé tegyük mindazoknak, a kik a tűzkárok és tűzkárbiztosítás kérdésével foglalkozni kívánnak; reméljük, hogy a tervezett új tűzkárstatisztika meg fogja adni a kellő alapot úgy a szükséges kormányintézkedések, mint a tűzkárbiztosítás számára.

Dr. Vargha Gyula.

KÖNYVSZEMLE.

4) FOLYÓIRATOK.

Akadémiai Értesítő. A magyar tud. Akadémia megbízásából szerkeszti Szily Kálmán főtítkár. 1891. szeptember.

Budapesti Szemle. Szerkeszti Gyulai Pál. 1891. október: Az aranyvaluta behozatala Németországon (III.), Piszatóry Mórtól; stb.

Erdészeti Lapok. Az országos erdészeti egyesület közlönye. Szerkeszti Bedő Albert. XXX. évf. VIII. füzet.

Földművelési Értesítő. Kiadja a földművelésügyi m. kir. miniszterium. II. évf. 36—39. szám.

Fővárosi statisztikai havi füzetek. Kiadja Budapest főváros statisztikai hivatala. XIX. évf. 1891. július hó: A budapesti ipar-, biztosító és közlekedési részvény-társulatok üzleti eredményei az 1890. évben. A főváros összes részvénytársulatainak 1890. évi üzleteredményei; stb.

Kereskedelmi Közlemények a budapesti kereskedelmi muzeum köréből. 1891. 33—35. szám.

Központi Értesítő. Kiadja a kereskedelemügyi m. kir. miniszterium. XVI. évf. 73—80. sz.

Szövetkezés. Közgazdasági folyóirat a szövetkezetek terjesztésére. Szerkeszti Bernát István. II. évf. 9. szám. Önségély. Schlauch püspök beszéde. Az agrárkérdés Angliában. Raktári szövetkezetek. A német gazdasági szövetkezetek gyűlése; stb.

Archiv für Eisenbahnwesen. Herausg. im Ministerium der öffentlichen Arbeiten. Jahrg. 1891. H. 5.: Güterverkehr auf den deutschen Eisenbahnen nach Vierteljahresabschnitten (1885 bis 1890), von Lohaus. Stückgüterversand von und nach entfernt von der Eisenbahnstation gelegenen Orten (Güternebenstellen), von Drilling. Die Kommunalbesteuerung der Einnahmen des Staates aus dem Eisenbahnbetriebe, von Mykitta; etc.

Das Handels-Museum. Herausgeg. vom k. k. österr. Handels-Museum. Band 6. Nr. 35—39.: Der Congress für Demographie in London. Besteuerung der Handlungsreisenden in Russland. Der Fremdenverkehr von Wien. Die Ernte in Russland, Nordamerika und Britisch-Indien. Handelsbilanzen des ersten Semesters. Arbeitsämter. Die Börsensteuer. Der französische Handel und die Weinzölle; etc.

Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. Herausgeg. von J. Conrad und L. Elster. III. F. II. B. 2. H.: Die Ergebnisse der Konkursstatistik (Fortsetzung) von A. Wirminghaus. Frauenarbeit, von Stieda. Der finanzielle Zusammenbruch Argentinien's, von O. Hübner; etc. — 3. H.: Die Ergebnisse der Konkursstatistik (Schluss), von A. Wirminghaus. Das Rätsel der Durchschnittsproftrate bei Marx, von J. Wolf. Zur neuesten Litteratur über das Abzahlungsgeschäft, von V. Mataja. Die wirtschaftliche Gesetzgebung Frankreichs, von A. Liesse und M. Harbulot; etc.

Russische Revue. Vierteljahrsschrift für die Kunde Russlands. Herausg. von R. Hammerschmidt. XX. Jahrg. 2. H.: Gegenwärtige Lage der Montan-Industrie in Russland, von G. Blau. Die sibirische Eisenbahn, Vortrag von N. A. Woloschinow; etc.

Vierteljahrsschrift für Volkswirtschaft, Politik und Kulturgeschichte. Herausg. von K. Braun. XXVIII. Jahrg. III. B. 2. H.: Die Volkswirtschaft seit Adam Smith, von F. C. Philippson. Deutsche Handwerkerverbände und deutsches Gewerbeleben in frühen Mittelalter, von Ch. Meyer; etc.

Zeitschrift des k. Sächsischen Statistischen Bureaus. Red. von V. Böhmert. XXXVI. Jahrg. 1890. Heft III. und IV.: Die Bewegung der Bevölkerung im Königreiche Sachsen während des Jahres 1889, von A. Geissler. Das sächsische Sparkassenwesen von 1849—1883, von V. Böhmert; etc.

Journal de la Société de statistique de Paris. XXXII. année. No. 8. Les chemins de fer et l'impôt, par A. Neymarck. Le problème monétaire (suite), par Fournier de Flaix; etc. No. 9.: La statistique de la morbidité en Allemagne et en Autriche, par M. Bellom. Les emprunts viagers de l'ancien régime, par M. Harbulot; etc.

Journal des économistes. 50-e année. Septembre 1891.: Renouveau du privilège de la banque de France, (suite et fin) par A. Courtois. La doctrine du droit naturel (suite et fin), par Courcelle-Seneuil. Aphorismes économiques et moraux, par M. Block. Les progrès du papier-monnaie, par E. Fournier de Flaix. La paix des ateliers, par E. Brelay; etc.

L'économiste français. Réd. P. Leroy-Beaulieu. 19. année 2. vol. 36—39.: Les réformes du budget de 1892: l'impôt sur les boissons; les frais de justice. La circulation monétaire de la France en 1891. La construction des lignes de chemins de fer et de tramways, en France, dans le présent et le prochain avenir. Les dettes publiques: les dettes générales et les dettes gagées, l'intérêt réel des créanciers des États en détresse. Une étude pour servir à la psychologie du socialisme allemand; etc.

Le Journal de la Chambre de commerce de Constantinople. VII. année. N. 344—351.

Revue des deux Mondes. Tome CVII. 1—2. livr.: Les banques en Alsace-Lorraine depuis l'annexion, par A. Raffalovich; etc.

The Economist. Vol. XLIX. No. 2505—2508.: How speculation in silver has affected India. The progress of Canada. The Railway returns for 1890. The trade union congress. The harvest at home and abroad. The inland revenue returns. The mining market; etc.

B) KÖZGAZDASÁGI ÉS STATISZTIKAI SZAKMUNKÁK ÉS FORRÁSMŰVEK.

Magyarország áruforgalma Auszriával és más országokkal. Kiadja az országos magy. kir. statisztikai hivatal. IV. füzet. 1891. április hó.

Magyar statisztikai Évkönyv. Kiadja az orsz. m. kir. statisztikai hivatal: XVIII. évf. XII. füz. A magyarországi tűzkárok 1888-ban. XIX. évf. VI. füz. A hitelintézetek 1889-ben. XIX. évf. IX. füz.: Egyház és tanügy 1889-ben. Budapest, 1891.

Dietrich B. und Quark M.: Die sociale Lage der Handlungsgehilfen und ihre Verbesserung durch die kaufmännischen Vereine. 2. Preisarbeiten. Herausgeg. vom kaufmännischen Verein Frankfurt am Main. Frankfurt a. M. 1891.

Hugenberg A.: Innere Kolonisation im Nordwesten Deutschlands. (Abhandlungen aus dem staatswissenschaftlichen Seminar zu Strassburg. Heft 8). Strassburg, 1891.

Göhre P.: Drei Monate Fabrikarbeiter. Leipzig, 1891.

Lehr A.: Die Hausindustrie in der Stadt Leipzig und ihrer Umgebung. (Schriften des Vereins für Socialpolitik. XLVIII. H.) Leipzig, 1891.

May M.: Zehn Arbeiterbudgets. Ein Beitrag zur Frage der Arbeiterwohlfahrts-Einrichtungen. Berlin, 1891.

Mayer v. A.: Geschichte und Geographie der deutschen Eisenbahnen. Bearbeitet nach Originalquellen. Berlin, 1891.

Mittheilungen des bernischen statistischen Bureau's. Jahrg. 1891. Lief. 1.: Die gewerblichen Betriebe und Unternehmungen des Kantons Bern nach der Aufnahme vom November 1889. Bern, 1891.

Paygert von C.: Die sociale und wirtschaftliche Lage der galizischen Schuhmacher. Eine Studie über Hausindustrie und Handwerk auf Grund eigener Erhebungen. (Staats- und socialwissenschaftliche Forschungen. Herausgeg. von G. Schmoller. B. XI. H.) Leipzig, 1891.

Rathgen K.: Japans Volkswirtschaft und Staatshaushalt. Leipzig, 1891. (Staats- und socialwissenschaftliche Forschungen, herausg. von G. Schmoller,) Band X. H. 4.

Schullern-Schrattenhofen v. H.: Die theoretische Nationaloekonomie Italiens in neuester Zeit. Leipzig, 1891.

Transche-Roseneck A. v.: Gutsherr und Bauer in Livland im 17. und 18. Jahrhundert. (Abhandlungen aus dem staatswissenschaftlichen Seminar zu Strassburg. Heft 7.) Strassburg, 1891.

Cabet L.: Les conditions du travail dans le Royaume-Uni de Grande-Bretagne et d'Irlande. Paris, 1891.

Deschamps L.: Histoire de la question coloniale en France. Paris, 1891.

Jacottet P.: Traité de législation et d'exploitation postales Paris, 1891.

Laraire P.: L'agriculture de l'avenir. Paris-Verviers, 1891.

Larbalétrier A.: Le tabac. Études historiques, chimiques, agronomiques, industrielles, hygiènes et fiscales. Paris, 1891.

Leclerc M.: Choses d'Amerique. Les crises économique et religieuse aux États-Unis en 1890. Paris, 1891.

Les conditions du travail en Russie. Rapports transmis au Ministre des affaires étrangères par l'Ambassadeur de la République française à Saint-Petersbourg. Paris, 1891.

Chase H. S.: Letters to farmers' sons on the questions of de day: being familiar talks on political economy. New-York, 1891.

Cobb A. S.: Bank's cash reserves, Threadneedle street: a reply to Lombard street, by the late Mr. Walter Bagehot. And an alternative proposal to the one pound note scheme sketched by Mr. Goschen at Leeds. London, 1891.

George H.: The land question: what it involves and how alone it can be settled. New-York, 1891.

Potter B.: The co-operative movement in Great Britain. London, 1891.

Quarterly Publications of the American Statistical Association. New series. N. 14. June, 1891.: A basis for statistics of cost of production, by C. D. Wright. A formula for predicting the population of the United States, by H. S. Pritchett. Weight and longevity, by T. B. Macaulay. Some results of sanitary legislation in England since 1875, by Gary N. Calkings; etc.

Rhodes J. Milson: Pauperism: past and present. London, 1891.

Statistical Tables relating to the Colonial and other Possessions of the United Kingdom. Part XIX. 1885—87. (Presented to both the Houses of Parliament by Command of her Majesty). London, 1891.

Stephenson A.: Public lands and agrarian laws of the Roman Republic. Baltimore, 1891.

Stubbs C. W.: The land and the labourers: Facts and experiments in cottage farming and cooperative agriculture. London, 1891.

Wallace R.: The rural economy and agriculture of Australia and New-Zealand. London, 1891.

Wanamaker J.: Postal savings banks: an argument in their favor by the Postmaster-General; with appendices. Washinton, 1891.

Allochio S.: I vecchi istituti e l'istituto nazionale di credito fondiario: studi e proposte. Milano, 1891.

Barbieri V.: La proprietà fondiaria nell'economia sociale: alcune idee sul suo ordinamento. Lodi, 1891.

Bertini R.: Saggi di economia politica della proprietà e del valore. Torino, 1891.

Caire F.: L'économia politica applicata in relazione alla legislazione speciale vigente. Casale, 1891.

Giglioli G. C.: L'assistenza pubblica nella storia e nelle legislazioni. Torino, 1891.

Movimento commerciale del Regno d'Italia nell'anno 1890. Parte I e II. Roma, 1891.

Movimento dello stato civile. Anno XXVIII.: 1889 con notizie sommarie per l'anno 1890. Roma, 1891.

A FÖLDBIRTOKOS OSZTÁLY HITELSZÜKSÉGLETE S ANNAK KIELÉGÍTÉSE.¹⁾

— *Második közlemény.* —

III.

Ezek után áttérhetünk a földbirtokosok hiteligényének azon sajátosságaira, melyek szintén összefüggenek ugyan a mezei gazdálkodás, mint keresetforrás természetével, egyenes következményei lévén annak, de csak közvetve, a gazdálkodó alanyok egyéniségének útján jelentkeznek, miért is azokat a földbirtokosok gazdasági jelleméből folyóknak nevezhetjük. Mint minden foglalkozás, úgy a mezei gazdaság is reányomja bélyegét emberére, sajátos vonásokat kölcsönözvén neki. E vonások közül bennünket itt csakis azok érdekelnek, melyek a földbirtokosok gazdasági természetét alkotják, szorosán véve pedig ezek közül is csak azok, melyek a gazdának a hitellel szemben való magatartását határozzák meg.

Természetes, hogy a földbirtokosok gazdasági természete — az egyéni módosulásoktól eltekintve — más és más a különböző osztályok szerint. Mert egészen mások a parasztgazda, mások a középbirtokos és mások a nagybirtokos életviszonyai; más a nevelés, melyben résztülnek az iskola falai közt úgy, mint az élet nagy iskolájában. Ebből következik, hogy más eljárást kell várnunk a hitel igénybevétele körül ép úgy, mint a hitelviszony fennállása alatt s annak megszüntetése tekintetében egyiktől és másiktól. E különbözőség daczára azonban lehetnek közös vonások, melyek egyik helyt élesebben domborodnak ki, másutt többé-kevésbé elmosódnak, de azért éreztetik befolyásukat mindenütt. Nem akarunk teljességre számot tartani, mikor e vonásokat felsoroljuk, célunk csak az, megállapítani a keretet, melybe a földbirtokosok magatartását a hitelügyletekkel szemben beilleszthetjük.

¹⁾ Első közleményt lásd a »Nemzetg. Szemle« mult havi számában.

Valószínűleg általános fejlődési törvény az, mely szerint az általános gazdasági képzettség, — vagy ha úgy tetszik — niveau — dolgában az iparos és még inkább a kereskedői osztály előtt jár a földművelőnek. Nem szükség ezt a történelemből vett s egész népekre vonatkozó példákkal bizonyítani: a mindennapi élet szemlélete meggyőz a tétel igazságáról. Nem nézve a gazdasági fejlődés egyéb fokmérőit, elég arra utalni, hogy a pénzgazdaság s aztán a hitelgazdaság természetzerűleg az előbb nevezett osztályokban honosodott meg először s csak azután lassanként terjeszkedett ki a mezei gazdasággal foglalkozó osztályokra. Hogy e tény összefügg a foglalkozás természetével, azt felesleges külön kiemelni. Elég az ahhoz, hogy az őstermelő osztály hátrányban van a többi osztályokkal szemben a gazdasági fejlettség tekintetében s minél finomabb s így minél magasabb fokot képviselő intézményről van szó, annál érezhetőbbé kell, hogy váljék e hátramaradottság. Állani kell ennek különösen a hitel modern intézményére nézve. Nyilatkozni fog e hátramaradottság a hitellel élés minden fázisán: a hitelforrás megkeresése, a feltételek kikötése, azok teljesítése s végre a hitel visszafizetése körül. Ezen sorrendben fogjuk követni a földbirtokos magatartását szemben a hitellel.

A hitelforrás megkeresése tekintetében abban látjuk a földbirtokos osztály hátrányát, hogy — általánosságban szólva — nem ismeri azok minőségét. Ugy szokás ezt kifejezni, hogy »nem tud számítani«. S valóban, ha a művelődési statisztikának sikerülne nemcsak az írni és olvasni tudók számarányát, hanem az egyszeregy, vagy éppen a kamatszámítás titkaiban jártasok számát is kifürkészni: bizonyosra vehetjük, hogy a legrosszabb arányokat az őstermelők körében talál-nánk. De nemcsak a pusztá sokszorozás és osztás feladata az, a mi itt szóba jő. A hitelforrások ismerete ennél sokkal többet kíván. Megkívánja, ha nem is az u. n. pénzpiacz mindenkori helyzetének tüzetes ismeretét, de mindenesetre a tudomást arról, mily feltételek alatt áll itt és ott (rendesen csak a közvetlen közelben) rendelkezésre a tőke. Azonkívül kívánja a különböző feltételek összemérésére való képességet s azon is túl a képességet, e források megközelítésére, vagyis az azokkal való összeköttetés létesítésére. Ha ez összeköttetést a hitelkereső idegen segély nélkül nem bírja létrehozni, mi

nagyon gyakori eset, akkor beáll a közvetítés szüksége. A közvetítés, minél nélkülözhetlenebb, annál drágább levén, szükségkép megdrágítja a hitelt.

A mi illeti az eddigiek szerint a földbirtokos hátrányát a hitelforrás megkeresése körül: áll az a források ismeretének hiányában, az ismert források minőségének megítélése körül való járatlanságban s a közvetítés nagyon gyakori igénybevételében, mely utóbbi tekintetben a járatlanság e közvetítés megítélése körül szintén rossz következményekkel jár.

A mi a hitelügylet feltételeinek kikötését illeti: a dolog ezen fázisára az előbbmondottak következményei állanak. A mikor a hiteligénylő a hiteladóval szemben áll, akkor áll be a körültekintő számítás szüksége, akkor van helyén a hitel terheinek és előnyeinek óvatos mérlegelése. Ha előre ismerte volna a gazda a hitelforrás minőségét, úgy e mérlegelést elvégezhetné volna otthon, magányában vagy családi körében. Ha azonban nem ismerte: úgy a feladatot gyorsan kell megoldani, mi sokkal nehezebb dolog. A ki nem ért a terjedelmes kötelezvény-blanketták jogi műkifejezésekben gazdag nyelvéhez: az, még ha végig olvasta is az aláírandó szöveget, nem egykönnyen jó tisztában kötelezettségének egész sulya iránt. Mennyivel inkább áll ez akkor, ha a hitelvevő előtt úgy hadarják el a kötelezettségeit tartalmazó pontokat, vagy ha elég könnyelmű a hitelkereső arra, hogy látatlanba írjon alá valamit, avagy a közvetítő szó-beszédére építsen. Hogy minő tág tere van itt a könnyelműséggel, tudatlansággal és tapasztalatlansággal való visszaélésnek, hogy minő könnyű itt a család minden furfangjával czélt érni: azt nem nehéz elképzelni.

Nem áll jól a földbirtokos osztály dolga, ha a hitelügylet kikötött feltételeinek teljesítését nézzük. Tudva van, hogy a pontosság nem erős oldala a gazdának. Ha még oly szorosan kötelezte is magát bizonyos hatánap betartására, ha még oly súlyos következményei vannak is a mulasztásnak: könnyen veszi a lejáratot és sokszor csak akkor fizet, mikor nyakába akasztották a pert vagy épen megindították ellene a végrehajtási eljárást. Igaz, hogy e viselkedés nem mindig az akarat hiányának tudandó be, hanem nagyon sokszor a fizetni nem tudásnak, mi különösen könnyen érthető akkor, ha a fizetési hatánapok rosszul választvák. Akármi legyen azon-

ban a mulasztás oka, következményeiben végzetes lesz az, ha rosszakaratú hitelezővel van dolga a gazdának, ki e körülményt a hitel terheinek — hogy mily alakban, nem tartozik reánk — megnövelésére használja fel. Az uzsorának legveszélyesebb kiindulási pontja talán az e mulasztások okozta kényszerhelyzet.

Utoljára hagytuk a földbirtokos magatartását a hitel visszafizetése körül. E mozzanat szorosan összefügg az előbb tárgyalt ponttal, úgy, hogy tulajdonkép csak folytatnunk kell a felvett fonalat. A határidő be nem tartása ugyanis kiterjed a visszafizetés idejére is. A mulasztás e részben szükségszerű folyománya lesz a mezőgazdasági üzlet jellegének akkor, ha a lejárat — a fentebb kifejtett időtartamhoz viszonyítva — túlrövid, vagy ha a felmondható hitel idő előtt felmondatot. De ha a lejárat ideje a jelzett szempontoknak megfelelően állapítottatott is meg: gyakori eset lesz, hogy a gazda nem gondoskodik előre a fizetés eszközeinek beszerzéséről és összegyűjtéséről. Pedig ép ott, hol, mint a mezei gazdálkodásnál, hosszú lejáratú kölcsönök vannak napirenden, nagyfontosságú feladat ez eszközök összegyűjtése, felhalmozása, mihez éveken át folytatott takarékoskodás, a felesleg állandó félretétele kívántatik és pedig — a hozadék szerfölött változó voltánál fogva — nagyobb hányad félretétele a jó években. Mindehez a gazdánál legtöbbször hiányzik a kellő előrelátás. A kis feleslegek évenként való elrakása és biztos elhelyezése a célból, hogy a hitel egyszerre egész összegében visszatéríthető legyen, oly követelmény, melyet a gazdával szemben legtöbbször hiába támasztanánk.

Alig szükséges felhoznunk, hogy az eddig mondottak érvénye nem terjed ki egyaránt a földbirtokosok mindegyik osztályára és nem terjed ki egykép minden időre és népre. De azt hisszük, hogy a mi viszonyaink között legalább a kisbirtokosi osztályra vonatkozólag teljes mérvben alkalmazható az adott jellemzés. A közép- és nagybirtokos osztály általános gazdasági látköre, iskolázottsága vagy routine-ja minden bizonynyal nagyobb lehet és nagyobb kellene, hogy legyen, mintsem hogy a hitellel való élésnél annyira hátrányban kelljen állnia, mint azt a kisbirtokosi osztályról elmondottuk. Igaz, hogy a különbség a gyakorlatban nem látszik oly nagy, mint az elméletben. Talán része van ebben általános

nemzeti jellemvonásunknak, mely gazdasági dolgokban általán és hitelügyletekben tán különösen bizonyos könnyenvevést, nem törődést szokott elárulni. Talán része van annak a szerencsétlen álszeméremnek, mely nem akarja, hogy mások tudomására jusson a hitel igénybe vétele s inkább nyul a rosszabbnak ismert forráshoz, mintsem ahhoz, mely a nyilvánosság előtt működik. Minden bizonynnyal része van történelmi fejlődésünknek: a földbirtok 1848 előtti kötöttségének, a jobbágyszolgaságnak, stb.¹⁾ Bárhol keressük azonban az okokat, annyi bizonyos, hogy közép- és nagybirtokosaink is igen sokszor csak a saját kárukon tanulnak a hitellel helyesen élni, a mi természetesen a középbirtokosokon inkább meg-boszulja magát, mint a nagybirtokok urain.

Hátra van még levonni a következtetéseket a mondotakból. A földbirtokosok hiteligényének sajátosságai, melyek az osztály egyéni (gazdasági) jellemvonásaiból kiolvashatók, röviden a következőkben foglalhatók össze. A földbirtokosi osztály hitelszükségletének kellő kielégítése csak úgy eszközölhető, ha

1. a hitelforrások minősége köztudomású, azaz, ha nyilvánosság elé hozatnak azon feltételek, melyek mellett a földbirtokos különböző helyeken hitelhez juthat;²⁾

2. a közvetítés elkerültetik, vagyis ha a hitelforrások a hitelt igénylőhöz közel vannak s annak személyes jelentkezése az ügylet lebonyolítására elegendő;

3. a hitelügylet feltételei világosak, könnyen érthetők és lehető egyszerűek;

4. késedelem esetén a joghátrány nem nagyobb, mint a melyet a hitelezőnek okozott kár indokol;

5. a hitel felmondhatlan;

¹⁾ Nagyon találóan jellemzi az 1848 előtti viszonyokat, valamint az azután beállott rohamos fordulatot dr. Vargha Gyula: »Magyarország pénzügyintézetei. Visszapillantás hitelviszonyaink fejlődésére és a hazai pénzügyintézetek négy évtized alatti működésére. Budapest, 1885.« című művében. (13. és köv., valamint 61. s köv. l.)

²⁾ E pontot nem szokták kellő figyelemben részesíteni. Pedig, hogy mily szükség van e nyilvánosságra, mutatja Havas Miksa »A mezőgazdasági hitel és a zálogleveles kölcsönök« cím alatt az orsz. m. gazdasági egyesületben tartott és nyomtatásban is közzétett felolvasása. Részünkről azt hisszük, hogy gazdasági egyleteinknek volna feladata, a hitelforrásokat folyton-folyvást nyilvántartani és a földbirtokosok tudomására hozni.

6. hosszabb lejáratú hitelnél a visszafizetés részletekben való törlesztés ¹⁾ által történik (törlesztési kényszer).

A fentiek után csak a két utolsó követelményre akarunk visszatérni: a felmondhatatlanság és a törlesztési kényszer követelményére.

A felmondhatatlanság a földbirtokos-hitel szempontjából azért bir nagyobb fontossággal, mint más osztályok hitelénél, mert ott, mint láttuk, a hosszabb lejáratú kölcsönök uralkodnak. Hosszabb időtartamhoz levén kötve a visszafizetési képesség előállta, az ezen időhatáron belül történt felmondás ily képességet nem talál; azért a hitelvevő ilyenkor csakis új hitelszerzésben kereshet menedéket. Ám, mint mondtuk, a földbirtokos a hitelszerzés körül hátrányban van; minden hitelező-változtatás új terheket jelent számára és ez annyiival nagyobb jelentőségű körülmény, mert a változtatásnál kényszerhelyzetben van, melylyel könnyű visszaélni s mert a felmondás a dolog természeténél fogva akkor szokott a hitelező részéről bekövetkezni, mikor a hitelpiacz helyzete kedvezőtlen, a mikor tehát az új hitel megszerzése a földbirtokosra kétszeres nehézséggel és áldozattal jár.

A törlesztési kényszer közvetlenül foly a fentebb mondtakból. Miután a földbirtokosok nem birnak rendesen a szükséges előrelátással arra, hogy az évi felesleget a lejárat idejéig félretegyék, felgyűjtsék: kívánatos, hogy e feleslegek kiadására és pedig a hitel terheinek csökkentésével járó kiadására kényszeritessenek. E kényszer a törlesztési kötelezettségben van adva. Különös fontossággal bir e kötelezettség kikötése a kisbirtokos osztálynál, nemcsak azért, mert itt számíthatunk legkevésbé a feleslegek évenkénti félretételére, hanem azért is, mert a kis összegek, melyek itt egy-egy évben befolyznak, nem helyezhetők el oly előnyösen, mint a nagyobbak; legtöbbször pedig éppen tétlenségre vannak kárhoztatva, mert ez osztály nem szokott készpénze elhelyezésével törődni. Ezért kétszeres jelentőségű a törlesztési kényszer a kisbirtokos osztályra nézve. E törlesztési kényszer szükséges voltára még vissza fogunk térni akkor, mikor a Rodbertus-féle járadék-elve teszszük meg észrevételeinket.

Nem emlékeztünk meg az eddigiekben egy nagyon min-

¹⁾ Ha az alábbiakban törlesztésről beszélünk: a részletekben való törlesztést (annuitas) fogjuk mindenkor érteni.

dennapi követelményről, melyet a földbirtokosi hitel érdekében szokás emelni: értjük a hitel olcsóságára irányuló kívánalmat. Az olcsóság nem sajátos kelléke a földbirtokosi hitelnek; közös az a hitel minden nemével s annyira természetes valami, hogy annak külön fölemlítésére szükség nincs. Meg kell azonban jegyezni, hogy, a mennyire jogosult követelmény az, hogy a földbirtokos osztály hitele oly olcsó legyen, a minőt csak a pénzpiacz mindenkori helyzete megenged, s hogy az országos kamatláb süllyedése ez osztálynak is javára váljék: ép annyira fontos annak szem előtt tartása, hogy a hitellel szemben támasztott különös igények, melyeket az eddigiekben igyekeztünk körvonalaezni, egy bizonyos fokig szükségkép megdrágítják e hitelt. E pontra egyébiránt szintén visszatérünk.

IV.

Az imént mondottakban igyekeztünk megfelelni arra a feltett kérdésünkre: miben áll a földbirtokos osztály, illetve osztályok hitelszükségletének különleges jellege?

Mielőtt e felelet alapjára állva megadnók a választ alapkérdésünkre, hogy t. i. e hitelszükséglet kielégítése hazánkban megfelel-e a jogos kívánalmaknak: egy-némely oly következtetést óhajtunk az előbb mondottakból levonni, a melyekre szükségünk lesz akkor, ha alapkérdésünk megoldásánál ismétlésekbe és hosszabb fejtetésekbe bocsátkozni nem akarunk.

Első sorban a hitelező személyére óhajtunk kitérni. A földbirtokos osztály hitelszükségletének vázolt jellegéből ugyanis nagyfontosságú következtetést vélünk levonhatni arra nézve, hogy ki lehet, illetve ki legyen a hitelező.

Mint minden hitel, úgy a földbirtokosok hitele is legkezdetlegesebb alakjában magánhitel, értve ez alatt az egyes tőkés által nyújtott hitelt. A magánhitel terminologiai ellentéte a közhitel volna; ámde ez alatt az állam, vagy annak valamely tagozata (helyi kötelékek) által nyújtott hitel értetvén: a magán- és közhitel közt széles hézag marad fenn. E hézagot az általunk az alábbiakban ugynevezendő intézeti hitel tölti be. Intézeti hitel alatt értjük tehát a hitel azon nemét, hol a hitelező nem az egyes tőkés, de nem is az állam, község, stb. (szóval az összeség valamely közjogi jellegű

szervezete). Ide tartozik tehát minden hitel, melyet részvénytársaságok vagy szövetkezetek nyújtanak s ezért e helyen a földhitelintézeteket és földhitelbankokat együvé foglaljuk, bár tudjuk, hogy ezek között szokás különböztetni¹⁾. Igaz ugyan, hogy e társas vállalatok, az egész általánosságban u. n. hitelintézetek, eltekintve saját (alap-, tartalék-, vagy bármi egyéb néven nevezett) tőkéjüktől, szintén csak a magántőkéstől kapott eszközöket nyújtják oda a hitelkeresőknek, úgy, hogy az általuk nyújtott hitel, a dolog érdemét tekintve, legnagyobb részében nem egyéb, mint közvetített magánhitel; ámde alakilag e hitel úgy jelentkezik, mint a társaság által nyújtott, mely körülmény lényeges módosító hatást gyakorol a tőke természetére. Mint alább látni fogjuk, a magántőke, melyet az intézet magához vesz, a másik oldalon átalakulva, követelményeiben, vagy, hogy úgy mondjuk, természetében megváltozva kerül ki onnét. Ezért szükséges, hogy élesen megkülönböztessük azt a magántőkétől. Egyszerűen közvetített hitelnek nevezni az intézeti hitelt azért nem lehet, mert a magántőke közvetítése történik magánosok által is (pl. mikor az ügyvéd adja ki kliense pénzeit, vagy az u. n. ügynökök — Makler — esetében), mi egészen más természetű (a fentiekben egyenesen hátrányosnak minősített) közvetítés, mint az intézeti; úgy, hogy eltekintve a jogi különbségtől, mely a két közvetítési mód között fenforog, az intézeti közvetítés gazdasági hatásában egészen ellentétes a magánközvetítéssel.

Kétség keletkezik már az iránt, hogy a nem említett társas üzletformák, valamint egyéb u. n. jogi személyek által nyújtott hitel az intézeti, vagy a magánhitelhez soroztassék-e? A kérdés kevésbé jelentős a közkereseti (és betéti) társaságoknál, ellenben gyakorlati lehet az alapítványoknál, káptalanoknál, testületek által kezelt pénzeknél, stb. Az itt szóban forgó hitel gazdasági minősége majd a magánhitellel, majd az intézeti hitellel egyez, majd pedig ezek között áll s így annak hova sorolása érdemileg e minőség megítélése alapján dön-

¹⁾ Földhitelintézetek alatt ugyanis értik azon intézeteket, melyek földbirtokosok egyesüléséből keletkeztek, tehát a hitelkeresők érdekében vezetettnek: alakjuk a szövetkezeti; földhitelbankok alatt pedig a tőkések, tehát a hitelnyújtók által alapított vállalatokat: rendes alakjuk természet-szerűleg a részvénytársaság.

tendő el¹⁾); alakilag a magánhitelezők csoportjához tartoznak az itt megjelölt hitelezők.

Ha már most a földbirtokos-hitel szempontjából azt a kérdést vetjük fel, hogy a magánhitel, vagy az intézeti hitel felel-e meg a földbirtokos osztály hitelszükségletének: úgy azzal az általános érvényű igazsággal is felelhetnénk, hogy az intézeti hitel, mint fejlettebb alak, fölényvel bír a magánhitel felett. A mint minden fejlődés, úgy a gazdasági is, új és új alakok létrehozásában, a feladatkörök szétválásában, elkülönülésében jelentkezik. A mint a kereskedői osztály által közvetített forgalom tökéletesebb annál, mely közvetlenül megy végbe, úgy az intézetek által közvetített hitel magasabb igényeknek képes megfelelni, mint a magánhitel. Ezért látjuk egyre jobban terjedni az intézeti hitelt és összébb szorulni a magánhitelt; ezért találjuk haladottabb népeknél a hitelintézetek minden hitelnemet magában foglaló sűrű hálózatát s a tudomány legjelesebb képviselői ezért kívánják minden téren az intézeti hitel uralomra jutását. Ha áll az, hogy az intézeti hitel általában felette áll a magánhitelnek, úgy a földbirtokos-hitelre nézve, melynek sajátos, elég kényes természetét imént ismertettük, szintén megfelelőbbnek kell mondanunk az intézeti hitelt.

Azonban nemcsak ez általános, de azért egyuttal kissé határozatlan következtetés vezet a kérdés eldöntésére. Sokkal határozottabb választ kaphatunk kérdésünkre, ha szemügyre vesszük a földbirtokos-hitel sajátos természetét, az egyes pontokat, melyeket annak jellemzésére felhoztunk és keressük, vajjon a magánhitel képes-e azoknak megfelelni?

A válasz úgy hangzik, hogy a magánhitel a legritkábban, a legkivételesebb esetekben lesz csak képes, illetve hajlandó a földbirtokos osztály hitelszükségletét a jelzettük követelményeknek megfelelő módon kielégíteni.

Lehetnek és bizonyynyal vannak is oly esetek, hol a magános tőkés addig hagyja a földbirtokos kezén pénzét, míg annak arra szüksége van, hogy nem szorítja adósát fizetésre, ha nem volt termése és elvár a kamattal addig, míg az új termés beszállitható és értékesithető lesz, hogy elfogadja a

¹⁾ Az alábbiakban jelezni fogjuk a magánhitel és az intézeti hitel közti különbséget; e jellemzés elég alapul fog szolgálni a szóban forgó alakok helyzetének megítélésére.

részlettörlesztéseket, ha adósa ilyeneket tenni kíván, sőt talán ösztönzi is őt arra, mikor tudja, hogy képes törleszteni s mindezt megteszi talán a nélkül, hogy erre a kölcsönszerződésben kötelezve volna s megteszi a nélkül, hogy viszont oly magas árt követelne a kedvezményekért, melyek megadása az adós erejét kimerítené s őt talán a gazdasági romlásba taszítaná. Lehetnek és vannak, mondjuk, ily esetek, nemcsak az adóshoz közel állók, családtagok, stb. által nyújtott hitelek s nem is csupán az intézetekhez átmenetet képező alakok körében¹⁾: hanem — elvétve — azokon kívül is. Ámde a magánhitelnek kétségkívül elenyésző csekély töredéke bir ily jelleggel: a szabály, melyet a kivétel itt valóban csak megerősít, ép az ellenkező képet nyújtja. S ezt csak természetesnek találhatjuk, ha szemügyre vesszük a magántőke természetét.

A tőkés rendszeren nincs abban a helyzetben, hogy tőkéjét hosszú időre leköthesse. Nem tudhatja, mikor szorul rá elhelyezett tőkéjére. Különösen áll ez a kisebb tőkére: a kis tőkés sorsa nagyon könnyen fordulhat olyanra, hogy vissza kell vonni kis megtakarításait. Ezért nem ad hosszú időre szóló kölcsönöket és ezért tartja fenn a felmondás jogát. De érdekében áll e fentartás azért is, mert csak így van biztosítva számára a lehetőség, élni a kedvező konjunkturákkal és oly alkalmazást keresni, a mely adott időben a legelőnyösebbnek látszik. Hozzájárul e körülményhez az is, hogy az elhelyezés veszít biztonságából, ha hosszú időre visszavonhatlanul történik. A mennyiben személyi hitelről volna szó (nem a rendes eset), úgy az adós halálának, munkaképessége csökkenésének, sőt gazdai minőségében beállható változásoknak esélye vajmi nagy mértékben kétséssé teszi a bizalmat, mely egyéniségéhez fűződik. A mennyiben dologi, nevezetesen ingatlan hitelről volna szó (ez a rendes eset), a helytelen gazdálkodás által előidézhető romlás veszélyén kívül — ha kivált a hitel biztosítása nem az első, hanem második, harmadik helyen történt — az ingatlan vétlen értékcsökkenésének eshetősége is alkalmas arra, hogy kétes színben tüntesse

¹⁾ Testületek, pl. káptalanok, azután alapítványok, bizonyos alapok, szóval oly jogi személyek, melyek pénzkezelésében a legnagyobb nyereség elérésére való törekvést más szempontok helyettesítik: adhatnak és adnak is ily kölcsönöket

fel az elhelyezés biztosságát. Megannyi ok, mely visszatartja a magántőkést tőkéje hosszú időre való vissza nem vonható elhelyezésétől.

A tőkés azon kívül rendesen nincs abban a helyzetben, hogy tőkéjének apró részletekben — annuitásokban — való visszafizetését elfogadhassa. Különösen áll ez ismét a kis tőkékre. A törlesztéses visszafizetési mód nemcsak bonyodalmas számítási műveleteket kíván, hanem ellene szól az a körülmény is, hogy a kis hányadokban visszatérülő tőke, különösen, ha az egész tőke sem nagy: hasznavehetőség tekintetében erősen veszít. Arra, hogy ismét oly gyümölcsöző elhelyezést találjon, mint az eredeti tőke, kicsinységénél fogva nem alkalmas s a hitelező, ha jó gazda, legfeljebb a takarékpénztárba teheti azt be, ha ugyan nem resteli a fáradságot és megelégszik az ottani alacsonyabb kamatozással; ha azonban egy kicsit könnyelműen gondolkozik, könnyen arra a sorsra jut részlettőkéje, mint annak kamatja: felhasználtatik a háztartás költségeire s így lassanként az egész tőke elolvad, elkallódik. Ezek a kilátások elegendők arra, hogy az előrelátó tőkést visszatartsák a törlesztéses kölcsönök amugy is kényelmetlen berendezésétől.

Tovább mehetnének pontról pontra, hogy kimutassuk a magánhitel képtelenségét a földbirtokos osztály hitelszükségletének kellő kielégítésére. Felhozhatnók azt, hogy a magántőkés sokszor nincs azon helyzetben, hogy tőkéje kamatját a lejáraton túl nélkülözze, különösen pedig nem lesz hajlandó rossz években arról egészen lemondani s azzal a vigasztalással beérni, hogy jobb évben a hiány kamatostól megtérül, hanem inkább a jogorvoslat útját választja s behajtja egész követelését, a mi természetesen kétszeres csapás a rossz termés által sujtott gazdára nézve, még akkor is, ha más hitelezőt sikerül találnia, ha pedig nem sikerül ez, ugyanulazás reá nézve a vagyoni romlást, földje elárvereztetését, stb. vonja maga után.

S ha mégis — kivételesen — hajlandó volna is a magántőke elfogadni azon feltételeket, melyeket a földbirtokos hitel természete szab: ezt csak azon az áron fogja tenni, a mely mellett az adós — a mint a mondás tartja — elveszti a réven azt, a mit a vámon nyert. Más szóval, a magánhitelező oly magas kamatra fogja adni tőkéjét, melynek fizetése a jó

gazdára is nemcsak földje járadékának, hanem vállalkozói nyereségének, sőt sokszor keze munkája jutalmának feláldozását is követeli. Különösen a kis tőke fog óriási terheket róni a földbirtokra, miután a kis tőke köztudomás szerint sokkal éhesebb, mint a nagy. Hogy ilyenkor nem sok kell ahhoz, hogy eljusson a gazda a kritikus ponthoz, melyen túl már földjéből a terhek viselésére szükséges összeget — önfenntartása költségei levonása után — előteremteni nem képes, azt teljesen felesleges mondanunk.

Az eddigiekkel, azt hisszük, sikerült kimutatnunk azon állításunk igazságát, hogy a magánhitel, eltekintve a legkivételesebb esetektől, melyek után nem indulhatunk, nem képes a földbirtokos-hitel természetéből eredő követelmények kielégítésére. Láttuk azt is, hogy e képesség annál kevésbé van meg, minél kisebb tőkéről van szó: tehát általánosságban szólva a kisbirtokos osztály hitelénél kevésbé, mint a közép és nagybirtokosénál. Következik ebből, hogy *a magánhitel a földbirtokos osztály, különösen pedig a kisbirtokosok igényeinek nem felel meg* s így annak megfelelőbbel való helyettesítésére szükség van.

Hogy az intézeti hitel e tekintetben jobb a magánhitelnél, azt nem kell bizonyítgatnunk. Hogy mindama feltételeknek, melyeket fentebb felsoroltunk, meg képes-e felelni, vagy sem, a felett talán lehet vitatkozni: a részletes bizonyítást ez irányban későbbre kell halasztanunk. Itt elég arra utalni, hogy a legszembeszökőbb nehézségeket: a hosszú lejáratot, a felmondhatlanságot s a törlesztéses visszafizetést az intézeti hitel a záloglevelek intézménye útján legyőzte; ugyanis ez intézmény által egyrésről meg van adva a lehetőség hosszú időre lekötni azt a pénzt, melyet tulajdonkép magánhitelezők adnak össze, kiknek viszont tetszésüktől függ bármely pillanatban készpénzzé tenni követelésöket a záloglevél eladása által — oly előny, mely a magán jelzálogos hitellel nem jár; másrésről pedig a törlesztés útján befolyó apróbb összegek gyümölcsöztethetése sem okoz nehézséget, tevé a sok apró összeg egy nagy egészet s lévén ez utóbbi a záloglevelek kisorsolására fordítható. Az intézeti hitel elvitázhatlan följénye már e néhány ténynyel is adva van.

Felvethető volna még az a kérdés is, hogy vajjon a közhitel nem lenne még az intézeti hitelnél is alkalmasabb

az itt szóban forgó hitelszükséglet kielégítésére? A kérdés nemcsak szocialisztikus államszervezet uralma esetén birna gyakorlati jelentőséggel, hanem a jelenlegi jogrendszer mellett is szóba kerülhet. Nemcsak az a tény, hogy egyes különös földhitelnemek céljaira nagy számmal léteznek állami bankok¹⁾, sőt léteznek általános állami, illetve tartományi földhitelintézetek is²⁾, hanem az a körülmény, hogy a legkiválóbb szakemberek közül többen szószerűen e szervezeteknek: elégséges a kérdés vitatható voltának igazolására. E helyen nem szándékozván e vitába belemenni, csak annyit jegyzünk meg, hogy a közhitel igénybevételének szüksége esetén sem a legszorosabb értelemben vett közhitel, hanem az államtól különálló, de az által szervezett s annak felügyelete és ellenőrzése alatt működő ugynevezhető közintézetek — a kényszerszövetkezetek, vagy, kevésbé szerencsésen ugynevezett kényszerszövetkezetek — által nyújtott hitel volna helyén.

Az intézeti — mindig magánintézeti — hitel körén belül természetesen a legváltozatosabb alakok képzelhetők s a hitelnyújtó intézetek a legkülönbözőbb csoportokba sorozhatók. Nem célunk itt az osztályozást keresztülvinni, sem az intézetek kívánatos berendezését tárgyalni. E pontra később vissza kell térnünk; itt elégséges annyit megjegyezni, hogy a földbirtokosi hitel sajátos természetéből közvetlenül foly a követelmény, a céljaira szolgáló intézetek különös, más intézetektől eltérő szervezete iránt. Nem minden intézet és nem minden intézeti hitel felel meg a célnak; ellenkezőleg, egészen sajátos berendezésre van szükség, hogy a siker biztosítottassék. Ez egészen világosnak látszik; valamint hogy elég természetes az is, hogy az intézetek azon faja, mely a földbirtokos osztály képviselőinek vezetése és gondjai alatt áll, vagy az összeség érdekeit képviselő állam által a célnak megfelelő alapszabályok és szervezet uralma alá helyezettett: előnyösebb azon intézeteknél, melyeket a sokszor ellenkező érdekekkel bíró tőkésosztály létesített.

¹⁾ Nevezetesen a talajjavítási és földtehermentési célra.

²⁾ Poroszországban, nem számítva az u. n. Provinzialhülfskasse intézményét, három, Szászországban egy, s azonkívül 8 kis német államban egy-egy ily intézet létezik; legujabban pedig Hessenben jött létre egy (1890. okt. 15. törvényvel).

V.

Míg az iránt, hogy a földbirtokosok hitelszükségletének megfelelő kielégítése csak intézetek részéről várható, manapság meglehetősen egyetértés uralkodik a szakkörökben, addig a törlesztési kényszer behozatala, illetve általánosítása, melynek szüksége szintén a földbirtokos osztály sajátos életviszonyaiból folyik, nézetünk szerint távolról sem talált a kellő méltatásra.

Fentebb¹⁾ volt alkalmunk utalni arra, hogy a hitel bizonyos nemei már természetöknél fogva indokolják a tőke visszafizetését. Láttuk a beruházási célokra felvett (szoros értelemben vett) mezőgazdasági hitelnél, hogy a hitel emeli ugyan a gazdaság hozadékát, de csak bizonyos számú éveken át, a hitel terheinek viselésére tehát csak korlátolt időn át állanak rendelkezésre ellenértékek²⁾; világos ebből, hogy a kérdéses hitel az illető időközben kell, hogy törlesztessék.

De vannak más esetek is, melyekben a gazda minden nehézség nélkül beláthatja, hogy az adósságot saját érdekében törlesztenie kell. Ilyenek a szükségbeli kölcsönök, a háztartás rendes vagy rendkívüli költségeinek fedezésére felvett kölcsönök, szóval az ugynevezett konzumtív hitel esetei. Nem kell különös éleslátás annak felismeréséhez, hogy e hitel, melyet a háztartási mérleg egyensúlyának megzavarodása tett szükségessé, elejétől fogva oly terhet képez, melylyel szemben (anyagi) ellenérték nem áll, mely tehát fennállása egész tartama alatt gazdasági helyzetünk rosszabbodását, a szabad jövedelem kisebbitését jelenti. A jó gazdálkodás legelemibb feltétele ily esetekben a tőke törlesztése, mihelyt a szabad jövedelemből telik; egyszerre, ha egy termésből kikerül, részletekben, ha nem kerül ki egyszerre.

Nem ily világos a törlesztés indokoltsága a földbirtokosi hitel azon felettébb fontos osztályánál, melyet fentebb birtokszerzési hitelnek neveztünk. Egy más szempontra irányuló

¹⁾ Ld. a »Nemzetgazdasági Szemle« f. é. októberi számának 843 s köv. lapjait.

²⁾ Kivéve természetesen azt az esetet, ha a gazda ez ellenértékeket felgyűjti és további gyümölcsöző elhelyezésekről gondoskodik: pl. a beruházás által előidézett hozadéktöbbletet új beruházásra használja fel, vagy pénzzé téve, kölcsön adja, stb.

vizsgálódásunk alkalmából említettük ott¹⁾, hogy e hitel esetében új hozadékforrás — az új föld — szereztetvén meg a hitelvevő által: a hitel ellenértéke, a hitel terheinek fedezésére szolgáló eszközök meg vannak és hogy úgy mondjuk, örök időkre megmaradnak a hitelvevő kezei közt. Világosabban szólva az, a ki hitelbe vesz földet, vagy örököstársait hitelbe vett pénzzel elégíti ki, stb.: adós lesz ugyan a kölcsöntőkével és tartozik ugyan a kamatokat fizetni; ámde viszont földet szerzett, mely állandóan fenmaradó — szinte megsemmisíthetlen — ellenértékét képezi a kölcsöntőkének s egyuttal, ha műveltetik, megtermi az eszközöket a kamattelher viselésére. Természetesen eltekintünk itt a két mennyiség (kölcsöntőke és a föld értéke, kamat és a föld tiszta hozadéka) nagysága közti eltérésektől, melyek nemcsak előfordulnak, de a rendes esetet kell, hogy képezzék. E helyen elég, ha nagyjában egyenlőnek vesszük a nyereség és veszteség-, valamint a vagyon és teher-oldalt. Ily feltevés mellett elmondhattuk, hogy a birtokszerzési hitel törlesztésének elmulasztása, az *adósság fennállása akármily hosszú időn át — ceteris paribus — nem rosszabbítja a földbirtokos helyzetét* s e helyzet nem válik rosszabbá, mint a minő a hitel igénybevétele s az új föld megszerzése előtt volt, a hitelművelet a szabadjövédelmet bármily hosszú tartama alatt sem kisebbiti.

Lehet, sőt valószínű, hogy a most mondottak megfontolása keltette fel Rodbertusban az örökjáradékadósság elvének a földhitelnél való alkalmazása utáni vágyat. Az örökkétartó járadékalap, mint Rodbertus nevezi²⁾, az állandó hozadékforrás, mint mi ugyanazt mondani szeretnők, csakugyan alkalmasnak látszik, hogy arra járadékadósságot építsünk. Igaz ugyan, hogy a termő föld is igényel bizonyos gondozást, bizonyos kiadásokat a célból, hogy állandó hozadékforrást képezhessen s azért kifogásolni lehet az állandó jelző egyszerű, minden megszorítás nélkül való használatát. De végre is e megszorítások külön kitételére nincs szükség, hogy a jelenség valódi természetét a gondolkozni tudók előtt feltüntessük. A termőföld e megszorítások daczára is annyira felette áll

¹⁾ Ld. a »Nemzetgazdasági Szemle« okt. sz. 846 és 847. l.

²⁾ »Zur Erklärung und Abhülfe der heutigen Creditnoth des Grundbesitzes.« Jena 1869. Több helyén: ein immerwährender Rentenfonds névvel illeti a mezőgazdasági birtokot.

minden egyéb hozadékforrásnak állandóság tekintetében s így annyival alkalmasabb járadékadósság alapjává lenni, mint ezek, hogy a különbség jelzésére teljesen jogosult az »állandó« vagy épen »örökkétartó« jelző használata. A házak s általában épületek (gyárak, műhelyek, stb.), valamint az ingó tőkejavak, a kölcsönadott pénz s így tovább szintén hozadékforrást képeznek ugyan, de olyanokat, melyekre járadékadósságot építeni bizonyval nem volna tanácsos¹⁾.

Hogy mindennek daczára azokkal tartunk, kik nem találnak mentő gondolatot a járadékadósság elvében, sőt egyenes hátrányt látnak abban a földbirtokos osztályra: annak a következőkben adjuk rövid magyarázatát. Legyen szabad ez alkalommal magának Rodbertusnak szavaiból kiindulni.

A nagy nevű író idevágó s már idézett munkájának mindjárt az I. kötethez irt előszavában következőleg nyilatkozik:

A mezőgazdasági birtok jelzáloghitel-bajainak valódi okát a szakemberek eddig nem fedezték fel, de nem is fedezhették fel, miután oly fogalmak körül mozognak, melyek ez ok kiderítését egyenesen kizárják. Azt képzelik ugyanis, hogy eredetileg a nemzeti tőke volt az, a mely odakölcsönözte az u. n. jelzálogos hitelt a földbirtoknak. Ez a felfogás azonban teljesen rossz. Ellenkezőleg: a földbirtok maga az, mely a jelzáloghitel zömét odaadja, magából kiválasztja.

Ez utóbbi mondatot, mely később többször is előfordul a könyvben, úgy kell érteni, hogy a földbirtok (jelzálogos) megterhelésének főforrása a vételárhátrálék és örökrészek kielégítése, szóval az általunk u. n. birtokszerzési hitel. E hitelnemnél pedig a tőke mintegy a földtől válik el, nem ahoz járul, hanem inkább attól elvonatik.

Eltekintve most attól a harcztól, melyet szerzünk a levált érték tőkejelleme ellen folytat, a most mondottakat oda kellene kiigazítanunk, hogy a birtokszerzési hitel, mely csakugyan az eladósodás egyik legfontosabb oka a földbirtoknál, csak arra szolgál eszközül, hogy a birtok-tulajdonost cseréljen: az új tulajdonos kapja a földet, de nem tiszta vagyonként, hanem olykép, hogy a tartozási oldalon áll a

¹⁾ Még a városi, különösen nagyvárosi bérházak állanak legközelebb a termőföldhöz.

tőke, mely kölcsönvétetett; a hitelező lesz, hogy úgy mondjuk, a föld értékének tulajdonosa, vagy legalább társtulajdonosa.

Ez a tény azonban nem jelenti azt, mit Rodbertus kifejezései sejtetnek, hogy t. i. a földbirtokos a birtokszerzési hitel »leválása« által szegényebb lett volna. Ha a tőke leválása egyértelmű volna a birtokos gyengítésével, úgy a járadék-fizetési kötelezettség, melyet írónk annak helyébe tenni kíván, szintén annyit jelentene. Mind a kettő — akár tőke, akár évi járadék — új teher; csak hogy nem szabad megfélemedezni a másik oldalon álló új hozadékforrásról. Ez utóbbi a »levált értékkel« a gazda szempontjából legalább is egyenlő »hozzájárult érték«.

De van mégis a birtokszerzési hitelben egy rész, a mely csakugyan olyan gyengítést jelent a földbirtokos osztálynak, a mely végzetes eladósodás kutforrásává lehet. Rodbertus maga nagy súlyt fektett e részre, bár nem különíti el élesen az ide nem tartozó elemektől. Pedig ha ez elkülönítést keresztülvitte volna, úgy lett volna oka a földbirtok kényszerű eladósodásáról beszélni s egyuttal valószínűleg feltámadt volna benne a gondolat ez eladósodási kényszerrel szemben a törlesztési kényszerrel állítani fel mentőeszközkül.

A rész, melyre itt gondolunk, a birtokszerzési hitel azon alfaja, mely a földbirtoknak örökléséből származik: az a hitel, melyet az egy tulajdonost illetett földnek az örökösök közt értékében és nem természetben való megosztása tesz szükségessé.

Feltűnhet, hogy most a birtokszerzési hitel egy válfaját különválasztjuk és olyasmit állítunk róla, mi ellenkezésben látszik lenni a csak imént az egész hitelnemről mondottakkal. Hangsúlyoztuk volt ugyanis, hogy a birtokszerzési hitel, ha törlesztése elmulasztatik is, nem jelenti a hitelvevő gazdasági helyzetének romlását és most mégis azt állítjuk, hogy annak egyik alfaja a földbirtokos osztály gyengülését vonja maga után.

Az ellenmondás azonban csak látszólagos és megoldása abban van, hogy fentebb az *egyénről* szoltunk, itt pedig az *osztályt* vettük tekintetbe. Az örököstársait hitellel kielégítő gazda, ha az adósság egész életén át fenmarad is, nem lesz szegényebb, mint a minő volt az örökség megnyíltakor. De feltéve, hogy a hagyaték ismét több örökre száll át, utódai már szegényebbek lesznek. Ennek természetesen nem a hitel

neme, hanem az örökség megoszlása több felé az okozója, s azért e jelenség, az utódok gyengülése, az osztály helyzetének romlása egyaránt beáll, ha az örökös osztály természetben történik, vagy ha az örökös társak egyike veszi át a birtokot és társait hitellel elégíti ki.

Nem kell nagy számítási képesség annak belátásához, hogy minden új felosztása a vagyonnak, melyet az örökösök eszközölnek, az egy-egy új birtokosra eső rész kisebbedését jelenti. Ha egy emberöltőt a példa kedvéért 33 évnek veszünk fel és minden családban négy örökös számíthatunk, úgy (tekintetbe véve azt a körülményt is, hogy minden családalapításnál a nő, a mint feltehetjük, átlag ugyanolyan birtokkal növeli férjét, mint a mekkora ezé) egy és ugyanazon darab föld minden évszázad végén 16-szor annyi tulajdonost illet, mint a század elején. Ha pedig divatban van, vagy az örökjog előírja a földbirtoknak egy örökös által való átvételét, úgy fentebbi példánkban az egész birtok egy kézen lesz ugyan, de egyenlő osztályt véve fel (és tekintetbe véve azt, hogy itt házasság esetén szintén van vagyonösszetétel) a birtok értékének $\frac{15}{16}$ része adóssággal lesz terhelve és csak $\frac{1}{16}$ rész illeti tisztán a birtokost.

Lehet, hogy a példa rosszul volt választva s a tényleges viszonyok kedvezőbbek annál, melyet az feltüntet. Ámde ez a dolog lényegén nem változtat. Ha nem csak $\frac{1}{16}$ részt, hanem $\frac{1}{10}$ vagy $\frac{1}{5}$ részt kap is az ősi birtokból tehermentesen az utód: úgy az elaprózásban a gazdasági erő oly meggyengülése rejlik, melyet nagyon figyelembe kell venni. Nem szabad nevezetesen szem elől téveszteni azt sem, hogy — ceteris paribus — valamely birtok ötödrésze nem nyújtja ötödrészét annak a szabad jövedelemnek, melyet az egész nyújtott. Feltéve ugyanis, hogy a tiszta hozadék aránylag nem változott: az ötöd rész éppen egy ötödét nyújtja annak a tiszta hozadéknak, melyet az egész adott. Ámde a birtok hozadékának egy része a gazda háztartásának költségei által emésztetik fel. Ha például az egész birtok tiszta hozadékának $\frac{1}{5}$ -ét igényelték e kiadások, úgy az $\frac{1}{5}$ rész birtok tiszta hozadéka egészen rámegy azokra s az utód éppen csak hogy fenn bírja magát tartani birtokán. Egészen ugyanez az eset akkor, ha a birtok egy kézen maradt ugyan, de annak $\frac{4}{5}$ értéke az örökös társak javára van megterhelve.

Ám a birtok, illetve annak értékének ily megoszlása, mint mondtuk, kényszerű, elkerülhetlen valami. Folyik az az emberi nem természetes szaporodásából.

Folyik belőle viszont az, hogy a földbirtokos osztály tagjai, az egy-egy főre eső tehermentes birtokot tekintve egyre gyengülnek: a nagybirtokosból lassacskán középbirtokos, ebből kisbirtokos s végre ebből u. n. törpebirtokos lesz, vagy, ha megmarad a gazda ugyanazon birtokos osztályban és birtokát örököstársai javára megterheli, úgy lesz belőle egyre jobban eladósodó birtokos, a ki, ha csak életmódját le nem szállítja, előbb-utóbb képtelen lesz megélni. S e részben nagyon mindegy, hogy az örököstársak kielégítése tőkével történik-e vagy pedig évjáradékkal: mindegyik esetben — *ceteris paribus*¹⁾ — ugyanazon része a tiszta hozadéknak szolgáltatandó ki a birtokos által, csak hogy egyszer kamat, más-szor évjáradék neve alatt.

A földbirtokos osztály ezen természetszerű gyengülése az idők folyamán — nemzedékről-nemzedékre — egyébiránt közös minden vagyonos osztálylyal. Csak a tisztán munkából élőknel nem jelent a természetes szaporodás közvetlen gazdasági gyengülést: a munkás magával hozza a világra a hozadékforrást, mely neki a megélhetést adja²⁾. A vagyon megoszlása ellenben az utódok állásának romlását vonja maga után, akár föld-, akár ház-, akár pedig tőkebirtokról legyen szó³⁾.

Említettük, hogy a dolog lényegét tekintve egyre megy, akár természetben osztatik fel a birtok, akár megterhelhetik az örököstársak javára: a földbirtokos osztály helyzete egészben véve szükségkép gyengül. A két eset közül bennünket itt csak az utóbbi érdekel. Igaz, hogy ez eset akkor, ha a földbirtoknak az örökösök között természetben való felosztása szokásos vagy épen kötelező, nem játszik oly nagy szerepet, mint különben. De azért ott is, hol a jog nem kívánja a

¹⁾ A tőketartozás alakjában történt adósságcsinálásnak következményei az országos kamatláb változása esetén, melyekre Rodbertus figyelmeztetett, itt számba nem vétettek.

²⁾ Hogy a szaporodás közvetve, a munkakinálat növelése folytán bizonyos fokig szintén rontja ez osztály helyzetét, azt nem szükséges mondanunk.

³⁾ A földbirtokos osztály a tőkéssel szemben tudvalevőleg előnyben van azért, mert a földjáradék emelkedő, a tőkekamattal ellenben csökkenő irányzatot követ; e körülménytől azonban itt eltekinthetünk.

birtok egy kézen maradását, az élet szükségletei, a földön meg nem élhetés túlságos elaprózás esetén, a hajlamok különbözősége, más foglalkozás választása, stb., magok után vonják a földbirtok eladósodását, a mely eladósodás ilykép elkerülhetlen, kényszerű és forrása szünetlen folyó: a jog szabályai által némileg korlátozható, de meg nem szüntethető.

A jog, nevezetesen az örökjog szabályait említvén, legyen szabad ezuttal egy kis kitérést tenni abból a czélból, hogy a jogintézmények szerepét e téren megvilágítsuk s egyuttal ítéletet mondjunk azok gazdasági szempontból mérlegelt indokoltsága felett.

A nélkül, hogy akár a jogtörténelmi fejlődés vizsgálatába bocsátkoznánk, akár összehasonlító jogtudományt kívánnánk üzni, jelezhetjük azt, hogy a jog mindenütt kedvezni szokott annak, ki a földbirtokot átvéve, örököstársait kielégíteni köteleztetik. E kedvezés akár praecipuumban, akár a birtok értékének alacsony becslésében, akár más valamiben álljon, akár nyílt, akár hallgatag legyen: *igazságtalannak kell, hogy látszassék, mert beleütközik az örökösök egyenlőségének elvébe.*

Tudjuk, hogy ez igazságtalanságot a méltányosság szempontjával szokás mentegetni; azt szokás mondani, hogy az átvévő (állagörökös) nem képes másképp tisztességesen megélni a birtokon, ha csak előnyben nem részesíttetik, már pedig, ha kívánatos, hogy a birtok együvé tartassék, akkor egyuttal kívánatos az is, hogy a birtokosnak a tisztességes megélhetés biztosíttassék.

Az igazságosság elvének tehát engedni kell, mert közgazdasági érdekek úgy kívánják, hogy a többi örökös a birtokátvevő javára rövidséget szenvedjen.

Mindenesetre feltűnő jelenség, hogy ily éles ellentét mutatkozik a közérdek s a magánjogi alapelvek között s érdemesnek látszik a fáradságra, közelebről megvizsgálni, vajjon ez ellentét csakugyan létezik-e vagy tán csak csalóka látszat?

Állapítsuk meg tehát mindenekelőtt azt, hogy mit kíván az igazságosság abban az esetben, ha az örököstársak egyike vagy másika nem akarja a természetben való osztályt, mert előnyösebbnek tartja magára nézve más foglalkozás üzését, mint sem a föld művelését?

Azt hisszük, nem lehet kétség az iránt, hogy az igaz-

ságosság elvének eleget tesz az oly osztály, melynél a birtokon megmaradó örökös társainak oly hozadékot (illetve oly hozadéknak megfelelő tőkét) biztosít, mely megfelel azok részének a földből személyes fáradság, szellemi és anyagi munka nélkül nyerhető jövedelemben.

A dolog egészen világos ott, hol a birtok bérbe van adva. Ha itt az örökösök megosztózkodnak, nagyon természetes, hogy mindegyiknek oly összeg jut, mely a tőkésített haszonbérnek megfelel. Ha például a haszonbér 4.000 frt. és négy örökös van, úgy egyre-egyre 1.000 frtnak megfelelő tőkeérték jut, vagyis pl. 4% kamatláb mellett 25.000 frt.

Egészen azonos kell, hogy legyen a megoldás abban az esetben, ha a birtok nincs haszonbérbe adva s a négy örökös egyike átveszi azt, míg a többi három más pályát választ. Mert minden bizonnyal igazságtalan követelésnek kellene tekintenünk azt, ha az örököstársak csak azért, mert a földjét maga művelő gazda az előbbi példában nem 4.000, hanem 6.000 vagy talán 8.000 frt. jövedelemre tesz szert, vagy kisbirtoknál, hol a gazda kézimunkájával is részt vesz a termelésben, négyszer-ötször annyi jövedelmet huz földjéből, mint a mekkora haszonbért érte kaphatna: nem elégednének meg az 1.000 frtnak, illetve általában az elérhető haszonbérnek megfelelő tőkével, hanem kétszer, vagy éppen négyszer-ötször annyit kívánnának. Ez annyi volna, mint részt követelni idegen fáradságból, idegen munka gyümölcséből; aratni akarni ott, hol nem vetettünk.

S mégis, bármily világosnak látszik az ily követelés visszássága: valami annak egészen megfelelő történik akkor, mikor az egyenlőség nevében a kisbirtoknál a vételár szerint számított érték egyenlő felosztását követelik.

Tudvalevő dolog, hogy a kisbirtok rendesen drágábban adatik-vétezik, mint a megfelelő minőségű nagyobb birtok. A jelenség, mely főleg erőteljes parasztosztály léte esetén válik feltűnővé, abban találja magyarázatát, hogy a birtokos, ki saját kezének és agyának munkájával műveli földjét, e munkát nem veszi olybá, mint a mely a bérbe vett munka és külön vállalkozói tevékenység jutalmát megköveteli. Csak arra néz, arra gondol, hogy a föld adja meg mindennapi kenyerét: munkája reá nézve mintegy ingyenesnek látszik, annak bérét nem számítja fel termelési költség gyanánt,

ő úgy vesz, mint vehetne az a vállalkozó, kinek ingyen munka áll rendelkezésére. Innét, hogy a kisbirtok forgalmi értéke aránylag magasabb, mint a nagybirtoké.

Ám a most adott okadatolásból folyik, hogy nem volna az igazságnak megfelelő dolog, a kisbirtoknál (s talán részben a középirtoknál is) a birtok teljes forgalmi értékét venni osztály alá s egyenlően részesíteni abban azt, a kire a föld megművelése marad s azt, a ki ebben semmi részt nem vesz. Ez annyit jelentene, mint a nem munkás javára számítani egy részét a munkának, melyet a munkás végez. Az egyenlő osztály, a melynek alapja a földbirtok teljes forgalmi értéke, idegen munkát tőkésít az örököstársak javára. Az ily osztály nemcsak nem képviseli az eszményi igazságosságot, hanem egyenes igazságtalanság.

Az igazságos osztály nyilván úgy volna eszközlendő, hogy a birtok forgalmi értékéből előre levonatnék az a rész, mely a munka és vállalkozói tevékenység teljes jutalékának számba nem vétele folytán járult ahoz. Más szóval: az osztály alá eső érték megállapításánál a tőkésítendő hozadék úgy volna kiszámítandó, hogy a termelés költségei közé a munkabér oly magasságban vétetnék fel, mely a szokásos gazdálkodási módszer mellett a birtokon végzett munka béreül jelentkeznek, ha a munkát idegen kezek végeznék s azonfelül oly vállalkozói nyereség is levonásba tétetnék, mely megfelelne az illető föld haszonbérbe adásánál a haszonbérő által elérhető nyereségnek. Ismét más szóval: a közgazdasági értelemben vett tiszta hozadéknak csak az a része volna tőkésítendő, mely a földjáradéknak és a tőkekamatnak (a felszerelés értéke után számított kamatnak) felel meg¹⁾. Mert nyilvánvaló, hogy csakis ez a rész az, mely nem a földműves személyes fáradságának köszöni eredetét s melyből azért joggal követelhet részt az az örököstárs is, a ki nem akar az apai földön maradni. A mi ezen túl van, arra már nincs neki semmi igazságos igénye.

¹⁾ Hogy egyik fenti példánk számainál megmaradjunk: vegyük a földjáradékot 4-nek, a vállalkozói nyereséget 4-nek, a tőkekamatot 2-nek s a munkabért 6-nak. A mennyiben a gazdaság kellőleg fel van szerelve: annak tőkeértéke $4 + 2 = 6$ tőkésítésével (tehát pl. 6% kamatláb mellett 100-al) volna felveendő és nem többel, ha mindjárt kétakkora vételárt lehetne is elérni.

Megengedjük, hogy a mondott számítási művelet nem eszközölhető nehézségek nélkül. Elvontan véve azonban a dolgot, a művelet szüksége nem tagadható. S ez az, a mit bizonyítani akartunk. Az igazságosság követelményét akartuk tisztába hozni: bebizonyítani azt, hogy a birtok értékének egyenlő felosztása nem jelenti mindig az igazságosságot, mint azt sokan hinni látszanak.

Eddig arról az esetről szóltunk, ha az örökösársak egyike-másika nem akarja a természetben való felosztást, mert egyéb foglalkozást kíván űzni. Másképp áll a dolog, ha a törvény írja elő, hogy az örökösársaknak csak egyike veheti át a birtokot, a többi pedig annak értékéből elégitendő ki. Itt az igazságosság más megoldást kíván. Az örökösársak egyenesen kizárattak munkájoknak az apai földön való alkalmazásából — nem pedig, mint az előbbi esetben, lemondtak arról előnyösebb alkalmazás kilátásával. Az igazságosság tehát azt kívánná, hogy a mennyivel hátrányosabb reájok nézve az az alkalmazás, melyet az apai földön kívül találnak, annyiban kárpótoltassanak a birtok-átvevő által, de természetesen legfeljebb azon érték erejéig, mely a birtok értékének a munka, stb. nem teljes felszámítása folytán történt emelkedésből reájok esik. Itt tehát az ingatlan becslése az osztály céljaira két határ között mozog: az egyik a már említett (redukált) becslés, a másik a teljes forgalmi érték. Hogy adott esetben melyik alkalmazandó, annak eldöntésére természetesen a római »arbitrium boni viri« volna csak hivatva, a törvény csak átlagos igazságot gyakorolhat, a különböző foglalkozási ágak átlagos helyzetére lehet csak tekintettel, azt kell néznie, minő tért találhat a gazda gyermeke munkájának az apai földön kívül, a mennyiben átlagos képzettséggel, testi és lelki tulajdonokkal rendelkezik. Természetesen ez átlagos viszonyok is változnak idők multán, mikor is a jognak változnia kellene velök: egy ujjmutatás arra, minő szorosan összefügg a jog a gazdasági viszonyokkal s mennyire simulékonynak kellene annak lennie.

Nem célunk itt általános agrárpolitikát űzni s bármennyire csalogató volna is a kapcsolatos kérdésekről megemlékezni, tárgyunknál maradva csak annyit jegyzünk meg, hogy a földbirtok természetben való felosztásának tilalma a földbirtokososztály kényszerű eladósodásának hatalmas elő-

mozdítója. Ehhez járul az a körülmény, hogy e tilalom a földbirtokososztály apasztására s az ipari munkás-osztály szaporítására vezet. Valóban nehezen érthető, hogy oly korszakban, mikor szociálpolitikai indokból a társadalmi béke emberei minden munkást egy darab földdel akarnak boldogítani, a konzervatív földbirtokos-osztály számának apasztását s a radikális városi népesség szaporítását maga után vonó ez intézmény szószólókra talál. A helyes agrárpolitika, szerény nézetünk szerint, abban áll, előmozdítani a földbirtok természetben való felosztását mindaddig, míg az észszerűen eszközölhető, azaz, míg az így felaprózott birtok a család megélhetésére, bármily szűken, elégséges. S e részben is a korlátok, melyek tudvalevőleg rugalmasak, lehetőleg tágitandók: egyrészt a termelés intenzivításának fokozása által, mihez a kellő szakértelmet a mezőgazdasági oktatásnak és a nagyobb birtokok jó példájának, az anyagi eszközöket a jól szervezett mezőgazdasági hitelnek kellene megadni; másrészt oly iparágak teremtése által, melyek a megélhetés eszközeit szaporítanak, a nélkül, hogy a föld kellő megművelésétől elvonnák a kisbirtokost.

Bármint járjon el azonban a törvényhozás az örökjog szabályozása körül s bármily eszélyes agrárpolitika követessék is: annyi bizonyos, hogy a földbirtok eladósodásának állandóan ható, kényszerű, mert kikerülhetlenül bekövetkező oka a birtokhitel azon neme, melyet a halálesettel járó birtokváltozás von maga után. Az a folyton-folyvást növekvő teher, mely így a földbirtokra nehezedik: agyonnyomja azt, ha annak ellensúlyozásáról, helyesebben annak folytonos lerázásáról nem gondoskodunk.

Ez az az ok, a miért Rodbertus járadékadóssági elvének alkalmazását nem tartjuk a földbirtokososztály érdekeivel összeegyeztethetőnek. Teljesen igaznak látszik előttünk az, hogy a birtokszerzési hitel, — vagy a mi Rodbertusnál ugyanazt jelenti — az ingatlan hitel felmondhatlansága legalább is hosszú időre kell, hogy biztosíttassék. Sőt részünkről általánosítottuk is a tételt bizonyos fokig, mondván, hogy minden hitelnek, mely a földbirtokos évi szabad jövedelmét meghaladja, megfelelő hosszú lejáratral kellene birnia s a lejáratig felmondhatlannak lennie. De hosszú lejárat és felmondhatlanság nem tesz még annyit, mint felmondhatlanság

lejárat nélkül. Adósság, melynek visszafizetése kikötve nincs, egyenes csábítás a visszafizetés teljes elmulasztására. E csábítás ép a földbirtokososztállyal szemben veszélyes. Említettük, hogy ez osztály, különösen pedig a kisbirtokosok osztálya, nem szokta meg a takarítást a kötött lejáratú adósság céljaira sem. Mennyivel kevésbé fog gyűjtögetni, félrerakosgatni, ha tudja, hogy adósságát — a tőkét értjük — soha sem követelheti vissza a hitelező!

A mit eddig e szakaszban mondtunk, arra a célra szolgált, hogy bebizonyítsuk a törlesztés szükségét. Majd az egyes, majd az osztály, a túlélő nemzedék érdeke volt az, a melyből e szükséget levezettük. Eredménykép felállíthatjuk azt a tételt, hogy *kívánatos, miszerint a földbirtokososztály a törlesztés kényszere alatt álljon és pedig e kényszer lehetőleg oda vezessen, hogy arra az időre, mikor a földbirtokos átadja helyét utódainak, a föld teljesen tehermentessé legyen téve s az új nemzedék ne legyen kénytelen örökölt adósságok súlya alatt kezdeni meg pályafutását.* Hogy ez kivihető legyen, arra természetesen nem elegendő a törlesztési kényszer önmagában, hanem kell, hogy a törlesztési képesség is meglegyen: vagyis kell, hogy a szabad jövedelemből a törlesztés eszközölhető legyen.

Itt van helye, hogy két, a földbirtokososztály szempontjából konjunkturális jelleggel bíró általános jelenséggel számoljunk. E jelenségek, melyek lényegesen befolyanak a földbirtokososztály egész gazdasági helyzetére: a hatásában már Rodbertus által vizsgált kamatlábhullámozás s az újabban gyakorlati jelentőségre emelkedett változás az östermékek árában, a mihez járul még az általános árváltozás, vagy, a mi egyre megy, a pénz vásárlási képességének megváltozása. Mindezen konjunkturák hatását a földbirtokososztály hitelviszonyaira külön-külön kell tekintetbe vennünk, mely alkalmal azonban rövidek lehetünk, miután itt eléggé ismert jelenségekkel van dolgunk.

A kamatláb hullámozása két irányban hat be az adóssággal bíró földbirtokos helyzetére. Az egyik a közvetlen hatás: a kamatláb emelkedése a kölcsönök felmondását s a hitel terheinek növekedését vonja maga után, a kamatláb csökkenése ellenben az adós előnyére válik. A magában álló földbirtokos azonban a reá nézve kedvező helyzetet nem szokta

mindjárt felismerni és nem igen van meg a kellő routine-ja annak kihasználására, míg a kedvezőtlen konjunktura teljes súlylyal nehezedik reá, ki a hitelezővel szemben minden alkudozásnál a rövidebbet szokta húzni.

Valamivel bonyolultabb a kamatlábváltozás közvetett hatása. E hatás az, melyre Rodbertus figyelmeztetett. A kamatláb és a föld forgalmi értéke közt ugyanis összefüggés van: csökkenő kamatláb tudvalevőleg emelkedő telekárakkal, emelkedő kamatláb csökkenő telekárakkal jár. Ez okból a kamatlábváltozás minden oly birtokos szempontjából jelentőséggel bír, ki földjét odahagyni akarja, habár nincs is adóssága. Ha például a kamatláb 5%-ról 4%-ra száll alá, úgy az azelőtt 80.000 frt. értékű birtok 100.000 frton lesz eladható: a távozó birtokos tehát 25%-kal többet kap, mint kapott volna előbb. Aránylag még jobban jár az eladósodott gazda. Ha az adósság például 60.000 frtra rúg, úgy a kamatláb-okozta értékemelkedés folytán még 40.000 frt. marad az eladónak, míg előbb csak 20.000 frt. maradt volna, tehát az ő része 100%-kal emelkedett.

Ámde az érmének megvan a visszája is¹⁾. A kamatláb süllyedése által előidézett értékemelkedés új teret nyit az adósságcsinálásra: a hitelezők hajlandók lesznek többet adni az ingatlanra, mint azelőtt. A hitel határának ezen tágulása jó alkalmul szolgál a föld további megterhelésére, miért is el lehetünk rá készülve, hogy a süllyedő kamatláb emelkedő megterheléssel jár. S ez még nem minden. Ha a földbirtok urat cserél, az új tulajdonos, ki hitelben vásárol, — az örökös, ki társait hitellel elégíti ki, a megnövekedett érték alapján vásárol, illetve fizeti ki örököstársait. Vegyük a fenti példát s tegyük fel, hogy négy örökös osztózik a birtokon, melyet egyik örökös tart meg. A 100.000 frt. érték alapul vételével az örököstársak javára 75.000 frttal lesz a birtok terhelendő. Ám az országos kamatláb, mint tudjuk, hullámszerűsége van kitéve. Mi történik akkor, ha a kamatláb 4%ról ismét felemelkedik 5%-ra? Fenti példánkban ez esetben a birtok értéke leszáll 100.000 frtről 80.000 frtra. Ha tehát a birtokos bármi oknál fogva megválna birtokától, neki, az örököstársait illető 75.000 frt. levonása után csakis 5.000 frtja marad; ha

¹⁾ Ld. Rodbertus többször idézett műve I. kötetének 22 és köv. lapjait.

pedig megmarad földjén, úgy azt kell látnia, hogy birtoka, mely eddig 75⁰/₀-ig volt megterhelve, most 93⁷⁵/₀ terhet visel. Hogy ez mit jelent, azt itt nem szükséges bővebben fejtegetni.

A most tárgyalt konjunktura nem érinti a föld hozadékát. Egészen ellenkezőleg áll a dolog a másik konjunkturánál, annál, mely a föld termékeinek árváltozásában nyilvánul. Ha emelkedik az őstermékek ára, úgy — mindig *ceteris paribus* — nő a föld nyers és tiszta hozadéka, emelkedik a földbirtokos szabad jövedelme. Könnyebb lesz tehát az adósság kamatait fizetni, könnyebb törleszteni. De a tiszta hozadék növekedése emeli a föld forgalmi értékét is, következésképp az adósságteher kisebb hányadát teszi a telek értékének, mint azelőtt. Viszont természetesen a földművelés termékeinek árhanyatlása a birtokos szabad jövedelmének apasztásával jár, csökkenti a teherviselési képességet s egyuttal csökkenti azt a részt is, mely a birtok értékéből tehermenteskép jelentkezik.

Hogy ily konjunkturák, milyenekről szoltunk, csakugyan léteznek, azt a földbirtokosok mai nemzedékével szemben alig kell bizonyítgatnunk. A hatvanas-hetvenes és a nyolczvanas évek emlékei elég élénken élnek még. Lehet, hogy a kilenczvenes évek ismét az ellenkező konjunkturát hozzák reánk, mint az alig letűnt évtized. Elég az ahhoz, hogy ily konjunkturák léteznek. Sőt senki sem állhat jót érte, hogy még nagyobb arányú hullámlások is nem következnek-e be, mint a szemünk előtt lefolytak?

Ám az őstermékek (pénzben kifejezett) árának hullámlása lehet egyedül álló jelenség, mely a javak többi kategóriájára nem terjed ki és lehet egyik mozzanata az általános árhullámlásnak, mely utóbbit viszont úgy a pénz értékében (vásárlási képességében), mint a többi javak termelési és forgalmi viszonyaiban beállott változás előidézhetheti. Ha már most az őstermékek árhullámlása nem terjed ki a többi (specifikus) javakra, úgy a föld hozadékának csökkenése nemcsak névleges, hanem valódi — a gazda jövedelme nemcsak pénzben kifejezve csökken, hanem csökken a többi javakban kifejezve is: a gazda kevesebb szükségletét képes kielégíteni földje termékeinek eladása útján, mint azelőtt. Ebben az esetben, melyet az imént is szem előtt tartottunk, szenved az adósságtól mentes földbirtokos is, az eladósodott gazda is, azzal

a különbséggel, hogy ez utóbbi már úgy is megrövidített szabad jövedelméből szükségkép nagyobb hányadot veszít el ugyanazon körülmények közt, mint amaz¹⁾).

Máskép áll a dolog akkor, ha az árváltozás általános jelenség. Ilyenkor a föld hozadéka csak névleg kisebb, valóban nem változott; kevesebb pénzt adnak a föld termékeiért, de ezen kevesebb pénzen a gazda ugyanannyit vásárolhat, mint előbb. Azt hihetnők tehát, hogy e konjunktura a földbirtokosokra nézve sem jó, sem rossz következményekkel nem jár. Ez igaz is, föltéve, hogy a gazdát adósság nem terheli. Sőt még ez esetben is, ha adósságát természetben róhatná le, nem volna semmi panaszra oka. Tíz métermázsa búzát pl. most ép oly könnyen adhatna, mint azelőtt. Ámde a pénzgazdaság modern korában a hitelügyletek pénzben kötöttek: itt tehát a pénz értékében beállott változás, bármilyen legyen is annak okozója, szükségkép változtat a helyzeten. Tegyük fel példának okáért, hogy a gazda jövedelme 1000 frtot tett az árváltozás előtt, adósságai után pedig 500 frt. kamatot kell fizetnie. Ha az árak 20%-kal csökkennek, úgy jövedelme 800 frtra apad, neki tehát csak 300 frtja marad az eddigi 500 frt helyett. Ha az árhanyatlás 40%-ra rugna, úgy a maradék már 100 frtra apadna le; 50%-os árcsökkenésnél pedig egészen elenyészne, a gazda keze üres maradna. Viszont természetesen, ha általános áremelkedés áll be, úgy a földbirtokos pénzben kifejezett jövedelme emelkedik, a teher pedig változatlan marad: a gazda javára eső résznek tehát szükségkép emelkedni kell. A ki ilyenkor veszít, az a hitelező; neki be kell érnie ugyanazon pénzüsszeggel, mint előbb, holott a pénz kevesebbet ér, mint azelőtt.

Nos, semmi kétség, hogy gazdasági jogrendszerünknek nem válik dicsőségére az ily konjunkturák lehetősége. Nem válik dicsőségére, mert szükségszerűleg megbontja az adós és hitelező jogai közt az egyensúlyt, ha ezt nemcsak az alakban, hanem az érdemben keressük. Vagy a hitelező, vagy az adós

¹⁾ Vegyük fel például, hogy két gazda tiszta jövedelme egy és ugyanaz, mondjuk 1000 frt., de az egyiknek nincs semmi adóssága, a másiknak ellenben 500 forintot kell kamatba fizetni. Ha a termékek ára annyira leszall, hogy az 1000 frt. jövedelem 700 frtra apad, úgy az előbbi gazdának vesztesége 30%, az utóbbinak pedig az 500 frt. felesleg helyett csak 200 frtja marad, vesztesége tehát 60%.

veszt, a nélkül, hogy arra rászolgált volna. Veszit pedig, ha hosszabb időközökről van szó, szinte matematikai bizonyossággal. S miután a földbirtokosi hitel nagyon sokszor már eredetileg hosszú lejáratú gyanánt vétetett fel s ha nem kezdettől fogva, úgy később az adósságok bizonyos fokú felhalmozódásával állandósul és úgyszólván kényszerű örökadósságot képez: természetesen e konjunktura teljes erővel nehezedik a földbirtokos osztályra. Nincs tehát mit csodálkozni azon, hogy ép ez az osztály küzd erősen a bimetalismus mellett, ott, a hol nagyon el van adósodva — Németországban úgy, mint az Egyesült-Államokban: a pénzszaporításától várva — nem minden ok nélkül — adósságterheinek könnyebbedését.

Szerencsére — s ezt az igazság kedvéért ki kell emelnünk — a közgazdasági fejlődés természete olyan, hogy a földbirtokos osztályra nézve kedvező konjunkturák túlsúlyban vannak a kedvezőtlenek felett. Az országos kamatláb, mint a tudomány és tapasztalat egyaránt tanítják, haladó közgazdasági viszonyok közt hanyatló irányt követ. Ugyancsak a tudomány tanai szerint előnyben van a földbirtokos osztály annyiban, a mennyiben termékei — legalább az iparcikkekkel összemérve — emelkedő árakra tarthatnak számot. Igaz, hogy itt visszaesések és a rendessel ellenkező fejlődést mutató időszakok csak úgy vannak, mint amott, a kamatláb hullámzásánál. A tapasztalat az újabb időben — aránylag rövid időközöket kivéve — azt is mutatja, hogy a pénz értéke fokról-fokra csökkent¹⁾. S ha statisztikai kimutatásaink például a jelen század folyamán is a föld jelzalogos megterhelésének óriási fokozódásáról tesznek tanuságot, nem szabad feledni, hogy ebben nagy része van a pénz értékapadásának, mi természetesen a föld árának emelkedésében is kifejezésre jut. Az a birtok, mely ezelőtt 50 évvel 1.000 frt. teher mellett értéke feléig volt eladósodva, ma 2.000 frt. mellett, úgy lehet, kisebb terhet visel.

Másképp áll a dolog, ha azt kérdezzük, hogy minő irányt fog követni a pénz értékének hullámzása a jövőben. A tudomány erre oly határozott választ adni nem képes, mint pl. a kamatláb, vagy az őstermékek és iparcikkek közti érték-

¹⁾ Az 1873 óta ellenkező irányu beállott változás terjedelme s annak magyarázata tulajvalóleg még mindig vitás.

viszony fejlődésére vonatkozólag. Lehet, hogy a pénz értékének csökkentésére ható tényezők lesznek túlsúlyban, mint eddigelé is nagyjában állandóan túlsúlyban voltak — s ez az eladósodott földbirtok konjunkturális tehermentesítését jelentené — de megtörténhetik az ellenkező is. Tudjuk, hogy mindkét oldalon erős rugók működnek: hogy a serpenyő melyik oldala fog lebillenni, azt előre nem mondhatjuk.

Egy azonban bizonyos s ez az, hogy bármiként alakuljon is a fejlődés középiránya, hullámlások fel- és lefelé mindig lesznek. S épen ezekben a hullámlásokban rejlik a veszély a földbirtokos osztályra nézve. Mint fentebb a kamatláb ingadozásáról szólva mondtuk, a föld értékének emelkedése (melyet itt a termékek árának növekedése hoz magával) a megterhelés fokozásával jár. Nemcsak a hitelképesség növekedésében rejlik csábítás, élni a hitellel, hanem egyéb okok is közrehatnak arra. Nem akarunk ismétlésekbe bocsátkozni: itt csak gazdáink egy nagyon elterjedt szokására utalunk, terjeszkedési célokra használni fel a jó idők fölöslegét. Különösen akkor lesz hajlandó a jó gazda így eljárni, ha hosszabb időn át a földbirtok értékének emelkedését tapasztalta. Ekkor nyilván előnyösebbnek látszik reá nézve szerezni — bár újabb hitelre is — mint sem a fennálló adósságokat törleszteni. Ámde egyszer csak beáll a fordulat, apadni kezd a termékek ára, süllyed a tiszta hozadék és vele süllyed a föld forgalmi értéke is. A terhek megmaradtak, a teherviselési alap azonban, a gazda önvétke nélkül, kisebb-nagyobb mérvben eltűnt. Az eredmény kézzelfogható.

A tanulság mindebből az, hogy a bajt megelőző eszközökről kell gondoskodni. Mikor a baj már megvan, akkor állami segélyért, kényszertelhermentesítésért, stb. jajgatni vajmi dicstelen dolog. *A megelőzés legtermészetesebb módja a törlesztési kötelezettség általánosítása.* Ez övrendszabály, melyet különben a földbirtokos osztálynak a természetes szaporodás okozta gyengülése a legrendesebb viszonyok közt is indokoltá tesz: elengedhetlen mentőeszköz a kedvezőtlen konjunkturákkal szemben. *Ha nem akarjuk, hogy a kamatláb minden emelkedése s az őstermékek árának minden csökkenése egy-egy válságot jelentsen a földműves osztályra nézve, úgy növelni kell annak ellentámasztási képességét az által, hogy rendes időkben rákényszerítjük a törlesztésre.* Csak az előleges tehermentesítés teszi nélkülöz-

hetővé az utólagosat, melyben tudvalevőleg nincs sok köszönet, legyen bár annak módja kényszerválság, moratorium vagy a földbirtokos kiűzetése a birtokból végrehajtás útján.

Azt hisszük, elég éles világításba helyeztük a törlesztési kötelezettség általánosításának szükségét. A mondottak után csak annyit kívánunk még megjegyezni, hogy az eszményileg tökéletes eljárás nyilván az volna, ha a kedvező konjunkturák idején szigorittatnék a törlesztési kényszer, növeltetnének az évi törlesztési részletek — a mint romlik a helyzet, lehetne engedni a szigorból és pedig annyival inkább, minél nagyobb mérvben éretett el időközben a célzott hatás — a lehető legnagyobb tehermentesítés. A gyeplő ily szorosabbra vonása, majd meg megeresztése valamelyest hasonlítana ahhoz az eljáráshoz, melyet a nagy leszámítoló bankok a kamatláb emelése és mérséklése alakjában az üzérkedéssel szemben követnek. Természetesen csakis jól szervezett földbirtokosi hitelintézetek volnának képesek e szabályozást keresztülvinni; a tőke érdekében működő intézetektől, vagy éppen a magánosoktól ilyesmit várni nem lehet.

VI.

Még egy pontra óhajtunk visszatérni, mielőtt a hazai viszonyok tényleges alakulását tárgyalnók. E pont a földbirtokos osztály hitelének személyi és dologi hitelre való szétválasztása, melyre nézetünk szerint úgy az elmélet, mint a gyakorlat emberei rendesen kelletténél jóval több súlyt helyeznek.

A megkülönböztetésnél használt nevek nem mindig fedik egymást. Dologi és személyi, majd ingatlan és ingó, vagy jelzálogos és nem jelzálogos hitelről szólnak, sőt Stein, ki amugy is nagyon szereti az elkereszteléseket, »Schuld«, »Credit« kitételeket¹⁾ használ a különbség megjelölésére. Ily körülmények közt magok a fogalmak sem egészen tiszták és Stein is, ki különben kedveli a theoria légkörét, lemond arról, hogy a megkülönböztetést, mely szerinte többféleképp eszközölhető, az elmélet alapján tegye meg²⁾.

¹⁾ L. »Die drei Fragen des Grundbesitzes und seiner Zukunft.« Stuttgart, 1831. a 153. és köv. l.

²⁾ Ugyanott a 157. l.

Daczára annak, hogy a megkülönböztetés nem valami éles, messzemenő következtetéseket látunk reá építve. Halljuk azt és pedig elég általános követeléskép, hogy a földbirtokos-osztály ingatlan hitelszükségletének kielégítése különválasztandó a személyi hitelszükséglet fedezésétől és viszont, hogy szóval más szervezet adandó az egyik hitelnemnek és más a másiknak ¹⁾.

Részünkről azt hisszük, hogy az élet nem ad jogot e messzemenő következtetésre s az elmélet hibázott, mikor nem lényeges vonásból lényegeset csinált. Meg fogjuk kísérlni ez állításunk igazolását.

Az életre hivatkoztunk; ezzel azt akartuk mondani, hogy a gyakorlatban a személyi és dologi hitel egymással úgy össze van fonódva, hogy nemcsak békésen meg férnek egymás mellett, hanem kölcsönösen felváltják, helyettesítik egymást. Ugyanazon adós ugyanazon intézettől, sőt sokszor ugyanazon magánostól kap dologi és személyi hitelt s akár-hányszor megtörténik, hogy teljesen azonos körülmények közt egyik adós személyi hitelt keres, a másik dologit; az egyik hitelező ilyen hitelt nyújt, a másik amolyant. Nincs elv, a melynek segítségével az életben felmerülő változatosságot rendszerbe kényszeríteni lehet. Sem a hitel rendeltetése, sem a lejárat tartama nem irányadó: hisz vannak bekeblezett váltók a szokott rövid lejáratral és vannak intézetek (pl. a Raiffeisen-félék), melyek évek elég hosszú sorára adnak személyi hitelt. S ha mégis valami vezéreszmét keresnénk a tarka egyvelegben, úgy tán azt találnók, hogy a hitelező bizalmának nagysága az, mitől a hitel alakja leginkább függ. Ezt a szempontot látjuk érvényesülni abban a tényben, hogy a tehermentes birtokkal bíró földbirtokos nagyon könnyen jut személyi hitelhez; mikor e nemű adósságai már megnövekedtek, akkor rendesen bekövetkezik a bekeblezés s ha már nagyon rosszul áll az adós dolga, akkor minden adóssága, bármily természetű legyen is, átváltozik jelzálogos adóssággá. Maga Stein is, ki egyébiránt megfordítja a sorrendet s előbb említi a dologi hitelt (Schuld) s aztán a személyit (Credit), ismeri e fejlődési folyamatot, melyet a személyi hitel kon-

¹⁾ Stein is így, jelzett könyve 193. lapján, melyet megelőzőleg a földbirtokos-hitel szervezésének fejlődését úgy írja le, mint a mely az ő elméletét igazolná.

szolidációjának nevez¹⁾. A hitel ez átalakulásának lehetőség, sőt rendes előfordulása szintén bizonyíték arra nézve, hogy a két hitelnem közt valami természetbeli, elvi különbség nem létezhet. Ugyanezen eredményre jutnánk, ha a két hitelalak elterjedtségét hely és idő szerint vehetnők vizsgálódás alá, a mihez, sajnos, hiányzik a kellő statisztikai anyag. A tapasztalat azonban annyit minden esetre bizonyít, hogy ez elterjedés tekintetében nagy különbségek forognak fenn, a nélkül, hogy e különbségeket az állítólagos elvi szempont alá lehetne helyezni.

Ha tehát az élet sehogysem tünteti ki azokat a különbségeket, melyeket ez elmélet felállít, valószínűnek kell tartanunk, hogy azok lényeges jelentőséggel nem bírnak. A bizonyítást e részben fentebb (II. cím) is megérintettük, itt csak össze kell vonnunk azt, a mit a földbirtokos osztály hitel-szükségleteinek kielégítéséről általában elmondottunk. A személyi és dologi hitel egyaránt teher a földbirtokos vállain, egyaránt kell utána kamatot fizetni s a mi fő, a forrás, mely fedezésökre rendelkezésre áll, egy és ugyanaz: a gazda szabad jövedelme²⁾. Ezt fogyasztja mind a kettő s e részben éppen semmi különbség sincs a bekeblezett és be nem keblezett adósság közt. Ha pedig ez áll — és kétségtelenül áll — akkor ugyanazon kíváncsalmakkal kell fellépünk az egyik s a másik iránt, miből viszont az foly, hogy külön szervezet a kettő részére nemcsak nem indokolt, de már a takarékos-ság szempontjánál fogva sem volna helyeselhető.

Ezzel természetesen nem akarjuk azt mondani, hogy a rövid és hosszú lejáratú hitel közt különbséget nem kell tenni. E különbség, melyet, elég rosszul, összezavarnak a személyi és dologi hitel közti különbséggel³⁾, egyáltalán független

¹⁾ Ugyanott 159. l.

²⁾ Stein említett helyen (158. l.) azt mondja, hogy a »Schuld« magának a jószágnak vételárán nyugszik, míg a »Credit« a mezőgazdasági termékek eladásán és piaci árán kell, hogy nyugodjék. E megkülönböztetés szellemesnek látszik ugyan, de teljesen tarthatatlan, mert végelemzésben a gazda minden adósságaért (az uralkodó jogrend szerint) egész vagyona felel, tehát egy alapon nyugszik a személyi és dologi hitel.

³⁾ Block M. »Les progrès de la science économique depuis A. Smith« című legújabb művének II. köt. 86. l. így ír: »nous serions disposé de remplacer la division du crédit en réel et personnel par cette autre: 1. crédit à long terme; 2. crédit à court terme«. Majd meg: »crédits à long terme, c'est-à-dire les prêts hypothécaires ou sur immeubles.« Ez elég jellemző.

kell, hogy legyen a hitel biztosítékának minőségétől. Fentebb hangsúlyoztuk, hogy a földbirtokos fizetési képessége szabad jövedelmével áll arányban: ennek nagysága dönt a felett, hogy bizonyos összeget minő idő alatt képes törleszteni. Az adósságtéher e mellett mindig egészében veendő számításba; annak személyi vagy dologi hitel minősége, illetve ezekből való összetételének mikéntje teljesen közömbös.

Más kérdés az, hogy a dologi (értjük az ingatlan) hitelnek, vagy a személyi hitelnek nyújtandó-e előny? A kérdés akkor várna elméleti alapon való megoldásra, ha a földbirtokos osztály hitelének egységes szervezéséről lenne szó. Ha ugyanis be volna bizonyítható, hogy a földbirtokos osztály érdekeinek legjobban megfelelné, ha mindennemű hitelszükségletét egy forrásból elégíthetné ki (azt hisszük, e bizonyítás nem okozna nehézséget), úgy még vitatható volna a további kérdés, vajjon a hitel személyi vagy dologi hitel alakjában nyújtassék-e?

A kérdés eldöntését némileg befolyásolja az, hogy a kisbirtokosokat illetőleg több oldalról azt a felfogást halljuk hangoztatni, hogy ez osztálynál az ingatlan hitel nem áll helyt. A felfogás megokolása különböző: egyszer azt mondják, hogy a kis jelzálogos kölcsönök kezelése oly nehézségekkel és költséggel jár, hogy intézetek arra nem vállalkozhatnak; másszor azt halljuk, hogy a kisbirtok nem ad elég biztosítékot a hitelezőnek, mert az ily birtok csakis a munkáját a földön hasznosítani kívánó gazda szempontjából bir értékkel.

A mi ez indokok bizonyító erejét illeti, azt hisszük, arról nem kell valami sokat tartanunk. Az ingatlan hitel nagy kiterjedése épen a kisbirtokos osztály körében ékesszóló czáfolat arra. Egyébiránt is a kis ingatlan hitel kezelésének nehézsége, a mennyiben a jelzálogintézmény nehézkes szervezéséből ered, minden esetre elhárítható: a kis hitelek kezelésének egyéb nehézségei pedig közösek a dologi és személyes hitellel és megfelelő szervezet mellett szintén legyőzhetők. A másik érv pedig akkor bizonyítana csak, ha a parasztbirtokra végrehajtás esetén fizetéképés gazda vevőül nem jelentkeznék. Ez kivételkép előfordulhat ugyan, de a tapasztalat inkább a vevők versenyének túlságos voltát bizonyítja,

feltéve nevezetesen, hogy az árverési feltételek megfelelően vannak megállapítva ¹⁾).

Ez ellenvetésekkel szemben a dologi hitel mellett szól annak nagyobb biztonsága, mi a hitelnyújtó szempontjából nagyon fontos akkor, ha az a másik oldalon maga is hitelnevőként jelentkezik, tehát általában az intézeteknél. Különösen jelentős e biztosítási mód abban az esetben, ha a hitelező távolabb áll az adóstól s így annak minden lépését nem ellenőrizheti, tehát a csalási kísérletek ellen (átiratások !) biztosítva nincs. Ehhez járul az a szemeink előtt döntőnek látszó körülmény, hogy az ingatlan hitel, a birtok jelzálogos lekötése bizonyos fokig biztosítékot nyújt az ellen, hogy az adós további terheket vegyen magára. E körülmény nagyon tekintetbe jó akkor, ha az intézeti hitel kizárólagosságára törekszünk. E kizárólagosság — ha csak jogi monopolt nem akarunk életbeléptetni — az ingatlan megterhelése nélkül nem érhető el, mert ekkor az adósnak mindig módjában áll más hitelezőhöz fordulni. Nem így akkor, ha a birtok az intézet javára jó magas határig le van kötve.

Ismét más kérdés, hogy az ingatlan hitel mindegyik földbirtokos osztálynál és minden esetben elégséges-e, ha a szokott határokon belül maradunk? E kérdést itt nem bolygatjuk; később vissza fogunk arra térni.

¹⁾ E tényeket teljesen figyelmen kívül hagyja Gamp jeles művében: »Der landwirtschaftliche Credit und seine Befriedigung.« 139 s. köv. l. (Berlin, 1883).

DR. RÁTH ZOLTÁN.

STATISZTIKA ÉS LOGIKA.

A m. tud. Akadémia kiadásában »*Megyei monografiák*« cím alatt egy igen becses, igen tartalmas kötet jelent meg. Nem lehet eléggé méltányolnunk e vállalat fontosságát, melyet tulajdonképen már a hetvenes években, az orsz. m. kir. statisztikai hivatal kezdeményezett. Örülünk, hogy az akkor, különféle okok, de különösen a hivatal megszorított budgetje miatt elejtett fonalat, legelső tudományos testületünk, a m. tud. Akadémia ismét fölvette és az életre való eszmét a megvalósulás felé igyekszik vezetni.

Ha az újra megindult vállalat kötetei gyors egymásutánban követendik egymást és a megkezdett mű nemsokára hazánk összes törvényhatóságait felölelendi, oly munkát üdvözölhetünk majd benne, mely a hazai közgazdasági és kulturális viszonyok népszerű, de mégis alapos megismertetésének fontos feladatát teljesen be fogja tölteni. Nemcsak a nagyközönségre jár élvezettel és haszonnal e monografiák olvasása, megérdemlik ezek a kormányférfiak figyelmét is. A közgazdaság egyes ágairól vannak ugyan többé-kevésbé kimerítő szakmunkák és jelentések, de oly művet, mely egy meghatározott vidék (például vármegye) népességi és gazdasági, kulturális és társadalmi viszonyait egymással való összefüggésükben és kölcsönhatásukban tárgyalná, eddig sajnosan nélkülöztünk. Pedig hogy mennyi tanúság rejlik az ily munkákban, arról az előttünk fekvő kötet nem egy dolgozata tesz fényes bizonyosságot. Mennyi sajátságos alakulata van a helyi viszonyoknak, melyek — a nélkül, hogy a partikularizmusnak volnánk szószólói — méltánylást és sajátos jellegükhöz mért gondozást igényelnek!

A megyei monografiák első kötetében *Grünwald Béla* Zólyom vármegyéét, *Szmrecsányi Arisztid* Liptó vármegyéét, *dr. Pisztóry Mór* Pozsony városát, *Sváby Frigyes* Szepes vár-

megyét, *ifj. Kubinyi Miklós* Árva vármegyét ismerteti. Az ismertetett megyék tehát — Pozsony város kivételével — mind a felvidékhez tartoznak és kétségkívül helyes, hogy a kötet egy összefüggő terület viszonyait ismerteti.

Az egyes dolgozatok természetesen nem egyforma értékűek; hiányozván a részletes program és utasítás — a mi a statisztikai hivatal korábbi vállalatánál megvolt — az írók egyénisége nagyon is erősen érvényesül; a kinek érzéke van a forma és compositio iránt, az kerek egészet alkot, a kit pedig bőbeszédűsége elragad, az inkább laposan, szétfolyón beszél el mindazt, a mit látott, hallott vagy olvasott. Leggyöngébb kétségkívül Pisztóry Mór dolgozata, mely annyira terjedelmes, apró részletekbe menő, hogy a sok fától nem látjuk az erdőt. Nem tudván különbséget tenni a lényeges és kevésbé lényeges közt, mindent egyenlő szélesen, terjedelmesen beszél el és körülbelül olyan képet nyújt, mint az a festő, ki nem ismerve a perspektiva szabályait a háttérbe is ép oly nagyságú alakokat és tárgyakat helyezne, mint az előtérbe. Leszámítva azonban ezt a formátlanságot, Pisztóry tanulmányában is sok érdekeset találunk és a szorgalom, melylyel az adatokat összehordta, dicséretet érdemel. A többi monografiáról csakis elismeréssel szólhatunk, de ezek közül is ki kell emelnünk boldogult Grünwald Béla dolgozatát Zólyom vármegyéről, melyben a kitűnő író művészi előadása és alakító keze, az eszmedús államférfi és közigazgatási szakember széles látköre és éles megfigyelése s a magyar hazafi lángoló hazaszeretete oly harmonikusan nyilatkozik.

De nem szándékozom sem ismertetést, sem bírálatot írni a megyei monografiák új kötetéről. Mind az öt monografia megjelent már a »Nemzetgazdasági Szemle« hasábjain és e folyóirat olvasóinak bizonyosan élénk emlékezetökben van valamennyi. Más az, a miért ezuttal és épen e helyen felszólalni kötelességemnek tartottam, bár megvallom nehezemre esik ily odiosus dologhoz nyulni, de utóvégre a ki az időszaki sajtóban bármily szerényen is működik, annak erkölcsi kötelessége az irodalomban felburjánzó gyomot irtogatni.

Imént felsoroltam a »Megyei monografiák« tartalmát; de nem teljesen, a kötet nemcsak az idézett öt monografiából áll, van benne azonkívül egy értekezés számba menő bevezetés is *Kőrösi József* akadémiai levelező tagnak s a nemzetgazda-

sági és statisztikai bizottság előadójának tollából. Nem akarom feszegetni, hogy miután a kötet egyszerű lenyomata a »Nemzetgazdasági Szemlé«-ben megjelent honismertető tanulmányoknak, egyáltalán volt-e szükség hosszú bevezetésre, nem lett volna-e elég néhány tájékoztató megjegyzés? Lehetőleg tartózkodni kívánok a személyi momentumok érintésétől is, bármily erős is az az impressióm, hogy Kőrösi urat csak a feltűnési viszketeg birta arra, hogy e hosszú, fontoskodó bevezetést, mint saját czifra czégérjét, odaakaszsa a magyar tudományos Akadémia kiadványa elé. Kőrösi urtól megszoktuk ugyan már, hogy ugynevezett tudományos tevékenysége iránt folyvást au fait tartja a közönséget a napi lapokban, s aprócska értékű dolgozatait valamely németországi könyvkiadónál is megjelenteti, sőt túlfeszített tudományos munkásság által megrongált egészségéről is folyvást hírt ad az aggódó közönségnek. Mindezt azonban eddig, hosszú évek során át, mint talán megbocsátható egyéni hiúság kifolyását elnéztük, komoly kritika vele és jól hirdetett dolgozataival soha sem foglalkozott. De az, hogy az említett bevezetés, melyben az Akadémia egyik bizottságának előadója, mintegy az Akadémia nevében szól a közönséghez, mit tartalmaz, ahhoz igenis van közöm, van köze mindenkinek, a ki a hazai tudományosság ügyét szívéen hordja.

A ki Kőrösi *bevezetését* elolvassa, körülbelül úgy érzi magát, mint Faust, midőn a boszorkánykonyhában felkiáltott:

Mich dünkt, ich hör ein ganzes Chor
Von hunderttausend Narren sprechen.

Valóban csaknem beleszédül az ember a sok zavaros fogalom chaotikus áradatába. Először értelmet, mély értelmet keres az urbi et orbi (persze maga által) nagy tudósnak, mély gondolkodónak kikiáltott statisztikus szavaiban; de utóljára is kénytelen belátni, hogy értelmet keresni az értelmetlenségben, hiábavaló fáradság. Mily túlhajtott mindjárt a bevezetés elején a gyakorlat és elmélet közt fölállított, de be nem bizonyított ellentét és mennyire helytelen a statisztikai észlelések összezavarása az utóbbival. Milyen csudálatosak a meghatározások és fogalmak: a »tágabb látkörük és vizsgálódásaik tudományosságának megnyugtató tudatában« élő elméleti emberek, kik »kevésbbé veszik fel a gyakorlati embereknek szűkebb tapasztalati körükből eredő ellenvetéseit«; az »ered-

ményeknek el nem tagadható megérzésén alapuló gyakorlat« stb. És mennyi az ellenmondás néhány rövid sorban! Előbb Kőrösi szerint »az egyéni tapasztalat csak véletlent, előre nem látható kivételt talál«, később pedig »nem ritkán csakis idő kérdése, hogy az egyesnek szűk, de közvetlen észlelésén alapuló ítélete, általános és a tudomány részéről is elismert igazsággá váljék«. De legeredetibb, a mint Kőrösi a gyakorlatot és elméletet össze akarja békíteni: »A gyakorlati fel fogásnak leghatalmasabb fegyvere kétségkívül abban áll, hogy az az értelemnek azon funkciójában gyökerezik, mely minden ismeretnek legbiztosabb és leghatalmasabb alapja — a szemléletben. Ugy az ismerettan elvont magaslatain, mint a gyakorlati élet reális talaján, ugyancsak a szemlélet képezi azon védőgátat, mely oltalmaz, hogy eszméink bennünket a végtelenség és képtelenség felé ne ragadjanak«. Sajnos, hogy Kőrösit a *szemlélet* nem óvta meg attól, hogy eszméi őt nem ugyan a végtelenség felé, hanem a képtelenségbe ne ragadják.

De nem mindennapi együgyűségről tesz tanúságot a bevezetésnek az a részlete sem, a melyben szerzőnk »a statisztikai átlagok elleni panaszokat« hozva szóba, azt a nagy felfedezését: hogy »*az ezen átlagokban való szemlélést (!), gondolkodást és érvelést még sem lehet kiírtani*« — a következő filozófiai dedukcióval okolja meg:

»Az egész közönséges logika ugyanis az azonosság vagy az ellentét elvére van felépítve: egy fogalom nem tartalmazhat egymás közt ellentétes ismérveket; azon egy alanyról nem lehet azon egy dolgot állítani meg tagadni is. A logikai tudománynak ezen sarkköve azonban, úgy látszik, még egy fontos módosításnak volna alávetendő. Hallgatag ugyanis mindig azon feltevéssel dolgoznak a logikusok, hogy a fogalom több egyedet foglal ugyan egybe, de annyiban, a mennyiben ezek megegyeznek egymással, egyek, úgy hogy a közönséges logikai fogalomnak reális egyedképmása is gondolható: a típus. A statisztikának fogalmai azonban mindig egészen más, t. i. gyűjtő természetűek, kollektívek. Itt az egységes fogalom mindig nemcsak több, de — a mi még fontosabb — egymás közt különböző egyedekre is vonatkozik és így elkerülhetetlen, hogy a mi az egyik elemről áll, a másiról csak részben állitható, a harmadikról pedig épenséggel nem. A kollektív fogalmak ezen sajátóságos természetének követ-

keztében megváltoznak a közönséges logikának az ítéletre és következtetésre vonatkozó tételei, sőt még módszertani része is: az ítéletek és következtetések mindig csak átlagok alakjában mehetnek végbe.»

Ime »quod erat demonstrandum!« Hajoljunk meg e nagyképű bölcsesség előtt, mely még a legprimitívebb logikai igazságokat is oly együgyűen értelmezi és alkalmazza, hogy szinte azt kell hinnünk, hogy itt valaki gonosz tréfát űzött a szerzővel, a mikor azokat a badarságokat szájaába adta; vagy hogy szerzőnk annyira tudatlan, hogy még a legközönségesebb logikai fejtegetéseket sem képes felfogni.

A bizonyítás azzal indul meg, hogy Kőrösi párhuzamot von »az *egész* közönséges logika« meg a statisztika között. »Amaz — ugymond — az azonosság vagy az ellentét elvére van felépítve: egy fogalom nem tartalmazhat egymás közt ellentétes ismérveket; azonegy alapról nem lehet azonegy dolgot állítani, meg tagadni is.« »A statisztikának fogalmai azonban *mindig egészen más*, tudniillik *gyűjtő természetűek*, kollektívek. Itt az *egységes* fogalom (hát van *kétséges* fogalom is?) mindig nemcsak több, de — a mi még fontosabb — egymás közt *különböző egyedekre* is vonatkozik (hát más fogalom nem?).

De hisz ez badar beszéd, kiált fel önkénytelenül az olvasó és ámulatában jó darab ideig a legzavarosabb ideák keringenek agyvelejében: »A statisztikában nem érvényes az azonosság vagy ellentét elve!« Itt »egy-egy fogalom tartalmazhat egymás közt ellentétes ismérveket is«. »Azonegy alanyról *lehet* azonegy dolgot állítani, meg tagadni is.« Nem hiszünk szemünknek. Hát a statisztikának ez a sajátsága lenne a magyarázata »az átlagokban való szemlélés és gondolkodás kiirthatatlan voltának« töprenkedel tovább. Nincs különben — nyájas olvasó — ha Kőrösi eszét és tudományát fogadod el tekintély gyanánt. Olvasd csak türelemmel tovább, a mint következik:

»A *logikai tudománynak e sarkköve* azonban, *úgy látszik*, még egy *fontos módosításnak volna alávetendő*. Hallgatag ugyanis *mindig* azon feltevéssel dolgoznak a logikusok, hogy a fogalom több egyedet foglal ugyan egybe, *de annyi*ban, *a mennyiben ezek megegyeznek egymással, egyek*, úgy hogy a közönséges logikai fogalomnak realis egyedkép-mása is gondolható: a *typus*.« »A statisztikában elkerülhetetlen, hogy a mi az egyik elemről áll, a másikról csak részben állítható, a

harmadikról pedig épenséggel nem.« A hány szó — annyi badarság. Hát azok az úgynevezett statisztikai vagy gyűjtő fogalmak (Kőrösi szerint) nem logikai fogalmak? És más törvények alá tartoznak, mint általában a fogalmak? Hát Kőrösi ur még azt sem tudja, mi a fogalom tartalma és köre közti különbség? Hogy a fogalom tartalmában egyáltalán nem fordulhatnak elő ellentétes jegyek (még a Kőrösi statisztikai fogalmaiban sem), hanem igenis a fogalom köréhez tartozó egyes dolgoknak lehetnek egymástól eltérő tulajdonságaik is, péld. hogy az egyik rózsa fehér, a másik vörös, a harmadik halvány Sárga, stb. Aztán Kőrösinek úgy látszik, hogy »a logika sarkköve« még egy fontos módosításnak volna alávetendő; holott nyomban rá úgy folytatja, hogy »hallgatag *mindig* azon feltevessel dolgoznak a logikusok — a mely azonos az ő ugy képzelt módosításával!« Hát akkor már tényleg végre van hajtva az a híres módosítás? De talán nem is Kőrösi fedezte fel ezt a colossalis igazságot?! Azaz hogy mégis! Ugy a hogyan Kőrösi beszél a kérdéses »sarkkö« módosításáról — bizonyára soha semmiféle logikus sem concepiálta a »typus« fogalmát. És se hallgatag, se hangosan bizonyára soha logikus nem dolgozott azzal a híres Kőrösi-féle föltevessel, mint módosítással. Ez a módosítása a logika sarkkövének annyira speciális sajátja Kőrösi genie-jének, hogy nem hihetjük, miszerint akadna tudós, a ki a csodaszülött apaságát elvállalná. De a legjava mégis a legvégére maradt. Itt nyilatkozik Kőrösi lángelméje egész észbontó erejében, midőn egy kategorikus szentenciával egyszerre halomra dönti az »egész közönséges logikát«, kérlelhetetlenül bebizonyítván: hogy »a kollektív fogalmak ezen sajátos természetének következtében (immár) *megváltoznak a közönséges logikának az ítéletre és következtetésre vonatkozó tételei, sőt még módszertani része is: az ítéletek és következtetések mindig csak állagok alakjában mehetnek végebe.*«

Nem első eset, hogy Kőrösitől valami sületlenséget olvas az ember, de őszintén be kell vallanunk, ilyen szemenszedett együgyűséget még tőle sem olvastunk soha! Hát ugyan miben változnak meg »a közönséges logikának az ítéletre és következtetésre vonatkozó tételei« a Kőrösi statisztikai fogalmainak kedvéért? Avagy talán az ő úgynevezett *átlagos következtetései*, más logikai törvények szerint konstruálódnak, mint a melye-

ket a logika a következtetésekről, bizonyításról szóló elméletében felállított? Az analogiára, valószínűsége alapított következtetések, a megközelítő általánosítások, a Comte és Mill fejtegetései — mind oly dolgok lennének, a melyekről szerzőnek még csak ideája sincs? De hát akkor hogyan merészkedett logikai kutatásokba fogni? Avagy talán egész új elméletet talált ki, a melyben az is ki lesz mutatva, hogy melyek azok a tételei a logikának, a melyek megváltoztak; s a módszer tan melyik fejezete alakult át a fentebb megpendített »sarkkő-módosítás« elve szerint? És most csak pedzeni akarta logika-felforgató eszméjét? Készséges türelemmel várjuk a kimerítő magyarázatot . . . Ellenkezőleg kénytelenek lennének szerző ez újabb sületlenségeit egy újabb humbugnak kvalifikálni, a melynek nincsen más forrása, mint a nagyképű tudatlanság.

Az Akadémia nemzetgazdasági bizottsága pedig jól fogja tenni, ha kissé óvatosabb lesz tudós előadójával szemben, és jól megnézi — mielőtt valamely újabb dolgozatát büszke czégére alatt világgá bocsátaná: nincs-e benne valami philosophiai jellegű discussió!

Részemről, mint a statisztika régi munkása és a magyar tudományos Akadémia egyik szerény tagja, kétszeres jogcímzen véltem felszólalhatni és állást foglalni Kőrösi irodalmi tévelygései ellen. Ám verje a reklám dobját, a hogy neki tetszik és hirdesse a külföldön a magyar hazában általánosan elismert nagyságát, idehaza pedig dicsekedjék külföldön szerzett babérjaival és hirnevével; de tegye mindezt a saját szakállára s tudatlanságával ne kompromittálja az Akadémiát.

Igaz, hogy ezuttal csak a logika és philosophia elleni botlásairól szóltam. Nehogy azonban valaki azt higgye, hogy sajátos szaktudományához, a statisztikában elfoglalt kiváló állásához nem mertem nyulni: tartózkodásom magyarázatául megemlítem, hogy nem tartom izléses dolognak a XIX. század utolsó tizedében, valamely nem is szigorúan statisztikai dolgozatban még a statisztika apaságát vitatni s »Achenwallt« meg a »Tabellenknecht«-féle rég elcsépeelt dolgokat fölmelegíteni, mint Kőrösi úr ezuttal is teszi. De ha ez előszó szerzője netalán a születendő magzat nemének a priori meghatározását újra tárgyalni találja statisztikai nagyképűséggel, úgy ennek is állunk elébe.

DR. JEKELFALUSSY JÓZSEF.

KÖZGAZDASÁGI HAVI KRÓNIKA.

Október.

1-én. A magyar általános hitelbank szerződést kötött az első magyar cukorgyár-részvénytársasággal a Szerencsen és Botfaluban előállított cukor bizományszerű elárúsításának átvétele iránt. E bank eszközi a Mezőhegyesen termelt cukor elárúsítását is s e szerint körülbelül 300.000 métermázsa cukor összpontosul a banknál.

A jász-nagy-kún-szolnokmegyei mezőgazdasági hitelintézet és takarékpénztár-részvénytársaság részvénytőkéjét felemelte 2.000 darab 50 frtos részvénynek kibocsátása által 100.000 frtról 200.000 frtra.

2-án. A belügyminiszter jóváhagyta a kereskedelmi bank és Pécs városa között vizvezeték létesítése és városi épületek emelése céljából létrejött, egyelőre 600.000 frtnyi kölcsön iránti szerződést. A város a záloglevelek értékesítéséből 586.500 frtot kap, mely összegből az október 1-ével előre fizetendő kamat és amortizáció fejében 16.200 frt levonatik. Zellerin vállalkozónak utólagosan fizetendő 39.000 frtnyi összeg. A fennmaradt összeg 4°/_o-os kamatozás mellett a banknál letétetik.

Ifj. Pollák Bernát bécsi fakereskedő cég, mely budapesti bérházaknak is tulajdonosa, csődbe jutott. A passzívák körülbelül 700.000 frtra rúgnak.

Az ipartanács az ipari szakoktatás szervezését tárgyalja és helyesli a miniszter azon tervét, hogy az ipari szakoktatást tárczája keretébe átvenni és a közoktatásügyi miniszterrel egyetértőleg egy ipari szakoktatási tanácsot felállítani szándékozik.

3-án. A tőzsdetanács megengedi, hogy a fővárosi bank-részvénytársaság I. és II. kibocsátású részvényei elkülönítve jegyeztesse.

Gróf Bethlen földmívelésügyi miniszter megnyitja az országos kertészeti egyesület által rendezett őszi gyümölcs-kiállítást és Emich országgyűlési képviselő üdvözlő szavaira hangsúlyozza annak szükségességét, hogy a gyümölcs értéke főleg mint kiviteli árúé emelkedjen.

4-én. Az osztrák-magyar bank jegyforgalma szeptember végével 459 millióra emelkedett (az előző évi 446 millióval szemben). 5,895.000 frt. értékű adóköteles bankjegy van forgalomban.

Az ipartanács az ipartörvény módosítása iránti javaslatokat folytatólagos tanácskozásaiban visszautasítja, hasonlóképen azon kérelmeket is, melyek a képesítési bizonylatoknak az üveg- és malom-iparra, nemkülönben a könyvnyomdászatra való kiterjesztését célozzák. A könyvnyomdászok testületi szervezése iránt tanulmányok tételnek a kereskedelemügyi miniszteriumban.

A tartós szárazság folytán a szántás-vetés csak nagy nehézséggel eszközölhető, mely körülmény a gazdáknál aggodalmat kelt.

5-én. Az *ipar-tanács* hozzájárult a minisztartanács által jóváhagyott azon tervezethez, hogy 1895-ben *Budapestben nemzeti országos kiállítás* rendeztessék.

6-án. A magyar leszámítoló- és pénzváltóbank fiemei bankháza működését megkezdette.

A *Gregersen-féle telepen* nagy tűz ütött ki. A kár 140.000 frt., a faraktár biztosítva volt 165.000 frtra az Assicurazioni-Generali biztosító intézetnél.

7-én. Az *osztrák és a magyar vasutak bevételei az év 8 első hónapja alatt* az ideiglenes kimutatások szerint az előző évi 191° millió frttal szemben 191⁷ millió forintot tettek; az emelkedés egészen a magyar vasutakra esik, beleértve az osztrák-magyar államvasut magyar vonalait is.

Az 1892. évi költségvetés szerint a rendes kiadások 368,100.562 forintot, a rendes bevételek pedig 389,528.981 frtot tesznek, a *fölösleg* tehát 21,428.419 forint, a rendkívüli kiadások összege 27,240.379 frt., az átmeneti bevételeké pedig 5,824.955 frt., a hiány tehát 21,415.424 forint. Az összes 395,340.941 frtnyi *kiadással* szemben ennél fogva 395,353.936 forintnyi *összbevétel* mutatkozik, vagyis **12.985** forint *fölösleg*.

Gróf Szapáry miniszterelnök benyújtja az 1890. évi zárszámadást 28,454.812 frtnyi *pénztári felesleggel* és 27,004.057 *előirási felesleggel*. Összehasonlítva az előiránnyal a tényleges pénztári eredmény kedvezőbb 34,588.419 forinttal. Egy-egy jelentést terjeszt be továbbá a miniszterelnök a *Vaskapu szabályozási munkálatok folyamáról* és a *hiteláthágásokról* az 1890-ik év II. negyedében.

8-án. A budapesti kereskedelmi és iparkamara 10 tagból álló bizottságot küld ki a *kamarai elnöki állásra való kijelölés* megejtése végett.

A *mitrovitz-vinkovcei* vasut, mely által Fiume a Kelettel közvetlen összeköttetést nyer, megnyílik.

A *zóna-személy díjszabás két évi eredményei* szerint e két év alatt 21 millió személylyel szállított több, a bevételi többlet pedig 5° millió forint, a kiadási többlet ellenben nem egészen 1° millió forint.

9-én. A *tiszavölgyi társulat* ülésén a pénzügyminiszternek egy leirata kerül felolvasásra a közös tiszaszabályozási-tartalékalap fölosztására vonatkozólag; a pénzügyminister 426.424 frtot állapít meg, mint a 10 szabályozási társulat között felosztandó összeget. A hátralékok behajtása iránti módokhozra vonatkozó jelentést a pénzügyi albizottságnak kell előterjeszteni.

Az *új tőzsde-épület* létesítésével megbízott bizottság felhívást tesz közzé egy megfelelő 900—1200 □-öles terület megvétele iránt.

10-én. A börze-tanács elrendelte a *4¹/₂-os adómentes horvát-szlavon regále-váltáság kötvények és a Jordán-féle börgyár részvénytársaság 100 frtos részvényeinek hivatalos jegyzését*.

13-án. Az 1890-ben eszközölt *állami jószág-eladások* következő eredményt tüntetnek fel: eladott 41.252 hold, melynek becsértéke 7,165.774 frt., melyért azonban tényleg 7,546.135 frt. folyt be. 1892. évre vonatkozólag a minisztérium egy *előirányzatot* terjesztett be, mely szerint hátralékos befizetések és utólagos eladások címén 2¹/₂

millió bevétel várható. Az összes eddig eladott, már korábban eladásra kijelölt és ujlag eladásra szánt fekvőségek területe 104.851 hold 14,856.076 frt értékben.

14-én. Eszéken f. hó 12-én *ajánlati tárgyalás tartatott 7 erdei birtokrészletre melyek összes kiterjedése 600 hold ; 2 parcellára nem akadt vevő, a többi 5,673.854 frtéért, vagyis 11¹/₂%-al a becsértéken felül adatott el.*

16-án. A magyar királyi államvasutak igazgatósága elrendeli, hogy a *morzsolt új tengeri zsákokban vagy vasuti kocsikban* soronkívül valamennyi árú előtt beraktározandó és elszállítandó, e rendelkezés hatálya legfeljebb február 20-áig tart.

Az *ipar- és kereskedelmi kamara kijelölő-bizottsága* elnökül első helyen *Wahrmann Mór*, második helyen pedig *Ráth Károlyt* ajánlja.

17-én. A *nyitrai népbank* részvénytőkéjét, mely eddig 2.000 db. 40 frtos részvényből állott 1.000 darab 100 frtos részvénynyé változtatja át.

18-án. A tőzsde-tanács elrendeli, hogy az *esti tőzsde-órák* október 19-től kezdve délutáni 4¹/₂ órától esti 6 óráig tartassanak.

Elő magyar keramit-gyár részvénytársaság czég alatt részvénytársaság alakult egyelőre 200.000 frt. részvénytőkével, e részvénytársaság megvásárolta *Rost Ottó és társa* kőbányai gyárát. Igazgatókul megválasztattak: *Gombár Tivadar, Hirsch Sebestyén, Popper István, Rost Ottó és Tolnai Lajos.*

A kereskedelemügyi miniszter hirdetményt tesz közzé, hogy a vasárnapi munkaszünet határozmányai a *gőzcséplőgépekre* nem terjednek ki, mintán a cséplés mezőgazdasági munkának minősítendő.

A porosz kormány megengedi, hogy azon *sértések*, melyek 10 napon át a kőbányai sertés-hizlalóban felügyelet alatt állottak *Dziediss és Oderbergen* át a goldbergi és grünbergi vágóhidakhoz szállíthatók.

A *syriai kikötők* (Beyruth, Caifo, Jaffa) a vesztegzár folytán az *osztrák-magyar Lloyd* hajói által nem érinthetők.

19-én. A *bács-földvári csatorna kijavítása* okából a hajóforgalom Bács-Földvár és a Ferencz-csatorna között körülbelül 14 napra beszünttetett.

A *rimamurány-salgótarjáni vasmű-részvénytársaság* mérlege 1891 június 30-án, 1,605.891 forint 81 krajczárnyi tiszta nyereséget tüntet fel.

A *dunagőzhajózási társaság* az árúbiztosítást a téli esélyekre is kiterjeszti és pedig ép úgy a szállítás alatt, mint a téli raktárakban igen mérsékelt jutalék mellett.

20-án. A magyar állam pénzügyi viszonyait, a »*The Economist*« a City lapja 17-iki számában kedvezően ítéli meg azon óhaj kíséretében, hogy a készpénzfizetéseknek *aranyban* való teljesítése visszaállíttassék.

A *phylloxera-bizottság* a Franciaországban uralkodó Black-root betegség folytán az amerikai szőlővesszők behozatalának kérdésével, továbbá a *vesszőforgalom szabályozásával* és a *peronosporával* foglalkozik.

Az alacsony vizállás következtében a Dunán a *teherforgalom* az *alibunai vizezéseknél teljesen szünetel*, a személyforgalom fentartatik az utasoknak Vislovicától Drenkováig kocsin való átszállítása segítségével.

A *váci hengermalom részvénytársaság* a malom nagyobbitása

céljából részvénytőkéjének 100.000 frtról 250 000 frtra való felemelését határozta el.

21-én. A kereskedelmi szerződési tárgyalások Törökország és Ausztria-Magyarország között közel állanak befejezésükhöz, úgyszintén az Olaszországgal folyamatban lévő tárgyalások is. Az Angliával folytatott tárgyalásoknál még 6 pontra nézve nem jött létre meg egyezés. A legtöbb nehézséggel van egybekötve az *Oroszországgal* megkötendő szerződés.

A magyar királyi posta illetőleg a kereskedelmi bank-részvénytársaság konstantinápolyi fiókja által közvetített *posta-csomag forgalom Zimonyon át* főleg a könnyen romlásnak alávetett árúk, mint élesztő, vaj, zsir és hasonló anyagok számára vétetik *Konstantinápolyban* kiterjedt mérvben igénybe.

A Budapesten 60 év óta fennálló vasárú czég *Unger Antal* fizetéseit beszüntette. A terhek 95.000 frtot (árúkért 45.000 frt., bank-tartozásokért 50.000 frt.), az activák pedig 70.000 frtot (árúk 40.000 forint, a nagyobbára kétes követelések 30.000 forint) képviselnek.

22-én. A magyar királyi államvasutak idei bevételei október hó közepéig kerek 700.000 forinttal kedvezőbbek, mint az előző évben; október 18-áig az állampénztárba 11.7 millió forint szállított.

Az *orosz zab, tengeri és burgonya kiviteli tilalomra* vonatkozó híresztelések megújulnak.

Az 1890. évi I. t.-cz. alapján fizetendő *útdíj kivétele* befejeztetett s 8,565.000 frtra rüg, szemben az előző évi 7,520.000 frttal. Ez összegből kerek 1.3 millió forint fordított a helyi érdekű vasutakra, mint a törvényhatóságok járuléka.

A *svájci szövetségi tanács* a marhavész egyes eseteinek újbóli fellépése folytán az *Ausztria-Magyarországból* származó *haszonállatok* bevitelét, mely szeptember 20-ától kezdve megengedtetett, *ismét betiltotta*.

23-án. Az ipar- és kereskedelmi kamara ipari szakosztályában *Ráth Károly* kijelentette, hogy ő mint éveken át szószólója az ipari érdekeknek az elnöki állásra való kijelölését el nem fogadhatja. Minthogy tehát a bizottságban más egyén nem került kombinációba *Wahrman egyedüli* hivalos elnökjelöltként szerepel.

Erdélyben több gyár állittatik fel; u. m.: *Brassóban* *cementgyár* 2 *nürnbergi* mérnök által, *comprimált szénsavgyár* *Torján báró* *Apor Gábor* főispán által, *fűrészmű* *Gelenczén* gróf *Mikes Herman* által, *gyufaszál-gyár* *Kovácsnán* *Salzer Mihály* által és *vasmű és kohó* a *vajdahunyadi* *vasgyár* mellett.

A tőzsde-tanács elrendeli, hogy a *fiumei hitelbank* részvényei az eszközölt lebélyegzés folytán 100 frt. helyett 80 frtnyi befizetéssel jegyeztessenek és hogy a folyó 5%-os kamatok 1891. január 1-től u. a. évi november 1-éig 100 forint után, ez időponttól kezdve azonban csak 80 forint befizetés után számítandók.

A *német szövetségi tanács* elé törvényjavaslat fog terjesztetni az *osztrák tallérok* bevonása iránt. E törvényjavaslat azzal indokolgatik, hogy e tallérok Ausztria-Magyarországban esetleg forgalmon kívül fognak helyeztetni a bekövetkezendő valuta-szabályozás esetén.

A 10 budapesti és több vidéki gőzmalom által egy közös konvenczió alapján elfogadott apasztása a lisztfajoknak és az új *liszt-jelzés* a czéggjegyzési hivatalban a védjegytörvény értelmében

bejegyeztetett. A védjegy az ólompecséten látható háromszög, melynek sarkain *M. T.* (Magyar Type) betűk olvashatók. A háromszög közepén a liszt száma látható s az ólom-pecsét hátlapján a malom czége.

24-én. A magyar kereskedelmi csarnok azon alkalomból, hogy az évi vásár vásárnapon, november 1-én kezdődik, újból tárgyalja a vásárnapi munkaszünet kérdését oly esetekben, midőn a vásárok kezdete vásárnapra esik. Az új családi jogban foglalt azon állítólagos intézkedés fölött, mely szerint veszély esetén a hozomány biztosítható, akkor fog az eszmecsere felvételni, ha majd a törvényjavaslat szövege rendelkezésre áll.

Baross kereskedelemügyi miniszter a pénzügyi bizottságnak benyújtotta a magyar királyi államvasutak végleges eredményeinek kimutatását. Kitűnik e kimutatásból, hogy 1886-tól kezdve 1890 végeig az előirányzatok szerint 41,193,835 frt. jövedelem lett volna beszállítandó, e helyett azonban tényleg 55,433,485 frt. volt a jövedelem, az 5 évi többlet tehát 14,239,650 frt.

A fővárosi pékek, cukrárszok és mézeskalácsosok ipar-testülete egy beadványt nyújtott be a polgármesterhez a miniszteri és hatósági tilalmak, valamint a politikai rendszabályok daczára a süteménnyel való házalással elkövetett visszaélések meggátlása végett.

25-én. A kereskedelmi szerződések deczemberben fognak Berlinben, Bécsben, Budapesten, Rómában és Bernben egyidejűleg előterjesztetni. A dunagőzhajózási társulat budapesti forgalmi igazgatójává Thalgy Emil neveztetett ki.

Ama híresztelés, mely szerint az osztrák kormány kedvezőtlen feltételeket szabott a déli vasut üzemének egy fix bérösszeg mellett való átvételére, a »Lombardok« (déli vasuti részvények) árfolyamát nagyon lenyomta és nyugtalanságot kelt valamennyi tőzsdén.

A Szolnokon székelő tiszavidéki hitelintézet és takarékpénztár javaslatba hozza 500 darab 100 frtos új részvénynek, 150 árfolyam melletti kibocsátását, úgy hogy az 50 frtnyi ágió a tartalékalap javára iratnék.

Az országos phylloxera-bizottság állandó bizottmánya a szőlővessző-forgalomra vonatkozólag szabályrendelet tervezetét terjeszt elő, melyet a bizottság elfogadott. E tervezet szerint szabadságában áll a községeknek a szőlővesszők behozatala ellen a megyei törvényhatóság-nál tiltakozásukat bejelenteni.

26-án. A földmíveléstügyi miniszter a pénzügyi bizottságban kijelenti, hogy a nyilvános árverés előleges megkísérlése előtt határ-erdőket nem fog eladás alá hocsájtani és hogy az eddig eladottnál nagyobb erdőterület értékesítését nem tervezi.

Az osztrák-magyar bank megadózott jegyeinek forgalma október 23-án megszűnt s ennek helyébe 3,515.000 forintnyi adómentes jegytartalék lépett.

27-én. A rimamurány-salgótarjáni vasmű-részvénytársaság megtartotta közgyűlését, mely a mérleget jóváhagyta, az 1,917.035 frtnyi bruttó-nyereségből leírásokra 311.143 frtot levonásba hozott, tantiémekre és tartalékokra 160.589 frtot visszatartott, a hátramaradt részből pedig 12%-os osztalék fejében a részvényeseknek 1,200.000 frtot kifizetni határozott, a rendkívüli tartalékalapot 200.000 frttal dotálta s a többit a jövő évi számlára előíratta.

28-án. Az ipar- és kereskedelmi kamara közgyűlése egyhangúlag közfelkiáltással Wahrenn Mór képviselőt választá meg elnökéül.

A magyar kir. államvasutak igazgatósága a mai napig bevételi felesleg fejében 12,368.000 frtot szállított a központi állampénztárba.

29-én. A magyar királyi államvasutak igazgatósága a dunagőzhajózási társaság kiküldötteivel (Thomen, Ullmann, Müller) megállapította az üszög-villányi vonalra vonatkozó közös használati bérszerződés feltételeit és megegyezésre jutott a közös igazgatás, valamint a közszénszerződés iránt.

30-án. A kereskedelemügyi miniszter elrendeli, hogy az oly vásárnapokon, melyekre vásár esik, ipari és kereskedelmi árúk eladása és szállítása a főváros egész területén meg van engedve.

31-én. A pénzügyminiszter beterjeszti a magyar dohányjövődék 1890. évi statisztikáját. A pénzügyi eredmény Magyarország és Horvát-Szlavonországban összesen 37,792.984 frt., mely összegből Magyarországra 34,805.138 frt. esik.

Az összes magyar vasutak bevételei január 1-től szeptember 30-áig 62,692.065 frtra rúgtak, vagyis 676.454 frttal többre, mint az előző évben.

MAGYARÁZÓ MEGJEGYZÉSEK A HAVI KRÓNIKÁHOZ.

A lefolyt hó legfontosabb eseménye az 1892. évi költségvetés és az 1890. évi zárszámadás beterjesztése. A csekély fölösleget feltűntető költségvetés szoliditása csakis a zárszámadási eredmények figyelembe vétele után tűnik fel tulajdonképen kedvező világításban, mert a zárszámadási eredményekre támaszkodva a pénzügyminiszter a bevételeket sokkal magasabban irányozhatta volna elő, mi által a költségvetésben több milliónyi felesleg lett volna kimutatható a nélkül, hogy ezért a képviselőházban vérmes várakozásokkal vádolt volna bárki is. Hogy ezt a pénzügyminiszter nem tette, az annál nagyobb érdemet képez, mivel más különben a hadügyi igények nem lettek volna oly könnyen leszállíthatók és az egyes tárczák keretén belül a beruházásokra szánt összegek sem vétettek volna oly mérsékelten fel. Wekerle pénzügyminiszter világos expozéja a jövő eshetőségekre való utalással, valamint azon körülmény hangsúlyozásával, hogy a kedvező vasuti brutto-bevételek főleg az aratási eredményektől s világforgalmi összeköttetésektől függnek, tehát többé-kevésbé ingadozó természetűek, az elővigyázatot igazoltnak tünteti fel.

A helyi érdekű események közül jelentőséggel bír Wahrenn képviselőnek kamarai elnöké történt megválasztatása. Hogy személye biztosítékot nyújt a kamara hazafias-nemzeti magatartása iránt, valamint az ipari és kereskedelmi érdekek egyenletes figyelembevétele iránt, ép oly súlylyal bír, mint azon óhaj, hogy az iparosok és kereskedők közötti érdekösszeütközések elkerültesse. E választás következtében talán ama lehetőség sincs kizárva, hogy a kamarai intézménynek sikerülni fog nagyobb befolyást kivívni a kormány intézkedéseire.

A következő hónap eredményeként várható a tárgyalás alatt álló kereskedelmi szerződések megkötése, melyek elé nagy várakozással tekintenek.

Dr. Mandello Károly.

IRODALMI SZEMLE.

Az Athenaeum kézi lexikona. Szakférfiak közreműködésével szerkeszti dr. Acsády Ignác. Budapest, 1891.

Az ismereteknek szűkre szabott, de azért mégis a lehetőség teljes tárházát nyújtani célja az új vállalatnak, melynek első füzeté a legközelebb hagyta el a sajtót. A kezdeményezés indokoltságát bizonyítani nem szükséges: gyorsan élő s azért gyors értesülést szerető korunkban a lexikonok ép oly nélkülözhetlenek, mint akár a napi sajtó. S ha sikerül kis térre összeszorítani a tudnivalók rengeteg halmazát s ez által hozzáférhetővé tenni azt a társadalom tágabb rétegeinek, úgy a vállalat nemcsak a külső sikert biztosítja magának, hanem valódi művelődési tényezővé válik. Ha azonkívül kiváló figyelem van fordítva arra, hogy a mű első sorban a hazai viszonyokat, az ország multját és jelenét, a nemzet irodalmát és művészetét tükrözze vissza: úgy az a nemzeti tudatot, a nemzeti szellemet fejlesztő irodalmi termékké növi ki magát.

Ily mű eszméje lebegett az Athenaeum kézi lexikonának nagyérdemű lelkes szerkesztője előtt s ez eszme van hivatva testet öltetni abban a füzetes vállalatban, melyből az első három ív immár előttünk fekszik.

E helyen nem lehet célunk, hogy bírálatot mondjunk olyan irodalmi termék felett, mely már természeténél fogva az emberi ismeretek összes ágait felöleli. Csak annyit kívánunk megjegyezni, hogy az anyag gazdagsága s a szerkesztés tömörsége alig hogy valami kívánni valót hátra. A mi pedig a nemzeti jelleget illeti, az annyira ki van domborítva, hogy sovinizmus nélkül többet követelni nem lehetne. A magyar vonatkozások szinte aggódó gondossággal mindenütt tekintetbe vannak véve; intézményeink fejlődése egészen a legújabb időkig feltüntetve s így tovább. Különösen nagy súly van — úgy látszik — helyezve a hazai írók és irodalom megismertetésére.

Egy másik nagy érdeme a lexikonnak az adatok frissisége. Csak az kár, hogy néhol a »legújabb« közlésének szempontja nagyon is elragadja a közreműködőket. Így pl. az aczéltermelésről szóló cikkekben statisztikát találunk az 1891. évi január havi be- és kivitelről. Hogy ennek semmi értelme, azt hozzáértők előtt felesleges mondani. E töredék helyett czélszerűbb lett volna az 1882–89. évi számokat is tekintetbe venni és nem elégedni meg egy év (1890) és egy hó eredményeivel.

A mi különben a bennünket leginkább érdeklő közgazdasági és rokontárgyú cikkeket illeti, azokról az első füzet nyomán ítéletet mondani nem szándékozunk. Vannak azonban észrevételeink, melyeket nem akarunk elhallgatni. A meghatározások egyes fogalmaknál hiányosak; egészen szerencsétlen az államgazdaságtan meghatározása, mely egyértelműnek vétetett a közgazdaságtannal, holott a bevett terminológia szerint úgy, mint szó szerint vett értelmében az állam gazdálkodásáról szóló tant (más, kevésbé szerencsés kitétellet: pénzügytant) jelenti. Tudjuk ugyan, hogy egyes német írók (köztük Hermann is) használták a Staatswirtschaft szót a nemzetgazdaság megjelölésére, ez azonban nem elég ok arra, hogy valamely kifejezést a megszokottól egészen eltérő értelemben használjunk. Mesterkölt és nem is szabatos az államadósság meghatározása. Ugyanezen cikkben tévesen van megírva, hogy Angolország kölcsönei után 20/o-ot fizet; Goschen pénzügyminiszter legújabb nagyhirű konverziója a régi 30/o-os járadékot átváltoztatta ugyan, de egyelőre csak 2³/₄0/o-ossá, mely kamatláb a jövő század elején (1913) lesz áll 2¹/₂0/o-ra; e kölcsön körülbelül parin kelt (jelenleg 95 körül áll) s így 20/o-os kamatról szó még nem lehet.

Megemlítettünk egyes hibákat azért, mert azokat a jövőben kikerülhetőknek véljük s óhajtánánk, hogy a valóban nagyfontosságú vállalat e részben is kifogástalan lenne. De egyuttal hangsúlyozzuk, hogy az első füzet a bennünket érdeklő cikkekben a statisztikai adatok bősége és újdonsága, a hazai viszonyok tekintetbe vétele s a hazai törvényhozás folytonos figyelemmel kísérése által előnyösen tűnik ki.

A vállalat, melynek ezuttal csak első füzetéről számolhattunk be, 40 füzetre s összesen 120 nagy ívre fog terjedni. Egy-egy füzet ára 30 kr. A nyomtatás oekonomiája és szoliditása csak elismerést érdemel s a kiállítás jóhírnevű nyomdának, a vállalkozó Athenaeumnak dicséretére válik.

a. —

Állategészségügyi évkönyv az 1890-ik évre. A földművelésügyi magyar kir. miniszterium megbízásából hivatalos adatok alapján szerkesztette dr. Hutya Ferencz. Negyedik évfolyam. Budapest 1891.

Az 1890. évben, a szorosabb értelemben vett Magyarország területén, ragadós és egyéb betegségekben elhullott 5.596 darab ló, 9.777 szarvasmarha, 37.761 juh és 35.747 darab sertés. A veszteség pénzértékét a hivatalos becslés 2,116.898 frtra teszi, a mi az ország összes földadójának nem kevesebb, mint 6⁶/₁₀0-a ráig. Pedig a lefolyt évben az állategészségügyi viszonyokat, különösen az állatok elhullását, épen nem mondhatjuk abnormisnak s nem egy év van, melyben a gazdalközönség vesztesége még sokkal nagyobb.

Azt sem szabad felejtetnünk, hogy a fentebbi összeg, még ha minden elhullott házi állat bejelentetnék is — a mi pedig nem történik — még akkor sem fejezné ki azt az egész kárt, melyet az állati járványok a mezőgazdaságnak okoznak; igás jószágok megbetegedésénél a gazdasági munka hátramaradása, fejős jószágnál pedig az elmaradt haszon, szintén súlyosan esik a mérlegbe s növeli a mezőgazdaság kárát. Ebből látható, hogy mily fontossággal bír állategészségügyünk állapota a hazai mezőgazdaságra s hogy meny-

nyire szükséges, mennyire produktív minden áldozat, melyet az állam vagy a helyhatóságok az állategészségügy javítására hoznak.

Az előttünk fekvő évkönyv élénken tanuskodik az e téren észlelhető törekvésekről és haladásról s bár még igen sok a tennivaló s részint az állatorvosok csekély számán, részint a végrehajtás gyarlóságán gyakorta szenvednek hajótörést az állategészségügyi törvény célszerű intézkedései s egyes járványok, mint például 1889 és 1890-ben a ragadós száj és körömfájás, néha szokatlan mérvet ölthetnek, általában mégis kétségbevonhatatlan a viszonyok javulása.

Az *Állategészségügyi Évkönyv* két részből áll; az első rész a budapesti m. kir. állatorvosi akadémia működését ismerteti az 1889/90. és 1890/91. tanév alatt; a második rész pedig *Állategészségügyi rendészet* czimén, hazánk állategészségügyi viszonyait tárgyalja bő statisztikai adatokkal, sőt egyes állati járványoknál még a külföldi államokra is kiterjeszkedik.

A budapesti állatorvosi tanintézet az 1890/91. tanévvel működésének új korszakába lépett, az eddigi 3 éves tanfolyam négy évre, maga pedig a tanintézet akadémiai rangra emeltetett. Míg egyrésről az új szervezés a tantárgyak célszerűbb beosztását s a gyakorlati oktatás kiterjesztését tette lehetővé, másrésről a vizsgarendszer alapjában való megváltoztatása által kellő súly helyezettett a gyakorlati képzettség megítélésére is. Remélhető, hogy állatorvosi akademiánk jelen szervezetében fontos feladatának teljesen meg fog felelni.

Az akadémia hallgatóinak száma az 1889/90-iki tanévben 320, az 1890/91-diki tanévben pedig 292 volt. E hanyatlás helyes megítélése végett azonban meg kell említenünk, hogy a felső, vagyis a tulajdonképeni állatorvosi tanfolyam hallgatóinak száma 199-ről 215-re emelkedett s csak a rövidebb idő alatt végző hallgatók (gazdászok, gyógyszerészek, orvosnövéndékek) és a gyógykovácsok száma apadt. A mi a felső tanfolyam hallgatóinak előképzettségét illeti, az 1890/91-diki tanévben közülük:

VI. gymn. osztálynál magasabb előképzettséggel bírt . . .	18 ¹⁴ 0/0
VI. gymn. vagy ezzel egyenrangú osztálylyal	69 ³⁰ »
Kevesebb képzettséggel	1 ⁸⁶ »
Gyógykovács (katona) volt	10 ⁷⁰ »

Összesen . . . 100⁰⁰0/0

Állatorvosi oklevelet az 1889/90. tanévben 49, az 1890/91. tanévben pedig 27 nyert. Az utóbbi jóval kisebb szám abban leli magyarázatát, hogy az 1890/91-ben végzett harmadéves hallgatók az új szabályzat értelmében még félévi gyakorlatra köteleztettek s így a II-ik szigorlatot csak a következő tanévben tehették le.

Az 1890-dik évben nemcsak az állatorvosi tanintézet szervezetét újja, hanem az állami állatorvosok intézménye is gyökeres átalakításon ment keresztül, a földmívelésügyi miniszter rendeletileg megállapítván az állategészségügyi teendők végrehajtásának ellenőrzésével megbízott állami állatorvosok létszámát, rangsorozatát és illetményeit. Egyidejűleg az ország egész területe három felügyelői kerületre osztatott be, melyek mindegyikében az ott működő állami állatorvosok ellenőrzésével egy-egy állategészségügyi felügyelő (az erdélyi kerületben egy állami főállatorvos) bízott meg. Ugyanekkor

az összes vármegyék 53 állami állatorvosi kerületbe osztattak s mindegyikben egy állami állatorvos teljesíti az ellenőrző szolgálatot. Szükségesnek láttuk kiemelni ezt az új szervezést, mert nagy súlyt fektetünk rá s nem kis eredményt várunk tőle. Érdekes kimutatás tünteti fel vármegyék szerint az országban működő állatorvosok számát. Csak az országos összeget idézve (Horvát-Szlavonországok nélkül, melyekre az Évkönyv adatai nem terjeszkednek ki), van jelenleg:

Vármegyei (járási) állatorvos	134
Törv. hat. városi »	69
Rend. tanácsú városi »	77
Községi »	94
Körállatorvos	20
Magánállatorvos	230
Összesen	624

Kitetszik ebből, mennyire elégtelen az állatorvosok, különösen a járási állatorvosok száma, ez utóbbiak közül egyre-egyre átlagosan 3-os járás és 96-19 község esik. Képtelenség, hogy pontosan megfelelhessenek mindazoknak a feladatoknak, melyeket az állategészségügyi törvény kiszab.

Az *Állategészségügyi Évkönyv* bő statisztikáját tartalmazza az állategészségügyi adatoknak s azonkívül érdekes kimutatásokat közöl a marharakodó helyek, állomások, vásárterek, kiállított marhalevelek és vágóhidak számáról, valamint — szintén vármegyék szerint — az 1890. évben közfogyasztásra levágott állatokról. Sajnos, hogy ezek az igen érdekes s népünk élelmezése szempontjából rendkívül becses adatok nem teljesek, egy pár vármegye hanyagsága nem engedi, hogy országos összeget készítsünk. Kár hogy a földmivelésügyi miniszterium a hanyag vármegyéket erőlyesen rá nem szorította az idevágó adatok pontos gyűjtésére és beszolgáltatására.

E hiány azonban a szerkesztő érdeméből, ki mint a »Veterinarius« című folyóirat szerkesztője s kiváló szakíró az állategészségügynek igen nagy szolgálatot tesz, — mit sem von le. Készségesen elismerjük, hogy az állategészségügyi évkönyvet is teljes buzgalommal és kitűnő szakértelemmel szerkesztette. Csak egyet bátorkodunk az évkönyv jeles szerkesztőjének figyelmébe ajánlani: a vármegyéknek általa használt csoportosítása (Dunán innen, Dunán túl, Tiszán innen, Tiszán túl, Erdély) rég elavult s sem népeségi, sem gazdasági szempontból nem bir semmi jogosultsággal, miért nem használja azt a beosztást, melyet Keleti Károly után ma már valamennyi statisztikai munka szélire használ, t. i. Duna jobb és balpartja, Duna-Tisza-közé, Tisza jobb és balpartja, Maros-Tisza szöge és Erdély; ebben a felosztásban sokkal jobban kidomborul az egyes országrészek sajátos jellege s nem fordulnak elő oly kiáltó ellentétek, mint a korábbi beosztásban, hol geographiai fekvésre, természeti viszonyokra oly ellentétes megyék is egy kalap alá kerültek, a minő például Árva és Bács-Bodrog vármegye.

— y.

Külföldi közgazdasági folyóiratok szemléje.

A »Contemporary Review« ez idei októberi számában *Rae J.* »The balance sheet of short hours« (a rövid munkanap mérlege) cím alatt a munkanap megrövidítése alkalmával tett tapasztalatok hosszú sorát adja elő, hogy levonja belőlök a következtetéseket.

Nem rég történt, hogy egyik legújabban keletkezett angol folyóiratban, az »Economic Journal«-ban ugyanezen író feltűnést keltett egy cikkével, melyben ki volt mutatva, hogy a munkásmozgalom ismert jelszava, a nyolcz órai munkaidő, tényleg megvalósulásra talált Viktóriában, az ausztráliai angol gyarmatok eme legvirágzóbbjában. A legtöbbek előtt ismeretlen tény, mely szerint egy fejlett iparú országban a munkások túlnyomó nagyrésze a legkülönbözőbb foglalkozási ágakban nyolcz óránál tovább nem dolgozik: minden bizonynyal szembeszökő igazolása lett volna az eszme életrevalóságának, ha — nem lehetett volna ellene felhozni a nagy különbséget, mely a kultura régi fészkei s az új gyarmat közt fenforog. Hátra volt tehát még annak bebizonyítása, hogy e különbség nem foly be a munkaidő gazdasági hatására, hogy a mi áll ott a távol gyarmatban, az áll az anyaországban és másutt is.

Erre a feladatra vállalkozik most Rae ki, felütve a gyárfelügyelői jelentések terjedelmes foliánsait és böngészve egyéb hivatalos és nem hivatalos közleményekben, a példák özönével igyekszik igazolni a rövid munkanap jó hatását Angliában s az amerikai Egyesült-Államokban. A példákat itt felsorolni nem lehet célunk, csak azok tanulságaiból kívánunk egyetnást felhozni.

A kérdések kérdése, mond értekező, az, hogy minő hatással van a munkaidő megrövidülése a munkaképességre. Ha rövidebb munkanap kevesebb végzett munkát jelent, akkor szükségkép kisebb bírral is jár, a mit a munkás a pihenőben nyer, elveszti a keresetében s így helyzete nem javul. Ha azonban a rövidebb munkanappal a munkás erélye annyira fokozódik, hogy ugyanazt a munkát képes végezni rövidebb idő alatt, mint előbb hosszabb alatt, akkor a munkás nem vesz semmit, hanem csak nyer.

Rae példái ez utóbbi eshetőség mellett szólnak, még akkor is, ha számon kívül hagyjuk azokat az eseteket, melyekben a személyi tényező, a munkás egyéni súlya, nem érvényesül tisztán. A mikor ugyan is azt halljuk, hogy ebben és ebben a gyárban ugyanannyi munkás ugyanannyit dolgozott rövidebb munkanap alatt, mint dolgozott volt előbb, de időközben a gépek változtatáson mentek át, több forgást végeznek most, mint azelőtt: akkor az eredmény nyilván nem kifogástalan bizonyíték a munkás egyéni erejének jobb érvényesülése mellett. Nem feledjük ugyan el, hogy ez esetben összefüggés létezik a rövidebb munkaidő s a technika fejlődése közt, ámde ez utóbbi nem a munkás, hanem a gyáros érdeme. Még azokat az eseteket sem fogadjuk el bizonyítékoknak, melyekben az idő szerint való munka egyidejűleg darab szerint fizetetté alakul át. Ez az újítás a munkanap változása nélkül is előidézhette volna a munkamennyiség aránylagos emelkedését. De, mondjuk, ezen esetektől eltekintve a példák csakugyan a rövidebb munkaidő mellett szólnak.

Értekezőnk mindjárt cikke bevezetésében elmondja, hogy a nyolcz órai munkaidő nem újság Angliában. Smith Ádám megemlékezik arról, hogy szénbányákban nyolcz óra volt a rendes munkaidő. Még rövidebb munkanapokról szólnak a mezőgazdasági írók. Mikor aztán beütött a drága gépek korszaka, megnyult a munkaidő egészen 13—14 órára. A költséges felszerelések ura, a nagy állótőkékkel dolgozó gyáros nem szívesen nézte, ha gépei csak egy perczig is pihentek és tőle telhetőleg fokozta a munkaórák számát. A munkás az év nagy

részen át alig látott napot a szabadban s a mint Rae szépen leírja, átváltozott még szórakozása módjában is. A régi férfias angol mulatóságokat, a birkózást, labdázást, stb. kánári-etetés, galambtenyésztés, tulipánöntözés váltotta fel. A munkaadó pedig váltig azt hitte, hogy a nap utolsó órájának munkája képezi az ő tiszta nyereségét — míg nem kiderült, hogy ez az utolsó óra emésztette fel az előzők hasznát is.

Közvetlen és rögtönös volt a hatás a hosszú 13 órás munkanap megrövidítésénél; a hol már rövidebb volt a munkaidő, ott kezdetben többször hanyatlás mutatkozott, míg nem aztán a csökkenés emelkedésbe ment át s a munkások ép annyit vagy még többet végeztek a rövidebb munkaidő alatt, mint előbb. Ez a tapasztalat mutatkozik ott is, a hol a gépek túlnyomó jelentőséggel bírnak a kézi munka felett, bár megesett, hogy ilyenkor a jó hatás később volt észlelhető. A jó eredmény úgy fizikai, mint lélektani okokra vezethető vissza, a munkás izmai és kodélya javultak s e javulás magával hozta a munka javulását. A kipihent erő gyorsabb és jobb munkát végez s az utolsó óra, melyre, mint egyik idézett forrás mondja, a legtöbb elrontott munka esett, elmaradt. A munkás kevesebbet betegeskedik, kevesebbet mulaszt év közben; de kevesebbet mulaszt nap közben is és nem számít arra, hogy majd behozza estig. De nem kisebb fontosságú a munkás szellemének megváltozása is. A gyármunkás, ki azelőtt késő este mogorván tért vissza övéihez, vidozan hagyja el a műhelyt, mikor még a napsugár üdvözli a szabadban. Az idézett jelentések csaknem mindannyia ismétli azt, hogy a rövidebb ideig dolgozó munkás jobban hozzálát a dologhoz, nagyobb figyelmet fejt ki, jobban kiméli a nyers anyagot s a gondjaira bízott gépet s így tovább. Ha mindehez hozzátesszük még a munkaadó által a tüzelő és világító anyagban megtakarított értékeket: úgy az előny elég érthető.

Természetes, hogy mindennek meg van a maga határa s így a munkanap megrövidítése is bizonyos ponton túl megszűnnék előnyös lenni. Rae azt hiszi, hogy a legkülönbözőbb iparágakból vett példáiból joggal következtetheti, hogy a nyolcz órás munkanap nem csökkentené a munka eredményét, nem kisebbitené a nemzeti termelést és nem veszélyeztetné a honi ipar versenyképességét. Elég merész állítás még manapság, de lehet, hogy a holnap igazat fog neki adni. Minden esetre oly kérdéssel van dolgunk, melyhez jó, ha minél többen hozzászólnak, — nemcsak Angliában, de másutt is.

dr. —

STATISZTIKAI ÉRTESÍTŐ.

A földbirtokosi hitel statisztikája.¹⁾

— Második közlemény. —

Poroszország földbirtokának jelzálogi megterhelhetetéséről tehát közvetlen felvételen nyugvó tudomásunk nincs. A porosz kir. statisztikai hivatal folyóiratában azonban találunk egy becslést,²⁾ mely szerint a mezőgazdasági földbirtok forgalmi értéke épületekkel és felszereléssel nem sokkal áll 30 milliárd márkán alul, az azt terhelő (jelzálogos) adósságok pedig, — mint forrásunk mondja, bizonyynyal nem alacsony számitással — 10 milliárd márkát tesznek. E becslés tehát, melyre, mint ilyenre, sok súlyt nem fektethetünk, a földbirtok megterhelhetetését az értéknek legalább egy harmadával veszi fel.

A mint nem ismerjük a porosz földbirtokos osztályok által igénybevett hitel tökébeli nagyságát, úgy nem ismerhetjük annak évi terhét sem. A próbafelvétel hiányai közé tartozik az is, hogy a jelzálogos terhek kamatlábat, esetleg a törlesztési időszakot is tekintetbe nem vette. Becslésekbe itt belebocsátkozni nem akarunk és csak utalunk az alább a kamatlábról elmondandókra.

Ha azonban nem ismerjük is a porosz földbirtokos osztály adósságterhét, e teher súlyosságára némi következtetést merithetünk a porosz statisztika egyik legújabb eredetű adatgyűjtéséből: a jelzálogos terhek mozgalmára vonatkozó számokból. Ha könnyű az adósságteher: úgy feltehetjük, hogy sikerül a földbirtokos osztálynak a jelzálogos adósságok mennyiségét csökkenteni, hogy tehát e teher inkább csökkenő, mint emelkedő irányt követ; ha ellenben már is súlyos az, úgy a dolog természeténél fogva — addig, a meddig lehet — szaporittatni fognak a kölcsönök, növekedni fog a jelzálogos teher.

Az említettük statisztika ugyszólván egy forrásból fakadt a már letárgyalt jelzálog-hitel-statisztikai próbafelvétellel. Az országos mezőgazdasági kollegium ugyanis a próbafelvételre vonatkozó tárgyalásai eredményekép Miaskowskinak indítványát fogadta el, melynek egyik (2. b) pontja a jelzálogos adósságok mozgalmának évről-évre történő felvételét kívánja.

E kezdeményezés eredménye az 1886 ápril 1-től készülő statisztika. A kimutatások, melyeket az igazságügyminiszter több rendbeli terjedelmes rendeleteinek utmutatása szerint³⁾ a telekkönyvet vezető bíróságok, illetve a Rajnatartománynak a francia jog alatt álló részeiben a tartományi adóigazgató rendelkezése alapján⁴⁾ a telekkönyvi hivatalok állítanak össze: a mezei (falusi) járásokat (lünd-

¹⁾ Első közleményt lásd a »Nemzetg. Szemle« mult havi füzetében.

²⁾ Zeitschrift des kön. preussischen statistischen Bureaus. XXXI. Jahrg. I und II. Vierteljahrsheft 8. l.

³⁾ Lásd az 1835. évi jul. 15. rendeletet, idézve a »Zeitschrift des kön. preussischen statistischen Bureaus«, 27. évf. (1887) III. és IV. füz. 189. l.

⁴⁾ Lásd az 1835. márcz. 16. és febr. 27. rendeletet, idézve ugyanazon helyen bő kivonatban.

liche Bezirke) különválasztják a városiaktól. Utóbbiak alatt értetnek a városi községek (städtische Gemeindebezirke), azonkívül azok a községi, illetve önálló jószágok (Gutsbezirk) a vidéken, melyeken a föld értékét nem a mezőgazdasági üzem határozza meg: különösen fürdő-, gyógy-, mulatóhelyek, gyáros községek, városok előhelyei s így tovább. A mi ide nem tartozik, az a mezei járások közé számítandó. Nyilvánvaló dolog már most, hogy e statisztika a földbirtokos osztály jelzálogos terheinek az egyéb osztályoktól való szigorú elkülönítését, melyre nekünk szükségünk van, nem adja. Az u. n. mezei járások ingatlanai közt bizonynyal van egy sereg épület, mely nem gazdák kezén van, hanem ipari, kereskedői célokra szolgál s így tovább; valamint vannak földek, melyek birtokosai tulajdonkép iparosok, kereskedők, stb. Viszont a városi ingatlanok közt is akadnak földek, melyek tulajdonosai, legalább főfoglalkozásukat nézve, mezőgazdák. Amde nagyban és egészen megelégedhetünk azzal a megközelítő osztályozással, melyet a porosz statisztika nyújt. Összefoglaljuk tehát a jelzálogos mozgalmát illető legfőbb adatokat az u. n. mezei járásokra vonatkozólag. Ez adatok immár négy teljes évet foglalnak magokban — 1886 ápr. 1. — 1890 ápr. 1. — és kitűnő gondattal dolgoztattak fel a porosz statisztikai hivatal folyóiratában. A feldolgozás becsét biztosítja az a körülmény, hogy a bíróságok kimutatásaik mellett az esetben, ha valamely különös jelenség befolyásolja a számokat, magyarázattal tartoznak szolgálni ¹⁾ annak mibenléte, az azt elidéző ok természetét felől. E magyarázatok közvetlenségöknél fogva szükségképp emelik az adatok tanulságosságát.

A mezei járások jelzálogos terheinek mozgalma az egész országban a következő volt:

év	millió márkában			
	bekebelezés	törlés	a bekebelezések többlete abszolote	százalékokban
1886/87 . . .	624 ¹⁶	491 ⁰⁰	133 ¹⁶	78 ⁷
1887/88 . . .	567 ⁶²	479 ⁵⁹	88 ⁰³	84 ⁵
1888/89 . . .	583 ¹²	462 ¹⁰	121 ⁰²	79 ²
1889/90 . . .	651 ⁹³	472 ⁸⁰	179 ¹³	72 ⁵
összesen . . .	2.426 ⁸³	1.905 ⁴⁸	521 ³⁵	78 ⁵

Az évi eredmények, mint látjuk, meglehetősen állandók, különösen, ha tekintetbe vesszük, hogy az 1887. év nagyon jó, az 1889. év pedig rossz termés éve volt. A négy év átlaga ezek szerint elég jó képet ad a folyamatról, mely az ország mezőgazdaságának megterhelése tekintetében a telekkönyvekből kivehető. Az évi látszólagos teherszaporodás tehát kerekszámban 130 millió márkával volna felveendő. Alább lesz helye annak, hogy elmondjuk véleményünket arról, mennyiben használhatók a telekkönyvek adatai a földbirtokos osztály adóssági viszonyainak megítélésére és hogy tüzetesen feltüntessük az ingatlan hitel tényleges helyzete és mozgalma s a telekkönyvből kiolvasható — ugynevezett látszólagos helyzete és mozgalma közt létezendő különbséget. Itt csak annyit kell forrásunk ²⁾ nyomán megjegyezni, hogy egyes részein az országnak vannak ugyan zavaró

¹⁾ Előírva az 1888. évi május 16-ki igazságügyministeri rendelettel.

²⁾ Lásd a »Zeitschrift des kön. Preussischen statistischen Bureaus« 1887. évf. 192. és köv. l.; 1889. évf. 3. és köv. l., továbbá 112. és köv. l. és végre 1891. évf. 3. s következő lapjait.

okok működésben, melyek arra hatnak, hogy a telekkönyvből kitetsző mozgalom a jelzálogos terhek tényleges mozgalmával nem esik egybe, de e zavaró okok helyi jellegűek és bizonyos fokig ellensúlyozzák egymást, úgy, hogy az ország egészére adott számaink ezek által jelentékenyen nem befolyásolva és a mi bennünk leginkább érdekel, a földbirtokos osztály adósságterhének hullámzásáról alkotott kép el nem torzul. A zavaró okok közül mégis megemlítjük azt, hogy a poseni és a marienwerdeni föltörvényszék területén az u. n. Ansiedelungskommission temérdek földet vásárolt össze, főleg az eladósodott földbirtokosoktól, mely földek természetesen tehermentesekké tettek. E törlések nagysága csak az utolsó, az 1889/90. évből ismeretes, a mikor is azok 1,773.708 márkára rugtak, mivel szemben az ugyanily birtokokra történt bekebelezések összegeül csak 24.150 márka áll. A kasseli föltörvényszék területén pedig a telekkönyvek szabályozása játszik közbe, arra hatva, hogy a régi, már lefizetett, de nem törölt telekkönyvi adósságok az átvitelnél elmaradva, a törlések mennyiségét fokozzák. Ugyanez áll a jenai föltörvényszék illetősége alá tartozó kicsiny porosz területéről. Hogy itt mily összegekről van szó, azt, sajnos, nem tudjuk ugyan, de az e nemű törlések jelentékeny voltára következtethetünk abból, hogy míg a többi föltörvényszék területén, Posen kivételével, melyről szoltunk s melyre még visszatérünk, a négy évi eredmény mindenütt a megterhelés emelkedése volt, addig a kasseliben 67·57 millió márka új teherrel szemben 84·80 m. márka törlés áll, úgy, hogy a törlések összege 25·50/0-kal meghaladja a bekebelezéseket. Nyilvánvaló, hogy a most említett két körülmény növeli a törlések nagyságát s így csökkenti a látszólagos teherszaporodást, a nélkül, hogy a földbirtokos-osztály helyzetének javulását jelentené. Ugyanez áll az árverések alkalmából történő törlésekről is. E törlések nagyságát, sajnos, csak az utolsó évből ismerjük s akkor sem az egész területről, hanem csak az 1883. évi július 13-ki törvény hatálya alatt álló részekről, tehát mégis az ország nagyobb feléről. Tettek a bírói (kényszer) árverések alkalmával törölt adósságok a mondott időben és területen 36,079.877 márkát, mivel szemben csak 3,495.827 márka ily alkalmakkor fogatosított új bekebelezés áll. Voltak oly járások is, hol az árverések alkalmával történt törlések az összes törlések egyharmadán, sőt felén felül emelkedtek, sőt három járásban (Friedland, Keleti-Poroszországban, Német-Eylau, Nyugati-Poroszországban és Pollnow, Pomeraniában) több, mint három-negyedét tették az összes törléseknek. Általában a keleti részekben játszik nagyobb szerepet a birtokok árverés útján történő tehermentesítése, nevezetesen a marienwerdeni, königsbergi, boroszlói és poseni föltörvényszék területén. Hogy Posen a négy év összegében 173·45 millió márka bekebelezéssel szemben 182·17 millió m. törlést mutat, annak magyarázata az Ansiedelungskommission tevékenységén kívül ebben a szomorú tehermentesítési módban is található.

Ha az eddig felsorolt zavaró okok abban az irányban hatottak, hogy a törlések mennyisége emelkedjék s ez által a telekkönyvi mozgalom kedvezőbb színben tűnjék fel, mint a mely a földbirtokos osztály tényleges helyzetének megfelel: úgy a másik oldalon van oly tényező is, melynek működése a látszólagos fejlődést rosszabbnak mutatja, mint a minő az a valóságban. A porosz telekkönyvi kimutatásokat kísérő megjegyzések, különösen az ország nyugati részeiből jövőek, elég gyakran hangsúlyozzák, hogy a földbirtok újabb megter-

helései a dologi hitel javulásának s nevezetesen annak tulajdonítandók, hogy a jelzálog hitelt nyújtó intézetek versenye előnyössé teszi a személyi hitelnek bekebelezett adóssággá való átváltoztatását, mi természetesen emelkedést von maga után a látszólagos megterhelésnél, a nélkül, hogy ez emelkedés a földbirtokososztályra hátrányt jelentene. Sajnos, hogy e tényező hatását számokban ismét nem tudjuk kifejezni.

E feltevésből kiindulva már most kérdehetjük, mit jelent a porosz mezőgazdasági birtokok évi 130 millió márkával emelkedő megterhelése?

Hogy ezt megtudhassuk, tudnunk kellene, hogy mekkora a kérdésben levő birtokok, a mezei járások ingatlanainak értéke. A kataszterből e részt külön kiválasztani nem lehet, ¹⁾ miért is a már egyszer használt becslésre szorulunk.

Fentebb, igaz, csak becslés alapján, úgy láttuk, hogy a mezőgazdasági ingatlanok forgalmi értéke a 30 milliárd márka felé jár; ebből következnek, hogy az évi teherszaporulat az értéknek körülbelül félszázalékát teszi. Ha tehát a viszonyok nem változnának, vagyis ha úgy a föld értéke, mint az évi szaporulat változatlan maradna, akkor — számbavéve a jelenlegi megterhelést is, valamivel több, mint egy évszázad múlva teljesen eladósodnék a földbirtok.

Természetesen arról szó sem lehet, hogy a jelzett mennyiségek ily hosszú időn át változatlanul maradjanak. Egyelőre csak az érdekelhet bennünket, hogy a kérdésben levő időszakban minő magatartást követett a földbirtok értéke. Mindenekelőtt az volna eldöntendő, hogy a teherszaporodás nincs-e, részben legalább, ellensúlyozva a a föld értékének beruházások, talajjavítás, szóval a gazdaság forgó és állótőkéinek szaporodása által. Ez volna nevezetesen az eset, ha az új megterhelési többletnek megfelelő hitel egy részében ily produktív céloknak szolgált volna. A kérdésre még visszatérünk, de előre kell bocsátanunk azt, hogy a bírósági jelentések csak nagyon kivételesen szólnak építkezésekről és egyéb beruházásokról, mint a teherszaporodás okairól, ellenben a porosz statisztikai hivatal szakembere egyenesen kijelenti, hogy az uralkodó mezőgazdasági viszonyok, a termékek árának süllyedése, kapcsolatban a munkabér egyidejű emelkedésével éppen nem alkalmasak arra, hogy a gazdát újabb beruházások tételére ösztökéljék. A mi pedig a föld forgalmi értékének konjunkturális hullámzását illeti: forrásunk szerint csak két eset lehetséges, hogy ez érték stagnál vagy, hogy többé-kevésbé jelentékenyen süllyed: a számok az utóbbi mellett szólnak. ²⁾ Hogy ily körülmények között a félszázalék körül járó évi teherszaporulat is aggályos, azt nem vonhatjuk kétségbe. Viszont azonban nem szabad feledni, hogy, mint alább látni fogjuk, az országos kamatláb süllyedése a tőke emelkedését bőven ellensúlyozza s talán a föld hozadékának minden bizonynyal erős megcsappanásával szemben is kiegyenlíti a mérleget. Bizonyosat e részben természetesen már azért sem tudhatunk, mert hisz a létező jelzálogteher nagyságát sem ismerjük.

Arra nézve, hogy a földbirtokos osztálynak személyi hitelén alapuló terhei minő változáson mennek keresztül, semmi statisztikai támponttal nem rendelkezünk; egy-egy észrevételt ez irányban az eddigiekben úgy, mint az alábbiakban találhatni.

¹⁾ Lásd a Zeitschrift 1887. évfolyamának 191. lapját.

²⁾ Lásd a Zeitschrift 1891. évf. 6. lapján hivatkozott értekezést Bartel-től ugyancsak a Zeitschrift 1889. évf. 243. és köv. lapjain.

A kérdőpontok első csoportjára adott, — sajnos, éppen nem teljes — válasz után át kell térnünk a második csoportra, arra t. i. a mely a földbirtokos osztály által igénybe vett hitel minőségét illeti.

Az első kérdés az volna, hogy a földbirtokos osztály által igénybe vett hitel mennyiben magánhitel és mennyiben intézeti hitel? E kérdésre szintén nem adhatunk csak megközelítőleg is pontos választ. Nem lévén ismeretes a földbirtokosokat terhelő hitel teljes összege, annak alkatrészeit még az esetben sem volnánk képesek meghatározni, ha az intézetek által a földbirtokos osztálynak nyújtott hitel mennyiségét ismernők. Ez utóbbi mennyiséget azonban a statisztikai adatok hiányosságánál fogva nem állapíthatjuk meg. Az intézetek számadásaiból annyit megtudhatunk ugyan, hogy mennyi az általuk ingatlanokra nyújtott hitel, de már az ingatlanok elkülönítése városi és falusi fekvőség, vagyis épületek (házak, gyárak, stb.) és mezőgazdasági birtok szerint rendesen nincs keresztülvive; a személyi hitel körén belül pedig az adós foglalkozása szerint való részletezés a legkivételesebb esetekben történik meg. Ily körülmények közt csak töredékekkel kell beérnünk.

A porosz földbirtokosok hitelintézetei, a »Landschaft« név alatt ismert intézmények, melyek úttörő volta és messze visszanyúló története ismeretes, kizárólag a földbirtokos osztály hitelét ápolják, miért is kölcsöneik teljesen ez osztály terhére irandók. E kölcsönök szaporodása az 1865—75. évtized óta vált rohamossá.¹⁾ Az 1875 óta beállott változások a következők. Volt a forgalomban levő záloglevelek összege:

1875.	892 ⁸⁹ millió márka.	1884.	1.336 ⁴² millió márka.
1880.	1.131 ¹⁹ » »	1887.	1.650 ³⁹ » »

Az emelkedés a kölcsönök összegében, mint látjuk, nagyon tekintélyes, mi főleg akkor méltatható kellőleg, ha tekintetbe vesszük, hogy itt majd kivétel nélkül egészen régi intézményekről van szó. Még gyorsabb emelkedést találunk a részvénytársasági alaklak bíró jelzáloghitelbankok kölcsöneinél; de számolva azzal a ténnyel, hogy ez intézetek túlnyomólag városi ingatlanokat vonnak ügykörükhöz, a kellő elkülönítés keresztül nem vihető, le kell mondanunk azok adatainak felhasználásáról.²⁾ Ellenben nagyon pontos számaink vannak a porosz takarékpénztárak által mezőgazdasági birtokokra adott kölcsönök összegéről. Ez összegek 1875 óta következő haladást mutatnak:

év	intézetek száma	összeg	évi szaporodás átlag
1875	1.005	290,796.491 márka	—
1880	1.191	450,351.810 »	31,911.064 m.
1885	1.318	651,312.481 »	40,192.134 »
1889	1.363	837,572.672 »	46,565.048 »

¹⁾ A régebbi adatok összeállítása felfedezhető a »Zeitschrift des preussischen Stat. Bureau« VII. évfolyamában a 216. s. k. l. Brämer H.: »Die Grundcreditinstitute in Preussen« című nagyon tüzetes tanulmányában.

²⁾ Megjegyezhetjük, hogy Poroszország 9 ily intézete 1886-ban összesen 675⁷ millió m. jelzálogos kölcsönt mutat fel. (Ld. Preussens landwirtschaftliche Verwaltung in den Jahren 1884, 1885, 1886, 1887. Bericht des Ministers für Landwirtschaft etc. Berlin, 1888. 76. l.) Ezeket kivül két kölcsönösségen alapuló egylet volt 59⁶ m. m. jelzálogos kölcsönnel.

Mint látjuk, a takarékpénztárak által a földbirtokra adott hitel másfél évtized alatt körülbelül megháromszorozódott.

Az életbiztosító intézetek jelzálogos kölcsöneit szintén figyelmen kívül hagyva az okból, mivel e kölcsönök nagyjából házakra adtak, még azon állami eredetű intézeteket kellene számba venni, melyek az újabb porosz területen fekszenek (Kasseler Landeskreditbank, Nassauische Länderbank, Hannover'sche Landeskreditanstalt) és jelenleg tartományi rendi vezetés alatt állanak. Ezek majd kizárólag a mezői birtokra adnak kölcsönt; az általuk nyújtott hitel összege 1885-re vonatkozó adat¹⁾ szerint 200 millió márka körül jár. Ide tartoznak még az u. n. tartományi segélypénztárak (Provinzialhilfskassen), melyek újabbban nemcsak talajjavítási, hanem egyéb célokra is nyújtanak hitelt a földbirtokos osztálynak. Ezek kölcsöneinek mennyiségét nem ismerjük, de az minden esetre elég jelentékeny.

A most felsoroltakkal természetesen még távolról sem merítettük ki a földbirtokos osztály részére hitelt nyújtó intézetek sorát. A Schulze-féle hitelszövetkezetek inkább a városi lakosság hitelszükségletének kielégítésére szolgálnak, de azért Poroszország gazdáinak mintegy 50/0-ka tagja ez intézeteknek s így bizonynyal jelentékeny részben veszi igénybe hitelüket. Sajnos, hogy e részt a jelentésekből kiválasztani nem lehet. Az egész Németbirodalomra vonatkozólag 1885-ben összeállított statisztika szerint ez intézetek számbavett része (544) kerekében 140 millió márka hitelt nyújtott önálló gazdáknak. Tekintve az intézmény folytonos haladását, biztosra vehetjük, hogy Poroszország gazdái legalább 100 millió márka hitelt élveznek ez intézetek részéről.²⁾ Ez összegből azonban a jelzálogos kölcsönök csak kis részt képeznek. Egyébiránt a Schulze-féle szövetkezetek az ingatlan-hitelt is egyre növekvő mérvben ápolják: 1881-ben még csak 19 millió márka ily kölcsön volt kitéve, 1889-ben már 50 millió; ez összeg nagyobb része valószínűleg városi ingatlanokat terhel.

A kizárólag a mezőgazdaság hitelét szolgáló Raiffeisen-féle szövetkezetek statisztikája felett tudvalevőleg meglehetősen sűrű homály uralkodik. Számuk az egész birodalomban legújabb becslés szerint³⁾ 1300—1400; az általuk nyújtott hitel nagyságáról tudomásunk nincs, annyi azonban bizonyosra vehető, hogy az jelentékenyen alatta áll a Schulze-féle szövetkezetek által a földbirtokosoknak nyújtott hitel mérvének (1885-ben 245 szöv. mérlege csak 10 millió márkát tett). Az egészen különálló ugynevezett mezőgazdasági szövetkezetek közül a hitelszövetkezetek száma a legújabb adatok szerint⁴⁾ 2130; bővebb felvilágosítással ezek üzletének kiterjedéséről nem birunk.

¹⁾ Ld. Miaskowski jelentését az uzsorakérdésben s a mezőgazdasági hitel ügyében a Verein für Socialpolitik 1888-ki gyűléséhez. (Verhandlungen der am 28. und 29. Sept. 1888 in Frankfurt a. M. abgeh. Generalversammlung des V. f. Sp. Leipzig, 1889. 32. l.)

²⁾ Schenck 1890. évi jelentése szerint Poroszországban 555 jelentésvető szövetkezet tagjai közt az őstermelők 300/0-ot tesznek. Ha az általuk élvezett hitelt a régi aránynak megfelelően 20/0-al vesszük fel: úgy az 1890. évi kölcsönökből 184.1 millió márka esnék rájuk.

³⁾ Ld. Stöcker O. F. értekezését a »Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft« ez idei XV. évf. 3. füzetében 207. s k. l.

⁴⁾ Ld. az ügyészség jelentését a f. évi Kielben tartott »VII. allgemeiner Vereinstag der deutschen landwirtschaftlichen Genossenschaften« alkalmából. (Blätter für Genossenschaftswesen, 1891. N. 28. 267. l.)

A statisztika segélyével tehát megállapíthatunk annyit, hogy az intézeti hitel Poroszországban a földbirtokos osztály hitelszükségletének tekintélyes hányadát elégíti ki s hogy az intézeti hitel fejlődése nagyon gyors, ugyannyira, hogy biztosra vehető, miszerint a magánhitel, ha abszolúte nem is, viszonylag mindenestre visszaszorul s az intézeti hitel mind jelentősebb szerepet játszik a földbirtokos osztály hitelszükségletének fedezése körül. E tény egyéb-iránt megerősítették a jelzálogterhek mozgalmának statisztikáját kísérő bírósági jelentések által is, miről fentebb megemlékeztünk.

Ha már első kérdésünket illetőleg csak ily nagyon általános természetű feleletet kaphattunk, még rosszabbul áll a dolog a következő kérdőpontokkal.

A hitel felmondhatlansága s a törlesztési kötelezettség felállítása a földhitelintézetek körében általános ugyan, de már a takarékpénztárak passzív üzletök természeténél fogva legfeljebb csak feltételesen nyújthatnak törlesztéses kölcsönöket, a mennyiben t. i. az egész tőkére reá nem szorulnak: a felmondhatatlanság tehát biztosítva nincs. A Raiffeisen-féle szövetkezetek megfelelnek a kisbirtokosok hitel-igényének; már kevésbé a Schulze-Delitzsch-féle intézetek. A magánhitelt illetőleg a *b)* és *c)* kérdőpontra nemmel kell felelnünk.

A mi a kamatláb kérdését illeti, olyan választ, mely teljességre tarthatna számot, természetesen szintén nem adhatunk. A kamatláb változik az elhelyezés biztonságával s a hitelforrás jellegével. Legolcsóbb hitelt a szövetkezeti alapon nyugvó földhitelintézetek nyújtanak. Ezek zálogleveleinek kamatlábáról hosszú időre visszamenő adatokkal birunk.¹⁾ Itt azonban csak annyit jegyzünk meg, hogy a kamatlábnak az ötvenes években beállott emelkedése csak a nyolczvanas években fordult meg és változott át határozott csökkenésre. A legmagasabb kamatláb az újabb időkben csak kivételesen (a hetvenes években) volt 5%, a legnagyobb részt a 4%-os záloglevelek képviselték. Legújabban ezek helyét a 3½ százalékosok foglalták el és vannak oly intézetek, melyeknek csak 3½%-os zálogleveleik vannak (a kelet- és nyugat-poroszországi Kredit-System). A 3½%-os záloglevelek árfolyama 1889 végén 99,9—101,5 között mozgott, tehát a parin inkább felül, mint alul állott. A központnak (Centrallandschaft für die preussische Staaten) vannak 3%-os záloglevelei is, melyek árfolyama ez időben 91,3 volt. Megjegyezzük, hogy ugyan-ezen időpontban a német birodalom 3½%-os kölcsöne 103,1, a porosz állam hasonló kamatozású kölcsöne 103,5-ön állott.

A részvénytársasági alakkal bíró jelzálogbankoknál a 3½%-os záloglevelek ritkábbak, bár a parit megközelítik, ez intézetek kölcsönei már a nyereségre való tekintetnél fogva is drágábbak. A volt állami, jelenleg tartományi intézetek kölcsöneinek kamatlába 4%, sőt a hannoverié csak 3¼%. A takarékpénztárak kamatlábát illetőleg a porosz statisztika nem nyújt elég jó képet a mennyiben csak az ez intézetek által adott kölcsönök legalacsonyabb és legmagasabb kamatlábát tünteti fel s így sem a jelzálogos kölcsönökről külön nem kapunk felvilágosítást, sem az átlagos kamatlábat nem tudhatjuk meg. A kamatláb legalacsonyabb és legmagasabb tétele volt:

¹⁾ Ld. Ucke G. közleményét a »Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik« újabb folyama XV. kötete 54. és köv. lapjain: Die Entwicklung der Pfandbriefschuld in Preussen.

1878 $1\frac{1}{2}$ —8%	1881 2 —8 %	1884 $2-8\frac{1}{2}$ %	1887 2—7 %
1879 $1\frac{1}{2}$ —10 »	1882 2 —8 »	1885 2—7 »	1888 1—6 »
1880 $1\frac{1}{2}$ —8 »	1883 $2\frac{1}{2}$ — $8\frac{1}{2}$ »	1886 2—7 »	1889 1— $6\frac{1}{2}$ »

A kamatláb súlyedése e táj határok daczára kitűnik. Annyi mindenestre következik e számokból, hogy a jelzálogos kölcsönök kamatlába legújabbán a $6\frac{1}{2}$ %-ot nem haladhatja meg. A $6\frac{1}{2}$ %-os kamatláb egyébiránt általában rendkívüli ritkaság volt már 1889-ben; a nyugati kormánykerületekben az 5% képezte a felső határt, sőt a kis Hohenzollern tartományban $4\frac{1}{2}$ %. E határ természetesen egyaránt áll az ingatlan és személyi hitelre.

A mi a magánkölcönök kamatlábát illeti, arra nézve a porosz statisztikai hivatalnak már tárgyalt jelentései a jelzálogos megterhelés mozgalmát illetőleg némi felvilágosítást nyújtanak. Így látjuk, hogy a poseni főtörvényszék területén 6%-os jelzálogos kölcsönök még előfordulnak, sőt nem ritkáknak jeleztenek. A boroszlói kerületben 50%-os kamatlábról van említés, a kasselben 4—5%, de kivételesen 6%-os kamatlábról is tesznek jelentést a bíróságok. Alig hibázunk, ha az átlagos kamatlábat a 4 és 5% között véljük keresendőnek; a nyugati részek inkább az alsó, a keletiek inkább a felső határhoz közelednek.

Kérdőpontjaink harmadik csoportja, mely a hitel hovafordítását tárgyalja és hivatva volna a hiteltől a földbirtokos osztályra háramló hasznot is kifürkészni: statisztikai alapon nyugvó megoldást nem enged. Számszerű adatok teljes hiányában szakértői kijelentésekre támaszkodhatnánk csak, azonban ezek is oly nagy általánosságban mozognak, hogy jobbnak látjuk azokat mellőzni.

II. SZÁSZORSZÁG.

Ez ország mezőgazdasági tanácsa (Landeskulturrath) elismerésméltó tevékenységet fejt ki a földbirtokososztály hitelstatisztikája érdekében. Hogy e statisztika mindamellett nagyon távol áll a teljességtől, azt az alábbiakban sajnosan kellend tapasztalnunk.

Az első kérdéscsoportot illetőleg annyiban előnyös helyzetben vagyunk, a mennyiben a földbirtok jelzálogos megterheléséről történt felvétel. Sajnos azonban, hogy ezen 1868-ból eredő statisztika adatai ma már elavultak, úgy, hogy az újabb állapotok megítélésére más segédadatokra és becslésekre kell támaszkodnunk.

Az 1868. jul. 1. felvétel¹⁾ a mezői birtokokat terhelő kamatozó elzálogos tőkék mennyiségét 533,576.886 márkának találta. Miután azonban e számban benne foglaltatnak a vidéken (nem városokban) található háztelkek és gyári s ipari telepek is: az adatok nem tükrözik tisztán vissza a mezőgazdasági ingatlanok állapotát. Forrásunk bizonyos korrekció²⁾ segélyével több járásra kiszámítja a jelzálogos teher arányát a föld forgalmi értékéhez; a között számok 10% és 34% között mozognak. A helyzet azóta természetesen változott s

¹⁾ Ld. »Die Landwirtschaft im Königreich Sachsen, ihre Entwicklung bis einschl. 1885. und die Einrichtungen und Wirksamkeit des Landeskulturraths für das Königreich Sachsen bis 1888. Bearb. von K. v. Langsdorff, Dresden, 1899.« (75 s. köv. l.)

²⁾ Nevezetesen olyképp, hogy számításon kívül hagyattak azon esetek, melyekben az adóegység eladási ára 150 márkát meghaladt.

az akkori, a mint látszik, elég mérsékelt megterhelési arány bizonynyal emelkedett. Miután Szászországban a jelzálogos terhek mozgalmáról statisztika nem készül, csak egyes, az intézeti hitelre vonatkozó adatokból fogunk e változásra közvetlenül következtethetni. Követett, de azért nagyon megbízható támpontot nyújt a jövedelmi adóikvetés. A földbirtokból eredő jövedelem ugyanis bizonyos (bekeblezett) terhek kamatainak levonásával a jövedelmi adó tárgyát képezi. Forrásunk e levonásoknak alapján, a kamatok $4\frac{1}{2}\%$ -kal való tőkésítése segélyével a jelzálogos megterhelést 1875-re 670, 1884-re pedig 873 millió márkára számítja,¹⁾ vagyis az előbbi időpontban az érték 29%, az utóbbiban annak 39%-ára. A szász jövedelmi adótörvénynek az adóikvetésre vonatkozó intézkedései azonban valószínűvé teszik, hogy ez arány a valóságban tulajdonkép magasabb, mint a fenti számokból kitűnik. Forrásunk egyuttal becslést is ad ez arányról, melyet »az ország különböző részeiből jövő egyértelmű közlésekre« épít; mondván, hogy a jelzálogos terhek átlagban a föld értékének körülbelül 40%-ára, némely kerületben egészen 50%-ig tehetők. Minden bizonynyal magas arány, különösen, ha tekintetbe vesszük, hogy itt a személyi adósságok számbavéve még nincsenek. Ez utóbbiakról egyébiránt hiányzik mindennemű adat s így a válasz az első kérdőcsoportra, mint látjuk, elég hiányos.

Áttérve a hitel minőségét illető kérdőcsoportra, azon helyzetben vagyunk, hogy legalább a jelzálogos hitelből az intézetekre eső részt nagyjában kimutathatjuk. A szász mezőgazdasági tanácsnak adatgyűjtése, mely ugyan nem terjed ki az összes intézetekre, hanem csak azokra, melyekről fel volt tehető, hogy nagyobb tőkéket nyújtottak a földbirtokra: két időpontban, u. m. az 1879. és az 1884. év végén tünteti fel az intézeti kölcsönök összegét, melyeket a következő táblázatban foglalunk össze:

	1879	1884	növekvés
Erbländ. rittersch. Kreditverein			
Lipcsében	35,235.375	47,013.975	11,778.600
Landständische Bank Bautzenben	19,585.895	26,371.335	6,785.440
Landwirtschaftl. Kreditverein			
Drezdában	18,613.940	45,447.328	26,833.388
126 városi takarékpénztár . .	71,030.039	84,247.333	13,217.294
45 falusi takarékpénztár . .	8,110.392	11,436.459	3,326.067
vegyesek ²⁾	22,331.568	25,332.794	3,001.226
Összesen . . .	174,907.209	239,849.224	64,942.015

Mint látjuk, az emelkedés 5 év alatt $36\frac{9}{10}\%$ -ot tesz ki, úgy, hogy egy évre $7\frac{4}{10}\%$ jut. Minden bizonynyal rohamos emelkedés, melynek csak az a jó oldala van, hogy az intézeteknek a magánhitel rovására történő térfoglalását bizonyítja. Forrásunknak a jövedelmi adóikvetésen nyugvó számítása szerint ugyanis az összes jelzálogos terhek szaporodása mintegy $16\frac{0}{10}\%$ -ot tesz a kérdéses öt év alatt, tehát az intézeti hitel fejlődése több mint kétszer oly gyors, mint a jelzálogos hitelé

¹⁾ Ez összegben a földtehermentesítési járadékok, valamint a Landes-kultur-rentenbank javára fizetendő járadékok tőkésítve nincsenek. Lásd említett helyen 77 és 78. l.

²⁾ Itt össze van foglalva 14 intézet és azonkívül a szász vallás, stb. ügyi miniszterium 84, illetve 97 millió márká kölcsöne is. Ez utóbbi alakilag nem tartozik ide, de érdemileg, azt hisszük, ideszámítható.

általában. E haladás az újabb időkben is tart; így a bautzeni Landständische Bank 1889 végén 37,593.130 márka kölcsönt mutat ki mezőgazdasági ingatlanokra¹⁾, mi 11½ millió m. (43⁰/o) gyarapodást jelent 5 év alatt, pedig ez intézet kölcsönei felmondhatóságuknál fogva nem valami kedvelték s az emelkedési arány, legalább 1879—84 közt, a többi intézeteknél átlag nagyobb volt.

A mi a földbirtokosok személyi hitelének kielégítésével foglalkozó intézeteket illeti, Szászországban csak a Schulze-féle szövetkezetek játszanak nagyobb szerepet. A földbirtokosok részvétele ez intézetekben nem valami nagy ugyan — az 1884. évre vonatkozó adatok szerint 18 jelentést tevő intézetnél 73 millió márka s ebből is 345.866 márka jelzálogos kölcsön — de a mint látszik, a személyi hitel Szászországban egyáltalán nincs kifejlődve.

Az intézeti hitel részét a földbirtokos osztály adósságterhében ezek szerint nem vagyunk ugyan képesek megállapítani, de a jelzálogos kölcsönöket illetőleg — ismét a jövedelmi adóstatistikára támaszkodva — mintegy egynegyed részre tehetjük azt.

A mi a hitel minőségének egyéb vonásait illeti, a hosszú lejáratú, felmondhatlan és évjáradékok után törlesztendő kölcsönök az intézeteknél jöhetnek csak szóba s itt hatalmas emelkedést is mutatnak. Volt ugyanis ezen kölcsönök összege :

	1879	1885
Erbländ. rittersch. Kreditverein .	35,235.375	48,347.975
Landw. Kreditverein	10,642.285	39,231.300
Összesen	45,877.660	80,582.725

Egyéb intézetek közül az oberlausitzi vidéki kerületi rendek bankja (Landständische Bank) Bautzenben nyújtott némi csekély (1 millió m. aluli) törlesztéses kölcsönt; létezett még 1885-ben egy kis Raiffeisen-féle intézet, mely törlesztésre is adott kölcsönöket egészen 10 évig terjedő időre.

A kamatláb Szászországban is jelentékeny súlyedést mutat a nyolczvanas években. A nagyobb intézeteknél leszállott az 4¹/₂⁰/o-ról 3¹/₂—4⁰/o-ra,²⁾ a takarékpénztáraknál 1882-ben eszközölt adatgyűjtés szerint átlag 4⁷/₁₀⁰-ot tett, azóta azonban bizonyynyal mérséklődött. Hozzátehetjük még, hogy a 3¹/₂⁰/o-os záloglevelek árfolyama 1889 végén körülbelül parin állott (99.75).

A mi végül a hitel felhasználását illeti, számszerű adatokat itt sem nyújthatunk, legfeljebb csak azt jegyezhetjük meg, hogy a szász »Landeskultur-Rentenbank« talajjavításokra adott kölcsöneinek tőkeértéke 1888 végén 12½ millió márkát tett (kamatláb azelőtt 4⁰/o, legújabbán — 1888. május 1. törvény alapján — 3¹/₃⁰/o). Hogy a birtokszerzési hitel, nevezetesen az örökös osztályból eredő adósságok nagy szerepet játszanak, az következik abból, hogy az országban az állagörökösödés uralkodik.

¹⁾ Ld. Hecht F.: Die staatlichen und provinziellen Bodenkredit-institute in Deutschland. I. B. 401. l.

²⁾ A többször említett oberlausitzi tartományi bank kölcsöneinek kamatlába 1875 óta következő fejlődést mutat (millió márkákban).

	3 ¹ / ₂ ⁰ /o	3 ³ / ₁₀ ⁰ /o	3 ⁵ / ₁₀ ⁰ /o	4 ⁰ /o	4 ¹ / ₁₀ ⁰ /o	4 ² / ₁₀ ⁰ /o	5 ⁰ /o
1875	0.7	—	0.8	6.3	0.7	7.6	2.2
1880	0.7	—	0.8	4.7	0.5	13.8	0.8
1885	0.6	—	0.2	9.5	13.6	3.8	0.0
1889	0.6	35.7	0.1	1.2	—	—	—

III. BADEN.

Tudvalevőleg három kisebb német államban tartattak anyolczvonas évek folyamán ankétet abból a célból, hogy a földbirtokos osztály adósságterhe és annak egész jelentősége kideríthessék. Ez államok Baden, Württemberg és Hessen. A felvétel Württembergben csak 7 községre szorítkozott s így tulajdonkép csak próbafelvétel volt; Badenben 37, Hessenben 25 község viszonyai képezték a kutatás tárgyát. Statisztikailag tehát legbecsesebb még a badeni felvétel, melyet egyéb adatokkal is kiegészíthetünk. Ez állam statisztikájával kívánunk tehát röviden foglalkozni, megtartva kérdőpontjaink sorrendjét.

A földbirtokos osztály vállain nyugvó adósságterhelhet nagysága Badenben sem ismeretes. A jelzettük ankét a tárgyát képezett 37 községben, tehát az ország községeinek mintegy 20%-ában, megállapította ugyan a jelzőlogos kölcsönök összegét, de ez összegből az országos összegre következtetni csak nagy óvatossággal lehet. Mert igaz ugyan, hogy az ankét által vizsgálat alá vett 37 község mindegyikét egy-egy gazdasági típus képviselője gyanánt szemléltek volt ki, de már azt sem tudjuk, hogy a mezőgazdasági termelési szempontból tipikus község az eladósodottság tekintetében is az átlagot képviseli-e, annál kevésbé ellenőrizhetjük pedig a minták megválasztását, az egyes típusok földrajzi kiterjedését, stb. Mindez azonban nem von le a felvétel értékéből.

Előrebocsátjuk még, hogy a felvétel sem a nagybirtokot, sem a holt kéz birtokát nem vette figyelembe s hogy a jelzőlogos terhek tekintetében valóságos felszámolást tartottak, mely alkalommal kitént, hogy a bekeblezett összegek 10—60%-ka már fenn nem álló követelést képvisel.¹⁾ E tétel leírásával tett a jelzőlogos megterhelés a tisztán csak földművelést űző földbirtokos osztály birtokain 7,847.225 márkát, ugyanezen birtokoknak a forgalmi értéken átlag alulmaradó adókulcs szerint vett értéke 33,159.746 márkát tevéen, a megterhelés 23.7%-on inkább alul, mint felül áll.

Más az eredmény, ha nem szorítkozunk a tisztán csak földműveléssel foglalkozó földbirtokosokra, hanem bevezessük az ipart vagy kereskedést űzőket is, a mennyiben földbirtokuk van. Ez esetben a megterhelés 13,293.796 márkára és a fenti kulcs szerint vett értéknek 28.2%-ára emelkedik. Tekintve, hogy, mint a jelentés mondja,²⁾ ezen ugynevezett vegyes üzemek vívői, rendesen legalább, csak jelentéktelen földbirtokkal rendelkeznek, nyilvánvaló, hogy az eladósodottság itt egészen más forrásokra vezetendő vissza, mint a tisztán földművelő lakosságnál. Minden esetre figyelembe veendő jelenség az, hogy az ankét tanúsága szerint a tisztán csak földműveléssel foglalkozó osztály helyzetének megítélésére nem elegendő a falusi (vidéki) földbirtok terheinek sommás számbavétele, hanem szükség van a nem oda tartozó osztályok birtokában levő föld megterhelésének elkülönítésére.

Nagyon természetes, hogy az említett jelzőlogos megterhelési aránytól, mely a 37 község átlagát tartalmazza, nagyon elűthet az,

¹⁾ Forrásunk az itt következőkre nézve: »Ergebnisse der Erhebungen über die Lage der Landwirtschaft im Grossherzogthum Baden«, 1883. Ld. főleg a 81. és köv. lapokat.

²⁾ Ld. említett helyen 83. l.

a melyet az egyes községek mutatnak fel. Így, hogy a tisztán mezőgazdasági háztartásoknál maradjunk, volt olyan község, melynek bekebelezett terhei 3·90/o-ot tettek csak (Richen) s volt olyan is, melynél a terhek ugyanannyi százalékkal meghaladták a jelzett kulcs szerint számított értéket (103·90/o), (Mainwangen). E rendkívül nagy ellentét, a milyen jellemző, oly erősen bizonyít a mellett is, hogy az átlagszám becsé az egész ország helyzetének megítélésére vajmi csekély.

Nem szabad azonban feledni, hogy az eddigiekben mindig egybefoglaltuk a megterhelt s a tehermentes birtokok gazdáit, a mi természetesen egészen más eredményre vezet, mintha az utóbbiakat különválasztanánk. Száz földbirtokos gazda közül a 37 községben átlag 43-nak (43·4) földje volt tehermentes, következik ebből, hogy a megterhelt birtokok terhe jóval nagyobb volt a fent kitett 23·70/o-os arányánál. Ha a számítást tényleg megteszszük, úgy a megterhelt birtok teherarányát 39·30/o-nak találjuk, tehát majd kétannynak, mint az összes földbirtokét.

Eddig a tisztán mezőgazdasággal foglalkozók osztályát egy egészként tekintettük. A badeni ankét egyik legnagyobb érdeme azonban épen az, hogy elemeire szedte a földbirtokosok különböző osztályait. A nagyobb birtok ki lévén zárva, a tekintetbe jövő osztályok csak a nagy-, közép- és kis-parasztosztály s a törpebirtokosok osztálya, az utóbbiak alatt azok értetvén kik csupán birtokuk hozadékából megélni nem képesek s ezért mellékfoglalkozásra, nevezetesen napszámra szorulnak.

A jelentés hangsúlyozza, hogy a négy birtokkategória közül az utolsó az, mely rendesen legjobban el van adósodva. Három községben 1600/o-on felül áll az 1/4 hektáron aluli birtok megterhelése. Eltekintve már most az értékbecslés helyességének kérdéséről, meg kell jegyezni, hogy e törpe birtokok eladósodottsága a jelentés szerint vételárlátrálékokra vezetendő vissza. Az itt szóban levő gazdák többnyire napszámosokból lett birtokosok, kik a földet jó drágán megveszik s aztán apránként fizetik vissza keresményökből, mi nekik, a jelentés szerint, rendesen sikerül is. Az eladósodottság tehát itt nem jeleut gazdasági bajt: a folyamat, mely szemeink előtt feltárul, úgy az egyén, mint a társadalom szempontjából előnyös. Kivételek, fizetéseképtelen vevők, természetesen itt is fordulnak elő.

A tulajdonképi parasztbirtok a talajviszonyok és művelésmód szerint községenként különböző nagyságtól számítottat; volt község, a hol már 2 hektártól, volt azonban olyan is, hol 10 hektártól kezdtek számítani; a leggyakoribb kezdőpont a 3—5 hektár. A parasztbirtokosok összes száma volt a 37 községben 1472, ebből tehermentes birtokokkal birt 495, tehát 33·60/o. A megterhelés, kizárva már most a tehermentes ingatlanokat, 4·2 és 121·70/o közt ingadozott. Alul maradt a 200/o-on a 37 községből 8, az 1/3 megterhelésen alul állott 22 község; 7 községben 1/3 és 1/2 közt, 8 községben pedig 1/2-en felül és pedig ezek közül 5-ben 3/4-en felül állott a megterhelés s egy községben, mint láttuk, meghaladta a 1000/o-ot.

Ha a kis parasztbirtokot nézzük, úgy a szélsőségek a megterhelésnél 3·3 és 109·10/o. Alul maradt a 200/o-on 9 község, az 1/3 megterhelésen alul állott 18; 9 községben 1/3 és 1/2 közt, 10 községben pedig 1/2-en felül és pedig ezek közül is 5-ben 3/4-en felül állott a megterhelés; egy községben, mint láttuk, túllépte a 1000/o-ot. E számok annyit minden esetre bizonyítanak, hogy a kis paraszt-

osztály, melynek szabad jövedelme nyilván csekélyebb, mint a nagyobb birtokú parasztosztályé,¹⁾ birtoka értékéhez viszonyítva egyre-másra nagyobb terhet visel, mint emez. S ha elfogadjuk az ankét eredményeképp azt a tényt, hogy a badeni kis parasztagazda a lejtő szélén áll, ha adósságterhe a birtok értékének 30%-át megüti: úgy 37 községből 18-nak, tehát felének ezen osztálya már megindult a lejtőn, a melyen alig van megállapodás. Igaz, hogy ezen községekben is vannak tehermentes ingatlanok ez osztály tagjai kezén s a 30%-os megterhelés még az eladósodott birtokosoknál is csak átlagszám, melyen egy rész alul marad. De viszont azokat a gazdákat sem szabad számításra kívül hagyni, kik a többi 19 községben vannak ebben a szomorú helyzetben és nem szabad feledni, hogy a be nem keblezett terhek szintén számítanak, holott a fenti kimutatásba azok, pontos számszerű adatok hiányában, felvéve nincsenek.

Igaz ugyan, hogy az ankét megbízottjai utasítva voltak a személyi hitel mérvének tudakolására is, de eredménynyel csak ott járhattak el, hol intézeti hiteltől volt szó, a magánosoktól felvett kölcsönöket, mint rendesen olvassuk, lehetőleg titkolták a parasztok. S bár előfordult az is, hogy a becslés szerint a személyi hitel körülbelül ugyanoly összetre rugott, mint a bekeblezett adósságok, legtöbbször nagyon csekély összegeket hoznak fel a jelentéstevők, mi a mondott oknál fogva nem érdemel teljes hitelt.

Nagy érdekkal bir mindenestre az a kérdés, hogy az eladósodás menete milyen volt? nevezetesen régi időből erednek-e a terhek, lassan szaporodtak-e vagy rohamosan? Az ankét e kérdést is felvette programjába s a válasz az, hogy igenis az utolsó 10—13

¹⁾ A badeni ankét egyik legmesszebb menő s azért egyuttal legkényesebb problémája volt a földbirtokosok, illetve csupán a három parasztosztály (nagy, közép és kis) szabad jövedelmének megállapítása abból a célból, hogy az elviselhető adósságteher mérvéről tájékozást szerezzen. A nagy gonddal megállapított háztartási mérlegek közül 23 a nagy, 15 a közép és 16 a kis parasztosztály képviselőire esett. E helyen csak arra szorítkozhatunk, hogy a végeredményeket állítsuk össze. Volt a szabad jövedelem 1 hektárra redukálva:

márka	nagy parasztbirt.	közép parasztbirt.	kis parasztbirt.
0	1	1	5
0—20	5	3	3
21—40	6	4	3
41—60	3	2	2
61—80	6	4	1
81—100	—	1	1
100-on felül	2	—	1

Bár e számok a dolog természeténél fogva valami egyenletes menetet nem mutathatnak, a különbség a kis parasztosztály s a másik két nagyobb birtokú osztály közt elég feltűnő. Még nagyobbnak és szembezőköbbnek kell lenni a különbségnek a teherviselési képesség tekintetében. Az ankét az ismertetett számok alapján s azon feltevés mellett, hogy 4% kamatlábú, évi 2%-kal törlesztendő kölcsön áll a birtokos rendelkezésére, a következő teherviselési határokat találta — kifejezve a birtok adó alapján vett értékének százalékában:

	nagy parasztbirt.	közép parasztbirt.	kis parasztbirt.
0%	1	—	5
0—20%	1	2	2
21—40%	4	3	5
41—60%	11	5	1
60%-on felül	6	5	3

évből ered a bekeblezések legnagyobb része, némely községben 70–90%-a. Igaz ugyan, hogy e tételek egyike-másika régi adósságok újítását, hitelező változtatást jelent, néha személyi adósságok dologivá átváltozásából ered. Az egészen új terhek indoka forrásunk szerint első sorban birtokvásárlás és átvétel, azután kölcsönvétel lejárt kamatok kiegyenlítésére, üzemi célokra és a háztartás költségeinek fedezésére, mely legutóbbi ok a rossz aratások, különösen pedig rossz szüretetek miatt vált jelentőssé. Az újabb fejlődésre némi támpontul szolgál a jelzálogterhek mozgalmáról 1883 óta vezetett nagyon tüzetes statisztika,¹⁾ melynek kiváló érdeme, hogy az ingatlanokat tulajdonosaik főfoglalkozása szerint csoportosítja s így lehetővé teszi a földbirtokos osztály jelzálogterheinek elkülönített tanulmányozását.

A bekeblezések és az elkülöníthető törlések²⁾ főösszegei a köztök létező különbséggel következőleg alakultak; ezer márkában volt a

	bekeblezés	törlés	többlet
1883	39.673	25.566	14.107
1884	39.785	25.831	13.846
1885	40.168	27.064	13.104
1886	41.460	27.840	13.620
1887	39.999	27.795	12.204
1888	39.963	27.102	12.861
1889	42.284	27.636	14.648

A számok, mint látjuk, nagy állandóságot mutatnak. Tekintetbe véve az u. n. általános törléseket is, melyek a telek tulajdonosának foglalkozása szerint való elkülönítést nem engednek, úgy látszik, hogy a jelzálogos teher szaporodása nem nagyon gyors, bár nem oszthatjuk forrásunk azon megjegyzését, hogy a földbirtokos osztály terheinek mozgalmában a bekeblezések és törlések egymást megközelítőleg fedik³⁾.

A badeni statisztika azt is kimutatja, hogy egy-egy bekeblezés átlag minő összegre vonatkozik. E számok a földbirtokosoknál következők:

	1884	1885	1886	1887	1888	1889
egy bekeblezés márka:	1.123	1.153	1.145	1.158	1.132	1.166

E szám az adósság keletkezési oka szerint más és más, de végösszegében nagy állandóságot mutat. Megjegyezzük még, hogy a bekeblezések mintegy 10%-a kezességi tartozásból ered, tehát csak feltételes terhet képez a földbirtokon.

A badeni telekkönyvi statisztikának egyik igen érdekes pontja a jelzálogjogtörléseknél kimutatott kora a jelzálogjognak, vagyis az az időtartam, a melyen át a törölt bekeblezés a birtokot terhelte,

¹⁾ Ld. a »Statistische Mittheilungen über das Grossherzogthum Baden« IV–VII. köteteit.

²⁾ Nem különíthetők el az u. n. általános törlések (allgemeine Bereinigung). Ezek a 30 évnél régibb terhek törlései s összegükben elég magasra rugnak arra, hogy az arányszámot jelentékenyen befolyásolhassák, miért is az itt közölt számok csak megközelítőül tekinthetők.

³⁾ A törlések menetét általában s az általános törléseket külön tekintve, úgy látjuk, hogy a földbirtokosokra vonatkozó számok hullámvázása, mely különben is csekély, nem függ össze az általános törlések mozgalmával. Egyébiránt ez utóbbi a legutolsó két évben (főleg 1889-ben) jelentékeny csökkenést mutat.

sajnos, az egyes foglalkozási ágak szerint elkülönítve nincs. Azért csak annyit jegyzünk meg, hogy a jelzálogok mozgalmát elég gyorsnak mutatja az a körülmény, hogy a két éven aluli ideig érvényben volt zálogjogok törlése az összes törléseknek vagy 28⁰/o-át teszi s hogy a 10 évnél nem régebb bekebelezések törlése 70⁰/o-ot képez az összes törlésekből.

Második kérdőcsoportunkra, a kölcsönök minőségét illetőleg, az ankét nyújt ugyan felvilágosítást, de már számszerű adatok hiányzanak. Annyi kiderült, hogy a gazdák jelzálogos hitelének jó része intézetektől eredt s ugyanez áll a személyi hitelre is. Bizonyos továbbá, hogy az intézetek szaporodtak, a takarékpénztárak hálózata sűrűbb lett s hogy ez a hitelügyleteket a parasztság javára befolyásolta, mi az uzsorások leszorításában is jelentkezik.

A mi a hitelügyletek módozatait illeti, az intézetek jelzálogos kölcsönei rendszeren határozott lejárat nélkül, $\frac{1}{4}$ évi kölcsönös felmondással köttetnek; személyi hitelnél a lejárat 6—12 óra, néhol egészen 2—3 évre terjed. Egyetlen intézetről emlékezik meg a jelentés, mely évjáradékra ad kölcsönt: ez intézet a lörrachi »Kreishypothekenbank«. A magánkölcsönökről csak annyit tudunk, hogy azok, a mennyiben nem üzletszerű pénzkölcsönzőktől erednek, elég kuláns feltételekkel bírnak; felmondhatlanságról és törlesztési kötelezettségről természetesen szó sem lehet.

A mi a kamatlábat illeti, az az intézetek által jelzálogra adott kölcsönöknél 4—6⁰/o; a személyi hitelnél a meghosszabbításért sokszor $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ ⁰/o províziót szednek; egyik takarékpénztár a részleges visszafizetést csak 6⁰/o-os kölcsönöknél engedi meg; más intézetek 1⁰/o-kal magasabb kamatot számítanak, ha az esedékesség napja elmulasztatik. A Schulze-féle szövethézetek kölcsönei többnyire 6⁰/o-osak; ez intézetek ellen egyik-másik jelentéstevő élesen kikel, meg róva azok nyereségvágyát, mely magas (10⁰/o-os és azon felüli) osztalék elérése kedvéért káros mérvben előmozdítja a földbirtokosok eladósodását. Ellenben teljes elismeréssel adóznak a Raiffeisen-féle helyi pénztáraknak, melyek száma az országban akkor 40 körül járt.

A badeni ankét egyik legnagyobb érdeme azonban abban a kísérletben rejlik: megállapítani az eladósodás okait. E kutatásnak köszönhetjük, hogy, bár töredékes, de számszerű feleletet adhatunk kérdőpontjaink harmadik csoportját, a hitel hovaforrását illetőleg.

Töredékes a felelet nem csak azért, mert összesen csak 37 község kisbirtokosságára szorítkozik, hanem azért is, mert a személyi hitel hovaforrásáról számot nem ad. Az utóbbi hiányt lényegesnek kell tartanunk, mert semmi kétség, hogy a jelentékeny összegek, melyekről itt szó van, erősen befolyásolnák a rovatok viszonylagos erejét. Számaink egyébiránt a következők; a jelzálogos terhekből volt:

	ingatlan-vétel, kizárva a gyer- meket által történő átvételt	örökös osztály, ideértve a gyer- meket által történő átvételt	hazepítés	egyéb cél
átlagban	44.7 ⁰ /o	28.1 ⁰ /o	5.1 ⁰ /o	22.1 ⁰ /o
a legmagasabb arány .	94.6 »	77.3 »	57.8 »	75.2 »
a legalacsonyabb » .	9.2 »	1.7 »	0 »	0 »

Látnivaló, hogy a hitel alkalmazásának módja községről községre nagyon eltérő. Az átlagot véve tekintetbe, a birtokszerzési hitel túlnyomó volta nagyon élesen domborul ki: majd háromnegyed-

része az összes terheknek ilyen természetű. A túlnyomó rész ebből a vételárhátralékokra esik; a jelentések sokat beszélnek az üzérkedési vételekről, a földnek a túlnépesedés okozta drágaságáról, stb. Az örökös osztály átlagban egy erős negyedét hozza létre a terheknek. Nem szabad azonban feledni, hogy Badenben a természetben való osztály dívik; csak a kisebb rész az, hol akár jogilag, akár tényleg a felosztatlan átvétel egy örökös által az uralkodó. S ha e községeket különválasztjuk, úgy a 28.1% helyett 52.2%-ot kapunk, vagyis ezekben a megterhelés nagyobb fele az örököstársak kielégítésére vezetendő vissza. S bizonyára nem véletlen jelenség, hogy e községek parasztosztályának jelzálogos megterhelése átlagban a birtok értékének 62.6%-ára rúg s hogy egy sincs köztük olyan, mely a 37 község jobb (kevésbé eladósodott) felébe tartoznék!

Végül megemlítjük még, hogy az egyéb célok legtöbbnyire el nem különíthető összetételei a produktív mezőgazdasági hitelnek s a konzumtív hitel legkülönbözőbb neveinek.

A jelzálogjogok mozgalmáról szóló statisztika szintén tartalmaz felvilágosítást a terhek keletkezési okáról, más szóval, a hitel hovatartozásáról, legalább annyiban, a mennyiben a vételárhátralékokból s az örökös osztályból eredő terhek aránya az összes bekeblezett tételek közt kivethető. A földbirtokosokat terhelő bekeblezések számából, illetve összegéből esett e két hitelnemre százalékokban:

		1884	1885	1886	1887	1888	1889
vételárhátralék .	{ bekebl. számából:	72.8	72.9	72.9	70.6	70.5	70.0
	» összegből:	52.5	55.2	55.0	53.0	53.0	52.8
örökös osztály	{ » számából:	5.3	6.4	5.9	6.3	5.9	5.9
	» összegből:	13.1	15.2	13.6	12.2	12.7	12.2
összesen . . .	{ » számából:	78.1	79.3	78.8	76.9	76.4	75.9
	» összegből:	65.6	67.4	68.6	65.2	65.7	65.0

E számok minden bizonynyal nagyon jellemzők s azt mutatják, hogy a birtokszerzési hitel a bekeblezések összegéből egyremásra 65—68%-ot tesz, tehát épen kétharmadrészt képvisel. Az örökösödés alkalmából kiinduló megterhelés mérsékeltnek látszik, 12—15%-át tevéen az új megterhelésnek; tudni kell azonban, hogy, mint említők, Badenben a természetben való osztály dívik. A bejegyzések számának a bekeblezett összegekhez való arányosításából kitűnik az, hogy a vételárhátralékok kisebb tételekből vannak összetéve, mint az örököstársak kielégítéséből eredő terhek. Tett ugyanis pl. 1889-ben az előbbieket átlagos összege 880 márkát, az utóbbiaké 2.431 márkát. Megjegyezhetjük, hogy ugyanezen évben a nagyrészt kölcsönökből eredő u. n. »kikötött és bírói jelzálogjogok« átlag 1.688 márkás tételekből vannak összetéve. Mindezen jelenségek magyarázata elég természetes: a vételárhátralékok rendszeren egy-egy birtokrészletre terjedő vételből származnak, míg az örökösödés és általánosságban a kölcsönfelvételnél az egész birtok jó tekintetbe. A kölcsönök átlagos tétele igit is elég magasnak tűnik fel.

Dr. Ráth Zoltán.

KÖNYVSZEMLE.

A) FOLYÓIRATOK.

Akadémiai Értesítő. A magyar tud. Akadémia megbízásából szerkeszti Szily Kálmán fűtőkár. 1891. október.

Budapesti Szemle. Szerkeszti Gyulai Pál. 1891. november: Az aranyvaluta behozatala Németországon (IV.), Pisztóry Mórtól. Költségvetési kérdések, Földes Bélától.

Ethnographia. A magyarországi néprajzi társaság értesítője. Szerk. Herrmann A. és Katona L. II. évf. VII—VIII. füz.

Földművelési Értesítő. Kiadja a földművelésügyi m. kir. miniszterium. II. évf. 40—44. szám.

Fővárosi statisztikai havi füzetek. Kiadja Budapest főváros statisztikája; hivatala. XIX. évf. 1891. augusztus hó: Az 1890-ik évi építkezések statisztikája; stb.

Közegészségügyi Szemle. Szerkeszti Oláh Gyula. II. évf. 1891. szeptember hó.

Központi Értesítő. Kiadja a kereskedelemügyi m. kir. miniszterium. XVI. évf. 81—90. szám.

Mezőgazdasági Szemle. Szerkeszti Cserhádi Sándor és Kosutány Tamás. IX. évf. IX—XI. füzet.

Szövetkezés. Közgazdasági folyóirat a szövetkezetek terjesztésére. Szerkeszti Bernát István. II. évf. 10. szám: Társadalmi tevékenység. Az első hitelszövetkezet Ungmegyében, a pestmegyei községi hitelszövetkezetek mintájára. Wekerle a hitelszövetkezetekről; stb.

Das Handels-Museum. Herausgeg. vom k. k. österr. Handels-Museum. Band 6. Nr. 40—44.: Grossmagazine und Kleinhandel, von E. Loew. Die Kündigung des deutsch-serbischen Handelsvertrags Der Congress des internationalen statistischen Institutes in Wien, von S. Bauer. Zum Schweizer Zolltarif. Das österreichische Lebensmittengesetz, von A. F. Jolles. Steuerwesen und Socialpolitik, von L. Munk. Expositur des ungarischen Handels-Museums in Malta. Die Monopolisierung der Wasserkräfte, von Huber. Errichtung eines statistischen Amtes in Constantinople; etc.

Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. Herausgeg. von J. Conrad und L. Elster. III. F. II. B. 4. H.: Die Bedeutung der Lehre vom Grenznutzen, von S. N. Patten. V. Matlekovits A.: Die Zollpolitik der österreichisch-ungarischen Monarchie und des Deutschen Reiches, bespr. v. W. Sombart. Das Arbeiterschutzgesetz, von F. Boettcher. Die wirtschaftliche

Gesetzgebung Italiens im Jahre 1890, von C. F. Ferraris. Ungarns Handel mit Deutschland, von K. Mandello; etc.

Journal de la Société de statistique de Paris. XXXII. année. No. 10.: À propos du nouveau Censur américain et de quelques dénombrements récents, par L. Vacher. La statistique du paupérisme à Londres, par A. de Foville. Essai de statistique des sociétés savantes, par V. Turquan. Les Caisses d'épargne françaises en 1890; etc.

Journal des économistes. 50-e année. Octobre 1891.: Les travaux parlementaires de la Chambre des députés (1890—91), par A. Liesse. Le code de commerce espagnol, par F. Passy. L'équitable répartition des charges publiques, par G. Schelle. L'augmentation de l'émission et de l'encaisse à la banque d'Angleterre, par G. François; etc.

L'économiste français. Réd. P. Leroy-Beaulien. 19. année 2. vol. 40—43.: Le socialisme et la Papauté. La rentrée des Chambres; le vote définitif du régime donanier. La marche constante des syndicats agricoles. Les opérations de la banque de France et de ses succursales pendant l'année 1890. Les finances nationales et les finances locales: le concours donné par l'État dans différents pays aux localités pour l'allègement de leurs charges. La législation récente sur la propriété rurale en Allemagne; etc.

Le Journal de la Chambre de commerce de Constantinople. VII. année. N. 352—354.

Revue des deux Mondes. Tome CVII. 3—4. livr.: La liberté d'association, par P. Darest. La France, l'esclavage Africain et le droit de visite, par A. Desjardins. L'Italie économique, par V. Pareto; etc.

The Contemporary Review. No. 310. October 1891.: The balance sheet of short hours, by J. Rae. The rise of suburbs, by S. J. Low. American and British railway stocks, by G. Bartrick Baker; etc.

The Economist. Vol. XLIX. No. 2509—2513.: The trade of the Empire. Cotton movement and crop of 1890—1. Russian finance. The prices of commodities. Continental Commercial treaties. Railway consolidations in the United States. Profit Rates of the Bank of England and the London Joint-stock banks. Agriculture in 1891. Labour in Germany; etc.

B) KÖZGAZDASÁGI ÉS STATISZTIKAI SZAKMUNKÁK ÉS FORRÁSMŰVEK.

A kereskedelmiügyi miniszternek 1890. évi működéséről a törvényhozás előterjesztett jelentése. Budapest, 1891.

A magyar korona országainak *állami zárszámadása* az 1890. évre. Budapest, 1891.

Gaál J.: Az alföldi munkásmozgalom. Budapest, 1891.

Kőrösi József: Megyei monográfiák. Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota XIX. század végén. A magyar tud. Akadémia nemzetgazdasági és statisztikai bizottságának megbízásából. I. kötet. Budapest, 1891.

Magyarország áruforgalma Ausztriával és más országokkal. Kiadja az országos magy. kir. statisztikai hivatal. V. füzet. 1891. május hó.

Sasvári Á.: A tudakozó irodákról. Tanulmányuti jelentés. Budapest, 1891.

Vízügyi Közlemények. Kiadja a földmivelésügyi magyar királyi miniszterium. IV. füzet: A Tiszabályozás folytatása. Jegyzőkönyvek és naplók. A Temes-Bega-völgy ármentesítése. Közegészségügyi mérnöki szolgálat. Előterjesztés a főváros árvédelme és a soroksári ág befolyása tárgyában az 1891. évi jégzajlás alkalmából. Budapest, 1891.

Hilse K.: Handbuch der Strassenbahnkunde. B. I. Strassenbahnrecht und Strassenbahnpolitik. München, 1891.

Krönig F.: Die Verwaltung der preussischen Staatseisenbahnen. I. Th. Breslau, 1891.

Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich. Herausg. vom k. Statistischen Amt. XII. Jahrg. 1891. Berlin, 1891.

Levasseur E.: Note sur la valeur de la production brute agricole de la France, présentée à la société national d'agriculture de France à propos d'un tableau de M. le Trésor de la Rocque. Société nationale d'agriculture de France. Paris, 1891.

Perin Ch.: L'économie politique d'après l'encyclique sur la condition des ouvriers. Paris 1891.

Poiré P.: À travers l'industrie française. Paris, 1891.

Rougier P.: L'économie politique à Lyon. Précédée d'une préface de A. Isaac. Paris, 1891.

Vermont H.: Le projet de loi du gouvernement portant création d'une caisse Nationale de retraites ouvrières. Paris, 1891.

Woms E.: Doctrine, histoire, pratique et réforme financière ou exposé élémentaire et critique de la science des finances. Paris 1891.

Gibbins H.: The history of commerce in Europe. London, 1891.

Labour-Commission. Minutes of evidence taken before the Royal Commission of Labour. Group B. and C. London, 1891.

Robertson J. M.: Modern humanists: Sociological studies of Carlyle, Mill, Emerson, Ruskin and Spencer. With an epilogue on social reconstruction. London, 1891.

Bonis C.: Gli interessi dell' economia nazionale e il riordinamento degli istituti di emissione. Torino, 1891.

Loria A.: Studi sul valore della moneta. Torino, 1891.

Pellegrini P.: Diritto sociale: tentativo in bozza. Borgo a Mozzano, 1891.

Pizzamiglio L.: Le società cooperative di consumo. Saggio di economia sociale. Milano, 1891.

Relazione sull' esercizio e sulle costruzioni delle strade ferrate italiane per gli anni 1888—1889—1890. Vol. I. Esercizio. Movimento e traffico 1888. Ministero dei lavori pubblici. Regio ispettorato generale delle strade ferrate. Roma, 1891.

Sartori F.: Grande e piccola coltivazione delle terre: memoria premiata al concorso L. Cossa nell'anno scolastico 1888—89. Milano, 1891.

Statistica del commercio speciale di importazioni e di esportazione dal 1o gennaio al 30 giugno 1891. Roma, 1891.

Statistica della emigrazione italiana avvenuta nell'anno 1890. Roma, 1891

Virgilio F.: Statistica. Milano, 1891.

Amables E.: Tratado popular de moral y economia politica. Madrid, 1891.

Conta geral da administraçao financeira do estado na metropole. erencia do anno economico de 1889—90 etc. Lisboa, 1891.

Estadistica del comercio y de la navegacion de la República Argentina correspondiente al anno 1890. Publication oficial. Buenos-Aires, 1891.

Orçamento geral e proposta de lei das receitas e das despesas ordinarias de estado na metropole paroo exercicio de 1891—92. Lisboa, 1891.

Danemarks Statistik. Statistisk Tabelvaerk. Fjerde Raekke, Litra D. Nr. 17. Kongerigets Handels-Flaade og skribsfart i Aaret 1890. Kjobenhavn, 1891.

Sprenger vanEyck J. P.: De rijks — en gemeente — belastingen in Nederland. s'Hage, 1891.

Statistiek van den loop der bevolking van Nederland over 1889. Mitgegeven door het Department van Binnenlandsche Zaken. 's Gravenhage, 1891.

Tabeller vedkommende Norges Handel i aaret 1890. Norges officielle Statistik. Tredie Raekke No. 132. Kristiania, 1891.

A MALOMIPAR SZEREPE ÉS JELENTŐSÉGE KÖZGAZDASÁGUNKBAN.¹⁾

I. BUZATERMELESLÜNK FEJLÖDÉSE, FONTOSSÁGA ÉS JÖVŐJE.

1. *A fejlődés kezdete, a gabonakereskedés szervezkedése. — A gabona-árak válsága a 80-as években. — Buza- és lisztforgalmunk az 1851. évtől kezdve. A buza-árak 1820-tól kezdve.*

Az 1848-ik év nemcsak hazánk, hanem hazai mezőgazdaságunk történetében is örökké emlékezetes forduló pontot jelez. A földnek és munkaerőnek felszabadítása egy csapással véget vetett a régi robotos gazdálkodási rendszernek. A volt jobbágy önálló birtokossá lett, munkaerejét s szorgalmát a maga számára gyümölcsöszthette, a volt földesurnak pedig külön felszerelést, külön munkaerőt kellett szereznie, hogy művelhesse azt a földet, a melyet még egy évvel azelőtt is ingyen munkált meg s takarított le az úrbéres.

Ez az erős rázkódtatás, ez a minden átmenet nélküli máról holnapra való rögtönös változás évek sorára megbénította mezőgazdasági életünket. A volt jobbágyoknak idő kellett ahhoz, hogy az önállóságba beleélje magát s a robottól való felszabadítást ne tekintse a munkától való felszabadításnak, a volt földesur pedig a legtöbb esetben nem volt képes gazdaságát épületekkel, eszközökkel, igás erővel, stb. rögtönösen felszerelni, úgy a mint kellett volna, mert földbirtokos

¹⁾ A »Nemzetgazdasági Szemle« által mult évi november hóban a hazai malomipar köréből hirdetett pályázaton 250 frttal jutalmazott pályamunka. A felkért bírálók, névszerint Keleti Károly, Dessewffy Aurél gróf és Burchard Konrád urak részletes bírálati jelentését lásd ugyanebben a füzetben az »Irodalmi szemle« élén. A szerkesztő.

családaink nagy része nemcsak hogy tökével nem rendelkezett, de sőt zavart anyagi helyzetben volt, az a különben is csekély kárpótlás pedig, a melyet úrbéri váltságul kapnia kellett volna, évekig késett, úgy hogy mire megjött is, csekély kivétellel már nem igen volt felszerelésbe fektethető, hanem a régi terhektől való szabadulásra kellett, hogy felhasználtassék.

Ily váltságos helyzetben természetszerű volt, hogy a gazdasági termelés súlypontját első sorban oly növényre helyezték, a melyre nézve reményleni lehetett, hogy az nagyobb szakértelem igénylése nélkül és csekély munka mellett is kielégítő termést ad, melynek termése a mi szélsőséges éghajlati viszonyaink között is aránylag elég biztos, továbbá keresett is, ára tisztességes jövedelemmel biztat, szállítása nem jár nagyobb nehézségekkel s megbirja a költségeket. Mindezen kellékeknek a buza felelt meg leginkább.

Mihelyt tehát a volt földesúri birtokok a rázkódtatást kissé kiheverték s újra kezdtek rendezkedni, s mihelyt a volt jobbágy tudatára ébredt annak, hogy a szorgalmas és jobb munka mennyire kifizeti magát, gabonatermelésünk s kivált buzatermelésünk nagy lendületet vett, olyannyira, hogy míg 1850-ig Magyarország csak saját szükségletét s Ausztria szükségletének egy részét látta el, 1851-ben Csehországon keresztül már a németeknek is szállítottunk, 1853-ban pedig Bajorország is vevőink sorába lépett, sőt midőn a krími háború Dél-Oroszország gabonakivitelét pár évre megzavarta, a Középtenger mellékén is foglaltunk piacokat.

Elősegítette a termelést a vasuti hálózatnak, valamint a gabonakereskedésnek ugyanazon időre eső fejlődési kezdete.

Míg a gabonát vontató hajókon drága ígás erővel kellett szállítani, s közmondásos rossz utainkon már a termelő helyről a hajóhoz való juthatás is igen költséges, sőt sokszor egyáltalán lehetetlen volt, a termelés csak a helyi fogyasztásra kellett hogy szoritkozzék, eladásra inkább csak a folyamparti vidékek termelhettek és termeltek. Javitott a helyzeten a gőzhajózás behozatala és egyes folyamszabályozási munkák végrehajtása, ámde még mindig megmaradt az a hátrány, hogy vizeink folyása keletnek tart, s főleg hogy a folyók az év nagy részében nem voltak járhatók. Ezenben az év minden szakában biztos, kivált pedig gyorsabb vasuti közlekedés megadta a módot arra, hogy ha a külföldön szükséglet mu-

tatkozott, a magyar gabonát aránylag rövid idő alatt a hely színére lehetett szállítani s a külföldi kereskedő sem volt kénytelen a bevásárlásra huzamosabb időt vesztegetni. A gőzhajózás kiterjesztése s a vasutak kiépítése által tehát mind-egyre tágabb és tágabb körben vált lehetségessé az eladásra való termesztés.

Együttal pedig szervezkedni kezdett a gabonakereskedés is. A negyvenes és még az ötvenes években is hazánkban a mai modern értelemben vett gabonakereskedésről alig lehetett szó, túlnyomó részben abból állt az egész üzlet, hogy a jó termésű évek fölöslegét a kereskedő megvásárolván, beraktározta, hogy a rosszabb években ugyanott túladjon rajta, tulajdonképeni kereskedés a határforgalomtól eltekintve csak Bécs felé folyt, mely bánáti buzával látta el magát, a melyet Győrön és Mosonyon át kapott, míg Pest inkább csak a befogyasztásra és az átrakodásokra szorítkozott. És ez a kereskedés is inkább passiv természetű volt, bevárta a keresletet, a helyett, hogy igyekezett volna piaczkok, üzleti összeköttetések szerzése által a keresletet magához vonni s azt lehetőleg állandósítani. Mihelyt azonban a termelés növekedett, úgy, hogy kivihető fölöslegre közepes években is lehetett számítani, a közlekedési eszközök fejlődése pedig a forgalmat megkönnyítette, a kereskedés is szervezkedni kezdett s kilépván eddigi passiv magatartásából, aktív szerepet kezdett játszani. Mosony, Győr, Sziszek, Kanizsa és Pest 1850-en túl már állandó összeköttetésbe léptek a külfölddel, a Bodén tó melletti városokban s Lindauban állandó kereskedő képviselők kerestek keletet a magyar gabonának Svájcban, később pedig, midőn a kereskedelem mindinkább kezdte érezni a közpon-tositás szükségességét, Pest mint gabonakereskedési emporium évről-évre nagyobb jelentőségre emelkedett.

Kétségtelen, hogy ez a kereskedés nemcsak pusztán a fölöslegek értékesítésének közvetítője volt, hanem visszahatásában nagy befolyást gyakorolt a termelés fokozására is.

Nagy befolyása volt továbbá a gabonatermesztés s első sorban a buzatermesztés térbeli fejlődésére az 1852-iki telekadónak, mely szerint az egyik művelésnemből a másikba való átmenet nem járt adóemeléssel, tehát a feltört legelőn nyert gabonatermésből könnyebben lehetett fizetni az adót, mint azelőtt a legelőből.

Hasonlóképen tetemesen mozdították elő a buzatermesztés térbeli kiterjesztését az ezen időszakra eső nagyszabású ármentesítési munkálatok, különösen a Tisza mentén, a hol a védett árterület 1855-ben már 613.730 magyar (1.200 □-öles) holdra terjedt s e terület rövid öt év alatt szinte megháromszorozódott, mert 1860-ban már 1,553.062 magyar holdat védtek az ármentesítési munkálatok s e terület azután is évről-évre, bárha sokkal csekélyebb mértékben is, de egyre növekedett¹⁾.

Mikor azután 1860-ban Anglia, melynek akkor rossz termése volt, szintén beállott Magyarország vevői közé, főleg pedig midőn 1861-ben ugyancsak a rossz termés arra indította Franciaországot, hogy óriási bevásárlásokat tegyen nálunk az évi bőséges termésünkből, hazánk valóságos Kánaán hírébe jött, kezdtük azt magunk is, de meg a külföld is Európa éléskamrájának tekinteni. Rózsaszinben látta akkor a jövőt a magyar gazda! Holott pedig csalódás volt az egész. A mesés termékenységűnek mondott szűz föld csak annyiban volt igazán bőtermő, hogy silány munka, silány, sőt semmi trágyázás és a legészszerűtlenebb vetésforgás daczára is, különben jó összetételű és még ki nem zsarolt talaja folytán, de meg hozzájárulván az időjárás kedvező volta is, elég kielégítő terméseket adott aránylag, sőt kedvező években igen jókat is, de bizony a holdankinti termés nem volt nagy, sőt több év átlagát véve — pedig a gazdálkodás eredményének megítélésénél csakis ez lehet mérvadó — nagyon kevésé mondhatni kielégítőknak a terméseket. Másrészt pedig gabonánk rendkívüli kelendőségét az a kivételes körülmény is okozta, hogy Nyugot-Európának éveken át gyenge termése volt, holott ugyanekkor nálunk jó, sőt bőséges termések jártak.

A kiábrándulás hamar be is következett. 1862-ben szűk esztendő, 1863-ban pedig valósággal inséges esztendő volt, úgy hogy a Kánaán sok helyén alig akadt betevő falat. 1864-, 1865- és 1866-ban jobb lett volna ugyan a termés, de már nem volt rá vevő. A nyugot-európai piacokon ugyanis kezdett észrevehetőn jelentkezni Észak-Amerika és Oroszországnak az olcsó viziszállítás által megkönnyített versenye. Tapasztalásból kelle megtanulnunk, hogy a mi kivihető több-

¹⁾ Láng Lajos: Magyarország gazdasági statisztikája II. kötet 550. l.

letünk ugyyszólván elenyésző csekélység az importáló államok összes szükségletéhez képest, hogy tehát a mi termésünk mennyisége egyáltalán nem mérvadó az árak alakulására. Szélesebb látkörű férfiak már ekkor ismételten felszólaltak, hogy az egyoldalú buzatermelés előbb-utóbb válságba fogja sodorni mezőgazdaságunkat.

Mivel azonban akkor még az árak kielégítőeknek voltak mondhatók, s búzánk elhelyezését nagyban és egészben véve eléggé biztosította egyrészt kivitelünk, már a mennyiben azt csekély volta mellett a fogyasztó piacok könnyen felvehették, másrészt és főleg pedig búzánk ekkortájt már felismert jó minősége, valamint ezekkel kapcsolatban azon körülmény, hogy aratásunk korai időre esvén, kínálatunkkal versenytársainkat megelőzve jelentkezhettünk a piacon, az állapot egészben véve még tűrhető volt, bár a megélésen felül megtakarításokra, beruházásokra nem igen maradt a gabona-termések bevételeiből. A figyelmeztető felszólalásoknak tehát csak itt-ott, egyes előre látó kezeléssel bíró nagyobb uradal-makban volt némi sikere, gazdaságaink túlnyomó része azonban nemcsak folytatta, de még erőltette is a buzatermelést, törvén a hol még lehetett, a szűzföldet, s az eke alatt levő területnek minél nagyobb részét vetvén be — már ugy, a hogy — búzával.

Ha nyugodtan vizsgáljuk ezt a jelenséget, be kell látnunk, hogy alig is tehettek volna másként. A birtokokra mindegyre súlyosbodó köz- és magánterhek, de meg az is, hogy a megszokott jövedelmezésről egykönnyen senki sem mond le, arra késztették a gazdát, hogy minél nagyobb jövedelmet igyekezzék bármily módon is előteremteni földbirtokából, erre pedig nem igen kínálkozott más eszköz mint a buza és ismét a buza. Mert belterjesebb gazdálkodásra, egyéb műveleti, kivált pedig kereskedelmi növények termesztésére, állattenyésztésre, gazdasági iparágak felkarolására nem volt módjában átmenni, mivel ha felismerte volna is a gazdák zöme, — a mint hogy pedig, még nem volt hajlandó elhinni, — ezeknek hasznos és kisegítő voltát és meg lett volna a kellő szakértelem is hozzá, még akkor is hiányzott volna az elegendő és olcsó munkaerő, főleg pedig a tőke, vagy az ezt pótló olcsó hitel, melyek pedig az intenzívebb gazdálkodásnak nélkülözhetetlen előfeltételei.

Erőltetvén tehát mindegyre jobban a buzatermelést, lassankint odajutottunk, mint ezt az országos gazdasági egyesület által gazdasági bajaink kipuhatólása és orvoslása érdekében 1880. évi január havában tartott enquéte tárgyalásai alkalmával egyhangúan konstataáltak, hogy »Magyarország déli megyéiben nevezetesen a Bánátban buza, buza, tengeri, buza; a Czeplédtől Szegedig jobbról-balról elterülő roppant területeken buza, buza, buza, dohány négyes forgó járja, hol háromszori buza után a földnek pihenőül kell dohányt teremnie és mindezt trágya nélkül.« És ha nem folyt is az egész országban mindenütt ily igazán hallatlan és minden tapasztalást és elméletet kigunyoló rettenetes rablógazdálkodás, annyit a többi buzatermelő vidékekre nézve is konstataáltak, hogy bizony a buzatermelést nagyon észszerűtlenül úzik, kivált a kisebb gazdaságok. Ők is csak azért jártak el máskép, mert földjük az olyan erőfeszítést mint a bánáti földek, egyáltalán nem birta volna meg.

Az ilyen gazdálkodást, a föld termőerejének ily pazarlását természetesen csak nagyon rövid ideig lehet folytatni, s még akkor is nagyon megboszulja az magát. Az örökkön bevetett és aratott, de sohasem vagy nagyon ritkán trágyázott földek egyre sűrűbben kezdték felmondani a szolgálatot, a kevésbé termékenyek hamarabb, a dúsabbak később ugyan, de végre ezeken is érezhető lett a hanyatlás. A buzatermések mindinkább csökkentek, s mivel másrészt viszont a köz- és magánterhek nemcsak hogy nem csökkentek, hanem legtöbbször még szaporodtak, valamint a munkabér se lett olcsóbb, a buzatermelés jövedelmezősége mindinkább apadt, s a már régebben megjósolt válság évről-évre nagyobb mértékben mutatkozott mezőgazdaságunkban. Hogy egész erővel nem tört ki, azt csak az a körülmény akadályozta, hogy éppen abban az időben a hetvenes évektől a nyolczvanas évek elejéig a buzaárak nemcsak hogy nem szálltak le, hanem ritka magasságban tartották magukat, s a keresletet is biztosította buzánk kitünő minősége, a melynek hírére még kitünőbb lisztjeink fokozták a külföld szemében.

Midőn azonban 1884-ben a buza ára egyszerre hanyat-homlok esni kezdett és szállt alá éveken át feltartóztatlanul, a válság már egész erővel nehezedett reánk, olyannyira, hogy

sokan már mezőgazdaságunkat végveszélyben látták. Azonban mint mindig, úgy most is a szükség bizonyult a legjobb mesternek. A kényszerűség megtanította még a kétkedőket is arra, hogy az eddigi egyoldalú gazdálkodási rendszer mellett tovább megélni lehetetlen, s hogy akármily önmegtagadás és áldozatok árán is, de egyszer már »be kell hoznunk gazdaságunkban a helyes arányokat«, melyeket eddig évek során át hasztalanul hangoztattak, ajánlgattak, hogy termelésünket változatosabbá kell tennünk, felkarolnunk az ipari növényeket, takarmánytermelést, állattenyésztést, hogy a földet jobban kell megművelni, trágyázni, stb. Az irányra, melyre rálépni nem akartunk, vagy azt hittük, hogy nem vagyunk rá képesek, rákényszerített a szükség, s bár keserves volt a leczke és sok áldozatot követelt, de azt hiszem: tanultunk úgy, hogy az 1884-ik év s az ezt követő évek a jövő nemzedék előtt nemcsak mint súlyos gazdasági válság évei, de mint gazdasági újabb fellendülésünk évei is lesznek emlékezetesek.

A gabonatermelés, legelső sorban és legfőképp a buza-termelés tehát nemcsak a legszorosabb kapcsolatban van gazdaságunknak a legújabb korban való fejlődésével, de annak mindenkor egyik legkiválóbb tényezőjét is képezte. Még tisztábban fog kidomborodni előttünk e növény rendkívüli nagy fontossága, ha a fenti rövid történeti vázlatot a statisztika adataival világítjuk meg.

Sajnos azonban, hogy a pontos mezőgazdasági statisztika fontosságát és gyakorlati hasznát nálunk csak a legújabb időben kezdték méltatni, s így az abszolút kormányzat idejéről szabatos és megbízható adatok csak gyéren maradtak ránk, daczára annak, hogy kereskedelmünk már akkor is tömérdek kárt szenvedett az által, hogy ily statisztika hiányában a fogyasztó országok évi szükségletéről s a nálunk rendelkezésre álló készletekről csak hozzávetőleges adatokat szerezhettek s így nem egyszer elszámította magát. Továbbá a reánk maradt hézagos adatok használhatóságát is nagyon gátolja az a körülmény, hogy azok Ausztriát és Magyarországot egy kalap alá fogták, holott mi a mezőgazdasági termények dolgában akkor is mint termelők és exportálók szerepeltünk, holott Ausztria nemcsak hogy nem igen exportált, de szükséglete fedezésében is reánk szorult. Különben ezt a viszonyt szem elől nem tévesztve, a rendelkezésünkre álló adatok mégis nyújtanak

némi támpontokat¹⁾. A termés mennyiségére nézve az önálló magyar kormány előtti évek adatai becslések alapján készültek, s így kevésbé megbízhatók még a hivatalosak is, mivel, a mint már erre utaltunk, akkortájt Magyarország terméséről túlzottak voltak a fogalmak úgy a bel-, mint a külföldön. Csupán némi tájékoztatásul jegyezzük hát ide, hogy a magyar korona országainak buzatermése 1854-ben 13², 1857-ben 18 és 1859-ben 17² millió hektoliter volt.

Részletesebb és megbízhatóbb adatok állnak rendelkezésünkre az osztrák-magyar monarchia buza-behozatala és kivitelére vonatkozólag. Mivel azonban a termelés tetemes része a malmok által feldolgozva, liszt alakjában került forgalomba, csakis a búza- és a lisztkivitel együttes áttekintése nyújthat igazi képet termelésünk és forgalmunk folytonos és állandó emelkedéséről, e kettős forgalmat tehát egymás mellett tűntetjük fel²⁾. (l. a »Stat. Értesítő« 1129-ik old.)

Ezuttal minket legelső sorban az 1868-ig bezárólag terjedő időszak adatai érdekelnek, miután a későbbi években Magyarország külön és részletesebben vezetett statisztikai adatai sokkal szabatosabb és tisztább képet nyújtanak célunk eléréséhez.

Az említett adatok mindazonáltal legalább annyit mutatnak, hogy a forgalom mérlegének aktív vagy passzív voltát mindig Magyarország búzatermelése döntötte el már akkor is. Az ötvenes évek elején, a mikor hazánk még a 48—49-iki nagy átalakulással járó rázkódtatás közvetlen behatása alatt állt, a midőn mint említettük, Magyarország gazdasági termelése még egészen elzsibbasztva s különben is nagyon fejletlen volt, a monarchia vámterületének búza- és lisztforgalma is passzív maradt, a behozatok tetemesen felülmúlták a kivitelt. Mihelyt azonban Magyarország a válságot kezdi kiheverni s gazdasági termelése, első sorban pedig búzaterme-

¹⁾ Az alábbi, valamint a következő statisztikai adatok jobbra a »Közgazdasági és statisztikai évkönyv« eldig megjelent évfolyamaiból merítvék.

²⁾ Attól tartva, hogy a terjedelmesebb statisztikai táblázatok által e munka átnézetessége és folytonossága az olvasó szempontjából talán szenvedhetne, a »Nemzetgazd. Szemle« szerkesztőségével egyetértve, minden olyan táblázatos kimutatást, mely a szöveggel közvetlen összefüggésben niúcsen, tehát nem szükségkép tartozik fejtegetéseink fonálához, elkülönítve, a »Stat. Értesítő«-ben közlünk.

lése lendülni kezd s évről-évre emelkedik, ezzel arányban válik az eddig passzív mérleg aktivvá, a kivitt búza- és liszt-mennyiségek mindegyre nagyobb mértékben mulják felül a behozatalt. Látjuk továbbá, hogy valahányszor Magyarország-nak jó, sőt bő, vagy ellenkezőleg gyenge, vagy rossz termése volt, az egész vámterület mérlege ehhez képest ingadozik.

Mielőtt még az abszolút kormányzat időszakát elhagynók, teljesség okáért utalunk Magyarországnak az ezen időszakig terjedő időre vonatkozó búzaáaira. (l. a »Stat. Értesítő« 1130-ik oldal.)

Az illető táblázat azt mutatja, hogy a búzatermelés kiterjesztésével ugyanegy időre esett a búzaárak emelkedése is, a mi természetesen szintén erős visszahatást gyakorolt és ösztönzésül szolgált a termelés további fokozására.

2. Termelésünk az önkormányzattól (1869) kezdve. — A búzatermelés aránya a mezőgazdaságban. — A búzatermelés fokozódása. — Az átlagtermések járulása. — A búza- és liszt kivitel föllendülése.

Térjünk át ezek után az önkormányzat idejére, melynek sokban elütő jellege az 1869. évtől kezdődő időszak búzaterméseit feltüntetős a »Stat. Értesítő« 1128-ik oldalán közölt adatokból világosan szemünk előtt áll, s melyek kiegészítésül mindjárt itt tartjuk még felemlitendőnek, hogy a legutóbbi statisztikai kimutatások szerint 1889-ben a learatott szántóföld területe volt 20,439.615 kat. hold, ebből esik:

a búzára	5,058.765 kat. hold	=	24·7%
rozs és kétszeresre	2,176.948 »	»	= 10·2 »
árpára	1,719.197 »	»	= 8·5 »
zabara és tönkölyre	1,777.373 »	»	= 8·7 »
tengerire	3,367.403 »	»	= 16·5 »

Búzatermelésünk az itt tárgyalt időszakban legfontosabb ága volt a mezőgazdasági termelésnek, mert egész napjainkig a szántóföld összes területének igen nagy részét, a legutóbbi években már közel egy negyedrészt foglalta el; közlött adataink ugyanis a learatott területet tüntetik fel, melynél az eredetileg bevetett terület mindig nagyobb, miután az utóbbi egy, sőt több százalékát is az elemi csapások évről-évre tönkreteszik. Mivel pedig nálunk a szántóföldek a gazdasági termelésre szolgáló terület (az ország egész területének 94·49 százaléka) 43·42 százalékát teszik, bizvást azt mondhatjuk, hogy hazánk egész területének körülbelül $\frac{1}{9}$ része évről-évre búzát terem!

(Még pedig túlnyomó nagy részében őszi búzát, mert a tavaszi búza csak körülbelül 150—180 ezer hektárt foglal el.) A rozs, árpa és zab együttvéve sem foglalnak el nagyobb területet, mint a búza magában. E mellett még azután azt is tekintetbe kell vennünk, hogy a búzatermelést nem egyforma arányban üzik az egész országban, mert míg pl. Liptó és Árva megyékben a búza alig képezte 1⁰/₀-át a learatott területnek, addig Csongrádban a szántóföldeknek mintegy 40, Békésben 41, Jász-Nagykun-Szolnokban 43, sőt Torontálban több, mint 46, Temesben több, mint 47 százaléka, vagyis majdnem fele búzát termett.

Noha továbbá 1869-ig mindazon tényezők, a melyek a búzatermelés kiterjesztését előmozdították, legnagyobb részben már érvényesítették hatásukat, mégis azt tapasztaljuk, hogy a *búzatermelésre fordított terület ezután is állandóan, ugyszólván évről-évre és tetemesen növekedett*, egész 1884-ig, a mikor a hirtelen leszállt árak a további nagyobb terjeszkedésnek egyelőre útját vágták, noha csekélyebb növekedés azután is észlelhető.

De nemcsak területileg, hanem intenzivitasban is fokozódott búzatermelésünk. A hektáronkinti átlagos termések az utóbbi években tetemes emelkedést mutatnak. Míg az 1869—1878-ig terjedő időszak átlagában a termés hektáronkint csak 931 litert adott, addig az 1879—88-iki átlag már 1.395 liter volt, vagyis 464 literrel több, holott az előbbi években a földek nem lévén még oly rég feltörve, szűz termőerejüket jobban érvényesíthették s azonkívül ugyanezen időszakra esik az akkor rendkívül jó termésűnek tartott 1878-ik év is.

Ha tekintetbe vesszük, hogy pl. Franciaországban ¹⁾

	az átlagos termés volt hektáronkint	vagyis az emelkedés volt
1820—29-ben	11'80	—
1830—39 »	12'36	+ 0'56
1840—49 »	13'67	+ 1'31
1850—59 »	13'96	+ 0'29
1860—69 »	14'37	+ 0'39
1871—78 »	14'52	+ 0'15
1881—87 »	15'77	+ 1'25

¹⁾ Az adatok 1878-ig Pekár Imre »Földünk búzája és lisztje« című művéből, 1881—87-re vonatkozólag pedig a »Közgazdasági és statisztikai évkönyv«-ből merítvék.

hogy tehát Franciaország csak mintegy 60 év alatt volt képes átlagos terméseit annyival növelni, mint a mennyivel a mieink növekedtek tíz év alatt, továbbá hogy Franciaország az utóbbi években az ottani magas búzaárak, sőt védvámok által támogatott rendkívül intenzív kultúrája mellett is csupán 182 literrel volt képes átlagban többet termelni ugyanazon időszak alatt, mint mi, a fenti emelkedés nemcsak hogy magában véve is igen öröndetes, de azonkívül még nagyon megérdemli azt is, hogy behatóbban foglalkozzunk az ezen emelkedést létrehozó viszonyokkal.

Az kétségtelen, hogy az 1869—78-iki évtized alatt több rossz termésű év fordult elő, míg viszont az 1879—88-iki évtized három ritka jó, s több kielégítő termésű évet mutathat fel. Ismételten utalnunk kell azonban arra, hogy nem szabad felednünk, hogy az előbbi évtized alatt a földek még nem álltak annyi idő óta eke alatt, sokkal több volt az új törés és még a jobb földek kerültek törés alá, holott az utóbbi évtized új töréseinél már a silányabbakra volt kénytelen kiterjeszkedni, az igazi őstermő erő tehát az előbbi évtizedben még nagyobb mértékben érvényesült. Ha tekintetbe vesszük ugy ezen, mint hozzá még ama körülményt is, hogy ebben a decenniumban az igen jó 1878-ik évben sem ment magasabbra az átlag mint 1.529 literre, holott az utóbbi tizednek jó termései azt messze túlszárnyalták, sőt közepes termései is majdnem elérték ugyanezt a magasságot, világossá lesz előttünk, hogy tévedés volna az előbbi évtized alacsony terméseit kizárólag a kedvezőtlen, az utóbbi évtized jó terméseit pedig kizárólag a kedvező időjárásnak tudni be.

Teljes bizonyossággal mondhatjuk, hogy az utóbbi évtized igazán fényes eredményeinek létrehozásában az időjárás kedvezésén felül nagy része volt még azon körülménynek is, hogy az 1880-ik év elején gazdasági bajaink kipuhatolása és orvoslása érdekében tartott tanácskozmányok alatt kiderülván, miszerint buzatermelésünk átlagosan gyenge és jövedelmezőtlen voltát az egyoldalú termesztés, célszerűtlen vetésforgás, rossz megmunkálás, gyenge vagy semmi trágyázás okozzák, gazdaságaink nagy része, kivált a közép- és nagybirtokosok minden erővel oda törekedtek, hogy ezeken az állapotokon javítsanak, s a mint a köztapasztalás mutatja is, évről-évre szaporodik azon gazdaságok száma, a melyek igyekeznek behozni a

termelésbe a helyes arányokat, czélszerű vetésforgást, mélyebben és tökéletesebben művelik a földet, irtják a gyomot és trágyáznak, még pedig gondot fordítván a trágyának nemcsak mennyiségére, hanem jó minőségére is. Igazolja ezen állítást ama körülmény, hogy az ország különböző vidékeinek átlagos termés-eredményeit összehasonlítva, azt fogjuk tapasztalni, mikép a nagy termés-átlagokat nem a buzatermesztéssel legnagyobb kiterjedésben foglalkozó s bár erre legalkalmasabb talajú, de még mindig rendszertelenül és zsarolva termelő vidékeken kapták, hanem ott, a hol a búzát nem oly gazdag földeken ugyan, de jobb művelés és jobb trágyázás mellett intenzívebben művelik. Így pl. ha az 1877—78-iki rendkívül nagy termésektől valamint a közepes 89- és 90-iki termésektől eltekintünk, az 1877—1886-ig terjedő évtizedben legelöl áll Sopronmegye 17²⁹ hektoliterrel hektáronként, továbbá Esztergom, Tolna, Nyitra és Moson átlagai, melyek szintén meghaladják a 16 hektolitert, holott Torontálban csak 12¹² és Temesben csak 11 hl. volt az átlagos buzatermés.

A termelés emelkedésével kapcsolatosan a buza- és liszt-kivitel főbb adataira is fel kell hívunk a figyelmet, melyeket a »Stat. Értesítő« 1130-ik oldalán található táblázatba foglaltunk össze. Itt is emelkedést konstatálhatunk, kivált pedig liszt-kivitelünk mutat fel évről-évre állandó növekedést. Később még lesz alkalmunk behatóbban foglalkozni e tárggyal, itt csak egy körülményt akarunk kiemelni.

Árúforgalmi statisztikánk tanúsága szerint hazánk egész kivitelében a legfontosabb szerep a búzának és a belőle készült lisztnek jutott. Az 1884—88-iki öt éves átlagban, tehát oly ciklusban, midőn a gabonaárak az utóbbi három évtizedben a legalacsonyabban álltak, s a külföldi exportáló államok versenye a legerősebben nyomta kivitelünket, két jó és három közepes termésű év mellett évi kivitelünk volt lisztből 48⁷² millió frt., búzából 44⁷⁶ millió frt., a kettő együtt tehát 93⁴⁸ millió frt., vagyis 409⁹⁵ millió frt. értékű összkivitelünknek 22⁸%-a, holott ugyanezen idő átlagában értékre nézve, rögtön ezután következő legfontosabb exportunk a sertés- és sertésszirkivitel csak 38³¹, ökörkivitelünk 22³⁸, árpakivitelünk 20³⁹ millió frtot hozott az országnak.

A statisztika tehát megegyezhetetlenul bizonyítja, hogy

Magyarországnak a multban legfontosabb terménye volt s a jelenben is — úgy mezőgazdasági, mint közgazdasági szempontból — a buza, mely termőterületünk negyedrésztét foglalva el, igen sok gazdaságnak és gazdának legfő (sajnos, de sokszor majdnem az egyedüli) bevételi forrását képezi, mely elsőrendű élelmi cikke az ország egész lakosságának ¹⁾, mely egy hatalmas, évente milliókat forgató iparágat lát el nyers anyaggal, mely kereskedelmünk és kivitelünk legnagyobb tömegű anyagát szolgáltatja, jövedelmeztetni közlekedési hálózatunkat, gépiparunkat és közvetve keresetforrást nyújt sok más iparágaknak, s végül a melynek sikere vagy balsikerével állami bevételeink alakulása, tehát minden irányban való fejlődésünk vagy hátramaradásunk is eltagadhatlanul szoros kapcsolatban áll.

Csak az a kérdés, megfogja-e tartani ezt az eminens fontosságát búzatermelésünk a jövőben is?

3. *Búzatermelésünk jövője. — A buza szerepe mezőgazdaságunkban; összehasonlítások más államokkal. — A versenyállamok búzatermelésének és jövőjének mérlegelése.*

Azok a tényezők, a melyek 1848 után a búzatermelést indokolttá tették, nagyban és egészben véve keveset módosultak. Hazánk legtöbb részében az éghajlat és a talaj kedvezők a búzatermelésre, mert jól megtermik a búzát és jó minőségben is. Igaz, hogy az időjárás hirtelen változásai, a szeszélyes kontinentális klíma mellett a termések évről-évre ingadoznak, de míg egy az, hogy erre a termelési faktorra való befolyásunk aránylag csekély, más meg az, hogy ugyan-ezen ingadozás egyéb növényekre nézve is csak ép oly káros, sőt aránylag még károsabb hatású, már pedig a legtöbb ipari és kereskedelmi növény termesztése nagyobb beruházásokat és több munkát igényelvén, mint a búzáé, a kedvezőtlen időjárás ezeknél még tetemesebb kárral jár a termelőre nézve, úgy hogy ezen szempontból az észszerűen üzött s nem egyoldalú búzatermesztésnél a kockázat még aránylag csekély. Az ország népessége éppen a fő búzatermelő vidékeken még mindig ritka, a mobilis tőke, az olcsó hitel, a vállalkozási

¹⁾ Dr. Keleti Károly szerint (Magyarország népességének élelmezési statisztikája) elfogy nálunk kenyérben és lisztben: 9,221.994 q. buza, 7,111.876 q. rozs és kétszeres, 6,673.204 q. tengeri, 3,043.244 q. árpa és zab.

szellem, sőt népünk zömét véve még a gazdasági szakértelem is, tehát mindazon tényezők, a melyek az igazi intenzív gazdálkodáshoz elkerülhetlenül szükségesek, az utóbbi időben tapasztalható jelentékeny haladás daczára is még mindig sok kívánni valót hagynak hátra.

Az éghajlati és talajviszonyok, gazdálkodásunk jelen állapota és közgazdasági viszonyaink tehát a búzatermelés további fentartására utalnak. Sőt fordítsuk meg a kérdést, mely más növény helyettesíthetné nagyobb mértékben a búzát? Azok, kik a »helyes arányok« helyes elvét nemcsak hangoztatják, de készek a tulzásba hajtani — és számuk nem kevés, kivált az elmélet emberei között — azt felelik erre, hogy terjeszszük ki a takarmány-termelést, karoljuk fel az ipari és kereskedelmi növények termesztését. Ez így magában véve egészen helyes és észszerű tanács, a dolog csak azon fordul meg, hogy mily mértékben lehetséges és észszerű ezen utóbbi növények nagyobb mértékben való termesztése. Csak röviden akarok erre kiterjeszkedni.

A természetes fűtermésnek az éghajlat éppen a két nagy rónaságon, tehát ott, a hol a búzatermesztés leginkább kiterjedt, egyáltalán nem kedvez, itt nincs más mód, mint a takarmányt a szántóföldön termesztetni. Mivel azonban a szántóföldön termesztett takarmány egy része répa, ez a kapásnövények nyomásából s nem a búzától vonandó el, más része pedig a mai ugar helyét pótolhatja (ne feledjük, hogy hazánkban a szántóföld területének még 16—20 százaléka, tehát a búzával bevetett terület 3—4 ötödrészének megfelelő térség ugar alatt áll, bár aránylag épen a nagy búzatermő vidékeken kevesebb az ugar), egy harmadik részét pedig nem a jövedelmező búzától, hanem a kevésbé jövedelmező tavasziaktól vonhatjuk el, így hát a takarmány-termesztés még tetemesen kiterjeszthető a nélkül, hogy azért a búzatermesztést térileg is lényegesen meg kellene szorítanunk s a termés mennyisége ezzel se szenvedne előreláthatólag nagyobb csorbát, mivel a több takarmányból több lévén a trágya, a jobban trágyázott földek jobban is teremnek. Számításba kell vennünk azonfelül még egy idevágó lényeges körülményt is, azt t. i., hogy a gazdát az erőtakarmányvásárlás és a műtrágyák használata meglehetősen emancipálja ma már attól, hogy kizárólag trágyanyerés czéljából fölcs

menyiségben kelljen állatokat tartania s hogy állatai számára minden takarmányt maga termeszzen, még akkor is, ha földjét egyéb növényekkel jobban jövedelmeztesheti.

A mi az ipari és kereskedelmi növényeket illeti, ezek még kevésbé jöhetnek számításba. Ide tartoznak: a cukorrépa, repce, dohány, kender, len s egyéb apróbb kerti vetemények, gyógy- és fűszernövények. Mindezek termesztése együttvéve nem tesz ki többet a szántóföld területének 2—3 százalékánál. Ha tehát ezek termesztését megkészszerelnék is, a mi a közel jövőben egyáltalán nem lehetséges s különben is ezen termények korlátozott fogyasztása mellett okvetlenül túltermelésre vezetne, akkor is csak legfeljebb 6 százalékot foglalhatnának el, tehát circa $\frac{1}{3}$ részét a mostani ugar területnek. Azonkívül még e növények legnagyobb része tavaszi, tehát az őszi nyomásba kerülő búzát nem alterálja s csak előnyös változatosságot hozna a termesztésbe.

Maradna hátra az árpa, zab, tengeri és burgonya. Az árpa csak akkor versenyezhet komolyan a búzával, ha ennek ára a mostanihoz hasonlóan alacsony s ha az árpa mint jó minőségű sörárpa kelhet el. Csakhogy a sörgyártásra alkalmas jó árpa az Alföldön, tehát a búza termesztés főhelyén fehér holló, egyéb helyeken pedig legfeljebb onnét szoríthatná ki a búzát, a hova az ugy sem való a talaj minőségénél fogva, másutt ellenben mint tavaszi vetemény jól megfér a búzával. A többi három növény komolyan szóba se jöhet, mint a búza versenytársa.

Azokkal szemben pedig, a kiket buzatermelésünk — absolute tekintve — nagy kiterjedése aggaszt, legyen szabad a külföldi példákra utalnunk. Mindazon országokban, a hol a talaj és éghajlat általánosságban véve kedvező a buzatermelésre, azt látjuk, hogy *a búzát aránylag legalább is ugyanoly vagy nem sokkal kisebb, de sőt többször még nagyobb területen termesztik, mint mi.*

Igy pl. a búzával bevetett terület az összes szántóföldnek Olaszországban 39·95, Spanyolországban 28·41, Franciaországban 27·23, Romániában 29·87, Belgiumban is 17·28, Elzász-Lotaringiában még 27·00 százalékát, sőt még Nagy-Britanniában is 15·16 százalékát tette ki, míg nálunk csak 23·91%-ot. Nem mi járunk hát elől a buzatermesztés térileg

való kiterjesztésében s az intensivitas magas foka sem gátolja a nagymérvű buzatermesztést.

Igen fontos további idevonatkozó részletek még a kelen-dőség és a jövedelmezés kérdései.

Az előbbit illetőleg az amerikai, indiai, orosz és ausztrá-liai versenyre nézve, mely a közelmúltban a hirtelen és nagy-mérvű árhanyatlással kapcsolatban annyira megijesztett, hogy első tekintetre mezőgazdaságunkat a végromlás szélén állónak hittük, ma már nyugodtabb felfogás mutatkozik a közhangu-latban. Hogy nem ok és alap nélkül, arra a statistika meg-adja a feletet ¹⁾.

A gabonatermelés tekintetében a kimutatott időszak alatt ugy a bevetett területekre, mint az exportra nézve Amerikában, Indiában és Ausztráliában bizonyos megállapodottság észlelhető (Amerika buzakivitelének hanyatlását emelkedő lisztkivitelével ellensúlyozza), jeléül annak, hogy ezen államokban a termelés ugy látszik elérte a jelenlegi viszonyok között elérhető határt, rohamos továbbnövekedéstől tehát nincs okunk tartani. Azon állapotok után ítélve pedig, a melyek ma az észak-ame-rikai gabonatermelési viszonyok tekintetében fenforognak, ugy látszik ez oldalról a verseny nemcsak hogy nem fog élesebb lenni, sőt gyengülése várható. Max Sering, az észak-amerikai verseny alapos tanulmányozója, idevonatkozólag a következőket írja ²⁾: »A buzatermelés Észak-Amerikában nor-mális árviszonyok mellett csak mérsékelten jövedelmez; a gyárszerűleg űzött rablógazdálkodás egyre kisebbé váló terü-letre szorítkozik. A buzapiaczkok túltömöttsége az utóbbi évek alatt Észak-Amerikában is heves mezőgazdasági válságot idézett elő. Ennek következményekép a régebben betelepített vidékeken a búzával bevetett terület erősen csökkent, mivel ott más termelési ágakra, kivált tengeri-termesztésre és állat-tenyésztésre tértek át. A telepítés alatt levő vidékeken a buzaterület kiterjesztésében lassudás állt be. Az összeredmény az volt, hogy a búzával bevetett terület Észak-Amerikában 1885 óta jelentékenyen csökkent.

A legközelebbi időre tehát, ha az árak tartósan alacsonyok maradnak, az északamerikai búzatermelés jelentékeny csökke-

¹⁾ Közgazdasági és statisztikai évkönyv III. évf.

²⁾ Max Sering: Die landwirthsch. Konkurrenz Nord-Amerikas etc. Leipzig 1887.

nése ugyan nem, de mindenesetre a terjeszkedésnek lassúdása várható.»

A termelésnek a hetvenes években való rendkívül gyors kiterjeszkedése s ezzel kapcsolatban a búza-export nagy lendülete ¹⁾ csakis a prairie talajok felhasználása folytán vált

¹⁾ A mezőgazdaság hatalmas fellendülése Északamerikában és az Egyesült-Államoknak mint búzát kivivő országnak nagy fontossága az 1860. évre vezethető vissza, de tetőpontját csak 1880-ban érte el.

Az 1861-től 1864-ig évenként összesen 51 millió bushel került kiviteltre és pedig több gabona, mint liszt; nagyobb hanyatlás csak a nagy polgárháború idején állt be; 1867–68-ban a búzakivitel ismét jelentékenyen nagyobb. — Az 1-70-től 1880-ig terjedő időben az amerikai búza után való kereslet annyira nagyobbodott, hogy a farmerek azt hitték, hogy nekik kell az egész világot ellátni búzával. Az 1880-ik évtől kezdve kivetített:

	búza bushelekben	liszt hordókban	összesen búzára átszámítva bushel
1880—81	150,565.177	7,745.786	186,321.514
1881—82	95,371.804	5,015.636	121,892.389
1882—83	106,385.828	9,205.664	147,811.316
1883—84	70,349.012	9,152.260	111,544.182
1884—85	84,653.714	10,648.145	132,570.367
1885—86	57,759.209	8,179.241	94,565.794
1886—87	101,971.949	11,517.440	153,804.970
1887—88	65,789.261	11,963.574	119,625.344
1888—89	46,414.129	9,374.803	88,600.743
1889—90	54,387.767	12,231.721	109,430.467

összesen bushelben : 1.266,157.086

Ezen 10 év összes termelése 4.469,953.588 bushelre rugott, vagyis évenként átlagszámban 450,000.000 bushelre, melyből átlag 126,000.000 bushel vagyis 28.2% kiviteltre került. E kiviteli számok azonban évről-évre éppen abban a mértékben fognak kisebbedni, a mely arányban a lakosság száma növekedik, s ha a lakosság száma a mostani arányokban növekedik, 1896-ban vagy 1897-ben az amerikai búzának már olyan magas ára lesz, hogy haszonnal nem szállíthatják Európába.

Fgyébiránt, hogy Amerika versenyképessége a búzapiacson hanyatlásnak indul, még pedig éppen úgy a folyton szaporodó lakosság szükségletének növekedése, mint a termelés csökkenése miatt, kivethető még a következő adatokból is: Az amerikai Egyesült-Államok termése bushelekben (a 60 angol font) kifejezve tett:

1889	475,000.000	1883	293,500.000
1888	391,417.000	1882	498,000.000
1887	445,047.000	1881	375,000.000
1886	444,779.000	1880	495,000.000
1885	310,000.000	1879	480,000.000
1884	498,545.000	1878	440,000.000
Összesen	2.594,766.000		2.686,500.000
Átlag 1884—89	432,564.000	1878—83	447,750.000

lehetőségessé, csakhogy ma már a jobb prairieregiókban a földek legnagyobb része magántulajdonba ment át, a mi az ott való letelepülést drágítja, a hol pedig még nagyobb complexumokban kapható lenne ily föld, ott az éghajlat kedvezőtlen. Noha tehát az amerikai termelés még nem érte is el tetőpontját, sőt a búzatermesztésre fordított terület nagysága körülbelől megkétszerezhető, ez nem fog oly gyorsan menni, évtizedek szükségesek hozzá, s ezek alatt a belfogyasztás is előreláthatólag még nagyobb arányokban fog növekedni, mint a termesztés. Az is kétségtelen ugyan, hogy Észak-amerikának módjában leend a szállítási költségeket még csökkenteni, de az ehhez szükséges forgalmi berendezések létesítése időt igényel, másrészt pedig bizonyos egyéb körülmények is, a melyek a szállítási díjak csökkentéséhez megkívánatnak, csak lassankint fognak bekövetkezni, úgy hogy ezek a forgalmi könnyítések nem gyakorolhatnak már jelentékenyebb befolyást a mostani állapotokra. Chilire és Argentiniára is körülbelül ugyanazt mondhatni, mint az Egyesült-Államokra. Sem olcsóbban nem termelnek, sem jobb talajuk nincs, a földmívelési technika tekintetében pedig az utóbbi mögött állnak.

Kelet-India ¹⁾ szintén megkettőztethetné búzatermesztésre

A következő összeállítás mutatja 1850 óta a népességet és a búzaratási eredményeket:

	népesség	gyarapodás 10 év alatt	búza bshl.-ben (27.2 kg.)
1850	23,191,876	6,122.423	100,485.000
1860	31,443.321	8,251.445	173,104.000
1870	38,558.371	7,115.050	235,885.000
1880	50,155.788	11,597.412	498,550.000
1890	62,480.540	12,324.757	402,000.000

Az Egyesült-Államokban fejenként a legnagyobb búzafogyasztás 4.75 bshl. és érdekes tudnunk, hogy mily arány van a búzafölösleg és az óriási mérvekben gyarapodó népesség között. A következő számok mutatják az összes fogyasztást (a vetőmag kivételével), a népességet és az aratási eredményeket a fölösleggel:

	népesség	fogyasztás	aratás	fölösleg bshl.-ben.
1850	23,191.876	110,165.000	100,485.000	—
1860	31,443.321	149,350.000	173,104.000	23,754.000
1870	38,558.371	185,150.000	235,985.000	52,735.000
1880	50,155.788	233,250.000	498,550.000	270,300.000
1890	62,480.540	290,722.000	402,000.000	111,278.000

¹⁾ Dr. Julius Wolf: Tatsachen und Aussichten der Ostindischen Konkurrenz im Weizenhandel. Tübingen 1886.

ma használt területét, de annak, hogy ez a terjeszkedés már a közel jövőben megtörténhessék, még több és nyomósabb az akadálya, mint Észak-Amerikában.

Az a vidék, mely a búza-export kérdésénél számításba jöhet, túlnyomó részében oly száraz éghajlatú, hogy ott a termelés csakis öntözés mellett lehetséges, a mi természetesen fokozza a termesztési költségeket, másrészt pedig a vasuti hálózat is hiányos még. Igaz ugyan, hogy a kormány tetemes összegeket fordít csatornázásokra, a vasutakat is szaporítja, csakhogy az is igaz, hogy az indiai paraszt távolról sem oly élelmes, tevékeny, mozgékony, a nyújtott előnyöket kihasználni tudó, mint az amerikai, sőt ellenkezőleg meglehetősen konzervatív, igényei sem oly nagyok, hogy bevételeinek az egyszerű megélhetésen túl való fokozására ösztönöznék, tőkegyűjtésre nincs hajlandósága. Azonfelül a nagy közterhek nyomják s nagyrészüket uzsorások, még pedig őket az utolsó cseppig kiszípolozó uzsorások kezei közt van s birtokát ugyszólván hitelezője javára műveli. A földművelés pedig, a mint ez a jó földek mellett is rendkívül alacsony átlagterméseken ugyancsak meglátszik, a művelés inkább csak karczolás, trágyázás csak az újabb időben kerül egyáltalán szóba. Mutatis mutandis ugyanoly állapotok olvashatók ki Wolf könyvéből, a milyenek nálunk ezelőtt 40—50 évvel uralkodtak. Attól hát itt se kell tartanunk, hogy a közel jövőben az indiai búza még sokkal nagyobb mértékben árasztaná el az európai piacot.

Az ausztráliai gyarmatok sem mutatnak a búzatermelés körül élénkebb mozgást. Habár megbízható és pontos statisztikai adataink idevonatkozólag nincsenek, mégis úgy látszik, hogy az árdepressió, mint mindenütt, úgy ott is megtette a maga hatását s a búzatermesztés nem terjeszkedik.

Igen komoly versenytársunk azonban már földrajzi fekvésénél fogva is Oroszország. A statisztika itt állandó és tetemes emelkedéseket jelez. A kivitel fejlődése öt évi átlagokban volt¹⁾:

1836—40-ben	434 mill. hektoliter.
1841—45 »	448 » »
1846—50 »	732 » »
1851—55 »	667 » »

¹⁾ »Közgazdasági és statisztikai évkönyv«. III. évf.

1856—60-ban	8·00 mill. hektoliter.
1861—65-ben	10·52 » »
1866—70 »	16·07 » »
1871—75 »	19·33 » »
1876—80-ban	23·17 » »
1881—85-ben	25·96 » »

Az 1885 utáni években is egyre növekedik a kivitel.¹⁾

Valószínű, hogy legnagyobb részt az orosz kormánynak ezen irányban kifejtett nagymérvű munkássága folytán Oroszország nemcsak növeli vasuti hálózatát, de egyuttal a vasutak mentén a fontosabb helyeken gabona-elevátorokat épít, a tarifákat kivált nagyobb távolságokra s első sorban a kikötőhelyekre tetemesen leszállítja, a feladott gabonára gyors és az ottani viszonyokhoz képest igen olcsó hitelt nyújt, az eladásokat megkönnyíti, stb. Azonkívül tavaszbúzájuk minőség tekintetében nemcsak hogy éppen olyan jó és keresett, mint

¹⁾ Az orosz kormány által közzétett, a pétervári központi statisztikai hivatal által készített kimutatások szerint a legfontosabb orosz gabonanemek termése métermázsákban kifejezve, következő volt:

	1889.	1888.	1887.	1886.
búza	50,700.000	74,472.000	65,380.000	37,800.000
rozs	153,750.000	177,966.000	175,000.000	155,400.000
zab	203,158.000	216,362.000	140,760.000	129,200.000
árpa	36,360.000	47,692.000	39,036.000	30,912.000
tatárka	15,150.000	15,973.400	14,560.000	13,720.000

Oroszország gabonakiviteli statisztikája a legutóbbi évekről a következő számokat tünteti fel:

	1887.	1888. 1000 p u d	1889.
búza	118.621	189.209	161.386
rozs	72.710	101.735	71.798
árpa	48.356	67.356	48.712
zab	59.667	87.445	68.860
tengeri	26.515	17.051	18.975
borsó	3.517	5.896	3.907
köles	1.363	2.344	1.315
tatárka	2.452	1.952	1.330
különfélék	1.100	1.999	1.136
liszt	3.806	8.330	2.763
korpa	5.942	12.272	11.022
Összesen	314.057	495.654	391.208

Az értéket tekintve, az orosz gabonakivitel azon óriási gyarapodás után, mely 1887-ről 1883-ra 341,057.000-ről 495,654.000-re történt, 1889-ben 391,208.000-re esett, vagyis 104,446.000-rel, azaz 21%-kal csökkent.¹⁾

a mi őszi búzáink, de ezt sokszor felül is mulja¹⁾ úgy kereskedelmi árúként, mint a lisztnyeremény és lisztminőség tekintetében. S az a Moszkvától délre, egész a Fekete és Azowi tengerig, az Aral-Kaspi síkság és az Ural hegylánczolat kinyúlásáig terjedő óriás síkság, a mely a kiviteli búzát termi, az ugynevezett Csernozem (fekete föld) az ő, circa 10% humuszt tartalmazó, egyenletesen vastag, helyenkint 10 láb mélységig menő termőrétegével ugyszólván kiemeríthetlen termékenységgű.

Igaz, hogy a gyakori szárazságok és fagyok a terméseket nagyon ingadozóvá teszik, hogy az átlagtermések a rossz művelés folytán nagyon csekélyek, hogy az orosz földesúr és paraszt egyformán és nagyon el vannak adósodva, a népesség ritka, a kereskedelem nincs megbízható kezekben s mindezek a tényezők együttvéve és hozzájuk még sok más nagyon gátolják, hogy az orosz mezőgazdaság a legközelebbi jövőben a kormány részéről tett erőfeszítések mellett is nagyot lendüljön, mégis az a nézetünk, hogy Oroszország úgy fekvésénél, mind pedig a természet nyújtotta rendkívüli gazdagságánál fogva a legfejlődésképesebb, legverszedelmesebb versenytársunk mindannyi között, a búzatermelés terén. Még rosszabbá teszi a helyzetet az, hogy elzárkózottságánál fogva s talán jórészen a mi hanyagságunk folytán is, daczára annak, hogy szomszédunk, nem ismerjük eléggé, nem tudjuk erősíteni, képességeit mérlegelni, nem tudjuk fejlődését alaposan figyelemmel kísérni, tehát nem is védekezhetünk eléggé egy ottani részről netán jövő gazdasági meglepetéssel szemben. Valóban nemcsak érdemes, de nagyon óhajtottó volna, hogy kormányunk az orosz gazdasági és nemzetgazdasági viszonyokat behatóan tanulmányoztassa, hogy érdekelteinket ez irányban tájékoztassa.

Ugyanezt lehet mondani másik szomszédunkra, Romániára nézve, melynek szintén reánk nézve jelentékeny búza-kivitele van s mely újabban azzal tetszeleg, hogy búzáját, a miénket ócsárolva, igyekszik dicsérni. Nem veszedelmes ugyan, de nem is kicsinylendő ellenfél.²⁾

¹⁾ Pekár: Földünk búzája és lisztje. Budapest, 1831.

²⁾ Románia búzakivitele 1880-tól 1889-ig hl.-ben a következő volt:

1880	2,910.000
--------------	-----------

Mindezek után, ha tekintetbe vesszük, hogy versenytársainknál nincs okunk tartani a buzatermesztésnek gyors növekedésétől, másrészt pedig, hogy Északamerika és Közép-amerika valamint Keletindia népessége évente 1½ millió lélekkel, a gabona-importra szoruló nyugoti és középeurópai államoké pedig szintén körülbelül 1½ millió lélekkel gyarapodik ¹⁾, nem valószínű, hogy normális körülmények között huzamosabb időn át újabb túltermelés álljon be.

Még egy fontos kérdés, a buzatermesztés jövedelmezőségének kérdése igényli végül figyelmünket.

Ez két dolgon fordul meg, úgy mint az elérhető árakon és termelési költségeken.

4. Termelési költségeink elemzése. — Az árak jutalmazó volta. — Következtetések a buzatermelés szerepére s hivatására nézve.

A mi az árakat ²⁾ illeti, láttuk, hogy nem kell ugyan tartanunk a velünk versenyző országok kínálatának állandóan

1881	} pontos adatok hiányoznak.
1882	
1883	
1884	
1885	
1886	3,789.547
1887	6,943.260
1888	11,692.380
1889	13,408.170

A gabonafélék terméseredményét Romániában az 1885/86—1888/89 évekre az alábbi táblázat mutatja:

	1885/86 hl.	1886/87 hl.	1887/88 hl.	1888/89 hl.
buza	15,731.069	20,819.830	20,471.601	15,783.205
tengeri	49,063.394	17,157.905	22,523.405	29,585.566
árpa	5,124.133	6,580.234	8,180.904	10,121.545
zab	4,283.084	6,012.978	3,787.309	4,209.450

Hogy mily eszközökkel dolgoznak azon, hogy a román buzának kelendőséget biztosítsanak, az kitűnik azon tényből, miszerint a velencei román konzulatus 1890 decz. 1-én kelt körlevelében közli, hogy az 1886-ban Drezdában tartott kongresszuson megállapították, hogy a román buza 20%-al több lisztet ad, mint a magyar. Hozzáteszi a konzulatus, mikép a kenyérliszt készítésénél a román liszthez több víz kell, mint a magyarhoz, s hogy a kenyér ize is édesebb, mint a magyar lisztből készülté. Saját-szerű, hogy ily reklamot, vagy helyesebben mondva hazudozást hivatalos zászló alatt bocsátanak világgá.

¹⁾ Sering fent idézett munkája.

²⁾ Az 1820-tól 1869-ig kimutatott ártáblázatot lásd a »Stat. Értesítő«-ben az 1130-ik lapon; 1871 óta a budapesti búzaárak a fővárosi statisztikai

gyors emelkedésétől, tehát ebből kifolyólag az árak újabb jelentékeny leszállásától, viszont azonban be kell vallanunk, hogy azok reményét, kik a jelenlegi árdepressziót muló dolognak tartják, nem tekinthetjük reménynél egyébnek, mivel nincs kilátás arra, hogy versenytársaink valamelyike termelését jelentékenyen csökkenteni lenne kénytelen, vagy hogy a fogyasztás rohamosan emelkednék, s különben is újabb áremelkedés előre láthatólag a termelésnek további kiterjesztésére vezetne, a mire mint láttuk még elegendő tér van. Rövid muló áringadozások lesznek ugyan, de jobb ha lemondunk erről a kilátásról, hogy áraink még egyszer arra a magasságra emelkedjenek, a melyen a hetvenes években s a

hivatal által középminőségek és havi átlagárak alapján készített kiszámítás szerint (métermázsánként forintokban) a következő ingadozást mutatják:

	buza	rozs	árpa	zab	tengeri
1871	12'18	7'85	6'30	7'46	7'50
1872	13'32	8'26	6'87	6'66	7'92
1873	14'76	10'69	8'03	6'65	7'82
1874	13'08	10'35	8'06	8'53	8'70
1875	9'72	7'74	6'13	7'67	5'68
1876	10'47	8'38	6'44	8'24	5'57
1877	12'30	9'06	7'08	8'17	6'77
1878	9'96	6'75	6'54	6'11	6'22
1879	10'85	7'26	6'19	6'03	5'77
1880	12'44	9'95	7'05	6'94	7'22
1881	12'73	9'64	7'09	6'93	6'23
1882	11'22	9'44	6'31	7'21	7'29
1883	10'12	7'46	7'18	6'58	6'40
1884	9'11	7'59	6'96	6'92	6'56
1885	8'39	6'85	6'21	6'85	5'78
1886	8'39	6'41	6'04	6'40	5'63
1887	8'20	6'14	5'92	5'86	5'78
1888	7'44	5'62	5'57	5'39	5'91
1889	8'00	6'46	6'05	6'21	4'80

Érdekes, hogy 1881 óta az olesobbodás iránya folyton tart, úgy hogy az 1888. évi átlagárak a tengerié kivételével a fentebb kitüntetett 19 évi időszaknak mélypontját képezik. A buza legmagasabb átlagára 14 frt. 76 kr. és legalacsonyabb átlagára (7 frt. 44 kr.) közt a különbség 7 frt. 32 krt tesz métermázsánként. A tőzsdei gabonaüzlet az említett öt gabonanemben az utolsó évben 8,019.300 métermázsát tett az 1888-ik évi 8,085.000 mm. ellenében. A forgalom majdnem kétszer akkora volt mint 1875-ben.

nyolczvanas évek elején álltak. Biztosabban számíthatunk, ha a jelenlegi árakat tekintjük normalisaknak¹⁾.

Ezen árak mellett vegyük szemügyre a termelési költségek kérdését.

Az országos magyar gazdasági egyesület által gazdasági bajaink kipuhatólása és orvoslása érdekében 1880 elején tartott enquéte tárgyalások alkalmával az előterjesztett jelentések alapján a bizottság 1 kat. hold buza előállítási költségét a földérték és forgótőke kamatja, valamint a felügyeleti költség levonásával majorsági kezelés mellett átlag 38 frt 85 krban, ugynevezett paraszt-gazdaságra nézve pedig szintén átlag 29 frtban mutatja ki, a mi hektárra átszámítva 67 frt 48 krt illetve 50 frt 37 krt tesz²⁾.

Szintén érdekes számítás *Deininger* Imre keszthelyi gazdasági tanintézeti igazgatóé,³⁾ mely minden kiadást lelkiismeretesen számbavéve 1 hektár költségét, ugyancsak a föld érték és forgó tőke kamatja, valamint a felügyeleti költség levonásával 80 frt 93 kr-ra teszi.

Már most a két magasabb költséget véve tekintetbe, adjuk ezekhez még az eddig levont költségeket ugyancsak *Deininger* számítása szerint:

400 forint telektőke 5% kamatja	20 frt — kr.
épülettőke kamat, törlesztés és javítás	
44 frt \times 7.5%	3 » 50 »
forgó üzemtőke kamatja 44 frt à 5% ..	2 » 20 »
kezelési és általános gazdasági költség ..	4 » 25 »
összesen	29 frt 75 kr.

¹⁾ E munka megírásakor az 1891 őszi tapasztalt gabonaárakat természetesen nem lehetett előre képzelní, de ezek *normalisaknak nem is mondhatók*, mert oly esemény által idéztettek elő (Oroszország egész termésének tönkretétele által), melyhez hasonlóra egy-egy században is alig akad példa.

²⁾ Nem halgathatjuk el a számítások közlésénél, hogy a gabona termelési költségeinek szokásos kiszámítása a szakirodalomban még mindig élénk vita tárgyát képezi. Dr. Richard Bloeck »*Untersuchungen über die Produktionskosten der Getreidekörner*« című művében (Elster: Staatswissenschaftliche Studien 2 kötet, 4 füzet) igen alapos, bár meglehetősen elméleti zamatú vizsgálatok után arra a végkövetkeztetésre jut, hogy a gazda még a saját gazdaságára nézve sem képes számszerű pontossággal kimutatni, hogy a gabonatermelés tiszta költségei (a direkt termelés abszolút költségei) mennyire rúgnak, következésképp feltétlen bizonyossággal azt sem tudja igazolni, hogy a piaci ár és a termelési költség közt a gazdaságra nézve valójában kedvező avagy kedvezőtlen viszony áll-e fenn!

³⁾ *Deininger* tanulmánya a búza fölött. Nagykanizsa 1890.

1 hektár összköltsége tehát 97 frt 23 kr, illetve 110 frt 68 kr lesz.

Milyen búzaár mellett volnának ezek a költségek fedezve, ha csupán az 1879—88. évi országos átlagot, kerekszám hektáronként 14 hl-t veszünk fel termésül s ebből 12²⁵ hl-t I-rendű, 1⁷⁵ hl-t pedig II-rendű (q-ként 1 frttal olcsóbb) búzának tekintünk, továbbá a szalma és tarlólegelő értékét (szalma 28 q. à 1 frt, legelő 1 frt 75 kr) 29 frt 75 krral vesszük fel?

12²⁵ hl. I. búza à 80 kg. = 9⁸ q. à 6 frt = 58 frt 80 kr ; à 7 frt = 68 frt 60 kr; à 8 frt = 78 frt 40 kr; à 9 frt = 88 frt 20 kr.

1⁷⁵ hl. II. búza à 75 kg. = 1³¹ q. à 5 frt = 6 frt 55 kr. à 6 frt = 7 frt 86 kr.; à 7 frt = 9 frt 17 kr.; à 8 frt = 10 frt 48 kr.

A szalmát és tarlólegelőt mind a négy esetben 29 frt 75 krajczár értékkel véve fel, a hektáronkénti bevétel: 95 frt 10 kr., 106 frt 41 kr., 117 frt 35 kr. és 128 frt 43 kr. leend.

Ezek a számítások azt mutatják, hogy még akkor se jár a búzatermesztés veszteséggel, ha 1 q. ára csak 6 frt.¹⁾, ha pedig 7 frtot sikerül elérni, nemcsak fedezi az összes direkt kiadásokat, hanem még a földtőkét elég magasan, a forgó tőkét pedig tisztességesen kamatoztatja, 8 frtos ár mellett pedig már mindezen felül tisztességes vállalkozói nyereséget is biztosít²⁾.

Ezt a számítást pedig korántsem lehet vérmesnek tekinteni, sőt nagyon valószínű, hogy oly földön, a melynek hektárja 400 frtot ér meg s a melyre 67—80 frt értékű trágyát és munkát fordítanak, nem 14 hektoliter búza fog teremni hanem 16—18 hl.

Hogy ennek daczára már a 7 frtos búzaárak is válságosoknak mutatkoztak, annak nem maga az árhanyatlás, hanem főleg az a körülmény volt az oka, hogy terméseink az egyoldalú gazdálkodás és veszélyes kontinentalis éghaj-

¹⁾ Egy dunántúli előkelő uradalom tulajdonosa a válságos évek aggodalmai közepette bátran ki is fejezte ama nézetét, hogy még a 6 frtos búzaáraktól sem fél, csak sikerüljön a holdankénti búzatermést 2—3 métermázsával fokoznia!

²⁾ Az 1891. évi termés 11 frtos búzaárak mint kivételes árak, annál örvendetesebbek, mert a holdankinti átlagtermés ez idén nem a legkedvezőbb.

latunk mellett nagyon ingadozók voltak, a rossz években a termés nagyon alászáll, úgy hogy távolról sem fedezi a költségeket s azt a gazdát, a ki egyoldalulag búzatermesztésre alapította gazdálkodását, az ilyen rossz év oly pénzzavarokba dönti, a melyek következtében előre felemészti a jobb évek nyereségét is.

Ha hát czélszerű vetésforgás és jó munka, jó trágyázás, gyomok irtása stb. által a búza termését biztosítani s az átlagos terméseket növelni tudjuk,¹⁾ ha továbbá az állam a Duna, Tisza, Maros közén czélszerű öntözési berendezések létesítésére megragadja a kezdeményezést, a mit árvízvédelmi szempontból előbb-utóbb tennie kell, a mit tennie államháztartásunk kedvező fejlődése mellett már a közel jövőben lehetségessé válik (a mi végül jövedelmező is volna, mert az árvizek 1880—88-ig évente átlag 148.774 hektár termését tették tönkre) s ez által csökkenti termésünk ingadozását, biztos alapot nyújt gabonakereskedelmünknek, a mai búzaárak mellett is nemcsak, hogy jól megleg lehetünk, de jól jövedelmezőleg is termelhetjük a búzát.

Összegezve a hazánk búzatermeléséről előadottakat, ama nézetnek kell kifejezést adnunk, hogy miután a búza alá fogott terület hazánkban a válságos évek daczára nem csak, hogy nem csökkent, de ellenkezőleg nem csekély nagyobbodást mutat a nélkül, hogy a földbirtok értéke ugyanezen idő

¹⁾ Hogy az említett tényezők mennyire növelhetik a termést, annak igazolására bemutatjuk itt a mezőhegyesi ménesbirtok legutóbbi 30 év alatti termésére vonatkozó adatokat, a melyeket Gluzek Gyula igazgató ur volt szíves velünk közölni s a melyek szerint termett 1 kat. holdon:

1859—63	408 kg. búza
1864—68	653 » »
1869—73	432 » »
1874—78	616 » »
1879—83	784 » »
1884—88	1.126 » »
1879—88	950 » »

vagyis 1 hektáron az 1879—88-iki átlagban 1.650 kg., tehát 1 hektolitert átlagban 78 kgrammal véve fel 2.116 liter, azaz 719 literrel = 49%-kal több mint az országos átlag ugyanezen időszak alatt. Messze meghaladja e termésátlag a franciaországit, azonos a belgával, nem sokkal marad el az angol és dán termések mögött, holott mind e helyeken a bővebben termő lágy búzákat termesztik. Mutatja e példa, hogy kitűnő talajunkon megfelelő munka mellett a világ legintenzívebb gazdaságaival versenyezhetünk, minőség tekintetében pedig megverjük őket.

alatt észrevehetőleg csökkent volna, nem valószínű, hogy a gabonatermelés hazánkban veszteséggel járna s inkább azt kell elfogadnunk, hogy a gabonatermelés eddigi térfoglalása a mezőgazdasági válság hirdetésének részben czáfolatát is jelenti.

Miután a mezőgazdaság reformja az intensív gazdálkodás irányában kétségbevonhatlanul kezdetét vette s hazánk lösz- és aluvialis formációjának több mint ötvenezer négyszögkilométerre tehető szántóföldterület-altalajában még oly növény-tápanyag rejlik, melynek észszerű kihasználása mély szántás útján aránylag nem nagy trágyázás és megfelelő vetésforgás mellett még évek hosszú során át igen jövedelmes termelést biztosíthat¹⁾, miután továbbá a magyar búza kitűnő minőségében »gazdag alföldünk ragyogó napfénye által érlelt aczélos búzáinkban« oly pótolhatatlan terménynyel és előnnyel rendelkezünk, melyet nem elvetni, hanem a lehetőség határai között gyarapítani és biztosítani kell mezőgazdaságunk számára annál inkább, mert annak kelendősege a jövőre nézve veszélyeztetettnek többé nem tekinthető, végül miután közlekedésünk fejlődésével a szállítás és kezelés költségei is apadnak, tehát az olcsóbb termelés feltételeihez is inkább közeledünk:

Hazánk gabona és főleg búzatermelésének a jövőben való fejlődése az eddiginél még biztosabb alapokon várható s mezőgazdaságunkban is be fog teljesülni Passy ama mondása, hogy »la crise est la seul remède contre la crise«!

II. A MALOMIPAR MINT A MAGYAR GABONAKERESKEDELMI POLITIKA ESZKÖZE.

1. Gabonatermelési és kereskedelmi politika, annak céljai és befolyása a mezőgazdaság intenzívitására. — A malomipar mint e célok eszköze.

Ha netán kelleténél hosszasan foglalkoztunk hazánk búzatermelésének helyzetével, szolgáljon mentségünkül, hogy a kitűzött kérdés közgazdasági nagy jelentőségének alapját kellett feltárnunk, s hogy szükségesnek kellett tartanunk, hogy a gabona-kereskedelem és a malom-ipar közötti szoros

¹⁾ Dr. Adolf Mayer »Jahrbuch der Agriculturchemie« című művében azt a tudományosan indokolt tételt állítja fel, hogy: »Die Meinung, dass der Raubbau in seinen Folgen nicht wieder ausgeglichen, das verloren gegangene Düngercapital nicht wieder gewonnen werden könne, ist völlig unbegründet, und die Massregel: das Düngercapital, welches einmal in den Grundstücken enthalten ist, denselben durch alle Perioden hindurch zu erhalten, erscheint als ein schwerwiegender Missgriff.«

kapcsolatot és sokszoros vonatkozásokat a mezőgazdaság leg-sajátabb érdekeinek világításában tegyük fölismerhetővé. Nem legkisebb ok volt erre az is, hogy hazánk gazdasági szak-irodalmában eddig vajmi csekély támpontok kutathatók fel a magyar gabonapolitikára vonatkozólag, sőt ha a külföld ez irányú gazdag irodalmát tekintjük, szinte fájdalmas érzéssel kell konstatálnunk, hogy a magyar gabona- és főleg búza-termelés kimagasló fontosságához mérten ugyancsak gyér azok száma, a kik e kérdéssel egyáltalán foglalkoztak, s hogy a búzatermeléssel kapcsolatos, eminens közgazdasági érdekek önálló fejtegetésére még egyáltalán rá sem tértek.

Pedig nincs a népek kereskedelmi politikájában oly kérdés, melylyel annyit foglalkoztak volna, mint a gabonakereskedelem politikája, a mi könnyen érthető, ha meggondoljuk, hogy a gabonaterméseknek csupán az időjárás és külső természeti behatásoktól való függése egymagában éhínséget is idézett elő a multban, s hogy azok a nagy áringadozások, melyeknek a gabona mint a népek gazdasági életének fő szükségleti czikke éppen nélkülözhetetlen volta miatt gyors változatokban ki van téve, még a legújabb időkig is a népélet legveszedelmesebb jelenségeivé tették a gabona és kenyér drágaságot.

Éhínségről, gabonaforradalmakról s hasonlókról mai nap ugyan nem lehet szó, legalább nem oly értelemben, mint a közlekedés fejlődését megelőző időkben, mindazáltal azok a tanulságok, melyek a gabona-politika nagy kérdéséről szóló irodalomból merithetők, úgyszólván kifogyhatatlan kútforrásul szolgálhatnak ma is a gazdasági érdekek alakulására befolyással bíró közvélemény helyes irányítása és táplálása czéljából.

Hazánkra nézve e kérdés jelentőségét nem vezethetjük vissza a ködös multba, Magyarország mezőgazdasági története ¹⁾ csak annyit igazolhat a múltból, hogy hazánk gazdasági élete meglehetősen a naturalis gazdálkodás korláta között folyt le, hogy a nagy forgalom utjai, az idők világkereskedelme messze elkerülték hazánk tájékait, hogy az önálló kereskedelem és ipar csak a legújabb időkben vethette meg itt fejlődésének alapját. Annál nagyobb érdeklődéssel kell tehát viseltetnünk ama nemzetek és országok gazdasági története

¹⁾ L. Wenczel Gusztáv, Magyarország mezőgazdaságának története, kiadta a m. t. Akadémia történelmi bizottsága 1887.

iránt, melyek a gazdasági fejlődés és politika terén előttünk jártak s nem szabad kicsinyléssel elfordulnunk még a középkor történelmi tanulságaitól sem, mert nem egy fontos gazdasági kérdésben kínálkoznak a múlt tapasztalásai meglepően analog viszonyok szerint, nem egy kérdésben oly szinte közvetlen hűséggel látjuk előttünk más nemzetek múltjában hazánk gazdasági jelenét, hogy azt a politikát, melyet a középkor megvetett, kezdetleges műveltsége hozott létre, egyenesen alkalmazhatnók akár hazánk gazdasági törekvéseinek megállapítására is, legfeljebb kivetkőztetve azt kezdetleges formájából és az önzés ama jellegéből, mely a középkor kormányzati rendszeréhez hozzátartozott.

Igy jelesül, legteljesb érdeklődésünket igényelheti Franciaország gabona-kereskedelmi politikája,¹⁾ mely tisztán mutatja, hogy a gabona-kereskedelem nem volt — a mint hogy mai nap sem az — pusztán a kereskedelmi politika tárgya, hanem egyúttal és túlnyomó mértékben közgazdasági politikát képezett. Az alaposabb tanulmányozás arra a meggyőződésre vezet, hogy alig van tárgy, mely jelentőségében az idők folyását — a nemzeti, politikai, társadalmi és gazdasági változásokat — oly mértékben tükrözné vissza, mint a gabona, a mennyiben, mint a nép változhatatlan jelentőségű főtápláléka, a nemzeti fejlődés összes nagy tényezőivel valami tekintetben fontos és benső kapcsolatban áll, mert nemcsak a földművelésnek terménye, nemcsak kiterjedett kereskedelemnek tárgya, de az ipari fejlődésnek szükségkép való föltételét is jelenti. Vagy mint tápanyag, vagy mint kereskedelmi cikk, vagy mint napszám-regulator, majd mint fizetési eszköz, majd mint háborúviselés eszköze, stb. — szóval egy vagy más értelemben sohasem szűnt meg a gabona a politika érdeklődését táplálni. Míg eleinte a nemzeti létbiztonság egyszerű szempontja lép előtérbe, utóbb lassankint és egymásután az államkincstár, a mezőgazdaság, a kereskedelem, az ipar, majd a társadalmi politika érdekei lépnek fel, sőt még a társadalmi osztályok szerint is majd a földbirtokos, majd a földműves nép, vagy ismét a munkásosztály érdeke lép előtérbe a gabona-politika érdekes színpadján.

¹⁾ L. többek közt dr. Avetis Araskhianantz: Die französische Getreidehandelspolitik bis z. J. 1789 in ihrem Zusammenhange mit der Land-, Volks- und Finanzwirtschaft Frankreichs. (Schmoller, Forschungen. IV. 3.)

Ennyit hozva fel csak általános jellemzéseül annak, hogy mily benső összefüggésben áll a gabona-kérdés a közgazdaság minden tényezőjével és minden ágazatával, mellőzhetőnek véljük a történelmi folyamat — bár felette érdekes, de tárgyunkhoz még sem tartozó — részleteit, s inkább azokra a sarkalatos, szinte abszolút érvényességű tételekként minősíthető tapasztalatokra kívánunk utalni, melyeket speczialiter Franciaország ide vonatkozó fejlődése mutat fel. E tapasztalások következőkben foglalhatók össze:

A földművelés lendülete szükségkép arra vezet, hogy a gabonatermelés és kereskedelem mind nagyobb jelentőségre emelkedik, sőt a nemzeti vagyonosság magva éppen a gabonatermelésben és kereskedésben rejlik. A földművelés fejlesztésének egyik legsikeresebb eszköze a gabonatermelés, mert lendületet ad az egész termelés munkájának, közvetve pedig a talaj termőerejének fentartására szükséges állattenyésztés fejlesztésére ösztönöz, vagyis a *gabonatermelésnek nyomában jár az intenzív gazdálkodás*, a mennyiben a gabonatermelés állandósításával együtt járó talajerőkimerítés helyreépítésére alkalmas állattenyésztés s ezzel együtt a gondosabb gazdálkodás multhatatlanul biztos alapokra helyezkedhetik.

Szorosan a mezőgazdaság szempontjából tehát a gabonatermelés úgyszólván nevelő hatással bír, s előkészíti az intenzív gazdálkodást melyben azután biztosabban gyökerezhetnek meg, mely lehetővé teszi a minél olcsóbb termelést, azzal pedig az ipari fejlődés egyik alapvető igényét elégíti ki, az olcsó élelmezés olcsóbb munkát, olcsóbb béreket, tehát kedvezőbb és biztos ipari produkciót feltételez, végeredményében tehát a gabonatermelés a virágzó közgazdasági élet szülője, legbiztosabb éltető talaja.

Ezeket a szempontokat kell tehát alkalmaznunk a gabona- és főleg a búzatermelés szerepének hazánk mezőgazdaságában való megítélése körül is.

Magyarország jelen viszonyai között a legnagyobb szolgálatot azok tehetik a földművelési és közgazdasági érdeknek, a kik a gabonatermelés fentartását, sőt fejlesztését a kivitel elősegítése által biztosítanák, s e fontos kérdésnek azt az odaadó gondot szentelnék, melynek többek közt Anglia köszönhette a 18-ik században mezőgazdasági felvirágzását, avagy melyet a francziák egyik legnagyobb államférfia: Sully

fordított a gabonakérdésre, ki első volt, ki a gabonakereskedést öntudatosan vetette alá a gazdasági elveknek, s kinek hires mondása: »La labourage et la pâture sont les deux mamelles qui nourrissent la France« szinte teljességgel érvényesíthető hazánk mai gazdasági állapotai s igényeire nézve is.

Hiszszük, hogy még megjön Magyarország Sully-ja is, s hogy már a közel jövőben behatóbban fognak foglalkozni hazánkban azzal a kérdéssel, hogy a gabonakivitel előmozdítása és biztosítása körül mely politika követését igényli a hazai mezőgazdaság érdeke?

Nekünk célunk és feladatunk azt kimutatni, *hogy minő rendeltetéssel és hivatással bír a magyar malomipar az említett eminens érdekek szolgálatában, következőkép minő jelentőséggel bír a magyar mezőgazdaságra és gabonatermelésre illetőleg gabonakereskedelemre?*

2. *A külföldi államok vámpolitikája a lisztrel szemben. — Tanulságok. — A malomiparban rejlő közgazdasági haszon.*

Ha a külföldi államok vámpolitikáját vizsgáljuk, feltűnő az a körülmény, hogy csaknem valamennyi állam és pedig még a bevitelre szoruló, tehát kétségkívül olcsó kenyérre utalt iparállamok is, a lisztre jóval nagyobb vámot vetnek mint a búzára, illetőleg a gabonára általában, sőt a lisztvám néhol sokkal nagyobb mint a mennyi a búzavám arányában a búzából örölhető lisztnyereménynek megfelel, olyannyira, hogy az illető állam malomiparának érdekében a vámvédelem félreismerhetlen módon nyilvánul.

A külföldi — hazai viszonyaink szempontjából mérvadó — államok idevonatkozó vámpolitikáját átnézetessé tenni kívántuk egy táblázatban, melybe a vámtételekkel szembesítve úgy a hazánkból való buza-, mint a lisztbeviteli viszonyokat feltüntető számadatokat vettük fel. (Lásd a »Stat. Értesítő« 1131-ik old.)

Németországba, Svájcba, Olaszországba és Franciaországba (utóbbiban még úgy, a mennyire kedvezőbbek ránk nézve a viszonyok) a búzakivitel a liszt kivittel szemben határozott fölényben van, a mi kétségtelenné teszi, hogy az illető államok súlyt fektetnek arra, hogy a fogyasztásukra szükséges búzamennyiséget saját malomiparuk dolgozza fel, vagyis, hogy az őrlési haszon iparuk javára és közgazdaságuk

előnyére saját államuknak jusson. A bevitelre szoruló országok egyébkint is jobbra iparállamok lévén, vámpolitikájuk észszerű módon csakis arra irányulhat, hogy belfogyasztásukat lehetőleg olcsón láthassák el kenyérrel, mi az oka tehát annak, hogy ezzel egyenes ellentétben a lisztet sokkal nagyobb vámmal sujtják, mint a búzát?

A válasz e kérdésre nem nehéz. A kenyértermények, buza és rozs, a világpiacz ár-diktálásának vannak alávetve, vagyis a kiviteli államok kénytelenek buzafeleslegüket a világpiacz ár-kinálata szerint értékesíteni, tehát a bevitelre szoruló államok biztosítvák az iránt, hogy a saját termelésükön felül igényelt gabonát mindenkor beszerezhetik, melynek feldolgozása a saját iparukban mindazon előnyöket is biztosítja számukra, melyeket a saját buzatermelésük után élveznek, a nélkül, hogy az ez utóbbival kapcsolatos, a gabonavám által különben eléggé védelmezett gazdasági érdekek kockáztatattának. Másképp áll azonban a dolog a liszttel. A lisztre vetett vám nem annyira a buzatermelést, hanem közvetlenül az illető állam malomiparát kívánja megvédeni a külföldi malomiparok versenye ellen s a vám prohibítív jellege annál szembeszökőbb, minél nagyobb az aránytalanság a buza váma és a búzából örölhető lisztnyeremény után esedékes vám között.

A malomiparban rejlő nevezetes előnyök tehát nyilvánvalóan latba vettetnek még az olcsóbb élelmezés érdekeivel szemben is, melyek eddig az előbbieket nem voltak képesek ellensúlyozni. Ha a bevitelre szoruló államok politikája így nagyra becsüli a malomipart, nem az következik-e ebből a gabonakiviteli államokra nézve is, hogy saját malomiparukat oly helyzetbe kell juttatniok, melyben a kivitelre jutó gabonának a külföldön adott vámelőny ellensúlyozható legyen s az a bevitelre szoruló államokba liszt alakjában juthasson be, vagyis az őrlési haszon a gabona kivitelre utalt országnak maradjon meg? ¹⁾

¹⁾ E politikának speczialisan magyar szempontból való indokoltságát, — mely a mi fejtegetéseink tárgyát is fogja képezni, — leginkább Pekár Imre állapította meg a »Földünk búzája és lisztje« című művében (melyet a külföld mondhatni jobban ismer és méltányol mint hazánk), a mennyiben a külföldön tett beható tanulmányai alapján megismertette azokat a nehézségeket, a buzakivittelt gátló körülményeket, melyek a kül-

Mielőtt e vámpolitikai föltevés helyességét elismerhetnénk, fel kell derítenünk, ki kell kutatnunk azokat az előnyöket, melyek a bevitelre szoruló államokat is arra indítják, hogy malomiparukat prohibítív vámokkal védjék az idegen liszt versenye ellen, vagyis a malomipar közgazdasági jelentőségét megalkotó tényezőket kell egyenkint és összehatásukban mérlegelnünk.

A malomipar feladatait főbb vonásaiban általánosságban vázolva, ezek szemmeltartásával hazai malomiparunk viszonyainak egybevetésével fogunk törekedni arra, hogy az előbb említett előnyöket kidomborítsuk s visszahatásukat egész mezőgazdaságunkra nézve lényegileg felismerhetővé tegyük.

A malomipar feladata és hivatása a technika jelen állapota szerint röviden abban foglalható össze, hogy a gabona a legjobb, legelőnyösebb és legolcsóbb eljárás szerint őrléssé, fel, hogy belőle a legegészségesebb, tápláló és eltartható liszt állíttassék elő.

Már előzőleg történt utalás arra, hogy a magyar búza minősége oly kincse mezőgazdaságunknak, melynek birtokában ezen feladatnak talán egyetlen állam sem felelhet meg oly mértékben, mint hazánk. A magyar búza minőségének idevonatkozó előkelő jelentőségét csak futólag kívánjuk jellemezni két ténnyel. Az egyik az, hogy a búza feldolgozására legalkalmasabb őrlési eljárást mint speciális magyar találmányt ismeri és becsüli a külföld ipara s hogy igyekeztek tőlünk eltanulni legalább az őrlési eljárást magát, mely búzáunknak oly kiváló iparczikké való feldolgozását tette lehetővé. A másik az a még kevésbé ismert tény, hogy a külföld mezőgazdasági tudománya komolyan foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy mi módon lehetne a magyar búza kitünő minőségét létrehozó tulajdonságokat idegen talaj és éghajlat mellett is megteremteni s illetőleg, hogy minő növénytaplálkozási, tenyészteti, művelési, trágyázási, stb. körülményekre lehet ezeket a tulajdonságokat visszavezetni?

Németország egyik legelőkelőbb tudósa Maerker hallei földi gabonatermelésnek és kereskedésnek tökéletesebb és jobb kereskedelmi szervezete és berendezkedése miatt is háramlanak ránk. *Ezekre* a nehézségekre itt csak utalni kívánunk, mint oly figyelemre méltó momentumra, mely magában véve is kiindulási pontjául szolgálhatna ama törekvésnek, hogy a magyar búza kivitelét biztosító közgazdasági intézkedésekre és berendezésekre rájöhessünk.

tanár foglalkozik már 1884 óta azzal a problémával, hogy a búza sikértartalmát miként lehet növelni, illetőleg, hogy mily viszonyok által lehet erre a termelésnél befolyást gyakorolni, mely kutatásai tekintetében az a kiindulási pontja, hogy ha sikerült a tudománynak a közönséges répából a czukorrépát létrehozni, vagyis sikerült a czukortartalom fokozatos növelését előidéző művelést, trágyázást, stb. feltételeket és körülményeket kideríteni, ha sikerült a burgonya keményítő tartalmát direkt e célra alkalmas művelési eljárás által még 20 évvel ezelőtt nem is képzelt magasságra fokozni (Németországban ma 24—26% keményítő tartalmú burgonyát produkálnak), úgy sikerülni kell annak is, hogy a tudomány a búza sikértartalmát okozó, létrehozó és fejlesztő gazdasági feltételeket is megismerje. Ezen tanulmányok a német tudós szívós kitartásával ki tudja minő átalakulásokat, búza-termelésünkre nézve esetleg végzetes fordulatokat fognak létrehozhatni?

Ha tehát ily nagy jelentősége van a magyar búzának, az egyáltalán el nem vitatható, hogy a malomipar sehol oly biztos alapokra nem építhető fel, mint hazánkban, melynek közvéleményéről nem mondható ugyan, hogy malomiparunk jelentőségét kicsinyelné, de mely az ezen ipar kiváló fontosságát kifejező okok s okozatokkal talán még sem foglalkozik oly rokonszenvvel és odaadással, mint a melylyel a külföldi államok fejlesztették a specialis nemzeti iparokat, minő például Németországban a szesz- és czukoripar, melyek érdekeit valóságos üvegházi gonddal ápolták s fejlesztették zsenge korukban s melyek teljes erővel védelmeztetnek, ha fenntartásuk vagy tovább fejlesztésüket bárhonnán a legkisebb veszély fenyegeti is.

3. *Hazai malomiparunk viszonyai. — A kis malomipar viszonyai és közgazdasági jelentősége. — A belfogyasztás és az élelmezés érdekei. — Gazdasági veszteségek a kis malomiparnál. — Az iparszerű feltételek hiánya.*

Hazai malomiparunk viszonyait tisztán csak 1885 év óta ismerjük abból a nagybecsű statisztikai munkából, melyet az orsz. statisztikai hivatal által eszközölt felvétel alapján dr. Jekelfalussy József állított össze. Nem lehet célunk ezen ritka ügyszeretettel készült munka tartalmának s következtetéseinek felettébb érdekes ismertetésével terhelni az olvasót (bár az ilyes, rendszerint a hivatalok

homályában rejtőző munkák népszerűsítése vajmi kívánatos volna) s csupán az e munkában malomiparunkra vonatkozólag közölt ama főbb adatokra lehet szorítkoznunk, melyek céljaink megvilágosítására alkalmasak.

Ezek szerint volt az 1885. év végével hazánkban:¹⁾

nagyobb berendezésű gőzmalom	122
egyszerű	»	788
nagyobb	» vizimalom	81
egyszerű	»	12.439
szárazmalom	3.197
szélmalom	650
Összesen		17.277

¹⁾ Összehasonlítást hazánk malomipara és a külföld államaié között egyáltalában nem lehet tenni, mert olynemű felvétel, minő a m. kir. statisztikai hivatalé s erre büszkék lehetünk, sehol a világon nem történt. A mi a malomipar egész általánosságban való ismertetésére alkalmas publikáció egyáltalán megjelent, sokkal hézagosabb és a mi a fő, megbízhatatlanabb, semhogy azok adataiból összehasonlító következtetések levonhatók lennének.

Igy *Ausztria* malomiparáról mindössze annyit tudunk, hogy 1885-ben az üzemben állt összes malmok száma 27.022 volt, ezek közül statisztikailag fel van véve 24.583. Statisztikailag felvettek alatt azon malmok értendők, a melyekre a következő adatok vonatkoznak: Az összes motorok száma 43.636 volt, összesen 13.807 lóerővel; ezek között volt 407 gőzgép 11.357 lóerővel, 341 turbina 6.589 lóerővel, 42.593 vizikerék és 295 egyéb motor 809 lóerővel. A műberendezések közül fel volt e malmokban állítva 4.555 hengerek és 44.575 malomjártat. Az összes termelt mennyiség 1885-ben állítólag 26,009.290 mm. volt, mely 252,697.000 frtot képviselt, még pedig előállított egészben véve 21,445.600 mm. liszt, buzadara, dara és kása 231,991.400 forint és 4,617.300 mm. hulladék 20,705.600 forint értékben.

Amerika malomiparáról pedig »Cawkers American Flour Mill Directory« című könyvéből annyit tudunk, hogy a malmok száma az Egyesült Államokban és Canadában együttvéve 22.853 volt, 59.612 malomjártattal (hozzaértve a hengerekét) 83 millió métermázsza búzaörlési képességgel. A malmokba befektetett tőke értékét 354,724 000 frtra teszi az említett forrás, az általuk kifizetett munkabérekét évi 34,844.000 frtra, a malmokból kiszállított termékek értékét pedig 1.010.218.000 frtra, végül az évi örlési képességet (300 munkanapra számítva) 367,500.000 métermázsára.

Nem érdektelen még, hogy az 1882. évben eszközölt census szerint Amerikában volt:

a vas- és aczéliparba	befektetett tőke	461,943.763 frt. (aranyban)
a pamutiparba	»	433,000.000 »
a faiparba és fűrészmalomokba	»	362,000.000 »
a gabonamalmokba	»	354,723.756 »

A gőzmalmokban alkalmazott gőz- gépek száma	952.	lóereje	29.672
a vizimalmokban alkalmazott vizikere- kek és turbinák száma	18.962,	»	49.206

Ugyan e malmokban volt:

	a malom- kőjáratok s z	henger- székek z á m a	örlő- hengerek
a nagyobb berendezésű gőzmalmokban	1.014	1.843	6.553
az egyszerű » »	1.983	132	377
a nagyobb » vizimalmokban	321	217	714
az egyszerű » »	18.996	—	—
a szárazmalmoknál	3.680	—	—
a szélmalomoknál	1.343	—	—

Összesen 27.337 2.192 7.644

Végül az ezen malmok által felőrölt gabona-mennyiséget tartjuk itt közlendőnek, mely a szóban levő statisztikai felvétel szerint volt:

	1880-ban	1881-ben	1882-ben	1883-ban	1884-ben
a) nagyobb gőzmal- mokban	6.337.137	7.147.090	8.099.615	9.336.006	9.572.206
b) egyszerű gőzmal- mokban	3.642.006	4.011.809	4.378.604	4.791.203	4.861.261
c) nagy berend. vízi- malmokban	618.916	696.396	744.654	806.638	893.222
d) egyszerű malmokban	6.223.275	6.228.268	6.295.275	6.305.848	6.407.585
e) szárazmalmokban	5.8753	521.390	518.304	510.021	501.002
f) szélmalomokban ..	215.109	207.054	213.792	213.616	219.445
összesen	17.570.196	18.812.007	20.250.444	21.961.332	22.454.721

Könnyebb áttekintést nyújtanak még a mellékelt térképek, melyek közül az egyik a *magyar malomipar által őrlött gabona-mennyiséget* (5 év átlaga alapján) vármegyék szerint, a gabona-neműek összterméséhez viszonyított százalékokban mutatja, míg a másik Magyarország *gőz- és műmalmainak őrlési mennyiségét* — szintén vármegyék szerint — az országban létező összes malmok által őrlött mennyiséghez viszonyítva tünteti fel.

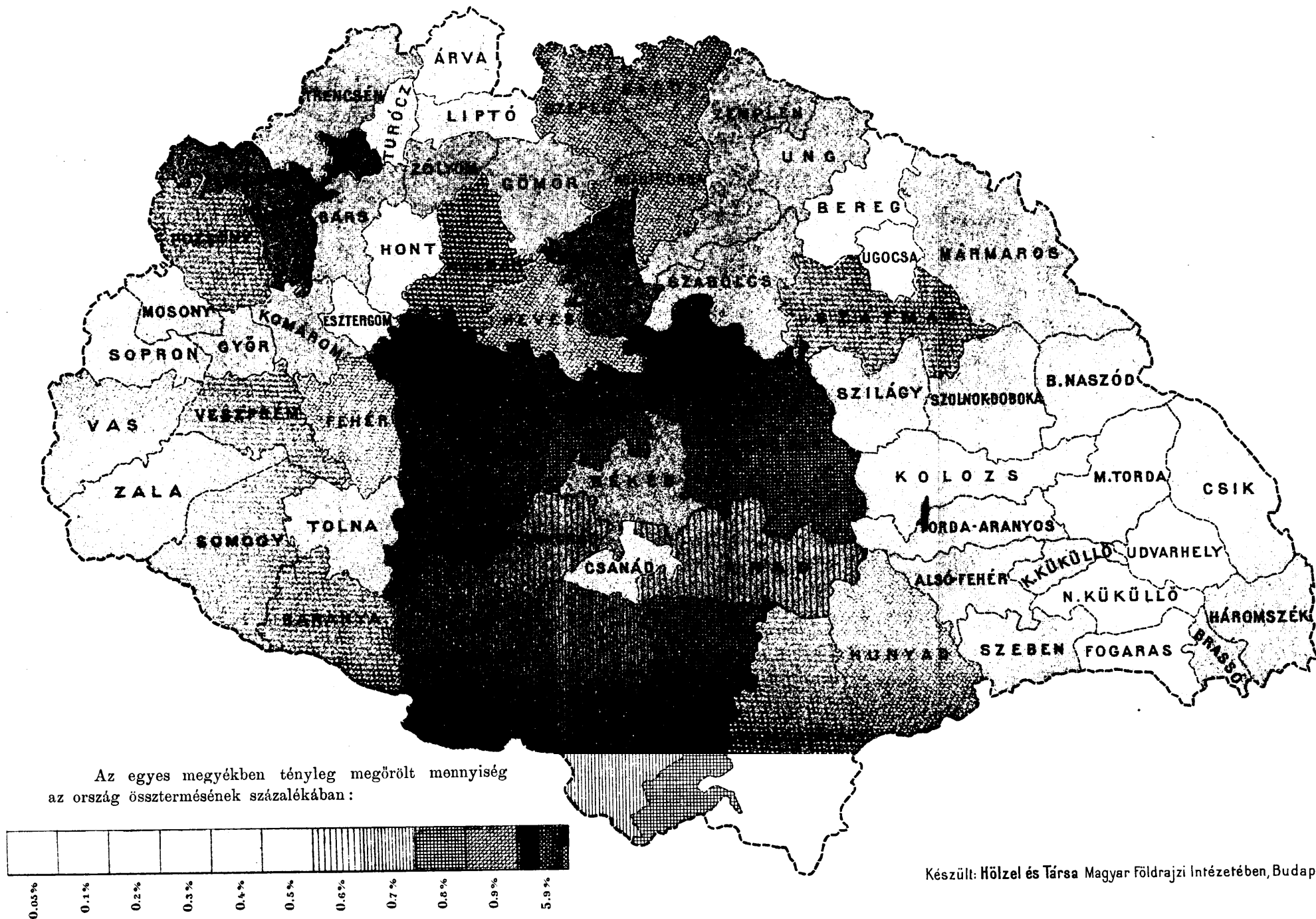
Szemmel tartva a malomipar gazdasági feladatát, szükségkép bírálatába kell bocsátkoznunk ama kérdésnek, hogy a hazánkban létező viszonyok szerint a malomipar mely ága, helyesebben mondva kategóriája bir nagyobb gazdasági jelentőséggel?

Kezdjük a vizsgálatot a történeti fejlődés szerint az országban számra nézve leginkább elterjedt vízi-, száraz- és szélmalomokkal, melyekre leginkább alkalmas a kisipar fogalma is.

A kis malomipar, vagyis a technikai elnevezés szerint sima őrlésre berendezett malmok közgazdasági jelentőségének bírálata körül következő szempontok hozhatók fel:

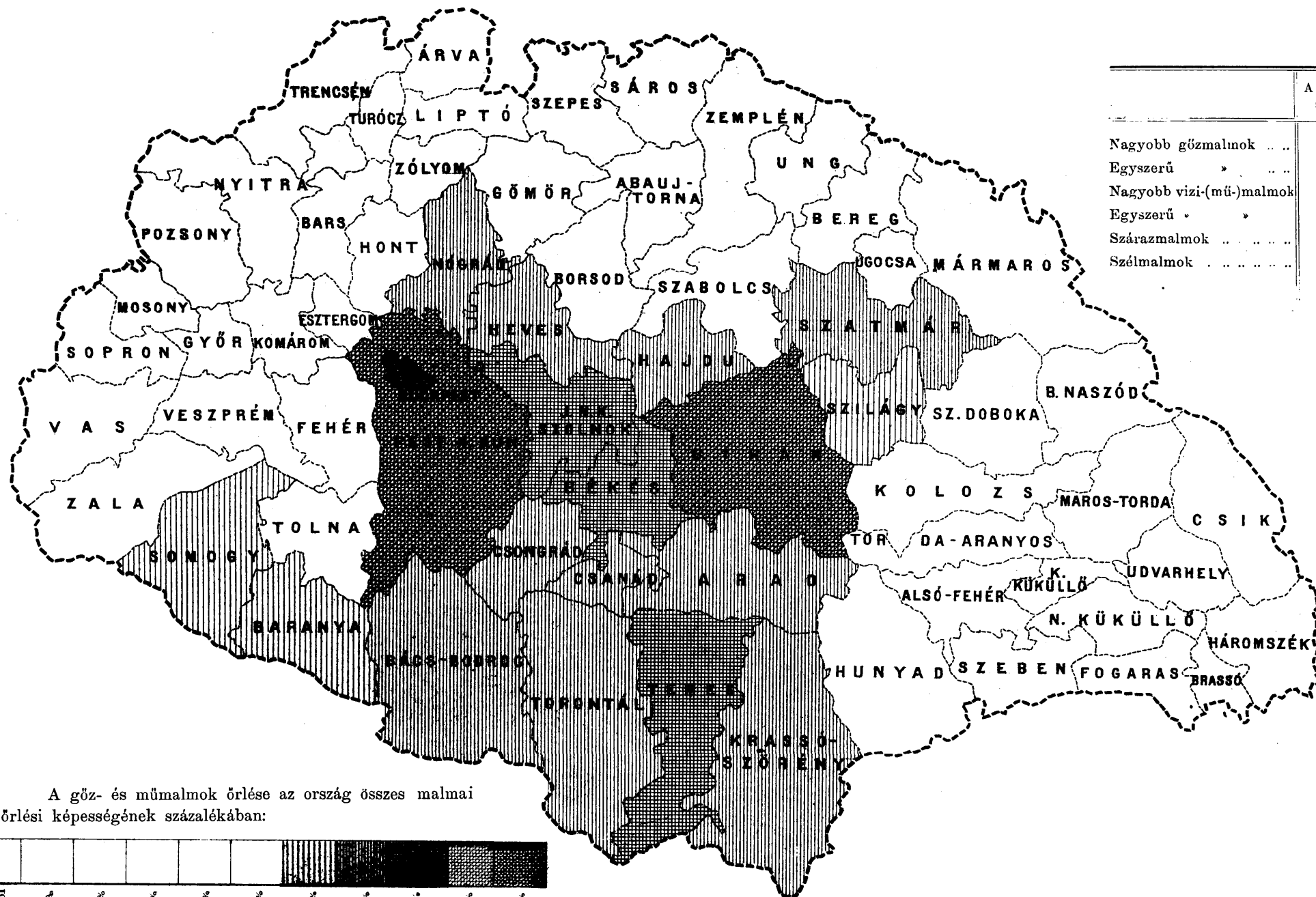
A sima őrléssel előállított liszt *tápértéke* felől a tudomá-

Az összes magyarországi malmok által megőrölt gabonamennyiség az ország gabona-terméséhez viszonyítva, megyék szerint.

Magyarország gőz- és műmalmainak őrlési képessége

az országban létező összes malmok őrlési képességéhez (napi 183.879 q.) viszonyítva vármegyék szerint.

	A malmok száma	Napi őrlési képesség
Nagyobb gőzmalmok . . .	122	38.462 q.
Egyszerű » . . .	788	52.232 »
Nagyobb vízi-(mű-)malmok	81	4.372 »
Egyszerű » . . .	12.439	64.281 »
Szárazmalmok	3.197	15.893 »
Szélmalmok	650	8.639 »

nyos vélemények — a magyar nép közvéleményével meglehetősen ellentétben — nem a legkedvezőbbben hangzanak. Ha a belfogyasztás ellátására ezen különben elégséges számban létező malmokat még hivatottaknak is tarthatnánk, az általuk — berendezésük és őrlési eljárásuk mellett — produkált liszt tápértéke felől kifejezésre jutó és tudományosan megokolt vélemények a néptáplálkozás nagy és fontos érdekeivel szemben már aggodalmakat kelthetnek. Nincsen egyetlen egy szakmunka sem,¹⁾ mely teljes határozottsággal ki ne mutatná, hogy a sima őrlésre berendezett malmokban előállított liszt nem elég korpamentes, vagyis hogy a modern őrlés ama jellegének »mentül több korpamentes liszt és mentül kevesebb liszttartalmú korpá« ezek a malmok csak tökéletlenül képesek megfelelni. A korpában ugyan — Ritthausen, König, Dempfwolf, Liebig, Horsford, Pettenkofer és mások igen tüzetes vizsgálatokat eszközöltek e kérdésre nézve — a tápanyagtartalom s kivált a táplálkozásnál fontos szerepet játszó sók nagyobb arányban vannak meg, mint a buzaszemet alkotó lisztben, de e tápalkatrészek a korpában nincsenek meg áthasonlítható és könnyen emészthető alakban, úgy hogy tehát az emberi táplálkozás szempontjából mint emészthetetlenek, veszteséget képeznek. A tudományos vizsgálatok határozottan azt a következtetést engedik, hogy »minél korpamentesebb valamely liszt, annál nagyobb részét asszimilálhatja annak a gyomor és annál táplálódóbb is lesz az«, úgy hogy tehát a korpátartalmú lisztek tápbecse kisebb, mint a korpamenteseké, de e következtetés súlyát öregbíti az a tapasztalás is, hogy az egész világ népeinek érzéke mindinkább a tisztább, korpamentesebb liszthez fordul, sőt még az is konstatálható, hogy a nyugot nagy fejlődésű iparállamaiban éppen

¹⁾ Az idevonatkozó irodalomból — Pekár már többször említett kitűnő munkáján kívül, mely a buza és liszt vegyi összetételének tudományos ismertetése tekintetében mondhatni alapvető — felemlítendőnek tartjuk még:

Hansen: Untersuchungen über den Preis des Getreides mit besonderer Rücksicht auf den Nährstoffgehalt. (41. old.) Jena. 1887.

Kreuter: Die österreichische Hochmüllerei (5. és következő oldal.) Wien. 1884.

Pappenheim: Popul. Lehrbuch der Müllerei (50. és következő old.) Wien. 1890.

Kick: Die neuesten Fortschritte der Mehlfabrikation. (56. oldal.) Leipzig. 1883.

Meissner: Die Walzenmüllerei. (3. old.) Jena 1881.

Haase: Die praktische Müllerei. (139. old.) Breslau. 1885. stb. stb.

a testi munkát végző, gyakran erőfeszítéssel és fáradtsággal dolgozó munkás-osztály a fehér kenyeret többre becsüli, mint a korpás lisztből készülő barna kenyeret, mely egyébként is, a korpától eltekintve, csomósabb és keményebb s azért nehezebben emészthető.

A sima őrlés mellett ezek szerint a táplálkozás érdeke nem hozható fel, sőt ha Keleti Károly nagyszabású élelmezési statisztikájából azt látjuk, hogy hazánk lakossága mily nagy részének táplálékát képezi a tápértékre nézve alárendeltebb minőségű árpa-, zab- és kukoricza-kenyér, azt kell hinnünk, hogy a világ legolcsóbb és legjobb kenyerének hazájában tapasztalható ezen silány táplálkozás összefüggésben áll a sima őrlés még mindig túlnyomó elterjedtségével, mely nem szolgáltat a népnek olcsó buzakenyeret s így közvetve nem képes a silány tápértékű gabonanemek őrlését emberi táplálkozás céljaira redukálni, kiszorítani.

Ha a táplálkozás szempontjából a sima őrlés szerinti liszt-előállítását észszerűnek nem tarthatjuk, már ebből is folyik, hogy az gazdasági veszteséggel is jár együtt, mivel a korpátartalom értékesítése elesik, holott az nem emberi táplálék gyanánt, hanem állatok takarmányául igen jól értékesíthető volna.¹⁾

Számszerűleg a sima őrlés mellett e czímen beálló veszteség szintén kimutatható, ha a sima őrlés által elért liszt és korpanyereményt összehasonlítjuk a korpá tökéletes kiválasztásának céljára alapított műőrlés liszt- és korpanyereményei-

¹⁾ *G. Mayer* (I. Jahresbericht über die Forschungen der Thierchemie I. köt. 2-4. old.), valamint főleg *Rubner* (Zeitschrift für Biologie 15. köt.) egybehangzóan mutatják ki tüzetes vizsgálatok alapján, hogy a kenyér annál rosszabban emésztetik meg, minél durvább lisztből állítottatott elő. E tényt úgy magyarázzák, hogy egyrészt a korpá-részececské izgatón hatnak a belekre és azokat gyorsabb kiürülésekre ösztönzik, másrészt az emésztési nedvek a táplálék durvább részeire nem hathatnak oly könnyen, mint a finomabbakra.

Viszont az állati táplálás céljaira a korpá kiválóan alkalmas, a mennyiben a növényevő állatok a cellulosét bontó és tartalmát asszimilálni tudó emésztő organumaik által a korpát csaknem teljesen kihasználják, úgy hogy nemzetgazdaságilag kétségkívül helyesebb, ha ez a szivós tápanyagot a lisztből teljesen eltávolítva, takarmányul használjuk fel s inkább a tehének tejét és a marha húsát fordítjuk emberi táplálkozás céljaira, vagyis a korpának tápláló alkatrészeit oly alakban juttatjuk az emberi gyomorba, mely szervezetünknek jobban, tökéletesebben feldolgozza.

vel. A régibb, kezdetlegesebb berendezésű sima őrlésű malmok ugyanis legfeljebb 9—10% korpát különitenek el a búzából nyert lisztből és még a tökéletesített, 5—6 féle osztályozott lisztminőség előállítására berendezett — félig műőrlésű — malmok korpa- és takarmány-lisztnyereményei is még mindig csak legfeljebb 10—14%-ot tesznek,¹⁾ míg ellenben a műőrlésre berendezett nagyipari malmok korpa- és takarmány-lisztnyereménye a 20—24%-ot is meghaladja, nem számítva a legalább 3—4%-ra tehető tisztátalanságot, elporlodást, stb., mely utóbbi a sima őrlésre berendezett malmokban jobbra összesepertetik és sajátkép a korpamennyiséget növeli, bár még ennek tápértékével sem bír. Nagy mennyiségeknél ez a százalékarány igen nevezetes értékeket képvisel. Jekelfalussy statisztikája szerint az egyszerű berendezésű vizimalmok, száraz és szélmalom az 1884. évben 7 millió métermázsánál nagyobb gabonamennyiséget őröltek; ha a korpát, mely ezek lisztjében benmaradt, vagyis mint emészthetlen tápanyag veszendőbe ment, átlag csak 10%-ra tesszük, ez már évenként 700.000 métermázsának felel meg, a mi csak átlag 4 frtjával számítva, évenként 2,800.000 frt. veszteséget jelent a közgazdasági értékgazdálkodásban.

Nem kívánunk bírálatunkban túlságosan a részletekbe menni s csupán még néhány szempontot említünk fel, mely a kisipar — a sima őrlés — gazdasági jelentőségét lényegileg és alaposan tünteti fel. E malmok túlnyomó részben vámért, jobbra természetben — gabonában — való fizetségért őrölnek, bizony köznépünknek nem nagy előnyére, mert kivált a kisebb vízi (hajó-) malmokban a súly nem szokott a legpontosabb lenni s bizony nem lehetetlen, hogy 100 kg. búzáért a paraszt 60—70 kg. lisztet és korpát sem kap. Mennyivel okosabb az amerikai földműves, a ki búzáját piacra viszi és lisztszükségletét pénzért vásárolja a nagy malmoktól!

De magyar földműves népünk szereti az időt pocsékolni. Vannak vidékek, a hol malom gyéren akad és a hová napi járó távolságokról fuvarozza a paraszt 1—2 zsák gabonáját

¹⁾ Megjegyzendő, hogy még ezek a nyeremények is igen megbízhatatlanok, azért, mert összehasonlítás az egyes malmok liszt- és korpanyereményei közt csak igen bajosan tehető, a mi az egyik malomban még liszt, az a másikban már korpa, de továbbá a buza is befolyással bír itt. (L. Kiek: Die Mehlfabrikation, 288. és köv. old.)

örletni. A fuvar hiányos kihasználását, az időveszteséget, az utszéli csárdákban való költekezést és a lisztre való kicserélésnél szenvedett veszteséget mind összeszámitva, ugyancsak drága kenyérhez jut az ilyen földműves s ha kormány és törvényhozás, épen a magyar nép idővesztegető hajlamaira hatni kívánva, a vásároknak mint meg annyi »Szent Heverdel« napnak közgazdasági érdekek által igényelt korlátozását szükségesnek látta, nem mondható-e ugyane szempontból a kenyér beszerzés imént vázolt rendszere népünk életében legalább is észszerűtlennek, nem mondható-e az ilyen legkezdetlegesebb örletés — enyhén szólva — csak türt visszaélésnek a köz-érdekkel szemben?

Arról, hogy a malom-kisipar közgazdasági jelentőséggel bír, már ezek után sem igen lehet szó, de ipari jelentőség sem tulajdonítható e kategóriának a helyhez kötöttség és a hajtó erő, víz és szél, megbízhatatlansága miatt sem. A vízierő a legolcsóbb erő ugyan, de ha nem áll rendelkezésre ott, hol a termelési és kereskedelmi góczpontok azt igénylik, értékében már nagyon csökken, ha pedig oly viszonyoknak (apadás, téli fagy, stb.) is kivan téve, melyek állandó és folytonos kihasználását teszik kérdésessé, iparszerű foglalkozásnak egyáltalán alapjául nem szolgálhat, még a belfogyasztás igényeinek ellátására sem. Ezt igazolja a statisztika is, midőn az országban létező 16.273 egyszerű vízi malom, száraz és szélmalom között 5.521-ről évenkénti 100 mm.-án aluli őrlőképességet illetőleg tényleg megőrölt mennyiséget mutat ki, 3.320-ról évenként 200 mm., 4.086-ról évi 200—500 mm., 1.903-ról évi 500—1.000 mm., 892-ről évi 1.000—2.000 mm., 448-ról évi 2.000—5.000 mm., 89-ről évi 5.000—10.000 mm. és csak 30-ról számít ki évi 10.000—50.000 mm.-t. Ily őrlési képesség még a belfogyasztás igényeinek sem felelhet meg, s legjobban igazolja, hogy sem e malmok berendezése, sem az őket munkában tartó erők nem bírnak a megbízhatóság, állandóság ama feltételeivel, melyekre ipart egyáltalán alapítani lehet.

Ha végül még hozzáteszszük azt is, hogy ugyan e malmok az általuk őrlt liszt minősége szerint sem igen sorozhatók a modern igényeknek megfelelő ipari kategóriába, a menyiben közülük:

1-féle őrlményt	10.966 malom,
2-féle »	2.765 »
3-féle »	1.591 »
4-féle »	705 »
5-féle »	168 »
6-féle »	51 »

állított elő, vagyis túlnyomó közöttük az olyan malom, mely az egyszeri felöntés legkezdetlegesebb, szinte töretésnek minősíthető produktumát állítja elő és csak legkisebb részben értettek ahhoz, hogy a lisztminőségek osztályozását fogadják el, azt hisszük, hogy teljes tárgyilagossággal csatlakozhatunk malomiparunk egy legalaposabb ismerőjének, Rieger Györgynek ama véleményéhez, mely a sima őrlést számos gazdasági és műszaki hátrányaiért szintén élesen ostromozva annak létjogosultságát hazánkban a leghatározottabban kétségbe vonja. ¹⁾

4. *A nagyipar — gőz- és műmalmok alapítása, a magyar lisztgyártási rendszer jelentősége. — A nagyipar gazdasági jellemzése, a mezőgazdaságra háramló előnyök, a közgazdasági tendületre gyakorolt befolyások, az indirekt előnyök jelentősége. — A lisztkivétel gazdasági jelentőségének megokolása, a lisztkivétel fejlődésképessege, a kivétel előmozdításának indokltsága.*

Már említve volt, de a malomipar általános történetéből is ösmeretes, hogy a tulajdonképi magyar malomipar kezdete sajátkép a sima őrlés rendszerével való szakítás, illetőleg az attól való eltérés idejétől számít. Gróf Széchenyi István, a legnagyobb magyar halhatatlan érdemei között az epigonok szemében egyike a legjelentősebbeknek a hengerőrlés megalapítása hazánkban, mely aczélos buzánk legalkalmasabb őrlési rendszerét és a legtökéletesebb liszt-gyártást inaugurálta. Igaz, hogy a buza, mely ezen gyártás-módot előidézte, a világ legnemesebb fajú buzája, gazdag a legessentiálisabb tulajdonban: a légenyirtalomban, sikerben, sókban és így lisztje a mellett, hogy korpamentes, fehér és tiszta, egyszerűsmind a legerősebb és legtáplálóbb, de azért a gyártás rendszere, — az ugynevezett griz-őrlési rendszer — magában véve is határozottan a magyar vállalkozás és a magyar intelligencia egyik legszebb eredménye, mert e rendszer az egész világon elterjedt, sőt oly buzákra nézve is kitűnő eredmény-

¹⁾ A malomipar az 1835-iki országos ált. kiállításon. (Különlenyomat.)

nyel alkalmaztatik, melyek tulajdonságai a magyar búzától teljesen elütnek.¹⁾

Nem lehet feladatunk a magyar őrlési eljárás technikai jelentőségével, fejlődésével és óriási haladásával részletesen foglalkozni — a mit a tárgy véghetetlen sokoldalúsága sem engedne meg e munka keretében, s csupán konstatálni kívánjuk, hogy 1821-től kezdve a Pesti hengermalom-társaság ez évben való alapítása csak nagyon kevés ipartelep létesítésére ösztönözte a hazai vállalkozást és tőkét, jórészt ama nagy nehézségek miatt, melyekkel az úttörés járt egyrészt a hazai fogyasztásban, de másrészt ama gátló körülmények miatt, melyekbe kezdetleges közlekedési viszonyaink között a külföldre való kivitel ütközött. Jekelfalussy statisztikája szerint a gőz- és nagyobb berendezésű vízimalmok keletkezési időpontja hazánkban az 1835. évig vezethető vissza s nem érdektelen, ha itt a tulajdonképeni malomipar keletkezését és időszeri fejlődését az említett statisztika adatai nyomán ismerjük meg, a melyek szerint

ismeretlen korban	nagyobb berendezésű gőzmalom	kisebber berendezésű gőzmalom	nagyobb berendezésű vízi malom
keletkezett	2	10	14
1831—1835 közt	—	—	1
1836—1840 »	1	—	2
1841—1845 »	3	—	3
1846—1850 »	1	1	3
1851—1855 »	4	3	1
1856—1860 »	14	12	7
1861—1865 »	20	18	2
1866—1870 »	24	74	10
1871—1875 »	17	140	18
1876—1880 »	19	188	9
1881—1886 »	17	342	11
együtt	122	78	81

A nagyobb, illetőleg legnagyobb gőzmalmok egy magánstatisztikai felvételéből még egy összeállítást tartunk a fenti keletkezési sorrend kapcsában közlendőnek (l. a Stat. Értesítő 1134. old.) melyre még lesz alkalmunk hivatkozni.

Az utóbb közölt táblázat meglehetősen világosan mutatja a magyar nagy malomipar fejlődését, azzalaz összefüggéssélegyütt,

¹⁾ L. Pekár : »Földünk búzája és lisztje.« 89. l.

mely azt gabonatermelésünk emelkedéséhez köti. Látjuk belőle, hogy a buzatermelés kiterjesztése volt a malomipar fészke is, és hogy — míg 1830 előtt csak mintegy 10.000 egyszerű vízi malom, száraz- és szélmalom szolgált a befogyasztás igényeinek ellátására — a tulajdonképeni, úgy örlőképesség, mint műszaki tökéletesség szempontjából kimagasló malomipar jóformán csak a legújabb időkben keletkezett.

A malomipart újabban szeretnék mint nem a mezőgazdasághoz tartozót tekinteni. Nem szólva arról, hogy a par excellence gazdasági ipar jellege általánosságban igen nehezen definiálható — a szeszgyár ha bizonyos napi termelést (törvényünk szerint 7 hl.) meghalad, már nem gazdasági, holott nyilvánvaló, hogy egy pl. 10.000 holdnyi gazdaság igényeinek szolgáló, esetleg napi 20 hl.-t előállító és a saját gazdaság nyers terményeit feldolgozó gyár is minden ízében gazdasági jelleggel bír, vagy pl. miért gazdasági ipar a cukorgyár, mely több ezer hold répatermését dolgozza fel, a nélkül, hogy a termelő gazdaságnak valamit visszajuttatna iparának gazdaságiértékű hulladékaiból? — a malomiparnak a gazdasági fejlődéssel való benső kapcsolata már magában véve is hazánkban a gazdasági jelleg mellett vallana, még ha nem is lenne felhozható, hogy ezelőtt néhány évtizeddel a malomipart tisztán azért, mivel a gabona lisztté való feldolgozásának hulladékát — a korpát — a mezőgazdaság céljaira juttatja, mindenütt gazdasági iparnak tekintették.¹⁾ Ha, a mint arra hazánkban nem egy példa van, valamely nagy uradalom malmot állít a saját gabonaterményeinek felörlésére, a hulladékokat pedig állattenyésztési üzletében értékesíti — a gazdasági jelleg kétségbevonhatatlan. Mi különbség van most az ilyen malom és valamely városban létesülő iparvállalat között, mely utóbbi nem egy, hanem száz és száz földbirtok gabonaterményeit dolgozza fel és a hulladékot ismét száz és száz földbirtok állattenyésztésének juttatja vissza? Sőt van egy szempont, mely a városokban, a közlekedési góczpontokon keletkező malomipar gazdasági jellegét még jobban kiemeli s ez az, hogy oly vidékek gabonájának értékesítését is előmozdítja, mely különben minőségénél fogva talán kevésbé alkalmas az ipari feldolgozásra, a nagyiparban keresztülvitt keverés által. Nem minden vidék buzatermelése

¹⁾ Dr. I. R. Wagner: Theorie u. Praxis der Gewerbe.

rendelkezik azokkal a természeti föltételekkel, melyek pl. a Bánát excellens buzaminőségét hozzák létre, és terem bizony a hazában elég lágy buza, mely mint ilyen magában őrlési célokra nem használható fel előnyösen; a nagyipar azonban ezen buzaminőségeket is képes értékesíteni keverés által, mely utóbbit viszont a külföld lisztfogyasztásának véghetetlenül változatos és különféle igényei teszik szükségessé. Ily módon már e czimen is a nagy malomipar gazdasági jellege ugyszólván kiszélesül az ország általánosabb földmivelési érdekeinek javára, s hogy mint ilyen elősmertessék, nem is szorulna egyéb jogcímekre, bár azok még — mint alább látni fogjuk — ez ipar lényegéből szinte kifogyhatatlanul merülnek fel.

A legnevezetesebb szolgálat, melyet a nagy malomipar tesz a mezőgazdasági intenzitás érdekeinek: a legbecsesebb takarmány előállítása hizlalási és állattáplálási célokra oly minőségben, mennyiségben és árak mellett, minőket a külföld egyetlen állama sem élvez. Csupán a nagyobb vízi malmok és gőzmalmok évi őrlési mennyisége (15,326.689 mm. 1884-ben) után rezultáló korpa- és hulladékmennyiséget évenként hozzávetőlegesen számítva 4,598.800 mm.-ra lehet becsülni. A kereskedelembe előforduló korpa kémiai összetételéről Pott¹⁾ következő adatokat közli:

	finom korpában átlagosan van	durva korpában
száraz anyag	87·0 ⁰ / ₀	87·0 ⁰ / ₀
légenytartalmú anyag	14·5 »	14·0 »
nyers zsír	4·0 »	3·2 »
légenymentes kivonatanyag ..	55·3 »	53·5 »
farost	8·0 »	10·1 »
hamu	5·2 »	6·1 »

A takarmányok tápértékének rendesen alkalmazott kulcsa a réti széna tápértéke (légszáraz állapotban) szokott lenni, melynek vegyi alkotása a következő:

száraz anyag	85·7 %
légenytartalmú anyag	9·5 «
nyers zsír	2·3 »
légenymentes kivonatanyag ..	40·3 »
farost	27·6 »
hamu	6·0 »

¹⁾ Dr. Emil Pott: Die landwirthschaftlichen Futtermittel. Berlin. 1889.

Ha tehát a korpát — bár tápértéke jóval nagyobb — csak $1\frac{1}{2}$ -szeres értékűnek vesszük a szárított réti szénához képest és ha a legjobb rétek termését holdankint átlag 30 mm. légszáraz szénára tesszük (a herefűkeverék sem ad többet hektáronként kitűnően megfelelő talajon, mint 50—60 mm.-át), még akkor is a nagy malomipar által szolgáltatott, fent kimutatott korpamennyiség nem kevesebb, mint 229.000—230.000 hold legjobb rétterület fűtermésének felelne meg, melyet a malomipar pótol a mezőgazdaság előnyére, mely terület tehát egyéb művelési céloknak szolgálhat.

Sajnos, hogy a magyar mezőgazdaság ezen kitűnő takarmánynak még igen tekintélyes részét nem használja fel; s hogy annak kivitele Ausztriába és Németországba még mindig elég jelentékeny, a mi csupán a budapesti malmok korpatermelésének országok szerinti kiviteli adataiból is kivehető. Igy pl. kivetített Budapestről:¹⁾

	1885-ben	1886-ban	1887-ben
Ausztriába	170.322 mm.	134.469 mm.	125.165 mm.
Németországba	37.456 »	2.542 »	10.875 »
más államokba	57.400 »	61.643 »	65.147 »
hazánkban fogyasztott	989.903 »	905.331 »	960.910 »
	1888-ban	1889-ben	
Ausztriába	211.309 mm.	193.353 mm.	
Németországba	156.687 »	193.706 »	
más államokba	57.889 »	21.175 »	
hazánkban fogyasztott	962.762 »	900.444 »	

a miből kivehető, hogy a külföld korpaszükséglete a jobb árak által még mindig figyelemre méltó mennyiségeket von el hazánk mezőgazdaságától, mely a malomipar által szolgáltatott kitűnő takarmányanyagokat nem szabadna, hogy nélkülözze s a melynek állati termékekben, hús, tej, stb. való termelése szempontjából ezen anyagok kivitele csak veszteséget képez.

¹⁾ Áruforgalmi statisztikánk idevonatkozólag nem szolgáltat adatokat, melyekből az egész ország korpakivitele konstátálható lenne, a mennyiben a korpa külön nem szerepel, hanem »másféle őrlmények, kása, dara, apródara, törött és hántott szemek« gyűjtő címében befoglaltatik. Ezért a budapesti malmok fenti kiviteli statisztikájára (magán statisztika) kellett szorítkoznunk.

A nagy malomipar által direkte mezőgazdaságunkra gyakorolt befolyáson kívül még egyéb momentumok is megragadják figyelmünket. Egy már futólag említve volt: a kevésbé kiváló búza minőségek értékesítésének lehetősége a keverés által. Azok az áldott vidékek, melyek a 80—82 kilogrammos búzát szolgáltatják, már nem túlnyomók az országban s bizony a 76—77 kilogrammos, kevésbé értékes és a búzapiaczon kevésbé megfizetett búzák mennyisége hazánkban jóformán megközelíti a termelés felét, a minek valószínű oka — a sok helyütt észszerűtlen gazdálkodástól eltekintve — hogy a búzatermelést oly vidékeken és talajokon is erőszakolják, a hol az már nem egészen indokolt. Ezen vidékek búzáját a nagy malomipar értékesítheti a legjobban, a mennyiben módjában áll az ország legkülönbözőbb terméseit és búzaminőségeit az őrlési czélokra való alkalmatosságra nézve kísérletileg tanulmányozni és oly helyes keverési arányokat állapítani meg, melyek mellett a lisztgyeremény eloszlása az egyes minőségekből a legjutalmazóbb, vagyis a malomipar mindig inkább lesz abban a helyzetben, hogy a kevésbé jó minőségeket is felhasználhassa és megfizethesse, mint a búzapiacz általában, melynek értékmérője kiméletlenül nyomja az ily búzák árait, melyek az összterméseredménynek a gabonára való befolyásának arányán túl is tétetnek kedvezőtlenekké. ¹⁾

Azok az általános előnyök, melyek a nagy iparvállalatokat jellemzik, sokkalta ismeretesebbek, semhogy azokat egyenkint fejtegetni szükségesnek láthatnánk, annyit azonban kiemelendőnek tarthatunk, hogy ha egyáltalán van ipar, melyre a nagybani termelés előnyei alkalmazhatók, ugy első sorban a malomipar az, melynek czéljaival és feladataival, elért eredményeivel a nagybani termelés előnye a *legteljesebb harmóniában* van, a mire nézve nem legutolsó bizonyíték az is, hogy a külföldön is mindenütt a törekvés tárgyát a malomipar minél nagyobbyszerű telepek által való fejlesztése képezi.

Az a systema, mely a mai magyar malom-nagyipart és lisztvilágkereskedelmet megteremtette, a technika haladásának és vívmányainak legbiztosabb kihasználását teszi lehetővé, sőt éppen a nagyipar önt életerős szellemet a technikai törek-

¹⁾ Kremp: Ueber den Einfluss des Ernteaufalles auf die Getreidepreise. Jena. 1879.

vésekbe, mert még a legkisebb előny is sehol oly nagy jelentőségűvé ki nem növi magát, mint a nagyban termelésnél, sehol az anyag, az erők kihasználása körüli legkisebb veszteségek elkerülésére oly nagy gondot nem fordítanak, mint a nagy ipartelepekben, hol krajezárnyi megtakarítások is száz-ezerekké nőhetik ki magukat évenként, *közvetve tehát sehol az olcsó termelés, a versenyképesség ezen sarkalatos föltétele oly mérvben nem érvényesülhet, mint a nagyiparban, mely tehát egy-uttal a magyar gabonatermelés versenyképességének is legerősebb támaszául szolgál.* A nagy iparvállalatok szervezete és lényege hozza azt magával, hogy a tőkéhez annyi sok tehetség, üzleti genialitás és nagy gazdaságpolitikai ítélőképesség szegődhetett a malomiparban, mely épen a nagy vállalatok által szerzett hírt, dicsőséget a magyar lisztnek, mely mai nap a külföld irigységének és bámulatának tárgya és mely az egyetlen ipar, a melyet a külföld eddig, mint a magyar ipari termelés igazi képviselőjét megismerhetett.

Ha valahol érvényes az a tétel, hogy minden egyes iparág virágzása sok egyéb iparág virágzásához hozzájárul s hogy feltétlen összefüggésben áll az ország közgazdasági lendületével, úgy első sorban a malomiparnál látjuk ezt megvalósulva. Minél tökéletesebb a malomipar, annál olcsóbb kenyeret szolgáltat, minél olcsóbb a kenyér, annál olcsóbb a munka és annak bére, minél olcsóbb a bér, annál versenyképesebbek a többi iparágak, melyek az ország egyéb nyers-terményeit dolgozzák fel, stb. Nagyon kevésre becsülik még hazánkban az olcsó kenyeret mint az olcsó munkabérek előfeltételét, mert közgazdaságilag egyoldalú fejlődésünkben messze elmaradtunk a nyugot iparállamai mögött, de nem kérdezhetjük-e méltán, hogy a malomipar hiányában nem volnának-e még sokkalta kedvezőtlenebbek a munkabérvisszonyok s nem volna-e akárhány iparág, a melynek existenciája vagy megerősödése az országban képzelhető sem lenne?

A malomiparnak épen a nagy vállalatok által előmozdított nagyszerű technikai fejlődésével mondhatni egy egészen külön iparág is keletkezett az országban: a malomberendezéshez szükséges gépek, eszközök és kellékek ipara, mely nem csupán a magyar malmok szükségleteinek ellátására irányuló produktiója által teremt a hazának közgazdasági hasznot, hanem bizonyos mértékben éppen a magyar malomiparnak

a külföldön elismert hírnevétől is támogatva, kivitelre is dolgozik, a mennyiben a külföldi malomipar törekszik a saját számára is hasznosítani mindazt a tökéletesített technikai segédeszközt, melyről véli és tudja, hogy a magyar liszt előállításánál közreműködő tényező volt. Minél tovább halad tehát malomiparunk műszaki fejlődése, annál nagyobb mértékben gyakorolja nevelő és előmozdító befolyását a malomberendezések gépiparára s mindkettőnek hazánk közgazdasági érdekében is álló igényét elégíthetné ki a kormány, ha a malomipar számára géptechnikusokat képeztetne, ha malomipari szakiskolát létesítene, szóval, ha mindazon tényezőkre figyelmet fordítana, melyek a műszaki haladás előmozdítására egyéb iparoknál is alkalmasaknak bizonyultak.

Azzal az előnnyel, melyről a különféle minőségű buza feldolgozása címén megemlékeztünk, kapcsolatban áll még egy másik nagy és nevezetes előnye a nagy malomiparnak, ez a legkülönbélebb táplálkozási igényeknek megfelelő liszt előállítása, mely által buzánk értékesítését liszt alakjában még ott is lehetővé teszi, a hol a consumtio helyi viszonyok által indokolt speciális igényeinek maga a buza talán nem felelhetne meg. Lehetetlen azt a sokoldalúságot vázolni, melyre a nagy malomipar a lisztqualitások tekintetében képesítve van, sőt részben már túlzásba is megy ezen az igényekhez való simulékonyasága, a mennyiben az az olcsóbb produktio rovására mehet, de nagyban és általánosságban ez is oly előny, mely hozzá van forrva a nagy vállalatok szervezetéhez, mely a világ minden consumensének igényeihez mért produktiót lehetővé tette s így közvetve ez által is a magyar malomiparnak világiparrá való qualificatióját létrehozni segített.

A nagyipar közgazdasági általános előnyei bővebb magyarázatra ezek után nem szorulhatnak. Egyetlen egy tényezőt, mely a közgazdasági jelentőség kimagasló alkatrésze, ki kell azonban mégis emelnünk és ez a kivitel.

Már utaltunk arra, hogy a külföld vámpolitikája világosan arra int, hogy a malomiparban nagy közgazdasági előnyöknek kell rejleniök, majdnem oly nagyoknak, a minő a lakosság minél olcsóbb táplálkozásának érdeke, a melynek rovására a gabonának gyakran aránytalanul nagy vámelőnyöket engedélyeznek a kész liszttel szemben. E közgazdasági előnyök kétségekivül mindenütt az iparban foglalkoztatott

munkaerő, az iparba befektetett értékek kihasználásából eredményezvők, a mint hogy hazánkban is bizonyára nem csekély jelentőséggel bír, hogy a malomiparban foglalkoztatott tisztviselők, iparosok, segédek, munkások napszámosok, tanoncok, stb. száma ¹⁾ a 40.000-et jóval meghaladja, mert hisz alig van iparunk, mely hasonló nagy számú munkaerőt foglalkoztatna, nem szólva arról, hogy viszont a malomipar által alimentált — számos műszaki, kereskedelmi, stb. igényei czimén foglalkoztatott, tehát részben általa existentialiter feltételezett — iparok és foglalkozások legalább ugyanannyi munkásnak és közgazdaságilag hasznos existentiának adnak életet, úgy, hogy bajos lenne kiszámítani, hogy a malomipar és a vele összefüggő nagy közgazdasági élettevékenység sajátkép hány lélek összműködéséből jó létre.

Ezek az ipar által foglalkoztatott existenciák és iparágak kétségkívül az ország egyéb fogyasztásának szempontjából is annnyival figyelemreméltóbb tényezők, minél jutalmazóbb a foglalkozásuk és minél nagyobb mérvben fejlődnek tehát consumptionalis valamint fényűzési igényeik is; mert hisz minden consumptio egyuttal productio is és egyik a másiknak ad életet. Nincs tehát megközelítőleg sem alkalmas értékmérő arra, hogy a valamely iparban foglalkoztatott existenciák fogyasztása által a közgazdasági termelési processus minő értékig van érdekelve, csupán annyit mondhatunk, hogy a malomipar, a mint első helyen áll az iparágak között, valószínűleg első helyet foglal el mint az ország gazdasági productiójának fogyasztója is, következésképp minden métermázsa liszt előállításához bizonyos mennyiségű fogyasztási érték is használtatik fel az ország productiójából, vagyis minden métermázsa liszt előállításához bizonyos mennyiségű hús, kenyér, bor, stb. fogyasztás is igényeltetik. Ha ez áll s nincs, a ki kétségbe vonná, úgy minden métermázsa liszt kivitelével egyszersmind kiviszünk az országból húst, kenyeret, bort, stb. ép úgy a mint a gépek kivitelében egyszersmind gabona, kenyér, hús, stb. kivitel is foglaltatik, azaz a kivitelben értékesül az itt bent az előállításához felhasznált ipari munka értékfogyasztása is.

Ha van állam, hol az ilyen subsidiarius értékforgalomnak nagy becsé van, az első sorban hazánk, melynek egyoldalú agri-

¹⁾ L. Jekelfalussy többször említett statisztikai felvételét.

culturája mellett ezer oka van az ipari életre, a melynek hiányában földművelési productiója mindég függésben fog maradni a más államok ipari életétől, azaz csak annyit fog termelhetni, a mennyit a más államok képtelenek a saját iparuk számára produkálni. Saját ipar birtokában ellenben bátran termelhet annyi élelmi szert és nyers anyagot, a mennyit ez az ipar elfogyaszthat s így enyhitheti azt a függést, mely földművelésére gyakran oly érzékeny károsodást ró.

Malomiparunk jelentőségének nagy faktorához: a liszt kivitelhez visszatérve, némi tüzetesb és adatokkal is támogatott fejtegetéshez kell folyamodnunk.

A liszt kivitel adatairól készített grafikus tábláink kijelölik fejtegetésünk irányát, melyen a liszt kivitelnek a gabona kivittel szemben való felsőségét még tisztán gazdasági szempontból is bizonyítani lehet.

Az utóbbi években ugyanis volt:

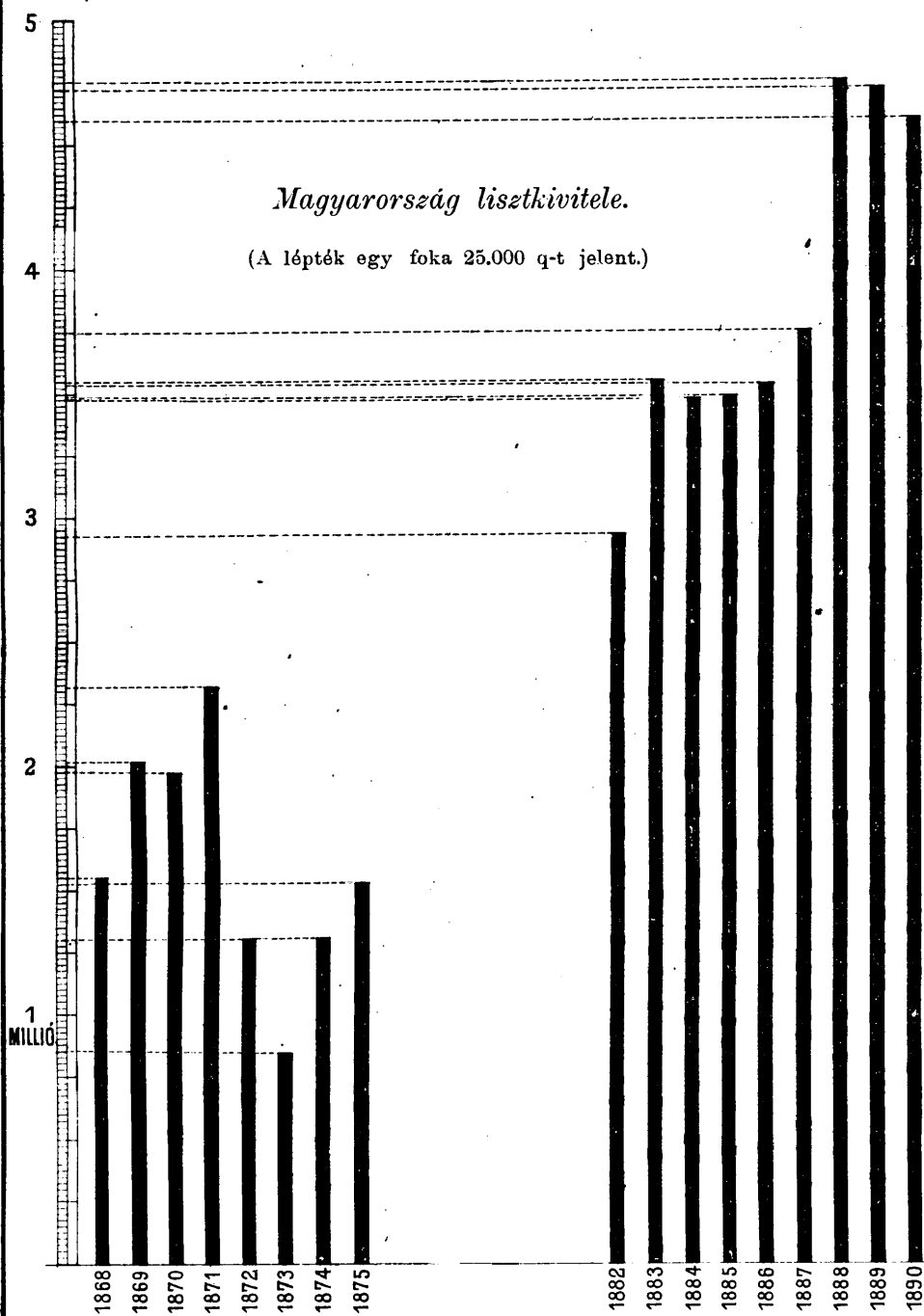
	búzakivitelünk		liszt kivitelünk	
	mm.	frt.	mm.	frt.
1882. évben	6,020.111	63,211.173	2,891.875	47,137.568
1883. »	5,197.861	54,577.540	3,450.051	57,702.835
1884. »	4,155.115	34,942.676	3,493.895	48,504.718
1885. »	5,466.092	41,654.759	3,499.187	40,962.950
1886. »	5,377.635	44,181.884	3,539.325	46,019.496
1887. »	6,072.000	45,482.797	3,718.308	48,338.004
1888. »	7,863.000	57,593.814	4,755.992	59,786.435
1889. »	5,551.000	43,003.000	4,618.481	78,855.049
1890. »	7,413.742	56,660.782	4,597.395	59,605.013

Ha azt keressük, hogy úgy a búzakivitel, mint a liszt kivitel hány hold termésének értékesítését jelenti mezőgazdaságunk számára, a következő képet nyerjük. Volt ugyanis (hivatalos terméskimutatások hektáronkénti átlagait, 80 kgos búzára holdanként és métermázsanként számítva át):

	kat. hold átlag termése	Búzakivitel meny- nyisége	Értékesített hold termése
1882. évben	8.60 $\frac{m}{\mu m}$	6,020.111	700.012
1883. »	5.66 »	5,197.861	918.350
1884. »	6.34 »	4,155.115	655.370
1885. »	6.76 »	5,466.092	808.592
1886. »	6.05 »	5,377.635	888.865
1887. »	8.56 »	6,072.000	709.228
1888. »	7.98 »	7,863.000	985.460
1889. »	4.86 »	5,551.000	1,142.168
1890. »	8.60 »	7,413.742	862.063

Magyarország lisztkivitele.

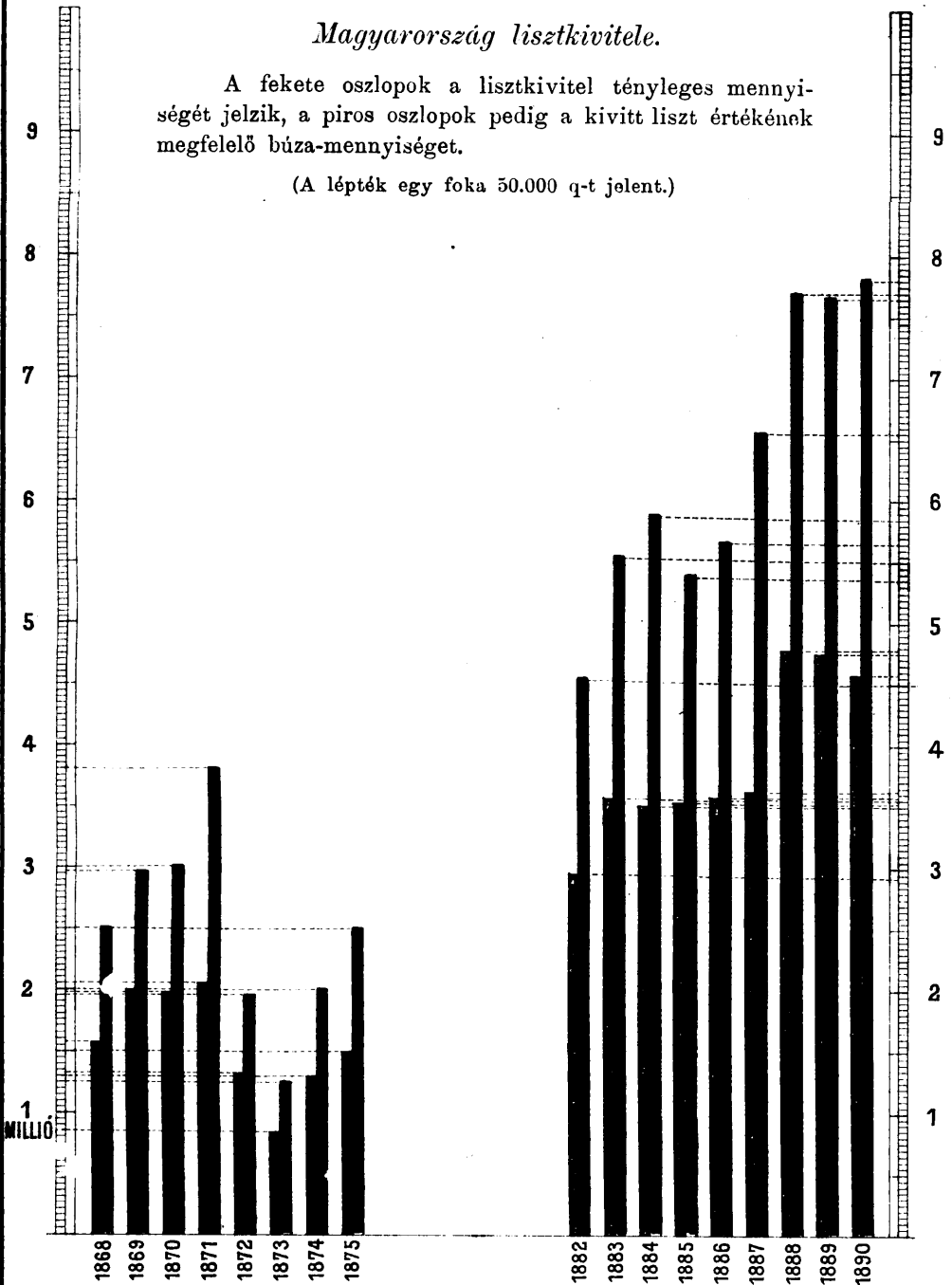
(A lépték egy foka 25.000 q-t jelent.)

Magyarország liszt kivitele.

A fekete oszlopok a liszt kivitel tényleges mennyiségét jelzik, a piros oszlopok pedig a kivitt liszt értékének megfelelő búza-mennyiséget.

(A lépték egy foka 50.000 q-t jelent.)

Ezzel szemben a liszt kivitel által elért értékesítést úgy számíthatjuk ki, ha előbb a liszt kiviteli értékösszegeket gabonaértékre redukáljuk és így konstatáljuk, hogy hány hold termését képviseli a liszt kivitel. A számítás a következő:

	búzakiviteli értékegység	liszt kiviteli érték-összeg	ennek megfelelő búzamennyiség	a búza mennyiségnek megfelelő holdak száma
1882. évben	10·50 frt.	47,137.568 frt.	4,489.392	522.010
1883. »	10·50 »	57,702.835 »	5,495.508	970.938
1884. »	8·35 »	48,504.718 »	5,808.948	916.080
1885. »	7·65 »	40,962.550 »	5,354.608	792.101
1886. »	8·20 »	46,019.496 »	5,612.133	927.625
1887. »	8— »	48,338.004 »	6,042.250	705.870
1888. »	7— »	59,786.435 »	8,540.919	1,070.290
1889. »	7·35 »	78,855.049 »	10,728.714	2,207.554
1890. »	7·50 »	60,935.433 »	8,124.724	942.409

Állítsuk egymás mellé a búzakivitel értékének és a liszt kivitel értékének megfelelő holdak számát:

	búzának megfelelő holdak	lisztnek megfelelő holdak
1882-ben	700.012	522.010
1883 »	918.350	970.938
1884 »	655.370	916.080
1885 »	888.592	792.101
1886 »	888.865	927.625
1887 »	709.228	705.870
1888 »	985.460	1,070.290
1889 »	1,142.168	2,207.554
1890 »	860.744	942.409

Bár már így is nagyon tekintélyes tehát a produktió mennyiség és területre nézve, melyet a liszt kivitel lényegileg képvisel, számításunk még helyesbítésre szorul, a mennyiben eléggé ismeretes dolog, hogy liszt kivitelünk jobbra az ugynevezett finom lisztetekből áll, melyek a külföldre csaknem kizárólag luxus-sütemények czéljaira vitetnek ki és használatnak fel, főképp fehérségük és tisztaságuk, valamint a süteményben kifejezésre jutó jó ízük kedvéért, tudvalevően mind oly tulajdonságok, melyekkel semmiféle más lisztje a világnak még csak megközelítő mértékben sem bir és pedig évek hosszú során át bármily árviszonyok mellett is (még az 1879. évben is, a mikor a búza ára hazánkban mm.-kint a tizenöt forintot is meghaladta!). Ezen finom lisztetek méter-

mázsája nem identikus a búzának métermázsájával, a mennyiben a kivitelnél szóba jöhető lisztqualitások (0—5 számig, más liszt Braziliába, Angol- és Franciaországba, Svájcba, stb. nem vitetik ki) a búza métermázsájából őrölhető liszt nyere-ménynek legfeljebb 35%-át teszik, a többi 65% az 5—9 számú lisztekre és a korpanyereményre esik, úgy hogy tehát lisztkivitelünk sokkal nagyobb búzamennyiség értékesítését jelenti, mint a hogy azt az előbbi számok mutatják. Ha tehát ezen arányban számítjuk a lisztkivitelnek megfelelő búza mennyiségét, még sokkal pregnánsabb eredményekre jutunk.

35 : 100 arányában a fenti buza átlagtermések alapján :

	lisztkivitel	megfelelő buzamennyiség	megfelelő holdak száma
1882-ben	2,891.875 mm.	8,262.500 mm.	960.755
1883-ban	3,450.051 »	9,857.200 »	1,714.554
1884-ben	3,493.895 »	9,982.500 »	1,574.508
1885-ben	3,499.187 »	9,997.600 »	1,478.934
1886-ban	3,539.325 »	10,112.300 »	1,671.454
1887-ben	3,718.308 »	10,623.700 »	1,241.086
1888-ban	4,755.992 »	13,588.500 »	1,702.819
1889-ben	4,618.481 »	13,195.600 »	2,715.144
1890-ben	4,597.395 »	13,135.400 »	1,527.372

Ha a buzakivitelnek megfelelő holdak számát ezekkel az adatokkal szembevetjük, a lisztkivitel gazdasági fontossága kellőképen domborodik ki :

	a buzakivitel által érdekl. termő- terület hold száma	a lisztkivitel által érdekl. termő- terület hold száma
1882-ben	700.012	960.755
1883-ban	918.350	1,714.554
1884-ben	655.370	1,574.508
1885-ben	808.592	1,478.934
1886-ban	888.865	1,671.454
1887-ben	709.228	1,241.086
1888-ban	985.460	1,702.819
1889-ben	1,142.168	2,715.144
1890-ben	861.744	1,527.372

E számítás pedig nem fiktív, mert a gazdasági termelés tényezőinek felel meg, úgy, hogy tehát bátran állítható, hogy hazánk produktójának az általános gazdasági érdekek szempontjából leghatalmasabb emeltyűje a lisztkivitel, melynek tehát fentartása és tovább fejlesztése első sorban a mező-

gazdaság legszentebb érdeke, melyért a mezőgazdaság igaz bajnokainak lelkesedéssel kell síkra szállaniok.

És hogy a fejlődésképeség lisztkivételünkénél megvan, ha csak a kellő segélyhen részesül, azt sok irányban lehet adatokkal kimutatni. Tekintsük pl. Amerikát, melyre nézve a buza és buزالiszt kivitelének részleteit 1889-ben a következő adatok mutatják:

Az Egyesült-Államokból	B e v i t e t e t t				
	buza	buzaliszt	buza %	liszt %	összesen %
Angolországba	31,568.536	23,721.048	35·6	26·8	62·4
Franciaországba ..	7,655.176	900	8·6	—	8·6
Belgiumba	1,835.942	213.377	2·1	0·2	2·3
Európa többi részébe	1,975.683	2,320.650	2·3	2·6	4·9
Európába összesen	43,035.337	26,255.975	48·6	29·6	78·2
Észak-Amerikába ..	1,854.235	5,438.795	2·1	6·1	8·2
Közép-Amerikába	53.049	736.218	0·1	0·8	0·9
Dél-Amerikába	813.821	4,806.752	0·9	5·4	6·3
Ázsiába	—	177.498	—	0·2	0·2
Afrikába	3.506	45.788	0·6	0·1	0·7
Ausztráliába	562.502	168.732	0·6	0·2	0·8
Szigetekre	91.678	4,556.858	0·1	5·2	5·3
Összesen	46,414.129	42,186.616	52·4	47·6	100

Az irányt, melyet Amerika lisztkivitele az utolsó években követett, még világosabban mutatja az alábbi összeállítás, mely szerint kivitetett:

	1889.		1888.
Nagybritannia és Írországba	6,031.301 barrel		6,827.632 barrel
Németországba	8.144	»	15.643
Európa más országaiba ..	334.942	»	211.959
Brit-Észak-Amerikába ..	933.824	»	819.562
Mexikóba	30.484	»	29.276
Közép-amerikai államokba	174.961	»	170.655
Kelet-Indiába	1,170.544	»	1,164.856
Braziliába	710.893	»	614.861
Kolumbia egyes. államaiba	54.177	»	71.581
Dél-Amerika más országaiba	409.643	»	318.662
Ázsiába	565.434	»	435.003
Afrikába	8.763	»	10.860
Különböző országokba ..	17.645	»	24.230

Összesen 10,450.755 barrel 10,714.780 barrel

És hogy minő hódító hadjáratot visz Amerika liszt-

kivitele hazánkéval szemben, azt a legfontosabb kiviteli piacznak, Angliának viszonyai tüntetik fel legvilágosabban.

Anglia összes lisztbevittele volt:

1875	6,136.083	angol mázsa	1882	13,057.403	angol mázsa
1876	5,959.084	» »	1883	16,329.312	» »
1877	7,377.303	» »	1884	15,095.301	» »
1878	7,828.079	» »	1885	15,832.483	» »
1879	10,728.252	» »	1886	14,689.560	» »
1880	10,558.312	» »	1887	18,063.234	» »
1881	11,357.381	» »	1888	16,910.442	» »

Ebben főleg a következő államok vettek részt:

Év	Amerika	Ausztria-Magyarország	Németország	Franciaország	Angol Észak-Amerika
1875 ..	2,279.075	321.302	800.806	1,820.747	357.992
1876 ..	2,320.279	445.626	930.819	1,089.400	283.034
1877 ..	1,765.620	1,034.000	1,239.373	1,901.392	250.626
1878 ..	3,621.000	1,348.672	1,114.852	699.390	302.856
1879 ..	6,861.000	1,513.092	915.133	355.006	457.569
1880 ..	6,873.000	1,123.911	977.617	279.131	524.700
1881 ..	7,692.000	1,097.417	1,387.939	203.296	259.862
1882 ..	7,799.000	1,567.313	1,987.720	220.269	341.204
1883 ..	11,269.000	1,738.955	1,928.170	163.898	503.864
1884 ..	10,335.000	1,563.693	1,746.514	154.349	688.780
1885 ..	11,731.000	1,810.719	1,415.171	187.097	280.002
1886 ..	11,425.000	1,365.419	811.737	114.594	770.665
1887 ..	14,859.000	1,412.195	588.276	97.640	957.553
1888 ..	12,588.000	1,946.023	1,105.426	101.864	785.056
1889 ..	10,067.827	1,838.115	1,155.189	90.613	1,163.892

De érthetővé válik ezen legerősebb versenytársunk diadalmas előnyomulása, ha nem szólva ama kedvező feltételekről, melyeket a malomiparnak a gabonatermelésen kívül a természet maga nyújt (a legnagyobb malomváros: Minneapolis a hajtó erőt ingyen kapja a Mississippi folyam hatalmas Anthony-zuhatagjaitól), figyelembe vesszük mily kiváló gonddal istápolja Amerikában a kormány, a mezőgazdaság, a közlekedési vállalatok, a sajtó, stb. együttes igyekezete úgy a lisztkivitel érdekét, mint általánosságban a malomiparét minden irányban, a miről sokat tudnak jelenteni mindazok a szakférfiak, a kik bejárva Amerikát, malomiparának bámulatos fejlődését és az ezt létrehozó berendezéseket tapasztalás útján tanulmányozhatták.

A liszt kivitelünkben rejlő nevezetes gazdasági érdekek valóban megérdemelnék, hogy viszont nálunk is alkalmaztassanak oly intézkedések, melyek annak fentartását és fejlődését biztosíthatnák. Az a szempont, hogy a malmok hazánkban nyereséges üzletet folytatnak, a miről még alább lesz szó, egyáltalában helytelenül alkalmaztatik a kivitel kérdésénél, mert ez a fontos kivitel már évek óta csak a malmok legnagyobb erőfeszítése által tartható fenn, és gyakran semmi haszonnal nem jár, a minthogy nem szorul egyáltalán magyarázatra, hogy lehet a kivitel direkte veszteséges, a nélkül, hogy a malomipar ezért tönkre menne, vagy vesztene, mert vannak rendelkezésére egyéb források, a melyekből üzleti hasznát meritheti.

Malomiparunk részéről gyakran kétségbeesett erőmegteszítésre volt és van szükség, hogy kivitelképességét fentarthassa, sőt az nem ritkán igen nevezetes anyagi áldozatokat is igényelt tőle, a mit, sajnos, mezőgazdáink körében vajmi ritkán tudnak és akarnak méltányolni, holott valójában ez összeköttetéseknek hazánk és a külföld közt való fentartása hazai mezőgazdaságunknak első rangú életérdeke és ha malomiparunk nem volna, mely a csaknem áthidalhatlan árelleltétek válságos időszakában is műszaki, kereskedelmi és pénzügyi túlsúlyának teljes hatalmával, valamint a súlyos anyagi áldozatok elviselése iránt oly gyakran tanusított áldozatkésziségevel ezen nemcsak a jó, hanem a rossz aratási években is nélkülözhetetlen összeköttetéseknek fentartása érdekében segítőleg és létesítőleg közben jár, úgy valóban rosszul állanánk hazai mezőgazdaságunkkal és annak legnevezetesebb érdekeivel.

Részünkről az előzők után annak a meggyőződésnek adunk kifejezést, hogy épen mezőgazdaságunk érdekében direkt prämiumot kellene adni a malomiparnak minden kivitt métermázsa liszt után, mely prämiumot valóban jobban lehetne indokolni gazdasági szempontból, mint akár a szesz — akár a czukorkivitel után adott jutalmakat, mert az ezen utóbbi két ipar mögött álló gazdasági érdekek — a burgonyatermelés és répa — hasonlíthatlanul csekélyebb jelentőségűek hazánk mezőgazdaságában, mint a gabona és buza, és legfeljebb mint a gabonatermelést intenzív irányban fejleszteni alkalmas eszközök indokolhatók, ha tehát az ezen fontos célra szolgáló

eszköz igényli az állam támogatását, maga a cél: a gabona-termelés nem indokolná-e azt a segílyt, mely pl. a versenyképesség növelése érdekében engedélyezendő minimális — az eddigieknél 50—60%-kal olcsóbb — kiviteli tarifák alakjában lenne képzelhető? Annál is inkább, mert New-Yorkból majdhogy nem olcsóbban viszik a lisztet Angliába, mint nálunk Budapesttől csak Fiuméig, és annál is inkább, mert ujabban Oroszország is ugyancsak erőlködik malomiparának fejlesztésén és oly berendezéseket létesít, melyek által a malmok a gabonát amerikai olcsósággal fogják beszerezhetni.

Mindezekből láhattuk, hogy hazánk gabona termelési és kereskedelmi politikájának egyedüli támasza, hathatós tényezője és eszköze a nagy malomipar, vagy is azok a nagy malomvállalatok, melyek körülbelül a 60-as évek óta létesültek az országban. Nem kívánjuk argumentationkat ez ipar panegyrizálásáig folytatni s beérhetni véljük azokkal a bizonyítékokkal, melyek eddigi előadásunkból folynak, csupán egy momentumnál óhajtunk még kevésbé időzni, mely malomiparunk fejlődésének nem legkisebb rugója volt: a budapesti malomipar jelentőségénél, hazai malomiparunk e gyöngyénél, mely az egész világ irigységének tárgyát képezi.

5. *Budapest főváros malomipara. — Összehasonlítások más malomipari góczpontokkal.*

Talán mégsem a véletlen okozhatta, hogy a nagy malomipar hazánkban éppen a fővárosban központosult és fejlődött oly fokra, melyen széles e világon csupán egyetlen ipari góczpont versenyez vele, Minneapolis, mely ujabban »az újvilág Budapestjének« szereti magát nevezni, ebbe a hasonlatba helyezve törekvéseinek legbüszkébb céljait és jutalmát. És méltán, mert a budapesti malomipar volt sajátkép egész hazai malomiparunk úttörője, megteremtője és még ma is kimagasló képviselője. Nem lehet ugyan állítani, hogy a vidéki nagy malmok nem volnának az ország közgazdaságának szintén hasznos tényezői, de mert bármennyire lehessenek expansiv természetűek, mégis csak bizonyos szűkebb termelő vidék központjain léteznek, jobbra ezen provinciális termelési érdekek kielégítése képezheti feladatukat, míg ellenben a fővárosban települt malomipar az ország kereskedelmi központjától, a gabonakereskedelem földrajzi fekvése szerint is kijelölt focusától nyeri erejét és minél alkalmasabb berende-

zések segédelmével tesszük Budapest gabonakereskedelmét az egész ország kereskedelmének szívévé, annál hathatósabban mozdíthatjuk elő közvetve a mezőgazdaság érdekeit a budapesti malomipar teljes képességeinek kifejtésével.

Hogy mit tesz ez, azt a »Weekly Northwestern Miller« 1890. évi karácsonyi száma (Holiday Number) a következőkben juttatja kifejezésre:

»Budapestnek vagy egy budapesti malomnak amerikai látogatója — így szól e forrás — nem bir megszabadulni attól a benyomástól, hogy a gabonának beraktározására és szállítására szolgáló eszközök még ugyiszólván teljesen fejletlenek vagy czélszerűtlenül vannak használva. Európának délkeleti része úgy látszik még nem valami magas fokáig jutott az igazi fejlettségnek, napszámos munka bőségesen és olcsón (!) kapható s ez a tény magyarázza meg azt a közönyösséget, melylyel az intelligens budapesti molnárok a munkát megtakarító találmányokkal szemben viseltetnek. A búzának felhozatalában a Budapesten összetalálkozó vasútak és a Duna-gőzhajózási társaság osztozkodnak, utóbbi e célra sajátos szerkezetű hajókat, »úszó magtárakat« építtetett, melyek 300—800 t.-át képesek befogadni. A ki- és berakás ezen hajókon, ugymint a vasúton napszámosok által történik.«

»Az ország belsejében teljesen hiányoznak az amerikai elevátorok mintájára készült berendezések. Budapesten még az a szokás, hogy a gabonát lapáttal töltik a zsákokba és a zsákokat a rakpart mentén szállítják a vasúthoz, a hajóra vagy a malomba. A molnárok és kereskedők nem alkalmazzák az elevátor rendszert, készleteik raktárakban és pinczékben és egyáltalában oly rendelkezésre álló helyeken vannak elhelyezve, hol az időjárás ellen egyelőre védelmet találnak. A magyar kormány és Budapest tanácsa már sokkal vállalkozóbb, mint a kereskedő világ és azon igyekezetükben, hogy a gabona eltartása, raktározása és szállításának módjait megjavítsák és az amerikai elevátor-rendszer jótéteményeit és előnyeit bizonyítsák, egy tágas, szilárd téglapépületet emeltek erre a célra, melyet a magyarok valami nagy nevezetességnek tartanak; eddig azonban a tanács által emelt elevátor magánvállalatokat még nem buzdított követésre. Ennek talán az építésnek és berendezésnek drágasága is lehet az oka, mert egy körülbelül 500.000 bshl befogadására képes elevátor,

mint a mennyire a budapesti elevátort becsülni lehet, a különben építkezések tekintetében költségesebb Amerikában annak az összegnek negyedrészeért is felépítettett volna, melybe az került. (?) De feltehető, hogy előbb-utóbb az amerikai javítások ott is érvényesülni fognak, főképen és nemcsak a malmok mellett felállítandó elevátorok által, hanem az ország belsejében a vasúti és hajóállomásokon is, ugymint itt az Unió-ban, a hol ezen rendszert a legjobb eszköznek találták arra, hogy a mezőgazda termésének biztos beraktározása mellett jobb árra tegyen szert érte, hogy a gabonakereskedelem és malomipar mindenkor találjon egészséges gabonát, és hogy a forgalomban szükségképen előforduló mindenféle kellemetlenségek és kényelmetlenségek a legkisebb mértékre szállíttassanak alá és azonfelül az éppen nem jelentéktelen kezelési költségek tetemesen csökkentessenek.»

Igy írnak az újvilágban arról a Budapestről, melynek malomiparát mintaszerűnek ismerik el, de sőt melynek őrlési rendszerét, mint a mely Budapest malomiparának nagyszerű fejlődését is okozta, elfogadták s melyről nyíltan beismerik, hogy annak elfogadása vetette meg Minneapolis ipari felvirágzásának alapját, sőt ott még sokkal nagyszerűbb és jövedelmezőbb eredményekre vezetett, mint az ó-világban.

Budapest és Minneapolis közt, mint a világ két versenyző malomvárosa közt a felőrölt mennyiségek adják meg a legjobb összehasonlítási alapot.

A budapesti malmok által őrlött gabonamennyiségek voltak:

1864-ben	466,308 mm.	1878-ban	4,265.031 »
1865-ben	531.828 »	1879-ben	4,296.212 »
1866-ban	605.659 »	1880-ban	3,542.893 »
1867-ben .. .	1,087.578 »	1881-ben	3,867.782 »
1868-ban	1,451.065 »	1882-ben	4,772.362 »
1869-ben	2,236.850 »	1883-ban	5,539.727 »
1870-ben	2,667.802 »	1884-ben	5,461.015 »
1871-ben	2,527.490 »	1885-ben	5,796.835 »
1872-ben	2,398.978 »	1886-ban	5,037.901 »
1873-ban	2,277.735 »	1887-ben	5,189.968 »
1874-ben	2,378.619 »	1888-ban	6,088.054 »
1875-ben	2,903.988 »	1889-ben	6,252.219 »
1876-ban	3,082.360 »	1890-ben	5,974.000 »
1877-ben	3,725.244 »		

Minneapolis malomipara pedig 1878 óta évenként következő mennyiségű gabonát őrölt meg¹⁾:

1878-ban	896.707 mm.	1884-ben	4,785.904 »
1879-ben	1,396.610 »	1885-ben	4,699.116 »
1880-ban	1,846.656 »	1886-ban	5,551.200 »
1881-ben	2,828.674 »	1887-ben	6,017.410 »
1882-ben	2,858.319 »	1888-ban	6,351.012 »
1883-ban	3,641.598 »	1889-ben	5,479.978 »

Ha figyelembe vesszük, hogy a budapesti malomipar által előállított őrleményeknek több mint 50⁰/o-át Ausztria és a külföld fogyasztja, úgy ez iparnak nagy jelentősége még Minneapolis-sal szemben is kiemelkedő, mert onnan a termelésnek csak 37—38 %o-át viszik ki a külföldre, a többit a belfogyasztás igényli. Mindezáltal az e táblázatban foglalt összehasonlítás az amerikai malomiparnak rohamos fejlődését tünteti fel, bár egyszersmind azt is bizonyítja, hogy Budapest termelő- és ellátóképessége még koránt sem érte el tetőpontját s hogy a teljes őrlési képesség kihasználásával még sikeresen állhat szembe a világon egyetlen méltó versenytársával: Amerikával és annak bámulatosan emelkedett malomvárosával.

Föltehetőnek tartjuk, hogy mindazok az adatok, melyek Budapest malomiparának közgazdasági jelentőségéről ismételt alkalmakból, főleg kiállításokon nyilvánosságra hozattak, eléggé ismereteseek, és fölmenthetnek attól, hogy azoknak itt taglalásába bocsátkozzunk. Csupán annak igazolására, hogy minő értékforgalmat hoz létre ez az ipar, összefoglaltuk a Budapesten létező 11 búzamalom közül 9-nek, mint részvényvállalatnak 1889. és 1890. évi mérlegét, (l. a »Stat. Értesítő« 1136. old.), melyhez némi összehasonlítás végett a vidéki malmok között is — termelő képesség tekintetében — túlsúlyban levő részvény-malmok ugyanazon évi mérlegkimutatását is csatoltuk, megjegyezve, hogy e mérlegeknek az egyes malomvállalatok keletkezési évéig visszaterjedő összeállítását az adatok nehéz beszerzése miatt — mely csak hézagosságot tett volna lehetővé — mellőznünk kellett, csupán megközelítő adatul hozva fel azt, hogy a budapesti malmok utolsó 10 évi üzleteredményei a mérlegek szerint átlag évenként 13—15 %o tiszta uyerességben jutnak kifejezésre a részvénytőke után.

¹⁾ Egy barrelt átlagban 90 kg.-al számítva (1 barrel nettó 196 angol font, bruttó 220 angol font).

6. *A malomipar ellen felhangzó kifogások. — A romániai búza, a Románia elleni vámvédelem hatástalanságának theoriája; a vámvédelem hátrányai. — A malmok őrlési reduktiói, azok célja és indokoltsága. — A liszt kivétel és a búzaárak közötti viszony. — A malmok üzleti hasznának jogosultsága. — A malomipar támogatásának szükségessége.*

Voltak és vannak hazánk gazdasági irodalmában éppen a legutóbbi időben hangok, melyek malomiparunk ellen foglalva állást, érdekellentétet igyekeztek támasztani mezőgazdaság és malomipar között. Voltak mindenha törekvések, melyek az itélni nem képes elméknek phrasisokkal való elvakíthatását ugyszólván hajhászva, mentül képtelenebb állításokkal igyekeztek magukat népszerűsíteni és nézeteiknek így több-kevesebb befolyást szerezni s magában e törekvésekkel érdemük szerint foglalkozni ezért — ha felismertük egyszer tendenciájokat — valóban meddő vállalkozás lenne, nem is az indít arra, mintha e támadásokkal szemben a malomipart megvédeni szükségesnek látnánk, ez alkalomból, mint inkább az, hogy közvetve a malomipar némely oly elhanyagolt érdekére is rámutathassunk, melynek istápolása közgazdaságunk fejlődésének csak javára szolgálhatna.

A legnagyobb bűn, illetőleg vád, melyért a malomipart az ugynevezett agrarius körök szeretik untalan felelősségre vonni, az, hogy a régebbi években vámmentesen behozott romániai búzának újra beeresztése titkos vágyát képezi és rendszerint ebből a föltevésből indul ki aztán az érdekellentét levezetése, a mennyiben a gazdát azzal szeretik ijeszteni, hogy a malomipar a romániai behozatalt csak azért óhajtja, hogy azután — az olcsóbb romániai búza segédelmével — nyomást gyakorolhasson a hazai termelésre. Megszoktuk ugyan, hogy hazai irodalmunkban nem ritkán debutiroznak föltevésekkel, melyek még nem érvek, bizonyításokkal, melyek még nem igazságok, de a dolog sokkal fontosabb, semhogy ennek daczára is szó nélkül hagyhatnók.

Ott kezdődik a tévedések lánczolata, hogy a magyar malomipart egyáltalán képesnek tartják arra, hogy a magyar búza árára alakító befolyást gyakorolhat. Oly országra nézve, mely a saját szükségleténél többet termel, a világpiacz árkinálata érvényesül. Ha pl. az exporteur, Fiumében a búzáért 8 frtot kínál, a malomipar nem mondhatja, hogy 7 frtnál többet nem ad érte, mert hisz ennek a consequentiája az

volna, hogy a búza 8 frtéért Fiumében fog eladatni és a malomipar elől a búza szépen kísétál a külföldi piacokra. Feledik a malomipar ellenségei, hogy a búza világczikk s hogy annak ára nem egy ország, tehát hazánk viszonyaitól sem és nem is a fogyasztó országok aratási eredményeitől függ, hanem, hogy az árak magvát mindenkor az egész világ összproduktiója és összkonsumtíója adja meg, tehát egyetlen ország sem, de legkevesébbé a kivitelre szorulóknak, nem követelhetik, hogy az árak náluk másképen alakuljanak. Találóan, kimerítően és épen hazai viszonyainkra vonatkozással is indokolja e tételt hazánk vámpolitikai tekintélye: Matlekovits Sándor volt államtitkár, kinek nemrég megjelent nagyszabású művéből¹⁾ az ide vonatkozó érvekre ezért leghelyesebbnek tartjuk következőkben összefoglaltan hivatkozni. Matlekovits szerint mindenek előtt különbséget kell tennünk oly országok közt, melyek nem csak hogy gabonaszükségleteiket maguk fedezik, de ezen felül még exportálnak, mint az Osztrák-Magyar monarchia és olyanok közt, melyek gabonaszükségleteik fedezésére külföldi gabonának bevitelére szorulnak. Gabonában bővelkedő, tehát exportáló országokban a gabonavám a gabonárak emelését, tehát a vámok főczélját nagyban és egészben el nem érheti. Az exportáló ország a belföldön is a világpiacz szerint szabályozza az árakat; ha más országok a világpiaczokat gabonával elárasztják, ha más exportországokban jó aratások voltak és e szerint az árak a világpiaczokon leszáltak, akkor minden exportország kénytelen leszállítani az árakat a hazai konzum számára is, akár vámentesen vihető be a gabona más országból, akár nem, akár biztosítva látja magát a gazda az agrárvámok által, akár nélküli azokat. A gabona évekig nem heverhet a magtárban fölhalmozva; a készletnek, a termésnek az a célja, hogy eladassék, viszont mesterséges árfokozások, az árúnak visszatartása által, hosszabb időre lehetetlenek; ezen helyzetben tehát a gabonavámnak épenséggel semmi hatása nincs; mert a gabona árának ilyenkor le *kell* szállania, nem azért, mert külföldi gabonát hozhatnak be, hanem azért, mert a világpiaczokon a belföldi terméken csak olcsón adhatunk túl.

Ily országokban, különösen akkor, ha ezen országok

¹⁾ Dr. Alex. Matlekovits: Die Zollpolitik der österr.-ung. Monarchie und des Deutschen Reiches. Leipzig, 1891.

földrajzi fekvésüknél fogva gabonatermelő és gabonafogyasztó országok között vannak elhelyezve, mint ez az Osztrák-Magyar-monarchiára nézve áll, a gabonavámok magukra a gazdákra nézve is károsak. Bármily paradoxul hangozzék is ez, mégis könnyen kimutatható, mily egészségtelen viszonyok fejlődnek, ha ilyen országokban gabonavámok vannak behozva. Gabona-exportáló ország, mely termelő és fogyasztó országok között fekszik, a dolog természeténél fogva arra van hivatva, hogy a gabonaforgalmat vezesse és ezen forgalom nemcsak az ott-hon termett és a belföldi konsum ellátásán felül megmaradó gabonára szorítkozik, hanem kiterjed mindazon gabonákra, melyek az országon keresztül a világpiaczkok felé tartanak. Mig ezen országban tehát egyrészt a termelő szomszéd országok kínálatai összpontosulnak, addig másrészt a fogyasztó szomszéd-tartományok itt jelennek meg vásárlás végett. Addig, mig a vámszabadság tart, itt a legkülönbözőbb országok terményei felhalmozhatók, a világpiacz különböző igényeinek megfelelő szükséges elegyítések eszközölhetők, oly gabonaszállítmányok, melyek talán pénzhiány miatt elhamarkodva küldettek a világpiaczra és melyek talán megjelenésökkel az árakat mesterségesen és ok nélkül lenyomnák, egy időre visszatarthatók és ily módon az ár rendes kerékvágásából való kikökkenésének eleje vehető. A kereskedés ezen szabad folyása mellett a belföldi gabonanemeket is könnyebben lehet azután vásárra hozni; mert minél nagyobb valamely hely kereskedése, minél fokozottabb mértékben fejlődik, annál biztosabb ott a keresletre való kilátás. Hisz valamely nagyobb piacz előnye épen abban is áll, hogy a kereslet itt összpontosul, mert az a meggyőződése, hogy itt nagyobb, többoldalúbb, változatosabb kínálattal fog találkozni. Ha a gabonakereskedő tudja, hogy egy és ugyanazon piaczon magyar, orosz és román búzát találhat egyidejűleg, akkor ezen piaczot bizonyára nagyobb kedvvel fogja látogatni, mintha csak magyar búzát találna ottan, sőt igen gyakran még olyan vevő is, ki orosz, vagy román piaczokon jár, nem is jöhet abba a helyzetbe, hogy magyar búzát vásárolhasson. A nagykereskedés mindig a gabonanemek többféleségét keresi és ha ezeket egy piaczon egyesítve találja, a belföldi árúczikknek bizonyára sokkal több kilátása van a kelendőségre, mintha e piaczon kizárólag csak belföldi árút kínálnának. A belföldi búza, a

belföldi gabona kelendősége e szerint nagyobb lesz, a belföldi termés nagyobb intenzitással érvényesül az áralakulásban és e szerint kedvezőbb fogadtatásra számíthat.

A gabonavámok behozatala által elesik azon előnyöknek nagy része, melyek a különböző export-országok gabona-nemeinek összpontosításából a kereskedés és a termelés számára kínálkoznak; a mit eléggé igazol az a tény, hogy 1886 óta, mióta Románia ellen vámot léptettünk életbe, az idegen gabonának addig 5 millió métermázsára terjedő szabadforgalma 2 millióra apadt, míg az átvitel jórészt állandó maradt. És mekkora befolyást gyakorolnak milliónyi gabonaszállítmányok a forgalomra! Ha az osztr.-magyar vasutak évenként 3 millió mm. gabonával többet szállítanak, ugyan kinek válik ez hasznára? Nemcsak a szállítók, a vasutak és ezekkel együtt mindazon munkások, kik a szállítással el vannak foglalva, hanem maga a földművelő is előbb-utóbb okvetlenül hasznot húz a vasutaknak ezen úton való fejlődéséből. Oly országok tehát, melyek földrajzi fekvésüknél fogva transit-forgalomra vannak utalva, saját érdekek ellen vétenek, ha ezen kereskedelmet nem kultiválják, vagy ha oly állami intézkedéseket létesítenek, melyek ezen kereskedelem romlását vonják maguk után.

Ily országokban tehát a gabonavámok senkinek sem nyújtanak előnyt, de a nemzetgazdaság valamennyi ágaira károsak.

Bár a bizonyítás a vám hatásméltóságáról felől már ezek által is jóformán ki van merítve, még néhány adatot kell felhoznunk arra nézve, hogy a román buza vám által való kiszorítása nem a malomiparnak, mint inkább egyenesen a magyar mezőgazdaságnak szolgál ártalmára. Mert ugyan mi történik azzal a búzával, melyet vám által zárnak ki? Más utakon bár, de csak azokra a piacokra kell jutnia, melyeken szükséglet van, csak hogy ott azután találkozva a magyar búzával, oly versenytársnak bizonyul, mely ártalmassága által visszahathat az egész magyar termésre is. Így pl. csupán Svájcba 1889-ben már 545.678 mm. gabona vitetett be Romániából (ebből buza 444.508 mm.,) míg a magyar buza bevitelére, mely még 1888-ban 1,537.913 métermázsát tett ki, 1889-ben már csak 691.127 métermázsára ment, a mi tehát világosan mutatja, hogy a romániai buza diadalmasan nyomul

előre és képes kiszorítani a magyar búzát is a külföldi piacokról. És ha Románia malomipara is mindjobban erősödik és lisztjével végkép kiszorít bennünket a Balkán államokból, vajjon ragaszkodhatik-e hazánk mezőgazdasága a vámhoz, melynek eltörlése, ha némi előnyöket nyújthat is a malomiparnak, közvetve sokkal nagyobb hasznára lehet a hazai közgazdaságnak és a földmivelés érdekeinek is?

Egy másik, gyakran éles támadások kíséretében felhozott vádja az előbb jellemzett agrár szóvivőknek, hogy a malmok néha csak azért redukálják őrlési üzemüket, hogy a buzaárakra nyomást gyakorolhassanak. Már a romániai vámravonatkozólag felhozottak után nyilvánvaló, hogy a malmoknak nincs hatalmukban az árakat diktálni, hanem hogy erre nézve egyes egyedül a külföldi ár mérvadó, de ha már fel említettük ezen teljesen indokolatlan vádat, nem állhatjuk meg, hogy arra ne utaljunk, hogy a malmok rendszerint éppen a legmagasabb buzaárak éveiben érték el a legjobb üzleti eredményeket, tehát a malmokra nézve a magas buzaárak magukban véve éppen nem kárhozatosak, mihez képest az őrlési reduktiók igazi indoka soha sem keresendő abban, hogy a malmok a buzaárakat túl magasaknak tartják, hanem abban az egészen helyes és időszerűen felismert meggyőződésben, hogy a külföldi államok, jelesül Amerika és Franciaországban való aratási eredmények által teremtetett helyzet mellett néha nincs lehetőség arra, hogy a magyar gőzmalmok teljes őrlési üzeméből származó nagy mennyiségű finom liszt és középliszt minőségek egyáltalában elhelyeztethessenek.

Ezzel az a vajmi kevésbé tárgyilagos, de sőt határozottan ellenséges föltevés, mintha az őrlési reduktio célja a buzaárakra gyakorlandó mesterséges nyomásból állana, önmagától egyszerűen elesik, ha csak a malmoktól nem akarnók követelni, hogy mindenesetre többet öröljenek, mint a mennyit őrlmények alakjában tényleg értékesíteni tudnak.

Az őrlési reduktiók valódi célja rendszerint csak az, hogy a finom és középliszt minőségeknek a teljes őrlés fenntartásával olykor multhatatlanul bekövetkező túltermelése megszoríttassék, hogy a malmok erőszakolt kínálatának, mely a teljes őrlést elégtelen kereset esetében rendszerint kísérni szokta, eleje vétessék, hogy a fogyasztóknak demoralizáló aggodalma a liszttermékeknek a túltermelés által elharapódzó

elértéktelenedése iránt eloszlatható legyen s ez által azoknak bizalma az árak állandósága iránt megszilárdíttatván, az őrlmények árhelyzete javuljon. Miután tehát az őrlési reduktiók végczélja e szerint abban nyilvánul, hogy a liszttermékek árállapota javuljon, illetőleg, hogy azok elértektelenedése megakadályoztassék, a reduktio közvetve a búzaárak javulására, illetőleg megszilárdulására is multhatatlanul befolyással kell hogy legyen, mert hisz mentül jobb árakon értékesíthetik a malmok őrleményeiket, annál jobb árakat képesek a búzáért fizetni. Igaz ugyan, hogy ha a malmok a hiányzó kereslet daczára a teljes őrlést bizonyos ideig erőszakolni akarnák, búzaszükségletük ez idő tartamára mesterségesen nagyobb lehetne s ebből a búzatulajdonosok átmenetileg némi hasznot is élvezhetnének, ámde ez az előny okvetlen eltörpülne ama multhatatlanul bekövetkező visszahatás balkövetkezményei mellett, melyet minden mesterségesen fentartott és tartósan meg nem maradó állapot szülni szokott és a mely annál gyorsabban következne be, minél inkább szaporodnának fel az el nem helyezhető finomliszt-készletek, a minthogy kétségtelen, hogy ama nevezetes veszteségek, a melyek a búza és lisztárak közötti fokozódó disparitás következtében biztosan származnának, csakhamar a legélesebben nyilvánuló árkrizist idéznék fel.

Ezekkel bebizonyíthatni véltük, hogy a malmok őrlési reduktiói még hazai mezőgazdaságunk elvont szempontjából is csak üdvös rendszabályoknak tekinthetők, a mit csak azok nem látnak be, a kik nem képesek felfogni, hogy az állandón fokozott túltermelés és az őrlmények elértektelenedése a nyers anyag árviszonyait sem kimélik meg s azokra is szükségkép hátrányos visszahatást kell, hogy gyakoroljanak.

Kapcsolatosan ezzel, ha csak röviden is, utalnunk kell arra is, hogy oly években, midőn a gabonakivitel pang, a gabonabevitelre szoruló államok szüksége csekély, következőkép a gabona világpiaczi ára nem jutalmazó, éppen csak a hazai malomipar teszi lehetségessé, hogy gabonafeleslegeink liszt alakjában nemcsak hogy elhelyezhetők, de gazdáink gabonájukért jobb árakat kaphatnak idebent, mint a világpiaczon.

Felettebb érdekes adatok állanak rendelkezésre — a búzaáraknak összehasonlító statisztikája — melyek e tény

igazolására szolgálnak. Nem óhajtva ezuttal e statisztikának némileg nagy apparátusát és csak a minucziózus részletekben felismerhető következtetéseit igénybe venni — a mi jóformán egy külön, nem kis munkálatot tölthetne be — csupán arra utalunk, hogy épen a legközelebbi múlt évek egyikében, 1889-ben volt tapasztalható, mily nagy jelentőséggel bír malomiparunk mezőgazdaságunkra nézve épen e czímen, mert daczára annak, hogy búzaáraink az említett év túlnyomó részében és az aratás utáni hónapokban is nemcsak hogy a külföld hasonértéke fölött jóval magasabb állásban tartották fenn magukat, de sőt még Ausztriára értve is drágák voltak, úgy, hogy búzanyersterményünknek kivitele az őszig egyik irányban sem tudott megindulni, daczára ennek, hazai malomiparunk mégis keresztül tudta vinni, hogy a búzának őrlemények alakjában igen tekintélyes mennyisége volt értékesíthető úgy a külföldön, mint az osztrák tartományokban is, mely őrleményeknek nyers anyagát malmaink a hazai mezőgazdaságnak hasonlithatlanul jobb árakon fizették meg, mint a minőt gazdáink búzájukért bárhol egyebütt elérni képesek lehettek volna.

Malmaink szükségletének csupán ama mennyiséggel való csökkenése, mely a külföldre és Ausztriára történt és jóformán kierőszakolt liszteladásoknak megfelelt, búzáknak árhelyzetét még a belföldi fogyasztás körében is elvitázhatlanul lenyomta volna és valóban csak hazai malomiparunk nagy, állandó és összpontosított búzaszükségletének, valamint ez ipar rendkívüli műszaki és kereskedelmi tehetségeinek volt köszönhető, hogy a külföldi gabonavámok és a tengerentúli verseny kemény csapásai mégis csak kevésbé kegyetlenül sujtották magyar mezőgazdaságunkat, mint pl. Oroszország és Románia gazdáit. Ezen ténynek megvilágítására elégséges, ha felemlítjük, hogy Odesszában 1889 őszén — Oroszország aratásának rendkívül kedvezőtlen eredményei daczára — a legjobb orosz Ghirka-búzát métermázsánként 16 frankjával = 7 frt. 60 krjával és az alsóbb rendű minőségeket még olcsóbban, 13.50 frankjával = 6 frt 50 krjával lehetett kapni Odesszában helyben hajóra állítva, míg árhelyzetünkben mi — ha ez eredmény gazdáink jogos kívánságait és reményeit teljesen nem is volt képes kielégíteni — közönséges magyar búzánkért Fiumében hajóra állítva, még mindig 9 frt 75 krt érhattünk

el. Ebből pedig az a tanulság, hogy hazánkra nézve éppen malomiparunk kiváló képességei és kedvelt örleményeinek nagy tekintélye segítségével a liszt kivitel lehetősége jóval előbb és sokkal inkább meg van adva, mint a búza kivitel lehetősége.

A harmadik — the last but not the least — kifogás a malomipar ellen a czímen hangzik fel néha, hogy üzlete nagyon is jól jövedelmező, vagyis hogy igen »kövér dividendákat« osztogatnak. Magában véve e kifogásnak talán nem volna semmi jelentősége, mert hisz »a kinek sok az irigye, annak jól megyen dolga«, de az már kevésbé kellemes dolog, hogy ugyanez a szempont alkalmaztatik néha akkor is, ha a malomipar közgazdasági, sőt létérdekeiről van szó, és hogy e czímen tagadják meg olykor — a mezőgazdasági érdekekkel való ellentétet is sorompóba vive — a malomiparnak nem ritkán támogatást váró igényeit.

Ha a malomipar mint közgazdasági vállalat hasznót mutat fel, annak sem jogosultságát, sem a hazai közgazdaságra való előnyös befolyását kétségbe vonni nem lehet. Hisz minden vállalatnak az a czélja, hogy minél nagyobb üzleti nyeresésre teheszen szert s minél nagyobb az egyes termelési ágakban elért vállalkozási haszon, annál nagyobb a nemzeti vagyon jövedelme és a vagyonosodás, mert hisz e haszon a tőkegyűjtést mozditja elő, a nemzeti vagyon gyarapításához járul hozzá és közvetve ez által az ország ipari és termelési képességeit növeli és hasznára válik minden más termelési ág érdekeltségének is. De ha e szerint a nagyipar jövedelmeinek minél nagyobb mérve csak előnyére szolgál az államnak, jogosultságát pusztán a jövedelem százalékos nagyságának szempontjából nem lehet és nem szabad bírálni. E jövedelmek nem pusztán az ipari munkából erednek, hanem létrehozásukban szerepel a tőke, a szerencsés spekuláció is, mely utóbbi viszont akárhányszor veszteségre is vezethet, mely esetben senkinek eszébe nem jutna, hogy a vállalat saját kockáztatására véghezvitt, de elvégre mindig a közgazdaság előnyére inicziált üzletek veszteségeihez hozzájáruljon és igen nehéz azt eldönteni, hogy a haszon létrehozásában ezen tényezők minő arányban működnek közre. Lehetséges és akárhányszor így is van, hogy a malomipar nagy vállalatai a direkt őrlési üzleten semmit sem nyernek,

vagyis hogy őrlési hasznuk nincsen s hogy jobbára a vállalatban elhelyezett nagy tőkék szerencsés kihasználása hozza létre a hasznot, a mi teljesen jogos is, mert e haszon mindenestre általában ép oly hatásos, mint jól kiérdemelt jutalma a gazdálkodásnak, illetőleg a termelés és kereskedelem terén kifejtett gazdasági tevékenységnek.¹⁾

És ugyan kinek jutna eszébe, hogy a gazdának utána számítson, vajjon gazdálkodásának jövedelmét a saját szorgalma, vállalatába helyezett tőkéje vagy a magyar mezőgazdaságban legfontosabb faktor: az Isten áldása hozta-e létre és ki mondhatná, hogy a mezőgazdaság bőségben uszik, mert egyik vagy másik gazdánál a repcze »beütött« és egyetlen termésével kifizette a föld árát is? Vajjon nem örvend-e az ily termelési előnyöknek úgy a gazda szive, mint az ország minden polgára, tudva, hogy a gazdag termelés közvetett előnyei érvényesülnek az egész közgazdaság javára is?

Az ilyen kifogásokat és az ipar ilyen bírálatát ezek szerint komoly számba nem lehet venni. Azok csak a »fejtetőre állított közgazdaság«-ban érhetnek valamit, ott is csak arra való, hogy a »heccz«-kultus híveit szórakoztassák...

Végkövetkeztetéseket e rövid tanulmányból levonni nem szándékozunk. A közgazdasági érdekeink iránt fogékony figyelmes olvasó tőlünk további bizonyításokat és demonstrációkat az előzők után nem fog várni, s egyetért velünk abban, hogy a mint eddig a magyar malomipar hazánk produktív erőinek kifejlesztésére a legalkalmasabb eszköznek bizonyult, a jövőben is nemzeti vagyonosodásunk prosperitásának legbiztosabb alapjául fog szolgálhatni.

Ha igaz, hogy a minden irányban kifejtett iparos-erő a civilizáció minden nagyobb lendületének, az anyagi prosperitásnak és a nemzetek politikai hatalmának alapfeltétele, úgy a már meglevő ipari erők elhanyagolása, bármi okból való magukra hagyatása a közgazdasági legnagyobb vétkek közé sorolandó. Pedig a hajlandóság erre nálunk megvan. Igyekezünk ugyan új iparokat meghonosítani, sőt nem ritkán erőszakoljuk azokat, és még ha a természetes előfeltételek nincsenek is meg, azt hisszük, hogy pótolni lehet azokat

¹⁾ *L. Schäffle*: »Bau und Leben des socialen Körpers« és »Die Aussichtslosigkeit der Socialdemokratie« című műveit.

mesterséges segítségek és istápolás által, holott tudvalevő, hogy a világ mai szabadabb versenyében a már megerősödött iparokat a zsenge, ha még oly védelemben részesülő kezdeményezésekkel nehéz legyőzni, — viszont azonban már meglevő megerősödött iparainkkal szemben szeretjük feledni, hogy éppen az ipari függetlenség és az azzal karöltve járó belső virágzás által szerezheti meg a nemzet a külkereskedelem, a tengeri hajózás fejlesztésének nélkülözhetetlen eszközeit, öregbíti a civilizációt, tökéletesbitheti belső intézményeit és erősítheti hatalmát kifelé.

Anglia iparának történetéből az a nagy és örökbecsű tanulság vonható le, hogy nem elég a kezdő ipari vállalkozásokat mankóval támogatni, míg a saját lábukon állhatnak meg, hanem hogy a már kifejtett termelési erőket ernyedetlen kitartással és szüntelen gondossággal kell ápolni a végből, hogy minden generáció az ipari munkát ott folytathassa, a hol azt elődei elhagyták, a végből, hogy ez iparok fölött, magukra hagyatottan, más nemzetek foederatív erőinek hullámai össze ne csaphassanak. Nagy, és éppen mezőgazdaságunkra nézve soha jóvá nem tehető mulasztás lenne, ha éppen azt az ipart, mely már *megvan*, mely a mezőgazdaság érdekeihez való sokszoros vonatkozásai által a mezőgazdaság fejlesztő eszközeül bevált, azért mert már *megvan* és a lendület bizonyos magaslatára jutott, többé figyelembe nem vennénk és egyéb ipari kezdeményezésekkel szemben háttérbe szorítanánk. Éppen mert iparra szorultunk és mert, helyesen, az ipari tevékenység fokozására törekszünk, kell a kezdő iparokat fényes példákkal biztatnunk, kitartásra ösztönöznünk és erre hazánkban jóformán az egyedüli alkalmas ipar, melynek fejlődése a multban garanciákat nyújt a jövő reményeire: a malomipar, melynek sikerei, a mint egyrészt hazánk agrikultur-érdekeinek legbensőbb támaszai, másrészt a magyar ipari erők felbuzdulásának bátorításul, összehatásuknak legbiztosabb alapjául hivatvák szolgálni.

BOSÁNYI ENDRE.

HAZÁNK NÉPE

1890-ben.

(Felolvastatott a m. tud. Akadémia II. osztályának 1891. évi december hó 14-én tartott ülésében.)

A nyugovóra hajló esztendő még nem merült egészen az idők tengerébe és immár beszámolhatok azon nagy munka végeredményeivel, melybe ez év legelején, remény és aggodalom közt fogtunk.

A népszámlálást értem, melynek ki kelle deritenie, mily számban és erőben megy át hazánk népe az új századba. Hála a magyarok Istenének, a remény fényesen betelt, az aggodalom szerte foszlott s ma már dönthetetlen számok biztosítanak bennünket az iránt, hogy erős nemzetül ünnepelhetjük meg a magyar állam ezredéves fennállásának közeli évfordulóját.

Ha a népszámlálás mindenha fontos mozzanat egy nemzet életében, kétszerte fontos ez reánk magyarokra nézve, végtelenül fontos ép e pillanatban; mert, ha számilag valamennyire változunk is, azon viszonyok, melyeket e méltón népleírásnak czimezhető művelet kiderített, az ország lakosságának egyes viszonyai, vonatkozásai s a nemzet egész tagozása változatlanul azon népé lesz, mely a millenniumot megünneplendi.

Történelmi forrásaink a magyarok eredetéről s a honfoglalásról sokkal gyérebbek, semhogy felvilágosítást adhatnának még arra nézve is, mily számban s mily nemzetségi és családi kötelékben jöttek be őseink e hazába? De még a sokkal későbbi történelmi adatok se nyújtanak kellő támpontot arra nézve, miként szaporodott e nemzet elannyira, hogy ezernyi sorscsapás közepett, oly óriási veszteségek után, melyek ép az államalkotó törzs legnemesebb vérért fogyasztották egyre,

ma mégis tizennyolczadfél milliónyi tekintélyes lélekszámban élhessünk a Szent István korona alkotta magyar hazában.

De a múlt a történezsé, a statistikusé a jelen és az ebből a jövőre folyó következtetés, s így áldom sorsomat, hogy ép nekem jutott a szerencse népemet összes viszonyaival ismerhetni föl és ismertetni ezredéves fennállása ünnepének küszöbén.

Felismerhetni népemet, mondám, s ez nem auxesis. Mert közel egy éve körém és tisztársaim köré gyűlt e nép hiteles képmásaiban, egyenkint képviselve mindenikünk egy-egy adatokkal telt lap által. És nem némán feküdtek e lapok véletlen együvékerülésök szerint szekrényekben, fiókokban és állványokon, hanem éltek és beszéltek, vezényszóra sorakoztak és szétoszoltak, újra tömegesültek és rokonultak, míg szétválva, be engedtek pillantani családi és nemzeti életünkbe.

Egy hadvezér nagy úr, habár csak háború idején; de még a maiglan hál' istennek ki nem próbált milliós hadseregek korszakában is mily aránylag csekély erővel rendelkezik. Mozgósíthat hadtesteket, dobhat egész ezredeket az ellenség elé, száguldathat lovas dandárokat s lövethet az ágyúk százaival, de mindez csak ezrekig s százezrekig számít, hol vannak a milliók, melyeket a statistikus mozgósít!

Igen, hiszen csak a házak száma, melyekben népünk lakik — pedig ki kell emelnem, hogy itt csakis a magyar anyaországról szólok, Horvát-Szlavonország adatai nem állván még rendelkezésemre — tehát csak a házak száma és ezek közül is csak a lakottaké 2,478,491, tehát nagyobb, mint egész monarchiánk első sorban kiállitható hadereje. E házszám az előleges anyag bemutatásakor revision még nem esvén át, nagyobbbnak látszott, mert künn a vidéken a lakatlan üres telkeket is házszámba vették. Mégis 1880-hoz képest számuk 179.125-tel, vagyis 7.3 % -kal szaporodott, tanúságot téve arról, hogy népünk nem fér meg többé régi lakhelyein, hanem terjeszkedik, épít és keres kényelmet háztartásban élő családai-
nak. Mert nemcsak a házak száma szaporodott meg, de még inkább a lakásoké, mely ezuttal 3,237.479-re rúg és 273.132-vel haladván meg az 1880-diki állapotot, 9.2 % -nyi vagyis a népszámmal majdnem egyenletes gyarapodást tüntet fel, noha a népszaporulat nem rögtön vonul tágasabb helyiségekbe, hanem összeszorul kezdetben, míg végül is kiszorul a lakásból és újat alkot.

Nagyon nehéz az életben szétválasztani a lakás, háztartás és család szerint élő népet. Ha nem tekintjük az intézeti háztartásokat (kórház, nevelőintézet, fegyház, stb., ezúttal 1585-öt 53.157 lélekszámmal) leginkább egy-egy háztartásban élő családokat találunk s ezek száma 3,370.443 levén, közel félmillióval (498.688) haladta meg a múlt számlálás alkalmával talált családok számát s így ezen, a nép legerősebb alapját képező viszony a tiz év előtti állapothoz képest $17\frac{36}{100}$ -kal, vagyis a népesség abszolút szaporodását jóval felülmúló arányban javult.

Mily erős, egyúttal egészséges erkölcsi köteléket képez a család, mutatja az, hogy közel 3 millió (2,948.219) esetben férfi a családfő, míg, többnyire özvegyiség folytán, női családfő csak 427.931, tehát hatszorta kevesebb esetben találtatott. Ezen $3\frac{4}{10}$ millió családfő mellé $3\frac{9}{10}$ millió férfi és $6\frac{7}{10}$ millió, tehát majd mégegyszer annyi női családtag sorakozik, míg 508,781 férfi- és 472.130 nő különféle címen, mint rokon, cseléd vagy egyéb él a felsorolt családi háztartásokban.

De, ha az eddig említett számokat még valamennyire megközelítheti egy nagy hadsereg parancsnoka alá tartozó mindenféle fegyveres és kezelő népesség, rögtön cserbehagyja arithmetikai összehasonlító képessége, ha népünk más csoportjait állítom csatarendbe és előszólitom a kisdedeket, az ifjakat és leányokat, a legényeket és hajadonokat, továbbá a hitvestársakat és a kik azok voltak: az özvegyek és elváltak számait, melyeket a számlálás alkalmával részint a születési év bemondása után construált kor-táblázatból, részint a családi állapot kimutatásából meritettünk.

Hogy ki ne essem a hadvezérrel képzelt versenygéseim szerepéből, legott megemlítem, hogy hazánk polgári népessége 7,450.392 férfiből és 7,683.401 nőből áll s így esik 1000 férfira 1031 nő. De ha a tényleges szolgálatban levő 78.370 katonát és tengerészt, 14.293 honvédet és 5.408 csendőrt is beszámítjuk, csak 1.018 nő esik 1.000 férfira, pontosan ugyanannyi, mint az 1880-diki számlálás is kimutatott. Így tehát tetemesen megcsökkenhet hajadonaink azon aggodalma, hogy főkéntő alá nem jutnak. Ezer nő közül ugyanis csak 18-nak kell letenni azon reményről, hogy élete célját nem mint férjes asszony vagy családanya éri el. Tekintve azonban társadalmunk fejlődését, mely mind nagyobb tért enged a

nők önálló keresetének, a netalán pártában maradtak eme kis százaléka is belenyughatik sorsába.

Ha azonnal háborúba kellene indulnunk — mire, hála az illetékes helyekről naponkint és ismételve nyert békebiztosításoknak, semmi hivatalos kilátásunk nincs — a netalán már kiszemelt hadvezér e 7⁶ millió nőre nem sokat hederítene. Annál nagyobb súlyt fektethet azonban rájuk Magyarország jövő Moltkéje, mert hisz az ő áldott méhökben termékenyül e haza és a jövő honpolgár és — az általános védkötelezettség mellett — egyuttal honvéd az ő szerető keblükön nő nagyra.

Hogy pedig e tekintetben az ország jövője biztosítva van, mutatja az, hogy ez idő szerint 3,072.907 nős férfi és 3,120.665 férjes nő él az országban, tehát 6 milliónál több, mindkét nembeli lény gondoskodik arról, hogy ha egyes családok igen — a nemzet magvaszakadt ne legyen. Ide sorolható még, mint a kik csak a multban feleltek meg családalapító és fentartó kötelességöknek: 216.771 férfi- és 743.441 női özvegy. Hogy a nő-özvegyek több, mint háromszorta meghaladják a férfi-özvegyek számát, az az egész világon egyaránt konstataált tény s abban találja magyarázatát, hogy a férfit egyrészt jobban megviseli az élet küzdelme s hamarabb dől ki a gyöngébb szervezetűnek mondott, de bizonyos életkoron túl szívósabb nőnél; másrészt pedig gyermekekkel megáldott özvegyiségre jutott sok férfi újra kénytelen házassági frigyre lépni, hogy elárvult gyermekeinek auyát, habár csak mostohát is kerítsen. A törvényesen elvált 4.464 férfit és 7.145 nőt csak mellesleg említem, bár ezek sorában játszódtak le bizonyosan a legmegrendítőbb regények és tragédiák, de melyeket följegyezni nem a statisztikus, hanem a drámaíró van hivatva.

A nőtlenek és hajadonok száma 4,146.684, illetőleg 3,801.305. E számok azonban oly vegyes társaságot mutatnak be, hogy velök tulajdonképen semmire se mehetünk. Köztük vannak a még egy évet be nem töltött csecsemők; de köztük a már jegygyűrűt váltott mátkapárok, sőt köztük az agglények és aggszűzek is. Hogy e két utóbbi kategóriában mennyien vannak, statisztikám erre is meg tudna felelni, csak valami tisztességes korhatárt méltóztassanak megengedni kitűznöm, melyen innen még a nászra reménykedők s melyen

túl már a minden házassági kilátásról lemondottak sorozandók.

Előbb azonban jertek elő ti, népem legkedvesebb, legdédelgetettebb, egyúttal legveszélyeztetettebb egyénei! Hadd jőjjenek hozzám — mint az üdvözítő mondá — a gyermekek, sorakozzanak az ifjak, kikre, mire életünk hanyatlík, ez ország, e haza sorsa fog bizatni. Jertek, eleget sürögtetek-forogtatok körülöm e hosszú munkaév alatt, hadd olvassam ki soraitokból, mit várhat, remélhet szeretett közös anyánk, a magyar haza töletek és általatok.

E viszony kutatásánál egyelőre még alig fontos a nembeli megkülönböztetés. Az 1890-ben született, tehát a számlálás alkalmával első életévüket még be nem töltött kisdedek száma 242.998 fi- és 240.018 nőgyermek. Számuk tehát majd egyforma. Ugyanez áll az 1885-ben születtek soráig, vagyis a betöltött 5-dik évig csoportosított gyermekekről, mely osztályban az előbbieik be-számításával a figyermek 1,265.048, a nőgyermek 1,266.152 főre emelkedik. E csoportosítás az 5-dik életévig annál fontosabb, mert az orvosok állítása szerint ez a kor a legveszedelmesebb a sarjadzó emberanyagra nézve. Ez öt év alatt szedi a sok gyermekbetegség áldozatait legsűrűbben, ezért a népesedési mozgalom táblázataiban is a gyermekhalandóságot az 5 éves koron belüliekre terjesztjük ki s így összehasonlítás kedvéért is volt szükségünk e csoportosításra. A benne rejlő és nemzeti erősödésünkre nézve oly végtelenül fontos kincs jelentősége még emelkedik, ha elgondoljuk, hogy ez összes népességünknek 16·8⁰/o-át képezi s minél többet birunk közülök életben tartani, annál biztosabban számithatunk arra, hogy a magyar nemzet szaporodása és erősödése oly arányokban fog haladni, mint azt állami és társadalmi aspirációink követelik.

Még egy szempontból jön tekintetbe e korosztály, mert az ebbe tartozó gyermekektől még semmiféle szellemi műveltséget nem követelhetünk, csak a betöltött 6-ik évvel kezdőd-vén az iskolalátogatás törvényes kötelezettsége. Iskolakötelezett, vagyis 6—12 év közötti gyermek van, a két nem között alig észrevehető különbséggel 2,402.989, az ismétlő iskolába jární kötelezett gyermek a 15-dik életévig 934.567 s így az összes iskolakötelezett száma 3,337.556, vagyis az összes népnek 22·05⁰/o-a. Hogy ezek közül tényleg hányan járnak

iskolába, az a közoktatásügyi miniszter úr jelentésébe tartozik; itt vele nem foglalkozom. Sokkal fontosabb ránk nézve tudni, s ezt szintén a népszámlálás sütötte ki, hányan tudnak népünk közül olvasni-írni, vagy legalább olvasni és hányan nem szerezték meg a szellemi művelődés ezen legprimitívabb ugyan, de egyuttal elmaradhatatlan kellékét.

Ezen tudás kiderítése azonban nemcsak a korra vonatkozik, össze kell azt vetni, a melynek keretébe az elemi iskolák legnagyobbbrészt tartoznak, a hitfelekezettel és össze kell vetni a népesség nyelvével vagy nemzetiségével, hogy tiszta képet alkothassunk magunknak köznépünk zömének műveltségi állapotáról. Így csak később térhetek reá, miután a most említett népességi viszonyokat már megismertük.

Az ismétlődő iskolába járás kötelezettségének elmulásával, vagyis a 15-dik életév betöltésével, a nőknél a köznép között majdnem rendesen, de a férfinép között is kivételesen az élethivatás betöltendő évei következnek. Amott a férjhezmenetelre való előkészületek, emitt az erősebb munka, mely a keresettel jár. Meg kell ugyanis jegyezni, hogy országos statisztikai összevetésnél, mely a népességgel foglalkozik, mindig csak a milliók szerint számoló köznép s nem a szerencsésebben helyezett tizezernyi felső osztálybeliek viszonyai döntenek. Azért szólok korai férjhezmenetelről, esetleg nősülésről, ezért a munkáról és keresetről.

Mig pedig a 15-dik évig a fi- és nőneműek számaránya alig változik, sőt 5-s ezernyi számokban a nők épen csak 10.000 fővel szárnyalják túl a férfiak számát, már a 16-dik évtől kezdve mind nagyobb túlsúlyba jutnak a nők. A 16—20 éves korban már 83.000-rel, a 21—25 évesben épen 100.000-rel, a 26—30 évesben még 50.000-rel több a nő a férfinél. A 31—40 éves korszakban már a férfi kerekedik felül 20.000-rel, a következő 41—50 éves korcsoportban már csak 3.000-rel több a férfi, utána pedig ismét a nők kerülnek felül egy-két ezerrel s maradnak előnyben az emberi kor — toastokban annyit hangoztatott — legszélső határáig, a 100 évesekig.

Ha a munkabíró legjavát a 16 és 60 közötti korban állapítjuk meg, úgy ily korban levőket az 1890-diki számlálás alkalmával 8,389.593-at, a 80-diki számlálás alkalmával csak 7,890.436 embert találtunk. A szaporodás tehát e legjobb

korban közel fél millió (499.157). Még se örülhetünk e számnak teljes szívből, mert e korcsoportban a szaporodás a múlt évtizedhez képest csak 6.32% , holott a népesség általában 10.23% -kal emelkedett. Nagyobb szaporodásunk tehát csak a gyermekekben található, kiknek száma a betöltött 15-ik évig 5,868.756 és 1880-hoz képest 753.132 fővel, vagyis 14.72% -kal több. Így jelen népességünkkel mintegy csak escompteáljuk a jövőt; számunk nagyobb, de munkabíró beltartalomra csekélyebb és csak ha sikerül életben tartani s felnevelni serdülő ifjúságunkat, csak akkor lehet biztos reményünk, hogy a jövő népszámlálás minden irányban kielégítő eredményt fog nyújtani. Ha Cassandra-hangúnak szidják is a statisztikust, nem hű embere a hazának, ha nyíltan ki nem mondja a tapasztalt igazat s újra s újra nem hangoztatja: örködjünk gyermek-anyagunk fölött, fejlesszük a közegészségügyet!

Aggodalomra egyelőre nincs ok, mert viszont a 60 éven felüli népesség 1880-hoz képest 158.960 fővel szaporodott s míg akkor 5.15% -át képezte az összes népességnek, most annak 5.72% -ára emelkedett, tehát az életben maradás a hosszabb élettartam népünknel több, mint fél százalékkal fokozódott. Miután a népállomány fentartása és biztosítása így kezünkben van, nyugodtan kutathatunk tovább a korcsoportokban, összevetve azokat immár a családi állapottal. E művelét közben megtaláljuk a jogosult házassági korban, mondjuk a nőknél 16 és 40, a férfiaknál 20 és 40 év között levő nőtleneket 553.738 fővel, a hajadonokat 809.900-al. Az csak természetes, hogy a nők itt túlsúlyban vannak, mert korábbi testi érésök, meg az, hogy nem kell, mint a férfiaknak, biztos életkeresetre várniok, könnyíti sorsukat, pedig közülök 7.948 leány már 16 éves kora előtt ment férjhez, 16 és 20 év között pedig 161.819 férjes nő szerepel, míg ugyane korban csak 11.220 férfi, inkább ifjú vette föl a házasság rózsás-, egynémelyik talán rab-lánczait. Most már megtalálhatjuk a korábban jelzett aggregényeket és aggszűzeket is és csak rajtunk áll megállapítani a kellő vagy méltányos korhatárt.

Ha a férfiaknál is mindjárt a 40 év után kezdjük, talán túlszigorúak vagyunk. A 40 és 50 közt levő 38.232 érett férfiú közül talán néhány még elgondolja magát, hogy oltárhoz vezessen magához illő korú hajadont vagy özvegyet, hisz válogathat tetemes számukban. De 50 éven túl már csak

elvétve gondol egynémely férfi házasságra s így az e koron felül levő 33.474 férfit méltán aggregéennek jelezhetjük. Ezekre, meg talán a k rábban bemutatott 38 ezer 40 éven felüli férfire is, kik, miután a paraszt népnél ritkábban fordul elő a nőtlen maradás, nagyobbbrészt az úgynevezett kabátos osztályhoz tartoznak, jó volna kettős adót vetni; mert tagadhatatlanul többet költenek drága énjökre, mint a családfenntartó nős férfú.

Nem úgy áll a dolog a nőkre nézve. Bármí udvarias akarjak is lenni és részvéttel az életcéljokat nagyrészt el-
tévészített pártában maradt leányok iránt, 40 éven túl mégis csak alig tekinthetjük őket komoly férjhezmenő candidátusoknak. Számuk különben se túlnagy, mindössze 58.581 és a férjnél levő 3.120.665 nőnek csak 1.87^o/o-át képezik.

De mindig csak fizikai oldaláról tekintsük népünket? Nem kutattunk-e a népszámlálás alkalmából ethikai, erkölcsi, művelődési momentumok után is? S míg ily gondolatok között végigtekintek népem sorain, tompa moraj zúg fülembé, mely mintha méltatlankodó tömegtől jönne, mely sértve érzi magát, hogy eléggé meg nem becsülték. De a zúgolódás csak egyes, bár mondhatom, tekintélyes számú csoportból hangzik fel; más kisebb csoport alig zajong; egy harmadik, szintén elég nagy tömeg, mélyen, mintegy szégyenkezve hallgat.

Megértettem a zúgást, a szerény zajongást, a mély hallgatást. A zúgolódók ti vagytok első sorban, ti írástudók, kik nem akarjátok hagyni jussotokat, hogy a világ megismerje műveltségi állapototokat és méltán, mert Magyarország 6 éven felüli, tehát iskolába még nem járó, 12,602.593 lélekre rugó népessége közül 3,724.909 férfi és 2,985.123 nő, vagyis a férfiak közül 60.22^o/o, a nők közül 46.52^o/o tud olvasni-írni.

A csak olvasni tudók, a szerényen zajongók kis csoportja a férfiaknál 117.374, vagy 1.90^o/o, a nőknél 423.096, vagy 6.59^o/o. Míg e tetemesen nagyobb száma a csak olvasni tudó nőknél, ezek csekélyebb iskolalátogatása, vagy rosszabb taníttatása mellett szól, ezt még inkább igazolja a sem írni, sem olvasni nem tudók erősebb női viszonya. Ezek ugyanis 3,009,030-an vannak s az összes 6 éven felüliek 46.89^o/o-át képezik, míg a férfiak közül csak 2,343.061, vagyis 37.88^o/o nélkülozi a műveltség megszerezhetésének legalsó alapját, ezért hallgattak előbb oly mélységesen.

De ha már annyira részletezve hatoltunk a számokba, érdekes ezt a 10 év előtti állapottal is összehasonlítani. Csakhogy itt egy kis nehézség merül fel, mert 1880-ban nemcsak a 6 éven aluli népességet vontuk le az összesből, hanem egy évet, mely az olvasni-írni megtanulására szükségesnek látszik, még hozzátoldtunk és — a külföld hasonló példáját elfogadva — hét évet vontunk le. Ha ezt most is keresztülvizsgáljuk, az eredmény az, hogy:

olvasni-írni tudott	62·19 ⁰ / ₀	férfi	48·00 ⁰ / ₀	nő
csak olvasni »	1·96 »	»	6·80 »	»
egyet sem tudott	35·85 »	»	45·20 »	»

Ezen számokkal hasonlítva össze azután a jelen eredményt, pedig csak ez a helyes eljárás, kitűnik, hogy az olvasni-írni tudás a férfiaknál a lefolyt 10 év alatt 13·18, a nőknél éppen 14·24⁰/₀-kal javult. Meg kell egyébiránt még jegyeznem, hogy 9.074 6 éven aluli fiú és 9.018 ugyanily lányka már tudott írni-olvasni, míg csak olvasni e koron alul 263 fiú és 292 lányka tudott.

Elemi iskoláink tehát serényen és derekasan iparkodnak feladatuknak megfelelni. Vajjon minden rendbeli iskola egyformán-e, az ismét ki fog tűnni, ha e viszonyokat, vagy, hogy túlhosszú ne legyenek, csak az olvasni-írni tudást összevetjük a hitfelekezetek szerint csoportosított népességgel, mert többnyire a felekezetek azok, melyek a népiskolákat fentartják. A mennyiben pedig más tényezők vannak befolyással az iskoláztatásra, úgy ezt megtaláljuk majd a nemzetiségeknél.

Tudott pedig olvasni-írni a 6 éves koron felül:

római katolikus	55·48 ⁰ / ₀	férfi	43·01 ⁰ / ₀	nő
görög katolikus	17·65 »	»	9·28 »	»
görög keleti	16·41 »	»	11·69 »	»
ágostai evangélikus	69·38 »	»	60·26 »	»
helvét evangélikus	63·11 »	»	53·58 »	»
unitárius	56·66 »	»	39·79 »	»
zsidó	70·55 »	»	59·71 »	»

Legjobb arányt tehát a Mózes-hitfelekezeti férfi-lakosság tüntet fel, de csak látszólag. Nem szabad ugyanis elfelejtenünk, hogy a zsidók nem alkotnak önálló községeket, nincs parasztságuk s így a tömegben élő köznéppel nem igen állanak egy sorban. Rajtok kívül a legjobb arányt a két protestáns felekezet mutatja, kiknek jó iskolái különben is

ismeretesekek. Annál szomorúbb azonban a viszony a két görög egyházbelieknél, hol az olvasni-írni tudók száma az országos átlagnak alig egy negyedét éri el.

Az összehasonlítást a multtal, a már említett hosszabb és komplikált átszámítások miatt, melyek csak később ejthetők meg, itt mellőzni kellett.

Hogy megítélhessük e számok mit nyomnak, tekintetbe kell venni az illető felekezetűek abszolút és relatív számait. Ide jegyzem egyuttal könnyebb összehasonlítás végett az 1880-diki százalékokat is.

Találtatott pedig a népszámlálás alkalmával:

		1890-diki	1880-diki
		százalékban	
római katolikus	7,241.547	47·85 ⁰ / ₀	47·21 ⁰ / ₀
görög »	1,655.171	10·94 »	10·83 »
örmény »	2.725	0·02 »	0·02 »
görög keleti	2,065.903	13·65 »	14·11 »
örmény »	33	— »	— »
ágostai evangélikus	1,182.487	7·81 »	8·07 »
helvét »	2,209.395	14·60 »	14·78 »
unitárius	61.637	0·41 »	0·40 »
más keresztény	7.818	0·05 »	0·03 »
zsidó	706.838	4·67 »	4·54 »
más nem keresztény	239	0·00 »	0·01 »

A más keresztények között fordul elő 6.829 nazarénus, 99 anglikán, 884 baptista, stb., míg a nem keresztények között 22 mohamedán és 169 felekezet nélküli is szerepel, 28 férfinak és 20 nőnek hitfelekezete pedig nem volt kideríthető.

A vallásfelekezetek számaránya tehát, mint ez összeállításból látszik, alig tizedrész-százalékokban változott. A népesség egyenletesen gyarapodott s a mi kis változás van, legfeljebb annak tudható be, hogy egy-két polgári családban, vagy valamely egyház kebelében néhány gyermekkel több, vagy kevesebb született az utóbbi években.

Másképp áll a dolog, mint látni fogjuk, a nemzetiségek-nél. De hogy az olvasni-írni tudással végezzünk, ezúttal itt is megteszem az összevetést ép úgy, mint a hitfelekezetekkel már keresztülvittem.

Tudott pedig olvasni-írni

magyar	59 ¹⁴ %	férfi,	48 ²⁷ %	nő.
német	68 ¹²	»	58 ²¹	»
tót	50 ⁶⁰	»	36 ⁷²	»
oláh	19 ⁸⁹	»	8 ¹⁹	»
ruthén	12 ⁶³	»	6 ⁷⁶	»
horvát	49 ⁴⁸	»	34 ⁵⁰	»
szerb	39 ⁴¹	»	22 ²²	»
wend	48 ⁶⁷	»	30 ⁹¹	»
örmény	78 ⁰⁷	»	64 ²⁸	»
czigány	2 ⁷⁹	»	1 ²¹	»
bolgár	54 ⁵¹	»	39 ⁵²	»
olasz	71 ⁵⁹	»	58 ⁵⁰	»
külföldi	67 ⁴³	»	55 ²⁵	»

E számok se valók még összehasonlításra, mert hiányzik az 1880-ban is levonásba vett 7-dik év leszámítása. A nélkül, hogy az egész számítást itt keresztül vinném, csak egy példát emelek ki, a minket legközelebb érdeklő magyarokról. Az 1880-diki számláláskor a magyarok műveltségi százaléka, a minek az olvasni-írni tudást méltán nevezhetjük, a férfiaknál 67²⁹, a nőknél 48⁷² % volt. Ha így vetjük össze a két számot, 8¹⁵, illetőleg 0⁴⁵ % hanyatlás mutatkoznék. De ha a 7-dik évet is tekintetbe vesszük, 1890-ben a magyar férfinépesség közül 73⁶⁵, a női közül 59⁷² % tudott olvasni-írni s így a férfiaknál 6³⁶, a nőknél éppen kerek 11 % javulás állott be. Ez utóbbi százalék annál nyomatékosabb, mert azt mutatja, hogy újabban a nők iskoláztatására és kiképeztetésére is több gondot kezdünk fordítani, bár még jelenleg is a nők az általános műveltségi alap tekintetében közel 14¹/₁₀-kal állanak a férfiak mögött.

A népszámlálás alkalmával kiderített viszonyok között reánk nézve mindenesetre legérdekesebbek, mert állami szempontból is fontosak a nyelvi vagy nemzetiségiek.

Ez időszerint ugyan nem tekintettem többé eléjük oly lázas várakozással, mint 1880-ban, a mikor ugyanis először tudhatuk meg positiv számlálás alapján nemzetünk ebbeli tagozódását. Régebben megejtett conjecturális számításaim kritikáját is ama számlálástól kellett akkor várnom. Ma már tudjuk, hogy nagy arányokban az egyszer kiderített viszonyok nem változnak. S ha nem is maradnak, de ne is maradjanak oly

szilárd egyformaságban, mint például a hitfelekezetek népi számarányai, azt mégis már tudjuk, hogy nagyszabású változás főleg a tömören együtt lakó idegen ajkú néposztályoknál nem várható.

Itt be kell értenünk azon csendesebb, de annál intenzívebb haladással, melyet tíz évvel ezelőtt e helyről jeleztem s mely azóta csendesen és zajtalanul, de feltarthatlanul is a magyarság erősödésében nyilvánul.

Mielőtt bármiféle okoskodást fűznék nemzetiségi viszonyainkhoz, bemutatom azokat egyszerű számokban, hozzájuk vetve az 1890-diki és 1880-diki viszonyszámokat is.

Alkotta pedig a politikai magyar nemzetet százalék szerint:

		1890-ben	1880-ban ¹⁾
magyar	7,361.207	48 ⁶⁴ ‰	46 ⁶⁵ ‰
német	1,987.310	13 ¹³ »	13 ⁶² » ²⁾
tót	1,896.358	12 ⁵³ »	13 ⁵² »
oláh	2,590.425	17 ¹² »	17 ⁵⁰ »
ruthén	379.713	2 ⁵¹ »	2 ⁵⁷ »
horvát	183.429	1 ²¹ »	4 ⁶⁰ »
szerb	494.847	3 ²⁷ »	
wend, szlovén	70.658	0 ⁴⁷ »	0 ⁴⁶ »
örmény	2.067	0 ⁰¹ »	0 ⁰² »
czigány	90.264	0 ⁶⁰ »	0 ⁵⁷ »
egyéb hazai és kül- földi nyelvű .. .	77.515	0 ⁵¹ »	0 ⁴⁹ »

Mily csekélyeknek látszanak ez arányszámok! Alig egy-két századrész perczent csökkenés az egyes nemzetiségeknél s a magyarságnál mégis két egész százaléknyi emelkedés! De mért turtetem magamat és akarok érdektelen nyugodtságot szinlelni, mikor szívem most is fennen dobog, hisz magyarjaink hű sorai között lépderek, büszkén tekintve végig a holt anyagnak látszó számláló-lapok ezernyi csomóin, melyek jelen összevetése az ország magyarságát tüntetik eléink. Igen, az előbb jelzett néhány századrész perczentnyi csökkenés az egyes nemzetiségeknél két egész százalékká tömörül a magyarság javára. Tömörül pedig, minden számítás vagy hozzávetés nélkül tisztán a magyar anyanyelvűek bevallása alapján. Ha az

¹⁾ Az 1890-diki százalék akként számíttatott, hogy a beszélni még nem tudók az akkori nemzetiségi százalék arányában az illető nemzetiséghez hozzászámíttattak.

imént kimutatott 7,361.000 anyanyelvű magyarhoz csak a szintén számlálás útján önvallomásuk szerint, tehát minden összevetés vagy mesterkélt számítás kizárásával konstataált 1,071.704 magyarul tudókat hozzáadjuk, ha az országban állomásozó katonaság, a tényleges szolgálatban levő honvédség és csendőrségből — melyeknek részletes viszonyai még nincsenek kiderítve — csak 50- $\frac{1}{2}$ -ot veszünk is tekintetbe és teljesen mellőzzük az országból távollevőket, kerek 8 és fél millió magyart mutathatunk be más nemzetiségű honpolgárainknak.

Pedig nem kell ám az országon kívül tartózkodó honfiak számát valami csekélybe venni. A mi fölvételeink ugyan csak 137.736 férfi és 30.989 nőt mutattak, mint valamely háztartáshoz tartozó, de az ország határain túl távollevőket, a kik közül az országos fölvétel szerint 25.925 Ausztriában, 90.786 egyéb külföldön, 52.014 pedig a hadseregnél tartózkodott volna. Igaz, hogy ezeken kívül 173.809 férfi és 107.113 nő, mint a háztartástól ugyan távol, de a magyar korona országaiban tartózkodó volt kimutatva, ezek közül is jó rész átkerülhetett, hozzátartozóinak tudta nélkül a határon.

De bármiként álljon is a dolog, az régi tapasztalatú tény, hogy népszámlálás alkalmával a távollevők közül sokkal többen nem jelentetnek be, mint a mennyien idegenekül más helységben, megyében vagy országban taláztatnak.

Ezért kívánták a nemzetközi statistikai congressusok, hogy a számlálások az összes civilizált világban egy időben tartassanak. Ennek ugyan ez idő szerint nincs még foganatja, de a monarchia szomszéd államaiban a miénkkel egyidejűleg tartott népszámlálás. Az itt, meg ott talált máshazabeliek számláló anyagának kölcsönös kicserélése most van foganatban. És mit derített ki e csere? Azt, hogy mi Ausztriában tartózkodó magyar honpolgárokul csak 25.925 egyént birtunk kimutatni, az osztrákok pedig 121.284 férfi és 106.506 nő, összesen tehát 227.790 egyént mutatnak ki a birodalmi tanácsban képviselt királyságokban és országokban tartózkodó magyar állampolgárként (Ungarische Staatsangehörige). Igaz, hogy e számok még sokféle vizsgálatnak és az egyéni számláló lapokkal való összehasonlításnak lesznek alávetve; de valami nagyon e viszony nem fog változni. Ha pedig azt látjuk, hogy a nagy határhosszban szomszédos Stíriában

csak 25.000, a szintén szomszédos Morvában csak 10.000 magyar honpolgár lakik, míg a keskenyebb határu Alsó-Ausztriában 156.051 magyar találtatott, méltán következtethetünk ebből, hogy ezek közül legalább is 120—130.000 Bécsre, az osztrák fővárosra esik. Az ottani magyarságot eléggé ismerjük, tudjuk, hogy minden rendbeli tanulók, egyetemi hallgatók, iparosok, üzletemberek, stb. Ha reájok csak az ország átlagos magyarsági százalékát alkalmaznók, már is 50—60.000 magyar derülne ki, kiket a nyolczadfél millióban számba nem vettem.

Tisztelt hallgatóim talán csodálkoznak is, hogy oly szeliden és szerényen szólok ezúttal a magyarságról. De félek a chauvinismus vádjától s az oly anonym levelektől, minők egyikét van szerencsém bemutatni s a melyet azon alkalomból kaptam, hogy az idei népszámlálás előzetes eredményeit ez év február havában a T. Akadémiának bemutattam. A levélke osztrák levelező lapon, de szokás szerint alig olvasható bélyegzés folytán, nem tudni hol kelt és ekkép szól: »Ihren Ausführungen nach hat Ungarn in den letzten 10 Jahren um circa 1.700.000 Seelen zugenommen, die Magyaren allein um circa 2,000.000; dieses Kunststückchen wird Ihnen doch kein denkender Mensch glauben, Sie magyarizirter Statistiker!«

Igy odaállítva bajos is elhinni a dolgot, csakhogy így — és bevallom e levél után újra elolvastam az »Ungarischer Revue«-ben németül is megjelent értekezésemet, honnan a levélíró talán ismerhette — nem is mondtam. De hogy a magyarság aránylag erősebben szaporodott, mint a népesség általában, azt most is fentartom s hogy én, ha positiv számok nem állanak rendelkezésemre, nagyon is mérsékelten alkalmazom a hozzávetést, annak fényes bizonyítékát nyújthatom most, midőn az év elején csak sejtelem- s reményként idézett számaimat az anyag végleges feldolgozása után nyert adatok messze tulszárnyalták.

Ennek igazolására állítom egymás mellé országrészenként a magyarok, értsük jól: a magyart anyanyelvül bevalottak számát.

A magyarság szaporodott:

	az előleges számi- tás szerint	a tényleges eredmény	tehát a tényleges eredmény nagyobb
a Duna bal part- ján	36.123 lélekkel	71.779 lélek	35.656 lélekkel

	az előleges számi- tás szerint	a tényleges eredmény	tehát a tényleges eredmény nagyobb
a Duna jobb partján	119.862 lélekkel	151.447 lélek	31.585 lélekkel
a Duna - Tisza közén	286.925 »	361.108 »	74.183 »
a Tisza jobb partján	47.159 »	63.453 »	16.294 »
a Tisza bal part- ján	128.142 »	179.130 »	50.988 »
a Maros-Tisza szögében	34.913 »	63.135 »	28.222 »
az erdélyi me- gyékben	42.740 »	67.468 »	24.728 »
Összesen	695.864 lélekkel	957.520 lélek	261.656 lélekkel

Míg tehát a polgári népesség általános szaporodása, mint kezdetben láttuk, 10·22°/, addig a bevallott anyanyelvű magyarság 14·95°/o-kal, vagyis majdnem kerek 5°/o-kal nagyobb arányban szaporodott.

Ugyancsak az előleges eredmények bemutatása alkalmával kértem, hogy a magyarság megközelítő számának megállapíthatása végett engedjenek egy konjekturális számot használnom, hogy ugyanis az 1880-ban magyarul beszélni tudókul kimutatott 817.000-hez 20°/o-ot, mint 10 év alatt remélhető haladást hozzáűthessek, mi 163.000-et tett volna. Hozzátettem, hogy ezzel »innen maradtam a föltehető számon, mit végleges adataink, remélem, be is fognak igazolni, sőt ennél nagyobb eredményt is konstatálni«. Ime, a jelenleg saját bevallásuk szerint magyarul tudó idegen nemzetiségbeliek 1,071.704-en vannak s így több, mint 90.000-rel haladják meg az általam kilátásba vett 20°/o-nyi szaporodást.

Nem, ma már nem szorulunk konjekturális számokra, nem hozzávetésekre és mesterkéltn kombinációkra. Ma már hasonló elvek alapján végrehajtott két népszámlálásnak adatai czáfolhatatlan tényekként beszélnek és hirdetik az államalkotó és vezérlő magyarság erősödését és gyarapodását. Az annyi hozzánk szító s tartozó elem teljes mellőzésével megállapított kilenczedfél milliónyi magyar az anyaország 15 milliónyi lakosságának 56, de még a Szt.-István koronája összes népességének, egész Magyarország 17½ milliónyi összes

lakosságának, a legmostohabban is számítva, 48⁵/₀-át képezi; ha szigorúbban eljárunk, ha a Horvát-Szlavonországban élő magyarokat s az itt mellőzött távollevő elemeket is számba vesszük, könnyen 50⁰/₀-ra vihetnők.

Az anyaországban tehát még a régi Erdély kedvezőtlen nemzetiségi viszonyai sem tehetik többé kétségessé egyre fokozódó abszolút többségünket, a magyar birodalomban is közel állunk hozzá, ha már is meg nem haladtuk.

Ime népességünk, miként ezt az utolsó számlálás kiderítette. Csak a nép hivatásáról, foglalkozásáról és keresetéről nem szólhattam még, mert ez adatok még feldolgozás alatt állanak; de annál részletesebb, tanulságosabb képét fogják nyújtani népünk ebbeli viszonyainak is.

Vaj sikerült volna tisztelt hallgatóim lelki szemök elé is úgy varázsolni e népet, mint a hogy én és tisztársaim e lefolyt év alatt vele s közte éltünk, szomorkodva minden kedvezőtlen, örülve minden előnyös viszonyán!

De bárhogy van is, abban bizonyára mindannyian egyetértünk, hogy a közel millenium alkalmával büszke önérzettel fogunk végigtekinthetni sorainkon; nem lesz mit szégyelnünk ezer évvel ezelőtt bejött honfoglaló őseinktől. Megőriztük öröküket, gyarapodtunk számban s műveltségben és ha megszűntünk keleti nép lenni, ezzel is csak első szent királyunk örökét váltottuk be, ki államalkotó intézményeivel a kereszténység és a nyugati civilizáció irányába terelte hazánkat.

KELETI KÁROLY.

A FÖLDBIRTOKOS OSZTÁLY HITELSZÜKSÉGLETE S ANNAK KIELÉGÍTÉSE.¹⁾

— Harmadik és befejező közlemény. —

VII.

Az alább következő statisztikai részben, melyre eddig is többször volt már alkalmunk utalni, röviden bár, de lehető teljességgel összeállítottuk hazai statisztikánk azon adatait, melyek a földbirtokos-osztály hitelviszonyaira vonatkoznak. Ez összeállításunk eredményekép mondhatjuk, hogy e viszonyok fejlődése nem nélkülözi a fénypontokat. Említettük a jelzálogos kamatláb csökkenését, mely az 1875. évtől számítva egyremásra 3%-ot tesz ki intézeteinknél. Láttuk, hogy a hazai ingatlanokat terhelő bekeblezett kölcsönökből az intézetekre eső rész gyorsan emelkedik és ma már félmilliárd forint körül jár. Ez összeg, melynek túlnyomó nagy része a földbirtokos-osztályt terheli, felében földhitelintézetek követelését képezi, tehát oly forrásból ered, mely nagyban és egészben megfelel azon kíválmaknak, melyeket fentebb jeleztünk; a másik rész, ha rövid lejáratu vagy jogilag felmondható is: tényleg, addig legalább, míg a jelen tökebőség tart, állandóan rendelkezésére áll földbirtokos-osztályunknak. E mellett, semmi kétség, jelentékeny összegek azok, melyeket ez osztály jelzálogi biztosíték nélkül — többé-kevésbé kielégítő feltételek mellett kap hitelintézeteinktől.

Am e fénypontok, bármily örvendetesek legyenek is magokban, csak viszonylagos értékűek. Kétségtelen javulásról tanuskodnak azok, de nem szabad feledni, hogy az az állapot, a melyhez viszonyítva a javulást megállapíthattuk: a legvigasztalanabb képet tárta a szemlélő elé. S ha azzal a mértékkel mérünk, melyet az előző sorokban, mint a földbir-

¹⁾ Második közleményt l. a »Nemzetg. Szemle« mult havi számában.

tokos osztály hitelszükségletének természetére szabott mértéket felállítottunk, ha a pénzpiacz általános helyzetére vagyunk tekintettel s ha mindezekon felül, a nagy földbirtokos-osztály egyes tagozatait, alosztályait vesszük szemügyre: úgy kénytelenek leszünk bevallani, hogy a földbirtokos osztály hitelviszonyai mai javult állapotukban is felettébb sok kívánni valót hagynak hátra.

Hogy rövidek legyünk, minden ellenmondás nélkül kimondhatjuk, hogy a nagybirtokos és a nagyobb középbirtokos, kinek tehermentes, vagy csak nagyon kevésbé megterhelt földje van: nagy központi földhitelintézeteink (illetve u. n. jelzáloghitelbankjaink) révén olcsó és majd minden kíváncsolomnak megfelelő hitelhez juthat, de ha ez osztályokon, illetve ez osztályok jól szituált tagjain túlmegyünk, *minél inkább közeledünk a kisbirtokos osztályhoz, annál hiányosabb a hitel szervezete, annyival kevésbé lehet szó a hitelszükséglet természetéből folyó követelmények kielégítéséről, és — last but not the least — annyival fokozottabb arányban drágul a hitel, úgy, hogy a legalsóbb rétegekben már — a mai pénzviszonyokhoz mérten — valóságos uzsorakamatot találunk.*

Nincs szükség arra, hogy hitelintézeteink szervezetét és működését a földbirtokososztály hitelszükségletének kielégítése szempontjából külön vizsgálódás tárgyává tegyük. Szakközönségünk ismeri azokat s ha mégis néhány megjegyzést teszünk intézeteinknek reánk nézve legfontosabb csoportjára, a földhitelintézetekre vonatkozólag, úgy ezt csak azért tesszük, hogy számokkal és tényekkel igazoljuk ez intézetek elégtelenségét — jobban mondvá, alkalmatlan voltát a kisbirtokos hitelszükségletének kielégítésére, a nélkül, hogy intézeteink legjobb szándékát e téren a legkevésbé is kétségbe akarnók vonni.

Első és legnagyobb földhitelintézetünk, a Magyar földhitelintézet, tudvalevőleg 1.000 frtig leszáll jelzálogos kölcsöneivel. Az intézet 1890. évi jelentéséből megtudjuk, hogy a Magyar földhitelintézet 28 éves fennállása alatt 5.691 oly kölcsönt nyújtott tagjainak, melynél a kölcsön összege a 3.000 forinton alul maradt, tehát 1.000 és 2.900 frt. között állott. E szám, bár magában nem valami nagy, jelentőségében emelkedik, ha hozzáteszszük, hogy az intézet ugyanazon idő alatt összesen csak 12,047 adós félnek, illetve tagnak hitelezett. De viszont, ha tekintetbe vesszük azt, hogy a jelzett kis kölcsönök az intézet összes kölcsöneinek összegéből csak $5\frac{2}{10}\%$ -ot,

tehát egy huszadrészt tesznek, s hogy a kölcsönök átlagos tétele a 28 év alatt 14.771 frt. s e tétel ujabban még emelkedik, úgy, hogy pl. 1889-ben a folyóvá tett kölcsönök átlagos nagysága 20.983 frt.; 1890-ben 17.188 frt., akkor e számok elégségesek annak beigazolására, hogy a kisbirtokosok hitel-szükségletének kielégítését ez oldalról nem várhatjuk.

Az Osztrák-magyar bank, melynek Bécsben székelő jelzáloghitelosztálya 1890 végén 87⁶⁶ milliót tevő magyarországi üzletével már újból egészen megközelíti a Magyar földhitelintézet kölcsöneinek összegét, nem különíti el a hazai és az osztrák ingatlanokat terhelő jelzálogos követeléseit azok nagysága szerint. Tekintve azonban, hogy a bank jelzálogos üzletének háromnegyede hazánkra esik, alapul vehetjük az intézetnek az összes kölcsönökre vonatkozó ily kimutatását.¹⁾ Az összes részben vagy egészben fennálló 3.523 kölcsönből 429-nek összege egyenként 5.000 frton alul áll és összesen 1,186.282 frtot tesz ki, tehát 1⁰/₀-ára rug a 114²⁷ millió frtnyi követeléseknek. Az arány itt tehát sokkal rosszabb, mint a Magyar földhitelintézetnél, hol az 5.000 frton aluli tételek összege 8⁴/₁₀₀. E tény egyébiránt kitetszik abból is, hogy a bank fennálló, jelzálogos kölcsöneinek átlagos tétele Magyarországon 1890 végén 34.847 frt.,²⁾ az 1890-ben elhelyezett kölcsönöké pedig, szintén Magyarországon, 50.796 frt. (Ausztriában ugyanezen évben az átlagos tétel 27.537 frt.)

A Magyar jelzáloghitelbank, mely tudvalevőleg házakra is hitelez, ép úgy, mint az Osztrák-magyar bank: az Ueberland-kölcsön kizárásával 1890 végéig összesen 30⁰¹ millió frt. kölcsönt helyezett el. Az átlagos tétel ez időpontban 17.872 frt.; a 2.000 frtot meg nem haladó kölcsönök száma az 1.679-ből (mindent összevéve) 402, melyekre az egész elhelyezett tőke 1⁹/₀-ka esik; a 2.001—4.000 frt. közt van 290 kölcsön s a tőke 3⁰⁷/₀-ka; 4.001—6.000 frt. közt 196 kölcsön, az egész követelés 3⁴⁷/₀-ka, úgy, hogy a 6.000 frton felüli kölcsönök 91⁵/₀-ot tesznek. Az arány tehát majdnem olyan, mint a Magyar földhitelintézetnél.

Egészen más természetesen a helyzet a Kisbirtokosok

¹⁾ Lásd a bank zárszámadásának 17. sz. mellékletét.

²⁾ Az eredeti átlagos nagyságot nem ismerjük, mert a kimutatások csak a fennálló, tehát a törlesztés folytán már legnagyobbbrészt megcsökkenő összegeket tüntetik fel.

országos földhitelintézeténél, melynek rendeltetése egyenesen a kisbirtokos hitelszükségletének kielégítése. Legyen szabad azért ez intézetre kissé bővebben kitérni.

Az intézet eredeti alapszabályainak 50. §-a szerint 300 forintnál kisebb és 6.000 frtnál nagyobb kölcsön záloglevelekben nem volt adható. A maximalis határ azonban először 10.000, majd 20.000 frtra terjesztetett ki. Ennek megfelelőleg természetesen emelkedett a nyújtott kölcsönök átlagos tétele is, mint az a következő összeállításból kitűnik. Egy-egy kölcsön, az illető évben történt hitelezéseket véve tekintetbe, átlag következő összegre rugott:

1880	1883	1886	1889	1890
912 frt.	1.489 frt.	1.122 frt.	1.570 frt.	1.447 frt.
Ha pedig a kölcsönök nagyság szerint való osztályozását nézzük, úgy az 1890 év végeig kifizetett jelzálogos kölcsönökből volt (a kevés számú készpénz-kölcsön beleértésével):				
300—	500 frt. összegű	3.964 db.	2.000—5.000 frt. összegű	904 db.
500—1.000 »	»	3.705 »	5.000—20.000 »	» 277 »
1.000—2.000 »	»	1.920 »		

Eltekintve már most attól, hogy az 5.000 frtot meghaladó kölcsönöket a tulajdonképi kisbirtokososztály, parasztosztályunk kölcsöneinek alig lehet tekinteni — az átlagos határ e részben talán ez összeg felén is alul van — a 11.000 felé járó és az intézet 10 évi fennállása után 12½ millió frtra rugó jelzálogos kölcsönök oly sikert jelentenek, melyért teljes elismerés illeti az intézet vezetését, de egyuttal ugyanezen számok mutatják azt is, hogy a lelkesen felkarolt eszme, melynek a kivitelnél csak egyik fele, a központi intézet öltött testet (az u. n. mezőgazdasági előleg-egyletek tudvalevőleg nem bizonyultak életrevalóknak), a remélthez képest csak vajmi szűk körben volt megvalósítható, s kisbirtokosaink százezrei kivül esnek az intézet hatáskörén.¹⁾

Ismételjük, szó sem lehet arról, hogy földhitelintézeteink vezetését mulasztással vádoljuk azért, mert a kisbirtokosok hitelszükségletét ki nem elégítik. Nagy központi intézetektől ezt várni nem lehet. Az intézeteknek nem hasznos a kis köl-

¹⁾ A Jekelfalussy József és Vargha Gyula által szerkesztett »Közzgazdasági és statisztikai Évkönyv« újabb ötödik évfolyamának (1891) 227. lapján említett azon feltűnő jelenséget, hogy a Kisbirtokosok orsz. földhitelintézeténél ép a kisebb kölcsönök adatnak magasabb kamatozása záloglevelekben, az ez idei igazgatósági jelentés azzal magyarázza, hogy »feleink a hosszabb törlesztési idő előnyeivel szemben nagyobb súlyt helyeznek a magasabb leszámítolási árfolyamra«.

csön, mert a kezelés aránylag költségesebb. A kisbirtokosra, ha még ismerné is az intézet előnyeit, elérhetlenné teszi azt távolsága, a közvetítés drágasága, a hosszú idő, míg pénzhez jut, a hitelhatár alacsony volta. Ehhez járul még, hogy a kis gazdának a hosszú törlesztési időszak nem alkalmas,¹⁾ s hogy az ugyyszólván mindennapi kisebb hitelszükséglet ez intézeteknél nem fedezhető, mert csak nem kívánhatni azt valakitől, hogy a szükséges alakszerűségeket mind végigcsinálja, hogy 50 frt. vagy 100 frt. kölcsönhöz jusson — ha mindjárt kaphatna is ily kis összegeket földhitelintézeteinknél, mi tudvalevőleg nem úgy van. Megannyi ok, melyek közül egy is elég volna arra, hogy megállapítsuk földhitelintézeteink alkalmatlan voltát a kisbirtokosok hitelszükségletének fedezésére.

Takarékpénztáraink s az ezekkel — az alább említendő kivétellel — egy szempont alá eső szövetkezeteink jelzálogkölcsön üzlete ellen elvileg nem tehetünk kifogást, nem tartozván azon theoretikusok közé, kik mindig a »si fractus illabatur orbis« esetére gondolva, nem tartják megagyeztethetőnek ez üzletágot a takarékpénztárak letéti bank jellegével. A kisbirtokosok hitelszükségletének szempontjából azonban, daczára az elismerésre méltó javításoknak, melyek egyrészt a zálogleveles kölcsönök, másrészt a gazdának nyitott folyó-számlák alakjában jelentkeznek — nem tekinthetjük ez intézeteket megfelelőeknek. Az indokolás a fentebbiekben van, csak azt kell hozzátennünk, hogy, mint alább kimutatjuk, ez intézetek pénze mai viszonyok közt méregdrága.

Még a pest-pilis-solt-kiskunmegyei hitelszövetkezetről kell megemlékeznünk, mely bár nem a tiszta Raiffeisen-féle elvek alapjára épült, mégis áldásosan működik és 5 évi fennállása alatt a megye 212 községéből 77-re terjesztette ki működését és 1890. évi mérlege szerint 1³³ millió frt kölcsönt nyújtott a hozzája tartozó szövetkezetek tagjainak, mely összegnek túlnyomó nagy része váltókölcsön. Az intézet hitelezési feltételei (l. Utmutatás hitelszövetkezetek alakítására és vezetésére; alapszabályminta 17—20. §.) elég jól megfelelnek a felállítottuk elveknek, de a kamatláb magassága ellen alapos a kifogás. A legnagyobb baj azonban az, hogy mint a tények mutatják, a szövetkezés itt letett eszméje nem hódít,

¹⁾ A Kisbirtokosok orsz. földhitelintézetének legujabb, 50 és $\frac{1}{2}$ év alatt törlesztendő $4\frac{1}{2}\%$ -kos záloglevelekben adott, $5\frac{1}{2}\%$ évjáradékos kölcsönei a kisbirtokos-hitel valódi csodaszülöttei.

utánzásra más megyékben nem talál. S nem is hiszszük, hogy egyhamar utánzásra fog találni. Az az $1\frac{1}{3}$ milliós összeg csekélységében szomorú, de ékesszóló jelzője népünk és — tegyük mindjárt hozzá (tisztelet a kivételeknek) — vezető osztályaink indolenciájának.

Rövid szemlénk után megérkeztünk oda, a honnan kiindultunk: ahhoz a tényhez, hogy a kisbirtokos osztály hitel-szükségletének kielégítése áll legrosszabb lábon. Nem a tőke hiányzik, a szervezet nem megfelelő. Fentebb láttuk, hogy a kisbirtokos osztály hiteligénye az, mely a legfokozottabb mérvben hordja magán a földbirtokos-hitel ecsetelt sajátos, különleges vonásait s most látjuk, hogy éppen itt, hol legnagyobb a szükség, legnagyobb a hiány. S hogy paraszt osztályunk mindezek daczára úgy áll, a hogy tényleg mégis áll, azt nagy érdemül kell felrónunk neki, habár szerencsés körülmények is nagy segítségére voltak ez osztálynak. Az utóbbiakhoz tartozik az, hogy ez osztály földjei csak 1848 óta váltak megterhelhetőkké s így nem nagy ideje még, hogy az eladósodás kezdetét vehette. Ide tartozik az, hogy a nyers termékek ára ez idő óta óriási emelkedést ért meg s vele együtt emelkedett a föld értéke is. Továbbá ide tartozik az a körülmény, hogy ennek az osztálynak szükségletei — legalább a nagyobb városoktól távol eső helyeken — nem emelkedtek, hanem megmaradtak a régi igénytelenségökben. S végre ide tartozik az a fentebb többször hangsúlyozott tény, hogy a paraszt, ki saját keze munkájával míveli földjét, képes az adósság terhét elviselni akkor is, mikor az már rég elnyelte az egész ugynevezett földjáradékot, mert ekkor munkája jutalmát, a szó szoros értelmében vett verejtéke gyümölcseit adja át a hitelezőnek.

Mindezen szerencsés körülmények és kisbirtokosaink minden józansága azonban, ha növelték is ez osztály ellenállási képességét: nem ellensúlyozhatták teljesen a hitel-szervezet hiányos voltának káros következményeit. Sajnos, hogy számszerűleg nem birunk megfelelni arra a kérdésre, hogy minő mérvet öltött kisbirtokosaink eladósodása s mi fejlődést mutatnak a hitelterhek. Meglehet, hogy a kiváló minőségű földön gazdálkodó alföldi kisbirtokosaink — különösen azok, kik egész, vagy annál is nagyobb telkek urai — nem sínylették meg a mostoha hitelviszonyokat, mert az áldott

föld új meg új erőt kölcsönzött nekik, mint a regubeli küzdőnek. Meglehet az is, hogy vannak az országnak oly vidékei, hol a nép a hitellel való bánásra még annyira nem érett meg, hogy a legjobb hitelszervezet sem válnék előnyére. Ámde, ha az egész ország viszonyait tisztán láthatnók: azt hisszük, ez esetek csak kivételeseknek mutatkoznak s a kisbirtokos osztály túlnyomó nagy részére bebizonyulna a hitelviszonyok javításának sürgős szüksége, a nélkül, hogy akár új megpróbáltatások esélyeire, akár a mezei gazdálkodás átalakulásával járó szükségletekre kellene utalnunk.

Egyébiránt felesleges munkának látszik hazánkban a kisbirtokos osztály hitelviszonyai terén a javítás szükségét bizonyítgatni. Habár ez az osztály az, mely a legnagyobb béketűréssel viseli helyzetét s a melynek panasza amugy sem hallatszanék messzire: mégis egész irodalmunk van, mely a reformot sürgősnek, égetőnek mondja ¹⁾ és nagy napilapjaink hasábjain szinte meglepő szabályszerűséggel jelennek meg időről-időre a többé-kevésbé kidolgozott javaslatok, melyek e reformmal foglalkoznak. Nem a reform szüksége, hanem annak mikéntje forog csak kérdésben.

Részünkről azok után, a miket fentebb a földbirtokos osztály hitelszükségletének természetéről s e szükséglet kellő kielégítéséről mondtunk, beérhetnénk azzal, hogy a megjelölt elveket megvalósító intézet felállítását kívánjuk s a kivitel kérdését, azt a kérdést, hogy ez intézetet ki vezesse és ki finanszírozza, avatottabb, a hitelintézetek technikájában jártas kezekre bízhatnánk. S ha mégis kitérünk egynéhány fővonásra, melyet az új intézményben fontosnak látunk, úgy ezt csak azért tesszük, hogy az eddig mondottakat némi vázba foglaljuk össze, nehogy azok ködként szétfolyni látszassanak.

Az első kérdés az lehetne, hogy ki állítsa fel az intézetet? A felelet egyaránt lehet az, hogy az állam, vagy az, hogy magánosok, utóbbi esetben természetesen az állam felügyelete és ellenőrzése alatt, szóval törvényben megállapított különleges jogállás mellett. Hogy melyik helyesebb, a felett a végtelenségig lehetne vitatkozni; hazai viszonyaink között

¹⁾ Csak például idézzük: György Endre »A kisbirtoki hitelszervezet hiányai« (Előadói munkálat), Schmidt József: »A magyar gazda hitele« (jutalmazott pályamunka) című műveit s a nyolczvanas évek elején virágzott agrármozgalom termékeit. (Id. Pólya Jakab: »Az újabb agrármozgalom és irodalom hazánkban« című füzetében.)

azt hisszük, hogy czélszerűbb az állam közvetlen ténykedését számításán kívül hagyni s a második módot választani.

Mielőtt az intézet szervezetéről bővebben szólnánk, kitérünk az intézet ügykörére már csak azért is, mert ettől függ az intézet szervezetének mikéntje. Ez ügykört röviden úgy kívánnánk megszabni, hogy a kisbirtokos összes hitel-szükségletének fedezése beleessék. Tehát nem csak a jelzálogos, vagy csak a személyi, vagy csak a mezőgazdasági, stb., hanem minden hitelszükséglet kielégítése feladata volna az intézetnek s a cél egyenesen az, hogy az intézet legyen a kisbirtokos egyetlen hitelezője.

A hitelnyújtás módozatairól a fentiek után alig kell megemlékeznünk. A főelv mindig az, oly terhet rakni az adós vállaira, a melyet azok épen megbirnak. Ezt azért szükséges hangsúlyoznunk, mert fentebb a törlesztés szükségére mellett törtünk lándzsát s most ez elvet alkalmaznunk kell abban az alakban, hogy *minden kölcsön évjáradékokkal törlesztendő és pedig oly gyorsan törlesztendő legyen, a mily gyorsan csak lehet* — tehát oly magas törlesztési járadékkal, a melyet az adós csak megbir.

Igaz, hogy e mérték nem állapítható meg egykönnyen és valami szabatosan, mert ehhez szükséges volna az adós évi szabad jövedelmének ismerete. De nagyjából — a tapasztalat segélyével — meg lehet találni a mértéket, mely természet-szerűleg függ a gazda összes hitelterhének nagyságától, vagyis eladósodottsága fokától: az erősen eladósodott gazdának elég, ha a kamaton túl egy-két százalékot fizet törlesztésül, míg a jobb helyzetben levő rövid néhány év alatt törlesztheti az egész adósságot.

A törlesztési határidő maximumát ezekhez képest alig lehet előre meghatározni; azt hisszük azonban, hogy a legrosszabb esetben is célul lehet kitűzni az egy emberöltő alatt való visszafizetést, mi — tekintettel az előrelátható rossz évekre, melyekben a törlesztés, sőt esetleg a kamatfizetés is elmarad — vagy 25 évi törlesztési időszaknak felel meg. Tudjuk, hogy a kisbirtokos aránylag sokkal gyorsabban képes törleszteni, mint a nagybirtokos. A minimális határidő egy évig is leszállhat s e határok közt nagy számú fokozat biztosítaná a különböző helyzetek tekintetbe vehetését. Az adósnak természetesen jogában állana a kikötött idő előtt is

egészen vagy részben visszafizetni a kölcsönt, míg az intézet részéről a hitel felmondhatatlan. Ez utóbbi szabály alul egyetlen kivétellel a szándékos deterioratio esete szolgálna: az adósnak azonban meg kellene adni a jogot, az intézet felmondása ellen a bírósághoz felebbezni.¹⁾ Az intézet iránti

¹⁾ Földhitelintézeteink jelzálogos kölcsöneik felmondhatlanságát elvben fentartják ugyan, de alapszabályaik annyi kivételt állítanak fel, hogy az elv nagyon át van lyukgatva. Így az Osztrák-magyar bank jelzáloghitelosztályának jelenleg érvényben levő alapszabályai ugyan csak egy szakaszban szólnak a felmondásról, a mennyiben t. i. a 34. §. szerint: »Ha a jelzálog minősége véletlen, vagy a birtokos mulasztása által akkép megváltozott, hogy a bank követelése alapszabályszerűleg biztosítottak többé nem tekinthető: a banknak jogában áll, a jelzálog ezen megváltozott minőségének hiteles igazolása mellett, követelését felmondani.« De ezen kívül tényleg ide tartozik a 33. §. is, mely szerint: »Ha a kamatok vagy a tőke, a kamatrészletek vagy évjáradékok fizetése a lejáratkor nem teljesítettik, vagy ha a 24. §. c) és d) pontja szerint beadandó okiratok kellő időben elő nem terjesztetnek: a banknak jogában áll kölcsönkövetelését *felmondás nélkül* azonnal végrehajtás útján behajtani.« A hivatkozott 24. §. illető pontjai szerint az adós köteles: »a bekebelezési illeték lerovását, továbbá minden év lefolyása után megfelelő határidő alatt, ha kívánczik, nemcsak a bank kölcsönét megelőző jelzálog-hitelftételek után járó kamatok vagy részletek lefizetését a nyugták előmutatása mellett igazolni, hanem az arról szóló elismervényt is bemutatni, hogy az elzálogosított fekvőséget semmi adó- és illetékhátralék nem terheli és »minden egyes év második felében a banknak járó kamatok fizetésekor igazolni, hogy a tükár ellen biztosított épületek folyó évi díja lefizettetett.« A Magyar földhitelintézet alapszabályainak 76. §-a szerint »az igazgatóságnak a következő esetekben áll jogában a kölcsönt felmondani: a) ha az adós gazdaságát oly hanyagul vezeti, hogy annak értéke csökkenésnek indulván, félni lehet, hogy az évi járadékok rendes fizetése veszélyeztetve lesz; b) ha az adós a 63. §. szerint (az intézetet megelőző kölcsönök kamatai pontos befizetésének nyugtákkal való igazolása) kikötött igazolást elmulasztja; c) ha a jószág birtokosa ellen más magánhitelező bírói végrehajtást eszközölt s a mellett a birtokos egyszer egy félévi fizetési illetősége befizetésében hanyag volt; d) ha a jelzálogos birtok vagy annak egy része akár élők közti átruházás, akár öröklés útján másra szállván át, az új tulajdonos az intézet által elé szabott föltételeket a kitűzött idő alatt nem teljesíti; e) ha az adós a kölcsön engedélyezésekor előszabott föltételeknek a kitűzött idő alatt eleget nem tesz. Ha pedig az adós egymásután következő három fizetési részlet kiegyenlítésével annyira hátralékban marad, hogy azok behajtása végett a végrehajtási eljárás válik szükségessé: ez esetben az igazgatóságnak joga van a kölcsöntökét tetteleg felmondottnak tekinteni s az ekként hátralékban maradó harmadik részlettel egyidejűleg a tőkét is végrehajtás útján behajtani.« Hasonlóan a Kisbirtokosok országos földhitelintézeténél az alapszabályok 69. §-a szerint.

kötelezettségek elmulasztása, a mennyiben a lehető szabatosan körülírandó fizetéshalasztási esetek nem forognak fenn, az intézet részéről nem a felmondással volna megtorlandó, hanem egyszerre több részletnek behajtására terjedő jogot kellene az intézetnek adni, hogy az kárt ne szenvedjen.

Mikor az intézeti kölcsönök törlesztésének kötelezettségéről beszélünk, nem akarjuk szemünk előtt téveszteni azt a kitűzött célt, hogy az adós kisbirtokos minden hitelszükségletét az intézet fedezze. Ám nagyon természetes, hogy abból, ha a kisbirtokos egy — bár nagyobb — kölcsönt vett fel az intézettől, nem következik az, hogy többé hitelre ne szoruljon. Az új kölcsönt megint újabb követheti; bekövetkezhetnek rendkívüli törlesztési alkalmak is, sőt örömmel kell üdvözölni, ha az adós bármily kis összeget is fizet kötelezettségén túl. Az intézetnek tehát tulajdonkép folyó-számla-viszonyt kell fenntartani az adóssal, ki akkor kérkölcsönt és akkor fizet, mikor neki alkalmas. E körülmény kitolhatja ugyan a törlesztés határidejét, sőt egészen elodázhhatja azt, de erről végre nem tehetünk s ebben baj nem is rejlik. A cél nem lehet a földbirtok teljes tehermentesítése, hanem csak a lehető tehermentesítés, mely megakadályozza a végleges eladósodást. A gazda, ha nem kell, rendes körülmények közt nem fog új kölcsönt venni vállaira, hanem teljesíti törlesztési kötelezettségét s ez által javítja helyzetét. Esetleges visszaélések ellen, melyekre, sajnos, el lehetünk készülve: a kölcsön hovafordításának ellenőrzése szolgál védbástyául: ez ellenőrzés mikéntje az intézet szervezésének kérdésével függ össze, miről alább.

Idetartozik az a kérdés, hogy mely határig menjen az intézet a hitelnyujtásban. E részben két szempont játszik közbe: az egyik az adós, a másik a hitelnyujtó intézet érdeke. Amaz lehető magas határt — ez, a biztonság érdekében, megtehető alacsony határt kíván.

Ha azonban közelebbről nézzük a dolgot, a két határ, mely a két különböző szempontnak felel meg, nem esik oly távol egymástól, mint azt az első perczben hinni lehetne.

Az adós érdeke, úgy tetszhetik, abban kulminál, annyi hitelt kapni, a mennyit csak lehet. Ámde ez csak látszat. Mivel az adósság teherrel jár: az adós jól felfogott érdeke azt kívánja, hogy csak annyi adósságot csináljon, a mennyinek terhet (ka-

matait és törlesztési járadékát) évi szabad jövedelméből fedezheti. A mi ezen túl van, azt elviselni úgy sem tudja s akkor csak idő kérdése, mikor csapnak össze feje felett a hullámok s mikor kell elhagyni a birtokot, melyen nem sikerült megélni. Akadnak ugyan bizonynyal olyanok is, kik e veszélylyel nem törődnek s a helyett, hogy sietnének felszámolni és más foglalkozás után nézni, megülnek az ősi földön, habár előrelátják is a tragikus véget. Ám ez eljárás lehet a rosszul fel-fogott magánérdek következménye, de nem lehet oly magánérdek, mely a társadalom részéről figyelembe vételt érdemelne.

A határ tehát, melyet a jogosultnak elismert magánérdek von, ott huzódik el, hol a hitel évi terhe (mindig a többször adott értelmezésben) a földbirtokos szabad jövedelméből még fedezhető.

Azt a másik határt, melyet az intézet szempontjából kell megállapítani, ugyanitt kellene meghoznunk, ha — nem kellene számolnunk a rossz gazdákkal és a rossz konjunkturákkal. Ha ezek nem volnának, akkor a fentirt mérték, a közönséges gazdára szabva, fedné az intézet mértékét. Így azonban az intézet hitelhatára többé-kevésbé alacsonyabb kell, hogy legyen a magános által méltán igényelhető hitel határánál.

Hogy azonban e határ mégis lehetőleg megközelíttessék, kívánatos, hogy az adós gazdálkodási módja figyelemmel kísértessék, mi természetesen csak a közvetlen közelben állók, a falubeliek útján történhetik. Ezenkívül segélyül szolgálhat kezesek, jótállók bevonása, mi különösen akkor egyszerű, ha ez utóbbiak szintén az intézet adósai, a kiknek állásáról az intézet számlájok útján közvetlenül értesül.

Minderre természetesen csak annyiban lenne szükség, a mennyiben az egyén, mint birtokos, kellő biztosítékot egy magában nem nyújt. E pont készlet bennünk a hitel biztosítéka iránti kérdés egyidejű tárgyalására.

Fentebb indokoltuk azt, hogy az intézet jelzálogjogot szerezzen magának az adós ingatlanára. E jog, a mennyiben a követelés a birtok forgalmi értékének egy bizonyos hányadán belül van fedezve, feleslegessé tesz minden egyéb biztosítékot s felmenti az adóst a kezes keresésének terhe alól. E hányadot természetesen gyakorlatilag kell meghatározni: kezdetben, mikor is az intézet hitelének megszilárdultán kell

dolgozni, elég lenne tán az 50%-os arány, vagyis az érték feléig való hitelezés. Ezentúl a bekebelezésen felül egyéb biztosíték is volna követelendő, a hitelhatár pedig kitolható lenne tán az érték háromnegyedéig vagy még azon túl is.

A jelzálogos biztosításnál az intézetnek élnie kellene a telekkönyvi rendtartás 65. §-ának megfelelő joggal, hogy t. i. követelése a folyószámla maximumáig, tehát pl. a telekérték háromnegyedéig (esetleg a behajtási költségek fedezésére rendelt u. n. óvadék czímén még ezentúl is) biztosíttassék, tekintet nélkül a követelés mindenkori nagyságára. Ennek meg volna az a jó oldala is, hogy az intézet, mint hitelező, bizonyos fokig tényleges kizárólagosságra tenne szert, mert az így megterhelt ingatlanra más hitelező már nem igen lesz hajlandó hitelt nyújtani, különösen, ha a porosz, stb. végrehajtási törvénynek a hátrább álló jelzálogjogos hitelezőkre vonatkozó intézkedései nálunk is behozatnának s ez által kizáratnék annak lehetősége, hogy valaki azzal a számítással hitelezzen, hogy majd az ingatlan elárverezése alkalmával jó olcsón megszerezheti az adós birtokát. Az előzők kielégítésének kötelezettsége elejét venné minden ily reménynek s egyuttal előnyös lenne az intézetre nézve is, a mennyiben idegen részről kiinduló végrehajtások alkalmával minden károsodás ellen megóvná.

Az intézet aktív üzletkörének megbeszélése után át kell térnünk annak passzív üzletére, vagyis arra a kérdésre, honnét szerezze az intézet a szükséges tőkét?

Ha államunk hitelére nem kellene oly szerfelett kényeseknek lennünk, úgy azt mondanánk, hogy adja vagy közvetítse e tőkét az állam. Hogy veszély nélkül tehetné, arra az intézet ügykörének természete elég garanciát képezne. Így azonban az állam hitelének igénybevételét egészen ki kell hagynunk a játékból.

Miután itt arról van szó, hogy oly tőkegazdag intézet létesüljön, a mely hovatovább magához vonja a kisbirtokos osztály egész hitelszükségletének kielégítését: kell, hogy az intézet saját pénzforrásokról gondoskodjék; más hitelintézetektől függő helyzet megjárja a falusi népbankoknál, de nem képzelhető országos intézetnél.

A banktechnika azon szabályánál fogva már most, a mely szerint az aktív és passzív üzletágak közt szoros össz-

hangnak kell lennie, intézetünknek nagyobbra is hosszabb, de egy évnél semmi esetre sem rövidebb lejáratu tőkére van szüksége. A záloglevelek intézménye volna tehát alkalmazható, még pedig nagyon különböző, de a jelenleginél sokkal rövidebb sorsolási határidővel. Ez a körülmény, mely a tőkepénzes közönségre úgy, mint az intézetre felettébb terhes, párosulva annak a megfontolásával, hogy az intézet adósai, ha egyrészt törlesztenek is, másrészt folyton-folyvást új adósságot csinálnak az intézetnél, úgy, hogy végeredményben bizonyos fokig állandó örökadósság keletkezik: czélszerűbbnek mutatja a járadékkötvények alkalmazását, melyek használata esetén az intézet rossz években megcsappant bevételei, melyek mellett a törlesztés akadályokba is ütközhetnék, még mindig kifutnák a kamatok fizetésére. A járadékkötvényeknek természetesen az intézet részéről felmondhatóknak kellene lenni, hogy a konvertálás mindenkor lehető legyen. Az intézet kötelezve lenne, a rendelkezésére álló eszközöket, tehát a törlesztések többletét az új kölcsönök felett e kötvények beváltására fordítani.

Ez elméletileg kifogástalan tőkeszerzési mód mellett a gyakorlat utmutatását követve, megengedhetők tartjuk az intézet részéről rövid felmondáshoz kötött letétek — takarékbetétek — elfogadását is, legalább az egész üzleti tőke bizonyos hányadáig. E letétek hullámozása már aztán a járadékkötvények kibocsátásával, illetve bevonásával volna ellensúlyozandó. — Bizonyos minimális alaptőkét alacsony kamatra az állam adhatna készleteiből az alakulás alkalmára.

Az intézet szervezetére áttérve, be kell ismernünk, hogy a legnehezebb ponthoz jutottunk. Mert végre is minden attól függ, hogyan valósítja meg az intézet azt a feladatát: közvetlen érintkezésbe lépni a legkisebb falu lakosságával s a mi ennél is többet tesz, megismerkedni az egyes adós jellemével, ellenőrizni a hitel hovaforrását és — ez a feladat csúcspontja — nevelőleg hatni a kisbirtokos osztályra abban az irányban, hogy a hitellel való helyes éleltsz szokását elsajátítsa.

Az intézetnek tehát, míg egyrészt erős, kifelé egységes központi szervvel kell birnia, mely az intézet ügyeit legfőbb fokban igazgassa és biztosítékot nyújtson annak szilárd vezetése iránt: addig másrészt le kell nyulnia a vidék legfélreesebb községeig és ott szervekkel birni, melyekkel a hitelkereső közvetlenül, minden közvetítő egyenes kizárásával

érintkezhezzék. E szervek megteremtése alig képzelhető rövid napok munkája gyanánt: azt hisszük, hogy itt fokozatos, évek türelmes munkáját igénylő fejlesztés vezet csak célhoz.

Az intézetnek az egész országra kiterjedő fiókhálózata teljes kifejlődésben, a hogy a dolgot mi képzeljük, megannyi szövetkezetből állana, melyek széleskörű autonómiával intézők tagjaik, mint egyuttal az intézet adósainak hitelügyét, ellenőriznék azok magatartását és gondoskodnának arról, hogy az egyes az intézet által nyújtott eszközöket könnyelműen igénybe ne vegye, de viszont, igazi szükség esetén a lehető legmesszebb menő hitelt nyerje meg az intézettől. Az egyes fiók működési körét egyszerűsíti az a mód, mely mellett az intézet hitelt nyújt; a birtok értékének bizonyos hányadán alul az adós feltétlen hitelt élvezvén, ez összegig terjedő kölcsönvételeknél a helyi szövetkezet többi tagjának, illetve az egész szövetkezetnek felelőssége és közbenjárása eszik, illetve csak a felhasználás észszerűségének ellenőrzésére terjed ki; egyszerűsíteni lehetne továbbá e helyi fiókok dolgát az által, hogy azokat a külön számvitel és pénzkezelés tennivalói alól felmentenők s e munkát a megyei vagy járási nagyobb fiókra biznánk: a helyi fiók és minden egyes tag innét értesülne számlája állásáról és közvetlenül (a posta felhasználásával) kapná és fizetné vissza a nyújtott hitelt. A megyei vagy járási középső fokok ügy- és munkakörének helyes megszabására a tapasztalat taníthat meg; hogy az ügyvitel bizonyos központosítása olcsóbbá teszi azt, az oly körülmény, melyet teljes mérvben ki kellene használni.

Mint mondtuk, a szervezet alapját képező helyi fiókok ily kiképződése csak az idők során várható. A kezdet általában más, egyszerűbb szervezetet igényelne; sőt meglehet, hogy az ország egyes vidékein egyáltalán nem lesz lehetséges feladatuk magaslatán álló helyi szövetkezetek megteremtése. Addig, illetve ez utóbbi esetben egyáltalán meg kellene elégedni ügynökségekkel, melyek különös — a közönséges magánjogtól eltérő — felelősség nélkül képviselnék az intézetet az egyes községekben. Pap, tanító, esetleg jegyző, vagy valamely — a »devoir sociale« iránt érzékkel bíró földbirtokos tölthetné be e lényegileg nobile officium-ot, mely természetesen kell, hogy lehetőleg ment maradjon a pénzkezelési és

elszámolási teendőktől, melyektől nálunk sokkal nagyobb az idegenkedés, mint külföldön.

Hátra volna még, hogy szemügyre vegyük az állam szerepét ez intézet körül. Hogy e szerepnek jelentékenynek kell lenni, az az intézmény céljából folyik. Nemcsak a lehető legmesszebbmenő erkölcsi támogatásra kell számítanunk, hanem anyagi áldozatokat is méltán várhatunk az államtól. Nem lehet feladatunk ez utóbbiakat részletezni: illeték- és szállítási kedvezményeket értünk, melyekre példa is van s a melyeknek csak mértéke felett lehet vitatkozni. Nem járna ellenben áldozattal, míg az intézetnek nagy előnyöket nyújthatna a jelzálogjog bekebelezési eljárás egyszerűsítése, a perek lefolyásának gyorsítása, illetve egyszerűsítése, esetleg még a közigazgatási végrehajtás kedvezményének megadása.

A legnagyobb feladat azonban az államra a felügyelet, az ellenőrzés körül vár. Természetesen hathatós ellenőrzést értünk, melynek elmulasztása az intézet hitelezői javára a kártérítés kötelezettségét vonná maga után. Ez ellenőrzésnek ki kellene terjedni az ügyvitelnek az alapszabályokkal való megegyezésére általában, különösen pedig a pénzkezelésre, a kötvények kibocsátására, stb. Viszont az államnak meg kell adni a jogot, az intézet kölcsöneinek kamatlábat időről-időre megszabni. A dolog természetében rejlik, hogy a kamatlábnak olyannak kell lenni, hogy az intézet által fizetett kamatok s a kezelési költség fedezésén kívül kellő tartalék gyűjtessék egybe a rossz évekre; idővel e tartalékképzés meglassítható.

Nem akarunk kitérni arra a kérdésre, hogy az intézet foglalkozzék-e a szorosan vett hitelnyújtáson kívül egyéb, azzal összefüggő feladatokkal. Csak futólag említjük tehát, hogy az intézetnek minden esetre kezébe kellene venni adósainak elemi károk ellen való biztosítását; de foglalkozhatnék ugyancsak adósai érdekében közraktárak alapításával, összeköttetésbe léphetne valamely nagyobb kereskedői vállalattal a termés értékesítésének közvetítése végett, stb. Hogy pedig a helyi szövetkezetek egyrészt a gazdák legkülönbözőbb, egyesülés útján elérhető céljait fogják előbbrevihetni, másrészt alkalmas jegeczedési pontok gyanánt fognak szolgálatni az érdekképviselő nehéz problémájának megtestesítésénél: azt alig kell felemlitenünk.

A fentebbiekben megkísérlettük vázlatát adni annak az

intézménynek, melynek feladata volna a kisbirtokos osztály hitelszükségletét a szükséglet természetéhez mértén kielégíteni. Ez utóbbi cél a fő, a lényeg, a többi mellékes. Mi azt hisszük, hogy e cél gyakorlatilag elérhető. S ha mégis volnának a gyakorlat emberei közt, a kik kételkednek annak elérhetőségében, úgy hivatkozhatunk a németek egy sokat tapasztalt jeles közgazdájának ama mondására, hogy az ugynevezett praktikusokon gyakran megesik az, hogy kivihetetlennek mondanak valamit, a mit az elmélet megvalósítandónak tart: de azután, ha reá kerül a sor, ugyanezek az emberek magok megcsinálják azt, a mit előbb lehetetlennek kiáltottak ki.

DR. RÁTH ZOLTÁN.

NÉHÁNY SZÓ VASUTI POLITIKÁNKRÓL.

Jelige: Gyakran a legidősebb reformok is nem annyira a célszerűség elméleti felismerésének, mint inkább a körülmények kényszerítő hatásának köszönik létrejöttöket. Kállay Béni: »Olasz vidéki vasutak Magyarországon.«

Előttünk fekszik a magyar kereskedelmi miniszter 1890. évről szóló jelentése. A mű önmaga dicséri mesterét s minden magyar embernek meg kell hajolnia ama törhetlen következetességgel szünetlenül folytatott munkálkodás előtt.

A kormányzás titka az, hogy a kormányzás tere teljesen ismert legyen s annak minden részletén a megfelelő működés tervszerű, célirányos módon és életrevalón fentartassék. Mert a pangás: visszaesés; ezt tartja miniszterünk. Hogy vasuti politikánk fejlesztése, vezetőjének mily nagy gondját képezi, ezt a mindennapi élet is mutatja. Érezik, dicsérik e politika hasznát, áldásait az ország legelrejtettebb zugában; a tervszerűséget és egységes vezetést pedig ékesszóló adatokkal igazolja az imént közzétett jelentés.

E soroknak nem céljuk e jelentés ismertetése, hanem egy fontos nemzetgazdasági kérdés fölvetése, melyre nézve a jelentés egynémely adatát itt ismételnünk kell.

Eltekintve kontinensünk keletétől és legészakibb részeitől, Nyugot-Európa 14 országa között, ha azt keressük, hogy 100.000 lakosra hány kilométer vasut esik, mi a 11-ik helyet foglaljuk el. Ebben Svájc jár legelől 113⁴⁸ km.-rel, közel hozzánk Ausztria 68³⁹ km.-rel, hazánk 64⁴⁷ km.-rel szerepel, utolsó Olaszország 39¹⁰ km.-rel. Hogy pedig 100 négyszögkm. területen hány kilométer vasutal bir egy ország, e tekintetben Szászország az első 16⁷⁸ km.-rel, utána messze elmaradnak 10—10 km.-rel Nagy-Británia és Belgium, Ausztria 5⁰⁵ km.-rel s mi a 13-ik, vagyis utolsó előtti helyen 3⁴⁹ km.-rel.

Meg kell még az összehasonlító adatokra jegyeznünk, hogy míg saját adataink az 1890. év végéről szólnak, a legtöbb ország adatai csak az 1888. és 1889. évről, sőt Olaszországié az 1887. évről valók s így ránk nézve az összehasonlítás, ha ugyanegy időpontot vennénk mindenütt, valamivel kedvezőtlenebbül títne ki.

A jelentésnek még egy igen érdekes összeállítását kell érintenünk, hogy t. i. hazánkban az 1881—90. évtizedben összesen 3.455 km. h. é. vasut engedélyeztetett és pedig ezek közül 1881. évben 313 km., 1882-ben csak 66 km., 1883-ban 183 km., majd 1884-ben 570 km., 1885-ben 455 km., 1886-ban 292 km., 1887-ben 372 km., 1888-ban újra csak 172 km., 1889-ben 462 km., végül 1890-ben 570 km. Együttal kiemeli a jelentés örvendetes tény gyanánt, hogy az építési mozgalom a helyi érdekeken felől oly hézagokat is felkarolt, a melyek egyszersmint országos és nemzetközi érdekűek.

Minden esetre már előre s minden kifogás, feltétel és ellenvetés nélkül el kell ismernünk, hogy ez az építkezési mozgalom igen szép és hogy az ügy a kormány részéről a legmesszebb menő istápolásban és gondozásban részesül.

A jelentés által festett részletes kép sok tanúságot nyújt a figyelmes szemlélőnek; e sorok írója több kérdést intézett hozzá s arra a meggyőződésre jutott, hogy az ügynek szolgálatot tehet, ha mint olyan egyén, ki a vasuti ügyeket hosszabb idő óta érdekekkel kíséri, észleleteit a nyilvánosság elé hozza s esetleg hasznos eszmecserét indít meg. A tárgy nagyon megérdemli a vele való foglalkozást, mert egy fontos és manapság hazánkra nagyterjedelmű nemzetgazdasági érdekről van szó.

A felvett kérdések következők:

Mily terepviszonyok között, mily befektetés árán s mily jövedelmezőség teremtése mellett épültek helyi érdekű vasutaink? Vajjon fejlődhetek volna-e jobban a multban? Mik a jövő fejlődésnek esetleg jobb feltételei?

Hogy a viczinális vasutak kérdése az egész kontinensen mindenütt, a hol a nagy országos és nemzetközi vasutak kiépítése már befejeztetett, mindjobban akuttá válik s hogy igen erős áramlat uralkodik, mely e vasutaknak a lehető legolcsóbb kiállítását czélozza, azt tudjuk; de természetes, miszerint ez olcsó kivitelnek nem szabad odáig terjednie, hogy ez a tartósság, vagy pedig a teljesítési képesség nagyobb rovására történjék.

Tárgyunkra való tekintettel, először is azt kerestük, mennyi tartozik helyi érdekű vasutaink közül azon nehezebb pályák közé, a melyek előállítása a terep viszonyainál fogva aránytalanul drágább; más oldalról, néztük e vasutak jövedelmezőségét.

Összevéve 48 helyi érdekű vasutunk van, s bár e szám nem sok, e hely szűke nem engedi, hogy minden egyesnél az osztályozás részleteivel foglalkozzunk. Másrészt vázlatos cikkünk nem oly beható tanulmány eredménye, hogy az osztályozásért teljes mértékben felelősséget vállalhasson és önmagának csalhatatlanságot vindikálhasson. Célja e soroknak: e téren az egészséges eszmecsere megindítása, s ezért a kritika elől nemcsak nem tér ki, sőt ellenkezőleg azt az ügy érdekében teljes szerénységgel kihívni bátorodik, mert nem ártani, hanem használni kíván.

A térkép és a kilométerenkinti építési kiadás után ítélve, a helyi érdekű vasutak közül, eltekintve itt egyrészt a fővárosból kiinduló két pályától,¹⁾ másrészt nem sorolva ide a bár hegyes vidéken, de könnyebb völgy-pályakép épült vasutakat sem,²⁾ nehezebb terepviszonyok között létesülteknek tekintjük:

1. a csáktornya-zágrábi (zagorai) vasutat	115 km.
2. a piski-vajdahunyadi vasutat	15 »
3. a nagyvárad-belényes-vaskohi vasutnak körülbelül felét	60 »
4. a vinkovce-brcskait	50 »
5. a bihari vasutak egyharmadát	40 »
6. a mátrai vasut »	40 »
7. a marosludas-besztercei felét	47 »
8. a ruma-vrdnikit	17 »
9. a varasd-goluboveczit	33 »
10. a gölniczvölgyit	33 »
11. a barcs-pakráczit	123 »
a mi kitesz együtt körülbelül	573 kmt.

¹⁾ E kettő egyike a keskenyvágányú budapest-szentlőrinci, mely kilométerenkint 21.555 frtba került s mely törzs- és elsőbbségi részvényeit 6 $\frac{1}{2}$ %-kal kamatoztatja, a második a szélesvágányú budapesti helyi érdekű vasut, melynek kilométerje 41.865 frtba jött s mely elsőbbségi részvényeit 1889-ben éppen nem, 1890-ben pedig 1 $\frac{1}{2}$ %-kal kamatoztatta, pedig kilométerenkinti bevétele mindkét vonalnak 1890. évben majdnem egyenlő volt, elsőnek t. i. 4.074 frt, a másodiknak 4.064 frt. Mindkét vasut a főváros speciális viszonyai miatt az összehasonlításból kizárando volt.

²⁾ A melyek közé osztályozhatók a szamosvölgyi, a mármarosi sóvasut, a poprádvölgyi, a bánréve-ózdai, a besztercebánya-zólyombrézói, a szilágy-

Ilyenformán a jelentés XVIII. táblás mellékletében 1890. év végeig kimutatott 2.935 km.-nyi hosszban kiépült helyi érdekű vasutnak körülbelül csak egy ötödrésze esik nehezebb terepviszonyok közé, de ezeknek is legnagyobb része, mondhatni talán $\frac{2}{3}$ része országos, t. i. vagy nemzetközi, vagy hadászati szempontokból a szokottnál erősebb módon támogatott, sőt közülök egyesek a kormány által egészben kiépítettettek.

Ezekkel bebizonyítottunk véljük, hogy hazánkban nehezebb terepviszonyok között az összes viczinális vasutaknak alig 10%-a épült mint igazi és tisztán csak helyi érdekű vasut, holott Magyarország általános terepviszonyait tekintve, egyrészt a dombos és hegyes vidék, másrészt a vasutépítésre szintén nem alkalmas árteres és lápos vidék összessége, viszonyítva a vasutépítéshez kedvezőnek mondható terep összes területéhez, bizonyosan legalább is — ha nem kedvezőtlenebbül — ugy aránylik, mint három a kettőhöz.

Nem szándékunk a lokál-patriotizmus színébe kerülni, de mint bizonyos tényt emeljük ki, hogy a Kárpátok egész mentén alig épült helyi érdekű vasut a szó szoros értelmében; mert a legújabbán épült

poprádvölgyi	15 km.-rel
a taracsvölgyi	33 »
a kassa-tornai	36 »
a gölniczvölgyi	33 »

vagyis együtt 117 km.-nyi helyi érdekű vasut Északmagyarország nagy területéhez képest (görbehátú felvidékünk területileg legalább $\frac{1}{4}$ részét képezi hazánknak), aránytalanul és elenyészőn csekély.¹⁾

Ama nagy vasut idejében, mely az országot Orsovától az ország szívéig át Pozsonyig s innen fel Zsolnáig, illetve Zwardonig saját érdeke zónájával kétfelé választotta, helyi érdekű vasut a szó szoros értelmében északnyugati Magyarországon nem létesülhetett²⁾ s azon szárnyvonalai, melyeket sági, a héjasfalva-székelyudvarhelyi, a kassa-tornai, a szatmár-nagybányai, a garam-ípolvyölgyi.

¹⁾ A besztercebánya-zólyombrézói vasut nem lévén szintén közvetlenül viczinális vasuti természetű, 34 km. hossza itt tekinteten kívül hagyott.

²⁾ E társaság számára az 1882. évi szerződés értelmében egész területén elsőbbségi jogok voltak biztosítva az építendő mellékvasutakra egyrészt,

épített, csak saját érdekét s nem a helyi általános érdekeket szolgálták.

Avval a kérdéssel egyébként, hogy a magán fővasutak a helyi érdekű vasutak létesítésével szemben mily álláspontot foglaltak el, itt foglalkozni nem lehet feladatunk és csak annak a konstatálására szorítkozunk, hogy Magyarország közgazdasági emelésére és közgazdasági önállóságának kivívására egyedül s feltétlenül helyes politika volt a vasutállamosítás mentül gyorsabb keresztülvitele.

S mindazok, kik ez állami tevékenység zárkövét: az említett nagy vasutnak a szerződéses idő előtti államosítását ¹⁾ egyedül finanziaális szempontból kívánják megítélni (bár e szempontból is megállja az igazságos kritikát) megfélekedzenek azon roppant hátrányokról, melyeknek az egész hosszú vonalon fekvő vidék a díjszabási téren más vidékekkel szemben ki volt téve egyrészt s másrészt azon előnyről, hogy ezen időponttól kezdve az addig hadakozó államvasutak a sokba kerülő versenyyel felhagyhattak.

Talán nem nagyon merész állítás, ha kimondjuk, hogy a vasut-államosítási hadjárat versenyköltségei számbavehető anyagi áldozatokba kerültek az országnak. És ha egy hadviselés s nevezetesen egy ily egészséges s a haza érdekében vezetett nemis hadviselés mindig magas erkölcsi nyereséggel járt is: tagadni nem lehet, hogy más oldalon hátrányokat is okozott, nemcsak az által, hogy szellemi és anyagi erőket absorbeált, de a versenyyel folytán sok helyen több helyi érdeknek tulságosan kedvezett, — mely kedvezést most sok esetben restringálni leendő szükséges, — sok helyen pedig ilyeneket elhanyagolni kénytelen volt, vagy olyanokat támogatni rá nem ért.

A helyi érdekű vasuti ügynek még egy nevezetes, nem kedvező momentum állott utjában, olyan, a mi első pillanatra

másrészt a társaság által ajánlatba hozott keskenyvágányú tervezetek vagy az érdekeltségek elfogultsága folytán nem létesülhettek, vagy oly irányokra vonatkoztak, melyek országos érdekekből szélesvágányban voltak kiviendők, de ilyenkép a biztos jövedelmezőtlenség miatt a társaság által kiépíthetők nem voltak.

¹⁾ A déli és a kassa-oderbergi vasut államosítása nem képez sem elsőrangú, sem sürgős szükségletet, mert az első nem félelmetes versenytárs többé, a másikkal a békés együttélés biztosítva van.

előnyére szolgálónak tűnik fel, és ez a hadászati. Igen sok esetben az érdekeltség egy szerény kis vasutat óhajtott, de szerencsétlenségére, jött ez a momentum. Igaz, hogy e czímen nagyobb támogatásban részesült, nagyobb építési tőke állapítottatott meg, kapott nagyobb hozzájárulást stb., de a kivitel és az üzem drágasága a lehető jövedelmezőséget már alapjában megrontotta.

Nincs ország, a hol a törvények nagyobb kedvezményeket biztosítanak h. é. vasutaknak, mint épen minálunk; de a mint feljebb kimutattuk, ép azon vidékeken, melyek leginkább hivatvák ipar dolgában előre menni, a hol a megélhetés biztosítása az állandó kivándorlás megakadályozására első rangú szükséglet, ott — az ország egy teljes negyedét képező területen — helyi érdekű vasutak nem épültek, mert a létező kedvezmények daczára sem épülhettek.

E sorok írója az 1881. évi h. é. vasuti törvényt kiegészítő 1888. évi törvény hozatala idejében ennek indokait laikus nyelven következőkép ecsetelte egy napilap hasábjain:

»Az alföldi vicinális vasutépítő szinte mást sem tesz, csak lerakja sík földjére a talpfát és síneket; itt ki sem kell a földet sajátítania, mert van töltés, van ut, melyre azt lerakhatja; a hol nincs, ott odaajándékozzák a tengernyi mivelés alatti földből azt a különben is olcsó csikot, szalagot, mely arra szükséges; a nagy és gazdag községek százezzeivel adják a hozzájárulást; az üzlet biztonságára szükséges óvintézkedések majdnem egészen feleslegesek, mert hisz megy egyenesen, hegy és kanyarulat kilátást nem vesz el; pályafentartási költsége kevés, stb.

Szegény hegyvidékünkön pedig, hogy néz ki, azaz hogy nézne ki — ha lenne — az ilyen építkezés?

Első sorban a községek végtelen szegények, a közép-birtok majdnem teljesen jövedelmezőtlen s így áldozatra nem képes, a nagybirtok pedig egymaga rendesen szintén nem tud oly nagy áldozatot hozni, mint a melyet az építés nehézségei megkövetelnek. Hasonló állapotban van az ipar, mely rendesen még nincs meg, de bár különben igen sok helyütt és sokfelé meg lehetne teremteni, a közlekedés hiánya miatt nem létesülhet, illetve egy még csak létesítendő iparvállalat a saját kezdete nehézségeit is hozzávetve, egy helyi érdekű vasut

megteremtése körül a most röviden ecsetelendő akadályok okozta nagymértékű költségekre nem szánhatja el magát. De nem is csoda, mert például, hogy csak egyet-mást említsek:

a) a hegyvidéken a pályatest még a lapályosabb részekben is folyton hol bevágásokat, hol magas töltéseket igényel;

b) a hegyi patakok, valamint az emelkedés kinyerésére, gyakran a völgyek áthidalására lépten-nyomon szükség van;

c) igen gyakran csuszamlós hegyoldalakon és kanyarulatokban kigyózva, ezen csuszamlások ellen, majd rohanó patakok partjait ki nem kerülhetve, ezek árja ellen költséges védekezések elkerülhetlenek;

d) itt-ott nagyobb bevágás, nagyobb híd, sőt alagút szüksége forog fenn;

e) a vasut által elfoglalható töltések és elegendő szélességű utak hegyvidéken rendesen nincsenek s utóbbiak ha volnának is, gyakori kapaszkodóik folytán vasut vezetésére nem alkalmasak;

f) az üzlet biztonsága csak terhesebb feltételek mellett biztosítható;

g) a fentartás költségei aránytalanul nagyobbak, mint másutt.

Kézzelfogható számokban kifejezve, az alépitmény előállítási költsége a kedvező és kedvezőtlen viszonyok átlagát véve, úgy áll egymáshoz sokszor mint 1 : 10-hez, vagyis kilométer-költségben kifejezve, mint 5.000 frt. az 50.000 frthoz; a többi beruházás költsége mindkét esetben egyenlőnek mondható s kerek átlagszámban rendes vágányú vasutnál kilométerenkint 15.000 frtot teszen ki.

Alkalmazva erre az államsegély legmagasabb mérvét, úgy, a mint a törvény mondja: az építési tőke 10 százalékal, tekintve, hogy ebben minden befektetett költség befoglalatik, előny ebből is a kedvezőbb viszonyok között épülő vasutakra hárul, mert akkor így áll a dolog: 5.000 frt. alépitményi és 15.000 frt. egyéb költség, vagyis 20.000 frtnyi építési tőke után 10%-ot, vagyis 2.000 frtot fogna egy ily viczinális vasut kapni kilométerenkint, míg egy nehéz technikai viszonyok között épült vasut 65.000 frt. építési tőke

után 6.500 frtot kapna, a mi egymáshoz viszonyítva többé nem 1 : 10-hez, de 1 : 3-hoz való viszonynak felel meg.¹⁾

Ehhez járul még az, hogy a törvény indokolásában kifejezett és gyakorlatilag mindeddig is alkalmazott intencziók (miszerint egyrészt — az üzletvezetés a pályafentartási költségekkel járván — azon épülendő viczinális vasutak, melyeknél az üzemet az állam valószínűleg átveendi — lévén vagy verseny-, vagy transito-vonalakról szó — ezen fentartási költségeknek kellő mértéken való tartása céljából túlszolidaknak épüljenek; másrészt pedig oly vasutaknál, melyek hadászati fontossággal birandnak, az erre való követelményeknek is elég tétessék) az ezen eshetőségek alá sorolandó viczinális vasutak létesítésére szintén különben is nagy terheket rónak, melyek a hegyes vidéken az alépítmény előállítását még a fent ecsetelt terheken felül is rendkívüli mértékben megdrágítják, a katonai vonatok hosszának folytán csekélyebb emelkedés, a kanyarulatoknak nagyobb íve, az állomási vágányok hosszabb volta és egyenessége, stb. stb. követeltetvén.

Mindezen nehézségek és akadályok, melyek az építési tőke nagyságának kamatoztatását sehol sem engedték meg, voltak okai, hogy hegyes vidékeken eddig viczinális vasut alig épült.

Hogy a kormányt eddig — az 1888-ik évi h. é. vasuti törvény hozataláig — a h. é. vasutak segélyezésében mily szempontok vezették, kitűnik ama törvény indokolásából, mely kiemeli, miszerint »tekintettel arra, hogy az állam következő ellenértékeket kapott:

a kölcsön adott forgalmi eszközök után 5%-nyi használati bért; —

több vasut kincstári bányavasutnak minősítendő s az állam általi felépítésük előbb-utóbb bekövetkezett volna; — több vasut hasonló határozott megtakaritást képez az államra, mert hadászati tekintetből azt az államnak kellett volna kiépítenie kétszeres költséggel; — több vasut kavicstermelési és szállítási kötelezettséget vállalt, mi szintén megtakaritással jár; — több vasut bizonyos érdekelt alapokból segélyezettett s

¹⁾ T. i. ha az adott példa szerint a hozzájárulás levonása után az előbbieknél 18.000 frt a kamatozandó tőke, az utóbbiaknál pedig 58.500 frt. kamatozandó.

ekként közvetlen állami megterheltetéssel nem járt; — valamennyi a postaszállítás kötelezettségét — bár évdíjak mellett — magára vállalván, a kocsipostajáratoknál nevezetes megtakarítás éretett el; —

az állam eddigi direkt segélyezése csak 2,200.000 frtot tesz ki, a mi az állampénztárnak az elmúlt 7 évre elosztva szintén csak körülbelül 300.000 frtnyi évi megterheltetésével járt s mely összeg ezentúl is, de törvény értelmében, évenként a szakminiszterium rendelkezése alá bocsájtatik.«

De a segélyezés ilyenén maximuma kimondatván, az illető legfőbb hatóság mintegy megkötötte magát ezen segély méltányosabb megosztására, mivel *a törvény 3-ik §-ában az építés, felszerelés és üzlet szabályozását magának helyesen és feltétlenül fentartván*, az ezen segélynek a megállapított maximumon alul való alkalmazása tekintetében nyert szabadságát az indokolás szerint következőképen kívánja alkalmazni:

Az ily módon nyújtandó maximális állami segély összegét a kormány évi 300.000 frttal véli megállapítandónak, melynek felhasználására nézve azonban a közmunka- és közlekedésügyi (most kereskedelemügyi) miniszter annyiban korlátozva lenne, hogy egy-egy helyi érdekű vasutat ezen alapból nem segélyezhetne nagyobb összeggel, mint tényleges építési tőkéjének $\frac{1}{10}$ részével. Magától értetik, hogy ezen mértékig a kormány csak a legritkább esetekben, vagyis akkor fogna elmenni, ha meggyőződést szerzett magának arról, hogy a helyi érdekeltségek hozzájárulása már feljebb nem fokozható, s ha a vállalat megvalósítására ez feltétlenül szükséges.« Más helyen pedig:

Nem ritkán előfordulnak azonban oly esetek is, hogy a kevésbé tehetős helyi érdekeltség minden áldozatkészsége mellett sem képes egybegyűjteni jelentékenyebb hozzájárulási összeget, mely esetekben nem tartanám sem méltányosnak, sem jogosnak, ha a vasut építésének biztosítása elé gát vettének, ha a kiépítésre különben, mérsékelt állami segély mellett vállalkozó akad és az állami segélyezés általában indokolva van. Sőt inkább az eddigi gyakorlat fentartása mellett szól azon indok is, hogy a kormánynak szabad keze legyen az állami segélyezést és annak mérvét nem előre meghatározott szabályok, hanem a valódi szükség aránya szerint kiszabhatni.«

Ezekből folyik, hogy az eddig jelzett nehézségek között épülendő vasutaknak van egyedül kilátásuk az ezen állami segély maximumát élvezni, vagyis hogy ezen segély az igazság és méltányosság szerint fog elosztatni, a mi egy jogállamban mindig a főczél és senki érdekeit nem sértheti.

S midőn e tekintetben ezen keretben többet mondani nem kívánok, egy óhajnak adok kifejezést a 3. §. alapján hozandó építési szabályzatokkal szemben, hogy ott első sorban világosan kiemeltessék, miszerint bármely helyi érdekű vasut kérdésénél az érdekeltek már az előmunkálatoknál határozottan figyelmeztessenek, hogy az általuk építendő pálya hadászati fontosságú, vagy hogy üzletvezetésének átvétele az államvasutak, illetve a kamatbiztosítást élvező vasutak által czéloztatik-e, hogy e tekintetben már eleve tájékozva legyenek.»

Eddig szól a kérdéses czikk a nehéz terepviszonyok közötti vasutakról az új törvény alkalmából, melynek fogantját látjuk ugyan az 1889. és 1890. évi vasut építkezési mozgalomban, a mennyiben az 1888. évben csak 172 km.-re apadt engedélyezés 1889. évben 462 km.-re, majd 1890. évben 570 km.-re emelkedett. *Amde ha közelebbről nézzük, az építkezés újra nem terjedt ki a hegyes felvidékre.*

Különben, merjük állítani, hogy *a helyi érdekű vasutak nagyobb előmenetelének manapság még egy akadálya nőtt nagyra e vasutak ki nem elégítő üzleteredményeiben.*

A legutóbb lefolyt évtized első felében a h. é. vasutakba befektetett tőke kevésbé jövedelmes voltát a pénzvillág még nem ismerte, s ha van is az utolsó jelentésben felsorolt 48 h. é. vasut között 9 olyan vasut, a melyek még a törzsrésztvényeknek is juttatnak valamit kamatozás czímén, a többi h. é. vasutnak üzleteredményei kevésbé kedvezőek, mert ha az 1889-ben és 1890-ben megnyilt és 1890. év végéig jövedelmet nem hozó 11 vasuttól eltekintünk is, a fennmaradó 28 vasut elsőbbségi részvényei kamatoztatása kevésbé kielégítő, a mint ezt az 1890. évre nézve a következő összeállítás mutatja:

7-5 %-ot	jövedelmez	1 vasut
5—6 % között	»	2 »
4—5 »	» »	2 »
3—4 »	» »	3 »
2—3 »	» »	5 »
1—2 »	» »	3 »
0 »	» »	12 »

a mely eredmény semmi esetre sem kecsgetető a befektetést kereső tőkére s nem támogatja a tőkét kereső vasuti érdekeltségeket, mivel a tőkepénzes magára nézve nem az átlagokat veszi mérvadónak, hanem az egyes esetek nagy többségének eredményeit, melyek h. é. vasutainknál — sajnos — épen nem kedvezőek.

A helyi érdekű vasutak ezen érintett átlag-jövedelmezősége egyébként a legutóbbi elmúlt 3 utolsó évre vonatkozó miniszteri jelentés szerint a következő:

	A tényleges építési tőke után	Az elsőbbségi részvénytőke után
1887. évben	3.07 ‰	5.02 ‰
1888. »	3.28 »	4.94 »
1889. »	3.31 »	4.94 »
1890. »	3.03 »	4.31 »

Összefoglalva a mondottak alapján azon főakadályokat, melyek eddig a h. é. vasutak jobb fejlődésének útjában állottak, azok a következők:

a) Minthogy a nagy ki- és beviteli vasutak mind kiépítve még nem voltak, minthogy továbbá a magán fővasutakkal szemben az államosítás céljait szolgálni hivatva volt verseny sok oly vonalat igényelt elsőrangú al-, fel- és magas építménynyel, melyeket a kincstár egyenes megterhelésével kiépíteni az állami pénzügyek meg nem engedtek; minthogy továbbá többrendű vonal hadászati szempontból, mások pedig kincstári bányászati vagy egyéb érdekből hasonló elbírálás alá jöttek: a kormány egész morális és anyagi erejét ezek létesítésére fordította;

b) ennek következtében ezen vonalak építkezési dolgában a kormány a legterhesebb feltételeket szabta s ekként a helyi érdekek szolgálására elegendő és helyes mértéken felül túlságosan megterhelte befektetési tőkében az illető vasutakat; ¹⁾

c) ennek konzekvenciája volt a drágább üzem és a drágább fentartás;

d) a nagy befektetési tőke s a nagy üzemi költség pedig okozták a sok esetben előforduló jövedelmezőtlenséget, illetve csekély jövedelmezőséget.

Ezek daczára az adott viszonyok között csak ez volt a helyes

¹⁾ Az itt-ott a forgalmi eszközök tételénél történt engedmények pedig csak ártottak, mivel ennek hátrányai az összes vasutak teljesítményi képességénél a forgalmi főidőszakokban még mindig előtűntek.

politika, mert az ország országos vasuti politikája: a verseny által kikényszerített államosítás keresztülvitele, a nagy be- és kiviteli és a hadászati vasutak kiépítése csak így volt lehetséges.

S csak most, midőn az államosítás betetőztetett, lehet mondani vasutak dolgában hazánkról, hogy saját otthonunkban parancsolunk s hogy igazi közgazdasági érdek-politikánkat vasutaink tekintetében megkezdhetjük. Csak így lehet felfogni a vasuti ügyek vezetőjének e téren véghez vitt utolsó nagy művét: az államosítási akció főzárkővét.

Minden óra, melylyel előbb ezen nagy vasut államosítása a szerződéses időpont előtt megtörtént, egy megmérhetlen nagy közgazdasági nyereséggel jár, mert csak ezen időponttól kezdve lehetett egységes és egészséges módon megállapítani: melyek igazi nemzetközi és országos vasutaink, — melyeket kell a hátraszorítottak közül ezekké felemelni, — melyeket kellend az eddigi elsőrangúak közül a tisztán helyi érdekűek közé osztályozni, — miként kell igazgatásban, üzemi berendezés- és szabályokban a fővasutaktól a helyi érdekű vasutakat elkülönözni, — miként kell az igazi helyi érdekű vasutak politikáját ezen időponttól kezdve ujabbban inauguralni.

E kérdések képezhetik — úgy képzeljük — ez ügy vezetőjének ez időszerinti gondját, mely kérdéseket bizonynyal eddigi szívésságával, erélyével s ügyességével megoldani is fog.

Budapestről Bécs felé három sinpárral rendelkezünk, Oderbergre kettővel, Lemberg felé kettővel; Bukovinába most fog épülni a csatlakozás, Oláhország felé biztosítvák még újabb csatlakozások, Várna és Konstantinápoly felé mieink a sinek, Fiume felé szintén; a fiume-bród-belgrádi és a fiume-pozsony-zsolna-oderbergi nemzetközi vonalak szintén megalkotvák s úgy hadászati, mint közgazdasági szempontból új fővasutak teremtése tekintetében a multhoz aránylag kevés a teendő: a közeljövő feladata most a befejezett műnek a befejezés tényéből folyó rendszeresítésében, egységessé tételében, apróbb hiányok pótlásában, az oda nem valóknak a nagy gépezet könnyebb mozoghatása tekintetében elkülönzésében, kihasításában, az egységes műnek a nemzeti gazdaság fejlesztésére mindjobban való alkalmazásában áll.

A mi pedig a helyi érdekű vasutakat illeti, ezek dolgában új módokat kell keresnünk, mert sem a törvényben biztosított

kedvezmények, sem az államvasutakkal köthető önköltségi üzleti szerződések, — melyek mellesleg mondva a h. é. vasutakra nézve eltakart segélyezésnek lennének veendőek, minthogy bizonyosan pár százezer forintba tehető s meg nem térített költségtöbbletet okoznak, — szintén nem elegendők, hogy a terepileg nehéz, de vasuti összeköttetést szomjuhozó vidékeken vasutak teremtesse.

Ezen helyi érdekek kielégítése országos érdek azért, mert hazánk nagyobb felében — értve a felvidéket, Erdélyt és a kapcsolt részek hegyvidégeit — ez ügy megoldásra vár és ez csakis egy határozottan olcsóbb vasutépítési és egy olcsóbb üzletvezetési rendszer elfogadása által lehetséges, mely ma nem lehet más, mint a boszniai keskenyvágányú rendszer, mely ott nemcsak elsőrendű forgalomnak felel meg, hanem a hadászati igényeket is teljesen kielégíti.

Mindenütt, a hol a legközelebbi 15 éven belül előreláthatólag nagy átmeneti vasutakra nem leendő szükség, *ily keskenyvágányú vasutak beépítése a nagy vasuti hálózatba nemcsak lehető és megengedhető, hanem az ország legnagyobb részére égető szükségnek mondható*, mert csak ezen rendszer elfogadása mellett juthatnak ama vasutra szoruló vidékek a teljesen megfelelő vasuti összeköttetéshez, melyet rendesvágányú formában emberi számítás szerint egy emberöltőn belül alig nyerhetnének; *a minék elhalasztása pedig óráról-órára megmérhetlen nemzetgazdasági veszteséggel jár.*

Hogy mily teljesítményképes egy ily keskenyvágányú vasut, ezt bent hazánkban is tapasztalhatjuk; mert kelle nagyobb teljesítményképesség annál, mint a mit a mármarosói sóvasutak, az $\frac{5}{6}$ -részben keskenyvágányú gölniczvölgyi, a budapest-szentlőrinci h. é. vasutak, továbbá a salgótarjáni, az anina-resiczai keskenyvágányú iparvasutak felmutatni képesek! De a keskenyvágányú vasutaknak mindenesetre és mindenben klasszikus példája a német vasutigazgatóságok együletének még 1876-ban Konstancban tartott műszaki gyűlésén elfogadott nyomtávval épült boszniai vasut, mely hármat bizonyít:

a) hogy keskenyvágányú vasut fővasut minőségében is megállja helyét;

b) hogy teljesítményképessége úgy kereskedelmi, mint hadászati szempontból azon mértékre fokozható, mint akár a szélesvágányú vasut és pedig áru-szállítás dolgában feltétlenül,

személy-szállítás dolgában azon megszorítással, hogy a gyorsaság egy óra alatt 55—60 km.-en felül nehezen fokozható, másrészt azonban a mi gyorsított személyvonataink gyorsasága minden körülmény között elérhető;

c) hogy befektetési tőkéje tetemesen kisebb, úgy hogy nehezebb terepviszonyok között a szélesvágányú vasút ugyanakkor 2-szer sőt 3-szor annyiba kerül; másrészt, hogy üzleti kiadásai összege feltétlenül kisebb; s hogy ekként a befektetett tőkének jövedelmezősége minden esetben 50-, de sok esetben még több százalékkal biztosabb.

Beható technikai megokolása annak, hogy a keskenyvágány minden esetben, de főkép dombos terepen oly nagy mértékben olcsóbb a széles vágánynál, nem lehet feladata ezen kis tanulmánynak, s itt csak azon főtényezőt kívánjuk felemlíteni, mely az építési költségre ily határozott befolyást gyakorol. Minden keskenyvágányt alkalmazó vasutvonal a terephez sokkal jobban hozzásimul és a legkisebb átmérőjű kanyarulatok, valamint nagyobb emelkedések és esések alkalmazása által drága viaduktok, nagy bevágások, magas töltések és hosszú alagutak elkerülhetők. Az üzletvitel dolgában pedig igen sok egyszerűsítés alkalmazható lévén, nagyobb megtakarítások lehetségesek.

A *boszna-vasut* m. 1890 évről szóló jelentéséből csak a következő adatokat emeljük ki: A 268² km. hosszú vasut 1890. évi brutto üzletbevétele volt 1,092.539 frt. 25 kr.

(1889. évhez képest 162.342 frt. 52 kr.-

ral több)

1890. év kiadásai 507.899 frt. 02 kr.

(1889. évhez képest 1230 frt. 81 kr.-ral

kevesebb)

a tiszta jövedelem tehát 584.640 frt. 23 kr.

vagyis 163.573 frt. 33 krral több az 1889. évinél, a mi 38⁸ %-nyi emelkedésnek felel meg.

1890. évben 219.899 személy és 165.199 tonna árú szállított; a kilométerenkénti bevétel 4073 frt. 59 kr. A tőkét e vasut 1890. évben 5⁷³ % -kal kamatoztatta. Megjegyeztetik még, hogy a vasut összes alkalmazottjai kivéve az igazgatót és a főigazgatót, nem katonák és teljes illetményeiket a vasut fedezi; ezt azért tartottuk szükségesnek megjegyezni, mert el volt terjedve, hogy a vasut személyzete katonaságból áll.

A személyviteldijat már négyszer mérsékelték s folyó évi június 1-től

az I. osztályban 1 személy és 1 km. után 4 kr. (1887-től 4⁸ kr.)

a II. » » » » » 3 » » 3⁶ »

a III. » » » » » 2 » » 2⁴ »

a IV. » » » » » 1 » » 1⁰ »

Az árúdíjtételek f. évi augusztus 1-től

normálosztály	I.	»	»	»	»	»	100 kr.
---------------	----	---	---	---	---	---	---------

»	II.	»	»	»	»	»	90 »
---	-----	---	---	---	---	---	------

kocsirakomány	A.	»	»	»	»	»	80 »
---------------	----	---	---	---	---	---	------

»	B.	»	»	»	»	»	70 »
---	----	---	---	---	---	---	------

»	C.	»	»	»	»	»	35 »
---	----	---	---	---	---	---	------

kivételes díjszabás	1.	»	»	»	»	»	60 »
---------------------	----	---	---	---	---	---	------

»	2.	»	»	»	»	»	35 »
---	----	---	---	---	---	---	------

»	3.	»	»	»	»	»	22 »
---	----	---	---	---	---	---	------

A személykocsik csaknem kényelmesebbek, mint a széles vágányú vasutakon, s az ilyen kocsí csak két emberrel fogad be kevesebbet, mint egy nagy wagon, egy vonat elszállít 1000 katonát; árú dolgában pedig a 3 tengelyű kocsik ugyancsak 100 métermázsát birnak el, mint a nagyvasutak teherkocsijai. Az átrakodás pedig komoly nehézséget egyáltalán nem képezhet, mert még a legértékesebb vagy legtörékenyebb darab-árúknál sem kerül az többé 1 km-nél métermázsánként, a tömeg-árúknál pedig csak $1\frac{1}{2}$ kr.-ba, s így az átrakodás átlagos költsége csak hétéztized krajczár, a mi az üzleti kiadásoknál számbavehető tételt nem is képez.

Az okkupált tartományok területén épült ezen vasutban a legtökéletesebb mintáját birjuk a viczinális vasut eszményének, mely az ez országok ügyeit oly nagy odaadással és lelkesedéssel vezető kormányfőúr merész koncepcziója szerint páratlan tökélyvel keresztülvitt serajevo-mostári vonal által a technikai legnagyobb nehézségek leghelyesebb, mert szolid és olcsó megoldásának példája is lett.

Annak illusztrálására, hogy milyen befolyással lehet a keskeny nyomtáv választása egész tartományok pénzügyi kezelésére, szolgáljon az, hogy azon esetre, ha a bosznia-hercegovinai területen fekvő vasutak széles nyomtávval építették volna ki, ez 25 millióval több befektetést és ezzel szemben $1\frac{1}{4}$ millió frttal több kamatot igényelt volna, a mi e tartományok kerek 10 milliónyi összkiadását több, mint

10⁰/o-kal, vagyis a körülbelül ugyanannyit tevő egyenes adó 100³/o-ával szaporította volna, miután az 5⁰/o-nyi kamatozást az okkupált tartományok az ország jövedelmeiből biztosították.

Hogy Szászország a vasutak sűrűségét illetőleg is messze túlhaladta Angliát és Belgiumot, ezt nemcsak annak lehet tulajdonítani, hogy az építkezésnél, az üzemberendezésnél és az üzletszabályzatoknál a legmesszebb menő engedményeket tette (a mi azonban se az építkezés és kezelés szoliditásának, se a közbiztonság rovására nem történt), hanem egyenesen annak tulajdonítandó, hogy a keskenyvágányú vasutak rendszerét is felölelte és pedig nemcsak az ugynevezett zsákvasutak minőségében, de két szélesvágányú vasut összekötésében is; ezen kívül vannak esetek, a hol ez utóbbiakkal részben parallel vonalakat is engedélyezett, sőt ilyeneken harmadik sínnek lefektetése által péageviszonyt létesített.

Hogy az ilyen vonalak kárára ne lehessenek esetleg az államvasutak egyes vonalainak, ez ellen védekezni a kormánynak száz módja van s nem is tehető fel, hogy — nevezetesen hosszabb vonalagnál, a melyek vasut hiánya folytán még ki nem használtathatott vidékeken visznek keresztül — a forgalomnak egy oldalról a másik oldalra való esetleges csekély átvonását ne kárpótolná a mindkét oldal felé teremtett új forgalom.

Nem képzelünk oly szegény és terepileg oly nehéz viszonyokat (s itt el kell tekintetünk a taracsvölgyi vasut minden tekintetben exorbitans keletkezési, építkezési és üzemberendezési szomorú példájától, mert ezt is másképen lehetett volna nyélbe ütni), a hol keskenyvágányú és jövedelmező vasutat kis jóakarattal, egészséges érzéssel és érett szakértelemmel létesíteni nem lehetne. És ez magában rejti a lehetőséget, hogy vidékeken, a hol széles vágány vagy a vonal hossza, vagy a terep nehézségei, vagy az érdekeltség gyöngesége miatt nem létesülhet, de a hol a vasut égető szükségét képez, ez azonnal megteremtessék, a mi igen nagy nemzetgazdasági hasznot képvisel, a mely jobb forgalmi viszonyok között nemcsak a törzsrészcényítőke kamatozását is biztosítja, hanem a díjtételek dolgában olcsóbb árszabásokra vezethet.

Ezen kívül ily vasut — eltekintve attól, hogy a forgalmi eszközök esetleg az okkupált tartományokban vagy

megfordítva felhasználhatók — hadászatiilag szintén előnyt képez, mert mentül több ily vasut létesülhet, annál jobban lehet hasznára a most említett czéloknek.

Egy, talán eléggé fontos momentumot kifejejtenénk, ha fel nem említenők, hogy közvetve a nagy vasutak forgalmi viszonyaira is jó hatással lesz, ha ezentül az ily módon keletkezendő vasutakat kocsiparkjokkal nem kellend segíteniök.

Adjuk meg tehát nehezebb terepű vidékeinknek is a lehetőséget, hogy a h. é. vasutak áldását élvezhessék!

DR. SMIALOVSKY VALÉR.

KÖZGAZDASÁGI HAVI KRÓNIKA.

November.

2-án. Az *Osztrák-magyar bank* a magyar korona országai részére 96 millió forintnyi — eddig még el nem ért — összeget bocsátott rendelkezésre. Csupán Budapest 57 millió forinttal van dotálva.

3-án. Az *orosz gabonakiviteli tilalom* folytatólag kiterjesztetett. (A búza kivételével minden gabona kivitele tilos.)

Baross kereskedelemügyi m. kir. miniszter, *Wahrman* Mór képviselőnek a budapesti kereskedelmi és iparkamara elnökévé történt megválasztatását jóváhagyja.

A pénzügyminiszternek a *bankintézetek* és a *pénzügyminiszter* készséges segítségére vannak. A rendelkezésre álló állampénztári készletekből 20 millió forint bocsátatott a pénzügyminiszter rendelkezésére.

4-én. Vegyes szakbizottság küldet ki az Ausztria és Magyarország közötti *háza* kereskedelem szabályozását célzó tárgyalásokra.

A *német-olasz és osztrák-magyar-olasz kereskedelmi szerződés* tárgyalása befejeztetett, a szerződések aláírása legközelebb várható.

A *keleti vasutak* által közvetített *postacsomag-szállításoknál* felmerült nehézségek a kereskedelemügyi miniszteriumnak Belgrádban kiküldött hivatalnokai által elháríttatnak.

Tárgyalások folynak Szerbiával *egységes távírási díjak* ügyében.

Magyar kiállítási bizottság szerveztetik az 1892-ben Philippopolisban és 1893-ban Rustschukban megtartandó mezőgazdasági és ipari kiállítás számára. Az előmunkálatokkal a kereskedelmi muzeum bízott meg.

Új főzsédeépület létesítése elhatározott. Egyelőre a gabona-csarnok kibővítése terveztetik; az egyes helyiségek térfogatának a végrehajtó bizottság által leendő megállapítása után nyilvános pályázat fog a tervrajzokra kiírni és csak ezen megállapodás után fog a megfelelő hely iránt gondoskodás történni.

5-én. Az *Osztrák ált. légszesztársulat* (a közgyűlés Triestben tartott meg) Budapest fővárossal fennálló szerződésének 15 évre történt meghosszabbítását közlésezi. A légszesztársulat magánosok részére 1892 május havától kezdve 10 krról 8 krra szállítatnak le s a város közönsége 1895-től kezdve a nyereség $\frac{4^3}{4^0}$ -ban fog részesülni. A társulat osztaléka 55 frtot tett.

Az *Osztrák-magyar bank* a pénzügyminiszterlet emelkedése folytán Budapest és a magyarországi fiókinézetek dotációját 100 millió forintba emelte.

6-án. *Gyergyó-Szt.-Miklóson* az *Osztrák-magyar bank* bank-mellékhelyet állított fel.

Az osztrák kormány tárgyalásokat folytat a *déli vasúttal* hálózatának bérbevétele iránt. A nehézséget az képezi, hogy a vasut részvényesei számára az *arany-ágitó hullámszásának alá nem vetett járadékot* követel.

7-én. Az *I. magyar sörfőzde-részvénytársaság* 15⁰/₀-ot fizet osztalékul. (Részvényenként 45 frt.)

10-én. A *nyugatmagyarországi helyi érdekű vasutakra vonatkozó közös viteldíjszabás* egy csoportba egyesíti a boba-jánosháza-sümegi, sümeg-tapolczai és zalai helyi érdekű vasutakat.

A *m. kir. államvasutak* részére szükséges 170.000 tonna üzemszén (1892 jan. 1-től 1893 február végeig terjedő időszakra) szállítása iránti ajánlati tárgyalás 16 ajánlattevő részvételével megtartott.

11-én. A *lipótnapi vásár* sikere középszerűnek mondható.

A *Szolnokon székelő tiszavideki hitelintézet és takarékpénztár* 600 darab 100 ftos új részvényt bocsátott ki.

Aradon a száj- és körömfájás járványa megszűnt, ökröknek St.-Marxba való szállítása ennek folytán megengedett.

12-én. A *sztaniszló-marmarosszigeti* vasut ügyében Wittek osztályfőnökkel a kereskedelemügyi miniszteriumban tanácskozások tartatnak.

Pozsonyban a szövészeti tanonciskola megnyitattik. Baross kereskedelemügyi miniszter azon intencziójának ad kifejezést, hogy minden iparkamara területén 2 ipari szakiskola (az állam és az iparkamara támogatása mellett) létesíttessék.

13-án. Gyűlés a *fiumei tőzsde* létesítése érdekében.

14-én. A 3-ik negyedévi *állami pénztárkezelésről* szóló kimutatás 7 millió forinttal kedvezőtlenebb, mint az előző évi. A 3 első évnegyedről szóló kimutatások 280⁶ millió forint bevételt és 290 millió forint kiadást tüntetnek fel (az előző évi 1⁶²⁷ millió forint fölösleggel szemben 9⁴³⁶ millió forint többkiadás mutatkozik, vagyis az eredmény 11¹¹⁴ millió forinttal kedvezőtlenebb).

Az *Osztrák-magyar bank választott bírósága* 1892-re megalakult. Magyarország részéről e bíróság tagjaiul Balassa, Dopler és Halmossy kuriai bírák küldettek ki; Ausztria részéről a legfőbb bíróság 3 tagja, e bíróság elnökét az 1892. évre a m. kir. curia elnöke nevezi ki.

15-én. A *bécsi tőzsdén lúzas panik* uralkodik a király ö felségének Jaworski lengyel képviselővel szemben tett állítólag nyugtalanító nyilatkozatai folytán. E híresztelés a tőzsdén azonnal és hivatalosan megczáfoltatott.

18-án. A *m. kir. államvasutaknál vasuti kocsikban hiány mutatkozik*. Egy hivatalos közlemény ezt megerősíti, kijelenti azonban, hogy ezen csak pillanatnyilag nem lehet segíteni.

A *váczi hengermalom* részvénytőkéjét 250.000 fítra emeli.

19-én. Az ország nyugati szélén elvonuló helyi érdekű vasutak egy csoporttá alakultak Fiumétől Zsolnáig 824 kilométer hosszal (Fiume-Zágráb 229, Zágráb-Csáktornya 113, Csáktornya-Pozsony 279, Pozsony-Zsolna 203 kilométer), a Bécs útirány felé vezető 859 kilométer hosszú vonalakkal szemben. E csoport hatalmas versenytársa a déli vasut magyar vonalainak.

Ezüst-szállítási pályázat (6 millió frank) Szerbia részére. A szerb nemzeti bank a magyar ipar- és kereskedelmi bankkal kilogrammon-

ként 145³⁰ frankkal, a Thorsch és fiai cég pedig a pesti magyar kereskedelmi bankkal 145³⁴ frankkal tett ajánlatot; egyik ajánlat sem fogadtatott el. Január havában vagy új pályázat fog kiíratni, vagy pedig az új pénzügyminiszter végkép elejti elődje ezen tervét.

20-án. A magyar fegyvergyár 60 darab próbafegyvert szállított, melyek a vegyes bizottság (honvédelmi miniszterium és közös hadügyminiszterium) által jóknak találtattak és mintafegyverekül elfogadtattak. A nagyban való gyártás ennek folytán megkezdődik.

A *finnei tőzsde* megalakult.

A *hajóközlekedés a Dunán* Béctől Budapestig és innen Turn-Severinig rendszeresen folyik. Javak szállításra Temesváron újból felvétetnek.

A főkapitányság, mint másodfokú hatóság, feloldja a fővárosi IV. és V. kerületi kapitányságok, mint elsőfokú bíróságok által hozott ítéleteket azon kereskedők felebbezése folytán, kik az augusztus havi vásárnapok alatt a vasárnapi munkaszünet megsértése miatt elítéltek, minthogy időközben a kereskedelemügyi miniszter a vásárnapokra eső vasárnapi munkaszünetet szabályozta.

21-én. A hitelbank kezdeményezésére Budapesten *giro- és pénztári egyesület* alakult. A törzsbetét-tőke 400.000 frt. A pénzügyminiszter is belépett az egyesület kötelékébe és egy bizonyos összeget bocsátott kamat nélkül rendelkezésre. Az egyesület vezetősége áll az igazgatóságból (tisztelőtbeli állások) és a pénzügyminiszterium képviselőjéből. A tőzsdével tárgyalások folynak az iránt, hogy az összes tőzsdeegyletekből kifolyó rendezéseket, melyeket jelenleg a tőzsdeiroda lát el, az egyesület vegye át.

Az *osztrák-magyar-orsz. köteléki díjszabás* deczember 1-én fog megjelenni.

Az *első magyar sörfőzde-részvénytársaság közgyűlése* osztalékul részvényenkint 45 frtot szavazott meg, a külön tartaléktőke 25.000 frttal gyarapított.

22-én. A *búza kivitele Oroszországból* megtiltatik.

A *Dunagőzhajózási társaság* bevételei az év első 10 hónapja alatt 7¹² millió forintra rúgtak, az előző évi 8⁷⁷⁸ millióval szemben (a jövedelmi keveslet tehát 1⁰⁵⁷ millió forint).

23-án. Az 5⁰/₁₀-os *papíráradék-kötvények új szelvényívei* deczember 1-től kezdve fognak kiadatni.

A *mézőkiállítás* e hó végével megszűnik.

26-án. A kereskedelemügyi miniszter rendeletet bocsát ki, melynek értelmében a teherjavak után az *elszállítás lehetőségének határáig rakbér nem szedendő.*

A *sertésrágya tőzeggel való vegyítés által eszközölt fertőtlenítés* a földmívelésügyi miniszter meghagyása folytán megkísérletetett; a tőzeg-anyag előállítására egy nagy gyár felállítása vétetett tervbe.

A *buglóczi Kőszévvállalat* kőszéntelepek feltárásan fáradozik.

27-én. A tőzsdebíróság teljes ülést tart, egy bizottságot küld ki a *giro- és pénztáregyesület alapítóival megkezdendő tárgyalásokra.*

A Kőrömczbányán vert *új bolgár ezüstpénzek* első szállitmánya (1 millió darab 2 frankos) a magyar ipar- és kereskedelmi bank által átvétetett és vasuton Sophiába szállított.

Csáktornyán decz. 31-én közraktárak nyílnak meg, melyeket egy gabonakereskedő cég létesített, e vállalat részvénytársasággá fog atalakulni és a beraktározott árúkra előlegeket is fog adni.

29-én. A 10 havi (1890 szept. 1-től 1891 jun. végéig) *szesztermelési idény* eredménye fogyasztási adóban 20'676, termelési adóban 0'792, összesen tehát 21'469 millió forint. Termeltetett ez idő alatt 79'708 millió hektoliter szeszfok.

A *m. kir. államvasutak* 10 havi (1891. január 1-től október végéig) bevételei következőkép alakultak: fővonalak 66'620 millió forint (+ 0'289), helyi érdekű vasutak 4'817 (+ 0'984), összesen 71'437 millió forint (+ 1'274).

30-án. A *jogosított ügynökök testülete* a tőzsdeügyletek rendezésének az alakítandó giro- és pénztáregylet által leendő átvételét illetőleg azt kívánja, hogy ez ügy végleges rendezése előtt a tőzsde-tanács által meghallgattassék.

A *vámszerződések tárgyalásai* befejezésükhöz közel állanak. A szerződések december hó első napjaiban fognak a törvényhozás elé terjesztetni.

Dr. Mandello Károly.

IRODALMI SZEMLE.

Bírálati jelentések a »Nemzetgazdasági Szemle« által 1890 november havában kitűzött pályakérdésre érkezett pályaművekről.

A kitűzött pályakérdés következőleg hangzott: »Mily szerepe és jelentősége van a malomiparnak közgazdaságunkban és különösen mily befolyást gyakorolnak a nagy gőz- és műmalmok mezőgazdaságunkra, a gabona- és lisztkereskedésre?«

E kérdésre öt pályamű érkezett be és pedig:

I. »A magyar malomipar«. Jelige: »Ha valakinek a világon, a magyar gazdaközönségnek majdnem létfeltétele, hogy a magyar malomipar felvirágozzék. Tisza Kálmán.«

II. »A malomipar szerepe és jelentősége közgazdaságunkban.« Jelige: »Legokoszerűbb a mezőgazdaság ott, a hol legkifejelettebb az ipar.«

III. »A magyar malomipar«. Jelige: »Reméljük, hogy malomiparunk szívós életképességének sikerülni fog a megpróbáltatásokon diadalmaskodni, elvesztett piaczai helyett új piaczokon szerezni kárpótlást.« Jekelfalussy: »Magyarország malomipara 1885. elején«.

IV. »Malomiparunk«. Jelige: »Τὸ αὐτὸ σαυτὸν«.

V. Czim helyett a pályakérdés. Jelige: »... add meg nekünk mindennapi kenyerünket és bocsásd meg a mi vétkeinket«.

A pályaművek megbirálására *Keleti Károly, gróf Dessewffy Aurél* és *Burchard Konrád* urak kérettek föl, kiknek egybehangzó ítélete szerint, az V-dik számú pályamű társai között a legjobb s jutalmazásra érdemes. A jeligés levél felbontatván, abból *Bosányi Endre* neve tűnt ki. A jutalmazott mű e füzet elején foglal helyet, míg az érdekes bírálati jelentéseket itt közöljük egész terjedelmükben:

I.

A pályázat számszerűleg nem volt meddő; de nem volt meddő tartalmilag sem, mert a kérdést több-kevesebb szerencsével mind-egyik elég behatóan tárgyalja; végleges megoldást egy se keres, mi különben a pályakérdésben se volt kitűzve, de egyik-másik mégis irányt jelez s némi javaslatokkal járul a malomipar jövőjének kívánt biztosításához.

Mind az öt mű — mint egyébként várni se lehetett különben — Jekelfalussy: »Malomipar«, Pekár: »Buza és liszt« czimű dolgozatait és az országos, meg a fővárosi statisztikai hivatal kiad-

ványait használja fel kimerítően. A III-dik számú pályamű e mellett egész lajstromát közli a forrásműveknek, melyeknek azonban nem mindenütt látszik nyoma dolgozatában, míg az V-dik számú tényleg sok olvasottságra vall és kissé tágabb látkört sejtet.

Határozott támpontok alig kínálkoznak, melveknél fogva egyik vagy másik művet biztosan lehetne a többiek fölött állónak nyilatkoztatni, de egy sem oly gyöngye és üres, hogy a díjért való pályázatból ép oly határozottan ki lehetne rekeszteni. Gyakorlott, öntudatos író egy mű sem árul el, de míg tárgya iránt mindegyik melegen érez, az országos viszonyok meglehetősen ismeretét s többkevesebb üzleti szellemet és értelmet mindegyik tanusít s végfoglalatja mindenik pályaműnek dióhéjba szorítva az, hogy buzatermelésünk legjobb értékesítője a nagy malomipar, mely az egyre hanyatló nyers gabna-export helyett fentartja a külfölddel az összeköttetést és segíti termelésünk fölöslegét liszt alakjában a fogyasztókhoz jutni.

Hogy tisztább képet nyerjünk és biztosabban ítélhessünk, iparkodom az egyes pályaművek tartalmát némileg megismertetni s nézeteket valahogyan jellemezni.

Az I. számú pályamű, ha csak magában érkezik vala, kissé gondosabban van írva, ügyesebben tudja kezelni a statisztikai anyagot, kétségkívül számot tarthatna a díjra, mert a nagy malomipar helyzetét az egyre inkább háttérbe szoruló kis iparral szemben helyesen magyarázza és ítéli meg, méltányos a fővárosi malmokkal, szemben a vidékiekkel, jól ismerteti a malmok kereskedelmi működését, megmagyarázza mért és miből képesek osztalékot fizetni még rosszabb években is, nem igen melegszik fel a malmok üzemenegszorításán, bár védeni iparkodik azt; egyáltalán pedig a termelési és kereskedelmi viszonyok nexusát igen érdekesen fejtegeti. De irmodora gyarló, szinte gyermeki: »előbb ezt fogom megírni«, »aztán azt fogom megmondani«, stb.

A II. sz. kissé hevenyészett mű, olcsó élcezéssel nyilatkozik az ősökrol, hogy »tőlük ugyan felfedezhették Amerikát, feltalálhatták a puskaport, a könyynyomtatást, biz azért csak nem akadt senki, a ki akár csak ősi virtusból is gőzmalmost kiundált volna ki a német mérgére«. Mind e sületlenséget pedig nem rossz akaratból mondja, hanem csak izléshiányból. A statisztikával sem áll legjobb lábón, a többek közt termelési adataink szerinte 1884-en innen nem léteznek, holott már az 1890-diki aratás is régen közzététetett. A malomiparról és szerepéről elég helyesen beszél, de összes kivitelünkkel csak Ausztriára akar szoritkozni.

A III. sz. buzátütermelésről beszél, bár tudvalevőleg erről komolyan szólni nem lehet még ma, mert a világforgalomban még minden termelt buza elkelt. A malomiparban a finom liszt helyett a középszerűnek nagyobb mérvű termelését s itthon értékesítését ajánlja. Jól festi a németországi agrárvámok káros voltát, lisztkereskedelmünkben pedig a keletre gravitálást ajánlja s a gabonakereskedésben sürgeti Magyarországra nézve a transitó-forgalmat keletről nyugatra. Vége felé ellapul és conclusiókig nem jut el.

A IV. sz. jól indul, hibás azonban az az állítása, hogy a hazai nagy malmok a barna lisztet aránylag olcsóbban adják el idebenn, mert a finomabbat s legfinomabbat külföldre szállítják. A mezőgazdaság iránti viszonyát malomiparunknak jól festi és helyesen ítél. Nagy

statisztikai apparátussal dolgozik, csakhogy egész táblázatokat egyszerűen kiírt Jekelfalussy munkájából.

Az V. sz. pályamű szerzője mentegetőzik munkája végén, hogy az »a hevenyészetség jellegével bir« s azt helyenként még ki akarna pótolni. Pedig ez a munka használta fel a leggazdagabb anyagot, sőt azzal némileg túl is ment a szükségesen. Kissé rózsaszínűen látja a külföldi versenyt, túlerősen hangoztatja a gabnakivitel érdekeit, bár később némileg letér a helyesebb útra s az ipar belfogyasztásának fontosságát is emlegeti, kissé fellengző s annyira beleszeret tárgyába, hogy a lisztkivitelre még állami praemiumot is szeretne adni, bár itt is rectificálja később magamagát és a praemiumot csak viteldij-kedvezményekben óhajtja. Az örlési reductiót, mely üzleti érdekből igenis menthető, de közgazdasági szempontból éppen nem ajánlatos, túlszépen iparkodik rajzolni és igazolni.

Mindent összefoglalva azonban, nézetem szerint mégis az V. sz. pályamű a legsikerültebb s azért a díj odaítélését is ennek javaslom.

Keleti Károly.

II.

A pályázat elég sikerültnek mondható s bár szerzők túlnyomólag csak a hivatalos kiadványokat s a malomiparról megjelent egy pár szakmunkát (Jekelfalussy: »Malomipar«, Pekár: »Hazánk búzája és lisztje« című dolgozatait) használták fel igen kimerítőn; egyik-másik szerző a malomipar jövőjének biztosítására is több javaslattal áll elő s azonkívül az V. számú mű nagy olvasottságról tesz tanúbizonyságot.

Habár e pályamunkák gyökeres megoldási módot nem ajánlanak is, az irány, melyet kijelölnek s a javaslatok, melyeket a malomipar fejlesztésére és megerősítésére fölvetnek, valóban megérdemlik az érdekelt körök figyelmét. A szerzők nagyobb része nem tartozik a gyakorlott írók közé, inkább üzleti felfogást tanusítanak a kérdés feldolgozásánál, de a malomipar fontosságától mindnyájan át vannak hatva s mindannyian a malomipart tartják a magyar búza értékesítésének legalkalmasabb eszközéül, szemben a búzának örletlen állapotban való kivitelenél.

Már most, ha arra kell véleményt mondanom, hogy az öt pályamű közül melyik érdemes leginkább arra, hogy díjaztassék, nézetem szerint az, mely a legtöbb gyakorlatiasságot tanúsítja, bizonyos helyes javaslatokkal járul a kérdés megoldásához, tehát relative az ügynök legtöbb szolgálatot tesz. A II. számút éppen nem tartom olyanoknak, a III. számú mű szerzője búza-túltermelésről beszél, pedig erről alig lehet szó komolyan. Ha az egész világ búzatermelését tekintjük, az emelkedett fogyasztási képesség ezzel még mindig arányban áll; a készletekből, melyek világszerte egyik évről a másikra átmennek még nem lehet búza-túltermelésre következtetni, mert az egyes kedvezőtlen aratású évek a készletek cumulatiót át ellensúlyozzák. Szerző különben Magyarország gabonakereskedelmében a transitó forgalomnak keletről nyugatra való fejlesztését élénken ecseteli, az agrár-vámok káros hatását a malomiparra jól festi le; a malmoknak pedig a keleti államok nagyobb kultiválását ajánlja. A IV. számú mű szerzője az anyagot, mely különben bárkinek rendelkezésére áll, szorgalmasan feldolgozta, de említésre méltó gyakorlati javaslatot alig hoz fel.

A pályadíj odaítélésénél csak az I. és V. számú jöhet szóba. Az I. számú a fővárosi malmok fontos szerepét és nehezebb helyzetét

a vidékiekkel szemben helyesen ítéli meg, a termelési és kereskedelmi viszonyok szoros kapcsolatát igen jól rajzolja, a lisztkereskedelemben sok inkonvenienziára hívja fel az illetők figyelmét, sok gyakorlati útmutatással szolgál s figyelme a malmok által üzött valutaszpekulációra is kiterjed. Ez a mű tehát jogosan tarthat igényt a pályadíjra, hasonlóképen az V. számú is.

Ez utóbbinak szerzője legnagyobb olvasottsággal bír és igen jó ímodorral tárgyalja a kérdést. A liszt kiviteli praemium jogosultságát is fejtegeti, melyet szállítási kedvezmények útján vél alkalmazandónak, a mi általában de különösen, ha a liszt nehezen talál elhelyezésre, nézetem szerint teljesen jogosult. Németország is saját malomiparát lényegesen emelte a vámrestituczió útján. Szerző a belfogyasztás kultiválására és a keleti államokra nem fektet súlyt, a nagy malomipar nagyobb üzemére való tekintettel, mi által az üzemredukció akkor, midőn alacsonyak az árak, el lenne kerülhető. Az üzemredukcióról általában, inkább üzleti szempontoknál fogva, nagyon szépitőleg nyilatkozik; mi közgazdasági szempontokból épen nem ajánlatos, a malomiparra nézve sem, de termelési szempontból sem.

A magyarországi búzatermelés nagy versenytársaira, az orosz és román búzatermelésre igen helyes okoskodással mutat rá; a magyar agrariusokkal szemben azonban nem nyilatkozik elég méltányossággal. Oket, különösen a román búza behozatalának ellenzése miatt, a lisztipar ellenségeinek tekinti; pedig ellenkezőleg a magyar agrariusok mindig abból a szempontból tekintették a román nyerstermények szabad behozatalát, hogy ha nyugot felé, Németország-, Svájc- és Franciaországba nyers terményeink kivitele lehetővé lesz téve, vagy meglesz könnyítve, abban az esetben a keleti államokból való behozatalt meg kell könnyítenünk nekünk is s a keleti nyersterményeket lehetőleg itt kell feldolgozni malmainkban, szeszgyárainkban, stb. Különben a malomipar valószínűleg nem sok idő múlva élvezni fogja a román búza szabad behozatalát, de hogy az áralakulás a magyar lisztnek kelendőségét a nyugoti fogyasztó piacokon biztosítani fogja-e s a mi lisztiparunk képes lesz-e a versenyt felvenni a jövőben? az még kérdés marad.

Mindent összevéve én a magam részéről a V. számú pályaművet ajánlom a díjazásra.

Gr. Dessenffy Aurél.

III.

Örömmel konstátálom, hogy a pályázat eredménye kielégítőnek mondható, mert bár az I. és V. számú nagyon figyelemre méltó pályaművek mögött messze elmaradnak is a II., III. és IV. számúak, ezekben is igen sok jóakat és iparkodás található, csak hogy a kellő siker nélkül, a felvetett kérdés helyes megoldására.

Az I. számú világosan mutatja, hogy szerző első munkája, melyet kinyomatás előtt ugyancsak meg kellene fésülni. De eltekintve egyes kisebb tévedésektől¹⁾, az egész munka logikailag van gondolva s az illető viszonyok bő ismeretére vall.

¹⁾ Így például Brazília legfőleg 1—2 hajórakomány magyar búzát visz be évenként és ez nem képezhet egyenértéket braziliai liszt-exportunknak a Brazília és az északamerikai Egyesült-Államok közt létrejött kölcsönös vámkedvezmény folytán bekövetkezett csaknem teljes megszűnéseért. Az amerikai malomipar a magyar liszt szépségét és finomságát eddig

Részemről azonban legjobb munkának úgy irányilag, mint a logikai gondolkodás és szakismeretek tekintetében határozottan az V. számút tartom s a pályadíjat is ennek ítélem.

Mily helyes például az V. számú pályamunka felfogása a román buza behozatali engedélyének tekintetében s nekem is sok évi ez iránti küzdelmeimben mennyire igazam volt, legeklatánsabban kitűnik abból a körülményből, hogy jelenleg, midőn a hazai malmok isnét abban a helyzetben vannak, hogy vámviisszatérítés mellett román búzát is őrlhetnek, — a buzaárak nálunk nemcsak hogy legkevésbé sem hanyatlottak, hanem ellenkezőleg annyira megszilárdultak, hogy a malmok — nyereségről nem is beszélve — még az őrlési díjat sem tudják előteremteni.

Ellenben egy, felfogásom szerint igen fontos momentumot, a pályázók egyike sem emelt ki kellőleg: hogy t. i. sem a vidéki, sem a fővárosi malmok általában szólva nincsenek abban a helyzetben, hogy egészen finom, tehát kitűnőleg elsőrendű búzát őrljenek, mert azt, rájuk nézve elérhetetlen áron, külföldre vizsik ki, hogy ott az orosz és amerikai buza és tulajdon termésük színét javítsák vele. Malmaink tehát sok középszerű és gyengébb minőségű búzát őrlnek, mely kivitelre nem oly keresett, sőt gyakran oly búzát is őrlenek, melyet absolute nem lehet kivinni és mindezeket, különösen pedig a jobb fajtákat még oly áron kénytelenek fizetni, hogy a kivitel többlet érték nem adhat. Hogy ennek daczára a hazai és különösen a budapesti nagy malmok mégis oly kitűnő gyártmányt bírnak előállítani és hogy képesek ezen gyártmányokkal ugyszólván az egész világ fogyasztó piaczaín megélelni, fényes bizonyítékot állít ki a hazai malomipar folytonos előretökélése, előkelő fejlettsége és üzleti életrevalósága és tág látköre mellett.

Ez úgy nem lett figyelembe véve, illetve kellően megczáfoltva azon téves, és bár elég tájékozatlanságot tanusító, de mégis gyakran hangoztatott nézet, hogy a malmok határozzák meg a buza árát, vagy hogy még azt le is nyomják. Ezen nézet helytelenségét legjobban mutatja a jelenlegi helyzet. Egész Európában rossz aratás volt, Oroszországban pláne éhínség uralkodik, csak nekünk volt középtermésünk és mégis teljességgel nem tud a kivitel kifejlődni s nem sok év volt, midőn úgy búzából, mint lisztből kivitelünk oly csekély lett volna, mint legutóbbi aratásunktól mostanáig.

Szerettem volna továbbá, ha ez alkalommal a malmokkal szemben annyira kedvelt mondás is vizsgálat alá vétetett volna, hogy a magyar buza kivitelét Nyugotra, Németországba, Svájcba, stb. meg kell könnyíteni, malmainknak pedig segédkezet kell nyújtani, hogy az esetleg román búzából őrlt lisztet a keleti piaczkokon adhassák el. A kinek csak sejtelve van róla, hogy a szerbek, románok, bolgárok, sőt még a törökök is miként élnek, mit esznek; a ki csak félig-meddig is fáradságot vesz magának, hogy az ottani malmok helyzetéről magukban amaz országokban, különösen Oroszországban, hol azonfelül még különös kedvezményekben részesülnek, némi áttekintést nyerjen: az csakhamar meg fog győződni, hogy a liszt-fogyasztás — mondjuk — csak az indiánoknál lehet kisebb, mint

ugyan általában nem tudta elérni, de Minneapolis malmainak lisztje, melyek itt leginkább tekintetbe jöhetnek, a magyar lisztet erőre és kiadótárára messze túlszárnyalják, a mit mi, sajnos, különösen Angliában nagyon is érezzünk.

ama népeknél és hogy Magyarország absolute nem képes azon országokban azok saját, illetőleg Oroszország malmaival versenyezni.

Végül nagyon helyén lett volna ebben a munkában agrariusainkat figyelmeztetni, hogy talán még sem lehet elegendő mérvben azt a szünet nélküli előreiparkodást és haladást mezőgazdaságunknál feltalálni, melyet a korszellem megkíván; mert általánosságban a magyar buza kvalitása inkább látszik visszaesni, mint javulni s mindig kisebb és kisebb is lesz a külföldön a kereslet a magyar buza iránt, kivéve, ha szokatlan nagy fölöslegünket olcsón adhatjuk, a mit legjobban bizonyít ama körülmény, hogy például a Svájcban a magyar buzát már évek óta állandóan 1—1½ frankkal alacsonyabban jegyzik, mint a legjobb orosz buzát.

Burchard Konrád.

A kereskedelemügyi miniszternek 1890. évi működéséről a törvényhozás elé terjesztett jelentése. Budapest, 1891.

A roppant terjedelmű, 118 ives jelentés már tömegével is meghaladja a kereskedelemügyi miniszter minden eddigi jelentését, mintha jelezni akarná, hogy a közvélemény által oly magasra helyezett államférfi bámulatos tevékenysége még mindig nem hanyatlik s alkotó ereje közgazdasági életünknek azon a tág terén, mely hatáskörébe tartozik, egyre fokozódó termékenységgel működik. Valóban nem lehet eléggé csodálnunk azt a nagy és kis dolgokra egyaránt kiterjedő figyelmet, mely a kereskedelemügyi miniszter működését jellemzi; míg nagy koncepcziójú politikájának körvonalait éles, markáns vonalakkal jelöli meg, az alárendeltnek látszó eszközök helyes alkalmazásával is támogatni, erősíteni tudja nagy céljait.

Különösen ki kell emelnünk egészséges gyakorlati felfogását, mely nem doktrinär elvekből indul ki, hanem a viszonyok közvetlen erős megfigyeléséből s bár a korunk gazdasági és szociális életét mozgató eszmék elől sem zárkózik el, mindig a hazai viszonyokból indul ki s mindig számol a körülményekkel s hazánk és népünk egyéni természetével. Ebből a szempontból sem lehet eléggé méltányolnunk azt az előszeretét, mellyel a gyakorlat embereinek tanácsát, véleményét meghallgatja s módot és alkalmat ad a különböző óhajok és törekvések nyilvánítására. Szóval a kereskedelemügyi miniszter közgazdasági politikája a gyakorlati élet termő talajába bocsátja gyökereit, azért áll oly szilárdan, rendületlenül.

Terünk nem engedi, de célunk sem lehet, a nagy terjedelmű jelentésnek részletes ismertetését adni, csakis néhány főbb pontot akarunk belőle kiemelni, inkább eszmekeltés, semmint alapos tájékoztatás végett.

Az 1890. év emlékezetes leend a hazai közmunka-ügy történetében; a *közutak* és vámokról szóló 1890. évi I. törvényczikk közutainknak egészen új korszakát nyitotta meg. E fontos törvény életbe léptetése a kereskedelemügyi miniszter kiváló gondjainak tárgyát képezte, a törvény hatása azonban csak majd a következő években nyilatkozik. Nagyon helyes a kereskedelemügyi miniszternek az a terve is, hogy a hadászati és közforgalmi tekintetben fontosabb utakat az állami utak sorába szándékozik fölvenni. Valóban az állami utak megoszlása tekintetében kiáltó ellentétek és visszasságok vannak. Példa gyanánt elég felhoznunk, hogy Szepes vármegyének egyetlen

kilométer állami útja sincs s Szatmár vármegyében, mely ugyancsak bele esik a felvonuló hadak nagy országútjába, nincsen több 49¹⁷ kilométer állami útnál, holott a kis Moson megyében 69⁷⁵ km. van. Mig tehát itt 100 □-km. területre 3⁴¹ km. állami út esik, addig Szatmár vármegyében csak 0⁷⁶ km. A miniszter az államosított közutak költségét az állami utak fedőanyagának jutányosabb beszerzése folytán elért megtakarításokból véli fedezhetni. Az állami költségvetés ezenkívül tekintélyes összeget (évi 600 ezer forintot) bocsát a kereskedelmi tárcza rendelkezésére a törvényhatósági utakon a hadászat és közforgalom szempontjából szükséges nagyobb építkezések végrehajtása végett s ez a tekintélyes támogatás nagy mértékben közrehat a törvényhatósági közutak fejlesztésére.

Az állami közutak hosszúsága az 1890. év végével a szorosabb értelemben vett Magyarországon 5.970 km., Horvát-Szlavonországban pedig 1.207 km. volt, az előbbinek fentartására 205.357 két köbméteres kavicsrakás szállított ki 1.360.541 frt. értékben, az utóbbinak fentartására pedig 36.062 szintén két köbméteres rakás 258.654 forint költséggel. Összes állami közutainkból csak egy 5 kilométeres szakasz kiépítetlen, az apahida-szászrégeni útvonalon. Korántsem oly kedvező a kiépített és kiépítetlen útszakaszok közötti arány a törvényhatósági közutakon. 33.515 kilométerből ugyanis (csak a szorosabb értelemben vett Magyarországot véve) 9.843 km. nem volt kiépítve s még a kiépített útszakaszok sincsenek mindenütt kifogástalan karban. Ezt majd csak az 1890. évi I. t.-czikk jótékony hatásától várhatjuk. Nagyon érdekes az a kimutatás, mely az alkotmányos korszak kezdete óta kimutatja az állami utakra fordított költségeket. E kimutatás szerint az állami utak kezelésére és fentartására 1867-től 1890-ig 70³³ millió frt fordított, mint rendes kiadás, míg a rendkívüli kiadások 7⁹⁴ millió frtra rugtak. Ez utóbbi összegből a hidakra 1³⁴ millió, átalakításokra 1⁷⁸ millió, új közutak építésére pedig 4⁸¹ millió frt. esett.

Folytonos haladást látunk a forgalmi élet két hatalmas faktoránál, a *postánál és távírdánál is*, melyekhez újabban még a telefon, a *távbeszélő* járul. A kereskedelemügyi miniszter éleslátása hamar felfogta a távbeszélő kiváló jelentőségét s nemcsak Budapesten államosította és kiterjesztette a már meglevő telefonvállalatot s nemcsak a vidéki nagyobb városokban létesít állami kezelésben közhasználatú távbeszélőket, hanem — a távbeszélők jelenlegi gyermekkorában — arra a merész vállalatra is elhatározta magát, hogy Budapestet Béccsel is összekötötte távbeszélővel. A vállalkozás műszaki tekintetben is sikerült s kétségkívül nagy szolgálatot tesz a két nagy metropolis üzleti világának.

Maga a postaintézmény szakadatlan javítás és reform tárgya; különösen a fővárosban emeltetett a posta- és távírdaszolgálat rendkívüli tökélyre, úgy, hogy e tekintetben sem állunk többé a nyugat-európai nagy világvárosok mögött. El kell ismerni, hogy a postaintézet valóban óriási tevékenységet fejt ki s a postahivatalok tulajdonképeni működési körükön kívül mindig újabb és újabb teendőkkal bíztnak meg. »A posta- és távírdahivatalok — úgymond a miniszteri jelentés — eredeti hivatásukon, a híradás közvetítésén kívül, a csomagszolgálattal, pénzek szállításával és közvetítésével (postautalványok), a megbízások alakjában követelések behajtásával, a posta-utánvételi szolgálatban vételárak beszedésével, külföldi hírlapokra

való előfizetés közvetítésével, csapadékméréssel, vízjelzéssel, váltók felülbélyegzésével és a postatakarékpénztári szolgálat közvetítésével voltak megbízva. Ezen teendőkhez az 1890. év folyamán még a postatakarékpénztári cheque-forgalom közvetítése és a vasuti zónajegyek elárúsítása járult.»

E sokszerű elfoglaltságnak posta-intézetünk derekasan megfelelt a postaszolgálatban folytonos haladás tapasztalható. Hogy csak egyetlen évben is mekkora a haladás, legjobban mutatja az 1889. és 1890. évi üzlet főbb eredményeinek párhuzamos feltüntetése:

	1889-ben	1890-ben
A postahivatalok száma	4.291	4.308
Az állami, vasúti és magán-távirdahivatalok száma . .	1.742	1.844
Távbeszélő hivatalok és nyilvános állomások	1.826	2.270
Értékcikk-árudák	2.050	2.075
Levélgyűjtő-szekrények . . .	2.085	5.847
Tisztviselők, szolgák, postamesterek és postakiadók, postalegények	13.213	13.844
A posta által szállított összes küldemények száma . . .	230,476.473	262,310.078
Az összes táviratok száma . .	4,211.141	4,467.867
Beszélgetések száma a távbeszélő berendezéseken	5,828.581	6,939.379
A postán szállított pénz- stb. küldemények összes értéke	2,028,551.212 frt.	2,264,483.164 frt.
A szállított kocsipostai küldemények összes súlya . . .	34,793.920 kg.	39,988.000 kg.
Összes bevétel . . .	12,308.145 frt.	12,814.449 frt.
Összes kiadás . . .	9,222.683 frt.	9,441.756 frt.
Marad felesleg . . .	3,085.462 frt.	3,372.693 frt.

A miniszteri jelentésnek igen érdekes s irodalmi mértékkel mérve is igen becses fejezete a m. kir. *postatakarékpénztárról* szóló fejezet. A postatakarékpénztárak intézményénél 1890-ben egy rendkívül fontos s közgazdasági életükbe mélyen belenyúló újítással találkozunk, a cheque- és clearing-forgalom életbeléptetésével. Míg maga a postatakarékpénztár intézmény inkább csak humanisztikus és socialis feladattal bír, mert utóvégre is az a néhány millió forint, melyet a meddő fogyasztástól elvonni képes, inkább csak az illető betevők existenciájának szempontjából fontos s sokkal kisebb hatással van közgazdasági viszonyaink alakulására: addig a cheque- és clearing-forgalom, mely a készfizető eszközök gazdaságosabb használatát mozditja elő, az egész forgalmi életnek roppant szolgálatot tesz.

A *cheque- és clearing-forgalomban* a betétek összege már az első évben 63 millió frtra, a visszafizetéseké pedig 61 millióra rugott, úgy, hogy az összes forgalom (425.336 ügyesettel) meghaladta a 124 millió frtot, mely forgalom 964 cheque-számlatulajdonos közt oszlott meg. Az év végén 910 számlatulajdonos maradt, kik közül volt:

budapesti	253 = 27 ⁸⁰ / ₁₀₀
vidéki	452 = 49 ⁶⁷ / ₁₀₀

horvát-szlavonországi . .	39 = 4.29 %
bécsi	101 = 11.10 %
egyéb osztrák	63 = 6.92 %
külföldi	2 = 0.22 %

Ezek a számok arról tanuskodnak, hogy a modern pénz- és hitelgazdaság legtökéletesebb formái nálunk is mihamar meg fognak honosulni, és hogy a mi gazdasági életünkben is meg van hozzájuk a kellő talaj. Megemlítendőnek tartjuk, hogy az átutalások a clearing-forgalomban résztvevők javára 18.434 műveletet s 22.65 millió forintnyi összes forgalmat képviseltek.

Egész közgazdaságunknak eddigelé legsebezhetőbb oldala, valódi Achilles-sarka az *ipar* volt. Az ipar hiánya lassú elvérzés gyanánt fogyasztotta évtizedeken keresztül az ország életerőit. Sajnos, ez a nyílt seb még mindig nem gyógyult be teljesen, miről meggyőződhetünk, ha egy pillantást vetünk áruforgalmi statisztikánk adataira. Azonban ma már az ipar terén is egészen mások a viszonyok, egy következetes iparpolitika, támogatva a céltudatos közlekedési politikától, mindigkább kezdi megteremni gyümölcsét s közgazdasági állapotaink általános föllendülése az iparra is kiterjed. A lefolyt 1890. évben a hazai iparnak törvényhozási uton való támogatása is igen fontos momentumokat mutat. Meghozatott az 1890:XIII. t.-cikk a hazai iparnak állami kedvezményben való részesítéséről, az 1890:XIV. t.-cikk a hazai ipart támogató pénzüntézeteknek adandó állami kedvezményekről, mely utóbbi törvény alapján 5 millió forint tényleges tőkével egy pénzüntézet alakult az ipari tevékenység támogatására. 1890. május hóban a kereskedelemügyi miniszter törvényjavaslatot nyújtott be az ipari munkának vasárnapi szüneteléséről, októberben pedig az ipari és gyári alkalmazottaknak betegség esetében való segélyezéséről.

Mindkét javaslat a folyó évben vált törvénynyé s komoly tanúságot tesz arról, hogy a kereskedelemügyi miniszter míg egyrésről a hazai ipar felvirágoztatásán és nagygyá növelésén fáradozik, másrésről az ezzel járó szociális bajoknak már csirájukban elejét kívánja venni s a társadalom békéjének érdekében már most megteszi a praeventiv intézkedéseket.

Az ipari felügyelettel megbízott szakközegek működését ugyanerre a célra használja a kereskedelemügyi miniszter. Nagy súlyt fektet erre az intézményre s az 1892. évi költségvetésben az iparfelügyelők számának szaporításáról és jobb javadalmazásáról is gondoskodik. Az iparfelügyelők, jelenlegi csekély számuk mellett, annak az igen fontos feladatnak, mely működésükhöz fűződik, megfelelni természetesen nem képesek. de már így is sok vizályságot sikerült megszüntetniök a hazai gyáriparban s a munkások helyzetéről igen becses adatokkal informálhatták a minisztert. Mult évi tapasztalataikból kiemeljük, hogy a gyárakban alkalmazott tanoncok tekintetében öröndetes haladás mutatkozik; a tanonczügy rendezettebbé válik, tanonczszerződés hiánya ritkán fordul elő s a tanonczokkal való bánásmód fokozatosan javul. A fiatal, 16 éven aluli munkások tekintetében szintén javul a helyzet. Az átlagos napi munkaidő felnőtt munkásoknál 12 óra, ebből azonban le kell számítani 1½ órai pihenőt, úgy, hogy tulajdonképen a munkára átlagosan 10 ½ óra esik. Némely gyártelepen, például gőzmalomnál, fűrésztelepen az egyfolytában való munka rendkívül túl van feszítve, úgy,

hogy 24 órai folytonos munka után következik 12—24 órai pihenő; bár ez kölcsönös megegyezésen alapul s sokszor maguk a munkások kívánják, az iparfelügyelők jóakarató figyelmzettetéseikkel mégis odahatni igyekeznek, hogy ez a fonák eljárás, mely magát a munkás munkaerejét támadja meg, megszűnjék. A *munkabérek* a szesz- és malomipar kivételével, hol a munkabérek már évtizedek óta nem változtak, általában 5–8%-kal emelkedtek, a mi a munkásosztály anyagi helyzetének kétségtelen javulását mutatja. Az iparfelügyelők azt tapasztalták, hogy a gyári munkások legnagyobb része *betegség* esetére nincs biztosítva, mi hangosan szól a kényszerbiztosítás szükségessége mellett. Érdekesek a *munkások életének és testi biztonságának megóvása* tekintetében szerzett tapasztalatok s a miniszteri jelentés e téren is jelzi a reformok s különösen a balesetbiztosítás életbe-
léptetésének szükségét.

A kereskedelemügyi miniszter *iparfejlesztési tevékenysége* is nagyon sokoldalú volt, az ipartanács szervezése, a magyar ipar- és kereskedelmi bank megalapítása, az országos ipari és kereskedelmi alap és a magyar kereskedelmi társaság létesítése, mind oly dolgok, melyek egy-egy hathatós eszközt képezik a hazai ipar felvirágoztatásának. Különös súlyt helyezünk az *ipari raktárszövetkezetek* eszméjére, melyek a kisipart kívánják versenyképesebbé tenni. Sajnos azonban, hogy a kisiparosok, bár az ily szövetkezetek számára a kereskedelemügyi miniszter hathatós anyagi támogatást helyezett kilátásba, a nagy horderejű eszme megvalósítására kevés hajlandóságot mutatnak s a hasznos intézmény egyedül Brassóban van a megvalósulás stadiumában.

Figyelemre méltó, hogy mint akarja a kereskedelemügyi miniszter a *házi ipart* a jelen kor igényeinek megfelelőleg szervezni, de még fontosabb, hogy elvégre akadt magyar államférfi, ki a székely kivándorlás kérdését komoly figyelemre méltatja s a nemzetiségi tekintetben is olyannyira hátrányos régi megrögzött szokásnak gátat akar vetni s a kivándorlók ezreinek benn a hazában kíván foglalkozást adni s meg akarja őket tartani a hazának. A miniszter már megtette a szükséges tanulmányokat is s a begyűlt adatok meglepőleg érdekesek; ugyanis a székelyföldön létező belépő állomásoknál 1890-ben 21.082 magyar alattvaló ment ki Romániába s csak 16.982 jött vissza s ha ehhez hozzávesszük az ósánczi belépő-állomásnál — mely a csángó magyarok közlekedési vonala — kivándorolt 1.014 és visszajött 640 egyént, úgy azt látjuk, hogy ebben az egyetlen évben 4.474 egyén maradt benn Romániában, ha pedig az útlevel nélkül és a Predealon keresztül kiköltözöttek nagy számát is tekintetbe vesszük, egy évi népvesztésünk legalább is 5.000 lélekre tehető, a mi az alkotmányos korszak 23 éve alatt nem kevesebb, mint 115 ezer lélekre rüg. Hogy mily kiszámíthatatlan vesztés ez nemzetiségi tekintetben, nem szorul magyarázatra.

Az ipari szakoktatás a kereskedelemügyi miniszternek szintén kiváló gondoskodása tárgyát képezi. Eltekintve a tanoncok iskoláztatásától, hol szintén haladást látunk, egész sorát idézhetnők az ipari szakiskoláknak, melyek részint ipari munkások kiképzésére, részint a házi ipar fejlesztésére irányulnak. A miniszter a lefolyt évben is három új ipari szakiskolát létesített: a pozsonyi és székelykeresztúri szövö- és az ungvári agyagipar-tanműhelyt.

A kereskedelem- és vámügy terén az 1890. év az előkészületek

éve volt, mert ekkor indultak meg azok a fontos tárgyalások Németországgal, melyek rövid idő múlva egy középeurópai nagy vám-szövetségben jutnak kifejezésre. De az adott viszonyok közt az 1890. évben is mindent elkövetett a kereskedelemügyi miniszter, hogy kereskedelmünket emelje, a hazai cikkeknek eddigi piacait biztosítsa s lehetőleg újakat is teremtsen. Nem volt ez könnyű feladat az általános elzárkózási politika közepette, mely állategészségi s egyéb jogos színezetű intézkedések ürügye alatt gyakran egészen a tilalomig ment el; mely intézkedéseket azonban legalább enyhíteni mégis sikerült a legtöbb esetben; például Németországgal szemben az élő szarvasmarhákat és a sertésbevitelt, Svájc czal szemben állatkivitelünket illetőleg.

Hogy minden külső akadály daczára a külfölddel való forgalmunk s különösen kivitelünk erőlyesen fejlődik, mutatják árúforgalmi statisztikánk számai, melyek szerint összes külforgalmunk 1890-ben meghaladta az egy milliárd forintot, a mennyiben behozatalunk értéke 485 millió, kivitelünké pedig 530 millió frtra rúgott. Kivitelünk tehát 44% millió frttal haladta meg a behozatalt, mi annál fontosabb esemény, mert kereskedelmi mérlegünk eddigelé csaknem mindig passzív volt.

Nagy tevékenységi kör jutott a *kereskedelmi muzeum* árúmintatárral kapcsolatos *képviselősegeimnek*. Ilyen képviselőség eddigelé Belgrágban, Sofiában s Fiumében s egy fiókinézet Serajevóban, feladatuk hazai iparcikkeinknek piacot teremteni a keleti országokban.

A *hajózási összeköttetések*, bár a kellő anyagi eszközök nem állanak a keresk. miniszter rendelkezésére, 1890-ben is gyarapodtak, a mennyiben a közép- és délolaszországi kikötőkkel és Máltával új rendes gőzhajózási járatok létesíttettek. »Ez azonban — mondja a jelentés — csak egy lépés tengeri összeköttetéseink hálózatának kiegészítéséhez, miután Magyarország tengeri árúforgalmának és kereskedelmének a külföldi hajózás esélyeitől rendes gőzhajózási összeköttetésének útján elérendő függetlenítése oly követelmény, melylyel mielőbb számolnunk kell«.

Fiume tengeri árúforgalma 1890-ben 88⁷/₂ millió frtra rúgott; ez pár százezer forint emelkedés a megelőző évhez képest, de az 1888. évi forgalmat (91³/₃ millió frt) közel sem érte el. A kivitel különben még 1889. évhez képest is némi csökkenést mutat, ellenben a behozatal soha oly nagy összeget nem képviselt, mint 1890-ben, a mikor már 28⁶/₇ millió frtra rúgott. Bár Fiume ránk nézve, mint hazai terményeink kiviteli emporiuma bir fontossággal, örvendeni kell a behozatal emelkedésén, mert eddig is a legnagyobb baj a behozatal és kivitel aránytalansága volt, mely, visszteher hiányában, kiviteli cikkeink szállítási költségét tetemesen megdrágította. Nem akarunk ezuttal kitérni Fiume hajó- s árúforgalmára s a tengerészeti ügyeink köréből közölt többi adatra, hanem áttérünk a jelentésnek talán legérdekesebb részére, a vasutügyre.

Hozzá vagyunk szokva, hogy a kereskedelemügyi miniszter a *vasutügy* terén mindén évben egy évtizedre való eredménnyel számol be. Az 1890. év ép oly gazdag volt eseményekben, mint a korábbiak s az államosítási akció, melyet az ország közvéleménye osztatlan helyesléssel kísért, ez évben gyors léptekkel haladt a befejezés felé. A magyar éjszakkeleti vasut államosításával Magyarországnak egy igen jelentékeny része, Kassától Máramaros-Szigetig

és Deésig s Debreczentől fel a Beszkid- és az éjszakkéleti Kárpátokig jutott a magyar államvasutak hatáskörébe, az *arad-temesvári* vasut sequestrálásával pedig délkelet felé tágult az államvasutak hatalmi köre, míg a Duna jobb partján több helyi érdekű vasut, de különösen az országos fontosságú szombathely-pozsonyi vasut engedélyezése erősítette meg az államvasutak pozícióját s tette szerves egészzé az államvasuti hálózatot. Nem a tárgyalt 1890., hanem a folyó évről volt fentartva, hogy meghozza az államvasutak nagy akciónak betetőzését, az osztrák-magyar államvasut-társaság megváltását, melyet a magyar vasuti politika legfényesebb sikerének tekintetünk.

Vasutépítés terén már évek óta a helyi érdekű vasutak játszik a főszerepet. Ez egészen megfelel a viszonyok természetének. A nagy nemzetközi és országos fontosságú vonalak ma már csaknem mind ki vannak építve s vasutépítés tekintetében alig van más megvalósítani való feladat, mint hogy az egyes vidékek, melyek eddig kiestek a nagy vasuti útvonalak irányából, szintén részesüljenek az olcsó és gyors közlekedés áldásában, nem egyszer azonban a kereskedelemügyi miniszter kis eszközökkel nagy célokat valósít meg s a helyi érdekű vasutak keretében sikerült neki országos, sőt nemzetközi fontosságú összeköttetéseket is létesíteni s mindezt az állam jelentékenyebb megterhelése nélkül. Ilyen, hogy csak egy példát említsünk, az 1890-ben engedélyezett *pozsony-szombathelyi vasut*, mely nem egyszerű transversalis vasutja néhány nyugoti határvármegyénknek, hanem fontos nemzetközi út, mely összeköti az oderbergi és saybuschi nagy forgalmi csomópontokat Fiumével s részben a Pozsonynál beszakadó nemzetközi forgalmat is hivatva van közvetíteni.

Az 1890. évben Magyarország területén 376 km. új vasut nyílt meg, melylyel a nyilvános forgalomra szánt vasutak egész hálózata 11.251 kilométerre szaporodott. Az újon megnyílt vasutak, a másfél kilométernyi zágrábi összekötő vasut kivételével mind helyi érdekű vasutak s ezek gyors térfoglalását élénken illusztrálja a következő kimutatás:

	1889. végén	1890. végén
magyar kir. államvasutak	4.827 ⁶ km. = 44 ⁴ / ₁₀	5.599 km. = 50 ⁰ / ₁₀
társasági fővasutak	3.491 ⁹ » = 32 ¹ / ₁₀ »	2.721 » = 24 ⁰ / ₁₀ »
helyi érdekű vasutak	2.556 ¹ » = 23 ⁵ / ₁₀ »	2.931 » = 26 ⁰ / ₁₀ »

A helyi érdekű vasutak építése körül kifejlődött élénk mozgalmat még jobban mutatják a következő számok, melyek 1881. óta az évenként engedélyezett helyi érdekű vasutak hosszúságát tüntetik fel:

Engedélyezett helyi érdekű vasut	Engedélyezett helyi érdekű vasut
1881-ben . . . 313 ⁰ km.	1886-ban . . . 292 ⁰ km.
1882-ben . . . 66 ⁰ »	1887-ben . . . 372 ⁰ »
1883-ban . . . 183 ⁰ »	1888-ban . . . 172 ⁰ »
1884-ben . . . 570 ⁰ »	1889-ben . . . 462 ⁰ »
1885-ben . . . 455 ⁰ »	1890-ben . . . 570 ⁰ »

A mint a fentebbi rövid kimutatásból látható, a hazai vasuti hálózatnak több, mint egynegyed részét teszik a helyi érdekű vas-

utak, a *tényleges befektetés tőkéből* azonban, minthogy építésük és felszerelésük jóval olcsóbb, csak 8⁹⁰/o esik a helyi érdekű vasutakra, volt ugyanis

	összesen	a tényleges beruházási tőke pályakilométerenkint
A magy. kir. államvasutaknál	537,147.108 frt. =	59 ⁰ /o 95.681 frt.
A társasági fővasutaknál . .	291,768.996 » =	32 ¹ » 105.982 »
A helyi érdekű vasutaknál .	80,716.748 » =	8 ⁹ » 29.270 »
Összesen . . .	909,632.852 frt. =	100 ⁰ /o 80.849 frt.

A helyi érdekű vasutak engedélyezett tényleges tőkéje 1890 végén 100 millió frtra rúgott s ebből az államnak különböző czímen való hozzájárulása 15⁰⁰ millió, a törvényhatóságok hozzájárulása 7³⁹ millió, a községek és magánosok hozzájárulása pedig 13⁹² millió forintot tesz. Az állam hozzájárulását épen nem mondhatjuk nagynak, ha tekintetbe vesszük, hogy a helyi érdekű vasutak csak a posta-szállítás körül is mily nagy szolgálatot tesznek az államnak, pedig azonkívül az állam mint bányák és uradalmak birtokosa gyakran a közvetlenül érdekelték sorába tartozik. Még fontosabb az a szolgálat, melyet a helyi érdekű vasutak az államvasutak ügyének tesznek, az államvasuti hálózatnak ezek képezik a félreeső vidéki központokig terjedő szívó gyökereit s kiterjesztve minden irányban az államvasutak hatalmi körét, azt nagy mértékben támogatják nagy feladatai megvalósításában. A helyi érdekű vasutak legnagyobb része tudvalevőleg a magyar kir. államvasutak üzletkezelésében áll s míg az államvasutak saját hálózata 1890 végén csak 5.599 km-ért, vagyis összes vasutainknak 50⁰/o-át tette, az állami kezelésben álló vasutak összes hosszasa 7.452 kilométerre, az összes hálózat 66²/o-ára rúgott. Természetesen nincs e számba befoglalva a csak 1891-ben államosított osztrák-magyar államvasút-társaság hatalmas hálózata, mely az államvasuti rendszer túlnyomóságát olyannyira érvényre juttatta, hogy ma már néhány helyi érdekű vasúton kívül csak a déli, kassa-oderbergi és a győr-sopron-ebenfurti vasutak képviselik a magánvasúti rendszert s ezek közül is a két utóbbi díjszabás tekintetében az államvasutakhoz simul.

Ha van, a ki kételkedik az államvasuti rendszer roppant közgazdasági sikerében, vesse össze a vasuti forgalom tíz év előtti számadatait a jelenlegi eredménnyel, mely emelkedést távolról sem lehet a vasuti hálózat fejlődésének tulajdonítanunk, hanem annak a tapintatos vasuti politikának, melyet, mint szilárd bázisra, az államvasúti rendszerre támaszkodva folytat a kereskedelemügyi miniszter s azoknak a zseniális újításoknak, melyek szintén csak az államvasuti rendszer keretén belül voltak végrehajthatók. De beszéljenek maguk a számok:

A magyar állam területén 1880-ban 7.075 km. vasút szolgált a nyilvános forgalomnak, 1890-ben pedig 11.251 km., a szállított személyek száma ugyanezen idő alatt 9⁶⁶ millióról 29¹⁶ millióra, a szállított gyors- és teherárúk tonnái pedig 11⁰⁴ millióról 21²⁹ millióra emelkedtek. Míg tehát a vasutak hosszasa a lefolyt évtized alatt 59⁰²/o-kal növekedett, a teherszállítás emelkedése 92³⁴/o-ot, a személyszállítás pedig épen 201³⁶/o-ot képviselt. Pedig ez összehasonlításnál még azt sem szabad tekinteten kívül hagyni, hogy az 1880 óta épült vasutak legnagyobb része csekélyebb forgalmú helyi érdekű vasút. A személyforgalom óriási emelkedése, a vasutak történetében

egyik legkorszakalkotóbb újításnak, a zóna-díjszabás életbeléptetésének tulajdonítható. Már az első évben, mikor még csak néhány hónapig volt alkalmazva, roppant hatása volt, a mennyiben a szállított személyek száma 14 millióról 19 millióra szökkent; még nagyobb volt az emelkedés a következő évben, midőn hatása már teljes mértékben nyilatkozott s a szállított személyek számát 19 millióról 29 millióra szöktette s csak magukon az államvasutakon 10⁵⁶ millióról 18⁵⁰ millióra emelkedett a szállított utasok száma. A Nemzetgazd. Szemle már többször megemlékezett a zóna-tarifáról s bármily csábító a tárgy, nem akarjuk szociális, gazdasági és nemzeti szempontból egyaránt nagy fontosságát újra kifejteni, ugyan e miatt az új árú-díjszabásra sem terjeszkedünk ki, a mely csak a folyó évben lépven életbe, úgy is kívül esik jelen ismertetésünk körén.

A *jövedelmezőségről* kívánunk még pár szót szólni. Itt a különböző jellegű vasutaknál meglehetősen eltérő viszonyokat látunk, az 1889. és 1890. év eredményét hasonlítva ugyanis össze, azt látjuk, hogy a magyar kir. államvasutaknál a jövedelmezőség, a tényleges befektetési tőke százalékában, 4⁴⁰⁰/₀-ról 4⁷⁷⁰/₀-ra emelkedett, míg ellenben a társasági fővasutaké 5²⁶⁰/₀-ról 4⁹⁰⁰/₀-ra, a helyi érdekű vasutaké pedig 3³¹⁰/₀-ról 3⁰³⁰/₀-ra csökkent, csökkent a jövedelmezőség; az év folytán államosított északkeleti vasuti csoporton is 1⁸⁰⁰/₀-ról 1⁵⁶⁰/₀-ra. A helyi érdekű vasutak csökkenését az újabb nagyobb befektetési tőkével épült s ép ezért kevésbé jövedelmező helyi érdekű vasutak kiépülése okozta, a mihez még az is járult, hogy újonnan megnyílt vasuton a forgalom is csak kezdetleges szokott lenni, idő kell hozzá, míg teljesen kifejlődik s megteremti a kellő jövedelmezőséget. Nagyon örvendetes a m. kir. államvasutaknál tapasztalható emelkedés, mely arról tanuskodik, hogy azok a nagymérvű díjleszállítások, melyek a forgalom érdekében s hazai közgazdasági állapotaink emelése végett hoztattak, az államvasuti rendszer pénzügyi oldalára korántsem voltak kedvezőtlen hatással s az államvasutak állami háztartásunk egyensúlyának nem megingatója, hanem ellenkezőleg egyik legerősebb oszlopa, hiszen az államvasutak üzleti fölsége 1890-ben már a névleges beruházási tőkének is 3⁹⁸⁰/₀-ra rugott, a mi, tekintve a sok inséges, garantizott vasut államosítását, oly fényes eredmény, minőről néhány évvel ezelőtt még csak álmodni sem mertünk.

A vasutak, mint fogyasztók is nagy fontossággal bírnak közgazdaságunkban, nemcsak közvetve alkalmazottjaik és munkásaik által, kiknek száma légió s a kiknek évi illetményei meghaladják a 25 millió frtot, hanem közvetlenül a vasuti üzemhez szükséges anyagszerek beszerzése által is. Korábban ezen a czímen roppant összegek folytak ki az országból külföldre, de ma már — hála a kereskedelemügyi miniszter erős kezének s ép oly erős hazafuságának — a hazai vasutak szükségleteik legnagyobb részét belföldön szerzik be. A hazai fővasutak és a két államvasuti gyár anyagbeszerzései 1890-ben 30,764,866 frtra rugott, miből 25,608,111 frt értékű belföldön szereztetett be s csak 5,156,755 frt. adatott ki külföldre. Az egyes vasutak közt természetesen nagy eltérést látunk, jó példával a m. kir. államvasutak járnak elől, melyeknek közel 18 millió frtnyi anyagbeszerzéséből csak 1,740,492 frt. (9⁷⁰/₀) esik a külföldre s ebben is 1,080,700 frttal a vasuti kocsik, mozdonyok és szerkocsik szerepelnek, 216,000 forinttal pedig a kőszén. A bel- és külföldi beszerzések közt legkedvezőtlenebb az arány a déli, a győr-sopron-ebenfurti és az osztrák-

magyar vasutnál, a mennyiben az anyagbeszerzéseknek az elsőnél 56·4, a másodiknál 45%, a harmadiknál pedig 42·00%-a külföldön eszközöltetett.

Igen érdekes kimutatás részletezi a beszerzett anyagok külön neveit. Arra természetesen nem gondolhatunk, hogy az igen becses adatokat az egyes vasutak szerint mutassuk be, de az összes fővasutakról és két gépgyárról — bár egy rövid ismertetés keretéből így is nagyon kiválik — mégis közöljük:

Folyó szám	A tárgy megnevezése	E s i k				Összes beszerzés
		belföldön		külföldön		
		beszerzett tárgyakra				
		frt.	%	frt.	%	frt.
1	Erdei termények	3,375.051	99·5	25.134	0·5	3,400.185
2	Fa-iparczikkek	73.965	94	5.214	6	79.179
3	Kőnemű anyagok	553.724	98	11.788	2	565.512
4	Kőnemű iparczikkek	71.791	86	12.273	14	84.064
5	Agyagárúk	121.536	94	8.363	6	129.899
6	Üvegárúk	49.635	96	2.194	4	51.829
7	Ásványiszén (kőszén, barna- szén, koks. briquette)	2,440.100	68	1,179.372	32	3,619.472
8	Szövött és fonott árúk	357.992	86	58.305	14	416.297
9	Ruházati cikkek	246.605	100	—	—	246.605
10	Kárpitos munkák és ágy- neműek	16.362	89	2.050	11	18.412
11	Szalma-, hános-, nád-, vesz- sző- stb. munkák	23.268	91	2.440	9	25.708
12	Bőráruk	63.729	91	5.779	9	69.508
13	Kaucsuk árúk	62.289	51	54.902	46	117.191
14	Papírneműek	464.123	99·3	3.428	0·7	467.551
15	Kefekötő- és seprőárúk	17.720	99	232	1	17.952
16	Olaj- és zsírneműek	874.282	97	33.165	3	907.447
17	Festő anyag, máz, kátrány, asphalt, enyvek	129.253	63	75.463	37	204.716
18	Vegyészeti cikkek	62.589	85	10.858	15	73.447
19	Robbanó szerek (lőpor, dynamit, töltények és egyéb robbanó szerek)	13.253	97	391	3	13.644
20	Felépítményi anyagok és szerkezetek vasból és aczből	4,256,645	92	376.120	8	4,632.765
21	Mozdony- és kocsialkat- részek vasból és aczél- ból	623.024	65	344.819	35	967.843
22	Egyéb vas- és aczélcikkek	3,826.333	87	579.634	13	4.406.017
23	Réz- és egyéb fémárúk	289.347	45	336.521	55	625.863
24	Mozdonyok és szerkocsik	1,008.850	68	475.700	32	1,482.550
25	Vasúti kocsik	5,931.667	81	1,398.202	19	7,329.869
26	Gépgyártási cikkek	406.365	80	101.855	20	508.220
27	Szerszámok és eszközök	65.988	78	19.495	22	85.433
28	Műszerek	64.218	80	16.332	20	80.550
29	Vegyes cikkek	120.407	93	16.726	7	137.133
	Összezen	25,608.111	84	5,156.755	16	30,764.866

Csak a réz- és egyéb fémárúkból szerzettetett be több külföldön, mint belföldön, ellenben a mozdonyok és szerkocsiknak több, mint két harmada, a vasúti kocsiknak pedig több, mint négy

ötödrésze hazai gyártású. Hogy a hazai iparra mily nagy tekintet fordítottatik a vasuti anyagszerek beszerzésénél, élénken mutatják a felsorolt legtöbb iparcikknek arányszámai; még a szövött és fonott árúknál is 86% esik a belföldre, a bőrárúknál 91%, a papírárúknál 99%, a ruházati cikkeknek pedig teljes 100% s hogy vas-, fém- és gépiparunkat a hazai vasutak mennyire támogatják, mutatják a fentebbi roppant összegek, melyek együttesen meghaladják a 16 millió forintot.

De ideje bezárnunk nagyon is hosszúra nyúlt ismertetésünket, mely azonban a kereskedelemügyi miniszter jelentésének gazdag tartalmát még futólag sem volt képes érinteni. A kik a közgazdasági tudomány gyakorlati kérdésével foglalkoznak, becses forrásmű gyanánt használhatják ezt a nagyszabású munkát, a nagyközöniség pedig a mindennapi életben találkozik lépten-nyomon annak egyes részeivel, mert a szó és tett itt igazán csak egy.

x. y.

Az alföldi munkásmozgalom. Irta dr. Gaal Jenő, országgyűlési képviselő. Budapest, 1891.

Nagy köszönettel tartozunk Gaal Jenőnek, hogy az alföldi munkásmozgalmat oly beható tanulmány tárgyává tette s a szociális mételey elterjedésének egész geneziséét az oknyomozó történetíró türelmével és alaposságával fejtette föl s világította meg.

Ha valami megérdemli a kormány és társadalom figyelmét, úgy a földalatti erőknél az a háborgás, mely a jelenlegi társadalmi rendet, sőt az egész keresztény civilizációt alapjában ingatja meg, bizonyára megérdemli azt. Ma már mi sem mondhatjuk, a mit különben eddig is csak nagyfokú optimizmussal lehetett mondani, hogy a szocializmus és anarchizmus réme csak a nagy gyáriparral bíró országok házi baja, minket, mint földművelő országot, nem érdekel. Az imént lejtátszott sajnálatos események komoly intésül szolgálnak, hogy a mezőgazdasági foglalkozás túlnyomósága korántsem biztos óvszer a baj ellen s hogy a szabad természet keblén élő mezőgazdasági munkás ép oly fogékony a szociális izgatásokra s ép oly kész fület tár a lelketlen izgatók beszédeinek, mint a kormos gyárak füledt levegőjében összezsúfolt gyári munkás.

Gaal Jenő tanulmányát az teszi különösen becseessé, hogy semmi irányban sem elfogult; az igazságot komolyan keresi s józan ítéllettel és gyakorlott éleslátással sikerül is azt megtalálnia. Elutasítja a kérdésnek azt a könnyelmű és felületes felfogását, hogy a tejjel-mézvel folyó magyar Kánaánban munkás-kérdésről s a munkások kedvezőtlen helyzetéről beszélni sem lehet. Kimutatja, hogy a munkások helyzete az alföld némely vidékein éppen nem mondható kedvezőnek. A befejezett vizszabályozási munkákkal vége a korábbi gazdag keresetnek, a mezőgazdaságban pedig részint a külterjes művelés, részint a földbirtoknak éppen nem előnyös megoszlása miatt az erősen szaporodó népesség nem talál többé jutalmazó foglalkozást s munkaerejét igen gyakran csaknem minden haszon nélkül kénytelen elvesztegetni, mint például a harmados kukoriczaföldek művelésében.

Rámutat a szerző a nép közt a műveltség terjedésére s a mi ezzel karöltve jár, az igények fokozódására s az önérték emelkedésére, mint oly okokra, melyek a népre nézve mind tűrhetetlenebbé teszik a nehéz anyagi körülmények elviselését s ha ehhez hozzávesszük, hogy az intelligens osztály tekintélyét és erkölcsi súlyát meglehető-

sen aláásták a gyakran hivatalos állásban elkövetett bűnök és visszaélések: el kell ismernünk, hogy a munkásmozgalmaknak a viszonyokban mélyen rejlő okai vannak s nem lehet azokat egyedül a mesterséges izgatásoknak tulajdonítanunk.

Azonban Gaal Jenőnek mondhatnám okmányokkal igazolt előadása után kétségtelen, hogy az elégületlenség általános elterjedését s erőszakos kitérését egyenesen a szociális izgatásokra vezethetjük vissza, melyek Budapestről és Aradról kiindulva egész rendszeresen folytak a földnépének felbujtására. Szinte megdöbbenve látjuk, hogy a társadalomfelforgató eszmék apostolai mily vakmerőséggel s leplezetlen arcátlanysággal készítették elő a sajnálatos eseményeket s mily kevés történt azok megakadályozására.

Gaal Jenő nem csak a lejátszódott komoly eseményeket s azok okait ismerteti meg velünk tüzetesen, hanem a baj orvoslásának módját is kifejti. Nagyon igaz, a mit az úri osztály szerepéről elmond: »Ha az értelmiség tiszteletet kíván a néptől, azt meg is kell érdemelnie. És egyáltalán nincs joga az úri rendnek panaszkodni az ürelenes agitációk miatt ott, a hol önmaga sem becsüli meg magát. A tisztességes úri osztály ellen is lehet izgatni, de már sokkal nehezebben és az ily izgatás meggátlása könnyebb, megtorlása kevésbé visszatetsző és abban a nép igazságérzete is szívesebben megnyugszik, mintha a hatalom olyanokat véd, a kiket, ha eljárásukat törvényesen konstatálni alkalma volna, meg kellene büntetnie.« Vajha társadalmunk mívelt osztályai szívükre vennék ezeket a bölcs szavakat s Gaal Jenőnek azt a további jó tanácsát is, hogy az értelmiség foglalkozzék többet a néppel és pedig ne azért, hogy azt saját önző céljaira felhasználja vagy kizsákmányolja, hanem azért, hogy annak jólétét közvetlen haszon nélkül is előmozdítsa.

A mit Gaal Jenő a képviselőválasztások demoralizáló hatásáról mond, sajnos, az is nagyon igaz. A politikai szenvedélyek féktelensége és kicsapongása, mely a legtisztább erényt és hazafiságot is sárral mocskolja be, a vesztegetés, ámtítás aláássák, megingatják a nép erkölcsi érzékét, a nép elveszti hitét, bizalmát természetes vezetőiben, de elveszti egyuttal saját lelkének egyensúlyát is s utoljára nem lát egyebet összes társadalmi és politikai intézményeinkben, mint egy nagy hazugságot, egy a nép elnyomására és kizsákmányolására szolgáló borzasztó rendszert, melynek megdöntésére kész volna szövetkezni az állam és társadalom bármily ellenségével.

Hogy a népet nemcsak gyermekkorában kell nevelni, hanem később is el kell látni erkölcsnemesítő olvasmányokkal s meg kell óvni az erkölcstelen olvasmányok veszedelmes hatásától, oly elv, mely már a gyakorlati életben is alkalmazásra talált. A közoktatásügyi miniszterium már egy évtized óta segélyez egy vállalatot, melynek célja, hogy a ponyvairodalom izlés- és erkölcsrontó termékeit kiszorítsa a nép közül. Kétségtelen, hogy ez a vállalat már eddig is szép eredményt mutat fel, bár a szerkesztés nem egészen tapintatos s az eddig megjelent darabok közt nagyon sok a selejtes, gyári termelésű munka, melyek bizony nem alkalmasok rá, hogy a népek akár izlését, akár erkölcsét javítsák.

Megrovásként hallottam Gaal Jenő felolvasása után, hogy a mit a szociális agitáció ellenében teendő intézkedésekről mond, az ellenkezik a szabadsággal, korunknak ezzel a legfőbb elvével. Sajnos, hogy nálunk nagyon is szeretnek hangzatos szavakra esküdni s

figyelman kívül hagyni a lényeket. Az kétségtelen, hogy az egyesülés, gyülekezés, szabadsajtó legfőbb oszlopai az alkotmányos szabadságnak, de ép oly kétségtelen az is, hogy a túlzó szociális törekvések végelemzésükben nemcsak az egész jelenlegi társadalmi rend, hanem egyuttal az egyéni szabadság megsemmisüléséhez vezetnének s ha az állam, társadalom, sőt az egész emberiség érdekeit szívéünkön hordjuk, szükség esetén a rendkívüli eszközöktől sem szabad visszariadnunk, bár a politikai és társadalmi nagy elveknek némi megszorításával járnának is azok.

Természetesen legjobb volna, ha maga a társadalom s annak élő lelkiismerete, a sajtó emelne gátat a szociális izgatásoknak. Sajnos azonban, hogy ez az élő lelkiismeret addig, míg kisszerű dolgok néha rendkívüli izgalomba hozzák, nem egyszer szemet huny komoly jelenségek előtt. Hozhatnánk-e föl erre szembeszökőbb példát, mint a mit Gaal Jenő is felemlit, hogy t. i. az aradi szociáldemokrata párt lapjában, a »Közjólét«-ben épen az aradi vértanúk dicsőítésére irt pályanyertes óda szerzője, Palágyi Lajos irt egy izgató s a hazát és nemzetet nem ismerő internacionális mozgalom diadalát hirdető verset s a mi szinte megmagyarázhatatlan, midőn Palágyi Lajos versköteté az említett s még több hasonló szellemű verssel megjelent, a sajtó a különben is egészen középszerű fiatal költőre rá pazarolt egy csomó túlzó dicséretet, de egyetlen elítélő szót sem talált az általa képviselt kárhozatos irány megrovására.

Igen helyesen mutat rá Gaal Jenő a telepítésre is, mint az alföldi munkás- és szociális viszonyok orvoslásának egyik leghathatósabb eszközére. Mióta a magyar nemzet ismét a maga ura lett, nem ismerünk a telepítéseknél fontosabb kérdést, de egyuttal az államiak nagyobb mulasztására sem tudunk rámutatni, mint épen ezen a téren. A mi kevés, szórványosan történt, az mind semmi alhoz képest, a minek történnie kellett volna; kellő erélylyel, buzgósággal és belátással foganatosított telepítés mellett Magyarország nemzeti-ségi térképének egészen más arca volna, mint jelenleg s a magyar állam léte sokkal szilárdabb oszlopokon nyugodnék. Azonban elvesztegettünk két hosszú évtizedet s túladtunk az államjavak nagy részén, melyeket a gondviselés különös kegyelme arra látszott rendelni, hogy általuk a magyar faj számbeli hegemoniáját ott is helyreállítsuk, hol azt a török háborúk vihára teljesen megtörte. Nemcsak időt vettettünk tehát, hanem eszközöket is. Bár e nagy áron legalább elég okulást szereztünk volna s a megmaradt államjavakat, ez utolsó drága Sybilla-könyveket okosan tudnók felhasználni a nagy, sőt szent cél érdekében.

A még meglevő államjavak egy nagyobb, rendszeres telepítés keresztülvitelére természetesen már nem elégségesek, fel kellene használni e célra az időnként eladásra kerülő magán uradalmakat is s Gaal Jenő javaslatai, melyek alapjukban Hirsch báró telepítési tervezetein nyugsznak, nagyon megérdemlik a figyelmet és komoly megvitatást. Terünk nem engedi, hogy e javaslatokkal itt behatóan foglalkozzunk, de pár megjegyzést még sem hallgathatunk el. A hogy a telepítő intézet kontemplálva van, elég garanciát látszik nyújtani, hogy a nagy feladatot helyesen megoldani képes lenne. de mégis félünk, hogy a nyereszkeskedő szellem, mely nálunk annyira uralkodó, hogy még a takarékpénztárak humanisztikus intézményét is képes volt teljesen átalakítani, a részvényvállalat alakjában ter-

vezett telepítő intézetre is rá lehelve s elsorvasztaná annak valódi szellemét.

Részünkről a telepítéseknek állami úton való végrehajtását sikeresebbnek tartjuk, de csak úgy, ha a kormány helyesen választja meg emberét, kire a nagy feladatot bizza s meglehetősen tág hatáskört biztosít számára. Nem hiszszük, hogy okos körültekintéssel ne lehetne találni embert, ki nemcsak adminisztratív képességgel tekintetében teremne rá a nagy feladatra, hanem a ki egyúttal rajongó lelkesedéssel csüggné az eszmén s abban látná életének egyetlen nagy célját és hivatását.

Kíváncsiak tartanók végre, ha az országos gazdasági egyesület, melynek az ötvenes és hatvanas években a magyar mezőgazdaság újjászülését köszönjük, hagyományaihoz hiven az újabb feladatok megoldásában ép oly fényes szerepet játszanék s az a nagy szellemi és anyagi erő, melyet az egyesület magában egyesít és egyesíthet, ne állna tétlenül s ne maradna meddőn a nemzeti élet nagy küzdelmeiben. Mi első sorban is az országos gazdasági egyesületet tartjuk hivatva arra, hogy a mezőgazdasági munkáskérdéssel egész komolysággal foglalkozzék s annak megoldását, főleg a telepítések útján, előkészítse. A mezőgazdasági munkásokztály anyagi helyzetének biztosabb alapokra fektetése, a kisbirtokok (de nem a törpebirtokok) számának szaporítása s az idegen nemzetiségek nagy tömegei közt az államfentartó magyar elem megerősítése, ezek azok a feladatok, melyektől a jövő szárad szociális viharai közt társadalmunk nyugalma s a magyar állam biztonsága, sőt talán léte függ.

Dr. Vargha Gyula.

Külföldi közgazdasági folyóiratok szemléje.

A »*Journal des économistes*« f. é. novemberi számában találjuk a »*Société d'économie politique*« ugyancsak novemberi üléséről szóló jelentést. Az ülés napirendjére tűzött tárgy volt: a kereskedelmi szabadság, mint eszköz Franciaország népességének növelésére (*la liberté commerciale considérée comme moyen d'augmenter la population de la France*).

A francziáknak sok gondot és fejtörést okoz az ország népességének stagnálása. Irigy szemmel néznek szomszédaikra, kiknél — keleten úgy, mint nyugaton — duzzadó életerő a népesség erős szaporodását vonja maga után. Eszökbe jut, hogy XIV. Lajos alatt a francia nemzet egyharmadát tette Európa népességének, míg ma alig egytizedét alkotja annak. Eszökbe jut és bizonynyal nagyon érzékenyen érinti őket az, hogy a gyűlölt ellenfél, Németország, 1811-ben még csak 20 millió lakossal bírt, míg Franciaország 29 millióval, ma ellenben Franciaország 38 milliójával szemben már kerek 50 millió német áll. S a legújabb évek még rosszabb kilátásokat hoztak, mint előzőik. A legutóbbi népszámlálás azt mutatta, hogy a francia nemzet — az idegenek leszámításával — nemcsak hogy nem szaporodott, hanem fogyott 38.000 lélekkel. S a folyóirat egy másik helyén közölt hivatalos jelentésből értesülünk arról, hogy az 1890. év folyamán a halálozások 38.446-tal multák felül a születéseket, hogy tehát az ország lakossága csökkent. S a mi legszomorúbb a népmozgalmi adatokban, az az a jelenség, hogy a születések száma egyre apad: 1890-ben alig született valamivel több gyermek, mint a szerencsétlen 1871. évben!

A francziáknak tehát csakugyan elég okuk van a népesedés kérdésével foglalkozni. S a Société szabadelvűségükről ismert tagjainak jó alkalmul szolgált a kérdés arra, hogy a kereskedelmi szabadság előnyeit lehető éles világításba helyezték s az uralkodó védvamos politika ellen tiltakozásukat ismételve kifejezzék.

Egyébiránt nem lehet mondani, hogy a vita szűk keretben mozgott. Ellenkezôleg, a kérdést felvetett első szónokon, Thierry-Mieg-en és az utána szóló két tagon kívül, kik aránylag elég szorosan ragaszkodtak a tárgyhoz, az összes hozzászólók más, sokszor egészen távol eső szempontokat helyeztek előtérbe. Thierry maga a kereskedelem szabadsága mellett jónak látta felhozni azt az érvet is, hogy elzárkózás mellett nem képzelhető erős kereskedelmi hajóraj, e nélkül nincs elég gyakorlott matróz és nincs anyag a hadi tengerészethez. Brelay E. nem csodálkozik a szaporodás hiányán, mert, ugymond, az a divatos biztatás, hogy katona kell a nemzetnek, kit az ellenséggel szembe lehessen állítani, inkább elijesztésre alkalmas, mint sem ösztönzésre (est plus frigorifique que prolifique, mondja szellemesen B.). Felhozza, hogy az elemi iskolakötelezettség elvonta a mezei teendôktől a gazda gyermekét a zsenge években s a három évi kaszárnyaélet mindenre alkalmas, csak arra nem, hogy a családi érzéket s a munka szeretetét ápolja: ezek a kilátások nem nagyon bátorítók az apára. Még messzebb megy Renaud G. nagyon tanulságos és figyelemreméltó beszédében, melyet mintha csak reánk, magyarokra szabott volna. Azt mondja, hogy a francziákban kevés a vállalkozó szellem; mindenki urat akar nevelni fiából, állami hivatalnokot, kinek agg napjai biztosítva vannak. S azért a bizonytalan nagyságú nyugdíjért negyven évi munkát áldoz fel a szülő gyermeke életéből — kiált fel egy idézetben szónokunk. Az u. n. szabad hivatások s a hivatalnokság terén túltengés van. Ha a szülők jól választanak gyermekeik foglalkozását, akkor nem volna túlnépesedés, túltengés egy oldalon sem. A közoktatásnak át kell alakulni, az életben használható dolgokat kell tanulni már az iskolában: az irodalmi hajlamok, melyeket a gyermek ott jelenleg elsajátít, csak alkalmatlanná teszik ôt a kenyérkereső pályákra. Hangsúlyozza Renaud a szakiskolák fejlesztését, a mezôgazdasági és ipari ismeretek bevitelét az iskolákba, a közgazdasági oktatás meghonosítását, illetve visszaállítását a középiskolákban. Megannyi megszívlelésre méltó tanács s a nélkül, hogy a kereskedelem szabadságának jó hatásait általában kisebbíteni akarnók, azt hisszük, hogy Renaudnak az ifjúság nevelésére vonatkozólag tett javaslatai többet lendíthetnének a francia nép ügyén, mint akár a vámok teljes eltörlése, mire ott egyelőre legkevesebb kilátás sincs.

A *Revue d'économie politique* f. évi szeptember—októberi kettôs füzetében *Gide Ch.*, a folyóirat egyik szerkesztője és ismert nevű közgazdasági író »La protection sans droits protecteurs« (a védelem védvamos nélkül) cím alatt a nemzeti termelés védelmének bizonyos módjairól értekezik, oly tárgy, mely bennünket magyarokat is közölről érdekel. Értekező egyébiránt hivatkozik is hazánkra, sőt a honi ipar fejlesztése érdekében adókedvezményeket nyújtó 1890. évi 13. törvénycikkünket függelék gyanánt egész terjedelmében közli.

Gide három módját különbözteti meg a védvamos nélkül való védekezésnek. Az egyik az adókedvezmények nyújtása. Erről azt mondja értekezőnk, hogy itt inkább az erkölcsi elégtétel, mintsem az anyagi haszon az, a mi ösztönzőleg hat a termelőre. A példa,

mely nála e felfogásra alapul szolgál, a francia szőlőművelők példája. Franciaországban az ujonan ültetett szőlők négy évig adómentesek. E kedvezmény, ugymond Gide, jelentéktelen valami azokkal a költségekkel szemben, melyekkel a szőlők ujjaalakítása jár. S mégis, a támogatás e módja kézzelfogható eredményeket szül. Lehet, hogy igaza van értekezőnek abban az esetben, ha egyszerű parasztokról van szó, kik nem szokták, de tán nem is tudják pontosan kiszámítani, hogy mibe kerül a vállalat és mit ér az adómentesség. De a nagytermelőt aligha buzdítják az oly előnyök, melyek főereje az »erkölcsi elégtételben« van. A nagytermelő az utolsó krajczárig felszámítja a hasznát és a költséget s csak akkor fog munkához, ha tisztességes nyereségre számíthat.

Az adókedvezmények hatása nagyjában tehát legfeljebb azzal a haszonnal áll arányban, melyet az adótehernek a termelési költségekből levonása ígér a vállalkozónak. Nem ily korlátolt a másik két támogatási mód hatása: értjük a termelőknek adott jutalmakat s a kamatbiztosítást.

Az utóbbi támogatási, illetve védelmi mód nem igen gyakori, Franciaországban elő sem fordult (a vasuti kamatbiztosítás nem tartozik a termelés védelmének esetei közé), ellenben a jutalmazás — nem a kiviteli, hanem a termelési — éppen legújabbán nyert két irányban alkalmazást: a kereskedelmi hajók és a selyemtermelés tekintetében.

Gide lelkesen szól a jutalmazás elve mellett, mint a mely pótolni volna hivatva a védvámokat, melyek felett határozott előnyökkel bir. Így a jutalmazás egyenesen arra hathat, hogy a termelés technikája fejlődjék. Nem kell egyebet tenni, mint a tökélyesbített előállítási módokra szorítani a támogatást, vagy különböző fokozatokat állapítani meg a jutalmazásnál, olykép, hogy a legjobb készítmény élvezze a legnagyobb előnyt, mint a hogy a francziák a kereskedelmi hajókkal szemben eljárak. A hatás így egészen más lesz, mint a védvámoknál, melyek a külföldi verseny kizárása folytán megakasztják a technikai fejlődést. A jutalmak ezenkívül ugy szabhatók meg, hogy az igazán védelemre szorulókat támogassák: ne mindenkit egyaránt, mint a vámok. Sőt a vámok tulajdonkép inkább az erősnek, a nagytermelőnek válnak hasznára. Értekezőnk érdekes példákat hoz fel e részben, de azok idézéséről le kell mondanunk. A jutalmak továbbá nem zavarják az áralakulást, nem rontják meg a nemzetközi viszonyokat, mint a védvámok.

Azután kevésbé kell félni a visszaélésektől, melyek a védekezés minden irányú kiterjesztésével járnak. A védvámos rendszer a mindent védéshez szokott kilyukadni; a jutalmazás rendszerét ez eshetőségtől megmenti az, hogy a jutalmak az adók emeléséből kerülnek ki s a polgárok óvakodni fognak attól, hogy az adók in infinitum emeltessenek.

Ezzel a ponttal azonban megérkeztünk oda, a hol a Gide által oly melegen ajánlott védvám pótló rendszer Achilles-sarka van. A nagy különbség ugyanis védvám és jutalmazás közt abban van, hogy az előbbi rendszer bevételt szerez az államnak, az utóbbi kiadást okoz. S ezzel szemben hiába hozzák fel az elmélet emberei, hogy a védvámok valóságos megadóztatásai az ország fogyasztóinak, tehát az összes polgároknak s hogy így egyre megy, ezen a czímen, vagy más czímen fizet-e a polgár. Adó és adó közt nagy különbség van s eltekintve a terhek megoszlásának kérdésétől, az állam ugy, mint az egyes jobban szereti az oly adót, mely látszólag nem az, mint azt, a mely nyíltan ilyenként jelentkezik.

dr. —

STATISZTIKAI ÉRTESÍTŐ.

Adatok a malomipar köréből.

A »Malomipar szerepe és jelentősége közgazdaságunkban« című, jelen füzetben közölt tanulmány kiegészítéseül több oly statisztikai kimutatásra is óhajtjuk ez alkalomból az olvasó figyelmét felhívni, melyek a magyar malomipar jelentőségének megítélése körül alkalmas nézpontokul szolgálhatnak és részben még — legalább a közölt formában — nem igen ismeretes adatokat is tartalmaznak. Így Magyarország búzatermését 1869 óta a következő táblázat tünteti fel:

Év	Learatott terület	Learatott buza- vetés aránya a szántóföld ¹⁾ összes területéhez	Termett összesen	Átlag egy hektáron
	hektár	%	hektoliter	hektoliter
1869	2,157.598	18'62	18,725.110	8'68
1870	2,024.102	17'47	22,259.653	10'99
1871	1,883.574	16'27	15,818.952	8'40
1872	2,020.391	17'45	15,564.861	7'70
1873	2,142.211	18'49	14,076.157	6'57
1874	2,245.705	19'39	21,613.693	9'74
1875	2,291.230	19'78	17,243.274	7'52
1876	2,603.068	22'47	18,207.781	6'99
1877	2,416.594	20'86	27,102.683	11'22
1878	2,502.765	21'58	38,276.987	15'22
Átlag 1869—78	2,228.729	19'24	20,888.865	9'31
1879	2,464.919	20'83	18,400.621	7'46
1880	2,411.227	20'22	27,954.416	11'59
1881	2,533.613	22'13	31,326.859	12'36
1882	2,494.442	21'81	46,430.618	18'61
1883	2,605.477	22'37	31,908.998	12'25
1884	2,751.020	23'48	37,782.781	13'73
1885	2,740.691	23'19	40,107.651	14'63
1886	2,764.030	24'06	36,245.434	13'11
1887	2,776.586	23'61	51,420.798	18'52
1888	2,770.040	23'92	47,880.101	17'28
Átlag 1879—88	2,631.205	22'71	36,945.823	13'05
1889	3,000.000	25'89	31,560.000	10'52
1890	3,002.000	25'90	55,880.000	18'61

¹⁾ A legutóbbi kataszter adatai szerint a szűkebb értelemben vett Magyarország szántóföld területe 11,584.002 hektár. Itt csak ez volt alapul veendő, bár valószínű, hogy az uralkodó irányzat folytán azóta tetemesen növekedett a szántóföld területe a rétek és legelők rovására.

Búzatermelésünk értékesítési viszonyaira nézve tájékoztatást nyújt az osztrák-magyar monarchia búza- és lisztforgalma:

Év	Búza			Liszt és egyéb malomtermények			Búza és liszt együtt		
	beho- zatal	kivitel	több behozatal (-) több kivitel (+)	beho- zatal	kivitel	több behozatal (-) több kivitel (+)	beho- zatal	kivitel	több behozatal (-) több kivitel (+)
ezer méter mázsákban									
1851 . .	335	137	— 198	51	42	— 9	386	179	— 207
1852 . .	631	94	— 537	40	58	+ 18	671	152	— 519
1853 . .	787	33	— 754	47	82	+ 35	834	115	— 719
1854 . .	1.048	144	— 904	60	53	— 7	1.108	197	— 911
1855 . .	777	185	— 592	69	121	+ 52	846	306	— 540
átlag 1851-55	715	118	— 597	54	71	+ 17	769	189	— 580
1856 . .	342	541	+ 199	61	152	+ 91	403	693	+ 290
1857 . .	310	803	+ 493	78	307	+ 229	388	1.110	+ 722
1858 . .	351	499	+ 148	91	227	+ 136	442	726	+ 284
1859 . .	358	272	— 86	168	203	+ 35	526	475	— 51
1860 . .	233	1.430	+ 1.197	127	312	+ 185	360	1.742	+ 1.382
átlag 1856-60	319	709	+ 390	105	240	+ 135	424	949	+ 525
1861 . .	243	2.915	+ 2.672	137	399	+ 262	380	3.314	+ 2.934
1862 . .	223	2.525	+ 2.302	89	440	+ 351	312	2.965	+ 2.653
1863 . .	356	939	+ 583	161	367	+ 206	517	1.306	+ 789
1864 . .	503	1.223	+ 720	191	406	+ 215	694	1.129	+ 935
1865 . .	300	2.484	+ 2.184	171	596	+ 425	471	3.080	+ 2.609
átlag 1861-65	325	2.017	+ 1.692	150	441	+ 291	475	2.458	+ 1.983
1866 . .	309	2.357	+ 2.048	133	663	+ 530	442	3.020	+ 2.578
1867 . .	400	5.814	+ 5.414	132	1.079	+ 947	532	6.893	+ 6.361
1868 . .	336	5.851	+ 5.515	145	1.394	+ 1.249	481	7.245	+ 6.764
1869 . .	409	3.685	+ 3.276	180	1.630	+ 1.450	589	5.315	+ 4.726
1870 . .	498	1.970	+ 1.472	203	1.975	+ 1.772	701	3.945	+ 3.244
átlag 1866-70	390	3.935	+ 3.545	159	1.348	+ 1.189	549	5.283	+ 4.734
1871 . .	616	2.800	+ 2.184	193	1.778	+ 1.585	809	4.578	+ 3.769
1872 . .	1.195	573	— 622	294	709	+ 415	1.439	1.2-2	— 207
1873 . .	2.078	385	— 1.693	612	423	— 184	2.690	813	— 1.877
1874 . .	2.431	638	— 1.793	575	631	+ 56	3.056	1.319	— 1.737
1875 . .	1.031	1.005	— 26	458	836	+ 378	1.489	1.841	+ 352
átlag 1871-75	1.430	1.090	— 390	426	876	+ 450	1.906	1.966	+ 60
1876 . .	1.162	1.199	+ 37	456	1.128	+ 672	1.618	2.327	+ 709
1877 . .	1.450	3.726	+ 2.276	456	1.631	+ 1.175	1.906	5.357	+ 3.451
1878 . .	1.474	3.623	+ 2.149	485	2.317	+ 1.832	1.959	5.940	+ 3.981
1879 . .	2.346	3.804	+ 1.458	584	2.452	+ 1.868	2.930	6.256	+ 3.326
1880 . .	3.252	2.017	— 1.235	808	1.331	+ 523	4.060	3.348	— 712
átlag 1876-80	1.937	2.874	+ 937	558	1.772	+ 1.214	2.495	4.646	+ 2.151
1881 . .	2.493	2.083	— 415	568	1.262	+ 694	3.066	3.345	+ 279
1882 . .	2.293	4.336	+ 2.038	367	1.870	+ 1.483	2.665	6.186	+ 3.521
1883 . .	1.662	2.808	+ 1.146	36	1.902	+ 1.866	1.698	4.710	+ 3.012
1884 . .	1.236	1.109	— 177	32	1.552	+ 1.520	1.318	2.661	+ 1.343
1885 . .	1.381	1.575	+ 194	24	1.513	+ 1.489	1.405	3.088	+ 1.683
átlag 1881-85	1.825	2.382	+ 557	205	1.616	+ 1.411	2.030	3.998	+ 1.968
1886 . .	226	2.096	+ 1.870	30	1.467	+ 1.437	256	3.563	+ 3.307
1887 . .	79	2.335	+ 2.256	13	1.290	+ 1.277	92	3.625	+ 3.533
1888 . .	12	4.073	+ 4.061	2	2.059	+ 2.056	14	6.131	+ 6.117
1889 . .	17	2.425	+ 2.407	1	1.760	+ 1.759	18	4.185	+ 4.167
1890 . .	41	2.324	+ 2.283	2	1.378	+ 1.376	43	3.702	+ 3.659
átlag 1886-90	75	2.651	+ 2.576	10	1.591	+ 1.581	85	4.242	+ 4.157

Azon kölcsönhatásnál fogva, mely a gabonaárak és a külforgalom alakulása közt létezik, bemutatjuk itt a budapesti búzaárakat. Kimutatásunk az 1820-tól 1869-ig terjedő félszázadot öleli fel, az újabb adatokat már e füzet elején olvasható értekezésünkben közöltük:

Év	Búzaár mm.-kint krajczárokbán			É v	Búzaár mm.-kint krajczárokbán			É v	Búzaár mm.-kint krajczárokbán		
	maxi- mum	mini- mum	évi		maxi- mum	mini- mum	évi		maxi- mum	mini- mum	évi
1820	719	302	464	1838	391	251	343	1855	1.557	1.170	1.402
1821	768	361	542	1839	493	366	434	1856	1.436	876	1.100
1822	444	257	374	Tíz évi	átlag	479	1857	936	557	751	
1823	478	278	408	1840	653	446	530	1858	989	548	709
1824	400	261	332	1841	634	406	523	1859	919	612	811
1825	336	214	276	1842	712	402	621	Tíz évi	átlag	920	
1826	406	187	262	1843	414	293	356	1860	1.148	848	996
1827	810	342	492	1844	385	319	351	1861	1.255	989	1.162
1828	791	521	656	1845	878	321	512	1862	1.162	861	996
1829	612	323	437	1846	968	578	759	1863	1.265	840	1.010
Tíz évi	átlag	429	1847	1.585	855	1.037	1864	1.168	612	913	
1830	712	321	523	1848	812	529	670	1865	712	602	646
1831	702	512	605	1849	995	472	678	1866	1.432	608	960
1832	617	485	551	Tíz évi	átlag	609	1867	1.510	1.063	1.309	
1833	795	408	517	1850	844	472	665	1868	1.404	821	1.030
1834	621	414	531	1851	727	563	634	1869	1.016	800	893
1835	634	385	523	1852	961	640	773	Tíz évi	átlag	996	
1836	491	321	421	1853	1.144	719	892				
1837	461	251	347	1854	1.656	1.272	1.468				

Magyarország búza- és lisztforgalma a magyar áruforgalmi statisztika szerint következő volt:

Év	Búza	Liszt	Búza és liszt együtt
a) Behozatal			
1873	325.473 mm.	227.276 mm.	552.749 mm.
1874	991.362 »	310.141 »	1.301.503 »
1875	23.301 »	147.561 »	170.862 »
—			
1882	746.000 »	99.000 »	845.000 »
1883	849.000 »	71.000 »	920.000 »
1884	775.000 »	90.000 »	865.000 »
1885	666.000 »	90.000 »	756.000 »
1886	86.000 »	109.000 »	195.000 »
1887	40.000 »	98.000 »	138.000 »
1888	67.000 »	100.000 »	167.000 »
1889	115.000 »	97.148 »	212.000 »
1890	199.000 »	109.000 »	303.000 »
átlag 1882-90	394.000 mm.	96.000 mm.	490.000 mm.

b) Kivitel

1869	4.898.777 mm.	2.002.492 mm.	6.901.269 mm.
1870	3.915.980 »	1.921.829 »	5.837.809 »
1871	4.184.940 »	2.322.826 »	6.507.766 »
1872	2.107.764 »	1.315.364 »	3.423.128 »
1873	1.510.067 »	825.824 »	2.335.495 »
1874	1.919.935 »	1.317.041 »	3.236.796 »
1875	3.362.355 »	1.557.094 »	4.919.449 »
—			

b) Kivitel

Év	Búza	Liszt	Búza és liszt együtt
1882	6,020.000 mm.	2,892.000 mm.	8,912.000 mm.
1883	5,198.000 »	3,540.000 »	8,738.000 »
1884	4,155.000 »	3,494.000 »	7,649.000 »
1885	5,466.000 »	3,499.000 »	8,965.000 »
1886	5,378.000 »	3,539.000 »	8,917.000 »
1887	6,072.000 »	3,718.000 »	9,790.000 »
1888	7,863.000 »	4,756.000 »	12,619.000 »
1889	5,551.000 »	4,618.481 »	10,169.000 »
1890	7,414.000 »	4,468.000 »	11,882.000 »
átlag 1882-90	5,902.000 mm.	3,836.000 mm.	9,738.000 mm.

c) Kiviteli többlet

1873	1,184.594 mm.	589.152 mm.	1,782.746 mm.
1874	923.573 »	1,006.900 »	1,935.473 »
1875	3,339.054 »	1,409.533 »	4,748.587 »
1882	5,274.000 »	2,793.000 »	8,067.000 »
1883	4,349.000 »	3,469.000 »	7,818.000 »
1884	3,380.000 »	3,404.000 »	6,784.000 »
1885	4,800.000 »	3,409.000 »	8,209.000 »
1886	5,292.000 »	3,430.000 »	8,722.000 »
1887	6,032.000 »	3,620.000 »	9,652.000 »
1888	7,796.000 »	4,656.000 »	12,452.000 »
1889	5,436.000 »	4,521.000 »	9,957.000 »
1890	7,215.000 »	4,359.000 »	11,574.000 »
átlag 1882-90	5,508.000 mm.	3,740.000 mm.	9,248.000 mm.

Régi áruforgalmi statisztikánk 1869-től 1872-ig a behozott gabonaneműeket csak egy összegben mutatta ki, a búza- és liszt-behozatal mennyiségét tehát külön, a nevezett évekről nem ismerjük; 1876-tól pedig egész 1881-ig áruforgalmi statisztikai adatgyűjtések egyáltalán nem történtek, így a hetvenes és nyolcvanas évek külkereskedelmi forgalma közt ránk nézve áthidalhatatlan hézag létezik.

Ki kell mutatni a külföldi államok védvamos intézkedéseinek hatását is búza- és liszt kivitelünkre; ezt legcélszerűbben úgy véljük elérni, ha a különböző országok búza- és lisztvámjairól előrebocsátunk egy rövid kimutatást:

Ország	Érvényben levő szerződés kelte	A búza vámtétele	A liszt vámtétele
Németország	1881. V./23. megújítva 1887. XII./8. vált » XII./21.	5 márka	10 ⁵ márka
Belgium, Hollandia	1867. II./23.	vm.	vm.
Svajcz :	1888. XI./23.	0 ³⁰ fr.	2 ⁵⁰ fr.
Olaszország	1888.	5 ⁰⁰ Lira	8 ⁷⁰ Lira vm.
Franciaország ..	1884. II./18. 1887. III./29.	5 ⁰⁰ fr.	8 ⁰⁰ fr.
Nagy-Britannia ..	1876. XII./5. 1877. XI./26.	vm.	vm.
Oroszország	1860. IX./14.	vm.	rud. 0 ¹² rubel
Szerbia	1881. V./6.	8 ⁰ / ₁₀₀ ad. val.	10 ⁰ / ₁₀₀ ad. val.
Balkán-félsziget .. (Bulgária, Montenegro)	—	8 ⁰ / ₁₀₀ ad. val.	4 ⁰ / ₁₀₀ ad. val.
Románia	—	vm.	buzalisz 42 fr., rozs- liszt 5 fr., korpá 4 ⁵ fr.
Egyéb államok (Brazília)	—	—	—

Ezen vámok hatása világosan kitűnik a következő kimutatásokból, melyek világosan mutatják, hogyan szorul ki búzánk és lisztünk a védvámokkal körülsáncolt országokból. Álljon itt legelőször is azon országokba való kivitelünk, melyekbe a búza (s részben a liszt) bevitele vámentes:

Év	Nagy-Britanniába		Belgiumba, Hollandiába		Oroszországba		Romániába	
	búza-	liszt-	búza-	liszt-	búza-	liszt-	búza-	liszt-
kivitelünk métermázsákban								
1882	—	569.293	2.104	46.622	1	2.945	231	28.812
1883	200	711.209	8.252	134.379	123	5.932	439	25.905
1884	—	728.903	99	43.670	104	5.757	1.208	24.366
1885	56.379	752.095	—	39.891	5	5.088	1.210	25.503
1886	11.098	628.940	—	32.599	200	6.591	318	31.526
1887	—	598.994	—	40.261	—	901	314	272
1888	115.262	923.568	24.342	93.907	30	648	20.531	299
1889	183.419	855.662	—	50.084	8	1.602	3.572	207
1890	22.645	583.704	100	1.571	206	6.589	—	660

Oroszország és Románia mint szesztermelő országok itt természetesen számba alig jöhetnek. A mérsékelt vámtételű országokba kivitelünk következőleg alakult:

Év	Svájcba		Szerbiába		Balkán félszigetre		Egyéb államokba	
	búza-	liszt-	búza-	liszt-	búza-	liszt-	búza-	liszt-
kivitelünk métermázsákban								
1882	467.796	198.878	2	12.878	3	3.433	100	41.058
1883	376.908	175.254	—	13.183	—	3.128	—	64.303
1884	259.466	144.850	1.482	8.725	—	4.459	102	67.802
1885	527.740	131.714	407	15.123	—	3.956	—	66.682
1886	699.533	129.963	—	13.842	130	9.720	—	75.988
1887	847.883	148.659	6	9.068	105	4.678	—	86.630
1888	1.557.913	162.355	2	10.110	310	3.538	36.020	121.818
1889	691.127	97.419	1	8.049	203	3.673	62.821	175.340
1890	893.954	58.390	3.003	7.644	—	2.571	74.362	200.850

Végre azon országokba, melyek a búzára és lisztre legsúlyosabb vámot vetnek, kivitelünk a következő hullámozást mutatja:

Év	Németországba		Francziaországba		Olaszországba	
	búza-	liszt-	búza-	liszt-	búza-	liszt-
kivitelünk métermázsákban						
1882	1,588.973	321.637	61.739	108.363	2.922	2.738
1883	890.955	304.742	2.882	194.382	4.545	6.535
1884	359.357	248.375	203	214.193	3.931	8.926
1885	271.137	1.339.45	302	80.749	82.165	33.474
1886	314.947	116.476	1.606	124.481	321.043	43.944
1887	463.537	139.851	1.512	95.589	129.404	16.822
1888	666.817	93.326	354.228	177.263	79.761	18.661
1889	415.204	115.105	47.100	163.899	69.809	10.740
1890	819.676	293.693	18.743	138.871	21.473	11.866

A főbb búzatermő, illetőleg exportáló országok termési és kiviteli viszonyait 1881 óta a következő kimutatás tünteti fel:

Év	Be- vetett terület 1000 hektár	Összes	Hektá- ronként átlag	Kivitel millió hecto- liter	Be- vetett terület	Összes	Hektá- ronként átlag	Kivitel millió hecto- liter	
		t e r m é s				t e r m é s			
		millió hecto- liter	hecto- liter			millió hecto- liter	hecto- liter		
1. Északamerikai Egyesült-Államok.					3. Brit Kelet-India.				
1881 ..	15.272 ¹	134 ⁹¹	8 ⁸³	53 ⁰⁰	—	—	—	12 ⁷⁸	
1882 ..	15.012 ²	177 ⁴⁷	11 ⁸²	33 ⁵⁴	—	—	—	9 ¹⁰	
1883 ..	14.764 ⁵	148 ²²	10 ⁰⁴	37 ⁴⁵	10.606 ¹	—	—	13 ⁴³	
1884 ..	15.987 ⁷	180 ⁴⁹	11 ²⁹	24 ⁷⁶	11.186 ¹	104 ⁵³	9 ³⁵	10 ¹⁸	
1885 ..	13.846 ⁶	125 ⁷⁰	9 ⁰⁸	29 ⁸⁰	11.094 ²	104 ⁸⁸	9 ⁴⁵	13 ⁵⁴	
1886 ..	14.906 ⁵	160 ⁹⁴	10 ⁸⁰	20 ³³	10.527 ⁷	86 ⁶¹	8 ⁰⁰	14 ³²	
1887 ..	15.244 ⁹	160 ⁶³	10 ⁵⁴	35 ⁸⁹	10.876 ²	96 ⁸⁸	8 ⁹¹	8 ⁷⁰	
1888 ..	15.121 ¹	146 ³⁹	9 ⁶⁸	23 ¹⁶	10.684 ⁷	88 ²⁴	8 ²⁶	11 ³³	
1889 ..	15.440 ⁰	172 ⁶⁸	11 ¹⁸	19 ¹⁴	10.118 ⁰	82 ⁶⁵	8 ²⁴	7 ⁰¹	
1890 ..	—	145 ⁰⁰	—	—	—	82 ⁶⁵	—	—	
2. Oroszország.					4. Ausztráliai brit gyarmatok.				
1881 ..	—	—	—	17 ²⁴	1.361 ⁴	10 ⁸⁰	7 ⁹³	2 ⁹¹	
1882 ..	—	—	—	26 ⁸⁹	1.390 ⁸	11 ⁵³	8 ²⁹	2 ⁵²	
1883 ..	—	79 ⁸⁵	6 ⁸³	29 ⁵⁰	1.498 ⁰	16 ⁵³	11 ⁰⁴	1 ⁹²	
1884 ..	—	94 ¹⁶	8 ⁰⁵	23 ⁸⁴	1.483 ⁷	13 ⁵⁶	9 ¹⁴	4 ⁸⁴	
1885 ..	—	62 ⁷⁰	5 ³⁶	32 ⁸⁴	1.407 ¹	11 ⁵¹	8 ¹⁸	4 ⁰⁰	
1886 ..	—	57 ⁶⁵	4 ⁹¹	18 ¹⁷	1.482 ⁷	14 ⁴⁶	9 ⁷⁵	0 ⁵²	
1887 ..	—	98 ¹²	8 ³⁹	27 ³⁹	1.621 ⁸	15 ⁶⁸	9 ⁶⁶	1 ⁵⁰	
1888 ..	—	104 ²⁰	—	44 ⁴⁰	1.586 ⁴	12 ⁵⁸	7 ⁹³	2 ⁷¹	
1889 ..	—	66 ⁴⁷	5 ³⁸	37 ¹⁶	1.570 ⁰	14 ⁵⁰	9 ²³	1 ³⁹	
1890 ..	—	75 ⁶⁹	—	—	—	15 ³²	—	—	

Az eddig közölt adatok jobbra ismeretesebbek s nagyrészt a »Közzgazdasági és Statisztikai Évkönyv«-ből merítették, közlésüket mégis indokolttnak láttuk, hogy az a ki fentebbi tanulmányunk olvasá-
sakor a termelési és forgalmi adatokat részletesebben is ismerni akarja, minden további utánjárás nélkül feltalálhassa ugyanebben a füzetben. A következő adatok azonban, melyeket a hazai malmok üzem- és egyéb viszonyairól közlünk, kevésbé ismertek s nagyobb malmaink helyzetét igen érdekes világításba helyezik. Az ezen adatokból folyó tanúságokat már elmondtuk s kellőleg méltattuk e füzet más helyén, itt elégnék tartjuk az adatoknak táblázatos közzé-
tételét.

Legelőször is bemutatjuk a nagyobb gőz- és malmok üzem-
viszonyaira vonatkozó adatokat:

Folyó szám	Nagyobb gőz- és műmalmok	Székhelye	Alapításának éve	Ü z e m -	
				24 órai őrle- képesség, métermássa	Egy évre esik átlag munka- nap
A) Budapesten :					
1	Pesti hengermalom r.-t.	Budapest	1839	2.200	350
2	Concordia malom	»	1866	2.200	330
3	Gizella malom	»	1880	1.800	300
4	Pesti sütők és molnárok malma r.-t.	»	1863	1.800	330
5	Lujza gőzmalom r.-t.	»	1867	1.100	345
6	Erzsébet gőzmalom	»	1868	1.300	316
7	Viktória gőzmalom	»	1866	1.500	330
8	Pannonia gőzmalom r.-t.	»	1863	2.150	360
9	Magy. ált. hitelbank egyes. gőzmalmai	»	1875	1.550	310
10	Haggenmacher gőzmalmai	»	1867	2.000	320
11	I. budapesti gőzmalom r.-t.	»	1863	2.500	360
12	Hedrich és Strausz	»	1880	1.200	300
Együtt			—	21.100	3.951
B) Vidéken :					
1	Széchenyi gőzmalom r.-t.	Arad	1863	600	320
2	Bauer Jakab és fiai	H.-M.-Vásárhely	1867	120	300
3	Borsod-miskolczi gőzmalom r.-t.	Miskolcz	1864	650	320
4	Neumann testv.	Arad	1862	600	330
5	Gőzmalom r.-t.	Czegléd	1864	300	350
6	Kereskedelmi bank gőzmalma	Kassa	1864	200	325
7	Erzsébet gőzmalom fiókja	Temesvár	1880	1.000	330
8	I. gőzmalom r.-t.	Ujvidék	1869	300	300
9	Weisz, Engel és Herczka	Besztercebánya	1878	250	330
10	I. gőzhengermalom r.-t.	Palánka	1880	100	300
11	I. hengermalom Fischer és Prohaska	Pancsova	1876	150	300
12	Gróf Szerényi László	Putnok	1872	125	300
13	Gőzmalom r.-t.	N.-Kikinda	1869	600	300
14	László gőzhengermalom r.-t.	N.-Várad	1880	1.000	340
15	Gőzmalom	Gyöngyös	1854	150	300
16	Hernádvölgyi műmalom	Bethlenfalva	1870	200	120
17	I. hengermalom Häfner Károly fia	Ujvidék	1864	200	300
18	István gőzmalom t.	Debreczen	1843	1.200	300
19	Műmalom r.-t.	Igló	1860	150	350
20	Ligeti gőzmalom	Szeged	1884	450	310
21	Losonczy gőzmalom	Losoncz	1870	800	330
22	N.-sárosi műmalom	Eperjes	1856	700	330
23	Schlosser K. Lajos örökösei	Rozsnyó	1840	60	330
24	Verpeléti gőzmalom	Verpelét	1868	100	300
25	Szatmári gőzmalom t.	Szatmár	1879	500	300
26	Szegi gőzmalom r.-t.	Szegi pusztá	1866	160	340
27	Ungvári műmalom	Ungvár	1870	250	320
28	I. bajai hengermalom Hüttl Ede	Baja	1861	200	300
29	Ceres gőzmalom	Beregszász	1873	120	320
30	Schmidt testv.	Toplecz	1874	250	350
31	Gőzmalom	Velencze	1859	400	310
32	Back Bernát fiai	Szeged	1857	1.000	320
33	Győri hengermalom	Győr	1875	600	300
Együtt			—	13.485	10.275
A budapesti és vidéki malmok összesen			—	34.585	14.262

v i s z o n y o k

Egy évi örölő- képesség, méter- mázsa	1884. évben tényleg meg- őrlött méter- mázst	az őrlőképessé- g % o-ában	Az őrlőkör száma	A hengervezelek száma	A hengerpárok száma	Minő rendszerűek a henger járatok	A munkások száma	1000 mm. átmérőre esik munkás a napi őrlő. Képesleg viszonyítva	Minő vilá- gítás alkal- maztatik				Milyen motor alkalmaz- tatik	
									villany	gáz	mindkettő	petroleum	gőz	víz
770.000	550.000	71'42	46	82	204	Mechwart	365	16'6	—	—	1	—	1	—
660.000	572.560	86'75	46	104	—	»	315	15'7	—	—	1	—	1	—
540.000	418.150	77'43	31	95	—	»	255	14'1	—	—	1	—	1	—
594.000	472.476	79'64	32	70	—	Freiszleder	270	15'0	—	—	1	—	1	—
379.500	372.015	98'00	18	44	—	Ganz	150	13'6	—	—	1	—	1	—
410.800	395.100	96'18	21	50	—	Ganz és többféle	143	11'0	—	1	—	—	1	—
495.000	275.000	55'55	14	56	102	Wegmann, Ganz	196	13'1	1	—	—	—	1	—
774.000	538.453	69'55	34	—	361	Ganz	330	15'3	1	—	—	—	1	—
480.500	469.800	97'77	31	69	2	»	248	16'5	1	—	—	—	1	—
640.000	599.000	93'69	38	124	—	»	321	16'1	1	—	—	—	1	—
900.000	720.000	80'00	44	144	302	Mechwart, Fischer	469	18'8	—	1	—	—	1	—
360.000	100.000	27'77	5	—	6	Mechwart	120	10'0	—	1	—	—	1	—
7,003.800	5,482.554	78'27	—	—	—		3,182	15'1	4	2	6	—	12	—
192.000	174.000	90'63	10	29	—	Ganz	115	19'2	1	—	—	—	1	—
36.000	25.000	69'44	4	4	—	»	20	16'7	—	—	—	1	—	—
203.000	117.334	56'41	11	31	—	»	83	12'8	1	—	—	—	1	—
198.000	110.000	55'55	10	—	39	»	112	18'7	1	—	—	—	1	—
105.000	105.000	100'00	12	11	—	»	66	22'0	—	—	—	1	—	—
65.000	53.500	82'31	6	4	6	»	32	16'0	—	1	—	—	1	—
330.000	242.000	73'61	22	32	—	»	156	15'6	—	1	—	—	1	—
90.000	75.000	83'33	10	—	19	»	40	13'3	1	—	—	—	1	—
82.500	41.500	50'30	5	9	—	»	47	18'8	—	—	—	1	—	1
30.000	18.000	60'00	3	—	2	»	22	22'0	—	—	—	1	—	—
45.000	30.000	66'66	3	7	—	»	20	13'3	—	—	—	1	—	—
37.500	12.000	34'66	9	4	7	»	20	16'0	—	—	—	1	—	1
180.000	162.000	90'00	6	22	—	»	161	26'8	—	—	—	1	—	—
340.000	322.642	94'89	17	49	—	Ganz, Wegmann	180	18'0	1	—	—	—	1	—
45.000	27.500	61'11	6	—	8	Ganz	26	17'3	—	—	—	1	—	—
24.000	22.200	92'50	5	—	6	»	34	17'0	—	—	—	1	—	1
60.000	27.500	45'83	8	9	—	Wegmann és Hoerdet	36	18'0	—	—	—	1	—	—
360.000	273.462	78'74	26	48	—	Ganz, Escher, Wyss és társa	194	16'2	1	—	—	—	1	—
52.500	45.242	86'18	5	11	—	Wegmann	46	30'7	—	—	—	1	—	1
139.500	120.000	86'02	7	—	16	Ganz	68	15'1	1	—	—	—	1	—
264.000	194.379	73'63	11	29	—	»	90	11'3	1	—	—	—	1	—
231.000	164.457	71'19	10	23	—	»	95	13'6	1	—	—	—	—	1
19.800	10.903	55'06	6	—	6	Lesdorf	27	45'0	—	—	—	1	—	1
30.000	19.576	65'26	4	—	4	Ganz	16	16'0	—	—	—	1	—	—
150.000	126.451	84'30	9	15	—	»	104	20'8	—	—	—	1	—	—
54.400	50.700	93'19	7	9	—	»	45	28'1	—	—	—	1	—	—
80.000	39.600	49'50	9	11	—	»	46	18'4	1	—	—	—	—	1
60.000	22.000	36'66	8	—	7	»	27	13'5	—	—	—	1	—	—
38.400	30.000	78'12	5	8	—	Ganz, Laferté	47	39'2	—	—	—	1	—	—
87.500	42.000	48'00	4	10	—	»	34	13'6	—	—	—	1	—	1
124.000	58.219	46'95	7	—	71	Különféle	40	10'0	1	—	—	—	1	—
320.000	180.000	56'25	10	43	—	»	88	8'8	—	1	—	—	1	—
180.000	81.000	45'09	8	—	27	Ganz, Wegmann	69	11'5	—	—	—	1	—	—
4,259.100	3,024.069	71'00	—	—	—		2,206	16'4	11	2	1	19	25	4
11,262.900	8,506.623	75'53	—	—	—		5,388	15'6	15	4	7	19	37	4

Végül bemutatjuk a nagyobb *malomrészvény-vállalatok mérlegét* a legutóbbi két évről. Áttekinthetőség kedvéért külön csoportosítjuk a budapesti, külön a vidéki malmokat s a malmok mindkét csoportjánál külön táblán közöljük a mérlegnek teher- és vagyon-tételeit.

T e h e r			B u d a p e s t i							
			Molnárrok és sütők		Concordia	Lujza		Henger- malom		
1	Részvénytőke számla..	1839	900.000	—	1,150.000	—	560.000	—	1,000.000	—
		1890	900.000	—	1,150.000	—	560.000	—	800.000	—
2	Takarékalap „ ..	1889	470.561	50	150.000	—	311.413	64	200.000	—
		1890	470.651	50	150.000	—	315.144	87	200.238	—
3	Törlesztési „ ..	1889	350.000	—	400.000	—	203.624	99	30.000	—
		1890	410.000	—	450.000	—	244.628	16	30.000	—
4	Segélyezési „ ..	1889	18.722	—	—	—	—	—	10.000	—
		1890	20.158	—	—	—	—	—	13.235	75
5	Nyugdíj „ ..	1889	36.620	—	—	—	—	—	—	—
		1890	41.601	—	—	—	—	—	—	—
6	Elfogadványok	1889	1,099.004	—	1,090.773	20	879.127	30	775.802	30
		1890	1,139.650	96	1,286.548	82	527.027	49	1,116.603	73
7	Munkások biztosítéka	1889	308	90	—	—	—	—	—	—
		1890	287	—	—	—	—	—	—	—
8	Munkások betegs. alap	1889	3.353	—	427	26	—	—	6.000	—
		1890	3.163	68	429	06	—	—	6.000	—
9	Osztalék alap	1889	1.211	36	80	—	480	—	892	50
		1890	1.057	—	80	—	140	—	5.475	—
10	Különféle hitelezők ..	1889	32.836	53	111.179	17	14.318	19	59.759	44
		1890	24.461	70	107.250	25	13.377	93	35.786	96
11	Adó számla	1889	26.011	67	—	—	—	—	—	—
		1890	38.040	55	—	—	—	—	—	—
12	Jutalék számla	1889	16.732	57	1.600	—	—	—	—	—
		1890	32.229	90	15.114	86	—	—	—	—
13	Átfutó tételek	1889	—	—	—	—	—	—	12.449	34
		1890	—	—	—	—	—	—	16.854	—
14	Biztosítékok számlája	1889	—	—	—	—	—	—	8.710	50
		1890	—	—	—	—	—	—	10.068	05
15	Elsőbbségi kötv. „	1889	—	—	—	—	—	—	—	—
		1890	—	—	—	—	—	—	—	—
16	Elsőbbségi osztal. „	1889	—	—	—	—	—	—	—	—
		1890	—	—	—	—	—	—	—	—
17	Veszteség nyer. „	1889	121.491	29	2.000	86	44.624	72	15.384	73
		1890	190.127	37	75.918	40	122.102	81	112.133	13
		1889	3,076.852	82	2,906.060	49	2,013.587	84	2,118.998	86
		1890	3,271.428	66	3,235.341	39	1,782.421	26	2,346.394	62

¹⁾ A budapesti és temesvári malom együtt.

Ezek a számok is mutatják, hogy a malmok mily óriási értéket forgatnak; de nem teljesen, mert a malmok, mint oly iparvállalatok, melyeknél az üzlet gyorsan bonyolódik le, évi mérlegükben, mely csak egyetlen időpont tényleges állapotát tünteti fel, távolról sem juttatják kifejezésre a forgalomba hozott értékek nagyságát.

m a l m o k								
Első budapesti	Pannonia	Erzsébet ¹⁾	Viktoria	Magyar általános hitelbank egyesült gőzmalmai	E g y ü t t			
1,500.000 —	1,220.000 —	900.000 —	360.000 —	— —	7,590.000 —			
1,500.000 —	1,220.000 —	900.000 —	360.000 —	— —	7,390.000 —			
238.171 72	283.353 40	400.000 —	240.005 —	383.490 93	2,686.997 19			
181.872 45	283.419 40	430.000 —	250.000 —	412.421 58	2,693.747 80			
246.981 07	249.005 91	328.316 87	86.051 89	— —	1,893.980 73			
314.830 64	292.245 06	400.316 87	83.573 19	— —	2,225.593 92			
63.069 09	— —	32.200 60	374 39	— —	124.366 08			
14.114 32	— —	33.810 60	469 43	— —	81.788 10			
— —	24.600 —	24.993 29	38.990 69	— —	125.203 98			
54.349 12	25.700 —	30.489 64	44.976 68	— —	197.116 44			
691.768 75	1,033.833 13	488.590 21	920.037 78	604.993 85	7,583.931 42			
1,211.034 11	965.613 98	773.703 13	857.391 27	341.115 52	8,218.689 01			
180 55	— —	— —	— —	— —	488 55			
182 55	— —	— —	— —	— —	469 55			
— —	— —	— —	5.125 82	— —	14.906 44			
— —	— —	— —	5.125 82	— —	14.718 56			
300 —	90 —	660 —	112 —	— —	3.825 50			
550 —	90 —	180 —	45 50	— —	7.617 50			
112.374 09	106.417 30	135.409 58	282.060 94	1,412.622 28	2,266.977 52			
151.955 26	125.688 72	69.810 50	122.590 66	1,386.594 28	2,037.516 26			
— —	— —	— —	— —	— —	26.011 67			
60.000 —	— —	40.000 —	— —	— —	138.040 55			
— —	— —	24.331 06	— —	— —	43.063 63			
— —	— —	43.908 09	— —	— —	91.252 85			
— —	— —	— —	34.810 —	— —	47.259 34			
— —	— —	— —	34.280 —	— —	51.134 —			
— —	— —	— —	— —	— —	8.710 50			
— —	— —	— —	— —	— —	10.068 05			
— —	— —	— —	360.000 —	— —	360.000 —			
— —	— —	— —	375.202 50	— —	375.202 50			
— —	— —	— —	7.447 50	— —	7.447 50			
— —	— —	— —	— —	— —	— —			
130.542 08	10.645 46	150.381 44	65.749 27	57.454 73	597.874 58			
362.356 09	93.093 92	260.898 90	192.615 64	208.501 97	1,617.748 23			
2,983.387 35	2,927.947 20	2,484.883 05	2,400.765 28	2,458.561 79	23,371.044 68			
3,851.244 54	3,005.851 08	2,983.117 73	2,326.270 69	2,348.633 35	25,150.703 32			

V a g y o n			B u d a p e s t i				
			Molnárok és sütők malma	Concordia	Lujza	Henger- malom	
1	Laképületek számlája (ingatl. is)	1889 25.880 — 1890 25.880 —	42.500 — 42.500 —	31.867 05 31.867 05	37.985 — 37.985 —		
2	Gyártelep száml. (épü- let-számla)	1889 942.678 23 1890 934.563 23	1,183.591 37 1,210.268 21	584.579 61 581.579 61	332.356 21 294.919 37		
3	Eszközök számlája	1889 200 — 1890 5.165 —	7.851 17 18.608 86	1,300 — 600 —	10.256 21 7.815 67		
4	Kocsik (szerk.) száml.	1889 6.664 97 1890 6.889 —	— — — —	— — — —	— — — —		
5	Vasutépítési számla ..	1889 — — 1890 — —	16.057 18 — —	— — — —	— — — —		
6	Biztosítási számla	1889 53.800 — 1890 38.630 —	41.522 33 29.694 15	31.956 49 22.589 05	53.375 — 36.315 47		
7	Buza és őrlém. száml.	1889 868.133 58 1890 767.445 56	1,041.124 46 1,219.096 11	579.181 92 396.837 19	892.698 17 833.238 58		
8	Zsák-számla	1889 81.781 29 1890 17.099 07	40.181 04 35.524 18	29.808 94 35.514 27	37.645 17 40.104 22		
9	Szén-számla	1889 793 80 1890 418 46	— — — —	367 62 1.114 14	357 33 459 62		
10	Pénztár-számla	1889 41.697 38 1890 26.485 53	24.653 93 36.210 11	323.984 19 5.744 90	10.248 65 13.604 82		
11	Értékpapírok számlája	1889 2.608 37 1890 2.608 37	— — — —	1.496 50 2.980 —	92.886 88 6.386 88		
12	Váltó(külföldi is) száml.	1889 10.419 68 1890 79.943 30	— — 29.667 68	— — 14.773 45	20.520 37 26.606 49		
13	Bankkövetelések száml.	1889 778.415 — 1890 1,066.900 —	— — — —	— — 248.673 22	263.137 43 486.456 31		
14	Vegyes adósok száml.	1889 327.750 52 1890 299.401 14	512.856 21 591.708 17	245.365 51 435.669 17	455.932 96 553.217 92		
15	Anyag-számla	1889 — — 1890 — —	11.675 99 6.006 74	6.680 91 4.479 21	11.592 18 9.284 27		
16	Biztosítékok számlája	1889 — — 1890 — —	— — — —	— — — —	— — — —		
17	Hivatalnokok nyugdíj- pénztára	1889 — — 1890 — —	— — — —	— — — —	— — — —		
		1889 3,076.852 82 1890 3,271.428 66	2,906.060 49 3,235.341 39	2,013.687 84 1,782.421 26	2,118.998 86 2,346.394 62		

m a l m o k

Első Budapesti	Pannonia	Erzsébet	Viktoria	Magyar általános hitelbank egyesült gőzmalmai	Együtt
259.115 40	20.000 —	25.830 —	25.000 —	15.000 —	483.177 45
243.081 53	20.000 —	76.472 27	25.000 —	15.000 —	517.785 85
893.390 53	1.010.611 90	943.709 94	823.039 05	1.011.536 50	7.726.596 34
893.490 53	1.010.611 90	906.269 21	823.039 05	1.011.536 50	7.666.277 61
24.193 76	5.446 89	5.214 32	5.100 50	3.377 —	61.020 35
24.781 86	4.699 72	5.951 36	5.050 —	— —	72.672 47
9.881 80	9.458 45	1.878 03	1.500 —	— —	29.418 25
10.229 40	8.988 10	2.291 74	1.200 —	— —	29.598 24
— —	7.525 —	— —	— —	— —	— —
62.797 04	41.585 07	10.772 64	2.285 78	43.408 34	341.501 69
38.521 09	29.172 60	1.608 48	230 37	29.793 86	226.555 07
761.341 90	692.640 90	527.576 —	854.838 28	803.516 18	6.931.050 79
1.015.661 46	747.473 90	834.966 20	680.199 54	765.098 54	7.260.017 08
67.150 31	27.836 39	37.215 76	31.735 27	18.963 70	299.368 87
77.068 99	32.953 28	49.286 84	35.282 68	22.951 96	345.785 49
— —	— —	5.266 —	837 —	969 03	8.590 7-
— —	— —	20.458 28	486 —	1.120 35	24.056 85
18.537 92	33.676 22	21.817 87	38.401 24	17.187 58	530.204 97
9.987 19	11.149 02	16.984 75	5.747 33	13.655 70	139.569 35
23.182 82	212.634 25	— —	— —	230 —	333.088 92
35.592 22	308.335 95	— —	— —	240 —	356.143 42
91.776 37	12.641 92	85.952 23	36.266 67	3.277 23	260.860 47
114.561 30	7.219 58	13.778 36	13.311 63	5.187 81	305.049 60
— —	185.606 —	256.507 43	— —	— —	1.483.665 96
622.753 06	136.611 —	411.797 69	— —	— —	2.973.191 28
730.272 23	658.183 36	521.477 41	567.613 02	538.162 33	4.737.713 65
714.662 09	665.109 59	598.977 61	713.686 49	480.218 54	5.052.650 72
28.763 45	17.675 35	11.672 13	5.233 22	2.883 90	96.077 63
30.891 10	16.001 44	13.785 30	5.326 85	3.830 09	89.605 —
12.583 72	— —	— —	11.135 75	— —	23.719 47
19.962 72	— —	— —	17.710 75	— —	37.673 47
— —	— —	24.993 29	— —	— —	24.993 29
— —	— —	30.489 64	— —	— —	30.489 64
2.983.337 35	2.927.947 20	2.448.833 05	2.400.765 28	2.453.561 79	23.371.044 68
3.851.244 54	3.005.851 08	2.983.117 73	2.326.270 69	2.348.633 35	25.150.703 32

T e h e r		V i d é k i					
		Czeplédi gőz- malom	Szegi gőz- malom	Aradi Széchenyi gőzmalom			
1	Résztvénytőke-számla	1889 160.000 — 1890 160.000 —	100.000 — 100.000 —	288.200 — 288.200 —			
2	Tartalékalap-számla	1889 42.115 02 1890 28.412 62	87.393 37 55.005 05	209.000 — 168.330 —			
3	Törlesztési számla	1889 38.886 98 1890 52.956 84	— — 35.352 94	— — — —			
4	Segélyezési számla	1889 — — 1890 — —	241 30 — —	— — — —			
5	Nyugdíj-számla	1889 — — 1890 — —	— — — —	— — — —			
6	Elfogadványok	1889 147.500 — 1890 210.000 —	81.000 — 39.000 —	174.509 53 125.826 29			
7	Munkások biztosítéka	1889 — — 1890 — —	— — — —	— — — —			
8	Munkások betegsegélyző-alapja	1889 — — 1890 — —	— — 209 88	874 — 1.140 24			
9	Osztalék-alap	1889 414 94 1890 — —	795 — — —	882 85 60.000 —			
10	Különféle hitelezők	1889 26.022 64 1890 15.969 82	4.525 85 38.402 95	171.787 92 280.191 57			
11	Jutalék-számla	1889 — — 1890 — —	— — — —	— — — —			
12	Biztosítékok számlája	1889 8.500 — 1890 5.500 —	35.570 — 7.200 —	3.307 67 2.831 23			
13	Fel nem vett osztalék	1889 — — 1890 414 94	— — 374 —	— — 1.074 —			
14	Veszteség- és nyereség-számla	1889 130 56 1890 11.729 80	— — 20.576 01	123.526 76 85.014 33			
		1889 423.570 14 1890 484.984 02	309.525 52 296.120 83	972.038 73 7.012.607 66			

m a l m o k										Együtt
Szatzmári gőzmalom- társulat		Nagy- sárosi múmalom		N.-várad László- malom		István gőzmalom Debreczen		Borsod- miskolci gőzmalom		
288.900 — 287.000 —		640.000 — 640.000 —		400.000 — 560.000 —		370.200 — 370.200 —		474.250 — 474.250 —		2,721.550 — 2,819.650 —
263.767 63 136.635 26		13.021 24 13.672 30		70.000 — 72.007 —		681.135 35 555.030 —		156.496 92 187.788 87		1,527.929 53 1,216.881 10
42.739 85 140.122 51		31.031 06 60.767 37		166.266 73 188.167 32		— — 81.393 49		— — — —		278.944 62 558.760 47
— — — —		3.823 81 — —		— — — —		8.714 90 4.912 95		— — 2.060 52		12.785 01 6.973 47
— — — —		— — — —		35.459 62 38.500 14		10.267 15 12.982 17		— — — —		45.726 77 51.482 31
232.400 50 329.975 50		— — — —		626.385 76 750.929 10		522.543 13 337.301 74		382.515 18 398.944 83		2,166.854 10 2,191.977 46
2.731 09 — —		— — — —		— — — —		— — — —		— — — —		2.731 09 — —
— — 2.747 75		— — 4.020 25		958 57 658 90		— — — —		— — — —		36.159 46 8.777 02
496 — — —		32.580 — 32.210 —		140 — — —		290 — 60.530 —		910 25 — —		3.825 50 152.740 —
137.705 79 154.483 52		510.589 83 395.545 24		465.730 44 189.200 93		62.531 59 27.668 50		258.694 77 266.791 81		1,637.588 83 1,368.254 34
— — — —		1.705 23 6.330 94		— — — —		— — — —		— — 15.551 45		1.705 23 21.882 39
1.000 — 1.000 —		— — — —		— — — —		34.700 — 46.192 73		— — — —		83.077 67 62.723 96
— — 359 30		— — — —		— — 100 —		— — 460 —		— — 1.010 —		— — 3.792 24
69 85 11.367 43		5.615 07 44.505 13		— — 20.000 —		77.338 29 119.645 94		38.436 28 95.530 34		245.116 81 408.368 98
974.810 71 1,063.691 27		1,233.391 24 1,197.051 23		1,764.941 12 1,759.563 30		1,767.720 41 1,616.317 52		1,311.303 15 1,441.927 82		8,762.351 02 8,872.263 74

m a l m o k										
szatmári gőzmalom társulat		nagysárosi múmalom		nagyvárad »László« malom		»István« gőzmalom Debreczen		Borsod- miskolczi gőzmalom		Együtt
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	132.693 73
—	—	11.977 40	—	—	—	—	—	11.513 92	—	23.491 32
422.620 96	410.621 81	711.721 92	653.816 93	551.012 44	3,263.825 71					
441.961 68	363.638 75	717.331 —	647.570 73	512.197 30	3,315.444 30					
7.349 20	6.229 25	16.634 78	5.276 20	6.490 4	57.068 86					
6.087 57	5.606 33	12.804 78	11.244 92	22.888 63	73.233 69					
—	393 —	3.179 79	1.300 —	4.269 59	12.056 18					
—	429 60	6.670 —	1.000 —	4.499 94	19.727 36					
—	—	—	—	—	—					
18.463 72	36.983 06	—	—	10.702 34	72.955 47					
3.522 42	—	—	27.931 —	1.714 13	40.128 47					
3.566 33	—	—	18.620 66	1.253 59	42,081 58					
197.949 09	373.521 31	502.529 11	567.180 78	407.035 19	2,520.201 75					
279.540 14	—	497.855 36	448.486 27	504.358 62	2,118.737 38					
—	27.469 25	31.900 8	29.932 05	14.689 —	120.182 63					
—	275.894 47	42.293 58	20.049 76	13.520 88	365.559 37					
33.345 75	—	—	1.617 —	127 60	39.363 84					
—	25.997 75	—	2.040 —	171 60	32.148 90					
16.532 99	71.527 52	26.896 01	23.260 47	38.506 70	228.987 81					
7.833 26	—	46.098 84	13.954 73	40.645 09	181.983 72					
410 90	—	9.020 —	12.803 47	349 88	23.117 75					
410 90	39.350 76	3.384 33	17.803 47	649 88	57.132 84					
22.320 12	12.817 35	8.333 02	136.511 49	3.951 99	197.707 15					
19.579 97	—	10.477 83	118.588 62	4.124 39	159.303 25					
3.676 83	—	—	104.656 40	—	108.333 23					
1.218 58	36.714 96	—	85.699 11	14.710 77	261.193 69					
267.082 45	332.140 35	451.660 96	187.241 37	275.502 67	1,956.190 50					
266.171 61	—	307.075 11	228.906 54	292.736 66	1,551.451 11					
—	3.672 40	3.064 80	6.193 25	7.653 47	23.499 05					
18.857 51	398.889 65	12.449 26	7.352 71	7.954 21	539.829 96					
—	—	—	—	—	35.570 —					
—	1.568 50	97.923 30	—	—	142.842 80					
—	—	—	—	—	—					
—	—	5.200 —	—	—	5.200 —					
—	—	—	—	—	3.425 78					
—	—	—	—	—	—					
974.810 71	1,238.391 24	1,776.941 12	767.720 41	1,311.303 15	8,762.351 02					
1,063.691 27	1,197.051 23	1,759.563 39	1,616.317 52	1,441.927 82	8,872.263 74					

épjének a nagyközönség elé s azok, a kik esetleg azt a fáradságot veszik, hogy ez adatokat összevetik fejtegetéseinkkel, minél teljesebb tájékozást szerezzenek maguknak a hazai malomipar jelenlegi állapota felől.

Bosányi Endre.

A földbirtokosi hitel statisztikája.

— Harmadik és befejező közlemény. —

IV. FRANCZIAORSZÁG.

Ez országban már régóta történtek felvételek az ingatlanok jelzálogos megterheléséről, sajnos azonban, hogy a mezőgazdasági ingatlanok a többiektől elkülönítve nem lévén, a földbirtokos osztályt terhelő jelzálogos tartozások mennyiségét nem ismerjük. A legutóbbi, az 1876. év végén létezett állapotot feltüntető adatgyűjtés a bejegyzett jelzálogos követelések összegét 19.278^o millió frankban állapította meg, ebből azonban járásokként levontak bizonyos összeget, mely az illető vidék szokásaihoz mérten a már kiegyenlített, de nem törölt tételeknek megfelelő; e levonás után maradt 13.537^o millió frank, mihez hozzáadva a Credit foncier eddig nem számított s az intézet által külön kimutatott 832° millió frankot, tennálló jelzálogos teher gyanánt maradt 14.369^o millió frank. Arra nézve, hogy ez összegből, melynek helyességéhez szintén férnek kételyek, mekkora rész esik a mezőgazdasági ingatlanokra, csak becslések eszközölhetők. Ha egy régebb, Lavergne által alkalmazott kulcsot ¹⁾ elfogadunk, úgy a földbirtokot csupán 4 - 5 milliárd frank terhelné. Ha e számot a földbirtoknak 1879-ben megállapított értékéhez arányítjuk, ²⁾ úgy a jelzálogos megterhelés az értéknek nem is egészen 5°/_o-át tenné, — oly csekély arány, melyet csak a különleges francia viszonyok magyarázhatnak meg. E viszonyokat fejtegetni itt nem lehet célunk, elég annyit felhozni, hogy egyrészt a jelzálog-intézmény hiányai, nevezetesen a hallgatóságos törvényes jelzálogjogok létezése akadályai az ingatlan-hitelnek, másik oldalon pedig a nagy és középbirtoknak bérlők által való műveltetése kizárja az ingatlan-hitel igénybe vételét a nagyobb birtokosok által s a francia nép takarékosága és idegenkedése a hiteltől általában szintén útját állja a földhitel kifejlődésének. Ehez még csak annyit kell hozzátennünk, hogy az u. n. birtokszerzési hitel Franciaországban, hol a természetben való osztálydiví, a vételár-hitel pedig a birtok nagy parcellizálása s a készpénzen vásárlás szokásánál fogva meglehetősen ritka, nagyobb szerepet nem játszik.

Ha már a földbirtokos osztály ingatlan-hitele nem volt szám szerint megállapítható, még kevésbé van adatunk a személyes hitel alakjában viselt teherről. Tudva van, hogy Franciaországban léteznek ugyan csirái az u. n. »crédit agricole« (mezőgazdasági hitel) kielégítésével foglalkozó szövetkezeteknek, ³⁾ ezek azonban kivételek s főleg a kisbirtokos osztály hitelszükségletének fedezése útjához nehézségekbe. A reformtervek egymást érik és élénken foglalkoz-

¹⁾ De Lavergne: *Économie rurale de la France*. 4. éd. p. 145.

²⁾ Tudvalevőleg az 1879. évben történt meg a »propriété foncière« utolsó felvétele, mely alkalommal a művelés alatt álló föld értékét 91.583 millió frankra becsülték, mi az újabb fejlemények után valószínűleg túl magas.

³⁾ Ld. leírásukat Courtois A. »Banques populaires. Associations coopératives de crédit.« Paris, 1890. Legújabbban Durand L. lyoni ügyvéd irt: »Le crédit agricole en France et à l'étranger« cím alatt e szövetkezetek jogállásáról.

tadják a parlamentet úgy, mint a közvéleményt, gyakorlati eredményt azonban mindeddig nem mutathatnak fel.

A mi a hitel minőségét illeti: az intézeti hitel terjedelméről csak annyiban van tudomásunk, a mennyiben a jelzálogos kölcsönöket nyújtó nagy intézet, a tényleg monopollal bíró *Credit foncier*,¹⁾ kimutatja kölcsönei állományát. Ez intézet azonban inkább a városi ingatlanokra nyújt hitelt, mintsem a mezőgazdaságiakra s így, miután kimutatásaiban e részben elkülönítés nem történik, le kell mondanunk minden számszerű megállapításról. A népbankok, mezőgazdasági bankok által nyújtott kölcsönök a mondottak szerint csekélyek; a magánhitel, melyet a közjegyzők közvetítenek, még mindig uralkodó.

A nyújtott hitel jellegét tekintve, a *Crédit foncier* törlesztéses kölcsönöket nyújt, melyeken kivételével a földbirtokos osztály hitel-szükségletét az intézeteknél is ugyanazon feltételek alatt kénytelen kielégíteni, mint a többi osztályok. A kamatláb magassága ellen a tőkegazdag Franciaországban sokat panaszkodnak, a *Crédit foncier* a törlesztési részlet beleszámításával 4.65%-os évjáradékra hitelez; egyebütt az 5%-os, sőt gyakran 6%-os kamatláb uralkodik a mezőgazdasági hitel körében.

A harmadik kérdőcsoportra számszerű felvilágosítást egyáltalán nem adhatunk.

V. OLASZORSZÁG.

Ez ország, melynek kormánya mindenkor kiváló gondot fordított a földbirtokos osztály hitelügyére, statisztikai szempontból is sokkal többet nyújt mint Franciaország, bár kielégítőnek a földbirtokos-hitel statisztikája ez országban sem mondható.

A földbirtokos osztály ingatlan-hitel terhe itt sem választható külön a többi osztályokétól. Az 1871-ben történt felvétel, mely a telekkönyvi mozgalom évről-évre készülő statisztikájának segélyével a legújabb állapotra egészíthető ki: 6.009,450,696 lira kamatozó és 4.582,834,409 lira nem kamatozó jelzálogos terhet talált.²⁾ Minthogy a nem kamatozó terhek a birtokos szabad jövedelméből levonást nem képeznek és jó részben oly tételekből állanak, melyek az egyén vagy család szempontjából vagyonsökkentést sem jelentenek (biztosítékok, családtagok követelései), elég, ha a kamatozó terhekhez tartjuk magunkat. A 6 milliárd lira kamatozó teher a következő változásokon ment át a legújabb időkig (lirákban):³⁾

¹⁾ Ez intézmény eredetét és működését ld. Jousseau: »*Traité du Crédit foncier*« több kiadást ért művében. Ld. még Reitzenstein: »*Die neuere wirthschaftliche Gesetzgebung Frankreichs*« a »*Jahrbücher für National-oekonomie und Statistik*« újabb foly. XIV. köt. (1887) 403. s. köv. 1. Hogy a *Crédit foncier* egyuttal üzérkedő bank, azt a legújabb orosz kölcsönnél vitt szerepe is mutatja. Az 1888. év végén volt a jelzálogos kölcsönök állománya 1.945 millió frank.

²⁾ *Debito ipotecario iscritto sulla proprietà fondiaria. Estratto dall' Annuario statistico italiano. Anno 1890.* (Ministero di agricoltura, industria e commercio) Roma, 1891. 579. l.

³⁾ Ld. ugyanott.

	új teher	törlések	állapot
1872 . . .	502,753.027	469,865.678	6.042,338.045
1873 . . .	454,699.926	399,684.209	6.097,353.762
1874 . . .	453,098.200	419,174.108	6.131,277.854
1875 . . .	465,428.402	456,883.219	6.139,823.037
1876 . . .	420,265.402	344,770.165	6.215,318.274
1877 . . .	460,581.708	388,490.628	6.287,409.354
1878 . . .	438,550.516	360,191.109	6.365,768.761
1879 . . .	444,961.757	333,178.951	6.477,551.567
1880 . . .	455,186.932	394,953.502	6.537,784.997
1881 . . .	548,696.276	281,020.309	6.805,460.964
1882 . . .	465,348.517	480,963.245	6.789,846.236
1883 . . .	463,776.502	251,690.423	7.001,932.315
1884 . . .	482,070.614	292,889.688	7.191,113.241
1885 . . .	505,894.312	314,280.170	7.382,727.383
1886 . . .	687,197.402	310,781.291	7.759,143.494
1887 . . .	822,984.695	363,523.400	8.218,604.789
1888 . . .	737,862.993	352,270.485	8.604,197.297
1889 . . .	705,902.762	376,072.340	8.934,027.719

A számok menete elég feltűnő változást mutat a nyolczvanas évek elején. Ez ideig egészen lassú az emelkedés; a bekeblézések többlete a törlések felett csak kivételesen éri el a 100 millió lirát; 1881-ben és 1883 óta állandóan erősen meghaladja e számot úgy, hogy a 9 év (1881—89) átlagban majd 300 millió lira évi teher- szaporodást mutat. Sajnos, ismételjük, hogy a városi birtokot a mező- gazdasági ingatlanoktól elkülöníteni nem bírjuk. A nagy városokat magukban foglaló tartományok magas tehertertelei ugyan bizonyos- ságra emelik azt az amugy is a priori valószínű feltevést,¹⁾ hogy a jelzálogos teher egy jó része az épületeket, házakat és ipartelepeket illeti, ámde számszerű elkülönítést, sajnos, nem eszközölhetünk. Jacini szenatornak a nyolczvanas évekből eredő becslése szerint²⁾ a mező- gazdasági ingatlanok jelzálogos terhe 4 milliárd lira körül lehet.

A legújabb években a jelzálogterhek mozgalmáról szóló statisztika megkülönbözteti a jelzálogjog tárgyait, a szerint, a mint azok kizárólag telkek, avagy csupán épületek, vagy végre mindkettő együttvéve. Sajnos azonban, hogy e megkülönböztetés csak a bekeblézéseknél van keresztülve. Volt a bekeblézések száma és összege:

	csupán telkek				csupán épületek				telkek és épületek együtt		
	szám	összeg		szám	összeg		szám	összeg		szám	összeg
1886.	44.170	230,968.854	1.	22.984	176,723.213	1.	28.402	279,504.335	1.		
1887.	42.980	242,478.263	»	23.316	277,298.625	»	30.185	303,207.807	»		
1888.	45.959	227,512.448	»	26.197	226,929.661	»	32.085	233,420.884	»		
1889.	40.675	178,068.314	»	25.652	231,356.354	»	34.422	296,478.394	»		

A három rovat közül a bekeblézések számát tekintve az első, a bekeblézett teher nagyságát tekintve az utolsó a legerősebb; a

¹⁾ Ha Olaszországnak 5 legnagyobb, 200.000-en felüli lakossággal bíró városát a hozzájuk tartozó tartománynyal kiválasztjuk, — kisebb közigazgatási területre vissza nem mehetvén, — úgy ezek területén a jelzálogos megterhelést 2.638 millió márkának találjuk, tehát az egész állam összegéből 29.5% esik e tartományokra, holott ezek az egész ország területéből csak 10.7% ot képeznek.

²⁾ Ld. a »Bulletin de l'Institut international de statistique«, Tome I. 1. et 2. livr.: Sul valore della proprietà fondiaria rustica etc. da L. Sbrojavacca. 97. 1.

középső rovat jelentősége emelkedőben látszik lenni, míg a csupán telkekre szóló bekebelezések csökkentek. E számok annyit kétségen kívül helyeznek, hogy az új terhek egy harmada nem illeti a földbirtokos osztályt, lévén azok kizárólagos tárgya városi fekvőségek. A harmadik rovatba tartozó bekebelezések egy részére is bizonynyal áll az, hogy a megterhelt tulajdonos nem tartozik a földbirtokos osztályhoz, de a hányadot kiválasztani nem lehet. Miután különben sem tudjuk, hogy a törlések mikép oszlanak meg a fenti kategoriák közt: a teherszaporodás megosztására fényt e számok segítségével nem deríthetünk.

Ha azonban nem tudjuk is, hogy a kilencz milliárd lira körül járó kamatozó jelzálogos teher mely részben nyugszik a földbirtokos osztály vállain: számaink s a mezőgazdasági földbirtok értékére vonatkozó becslések ¹⁾ valószínűvé teszik, hogy e teher súlyosabb, mint Franciaországban, de — csak a tőke nagyságát véve — könnyebb, mint a minőt a német államokban találtunk. Mert ha még az egész terhet a földbirtokos osztály rovására vennők is fel, mi a valónál bizonynyal kedvezőtlenebb feltevés, a 30 milliárd lira értékre becsült mezőgazdasági birtok még akkor sem lenne értéke 30%-áig elterhelve. ²⁾ Valószínű, hogy a megterhelésre vonatkozó számok amugy is magasak; a résztörlesztések számba nem vétele, a bekebelezések többszörös számítása s az indebite szerezplő, már kiegyenlített tartozások forrásunk szerint is ³⁾ a valótól eltérő adatokat hoznak létre, de legnagyobb súlylyal bizonynyal a városi ingatlanok terhe bir, mely itt levonásba volna helyezendő; e terhet nem ismerjük ugyan, de az olasz városok gyors fejlődése s a szomorú építési válságok szintén a mellett szólanak, hogy a levonásnak nagynak kellene lennie. A maradék azonban minden valószínűség szerint elég súlyos terhet képez a földbirtokosokra nézve.

A földbirtokos osztály személyi hitel-terhének nagyságát nem ismerjük; az intézetekre eső részről alább leendő szó — itt csak utalunk arra, hogy az 1877–82. ankét a rendesen uzsoraszzerű magán-kölcsönök nagy elterjedtségét újból bebizonyította: bizonyos tehát, hogy a személyi hitel is nagy teherrel nehezedik a földbirtokos osztályra. A hitel igénybevételéből származó évi terhet természetesen számszerűleg kitüntetni ép ugy nem lehet, mint nem ismerjük a hitel egész tőketerhének nagyságát sem.

A mi a hitel minőségét illeti: arra a kérdésre, hogy az intézeti hitel minő teret foglal el az ingatlan-hitel körében, elég biztos feleletet adhatunk. Csak az utolsó 15 évnél maradván, tett a földhitel-intézetek által nyújtott jelzálogos hitel millió lirákban: ⁴⁾

1875.	131·7	1885.	334·2	1887.	478·4	1889.	681·6
1880.	241·8	1886.	395·3	1888.	580·9	1890.	736·1

¹⁾ Ld. ugyanott 96. s k. l.

²⁾ A földbirtok összértékét, tehát az épületek beleértésével, 40 millió lirára becslik, mely esetben a megterhelés vagy 22%-ot tenne. Ld. Eheberg K. Th.: »Agrarische Zustände in Italien.« (Schriften des Vereins für Socialpol. XXIX.) Leipzig, 1886. 104. l.

³⁾ Ld. a pénzügyminiszterium kiadványát: Debito ipotecario iscritto sulla proprietà fondiaria del Regno.

⁴⁾ Ld. a földhitelről szóló törvényjavaslatra vonatkozó bizottsági jelentést a »Bollettino di notizie sul credito e la previdenza. VIII. évf. 6. füz. 440. l. (1890.)

Ez összegek, dacára az 1884. decz. 21. törvény kedvezményei folytán az újabb időben tényleg beállott javulásnak, elég szerények. E körülmény újabb tevékenységre ösztönözte a kormányt s mint tudjuk, az 1890. évi jul. 17-iki (6.955. sz.) törvény engedélyt adott egy nagy, a nemzeti bank jelzálogos kölcsöneit átvevő intézetnek, mely a földhitelintézetekre vonatkozó 1885. évi törvény hatálya alatt áll és 100 millió lírányi alaptőkével alakul meg.¹⁾

A szorosan vett földhitelintézeteken kívül jelzálogra hiteleznek a közönséges hitelintézetek, melyek mérlege 1888 végén 200⁰ millió lira ily követelést mutat fel²⁾; a hitelszövetkezetek, ideértve az u. n. népbankokat, ugyanezen időpontban csak 10⁰ millió l. ily kölcsönrel bírtak. A közönséges takarékpénztárak jelzálogos követelései 1889 végén 279⁰ millió lírára rugtak. Ezenkívül a »Monti di pieta«, az olasz zálogházak is adnak kis mértékben ily kölcsönöket. Az összes intézeti ingatlan-hitelt tehát a nyolczvanas évek végén mintegy 1.200 millió lírára tehetjük. Ez összeg a 9 milliárd felé járó jelzálogos tehernek még nem egészen 14⁰/₀-a. Hogy ez összegből mennyi esik a földbirtokos osztály terhére, azt, sajnos, szintén nem tudjuk; a földhitelintézetekre vonatkozó régibb adatok, illetve becslés³⁾ szerint az ingatlanokra adott hitelnek vagy három negyede a mezőgazdaságot terhelné.⁴⁾

Még kevésbé ismerjük az intézetek nem jelzálogos kölcsöneiből a földbirtokos osztályra eső részt. A gazdák személyi hitelét szolgálni hivatott Raiffeisen-féle szövetkezetek, melyek apostola Olaszországban Wollemborg tanár, számra a legújabb — 1890 májusi — adatok szerint⁵⁾ 46-an vannak és 1887-ben 388.675 lira kölcsönt adtak tagjaiknak.⁶⁾ Az u. n. Casse di prestanze agricole száma 1888-ban 71 s az általuk nyújtott hitel 596.479 lírát tett. Figyelmen kívül hagyva a zálogházakat, a »monti frumentari« intézményét kell kiemelnünk, mint a mely száz és száz községben könnyít a gazda sorsán az által, hogy előleget ad termékekre; üzletök terjedelméről számszerű összeállítással nem birunk. Az u. n. mezőgazdasági bankok (società ed istituti di credito agrario), a melyekkel a törvényhozás újabban is foglalkozott,⁷⁾ nem mutatnak nagy lendületet. Az 1888. év végén váltókra 27³, ellenben mezőgazdasági terményekre csak 0³ millió lira kölcsönköveteléssel bírtak; állítólag a földbirtokos osztály igényeinek nem felelnek meg és alig használatnak gazdák által.⁸⁾ Nagyobb segélyére vannak a földbirtokos osztálynak a szö-

¹⁾ Ld. a törvényt a most említett folyóirat VIII. évf. 7. füz. 563. s. k. l.

²⁾ Forrásunk itt s a következőkben a hivatalos »Annuario statistico italiano« 1889—1890. Roma, 1891. 777. s. köv. l.

³⁾ Ld. Levi E.: Le condizioni dell' agricoltura. Il credito, le sue forme e le sue funzioni in Italia. Torino, 1887. 170. l. E szerint az 1877—82. évekből eredő kölcsönök 60⁰/₀-a csupán földekre, 27⁰/₀-a csupán házakra esett, a többi vegyes.

⁴⁾ Ld. ugyanott 171. l.

⁵⁾ A Conrad-féle Handwörterbuch der Staatswissenschaften. II. B. 915. l.

⁶⁾ Ld. Bodio jelentését: Sulle associazioni cooperative in Italia etc. Roma, 1890. 5. l.

⁷⁾ Ld. az 1887. évi jan. 23. törvényt, mely eredetiségénél fogva nagy érdekekkel bír.

⁸⁾ Ld. Eheberg már fentebb idézett műve 108. és k. l.

vetkezetek, többnyire ugynevezett népbankok, melyek száma 1888 végén 692. Ezek mérlegében az 1888. év végén volt állapot szerint a váltók 281⁹ millió lírával, a kézizálogra adott előlegek 12⁴ m. lírával szerepelnek. Ha áll az, mit Eheberg ez intézetekről mond,¹⁾ hogy t. i. üzletök két harmada a gazdákra esik, úgy — számolva a forgalom gyorsaságával, mely e rövid időre kölcsönző intézeteknél a szabály — e bankok leghatalmasabb forrásait képeznék a gazdasztály személyi hitelének. Így a leszámitolt váltók összege 1888-ban 1.393⁶ millió lírára, az előlegek összege 24³ millióra rúg; a két-harmadrész tehát közel egy milliárd lírát tenne. A közönséges hitel-intézetek még nagyobb mérvű s a takarékpénztárak kisebb szabású forgalmából a földbirtokos osztályra eső részt nem vagyunk képesek megállapítani; annyit azonban végeredménykép fel kell hoznunk, hogy a létező intézetek sokféleségök daczára sem képesek távolról is kellőleg eleget tenni ez osztály hitelszükségletének s a magánhitel még mindig erősen uralkodik és — mint az ankét megmutatta — pusztít a gazdák sorai közt.

A mi a nyújtott hitel módozatait illeti: a felmondhatlan és törlesztéses kölcsönök csak a földhitelintézeteknél honosak, hol majdnem kizárólag (némi folyószámla-kölcsöntől eltekintve) ily hitel adatik záloglevelekben. A Raiffeisen-Wollemborg-féle intézetek adnak hosszabb időre is törlesztéses kölcsönt; ily kölcsönök nyújtása lenne az 1887. évi törvény által reformált mezőgazdasági bankok feladata is.

A kamatláb egészben magas. A földhitelintézetek záloglevelei többnyire 5⁰/₀-osak, de nagy mennyiségben vannak a 4¹/₂⁰/₀-osak és 4⁰/₀-osak is;²⁾ a legnagyobb intézet, a nemzeti bank jelzálogosztálya csak az utóbbiakban ad kölcsönöket. A záloglevelek árfolyama, még az 5⁰/₀-osokat sem véve ki, nagyobbbrészt parin alul áll.³⁾ Az adósok kezelési költség, stb. czímén 0⁵⁵—0⁶⁰⁰/₀-ot fizetnek. A mezőgazdasági bankok kamatlába a földmívelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter által határoztatik meg.⁴⁾ A Raiffeisen W.-féle szövetkezetek 6⁰/₀-ra hiteleznek; a népbankok kamatlába 4⁵—10⁰/₀ közt mozog.⁵⁾

Egyébként a többi intézetek kamatlába az ankét szerint magas; még magasabb a magánkamatláb, mely jelzálogoknál is 7—10 közt mozog, sőt a déli részekben 12—15-re is felmegy. Nem sokkal régibb adatok⁶⁾ úgy, mint az ankét egyes eredményei⁷⁾ még ijesztőbb kamatlábakról is beszélnek. Tudva van, hogy Olaszországban az uzsora úgy pénzben, mint terményekben virágzik s a paraszt osztályban, mely az intézetek berendezésével nem ismerős s a nyilvánosságot sem szereti, óriási rombolást visz végbe.

A mi a hitel hovaforrását, tehát harmadik kérdőpontunkat illeti, arra számszerű választ nem adhatunk.

¹⁾ Ld. Eheberg már idézett műve 108. l.

²⁾ Az 1890. év végén volt állapot szerint 5⁰/₀-os záloglevelekben fennállott 403⁹ m. l., 4¹/₂⁰/₀-osokban 113⁴ és 4⁰/₀-osokban 218⁸ millió líra.

³⁾ Ld. Bolletino di notizie sul credito e di previdenza illető helyein.

⁴⁾ Ld. 1887. évi jan. 23. törvény 15. §-át.

⁵⁾ Ld. a többször idézett Annuario 793. lapját. Az 1888-ra vonatkozó adatok szerint az ország 16 kerületében a legalacsonyabb kamatláb váltóknál és előlegeknél 4⁵—6⁵⁰/₀, a legmagasabb 6—10⁰/₀ közt állott.

⁶⁾ Ld. Vidari adatait Eheberg műve 112. l.

⁷⁾ Havi 2, sőt 4—5⁰/₀ kamat is gyakran fordult elő.

VI. AUSZTRIA.

Ez ország, mely Stein szerint legelőször (?) teljesítette kötelességét a földbirtok hitelstatisztikája körül,¹⁾ valóban elég nagy gondot fordít a földbirtokos osztály eladósodásának szemmel tartására, bár a jelzálog-hitel-statisztikán túl szintén nem jutott.

Az 1858-iki felvételt, melyben hazánknak is részt kellett vennie, mint nem sikerült, egyszerűen csak felemlítve, megjegyezzük, hogy a jelzáloghitelteher 1882-ben az egész ország telekkönyveinek kivonatolása segélyével az 1881. év végén volt állapot szerint iratott össze²⁾. Tekintetbe véve, hogy Vorarlberg, a Partvidék, Galiczia, Bukovina és Dalmácia tartományokban a telekkönyvek még csak az újabb időben hozattak be és az illető területek egyes kisebb-nagyobb részeiben még hiányzanak, miért is a vonatkozó adatok szükségkép hézagosak: e helyen csak a rendezett telekkönyvekkel bíró részekre fogunk szorítkozni. E részek: Alsó- és Felső-Ausztria, Salzburg, Stájerország, Krajna, Karinthia, Tirol (Vorarlberg nélkül), Csehország, Morvaország és Szilézia.

Meg kell jegyeznünk, hogy a felvétel az ingatlanokat négy részre különítette el, a nélkül, hogy ez elkülönítés segélyével a tulajdonképi mezőgazdasági telkek különválaszthatók volnának: még kevésbé lehet szó arról, hogy a tulajdonképi földbirtokos osztály, illetve osztályok birtokait az ingatlanok egyéb nemei közül kivehessük. Az osztrák jelzáloghitel-statisztika ugyanis ezuttal a következő négy ingatlan-kategóriával dolgozott: 1. az uri birtokok (u. n. landtäfliche Güter), tehát tulajdonilag nagybirtokok, de nem az összes nagybirtok; 2. a bányabirtokok; 3. városi ingatlanok, de szintén nem az összes városokban, hanem csak az első fokú törvényszékek telekkönyveiben felvett ingatlanok, de már tekintet nélkül arra, hogy épületek vagy mezőgazdasági telkek és végre 4. az egyéb birtokok, melyekhez mindaz tartozik, mi a többi rovatba befoglalva nincs, tehát az összes kisvárosi házak ép úgy, mint a nem »uri« nagybirtok, vagy a vidéken létező ipartelepek. Csak természetes, hogy az ily felosztás nem engedi meg a földbirtokos osztályok jelzálogos terheinek szabatos tanulmányozását.

Az 1881 végére vonatkozó állapot szerint volt az első és negyedik kategóriába tartozó ingatlanok összes terhe a rendezett telekkönyvvel bíró országok területén 2.219⁰ millió forint. Sajnos, hogy kellő adatok hiányában ez összeget sem a kérdéses földbirtok forgalmi értékéhez nem viszonyíthatjuk, sem pedig egyéb kulcsal nem rendelkezünk, mely e terheltségnek megítélésénél segítségünkre lenne. Ez okból is mondunk az egyes tartományok számainak felsorolásáról, valamint bármilyen következtetés megkísérléséről. Ugyanez okból nem vagyunk képesek feleletet adni arra a kérdésre sem, hogy minő a teher, mely Ausztria földbirtokos osztályára jelzáloghitel címzimen évről-évre kamatok és törlesztési részlet fejében haramlik. Még kevésbé állapíthatjuk meg az ez osztályra eső személyi hitel töke- vagy kamatterhét.

¹⁾ »Die drei Fragen des Grundbesitzes und seiner Zukunft.« Stuttgart, 1881. 196. l.

²⁾ Ld. Inama-Sternegg K. Th. közleményét a »Statistische Monatschrift« IX. évf. 313. és köv. l.

Van azonban a jelzálogterhek mozgalmának statisztikájában oly segédeszközünk, a melyből legalább az ingatlan-hitel-teher változásairól, vagy a hogy jellemzőbben mondhatjuk, növekvéséről tudomást szerzünk. E statisztikának nagy hiánya az, hogy az egyetemleges jelzálogok megannyiszor szerepelnek benne, a hány bekeblézést vagy törlést magok után vonnak. E körülmény állandó hibaforrást képez, mely ellen semminemű óvszerünk nincs. A statisztikai adatok, úgy, a hogy vannak, az I. és IV. birtokkategorióban ¹⁾ külön-külön és együttvéve 1870 óta következő alakulást mutatják a rendezett telekkönyvekkel bíró országokban: ²⁾

	(I) uri birtokok bekebl. törlés változás			(IV) egyéb birtokok bekebl. törlés változás		
	e z e r f o r i n t o k b a n					
1870.	28.361	35.478	7.116 ³⁾	116.656	112.730	3.926
1871.	28.713	32.372	5.341	136.756	114.790	21.966
1872.	51.574	32.893	18.581	154.967	117.175	37.692
1873.	52.270	29.844	22.426	200.153	116.622	83.531
1874.	55.301	29.693	25.608	213.643	129.332	84.311
1875.	43.869	26.955	16.914	206.638	135.857	70.831
1876.	45.549	25.143	20.406	193.407	122.808	70.599
1877.	39.224	26.585	12.639	177.585	146.276	31.309
1878.	61.038	29.114	30.924	172.400	141.526	30.874
1879.	34.538	24.924	9.614	169.783	139.716	30.067
1880.	21.111	19.538	1.573	179.375	150.992	28.383
1881.	21.472	21.926	454	166.917	149.143	17.774
1882.	15.004	21.260	6.256	165.659	146.339	19.320
1883.	37.084	20.526	16.558	153.936	143.699	15.237
1884.	25.077	17.697	7.380	164.967	135.291	29.676
1885.	26.674	25.075	1.599	166.321	124.647	41.674
1886.	26.015	24.526	1.489	156.399	123.766	32.633
1887.	21.444	24.301	2.857	159.433	123.332	36.101
1888.	14.793	19.750	4.952	158.641	126.491	32.150
1889.	15.719	17.836	2.117	157.840	133.183	24.657

A számok menete minden bizonynyal elég jellemző. Az üzleti fellendülés emlékezetes évei a jelzáloghitel nagy kiterjedését vonták maguk után e főleg a mezőgazdasági ingatlanokat magokban foglaló rovatokban is. A válság után következett a leszámolás s a mint

¹⁾ Az I. kategória ugyanaz, mint fentebb, a IV. kategória magában foglalja az I—III. osztályba nem tartozó ingatlanokat, de ezuttal városi ingatlanok alatt az I. fokú törvényszékek *székhelyein*, valamint *Bécs és Prága vidékének* bírósági kerületében fekvő ingatlanok értetvén, e kategória a fentivel szemben módosul. Lásd tüzetesen a Statistische Monatschrift XVI. évf. 483. l. jegyzetét.

²⁾ Az 1879. évig bezárólag a »Statistisches Jahrbuch« nyomán, mely az egész állam telekkönyveit egybefoglalja s az elkülönítést tartományok szerint nem engedi meg. E körülmény a IV. kategóriában csak néhány millió forint különbséget idéz elő, miután a Tengerpart, Galiczia és Bukovina kész telekkönyvei csak nagyon csekély hányadát ölelték fel még ez időben az összes területnek. Az I. kategóriában a különbözet jelentékeny ugyan, de a mozgás irányán nem változtat: így 1880-ban az összes telekkönyvek (Landtafel) mozgalma 1,694.000 frt. teherszaporodást mutatna, mi egészen elenyésző csekély különbség az általunk adott számmal szemben. 1880. óta adataink az Oesterreichisches Statistisches Handbuchból vannak véve és kizárólag a rendezett telekkönyvekkel bíró országokra vonatkoznak.

³⁾ A törlések többlete kurziv betűkkel.

fentebb láttuk, ¹⁾ a hetvenes évek vége az árverések hatalmas szaporodását hozta meg. Az árverések a földbirtokot telhermentesítették s azért látjuk, hogy pl. a IV. kategóriában a törlések összege éppen 1880-ban volt legmagasabb (151 millió), mikor az elárverezett földbirtok értéke s az ily alkalmakkor kielégítetlenül maradt jelzálogos követelések is a legmagasabb fokra hágtak (együtt 48⁹ m. frt.), ²⁾ úgy, hogy a törlések 32—33⁰/₀-ka erre a szomorú telhermentesítési módra vezetendő vissza. ³⁾ A nyolczvanas évek aztán nyugodtabb időket hoztak, számsoraink meglehetősen állandóságot mutatnak s az utolsó 5 év az uri birtoknál a terhek csökkenését, az »egyéb birtoknál« a terhek mérsékelt növekvését — átlag évi 33⁴ millió frt. — hozta magával; különösen nagy állandóságot mutat ez utóbbi osztálynál a bekebelezések évi összege, mely 156 és 166 millió között mozgott az egész lefolyt évtizedben (1881—89). A törlések szaporodása az utolsó 2 évben az árverések újabban beállott emelkedésére vezethető vissza. Ha már most a bekebelezett terhek összes nagyságát akarnók az 1881. évi számok alapján a változásokról szóló statisztika segítségével megállapítani, úgy a két kategória összefoglalásával 1889 végére 2.461³ millió forintot találunk; a szaporodás csak 242³ millió frt. Igaz, hogy ezen elég mérsékeltnek látszó szaporodás is aggályos lehet, ha tekintetbe vesszük azt, hogy a földbirtok hozadéka a lefolyt évtizedben — tehát egyidejűleg — hanyatló irányt követett: ám e hátránynyal szemben a hitelviszonyok oly javulása áll, mely valószínűleg teljes mérvben ellensúlyozza a terhető növekedését, a mi különben is egy részben az említett hibaforrás miatt valószínűleg csak látszólagos.

A mi a földbirtokos osztály által igénybevett hitel minőségét illeti, Ausztriában a jelzálogos hitel azon részéről, mely intézetektől ered, elég megbízható tudomásunk van, bár, sajnos, az adósok nincsenek olykép kimutatva, hogy a földbirtokos osztály tagjai elkülöníthetők volnának. Az 1881. évi felvétel szerint volt az intézetek által nyújtott jelzálogos kölcsönök összege az egész államban kerekszámban 800 millió, nevezetesen bankoknál, ideértve a földhitelintézeteket is, megközelítőleg 270 m. frt., ⁴⁾ takarékpénztáraknál 468¹ m. frt., biztosító intézeteknél 28⁰ m. frt., bejegyzett előlegpénztáraknál 37⁴ m. frt. ⁵⁾ Ezenkívül volt még ily kölcsön nyilvános alapoknál 41⁷ m. frt., mi a fenti összegbe befoglalva nincs, bár érdemileg szintén oda volna számítható. Az intézeti hitel ez időben tehát az összes ingatlanokra bekebelezett terhekből — itt sem az egyes birtokkategóriákat, sem az egyes tartományokat külön nem választhatjuk — 27—28⁰/₀-ot képezett, sőt, ha számba vesszük azt, hogy az általános

¹⁾ Ld. a folyóirat októberi számának 832. lapját

²⁾ Itt természetesen csak erre a birtokosztályra voltunk tekintettel, miért is számunk kisebb, mint a 832. lapon adott, a melyben az uri birtokok is szerepelnek.

³⁾ Az árveréseknél elért vételár, hozzáadva a kielégítetlen terheket, szorosan véve nem azonos fogalom ugyan az ilyenkor törlésre került jelzálogos tételekkel, de jelentékeny eltérés alig van közöttük.

⁴⁾ Az összes jelzálogos kölcsönök mennyisége 1881 végén 462⁵ millió volt, ennek azonban egy része a külföldet, nevezetesen Magyarországot terheli. Az 1877. évre vonatkozó adatgyűjtés szerint a bankkölcsönök 58⁴/₀-a terheli Ausztriát: ez arány alapján van a megközelítő tétel számítva. Ld. Statistische Monatschrift. IX. Jahrg. 330. l.

⁵⁾ Ez adatok 1880-ra vonatkoznak.

összegben indebite szereplő tételek is vannak, míg az intézetek mérlegeiben ilyenek nem fordulhatnak elő, az arány az intézetek javára még előnyösebb kell, hogy lett legyen.

Az 1881. év óta beállott változásokat figyelembe veendő, adjuk az intézetek rendelkezésünkre álló legújabb mérlegéből a vonatkozó számokat. Tett a jelzálogos követelések összege 1889 végén: ¹⁾

bankoknál (megközelítőleg) ²⁾	400 millió frt.
takarékpénztáraknál	791 ⁷ / ₁₀ » »
szövetkezeteknél	97 ⁷ / ₁₀ » »
biztosító intézeteknél (1888)	32 ² / ₁₀ » »

összesen (megközelítőleg) 1321⁶/₁₀ millió frt.

A jelzett tételek tehát összességökben kerek 1.300 millió frtot tesznek. A növekvés 9 év alatt e szerint vagy 60⁰/₁₀. Különösen rohamos az emelkedés takarékpénztáraknál és szövetkezeteknél. Tett ugyanis ez intézeteknél a jelzálogos kölcsönök összege:

	takarékpénztáraknál		szövetkezeteknél	
	e z e r f o r i n t o k b a n			
	állapot	növekvés	állapot	növekvés
1881 elején . . .	463.099	—	37.404	—
1882 » . . .	501.830	33.731	45.515	8.111
1883 » . . .	538.636	36.806	52.067	6.552
1884 » . . .	573.266	34.630	57.325	5.258
1885 » . . .	609.156	35.890	61.945	4.620
1886 » . . .	642.916	33.760	68.064	6.119
1887 » . . .	680.152	37.236	72.684	4.620
1888 » . . .	720.941	40.789	79.366	6.682
1889 » . . .	752.662	31.721	88.906	9.660
1890 » . . .	791.680	39.022	97.730	8.824

E számokhoz nem kell kommentár, különösen ha hozzátesszük, hogy a jelzálogos kölcsönöket nyújtó takarékpénztárak száma 1881-ről 1889-re 331-ről ³⁾ 411-re, ⁴⁾ a szövetkezeteké pedig éppen 482-ről 718-ra emelkedett. Az intézeti kölcsönök szaporodása minden bizonynyal nagyobb fokú, mint az összes jelzálogos teher emelkedése, úgy, hogy az intézeti hitel aránylagos része hova-tovább emelkedik. Az 1889 év végére az egész államot véve a 3.580 millió kimutatott jelzálogos tehernek vagy 36⁰/₁₀-a — tehát 9⁰/₁₀-kal több, mint 8 évvel előbb — intézeti hitel. Hogy ez emelkedésből mi jutott a földbirtokos-osztály javára, azt természetesen nem vagyunk képesek megmondani.

A mi a hitel egyéb jellemvonásait illeti, a bankok kivétel nélkül zálogleveles kölcsönöket adnak, e kölcsönök tehát hosszabb lejáratuak, felmondhatlanok és törlesztésesek. A Raiffeisen-féle kölcsön-

¹⁾ Az »Oesterreichisches Statistisches Handbuch« IX. (1890) évf. nyomán.

²⁾ A teljes összeg 568⁶/₁₀ millió frt., ebben azonban 84⁷/₁₀ millió frt. az Osztrák-magyar bankot illető, de Magyarországot terhelő jelzálogos kölcsön is foglaltatik. A többi intézeteknél a vonatkozó rész el nem különíthető, de nem vélünk sokat hibáztatni, ha az Ausztriára eső részt megközelítőleg 400 millió forinttal vesszük fel.

³⁾ Az összes takarékpénztárak száma volt 335, de 4 nem adott jelzálogos hitelt.

⁴⁾ Az összes takarékpénztárak száma volt 444, de 3 nem adott jelzálogos hitelt.

pénztárak, melyek számát 150-re teszik, szintén nyújtanak hosszabb lejáratú, törlesztéses kölcsönöket. Ezek kölcsönei azonban csak száz-ezer forintokban számíthatók. A többi intézeteknél, eltekintve néhány zálogleveleket kibocsátó takarékpénztártól, ily hitel nem kapható, mi természetesen nem zárja ki azt, hogy résztorlesztések el ne fogadtassanak. Ugyanez áll a magánhitelre is.

A mi a kamatláb nagyságát illeti, az 1881. évi jelzálogteherstatisztika azt szintén megállapította, a mint megállapította volt az 1858. évi hasonló felvétel is. Azonban nem szabad feledni, hogy a bekeblezett kamatláb törvényes kamatkorlátozások idején nem mindig felel meg a tényleges kamatlábnak s hogy továbbá nem szabad a bekeblezésnél kitüntetett kamatlábat változhatatlannak tekinteni. E megjegyzés mellett adjuk az 1881. évre vonatkozó következő számokat, melyek csak a rendezett telekkönyvvvel bíró országokra vonatkoznak, de kellő elkülönítés hiányában az összes birtokkategóriákat terhelő jelzálogos tételekre kiterjednek. Tett az alatt jelzett kamatozású kölcsönök összege (millió forintokban), illetve hányada:

	0/o	1-3/4	3 felül 4/o	4 felül 5/o	5 felül 6/o	6 felül 7/o	7 felül 8/o	8/o felül
kölcsönösszeg:	506.2	12.2	130.7	781.3	1.080.1	125.2	60.1	26.8
azösszestehér								
százalékaiban:	18.58	0.44	4.79	28.69	39.67	4.59	2.27	0.97

Az uralkodó kamatláb tehát a telekkönyvek tanúsága szerint az 5-6/o. Még jellemzőbb képet kapunk azonban, ha az osztrák hivatalos statisztika azon adatait használjuk fel, a melyek az 1879-ben és 1885-ben bekeblezett kölcsönöket kamatláb szerint részletezik.¹⁾ Miután itt új ügyletekről van csak szó, a számok a tényleg uralkodó kamatlábra sokkal inkább engednek következtetni, mint a fentebb közölt táblázat s azonkívül a 6 évi időközben beállott változást is világításba helyezik. A viszonyszámoknál maradván, tett az alatt jelzett kamatozási kölcsönök része az összes kölcsönök százalékában:²⁾

év	0/o	1-3/4	3 felül 4/o	4 felül 5/o	5 felül 6/o	6 felül 7/o	7 felül 8/o	8/o felül
1879	1.8	0.3	2.0	14.6	58.7	10.7	7.5	4.4
1885	0.7	0.2	9.3	40.6	39.2	6.0	3.7	0.3
külömb.	-1.1	-0.1	+7.3	+26.0	-19.5	-4.7	-3.8	-4.1

E számok világosan beszélnek. Kiténik belőlük az, hogy az alacsony kamatozású kölcsönök erősen szaporodtak a drága kölcsönök rovására s hogy a jelzálogos kamatláb rövid 6 év alatt egyre-másra közel 10/o-kal szállott alá és 1885-ben az uralkodó kamatláb már az 50/o-os. A változás, mint okunk van hinni, ugyanazon irányban folyt tovább a legújabb időkig,³⁾ bár a kamatlábcsökkenés inkább a nagy, mint a kis birtoknak vált javára.⁴⁾

¹⁾ Ld. Oesterreichisches Statistisches Handbuch. V. évf. 74. l. és Statistische Monatschrift XLIII. évf. II. f. 70-71. l. Az adatok nem ugyan az összes ily kölcsönökre, de azok erős háromnegyedére vonatkoznak.

²⁾ A rendezett telekkönyvvvel bíró országokra vonatkoztatva.

³⁾ Az osztrák statisztika 1885 óta nem mutatja ki az egész országban történt bekeblezések kamatlábat, hanem csak Bécs városa s a kerületéhez számítható 8 bíróság adatait állítja össze. E statisztika már éppen nem vonatkozik ugyan a földbirtokos-osztályra, hanem a kamatláb újabb csökkenése e területen következtetni enged annak általános csökkenésére,

Az intézeti hitel kamatlábát tekintve: a bankok, illetve föld-hitelintézetek záloglevelei 2–6°/o között mozognak; az 1890-dik év végén a nagyobb intézetek 4°/o-os záloglevelei körülbelül al pari állottak. Tüzetesebb felvilágosítást kapunk a takarékpénztárak jelzálogos kamatlábáról. Az 1875 óta mutatkozó átlagos kamatláb jelzálogos kölcsönöknél, mellé állítva a betétek után fizetett átlagos kamatlábát, a következő volt:

év	á t l a g o s jelzálogos betétek után fiz. k a m a t l á b %	különbözet %	
1875	6'28	5'18	1'10
1877	6'23	5'17	1'06
1879	6'05	5'01	1'04
1880	5'85	4'78	1'09
1881	5'61	4'54	1'07
1882	5'43	4'43	1'00
1883	5'40	4'42	0'98
1884	5'36	4'38	0'98
1885	5'28	4'32	0'96
1886	5'26	4'30	0'96
1887	5'22	4'27	0'95
1888	5'18	4'23	0'95

A mint látjuk, a takarékpénztárak jelzáloghitele 14 év alatt 1'10°/o-kal olcsóbbodott és jelenleg alig áll valamivel 5°/o felett. Ez az országos átlag: a szélsőségek 1888-ban 4¹/₂^o/o (42 takarékp.) és 7°/o (2 tkp.); az 5°/o-os kamatláb az intézetek 58'20°/o-ánál, tehát abszolút többségében volt honos. Változik az átlagos kamatláb koronaországok szerint is; legalacsonyabb volt 1888-ban Tirol és Vorarlbergben 4'63°/o; az 5°/o-on alul maradt még Felső-Ausztriában és Karinthiában, ellenben a 6°/o-ot meghaladta Galiciában (6'02°/o). Van ezenkívül tudomásunk a Raiffeisen nyomán alakult szövetkezetek kölcsöneinek kamatlábáról, mely Alsó-Ausztria 31 ily intézeténél, valamint a cseh intézeteknél 5°/o, Tirol 35 szövetkezeténél 4–5°/o.⁵⁾

A magánhitel illetőleg csak azt kívánjuk megjegyezni, hogy a szegényebb országrészekben, nevezetesen Galiciában és Bukovinában a 8–10°/o-os kamatláb elég gyakori.⁶⁾

A mi a hitel hovafordítását illeti: arról csak a jelzálogterhek statisztikája nyújt némi tájékozást. E statisztika ugyanis megkülön-

mely folyamat különben a legutóbbi két évben aligha meg nem szűnt. Ld. Statistische Monatschrift. XVI. Jahrg. XI–XII. H. 500. l.

⁴⁾ Kitérünk ez abból, hogy a kamatlábváltozás egészen más akkor, ha a kölcsönök számát s más, ha azok összegét vesszük tekintetbe. Ugyanis, míg 100 frt. kölcsönösszegeből, mint láttuk, 1879-ben 18'7, 1875-ben pedig 50'8 frt. kamatlába nem haladta meg az 5°/o-ot, addig 100 kölcsön közül 1879-ben 18'2, 1875-ben 36'4 esetben volt a kamatláb ily mérsékelt; az 5–6°/o kamatláb összeg szerint fogyott 19'5°/o-kal, számszerint azonban gyarapodott 1'3°/o-kal; a 6¹/₂^o/o-on felüli kölcsönök összege 1885-ben már csak 8'4°/o volt, ellenben szám szerint a kölcsönök 12'6°/o-a volt még ilyen magas kamatozásu. E számok elég szülő bizonyosságok a kisebb birtok terhének súlyosabb voltára. Az adatokat ld. Statistische Monatschrift XIII. évf. II. füz. 71. l.

⁵⁾ Az 1890-ig terjedő adatokat ld. a »Handwörterbuch der Staatswissenschaften« II. B. 914. és köv. l.

⁶⁾ Ld. »Statistische Monatschrift« XVI. Jahrg. 500. l. jegyzet.

bőzteti a bekeblezéseket a szerint, a mint azok eredetileg jelzálogos kölcsönből, biztosított vételárhátralékból, egyéb szerződésből (többnyire biztosítékok, óvadékok), örökösi osztály, illetve hagyományok folytán keletkeztek, avagy végrehajtás után kebelezettek be vagy igazolt előjegyzésekből származnak. E felosztás nem felel ugyan meg céljainknak, mert a birtokszerzési hitelt képező két osztálytól eltekintve a terhek gazdasági hatására következtetni egyáltalán nem enged. Az »egyéb szerződések« kategóriája tulajdonkép jórészt nem is képez teherforrást; a végrehajtási zálogjog bekeblezése annyi, mint az eredetileg személyi hitel kényszerkonverziója és az adós fizetéseképtelenségének szomorú jele. A következő táblázatban adjuk a földbirtokot tartalmazó két kategória új terheinek százalékos meg-
oszlását a fenti címek szerint 1880 óta:

Év	Vételár- hátralék		Örökös- sítés		Kölcsön- ügylet		Egyéb szerződés		Végreh. zálogjog		Igazolt előjegyzés	
	I.	IV.	I.	IV.	I.	IV.	I.	IV.	I.	IV.	I.	IV.
b i r t o k e s o p o r t												
1880	5·4	17·0	5·2	10·8	68·1	52·5	15·8	11·7	4·7	7·2	0·8	0·8
1881	9·3	19·2	1·4	10·9	57·5	49·6	26·4	12·1	3·9	7·3	1·5	0·9
1882	9·9	20·2	4·1	11·6	70·1	47·1	9·0	13·6	6·7	6·6	0·2	0·9
1883	4·9	20·7	2·0	12·1	75·2	46·7	13·5	13·0	4·2	6·6	0·2	0·9
1884	9·7	19·1	1·2	12·5	69·0	46·9	16·0	14·0	3·7	6·6	0·4	0·9
1885	6·1	17·0	1·7	12·4	73·2	48·1	14·9	14·3	3·4	7·2	0·7	1·0
1886	2·3	16·3	0·6	12·3	84·8	51·2	9·3	12·1	2·8	7·3	0·2	0·8
1887	4·8	15·2	2·8	10·9	75·1	52·5	11·6	13·1	5·1	7·5	0·6	0·8
1888	6·0	16·2	2·9	11·0	72·8	51·4	13·1	12·7	4·3	8·0	0·9	0·7
1889	7·1	16·9	0·9	10·7	78·0	53·7	11·9	12·0	4·9	7·2	0·2	0·8

E tábla szerint a birtokszerzési hitel az új megterhelésnél az uri birtokok tekintetében mintegy 100/o-ra rúg, az »egyéb birtokoknál« pedig egyre-másra 28—300/o-ra, némely évben egészen 32—330/o-ig. A végrehajtási zálogjog bekeblezése ez utóbbi kategóriánál az összes új terheknek 7—80/o-át teszi, a tulajdonképi jelzálogos kölcsönökre esik itt mintegy fele a bekeblezéseknek. Nem szabad azonban feledni, hogy a készpénzzel nem bíró vevő vagy örökösárs gyakran kölcsönvett pénzzel elégíti ki az eladót, illetve örökösársait: itt tehát jelzálogos kölcsön képében jelenik meg az, a mi szorosan véve birtokszerzési hitel volna. Ezért fenti számainkat nem tekinthetjük a hitel hovaforditása szempontjából teljesen megbízhatóknak. Megjegyezzük még, hogy a bekeblezett vételárhátralékok a vétel után tulajdonost cserélt, »egyéb birtokok« értékének egyre-másra 17—200/o-át képezték. Természetesen e tény még nem jelenti azt, hogy a vételár 80—830/o-át a vevő sajátjából fedezte, sőt azt sem, hogy egyáltalán készpénzzel fizette, mert hisz a birtokot terhelő jelzálogos tételek rendszeren tovább is az ingatlanon hagyatnak s a vételárba beszámíttatnak.

VII. MAGYARORSZÁG.

A földbirtokos osztály hitelstatisztikája hazánkban — bár nem áll alatta más államok átlagos niveau-jának — szintén nagyon távol

van attól, hogy annak segélyével feltett kérdéseinkre válaszolhatnánk. Megkíséréljük az alábbiakban rövid leltárba foglalni azt, a mit statisztikánk nyújt, előrebecsátva, hogy, mint hazánkban általában, úgy itt is, egyedül a szorosán vett hivatalos statisztikára kell támaszkodnunk: az ankétszerű vagy parlamenti bizottsági adatgyűjtést nálunk — elég sajnós — nélkülözni vagyunk kénytelenek.

A földbirtokos osztály hitelterhe hazánkban tulajdonkép nem is képezte statisztikai megállapítás tárgyát. Az az 1858-iki osztrák felvétel, melyről fentebb megemlékeztünk, a telekkönyvbe felvett összes ingatlan birtok jelzálogos megterhelését kereste. A telekkönyvi intézmény új volta, míg egyrészt megbízhatóbbá tette az eredményt az által, hogy a fenn nem álló teherterületek zavaró szereplését kizárta, kétes értékűvé minősíti a felvételt, melynek ma már amugy is csak történelmi becse van. Az egész összeírt teher, Horvát-Szalavonország bevonásával, 120:57 millió forintba rugott: oly összeg, melyet ma egynéhány vármegye telekkönyveiből is bizonynyal össze lehetne hozni.

Az országos statisztikai hivatal felállítása után annak érdemdús tönöke azonnal indítványba hozta az ingatlanok jelzálogterhének országos felvételét. Az eszme azonban csak terv maradt s csak az agrár-mozgalom megindultával felkeltett érdeklődés kecsegtetett azzal a kilátással, hogy végre ez az eszme is testet fog ölteni. Azonban, mint tudjuk, a dolog abbanmaradt s az egész eredmény egy próba-felvétel, melynek részletessége nagy dicséretet érdemel ugyan, de a mely még a korlátolt területet véve is, melyre kiterjedt, nem tekinthető a földbirtokos osztály jelzálogterhének hű kifejezője gyanánt és pedig egyrészt azért nem, mert a legkisebb parcella-birtok is szerepel a felvételben, az adósok pedig foglalkozásuk szerint el nem különítették s így — számbavéve azt, hogy a felvétel területébe egy nagy város (Nagy-Kanizsa) is beletartozik s két helyen nagy városok közelében levő falvak vonattak a felvételbe — nem tudjuk, mennyiben vonatkozik a megterhelés a földbirtokosokra és mennyiben egyéb vagy vegyes foglalkozású egyénekre, másrészt azért sem, mert a fenn nem álló terhek kikutatására mi sem történt s így a kimutatott megterhelés csak a létszálogos telekkönyvből. Hogy egyébiránt a jelzálogos megterhelés még oly pontos kiderítése sem nyújtott volna a személyi adósságok mérvének legalább megközelítő ismerete nélkül teljes képet: azt alig kell mondanunk.

A felvételnek bizonyára legnagyobb érdeme a birtok-kategoriák elkülönítése. Csak az a sajnós, hogy a legkisebb birtokokat tartalmazó osztály nincs eléggé részletezve. Az osztályok ugyanis a következők: 0—10 holdig, 11—20 holdig, 21—80 holdig, 81—200 holdig, 201—1.000 holdig és 1.000 holdon felül. Az első osztály tehát szerfelett tág: magában foglalja az a kisebb parasztbirtokot ép úgy, mint azokat a parcellákat, melyeket számos-zselléremberek szereztek meg s aztán azokat is, melyek jómódú városi lakosok tulajdonát képezik, zöldséges kerteket, nyaralókat, szőlőket, pap és tanító földjeit, stb. Nagyon természetes, hogy e vegyes tartalmú kategória a tulajdonképi kis parasztosztály birtokának képviselőjeinél nem tekinthető s az itt tapasztalt viszonyok ez osztály helyzetének jellemzésére közvetlenül fel nem használhatók.

A felvétel egyébiránt 9 törvényszék (aradi, deési, fehértemplomi, kassai, kolozsvári, nagykanizsai, nagyvárad, pestvidéki és pozsonyi) hat-hat községére terjedt ki. A terület megválasztásánál nem az eladó-

szociális viszonyok típusai, sem egyéb gazdasági vagy szociális mozzanatok irányadóul nem szolgáltak; a községek kiszemelésénél a telekkönyvek »minősége« volt az alap; ugyanis az illető törvényszéki elnökök igazságügyministeri rendelettel¹⁾ oda utasították, hogy a 6 község kijelölésénél kiváló gondot fordítsanak arra, »hogy azok közül kettő olyan legyen, melyeknél a telekkönyvi viszonyok és jelzálogi megterhelhetések kimutatása előreláthatólag nagy figyelemmel és huzamos idő igénybevételével lesz összekötve; két község olyan, melyeknél a kívánt adatok kimutatása csak középszerű nehézséggel jár; kettőnek adatai pedig könnyen legyenek kimutathatók.« Ez a minden esetre sajátos kijelölési alap kizárja a lehetőségét is annak, hogy a községek megválasztásánál az uralkodó átlagos viszonyok megrögzítése szolgált volna irányadó szempontul.

Meg kell még jegyeznünk, hogy a kilencz törvényszék meg lehetőszen eltérő arányban járult a felvétel összterületéhez; így a deési törvényszék csak 5·50/0-át, az aradi ellenben 29·20/0-át adta a felvételi területnek. A birtokosok összes száma 34.984, ezek közül az első osztályba tartozik 30.683, tehát 87·70/0; a második osztály már csak 6.256, a harmadik 1.342, a negyedik 133, az ötödik 111, az utolsó pedig 59 egyént számlál. Birósági területek szerint az arány más és más; az utolsó három osztályban már előfordul, hogy egy-egy törvényszéki kerületben 2—3—4 egyén képviseli az osztályt, mi természetesen nagyon sokat levon az anyag statisztikai használatosságából. A próbafelvétel területe az egész ország (anyaország) területének 0·740/0-át teszi, e csekély részből az egész ország viszonyaira egyáltalán csak a legnagyobb óvatossággal szabad következtetéseket vonni.

A jelzett területen már most a felvétel összesen 11,699.131 frt. jelzálogos terhet talált, mely összegből 2,108.572 kizárólag beltelkekre esik. E részt, melyet nem tekinthetünk a földbirtokos osztály terhének, a következőkben teljesen kizárjuk. A maradék főrészt tesz 9,590.559 forintot, mely következőkép oszlik meg a különböző birtok-kategóriák között. Egy-egy hold földre esett bekeblezett teher az összes területen átlag s aztán a 9 csoportban külön — de csak a szélsőségeket adva :

	átlag	legkisebb	legnagyobb
0— 10 holdas birtoknál . . .	60·18 frt.	4·2 frt.	137·0 frt.
11— 20 » » . . .	26·66 »	2·6 »	57·4 »
21— 80 » » . . .	13·98 »	3·4 »	31·9 »
81— 200 » » . . .	14·72 »	4·8 »	34·6 »
201—1000 » » . . .	22·90 »	0·5 »	43·6 »
1000 holdon felüli » . . .	18·94 »	0·0 »	67·4 »
átlag esik egy holdra	26·27 frt.	12·1 frt.	53·9 frt.

E számok természetesen sok magyarázatot kívánnának, hogy kellő világításba helyeztessenek. Némiképpen az itt látható ellentétekre a hiteltelher természete, nevezetesen annak eredete fog vetni, de erről alább. Itt csak azt jegyezzük meg, hogy a kérdéses tételeknél a tehermentes ingatlanok ép úgy számba vannak véve, mint a meg nem terheltek, mi természetesen egyrészt lenyomja az átlagot, másrészt zavarólag hat be a különböző birtok-kategóriák és felvételi

¹⁾ Ld. az 1883 szept. 27-én 35.048 sz. a. kelt rendeletet a »Közgazdasági Értesítő« III. évf. (1884.) 1098. lapján.

csoportok egymással való összemérésénél. Az utóbbi feladat megoldása — értjük az egyes bírósági területek összehasonlítását — amugy sem kecsegtet valami hasznavehető eredménnyel, mert a kérdéses birtokok száma csekély s a különböző birtok-kategoriákra való felosztás annyira elaprózta a számokat, hogy az egyes eset előtérbe nyomul s átlagokat, melyekből következtetéseket lehetne vonni, nem nyerhetünk.¹⁾

Mondottuk, hogy a tehermentes birtokok a megterhelést kedvezőbb színben tüntetik fel, mint a mely a tényleg megterhelt birtokok helyzetének megfelel. Szociális szempontból pedig leginkább az a része a birtokos osztálynak érdekel bennünk, a mely adósságok súlya alatt kénytelen folytatni küzdelmét a létért. Az a rész, melynek birtoka tehermentes (itt a személyi hiteltől el kell tekintenünk, mi a teljesség rovására megy), egészen külön megítélés alá esik, mint az eladósodott birtokosok csoportja: szükséges azért azok éles elkülönítése. Tehermentes volt az illető birtokok területéből:

0—	10 holdig átlag	48·8 %
11—	20 » »	39·2 »
21—	80 » »	31·2 »
81—	200 » »	44·4 »
201—	1000 » »	30·2 »
1000 holdon túl	»	29·6 »
összesen átlag		34·7 %

Látjuk, hogy a próbafelvétel területéhez tartozó összes birtokok egy jó harmada tehermentes volt. Legkevesebb a tiszta birtok a nagyobb birtokok sorában, nevezetesen a közép-és nagybirtokos osztály körében, ellenben legmagasabb aránnyal találkozunk a legkisebb birtokoknál. E jelenség magyarázatra csak az utolsó kategóriát illetőleg szorul. Fentebb említők, hogy az 1—10 holdig terjedő birtokrésztetek, tulajdonosaik személyét tekintve, több osztályból vannak összetéve. Ez osztályok közül egyik-másik jobb módjánál fogva nem szorul idegen pénzre — így sok városi ur, iparos, kereskedő, stb., ki a határban vagy a közeli falvakban kerttel, szőlővel, nyaralóval, stb. bir. Egy másik résznek birtoka oly csekély, hogy arra bekeblezett kölcsönt nem kaphat: pl. a napszámosok, kik egy kis darab földet szereztek s azt mellesleg művelik. Nem szabad azt sem feledni, hogy itt a felosztás tárgyai nem egész birtokok, hanem birtoktestek, a kis birtokos darab földje ép úgy ide — a legalsó osztályba — kerül, mint a nagyobb gazda kisebb szerzeményei, a melyek megterhelése talán azért nem következett be, mert a szerzemény legújabb időből ered. Határozott következtetések tételétől, mint említők, itt tartózkodnunk kell.

Ha már most a megterhelés nagyságát akarjuk ismerni, a jelzőlogos terheket a birtok értékéhez kell arányítanunk. A felvételnél gondot fordítottak a költelkek értékének megállapítására,²⁾ a beltelek értékét azonban nem keresték. Ily körülmények között az összemérés nem kifogástalan ugyan, de tekintve azt aényt, hogy a

¹⁾ Ld. fentebb.

²⁾ Ld. a vonatkozó számokat a »Közgazdasági Értesítő» említett helyén 1103. l.

belsőség a gazdaság hozadékához tulajdonkép alig járul,¹⁾ bár tartalmazza annak előfeltételeit, a gazda lakását és a felszerelést, — igaz, néha egy kis kertet, veteményest is, stb. — úgy beérhetjük az előbbi értékkel. Kimutatjuk már most a terheknek az ingatlan forgalmi értékéhez viszonyított arányát, először az összes birtokosokra (beleértve a tehermenteseket is) s aztán a megterhelt birtokra:²⁾

	egyáltalán	megterhelt birtoknál
0— 10 holdig	43·2 0/0	84·4 0/0
11— 20 »	19·1 »	31·4 »
21— 80 »	10·0 »	14·5 »
81— 200 »	10·6 »	19·1 »
201— 1000 »	16·4 »	23·9 »
1000 holdon felül	31·8 »	45·2 »

Nem akarunk e számokból messzemenő következtetéseket vonni és pedig annyival kevésbé, mert az alap, az értékmegállapítás nem kifogástalan. A holdankinti érték, illetve vételár, melyet átlag 139·3 frttal mutattak ki, de a mely törvényszékek szerint 64·8 frt. (deési trvszék) és 326·4 frt. (pozsonyi trvszék) közt ingadozott, amugy is más a kis- és más a nagybirtoknál: ugyanazon osztóval számítani nem lehet. A hogy számaink állanak, csak a két szélsőségnek, a legkisebb s a legnagyobb birtoknak nagyon erős megterhelésére engednének következtetni.

A próbafelvétel kiterjeszkedett a terhek keletkezésének idejére is. E mozzanat inkább a megterhelés okaira van hivatva fényt deríteni, miért is később kellend vele foglalkoznunk.

A mint említők, a próbafelvételt, melyről szó van, nem követte az egész országra kiterjedő adatgyűjtés s így adósak kell, hogy maradjunk a válaszzal arra a kérdésre, hogy mekkora a földbirtokos-osztály jelzálog-hitelterhe. Ugyanez áll a személyi hitel mérvére nézve s egyuttal áll az adósságokból eredő évi teher nagyságára nézve is: mindezeket nem ismerjük.

A mi az ingatlan-hitel-teher változását illeti: hivatalos statisztikánk e részben szolgál ugyan adatokkal, de ez adatok nem alkalmasak arra, hogy a földbirtokos osztály, illetve osztályok helyzetét elkülönítve vizsgáljuk. Statisztikánk ugyanis csak a telekkönyvi hatóságok szerint ad számot a jelzálogjogok mozgalmáról: e területi beosztást azonban a földbirtokos osztály terheinek elkülönítésére használni, sajnos, nem lehet. Mondhatjuk ugyan, hogy a járásbíró-ságok, mint telekkönyvi hatóságok területét hazánk legnagyobb részében agrikul lakosság tölti be, de ez ép ugy csak általánosított tétel, mint pl. az volna, ha a törvényszékek telekkönyvi hatóságát a városi lakosságra szorító gyanánt tekintenők. Egyik szabály alól ép ugy van kivétel, mint a másik alól. Egyébiránt is telekkönyvi

¹⁾ Ld. a porosz mezőgazdasági tanácsban lefolyt vitát; érintve a »Nemzetgazdasági Szemle« f. é. októberi füzeté 884. l.

²⁾ Itt az a'ap tulajdonkép nem esik össze az előbbivel, mert a tehermentes birtok kimutatásánál az osztályok nem a birtokok, hanem a birtokrészletek szerint tüntetettek fel. Az okozott eltérés maximuma azonban nem lehet oly nagy, hogy jelentékeny zavart idézne elő s a közölt eredmények a valónál inkább kisebbnek, mint nagyobbak mutatják a megterhelést.

hatóságaink vonatkozó adatainak megbízhatósága iránt szakköreinkben jogosult kétely uralkodik.¹⁾

Ha a hazai földbirtokos osztály adósság-terhét megközelítőleg sem ismerjük, természetesen nem bírunk feleletet adni arra a kérdésre sem, hogy e terhelés mily arányban áll intézeti és mily arányban magánhitelből. Az intézeti hitelt illetőleg hivatalos statisztikánk már jó eleve gondoskodott arról, hogy legalább az ország ingatlanait terhelő jelzálogos kölcsönök összegét megismerjük. Kimutatásaink nem terjednek ki a külföldi, nevezetesen az osztrák intézetek hazai birtokot terhelő jelzálogos kölcsöneire: az Osztrák-magyar bank jelzáloghitelosztályának magyarországi ingatlanokra bekeblezett kölcsönei azonban fel vannak tüntetve. Tett a jelzáloghitel 1875 óta ezer forintokban:

	állapot	növekvés		állapot	növekvés
1875. . .	205.443	20.816	1883. . .	297.618	15.482
1876. . .	216.128	10.685	1884. . .	320.529	22.911
1877. . .	221.723	5.595	1885. . .	337.758	17.229
1878. . .	226.872	5.149	1886. . .	359.557	21.799
1879. . .	234.957	8.085	1887. . .	385.425	25.868
1880. . .	244.223	9.266	1888. . .	408.613	23.188
1881. . .	259.463	15.240	1889. . .	432.851	24.238
1882. . .	282.136	22.673			

A hetvenes évek elején intézeteink jelzálogos kölcsöneiben bekövetkezett gyors emelkedést csakhamar erős hanyatlás követte s az évtized második felében évente átlag már csak 7-8 millióra rúgott az intézeti mérlegek ezen tételének növekedése. A nyolczvanas években ismét gyorsult e növekedés, s az utolsó öt évben már 22-5 millió frt. átlagos emelkedés mutatkozik. Hogy e hullámzásokból, valamint az egész összegből intézeteink különböző csoportjaira mennyi esik, az iránt bővebb felvilágosítást nyújtani nem tartjuk

¹⁾ Hogy mégis némi tájékozással szolgáljunk, különválasztottuk az országos összegből Budapestet s a négy ötvenezeren felüli lakossággal bíró törvényszéki székhelyt: Pozsonyt, Szegedet, Szabadkát és Debreczent. Az eredmény, a főszámok mellett maradvá, a következő volt millió forintokban:

	egész ország			Budapest			a négy város			ország a nagy városok nélkül		
	bekeblés	tör-lés	külön-bözet	bekeblés	tör-lés	külön-bözet	bekeblés	tör-lés	külön-bözet	bekeblés	tör-lés	külön-bözet
1875.	149'91	61'18	88'23									
1876.	148'14	75'01	73'14	15'60	11'61	3'96	6'53	3'48	3'05	126'01	59'89	66'12
1877.	144'33	72'65	71'68	9'08	12'94	3'86	5'71	3'65	2'06	129'54	56'06	73'48
1878.	135'75	83'88	51'87	10'02	15'14	5'12	4'37	2'35	2'02	121'85	66'39	54'46
1879.	142'28	80'70	61'58	10'39	14'31	3'92	5'42	4'08	1'34	126'47	62'31	64'16
1880.	149'27	107'73	41'54	10'97	16'96	5'99	5'20	4'20	1'00	133'10	86'57	46'53
1881.	178'43	123'85	54'58	12'65	18'63	5'98	6'65	5'14	1'51	159'13	100'08	59'05
1882.	290'20	126'83	163'87	47'98	12'19	35'74	8'42	5'44	2'98	233'85	109'20	124'65
1883.	185'59	172'20	13'39	24'45	13'66	10'89	14'99	3'05	11'94	146'15	155'59	9'44
1884.	222'14	128'20	93'94	15'02	12'34	2'68	4'55	3'45	1'10	202'57	112'41	90'16
1885.	184'78	128'65	56'13	12'63	12'65	0'03	5'70	2'90	2'80	166'46	113'10	53'36
1886.	202'22	127'05	75'17	14'63	14'06	0'57	5'17	4'05	1'12	182'42	108'94	83'48
1887.	186'96	101'91	85'05	20'71	9'93	10'78	4'30	9'86	5'55	161'94	82'11	79'83
1888.	204'46	116'77	87'69	21'71	12'01	9'70	4'51	3'21	1'30	178'24	101'55	76'69

Ha e számoknak hitelt adhatnánk, úgy a magyar földbirtok óriási léptekkel közelednék a teljes eladósodás felé.

szükségesnek, ismertnek tételezve fel e viszonyokat.¹⁾ Csak annyit hozunk itt fel, hogy az 1889. év végén kimutatott 432⁹ millió frt. jelzálogos kölcsönnek éppen fele esik a földhitelintézetekre, illetve jelzáloghitelbankokra (50³/₀), mintegy két ötöde pedig a takarékpénztárakra (39⁰/₀). Hogy e kölcsönökből mennyi terheli a tulajdonképi földbirtokos osztályt, azt csak a földhitelintézeteknél tudjuk kimutatni. Ez intézetek közül a Magyar földhitelintézet és a Kisbirtokosok országos földhitelintézete csakis földbirtokra hitelez, a Magyar Jelzáloghitelbank, az Osztrák-magyar bank jelzáloghitelosztálya s a nagyszebeni földhitelintézet épületekre is nyújt hitelt, a földbirtokra adott hitel azonban, a legutóbbi intézetet kivéve, mindenütt határozott erős túlsúlyban van.²⁾

Az intézetek részét a földbirtokos osztály személyi hiteléből nem ismerjük.

A mi a hitelnek a többi szempontból vett minőségét illeti: hosszú lejáratú, felmondhatlan és törlesztéses kölcsönöket nyújtanak földhitelintézeteink, majdnem kizárólag ilyenekre alapítva üzletöket. A takarékpénztárak és bankok közül azok, melyek záloglevelekkel bírnak,³⁾ ezek erejéig szintén ily kölcsönöket nyújtanak; hogy ezeken felül takarékpénztáraknál vagy szövetkezeteknél mennyi törlesztéses és hosszú lejáratú hitel fordul elő, arról számszerű felvilágosítással nem szolgálhatunk. A szövetkezetek közül a pest-pilis-solt-kiskunmegyei hitelszövetkezet közési szövetkezeti mintaalapszabálya szerint kötvényre legfeljebb 3 évig terjedő kölcsönt nyújt (19. §.), folyószámlára azonban hosszabb időre is (20. §.). Hogy ily folyószámla-hitel mily mérvben nyújtatott, azt a 69 községet felölelő szövetkezetek 1890. évi zárszámadásából kivenni nem lehet, miután abban e cím elő nem fordul. A részletekben való törlesztés kötelezettsége ez alapszabálymintában kimondva nincs.

A mi a kamatlábat illeti, a melyet a földbirtokos osztály az általa igénybevett hitel után fizet, arról statisztikánk nem nyújt egészen szabatos képet. A próbafelvétel megállapította ugyan a legmagasabb és legalacsonyabb, valamint a leggyakrabban előforduló kamatlábat, de ez adatgyűjtés az országnak, mint tudjuk, igen kis területére szorítkozott. Az előfordult legmagasabb bekeblezett kamatláb volt 702⁰/₀ (!), a legalacsonyabb 1⁰/₀; a leggyakoribb egy törvényszék területén az 5⁰/₀, 5 törvényszékén a 6⁰/₀ és 3 (a kassai, fehértemplomi és deési) törvényszékén a 8⁰/₀. Ámde, mint volt alkalmunk említeni, a bekeblezett kamatláb nem mindig felel meg a ténylegesnek. Nálunk az 1877. évi VIII. t.-cz. kamatkorlátozása is befolyásolhatja a telekkönyvekben jelentkező kamatlábat. Egyéb adatok hiányában az intézetek kamatlábihoz kell fordulnunk. Statisztiz-

¹⁾ Ld. a Jekelfalussy József és Vargha Gyula által szerkesztett »Közgazdasági és Statisztikai Évkönyv« újabb V. évfolyoma (1891.) 221. l. A multa névre (1884-ig) ld. dr. Vargha Gyula: »Magyarország pénzügyintézetei« (Budapest, 1885) című nagyérdékű tanulmányát. 61 s. k. 170 s. k. l.

²⁾ Az 1889. évi mérleg szerint az Osztrák-magyar bank jelzálogkölcsöneinek 77¹/₀-ka terheli a földbirtokot (Ausztriában és Magyarországon együtt — a túlnyomó nagy rész hazánkban), a Magyar Jelzáloghitelbanknál 84⁴/₀.

³⁾ Jelenleg a budapesti tőzsdén jegyezték: a budapesti egyesült fővárosi, az orsz. központi, az aradi, a nagyszebeni általános és a temesvári első takarékpénztár, továbbá a pesti m. kereskedelmi bank s az Albina hitelintézet záloglevelei; kamatlábuk 4¹/₂ és 6⁰/₀ közt mozog.

tikánk, sajnos, az átlagos vagy rendes kamatlábat intézetről intézetre nem adja, hanem csak a legmagasabbat és a legalacsonyabbat mutatja ki.¹⁾ A jelzálogos kamatláb mellett maradv., 4 földhitelintézetünk-nél a következő változásokat látjuk 1875 óta:

	1875.		1880.		1885.		1889.	
	leg-alacs.	leg-nagy.	leg-alacs.	leg-nagy.	leg-alacs.	leg-nagy.	leg-alacs.	leg-nagy.
Magyar földhitelintézet .	5'25	5'75	4'63	6'25	4'00	5'00	4'00	5'00
Magyar jelzálog-hitelbank	6'06	6'00	5'34	6'00	5'00	5'50	4'50	4'50
Kisbirtokosok orsz. föld-								
hitelintézete	—	—	6'50	6'50	5'50	5'50	4'50	5'50
Nagyszebeni földhitelinté-								
zet	8'00	10'00	6'00	7'00	5'00	7'00	6'30	7'50

Mint látjuk, a hitel ez intézeteinknél, melyek a jelzálogos hitel felét szolgáltatják, másfél évtized alatt legalább is egy erős százalékkal megalcsobbodott.

A takarékpénztárak jelzálogos kamatlábjáról s annak az utolsó másfél évtizedben mutatkozott hullámvásáról a következő táblázat nyújt felvilágosítást. E táblázatban az egyes országrészek szerint tüntetjük fel az illető területen működő, jelzálogos kölcsönöket nyújtó intézetek számát, azok átlagos legalacsonyabb és legmagasabb, valamint az egyáltalán jelzett legalacsonyabb és legmagasabb kamatlábat.

Jelzálogos kölcsönöket nyújtó takarékpénztárak:	1875			1880			1885			1888		
	Száma	Legalacsonyabb kl.	Legmagasabb kl.	Száma	Legalacsonyabb kl.	Legmagasabb kl.	Száma	Legalacsonyabb kl.	Legmagasabb kl.	Száma	Legalacsonyabb kl.	Legmagasabb kl.
Budapest	3	7'75	8'75	4	5'83	6'75	5	5'75	7'00	4	5'37	6'25
		7'50	10'00		5'50	7'00		5'00	8'00		5'25	7'00
Duna balpartja . . .	41	9'86	10'40	44	7'66	8'04	48	7'10	7'79	49	6'94	7'70
		6'00	14'00		5'50	10'00		4'75	9'00		4'50	8'50
Duna jobbpartja . .	67	9'73	10'24	72	7'61	7'93	90	7'08	7'61	95	6'98	7'53
		6'00	13'00		6'00	11'00		5'00	9'00		5'00	9'00
Duna-Tisza köze . .	45	11'09	11'89	50	8'01	8'77	69	7'75	8'12	70	7'38	8'04
		7'00	15'00		6'00	11'00		5'50	10'00		6'00	10'00
Tisza jobbpartja . .	28	9'64	10'77	33	8'10	8'68	32	6'95	8'12	37	6'80	7'91
		6'00	14'00		6'00	12'00		5'50	10'00		5'25	10'00
Tisza balpartja . .	19	9'65	10'50	25	8'42	8'74	33	7'73	8'16	37	7'57	8'30
		6'00	14'00		6'00	12'00		5'00	12'00		5'00	12'00
Tisza-Maros szöge .	25	10'42	11'97	29	8'09	8'64	30	7'58	8'23	33	7'53	7'97
		7'00	16'50		7'00	11'00		6'00	10'00		6'00	9'00
Erdély	8	10'45	10'65	9	7'62	7'75	15	7'97	8'20	25	7'99	8'16
		6'00	12'00		6'00	10'00		6'00	10'00		6'00	10'00
Egész ország . . .	236	9'99	10'76	266	7'86	8'33	322	7'31	7'32	350	7'19	7'86
		6'00	16'50		5'50	12'00		4'75	12'00		4'50	12'00

¹⁾ Forrásunk a következőkben az országos magyar kir. statisztikai hivatal által kiadott »Magyar statisztikai Évkönyv« VI. füzeté. Megjegyezzük, hogy a forrás nemcsak a tiszta kamatot, hanem a kezelési költség, írárdij vagy bármely czimen szedett járulékokat is feltünteti. A mennyiben ezek kimutattak, mindig hozzáadtuk azokat a kamatlábjhoz.

E táblázat minden bizonynnyal sokoldalú tanulsággal szolgál. Látnuk belőle, hogy átlag legolcsóbb a pénz az ország szívében, de vannak vidéki góczpontok, hol még alacsonyabb a kamatláb: Pozsony, Sopron, Székesfehérvár, Nagyvárad, stb. Látnuk, hogy a fővárostól eltekintve, az ország nyugati részében alacsonyabb a jelzálogos kamatláb, mint a keleti részekben. Látnuk, hogy a kamatláb 1875 óta az akkori ijesztő magaslatról mindenütt lejjebb szállott. A javulás ott volt legnagyobb, hol 1875-ben legrosszabb volt a helyzet: a Duna-Tisza közén; itt a csökkenés majd 4⁰/₀, míg a fővárosban s néhány kerületben már csak vagy 2¹/₂⁰/₀. A javulás egészen a legújabb időkkig tartott: az egyetlen kivétel Erdély; a magyarázat itt a takarékpénztári intézmény erős lendülete a nyolczvanas években, ugyanis 1880-tól 1888-ra a takarékpénztárak száma 9-ről 25-re szökött fel: az új intézetek kamatlába már most rendesen magas és megrontja a régi, aránylag kedvező átlagot. A legutolsó évre vonatkozó adatok szerint legrosszabb a helyzet ép Erdélyben, utána a szomszédos Tiszahalpart következik, a különbség a főváros és Erdély közt vagy 2¹/₂⁰/₀, a Duna-jobbpartja és Erdély közt 1⁰/₀; a többiek közt még kisebb.

De a legfontosabb tanulság mindenesetre az, hogy *hazánkban a takarékpénztárak kamatlába, melyet átlagban 7⁵/₀-kal vehetünk fel, még mindig aránytalanul magas. A földbirtokos a takarékpénztáraktól vett bekebelezett kölcsönök fejében nálunk erős 2⁰/₀-kal magasabb kamatot fizet, mint Ausztriában, és 3⁰/₀-kal többet, mint Szászországban még 1882-ben, mikor drágább volt a pénz, fizetett volt.* Hogy hét és fél százalékos első helyre szóló jelzálogos kamatláb a pénzpiac mai helyzetében szinte uzsorás pénzt jelent, azt alig kell mondanunk. S ha meggondoljuk, hogy a kisbirtokosnak, ki a központi földhitelintézetekhez nem fordulhat, majdnem egyetlen hitelforrását — a mennyiben intézeti hitelt keres — a vidéki takarékpénztárak képezik: úgy ez egy szám eléggé élesen jelzi a kisbirtokos hitelviszonyainak mostoha voltát. S e ténynyel szemben nem lehet arra utalni, hogy a pénz nálunk általában drágább, mint a külföldön. Ez igaz ugyan, de a látott kiáltó különbséget nem igazolja. Hogy az 1889 végén volt árfolyamokkal dolgozzunk (az újabban beállott rosszabbodás daczára az árfolyamok ma kedvezőbbek): a magyar állam járadékadóssága után (a papirt véve) 5¹/₀⁰-ot,¹⁾ az osztrák 4⁰/₀⁰-ot, a szász ellenben 3²/₀⁰-ot fizetett. A különbség tehát nálunk 2⁵/₀, Ausztriában 1²/₀, Szászországban (tekintetbe véve az időközi változás valószínűségét) körülbelül ugyanannyi. Ha azonban nem az államhitelt, hanem a teljes biztosítékot nyújtó záloglevélkölcsönök árfolyamát vesszük tekintetbe, úgy a különbség nálunk 3⁴/₀, Ausztriában 1²/₀⁰. Az eltérés oka nyilván takarékpénztáraink sajátzerű, erős nyereségekre dolgozó jellegében keresendő. A szedett és fizetett kamatláb között nálunk aránytalanul nagyobb a különbség, mint a külföldön. Érdemes volna e tárgyat statisztikailag megvilágítani: jelenleg azonban feladatunkon kívül esik e jelenség további nyomozása.

A mi áll a takarékpénztárakra, ugyanaz áll szövetkezeteinkre is, a melyek különben csekélyebb szerepet játszanak a földbirtokos osztály jelzálog-hitele körében. A jelzálogos kamatláb itt inkább

¹⁾ Ha a konvertált földtehermentesítési kötvények árfolyamát vesszük alapul, úgy a kamatláb 4⁰/₀, az aranyjáradéknál pedig 4⁰/₀.

valamivel még magasabb — az 1888-ra kiszámított átlagos kamatláb 7·8% körül jár, a mellékes költségek aránylag még súlyosabbak.

A személyi hitel kamatlábát statisztikailag kimutatni képesek nem vagyunk: az intézeteknél valami jelentékenyebb különbség a jelzálogos és nem jelzálogos kamatláb között nincs.

A mi végül a harmadik kérdéscsoportunkra adandó választ illeti: meg kell vallanunk, hogy az felettébb hiányos. A próbafelvétel az által, hogy a bekeblezett terhek jogcímét kérdezte, egy-egy halavány sugárt vetett ugyan a hitel hovaforrásának kérdésére, de ezzel aztán be kell érünk. A felvételi terület kültelkeit terhelő összegből 6·35% szőlődezsmaváltságra és a maradvány földek váltsá-gára esik. E rész tehát a földtehermentesítés maradványa, mely sajátzerű állást foglal el. E teher a kisbirtoké és egészen véve könnyű teher, bár a kisbirtok tehertételeit érzékenyen felszókteti. A vételárhátralékok 3·25%-kal, az örökösödésből eredő terhek 7·64%-kal szerepelnek, összesen tehát vagy 11%-kal. Az osztrák számok felsorolásánál megtettük észrevételeinket az e nemű adatokra vonatkozólag, itt beérjük a megjegyzéssel, hogy a tehertételek nagyságából következtetve,¹⁾ a vételárhátralékok inkább a középbirtokot, az örökösödésből eredő terhek pedig inkább a nagybirtokot nyomják. Maguk a kincstári követelések (nevezetesen adó- és illeték-hátralékok) 3·44%-kal szerepelnek. A bekeblezett váltókat (1·88%) és a végrehajtásból származó bekeblezéseket, mint a személyi hitelből eredő tételeket egybefoglalva, kerek 11%-ot (10·92) kapunk. A leg-erősebb rovat foglalja magában a többi terhet; értjük a jelzálogos kölcsönök összegét vagy 67%-kal. E tétel jó harmada törlesztéses (évjáradékkal törlesztendő) kölcsönből ered. Meg kell azonban jegyezni, hogy e törlesztéses kölcsönök, melyek nyilván intézetektől származnak,²⁾ majd kizárólag 10.000 ftros és azon felüli tételekből állanak, tehát a nagy- és középbirtokot terhelik. A 10.000 ftrot meghaladó tételeknél a tulajdonképi kölcsönök 67%-ka évjáradékos, az 5—10.000 ftros tételeknél már csak 10%, s aztán egyre kisebbedik, úgy, hogy az 500—1000 ftros tételeknél már csak 1·3% az arány. Ha a 113 évjáradékos kölcsön átlagos tételét vesszük, 20.741 ftrot kapunk. A jelenség alig szorul magyarázatra, egyébiránt fentebb megemlékez-tünk róla.

A jelzálogos terhek mozgalmáról vezetett statisztikánk nem olyan, hogy abból az új bekeblezések okairól s így a hitel hovaforrásáról bárminemű felvilágosítást szerezhetnénk.

VIII. EREDMÉNYEK ÉS REFORMOK.

Hátra volna már most, hogy levonjuk a tanulságokat a statisztika, sajnos, elég sovány adataiból. E részben rövidék lehetünk, mert hisz a legnagyobb tanulságok, a melyeket kerestünk, mint láttuk, nem találhatók meg a statisztika mai anyagkészletében. Hogy minő szolgálatot tett a hitel a földbirtokos osztálynak, illetve osztályoknak

¹⁾ Ld. a »Közgazdasági Értesítő« említett helyén 1102. l., hol az adatok felsorolva, míg Keleti Károly érdekes következtetései az 1095. lapon találhatók.

²⁾ A földtehermentesítési kölcsönöket itt s a következőkben figyelmen kívül hagyjuk.

és viszont, minő terheket rótt rájuk, az oly kérdés, mely túlhaladja a statisztika szolgáltatási képességének mai mérvét. A németországi ankétek megkísérlettek ugyan a felelet megadását — láttuk a badeni ankét eredményeinél — de a mérleg pontos felállításáról szó sem lehet. Egyébiránt ily mérleg hiányában a hitel hovaforrásának statisztikája egymagában is oly becses felvilágosításokat nyújt, hogy abból elég megbízható következtetéseket vonhatunk le magára e mérlegre. A bádeni eredményeket általánosítani természetesen nem szabad, valamint azt sem kell elfeledni, hogy az ottani kutatás ez irányban csak a jelzőlogi terhekre szorítkozott.

Nem nyújt a statisztika kifogástalan felvilágosítást arról sem, hogy minő a földbirtokos osztály adósságterhe. Annuit azonban láttunk, hogy e teher sok helyen súlyos s a mi még kétségtelenebbül be van bizonyítva, folytonosan emelkedő. Ez emelkedés, jól tudjuk, még nem jelenti szükségkép a helyzet rosszabbodását, mert hisz minden attól annak a mérlegnek az állásától függ, melyről az inént szözlottunk. Ámde számbavéve azt a tényt, hogy a földbirtok értéke az utolsó évtizedben, inkább a kisbirtokra vonatkozó kivételektől eltekintve, nemcsak nem emelkedett, hanem inkább súlyedt: a helyzet rosszabbodása legalább is valószínű. Szerencsére, ha a terhek tökében kifejezve rosszabb arányt mutatnak is, két körülmény működött az utolsó évtizedben közre arra, hogy azok könnyebben legyenek elviselhetők: az egyik a kamatláb csökkenése, a másik az intézeti törlesztéses hitel terjeszkedése. Statisztikánk mindkét irányban elég bizonyítékokkal szolgált, sőt azt mondhatjuk, a földbirtokos hitel statisztikájának leggazdagabb része a kamatláb- és az intézeti hitel statisztikája. Ezzel azonban nem mondtuk azt, hogy e statisztika tökélyesbítésre nem szorul. Elég az ahhoz, hogy a kamatláb csökkenése az évi szolgáltatások könnyebbedését jelenti és ellensúlyozza a tehertőke növekvését. Ez ellensúlyozás oly hathatós, hogy pl. a 6%-os kamatlábnak egy százalékkal való csökkenése, melyet az osztrák takarékpénztárak kölcsöneinél láttunk, az évi teherviselés tekintetében kiegyenliti a tehertőkének 20%-kal való gyarapodását. Az intézeti s aztán a törlesztéses kölcsönök térfoglalásából eredő hasznót ily közvetlenül megmérni nem lehet ugyan, de annak jó hatása legalább is vetekedik a kamatláb csökkenésének hatásával. E két előny nélkül a földbirtokos osztály helyzete ma jelentékenyen rosszabb volna, mint volt a hetvenes évek végén.

Ha tehát be kellett ismernünk, hogy nem kaptuk meg a statisztikától mindazon felvilágosításokat, a melyekre szükségünk lett volna: ezzel egyuttal kimondtuk a bírálatot a statisztika szolgáltatásai felett. Hátra van, hogy a rendelkezésünkre álló térhez mért rövidséggel kifejtsük a főbb hiányokat, melyeket tapasztaltunk. Ezek a következők:

a) A statisztika nem különíti el kellőleg a földbirtokos osztályt, azt az osztályt t. i., mely a mezőgazdasági termelésre használt föld hozadékából él, a melynek tehát, ha nem is épen mindig kizárólagos, de minden esetre fő jövedelmi forrása a földbirtok. Nem is szólva azokról az esetekről, melyekben a városi háztulajdonosok terhe is egybeolvad a gazda adósságaival: ferde fényt vethet a földbirtokos osztály hitelterhére az oly statisztika, mely minden darab mezőgazdaságilag művelt telket, illetve annak tulajdonosát összefoglalja. Szükséges a legkisebb birtokosok kiválasztása, miután a törpe birtok

tulajdonosa első sorban napszámos, munkás vagy egyéb és nem földbirtokos. De szükség van a több foglalkozással bírók különválasztására is, nehogy az egyéb foglalkozások konjunktúrái zavarják a földbirtok helyzetéről nyerendő képet. Ezeket lehet egy külön »vegyes foglalkozású« osztályba viszont egyesíteni. Hogy itt nehézségekkel kell megküzdenni, azt minden statisztikus jól tudja.

b) A különböző földbirtokos-osztályok és alosztályok elkülönítése sokszor nem történik meg. E nélkül pedig csak kuszált, zavaros képet kapunk; a különböző osztályok különböző sorsa egymást közömbösíti s az eredmény vagy épen semmi, vagy legalább is nagyon sovány. Igaz, hogy itt a statisztika feladata még nehezebb, mint az a) pontnál, mert a birtok egyszerű térfogat szerint való osztályozása magában még nem nyújt biztos támpontot a birtokosok osztályozására.

c) A statisztika nem ad számot a földbirtokos osztály mindenemű hitelterhéről. Láttuk, hogy a be nem keblezett hitel rendesen kivonja magát a számszerű megállapítás alól. Ez áll az intézeti hitelre vonatkozólag is.

d) Másrésztől viszont oly terhek is megjelennek a statisztikában, melyek vagy csak feltételeesen, vagy egyáltalán soha nem képeztek megterhelést a földbirtokosra, vagy már megszűntek ilyet képezni. A kezes ingatlanára is bekeblezett kölcsön avagy a házastárs hozománya feltételelesen teherre válhatik ugyan, de a dolgok rendes folyamában egyáltalán nem idéz elő levonást az egyén, illetve a család vagyonából. Eltekintve a költött adósságoktól, a családtagok javára bekeblezett tételek a család szempontjából nem képeznek tényleges megterhelést. Azután ott van a lefizetett, de nem törölt terhek egész légiója; a részben törlesztett kölcsönök, a jogosult halálával megszűnt kikötmények, vagy bármi néven nevezendő szolgáltatások, stb. A mennyiben intézeti hitelről van szó, s a kimutatások alapját az intézeti mérlegek képezik, e hibaforrás természetesen nem szerepel.

Ezek volnának a főbb hiányok a földbirtokos-hitel statisztikájának azon részében, melynek feladata a földbirtokos osztály hitelterhének megállapítása. E hiányokat kiegészíti, vagy helyesebben tetézi a szociális statisztikának hiányossága. Mert említettük, hogy a passzívák mellett az aktívákat, a terhek mellett a teherviselési képességet megállapítani már nem a hitelstatisztikának feladata. A vonatkozó adatokat a statisztika említett ágától készen kellene, hogy átvehessük. E részben azonban a legnagyobb fogyatkozásokat volt alkalmunk tapasztalhatni. Hogy ez irányban honnét várhatunk javulást, azt fejtegetni nem a mi feladatunk.

A mint hiányos a hitelteher mennyiségének statisztikája, azonképp hiányosnak láttuk az e teher minőségét feltüntetni hivatott statisztikát is. Leghiányosabb és szinte kivihetetlennek látszó a hitel hovaforditásának kimutatása. A produktív vagy konzumtív alkalmazás statisztikai feltüntetése alig remélhető, legfeljebb a birtokszerzési hitel annyira, a mennyire megbízható kimutatását kapjuk és kaphatjuk meg. Egészen megbízható kimutatásra azonban itt sem számíthatunk, mert hisz nincs kizárva, hogy a hitelvevő e célra tett adósságai más rovatba ne kerüljenek. Akárhányszor megtörténik, hogy a vevő fizet ugyan, de kölcsönvett pénzzel; ekkor nincs ugyan vételárhátralék, de van birtokszerzési hitel. Ugyanigy az örökösödési osztálynál. Teljes világot vetni e kérdésekre csak a legközvetlenebb

forrásból merítő ankét képes, — a minthogy az általunk felsorolt és figyelemmel kísért országok közül csak Baden mutathat fel e részben bizalomra méltó adatokat.

A tapasztalt hiányok rövid felsorolása után át kell térnünk arra a kérdésre, hogy mi módon volna a statisztika szolgáltatásainak niveauja emelendő. Előre jelzett szándékunk szerint itt a hazai viszonyokat, a hazai hivatalos statisztikát fogjuk szem előtt tartani, bár természetesen okulunk azon, a mit a külföld nyújt.

A hazai hivatalos statisztikára szorítkozva, egyúttal le kell mondanunk arról, hogy oly javaslatokat tegyünk, melyek kivitelére csak ankétszerű kutatás vállalkozhatik. Pedig ép ez a kutatás adná kezünkbe a földbirtokos osztály helyzetének finomabb mérveesszőit, érzékenyebb mérlegeit és csak ismételhethük, hogy a hazai hivatalos statisztika sajnálattal kénytelen nélkülözni ezt a támaszt.

Nem akarunk kitérni azon eszközökre sem, melyekkel hazai hivatalos statisztikánk jelenlegi adatgyűjtéseit, a mennyiben azok tárgya a földbirtokos-hitel, megbízhatóság dolgában a kellő magaslathoz emelheti. Az általános eszközöket e részben elég bőkezűséggel megadta törvényhozásunk, csak alkalmazni kell azokat.

Az országos statisztikai hivatal jelenlegi adatgyűjtését illetőleg a következők volnának a minden nehézség nélkül eszközölhető javítások:

1. A nem a földbirtokos osztály ingatlanait képező fekvőségek különválasztása, mi legalább megközelítőleg eszközölhető volna az által, hogy a nagyobb városok, melyek területén a bérházak, ipartelepek, stb. uralkodnak, szóval a melyek telekkönyveiben nem a földbirtokos osztály telkei játszásk a főszerepet, kiválasztatnának. E kiválasztás, illetve elkülönítés alkalmazandó volna még a városi jelleggel bíró községekre, a gyár- vagy bányateleppel bíró, túlnyomólag iparos községekre, azon alapelv szerint, hogy a hol földbirtokos osztály ingatlanai az összes ingatlanok értékének felén alul maradnak, ott az illető község adatai külön rovatba kerülnek. Ha számszerű alappal e megkülönböztetésre nem bírunk is, a megközelítő becslés is jobb a semminél és egyik hibaforrás, legalább nagyjából, ki lesz küszöbölhető s mellesleg a városi ingatlanok sorsára is vetünk egy-egy fényugarat.

2. A zálogjog-bekebelezések kimutatásánál külön rovat volna nyitandó a hitelező megjelölésére. A telekkönyvek e részben teljes felvilágosítást nyújtanak. Szükség volna annak feltüntetésére, hogy a hitelező családtag (házastárs, fel- vagy lemenő) avagy más magános (a név kitétele felesleges volna), hitelintézet (és pedig földhitelintézet, illetve jelzáloghitelbank, egyéb bank, takarékpénztár vagy szövetkezet), vagy testület, alapítvány, árvapénztár-e, stb.

3. A kamatláb ki volna mutatandó, illetve megjelölendő, hogy kamatra való igény nem tüntettetett ki.

E bővítésekkel szemben némi munkamegtakarítás volna eszközölhető a jelenlegi kimutatásokban szereplő keletkezési okok (szerződéses bekebelezése, igazolt előjegyzés, hagyatéki átszolgáltatás és végrehajtás utján való bekebelezés), nemkülönben az egyszerű előjegyzések, s a már betáblázott összegeknél történő átruházások feltüntetésének elhagyása által. Mint jellemző tények, a végrehajtási zálogjog bekebelezése, — ideértve az előjegyzett zálogjog igazolásának a végrehajtási eljárás során történt bejegyzését, — valamint a

végrehajtási jog feljegyzése azonban tán mégis megérdemelnék a külön feltüntetést.

4. Egy másik, nézetünk szerint nagyon jelentékeny javítás volna a telekkönyvet vezető bíróságok kötelezése bizonyos magyarázó jelentés beküldésére. E jelentésnek tárgyát a porosz minta szerint a jelzálogjog-bekeblezések és törlések körül észlelt sajtószzerű jelenségek képeznék. Nem akarjuk e helyen a jelentések egész tárgysorozatát adni vagy a kérdőpontokat összeállítani: csak utalunk arra, hogy e jelentések a központ értesültségét közvetlenebbé tennék és — kellőleg értékesítve — felettébb becses támpontokat szolgáltatnának hazai földbirtokos osztályaink hitelviszonyainak megismerésére.

Az utolsó ponttal tán már is eljutottunk a nehezebben létesíthető újítások sorához. Ehhez a sorhoz tartoznék bizonyynyal a hitelintézetek kötelezése, az általok nyújtott összes hitelnek az adós hivatása szerint való részletezésére. Hogy az ily kimutatásokkal sokat nyerne a földbirtokos-hitel statisztikája, az kétséget nem szenved. Megtudnánk nemcsak azt, hogy az intézetek jelzálogos hiteléből mennyi terheli a bennünk érdeklő osztályt, hanem a váltók (hol az elfogadó személye volna az irányadó), a kézizálog-kölcsönök, folyószámlák, stb. tömkelegéből is kiválaszthatnánk a földbirtokos osztály részét. Azért s a tanulságokért, melyek e kimutatásokhoz adható egyéb kérdések segélyével alkalmas módszer (számlálólap) mellett elérhetők volnának: felettébb kíváncsnak tartjuk ez újítást, mely nehezebbnek látszik, mint a milyen.

Az újítások közé tartoznék a bekeblezett terheknek az adóstatisztika segélyével történő — közvetett — kimutatása. Tudjuk ugyanis, hogy az 1875. évi XLVII. t.-cz. által behozott u. n. általános jövedelmi pótdából az ingatlanokra bekeblezett kölcsönök kamatának 100/0-ka levonatik, a mennyiben t. i. az adóköteles e terhekről vallomást nyújt be. Nem tudjuk, hogy mennyiben élnek e kedvezménnyel földbirtokosaink s könnyen elhinnők, hogy a kisebb gazda rendszeren már tudatlanságból is kárba hagyja veszni a neki nyújtott előnyt. De azt hisszük, megérdemlené a fáradságot, a földadó után kivetett általános jövedelmi pótdából e czímen történő levonásokat évről-évről statisztikailag egybeállítani. A kamatok mennyiségéből a tőkére lehetne következtetni, egyébiránt az évi kamatok kimutatása magában is jellemző adatot nyújthatna földbirtokos osztályunk hitelterhéhez.

Ugyancsak jó alkalmul szolgálna jelzáloghitel-statisztikánk kibővítéséhez az új telekkönyvi betétek folyamatban levő szerkesztésének felhasználása.

Nem közvetlenül ugyan, de mégis elég találóan mutatná be földbirtokos osztályunk hitelviszonyait a polgári igazságszolgáltatás statisztikája, ha az az alperes foglalkozásának kitüntetésével adná a kölcsönökből eredő peres, illetve megítélt követelések statisztikáját. Különösen érdekes volna a váltóperek ily statisztikája.

A közvetett megvilágítást nyújtó adatforrások közé tartoznék a végrehajtási statisztika. Ennek tervezetébe e helyen már térszűke miatt sem bocsátkozhatunk. Egyébiránt volnának külföldi minták, melyek a vonatkozó adatgyűjtésnél tekintetbe vehetők. A jelenlegi hazai statisztikai kimutatások vajmi keveset nyújtanak céljainkra.

Mint látnivaló, mindezen reformjavaslatok együttvéve sem vonnák magok után a földbirtokos osztály hitelterhének közvetlen és teljes megismerését. Bármely becsések is az így nyerhető adatok magokban, még mindig nem nyújtanak felvilágosítást arról, mekkora teherrel küzdenek földbirtokosaink s minő arányban áll a teher azok vagyoni erejéhez. Ez volna pedig a kérdések kérdése. A megoldás, ha az összes földbirtokosok ezen viszonyait egyszerre akarnók megállapítani, lehetetlennek bizonyulna. Ámde azt hisszük, ha kevesebb beérjük, kapunk annyit, a mennyire okvetlen szükségünk van. Van ugyanis a földbirtokos osztály gazdaságának (mint minden osztálynak, életfolyamában egy pillanat, a melyben azt meg lehet ragadni, a melyben annak egész helyzete feltárul, megismerhetővé lesz: ez az a szomorú pillanat, melyben a birtokos földi javait elhagyja s az örökösök jogai és kötelességei lépnek hatályba. Tudjuk, hogy az örökösödési adó kivetésének céljaira a hagyaték nagysága, aktívái és passzívái tüzetes megállapítás tárgyát képezik. Nem kellene egyebet tenni, mint a hagyatékok e leltárát felhasználni statisztikánk érdekében. A halál nem válogat az eladósodott vagy tehermentes birtokosok között s ha szűkebb területekre nem is kapnánk már az első évben megbízható arányokat, nagyobb területekre már egy év, kisebb területre néhány év megadná az átlagot. Készséggel elismerjük ugyan, hogy az adatgyűjtés nem menne minden nehézség nélkül, ha nevezetesen az illetékkiszabásnál alapul vett végleges számokat kívánnánk tekintetbe venni; elismerjük azt is, hogy még e végleges számok sem kifogástalanok, különösen az aktívák értéke tekintetében, de azt hisszük, az így nyert adatok megbízhatóság tekintetében eléggé ellenőrizhetők, szükség esetén kijavíthatók lesznek. A mennyiben kiskorú örökösök fordulnak elő — mi tán az esetek túlnyomó részében áll: a hagyatéki leltár a közjegyző előtt folyó tárgyaláson rendszeren oly szabatosan megállapíttatik s oly teljesen felbecsültetik, hogy ez adatok kiigazításra alig szorulnának. E tárgyalások jegyzőkönyvei felettébb becses adatokat szolgáltatathatnának céljainkra és, ha az összes hagyatékok statisztikáját bármely oknál fogva nem lehetne megbízhatólag összeállítani, beérhetnénk e töredékekkel is. A cél, melyről itt szó van, bizonynyal megérdemelne a felmerülő fáradságot.

Dr. Ráth Zoltán.

K Ö N Y V S Z E M L E.

A) FOLYÓÍRATOK.

Akadémiai Értesítő. A magyar tud. Akadémia megbízásából szerkeszti Szily Kálmán főtítkár. 1891. november.

Budapesti Szemle. Szerkeszti Gyulai Pál. 1891. deczember.

Erdészeti Lapok. Az országos erdészeti egyesület közlönye. Szerkeszti Bedő Albert. XXX. évf. IX. és X. füzet.

Földművelési Értesítő. Kiadja a földművelésügyi m. kir. miniszterium. II. évf. 45—48. szám.

Fővárosi statisztikai havi füzetek. Kiadja Budapest főváros statisztikai hivatala. XIX. évf. 1891. szeptember hó: Gymnasiumok és reáliskolák statisztikája az 1890/91. tanévben. A magy. kir. zálogház forgalma 1889. és 1890. években. Adóbevételek és végrehajtások 1890-ben; stb.

Kereskedelmi közlemények a budapesti kereskedelmi muzeum köréből. 1891. 36—44. szám.

Központi Értesítő. Kiadja a kereskedelemügyi m. kir. miniszterium. XVI. évf. 91—100. szám.

Szövetkezés. Közgazdasági folyóirat a szövetkezetek terjesztésére. Szerkeszti Bernát István. II. évf. 11. szám.

Annalen des deutschen Reichs für Gesetzgebung, Verwaltung und Statistik. XXIV. Jahrg. 1891. Nr. 9—11.

Archiv für Eisenbahnwesen. Herausg. im Ministerium der öffentlichen Arbeiten. Jahrg. 1891. H. 6. November und December.

Das Handels-Museum. Herausgeg. vom k. k. österr. Handels-Museum. Band 6. Nr. 45—48.: Der Congress der österreichischen Bergarbeiter. Das Budapester Handelsmuseum und die ungarische Handelsgesellschaft. Die Frage der Patentreform in Oesterreich-Ungarn. Der Aussenhandel Britisch-Indiens im Jahre 1890/91. Die Aussichten der Arbeiterstatistik in Oesterreich. Zum rumänischen Zolltarif; etc.

Finanz-Archiv. Zeitschrift für das gesammte Finanzwesen. Herausgeg. von G. Schanz. VIII. Jahrg. 1. B.: Die englische Rentenschuld und die letzte Konversion derselben, von K. Saenger. Die Reform der Gebäudegrundsteuer in Frankreich, von M. v. Heckel. Über die Besteuerung der in der Lebensversicherung angelegten Gelder, von H. Stüssi. Die deutsche Brantweinsteuernovelle vom 8. Juni 1891., von Gamp; etc.

L'économiste français. Réd. P. Leroy-Beaulieu. 19. année 2. vol. 44—47: La contradiction entre la discussion du budget et le rapport général sur le budget. Le mouvement de la population en France pendant

l'année 1890. Deux nouvelles considérations sociales à propos des tarifs douaniers. Le Stock argent de la France et les statistiques douanières. Une nouvelle application du plebiscite: la grève des mineurs dans le Pas de Calais. L'Italie en 1891; etc.

La Revue des Banques. Dir. E. Fournier de Flaix. Tome X. Août-Novembre 1891.

Le Journal de la Chambre de commerce de Constantinople. VII. année. N. 355—360.

Journal des économistes. 50-e année. Novembre 1891.: Note sur la valeur, par Roger de Fontenay. La réforme cadastrale et le régime hypothécaire, par A. C. W. van Woerden. Les socialistes allemands à Erfurt, par A. Raffalovich. Le mouvement agricole, par G. Fouquet. Nouvelle loi organique anglaise sur les caisses d'épargne, par A. de Malarce; etc.

The Economic Journal. The Journal of the British Economic Association. Edited by F. Y. Edgeworth. No. 3. September 1891. Land revenue in Madras, by H. St. A. Goodrich. Women's work in Leeds, by C. E. Collet. The rehabilitation of Ricardo, by W. J. Ashley. The regulation of railway rates, by J. Macdonell. Recent contributions to economic history in Germany, by W. Hasbach. The labour commission, by J. Rae. The evolution of our banking system, by J. B. Martin; etc.

The Economist. Vol. XLIX. No. 2514—2517.: Mr. Goschen on his financial Administration. The position of the Stock markets. The financial outlook. Mr. Chamberlain on old-age pensions. Silver in the United States. Railway dividend prospects; etc.

The Quarterly Journal of Economics. Vol. VI. No. 1. Octobre 1891.: The element of monopoly in prices, by J. A. Hobson. The Catholic Church and economics, by J. J. Keane. Relation of Trades-unions to apprentices, by E. W. Bemis. The Residual Theory of Distribution, by J. Bonar. The landed theory of profit, by A. Loria. The Statics and the Dynamics of distribution, by J. B. Clark; etc.

B) KÖZGAZDASÁGI ÉS STATISZTIKAI SZAKMUNKÁK ÉS FORRÁSMŰVEK.

Hegedüs J.: Községi pénzügytan elméleti és gyakorlati kézikönyve tekintettel a nemzetgazdaságtan, pénzügytan s számvitel általános elveire. Nagy-Becskerek, 1891.

Magyarország áruforgalma Ausztriával és más országokkal. Kiadja az országos magy. kir. statisztikai hivatal. VI. füzet. 1891. június hó. Budapest, 1891.

Zichy Jenő gr.: Országos vagy világkiállítás kell-e nemzetünk ezer éves ünnepére. Budapest, 1891.

Blum H.: Die Lügen unserer Socialdemokratie. Nach amtlichen Quellen enthüllt und widerlegt. Wismar, 1891.

Hasse E.: Beiträge zur Bevölkerungs- und Wohnungsstatistik von Leipzig. Leipzig, 1891.

Jireček C.: Das Fürstenthum Bulgarien. Wien, 1891.

Mahlstedt G.: Die landwirthschaftlichen Genossenschaften und deren Vereinigung zu Verbänden, ihr Nutzen, ihre Errichtung und ihr Betrieb. Oldenburg, 1891.

Oesterreichische Statistik. Herausgeg. von der k. k. statistischen Central-Commission.

XXV. Band. 4. H.: Statistik der Banken für die Jahre 1888 und 1889.

XXVI. B. 1. H.: Bericht über die Erhebung der Handels-Werthe und Haupt-Ergebnisse des auswärtigen Handels im Jahre 1889.

XXVII. B. 4. H.: Die Verhältnisse der österreichischen Strafanstalten und der Gerichtsgefängnisse im Jahre 1887.

XXVIII. B. 1. H.: Bewegung der Bevölkerung im Jahre 1889.

Statistisches Jahrbuch des k. k. Ackerbau-Ministeriums für 1890. Drittes Heft. Der Bergwerksbetrieb Österreichs im Jahre 1890. Wien, 1891.

Arçès Sacré: Les lois du socialisme. Conférences faites à la bourse du travail en 1889—90. Paris, 1891.

Benoist Ch.: Enquête algérienne. Paris, 1891.

Block M.: Annuaire de l'Économie politique et de la statistique. XLVIII. année 1891. Paris, 1891.

Boissevain: La fortune privée aux Pays-Bas. Amsterdam, 1891.

Brants F.: La journée de huit heures dans le travail industriel. Bruxelles, 1891.

Brelay E.: La participation et le malentendu social. Paris, 1891.

Delombre P.: Le projet du budget de l'exercice 1892 et les conventions de 1883. Paris, 1891.

Morosi L.: Les problèmes du pauperisme, à propos de la conférence de Berlin. Paris, 1891.

Neymarck A.: Les chemins de fer et l'impôt. La légende des gros dividendes. Paris, 1891.

Blizzard V.: The socialism of Christianity. A series of essays. London, 1891.

Wallace R.: The Rural Economy and Agriculture of Australia and New-Zealand. London, 1891.

Luzzi M.: La donna e la lotta per l'esistenza: studio sulla questione sociale. Milano, 1891.

Martini C.: Sulla politica bancaria: osservazioni. Roma, 1891.

T Á R G Y M U T A T O.

I. Értekezések.

	Lap
Az Északamerikai Egyesült-Államok legújabb vám- és kereskedelmi politikája. — <i>Matlekovits Sándortól</i>	3
Az állami sorsjáték-vállalatok. — <i>Halász Sándortól</i>	36
A munkásbiztosítás hazánkban. — <i>Ráth Zoltántól</i>	54
Az 1890-iki népszámlálás előleges eredményei. — <i>Keleti Károlytól</i>	113
A vasutak szerepe állami háztartásunkban. — <i>Jekelfalussy Józseftől</i>	126
A magyar királyi államvasutak új árúdijszabása. — <i>Neumann Károlytól</i>	209
Kereskedelmi szakoktatásunk reformálásáról. — <i>Berényi Páltól</i>	235
A takarékpénztárak és az alsóbb néposztályok. — <i>Halász Sándortól</i>	319
Egy valutarendezés története és sorsa. — <i>Bamberger Bélától</i>	337
A francia vámtarifa-javaslat. — <i>Matlekovits Sándortól</i>	401
A trust. — <i>Kohn Dávidtól</i>	431
Az italmérési jövedék reformjáról. — <i>Ifj. Hegedüs Ferencztől</i>	444
Árvamegye közgazdasági és közművelődési állapota. — <i>Ifj. Kubinyi Miklóstól</i>	475, 553
Az új porosz jövedelmi adó-törvényjavaslat. — <i>Ráth Zoltántól</i>	507
A franciaországi kapuadó-rendszer. — <i>Teleszky Jánostól</i>	590, 673
A statisztika hazai és nemzetközi művelése. — <i>Keleti Károlytól</i>	649

	Lap
A szibiriai nagy pacific-vasut. — <i>György Aladártól</i>	664
A bajor talajjavítási hitelintézet. — <i>Csillag Gyulától</i> ..	729
A tűzbiztosítás bajai. — <i>Békés Andrástól</i>	744
Az »institut internationale de statistique« harmadik ülésszaka. — <i>Keleti Károlytól</i>	809
A földbirtokos osztály hitelszükséglete s annak kielé- tése. — <i>Ráth Zoltántól</i>	824, 911, 1070
Statisztika és logika. — <i>Jekelfalussy Józseftől</i>	946
A malomipar szerepe és jelentősége közgazdaságunkban. — <i>Bosányi Endrétől</i>	985
Hazánk népe 1890-ben. — <i>Keleti Károlytól</i>	1054
Néhány szó vasuti politikánkról. — <i>Smialowszky Valértől</i> .	1086

II. Közgazdasági havi krónika. — *Mandello Károlytól és Mandello Gyulától.*

1890. deczembertől—1891. novemberig	76, 150, 245, 355, 450, 527, 610, 692, 766, 864, 953, 1103.
---	--

III. Szemle a külföldi közgazdasági események felett.

<i>Mandello Károlytól</i>	156, 252
-----------------------------------	----------

IV. Irodalmi szemle.

Matlekovits S.: Die Zollpolitik der öst.-ung. Monarchie und des deutschen Reiches seit 1868 und deren nächste Zukunft. — <i>e.-től</i>	80
Haupt O.: La hausse de l'argent et l'emprunt indien 4½% en roupies. — <i>Mandello Gyulától</i>	83
Smith A.: Vizsgálódás a nemzeti vagyonosság termé- szetéről és okairól. — <i>dr. től</i>	190
Zobrist T.: Svájc nemzetgazdasági viszonyai.— <i>r.-től</i> ..	191
Gerlóczy Gy.: A közegészségügy szerepe a nemzet- gazdaságban. — <i>Vizneker Antaltól</i>	290
Beckmann J. D.: Capital und Arbeit. — <i>dr.-től</i>	292
Nyilatkozat. — <i>Gerlóczy Gyulától és Vizneker Antaltól</i> ..	363
Gróf Wickenburg M.: A német birodalom valuta- reformja. — <i>dr.-től</i>	365
Vorläufige Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezem-	

	Lap
ber 1890 in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern. — <i>Vizneker Antaltól</i>	367
Dumont: Dépopulation et civilisation, — <i>s. a-tól</i>	371
Biró P.: A magy. kir. honvédelmi miniszterium működése az 1877—1890. években. — <i>y-tól</i>	458
Mandello Gy.: Az ipari kartellekről. — <i>dr.-tól</i>	459
Mandello K.: Rückblicke auf die Entwicklung der ung. Volkswirtschaft im Jahre 1890. — <i>a —a-tól</i>	461
Tauffer V.: A szülészeti ügyének állása hazánkban. — <i>Vizneker Antaltól</i>	533
Rostaud E.: La reforme de laisses d'épargne françaises. — <i>Halász Sándortól</i>	536
Havas M.: A mezőgazdasági hitel és a zálogleveles kölcsönök. — <i>p.-tól</i>	617
Bernát I.: Segits magadon és az Isten is megsegít. A rochdalei becsületes takácsok története és sikerei. — <i>y.-tól</i>	620
Graf Leo N. Tolstoj: Das Geld. — <i>dr.-tól</i>	621
Zawadowski A.: Magyarország vizeinek statisztikája. — <i>Acsády Ignácztól</i>	698
Jekelfalussy J. és Vargha Gy.: Közgazdasági és statisztikai Évkönyv. Újabb ötödik évfolyam. — <i>á —á.-tól</i>	771
Herkner H.: Die sociale Reform als Gebot des wirtschaftlichen Fortschrittes. — <i>Ráth Zoltántól</i>	774
Schneider K.: Die Bewegung für Errichtung von Heimstätten. — <i>á.-tól</i>	869
Acsády I.: Az Athenaeum kézi lexikona. — <i>a.-tól</i>	959
Hutyra F.: Állategészségügyi évkönyv az 1890-ik évre. — <i>y.-tól</i>	960
Birálati jelentések a »Nemzetgazdasági Szemle« által 1890. november havában kitűzött pályakérdésre érkezett pályaművekről. — <i>Keleti Károly, gr. Dessewffy Aurél és Burckhard Konrádtól</i>	1107
A kereskedelemügyi miniszternek 1890. évi működéséről a törvényhozás elé terjesztett jelentése. — <i>y.-tól</i>	1112
Gaal Jenő: Az alföldi munkásmozgalom. — <i>dr. Vargha Gyulától</i>	1122
Külföldi közgazdasági folyóiratok szemléje (Allgemeines statistisches Archiv, Archiv für soziale Gesetzgebung	

und Statistik, Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im deutschen Reiche, Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik, Zeitschrift für die gesammte Staatswissenschaft; — Bulletin de l'Institut internationale de statistique, Journal des économistes, Le mond économique, Revue des deux mondes, Revue internationale des falsification; — Contemporary Review, The Quarterly Journal of Economics.) — *Ráth Zoltántól, Mandello Gyulától és Kovács Aladártól* 86, 194, 296, 374, 462, 539, 623, 702, 777, 870, 962, 1125

V. Statisztikai Értesítő.

A magyar és a külföldi dohányjövedék. — <i>Vizneker Antaltól</i>	90
Az iparstatisztika egyik elhanyagolt ága. — <i>Vargha Gyulától</i>	198
Kartellstatisztika a legújabb évekből. — <i>Mandello Gyulától</i>	200
Az 1890. évi népszámlálás főbb eredményei törvényhatóságok szerint. — <i>Vargha Gyulától</i>	299
A vastermelés múltjából és jövőjéből. — <i>Ráth Zoltántól</i>	311
Ágio és külkereskedelem. — <i>Földes Bélától</i>	377
A földgömb benépesedésének hatásáról. — <i>r.-tól</i>	394
Néhány adat a takaréketétek statisztikájához. — <i>Vargha Gyulától</i>	466
A gabonavámok hatása Franciaországban. — <i>Lewitter Miksától</i>	543
Oroszország 1883—1890. évi aratása. — <i>Vargha Gyulától</i>	630
A horvát kvóta. — <i>Fenyvessy Adóftól</i>	640
Segédszámok és táblázatos összeállítások az arany-ezüst számításához. — <i>Havas Miksától</i>	707
Magyarország áruforgalma 1890-ben. — <i>Vizneker Antaltól</i>	714
Az épületek statisztikája Franciaországban. — <i>Ráth Zoltántól</i>	718
Magyarország 1891. évi aratása. — <i>Vargha Gyulától</i> ..	783
A Svájcban működő életbiztosító intézetek és az állami felügyelet. — <i>x. y.-tól</i>	794

A földbirtokosi hitel statisztikája. — <i>Ráth Zoltántól</i>	877, 965, 1144
Magyarország tűzkárstatisztikája. — <i>Vargha Gyulától</i> ..	886
Adatok a malomipar köréből. — <i>Bosányi Endrétől</i>	1128

VI. Könyvszemle

1891. januártól—decemberig	110, 205, 316, 397, 470, 549, 647, 723, 806, 907, 981, 1171
------------------------------------	--